

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

A

971,317

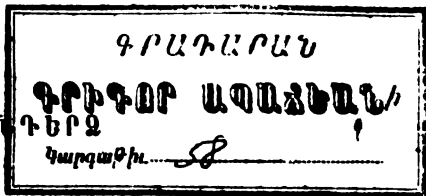

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԳՐԻԳՐԻ ԱԳԱՆՅԱՆ
Կարգաթիւ 58

Bararan sut b grats

ԲԱՌԱՐԱՆ

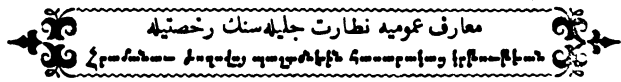
ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ

ՊԱՏԿԵՐՕՒ, ԱՇԽԱՐՀԱՑՈՒՑՕՒ

ԵՒ

ՏԱԽՏԱԿՕՒ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ա. ՅԱԿՈՒ ՊՅԱՃԵԱՆ

1881

GRAD

Erien

438

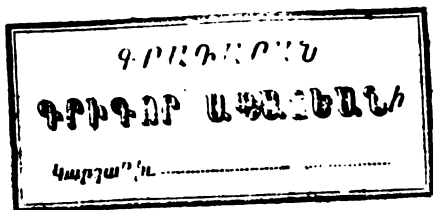
Bohr

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ամէն Գրիստոնեայ ուրախութեամբ կ'ընդունի որեւիցէ գիրք որ Սուրբ Գրոց վրայ լաւագոյն տեղեկութիւն տաւանալու կը նպաստէ : Այսպիսի նպաստ մը, ինչպէս կը յուսանք, պիտի ըլլայ մատենաս, որ կը պարունակէ Ամերիկայի եւ Եւրոպայի մէջ Սուրբ Գիրքը քննող գիտնոց նորագոյն հետազոտութիւններուն արդիւնքը : Մասնաւոր փոյթ եւ խնամ տարուած է այս գրքին մէջ տրուած տեղեկութեանց ճշգրտութեանը, ինչպէս նաեւ ուղղութեան նշանագրաց եւ թուանըջանաց որ Սուրբ Գրոց այլեւայլ մասերուն գլուխները եւ համարները կը ցուցնեն :

Կը յորդորենք որ ընտանիքներ, եւ կիրակնօրեայ Դպրոցաց ուսուցիչներ եւ ուսանողներ գործածեն այս գիրքը :

Իցի՛ւ գիւրութիւն ըլլար մատենաս անոնց որ կը փափաքին տեղեկանալ Սուրբ Գրոց յորում միայն կը գտնուին յաւիտենական կենաց խօսքերը : Այս է մեր իղձը եւ աղօթքը :

GRAD

EREM

433

1 01 92

ԲԱՌԱՐԱՆ

ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ

Ար: Այս բառը չի գտնուիր Սուրբ Գրքոց մէջ: Թարմուտին մէջ է, և Հրէից որբազան տարւոյն հինգերորդ ամսեան, իսկ քաղաքական տարւոյն՝ մետատաներորդ ամսեան անուն է: Ըստ վկայութեան յեանոց՝ այս ամիսը կը սկսէր Օգոստոսի նոր լուսնին: Հրէից օրացուցին մէջ Աբ սոգոյ ամիս էր: Ամոյն մէկին ծով էր Ահարոնի մահուան համար, Թուոց ԼԳ. 38. ուրիշ ծով կար ամոյն իննին ի յիշատակ այն աստուածային

հրամանին որով Եգիպտոսէ կլողնէրէն շատերը մերժուեցան մտնելէ անտեսաց երկիրը, ինչպէս նաև ի յիշատակ կործանման առաջին և երկրորդ տաճարին: Տես Ամիս: Արագոն կամ Ապագոն: Առաջինը Եբրայեցիքէն է, երկրորդը՝ Յունարէն. երկուքն ալ կը նշանակեն սոտիլը, Յայտ. Թ. 11: Կը կոչուի «անդունդին հրեշտակը» այսինքն՝ հրեշտակ մահու կամ աստակիչ հրեշտակ:

ԱՐԱՆԱ ԳՈՑ ԵՒ ԴԱՄԱՍԿՈՍ

Արագոն և Փարփար, գետք Դամասկոսի, Դ Թագ. Ե. 42: Արանան անտարակոյց այժմու Քարազան էր, Յունաց Գրիւսորոսար: Յասակ, զով և արագրնթաց գետ է լեռնային, կը բխի Անդրիլիանանէ, յարեւելից հրեւոսոյ Հերմոնի, և կը հոսէ գէոյ հարաւային արեւելեան գաշար: Դա-

մասկոսի մծա կը գառնայ գէոյ արեւելք, և քաղքին պարսպին ստորտէն քերելով կը թափի 20 մղան գէոյ արեւելք երկը մեծ լիճերէն մէկուն մէջ: Է մշտահոս, և այնպէս յորգաջուր, որ Թէպէտ իր ինը կամ տասը ճիւղ կամ ջրանցք կը բաժնուի գաշար ստորեւ և ջուր տալու

քաղցրին և շրջակայ գիւղորէից, տակաւին մեծ է մինչև վերջը:

Դամասկոսի գաւառին մէջ երկրորդ մեծ և ինքնազուրի գետ է Աւայ որ կ'անցին Դամասկոսի Տարաւային կողմի գաւառէն, և կը թափի վերոյ յիշեալ երկը լիճերուն ամենէն Տարաւայինը: Կը կարծուի թէ Սուրբ Գրոց Փարփարի այս է: Որովհետև Դամասկոսի այս զետե՛րը երբէք չեն ցամաքիր, այլ իշխանայ զբախտին պէս պաղաւթը և գեղեցիկ կ'ընեն երկիրը զոր կ'ուսոցեն, Նէեման յիւրաւի Նաբափեմար չամարեցաւ զանոնք քան «Իսրայելի Նաբիր», որ կը ցամաքին ամառուան սոթազին օրերը:

Արարիմ, լեռինք յարեւելից մեռեալ ծոցուն և սարին Յորդանանու, «Երեմով գիմացը», Մովբաւ և Ռուբենի ցեղին երկրին մէջ: Այս լեռանց ասարածութիւնը ճշդիւ որտե՛լ անհասի է: Նարաւ, Փասգաւ և Փոզոզը լեռներն Արարիմն գտուոյն կը վերարեւելին, Քուսոց ի՛շ. 12. 17. 47, 48. Բ Ու. 1Բ. 49. 1Գ. 1: Իյէարարիմ, թուոց իԱ. 11, կը թուի նշանակել նոյն շղթային Տարաւային մասը:

Արայ Ասորերէն անուն է և կը նշանակէ հոյս: Կը ցուցնէ մահաւանդ այն գութը, ընտանութիւնը և սիրոյ զատահութիւնը որ է ի մէջ ծնողաց և որդւոց, Մարկ. ԺԳ. 36. Հաովմ. Ը. 15. Գազ. Դ. 6:

Արդեգոմ, ծառայ Երովոյ, Ղեւացի էր, որ Ողիայի սոսկալի մահուանէն ետքը, տապանակի իր տունը ընդունելով օրհնուեցաւ: Ապէ Քաջալեքուելով Դաւիթ տարաւ տապանակը Երուսաղէմ: Արդեգոմ և որդիքը եղան գաւառական վոյսութեան խորանին Երուսաղէմ, Բ թագ. 9. 40-12. Ա Մնաց. ԺԵ. 18-24. ԺԶ. 38. ԻԶ. 4-8, 15:

Արդեմելք, ծառայ Բաբալոնի, Եզեկիտ թագաւորին Եթովպացի ծառան, որպէ՛ս միջոցաւ ազատեցաւ Երեմիտ սովամահ ըլլալէ առեւեղ բանտին մէջ: Այս պատմաբան անվաս Յնաց Արդեմելքը երբ Երուսաղէմ տանուեցաւ Նորուզարդանէն, Երեմ. Ը. 7-13. 1Թ. 45-18. «Տերը կը շնայ անոնք որ իրն են»:

Արդիտ, ծառայ Տեոմ: 1. Աքայարու տանը անտեսն էր: Երբ 84-զարեւ կը շարդէր մարգարէները, Արդիտ Տարիւր մարգարէ ազատեց մահուանէ, պահելով զանոնք երկու քարայրներու մէջ և ուտելիք տալով անոնց, Գ թագ. ԺԸ. 4:

2. Փոքր մարգարէից չորրորդին անունն է: Կը կարծուի թէ Արդիտ մարգարէացաւ 587 ին նախ քան զԳր.: Արդարև չի կրնար ստուգուել ըսուիլ թէ երբ ապրեցաւ Արդիտ, սակայն Տաւանական է թէ ժամանակակից էր Երեմիայի և Եզեկիելի, որք միևնոյն սոսկալի պատուհասը մարգարէացան Եզովսայեցւոց վրոյ ի պատիժ. անոնց ամբարտաւանութեան, բռնութեան և անգութ թշնամանաց որովք վարուեցան Հորեից հետ Երուսաղէմայ կործանուելէն ետքը: Արդիտ մարգարէութիւնը կատարուեցաւ Երուսաղէմի կործանմանէն իւր հինգ տարի ետքը:

3. Արդիտ անուանու յուրիշ ութ կամ տասն անձինք կը յիշուին, Ա Մնաց. Գ. 21. Է. 3. Ը. 38. Թ. 46. 44. ԺԲ. 9. ԻԷ. 19. Գ Մնաց. ԺԷ. 7. 1Գ. 12. ԵԳ. Ը. 9. Նէեմ. Ժ. 5: Արդիտ մարգարէութիւնը: Տեա Արդիտ 2:

Արեղեացով, ծառայ Նովոյ, Այս Քաղզէարէն անունը տրուեցաւ Ազարիայի, այն երբ իշխանական պատանակաց միոյն որ Յուզայի երկրէն գերի տարուեցան Նարազագոնորայ ժամանակ, և անոր աղբուներաց մէջ իրենք էին Դանիէլի, Դան. Ա. 7. և ընկնց առաքինութեան, իմաստութեան և բարեպաշտութեանը Տամար բարձր պաշտօնի հասան, Դան. Ա. 3-19. Բ. 17, 49: Անոնց անյողոգոգ հաստատութիւնը վասուած գաւանակու կապալաչից անջև, ինչպէս նաև բորբոքեալ հոսցէ ազատումը ձեռամբ հրեշտակի, շատերուն պատճառ եղան ճշմարիտ Աստուածը ճանչնալու, և յաւիտեան երեւելի ըրին այս բարեպաշտ պատանիներն, իր օրինակ գերազանց և հաստատուն հաւատոյ առ Աստուած, Դան. Գ. Երբ. ԺԱ. 34: Տեա և Հնաց:

Արեցեղք, լեւոր-թեմ, անուն

էր տեղւոյն ուր Սամուէլ քար մը կանգնեց ի յիշատակ շնորհակալութեան Աստուծոյ օգնութեանը որ արուեցաւ իւրայելի սրբւոց առթիւք Սամուէլի փղշաղացոց զէմ մեծ պատերազմի մը մէջ: Անկէ աւաջ իւրայել նոյն տեղը յաղթուած էր և տապանակը գերի տարուած էր, Ա թագ. Գ. 1. Ե. 1. Է. 5-12:

Արեմնք, հոյր լսոյց, որդի էր Սաուուղի Տօրեղօրը Ներեայ և անոր զօրացը զօրավար, Ա թագ. Ժ. Գ. 50: Սաուուղի մահուանէն ետքը եօթը տարի թիկունք եղաւ անոր սրբւոյն Երուսաղէմի, բայց Սաուուղի հարձինն Աեւսփայի պատճառաւ Երուսաղէմէն յանգիմանուելով, ամբողջ Թագաւորութիւնը Դաւթի ներքև միացնելու նեւանարկեց, բայց դաւաճ ոպանուեցաւ Յովաբէն, կամ՝ ի վրէժ մահուան Յովաբու եղբորն Ասայելի զոր Արեմնք աւաջ սպանած էր: և կամ, որ աւելի հաւանական է, առ նորանմաւ: Այս սպանութիւնը դարելի թուեցաւ Դաւթի որ ողբ յօրինեց Արեմնքի մահուան վրայ, և թագ. Բ. 8. Գ. 33: Դաւթի յետոյ Սողոմոնի յանձնեց մահուամբ պատուհասել Յովաբայ սնիրը, Գ թագ. Բ. 5, 6:

Արեստ, հոյր ընդոյտ կամ ոչ հոյր է, Դաւթի քրոջ Դարուհոյ երեք սրբւոց երէցն էր, եղբայր Յովաբու և Ասայելի, Դաւթի քաջագոյն զօրաւորներէն մին, Ա Մնաց. Բ. 16, և հաւասարեմ իր մօրեղօրը, Թագաւորին: Աբհոսս եկաւ մինակ Դաւթի հետ Սաուուղի վրանը, Ա թագ. ԻԶ. 7-11. և Երուսաղէմի զէմ պատերազմին մէջ, և թագ. Բ. 18, 24, ինչպէս նաև Եդոմայեցոց, Ա Մնաց. Ժ. 5. 12, 13, Ասորացու Աւմմոնացոց զէմ պատերազմներուն մէջ, և թագ. Ժ. 10, Հրամանատար էր: Փղշաղացոց զէմ կուուց մը մէջ գԴաւթիմ ազատեց զտանգէ սոյաննելով Ենարիբեհու հսկայն, և թագ. ԻԱ. 16, 17: Արեստ իւր նիզակը կանգնեց երեք հարիւրի զէմ և բուզաննեց զանոց, և թագ. ԻԳ. 18. և Սեմէրի, Արխոսոցոյ և Մարէէի զէպքերուն մէջ Դաւթի հետ էր, և թագ. ԺԶ. 9. ԺԸ. 2. Ի. 6, 7:

Արեստն, զոյնու, իւրայելի դաւաւորաց տասներորդն էր, և Բեթզեհեմոցի: Եօթը տարի գառաւորութիւն ըրաւ, և անուանի էր իւր ընտանեաց բազմութեան և յաջողութեանը կողմանէ, 4182 ին նախքան զԳր., Դաւա. Ժ. 8:

Արէլ-ընքմաւքա, ուր Գառն Մատոյ, քաղաք էր ցեղին Նիփթաղի մայ, ի Տիւստոյ Մառոնի տէնը: Մարէէի ապառաժութեան անոնք պաշարուեցաւ այս քաղաքը, և թագ. Ի. 13-22. ութուսն տարի ետքը աւաւ զայն Անիազաք, Գ թագ. Ժ. 20. և գարնակը 200 տարի ետքը, Թագաթփաղառար, Գ թագ. Ժ. 29: և Մնաց. ԺԶ. 4 համարին մէջ կը կուուի Արէլմայիմ: Բազառտ Գ թագ. Ժ. 20. Իւ կուուի նաև լոկ Արէլ, և թագ. Ի. 18:

Արէլ-մայիմ, ուր ու լուկ: Տես Արէլ-ընքմաւքա:

Արէլմաւքա, ուր զարոց, էր քաղաք իսլաւար, Երզնանու մօտ, և Բեթանեսայէն տար մզն գէպ ի հարաւ: Գեգէնն այս տեղւոյն մտադրիաւ Մագդանայիները, Դաւա. Ժ. 22. հառ ծնաւ և Եղիսէ, Գ թագ. Ժ. 16:

Արէլմարտիմ, ուր Եփթոցոց: Այս անուանք յիշեալ տեղւոյն արուեցաւ Յովեփոյ և ընկերներուն եօթնօրեայ ողբին համար, երբ Յսկարայ մարտիը Եգիպտոսէն թաղուելու կը տարուէր, Մնաց. Մ. 10, 11: Այս տեղը Երէրոմի դաշտին մէջ էր, Երէրոմի և Յրգանանու մէջուկ:

Արէլատիմ, ուր Սուրի, Մովաբու գաշտին մէջ էր, յարեկից Երզնանու, և Փաղոթը լերան մտա: Յաւաջ դաւ զմահ Մովաբի իւրայելի սրբւոց բաժակատեղեաց մին էր, Թուոց ԼԳ. 49: Եեսուայ Բ. 1 համարին մէջ կը կուուի Սուրիմ: Մովաբայի և Մագդանայի կանայք հաս Տրագուրեցին իւրայելայիներն ի պղծութիւն և ի պաշտան Ալէքիզոթոց, և 24,000 սգիք մեռան հարուածով, Թու. ԻԵ:

Արէլքերտիմ, ուր ու յիթոցոց, էր գրու Ամմոնացոց, զից մզն հեւաւ Ամմոնացոց Բարբայէն, Դաւա. ԺԱ. 33:

բարդին և շրջակայ գիւղորէից, առկաւին մեծ է մինչև վերջը :

Դամասկոսի գաւառաին մէջ երկբարդ մեծ է ինքնազուրի գետ է Աւայ որ կ'անցնի Դամասկոսի հարաւային կողմի գաղտնէ, և կը թափի վերոյ յիշտայ երեք լիճերուն ամենէն հարաւայինը : Կը կարծուի թէ Սուրբ Գրոց փարփարն այս է : Որովհետեւ Դամասկոսի այս գետերը երբէք չեն ցամաքեր, այլ նշգինոյ գրախտին պէս պազարեր և գեղեցիկ կ'ընեն երկիրը զոր կ'ուսպեն, Նէեման յիւրաւի նախամեծար համարեցաւ զանոնք քան "Իսրայելի ըուրերը" որ կը ցամաքան ամառուան օտօթաբի օրերը :

Աբարիմ, լեռնիք յարեկից մեռեալ ծովուն և ստորին Յորդանանու, "Երկրովի դիմացը", Մովաբու և Ռուբենի յեղին երկրին մէջ : Այս լեռանց տարածութիւնը ճշդիւ որշել անհնար է : Կարաւ, փառաւ և փոքովը լեռներն Աբարիմու գօտւոյն կը վերաբերեն, թուոց ի. 12. Լ. 47, 48. Բ. Որ. Լ. 19. Լ. 1. Ի. 1. արարեմ, թուոց ԻԱ. 41, կը թուի նշանակել նոյն շղթային հարաւային մասը :

Աբայ Ասորերէն անուն է և կը նշանակէ հայ : Կը ցուցնէ մանաւանդ այն գուծը, ընտանութիւնը և սիրոյ զոտահութիւնը որ է ի մէջ ծնական և սրբուց, Մարի. Ժ. 36. Հաովմ. Ը. 15. Գազ. Գ. 6 :

Աբեղաով, ծառայ Երովոյ, Ղեռացի էր, որ Ողբոյի սոսկալի մահուանէն ետքը, ապառնակն իր սուրը ընդունելով օրհնակեցաւ : Այնէ քաշակելով իրաւիթ տարաւ սուրանակը Երուսաղէմ : Աբգեղով և որդիքը եղան գաւառացան զկայութեան խորանին Երուսաղէմ, Բ. Թագ. 9. 10-12. Ա Մնաց. Ժ. 18-24. Ժ. 38. Ի. 2. 4-8, 15 :

Աբղեմելէք, ծառայ Բաբելոնի, Երեմիա թագաւորին Եթովպացի ծառան, որոյ միջոցաւ ազատեցաւ Երեմիա սովամահ ըլլալէ ազատի բանտին մէջ : Այս պատճառաւ անկիստ ծնաց Աբգեմելէք երբ Երուսաղէմ ստանեցաւ Կարուպորգանէն, Երեմ. Լ. Ը. 7-13. Լ. 15-18 : "Տերը կը ճանչնայ անոնք որ իրն են" :

Աբղիս, ծառայ Տեռու : 4. Աբարաւ ստոր անունն էր : Երբ Յեզարեկ կը ջարդէր մարգարէները, Աբղիս հարեւր մարգարէ ազատեց մահուանէ, պահելով զանոնք երկու քարայրներու մէջ և ուտելիք տալով անոնց, Գ. Թագ. Ժ. 4 :

2. Փոքր մարգարէից չորրորդին անունն է : Կը կարծուի թէ Աբղիս մարգարէացաւ 587 ին նախ քան զԲ. : Աբգարու չի կրնար ստուգել ըսուել թէ երբ ապրեցաւ Աբղիս, սակայն հաւանական է թէ ժամանակակից էր Երեմիայի և Եզեկիելի, որք միեւնոյն սոսկալի պատահաւ մարգարէացան Եզովմիացոց վրոյ ի պատիժ. անոց ամբարտաւանութեան, բաձութեան և անգութ թշնամանացը որովք վարուեցան Հրեկից հետ Երուսաղէմի կործանուելէն ետքը : Աբղիս մարգարէութիւնը կատարուեցաւ Երուսաղէմի կործանմանէն իբր հինգ տարի ետքը :

3. Աբղիս անուամբ ուրիշ ութ կամ տասն անկիք կը յիշուին, Ա Մնաց. Գ. 21. Ի. 3. Ը. 38. Թ. 16, 44. Ժ. 9. Ի. 19. Բ Մնաց. Ժ. 7. Լ. 12. Եք. Ը. 9. Նէեմ. Ժ. 5 : Աբղիս մարգարէութիւնը : Տես Աբղիս 2 :

Աբեղեազով, ծառայ Կաթուկ : Այս քաղաքէն անուրը տրուեցաւ Ազարիայի, այն երեք իշխանազուն պատանեկաց միոյն որ Յուդայի երկրէն գերի տարուեցան Կարուպորտնոսոյ ժամանակ, և անոր արքունեաց մէջ ընկեր էին Դանիէլի, Դան. Ա. 7. և իրենց առարկութեան, ի մասնութեան և բարեպաշտութեանը համար բարձր պաշտօնի հասան, Դան. Ա. 3-19. Բ. 17, 49 : Անոնց անյողողջ հաստատութիւնը զԱռուած գաւանկելու կատարելից առնել, ինչպէս նաեւ բարեպաշտ Տնացեազատուք ձեռամբ հրեշտակի, շատերուն պատճառ եղան ճշմարիտ Առուածը ճանչնալու, և յաւիտեան երեկել ըրին այս բարեպաշտ պատանիներն, իբր օրինակ գերազանց և հաստատուն հաւատոյ առ Առուած, Դան. Գ. Երբ. ԺԱ. 34 :

Տես և Հնաց : Աբեմեղեր, Կաթուկ, անուն

էր տեղւոյն ուր Սամուէլ քար մը կանգնեց ի յիշատակ շորհակալութեան Աստուծոյ օգնութեանը որ արուեսցաւ իւրայելի որդւոց ազօթիւք Սամուէլի փղշտացւոց զէմ մեծ պատերազմի մը մէջ: Անկէ առաջ իւրայել նոյն տեղը յայթուած էր և տարածակի զերի տարուած էր, Ա թագ. Գ. 1. Ե. 4. Է. 5-12:

Արեմներ, հոյր լուսոյ, որդի էր Սաւուզի Տորեղորը Արեւոյ և անոր զորացը զորավար, Ա թագ. ԺԳ. 50: Սաւուզի մահուանէն ետքը ետօր տարի թիկունք եղաւ անոր որդւոյն Յերուսթէի, բայց Սաւուզի Տարեմն Ռեափայի պատահաւառ Յերուսթէէն յանգիմանուելով, ամբողջ թագաւորութիւնը Դաւթի ներքեւ միացնելու ձեռնարկեց, բայց զաււով սպանուեցաւ Յովարէն, կամ ի վրէժ մահուան Յովարու եղբորն Ասայելի զոր Արեմներ առաջ սպանած էր, և կամ, որ աւելի հաւանական է, առ նախահնու: Այս սպանութիւնը զարշիլի թուեցաւ Դաւթի որ սղբ յորձեց Արեմների մահուան վրայ, Բ թագ. Բ. 8. Գ. 33: Դաւթի յետոյ Սաղամոնի յանձնեց մահուամբ պատահաւոր Յովարայ ոմիրը, Գ թագ. Բ. 5, 6:

Արեստ, հոյր ընտի կամ որ հոյր է, Դաւթի քրոջը Շարուհեայ երեք որդւոց երէցն էր, եղբայր Յովարու և Ասայելի, Դաւթի քաջագոյն զօրաւորներէն մին, Ա Մնաց. Բ. 16, և հաւատարիմ իր մօրեղորը, թագաւորին: Արեստ եկաւ մինակ Դաւթի հետ Սաւուզի վտանքը, Ա թագ. ԻԶ. 7-14. և Յերուսթէի զէմ պատերազմին մէջ, Ա թագ. Բ. 18, 24, ինչպէս նաև Եզրովայնացւոց, Ա Մնաց. ԺԷ. 42, 43: Ասորոց ու Ամ մնացւոց զէմ պատերազմներուն մէջ, Ա թագ. Ժ. 10, Տրամանաւար էր: Փղշտացւոց զէմ կառույ մը մէջ գիւսութիւն ազատեց վտանգէ սպաննելով Յարիբեհոր հսկայն, Բ թագ. ԻԱ. 16, 17: Արեստ իւր նիզակը կանգնեց երեք Տարիւրի զէմ և բազաննեց զանոնք, Բ թագ. ԻԳ. 48. և Սեմէիի, Արիսաղամայ և Մարէէի զէտքերուն մէջ Դաւթի հետ էր, Բ թագ. ԺԶ. 9. ԺԸ. 2. Ի. 6, 7:

Արեստան, գոյտու, իւրայելի դատաւորաց տասներորդն էր, Բեթզեհեմացի: Ետօր տարի գաւառաւորութիւն բրաւ, և անուանի էր իւր ընտանեաց բազմութեան և յաղաղութեանը կողմանէ, 1182 ին նախքան զԳր., Դատ. ԺԲ. 8:

Արիւ-ընքմաքա, ուր տուն Մուտոյ, քաղաք էր ջեղէի Կեփթաղեմայ, ի հիւսիսոյ Մառոնի լճին: Սարէէի ապստամբութեան տակնը պաշարուեցաւ այս քաղաքը, և թագ. Ի. 13-22. ութուան տարի ետքը առաւ զայն Ռենագագ, Գ թագ. ԺԵ. 20. և զարմեալ 200 տարի ետքը, թագազմփազատար, Դ թագ. ԺԵ. 29: Բ Մնաց. ԺԶ. 4 համարին մէջ կը կոչուի Արեմայիմ: Բաղգատէ Գ թագ. ԺԵ. 20: Կը կոչուի նաև լոկ Արէլ, և թագ. Ի. 48:

Արիւ-մայիմ, ուրտ առ Լուփ: Տես Արիւ-ընքմաքա:

Արիւմաուլ, ուրտ պարաց, էր քաղաք իտաքարայ, Յարգանանու մտ, Բեթանայէն անոր մղան զէտի ի հարաւ: Գեգէնն այս տեղւոյն մտ զարկաւ Մագիանայիները, Դատ. Է. 22. հոս ծնաւ և Եղիսէ, Գ թագ. ԺԹ. 16:

Արիւմարաիմ, ուրտ Եփթարացոյ: Այս անուիր յիշեալ տեղւոյն աբրուեցաւ Յովսեփոյ և ընկերներուն ետմօրեայ ողբին համար, երբ Յակոբայ մարմինը Եգիպտոսէն թաղուելու կը տարուէր, Եղև. Կ. 10, 11: Այս տեղը Երեքովի դաշտն մէջ էր, Երեքովի և Յարգանանու մէջուղ:

Արիւտայիմ, ուրտ Սուրփ, Մովարու գաշտին մէջ էր, յարեկից Յարգանանու, և փոքոյր լեռան մտ: Յառաջ քան զմահն Մովսէսի իւրայելի որդւոց բանակատեղեաց մին էր, Թուոց ԼԳ. 49: Յետուայ Բ. 4 համարին մէջ կը կոչուի Ասաիմ: Մովարացի և Մագիանացի կանոյք հոս հրատուրեցին իւրայելացիներին ի պղծութիւն և ի պաշտան Քէլիգզովայ, և 24,000 ոգիք մեռան հարուածով, Թու. ԻԵ:

Արիւքերամիմ, ուրտ այփուտուց, էր գիւղ Ամմոնացոց, զից մղան հեռու Ամմոնացւոց Ռարբայէն, Դատ. ԺԱ. 33:

Արիա, որչ հոյր է Եհու, 1. Ա-
 Տարանի ցեղին մէջ տան մը նահապետ
 էր: Երբ Դաւիթ քահանաները քան
 և չորս գասակարգ բաժնեց՝ առնա-
 ռին սպասաւորութիւնը կարգաւ կա-
 տարելու, ս. թերորդ գասակարգը
 կոչուեցաւ յանուն Արիայ, Ա Մնաց-
 ի Գ. 10: Այս գասակարգէն էր Զա-
 քարիա, Գ. Կ. Ա. 5:

2. Արիա էր իորայելի առաջին
 թագաւորին Յերորովան: արգին որ
 մեռաւ մանուկ: Արիել էր և ողբաց
 անոր վրայ ազգը, քանզի "Աստու-
 ծայ առջեր բարի բան մը գտնուեցաւ
 անոր վրայ," Գ թագ. Եր. 1-18:

3. Արիա էր Յուզայի առաջին
 թագաւորին Ռորովանու արգին: Գա-
 Տը ելաւ յամի ստեղծ. աշխ. 3016,
 և երբ ասորի միայն թագաւորեց:
 Յերորովանայ Տեա պատերազմ ընե-
 լով նշանաւոր յաղթութիւն մը ը-
 բաւ, Բ Մնաց ժ. Գ., բայց և այնպէս
 Տեաեկցաւ իր Տորը չար օրինակին:
 Անոր մայրը, Մաքաբ կամ Միքայիտ,
 շաւանականապէս թառն էր Արիս-
 զոմայ, Գ թագ. Ժ. Ե. 2. Բ Մնաց.
 ԺԱ. 20. Ժ. Գ. 2:

4. Արիա էր մայր Եղեկիա թա-
 գաւորին, Բ Մնաց. ի թ. 1:

5. Արիա էր Սամուէլի երկրորդ ար-
 գին: Սամուէլ իորայելի վրայ գա-
 տաւոր դրաւ զԱրիա և անոր եղ-
 բայրը: Ասոնց կաշառակարծութիւնը
 և անհրաւորութիւնը պատճառ տունին
 ժողովրդեան թագաւոր ինքրելու,
 Ա թագ. Ը. 1-5:

Արիաբար, Կերուան հոյր, արգի
 էր Արիմեղիքայ և տաներորդ քա-
 Տայանայեան Հրէեց: Երբ Սաւուզ
 մարդ զրկեց ի նոր ընդէլ Տան գտնը-
 սեւծ քահանաները, Արիաթար որ
 մանուկ էր՝ փախաւ անապատն առ
 Դաւիթ, Ա թագ. ի. Բ. 11-23, որչ
 քով կեցաւ իրրե քահանայ, Ա
 թագ. ի. Գ. 9. Լ. 7: Դաւիթ թա-
 գաւորելէն ետքը Տաստատուելով
 քահանայապետութեան մէջ, օգնա-
 կան եղաւ անոր տապանակը Երու-
 սաղէմ բերելու, Ա Մնաց. Ժ. Ե. 11,
 12, և էր Դաւիթի կողմը Արիսող-
 մայ սպասամբութեան ստեղծ, Բ
 թագ. Ժ. Ե. 35, բայց յետոյ իսկա-
 ւոր թողուց իւր բարեկամը Դաւիթ

անոր ծերութեան ստեղծ, և յարե-
 ցաւ Արիմեղիք: Սողոմոն յաջորդե-
 լով Տորը, Տանց զԱրիաթար քա-
 Տանայապետութեան, և զրկեց զանի
 Անաթովթ, Գ թագ. Բ. 26, 27:
 այսպէս կատարուեցաւ մարգարեու-
 թիւնը որ եղած էր առ Հեղի 150
 տարի առաջ, Ա թագ. Բ. 27-36:
 Կ'երեի թէ Սաւուզ Տանելով քա-
 Տանայապետութիւնը ի թամարայ
 տունէն որմէ էր Հեղի՝ տուած էր
 էղիազարայ տոճմին, զՍաւովի քա-
 Տանայապետ կարգելով: Այսպէս մի-
 կնոյն ժամանակի մէջ երկու քա-
 Տանայապետը կային իորայելի մէջ:
 Արիաթար Դաւիթի Տեա, և Սագովի՝
 Սաւուզայ Տեա Այս կրկին քահա-
 նայութիւնը տեկց Արիմեղիքայ մահ-
 ուանէն մինչև յթագաւորութիւն
 Սողոմոնի, յեա որչ Սագովի և անոր
 ցեղը միայն կատարեց այն պաշտօնը:

Բայց գժուարութիւն մը կը ծագի
 առ պարագայէն, որ, Գ թագ. Բ. 27,
 կ'ըսուի թէ Արիաթար Տանուեցաւ
 քահանայապետութեան Տրամանաւ
 Սողոմոնի, մինչ, Բ թագ. Ը. 17. Ա
 Մնաց. Ժ. Ը. 16. ի. Գ. 3, 6, 31,
 կ'ըսուի թէ Արիմեղիք արգի Արիա-
 թարայ քահանայապետ էր զոչք ընդ
 Սագովիք: Այս գժուարութեան
 Տաւանականազոյն լուծուած այս է
 որ Տոյրը և արգին միտնգամայն կը
 կրէին Արիմեղիք և Արիաթար ա-
 նունը: Հրէեց մէջ անտղոր չէր այս:
 Տեա ի ստորե Արիգեա: Այս կեր-
 պով կրնանք լուծել նաև այն գժ-
 ուարութիւնը որ Մարկոսի Բ. 26
 Տամարէն կը ծագի: Այս Տամարին
 մէջ Մարկոս կ'ըսէ թէ Արիաթար
 տուաւ առաջաւորութեան Տացը
 Դաւիթի, ակնարկելով Ա թագ. ի. Ա.
 1-6 Տամարները, սըր Արիմեղիք է
 փոխանակ Արիաթարայ:

Արիգեա, հոյր ցմաթեան, 1. կին
 նախ Նարազայ կարմեղացու, և ա-
 պա Դաւիթի: Լսելով Նարազայ ա-
 պերտութիւնն առ Դաւիթի, Ա
 թագ. ի. Ե. 14, իւր ժառանգրէն ո-
 մանց Տեա էշերով ստարտ տարաւ
 Դաւիթի: Իւր քաղաքապարտեամ-
 բը և խօքերովը շահելով Դաւիթի
 սիրտը, յեա մահուն Նարազայ որ
 քիչ ետքը պատահեցաւ, կին եղաւ

Դաւթի Այս ամուսնութենէն ծնան հնչդէս անանք կը կարծեն, երկու որդիք, Քիլար և Դանիէլ, Բ Թագ. Գ. 3. Ա Մնաց. Գ. 1. բայց շատ հաւանական է թէ այս երկուքը մէկ անձ էր:

2. Քոյր Դաւթի և մայր Ամեսայի, Ա Մնաց. Բ. 16, 17:

Արիւզքը, հոյր օրհնութեամբ, թուան Մանուէրի, թուաց ի՞նչ 29, 30, և նահապետ ազգատոհմին սրմէ էր Գեղեձն, Յես. Ժ. 2. Դաւա. 2. 31. Ը. 2: Այս վերջին համարին մէջ «Արիւզքի պագեկութ», բաւերը կը նշանակին Մարիամնացաց պարտութիւնը 300 մարդոց ձեռքով որ մեծաւ մասամբ Արիւզքեան էին. և «Եփրեմի ճաւաղութիւն», խօսքը կը նշանակէ Օրբերի և Չէրի բանուիլը, և այն յաղթութեան ուրիշ պառուզները զորս քաղցին Եփրեմեանք:

Արիւզքի, բնակիչք Արիւզիայ որ էր անուն գաւառի Անգլիոյ անունը արեւելեան զառիկայրին վրայ, 12-20 մղոն յարեմոսից հիւսիսայ Դաւանոսի, գէոյ ի Հեզիուզդիս կամ Բաազրէկ: Արիւզքն անուր է կամ է Արիւս քաղաքէն, և կը կոչուի նաև Արիւզն Լիւսանիայ, որչափև համար ուրիշներէն: Լիւսանիա անուն մարդ մը կը կառավարէր այս գաւառն իբրև շորորդպագութիւն Հառնի կայսեր Տիրերոց հնգրտասաներորդ տարին, Ղուկ. Գ. 1:

Արիւզիք, հոյր Բեթանի, 1. Փրզըշտացուց Գերարայի Թագաւոր, առաւ զՍարրա իր տունը, բայց քնոյ մէջ հրաման անելով զարևուց ըզՍարրա առ Արրահամ, և տուաւ անոր 1,000 կտոր արծաթ իբրև «աչքերու ծածկոց», Սարրայի համար, այսինքն իբրև բուսութեան նուէր, և իբրև վկայութիւն իր անմեղութեանը յայս անենցուն: Արիւզիք յետոյ ուխտ հաստատեց Արրահամու հետ, Մննգ. Ի:

2. Ուրիշ Թագաւոր Գերարայի էր, և հաւանականապէս առաջինը որդին, ու ժամանակակից իրահակայ: Արիւզիք յանգիմանեց զԻրահակ որ Ռեքեկայի համար բռած էր թէ իր քոյրն էր: Յետոյ ուխտ բրաւ Արիւզիք իրահակայ հետ ի Բերտարէէ, Մննգ. ի՞նչ:

3. Հարճարդի Գեղեձի. հօրը մահաւանէն ետքը Թագաւոր կաւա Արիւզիայ սպաննելով քարի մը վրայ իր հօրը եօթանասուն որդիքը, կրտսերը Յովսէփեան միայն ապրեցաւ: Յովսէփեան Արիւզիայուց երեք տուաւ անոնց վարմունքը ծառերուն առակով: Երեք տարի ետքը Արիւզիայից էլան Արիւզիքայ գէմ, Արիւզիք զանեց զանանք և անոնց քաղաքը կործանեց, բայց մինչ թերևս քաղքին վրայ կը յարձակէր, կին մը վերէն երկանայքը նետաց անոր գլխուն վրայ: Արիւզիքը զհրաշարք վերադարձելով հրամայեց զինակիրն որ սպաննեց զանի, Դաւա. Բ:

Արիւզապար, ոչնիւ հոյր, 1. որդի Յեսուայ, և մին անոր երեք որդիներէն որ Սաւուզի հետ էին Փղշտացուց պատերազմին մէջ, Ա Թագ. ԺԶ. 8. Ժ. 13:

2. Սաւուզայ որդին որ մեծաւ պատերազմին մէջ ի Գեղարուէ, Ա Թագ. ԼԱ. 2:

3. Կարիսթարիմէն Ղևտացի մը, որոյ տան մէջ եօթանասուն տարի Քնաց տապանակը Փղշտացիներէն ետ զրկուելէ ետքը, Ա Թագ. Է. 1. Ա Մնաց. ԺԳ. 7:

Արիւզ, ու (Եհու) և հոյր, Ահարանի երկրորդ որդին որ քահանայ օժուեցաւ իր երեք եղբայրներով, ԻԼ. ԻԸ. 1, բայց շէր մը ետքը կաւկով այրեցաւ աստուածուատ իր եղբարրը Նազաբաւ հանգերէ, վտան զի աստիք ինկարկութիւն բրած էին հաստարակ հրով փոխանակ անելու այն կրակէն որ սղջակիզաց սեղանոյն վրայ կը վաւեր հանապազորդ, Ղև. Ժ. 1-2. ԺԶ. 12. Թուաց ԺԶ. 16: Որովհետև այս գէպքէն ետքը իսկ և իսկ արգելուեցաւ գինի խմել երբ վկայութեան խորանին մէջ պիտի սպասուարէին, շատ հաւանական է թէ Նազաբ և Արիւզ արքեայ էին երբ այն յանցանքը գործեցին Ասանց մահը կը զգուշացնէ յայտնապէս թէ այն սեղանէն միայն զոր Քրիստոս արքե, Երբ. Ժ. 10-14, պէտք է խուճկ վառել ի պաշտան Աստուծոյ: Աստուծոյ պաշտունի մէջ վտանգաւոր է անոր պատուէրներէն խոտորիլ: Մեր գործն այնպիսի Աստուծոյ

մը Տեա է որ իմաստութեամբ սահմանած է իր պաշտօնը, արգարութեամբ կը պահանջէ իր սահմանագրութեան կատարումը, և սաստկութեամբ կը պատժէ երբ կը կատարուի այնպիսի բան մը զոր ինք պատուիրած չէ:

Արիստի, հոյր դիտութեան, գեղեցիկ կոյս ազդիկ Սունամացի, Իսաբարու երկրէն: Դաւթի ծերութեան ատեն արուեստը անոր իբր կին՝ զանի գարմանելու համար, Գ թագ. Ա. 4, 2: Դաւթի մահուանէն ետք Ազնիտ օւղեց կին ընել զԱրիստի իւր ապտամբական նպատակը՝ յառաջ տանելու համար, և սպանուեցաւ, Գ թագ. Բ. 13-25:

Արիստի, հոյր Իսրայէլեան, Դաւթի որդին Մաաքայէն, Բ թագ. Գ. 3: Նշանաւոր էր Արիստի զգեցցութիւնը, և զլիցի մազերն այնպէս առատ էին, Բ թագ. ԺԴ. 25, որ երբ շատնայով կը կորուսէին, բանիկ նեղութիւն կու տային անոր, կարուած մազը կու գար արքունի կը շուտ 200 սիկը, այսինքն իբր 30 ունիկ կամ իբր 250 արամ: Արգարե և արօրինակ է բոլոր ոչ անհաստառի: Դաւթի ուրիշ մէկ որդին, Ամնն, բռնարարած ըլլալով Արիստի զայր թամար, սպանուեցաւ Արիստի զաւանձանութեամբ: Արիստի այս պատուութենէն ետք փախաւ Գետուր, ուր անոր հաւը, Թոլի, կը թագաւորէր: Երեք տարի ետք Յովաբու միջնորդութեամբ Դաւթ թող սուտ Արիստի զառնալ Նրուսազէմ: Քանի մը տարի ետք Արիստի հաշտուեցաւ Դաւթի հետ, և համարձակութիւն գտաւ անոր թով, Բ թագ. ԺԴ. 18: Բայց Արիստի ապերախ զանուեցաւ Տորը շնորհքին: Սկսաւ ժողովրդատէր ձևանալ, և խորամանկ շնարհը՝ "Խորայէլի բարբ մարդոց սիրտը իրն գարնուց," և հուսկ ուրիշ թագաւոր հրատարակեց զինք ֆերրոնի մէջ: Դաւթ ինչոյս տուաւ Նրուսազէմէն: Արիստի հաշտեց զԴաւթի, և կուսին մէջ որ ծագեցաւ Դաւթի և Արիստի մէջտեղ: Արիստի զօրք յազմուեցաւ: Արիստի մազերը ծառի մը կը ը-

ուեցան, և Արիստի կախուած մընաց: Յովաբ գտնելով զանի սպաննեց: Դաւթ շատ արտօնեցաւ անոր մահուանը զրոյ, և զառն ողբերով լացաւ, Բ թագ. ԺԸ. 33:

Արիստի պատմութիւնը շատ օգտակար իրատ է մեզոց, մտնաւանդ ունայնութեան, փառասիրութեան, մոլեկան կրից և ծնողաց դէմ անհնազանդութեան միտեալ պատանեկաց:

Արիստի, հոյր պահուցութեան, որդի Փնիշեոի և չորրորդ թագաւորացեալ գին Ահարոնի, Ա Մնաց. Զ. 50: Արիստի հաստակաւնայեալ ժամանակակից էր Էդգանի և Աւով զայ, Դաս, Գ:

Արիստի, հոյր Բարդուէլեան, 1. Թուրքի որդիներէն Եղիարու որդւոց մին, որ Մովսէսի դէմ աղբւտամբելով կորուսեցաւ կորեայ Տեա, Թու. ԺԶ:

2. Բեթելացի Բեիլի անդրանիկ որդին, Գ թագ. ԺԶ. 34:

Արիստի, հոյր Երուսաղէմ, Յուդայի թագաւորին Իսրայէլացի կինն էր, Բ Մնաց. ԺԱ. 18, և "ազդիկ" այսինքն սերունդ, Եղիարու, եզրոր Դաւթի:

Արիստի, հոյր Բարդուէլեան, ի սկզբանէ Արիստի, հոյր Բարդ, Երեմ. ԺԻ. 4, 5, Հրէեց ազգին մեծ նահապետը, որդի Թարայի, Ամնայ սերունդէն: Արիստի ծնաւ Քաղզէացոց Բարդ թագաւոր յամի ստեղծ. աշխ. 2008, այսինքն 1996 տարի նախ քան գրիտառն, Երեմ. ԺԱ. 27, 28: Եթեմանաս և արքի բնակեցաւ յԲար, ապա կոչուելով Աստուծոյ թողուց իւր կատարաւ ազգականները, և զնաց Միջագետք իրառաւ թագաւոր, Գործ. Ի. 2-4, իւր Տորը, իւր կնոջ Սարայի, իր եզրորը Նաբոլայի և իւր եզրորը զուրի Դովայի հետ: Քեք ապրի ետք Տայր մեռաւ և Արիստի Աստուծոց հրամանաւ կլաւ իստանէն իւր կնոջ և եզրորը զուրի հետ, և մտաւ խոտաղեայ երկիրը իբրև զբարձրական կամ թափառական հովիտ: Ժամանակ մը Արիստի բնակելով, շինեց հան, բոս սպորութեան իւրում, սեզան Տերոց որ երեցաւ:

և խոստացաւ անոր զաւելին ապա այն երկիրը : Զուր և արօտ գանկու համար տեղէ տեղ փոխուելով, վերջապէս սոսի մը պատճառաւ ինկաւ Եգիպտոս, ուր զՍարա իր քայլը կը կոչէր, վառնալով բակ թէ իւր կրնն էր, Ծննդ. ԺԲ: Քանանու երկիրը դառնալով բազմութեամբ հօտից և արջառոց, Թագուց զՂովա բնակիչ ստորին Յորդանանու բարեբեր հովտին մէջ, և իւր վրանները կանգնեց Մամբրէ, Ծննդ. ԺԳ: Քիչ ասրիներ ետքը ազատեց զՂովա և անոր բարեկամները գերութենէ, և օրհնուեցաւ Մելքոնգիկէն, Ծննդ. ԺԴ: Դարձեալ երեւնալով անոր Աստուած բաւ թէ անոր զաւակը պիտի բազմանար երկնից աստղերուն պէս, յայտնեց նաև թէ անոնք պիտի հարստահարուէին Եգիպտոս 400 տարի, և ապա պիտի դառնային ժառանգել խոստացեալ երկիրը, Ծննդ. ԺԵ: Բայց անոր սրգի տրուելուն խոստումը դեռ կատարուած չըլլալով, Սարա իբրև հարձ տուաւ Արբաշամու իւր ազգիներ հազար որմէ ծնաւ իսմայէլ, Ծննդ. ԺԶ: Տասուրիք տարի ետքը Աստուած գարձեալ երեւնալով Արբաշամու ըստ թէ խոստման ժառանգը պիտի ծնանէր Արբաշամու բուն փոքրէն Սարայէ որոյ Սարայ անուը փոխելով Աստուած կոչեց Սարրա: Հաստատեց նաև թոփաասութեան ուխտը, Ծննդ. ԺԷ: Հոս պատահեցաւ նաև երեք հրեշտակներուն այցելութիւնը, և յիշատակաց արժանի միջնորդութիւնը զոր բաւ Արբաշամու ազանելով Տէրոջ հրեշտակին Սագոմբ բնակչաց համար, Ծննդ. ԺԸ: Յետ այնորից զնոց Արբաշամ գեղ ի հարաւ, Գերարա, ուր գարձեալ իբրև քայլ կը կոչէր զՍարրա: Այս երկրին մէջ ծնաւ իսահակ և քիչ ետքը Հազար և իսմայէլ արտաքսուեցան բնակութեան նոր տեղ մը փնտռելու, Ծննդ. ԻԱ: Իբր քան և հինգ տարի ետքը, Աստուած փորձեց Արբաշամու հաւատքը, հրամայելով անոր զսէլ զիսահակ, սրգին և խոստման ժառանգը, Մորիա լեւան վրայ, Ծննդ. ԻԲ: Տասուրիկու տարի ետքը, Սարրա մեռաւ, և

Մարգիելոյ սյրը գնուեցաւ իբրև գերեզմանատեղի, Ծննդ. ԻԳ: Արբաշամ զրկեց իւր ասնը վերակացուն, և առաւ իսահակոյ համար կին Միթագետաց մէջ իւր բարեկարգ ազգականներէն, Ծննդ. ԻԴ: Ինք ալ ամուսնացաւ Քեուուրոյի հետ և ունեցաւ վեց սրգի որոց իւրաքանչիւրը եղաւ մէն մի ազգի նահապետ Արարիոյ մէջ: Արբաշամ լեւաւորքը և պատուով մեռաւ 175 ամեայ, և անոր սրգիքը Թագեցին զանի այն գերեզմանը ուր Թաղուած էր Սարրա, Ծննդ. ԻԵ: Արբաշամ իր աստրինութիւններովը Սարէ Քրոց մէջ նշանաւորագոյն անձանց մէկն է: Արբաշամ ճշմարիտ նահապետ էր արեւելեան, այն երկրին մէջ իշխան մը: Բեւեր մեծ հարստութիւն, շատ բնագործիներ, և զբայի ժողովրդաց առջև էր մեծարոյ: Բայց և այնպէս էր արգարև օտար և պանդուխտ, անոր միմիայն ստացուածքն էր գերեզմանաւանակին զոր գնեց: Արբաշամ նշանաւոր էր նաև ուզոութեան, առատակեանութեան և հիւրաստիքութեան կողմանէ, բայց քան զամենայն նշանաւոր էր անոր պարզ և աշխատասէր հաւատքը: Հաւատք մը՝ որ կը հնազանդէր առանց վարանման կամ յապաղման, և չգրգուեցաւ նաև այն փորձէն որ քան զամենայն փորձ ահաւոր էր, այնպէս որ յիբուի կոչուեցաւ "Տայր հաւատացելոց": Պատմութեան մէջ անուն մը պատիւ զբտան չէ մարգիային ազգին այնչափ մեծ մտանէ ինչպէս Արբաշամու անուը: Արբաշամ կը պատուուի ոչ միայն Հրեաներէն և Քրիստոնէականէն, այլև Մասնատականներէն: Աստուծոյ խոստումը լիովին կատարուած է Արբաշամու վրայ իբրև նախահօր Քրիստոսի յարում բոլոր ազգերը օրհնեալ են, և իբրև հօր ամենայն հաւատացելոց: անոր զաւակը երկնից աստղերուն զամէ է, և նոցա հանգերմ պիտի ժառանգէ երկնային Քանանը: Արբաճամու զոգը: Ղուկասու Աւետարանին մէջ, Գլ. ԺԶ. 22, կ'ըսուի թէ Ղազարոս ասորուցաւ Արբաշամու զօգը, այսինքն սրբա-

յուժեան երամաւէա կայա՛նք ուր էր Տաւաւացեղը Տայրը: Հոն գրաւուածներն ըսա Մտաթէասի, ԳԼ. Բ. 11. և ըսա Ղուկասու, ԳԼ. ԺԳ. 29, իրբէ թէ սեղանի մը բոլորտիբբ բազմալ ուրախութեան տօն կը կատարեն: Մե՛նամ Իգէ Զո՛ւլ, ըստ արեւելեայց, սեղան բազմեղա նշանա կուժիւն ունէր, Յովհ. ԺԳ. 23: Տես Ուտել:

Ազարա, Ժբո՛ւ, Իմ զարեւոթեան հօր, նախին եկեղեցւոյն մէկ մարգարէն, թերեւ Փրիստոսի եօթանասուն աշակերտաց մին: Մարգարէացաւ սովը որ պատահեցաւ կողոփոս կայսեր ժամանակ, յամի Տն. 44, և զբ կը յիշեն Սուեռնահու և այլք: Այս սովը Հրէաստանի մէջ ոստարիկ էր, և Անտիոքէն օգնութիւն զրկուեցաւ Երուսաղեմի եկեղեցւոյն, Գործ. ԺԱ. 28: Ազարա մարգարէացաւ նաև յետ ամաց թէ վրոն շատ նեղութիւն պիտի կրէր Հրէից ձեռքէն, Գործ. ԻԱ. 10:

Ազազ, ընդհանուր անուն Ամազեկացոց թագաւորներուն, ինչպէս փարաւուն էր անուն եզդիպոսի թագաւորներուն, Թուոց ԻԳ. 7. Ա թագ. ԺԵ. 8: Սուրբ Գրոց մէջ վերջին անգամ յիշուած Ազազ «կտոր կտոր եղաւ», Սամուելի ձեռքով Տէրոջը առջև, զման զի Սաւուղ, հակառակ Աստուծոյ հրամանին, խնայած էր Ազազայ և Ամազեկացոց Տասերուն և արջառներուն, փոխանակ ընջելու զանոնք: Ազազ անսովոր կերպով պատժուեցաւ, ինչպէս կերէի, իւր շարաչար անգթութիւններուն համար, Ա թագ. ԺԵ. 33:

Ազուր, հոսո՛ւր, ներշնչեալ Հրեայ մատենագիր, գրեց Առակաց Լ. գլուխը որ Սողոմոնի առակներուն հետ գրուած է:

Ազուա, մեծ թաշուն սե, երամովն չի շրջիր, և շաղպակեր է: Իբ որսին նախ աշուրները կը հանէ, Առակ. Լ. 17: Երբ ձագերը կը սկսին թռչել, կ'արտաբռն զանոնք, Յօր. ԼԲ. 41: Սղմ. ՃԻԷ. 9: Ագռաւները կերակրեցին զԵզեա հրաշքով, Գ թագ. ԺԷ. 6:

Ազրիպպա, գոսարածին: Տես Երովպեա 4, 5:

Ազադ, զբո՛ւր, 1. Եդովթի թագաւոր որ կտարեց Մագդանացիները Մովսէսի զաշարին մէջ, Մինդ. ԼԶ. 35. Ա Մնաց Ա. 46:

2. Ուրիշ թագաւոր Եդովմոյ որ կը յիշուի Մնացորդաց մէջ, Ա Մնաց. Ա. 51:

3. Ուրիշ Եդովմոյեցի իշխան արքայազուն, որ փախաւ Եզդիպոսս մինչդեռ մահուկ էր, յետ նուաճելոյն Դաւթի զԻզոմ, Բ թագ. Բ. 14: աղէկ ընդունելութիւն գտաւ և ամուսնացաւ թագաւորին ջրոջը հետ: Յետ մահուան Դաւթի և Յովաբու, զարձաւ Եդոմ, և շունաց, բայց ի զուր, Թօթափել Սողոմոնի սովը, Դ թագ. ՄԱ. 14-22. Բ Մնաց. Բ. 17:

Ազադ-աւեմօմ, Մակեդոնով հովտին մէջ անուն տեղւոյ սւր բարի թագաւորը, Յովմոյ, սպանուեցաւ Եթովպացոց հետ կուռի մը մէջ, Դ թագ. ԻԳ. 29. Բ Մնաց. ԼԵ. 20-25: Այս գեղջքին վրայ մեծ ողբ եղաւ, Զար. ԺԲ. 11:

Ազամ, հոթ՛ւն, 1. առաջին ծնող և նախահայր մարգկային ազգին: Դիմուեցաւ հոգէ և եղաւ հոգի կենդանի Արարչին շնորք: Արարչագործութեան վերջինը եղաւ, և առաւ հրաման իշխելու երկրիս բոլոր արարածներուն: Որպէս զի մինակ շնար, Աստուած օգնական տուաւ անոր զԵւա, որ անոր կին եղաւ: Այսպէս հաստատեց Աստուած ամուսնութիւնը որ առաջին հաստատութիւնն է ոչ միայն ժամանակին, այլև կարեւորութեան և օրհնութեան կողմանէ մտորկային ազգին համար: Ազամ կատարեալ ստեղծուեցաւ բնական, իմացական և հոգեւոր ձրքերով, և փորձուելու համար գրուեցաւ Եդովմոյ գրախոր: Սուրբ և երջանիկ էր, բայց մեղանշական բլլալով, Աստանային փորձութեամբը և Եւայի թելադրութեամբ Աստուծոյ յայտնի հրամանին դէմ գործելով ինչաւ այն վեճակէն, և այնպէս անէծք բերաւ իրեն և իւր բոլոր զաւակներուն վրայ: Աստուծոյ սղորմութիւնը մէջ մտաւ, փրկիչ մը խոստացուեցաւ, և անէծքին կատարումը խափանուեցաւ. բայց Ազամ արարչութեցաւ

Եղեալն է անոր կենաց ծառն, և զառապարտուեցաւ ծանր աշխատութեամբ ապրելու: Ազամայ երջան կութիանն ասեիք զառանգաց, երբ տեսաւ եր անկեան գրասիկ եր գուկին վայ: Անոր անդամները կային, և երկրորդ որդին Աբէլ, Տաճարանն երկնց անկեալ ծնողաց, կանուի յափշտակուեցան անննջէ, մին ըսպանուելով, միւրը եւս տալով: Ազամայ և Եւայի եղան թերեւ ուրիշ ուստեք և զտեքք, բայց միայն Աբիւայ անուճը յիշուած է: Ազամ ապրեցաւ ինչ Տարիք երեսուն տարի և տեսաւ եր սերնդեան արագ բազմանալը երկրեա վայ - բայց "ճարգոց յարութիւնը երկրի վայ կը շատնար": Ազամայ մահուան ասեիք Նոյոյ Տայրը Ղաճէք յեսուն և Տիեզ տարեկան էր, և այն ճարգոց կարգին բլլալով որ "Աստուծոյ Տես կը բաւէին", անտարակոյ լսեց զՆոյեցեայ Ազամայ բերնէն ճարգային ազգին նախաւոր պատմութիւնը:

Գարգուն արուած անննջը կը ջուջրնէ որ միայն ճարճուար աշխատութիւն և վիշտ անու և վշտից երկրի վայ և ճարճոյն բնական լուծուճք, այլև ճարգուն ազնուազոյն մասին, այն է Տոգույն, "յախտնական մահը": Այն որը կորնցուց Ազամ իւր Աբարդին բարոյական պատկերը, և եղաւ Նշուակ որ միայն բնական մահուան, այլև Աստուծոյ յախտնական բարկութեանը և անիծից, որ արգաթե մահ է, և մահու վճիռ ճարգային ազգին վայ: Այսպէս կը կարէի Քոզու անտարեալ որ անէն տեղ Ազամու աշխարհք մտած մահուան Տես կը բազգանտ Քրիստոսով ճարճուած կեանքը, ճարգով: Ե: Այս կեանքը Տոգուար է այն մահն ալ, բարոյական Նշուակութեան նայելով, Տոգուար է: Անննջին ժամանակաւոր և ճարճուար պատմէն որ որ է կամ կենայ բլլաց ապա, բայց անննջին Տոգուար և յախտնական պատիժը վերջնեալ Տաճար Քրիստոս մտաւ, և ով որ ապաշխարութեամբ և Տաճարով անոր կը շինէ պիտի ապաստ պատնայեալ մահէն, և պիտի ճանէ յախտնական կեանքը ճարճով և

Տոգուով միայնակոյն: Քրիստոս կը կուտէ "Քրիստ Արարիչ" Ա կրիստ: ԺԵ. 45, Կրիստը որ Տոգուար սերնդեան, և բարբ Տաճարացեայ Տաճար ապրելու կենաց և արդարութեան, ինչպէս որ աստիկ Ազամ էր իւր բարբ սերնդեան Տաճար ապրելու ճիշտը և մահու:

2 Ազամ, բարբ Յորդանան մտ, զեղ է Տիեզերց ճաք, որն սէշ է Տես Յորդանան բարբը զիսկեալ ճանցոյ ասիկ շրթից, ՅՆ. Գ. 16:

Ազամ, Գործ, Տես Երեմ: Ազար, շրթից կենդանական ապրելու երկրական բարբ անոր, և բարբ զարգանքին վիշտորը: Այս անցնէ Այ կը բարբիտ անոր, Ազար կը Տես մտնար մի ճարճ անցնէ: Քրիստ Տես բարձրական ապրել, որան կը Տեսնէին շրթոյք, ճան զարգանքն ապրել կարէ է մտնան անորք որ, երբ ասի կայք, զերթէ անոր վրէն, շրթոյք մահ մի կերտանան բարբ անոր որ զէ կայցին Ա-Արար, որմիկն Ե.Ե. Ազար, Տես Ազար:

Ազամ, Յարգոյ Այ ճարճով որ Յերոսոփան զէն ճարճարեացաւ և զէն Յարոսոփան և Արտուր որան ճարճիւք, Բ Մայր - Բ. 29. ԺԲ. 15. ԺԳ. 22, Յարգու և զէն կը կարծին թէ Ազամ զիսկեաց ան կարծեմ է թէ թէ, և թէ այն Յերոսոփան է թէ թէ, և թէ այն ճարճարեմ էր որ անիծէն արմանէ, ճարճարեմ Գ Բայ. 13: Այս անտարեցաւ որը զիսկեաց անիծք կը ճարճիտը որը զիսկեաց Այ, Ե.Ե. Բ. 11-29: Զար. Ա. 1:

Ազամ, միայն, Ազարիկ զարգանք Այ յար ճարճարեմին մի, որ երկնական Տոգուար կորնակեցաւ և ճարճարեցաւ Մեհայ ճարճ, շրթից, ԺԳ. 2. ԺԲ. 21. Ե. ԺԳ. ԺԵ. 8: Ազամ, Երեմ Տի Կ. Գ. Բ. Թէ յար որոյց մի, Ազարիկ, Բ Բայ. Գ. 1: Անիծք և Արտուրայ ճարճանէն կայ Ազամ անիծք Բարճարեմ, թէ թէ Բարճարեմ Բարճարեմ կը անոր կրտարի իստարեմ, Ազարիկ, Ազարիկ զիսկեաց Զար. Զ. 13

ճ
մ
թ
դ
կ
տ
դ
ա
թ
կ
թ
ե
բ
կ
ա
Գ
Գ
դ
դ
2
թ
կ
ա
ա
բ
ա
Ա
ա
յ
Ա
ժ
թ
ե
Գ
Գ
Բ
յ
ճ
Տ
Ա
Ա

յութեան երանաւէա կայանը ուր էր հաւատացելոց հայրը: Հոն գրանաղանքին ըստ Մատթեոսի, Գլ. Ը. 11. և ըստ Ղաւկասու, Գլ. ԺԳ. 29, իբրև թէ սեղանի մը բոլորտիբը բազմեալ ուրախութեան տօն կը կատարեն: Միտմ գործ շտիլ, ըստ արեւելեայց, սեղան բազմելու նշանակութիւն ունէր, Յովհ. ԺԳ. 23: Տես Ուտել:

Ագարոս, Լորտ, լատինացիներն հօր, նախին եկեղեցւոյն մէկ մարգարէն, թերևս Քրիստոսի եօթանասուն աշակերտաց մին: Մարգարէացաւ սովը որ պատահեցաւ կողոզիոս կայսեր ժամանակ, յամի Տն. 44, և զոր կը յիշեն Սուևաոսիոս և այլք: Այս սովը Հրէաստանի մէջ սաստիկ էր, և Անտիոքէն օգնութիւն զրկուեցաւ Երուսաղէմի եկեղեցւոյն, Գործ. ԺԱ. 28: Ագարոս մարգարէացաւ նաև յետ ամաց թէ Պողոս շատ նեղութիւն պիտի կրէր Հրէից ձեռքէն, Գործ. ԻԱ. 10:

Ագազ, բնահասակ անուն Ամազեկացւոց թագաւորներուն, ինչպէս փարաւոն էր անուն Եգիպտոսի թագաւորներուն, թուոց ԻԳ. 7. Ա թագ. ԺԵ. 8: Սուրբ Գրոց մէջ վերջին անգամ յիշուած Ագազ "կտոր կտոր եղաւ", Սամուելի ձեռքով Տէրոջը առջև, զման զի Սաւուղ, հակառակ Աստուծոյ հրամանին, խնայած էր Ագազայ և Ամազեկացւոց հօտերուն և արջառներուն, փոխանակ ջնջելու զանոնք: Ագազ անսովոր կերպով պատժուեցաւ, ինչպէս կ'երեւի, իւր չարաչար անգթութիւններուն համար, Ա թագ. ԺԵ. 33:

Ագուբ, հոմոտիլ, ներշնչեալ Հըրեայ մատենագիր, գրքց Առաւիպ 1. գլուխը որ Սողոմոնի առականներուն հետ գրուած է:

Ագուս, մեծ թաչուն սև, երամովին չի շըջեր, և շաղախիբ է: Իբորսին նախ աշուքները կը հանէ, Առաւ. Լ. 17: Երբ ձագերը կը սկսին թռչել, կ'արտաբեր զանոնք, Յար. ԼԸ. 41. Սղմ. ձի. 9: Ագուսները կերակրեցին զԵղիա հրաշքով, Գ թագ. ԺԷ. 6:

Ագրիպպա, գլխորդին: Տես Հերոզդէս 4, 5:

Ագազ, զերտ, 1. Եդովմի թագաւոր որ կտորեց Մագաբանացիները Մովարու զաջարին մէջ, Ծննդ. ԼԶ. 35. Ա Միայն Ա. 46:

2. Ուրիշ թագաւոր Եդովմոյ որ կը յիշուի Միացորդաց մէջ, Ա Միաց. Ա. 51:

3. Ուրիշ Եդովմոյեցի իշխան արքայազուն, որ փախաւ Եգիպտոս մինչդեռ մահուկ էր, յետ նուաճելոյն Դաւթի զԻդոմ, Բ թագ. Ը. 14. աղէկ ընդունելութիւն զտաւ և ամուսնացաւ թագաւորին քրոջ հետ: Յետ մահուան Դաւթի և Յովարու, զարձաւ Իդոմ, և ջանաց, բայց ի զուր, թօթափել Սողոմոնի լուծը, Գ թագ. ԵԱ. 14-22. Բ Միաց. Ը. 17:

Ագադ-աւեմօմ, Մակեդոնի հովտին մէջ անուն տեղւոյ ուր բարի թագաւորը, Յովսոյ, սպանուեցաւ Եթովպացւոց հետ կուռի մը մէջ, Գ թագ. ԻԳ. 29. Բ Միաց. ԼԵ. 20-25: Այս գեղքին վրայ մեծ ոգը եղաւ, Զար. ԺԲ. 41:

Ագամ, հոգեւէ, 1. առաջին ծնող և նախահայր մարգկային ազգին: Եհիուեցաւ հողէ և եղաւ հողի կենդանի Արարչին շնորհ: Արարչագործութեան վերջինը եղաւ, և առաւ հրաման իշխելու երկրիս բոլոր արարածներուն: Որպէս զի մինակ շնար, Աստուած օգնական տուաւ անոր զԻւա, որ անոր կին եղաւ: Այսպէս հաստատեց Աստուած ամուսնութիւնը որ առաջին հաստատութիւնն է ոչ միայն ժամանակին, այլև կարևորութեան և օրհնութեան կողմանէ մարգկային ազգին համար: Ագամ կատարեալ ստեղծուեցաւ ընկան, իմացական և հոգևոր ձիւրքերով, և փորձուելու համար գրուեցաւ Եդովմոյ գրախոր: Սուրբ և երջանիկ էր, բայց մեղանշական ըլլալով, Աստուանային փորձութեամբ և Եւայի թելարութեամբ Աստուծոյ յայտնի հրամանին դէմ գործելով ինկաւ այն վիճակէն, և այնպէս անէքք բերաւ իրեն և իւր բոլոր զուականներուն վրայ: Աստուծոյ ողորմութիւնը մէջ մտաւ, փրկել մը խոստացուեցաւ, և անէքքին կատարուեմը խափանուեցաւ. բայց Ագամ արտաքուսեցաւ

Եղեմէն և անոր կենաց ծառէն, և դատապարտուեցաւ ծանր աշխատութեամբ ապրելու: Ազամայ երջանկութիւնն աւելի դառնացաւ, երբ տեսաւ իր անկման պատուզն իր զաւկին վրայ: Անոր անդրանիկը կայէն, և երկրորդ օրդին Աբէլ, համանման իրենց անկեալ ծնողաց, կանուխ յափշտակուեցան անսնցմէ, մին ընդ անուելով, միւր՝ խշո տալով: Ազամայ և Եւայի եղան թերևս ուրիշ ուտեղք և դատեղք, բայց միայն Անթոյ անուեր յիշուած է: Ազամ ապրեցաւ ինն հարիւր երեսուն տարի և տեսաւ իր սերնդեան արագ բազմանալը երկրի վրայ: Բայց «մարդոց չարութիւնը երկրի վրայ կը շատնար», Ազամայ մահուան ատենը Նոյոյ հայրը Ղամէք յիշուև և հինգ տարեկան էր, և այն մարդոց կարգէն բլլալով որ «Աստուծոյ հետ կը քալէին», անտարակոյս լսեց զզրացեալ Ազամայ բերնէն մարդկային ազգին նախաւոր պատմութիւնը:

Մարդուն տրուած անէծքը կը ցուցնէ ոչ միայն մարմնաւոր աշխատութիւն և վիշտ ամուլ և փշտից երկրի վրայ և մարմնայն բնական լուծումը, այլև մարդուն ազնուազոյն մասին, ոյն է հոգւոյն, «յաւիտենական մահը»: Այն օրը կորսնցուց Ազամ իւր Արարչին բարոյտկան պատկերը, և եղաւ նշաւակ ոչ միայն բնական մահուան, այլև Աստուծոյ յաւիտենական բարկութեանը և անիծից, որ արգարեւ մահ է, և մահու զհիւ մարդկային ազգին վրայ: Այսպէս կը կարծէ Պօղոս առաքեալ որ ամէն տեղ Ազամու աշխարհք մտած մահուան հետ կը բազդատէ Գրիտաստով շորհուած կեանքը, Հըսուով: Եւ Այս կեանքը հոգեւոր է. այն մահն ալ, բարոյական նշանակութեան նայելով, հոգեւոր է: Անէծքին ժամանակաւոր և մարմնաւոր պատժէն ոչ ոք է կամ կրնայ բլլալ ազատ, բայց անէծքին հոգեւոր և յաւիտենական պատժիժը վերցնելու համար փրիտտո մեաւ, և ով որ ապաշխարութեամբ և հաւատով անոր կը գիտն պիտի ազատի սպաւնացեալ մահէն, և պիտի մահէ յաւիտենական կեանքը մարմնով և

հոգւով միանգամայն: Փրկիչը կը կոչուի «վերջ Աշամը», Ա կորնի: ԺԵ. 45, իրեզ զլուի հոգեւոր սերնդեան, և բարբ հաւատացելոց համար ազրիւր կենաց և արգարութեան, ինչպէս որ առաջին Ազամն էր իւր բարբ սերնդեան համար ազրիւր մեղաց և մահու:

2. Ազամ, քաղաք Յորդանանում, զէպի Տերերիոյ ծովը, որմէ քիչ մը հեռու Յորդանանու ջուրերը զիզուելով ծամայտ տուին Հրէեց, Յես. Գ. 16:

Ազատա, Էրտի: Տես իշտեր: Ազար, Հրէեց եկեղեցական տարւոյն երկրորդաներորդ ամիսը, և քաղաքականին վեցերորդը: Այս ամիսոյն մէջ էր բուրիմի տօնը: Ազար կը համանաի մեր մարտի ամսոյն: Որով հետև լուսնական տարին, որուն կը հետևէին Հրեայք, քան զարեգակնային տարին կարծ է մտաստան աւուրքը որ, երեք տարի ետքը, գրեթէ ամիս մը կ'ընեն, Հրեայք մտածին երեքամասնեկորդ ամիս մը զոր կոչեցին Է-Արտ, սյսինքն երեւոյր Ազար: Տես Ամիս:

Ազգով, Յուգայի մէջ մարգարէ որ Յերորովամի գէմ մարգարէացաւ և գրեց Թորովամու և Արիայի պատմութիւնը, Բ Մնաց. Թ. 29. ԺԲ. 15. ԺԳ. 22: Յովսեփոս և ուրք կը կարծեն թէ Ազգով զրկուեցաւ առ Յերորովամի ի թիթէլ, և թէ այն մարգարէն էր որ առիւծէն սպանուեցաւ, Գ Թագ. 13: Այս անուամբ ուրիշ ոյլևայլ անինքը կը յիշուին Սուրբ Գրք մէջ, եգր. Ը. 47-20: Զաք. Ա. 4:

Ազմա, -Էրոյ, Արդիմի դաշտին մէջ չորս քաղաքներէն մին, որ եկնառաք Մովսէս վերծանեցաւ և ծածկուեցաւ Մոսեալ ծովէն, Ծնդ. ԺԳ. 2. ԺԹ. 24, 25. Ովս. ԺԱ. 8:

Ազնիտ, Եհու Տեր Էի, Դաւթի չորս որդւոց մին, Ազգիգէն, Բ Թագ. Գ. 4: Ամմոնի և Արիտոցմայ մահուանէն ետքը Ազնիտ ուղից թագաւորել, թէպէտ թագաւորութիւնը խոստացուած էր անոր կրտսեր եղբորը, Սողոմոնի: Ազնիտ զԱրիտար, զՈղոմ և ուրիշներ իր

Թու
նիք
ԼԳ
/ որ
նայ
ար
տոս
մե
Բ
և ե
բոբ
ՅԵ
ոց,
նիմ
Բ
; ու
արք
յաւ
Գ
20-
ե
ող
նի
նե
որ
աւ
ր,
որ
էս
ւ
նն
աւ
մ
ն
և
ե
ր,
ս
ե
ն
ի
ն
ն
ը
լ
ւ

կողմը շահելով յայտնի ապտամբե-
ցաւ և կ'ուզէր թագաւորել, մինչ
Դաւիթ զեռ կենդանի էր: Երբ այս
ապտամբութեան լուրը Դաւիթի հա-
տաւ, իսկոյն պատկէլ տուաւ զՍողո-
մոն: Ասոր վրայ Աղտնիայի բարե-
կամները ջրուեցան, և Աղտնիա ա-
պաստանեցաւ սեղանին եղջերինե-
րուն: Սողոմոն յանգիստանութեամբ մը
միայն թողուց զԱղտնիա: Բայց Դաւ-
թի մահուանէն շէշ ետքը ուզելով
կին առնուլ զԱրթուակի, ցուցուց թէ
թագաւորութեան ետեւ էր, ուստի
և սպանուեցաւ, Գ թագ. Ա. և Բ:

Աղոնիքեղեկ, ԿԻ ԲԻՆԻՆԻ, ԱԽ-
քեմի արևելեան կողմը, Բեզեկի մէջ
Քանանացի բռնաւոր: Սահմանակից
երկիրներուն փոքր թագաւորներէն
եթմանաուն թագաւոր բռնելով,
անոնց ստուշներուն և ձեռուքներուն
բոլոր մասերը կտրած էր, և իբրև
շուն կը կերակրէր զանոնք: Աղտնի-
քեղեկ Յուզայի և Եմաւոնի ցեղերուն
գեժ պատերազմելով Քանանացւոց
և փերեզացւոց հետ, յազթուեցաւ,
և բռնուելով յիշեալ երկու ցեղե-
րէն, պատժուեցաւ միևնոյն անգութ
կերպով, Դաւա. Ա. 4-7:

Աղոնիքեղեկ, ԿԻ ԲԻՆԻՆԻՆԻՆԻՆԻ,
Երուսաղէմի թագաւոր, որ ուրիշ
չորս թագաւորաց հետ գաշտակցու-
թիւն բրաւ Յեռուայ գեժ: Մեծ կը-
ռի եղաւ Գարաւոնի մտաւ սը Տէրը
օգնեց իրացելի ահապին կարկայ
անկրեով, և օրը երկնցնելով սքան-
չելեք: Հինգ թագաւորները շարա-
շար զարնուելով Թաքեան այրի մը
մէջ ի Մակեդա, բայց Յեռու բռնե-
լով զանոնք սպաննեց, Յեռ. Ժ:

Աղոնիքամ, ԿԻ ԲԻՆԻՆԻՆԻՆԻՆԻՆԻ,
Դաւիթի և Սողոմոնի ժամանակ հարկա-
հան: Ատաղճ կարելու Տամար Լի-
բանան զրկուած երեսուն հազար
մարդոց վրայ վերակացու գրուեցաւ
Սողոմոնէն, Գ թագ. Ե. 14: Նոյն
անձը կը կոչուի նաև Յամաստաւ-
թեամբ Աղոնամ, Բ թագ. Ի. 24.
Գ թագ. ԺԲ. 18. Բ Մնաց. Ժ. 18
Սպանուեցաւ ապտամբող սասը ցե-
ղերէն առ սրս զրկուած էր Ռորովա-
մայ կողմանէ յորդորել զանոնք ի
հնազանդութիւն, և կամ փորձել
արկ պահանջելով:

Աղոնամ, տես Աղոնիքամ:
Աղոնայիմ, Յուզայի հարաւային
կողմը քաղաք զոր ամբացցց Ռորո-
վամ, Բ Մնաց. ԺԱ. 9: Ըստ Բու-
պիստնի այժմու Դուրան է, որ է
Ընդարձակ գիւղ, Քերրոնէն հինգ
մղոն գեղ հարաւային արևմուտք:

Աղթազար, հզոր թագաւոր Առու-
բուլոց: Կը թագաւորէր Սուրայի և
չըջակայ երկիրներուն մինչև Եփրատ,
Գ թագ. ԺԱ. 23: Երկու յազթուե-
լով Դաւիթէն նուաճուեցաւ, Բ թագ.
Ը. 3, 4. Ժ. 6-14, 16-19. Ա Մնաց,
ԺԸ. 3. ԺԺ. 6:

Աղթառնելք, ԿԻ ԲԻՆԻՆԻՆԻՆԻՆԻՆԻ,
որդի Ասորեստանի թագաւորին Սե-
նեքերիմայ, Ես. ԼԷ. 38: Եղգկիա-
յի վրայ ձախող արշաւանքէն ետքը
կըր Սենեքերիմ գարտաւ Նիմուէ,
անոր երկու որդիքը Աղթառնելք և
Սանասարեստ Հրէից աւանդութեան
առ երկուք թէ զուցէ զհնուէին
հետարայ Ասաուծոյն, սպանին ի-
րենց Տայրը և յետոյ փախան Հայաս-
տանի լեւաները 713 ին նախ քան զԳր:

2. Անուն շատուծոյ զոր կը պաշ-
տէին Սեփարաւիմացիք, այսինքն Սա-
մարիայ այն բնակիչները որ իրացե-
լացւոց սիրտաւան անդին գերի տար-
ուելէն ետքը եկան բնակեցան անոնց
տեղ: Ասոնք իրենց սողայրը կրակի
կ'անցունէին ի պատիւ Աղթառնելքոց
և ուրիշ սատուծոյ մը որ Անամելք
կը կոչուէր, Գ թագ. ԺԷ. 31: Ո-
մանք կը կարծեն թէ Աղթառնելք էր
փոխանակ արեգական, և Անամելք
փոխանակ լուսնի:

Աղթիպակ ծով անունը, Գործ.
ԻԷ. 27, հիմա կը ցուցնէ Վենեակոց
ծոցը միայն, բայց Պոզոս առաքելոյն
ատենը այս անունմը կը հասկցուէր
Յուճաստանի և իտալոց մէջտեղի
բոլոր ծովը որ հարաւէն կ'երթայ
կրտսէնէն մինչև Անկիլիա, սրոնց մէջ-
տեղ կ'իյնայ Մալգա կամ Մեկիա
կղզին:

Աղայիլ, սպտամոտիս, Ասորոց
Բենազապ թագաւորին պաշտանեան,
զորց սպազայ զահակաւութիւնը
մարգարէացաւ Եղիա, Գ թագ. ԺԺ.
15: Ըստ տարիներ ետքը Աղայիլ
զրկուեցաւ Բենազապէն առ Եղիոն
որ անատն Դամասկոս էր հարցնե-

լու թէ պիտի առողջանա՞ր Բենա-
գաթ Տիւանդութենէն : Հետեւեալ
օրը Ազալէ խնդրեց զԲենագաթ թաց
լաթով, Գ թագ. Ը. 7-15, 885 ին
նախ քան զԳր. : Ազալի շփոթիլը
մարգարէին առջև նշան էր թէ ար-
գէն խորհած ի տար սո՞րբը : Յափըչ-
տակելով աթոռը թագաւորեց քա-
աասուն տարի, և իւր յաջող և ա-
նազորոյն պատերազմներով Յուզայի
և Իսրայիլի գէժ, արգարացուց Եղի-
սեի մարգարէութիւնը, Գ թագ. Ը.
28. Ժ. 32. ԺԲ. 17. ԺԳ. 3, 7. Բ
Մնաց. ԻԲ. 5 :

Ազատացեալք, Գործ. Զ. 9 : Ա-
զատացեալք թարգմանուած բառը
Հասիրերէն է : Այոպէս կը կոչուէին
անոնք որ գերի բլլալով յետոյ կ'ար-
ձակուէին. այսպէս կը կոչուէին նաև
այսպիսի անձանց զաւկները : «Ազա-
տացեաց ժողովարանը» կապակցու-
թիւն ունէր Կիւրինացեաց և Աղէք-
սանդրացեաց ժողովարանին հետ որոց
երկուքն ալ Աբրիհիցի էին, ուստի
սմախը կը կարծեն թէ նաև Ազատա-
ցեալք Աբրիհիցի էին : Բայց աւելի
հաւանական է թէ այս անունը կը
տրուէր այն Հրէից որ Հաւովայեցի-
ներէն գերի բռնուելով ասրուած
էին Իսայիտ, և հոն ազատուելով
սո՞րբ էին բազմութեամբ այցելու-
թեան գալ Երուսաղէժ, ուր և ու-
նէին իրենց համար յասուկ ժողովա-
րան ուրիշ քաղաքներէ այցելութեան
եկող Հրէից պէս, ինչպէս կը յիշուի
Գործոց Առաքելոց վերոյիշեալ հա-
մարին մէջ : Այս ազատացեալք հա-
նցին Սաեփանոսի գէժ՝ հայածուսը
որ անոր քարկոծմամբը վերջացաւ :
Տես Ժողովարան :

Ազարիտ, օրն-ի-տն օրն-տն, Յու-
զայի թագաւոր, Գ թագ. ԺԵ. 1-
7 : Բ Մնացորդաց իմ. զԻրոյն մէջ
և ուրիշ տեղեր կը կոչուի Ազիտ :
Վեշտասանամայ էր երբ սկսու թա-
գաւորել, 806 ին նախ քան զԳր. :
Անոր թագաւորութեան առաջին մա-
սր յաջող և երջանիկ եղաւ, բայց
յետոյ ուզելով խնկարկութիւն քնել
տաճարին մէջ, բորտեցաւ, և մինչև
իւր մահը մնաց բորտ, Բ Մնաց.
ԻՁ. 16-23 : Այս անունը շատ հա-
սարակ էր Հրէից մէջ, և այս անու-

նը կրող շատեր համառօտիւ կը յիշ-
ուին Սուրբ Գրոց մէջ :
Ազգարանութիւն կամ Ազգաճա-
մար : Երբէք ազգ մը քան զԵրբոյն-
ցին աւելի հոգ շտարաւ իւր ազգա-
բանութիւնները պահելու, քանիք
ազգաբանութեանց մէջ կը յիշուէին
ցեղերու ասորբանութիւնները, երկիր-
ներուն սեպականութիւնը և այլ-
ևայլ պաշտօններու և աւանձնացը-
նորհութեանց իրաւունքը, Ա Մնաց.
Ե. 1, 17. Թ. 1. Բ Մնաց. ԺԲ. 15.
Եղբ. Բ. 62 : Ուստի Հրէայք իրենց
ազգահամարներուն ցուցակները իը-
նամով կը պահէին աճէն ատեն :
Սուրբ Գրոց մէջ կը գտնենք ազգա-
բանութիւն մը որ աւելի քան 3,600
տարի պահուեցաւ, Ա Մնաց. Ա.
Գ. 2 : Ազգահամարներու միջոցաւ
կ'ապացուցուի նաև թէ Քրիտաւ
ծնաւ ըստ մարգարէից Աբրտահմու-
սներունդէն, և էր ժառանգ իւր հօրը
Դաւթի տթոռոյն, Ղուկ. Ա. 32. Բ
Տիմ. Բ. 8. Եբր. Է. 14 : Աւետարան-
ներուն մէջ կայ Վերտաստի իբր 4,000
ամեայ ազգահամարը : Մատթէոսի
Ա. և Ղուկասու Գ. գլուխներուն
երկու ազգահամարները կը տարբե-
րին իրարմէ. մին կու տայ հաւանա-
կանապէս Քրիտաստի կարծեցեալ հօ-
րը Յովսէփայ, և մյուսն՝ անոր մօրը
Մարիամայ ազգահամարը : Երկու գի-
ծեք կ'իջնին Դաւթի որդիներէն, Սո-
ղոմոնէն և Նաթանէն, կը միմեան
ի Սաղաթիել, և գարձեալ ի Քրիտ-
ասոս : Յովսէփ Քրիտաստի օրն-ի-տն
հայրն էր, և Մարիամու ազգակից,
այնպէս որ Մեսիան Դաւթէն կը սե-
րէր օրնօք և «ըստ մարմնոյ», միան-
գամայն : Այլևայլ ազգահամարնե-
րու մէջտեղ անհամաձայնութիւնը
կրնայ միարանիւ Հրէից այլևայլ
մասնաւոր օրինաց համեմատ : Ընդ-
հանուր ազգահամարը որ մինչև Յով-
սէպոսի ժամանակ պահուած էր,
ինչպէս կ'ընէ նոյն ինքն Յովսէպոս,
կորսուեցաւ Հրէական ազգին կոր-
ծմամբ : Ուստի և Տիմոս որեկիցէ
ուստ մեոսիայի մը անհնար է ապա-
ցուցանել իւր սերունդը Դաւթէն :
Մեղքեղեղեղ էր «ազգահամար չու-
նեցող», Եբր. Է. 3, այսինքն իբրև
Հրէայ : Սուրբ Գրոց ազգահամար-

ներէն չէր կրնար ցուցուիլ թէ իրաւունք ունէր Աստուծոյ ժողովուրդէն համարուելու: Անոր քահանայութիւնը տարբեր էր Ահարոնի և անոր սրբւոց քահանայութիւնէն: Բազդատե՛ Եղբ. Բ. 62:

Ազնկա, քաղաք Յուդայի երկրին մէջ, Երուսաղեմէն իրը հնչեռասան մզն գէպ հարուային արեմուտք: Եր յիշուի Յեռուայ և Սաուզայ պատմութեանց մէջ, Յեռ. Ժ. 10:

Ա թագ. ԺԷ. 1: Նարուզոդոնսոր առաւ այս քաղաքը, Երեմ. ԼԴ. 7, բայց յետոյ Հրեայք նորէն ձաղկեցուցին, Նէեմ. ԺԱ. 30:

Ազովուս: Տես Առեղովբ: Արարասարթն, թերևս կը նշանակէ խնա կամ փռաւար: Այս տիտղոսը կրեցին Չորաբարէլ և Նէեմիա, իբրև Պարոնց կողմնէ կուսակալք Հրեասանի, Եղբ. Բ. 63. Նէեմ. Է. 65:

ԱՆՐՈՊՈՒՄ ՅԱԹԷՆՍ, ԻՆՉՊԷՍ ՈՐ ԷՐ

Արեմք, այսինքն Յուդաստանի մէջ Ատաիկէի գլխաւոր աստուծոյն Աֆեւասայ, Կալու, Սարոնեան ծոցին վրայ, Կորնթոսէ իբրև քառասուն և վեց մղոն գէպ արեւելք, և իրը հինգ մղոն հեռու ծովափը: Քաղաքը դաշտի մը վրայ էր որ հարաւային արեմուտքէն կը ձգուէր մինչև ծովը ուր ունէր երկը նաւահանգիստ, որոց մուտքը պաշտպանուած էր երկայն և լայն պարսպք: Դաշտին վրայ կային ապառաժուտ բլուրներ, որոց մեծագոյնն էր Ահրոպոլիս կոչուած գլեակը: Քաղաքը շինուած էր այս գլեակին բարձրիքը, և շէնքերուն շաւր գէպ ի ծովակողմն էր: Բլրոյն դազաթն էր գրեթէ տափարակ, իբր ութ հարիւր սաք երկայն և չորս հարիւր սաք լայն: Ահրոպոլիս մտնելու ամբ հարկ էր անցնիլ Պրոպիլէա

կոչուած հոյակապ դուռնէն որ արեմտեան կողմն էր՝ զբոշեանքով և նկարներով զարդարուած երկու մեհակներով: Յիշեալ դուռը բլրոյ վրայ հանող մարմարեան սանդղղ մը գլուխն էր: Բլրոյն վրայ շինուած էին Աթէնքի պահապան աստուածներուն մեհակները: Չախակողմեան մեհակն էր Աթենասայ որ քաղցին պաշտպանը կը համարուէր: Միեւնոյն յարկին տակ էր Պոսիդոնի մեհակը: Հրապարակին մէջ բարձր պատուանդանի մը վրայ կը կենար Աթենասայ պղնձէ անդրի պատկերը եօթանասուն սաք բարձր: Սլակողմեան հոյակապ մեհակը կը կոչուէր Պարթենոն, Աթենացոց պարծանքը, յունական ճարտարագիտութեան շքեալ հրաշակերտը: Ճանապարհորդը որ կողմէն օր դար, առաջին բա-

նը զոր կը տեսնէր՝ էր Պարթեանս, որ իւր պէրձ գլուխը կ'ամբառնար քաղաքէն և գղեկէն վեր: Պարթեանսի աւերակներն անգամ տակաւին այնպէս շքեղ են որ օտարապետին աչքն իր կայն իրենց կը ձգեն: Պարթեանս շինուած էր յուսակաւն ճարտարագիտութեան Գորիական կոչուած սնով, գեղեցիկ սարտակ մարմարինէ, և էր իբր հարիւր ոտք լայն, երկու հարիւր քսան և վեց ոտք երկայն, և եօթանասուն ոտք բարձր: Ճակատները՝ երկերկու կարգ, իսկ քովերը մէյմէկ կարգ սիւներ կային: Վերի գրտնգլոյն ճակատը գուրտէն զարգարուած էր գեղեցիկ քանդակով որ պատկեր էր թափորի մը ի պատիւ Աթենասայ: Իսկ մահնին մէջ կար Աթենասայ անդրի պատկերը, գործ փրէշուայ, գեղեցկութեան և ճարտարութեան կողմանէ հռչակաւոր: Այս անդրին էր սակիէ և փղոսկրէ, իբր քառասուն ոտք բարձր: Աստուծուհին (Աթենաս) ոտքի վրայ էր, եզրտողը (վահանով) ծածկուած, մէկ ձեռքը նիզակ և միւսը՝ յաղթութեան նշան մը: Ակրպոլսայ ստորոր, մէկ գին էր Ողէան կոչուած շէնքը, և միւս գին Պրիտանէան կոչուածը, և սբ գլխուոր դատուորաց և նշանաւոր քաղաքացեաց խնջաք կը արուէր հասարակաց ծախիւք: Ակրպոլսայ և այն բլրոյն մէջանդ սբ Արեւոպազոս կոչուած ժողովը կ'ընէր իւր նիտերը՝ կար նեղ հովիտ մը: Այն բլրէն շէնք մը անդին կար բլակ Պիկր կոչուած ապտաւտուա ըլլակ մը սբ սագային ընդհանուր ժողովները կ'ըլլային: Հոն կը ցուցուէր գեռ բարձր տեղ մը ուստի երեւելի ատենաբանք իբրև բնէ կը իտեկն ժողովրդեան: Այս բնէք քաւափոր է: Հոն մօտ էր նաև տէրշն, այսինքն վաճառանոցը որ հրապարակ էր, Գործ. Ժ. 17, շուրջանակի գեղեցիկ շէնքերով, և ամէն կողմը կասիւր բազմեք, մարտուք և մահնանք յորոց սմանք հյակապ էին:

Այս գեղեցիկ քաղաքը նշանաւոր էր նաև իր բնակիչներուն զինուորական տաղանդին, զիսութեան, ճարտարութեան և քաղաքավարութեան կողմանէ: Տին քաղաքակր-

թութեան բուն իսկ ծաղիկն էր: Աթենացոց փիլիսոփայական դպրոցներն աշխարհի վրայ ամենէն երևելիներն էին, իսկ անոնց նկարիչները, անդրիագործները և ճարտարագետները ոչ որ գրադանցեց: Բայց քան զԱթենք «բոլորովին կատապալտութեան մէջ ընկզմած», քաղաք այլ կար: Պոզոս աւաքեալ պլյեյութիւն բրաւ Աթենացոց յամի Տեսուն իբր 52 ին, և թէպէտ Աթենացի հպարտ փիլիսոփաներուն մէջ մինակ էր, հաւատարմութեամբ և յաջողութեամբ քարոզիչ անոնց զՅիսուս և մեռելոց յարութիւնը, Գործ. Ժ. 16-34:

Այժմուս Աթենք գեղեցիկ քաղաք է, և ունի իբր 50,000 բնակիչ:

Արաւ: Արքայական պատուոյ և իշխանութեան նշանակ է աթոսը, և թագաւորներուն ի պաշտօնէ նշանելու տեղ: Սոզմանի աթոսն էր փղոսկրէ և ոսկիապատ. ունէր վեց ընդարձակ ատրիճաններ, և իւրաքանչիւր ատրիճանին երկու քովերը կար մէն մի աւաւի սպիկէն, Գթագ. Ժ. 18-20: Երկինք կը կուռէ Աստուծոյ աթոսը, և երկիր անոր պատուանդանը, Եսայ. 49. 1: Աստուծոյ աթոսը վեճմ կերպով նկարագրուած է նաև իբրև յաւիտենական, և արգարութեան ու իրաւանց վրայ շինուած, Սաղմ. ԽԵ. 6. ԴԷ. 2: Տես նաև Եսայ. 9. 2-4. Եղեկ. Ա: Քրիստոս իբրև երկնաւոր թագաւոր կը նստի աթոսին վրայ յաւիտեան, Սաղմ. շժ. 4. Եբր. Ա. 8. Յայտ. Գ. 21: Անոր հաւատարիմ աշակերտները մասնակից պիտի բլլան անոր թագաւորական փառացը, Դուգ. ԻԲ. 30. Յայտ. Գ. 4. Ե. 10: Քրիստոս պատուիրէք մարդոց չեղբուղ երկինց վրայ որ Աստուծոյ աթոսն է, որպէս թէ այնպէս բնելով պիտի անարգէին զԱստուած, Մատ. Ե. 34. ԻԳ. 22:

Ալամօր, երաժշտական բառ է, հաւանականապէս կը նշանակէր տեսակ մը նուագարան, ԽԶ. սաղմոսի տիպոսը. Ա Միաց. Ժ. Ե. 20:

Ալեյուիտ, Բ-Ժ-Ե-Ի ՆՏԵ (ԵԿԷ): Այս բառը կը պատահի Սաղմոսոց շատերուն սկիզբը և վերջը: Ալեյուիտն կ'երգուէր նաև ուրախութեան

անձերու օրեր, իբր նշան ցնծութեան
 և փառաբանութեան. այս մտաք կը
 գործածէր նաև Քրիստոնէական Ե-
 կեղեցիքն այս բառք, և տակաւին կը
 գործածէ Տղաքորդերու մէջ, Յայտ.
 ԺԹ. 1, 3, 4, 6:

Ալմուկ, ազգ ինչ ծառայ կամ
 փայտի զբ Գիրամ՝ բերա՞մ Ոփիրէն
 Սոզմանի: Այս փայտէն շինուեցան
 սառնարին և Սոզմանի տան յինա-
 րանները և նուազարանները, Գ Թագ.
 Ժ. 11. Բ Միաց. Բ. 8: Հրէից բար-
 բիններ կը կոչէին զայն Բառ, բայց
 չի կրնար բուստ բլլալ: Հաւանակա-
 նապէս այմուկ հիմա Պրազիլիոյ փայտ
 կոչուած փայտին ծառն էր, որ կը
 բուսնի նաև արևելեան Հնդկաստան,
 Արամ, Մորուզեան կղզիները և Ճա-
 բոն, և շատ տեսակներ ունի: Այս
 ծառին փայտը շատ տոկուն է, և
 ազնիւ կարտասիներ շինելու կը գոր-
 ծածուի: Այս փայտէն կ'ելլէ նաև
 տեսակ մը գեղեցիկ կարմիր ներկ որ
 շատ կը գործածուի: Գոյնին բուստի
 գունոյ նմանութեանը համար թերևս
 կոչուած է այմուկ, որ ըստ Հրէից
 բարձրեաց կը նշանակու բուստ. ուս-
 տի բառին նշանակութիւնը պիտի
 բլլայ բառենի կամ ծառ բառոյ:

Ալփեռս, 1. Տայր Յակոբայ կրտ-
 սեբոյ, Մատթ. Ժ. 3. Ղուկ. 2. 15, և
 այլ Մարիամու որ Յիսուսի մօրը
 քոյրը կը կարծուի, Յովհ. ԺԹ. 25:
 Տես Մարթամ 1. և 3: Յովհաննու-
 լովմ. գլխոյն 25 համարը բազառու-
 լով Ղուկասու ԻԴ. գլխոյն 18 և
 Մատթէոսի Ժ. գլխոյն 3 համարնե-
 րուն հետ, կը տեսնենք որ Ալփեռս
 նոյն է ընդ կղզեովայոյ: Ալփեռս մի-
 եւնոյն անձին Յուշարէն անունն է,
 իսկ կղզեովայս Երբայեցերէն կամ
 Ասորերէն անունը:

2. Հոյր Մատթէոսի կամ Ղուկայ,
 աւետարանին, Մարկ. Բ. 14:

Ալփա, Յունարէն սյարբնին ա-
 ռաքին գրոյն անունն է: Վերջին
 գրոյն անունն է օճալ: Յոյնք իրենց
 գիրերը կը գործածէին իրրև թուա-
 նշան, և այժմ կը նշանակէր 4 կամ
 արաբն: Ուստի մեր Տէրը կ'ըսէ, "Ես
 եմ Ալփա և Օճալ" սկզբը ու վերջը,
 առաջինը ու վերջինը. այսպէս կը
 ցուցնէ իւր յաւատենականութիւնը,

և թէ ինք է ամէն բանի պատճառ և
 վախճան, Յայտ. Ա. 8. ԻԱ. 6. ԻԲ.
 13: Բաղդատէ Ես. ԽԴ. 6. ԽԸ. 12.
 Կող. Ա. 15-18 համարները:

Ածիլել, Հրէայք կ'ածիլէին իրենց
 մօրուքը սրամութեան, ազաշխա-
 րութեան և վշտի ժամանակներ,
 Յոր. Ա. 20. Երեմ. ԽԸ. 37, կրէմն
 նաև ծիսական մարտիքեան ատեն,
 Ղուտ. ԺԴ. 9. Թու. Ը. 7: Ուրիշ ժա-
 մանակներ կը թողուին աճել իրենց
 մօրուքը ուրիշ արևելեան ազգաց պէս
 բաց յԵգիպտոսացոյ որ կ'ածիլէին
 իրենց մազերը, ինչպէս կը սորվինք
 Հերոզոտոսէ և հին յիշատակարան-
 ներէ: Ուստի Յովզէֆ անհրուեցաւ
 երբ Փարաւոնի առջև պիտի ելլէր,
 Եննդ. ԽԱ. 14: Տես Մօրաք:

Ակաս, Աստուական քար է:
 Այսպէս կոչուած կը կարծուի Աի-
 կիլիոյ Աքատես գետէն ուր շատ կը
 գտնուէր այս քարը: Ակասը որ այլ-
 ևայլ տեսակներ ունի՝ կը գտնուի
 նաև Հնդկաստան, Եւրոպայի այլև-
 այլ կողմերը և Աֆրիկէի Բարեցուսոյ
 գլուխը: Այս քարը կէս թափանցիկ
 է, և շատ անգամ գեղեցիկ երակ-
 ներ և ամպեր ունի, և շատ բնական
 իրաց պատկերը մանր կը ցուցնէ:
 Հրէից քահանայապետին լանջապա-
 նակին վրայ երրորդ կարգին երկրորդ
 քարն էր, մլ. ԻԸ. 19. ԼԹ. 12:

Ակեղգամա, աճալ-աճալ, փոքր
 ագարակ ի հարաւոյ Երուսաղեմի:
 Քրիստոսի ժամանակ Հրէից քահա-
 նունն արծաթի գորո Յուզա առաւ
 իրրև Յիսուս արեան գինը, Մատթ.
 ԻԷ. 8. Գործ. Ա. 19: Բնելով թէ
 օրէն չէր գործածել այն ատարը սրբ-
 րազան բաներու, քանզի արեան գին
 էր, գնեցին անով բրտի ագարակն
 իրրև գերեզմանատեղի օտարականաց:
 Որովհետև այն ագարակը Յուզայի
 ստակովը գնուեցաւ, Գործոց Առա-
 քելոց Ա գլխոյն 18 համարին մէջ
 կ'ըսուի թէ Յուզա գնեց զայն: Ա-
 ւանդութիւնը կը ցուցնէ այս ագա-
 րակը Չարածոզով կոչուած բլրոյն
 գահատանդին վրայ որ Եննոնի մօրին
 վրայ կը կարկառի հարաւէն: Կերե-
 լի թէ այս ագարակը իտալականաց
 առանէն սկսաւ գործածուիլ իբր գե-

բեզմանատեղի պանդխտաց . յետոյ նաև ի Հոյոց . բայց հիմա իբրև գերեզմանատեղի չի գործածուիր :

Ակիւզառա, —բ—տ—ի, Պոնտացի Հըրեայ, արուեստիև խորանայար, որ իւր կնաւը Պրիսկիդեաւ յարեցաւ Հառովմայ նախկին եկեղեցւոյն բրիտանեաններուն : Իբր կողոխու կայսր հալածեց Հրեաներն ի Հառովմայ, Ակիւզառա և կինը եկան կորնթոս, և այնուհետև եզան ընկեր և գործակից Պողոսի, որ գովութեամբ կը յիշէ զանոնք, Գործ . ԺԼ . 2, 3, 24—26 . Հառովմ . ԺԶ . 3, 4 . Ա կորնթ . ԺԶ . 19 . Բ Տիմ . Գ . 19 :

Ակկարոն, —բ—տ—տի իւլ—ն, քաղաք Պողեստիսու վերին հիւսիսային ծայրը, զոր Յեսու տուաւ Յուզայի, Յեռ . ԺԵ . 45, բայց յետոյ արուեստաւ Դոնայ, Յեռ . ԺԺ . 43, թէկէս չերևիր թէ Հրեայք խաղաղութեամբ ժառանգեցին երէք այն քաղաքը : Ակկարոն նշանաւոր է տապանակին գերութեանը և նորէն իսրայէլի արուեստուն համար, Ա թագ . Ե . 40 . Զ . 1—18 : Այս քաղաքին մէջ կը պաշտուէր Հանճիկ աստուածը, Գ թագ . Ա . 2 : Անոր աւերը մարգարեացուեսցաւ, Ամովք . Ա . 8 . Սոփոն . Բ . 4 . Չաք . Թ . 5, 7 : Ըստ Բապիլոնսի, այս քաղաքին տեղն է այժմու Մահմետական զիւզն Սքիր, Ասեղովք իբր տառն միոն գէպ հիւսիսային արևելք : Աւերակները չկան :

Ակնովմանի, Այս անունը կը արուի բոլորովն թափանցիկ և սառնանման քարի մէջ, Յոր . ԻԸ . 17 . Յայտ . Գ . 6 . ԻԱ . 11 :

Ակրաբիմ, —բ—տ—ի, գաւ ի վեր տեղ էր աւետեաց երկրին սահմանազմելին վրայ, Դաս . Ա . 36, ուր էր բազմութիւն օճից և կարճաց, Բ Օրին . Ը . 15 : Այս տեղը հաւանականապէս Մեռեալ ծագուն մօտ, անոր հարանային արևմտեան գին, լեռանց մէջ էր : Յեսուայ Գլ . ԺԵ . 3, կը թարգմանուի Ակրաբիմ զառի վեր :

Ակքով, քաղաք Ասերայ ցեղին, Դաս . Ա . 31 : Նոր կտակարանին մէջ Ակքով կը կոչուի Պտողէմայիս, Գործ . ԻԱ . 7, յանուն Պտողմեան թագաւորաց մէկուն որ ընդարձակեց

և գեղեցկացոյց այս քաղաքը : Խաչակիրք այս քաղաքը կոչեցին Աքր կամ Աքրի Սուրբ Յովհաննէս (Ան ժան տ'Աքրը) : Օսմանցիք դեռ Աքքա կը կոչեն զայն : Խաչակրաց ժամանակ քանի մը անգամ պաշարուեսցաւ այս քաղաքը, և վերջին ամուր քաղաքն էր զոր Օսմանցիք աւին ֆրիստանեաներն :

Անավա, —բ—տ—ի, Քաղդէացոց երկրին մէջ քաղաք էր : Այս անուամբ կոչուեսցաւ նաև գետը որը եղբրք Ժողովցին արտրեալ Հրեայք իրենց երկրորդ կարաւանն առ Եգիպտոս, մինչ կը դառնային Երուսաղէմ, Եզր . Ը . 15, 21, 31 : Թերեւս այժմու Հիւր կոչուած տեղն է առ Եփրատայ, Պաղատաու լայնութեան տակ :

Անարոն, —բ—տ—տի, որքն Ամրամայ և Յրարեղի, Ղեկայ ցեղէն, եղբայր Մովսէսի և Մարեմայ, ԵԼ . Զ . 20 : Կնու յամի ստեղծման աշխարհի 2430, և նախ քան գԳԲ . յամին 1574 : Երևիք ամօք երիցագոյն էր քան զՄովսէս, ԵԼ . Է . 7 : Մինչ Մովսէս գիտարյէլացիս Եգիպտոսէ հանելու կը ջանար, Ահարոն անոր կողմանէ խօսող և նմա աջակից էր, ԵԼ . Գ . 16 : Ահարոնի կինն էր Եղիսարեթ, զուստը Ամրիաղարայ, և անոր որդիքն էին Նադար, Արիսուգ, Եղիազար և Իթամար : Ութսունևերեքամեայ էր Ահարոն երբ կանչուեսցաւ Աստուծմէ անապատին մէջ Գոբերի մօտ գործակից ըլլալ Մովսէսի : Եգիպտոսէ ելից ժամանակն ալ գործակից էր եղբորը, ԵԼ . Գ . ԺԶ : Ամողեկացոց գէմ կուռին ատենը վեր բունեց Մովսէսի ձեռքը, ԵԼ . ԺԷ . անոր հետ ելաւ նաև Սինա լեռք տեսնել Աստուծոյ փառքը, ԵԼ . ԻԳ . 1, 2, 9—11 :

Ահարոնի առաւելութիւնն յայտմ էր որ ընտրուեսցաւ ի քահանայութիւն, ինչն և սերունդ նորա : Աստուծոյ հրամանաւ օժուած առաջին քահանայապետն է, ԵԼ . ԻԸ . ԻԺ . Ղև . Ը . և ապա հաստատուեսցաւ իր պաշտօնին մէջ, երբ կորև և անոր ընկերները սատակեցան : Ահարոնի բարեխօսութեամբ հարուածը հաղբեցաւ և գաւազանը ծաղկեցաւ, Թու . ԺԶ . ԺԷ : Ահարոն հաւատարիմ էր և

անձնուրաց իւր պաշտօնին պարտուց մէջ, և խոնարհութեամբ լուսւն կերտու, „ երբ որդիքը Նազար և Արիսուգ մեռան Տարուածով, Ղև. ժ. 4-3: Բայց և այնպէս երբեմն՝ ծանր յանցանաց մէջ ինկաւ. շինեց սակիւ որթքը, Եւ. Ղ.Բ., և երբ Մարիամ ագրտամբնցաւ Մովսէսի գէտ, ԱՏարոն Տամամբա գտնուեցաւ անոր, Թու. ժ.Բ., և Մովսէսի Տեա անհնապանգ եղաւ Ատուածոյ Ի. Կազէս, Թու. Ի. 8-12: Վասնորդ Ատուած շթողուց անոր մտնել աւետեաց երկիրը, այլ ԱՏարոն մեռաւ Հոգը լիւսը, Եղովթի երկրին մէջ, Եղիպտոսէ ելելէն ետքը քառասներորդ տարին իբր ի Տասակի 123 ամաց, Թու. Ի. 22-29. Լ.Գ. 39: Բ Օրինաց մէջ, գլ. ժ. 6, ԱՏարոնի Տամար կ'ըսուի թէ մեռաւ ի Մոսրա, որ թերեւ իրայելացուց բանակատեղին էր Հոգը լիւսն արեւմտեան կողմը Տովան մէջ և անկէ ելաւ ԱՏարոն Հոգը լիւսը: Արաբացիք զեռ ևր ջուցնին լիւսն վրայ սեզ մը իբր ԱՏարոնի գերեզմանը զոր և շատ կը պատուեն: ԱՏարոն իւր քահանայապետական պաշտօնին մէջ երեւելի օրինակ էր Քրիստոսի, վանն զի կուռեցաւ Ատուածէ և օծուեցաւ, կը կրէր կուրծքին վրայ իրայելի ցեղերուն անունները, կ'իմացնէր Ատուածոյ կամքը Ուրիմով և Թուրիմով, կը մտնէր Արութեանց սրբութիւնը Բաւութեան օրը, “սը առանց արեան,” և կը բարեխօսէր Ատուածոյ ժողովուրդեան Տամար և կ'օրհնէր զանոնք: Տես Քանգամայ:

Անարմետամներ: Սերունդք ԱՏարոնի քահանայապետին այսպէս կուշուած են, Ա Մնաց. ժ.Բ. 27: Երբբայտան քաղաք սեպհական էր տանց, Յուգայի և Բեհիմամբի երկրին մէջ, Յու. ԻԱ. 13-19. Ա Մնաց. Չ. 57-60:

Աղ: Հրեայք աղը կ'առնուին Մեռեայ ծովէն, այսինքն, կամ այն Տամակ ապառած բլրէն որ ծովուն Տարաւային արեւմտեան ծայրն է, և կամ բնական ցնդմամբ ծովեզրին վրայ նստածէն: Արաբացիք կ'առնուն մեծամեծ աղի կարմիր, երկու կամ երեք մաս թանկը, և կը վա-

ճառեն մեծ քանակութեամբ բարդ Արիոյ մէջ: Ուր որ Սուրբ Գրոց մէջ կը յիշուի աղը, անոր պահպանող զօրութիւնը, և կերակրող Տամար իբրև Տամակ կարեւորութիւնը կ'ակնարարեն, Յու. Չ. 6: Աղով աղբիւր մը բժշկուեցաւ Տրապիզ, Դ թագ. Բ. 21: Ատուածոյ սեղանին վրայ մատուցուած զոհերուն աղ կը գրուէր, Ղև. Բ. 13: Եղեկ. Ի.Գ. 24: Մարգ. Թ. 49: Աղ կը խառնուէր նաև նուիրական ինկոյն մէջ, Եւ. Լ. 35: Ըստ Սուրբ Գրոց, բարի մարդիկ “երկրի աղ” են, Մատթ. Ե. 13: Նաև շնորհայի և ճշմարտ խօսքեր աղ են լիզող, Մարկ. Թ. 49: Կազ. Դ. 6: Տես և Եղեկ. ժ.Չ. 4: Երբ երկրի մը Տամար աղտո կամ աղտաղանի կ'ըսուի, կը նշանակէ անպաղտութիւն և անայտութիւն: Այս յատկութեամբ Սուրբ Դիոնի կակնարկէ Սոգոմ և Գոմոր քաղաքներն աղի է, կծու և աղտաղա ջուրերով ծածկուած, Բ Օր. Իթ. 23: Եղեկ. ԻԵ. 11: Սոփոն. Բ. 9:

Աղը նաև տեւականութեան և անպակասութեան նշանակ է: Ուստի և ուխտի Տամար բուած է, “Բեզի . . . Տերոջը առկի . . . աղի ուխտ մին է յաւիտեան,” Թու. ժ.Բ. 19: Բ Մնաց. ժ.Գ. 5: Աղը նաև Տիրաւորութեան նշանակ է, նաև ծառայից Տաւատարմութեան առ տեսար, բարեկամաց, Տիրոց և պաշտօնէից՝ առ այնտիկ որ կը պահեն զանոնք կամ կ'ընդունին իրենց սեղանը: Յայնկոյն Եփրատայ գաւառներուն վերակայունները գրելով առ Արտաշէս կ'ըսեն, “Մեր առնիք պալատէն ըլլալուն Տամար՝ մեզի չի վայրէ որ թագաւորին զասար տեսնիք,” Եղ. Դ. 14: Այս Տամարին Քաղզէարէնն է, “վանաղի պալատին աղով աղուած ենք,”

Աղտագ: Նոր կատկարանը կը գործածէ այս բառն, առանց պարտաւելլու կամ գովելու ազանդին վերաբերեալ անձինք կամ անոնց կարծիքը, Գործ. Ե. 17: ԺԵ. 5: Հրէեց մէջ չորս ազանդ կար, գործքով և կարծեք իբարմէ տարբեր, բայց Իրարու Տես և Իրինք ազգին Տես Տաղարակցութեան մէջ: Այս ա-

զանգեներն էին Փարիսեցիք, Սաղա-
կեցիք, Իսսենեանք և Հերովդիանոսք:
Քրիստոնէութիւնն ի սկզբան Տրեա-
կան նոր ազանդ մը կարծուեցաւ.
ուստի Տերտուղոս ամբաստանելով
զՊօղոս փնջերի առջև, կ'ըսէ թէ
Պօղոս գլխաւոր է Նազդիքեաց ա-
զանդոյն, Գործ. ԻԻ. 5. և Հուովմ
բնակող Հրեայք ըսին Պօղոսի երբ Հը-
ուովմ գնաց Պօղոս, "Մենք առ ազան-
դին վրայով տեղեկացած ենք որ ամեն
տեղ ատոր դէմ կը խօսին, " Գործ.
ԻԲ. 22: Տես Հերետիկոսութիւն:

ՔՂՔԱՏԱՏ ԱՂԱԿԻ

Ազաւնի: Այս թռչունը սուրբ էր
բոս Մովսիսական օրինակ, և մու-
նուանդ ազբտար զո՛հ կը մատուցա-
նէին աղաւնի, Ծննդ. ԺԵ. 9. Ղև.
Ե. 7. ԺԲ. 6-8. Ղուկ. Բ. 24: Այլ-
եայլ տեսակք ազաւնեայ կամ տա-
տարակի կային Պաղտեսինու մէջ, և
Եսայի կայ Կ. գլխոյն 8 համարէն կը
տեսնուի որ ազաւնիք երբեմն կու-
գային մեծ բազմութեամբ երամ ե-
րամ: Ազաւնիք նշանակ էին միամը-
տութեան, անմեղութեան և հաւա-
տարմութեան, Ով. Է. 41. Մատթ.
Ժ. 16: Ազաւնին ընտրուեցաւ կար-
տպեա ըլլալ Աստուծոյ հաշտու-
թեան ընդ մարդկան զհի ջրհեղե-
զին, Ծննդ. Ը., և մեծարեցաւ իրբն
օրինակ Հազւոյն Սրբոյ, Մատթ. Գ.
46: Տես և Տարաքի:

Ազաւնիի աղբ: Դ. Թագ. 2. 25,
ըսուած է թէ Սամարիոյ պաշարման
ատենը "մէկ կապիճին չարորդ մար
ազաւնիի աղբը հինգ սիկզ արծաթի
ծախուեցաւ, " այսինքն իրբ կէս լիթա.
Որովհետեւ ազաւնեայ աղբը ստորիկ
սովու ասնն անգամ մարդու համար

կերակուբ չէ, ընդհանրապէս կը կար-
ծուի թէ վերադրեալ համարին մէջ
յիշուած ազաւնեայ աղբը տեսակ մը
սխեռ կամ սոպ կամ վեգ էր, որ
աղաւնեայ աղբի շատ նման են: Այս
ընդեզէններէն շատ կը վաճառուի ի
Գասիբէ Մէքքէ գացող ուխտաւո-
րաց, և Մամանկոսի մէջ կան շատ
խանութներ ուր սխեռ միայն կ'իճ-
ուի: Պչնձէ տապակի վրայ խորով-
ուած և չարցուած սխեռք երկայն
ճամբորդութիւն ընողներուն համար
շատ յարմար պաշար է:

Ազբիւր, կամ մշտարուի տիւնը
անոյշ ջրոյ շատ յարկ էին Պաղտե-
տինու մէջ, և շատ տեղեր իրենց մօտ
գտնուած աղբեր մը անուամբ կոչ-
ուած են: Արագան մասննազբը
շատ անգամ ազբիւրներն օրինակ
կ'անունն հոգեւոր բաներ գեղեցիկ
կերպով նկարագրելու: Զորօրինակ
Աստուած "կենաց ջուրի աղբիւր", է,
Երեմ. Բ. 13: Քաւութիւնը պատ-
ուական աղբիւր է մարբիւ, բուժիչ
և կենսատու, Յովէլ Գ. 18. Զագ.
ԺԳ. 1: Աւետարանին միթմարու-
թիւնը և երկնից երանութիւնը նոյն-
պէս աղբեր օրինակաւ կը նկարագ-
րուին, Սաղմ. ԼՂ. 7-9. Յայտ. Է. 17:
Տես և Զքնք:

Ազեղ, տեսակ մը զէնք որ ի հը-
նուսն շատ կը գործածուէր որոի և
պատերազմի ատեն, կը շինուէր փայ-
տէ, սկիւր կամ պողպատէ, Ծննդ.
ԻԷ. 3. Սաղմ. ԺԸ. 34: Ազեղը շատ
անգամ սաքով կը լարուէր: Ազեղ
կրողները կապարճի մէջ կը քնէին
կայն երբ պէտք չունէին գործածելու,
Ամբ. Գ. 9: Բենեամինեանք նշանա-
ւոր էին իրբ կորովի ակեղանաւորք,
Ա Մնաց. ԺԲ. 2. Բ Մնաց. ԺԳ. 8.
ԺԷ. 47: Տես և Չեքք:

Սա խօքը, "խարերայ ակեղ, " ս-
րուն կը նմանոյն իւրայելի ժողո-
վուրդը, Սաղմ. ՀԸ. 57. Ով. Է. 16,
կը նշանակէ յուսի կամ բնիկալ ա-
ղեղ որ նետը չ'արձակէր շտակ: Բ
Թագ. Ա. 18, կը կարդայ, "Պատ-
ուիրեց Ազեղը Յուդայի սրբուցը
սորվեցնեն, " Ի վաղուց պատերազմի
մէջ ակեղ գործածել սովորութիւն
էր Հրէից, Ծննդ. ԻԸ. 22: Յեշուա
խօքն, "ակեղ սորվեցնել, " ըստ սմանց

կը նշանակէ որդեցնել Սաւուզի և Յովնաթանու վրայ շինուած ոգրը որ Բ Թագաւորաց զերջոյնեայ համարէն ետքը կու գայ, և ազեղ կուսուած է այն գլխոյն 22 երորդ համարին մէջ յիշուած ազեղ բառէն, ինչպէս որ Հէրի կտակարանին առաջին չորս գիրքերը կուսուած են իւրաքանչիւր գիրքին առաջին բառէն: Տես և Նետ:

Աղեքստանը, անուանի քաղաք Ստորին Եգիպտոսի մէջ, Միջերկրական ծովուն և Մերձսեան ծովակին մէջտեղ, ոչ կարի հեռի Նեղոսի վերջին տրևմտեան բերնէն: Այս քաղաքը շինուեցաւ 332 ին նախ քան զԳր. Ի մեծէն Աղեքսանդրէ և լցաւ Յոյն և Հրեայ գաղթականօք: Աղեքսանդրիա շուտով ծաղկելով եղաւ կեդրոն տուրևառիկ փոփոխման ի մէջ արևելք և արևմտից, և յետ ժամանակաց մեծութեան և հարբութեան կողմանէ եղաւ երկրորդ քաղաք յետ Հառովմայ: Հին քաղքին շրջապատն էր իբր հնգանասան մղոն, և բնակիչն էր 300,000 աղառա քաղաքացի և նոյնչափ ոտրուկ: Գեղեցիկ փողոց մը 2,000 ոտք լայնութեամբ կ'անցնէր քաղքին մէջէն, ծովակողմեան դռնէն սկսելով մինչև կանադոսի կուսուած գուռը, այնպէս որ թէ հեռտեմէն Միջերկրականին և թէ հարաւէն Մերձսեան ծովակին նաւահանգստին մէջ նաւերուն երթեկեքը կը տեսնուէր այն փողոցէն: Ուրիշ փողոց մը ուղիղ անկեամբ կը կտրէր այս փողոցը, և ուր որ այս փողոցներն իւրը կը կտրէին՝ կար քառակուսի մը կէս մղոն շրջապատով: Յետ մահուան Աղեքսանդրի, որոյ մարմինը գրուած էր այս նոր քաղաքը, Աղեքսանդրիա եղաւ թագաւորանիտ քաղաք առ Պտղոմեմբ, և հասաւ յետին փառաւորութեան: Պտղոմեաններէն առաջին երեք թագաւորաց ժամանակ Աղեքսանդրիոյ փառքն ի կատար հասած էր: Փիլիսոփայից մէջ հալկաւորագոյնը անգամ ոչ արևելքէն միայն, այլև Յունաստանէ և ի Հառովմայ, ուսման համար հոն կը գիւնէին, և գիտութեան ամէն ճիւղին մէջ նշանաւոր մարդիկ կը գտնուէին այն քաղաքը: Պտղոմէոս Սոփոէր, Պաղմեան տահ-

մին առաջին թագաւորը հիմնեց մասարանը, մասնաւորաբար 700,000 հատար գրեւոր, և ուրիշ հշայկապ հաստատութիւններ: Ի մահուան կղէտպատրույի, 26 նախ քան զԳր., Աղեքսանդրիա անցաւ Հառովմայեցոց ձեռքը, և իբր հաղաք տարի մեծ համբաւ վայելելէն ետքը, յամի Տն. 646 ին նուաճեցաւ Օմար ամիրապետէն:

Սուրբ Գրոց Յունարէն կամ Աղեքսանդրեան Թարգմանութիւնը հոս եղաւ եոթանասուն ուսեայ Հրէից ձեռքով, ուստի և Թարգմանութիւնը կը կուսուի եոթանասնից Թարգմանութիւն: Փաղքին շինութեան թիւ ետքը շատ Հրեաներ գալով բնակեցան հոն: Յովնեպոս կ'ըսէ թէ նոյն ինքն Աղեքսանդր քաղքին մէջ յատուկ թաղ մը ցուցուց Հրէից, և Յունաց հետ հասաւոր իրաւուռը և առանձնաշնորհութիւններ առաւ անոնց: Փիլոն Երբայեցին, որ Գրիտոսի ժամանակ Աղեքսանդրիոյ մէջ կը ծաղկէր, կ'ըսէ թէ քաղքին հիւղմանէն երկուքը Հրեայք կը բնակէին: Նոյն հիւղեանակին խօսքին նայելով, անոր ժամանակն Աղեքսանդրիոյ, ուրիշ Եգիպտական քաղաքաց մէջ գրեթէ մէկ միլիոն Հրեայ կար: Բայց այս թիւը չափազանց կը թուի:

Աղեքստանը. 4. Աղեքսանդր մեծ, Մտեկոմնացի Փիլիպպոս թագաւորին մեծանուն սրգին և յաջորդն էր: Աղեքսանդր կ'անկարկուի, Դանիելի Ի. 6, և Ը. 4-7 համարներուն մէջ, չարքթեկեան բնոււ և մեղջերեայ բօշի օրհնակներով, որ կը ցուցնեն անոր աշխարհայալութեան արագութիւնը և մեծ զօրութիւնը: Աղեքսանդր սահմանեալ էր Ատտուծմէ Պարսից տէրութիւնը ջնջելով Յունաց հաստատել: Արեանին վրայ, զոր Նարուզոգոմասը տեսաւ երազին մէջ, Դան. Բ. 39, պղնձէ մարմինը կը ցուցնէր զԱղեքսանդր: Աղեքսանդրը յաջորդեց Տօր 336 ին նախ քան զԳր., և աստուերկու տարուան մէջ տիրեց Ասորաց, Պաղեստինու և Եգիպտոսի, հիմնեց զԱղեքսանդրիա, յաղկեց Պարսից և գնաց մինչև ի Հնդկից: Բայց զեգիպտութեան և շուսայտութեան ապով զինք մեռաւ ե-

րեսուններկամեայ, Թողով ընդար-
ձակ տերութիւն մը զոր անոր զօր-
վարները բաժնեցին իրենց մէջ:

2. Ազգերանդր որդի էր Ամոնի
Կիւրենացւոյ, Մարկ. ԺԵ. 21, և,
ինչպէս կ'երևի, նախկին Քրիստանէից
երեւելիներէն էր:

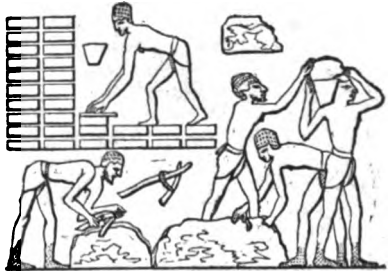
3. Ազգերանդր կամ Ազգերանդրոս
էր մին յանգամաց ժողովոյն որ դա-
տապարտեց զՊետրոս և զՅովհաննէս,
Գործ. Գ. 6:

4. Ազգերանդր Եփեսացի Հրեայ
էր որ ի զուր Զանաց Տաղարտեցիկ
Պողոսի գէմ յուզեալ ամբոսն յԵ-
փեսոս, Գործ. ԺԹ. 33:

5. Ազգերանդր էր գարրին, որ
ուրացաւ Քրիստոնէութիւնը, Ա
ՏԻՄ. Ա. 20. Բ ՏԻՄ. Գ. 14:

Ազի ձորը: Այս տեղը նշանա-
ւոր է ի պատճառս յաղթութեանց
Դաւթի, Բ Թագ. Ը. 13. Ա ՄԵ-
նայ. ԺԸ. 12. Սաղմ. 4, և Ա-
մասիայի, Գ Թագ. ԺԳ. 7, Եզո-
մայեցւոյ գէմ: Տարակոյս չկայ թէ
այսու անուամբ կը կոչուէր խոր և
ընդարձակ հովիտն Էյ-Ղ որ, որ
իրը ութ մզնն երկայնութեամբ
կը ձգուի Մեռեալ ծովէն մինչև
Ահարարիմ կոչուած կամենայ զաճա-
ւանդները: Ինչպէս մերձակոյ տե-
ղերը, նոյնպէս այս տեղը կ'ընծայէ
հրաբոյս նշաններ, և է աւերակ և
ամոլոյի: Երբեքն կ'աղղի Մեռեալ
ծովուն դառն ջուրերէն որ մինչև
հնդեատոսան ոտք կը բարձրա-
նան: Չուրերուն հեղեղէն հովտին
եղերըը նետուած փայտի կտոր-
ուանք աղիւ սոյնպէս թաթախ
են որ չեն վառիր. և հովտին հիւ-
սիսային արևմտեան կողմը կոյ
աղի լեռ մը: Այս հովտին մէջ
տեղ տեղ աղէն ապրտակացեալ
է, տեղ տեղ՝ նախճախուտ է,
տեղ ալ կոյ ուր աղապարան ջրոյ
հեղեղ մը կը հոսէ դանդաղ, և
կամ մերացեալ կը թայ: Հովտին
հարաւային կողման մէկ մասին մէջ կան
մնչայի թուփեր և վայրի մտանաք: Ճա-
նապարհորդք երբեքն համարուած են
հոն մանր աւազով լեցուած վիհերու
որոնց մէջ ուղտք և ձիան ընկղմած և
կորուած են, Իննգ. ԺԳ. 10. Սա-
փոս Բ. 9. Տես և Երբապատ և Մով:

Ազիւ: Ազիւան ընդհանրապէս
կաւէ շինուելով արևի մէջ կը շոր-
ցուէր և կը կարծարուէր, Իննգ. ԺԱ.
3, երբեքն նաև փռան մէջ կը գրը-
ուէր, Բ Թագ. ԺԲ. 31. Նաւ. Գ.
14: Բարեխոյի աշտարակը շինուած
էր աղիւտէ, և փոքանակ շաղախի
միւթ գործածուած էր: Ազիւան ընդ-
հանրապէս մէկ քառակուսի ոտք էր:
Բարեխոյն և Եգիպտոս շատ կը գրտ-
նուին այս մեծութեամբ աղիւտներ,
որոնց վրայ կոյ թագաւորական կամ
քրմական դրոշմ: Եգիպտացիք ծանր
կերպով կ'աշխատեցնէին զԵրբայեցիս
աղիւտարկութեան մէջ: Եգիպտոսի

հին շինուածոց վրայ աղիւտարկու-
թեան գծուարին արուեստին գրեթէ
բոլոր գործողութիւնները նկարուած
են, զորոհինակ՝ կուր կրել, շաղուել,
աղիւտները շինել, շորցնել և շարել:

ԱՂԻՍ ԳՈՐԾՆԷ ԸՆԴ ՏԵՍՏԱԻ
Ատոց բարրն ալ կ'ընէին օտարա-
կանք ընդ հրամանաւ րնիկ վերակա-
ցուաց, կուր խտացնելու համար
հաւանականապէս յարգ կը խա-
նուէր հետը:
Ազիք: Երբայեցի մատենագիրք
Digitized by Google 23

այս բառը կը գործածեն շատ անգամ մարգուս մարմնոյն ներքին մասանց համար առհասարակ, իբրև ներքին մարդ, ինչպէս որ մենք շատ անգամ սիրտ բառը կը գործածենք նոյն մտօք: Ուստի ազիբ բառն յաճախ կը նշանակէ նիստ գիժոյ, խանգաղատանաց, կարեկցութեան, այլովքն հանգրձ, Գ թագ. Դ. 26. Ես. ԿԳ. 15. Երեմ. ԼԱ. 20:

Ազուռ: Սուրբ Գրոց մէջ Երբայեցերէն երկու բառ կը թարգմանուի Հայերէն ազուռ, և շատ անգամ գիւրին չէ որոշել թէ ինչ անասնոց համար բռուած է: Պաղտատինու մէջ ազուրու այլեայլ տեսակներ կային, ամէնքն ալ կերպարանք և բարուք նման չափարակ ազուրու: Ազուէսը խորամանկ է, շատակեր և Պատուկար, Եզեկ. ԺԻ. 4. Ղուկ. ԺԳ. 32: Խաղողը շատ կը սիրէ, և շատ Պատու սոյ այգիներու, Երգ. Բ. 15: Ազուրուսն և ազրիին առակը ծանօթ է: Այս կենդանին մենակեաց է, և իւր որջը կը փորէ գեանին մէջ, Ղուկ. Թ. 58: Ենազային հիմա աւելի շատ է Պաղտատինու մէջ, և հաւանականապէս Սուրբ Գրոց մէջ շատ անգ «ազուէս» բառով այս անասունը կ'անկարկուի: Ենազայլը հասարակ շան մեծութիւն ունի, գըլուխը գայլու գլխոյ և ձեան ազուրու ազուց կը նմանին, իսկ գոյնը բաց գեղնաօրոյն է: Գայլոց գազազմութեան հետ ունի նաև շան լիբը համարձակութիւնը: Արս ընելուն և ձայնին

կողմանէ կը տարբերի ազուէսէն: Ենազայլը խմբովին կ'ելլեն որսի, և լայնագին առնալու ձայնիւ և հաշիւով զիշերն ի բուն կը ձանձրացնեն լողները: Կը բնակին ծակերու և սարերու մէջ, գեղերու մօտ կը թափառին գողութեան համար և հաւանցներ մտնելով մեծ կոտորած կ'ընեն: Բայց անոնց սովորական կերակուրն է որս, մողեսներ, միջատներ, խաղող և մութուած անասնոց փորտալիք: Եթէ ուրիշ բան չեն գտներ, կ'ուտեն հին կաշուց կտորներ կամ ինչ որ ժամանակաւ անասնոց վերադերած է: Կարուաններու և բանակներու ետևէն կ'երթան, կ'ուտեն մեռելոց մարմինները, գիակներ անգամ կը հանեն գերեզմաններէ, Սաղմ. ԿԳ. 10. Ողբ. Ե. 18: Ինչ որ Սամփոսն բրու Փրզ շտացուց արտերուն ազուէսներով կամ թերևս շնազայլիւք, Դատ. ԺԵ. 4, 5, նոյնը կ'ընէին հին Հռովմայեցիք ցորենի աստուծոյն Սանդարամտապետի կամ Դեմետրի ասնին, այսինքն ազուէսներու ձեռներուն ջահեր կապելով կը թազուին կրկիտին մէջ մինչև որ կրակը կը սպառէր զանոնք: Այս բանը կ'ընէին ի վրէժ, զանոնք ժամանակաւ ազուրուսէք քանի մը ցորենի արտ այրած էին:

Ազբատ, Սաղմ. ԺԲ. 5. ԻԱ. 4-3: Ազբատը մասնաւոր կերպով կը խնամուէին հին անտեսութեան մէջ, Ել. ԻԳ. 6. Աւակ. ԺԴ. 31, և առաւել ևս ի նորում, Մատթ. ԻԵ. 42-45. Յակ. Բ. 5: Դոյզն նուէրը զոր օրէնքը կը պահանջէր ազբատներէն՝ այնպէս ընդունելի էր ինչպէս մեծատաղան հարուստ պատարագը, Ղեա. Ե. 7-13. Մարկ. ԺԲ. 41-44: Արտերու, ձիթատաններու և այգեաց ճուղաղն ազբատաց թուրու հրամայուած էր, Ղեա. ԺԹ. 9. Բ Օր. ԻԴ. 19. Հուրթ Բ. 2: Եթէ տարին անգամ մը երկրին ինչնարոյս բերքը հասարակաց էր ամենուն, Ղեա. ԻԵ. 7, իսկ Յարելեան ասորին ազբատէն առնուած ամէն ստացուածք նորէն պիտի հասուցուէր առաջին տիրոջ: Տես նաև Ղեա. ԻԵ. և Բ Օր. ԻԴ. գլուխները: Մարտարեք ոտստիութեամբ կը խօսին ազբատներն անտես ընողնե-

բուն և զրկողներուն զէմ, Ես. Ժ. 2. Երեմ. Ե. 28. Ամսգո. Բ. 6. բայց ազգաստիբուժիւնը մեծ աւաքինու-
թիւն էր մահաւանդ առ նախկին Գրիտանեայս, Մատթ. Զ. 2-4. Ղուկ. Ժ. 33-35. ԺԺ. 8. Գործ. Բ. 36-39. Ժ. 2. ԺԱ. 29, 30.

Ազօթք: Ազօթքն է զգալու մեք և փափաքներ մատուցանել Աստու-
ծոյ յանուն Տեառն մերոյ և Փրկչին Յիսուսի Գրիտասի և նորա միջոր-
դութեամբ: Ազօթիւք էր խօսի մարգ-
ընդ Աստուծոյ օգնութեամբ Հոգւոյն Արքայ: Ազօթքը Գրիտանէին հոգւար
կեանքն է, և ով որ ազօթքի հոգին
չունի՝ Գրիտանեայ չէ, Երբ. ԻԱ. 15. Սաղմ. Ժ. 4: Ամէն գարու մէջ
Աստուած միշտ Տաճութեամբ ըն-
դունած է իւր սուրբերուն ազօթքը: Օրինաց հրատարակուելէն հետէ Եր-
բայեցիք լծողուցին երբէք հանա-
պազորդ պաշտօնը հրապարակու զե-
կայութեան խորանին և յետոյ տա-
նաբին մէջ: Այս պաշտօնն էր երե-
կայեան և առևտուտեան զսհերու մա-
տուցումն հանապազորդ, հանդերձ
ազօթիւք զոր քահանայք և Ղևտա-
ցիք կը մատուցանէին այն նուիրական
չէնքին մէջ. Նաև ամէն օր քահա-
նայք կը մատուցանէին զօճիւր, խուն-
կեր, ընծաներ և երախայրիս այս և
այն անձին համար. կը կատարէին
այլևայլ արարողութիւններ անդա-
նիկներու փրկանաց կամ պղծելոց
մարդութեան համար. միով բանիւ
ժողովուրդն ամէն զիւր կու գար հոն
իւր ուրաք կատարել և մատուցանել
պաշտօն Աստուծոյ ոչ տօներու օրեր
միայն, այլ և հասարակ օրեր. բայց
առանց ազօթքի պաշտօն բնաւ չէր
կատարուեր, Ա Մնաց. ԻԳ. 30.
Նէեմ. ԺԱ. 17. Ղուկ. Ա. 40: Տես
նաև Գ թագ. Ը. 22, և տանաբին
պաշտաման համար Դաւթի սաղմոս-
ները :

Բարեպաշտ մարդիկ սովոր էին օրը
երեք անգամ ազօթել որոշեալ ժա-
մեր, Սաղմ. ՄԵ. 17. Գրեմ. Զ. 40:
Տես և Ժամ. Սուրբ Գրոց մէջ յիշ-
ուած սուրբերուն սովորութիւնն էր
հրապարակու, առ անին և առան-
ձին ազօթել, ինչպէս նաև իրենց ս-
գորական զբաղմանց մէջ կարճ մազ-

թանք արձակել առ Աստուած, Նէ-
եմ. Բ. 4: Ազօթքի ասեմն այս ինչ
կամ այն ինչ զիրքով կենել պատ-
ուիրուած չէ Սուրբ Գրոց մէջ: Ողբի
վրայ բազկատարած, Գ թագ. Ը. 22,
գլխակոր, Մննգ. ԻԳ. 26, ծըն-
գաց վրայ, Ղուկ ԻԲ. 41, և զեա-
նատարած, Մատթ. ԻԶ. 39, ազօ-
թել անխաբ սովորութիւն էր: Ա-
զօթք մատուցուելու է հրատարակ-
ութեամբ ի կամն Աստուծոյ, և ջերմե-
ռանդ, յարամ և անկասկած զո-
տահնութեամբ առ Աստուած ի Գրի-
տաս: Ազօթից հետ պարտի ըլլալ
նաև խնարհ խոստովանութիւն և
չնորհակալութիւն ի որակ, աղերս
մատուցանելով ոչ միայն ազգակա-
նաց և կարևոր բարեկամաց այլև բո-
լոր մարգոց համար: Ուղիղ բանը և
սէրը կը թելադարեն զմեզ ազօթել
առ Աստուած. ով որ առանց ա-
զօթքի կ'ապրի՝ յայտնի կ'ընէ իւր
սրտին անաստուածութիւնը: Աստ-
ուած ամէն մարդէ կը պահանջէ ա-
զօթից պաշտօնը, Եղեվ. ԼԶ. 37.
Մատթ. Ի. 7-11. Փիլ. Գ. 6. Ա
Տեմ. Բ. 1-3. Յակ. Ա. 5: Այս
պարտքը զանց ընողները բաւական
պատճառ չունին զիրենք արդարա-
ցընելու: Շատ անգամ կ'ըստի թէ
ազօթքը չի կրնար փոխել Աստուծոյ
անայլայլելի խորհուրդները. բայց առ
Աստուած մատուցուելու ամէն ա-
զօթք, ինչպէս նաև ազօթից ընդու-
նելութիւնը կամ մերժումը, կան
Աստուծոյ նախախնամութեան խոր-
հուրդներուն մէջ: Կ'առարկուի նաև
թէ ազօթքէն Աստուած ոչ աւելի
բան մը կը սորվի մեր պիտայից վրայ,
ոչ ալ աւելի յօժար կ'ըլլայ կատարելու
մեր խնդրուածները, այլ միշտ կ'ընէ
ինչ որ մեզի համար բարի է: Բայց
կ'երևի թէ Աստուած կ'ուզէ մահա-
ւանդ որ մեր ազալելովը սոյլ մեզի
բարիք, զոր առանց այն կրնար չը-
տալ: "Քու ազալակից ձայնը կլա-
ծին պէս շուտով քեզի պիտի ողորմի-
զանիկա լրանին պէս քեզի պատաս-
խան պիտի տայ," Ես. Ը. 19: Ամէն
ճշմարիտ ազօթող ըսելու է սա խօս-
քը. "Առ ազբարա ազալակից, ու Տե-
րը լսեց անոր, և զանիկա իր բայր նե-
ղութիւններէն փրկեց," Սաղմ. ԼԳ. 6:

Սուա կրօնքներն ալ յարգ կ'ընծա-
յին իրենց ազօթքներուն որոնց մէջ
աւելորդ խօզր կան և ունայն կրք-
նութիւնք, որոքք կ'ուզին եւանդեան
պակասութիւնը լեցունել : Նաև կեղ-
ծաւորը կը սիրեն ազօթել մանա-
ւանց մարդոց մէջ փառաստուելը չա-
մար : Այս մեղքերը քրիստոս կը զա-
տապարտէ Մատթէի Զ. գլխոյն 5-
15 համարներուն մէջ, և իւր աշա-
կերաներուն կու տայ աերունական
ազօթքին ձևն իբրև գեղեցիկ օրինակ
ազօթից : Եփես . Զ. 18. Ա թևս . Ե .
17. Ա Տիմ . Բ. 8 համարներուն մէջ
Պողոս կը պատուիրէ հաւատացելոց
միշտ և ամենայն ուրիշ ազօթել,
սուրբ ձեռքեր վերցնելով, և օրհնե-
լով զԱստուած ամէն բանի համար,
թէ ուսելու, թէ բնօրելու, և թէ
որ և իցէ գործ կատարելու մէջ .
կ'ըսէ նաև թէ ամէն բան ի փառս
Աստուծոյ ընելու են հաւատացեալք,
Ա կորնթ . Ժ. 31 : Միով բանիւ,
մեր Տէրը կը պատուիրէ մեզի անդա-
յար ազօթք ընել, Ղուկ . ԺԲ. 4 .
ԻԱ . 36 :

Ամաղեկացիք, հօր ժողովուրդ-
էին Ապուստ Արարից մէջ, Մեա-
կալ և կարմիր ծոգիներուն մէջուեղ,
Թերևս իբրև թափառական, Անոնց
բնակութեան բուն տեղը ծածօթ չէ,
ընդհանրապէս կը կարծուի թէ ա-
նոնց երկիրն էր ի հարաւոյ Պաղես-
տինու, Սէրն լեռան և Երկրպոսի
սահմանադիւղոյն մէջուեղ : Ամաղե-
կացիք, ինչպէս կ'երևի, շատ քա-
ղաքներ չունէին, թէպէտ ունէին
քաղաք ինչպէս յիշուած է Ա թա-
զաւորաց ԺԵ. գլխոյն 5 համարին
մէջ : Ընդհանրապէս իսումբ իսումբ կը
բնակէին այլեբու մէջ կամ վրան-
ներու տակ, այժմու Արարացի վրա-
նարնակաց պէս որ Արտուկն կը կոչ-
ուին : Իսրայելացիք այն ինչ անցած
էին կարմիր ծոգէն, մինչ Ամաղե-
կացիք յարձակեցան անոնց վրայ
Ռափիգիթի անապատին մէջ, և սպա-
նին զանոնք որ առ յաշուութեան
կամ սկարութեան ետ մնացած էին .
և այս յարձակման համար զօր բրին
տարապարտուց Աստուծոյ ժողովը-
գեան վրայ ջնջման գծիւք արուեցաւ
անոնց գէմ, ԵԱ . ԺԵ. 8-16 : Գար-

ձեալ կուսեցան իսրայելի մէկ մասին
գէմ աւետեաց երկրին սահմանին
վրայ, Թու . ԺԴ. 45, և 400 տարի
ետքը Սաւուզ յարձակելով սասա-
կեց զանոնք հիւսմանաւ Աստուծոյ,
Ա թագ . ԻԵ. Բայց և այնպէս մնա-
ցորդ մը սպրեցաւ և տեղե յետոյ :
Դաւիթ քանի մը անգամ զանոնց զա-
նոնք, Ա թագ . ԻԵ . 8 . 1 . 4 . Բ
թագ . Ը . 12, և հուսկ ուրեմն Եմա-
սահեանք ջնջեցին զանոնք Եղեկիայի
ժամանակ, Ա Մնաց . Գ. 43, և այն-
պէս կատարուեցաւ Բաղաամու մար-
գարեութիւնը, Թու . ԻԴ. 20 : Հա-
ման, Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած վեր-
ջին Ամաղեկացին, կորուսեցաւ իր
եղբայրներուն պէս Հրէից գէմ կրա-
սելով : Տես Եսթերայ գիրք :

Ամաղեի, որի Եղիփազայ և Թա-
ւորն Ետաւայ, Կնիք . ԼԶ . 12 : Ամա-
ղեկայ այս սերնդեան վրայ որոշ բան
մը բուսած չէ Սուրբ Գրոց մէջ : Ա-
մաղեկացի կոչուած ազգն ասիէ շատ
առաջ կար, Կնիք . ԺԴ. 7 . Թու .
ԻԴ. 20 :

Ամսնա, Անդիլիբանան լեռանց
հարաւային մասին կամ գագաթնա-
նիունն է, Հերմանի կից և անոր հիւ-
ստային կողմէ : Ասիէ կը հուսէր Ա-
մսնա կամ Աբանա գետը գէպ ի
Դամասկոս, Երգ . Գ. 8 :

Ամսախա, պրոսթիւս Տեռած (Եհու-
ւեթ) : 1. Յուզայի ութերորդ թագա-
ւորն էր, որի Բովաայ : Սկսու
թագաւորել 835 ին նախ քան ՂԲԲ.,
և թագաւորեց քսան և ինը տարի
Երուսաղէմ : Տէրտը առջև ուզող-
թիւն ըրաւ բայց ոչ կատարեալ
արտիւ : Գահին վրայ հաստատուէին
ետքը մեացուց իւր հայրը սպանող-
ները, և 300,000 Տղթ ժողովելով
Յուզայէ, 100,000 ալ իսրայելէ վար-
ձելով կուսեցաւ Եղովնոյեցոց գէմ :
Հարիւր հազար վարձկան զօրքն ար-
ձակեց սկամայ հրամանաւ Աստու-
ծոյ որ առանց այն օգնութեան յաղ-
թութիւն տուաւ անոր : Բայց և այն-
պէս Եղովնոյեցոց կուսեքը բերաւ
իր երկիրը, և կանգնելով պաշտօն
մատուց անոնց : Այսպէս ապրտամ-
բերուն համար Եհովնէ՝ յանդիման-
ուեցաւ Աստուծոյ զրկուած մարդա-
րէէ մը որ անոր կործանուը գուշա-

կեց : Յեա սահաւուց յանխորհուրդս պատերազմ ըրաւ իւրայելի հետ , և յաղթուեցաւ ամբօթով : Տասն և հինգ տարի ետքը սպանուեցաւ գաւառաւանդներ որոց ձեռքէն խոյս տուած էր Լաբիս , Դ Թագ . ԺԴ . 1-20 . Բ Մնաց . ԻԵ :

2. Բեթելի սահեղէն որթուն քուրմն էր , որ ամբաստանեց զԱմնոս առ Յէրարովամ , և ինդրեց պարտել զնա Յուդայի երկիրն անոր հաւատարմութեանը համար , Ամնոս . Ի . 10-17 :

Ամարիա , Տեր Խոփոյաւ , 1 . որդի Մարիթայ որ Ահարանէ կ'իջէր Եզրապարաւ : Հայր էր Աքիսափայ և հաւ Սագոփայ , որով քահանայապետութիւնն անցաւ այն ճիւղին , Բ Մնաց . Զ . 7 :

3. Էր վերջին ժամանակի քահանայապետաց մին , որդի Ագարիայի և հայր ուրիշ Աքիսափրի մը , Ա Մնաց . Զ . 11 : Նոյնպէս միեւնոյն ցանկին մէջ , Ա Մնաց . Զ . 11 , կան Ագարիա անուն երեք անձինք :

Ամարփաւ , Թագաւոր Անաւարայ Արարհամու ժամանակ . Ուրիշ երեք մանր Թագաւորութեանց իշխաններով պատերազմեցաւ Մեռեալ ծովու մտերը բնակող ցեղերուն , և գաղտին քաղաքներուն հետ , Եննգ . ԺԴ . 1 :

Ամրակում , փոքր մարգարէից մէկը : Անոր կենաց վրայ անգիւրութիւն չունինք . միայն կ'երեւի թէ ժամանակակից էր Երեմիայի , և մարգարեացաւ իբր 610 ին նոխ քան զԳր . , Նարուզոպոստոսոսոսոսոսոս Յուդայի վրայ առաջին անգամ յարձակելէն քիչ յաւանջ , Դ Թագ . ԻԴ . 1 :

Ամրակումայ մարգարէութիւնը , Այս գիրքը մէկ պատգամ է երեք գլխէ բաղկացեալ : Ամրակում առաջին գլխոյն մէջ կը մարգարէանայ վատերը զոր յափշտակող և ահարկութեամբ շարժող ընդ հուր պիտի բերէին մեղապարս ազգին վրայ : Երկրորդին մէջ կը մարգարէանայ յաղթողներուն ապագայ խնարհումը : Երրորդ գլուխը վսեմ և գեղեցիկ երգ է , ուր մարգարէն կը մտայթէ Տէրոջը օգնութիւնը յիշեցնելով հին աւուրց մեջ անոր մեծագոր գործերը , և մեծ վատահումներն կը յայտնէ յԱս .

ուած : Քան այս յաղթական երգը բարձր և պերճ բան մը չկայ նոյն իսկ Երրայիան բանաստեղծութեան մէջ :

Ամեսայի , Բեռն , 1 . Դաւթի քեռորդին , անոր քրոջը Արիգեայի և Յոթորայ իսմայելացւոյ մը որդին : Թերեւս այս ազգականութիւնն էր պատճառաւ որ Դաւթի անոր այնչափ սէր չցուցուց որչափ իւր միւս քեռորդիներուն , և Ամեսայի Թերեւս այս պատճառաւ յարեցաւ Արիստոզոմայ անոր ապագամբուրեան ատենը : Ամեսայի Արիստոզոմայ զօրավարն էր , և յաղթուեցաւ իւր մօրեղբորորդիէն Յովաբէ , Բ Թագ . ԺԷ . և ԺԸ . : Յետոյ Դաւթի ուղբ անոր ներքէլ , և սպարապետ ընել զանի փոխանակ Յովաբայ որոյ ամբարտաւան զնացքէն զզուած էր , Բ Թագ . ԺԹ . 13 : Բայց Սարէէի ապագամբուրեան յուզման ատենն Ամեսայի նենդաւ սպանուեցաւ իւր հօր սոսիէն , Բ Թագ . Ի . 4-10 , 1022 ին նախ քան զԳր . :

2. Եփրեմի իշխաններէն մին , որ գէմ կեցաւ իրրեւ գերի պահել Յուդայի մարգիկը որ իւրայելի Թագաւորին փակէէի գէմ պատերազմին մէջ գերի բռնուած էին , Բ Մնաց . ԻԸ . 12 :

3. Ղեւտայի մը որ Դաւթի յարեցաւ ուրիշ երեսուն իշխաններով մինչ Դաւթի անապատը կը փութէր Սաւուդի երեսէն , Ա Մնաց . Զ . 25 . ԺԲ . 16-18 :

Ամեն ածական է և բուն կը նշանակէ հաստատուն , իսկ փոխաբերութեամբ՝ հաւատարիմ : Այսպէս Յայտնութեան մէջ , ՂԷ . Գ . 14 , Քրիստոս կը կոչուի "Ամեն , հաւատարիմ ու ճշմարիտ վկան , " ուր վերջին խօսքն Ամեն բառին բացատրութիւնն է : Ամեն , մահաբայօրէն գործածուելով , կը նշանակէ ստուգիւ , ճշմարտագէտ , հաւատարիմ : Եր գործածուի խօսքի մը սկիզբը՝ խօսքին այժ տալու համար , ինչպէս և շատ անգամ Քրիստոսի խօսքերուն մէջ , և ընդհանրապէս կը թարգմանուի ճշմարիտ , ճշմարիտ : Երկրորդապէս Աւետարանին մէջ միայն յամախ գործածուած է կրկնուելով , ճշմարիտ , ճշմարիտ : Խօսքին վերջը կը գործած-

ուի շատ անգամ միանգամ կամ կրկնուելով, մանաւանդ երգոց և ազօթից վերջը, գործօրինակ, «Ամէն ուստէն», Սաղմ. ԽԱ. 43. ՀՔ. 19. 29. 52: Այս վերջին գործածութեան մէջ բառին բուն նշանակութիւնն է նախընթաց խօսքերը հաստատել, ցուցնել ազօթքին անկեղծութիւնը և խնդրել ազօթքին բնագոյնելութիւնը. ուստի «ամէն ուստէն» կը նշանակէ Այսպէս է, այսպէս թող ըլլայ. եղջի և եղջի: Ուստի երգմանց մէջ, քահանան երգման կամ ուխտին կամ անէծքին խօսքերը կրկնելէն ետքը, անսոր որ Ամէն բառը կ'ըսէին՝ կը կարուէին նոյն երգմամբ, թու. Ե. 22. Բ. 09. ԻԷ. 15, ևն. Նէեմ. Ե. 43. Ը. 6. Ա Մնաց. ԺԶ. 36: Բազդատէ Սաղմ. 29. 48:

Ամիսագար, Իսլամական յոբար, 1. որդի Արամայ, Ի ցեղէն Յուզայ, և հայր Նաստոնի: Քրիստոսի նախահարց մէկն էր, և անոր զուարթ Եղբայրներէն էր Ահարոնի, ԵԼ. 9. 23. Հուսեթ Գ. 20. Մատթ. Ա. 4: «Ամիսագարին կառքերն», Երգ. 9. 12, էին շատ թեթեւ և արագ. Թեբուս այն ժամանակին երեւելի կառավարներէն մէկ երեւելին կ'անիարկուի: 2. կահաթու մէկ որդին, Ա Մնաց. 9. 22:

Ամիս, Երբայցեաց ամիսները լուսնական ամիս էին, այսինքն՝ մէկ նոր լուսնէն մինչև միւրը: Այս լուսնական ամիսները կը հաշուուէին մէն մի քսան և ինն ու կէս օր. կամ, մանաւանդ, մին երեսուն օր էր, և յաջորդը՝ քսան և ինը, և այսպէս փոփոխակի մինչև տարւոյն վերջը: Երեսնօրեայ ամիսը կը կոչուէին լի կամ ամբողջ ամիս, իսկ այն ամիսները որ քսաներեսնօրեայ էին՝ Թերի ամիս կը կոչուէին: Ամիսաշարը միշտ նոր լուսնէն կը սկսէր, և այն օրը կը կոչուէր օր նոր լուսնոյ կամ նոր ամիս: Երբայցեցիք ամիսները կ'անուանէին առաջին, երկրորդ, երրորդ, ևն: Այն անուանները որ հիմա ծանօթ են՝ գերութեան աստեղ Պարսից լեզուէն առևտած կը կարծուին: Երբ Երբայցիք Եգիպտոսէ կ'ելլէին ապրիլամսն, Առտուած հրամայեց որ այն

ամիսն, այսինքն՝ քաղաքային տարւոյն եօթներորդ ամիսը, սրբազան տարւոյն առաջին ամիսն ըլլար, բառ սրում պիտի հաշուուէին կրօնական տօները. և այն աստեղէն սկսելով ամիսները հաշուելու այս երկու եղանակով ալ վարուեցան Հրեայք:

Որովհետև Հրէից ամիսները լուսնական էին, իսկ մերիներն ամենեւին կախում չ'ունին լուսնէն, շին կրնար միեւնոյն ժամանակ սկսել և վերջանալ: Սակայն քննահարապէս Հրէից նիստեր կը համեմատի գրեթէ մեր ապրիլին, զի ու մեր մայիսին, և որ ի կարգին, ինչպէս կը տեսնուի յաջորդ աղևուսակէն:

Երբայցեան ամիսք	Գրեթէ կը համեմատին մեր	Սրբազան ամիսները	Քաղաքային ամիսները	Եղևուսակք
Ապրիլ կամ Նիսան ԵԼ. ԺԲ. 3, 18. ԵՄ. Գ. 7.	ԱՊՐԻԼԻ	Ա.	Ե.	Ամիսագար ամիսք
Իսր կամ Զիս, Գ. Թագ. 2. 1.	ՄԱՅԻՍԻ	Բ.	Ը.	
Սեպտեմբ, ԵՄ. Ը. 9.	ՅՈՒՆԻՍԻ	Գ.	Թ.	Չոր եղևուսակք
Թամազ, ԵԿԷ. Ը. 14	ՅՈՒԼԻՍԻ	Դ.	Ժ.	
ԱՊ.	ՕԳՈՍՏՈՍԻ	Ե.	ԺԱ.	Չոր եղևուսակք
Իյուլ, Նէեմ. 2. 15.	ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ	Զ.	ԺԲ.	
Անթան կամ Քշրի, Գ. Թագ. Ը. 3.	ՀՈՎՏԵՄԲԵՐԻ	Ե.	Ա.	Ամիսագարին եղևուսակք
Բուլ, Գ. Թագ. 2. 38.	ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ	Ը.	Բ.	
Քաղեկ, 2-գ. Ե. 1.	ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ	Թ.	Գ.	Ամիսագարին եղևուսակք
Թերթթ, ԵՄ. Բ. 16.	ՅՈՒՆՈՒՍԻ	Ժ.	Դ.	
Սեբեթ, 2-գ. Ա. 7.	ՓԵՅՐՈՒՍԻ	ԺԱ.	Ե.	Ամիսագարին եղևուսակք
Ագար, ԵՄ. Գ. 7.	ՄՈՐՏԻ	ԺԲ.	Զ.	

Որովհետև տասուերկու լուսնական

ամիսը կ'ընեն երեք հարիւր յիսուս և չորս օր և վեց ժամ միայն, Հըրէից տարին քան զՀռովմէականը կարճ էր երկուսուսան աւուրք: Որովհետեւ այս 12 օրուան տարբերութեան պատճառաւ առաջին ամսոյն նոր լուսինը գիշերահասաւտարին հետ միեւնոյն ժամանակ չէր պատահեր, Հրեայք երեք տարին անգամ մը կը յաւելուին երեքաստաներորդ ամիս մը զոր կը կոչէին վէտոգար, այսինքն երկրորդ ագար: Այս միջոցաւ անոնց լուսնական տարին գրեթէ կը հաւասարէր արեգակնային տարւոյ: Տես և Տարի:

Ամուրիւն: Ամուրիւնը գծրախաւութիւն կը համարուէր մասնաւորապէս արեւելք, Եննդ. ժԶ. 4. Լ. 4-23. Ա թագ. Ա. 6, 19. Ես. 10. 9. Իթ. 21. Ղուկ. Ա. 25, և մասնաւորապէս առ Հրեայ կանայս որ կը հաւատային Մեհայի խոստմանը, Եննդ. Գ. 15, և կը փափաքէին հասնիլ Մեհայի մայրը լաւ պատուոյն: Թէ որչափ ստատիկ էր այս փափաքն՝ ասիկ յայտնի է որ ամուլ կանայք արտաքոյ կարգի և շատ անգամ ապօրինաւոր միջոցներու կը ձեռնարկէին, Եննդ. ժԶ. 2. ժԹ. 31. ԼԸ. 14. Բ Օր. ԻԵ. 5-10: Ամուլ կամ անպտուղ կը կոչուին Սուրբ Գրաց մէջ Գրիտատնեայք որ Հոգւոյն պրտուղներէն անմասն են, և չեն առատացնուր բարի գործովք, Ղուկ. ժԳ. 6-9. Բ Պետ. Ա. 8:

Ամմոնացիք, Ղովտի որգւոյն Ամմոնի սերունդը, Չամբուսիմ կոչուած մահաներուն հին ցեղը ընթելով, տիբեցին անոնց երկրին որ Հրեաստանի արեւելեան կողմն էր, Բ Օր. 19-21: Ամմոնացոց երկիրը կը ձգուէր Աւանտէն մինչև Յարոսի, և Յարոսանէն շատ հեռու Արարիոյ մէջ: Անոնց մայրաքաղաքն էր Ռարա, կը կոչուէր նաև Ռարաթ Ամմոն, և վերջը կոչուեցաւ ֆիզագադֆա, Յարոսիոյ կողմը: Մովսէսի ժամանակ Ամմոնացիք քնչեմ զԱմմոնացիս այն երկրէն գէտ արեւելք, Թու. ԻԱ. 21-35. ԼԲ. 33: Մովսէսի արգելուեցաւ անոնց վրայ յարձակել: Բ Օր. Բ. 19: Ամմոնացիք ոտտակ կուսպալա էին. անոնց զլիաւոր

կուսքն էր Մողք, որ Ուրանոսի հետ նոյն կը կարծուէր, Դ թագ. ԺԱ. 5-7. Դ թագ. ԻԳ. 13: Յեփթայէի ժամանակ հարստահարեցին զիսրայէլ, և յաղթուեցան անկէ մեծ կորուսով, Դատ. ԺԱ: Ամմոնի որդիք յետոյ այլեպէլ ժամանակ իրաւովեցին զիսրայէլ, ուստի մարգարէք կը սպառնային անոնց պատուհաս Աստուծակէ, Երեմ. ԻԹ. 4-6. Եղեկ. ԻԵ. 2-10:

Ամմոն, հասարակ, երեց որդի Դաւթի Յեզրայիլացի Աբիմոսէն: Ամմոն իւր քոյրը բաճարարելուն առթիւ միայն յիշուած էր: Այս բաճարարութեան համար Աբիմոսով երկու տարի ետք գաւով սպաննեց զԱմմոն, Բ թագ. ժԳ:

Ամոն, բաճարիւն, Յուդայի չորեքաստաներորդ թագաւորը, որդի Մանուէի, սկսաւ թագաւորել, 639 ին նախ քան զԳր., քոսմամենի, և երկու տարի միայն թագաւորեց Երուսաղէմ: Տերջը առջև շարութիւն ըրաւ, ինչպէս ըրած էր անոր հայրը, Մանուէ. Թողով ՆՏովա Աստուածը, և կուսքեր պաշտեց: Ամմոն ժառանգերն անոր գէմ գաւաճանուութիւն ընկով իւր տանը մէջ մեռցուցին զանի. բայց ժողովուրդը ընդաննեց գաւաճանները, և թագաւորեցաւ անոր որդին Յովսիա: Ամմոն թագուեցաւ Ողտյի պարտեղը, Դ թագ. ԻԱ. 18-26. Բ Մնաց. ԼԳ. 21-25:

Ամովա, Իմր, 1. փոքր մարգարէից չորրորդը, հովիւ թեկուէ քաղքէն որ Յուդայի երկրին մէջ փոքր քաղաք էր, իբր երկուսուսան մզն Երուսաղէմէն գէտ ի հարաւ: Ամովա մարգարէացաւ իսրայէլի վրայ Բեթէլ, Յուդայի թագաւորին Յովսիայի, և իսրայէլի թագաւորին Բ. Յորոսովամայ օրերը, իբր 787 ին նախ քան զԳր., ուստի Ամովա ժամանակակից էր Ովսեայ, Յովիլի և Եսայեայ: Ամովայ գիրքին առաջին երկու գլուխերը մարգարէութիւն են չըլտիոյ ազգաց գէմ որ Թըշնամի էին Աստուծոյ ժողովուրդէն: Բայց Ամովայ մարգարէութեան արեւուոր նիւթն էին իսրայէլի տուն ցեղերը: Անոնց առժամանակեայ

յաջողութիւնն առ Երեւոյն թանկեր կրօնապաշտութեան, անիրաւութեան և ապականութեան տարաւ զանսնք. այս մեզաց համար Ամոզս կը սպանուի Աստուծոյ պատահան աննոց վրայ, բայց կը վերջացնէ մարգարէութիւնը միջիշարութեան սլաքախի խօսքերով: Մեզքը յանդիմանելու մէջ Ամոզս սուրբ համարակալութիւնը զարացուց քուրմերը որ ջանացին արտօրել տալ զանի, Ամոզս. Է. 10-17, Ամոզս մարգարէութեան ոճն, ուրիշ մարգարէից ոճոյն նայելով, շատ բարձր է: Պատկերներով լի, շակիրճ, պոսուամենայնիւ պարզ է և յստակ:

2. Քրիստոսի նախահայրներէն մին, Ղուկ. Գ. 25:

3. Ամոզս հայր Եսայիայ, Գ թագ. ԺԹ. 2. Ես. Ա. 1:

Ամուսնութիւն, ցիւեանս միաւրութիւն առն և կնոջ: Արարչին հրամանն է մարդկային ազգը մշտնջենաւորելու և երջանիկ կեցելու համար: Ամուսնութիւնը հաստատուեցաւ դրախտին մէջ, Եննդ. Ա. 27, 28. Բ. 18-24, և մարդկային ընկերութեան պատուական և մեծարգի բաներուն մեծ մասին հիմն է: Ենողական սիրոյ և պատասխանատուութեան զգացման նպատակով մեծապէս կը նպաստէ նաև սղոյոց առողջութեանն ու երջանկութեանը, աննոց խնամով կրթուելուն որպէս զի բլլան առաքինի, աշխատասեր, հոգ տանին իրենց պատուոյն, ուղիղ սովորութիւններ ստանան և բարի վարձաններու համար գործեն, վերջապէս ստանան ինչ որ ընտանիք զաղափարին մէջ կը պարունակուի: Աստուած Ի սկզբանս մէկ այր և մէկ կին ստեղծեց: Առաջին բազմականայք եղան Ղամէք, և "Աստուծոյ որդիներէն" այսինքն ճշմարիտ Աստուածը պայտոզներէն, անսնք որ չարանալով "ամէն իրենց ընտրածներէն իրենց կնիկներ առին," Եննդ. Գ. 19. Զ. 2: Միւս կողմանէ Նոյ և անոր երեք որդիքը մէն մի կին ունէին. կ'երեկ թէ նաև Նոյի բոլոր նախորդները մինչև Ադամ նոյնպէս մէն մի կին ունէցան: Նոյնը կրնայ բտուիլ նաև Յորայ, Նաբոլթայ և Ղափայ

համար, նմանապէս Արրահամու համար Ի սկզբանս: Տես Հարթ բառք: Եսայիք զարերուն մէջ բազմակնութիւնն աւելի հասարակ եղաւ Հրէից մէջ, և Սուրբ Գիրք այս սովորութեան գէշ հեռեանքը կը յուշեն շատ օրինակներով, Եննդ. Ժ. 6. և Լ. Դաս. Ը. 30. Բ թագ. Գ. 3-5. Գ թագ. ԺԱ. 1-8. Բ Մնաց. ԺԱ. 18-21. ԺԳ. 21: Քրիստոսի ժամանակ Հրէից մէջ բազմակնութիւնը ըլլալուն վրայ յիշատակութիւն չկայ: Ի որայեւրացոց արգելեալ էր կին առնուլ քանի մը մասնաւոր աստիճաններէ, Ղևտ. ԺԸ. և Ի. Բ Օր. ԻԷ: Կռապաշտ Քանանացոց հետ ամուսնանալ խտուր արգելեալ էր, Ել. Լ Գ. 16: Յետ ժամանակաց արգելեւեցաւ խնամուլութիւն ընել նաև որեւիցէ հեթանոս սօզի հետ մասնաւանդ աննոց հետ որ լիքիատութիւն չունէին, Նէեմ. ԺԳ: Ըստ Ղևտական օրինաց եթէ Հրէայ մը կը մեռնէր անզաւակ, անոր մտապոյն եղբայրը կամ ազգականը պարտէր առնուլ այրին, որպէս զի առաջին որդին զոր կինը ծնանէր այս ամուսնութենէ համարուէր ժառանգ. անոր առջի երկուք, Եննդ. ԼԸ. Բ Օր. ԻԵ. 5-10. Մատթ. ԻԲ. 23-26:

Քրիստոս հաստատեց ամուսնութիւնն իբրև աստուածային մշտատև հաստատութիւն մը, և կին արձակելն արգելեց բաց Ի մէկ պատճառէ միայն, Մատթ. Ե. 32. ԺԹ. 3-6, 9. արգելեց նաև ամուսնութեան ուխտին մտօք տնգամ տնհաւատարիմ գտնուիլ, Մատթ. Ե. 28: Տես նաև Երբ. ԺԳ. 4 և Յայտ. ԻԱ. 8. Հրէայ ծնողք սովոր էին ուրիշ ծնողաց հետ խօսիլ իրենց սղոյ ամուսնութեանը համար և կարգարիւլ, երբեմն մանչուն նախապոյն ընտրութեանը համեմատ, բայց ոչ առանց առնելու նաև աղջկան համութիւնը, Եննդ. ԻԱ. 21. ԻԴ. ԼԳ. 4-6. Դաս. ԺԴ. 2, 3: Ընկալուչք սովորաբար կը խօսուէին շատ առաջ քան զամուսնութիւնն: Տես Նլաճուիլ: Փետային կողմէն վարձակը կը տրուէր Նարին ծնողացը և եղբայրներուն, Ել. ԻԲ. 16. Բ Օր. ԻԲ. 29: Ամուսնութեան արարողութիւնը սո-

վորաբար կը կատարուէր մեծ հանդիսիւ, և երկար ինչոյիւք և ուրախութեամբ: Սովորութիւն էր փեսային համար փեսուէր մը կարգել, զոր Քրիստոս «փեսային բարեկամը» կ'անուանէ, Յովհ. Գ. 29: Կաև ուրիշ երեսասարդներ՝ ի պատիւ փեսային, և օրիորդք ի պատիւ հարսին կ'երթային անոնց հետ ամուսնութեան արարողութեան օրը: Փեսուէրը յայտնի կը յիշուին Սամփսոնի պատմութեան մէջ, Դատ. ԺԻ. 11, 20. Երգ. Ե. 1. Ը. 43. Մատթ. Թ. 13, նոյնպէս հարսները կը յիշուին, Սաղմ. Խ. 9, 14. Երգ. Ա. 5. Բ. 7. Գ. 5. Ը. 4: Փեսուէրին պաշտօնն էր վերակացութիւն ընել ամուսնութեան արարողութեան ատեն: Հարսանեաց իրախութիւնը կը կատարուէր մեծ հանդիսիւ. պատանիք և օրիորդք կը նստէին ուրոյն սենեակներու մէջ և զատ կը բազմէին սեղան: Սամփսոնի հարսանեաց ատենը երեսասարգք կը գրօնուին աւելցնուածներ բռնլով, և փեսան կ'որոշէր աւելցնուածը լուծողներուն վարկը, Դատ. ԺԻ. 14:

Հրեայք կ'ըսեն թէ Երուսաղեմի աւերումէն առաջ փեսայք և հարսուէրք իրենց ամուսնութեան օրը պսակ կը դնէին: «Ով Ածօնի աղջիկներ, էլէք, և Սողոմոն թագաւորը տեսէք ան թագովը, որով իր մայրը անոր փեսայութեան օրը ու սրտին ուրախութեան օրը պսակող գանիկա, Երգ. Գ. 11: Տես և Ես. 4Ա. 10: Արդի Հրեայք ուրեք ուրեք լի ափով ցորեն կը նետեն նորգ ամուսնացելոց վրայ բնելով, «Աճեցէք և բազմացարուք:» Ուրիշ տեղեր ցորենին հետ կը սփռեն նաև զրամ՝ զոր աղբաւք կը ժողկեն: Ամուսնութեան բուն արարողութիւնը շատ պարզ էր, այսինքն ամուսնութեան դաշնագիրը կամ ուրաք կը կարդացուէր, Առակ. Բ. 17. Մաղ. Բ. 14, և բարեկամք մաղթաւքներ կ'ընէին ամուսնացելոց համար, Կնիդ. ԻԴ. 60. Հաւթ. Գ. 11, 12:

Հարսանեաց իրախութիւնը կը տւէր ընդհանրապէս եօթն օր՝ եթէ հարսը կոյտ էր, եթէ այրէ էր՝ երեք օր: Այսպէս Լարան Լիայի համար

կ'ըսէ Յակոբայ, «Լիցոնք ասոր հարսանեաց շարաթը», Կնիդ. ԻԹ. 27: Սամփսոնի հարսանիքը տեւեց ամբողջ եօթն օր, Դատ. ԺԻ. 17, 18: Ընդհանրապէս աղջկան հօր տունը կը կատարուէր այս եօթնօրեայ ուրախութիւնը, յետ որոյ հարսը կը տարուէր փեսային տունը:

Քրիստոնէութիւնը յատկապէս սուրբ կը համարի ընտանիքը: Ըստ Քրիստոնէութեան ընտանեաց հիմք սերն է, և կը պատուիրէ որ ընտանեաց անդամներն իրարու երջանկութիւնը նախածածար համարին, նա մանաւանդ ամուսնութիւնը կը նրմանցնէ այն անձուս միասնութեան որ կայ Քրիստոսի և եկեղեցւոյ մէջտեղ, Եփես. Ե. 22-33: Աշխարհիս վրայ չկայ տեղ մը ուր կ'ինն այնպէս մեծարոյ, երջանիկ և օգտակար է ինչպէս Քրիստոնեայ երկիրներու և Քրիստոնեայ տան մէջ: Հաւատացելոց պատուէր կը տրուի ամուսնանալ «Տէրոջմով», Ա կորնթ. Է. 36: Տարակոյտ չկայ թէ Աստուծոյ նախնի ժողովրդեան վրայ զրուած արգելքները բոլոր ժամանակներու համար դատ էին, և Հրէից մէջ արգելեալ ամուսնութեանց գէշ հետեւորդներն եթէ զգուշացուի, առաջ կ'աւանուի ծանր շարեաց որ Քրիստոնէի մը աշխարհասերի մը հետ ամուսնանալէն շատ անգամ առաջ կու գան: Աս և կ'նոջ առ միմեանս պարտականութեանց վրայ տես Եփես. Ե. 22-23. Ա Տիմ. Բ. 11, 12. Ա Պետ. Գ. 1-7:

Հոգովայ եկեղեցին անպատիւ կ'ընէ այն բանը զոր Հոգին Սուրբ «բոլորովին պատուական», կը կոչէ: Հոգովայ եկեղեցին ոչ միայն կը գովէ ամուսնութիւնը և կուսութիւնն աշխարհականաց մէջ, այլ և խտիւ կ'արգելէ իւր եկեղեցականաց ամուսնանալ, և այսպէս «ամուսնանալէն արգելելով», Նեո անունը կը սեղհականէ իրեն, Ա Տիմ. Գ. 3: Տես և Նլաճուիլ, Հարճ, Արճակման բուրբ ևն:

Ամայ: Պաղտոսիտու ամուսնուան եղանակին մէջ ամօ գուն ուրեք կը տեսնուէր, Ա թագ. ԺԲ. 17, 18, և եթէ Միջերկրականի կողմէն ելլէր, անձրեհ շշան էր, Գ թագ. ԺԲ. 44. Դուգ. ԺԲ. 54: Ամօք նշանակ էին

գորաց և բազմութեան, հաւանա-
կանապէս իրենց մեծ և վեճճ շար-
ժուսներովը, Ես. 4. 8. Երեմ. 7.
13. Կը նշանակէին նաև Եհովայի
ներկայութիւնը, ինչպէս Ահես լեռը,
ՆԼ. ԺԹ. 9. ԻԳ. 12-18, ասածարին
մէջ, ՆԼ. Խ. 34. Գ թագ. Բ. 10,
ամփոփէն սիւնով և պլակեթապու-
թեան լեռը: Աստուծոյ և Քրիստոսի
մեծութեանը նկարագրներէն շատին
մէջ ամփոփ էր գտնուին, Սաղմ. ԺԲ.
11, 12. Ղ. Է. 2. Մատթ. ԻԳ. 30.
Յայտ. ԺԳ. 14-16:

Ամփոփ սիւն, Աստուծոյ ներկա-
յութեան և ինամոնց հրաշալի նշանն
էր, ՆԼ. ԺԳ. 24. ԺՁ. 10. Թու.
ԺԲ. 5, որ կ'առաջնորդէր անապա-
տին մէջ իսրայելացւոց, Էր միջոց
պաշտպանութեան, Թերևս նաև հո-
վանի ըլլալու համար ցերեկները, և
լոյս տալու համար գիշերները, ՆԼ.
ԺԳ. 21, 22. ԺԳ. 19, 20: Անով
կ'ազդէր Աստուծոյ իսրայելացւոց
չուն, Թու. Թ. 15-23. ԺԳ. 14. Բ
Օր. Ա. 33: Տես ամպերու գեղեցիկ
պլարանութիւնները որով կը նկա-
րագրէ Եսայի ապագայ եկեղեցին,
Ես. Գ. 5:

Ամսագլուխ, Ամէն նոր լուսին
ամսագլուխ էր Հրէից: Տես Ամփո:
Հրէայք մասնաւոր պատիւ կ'ընէին
ամէն ամսոյ առաջին օրուան, որոյ
վասն Մովսէս յատուկ զոհեր ոռհ-
մանած էր, Թու. ԻԲ. 11-15. բայց
չպատուիրից ամսագլուխներն իրրև
սուրբ օր բանը, ոչ ալ կրնայ ա-
պացուցուիլ թէ նախնիք իրրև սուրբ
օր կը պահէին ամսագլուխը. լոկ կա-
մաւոր ջերմեռանդութեան համար
հանդիտաւոր օր էր: Կ'երեկ թէ Սա-
ւուղի ժամանակէն իսկ, Հրէայք
ամսագլուխներն անասի մը ընտանե-
կան ուրախութիւն կը կատարէին,
քանզի Դաւիթ պարտէր այն օրերը
Սաւուղի սեղանը գտնուիլ, և անոր
առաջիկայ չըլլալն այն օր համոյ
չթուեցան Սաւուղայ, Ա թագ. Ի.
5, 48: Ըստ Մովսէսական օրինաց,
բաց ազգային զոհերէն որ որոշեալ
ժամանակներ կը մատուցուէին, իւ-
րաբանչից անձ ունէր իւր յատուկ
բարեպաշտական զոհը, Թու. Ժ. 10:
Ամսագլուխները կը հրատարակուէին

ի ձայն փողոյ, Սաղմ. 2Ա. 3, և
հանդիտաւոր զոհերու մատուցմամբ:
Բայց քան զամենայն նշանաւոր ամ-
սագլուխն էր քաղաքական տարւոյ
առաջին ամսագլուխը, կամ Անթա-
նի ամսոյն առաջին օրը, Ղ. ւտ. ԻԳ.
24: Այն օրը նուիրական և տօն էր,
և ծառայական գործ ընել արգելեալ
էր այն օրը, Ամփո. Բ. 5: Տասն
ցեղից թագաւորութեան մէջ կը
թուի թէ սովորութիւն ունէր ժողո-
վուրդը մարգարէից պլակեթիւն բ-
նել ամսագլուխներուն, անոնց ըն-
ծանէր ասնելու և աննոցմէ իրատ
կամ հրահանգ ընդունելու համար,
Գ թագ. Գ. 23: Եղեկիւն կ'ըսէ,
ԽԵ. 17. ան նաև Ա Մնաց. ԻԳ.
31. Բ Մնաց. Բ. 13, թէ ամսագլու-
խներու մէջ մատուցուած ողջ-
կէզները թագաւորին ծախիւք կը
կատարուէին: Քրիստոսնութեան
հաստատուելէն քիչ ետքը այս տօ-
ները խափանուեցան, Գաղ. Գ. 9,
10. Կող. Բ. 10, թէպէտ Հրէայք
մինչև ցարգ գիտնն այն տօները:

Ամրամ, Իսրայելացի, հայր
Ահարանի, Մարիամու և Մովսէսի,
մեռաւ Եղիպտոս հարիւր երեսուն
և եօթնամեայ, ՆԼ. Ձ. 48, 20:

Ամրի, Իսրայելացի: Իսրայելի
Էլա թագաւորին զորապետն էր,
բայց Գարսամբնի պաշարման ներկոյ
գտնուելով, և լսելով թէ իւր տէրը
Էլա սպաննուեցաւ Չամբրիէն որ յա-
փըշտակած էր թագաւորութիւնը,
վերջուց պաշարումը, և զօրէն թա-
գաւոր ընտրուելով քալից Չամբրիի
վրայ, յարձակեցաւ անոր վրայ Թեր-
սայի մէջ, այնպէս որ Չամբրի ըն-
տապուեցաւ զինք բոլոր ընտանեօք
այրել իւր պաշտոնի մէջ ուր ապաս-
տանած էր: Չամբրիի մեռնելէն ետ-
քը, Իսրայելի ժողովրդեան կէսը
ճանչցաւ զԱմրի իրրև թագաւոր,
միւս կէսը Գիինաթայ որդին Թարնի:
Այս բաժանումը տեղի չորս տարի,
բայց Թարնիի մեռնելէն ետքը բոլոր
Իսրայել ճանչցաւ զԱմրի որ թա-
գաւորից տասուերկու տարի, վեց
տարի Թերսա, վեց տարի ալ Սա-
մարիա, Գ թագ. ԺՁ. 8-28:
Թերսա Գ սկզբան մայրաքաղաք
էր Իսրայելի թագաւորներուն. բայց

Ամբի բլուր մը գնեցով, Գ թագ. ժՁ. 24, շինեց հսն նոր քաղաք, որ բլրոյն նախկին տիրոջը Սամբի անուամբ կոչեցաւ Սամարիա, և Ամբի բլուր զայն քաղաք թագաւորանիտ: Սամարիա եղաւ այնուհետև մայրաքաղաք Իսրայէլի թագաւորութեան: Սամարիա Բեթամբի անուամբ կը յիշուի քարէ ստիտակներու վրայ զորս Լէյարտ մտնէր Տանեց Նինուէի աւերակներէն:

Ամփիպոլիս, էր քաղաք Մակեդոնիոյ, ոչ Տեաի Սարիմնի գետին բերնէն: Այս գետը կը պատէր քաղաքին բոլորակը, որ ասիէ առած է իւր անունը, քանզի Ամփիպոլիս կը նշանակէ "շրջապատեալ քաղաք": Գիւղը որ հիմա հին քաղաքին տեղն է՝ կը կոչուի Եմպրի կամ Եամպուր, որ Ամփիպոլիսյ պառլամենտն է: Հոս պլյակութիւն բրինձ Պողոս և Եղաւ, Գործ. ժԷ. 4:

Ամօրնացիք, քիւմուք-աի, Բանանու շրթորդ որդիէն Եմբէր սերնակ ժողովուրդ էր, Եննգ. ժ. 16: Ասոնք ի սկզբան բազմամարդացուցին Մեանիւր ծովուն արևմտեան կողմի լեաները, Քերքոսի մաս. բայց յետոյ ընդարձակելով իրենց սահմանները, տիրեցին Մովաբացուց և Ամմոնացուց գեղերի կրկիններուն գէպ աւրեւելք, Յարոնայ և Ամմոնի ձորերուն մէջտեղ, Թու. ժԳ. 29: ԻԱ. 21-31. Յես. Ե. 1. Դաս. ժԱ. 43: Մովսէս այս կրկիններն առաւ Ամմոնացուց Սեհն թագաւորին ձեռքէն: Ամմոնացուցը կրկինը յայնպիս Յորգանանու արուած էր Յուդայի ցեղին, իսկ այն մասը որ էր յայնկոյս Յորգանանու՝ Ռուբենի և Գադայ ցեղերուն: Ամմոնացի անուամբ Սուրբ Գրոց մէջ շատ անգամ առհասարակ Բանանացիք կ'իմացուին, Եննգ. ժԵ. 46. Ամմո. Բ. 9: Տես և Բաճաճացիք: Սա խօսքով, "Բու Տայրդ Ամօրնացի՝ ու մայրք Բեռացի էր, Եգեկ. ժՁ. 3, Առտուած կը յիշեցնէ Հրէից թէ ի բնէ արժանաւորագոյն չեն քան զարարագոյնս ի մէջ կուտալան Բանանացուց:

Այգի՝ Տես Որբ:

Այեզան, Դեպ յայնուց: 1. Էր քաղաք Դանայ կրկին մէջ, սեպհա-

կան Դեռացի կահաթեանց, Յես. ԻԱ. 24: Եսա Տեսու չէր թնփայէն, և Փղշապցիք առին զայն Աբազու ձեռքէն, Բ Մնաց. ԻԸ. 48: Հովտի մը մէջ կամ մօտ էր, ոչ ինչ Տեաի Գարաւուի ձորէն, և կը կարծուի թէ այժմու Եյալն է: Հովտը գէպ ի հիւսիս էր, և այն տեղն է ուր Յեսու հրամայեց արեգական և լուսնի կենալ, և հնազանդեցան անոր, Յես. ժ. 42:

2. Բաղաք Բենեամինի ցեղին, իբր երեք մղոն հեռու ի Բեթելոյ գէպ արեւելք: Ռորովամ ամրացոյց այս քաղաքը, Բ Մնաց. ժԱ. 10:

3. Չարուզոնի մէջ տեղի ուր թագուեցաւ Ելոն, Դաս. ժԲ. 42:

Այեզան: Այն տեղն էր ուր Յովհաննէս կը մկրտէր, մտ ի Սաղմո, Յորգանանու արևմտեան կողմը, Յովհ. Ա. 28. Գ. 23: Կը կարծուի թէ ութ կամ տասը մղոն գէպ ի հարաւ էր ի Բեթաննէ, և Յորգանանու մօտ:

Այիթ, -ի կամ -պիւր, անուն միայն ի քաղաքաց Յուդայ որ յետոյ արուեցաւ Եմուսի, Յես. ժԵ. 32. Ա Մնաց. Գ. 32: Է նաև անուն տեղու, Բանանու հիւսիսային կողմը, Թու. ԼԳ. 44:

Այլակերպութիւն, Մատթ. ժԷ. 1-9. Բ Պետ. Ա. 16-18: Քրիստոսի վարուց մէջ այս նշանաւոր գէպքը հաւանականապէս պատահեցաւ Հերմոն կամ ուրիշ լեռ մը ոչ Տեաի ի կետարեայ Փիլիպպեայ. աւանդութիւնը որ թարգր լեռ պատահած կը համարի վաւերական չէ: Տես և Թարաք: Քրիստոսի բոլոր կերպարանքը և հանգերձները երեւցան ի վեր քան զբնութիւն փառաւոր: Օրէնքը և մարգարէք, զորս կը ներկայացնէին Մովսէս և Եղիս, հպտատակութիւն մատուցին Աւեսարանին: Քրիստոսի հետ իտուելով մարգկային ազգին համար կարեւոր նիւթոյ պայտիքն անոր քառիչ ձեռնաւ վրայ, ցուցին թէ մարտնչութիւն կոյ հին և նոր անտեսութեանց մէջտեղ, և կարեկցութիւն ի մէջ կրկնեց և կրկին, և երկուսը ձայնը զոր լսեցին՝ պատիւ և ամեն բանի վրայ իշխանութիւն կու տար անոր: Բաց այն մեծ նպատակէն որ էր վկայել

Քրիստոսի մեղսագործական և ասու-
 աւածութեանը, այն տեսարանը ջու-
 ցուց թէ մեռելոց ոգիք կը շարունա-
 կեն իրենց գոյութիւնն աներկզմ
 աշխարհի մը մէջ, օրինակ մը տուաւ
 յանձին Փրկչին թէ ինչպէս պիտի
 ըլլան փառաւորեալ մարմինք յեր-
 կինս, և քաջալերեց թէ՛ Տէրը և թէ՛
 անոր աշակերտները պատրաստուիլ
 իրենց ապագայ նեղութիւններուն :

ԱՍՈՐԻՈՑ ԵՐԿՐԻՆ ԱՅՑԸ

Այծ, ծառօթ անասուն է նման
 սլիարի, բայց, փոխանակ բրդոյ,
 մնալով ծածկուած է: Հրեայք այծի
 մեծամեծ երամակներ կը պահէին,
 Եննգ. ԻԷ. 9: Ա թագ. ԻԵ. 2: Բ
 Մնաց. ԺԷ. 11: Այծը մաքուր կը
 համարուէր զոսի համար, ԵԼ. ԺԲ.
 5: Ղեւ. Գ. 12: Թու. ԺԵ. 27,
 իսկ այծի կաթը և ունն, այսինքն
 ձագը, յաճախ կը գործածուէին
 իրեն կերակուր, Բ Օր. ԺԳ. 4:
 Դատ. 2: 19: Աւակ. ԻԷ. 27:
 Ղուկ. ԺԵ. 29: Հասարակ կաշեայ
 հաղազակները կը շինուէին այծի մոր-
 թէ: Այլեպէս տեսակ այծեր կային
 Պաղեստին: Մէկ տեսակը երկայնա-
 մազ էր Անկիւրիոյ այծերուն պէս,
 ուրիշ մէկ տեսակն էր երկայն և
 լայն ականջոք: Ամնգ. Գ. 12, հա-
 ւանականապէս այս տեսակը կ'ակ-
 նարկէ, և զեւ Պաղեստինու հասա-
 րակ այծն է:

Հերոզտոս կ'ըսէ թէ, Ի Մենդէս,
 ստորին նշխարաւոր մէջ, թէ՛ արու

և թէ էգ այծ կը պաշտուէր: Հե-
 թանոսաց աստուածը Պան կը նկար-
 ուէր այծի կերպարանոք և ոտուրնե-
 րով: Հեթանոսք բուն իսկ այծը կը
 պաշտէին, ինչպէս կը տեսնուի Իսի-
 սի տախտակին մէջ: Այս վաստանն
 աստուածութեանց օճերուն ատենը
 գործուած պղծութիւնները չեն կըր-
 նար պատմուիլ:

Ա թագ. ԻԿ. 3: Յաբ. ԼԹ. 4:
 Սաղմ. ՃԳ. 18, այծեամ թարգման-
 ուած բառն հաւնակտնապէս կը նշա-
 նակէ տեսակ մը վայրէ այծ, մեծ և
 ուժեղ անասուն, որ տակաւին կը
 գտնուի Արևայի թերակղզւոյն և Մե-
 տալ ծովուն արևելեան և հարաւա-
 յին լեռները:

Այս այծերը մեծ նմանութիւն ու-
 նին Ալպեան լեռանց այծերուն: Քսան
 կամ քառասունը մէկտեղ կ'արա-
 ծին, և մին անոնց մէջէն իրրե զէտ
 պահպանութիւն կ'ընէ: Փոքր ազմուկ
 մը որ կը լսեն, իսկայն կը մեկնին
 աներկիւզ վաղելով ապաւածներուն
 վրայէն, և բարձր տեղերէ իրենց եզ-
 ջիւրներուն վրայ կ'իջնան ասանց վը-
 նասուելու: Անոնց եզջիւրները երկա-
 կամ երկք ոսք երկայն են, և Արա-
 բայիք կը զամառն այն եզջիւրները
 գանակի կոթ և ուրիշ ասոր նման բա-
 ներ շինելու: Տես Ազատ արձակ-

ուելու նոխազ, և Քաւուրիւն բա-
ւերը:

Այծամարգ: Այծամարգ ք Յու-
նաց գիցտրանութեան մէջ երևա-
կայեալ գեւեր էին, կէս մարգ և կէս
այծ: Միապաշտ մարգիկ կը հաւա-
սային թէ այծամարգ ք անասուններ
և մաշտոււտ տեղեր կը բնակէին:
Եսայեայ մէջ, ԺԳ. 21. 1Գ. 14,
այծամարգ թարգմանուած Երբայե-
ցերէն բառը կը նշանակէ իրրև զայ-
ծեմունն մաղկղ և թաւ, կամ թե-
րևս կապկի ցեղէն ճիւղազ: Ղևտաց-
ւոց Գ. գլխոյն 24 հոմարին մէջ կը
թարգմանուի "նոխազ", իսկ Ղևտ.
ԺԷ. 7, "գև", թարգմանուած է:
Այծեմարգաց կամ յուշկապարկաց
բնակիչը Բարբելոնի աւերակաց մէջ կը
ցուցնէ թէ այն քաղաքն անբնակ և
բոլորովին ամայի էր: Տես և կապիկ:

Այծեմամ: Այսպէս կը կոչուի Սուրբ
Գրոց մէջ ոչ Սկովտիոյ և Գերմա-
նիոյ այծեմամը կամ վիթը, այլ ա-
րևելեան այծեմամ: Շատ անգամ կը
յիշուի Սուրբ Գրոց մէջ, Բ Որ. ԺԲ.
15, 22. ԺԳ. 5. Գ Թագ. Գ. 23.
Առաջ. Զ. 5. Երգ. Բ. 7, 9, 17. Ը.
14. Ես. ԺԳ. 14: Այծեմամն իբր
երկու և կէս սաք բարձր է, մութ
կարմրագոյն. փորը և սոււրբներն ըս-
պիտակ են. ունի երկայն և լերկ ա-
կանթ, կարճ և կանգուն հասակ:
Եղջիւրները և են, իբր անասնա-
մաս երկայն, և ծուռ ի ձև քնարի:
Կը գտնուի Պերպէրիստան, Եգիպ-
տոս, Արարիա և յԱսորիս, և է
կէս մեծութեամբ խարուզի (Գր-
էս): Կը պտտի երամակին, գիւրաւ

կ'ընտելանայ, թէպէտ ի բնէ շատ
երկչոտ է. իսկ միւր կը համարուի
ընտիր կերակուր:

Իբր քոսն և ինը տեսակ այծեմամ
կայ: Այծեմամն այծի և եղջերուի մի-
ջին մէկ տեսակն է: Ընդհանրապէս կը
գտնուի Ասիա և Ափրիկէ մանուսանդ
Չերմագոյն երկիրներու մէջ, կամ բա-
րեխաան գօտւոյ մէջ արևադարձնե-
րուն մօտ: Եւրոպա կը գտնուին այ-
ծեման տեսակներէն այժքազ և յա-
մոյր: Ամերիկա գեա մէկ տեսակը
միայն գտնուած է, այն է Մեսսուր-
եան այծեմամը որ Միսիսիբրի գետին
արևմտեակ կողմը կը բնակի: Այծե-
մունը ընդհանրապէս կը բնակիին բը-
րոտ տեղեր, թէպէտ կան նաև տա-
փարակ տեղեր բնակողներ: Կան
տեսակներ որ խմբովին կը պտտին,
երկու կամ երեք հազարը մէկտեղ,
մինչ այլը հինգը կամ վեցը մէկտեղ
միայն կ'ընկերանան: Այս անասուն-
ները վայելուչ են մարմնով, առղջ,
կայտառ, երկչոտ, գոյշ, շատ հեղ.
կ'ընթանան լայն վաղիւք, և զարմա-
նայի շուտութեամբ կ'ոտտնուն. ըն-
թանայու ատեն ստէպ կը կենան
վայրկան մը իբենց հետանուաները
գիտելու, և կ'որոշնի թէ որ գի պար-
տին փախչել: Վաղելու մէջ կ'տնցնին
բարակը և ամենէն արագընթաց շու-
նը, սուտի սրտքը ստիպուած են
այծեմամ սրտալու համար յատուկ
կրթուած բաղէներու օգնութեան
գիմել: Բազէն հասնելով կ'արգելու
այծեման ընթացքը, որպէս զի շունը
հասնելով բռնէ: Հողկատուան և
Պարսիպտոստանի մէջ տեսակ մը ինձ
կամ յովազ կը գործածեն այծեման
որսի: Յովազը կամ ինձը իւր որսը կը
բռնէ ոչ թէ ստից արագութեամբ,
այլ զարմանալի ոտամամբ որ այծե-
ման ոտամամ կը հաւաստորի, բայց և
այնպէս և թէ յովազն իւր առաջին
փորձին մէջ չի յաջողիր, որսը կ'ա-
զտտի:

Այծեման արագութիւնն ի վաղուց
առակ եղած է այն երկիրներուն մէջ
ուր այծեմունը կը գտնուին, Բ Թագ.
Բ. 18. Ա Մնաց. ԺԲ. 8, ինչպէս
նաև անոր աշուրներու գեղեցիկ-
ութիւնը: "Այծեման աշուրներ անին,
ըսելը մեծ գովեստ կը համարուի:

Այծի մազ: Մագետ գործածեց այծի մազը խորանին վարագայրները շինելու, Եւ. ԻԵ. 4. ԻԶ. 7. ԼԵ. 6: Ասիայ, Փուրգիայ և Արևելիս այծերուն մազը շատ փայլուն և գեղեցիկ է, և կը կախուի մինչև գետին: Գեղեցիութեան կողմանէ հաւատար է մետաղաբ: Հովիւք մեծ խնամով և ստեղ կը լուան այս այծերը գետի մէջ:

Հասարակ այծի մազը որմէ Արաբացիք կը շինեն ծածկոց իրենց վրաններուն և սւրիշ պիտայից համար՝ է խոշոր և սև: Հրէից մարգարէներուն և աղքատաց հանգերն այս նիւթէն էր:

Այծքաղ: Այս անուամբ արուած է, ԲՕր. ԺԴ. 5, չարքտանուց մը որ, ինչպէս կը տեսնուի, այծեման տեսակէն է: Այսպէս կը հասկնան Ասորերէն թարգմանութիւնը և թարգմաները: Նաև Արաբերէն թարգմանութիւնները վայրի այծի մէկ տեսակը կը համարին այս անուամբ:

Այր: Հրէաստանի գետինն ի բնէ շատ յարմարութիւն ունի այրերու կողմութեան, և բարձր երկրին մէջ գետնափոր սեղեր կամ անձաներ շատ են այլևայլ մեծութեամբ, և շատ սեղամ առուակներ կ'ըլլեն անոնցմէ: Այրերն ընդհանրապէս բնականութեան, փախտուէից ապաստանի, նաև թաղման սեղեր էին: Դովտ Սագոմայ կործանմանէն ետքը այրի մը մէջ բնակեցաւ, Երննգ. Եթ. 30: Երգոմայեցւոց երկրին մէջ Պետրոս այրերու քաղաք էր, Թու. ԻԴ. 21: Երգ. Բ. 14: Երեմ. Խթ. 16: Արգ. 3: Քերրոնի մեծ աղքատներ գետի բնակիին այրերու մէջ, երբ իրենց հօտերը կ'արածին: Բնական այրերը երբեմն բնակութեան համար կ'ընգարձակուէին, նաև յատուկ այրեր կը փորուէին ապաստանի և պաշտպանութեան համար, Դատ. Զ. 2: Ա թագ. ԺԳ. 6. Ես. Բ. 19: Մաք. փելայի, Ոգոզոմայ, Ենգազգիի, կարմեզայ և Արրեզայ այրերը տակին կան: Տես և Գերբեման:

Անա, 1. Ետուայ կանանց մէկուն, Ողորմանայի, հայրն էր: Մինչ կ'արածէր իւր հօրը էշերն անապատին մէջ, "Չերմուկները," գտաւ, Երննգ. ԼԶ:

24, բառ Երբայեցերէն բնագրին: Այսպիսի Չերմուկներ կը գտնուին Մեռեալ ծովուն արևելեան կողմը որ շատ հեռու չէր Սէրքիներէն սրոնցմէ էր Անա: Այն հաւատին մէջ էր յետոյ, Ետնայ և Հուզմայեցւոց ժամանակը, հաշտուար Չերմուկը, կայլիւրջէ:

2. Կը կարծուի թէ այս անուամբ Միջագետաց մէջ քաղաք մը կար Եփրատայ մէկ հունին վրայ, Դ թագ. ԺԲ. 34. Ժթ. 13. Ես. ԼԷ. 13:

Անագ, ի վաղուց հետէ ծանօթ և գործածուած մետաղ է, Թու. ԼԱ. 22: Տիրացիք բերին անագը Թարսիսէն, Եգեկ. ԻԷ. 12: Ետայեայ Ա. գլխոյն 25 համարին մէջ անագ կորուած է կապարի կամ ուրիշ ստորին մետաղի մը խառնուրդն արծաթի հետ զոր կը գտտէին հալցնելով խառնուրդը:

Անտրպր, Բենեամինի երկրին մէջ քահանայից արուած քաղաքներուն մէկը: Բապիսոն զԱնտրպր մըն կը համարի այժմու Անագայի հետ որ իբր չար մզոն գեղի ի հիւսիս և Երուսաղեմի արևելեան կողմէն, Յես. ԻԱ. 18: Ա Միաց. Զ. 60: Անտրպր Երեմիայի ծննդեան քաղաքն էր, Երեմ. Ա. 1. ԼԲ. 7: Բայց Անտրպրցիք մերժեցին անոր խօսքը և կը ինչորէին անոր կեանքը, Երեմ. ԺԱ. 21:

Անալուք, Բ Որինաց մէջ, ԺԴ. 5, այս անուամբ կոչուած կենդանին, հաւանապահանապէս, այծի նման տեսակի մը վայրի ոչխար է, և գետ կը գտնուի ապաստած Արարիոյ մէջ:

Անամայել, ազգական Երեմիայի որմէ մարգարէն ազարակ մը գնեց գերակնէն ստաղ, և օրինաւոր մութհակը շինեց ի հաստատութիւն այն մարգարէական պատգամին թէ ժողովուրդը պիտի դառնար իւր ժառանգութիւնը, Երեմ. ԼԲ. 6-12:

Անանի, Բարեբորհ, 1. տեսանող էր Ասայի ժամանակ, 905-914 նախ քան զԳր: Բանասրիկուեցաւ իր հաւատարմութեանը համար: Այս Անանի էր Տայր Յէուայ մարգարէին, Գ թագ. ԺԶ. 4-7. Բ Միաց. ԺԶ. 7-10. Ժթ. 2. Ի. 34:

2. Այսպէս կը կոչուէր նաև Նէե-

միայն եղբայրը որ անասնն Երուսաղեմ գանուող Հրէից Թշուառ զինակին վրայ լուր բերուա Բարեկուն: Ասոր յանձնուեցաւ յետոյ քաղքին հուռնեքուս պահպանութիւնը, Նէեմ. Ա. 1-3. Է. 2, 3, 455 ին նախ քան զՔր.:

Անանիա, սարսափաբար, 1. Գարաւանի մէջ սուտ մարգարէ որ իւր ամբարիշտ յանգղնութեանը համար յանկարծ մահաւամբ վերցաւ ըստ բանին Աստուծոյ, Երեմ. ԻԲ. 15-17.

2. Անանիա Սեգրաբայ Երրայեցեբէն անուան էր:

3. Դարձեալ, Նէեմիայի ժամանակ բարեպաշտ և հաւատարիմ պաշտօնատարի մը անուան էր, Նէեմ. Է. 2

4. Անանիա կը կոչուէր Սափերայի պլը որ Երուսաղեմացի Հրէայ էր և Քրիստոսէից յարեցաւ, և երբ իւր ազարարիկ զանաւելով ստակին մէկ մասը միայն սուաւ առաքելոց ըսելով թէ բոլորը կու տար, յանդիմանուեցաւ Պետրոսէն իբրև Հոգւոյն Արդոյ ստոյ, և յանկարծ մեռաւ, Գործ. Ե. 4-10:

5. Անանիա Դամասկացի Հրէայ էր և բժշկեց Պօղոսի աւուրները որ կուրցած էին, երբ Քրիստոս լուսուսոր տեսլեամբ երեցաւ Պօղոսի Դամասկոսի ծափուս վրայ, Գործ. Թ. 40-17. ԻԲ. 42:

6. Անանիա Հրէից քահանայապետ էր որդի Ներեդէոսի: Ասորսց երկրին Հոսովայեցի կուսակալէն Կուսգրատոսէ իբրև կապեալ զրկուեցաւ Հոսով, և Յովնաթան գրուեցաւ անոր տեղը, բայց Անանիա կը դոգիտ կայարէն ազատութիւն գտնելով գարձաւ Պաղեպոսին: Յովնաթան սպանուեցաւ նենգութեամբ փելիքոսի, և կ'երևի թէ Անանիա կատարեց քահանայապետի փոխանորդի պաշտօնը, մինչև և եր Ագրիպպոս զիմայէլ գրուեցաւ զանոյապետ: Այս Անանիա էր որոյ առջև կոչուեցաւ Պօղոս փելիքոսի ժամանակ, և որ հրամայեց սպանուորաց զարնել Պօղոսի բերնին: Այս հարուածին գէմ Առաքելոյն մարգարեական պատասխանը կատարուած կը թուի, քանզի Երուսաղեմի պաշարման սկիզբը, չարագործք այրեցին Անանիայի ասւնը, և

գանելով զԱնանիա որ ջրմէկ մը մէջ պահուած էր՝ սպաննեցին, Գործ. ԻԳ. 2. ԻԴ. 1:

Անանուխ: Պարտէզի խոտ է, ըստ բաւականին ծանօթ: Փարեոցիցը օրէնքին բառ առ բառ պահպանութեան նախանձաւոր ցուցնելու համար զիրենք, անանիայ, սամթի և չամանի անգամ տասնանորդ կու տային, Մատթ. ԻԳ. 23: Քրիստոս անոնց այս ճշգումթիւնը չի պարտաւեր, այլ կը գանգատի, թէ անոնք որ այսպիսի գուզնաքեայ բաներու մէջ այսչափ գգուշաւոր էին՝ օրէնքին կարեւոր պատուէրները զանց կ'ընէին, և կը կարծէին թէ զիւրին և արտաքին պարտականութիւններ կատարելու մէջ իրենց ճշգումթիւնը բաւական պատճառ էր արգարացնելու անոնց զանցաւութիւնը զԱստուածի վեր քան զամենայն սիրելու, որտով նորոգեալ ըլլալու, սուրբ և բարի կեանք վարելու և ուրիշ ասոնց նման մեծամեծ պարտականութեանց մէջ:

Անտպատ: Սուրբ Գիրք «անտպատ» բառով ընդհանրապէս կը հասկնայ անմշակ երկիր, ամայի տեղ կամ մարգագետին: Կային անտպատներ որ բարբոտին չոր և մերկ էին, այլք՝ գեղեցիկ էին և խոտաւետ: Դաւիթ անտպատին գեղեցկութեանը վրայ կը խօսի, Սաղմ. ԿԵ. 12, 13: Սուրբ Գիրք Պաղեստինու մէջ շատ անտպատներ կը յիշէ: Յանուանէ յիշուած անտպատներ են մեծ և սահաղին ա-

նապասն ապառաժ Արարից մէջ, Քահանաւ Հարաւային կողմը, Թու. ԻԱ. 20, նաև Քանանեան և Եփրատայ մէջուեզի երկիրը, Եւ. ԻԳ. 31. Բ Օր. ԺԱ. 24: Այս անապասներուն մարգագետինները ձմեռը և գարնան ծածկուած էին փափուկ առտով. բայց համառուան տապը հասնելով կ'այրէր գանձը, և Արարացիք կը ստիպուէին ուրիշ տեղեր երթալ արօտ փնտռելու:

Ազգէ, Ինչո՞ւ, փոքր մարգարէից մէկն էր, որ չաւանակահնայէն Չարարաբէլէ հետ եկաւ Հրէից առաջին գարինն աստեղը Բարեխոնէ 536 ին նախ քան զԳր.: Ազատ մարգարէանայ ԴարեհՏ Վ շատապէս երկրորդ տարին, 520 նախ քան զԳր.: Անգէի մարգարէութեան նպատակն էր շարժել իւր Հայրենակիցիները նորէն սկսելու տանարին շինութիւնը որ նպատակ ընդհատեալ էր: Անգէ յաջողեցաւ, զան զի ԴարեհՏ հրաման առւած էր շինել տաճարը, Եր. 2:

Երկրորդ տաճարին մեծ փառքը սա եղաւ որ, ինչպէս մարգարէացած էր Անգէ, Քրիստոս, "ամէն ազգերուն ջանկարէն," հոն եկաւ, և փառաւոր բրաւ իւր սուրբին տեղերը, Անգ. Բ. 7-9:

Անգը, յափշտակիչ թաշուէն է, սուտի և անուրբ թաշոնց կարգը կը դասուի Մովսէսէն, Ղեւ. ԺԱ. 14: Տես և Թաշուէն:

Անգամալուծութիւն: Այս ախար կը զարնէ երբեմն մարմնոյն մէկ կողմը կամ մէկ մասը, երբեմն ալ բոլոր մարմինը, շարժելու կամ զբալու կարողութիւնը, և կամ երկուքը միանգամայն խափանելով: Դուռն ուրիք բուժելի հիւանդութեանց մէկն է, բայց Քրիստոս մէկ խօսքով կը բժըշկէր անգամալուծները, Մատթ. Գ. 24. ԺԲ. 10. Մարկ. Բ. 3-12: Գոտայեալ ձեռքը, Մարկ. Գ. 4, թէրև անգամալուծութեան արգիւնքն էր: Կայ նաև հոգւոյ անգամալուծութիւն զոր Մեծ Բժիշկը կրնայ բուժել, և նա՛ միայն:

Անգամալուծ, կարմրագոյնն և պայծառագոյնն քան զայլ մետաղս, գծուարագիւս և մեծագին: Հնդկաստ.

տանէն և Պարզիկայէն բերուած մեծագոյն ագամանդք որ կան աշխարհիս վրայ կը պահուին Անգղից, Բուսից և ուրիշ տեղութեանց գանձատանց մէջ, և շատ մեծագին են: Հասարակ ագամանդք կը գործածուին ոչ միայն զարդու համար, այլ և կարծր մարմիններ կտրելու և տնոնց վրայ գծագրելու համար, Երեմ. ԺԷ. 4: Երբայցեղբէն ուրիշ բառով ալ կայ որ նշոյալս "անգամանդ" թարգմանուած է, Եւ. ԻԸ. 18. ԼԹ. 11. Եզեկ, ԻԸ. 13, և բոտ ոմանց կը կարծուի թէ տպագրան է: Ագամանդք շատ մարուր և պղպած (քրիստալաքալ) ածուի է:

Անգրանգ, Անգրանգ կամ Կշ անգրանգ բառը Սուրբ Գրոց մէջ կը նշանակէ զժողով, պատժոյ տեղի, անյատակ թէ, Ղուկ. Ը. 34: Տես և Յայտ. Ժ. 4. ԺԱ. 7: Կը նշանակէ նաև գերեզման, Հուսի. Ժ. 7, կամ ծովուն խորագոյն մասը, Սաղմ. ԿԹ. 15. ՃԻ. 26. կամ քառո՛ աշխարհիս սկիզբը, Մննդ. Ա. 2: Տես և Դժճար:

Անգրամիստ, փոքր Ասից Միւսիս գաւառին մէջ ծովեզերեայ քաղաք էր, Լեւոտս կղզւոյն գիմացը, Գործ. ԻԷ. 2: Հիմա կը կուռի Ասորամից:

Անգրամիկ: Այս բառը միշտ նախկան կամ բուն նշանակութեամբն աւանուելու չէ. երբեմն կ'աւանուի իրաց արհուարոյն և ընտրելագոյն մասը նշանակելու, Սաղմ. 2Թ. 27. Հուսի. Ը. 29. Եբր. Ա. 4-6: Այսպէս Քրիստոս "բոլոր ստեղծութեան անգրամիկն" է, Կող. Ա. 15, զան զի էր "միտին," Նօր, մինչ ուրիշ արարած մը գեւ ստեղծուած չէր: Քրիստոս է նաև "մեւելիներէն անգրամիկը," Կող. Ա. 18, զան զի նա է սկիզբն և հեղինակ բոլոր հաւատաւ մեանսներուն յարութեանը:

Եգիպտացոց անգրամիկներուն բազանուէն Լեոտած Տրամպոց Հրէից իրեն նուիրել բոլոր անգրամիկները թէ մարդոց, և թէ անասնոց. բայց արու ազգոյք միայն այս օրէնքին տակն էին: Եթէ մարգ մը քանի մը կին ունէր, պարտական էր անոնց

Խուրքանչիւրքն անգրանիկը նուիրել Աստուծոյ: Անգրանիկները կը նուիրուէին տանաբար, և անոնց փրկանքն էր Տիեզ սիկզ: Սուրբ անանոյ մը անգրանիկը կը նուիրուէր տանաբար ոչ թէ փրկանքը ազատուելու համար, այլ սպանուելու համար. անուրբ անասուն մը, ինչպէս ձի կամ էշ կամ սուղա, կրնար փրկանք ազատուել և կամ սուրբ անանոյ հետ փոխանակուել: Էշուն փրկանքն էր գունձ մի կամ Տիեզ սիկզ: Եթէ չփրկուէր, կը սպանուէր, ԵՄ. ԺԳ. 2, 11 ևն: Անգրանիկ որդիք, ինչպէս ուրիշ ազգաց, նոյնպէս Երբայիւց մէջ, մասնաւոր արտօնութիւններ կը վայելէին: Տես և Անգրանիկութիւն:

Անգրանիկութիւն, անգրանիկ մը առանձնաշնորհութիւնն է: Ինչպէս ազգաց մեծազոյն մասին, նոյնպէս Երբայիւց մէջ անգրանիկներ առանձին շնորհքներ կը վայելէին, և ուր բազմակիսութեան թղլլառութիւն կար, հոն շատ հարկուոր էր այս առանձին շնորհքներ որսնլ, Բ Օր. ԻԱ. 15-17: Բայ ի գլխաւոր օրհնութեան հօր, Եմնգ. ԻԻ., և ուրիշ մանր մանր օգուաներէ, անգրանիկ որդի մը նո՛ր՝ յասուկ կերպով նուիրուել էր Աստուծոյ, ԵՄ. ԺԳ. 11-16. ԻԲ. 29: Քահանայիկ անգրանիկը քահանայութեան պաշտօնին մէջ կը յաջորդէր հօրը: Բաղարայ որդւոց մէջ անգրանիկը, Բուբէն, Իրբ կատարէ իր պայտ անգրանիկութեան իրաւունքը, Եմնգ. ԼԵ. 22. ԽԹ. 4, և Աստուած Ղեկուղ սուսու զայն, Բու. Գ. 12, 13. Ը. 18: Երբոր՝ անգրանիկ որդի մը իւր հօրը ստացուածքէն կրկին տւելի մաս կ'առնէր քան իւր միւս եղբայրները, Բ Օր. ԻԱ. 17: Երբոր՝ հօրը պաշտօնին և իրաւանց յաջորդ էր, Բ Մնաց. ԻԱ. 3: Այս առանձնաշնորհութիւններէն օմանց մէջ անգրանիկութիւն կայ առ Ասի որ է "անգրանիկ շատ եղբայրներու մէջ," Հաովմ. Ը. 29. Եպ. Վ. 18. Երբ. Ա. 2-6: Կատ և ամենայն Տէր և յաւիտենական Քահանայապետ: Տես և Անգրանիկ:

Անգրանիկ, մին յիբնաստան առաքելոց, Բեթապիդացի, և եղբայր

Պետրոս, Յովհ. Ա. 40, 44: Յովհաննու Մկրտչի աշակերտներէն ըլլալով, հասկեցաւ թէ զով կ'ահարկէր Յովհաննու Աստուծոյ Գառն ըսելով, սուտի և առաքելոց մէջ առաջին եզու Քրիստոսի ետեւէն երթալու, Յովհ. Ա. 35-40, և ճանչնալու զՅեսուս Իրբն Մեխա: Տես Յով. Գ. 8: Յետոյ կոչուեցաւ յառաքելութիւն Գայիլեայի ծովուն եզրերը, Մատթ. Գ. 18, և այնուհետեւ Քրիստոսի հետ էր մինչ և վերջը, Մարկ. ԺԳ. 3. Յովհ. Զ. 8. ԺԲ. 22: Անգրէի վերջին պատմութեան վրայ ստոյգ բան մը գրացրուած չէ. հաւանական է սակայն թէ աւետարանը Յունաստանի, Թերուս Թարիկոյ և Սկիւթացոց մէջ քարոզելէն ետքը Աքայիոյ Պատրաս քաղաքը սպանուեցաւ խաւարակ (X) խաչի վրայ որ ընդհանրապէս վրէ կոչուի "Արարչի Անգրէի խաչ":

Անգրանիկ, Հրեայ Քրիստոսի և բանասկից Պօղոսի, Հաովմ. ԺԶ. 7: Անքր, Կուլ, 1: Արքահամու գառնակիցներէն մին, երբ Արքահամզգէտ պիղծելով Քոզազաոմորայ ազատեց զՂովա, Եմնգ. ԺԳ. 13:

2. Քաղաք Ղեկուղացոց յերկրին Մանասէի, Ա Մնաց. Զ. 70:

Անքան, Կուսու: Զրեկց ամուսններէն մէկուն անունն էր անքանիւնէն առաջ, և այսպէս կոչուած էր, վասն զի աշխանային անձերք այն ամուսն և կը սկսէին ընուլ ցամաքեալ գետերը: Անքանի առաջին օրը կը սկսէր փոզ հնչեցնելու տօնը, և հնչեաւասանին՝ տաղաւարահարաց տօնը:

Անքիպաս: 1. Տես Հերովդէս Անքիպաս:

2. Հաւատարիմ վկայ ի Պերգամոս, Յպա. Բ. 13:

Անքեմա քառ: Քար միակաւոր, ընդհանրապէս զատ հիման քարէն, Երեմ. ԵՄ. 26, և կը գրուի շէնքին անկիւնը, Իր վրայ իրարու հանդիպող երկու պատերը մէկտեղ կապելու համար: Ասպիտի քար մը կը գտնուի Բաղարիկ, քանակութիւն սոք երկայն, վիցուկէս սոք լայն և չորս սոք թանկ:

Նոր կտակարանին մէջ Քրիստոս

նմանցուած է անկեան քարի սա երեք պատճառներու համար: Նախ, ինչպէս որ անկեան քար կը կոչուի այն քարը զանն զի կը կենայ հիման մէջ անոր օգնութիւն և զօրութիւն տալու, նոյնպէս Բրիտանոս, կամ Փրկչի մը վարդապետութիւնը, կը կոչուի գրուելու անկեան, Եփեսո. Բ. 20, զանն զի այն վարդապետութիւնը կարևորագոյն մասն է Բրիտանոնեական հիօնքին, որ ճշմարտութեանց գրութիւն է, և կենդանի զօրութիւն մարգոց հոգիներուն մէջ: Երկրորդ, ինչպէս որ անկեան քարը կարևոր և յայտնի տեղ մը կը բռնէ շէնքին մէջ, նոյնպէս Յեսուս կը նմանցուի անկեան քարի, Ա Պետ. Բ. 6, զանն զի Աստուած տուած է անոր, իբր Միջնորդի, պատիւ և կարևորութիւն: Երրորդ, ինչպէս որ մարգիկ շատ անգամ կը զարնուին անկեան քարին որ գուրոցցուած է, նոյնպէս Փրիտանոս անկեան քար կոչուած է, Մատթ. ԻԱ. 42, զանն զի Աւետարանը ծանր գառապարտութեան պատճառս պիտի ըլլայ անոնց որ սրայն կը մերժեն:

ԱճճՐԷ: Սուրբ Գրոց մէջ Պատգամներու «կանուխ», և «անագան» (առջի ու վերջի) անձրեաններուն վրայ խօսուած է, Բ Օր. ԺԱ. 14. Ովք. Զ. 3: Կանուխ անձրեք կը տեղան Տոկանմերի վերջին մասին մէջ, որ Պաղեստինուս մէջ վարուցանի ժամանակ է. և օգը կը սկսի այնուհետև շարունակ փոխուիլ, աւելի կամ նուազ անձրեաներով, բայց ձմեռը, մինչև անագան կամ գարնանային անձրեաններն սպրիլի մէջ: Յետ այնուրիկ օդը կը սկսի պարզիլ, և հունձը կը հասնի: Յորենի հունձը կը կատարուի մայիսի մէջ. օգոստոսի կիսուն ստուգիներ կը քաղուին, և այն եղանակէն մինչև կանուխ անձրեաններուն ժամանակը Տոկանմերի մէջ, կը տեւեն ամառուան տօթն ու երաշտութիւնը: Ոչինչ այնպէս գեղեցիկ կը ցուցնէ հոգեւոր օրհնութիւններ, ինչպէս այն առատ անձրեաններ որ այս ամառային նեղացուցիչ երանակէն ետքը կը տեղան, Բ Օր. ԼԲ. 2. 8րդ. ԻԲ. 23. Ես. ԽԻ. 3. Ովք. Ժ. 12:

Օգրեւութեան զննութիւնները որ եղան իրականացէ՞մ կը ցուցնեն թէ, միջին հաշուով, տարեկան անձրեք Պաղեստինուս մէջ յիսուն և վեց ուկէս մաս է: Միացեալ նահանգաց մէջ միջին հաշուով քառասուն և հինգ մաս: Այն է կը տեսնուի որ, եթէ Պաղեստինուս անձրեք լինելու և աւազաններու մէջ առնուէին և երկիրը ոռոգելու գործածուէին ամառուան մէջ, հին պաղատարութիւնը կը նորոգուէր: Գետինը նորէն կը զգենայր կանաչութիւն, և կ'ըլլար իբրև «զգրախա Աստուծոյ»:

ԱճճՈՒՄԻՔԻԱ: Աստուծոյ անմահութիւնն անկեղբն է բացարձակ է. «որ ինքը միակ ունի անմահութիւն»: Արարածոց անմահութիւնը կախեալ է Աստուծոյ կամքէն: Հուլայ անմահութեան ապացոյց են մարդուս անկողար փափաքները և ընդունակութիւնները, յառաջագիմութիւնը, հանգերձեալ պատճոց կամ վարձուց արժանաւարութիւնը, այլովքն հանդերձ: Բայց բոլոր այս փաստերը գոհացուցիչ չեն առանց Սուրբ Գրոց վկայութեան: Բրիտանոս «Ի լոյս հանց կեանքը ու անմահութիւնը Աւետարանին միջոցով», Բ ՏԻՄ. Ա. 10: Բրիտանոնեաց անմահ երանութիւնը, որոյ հետ մարմնոց յարութիւնն ալ կ'իմացուի, այն միութեան զօրութեամբ է զոր ունին Բրիտանոնեաց Բրիտանոսի հետ, ԲՈՎՏ. ԺԴ. 49: Չարերուն անվախճան վայր է անոնց մեղաց պատիժը, փրկիւց յաւիտենական կենաց հետ զյոյզ կ'երթան, Մատթ. ԻԵ. 46:

ԱճճՄԱՐՈՐ: Տես Մաքուր: ԱճճԱ, 1. գուտոր փանուէրի, Ասերայ ցեղէն: Առաջ ամուսնացած էր, բայց եօթը տարի ետք մնաց այրի, և այնուհետև նախքը կ'ընէր Աստուծոյ ծառայութեանը: Անն հանապաղ կը յաճախէր տաճարը առաւօտեան և երկեղեան զոհերուն, և հոն, մինչ ւթժամուկտրս տարուան էր, հասաւ մանուկ փրկիչը տեսնելու բարտին, և անոնց որ կը փափաքէին անոր գալուտեան՝ աստուածային ազգեցութեամբ իմացուց թէ այն մանուկն էր խոտաացեալ Մեսիան, Ղուկ. Բ. 36-38:

2. Աննա էր քահանայապետ Հրէ-
կոյ, Ղուկ. Գ. 2. Յովհ. ԺԸ. 13,
24. Գործ. Գ. 6: Ըստ Ղուկասու,
իւր փեսային կոչեալուի չեա քա-
հանայապետութիւն ըրաւ: Կտի Ա-
սորոց երկրին Տրուպատոսի փոխ-
նարէն Կիւրենէսէ կամ Կուիրենի-
սէ առաւ Աննա քահանայապետու-
թիւնը յամբ Տն. իր 7 կամ 8,
բայց յետոյ հանուեցաւ: Այլեւայլ
փոփոխութիւններէ ետքը, 25 էն
մինչև 36: Աննայի փեսան Յովուէփ
որ կոչեալուի ալ կը կոչուէր վարեց
այն պաշտօնը: Կոր կտակարանին
վերայիշեալ համարներուն նայելով
կ'երևի թէ կոչեալուի միայն էր սյն
ատենուան ըսել քահանայապետը,
բայց նաև Աննա որ անոր անէրն էր
է առաջ քահանայապետ եղած էր,
է թերևս նաև անոր տեղապահ էր,
մեծ ազգեցութիւն և իշխանութիւն
ունէր, և կրնար ստուգել կոչուիլ
քահանայապետ հաւատար կոչու-
իցի: Կտի այս Աննայի առջև բեր-
ուեցաւ փրկատու այն գիշերը որ
բաժնեցաւ: Այս Աննա էր նաև նա-
խագահ շրջից ազգային ժողովին
մէջ ուր Պետրոսի և Յովհաննու գէմ
վճիռ տրուեցաւ, Գործ. Գ. 6:

3. Աննա էր բարեպաշտ կին Եզ-
կանա անուն Ղառուցոյ մը Արթմա-
թեմ-Սօփիմէն, և մայր Սամուէլի,
1171 նախ քան զՔր.: Չէրմ պաղա-
տանից ինգրեց Աննա Ասուածմէ այն
որդին, և ինքնակամ նուիրեց զանի
Աստուծոյ ծառայութեանն ինչպէս
որ ախտած էր: Աննա ունեցաւ յե-
տայ իր վարձք ուրիշ երեք ուսար և
երկու զուար, Ա թագ. Ա.-Բ. 21:

Աննա, Բեթ-Յ, Ամմոնացոց թա-
գաւորներէն մին, որոյ հայրը Կասա
բարեկամացած էր Դաւթի չեա, ա-
նոր հայածուած ժամանակը: Կաս-
նի մահուան փոյ Դաւթի զնպան-
ներ զրկեց միխթարի անոր որդին
Աննա: Բայց Աննա անարգեց Դաւթի
զնպանները, և այս անարգանքը
պատճառ եղաւ որ Դաւթի Ամմո-
նացոց գէմ պատերազմելով զանոնք
զարկաւ շարաշար, Բ թագ. Ժ. Ա
Միաց. ԺԲ:

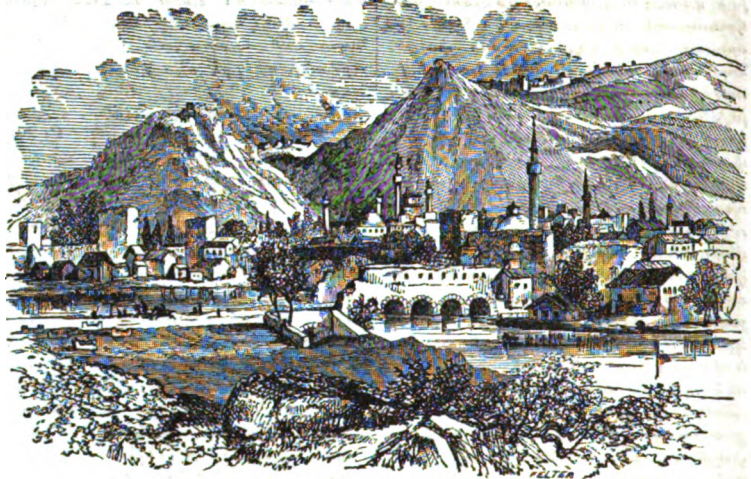
Աննա: Երբայցեցոց մէջ անուանը
ընդհանրապէս ճշմանութիւն ունէ-

ին: Երբեմն կը շուցնէին գերա-
տանի մը յատկութիւնը, երբեմն ալ
աղաւ մը ծննդեան չեա զուգընթաց
պարագաները: Կաս անգամ թառ
անուն մը կ'առնուէր մարգուէ կե-
նացը մէջ պատահած յիշատակաց
արժանի գէպքէ մը: Տես Իսմայելի,
Եսաւոյ և Յովորայ, Մովսէսի, Ի-
ջարոսոյ պատմութիւնները, Մինչ.
ԺՁ. 11. ԻԵ. 25, 26. ԵՄ. Բ. 10. Ա
թագ. Գ. 21: Բազմաբնու անուն-
ներ յաճախ էին, և շատ անգամ
Աստուծոյ անուան մէջ մտար, զոր-
րինակ, Խ. ԵՄ, այլովքն հանգերձ,
կը կցուէր անուան, ինչպէ՛ս Եղիա-
զար, ԵՄ. ԺԸ. 4, Սամուէլ, Յով-
սիա, Ազոնիա: Երբեմն ամբողջ
խօսքէ մը կը բազմաբար անուէր,
ինչպէ՛ս Եղիովկնայի, որ կը նշանակէ
Եհուէթ իւ Խոթի պերս, Ա Միաց.
Գ. 36: Կոր կտակարանին անուններ
ըր մեծաւ մասամբ չին ազգատոճի
անուններու շարունակութիւն են,
Ղուկ. Ա. 61: Արեւելեանք թէթե
պատճառով մը կը փոխեն իրենց ա-
նունները, ուստի և շատ անձինք կը
յիշուին Սուրբ Գրոց մէջ որ երկու
կամ աւելի անուն ունէին, Հաւթ
Ա. 20. Բ թագ. ԻԳ. 8. Յովհ. Ա.
42: Թագաւորը շատ անգամ կը
փոխէին անոնց անունները որնց պաշ-
տան մը կու տային, Դան. Ա. 6, 7,
ուստի "նոր անունը" պատուոյ և ա-
ռանձնաշարժութեան նշան էր, Յայտ.
Բ. 17:

Անտառ: Անտառք շատ կանուի
սկան գործածուիլ կրօնական պաշ-
տաման համար, Մինչ. ԻԱ. 33:
Կապաշարք և անտաններ կ'ընա-
րէին իրեկ պաշտօնատեղի, վան զի
ընդհանրապէս երկրպագութեան հա-
մար բարձր տեղեր կ'ընտրուէին:
"Լեռներուն գլուխները զո՛ճ կը մա-
տուցանեն, ու բլուրներուն փոյ
կողմին, կողմասիտի ու բեկնիտի
տակ՝ անոնց հովանին հանելի ըլլա-
լուն համար խունի կը ծխեն," ՈՒՄ.
Գ. 14: Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած
բարձր տեղանոնք կը գրծածուէին
նախ Եհովայի պաշտաման համար,
Գ թագ. Գ. 3, 4, են: Այս, ճշիւ
խօսելով, անկարգ և անպատե՛ճ էր,
վան զի, ըստ Մովսէսական օրենց,
41

կը պահանջուէր ամէն զոհ սրբարանին սեղանը բերել, Ղևա. ժ. 8, 6. Բ Օր. ժ.Ա. 13, 16: Երկրորդ:

“Բարձր անդուանք”, կը գործածուէին նաև կառոյ պաշտաման համար, Գ Թագ. ԻԳ. 15, ևն:

ԱՆՏՈՒՄ ԱՌՈՐԻՈՅ ԱՌ ՈՐՈՆԵՍՄ

Անտիոք, Նոր Կտակարանին մէջ յիշուած երկու քաղաքաց անուն: Առաջինը շինուած էր Որոնդէս գետին վրայ, գետին բերինէ քսան մղան հեռու, և Ասորաց երկրին մայրաքաղաքն էր: Սելեկոս Նիկիտար շինեց այս քաղաքը և կոչեց յանուն հօր իւրոյ Անտիոքոսի: Կեկերան կը գտնէ այս քաղաքին նորութիւնը և բնակչաց մեծ մասին հմտութիւնը ուսմանց և դեղարուեցոյց: Անտիոք ժամանակ մը նշանաւոր էր բնչաւատութեան և ազնիւ ճաշակի կողմանէ, և Հառավէական կայսրութեան քաղաքներուն մէջ երրորդ էր: Քաղաքը լինելով անթիւ անտառներէ և գետակներէ պաշտեալ, և Ազգեսանդրիոյ ու Կրտսեանդնուգոյսի ճամբուն մէջտեղ, կը համարուէր ոչ միայն գեղեցիկ և առողջարար, այլ և կտրեւոր վանաւանակ: Անտիոք կը բնակէին շատ Հրեայ բնականներ զորո հրուիրած և քաջայերած էր Սելեկոս Նիկիտար: Յետոյ նշանաւոր անէր եղաւ Քրիստոսէնց, և Քրիստոսնայ անունը հոն արուեստա նախ Բեսուտի հեռակողներուն, Գործ. ժ.Ա.

19, 26. ժ.Գ. 1. Գաղ. Բ. 11: Վեոպատիանոս և Տիտոս մեծ շարհքներ բրին Անտիոք քաղաքին: Այս քաղաքը նշանաւոր էր նաև զեղիութեան և մշտութեան կողմանէ: Քիչ քաղաքներ անելի նեղութիւն և արկած կրած են քան զԱնտիոք: Հատ անգամ գրեթէ իրոպառ ակերեցաւ Անտիոք երկրաշարժներէ, որոց մին պատահեցաւ 1822 ին, և կորսնցուց բնակչաց, որ անասին իւր քսան հազար էին, գրեթէ մեկ շրրորդը: Հիմա կը կոչուի Անթաքեա:

Միւս Անտիոք, զոր նշնկէտ Սելեկոս Նիկիտար հիմնեց, կը կոչուէր Անտիոք Պետրգեայ, քանիչ այն գաւառին կը վերաբերէր, թեպէտ փախգիտ մէջ էր, Գործ. ժ.Գ. 14. ժ.Գ. 18, 20. Բ Տճմ. Գ. 11:

Անտիպատրոս: Այսպէս կը կոչուէր Պաղեստինու մէջ քաղաք մը, եթէն կամ ուր մղան հեռու ծովեզրէն, պաղարբ և ջրարբի գաշտի մը վրայ, կեսարիոյ և Նրուսագեմի մէջտեղ, Հերոդէս Անտիպատրոս այս քաղաքը, և կոչեց Անտիպատրոս, ի պատիւ իւր հօրն Անտիպատրոսի: Հոս այ-

ցերեթիւն ըբաւ Պօղոս, Գործ. ԻԳ. 31: Այս քաղքին տեղը հիմա Արարա-ցի գիւղ է որ կը կոչուի Քէֆր Սապա:

Անքուս: Այսպէս կը կոչուէր Փը-զըլտացուց Գագ քաղքին թագաւո-րէն, աւ որ երկիցս փախաւ Դաւեթ Սաւուզի երեսէն: Աստիճան անգամ ճանչցուեցաւ Անքուսի պաշտօնեանե-րէն, և վասնզի մէջ կարծելով իւր կեանքը, խելագար ձեւացաւ, և այս հնարքով զերծաւ, Ա թագ. ԻԱ. 10: Քանի մը տարի ետքը գարնեայ հոն գնաց 600 մարդով, և, իբրև թշնամի Սաւուզայ և Իսրայելի, սի-րով ընդունուեցաւ Անքուսէն: Ան-քուս անոր բնակելու համար սուսաւ Արկելայ, և խորուած բլլայով Դաւ-թի գաղափարներուն և գործքերուն վըս, անկէ օգնութիւն կը սպասէր

Իսրայելացուց գէմ պատերազմի մը մէջ. բայց Փղշտացուց իշխաններն համոզելին թագաւորը զրկել զԴաւ-եթ Արկելայի, Ա թագ. ԻԷ-ԻԹ:

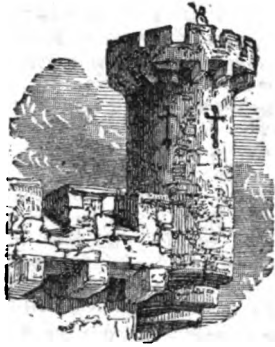
Ալակներս, այսինքն սասուզ, Մատթ. Ժ. 24: Նոր կտակարանին մէջ այսպէս կը կոչուին գլխաւորա-պէս Քրիստոսի հետեւողք, երբեմն Յովհաննու Մկրտչի հետեւողները, Մատթ. Թ. 14, նաև Փարիսեացը, Մատթ. ԻԲ. 16: Մասնաւոր աւ-մամբ կը գործածուի երկոտասանները ցուցնելու, Մատթ. Ժ. 1. ԺԱ. 1. Ի. 17: Հիմա Քրիստոսի աշակերտս կրնայ կոչուիլ ով որ անոր վարդա-պետութեան կը հաւատայ, կ'ապա-ւինի անոր զոհին, անոր օգին կը կրէ, կը հետեւի անոր օրինակին, և անոր գործն ընելու համար կ'ապրի:

ԵՐՈՒԱԿՂԻՄԻ ԱՆԱՐԸ, ՅԻՏՈՍԻ ԿԱՄԱՐԵՆ

Ալաամակ: Վ կոչութեան խորա-նին մէջ սակեղէն աշտանակը կը կե-նար Սուրբ տեղը մտնողներուն ձախ գին աւաղաւորութեան հացի սե-ղանին ընդգնակաց կողմէ: Այս աշտանակն ունէր պատուանդան մը, շխտակ բուն մը, վեց ստեղուիք, երկըր-բունին մէկ կողմէ և երկըր՝ միւս կողմը, և եօթը ճրագարան բունին և ստեղանց ծայրերը: Ստեղանց վըս կային երեք տեսակ քանդակեալ զարդեր որ կը կոչուէին սփահակ, գնդակ և ծաղիկ: Ճրագարաններուն մէջ կը գրուէր մարտը ձէթ: Ճրա-գարանք ամեն իրիկուն կը վառուէին, Եւ. ԻԵ. 31-40. Լ. 7, 8. ԼԷ. 17-24. Ղևա. ԻԴ. 1-3. Ա թագ Գ. 3. Բ Մնաց. ԺԳ. 11: Աւաղին տաճա-րին մէջ տասն աշտանակներ կային

զուս սակէն, որոց կէսն հիւսիսային և կէսն հարաւային կողմը կը կենային Սուրբ տեղը, Գ թագ. Է. 49, 50. Բ Մնաց. Դ. 7. Երեմ. ԵԲ. 19: Երկրորդ տաճարին մէջ մէկ աշտա-նակ միայն կար վկայութեան խորանին աշտանակին նման: Երկրորդ տաճարին աշտանակը բերուելով ի Հռոմ՝ յես աւելման Երուսաղէմի, գրուեցաւ այն մեհնանք որ խաղաղութեան աստու-ծոյն նուիրեալ էր ի Վեպափառնոսէ: Այս աշտանակին պատկերը նկարուե-ցաւ Տէրասի յազթական կամարին վըս ուր գեռ կը տեսնուի, բայց ոչ մամբողջ: Զապարիայի մարգարէաւ-թեան և Յովհաննու Յոյանութեան զիբրին մէջ տես աշտանակին գեղե-ցիկ և խորհրդաւոր տեսիլը, Զաք. Դ. 2-12. Յայ. Ա. 42, 20:

Աշտարակ. Աշտարակներ կրկանգնուէին ոչ միայն պարսիկներէն գուրս ե քաղաքներու մէջ բարձր անգեր, Դաս. Թ. 47-49. Սաղմ. ԻԲ. 12. Ղուկ. ԺԳ. 4, այլ և երկրի մը սահմանազուլիներն այնպիսի անգեր ուստի թշնամբն յանհնար կրնար անտուիլ հեռուէն, Դաս. Բ. 17. Երայ. ԻԱ. 6-9. Եղեկ. ԼԳ. 2-6: Աշտարակներ մտակալ ժողովրդոց ապաստանարան էին արշաւանաց անհներ. և շատ անգամ, մինչ քաղքին մեծ մասն առնուած էր, աշտարակը կամ միջարերգը կը թարանառիկ: Այսպէս Աստուած հզոր և ազահով պաշտպան է իւր ժողովրդեան, Սաղմ. ԺԲ. 2. ԿԱ. 3. Աւակ. ԺԲ. 10. Թեթև և աշտարակ մը կամ դիտանոց մը կը շինուէր շատ անգամ այգորգաց կամ հովուաց համար, Բ Մնաց. ԻԶ. 10. Եսայ. Ե. 2. Միք. Դ. 8. Մատթ. ԻԱ. 33. Այսպիսի աշտարակներ մինչև ցայսօր կան Պաղեստինու մէջ ինչպէս կը վերայեն Ծանապարհորգք:

Ապակի. Ապակին ծանօթ էր հրեաց, նաև Հրէից անտարակոյ: Կրտսի թէ ապակին բոտ դիպաց հարուսեցաւ ֆիւնիկիէ ծովեզրը: Ապակին փռելու, գաւառորելու և կարելու արուեստներն ընտանի էին նախնի Եդիպոսացւոց: Բայց Հրէից Ապակիները շատ փայլուն մետաղէ էին, ընդհանրապէս փոքր և բոլորակ, ԵՄ. ԼԲ. 8. Յոր. ԼԷ. 48. Յակ. Ա. 23, Չերեի թէ այն ատեններն հայելուց և պատուհաններու համար ապակի

կը գործածուէր. բայց բաժակ, շիշ, անօթներ, զարդեր, նուիրական նշանակներ, այլովքն հանդերձ, կը շինուէին յապակոյ: Ապակին կակնարկին հետեւեալ վկայութիւնները, Ա կորնթ. ԺԳ. 12. Յայտ. Դ. 6. ԺԵ. 2. ԻԱ. 18, 21. Տաւանականապէս նաև Յոր. ԻԲ. 17, ուր Հայերէն անիմանի թարգմանուած է:

Ապաշխարութիւն. Ապաշխարութիւն է մտքի փոփոխութիւն, այսինքն զգլալ և արամեւլ որ այս ինչ բանն բրինջ, և ըսել ի արտէ, Երանի թէ բրած չըլլայինք այն բանը: Այսպէս էր Յուգոյի զգլումը, Մատթ. ԻԷ. 3: Գրուած է թէ Երու. «ապաշխարութեան տեղ չը գտաւ», հօրը վրայ, «թէպէտ արցունքով ինչոքեց զանկեալ», Երբ. ԺԲ. 17. այսինքն թէ իտահակ չուղեց փոխել ինչ որ բրած էր, և ետ առնուլ օրհնութիւնը զոր առւած էր Յակոբայ, Մինգ. ԻԷ: Աստուծոյ համար այլ երբեմն կրտսի թէ «զըզըաց», այս ինչ բանին համար զոր բրոււ, Մինգ. Զ. 6. Յովն. Գ. 9, 10, ոչ թէ վասն զի Աստուած բազմաց այն ինչ բանն բրած է չլլալ, այլ վասն զի անոր գործերուն մէջ փոփոխութիւն մը եղաւ, որ մարգկորէն կ'ընծայուի մտքի փոփոխութեան: Բայց ճշմարիտ ապաշխարութիւնն ըստ Աւետարանին, կամ «ապաշխարութիւնն ի կեանս», կը նշանակէ մեզաց համար արտմիլ և ապաշաւել որ այն մեղքը գործեցինք, և անկէ զգուանոր գաւառալ և անկեզմարար առաջարկել խոնարհ և սուրբ կեանք վարել հպատակութեամբ կամաց և պատուիրանաց Աստուծոյ՝ ապաւինելով անոր նորհաց և Հոգււոյն Արդոյ ազգեցութեան: Այս ապաշխարութիւնը միշտ ճշմարիտ Տաւանոյ հետ կու գայ, և այսպէս ապաշխարողաց խոստացուած է ձրի թողութիւն մեզաց վասն արժանեաց Գրիտասի, Մատթ. Դ. 17. Գործ. Գ. 49. ԺԱ. 48. Ի 21:

Ապաստանի քաղաքներ. Ակամոց կամ բոտ պատահման մարդ սպառնողներուն ապահովութեանը համար Աստուած պատուիրեց Մովսէս ուրշել վեց քաղաք ապաստանի, ուր

ապաւինէր վերայիշեալ կերպով մարգ
մը սպանողը, և ժամանակ ունենար
պատրաստել իւր ջատագովութիւնն
յառանի գատաւորաց, և սպանելոյն
ազգականը չհալածէին և սպաննէին
գանի, ԵՂ. ԻԱ. 13. Թու. ԼԵ. 11-
34: Ապաստանի քաղաքները վեց

էին, երկքը յայտկոյս և երկքը յայն-
կոյս Յորդանանու: Արեւմտեան կողմն
էին Ապաւէս՝ Նեփթաղիմի երկրին
մէջ, Աիւբեմ և Քերրոն. արեւելեան
կողմը՝ Գովղան, Թամոզթ-Գաղաազ
և Բոսոր, Յես. Ի. 7, 8: Այս քա-
ղաքներն ապաստանարան էին ոչ

միայն Երբայեցւոց, այլև Իորայիլի
մէջ բնակող օտարականաց Տամար,
Բ Ու. ԺԹ. 1-10: Աստուած պատ-
ուիրեց նաև ուրիշ երեք քաղաք ա-
ւելցնել, իթէ Հրեայք բազմանալով
ընդարձակէին իրենց երկիրը: Բայց
այս պատուէրը չկատարուեցաւ:

Կ'երեւթ թէ արեան վրէժը խնդրել
ի վաղուց հետէ օրէնք կամ սկզբունք
էր արեւելեան վրանարնակ ցեղերուն
մէջ: Այս սովորութիւնն այնպէս
արմատացեալ էր Իսրայելացւոց մէջ
անոնց մտնելէն առաջ խոտացեալ
երկիրը, և հաւանականապէս նաև
անոնց բնակելէն առաջ Եգիպտոս,
որ Աստուած չհրամայեց Մովսէսի
արմատաքի խլել զայն, այլ ապաս-
տանի քաղաքներ հաստատելով չափ
միայն զնել այն սովորութեան: Ըն-
տանեաց կամ ցեղի մը վերաբերեալ
անձի մահուան վրէժն այն անձն ըս-
պանողին ընտանեաց կամ ցեղին վե-
րաբերեալ անձէ մը խնդրելու սովո-
րութիւնը կը առէ տակաւին արգի
Արարացի վրանարնակաց մէջ, որ
անապատին մէջ թափառող նախնի

Իսրայելացւոց փոքր ի շատէ նմանու-
թիւն ունին:

Հին սեպագ շտտերուն մէջ, մեհ-
եանք, և մանաւանդ բազինք, բըս-
նութենէ փախչողներուն ապաստա-
նարան համարուած էին: Աստուծոյ
սեղանին ապաւինելու սովորութիւնը
զոր ունէին յանցաւորը՝ կը գաննէր
նաև Երբայեցւոց մէջ: Բայց այս ա-
պաւինութիւնը բաւական չէր աղա-
տելու յանցաւորն արժանաւոր պատ-
ժէն, ԵՂ. ԻԱ. 14. Գ. Թագ. Բ. 28-34:

Ապարանգամ, էր զարգ գառտա-
կի կամ բողկի՝ արմուկէն վար կամ
վեր: Բայց առ բառը Սուրբ Գրոց
մէջ կը նշանակէ նաև որունից զարգ,
Թու. ԼԱ. 50. Երայ. Գ. 49: Նաև
արք կը գործածէին ապարանջան իբր
նշան թագաւորութեան, Բ. Թագ.
Ա. 40:

Ապիպ, Հրէից եկեղեցական տար-
ւոյն առաջին ամիսը, որ յետոյ կոչ-
ուեցաւ Նիսան: Կը պատասխանէր
գրեթէ մեր ապրիլ ամիսին: Ապիպ
բառը կը նշանակէ գալոր հոսկ ցո-
րենոյ, կամ թարմ պտուղ: Այսպէս

կոչուեցաւ, զսոս զի ցորեմը, մահաւանդ գարին, ի հասկի էր այն ամսուն։ Ապիպ ամսոյն տասներն կը գատուէր զատկական գառը, շրեքատասներորդ օրը կը մտնէր երեկոյն արեւը մարը մտնելուն մօտ, և կ'ուտուէր նոյն իրիկունը հոգեատասներորդ օրը սկսելէն ետքը։ Ամսոյն հոգեատասնէն մինչև քսան և մին, եօթն օր շարունակ բազարջակերաց տօն էր, որոյ վերջին օրը սուրբ էր, Եւ. ժ.Բ, ժ.Գ.։

Ապոզդիան, տես Արագոն։
 Ապոզոմիս, քաղաք Մակեդոնիոյ, Ամփիպոլոյ և Թեսաղոնիկէի մէջտեղ, առաջին տեղէն հեռի իբր միոյ աւուր ճանապարհ, Գործ. ժ.Ե. 4.։

Ապոզոս, Ալեքսանդրացի Հրեայ, ուսեալ և բանիբուն, որ Սուրբ Գրոց և Յովհաննու Մկրտչի միջոցաւ եղաւ Քրիստոսնեայ։ Իբր 54 ին յփեսոս գալով հրապարակաւ յայտնեց իւր հաւատքն ի Քրիստոս, յետ որոյ առաւել ևս կրթուեցաւ Աւետարանին ճշմարտութեան մէջ։ Եփեսոսէն Աքայիս անցնելով, մեծ զօրութեամբ և յաջողութեամբ քարոզեց, մահաւանդ Հրէից, Գործ. ժ.Ը. 24-28, կորնթոսի մէջ ժամանակ մը սուղեց ինչ որ Պոզոս տնկած էր, Գործ. ժ.Թ. 1. Ա կորնթ. Գ. 6.։ Ապոզոս բարոյիւք չէր աննման Պոզոսի. երկուքն ալ կը ցուէին կորնթացւոց երկպառակութեան համար և այն կուսակցութեանց համար որ շատերուն պատճառաւ եղան Քրիստոսէ հեռանալու, Ա կորնթ. Գ. 4-22. ժ.Զ. 12.։ Ապոզոս գործակից եղաւ Պոզոսի Քրիստոսի ծառայութեան մէջ մինչև ի վախճան, Տեա. Գ. 43.։ Յերոսիմոս կը կարծէ թէ Ապոզոս յետոյ կրեւտէն կորնթոս գարձաւ։

Ապփիտ, Ոմանք կը կարծեն թէ Ապփիտ էր կին Փիլեմոնի, Փիլեմ. 2.։ Ապփիտս, Ապփիտի վաճառանոցը, Գործ. իԸ. 15, էր գիւղ կամ քաղաք վաճառաշահ։ Ապփիտս կը կառնիտ հիմնեց այո տեղն Ապփիտս կոչուած մեծ ճամբուն վրայ զոր չինեց Հռովմէն մինչև կապուս։ Հաւանականապէս յիշեալ վաճառանոցն այժմու Գապարիլլայ ար Սանգա Մարիտ կոչուած տեղն է, քառաս-

տուն միոն հեռու ի Հռովմայ, Բանդին կոչուած ճահիճներուն եղբորը, ուր կան հին քաղաքի մը աւերակները։ Երեք պանդոկներ կոչուած տեղք գիւղ էր իբր ասար միոն հեռու ի Հռովմայ, Գործ. իԸ. 15.։

Ալառուքիւն։ Հրէից գառաւորներուն սատակ պատուէր կար ճշմարտութեան և արգարութեան համաձայն վճիռ տալ, առանց նայելութէ գառուադներէն մին քան զմիւսն աւելի հարտութիւն, ազգեցութիւն կամ ուրիշ առաւելութիւն ունէր թէ ոչ, Դևս. ժ.Թ. 15. Բ Օր. ժ.Զ. 17, 19. Առակ. իԴ. 23.։ Այսպէս Աստուած ոչ բառ արտաքին երևութիւն կամ պարագայից, այլ մարդուն սրտին նայելով կը գտան, Գործ. ժ. 34. Հռովմ. Բ. 6-11.։ Այսպէս պարտին նաև մարդիկ նկատել իրենց բնիկները և բառ այնմ վարուել անոնց հետ։ Սուրբ Գրոց մէջ սատակ մեղադրութիւններ կան անոնց գէմ որ աշառութիւն կ'ընեն հարուստներուն և ազգեցութեան տէր մարդոց, Առակ. իԸ. 21. Յակ. Բ. 1-9. Յուգ. 46.։

Ալ Աեռք, մարմնոյն առաւելագոյն գործ տեսնող, Մատթ. Ե. 30, և կամքին հրամաններ կատարուել պատրաստագրի անգամն է. ուստի մարդուս ներքին յուզմանց շատերը ցուցնելու իբրև նշան յաճախ կը գործածուի։ Ալ Աեռքը կը նշանակէ զօրութիւն, մահաւանդ Աստուծոյ ամենակարող զօրութիւնը, Եւ. ժ.Ե. 6. Սաղմ. իԱ. 8. 2Է. 10.։ Կը նշանակէ նաև պատիւ, Սաղմ. իԵ. 9. Մատթ. իԵ. 34. Գործ. Է. 55.։ Կը նշանակէ նաև մասնաւոր օրհնութիւն, Եւնդ. իԸ. 14, գարձեալ եղբայրական սէր, Գաղ. Բ. 9, նաև թշնամութիւն, Սաղմ. ճԹ. 6. Չաք. Գ. 4, նաև հպատակութիւն, Ա Մնաց. իԹ. 24.։ Ալ Աեռքը կը վերցուէր ազօթքի, նաև երգման ատեն, Եւնդ. ժ.Դ. 22, ուստի երգմանազանց մարդու ալ Աեռքը "ստուգանքն ալ Աեռքը, եր, Սաղմ. ճԻԴ. 8. Երբայցեւրէնի մէջ ալ Աեռքը կը նշանակէ նաև հարաւ, Ա Թագ. իԳ. 19, 24, ինչպէս որ ձախ Աեռք կը նշանակէ հիւսիս, Եւնդ. ժ.Դ. 15.։ Տես և Արեւելք։

Առաջ: Նոր կտակարանին մէջ առակ բառք կը նշանակէ երբեմն ճշմարիտ պատմութիւն, կամ բնութիւնէ առնուած օրինակ և նմանութիւն. երբեմն եւս կը նշանակէ բուն առակ, Ղուկ. Գ. 23. կը նշանակէ նաև միջին և պլարականի բոզքերով բացատրուած ճշմարտութիւն, Մատթ. թ. Ժ. 15. գարնեալ կը նշանակէ տիպ կամ օրինակ, Եբր. Թ. 9, և կամ նմանութիւն, Մատթ. ԻԴ. 32: Առակօք, առեղծուածօք, պլարականի և խորհրդաւոր կերպով խօսիլ սովորական լեզուէ երարեւելան իմաստնոց և գիտնոց, Սաղմ. Խթ. 4. ՀԸ. 2, և չկար բան մը այնպէս անտանելի, ինչպէս յիմար մը որ առակօք կը խօսէր, Առակ. ԻԶ. 7:

Մարգարէք առակաւ կը խօսէին աւելի ազգու ընկելու համար թագաւորին և ժողովրդեան իրենց ոպանալիքը կամ խտտումները: Նախնային յարկիմաննց գրաւիթ այն հարուստ մարդուն առակով որ աղքատի մը գառնուկը յափշտակելով մորթած էր, Բ Թագ. ԺԲ: Տես նաև Դառ. Թ. 7-15. Գ Թագ. ԺԴ. 9, 10:

Քրիստոս շատ անգամ առակաւ կը խօսէր ժողովրդեան, և ասով կը հաստատէր Եսայիայ մարգարէութիւնը, Զ. 9, թէ ժողովրդը պիտի տեսներ և չիմանար, պիտի լսէր և չհասկնար: Բայց այս կը ցուցնէ միայն թէ սրչափ հնացեալ էր անոնց արտի խոսութիւնը և մտքին կուրտութիւնը. քանիք Քրիստոս չէր կրնար զանոնք կրթել աւելի համոյական, յոռակ և ազգու կերպով քան այս գեղեցիկ և ընտանի եղանակաւ: Եբրայեցի մասնկարգիքը առակ շատ կը գործածէին, և ոչ միայն Հրեայք, այլ և Արարացիք, Ասորիք, և բոլոր արեւելեան ազգեր սիրած են և կը սիրեն խօզի այս ձևը:

Առակ մը մեկնելու համար պէտք է նկատել նախ անոր ճշմարտութիւնը և բուն նպատակը: Առակին մասնաւոր պարագաներն իբրև պլարականութիւն զարգ նկատուելու են: Առակին ամէն մանր պարագան մեկնելու ջանալ, և հոգևոր, պլարականի կան իմաստ համեմ անկէ, կրնայ

մեծամեծ մայրութեանց տանիլ: Քրիստոս հետեւեալ առակները խօսեցաւ, բառ Աւետարանաց: Խնայցի և անխելք շինողք, Մատթ. Ի. 24-27: Հարսնիքին ազգքը, Մատթ. Թ. 15: Նոր լաթի կտոր և հին հանդերձ, Մատթ. Թ. 16: Նոր գինի և հին տիկ, Մատթ. Թ. 17: Պեղծ ոգին, Մատթ. ԺԲ. 43: Սերմ ցանողը, Մատթ. ԺԳ. 3, 48. Ղուկ. Ը. 5, 11: Արմենիքը, Մատթ. ԺԳ. 24-30, 36-43:

Մանանիիի հառը, Մատթ. ԺԳ. 31, 32. Ղուկ. ԺԳ. 49: Խմորը, Մատթ. ԺԳ. 33: Արտի մէջ պահուած գանձը, Մատթ. ԺԳ. 44: Պատուական մարգարիտ մը, Մատթ. ԺԳ. 45, 46: Խոզը ձգուած սուգան մը, Մատթ. ԺԳ. 47-50: Կերակուրները չեն պղծեր, Մատթ. ԺԵ. 10-15: Անգուլթ ծառայի, Մատթ. ԺԸ. 23-35:

Վարձու բռնուած բռնուորներ, Մատթ. Ի. 4-16: Երկու որդիք, Մատթ. ԻԱ. 28-32: Զար մշակները, Մատթ. ԻԱ. 33-45: Հարսնիք, Մատթ. ԻԲ. 2-11: Տերև միայն առուող ձիթենին, Մատթ. ԻԴ. 32-34: Տունը հոգող մարդը, Մատթ. ԻԴ. 43: Հաւատարիմ և չար ծառայք, Մատթ. ԻԴ. 45-51: Կուռնիք, Մատթ. ԻԵ. 1-13: Տաղանդները, Մատթ. ԻԵ. 14-30: Թագաւորութիւն իրեն զէմ բաժանեալ, Մարկ. Գ. 24: Տուն մը իրեն զէմ բաժնուած, Մարկ. Գ. 25: Զօրաւոր մարդը, Մարկ. Գ. 27. Ղուկ. ԺԱ. 21: Մածուկ մեծցող սերմը, Մարկ. Գ. 26-29: Վառուած Երազը, Մարկ. Գ. 21. Ղուկ. ԺԱ. 33-36: Օտար երկիր գացող մարդը, Մարկ. ԺԳ. 34-37:

- կայր կուրծի առաջնորդ, Ղուկ. 2. 39.
- Շեղ և գերան, Ղուկ. 2. 41, 42.
- Ծառք և անոր պտուղը, Ղուկ. 2. 43-45.
- Փոխառու և պարտական, Ղուկ. Է. 41-47.
- Բարի Սամարացին, Ղուկ. Ժ. 30-37.
- Թախանձող բարեկամը, Ղուկ. ԺԱ. 5-9.
- Անհրա հարուստը, Ղուկ. ԺԲ. 16-21.
- Ամպ և հող, Ղուկ. ԺԲ. 54-57.
- Անպտուղ թղենին, Ղուկ. ԺԳ. 6-9.
- Հարսնիք հրաբուռածներ, Ղուկ. ԺԴ. 7-11.
- Աշտարակ շինողը, Ղուկ. ԺԴ. 28-30, 33.
- Պատերազմի գացող թագաւորը, Ղուկ. ԺԴ. 31-33.
- Աղէն համը, Ղուկ. ԺԴ. 34, 35.
- Կորսուած ոչխարը, Ղուկ. ԺԵ. 3-7.
- Կորսուած գրամը, Ղուկ. ԺԵ. 8-10.
- Անառակ որդին, Ղուկ. ԺԵ. 11-32.
- Անիրաւ անտօք, Ղուկ. ԺԶ. 1-8.
- Հարուստ և Ղազարոս, Ղուկ. ԺԶ. 19-31.
- Թախանձող այրին, Ղուկ. ԺԸ. 1-8.
- Փարիսեցին և մաքուսօրը, Ղուկ. ԺԸ. 9-14.
- Մշանեքը, Ղուկ. ԺԹ. 12-27.
- Որբի Տոբիւր, ՅովՏ. Ժ. 1-6.
- Որթը և ձիւղերը, ՅովՏ. ԺԵ. 1-5.
- Առակաց գիրք: Հաւաքումն նուրբ և իմաստալից բարոյական առածներու, որ Սողոմոնի խորին հանճարոյն և անմահ փորձառութեանը, բայց մանաւանդ աստուածային ազգման պտուղ են: Կ'ըսուի թէ Սողոմոն երեք հազար առակի խօսեցաւ, Գ թագ. Դ. 32, 1000 ին նախ քան զԳր.: Առակաց առաջին ինը գլուխները գրուած են զարմանալի բանաստեղծական ոճով, և քան յաջորդ գլուխներն անբնականաւ: Ժ. էն մինչև իԲ. գլուխները կը պարունակեն իբրև հետ կապակցութիւն չունեցող առակներ: ԻԵ. էն մինչև իԹ. գլուխները Սողոմոնի առակներն են որ հաւաքուեցան Եզեկիայի ա-

տեան: Լ. գլուխը կ'ընծայուի Ագուստին, և կը պարունակէ Արևելցւոց ընտանի, այլաբանական առակներու օրինակներ: Լեմուէլ թագաւորէն գրուած ԼԱ. գլուխը գեղեցիկ նկարագիր է կանացի առաքինութեան: Թէ որո՞յ իմաստով այս գիրքը հաւաքուեցաւ այժմու ձևով՝ չէ գիտցուիր. բայց և այնպէս Հին Կտակարանին մէջ չկայ գիրք մը որոյ աստուածային հեղինակութիւնը քան զտարայն աւելի զկայեալ է: Նոր Կտակարանին մէջ ստէջ զկայութիւններ կամ ակնարկութիւններ կան առակաց գիրքէն, Հսովմ. ԺԲ. 20. Ա թեո: Ե. 15. Եբբ. ԺԲ. 5, 6. Յակ. Դ. 6. Ա Պետր. Դ. 8. Բ Պետր. Բ. 22: Անոր խօսքերը հարուստ մթնոլորտ են երկնային իմաստութեան, և հասարակ կենաց մէջ ծագած գրեթէ ամէն խնդրոյ զրոյ լոյս կը ծագեն Սողոմոնի առակները:

Առանի, զբարի, թարայի երէց որդին, եզրայր Աբրահամու, և հայր Ղովոսայ, Մեղաբայի և Յեզբայի: Առան մեռաւ յառակ ջան զհայր իւր թարա, Մինդ. ԺԱ. 26-31:

Առասպել, զէպ որ հիմ և սուս գութիւն չունի, հեթանոսաց գեղարանական զրուցաց և Հրէից սնտիք աւանդութեանց պէս: Առասպելք շատ անգամ ոչ միայն սուս և անզօր էին, այլև Քրտասակար, Ա Տիմ. Դ. 7. Տիմ. Ա. 14. Բ Պետր. Ա. 16:

Առաքեալ, մէկէ մը իբրև պատգամաւոր զրկուած: Այսպէս կը կոչուի Քրիստոս, վասնզի Աստուծոյ զրկուած էր մարդիկ փրկելու, Եբբ. Գ. 1: Բայց այս անունը կը տրուի մահաւոյց այն անձանց զորո Քրիստոս զրկեց Ալեքսանդր քարոզչու: Քրիստոսի առաքեալներն էին անոր գլխաւոր աշակերտները: Քրիստոս սուս անոնց իշխանութիւն, լեցուց զանոնք իւր Հովուով, մահաւոր կերպով կրթեց զանոնք իւր վարդապետութիւններուն և իւր ծառայութեան մէջ, և ընտրեց զանոնք ըլլալ իւր եկեղեցւոյ հիմնադրները: Առաքեալք երկուստան էին թուով, ըստ թուոց երկուստան ցեղեց իւրայելի, Մատթ. ԺԹ. 28, և էին պարզամիտ և անուս մարդիկ,

Հասարակ ժողովրդեան մէջէն ընտրուած: Իրենց ընտրուելէն և պաշտօնի կարգուելէն ետքը, Մատթ. ժ. 5-42, Հեսեկցան իրենց աստուածային Վարդապետին, եզան վկայ անոր գործոց, առին անոր ոգին, և տակաւ սորվեցան Աւետարանին գեղքերը և վարդապետութիւնները: Իւր յարութենէն ետքը Քրիստոս զրկեց զանոնք բոլոր աշխարհք, պատուիրելով քարոզել, մկրտել և հրաշք գործել, այլովքն հանդերձ: Տես Յովհ. ժ. 27. Ա կորնթ. Թ. 1. ժ. 8. Բ կորնթ. ժ. 12. Ա Թեո. Բ. 13: Երկոտասանեց անուններն էին, Աիմն Պետրոս, անոր եղբայրը Աղբէրաս, Յակոբոս՝ Չերեղեայ որդին, որ և «մեծ» կոչուեցաւ, Յովհաննէս անոր եղբայրը, Փիլիպպոս, Բարթողիմէոս, Թովմաս, Մատթէոս կամ Ղևի, Աիմն կանանացի, Ղերէոս՝ Թադէոս մականուանեալ որ և Յուգա կը կոչուի, Յակոբոս «կրտսեր» որդի Ալփիայ, և Յուգա իսկարիոզացին, Մատթ. ժ. 2-4. Մարկ. Գ. 16. Ղուկ. Զ. 14. Այս վերջինը մատնեց իւր վարդապետը, յետոյ կախեց զինք, և Մատթիոս ընտրուեցաւ փոխանակ նորա, Գործ. Ա. 15-26: Գործոց Աւազակեց մէջ կը պատմուին այս Քրիստոսանման մարդոց աշխատութիւնները և ներութիւնները: Անոնք բրին ինչ որ ուղիղ էր յայտ Աստուծոյ ի սէր Տեառն իւրեանց, և զիրենք բարոյովին իրենց գործին տուին եռանդեամբ, սիրով և հաւատով, սորվեցնելով մեզի թէ աւաքելական շնորհքն աւաքելական ջանքով միայն կը ստացուի:

Առիւծ, ընդհանուր ճանչցուած գազան, բոլոր անասնոց թագաւորը, սակեզ կը յիշուի Սուրբ Գրոց մէջ: Ավորարար կըլլայ ութ սուր երկայն և չորս սուր բարձր, իւր սեզ և անվեհեր կերպարանօքը, զարմանալի ուժով ու շուտութեամբ, և անհղ մռնչմամբն անտարբերօն սարսափն է: Առիւծք հասարակ էին Պաղեստին, սես Յարգաման: Երբայցերէնի մէջ առիւծ նշանակող եօթը բառ կայ, անոր այլևայլ տարիք նշանակելու և սուրիչ հանգամանաց համար: Այս բառերէն հինգը Յարայ

մէջ է, Յար. Դ. 10, 11. Տես նաև Նաւ. Բ. 11, 12: Սաղմոսերգուն առիւծին մեղմով և անձայն իր որսին վրայ նետուիլը կ'անհարկէ երբ կ'ըսէ, «Գաղտուկ անզեր քարանձաւաւ կ'ըլլայ, ինչպէս որ առիւծը իր որջին մէջ. . . կծկասած կը պառկի, և տնանկները անոր ճանկին մէջ կ'իջնան»: Սուրբ Գրքը կարգացող սպառէն կը յիշն Սամփսոնի և Դաւթի քաջութիւններն առիւծներու դէմ, Դաս. ժ. 5, 6. Ա թագ. ժ. 34-36, մարեւէ մը սղանուած անհնազանդ մարգարէին պատմութիւնը, Գ թագ. ժ. 28, հնազանդ Դանիելի առիւծներուն գուրին մէջ անվաս պահուիլը, Դան. Զ, նաև իր ժողովուրդին համար Եհովայի իշնամոց զուե՛ նմանութիւնը, Ես. 11. 4:

«Յուգայի ջեղէն եղող առիւծը, Յայա. Ե. 5, Քրիստոս է, որ կլաւ Յուգայի ջեղէն և Դաւթի տունէն, և յաղթեց մահու, աշխարհի և ոստանային: Կը կարծուի թէ Յուգայի ջեղին նշանն առիւծ էր. ուստի Երնգոց Խթ. 9 համարին ակնարկութիւնը:

Առնան, -ր-դ: Այսպէս կը կոչուէր այն գետը որ կ'ելլէ Մեռեալ ժողուն արեւելեան կողմի լեռներէն, և կը թափի յիշեալ ծովը: Հիմա կը կոչուի Վասի Մօծէպ: Ժամանակաւ Մովսարցոց երկիրը կը բաժնէր Ամնիացոց, Ամսիւրացոց և Ռուբինեաց երկիրներէն, Թու. ԻԱ. 13. Յես. ժ. 16: Կը հոս գետայն

անուամբ կոչուած խոր և ամայի հովիտի մը մէջէն, ուր ամառը աթիւր աստիկ է, և գետը գրեթէ բոլորովին կը ցամաքի, բայց կշան անձրևային եղանակին՝ գետը կըլլայ աստիկ և ւրազնիթաց Տեղեղ:

Ասա, Բէիւ, յետ Սողոմոնի երրորդ թագաւորն էր Յուզայի, որդի և յարորդ Արիայ, Գ թագ. ժե. 8: Սկսու թագաւորել 951 ին նախ քան գԳր., և քառասուն և մի տարի թագաւորեց Երուսաղէմ: Անոր թագաւորութեան ասպնի մասը եղաւ Խազուլ և բարենշան: Հաստատեց Աստուծոյ բուն պաշտօնը, մերժեց զանոնք որ սրբապիղծ սնապաշտութեամբ պղծագործութեան տուած էին զերեմքի ու պատիւ իրենց սուտ աստուածներուն, մարքեց Երուսաղէմ կուսապաշտութեան վերարեւել ըսներէն, հանեց տիկնութենէ իւր մայրը որ Աստարտայ կուսքը կանգնած էր: Իւր թագաւորութեան մտատանկորդ տարին Աստուած անոր յաղթութիւն շնորհեց Եթովպացւոց Զարա թագաւորին հզօր բանակին դէմ, և Աղարիա մարզարէ քաղաքեց զԱսա յառաջ վարել բարեկարգութեան գործը: Բայց երբ Իսրայելի թագաւորը Բասաս դէմ կեցաւ այս գործին, Ասա ոչ թէ Աստուծակէ, այլ Ասորոց հեթանոս թագաւորէն ինչորեց օգնութիւն: Իւր թագաւորութեան դէպ ի վերջը ստնացաւ ունեցաւ Ասա: Սուրբ Գիրք կը մեղադրէ զԱսա որ բժեշկներու դիմեց մնաւանդ քան Աստուծոյ, Բ Մնաց. ժԶ. 12: Բայց և այնպէս Ասայի թագաւորութեան ժամանակն ընդհանրապէս Յուզայի ցեղին երջանկալոյն ժամանակն էր, և Սուրբ Գիրք քանի քանի անգամ կը գովէ Ասայի բարեպաշտութիւնն իրրե օրինակ, Գ թագ. ԻԲ. 43: Բ Մնաց. Ի. 32: ԻԱ. 12: Ասայի յուրորակաւորութիւնը շատ փառաւոր կերպով կատարուեցաւ: Ասայի և Բասասոյի մէջտեղ էր թշնամութիւն և կուխ անոնց թագաւորութեան բոլոր ժամանակ, ինչպէս եղած էր Ռոբոզամի և Յերոբոզամայ մէջտեղ, Գ թագ. ժԵ. 6, 16:

Ասայի, աստուծոյ տէր, Գաւթի

քրօնը Շարուհեայ որդին էր, եղբայր Յովարու, Գաւթի երեսուն գիւցաղներէն մին, անհնարին արագ ստիւք: Սղանուեցաւ Արեւնիքէ Գարաւանի կուռին մէջ, Բ թագ. Բ. 18, 23:

Ասաճէր, գուտար Պետափրեայ, քրմին կամ իշխանին Արեգ քաղաքի: Փարաւան զԱսանէթ կին տուաւ Յովսեփոյ, իրե յաւելուած պատուոյ և զօրութեան անորաբար պաշտօնին: Ասանէթ մայր եղաւ Եփրեմայ և Մանասէի, Մինգ. ԻԱ. 45. ԻԶ. 20:

Ասափ, Իւզֆու, 1. երեկի երած իշտ էր Գաւթի ժամանակ, և տաճարին երգեցողաց զլիաւորներէն մին, Ա Մնաց. ժԶ. 5. ԻԵ. 1, 2: Կերեկի թէ այս պաշտօնը ժողովական էր Ասափու ազգատոհմին մէջ, Նէեմ. Է. 44. ԺԱ. 22: Ասափ կը կոչուի նաև տեսանոց, Բ Մնաց. ԻԲ. 30: Ասափայ անուէր կոյ երկտասան սաղմոսաց զուէր, Մ. ՀԳ.-ԶԳ. բայց թէ Ասափ գրած էր այն սաղմոսները թէ Ասափայ և անոր յարորդներուն յանձնուած էր զանոնք երգել, չի գիտցուիր: Տես Երաժշտութիւն:

2. Յիշատակաց գպրէր էր Եգեկիտի ժամանակ, Գ թագ. ժԸ. 18. Ես. ԼԶ. 3:

3. Անտառի պահապան էր ասա Արտաշէսի, Նէեմ. Բ. 8:

Ասեղովզ, -հոյ, փղշտացւոց երկրին մէջ Յուզայի ցեղին տրուած հինգ քաղաքաց մին զոր Յուզայ չկրցաւ երբէք նուսճել, Յես. ժԳ. 3. ժԻ. 47. Ա թագ. Ե. 1. Զ. 17. Նէեմ. Գ. 7: Հոս էր Գազոնի մեհեանը, և հոս ըրուուեցաւ նախ ասպանակն Արեւիզերի ձախող կուռէն ետքը, Ա թագ. Ե. 4: Ասեղովզի Յունաց Աղոզաս կը կոչուէր, և Քրիստոսի ժամանակ կը վերաբերէր Հրէաստանի: Հոս քարոզեց Փիլիպպոս աստաւարանը, Գործ. Ը. 40: Զարգիս ողորմելի գիւղ է և Եսդոք էր կոչուի:

Ասեմացիք, Բանանացի ազգ էր, հաւանականապէս Լիբանան լեռան մօտ, Մինգ. ժ. 17. Ա Մնաց. Ա. 45: Ասեմափար, էր Ասորեստանի թագաւոր կամ սատրապ, որ յայն-

կոյս Եփրատայ բնակող ազգերէն զազմականնոր բերելով բնակեցուց Իորայիկ ասան ջեղերուն երկիրները, Դ թագ. ժ. 24. Եզր. Դ. 10: Ոմանք շԱսենափար նշյի կը համարին ընդ Ասորգանայ, այլք՝ ընդ Սաղմանասարայ: Եզրատ «մեծ և պատուական» կ'անուանէ զԱսենափար, բայց այս անձին վրայ Սուրբ Գրոց մէջ ուրիշ յիշատակութիւն չկայ:

Ասեր, Երևելի, Յափրայ՝ ութերորդ և Չեղգայի երկրորդ որդին, Ծննդ. Լ. 13. ԼԵ. 26: Երբ Իսրայելացիք Գառնան մտան, Ասերայ յեղը հինգերորդ էր կարգաւ, և կը բաղկանոր յիսուն և երեք հազար շատ հարիւր անձէ: Ասերայ բաժնին էր ծովեզերքը, հիւսիսէն իրեն սահման ունենալով Լիբանան և Սիզան, հարաւէն՝ Կարմեզոս լեռը և Իսաքարայ յեղը, և արևելքէն՝ Չափուզան և Նեփթաղիմ: Ասերայ երկիրը կը բերէր առատ ցորեն, գինի և ձէթ, և ունէր հաճեր, Ծննդ. Խթ. 20. Բ Օր. ԼԳ. 24, 25: Այլ թէ փրկեցիք Ծովեզերէն որչափ մտա կը պարտաւակեր չէ գիտցուիր, Յես. ԺԲ. 25, 28. Բայց Ասերեանք կարող չեցան վանել զԳամառնացիս, և անոնց հետ Խաան բնակեցան, Դատ. Ա. 31, 32: Դաւթի պատմութեան մէջ պատուով կը յիշուին Ասերեանք, Ա Մնաց. ԺԲ. 36. Նշնպէս Եզեկիայի պատմութեան մէջ, Բ Մնաց. Լ. 11:

Ասերով, էր մին իշխանաց Իորայելացուց մինչ անապատին մէջ կը թափառէին, իբր հնգօրեայ ճանապարհ հետ Ի Սինայէ, Թու. ԺԱ. 35: Հոս Մացիի Իորայելի որդիքը եօթնեակ մը կամ աւելի, Թու. ԺԲ., և անոնց յաջորդ իշխանք եղաւ, ինչպէս կը պատմուի, Կազեւրաունէի մաս, Գանանու սահմանին վրայ, Թու. ԺԳ. 1, 26. Բ Օր. Ա. 19-21:

Ասիա, արևելեան ցամաքին մեծամեծ բաժանուածներէն մին, որ կ'ընծայ Եւրոպայի արևելեան կողմը: Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած Ասիան է փոքրն Ասիա, որ թերակզկէ Եւգսփնոս կամ Սեաւ ծովուն և Միջերկրականին արևելեան մասին մէջտեղ, և ի սկզբան կը պարտաւակեր Փոսիւզիա, Կիլիկիա, Պամփիւլիա,

Կարիա, Լիււզիա, Լիււզիա, Միւսիա, Բիւթանիա, Պարթաւոսիա, Կապադովիա, Գաղատիա, Լիկանիա և Պոնդիա: Փոքուն Ասիայ արևմտեան եզերքն էին ի հնուքն Եւզդիա, Յանիա և Դորիա, որոց անուանք յետոյ պահուեցան, թէպէտ երկիրները Խաունուցան Միւսիայ, Լիւզիայ և Կարիայ գաւառներուն մէջ: Հաս Հրեաներ գրուած էին այս երկիրներուն մէջ, ինչպէս կը անուանի Գործոց Առաջելոց պատմութենէն և Յովսեփոսէ: Նոր Կտակարանին Տեղեկանիներն Ասիայ անուամբ կը հասկնան կամ ըսուր փոքր Ասիա, Գործ. ԺԲ. 26, 27. Ի. 4, 16, 18, և կամ անթիհիւպատեան Ասիա, այսինքն Յոնիայ գաւառը որոյ գլխաւոր քաղաքն էր Եփեսոս, և զոր նաև Ստարան կ'անուանէ Ասիա, Գործ. Բ. 9. Զ. 9. ԺՁ. 6. ԺԹ. 40, 22: Կիլիկիան անթիհիւպատեան մաս կ'ենթադրէ նաև Փոսիւզիա, Միւսիա, Կարիա և Լիււզիա:

Ասիմար, շատուած էր որ կը պաշտուէր Սամարիա զաղթող Եմաթացիներէն, Դ թագ. ժ. 30:

Ասիս, զոր է Կր Արիս, Ենգազգիի մաս կիրն էր, ընդ որ էլան Մամբարցիք և Ամմոնացիք Միւսիայ ծովուն եզերքէն, երթալով այն զաւի վերը ծովուն հարաւային և արևմտեան եզրէն, Բ Մնաց. Ի. 16: Նշյի ճամբով կ'երթան հիմա Արարացիք:

Ասկազան, Կիլիկիայի, քաղաք էր Փղշապոցուց երկրին մէջ Ասեղազգիի և Ծաղայի մէջտեղ, Միջերկրական ծովուն եզերքը: Յետ մահուան Յեսուայ Յուզայի ցեղն առաւ Ասկազան, որ յետոյ կըսու մին ի հինգ ազատ քաղաք փղշապոցուց, Դատ. Ա. 48. Ա թագ. Զ. 17: Ռիւբարունցն այսպէս կը նկարագրէ Ասկազանի այժմու վիճակը. «Ասկազան էր մին ի պանծալի նախարարութեանց փղշապոցուց. հիմա անոր պարիսպներուն մէջ բնակիչ չկայ, և Չաքարայ մարգարտութիւնը կատարուած է, «Գաղայէն թագաւորը պիտի կորուսի, և Ասկազան պիտի չլնակուի,» Չաք. Բ. 5:

Ասոն, Միւսիայ նաւահանգիստն

էր, հիւսիսեան Լեւոպոս կղզւոյն գե-
մացը : Առաի նաւարկեց Պոզոս Մի-
սիլիոն երթալու, Գործ. Գ. 13 : Հի-
մա սղորմելի գեւղ է, և Պէլրամ
կը կոչուի :

Ասորգան, սրգի Սենեքերիմայ, և
անոր յաջորդ Ասորեստանի թագա-
ւորութեան, Գ թագ. ժԹ. 37. ԵՊ.
ԼԷ. 38, 896 ին նախ քան զԲր. :
Սուրբ Գրոց մէջ անոր վրայ սաչափ
միայն կ'ըսուի թէ գաղթականներ
զրկեց Սամարիա, Եզր. Գ. 2 : Կը
կարծուի թէ արտաքին պատմու-
թեան մէջ Սարգանարազ կոչուածն
է, Ասորեստանի վերջին թագաւորը,
իւր զեղիութեան և մեղիութեան
կողմանէ նշանուար : Երբ Նինուէ
պաշարուեցաւ և մտ էր տանուիլ,
Ասորգան իւր սիրելիները և գանձը
ժողկելով յարքունիս՝ կրակի տուաւ
պալատը և կորուսեցաւ հանգերձ
իւրայովք :

Ասորեստան, անուանի երկիր և
Թագաւորութիւն, իւր անունն առաւ
Սեմայ երկրորդ սրգիէն Ասուր որ
այն կողմեր բնակեցաւ, Ենիզ. Ժ.
22 : Սուրբ Գրոց մէջ Ասորեստան
բաւր կը գործածուի երեք նշանա-
կութեամբ. այսինքն,

1. Հին և բաւ Ասորեստան սր Տիգ-
րիսի եզերքն էր, Ի մէջ Արարատայ,
Սուրիանայ և Մարաց, և կ'երևի թէ
կը պարունակէր վեց գաւառ զորս
Ասորեստանի կ'ընծայէ Պաղտէսոս,
այսինքն՝ Արազաքիս, Արազատա-
կան, Արբեղիս (այժմ Էրզրիլ), Քա-
ղաքենէ (ըստ Երբ. Քաղաք, Գ թագ.
ժԵ. 6), Ասորիսիս և Սիւրասիս-
նէ : Ասորեստան այն երկիրն է որ
հիմա մեծաւ մասամբ կը պարունակ-
ուի Գիւրաբաստանի և Մուսուլի փա-
շայութեան մէջ : Վերայիշելով գա-
ւառներէն Արազատական պաշարե-
րազոյնը և կարևորագոյնն էր. այս
գաւառին մէջ էր տէրութեան մայ-
րաքաղաքը Նինուէ, և կը թուի թէ
Ասորեստան բաւր, յանձուց միտոս,
այս գաւառը միայն կը նշանակէր :

2. Աւելի յաճախ, Ասորեստան կը
նշանակէ Ասորեստանի թագաւորու-
թիւնը, հանգերձ Բարեւելիւ և Մի-
ջնագեազ մինչև Եփրատ : Եսայի բար
Ասորեստանի անդ կ'առնու այս բա-

ւր, ԵՊ. Ե. 20. Ը. 7 : Ենիզոց Բ.
գլխոյն 14 համարին մէջ յիշուած
Ասորեստան ոչ թէ բուն Ասորես-
տան, այլ Ասորեստանի թագաւո-
րութիւնը կը նշանակէ, քանզի Տիգ-
րիսի համար ըսուած է հոն թէ «Ա-
սորեստանի օրէնքն ինչ կ'երթայ» :

3. Ասորեստանի տէրութեան կար-
ծանելէն ետքն ալ, Ասորեստան կոչ-
ուեցան այն երկիրները որ առաջ Ա-
սորեստանի թագաւորութեան հպա-
տակ էին, այսինքն՝ ա) Բաբելոն, Գ
թագ. ԻԳ. 29. Երեմ. Բ. 18. բ)
Պորոկաստան, Եզր. Զ. 22 : Եզրա-
սայ այս համարին մէջ Դարհէ կը
կոչուի թագաւոր Ասորեստանի :

Ասորեստանի նախին պատմու-
թիւնը մթութեամբ պատած է : Աըր-
բազան պատմութիւնէն գիտենք որ
Ասորեստան ծնեցաւ մեծ ազգ էին : Դա-
տաւորաց ժամանակ իրայել նուա-
նեցաւ Ասորեստանի թագաւորէ մը,
և թագաւորաց տանը Ասորեստանց-
ւոց զորութիւնը շարունակ պայա-
նայիք էր : Ասորեստանի թագաւորը,
Փուլ, Մանայեմի թագաւորութեան
տանէն արշաւեց իսրայելի երկիրը :
Թագաւորութեան պատար օգնեց Աքազու
Ասորուց գէմ որ դաշնակից էին
իսրայելի տան յեղեուսի հետ : Սազ-
մանասար եկաւ իսրայելի վրայ, յազ-
թեց Ովսէէի և նուաճելով հարկա-
տու ըրաւ զանի : Բայց Ովսէ ուզե-
լով լուծը թօթափել, խորհեցաւ
Եղիպտոսի թագաւորը դաշնակից
ընել իրեն, և հարկը առ զլացաւ :
Սազմանասար հասկնալով իսրայելի
թագաւորին այս գաղտնի խորհու-
րը, նորէն յարձակեցաւ իսրայելի
վրայ, Սամարիա առաւ, թագաւորը
կապեց շղթայիւ, ժողովուրդը գերի
տարաւ Մարաց երկիր, և վերջ
տուաւ իսրայելի տան յեղեուսի
թագաւորութեան : Երրգամանու ա-
րևելեան կողմը բնակող երեք յեղերն
արդէն գերի տարուած էին թագ-
աւորութեան պատարէ Ի Մարաստան, երբ
այս թագաւորը զԱքազ և Եուզայի
թագաւորութիւնն ազատելու հա-
մար գալով անբեց իսրայելի երկիրը :
Ասորեստանի ուրիշ մեծ թագաւորը
Սենեքերիմ եկաւ Եուզայի երկիրը
մեծ զորութեամբ առ Եղեկիայիւ,

բայց հրաշիւք յաղթուեցաւ : Անոր որդին և յաջորդն Ասորդան աւերեց Յուդայաստանն Մանասէի օրով, և շղթայակապ Բաբելոն տարաւ յաղթեալ թագաւորը : Այս ժամանակէն ետքը Ասորեստանի թագաւորութիւնը յանկարծ կը տկարանար : Անոր վերջին թագաւորն էր մեղին Սարգանարազ, թու. ԻԻ. 22 : Ասորեստանի թագաւորութեան մայրաքաղաքն արևելեան աշխարհին հռչակաւոր մայրաքաղաքը մին էր : Տես Նիմուէ : Բայց այս քաղաքը վերջապէս ինկաւ Մարաց ձեռքը, տէրութիւնը բաժնուեցաւ Մարաց և Բաբելոնացւոց, և Ասորեստանին անուան այնուհետև մոռցուեցաւ :

Ասուերոս, Բաբելոն : Ընդհանուր ատոյս էր Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած Մար և Պարսիկ թագաւորացն :
 1. Այսպէս կոչուած է Դարսի Մարի Տայրը, Կան. թ. 1 : Հաւանականագոյն կարծիքն է թէ այս ա-

նունը հոս կը նշանակէ զԱժգահակ, կիւրոսի հաւր : Տես Դարսեմ Ա. :

2. Ասուերոս մը յիշուած է նաև Եղբասայ մէջ, Եգր. Կ. 6, որդի և յաջորդ կիւրոսի, հաւանականապէս կամ ինչպէս որ թագաւորեց թե՛մն ու կէս տարի 529 էն սկսեալ նախ քան զԳր. :

3. Ասուերոս էր նաև զԴսթեր կին աննոյ թագաւորը, հաւանականապէս Քսերքսէս : Մեկնիչք միտրան չեն, և կը հասկնան այս անուամբ բոլոր Պարսից թագաւորները : Բայց Պարսից միւս թագաւորները յանուանէ յիշուած են Սուրբ Գրոց մէջ, կամ գէթ որոշ ցուցուած են թէ ով են : Բայց Քսերքսէս յիշուած չէ բայց եթէ այս անուամբ : Բաց առտի, նորագոյն քննութիւնք կը ցուցնեն թէ Երբայեցերէն բառն Ասուերոս Քսերքսէսի Պարսից տնունէն շինուած է, քանզի Քսերքսէս անունը Պարսկերէնին աղաւաղեալն է ի Յունաց : Տես Եսթեր :

Ապարեզ : 1. Ղուկասու մէջ, ԻԿ. 13, այս բառը կը նշանակէ հեռուարութեան, չափ մը, և էր հաւասար Հռովմայեցոց ստադին, կամ 606 3/4 Անգլիական սաք, և կամ 185 մեդրայ :

2. Յունաց և Հռովմայեցոց մէջ այլևայլ խաղեր հաստատուած էին ի պատիւ իրենց աստուածներուն, և երկաստարգանքը մարմնոյ զօրութեան և առուգութեան և պատերազմի անվիհերութեան և քաջութեան կրթիւլ : Այս խաղերը կը կատար-

ուէին որոշեալ տեղեր և ժամանակներ մեծ շքով : Անուանի քաղաքագէտք, օրէնսդիրք և թագաւորք կը մասնակցէին այս խաղերուն, և քան զամենայն պատիւ մեծ կը համարուէր լոկ թափնոյ, ձիթ ենոյ, եղենոյ կամ ազաաքեղի պատկով մը պոսկուիլ առւաջի մեծ բազմութեան զկայցից որ կը փութային պատուել յաղթողը : Այս խաղերը սորվելու կրթութիւնները շատ խիստ էին, և օրեկցէ տրկարացուցիչ բան ընել ազգելեալ էր : Այսպիսի խաղոց հաշակաւ-

րուգոյններն էին կորնթոսի պարսնոցին, իսթմոսի, խաղէրը, ուստի և իսթմոսից կոուեցան: Աստի կ'ակնարկէ Պոզոս կորնթոսցի թուղթին մէջ, Ա կորնթ. թ. 24-27: Հեաի արշաւն յետին կարգի խաղ էր. ուրիշ խաղերն էին կառարշաւը, գօուեմարտը, բաւեմարտը, վազը, և անուր կամ նիգակ արձակել: Հեաի արշաւն օրինակ է Քրիստոսնէական կենաց, բանգի, ինչպէս այն խաղերուն մէջ նոյնպէս Տոս կայ, անձնուրացութիւն, մարմնիք սոսկել, ամէն աշխարհային ծանրութիւն մէկգի նետել, հազարաւոր հանգրիստատեաց և անոնց մէջ կանխաւ պտակեալ յաղթողներուն արշաւանքը գիտել, և հուսկ ուրեմն ընդունիլ փառաւոր մրցանակ, Փիւ. Գ. 13, 14. Բ Տիմ. Գ. 7, 8. Եբբ. ժԲ. 1:

Աստարաքի, սար, բաւ Յունաց Աստարա, էր սասուածուհի Փիւնիկեցաց, Գ թագ. ԻԳ. 13, որոյ պաշտօնը մեծուած էր նաև իսրայելացաց և Փղշացաց մէջ, Գ թագ. ժԱ. 5, 33. Ա թագ. Ի. 3. ԼԱ. 10: Հասարակօրէն Բաճագի հետ կը յերուի, Դաս. Բ. 13. Ժ. 6. Ա թագ. Ի. 4. ժԲ. 10: Այս սասուածուհւոյն ուրիշ Եբրայեցիներէն անուան էր Աշրաօ, պսիքըն երջանիկ, բախաւոր, կամ լոկ բախ: Այս անուանը Սուրբ Գրոց մէջ հասարակօրէն կը թարգմանուի "անտաւ", բայց երևի մեկնիչք այս նշանակութիւնը յարմար չեն գտներ ոչ բառին սասուարանութեանը և ոչ խօսքին իմաստին: Աստարայ անուններն երբ յոգնակի կը գործածուին, շատ ունգամ կը նշանակեն Աստարայ պտակերները կամ արձանները, միշտ սա բաւերով, կանգնել, կործանել, խորասկել, պլլովքն հանգերէ: Աստարայ պաշտաման հետ կից էին անուանկ ցոփութիւններ, և անոնք որ գիրեմք հրապարակաւ լիտութեան կու տային, այլ և կին, այս աստուծոյն նուիրեալ կը կարծուէին: Տես Դ թագ. ԻԳ. 7. բազդատէ ևս Ղեա. ժԹ. 29. Բ Օր. ԻԳ. 18:

Ինչպէս որ Բաճագ կամ Բէլ, արեւելեան գիտարանական աստեղագի-

տութեան մէջ, կը նշանակէ բախտին արու աստղը, Արամազդ կամ Լուսնիթագ կոչուած մարտակը, նոյնպէս Աստարով ի կը նշանակէ բախտին էգ աստղը, Աստղիկ կամ Արուսեակ կոչուած մարտակը: Իսկ այն կարծեաց վրայ թէ Բաճագ կը նշանակէ զարեգակն, և Աստարով թէ զլուսին, սես Բաճագ բառին մէջ: Բազդատէ Եբմ. Է. 18. ԺԱ. 13. ԽԳ. 17, 18. Եղեկ. ժԶ:

Աստարով կառնայիմ, Աստար Եբեղմբ, Եննդ. ժԳ. 5, կամ պարզ Աստարով, Բ Օր. Ա. 4, Բասանութագաւորին Ոգգայ քաղաքն էր, յայնկոյս Յորգանանու: Անունն անտարակոյս ելած է Աստարով կամ Աստարայ աստուծուն, որոյ պտակերները կը պաշտուէին հոն մահաւոր կամ եղջերաւոր կնոջ կերպարանքով: Աստարով կառնայիմ էր Մանասէի կիսոյ յեղին ասճմանին վրայ, Յես. ժԳ. 31, և Ղեաական քաղաք էր, Ա Մնաց. Զ. 71: Կը կոչուի նաև Բեեստարան, Յես. ԻԱ. 27:

Աստեղարայիտուրիւն: Այն գիտութիւնն է որ կը խօսի երկնային մարմնաց վրայ: Ասիոյ մէջ շատ յարգի էր և սովորական ուսում էր ի հնումն: Քաղաքացիք անուանի էին այս գիտութեան մէջ: Կ'երեկ թէ Հրեայք շատ տեղեկութիւն չունէին այս ուսման, թէպէտ անոնց կիման և սորիլու եղանակը նպաստաւոր էր երկիւրք գննելու: Յայնուիթիւնը սարգեցուցած էր անոնց աշխարհիս արարելն ու վարելը, Եննդ. Ա., և գիտէին թէ մի միայն կենդանւոյն և ճշմարտին Աստուծոյ անհուն ներկայութիւնը կը լեցունէր տիեզերքը փառք. գիտութիւն մը որ ուրիշներուն բոլորուն անծանօթ էր, Սաղմ. ժԹ. Ես. Ի. 26. Ամեփ. Ե. 8: Սուրբ Գիրքը, որոյ նպաստակն աստեղագիտութիւն սարգեցնել չէ, արեգական, լուսնի և աստեղաց վրայ կը խօսի մարգոց սովորական լեզուաւ: Սուրբ Գրոց մէջ հետեւեալ համաստեղութիւնք ակնարկուած են. Արուսեակ աստուծեան աստղ, Ես. ժԳ. 12. Յայտ. Բ. 28, Հպիկ և Բաղմաստեղք, Յոր. թ. 9. ԼԸ. 31. Ամեփ. Ե. 8.

Աբջ, Յար. Թ. 9. ԼԸ. 32. վ. իշապ, Յար. ԻԶ. 13. և Երգուորեանք որ Հայերեն Գիտողութեան թարգմանուած է, Գործ. ԻԸ. 11. Լուսնիթագ և Արուսեակ կը պաշտուէին այլևայլ անուամբ, իրեն Բաճաղ և Աստարա, Գար. և Մենի, Ես. 45. 11. փայլածուն կը կոչուի Նարաւ, Ես. ԻԶ. 4, Երեակ կը կոչուի Բեուն, Ամսփ. Ե. 26, և Հրատ Ներգալ, Գ. Թագ. ԺԷ. 30. Տես Կառնք և Ասաղ:

Աստեղագետ, Ես. ԻԷ. 13, այսինքն Քաղզեայ, Քաղզեայք կը պընդէին ապագան գուշակել լուսնի երկայթններն:

Աստիճաններուն երգք, Հնգեասանն սաղմոսաց վերնագիրն է, ձի. սաղմոսէն մինչև ձի Գ. սաղմոսը, այս վերջինն ևս ի միասին: Այս վերնագիրն վրայ մեկնիչք այլևայլ կարծիք ունին, Տաւանայեանազոյնք են հեռակայք, Նախ, ըստ ոմանց, աստիճանաց երգեր էին այն սաղմոսները զորս Երուսաղեմի տաճարը երկրպագութեան գացող Հրեայք կ'երգէին: Կես Սաղմ. ձի. Բ. բայց այս վերնագիրը կրող սաղմոսներէն սակաւուց, զորոհեանք ձի. Բ. սաղմոսին, միայն կը յարմարի այս մեկնութիւնը: Իրկրորդ, ըստ այոյ, աստիճանաց երգ բառերը կը նշանակեն այն սաղմոսաց մէջ տեսակ մը չափ որով իմաստն իր թէ աստիճանաւ կ'ելլէ, այսինքն երգին մէկ անդամին կամ ասն մէջ ստեղ կը կրկնուին այն խօսքերը որովք նախընթաց անգամը կը վերջանայ: Այսպէս է ձի. Ա. սաղմոսին մէջ:

1 Աչքերս գեղ ի լեռները պիտի վերջնեմ,

Ուսկից որ ի՛մ օրհուրհան պիտի գայ:

2 Ի՛մ օրհուրհան Տերոջմէն է,

Ան որ երկինքն ու երկիրը ստեղծեց:

3 Անիկա քու ոտքդ չդաշտայնէ,

Ու քու Պառլազդք չհրմայ:

4 Ահա իսրայելի Պահապուչ

Պատի շարափն ու պիտի չհրմայ:

Բայց այս մեկնութիւնն ալ չի յարմարի բոլոր աստիճանաց սաղմոսներուն:

Ասաղ: Աստեղք բառով Երբայեցից կը հասկնային բոլոր համաստեղութիւնները, մայրակները և երկ-

նից լուսաւորները բաց յարեցակնէ և ի լուսնոյ, Սաղմոսերգուն Աստուծոյ զօրութիւնը և ամենիմաստ գիտութիւնը բարձրացնելու համար կ'ըսէ. "Աստղերուն թիւք կը համրէ, անոնց ամէնն ալ իրենց անուաներով կը կանչէ", Սաղմ. ձի. Է. 4. Աստուած նմանցուած է թագաւորի մը որ հանդէս կ'ընէ իւր զօրաց, և գիտէ իւրաքանչիւր զինուորի անունը: Քրիստոս կոչուած է "ասաւտեանն աստղ", որ երկնից լուսաւորաց մէջ պայծառագոյնն է և կը տեսնուի ցորեկը, Յայտ. ԻԲ. 16: Տես և Թու. ԽԻ. 17. Դաս մեծ ամուճ կամ բազմապատկութիւն ցուցնելու համար Սուրբ Գիրք երկնից աստղերը կամ ծովին աւազը նմանութիւն կը բերեն, Մննգ. ԺԵ. 5. ԻԲ. 17. Իձ. 4. Եւ. ԼԲ. 13: Ազգայից և հասարակաց թշուառութեան ժամանակներու համար կ'ըսուի թէ աստեղք իրենց լոյսը չեն տար, մութով կը ծածկին, կը թօթափին երկինքէն և անհետ կ'ըլլան: Այս այլապէս անպարտ խօսքերը, որ սաղմոսն կառավարող զօրութիւնը կ'անկարգեն, պարզուելով կը տկարանան:

Ասաղ արեւելքի մեզ: Մեծապէս արժանի է ուշադրութեան որ, երբ Քրիստոս աշխարհք եկաւ, ոչ միայն Հրեայք անկհաւ կը սպասէին Մեփայիլ այլև հեթանոս երկիրներու մէջ շատք նշոյնիս յոյսեր կը տածէին, ոմանք՝ վասն զի Հրէից մարգարութիւնները լուսծ էին, այլք՝ վասն զի Փրկչն մը պէտքը կը զգային, ոմանք ևս բացէ ի բաց Աստուծոյ յայտնութեամբը: Իրեւելքէն եկող մագերն, ինչպէս կ'երեւի, ոչ միայն սորված էին թէ արքայազուն և աստուածային անձ մը պիտի ծնաներ Հրէաստանի մէջ, այլև արանյեկեք յուզարկուեցան ի Բեթղէհէմ օգերեւութեան լուսով մը, որ գեղ իրենց գէժ եղեալ տեղը կ'առաջնորդէր անոնց, Մատթ. Բ. 9: Անուանի աստեղագետն Քրիստի կ'ընէ թէ Լուսնիթագ և Երեակ կոչուած մայրակները Քրիստանէական թուականէն վեց տարի ասաղ մէկ գծի վրայ պատասխան են, և այս է թեքնա այն աստղը զոր տեսնն մոգերք

բարգոյներն էին կորնթոսի պարսնոցին, իսթմոսի, խաղերը, ուստի և իսթմեանք կոչուեցան: Ասոնք կ'ակնարկէ Պօղոս կորնթացաց թուղթին մէջ, Ա կորնթ. Թ. 24-27: Հետի արշաւն յետին կարգի խաղ էր ուրիշ խաղերն էին կառարշաւը, գօտեմարտը, բաճամարտը, վազը, և անուր կամ նիզակ արձակել: Հետի արշաւն օրինակ է Գրիստոնէական կենաց, քանդի, ինչպէս այն խաղերուն մէջ նշնակէս հոս կայ, անձնուրացութիւն, մարմնիչ գուպել, ամէն աշխարհային ծանրութիւն մէկդի նետել, հազարուոր հանդիսատեսաց և անոնց մէջ կանխաւ պատկեալ յազթողներուն արշաւանքը դիտել, և հուսկ ուրեմն ընդունիլ փառաւոր մշտանակ, փրկ. Գ. 13, 14. Բ Տեմ. Դ. 7, 8. Երբ. Գ. 1:

Աստարովք, ասու, բոս Յունաց Աստարա, էր աստուածուհի փրկելիչուց, Ի Թագ. ԻԳ. 13, որպ պաշտօնը մուծուած էր նաև Խորասխլացուց և փղշաացուց մէջ, Գ Թագ. ԺԱ. 5, 33. Ա Թագ. Է. 3. ԼԱ. 10: Հասարակօրէն Բահայի հետ իշուրի, Դաս. Բ. 13. Ժ. 6. Ա Թագ. Է. 4. ԺԲ. 10: Այս աստուածուհւոյն ուրիշ Երբողիցիներէն անուան էր Աշերաս, այսինքն երջանիկ, բախտաւոր, կամ լակ բախտ: Այս անուանը Սուրբ Գրոց մէջ հասարակօրէն կը թարգմանուի "անասու", բայց երևելի մեկնիչք այս նշանակութիւնը յարմար չեն գտներ ոչ բառին ստուգարանութեանը և ոչ խօսքին իմաստին: Աստարայ անուաններն երբ յօգնակի կը գործածուին, շատ անգամ կը նշանակեն Աստարայ պատկերները կամ արձանները, միշտ սա բառերով, կանգնել, կործանել, խորասկել, պլլովքն հանգրեմ: Աստարայ պաշտաման հետ կից էին անասակ ցփութիւններ, և անոնք որ զերեք հրազարակաւ լիտութեան կու տային, այր և կին, այս աստուծոյն նուիրեալ կը կարծուէին: Տես Դ Թագ. ԻԳ. 7. բարգաւտէ ևս Ղեա. ԺԲ. 29. Բ Ար. ԻԳ. 18:

Ինչպէս որ Բահայ կամ Բէլ, արևելեան գիցարանական աստեղագի-

տութեան մէջ, կը նշանակէ բախտին արու աստղը, Արամագ կամ Լուսնիթագ կոչուած մարտիկը, նշնակէս Աստարովթ կը նշանակէ բախտին էգ աստղը, Աստղիկ կամ Արուսեակ կոչուած մարտիկը: Իսկ այն կարծեաց վրայ թէ Բահայ կը նշանակէ զարեգակն, և Աստարովթ՝ զլուսին, տես Բաճաղ բառին մէջ: Բաղդաստէ Երեմ. Է. 48. ԺԱ. 13. ԽԴ. 17, 18. Եղեկ. ԺԶ:

Աստարովք կառնայիմ, Աստար երեւոյն, Ծննդ. ԺԴ. 5, կամ պարզ Աստարովթ, Բ Ար. Ա. 4, Բասանութագաւորին Ոգոյց քաղաքն էր, յայնկոյս Երզնանու: Անունն անտարակոյս ելած է Աստարովթ կամ Աստարտ աստուծմէն, որպ պատկերները կը պաշտուէին հոն մահակաւոր կամ եղջերաւոր կնոջ կերպարանքով: Աստարովթ կառնայիմ էր Մանասէի կիսոյ ցեղին սահմանին վրայ, Տես. ԺԳ. 31, և Ղեատկան քաղաք էր, Ա Մնաց. Զ. 71: Կը կոչուի նաև Բեեստարան, Տես. ԻԱ. 27:

Աստեղաբաշխութիւն: Այն գիտութիւնն է որ կը խօսի երկնային մարմնոց վրայ: Ասից մէջ շատ յարգի էր և սփորական սևաւմ էր ի հնուսն: Քաղաքացիք անուանի էին այս գիտութեան մէջ: Կ'երեկ թէ Հրեայք շատ անգիգութիւն չունէին այս սևաման, թէպէտ անոնց կրիման և ապրելու եղանակը նպաստաւոր էր երկինքը զննելու: Յայտնութիւնը սորվեցուցած էր անոնք աշխարհիս արարչն ու վարիչը, Ծննդ. Ա., և գիտէին թէ մի միայն կենդանուցին և ճշմարտին Աստուծոյ անհուն ներկայութիւնը կը լեցունէր արեգեղքը փառք. գիտութիւն մը որ սրբիշներուն բարոյքին անծանօթ էր, Սաղմ. ԺԺ. Ես. Խ. 26. Ամեմ. Ե. 8: Սուրբ Գեղք, որպ նպաստակն աստեղագիտութիւն սորվեցնել չէ, արեգակնան, լուսնի և աստեղաց վրայ կը խօսի մարգոց սփորական լեզուաւ: Սուրբ Գրոց մէջ հետեւեալ համաստեղութիւնը ակնարկուած են. Արուսեակ՝ առաւօտեան սասղ, Ես. ԺԴ. 12. Յայտ. Բ. 28, Հայկ և Բազմաստեղք, Յար. Թ. 9. ԼԸ. 31. Ամեմ. Ե. 8.

Աբջ, Յոր. Թ. 9. ԼԲ. 32. Վիշապ,
 Յոր. ԻՋ. 13. և Երգեցողի թարգման-
 Հայերէն Գիտակութիւն թարգման-
 ւած է, Գործ. ԻԲ. 11. Լուսնիթագ
 և Արուսեակի կը պաշտուէին այլևայլ
 անուամբ, իբրև Բաճագ և Աստարտ,
 Գառ և Մենի, Ես. 45. 11. փայ-
 լածուն կը կոչուէ Նարաթ, Ես. 10.
 1, Իրեակի կը կոչուէ Քիուն, Ամսօք.
 Ե. 26, և Հրատ Ներգապ, Դ թագ.
 ԺԵ. 30. Տես կուտ և Աստղ:

Աստեղագետ, Ես. ԻԵ. 13, այ-
 սինքն Քաղզեայ: Քաղզեայք կը պըն-
 գէին սպազան գուշակի Լուսնի և
 Բեղթներէն:

Աստիճաններուց երգը, հնգե-
 ասան սաղմոսաց վերնագրին է,
 ձի. սաղմոսէն մինչև ձԼԴ. սաղմոսը,
 այս վերջինն ևս ի միասին: Այս վեր-
 նագրին վրայ մեկնիչք այլևայլ կար-
 ծիք ունին, հաւանականագոյնք են
 հետեւեալք: Նախ, բոս ոմանց, ա-
 ստիճանաց երգեր էին այն սաղմոսները
 զորս իրուսեակմի աստարը երկրպա-
 գութեան գացող Հրեայք կ'երգէին.
 անս Սաղմ. ձԻԲ. 4. բայց այս վեր-
 նագրերը կրող սաղմոսներէն ոտկա-
 ւուց, զորքինակ ձԻԲ. սաղմոսին,
 միայն կը յարմար այս մեկնութիւնը:
 Իրկրորք, բոս այրց, սաստիճանաց
 երգ բառերը կը նշանակեն այն սաղ-
 մոսաց մէջ տեսակ մը չափ որով ի-
 մասան իբր թէ աստիճանու կ'ելլէ,
 այսինքն երգին մէկ անդամին կամ
 ասն մէջ ստեպ կը կրկնուին այն
 խօսքերը որովք նախընթաց անգամը
 կը վերածայ: Այսպէս է ձԻԱ. սաղ-
 մոսին մէջ.

- 1 Աչքերս գէպ ի լուսները պիտի
վերցնեմ,
- 2 Ուսկից որ ի՛մ օճառնս պիտի գայ:
- 3 Ի՛մ օճառնս Տերօղմէն է,
Ան որ երկի՛րք ու երկի՛րք օտեղծից:
- 4 Անիկա քու սարգ չդողացնէ,
Ու քու Պահպանք լիանայ:
- 4 Ահա իսրայելի Պահպանը
Պիտի չմտօգէ ու պիտի լիանայ:

Բայց այս մեկնութիւն ալ չի յար-
 մարի բոլոր սաստիճանաց սաղմոսնե-
 րուն:

Աստղ: Աստեղք բառով Եբրա-
 յեկե կը հասկնային բոլոր համա-
 տեղութիւնները, մուրափները և երկ-

նից լուսաւորները բաց յարեպակն
 և ի լուսնոյ, Սաղմոսերգուն Աստու-
 ծոյ զօրութիւն և ամենիմաստ գի-
 տութիւնը բարբառցնելու համար
 կ'ըսէ. «Աստղերուն թիւը կը համարէ,
 անոց ամէնն ալ իրենց անուններովը
 կը կանչէ,» Սաղմ. ձԻԵ. 4. Աստ-
 ւած նմանցում է թագաւորի մը
 որ հանդէս կ'ընէ իւր զօրաց, և գի-
 տէ իւրաքանչիւր զինուորի անունը:
 Քրիստոս կոչուած է «ասաւտեան
 աստղ», որ երկնից լուսաւորաց մէջ
 պայծառագոյնն է և կը տեսնուի ցո-
 բրիկը, Յայտ. ԻԲ. 16: Տես և Թու.
 ԻԿ. 17: Շատ մեծ անուճ կամ
 բազմապատկութիւն ցուցնելու հա-
 մար Սուրբ Գրիք երկնից աստղերը
 կամ ծովին աւազը նմանութիւն կը
 բերեն, Մննք. ԺԵ. 5. ԻԲ. 17. ԻՋ.
 4. ԵՄ. ԼԲ. 13: Ագիտից և հասա-
 րակաց թշուառութեան ժամանակ-
 ներու համար կ'ըսուի թէ աստեղք
 իրենց լոյսը չեն սար, մութով կը
 ծածկին, կը թօթափին երկինքէն և
 անհետ կ'ըլլան: Այս այլաւորական
 խօսքերը, որ տղերքն կառավարող
 զօրութիւնը կ'անկարկեն, պարզուե-
 լով կը տկարանան:

Աստղ արեւելքի մեզ: Մեծապէս
 արժանի է ուշագրութեան որ, երբ
 Քրիստոս աշխարհք եկաւ, ոչ միայն
 Հրեայք անձկաւ կը սպասէին Մե-
 սիայի այլև հեթանոս երկիրներու
 մէջ շատք նշնպիտն յղյտի կը տա-
 ծէին, ամառք վասն զի Հրէէց մար-
 գարևութիւնները լսած էին, այլք
 վասն զի Փրկչի մը պէտքը կը զգային,
 ամառք ևս բացէ ի բաց Աստուծոյ
 յայտնութեամբը: Արեւելքէն եկող
 մեզերն, ինչպէս կ'երեկ, ոչ միայն
 սարժած էին թէ արքայազուն և աստ-
 ւածային անձ մը պիտի ծնանէր
 Հրեաստանի մէջ, այլև քանչեկեզ
 յուզարկուեցան ի Բեթղէհէմ՝ օգե-
 րուութեան լուսով մը, որ գէպ
 իրենց գէմ եզեալ տեղը կ'առաջ-
 նորդեր անոց, Մատթ. Բ. 9: Ան-
 ւանի աստեղագէտն Քրիքը կ'ընէ
 թէ Լուսնիթագ և Իրեակի կոչուած
 մարբակները Քրիստոսնեակաւ թուա-
 կանէն վրայ աստի իրաւ մէկ գծի
 վրայ գտնուած են, և այս էր թե-
 րեւ այն աստղը զոր տեսան մողերն

արեւելքի մէջ. բայց որդազան պատմութեան խօսքն այս չի ցուցնիր: Տես Մագեր:

Աստուած: Այս անունը կու տանք այն յաւիտենական, անասման, կատարեալ և անհասանելի էակին, արարչին ամենայնի, որ կը ինամէ և կը վարէ զամենայն իւր ամենակալ զօրութեամբ և իմաստութեամբ, և է միմիայն արժանի երկրպագութեան: Աստուծոյ բուն յերայեցերէն անունն է Ենճով որ կը նշանակէ Որ եւ: Բայց Հրեայք առ յարգանաց կը զգուշանան բերան առնուլ այս անունը, և ուր որ Սուրբ Գրոց մէջ կը պատահի այս անունը, փոխանակ այնր կ'ըսեն Ազնայի, Տեր. իոկ փոխանակ Ազնայի Ենճովայ, այսինքն՝ Տեր Են-տ, անուան' կ'ըսեն Ազնայի Ելանիմ, որ է Տեր Ա-ր-տ: Այս սովորութիւնը, որ անպաշտական է, շատ հին է, այսինքն գարբով յառաջ քան գրիտառս. բայց բաւական պատճառ չկայ կարծելու թէ այն սովորութիւնը կար Հին Ատաղարանին ներշնչուող հեղինակներուն ժամանակ: Բուն Աստուած նշանակող բառն է Ելանիմ որ յոգանակի է, և այդպէս գործածուած է Աստուծոյ բազմապատիկ կատարելութիւնները նշանակելու համար, կամ, ինչպէս ամեն կը կարծեն, Աստուածութեան մէջ յերրորդութիւնը ցուցնելու համար: Երկր Գ. գլխոյն 14 համարին մէջ կը պատմուի թէ երբ Մովսէս հարցուց Աստուծոյ թէ ինչ էր անունը, Աստուած պատասխանեց. Ես եմ Որ եւ կամ, Եմ ինչ որ եմ: Այս երկու ձեռն ալ կը ցուցնեն թէ Ենճով է և գոյ ի յաւիտենից, և թէ անհաս է բնութեամբ: Որ եւ Ենճով միեւնոյն նշանակութիւնն ունի:

Սուրբ Գրքը Աստուծոյ գոյութիւնը ենթադրելով կ'ըսէ. "Սկիզբէն Աստուած երկինքն ու երկիրը ստեղծեց.", և նոյն իոկ Սուրբ Գրքը ամենէն երևելի ապացոյցն է Աստուծոյ գոյութեան, ինչպէս նաև մեր գրիտառ որ ուսուցիչը մեզի Աստուծոյ բնութիւնն ու կամքը ճանչնելու: Խօսք կը գնէ արարածոց համբ շրթունքը, և ոչ միայն կը յայտնէ զԱս-

ուած անոր գործերուն մէջ, այլև անոր նախախնամութեան եղանակները կը ցուցնէ. կը ցուցնէ նաև անոր փառաւոր յատկութիւնները, անոր օրէնքը և շնորհքը, և զմարդիկ ճշմարիտ և փրկարար հասարակցութեան մէջ կը գնէ անոր հետ: Այլ յայտնէ մեզի զԱստուած իբրև հոգի, միմիայն ի բնէ յաւիտենական էութիւն, անծին, անտահման, կատարեալ, և անփոփոխ ի զօրութեան, յիմաստութեան, ի գիտութեան, յամենուրեքութեան, յարդարութեան, ի սրբութեան, ի ճշմարտութեան, ի բարութեան և յողորմութեան: Ե միմիայն Աստուած, բայց երեքանձնեայ, Հայր, Որդի և Հոգի Սուրբ. և այս զանազանութիւնը Մի Սերիս, անոր ուրիշ յատկութեանց պէս, ի յաւիտենից է: Ինքն է աղբիւր, անր է իշխան ամենայնի, կանխագէտ է ամենայնի և յառաջագոյն կը սահմանէ ամեն բան, և է յաւիտենական գառաւոր և իրաւարար ամենչուն: Ճշմարիտ կրօնից հիմն է ճշմարիտ աստուածածանութեանը, որ է զԱստուած ի վեր քան զամենայն սրիւր և հաւատարմութեամբ հնազանդել անոր: Տես և Յիսուս Քրիստոս, և Սուրբ Հոգի:

Աստուածներ: Աստուած կամ աստուածներ բառը, յերայեցերէն Ելանիմ, շատ անգամ կը գործածուի Սուրբ Գրոց մէջ ցուցնելու համար սակզծեալ անձի մը, զորօրինակ հրեշտակի կամ իշխանի մը, զօրութիւնը, պաշտօնը կամ գերազանցութիւնը, Ել. ԻԲ. 20. Սամ. 22. 8. Ղ. 7. Նոյն բառը կը նշանակէ նաև հեթանոսաց սուս աստուածները: Ասոնք շատ էին թուով, և կը արուէին անոնց այլևայլ անուններ կամ արտգաններ որ կը նշանակէին ունայնութիւն, ստութիւն, այլովքն հանգերձ: Աստուածացեալ իրաց գրիտառներն էին արեգակն, լուսին, և բնական զօրութեանց երևելիները: Իբրև աստուած կը պաշտուէին նաև անհամար անասունք, զարեանեալ մարդիկ, այլևայլ սիր, կարիք և վիճակք մարդկան, և ինչ որ երկիւղ, հեշտութիւն, չարակամութիւն, հրպարաութիւն կամ հաճոյք կը շար-

ժէ: Այժմու Հնգրիներն ևս բիւրաւոր աստուածներ ունին:

Աստուածաշունչ Այսպէս կը կոչուին Հին և Նոր Աստուարանք, կամ, գիրքին բառովը բռնիք, Հին և Նոր Ուխտին գիրքերը, Եւ. Ի. Կ. 7. Մատթ. ԻԶ. 28. Առաջինն, այսինքն Հին Արարանը, գրուած էր մեծու մասամբ Եբրայեցերէն, և նախնի Հրէական եկեղեցւոյն նուիրական գիրքն էր. Դանիէլի և Եզրասոյ քանի մը գլուխները միայն գրուեցան Քաղղէարէն: Նոր Աստուարանը գրեթէ ամբողջ գրուած էր Յունարէն, որ ընդ-հանուր նանչցուած լեզու էր Հրէաստանի և անոր սահմանակից երկիրներուն մէջ ուր նախ քարոզուեցաւ Աւետարանը: Ամբողջ Աստուածաշունչը բոլոր Գրիստոսէից համար կանոն հաւատոյ է, ոչ թէ Նոր Աստուարանը լոկ. Թէպէտ Նոր մասնաւոր յարգ ունի, քանզի կը պարունակէ մեր աստուածային Փրկչին և անոր սուրբ հրամանաց և հաստատութեանց պատմութիւնը: Աստուած ներշնչեալ գիրքեր տալով մարդոց անոնց ընտանի և հասկնալի լեզուաւ, կը ցուցնէ թէ կ'ուզէ որ կարգան զանաւոր մարդիկ, ոչ ուսեալք միայն, այլև ամէն մարդ, իւրաքանչիւր իւր լեզուաւ:

Հին Աստուարանը կը պարունակէ երեսուն և ինը գիրք: Յովսէպոս և եկեղեցւոյ Տին հարք կը յիշեն բաժանում մը քսան և երկու գրոց, համեմատ քսան և երկու նշանագրաց Եբրայեցերէն այբուբանին: Բայց բաւական ապացոյց չունինք կարծելու թէ այս բաժանումը բուն իսկ Հրէից մէջ եղաւ: Հրեայք բոլոր Հին Աստուարանը կը բաժնէին երեք մաս, այսինքն՝ Օրէնք, Մարգարէք և Սուրբ Մատեանք: Օրէնք կոչուած մասը կը պարունակէր Հնգամասեանը, այսինքն Մովսէսի հինգ գիրքերը: Հրեայք բաժնած են ասոնք հաստուած հաստուած, իւրաքանչիւր օրուան վրայ, այնպէս որ հնգամասեանը կը կարգացուի տարին անգամ մը ժողովրդականներուն մէջ: Երկրորդ մասըն, այն և Մարգարէք, կը բաժնուէին երկու, այսինքն՝ նախնի մարգարէք որ էին Յեսուայ, Դասուա-

րաց, Սամուէլի և Թագաւորաց գիրքերը, և յետին մարգարէք, որ էին բուն մարգարէից գիրքերը բաց ի Դանիէլի: Յետին մարգարէք կը բաժնուէին գարնեալ ի մեծ մարգարէս որ են Եսայի, Երեմիա (բաց յՈղբոց) և Եղիկիէլ, և ի փոքր մարգարէս որ են երկուստան կրտսեր մարգարէք: Թէ՛ նախնի և թէ՛ յետին մարգարէներէն հաստուածներ կը կարգացունին ժողովրդանոցս մէջ օրինաց հաստուածներուն հետ, բայց այս ընթերցուածները չեն պարունակիր բոլոր մարգարէութիւնները, և ամէն Հրէական ազանդ տարբեր կարգաւ ընտրած է այն ընթերցուածները: Սուրբ Մատեանք կոչուած մասը կը պարունակէ Հին Աստուարանին մնացեալ գիրքերը, որ են (բառ Մատեան բաժանման) Սաղմոսք, Առաջք, Յոր, Եզրոց Երգ, Հաւթ, Ողբ Երեմիայ, Ժողովոց, Եսթեր, Դանիէլ, Եզրաս, Նէեմիա և Մնացորդք: Հին Աստուարանին այժմու հաւաքման մէջ կու գան նախ պատմական մատեանք, ապա խրատականք կամ վարդապետականք, հուսկ յետոյ մարգարէականք: Հին Աստուարանին գրոց կանոնը հաւաքելու և ամբողջացնելու պատիւը Հրեայք կ'ընծայեն Եզրասոյ, որ այս գործը կատարեց մասնաւոր ազգեցութեամբ կամ ներշնչութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ, և օգնականութեամբ գիտուն և բարեպաշտ Հրէից իւրոյ ժամանակին: Նոր Աստուարանին գրոց իւրաքանչիւրը առին նոյն իսկ Առաքեալք, և իրեկ անոնց ձեռքով ներշնչութեամբ գրուած մատեաններ հետը հետ հաւաքուելով եղան մի հաստոր առանց անկանոն գրոց:

Սուրբ Գրոց գլուխներու և համարներու բաժանումը համեմատութեամբ նորագոյն ժամանակի գործ է, թէպէտ կ'երեւի թէ կար աւելի հին բաժանում մը հաստուածներու: Այժմու գլխոց բաժանումը եղաւ հաւանականապէս ձեռքով Հուկոյ կարգինալի, իրբ յամին 4240: Իսկ Հին Աստուարանին համարներու բաժանումը եղաւ 1450 ին, և ընդունուեցաւ նաև ի Հրէից: Նոր Աստուարանին այժմու համարներու բա-

ժանուճը եղաւ Լատիններէն Վուլկադային մէջ, զորոյ համարներու բաժնուած մէկ ապագրութիւնը հրատարակեց 1551 ին Րոպէրդ Սէէֆանս անձն գիտուն Գաղղայցին: Նոյն անկը փոխեց և ամբողջացուց նաև Հին կտակարանին բաժանումն ի համարս Վուլկադայի ամբողջ ապագրութեան մէջ զոր ի լոյս բնծայեց 1555 ին: Գլուխներու և համարներու այս բաժանումը եղած է մանաւանդ կոչում բնիլը գիւրացնելու համար քան թէ ըստ իմաստին. ուստի և կարգալու ատեն շատ անգամ այն բաժանմանց չի նայուիր ճշմարիտ իմաստն բնութեւնու համար:

Պօզոս առաքեալ առ Տիմոթէոս երկրորդ թղթոյն մէջ կ'ըսէ, "Բայց զերբը Աստուծոյ շունչն է, այսինքն ներշնչութեամբ գրուած: Ներշնչութիւնն էր Աստուծոյ Հոգւոյն միջոցաւ Սուրբ Գրոց մատենագիրներուն մարքն վրայ գործուած գերբնական արդեցութիւնն, որոյ զօրութեամբ յիշեալ մատենագիրը ճշգիւ և անվրէպ իմացուցին Աստուծոյ կամբը: Յիշեալ մատենագիրը մերթ կը գրէին այն բաները զորս արգէն գիտէին, և մերթ մատենագրագետ յերկնուստ կը յայտնուէր անոնց, ինչպէս կը պատահէր յաճախ: Աստուածային արդեցութեան գործն էր մերթ ուղղել և արթնցնել մատենագիրը, և մերթ լոկ հսկել անոր վրայ. նա մանաւանդ յայտնի կը տեսնէր այն գրուածներուն մէջ իւրաքանչիւր մատենագիր մասնաւոր յապկութիւնը, ոճը, մտաւոր կարողութիւնը և ուրիշ պարագաներ. բայց և այնպէս հանդերձ այսպիսի բոլոր Սուրբ գիրքերը յօրինուած են ընդ անսխալ առաջնորդութեամբ Հոգւոյն Արքայ, Բ Տիմ. Գ. 16:

Գրիտոսոս Հին կտակարանին գիրքերը կը յիշէ միշտ իբրև անսխալ և աստուածային, այսինքն՝ իբրև Աստուծոյ իօզըր: Նոր կտակարանին մատենագիրներուն խոստացուեցաւ Հոգին Սուրբ, Մատթ ժ. 19, 20. Յովհ. ժ. 7. 26. ժ. 2. 13. և այս մատենագիրք ևս գրեցին և մարգարեացան արդեցութեամբ Հոգւոյն Արքայ, Ա կարնթ. Բ. 10-13. ժ. 7. 37. Գաղ.

Ա. 12. Բ Պետր. Ա. 21. Գ. 15. Յայտ. Ա. 1, 10-19:

Ասփանգ, Նաբուգոնոսորայ ներքինեաց գլխաւորը, Դանիէլի և անոր մանուկ ընկերներուն վերականգրու, որ իւր անկն վտանգով մասնաւոր ինամբ ցուցուց անոնց, Դան. Ա. 3-18:

Ապրեմաս, մին յորդոց Գոմբոյ, Թոռնորգի Յարեթի, Ծննդ. ժ. 3: Արքանահանս ազգին երկիրը կը յիշուի Երեմ. ԾԱ. 27, Հայոց Միննի և Արարատ գաւառներուն հետ, և հաւանականապէս Սեաւ ծովուն մօտ էր:

Ատաղ, Կուր. Բանանացի մը որոյ կային մէջ Երրայեցիք մեծ սուգ ըրին Յակոբայ վրայ, Ծննդ. Ծ. 10, 41: Տես և Արեւմաքիմ:

Ատալիա, նաւահանգիստ ի Պամփիւլիա, կատարակտն գետին բերանը: Այս քաղքին այցելութիւն ըրին Պօզոս և Բառնարատ երբ կ'երթային Պերգայ յԱլաիոք, Գառթ. ժ. Գ. 24: Կայ սակաւին գիւղ մը հոն նոյն անուամբ, որոյ մօտերը մեծամեծ աւերակներ կան:

Ատարոք կամ Ատարո: Այս անուամբ շատ տեղեր կը յիշուին Սուրբ Գրոց մէջ, մին Յուզայի ցեղին մէջ, Ա Մնաց. Բ. 51, ուրիշ մը կամ երկուք՝ Եփրեմի մէջ, Յես. ժ. 2. 2, 5, 7. ժ. 13. ուրիշ մը կամ երկուք՝ Գադայ երկրին մէջ, Թու. ԼԲ. 3, 34: Բապինսըն գաւառ ասոնց միոյն հետքը Եփրեմի մէջ, բարձր բլրոյ մը վրայ իբր վեց մղոն դէպ աբրահամեան հիւսիս ի ինկեղոյ:

Ատել, ատելի, շատ անգամ կը նշանակէ Սուրբ Գրոց մէջ սիրոյ նուազութիւն, Ծննդ. իթ. 30, 31. Բ Օր. իԱ. 15. Առտի. ժ. Գ. 24. Մաղ. Ա. 2, 3. Ղուկ. ժ. Գ. 26. Հաովմ. Թ. 13: Աստուած արգտր և կատարեալ ատելութիւն ունի մեղաց և մեղաւորաց դէմ, Սաղմ. Ե. 5: Բայց ատելութիւնն ընդհանրապէս չար կիրք է, և ոչ ոք որ կատարեալ չէ ի սէր կրնայ ատել անանց մեղանչելու:

Ար, կը կոչուի նաև Թարբո կամ Թարբաթ Մովսէս, և էր մայրաքաղաքը Մովսէսու, Թու. իԱ. 28. Բ

Օր. Բ. ԵՊ. ԺԵ. 1: Այս քաղքին
 տեղը որ ցարգ Ռարբա կը կոչուի՝
 բլբլ մը վելյ է, իբր հնդկաստան
 մզոն դէպ արեւելք ի Մեռեալ ծովէ,
 և ի հարաւոյ Առնանի, այս վերջնոյն
 և կիր Մովաբու ճամբուն մեջտեղ:

Արարիա, արեւմտեան Ասիոյ մէջ
 երկիր է, ի հարաւոյ և յարեւելք
 Հրէաստանի Հիւսիսէն հարաւ 1,500
 մզոն է, և 1,200 մզոն՝ արեւելքէն

արեւմուտք: Հիւսիսէն սահմանակից
 ունի իրեն Ասորոց երկիրն մէկ մա-
 սը, յարեւելք Պարսից ծոցը և Եփ-
 րատ, հարաւէն՝ Արարիոյ ծովը և
 Պապէլմանաէպի նեղուցը, և յարե-
 մանից՝ Կարմիր ծովը, Եփրատ և
 Պաղեստին: Աշխարհագիրք զԱրա-
 բիա երկք կը բաժնեն, Անապատ Ա-
 բարիա, Ապտաւտ Արարիա և Եր-
 ջանիկ Արարիա:

ՏԵՍԱԲԱՆ ՅԱՐԱԲԱ

Անապատ Արարիա, ընդարձակ
 անապատ է աւազուտ, տեղտեղ
 բլուրներով և արտաներով: Արեւմտ-
 եան կողմն ունի Գազապու լեռնե-
 րը, և արեւելեան կողմը՝ զԵփրատ,
 և կը ձգուի գէպի հարաւ: Այս
 մասին մէջ էր երկիրն իսուրացւոց,
 իամսիլացւոց, կեգարու ժողովրդե-
 ան և պլլոց, որ թափառական
 փեանք կը վարէին, և քաղաք, ասուն
 և ուրիշ որ և իցէ հաստատ բնակու-

թիւն չունէին, այլ էին վրանարնակ:
 Արդի Արարիերէնի մէջ աստք կը
 կոչուին Պետուին: Երբ Պոզու կ'ըսէ
 թէ գնաց Արարիա և գարնաւ Եորէն
 Դամասկոս, կը հասկնայ անտարա-
 կէյս Անապատ Արարիոյ հիւսիսային
 մասը որ Գամասկոսի երկիրն կից է,
 Գազ. Ա. 17:
 Ապտաւտ Արարիա Պաղեստինու
 հարաւային կողմն է, և ունէր մայ-
 բաքաղաք Պետրա: Տես Վ ԵՎ: Արա-

բոյ այս մասին մէջ էին հարուային Եղովնայեցիք, Ամաղեկացիք, Խևացիք, այլովքն հանգերմ: Այս ազգերն հիմա ընդհանուր անուամբ Արարացի կը կոչուին: Այս երկրին մէջ էր կարգէս Բառնէա, Գեթարա, Բերաւ. բէէ, Փառան, Արագ, Հասմնա, Առոթ, Դեզան, այլովքն հանգերմ, նաև Արնա լեռան թերակղզին և Մագիանացոց երկիրը: Արարիոյ այս մասը, թէպէտ փորձազոյն քան զայլն, հարուստ է պատմական դիպօք: Նահապետն Յոր քաջ ծանօթ էր այն երկրին: Ի Քորեք Մովսէս անուա զմորենին զատեալ, և Եղիս լոց «մեղձ» աւ բարակ ձայնր, Այս «մեծ և ահագին անապատին», մէջ Արնա լեռնէն մինչև Խասապետ կրկիրը, Խորայեցիք թափառեցան քառասուն տարի:

Երջանիկ Արարիա աւելի է հարու և յարեւել կոչո է, աւնի սահման յարեւելեց Պարսկական ծոցը, ի հարաւոյ՝ օվկիանոսը որ ի մէջ Ափրիկէի և Հնդկաց, և յարեւմտեց՝ կարմիր ծովը: Երջանիկն Արարիա սահմանակից չըլլալով Հրէից, այնչափ բուստ չի յիշուիր Սուրբ Գրոց մէջ որչափ անաղջին երկու մասերը: Սաբայի թագուհին որ այցելութիւն բրաւ Սողոմոնի, Գ թագ. Ժ. 1, հաւանականապէս Երջանիկ Արարիոյ մէկ մասին կ'իշխէր: Այս երկիրը շատ հարուստ էր, մանաւանդ համեմուք, և հիմա կը կոչուի Հէճագ, Եմէն, այլովքն հանգերմ, և զերջին ժամանակներս երեւելի եղաւ Մէքքէ և Մէտինէ քաղաքներուն պատճառաւ որ Արարիոյ այս մասին մէջ են:

Ըստ բնիկ պատմագրաց երկու Արարացի ցեղ կայ Տոն, այսինքն անոնք որ կը պնդեն թէ կը սերին Արարիոյ նախին բնակիչներէն, ի Յոկատանայ և յայլոց, և անոնք որ գիտմայէլ կը համարին իրենց նախահայր: Հարուային Արարիոյ մէկ մասը բռնած էին ի զազուց Գուշ և անոր որդիքը, այսինքն Քամայ սերունդը որ անցան նաև դիմաց, յԱփրիկէ: Իսկ Արարիոյ միւս մասը բռնած էին Սեմայ որդիքը, մանաւանդ Յեգիսան. եանք, Ծննդ. Ժ. 25, 26: Իմայէլ, Ծննդ. ԻԵ. 13-15, և Աբրամհամ.

զից որդիքն ի Քեաուրայ, Ծննդ. ԻԵ. 2, Եսաւայ և Ղովոայ սերունդին հետ, բռնեցին Արարիոյ այն մասը որ մօտ է Հրէաստանի: Քառասուն զարուց փոփոխութիւններէ ետք անհնար է որոշիլ թէ այժմու անթիւ Արարացի ցեղերէն որը վերոյիշեալ նահապետաց որմէն կը սերի: Այս ցեղերն ունին իրենց աւանդութիւնները և իրենց աւանան յատկութիւնները. բայց և այնպէս, եթէ բոլորը միանգամայն նկատենք, մէկ ժողովուրդ են, ուրիշ բոլոր ազգերէ տարբեր: Սա ընդհանուր բաժանումը միայն կը տեսնուի անոնց մէջ, որ ոմանք քաղաքաբնակ են, ինչպէս Արարիոյ հարուային կողմի բնակիչք, այլք՝ գաշապարնակ, անապատակեաց: Այս վերջինները թափառական են, զբանաբնակ, կը գիտարօտայ համար տեղէ տեղ իր փոռուին, և յաճախ աւազակութիւն կ'ընեն: Իւրաքանչիւր ցեղ կը բաժնուի մասր մասր ջոկերու, որ մէն մի ծեր (շէշ) կամ նահապետ ունի իրեն գլուխ: Այսպէս են Պետուիք:

Հին ատենն Արարացիք կուտղաշա էին և աստեղաց պաշտօն կը մատուցանէին: Հիմա անուամբ Մատմատական են, բայց այն կրօնքին նըմարանքը միայն կայ անոնց զույս: Ուրիշ ազգերէ զատուած ըլլալով, և գրեթէ բոլորովին օտար ազգեցութենէ՝ հաւատարմութեամբ կը պահեն իրենց հին սովորութիւնները, այնպէս որ այս ցեղերը ճանչնալը մեծ լոյս կը սփռէ Սուրբ Գրոց պատմութեան զույս: Այս ցեղերը ապական մաքուր կը պահեն իրենց լեզուն, և որովհետև այն լեզուն շատ մօտ է Երբայեցերէնի, անգին օգնութիւն կը մատուցանէ Հին կրօնագրանին ուսման:

Արագիլ: Երբայեցերէն անունը կը նշանակէ մարդասիրութիւն կամ շնորհք, իսկ յաւնարէն անունը բնական սէր, զման զի ինչպէս կ'ըսուի, մեծ գուժ կը ցուցնէ իր ծնողացը, և երբեք չի թողուր զանոնք, այլ կը կերակրէ և կը խնամէ զանոնք անոնց ծերութեան տակնը: Զարգիս ատենուած են արագիլներ որ իրենց ձագերը կրօնէ ազատելու համար

իրենք ճարակ եղան բոցերու: Ռամկայ մէջ կարծիք է թէ, երբ արագիւր կը շուեն երամայգին, և շուղին առաջնորդը յոգնելով ետ կը մնայ, ուրիշ արագիւրներ ննջուկ կ'ըլլան խոնջելոյն: Արագիւրն ի բնէ զազթող թռչումը ըլլալը, կամ թերեւս անոր բարձր թռիչք կ'ակնարկուի Երեմեայ Ը. 7 համարին մէջ. "Արագիւր անգամ օդին մէջ իր սրջ ժամանակը կը գիտէ:" Մոզեսն անուրբ թռչնոց կարգը կը գտնէ զարագիւր, Ղևա. ԺԱ. 19. Բ Օր. ԺԴ. 18: Սաղմոսերգուն կ'ըսէ. "Արագիւրին բնակարանը մայրերուն վրայ է:" Սաղմ. ՃԴ. 17, Եւրոպայի կիւմայի մէջ արագիւրն ընդհանրապէս իւր բոյնը կը շինէ բարձր աշարակներու կամ աւերակաց վրայ, և կամ տան մը յարկին վրայ. բայց Պաղեստինու մէջ, ուր տուններուն տանիքը հարկ է, բարձր ծառերու վրայ կը շինէ:

Արագիւրն կառուցը և սրունքը երկայն և կարծիք են. կ'ուտէ գաշտ մուկեր, մնգէս, խոնջ, զորս և միջատներ: Փետուրները սպիտակ են, միայն թեւերուն ծայրերը, գլխոյն մէկ մասը և ազդրերը սև են: Թըրսնու համար երեսուն օր կը նստի և չորս ձու միայն կ'ածէ: Արագիւր օգոստոսի մէջ կը զարթնէ հարաւային երկիրներ, և զարնան կը գտնան իրենց տեղը: Եւրոպայի և Ասիայ մէջ հաստարակ ժողովուրդը տեղ տեղ առակաւն կը յարգէ զարագիւրն իբրև նուիրական թռչուն: Արագ, Յուգայի հարաւային ծայրը Քանանացւոց քաղաք էր սրայ բնակիչք ետ մղեցին գիւրայելացիս,

երբ տանք փորձեցին կագէտէն մշունէլ խոտապղեալ երկիրը, Թու. ԻԱ. 1: Այս քաղաքն յետոյ առնուեցաւ, Յես. Ժ. 41. ԺԲ. 14. Դաս. Ա. 16: Բողմուրն գտաւ այս քաղաքն տեղը բլրոյ մը վրայ, Քերթսէն իբր հնդեատասան մզն գեղ ի հարաւ:

Արամ: 1. Սուրբ Նորայ մէջ յիշուած երեք մարգոյ տնուն է, որբւոյ Սեմայ, Կննդ. Ժ. 22, Նաբոլոբայ թռուին, Կննդ. ԻԲ. 21, և Քրիտատոսի նախահարց մէկուն, Հաւթ. Դ. 19. Ա Մնաց. Բ. 10. Մատթ. Ա. 3. Ղուկ. Գ. 33:

2. Գրեթէ համանուն է Ասորիք բառին: Երբայեցիք այսպէս կ'անուանէին այն երկիրը որ հիւսիսային արեւելեան կողմէն սահմանակից էր Պաղեստինու, և կը ձգուէր Տեղբսէն մինչև Միջերկրական ծով, և հիւսիսային կողմէն մինչև Տաւրոսի գոտին: Կոչուած է Արամ, յանուն Արամայ որբւոյ Սեմայ: Այս մեկնութեամբ Արամ կը պարունակէր նաև զՄիջագետս, զոր երբայեցիք կը կոչէին Արամ Նահարայն, այսինքն Արամ Իսլ երկուս գետոյ, Կննդ. ԻԴ. 10, կամ Փատան Արամ, այսինքն գաշտ Արամայ, Կննդ. ԻԵ. 20, Իլւսանցս: Արամայ արեւմտեան մասին մէջ այլևայլ քաղաքներ իրենց անունները տունն իրենց բոլորակը գտնուած երկիրներուն, ինչպէս՝ Դամասկոսի Ասորիք, Բթագ. Ը. 6, Մասքայի Ասորիք, Բատանի մտա, Ա Մնաց. ԺԲ. 6, Գետուր, Յես. ԺԲ. 5. Բ Թագ. ԺԵ. 8, Սուբայի Ասորիք, Բեթրոսի Ասորիք, Բ Թագ. Ժ. 6, 8: Առնցմէ անմիջ հջոր տերութիւններ էին, և ստեղ պատերազմ կ'ընէին իւրայելացւոց հետ: Դաւիթ նուաճեց զանոնք և հարկատու բրաւ, և Սողոմոն պահեց վերին իշխանութիւնն այն տերութեանց վրայ: Յետ Սողոմոնի կորուսին իւրայելացիք իրենց ազգեցուն թիւնն անանց վրայ, բայց Բերթաւմամայ Բ. է. Տես Սիւրբա: Արամակակն լեզուն, որ շատ նման էր Երբայեցիքէնի, փոքր սա փոքր փոխանակեց այս վերջինը, և Հրէաստանի մէջ խոտուած լեզունն էր Քրիտատոսի ժամանակ: Մուսուրի մտա Ասորի

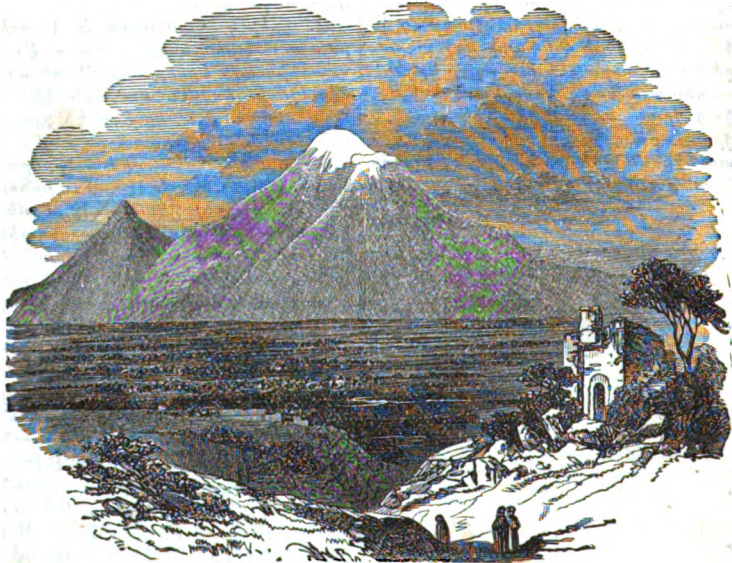
Քրիստոնէայք տակաւին այս լեզուն կը խօսին :

Արաւոճեր, Թերուօթիւնք կամ խեղուօթիւնք որ անյարմար կ'ընէին զմարդիկ ի քահանայութիւն, և զանասունս ի զՏ: Այս Թերուօթիւնները կը յիշուին Ղևտ. ԻԱ. 18-20. ԻԲ. 20-24: Օրէնքին այս պատուէրը կ'անկարկէր մեր գաւառնութեան այն Մեծ Քահանայապետը որ մասայց զանձն Աստուծոյ անբաւտ :

Արարատ, անուն է մի կերբոնական գաւառի, Երասի գետին և

Վանոյ և Ուրմիոյ ծովերուն մէջ-տեղ, Դ Թագ. ԺԹ. 37. Ես. ԼԷ. 38: Երբեմն կը գործածուի փոխանակ համարէն Հայոց, Երեմ. ԵԱ. 27: Տապառն նստաւ Արարատայ լեռներուն վրայ, Կննգ. Ը. 4: 1834ին Ամերիկացի մտնողք Մր. Սիթի և Տուայթ այցելութիւն ընելով այն կողմեր, անցան Արարատայ գաւառէն: Մր. Սիթի լեռները կը իկարագրէ հետեւեալ կերպով.

"Անցանք այն պերճ լեռան մօտ զոր

ԱՐԱՐԱՏ ԼԵՈՒՆ

Հոյք Մասիս կ'անուանեն, իսկ Եւրօպոսքը ընդհանրապէս Արարատ: Աւելի քան քսան օր կը տեսնէինք այն լեռը միշտ, երբ օդը միգապաս չէր: Արարատ ունի երկու ծայր, մին շատ աւելի բարձր է քան զմյւորն, և կից է գօտւոյ մը որ կ'երթայ գէղի հիւսիսային արևմուտք և գէղ արևմուտք, և թէպէտ բարձր է, բայց ոչ այնչափ մինչև ծածկել այն հիանալի գագաթը: Նախնուանէն, այսինքն իբր 100 մղոն հեռու յԱրարատայ գէղ հարաւային արեւելք, ձեռեալ գագաթը կը տեսնուի կոծա-

ձև բարձրացեալ ի վեր Երասիոյ հովտին մէջէն: Կ'ըսուի թէ Արարատայ բարձրութիւնը 16,000 ոտք է: Անոր գագաթը ծածկող մշտնջենաւոր ձիւնը երբեմն մեծ քանակութեամբ բրգելով կ'իջնայ մինչև ստորտան, ահագին ձյուցիւ թռնգացնելով երկիրը ոչինչ ընդհատ յերկրաշարժէ: Մեր այցելութեան տանն աճաղջ լեռը սպիտակացեալ էր ձեռաք: Արգարե ոչ միայն Արարատայ, այլ և աշխարհիս ուրիշ մասերուն մէջ ուր որ չըլնայ, շտեպ լեռ մը որուն աւելի վայելէր

քան Արարատայ Տին և նոր աշխարհի մէջտեղ անց բլլալու պատիւը: Յիշեցի մարդկային ազգը նորէն կենդանացնող սոյն ընտանիքը որ ժամանակաւ դանդուեցաւ այս լեռան գագաթը. և մինչ էի Երասխայ հոգիին մէջ, կը թուէր ինձ թէ այցելութիւն կ'ընէի մարդկային ազգին երկրորդ որրոցին: ”

Արարատ լեռան այցելութիւն ըրաւ 1829 ին Բարրոզ, որ ստեպ փորձեց անոր գագաթը ելլել, և վերջապէս հասաւ մինչև 17,200 ոտք ի վերջ քան ծոգուն երեսը: Արարատ օւնի Տարբայ նշաններ, և 1840 ին անոր մէկ մասը փլաւ սաստիկ երկրաշարժէ: ”

Արբա, մին ի նախնաց Ենակայ, և Տիմիշ Քերբոնի, որ առաջ կը կոչուէր այս անձին անուամբ Արբայի քաղաք, Յեւ. ԺԵ. 13: ”

Արգավը, քաղաք ի մէջ Բասանու և Մանասեի երկրին, Յորդանանու արևեկեան կողմը: Այսպէս կը կոչուէր նաև շրջակայ երկիրը: Եր շատ պաղարբ, և ունէր ժամանակ մը վաթսուն պարսպաւոր քաղաք, զորս առաւ Մանասետն Յայր, և որ կոչուեցան անոր անուամբ Յայրի քաղաքներ, ԲՕ. Գ. 4, 13, 14. Գ. Թագ. Գ. 13: ”

Արդարացնել: Երբ կ'ընէք Աստուած կ'արդարացնէ մեզաւորը, բնել կ'ուզենք թէ Աստուած մեզաւորին հետ կը վարուի իբրև ընդ անմեղի, և կ'ազատէ զանի մեղաց հետեանքէն: “Հուսարեով արդարանալ” խօսքը կը նշանակէ թէ մարդ մը, բարի գործքով յայտնուած ճշմարիտ և կենդանի հաւատով ի Քրիստոս, պիտի ազատի գատապարտութենէն որուն արժանի էր իւր մեղաց համար: Այսինքն թէ անոր մեղքերը պիտի ներուին, ինք պիտի համարուի անմեղ և սուրբ, և իբրև ընդ այնպիսւոյ պիտի վարուի անոր հետ: Այսպէս բաց ի թողութենէ մեղաց և անանց պատժէն, արդարացումը կը շնորհէ մեզաւորին նաև միւսանկամ հաստատուիլ ի շնորհս Աստուծոյ և յաւիտեան վայելիլ զայն: ”

Արարաբանիք հասարակ է Քրիստոս: Բայց և այնպէս հաւատաւը և

ուրիշ որ և իցէ գործ մեր կողմանէ պատճառ չէ արդարանալու: Երբ Աստուած կ'արդարացնէ զմեզ յասենի իւրում, ոչ բոլորովին և ոչ բոս մասին կը նայի մեր գործերուն, այլ միայն քաւութեան և արժանեացն Քրիստոսի: Քրիստոս համարուեցաւ մեզաւոր որպէս զի մենք արգար համարուինք: “Գատապարտութիւն չկայ Քրիստոս Յետուով եղողներուն:”, Ընդ հաւատարն մեր իսկոյն մեր արդարացումը կ'ըլլայ այնպէս կատարեալ ինչպէս կատարեալ է մեր փրկչին անհուն արժանաւորութիւնը, և ոչ թէ այնչափ կատարեալ որչափ կատարեալ է մեր յոյժը, կամ որչափ սուրբ է մեր վարքը: Արանալը կամ տակաւ անձին ի սրբութեան, նոյնպէս արդարանալուն հետ կը սկսի, և պարզ վերջապէս հասնիլ մինչոյն կատարութեան: Բայց և այնպէս հարկ է զանազանութիւն ընել այս երկուքին մէջտեղ, և պէտք է գիտնալ որ, թէև հաւատացելոյն որովութեան պէս կատարեալ ըլլար, չէր կրնար զհաւատացեալն երկնից արժանի ընելու գործին մէջ Քրիստոսի քաւչական արժանեաց հետ մաս ունենալ: ”

Փրկչին ձրի շնորհք ճշմարիտ արգարացումը սուրբ կեանք վարել տալու զօրեզ միջոց է: Երբ մարդ հաւատով կ'արդարանայ, կը ստանայ խաղաղութիւն խղճի, կը բերէ Հոգւոյն գտուղիերն այս կենաց մէջ, վերջապէս կը սրբանայ, կ'արձակուի դատաստանին օրը, և կ'ընդունուի երկնիք, Հուովմ. Գ. 20-31. Գ. Ե. Բ. 1-4. Ժ. 4-10. Գաղ. Բ. 16-21. Եփես. Բ. 4-10: ”

Արդարութիւն: Այն առաքինութիւնն է որ մեր վարմունքը կ'ուղղէ, և կը ստիպէ զմեզ չըսնարարել ուրիշներուն իրաւունքը, այսինքն անձը, ստացուածքը, պատիւը և շահերը: Արդարութիւնը նիւթակեան կամ զրամական գործերու միայն չի վերաբերի, այլ և ուրիշ արեւիցէ յարաբերութեան ընդ մարդկան, և Սուրբ Կրօց մէջ գովեալ վարուց մէկ գլխաւոր առաքինութիւնն է: Ճշմարտապէս արդար մարդէն, ամեն

արգարութիւն լեցնելու համար ուրիշ բան չի պահանջուիր, եթէ ոչ "սիրելի ողորմութիւն և քաղել խնարհութեամբ ընդ Աստուծոյ, թագաւորաց, իշխանաց և դասաւորաց արգարութիւնը պարտի ըլլալ անդիկիւղ և անաչառ, և անոնց բոլոր անոշումները պարտին ըլլալ պնդես" որ երկնաւոր ատեանին առջև ընդունելի դատուին, ԲՕր. Ա. 16-17. Բ թագ. ԻԳ. 3. Բ Մնաց. ԺԹ. 6-10: Գտուել մանուածնք Աստուծոյ յատուկ է, և ամէն երկաւոր ատեան կը փնայ ընդ հոգեւոր "մեծ ճերմակ աթոռին": Արգար դասաստանն է ձայն Աստուծոյ, ուստի և անիրաւ գատաստան մը շատ ատելի է յաշտ Աստուծոյ:

Աստուծոյ արգարութիւնն է այն էական և անհուն յատկութիւնը որ անոր բնութիւնը և ճամբաները կ'ընէ բոլորովին իրաւացի, և զնոյնինքն զԱստուած կ'ընէ օրինակ և պաշտպան իրաւանց ընդ ամենայն տեղերս, ԲՕր. ԼԲ. 4. Սաղմ. 2Թ. 14: Աստուծոյ արգարութիւնը չէր կրնար թողուլ զաշխարհ առանց օրինաց, և չի կրնար օրինաց զէժը չդաշանջել օրինազանցները չլատածելով. և որովհետեւ բոլոր մարդկային ազգը միշտ կ'անցնի զօրինօք, ամէն մարդկային անձ ընդ գատաստարտութեամբ և և պարտի կորսուիլ, եթէ Աստուած չի նայէ անոր ընդունելի փրկանօք միայն որ է Քրիստոսի արիւնքը:

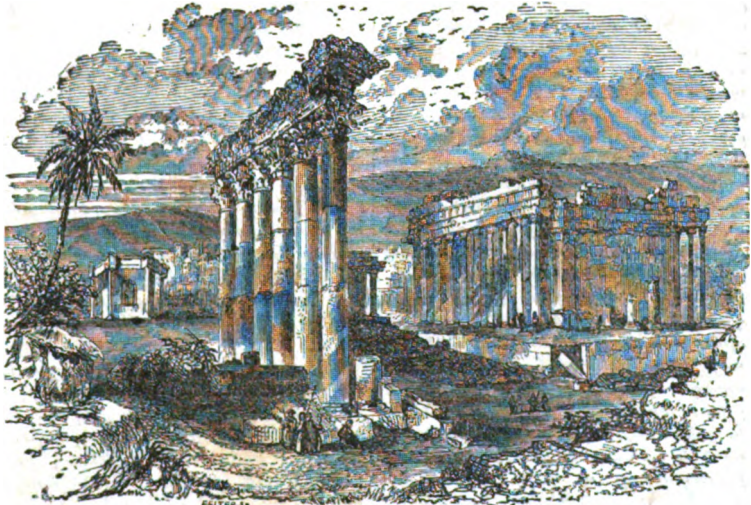
Արգարութիւն մատակարարել կամ ընել չրէից մէջ շատ պարզ կերպով և արագ կ'ըլլար: Ի հնումն իւրաքանչիւր նահապետ կամ գլուխ գերդաստանի գերդաստանին դատաւորն էր, Մննգ. ԼԲ. 24: Յետոյ, առ ի չզոյէ դասաստանական ատենից, գերդաստանին, ցեղին կամ քաղքին մէջ ծերագոյնը բնական իրաւամբ անոր դատաւորներն էին: Անաստարին մէջ Աստուծոյ չրէից համար սահմանեց ի պաշտօնէ դատաւորներ յորոց սմանք տասն ընտանեաց զըպ ունէին իրաւասութիւն, այլէ՛ յիսուն ընտանեաց, սմանք և՛ հարիւր, և սմանք՝ հազար ընտանեաց զըպ: Այս դատաւորը գծուարին խնդիրներու մէջ կը գիտէին Մով-

սէտի որ այնպիսի խնդրոց համար շատ անգամ Աստուծոյ կը հարցնէր, Ել. ԺԲ. 24-26. Ղևո. ԻԳ. 12: Այս դատաւորները թրեւս անոնք էին որ "ժողովրդեան իշխաններ" կը կոչուէին, և էին ընտանեաց և ցեղից գլուխներ որ կը յիշուին յետոյ, Թու. ԻԷ. 3: Քանանու երբրին մէջ իւրաքանչիւր քաղաքի և գիւղի համար տեղական իշխաններ գրուած էին. և ստոնց պատուիրուած էր քահանայից գործակից ըլլալ, և ամէնքը միանգամայն էին ընդ սաստուածոյն տական իշխանութեամբ, այսինքն ընդ կառավարութեամբ ԵՏովայի որ իսրայելի գերագոյն դատաւորն էր, ԲՕր. ԺԶ. 18. ԺԷ. 8-10. ԺԹ. 17. ԻԱ. 4-6: Ասոնց արտաքոյ կարգի նիտները կ'ըլլային քաղքին դուռը, իրեւ հրապարակական և յարմար տեղ, ԲՕր. ԻԱ. 9. ԻԲ. 15. ԻԵ. 7. Հոն կը վաւերացուէին նաեւ պայմանագրերը, Հառթ Գ. 1, 9. Երեմ. ԼԲ. 7-15: Դերբարութեան մարգարէն կը դատէր զիսրայէլ արմաւենեւոյ մը տակ, Դատ. Գ. 5: Սամուէլ մասնաւոր տեղեր որոշած էր ուր կարգուէ կ'իրթար դատ տեսնելու, Ա թագ. Է. 16. Ը. 1, և թագաւորներէն Յովափաատ մասնաւոր կարգադրութիւններ բրու որպէս զի դատերն արգարութեամբ տեսնուէին, Բ Մնաց. ԺԹ: Նոյն իսկ թագաւորը գերագոյն դատաւորներ էին գրեթէ բացարձակ իշխանութեամբ, Ա թագ. ԻԲ. 16. Բ թագ. Գ. 9, 10. Գ թագ. ԻԲ. 26: Սակայն պարտական էին հսկել որ ամէն տեղ արգարութիւն ըլլար, և կ'երեւի թէ անիրաւութիւն կրող ամէն մարդ կրնար դիմել թագաւորաց: Սուրբ Դրոց մէջ յաճախ կը գանդատուի թէ դատաւորը ուղիղ դատաստան չէին տեսներ, կաշառք կ'առնուին և երգմնազանց էին, Ա թագ. Ը. 3. Գ թագ. ԻԱ. 8-14: Ես. Ա. 23. Ժ. 1. ՄԷր. Գ. 11. Է. 3:

Արդու, Երբայեցոց մէջ գործածուած չափ էր: Արգուն չափ էր ընդելիկաց, զորօրինակ՝ գարուց, Հառթ Բ. 17, նաեւ այլեր, Թու. Ե. 15. Դատ. Զ. 49, և էր հաւատարմարի որ հեղանիւթոց չափ էր:

Արեան վրէժխնդիր: Մարգկային կենաց պատուականութիւնը, և մարգասպանը մահուամբ պատժելու արգարութիւնը հիմնել է յայսմ որ մարգ ի պատկեր Աստուծոյ ստեղծաւ, Երնդ. Թ. 6: Այս միայն արգարութիւնը, այլև վրէժխնդրութեան կիրքը շատ անգամ չէր թողուր մարգասպանն տնպատիժ: Արարացւոց մէջ սպանելոյ մը մտազոյն արու ազգականը կը հալածէր սպանողը մինչև որ բանարար կամ գաւաղ կը սպաննէր զանի: Մովսիսական օրէնքը մահապարտին կենաց փոխարէն փրկանք առնուլ յայտնապէս կ'արգելէ, Թու. ԼԵ. 31. բայց ամբաստանեալ անձի մը և անոր գատախապին մէջտեղ միջնորդ կ'ըլլայ,

ամբաստանելոյն ցուցնելով իբրև ապաստանարան Աստուծոյ խորանը և ապաստանի քաղաքները, ուր ամբաստանեալը կրնար ապաստով ըլլալ մինչև որ ապացուցուէր թէ սպանողը կամաւ թէ դիպուածով գործած էր սպանութիւնը, Թես. Ի. 6, 9: Եթէ կամաւ գործած էր, իսկոյն կը մատնուէր դատախապին ի սպանուածին, ԻԱ. 14. Գ Թագ. Բ. 29, 34: Իսկ եթէ դիպուածով եղած էր քանութիւնը, սպանողը կրնար ապաստով չըլլիլ ապաստանի քաղաքին մէջ. բայց եթէ յառաջ քան զմահ քահանայապետին ուրիշ տեղ երթար, արեան վրէժխնդիրը կրնար սպաննել զանի, Թու. ԼԵ. 25-28: Տես և Ապաստանի քաղաքներ:

ԱՆԻՐԱՆԻ Ի ՉԱՒԱՐԻՆ

Արեգ քաղաք այսինքն արեւմտեաց, 1. էր երեսնի քաղաք յԵփրատս, Երփատերէն, Երբայեցերէն և Անգղիերէն թարգմանութեան մէջ կը կոչուի Օն, այսինքն՝ արեւմտեաց, Երնդ. ԻԱ. 45: Իթմանասուր յայտնապէս զՕն կը թարգմանեն շեղիպոլիս, այսինքն Արեգական քաղաք: Երեմիա, ըստ Երբայեցերէն ընազրին, կ'անուանէ ՊԼԹ-Նէմէշ, որ Հայերէն «արեւ. տուն» թարգ-

մանուած է, Երեմ. ԽԳ. 13: Իդէկիէի մէջ, ըստ Երբայեցերէն ընազրին, կոչուած է Աւէն որ է Նոյն իսկ Օն: Ասորացիք կ'անուանեն այս քաղաքը Աւն-Շեմա, այսինքն ազրիւր արեւու: Բոլոր այս անուանք առկէ յառաջ կու գան, որ ի հնուքն Իգրիպտացւոց արեգական մեհնարը հոտ էր: Մեհնարը կործանած էր Սորաբանի ժամանակ որ կը պատմէ թէ անկէ երկու կոթող արգէն տարուած

էին Հռոմէ՛, Հիմա քաղքին տեղը
Գահերէէն զից մղոն Տեառւ է գէպ
ի Տիւսիս արեւելեան Տիւսիսոյ, ուր
կը տեսնուին կարգաւ աւերակներու
մեծամեծ կոյտեր, և կարմիր կրանիդ
քարէ կոթող մը, աւազէն իրր վաթ-
սուն սաք վեր, չորս կողմը մեհնա-
կան գրերով ծածկուած :

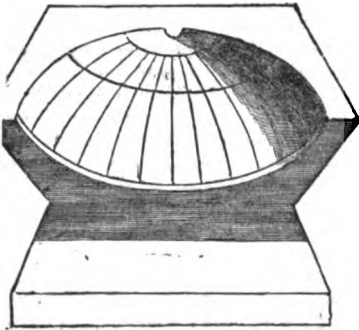
2. Ուրիշ Արեգ քաղաքի ակնար-
կութիւնը կոյ Ամովսայ մէջ, Ա. 5,
“Աւէնի դաշտ, կոչուած, այսինքն՝
արեգական դաշտ: Այս էր խոր Ա-
սորուց Արեգ քաղաքը, որ Տիմա
Պատալէք կը կոչուի: Ասոր շքեղ
աւերակներն ապշեցուցին անցեալ
դարերու մարդիկ, և կը զարմացնեն
տակաւին ու պիտի զարմացնեն տե-
նողները, մինչև որ բարբարոսու-
թիւնը և երկարաբժնիք բոլորովին
ախշեալ են անոր մնացորդները: Այս
քաղքին աւերակներուն մէջ նշանա-
ւոր են երեք մեհնից աւերակները
որոց մեծագոյնն, իւր սրահներով և
սրահազարդ գաւիթներով, կը տա-
րածուի 1,000 սաք արեւելէն արե-
մուտք: Հոյակապ սիւնաշարք գա-
ւիթ մը, 180 սաք երկայն, երկուս-
տան բարձր և շքեղ սիւներով, կը
տանի ընդարձակ զիցանկիւնիւ բակ
մը, և անկէ կ'երթուի ընդարձակ
քառակուսի միջոց մը 440 սաք եր-
կայն և 370 սաք լայն: Այս միջոցին
գիմաքը կան ներքին մեհնանը շքա-
պատող սրահին սիւններ տասն թու-
ով: Ամէն մէկ կողմ կային իննետասն
սիւնք, կամ ընդամէնը յիսուն և
չորս, յորոց վեց միայն կանգուն են,
և եօթը սաք տրամագծով և վաթ-
սուն և երկու սաք բարձր, թող ա-
խաւեղագէտը որ իր չորեքաստան
սաք է: Այս մեհնին գեանայարկը
որը վերայ, երև Տիմոն վերայ, կը
կենար մեհնանը, էր ահագին կա-
մարաձև շէնք մը, որ գետնէն իրր
յիսուն սաք վեր է, և ունի երեք
քար, վաթսուն և երեք սաք երկայն
և երեքաստան սաք բարձր, որ քան
սաք վեր են գետնէն: Հռոմայեցիք
շինած են այս մեհնանը, որ թէ ըն-
դարձակութեան և թէ արուեստի և
ճաշակի փափկութեան կողմանէ գե-
րագոյնց է քան զայլ շինուածս Տիմ
աշխարհին: Թեթևութեան կողմանէ

կ'ըտ Բոպինոն, “նման է Աթենաց-
ւոց շինուածներուն, բայց ընդարձա-
կութեան կողմանէ գեր ի վերայ է
քան զնոսա. ընդարձակ և Տասու-
տուն և թեքացուց շինուածներուն
պէս, բայց նրբութեան և վայելչու-
թեան կողմանէ գանոնք կ'անցնի:”

Արեւտա, առօրին. անուն այլևայլ
թագաւորաց Տիւսիսոյն արեւմտեան
Արարիոյ: Սուր Բորց մէջ յիշուած
է ասոնց մին միայն որ իւր գուտարք
տուաւ Անտիպաս Հերովի կնու-
թեան. բայց Հերովիէս արձակեց
զանի, և Արեւտա պատերազմ ընե-
լով Հերովի գէմ ջնջեց անոր զօրքը:
Այս պատճառաւ Տերեր կայսր Տրա-
ման տուաւ Ասորուց երկրին կուսա-
կային Վիտեղիոս պատերազմիւ Ա-
րարացի Թագաւորին Տես, և բերել
զանի կենդանի կամ մեռեալ ի Հը-
ռոմ: Բայց մինչդեռ Վիտեղիոս
պատերազմի կը պատրաստուէր, լը-
սեց Տերերի մահը յամի Տն. 37, ուստի
և իսկիցն էս կանչեց զօրք, որից պը-
նոնք ձմերանցեցեր, և թողուց եր-
կիրը: Արեւտա տեսնելով Հռոմա-
յեցւոց անճոգութիւնը, ուզեց օ-
գուտ քաղել անկէ, և յարձակելով
տուաւ գլխամուկոս ուր դրաւ կու-
սակալ կամ ազգապետ մը որ յամի
Տն. 39, Հրէից թելադրութեամբ
խորհեցաւ բանտարկել զՊոզոս, Բ
կորնթ. ԺԱ. 32: Տես և Գործ. Թ.
24, 25:

Արեւելք: Երբայեցիք երկնից այլ-
ևայլ կողմերուն վրայ խոտելով, միշտ
իրենց երեսը դէպ արեւելք գարձած
կենթադրէին: Ուստի “առաջ” կամ
“առջև,” կը նշանակէ արեւելք, իսկ
“ետև” կամ “ետին,” կը նշանակէ
արեւմուտք. աջը Տարա էր, և ձա-
խը Տիւսիս: Բաց ի Տասարակ նշա-
նակութենէ արեւելք բառին, Թես.
Գ. 19. Սաղմ. ճԳ. 42, Հրեայք կը
գործածէին յամախ այն բառը ցու-
ցնելու Տամոր ընդարձակ երկիր մը
Պագեստիոն Տիւսիսոյն արեւելեան
և Տարաւային արեւելեան, նաև արե-
ւելեան գին, զորօրինակ Ասորիք,
Արարիս, նաև Բաբելոն, Ասորես-
տան, Հայաստան, այլովքն Տան-
գերձ. նոյնպէս բոլոր երկիրը կասողք
ծովէն մինչև Արարիոյ ծոցը, Եննդ.

Իթ. 1. Թու. ԻԳ. 7. Դաս. 2. 3.
 Է. 12. Ը. 10: Մոգերը որ այցելու-
 թեան եկան մանուկ Փրկչին՝ այն
 երկրն, պտինքն արևելից մէկ մասին,
 մէջ կը բնակէին, և որովհետև արե-
 ւելքի մէջ էին, Փրկչին ասողը տե-
 ասն ոչ իրենց արևելեան կողմը, այլ
 իրուսողէմի կողմը ուր պիտի առաջ-
 նարդէր զանոնք ասողը. Մատթ. Բ.
 1, 2:

ՅԵՆՈՒ ՃԱՄԱՑՈՑ ՆԱՆԱՅ

Արեւու ժամացոյց, գործիք էր
 որ ժամացուցչին հնարուելէն առաջ
 յաճախ կը գործածուէր օրուան ժա-
 մերը ջուցնելու՝ արեգակնոն ստուե-
 րին յառաջ խաղալով: Աբազու
 արևու ժամացոյցը, Գ թագ. Ի. 11.
 Ես. ԼԸ. 1-9, կ'երևի թէ նշանաւոր
 էր շինուածքին կամ մեծութեան
 կողմանէ, և թերևս բերուած էր
 Բաբելոնէ կամ Դամասկոսէ, Գ
 թագ. ԺԶ. 10: Վստահացնելու հա-
 մար զեզեկիա թէ պիտի ստողջա-
 նար իւր հիւանդութենէն՝ ստուերին
 տասն աստիճան ետ դառնալը եղաւ
 ոչ թէ երկրի կենալովը կամ ետ
 դառնալովը, այլ արևուն ճառա-
 գայթեկերուն հրաշիւք բնկանելովը:
 Այս բանը Հրէաստանի մէջ միայն
 յայտնի էր, թէպէտ համբաւը մին-
 չև Բաբելոն հասաւ, Բ Մնաց. ԼԲ. 31:
 Արեք, Ներրոզթի քաղաքներէն
 մին Անտարայ կոչուին մէջ, Եննդ.
 Ժ. 10: Արդի խաղարկու մը այս
 քաղաքին տեղը կը համարի հին ա-
 ւերակաց այն կոյտերը որ հիմա Ի-
 րաք կամ Իրքա կը կոչուին, Եփրա-

տէն քանի մը մղոն դէպ արևելք,
 Բաբելոնի և այն տեղւոյն մէ տեղ
 ուր Եփրատ և Տիգրիս կը միանան:

Արիէլ, — Ինչ Ասորոյ, 1. Եզ-
 րասայ իշխաններէն մին, Եզր. Ը. 16:

2. Այս անունը կը գործածուի, Բ
 թագ. ԻԳ. 20, և Ա Մնաց. ԺԱ.
 22, իւր նկարագիր կամ թերևս ա-
 նուն ազգատոհմի երկուց առեւծա-
 նման Մովարացոց: Ուրիշ մտօք Ե-
 զեկիէլ այս անունը կու տայ Աս-
 տուծոյ սեղանին, Եզեկ. ԻԳ. 15,
 և Եսայի՝ իրուսողէմի, իրեկ վա-
 ուարան ուր ողջակէզք և թշնամիք
 Աստուծոյ միանգամայն պիտի սպա-
 ուէին, Ես. Իթ. 1, 2, 7:

Արիմարթիմ-սօփիմ, Տես Ռամա 2:
 Արիմարթիա, կամ Ռամա, քա-
 ղաք ուստի էր Յզեպօ որոյ նոր գե-
 րեզմանին մէջ գրուեցաւ Յիսուսի
 մարմինը, Մատթ. ԻԷ. 57. Յովհ.
 ԺԹ. 38: Եւսերիոսէ և Յերանիմա-
 սէ կը սորվիւք որ այս քաղաքը մօտ
 էր Լիւզգայի, որ էր քաղաք քանն
 և չորս մղոն իրուսողէմէ դէպ ի հիւ-
 սիսային արևմուտք: Ընդհանրապէս
 կը կարծուի թէ այժմու Բայթեհ
 տեղն էր, որ է քաղաք մերձ ի Լիւզ-
 գա, 3,000 բնակչք, ուր ճամբան
 Եգիպտոսէ Սասրիս՝ կը կտրէ այն
 ճամբան որ է իրուսողէմէ ի Յոպպէ:
 Բայց Արիմարթիայի տեղը պէտք է
 փնտռել մանաւանդ քանի մղոն դէպ
 արևելք Լիւզգայէ, բլուրներէն
 մէջ որ Սարոնի դաշտը քերելով
 կ'անցնին: Մակարայիցոց առաջին
 գիրքը, ԺԱ. 34, կը յիշէ այս քա-
 ղաքը, իրեկ թէ Լիւզգայի հեռ-
 մասն եղած Հրէաստանի, մինչ ա-
 ռաջ երկուքն ալ կը վերադարձնէ
 Սամարիա, և այս կը լուստուորէ
 Ղուկասու խօսքը, զԼ. ԻԳ. 51, որ
 "Հրէից քաղաք, կ'անուանէ Արի-
 մարթիա: Եւ կարծուի թէ Եփրատի
 լերան Ռամա կոչուած քաղաքն էր
 ուր ծնաւ և կը նստէր Սամուէլ:
 Ռամա կը կոչուէր նաև Արիմարթիմ-
 Սօփիմ, Ա թագ. Ա. 4, 19, որ դիւ-
 րաւ փոխուած կ'երևին Արիմարթիա
 անունն: Տես Ռամա:

Արիազ, 1. Թագաւոր Ելլասո-
 ուոյ, դաշնակից Քոռոզազոմորոյ,
 Եննդ. Ժ. Ի. 1:

2. Դահճապետ Նարուզողոնսուրայ, Դան. Բ. 14 :

Արիսպագաս, Արեւի Բււր, Աթեւացւոց Արիսպագացի կոչուած ատենակալաց Տին և պատկասելի ժողովին տեղն էր, Գործ. ԺԷ. 19-34 : Այս ժողովին անդամներն էին լաւարարչ և ծանրակեաց աւագ մարդիկ, որ իրենց իմաստուն և արդար գծիտներուն համար հաշակուած էին Յունաստանի սահմաններէն դուրս : Ասոնց թիւը և իշխանութիւնը միշտ

մօրթնակ չէր : Արիսպագոսի ատենանիւր նիստերը գիշերը կ'ընէր : Այս ատենին իրաւասութեանը վերաբերեալ գործքերն էին մարդասպանութիւն, ամբարշտութիւն և անասականութիւն : Ամէն տեսակ մոլութիւն, ծուլութիւնն անգամ, կը պատժէր այն ատենը, կը վարձատրէր ստաքինները և կ'օգնէր անոնց, ուշադիր էր մանաւանդ աստուածոց դէմ հայճոյութեանց, և սրբազան խորհրդոց կատարման : Ուստի և Պօղոսը դատար հաւանականապէս այս ատենին առջեւ ելլելու էր, քանզի Պօղոս կը ջանար կործանել կուպաշտութեան բոլոր գրութիւնը, և փոխանակ այնք հաստատել Քրիստոնէութիւնը : Գործոց Առաքելոց պատմութեան նայելով ամբողջին կամ ժողովրդեան կողմէն էր այն շարժումը : Իմաստասէր և հետաքրքիր Աթենացիք լսելով ամէն օր հրատարակներուն մէջ Պօղոսի քահաղութիւնը, հանդալտութեամբ և

ճշդիւ իմանալու համար անոր վարդապետութիւնը, օր մը տարին զանի մօտակայ բլուրը : Արիսպագոսին քարէ նստարանները բաց օդի մէջ էին. գաւթին մէջ կը կենային Եպիկուրեանք, Ստոյիկեանք, և ուրիշ անդանդներէ փիլիսոփայք. ասոնց բուրրտիքն էր քաղաքը լի կուպաշտներով և անոնց մեհեաններով : Սակաւ ինչ զէպ արեւելք էր Ակրոպոլիսի բարձրաւանդակը, որը տափարակ գագաթան վրայ աւելի շատ և հարուստ կուպաշտական շէնքեր կային, քան նոյնչափ բնդարձակութիւն ունեցող ուրիշ որեւիցէ տեղ մը երկրիս վրայ : Այս ակումբին մէջ Պօղոս խօսեցաւ կուպաշտութեան մեղաց և յիմարութեան վրայ այնպիսի համարձակութեամբ և զօրութեամբ, որ անոնցմէ ոչ ոք կրցաւ հերքել անոր խօսքը, ոմանք նաև բնդանեցան Քրիստոնէութիւնը :

Արիստարքոս, Բււրէ Էււան, Բնիկ Թեսաղոնիկեցի և հաւատարիմ գործակից Պօղոսի, Գործ. Ի. 4. ԻԷ. 2. Փիլեմ. 24 : Սպանուելու ժամանակի մէջ գտնուեցաւ երբ Եփեսոսի արծաթագործները խռովութիւն հանեցին, Գործ. ԺԹ. 29, բայց պրծելով շարունակեց իր գործակցութիւնը Պօղոսի հետ, և անոր բանտակից եղաւ Հռոմմ, Կոզ. Գ. 10 :

Արիսոք, Ազգաց Արիսոթ, քաղաք էր Քանանացւոց երկրին հիւսիսային կողմը, Ախարայի մայրաքաղաքը, Դատ. Գ. 2, 43, 46 : Թոմարսն միսրոնար այս քաղաքին աւերակը կը համարի հիմա Հարութիւն կոչուած տեղը : Արարելէն Հարութիւն Երբայեցւոց Հարոյնթ (Արիսոթ) բառն է : Այս տեղը բլրոյ մը վրայ է որ կը նայի Կիսսոնի հեղեղասին նեղ անցքին վրայ որ է Եստրելոնի և Աբբի դաշտերուն մէջտեղ : Արիւն : Կը կարծուէր թէ բոլոր շնաւորաց կենդանութիւնը մասնաւորապէս անոնց արեւին էր, որ Աստուծոյ մատուցուած զոհերուն սքրբազան և էակամ մասն էր, Երբ. Թ. 22 : Կրօնական նպատակաւ կը սրկուէր սեղանին և շորհաց աթոռին վրայ, “քանզի հոգիին համար

քառաթիւն ընողը արիւնն է,՝ Ղ. և ա. Ժ. Ե.՝ այսինքն՝ մեղաւորին կենացը համար գոհին կեանքը: Ուստի շատ անգամ կ'անարկէ Աստուծոյ Գառնին արիւնը որ "մեզ ամէն մեղքէ կը սրէ է," Եփես. Ա. 7. Ա. 8. Բոլ. 5. Ա. 7: Աստի էր սր աստիկ տրգելուած էր շրէից ուտել արիւն, կամ որեւիցէ կերակուր որոյ մէջ արիւն կար: Այս արգելքը նորագուեցաւ Գործ. ԺԵ. 29: Ասոր ճիշդ հակառակ էր հեթանոսաց սովորութիւնը շնչաւորաց և նոյն իսկ սմարոց արիւնը խմելու, կամ հում միս ուտելու հանդերձ արեամբ, երբեմն նաև ողջ անասնոյն մսէն կտրելով, Ա. Թագ. ԺԿ. 32. Սաղմ. ԺԶ. 4. Ե. զեկ. 19. 25:

Արիւն բառը, բաց ի սովորական նշանակութենէն, շատ անգամ կ'առնուի նաև փոխանակ սպանութեան, Բ. Թագ. Գ. 28. Մատթ. ԻԷ. 25: Գարձեալ կը նշանակէ ազգականութիւն կամ խնամութիւն: "Մարմին և արիւն," կը գործածուին նաև ցուցրիւնը համար հոգեւոր բնութեան, և փառաւորեալ մարմնոյ հակառակը, Մատթ. ԺԶ. 17. Ա. կորնթ. ԺԵ. 50, և չար սգինքը, Եփես. Զ. 12: "Արեան և արեան մեջտեղ" գրաս, Բ. Օր. ԺԷ. 8, կը նշանակէր պնդութի գրաս մը որոյ զճառն կտրեալ էր մարդու մը կեանքը:

Արծաթ, պատուական մետաղներէն մին է որ ամէն ազգի մէջ առաւել քան զայլ մետաղս յաճախ կը գործածուի դրամի համար: Սուրբ Գրոց մէջ կը յիշուի նախ Արրահամու պատմութեան մէջ, Եննչ. ԺԳ. 2. Ի. 16. ԻԳ. 16, և գործածուեցաւ նախ վկայութեան խորանին, Ել. ԻԶ. 19, 32, և ապա տաճարին շինութեան առեներ, Ա. Միտց. ԻԹ. 4: Երբ իրբև առաւտուրի միջնորդ կը գործածուէր, Երրայեցիք կշռելով կու տային զայն, և ոչ իրբև կրուած գրամ: Նոր կտակարանին ժամանակ կային գահեկաններ: Տես և Միկզ և Ստակ:

Արծիւ, Գոր. 19. 27-30, յափշտակիչ թռչուն մեծ և հզոր, ուստի և կը կոչուի թագաւոր թռչնոց: Բնագետք արծուոյ շատ տե-

սակներ կը յիշեն, և Թերեա Սուրբ Գրոց մէջ այս անունն արծուոյ քանի մը տեսակներուն համար գործածուած է: Արեւելեան արծուոյ ազնուագոյն տեսակը զոր Մր. Պրուս "սկիզբն արծուի," կ'անուանէ, է ութ ոտք և չորս մաս մէկ թեւն

միւս թեւը, և նազուց ծայրէն մինչև կտուցին ծայրը. երբ կը մեռնի, չորս ոտք և եօթը մաս է: Բայր ծանօթ թռչնոց մէջ արծուին ոչ միայն քան զամեն բարձրագոյն է, Առակ. ԻԿ. 5. Երեմ. ԻԹ. 16. Արդ. 4, այլ և արագածուիչ: Արծուոյն այս յատկութիւնները շատ անգամ կ'անկարկուին Սուրբ Գրոց մէջ, Բ. Թագ. Ա. 23. Յոր. Թ. 26. Աղբ. Գ. 19: Խրայելացուք անհնազանդութեան տաներ անոնց սպանացուած չարեաց մէջ մարգարէն կ'անուանէ զմին հետեւեալ խօսքերով. "Տէրը քու վրայ հեռուէն՝ երկրիս ծայրէն արծուի թռչելուն պէս մէկ ազգ մը պիտի բերէ, Բ. Օր. ԻԲ. 19: Նարուզող սնտորայ զալուստն ևս Երուսաղեմի վրայ նոյն բառերով գուշակուած է. "Այս անիւր ամպերու պէս պիտի ելլէ, և անոր կտորերը մըրկի պէս՝ անոր ձիերը արագընթաց են," Երեմ. Գ. 13: Տես նաև Երեմ. ԻԲ. 40. ԻԹ. 22. Ովս. Ի. 4: Այս թռչունն էր ազգային նշան Պարսից և Հռովմայեցոց գործնործի վրայ, և նշակէր որ է հիմա Միացեալ նահանգաց զրամներուն վրայ: Արտուի թէ արծուին շատ երկայն կ'ապրի, և ուրիշ յափշտակիչ

Թաշնոց պէս իր փեռուրները կը թափէ գարնան սկիզբը, յետ որչա անոր ծերութիւնը մանկութեան կերպարանը կ'առնու: Չայս կ'ակնարկէ Դաւիթ, երբ շորհակայութեամբ յիշելով Եհովայի շորհքները կ'ըսէ, «Ար կը լեցնէ քու ծերութիւնդ բարութիւնով, ու քու մանկութիւնդ արծուին պէս կը նորոգուի», Սաղմ. ք. 5: Տես և Ես. 31: Արծուոյն խնամով ջանաւ իր ձագերը թռչելու կրթել: գեղեցիկ օրինակ է Աստուծոյ նախախնամական խնամոցն Իսրայելի

վրայ, Եւ. ԺԹ. 4. Բ Օր. ԼԲ. 41, 42: Արծուին նշանաւոր է իր սուր տեսութեան և հաստաութեանը համար: Արծուոյն միան ուրիշ յափշտակէ թաշնոց մին պէս պիղծ էր Հրէից, և ոչ որ երբեք կ'ուտէր զայն, ըստ ի զի պուտածի հարկաւորութեան: Արծակման բաղք: Կին արձակել թոյլ տուեալ էր ըստ Մովսիսական օրինաց այլևայլ պատճառներու համար, Բ Օր. ԻԿ. 1-4. ըստ քրիստոս կին արձակել ի դիպուածի շնութեան միայն օրինաւոր համարեցաւ:

Արծակուելու նոխազ, Երբայեցիբէն: Ազազել, բաւ մը որ քաւութեան մեծ օրուան արարողութեանց հետ կը գործածուէր, Դեռ. ԺՁ. 8, 10, 26, որչա ծագման և նշանակութեան վրայ շատ տարբեր կարծիք կան: Ստուգագոյն և լուսագոյն մեկնութիւնն այս է. նշն ինչն նախազն իրրև նշան կամ օրինակ կը տանէր Աստուծոյ ժողովրդեան մեղքն Աստուծոյ ներկայութենէն հետու, Սաղմ. ք. 12: Տես և Վաւուրիւն: Արմագեղոն, Մեդիտայի վտար, Յայտ. ԺՁ. 16: Մեգիդոյի քաղաք էր կարմեղոս լեռան ստորոր մեծ գաշտի մը մէջ, և շատ պատերազմ-

ներու տեսարան եղած էր: Այս է պատճառ որ յիշեալ տեղը Յայտնութեան վերադրեալ համարին մէջ կը յիշուի, որպէս թէ հոն պիտի ժողովէր Աստուծո իր բոլոր թշնամիներն ի սաստակունքն: Արմաւենի, Եւ. ԺԵ. 27: Այս ծառը Երբայեցիբէն գտաւր կը կոչուի, վասն զի ուզորդ և ուզարերձ բուն և ստտեր ունի, յոյր սակս մանաւանդ նշանաւոր է քան զայլ ծառս. երբեմն մինչև հարիւր տարբարձրութեան կը հասնի: Տես Թագմոր: Արմաւենին է մին ի գեղեցիկագոյն ծառոց բուսական աշխարհէն: Բու-

նին կեղևը շիտակ չէ, այլ ունի ուսպոյնը որ կը գիւրացնեն ծառին գազաթը ելլել պտուղը քաղելու, Երգ. Ի. 7, 8: Այս ուսպոյնները հին տերեւներու տեղեր են. քանզի կոճղը ուրիշ ծառերուն կոճղին պէս պինդ չէ, այլ մ.ջը լի է ծառին հիւթովը զոր կը պատէ կեղևը: Կեղևը զրծուտարարիկ է, ի մասազուծեան տակուն թելերէ հիւտուած, յետոյ, երբ ծառը կը մեծնայ, կարծրանալով ի փայտ կը փոխուի: Կեղևին կից են տերեւները որ ի սկզբան կանգուն են, բայց երբ պատեանէն դուրս կ'ելլեն և կը մեծնան, կը տարածուին ամէն գի, և երբ հին տերեւները կը չարան ծառին բունը երթալով կ'երկնայ, Արմաւենին միշտ գէպ երկինք գիմոզ կանաչագեղ պիտոզ յարմար օրինակ է շնորհաց մէջ ամառ Տոգույ, Ասաղմ. ՂԲ. 12: Երբ ծառը պտուղ տալու չափը կը հասնի, տերեւները կ'ըլլան վեցէն մինչև ութ սաք երկայն, և լայնալով կը տարածուին: Այս տերեւները կը զործածուին տուներուն ամախըր ծածկելու և ուրիշ այսպիսի նպատակներու: Պտուղը, որ արմաւ կը կոչուի, կ'անի տերեւներուն տակ սղկոյլ սղկոյլ, որոց ծանրութիւնը երբեմն աւելի է քան հինգ քաշ, և շատ քաղցր և համեղ է պտուղը: Երկրորդ Օրինաց մէջ, Գ. 1. Գ. 3, Երկրորդ կը կոչուի «արմաւենեաց քաղաք», Արդարև այն քաղաքին մաս կը գրա-

նուին շատ արմաւենիներ. բայց այս ծառն հիմա շատ քիչ է Պաղեստինու մէջ: Արմաւենեայ ստեր և տերեւներ օգին մէջ շարժել կամ գետինը տարածել սովորութիւն էր Յունաց խաղերուն և պատերազմի մէջ յաղթողաց ի պատիւ: Արմաւենեայ ստեր ծամրուն զրոյ տարածուեցան նաև, երբ Սինի Թագաւորն իր յաղթական մուտքի բրուտուաղէմ, Յովհ. ԺԲ. 12, 13. նոյն պատիւը պիտի ցուցուի անոր նաև երբ իր ժողովուրդին հետ աւելի մեծ փառք մտնէ երկինքը, Յայտ. Ի. 9: Արեք, աւերակեր: 1. Հին քաղաք էր Աւնանի հիւսիսային զին, Թուրանի ցեղին հարաւային սահմանին զոյ, Բ Օր. Բ. 36. Կ. 18. Յես. ԺԳ. 9: Ամոզհացաց երկրին մէջ էր, Յես. ԺԲ. 2, բայց յետ ժամանակաց ինկած կը թուի Մովսարացաց ձեռքը, Երեմ. ԽԸ. 19: Տես և Աւնան: 2. Քաղաք էր Գաղայ երկրին մէջ, հաւանականապէս Բապագաթ Ամնի տարեկեան կողմ, Յես. ԺԳ. 25, և թերևս Յարուկի մաս, Բ Թագ. ԻԳ. 5: Կը յիշուի Դատաւարաց ԳԼ. ԺԱ. 33: 3. Քաղաք էր Յուդայի ուր Դաւիթ ընծաներ զրկեց, Ա Թագ. 1. 28. Ա Մնաց. ԺԱ. 41: Քաղկեդոն այս քաղաքին հետքը գառա Քերրոնէն իրր վեշտասան մղոն գէպ ի հարաւային տրեմուտը: Արուազ, քաղաք էր Փիւնիկեաց, Ազատ գետին բերանը փոքր պատուած կղզւոյ մը զոյ, Տրիպոլիտէն քան և երկու մղոն գէպ ի հիւսիս: Հիմա կը կոչուի Բուտա, և աներակ է: Արուազացաց ձեռքն էր նաև քով ծովագերբը: Աոնք Քանանացի էին, Մինգ. Ժ. 18. Ա Մնաց. Ա. 16, և իրև նաւաւոր կը յիշուին, Երգիկ. ԻԻ. 8, 11: Արուկեցիք, ազգաւ Քանանացի, Արդանացաց ճիւղէն, կը բնակէին Արքա կուտած քաղաքը, Լիւանանու հիւսիսային տրեմուտն ստորուտը, Մինգ. Ժ. 17. Ա Մնաց. Ա. 15: Պուրջհարա և սյւք գտան Արքայի աւերակները Տրիպոլիտէն իր չարեատասան մղոն գէպ հիւսիսային տրեւելք:

Արուսա, բարձր-բիւն, Սիւբեմի մօտ գիւղ էր ուր կը բնակէր Արի-մելէք, Դաս. Թ. 41:

ԱՍՈՐԻՈՑ ԵՐԿՐԻՆ ԱՐՁԸ

Արզ: Հին կտակարանին շատ տե- գերէն կը տեսնուի որ արջք սօփ- րական էին Պաղեստինու մէջ, Ա Թագ. ԺԷ. 34, 36, 37. Բ Թագ: ԺԷ. 8. Դ Թագ. Բ. 24: Ասորուց երկրին արջեր կը բնակէին հասարակ սե ար- ջու, և կը գտնուէին Լիբանանու ան- ձաւներուն մէջ: Խոմոս և վայրագ բարուցը վրայ արջը կը յաւելու նաև մեծ զօրութիւն, հանձնու և ծառե- րու վրայ ելլելու յարմարութիւն: Առաջ եղած է արջուն անագորու- նութիւնը, միատաւանդ անոնց դէմ որ անոր ձագերուն կը Քիսան:

Արջ կը կոչուի նաև համաստե- ղութիւն մը, ուր Կէ: «Արջին զաւ- կընեբը, կը նշանակէ անտարակոյս անոր մօտ գտնուող աստղերը, Յոր- Թ. 9, և ԼԸ. 32:

Արտաշես, Կէ Բ-Կասր, Պարսից Թագաւորներուն շատերուն անունը կամ արիւղոսն է: 1. Այս անունը արուած է Երզրանոյ Դ. 7-24 հա- մարներուն մէջ Շմերք մագի, որ յա- փշտակեց աթոռը յետ մահուան կամբիւսեայ 522 ին նախ քան զԳր., պնդելով թէ կիւրոսի որդին Շմերք էր թոր կամբիւս սպանել տուած էր: Այս Թագաւորին անունն էր որ Հաե- ում և այլք զբարտաթիւններով դադարեցնել տուին երկրորդ տան- րին շինութիւնը: Շմերք սպանուե- ջաւ ութ ամիս Թագաւորելէն ետքը, և յաջորդեց Դարիւհ Վշտասպեայ:

2. Այս անուամբ Եգրասա է: ԳԼԼ- Խոյն մէջ յիշուած Թագաւորն էր հաւանականապէս Քալքեդոնի որդին և յաջորդն Արտաշէս երկայնարա- ղուկ, որ Թագաւորեց 464 ին և մե- աւա 425 ին նախ քան զԳր., երե- սուն և ինը տարի մեղմով Թագաւ- րորելէն ետքը: Ասոր Թագաւորու- թեան եօթներորդ տարին, Եգրաս երկրորդ անգամ բազմութիւն մը բե- րաւ Երուսաղէմ գերեալ Հրեաներէն: Նոյն երկ. յարազուկն Արտաշէսի քսաներորդ տարին Նէմիա իրևե կուսակալ զրիուեցաւ Երուսաղէմ, Նէմ. Բ. 1. Ե. 14, ևն:

Արտեսնա, ինչպէս կ'երեւի, հա- ւատարիմ պաշտանեայ էր, զործա- կից Պօզոսի, Տիտ. Գ. 12, որ ար- ժանի գասեց զանի Տիտոսի տեղը բռնելու ի կրեակէ, մինչ Տիտոս Պօ- զոսի հետ Նիկապոլիս պիտի անցունէր ձմեռը:

Արտեսնա, երեւի շատուած էր Յուձայ, անոնց երկուստան մեծ աստուածներէն մէն: Արտեսնա ե- կինքը լուսին էր, երկրի վրայ Ան- Տիտ, իսկ դժոխաց մէջ Հեկատէ: Երնդական կանայք իրենց օգնու- թեան կը կանչէին զԱրտեսնա: Ընդ- հանրապէս կը նկարուէր գլխուն վրայ մահակաւ, աղեղ ի ձեռքին և սրտորդի հանդերձով, քանզի կը համարուէր անասունաց և սրտորդութեան պաշտ- պան: Արտեսնայ համար կ'ըսուէր թէ դուստր էր Արամազդայ ի Լա- տանայ, և երկուորեակ քոյր Ապօզո- նի: Իրևե Հեկատէ կը համարուէր արիւնահեղ և անազորոյն: Իրևե աստուածուհի սրտորդութեան և ան- տառաց՝ կը համարուէր զգաստ, բայց հպարտ և սխալալ: Իրևե քն- կերացեալ ընդ լուսնի՝ կը նկատուէր փոփոխամտիտ և վաւաշտո: Եփեսոսի Արտեսնան էր Ասորուց Աստարաը, և կ'երեւի թէ անպարկեշտ արարու- նեօք կը պաշտուէր, Գործ. ԺԹ. 19: Եր պատմուի թէ անոր պատկերը (արձանը) երկինքէն վար նետուած էր Արամազդէն, և կը կարծուի թէ փայտի կոնդ էր դէպ ի վար քաղ- ուած, քրան կոնդ իրանով որ շատ ասիկը ունէր և գլխոյն վրայ փոքրիկ

աշտարակ մը, իւրաքանչիւր ձեռքը գերանի մը վրայ: Արտեմեայ այս պատկերը շատ հին էր, և շատ մեծարդ:

Աստուածուհւոյն մեհեանը փառք և պարծանք էր Եփեսոսի: Էր 425 ոտք երկայն, և 220 ոտք լայն, և ունէր 427 սիւն սպիտակ մարմարեանէ, իւրաքանչիւրը 60 ոտք բարձր: Ունէր մեծաբանձ հարստութիւն: Դիմուած էր 220 տարուան մէջ, և էր աշխարհի եօթն հրաշակերտաց մին: Այն տարին որ Աղէքսանդր մեծ ծնաւ, 356 ին նախ քան զՔր.: Երոտորտոս անուն անն այլեք այս մեհեանը իւր անունն անմահացնելու համար, բայց մեհեանն յետոյ շինուեցաւ աւելի մեծ փառաւորութեամբ: Արծաթէ մեհեանները զոր Դեմետրիոս և այլք կը շինէին, համանականապէս Արտեմայ բուն մեհեանին նմանութիւնն էին առ անին գործածուելու համար, և կը վաճառուէին ճանապարհորդներու և այցելուներու: Եփեսոսի հին գրածներուն վրայ Արտեմայ մեհեանին և պատկերին նմանութիւնները կան առ յունարէն վերագրող «Եփեսացւոց», Գործ. ԺԹ. 28, 34, 35:

Արցունք: Բարակ սպակիէ կամ հասարակ խեցիէ փղբրիկ սափորներ, որ կը պարունակէին յուղարկաւորութեան տանն լացողներուն արտասուքը կը գրուէին մեռելոց գերեզմաններուն մէջ Հռովմ և Պաղատին, և շատ կը գտնուին հին շիրիմներու մէջ: Այս սովորութիւնը կը բացատրէ Սաղմ. ԽՁ. 8, որ կը ցուցնէ թէ Աստուած միշտ կը իյնէ իր ժողովրդեան տրտմութիւնը: Ըստ Յայտ. Է. 17, Աստուած կը սրբէ ամէն արտասուք անոնց աչքերէն, այսինքն կը մտնցնէ անոնց յաւիտեան իրեց կրօնիները:

Արփաք, Ասորոց քաղաք էր, կը յիշուի Եմաթի հետ, Գ. Թագ. ԺԼ. 34. ԺԹ. Ես. Ժ. 9. ԼՁ. 19, և Դամասկոսի հետ, Երեմ. ԽԹ. 23: Տեղը ծանօթ չէ:

Արփաքառազ, մին յորդւոց Մեմայ ջրհեղեղէն երկու տարի ետքը, Եմնդ. Ժ. 22. ԺԱ. 10: Յետ Արփաքառազոյ եղան երկատասան ազգք մինչև Ար-

բահամ, բայց ինք, Արփաքառազ, ապրեցաւ մինչև Արբահամու Քանանացւոց երկիրը հաստատուելէն և զՂովոս չորս Թագաւորաց ձեռքէն ազատելէն ետքը: Մեռաւ յամի ստեղծման աշխարհի 2096, ի հասակի չորս հարիւր երեսուն և ութ ամաց:

Արքիզայտ, Մեծին Հերովդի որդիներէն մին, անոր Սամարացի կրօնոյ մէն, Մաղթակէ: Իւր եղբորը Անտիպասայ հետ կրթուեցաւ Հռովմ, և Տորբ մահուանէն ետքը Թագաւորաց Հրէաստանի, Եղովի և Սամարիոյ (բաց ի Գազա, Գազարա և Հիպպոն քաղաքներէն) սպառնալով երբեքտապտ անուամբ, արժ. Բ. 22: Այս համարէն կը հասկցուի թէ Արքիզայտ Տորբ պէս անգութ և բռնաւոր էր, և պատմութիւնը կը ցուցնէ թէ իր տասը տարի իւր իշխանութիւնը վարելէն ետքը, ամբաստանուեցաւ կայսեր քով իւր անգթութիւններուն համար, և սպարուեցաւ Վիլնա առ Հոսդանոսի ի Գաղիա, ուր և մեռաւ:

Արքիզայտ. կողմունուի Պոզուէ իր «գիւտարակեց», Փիլիմ. 2, և կը իրատուի զուշանալ իւր պաշտօնին ի կորոսս, և կատարել լայն, կող. Գ. 17:

Աւազան: Էր մեծ բարձրանալ տանն պղնձէ որ շինուեցաւ Երբայցի կանանց հայելիներէն, և գրուեցաւ վկայութեան իտրանին դրանք և ողջակիզաց սեղանոյն մէջուղ: Այս տանին մէջ ջուր կը գրուէր պաշտօն մատուցանող քահանայից լուսնյամն համար, ԵԼ. Լ. 18-21. ԼԸ. 8. Խ. 7, 30-32:

Աղոմնի տաճարին համար, բաց ի պղնձէ ծովէն (սետ Մով) ի պէտտ քահանայից, շինուեցան նաև տանն աւազանը զոհերը մաքրելու համար, Բ Մնաց. Գ. 6: Իւրաքանչիւր աւազան կ'առնէր իր 900 քաշ ջուր, և կը կենար մեծ ճարտարութեամբ շինուած գեղեցիկ պատուանդանի մէջ վրայ, Գ. Թագ. Է. 27-39: Այս աւազանները կը կենային քահանայից գաւթին մէջ, տաճարին գիմնքը, հինգը մէկ կողմը և հինգը միւս կողմը: Տե՛ս Տաճար:

Աւանդութիւն, կող. Բ. 8. Տե՛ս.

Ա. 14: Կը նշանակէ վարդապետութիւն, կարծիք կամ սովորութիւն որ Սուրբ Գրոց մէջ չի գտնուիր, այլ բերանացի եկած է ազգէ յազգ ներշնչեալ կամ ըսած անձէ մը, Նահապետաց ժամանակ յարգի էին աւանդութիւնք և պարտաւորիչ, սուտի է պահուցեան: Բայց յետոյ փութանակ աւանդութեանց եկան Աստուծոյ կամաց յայտնութիւններ որ ստեպ կրկնուեցան և աւելի ընդարձակ են քան զաւանդութիւնս: Այս յայտնութիւնները կը պարունակէ Սուրբ Գիրքը որ մի միայն կատարեալ և բաւական կանոն է հաստատոյ և վարդի: Այս գիրքին հետ բաղդատուելու են բոլոր աւանդութիւնք, ինչպէս նաև Գրիտոստէ առաջ, նոյն իսկ Եսայեայ ժամանակ, կ'ըլլային, Ես. Բ. 20, քանզի աւանդութիւնք ամենեկին յարգ չունին երբ կը հակառակին Սուրբ Գրոց, կամ բան կը յաւելլուն անոր վրայ և կամ բան կը պակեցնեն անկէ, Յայտ. ԻԲ. 19: Հրեայք ունէին շատ անգիր աւանդութիւններ որոց համար կ'ըսէին թէ տրուած էին Մովսէսի Ածնա լեւոր, և Մովսէս յայտնեց զանոնք Յեռուայ, և անկէ անցան զատաւորաց, և անոնցմէ՝ մարգարէից: Իրենց պատերազմներէն ետքը Հաովմայեցուց հետ առ Ագրիանոսիւ և Սեբրոսիւ, Հրեայք տեսնելով թէ որ քան զոր կը ցրուէին երկրիս այլեայլ կողմերը, խորհեցան ի գրի աւանդել իրենց աւանդութիւնները զանոնք պահելու համար: Ուտի Բարի Յուգա, որ սուրբ կոչուած է, գրեց Միշնա կոչուած գիրքը որ քան Հրէից իրբև երկրորդ օրինակից է, և հրեական աւանդութեանց հրեայից ժողովածոյն է, գրուած 190-220 յետ Գրիտոստի: Այս գիրքին վրայ յետոյ աւելցան երկու մեկնութիւնք, որոց մին կը կոչուի կամարա Երուսաղեմի իրբ 370 ին, և միւրը՝ կամարա Բաբելոնի յամին 500: Աստեցմէ և Միշնայէն բազկացեալ են Երուսաղեմի և Բաբելոնի Գալմուտները: Այս հատարուոր գիրքը վայրապար տասնապիւղ է կը կարգան Հրեայ վարդապետ և աստուածաբանք: Այսպիսի առասպելական յե-

մարութեանց հետեւողները խտրել կը մեզապրէ մեր Տէրը, և կը յանդիմանէ զՀրեայս ըսելով թէ քան Աստուծոյ օրէնքը վեր կը գտակին իրենց ծերերուն աւանդութիւններ, և թէ սնապառն կերպով կը կատարէին ունայն պատուէրներ, մինչ իրենց կարևորագոյն պարտիքը զանց կ'ընէին, Մատթ. ԺԵ. 1-20. Մարկ. Է. 1-13:

Բ ԹԵՆ. Գ. 6, «աւանդութիւն» կը նշանակէ ներշնչեալ հրահանգներ անոնց բերնէն որ Աստուծմէ ընդունած էին այն հրահանգները, և արտօնութիւն ունէին հաղորդել զանոնք յանուն Աստուծոյ: Այս առաքելական հրահանգաց հետեւի պարտական էին անոնք միայն որ իրբև ներշնչեալ հրաման կ'ընդունէին զանոնք ուղղակի առաքելութիւնէն: Եթէ այնպիսի աւանդութիւններէն ոմոնք մեզի հասած ըլլային, զանոնք համաձայն գտնելու էինք Աստուծոյ խօսքին, որպէս զի ընդունէինք, քանզի մարգարէութիւն և հրաշք դազարած են:

ԱԼԵՅԻ զԱՅՈՒ, էր քաղաք իոր Ասորուց, կը կոչուէր Հեղիւպոլիս (Արեգական քաղաք), և հիմա կը կոչուի Պասալպէ, Ամոգ. Ա. 5: Տես Արեգ քաղաք:

ԱԼԵՍՏԱՐԵԱՆ, կը նշանակէ աւետիք կամ բարի լուր: Այն յայտնութիւնք և տնտեսութիւնն է զոր Աստուած ծանայց յանցաւոր մարդուն մեր Փրկչին Յիսուս Գրիտոստոսի ձեռքով: Սուրբ Գիրքը կ'ըսուանէ Ալետարանը «Արջայութեան աւետարան», Մատթ. ԻԲ. 14, «Աստուծոյ շնորհաց աւետարան», Գործ. Ի. 24, «Գրիտոստի», և «խաղաղութեան աւետարան», Հաովմ. 146. Ժ. 15: Կը կոչուի նաև «փառաւոր», և «յաւերանական», աւետարան կամ աւետիք, Ա Տիմ. Ա. 11. Յայտ. ԺԴ. 6, և արքայաւ աշխուսագոյն տիտղոսներու արժանի է Ալետարանը: Հլատարակուեցաւ կենոք և վարդապետութեամբք, մահուամբ, յարութեամբ և համբարձմամբ Տեսաւ մերոյ:

Ալետարան կը կոչուին նաև գիրքերը որոնց մէջ պատմուած է Գրիս-

տասի վարքը, հրաշքները, մահը, յարութիւնը և վարդապետութիւնը, վասն զի ասոնք լաւագոյն լուրերն են որ կրնային երբէք տրուիլ մարդկային ազգին: Չորս կանոնական կամ վաւերական աւետարան ունինք, որ են Մատթէի, Մարկոսի, Ղուկասու և Յովհաննու աւետարանները: Ասոնք ոչ միայն ընդհանուր ընդունուած են, այլև շատ կանուխ ընդունուած են իբրև վաւերական պատմութիւնք աւետարանի, և աւանդարանք վարդապետութեանց և գործոց Քրիստոսի: Ոչ միայն Քրիստոնէութեան բարեկամք, այլև թըշնամիք ասոնցն վայտութիւն կը բերէին: Թէ՛ անոնք որ ւարձաւած են Քրիստոնէութեան գեմ, և թէ՛ անոնք որ պաշտպանած են զայն, ասոնց հաւասար ուրիշ վաւերական աւետարան ճանցած չեն, թէպէտ կային ուրիշ գրուածներ իբրև պատմութիւնք վարուց և գործոց Քրիստոսի: Այս անհարազատ աւետարաններէն անմիջ գեա կան, և կը պարունակեն ոչ սակաւ մտքութիւններ և աւաստեցնական պատմութիւններ, բայց անոնց կարեւորութիւնն անուղղակի միայն է:

Ոմանք կը կարծեն թէ աւետարանիչք օրինակեցին իրարմէ կամ հնագոյն և ընդարձակագոյն աւետարանէ մը: Մարկոս թէ՛ Մատթէի աւետարանն իւր աչքին առջև ունեւնալով գրած ըլլայ իրենը, և թէ՛ աւանջ սոյնք, նոյնպէս Ղուկոս թէ՛ Մատթէի և Մարկոսի աւետարաններն ունենալով իւր առջևը գրած ըլլայ իրենը և թէ աւանջ սոյնց, գիտեմք որ անոնք “Սուրբ Հագիէն շարժուած խօսեցան, և մինչ կը պատմէին Քրիստոսի գործքերը և խօսքերը զորս տեսած էին և գիտէին իբրև ճշմարիտ, անտարակոյս աննկող գրուածներէ և ընթանացի աւանդուած տեղեկութիւններէ զորս գիտէին թէ վաւերական և ճշմարիտ էին, և աշակերտաց մէջ ծանցուած: Աւետարանիչք չեն գրեր նաև ծիշգժամանակին և տեղւոյն կարգաւ:

Մատթէի Աւետարանը: Թէ երբ գրուեցաւ այս աւետարանը շատ անտոյգ է: Սակայն հնագոյն վկա-

յութեանց բարբ կը հաստատեն թէ այս աւետարանը բան զմիւս երեքն առաջ հրատարակուեցաւ: Ոմանք կը կարծեն թէ գրուեցաւ 38 ին: Շատ վէճեր եղան թէ այս աւետարանը բուն Եբրայեցիներէ գրուեցաւ թէ Յունարէն: Հին մատուցբաց միտքան վկայութիւնն ի նպաստ Եբրայեցիներէնն է, այսինչն թէ գրուեցաւ Պաղեստինու յեզուաւ և ի պէտս Եբրայեցի Քրիստոնէից: Բայց, միւս կողմանէ, այս վկայութեան ճշգրտութեան և ստուգութեանը վրայ տարակոյս կայ: Մատթէի աւետարանին յունարէնի խորհուածք ըլլալուն վրայ պատմական տեղեկութիւն անկնկին չկայ, և այժմու (Մատթէի) յունարէն աւետարանը շատ նշաններ ունի թէ ընագոր է: Եյս կարծիքը կը հաստատուի նաև արագրին սճէն որ համտակայն է սոյն գարուն յեզուին, և սա պարագայէն ևս որ Յունարէն յեզուն այն տառն Պաղեստինու մէջ տիրող յեզուն էր: Վերջինեւ կրկու կարծիչն ալ պաշտպանողները երեւելի մարդիկ են: Այլք որ այս աւետարանը նախ Եբրայեցիներէ գրուած կը համարեն կը կարծեն թէ նոյն իսկ Տիգրիսակը յետոյ գարձուց զայն յունարէնի: Մատթէս կը գրէ իբրև “արգարե իսրայելացի, իբրև աւանջ նենգութեան գարձող Հրեայ մը որ իր եղբայրներուն կը սորվցնէ: Յաճախ կոչուեմք կ’ընէ Հին կրտսկարանէն, Երցունէն Քրիկին իբրև կատարուեալ յուսոյն իսրայելի, իբրև խոտացեալ Մեսիա, Թագաւոր արքայութեանն Ասուածոյ:

Մարկոսի Աւետարանը: Հին մատենագիրք միտքան կը վկայեն թէ Մարկոս, որ առաջեւ չէր, գրեց աւետարանն ընդ ազգեցութեամբ և առաջնորդութեամբ առ սքեղոյն Պետրոսի: Նոյն աւանդութիւնը, թէպէտ ոչ պնդուած միտքան և յայտնի, կը համարէ այս աւետարանը գրուած ի Հուսով, և հրատարակուած յետ մահուն Պետրոսի և Պողոսի: Մարկոս գրեց նախ Տիգրիսուսաց համար, ինչպէս Հրէից սովորութիւններն ըստեղ մեկնելուն կը տեսուի: Երցունէ գրիտոսն իբրև Մարգարէ Ասուածոյ, հզոր արգեամբ և բանիւ:

Մարկոս ճշմարիտ պատմիչ է ասե-
տարանի, կը յիշէ գործք մանուսանդ
քան խօսք, համառօտ, պարզ և
հաստու սծով, երբեմն նաև դէպքերը
մանր նկարագրելով:

Ղուկասու Աւետարանը: Կ'ըսուի
թէ Ղուկաս գրեց իւր աւետարանն
ընդ առաջնորդութեամբ Պողոսի,
որոյ բնիկ էր անոր ծանապարհոր-
դութեանց շատերուն մէջ: Անոր ըն-
դարձակ տեսութիւնը և ընդհանրա-
կան ոգին կը նմանին հեթանոսաց
մեծ առաքելոյն տեսութեան և ող-
ւոյն: Անոր աւետարանը կ'ընծայեցնէ
գրգրիտտու իրբև գիծած Բարեկամ
մեղաւորաց, իրև Փրկիչ աշխարհի:
Կ'երևի թէ այս աւետարանը գրուե-
ցաւ նախ Թէոփիլոսի համար որ էր
աղնուական ամ Եջն կամ Հաովմա-
յեցի, և կը կարծուի գրուած յամի
Տեառն 63:

Յովհաննու Աւետարանը: Բոլոր
հին մատենագիրք վերջին կը համա-
րին այս աւետարանը: Ոմանք կը
դնեն անոր հրատարակումը Կերուաս
կայսեր առաջին տարին, այսինքն
յամի Տն. 96, կամ վաթսուն և
եօթը ասրի յետ մահուան Փրկչին,
և մինչ Յովհաննէս էր աւելի քան
սւթսուն ամաց: Յովհաննու աւե-
տարանը կը յայտնէ գրգրիտտոս իրբև
աստուածային և աստուածուստ
կարգեալ Փրկիչ, Որդի Աստուծոյ
յայտնեալ մարմնով: Յովհաննու ա-
ւետարանն հօգևոր մանուսանդ քան
պատմական աւետարան է. կը թո-
զու շատ բանից զորս միւս աւետա-
րանիչք պատմած են, և աւելի քան
միւսները կը պարունակէ հօգւոյն
մէջ Գրիտտոսով նոր կենաց, Գրի-
տոսի հետ միութեան, վերասին
ծննդեան, յարութեան և Հոգւոյն
Արդ գործին վերաբերեալ բաներ:
"Յիսուսի սիրելի աշակերտի" ոգին
կը արբէ այս պատուական աւետա-
րանին մէջ: Մասնաւոր յարմարու-
թիւն ունի հերքելու այի ժամանա-
կին գնոատիկեան հերեսիկոսութիւն-
ները, բայց յարմար է միանգամայն
կրթութեւ Գրիտտոսի եկեղեցին ազգաց
յազգոս:

Աւետարանի, այն որ աւետիտ
կու տայ բանիւ կամ գրով: Ի սկզբ-

բան կային աւետարանիչներ կամ
բարոզիչներ որ, առանց կապուած
ըլլալու եկեղեցւոյ մը հետ, կը բա-
րոզէին ուր որ կ'առաջնորդուէին
Հոգւով Արոյով, նշուէն են բարո-
զիչներէն ամանք մեր օրովը, Եփես-
ոյ. 4: Այսպիսի էր Փիլիպոս, Գործ. ԻԱ. 8: Նաև Տիմոթէոս կը
խրատուի "աւետարանի գործ գոր-
ծել," Բ Տիմ. Գ. 5: Աւետարանիչ
կը կոչուին ընդհանրապէս Մատթե-
ոս, Մարկոս, Ղուկաս և Յովհան-
ն:ս, զանո զի անանք գրեցին չորս
աւետարանները որ յաւիտենական
փրկութեան զուարթ լուրերը կը բե-
րեն մարդոց:

Աւերմուճքին պղծութիւնը, զոր
կը յիշէ մեր Տէրը, Մատթ. ԻԲ.
15. Մարկ. ԺԳ. 14, և մարգարեա-
ցաւ թէ պիտի տեսնուէր Իրուսա-
ղէմ վերջին պաշարման ատենը Հը-
ռովմայեցիներէն առ Տիտոսիւ, հա-
ւանականապէս կը նշանակէ Հռով-
մայեցւոց զօրք որոնք գրօշնրուն
վրայ կային անոնց աստուածներուն
և կայսերաց պատկերները, և պաշ-
տուեցան ասանարիի սահմանին մէջ,
երբ ստճարը և քաղաքը միանգա-
մայն անցան Հռովմայեցւոց ձեռքը,
Ղուկ. ԻԱ. 20: Տես և Զեմք:
Աւովզ, էր Բենիամինի ցեղէն և
ազատեց զԻսրայէլ Մովարացիներէն
նախ սպաննելով անոնց թագաւորը
Եզգոն, և ապա զօրք ժողովելով և
յաղթելով անոր բանակին: Աւովզ-

գատեց զԻտրայէլ պատուով շատ ասորիներ, Դատ. Գ. 12-31. Գ. 1:

Աւրա՛ն, իջե՛կ. ԻԻ. 46, էր ի սկզբան փոքր նահանգ ի հարաւոյ Դատմակոսի ե յարեւելից Տիբերիոյ ծովուն, բայց յետոյ ընդարձակեցաւ գեղ ի հարաւ ե արեւելք, ե Հռովմայեցեաց ժամանակը կրուեցաւ Աւրանիտիս: Հիմն կը պարունակէ հին Տրաքոնիտիս, Հաւրան, Իտուրէա ե Բատանէայի մասը: Պուրքհարտ շատ մանր կը նկարագրէ զԱւրան: Ետա քաղաքներու աւերակներ յոյն արձանագրութիւններով կը գտնուին ջիբ աստ անդ այն անհարթ երկրին վրայ:

Ափարաքարացիք, Եզր. Գ. 9. Ե. 6: Այսպէս կոչուած է Ասորեստանի թագաւորին հպատակ ժողովուրդներէն մին որ զբնակեցաւ Սամարիս: Ափերացիք ևս, Իզր. Գ. 9, բոտ Լուծերի Պարսիկ էին:

Ափեկ, զբնակչ. 1. Լիբանանու մէջ քաղաք էր զոր տալ սրշուեցաւ Ասորայ ցեղին, Յես Ժ. Գ. 4. ԺԹ. 30, բայց չնուածուեցաւ երբէք, Դատ. Ա. 31: Այս քաղաքին տեղը կը գտնուի գեւ Լիբանան լեռք, և կը կոչուի Ափկա:

2. Իր քաղաք Իսաբարայ ցեղին, Յեզրայէլի հովտին մէջ, և կը յիշուի Փղշտացեաց հետ պատերազմներուն մէջ, Ա թագ. Գ. 1. ԻԹ. 4:

3. Իր քաղաք հինգ մղոն գեղ աւրեւելք Գալիլիայի ծովէն: Այս քաղաքին պարիսպն ինկաւ քսան ե եթն հազար Ասորաց զրաւ ա. Բենագազաւ, ասոր յաղթուելէն ետքը Իսրայելացիներէն, Գ թագ. Ի. 26-34:

Ափեր, էր Մադիանու որդիներէն մին, Եննգ. ԻԵ. 4:

Աքաթ, 1. էր վեցերորդ թագաւոր Իսրայելի, որ յաջորդեց իւր հօրը 918 ին նախ քան գԳբ. և քսան ե երկու տարի թագաւորեց: Անոր կիներ էր Տիւրոսի Եթրապ թագաւորին գեղարքը Յեզարէլ, փառասէր և մոլի կուսպաշար կին մը, որոյ ազգեցութեամբ Բահաղու և Աստարովթի պաշտօնը մուծուեցաւ Իսրայելի մէջ: Աքաթ Սամարիոյ մէջ մահան շինեց Բահաղու, և կանգնեց պատկեր Բահաղու և Աստարով-

թայ: Կուսպաշտութիւնը և անորենութիւնը սակաւի կերպով բազմացաւ այս թագաւորին օրով, և "Աքաթա իր բրած գործերովք իրմէ առաջ եղող Իսրայելի բոլոր թագաւորներէն աւելի Իսրայելի Տէր Աստուածը բարկացուց," Մինչ Աքաթա այրպէս ապառամ էր Աստուծոյ դէմ, Աստուած այցելութիւն բբաւ այն երկրին երեքամեայ երաշտութեամբ և սովով. և ապա կարմեղոս լեւր յանգիւնեց կուսպաշտութիւնը երկիւրէն հրով և Բահաղի չորս հարիւր և յիսուն մարգարէներուն սպանմամբ: Իբր վեց տարի ետքը Ասորաց թագաւորը Բենագաթ շատ զօրով արշաւեց Իսրայելի վրայ, բայց չարաչար յաղթուեցաւ, և աւելի չարաչար յաջորդ տարին, երբ Աքաթա գերի բռնեց զանի, բայց յետ սակաւ միջոյ արձակեց, և այնպէս բարկացուց զԱստուած: Եւստիանանութեան ազգաբարութեան և շնորհաց հակառակ, Աքաթա տեղեց մեղաց մէջ, և ի վառմանի, զՆարովթ սպանելէն ետքը, անոր չարութիւնը և գարշելի կուսպաշտութիւնն այն աստիճան հասաւ մինչև զրկեց Աստուծոյ զԵղիա ծանուցանել Աստուծոյ պատուհասը որ պիտի գար Աքաթաու և անոր տանը վրայ: Բայց այս պատուհասն բոտ մասին յամեց Աքաթաու խնարհելուն համար: Քիչ ետքը Յուզայի թագաւորին Յովսափատու հետ գացած ըլլալով առնուլ Բամովթ-Գաղատթ Ասորիներէն, և հակառակ հրամանին Աստուծոյ կուսի մէջ մտնելով սպանուեցաւ, և շուները լղեցին անոր արիւնը Սամարիոյ աւազանին քով, Գ թագ. ԺԶ. 29 մինչև ԻԲ. 40:

2. Իր սուտ մարգարէ որ խարեց Իսրայելացիներն ի Բաբելոն, և որոյ համար մարգարեացաւ Երեմիա, Եբ. ԻԹ. 21, 22:

Աքաթ, չորս քաղաքներէն մին զոր Սենաարայ գաշտին մէջ շինեց Ներովթ, Ասորեստանի պետութեան հիմնադիրը, Եննգ. Ժ. 40: Ճանապարհորդք կը կարծեն թէ այս քաղաքն այն աւերակներուն աւեղն էր որ կան Պաղատատէն վեցէն մինչև ինը

մզնն Տեառ գէպ արեմնւար : Հոն կոյ Ներրոգիթայ ըլլոր անուէն շէնք մը աղիւսակերտ , 400 սոք շրջապատով և 125 սոք բարձր , աւերակներու հազակուտի մը վրայ : Բայց Բաւրիւնքն հնազեալը կը կարծէ թէ Աբազդ այժմու Նիֆֆէր կոչուած անդի էր , հարաւային Բարբրլնի ճախրիններուն մէջ :

Աբազ , որդի էր Յովթամայ և երկստատաններոգ Յուգայի թագաւորաց մէջ : Աբազ քառնամայ ելլաւ զաճը և թագաւորեց զնշտատան ամ , Դ թագ . ԺՁ . 1 , 2 , 20 , 738 ին նախ քան զԲր . : Աբազ նշանաւոր եղաւ իր կապալաշտութեանը և ըզնչմարտն Աստուած անարգելուն համար : Ետայեայ մարգարէութեանց շատերն սւղղուած են առ Աբազ , Ես . Է : Աբազ իր զաւկները կրակէ անցուց ի պատիւ կուսց , Ասորոց աստուածները եմյո՛ Նրուսաղէմ , տաճարը յարմարցուց ըստ օրինակի Ասորոց մեհեաններուն , նաև զսցեց զայն բոլորովն : Այսպէս զրկուելով Եճովայի օգնութենէն քանի մը անգամ յազթուեցաւ Խորայիի փակէթագաւորէն և Ասորոց Բասին թագաւորէն : Երօմայեցիք ապրտամբեցան և փղշտացիք ստեպ կ'արշաւէին Յուգայի երկիրը : Իր այս ձախողութիւններուն մէջ Աբազ և ասանի Տեաւացաւ Աստուծմէ , և ինչորեց Ասորեստանի թագաւորին փուղայ օգնութիւնը : Այս անիմտա զործով հարկատու եղաւ փուղայ և անոր յաջորդին թագազոթփաղատարայ : Աբազ յետին կարօտութեան մէջ ինկաւ Ասորեստանցուց բարեկամութիւնը շահելու համար . բայց կապալաշտութեան մէջ խօտանալով մեռաւ իրև ամբարխոս ի հասակի երեսուն և վեց ամաց , և զրկուեցաւ իր հարց գերեզմանը թաղուելէ , Բ Մնաց . ԻԸ :

Աբայիա Նոր կտակարանին մէջ կը գործածուի փոխանակ բորթ Յունաստանի , Մակեդոնիայ հարաւային կողմը , բովանդակելով Պեղոպսեոս կամ Մորեա , և կորնթոսի ծոցէն գէպ ի հիւսիս քանի մը երկիրներ , Գործ . ԺԸ . 12 . ԺԹ . 21 . Ի կորնթ . ԺԱ . 10 : Բայց բուն Աբայիա էր

զաւառ Յունաստանի , մայրաքաղաքն էր կորնթոս , և կը պարունակէր Պեղոպսեոսի հիւսիսային արեմտեան մասը : Տես և Յունաստան :

Աքար , Քարմնայ որդին , որ անհնազանդ գանուելով Տէրոջ աստուիկ հրամանին , Երեքով իղովալ , այսինքն կորստեան մատուած աւարէն քանի մը բան գողցաւ : Այս բանն անէ՞ք և պարտութիւն բերաւ Խորայիի վրայ : Վիճակաւ հասկցուեցաւ թէ յանցաւոր էր Աքար , և Երեքովի հիւսիսային կողմը Աբազդայ ձորին մէջ քարկծուեցաւ իւր բնասանօրը , Բ . Ձ . 18 . Է . 1-26 . Ա Մնաց . Բ . 7 :

Աքեգիր , էր քաղաք Ասորայ ցեղին , բայց Հրեայք չիրցան մերժել անկէ Քանանացիները , Դատ . Ա . 31 : Յետոյ կոչուեցաւ Յոյներէն Իգրիպպա , և հիմա կը կոչուի Չիպ : Քաղաքը ծովեզերեայ էր , Աբրէն իր տարը մզն գէպ ի հիւսիս :

Աքիա , 1 . որդի էր Աքիտարայ և քահանայապետ ի թագաւորութեանն Սաւուղայ , Ա թագ . ԺԴ . 3 : Հաւանականապէս էր եղբայր իր յաջորդին Աքիմելեայ զոր Սաւուղ սպանել աւաւա , Ա թագ . ԻԲ . 9 :

2 . Էր մարգարէ և պատմիչ Սողոմոնի և Յերորովամայ ժամանակներուն , Գ թագ . ԺԱ . 29 . Բ Մնաց . Թ . 29 : Կը կարծուի թէ այն անձն էր որ յանուէ Աստուծոյ խօսեցաւ Սողոմոնի , երբ Սողոմոն կը շինէր տաճարը , Գ թագ . Ձ . 11 , և զարձեալ էրը Սողոմոն ինկաւ մեղքի մէջ , Գ թագ . ԺԱ . 11 : Այս Աքիա ծանրց Յերորովամայ Խորայիի տարը ցեղերուն Յուգայէ բաժնուիլը , և Յերորովամայ տան հաստատուիլը , բայց յետոյ մարգարէացաւ նաև անոր կործանումը , Գ թագ . ԺԴ . 1-14 :

Աքիկամ : Յովտիա զրկեց այս անձն առ Ողզա , կին մարգարէ , երբ օրինաց զիրը գտնուեցաւ տաճարին մէջ , Դ թագ . ԻԲ . 12 : Աքիկամ յետոյ մտերիմ բարեկամ եղաւ Երեմիա մարգարէին , Երեմ . ԻՁ . 24 . Լ թ . 14 :

Աքիմաա , որդի և յաջորդ Սագովկայ , եղաւ քահանայապետ առ

Սողոմոնիւ : Առ Դաւթիւ, Աբիմա-
 ա իմացուց Դաւթի Արիսողոմայ և
 անոր ապաստանակիցներուն խոր-
 հուրքը, Բ Թագ. ԺԷ. 15-21, Սոյն
 Աբիմաստ տուաւ Դաւթի նաև Ա-
 րիսողոմայ պարտութեան և մահ-
 սուան յուր, Բ Թագ. ԺԸ :

Աբիմելք, որդի Աբիտովբայ և
 եղբայր Աբեայ, որուն յաջորդեց
 քահանայապետութեան մէջ : Ոմանք
 կը կարծեն սակայն թէ երկուքը մի-
 կնշյան անձի անուններ են : Աբիմե-
 լքի քահանայապետութեան ատենը
 տապանակը Նոր կոչուած քաղաքն
 էր, ուր կը բնակէր Աբիմելք շատ
 քահանաներով : Հաս ընդունեցաւ Ա-
 բիմելք գլուխիթ, երբ այս գրգռեք
 կը փախչէր Սաուզէն : Աբիմելք
 տուաւ Դաւթի առաջաւորութեան
 Տացերէն և Գողիաթու սուրբ : Երբ
 Եղոմայեցին Գողիկ պատմեց այս
 բանը Սաուզայ, Սաուզ մատնու-
 թիւն համարեցաւ Աբիմելքայ օգ-
 նութիւնը, և յիշեալ կռապայտ և
 անզգած օտարկանին ձեռք սպա-
 նիլ տուաւ զԱբիմելք և ուրիշ
 ութսուն և հինգ հօգի ԵՏոմայի մար-
 գարներէն, Ա Թագ. ԻԲ, յան-
 ցանք մը որ միայն բուսական էր կոր-
 սեցնել տալ Սաուզայ իւր Թա-
 գաւորութիւնը և Աստուծոյ բարե-
 կամութիւնը :

Աբիմամ, 1. էր գուսար Աբի-
 մասայ և կին Սաուզայ, Ա Թագ.
 ԺԴ. 50 :

2. Էր կին Յեզրայելացի զոր իրեն
 կին բաւ Դաւիթ, և որմէ ծնաւ
 Ամնն : Ամաղեկացիք զերի բռնեցին
 զԱբիմամ և ի կնկզակ, Ա Թագ.
 Լ. 5, բայց Դաւիթ ազատեց զանի
 և բերաւ Քերրոն, Բ Թագ. Բ. 2.
 Գ. 2 :

Աբիով, որդի Արինագարայ որդ
 տունն էր Աստուծոյ տապանակը :
 Երբ տապանակը հանուեցաւ Արի-
 նագարայ տունէն յրաւաղէմ տար-
 ունելու համար, Աբիով կ'երթար տա-
 պանակին առջևէն, ուստի և ազա-
 տեցաւ իր եղբորը Ոզայի արկածէն,
 Բ Թագ. Զ. 3-7 :

Աբիս, անմաքուր անասուններէն
 մին, Ղ Էս. ԺԲ. 29 : Աբիս այլեպլ
 տեսակներ կան Պաղեստին և մօտե-

րը, բայց վերջիշեալ համարին մէջ
 աբիս կը նշանակէ Թերես հասարակ
 իլուրդ :

Աբիտովբ, 1. Թաւն Հեղեայ և
 որդի փեննէզի որուն յաջորդեց Ա-
 բիտովբ քահանայապետութեան մէջ
 Հեղեայ մահուանէն ետքը, քանզի
 հայրը փեննէզէ ապանուած էր պա-
 տերազմի մէջ նախ քան զԲր. 1141,
 Ա Թագ. Դ. 11 :

2. Որդի Ամարայի և հայր Սա-
 զովայ, Բ Թագ. Ը. 17. Ա Մնաց.
 Զ. 8 :

Աբիտովիլ, ծննդեամբ Գեղոցի
 էր ի ոկզբանէ Դաւթի մտերիմ և
 կարևոր բարեկամներէն մին. բայց
 Արիսողոմայ ապաստանութեան ա-
 տենը բռնեց այս վերջնոյն կողմը և
 եղաւ անհաւատ թշնամի Դաւթի :
 Երբ Արիսողոմ մերժեց հետևիլ Ա-
 բիտովիլայ իմաստուն խորհրդոյն,
 Աբիտովիլ գուշակեց ապաստանու-
 թեան ելքը, և ինքզինք կտխեց, Բ
 Թագ. ԺԵ. 12. ԳԼ. 17. Սաղմ. ՄԵ.
 12-14 : Կ'երևի թէ Աբիտովիլ էր
 հաւ Ռերաբէի, Բ Թագ. ԻԳ. 34
 համարը բաղդատէ ժԱ. 3 : Եզրամ
 կամ Էլիամ, և Ա Մնաց. Գ. 5, Ա-
 միէլ, միեւնոյն անձ են :

Աբով, Կեղսիտ, էր հովիտ ի
 հիւսիսոյ Երեւոյի. այսպէս կոչուած
 է Թերես այն նեղութեան համար
 որ իւրայիւրացոց վրայ եկաւ ի պատ-
 ճաւս մեղաց Աբարայ որ հոն սպառ-
 ուեցաւ, Յես. Է. 26 : Մարգարէք
 կը յիշեն զԱբովը, երբ յոյս և խըն-
 գութիւն կը խոտառան Աւետա-
 րանին ստեղծութեան ատենը, Լս.
 ԿԵ. 10. Ոգւ. Բ. 15 :

Աբսա, գուսար Քաղեփայ որ ա-
 ւաստ օժտիւ տրուեցաւ կին իւր հօ-
 րեղբորորդւոյն Գոթմնիլի, իրև ի
 վարձ աւման Դարիբ քաղաքին, Յես.
 ԺԵ. 15-17. Դատ. Ա. 12. 13 :

Աբսափ, Քանանու երկրին մէջ
 արքայանիստ քաղաք էր, Յես. ԺԱ.
 1, զոր առաւ Յեսու, և տուաւ Ա-
 սերայ ցեղին, Յես. ԺԲ. 20. ԺԲ.
 25 :

Բ

Բաալիս, էր Թազաւոր Ամմոնացւոց Հրէից գերութեան ժամանակը: Բաալիս նիւթեց Հրէաստանի կուսակալին Գոթաղիայի սպանումը, Երեմ. Խ. 14. ԽԱ. 1-10:

Բաալօր, էր քաղաք Դանայց յեզին, Յես. ԺԹ. 14: Այս քաղաքը Բեթորոնէն շատ հեռու չէր: Թերեւս նոյն է ընդ Բաաղեթայ զոր նորէն շինեց Սողոմոն, Գ թագ. Թ. 18. Բ Մնաց. Ը. 6:

Բաազա, 1. էր քաղաք ցեղին Յուդայի, Յես. ԺԵ. 29: Կը կոչուի նաև Բազա, Յես. ԺԹ. 3. Ա Մնաց. Դ. 29:

2. Ուրիշ քաղաք Յուդայի հարաւային կողմը, նոյն ընդ կարիաթարիմայ, Յես. ԺԵ. 40:

Բաազասօր: Արիսողոմ հոս կը պահէր իւր հօտերը, Բ թագ. ԺԳ. 23: Այս տեղը մօտ էր Եփրայիմի, որ Յուդայի քաղաք էր, Երուսաղեմէն իբր ութ մղոն դէպ արևելք:

Բաազգաղ, էր քաղաք Լիբանանու հովտին մէջ, առ ոտամը Հերմոնի: Հիւսիսէն քան զԲաազգաղ անգին չգացին Յեսուայ պատերազմները, Յես. ԺԱ. 17. ԺԲ. 7. ԺԳ. 5: Թերեւս նոյն էր ընդ Բաաղհերմոն: Ումանք կը կարծեն թէ Բահաղպէ էր. բայց այս քաղաքն աւելի դէպ ի հիւսիս էր:

Բաազփարասիմ, Գեղի Իրմադութեան, Դաւիթ տուաւ այս անունն այն տեղոյն որ Փղշտացւոց դէմ պատերազմի մը տեսարան եղած էր, Բ թագ. Ե. 20. Ա Մնաց. ԺԴ. 11. Ես. ԻԸ. 21: Այս տեղը Ռափայիոց հովտին մէջ էր, ոչ շատ հեռու Երուսաղեմէն դէպ հարաւային արևմուտք:

Բաաճա և Ռեքար, որդիք Ռեմոնի, Սաւուդի որդւոյն Յերուսթէի ծառայութեան մէջ էին: Կարծելով թէ վարձք պիտի ընդունէին Դաւթէ, ծածուկ սպաննեցին իրենց տէրը որ կէս օրուան ատենը կը քանար իր տանը մէջ, և գողութի կարելով աարին ի ֆերրոն առ Դաւիթ:

բայց կրեցին պատիժ արժանի տնոնց որոնց "որքերն արագ են ի հեղուլ զարևն", Բ թագ. Դ. 1-12:

Բաաթա, որդի Աբիայի, Իսրայելի Թազաւորին Նադաբայ սպարապետը, Գարաթոնի պաշարման ատենը գաւազ սպաննելով իւր տէրը Նադաբայ յափշտակեց Իսրայելի Թագաւորութիւնը 953 ին նախ քան զԲ. և արիքը քանն և երեք տարի: Բաաթա ջնջեց Յերոբոամայ բոլոր ցեղը ինչպէս որ մարգարէացուած էր, Գ թագ. ԺԴ. 7-14, բայց իր շար վարուցը և կռապաշտութեանը համար իւր վերայ բերաւ Աստուծոյ բարկութիւնը, Գ թագ. ԺԵ. ԺԶ. 1-7, 12: Աստուած պատգամ զրկեց անոր Յեսու մարգարէին բերնով: Այս մարգարէութիւնը կատարուեցաւ, վասն զի Բաաթայի մահունէն երկու տարի ետքը անոր բոլոր տոհմը ջնջուեցաւ:

Բաբելոն, Խոնդուսիս. էր անուն բարձր աշտարակի զոր սկսան շինել Նշոյս զաւկները որոնց մէջ գլխաւոր և առաջնորդ էր Նբերոզ, ջրհեղեղին իբր հարկեր քանն տարի ետքը: Կոչուեցաւ Բաբելոն, այսինքն խառնակութիւն, վասն զի հոն խառնակեց Աստուած աշտարակը շինողներուն լեզուն, Երնդ. Ժ. 10. ԺԱ. 9: Բաբելոնի աշտարակը շինողներուն նպատակն էր ընել այն տեղը կեդրոն մարդկային ուղգին զոր ընդ հանուր իշխանութեան մը ներքև կը խորհէին միացնել: Որովհետև այս նպատակը հակառակ էր Աստուծոյ խորհուրդին որ կ'ուզէր սոխել մարդիկ երկրիս բոլոր երեսին վրայ, և որովհետև ամբարտաւանութիւն, թերեւս նաև գազանի ամբարշտութիւն կար այն նպատակին մէջ, Աստուած ունայնացուց շինողներուն խորհուրդը հրաշալի կերպով այլևայլ լեզուներ տալով այն գործին զրադեպ ըրազմութեան, կամ ատրերի տարբեր կերպով արտարերկր տալով անոնց միևնոյն լեզուն, այնպէս որ մարդոց նախնական լեզուն այլևայլ գաւառական լեզուներու բաժնուեցաւ, և այս բաժանումը պատճառաւ եղաւ մարդոց երկրիս այլևայլ կողմեր ջրուելու: Տես նաև Գործ. Բ. 1-11: Աշ-

տարակը, ինչպէս կը տեսնուի, թողուեցաւ անկատար, բայց յետոյ կատարուեցաւ, և կողուեցաւ աշտալակ Բէլայ, և էր բուն Բարելոն քաղքին մէջ: Հերոգոտոտ տեսաւ այս աշտարակը, և կ'ըսէ թէ էր քառակուսի բուրգ, որոյ շրջապատն էր կէս մղոն: Ամրոցը աշտարակը կը բաղկանար վրայէ վրայ ութ աշտարակներէ, որոց իւրաքանչիւրն երթալով կը նրբանար գէպ ի վեր, և իւրաքանչիւրին բուրսիքը կար լայն ճամբայ մը ընդ որ կ'ըլլուէր վրայի աշտարակը:

Այս աշտարակին մէջ կ'ըլլային աստեղագիտական դիտողութիւններ, բայց այն շէքը նուիրեալ էր մանաւանդ պաշտաման Բելայ որոյ մեհնար կը պարունակէր ամբաւ գանձեր, զորորինակ սպիեղլ անդրիներ որոց մին քառասուն ոտք բարձր էր: Հոն դրուեցան Երուսաղէմէն բերուած սպիեղէն նուիրական անօթք, Բ Մնաց. ԼՁ. 7. Երեմ. ԾԱ. 44: Աշտարակին աւերակները կը կարծուին այժմու Պեր Նիմայտ կոչուած տեղը որ Հիլէէ կամ այժմու Բարելոնէ վեց մղոն հեռու է, և բնդհանրապէս արեւի մէջ շորցուած և կուպրի հետ զանգուած աղիւաներու կոչոյ է: Բնդը երեղիթ ունի, բայց է աւերակ բռնի քայքայուած, մըրքիկներէ բացուած, և աղիւաներու և խեցեղէն անօթոց և այլ իրաց կտորներով խառն որ սաստիկ ջերմութեամբ մը հալած և յապակի փոխուած են: Բլուրը 190 ոտք բարձր է, և գլուխը կայ անձև աշտարակ մը 90 ոտք շրջապատով և 35 ոտք բարձր, նուրբ աղիւնէ, որմէ ծածկուած կը թուի բոլոր բլուրը: Աշտարակը երկու ճեղքուած է և վերի գին կըծատած և սրպէս թէ զարնուած է կայծակէ: Ոմանք կը կարծեն թէ այս երեղիթը նշան է Աստուծոյ բարկութեանը յիշեալ քաղքին վրայ: Տես և Նարուգոզոնոտը:

Բարելոն կը կոչուի նաև 1. այն երեկոյ քաղաքը Եփրատոյ քով, և ի սկզբան շինուեցաւ համանուն աշտարակին հետ: Բայց Բարելոնի շինութեան վրայ կան ուրիշ հին աւանդութիւններ: Ոմանք հիմնադիրը կը համարին այս քաղքին զՇամիրամ,

այլք՝ զՆարուգոզոնոտը: Այս լուրերը կրնան միարանկի իրարու հետ, եթէ ենթադրուի թէ Շամիրամ նորոգեց, իսկ Նարուգոզոնոտը ընգարձակեց և զարդարեց քաղաքը:

Բարելոն շինուած և սեծատարած և պտղարեր գաշտի մը վրայ զոր կ'ուսողէր Եփրատս որ քաղքին մէջէն կ'անցնէր: Կը պատմուի թէ անոր պարիսպներուն շրջապատն էր 60 մղոն, բարձրութիւնը 300 ոտք և լայնութիւնը 75 ոտք, Երեմ. ԾԱ. 44-58: Պարսպին բոլորտիքը խոր խրամ էր: Չորս կողմերուն ամէն մէկն ունէր 25 պղնձ գուռներ, և իւրաքանչիւր գուռէն մինչև զինացի դուռ շիտակ ճամբայ էր: Այսպէս իրար կտրող ճամբաներուն միջոցաւ կազմուած քառակուսիներուն մէջ կոչին անթիւ տուններ և պարտէզներ: Նարուգոզոնոտոսայ պալատն էր վեց մղոն շրջապատ ունեցող միջոցի մը մէջ. այս միջոցին մէջ էր նաև կախաղանաւոր պարտէզը, որ վրայէ վրայ կամարներու վրայ շինուած ահագին հողակոյտ էր իրը 400 ոտք բարձր, որոյ վրայ կոչին ծառաստաններ և բուրբոտաններ, զորս ուսգելու համար ջուրը մեքենաներով գետէն վեր կը հանուէր պարտէզին մէջ, Դան. Դ. 29, 30:

Աս Նարուգոզոնոտոսաւ Բարելոն մեծութեան և փառաւորութեան կատարը հասաւ: Անուանի էր գիտութեանց, մանաւանդ աստեղագիտութեան, այլևայլ արուեստներու մէջ հմտութեան, զորորինկ զարգ, կերպաս, անուշաճոտ յիւթեր, սկանակապ գաղթեր շինելու մէջ: Իր դրիքը պատճառաւ Բարելոն մեծ և բնդարձակ առուտուրի կեդրոն էր Եփրատ գետով և կարաւաններով Միջին Ասիոյ, Արարիոյ և Եգիպտոսի մէջտեղ: Էր «վաճառականաց քաղաք», Ես. ԽԿ. 14. Եղեկ. ԺԷ. 4, և անոր գողը կը թափեր, աշխարհակալութեամբ կամ վաճառականութեամբ, գրեթէ բոլոր ծանօթ երկիրներու հարստութիւնը: Թերևս այս էր պատճառն որ մարգարէք կը կոչեն զանի «Մեծ», Դան. Դ. 30. «բոլոր երկիրն պարծանքը», Երեմ. ԾԱ. 41, «Քաղղէացեաց փառաւոր»:

բութեանը պարծանքը,» Ես. ԺԳ. 19, «Թագաւորութեանց տիկին,» Ես. ԽԵ. 5, բայց միանգամայն «քընքուշ ու փափուկ,» և «Տնշտատէր,» Ես. ԽԵ. 1, 8: Բնադիրներուն հարստութեան և զեզրութեան պատճառաւ, ապականութիւն և Տնշտատիրութիւն յետին ծայր հասած էին: Բէլ, Ներոյ, Ներգալ, Մերոզաք, Սոկքովթ-Բենովթ և ուրիշ կուսքեր կը պաշտուէին Տոն այնպիսի արարողութիւններով հոռուք պղծութիւնը եղած էր նիւթ կրօնի: Հարկ էր որ ԵՏոգա Բարեկոնի զոյս բերէր իւր զբէժինդրութիւնն այն քաղքին մէջացը համար: Արդարեւ զոյսերը զոր մարգարէք կու տան Բարեկոնի՝ բոլոր Սուրբ Գրոց տհասար և զեւմ պատգամներուն երեւելի մէկ մասն են, Ես. ԺԳ. 1-22. ԺԳ. 22. ԽԱ. 9. ԽԵ. Երեմ. ԻԵ. Ծ. ԾԱ., ևն:

Բարեկոն երկար ասին շնաց մայրաքաղաք աշխարհի: Աս Նարոնի գոսիւ որ Սուրբ Գրոց Բազաւասարն է, և Թոռն Նարուգոդոնոսարայ, Կիւրոս պաշարելով առաւ գնարեկոն: Յոյն պատմաբանաց խօսքերը Տոն միտարան են Սուրբ Գրոց պատմութեան Տոն, այսինքն Թէ Կիւրոս իւր զերջին յարձակումն բրաւ գիշերայն, երբ բոլոր քաղաքը, պարիսպներուն ամբութեանը զտասհ, մեծ ասոնի մը որ անձնատուր էր շուպտութեան և անաւակութեան, և Թագաւորն ու աւազանին մեծ խրախութեան մէջ էին: Կիւրոս նախ փորել տուաւ ջրբանոցք մը քաղքին արեւմտեան կողմէն մինչև Կիտոկրիտի ծովակը, և ապա գետը փարձուց այն ջրանոցքին մէջ, այնպէս զօրքը գետին հին ճամբէն որ քաղքին մէջէն կ'անցնէր և քանակեցաւ մասն քաղաքը, Դան. Ե. 538 ին նախ քան զԳր.: Ասին ժամանակէն սկսաւ նուազիլ Բարեկոնի կարեւորութիւնը, քանզի Կիւրոս իւր Թագաւորութեան մայրաքաղաքը բրաւ Եօշ: Բարեկոն ապրտամարեցաւ ընդդէմ Դարեհի Աբշտատպեայ որ նուաճեց զայն, քակեց բոլոր գուսները, և պարիսպներն իջուց մինչև յիտուն արմկան արձրութիւն: Ըստ Ստրաբոնի, Քոնքրսէս կործանեց Բէլի աշտարակը: Պարսից

ԱՐՄԵՆՈՒ ԱՂԻՍ

և Աղեքոսանգրի յաջորդներուն ժամանակ Բարեկոն երթալով ինկաւ, մտնաւանդ յետ որչ Սիւնկոս Կիւտաոր շինեց Սիւնկիւտ, և բրաւ զայն մայրաքաղաք: Բարեկոնի բնակչաց մեծ մասը գացին Տոն, և Ստրաբոնի ժամանակ, այսինքն առ Օգոստեաւ, Բարեկոն այնպէս ամայացեալ էր որ կրնար անպատա կոչուիլ: Հոյն Բարեկոնի տեղը կար քաղաք մը մինչև յորրորդ դար և ոչ սակաւ Հրեայք կը բնակէին Տոն, Ա Պետր. Ե. 13: Բայց այն ժամանակէն Տեւտ Բարեկոն գրեթէ կը զարգի յիջուելէ: Նոյն իսկ անոր աւերակներն այս զերջին երկու հարիւր տարուան մէջ սկսան գանուիլ, և այս դարուս մէջ միայն Տնար եղաւ անոր աւերակները գծագրել և նկարագրել: Այս աւերակներն են մեծաւ մասամբ հողարլուրներ, ընդհանրապէս ազիւտ, և են ճեղքուած և փտած ժամանակաւ, ազիւտը բեկորներով, կպրով և խցեղէն ամաններով կարծնրով խառնուած: Այս ազիւտներն մէկուէ պատկերը վերը գրուած է: Հիլլէէն շորս մկոյ դէպ հեւտոնային արեւմուտք կոչ ուրիշ ըլլաւ մը զոր բնիկները Գաոր կ'անուանեն, և կը կար-

ծուխ թէ կարագանաւոր բուրաս-
 աանին տեղն է: Այս աւերակը 2,400
 ոտք երկայն է և 1,800 ոտք լայն: Ասոր մաս ուրիշ բլուր մը, որ Միւ-
 ճելիկաս հը կաշուի, նշն մեծու-
 թիւնն ունի: Այս բլուրներէն կամ
 հողակղաններէն հանուած են հազա-
 բաւոր աղիւաներ սեպանե գիրերով,
 և այնչափ հին են որչափ Նարուգ-
 գոնասոր որոյ անունը ստեղ կը կար-
 գացուի այն աղիւաներուն վրայ: Բո-
 լոր այն երկիրն ամառի և անշնայն է:
 Անասակար գազանք և ճծիք շատ
 են հոն, և գրեթէ չկայ տեղ մը աշ-
 խարհա վրայ որ ժամանակաւ այն-
 պէս ծաղկեալ ըլլալով հիմա յետին
 աստիճան անշքութեան հասած է
 ինչպէս է Բարկուն: Ետայնայ ահա-
 ւոր մարգարեութիւնը որ Բարեկունի
 աւերմանէն իբր հարիւր տարի առաջ
 տրուեցաւ՝ բառ առ բառ կատար-
 ուած է, Ես. ԺԳ. 14:

Բարեկուն տնունն այլարանորէն գոր-
 ծածուած է, Եպտ. ԺԳ. 8. ԺԶ.
 ԺԷ. ԺԸ., Աստուծոյ ժողովրդեան
 կռապաշտութիւնը, սնապաշտու-
 թիւնը, անասակորութիւնը, զեղիւ-
 թիւնը և հայածուծը ցուցնելու, և
 կահնարկէ հեթանոս չուգնելու և այժ-
 մու Նեաք: Ոմանք այսպէս կը մեկ-
 ննն նաեւ Ա Պետր. Ե. 13:

2. Նաեւ Եգիպտոսի մէջ կար Բա-
 բելուն անուն քաղաք մը ոչ կարի
 հեռի ի Հեղեոպոսոյ: Ոմանք կը
 կարծեն թէ այս էր Ա Պետր. Ե. 13,
 յիշուած Բարեկունը. բայց այս հա-
 ւանական չէ:

Բազէ, հոր թեւերով յափշտա-
 կիչ Թաշուն, որոյ այլեայլ տեսակ-
 ները կան յԱսորիս: Պիղծ կը հա-
 մարուէր առ Երրայեցիս, Ղևո.
 ԺԱ. 16, բայց ուրիշական էր առ
 Յոնն և առ Եգիպտացիս: Աստուծոյ
 նախախնամութեանն պայցոցց է այս
 Թաշնոյ չուն չիւմ և ցուրտ եղա-
 նակներուն, Յոր. 1թ. 26:

Բազմաստեգք, բոլր եօթնն աս-
 տեղաց ի պարանոցի Յուլ աստեղա-
 տան որ զգրիպոսին երկուստան
 կենդանակերպից մին է: Արեգակը
 կը մտնէ ի Յուլի ի միջոցի ապրիլ
 ամսոյ, ուստի և բազմաստեղաց ե-
 բուածը նշանակ է գարնի գարնան,

Յոր. Թ. 9. ԼԸ. 31. Ամսվ. Ե. 8:
 Բարուէլ, Աբրահամու հորեղորը
 Նաբոքոսոյ որդին էր, և հայր Ռերե-
 կայ, Ծննդ. ԻԲ. 22, 23. ԻԿ. 50:

Բալասամ, խեժ կամ հոյզ բաղ-
 սամոն կոչուած ծառայ որ հին ասանը
 շատ կար Հրեաստան և մանաւանդ
 ի Գաղատաց, Երեմ. Ը. 22. ԽԶ. 11:
 Արասալին վերաց բժշկութեան հա-
 մար շատ յարգէ էր: Բուն բաղաս-
 մոն ծառը մշտագայտ է, անոր հայ-
 բնիքն է հարաւային Արարիա կամ
 Հայպէշ, և ծառն է իբր չորեքտասան
 ոտք բարձր: Նառ քիչ հոյզ կուտայ:
 Զարգիս բալասամը կը քաղուի զըլ-
 խաւորապէս Արարիոյ մէջ, Մէքքէ
 և Մէտինէ քաղաքներուն մէջտեղ,
 ուստի և երբեմն կը կոչուի Մէքքէի
 բալասամ: Հոտը շատ անոյշ է բայց
 սաստիկ: Ծանրագին է, և Թըքաց և
 ուրիշ արեւելեան ազգաց մէջ տա-
 կաւին մեծ յարգ ունի թէ՛ իբրև
 սպիղանի և թէ իբրև օժանելիք
 մարմնոյ գեղեցկութեան համար,
 Ծննդ. ԼԵ. 25. Երեմ. ԵԱ. 8. Ե-
 զեկ. ԻԿ. 17:

Բանաղ, Կեր, 1. Հին կտակարա-
 նին մէջ կը նշանակէ փիւնիկեցոց,
 մանաւանդ Տիւրացոց մէկ կուռքը,
 որոյ պաշտօնը մուծուած էր և կը
 կատարուէր մեծ շքեղութեամբ Եր-
 րայեցոց մէջ, զլիաւորապէս Ար-
 մարիա, Աստարովթի պաշտաման
 հետ, Գառ. Զ. 25-32. Գ թագ.

ՓԼՈՒՅ ԲԱՀԱՂՈՒ, ՏՆՈՒՐԱՅԻՆՑ ԴՐԱՄԷ

ժ. 18, 28 : Տես Աստարովք : Բա-
 չաղ բառին յղծնակին, Բաչաղիմ,
 կը նշանակէ Բաչաղու պատկերները
 կամ անդրինները, Դաս. Բ. 11. ժ.
 10 : Թէ այս կուռքին պաշտօնը որ-
 չափ սովորական էր Փիւնիկեցւոց և
 Կարթեդոնացւոց մէջ, յայտնի է ան-
 ձանց յատուկ անուններէն. զորօրի-
 նակ, Փիւնիկեցւոց մէջ Եթրասաղ,
 Յերորասաղ, Աստրուրոսղ, այլովքն
 Հանդերձ : Բարեխացւոց մէջ ալ նոյն
 կուռքը կը պաշտուէր թէլ անուամբ
 որ Բանաղ բառին ուրիշ մէկ ձևն
 է, Ես. 102. 1. Երեմ. 17. 2. ՄԱ.
 44 : Բաչաղ կը պաշտուէր Բարեխոն,
 այն քաղքին անուանի աշտարակին
 մէջ, որոյ վերնաստունը միանգամայն
 գիտանոց էր աստեղագիտական, և
 Տոն կը պահուէին աստեղագիտական
 գիտողութիւնք :

Իոյր քննիչք կ'ընդունին թէ Ա-
 րեւելեան աստեղագիտական կամ
 մանուսանդ քաղքէական առասպե-
 լարանութենէ յառաջ եկաւ երկնա-
 յին մարմնոց պաշտօնը : Ընդհանրա-
 պէս կը կարծուի թէ Բաչաղ կամ
 Բէլ արեգակն էր, և թէ այսու ան-
 ուամբ յիշեալ լուսաւոր կ'ընդունէր
 աստուածային պատիւ : Բայց Յոյն
 և Հռովմայեցի մատենագիրք Բարե-
 յացւոց Բէլը կ'անուանեն Արամագդ-
 մոյր, որ կը նշանակէ Լուսնիթագ
 մոյրակի, որ Արուսեակին կամ
 Աստղիկան Տես կը համարուէր ամէն
 ուստաւարութեան տուիչ և պաչ-

ԱՍՏԱՐՈՅ, ՏՆՈՒՐԱՅԻՆՑ ԴՐԱՄԷ

պանիչ : Լուսնիթագ, Արուսեակին
 Տես, համաստեղութեանց երթնիկն
 էր, ընդ որով բախտաւոր թագա-
 ւորները միայն կը ծնանէին : Ուստի
 շատերը կը կարծեն թէ Բաչաղ ան-
 ուամբ պաշտուածը Լուսնիթագ էր,
 ինչպէս որ Աստարովթ անուամբ
 պաշտուածն էր Արուսեակ մոլորակը
 Ապպլէն արեգակն ալ կը պաշտուէր
 իրրե աստուած վերոյիշեալ ազգաց
 մէջ, Բայց կը յիշուէր իր բուն ան-
 ուամբ, ինչպէս Դ թագ. ԻԳ. 11 :

Բաչաղու միջնանիներն ու բազին-
 ներն էին ընդհանրապէս բարձր տե-
 ղեր : Մասնաւէ իրուստողևի տաճա-
 րին երկու գաւիթներուն մէջ կանգ-
 նեց բազիններ բոյր զօրութեանց
 երկնից և մանուսանդ Աստարովթ այ,
 Դ թագ. ԻԱ. 5, 1 : Երեմիա կը
 սպառնայ այն Հրէից որ իրենց տա-
 նեաց վրայ զոչ մատուցած էին Բա-
 չաղու, Երեմ. ԼԲ. 29, և Յովսիփ
 կործանեց բազինները զորս Աքագ
 կանգնած էր իր վերնաստան տանիքին
 վրայ, Դ թագ. ԻԳ. 12 :

Բաչաղու կը զոհուէր մարդ, ինչ-
 պէս կ'ըլլար նաև արեգական : Երե-
 միա կը յանդիմանէ Յուզայի և Ե-
 րուսաղիմի ընակիչները, վասն զի
 “Բաչաղին բարձր տեղուանքը շինե-
 ցին, որ իրենց տղաքները կրակով
 այրեն, Բաչաղին ողջակէզ ընեն,
 Երեմ. ԺԺ. 5 : Այս իօսքը յայտնի
 կը ցուցնէ թէ այն ողորմելի տղայք
 կրակով կը սպանուէին ի պատիւ
 Բաչաղու : Տես Մոզգք :

Իորայիի որդիք յօծար էին պաշ-
 տել զԲաչաղ : Տես Թու. ԻԼ. 3.
 Դաս. Բ. 13. Գ. 7 : Առ Սամուէլու
 Հրեայք թողուցին իրենց կուռքերը,

Ա թագ. Է. 4: Այսպէս անեց առ Դաւթիւն և Սղոմոնիւն. բայց առ Աբայրաւ, որոյ կինն Յեզարէլ զուարէր էր Արդոնացւոց թագաւորին Եթրաազու, նորէն մեծ շքեղութեամբ Տառաստուեցաւ Բաճազու պաշտօնը, Գ թագ. Ժ.2: 31:

Ուրիշ քառերու կցուելով, Բաճազ կը նշանակէ նաև ուրիշ աստուածներ: Բաճազ-Բերիթ, կամ "տէր ուխտի," էր աստուած Սիւքեմացոց, Դատ. Ը. 33. Թ. 4: Բէլփեգոփ, կամ "տէր փեգոփոյ," էր պիղծ կուռք Մովաբացոց, Թու. ԻԻ. 3, 5. Ովա. Թ. 10: Բաճազ-Ճանծիկ, էր աստուած փղշապացոց յԱփհարան: Տես Բեէզգերուց:

2. Բաճազ քառք կը տեսնուի նաև անգղոյ բարդ անուաններէն ոմանց մէջ, և Բաճազ աստուծոյն զերարեւթիւն չունի:

Բաղա, Իննգ. ԺԴ. 2: Տես Սեզովր:

Բաղաւամ էր անուանի իղձ փաթուր թաղքէն, առ Եփրատայ, Թու. ԻԲ. 5: Մովաբու թառառորը Բաղայ տեսնելով Խորայեւոցւոց բազմութիւնը, և վախնալով անոնց յարձակումէն իր երկրին վրայ, կանչեց զԲաղաւամ, որ իր կարծեցեալ գերագոյն զորութեան Տամար նշանաւոր էր, զայլ և անիծել զԽորայեւոցիս: Բաղաւամ, թէպէտ արծաթասէր էր, լաւ Տամարեցաւ Տարցունի վաստուած որ արգելեց անոր երթալ առ Բաղայ: Բաղայ ուրիշ պատգամաւորներ զրկեց, որոնց Տետ վերջապէս Բաղաւամ գնաց առ անց Տամութեան Աստուծոյ, որ Տրեշտակ մը զրկեց պատասճել անոր ծամբան և զգուշացնել զանի: Հոն պատասճեցաւ Բաղաւամու իշունը քանիչիկը, Թու. ԻԲ. 22, 35: Բայց Բաղաւամ փութանակ անիծելու, ստիպուեցաւ Աստուծոյ Տոգիէն օրճնել Խորայեւորդիքը: Այս ըրաւ Բաղաւամ երկրորդ և երրորդ անգամ, այնպէս որ գայրտաց Բաղայ և մեծ բարկութեամբ արձուկեց զԲաղաւամ: Յետոյ գուշակեց Բաղաւամ ինչ որ Խորայեւ պիտի ընէր Տամանակաւ շրջակայ ազգաց. և յորդորելն ետք զԲաղայ կուսպաշտութեան և պռնկու-

թեան Տրապուրել զԽորայեւոցիս, քանզի այս մեղքերով Խորայեւոցիք պիտի բարկացնէին զԱստուած և մեծուէին անկէ, Տրապուրեցաւ Բաղաւամ Բաղայէն և գնաց իր երկիրը: Այս չար խորՏուրդն ի գործ գրաւ Բաղայ: Մովաբացի կանայք Տրապուրեցին զԽորայեւոցի ի պիղծ և ի կուսպաշտ պաշտօն Բէլփեգոփոյ, և այս պատճառաւ 24,000 մարդ պատնուեցաւ Խորայեւէն, Թու. ԻԻ. 4-9. ԼԱ. 16: Բ Պետր. Բ. 15: Յուգ. 11: Յայտ. Բ. 14:

Բաղաւամ Տամանականապէս Սեմայ սերունդ էր, և ստորջ գիտութիւն ունէր ճմարտին Աստուծոյ վայ: Բաղաւամ կը կոչէ զԱստուած իւր տէր Աստուածք, Թու. ԻԲ. 18, բայց և այնպէս կ'երեւի թէ կախարդ և սուտ մարգարէ էր միայն, նման այն շատերուն որ կային Խորայեւ թագաւորաց Տամանակը, մինչև որ Տակառակ ելաւ Աստուծոյ ժողովրդեան: Այս ասթիւ Բաղաւամ, Տակառակ իւր կամաց, ընդունեցաւ բարձր պատգամներ ԵՏովայէն, բայց և այնպէս անոր սիրտը չփոխուեցաւ և Բաղաւամ չմտաւ "զմաճ արգարոց," Թու. ԼԱ. 8. Յես. ԺԴ. 22:

Բաղայ, էր թագաւոր Մովաբացւոց, երբ Խորայեւոցիք կը մօտենային խոտացեալ երկրին: Բաղայ զարՏուրեցաւ թէ գուցէ յարձակէին Խորայեւոցիք իր վրայ և սպաննէին զանի, ինչպէս ըրած էին ՍէՏոն և Ովգ թագաւորներուն, ուստի և Բաղայ ազաչեց զԲաղաւամ Տարցուկ գալ և անիծել զանոնք: Անոր երկիւղը միանգամայն զգուշութիւններն ընդունայն եղան, Բ Օր. Բ. 9: Տես Բաղաւամ: Տեսաւ որ ամենեւին վախալու պատճառ չունէր Խորայեւոցիներէն, եթէ խաղաղութեամբ երթար անոնց Տետ, և ոչ ամենեւին յոյս կար անոր, եթէ պատերազմի բռնուէր անոնց Տետ:

Բաղաւամ, էր ԱրբաՏամու սերունդէն Քետուրու, Իննգ. ԻԻ. 1, 2: Սովէ և եղբայրները Տաստասոցին իրենց ընակութիւնն Ապառատ Արարիս, և այսպէս Բաղաւամ որ Սովքեցի ոչսինքն Սովէեան էր՝ ազգական և բարեկամ էր Յորայ, և

եկալ ջրակցելի նմա անոր զիշտերուն մէջ, Յբ. Բ. 11. Ը. ԺԸ. ԻԵ: Անոր գլխաւոր փառաբար էր թէ յանկարծ, արագ և ասեղ և Աստուծոյ բարկութիւնը կեղծաւորաց և հարստահարաց զրոյ:

Բաղատասաօր, Իփսեմիայ, քաղաքէական անուն է որ արուեստաբանի Նարուզոնիստոսոյ արքունեաց մէջ, Դան. Ա. 7. Գ. 8:

Բաղատասար, Բաբելոնի մէջ Քաղաքէացոց վերջին թագաւորին անունն էր, 538 նախ քան գրգ. Այո Բաղատասար է որ ամբարիշտ ինչոյք մը ընելով ինք խնջ և իւր պաշտօնակալներուն ալ խմել տուաւ իւր հաւուն Նարուզոնիստոսոյ ձեռքով իրուսագիմայ տաճարէն բերուած նուիրական անօթներով: Բաղատասար սարափեցաւ տեսնելով մարգու ձեռքը որ կը գրէր պատին վրայ. և նոյն գիշերը սպանուեցաւ Բաղատասար, վասն զի Մարը, զորաժարութեամբ Դարեհի և Արտաբ, առին Բաբելոն քաղաքը, Դան. Ե: Տես Բաբելոն:

Բաճ, Երրորդութեան երկրորդ անձին տիտղոսներէն մին, կը ջուշնէ թերեւ թէ Աստուած իւր գործելովք և ուսացանիլով կը յայտուի, ինչպէս որ մարգուս խորհուրդը կը յայտնուի բանիւ, պոյնքն խօսքով, Ա Յովհ. Ա. 1. Ե. 7. Յայտ. ԺԹ. 13: "Տէրոջ խօսքը" հասարակ ոճ էր Հին կտակարանին մէջ, և կը նշանակէր միշտ ԵՏժոյնի յայտնութիւնը: Քրիստոսի գայտանէն բաւական աստե՛առաջ Աւեր Գրքը Հրեայ մեկնիչներն, ուր որ այն գիրքին մէջ ԵՃՈՎԱ բառը կը հանդիպէր, անոր տեղ կը գործածէին Բաճ, խօսք, բառը. և այս բառը ծանօթ էր Հրէից մատենագիրներուն իրև. աստուածային էութեան մը, Աստուծոյ որդւոյն, անունը: Այս բառին ճշմարիտ նշանակութիւնը, պոյնքն Քրիստոսի համար բռնած ըլլալը ջուշնել շատ կարեւոր թուեցաւ Յովհաննա, վերջին ներշնչաւ հեղինակին, որոյ վերջին աստիներուն մէջ Քրիստոսի անձին վերաբերեալ քանի մը մտորութիւններ առնուեցան արևելեան փիլիսոփայութեանէն, և սկսան սպրդիլ

Քրիստոսեական եկեղեցւոյ մէջ: Յովհաննէս կը նկարագրէ "Բանը" իրև. անձնաւոր և աստուածային էութիւն, ինքնազոյ, և համազոյ ընդ Հօր ի յաւիտենից, բոյց և սյնպէս ուրոյն անկէ իրրև Որդի, արարել ամենայն արարածոց, և առ մարդիկ արուած կենաց և լուսոյ աղբիւր. վերջապէս ի յրման ժամանակաց մարմնացաւ ի մէջ մարդկան, Յովհ. Ա. 1-3, 14: Յովհաննէս Աւետարանը լի և յտակ է Քրիստոսի աստուածութեան զրոյ, Յովհ. Ի. 31:

Բաճակ: Այս բառը շատ անգամ գործածուած է իւրայնուցաց չուերը ջուշնելու. Եգիպտոսէն Քանիւ, և Ղեւսական օրինաց մէջ կան մասեր որ բանակին "մէջ" կամ բանակէն "գուրո", գործուած իրաց կը վերաբերին, Բոսր ժողովուրդը կը բազկանար վեց հարիւր հազար պատերազմողներէ, Թոզ զկանոյս և զմանկունս, Թու. Ա. 2. և բաժնուած էր չորս գունդ, սյնպէս որ չորս գիէն իրր թէ քառակուսւոյ մը մէջ կ'առնէին խորանը, և իւրաքանչիւր գունդ ունէր ընդհանուր գրօջ ո՛ր, Թու. Բ. 3: Այնչափ բազմութեան կարգաւ և հնազանդութեամբ բանակին և չուերն արարեալ զարմանալու արժանի էր: Բաղատամ Մովսէսը բարձանց զրոյ կենալով ասիւ և զարմամամբ տեսաւ այն ասհաւոր տեսիլը. "Ով Յակոբ, քու զրաննէրըդ, ու, ով իւրայէլ, քու խորաններդ Ի՛նչ գեղեցիկ են:" Անոր Տէր Աստուածը իր հեան է," Թու. ԻԳ. ԻԳ:

Իւրայելի գունդերուն բանակատեղէ բանակատեղի չուելուն համար արուած հրամանը մանր յիշուած է, Թու. Թ. Ժ: Քառասուն և մի չուց անունները կան Թու. ԼԳ. առաջին չուէն որ էր Ռամմէս, և եղաւ աղբիւրի մէջ, 1491 ին նախ քան գրգ., մինչև վերջին չուէ Յորդանանու եզերքը քառասունս տարի յետոյ: Տես Ենց Գիրք:

Անապատին մէջ ճանապարհորդոցը սովոր էին իրենց ուղտերը և կարասիները բուրբակ ձեռով շարել իրր պատուար, և այն բուրբակին մէջտեղ կանգնել իրենց զրանը: Այս

կերպով կը բանակէին մեծանեծ կա-
րաւանք և զօրք, Ա թագ. ԻՉ. 5:

Բաճեալ, էր որդի Յովիազայի, և
հրամանատար Դաւթի թիկնապա-
հներուն: Անոր աննման քաղաթիւն-
ներուն քանի մը օրինակները յիշ-
ման ևն, Բ թագ. Ը. 18. ԻԳ. 20-
23: Բանեալ յարեցաւ Սողոմոնի
մինչ սմանք Ադանիայի կը նպաստէին,
սպաննեց զՅովաբ հրամանաւ Սողո-
մոնի, և փոխանակ Յովարայ եղաւ
ընդհանուր հրամանատար զօրաց, Գ
թագ. Ա. 36. Բ. 29-35:

Բաճերեզգեա, որդի որդան: Քրիս-
տոս տաւա այս անունը Զերեզեայ
որդուց, Յովիայի և Յովհաննու,
Մարկ. Գ. 17, Թերեա սա պատ-
ճառաւ որ անոնց քարոզութիւնը
ճօր և ազգու էր: Ոմանք կը կար-
ծան թէ այն անունը տրուեցաւ ա-
նոնց, երբ յիշեալ երկու եղբարք
ինչորեցին Քրիստոսէ կրակ ինչնեւ
երկնքէն, և կործանել Սամարա-
ցոց այն գիւղք որչ բնակիչք չուղե-
ցին ընդունել զՅիսուս և աշակերտ-
ները, Դուգ. Թ. 53, 54:

Բառճարաս, որդի Բիբար-Յեան,
կը կուռեր նաև Յովսէս, էր աշա-
կերտ Յիսուսի և ընկեր Պօղոսի ա-
ռաքելոյն: Բառնարաս Դևտացի էր,
և բնիկ կիպրացի: Կ'ըսուի թէ վա-
ճառելով իւր բոյր ստացուածքը,
անոնց գինը բերած և դրած էր ա-
ռաքելոց սոքը, Գործ. Գ. 36, 37:
Երբ Պօղոս նրուսաղէմ եկաւ, իւր
գարձէն երեք տարի ետքը, իբր յամի
Տն. 38, Բառնարաս ներկայացուց
գանձի միւս առաքելոց, Գործ. Թ. 26,
27: Հինգ տարի ետքը, նրուսա-
ղէմայ եկեղեցին լսելով Աւետարա-
նին յառաջագիմունքիւնն յԱտիոք,
հոն զրկեց զԲառնարաս, որ մեծ ու-
րախութեամբ տեսաւ Առուստոյ
չնորհաց զարմանալիքը, Գործ. ԹԱ.
20-24: Յետայ գնաց Բառնարաս
Տարոն ինչորդ զՊօղոս և իբրև
Ատիոք, ուր մեկտեղ բնակեցան
երկու տարի, և շատ մարդիկ գար-
ձան ի հաւատս: Պօղոս և Բառնա-
րաս թողին զԱտիոք յամի Տն. 45
ազորմութիւն տանելու համար Ան-
տիոքայ եկեղեցիէն յեկեղեցին Իյրու-
սաղէմայ, և քիչ ետքը գարձան, Ի-

րենց հետ բերելով զՅովհաննէս
Մարկոս, Գործ. ԹԱ. 28-30. ԹԲ.
25: Մինչ անոք Ատիոք էին,
Սուրբ Հոգին բաւ, սրտիչ զանոք
այն գործին համար զր Տէրը սահ-
մանած էր անոնց տալու, սյտինքն՝
նոր եկեղեցիներ ստեղծել հեթանոսաց
մէջ: Պօղոս և Բառնարաս զացին
Կիպրոս և փարուն Ատիոյ քանի մը
քաղաքները, Գործ. ԹԳ. 2-14, և
երեք տարի ետքը գարձան Ատիոք:
Յամի Տն. 50, Բառնարաս և Պօղոս
Ատրուոց եկեղեցիներէն կարգուեցան
պատգամաւոր առ առաքելայ և ե-
րիցուն որ Ներուսաղէմ՝ քանի մը
ինչորդ համար զորս յուզած էին
հրէութեան նախանձաւորք. և նրու-
սաղէմի եղբարց զհիւն առնելով
յիշեալ ինչորդ վրայ, գարձան իրենց
հետ սեննելով զԵրես: Բառնարաս
Ատիոքայ մէջ սկսաւ կեղծաւորիլ
Պետրոսի թելագրութեամբ, ուստի
և յանդիմանութիւն լսեց Պօղոսէն:
Մինչ երկորդ առաքելակիս ճամ-
բորդութեան մը համար կը պատ-
րաստուէին Պօղոս և Բառնարաս,
զէ՛ծ ծագեցաւ անոնց մէջանդ Մար-
կոսի համար որ Բառնարասայ կը-
բորդդին էր: Այս պատճառաւ
րաժճուեցան իրարմէ, Պօղոս գնաց
Ատիա, իսկ Բառնարաս՝ Մարկոսի
հետ, Կիպրոս, Գործ. ԹԳ.-ԹԵ.
Գաղ. Բ. 13: Բառնարասայ վրայ
այնուհետեւ բան մը չեղք գիտեր: Ա-
բարերէն լեզուով անվաւեր Աւետա-
րան մը կայ որ Բառնարայ կ'ընծայ-
ուի, և թուզթ մը որ կը խօսի Մո-
սիսիանական անտիստութեան կապակցու-
թեան վրայ Աւետարանին հետ, բայց
յայտնի է թէ ուրիշ մը գրուած է:
Բառնարասայ անունը նախին եկե-
ղեցւոյն պատմութեան մէջ շատ
յարգի էր: Երբ Բառնարաս իւր բա-
լը ստացուածքը տուաւ Քրիստոսի,
տուաւ նաև ինչորիք, ինչպէս յայտ-
նի կը տեսնուի անոր անձնանուէր և
կատարեալ աշխատելն առաքելա-
կան գործին մէջ: Բառնարաս սիրելի
գործակից էր Պօղոսի, ինչպէս էր
Իլիականթոն Լուծերի, և էր արդա-
րև "որդի միեկնարութեան" Քրիս-
տոսի եկեղեցւոյն համար:

Բասամ, որդի, Թու. ԻԱ. 33,

էր բըրային երկիր Պաղեստինու մէջ Յորդանանու տրեւեթան կողմը, ի մէջ Հերմոն լեռանց ի Տրուսոյ, և Գաղատացու լեռանց և Ամինացոց երկրին՝ ի Տարուսոյ: Երկիրն այս առնուն առած է գետին կակուղ և աւազուտ յապկութենէն: Սուրբ Գրոց մէջ Բասան գոգութեամբ կը յիշուի իր կաղնիներուն մեծութեանը, արջառներուն արձուութեանը և արտաներուն առատութեանը Տամար: «Բասանու խոյերու ճարպով,» Բ Օր. ԼԲ. 14. «Խոյերու, գառներու, նոխազներու ու զուարակներու» որոնց ամէնը Բասանի գեր անասուններ են,» Եղեկ. ԼԹ. 18: Եսայեայ Բ. 13 Տամարին մէջ Բասանու կաղնիները կը յիշուին Լիբանանու եղևիններուն Տես: Արդի ծանապարհորդք կը պատմեն թէ երկիրը տակաւին լի է կանաչազեղ և բարեբեր մարգօք, հովիտներէն կ'անցնին զովաղուցիչ գետակներ, բլուրները զարդարուած են պրակ պրակ անտառներով, և արտաներն առատ ճարակ կը մատուցանեն անոնց մէջ արածուող Տօսից և անդէոյ: Առ Յեսուա, Արգոյք, Բասանու գիւտուր գաւառներէն մին, աւեր վաթառն պարսպաւոր քաղաք, Բ Օր. Գ. 43. Յես. Ի. 8. ԻԱ. 27: Ովգայ և անոր ժողովրդեան նուաճուելէն ետքը, Յես. ԺԲ. 4, Բասան յատկացաւ Մանուէի ցեղին: Դաւիթ պաշար կ'առներ այս գաւառէն, Գ Թագ. Գ. 13: Հազարէլ տիրեց Բասանու, բայց Յովաս կտ առաւ զայն, Ի Թագ. Ժ. 33. ԺԳ. 25: Բասան բառէն ելած է Յունարէն Բաստանէա անուր, արդի Արաբերէնի մէջ՝ Էլ-Պոզդէյն: Բայց այս վերջինը Բասանու Տարուսային մասն էր միայն: Հին Բասանու մէջ էին Հոսովմայեցոց գաւառները Գաւուրնիա, Տրաքոնիա, Արանիա, Բասանէա և Իսուրէա:

Բարա, Թաղաւոր Սորոմայ առ ԱրաքՏամա, Մենդ. ԺԳ. 1:
 Բարաբրա, առ Քրիստոսու Նշանաւոր տաալակ որ բանտարկեալ էր և մահապարտ խոսովութեան և սպանութեան Տամար: Հոսովմական կառավարութեան սովորութիւնն էր, Հրեաներուն սիրաբ շահելու Տամար

Չատկի տօնին տրձակել Հրեայ բանտարկելոց մին զոր Հրեայք կ'ընարէին: Պիղատոս Չանաց այս սովորութեան Տամեմատ արձակել զՅիսուս, բայց Հրեայք խնդրին զՏարաբրա, Մատթ. ԻԲ. 16-26:

Բարակ, էր որդի Արինոսմայ, Նեփթաղեմի կազէս քաղքէն: Աստուած Դերովայի, մարգարէ կնոջ, միջոցաւ Տրամայից Բարակայ ազատել զԻսայել Քանանացոց Յարին Թագաւորին ձեռքէն: Բարակ խօսք առնելով Դերովային թէ անոր Տես պիտի երթար, ժողկեց 10,000 մարդ, և բանակեցոց զանոց թարօր, Թերես խուսափելու Տամար թշնամոցն 900 երկաթի կառքերէն, Դատ, Գ. 3: Աստուած ինչին պատերազմեցաւ փոքրեակ Իսրայելի որդոց: Դերովայի և Բարակայ երգր, Դատ. Ե., կը պատմէ անոնց յաղթութիւնը: Բարակայ անուր յիշուած է Տաւատով երեւի անձանց կարգը, Եբր. ԺԱ. 32:

Բարաքիա, Մատթ. ԻԳ. 35: Յայտնի չէ թէ ով էր այս Բարաքիա: Թերես այն Չաբարիայի Տայրն էր որչ մահը յիշուած է Բ Մնաց. ԻԻ. 20, 21. և թէպէտ այս Չաբարիայի Տամար բուռած է թէ որդի էր Յովիազայի, Հրեից մէջ սովորութիւն էր միւնոյն անձի երկու անուն ունենալ: Հաւանական է սակայն թէ բուն իսկ Չաբարիա մարգարէին Տայրն էր, ինչպէս նոյն իսկ մարգարէութեան մէջ (զԼ. Ա. 1) Բարաքիայի որդի կոչուած է Չաբարիա: Թերես Չաբարիա մարգարէ ոպանուած էր, և պատմութիւնը ծանօթ էր աւանդութեամբ: Հրեայք անտարակոյս գիտէին այս գէպքը, ապա թէ ոչ կը Տերբէին Քրիստոսի խօսքը որ յանդիմանութիւն էր Հրեից դմմ:

Բարբարոս: Ըստ Յոյն լեզուին, ուրիշ բոլոր ազգեր, որչափ և ուսեալ և կիրթ ըլլային, «բարբարոս» էին: Ուստի Պօղոս «Յոյն և բարբարոս» անուամբ բոլոր ազգերը կ'իմանայ, Հոսովմ. Ա. 14: Ղուկաս «բարբարոս» կ'անուանէ Մայրա կղզւոյն բնակիչները, Գործ. ԻԸ. 1, 4: Արդարև, «բարբարոս» բառը Սուրբ Գրոց մէջ կը գործածուի օտարակա-

նաց համար որ մասնեացրին բնիկ լեզուն չէին խօսեր, Սարգ՝ ճժԻ. 1, և վայրենական բնութիւն կամ բարբ ամենեւին չի ցուցներ անոնց վրայ ուրոց համար կը գործածուի:

Բարեխօս: Այսպէս թարգմանուած է Նոր կտաւարանին մէջ Յուշարէն Բարեպետ բառը որ կը նշանակէ փաստաբան, ուսուցիչ կամ մեթոթարիչ: Բարեխօս վերագրիք արուած է մեր Փրօգին: "Հօրը քով բարեխօս ունինք Յիսուս Քրիստոս արգարը," Ա Յովհ. Բ. 1: Բայց աւելի յաճախ կը նշանակէ Հոգին Սուրբ: Հագին Սուրբ "միւս Մեթոթարիչ," է որ եկաւ յետ Քրիստոսի, և Քրիստոսնակաւ եկեղեցւոյն խոսացուած մեծ օրհնութիւնն է, Յովհ. ԺԻ. 16, 17, 26. ԺԵ. ԺԶ. Ղուկ. ԻԻ. 49. Գործ. Ա. 4: Մեթոթարիչ բառը ճշդիւ չի ցուցներ Հոգւոյն Արքայ պաշտօնը, վասն զի Հոգին Սուրբ ոչ միայն մեթոթարելու համար էր, այլև օգնելու և առաջնորդելու Քրիստոսնէից, ինչպէս բրաւ Քրիստոս: Հոգւոյն Արքայ վերաբերեալ խոստումը բուն կատարուեցաւ առ առաքեալս: Մեթոթարիչն օգնեց անոնց երբ անոնք ժողովոց առջև կոչուեցան, առաջնորդեց անոնց ճշմարտութեան և փրկութեան վերաբերեալ իրաց մէջ, յիշեցուց անոնց Քրիստոսի խօսքերը և գործքերը, և յայտնեց անոնց գալու բաները: Հոգւոյն ներկայութիւնն ունէր իրեն հետ շնորհաց յաղթական նշանները, և կը լեցունէր Քրիստոսի բացառելութիւնը: Ի կեզեցին է տակաւին ընդ տրնաւստութեամբ Մեթոթարիչին, և նոյն Հոգին տակաւին կը յանդիմանէ աշխարհ մեզոց, արդարութեան և հասնդերմեալ դատաստանին համար:

Բարեխօս: Տես Եղիմաս:

Բարբ: Ողջուններն սովորական ձևն առ Հրեայս էր Դու՛մ վրահո՛ւ, այսինքն "Խաղաղութիւն ընդ քեզ," Նոյն բառերը կը գործածուին նաև Արարչուց մէջ մինչև ցայսօր, այսինքն՝ Սեւ՛մ վրահո՛ւ, առ որ ողջունեալ անձը կը պատասխանէ, "Խաղաղութիւն ընդ քեզ," Սուրբ Գրոց մէջ կան ողջունի ուրիշ ձևեր, որոց մեծ մասը մաղթ անք են, զորօրինակ

"Տէր ընդ քեզ," Ողջուն կամ "Ուրախ լիբ:" "Օրհնեալ լիբը դու ի Տեառնէ," Արեւելանք դեռ ստեպ և մեծ կարեորութեամբ կը գործածեն այսպիսի ողջոյններ: Արարչուց մը նամակը գրեթէ լի է ողջունիւք: Եթէ քեզի գար գոյծ տալու թէ տունդ կ'այրի, նախ օրուան ողջոյնը տալու և առնելու էր, և ապա թերեւս պիտի բռէր, "Ինչ որ Աստուած կամիր, բարի է, բայց դիտցիր որ տունդ հիմա բոցերու մէջ է," Արեւելանք

ողջոյն տալու ատեն նաև այլևայլ արարողութիւններ և շարժումներ կը կատարին: Մերթ կը համբուրեն զիրար, մերթ կրտսերագոյնը երիցագունին ձեռք կամ ձորայք կը համբուրէ, կամ ձեռքը կուրծքին վրայ դնելով կը խոնարհի մինչև գետին, և ապա կանգնելով ձեռքը բերանը կամ ձախարհ կր տանի: Տես Յակոբայ ողջունեալ գլխաւ, Կնիգ. ԽԳ. և բաղդատէ Կնիգ. ԺԹ. 1. ԻԳ. 7. ԽԲ. 6. Ա թագ. ԻԵ. 23. Բ թագ. Ա. 2. Յովհ. Ի. 26: Այս քաղաքափարական արարողութիւններն ումանք կատարելու համար բաւական ժամանակ կը պահանջուի, ուստի երբ Եղիտէ իր ծառան զրկեց մնեալ մանկան վրայ մարգարէին գաւազանը դնելու, պատուիրեց անոր ոչ չարդու բարե տալ, և ոչ բարե տուողին բարեկին պատասխան տալ, Դ թագ. Դ. 29: Նոյն պատճառաւ Քրիստոս պատուիրեց եօթանասնից բնաւ մէկուն բարե չտալ ճամբան,

Ղուկ. Ժ. 4, այսինքն՝ այն ձևաւոր և ձանձորայն կերպով ի զուր չլեանել ժամանակը: Արեւելեանք իրենց քաղաքաժարական ձևերը կ'ընեն շատ անգամ՝ արտաբնատ և ոչ ի արտ: Բայց Գրիգորոս օրհնութիւնն էր ի արտ, և կը բերեր իրեն Տեա "քան զկեանս լաւագոյն բան մը." "Իմ խաղաղութիւնս կու տամ՝ ձեզի. չէ թէ ինչպէս աշխարհոս կու տայ՝ ես ձեզի կու տամ", Յովհ. Ժ. 27:

Բարբուզիստոս, երկոստասան առաքեալներէն մին, Մատթ. Ժ. 3. Մարկ. Գ. 18. Ղուկ. Զ. 14. Գործ. Ա. 13: Փրիկայոսի Տեա կից կ'անուանուի, և թուրքի թէ միւսնոյն անձն էր զոր Յովհաննէս կը կոչէ Նաթանայել, Յովհ. Ա. 45-51, և կը յիշէ միւս առաքելաց Տեա, Յովհ. ԻԱ. 2: Թերեւս Բարթուղիմէոսի բուն անունը Նաթանայել էր, և ընդհանրապէս կը կոչուէր Տորն անուամբ Բարթուղիմէոս կամ Պարթոլմէ, այսինքն որդի Թորմէի: Տես Առաքեալ և Նարայայել:

Բարձր տեղ: Հին Գանահացիք և ուրիշ ազգեր երկնային մարմինները և իրենց կուսքերը կը պաշտէին բըլուրներու, լեռներու և յատուկ շինուած բարձրաւանդակաց վրայ: Խորայեղացոց պատուիրուած էր ջընջել այս կուսպաշտական տեղերը, ի Օր. ԺԲ. 2, բայց անոնք փոխանակ այսպէս ընելու, նմանոց եղանակ Տեթանոաց, և նախ պաշտեցին զՆՏօլան բարձր տեղեր, Ա Թագ. Թ. 42. Գ Թագ. Գ. 4, և ապա՝ կուսքեր, Գ Թագ. ԺԱ. 7. Գ Թագ. ԺԵ. 10, 11: Բարձր տեղերուն վրայ շինեցին նաեւ մեՏեաններ, "բարձր տեղերու կուսուսներ," Գ Թագ. ԺԳ. 32. Գ Թագ. ԺԵ. 29, և ունէին յատուկ բուրժեր, Գ Թագ. ԺԲ. 32. Գ Թագ. ԺԵ. 32: Այլեւայլ անտառներ նուիրուած էին այլեւայլ կուս, և բարձր տեղերը կուսպաշտութեան Տեա կապուած էին անբաժին կերպով: Այս էր մէկ պատճառը թէ ինչու Տամար ԵՏօփա կը պահանջէր որ Հրէից աստիքը և զոՏերը միայն յրուսաղէմ կատարուէին, արամարին մէջ, որպէս զի կենդանւոյն և միայն Տամարին Աստու-

ծոյ ժողովուրդն ազատ մնար անտառներու գայթակղութենէն, և միանայն վկայէր կուսպաշտութեան դէմ: Մարգարէք կը յանդիմանեն զԽորայեղացիս բարձր տեղերու պաշտաման Տամար զորս պարտէին մառառանդ կործանել: Բայց շատ քիչ թագաւորներ կը յիշուին Սուրբ Գրոց մէջ որ այն պատուէրը կատարեցին, թէպէտ թագաւորաց շատերը նախանաւոր էին օրինաց: Տաճարին շինուելէն առաջ բարձր տեղերը բուրժովն հակառակ չէին օրինաց, բուսական որ Աստուծոյ միայն կրկրպագութիւն մատուցուէր Տոն: Առ դատաւորք թուի թէ քանի մը մասնաւոր պարագաներու մէջ թող տրուեցաւ բարձր տեղերու պաշտաման, և Սամուէլ զոՏ մտալոց շատ անգամ այնպիսի տեղեր ուր տապանակը չկար: Նոյն իսկ Դաւթի ժամանակ ժողովուրդը կը զոՏէր Տերոբք Սելով, Երուսաղէմ՝ և Գարուան: Բարձր տեղեր աւելի յաճախ էին Խորայեղի թագաւորութեան մէջ, և այն բլրոց վրայ ժողովուրդը շատ անգամ կուց երկրպագութիւն կ'ընէր, և անթիւ գարնութիւններ կը գործուէին: Տես Առաքեալ:

Բարբուզ, օրհնու, 1. որդի Ներեոյ, Յուգոյի ցեղէն երեւելի տառնէ մը: Մտերիմ՝ բարեկամ էր Երեմիայի: Իբր 605 իր գրեց Երեմիայի աստուածաստուր պատգամներն ի բերանոյ նորին իսկ Երեմիայի, և ապա կարգաց ժողովրդեան, և գարնեալ իշխանաց ոմանց: Այս վերջիններն առին գիրքը, և ինչ որ գրուած էր իսկոյն իմացուցին Յովսէփի թագաւորին որ հրամայեց ընջել գիրքը: Բարբուզ գրեց զայն երկրորդ անգամ քանի մը յաւելուածներով, Երեմ. ԼԶ: Կը կարծուի թէ Բարբուզ իր եղբօրը Սարայիայի Տեա Բարեւոյն գնաց, այն քաղքին վրայ Երեմիայի գուշակութիւններովը, Երեմ. ԵՄ. 59-64: Բարբուզ յետ այնորիկ մասնակից եղաւ Տայածանաց Երեմիայի, անոր Տեա բանտարկուեցաւ, և բռնագատուեցաւ երթալ Եգիպտոս պատամբ Հրէից Տեա, Երեմ. ԽԳ: Յետ մահուան Երեմիայի, բոտ աւանդութեան բարունեաց, Բարբուզ

գարձաւ Բարեւոյն : Անկանս գիրք մը կայ որ Բարուբայ կ'ընծայուի :

2. Աւրիշ Բարուբ մը կը յիշուի Նէեմիայի բարեկամաց մէջ, Նէեմ. Գ. 20. Ժ. 6. ԺԱ. 5 :

Բարաբարա, որդի Իսապուր-Բեան, 1. Յովնէփ Բարաբարա, որդոր մականուանեալ, էր մին ի նախկին աշակերտաց Քրիստոսի, և Տաւանականապէս եօթանասուններէն : Էր սա մին յերկուց անուանելոց լեցնելու երկուստասանից թիւը որ պահած էր Յուգայիւ Իսկարիոցացուով, Գործ. Ա. :

2. Յուգա Բարաբարա էր «մարգարէ», և երեւել անգամ Երուսաղեմի եկեղեցւոյն : Այս Բարաբարա Շիզայիւ հանդերձ որոշուեցաւ երթալ Պոզոսի և Բաւնարայ հետ կարևոր պաշտօնով մը առ նորընծայ հեթանոսս Ասորաց եկեղեցւոյն մէջ, Գործ. ԺԵ. 22-33 :

Բարսիմուս, որդի Տեփոսի, կըլը մարգ մը զորոյ աչքը բացաւ Քրիստոս զճանապարհչայն մօտ յԵրեքով, Մատթ. Ի. 29-34. Մարկ. Ժ. 46-52. Ղուկ. ԺԸ. 35-43 : Ըստ Մատթէոսի, բժշկեալներն երկուք էին : Ըստ Մարկոս և Ղուկաս զԲարսիմուս միայն կը յիշին, որ իւր հօր անուր կը կրէր, իբրև ծանօթ անձի մը : Այս հրաշալի բժշկութեան ժամանակին զբայ առերեսութ անհամաձայնութիւն մը կայ, որ առիթ առաւ սմանց երկու դէպք ենթադրել այլեւայլ ժամանակներ, մին՝ երբ Քրիստոս մտաւ Երեքով, և միւս՝ երբ կըլաւ անկէ : Սակայն յարմարագոյն է մանաւանդ կարծել թէ Բարսիմուս լեց Քրիստոսի մերձեցալը, Ղուկ. ԺԸ. 35, և առաջին օրը իմացաւ թէ ով էր նա, և քաջալերուելով Փրկչին մարգարէութենէն որ առ Ջաքէոս, ուրիշ կուրի մը իր տնիքից մեծաւայն Քրիստոսի օգնութիւնը, երբ Տէրը կ'անցնէր ճամբէն Երուսաղէմ երթալու : Բարսիմուսի հաստատան Տաւաարին արտաչարժ պատմութիւնը, և Քրիստոսի ինկոյն կարեկից ըլլալն անոր բաւական են քաջալերել սմէն մարգ համարձակութեամբ երթալ առ Յիսուս :

Բաւուրիմ, քաղաք Բենիամինի մօտ Սյրուսաղէմ զճանապարհաւ Յորդանանու : Ստեղ կը յիշուի Իսաթի պատմութեան մէջ, Բ Թագ. Գ. 16. ԺՁ. 5. ԺԷ. 18 :

Բենեստարա, Ղաւական քաղաք Մանասի երկրին մէջ Սոյնկոյս Յորդանանու, Յեռ. ԻԱ. 27 : Կը կոչուի նաև Առարարովթ, Ա Մնաց. Ձ. 71 : Բենեստարա թերևս Բեթ-Առարարովթի համառօտութիւնն է :

Բեզեկ, Քանանացուց քաղաք, որոյ Թագարոն էր Աշտիհրեզեկ : Այս քաղաքին ի Յուգայէ առման պատմութիւնը կայ, Դատ. Ա. 1-8 : Այս քաղաքին մէջ Սաուղ հանդէտ ըրաւ իւր զօրաց յառաջ քան երթալը Գաալապառ Բաբսիս պաշտարու մը զերցնելու, Ա Թագ. ԺԱ. 8 :

Բեքարարա, Կիւս անչի կամ հուս, քաղաք զարեւելեան ափամը Յորդանանու, ուր Յովհաննէս կը մկրտէր, Յովհ. Ա. 28 : Թերևս նոյն էր ընդ Բեթբարայ, Դատ. Է. 24 : Ըստ ընդ անդ ծանօթ չէ : Յունարէն ձեւագրաց շատերը և նորագոյն ապագութիւնք փոխանակ Բեթբարայի ունին Բեթանիա, նոյնպէս անծանօթ :

Բեքարզա, քաղաք Բենիամինի, Յուգայէ սահմանագլուխը, Յեռ. ԺԵ. 6. ԺԸ. 19, 21 : Ըստինտոս այս անգը կը գնէ Յորդանանու բերնէն երեք մղոն հեռու, Երեքով ճամբու մը վայ : Հոն կար գեղեցիկ անտառ, ստորեալ քաղաք և զճիտ աղբեր որ լաւագոյնն էր Յորդանանու հովտին մէջ :

Բեքամ կամ Տեքաք, քաղաք Սուրայի Ասորու : Դառիթ առաւ այս քաղաքը, Բ Թագ. Ը. 8. Ա Մնաց. ԺԸ. 8 : Թերևս այժմու Տայրէհն է, ի մէջ Բերիայ և Թագմիզայ :

Բեքամիա, Կալա արևմտեայ, գիւղ Ջիկենեց լեռին արեւելեան զառիթերին վրայ, երբ երկու մղոն յարեւելից արեւելեան հարաւոյ Երուսաղեմի, Երեքով ճամբու մը վրայ : Քրիստոս յաճախ կ'երթար հոն, Մատթ. ԻԱ. 17. Մարկ. ԺԱ. 1, 12. Ղուկ. ԺԹ. 29 : Բեթանիա կը բնակէին Մարթա և Մարիամ, և հոն յարութիւն առաւ Ղազարոս, Յովհ. ԺԱ. Հոն օծեց Մարիամ ըզ-

Տէրն ի յիշատակ աւուր թաղմանն հո-
րա, Յովհ. ԺԲ: Քրիստոս այս գիւ-
ղին մտա գոր կը սիրէր: Համարձաւ
երկինք իւր աշակերտներուն մէջէն,
Ղուկ. ԻԳ. 50: Բեթանիոյ այժմու
անունն Ազբրիէ էր և Ղազարոս
անունէն: Իսլոյն գիւղ է իբր քսան
տունէ բաղկացեալ:

Բեթաուփիմ, քառ իսլովոյն,
հաւանականապէս էր մթերանոց և
կը վերաբերէր տաճարին, Ա Մնաց-
ԻՅ. 45:

Բեթարբէ, հաւանականապէս Ար-
բեղա, այժմ Իրպիտ: Այս անուամբ
տեղ մը կար Գալիլէայի ծովէն քսան
է հինգ մղոն դէպ հարաւային արեւելք:
Ուրիշ համանուն տեղ մը կար ի Գա-
լիլեա, մտ ի Մազգաղա: Հոս կա-
յին քանի մը մեծամտ և գրեթէ
անմատոյց այրեր, ի կողմանէ դարեւ-
ւանդին, Ովս. Ժ. 14:

Բեթաւամ, քառ սանյուս-Բեռն,
տեղի և անապատ մտ ի Բեթէլ
յարեւելք, Յես. Է. 2. ԺԸ. 12. Ա
Թագ. ԺԳ. 5. ԺԿ. 23: Կը թուի
առ. յանգիստութեան գործածուած
երբեմն երբեմն նոյն իսկ Բեթէլի հա-
մար, յետ որչ ոսկեղէն որթերը
կանգնուեցան հոն, Ովս. Գ. 15. Ժ.
5: Բեթէլ կը նշանակէ տուն Աս-
տուծոյ, իսկ Բեթաւան՝ տուն ու-
նայնութեան, այսինքն միւղաց կամ
կառոց:

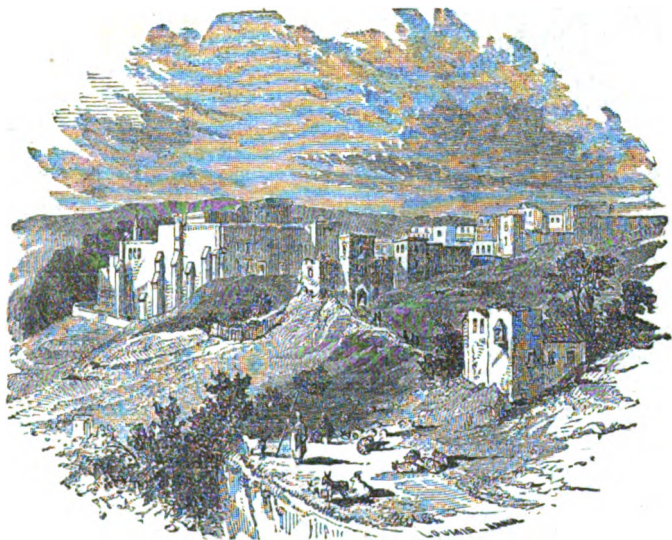
Բեթաքարմա, քառ գինոյ, կը
կարծուի թէ էր Փրանկաց յեւր, ի
մէջ Թեկուէի և Բեթէլէհմայ, Նէ-
եմ. Գ. 14. Երեմ. 2. 1: Է կոնաձև
բլուր մեծաւոր, յորոյ վերայ խաչա-
կերք հզօր ամրոց մը շինած էին:

Բեթեսիմո, քառ մալաթեան,
քաղաք Ռուբենի: Խորայնացիք ա-
ռին այս քաղաքը Մովարացիներէն,
Թու. 1Գ. 49. Յես. ԺԲ. 3. ԺԳ. 20:
բայց Մովարացիք թափեցին զայն
խորայնացիներէն յետ գերութեան,
Եզեկ. ԻԵ. 9: Կայր յարեւելից Յոր-
դանանու ոչ հեռի յիշեալ գետին
բերէն:

Բեթէլ, քառ Աստուծոյ, անուն
քաղաքի յարեւմտից Գալիլոյ, Եփրե-
մայ և Բենեամինի սահմանագրութի,
Մննգ. ԺԲ. 8. ԻԸ. 10-22, և էր հոն
ւր Յակոբ քնացաւ և տեսաւ իւր

նշանաւոր երազը, և տուաւ այս ա-
նունը տեղւոյն քանզի հին անունն
էր Լուզ, Դատ. Ա. 23: Յետ երե-
սուն ամաց Յակոբ դարձաւ հոն
կանգնեց իւր վրանը, Իմնդ. ԼԵ.
1-15: Յետու առաւ գրեթէ և տուաւ
Բենեամինի, Յես. ԺԲ. 9. ԺԸ. 22:
Սակայն Եփրեմեանք վանեցին զԳա-
նանացիս, Դատ. Ա. 22-26: Հստ
մնաց երկար ատեն ուխտին առապա-
նակր, և հաւանականապէս վերադա-
թեան խորանը, Դատ. Ի. 26. Ա
Թագ. Ժ. 3: Բեթէլ էր նաև մին ի
տեղեաց յորս Սամուէլ կը դատէր
ժողովուրդը կարգաւ շրջելով, Ա
Թագ. Է. 16: Յետ Սողոմոնի եղաւ
տեղի Թանձր կուսպաշտութեան,
քանզի Եստրովամ հոն դրաւ իւր
ոսկեղէն որթուց մին, վասն զի Բե-
թէլ ի սկզբանէ էր վայր նուիրական,
Գ Թագ. ԺԲ. 29: Մարգարէք շատ
անգամ պատգամներով զրկուեցան
ի Բեթէլ, Գ Թագ. ԺԳ. 1, 2. Ե-
րեմ. ԽԸ. 13. Ամոս. Գ. 14. Է. 10:
Այն պատգամներուն առաջինը կա-
տարուեցաւ Յովսիայի ձեռքով, Գ
Թագ. ԻԳ. 13: Իսկ մնացով պատ-
գամք կատարուեցան վերջին աւեր-
մամբ Բեթելայ, ուր հիմա ոչ այլ
ինչ բայց աւերակք կը գտնուին:
Բողոքնուն Բեթէլայ տեղ կը համարի
այժմու Պէլոզին: Իրկոտասան մղոն
հեռու է Երուսաղեմէ դէպ ի Արև-
քեմ, բլրը մը հարաւարդման ծայ-
րը: Ունի յարեւելից անձուկ և պրտ-
զարեր հովիտ, և յարեւմտից ճամբայ
մը որ երկար ատեն գործածուած է:
Բլրոյն արեւելեան ստորտը կան մնա-
ցորդք մեծ քարեղէն աւազանի որ
նախին Իբրայական ժամանակի գործ
է: Տես Բեթաւամ:

Բեթլեհեմ, քառ հոյ, 1. անուա-
նի քաղաք, տեղի ծննդեան Դաւթի
և Քրիստոսի: Յույժոյի երկրին մէջ
էր, Երուսաղեմէ վեց մղոն հեռու
դէպ արեւմտեան հարաւ, և հաւա-
նականապէս առաւ այս անունը շըբ-
ջակայ երկրին պողոտերու թեկն:
Նոյն նշանակութիւնն ունէր նաև
հին անունը Եփրատիս որ կը նշանա-
կէ պողոտեր, Իմնդ. ԽԸ. 7. Միք.
Ե. 2: Բեթէլէհեմ ունէր գեղեցիկ
գիրք երկայնաձև զատիվերի մը զույս,

ԱՅՅՍՈՒ ԲԵԹԼԷՆԷՄ

երկու հազար եօթն հարիւր ութ վեր քան ծովուն երեսը, և ունէր ամէն կողմանէ իւր առջև գեղեցիկ տեսարաններ: Երջակայ զուրք ծածկեալ էին որթովք և թզենեօք և նշնեօք, և հոգեօք կը բերէին առատ ցորեան: Ուրովամ ամբացուց զԲեթլէճէմ, Բ Մնաց. ԺԱ. 6, բայց Բեթլէճէմ ուրիշ տեղերու նայելով աննշան էր, Միք. Ե. 2, և Յեսուէն և Նէեմիայէն չի յիշուիր Յուդայի քաղաքաց կարգը: Բեթլէճէմ զուարթութեամբ կը յիշուի Բոոսի և Հուսթայ անուններուն հետ. հռչակաւոր է մանաւանդ իւր տեղի ծննդեան Դաւթի, Ա թագ. ԺԷ. 12, 15. Ի. 6. Բ թագ. ԻԳ. 14-17. բայց ի վեր քան զամենայն նուիրական է իրն տեղի ուր Փրկիչը ծնաւ: Այն սիրելի տեղւոյն վրայ թրթրաց առաջնորդող աստղը, թո՛ւ արեւելեան մտքք երկրպագելին թագաւորաց թագաւորին, և հոն ուր Դաւիթ կ'արածէր իւր հօտը և կ'օրհնէր զԱստուած՝ լսուեցան հրեշտակաց երգերն ի ծննդեան Փրկչին, Ղուկ. Բ. 8: Բեթլէճէմ հիմա կը կոչուի Պէթ Լաճմ, և ունի իւր երէք հազար բնակիչ, և գրեթէ բոլորն

անուամբ Փրիստոնեայ են: Կէս մղոն դէպ ի հիւսիս է տեղին զոր աւանգութիւնը կը ցուցնէ լինել գերեզման Հոսքէյայ, Մրնդ. ԼԵ. 16-20. և իւր երկու մղոն դէպ հարաւային արեմուտք են այն մեծամեծ աւազանները որ կը կոչուին աւազանք Սողոմոնի:

2. Անծանօթ տեղի Զարուզոնի երկրին մէջ, Յես. ԺԹ. 15. Դատ. ԺԲ. 10: Այս երկրորդ քաղաքէն զանազանուելու համար, Դաւթի քաղաքը կը կոչուէր ընդհանրապէս Յուդայի Բեթլէճէմ:

Բեթսեզղա, քառ ըօրհաց, անուն աւազանի կամ աղբեր մօտ ի տաճարն Երուսաղեմի. կար նաև բաց շէնք մը այն աւազանին վրայ կամ քով ի բնակութիւն հիւանդաց որ կու գային փորձել ջուրին բժշկիչ զարութիւնը, Յովհ. Ե. 2: Աւանգութիւնն այս առգանին տեղը կը համարի հոն ուր հիմա մեծ ցամաք փոս մը կը տեսնուի, տաճարին վերարերեալ գետնին հիւսիսային պատէն դուրս: Բայց Բոպինսոն հաւանականազոյն կը համարի թէ այն փոքր Մորիա լէնք մօտակայ հիւսի-

ուային լեռներէն բաժնող իրամին մէկ մասն է: Կ'ըտէ թէ բուն Բեթ-Տեղաւայն էր Թերեւս "Աղբիւր կուսին" կոչուած աեղը, Յովնափատու հովանին ստորին մասին մէջ, ութ Հարիւր և յիսուն ոտք դէպ ի Հարու առճարին գետնէն: Այս աւազանը շատ հին էր, և կը թուի թէ կ'առնէր ջուր սառնարին տակը շինուած հին աւազաններէն: Անշտասան կամ եօթնեւտան թուով երկու թեւ առաինաններ, որոց մէջտեղ կայ տասուերկու ոտք լայն տարխաւկամած մը, և որ սանին վար աւազանը, որ սանին հինգ ոտք երկայն է, և հինգ կամ վեց ոտք լայն: Զուրբը կը բարձրանան և կը ցածնուն ժամանակ ժամանակ, և ստորերկրեայ ջրանցքով կը հոսն վար Սեղովանայ աւազանը: Կը կարծուի թէ այս աւազանն էր զոր Նեեմիա կը կոչէ "Թաղաւորին աւազանը," Նեեմ. Բ. 14: Բեթ-Տեղաւ, թեւ ժամօթ և մտայելի մեզ, կորուսած է իւր բուժիչ զօրութիւնը: Բայց աղբիւրն զոր Բրիտանոս բացած է մեղաց, յանցանաց և մահուան համար, ձօս է ամենուն և երբէ չի կորսնցնէր իւր զօրութիւնը: Տես Սեղովան:

Բերճամբա, թու. ԼԲ. 3, 36. Յես. ԺԳ. 27, և Նեեմիիմ, Ես. ԺԵ. 6. Երեմ. ԽԸ. 34. Էր քաղաք ի Գագ, Բորգանանէն քիչ հեռու գէղ արեւելք, գետակի մը քով որ կ'երթար Ռամոնով Գաղաադի մօտէն գէղ Հարաւային արեւմուտք մինչև յիշեալ գետը (Բորգանան):

Բերճոս, ասլոս սլոն, զարգիս՝ Պէլթուր, էր հասարակաց անուն երկու դարացի քաղաքաց, որ էին Բե-նիամինի երկրին հրեւսիտային արեւմտեան անկիւնը, և կը զանազանուէին իւր վերին և ստորին Բեթօրոն: Այս քաղաքները շինուած էին երկու գառի-վերայ վրայ, երկուստեք հովիտներով: Ստորին Բեթօրոն կը բաժնուէր ի վերնոյն անձուկ հովտիւ, և քարուս և գծուարին անցք մը կը տանէր այն գառիվերն յորոյ վերայ շինուած էր վերին Բեթօրոն: Արջիներ ձօտագոյն էր Երուսաղեմի, իւր երկուստասան մղան հեռ. անկէ. և երկոքն էին ծովեզերք աանող սովորական ճամ-

բուն վրայ: Այս անցքէն վար հաւածեց Եսու զԱմմոնացիս, և Պոզոս առկէ անցաւ դիշերայն, մինչ կ'երթար Անախպատոս, Յես. Ժ. 1-11. Գործ. ԻԳ. 31, 32:

Բերճամբա, ասլոս սլոն, 1. քաղաք Յուզայ, տուեալ քահանայից, Յես. ԻԱ. 16. Ա Մնաց. Զ. 59. Ա Թագ. Զ. 15: Էր իւր հնգե-տասան մղն գէղ արեւմուտք Երուսաղեմէ, մերձ ի սահման Գանայ և Փղշտացոց, Յես. ԺԵ. 10. Ա Թագ. Զ. 12: Հաւանականապէս նոյն ընդ իրոսամէսի, Յես. ԺԺ. 41: Նշանաւոր է Յուզայի և Իւրայելի մէջտեղ պատերազմին պատճառաւ, յորում պարտեցաւ Ամառիս, Գ Թագ. ԺԳ. 12-14. և վասն զի տապանեղ Փղշտացիներէն գարձակ հան, և պատճուեցան անոնք որ յանդգնեցան անոր մէջ նայիլ, Ա Թագ. Զ:

2. Անուանի քաղաք յԵգիպտոս, Երեմ. ԽԳ. 13: Տես Արեգ քաղաք: Բերճայիդա, ասլոս սլոն, 1. քաղաք ի Գալիլեա, Գեներեսարեթի ծովուն արեւմտեան եզրը, կափառնայուսէն քիչ մը հեռու: Իր տեղի ծննդեան առաջելոցն փիլիպպոսի, Անդրէի և Պետրոսի: Տէրը շատ անգամ կ'երթար հան, Մատթ. ԺԱ. 21. Մարկ. Զ. 45. Ը. 22:

2. Էր քաղաք ի Գաւլոնիտիս, ի Հարաւոյ նոյն ծովուն, և յարեւելից Բորգանանուն: Այս տեղւոյն մօտ կերակրեց Յիսուս հինգ հազարը: Քաղաքը շինուած էր գեղեցիկ բլրոյ մը վրայ մօտ Բորգանան, երբ մղն լայն և շատ պտղաբեր գաւառով մը բաժնուած Գալիլեայի ծովէն, Ղուկ. Թ. 10: Բազաւոտ Մատթէի ժի. 13-22. Մարկ. Զ. 31-45, համարները: Փիլիպպոս, այն երկրին չորրորդագոյնան, ընդարձակեց այս քաղաքը, Ղուկ. Գ. 1, և կոչեց զայն Յուլիս ի պատիւ Յուլիայ, գտներ Օգոստոսի: Զարդիւս փրքը, բայց աւերակ է:

Բերճամ, աւելի ընդհանուր առնուն էր Ափրեթոսիտի: Էր Բորգանանէն երկու մղան գէղ արեւմուտք, ի ծայրն Եպրեզղոնի մեծ դաշտին բուզուկներէն մէկուն, Եզրայելի հովտին,

որ կ'երթայ վար Յորդանանու հս-
 վեար, հարաւային արեւելեան ուղ-
 ղութեամբ: Քաղաքը շինուած էր
 զառիգներէն վրայ, ճիշդ սօր առաջին
 (Յեզրայէի) հովիտը կը սփռէ երթալ
 զառիգ՝ ափ, մինչև կը հաւասարի
 վերջին (Յորդանանու) հովտին: Բեթ-
 անն տրուած էր Մանասէի, Թեպէս
 ոչ իսկոյն նուաճեցաւ: Յես. ԺԷ.
 41, 46. Դատ. Ա. 27: Սաւուղի գի-
 ակը կախուեցաւ այս քաղաքին պարս-
 պէն, Ա. Թագ. 1Ա. 40, 42. Բ. Թագ.
 ԻԱ. 42. Գ. Թագ. Դ. 42: Այս տեղը
 զարդիս կը կոչուի Պէլյասն, և է Տի-
 բերիայէն իբր քանն և չորս մղոն
 դէպ ի հարաւ: Այժմու գիւղը կը
 պարունակէ եօթանասուն կամ ութ-
 ասուն տուն, որոց բնակիչք ողորմելի
 զինակի մէջ են, Պէտուկններուն
 յափշտակութեանը նշաւակ: Հին
 քաղաքին աւերակները բաւական ըն-
 դարձակ են, առ եղբր գետակին սր
 կ'անցնէր քաղաքին մէջէն և հովտին
 քովէն: Արտուի Թէ քաղաքին շրջա-
 պասն իբր երեք մղոն էր:

Բեքուր, քաղաք Յուդայի բլրոտ
 երկրին մէջ, մօտ ի Քերթն, Յես.
 ԺԱ. 58: Թորսովամ ամբոցոց այս
 քաղաքը, Բ Մնաց. ԺԱ. 7, որ եղաւ
 օգնական Երուսաղեմի վերտախն շի-
 նութեանը, Նէեմ. Գ. 16: Ըստ
 Յովսէփոսի էր մին ի հզօր ամբոցաց
 Յուդայի, բայց գիւղը գեւ սրոշ
 գիտցուած չէ:

Բեքուգէ, ասի Բել, փոքր գիւղ
 Չիթ կենաց լեռան արեւելեան ստորո-
 քը, մօտ ի Բեթանիա, Մատթ. ԻԱ.
 4. Մարկ. ԺԱ. 4. Դուգ. ԺԹ. 29:

Բեքսեգով, քաղաք Մովսրաց-
 ւոց որ Թուրքիի սահմաններուն մէջ
 էր, և առնուեցաւ Ամմոքհացւոց
 ձեռքէն, Յես. ԺԳ. 20: Այս քաղ-
 քին համբաւն տրուած էր Բելքեգովը
 կոչուած կուսքին պատճառաւ որ
 հոն կը պաշտուէր: Բեթփեգովի մօ-
 տակայ հովտին մէջ Մովսէս օրէնքը
 կարգաց իւրայելի որդւոց, և Թաղ-
 ուեցաւ, Բ Օր. Գ. 44-46. ԼԳ. 6:

Բեքզով, Դանայ երկրին մէջ,
 մօտ ի Մասփա: Նշանաւոր է փղըշ-
 տացւոց պարտութեան, և Աբնե-
 գէր կոչուած քարին համար զոր Սա-
 մուէլ կանգնեց հոն, Ա. Թագ. Ե. 44:

Բելիտը, որ Երէի Բել: Այս բառն
 անգամ մը միայն գործածուած է
 Սուրբ Գրքոց մէջ, Բ կորնիթ. Գ. 15:
 և անտարակոյս Սատանայի համար
 բռուած է:

Բեհեմով, անասուն մեծ երկա-
 կենդան, որ նկարագրուած է Յար-
 Խ. 15-24: Մեկնիչք հիմա ընդհան-
 րապէս միտարան են Թէ Բեհեմովթ
 գետաձի է որ Նեղոսի և Ափրիկէի
 ուրիշ մեծամեծ գետերուն մէջ միայն
 կը գտնուի: Ետտ մեծ, ուժեղ և
 յաղթամարտին է. կ'ապրի գետերու
 մէջ, բայց կ'ելլէ նաև եղբրք սեզ,
 ցորեն, զալար խոտ և ծառերու ճիւ-
 դեր ուսելու: Գետաձիոյ տեսիլը ցա-
 մաքի վրայ շատ ազեղ է, քանի
 մարմինը կարի յաղթ է, լերկ և բու-
 լորշի, մարմնոյն համեմատութեամբ
 գլուխն անհնարին մեծ, որունըր
 նոյնպէս առանց համեմատութեան
 կարճ: Տեսնուած է արու գետանի,
 երկայնութիւնը եօթնեասան սոք,
 բարձրութիւնը եօթն, և շրջապատը
 հնգետասան, գլուխը երեք ու կէս
 սոք, մէջքն ինն սոք և բերնին լայ-
 նութիւնն իբր երկու սոք: Անանոյն
 սովորական գոյնը Թուխ է, ականդ-
 ները մանր և սուր են, աչուքները
 մանր և սև, շրթուները շատ թանկը
 և լայն, և սեղուները մանր: Ատանու-
 քը բերնին մէջ սրդարև ահաւոր են,
 մանաւանդ վերին ծամիւնաց ծանիքը
 որ են կոր, և գունն ինչ գլանաձև.
 այս ատանուներ այնպէս զօրաւոր են
 և կարծր որ պողպատի զարնուելով
 կրնան կրակ հանել, և երբեմն կ'ըլ-
 լան երկու սոք երկայն, և իւրաքան-
 չիւրը կու գայ աւելի քան վեց ֆունտ:
 Միւս ատանու աւելի փոքր է: Արին
 կարճ և Թաւ է, և բայր մարմինը

պայտպանուած է թանձր և պինդ մորթով ընդ որ չեն կրնար թափանցել սուր և սլաք, և ծածկուած է կարծ ստևով:

Մը Բիւրել վերին Նեղոսի քով երևելի կուռոյ մը պատմութիւնը կ'ընէ:

Գետաձի մը զոր սպաննեցինք էր շատ ծեր արու, և կը թուէր հասած իւր կատարեալ ասճման: Երկայնութիւնն էր, ցուկն մինչև ազւոյն ծայրը, իբր հնգետասան սաք, և ժանիքն, արմատն մինչև ծայրը, կորուժեան արտաքին երեսն ի վեր, քսան և ութ մատ: Այս անասնոյն հետ կուռեցանք շորս ժամ, և այն գիշերայն: Արդարև զազանը շատ մօտ եկաւ մեր մեծ նաւակին, և պիտի կորուսանէր զայն, թերևս նաև մեր կեանքը: Երբ փոքր նաւակի մը մէջ տեսաւ որսորդներ որ զանի քաշելու համար երկայն շուանը կապելու վրայ էին խարսխանչին, զազանը մէկ ոտամամն նետուեցաւ այն փոքր նաւակին դեպ, իրեն հետ սուրկեց ջուրին տակը և կտոր կտոր բրու գայն: Հրացանի քսան և հինգ գնտակներէն որ իբր հինգ սաք հեռաւորութենէ արձակուեցան զազանին գլխուն՝ մին միայն անցաւ մորթէն և ոսկրներէն՝ անասնոյն ցուկին մօտ, այնպէս որ, ամէն անգամ որ շունչ կ'առնէր և կու տար, նաւակին վրայ արեան ճեղեղ մը կը հոսեցնէր: Մնացեալ գնտակները մնացին անոր թանձր մորթին մէջ: Վերջապէս ստիպուեցանք փոքր թնդանօթ մը գործածել: Բայց քսանի մը սաք հեռուն արձակուեցաւ հինգ գնտակներով զազանին զլուխը և մարմինը շարաշար ծակոտուելէն ետքը մեռաւ զազանը: Այս վիժխարի գետաձին բոտ հանոյս տարու բերու մեր մեծ նաւակը գետին ամէն կողմը:

Բեճագագ, 1. Թագաւոր Դամասկեան Ասորոց, զոր Յուզայի թագաւորն Ասա վարձուք կանչեց իրեն օգնութեան Իսրայէլի Բաասա թագաւորին դէմ, Գ թագ. ԺԷ. 18-22: Բենադադ աւերեց Նեփթաղիմայ երկրին մեծ մասը:

2. Որդի և յաջորդ վերդիշեալ Բենադադայ: Երկու տարի հետզհե-

տէ մեծ բանակ հանեց, և կուռեցաւ Իսրայէլի Աքաւար թագաւորին դէմ: Բենադադ շարաշար յաղթուեցաւ օգնականութեամբ ԵՏափայի, բլրոց, նաև զաշտաց Ասաուծոյն, Գ թագ. Ի.: Աքաւար, հաղահակ Ասաուծոյ հրամանին, ինայեց Բենադադայ, և խազաղութեան զաշիքը բրաւ անոր հետ: Այս զաշիադրութիւնը չկատարուած կը թուի, քանզի երբ տարի ետքը Աքաւար նորոգեց պատերազմը և սպանուեցաւ, Գ թագ. ԻԲ.: Յետ իբր ինն ամաց, Բենադադ նորէն արշաւեց Իսրայէլի երկիրը, և Եղիսէ մարգարէ նահրացոց անոր գիտաւորութիւնը, Գ թագ. 2. 8-23: Բայց պատերազմն անգամ մի ևս նորոգուեցաւ: Բենադադ պաշարեց զԱսաւրիա, և սովով ի նեղարկ քաղաքը: Ասաուած արհաւիրք զրկեց Ասորոց բանակին վրայ գիշերայն, և հապճեպով փախաւ գորքը, Գ թագ. 2. 17. Ի. 6. Ասակ. ԻԲ. 1: Սակաւ ինչ յառաջ քան իւր մահը, Բենադադ հրահարանաւով զրկեց զԱզայէլ հարցունել Եղիսէ մարգարէին, թէ ինչ պիտի բլլար հիւանդութեան ելքը: Մարգարէն պատասխանեց թէ հիւանդութիւնը մահացու չէր, բայց և այնպէս պիտի մեռնէր Բենադադ. կնճռոտ պատասխան մը զոր Ազայէլ լուծեց՝ անկողնին մէջ խեղդելով իւր տէրը, Գ թագ. Բ. 7-15:

3. Որդի այժմու յիշելոյն Ազայելի: Հայրը շատ նեղած և հարստահարած էր զԻսրայէլ: Բայց այս Բենադադ կորոյս ինչ որ շահած էր հայրը, Յովսափատ թագաւորէն երես յաղթութեամբ, Գ թագ. ԺԳ.:

Բեճիամին, կրտսերազոյն յորդոց Յակորայ և Թաքելի, Ծննդ. ԼԵ. 16-18: Թաքէլ մեռաւ երբ ծնաւ զԲեճիամին, և մինչ վերջին շունչ կու տար, անուանեց զորդին Պէն-Օնի, այսինքն՝ «արամութեանս որդին», բայց Յակոր կոչեց զնա Բեճիամին, «որդի աջ ձեռին իմոյ»: Բեճիամին մեծ միջիթարութիւն էր Յակորայ որ կը տեսնէր յանձին Բեճիամինի իւր սիրեցեալ կինը զոր թաղած էր, և գՅովսէփ զորդ կորուստը կ'որոտար: ԳՅովսաւա համազուեցաւ թողուլ

զանի երթալ իր եղբայրներուն հետ
 Եգիպտոս, Մինչ. 10թ. 10թ. Բենիա-
 մինի ցեղը փոքր էր ի սկզբան, և
 գրեթէ ջնջուեցաւ Դասաուորաց ժա-
 մանակ, Դաս. Ի., բայց յետոյ
 բազմացաւ յոյժ, Բ Մնաց. ԺԳ. 8.
 ԺԷ. 17: Բենիամինեանք քաղ էին,
 Մինչ. 10թ. 27, և «Տէրոջ սիրելին»,
 և անոր քով ապահովութեամբ կը
 բնակէին, Բ Օր. 1Գ. 12, քանզի Բե-
 նիամինի երկերը կից էր Յուզայի և
 սուրբ քաղաքին ի հիւսիսոյ: Տասն
 ցեղից ապոստամբութեան ատենը,
 Բենիամին յարեցաւ Յուզայի, և այս
 երկու ցեղք յետ այնորիկ մնացին
 սերտու միացեալ, Գ Թագ. ԺԱ. 13.
 ԺԲ. 20. Եզր. Ի. 1. Ժ. 9: Սաւուղ
 Թագաւոր և Տարսուսացին Սաւուղ
 երկուքն ալ Բենիամինի ցեղէն էին,
 Փիլ. Գ. 5:

ԲԵՆԵՂԻԿԷ, ըստ հուսկոս Աոտոմոյ,
 էր արուեստագէտ, որուն ստուաւ
 Աստուած յատուկ հանձար շինել և
 զարդարել վայութեան խորանը,
 Եւ. 1Ա. 2. 1Է. 30:

ԲԵՐԱՅ, երբեմն կը գործածուի
 Սուրբ Գրոց մէջ փոխանակ խօսողի,
 Եւ. Գ. 16. Երմ. ԺԲ. 19: Ասա-
 ուած Մովսէսի հետ խօսեցաւ «Բե-
 րան ի բերան», Թու. ԺԲ. 8., այսինքն
 անոր հասկնալի կերպով և յոտակ:
 Օրէնքը պարտէր լինել Եբրայեցւոց
 «բերան», Եւ. ԺԳ. 9., այսինքն ըս-
 տակ կրկնելու էին շայն և անոր վրայ
 խօսելու էին յաճախ: «Բերնին գա-
 ւազանը», Ես. ԺԱ. 4, և որած
 սուրբ, Յայտ. Ա. 16, կը նշանակեն
 Գրտառոյի խօսքի զօրութիւնն ի
 յաղթահարել, յիշխել ի ի դատել:
 Տես և Ես. 10թ. 2. Երբ. Գ. 12:

ԲԵՐՂԵՒ, Եր-Թ, 1: Մաւուլացի,
 Շամունի երկրէն, Տայր Եգիպտոս
 սաւաւ Սաւուղի գուռաբ Մերձք,
 Ա Թագ. ԺԲ. 19. Բ Թագ. ԻԱ. 8:

2. Երբ և հարուստ Գաղաաղացի,
 բարեկամ Դաւթի, երբ Դաւիթ
 ստարգիր էր Արիտողոմայ ապոստամ-
 բութեան ժամանակ: Բերդէի զրկեց
 առատ պաշար, անկողններ և սւրիշ
 բաներ ի պէտս Դաւթի մարդոց, Բ
 Թագ. ԺԷ. 27. ԺԺ. 32: Ի կարծին
 Դաւթի, Բերդէի գնաց անոր հետ
 մինչև Յորդանան, և չուզեց իր ծե-

բութիւնը պատճառելով, բնակիլ
 Էրուսաղէմ և ընդունել բարեբը զոր
 կը խորհէր ընել անոր Դաւիթ: Մինչ
 Դաւիթ իւր վերջին պատուէրները
 կու տար Սողոմոնի, պատուիրեց ա-
 նոր նաև սէր ցուցնել Բերդէի աչ-
 գառոսմին, և ընդունել զանաք
 յարքունիս իւր, Գ Թագ. Բ. 7:

3. Քահանայ ոմն որ կին առած
 էր ի գտտեաց Բերդէի, Եզր. Բ.
 61. Նէեմ. Է. 63:

ԲԵՐԻԻԱ, քաղաք Մակեդոնիոյ, ոչ
 հեռի ի Պեղզայէ գէոյ հարաւային
 արեմուտք, և Բերսիս լիւրան մօտ:
 Բերիա կոչուեցաւ յետոյ Իրենոպո-
 լիս, և զարգիս կը կոչուի ի Թըբաց
 Պուր, յայլոց Գարա վէրեա: Պօ-
 ղոս յաջողութեամբ քարոզեց հոս
 Աւետարան: Հանձարեց Բերդիք
 քննեցին Պօղոսի վարդապետութիւնը
 Հին կտակարանին գրուածներով, և
 շատերը հաւատացին, Գործ. ԺԷ.
 10, 14. Ի. 4:

ԲԵՐԻՅԻԿԷ կամ ԲԵՐԵՅԻԿԷ, երի-
 ցագոյն գուսար Հերձդի Ագրիպպայ
 Ա.ոյ, և քոյր կրտսերոյն Ագրիպպայ,
 Գործ. ԻԻ. 13, 23. ԻԶ. 30: Բերե-
 նիկէ ամուսնացաւ նախ իւր Տօրեղ-
 բորը, Հերձդի, Գաղկիոի Թագաւո-
 րին հետ, և անոր մահուանէն ետքը,
 ազատելու համար իւր եղբորն Ագրիպ-
 պայ հետ ապօրինաւոր յարաբերու-
 թեան մէջ ըլլալու կտակածէն որ ի-
 բրաւացի էր, ամուսնացաւ Արիկիոյ
 Թագաւորին, Պողոմոնի, հետ: Այս
 ամուսնութիւնը շատով քակուե-
 ցաւ, և Բերնիկէ դարձաւ իւր եղ-
 բոր քով, և յետոյ եղաւ ստարժա-
 ծու վեպպանանու և Տիտոսի:

ԲԵՐՔՈՍ, քաղաք Ասորաց զոր
 առաւ Դաւիթ, Բ Թագ. Ը. 8. Ա
 Մնաց. ԺԸ. 8. Եզեկ. ԻԷ. 16: Ո-
 մանք կը կարծեն թէ Պէլոսութ էր
 այս քաղաքը. բայց, թող անուան
 նմանութիւնը, սւրիշ նշաններ կը
 ցուցնեն թէ Բերսթա աւելի ներս-
 էր, Համաթու կամ Դամասկոսի
 մօտ:

ԲԵՐՔԱՐԷ, կին Ուրիայի, և հա-
 ւանակամաղէս Թոռն Աբիարայի:
 Դաւիթ նախ շնութիւն բրաւ Բե-
 սարէի հետ, ապա հնարեց սպանել
 ստուաւ անոր սյրը, և հուսկ յետոյ

7

կին առաւ զանի: Այս մեղքերը հա-
նոյ շխուեցան Եհովայի որ զրկեց
զՆաթան մարգարէ առ Դաւիթ
մայրոյն (էգ ոչխարին) առական,
Բ Թագ. ԺԲ. 4: Դաւիթ ապաշխա-
րեց գառնապէս, բայց և այնպէս
պատժուեցաւ, Բ Թագ. ԺԱ. ԺԲ:
Բերաբար էր մայր Սողոմոնի որոյ
յաջորդելուն համար Տօրը գահուն
շատ աշխատեցաւ Բերաբարէ, Գ Թագ.
Ա. 13: Յետ այնորիկ կը յիշուի Բեր-
աբարէ Ադանիայի դէպքին պատճա-
ռաւ, Գ Թագ. Բ. 13, ՄԱ. Սողոմ-
ոնի վերնադրին մէջ, և Քրիստոսի
նահինեաց կարգը, Մատթ. Ա. 6:

Բերաբարէ, Կհոց երդման, Կննդ.
ԻԱ. 31. ԻԶ. 31, 33, քաղաք քանն
և ութ մղոն դէպ ի հարաւային ա-
րեւմուտք ի Քերոնիէ, Սուրբ երկրին
հարաւային ծայրը: Դան Սուրբ երկ-
րին հիւսիսային ծայրն էր. ուստի
“Դանէն մինչև Բերաբարէ”, խոսքը կը
ցուցնէ ըստ երկրին երկայնութիւնը,
Դատ. Ի. 4: Արբանջ, իստահակ
և Յակոբ յաճախ բնակեցան ի Բեր-
աբարէ, Կննդ. ԻԱ. 31. ԻԲ. 19.
ԻԶ. 23. ԻԸ. 10. ԽԶ. 4: Քաղաքը
որ յետոյ շինուեցաւ հոս տրուեցաւ
Յուդայի, և ապա Շամունի, Յես.
ԺԵ. 28. ԺԹ. 2: Սամուէլ իւր որ-
դկեր գատաւար դբաւ հոս, Ա Թագ.
Ը. 2: Գեղիա երբ կ'երթար Քորեթ
հոս հանգեաւ, Գ Թագ. ԺԹ. 3:
Ողիայի ժամանակ Բերաբարէ էր նիստ
կառապաշտութեան, Ամոգ. Ի. 5. Ը.
14: Գերութենէն ետքը Հըբայք բնա-
կեցան հոն, Կէեմ. ԺԱ. 27, 30, և
յետ Քրիստոսի քանի մը դար էր մեծ
գիւղ: Բաղնոսն գաւա այս քաղքին
տեղն յայտնուէ Պերեսուպա, Քա-
նանու հարաւային կողմը մեծ անա-
պատին կզբրը, այսինչն փոքրիկ
անբնակ քաղքի մը աւերակները, և
պատուական ջրոյ երկու քարաշէն
ջրհոր, շուրջանակի քարեղէն աւա-
զանաւ: Շատ նշաններէ յայտնի էր
ջրհորին հնութիւնը:

Բեկլոս, Բուրնի երկրին մէջ
յայնկոյս Յորդանանու, Թու. ԼԲ.
38: Կը կոչուի նաև Բեթմուսն, Ե-
րեմ. ԽԸ. 23, և Բեթռէէլմն, Յես.
ԺԳ. 17: Այս քաղքին աւերակները
գտնուեցան երկու մղոն դէպ ի հա-

րաւ յԵսեքոնէ: Եղեկիէլ, ԻԵ. 9,
կը յիշէ զԲէէլմն երբև քաղաք Մա-
վարացոց:

Բեղղերաւ, Կրե-պէնոց: Հըր-
եայք այս անունը կու տային ա-
տանայն, Մատթ. ԺԲ. 24, երբև
պատճառի սամեայի պղծութեանց և
գարշտանաց կառապաշտութեան:

Բեղղեքսոն, քաղաք յԵգիպտոս,
հաւանականապէս մօտ յայտնուէ
Սուէզ: Տեղ ծանօթ չէ, ինչպէս են
մանր տեղեկութիւնք ճամբուն իսրա-
յիլացոց երբ Եգիպտոսէն ելան,
Իսրայիլացիք կարմիր ծովն անցնելէն
առաջ գարձեալ բանակեցան Բեղղ-
եքսոնի “առջին” և “դիմացը”, ԵԼ.
ԺԳ. 2. Թու. ԼԳ. 7:

Բեթ, Կրե-պէնոց, քաղաք Յուդայի,
ըստ Յովեպոսի և Յերոնիմոսի քանի
մը մղոն դէպ արևմուտք Երուսաղե-
մէն, մօտ ի Բեթնամիւս: Յովթամ
հոս ապաւինեցաւ իւր եղբորն Արի-
մեղիսը երեսուն, Դատ. Թ. 21:

Բեթլի, Եգիպտացոց բժշկական
ճարտարութիւնը շատ համբաւեալ
էր: Իւրացանչիւր բժիշկ տեսակ մը
հիւանդութեան համար էր, և այն-
պէս մեծ տունը շատ բժիշկներ
թայնի, Կննդ. Կ. 2: Կան Երբա-
յիցոց մէջ կային արուեստիւ բը-
ժիշկներ, ԵԼ. ԻԱ. 49. Առակ. ԺԵ.
22. Մատթ. Թ. 12. Դուգ. Գ. 23.
Ը. 43: Ի հնուսն քիչ տեղեկութիւն,
և ասոր մէկ պատճառը սա էր որ
գիական դպիչի պղծութիւն կը հա-
մարուէր ըստ օրինաց: Ուստի նախ-
նիք մտադիր էին արտաքին մանա-
ւանդ քան ներքին հիւանդութեանց
և ախտից, Ես. Ա. 6. Եղեկ. Լ. 21,
Թէպէտ ներքին և մասուր խանդար-
մանց համար ևս կը ջանային դար-
ման մատուցանիլ, Ա Թագ. ԺԶ.
16. Բ Մնաց. ԺԶ. 12: Կը գործա-
ծէին օծանիւթը, իւրեւր (լէռ),
մշտիկ, ձիթով օծանիւթ, ջերմակնե-
րու և գետերու մէջ լուացուիլ, և
ուրիշ շատ դարմաններ, Երեմ. ԽԶ.
11: Շատերը կը գիմէին նաև բժժա-
նաց և կախարհաց:

Բիզրան, Կորեթ Բոթրի, Ատու-
բոսի պալատին մէջ ներքինի մը որոյ
գաւաճանութիւնը Թագաւորին դէմ

ի գերեզ ելաւ Մարթըքէի Տոկոզու-
թեանք, Եսթ . Բ. 21 :

ԲԻԼԻՄԵՐԱՅ, Ա Պետր . Ա. 1, գաւառ փոքուն Ասիոյ Տրուսոսային մասին մէջ, Ան ծովուն եզերքը, յարեկից ունենալով զՊափոզոսոնիս, ի Տարուայ զՓռուզիս և զՊաղատարիս, և յարեմոնից Տարուայ զՄիւսիս : Ուղղակի կոստանդնուպոլսոյ գիմնացի էր, և է անուանի իրրև մին ի գաւառաց առ սրս առաքեալն Պետրոս ուղղից իւր առաջին թուղթը . նաև իրրև գամուած ընդ վարչութեամբ Պիլինոսի, որ նամակի մը մէջ առ Տրայիանոս կայսր, պատուով կը յիշէ Տոն, իբր յամբ Տն . 106 ին, Տայածեալ Քրիստոնէից թիւեր, բարքը և սովորութիւնները . նաև վասն զի, իբր յամբ Տն . 325 ին, Բիւթանիոյ մտրաքաղաքը Նիկիոս կոչուալ Քրիստոնէական եկեղեցւոյ հաստատար ժողովը : Յիբուսի կրնայ համարուիլ իրրև գաւառ ուսեալ ի Պետրոսէ, և կը կարգանք որ երբ Պոզոս որոշեց երթալ ի Բիւթանիս, Հոգին շթողց, Գործ . ԺԶ . 7 :

ԲԻՅԻ, կարծր փերիլ տեսակ կրակով Տացի (Կեւեւ), Գ թագ . ԺԳ . 3 : Բազաւտա, Հերովդէ Ագրիպպայ սենեկապառ որ կաշառով օգնեց Տիւրքացոց և Անգանացոց, Գործ . ԺԲ . 20 :

ԲՈՍՈՒ, արգոթիւն, Հուսթ Բ. 1, Տարուստ Բիթղիսեմացի, Յուզայի ցեղէն, սրմէ սկսելով կարգաւ յիշուած են Յուզայի թագաւորք, Մատթ . Ա. 3 : Հուսթայ գեղջին մէջ անոր վարուած կը ցուցնէ թէ էր այն բարեւեր միակամայն ողբամիտ : Ընդունեցաւ թէ ինչ որ Հըսուսթ կը պահանջէր անկէ իբր ի մտաւոր ազգականնէ՝ իրուացի էր : Ըստ Տրամանի Ղեւսական օրինաց, Բոսոս առաւ կին Տէգ ճաւաքազը, և այսպէս եղաւ մին ի նախահարց Դաւթի, նաև Դաւթի Որդւոյն և Տէրոջը : Բոսո էր Տայր Նիքիթու, Ուրբիթ՝ Յետուի, և Յոսէ՝ Դաւթի : Հուսթայ պատմութիւնը գեղեցիկ նկարագիր է այն գարուն պարզութեանը, մինչ արևատակեալ սի-
րահարութիւնը գեւրնական և սեռն սիրոյ տեղը բանած չէին :

ԲՈՍՈՐ, գետակ որ կը թափի Միջերկրական ծովը հարաւ քաղքէն Տինգ մշոն գեղ Տարու : Դաւթի զօրաց մէկ մասն հոս կեցաւ, երբ Դաւիթ կը Տայածէր զԱմաղեկացիս, Ա թագ . 1 . 9-21 : Գետակը կը ցամաքի գարնան :

2. Բոսոր կը կոչուէր նաև ազատանի քաղաք մը Ռուբենի երկրին մէջ յայնկոյս Յորդանանու : Այս քաղքին տեղը Ճշգիւ գիտցուած չէ, Բ Օր . Գ . 43 . Յեռ . Ի . 8 . ԻԱ . 36 : Բարակ, կը նշանակէ ոչ այն նիւթը որ վաւօք շինելու կը գործածուի, այլ նիւրոն, որ է նիւթ ինչ Տանբային ստայի այլեւայլ աղերէ ըտղկացեալ : Քացախի Տես կ'աւայ, Առակ . ԻԵ . 20, և լուացուելու համար կը գործածուի, Երեմ . Բ . 22 : Ձիթոյ Տես միանալով կ'ըլլայ տեսակ մը կարծր օճառ : Կը գանուի Նեզոսի բերաններուն մօտ քանի մը լճակներու յատակը նստած կամ ջուրին վրայ ի լիւզ :

ԲՈՐԱՍ, բորով վարակեալ անձ : Ինչպէս ծանօթ է, բորը տեսակ մը կեղ է որ թեփ թեփ յառաջ կուգայ մորթին վրայ : Կ'ըլլայ այլեւայլ կերպ և ոչ միշտ միեւնոյն աստիճանի աստակութեամբ : Մարմնոյ զրոյ կը զոյանան նախ բաց կարմրագոյն աբաճներ, ապա գորշագոյն սպիտակ թեփեր, երբեմն բոլորէն մէկ կամ երկու մաստ լայնութեամբ, և երբեմն աւելի մեծ : Բորը շատ անգամ կը վարակէ ծուկները և արմուկները, երբեմն նաև բոլոր մարմինը : Ընդհանրապէս առաջնութիւնը չի խանգարէր, բայց անբուժելի կը համարուի : Կ'ըսուի թէ տարափոփիկ չէ, այլ կ'անցնի ի Տարց յարդիս ընդ բազում ազգս, և տակաւ կ'անհետանայ : Այս արտին ոտքերական նշաններն, ինչպէս նաև գարմանը, մանր նկարագրուած է, Ղեւ . ԺԳ . 14 : Տարակոյս չկայ սակայն թէ Տին ասանունն բորը, մասնաւոր ծանր տեսակը, պարտի համարուիլ հարուած կամ պատուհաս յԱստուծոյ, Բ Օր . ԻԳ . 8 : Հրեայք կը գաբշէին և կը խորշէին բորէն իրրև անուրը և վարակիչ տարեւ, նաև կը համարէին իրրև ԵՏովայէն զրկուած պատիւ :

այսպէս էին արգարեւ, ինչպէս գիտեմք, բորտութիւնք Մարիամու, Թու. ԺԲ. 10, Գէեղիի, Գ Թագ. Ի. 27, և Ողբայի, Բ Մնաց. ԻԶ. 16-23: Այս արտարգեղով չէր դարմանուէր: Ախտացեալը պատուէր ունէր երթալ առ քահանայն, ոչ առ բժիշկն, և կը զրկուէր Ժողովրդեան արտաուծիւններն շատերէն: Կը գտնենք որ բորտը կ'ընկերանային իրարու, Գ Թագ. Ի. 8. Ղուկ. ԺԻ. 12: «Բորտութեան հարուած» կը կոչուի ոչ միայն մարդոց բորտութիւնը, այլև անոր նման արածներ որ կը զրկուէին տանց և հանդերձից, Ղևա. ԺԳ. 1: Այս վերջին տեսակ բորտութիւնը ճշգրիւ ծանօթ չէ, բայց կ'երեւի թէ այն կլիմային մէջ անծանօթ աղէտ էր որ, իբրև պատիժ յատուածուսա կը ծանրանար մարդոց վրայ: Այս բորն օրինակ էր Ժողովրդեան մէջ բարոյական ապականութեան ահաւոր հետեանաց, երբ Աստուծոյ շնորհքը բարորդին հեռացած է: Բորոյ ամէն տեսակը կենդանի օրինակ է մեղաց, նաև մեղքը, որ հոգւոյն հիւանդութիւնն է, իբրև զոր վարակիչ, անսուրբ, տարափոխիկ և անբուժելի է, այնու բռնուած անձը կը բաժնէ յերկնից և յԱստուծոյ: Երթալով աւելցող բարոյական ապականութիւնը և անոր աղետալի վախճանը կը ցուցնեն թէ մեղք կայ, և բայց փրկիչը ցուցուց թէ կարող է բժշկել հոգւոյն վատթարագոյն ակտերն անգամ, բանիւ միայն սրբելով բորտները, Ղուկ. ԺԻ. 12-19, և բնդունել զմեղաւորն ի մասնակցութիւն շնորհաց զորս կը վայելեն Աստուծոյ որդիները:

Եղեփանդական բորտութիւնը որ կը կարծուի թէ Յորայ հիւանդութիւնն էր, և «պայարը», Բ Օր. ԻԲ. 27, 35, կամ՝ եգիպտական կեղք, տեսակ մը կոճակ կոճակ գուրս տուող հիւանդութիւն է բորի տեսակէն, բայց աւելի վատթար: Այս անունը տրուած է մորթին մութ, կարծր և խորտաբորտ երևութիւն, և սաբին ձևէն որ կ'ուռի և մատուռները կ'էլանան: Այս սոսկալի արտար բոլոր մարմինը կը վարակէ, կեղքեր և մթագոյն թեփեր կը ծածկեն մարմինը, և հերք

զլիցն, մեռուքը, մատուռք ձեռաց, և մաքմնոյն վրայ ծայր տեղեր, կը թափին: Այս արտար կոյ տակաւին տարբերիչներ: Խաչակիրը բերին զայն իւրոպա, բայց սոսկալի հարուածներու և հալարաւոր ուրկանոցներու շինութեան պատճառ ըլլալէն ետքը, յիշեալ արտան անհետացաւ կամ իւր ձևը փոխեց:

Բու, յափշտակիչ թռչուն գիշերային: Բուն ուտելի չէ: Այս թռչնոյն այլևայլ տեսակները կը գտնուին Պաղեստին, և կը յիշուին Սուրբ Գրոց մէջ:

Բուրաստ, քաղաք Եգիպտոսի, որ Բուրաստո կը կոչուէր ի Յունաց, և ունէր հռչակաւոր մահան Բուրաստոն շատասուծոյն, որ հարաւային Եւրոպայի Արտեմիոյ կը համեմատուէր: Անհուն բազմութիւն տարուէ տարի այցելութեան կու գար այս մահանին: Բիպէսէթի աւերակներն, Նեղոսի արևելեան բազկին վրայ մօտ ի հին ջրանցի Սուէզի, աղիւսներու և խորտակեալ անօթոց կոյտ են, Եղեկ. Լ. 17:

Բուգ, որդի Նաբոլրայ և Մեղքայի, նախահայր Բուգացոց որ կը բնակէին Միջագետք կամ Բամ, և յետոյ թերևս յԱնապատն Արարիս, Մնաց. ԻԲ. 21. Յոր. ԼԲ. 2. Երեմ. ԻԵ. 23:

Բուլ, անուն ութերորդ ամսոյն Հրէից. Թապաւուտի մէջ կը կուռի Մարշէշուան:

Բուստ, կարծր և կրային նիւթ որ կը գոյանայ ծոզու մէջ միջնաւոր միջաաներու աշխատութեամբ: Բազմամիւշ ձեռքը կը նմանի յաճախ ծառի բնոյ կամ սոսիզան: Է բազմազունի, սև, սպիտակ և կարմիր: Կարմիր բուստը քան զայլս յարգի է: Յոր. ԻՐ. 48, և Եզգիթէլ, ԻԻ. 46, կը գտան զայն պատուական քարերու կարգը: Կարմիր ծոզուն մէջ շատ կայ, և հարաւային սփիւանոսի կզգիներէն շատը բուստէ մայււեր են, հոգով ծածկուած: “Գաւար, բառն, Առակ. Գ. 15. Ը. 11. Ի. 15. ԼԱ. 40, բոս կարծեաց բազմաց, կը նշանակէ բուստէ զարգ:

Բուրվառ, անօթ յորում կրակ գրուելով խունի կը ծխուէր երբեմն Հրէից պաշտաման աստեղ: Բուրուանին ձեռք քաջ ծանօթ չէ: Հանապազորգ պաշտաման մէջ գործածուած բուրուանն ի սկզբան շինուեցաւ պղնձէ, թու. ԺԶ. 39: Քաւութեան մեծ աստի (Թերեա նաև ու-

րիշ սօներու օրք) գործածուած բուրուանն էր ի զուտ սուկոյ, Գ Թագ. Ի. 50. Երբ. Թ. 4: Հանապազորեայ պաշտաման աստեղ բուրուանը կը լեցուէր մշտնջենաւոր կրակին հրով, կը տարուէր ինկոց սեղանին քով, և հոն կը գրուէր խունի բուրուանին մէջ. ԵՂ. Լ. 4, 7-10: Քաւութեան օրք, Արութիւն Արութեանց կոչուած տեղը, Խընկարկուն բուրուանը բանելու էր ի ձեռն, և Թերեա գաստապանով, Ղևա. ԺԶ. 42, 43:

Եգիպտացւոց բուրուան սևէր մարդու բազկի կամ ձեռաց նման երկայն կտիւր սրոց վրայ կը կենար բուրուանը: Յունաց և Հսոփմոյցեաց բուրուաններն սևէին շղթաներ յորոց կախեալ էր բուրուանը, ինչպէս են զարգիս կաթոյնի կեղեցիներու մէջ գործածուած բուրուանք: Բոքիմ, Լոյս, տեղի մօտ ի Գաղգազա, ուր Աստուծոյ հրեշտակը յանդիմանեց զԴարայեացիս անոնց անհնազանդութեանը համար, Դատ. Բ. 4-5:

Բրուտ: Տես երես 402:
Բօսրա, Էրտ, Եննդ. ԼԶ. 33, քաղաք Իդոմոյ, Ես. ԼԳ. 6. ԿԳ. 4, և այն քաղաքին շրջակաները, Երեմ. ԽԹ. 13, 22: Թեմանայ և Կարմիր ծոզուն հետ կը յիշուի, Երեմ. ԽԹ. 20-22. Ամոն. Ա. 42: Բօսորայի տեղն այժմու Էլ-Քուսայրէհ կը կարծուի, Կէս ճամբայ Մովարուկի քաղաքին և Հովր լեռան մէջտեղ, ի հարաւոյ արևելից Մեռեալ ծոզուն: Իբր յիսուն տունէ բազկացեայ զիւղ է, ըլլող մը քով որոյ գրուել կայ փոքր բերք: Աւերակները սեծ քաղաքի աւերակներ են: Բօսորայի Մովարու, Երեմ. ԽԹ. 24, կրնայ այս Բօսորայի, կամ Թերեա Բօսորայ հետ նոյն ըլլալ:

Գ

Բրուա, շինիչ խնցղէն անօթոց (Տողէ աման), Մինգ. ԻԻ. 14, 15. Դատ. Ի. 16, 19. Սաղմ. Բ. 9: Ե. գիպտոսի Տին նկարներուն մէջ կը տեսնուին բրուաք որ սաւիք արագ արագ շարժելի գրգռաց վրայ դարձնելով պլակայլ ձևեր կու տան կաւի կտորին զոր արդէն լմած կամ շաղուած են ստիւք: Զրջ գուշ մը կար բրտին քով, սևաթի շուր տանելով թաց կը պահէր կաւը: Անօթին ձև և գեղեցկութիւնն տալէն ետքը, կը փակցնէր սւնիկուտը, կը շինէր վրան գորգեր, և քիչ մը չարնայէն ետքը զգուշութեամբ կը տանէր փուռը թրծելու: Բրտին իշխանութիւնը կաւին վրայ օրինակ կ'առնուի Սուրբ Գրոց մէջ առ ի ցուցանել զիշխանութիւնն Աստուծոյ որ բրաւ մեզ կուէ, սևաթի և ինչպէս որ կ'ուզէ կը շինէ և կը վարէ գմեղ: "Միթէ մեզի աս բրուտին բրածին պէս ընելու կարող չի՞մ", ով իտրայիլի տունը, կ'ըսէ Տէրը: Ահա ինչպէս է կաւը բրուտին ձևաքին մէջ գուք իմ ձեռքս մէջը պնդուէ և, ով իտրայիլի տունը," Եբմ. ԺԼ. 1-6: "Միթէ ստեղծուածք իր Ստեղծողին կրնայ ըսել թէ Զիտ ինչո՞ւ ասանկ շինեցիր: Բրուաք իշխանութիւն շունի՞ կաւին վրայ՝ նոյն շաղածքէն աման շինելու, մէկը պատուոյ՝ և միւսը անարգանաց համար," Հռոմմ. Թ. 20, 21:

Գառաղ, զլուսնի, Դատ. Թ. 26-41, որդի Աբեղի, Թերևս սերունդ Եմովրայ, Տօր Անգեմի, Մինգ. ԼԻ. 2-6: Յարեցաւ Անգեմացոց երբ ապստամբեցաւ Գեղէնի որդւոյն Արիմելէի զէմ: Գրգռաց զԱնգեմացիս և տարաւ զանոնք ի պատերազմ, բայց յաղթուելով մերժուեցաւ քաղքէն:

Գառա, երբուրի, բլուր Եփրեմայ, որոյ հիւտրային կողմն էր Թամնաթ-Սարա, անուանի իբրև գերեզմանատեղի Յեսուայ, Յես. ԻԻ. 30: Գառաի մտերբ, Բ Թագ. ԻԳ. 30: Ա Մնաց. ԺԱ. 32, էին հաւանականապէս այս բլրոյն ստորոտը:

Գարա, Բււր, Դևտական քաղաք Բենիամինի, Յես. ԺԸ. 24. ԻԱ. 17. Ա Մնաց. Ը. 6, մտ ի Ռամա, Նէեմ. Է. 30. Ես. Ժ. 29, և ոչ հետեւ Թուգայի թագաւորութեան հիւտրային սահմանէն, Գ Թագ. ԻԳ. 8. Զաք. ԺԻ. 10: Դաւիթ Գարայի մտ յաղթեց փղշաղաց, Բ Թագ. Ե. 25: Առ նորոգեց զԳարա Ռամայի աւերակներով, Գ Թագ. ԺԵ. 22: Գարա Երուսաղէմէն վեց կամ եօթն մղոն էր, և կը բաժնուէր Մարմասէն ի հիւտրայ խորամարով մը: Տես Գարաա:

Գարաա: Բււր, 1. քաղաք Բենիամինի, Ա Թագ. ԺԳ. 15, տեղի ծննդեան և ճիտ իտրայիկ թագաւորին Սուուզի, ուստի յաճարի կը կոչուի: "Սուուզին Գարաան," Ա Թագ. ԺԱ. 4. ԺԵ. 34. ԻԳ. 19. ԻԶ. 1. Բ Թագ. ԻԱ. 6. Ես. Ժ. 29: Գարաա անուանի էր նաև իւր մեղաց համար, մանաւանդ այն մեղաց համար զոր գործեց բռնարարելով մանուկ Դևաացւոյն կինը, որ գացած էր ընակել հան. և պատերազմին համար որ այս գործէն յառաջ եկաւ, մինչև ի սպառ կատորուսն Բենիամինի ցեղին, Դատ. ԺԹ: Սուրբ Գիբք կ'ըսէ թէ այս բանը պատահեցաւ այնպէս ժամանակ մը որ թագաւոր չկար իտրայիլի մէջ, և ամէն մարդ կ'ընէր ինչ որ էր աչքին

Հանց էր: Բողոքն Գարապի Տեա-
քը գտաւ Յերայի գիւրը և աւերակը
լէ գիւղին մէջ մեծ ի Ռամա, բա-
ժանեալ ի Մաքմասայ ի հիւսիսոյ
խորանորով մը, և իբրև վեց մզան
յԵրուսաղէմէ ի հիւսիսոյ արևելից:
2. Քաղաք Յուգայի, Յես. ԺԵ. 57,
որ էր վեց մզան ի հարաւոյ ա-
րևելից Երուսաղէմի: Կ'ըսուի թէ Ամ-
բակում մարգարէն հոս թաղուե-
ցաւ:

Գարաբան, Բար, քաղաք փղը-
տացոց, ի մէջ սահմանաց ցեղին
Դանայ, Ղեատացոց համար որոշ-
եալ, Յես. ԺԺ. 44. ԻԱ. 23: Աս-
կայի փղշտացիք չմերժուեցան անկէ.
և առ Նազարու փղշտացիք էին
տէր քաղաքին: Նազար սպանուե-
ցաւ ի Բաասայէ մինչդեռ պաշարուած
էր քաղաքը, Գ Թագ. ԺԵ 27. ԺԶ.
45: Այս քաղաքին մնացեալ պաա-
մութիւնը, ինչպէս նաև գիւրքը Ժա-
նօթ չեն:

Գարաւան, երևելի քաղաք իւ-
ւացոց, յիսոյ Ղեատակոց քաղաք,
Քենիամինի երկրին մէջ, Յես. ԺԸ. 25.
ԻԱ. 17: Էր մեծ ի Գարա և Գարաս
և երբեմն գիւրգակաւ կ'առնուի փա-
խանակ Գարայի: Գարաւանի փանա-
նացի բնակիչք խարէութեամբ դա-
շնէք բրին Յեռուց և իւրայելի ծե-
րերուն հետ, և եղան փայտակիրք
խորանին վկայութեան: Հինգ գրացի
Թագաւորք միարևոս ինկան անոնց
գրայ, բայց յազթուցան ի Հրէից
մեծ պատերազմաւ: Այս պատերազ-
մին սասնն էր որ "արևը երկնից
մէջտեղը կայնեցաւ", Յես. Թ. և Ժ:
Հոս գրուած էր տաղանակը շատ
տարինը, Ա Մնաց. ԺԶ. 39. ԻԱ.
29. Բ Մնաց. Ա. 3, 4. և հոս տես-
նուեցաւ Աստուած ի գիշերի մանուկ
Թաղուարին Առզմանի, Գ Թագ. Գ.
4-15: Նշանաւոր է նաև Յովբու-
կինաց երկու գիպուածոց համար,
Բ Թագ. Բ. 12-32. Ի. 8-12. Երեմ.
ԻԱ. 12: Գարաւան էր բարձրութեան
մը վրայ, վեց մզան ի հիւսիսոյ Ե-
րուսաղէմի:

Գարես, Գրբու-Յիւն, Յուգայի
ցեղէն սնն, որոյ համար կ'ըսուի թէ
"իւ եղբայրներն փառաւոր էր,"
ինչպէս կ'երևի, իւ աղօթքին աղաւ-

ութեանը պատճառաւ, Ա Մնաց.
Գ. 9, 10:

Գարբիկ, այր Արորոնոյ, մին ի
գլխաւոր հրեշտակաց: Ղրկուեցաւ
առ մարգարէն Դանիէլ մեկնել անոր
տեսիները, նաև առ Զաքարիա, ա-
ւետել նմա Յովհաննա Մկրտչի ծը-
նուէրը, Դան. Ը. 16. Թ. 21. Ղուկ.
Ա. 11, 19: Վեց ամիս ետք զըր-
կուեցաւ Նազարէթ, առ Մարիամ
կոյս, Ղուկ. Ա. 26-38:

Գազար կամ Գողգոթա, վերջինը
Երբայեբերէն բառ է, Կեղ Քանի,
այն տեղն ուր Քրիստոս խաչուեցաւ,
մեծ յԵրուսաղէմ, Յովհ. ԺԺ. 20,
բայց քաղաքի գարիտայներէն գուրս,
Մասթ. ԻԵ. 33. Մարկ. ԺԵ. 22.
Յովհ. ԺԺ. 17. Եբբ. ԺԳ. 12: Ի Գող-
գոթա կար պարտէղ մը և գերեզման
ուր գրուեցաւ Քրիստոսի մարմինը
մինչև ի յարութիւն նորա, Յովհ.
ԺԺ. 41, 42: Երկրայելի է թէ բուն
Գողգոթա և գերեզմանը ստուգիւ-
այն տեղերն էին ուր հիմա շինուած է
"Սուրբ գերեզմանի եկեղեցին,"
ընդարձակ շէնք ի հիւսիսոյ Արնի լե-
րին և այժմու քաղաքին մէջ, շինեալ
անդ ուր առ Հեղինեաւ գշտոյիւ-
յամի Տն. 335, աւանդութեամբ և
իւր թէ հրաշիւք որոշուեցաւ թէ էր
խաչելութեան տեղը: Սուրբ Գրոց
աշխարհագիրներէն սմանք կը տնդեն
թէ այս տեղերն էին, բայց Բողոքն-
սան և այլք բազումք կը հակառակին
սաստկապէս, ըսելով թէ անգոր է
այն աւանդութիւնը, և թէ վասն զի
գժուարին է ցուցնել թէ գերեզմա-
նին այժմու կարծուած տեղը գուրս
էր հին քաղաքի գարիտայներէն: Տես
Երուսաղէմ: Յինք որ այն տեղերն
այցելութիւն բրաւ սրբազան գէպ-
քերուն տեսարանը ստուգելու նպա-
տակաւ, արդարև հնարաւոր համա-
նեցաւ թէ ուղիղ կրնային ըլլալ ա-
ւանդութիւնը սրբազան տեղերուն
վրայ, այսինքն թէ խաչելութեան
տեսարանը կրնար կատարուած ըլլալ
այժմու ցուցուած տեղը, այժմու
ցուցուած քարը կրնար երկրաշարժէն
պատճառաւ քարերէն մեկուն կառ-
բն ըլլալ, կէտը երկաթով պատեալ
քարեղէն սիւնը զոր տեսաւ կրնար
այն սիւնն ըլլալ ընդ որ կապուեցաւ

Տէրը ձազկման ասան, կարծր քարի այն փոքրիկ կտորը որ ճրագով կը ժուցուէր երկաթեայ թելէ վանդակի մը մէջ՝ կրնար այն քարէն ըլլալ որչ զբայ նստաւ Տէրը երբ կը պոսկուէր փշով, կանթեղներով լուսաւորեալ և սպիտակ վիմագործ տապանով ծածկեալ և գրեթէ ասեղ կըրնար արգարե Գրիստոսի բուն թաղման և յարութեան տեղն ըլլալ։ Բայց երբ տեսաւ որ բոլոր այս բաները գրեթէ միահամուռ մէկտեղ էին, և իմացաւ որ եկեղեցւոյն Տիմոթայութեան ասանը գետնիք փորուած և հարթուած էր, և թէ Հեղինէ դշխոյն այս եկեղեցին շինելու համար կործանել տուաւ ժեհանք որ եկեղեցւոյն տեղն էր, և, մանաւանդ, երբ տեսաւ որ բոլոր այն սրբազան կարծուած մնացորդները ժողովուրդը սնապաշտ ընելէ ուրիշ բանի չէին ծառայէր, և այն բաներն իբրև հետաքրքրութեան առարկայ ժողովով ցուցնող եկեղեցիներուն նպատակը, չկրցաւ հաւատք ընծայել թէ այն բաներն են արգարե ինչ որ կ'ըսուին թէ են։

Գահութիւն մատուցանելը որ, թէպէտ Գրիստոսի մահուան բուն տեսարանը հիմա ծանօթ չէ, անտարակուսելի է սակայն թէ «Գրիստոս մեռաւ և թաղուեցաւ ու յարութիւն առաւ երբորգ օրը՝ գիրքերուն ըսածին համեմատ։» Ապա հին ծիսական օրէնքն անցաւ, աստանան կողողաւեցաւ, մարգիկ փրկուեցան, Աստուած հաշտեցաւ և երկնք բացուեցան բոլոր հաւատացիւց։

Գագ, Բ-Ի-Բ, 1. որդի Յակոբայ և Լիայի աղանդոյն Չելիփայի, Երնդ. Լ. 11. Գագայ ցեղը ելաւ Եզրիպտոսէն քառասուն և հինգ հազար վեց հարիւր և յիսուն թուով, Երնդ. ԽՁ. 16. Թու. Ա. 21. Ողգ և Սէհն թագաւորաց պարտութենէն ետքը, Գագ և Խուրէն ուղեցին ժառանգել իրենց բաժիններն յայնկայս Յորդանանի, պատճառաւորով իրենց հօտերուն բազմութիւնը։ Մովսէս ընդունեց անոնց խնդիրը սա պայմանաւ որ մէկտեղ պիտի երթային իրենց եղբայրներուն հետ և օգնել անոնց Յորդանանու արեւմտեան կողմը նա-

ածելու, Թու. ԼԲ. Գագայ ցեղին ժառանգութիւնը սահման ունէր ի հելսոսայ՝ Մանասէի, ի հարաւայ՝ Խուրէնի երկիրները, յարեմայի՝ ըզ-Յորդանան, և յարեելից՝ Ամմոնացւոց երկիրը։ Հիւսիսային արեւմտեան ծայրը կը հասնէր մինչև Գալիլայի ծովը։ Երկիրն որ գեղեցիկ և արտառայաւ, թէպէտ Գագեանք արեւելեան Արարացւոց ասպատակութիւններուն նըշտակ ըլլալով միշտ սպառազինեալ և ի գրուելի կենարա տարեկայ էին, Երնդ. ԽԹ. 19. Բ Օր. ԼԳ. 20. Ա Մնաց. Ե. 18-22, 25, 26. ԺԲ. 8. Գագայ գլխաւոր քաղաքները կը կոչուէին քաղաք Գագապազ, Են. ԺԳ. 25։

2. Դաւթի բարեկամը, որ անոր հետ գնաց երբ Դաւիթ կը հայածուէր Սաւուղէն, և շատ անգամ կը զրկուէր յատուածուտ պատգամաւ առ Դաւիթ, Ա Թագ. ԻԲ. 5. Բ Թագ. ԻԴ. 11-19. Ա Մնաց. ԻԱ. 9-19. Բ Մնաց. ԻԹ. 25, Սարգ Գըրոց մէջ կը կոչուի մարգարէ, և առնանող Դաւթի։ Կերեի թէ Գագ գրած էր Դաւթի կենաց պատմութիւնը որ կը յիշուի Ա Մնաց. ԻԹ. 29։

Գագարացիք, բնակիչք քաղաքին Գագարայ որ այժմ Ումբէյո, գլխաւոր ամուր քաղաք Դեկապոլոսայ, որ բաւական կարևոր էր Գրիստոսի ժամանակ, և ունէր շատ Յոյն բնակիչ, Հերոսմոքս գետին հարաւային կողմը, եթէր մզնն ի հարաւայ արեւելից Գալիլայի ծովուն, կրաքարէ ուղղորդ և սեպ լեռնակի մը ստափարակ գագարեան վրայ։ Կան լեռնակին գլուխըն աւերակներ, կողերուն վրայ ոչ սակաւ գետնափոր տեղեք յորս տակաւին կը բնակին մարդիկ, իսկ լեռնակին ստորոտը՝ չերմանինր։ Գագարացւոց երկիրը կ'երթար մինչև Յորդանան և Գալիլայի ծովը։ Այս երկիրն սահմանին վրայ ծովակին մօտ գործուեցաւ Մասթ. Բ. 28. Թ. 1. Մարի. Ե. 1-20, և Լուգ. Ը. 26-39 պատմուած հրաշքը։ Դիւաց լեզէն մը հանուեցաւ երկու այսահարէ, և մտաւ խոզերու երամակ մը որ կորուսեցաւ ծովուն մէջ։ Տես Գերգեսացիք։

Քաղեր: Այս բառը կը նշանակէ զորոյ, սուր տել, ինչպէս նաեւ հետեւելը բառը որ առիէ ելած է: Քաղեր էր հին տեղի քանակացւոց, Յուգայի գաղտին վրայ, Յեռ. ժԲ. 43, և էր հաւանականացէս նոյն ընդ յաբորդ բառին Քաղերս:

Քաղերս, քաղքը Յուգայի գաղտին մէջ, Յեռ. ժԵ. 36, հաւանականացէս միեւնոյն նախքինաց Գաղեր և Բեթգաղեր քաղաքներուն հետ, Ա Մնաց. Բ. 51: Ուստի կը թուի թէ կը վերաբերէր Քաղերայ ընտանեաց:

Քաղա, հզօր, զարդիս Ղուզղէհ, հին քաղաք քանանու հարաւային արեւմտեան ծայրը, Մննդ. ժ. 49, որ կը վերաբերէր Աւացւոց, Բ Օր. Բ. 23, և ապա փղշաացւոց անցաւ: Յետև Յուգայի ցեղին տուաւ այս քաղաքը, բայց շուտանց զայն, Յեռ. ժ. 41. ժԱ. 21, 22. ժԳ. 3. ժԵ. 47: Յուգա ժամանակ մը տիրած կ'երևի այս քաղքին, բայց առ դատուորք անկախ էր, և էր մին ի հինգ գլխաւոր քաղաքաց փղշաացւոց, Դատ. Բ. 48. Գ. 3. ժԳ. 4. ժԶ.: Սամփոսն սարաւ Քաղայի գուռները, և յետոյ նոյն քաղքին մեհենին աւերակներուն տակ մնալով մտաւ: Հիշողայ ժամանակ հան էր Ասուծոյ տաղանակը, Ա թագ. Զ: Քաղայ ծանչցաւ Դաւթի և Սաղմոնի իշխանութիւնը, Յովսէփոսայ և Աբաղու ժամանակ նորէն ստացաւ իր ազատութիւնը, բայց դարձեալ նուաճեցաւ առ Եգիպտոս, Դ թագ. ժԸ 8: Յետուստ ուրեմն նուաճեցաւ ի Քաղէիացւոց, ի Պարսից և յԵփրայացւոց, Երեմ. ԽԵ. 4: Իբր 96 ին նախ քան գրք, Հրէից թագաւորն Աղէքսանդր Յանէստ առաւ գաղաք և կործանեց: Հսովմայեցի զարազեաք Քարնիստ վերտաին շինեց գլխապա, և ոչ յետ բազում ժամանակի համարաձման փրկչին, Քրիստոսնայ եկեղեցի մը տնկուեցաւ հան տիրոջ գաղաղաւթեան գէմ կրուելու: Յամի ՏՃ. 634, Քաղա մտաւ ընդ Մահմետական լծով, և առ թաշակրք եղաւ աւերակ: Մտտամբ իւրի շինուեցաւ և ամրացաւ, և է զարդիս քաղաք 45,000 բնակչաք:

Հին քաղքէն ստիւա ինչ Յուսորդք ընդարձակ բայց ցած աւերակի կոյտ են, իբր երկու կամ երեք մղն հետուս ծովէն: Քաղաք ժամանակաւայնպէս ամուր էր մինչև հինգ ամիս զգէմ ունել Մեծին Աղէքսանդրի: Այժմու քաղաքն աւելի գամշտին մէջ է որ շատ պողտրեր է, լի պարտիզք արժանուհեաց և ձիթենեաց: Հին Քաղա ունէր ժողէն մտանկալու տեղ, բայց ոչ նաւահանգիստ կաշուելու արժանի նաւահանգիստ մը: Մարգարէք շատ անգամ կը յիշին այս քաղաքը, Երեմ. ԽԵ. 20. ԽԵ. 5. Ամնգ. Ա. 6, 7. Սոփոն. Բ. 4. Զաք. Թ. 5: Հարաւային ճամբան Երուսաղեմէ ի Քաղա, նշանաւոր ի պատմութեան Բեթգաղի ներքինւոյն, կը կոչուի "անապատ" Գործոց Ը. գլխոյն 26 համարին մէջ, քանզի այն տանն յիշեալ ճամբան կ'անցնէր անչէն և անճարկ տեղերէ:

Քաղեր, Գահառիկ, արքունի քաղաք քանանացւոց, Յեռ. ժ. 33. ժԲ. 42, Բեթորոնի և Միջերկրականին մէջտեղ, Յեռ. ժԶ. 3: Յետոյ եղաւ արեւելեան սահման Եփրատայ և արբուեցաւ Ղուացւոց, Յեռ. ժԶ. 3. ԽԱ. 21: քանանացիք երկար տանն չեան քաղաքէն, Յեռ. ժԶ. 40. Դատ: Ա. 29. բայց Եփրատայի թագաւոր մը հանեց զանոնք անիկ, և քաղաքը տուաւ իր դստեր, կնոջ Սաղմոնի, Գ թագ. Թ. 16, որ ամրացոյց զայն:

Քաղապա, Բուր Գլուխ, Մննդ. ԼԱ. 45-48, էր յարեկից Յորդանանու, լեռնային մասին մէջ որ Հերմոն լեռնէն սկսելով կը քայլէ գեղ ի հարաւ, ընդ մէջ Յորդանանու և Անապատ Արարիս: Կրուի թէ այս յերանց մէջ շատ գեղեցիկ տեսարաններ կան: Դաշտերը պողտրեր են, լերնիք անտառանախտ, և որ կողմ է նայուի գեղեցիկ տեսիլ մը կ'ընծայուի աչաց: Սուրբ Գիւր իբր ծանօթ կը յիշէ շատ անգամ Քաղապա կաղնիները և անասնոց հօտերը, Մննդ. ԼԻ. 25. Թու. ԼԲ. 4:

Քաղաքք անուր երբեմն կը նշանակէ բարբերակի յայնկոյ Յորդանանու: Այսպէս, Բ Օր. ԼԴ. 4, կ'ըսուի թէ Աստուած ցուցուց Մովսիսի, Նարաւ լեռնէն, "բարբ քա-

գաղափար երկիրը մինչև Դանի, Բազմազան թու. ԼԲ. 26, 29. Բ Օր. Գ. 12: Ստեփանն ըստ Գաղատայ էր ի հարաւոյ Բասանու, բայց հաւանականապէս երկուքին մէջտեղ սահմանը ճշդապէս որոշուած չէր: Բասանն է Գաղատայ ըստ անգամ ի միասին կը յիշուին, Յես. ԺԲ. 5. ԺԳ. 11. ԺԷ. 4, 5. Գ թագ. Ժ. 33: Գաղատայու մէկ մասն էր այն երկիրը որ զարդիս կը կոչուի Պելլազ, Պաղեստինու բնիմասւորագոյն մասերէն մին: Տես Բալասանն և Բասանն:

Գաղատայու լեան, յանձնուկ մտարս, էր անասարկոյս այն որ այժմ ձեռեղէ ձէլլատ կամ ձէլլուտ կը կոչուի ըստ Պուրջհարաոյ, և որոյ բնասարանն է իբր երկու ժամ, կամ վեց մընչ հետու վաստի Զերգայէ կամ ի Յարբողոյս գէղ ի հարաւ: Լեռք կ'երթայ յարևելից յարևմուտս, և է երկայն իբր երկու ժամ ու կէս (ութ կամ տասը մընչ): Այս լեռան ժրոյ են ձէլլատ և ձէլլուտ քաղաքներուն աւերակները, հաւանականապէս տեղի, ըստ Ռոսէէի Զ. 8, հին Գաղատայ քաղքին, որ այլուր կոչուած է Ռամսոլմ Գաղատայ: Գաղատայու լեռան հարաւային կողմն է այժմու Զայդ քաղաքը: Հաւանականապէս այս լեռան ժրոյ էր որ Յուկոր և Լարան կանգնեցին յիշատակի քարեր, Եննչ. ԼԱ. 45-48: Տես նաև Դաս. Է. 3:

Գաղատիս, գաւառ փոքուն Ասիոյ, ի հարաւոյ և յարևելեան հարաւոյ Բիւթանիոյ և Պափլագանիոյ, յարևմտեց Պոնտոսի, ի հիւսիսոյ և յարևմտեան հիւսիսոյ Կապադոկիոյ, նոյնպէս ի հիւսիսոյ և յարևելից հիւսիսոյ Լիկայոնիոյ և Փաիւգիոյ, Բ Տիմ. Գ. 10: Գաղատիս անունը ելած է հին Գաղատացիներէն, որոնցմէ երկու ցեղ (Տրակիտաք և Յողիտարայեաք) հանդերձ կեցաւ ցեղով մը (Տեկտտապոլիս) գաղթեցին հան Բրեւնտի գՀառով՝ յաւարտ առնելէն ետքը, և խառնուելով նախին բնակչաց հետ, կոչուեցան Գաղատացի յիջը, նախ քան զԲր. 280: Ասոնց սերունդը կը խուր կեդարերէն գէթ մինչև Յերոնիմոս ժամանակ, գաղթականութենէն վեց հարիւր տարի

ետքը: այս Ասիական Գաղատացիք գահեցին նաև Գաղաթիկոն ցեղին պատերազմով և շիրապարդիս բնութիւնը: Տես Գաղ. Ա. 6. Գ. 15. Ե. 7: Առ Օգոստուսու, իբր 26 ին նախ քան զԲր., Գաղատիս կեցաւ Հնոգմէական նահանգ, և ունէր ուրոյն կուսակալ: Գաղատիս նշանաւոր էր երկրին պաղարեութեան և ծագկեալ վաճառականութեան կողմանէ: Էր նաև նիստ գաղթականաց այլեւոյլ ազգերէ, որոց մէջ կային շատ Հրեայք, և կ'երեկ թէ Պոզոս ասոնցմէ շատերը դարձուց ի Քրիստոսնէութիւն, Ա կոր. ԺԶ. 4: Պոզոսի առակին այցելութիւնը եղաւ, Գործ. ԺԶ. 6, հաւանականապէս յամի Տն. 51-2. քանի մը տարի ետքը եղաւ երկրորդ այցելութիւնը, Գործ. ԺԸ. 28, յետ որոյ առ Գաղատացիս թուղթը գրուած կ'երեկ: Առաջին այցելութեան ժամանակ հիւանդ էր առաքեալը, բայց և այնպէս Գաղատացիք ընկալան գնա "Իբրև զհրեշտակ Աստուծոյ," և որտի մտքը գրկեցին Աւետարանը: Չորս կամ հինգ տարի ետքը Քրիստոսնէութիւն գաւառնով Հրեոյ վարդապետեալ եկան անոնց մէջ: Ասոնք չէին ընդունը թէ Պոզոս առաքեալ էր, շատ կարեւոր կը համարէին հրեական օրինաց համաձայն գործքերը, և եզծին Աւետարանը հրեական արարողութիւններ խառնելով անոր հետ: Պոզոս լսելով զայս, մինչ հաւանականապէս կարճեթոս էր, յամի Տն. 57-8, գրեց իւր թուղթն առ Գաղատացիս: Չայրացմամբ կը յանդիմանէ իւր որդեակներն ի Քրիստոս անոնց այնպէս արագ օտարանայուն համար Քրիստոսնէ և ճշմարտութենէ. կ'ընէ թէ ինք առաքեալ է, և թէ ինչ որ կ'ուսուցանէր՝ կ'ուսուցանէր իբրև առաքեալ, վասն զի առած էր գանձը նոյն իսկ Քրիստոսնէ. վերջապէս զօրեղ կերպով կը հաստատէ Քրիստոսնէութեան այն մեծ վարդապետութիւնը, այսինքն հաւաստով արգարանայու վարդապետութիւնը, ցուցնելով այս արգարութեան յարարեալութիւնը մէկ կողմանէ հրեական օրինակ, և միւս կողմանէ սուրբ կեանք վարելու հետ: Թուղթին ընդ-

Տանուր նիւթը միեւնոյն է ինչ որ է Հառվայեցուց Թուզթիւր, և կ'երեւի թէ այս երկու Թուզթիւրը միեւնոյն ժամանակ գրուած են: Գաղափայ եկեղեցիները կը յընտին եկեղեցական պատմութեան մէջ իբր ինն Տարիւր տարի:

Գաղզաղաղ, Էլրոս, 1. տեղի Տըւախուր ի մէջ Յորգանանու և Երիբովի, ուր նախ բանակեցան իսրայելացիք Յորգանան անցնելէն ետքը, և առաջին գառնիկ բրինձ թ գաւան, Յես. Գ. 9. Ե. 9, 10: Գաղզաղաղ աարիներով եղաւ գլխաւոր բանակեալ իսրայելացուց, մինչ Յետև երկիրը նուանելու գրագիւլ էր, Յես. Թ. 6. Ժ. 6, 15, 43: Յեաղ շինուեցաւ Տան բաւական մեծ քաղաք մը, Յես. ԺԵ. 7, որ շատ կողմանէ անուանի եղաւ: Հոս Թեաց վկայութեան խորանը մինչև տարուեցաւ թ Սելով. նաև, ըստ կարծեաց ըսզմաց, Սամուէլ Տոս կը մատուցանէր զո՛հ և կը գատէր զիտրայէլ, և Տոս պահուեցաւ Սաւուզ, Ա. Թագ. Ե. 16. Ժ. 8. ԺԱ. 15. ԺԳ. 7-9. ԺԵ. 33: Հոս Տառապանեցաւ մարգարէից գալոց մը, Գ. Թագ. Գ. 38, բայց և այնպէս կը թուի թէ յետոյ եղաւ կառաղաղանեան կառան, Ռգ. Գ. 15. ԺԲ. 12. Ամօզ. Գ. 4. Ե. 5: Զարգիս Տեալն անգամ Թեացած չէ Գաղզաղայի: Ըստ Յովսեփոսի, երկու մղան Տեսու էր Երիբովի:

2. Ուրիշ Գաղզաղաղ կար մտա յԱնտիպատրիս, Յես. ԺԲ. 23. Նէեմ. ԺԲ. 29: Իւ թերևս երրորդ մը կար Ժփրնայ լեռներն թ Տիտոսայ Բեթելի Բ Ռ. ԺԱ. 30. Գ. Թագ. Բ. 1-6: Ուղեղ չէ անոնց կարծիքը որ Անտիպատրիսի մտա Գաղզաղան կը Տամարին գառաւորանման տեղի Սամուէլի, և մարգարէից գալոցներէն մին:

Գաղիոն, անթի՛հեղատոս էր Աքայիայ, առ կըզգիտո կայտերու, Պողոսի ժամանակ, Գործ. ԺԸ. 12-17, և էր երեց իբրայր Սենեքայի իմաստասիրին, որ կը նկարագրէր Գաղիոն իբրև յետին աստիճան մարգասէր և արգարատէր: Անոր բուն նիտան էր կոթնթոս, և երբ կոթնթացի Հրեայք տարու յարուցին Պողոսի գէմ և

նգնեցին զանի յառեան, Գաղիոն չուզէց անտա անոնց աղկալի և առիտու պահանջանոց: Յիշէր որ առաջիկայ էին, ուրախ եղան որ Տալածիչ Հրեայք մերժուեցան, և Իյնարով Սոսթենէոսի զբայ որ գլուխ էր ամբարին, ծնեցին զանի. փոխարինելու եղանակ մը՝ զոր Գաղիոն թՅՄՄ սուսու ըլլալու չէր: Իւր եղբորը Սենեկայի պէս նաև Գաղիոն սպանուեցաւ Տրամանու Ներսիսի:

Գամաղացիք: Այս բառը գործածուած է թ Սաւոր Գիրք, Եղեկ. ԻԻ. 11, իբրև անուն ժողովրդեան, բայց կը նշանակէ մահաւանդ քաղ և պատերազմոց:

Գամաղիէ, անուանի փարիսեցի Պողոսի ժամանակ, վարդապետ օրինաց և անգամ Սինեարիսին: Ունէր մեծ աղբեղութիւն Հրէից մէջ և ըստ ոմանց կ'ըսուի թէ էր նախագահ Սինեարիսին առ Տերերեաւ, կայիսիւ և կըզգեաւ: Թալմուտեանք կ'ըսեն թէ Գամաղիէլ որքի էր բարբի Սինիսի և թ սան մեծանուն օրէնագէտին Նիլիէ, և թէ յետ մահուան Գամաղիէլ չիջաւ Մովսէսական օրինաց փառքը: Գամաղիէլի վեհանմն բարեխոսութիւնը Սինեարիսին մէջ փրկեց առաքեալները վատանուն մահաւանէ, և յուցուց թէ Գամաղիէլ ունէր արգարեւ մեծ իմաստութիւն և էր բարեկամ կրօնական աղատութեան, եթէ չէր սաստիկ միտեալ Աւետարանին, Գործ. Ե. 33-40: Պողոս առաքեալ մեծ պատիւ կը Տամարի իրին որ աշակերտ էր Գամաղիէլի, Գործ. ԻԲ. 3, և առաքիլոս չէայ թէ Պողոս անկէ սորված էր ոչ միայն սաստիկ նախանձաւորութիւն Հրեական օրինաց Տամար, այլև անկեղծութիւն, անկողմնակալութիւն և աղատասիրութիւն: Սակայն աւանդութիւնը թէ Գամաղիէլ ընդունեց Քրիստոնէութիւնը, չի Տամանայիբր այն բարձր Տամարեայն զոր վայելած է Գամաղիէլ ի մէջ բարուհեաց յետին գարուց:

Գամարիս, 1. որքի Սոսթանոյ գալրի տաճարին առ Յովակիմու: Գամարիայի սենեկին մէջ կարգաց Բարուք մեծանայի Երեմիայի մար-

գարեութիւնները, և Գամարիտ էր որ ուրիշներուն հետ շանաց և երկ-րորդ անգամ կարգացուց յիշեալ մարգարեութիւններն աւելի մեծ բազմութեան առջև, և բերաւ տամար կարգալ թագաւորին որ այրել տուաւ զայն, Երեմ. 1. 2.

2. Քեղկեայ որդի որոյ ձեռամբ Եզեկիա թագաւորը զրկեց հարկը Բաբելոն առ Նաբուգոդոնոսոր: Գամարիտ տարաւ նաև նամակ մը ուր Երեմիա կը զգուշացներ զգերեալ Հրեայոս սուտ մարգարէներէ որ աւանդ արագ ազատութիւն կը խոստանային, Երեմ. 1. 18, 3, 4:

Գայի, թագաւորանիտ թաղաք Քանանացուց, յարեւելից Բեթելոյ: Արբաշամ անգամ մը Գայիի մօտ բնակեցաւ և շինեց սեղան, Կրնդ. 1. 6. 8. Ժ. 9. 3: Նշանաւոր է Գայի, զիսն զի հոն յազթուեցաւ Յեսու Աբարայ պատճառաւ, և ապա յազթեց, Յես. 1. 2-5. Բ. 1-2: Այս քաղքին աւերակաց զույս կը խօսին Իւստինոս և Յերոնիմոս, բայց անոր տեղը գեւ ճշգիւ գիտցուած չէ:

Գայլ, գաղան անագորոյն, շան տեսակէն: Արդարև կը նմանի ճիշդ շանի մը թեթև տարբերութեամբ միայն կ'որոշուի շունէն: Գայլք երբէք չեն հաչեր, այլ միշտ կ'ուռնան: Գայլն անգութ է բայց երկչոտ կը փախից մարդէ, եթէ շատ անութի չէ: Երբ շատ կ'անոթենան գայլք, խմբովին կու գան գիւղեր գիշերայն, և կը պատասան զով որ կը գտնեն, Երեմ. Ե. 6. Եզեկ. 1. 27. Ամբ. Բ. 8: Են արագտան, բաւական զօրաւոր՝ սիւրբ մը ստիպուաւ տանել և հասարակ շուներու կը յազ-

թեն: Սաստիկ ձմեռներ գայլերը մեծ խումբեր կը կազմեն, սակաւի աւանայու ձայներով կու գան և ահագին աւերութեան կ'ընեն: Սոսկալի են մանաւանդ հովիւներու, զիսն զի ոչ խարհերուն տկարութիւնը և երկոտութիւնը նշաւակ կ'ընէ զանոնք գիւրաւ որս ըլլալու գայլոց, Ղուկ. Ժ. 3. Յովհ. Ժ. 12: Այսպէս հալածիչք և սուտ վարդապետք միշտ յափշտակող գայլեր, եղած են Քրիտոսոսի հօտին, Մատթ. Ժ. 16. Գործ. 1. 29: Գայլք կը գանուին Եւրոպա, Ասիա, Ափրիկէ և Ամերիկա: Ընդհանրապէս բազմամարդ տեղեր կը հայտնուին գայլք, բայց և այնպէս ամէն տեղ կը գտնուին մեծամեծ անտառներու մէջ և լեռնային տեղեր:

Գայիս, 1. Մակեդոնացի մը որ ընկեր կրցաւ Պոզոսի անոր ճանապարհորդութիւններուն մէջ, և փրքը միւս ևս պիտի սպանուէր ամբոխէն յիփոսոս, Գործ. Ժ. 29:

2 Պոզոսի ձեռք գարձած կորնթացի մը, որ էրք հիւր պահեց իր տունը զՊոզոս մինչդեռ առաքելալ կ'աշխատէր կորնթոս, Հովհ. Ժ. 23. Ա կոր. Ա. 14:

3. Գերբացի մը, որ Պոզոսի յարեցաւ կորնթոսէ, առաքելոյն վերջին ճամբորդութեան ատենն յերուսաղէմ, Գործ. 1. 4:

Յովհաննու երրորդ թուղթի ուղղուած է առ "սիրեցեալն Գայիոս, որոյ հիւրատէր բարքը շատ կը յարմարի երկրորդին որ յիշուեցաւ: Գայիոս անուր սովորական էր մանաւանդ այն տեղերն ուր Հռովմայիցիք կը բնակէին. բայց և այնպէս Սուրբ Գրոց մէջ երկու կամ երեք անգամ միայն յիշուած են այս անուամբ:

Գուլապիսիւն: Արեւելեան աղգեր սիրող են զգնութեան, հմայից, երազահանութեան և գուլապութեան: Երբ Մովսէս կը հրատարակէր օրէնքը, վերջիչեալ միտումը շատոնց հասարակ էր Եգիպտոսի և մօտակալ երկիրներուն մէջ, և իտալիացուց այս միտումը խափանելու համար խտաւ արդեւուեցաւ անոնց՝ գիւթերու, զՏուկներու, իզմերու և երազահաններու երթալ, և փոխանակ այնք Աստուած խոստացաւ անոնց

տալ մարգարեութեան ճշմարիտ ոգին որ յանհունս գերազանց է քան զհիսարգութեան ոգին, Եւ. ԻՖ. 18. Ղևա. ԺԹ. 26, 31. Ի. 27. Անոնք որ կը պնդէին գիւթութեան կամ բղձութեան ոգի ունենալ՝ կը քարկոծուէին, Բ Օր. ԺԼ. 9-12. և մարգարեութեանց մէջ ստեղծ է սաստիկ մեղազարութիւններ կան առ կախարհս գիմնոցներու, ինչպէս նաև սուս մարգարեից գէտ որ կը խարէին ժողովուրդը, Ես. Ը. 19. ԻԷ. 11-14. Եզեկ. ԺԳ. 6-9. Այս սնապաշտութիւնները նորէն զօրացան Քաղզէացոց Տեա յարարեութենէ առ վերջին թագաւորք Յուգայի, և Բարկունի գերութեան ստեղծ, Գ թագ. ԻԱ. 6. Բ Մնաց. ԼԳ. 6: Տեա Մագուրիւն, Մագեր:

Գուշակութիւնը քանի մը տեսակ էր. ջրով, ջրով, Տոզով և օգով: Գուշակութիւն կ'ըլլար նաև հաւերու թռիչէն, ուլամբը, երազը, նետիւք, ամպերէ, զոհերու փորտիքէն, և որպէս թէ ոգիներու Տեա Խօսելով, այլովքն հանդերձ, Եզեկ. ԻԱ. 21:

Գառառակ, ոչխարին ձագը, նաև ուլ, այսինքն այժի ձագ, Եւ. ԺԲ. 5: Քրիստոս է գառն Աստուծոյ, Յովհ. Ա. 29, վասն զի մարդոց մեղքին համար ընդունելի զօ՛՛՛ է: Հին կտակարանին զօհերն էին օրինակ կամ ստուեր ոչ միայն Քրիստոսի քաւիչ մահուան, այլև անոր անարատ սրբութեան և անդիմագարձ հեղութեանը, Ես. ԵՊ. 4-9: Յայտնութեան մէջ կը նկարագրուի, Ե. 6. ԺԲ. 11, նշի իսկ յերկինս իրբև զօհելի գառն, Տեա և Չատիկ և Չոն: Գառիօն-Գարեթ, -ն հ-ւ-յի, քաղաք կարմիր ծովուն արևելեան ծոցին Տիւսիսային ծայրը, մաս յԵլաֆ: Իսրայէլացիք հոս կեցան Երկայտուէ Ի Քանան ճանապարհորդութեան վերջին տարին, Թու. ԼԳ. 35. Բ Օր. Բ. 8: Այս նաւահանգստին մէջ պարտաւեց Սոզոմին իւր նաւատարմիզը որ պիտի երթար Ոփիր, Գ թագ. Թ. 26: Նաև Յովնափաստու սյնդուունակ մէկ փորձը չյալօղէցաւ Գ թագ. ԻԲ. 49. Բ Մնաց. Ի. 36: Տեա Ելար և ԵԼք:

Գարի: Գարին կը ցանուէր ի Պաղեստին յաշնան, և կը հնձուէր գարնան, այսինքն՝ զտակին: Երբարեցիք յաճախ կը գործածէին գարեհաց, Բ թագ. ԺԷ. 28. Գ թագ. Գ. 42. Յովհ. Չ. 9: Գարին կը սորուէր նաև ստեղծ ի կերակուր անասնոց, Գ թագ. Գ. 28:

Գարիզն, լեռան յերկրին Եփրեմայ: Այս լեռան և Գերազի մէջտեղ էր քաղաքն Սիբեմ, Դաս. Թ. 7: Աշխարհք քիչ անգամ տեսած է աւելի ահաւոր տեսիլ, քան երբ Իսրայէլացիք, զՔանան նուաճելէն ետքը, կանոււեցան յիշեալ տեղը, և վեց ցեղ կեցան Գարիզն լեռան վեց օրհնութիւն կարգով անոնց որ պիտի պահէին Աստուծոյ օրէնքը, և միւս վեց ցեղը Գերազ լեռան վրայ, անձք կարգով անոնց որ պիտի շլակէին այն օրէնքը, մինչ բոլոր ժողովուրդը միասերան կ'ըսէր, ԱԿն, Բ Օր. ԺԱ. 29. ԻԷ. 12-26. ԻԸ: Տեա տեսարանն ի Սիբեմ:

Գաւազան, ծառի մը բուռնէն ելած սոս, Երնդ. Լ. 37: Կը նշանակէ նաև ցուղ զոր կը գործածեն ճանապարհորդք, Ես. Գ. 4, և հոգիւք, Ղևա. ԻԷ. 32. Չաք. ԺԱ. 10-14, Կրեմե ևս կը ցուցնէ պատժոյ գործիք, Աւազ. ԻԳ. 13. ԻԹ. 15, գարձեալ՝ արքունի գաւազան, Եսթ. Ը. 4. Ես. ԺԳ. 5, նաև իրբև նշանակ իշխանութեան, Սաղմ. Բ. 9, և իրբև նշուել, Սաղմ. ԻԳ. 4:

“Գաւազանին տակէն անցնիլ”, Երեկ. Ի. 37, խօսքը կ'ազնայիկ կերպը որով Հրեայք իրենց գաւազան տասանորդը կը զատէին, Ղևա. ԻԷ. 32: Չատկով գառնակներն իրենց մայրերէն, կը փակէին զանոնք գոմի մը մէջ՝ ընդ որ դուրս ելլելու նեղ անցք մը միայն կար, և մայրերը կը դնէին այն անցքին առջեւ: Երբ անցքին դուռը կը բացուէր, գառնակները կը փութային գալ իրենց մայրերուն քով, և մարդ մը անցքին ըկրանը կենալով, կարմրագեղի մէջ միուած գաւազանի մը ծայրը կը դպցնէր ամէն տասը գառնուկէն մէկուն, և այսպէս կարմիր նշան մը կ'ընէր անոր վրայ բնալով. “Սորբէլսս Կտուրդի համար”:

Գաւիթ, շուրջ փակեալ տեղի, կամ բակ արեւելեան սանոց մէջ, Բ Թազ. ԺԷ. 18: Տեւորն Կաթիլ տես Տաճար բառին մէջ: Նաեւ վկայութեան խորանն ունէր գաւիթ: Արեւելեան սուները շինուած են ի ձև մէջտեղը պարազ քառակուսի գաւիթի մը բոլորակը: Տես Տաճ.:

Գերազ, 1. առ Հնոսոսյեցւոց գաւառն Եգիպտոսի երկրին, զարդիս կը կոչուի նաև ձէպալ որ կը նշանակէ լեբինք: Հիւսոսային մասն է լեբանոց շրջալսին որ քերի զարեւելեան կողմամբ էլ Արապոս Հոչուած մեծ Տոբոն, որ Մեռեալ ծովէն սկսելով կ'երթայ մինչև Կարմիր ծովուն Ելանեան կոչուած ծոցը, Սազմ. ԶԳ. 7:

2. Պէրսուդի Հիւսոսային կողմը Փրևնիկէի նաւահանգիստն է գաւառն որ ի Յունաց կը կոչուէր Բիրզոս, զարդիս կը կոչուի ձէպալ: Բնակչներն են 2,000: Նախնի բնակիչք կը կոչուէին Գերազացիք: Ասոնց երկիրը է բոլոր Լիբանան իրայեւացոց տրուած էր, բայց իրայեւացիք չիրջան իրաւա նուաճել զայն, Յես. ԺԳ. 5: Գերազ կարևոր տեղ էր, Եղեկ. ԻԷ. 9, ուր է կը պաշտուէր Թամուզ աստուածք:

3. Բ Օր. ԻԷ. 4, լեռն Եփրեմայ երկրին մէջ, յանդիման Գարիզին լեբին որմէ բաժնուած է Գերազ իր վեց հարիւր կանկուն լայն է երեք մղոն երկայն հովան յորում էր Սիբեմ քաղաքը: Երկու լեռներն ալ գրեթէ միևնոյն երկայնութիւնը, բարձրութիւնը է ձևն ունին, և առանց բարձրութիւնը չի կարծուիր աւելի քան եօթն հարիւր և յիսուն կամ ութ հարիւր սաք վեր ծոփուն երեսէն: Գերազ լեռն՝ աշակողմ, և Գարիզին ձախակողմ կ'իջնայ անոնց որ Երուսողեմէ գալով կը դառնան որ անցնին Հիւսոսային արեւմտեան հովանը յորեմոսից Սիբեմայ: Ոմանք կ'ըսեն թէ անիծից լեռք, Գերազ, ամուլ և ամայի է, իսկ Գարիզին զուարճ և պաղաքեր: Բայց զարդիս քիչ տարբերութիւն կայ այս երկու լեռանց իրարու նայող կողմեր որ հաւասարապէս սեպացեալ և անրեր են: Սակայն կ'ըսուի թէ Գարիզին

լեռան ետեի կողմն աւելի բարերեր է, և լեռք քիչ մը աւելի բարձր է քան ԳԳերազ: Գերազ լեռան ստորտը շատ գետնափոր գերեզմաններ կան: Տես Գարիզին, Սիբեմ:

Գեդեան, կամ Երարատալ, Երբեւոր, ի ցեղէն Մանառէի, քաղ և զգօծ գաւառն իրայեւացոց, մասնաւոր արեւելեան և Հիւսոսային ցեղից, նախ քան զԳր. 1249 էն մինչ 1209: Կը բնակէր Եփրատ, յորեւելից Յորդանանու, երկիր մը սրոյ վերայ կը յարձակէին ստեղ արեւելեան սասմանակից Թափառակայն ցեղեր հնձոց ժամանակ: Իւր ժողովուրդն ազատեալ համար կոչուեցաւ Ասուածմէ, և երկնաւոր նշաններէ քաջալերուելով յաղթեց Մադիա նացոց, և պատճառ եղաւ որ իւրայեւացիք շատ տարներ բնակեցան յապահով: Ազատամբ քաղաքները Սոկքովթ և Բանուէլ, և Չերէէ և Սազմանա կը պայտասաններ պատժելը, Եփրեմեանց նախանձը ցածուցանելը, և չուզին ընդունել թագը զոր Հրեայք կը մատուցանէին, կը ցուցնին թէ Գեդեան էր մին յընտիր գաւառորաց իորայիլ: Սակայն սուղեղն եփուտը չինելով մեղաց և որոգայթի մէջ ինկաւ, քանզի այս եփուտը որ յիշատակ էր այն հրաշալի յաղթութեան զոր Ասուածմ գործեց Գեդեանի ձեռք՝ երկար ժամանակ պայտասեցաւ իրեւ կուսք, Դատ. Զ.-Ը. Ա Թազ. ԺԲ. 41, Եբր. ԺԱ. 32:

Գեդոզի, Յուզոյի լեռանց մէջ քաղաք, սրոյ մտերի կոչին պարարտ արօտներ: Այս քաղաքն ի սկզբան Ամաղեկացոց ձեռքն էր, Ա Մնաց. Գ. 39. ԺԲ. 7. Յես. ԺԵ. 58: Չարդիս կը կոչուի ձէտուր, իր ամթ մղոն ի Բեթլէէմէ գէպ հարաւային արեմուտը: Գեդոզը է նաև առնու մարգոյ, Ա Մնաց. Ը. 31. Թ. 37:

Գերացիք, տես Գեր: Գերսեմանի, Եսայ. Կրիստեղ կամ ծառաստան հովտի մէջ առ ստորտով լեբինն Չիթենեաց, հանգէպ Երուսողեմի, ուր երբեմն կ'անձնանար Քրիստոս, և ուր կրեց մահուան տաղանայը և մատնուեցաւ:

ԳԹԱՆԾԱՆԻ ՆԻ ԼՆԱՌԸ ՉԻՔՆԵՆԱՑ

ի Յուզայէ, Մատթ. ԻԶ. 36-57: Ըստ Հին աւանդութեան Գեթանմանի էր մօտ ի սարսրատ Զիթենեաց լեռին, յայնկոյս Հեղեղատին կեդրոնի: Այն տեղը որ զարդիս քարէ որմով փակուած է՝ Թերեա կը պարունակէ Հին պարսիկին մէկ մասը: Էքսապուսի, վաթսուն կանգուն լայն և վաթսուն կանգուն երկայն, և ունի ութ հին ձիթենի, որոց արմատներն սյլեայլ տեղեր գետնէն դուրս կ'արձակուին, և քարակուտիւք ծածկուած են: Հոս, կամ Թերեա ոչ Հեռի աստի, կրց մեր Տէրն այն ահաւոր տազնապը և արեան քրտինք Թափեց իւր քաւիչ մահուանը մօտ, և հոս խորին հպատակութեամբ ազօթելով որ անցնի իրմէ բաժակը՝ վերջացուց իւր ազօթը սա խօսքերով. «Բայց չէ թէ իմ կամք» հապաքուկդ Թոյ ըլլայ, Այս պարտէզէն դիւրաւ տեսաւ ամբոսին «Զահերով ու լաղտերներով» Երուտազեմի գուռնէն ելլել և Յուզայիւ հանդերձ անապարանօք գալը զՅնուս բռնելու: Երուտազեմի այցելութիւն ընդ ամեն անապարհորդ նախ այս տեղը կը փնտռէ, և քան ուրիշ տեղեր հոս տուիլ երկար

կը թայ յառաջ քան զգառնալն ի հայրենիս իւր: Գեքքոսիք, Զարուզնի երկրին մէջ, էր տեղի ծննդեան Յոգնանու, Դ Թադ. ԺԴ. 25: Էր մօտ ի Սեպփորիս, Տիրերիս տանող ճամբուն զրոյ: Գելմեդերլաքեմ, մին յիջևանաց իսրայելացուց, Հովք լեռնէն Մովսու գալաք երթալու ճամբուն զրոյ. տեղն անծանօթ է, Թու. ԼԳ. 46: Գեճոճ, 1. մին ի չորից գետոց դրախտն, ըստ սմանց Երասի, Մննգ. Բ. 43: Տես Եղեմ և Եփրատ: 2. Ազրիւր մօտ յԵրուտազեմ յարեմաից: Այս ազրիւրին քով օժուեցաւ Սոզոման Թագաւոր, Գ Թադ. Ա. 33, 38: Եղեկիս այս ազրիւրին զբան գոցեց, և բերաւ անոր ջուր ստորերկրեայ ջրովով քաղաքը, Բ Մնաց. ԼԲ. 3, 30. ԼԳ. 14: Այս ազրիւրին տեղը տակուին կոյ լծակ կամ աւազան, երբ հարիւր ոտք երկայն, երկու հարիւր ոտք լայն և քան ոտք խոր, աստիճանօք յերկսին անկիւնու: Մտեքս, մինչ գետինը կը փարսէր Անգրիական եկեղեցւոյն հիմք գնելու համար, գտնուեցաւ ահագին ջրմուղ մը որ կը վազէ

գէպ արեւելք և արեւմուտք, երեսուն սոք խոր գետնին մէջ, քարաշէն և շաղախով մածեալ, և մեծաւ մասամբ ապառաժի մէջ փորուած: Թերեւս այս աղբիւրը կապակցութիւն ունէր Գեհարուէի աղբիւրին: Գեհարուէ, աղբիւր հզարհոս, որն ընթացի ի հարաւոյ արեւելից Յեզրույի զաշտին, և ունի երկուսուտը հարկաներ որ այս մեծ գաշտը կը կապեն Յորդանանու ձորին հետ: Բուն Յեզրոյէլ Գեհարուէի հիւսիսային արեւելեան հողման է. հարաւային արեւելեան կողմն հարկաբ և բարձնէ Գեհարուէ ի բլուց Մամարիոյ: Գեհարուէի արեւելեան մասին մէջ էր Գեհարուէ քաղաքը որմէ առած է լեռն իւր անունը, և որ հիմա կը կոչուի Ճէլպոն: Այս անգին մօտ Սաուուզ և Յովնաթան յաղթուեցան Փղշապցիներէն և մեռան, Ա թագ. 1: Ը. 4. 11: Գեհարուէ հիմա չոր և ամառի լեռ է, ի թագ. Ա. 6, 21: Ենդոսը կոյ՛ ի հիւսիսայ, և Բեթսան՝ յարեւելից Գեհարուայ:

Գեղեցիկ ճաւաղանգրատ, ծոգածոց փոքր, մօտ ի քաղաքն Ղասեա, կրեաւի հարաւային եզրքին մէջտեղէ: Պողոս, յերթայն ի Հոգով, ուղեց այս նաւահանգիստը ձմեռել, Գործ. Ի. 8: Նաւագարը նախամեծոր համարեցան գծիւնիկէ, իբրև աւելի անընթիւ, և այս պատճառաւ խրեցաւ նաւը: Այս ծոգածոցը տակաւին կը պահէ իւր հին անունը:

Գեղամ, ասոր, քաղաք Յուդայ, Յու. ԺԵ. 51, ուր կը բնակէր Աբրահամիւ, Դաւթի խորհրդականը, որ յետ մասնակցելոյ Դաւթի գէմ եղած ապստամբութեան, տեսելով որ իւր խորհուրդը մերժուեցաւ յԱբրահամայ, կարեց զինք, Բ թագ. ԺԵ. 12. ԺԵ. 23:

Գեթեատրէք, կը կարծուի աղաւաղեալն Քննեթթ բառին զոր տես: "Գննեատրէթի երկիրը," Մատթ. ԺԴ. 34. Մարկ. 9. 53, էր փոքր երկիր իբր երկը կամ չորս մղոն երկայն Գալիլեայի ծոգուն արեւմտեան եզրըը: Աճուռն և վերջին աստիճանակցարքը գաւառ էր: Չուսնականապէս այս երկրին մէջ էր կապառնայում և Բեթսայիղ ա Գալիլեայացոց,

տեղիք որոց ստեղ պայելութիւն կ'ընէր մեր Տէրը: Տես Մով 4:

Գեսամ, անյրև, Աբարացի ոմն որ հակառակորդ եղաւ Աստուծոյ գործին առ Նէեմաու, ծաղրելով և նենգութիւն նիւթելով, Նեմ. Բ. 19. 9. 1-9, իբր 445 ին նախ քան զՔր.:

Գեսամ, անուն Եգիպտացոց երկրին այն մասին ուր բնակեցան իսրայելացիք Յակոբայ ժամանակէն մինչև Մոզոսի ժամանակ: Գեսամ էր հասնականապէս յարեւելց Գեզուսան բազկին Նեղոսի, գէպ Աբարիտ: Տես Եգիպտոս: Թուր թէ կը հասնէր մինչև Նեղոս, ԵԼ. Ա. 22. Բ. 3, քանզի Հրեայք առատ ձուկ կ'ուտէին, Թու. ԺԱ. 5, և արուեստիւ կ'ուսողէին իրենց երկիրը, Բ Օր. ԺԱ. 10: Գեսամ մօտ էր Հեզրոպոլիս և Բամսէս քաղաքներուն, և ոչ հեռի ի մայրաքաղաքէն Եգիպտոսի, Մննդ. ԻԵ. 40. ԻԵ. 44. ԵԼ. Ը.-ԺԲ: Եգիպտոսի երկրին լաւաւ յիշմաներէն մին էր, զեթ Երբայեցոց հաւար որ հողիւ էին, Մննդ. ԽՁ. 34, և անտարակոյս աւելի բարբի և պողաքեր էր անտանն քան հիմա: Ի Գեսամ բազմացան և բազաւաւեցան Հրեայք, Մննդ. ԻԵ. 27, և հոն շարաչար նեղուեցան, բայց և այնպէս չմոռցուեցան Աստուծմէ, ԵԼ. Ը. 22. Թ. 26: Եգիպտացիներէն ևս շատեր կը բնակէին Հրէից մէջ և անոնց բոլորապէր:

Գեոնեայաթ, սասանուսն և գրգրուսն երկիր հարթային տեղեր, քաջ ծանօթ աշխարհի բոլոր կողմերը: Գեոնաշարժի պատճառն հաւանականապէս ներքին ճերմութեան կամ հրոյ ազդեցութիւնն է: Սուրբ Գիոր կը յիշեն շատ երկրաշարժներ, Թու. ԺՁ. Գ թագ. ԺԹ. 11, 12: Մին եղաւ Յուդայի Ոգիտ թագաւորին քուն և եւթներորդ տարին, և կը յիշուի Ամոգայ Ա. 1, և Զաքարիայ ԺԴ. 5 համարներուն մէջ: Յիշատակաց ուրժանի էր մանաւանդ գետնաշարժը որ պատահեցաւ ի մահուան Փրկչին Մեղայ, Մատթ. Ի. 51, և որոյ հարց անոնց կը կարծեն թէ բոլոր երկիր զոյ տաճարածուեցաւ: Պաղեստինու մէջ գետն

նաչարժ ստեղ պատասհասած է: 1837 ին եղաւ երկրաշարժ մը Գաղիլեայի ծոփուն մօտ, և Տիբերիոյ գրեթէ երրորդ մասը կործանեցաւ այս երկրաշարժէն, և հազարաւոր մարդիկ կորեան հոն և մտակալ քաղաքները: Երուսաղէմի վրայ գաւառ աղետից մէջ գնտնաշարժ ևս մարգարէացուած է, Մատթ. ԻԿ. 7, և պատմութիւնը կը հաստատուի այս մարգարէութեան ճշմարտութիւնը:

Գեանաշարժ բառը կը գործածուի նաև փոխարեութեամբ, ցուցնելու համար Աստուծոյ զօրութիւնն ու վրէժինդութիւնը, ինչպէս ի Սաղմ. ԺԼ. 7. ԽՁ. 2. ՉԻ. 32, և այլուր, նաև իբրև նշանակ քաղաքային կամ ազգային մեծամեծ ձախորդութիւնաց, Մատթ. ԻԿ. 7, 29. Յայտ. ԺՁ. 18:

ԳԵՍՈՒՐ, ԳԵՍՈՒՐԱՅԻՔ, անուն գաւառի և ժողովրդեան յԱսորիս: Գեսուր էր յարևելեան կողման Թորգանանու, ի մէջ Բասանու, Մասքայի և Հերմոն լեռան, և Երրայեցւոց երկրին սահմաններուն մէջ. բայց իտրայելացիք չվանեցին այն երկրին բնակիչները, Յես. ԺԲ. 5. ԺԳ. 13: Գեսուրը բնակիչք, ինչպէս կ'երևի, հօրկատու եղան իտրայելացւոց, Ա Մնաց. Բ. 23, բայց ունեցան իրենց թագաւորները: Դաւթի կանանց մին, Մասքա, Աբիսողոմի մայրը, դուստր էր Գեսուրի թագաւորին թոժիի, և Աբիսողոմ հոն գտաւ ապաստան յես սպանանելոյ զԱմն, և երեք տարի մնաց իւր հաւուն քով, Բ թագ. Գ. 3. ԺԳ. 37. ԺԵ. 8: Գեսուր բառը կը նշանակէ կամուրջ, և այն երկրին սահմանագրութիւնը ուր, ըստ վերագրեալ տեղեկութեան, պարտինք գնել զԳեսուր, այսինքն ի մէջ Հերմոն լեռին և Տիբերիոյ ծոփուն, կայ տակունի Թորգանանու վրայ հին քարեղէն կամուրջ չորեքամարեայ որ կը կոչուի ճիզը Աէնի Եագուպ, այսինքն, Յակոբոյ սրբուց կամուրջը: Կ'երևի թէ Գեսուր կարեոր տեղ էր ընդ որ կ'անցնէր Դամասկոս և արեւելքը երթալու ճամբան:

Գեսուրացի անուամբ կար նաև ժողովուրդ մը Գաղտնիստ հարաւալին կողմը, մօտ առ Փղշտացիս, Յես. ԺԿ. 2. Ա թագ. ԻԷ. 8:

ԳԵՐԱՐ, հին քաղաք կամ տեղի Փղշտացւոց ի ժամանակս Արրահամու և իսահակայ, Մննդ. Ժ. 19. Ի. 1. ԻՁ. 1, 6, 17: Գերարա հեռու չէր Գաղզայէ, ի հարաւոյ Յուդայի, բայց անոր բուն տեղը ճշգիւ գիտցուած չէ: Տես Մնաց. ԺԿ. 13, 14:

ԳԵՐՂԵԱՅԻՔ, Մատթ. Բ. 28. Մարկոսի և Դուկասու մէջ կը կոչուին Գաղարացիք: Տես Գաղարա: Մատթէի Աւետարանին ձեռագիր օրինակներէն ոմանք ունին Գերասացի. բայց Գերասա իբր քառասուն մղոն հեռու էր այն տեղէն ուր Մատթէի Բ. 28 համարին մէջ պատմուած հրաշքը կատարուեցաւ: Եր խուզարկու մը գտաւ Քերզա կամ Գերաս կոչուած աւերակները Գաղիլեայի ծոփուն արևելեան կողքը, և այս աւերակներն են թերևս հին Գերգեսա քաղաքին մնացորդները:

ՎԻՄԱՓՈՐ ԳԵՐՁՄԱՆ Ի ՊԵՏՐԱ

ԳԵՐՁՄԱՆ, տեղի թագման: Իտրայելցիք միշտ մեծ խնամ կը տանէին իրենց մեռելներուն թագմանը: Անոնց գերեզմաններէն շատերը վիճափոր էին, ինչպէս Սեբնայի գերեզմանը, Իս. ԻԲ. 16, Յուդայի և իտրայելի թագաւորաց գերեզմանները, և այն յորում դրուեցաւ մեր Փրկիչն ի Գողգոթմա: Հրէից գերեզմաններն երբեմն գետնի տակ էին, բայց յաճախ ապառւածի մը քով, և այսպիսի գերեզմաններ շատ կը գտնուին հին քաղաքաց աւերակներուն մօտ, Գ

Թագ. ԻԳ. 16. Ես. ԻՌ. 16: Ճա-
նապարհորդք կը գտնեն զանոնք Ա-

ԱՅԼ ԳԵՐԵՉՄԱՆ Ի ՊԵՏՐԱ

սարևոց երկրին ամեն կողմը առ ստո-
րոտով բլրոց և լեռանց. զորքինակ
Ենոզմի հարաւային կողմը, Ձիթեն-
եաց լեռան արևմտեան կողմը, Տե-
բերիա, Պետրա, Բարադայի կրճին
մէջ, և Ակրայի հարաւային կողմը,

ՇԻՌԻՄ ԱՌՈՂՈՂՄԱՅ ԵՒ ԱՅԼ ԳԵՐԵՉՄԱՆԻ
Ի ՆԵՂՆՂԱՅՏԻ ՆԵՒՐՈՆԻ

ծոզին ապաւածուտ եզերքը: Գե-
րեզմանք, ինչպէս նաև հասարակաց

գերեզմաննոցք, ընդհանրապէս քա-
ղաքաց սահմաններէն դուրս էին,
ինչպէս կը տեսնուի այսօր իսկ նախ-
նի և արդի Երուսաղէմի վրայ, Գ
Թագ. ԻԳ. 6. Երեմ. ԻԶ. 23. Ղուկ.
Է. 42. Յովհ. ԺԱ. 30: Տես Ազեղ-
դամա: Յուդայի Թագաւորք, գրե-
թէ բարբը, կը թուին թաղուած
բլաւ Երուսաղէմ, Ահն լեռը, Գ
Թագ. Բ. 10. Ի Թագ. ԺԻ. 20. Բ
Մնաց. ԺԶ. 14. ԻԸ. 27. Գործ. Բ.
29: Բնատնեկան գերեզմանք հասա-
րակ էին և կը պահուէին ինամով,
Եննդ. Ե. 5-13. Դատ. Ը. 32. Բ
Թագ. Բ. 32. Գ Թագ. ԺԳ. 22:
Գերեզմաններուն վրայ քար գնել
արձանագրութեամբ՝ սոյորու թիւն
էր, Եննդ. ԼԵ. 20. Գ Թագ. ԻԳ.
16, 17: Արեսողմ Թաղուեցաւ ընդ
կարկառով քարանոց, Բ Թագ. ԺԸ.
17: Հին հեթանոս ազգաց շատերուն
մէջ, Թագաւորք կը թաղուէին մեծ
հողարկոյ տակ, զինուք և զար-
դուք և ձիովք և սպասուորներով
հանդերձ, Եզեկ. ԼԲ. 26, 27: Կը
կարծուի թէ Եզդատոսի բրգունք
գերեզմանք էին Թագաւորաց, Իւրա-
քանչիւր բարգ ունի մի կամ երկու
սենեակ, յորոց միոյն մէջ գտնուած
է բուրգը շինել ստուղ Թագաւորին
քարեզէն գազաղը:

Մարգարէից գերեզմանները պա-
հել և զարդարել թէպէտև բարե-
պաշտութեան գործ էր, բայց շատ
անգամ նաև կեղծաւորութիւն էր.
Մեր Տէրը զՓարիսեցիս կը նմանցնէ
գերեզմանաց բուրցը, որ արտաբուստ
գեղեցիկ կ'երևին, բայց ներքուստ
լի են յափշտակութեամբ և ապա-
կանութեամբ, Մատթ. ԻԳ. 27-29.
և Լայդֆուդ ցուցած է թէ ամեն
տարի, երբ ձմերուան անձրևները
կ'անցնէին, Երբայեցիք կը բուէին
գերեզմանները: Ղուկ. ԺԱ. 44, Քրիս-
տոս զՓարիսեցիս կը նմանցնէ "ան-
յայտ գերեզմաններու", որոց վը-
րայ մարդիկ կը պատին առանց
գիտնալու, և այսպէս անմարդ
կ'ըլլան յանդէտոս: Կարծեցեալ
սրբոց գերեզմանները և ուրիշնրը ար-
նապաշտութեամբ պաշտել անասուն
և հիմա ևս կուպաշտութեան սո-
վորական ձևն է. և Փրկիչն մեր կ'ըսէ

իւր ժամանակին Հրէից համար թէ իրենց հայրերուն պէս յանցաւոր էին, Ղուկ. ԺԱ. 47, 48. Կը շինէին այն մարգարէից գերեզմանները զորս սպանած էին իրենց հայրերն. որդւոց կեղծաւոր կապաշտութիւնն այնպէս մահացու մեղք էր ինչպէս էր անոնց հայրերուն սպանանելը զմարգարէս: Այս մարգարէապաշտք յետ սակաւուց ի խաչ հաննելով աստուածային Մարգարէն զոր Մովսէս գուշակած էր՝ ցուցին թէ ինքեանք էս հոււան էին իրենց հարց գործին: Ատրուց երկրին մէջ զարդիս Դաւթի գերեզմանը Սիոն լեւոր և Արարհամառն՝ ի Քերրոն մեծ խնամով կը պահուին: Թափուր գերեզմաններ երբեմն կը գործածուէին իրեն տեղի ապստամանի և բնակութիւն տղբատաց, Ես. ԿԵ. 4. Ղուկ. Բ. 27: Պաղեստինացի հովիւք տակաւին իրենց Տօտերը կը հանգուցանեն այնպիսի գերեզմանաց մէջ, իբր յապահով տեղւոյ, և թափառական Արարացիք անոնց մէջ կը բնակին ձմեռը: Տես թաղում:

ԳԵՐԻՅԵՐ: Կ'երեկ թէ պատերազմի մէջ բռնուած գերիք ի հնուսն կը համարուէին մահապարտ, ուստի և քան զմահն նուազ ահաւոր ասանջանց կը մտնուէին: Յաղթողք կը կոչէին անոնց պարանոցին վրայ, Յես. Ժ. 24, ի նշան անարգ հպատակութեան, ինչպէս կը տեսնուի Սաղմ. 8Ժ. 4: Կը վաճառէին զանոնք իրրև ոտրուի, ինչպէս Յովսէփ: Կը խեղէին զանոնք, ինչպէս բրինձ փղտացիք Սամփսոնի, և իտրայելացիք Աղոնիրեզեկայ: Կը վարէին զանոնք, մերկ ի հանդերձից, ի պատիւ իրենց յաղթանակին: Դաստ անգամ նաև լարով մը չափելով գերիները, անոնց մէջէն կընտրէին շատերը, Բ թագ. Բ. 2, և կը սպաննէին, Բ թագ. ԻԵ. 12: Այսպէս կ'ընէին երբեմն առ անդթութեան, Բ թագ. ԺԲ. 31. Ա Մտաց. Ի. 3: Հազմալեցիք երբեմն ողջ գերիները կը կապէին մեակերց գիւղերու, և կը թողուին այնպէս մեռնիլ. սովորութիւն մը որ կը բացատրէ Պողոսի աղաղակը, "Ինչ խղձալի մարդ եմ ես. մի զին պիտի ազատե սա մա-

հացու մարմնէն", Հազմ. Ի. 24: ԳԵՐԱՐՔԻՐ: Աստուած շատ անգամ կը պատժէր Հրէից մեղքը գերութեամբ կամ ստրկութեամբ, ինչպէս որ առաջ սպասուեացած էր, Բ Օր. ԻԲ.: Սակայն Հրէից առաջին գերութիւնը յորմէ ազատեց զնոսա Մովսէս, կրնայ համարուիլ մահաւանդ իրրև թոյլտուութիւն Նարանանութեան քան պատիժ մեղաց: Դատաւորաց ժամանակ երկոտասան ցեղք վեց անգամ հոպատակ եղան օտար թագաւորաց: Բայց Հրէից նշանաւորագոյն գերութիւնը, կամ մահաւանդ տարագրիչ ի հայրենեաց, եղաւ Իտրայելի և Յուդայի գերութիւնն առ թագաւորաք այս երկու տրուութեանց: Նախ իտրայել ըստ մասին գերի տարուեցաւ նախ քան զՔր. 740 ին ի թագաւորութաւորաց, Դ թագ. ԺԵ. 29: Յեղքն որ էին յարակից Յորդանանու, Զարուդոնի և Նեփթաղիմայ ցեղերուն մէկ մասովք, Ես. Թ. 4, գերեցան զառաջինն: Յետ քսան ամաց Սաղմանասար գերի տարաւ իտրայելի Քաշեղ մասը, Դ թագ. ԺԵ. 6, և բնակեցուց զանոնք ի հեռաւոր քաղաքս. անոնցմէ շատերը հաւանականապէս հեռու չէին կտուցից ծագէն, և անոնց տեղք բերուեցան զաղթականք ի Բարելոնէ և ի Պարսից, Դ թագ. ԺԵ. 6-24: Բայ ի մարգարէութեանց ոմանց, Ես. ԺԱ. 12, 13. Երեմ. ԼԱ. 7-9, 16-20. Իթմ. 2. Եղեկ. ԼԵ. 16. Ովս. ԺԱ. 11. Ամսեւ. Թ. 14. Արդ. 48, 49, այլովքն հանդերձ, որք այլևայլ կերպով կը մեկնուէին իրրև ցուցնող անցեալ կամ ապանուն դարձ, միւսանդամ հաստատութիւն բնական և բարոյական կերպով, ուրիշ փաստ չկայ թէ տասն ցեղք ամբողջ դարձան երեք ի Պաղեստին:

Յուդայի ընդհանրապէս երեք գերութիւն կը հաշուուի. 1. Առ Յովակիմաւ, անոր երրորդ տարին, նախ քան զՔր. 606 ին, երբ Դանիէլ և այլք ստարուեցան Բարելոն, Դ թագ. ԻԴ. 4, 2. Դան. Ա. 1. 2. Յովակիմայ վերջին տարին, երբ Նարուզոդոնոտոր 3,023 Հրէայ տարաւ Բարելոն. կամ մահաւանդ առ Յու-

գաղափար երկիրը մինչև Գան: Բազ-
 գաստե Թու. ԼԲ. 26, 29. Բ Օր. Գ.
 12: Ասեպոյ ըստ Գաղատայ էր ի
 հարաւոյ Բասանու, բայց հաւանա-
 կանապէս երկուքին մէջտեղ սահմա-
 նը ճշդէն սրաշուած չէր: Բասան և
 Գաղատայ ըստ անգամ ի միասին կը
 յիշուին, Յես. ԺԲ. 5. ԺԳ. 11. ԺԷ.
 1, 5. Դ Թագ. Ժ. 33: Գաղատայու
 մէկ մասն էր այն երկիրը որ զարդիս
 կը կոչուի Պէլլա, Գաղատահնու
 ընդմեջաւորագոյն մասերէն մին: Տես
 Բալլասան և Բասան:

Գաղատայու լեռն, յանձուկ մի-
 արս, էր անտարակոյս այն որ այժմ
 ձէպղէ ձէլաս կամ ձէլուս կը կոչ-
 ուի ըստ Պուրջհարսոյ, և որոյ բա-
 տորածն է իբր երկու ժամ, կամ վեց
 մղոն հեռու վասի Զերզայէ կամ
 ի Յարբոզայ գէղ ի հարան: Լեռը
 կ'երթայ յարեւելոյ յարեմուսս, և
 է երկոյն իբր երկու ժամ ու կէս
 (ութ կամ ասար մղոն): Այս լեռան
 վայս են ձէլաս և ձէլուս քաղաք-
 ներուն աւերակները, հաւանականա-
 պէս անգի, ըստ Ռոմէէի Զ. 8, հին
 Գաղատայ քաղքին, որ այլուր կոչ-
 ուած է Ռամոլթ Գաղատայ: Գա-
 ղատայու լեռան հարաւային կողմն է
 այժմու Զալլ քաղաքը: Հաւանա-
 կանապէս այս լեռան վրայ էր որ
 Եսկոր և Լարան կանանցին յիշա-
 տակի քարեր, Եննդ. ԼԱ. 45-48:
 Տես նաև Գաս. Է. 3:

Գաղատիա, գաւառ փոքուն Ա-
 սիոյ, ի հարաւոյ և յարեւելեան հա-
 րաւոյ Բիթանիոյ և Պափլագոնիոյ,
 յարեւմտեայ Պոնտոսի և Տիւրքիոյ և
 յարեւմտեան հիւսիսայ կապադովիոյ,
 նոյնպէս ի հիւսիսոյ և յարեւելոյ հիւ-
 սիոյ Լիկայոնիոյ և Փոխլզիոյ, Բ
 Տիմ. Դ. 10: Գաղատիա անունը ե-
 լուած է հին Գաղատացիներէն, որոնց-
 մէ երկու ցեղ (Տրակմանոք և Տոգիս-
 տարդեանք) հանդերձ կեցաւ ցեղով
 մը (Տեկաստագոյցիք) գաղթեցին հան
 Բրեկնոսի գՀնովմ յաւարի առնելէն
 ետքը, և խառնուելով նախիկ բնակ-
 լաց հետ, կուռուցան Գաղատացի
 յղիք, նախ քան զՔր. 280: Ասոնց
 սերունդը կը խօսեր կեղտերէն գէթ
 մինչև Յերսիմոսի ժամանակ, գաղ-
 Թականութենէն վեց հարիւր տարի

ետքը. այս Ասիական Գաղատացիք
 պահեցին նաև Գաղատիան ցեղին
 պատերազմող և դիւրագրգիւս բնու-
 թիւնը: Տես Գաղ. Ա. 6. Դ. 15.
 Ե. 7: Առ Օգոստեսու, իբր 26 ին նախ
 քան զՔր., Գաղատիա եղաւ Հնովմե-
 ախան նահանգ, և ուներ Օրոնոյն կուսա-
 կալ: Գաղատիա նշանուար էր երկրին
 պաղարեութեան և ծագկեալ գա-
 ճառականութեան կողմանէ: Էր
 նաև նիսա գաղթականաց այլևայլ
 ազգերէ, որոց մէջ կային շատ Հըր-
 եոյք, և կ'երեւի թէ Պոզոս ասոնցմէ
 շատերը դարձուցի Քրիստոսնէութիւն,
 Ա կոր. ԺԶ. 1: Պոզոսի առաջին այ-
 ցելութիւնը եղաւ, Գործ. ԺԶ. 6,
 հաւանականապէս յամի Տն. 51-2.
 քանի մը տարի ետքը եղաւ երկրորդ
 այցելութիւնը, Գործ. ԺԸ. 28, յիս
 որոյ առ Գաղատացիս թուղթը գրը-
 ուած կ'երեւի: Առաջին այցելութեան
 ժամանակ հիւանդ էր առաքեալը,
 բայց և այնպէս Գաղատացիք ընկա-
 լան զիս «Իբրև գհրեշտակի Աստու-
 ծոյ», և որսի մտք գրկեցին Աւե-
 տարանը: Չորս կամ հինգ տարի
 ետքը Քրիստոսնէութիւն գաւառնող
 Հրեայ վարդապետեալ եկան անոնց մէջ:
 Ասոնք չէին ընդունիր թէ Պոզոս ա-
 ռաքեալ էր, շատ կարևոր կը հա-
 մարէին հրեական օրինաց համաձայն
 գործերը, և եղծին Աւետարանը
 հրեական արարողութիւններ խառ-
 նելով անոր հետ: Պոզոս լոկելով
 զայս, մինչ հաւանականապէս կը
 բռնութոս էր, յամի Տն. 57-8, գրեց
 իւր թուղթն առ Գաղատացիս:
 Չայրացմամբ կը յանդիմանէ իւր
 որդեակներն ի Քրիստոս անոնց այն-
 պէս արագ օտարանալուն համար
 Քրիստոսն և յմարտութենէ. կ'ըսէ
 թէ ինք առաքեալ է, և թէ ինչ որ
 կ'ուսուցանէր՝ կ'ուսուցանէր իբրև
 առաքեալ, զիսն զի առած էր գա-
 նոնք նոյն իսկ Քրիստոսն. վերջապէս
 զորեղ կերպով կը հաստատէ Քրիս-
 տոնէութեան այն մեծ վարդապե-
 տութիւնը, այսինքն հաւաստով ար-
 դարանալու վարդապետութիւնը,
 ցուցնելով այս արգարութեան յա-
 բարեութիւնը մէկ կողմանէ հրեա-
 կան օրինակ, և միւս կողմանէ սուրբ
 կեանք վարելու հետ: Թուղթն ընդ-

Հանուր նրաթը միեւնոյն է ինչ որ է Հառվայեցուց թուղթիքն, և կ'եւրակ թէ այս երկու թուղթերը միեւնոյն ժամանակ գրուած են: Գաղատիոյ եկեղեցիները կը յիշուին եկեղեցական պատմութեան մէջ իբր ինն հարիւր սարք:

Գաղղաղաւ, Էբրու՛մ, 1. տեղի հրուակաւոր ի մէջ Եօրգանանու և Երիբրովի, ուր նախ բանակեցան իսրայելացիք Եօրգանան անցնելէն ետքը, և առաջին զատիկն բրին ի քաւան, Յես. Գ. 19. Ե. 9, 10: Գաղղաղաւ տարիներով եղաւ գլխաւոր բանակեալ իսրայելացուց, մինչ Յեսու երկիրը նուաճելու գրազեալ էր, Յես. Թ. 6. Ժ. 6, 15, 43: Յեսոյ շինուեցաւ հոն բաւական մեծ քաղաք մը, Յես. ԺԵ. 7, որ շատ կողմանէ անուանի եղաւ: Հոս մնաց զկայսութեան խորանք մինչև ատրուեցաւ ի Սելլով. նաև, ըստ կարծեաց բազմաց, Սամուէլ հոս կը մատուցանէր զո՛հ և կը դատէր զիտրայէլ, և հոս պահուեցաւ Սաուլը, Ա. Թագ. Ի. 16. Ժ. 8. ԺԱ. 15. ԺԳ. 7-9. ԺԵ. 33: Հոս հաստատուեցաւ մարգարէից գարաց մը, Գ. Թագ. Գ. 38, բայց և այնպէս կը թուի թէ յետոյ եղաւ կառապալաութեան կատան, Ովս. Գ. 15. ԺԲ. 12. Ամոգո. Գ. 4. Ե. 5: Զարգիս հետքն անգամ մնացած չէ Գաղղաղայի: Ըստ Յովսեփոսի, երկու մղոն հեռու էր Երիբրովի:

2. Ուրիշ Գաղղաղաւ կար մտա յԱնտիպատարիս, Յես. ԺԲ. 23. Նէեմ. ԺԲ. 29: Իւ թրեւս երբորք մը կար Եփրեմայ լեւիտերն ի հիւսիսոյ Ռեթեղի Բ Օր. ԺԱ. 30. Գ. Թագ. Բ. 1-6: Ուղիղ չէ անոնց կարծիքը որ Անտիպատարիս մտա Գաղղաղաւն կը համարին գաւառաբնութան տեղի Սամուէլի: Եւ մարգարէից գարացներէն մին:

Գաղիսն, անթիհիւպատոս էր Աքայիոյ, առ կըզդիոս կոյտեբաւ, Պոզոսի ժամանակ, Գործ. ԺԸ. 12-17, և կը երէց եղբայր Անիէրայի իմաստասերին, որ կը նկարագրէ զԳաղիսն իբրև յետին աստիճան մարգասէր և արգարասէր: Անոր բուն նիսան էր կորնթոս, և երբ կորնթացի Հրեայք ամբոխ յարուցին Պոզոսի գէմ և

ձգձգեցին զանի յատեան, Գաղիսն չուզեց անսալ անոնց արմկայի և անիրաւ պահանջանաց: Յղիք որ առաջիկայ էին, ուրախ եղան որ հալածիչ Հրեայք մերժուեցան, և խնայով Սոսիմենէսի զբայ որ գլուխ էր ամբոխին, ծեծեցին զանի: փոխարինելու եղանակ մը՝ զոր Գաղիսն թոյլ առած ըլլալու չէր: Իւր եզրօրը Անիէկայի պէս նաև Գաղիսն սպանուեցաւ հրամանաւ Կերանի:

Գամաղաղայք: Այս բառը գործածուած է ի Սուրբ Գիրս, Եղեկ. ԻԻ. 41, իբրև անուն ժողովրդեան, բայց կը նշանակէ մանուաւոր քաղ և պատերազմող:

Գամաղիէլ, անուանի փարիսեցի Պոզոսի ժամանակ, զարգացեալ օրինաց և անդամ Անիտարիսին: Ունէր մեծ ազգեցութիւն Հրէից մէջ և ըստ մանց կ'ըսուի թէ էր նախադաս Անիտարիսին առ Տիրեբուս, կայտառև և կըզդեաւ: Թալմուտեանք կ'ըսեն թէ Գամաղիէլ որքի էր բարբի Ամանի և թոռն մեծանուն օրէնագէտին Հիլիէլի, և թէ յետ մահուան Գամաղիէլի շնջաւ Մովսէսի օրինաց փառքը: Գամաղիէլի զհհանն բարեբոսութիւնը Անիտարիսին մէջ փրկեց առաքեալները զատանուն մահուանէ, և յուցուց թէ Գամաղիէլ ունէր արդարև մեծ իմաստութիւն և էր բարեկամ կրօնական աղատութեան, եթէ չէր սաստիկ միտեալ Աւետարանին, Գործ. Ե. 33-40: Պոզոս առաքեալ մեծ պատիւ կը համարի իրեն որ աշակերտ էր Գամաղիէլի, Գործ. ԻԲ. 3, և ասարկոյս չպի թէ Պոզոս անկէ սորված էր ոչ միայն սաստիկ նախանձաւորութիւն Հրէական օրինաց համար, այլև անկեղծութիւն, անկողմնակալութիւն և արատասիրութիւն: Սակայն աւաւագութիւնը թէ Գամաղիէլ ընդունեց փրիստանէութիւնը, չի համաձայնիր այն բարձր համբաւոյն զոր վայելած է Գամաղիէլ ի մէջ բարունեաց յետին գարուց:

Գամարիա, 1. որքի Սափանոյ գարի տանարին առ Յովակիմաւ: Գամարիայի սենեկին մէջ կարգաց Բարուք մեծանայի Երեմիոյի մար-

գարէութիւնները, և Գամարիա էր որ ուրիշներուն հետ զանայց և երկրորդ անգամ կարգացուց յիշեալ մարգարէութիւններն աւելի մեծ բազմութեան առջև, և բերաւ ասոնք կարգալ թագաւորին որ սյրել սուսաւ զայն, Երեմ. 12. :

2. Քեղկեայ որդի որոյ ձեւամբ Եղեկիա թագաւորը զրկեց հարկը Բաբելոն առ Նորազարանսոր: Գամարիա ասորաւ նաև նամակ մը ուր Երեմիա կը զգուշացնէր զգերեալ Հրեայս սուս մարգարէներէ որ անոնց արագ ազատութիւն կը խոստանային, Երեմ. 18. 3, 4:

Գայի, թագաւորանիտա քաղաք քանանացւոց, յարեւելից Բեթելոյ: Արրահամ անգամ մը Գայիի մտնակեցաւ և շինեց սեղանի, Մննդ. ԺԲ. 8. ԺԳ. 3: Նշանաւոր է Գայի, վասն զի հոն յազթուեցաւ Յեսուս Աբարայ պատճառաւ, և ապա յազթուց, Յես. Ի. 2-5. Ը. 4-29: Այս քաղքին աւերակոց վրայ կը խօսին Իււսերիտա և Յերոնիմոս, բայց անոր տեղը գեա ճշդիւ գիտցուած չէ:

Գայլ, գազան անազորայն, շան տեսակէն: Արգարե կը նմանի ճիշդ շան, քանի մը թեթեւ տարբերութեամբ միայն կ'որոշուի շունէն: Գայլք երբէք չեն հասեր, այլ միշտ կ'առնան Գայլն անգութ է բայց երկչոտ. կը փախի մարդէ, եթէ շատ անօթի չէ: Երբ շատ կ'անօթեան գայլք, խմբովն կու գան գիւղեր գիշերայն, և կը պատառեն զով որ կը գտնեն, Երեմ. Ե. 6. Եղեկ. ԻԲ. 27. Ամբ. Ա. 8: Են արագաբոն, բաւական զօրաւոր՝ ոչխար մը ստիպաւ տանելու, և հասարակ շուներու կը յազ-

թեն: Սաստիկ ձմեռներ գայլերը մեծ խումբեր կը կազմեն, սակայն սուսալու ձյաներով կու գան և ահագին աւերութեան կ'ընեն: Սուկայի են մանուսանգ հովաներու, վասն զի սխարներուն տկարութիւնը և երկչոտութիւնը նշանակ կ'ընէ զանոնք գիւրաւ որս ըլլալու գայլոց, Ղուկ. Ժ. 3. Յովհ. Ժ. 12: Այսպէս հարածիչք և սուս վարդապետ միշտ յափշտակող գայլերն եղած են Քրիստոսի հօտին, Մատթ. Ժ. 16: Գարծ. Ի. 29: Գայլք կը գտնուին Եւրոպա, Ասիա, Ափրիկէ և Ամերիկա: Ընդհանրապէս բազմամարդ տեղերէ կը հայածուին գայլք, բայց և այնպէս ամէն տեղ կը գտնուին մեծամեծ անտառներու մէջ և լեռնային տեղեր:

Գայլոս, 4. Մակեդոնացի մը որ ընկեր եղաւ Պողոսի անոր ճանապարհորդութիւններուն մէջ, և փոքր միւս ևս պիտի սպանուէր ամբարէն յԵփեսոս, Գարծ. ԺԺ. 29:

2 Պողոսի ձեւագ քարձած կորնթացի մը, որ իբր հիւր պահեց իր ասուը զՊողոս մինչդեռ առաքելայբ կ'աշխատէր կորնթոս, Հուովմ. ԺՁ. 23. Ա կոր. Ա. 14:

3. Դերբացի մը, որ Պողոսի յարեցաւ կորնթոսէ, առաքելոյն վերջին ճամբորդութեան ատենն յերուսաղէմ, Գարծ. Ի. 4:

Յովհաննու երրորդ թուղթն ուղղուած է առ "սիրեցեալն Գայիոս, որոյ հիւրասէր բարքը շատ կը յարմարի երկրորդին որ յիշուեցաւ: Գայիոս անուը սովորական էր մանուսանգ այն տեղերն ուր Հովհաննիսը կը բնակէին. բայց և այնպէս Սուրբ Գրոց մէջ երկու կամ երեք անգնք միայն յիշուած են այս անուամբ:

Գուշակութիւն: Արեւելեան ազգերը սիրող են ըզձութեան, հոյսից, երազահամութեան և գուշակութեան: Երբ Մովսէս կը հրատարակէր օրէնքը, վերջիշեալ միտումը շատոնց հրատարակ էր Եղիպատոսի և մօտակայ երկիրներուն մէջ, և իտալիկացւոց այս միտումը խափանելու համար խառն արգելուեցաւ անոնց՝ գիւթերու, վճուկներու, իզձառ և երազահամներու երթալ, և փոխանակ այնը Աստուած խոստացաւ անոնց

տալ մարգարեութեան ճշմարիտ ոգին որ յանճուևս գերազանց է քան զկախարդութեան ոգին, Եւ. Իբ. 18. Ղևու. ԺԹ. 26. 31. Ի. 27. Անանք որ կը պնդէին գիւթութեան կամ բղձութեան ոգի ունենալ կը քարկոծուէին, Բ Օր. ԺԼ. 9-12. և մարգարեութեանց մէջ ստեպ. և սաստիկ մեղադրութիւններ կան առ կախարդս գիմնողներու, ինչպէս նաև սուս մարգարեից գէմ որ կը խարէին ժողովուրդը, Ես. Ը. 19. ԻԷ. 11-14. Եզեկ. ԺԳ. 6-9. Այս սնուցաշուութիւնները նորէն զօրացան Քաղզէայուց Տես յարարեութենէ առ վերջին թագաւորք Յուդայի, և Բարելոնի գերութեան աստեր, Դ թագ. ԻԱ. 6. Բ Մնաց. ԼԳ. 6: Տես Մագուրիւն, Մագեր:

Գուշակութիւնը քանի մը տեսակ էր. ջրով, չրով, չաղով և օգով: Գուշակութիւն կ'ըլլար նաև հաւերու թռիչէն, ուլամբ, երազք, նեախւք, ամպերէ, զոհերու փորութիւնք, և որպէս թէ ոգիներու Տես Խօսելով, այլովքն հանգերմ, Եզեկ. ԻԱ. 21:

Գառնուկ, սխարին ձազը, նաև ուլ, այսինքն այժի ձազ, Եւ. ԺԲ. 5: Քրիստոս է գառն Աստուծոյ, Յովհ. Ա. 29, վասն զի մարդոց մեղքին համար ընդունելի զօհ է: Հին կասկարանին զօհերն էին օրինակ կամ ստուեր ոչ միայն Քրիստոսի քաւիչ մահուան, այլև անոր անարատ սրբութեան և անդիմադարձ հեղութեանը, Ես. ՄԳ. 4-9: Յայտնութեան մէջ կը նկարագրուի, Ե. 6. ԺԲ. 11, նոյն իսկ յերկնս իբրև զօհելի գառն: Տես և Չասիկ և Չան: Գառնոս-Գառն, -ոն հ-ույ, քաղաք կարմիր ծովուս արեւելեան ժողին Տիւրքային ծայրը, մտ յԵլաթ: Իւրայնացիք Տես կեցան Եզիպտոսէ ի Քանան ճանապարհորդութեան վերջին աստիւ, Թու. ԼԳ. 35. Բ Օր. Բ. 8: Այս նաւահանգստին մէջ պտարտանոց Սողոմոն իւր նաւատորմից որ պիտի երթար Ոփր, Գ թագ. Թ. 26: Նաև Յովնափառու սոյնգունակ մէկ փորձը չյալողեցաւ Գ թագ. ԻԲ. 49. Բ Մնաց. Ի. 36: Տես Ելար և Ելք:

Գարի: Գարին կը ջանուէր ի Պազեստին յայնան, և կը հնչուէր գարնան, այսինքն զասկին: Երբայնցիք յաճախ կը գործածէին գարնաց, Բ թագ. ԺԷ. 28. Դ թագ. Դ. 42. Յովհ. Զ. 9: Գարին կը սրբուէր նաև ստեպ ի կերտուիւր անասնոց, Դ թագ. Դ. 28:

Գարիգիւն, լեռն յերկրին Եփրեմոյ: Այս լեռան և Գերազի մէջտեղ էր քաղաքն Արիքեմ, Դաս. Թ. 7: Աշխարհք քիչ անգամ տեսած է աւելի ահաւոր տեսիլ, քան երբ Իսրայելացիք, զՔանան նուաճելէն ետքը, կանուկեցան յիշեալ տեղը, կանուկեցան Գարիգին լեռան վրայ օրհնութիւն կարգել անոնց որ պիտի պահէին Աստուծոյ օրէնքը, և միւս վնջ ցեղը Գերազ լեռան վրայ, անէծք կարգալ անոնց որ պիտի շղատէին այն օրէնքը, մինչ բոլոր ժողովուրդը միտերան կ'ըսէր, Ահն, Բ Օր. ԺԱ. 29. ԻԷ. 12-26. ԻԸ: Տես տեսարան ի Սիւքեմ:

Գաւազան, ծառի մը բունէն ելած սոս, Եննդ. Լ. 37: Կը նշանակէ նաև ցուղ զոր կը գործածեն ճանապարհորդք, Ես. Գ. 4, և հուփիք, Ղևու. ԻԷ. 32. Չաք. ԺԱ. 10-14, Երեմի ևս կը ցուցնէ պատժոյ գործիք, Առակ. ԻԳ. 13. ԻԹ. 15, գարնեալ արքունի գաւազան, Եսթ. Ը. 4. Ես. ԺԴ. 5, նաև իբրև նշանակ իշխանութեան, Սաղմ. Բ. 9, և իբրև նշուկ, Սաղմ. ԻԳ. 4:

“Գաւազանին տակէն անցնիլ”, Եզեկ. Ի. 37, խօսքը կ'անկարկէ կերպը որով Հրեայք իրենց գառանց տասանորդը կը գատէին, Ղևու. ԻԷ. 32: Չասկով գառնակներն իրենց մայրերէն, կը փակէին զանոնք գոմի մը մէջ ընդ որ գուրս ելլելու ննջ անցք մը Իսայն կար, և մայրերը կը գնէին այն անցքին առջիւ: Երբ անցքին գուռը կը բացուէր, գառնակները կը փութային գալ իրենց մայրերուն քով, և մարդ մը անցքին բերանը կենալով, կարմրազեղի մէջ միուած գաւազանի մը ծայրը կը դպցնէր ամէն տասը գառնակէն մէկուն, և այսպէս կարմիր նշան մը կ'ընէր անոր վրայ բնելով. “Սորբ Եսս Գառնորդի համար”:

Գաւիթ, շուրջ փակեալ տեղի, կամ բակ արեւելեան տանց մէջ, Բ Թազ. ԺԷ. 18. Տե՛սք ի՞նչ քան տես Տաճար բառին մէջ: Նաև վկայու- թեան խորանն ունէր գաւիթ: Արեւելեանն տուններ շինուած են ի ձև մէջտեղը պարազ քառակուսի գաւ- թի մը բարձրաբեր: Տես Տաճ.:

Գերազ, 1. առ Հնովմայեցւոց գաւառն Եգովմայեցոց երկրին, զարգիս կը կոչուի նաև ճէպալ որ կը նշանակէ լերինք: Հիւսիսային մասն է լեռանց շղթային որ քերի զարեւելեան կողմամբ էլ Արապահ կոչուած մեծ հովտին, որ Մեռեալ ծովէն սկսելով կ'երթայ մինչև կարմիր ծովուն լայնեան կոչուած ծոցը, Սազմ. ԶԳ. 7.

2. Պէրուզի հիւսիսային կողմը փրկիկէի նաւահանգիստն է գաւառն որ ի Յունաց կը կոչուէր Բիրզոս, զարգիս կը կոչուի ճէպալ: Բնակիչներն են 2,000: Նախնի բնակիչք կը կոչուէին Գերազայիք: Ասոնց երկիրը է բոլոր Լիբանան խորայեացւոց արուած էր, բայց խորայեացիք չիրջան ի սպառն նաւանէլ զայն, Յես. ԺԳ. 5: Գերազ կարեւոր տեղ էր, Եզեկ. ԻԵ. 9, ուր է կը պաշտուէր Թամուզ աստուածը:

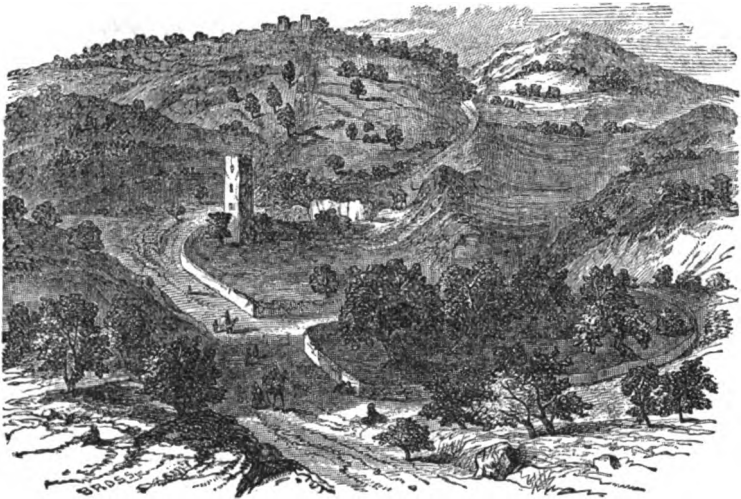
3. Բ Օր. ԻԵ. 4, լեռան Եփրեմայ երկրին մէջ, յանդիման Գարիզին լերին որմէ բաժնուած է Գերազ իբր վնջ հարիւր կանկուն լայն է երեք մղոն երկայն հովտիւ յորում էր Անթեմ քաղաքը: Երկու լեռներն ալ գրեթէ միևնոյն երկայնութիւնը, բարձրութիւնը է ձևն ունին, և տանց բարձրութիւնը չի կարծուիր աւելի քան եօթն հարիւր և յիսուն կամ ութ հարիւր սոք վեր ծածուն երեսէն: Գերազ լեռն՝ աջակողմ, և Գարիզին ձախակողմ կ'իջնայ անոնց որ Երուսաղէմէ գալով կը գաւառան որ անցին հիւսիսային արևմտեան հովտը յորեմոսից Անթեմայ: Իմանք կ'ընեն թէ անիծից լեռը, Գերազ, ամուլ և ամայի է, իսկ Գարիզին զուարճ և պազարէր: Բայց զարգիս քիչ աարբերութիւն կայ այս երկու լեռանց իրարու նայող կողմերը որ հաւասարապէս սեպացեալ է անրեր են: Սակայն կ'ըսուի թէ Գարիզին

լեռան ետեի կողմն աւելի բարբեր է, և լեռը քիչ մը աւելի բարձր է քան Գերազը: Գերազ լեռան ստորոտը շատ գետնափոր գերեզմաններ կան: Տես Գարիզին, Սիւքեմ.

Գեղեոց, ամ Երարատալ, Կարեւոր, ի ցեղէն Մանանէի, քաղ. և զգոծ գաւառուր խորայեացւոց, մասնաւոր արեւելեան է հիւսիսային ցեղից, նախ քան զԳր. 1249 էն մինչ 1209: Կը բնակէր Եփրատ, յարեւելից Յարգանանու, երկիր մը որոյ վերայ կը յարձակէին սուղ արեւելեան սահմանակից Թափառական ցեղեր հնձոց ժամանակ: Իւր ժողովուրդն ազատեալ համար կոչուեցաւ Աստուծմէ, և երկնաւոր նշաններէ քաջալերուելով յաղթեց Մադիա նացւոց, և պատճառ եղաւ որ իսրայելացիք շատ տարինէր բնակեցան յապահադի: Ապստամբ քաղաքները Սոկքովթ և Բանուէլ, և Չերէն և Սաղմանա եղբայրասպանները պատժելը, Եփրեմեանց նախանձը ցածուցանելը, և չուզելն ընդունել թագը զոր Հրեայք կը մատուցանէին, կը ցուցնեն թէ Գեղեոն էր մին յընտիր գաւառաբաց իորայի: Սակայն սոկեղէն եփուար շինելով մեղաց և որսգայթի մէջ ինկաւ, քանզի այս եփուար որ յիշատակ էր այն հրաշայի յաղթութեան զոր Աստուած որոճեց Գեղեոնի ձեռք՝ երկար ժամանակ պաշտուեցաւ իբրև կուռք, Դատ. Զ.-Ը. Ա Թագ. ԺԲ. 41: Եբք. ԺԱ. 32:

Գեղզօր, Թուգայի լեռանց մէջ քաղաք, որոյ մտերը կոչին պարարտ արտներ: Այս քաղաքն ի սկզբան Ամազեկացւոց ձեռքն էր, Ա Մնաց. Գ. 39. ԺԲ. 7. Յես. ԺԵ. 58: Չարգիս կը կոչուի ճէտուր, իբր ութ մղոն ի Բեթլէհէմէ գէպ հարաւային արեմուտք: Գեղզօր է նաև անուն մարգպ, Ա Մնաց. Ը. 31. Թ. 37:

Գերաքիք, տես Գեր: Գերսեմանի, Եւսույի, պարտեզ կամ ծառաստան հովտի մէջ առտորտով լերինն Ձիթենեց, հանգէպ Երուսաղէմի, ուր երբեմն կ'անձնանար Քրիստոս, և ուր կրեց մահուան տագնապը և մասնաւորեցաւ

ԳԵՔԱՅԵՄԱՆԻ ԵՒ ԼԵԱՌՆ ԶԻՔՆԵՆԱՅ

ի Յուզայէ, Մատթ. ԻՋ. 36-57: Ըստ Հին աւանդութեան Գեթսեմանի էր մօտ ի ստորոտ Ձիթենեաց լեքին, յայնկոյս Հեղեղասին կեդրանի: Այն տեղը որ զարդիս քարէ որմով փակուած է՝ թերևս կը պարունակէ Հին պարտիզին մէկ մասը: Է քառակուսի, զախմասն կանգուն լայն և զաթասն կանգուն երկայն, և ունի ութ Հին ձիթենի, որոց որմաստներն այլևայլ տեղեր գետնէն դուրս կ'արձակուին, և քարակուսիք ծածկուած են: Հոս, կամ թերևս ոչ Հեռի աստի, կրց մեր Տէրն այն ահաւոր սազնապը և արեան քրտինք թափեց իւր քուիչ մահուանը մօտ, և հոս խորին հղատակութեամբ աղօթելով որ անցնի իրմէ քաժակը՝ վերջացուց իւր աղօթքը ուս խօսքերով. «Բայց չէ թէ իմ կամք» հապա քուկդ թող ըլլայ: Այս պարտեզէն դիւրաւ տեսաւ ամբսին «չահերով սւ լայտերներով» Երուսաղեմի գուռնէն ելլել և Յուզայիւ հանդերձ անապարանք գալը զՅիսուս բռնելու: Երուսաղեմի այցելութիւն ընդ ամէն ծանապարհորդ նոխ այս տեղը կը փնտռէ, և քան ուրիշ տեղեր հոս աւելի երկար

կը թոյլ յառաջ քան զգառնալն ի հայրենիս իւր: Գեթսեման, Զարուզանի երկրին մէջ, էր տեղի ճնշեան Յովսեփու, Գ. Թագ. ԺԳ. 25: Էր մօտ ի Սեպփորիս, Տերերիս տանող ճամբուն վրայ: Գելմանգերլաքեմ, մին յիջեանաց իւրայնլացուց, Հոգը լեռնէն Մովաբու գաշար երթալու ճամբուն վրայ. տեղն անծանօթ է, Թու. ԼԳ. 46: Գեճնն, 4. մին ի չորից գետոց դրախտին, ըստ ոմանց՝ Երասի, Իննգ. Բ. 13: Տես Եղեմ և Եփրատ: 2. Ազրիւր մօտ Երուսաղեմ յարեմտից: Այս ազրիւրին քով օձուեցաւ Սողոմոն թագաւոր, Գ. Թագ. Ա. 33, 38: Եղեկիս այս ազրիւրին վրան գոցեց, և բերաւ անոր շուրջ ստորերկրայ ջրմղով քաղաքը, Բ. Միաց. ԼԲ. 3, 30. ԼԳ. 14: Այս ազրիւրին տեղը տակաւին կայ լճակ կամ աւազան, երեք հարիւր սոք երկայն, երկու հարիւր սոք լայն և քան սոք խոր, աստիճանօք յերկրսին անկիւնս: Մտերս, մինչ գետինը կը փորուէր Անգղիական եկեղեցւոյն հիմը գնելու համար, գտնուեցաւ ահագին ջրմուկ մը որ կը վազէ

գէպ արեւելք և արեւմուտք, երեսուն ուսը խոր գետնին մէջ, քարաշէն և շաղախով մածեալ, և մեծաւ մասամբ ապստամբի մէջ փորուած: Թերեւս այս ազրիւրը կապակցութիւն ունէր Գեհնին ազրի ճեալ:

Գեղարուէ, սպիւր հարսու, ողն լերանց ի Տարաւոյ արեւելից Յեզրու յիկ դաշտին, և ունի երկուստեք Տոգիանի որ այս մեծ դաշար կը կապեն Յորդանանու ձորին ճեալ: Բուն Յեզրույէլ Գեղարուէի Տրուսային առեւելեան Տոգիան է. Տարաւային առեւելեան կողման Տոգիարը կը բաժնէ զԳեղարուէ ի բլրոց Մամուրայ: Գեղարուէի արեւելեան մասին մէջ էր Գեղարուէ քաղաքը որմէ առած է լեռն իւր անունը, և որ Տիմու կը կոչուի Ճէլլոս: Այս տեղին մաս Մասուզ և Յովնաթան յազթուսեցան Փղշառացիներէն և մեռան, Ա թագ. ԻԸ. 4. 1Ա: Գեղարուէ Տիմու չոր և ամառի լեռ է, Բ թագ. Ա. 6, 21: Ենդովր կոչ է Տրուսոյ, և Բեթսան՝ յարեւելից Գեղարուայ:

Գեղեցիկ ճաւառնագիստ, ծովածոց փոքր, մաս ի քաղաքն Ղասեա, կրեւտի Տարաւային եզրերին մէջտեղէ: Պողոս, յերթայն ի չափով, ուղեց այս նաւահանգիստը ձմելել, Գործ. ԻԻ. 8: Նաւագարը նախամեծար հանրեցան զՓիւնիկէ, իբրև աւելի անքոյժ, և այս պատճառաւ խրեցաւ նաւը: Այս ծովածոցը ասկաւին կը պահէ իւր Տիմ անունը:

Գեղամ, սուր, քաղաք Յուդայ, Յեւ. ԺԵ. 51, ուր կը բնակէր Աբիտափէլ, Գաւթի խորհրդականը, որ յետ մասնակցելոյ Գաւթի գէմ եղած ապստամբութեան, տեսելով որ իւր խորհուրդը մերժուեցաւ յԱբիտափայ, կախեց զինք, Բ թագ. ԺԵ. 12. ԺԵ. 23:

Գեղեցաքեր, կը կարծուի ազաւազեալն Գններթ բառին զոր տես. «Գններթութի երկիր», Մատթ. ԺԳ. 34. Մարգ. 2. 53, որ փոքր երկիր իբր երեք կամ չորս մղոն երկայն Գալիլէայի ծովուն արեւմտեան եզրերը: Աբրու և վերջին աստիճան պողաբեր գաւառ է: Նաւանկանապէս այս երկրին մէջ էր կափառնայում և Բեթսայից ա Գալիլէացոց,

տեղիք որոց սուեպ այցելութիւն կը ներ մեր Տէրը: Տես Մով 4:

Գեսամ, անյրև, Արարացի ոմն որ հակառակորդ եղաւ Ասաուծոյ գործին առ Նէեմեաւ, ծաղրելով և նենգութիւն չիւթելով, Նեմ. Բ. 19. 2. 4-9, իբր 445 ին նախ քան զՔր.:

Գեսեմ, անուն Եգիպտացոց երկրին այն մասին ուր բնակեցան իւրայելացիք Յակորայ ժամանակէն մինչև Մոզոսի ժամանակ: Գեսեմ էր հաւանականապէս յարեւելից Պեղուսան բազկին Նեղոսի, գէպ Արարիա: Տես Եգիպտոս: Թուր թէ կը հասներ մինչև Նեղոս, ԵԼ. Ա. 22. Բ. 3, քանզի Հրեայք առատ ձուկ կ'ուտէին, Թու. ԺԱ. 5, և արուեստիւ կ'ուռողէին իրենց երկիրը, Բ Օր. ԺԱ. 10: Գեսեմ մտ էր Հեզրոպոլիս և Բամսէս քաղաքներուն, և ոչ Տեաի ի մայրաքաղաքէն Եգիպտոսի, Մննդ. ԽԵ. 10. ԽԵ. 14. ԵԼ. Ը.-ԺԲ: Եգիպտոսի երկրին լաւագոյն մասերէն մին էր, զեթ Երբայեցոց հաւար որ հովիւ էին, Մննդ. ԽԶ. 34, և անտարակոյս աւելի բարբի և պտղաբեր էր անտանն քան Տիմա: Ի Գեսեմ բազմացան և բարգաւաճեցան Հրեայք, Մննդ. ԽԵ. 27, և հոն շարաչար նեղուեցան, բայց և այնպէս չմոռցուեցան Ասաուծմէ, ԵԼ. Ը. 22. Թ. 26: Եգիպտացիներէն ևս շատեր կը բնակէին Հրէից մէջ և անոնց բոլորտիքը:

Գեսեմաքաթ, սառնու մն և գըղղու մն երկրի Տարաւային տեղեր, քաջ ծանօթ աշխարհի բոլոր կողմերը: Գեսեմաքաթի պատճառն հաւանականապէս ներքին Տրուսութեան կամ Տրոյ ազգեցութիւնն է: Սուրբ Գիրք կը յիշեն շատ երկրաշարժներ, Թու. ԺԶ. Գ թագ. ԺԹ. 11, 12: Մին եղաւ Յուդայի Ռգիա թագաւորին քսան և եթներորդ տարին, և կը յիշուի Ամոպայ Ա. 4, և Զաքարիայ ԺԳ. 5 համարներուն մէջ: Յիշատակաց ուրժանի էր մանաւանդ գեսեմաքաթը որ պատահեցաւ ի մահուան Փրկչին մեզոյ, Մատթ. ԻԵ. 51, և որչ Երեմար ոմնոք կը կարծեն թէ բոլոր երկրի զոյս տառածուեցաւ: Պաղեստինու մէջ գետն

նաշարժ ստեղ պատահած է: 1837 ին եղաւ երկրաշարժ մը Գալիլեայի ծոփուն մօտ, և Տիբերիոյ գրեթէ երրորդ մասը կործանեցաւ այս երկշարժութեն, և հազարաւոր մարդիկ կորեան հոն և մտակոյ քաղաքները: Երուսողեմի վրայ գալու աղետից մէջ գեանաշարժ ևս մարգարեացուած է, Մատթ. ԻԻ. 7, և պատմութիւնը կը հաստատուի այս մարգարեութեան ճշմարտութիւնը:

Գեանաշարժ բառը կը գործածուի նաև փոխաբերութեամբ, ցուցնելու համար Առտուծոյ զօրութիւնն ու վեճեխնդրութիւնը, ինչպէս ի Սաղմ. ԺԸ. 7. ԽԶ. 2. ԶԻ. 32, և այլուր, նաև իբրև նշանակ քաղաքային կամ արգալային մեծամեծ խտրողութեանց, Մատթ. ԻԻ. 7, 29. Յայտ. ԺԶ. 18:

Գեուար, Գեուարացիք, անուն գաւառի և Ժողովրդեան յԱսորիս: Գեուար էր յարեւելեան կողման Յորդանանու, ի մէջ Բաաանու, Մաաքայի և Հերմոն լեռան, և Երրայեցւոց երկրին սահմաններուն մէջ. բայց իսրայելացիք չվանեցին այն երկրին բնակիչները, Յես. ԺԲ. 5. ԺԳ. 13: Գեուարի բնակիչք, ինչպէս կ'երևի, հարկատու եղան իսրայելացւոց, Ա Մնաց. Բ. 23, բայց ունեցան իրենց թագաւորները: Գաւթի կանտոնց մին, Մաաքա, Արիսողոմի մայրը, դուստր էր Գեուարի թագաւորին թոյլի, և Արիսողոմ հոն գաւառ ապաստան յետ սպանանելոյ զԱմն, և երեք տարի քնաց իւր հաւուն քով, Բ թագ. Գ. 3. ԺԳ. 37. ԺԵ. 8: Գեուար բառը կը նշանակէ կամարը, և այն երկրին սահմանադուրը ուր, ըստ վերագրեալ աեղեկութեան, պարտինք գնել զԳեուար, այսինքն ի մէջ Հերմոն լեռին և Տիբերիոյ ծոփուն, կայ տակաւին Յորդանանու վրայ հին քարեղէն կամուրջ չորեկամարեայ որ կը կոչուի Ճիզը Վէնի Եագուպ, այսինքն, Յակոբայ որդւոց կամուրջը: Կ'երևի թէ Գեուար կարեւոր տեղ էր ընդ որ կ'անցնէր Գամասկոս և արեւելք երթալու ճամբան:

Գեուարացի անուամբ կար նաև Ժողովրդ մը Պաղեստինու հարուստ յին կողմը, մօտ առ Փղշաացիս, Յես. ԺԿ. 2. Ա թագ. ԻԷ. 8:

Գերարա, հին քաղաք կամ տեղի Փղշաացւոց ի Ժամանակս Արրահամու և Իսահակայ, Մննդ. Ժ. 19. Ի. 4. ԻԶ. 4, 6, 17: Գերարա հեռու չէր Գաղայէ, ի հարաւայ Յուդայի, բայց անոր բուն տեղը ճշգրտ գիտցուած չէ: Տես Բ Մնաց. ԺԻ. 13, 14:

Գերգեսացիք, Մատթ. Ը. 28. Մարկոսի և Ղուկասու մէջ կը կոչուին Գաղարացիք: Տես Գաղարա: Մատթէի Աւետարանին ձեռագիր օրինակներէն ամանք ունին Գերասացիք. բայց Գերասա իբր քառասուն մղոն հեռու էր այն տեղէն ուր Մատթէի Ը. 28 համարին մէջ պատմուած հրաշքը կատարուեցաւ: Նոր խուզարկու մը գաւառ ֆերզա կամ Գերաս կոչուած աւերակները Գալիլեայի ծոփուն արեւելեան կողմը, և այս աւերակներն են թերևս հին Գերգեսա քաղքին մնացորդները:

ՎԻՄԱՓՈՐ ԳԵՐՁՅԱՆ Ի ԳՅՏԻԱ

Գերգեամն, տեղի թաղման: Երրայեցիք միշտ մեծ ինամ կը տանէին իրենց մեռելիներուն թաղմանը: Անոնց գերեզմաններէն շատերը վիմափոր էին, ինչպէս Աբրիայի գերեզմանը, Ես. ԻԲ. 16, Յուդայի և Իսրայիլի թագաւորաց գերեզմանները, և այն յորում դրուեցաւ մեր Փրկիչն ի Գողգոթա: Հրէից գերեզմաններն կրրեմն գեանի տակ էին, բայց յաճախ ապաւանտի մը քով, և այսպիսի գերեզմաններ շատ կը գտնուին հին քաղաքաց աւերակներուն մօտ, Գ

Թագ. ԻԳ. 16. ԵՍ. ԻԲ. 16: ճա-
նապարհորդք կր գտնեն զանոնք Ա-

ԱՅԼ ԳԵՐԵՋՄԱՆ Ի ՊԵՏՐԱ

սորևոց երկրին ամեն կողմբ առ ստո-
րոսոսով բլրոց և լեռանց. զորօրինակ
Ենոզմի հարաւային կողմբ, Ձիթեն-
եաց լեռան արեւմտեան կողմբ, Տե-
բերիա, Պետարա, Բարադայի կրճին
մէջ, և Ակրայի հարաւային կողմբ,

ՇԻՌԻՄ ԱՐԻՍՏՈՂՈՍՄԱՅ ԵՒ ԱՅԼ ԳԵՐԵՋՄԱՆՔ
Ի ՆԵՂՆԵՂԱՅԻՆ ՆՈՒՐՈՆԻ

ծոզին ապառաժուտ եղբրբ: Գե-
րեզմանք, ինչպէս նաև հասարակաց

գերեզմաննոցք, ընդ հանրապէս քա-
ղաքաց սահմաններէն դուրս էին,
ինչպէս կը տեսնուի այսօր իսկ նախ-
նի և արդի Երուսաղէմի վրայ, Գ
Թագ. ԻԳ. 6. Երեմ. ԻԶ. 23. Ղուկ.
Է. 12. Յովհ. ԺԱ. 30: Տէս Ազեղ-
զամա: Յուդայի Թագաւորք, գրե-
թէ բարբ, կը թաւին Թաղուած
բլլաւ Երուսաղէմ, Արն լեռք, Գ
Թագ. Բ. 10. Գ Թագ. ԺԻ. 20. Բ
Մնաց. ԺԶ. 14. ԻԸ. 27. Գործ. Բ.
29: Բնտանեկան գերեզմանք հասա-
րակ էին և կը պահուէին խնամով,
Եննդ. Ե. 5-13. Գոտ. Ը. 32. Բ
Թագ. Բ. 32. Գ Թագ. ԺԳ. 22:
Գերեզմաններուն վրայ քար գնել
արձանագրութեամբ՝ սոյնութիւն
էր, Եննդ. ԼԵ. 20. Գ Թագ. ԻԳ.
16, 17: Արեսողով Թաղուեցաւ ընդ
կարկառով քարանց, Բ Թագ. ԺԸ.
17: Հին հեթանոս ազգաց շատերուն
մէջ, Թագաւորք կը Թաղուէին մեծ
հողարկոյ տակ, զինուք և զար-
դուք և ձիովք և սպասուարներով
հանդերձ, Եղեկ. ԼԲ. 26, 27: Կը
կարծուի թէ Եղիպատոսի բրգունք
գերեզմանք էին Թագաւորաց, Իւրա-
քանչիւր բուրգ ունի մի կամ երկու
սենեակ, յորոց միոյն մէջ գտնուած
է բուրգը շինել սոսուղ Թագաւորին
քարեզէն դազաղը:

Մարգարէից գերեզմանները պա-
հել և զարդարել թէպէտև բարե-
պաշտութեան գործ էր, բայց շատ
անգամ նաև կեղծաւորութիւն էր.
Մեր Տէրը զՓարիսեցիս կը նմանցնէ
գերեզմանաց բուկոց, որ արտաբուստ
գեղեցիկ կերէին, բայց ներքուստ
լի են յափշտակութեամբ և ազա-
կանութեամբ, Մատթ. ԻԳ. 27-29.
և Լայդֆուգ ցուցած է թէ ամեն
տարի, երբ ձմերուան անձրևները
կ'անցնէին, Երբայեցեք կը բուկին
գերեզմանները, Ղուկ. ԺԱ. 17, Պրի-
տոս զՓարիսեցիս կը նմանցնէ "ան-
յայտ գերեզմաններու," որոց վը-
րայ մարդիկ կը պատին առանց
գիտնալու, և այսպէս անմարդ
կ'ըլլան յանդէտս: Կարծեցեալ
սրբոց գերեզմանները և ոսկրները սը-
նապաշտութեամբ պաշտել անասնն
և հիմա ևս կուսպաշտութեան օս-
վորական ձևն է. և Փրկիչն մեր կ'ըսէ

իւր ժամանակին Հրէից համար թէ իրենց հայրերուն պէս յանցաւոր էին, Ղուկ. ԺԱ. 47, 48. Կը շինէին այն մարգարէից գերեզմանները զորս սպանած էին իրենց հայրերը. որչաւոց կեղծաւոր կապալաչուութիւնն այնպէս մահացու մեղք էր ինչպէս էր անոնց հայրերուն սպանանելն զմարգարէս: Այս մարգարէապաշարք յետ սակաւուց ի խաչ Տանելով աստուածային Մարգարէն զոր Մովսէս գուշակած էր՝ ցուցին թէ ինքեանք ևս հաւան էին իրենց Տարք գործին: Աստուգ երկրին մէջ զարդիս Կաթի գերեզմանը Ահն յեւք և Արբահաման ի Քերրոն մեծ խնամով կը պահուին: Թագաւոր գերեզմաններ երբեմն կը գործածուէին իրև տեղի պարստանի և բնակութիւն ազբատաց, Ես. ԿԵ. 4. Ղուկ. Ը. 27: Պաղեստինացի հովիւք սակաւին իրենց Տօտերը կը հանգուցանեն այնպիսի գերեզմանաց մէջ, իբր յապահով տեղւոյ, և Թափառական Արարացիք անոնց մէջ կը բնակին ձմեռը: Տես Թագաւոր:

Գերբնիք: Կ'երեկ թէ պատերազմի մէջ բռնուած գերիք ի հնունն կը համարուէին մահապարտ, սւտի և քան զմահն նուազ սահաւոր ասանջանաց կը մատնուէին: Յաղթողք կը կոչուէին անոնց պարանոցին վրայ, Յես. Ժ. 24, ի նշան անարգ հպատակութեան, ինչպէս կը տեսնուի Սալմ. 2Ժ. 4: Կը վաճառուին զանոք իրրև ստրուկ, ինչպէս Յովսէփ: Կը խեղէին զանոք, ինչպէս բրինձի փղշտացիք Սամիսնի, և իսրայելացիք Աշուրեղեզիայ: Կը վարէին զանոք, մեղի ի հանդերձից, ի պատիւ իրենց յաղթանակին: Դաստ անգամ նաև լարով մը չափելով գերիները, անոնց մէջէն կը ընտրուէին շատերը, ի Թագ. Ը. 2, և կը սպաննէին, ի Մնաց. ԻԵ. 12: Այսպէս կ'ընէին երբեմն առ անգթութեան, ի Թագ. ԺԲ. 31. Ա Մնաց. Ի. 3: Հառվաճիցիք երբեմն ողջ գերիները կը կապէին մեռելաց դիականց, և կը թողուին այնպէս մեռելի. սովորութիւն մը որ կը բացատրէ Պողոսի աշխարհը, "Ինչ իղծալի մարդ եմ ես. ո՛վ զիս պիտի ազատէ աս մա-

հացու մարմինն", Հառվ. Ի. 24: Գերաբնիք: Աստուած շատ անգամ կը պատժէր Հրէից մեղքը գեթութեամբ կամ ստրկութեամբ, ինչպէս որ առաջ պատահացած էր, ի Օր. ԻԸ: Սակայն Հրէից առաջին գերութիւնը յորմէ ազատեց զնոսա Մովսէս, կրնայ համարուիլ մահաւանդ իրրև թոյլտուութիւն Տարախնամութեան քան պատիժ մեղաց: Դատաւորաց ժամանակ երկուտասան ցեղք վեց անգամ հպատակ եղան օտար թագաւորաց: Բաց Հրէից նշանաւորագոյն գերութիւնը, կամ մահաւանդ տարագրիչն ի հայրենեաց, եղաւ Իսրայելի և Յուդայի գերութիւնն առ թագաւորք այս երկու տրութեանց: Կաթ իսրայել ըստ մտին գերի տարուեցաւ նախ քան զՔր. 740 ին ի Թագաւորութապարտայ, Դ Թագ. ԺԵ. 29: Յեղքն որ էին յարեւելից Յորդանանու, Զարուզնի և Նեփթալիմայ ցեղերուն մէկ մասովք, Ես. Թ. 1, գերեցան զառաջինն: Յետ քսան ամաց Սաղմանասար գերի տարաւ իսրայելի Տիացեալ մտոր, Դ Թագ. ԺԵ. 6, և բնակեցուց զանոք ի Տեաւաօր քաղաքս. անոնցմէ շատերը հաւանականապէս հեռու չէին կառայից ծոգին, և անոնք տեղը բերուեցան զաղթականք ի Բարելոնէ և ի Պարսից, Դ Թագ. ԺԵ. 6-24: Բաց ի մարգարէութեանց ոմանց, Ես. ԺԱ. 12, 13. Երեմ. ԼԱ. 7-9, 16-20. Խթ. 2. Երեմ. ԼԵ. 16. Ովս. ԺԱ. 11. Ամնգ. Թ. 14. Արդ. 18, 19, այլովքն հանդերձ, որք այլևայլ կերպով կը մեկնուէին իրրև ցուցնող անցեալ կամ ապագանի դարձ, միւսանգամ հաստատութիւն բնական և բարոյական կերպով, ուրիշ փաստ չկայ թէ տասն ցեղք ամբողջ դարձան երբէք ի Պոպեստին:

Յուդայի ընդհանրապէս երեք գերութիւն կը հաշուուի. 1. Առ Յովակիմու, անոր երրորդ տարին, նախ քան զՔր. 606 ին, երբ Դանիէլ և այլք տարուեցան Բաբելոն, Դ Թագ. ԻԴ. 1, 2. Դան. Ա. 1, 2. Յովակիմայ վերջին տարին, երբ Նարուզոպանոսը 3,023 Հրէաց տարաւ Բաբելոն. կամ մահաւանդ առ Յու-

վարկան, երբ նոյն կերպ Յովպրին զբնուեցաւ Բարբելոն, այսինքն Նա-
րուզդոնաստայի եօթներորդ կամ
ութերորդ տարին, նախ քան զՔր.
598 ին, Դ Թագ. ԻԻ. 2, 12. Բ Մը-
նաց. ԼԶ. 8, 10. Երեմ. ՄԲ. 28:
3. Առ Սեդեկիաւ, նախ քան զՔր.
588 ին, երբ Երուսաղէմ և տաճարը
քանդուեցան, և Հրէից անուական-
ները և մեծագին բաներուն մեծ մասը
տարուեցան ի Բաբելոն, Դ Թագ.
ԻԵ. Բ Մնաց. ԼԶ. Եօթնասուն
տարին զոր պիտի մնային Հրեայք ի
գերութեան, Երեմ. ԻԵ. 41. ԻԹ.
10, կը համրուին հաւանականապէս
առաջնոյ գերութեան թուականէն,
նախ քան զՔր. 606: Մինչ Հրեայք
Բաբելոն էին, ունէին դասաւորներ
և ծերեր որ կը կառավարէին զանոնք,
և երբ վեճ կը պատահէր անոնց մէջ,
վճիռ կու տային իբրև դատաւոր ըստ
իւրեանց օրինաց: Դանիէլը գիրքը կը
ցուցնէ մեզ Հրեայ մը որ պալատին
մէջ բարձր պաշտօն ունէր: Նոյնպէս
Եսթիրոյ գիրքը կը ցուցնէ թէ ազ-
նցութեան տէր Հրեայք որչափ
շատ էին Պարսից տէրութեան մէջ:
Մարգարէք կ'աշխատէին, ոչ ի զուր,
կենդանի պահել ճշմարիտ կրօնքին
ըտքը:

Վերջապէս գերութեան եօթա-
նասներորդ տարին լրացաւ, և կիւ-
րոս, իւր թագաւորութեան առաջին
տարին ի Բաբելոն, նախ քան զՔր.
536, Տրոպարտակ հանելով իւր բոլոր
տէրութեան մէջ, հրաման տուաւ
Աստուծոյ ժողովրդեան զառնալ ի-
րենց երկիրը, և տաճար շինել նո-
րէն, Եզր. Ա. 11: Իբր 50,000 Հրե-
այք գարձան Հրէաստան, Եզր. Բ.
2. Նէմմ. Է. 7: Այս բազմութիւնը
գրաւ երկրորդ տաճարին հիմք, և
չէրը լրացաւ Գարիհի վեցերորդ տա-
րին, նախ քան զՔր. 516: Յիսուս
և ութ տարի ետք Եզրաս տարաւ
նորէն 7,000 հոգի Բաբելոնէ ի Հրէ-
աստան: Եզրասոյ յաջորդեց իբրև
կուսակալ Հրէաստանի Նէեմիա,
որ հաւատարմութեամբ ջանաց և
յաջողեցաւ բարւոքել ժողովուրդը,
և անոր աշխատութեան բարի պը-
տուղներուն շատ մնաց մինչև Գրիս-
տոսի ժամանակ:

Հաւանականապէս հիմա Յակոբոյ
սերուռէն ոչ որ կրնայ ցուցնել թէ
անոր երկոտասան որդւոց որմէն կը
սերի: Յուդա և Խորայէլ միանգա-
մայն խախտեցան "իրենց ժառանգու-
թեան բաժնէն," որ ի Քանան, և
ցրուեցան ի մէջ օտարաց, ուստի
հարկաւ այլևայլ ցեղք խառնեցան
իրարու հետ, Յուդայի և Եփրատի
նախանձաւորութիւնը վերցաւ, և
նորէն կենդանացաւ Արրասամու,
Մովսիսի և Դաւթի յիշատակը,
Եզր. Զ. 16, 17. Ը. 35. Եզեկ. ԼԷ.
21-28:

Հրէից վերջին գերութիւնը, յամի
ՏՆ. 71, սոսկալի եղաւ, քանզի ա-
նոնք լցած էին իրենց անօրէնութեան
չափը մերժելով զՔրիստոս և աւե-
տարանը: Ըստ Յովսեփոսի 1,000,000
Հրեայք կորեան ի պաշարման Երու-
սաղեմի ի Տիտոսէ, և իբր 100,000

գերիք տարուեցան Հռովմական գա-
ւառները, և մեռան սուսերամարտի
խաղերուն մէջ, կամ իբրև հասարա-
կաց գերիք զատապարտուեցան բռնի
աշխատութեան և կամ իբրև ըս-
տրուկ վաճառեցան մարդոց: Այս
պատկերը կը ցուցնէ Վեսպասիանոս
կայսեր միտալը, յամի ՏՆ. 71, ի
յիշատակի առման Երուսաղեմի: Առ
Ադրիանոս կայսերաւ, յամի ՏՆ.
133, նոյնպիսի ծանր հարուած եկաւ
Հրէից վրայ որ նորէն ժողովուած էին
ի Հրէաստան. և այսօր Հրեայք ցրը-
ուած են ընդ ամենայն աշխարհ,
բայց և այնպէս կ'որոշուին ուրիշ
ազգերէ որոնց մէջ կը բնակին, հե-
ծելով ընդ վայիւզ զոր անհաւատու-
թիւնը բերաւ անոնց հայրերուն և

անոնց վրայ, և սպասելով ժամանակին երբ Գրիստոս «Յակոբէն ամբարշտութիւնները մէկգի պիտի դարձնէ», չուով. ԺԱ. 25, 26:

Գերսամ, գանգաւոր, մին յերկուց որդւոց Մովսիսի և Սեպտորայ, Մաղաւտացոց երկիրը, ԵՆ. Բ. 22. ԺԸ. 3: Կ'երեկի ինչքան իր որդւոցը մեծ պատիւ կամ պաշտօն շտուաւ, այլ անոնք պարզ Ղևտացիներ էին, Ա Մնաց. ԻԳ. 15:

Գերսոն, աբարահի, երէց որդի Ղևեայ, և Ղևտական ցեղին երեք ճիւղերէն միոյն նահապետը, Եննդ. ԽՁ. 11. ԵՆ. Ժ. 16: Գերսոնեանք քաղաքատին մէջ վկայութեան խորանին արեւմտեան կողմը կը բնակէին, և անոր վարազոյրներն և ուրիշ կարասին կը տանէին ինչեանէ յինչեան, Թու. Գ. 17, 25. Ի. 24-28, 38-41. Ժ. 17: Երկրտասան քաղաքը որոշուած էին Գերսոնեանց ի Տիտիսային Քանան, Յես. ԻԱ. 6. Ա Մնաց. Զ 62, 71:

Գեփա, Պոփիւն, Մազիանու որդի և Աբրահամու թոռն, Եննդ. ԻԵ. 4, որ իւր բնակութիւնը հաստատակց յԱբարիա, ինչպէս կը կարծուի, մօտ ի Մազիամ, և յիւր անուն կոչեց այն երկիրը, Ես. Կ. 6:

Գեեզի, Յո Կոփու, մտերիմ ծառայ Եղիսէի: Կը յիշուի ի պատմութեան Սոււնամացի կնոջ, Գ թագ. Ի. 14-37, և Նէեմանայ Ասորոյ որմէ նենգութեամբ առաւ մասն մի յրնծոյէն զոր Եղիսէ ընդունած չէր: Գեեզի իւր այս ազահութեան և խարէութեան համար պատժուեցաւ մշանջեանոր բորտութեամբ, Գ թագ. Ե. 20-27, 89: Ին նախ քան զԹր.: Այս Գեեզի էր որ յետոյ Եղիսէի զարմանալի գործքերը պատմեց Յովքամայ թագաւորին, երբ Աստուծոյ նախախնամութեամբ Սոււնամացի կինը բերուեցաւ թագաւորին առջև իւր երկիրը պահանջելու, Գ թագ. Ը. 4-6:

Գեք, քաղաք Փղշտացոց, և անոնց հինգ տէրութիւններէն մին, Ա թագ. Ե. 8. Զ. 17: Նշանաւոր քաղաք էր Փղշտացոց սահմանադրուելը, մօտ յԵրուսաղէմ. քայց Գեթայ տեղն ի վաղուց կորսուած է: Այս

քաղաքէն էր Գողթաթ, Ա թագ. ԺԷ. 4: Տես և Յես. ԺԱ. 22. Բ թագ. ԻԱ. 19-22: Հոս ապաւինեցաւ Դաւիթ յերեսաց Սաւուղայ, Ա թագ. ԻԱ. 10. ԻԷ. 2-7: Գէթ ինչպէս ընդ իշխանութեամբ Խորայեայցոց ի սկզբան թագաւորութեան Դաւիթի, Ա Մնաց. ԺԸ. 4, և էր Տպասակ Դաւիթի յաջորդներուն մինչև ի վատթարել Յուդայի թագաւորութեան: Ռորովամ նորոգեց կամ ամբարցուց այս քաղաքը, Բ Մնաց. ԺԱ. 8: Յետոյ ետ առին զայն Փղշտացիք, քայց Ողթա նորէն նուաճեց զԳէթ, Բ Մնաց. ԻԶ. 6: Բնակիչները կը կոչուէին Գեթացի, Յես. ԺԳ. 3. և Դաւիթ ունէր անոնցմէ երկու հագի իրնն ծառայ, որ հաւատարմութեամբ յարեցան անոր Արիստոմայ ապստամբութեան ատենը, Բ թագ. ԺԵ. 18-22:

Գեթի, Երբայեցերէն բառը որ, Գ թագ. ԺԺ. 4, 5. Յօր. Լ. 4. Սաղմ. ՃԻ. 4, գիճի թարգմանուած է՝ կը նշանակէ տեսակ մը ցորատի որ հասարակ է Աբարիայ անապատներուն մէջ, և ունի գեղեցիկ ծաղիկ և դառն արմատ:

Գեթի: Որովհետև որքն ընտանի էր Քանանու և մերձակայ երկիրներուն մէջ, գինին, իրբև ըմպելի,

յաճախ կը գործածուէր, մանաւանդ ի խրատունս, Երթ. Ա. 7. Ե. 6. Դան. Ե. 1-4. Յովհ. Բ. 3: Իբրև մին ի Կիւթոց վաճառականութեան երկրէն աւետեաց, կը մատուցուէր իբրև նուէր ի պաշտամունս տաճարին, Ել. Իթ. 40. Թու. ԺԵ. 4-10: Գինին նաև երախայրեաց կարգէն էր, Բ Օր. ԺԸ. 4, և կը գործածուէր Չատկի օտօնին, և եղաւ մին ի Կիւթոց հաւորգութեան ի սոսուրդին, Մատթ. ԻԶ. 27-29: Յորենոյ և ձիթոյ հետ յիշուելով կը նշանակէ բոլոր ժամանակաւոր բարքը, Սաղմ. Դ. 7. Ով. Բ. 8. Յովէլ Բ. 19:

“Գինի”, բառը մեր Աստուածաշունչին մէջ աստի Երախայրէն և երկու Յունարէն բառից թարգմանութիւնն է, բայց աստիցն երկուքը միայն ընդհանրապէս կը գործածուի: Գինի թարգմանուած գլխաւոր բառն է Երախայրէն Եւթն և Յունարէն Իմս, որ գինւոյ բոլոր անասկներուն ընդհանուր անունն է, Նէեմ. Ե. 18: Այս Կիւթին վրայ առանց երկար գրելու, համառօտիւ միայն կ'ըսենք թէ, “գինի”, բառով Սուրբ Գրոց մէջ կը հասկցուի:

1. Խաղողոյ զուտ ջուրը, խմբեալ, սևտի և աւելի կամ նուազ արբեցուցիչ, բայց ոչ օտար Կիւթով խառն, և ոչ զանազ հեղուկներով և ոգւովք աստիպացալ:

2. Քաղցու, խաղողոյ նոր մզուած հիւթը, ոչ խմբեալ կամ դեռ ի խմբման: Այս մտքը Հրեայք կը գործածէին դրու բոսք: Գինին, իբրև բերք երկրագործութեան, հասարակօրէն կը յիշուի այս անուամբ ջորենոյ և ձիթոյ հետ, Եննդ. Խ. 11. Ել. ԻԲ. 29. Բ Օր. ԼԲ. 14. Ղուկ. Ե. 37, 38:

3. Մեղք գինւոյ, որ կը շինուի քաղցուն եփելով մինչև որ թամն բանայ: Այս մտքը Հին Կտակարանին մէջ կը գործածուի Գեւու, այսինքն՝ Դպ, բառը, և խօսքին իմաստէն միայն կ'ընդ հասկցուի թէ գինւոյ մեղք եթէ մեղուաց մեղք իմանալու է, Թու. ԺԸ. 12. Ասակ. Թ. 2, 5:

4. Համեմեալ գինի, որ կը շինուի գինւոյն մէջ համեմունք և ուրիշ

գեղեր խառնելով: Այսպէս պատրաստուած գինին զօրաւոր է և զքրգոնիչ ճաշակի, Երգ. Ը. 2:

5. Զօրաւոր գինի, Երախայրէն յետ: Այս բառը կը նշանակէ երբեմն անպակ կամ անխառն գինի, ինչպէս Թու. ԻԸ. 7. կամ գեղորէիք խառնեալ գինի, ինչպէս Ես. Ե. 22. բայց կը նշանակէ մանաւանդ գինի շինեալ յարմաւոյ, ի մեղուէ, այլովքն հանգրեմ, և ընդհանրապէս աւելի արբեցուցիչ է իբրև խառնեալ գեղորէիք:

“Քնդանի գինին” կը շինուէր Դամակոսի մտերբը, և այն քաղցրէն կը զրկուէր Տիրոս, Եղեկ. ԻԿ. 18: Կը նմանէր Լիբանանի գինւոյն, որ իւր պատուականութեան և անուշահոտութեան կողմանէ անուանի էր, Ով. ԺԴ. 7: Տես Քեղբոս:

Շատ ջանք եղած է Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած գինիներուն անվանաներն արբեցուցիչներն որոշել, և ցուցնել թէ Աստուածաշունչ մտանալք միշտ անվաններուն թողալուութիւն բրած, և արբեցուցիչ անասկները գատապարսած են ուղղակի կամ անուղղակի: Բայց այսպէս ջանալ հարկաւոր չէ ցուցնելու համար թէ մինչև ցարբեալ գինի խմել յայտնապէս արգելուած է Աստուծոյ խօսքէն: Գինւոյ գործածութեան առաջին օրինակը որ կը յիշուի Սուրբ Գրոց մէջ իր ետեւէն բերած է մեղք և ամօթ. նոյնպէս գինիբրութեան ուրիշ օրինակները, Եննդ. Թ. 21. Ժթ. 31-36. Ա Թագ. ԻԵ. 36, 37. Բ Թագ. ԺԳ. 28. Գ Թագ. Ի. 12-21. Եսթ. Ա. 10, 11. Դան. Ե. 23. Յայտ. ԺԵ. 2: Գինին կը կոչուի ծաղը ընող, Ասակ. Ի. 4, պատմաւ թըշուառութեանց, Ասակ. ԻԳ. 29-35, վայրերու, Ես. Ե. 22, մայրութեան, Ես. ԻԸ. 4-7, և ամբարիշտ յիմարութեան, Ես. Ե. 11, 12. ԵՊ. 12. Ով. Դ. 11: Գինի գործածել ուրիշ ուրիշ յայտնի արգելուած է ի Սուրբ Գիրս, Ղեւ. Ժ. 9. Թու. Զ. 3. երբեմն ևս կը յիշուի իբրև շար մարգող յատուկ, Յովէլ. Գ. 3. Ամագ. Զ. 6: Շատ անգամ պատուէր կամ խրատ կը տրուի զգուշանալ ի գինւոյ, Ա Թագ. Ա. 14. Ասակ. ԻԳ.

31. ԱՍ. 4, 5. Ա ՏԻՄ. Գ. 3: Տեղ մը նաև վայ կարգադրուած է անոնց որ ուրիշներուն պատճառաւ կ'ըլլան գինի խմելու, Ամբ. Բ. 15: Ընդ հակառակին, թոյլատուութիւնը որ երբեմն եղած է շափաւոր գինի խմելու Պաղեստինու համար է, ոչ թէ այն երկիրներուն համար ուր գինին գուրան կը բերուի եւ կամ գինետանց մէջ կը շինուի, եւ շատ անգամ խաղաղ մտքուր հիւսիշ կաթիլ մը անգամ չի պարունակեր. կամ, եթէ զուտ է եւ գեղորէիք խառնեալ չէ, գէթ սգելից նիւթերով սաստկացած է: Գինի գործածելու դէտքը բարոյական փորձու է յորմէ հեռէ ալքոհոյ կոչուած նիւթն հանելու եղանակը գանուեցաւ, եւ արբեցուցիչ բնկելիք գործածելէ յառաջ եկող սասկալի հետեանք հիմա անեցած եւ հանրացած են: Գանիէլ եւ Ռեքարտանք յիբուսի եղան գինիհատ, Երեմ. ԼԵ. 14. Դան. Ա. 8, եւ Պողոսի այս նիւթին վերաբերեալ իրանաւ արգալե իբրև աստուածային պատուէր ընդհանուր ընդունելութեան արժանի է, Հուովմ. ԺԴ. 21. Ա կորնթ. Ը. 13:

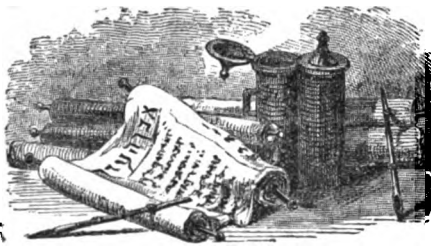
Գինն, համեմային անկող մը մանր եւ բոլորակ սերմ: Տուէր բուն Չիւնաստանէ է, եւ ընդհանուր սարածուած է յԱթիա եւ հարաւային Եւրոպա: Արմը կը ցանուի մարտին: Գինն իբրև համեմ կը գործածուի առ Արևելեայս, եւ սակայ կը գործածուի առ գեղուգործս, շաքարագործս, եւ առ այլ սոցին նմանս: Մանուկայն որ տեղաց անապատին մէջ նման էր գինի, Ե. ԺԶ. 31: Տես եւ Մտնտնա: Գինովուրիւն, որ է արբեցութիւն, կը յիշուի Սուրբ Գրոց մէջ թէ՛ իբրև երբեմն պատահած եւ թէ իբրև սեռականութիւն: Արբեցութեան յիմարութիւնը ցուցուած է օրինակներով, Սաղմ. 2Ի. 27. Ես. ԺԹ. 44. ԻԴ. 20. ԻԸ. 7, 8, կը պարտաւոր իբրև յանցանք, Ես. Ե. 22, տնոր Քասնեք կը նկարագրուին, Ա թագ. ԻԵ. 36. Գ թագ. ԺԶ. 9. Ի. 16, եւ պատիժը կը ցուցուի, Ա կոր. Զ. 9, 10: Արբեցութիւնը յառաջ կու գայ ի գինուց, Եննդ. Թ. 21. ԺԹ. 33. Երեմ. ԻԳ. 9. Եփես. Ե. 18, նաև ուրիշ սգելից բնկելիներէ,

ինչպէս յօղւոյ, Ի ցբւոյ, եւ յայլոց նմանեաց, Ա թագ. Ա. 13-15. Ես. Ե. 11: Այս պատճառաւ գինի խմել արգելեալ էր սեղանին ծառայող քահանայից, Ղեա. Ժ. 9. եւ ամէն մարդու իրատ կը տրուի զգուշանալ ի գինուց, Առակ. Ի. 1. ԻԳ. 31: Ուրիշները գինի խմելու հրատարակել Ատուծմէ անիծեալ մեղք է, Բ թագ. ԺԱ. 13. Ամբ. Բ. 15: Արբեցութիւն պիտի բլլայ անասարկոյս ուր որ սովորութիւն է սգելից բնկելիք գործածել: Ուստի իմաստուն եւ առաքինի մարդիկ կը ջանան բոյսրովին հրաժարեցնել մարդիկ ամէն տեսակ արբեցուցիչ բնկելիքէ, Ա կոր. Ը. 13: Տես Գինի:

Գինը: Հին Երբայեցիք իրենց արուեստական օրք կը սկսէին երեկոյէն, եւ կը վերջացնէին միւս երեկոյն: Այս սովորութիւնը թերևս ընդունուած է Եննդոց Ա. 5, 8, 13, եւ այլ համարներուն համեմատ. "Իրիզուն ու առաւել բլլալով առաջին օրք եղաւ," Երբայեցիք երկուսասան ժամ կու տային գինիւց, եւ երկուսասան ժամ՝ տուրջեան. բայց այս ժամերն հաւասար չէին, բայց եթէ գինեալաս ասասարին. ուրիշ ժամանակներ, երբ գինեալուան ժամերը երկայն էին, տուրջեաններն էին կարճ, ինչպէս ի ձմեռան. եւ երբ գինեալուան ժամերը կարճ էին, ինչպէս ամառ, տուրջեան ժամերն էին ընդհակառակին երկայն: Տես Ժամ:

Գինըներն երբեմն շատ ցուրտ են Ասորոց երկրին մէջ, երբ ցորկները շատ տաք են. եւ ճանապարհորդք յանապատին եւ ի լերինս մօտ ի Պաղեստին այն մեծ նեղութիւնը, զոր կը կրեն այս երկու հակառակ ծայրերէն, կը յիշն ի խուսարութիւն Յակոբայ խօսքին, Եննդ. ԼԱ. 40, "Յորեկը տաքը ու գինըը ցուրտը կը մաշէր զիս, եւ աչքերէս քունս կը փախէր":

Գինը Պողոս կը խօսի "գրոյ" վրայ զատելով զայն "Հոգիէն," Հուովմ. Բ. 27, 29. Է. 6. Բ կորնթ. Գ. 6. Բարզատելով օրէնքին լոկ խօսքը եւ անոր արտաքին պահպանութիւնը անոր հոգեւոր նշանակութեան հետ եւ սրտաց հնազանդութեան հետ առ այն Հոգուսն Քրիստոսի:

ՀԻՆ ՄԱՏՏԱՆՔ, ԳՐԻՋՔ ԵՒ ԿԱՂԱՄԱՐ

Գիրքք, Գիրք շինելու համար պլլեայլ նիւթեր կը գործածուէին հին ատենը: Ի սկզբան կապարեայ կամ պղնձեայ տախտակներու, ծառի կեղեկներու, աղիւտոյ, քարի և փայտի վրայ կը քանդակուէր՝ ինչ որ մարգրիկ կը բաղձային ապագայից հազարդէլ, Բ Օր. ԻԷ. 2, 3. Յոր. ԺԹ. 23, 24. Տասնաբանեսոյ օրէնքը գրուեցաւ քարեղէն տախտակներու վրայ: Գիր կը գորշմուէր նաև աղիւտոյ և կը գրուէր վրայ որ յետոյ կրակի մէջ թրծուելով կը կարծրանային: Այսպիսի աղիւտներ շատ գանուեցան Բաբելոնի աւերակաց մէջ: Տես Բարեւելի և Նարազոգոննար: Փայտէ, աստախէ և փղոսկրէ տախտակներ սովորական էին առ նախին: Երբ փայտէ միայն էին, շատ անգամ կ'օծուէին մոմով, որ կ'ընդունէր տախտակին վրայ գրուած գիրը գրչի ծայրով կամ պողովատիկ գրչաւ, Երեմ. ԺԷ. 13, և գրուածը կրնար ընդուրի գրչին լայն ծայրով, Ղուկ. ԻԷ. 63: Յետոյ փոխանակ փայտեղէն տախտակներու գործածուեցան արմաւենւոյ տերեւներ, և նորոգ ու բարակ կեղեկներ պլլեայլ ծառոց, ինչպէս կ'եննւոյ, հացւոյ, թիհւոյ, Թեգւոյ և նմանեաց: Կեղեւի, ինչպէս նաև թղթոյ և մագաղաթի վրայ գրուածներ, գիրուարտուելու համար կը բոլորուէին գլանաձև: Նախնիք կը գրէին նաև լաթի վրայ. բայց հնագոյն նիւթը որոյ վրայ կը գրուէր՝ էր պապիրոս կոչուած սեսակ մը եղէպ որ Եգիպտոս և ուրիշ այլևայլ տեղեր հասարակ էր, և տակաւին կը գտնուի Անկիւիոյ և Քաղզէտաց երկրին

կողմերը: Յետոյ ուրեմն հնարուեցաւ մագաղաթնի մտրթոյ անասնոց, փղբուն Ասիոյ Պերգամեն կոչուած նահանգը, և սկսաւ գործածուիլ փոխանակ պապիրոսի: Այս կապուղ նիւթոց վրայ գրելու համար կը գործածուէր փայր վրձին կամ ծայրը ճեղքուած եղէպ, Երեմ. ԼԶ. 23, թանաքը կը շինուէր ի միոյ ճրագի, խանձած փղոսկրէ, պլլեայլ թէժերէ, և յայլ նիւթոց, և գիրերն անջնջելի ընելու համար երբեմն գրուածը կը ցուցուէր կրակին: Գրչից կամ գրիչի իրենց կազմամարը կը կրէին իրենց մէջքը, Եղէկ. Թ. 2: Կտաւէ թուղթ շինելու արի կըրպը ծանօթ եղաւ Եւրոթեանի մէջ 1300 ին: Իսկ պապիրոթեան արուեստը հնարուեցաւ իբր հարիւր յիսուն տարի յետոյ քան զայլ թուական:

Ուտտի հին գիրքերը թուղթի նման նիւթէ մը շինուած և բոլորուած թանձր տոմսեր էին, և կը գրուէր անոնց մէկ երեսը միայն սիւն սիւն: Ընթերցողը հետզհետէ կը բանար բոլորուած երկու փոքր զլաններու միջցաւ որոց մին՝ տոմսին կամ հաստրին սկիզբն էր, և մըւր՝ վերջը: Բոլորուած տոմսը առաստանով կը կապուէր կամ կը պատաստուէր, և ապա կը կնքուէր, առաստին հանգուցին կամ կապին տեղը կնքամոմ կաթեցնելով և վրան կնիք կոխելով, Ես. ԻԹ. 11. Յայտ. Ե. 1-3:

Թէ գրել կար շատ հին ժամանակ՝ կը մակարերուի Եննոց Ե. 1. Երկն ԺԷ. 14. Յոր. ԺԹ. 23 և ԼԱ. 35 համարներէն: Եգիպտացիք ի վաղ ժամանակաց հետէ հմուտ էին գրելու արուեստին:

Հին մատենագիրք փոխանակ գրելու իրենց գիրքերը բուն իրենց ձևքով, կը գործածէին նոտարներ: Պօղոս առաքելաւ իրիկ մասնաւոր պարագայ կը յիշէ առ Գաղատացիս թէ այն նամակն իր ձևաքը գրած էր, Գաղ. Զ. 11: Միւս նամակներուն Պօղոս կը յաւելուր իւր ողջոյնը միայն իւրով ձևաւոր, Ա յորիթ. ԺԶ. 21. Կող. Դ. 18. Բ Թես. Գ.

17. Նոտարը որ առ Հանգմայեցի թուղթը գրեց՝ կը յիշէ գիւր նամակին վերջը, Հանգմ. ԺԶ. 22: Տես Նամակ:

Ազգաբանութեան գիրք, Ծննդ. Ե. 1. կամ Ծննդեան գիրք, Մասթ. Ա. 1. գործածուած է ազգահամարի մասը: Տես Ազգաբանութիւն:

Տէրոջը պատերազմներուն գիրքը, Թու. ԻԱ. 14, էր Տաւանականապէտ տեսակ մը զինուորական օրագիր որ կը բազմանար ուրոյն ուրոյն երգերէ: Ուրիշին գիրքը, Բ Թագ. Ա. 28, Թերևս էր հաւաքածոյ տեսակ մը ազգային տաղերու, որովք սովորութիւն էր հին ժամանակաց պատմութիւնն աւանդել յեանոց:

Յիշատակաց գիրք Թագաւորացն Յուգայի և Իսրայիլի էին, ինչպէս կը կարծուի, հասարակաց ասրիգիրք, Գ Թագ. ԺԴ. 19, 29:

Կենաց գիրք, Սաղմ. ԿԹ. 28: Հաւանակած է թէ այս ոճն աւանուած է արքունի սովորութիւնէ մը որով Թագաւորը պահել կու տային իրենց ծառայութեան մէջ գտնուող անձանց, գաւառներու վերակացուաց, զինուորական պաշտօնէից անուններուն, զորաց թուոյն երբեք նաև անոնց անուններուն ցուցակը: Արեւելեան բանաստեղծութեան սյուսբանական ոճով կ'ըսուի թէ Աստուած կը գրէ մատենաներու մէջ մարգոց անունները, գործքերը և նահատագիրքը, և այն մատենանն ուր կը գրուին ընտրելոց անուանք՝ «Կենաց գիրք» կը կոչուի, Փիլ. Դ. 3:

Գիրք Սալքք: Տես Աստուածաշուք:

Գոգ և Մագոգ ընդհանրապէս ի միասին կը յիշուին Սուրբ Գրոց մէջ: Ծննդոց Ժ. 4:19-25 2 համարին մէջ Մագոգ, իբր նահապետ ազգի մը, կը յիշուի սերեալ ի Յարեթէ, Եգիպտիէ ԼԸ. և ԼԹ. գլուխներուն մէջ Մագոգ թուի նշանակել երկիր մը հասոցերէ բնակչոք, իսկ Գոգ՝ այն երկիրն թագաւորը. բայց ջննիչք միարան չեն թէ այս անուններով որ երկիրը և ժողովուրդն իմանալի է: Մեկնիչներէն ոմանք Մագոգ անուամբ կը հասկնան զԱլիսթացիս, զԳոթս, զՊարսիկս և ուրիշ այլևայլ

ազգեր. բայց հաւանականազոյն կարծիքն է թէ այս անունը արուած է առհասարակ հիւսիսային ազգաց Եւրոպայի և Ասիոյ, կամ կովկասու հիւսիսային կողման երկիրներուն: Գոգ և Մագոգ կը յիշուին նաև Յովհաննու Յայտնութեան մէջ իբր Աստուծոյ ժողովուրդեան թշնամիներ որ չարաչար պիտի յաղթուին յԱրմազեզոյն, Յայտ. ԺԶ. 24-16. Ի. 7-9:

Գոզոզիա, Ժժո-Ռիւն Տեառն, որդի Աքիկամայ, կարգեալ ի Նարուգոգոնասորոյ կուսակալ Յուգայատանի յետ աւերման Երուսաղեմի: Իւր Տօրը պէս կը պատուէր զԻրմիտ և բարեկամ էր անոք, Երեմ. Խ. 5: Իմաստութեամբ սիրու վարել իւր կուսակալութիւնն ի Մաափա, բայց յետ երկուց ամաց սպանու գաւով իմայել Անուն ումէքէ, Դ Թագ. ԻԵ. 22-26. Երեմ. ԼԹ. 14. Խ. 5-ԽԱ. 18:

Գոքոզիա, զբ Տեր Գոստոյեցոցոյն, թոռն Ամբիայ, Բ Մնաց. ԻԲ. 2, և գուտար Աքայարու և Յեզարելոյ, Դ Թագ. ԺԱ. 1: Զարմանալի է որ Գոթոզիայ, կուսպաշտ կին մը, ընտրուած Թագաւորել ի վերոյ Յուգայի, իբրև կին Յովքամայ, որդւոյ բարեպաշտին Յովքամասու, արքայի Յուգայ: Գոթոզիայի Քնաստկար ազգեցութիւնը ձգեց ի կուսպաշտութիւն և յեղեան թէ իւր այրն Յովքամա և թէ որդին Ոքոզիա, Բ Մնաց. ԻԱ. 6. ԻԲ. 3: Յետ ասորաժամ մահուան այս երկուց, Գոթոզիա յափշտակեց զաՏը, և ջանաց հաստատ մեալ տժոռը սպաննելով բոլոր Թագաւորական սերունդը: Միայն թոռն նորա Յովքամա, գեւ մեռնուկ կաթնիկը, իւր Տօրաքեա Յովքամաէն էր ձեռք ազատեցաւ կոտորածէն: Վեց տարի ետքը հանուելով իւր ապաստանի տեղէն պտակուեցաւ անգիւհեր և հաւասարեմ ջահանայապետէն Յովքամայէ, որ և սպաննել տուաւ զարեւբաւուշան Գոթոզիա, Դ Թագ. ԺԱ. Բ Մնաց. ԻԳ:

Գոքոզիլ, սոխոս Աստուծոյ, որդի կեննգի և առաջին գատարոր իսրայելացւոց զորո ազատեց Գոթոզիլ Մեղագետաց Թագաւորին բանութե

նէն, և կառավարեց խաղաղութեամբ քառասուն տարի: Գոթոնիելի կինն Աքոս, գուսար Տորեզոր նորա քաղաքայ, արուեստաւ անոր ի վարձ քաղութեան նորա յառժամ քաղաքին Դարբերայ, Յես. ԺԵ. 11. Դատ. Ա. 43. Գ. 9, 10:

Գողգոթա, Երբայեցերէն անուն որ կը նշանակէ տեղի գանկի: Տես Գագար:

Գողթաք, ասորիւ անուանի ճշուկայ Գեթացի որ մենամարտութեան կը ճշուհրէր Խորայելի զօրքը, և որդի է՛մ տեղեկան ելլելով Դաւիթ ըսպաննեց զանի: Այս պատմութիւնն Ա Թագ. ԺԻ. գլխոյն մէջ կը գրանուի: Գողթաթու հասակն էր իննուկէս ութ բարձր, կամ, կանգունը քսան և մի մաս հաշուելով, անկի քան մետասան ութ: Տես Հագայ:

Գողթիւն, Եւ. Ի. 15. Աւգ. ԻԲ. 22: Այս յանցանքը կը պատժուէր ըստ Մովսէսական օրինաց կրկին կամ չարբառտիկ հաստեցմամբ: Այս հաստեցումը պիտի ընէր գողը, եթէ հարկ ըլլար, իր ստացուածքը վանաւելով, կամ ծառայելով գողցուած բանին տիրոջ որպէս ժամանակի որ պիտայ էր, Եւ. Ի. 1-8, 23. Բ Թագ. ԺԲ. 6. Առաջ. 2. 30, 31. Ղուկ. ԺԹ. 8: Օրէնքը թոյլ կու տար սպաննել գիշերուան գողը գողութեան գործին մէջ. Իսկ մարդագողը մահապարտ էր, Եւ. ԻԱ. 16. ԻԲ. 2:

Գոնազմ, հաւանականապէս նշին ընդ յակնթի, էր քահանայապետին լանջապանակի քարերն մին, Եւ. ԻԸ. 19. 1Թ. 12: Կըսուի թէ այս պատուական քարն էր փայլուն կարմիր, սակաւ ինչ գեղնագոյն, և թափանցիկ:

Գոմեր, 1. Ծննդ. Ժ. 2, 3. Ա Մնաց. Ա. 5. Եզեկ. 1Ը. 6, մին յարգուց Յարեթի, և հայր Ազառնասայ, Իրիթայ և Թորգոմայի: Կը կարծուի թէ Գոմեր բնակեցաւ Սեաւ ծոփուն հիւսիսային եզերքը, և թէ յանսն նորա կուսեցան կեմմերացիք և Գրիմէ (Իրիմ): Իբր 700 ին նախ քան գրք., Գոմերի սերունդէն մաս մը եկաւ Փղք Արտա: Գոմերի անունն և ազգականութեան Տեղքը կը գանուի նաև Անգղիայ Վա-

լէս կոչուած երկրին ժողովրդոց արուած կուսերուն և կուսերէկ, և Եւրոպայի ուրիշ ժողովրդոց արուած կեմմերացի, Ումբրացի, կամբրացի, անուանց մէջ զորս կը յիշն պատմիչք:

2. Պոստիկ մը որդի հետ Ովէնէ մարգարէն, ինչպէս կ'երեւի, մարգարէական տեսլեան մէջ, ամսուանացաւ ըստ հրամանին Առաուծոյ, խորայելի ժողովրդեան ցուցնելու համար իրենց հոգեւոր անմարտութեան կամ կասպաշուութեան մեղքը, Ովս. Ա.:

Գոմք, Հին Մեռեալ ծոփուն հարաւաւային մասին մօտ, Արգգիթ կոչուած պողաքեր հոգեւոր քաղաքներէն մին, որ այրեցաւ աստուածառաք պատուհասիւ: Տես և Սագոմ:

Գովգոմ, հիմա՛ Ոլան, գետ Մարաց և մերձակայ գաւառին, Ես. 1Է. 12, ուր թագազած փաղառար և ապա Սաղմանասար զրկեցին զԽարսիւցիս զորս գերեցիկ, Ի թագ. ԺԻ. 6. Ա Մնաց. Ե. 26: Գրչլ Օլան կամ Ոսկի գետ և Պարսից հիւսիսային արեւմտեան կողմը, և մասնաժողովաւ զնացիք կ'երթայ կը թափի կանոպիսկան ծոփը:

Գովկան, Ղեսական քաղաք ի Ռասան, յերկրին Մանասէի, յայնկոյ Յորգանանու: Գաւառնիս կոչուած փոքր գաւառին անունն ստաի էր, Բ Որ. Դ. 43. Յես. Ի. 8. ԻԱ. 27. Ա Մնաց. 2. 71:

Գործք Առաքելոց: Կանոնական գիրք Կոր կառկարանի, գրեալ ի Ղուկասէ երեւ շարունակութիւն իւր Աւետարանին, և, ըստ մասին, պատմութիւն նախագոյն եկեղեցւոյ: Բայց ոչ թէ բոլոր առաքելոց պատմութիւնն է, այլ զլիսուորապէս Պետրոսի և Պողոսի: Ղուկաս իւր Աւետարանին մէջ կը ցուցնէ Քրիստոնէութեան հիմնուիլը պատմելով ինչ որ ըրաւ, սորփցուց և կրեց Յիսուս: Առաքելոց գործերուն մէջ կը ցուցնէ Քրիստոնէութեան տարածումը, պատմելով ինչ որ յարմար էր ցուցնելու թէ ինչպէս Հոգին Սուրբ աստօջնորդեց և օրհնեց Քրիստոսի առաջին հետեւորդներն որ աշխատեցան շինել Քրիստոնէական եկեղեցին: Սկսելով անտի ուր վեր-

ջացուցած էր իւր Աւետարանը, կը պատմէ զՏամբարանու մեջ ֆրիստաստի, և թէ այս գէպքին վրայ ինչպէս վարուեցան առաքելաբ, զՏեղումն Հոգւոյն Սրբոյ ըստ խոստման ֆրիստաստի, զՏրապաքի քարոզութիւն առաքելոց, անոնց զարմանալի յարջութիւնը, և զՏայածանոս որ կլան անոնց գեմ, և ուրիշ գէպքեր որ իրուսազեմի եկեղեցւոյն Տամար կարեւոր էին, մինչ իցրուումն առաքելոց ընդ ամենայն աշխարհ: Եւսոյ կը ցուցնէ Ղուկաս թէ ինչպէս յաղթուեցաւ Հրեութիւնը, և ինչպէս Պետրոս Տեմանոններէ դարձազններն ընկալաւ ֆրիստանէական եկեղեցին: Պատմութեան մնացեալ մասին մէջ կը պատմէ Պոզոսի գարձն ու կոչումը, անոր առաքելական եւանգը, աշխատութիւնները և առաւուպանքը, և կը վերջացնէ ելկամայ բանաբարութեամբ նորա ի Հաովմ:

Ղուկաս ահանատես էր գիպաց մեծ մասին զորս կը պատմէ: Ղուկասու Եւանգելիք յառապայշն է քան Նոր Ետապարանին ուրիշ մասանց Եւանգելիք, իսկ տեղեկութիւնը զոր կու տայ նախկին եկեղեցւոյ սուղոյն վրայ, որս անդամներէն շատերը ֆրիստաստի Տեմ ապրած էին, անգին է: Գիրքը գրուած է Տաւառահանապէս յամի Տն. իրր 64 ին, այն է սակաւ ինչ յետոյ քան ըզթուական վիշխն գէպքին զոր կը պատմէ: իսկ տեղն ուր գրուեցաւ ձանթ չէ:

Գործոց առաքելոց գիրքը Տասնհարով և օգտալով կարգալու Տամար Տարի է բաւական տեղեկութիւն աւնենալ աշխարհագրութեան, ժամանակին սովորութիւններուն և ժողովրդանքն որ կը յիշուին, և գլխաւոր պատմական գիպոց: Պէտք է տեղեկի ըլլալ Հաովմայեցաց զօրութեան, անոնցմէ գրուած պաշտօնաւարաց կարգին և անուններուն, ինչպէս նաև Հրեից ազգին միաման և քաղաքական կարծեաց որ նաև ֆրիստանէութիւնն ընդունող Հրեից մէջ կը տրեւին:

Փարս, ժանթ անասուն երկակեցեաց, անուանի իրր մաս ունեցող եղբայրստի Տարուածներուն մէջ,

Եւ. Ը. 1-14: Կ'ըսուի թէ կախարք կրցան գորտեր բերել երկրին վրայ իրենց գիւթութեամբը, բայց որովհետև չկրցան վերցնել զանոնք, յայտնի է թէ իրենք յառաջ չբերին զանոնք: Գորտերը մասն ամէն տեղ, Եղբայրացւոց անկողիններուն մէջ մօտ էին գետնին, և անոնց փռանց մէջ որ գետնին մէջ խոստչներ էին: Գուր, աւազան ջրոյ, բնական կամ արուեստական: Գուրք երբեմն կը գործածուէին իրր բանաբ, Կնդ. ԼԵ. 20. Իրեմ. ԼԸ. 6: Գուր բառը կը գործածուի նաև փոխանակ գերեզմանի, Սաղմ. Լ. 3, 9:

Պաշկաւորիւն: Տես երես 108:

Գրապատմակը էին բարբառայ տամբ մագաղաթի, ուր կը գրուէին օրէնքէն խօսքեր: Ըրեայք այս գրապատմակները կը կրէին իրենց ճակարին կամ ձախ բազկին վրայ: Այս սովորութիւնը յառաջ եկաւ Եկեղ ժ. Գ. գլխոյն 9 և 16 Տամարներուն սխալ մեկնութենէն. "Ասիկա քու ձեռքից վրայ նշանի Տամար" ու աչքերուց մէջտեղ ճակատանցի Տամար ըլլայ," Գրանձացի Լէնն մասնաւոր տեղեկութիւն կու տայ այս գրապատմակներուն վրայ ճակատի գրապատմակներուն վրայ խօսուած է ճակատմանց բառին առիկ իսկ բազկի գրապատմակին էր երկու կտոր մագաղաթ որոնք վրայ կը գրուէր քառակուսի տառերով և յատուկ մեշանաւ որ այս նպատակին Տամար կը շինուէր մեծ խնամով: Մագաղաթները կը բարբառուէին այնպէս որ անոնց մէկ ժայրը կ'ըլլար սուր, և կը գրուէին սրթուսե կաշիէ տփոյ մէջ: Եետոյ կը գրուէին միեւնոյն կաշիէ քառակուսի կտորի վրայ որմէ կը կախուէր ի նմին կաշւոյ փոկ սրբ իրր մէկ մաս լայն և կանգուն ու կէս երկայն: Այս էր բազկի գրապատմակը, և կը գրուէր ձախ բազկին այն տեղը ուր կը կրկնուէր բազուկը, և փոքր Տնն կապուէին ետքը ի ձե. Երբայցեւէն

յովա (7) նշանադրին, կը պատատուէր բազկին վրայ պատուակածն մինչև ի ծայր միջամտութիւն: Այս գրականակը կը կոչուի Գեֆէլու հետաց:

Յունարէն բառը որ Հայերէն գրականակ թարգմանուած է՝ կը նշանակէ պահպանիչ, և կը նկատուէր ոչ միայն իբրև յուշարար օրինացն Աստուծոյ, այլև իբրև պաշտպան ընդդէմ դիւցազն: Գրականակը հաւանափանապէս յետին ժամանակ մուտ գտաւ Հրէից մէջ: Քրիստոս կը յանդիմանէ Փարիսեցւոց հպարտութիւնն ու կեղծաւարութիւնը զոր կը յայտնէին լայնելով իրենց գրականակներն ի նշան մեծ իմաստութեան և բարեպաշտութեան, Մատթ. ԻԳ. 5: Ընդհակառակն Դաւիթ կ'ըսէ, "Իմ՝ որտի մէջը պահեցի թու խօքերդ, որ չմեղանան՝ քեզի գէմ", Սաղմ. ճԾԹ. 11:

Գրաւ: Մովսէսական օրէնքը կը պաշտպանէր ազգաոր որ ստիպուած էր տալ ապահովութիւն մը փոխի համար կամ պայմանի մը կատարման համար: Եթէ ազգաւ մը գրաւ կը գնէր իւր վերարկուն որով կը ծածկուէր ցուրտ գիշերները, այն գրաւն առ օրին ետ դարձուելու էր, Եւ. ԻԲ. 26, 27: Պարատաւէր մը չէր կրնար պարտապանին տուծը մանկելով առնուլ գրաւ ինչ որ կ'ուզէր. գորօրեանկ, երկամեջքն, իբրև հարկաւոր գործիք կենաց, չէր կրնար գրաւուիլ, Բ Ծր. ԻԴ. 6, 10, 11: Տես և Յոր. ԻԲ. 6. ԻԴ. 3, 7: Կապաշտք երբեմն լայն կ'ընէին այս պատուէրները, Ամսգ. Բ. 6-8: Տես Փռն: Գրաւ առնուլ հարկ է մոյի մարդոցմէ որոնց մարդ չէ կրնար վտասել, Առակ. Ի. 16:

Գրիչ: Նախնաց գրիչը կարծր երկաթէ էր, Երեմ. ԻԻ. 4, երբեմն ագամանդ կը գրուէր ծայրը՝ կարծր նիւթոց, զորօրինակ մտադիպայ տախտակներու վրայ գրելու համար: Եթէ առիտակը որոյ վերայ գրուէր գրուէր մամուլատ էր, գրչին մէկ ծայրը լայն և կակուղ էր սխալները ջնջելու համար: Մագաղաթի, լաթի և ասոնց նման նիւթերու վրայ գրելու համար եղբակայ գրիչ կը գործածուէր, կամ բարակ զրծին ի մաղոյ, մեղանաւ,

Դատ. Ե. 14. Յոր. ԺԹ. 24. Ես. Ը. 4. Երեմ. ԼԶ. 23. Գ Յոզ. 13: Գօտի: Արեւելիք ընդհանրապէս կը հազնէին լայն հանդերձ որ մինչև ոտուընէր կ'իջնէր, այնպէս որ երբ վազել կամ փախչել կամ գործի մը պատաղել կ'ուզէին, կը ստիպուէին կապել իրենց հանդերձը գտուով: Աստի "մէջքը գօտի կապել", կը նշանակէ գործի պատրաստուիլ, Դ թագ. Դ. 29. Գործ. ԺԲ. 8, սպասել կոչման կամ գալտտեան տիրոջը կամ՝ Քրիստոսի, Դուգ. ԺԲ. 35: Կը կարծուէր նաև թէ պնդայ գօտին աւելի ոյժ կու տար համբերելու, ուստի գօտին պնդել ոճը կը գործածուի, երբ իրաւ կը արուի Քրիստոնէարք ժաման, Յոր. ԼԸ. 3. Երեմ. Ա. 17. Եփես. Զ. 14: Ա Պետր. Ա. 13: Քակուած գօտի առնելու կը նշանակէ սկար և անպատրաստ զանուիլ ի գործ, Ես. Ե. 27: Հասարակ ժողովուրդը և մարգարէք կայնայ գօտի կը կապէին, Դ թագ. Ա. 8. Մատթ. Գ. 4: Բայց կային նաև բամբակէ և կտաւէ գօտիք, Երեմ. ԺԳ. 4. նաև մետաքսէ, երբեմն նաև բամբակ: Գօտին ընդհանրապէս երկայն և լայն էր, և ծալուած գեղ յերկայնութիւն, և կը փաթթուէր մէջքը: Դօտին կը ծառայէր նաև իբրև քսակ ստակ և ուրիշ բաներ գնելու, Մատթ. Ժ. 9. Մարկ. Զ. 8: Արաբացիք և ուրիշ արեւելեանք միևնույն կերպով գօտի կը գործածեն ջարդ: Տիմա ևս գանակ կամ գաշոյն կը գրուի գօտին կամ կը կարուի, ինչպէս սովոր էին ընել նաև Հրեայք, Ա թագ. ԻԵ. 13. Բ թագ. Ի. 8: Դպիք կամ գրագիրք՝ իրենց կազմմամբ, հիւք իրենց կանուներ կը կրէին նոյնպէս իրենց գօտուոյն մէջ, Եղեկ. Բ. 2: Տես Հաճիկքն բառին պատկերները:

Դ

Դարաքար, Դ և տական քաղաք ի սահման Ջարուզոնի և Խաքարայ, Յես. ԺԹ. 12. ԻԱ. 28. Ա Մաղ. Զ. 72: Այս քաղաքն հաւանականապէս այժմու Տէպուրիյէ կոչուած

տեղն էր, որ փոքր գիւղ է առ սաս-
րստով Թարսոր լեռնի յարեամտից հիւ-
սիսոյ :

Դարբիք, Բան, Ղարփաճ, Դաս . Ա.
41, տեղն որ կը կոչուէր նաև Կարի-
աթ-սեփուր, այսինքն գրոց քաղաք,
և, Կարիաթ-սաննա, այսինքն քա-
ղաք գողութեան, Յես . ԺԵ. 45,
49 : Այս անուններէն գատեւելով կ'ե-
րեի թէ նուիրակոն տեղ էր առ-
Քանանացիս, և գրեւ կամ մատե-
նադարան : Յուզայի հարաւային ա-
րեւմտեան կողմն էր այս քաղաքը,
զոր Իսրայէլացիք առին Ենակիմե-
րէն առ Յեսուա : Թէպէտ յետոյ
Քանանացիք նորէն առին զայն, բայց
Գոթոնիել վերստին նուաճեց, և
յետ այնորիկ տրուեցաւ Ղեաացւոց,
Յես . Ժ. 38, 39 . ԺԵ. 45-17 . ԻԱ.
15 : Դարբիք տեղը բարբոզին կոր-
սուած է : Կար ուրիշ Դարբիք մը ի
Գազ, և կրորդ մը՝ Բենիամինի սահ-
մանին վրայ, Յես . ԺԴ. 26 . ԺԵ. 7 :

Դազոն, յա-ն սփոսած, ազգային
ստատուած Փղշտացւոց, ունէր մեհ-
եան ի Գազա, յԱզովտոս և այլուր,
Ա Մարգ . Ժ. 40 : Ամսփոռն կործա-
նեց Գազայի մեհեանը, Դատ . ԺԶ.
21-30 Ազովտոսի մեհեանին մէջ Դա-
զոն երկիցս սքանչելեք ինկաւ Ա-
ստուծոյ ստազանակին առջև, և երկ-
րորդ անգամուն անոր ձեռուրները և
զլուխը ջարխախեցան, մնաց միայն
մարմինը որ էր ի ձե մեծ ձկան, Ա
Թագ . Ե. 1-9 : Տես և Յես . ԺԵ. 21 .
ԺԺ. 27 : Սոյն ձեռով ուրիշ կուսքեր
ևս կային առ հինոս, մանաւանդ

Թերկեանն կամ Ատերգատիս կոչ-
ուած աստուածուհին : Նմանորինակ
աստուած մը, այն է Վիշնուի "մար-
դեղութիւն", ցարգ կը պաշտուի
Հնդկաստան, և Դազոնի պէս ան-
տարակաջ պիտի խնայ կործան յեր-
կիր առաջի ճշմարտին Աստուծոյ :

Դաքան, -միւր, մին յազգստամ-
բիւց ընդ Կորիսոյ ընդգէմ իշխա-
նութեանն Մովսիսի և Ահարոնի,
Թու . ԺԶ. :

Դալիլա, ԴՅԱ, Փղշտացի կին մը
զոր կը սիրէր Սամսոն, և որ մատ-
նեց զանի Իսրայէլի թշնամիներուն
ձեռքը, Դատ . ԺԶ. :

Դառնեկան, ըստ Յունաց՝ գրամ,
ըստ Հուովմայեցւոց՝ դեմար, արժէքն
էր իւր երեք կամ չորս դահեկան
(զուրուշ) : Սուրբ Գրոց այն համար-
ներէն ուր այս բառը կը պատահի՝
կը տեսնուի որ ի վարձ աշխատու-
թեան, կամ, բան մը գնելու հա-
մար տրուած ստակին բուն արժո-
ղութիւնն այն ատեն աւելի էր քան
հիմա, ուստի և գահեկան թարգ-
մանուած ստակին արժէքն աւելի
ճիշդ կը ցուցուի քառորդ մեհտիե-
իւ քան դահեկանաւ : Ապա, "Եր-
կու հարիւր գահեկանի հաց բաւա-
կան չէր", Մարկ . Զ. 37, և "Երկու
գահեկան հանեց, պանդոկատիտին
սուաւ", Ղուկ . Ժ. 35, խօսքերուն
մէջ պէտք է հասկնայ երկու հար-
իւր քառորդ մեհտիեի հաց, ոչ
թէ երկու հարիւր գահեկանի, ուս-
տի և պանդոկատիտին տրուած վարձ-
քը երկու քառորդ մեհտիե էր ոչ
թէ գահեկան, ապա թէ ոչ չնչին
գումար մը եղած կրլլար : Նշիպէտ
Յայտ . Զ. 6, "Կապիմ մը ցորենը մէկ
գահեկանի", խօսքին մէջ, 1 թէ գա-
հեկանով զուրուշ հասկնալք, մեծ
ստատութիւն կը ցուցնէ, ուր բնա-
գրին միւքը նուազութիւն է : Այս
մտաք այդին գործով մշակաց համար
օրը մէկ գահեկանն, այսինքն քա-

առող մեծիտիէն, բաւական վարձք էր այն ատեն, Մատթ. Ի. 2:

Դառնիք: Երևանքէն բառն ընդ-հանրապէս կը նշանակէ մարդիկ որ ատենջառք առաւել պաշտօն ունէին անոնց որ իրենց յանցանքը էին ուզեր խոստովանիլ: Տանջալիքը երբեմն երկար կը տւէր: Դասիճ կը կոչուէին նաև բանտապետք, ուստի հաւանական է թէ, Մատթ. ԺԼ. 31, գասիճ բառն այս մտօք գործածուած է:

Դազմանութա, քաղաք կամ գիւղ մտա ի քաղաքն Մազգազա, Մարկ. Ը. 10: Տես և Մատթ. ԺԵ. 39, թէ ուր էր Դազմանութա՝ յայտնի չէ ծիշք. բայց էր Գալիլեայի ծովուն արևմտեան եզրերը, Տերտրիայէն գեղ ի հիւսիս:

Դազմատիա, գաւառ Եւրոպական յարեւելից Ազրիական ծովուն, և մասն Լիւրիկէի: Էր սահմանակից Մակեդոնիոյ, վերին Միտիոյ և Լիւրուսիոյ: Այս վերջինէն կը բաժնուէր Տիտոս գետով: Հաս գրիուէցաւ Տիտոս ի Պօղոսէ տարածել Քրիստոնէական կրօնը, Բ Տիմ. Դ. 10:

Դամուսկոս, անուանի մայրաքաղաք Ասորոց, յիշեալ նախ Իննդ. ԺԴ. 15: ԺԵ. 2, և հիմա հաւանականապէս աշխարհի վրայ բոլոր քաղաքաց հնագոյնն է: Բարազա, ըստ հինոց Քրիստոսոս, գետին եզերքն է, գեղեցիկ և պողաբեր դաշտի մը վրայ Անգի Լիբանանու լեռանց արեւելեան և հարաւային արեւելեան կողմը: Տես Արամա: Այս գաշար շուրջանակի իրբև յիսուն մղոն է: Հարաւեն և արեւելքէն բաց է յանպատան Արարիոյ, և միւս կողմանէ փակեալ է լեռներէ: Ի հիւսիսոյ Դամասկոսի ընդակոյ երկիրն, որ հաւանականապէս կը պարունակէ նաև հոյիտը որ ի մէջ Լիբանանու և Անգի Լիբանանու, կը կոչուի ի Սուրբ Գրոց «Ասորի Դամասկոսի», Բ թագ. Ը. 5, և ի Սորարոնէ՝ Խոր Ասորիք: ՉԴամասկոս որ ի սկզբան անանիին թագաւորները ունէր առաւ նաև Դուսիթ, Բ թագ. Ը. 5, 6. և պատ Յերբողամ Բ., Բ թագ. ԺԴ. 28: Այս քաղքին այն ատենուան պատմութիւնը կը գտնուի Սուրբ Գրոց

մէջ ուր Նէեմանոյ, Բենդադադոյ, Ազայիի և Ռասիճի վրայ կը բուսուի, ՉԴամասկոս նուաճեց թագազամ փառաբար, Դ թագ. ԺՁ. 9. յետ այնորիկ եղաւ հպատակ Ասորիտանցոց, Բարեւաջուց, Պարոնց, Սելեւկեանց և Հառովոյեցոց: Կիբրէի թէ առ Պօղոսու տիրեց այս քաղաքին, գէթ առ ժամանակ մի, Արեստա տրքոյ Ապուսատ Արարիոյ, աներ Հերոզի Ազրիպայոյ: Այն թուականին Դամասկոսի մէջ այնչափ բազմացեալ էին Հրեայք, որ, ըստ Յովսէփոսի, Ներոն կոյրք աննոցմէ ըրւր մը հրամայեց միանգամայն բուպանել: Դամասկոս յիշատակաց արժանի և Քրիստոնէից իբր տեղի դարձի Քրիստոսի Տուչակաւոր ծառային: Պօղոսի առաքելոյ, Գործ. Թ. 1-27. ԻՌ. 1-16: 1506 էն հետ Դամասկոս ինկած է ընդ իշխանութեամբ Թրքաց, և է մայրաքաղաք Դամասկոսի գաւառին: Բնակչաց թիւն է իբր հարիւր յիսուն հազար: Արարացիք կ'անուանեն զԴամասկոս Էշշամ: Բոլոր ճանապարհորդք կը գովեն զԴամասկոս հանգրեմ շրջակայ տեղեք իրբև մին ի գեղեցիկ և ի բարեբեր մասանց աշխարհի: Դաշոր որ շուրջ գքաղաքաւ է արգաւանդահայ և ըրարիք, և ճանապարհորդին աչքը, որ դին և նայի, կ'ուղչի տեսնելով կանաչ գաշառագետին մը ահագին, անթիւ գեղիւք և ագարակօք, պարսիզօք, աղբերօք և պրակ պրակ անտառներով: Քաղքն աւելի մօտէն տեսնող կը տեսնէ շատ բան որ ոչ միայն զգայարանաց այլև մտքի անհամայ են: Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած քաղաքներէն որ ցարդ կան՝ Դամասկոս միայն քան գայլու աւելի պահած իւր արեւելեան կերպը: Հասարակաց շէնքերը և շուկան գեղեցիկ են: Նաև անանիին մարդոց առններէ շատերը, թէպէտ արտաքուստ անշուք, ներքուստ զարդարեալ են մեծածախ շքեղութեամբ: Դամասկոս իւր գրիցը պատմաաւ ի սկզբանէ հետէ մեծ փաճառաշահ քաղաք է, Եղեվ. ԻԷ. 48:

Քաղքին մէջ կայ տակաւին փոքոց մը որ կը կոչուի «Ուղեզ», և է հաւանականապէս, այն որ կը յիշուի

Գործոց Առաքելոց Թ. գլխոյն 11 համարուն մէջ: Այս փոքոցն արեւելեան գրուածն սկսելով մէկ կամ աւելի մոյն երկայնութեամբ կ'անցնի քաղցին մէջէն:

Դամարիս, Կն 4-ր, Աթենացի տիկին որ պատուով կը յիշուի իբրև մին ի կանանց որ քարոզութեամբն Պոզոսի ընդունեցան Քրիստոնէութիւնը յԱթէնս, Գործ. ԺԷ. 34:

Դայեակ: Սուրբ Գրոց մէջ շատ անգամ կը յիշուի այն խանդակաթե հաւատարիմ յարաբերութիւնը որ կար ի հնունն ի մէջ դայեկաց և սանուց նոցա, Էս. ԽԹ. 22, 23. Աթոս. Բ. 7, 8: Յիշուելու արժանի է Ռերեկայի հաւատարիմ և պատուական դայեակը, Կերոզրա, որ ըլլող կենացը մէջ յարեցաւ իւր սանուն, և երբ մեռաւ, գերեզմանին տեղը կոչուեցաւ «Կանդի սոյն», Մննգ. ԻԳ. 59. ԼԵ. 8:

Դամ, Գործոց, 1. որդի Յակոբայ ի Բաղդայէ, Մննգ. Լ. 3. ԼԵ. 25: Դանայ ցեղն երկրորդ էր յնա Յուդայի թուով յառաջ քան զԲրամինն ի Բանան, Թու. Ա. 39. ԻԶ. 43: Դանայ տրուած բաժինը Յուդայէի մօտ ծովագրէն կը ձգուէր գէպ հարաւային արեւելք: Սահմանակից էր Դան փոշտացուց ընդ որս մշտ կուռայ մէջ էր, Դաս. ԺԳ. ԺԶ.: Դանայ երկիրը պաղարեբ էր բայց փոքր, և նախնի բնակիչք երկրին զօրաւոր էին: Առտի Դանայ ցեղին մէկ մասը ուրիշ երկիր փնտաեց և նուածեց, Յես. ԺԹ. Դաս. ԺԸ:

2. Քաղաք որ ի սկզբան կը կոչուէր Լայիս, Դաս. ԺԸ. 29, Իսրայելի երկրին հիւսիսային ծայրը, յերկրին Նեփթաղիմայ, «Ի Դանայ մինչև ջրերսարէէ», խօսքը կը նշանակէ բոլոր աւետեաց երկիրը ծայրէ ծայր, քանզի Դան էր վերջին հիւսիսային քաղաք, և Բերսարէէ՝ վերջին հարաւային: Դան քաղաքն էր առ սոսրոտով Հերմոնի, յարեմոսից չորս մոյն հեռու ի Պանեասայ, Յորդանանու ականց միջն մօտ, առ ըլլոյն որ հիմա կը կոչուի Դելլ էլ Գասի: Լայիս ժամանակաւ կը պատկանէր Աղոնացուց, և Դան անունն առաւ Դանայ ցեղին մէկ մասէն որ առաւ

և նորոգեց զայն, Դաս. ԺԸ: Լայիս էր քաղաք կոպալալութեան, և եղաւ յետոյ նրա Յերոզոմայոս սուկեղէն որթերէն միջն, Գ. Թապ. ԺԲ. 28. Ամոգ. Ը. 14: Թէպէտ միանգամ և երկիցս ծագկեցաւ, Դաս. ԺԸ. 10. Եղեկ. ԻԷ. 19, շատ քիչ թնցորդ կայ անկէ հիմա:

Դամիելի մարգարեութեան գիրքը մարգարեութեամբ խառն պատմութիւն է: Առաջին վեց գլուխները մանաւանդ պատմական են, թեցուցանելով մարգարեական: Գրուեցաւ իր 53 ին նախ քան զՔր.: Այս գիրքին մէջ պատմուած սքանչելիքն արգարև նորանշան և ուշագրութեան արժանի են, և նպատակ ունին ցուցնել Առաւօծոյ ժողովրդեան թէ, անոնց ապականութեան ատենն անգամ անտես չըբաւ Տէրը փրկել զանոք, և այնպէս ցուցնել անոնց թշնամիներուն թէ Էական տարբերութիւն կայ ի մէջ Եհոզայի և կոոց, ի մէջ ժողորդեանն Աստուծոյ և աշխարհի: Գիրքին վերջին մասին մէջ գտնուած մարգարեութիւնը Դամիելի ժամանակէն սկսեալ բոլոր զարուց համար են մինչև ի կատարած աշխարհի: Ասորեստանի, Պարսից, Յունաց և Հռովմայեաց տէրութիւնները կը նկարագրուին պատշաճ պատկերներով: Քրիստոսի գալստեան ճիշդ ժամանակն ըսուած է հսն. նեոխն կըբաւ և անկումը և անոր իշխանութեան տեսլութիւնը նշնպէս ճշդու նշանակուած են: Քրիստոսի յաղթութիւնն իր թշնամիներուն վրայ, և Քրիստոսի կրօնքին ընդհանուր տիրելը նշնպէս ցուցուած են յայտնապէս: Գիրքը լին է բարեպաշտութեան և ջերմանակ երախտագիտութեան բարձր զգացումներով: Գիրքին ոճը պարզ է, յստակ և հակիրճ, և մարգարեութեանց շատերը գրուած են այնպէս յայտնի և պարագայիք, որ անհաւատներէն ոմանք կը պնդեն թէ նկարագրուած իրերուն պատահելէն ետքը գրուած են: Իստակ հեռտոն զԴամիել կը համարի քան զայլ ամենայն մարգարէս յայտնարան և պարզախօս, և քան զնոսա գիրբրիմաց, և կըբաւ թէ վերջին ժամանակի վերաբերելու ի

բաց մէջ Դանիէլ իբրև բանալի նը-
կատուելու է այլոց մարգարեից :

Գիրքին հարազատութեան և վա-
ւերականութեան վրայ արտաքին և
ներքին զօրեզ ապացոյցներ կան :
Իբրև արտաքին ապացոյց ունինք
զվկայութիւն նորին իսկ Քրիստոսի ,
Մատթ . ԻԿ . 15 , զորոցն Յովհան-
նու և զՊողոսի՝ որ Դանիէլի մարգա-
րէութիւններէն շատ բան կ'աւանու-
զՅովհանսոսին՝ որ զԴանիէլ կը համա-
րէի մեծագոյն ի մարգարէս , և վեր-
ջապէս Հրէից Դարկուսներուն և Դաւ-
մուսներունը՝ որք ստեպ կը կոչեն
զԴանիէլ ի վկայութիւն : Ներքին
ապացոյց են Դանիէլի ոճը , լեզուն ,
գրութեան եղանակը , որ բարբառի-
յաբանք են գարուն . բայց մասա-
ւանք Դանիէլի գրոց մարգարէու-
թիւններուն անթերի կատարումը կը
ցուցնէ թէ արգարև մարգարէ էր
Դանիէլ : Այս գիրքն , ինչպէս նաև
Եզրասայն , գրուած է ըստ մասին
Եբրայեցերէն և ըստ մասին Փարզէ-
երէն , որ էր գլխաւոր լեզու Բաբե-
լացոց :

Դամիէլ , 1 . որ և Բաղտասասար
ըստ Փարզէացոց , մարգարէ էր
Դաւ . ի թագաւորական սերունդէն ,
և , գեռ մանուկ , տարուեցաւ գերի
ի Բաբելոն , Յուդայի թագաւորին
Յովակիմայ չորրորդ տարին , 606
նախ քան զՔր . : Ընտրուած էր ,
երիւք ընկերքը , Անանիաւ , Միսա-
յիլու և Ազարիաւ , բնակել յար-
քունիս Նարուզոգոնոսարայ , և հոն
ըստ բունականին զտտարակուելով
մեծ յաւաստագիտութեան բրաւ Բող-
գէացոց գիտութիւններուն մէջ ,
բայց զգուշացաւ պղծուելէ՝ ուտե-
լով թագաւորին սեղանէն զրկուած
համարմաներէն , որ շատ անգամ
անմարուր էին ըստ օրինաց Հրէից ,
կամ պղծեալ կո.ոց պաշտաման ձօն-
եալ ըլլալով : Յետ երկրամեայ դա-
տարակութեան , Դանիէլ և ընկերք
նորա գեր ի գերոյ գտնուեցան քան
զայլ պատանիս , և բարձր պաշտօն-
ներ առին արքունի ծառայութեան
մէջ : Այս միջոցին ցուցուց Դանիէլ
իւր մարգարէական շնորհքը մեկնելով
զերազն Նարուզոգոնոսարայ , որ զԴա-
նիէլ ըրաւ Բաբելոն քաղաքին վերա-

կացու , և գլուխ գառուն գիտնաց և
քրմաց : Կը թուի թէ Դանիէլ Բաբե-
լոն չէր , թերևս գեապանութեամբ զը-
կուած էր այլուր , մինչ անոր երեք ճն-
կերները նետուեցնել բարբառալ հն-
ցը : Յետ ամաց ինչ Դանիէլ մեկնեց
Նարուզոգոնոսարայ սարէջ մէկ երա-
զը , և ապա զհնչակաւոր տեսիլն
Բաղտասարայ , որոյ վերջին գործը ե-
ղաւ կարգել զԴանիէլ աւելի բարձր
պաշտօնի մը քան զոր տուած էր
անոր յառաջ իր թագաւորութեան
ատենը , Դան . Ե . 29 . Բ . 27 :

Յետ ասման Բաբելոնի ի Մարաց
և ի Պարսից , առ կիւքստարաւ և
կիւքսուր , Դանիէլ մնաց միշտ իւր
բարձր պաշտօններուն մէջ , և վայե-
լեց մինչև ի մահ իւր յիշեալ թա-
գաւորաց , կիւքսարայ և կիւքսի
չնորհքը , բաց ի կարճ ժամանակէ
մը , երբ միւս պաշտօնէից նախանձը
յաջողեցաւ տալ թագաւորին նետել
զԴանիէլ ի գուրն առիծուց , գործ
մը որ եղաւ առ երեսունէ Դանիէլի
թշնամեաց : Այս միջոցին Դանիէլ
մեծ փութով կ'աշխատէր , պահօք
և ազօթիւք , ինչպէս նաև իւր իւր-
բասներով , ձեռք բերել Հրէից
գարձն իրենց երկիրը , քանզի խոս-
տացեալ ժամանակը եկած էր , Դան .
Թ : Դանիէլ տեսաւ ի կենդանու-
թեան իւրում Հրէից գարձին հըս-
գարտակի ի գերութենէ , և իւր ժա-
ղովրդէն շատերուն գառնան ի Հրէ-
աստան . բայց չի գիտցուի թէ եր-
բէք զնաց տեսնել զիրտասողէն :
կիւքսի երրորդ տարին , ունեցաւ
Դանիէլ տեսիլներ Հրէից զիծակի
վրայ մինչև ի գալուստն խոստացեալ
Փրկչին : Հուսկ յետոյ կը տեսնենք
անոր հանգարտութեամբ սպասելն
իւր բազմադրիւն կենաց խաղաղաւետ
վախճանին և արգարոց փառա-
ւոր յարութեանը : Դանիէլ էր մին
ի նշանաւոր սրբականաց անձանց որ
կը յիշուին ի պատմութեան : Անոր
ոչ միայն ծերութիւնն սյլ և երիտա-
սարգութիւնը նուիրեալ էր Աստու-
ծոյ : Գժուարագոյն ժամանակներու
մէջ պահեց իւր անբծութիւնը , և
արեւելան արքունեաց բազմապիսի
հրապոյղներուն մէջ էր միշտ մարուր
և անսագիւտ : Անեկիզ զ գաւանե-

ցաւ Աստուծոյ անունն առաջի Տե-
թանս թարգմանոց. և մարտիրոս
պիտի բլլար եթէ Տրաշիւք չազատեր
մահուանէ: Դանիելի վարքն արժանի
է երիտասարդաց ընթերցմանը, և
անոր վարուց դասերը լի են կարեւոր
խրատներով:

2. Դաւթի երկրորդ որդին որ կը
կոչուէր նաև Քիլար, Ա Մնաց. Գ.
1. Բ Թադ. Գ. 3:

3. Ոմն յազգէն իթամարայ, չոր-
րորդ որդւոյն Ահարոնի: Էբ մին ի
գլխաւորաց որ Եզրատայ Տեա եկան
Բարելոնէ ի Հրէաստան, և եղաւ
մին ի գլխաւոր աշխատողաց բարե-
կարգութեան ազգին, Եզր. Բ. 2:

Դանկ, Դանկ թարգմանուած բա-
ռը կը նշանակէր Հռովմէական դրամ
մը պղնձէ որոյ արժէքն էր իբր 40
փող (Բ-ր-):

Դալտ, առ Բանան և կաղնի:
Դասակարգութիւն, կարգն որով
քահանայք Հրէից կը կատարէին ի-
րենց սպասարարութիւնը տաճարին
մէջ: Տես Արխա:

Դաստիարակ, Գաղ. Գ. 24, 25,
ըստ Յունին՝ Բի-ի-ի տեսակ մը
տեսուչ որ ինամ կը տանէր ազա-
յոց, անոնց գիտութեան սկզբունքը
կը որովցնէր, և ժամանակին դպրոց
կը տանէր զանոնք և դպրոցէն կ'ար-
ձակէր: Այսպէս Մովսէսական օրէն-
քը գոտտարակ էր Հրէից, զիսն
զի հսկեց Հրէից ազգին տղայութեան
մրայ, և վերջապէս օրինակներով
և մարգարէութիւններով զանոնք
տարուա Քրիստոսի: Երբ Հրէայ մը
կը արովէր Քրիստոսի Տաւտալ, օ-
րէնքին գատտարակութեան պաշտօ-
նը կը դադրէր այն անձին համար:

Հրէից դպրոցներուն վրայ քիչ բան
գիտցուած է, ոչ ալ յայտնի է թէ
երբ և որչափ ատեն տղայք կը կրթ-
ութուէին դպրոցաց մէջ, Բ Օր. Զ. 7-
9. ԺԱ. 18-20: Հաւանական է թէ
ոչ միայն նախնական դաստիարա-
կութիւնն, այլ և չափաւորաց կրթ-
ութութիւնն էր ընդ ինամով կրօնա-
կան պաշտօնէից: Քրիստոսի ժամա-
նակ, ինչպէս կ'երևի, դրեթէ ամէն
Հրէայ գիտէր կարգալ և գրել:

Դաստատան բառը գործածուած
է, Մատթէի Ե. գլխոյն 21, 22 հա-

մարներուն մէջ փոխանակ դաստա-
նականակ ատենի, այսինքն փոխա-
նակ ատենի եօթն դաստաւորաց որոց
համար կ'ըսէ Յովնէպոս թէ իւրա-
քանչիւր քաղաքի մէջ կային, և
մանր մուր դասերը կ'տեսնէին:
Տես և Ժողովարան բառը:

Դաստատանի օր որոյ համար եր-
բմն "դաստատան", բառը միայն կը
գործածուի, այն մեծ օրն է երբ, ի
կատարածի աշխարհին և ի վարձան
ժամանակաց, Քրիստոս պիտի նստի
դասել զտիեզերս, և երբ ամէն
մարդկային անձ պիտի դատուի և
վարձատարուի ըստ գործոց իւրոց, թէ
բարեաց և թէ չարաց: Քրիստոսի
երկրորդ գալտանան ժամանակը և
այն ժամանակին տեւողութիւնն Ա-
ստուծոյ միայն յայտնի են: Այն ժա-
մանակը պիտի գայ յանկարծ, և
փառաւոր բոլոց ահեղ մեծվայելչու-
թեամբ: Այն օրը պիտի տեսնուի
թէ Աստուծոյ բոլոր ճամբաներն ի-
րաւացի են: Բայր տիեզերք պիտի
լեցուի զարմանք և արգարացնէ
Քրիստոսի ահաւոր բոլոց անարատ և
անթերի արգարութիւնը, բոլոց անոր
բարութիւնը որ առաւել Տրաշա-
լի է՝ պիտի պատկէ զանի անճառ-
փառօք: Փրկիչը մանաւանդ պիտի
ընդունի ոչնչուհեան իւր վարձքը, և
փառաւորուի ի սուրբ իւր, որ պի-
տի յառնեն ի մեռելոց ըստ նմանու-
թեան նորս: Քրիստոս պիտի բաժնէ
բոլոր մարդիկ երկու դաս. բոլոր բար-
դարք պիտի գտնուին ի միւսմն, և
բոլոր չարք՝ ի միւսումն. աստուա-
ծասէրք՝ ի միւսմն, և աստուածատա-
կացք՝ ի միւսումն. որ ի կենդանու-
թեան իւրեանց ապաշխարութեամբ
ի Քրիստոս հաւատացին՝ ի միւսմն, և
որ անդեղ է անհաւատ մեռան՝
ի միւսումն: Էլ այս վճիռն և բա-
ժանումն պիտի բլլայ յախտնական
Առաջին դասին մէջ գտնուողք պիտի
յառնեն սրբութեամբ և ուրախու-
թեամբ, իսկ երկրորդ դասինները
պիտի ընկճին ի մեղս և ի վայ յա-
խտնական, Ժողով. ԺԱ. 9. Դան.
ԺԲ. 2. Մատթ. Ժ. 15. ԺԲ. 36. ԻԲ.
31-46. ԻԶ. 64. Յովհ. Ե. 22. Գործ.
ԺԵ. 31. Հռովմ. ԺԳ. 10-12. Բ Թեա.
Ա. 7-10. Բ Պեար. Բ. 9. Գ. 7. Ա

ՅովՏ. Դ. 17. Յայտ. Ի. 12-15:

Դատաւորք, Երբայցեցերէն շէ-
թի, էին իշխանք, պետք կամ ա-
ռաջնորդք Իսրայելի, ի Յետուպ
մինչև ի Սաւուզ: Այս իշխան գա-
տաւորք շատ տարբեր էին հասարակ
գատաւորներէն կամ ժողովրդեան
գատերը տեսնողներէն: Այս վերջին-
ներուն վրայ տես Արքարաւփիւն
բառը: Կարբեգունացիք, որ Տերա-
ցիներէն հատուած էին, ունէին նոյն-
պէս կառավարիչներ զորո Սոֆէդ
կամ Սոֆէդիմ կ'անուանէին, և ո-
րոց իշխանութիւնը հաստատ էր
թագաւորական իշխանութեան:

Հրէից գատաւորաց իշխանութիւ-
նը ցկեանս էր: Բայց յայտարարութիւնը
միշտ շարունակ էր: Մերթ ժողո-
վորդք կը մտար անտերուշ, այսին-
քըն առանց իշխանի, և մերթ ընդ
հպատակութեամբ օտար թագաւո-
րաց յորց հարստահարուելով կը
հեծէր առանց ազատի: Դատաւորք
ընդհանրապէս աստուածուտ կը
ցուցուէին, բայց և այնպէս երբեմն
ժողովուրդք կ'ընարէր յարմարագոյն
անձ մը ազգը հարստահարութենէ
ազատելու: Ե որովհետև հարստա-
հարութիւնը շատ անգամ մասնաւոր
էր, այսինքն այս ինչ գաւառի կամ
ցեղի վրայ, ընտրուած գատաւորն
այն գաւառին կամ ցեղին վրայ մի-
այն ունէր իշխանութիւն: Այսպէս
Աւոզք, Յեփթայէ, Ելուն և Յայիր
գատացին գլխաւորապէս Յորդանա-
նու արեւելեան կողմը բնակող Հըր-
եայք, քանզի յիշեալ անձինք այս ցե-
ղերն ազատացին հարստահարութենէ:
Բարակ և Թովզա գատացին հիւսի-
սային ցեղերը: Ազգան կեդրոնական
ցեղերը: Աբտոտ և Սամփոն՝ հա-
րաւայինները: Դատաւորաց իշխա-
նութիւնը քիչ ստորին էր քան
զթագաւորացը: Դատաւորք ունէին
իշխանութիւն պատերազմ հրատա-
րակելու և իսլաւութիւն ընելու:
անոց զճիւնները բացարձակ էին,
բայց արտօնութիւն չունէին նոր օ-
րէնք տալու, կամ նոր բեռ գնելու
ազգին վրայ: Օրինաց պահպաններ
էին, պաշտպանք կրօնից, վրէժբըն-
դիրը յանցանաց, մասնաւոր գա-
պաշտութեան յանցանաց. չունէին

աչ ամանական և ոչ պերճութիւն կամ
չքեղութիւն. էին նոտե առանց թիկ-
նապահի. իսկ կառք և սպասաւորք
այնչափ միայն ունէին որչափ կրնա-
լին վարձել իրենց անձնական հա-
րատութեամբ:

Եհովայի պատուէրը վաճառելու կամ
ընջելու բոլոր Բանանացիները, մա-
տամբ իւր միայն գործադրուեցաւ.
և անոնք որոց ինչոյուեցաւ, ապա-
կանեցին զՀրեայս իրենց կապաշ-
պութեան և մուրութեան թունովը:
Միջայի և Ղևտացայն գործը, և
Գարաաս գործուած օճերը որ պատ-
ճառ եղաւ աւերիչ պատերազմին
ընդգէմ Ռենիամինի, թէպէտ պատ-
մուած է ի վերջ կոյս Դատաւորաց
գիրքին, զԼ. ԺԷ-ԻԱ, պատահեցան
ոչ երկար ժամանակ յետոյ քան
զմահն Յետուայ, և կը ցուցնեն թէ
ինչպէս շուտ հեռացաւ Իսրայէլ Ա-
տուծմէ: Չանոնք պատժելու համար
թոյլ տուաւ Աստուած Միջագետաց
և Մովաբու Ազգերուն, Բանանաց-
ւոց, Մադիանացւոց, Ամմոնացւոց
և Փղշտացւոց, չարարիւ և կեղե-
քել Իսրայելի ցեղերուն մէկ մասը,
երբեմն նաև ողջոյն ազգը: Բայց դը-
թալով անոնց վրայ, ժամանակ ժա-
մանակ կը յարուցանէր վերջոյշեալ
զինուորական և քաղաքային իշխա-
նաց, այն է՝ Դատաւորաց, մին:
Հնդեատան գատաւորք կը յշուին
Սուրբ Գրոց մէջ, որ կը սկսին Գո-
թոնիկիւ, իրը քան ամաւ յետոյ
քան զՅեսու, և կը տեսն մինչև ի
թագաւորել Սաւուզի: Դատաւորաց
յայտարարութեան, ինչպէս նաև ան-
տերընութեան ժամանակին թուա-
կաններն են.

S-րէ	
Գոթոնիկէ, իրը 4405 ին նախ	
քան զԳր	40
Ընդ Էզգոնիւ	48
Աւոզք և պլք	80
Ընդ Փղշտացւովք	անյայտ
Սամեգար	անյայտ
Ընդ Յարինաւ	20
Դեբորա և Բարակ	40
Ընդ Մադիանաւ	7
Գեդէա	40
Արիմելէ	3
Թովզա	23
Յայիր	22

Ընդ Ամենացուովք 18
 Յեփթայէ 6
 Արեասա 7
 Ելան 10
 Արգօն 8
 Ընդ Փղշտացուովք 40
 Սամփսոն } 20
 Հեղեի } 40
 Ընդ Փղշտացուովք 20
 Սամուէլ, իբր 12
 Սուուզ, առաջին թագաւոր, նախ
 քան զԳր. 4095:

Ժամանակն ի Դոթմոնիելէ մինչև ի Սուուզ, բոտ վերոգրեալ տախտակն, իբր 500 տարի է. բոտ ընկաւոն ժամանակագրութեան իբր 310 տարի: Կր կարծուի թէ վերոյիշեալ միջոցներէն ոմանք ժամանակակից են իրարու. բայց Դատաւորաց գիրքին պատմութիւնն ուրիշ ծանօթ թուականաց, և Գ թագաւորաց Չ. գրված խոյն 1 Համարին և Գործոց առաքելոց ժ.Գ. գլխոյն 20 Համարին Հետ մտառեալու եղանակին կողմանէ ժամանակագիրք Համաձայն չեն: Թեպէտ այլևայլ գործադրելի միջոցներ առաջարկուած են, բայց ստոնց քննութիւնն այս գործին սահմանէն գուրու է:

Դատաւորաց Գիրքը կը պարունակէ այն ժամանակներուն պատմութիւնը յորս իսրայէլ կը կառավարուէր Դատաւորներէ, և շատ անգամ վկայութիւն բերուած է այս գիրքէն Նոր կտակարանին և Սուրբ Գրոց ուրիշ մասերուն մէջ: Դատաւորաց Գիրքը կը թուի գրուած յառաջ քան զառնուլ Դաւիթի զԱհոն, Դատ. Ա. 21, բայց թագաւորական կառավարութեան Հաստատուելէն ետքը, Դատ. ժ.Ե. 6. ժ.Բ. 1. ԻԱ. 25. թէ ով էր այն գիրքին հեղինակը՝ ծանօթ չէ. քննաց մեծ մասը Սամուէլի կ'ընծայեն զայն, 1403 ին նախ քան զԳր., բայց շատերը կը համարին զայն խմբագրեալ յԷզրասայ: Դատաւորաց գիրքը կը ցուցնէ Աստուծոյ ինամբն իբր ժողովրդեան վրայ, իւր երկայնամութեան հետ խառնելով առժամանակեայ պատուհասը: Դատաւորաց ժամանակն էր, ընդհանրապէս նկատելով, մին ի բարեշնչան ժամանակաց իսրայելի պատ-

մութեան, և որչափ կը Հաստատէ Աստուծոյ սա՛ խօսքը, "Թէ որ զիս մերժելով ապստամբիք, սուրբ պիտի սևտէ ձեզ", նոյնչափ կը Հաստատէ անոր միւս խօսքը թէ, "Թէ որ զուք յօժարիք ու Հնազանդիք՝ երկրին բարիքը պիտի ուտէք", Ես. Ա. 19, 20:

Դարեմ, 1. Դարեմ Մար, Դան. Ե. 31. Թ. 1. ԺԱ. 1, էր որդի Աժգաահակայ, Մարաց թագաւորի, և եղբայր Մանգանեայ, մօր Կիւրոսի, և Ամիւտայ, մօր Եղմարովդաբոյ և Հանուոյ Բաղտաստրոյ. այսպէս Դարեմ Մար էր մօրեղբայր Եղմարովդաբոյ և Կիւրոսի: Հրեայք կոչուին զնա ընդհանրապէս Դարեմ, եօթամասունը՝ Արտաշէս, իսկ Քսենոփոն՝ Կիւքսար: Դարեմ ընկեց զԲաղտասար թագաւոր Քաղզէացուց, և կալաւ աթոռը մինչև ի մահ իւր որ պատահեցաւ յետ երկուց ամաց, երբ այն աթոռն ինկաւ Կիւրոսի մեծի: Առ Մարն Դարեմհիւ նետուեցաւ Դանիէլ առիւծներուն զուրը, Դան. Զ:

2. Դարեմ Վլտասպեայ, որ կը յիշուի Եզրասայ 4-7 գլուխներուն մէջ, նոյնպէս յԱնգեայ, իբրև նորէն Հաստատող տաճար վերստին շինուլու հրամանը, որ տրուեցաւ Հրէից ի Կիւրոսէ, և ապա յետս կոչուեցաւ: Դարեմ Վլտասպեայ յաջորդեց 521 ին նախ քան զԳր. Շմերտի մեղի որ յափշտակեց աթոռը, Դարեմ թագաւորեց երեսուն և վեց տարի, փոխեց կառավարութեան նիստն ի Եօշ, որոյ զամսն Բաբելոն ապստամբեցաւ ի Դարեմհէ, բայց Դարեմ նուաճեց ապստամբութիւնը, և քանդեց Բաբելոնի պարիսպները, ինչպէս մարգարէացուած էր, Երեմ. ԾԱ. 58:

3. Դարեմ Կոզոմաճոս, Նէեմ. ԺԲ. 22, էր մին ի քաջ և առատաձեռն թագաւորաց Պարսից: Աղէքոսանդր Մեծ յազթեց անոր քանի մը անգամ, և հուսկ յետոյ գործանեց Պարսից աւերութիւնը, յետ երկերիւր և վաթսուէ ամաց Հաստատութեան նորա: Դարեմ սպանուեցաւ իւր զօրապետներէն յետ վեցամեայ կարճ թագաւորութեան: Այսպէս ճամբատեցաւ մարգարէութիւնն Դանիէլի,

գլ. Ը. որ Պարսից Թագաւորութեան մեծնալը գուշակած էր եղջիւր ածելով դէպ արեւմուտք, գէպ ի Տիւսիս և գէպ ի Տարաւ գացող խոյին օրինակաւ որուն ոչ ինչ կարող պիտի ըլլայր ընդդիմանալ, ինչպէս նաև գուշակած էր անոր կործանումն աչուրներուն մէջտեղ լայն եղջիւրներուն նոցող քօշէ մը (Աղէքսանդր Մեծ), որ պիտի գար յարևմտից, և պիտի ընթանար բոլոր աշխարհք առանց գետիներ կոխելու: Այս մարգարէութիւնն այնպէս բացայայտ է որ ամենեին պէտք չունի լուսաբանութեան, և ճշգրտ կը նկարագրէ ինչ որ ժամանակին կատարուեցաւ և է նրա Թ պատմութեան:

Դաւեցեիք, ժողովուրդ անդր քան զիփրատ: Ասոնցք գաղթականներ եկան Սամարիա, Դ Թագ. ԺԷ 24. Երբ. Գ. 9: Կը կարծուի թէ Դաւեցեիք էին Դասք, որ կը բնակէին յարևելից կասպից ժողուն, և էին Տըպատակ Պարսից:

Դաւիթ, օրէնջեւ, կրտսերագոյնն յորդիս Յեսսէի, ի ցեղէն Յուդայ, ծնեալ ի Բեթլէէմ 1085 ին նախ քան զՊր., մին ի նշանաւոր մարդոց որ կը յիշուին սրբազան և արտաքին պատմութեան մէջ: Դաւիթ զարբը երկար պատմութեամբ է Ա Թագ. ԺԶ. զլիւն մինչև Գ Թագ. Բ: Էր "Տէրոջը օծեալը", ընարեալ յԱստուծոյ լինել Թագաւոր իսրայելի փոխանակ Սաւուղոյ: Այս պաշտօնին Տամար օծուեցաւ Սասնելէ մարգարէէն՝ քանի մը տարի յառաջ քան զԵլանելն ի գահ, Ա Թագ. ԺԶ. 4-13, առ որ պատարտեց զնա Աստուած պարզևօք Հազդին Արջոյ, և երկար ննդութիւններով և վտանգօք: Դաւիթ իւր հովուութեան ատենը, մինչ պատանի էր, նշանաւոր եղաւ Տամարմութեամբ, Տաւատարմութեամբ և Տաւատով յԱստուած. և մինչդեռ երիտասարդ էր՝ կոչուեցաւ յարքունիս, իրրև հմուտ երաժշտութեան, քաջ, զգօն և անձամբ գեղեցիկ և ժամանակ ժամանակ կը սփոփէր և կը զուարթացներ զՍաւուղ որ կը տանջուէր մաղձատութեան ոգիէն և խղճի խայթէ: Դաւիթ եղև Սաւուղի պալատականներէն մին, Ա Թագ.

ԺԶ. 21, բայց երբ փշտացուց պատերազմը բրդաւ, Դաւիթ, ինչպէս կ'երևի, Թողուց զՍաւուղ և դարձաւ իւր տունը ինամ տանել իւր հօրը հօտերուն: Նախախնամութիւնը շուտով առիթ ընծայեց Դաւիթ կրթալ տեսնել բանակը, և անոր քաջութեան և Տաւատոյն առաւ յաղթութիւն ի վերայ Տօկայ ախոյեանին Գողիաթու: Դաւիթ դարձաւ յարքունիս պսակեալ պատուով, առաւ զօրարածոյի մը Տրամանատարութիւնը, և ամէն առթի մէջ իւր բարեղք գնացիքը շուտով օտացաւ ժողովրդեան վատահոլութիւնը և սերբը: Բայց Սաւուղի նախանը վերջապէս ստիպեց զԴաւիթ արագիւնել յանապատն Յուդայի, ուր շուտով ժողովեց վեց իւր հոգիէ բաղկացեալ խումբ մը զոր պահեց ի կատարեալ Տնազանդութեան և կը գործածէր միայն երկրին թշնամիներուն դէմ: Բայց տակաւին կը Տայածուէր ի Սաւուղայ անհաշտ թշնամութեամբ, և որովհետև շուրջ մեծ և թագաւոր իւր, թէպէտ Սաւուղ քանի մը աղամ ինկաւ անոր ձեռքը, վերջապէս լաւ Տամարեցաւ Դաւիթ խոյս տալ յերկիրն փշտացուց: Հոն ընդունուեցաւ պատուով, բայց պատահեցաւ այնպիսի գոտուրութեանց, որ չէր կարող մնալ հոն պատուով, մինչ Սաւուղի և Յովնաթանայ մահը բացաւ անոր ճամբայ գէպ ի խոտացեալ գահը:

Իսկոյն ընտրեցաւ Դաւիթ Թագաւոր ի վերայ տանն Յուդայի ի Քերթոն. և եօթը տարի ընդդիմանալէն ետքը, նաև իսրայելի տասն ցեղերը միաձայն Տաւատութեամբ ընտրեցին զնա Թագաւոր: Դաւիթ աթոռանիստ քաղաք ըրաւ զԵրուսաղէմ, և եղաւ նահապետ Թագաւորական տան մը որ տեևց մինչև ի սպառ բարձունքն Թագաւորութեան ի Յուդայէ: Իբրև Թագաւոր նշանաւոր եղաւ Տաւատարմութեամբն առ Աստուած և առ մեծ նպատակն որոյ վասն կոչուած էր այն ծանր և կարեւոր պաշտօնին: Դաւիթ տարաւ Աստուծոյ տապանակն ի Քաղաքն Սուրբ մեծաշուք պատուով և ցնծութեամբ: Մեծ փոյթ տարաւ աստ.

ուածային պաշտամանի նորոգման և կատարմանը : Անաստ ևր տեսնէր ժողովրդեան գառերը, և մեծ նպաստ մատուց ընդհանուր զարգացման ազգին : Դաւթի իմաստութեամբ և ջանիւք հաստատուեցաւ Հրէից թագաւորութիւնը, և իր և քաջ պատերազմով կարող եղաւ ոչ միայն յաջողութեամբ զգեմ ունել արտաքին թշնամեաց յարձակումներուն, այլև ընդարձակել տէրութեան սահմանները բոլոր այն երկիրներուն վրայ զորս խոստացած էր Աստուած տայ Իսրայելի, այսինքն ի Կարմիր ծովէ և յԵփրատն մինչև ցեփրատ, Կեն. ԺԵ. 18. Յեւ. Ա. 3 : Դաւիթ մեծացուց ժողովուրդն աւարօք պատերազմաց, և ժողովց առատ նիւթ փառաւոր տաճարի մը համար զոր ի մտի ունէր շինել ի պատիւ Եհովայի, բայց զոր կանգնել Սողոմոնի արտօնութիւնն էր :

Դաւիթ յաջողութեան և բացարձակ իշխանութեան ապակահիշ ազգեցութենէն բոլորովն զերծ չմնա : Դատ և սաստիկ փորձութիւններ ունեցաւ . և թէպէտ անոր վարքն ընդհանրապէս հակառակ էր զիշովին զրացի ազգաց թագաւորներուն վարուցը, ինկաւ սակայն Դաւիթ ծանր ծանր մեղաց մէջ, իբրև զայլ թագաւորս ժամանակին ունէր բազում կանայս, և ի վերջ կոյս կենաց իւրոց կրեց դառն վիշտեր որ էին արգասիք բազմակնութեան : Ուրիայի և Բերսարեայ գիպաց մէջ Դաւթի ոճիրն արգարև սողկայի էր, բայց երբ արթնցաւ իւր անզգամութեան թըմութենէն, խորով և մոխրով ապաշխարեց, խոնարհութեամբ յանձն առաւ յանդիմանութիւնն ու պատիժը, և ինչորեց ու գտաւ շնորհս Աստուծոյ : Այնուհետև յաճախ նեղութիւնը յորդոր եղան անոր խոնարհել և չիմել յանձնապատասան : Երկպառակութիւնը, անարժան խառնակութիւն և սպանութիւն պակաս չեղան անոր տունէն : Թամարայ, Ամոնի և Արիսողոմայ պատմութիւնը կը ցուցնեն թէ ինչպէս ի խոր խոտուած էր աննից Տոր սիլտը : Արիսողոմայ, Սարէէի և Ագոնիայի խափութիւնները, սոքի և որսութիւնը

նր որ տառապեցուցին ժողովուրդը, եղեռնագործութիւնը Յոզաբայ, այլովքն հանգերձ, գուշուաւին Դաւթի, «Երանի» թէ աղանիի նման թեւեր ունենայի, որ թուչէի ու հանգիստ բլլայի : Բայց և այնպէս Դաւթի նեղութիւններն շահաւոր եղան անոր : Անոր մտաց հաստատութիւնը, բարուց անյողոգողութիւնը, խոնարհութիւնը, ազնուութիւնը և բարեպաշտութիւնը կը փայլեն ի վերջին գործս նորա Ագոնիայի ապշատամբութեան առթիւ : Անոր պատուէրն առ Սողոմոն վասն եղեռնագործ կենաց Յոզաբու և Սէմէիայ՝ արգարութեան պատասուէր էր և ոչ վրէժիմոցութեան : Տաճարին շինութեան համար Դաւթի պատրաստութիւնները, և հրապարակական պատուն յորում ամենայն ինչ նուիրեց Եհովայի և հրաւիրեց բոլոր ժողովուրդն օրհնել զՏէր Աստուած հարց իւրեանց, կը պատկեն չքնաղ գեղեցկութեամբ և փառք Աստուծոյ նշանաւոր ծառային կեանքը : Յետ քառասնամեայ թագաւորութեան մեռաւ Դաւիթ ի հասակի եօթանասուն և մի ամաց :

Դաւիթ ունէր բարձր աստիճանի իմացութիւն և հանճար . անոր նշանաւոր առաքինութիւններն էին առաւտանեռութիւն, ուղղութիւն, արութիւն, փոյթ և յարատեւութիւն : Իոկ աստուածապաշտութեան մասին անոր զլիաւոր յատկութիւնն էր միամիտ և ջերմեռանդ հաւատքը : Հմուտ աշխարհագիր, գտապատերազմող և քաջ բանատեղծ էր : Իւր սաղմոսներուն մէջ ապաստարար կը յայտնէ իւր սիրտը ողջոյն : Սաղմոսներն են աստուածազգեցիկ երգեր, որ կը պարունակեն ոչ սակաւ մարգարեկան պատգամներ, և զորմանալի յարմարութիւն ունին Աստուծոյ ժողովուրդը եռանդի բերելու ցորչափ գունուի Աստուծոյ ժողովուրդ յերկրի : Թէև ոսողոգ բուն և նախ Երայիցներն լեզուաւ Բեթլեհեմի հովիտներուն և Անոնի բարձրութեանց վրայ երգուեցան, բայց և այնպէս որեւիցէ օտար լեզուաւ ևս քաղցր կը հնչեն, և են սիրելի բոլոր Քրիստոսեանեայ սիրտերու ընդհանուր աչ-

խորհի վրայ, Դաւիթ ուղղմամբ հարգութիւնը մուծանելով. ի պաշտամունս տաճարին, չին ձեւերուն վրայ աւելցուց կարեւոր միջոց մը կրթութեան և շինութեան:

Իսկ իբրև թագաւոր, Դաւիթ էր երևելի օրինակ ֆրիտոսի, և անոր ընդարձակելն իւր տերութիւնը նոր երկիրներ նուաճելով, կը ցուցնէր ֆրիտոսի Տամաշխարհական թագաւորութիւնը: Անոր թագաւորական ցեղը նորէն կենդանացաւ Տոբեոսապէս յանձին ֆրիտոսի, որ էր զաւակ Դաւիթի ըստ մարմնոյ, ուստի ըստ Սուրբ Գրոց կը կոչուի «Որդի Դաւիթի», և պիտի նստէր անոր աթոռը:

Դրանքն: Ըստ ոմանց այն տունկն էր որով կը հանուի լուծողական իւզը (հֆու Է-ու): Այս տունկը արեւելքի մէջ կ'ըլլայ բարձր ութէ մինչև երկուսուսան սուք. մէկ տեսակն աւելի բարձր կ'ըլլայ: Այս տունկին տերեւները լայն են, և վեց կամ եօթը բաժանեալ: Բայց որովհետև չիմա գիտցուած է թէ չին Նինուէի մտերը գգմանայ տեսակ մը հասցուելով կը տարածեն անոր ճիւղերը

Տողի կոշտերէ և ծառի ճիւղերէ շինուած տաղաւարներու վրայ որոնց տակ պարտիզպանք կը պատասպարտուի Ասիական երկիրներու արեւին սաստիկ տապէն, բաւական յայտնի եղած է թէ Արարերէն Իբր կոչուած այս տունկն է բուն Յովնանու գգմանին: Եթէ սա Խոսքը, «Մէկ գիշերուան մէջ բուսաւ», Յովն. Գ. 40, բառական նշանակութեամբ առնուելու է, կը նշանակէ թէ Աստուած «հրամայեց» գգմանելոյն, Գ. 6, քաւթացել իւր ածուքը, այնպէս որ մէկ գիշերուան մէջ գգմանին բուսաւ և ջովացաւ հրայիւք:

Դեբոն, Իեման, Ես. ԺԵ. 9, Դեբոն-Պազ, Թու. ԼԳ. 45, 46, քաղաք Պազայ, Թու. ԼԲ. 34, որ յետոյ անցաւ Ռուբինեանց, Յես. ԺԳ. 17: Էր գաշտի վրայ Առնանի հիւտոսային կողմը, և եղաւ առաջին իջեան Իորայելացուց, Առնան գետէն անցնելէն ետքը: Յետոյ ուրեթն կը գտնէք զայն Մովարացուց ձեռքը, Ես. ԺԵ. 22. Երեմ. ԽԲ. 22: Այս քաղաքին Տեղը կը տեսնուին զարդիս Տեղան կոչուած տեղը:

Դեբորա, Կալ- 1. մարգարէ, և կին Ղարիգովթայ. գտնեց զԻորայէլ, և կը բնակէր արմաւենուց մը տակ ի մէջ Ռամայ և Բեթելի, Դաս. Գ. 4, 5: Կոչեց զԲարակ, պատուիրեց անոր յարձակել Ասորայի վրայ և յազթութիւն խոտացաւ անոր: Բարակ յանձն չառաւ երթալ առանց Դեբորայի: Դեբորա գնաց անոր հետ, բայց բաւ տնոր թէ այս արշաւանաց յաղողութիւնը պիտի ընծայուէր կոնդ մը և ոչ Բարակայ: Յետ յազթութեան Դեբորա շինեց դրանչելի յազթական երգ մը որ կը գտնուի Դասաւորաց գիրքին մէջ, ԳԼ. Ե:

2. Դայեկակ Ռերեկայի որ իւր սանուն հետ եկաւ Ասորուց երկրէն ի Քանան, Երննգ. ԻԿ: Դեբորա մեռաւ ծոռ ի Բեթել, և թաղուեցաւ մեծ պատուով և խանդաղատանք, Երննգ. ԼԵ. 8: Այսպիսի գէպք մը զոր Մովսէս այսպէս պարզօրէն կը յիշէ, թէև զեղեցիկ, հազիւ արժանի կը համարուէր յիշուելու մեր մեծամեծ պատմութեանց մէջ, յորս

Թաղաւորաց, երևելի քաղաքագիտաց և գուռ պատերազմնաց գործերը մանաւանդ կարմակազրուին իբրև պանծայի, քան խնարհ բայց բազմաբզիւն կեանքի մը գորովալի յիշատակը:

Դեկտեմ, 1. Թառն Քուշայ, Եննդ. ժ. 7. և 2. որի Յեկանայ, որդւոյ Արաջամու և Քետուբայ, Եննդ. ԻԵ. 3: Երկրքին ևս էին նահապետք ցեղից որ ստէպ կը յիշուին ի Սուբր Գիրս: Եր կարծուի թէ Քուշեան Դեղանայ սերունդը բնակեցաւ Հարաւային Արարիս, մաս ի Պարսկային ժոց, ուր կայ կղզի մը զոր Արաբացիք կը կոչեն Տառէն: Աբրահամեան Դեղանայ սերունդը կը բընակէր մաս առ Եղսովայեցիս, Երեմ. ԽԹ. 8: Ուր որ Սուբր Գրոց մէջ կը յիշուի այս անունը, միշտ լաւ չի հասկցուիր թէ որ Դեղանայ վրայ է խորհ: Հաւանականապէս Քուշեան Դեղանայ ցեղն էր որ վաճառականութիւն կ'ընէր: "Դեղանացոց կարաւանները" կը յիշուին առ Եսայ. եր ԻԱ. 13: Դեղանեանք կը յիշուին նաև առ Իզեկիէրէ, ԼԳ. 13, ընդ վաճառականութարսի, և անուանի էին իրենց առևտրովն ընդ փրկիկեցիս:

Դեկտայիս, (Յուճարէն բառերէն դիւս, տասն, և Իւլս, քաղաք,) գաւառ ի Պաղեստին, որ ունէր տասն զիւսուր քաղաք, յայտկոյս և յայնկոյս Յորդանանու, մանաւանդ յարեկից, Մատթ. Գ. 25. Մարկ. Ե. 20. Ի. 31: Ըստ Պիկնեայ, այր քաղաքներն էին, Սիւլթապոլիս, Փիղապեղփիս, Ռափամէք, Գազար, Հիպոսո, Գիսո, Պեղզա, Գերասա, Եանաթա, և Դամասկոս: Յովնէպոս փոխանակ Եանաթայի կը գնէ Ռոպոս: Թէպէտ իւրայիկն ասմանին մէջ էր Դեկտայիս, շատ օտարականներ կը բնակէին հոն, ուստի և օտար անունը պահէց: Թերևս սա պատճառաւ որ այն գաւառին մէջ շատ իոզ կը սնուցուէր, Մատթ. Ը. 30. սովորութիւն մը որ արգելեալ էր ի Մովսէսական օրինաց:

Դեմա, Իսովրոպան, գործակից Պոզոսի ի Թեոպոլիսէ. յետոյ Թա-

ղուց զնա, կամ՝ վճատելով գործին ծանրութենէն, և կամ՝ հրապուրեալ ի սիրոյ աշխարհի, Եղբ. Գ. 14. Բ Տեմ. Գ. 10. Փիլիմ. 24:

Դեմետրիոս, Գեօպրեան, 1. արծաթագործ Եփեսոցի, որ կը շինէր Եփեսոս Արտեմիսոյ համբաւաւոր մեհենին օրինակները, զորս կը վաճառէր օտարականաց, Գործ. ԺԹ. 24-40: Տեսնելով աւետարանին օտարածումը, ոչ Եփեսոս միայն, այլ և ի շրջակայս նորա, ժողովք իւր արուեստին բանուորներն, բռնով թէ այն նոր վարդապետութեամբ ոչ միայն իրենց շահը, հապա նաև պաշտօն մեծին Արտեմիսոյ որ Եփեսոսն ի վտանգի էր խաղա խափանուելու: Այսպէս քաղցրին մէջ ելաւ աղմուկ և խռովութիւն զոր հազիւ կրցաւ հանդարտեցնել քաղցրին զարագեալ կէս բանութեամբ, կէս համոզմամբ:

2. Աշակերտ, հաւանականապէս նաև պաշտօնեայ մեծանուն, Գ Յովհ. 12: Թերևս էր վերջիշեալ Եփեսոցի արծաթագործը, բայց այս կարծիքն այսպիսով զուտ չէ, և ոչ մերժուած: Դերքի, փոքր քաղաք Լիկայանիոյ ի փոքրն Ասիա, ուր Պոզոս և Բառնարատ փառնա ի Լիւսարայէ, յամի Տն. 41, Գործ. ԺԳ. 19: Եր առստորտով Տարսոս յերանց ի հիւստոյ, վերջապան կամ եօթնեոսան մղին հեռի ի Լիւսարայէ: Յիշեալ երկու առարեալք հոս շատ աշակերտ ստացան, որոց մէջ էր Թերևս Գաւիոս, որ յետոյ եղաւ գործակից Պոզոսի, Գործ. ԺԳ. 20. Ի. 4:

Դժնաք: Երբայցեղէն Երու և Յուճարէն Հօտի բառերն ընդհանրապէս կը թարգմանուին Գժոյր, և շատ անգամ կը նշանակեն մեռելոց հոգիներուն տեղը, Սաղմ. ԺԶ. 10. Ես. ԺԳ. 9: Հոս էր մեծաառնը յետ թաղման իւրոյ, Դուկ. ԺԶ. 23: Հին Եսայաբարանին վերջիշեալ համարներն և այլք կը ցուցնեն թէ անհիմն է անոնց կարծիքը որ կ'ըսեն թէ Երբայցեղ հանդերձեալ կենաց վրայ գաղափար չուներին:

Դժոյր բառը հասարակօրէն կը ցուցնէ պատժոյ տեղ մը հանդերձեալ աշխարհին մէջ, և Նոր Եսայաբարանին Յուճարէն բնագրին մէջ

կը ցուցուի զհհան, Են՝վէ յոր, բառով: Տես Ենձովմ: Բ Պետ. Բ. 4, ապաստամբ Տրեշտակաց համար Յունարէն բնագրին մէջ կ'ըսուի թէ ինկան "Տարաարոր", քանզի Յունարէն այս անունը կը տրուէր գծոնայ ներքին անգունգրին: Աւրիշ բառեր ալ կան գործածուած որ կը ցուցնեն ահաւոր տանջանքը զոր պիտի կրեն հոն դատապարտեալք: Չորօրինակ կը կոչուի "արտաքին խաւար", "բոց", "հնչոց հրդ", "անշէջ հուր", "կրակ և ծծումբ", այլովքն հանդերձ, Մատթ. Ը. 12. ԺԳ. 42. ԻԲ. 13. ԻԵ. 30, 41. Մարկ. Թ. 42-47. Յուգ. 13. Յայտ. Ի. 14: Դժոնայ թշուառութիւնն է զրկումն ի տեսութենէ և ի սիրոյն Աստուծոյ, երջանկութեան ամէն տղերք անմասն մնալ, մշտնջենաւոր մեղք, իղծի խոյթ վասն անցելոյն, չար կիրքեր, Աստուծոյ արգար բարկութեան ճանաչումը, և ուրիշ ամէն առաւանդանք հոգւոյ և մարմնոյ որ բնական հեռուանք են մեղաց, և զոր կը պահանջէ Աստուծոյ օրէնքն իրեն պատիժ: Տանջանաց սաստկութիւնը հաւասար պիտի ըլլայ յանցանաց առտիճանին, Մատթ. Ժ. 13. ԻԳ. 14. Ղուկ. ԻԲ. 47, 48: Եւ այս պատիճները պիտի ըլլան յաւիտենական, ինչպէս է երկինք երանութիւնը: Աստուծոյ վրէժխնդրութիւնը պիտի չդադրի տեղալ դատապարտելոց գլխուն, և պիտի ըլլայ միշտ "գալու բարկութիւն":

Դիմա, գործու, դուտար Յակոբայ ի Լիայէ, Ծննդ. Լ. 21, անոր մի միայն դուտար որ կը յիշուի Սուրբ Գրոց մէջ: Մինչ Յակոբայ բնտանիքը կը բնակէր մօտ ի Սաղէմ, Դինա անգղու յութեամբ բնակացաւ Քանանացի աղջկանց, և մասնուեցաւ հրապուրէիշ հնարեց այն երկրին երիտասարդ իշխանին Աբեքեմայ: բայց Շմուան և Ղևի, եղբարք Դինայի, անգորոյն կերպով վրէժ ինկրեցին իշխանէն, ի մեծ ցաւ իրենց հորը Յակոբայ, Ծննդ. Լ. Ի. ԹԹ. 5, 7: Կերեի թէ Դինա ողջ էր, մինչ Յակոբ զնաց Եգիպտոս հանգերձ բնտանեալք:

Դիմախոս, ապուստոլոսի մին յատենակալաց Արքեպագրոսի յԱ-

թէնս, որ գարձաւ քարագութեամբ Պոզոսի, Գործ. ԺԻ. 34: Ըստ աւանդութեան, Դիմախոս անուանի էր գիտութեամբ, և ձեռնագրուելով ի Պոզոսէ եղիսկապտ Աթենացուց, յետ բազում աշխատանաց և նեղութեանց, կատարեցաւ հոգով: Դիմախոսի ընծայուած մատենաք հարազատ չեն, այլ են գործ անձանութ մատենագրի մը չարբող կամ հինգերորդ գարունն:

Դիմա, Հայերէն՝ Արամազդ, զըլխաւոր դէք կռապաշտ Յունաց և Հռովմայեցոց: Ըստ Յունաց կը կարծուէր որդի Կուսնոսի և Հերայ, ծննեալ ի կրեաէ, Ինչ չար, լիբր և անանային յանցանք որ կայ մարդոց մէջ, հեթ անասական դիցարանութիւնը բոլորն ալ իրեն յատկութիւն կ'ընծայէ այս աստուծոյ: Բայց և այնպէս կը նկարագրուէր միշտ կերպարանօք և գնացիք ազնիւ և փառահեղ: Լիւտորացի բաժնին զհառնարաո համարեցաւ Դիմոս, Գործ. ԺԻ. 12, 13. ԺԹ. 35:

Դիմաքեփեա, անայեալ ի Դիմոս, ազգեցութեան տէր անդամ, թերեւ պաշտօնեայ, նախկին եկեղեցիներէն մէկուն: Ըստ Յովհաննու, Դիմաքեփէս էր նախանձառ և փառասեր, և բռնարար կը հանէր եկեղեցիէն բարեպաշտ Քրիստոսնաները, Գ Յովհ. 9, 10:

Դիւտար: Տես Ստաւան: Դագացիք կամ Ռագացիք, Ա Մնաց. Ա. 7, ժողովուրդ սերեալ ի Յարեթէ Յաւանան, Ծննդ. Ժ. 4: Ասոնք, ըստ վերոգրեալ համարի մնացորդաց, և ըստ ստուգարանութեան անուան, հազորդակցութիւն ունէին Հռոմոս կղզւոյն կամ ուրիշ տեղւոյ մը հետ որ էր Միջերկրական ծովուն հիւսիսային եզերքը:

Դավեկ, երկու, Եգովմայեցի, վերակացու հօտից Սաւուզի: Մինչ էր ի Նոր, տեսնելով Աբեմեկեայ քահանայապետի բարեկամական բնուանութիւնն առ Դաւեթ, մինչ այս վերջինը կը փախչէր Սաւուզէն, գնաց իմացուց Սաւուզայ քսութեամբ: Սաւուզ պատեհ ատիժ համարեցաւ այս գէպքը վրէժ ինկրել անեղ քահանայէն, և մինչ Սաւուզի ծա-

առանձին ոչ որ յանձն առաւ սպաննեյ Աստուծոյ քահանան, օտարական հեթանոսք, Դովեկ, յանձն առաւ կատարել թագաւորին վաստ հրամանը: Դովեկ ու ժողով սպաննեց զԱքիմեյէք և ուրիշ ուխտուն և շորք քահանայ, այլ և քաղաքն ուր առնեք կը բնակէին՝ սուրբ անցուց, Աթաք: ԻԱ. ԻԲ. Դ. Դաւեթ կը գուշակէ անորէն դասճերն վրայ գալու պատուհասք, Ասաք. ԾԲ. ՃԻ. ՃԻ:

Դովք, արքայանիստ քաղաք Քահանայուց Միջերկրական ծովուն վերայ ի մէջ կենտրոնայ և կարմեղալիքին. առնուելէն ետքը արուեստ Մանուէր, Յես. ԺԱ. 2. ԺԲ. 23. ԺԵ. 11. Գ. Թագ. Դ. 11. Ա Մնաց. Է. 29: Հիմա փոքր նաւահանգիստ է, երբ 500 բնակչոք:

Դուճա, ցեղ և երկիր Իսմայելացուց յԱրարիա, Ծննդ. ԻԵ. 14. Ա Մնաց. Ա. 30. Ես. ԻԱ. 11: Անտարակոյտ նոյն է որ հիմա կը կոչուի Արարացիներէն «քարուտ Դուճա», և, «Դուճա Ասորուց», Արարիոյ և Ասորուց անաստանին սահմանադրուիք, բերդով մը:

Դուռ: Արևելեան պարսպաւոր քաղաքաց գուռներն էին ընդհանրապէս ի փայտէ, Դաս. ԺԶ. 3, յաճախ երկաթապատ կամ պղնձապատ, Ասաք. ՃԷ. 16. Ես. ԽԵ. 2. Գործ. ԺԲ. 10, ամրացեալ նոքր և գունափակօք, Բ Օր. Գ. 5. Գ. Թագ. Դ. 13: Դուռներուն կից կը շինուէին աշտարակներ, Բ Թագ. ԺԸ. 24, 33: Քաղաք մը ընդհանրապէս առնուած կը համարուէր, երբ կ'առնուէր գուռը, Բ Օր. ԻԸ. 52. Դաս. Ե. 8: Ուստի «գուռ» երբեմն կը նշանակէ զօրութիւն, իշխանութիւն, գրեթէ նոյն մտաք, որով սուլթաններուն տղաները կը կոչուի Դուռ: Ասուած կը խոստանայ Արրահամու թէ անոր գաւազը պիտի տրի թշնամեաց գուռներուն, այսինքն՝ անոնց քաղաքներուն և ամրոցներուն, Ծննդ. ԻԲ. 17: Այսպէս նաև «գծաբեր գուռներ» կը նշանակէ գծոխային զօրութիւն կամ նոյն իսկ գծոքը:

Արևելեան քաղաքաց մէջ կար միշտ հրատարակ մը իւրաքանչիւր գրան քով, և էր վաճառանոց և

դատաստանարան միանգամայն, Ծնն. ԻԳ. 10-18. Հաւթ Դ. 1-12. Բ Օր. ԺԶ. 18. ԻԱ. 19. ԻԵ. 6, 7. Ասակ. ԻԲ. 22. Ամոգ. Ե. 10, 12, 15: Հոն կը ժողովուէր նաև ժողովուրդն իրեկ գրաստաց տեղ, Ծննդ. ԺԹ. 1: Ուստի «գուռը նստողներ» կը կոչուին ծոյլք և դատարկագործք որ արեւցողներու հետ ընկեր են, Ասաք. ԿԹ. 12: Այս հասարակաց տեղերուն տիրութենէն և միայնութենէն կը հասկցուէր թէ սոց մէջ էր քաղաքը, Ես. ԺԴ. 31. Երեմ. ԺԴ. 2: Նաև հան հասարակ ծանուցումներ կ'ըլլային, և մարգարէք կու տային իրենց պատգամները, Ասակ. Ա. 21. Ե. 3. Ես. ԻԹ. 24. Երեմ. ԺԷ. 19. ԻԶ. 10: Յանցաւորներ կը սպանուէին քաղքին գրան մօտ, բայց գուռք, Գ. Թագ. ԻԱ. 13. Գործ. Է. 58. Երբ. ԺԳ. 12: Յոյժ համար իր գուռը բարձրացնող մարգը կը փութացնէ իր կործանումը, Ասակ. ԺԷ. 19: Դուռը բարձրովին բանալ կամ վերցնել նշան էր ուրախութեան և սղոճելոյ, ինչպէս երբ փրկիչն համարձակ երկինք, Ասաք. ԻԴ. 7, 9. և նոր Երուսաղեմի գրանք, որ բաց են երկրաւոր քաղաքաց գրանց հակառակօք որք գիշերները ինասով կը գոցուին և կը պահպանուին, կը ցուցնեն այն լուսայ աշխարհին բնակչաց երջանիկ ապահովութիւնը, Յայտ. ԻԱ. 25:

Դուրա, գաշտ ի Բարելուն ուր Եսրուգոյնոստը կանգնեց իւր սակեղէն պատկերք, Դաս. Գ. 1:

Դպիք: Տես երես 138:

Դռնապառք կը պահպանէին հասարակ մարդոց նաև քաղաքաց գուռները, Բ Թագ. ԺԸ. 26. Դ Թագ. Է. 10. Մարկ. ԺԳ. 34. Յովհ. Ժ. 3: Դռնապանք տաճարին էին Ղեկաղիք, ժամանակ մը շորք հաշար թուով, գաս գաս բաժնուած, Ա Մնաց. ԺԶ. 42. ԻԳ. 5: Առնեք կը կենային պահպան ամեն գրան քով, և երբ իրենց կարգը կու գար գռնապանութեան, տաճարին սպասաւորութիւնը կ'ընէին, Ա Մնաց. ԻԶ. 1, 13, 19. Բ Մնաց. Ժ. 14. ԼԵ. 15: Գիշերուն լուռ ժամերը կ'անցունէին փառարանութեան եր-

գերով, Սաղմ. ՃԼԴ. Բ Մհաց. ԻԳ. 2-19 համարներուն մէջ կը յիշուի այս Ղեւտացեաց հաւատարիմ ծառայութիւնն ի պաշտպանել զՅովաս և սպանանել զԳոթոպիս :

Իրախտ, կը նշանակէ պարտեզ կամ ծառատան : Երբայցերէն կամ, պարտեզ, կը գործածուի նոյն մտաբ, Նէեմ. Բ. 8. Ժողով. Բ. 5. Երգ. Գ. 13 :

Եթեանասուեք կը գործածեն գրարիտ բառը երբ կը խօսին Եղեմայ պարտիզին վրայ ուր Աստուած գրաւ զԱդամ և զԵւսա : Այս հռչակաւոր պարտեզն արգարե հասարակօրէն կը կոչուի "երկրաւոր գրարիտ", և գրեթէ չկայ աշխարհիս վրայ տեղ մը ուր փնասուած չէ գրարիտը : Տես Եղեմ :

Նոր կապարանք, Եղեմական գրարիտն անկարկելով՝ գրարիտ կը կոչէ այն տեղն ուր երանելեաց հո-

գիները կը վայելին յաւիտեանական երանութիւն : Այսպէս մեր Փրկիչը խաչին վրայ ըսաւ զզջացեալ աւագակին, "Այսօր իմ հետս գրարիտին մէջը պիտի ըլլաս", Ղուկ. ԻԳ. 43 : Պողոս իւր վրայ խօսելով յերբորդ գէմն, կ'ընէ. "Գիտեմ անանկ մարդ մը, որ գրարիտը յափշտակուեցաւ ու լսեց չպատմուելու խօսքեր, որ մարդու արժան չէ խօսիլ.", Բ կորնթ. ԺԲ. 4 : Եւ Յայտնութեան մէջ, Բ. 7. ԻԲ. 14, կենաց ծառը, որ բնական վայելչութիւնն էր գրարիտին ուր կորսուեցան անմեղութիւն և երջանկութիւն մարդուն, գործածուած է ցուցնելու այն աշխարհը ուր անմեղութիւնը և երջանկութիւնը նորէն պիտի հաստատուին կատարելապէս և յաւիտեանս :

Իրամ, Եղբ. Բ. 19, սոկի դասէական Պարսից, որպ արժէքն էր իբր հինգ թաւէր :

Իպիբ, էր հին Երբայցեաց մէջ գրելու և հաշուելու վարժ անձ, Գատ. Ե. 14, որ և թագաւորին հրամանները ժողովողեան կը հազորդէր, այժմու տէրութեանց ատենագրիներուն պէս, Բ Թագ. Ը. 17. Ի. 25 : Հին անասութեան վերջին ժամանակները մանաւանդ յետ գերութեան, և նոր անասութեան սկիզբը, գպիր կը կոչուէին Հրեական օրինաց հմուտ անձինք, վարդապետ կամ մեկնիչ օրինաց : Այսպիսի էր Եղրաս, "Մով-

սէսն օրինացը արագագիր գպիր", Եղբ. Ե. 6. Ա Մհաց. ԻԵ. 32 : Նոր կապարանին մէջ յիշուած գպիրք էին գաս մը մարդիկ որ Սուրբ Գիրքերը պահելու և հասկցնելու կրթութեամբ էին : Ասոնց պաշտօնն էր այն գիրքերն օրինակել, անսոց մէկն տեղերը բացատրել, և օրէնքին արարողութեանց վերարբերեալ խնդիրներ լուծել, Մտաթ. Բ. 4. անգեակ էին մանաւանդ այն մեկնութեանց և աւանդութեանց որով Հրեայք

սովոր էին եղծանել օրէնքը, Մատթ. ԺԵ. 4-6: Հրեայ մասեհնագիրքը ժողովրդեան վարժելիները կը համարին զգպիրն: Այս գպիրք կը կատարէին իրենց պաշտօնը ժամանակ ժամանակ ժողովուրդը հաւաքելով ամէն քաղաքի մէջ, օրինաց վրայ բնասներար իտեղեւ կամ վիճարահուժեան իրն-գիրներ յարուցանելու համար: Դրացաց ազգեցութիւնն հարկաւ մեծ էր. անոնց շատերն անդամ էին Հրէից ժողովին, և կը գտնէիք զանոնք սուէպ յիշուած ծիրոց և քահանայակետաց հետ, Մատթ. Ե. 20. Է. 29. ԺԲ. 38. Ի. 18. ԻԱ. 13: Փարիսեացաց պէտ ասոնք ալ սաստիկ հակառակորդ էին ֆրիստատի, և քահանայից ու խորհրդականաց հետ միարան էին հալածել զՅիսուս և զտակերտս նորս, քանզի թիչ անգեկութիւն ունէին ֆրիստատի վրայ զորմէ Մովսէս և մարգարէք գրեցին: Նոյն անձինք որ գպիր կը կուսին Աւետարաններէն միայն մէջ, ուրիշ Աւետարանի մը համապատասխանող հետաքրքրուն մէջ կը կուսին օրինական և վարդապետ օրինաց, Մատթ. ԻԲ. 35. Մարկ. ԻԲ. 28: Ուտի «գպիր» բառը կը գործածուի նաև սովմար և իմաստութեամբ անուանի անձանց համար, Ա Կորնթ. Ա. 20:

Դրուսիզա, յօււլ-օրիւլ, կրտսերագոյն գուտար Հերովդի Ագրիպայ Ա. և քոյր կրտսերոյն Ագրիպայ և Բերենիկայ: Դրուսիզա անուանի էր ինչպէս գեղեցկութեանը, նոյնպէս յայտար վարուցը համար: Նախ ամուսնացաւ ընդ Եպիփանու, որպէս մետիրոսյ թագաւորին Կոմագենայ, սա պայմանաւ որ Եպիփան պիտի ընդունէր Հրէից կրօնքը. բայց յետոյ կրտսեր Եպիփան չուզէց թլլիատիլ, Դրուսիզա արուեցաւ կին իւր եղբորմէն Եմատայի թագաւորին Ագիպոսի: Երբ Փելլեոս եղաւ կուսակալ Հրէաստանի, համոզեց զԴրուսիզա թողուլ իւր սյրը և կռօնքը, և ըլլալ անոր կին: Պօզոս աստից ասջե զեկայեց ֆրիստանէական կրօնքին ճշմարտութեանը, Գործ. ԻԴ. 24: Դրուսիզա և որդին յետոյ սերթին կրտսեացան Աետով լերան բորբոքումներէն մեկուս ասեներ:

Դորայիմ, տեղի ուր Յովսէփ վաճառեցաւ իսայիկացաց, Կնիզ. ԼԷ. 17, և ուր Ասորիք հարան կուսութեամբ բանիւ Եղիսէի, Դ Թագ. 2. 23: Դորայիմ էր Ասորաց երկրէն Եգիպտոս ասանող մեծ ճամբուն վերայ, իրեւ մետասան մղան զէպ ի հարաւ ի Սամարիոյ:

Ե

Ելամ, Եսփա բառին երբայական համառօտութիւնը, Սաղմ. ԿԸ. 4: Յաճախ կը տեսուի Երբայեցերէն բարդ անաղանջ մէջ, ինչպէս Ագօնիս, Մաղաքիս, Ալէլուիս, որոց վերջին վանին Երբայեցերէն մէջ եւ՛ է:

Երբք, 1. նահապետ Երբայեցաց, Ղուգ. Գ. 35: Տես Երբայեցիք:

2. Կնիեցի օմն, սերունդ Յորաբու, աներոյն Մովսէսի: Կը բնակէր Քանանացաց երկրին հիւսիսային մասը, և կ'երեի թէ իր ժամանակին Նշուար անանց մին էր: Ասոր կնիք, Յայել, իւր ձեռքով պատնեց զԱնարա, Դատ. Դ. 11, 17. Ե. 24:

Երբայեցիք, Աբրահամու սերնդեան այն ծնւղը որպ ընիկ տեղն էր լիբիցին աւետաց: Եբր յեցի անունը նախ Կնիք. ԺԴ. 13, արուած է Աբրահամու, և ընդհանրապէս կը կարծուի ծագեալ յԵրբայ, երկայնակեաց նահապետաց վերջինէն: Եբեր անուա իւր սերնդեան վեցերորդ ծնունդը, յորոց մին էր Աբրահամ: Եբեր քան զամենայն նախնի իսահակայ և Յակոբայ աւելի սպրեցաւ, այնպէս որ յետ մահուան Աբրահամու տակաւին կնիքանի էր քանի մը տարի: Կ'երեի թէ Հրեայք այն ատեն օտար ազգերէն կը կուսէին Երբայեցի, մինչ անոնց բնասնի անունն էր իսրայելացի: Իսրայելացիք յետ ժամանակաց Յուգոս անունէն կոչուեցան Հրեայ, այսինքն բնակիչք Յուգայի երկրին կամ Յուգայտասանի որ Հայերէն կը կուսի Հրէաստան, Դ Թագ. ԺԶ. 6:

Հրէից նախահայրն, Աբրահամ, էր Տովիւ թափառական, որպ գիտուոր գոյքն էին Տօպ իտայանց և անդէս,

բայց չունէր հաստատուն բնակութիւն, այլ ըստ պիտոյից ժամանակին ջրոյ և արօտի համար կ'երթար տեղէ տեղ: Այսպէս իրրէ վրանաբնակ ապրեցաւ Քաղղէացւոց Ուր քաղաքը, և ապա ի Խառան, ուստի զայրով բնակեցաւ նոյնպէս իրրէ վրանաբնակ Քանանու երկիրը զոր Աստուած խոստացաւ տալ անոր զաւակին: Որդին և թոռն, Իսահակ և Յակոբ, յաջորդեցին Աբրահամու: Նախահինամութեան զարմանալի կարգադրութեամբ, Յովէթ, Յակոբոյ որդւոց մին, եղաւ փոխարքոյ յԵգիպտոս, և սովէ մը ժամանակ հրաւիրեց իւր հայրը հանդերձ բնական եօք զալ բնակել յԵգիպտոս: Յակոբայ սերունդն, իւրայեւացիք, չորս հարիւր երեսուն տարի բնակեցան հան, և էին սարուկք Եգիպտացւոց: Այս սարկութենէն ազատեց զանոնք Աստուած ի ձեռն Մովսէսի, որ հանեց զանոնք մեծամեծ նշանօք և արւեստախիւք Եգիպտոսէ և տարաւ ի Անան, սւր Աստուած սուսու անոնց իւր օրէնքը, և ապա, յետ քառասուն ամ թափառեցնելոյ յանապատին, բերաւ զանոնք խոստացեալ երկիրն սասմանը: Հոն մեռաւ Մովսէս, և յաջորդեց անոր Յեռու որ նուաճեց ցանկալի երկիրը, և վիճակաւ բաժնեց զայն իւրաւելի ցեղերուն: Այն ժամանակէն հետ իւրայեւացիք կառավարուեցան յանուն Եհովայի, իշխանօք, գատաւորօք կամ նահապետօք, մինչև Սամուելի ժամանակ, մինչ կառավարութիւնը փոխուելով եղաւ միապետական, և Սաւուղ օժաւ թագաւոր: Իսաւրիթ, մանուկ հովիւ, բայց այր ըստ սրտին Աստուծոյ, թագաւորեց զինչ Սաւուղի, և եղաւ նախահայր նոր ցեղի մը որ թագաւորեց Երուզէմ մինչև ցիսպառ նուաճուիմ երկրին ի Քաղղէացւոց: Սակայն առ Բողոքամու թոռամբ Դաւթի տասն ցեղք սպասամեղով կազմեցին իւրայեղի թագաւորութիւնն ուրդն Յուդայի թագաւորութենէն: Այս երկու թագաւորութեանց մէջտեղ, այն է Յուդայի և իւրայեղի, էր միշտ թշնամութիւն և յաճախ պատերազմ, որ չվերջացան եթէ ոչ երկու

ազգին ևս մեծագոյն մասին գերութեամբն ի Բարդին, ի Մարս, և այլուր: Եես եօթանասուն ամի գերութեան, Հրէից մէկ փոքր մասը միայն գարձաւ իր երկիրը, և շինեց նոր տաճար Երուսաղէմ, և ջանաց կանգնել ազքը, բայց հարկ եղաւ անոնց կուռիլ, նախ առ Մակարայեցւոք, ընդդէմ Սելեկիան թագաւորաց, (տես Երուսաղէմ,) և ապա ընդդէմ Հառմայեցւոց, որք, յետոյ ուրեմն առ Տրոսիւս առին զԵրուսաղէմ և բրին հիմնայտակ յամի Տն. 70-71: Թէպէտ Երուսաղէմ վերստին շինուեցաւ յետոյ, Հրեայք չհրցան այլեւս ստանալ իրենց անկախութիւնը, այլ կան ցրուեալ երկրիս բոլոր ազգաց մէջ, բայց կը պահեն իրենց ազգային յատկութիւնները, և կը բնակին իրրէ օտարական, նոս մանուաւոց իրրէ ուրդն ցեղ կամ ձեռ:

Ըստ Յովսեփոսի, Երայեցւոց կառավարութիւնն էր աստուածպետական, այսինքն կառավարութիւնն մը որոյ գերագոյն իշխանն էր Աստուած, և անոր հրամանին համեմատ կը կատարուէր ամէն ազգային գործ: Այս կառավարութիւնն արդարեւ փոփոխութիւններ կրեց առ Մովսէսի որ Հրէից օրէնդիրն էր, առ Յեսուա յաջորդաւ նորա, առ գատաւորօք, առ թագաւորօք և առ քահանայապետօք: Բայց բոլոր այս փոփոխութեանց մէջ Աստուած կը նկատուէր միշտ իրրէ թագաւոր իւրայեղի, թէպէտ միշտ միեւնոյն կերպով չէր վարէր իւր իշխանութիւնը: Առ Մովսէսի, կը բնակէր փողոզեան մէջ ինչպէս թագաւոր մը իւր պալատան կամ բանակին մէջ. միշտ պատրաստ էր պատասխան տալ անոնց, հարկաւոր օրէնքներն հրատարակել, և ամէն բանի համար տալ իւր պատուէրնբը: Աստուածպետութեան ժամանակը բուն այս էր, բառին անձուկ նշանակութեամբ: Առ Յեսուա և Իսաուաւորօք զբթէ միեւնոյն էր. քանզի Յեսու լցեալ այնու ոգւով որով վառուել էր Մովսէս, բան մը չէր ընէր առանց հարցնելու զԱստուած. միւսներն, այսինքն գատաւորօք, էին առաջնորդք զորս կը յա-

բուցանել ինչն Աստուած ազատել զխորայլ և վարել զնոսա յիւր առնուն: Ի որայլ լացուց թագաւոր ի ինչ դել խռովեցուց զՍամուէլ, այն ժամանակին մտադարէ գատաւորը, քանզի Սամուէլ Համարեաց այս ինչգիրն իրեկ մերժուծն աստուած պիտակակն իշխանութեան, Ա թագ . Ը. 6, 7: Աստուած հանցաւ կատարել ժողովրդեան ինչիրը, բայց միշտ պահեց իւր գերագոյն իշխանութիւնը, և ամենէն հնազանդութիւն կը պահանջէր:

Երբայցեւոց կրօնք կրնայ նկատուիլ այլեայլ կողմանէ, ըստ այլևայլ ժամանակաց ազգին: Առ նասպետք, Աստուծոյ կամքը կը սորվէին ուղղակի Աստուծմէ յայտնութեամբ, պաշտօն կը մատուցանէին Աստուծոյ աղօթիք և զօհիւք, հասկաւակ էին կուսպաշտութեան և ամբարշտութեան, կը կատարէին թլիփատութիւնն իրրեկ կնիք ուխտին Աստուծոյ ընդ Արբա համու, և կը պահէին այն օրէնքները զորս Աստուծոյ շնորհաց լոյսը և հասւաբք կը ցուցնեն անոնց որ միամտութեամբ և հաւատաւաւ կը փնտռեն զԱստուած, անոր սրբարութիւնը և ճշմարտութիւնը: Կայրէին սպասելով Մեհայի, Յանկաւոյն ամենայն ազգաց, գալ ընալ անոնց յոյսերը և փափաքները, ուսուցանել և օրհնել զանոնք: Այսպիսի էր կրօնքն Արբա համու, Իսահակոյ, Յակոբոյ, Յովսեփոյ և որոց ի կարգին, որք պահեցին Աստուծոյ պաշտօնը և ճշմարտ կրօնից արանգութիւնը: Յետ Մովսիսի, Երբայցեւոց կրօնքն եղաւ աւելի որոշ, և արարողութիւններ, օրեր, ծածեր, քահանաներ և զօհեր սահմանեցան մեծ ճշգրտութեամբ: Այս տնտեսութիւնը պատկեր կամ օրինակ միայն էր աւելի կատարելոյ մը որ պիտի յառներ ի յետին ժամանակս, երբ գար Մեհայն, և բերելու կեանք և անմահութիւն ի լոյս իւր ակտարանով, և ընէր լի քաւութիւն վասն մեզաց աշխարհի: Տես Որբեմակ:

Երկայն ժամանակ Եգիպտոս բնակելով, Երբայցեկն ստացին սաստիկ միտում մը ի կուսպաշտութիւն,

այնպէս որ Մովսիսի ոչ հրաշքները, ոչ զանոնք կուց պաշտօններէն ետ պահելու զգուտութիւնները, ոչ օրինաց խտտութիւնը, և ոչ ի որայլ լի բանակին մէջ Աստուծոյ ներկայութեան փառաւոր նշանները, կը ցան յազթէլ այն շարաշքը միտման: Գիտենք թէ ի՞նչպէս դիւրաւ յանձն առին պաշտել ոսկեղէն որթը, մինչ այն ինչ ապանատես եղած էին այնպիսի աստուածային զբանչիւրաց: Սաւուղ և Գաւթիթ իրենց բոյր ճուխութեամբը չկը ցան ի սպառ վերցնել այն հնացեալ ախար: Ի որայլ լացիք եթէ ոչ յստիան, գէթ գաղա կը հետեւէին Տիթանոսական սնտի ստփորութեանց: Կը զօհէին բարձր տեսչեր, և կ'երթային դիւթերու և հարցուկներու: Սողոմոն անգամ որ ընտրուած էր Աստուծոյ տաճարը շինելու՝ եղաւ գալթակցութեան շար Աստուծոյ ժողովրդեան: Փիւնիկեցւոց, Մովսարացւոց և Ամմոնացւոց աստուածներուն բազմինքը կանգնեց, և ոչ միայն թոյլ տուաւ իւր կուանաց իրենց հայրենի աստուածները պաշտել, այլ և ինք փոքր ի շատէ խոնարհեցաւ անոնց պաշտօններուն, Գ թագ . ԺԱ. 5-7: Անոր յաջորդներէն շատերը ցուցին նոյնպիսի արեկարութիւն: Յերոբոամ եմոյժ Իսրայելի մէջ ոսկեղէն որթուն պաշտօնը, որ այնպէս խոր արմատացաւ որ անհնար եղաւ արմատախիլ ընել զայն: Այս պատճառաւ Աստուած մատնեց զԵրբայցեցիս անոնց թշնամիներուն ձեռքը, ի գերութիւն վարել և ցրուել զանոնք: Տես Արապաշտութիւն: Յետ գերութեան կը թուի թէ բոլորովին ի բաց կացին Հրեայք կուսպաշտութենէ, բայց տակաւին գեղձ էին և հեռի յԱստուծոյ, և երբ լցին վերապէս իրենց յանցանաց բաժանը՝ մերժելով և ի խաչ հանելով փառաց Տէրը, արմատախիլ եղան և ցիր ու ցան երկրիս բոլոր երեսին վրայ օտար ազգերու մէջ:

Երբայցեցիւն լեւուին համար տես լեզու: Հրէից ազգին մինչև ցայսօր Յաւրի իրրեկ տարբեր ժողովուրդ ուրիշ բոլոր ազգից, սուանց հակառակութեան հրաշք է և պատճառ կու տայ

մեզ սա գիտողութիւններն ընելու .

1. Հրեայք ցրուեալ են բոլոր ազգաց մէջ, և կը գտնուին ոչ միայն Եւրոպայի և Ամերիկայի, այլև ի յետին ծայրն Ասիայ, նոյն իսկ ի Թիպէդ և ի Չին: Հրեայք շատ են ի Պարսկաստան, Հիւսիսային Հնդկաստան և ի Թաթարիստան, և ուր որ ծանապարհորդ կրնայ իրթալ: Են, ինչպէս ինքեանք կրտեն, սերունդք տասն ցեղից որ գերի տարուեցան Ասորեստանի Թագաւորներէն: Շատ են նաև Սևրաբիա, Սեբիպոսոս, և ընդ բոլոր Արբիկէ:

2. Մարդոց մեծագոյն մասը միևնոյն կերպով կը վարուի անոնց հետ այսինքն՝ աստելութեամբ, թշնամութեամբ և արհամարհանք: Անցեալ դարուց մէջ անթիւ զրկուեալ և տառապանք գիշորանք անոնց վրայ: Դեռ քիչ ժամանակ է որ աւելի արդարութեամբ կը վարուին անոնց հետ Եւրոպական տէրութիւններէն ոմանք: Ըստ ընդհանրապէս գուն ուրիշ աստիճանութիւն և խաղաղութիւն կը վայելին:

3. Ամենայն ուրիշ կը պահեն իրենց մասնաւոր օրէնքները, զորօրինակ թիփաստութիւնը, զոր կատարեն ըստ հայրենի օրինաց, քառութեան մեծ օրը, նաև շարաթը կամ հանգրտեան օրը որ բուն շարաթ օրն է որ թէ Քրիստոսնէից շարաթն, այն է Կիւրակէն: Արշափ հնար է ճշդիւ կը պահեն նաև պատերը, այսինքն՝ Հրեական զատիկն առհասարակ:

4. Բաժնուած են այլևայլ ազանդներու: Ասոնցմէ ոմանք կարի ինն յարեալ են բարուններուն աւանդութեանց, և Դալմոտսին մէջ հրամայուած տեսակ տեսակ պատուէրներուն: Այլք, ինչպէս Դարայից կոչուածները, արհամարհանք կը մերժեն այն աւանդութիւնները և պատուէրները, և Հին կտակարանին միայն կը յարին: Եւրոպայի Հրեից մեծագոյն մասը, և անոնք որոց գրուածները ծանօթագոյն են մեզ, բարունեան են, և կրնան նախնի Փարսիացեաց ազանգէն համարուիլ:

5. Հրեայք ամէն տեղ կը համարին զՀրեատոսան իբրև իրենց սեպ-

հական երկիրը, և զԵրուսաղէմ՝ իբրև իրենց մայրաքաղաքը: Ուր որ բնակին, և որչափ և բնակին, կը փափաքեն միշտ իրենց հայրենի երկրին, և ամենևին չեն խառնուրդ ուրիշ ազգի: Այնպէս կը Տաւատան թէ կորուսած չեն իրենց հայրենիքը և պիտի չկորսնցնին. և այս կարծիքը կը հաղորդեն իրենց զաւակներուն: Օտար քաղաքի մը մէջ որչափ հանգիստ և անգործութիւն և վայելին, կը յուսան տեսնել զԱրև և զԵրուսաղէմ միւսանդամ կենդանացեալ իւր ամիւնէն:

6. Հրեից ազգին թիւը հարեանցի կերպով հարուսեցաւ քանի մը տարի առաջ ի ինդոյ Նարոլէոնի Պոնապոլի, և չնք գիտեր ինչ ազբիւրէ տանուելով ցուցուեցաւ հետևեալ գումարը:

Թուրքիոյ մէջ	4,000,000
Պարսկաստան, Չին և Հնդկաստան	300,000
Արևմտեան Եւրոպայ, Արբիկէ և Ամերիկա՝	4,700,000
Ընդ ամէնը՝	3,000,000

Այս թիւը շատ նուազ է: Մայթէպրուն զհրեայց համարի իբրև չորս և կամ Հինգ միլիոն:

Երբայցեքս, բուրք առ: Նպատակ այս թուղթին, որ Նոր կտակարանին կարեօրագոյն գրուածներուն կարգը կը դասուի, էր ցուցնել Հրեից, նոյն իսկ անոնց գիրքերէն, Քրիստոսի աստուածութիւնը, մարդկութիւնը, քառութիւնը և բարեխօսութիւնը, մասնաւոր անոր աւանդութիւնը քան զՄովսէս և քան զՏրեշտակս Աստուծոյ. ցուցնել երկրորդ թէ աւետարանը գեր ի վերջ է քան զՏրեական օրէնս, և է Մովսէսական տնտեսութեան բուն նպատակը և խորհուրդը. զօրացնել ի Հրեից դարձողները դէմ գնել հալածանաց ժամանակ ուրացութեան, և յորդորել զանոնք իրենց Քրիստոնէական դասնութեան համաձայն վարուելու: Այսպէս նկատուելով, առ Երբայցեքս թուղթը բանալի է Հին կտակարանին գրոց, և է անգին, վասն զի բացայայտ կը մեկնէ, և աստուածային ազդեցութեամբ կը ցուցնէ անհերքելի կերպով թէ Քրիս-

տոսի պատարագը քաւութեան այն մեծ գոհն է որուն օրինակ էին Հին կտակարանին տկանութեան բոլոր գոհներն ու պատարագները: Աս յորայցեցիս թղթայն հեղինակին անանք թուղթին մէջ յիշուած չէ, սակայն քննիչներուն մեծ մասը Պօղոս առաքելոյն կ'ընծայէ զայն: Կը կարծուի նաև գրեալ Յունարէն, ի Հոռոմ, իրր յամի Տն. 63: Տես և Պօղոս: Երբայցեցուք բանաստեղծութիւն: Գեղարուեստից մէջ բանաստեղծութիւնը միայն կը մշակուէր Հրէից մէջ, և յետին աստիճան կատարելութեան հասաւ մեանանդ Սուրբ Գրքոց բանաստեղծ հեղինակներուն ձեռք որ, բայց ի քերթողական աւելնէն, ունէին նաև աստուածային ազգեպետութեան եռանդը: Երբայցեցուց բանաստեղծութիւնը գրեթէ բոլորովին քնարական էր. վարդապետականք, եղերականք, հովուականք կամ մարգարէականք ևս քնարական էին: Քնարականին էական յատկութիւնն է ներքին զգանմանց ազդու յայտարարութիւն: Ուստի և կը բղիթի ներքուստ, ի բանաստեղծէն, մինչ դիցազանական կրօնած տեսակն, իրր նկարագիր կամ պատմութիւն անկան և իրաց, արտաքին է: Երբայցեցուց բանաստեղծութեան գրեթատար նիւթն էր նախ կրօնքը, և ապա հայրենիքը որ, ընդ աստուածպետական իշխանութեամբ, կրօնքին հետ սերտ կապակցութիւն ունէր: Հրէից բանաստեղծութեան գլխաւոր և երևելի յատկութիւնն է վտեմութիւնը: Կրօնական բանաստեղծութիւնն ի հնումն գրեթէ Հրէից սեպհական էր. ուրիշ հին ազգերունն այնպէս զուգնաբեայ էր որ արժանի չէ գալ ի հասնմաստութիւն ընդ Երբայցեպանին:

Երբայցեբեզն բանաստեղծութիւնը կը տարբերի Երբայցական արձակ գրութեանէն, նախ՝ վասն զի է վտեմ, յանդուզն, աք յափքը, բարձր այլարանութիւններ կը գործածէ և անշունչ և անբան իրաց անձնաւորութիւն կու տայ: Երբորդ՝ վասն զի ունի յատուկ քերթողական լեզու կամ սն, թէպէտ ոչ այնպէս յայտնի է որոշ, ինչպէս են Յունացն ու Հը-

նոզմայցեցուց: Երբորդ՝ վասն զի ունի չափ թէպէտ տարբեր Յունաց և Հոռոմայցեցուց չափէն: Յունաց և Հոռոմայցեցուց չափը վանկերու կամ ուղբերու չափ է, Երբայցեցուց չափն յայնմ է որ բառերը և խօսքին անդամները դաշնակաւոր կերպով կը շարունին: Այս նիւթին հմուտ մարդոց կարծիքն է թէ Երբայցեցիք տաղաչափութիւն չունէին, այսինքն վանկերը քերթողարար բաժնել սոքոսք, ինչպէս ստեղծէք, համբոյրք, և մեծավերջք, կը կարծուի թէ Երբայցական քերթուածոց, որ մեծաւ մասամբ տաղ կամ երգ էին, գլխաւոր յատկութիւնը սա էր որ սողերը գաշնակաւոր կերպով մը կը յանդէին կամ կ'աւարտէին, բայց այս արուեստը բոլորովին կորսուած է, ինչպէս նաև լեզուին ճշմարիտ հնչումը:

Բայց, բաց յայնմանէ, Երբայցական քերթուածն ունէր նաև չափ մը որ է համեմատականութիւն, և կը կայանայ յայսմ որ իւրաքանչիւր սունն պիտի բաղկանայ գունէ երկու մասէ կամ անգամէ որ համեմատութիւն կամ աղբրս մը ունին իրարու: Ի քերթուածս Երբայցեցուց համեմատականութիւնն իմաստին կամ ձևին մէջ է: Իմաստի համեմատականութիւնը երեք տեսակ է. այսինքն
 1. Համանունական, ուր խօսքին երկու անգամք կու տան միևնոյն գաղափարը տարբեր բայց իրարու շատ մօտ, շատ անգամ նաև համանուն կամ միևնոյն բառերով զորօրինակ,

Մարդս ի՞նչ է որ զանկկա կը յիշես, կամ մարդու որդին, որ անոր այցելութիւն կ'ընես:

Սազմ. Ը. 4:

Ինչո՞ւ հիթ անոսները խռովութիւն կ'ընեն,
 Ու ժողովուրդները պարտաբան կը մտածեն:

Սազմ. Բ. 1:

Երկինքը բնակողը անոնց վրայ պլտի ծծծագի,
 Տերը ծագք պիտի ընէ զանոնք:

Սազմ. Բ. 4:

Այսպէս և նաև Ղամկեայ երգը, Երնդ. Դ. 23, և Յար. Է. 4, են:

2. Հակադրական, ուր խօսքին մէկ անդամին իմաստը միւսին իմաստին հակառակն է, զորօրինակ,

Իմաստուն կնիկները իրենց տուևը կը շինեն,

Բայց յիմար կնիկը զանիկա իր ձեռքովը կը փլցնէ :

Աւակ . ԺԴ . 1 :

Մեզմ պատասխանը սրամտութիւնը կ'իջեցնէ,

Բայց եիստ խօսքը բարկութիւնը կը գրգռէ :

Աւակ . ԺԵ . 1 :

3. Համադրական, ուր միեւնոյն բանի վերաբերեալ նոյն կամ նման իմաստներ մի զմիոյ կնի կու գան, կամ Թէ խօսքին առաջին անգամին իմաստը յաջորդ անդամներուն մէջ կը հաստատուի ուրիշ խօսքերով, որոց բառերը և շարադրութիւնը միեւնոյն է, զորօրինակ,

Տերոջ օրէնքը կատարեալ է, հոգին կը նորոգէ .

Տերոջ վկայութիւնը ճշմարիտ է, տգէտք իմաստուն կ'ընէ :

Տերոջ կանոնները շիտակ են, սիրտը կ'ուրախացնեն .

Տերոջ պատուիրանները պայծառ են, աչքերուն լոյս կու տան :

Տերոջ վախը սուր է, յաւիտեան կը մնայ .

Տերոջ դատաստանները ճշմարիտ ու բողոքովն արդար են :

Սաղմ . ԺԹ . 7, 8, 9 :

Այս օրինակներուն մէջ երկու անդամաց համեմատականութիւնն, ինչպէս կը տեսնուի, կատարեալ և յայտնի է : Համեմատականութեան այս տեսակն ստեպ կը տեսնուի Սաղմնաց, Յորայ և Հին պտկարանին ուրիշ բանաստեղծական գրքերուն մէջ : Բայց ի մարգարէս և յոմանս ի սաղմնաց կը նշմարուի անկատար կամ ազօտ համեմատականութիւն մը, և երբեմն բազայրեալ համեմատականութիւն : Համեմատականութիւնն անկատար է, երբ անդամաց մին կարճ է քան զմիւսն, ինչպէս առ Ովտայ Գ . 17 :

Եփրեմ կուռքերուն յարեր է .

Զանիկա Թոյլ տուր :

Իսկ բաղադրեալ համեմատականութիւնն ունի քանի մը տեսակ, զորօրինակ, երբ տուևը կամ տողն ունի երեք անգամ, երեքն ալ համեմատական իրարու, ինչպէս Յոր . Գ . 1 . և կամ, անդամաց երկուքը հակադրեալ են երրորդին, զորօրինակ,

Քանզի Տէրոջ ճամբաները շիտակ են, Ու արդարները անոնց մէջը պիտի քայեն ,

Բայց յանցաւորները անոնց մէջը պիտի գլորին :

Ովս . ԺԴ . 9 :

Երբեմն տուևը չորս անգամ ունի որը երկու պարզ համեմատութիւն կը կազմեն, կամ առաջին և երրորդ անգամը կը համեմատին, մին երկրորդին, և միւսը չորրորդին, և կամ՝ չորեքին ևս ուրոյն ուրոյն համեմատական են :

Եղբ իր տէրը կը ճանչնայ ,

Ու էջը իր տիրոջը մտուրք .

Բայց իսրայէլ զիս չճանչնար ,

Իմ ժողովուրդս չիմանար :

Ես . Ա . 3 :

Որչափ որ երկինքը երկրէս բարձր է, Այնչափ իր ողորմութիւնը իրմէն վախճողներուն վրայ զօրութէ .

Որչափ որ արեւելքը արեւմուտքէն հեռու է,

Այնչափ հեռացուց մեզմէ մեր յանցանքները :

Սաղմ . ՃԳ . 11, 12 :

Բերան ունին, բայց չեն խօսիր , Աչքեր ունին, բայց չեն տեսներ .

Ականջներ ունին, բայց չեն լսեր , Ու շունչ չկայ անոնց բերինն մէջ :

Սաղմ . ՃԼԵ . 16, 17 :

Բ. և ԺԵ . սաղմոսներ կրնանք յիշել իրբև մասնաւոր օրինակ բանաստեղծական համեմատականութեան :

Ինչ որ մինչև ցարգ բաւեցաւ, կը վերաբերի Երբայական տաղաստեղծութեան : Բաց յայմանէ կամ ուրիշ յիշուելու բաներ, զորօրինակ, Կրտսէ : ՃԼ . սաղմոսին մէջ 8, 15, 21 և 31 տուևերը, ինչպէս իժ . և իԳ . սաղմոսներուն 5, 11 և 15 տուևերը կրկնու՞մ են ի վերջ իւրաբանչիւր տան : Այսպէս են նաև աստիճանաց

տաղմանները, ուր իւրաքանչիւր տան գիտաւոր բառը կը կրկնուի ի սկզբանէ մտաւար տան: Տես Աստիճանաճառը երգը:

Հին կտակարանին աւելի քան երբ մասը տաղապառութիւն է, ինչպէս Յոր, Սաղմոսը, Սաղմոսի գերքերը, և Մազարէից մեծազոյն մասը: բայց բուն տաղապառութիւն կամ քերթուած, ըստ Հրէից, էին Յոր, Սաղմոսը և Առաջինը, որը և շեշտուելու մասնաւոր կերպ մը ունին:

Եգիպտոս, հռչակաւոր երկիր Ափրիկէի հիւսիսային կողմը, Միջերկրական ծովուն արեւելեան եզերքէ: Երբայցիք կը խնայէր յայն Մեռաբեմ, Իննգ. Ժ. 6, սևաթի և Արարացիք կ'անուանեն Մըրը: Եգիպտոս անունը Յունարէն և Լատիներէն է, բայց թէ սևաթի առնուած է այս անունը՝ յայտնի չէ:

Եգիպտոսի բնակելի տեղերը մեծաւ մասամբ հովիտ են, ընդ որ կը հոսէ Նեղոս գետ սևզիզ գծով ի հիւսիսը ի հարաւ կայս: Նեղոսի հովիտը երկուստեք պատած է լեռներէ, որ ուրեք ուրեք աւելի կամ նուազ կը մտանան գետոյն և կամ կը հեռանան անկէ: Իրք քառասուն կամ յիսուն մղն ծովերէն, անդ ուր այս հովիտը կը վերջանայ, Նեղոս կը բաժնուի այլևայլ ճիւղերու կամ բերաններու որ գետին Տէլուկոսած մասը կը կազմեն: Ըստ նախնի մատենագրաց այս ճիւղերը կամ բերանները եթէն էին. արեւելեան ծայրին բերանը Պեղուսոսնի բերանն էր որ հիմա կը կոչուի Իրիէի բերան: Իսկ արեւմտեան ծայրի բերանն էր Կանոպոսիք որ զարգիս կ'անուանուի Ալուաքիի բերան: Որովհետեւ այս ճիւղերը կը բաժնուէին միեւնոյն բունէն, այսինքն գետոյն մարմնէն, և երթալով ճառագայթաձև, տակաւ կը բացուէին իրարմէ մինչև ծովը, հարկաւ, այն կէտէն ուր կը բաժնուէին մինչև ծովզորը, կը կազմուէր եռանկյունի մը, և այս պատճառաւ այն մասը, որ է գետոյն բունէն մինչև ծովզորը, կոչուած է Տէլզոս որ Յունարէն այբուբենին չորբոյ, այսինքն Տ, Պ, Գ, բայց անուանն է, և մինչև ցարգ կը պահէ այս ա-

նունը Ելբոյզակոն լեզուաց մէջ: Եղեկիէլ մարգարէ, գլ. ԻԺ. 10. Լ. 6, Եգիպտոսի համար կ'ըսէ թէ կը ձգուէր ի Մագգողէ, այսինքն ի Մագգողոնէ որ Պեղուսոսն ճիւղէն շատ հեռու չէր, մինչև ի Սուհէն, այն է, ըստ այժմու աշխարհագրաց, Եսուան, այսինքն Եթովպիոյ սահմանագրուի: Յոյն և Արարացի մատենագիրք ևս զԵսուան կը գնին իրրև հարաւային սահման Եգիպտոսի: Հոս Նեղոս կ'ելլէ ջրվէժներուն ապառաժներէն և կը մտնէ բուն Եգիպտոս: Վասնորոյ Եգիպտոսի երկայնութիւնն է, սևզիզ գծիւ, իբր չորս հարիւր յիսուն մղն, և տարածութիւնն՝ իբր մտասան հազար քառակուսի մղն: Հովոյն լայնութիւնն, ընդ մէջ Եսուանայ և Տէլզոսի, միակերպ չէ. և նաև Նեղոսի ողողումն ուրեք ուրեք կը հասնի մինչև լեռանց ստորոտը, այլուր կը մնայ լեռանց ստորոտէն առգին իբրև մի կամ երկու մղն միջոց որ երբեք չի ծածկուէր ջուրերէն, ուստի և է միշտ չոր և մերկ: Ի սկզբան Եգիպտոս անունը կը նշանակէր միայն Նեղոսի հովիտը և զՏէլզոսն: բայց յետոյ Եգիպտոս անունամբ սկսաւ հասկցուել նաև այն երկիրը որ է ի մէջ այսր և Կարմիր ծովուն:

Սուհէնի և ջրվէժներուն շրջակայ երկիրը շատ գեղեցիկ է. Եգիպտոսի մնացեալ մասերը, մանաւանդ Տէլզոսն, միակերպ են և ձանձրայի, բայց տեղիք կը փոխուի ըստ փոփոխել եղանակաց տարւոյն: Պարսնան կէտէն ետքը, այսինքն յետ Տեճոց, ուրիշ բան չես տեսնուի եթէ ոչ սերկ երկիր, լի այնպիսի լայն պատառուածներով որ վազել անցնիլ դժուարին է: Անանային գիշերահասարակն աստեղ երկիրն ուրիշ բան չընծայեր հայեցողաց, բայց եթէ անհուն մակերևոյթ շառագոյն կամ գեղնած ջրոյ, ընդ որ գուրս կը յցուին արմուտներ, գիւզորէք և նեղ նեղ թումբեր, որ միմիայն ճանապարհք են երթեկեկութեան: Յետ նուազելոյ ջուրց, որ ընդհանրապէս կարծ ժամանակ միայն կը մնան այն բարձրութեան մէջ, կը տեսնուի, մինչև ի վերջ աշնան, սև և թանձր

ՆՆ ՊԱՏՆԵՐ ՄԵՄՆՈՒՅ, Ի ԴԱՇՏԻՆ ԹԵՐԵՒ

սկսեալն ցեի: Բայց ձմեռը բնութիւնն իւր բոլոր շքեղութիւնը կը հազնի: Այս եղանակին մէջ նոր բուսոց դալարութեան և զորութեան, պտղոց և բանջարոց պէտպիսութեան և առատութեան նմանը տեսնուած չէ որեւիցէ Եւրոպական երկիր մը որ պողաբերութեան կողմանէ հաշակաւոր է: Յիշեալ եղանակին Եգիպտոս նման է ծայրէ թ ծայր գեղեցիկ պարտեզի, կանաչազեղ մարգաքեանի, ծաղկաւէտ դաշտի, կամ ցորենոյ արտի մը որոյ աստղացեալ հասկերը վէտ վէտ կը ձօճին: Այս պողաբերութիւնն, ինչպէս ծանօթ է, կախեալ է Նեղոսի տարեկան և կանոնաւոր յորդութիւնէն: Այս է պատճառ որ Համբրոս “Նեղոսի տաւը” կ’անուանէ զԵգիպտոս: Տես Նեղոս:

Նաև երկիրը նուազ միակերպ և ձանձրալի չէ քան երկիրը: Եգիպտոսի երկիրը միշտ պարզ է առանց ամպոյ, սպիտակ մանուսանգ քան կապոյտ գունով և լուսով: Օգն ունի պայծառութիւն մը որուն գծուա-

րաւ կը հանդուրժան աչք, և բոցակէզ արեգակը զորոյ տապը մեղմելու հովանի չկայ՝ կ’այրէ կը մրկէ ցերեկն ի բուն ընդարձակ և անպատասար դաշտապետիմները: Եգիպտոսի երկրին դիրքն այնպէս է որ, թէպէտ շատ տեղեր ծառեր կան, բայց շուք դրեթ է բնաւ չկայ: Մասի միմիայն տեսակն է արմուտներն, որ յաճարի կը գտնուի, բայց որովհետև այս ծառին բուրբ երկայն և նուրբ է, և տերեւներն իրրև փունջ ծառին դադաթն են, քիչ ստուեր կը ձգէ, և հովանին շատ ակար է: Ուստի Եգիպտոսի կլիման շատ տաք է: Ամառը ջերմոյշափն ընդհանրապէս Ֆարէնհայթի մինչև եօթանասուն կամ ութսուն աստիճանը կ’ելլէ, վերին Եգիպտոսի մէջ՝ աւելի վեր: Անպատահն այրիչ խորշակը որ Աման կամ Կամին կը կոչուի, կը պատասհի ընդհանրապէս գրեթէ առաջին գիշերահաւասարին ժամանակը: Շատ անգամ նաև մարտիներտ խուճեր կ’ապականեն երկիրը: Տես Մարտի:

ՄԵՆՍԵՆ ԱՊՈՒ-ՍՄԵՆԱՅ, ՆՈՒՐՈՒ, ԿԻՍՈՎ ՔԱՂՆԱԼ
ՅԱՒԱՋԻ. ՊԱՏԿԵՐԻ ՎԱՅՍՈՒՆ ՈՏԻ ԲՈՐԵՐ

Հաս Տին Ժամանակներ, ինչպէս կ'երևի, Եգիպտոս կը բաժնուէր երեք գլխաւոր մաս: Հին մատենագիրք կը յիշին Վերին Եգիպտոս՝ կամ Թէբայիտ: Միջին Եգիպտոս, Եօթնօրէնք կամ եօթնքաղաք, և Ստորին Եգիպտոս կամ Տելլա, որ կը պարունակէր նաև Նեղոսի արևելեան և արևմտեան կողմի ընդարձակ երկիրները: Եգիպտոսի գաւառները և քաղաքները որ Սուրբ Գրոց մէջ կը յիշուին՝ կը գանուին այս երեք բաժանմանց մէջ:

1. Ստորին Եգիպտոս: Այս բաժինն Տիւրանայի արևելեան մասն էր «Եգիպտոսի գետը», (տես ի ստորև,) Պաղեստինու սահմանին վրայ: Անպատար որ էր այս սահմանագրիցին, կարմիր ծովուն և Պեղուսիանի մէջտեղ կը թուի թէ էր Սուրբ անպատար, Մինչ. Ի. 4, գարգիս՝ Էլ ձէֆեր: Ան, «Եգիպտոսի ամբուսթինը (բանային),» Եգի. Լ. 15, հաւանականապէս Պեղուսիանն էր: Երթուի թէ Նեղոսի Պեղուսեան ճիւղին և կարմիր ծովուն մէջտեղն էր Գետեմի երկիրն առ որով կը քերէր,

յարևելից Տիւրանոյ, Սուրբ անպատար, և թերևս Բամբես գաւառին մէկ մասն էր, Մինչ. Ի. 11: Այս մասին մէջ, կամ իրևը անոր կից, կը յիշուին նաև Պիթան, Բամբես, Պերեսեթ, Ոմե կամ Արեգ քաղաք: Տելլա կոչուած մասին մէջ էին Տասպանես, այն է՝ Տափնէ կամ Դափնէ, Չոան, որ է Յունաց Տանիսը, Ղանուպոլիս, որ թերևս կ'անշարկուի Ես. ԺԹ. 18: Յարևմտից Տելլայի էր Ալեքսանդրիտ:

2. Միջին Եգիպտոս: Հոս կը յիշուին Մոփ կամ Մեմփիս, և Հանես որ էր Հերակղիսոպոլիս Յունաց:

3. Վերին Եգիպտոս: Եգիպտոսի հարաւային մասն է: Երթուի թէ Երբայեցիք կը կոչէին այս մասը Պաթուրես, Երեմ. Ի. 4, 15: Սուրբ Գիրք այս մասին մէջ երկու քաղաք միայն կը յիշեն, պյտիքն Նով, կամ ճչապոյն ևս, Նով Ամին, ըստ եօթանասնից՝ Դիոսպոլիս, որ Եգիպտոսի Տին մայրաքաղաքին թերէի Յունարէն անունն էր (տես Ամմոն), և Սուհէն, հարաւային ծայրի քաղաք և սահման Եգիպտոսի:

Եգիպտոսի երկրագործական բերոց գլխաւորներն էին ցորեան, մանր եգիպտացորեան, բուն եգիպտացորեան, որիզ, գարի, բակլա, վարունդ, սեխ, պրաս և ոտի. նաև կառաւ և բամբակ: Արմաւենին և որթը յաճախ են: Պապիրոսը որ ցարկ կը գրանուի, բայց քիչ, գլխաւորապէս մերձ ի Տամիէզ, է եղէզ իրր ինն ոսք բարձր, բայթ մասի թանձրութեամբ, և ունի աղուամազի նման փունջ ի գլուխն: Տես Գիրքք, և Պապիրոս: Եգիպտոսի անասունք են, բաց ի սովորական ընտանի արջաւոց, վայրի եզն կամ գոմէշ մեծ բազմութեամբ, էշ և ուղա, շուկը նոյնպէս բազմութեամբ՝ անտէր, եգիպտական աքիս, կոկորդիլոս և ձիազեաի:

Եգիպտոսի ընտկիչք երեք ցեղէ են. 1. Խփաիք, կամ նախնի Եգիպտացւոց սերունդը: 2. Ֆելլաճք, կամ հողագործք, որ կը կարծուին թէ Սուրբ Գրոց մէջ Փուզ կոչուածներն են: 3. Արարացիք, կամ Եգիպտոս նուաճողք, որոց մէջ են նաև Թուրքերը և այլք: Խփաիք անուամբ Բրիտանիայ են, և են գրագիրք և սամարական: Այնչափ յեղափոխութիւններ տեսած են ստոնք կառավարութեան մէջ, որ կառավարութիւն մը թէ Յայ և թէ կործանի՝ հոգ չեն ընէր: Ֆելլաճք այնչափ հարստահարութիւն կը կրեն, և այնպէս անարգ համարուած են յայտ Պետտիններուն կամ վրանարնակ Արարացւոց և իրենց իշխաններուն, որ գժուարաւ կրնան ստացուած սւննալ, և եթէ սւննան ևս, դուն ուրեք կը վայելին զայն հանգարտ և ապահով. բայց և այնպէս սւշագրութեան արժանի ցեղ են, և շատ կը սիրեն իրենց երկիրը և զՆեզոս գետ: Եգիպտացւոց զօրութեան և աշխատասիրութեան մեծագոյն նշան են բրգունք որ աակաւին կան յօրինակ և ի զարմացումն աշխարհի: Աշխարհի վրայ հիմա քան զբրգունս Եգիպտոսի հին կամ ընդարձակ շէնք չկայ: Բուրգերուն մեծագունին յասակն էր 763 ոսք լայն և նոյնչափ երկայն, և իբր շոր հարկուր եօթանասուն և չորս ոսք բարձր: Ըստ կարծեաց ոմանց Իսրայելացիք չինցին բուրգերն

ՈՂԻ ԸՆԴ ՄԵԾ ՄՐԱՆ ՍԵԱՆ, Ի ԳԱՆԱԾ, Ի ԹԵՐԷ

իրենց սարկութեան ատենն յԵգիպտոս: Բայց թէ հին պատմութիւնն ընդհանրապէս, և թէ արգի իռլադարկութիւնք հակառակ են այս կարծեաց: Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ աւելի քան երկու հազար ամաք յառաջ քան զԲրիտանոս չինուեցան բրգունք, իբր գերեզմանատեղիք թագաւորաց:

Սակայն բաց այս անկորնչելի յիշատակաց թագաւորաց որ շատնց մտացուած են, Եգիպտոս սելի ուրիշ շատ շէնքեր, որ քան զբրգունս չեն նուազ զարմանալի, Սուհի մաս, ջրվեժներն վեր գեղեցիկ կողաց վրայ, և վերին Եգիպտոսի մէջ ուրիշ տեղեր, մանաւանդ Թերէի մօտ Նեզոսի բոլոր հսկան մէջ ուր էին նաև Գառնաք, Լուրոս և ուրիշ քաղաքներ: Մեհեանք, անգրի պատկերք, կոթողք և սփիւնքք որ շատ են այն կողմեր՝ հիացումն և ահ կը գործեն տեսանողաց վրայ իրենց ահագին բարձրութեամբ, միաստաք մեծութեամբ և ընդարձակ ասարժութեամբը, և մեռնոց ընտկարաններն, այն է գերեզմանք ժայռերու

ՅԱՆՆԱԿ ԲԱՆԴԱԿՕՐ, Ի ՄԵՆԵՆԻ ՈՒՐԵՐ, Ի ՎԵՐԻՆ ԵԿԻՊՏՈՍ

մէջ բերուար մուսրաներով, կը ձգուին մինչև ասորիներակայ լեաները: Մեհեաններուն յազթ սուները, անոնց ընդարձակ պատերը և շիրիմներուն շաար ծածկեալ են քանդակոք և նկարիք որ շատ յարգի են, վասն զի նասին Եգիպտացւոց հրապարակական և առանին կեանքը կը ցուցնեն: Տես Սիսակ: Այս գրուածոց հետ խառն կը գրանուին արձանագրութիւնք մեհեանական կոչուած նշանագրոք, որոց ի վաղուց հետէ ծածկուած նշանակութիւնք սկսած են բանալ արդի գիտնական խուզարկութիւնք: Մեհեանական արձանագրութիւններէն սմանք յի նշանակ կամ այլարանութիւն են գիւրին առ հասկնալ: Բայց մեծ մասն նոցա, ինչպէս յայտնի է հիմա, գրուած է տեսակ մը նշանագիրներով որ պատկերներ են, և իւրաքանչիւր պատկեր այն իրին, որոյ պատկերն է, Եգիպտացիներէն անուան առաջին գրոյն հնչումը կը ցուցնէ: Զորքինակ, Ոսիր բառը, որ Եգիպ-

տացւոց Ոսիրիս աստուծոյն անունն է, կը գրուի եղէգան, ազու և բերնի պատկերներով, վասն զի այս երեք բաներուն յոփառէն անուանոց, որ են Ոք, Ար և Բո, սկզբնագիրերով կը կապուի Ոսիր անունը: Բայց և այնպէս այս գրուածներն այլևայլ կերպով կրնան կարգացուիլ, ուստի և ասորբեր իմաստներ կ'ըլլեն: Երբեմն ալ բառ մը թէպէտ մերկնապէս կը կարգացուի, նշանակութիւնը կը մնայ անյայտ, և կը կարծուի թէ է բառ հին քրմական լեզուին զոր գիտունք միայն կը հասկնային: Եգիպտոսի հին պատմութիւնք թանկ մթութեան մէջ է: Թէ հին պատմութիւնը և թէ արդի խուզարկութեան հետեանքը սա կը ցուցնեն թէ գիտնութիւն և քաղաքակրթութիւն մեծան և արարածուեցան Եգիպտոսի մէջ, հարաւէն, մանաւանդ Մերովէ կոչուած կողմէն. և թէ հին տանը Եգիպտոսի մէջ մեծնոյն ժամանակ երկրին այլևայլ կողմերն այլևայլ թագաւորներ կամ կառավար-

բուժիչներ կային որք յետ ժամա-
նակաց միանալով եղան մեծ թա-
գաւորութիւն մը: Եգիպտացի թա-
գաւորաց ընդհանուր անունն էր
Փարաուն որ կը նշանակէր գերագոյն
իշխանութիւն: Այս թագաւորաց
շատերուն անունները և անոնց հա-
րստութեան յաջորդութիւնները պա-
հած է պատմութիւնը: Բայց Եգիպ-
տացի պատմագրաց իրենց ազգին մեծ
հնութիւն մը տալու միտումն անհա-
ւաստելի բրած է անոնց պատմու-
թիւնը: Տես Փարաուն:

Այս հին և նշանաւոր երկիրը շատ
անգամ յիշուած է Սուրբ Գրոց
մէջ: Առ Արբաշամուս Եգիպտոս էր
համբարանոց աշխարհի, և նոյն իսկ
նահապետը հսն գիտեց սողի մը ժա-
մանակ, Ծննդ. ժ. Բ. 10: Արբաշա-
մուս կինը, Սարա, ուներ Եգիպտացի
ազախին մը, Հազար, զմայրն իս-
մայելի: Նաև իսմայել կին առաւ
Եգիպտոսէ, Ծննդ. Ի. Բ. 9, 21: Ու-
րեշ սով մը առ իսահակու, սար-
պէց այս նահապետը երթալ մօտ
Նեգիպտոս, Ծննդ. Ի. Բ. 2. իսկ Յա-
կոբ և անոր բոլոր տունը կատարեցին
իրենց օրերը Եգիպտոս, Ծննդ. Լ. Բ.
-Ծ. 1: Յետ աղաւթութեան իտրայե-
լացոց իրենց սարկութեան երկրէն,
Եգիպտոսէ, կը գտնենք որ այս եր-
կու ազգերն, իտրայելացիք և Եգիպ-
տացիք, երկար ատեն շատ թիչ հա-
զարգակցութիւն ըրին իտարու հետ:
Առ Գաւթիւ և Սոզոմնիւ Եգիպտոս
միւսանգամ կը յիշուի: Սոզոմն կին
ըրաւ իրեն Եգիպտացի իշխանագուն
օրերոք մը, Գ. Թագ. Գ. Բ. Թ. 21. Ի. Բ.
1: Բայց անոր որդւոյն Ռարոգամայ, հին.
գերբոք ասորին, Յուդա, խնարհե-
ցաւ ընդ սարիք Ահուկայ, արքայի
Եգիպտացոց, Բ. Մնաց. Ժ. Բ. և յետ
նազով մամոց Հրեայք մերթ գաշ-
նակից էին և մերթ ի կուտի ընդ Ե-
գիպտացիս, մինչև երկուքին նուանե-
ցան ընդ ձեւամբ Ասորեստանեայց,
Գ. Թագ. Ժ. Ե. Ժ. 21. Ի. Գ. 29. Ի. Գ.
երեմ. Ի. Ե. Լ. 5. Ի. Գ. 102:

Կամբիւս տիրեց Եգիպտոսի, և ը-
բաւ զայն նահանգ Պարսից տերու-
թեան յամեն 525 նախ քան զԳր.: Ե-
գիպտոս մնաց ընդ իշխանութեամբ
Պարսից մինչև Ալեքսանդր մեծ որ

առաւ այն երկիրը յամեն 330 նախ
քան զԳր.: Յետ մահուան Ալեք-
սանդրի Եգիպտոս եղաւ մասն Պրա-
զմեանց թագաւորութեան հանգերծ
Ասորւով, Պարսիստիս և Լիբիա: 30 ին
նախ քան զԳր., եղաւ նահանգ Հը-
նովայեցոց: Քրիստոսի ժամանակը
բազումք ի Հրէից կը բնակէին Ալեք-
սանդրիս, Դանիւուպոլիս, և յայլ-
կողմանս Եգիպտոսի. նոյն իսկ մեր
Փրկիչը գտաւ հսն սպաւէն ի սպա-
յութեան իւրում, Մատթ. Բ. 13:
Յայնմ ժամանակէ հետեւ Եգիպտոս
գաղթեցաւ ի լինելոյ ուրոյն թագա-
ւորութիւն, ուստի Եգիպտոսի պատ-
մութիւնն այնուհետև խառն կ'եր-
թայ ընդ պատմութեան այն ազգաց
որ ժամանակ ժամանակ տիրեցին այն
երկրին: Յամի Տն. 640 Մահմետա-
կան Արարացիք տիրեցին Եգիպտոսի,
և յետ ժամանակաց Եգիպտոս ամի-
րապետաց ձեռքէն անցաւ ի ձեռս
Ռոբոց, գարնեալ Արաբացոց, Բրոզայ,
Մամելուքեանց, և հուսկ
ուրեմն, 1517, Օսմանեանց, և է
ցարդ նահանգ Օսմանեան կառավա-
րութեան, բայց զարգիս ունի յա-
տուկ կառավարութիւն ընդ իշխա-
նութեամբ զարմին Մէհմետ Ալի
փաշայի: Այսպէս լցան բանք հին
մարգարտից, ինչպէս կը կարգանք ի
Սուրբ Գրոք, Եգեկ. Ի. Բ. 14, 15.
Լ. 7, 12, 13. Լ. Բ. 13: Եգիպտոսի
այժմուս բնակչաց թիւն է երկու մի-
լիոն կամ սակաւ ինչ աւելի:

Նախնի Եգիպտացիք որ պաշտէին
լուստարները և բնակիւն զբութիւն-
ներ. բայց չուրմք նոցա հմուտ էին
միանգամայն աստեղագիտութեան և
բազէութեան, և թերևս ասոնցմէ
էին Նիլոց գիղթին մէջ, գլ. Ե. 11,
22, յիշուած իմաստաւոր, կատարող
և մտք: Եգիպտոսի ժողովրդեան
մէջ, որ գառք կուլուած պիլեպոլ
կարգերու կը բաժնուէր, պատուա-
կանազոյն և հզօրագոյն կարգ էր
քրմոցը: Թերևս ասոնց իմաստա-
թիւնն էր յորում կրթեալ էր Մով-
սես, Գործ. Ի. 22: Բայց Եգիպտացոց
կրօնքն ուներ նաև առանձինն առ,
որ կենդանի անասուններ պաշտել
կու տար իրքև նշանակ կամ օրինակ

բուն պաշտելի իրաց: Եղեղաացիք
աչ միայն իբրև նուիրական կը յար-
գէին անասնոց անասկներէն զամանս
որոց սպանողք կը կրէին մահու պա-
տուհաս ըստ օրինաց, այլ և անա-
տաններէն ամաչք մեհեաններու մէջ
գրուելով կը պաշտուէին իբր ասա-
ուած զոհէն և նուիրք:

“Եղեղաասի հեղեղաս, թու. 17.
5. Յեա. ԺԵ. 4, 47. Գ թագ. Ը.
65. Գ թագ. ԻԻ. 7. Ես. ԻԻ. 42.
Եզեկ. ԻԻ. 19. Թ. 28, (և; ըստ
ամանց, Կննդ. ԺԵ. 18, Թեպէս
այս համարին մէջ գործածուած է
տարբեր բառ որ կը նշանակէ մեծ
գեա), Կանուանել Է-Արիշ կու-
ուած առանց որ կը Թափի Միջերկ-
րական ծովուն հարաւային արևել-
եան անկիւնը, մտ Ռինդալուրա
կուուած անը:

Եղեմ: Անուն ստիական գաւառի
յորում էր գրախար: “Եւ Տէր Ասա-
ուած արևելքին կողմը Եղեմի մէջ
պարտէզ անկնց, ու իր շինած մար-
գը հան գրաւ, Մննդ. Բ. 8: Եղե-
մայ անգին կը նկարագրուի այսպէս:
“Եւ պարտէզը լքելու համար Եղե-
մէն գեա մը կ'իջէր, ու անկէ չորս
գլխու կը բաժնուէր: Մէկուն անու-
նը Փնտն է,՝ այրվոքն հանգեմ:

Այս մութ համարին շատ մեկնու-
թիւններ արուած են, և շատեր այ-
լևայլ անգիրու կամեցան յարմար-
ցնել, բայց համարին սառչ իմաս-
տը գիտցուած չէ ցարդ: Արդարև
անհնար է ցուցնել թէ ուր էր Ե-
ղեմ: Ոմանք ի մասնաւորաց կը հա-
մարին թէ էր բարձր և կեդրոնական
անց մը աստի այլևայլ գետեր բղ-
խելով կը հասէին ամէն կողմ, և կը
Թափէին այլևայլ անգիր որ խոնար-
հազոյն էին քան զըսեմ անին նոցա:
Այսպիսի բարձր գաւառներ կը գրա-
նուէին ի Հայս, յարեմոյց Մասեաց,
իր 5,000 սոք բարձր ծովուն երե-
սէն: Հան, շրջանակի մը մէջ որ
արամազդեր քանի մը միւս միայն է,
կը բղխեն չորս գետեր, Եփրատ,
Տեգրես, կամ Դկզամ, որ կ'երթան
գեղ ի հարաւ Պարսից ծոցը: Երասի
որ գեղ ի հեռոսային արևելք եր-
թալով կը Թափի Կասպից ծովը, և
փասիս կամ Աղեա որ կ'երթայ գեղ

ի հեռոսային արևմուտք մինչև Սեա-
ծովը: Այս շարքը գեա է Թերեա
իդեմայ Փնտնը, և Երասի Թերեա
Գեհնն է, քանզի այս երկու ան-
ուանք ևս միեկնայն նշանակութիւնն
ունին, և կը ցուցնեն գետին ուղղա-
նման արագութիւնը: Այս բարձր
երկիրը, տակաւին գեղեցիկ և բա-
րեբեր, Թերեա էր Եղեմայ երկիրը,
և անոր ընտիր մասին մէջ գեղ ա-
րևելք էր Թերեա Եղեմայ երանուէտ
գրախար:

Շատ մեկնիչներ ուրիշ անգ կը
գնեն զԵղեմ, այսինքն մտա ի անգին
ուր Եփրատ և Տեգրես, յետ երկրոր
ուղեարութեան, կու գան ի մի վայր,
Պարսից ծոցէն հարիւր և քսան մղն
գեղ ի հեռոս, և ուր Ուլայ գեա,
գալով յարևելից հեռոսի, կը Թա-
փի Եփրատայ և Տեգրիսի մէջ: Այս
գաշար թերեա շատ փոքուած է հա-
զարուոր տարիներու մէջ, և հիմա
չէ այնպէս յուսմի և գեղեցիկ ինչ-
պէս էր երկրի սկզբան ժամանակը:
Բայց և այնպէս ջրհեղեղէն բաւա-
կան ժամանակ ետքը Սննարայ
գաշար նոյն երկրին մէջ իրեն ձգեց
Քուշայ որդուց զարմաղը, Մննդ.
Ժ. 8-10. ԺԱ. 8: Ռոզհեան Եղեմայ
գետերուն երկուքը Եփրատ և Տեգ-
րիս էին, հաւանական է թէ գրախ-
ար վերջիշեալ երկու անգերէն մե-
կուն մէջ էր: Բայց ուր և էր, այլ
ևս չէ յետ անկման և անիծից մար-
դոյն: Մննդոց առաջին գլուխները
զգրախան անհեա եղած կը գնեն
յաւաց մարդկան, և հնար չէ մար-
դոյ գանձի զայն երկրի վրայ: Սուրբ
Գրոց վերջին գլուխը կը հանէ մեր
տեսութեան առջև փասաւորազոյն
և թայտն գրախար մը: “Երանելի են
անոնք որ անոր պատուիրանները կը
կատարեն, որ իշխանութիւն անե-
նան կենաց ծառին վրայ:”

Եղեմ, Խ-Բ, 1. անուն Եսաւայ,
երէց որդւոյ Իսահակայ: Այս անունը
յարմար էր Եսաւայ ընկաւ կարծիք
գոււնոյն, բայց արուեստիւն անոր մա-
նուանդ, ինչպէս կ'երևի, ի պատ-
ճառս “չկաթմանին”, որով վաճառեց
անգրամկութիւնը, Մննդ. ԻԵ. 25,
36, Տես Եսաւ:

2. Անուն երկրի, ըստ Յունաց Ե-

գովմէս: Եւ կոչուի նաև լեռան Սէ-
 իր, որ ի սկզբանէ կը ձգուէր Մեռ-
 եայ ծովէն մինչև յԵրանան ծոց կար-
 միր ծովուն, և երկայնութիւնն էր
 հարիւր մղան, իսկ յայնութիւնը՝
 հնգետասան կամ քսան: Յետ ժա-
 մանակաց ընդարձակուեցաւ, և կը
 ձգուէր մինչև ի սահմանս Յուզայի
 ի հարաւոյ, զէպ ի քերթն: Եդով-
 մայեցւոց երկրին մէջ մեծ մաս մը
 կը բռնէր երկայն գոտին լեռանց որ
 է ի մէջ Էլ-Ղոր կոչուած մեծ ա-
 ւազուս հովտին և Էլ-Արապահի՝
 յարեմուտից (տես Յարդամաթ), և Ա-
 բարիք անապատին՝ յարեկից: Այս
 գոտւոյն հիւտիտային մասը կը կոչուէր
 զարգիս ձէպալ, այն է հինն Գերազ,
 զոր տես: Գոտւոյն մնացեալ մասը
 կը կոչուէր ձէպէլ Աերս: Բայր գո-
 տին ընդ հատուկ և հովտներով և
 ձորերով որ կ'իջնեն յարեկից բարձր
 անապատէն և կ'երթան մինչև յԱ-
 բարապահ յարեմուտս: Այս գոտւոյն
 մէջ կը ածանուին հետք բազում քա-
 զաքաց և զիւզից կործանելոց ի վա-
 զուց, և ոչ սակաւ ակունք ջրաց և
 հովիտք պազարերը որ իրենց արգա-
 սուտութեան նշանները սահաւին
 կը կրեն, Եննդ. ԻԵ. 39: Բայց զար-
 գիս ամայութիւնը կը տրէ: Եդով-
 մայ արեւելեան մասին մայրաքաղաքն
 էր Պարսա: Բայց Եդովմայ գլխաւոր
 քաղաքն էր Պերազ կամ Վէմ, այ-
 սինքն՝ ապառաժ, զսան զի քաղքին
 մէկ մասը լեռանց ապառաժներու
 մէջ փորուած էր: Զարգիս կը կոչ-
 ուի Վասի Մուսա, այսինքն՝ հովիտ
 Մովտսի: Տես Վեմ

Այս երկրին նախնի բնակիչները
 կը կոչուէին ֆուսեցիք, և փնտուռե-
 ցան Եդովմայեցիներէն, Եննդ. ԺԴ.
 6. ԼԶ. 21. Բ Որ. Բ. 12, 22: Բուն
 Եդովմայեցիք էին, ինչպէս անոնց
 անունէն յայտնի է, սերունդ Եդով-
 մայ կամ Եսաւայ, Յսկորայ երէց
 կերթ, Եննդ. ԼԶ. 6-9, և կը կա-
 ռավարուէին իշխաններ, հմբ. 15,
 յետոյ օւնեցան թագաւորներ, հմբ.
 31: Տես նաև Լէից ԺԵ. 15 և Թու.
 Ի. 14: Երբ Խորաւեացիք Եդիպատտէ
 սարով մեռեցան Եդովմի արեւմտեան
 սահմանը, Եդովմայեցիք շօնուցին
 անոնց անցնել իրենց երկրէն Մովա-

բայցւոց երկիրն երթալու: Տես ԵՄ.
 Բայց և այնպէս Աստուած հրամայեց
 Խորայեացւոց պահել բարեկամա-
 թիւնն իրենց "եզրորը" Եսաւայ հետ,
 Թու. Ի. 14-21. Բ Որ. Բ. 4-7. ԻԳ.
 7: Բայց և այնպէս այս բարեկամա-
 թիւնը չէր կրնար տևել մշտ: Սա-
 ւուզ պատերազմի բանուեցաւ անոնց
 հետ, Ա Թագ. ԺԴ. 47: Բայց Ե-
 դովմայեցիք շուտանցան մինչև Դաւ-
 թի ժամանակ: Դաւիթ նուանեց
 զանոնք, որպէս զի կատարուէր Խ-
 սահակայ մարգարէութիւնը թէ Յա-
 կոբ պիտի տրեր Եսաւայ, Եննդ.
 ԻԵ. 29. Գ Թագ. ԺԱ. 15. Ա Մնաց.
 ԺԼ. 11-13: Այս նուանուք ծանր
 էր Եդովմայեցւոց, և Սոզաննի թա-
 գաւորութեան վերջը, Եդովմայեցի
 իշխանն Ագաբ, որ ի աղաքութեան
 Եդիպատտ ստարուած էր, գառնալով
 իւր հայրենիքը, հրատարակուեցաւ
 թագաւոր, Գ Թագ. ԺԱ. 14-22:
 Հաւանական է սակայն թէ Ագաբ
 թագաւորեց միայն Եդովմի արեւել-
 եան մասին, Գ Թագ. ԻԲ. 47. Բ
 Մնաց. Ի. 36: քանզի Եդովմայեցւոց
 երկրին այն մասը որ էր ի հարաւոյ
 Հրէաստանի, մնաց հզառանկ Յու-
 գայի թագաւորաց մինչև ի թագա-
 ւորութիւնն Յովթամայ, որմէ ապրա-
 սամբեցին Եդովմայեցիք, Բ Մնաց.
 ԻԱ. 8, և կատարուեցաւ Խսահակայ
 մարգարէութեան երկրորդ մասը,
 Եննդ. ԻԵ. 40: Կան Յուզայի թա-
 գաւորն, Ամասիա, յազթեց Եդով-
 մայեցւոց, 4,000 մարդ սպաննեց, և
 աւելի քան 10,000 հոգի զարէ մը
 վար նետել առաւ, Գ Թագ. ԺԴ.
 7. Բ Մնաց. ԻԵ. 11, 12: Բայց այս
 յազթութիւնը երկար չաւեց: Երբ
 Նարսուզգոնասոր պաշարեց զԵսաւ-
 սագէմ, Եդովմայեցիք միացան անոր
 հետ, և քաղաքիցին զուի ի հիմանց
 սասպալել զաղաքը: Բայց անոնց ան-
 զթութիւնը երկար տատն անպատիժ
 չմնաց: Մարգարէից կանխատեսու-
 թիւնէն շատերը կ'ակնարկէին Եդով-
 մայ պատահարը, Աբգ. Երեմ. ԻԲ.
 1. Եղեհ. ԻԵ. 35. Մաղ. Ա. 3, 4:
 Հինգ աաթի յետոյ քան զառաջ
 Երուսաղէմի, Նարսուզգոնասոր խ-
 նարհեցուց Հրէեց բացի ապրեւն
 բարբը, մանաւանդ զԵդովմայեցիս,

Թէպէս ի գերութիւն յմասնեց զանոնք. ուստի և Յովհաննէս Հիւրիանոս հասնեց զանոնք Հրեաստանի հարաւային մասէն զոր գրաւած էին Եդովմայեցիք, ի սպառ նուանեց զանոնք, և ստիպեց զանոնք Հրեից օրէկն ընդունել և թլխատիլ: Բայց Եդովմ ծառայեց Հրեից վերջին թագաւորներուն մինչև ի կործանումն Երուսաղեմի ի ձեռն Հովմայեցւոց: Յովմայեցիք հրաւիրուած էին ի պաշտպանութիւն քաղաքին, բայց անոնք սպանութեան և յափշտակութեան առին զիրենք: Եդովմայեցիք հուսկ ուրեմ զազթեցին և խառնուեցան Նարթացւոց հետ, որ էին սերեալ Իսմայիլի Նարեովթանսն որդիէն: Իրենց յաջող ժամանակ Եդովմայեցիք շատուոր և հրճոր էին, վաճառակաճութիւն կրէին ծովէն և ցամայէն, էին նաև երկրագործ և անասնաբոյծ, Թու. Ի. 47: Բայց ոչ անոնց ամբար սպառածները, Երեմ. Խթ. 46, ոչ աստուածները, Բ Միաց. ԻԽ. 20, կրցան պահել այս հարստոս և առողջ երկիրն յամայութենէ, և ի լինելոյ երեւիլ նշան մարգարեութեանց ճշմարտութեանը:

Եզրայի, մին ի գլխաւոր քաղաքաց Բաաանու, որոյ մաս կորսուեցաւ Ովղ իւր զօրք, Թու. ԻԱ. 33-35. Բ Օր. Ա. 4. Գ. 1-5: Այս քաղաքն անցաւ յետոյ Մանուէի ցեղին, Յեռ. ԺԳ. 31: Եզրայիի աւերակներն ընդարձակ սեղ կը բռնեն: Եզրայի էր նշանաւոր սեղի ի նախկին գայր Քրիստոնէութեան և ախալահրք: Հիմա կը կոչուի Տրաա, և կոյ Գաղիլլայի ծովուն բերէն իրր երեսուն և հինգ մկոյ զէզ արեւելք: Եզրիի, հոս Արս-ճոյ, որդի Բերդէիի, ամուսնացեալ ընդ Մերովրայ որ գուտար էր Սաւուզայ և խոտացեալ Դաւթի, Ա թագ. ԺԼ. 19: Եզրիւ Երեմովթն հինգ որդի ունեցաւ որ արուեցան Գարաւանացւոց ձեռքը, Տէրոջ առջև սպանուելու ի վրէժ անգթութեանն զոր գործած էր անոնց հաւր, Սաւուզ, ընդդէմ Գարաւանացւոց: Բ թագ. ԻԱ. 8, այս սպանուած անկիք կը կոչուին

Մեղքոյ որդիք, զորո Մեղքոյ "Բերդիի որդւոյն Եզրիին ծներ էր": Բայց այս, եթէ գրի զբնակչէ, պէտք է ըսել թէ Մեղքոյ որդեգրած էր զզգիւս իր քրոջ Մերովրայ, որ թերևս մնած էր. կամ թերևս երկուքին քոքը ևս կը կոչուէին Մեղքոյ Տեա Արիարս:

ԱՍՈՐԻՈՑ ԾՈՒԼ

Իգ, արջաւոց արուն ի չափ հասեալ, որ ի Սուրբ Գիրս կը կոչուի յաւլ: Անասուն սուրբ ըստ Դևատական օրինաց, և յաճար ուտելի, Գ թագ. ԺԲ. 21: Եզն Երբայեցւոց հարստութեան գլխաւոր մասն էր առ նահապետք որ հովուական կեանք կը վարէին, Եննդ. ԻԳ. 35. Յոր. Ա. 14. ԽԺ. 12 Հերկելու համար ընդհանրապէս եզ կը գործածէին Երբայեցիք, Գ թագ. ԺԲ. 19, նշնպէս կալի մէջ ցորեն կանուլ, և այն ասեն օրէն չէր եզանց ցուռկը կապել, Ա կորնթ. Թ. 9, այլ պարտ էր մաքուր կերակուր առ անոնց, Եռ. Լ. 24:

Եզնիկա, բարեպաշտ թագաւոր Յուզայի, յաջորդեց իւր հօրը Աքազի, իր 726 ին, և մնաւ իբր 698 ին նախ քան զԳր.: Եզնիկայի պատմութիւնը գրուած է Բ թագաւորութեան ԺԼ. էն մինչև ի գլուխներուն, և Միացորդաց ԻԺ. էն մինչև ԼԲ. գլուխներուն մէջ: Տեա և Եսայի ԼԶ.-ԼԸ.: Եզնիկայի թագաւորութիւնը նշանաւոր է անոր հաւատարիմ ջանեց Տամար ի նորոգել զպաշտօն Եհովային, անոր մեծամասութեան և յանձնապատասանութեանը Տամար Ասորեանցւոց դէմ, այս վերջիններուն շարաշար պարտութեանը Տամար ազօթիւք Եզնիկայի,

անոր հիւանդութեան և խոնարհութեան համար, վերջապէս խաղաղութեան հնգետասան տարիներուն համար որ յաւելլան անոր կենացը վրայ: Եղեկիելի յաջորդեց անարժան Մանուկ:

Եղեկիել, որդի Բուզդայ, մարգարէն ի քահանայական ցեղէ, տարուած էր գերի ի Նաբուլոնդոնոսոսայ ի Բաբելոն, Յուզայի Յովակիմ թագաւորին հետ 538 ին նախ քան զգր., և զրհուած էր Քոփրար գետին քով: Տես Նիմուէ: Եղեկիել սղտու իւր պաշտօնը յերեսներոց ամի կենաց իւրոց, ըստ ընդհանուր հաշուոյ. բայց թերեւ յիսներորդ ամին յետ նորագման ուխտին ընդ Աստուծոյ առ Յովսիաւ, Եղեկ. Ա. 4: Այս տարին էր պատասխանէ Եղեկիելի գերութեան հինգերորդ տարւոյն: Խորայելի ծերերը եկած առ Եղեկիել խրատ ինչպէս, Եղեկ. Բ. 4. ԺԳ. 1. Ի. 4. ԼԳ. 31: Եղեկիել մարգարէացաւ քսան տարի, 595 էն մինչև 575 նախ քան զգր., այսինքն մինչև չորքաստաններոց տարին յետ վերջին գերութեան յըռուսագեմի: Առաջին ութ տարին ժամանակակից էր Երեմիայի: Նաև Գանիէլ կապրէր մինչևոյն ժամանակ, Եղեկ. ԺԳ. 14, 16. ԻԲ. 3, Թեպէտ Եղեկիելի մարգարէութեանց մեծ մասին թուակառը յետոյ է:

Եղեկիելի գերը լի է աստուածային փառաց լեռն տեսիլներով և ահաւար գուշակութիւններով իտարայելի որդւոց դէմ աննոց պատճառք ոգւոյն համար ընդդէմ Աստուծոյ, և անոնց կառապաշտութեան գարշաւթեանց համար, գլ. Ա. -ԻԳ.: Այս գերը էր պարունակէ նաև նշմարիտ ահաւար գուշակութիւններ ընդդէմ Տելբոսի և ուրիշ թշնամի ազգաց, գլ. ԻԵ-ԼԲ.: Գերին վերջին մտք էր պարունակէ Աստուծոյ ժողովրդեան գարձին և վերտանի հաստատութեանը վերաբերեալ պատգամներ, գլ. ԼԳ.-ԻԸ.:

Եզրաս, անուանի քահանայ և աստիճորդ ազգին Հրէից: Եզրաս էր "արագազիւր ոչիւր օրինաց, ոչ զգիտուն, ձեռնհաս, հաւատարիմ", և, ինչպէս կ'երևի, պատուական

յարբուհի Պարոնց թագաւորին: Եզրասոյ գերը էր պարունակէ ասելի քան ութուն տարուան պատմութիւն, կիւրոսի թագաւորութեան մեծ մասին, կամբիւսի, Շմերգի, Գարեհի Վշտապեայ, Քերքի թագաւորութեան բոլոր ժամանակին, և Երկայնական Արատչիսի թագաւորութեան ութ տարիներուն: Եզրաս այս վերջին թագաւորէն առաւ հրովարտակներ, ոտակ և ամէն հարկաւոր օգնութիւն, և զնաց ի զուրի մեծի բազմութեան գարձելոց ի գերութենէ յըռուսագեմ, 457 ին նախ քան զգր.: Եզրաս ժողովրդեան վարուցը և հաստարակաց պաշտաման վերաբերեալ ըստ բան ուղղեց հոն, Եզր. Բ.-Ժ. և Նէեմ. Ը.: Յետ այնորիկ, ինչոս և էր կարծուի առհասարակ, Եզրաս ժողովց և որբազբեց Հին կտակարանին բոլոր գիրքերը յորոց և էր բազկանայ Սուրբ Գրոց այժմու կանոնական մտք:

Եզրասոյ գերը էր պարունակէ Հրէից ի գերութենէ գարձին պատմութիւնն ի ժամանակէ անտի կելուրոսի, և էր յարէ նաև ինչ որ ինք ըրաւ յետոյ, 450 ին նախ քան զգր.: Կան Եզրաս անուամբ երկու անկանս գերը որ ունի Եզրասոյ կ'ընծայուին:

Ելեգար-սանատուրտ, Խրու-Ելայ-Ինու, բառ ֆազդէարէն, որ Եզրայեցերէն Գազապ բառին նշանակութիւնն օճի, երկուքն ալ էր ցուցնեն զտեղի ուխտին որ եղաւ ի մէջ Յսիդոսոյ և Լարամու, Եննդ. ԼԱ. 47:

Երամ, զբար, 4. մին ի չարից արանց որ անուանի էին իմաստութեամբ, բայց Սողոմոն գեր ի վերայ եղաւ քան զնոս, Գ թագ. Գ. 31. Ա Մնաց. Բ. 6. Եր թուի թէ Եթան էր որդի Զարայի կամ Եզրասոյի, և թոնն նահապետին Յուզայի:

2. Ղեւսացի, որդի Կնոնայ, և մին յերից զիտաւոր երաժշտաց տաճարին, Ա Մնաց. 2. 44: ԺԵ. 17-19: Եր թուի լինել նոյն ընդ Իգիթունայ, Ա Մնաց. ԻԵ. 4. Բ Մնաց. ԼԵ. 45:

3. Ան մը որոյ գարծ էր համարուի ԶԹ. Սազմար:

Երազվեա, մին ի մեծամեծ թա-
գաւորութեանց Ագրիկէի: Ստեղ կը
յիշուի ի Սուրբ Գրիտ Գուշ ան-
ուամբ, որոյ այլևայլ նշանակութիւնք
բառ Հին կառահարանին՝ յիշուած են
Քուշ բառին մէջ, զոր տես: Բուն
Եթովպիտ եր ի Տարաւջ Եգիպտոսի
առ Նեգոս գետով, և ունէր սաս-
ման ի Տիւսիոյ՝ զԵգիպտոս մաս ի
ջրվէժս Սուհէի կամ Արևնի, յա-
րեկելից՝ զկարմիր ծով և թերևս նաև
զմասն ինչ Հնգկոյին Ովկիանու, ի
Տարաւջ՝ զանձանօթ գաւառս ներ-
քին մասին Ագրիկէի, և յարեմոսից՝
զԼիբիտ և անպատանէրք: Եթովպիտ
կը պարունակէր Տարիկա պոժմու
Նուբիոյ կամ Սենարոսոյ և Ադիս-
սինիոյ կամ Հապէշի երկիրները: Ե-
թովպիոյ զլիսաւոր քաղաքն էր Հինն
Մերովէ Տամանու կղզւոյ կամ երկ-
րի վրայ, ընդ մէջ Նիգոսի և Աս-
տարոսոյ, զարգիս Դազազգէ, ոչ
հետի պոժմու Շէնաիէ, Ես. ԺԸ. Ս-
փոն. Գ. 10:

Եթովպիոյ Տիւսիոսին մասը որ
յետոյ Մերովէ կոչուեցաւ, ի սկզբան
կանուանուեր Սարա, յանուն երեց
որդւոյն Քուշոյ, Ենն. Ժ. 7: Ե-
թովպիտ ուրիշ ուրիշ լեւնային էր,
և ուրիշ ուրիշ անազուս, բայց մե-
ծագոյն մասն էր Ղարբի և պազա-
րի: Եթովպիոյ առևտրական բերց
զլիսաւորներն էին երկնոս, փաշկը,
Տամանուիք, սոկի և պատուական
սկուռք: Այս երկրին պատմութիւնք
մեծաւ մասամբ խառն է Եգիպտոսի
պատմութեան հետ, և այս երկու
երկիրները շատ անգամ ի միասին կը
յիշուին ի Սուրբ Գրիտ, Ես. Ի. 3-
6. ԽԳ. 3. ԽԵ. 14. Եզեկ. Լ. Դան.
ԺԱ. 43:

Ղարա «Եթովպացին» որ արշաւեց
Յուդայի երկիրն առ Առայիւ, 944 ին
նախ քան զԻր., Բ Մնաց. ԺԴ.
9-15, բառ կարծեաց ոմանց էր
թաղաւոր Եգիպտոսի՝ Եթովպական
Տարաւջին մը, բառ այլոց՝ էր
Եթովպիոյ թաղաւոր որ կը տիրէր
կարմիր ծովուն երկու կողմերուն,
այսինքն՝ Աբարիոյ և Ագրիկէի Գուշ-
եանց միասնապէս: Բառ այս մեկ-
նուութեան հնար և գիրքին էր Ձա-
րայի գալ ի Պաղեստին առանց անց-

նելու Եգիպտոս: Եթովպիոյ թա-
գաւհին, կանգակ, որոյ ներքինն կը
յիշուի Դործոց Առայեկոց զԼ. Ը.
27 համարին մէջ էր հաւանականա-
պէս թագաւոր Մերովէի, ուր կանգակ
անուամբ կանայք տիրեցին հետզհե-
տէ: Որովհետև կը պատմուի թէ
յիշեալ ներքինն կըրթար Երուսա-
ղէմ՝ երկրպագութեան համար, էր
հաւանականապէս, եթէ ոչ ծնրդ-
եամբ, զԼԹ կրօնիք Հրեայ: Կերեւի
թէ բաւական Հրեայք կոչին այն
երկրին մէջ: Աւետարանը կուսակից-
ներ ստացաւ այս Հրեից մէջ, այն-
պէս որ շարքոք գարուն մէջ թաղ-
ամբողջ Աստուածաշունչը արդ-
մանուած էր Յունարէնէ հին Եթով-
պացիներին:

Սուր, քաղաք Եգովպիոցուոյ,
Տիւսիոսյին ծայրը կարմիր ծովն
արեւելեան ծոցին որ ի Տուսն կը կոչ-
ուեր Ելանեան ծոց, և զարգիս ծոց
Ագապոյ: Հոս էր նաև Գաօսինդա-
րի, մաս յԵլաթ, Բ Որ. Բ. 8. Գ
թագ. Թ. 26: Այս ծոցը, թէև ծա-
նօթ հնոց, էր գրեթէ անձանօթ
արգի աշխարհագրաց մինչև ի ժա-
մանակն Պալքեսարի: Այս յան-
գուզն նանպարճոքն այցելութիւն
բրաւ հան, և այս ծովածոցին վրայ
կատարեալ անգիկութիւն առաւ:
Դաւիթ նուանեց զԵլաթ, և բրաւ
երեկել զածառաւանդի, Բ թագ. Ը.
14: Սոզման և շինեց հան նաւեր,
Բ Մնաց. Ը. 17, 18: Առ Ելաթ
Եգովպիոցիք միւսանգամ առին
զԵլաթ, բայց գարնեալ առին Ո-
գիոյի, Դ թագ. Ը. 20. ԺԴ. 22, և
Ոգիտ՝ Ռասիւրի, ԺԶ. 6: Առ Հառ-
մայեցուովք Ելաթ էր ծագկեալ զա-
ճառականութեամբ և քրիստոնէա-
կան օբիւրք: Եսթի Տն. 630, Ելաթ
ինկուռ ընդ իշխանութեամբ Մահմե-
տի, և է զարգիս աւերակ: Ելաթի
մաս Ագապոս ամբողջ, ուր Անիտ
լեւնէն Պաղեստին զացոյց նանա-
պարճոք, յանախ այցելութիւն կը-
նեն, մի միայն կարեւոր տեղն է ի
պաշտպանութիւն Միքքէ զացոյզ
ուխաւորաց:

Ելաթ, փրէմ Ասորոս, մին յե-
թանասուն ծերոց որ օգնական կար-
գուեցան Մովսիսի ի կառավարել

գժողովուրդն: Մարգարէութեան հոգին եկաւ Եղբարայ և Մովսէսայ վրայ որ յիշուալ եօթմանասուններէն էին, և այս երկուքը որ Մովսէսէն հետևաւ կը գանուէին բանակին մէջ սկսած մարգարէանալ: Յետև անկարգ համարեցաւ անոնց մարգարէանալը, բայց Մովսէս խօսեցաւ ի նպաստ նոցա, թու. ժԱ. 24-29:

Ելիմելէք, որոյ Բաբառն Արտաշէ, Բեթլէհէմացի սմն, այր Նոյնմեայ. Հուսւթ Ա. 2:

Եկեց, Գիրք, երկրորդ գիրք Մովսէսի հնգամատենին և բարբ. Հին կտակարանին: Այսպէս կոչուած է վասն զի կը պատմէ Իսրայելացւոց ելն յԵգիպտոսէ: Կը պարունակէ իբր հարիւր քառասուն և հնգամեայ ժամանակ, ի մահուանէն Յովսէփայ մինչև ի կանգնուսն վկայութեան խորանին յանապատին, յամբ ստեղծման աշխարհի 2369-2514: Եկեց գիրքին այլևս նիւթերն են, 1. Իսրայելացւոց հարստահարութիւնն ընդ իշխանութեամբ փարաւոնի մը որ թագաւորեց յեա մահուան Յովսէփայ. "Աոր թագաւոր մը կլաւ որ Յովսէփը չէր ճանչնար," գ. Ա. 8: Այս խորն, ըստ սմնոց, կակնարկէ Հիւկոստները սրց աքաղանքն յԵգիպտոս եղած կը յիշուի իբրև զայնու ժամանակաւ ըստ արտաքին պատմութեան, և որ տրեղցին այն երկրին ոչ սակաւ ժամանակ: Կըսուի թէ Հիւկոստներն, ըստ նշանակութեան այս անուան, էին հովիւ թագաւորներ, և եկան յարևելից: 2. Մովսէսի ծնունդը, սնունդը, հայրենասիրութիւնը և փախուսքը, գլ. Բ.-9: 3. Մովսէսի կոչումը, փարաւոնի խառտարութիւնը, և տանհարածեայ պատահարը, գլ. Է.-ժԱ.: 4. Չատկի ստեղին հաստատութիւնը, Իսրայելացւոց յանկարծ մեկնիլը, անցնիլն ընդ կարմիր ծով, և Մովսէսի և Ժողովրդեան փառաբանութիւնը յայնկայ ծովուն, յեա կորստեան փարաւոնի և զորաց նորա, գլ. ժԲ.-ժԵ. 5. Դեպ ի Ահնա չուելու ատեն ի պատճառս Ժողովրդեան գործնած հրեղց պատմութիւնը, գլ. ժԵ.-ժԷ.: 6. Որինաց հրատարակուսն ի լեբնն Ահնայի: Պատմու-

թեան այս մասին մէջ կը յիշուին Ժողովրդեան պատարասութիւնն ի ձեռն Մովսէսի, և հրատարակուսն նախ՝ բարոյական օրինաց, և հուսկ յետոյ ծիսական օրինաց: Այս մասին մէջ կը յիշուին նաև վկայութեան խորանը կանգնելու և Ատառոց այն անուր կտաարիլու վերաբերեալ հրահանգք, գլ. ժԲ.-Ի.:

Եկեց գիրքին նպատակն է ոչ միայն պահել Իսրայելացւոց Եգիպտոսէ ելնց յիշատակը, այլև ցուցնել Ատառոցի եկեղեցւոյն տառապանքը և յողթանակը, ցուցնել նաև Ատառոց ինամբն ի վերայ եկեղեցւոյն, և պատմէ պատուհասին զոր կը բերէ Ատառած եկեղեցւոյ թշնամիներուն վրայ: Եկեց գիրքը պայծառ կը ցուցնէ նաև զկատարուսն Խոսուծմէ առ Արբասամ արուած խտամանց և գուշակութեանց, այսինքն՝ թէ անոր զուակը պիտի բաղմունար յոյժ, Եննդ. ժԵ. 5. ժԷ. 4-6. Խ9. 27. Թու. Ժ. 1-3, 46, և թէ պիտի հարստահարուէին օտար երկիր, ուստի պիտի հանուէին չորս սերունդ ետքը մեծ զորութեամբ, Եննդ. ժԵ. 13-16. Ել. ժԲ. 40, 41: Իսրայելացւոց կլքն յԵգիպտոսէ շատ կողմանէ օրինակ է Քրիստոնէական եկեղեցւոյ յանապատի աշխարհիս, մինչև ի հասանել նորա յերկնային փանն: Տես Ա կորնթ. ժ., նաև առ Եբրայեցիս թուղթը: Եկեց գիրքը կը շէ մեր առջև գրիբատոս ցուցնոց ոչ սակաւ օրինակներ և նշանակներ, ինչպէս են Մովսէս, Բ Որ. ժԸ. 18, Ահարան, Եբր. Գ. 14-16, համար 4, 5, զատկական գառը, Ել. ժԲ. 46. Յովճ. ժԲ. 36. Ա կորնթ. Ե. 7, 8, մանանի, Ել. ժ9. 15. Ա կորնթ. ժ. 3, Քորնթոյ վէմը, Ել. ժԷ. 6. Ա կորնթ. ժ. 4, քորհաց աթոռը, Ել. ԼԷ. 6. Հաովմ. Գ. 25. Եբր. Գ. 46, վկայութեան խորանը, Ել. Խ. "Բանը մեր մէջը բնակեցաւ," Յովճ. Ա. 14:

Իսրայելի որգւոց այս ելքն Եգիպտոսէ, և անոնց պանդխտութիւնն անապատին մէջ, Հրէից ազգին պատմութեան գլխաւոր գարագջութիւնն մին կը կայսուցանեն: Անոնց առաջ նորքն էր միշտ Եհզով, և բարբ

գէպքեր որ մի զմիոյ կնի պատահեցան մէն մի հրաշքներ էին: Անոնց Ռամսէտէ կլիէն մինչև հասնին ի սահմանս խոտապահալ երկրին, քառասուն ասրուան ժամանակի միջոց էր: Այս միջոցին ամբողջ սերունդ մը անցաւ, և Եփրատայեան օրէնքը արուեսցաւ և վաւերացաւ Սինայի սրտուսներով և փայլակներով: Չկայ պատմութիւն մը որ այնպէս յստակ կը ցուցնէ նախախնամութեան միջամտութիւնն ազգերու և անհասաներու գործերուն մէջ, ինչպէս Իսրայելացւոց անապատին մէջ պահպտութեան պատմութիւնը:

Եղից ժԲ 40 յիշուած չորս հարիւր երեսուն ասրին կը սկսի, ըստ սովորական ժամանակագրութեան, ի ժամանակէն երբ խոտաւմը եղաւ Ժա Արբաշամ, Կնինդ ԺԵ 13 Յակոբայ Եղիպտոս գայէն մինչև ցելս Իսրայելի սրգւոց, անցին իրր երկերիւր երեսուն ամբ: Եփրատնուն և հինգ հազին եղած էր եղից ժամանակը 600,000 այր, բայց ի սղայոց: Ասոնք առին իրենց հետ բազմութիւն հօտից և արջառոց, և բազում կռուողական Եղիպտացիներէն: Հզօր նաւանքն Աստուծոյ միայն եղաւ անոնց փրկութիւնը, ասէ՛ր նշաններով, և կը թուի թէ Աստուած այս բանն ըրաւ իւր փառաց փէժը ինչքերու համար, փան զի Նիզոս, ճանճեր, գարսեր, ձկուար, արխառք, այլովքն հանգերն, և կը պաշտուէին Եղիպտացիներէն:

Ետ ասաներորդ և զերջին հարուածին, Իսրայելացիք ստիպաւ արձակուեցան Եղիպտոսէ: Եր կարծուի թէ Իսրայելացիք զուճարուած էին ի Ռամսէտ կամ Հերոպոլիս, յերկրին Գնեստայ, իբր երեսուն և հինգ մղն յարեմուտու հերոսոյ ի Սուէզէ, հին ջրանցքին քով որ զՆիզոս կը միացնէ կարմիր ծովուն հետ: Իսրայելացիք նամբայ ելան առաջին ամեսուն հնգետասաներորդ օրը, կամ զաստիկն յաջորդ օրը, այսինքն իբրև ի կիսուսն ապրիլի: Անոնց նամբան էր գէպ հարաւային արեւելք մինչև Ռժամ, բայց անկէ փոխանակ երթալու ուղղակի ի Անն, գարձան գէպ ի հարան, ԵԼ ԺԳ 2, կարմիր

ծովուն արեւմտեան կողմէն, և հասան, յետ երեց աւուրց ճանապարհ հարգութեան, հաւանականապէս մօտ ի Սուէզ: Հան, արեւելեան հողմոյ միջոցաւ, Աստուած հրաշք անգլքեց ծովին ջուերին, այնպէս որ Իսրայելացիք անցան անոր անջնէ հետի, մինչ Եղիպտացիք որ յանգանցան անոնց ետեւէն մանել, հեղձան, երբ ջուերը միացան միւսանդամ: Սուէզի ծովուն այն ճիւղն ընդ որ անցան Իսրայելացիք երեք կամ չորս մղն միայն լայն է, և սեղատուութեան աստիճանկէ կրնայ անցնիլ մարդ հետի: Առաջ լայնագոյն և խորագոյն էր, բայց զարեբով գիլուած անազէն ու խիճէն լեցուած և փոխուած է: Հոն գործուած հրաշքը զարմանայի էր, և աւելի յայտնի ցուցուց Աստուծոյ նեղք քան որ և իցէ մին ի ասոն հարուանոց: Ըստ Սուրբ Գրոց Աստուած աստիկ արեւելեան հովով, անգլքեց ծովը, "ջուերը ժողովեցան", "հեղեղները գէզի պէս կայնեցան", "և Իսրայելի որդիքը ծովին մէջէն ցամաքով քալեցին": ու ջուերը անոնց աջ կողմէն և ձախ կողմէն պարսպ եղան": Այս ասեց բոլոր գիշերը մինչև ի պահ աստուտուն ասանց ամենեկին արգելք ըլլալու Իսրայելացւոց անցքին, մինչ աստուտուն զԻսրայելացիս հալածող Եղիպտացիք ծածկուեցան ջուերին: "զորտոր ջուերուն մէջ կապարի պէս ընկմեցան", Հրաշք էր այս, զոր հով մը չէր կարող դարձիլ, ինչպէս Նէեմանայ լոկ լուացուց ի Բազանած բուական պիտի չըլլար բօժիղ զնա ի բորստութեանէն: Հոս պէտք է յիշել նաև որ աշխարհազիրներն ոմանք կը կարծեն թէ այս հրաշքը կատարուեցաւ ի հարաւոյ Արաքասի, Սուէզէն ասան կամ երկաստան մղն հետու, ուր ծովն իբրև աստուերիու մղն լայն է: Այս կարծեաց գէ՛մ կրնան ոչ ստիպաւ անարեւութիւններ հանուիլ, թէպէտ նի կրնար աղայոյնսիլ թէ սխալ է: Զարգիս գծուարին է այն անգերուն նախկին գիրքը որոշել, ինչպէս գծուարին է ցուցնել հողուոյ ստատային գերութեան Աստուծոյ թագաւորութիւնը մտնելու անցքը:

Բայց այս երկու զիպաց մէջ ևս գործն Աստուծոյ է, և քառքը նորա միայն։ Այս զարմանալի փրկութեան հասարակութիւնը մասուցանելէն ետքը, իտալիացիք յառաջ գացին Կարմիր ծովուն արևելեան եղեղքէն, հոգիաներէն և անապատէն մինչև ի Աննա։ Իտալիէն այս շուն կրնայ գծագրուիլ։ Մեռայ, Եղիմ և Անն անապատը հաւանականապէս միևնոյն են։ Յերբորդ ամենան, այսինքն՝ յունիոն, կամ մանուսանդ յունիոն կիսուն, իտալիացիք հասան ի Աննա, իբր յետ երկամեայ ճանապարհորդութեան։ Հոս տրուեցաւ օրէնքը, և իտալիացիք մնացին հոն մինչև կասարուեցաւ ինչ որ Ելէն մնացեալ մասին, զևսացաց գիրքին և Թուց առաջին ինն գլուխներուն մէջ կը պատմուի, այսինքն մինչև յաջորդ տարւոյն երկրորդ ամսուն (մայիսի) քառորդ օրը, իբր մետաւան ամիս։

Իտալիացիք այս Թուականին շուկով ի Աննայէ, բացին հիւտիսէն ընդ անապատն փառաձու կամ Թերես Կարմիր ծովուն արևելեան միւղն ի վեր, և հիւտիսէն ընդ Էլ-Արապոս, մինչև ի կադէս-բառնէ, քանակաւ հարաւային արևելեան սահմանին մաս։ Անոնց գեղ ի հիւտիս ճանապարհորդութեան մէջ, իրափրգիմ մաս ի Աննա, Տարեբա (հրկիւթիւն), Կիրթթ-Հաթթափա (գերեզմանք ցանկութեան) և Ատերովթ, այնպիսի գեղքեր կասարուեցան, որոց պատմութիւնը շատ կազմանէ արժանի է ուշագրութեան։ Ի կադէս-բառնեայ լրտեսներ զրկուեցան գիտել խոտապցեայ երկիրը, և գեշ լուր բերին, հաւանականապէս նոյն տարւոյն օդատարին։ Ժողովուրդը արածնեց, և Աստուած հրամայեց ետ գառնալ և Թափառել անապատին մէջ, մինչև որ այն սերունդին գիտկուէքն կ'իյային անապատին մէջ, Թու. Ժ. 25։ Իտալիացիք այնպէս բրին։ Տեղէ անդ Թափառելով ի մեծի անապատին փառաձու որ ի հարաւայ Պաղեստինու, նոյնպէս ի մեծ անապատ անապատին որ կը կոչուի Էլ-Ղոր և անսաւանդ Էլ-Արապոս, որ կը ձգուի Մեռեայ ծովէն մինչև Ազապայի ծոցը, այն է՝

արևելեան բազուկ Կարմիր ծովուն։ Տես Երազման։ Թէ ուր և ինչպէս այն երկայն ասրիներն անցան՝ չնէր գիտեր, և ոչ իսկ թէ ինչ ճամբաներով անցան անապատէն, կամ թէ բաց ի մանանայէն ինչ կերակուր արուեցաւ անոնց։ Մովսէս կ'ըսէ. "Հաս օրեր Աէիբ լեռանը բաշտիկը պատեցաւ," միշտ առաջնորդութեամբ հրեան սեան և ամպոյն, Թու. Թ. 22։ Մովսէս կը յիշէ զանուանո եթմեական իջևանաց որ մեծաւ մասամբ անծանօթ են, և ուր իտալիացիք հանդեսն կամ բանակեցան յառաջ քան զհասանել իւրեանց ի Գառիոն-գարեր, Թու. Լ. Գ. 19-35, և յետ այնորիկ կը յիշէ անոնց գարան ի կադէս, անդ, 36, 37, յառաջնում ամենան, Թու. Ի. 4, յետ անցանելոյ իբր երեսուն և սեթամաց։ Մինչ այդպէս երկրորդ անգամ բանակեցան ի կադէս, Մովսէս զրկեց առ արքայն Եղովմայեցու, ինդրել Թաղեսութիւն անցանելոյ անոր երկրէն, այսինքն լեռանց (Աէիբ լեռան) շրթայէն որ է Էլ-Արապոս կոչուած մեծ հոգիան արևելեան կողմը։ Տես Ինչպիսի։ Եղովմայեցիք չատուին անցը, և իտալիէ անսնելով որ կարող չէր հարաւուն ժամեց Պաղեստին, զամս զի քանանացի հզօր ցեղեր կը բնակէին հոն, ստիպուեցաւ բռնել այն ճամբան որ աւելի հարաւակողմ էր շուրջ զԵղովմու, Թու. ԻԱ. 4։ Եղովմէն գաւառայէն քիչ ետքը, իտալիացիք եկան Չոքը, ուր մեռաւ և Թաղուեցաւ Ահարոն, Թու. Ի. 20-28։ Ետաւ երթալով Էլ-Արապոս կոչուած հոգիան ի վեր մինչև Գառիոն-գարեր, Կարմիր ծովուն արևելեան ծոցին գլուխը, անցան արևելեան լեռներէն, և սպա գարան ի հիւտիս ընդ արևելեան անապատն, այն ճամբով ընդ որ Մահաճապան ուղևորաց մեծ Ատրապան կարուանը կ'անցնի զարգիս ի դաւոս ի Մէքքէ։ Իտալիացիք հասան Չարեգի ձորը, Մովսէս հարաւային սահմանակուխը, ճիշդ յետ քառասուն ամաց ելեց իւրեանց Եղովմայէն։

Հեռեկայ ցանիք իտալիացաց իջևաններուն ցուցանէ է իրենց ճամբորդութեան ատեն անապատին մէջ։

Ա. ԵԳԻՊՏՈՍԷ Ի ՍԻՆԱ

ԵԼԻՑ ԺԲ - ԺԹ.

ԹՈՒՈՑ ԼԳ.

Ռամնեւէն, ԺԲ. 37.

Ռամնեւէն, Համար 3.

- 1. Սօկրոզթ, ԺԲ. 37.
- 2. Ոթում, ԺԳ. 20.
- 3. Փիարիթ, ԺԴ. 2.
- 4. Անցք ընդ կարմիր ծով, ԺԴ. 22, և երկբորեայ չու յանապատին Սուր, ԺԵ. 22.
- 5. Մեւայ, ԺԵ. 23.
- 6. Եղիմ, ԺԵ. 27.
- 7.
- 8. Անն անապատը, ԺԶ. 4.
- 9.
- 10.
- 11. Ռափիդիմ, ԺԷ. 4.
- 12. Անիայի անապատը, ԺԹ. 4.

- Սօկրոզթ, Համար 5.
- Ոթում, Համար 6.
- Փիարիթ, Համար 7.
- Անցք ընդ կարմիր ծով և երկբորեայ չու յանապատին Ոթում, Համար 8.
- Մեւայ, Համար 8.
- Էղիմ, Համար 9.
- կարմիր ծովն ի վեր, Համար 10.
- Անն անապատը, Համար 11.
- Դափկա, Համար 12.
- Եղուս, Համար 13.
- Ռափիդիմ, Համար 14.
- Անիայի անապատը, Համար 15.

Բ. ՍԻՆԱՅԷՆ Ի ԿԱԴԷՍ ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՆԳԱՍ

ԹՈՒՈՑ Ժ-Ի.

ԹՈՒՈՑ ԼԳ.

Անիայի անապատէն, Ժ. 12.

Անիայի անապատէն, Հմբ. 16.

- 13. Տարերա, ԺԱ. 3. Բ Օբ. Թ. 22.
- 14. Կերթթ-Հաթթազա, ԺԱ. 34.
- 15. Ասերոզթ, ԺԱ. 35.
- 16. Կադէս, Փառանու անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օբ. Ա. 2, 19. Անտի կը գառնան ես և կը թափառին երեսուն և սւթ տարի, Թու. ԺԴ. 25-36.
- 17.
- 18.
- 19.
- 20.
- 21.
- 22.
- 23.
- 24.
- 25.
- 26.
- 27.
- 28.
- 29.
- 30.
- 31.
- 32.
- 33.
- 34.
- 35. Դարձ ի կադէս, Թու. Ի. 1.

- Կերթթ-Հաթթազա, Համար 16.
- Ասերոզթ, Համար 17.
- Ռաթամն, Համար 18.
- Ռեմն-Փարէս, Համար 19.
- Լեքնա, Համար 20.
- Ռէսա, Համար 21.
- Կէէլաթա, Համար 22.
- Սօփար ըւը, Համար 23.
- Քարազա, Համար 24.
- Մակեզթ, Համար 25.
- Թաաթ, Համար 26.
- Թարա, Համար 27.
- Մառեկա, Համար 28.
- Համմնա, Համար 29.
- Մօսերթ, Համար 30.
- Քանէ-յական, Համար 31.
- Հորդազգադ, Համար 32.
- Էտերաթա, Համար 33.
- Եբբօնա, Համար 34.
- Գաթիոն-գարեր, Համար 35.
- Կադէս, Համար 36.

Գ. ԿԱԴԵՍԷՆ Ի ՅՈՐԴԱՆԱՆ

ԹՈՒՒ Ի, ԻԱ. Բ ՕՐ. Ա. Բ. Ժ.

ԹՈՒՌՈՑ ԼԳ.

- 36. Կազեսէն, Թու. Ի. 22. Բերթ-բանէ-յահան, Բ Օր. Ժ. 6.
- 37. Հովր լեւը, Թու. Ի. 22. Կամ Մօսերա, Բ Օր. Ժ. 6, ուր մեռաւ Ահարոն.
- 38. Դադգագ, Բ Օր. Ժ. 7.
- 39. Ետերաթա, Բ Օր. Ժ. 7.
- 40. Ճանապարհ Կարմիր ծովուն, Թու. ԻԱ. 4. Ելաթայ և Գաւրոն-գարերի քովէն, Բ Օր. Բ. 8.

Կազեսէն, համար 37.

Հովր լեւը, համար 37.

- 41.
- 42.
- 43. Որովթ, Թու. ԻԱ. 10.
- 44. Խէ-արարիմ, Թու. ԻԱ. 11.
- 45. Ջարեդ ձորը, Թու. ԻԱ. 12. Բ Օր. Բ. 13, 14.
- 46. Աւնոնի ձորը, Թու. ԻԱ. 13. Բ Օր. Բ. 24.
- 47.
- 48.
- 49. Ջրհորը յանապատին, Թու. ԻԱ. 16, 18.
- 50. Մաթանա, ԻԱ. 19.
- 51. Նաալիէլ, ԻԱ. 19.
- 52. Բամօթ, ԻԱ. 19.
- 53. Փաղագ, գրուած է Աբարիմի կարգը որչա մասն էր փառագա, ԻԱ. 20.
- 54. Բասանու ճամբով Մովարու գաշորը Յորդանանու քով, մտ յԵրեքով, Թու. ԻԱ. 33. ԻԲ. 1.

Սերմնա, համար 41.
 Փուշոն, համար 42.
 Որովթ, համար 43.
 Խէ-արարիմ, համար 44, 45.

Դերոն-Գադ, համար 45.
 Գեղմն-Դերլաթէմ, համար 46.

Աբարիմի լեռները, մտ ի Նաբաւ, համար 47.

Մովարու գաշոր առ Յորդանանաւ, մտ յԵրեքով, համար 48.

Ելլատար, Ինչ. Ժ. 1, 9, Թերեա միւնչոյ երկիրն ընդ Թելլատարոյ, Գ Թագ. ԺԹ. 12. Ես. ԼԷ. 12 Աբարիւրէն Թարգմանութիւնը կը կոչէ զայն Հոյաստան:

Եկեղեցի: Եկեղեցի Թարգմանուած Յունարէն բառը կը նշանակէ ընդհանրապէս հասարակ կամ կրօնական ժողով. և երբեմն այսպէս կը Թարգմանուի, Ինչպէս Փործ. ԺԹ. 32, 39. Նոր կտակարանին մէջ հասարակօրէն կը նշանակէ կրօնական երկրպագուաց ժողով, Թէ՛ Հրէական, Ինչպէս Փործ. Է. 38, և Թէ՛ Քրիստոնէական, Ինչպէս Մատթ.

ԺՁ. 18. Ա կորնթ. Զ. 4: Վերջին միայն աւելի ընդհանուր է, և այսպէս գործածուած է կրկին նշանակութեամբ, ուրտ կը նշանակէ 4. Ընդհանուր Քրիստոնէական և կեղեցին, Թէ՛ անտեսանելին որ կը բազմանայ յայնչ որչա անուանք գրեալ են յերկիրս, և զորս կը ճանչնայ Աստուած, բայց մեկը չենք ճանչնար, Եբբ. ԺԲ. 23, և Թէ՛ տեսանելի եկեղեցին որ կը բազմանայ ի հետեւապէս Քրիստոսի յերկրի տա, Կոչ. Ա. 24. Ա Տեմ. Գ. 5, 15, 2. Ջերեք Քրիստոնէաց զաւանու զայ մասնաւոր եկեղեցի կամ իւրմբ

մք, որ մէկտեղ գալուով պաշտօն կը մատուցանեն տեղ մը: Այսպէս կ'ըսուէի, Հուզմայ, Կորնթոսի, Եփեսոսի, Փիլիպպէի և այլ քաղաքաց և կեդեցիներ, առ որս Պօղոս առաքեալ ուղղեց իր Թուղթերը:

Ենամա, անձուակի անունն Աստուծոյ առ Երբայեցիս: Այս բառը երբէք յօդ չէր առնուր, և ոչ իսկ անոր յարձակին կը գտնուէի: Հրեայք չէին բերան առնուր այս անունը, և երբ կը հանդիպէին այս անունն ի Սուրբ Գիրս, կարդալու ատեն փոխանակ պնր կ'ըսէին Աղոնայի, պյսիքն Տեր, կամ Առնիմ, պսիքն Աստուծո: Տես Աստուած: Երբայեցիքէն Աստուածարուչին մէջ Ենզմա բառը կը գրուի յիշեալ երկու բառերէն մէկուն ձայնաւորներովը: Ետտերբ կը կարծեն թէ Ենզմա բառն հին ատենը կը կարդայուէր Ենզմն, բայց այս ստոյգ չէ: Բառին նշանակութիւնն է, կամ Եմ: Է, պյսիքն Եւոմ, բառը, կը ցուցնէ զինքնազայսութիւն, զանկատութիւն, զանփոփոխութիւն և զբովանդակ աստուածային անասման էութիւնն, որ է գրու կամ պրաշխարութիւնն թէ Աստուած պիտի կատարէ իւր բոլոր խոստումները: Տես և Ել. Գ. 14, Եւ եմ որ քմ, որոյ նշանակութիւնը տես Աստուած յօդուածին մէջ: Ելեց Զ. 3 համարին մէջ Աստուած կ'ըսէ, "Արբա՛համին, Իսահակին ու Յակոբին՝ Ամենակարող Աստուծոյ անունով երեցայ. բայց իմ Ենզմա անունով անոց չչայտնուեցայ" և բայց և այնպէս կ'երեւի թէ Ենզմա անունը Եմոթ էր ի սկզբունն, Եմնդ. Դ. 1: Կրնայ կարծուիլ թէ ինքն Աստուած, երբ զմարդն Ագոմ անուանեց, զինք անոր Եմնով անուամբ յայտնեց. բայց երբ ճաշակեալս այս անունը չտուաւ իրեն՝ ինչպէս տուաւ երբ Մովսէսի յայտնուեցաւ, և ոչ այն անուան իսրին նշանակութիւնն ի մարդց անոց՝ ինչպէս իմացուց Մովսէսի: Կահայեաններուն կ'ըսէր. "Ես եմ ամենակարող Աստուածը," ժի. 1. Ի՞՞՞ 24. կամ, Ես եմ Ենզմա, Արբա՛համին, ևն, Աստուածը," բայց ոչ երբէք լսի, "Ես եմ Ենզման,"

Ենզմայիքէ, Տեր դէտի տեմ, կամ, Տեր դէտի նոթուտե: Արբա՛համ տուաւ այս անունը տեղւոյն ուր պիտի զտէր իւր որդին զԻսահակ, Եմնդ. Ի՞՞ 14: Արբա՛համ տուաւ այս անունը, անհարկելով պատասխանը զոր տուաւ Իսահակը հարցման, բայտ 8 համարին, թէ "Աստուած իրեն որդակեղ ըլլալու գառը պիտի պատարաստէ," Ենզմանի, Տեր է՛ գրուտ Ե, Ել. ժի. 15:

Ենզմալուամ, Տեր Իսուղուսթեմ, կամ, Իսուղուսթեմ Տերու: Գեգէտն տուաւ այս անունը սեղանի մը զոր շինեց ի տեղւոյ ուր Տերուց հրեշտակը երեցած էր անոր, և որջուհած էր զնա բռնով, "Իսուղուսթիւն ըլլայ քեզի," Դաա. Զ. 24:

Ենզմալամ, Տեր հոմ Ե, Եղեկէլ տուաւ այս անունն ապագայ սուրբ քաղքի մը, Եղեկ. Ի՞՞ 35:

Եղ, ի վաղուց հետէ կը գործածուէր յարեւել, ոչ միայն քահանայ կամ Թաղաւոր օծելու, այլև տահասարակ գրուի, մօրուք և մարմինն օծելու, Եմնդ. Ի՞՞ 18: Տես և Օծել: Եղ կամ ձէթն ընդհանրապէս կը գործածուէր նաև ի կերակուր, Եղեկ. Ժժ. 13: Կոր և քաղցը ձէթը նախամեծար էր քան զկողի և քան զճարպ համ ապու համար կերակրաց, և սակաւին յԱսորիս գրեթէ ամէն տեսակ կերակուր կ'իփէ ձէթով: Կահ իրրև ուտելի նուէր կը մատուցուէր տաճարը, որոյ հետ սովորութիւն էր մատուցանել նաև բարակ ալիւր, Ղևա. Ե. 11. Զ. 21: Լապտերաց համար ևս մարուր ձէթը լաւ կը համարուէր, և կը գործածուէր վկայութեան խորանը լուսուորելու: Ձիթոյ այս այլևայլ գործածութեանց պատճառաւ ձիթեւոյ մշակութիւնն էր մին յընդանուր և ի շահարէր նիւթոց, Ա Մնաց. Ի՞՞ 28. Ովս. ժի. 2: Ձէթը, ցորենոյ և զինւոյ պէս, խանթի և առևտրոյ զածառ էր, Բ Մնաց. Լի. 28. Եղ. Գ. 7: Լաւագոյն ձէթը կը մզուէր ձիթապողէն, մինչդեռ պտուղը գայլար և կանանչ էր, թեթէ Եմմամբ կամ ձմմամբ, Ել. Ի՞՞ 20. Ի՞՞ 40: Ջարգիս, ինչպէս նաև հին ատենը, հա-

սուն ձիթապատուղը կը ճմլուի վրայէն քարէ գլաններ անցունելով: Ճմլուած ձիթապատուղն յետոյ կը մզուի ձիթոյ ազօրւոյ մէջ, Երբայեցերէն, Խիւիւն: Ձիթապաղոյ հաստերն հիմա սոսրով չեն կտրուիր, բայց կ'երևի թէ այսպէս կ'ընէին Երբայեցիք, գէթ ըստ մասին, եթէ ձիթապատուղք կակուղ էին, Միք. 9. 15: Գեթսեմանի, այսինքն՝ յի՞նչ Ժամաւ, հաւանականապէս առած էր այս առնուն ի սկզբան հոն մօտ գտնուած ձիթոյ մամլէ մը: Տես Չիքեցի:

Եղամ, երկիրն որ յետոյ կոչեցաւ Պարոկոստան, Ծննդ. ԺԳ. 1: Այս երկիրը կոչուած էր Եղամ՝ յանուն որդւոյն Սեմայ, Ծննդ. Ժ. 22: Յոյն և Հռովմայեցի մատենագիրք կը կոչէին զայն Եղեմայիս, որ կը պարունակէր զմասն ինչ Սուսիանայի, այժմ՝ Քուշանք, կամ, որ աւելի հաւանական է, կը պարունակէր տամոզը Սուսիանա: Եօջ կամ Շուշան քաղաքն այս երկրին մէջ էր, Գան. Ը. 2: Տես և Գործ. Բ. 9:

Եզրայր կը նշանակէ ի Սուրբ Գիրքս որդի միեւնոյն ծնողէ կամ ի ծնւ-

ղաց, Մատթ. Ժ. 2. Ղուկ. 9. 14. եղբորորդի, քեռորդի և կամ մօտաւոր ազգական, Ծննդ. ԺԳ. 8. ԺԳ. 16. Յովհ, Է. 3. Գործ. Ա. 14. ազգական կամ հայրենակից, Մատթ. Ե. 47. Գործ. Գ. 22. Երբ. Է. 5. րնկեր, հաւատար, Մատթ. Ե. 23. Է. 3. սիրելի, Բ թագ. Ա. 26. Քրիստոնէայ իբր Աստուծոյ որդի, Գործ. Թ. 30. ԺԱ. 29: Մատթէի գլ. ԺԲ. 46-50, ԺԳ. 55, 56, և Մարկ. Գ. 31-35 համարներուն մէջ Քրիստոսի եզրաբար այնպիսի կապակցութեամբ յիշուած են իրենց մօրը և քոյրերուն հետ, որ կրնանք հաւանականապէս բռել թէ անոնք էին որդէք Մարիամու և Յովսեփայ, կրտսեր քան զԹոսու: Բայց և այնպէս բոլորովին սողոյզ չէ այս: Մատթէի ԺԳ. 55 համարին մէջ յիշուած Յակոբ, Յովսէս և Յուդա, էին թերև նոյն Մատթէի ի՛նչ. 56, Ղուկոյ 9. 15, 16, և Յովհաննու ԺԹ. 25 համարներուն մէջ ակնարկուած մօրաքեռորդիք Բիսուսի, քանզի կղէոպպաս և Ալփէսն հաւանականապէս միևնոյն են:

Եղեւիթ, ազնիւ ծառ մշտադառար հաշակեալ ի Սուրբ Գիրքս, Սաղմ.

ՂԲ. 12. Եղեկ. ԼԱ. 3-6: Այս ծառերն էին ընդհանրապէս լայն և

բարձրաբերձ, սմանց շրջապատն էր երեսուն և հինգէ մինչև քառասուն սոք, և բարձրութիւնն՝ հինսուն, եղեկինք կ'արձակէր իւր լայնատա-
 րած և գրկթէ հորիզոնական ստերն իբր տասն կամ երկոտասան սոք ի վերոյ քան մզեախին։ Նուրբ և ուղիղ և իբր մի մտանալափ երկայն տերև-
 ները շատ ինա են։ Եղեկն պտուղն է, մայր ծառին պողոյն պէս, փոքր կոն։ Այս անուանի ծառը կը բուսնի Ասիոյ մէջ ոչ միայն Լիբանան, այլև Ամանոս և Տուրոս լեւները և այլուր Սրբեկը, բայց ոչ ուրիշ կը հասնի Լիբանանու եղեկիններուն մե-
 ծուութեան և բարձրութեանը։ Մշակուած է նաև Եւրոպոյի պարտէզնե-
 րուն մէջ։ Այս տեսակէն երկու շատ պատուական ծառ կը գտնուի Անգ-
 ղիոյ Չիզուիք կոչուած քաղաքը։ Նաև Բարիզի բուսարանական պար-
 տէզը կայ շատ գեղեցիկ եղեկն մը։ Եղեկնւոյ լայնատարած ստերուն և կոննակ գազաթան վայելուչ համե-
 մատութիւնն է որ գեղեցիկ կ'ընէ այս ծառը։ Խէժը որ կը ծորէ եղեկնւոյն բունէն և կոննակ պողէն՝ բազա-
 մանի պէս կազուզ է, և անուշահոտ իբրև զբազաբանն՝ Մէքքէի։ Այս ծառին բոլորաբնն ամեն բան սոստիկ բազաբան կը հոտի, ուստի եղեկնւոյ անասուն այնպէս սիրածեի և անու-
 շահոտ է, որ մեծ զուարճութիւն է այն անասուններէն տնցիկը, Երգ. Գ. 11. Ովս. Ժ. 6. Եղեկնափայտը յար-
 մար է մեծապէս շինուածներու, քանզի ազատ է փտութենէ, և ճծի-
 ներ չեն փոստեր անոր, ուստի և տանց յարկեր, և սենեկաց յատակը և ձեղունը ծածկելու համար գերան և ստիտակ ընդհանրապէս այս ծա-
 ւէն կը կտրուին։ Փայտը կարմրա-
 գոյն, գեղեցիկ, պինդ և անոտ է։ Պերսեպոլիսի պալատը, Երուսաղէմի տաճարը և Սողոմոնի պալատն եղե-
 նափայտէ շինուած էին, և «Լիբա-
 նանու անտառին տաւեր», թերևս այսպէս կոչուած էր, վասն զի շատ եղեկնափայտ գործածուած էր անոր շինութեանը, Գ թագ. Է. 2. Ժ. 17։
 Եղեկնւոյ անտառներէն որ ժամա-
 նակաւ կը ծածկէին Լիբանան՝ հիմա
 սակաւք մնացած են, Ես. Բ. 13.

Ժ. 19. Թէպէտ տակաւին կան ցիր
 աստ անդ ծառեր որ բուն եղեկնւոյ
 կը նմանին։ Մեծամեծ և հնազոյն
 եղեկնք, որ բուն եղեկն կը կարծուին,
 կը գտնուին անտառի մը մէջ, քիչ
 հեռու Պաալպէքէն հորիզոն տանող
 ճամբուն վրայ որ Լիբանանէն կ'անց-
 նի, լեռան արևմտեան կողմ գազա-
 թէն քիչ վար, Լիբանանու բարձ-
 րագոյն գազաթան ստորոտը։ Այս
 անտառին ծառերը սակաւ են թու-
 ով, բայց շատ հին, թերևս Քրիս-
 տոսի ժամանակէն, իբր 400 կամ 500
 մատաղատունիկ ծառերով խառն։
 Տես և Լիբանան։
 Եղեկն բառը Սուրբ Գրոց մէջ,
 բաց ի ճմարիտ եղեկնւոյ Լիբանանու
 կը թուի նշանակել երբեմն բնեկնի
 և երբեմն մայր ծառ։
 Եղեկազի, քաղաք Ամփոհացուոց,
 մտ ի մայրաքաղաք նոցա յԵսերոն։
 Եղեկազէ ինկաւ բաժին Ռուբինի,
 Թու. 1. Բ. 3, 37։ Եսայի և Երեմիա
 այս քաղքին գէժ սպառնալիք կ'ը-
 նեն, յիշելով զայն Մոզաբացուոց
 քաղաքներուն հետ, Ես. ԺԵ. 4. ԺՁ.
 9. Երեմ. ԽԼ. 34։ Եղեկազի, որ
 այժմ էլ-Այլ կը կոչուի, ակերակ-
 ները կը կենան իբր մէկ մղոն կամ
 տեղի գէպ հիւսիսային արևելք յԵ-
 սերոնէ։
 Եղեգ, երբեմն կը նշանակէ տնկոյ
 մը, ինչպէս զոպոյի, կոթը կամ ցո-
 ղունը, Մատթ. ԻԷ. 48. Յովհ. ԺԺ.
 29։ Սակայն սոփրապէս եղէգ բառը
 կը նշանակէ յատուկ տունի մը որ
 ձախնային տեղեր կը բուսնի, Յոր.
 Խ. 21. Ես. ԺԺ. 6, և է նուրբ և
 դիւրարեկ, ուստի և համարուած է
 իբր նշանակ կամ օրինակ տկարու-
 թեան, Գ թագ. ԺԳ. 15. Գ թագ.
 ԺԼ. 21. Ես. 1. 2. 6. Եղեկ. ԻԺ. 6,
 և անհաստատութեան, Մատթ. ԺԱ.
 7. «Չարխարած կէզը», Ես. ԽԲ.
 3. Մատթ. ԺԲ. 20, օրինակ է բեկ-
 եալ սրտի մը որ մտ է իմնալ ան-
 յուսութեան մէջ իր մեղքերը և կո-
 րուսեալ զիճակը ճանչնալով։ Փրկիչը
 կը պաշտպանէ և կը օրացնէ շար-
 հօք այսպիսի հոգիներ։
 Եղեգն հին ատենը կը գործածուէր
 իբրև գրիչ և իբրև յափ, Եղեկ. Խ.
 5. ԽԲ. 16։ Կը կարծուի թէ Հրէից

մէջ “եղէգ” կուշուած չափն իբր ատան
սուք երկայն էր :

Եղիա, Եհու Ե Աստուծոյ իմ, մար-
գարէ, բնիկ Թեղարացի ի Գաղատագ, Գ
Թագ. ԺԷ. 1: Եղիայի ծնողքը և
նախկին պատմութիւնը ծանօթ չէ :
Անոր անվեհեր Տուտարմութիւնն
առ Աստուած գրգռեց Աքաաբու
և Յեղարեւոյ բարկութիւնը, մանա-
ւանդ երբ Եղիա, ի պատիժ մեզայ
Խորայիլի, սպառնացաւ բազմամեայ
երաշտութիւն և սով 908 ին նախ
քան գրբ : Աստուծոյ ազդեցու-
թեամբ Եղիա ապականեցու ֆերիթ
Տեղեղատին եզերք, ուր հրաշիք կը
կերակուէր ագուաներէն : Անկէ գը-
նաց ֆիւնիկեցաց Սարեթա քա-
ղաքը, ուր հրաշքով մը իրեն կերա-
կուր հայթայթեց, և ուրիշ հրաշ-
քով իւր ապակշակահին մուտայ
սղան յարոյց : Դաւնալով առ Ա-
քաաբ, այն մեծ բազմութիւնն հա-
ւաքել տուաւ կարմեղոս լեւր, ուր
Աստուած պտտաբանեց Եղիայի
“կրակով,” և իւհնաղու քուրմին
սպանուեցան : Անտանէ գազրեցաւ
երկայն և սոսկալի երաշտութիւնը և
առաւ անկը տեղաց յերկնից ու-
ղթիւք մարգարէին : Եղիա տեսեւ-
լով թէ Աստուծոյ այս սքանչելի
գործն ևս յապաշխարսութիւն պիտի
չբերէր Հրէից ազգը և անոր իշխան-
ները, գրեթէ յուսահատեցաւ : Խոյս
տուաւ անապարը, և բերուեցաւ
Աստուծոյ լեւն, ի ֆորբ, ուր Աս-
տուծոյ զօրութիւնը և ողորմութիւնը
տեսնելով միթիթարուած էր : Դարձ-
եալ զրկուեցաւ երկայն ճանապարհ-
հորութեամբ ի Դամասկոս, օծանել
զԱղայէլ թագաւոր Ասթուց : Եղիա
օծեց նաև զՅու և ի թագաւոր Իորա-
յելի, և զԵղիսէ կոչեց ինիլ մար-
գարէ : Յետ վեց ամաց յանդիմանեց
զԱքաաբ և զՅեղարեւ շնոնց անի-
բաւութեանը համար ընդգլմ հա-
րովթայ : Յետ այնորիկ միտանգամ
երեցաւ Աքաաբայի մահը մարգարէա-
նալու, և իջեցուց հուր յերկնից եր-
կու իււմբերու վրայ որ զանի բանելու
զրկուած էին : Կանխու իմանալով
թէ ի մտայ պիտի վերանար երկրէս,
կու տայ իւր վերին իրաւաները մար-
գարէից գարոցին, հրաշքով կ’անցնի

Յարգանանէն, և կը յափշտակուի
երկնիք հրեղէն կտառք առանց ճա-
շտեկոյ զմահ, թողլով իւր վերաբ-
կուն և պաշտօնն աշակերտին իւրում
Եղիսէի, Գ Թագ. ԺԷ-ԺԹ. ԲԱ. և
Դ Թագ. Ա. 2 :

Եղիայի վերանալը դիպեցաւ իբր
896 ին նախ քան գրբ : Կը կարծուի
թէ յառաջ քան զվերանալ իւր
գրած էր նամակը, որ ութ տարի
ետը կ’իմացէր Յերարմաւայ անոր
մօտալուտ հիւանդութիւնը և մահը,
Բ Մնաց. ԻԱ. 12-19 :

Եղիա էր մին ի նշանաւոր և պատ-
կառելի մարգարէից Երրայեցուց : Էր
անվեհեր, հաւատարիմ, անողք,
անձնուրաց, և նախանձաւոր փա-
ռացն Աստուծոյ : Եղիայի ամբողջ
վարքը և կեանքը նշանաւոր է առ-
անմին բարոյական մեծութեամբ :
Եղիա պատմութեան մէջ յանկարծ
կ’երևայ առանց առաջուց ծանօթու-
թեան, և աներկայթ կ’ըլլայ հրա-
շիք : Կը թուի լինել յերկնաւոր
զրկուած պատգամաւոր մը որ մի
միայն գործ ունէր ընելու, և անոր
միտքն զբողած էր այն գործով մի-
այն : Եղիայի պատմութիւնն արդար-
եւ շնաշխարհիկ պատմութեանց կար-
գէն է, և լի է հրահանգք : Ապա-
քէն մեծ պատիւ էր Մոզուէի և Ե-
ղիայի սր, շատ զարեք յետոյ քան
զֆոխուիլ նոցա յերկինս, անոնք մի-
այն երևեցան այլակերպութեան լե-
ւը, զկայելու թէ կան երկնիք, և
ֆրկչին հետ իտուկու անոր մահուան
վրայ, Ղաւ. Թ. 28-35 :

Յովհաննէս Մկրտիչ կանխու իսո-
տացուած էր ընդ անտամբ Եղիայի,
վասն զի վարուք և բարոյիւք նման
պիտի ըլլար Իորայելի այն հին մար-
գարէին, Մաղ. Դ. 5. 6. Մտաթ.
ԺԷ. 10-13 :

Եղիաբ, երեցադոյն եզրայր Դաւ-
թի : Եղիաբ էր իրստ և նախանձատ
առ Դաւիթ, և այնպէս հաստատեց
զգատատանն Աստուծոյ որ ոչ թէ
երևութին կը նայի այլ որտին, Ա
Թագ. ԺԶ. 6, 7. ԺԷ. 28 :

Եղիազար, 1. երբոր որդի Ահա-
բոնի, և քահանայակոս յետ նորա,
ՆԼ. Զ. 23. Թու. Ի. 25-28 : Քահա-
նայակոսութիւնը Յնաց Եղիազարայ

ցեղին մէջ եօթն ազգ, մինչև ի Ժա-
մանական Հեղեղայ, երբ կը տեսնենք
զայն տուեալ ի թամարայ զարմին:
Առ Դաւթիւ և Սողոմոնիւ նորէն
արուեցաւ Եղիագարայ տոհմին, և
այնպէս տեւեց մինչև յետ գերու-
թեան:

2. Մին յորդուց Արինագարայ:
Մեծարեցաւ տապանակին պաշտօն
տաննուլն համար, մինչդեռ Աստու-
ծոյ ուխտին այս նշանը կը գտնուէր
անոր հօրը տունը, Ա թագ. Ի. 4:

3. Դաւթի ախարեաններէն մին, Բ
թագ. ԻԳ. 9. Ա Մնաց. ԺԱ. 11-18:

4. Դամասկոսի օրինակ որ Ժառանգ
Արբաշամու, և թէ Արբաշամ մեռ-
ներ անգաւակ, Եննդ. ԺԶ. 2: Ընդ-
հանրապէս կը կարծուի թէ Եղիա-
գար էր "երեցողոյն Ժառայն, որ յետ
վաթառն և հինգ ամաց զբուեցաւ
կին բերել Իսահակայ, Եննդ. ԻԿ:
Բայց որովհետև այս վերջնայն տնու-
նը արուած չէ, որովհետև Արբաշամ
ուշեր մօտ ազգականներ, ինչպէս
Ղովա և այլք, և որովհետև ապա-
ցոյց չկայ թէ Արբաշամ երբէք
բնակեցաւ Դամասկոս, ամառը կը
կարծեն թէ Իղիագար էր մին ի մօ-
տուրն ազգականաց Արբաշամու և
կը բնակէր ի Դամասկոս, և թէ
"տանն տիրոջը," և "տանն Ժառան,"
ըստ բնագրին "տանն որդին," մեկ-
նայն նշանակութիւնն ունին, այսինքն
օրինակ որ Ժառանգ գերբառասանին:

5. Ռբրէշ շատեր կը յիշուին Եղի-
ագար անուամբ, Ել. ԺԸ. 4. Ա Մը-
նաց. ԺԵ. 24. ԻԻ. 16. Բ Մնաց. Ի.
37. Ղուգ. Գ. 29:

Եղիակիմ, 1. մին ի թագաւորաց
Յուգայ, Դ թագ. ԻԳ. 34: Տես Յու-
վակիմ:

2. Եղեկիայի արքունի պաշտօնէից
մին, որ այլոց հետ զբուեցաւ Խօ-
սիլ զԵրուսաղէմ պաշարող Ասորես-
տանցի զօրաց սպարապետին Ռափ-
սակայ հետ, Դ թագ. ԺԸ. 19. Ես.
ԼԶ. 37: Տես Սեմեթերիմ:

Եղիասիբ, քահանայապետ յա-
ւուրս Նէեմիայի, որ մտանայից էր
վերտան շինութեան պարսպին Երու-
սաղէմի, Նէեմ. Գ. 4: Հաւանական
նապէս նոյն անձն էր որ յետոյ ամ
բառատանուեցաւ իբրև պղծիչ տաճա-

րին, այս շէնքին սենեակներէն միոյն
մէջ բնակեցնելով հեթանոս մը և
Ամմոնացի մը, որ անոր ազգական
էր, Բ Օր. ԻԳ. 3, 4. Նէեմ. ԺԲ.
10. ԺԳ. 1-9:

Եղիմ, մին յիջևանաց Իսրայելաց-
ւոց յերթու նոցա ի Անիա, Ել. ԺԵ.
27. ԺԶ. 1. Թու. ԼԳ. 9: Ընդհան-
րապէս կը կարծուի թէ էր այժմու
Վասի Լուբուստէ, ընդարձակ հո-
վիտ որ կ'երթայ ի հարաւոյ արևմը-
տեց գետ ի Ժով, Սուէզէն իբր քա-
ւառուն մըն գետ արևելք: Հոս
կային ազրիւր մը և տաւունք, մա-
ցառք և թուփք բազուփք, և սակաւ
մնայք և արմաւենիք:

Եղիմաս, հրեայ կախարդ, յա-
պարանս Սերգիոսի Պոզրոնի, Հուգլ-
մայեցի փոխանակի բգեշիին կիտրօ-
սի Պափոս քաղաք: Պօռոս անաք-
եալ խառի յանդիմանեց զԵղիմաս,
և զարկաւ զանի ի սիւրն կուրու-
թեամբ, զան զի Ժմարտուփիւնը
քաննել տրգելի կը ջանոր գիտա-
նակ բգեշիին որ յօժար էր թողուլ
կուսքերը և սնապաշտութիւնը, և
զաւետարտին ընդունել, Գործ. ԺԳ.
6-12: Եղիմասայ կուրուփիւնը պիտի
տեւէր "տանն մը," և պիտի Ժառա-
յեր անոր հոգևոր յուսուորութեանը:

Եղիմե, Ժառօթ տունի խոյթիչ,
որ անմշակ երկրներ կը բուսնի, Ես.
ԼԳ. 13. Ով. Թ. 6: Եղեմ թարգ-
մանուած է Երբայեցերէն տարբեր
բառ մը, Յոր. Լ. 7. Առակ. ԻԿ.
31. Սոփոն. Բ. 9, որ կը թուի նշա-
նակել եղծին մէջ մեծ անասիչը:

Եղիուս, Ղահու և Ասորոս նոր,
ծնեալ ի Բուգ, Եննդ. ԻԲ. 21, որ
էր, հաւանականապէս քաղաք Ե-
րզովայեցոց, Իբեմ. ԻԵ. 23, թե-
րեւ Բօրատ, Երեմ. ԽԹ. 7, 8, 13:
Եղիուս եկաւ վշտակից բլլալ Յորայ
անոր ձախողութեանը համար: Իբ-
րև եւանդուն, հանձարեղ և բարե-
պաշտ երեստասարգ, ուշադրութեամբ
ունկնդիր եղաւ Յորայ և անոր բա-
րեկամաց խօսքերուն, վերջապէս բու-
կեցիլով իօսիլ, երկայն ջատագովու-
թեամբ ուղղեց անոնց խօսքերը, Յոր.
ԼԲ: Եղիուսի խօսքերն առ Յոր բա-
րեկամական և մեզմ էին, թէպէտ
իրուացի. կը մեղադրէ զՅոր որ զինք

կարգարացնէր մանաւանդ քան թէ զԱստուած: Յորայ հակառակորդները կը պարսաւէ որ զՅոր իրբև կեղծաւոր կը դատապարտէին, անգէտ ըլլալով Աստուծոյ նախախնամութեան զարմանալիացը: Այլ և այլ իմաստներով գեղեցիկ կը յայտնէ իւր հաւատարէն Աստուծոյ սղորմութեանը որ ներող և նորոգող է գէպ ի մեղաւորս, Յոր. ԼԳ. 23, 24, 27-30: Աստուածաշունչին թերևս հնագոյն գիրքին (Յորայ) այս համարներն ունին անառակ որդւոյն առակին բուն ոգին:

Եղիսաբեք, Աստուած է երգում նոր, ջերմեւանդ կին ի գոտերաց Ահարոնի, կին Չապարեսայ և մայր Յովհաննու Միգրայի, Ղուկ. Ա. 5-25, 36, 39-80:

Եղիսայ, մին յորդւոց Յուանայ, Ծննդ. Ժ. 4: "Եղիսայի կղզիները" որ կապուաակ է ծիրանի կերպոս կը զրկեն ի Տիւրոս, Եզեկ. ԻԷ. 7, կը կարծուին նշանակել Յունաստանն և անոր մտաւկայ կղզիները:

Եղիսէ, աշակերտ և յաջորդ Եղիսայի: Եղիսէ ր մարգարէ իսրայելի տա Յերոբոամու, Յեւաւ, Յովա. քաղաւ և Յովաաւ, 903-838 նախ քան զԳր.: Եղիսէ ծնած էր Աբէլ-մաուլա, ուր գրադած էր երկիր Տերկիւլ, մինչ Եղիտ կոչեց զնա լինել մարգարէ, Գ թագ. ԺԺ. 16: Յետ ամաց ինչ Եղիսէ ակահաստս եղաւ Եղիսայի հրաշայի համարմաման, ճեղքեց զՅորդանան անոր մաշկեկաւն, և յաջորդեց անոր իրբև գլխաւոր մարգարէից գարսցին, իւր մարգարէութեան երկար միջոցին ստեպ մասնակից էր իսրայելի թագաւորութեան հասարակաց գործերուն, Նաւա և շատ հրաշք գործուեցան բանիւ Եղիսէի. ի հրաշից աստի ոմանք էին Երեմովի ջուրերուն բժշկութիւնը, այրի կնոջ ամանին ձիթով լեցուիլը, և ջուր արուկը Յուգայի, իսրայելի և Եդովմայեցւոց գաշնակից բանակներուն, Աննեմայի կնոջ որդի արուիլը և յետոյ անոր յարութիւն առնուլը, Նեեմանայ ի բորսութենէ սրբուիլը, Գեեզիկ յանցանաց իմացուիլը և անոր պատժուիլը: Եղիսէի պատմութիւնը կայ Գ թագաւորաց

Բ.-Թ. գլուխներուն, և ԺԳ. գլխին 14-21 համարներուն մէջ: Անոր մահուան սուգը կատարեց Յովազ թագաւորն հանգերմ Ժողովրդեամբ, և մէկ տարի ետքը Եղիսէի գերեզմանը թաղուած մեռեալ մը յանկարծ յարութիւն առաւ:

Եղիսիազ, Աստուած է զբռնելու նոր, ծննդեամբ թեմանայի, և բարեկամ Յորայ, Յոր. Բ. 11: Տես և Ծննդ. ԼԳ. 40: Եղիսիազ կը թուի լինել երիցադոյն քան զԲազդաատ և զՍոփոր, և առաջին եղաւ ի խօսել առ Յոր, Յոր, գԼ. Գ. Ե, ԺԵ, ԻԲ:

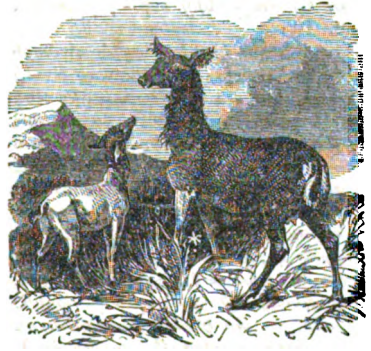
Եղամարդաք, որդի և յաջորդ Նարուզոգանոսորայ, արքայի Բարեւոյցուց, 561 ին նախ քան զԳր.: Բարեկամաբար վարուին ընդ Յովա-կիմայ գերի թագաւորին Յուգայի, հանելով զանի բանտէ, և մեծարելով ի վեր քան զայլ գերիս, յիշուած է իրբև գովութիւն Եղամարդ-դարայ, Գ թագ. ԻԵ. 27. Երեմ. ԾԲ. 31-34: Անոր թագաւորութիւնը կարճ եղաւ, վասն զի սպանուեցաւ դաւաճանութենէ մը որոյ զլուի էր Եղամարդարայ քեռայրը Ներիզաւասար որ և յաջորդեց անոր:

Եղագառաք: Եղուհը Հրէից քահանայապետին լանջապանակին մատաններոց պատմական քարն էր, ԵԼ. ԻԲ. 20: Այժմու եղեզնաբարը ունի սակաւ ինչ նմանութիւն այդ կոչուած քարին: Եղեզնաբարին գոյնը մարդոյ եղեզան գոյնն ունի, և աստի առած է անունը: Յայտնի չէ թէ եղեզնաբար թարգմանուած Երուսլեցերէն բառը բուն եղեզնաբար կը նշանակէ. բայց կը նշանակէ պատմական քար մը, Ծննդ. Բ. 12. ԵԼ. ԻԵ. 7. ԻԲ. 9-12, 20: Եղեզնաբարի նման մարմարինն տեսակ մը ծանօթ էր Յունաց, և թերևս այս է "եղեզնաբարը" որմէ մեծ քանակութիւն մը պահած էր Դաւիթ տաճարին համար, Ա Մնաց. ԻԺ. 2:

Եղուցազ, ինկարիութեան համար գործածուած անուշաճատ նիւթոց մին, որ Արբուիթին կոչուած տեղը միայն կը ծրուէր, ԵԼ. Լ. 34: Կը կարծուի թէ էր եղուց կոչուած տեսակ մը խեցեմարթի պատեանը, որ երբ կրակը կը նետուէր, մշկի ճօտ

կ'արձակէր: Եղուևդ կոչուած խնցե-
մորթին լաւ տեսակը կ'ելլէ կարմիր
ծաղէն, և է սպիտակ և լայն:

Եղզերու, տեսակ մը էրէ վայրի,
սուրբ բաւ Ղեառական օրինաց, Ղեա.
ԺԲ. 15, բարձրութեան, թեթևու-
թեան և վայելչութեան կողմանէ
անուանի, Երգ. Բ. 9. Ես. 1, Ե. 6:

ԵՂՆ ԵՒ ԵՂՆՈՐԹ

Կը նշանակէ նաև եղն կամ եղնիկ,
այսինքն եղջերուին էգը, նոյնպէս
անուանի թեթևութեան և ձևոյն
վայելչութեան կողմանէ: Եղնիկն եղ-
ջիւր չունի, ինչպէս նաև անասնոց
ուրիշ տեսակներուն էգերը, բայց ի
րէն կոչուած եղջերուի տեսակէն:
Մննդոց ԽԹ. 21 համարին մէջ Նեփ-
թազմի նմանցուած է ազատ թաղ-
ուած, կամ արագ տնէլով վայել-
չութեան հասնող եղջերուի, իսկ
“գեղեցիկ խօքեր սուսզ” խօքը
կ'ակնարկէ տառնախօսներ, մարգա-
րէներ և բանաստեղծներ որ Նեփ-
թազմի ցեղէն պիտի ելլէին: Հաւա-
տարիմ և գթած կին մը կը նման-
ցուի եղնիկան, Աւսակ. Ե. 19: Եղ-
ջերուի կամ եղնիկան նմանցուած են
նաև արագասն և թեթևագնաց քու-
ղեր: Ամբ. Գ. 19:

Եղզեր 1. Եղջիւրը կը գործածուէր
իրեն անօթ բնկելու և պահելոյ օժա-
նելիս, խունիս անուշաւնս, այլովքն
հանդերձ, Ա թագ. ԺՁ. 4. Գ թագ.
Ա. 39: “Եղզանին եղջիւրները” կը
նշանակէ սեղանին չորս անկիւնները
և անոնց վրայ բարձր տեղերը, ԵՂ.

ԻԷ. 2. 1. 2: Տես Սեղան: Անասնոց
շատերուն զէնքը և զարդն անոնց եղ-
ջիւրներն են, և այս է պատճառ որ
եղջիւրը շատ անգամ նշանակ է զօ-
րութեան, պատուոյ և իշխանու-
թեան: Տէրը բարձրացուց Դաւթի
եղջիւրը, և կը փշլէ ամբարշտաց
եղջիւրները: Կը կարգանք նաև փր-
կութեան եղջիւր մը հանուած, և
եղջիւր մը հողով աղտոտած, Բ Օր.
1Գ. 17. Ա թագ. Բ. 1, 10. Յոր.
ԺՁ. 15. Սազմ. ՀԵ. 10. Դան. Է.
20-24. Ղուկ. Ա. 69: Այս խօքը-
րուն մէջ թերևս կ'ակնարկուի կա-
նացի զարգուց հասարակ մէկ մասն
արևելեան ազգերէն ոմանց մէջ: Լի-
բանան լերանց Տիւրքիներուն մէջ

տմուսնաւոր կանայք իրենց գլխոյն
վրայ կը կրեն արծաթեղէն եղջիւր,
ինչպէս այս պատկերին մէջ կը տես-
նուի. պատկերին մէջ միւս գլուխը
Հապէշ իշխանի մը գլուխ է:

2. Անասուկ որդին կը ցանկարուակ
խոզերուն արուած եղջիւրներէն, այ-
սինքն պտորց կամ բնդեղնաց պատ-
եաններէն որ խոզերու կը տրուին,
Ղուկ. ԺԵ. 16: Ղուկասու այս հա-
մարին մէջ գործածուած Յունարէն
բառը կը նշանակէ եղջիւրի կոչուած
ծառին պտուղը որ է երկայնաձև,
նման եղջիւր: Այս պտուղն հասարակ
է Միջերկրագիւմին ծովեղերեայ երկր-
ները: Կը թագուի որ այս պտուղն
հասնի և չորանոց ծառին վրայ: Աղ-
քատք կ'ուսեն զայն, նաև արջաուց

կը տրուի: Եղջերենին մշտագալար ծառ է միջակ բարձրութեամբ, բազմաստ, բոլորակ և մութ կանաչ աներևներով խիտ, մի կամ երկու մաստ տրամագծով: Կտրուի կանաչ, կարմիր և սդկուզածե, գեղնազոյն ցօղնովք: Պտուղն է նման դալար ուլուն փոծոկներուն, թխազոյն, ուղորկ, իբր վեց կամ ութ մաստ երկայն, և մի մաս կամ քիչ աւելի լայն: Պաղոյն մէջը երկու բաժնուած և խորշ խորշ է, իւրաքանչիւր խորշ կը պարունակէ հաս մը ողորկ փայլուն: Հասուն պտուղը քաղցրահամ է, մերսանման հիւթով: Հաւանաւ կանապէս երկայն և կոր ձևին համար կոչուեցաւ ի Յունաց Կերտիս որ կը նշանակէ եղջերիկ: Գերմանացիք եղջերենին կ'անուանեն Յովհաննու հացենի, զման զի կը կարծուի թէ Յովհաննու Մկրտչի կերակուրն այս պտուղն էր:

Եմաք, անուանի քաղաք Ասորաց: Եմաթ, բառ օրինակի Երամազենի և Գամասկոսի, Ասորաց երկրին և Պաղեստինու այն սակաւ տեղերուն մէկն է որ իրենց կարևորութիւնը

մինչև ասորեան մը պահեցին ի վաղջուց մինչև ցարդ: Եմաթ անուանը կը գտնենք Մենդ. Ժ. 18, իբրև նրաս Գանանացի ցեղի մը. և յաճախ կը յիշուի իբրև հիւսիսային սահման Գանանու, և այս էր անոր մեծագոյն ասարածութիւնը, Թու. ԺԳ. 22. Յես. ԺԳ. 5. Դաստ. Գ. 3: Ասորութիւ թովու, Թաղաւոր Եմաթայ, էր գաշնակեց նարա, Բ թագ. Բ. 9, 40:

Պուրջհարս կը նկարագրէ զԵմաթ այսպէս. "Եմաթ", կ'ըսէ, "կայ աստի և անտի Որոնդ գետոյ. Գաղքին մէկ մասն է բլրոյ մը կողին, և միւս մասը՝ գաշտի վրայ: Գաղաքը մեծանրատ է, և բնակչաց թիւն է հաւանաւ կանապէս ոչինչ պակաս քան 430,000: Չորս կամուրջ կայ գետին վրայ գէպ ի քաղաքը: Գետէն շուր կ'երթայ քաղքին վերին մասը բարձր ճախարակներէ կախուած զոյլերով: Դոյլերը կը պարպուին քարաշէն ջրանցներու մէջ որ կը կենան կամորներու վրայ, սրաց բարձրութիւնը կը հասնի վերին քաղքին մինչև գլուխը: Ըստարակներուն թիւն է իբր երկու տասան. անոնց մեծագուճին արամազիծը չէ փոքր քան եօթանասուն սոք: Եմաթայ գլխաւոր սուրբատուն է Արարացուց հետ, որ հոն կ'երթան գնել իրենց վառաններուն վերաբերեալ նիւթեր և սպանիլը: Եմաթայ երկիրը կը պարունակէ իբր հարիւր և քսան շէն գիւղեր, կան նաև իբրև եօթանասուն կամ ութսուն գիւղք որ թողուած են ամայի: Երկրին առեւտնտան մասն է Ասորաց երկրին համարանոցը, թէպէտ հունձն հոն չի տար աւելի քան աստիսպապակ, գլխաւորապէս ի պատճառս բազմութեան միայն որ երբեմն բարդ հունձը կ'ապականեն:" Եմաթայ մնալուն է հիւսիսային մասն հովտին որ կը ձրգուի Պաղեստինէ մինչև հոն, բնդ մէջ 1, իրանանու և Անդիլիբանանու, Գ թագ. Բ. 65:

Եմաթ, հասարակ, 1. անուանի իմաստուն սնն Յուգոյի ցեղէն: Թէ երբ սպրեցաւ Եման, յայտնի չէ, Գ թագ. Գ. 31:

2. կահադեան Ղևաացի, որուն, իբրև գլխաւոր երգչոյցի ասճարին,

կ'ընծայուի ութօուն և ութերորդ օազմուք, Ա Մնաց. Զ. 33. ԺԶ. 41, 42:

Եճակ, յոք. Եճակիմ, անուանի հսկայք ի Պաղեստին, սերունդ Քերբան քաղաքին հիմնադրին Արբայի: Աստից կը բնակէին Յուզայի հարաւային կողմի լեռնային երկիրը և Պաղեստինու ուրիշ քաղաքներ: Երբտյեցոց լրտեսները զարհուրեցան առտիք տեսնելով, թու. ԺԳ. 34, բայց Քանանացոց երկիրը նուաճելէն ետքը, Հերայք ջնջեցին այն հսկաները կամ վաճակեցին, Յեռ. ԺԱ. 22. ԺԵ. 14. Դառ. Ա. 20:

Եճգաղպի, -աբիբ -ուլ, Ա թագ. ԻԴ. 1, 2, կը կոչուէր նաև Ասասան. Թամար, այսինքն՝ աճաւանդաց տալտ, վասն զի հան մտերը շատ արմուռն ենինք կային, Ենիգ. ԺԴ. 7. Բ Մնաց. Ի. 1, 2: Ենգաղպի էր մօտ Մեռեալ ծոզուն արևմտեան կէրբաց միջոցին, քան և հինգ կամ երեսուն մղան դէպ հարաւային արևելք յԵրուսաղեմէ, Յուզայի անապատին բարձր մասին ծայրը, ուր երկիրն ապառաժուա է և լի սլլերով, Ա թագ. ԻԴ. 1. Եղէգ. ԻԵ. 40: Տես Մով բառին Գ. յօդուածին պատկերը: Ենգաղպիի բարձունք հազար հինգ հարիւր ուսը վեր են քան զՄեռեալ ծով: Մովէն էր չորս հարիւր ուսը վեր գեղեցիկ և յորդ ազրիւր մը, որ տակուին հին անուրը կը կրէ, կը հոտ գէպ ի վար ծովը՝ ճամբուն վրայ սուղեկով պրազարեր հովիտ մը և գաշա մը էր կէս մղան քառակուսի, թէ հովտին և թէ գաշտին մէջ կան աւերակներ: Լեռան կողին վրայ ի սկզբան տասի՛նան աստիճան հարթ տեղեր շինուած էին, և լեռան բարձր գագաթն էր բարերեր, Երգ. Ա. 14:

Եճգանիմ, 1. Քաղաք Յուզայի, հուսանականապետ մօտ ի Բեթէլ, Յեռ. ԺԵ. 34:

2. Քաղաք քահանայից, Խառաբու երկրին մէջ, զարդիս՝ Ճէնին, հնգեաստան մղան հեռի թաբար լեռնէն գէպ ի հարաւ, Յեռ. ԺԹ. 24. ԻԱ. 29:

Եճգով, քաղաք Մանուէի, Յեռ. ԺԵ. 14, թաբար լեռնէն չորս մղան գէպ ի հարաւ, մօտ ի Նային, Սփիւ-

թուպուլայ ճամբուն վրայ, Սաղմ. 2Գ. 9, 10: Հոս կը բնակէր վհուկն առ որ գնաց Սաւուզ հարցունելու, Ա թագ. ԻԼ. 1: Այս կարաբից պընդիլը թէ կարող էր մեռելը սգինըը կանչել, անտարակոյտ սուտ էր: Վհուկը զարմացաւ և սարսափելով ազազակեց երբ Սամուէլի կերպարանքն երեցաւ իրօք, զրկուելով Առաւելմէ խայտառակելու համար կինը և վերջին ազարարութիւնը տալու համար Սաւուզի:

Եճգլայիմ, Եղէգ. ԻԵ. 10, քաղաք առ Մեռեալ ծոզուն, յարեմոնից Յորդանանու ճերմին:

Եճովմ, այսինքն՝ ձոր Ենովմայ կամ որդւոյն Ենովմայ, է հովիտ անձուկ, Կիշդ ի հարաւայ Երուսաղեմի: Կերթայ գէպ ի վեր յարեմուա կոչո հեղեղտակն կեդրոնի, և կը մանէ Գեհննի ձորը որ կը ձգուի առ սարսուտ Սին լեռին ի հարաւայ, մինչև Յազպիի գուսը: Ենովմի ձորն էր ջրարի, և ի հնու ճիւղ դալարաբարկ և հովառուն ի պատճառք հովանաւոր ծառոց: Յուզայի և Բենիամոնի սահմանը կ'աջցներ այս ձորէն, Յեռ. ԺԵ. 8. ԺԸ. 16. Նէմմ. ԺԱ. 30: Զարին ստորին մտօնի մէջ, դէպ ի հարաւային արևելք, և մօտ թագաւորական պարտեզներուն և Սելովմայ, կառապալ իսրայելացիք իրենց աղայքը կրակէ կ'անցունէին ի պատիւ Մողղայ, Գ թագ. ԺԱ. 7. Դ թագ. ԺԶ. 3. Երեմ. ԼԲ. 35: Տես Մողղաք: Այս գաղթից զհհերուն տեղը կը կոչուէր նաև Տփիի, Եռ. Լ. 33. Երեմ. Ի. 34: Ըստ ոմանց, այս բառը կ'իյլէ Երբայեցերէն Գփի, Թմբուկ, բառէն, քանդի կը կարծուի թէ թմբուկ կը զարնուէր զհհուակ մանկանց ազազակն անյուրի բնելու համար: Բայց լոկ կարծիք է այս: Յովսիա թագաւորը պզծեց այն տեղը, Դ թագ. ԻԳ. 10, հուսանականապետ ազրանց ընելով զայն: Ընդհանուր կարծիք է թէ վերջին Հերայք, ըստ օրինակին Յովսեայ, հոն կը թափէին ամէն տեսակ աղբ, ինչպէս նաև անասնոց և չարագործաց դիակներ, և թէ Մողղայ գաղթելի պաշտաման համար, և կամ, այն պաշտօնը ջնջուելէն ետքը,

հան նեաուած աղբերու կոյար, որչ
 դարչ հոար կրնար ժանաամահի պաա-
 ճառ բլլալ, սպառելու համար վաա-
 ուած կրակը ակնարկելով, սոճորու-
 թիւն եղած է այլառնայար գեհնե-
 նին, այսինքն Նյուվոյ Նորն կրակն
 անուանել այն յաւիաննական կրակն
 ուր կը պատժուին շար մարդիկ և
 անկեալ ոչիք (դևք)։ Բայց այս
 կարծեաց ալ հիմն անտոյգ է։

Հաւանականացոյն է թէ վերջին
 ժամանակի Հրեայք հանգերծեալ
 կենաց մէջ շարերուն պատիժը Ենով-
 մայ (գեհնէն) ձորին կտակին նման
 ցնելու գողափարն առած են ուղղա-
 կի Եսայեայ հեռեկալ երկու հա-
 մարներէն. «Քանզի Տօփիթ շատոնց-
 մէ պտարտատուած է. անիկա ալ
 թագաւորին համար պատրաստուե-
 ցաւ. զանիկա իորուկացոյ ու լայն-
 ցուց. անոր գէղը կրակ ու շատ փայտ
 է. զանիկա Տերոջը շունչը ծծուսի
 հեղեղ պէս պիտի բաշխիցնէ,» ԳԼ.
 Լ. 33. «Եւ անոնք պիտի ելին ու
 ինծի ապստամբ եղող մարդոց գիերը
 պիտի տեսնեն. քանզի անոնց որքը
 պիտի չմտնի, ու անոնց կրակը պի-
 տի չմարի. ու անոնք ամեն մարմնոյ
 զղուանք պիտի բլլան,» ԳԼ. ԿՁ. 24.
 Հրեայք կըսէին թէ այս համարները
 փոխարեւութեամբ կը նշանակեն վե-
 ժը թր Առուած պիտի պահանջե-
 իւր թշնամիներէն և իւր ժողովուրդը
 հարստահարողներէն։ Եսայանի չէ թէ
 մարգարէն այն տհեղ այլարանու-
 թեան մէջ կ'ուզէ բսել թէ Ենովմայ
 ձորին մէջ մշտնորէնուոր կրակ կը
 վառէր։ Բայց զիարք և իցէ, սա
 սաղագ է թէ Հրեայք գեհնէն, այսինքն
 Ենովմայ ձոր, անու՛նք առին այն
 տեղոյն ուր գևք և շար մարդիկ կը
 պատժուին յաւիաննական հրով։
 Նոյն գեհնէն անու՛նք Նոր կառակարա-
 նին մէջ շատ տեղամ գժոխոց կը
 արուի, Մտաթ. Ե. 22, 29, 30. Ժ.
 28. Մտրգ. Թ. 41, 44, 46. Ղուկ. Գ.
 ԺԲ. 5. Թակ. Գ. 6։ Տես Դժոխք։

Ենովմայ հարուային կողման ա-
 պառածները լի են բացուած ճեղքե-
 րով, որ ժամանակաւ մեռելովք լի
 էին, բայց սոք թափուր գերեզման-
 ներու բերաններ են։

Ենովմ, ոչ, Թռան Ագամայ։ Ազ-

րեցաւ ինն հարիւր և հինգ տարի,
 յամի ստեղծման աշխարհի 235-1140։
 Ագամ, Սեթ, և Ենովք մեռան յա-
 ուաջ քան զնա, և Նոյ ժամանակա-
 կեց էր Ենովմայ իբրև ութնուհե-
 շոր տարի, Մինդ. Թ. 26. Ե. 6-11.
 Ղուկ. Գ. 38։ Աւ Ենովմաւ «ոկուե-
 ցաւ Տերոջը անու՛նք կանչել,» այսին-
 քն հրապարակաւ և կանոնաւոր
 կերպով պաշտեն մատուցուիլ Առ-
 սուծոյ, կամ, ըստ ընթերցումին
 որ ի լուսանցս, այն ասեն սկսան
 մարդիկ կոչուիլ յանուն Տեսան,
 այսինքն աստուածապաշտ մարդիկ
 ամբարշտներէն որոշելու համար։

Ենովք, Նուիբու, 1. սրգի կայե-
 նի, յորչ ի պատիւ Սուրբ Գրոց
 մէջ յիշուած առաջին քաղաքը կոչ-
 ուեցաւ Ենովք, Մինդ. Գ. 17։

2. Եթիւնորգի Ալլաւմայ, և հայր
 Մաթուսաղայի. գալու Փրկչին վրայ
 հաւատով Առսուծոյ մտա ապրող
 նահապետաց անուանին, Երբ. ԺԱ.
 5, 13։ Ամբարշտը գարու մը մէջ Ե-
 նովքայ չքնաղ բարեպաշտութեանն
 ի վկայութիւն, ըստ օրինակին Ե-
 ղիայի փոխուեցաւ Ենովք առանց
 ծաշակելոյ զմահ։ Երեհհարիւր վաթ-
 սուն և հինգ տարի միայն աղբերաւ,
 յամէ ստեղծման աշխարհի 622 էն
 մինչև 987, Մինդ. Ե. 18-24։ Յուդա
 առաջեալ իւր թուգթին մէջ, հմբ.
 14, 15, վկայութիւն կը բերէ առնու-
 զութեամբ Ենովքայ ընծայուած
 մարգարեութենէ մը, ցուցնելու հա-
 մար թէ Ենովք կը հաւատար հան-
 գերման գառատասանի մը։ կայ յա-
 նուն Ենովքայ անկանոն գիրք մը ուր
 այնպիսի խօսք մը կայ։ Այն գիրքը
 հաւանականապէս գրուած էր բարե-
 պաշտ Գրիտանէն մը առաջին գա-
 րուն, և յորքէն է սա կողմանէ միայն
 որ կը ցուցնէ թէ նախկին եկեղեցին
 կը հաւատար հանգերծեալ գառատա-
 սանին։ Ենովքայ գիրքը երբէք չըն-
 գուծուեցաւ իբրև կանոնական։

Ելլապիքսա, Գերթի, կը կարծուի
 լինել հիմնիչ կողոտացուց եկեղեց-
 ւոյն, և ի Պոզոսէ կը կոչուի «որիւն
 ծառայակից,» և «հաւատարիմ պաշ-
 տանկայ Գրիտոսի,» կոչ. Ա. 7. Գ.
 12։ Ելլապիքսա եղաւ ժամանակ մը
 բանաստեղծ Պոզոսի ի Հուով։

Իլպափրոտիդոս, էյել-ը, անգամ եկեղեցւոյն Փիլիպպեցւոց, որուն յանձնուեցաւ այն եկեղեցւոյն կողմէն հանգանակուած ստաբի տանել չուով՝ յօգնութիւն առաքելոյն Պօղոսի, Փիլիպ. Բ. 25. Գ. 18: Այս սիրոյ գործը կատարելու համար այն աստիճան յոգնեցաւ Իլպափրոտիդոս որ չուով՝ հասնելուն ետքը պառկեցաւ ծանր հիւանդութենէ մը: Այս հիւանդութեան առթիւ կը սորվէր թէ որչափ կը յարգէին և կը սիրէին զնա Պօղոս և Փիլիպպեցիք, Փիլիպ. Բ. 25-30: Ի գարձին բերաւ Իլպափրոտիդոս Պօղոսի թուղթն առ Փիլիպպեցիս:

Իլպմնեսոս, Է-մի-ս: Պօղոս, Ի թղթին առ չուովմայեցիս, ողջոյն կը գրէ Իլպմնեսոսի, չուովմ. ԺԶ. 5, և կը կոչէ զնա "Աքայոյէն առաջին պտուղ", այսինքն՝ առաջին անձը որ գարձած էր քարոզութեամբ առաքելոյն յԱքայիս: Ձեռագրաց և թարգմանութեանց շատերն ունին, փոխանակ Աքայիոյ, Ասիա:

Իլպիկուրեանք, անուանի տղանդ նախնի փիլիսոփայոց: Իլպիկուրեանք էին նիւթական, նա մանուանդ անտառուած, այսինքն կը հաւատային թէ նիւթոյ հոգումոգք գոյին Ի յաւիտենեց, և թէ այն հոգումոգ փոշոյն բոս պատահման իրար գալէն կազմուեցաւ ամէն բան, թէ տեսանելիք և թէ անտեսանելիք: Կ'աւրանային Աստուծոյ նախախնամութիւնը և հոգումոգք և կը պնդէին թէ ոչ զիբընին գատասան կայ և ոչ հոգի, այլ ինչ որ կայ՝ նիւթեղէն է զօրէն մարմնոյ, և կորչելի յետ մահուան: Իլպիկուրեանց վարուց կանոնն էր անձին հաճոյքը, այսինքն՝ փնտաել հեշտութիւն, զոր պարս է, կ'ըսէին, կարգաւ և կանոնով վարել: Մարտիւնը կը գատապարտէին սա կողմանէ միայն որ ընդհանրապէս կը նուազեցնէ մարդուն երջանկութիւնը: Այս աղանդին հիմնադիրը Իլպիկուրոս փիլիսոփայն ուսեալ և զգաւոր մարդ էր, որ իւր սկզբանց համեմատ կ'ապրէր, և մեռաւ յԱթէնս 271 ին նախ քան զՔր. Ի ախ եօթանասուն և երեց ամաց: Սակայն աշակերտք

նորս գիւրաւ զեղծան իրենց վարդապետին կանոնէն, և յանչափս անձնատուր եղան հեշտութեանց: Առ Պօղոսի Իլպիկուրեանք յետին աստիճան զեղծ էին, և հարկաւ ոչ միայն իրենց փիլիսոփայութեան, այլ և իրենց վարուցը պատճառաւ աստտիկ պիտի հակառակէին այն մեծամեծ ճշմարտութեանց զորս կը քարոզէր առաքեալն Աստուծոյ, յարութեան և հանդերձեալ զաստասանին վրայ, Գործ. ԺԷ. 16-34:

Իլպիկուպոս, Է-ի-ը, նա որ բանի մը վրայ պաշտօն կամ զերակացուութիւն ունի: Նոր կատակարարին մէջ այս բառին տրուած նշանակութիւնը յայտնի կը տեսնուի մանուանդ Փիլիպ. Ա. 1 համարին մէջ, ուր եկեղեցւոյ մը հոգումին տրուած է այս անունը: Պետրոս զՔրիստոս կը կոչէ "Չեր հոգիներուն Հովիւր և Տեսուչը", Ա Պետր. Բ. 25: Պօղոս կը յիշէ եպիսկոպոստ մը պահանջուած յատկութիւնները, Ա Տիմ. Գ. 2. Տիտ. Ա. 7, և այլուր: Նշոյն ինչն Քրիստոս է եպիսկոպոսոց գլխաւոր օրինակը: Իլպիկուպ Մարգարեալիւրէքը Տես Եսայի:

Իլպայի, Է-ի-ը-ի-ն Տե-ը, որդի Ամոմոս, Հրէից մարգարէներուն մէջ հուշակաւորագլաններէն մին: Եսայի սկսաւ մարգարէանալ Երուսաղէմ Ի կատարած կ'ոչ թագաւորութեանն Ողբոյ, իբր 759 ին նախ քան զՔր., և կատարեց մարգարէական պաշտօնն իբր յիսուն տարի, երեք թագաւորաց, Յովթամոյ, Աքազաւ և Եղեկիայի աստիճ, Ես. Ա. 1: Տես և Գ թագ. ԺԵ-Ի. Բ Մնաց. ԻԶ-1Բ: Եսայիայ մարգարէութեան առաջին ատուակելու գլուխները կը վերաբերին Յուդայի թագաւորութեան. յետոյ կու գան ԺԳ-ԻԳ. գլուխները որ օտար ազգաց դէմ են բաց Ի ին. Գլխէն որ Երուսաղէմի դէմ է: ԻԳ. էն մինչև 1Ե. գլուխներուն մէջ որ, ինչպէս կ'երեւի Եղեկիայի ժամանակին կը վերաբերին, մարգարէն կը թուի մարգարէական տեսիլամբ նայել յառաջ գերութեան և Եսայիայի ժամանակին: 1Զ. էն մինչև 1Թ. գլուխները հաւատաւոր կը պատմեն Սենեքերիմոյ

արշաւանքը, և իրաւոր զոր Եսայի տուաւ Եղեկիայի: Այս պատմութիւնը կը գտնուի նաև Քաղաւորաց Դ գիրքին ժԲ. 13 համարէն մինչև Ի. 19 համարներուն մէջ, և արգարե Եսայիայ ԼԷ. գլուխը Ի թմազ. ժԹ. գլխին հետ գրեթէ բառ առ բառ նոյն է: Եսայիայ գիրքին Քնացեալ մասը, այսինքն Խ. գլխէն մինչև ԿԶ. կը պարունակէ այլևայլ պատգամներ որ կը վերաբերին առժամանակեայ գերութեան և այն գերութենէն դարձին ապագային, և Մեհայի ձեռագր արուելու հագեւոր ազատութեան վերայ ևս փութաւոր գաղափար մը կուտան:

Եսայի Երուսաղէմ միայն բնակած և հոն մարգարէացած կը թուի, և ԼԹ. գլխին մէջ պատմութեան դէպքէն ետքը այլ ևս չի յիշուիր պատմութեան մէջ: Ըստ աւանդութեան Քաղաւորին և հին եկեղեցւոյ հարց, Եսայի կենդանւոյն ողջոցաւ առ Մանասէիւ, Երբ. ժԱ. 37: Այս աւանդութիւնն յիշուած է անկանոն գիրքի մը մէջ որ կը կոչուի “Համբարանքն Եսայիայ”, բայց այս պատմութիւնը անհիմն կը թուի:

Մեհիշներէն անտէր առաջարկած են Եսայիայ գիրքը ժամանակագրական կարգաւ երեք մաս բաժնել, մէն մի մաս կարծելով յօրինելով առ երկու թագաւորք, Յովսէփամու, Աքազիւ և Եղեկիայ: Բայց Եսայիայ մարգարէութիւնն այսպէս երեք ժամանակ արուած ըլլալը տարակուսական է, քանզի գիրքին գլուխներէն անտէր ժամանակագրական կարգաւ չեն: Բայց գիրքին երկու մասն բազկացած ըլլալն յայտնի կը անսուի: Առաջին մասը կը բազկուոյն առաջին երեսուն և ինն գլուխներէն, երկրորդը՝ մնացեալ գլուխներէն, որ են Խ. էն մինչև ԿԶ:

Առաջին մասը կը պարունակէ այն մարգարէութիւնները և պատմական դէպքերը զորո գրեց Եսայի իւր մարգարէական պայտօնին ժամանակ, երբ միջամուր էր տէրութեան քաղաքական գործերուն, և կը գործէր իրեն պատգամաւոր յատուածուստ առաքելով առ Հրեայս, անոնց ներքին և արտաքին յարաբերութեանց

վերաբերեալ պատգամներ առլու: Այս մասին մէջ պարունակուած մարգարէութիւնք առանձին առանձին պատգամներ են այլևայլ ժամանակ և այլևայլ առթիւ հրատարակեալ, և յետոյ ի մի հաւաքեալ, բայց և այնպէս, թէ վերնագրերէն և թէ ուրիշ ստղծ և ծանօթ նշաններ յայտնի է թէ իրարմէ զատ ուրոյն պատգամներ են:

Երկրորդ մասն, ընդհակառակն, բոլորովին կը վերաբերի ապագային: Այս մասն, ինչպէս կ'երեւի, գրուած է մարգարէին կենաց վերջին տարիներուն մէջ, երբ Եսայի, իւր ազգին ստատուած պետական կառավարութեան մէջ մասնակցութենէն գաղբելով, և անմիջապէս իրեն յաջորդող մարգարէից թողլով ազգային ներկայ գործերուն միջամտել, ապագայ դէպքերն սկսաւ մարգարէարար նկատել: Ուստի և այս մասին մէջ որ, առաջինն պէտ, յտուով կկած չէ արտաքին պարագաներէ, մարգարէական պատգամներն իրարմէ զատ և անկախ չեն կրնար նկատուիլ, այլ մանաւանդ իրարու հետ յարաբերութիւն ունեցող մարգարէութեանց մարմին մը կը կառուցանեն: Մարգարէն, այս երկրորդ մասին մէջ, նախ կը միջմարտ իւր ժողովուրդն, աւետելով անոնց թէ մաս էր դարձնոցա Բաբելոնեան գերութենէն զոր ինք գուշակած էր, զԼ. 1Թ. 6, 7: Յանուանէ կը յիշէ թագաւորը յյր ձեռն պիտի պատածէր Եշոփա իւր ժողովուրդէն հարոտահարելները, և իրենց հայրենիքը պիտի դարձունէր զՀրեայս: Բայց Եսայի այս մարմուտար տղատութիւնը միայն գուշակելով չի դազրիւ. Բաբելոնեան գերութենէն ազատութեան գործին հետ կը կցէ նաև այն ազատութիւնն ի մեզոց և ի մոյրութենէն որ պիտի ըլլար ձեռամբ Մեհայի: Մերթ այս երկու տղատութիւններն իրարու հետ սերտաւ կապակցեալ են, և մերթ մին քան զմիւսն աւելի յստակ և զգալի կերպով կը գուշակուի: Բայց մանաւանդ երկրորդ տղատութեան վրայ մարգարէն երբեք այնպէս բացարձակ կերպով կը գործունէ իւր ուշադրութիւնը, որ, Աստուծոյ

Հոգեւոր Թագաւորութեան և անոր պայծառի Հիմնադրին քառաց տեսնենէ յափտակեալ, կը թուի ժամանակ մը չտեսնել աւելի մերձաւոր ապագայն, այն է իւր ազգին մարմնաւոր պապաութիւնը: Յերթ Հոգեւոր ազատութեան նկարագրին մէջ ևս դէպքերու կապակցութիւն չեն տեսնուիր: Մերթ մարգարէն այն ազատութեան Հեղինակը կը տեսնէ անարգանաց և ցաւոց մէջ. և գարձեալ յանկարծ անոր յափտակեալ մտաց առջև կը նկարուի Մեծայնի Թագաւորութեան Հեռագրին գարեւրը, գարեւր յարազին, երկոյնաձիգ Ժամանակաւ օտարացեալք յԱստուծոյ, պիտի ուզեն նորէն գառնալ առ նա. գարեւր՝ յորս ամէն բան որ Աստուծոյ կամօցը Տակառակէ՛ պիտի զնջուի, և ներքին և արտաքին խաղաղութիւնն ընդհանուր պիտի տիրէ: Վերջապէս գարեւր՝ յորս իսպառ պիտի վերնան այն ամենայն չարիք որ ի պատճառս մեղաց մնաւ գառն յաշխարհ: Առանց նկատելու սեղ և ժամանակ, այն բարձրութենէն ուր հանած էր զնա Հագին Սուրբ, կը տեսնէ 'արգարէն Մեծայնի Թագաւորութեան մեծնալն ու բարգաւաճիլը, այն Թագաւորութեան գոյնի սկզբնաւորութենէն մինչև ի քառաւորեալ և կատարեալ աճումն նորս: Եսայի յիշուի և յարժանի կը կոչուի "աւետարանիչ մարգարէ," և եկեղեցւոյ հարբ կ'անուանեն անոր մարգարէութիւնն "Աւետարան բոս Եսայեայ," Հոն մտնր գուշակուած են զարմանալի անձն և ծնունդ այնորիկ որ է "Իմանաւել, ընդ մեզ Աստուած," անոր բարերար կեանքը, քառիչ մահը, և ամենայնպէ յաւիտենական Թագաւորութիւնը, Ես. 14-16. Թ. 6, 7. ԺԱ. 1-10. ԼԲ. 10Բ. 10Թ. ԵԲ. 43-15. ԵԳ. 4. ԿԱ. 1-3: Երայեայ լեզուին պարզութիւնը, մարգարէութիւնը, քաղցրութիւնը և զոհմանութիւնը, և Մեծայնի վրայ անոր մարգարէութեան ճշգրտութիւնը կու տան անոր Հրէից մարգարէներուն և բանաստեղծներուն մէջ առաջնութեան պատիւը:

Եսաւ, Կոլդ, որդի իռահայց և երկու որեակ եղբայր Յակոբայ, Եննդ.

Ին: Երեցադոյն էր քան զՅակոբ, ուտտի և օրինաւոր ժառանգ, բայց վաճառեց զանդրաբնութիւն իւր Յակոբայ: Եննդոց գիրքին մէջ յիշուած են Եսաւայ անխոստ ամուսնութիւնները, ԳԼ. ԻԶ. 34, իւր հօրը գլխաւոր օրհնութիւնը կարսնցնելը և այս պատճառաւ անոր զարդարեալ Յակոբայ դէմ, ԳԼ. ԻԷ, յետոյ հաշտուելիք իր եղբորը հետ, ԳԼ. ԼԲ. և ԼԳ, և անոր սերունդը, ԳԼ. ԿԶ: Եսաւ կը կոչուի նաև Եդովմ: Եդովմ և անոր սերունդը բնակեցան Մեռեալ ծովուն հարաւային լեռները և տարածուեցան մինչև Ագապայի ծոցը, և եղան ազգ հզօր: Եսաւ, որ երկրը կոչեց յիւր անուն Եդովմ, այն յետոյ կոչուեցաւ Իտալիա:

Եսաւալ, Ա Մնաց. Բ. 33, չորրորդ որդի Սաւուզայ, ընդհանրապէս կը կոչուի Յերուսթէ: Հրեաներէն շատերը կը խօսեն արտաբերել Բաազ բառը որ էր անուն կոչը Բահազու, ուտտի Եսաւայ անուան երկրորդ վանկին սեզ գրին Բաւսթ բառը որ կը նշանակէ դիր-Բան, ինչպէս փոխանակ Մերերաալ անուան կ'ըսեն Մեմփիտաթէ, պլովքն հանգերմ: Տես Յերուսթէ:

Եսեռն, անուանի քաղաք Ամօղհացոց, քան մզնն դէպ արեւելք Յորդանանու բերնէն, Յես. ԺԳ. 10, 17: Այս քաղաքը արուեցաւ Ռուբենի ցեղին, բայց ապա անցաւ Գադայ, և յետ այնորիկ՝ Դևոսոցոց: ԶԵսեռն նուաճած էր Մովաբու Սեհոն Թագաւորը, և ըրած էր զայն արքայանիտա քաղաք, բայց իրաւ յերջիցը առին զայն սակաւ ինչ յառաջ քան զմահն Մովսէսի, Թու. ԻԱ. 25. Յես. ԻԱ. 39: Իսրայելի տան ցեղից զերկ երթալէն ետք անոր քան զՅփրատ, Մովաբացիք միւսանգամ սեր եղան Եսերոնի, Ես. ԺԵ. 4. Երեմ. ԽԲ. 2, 34, 45: Այս քաղաքին աւերակները դեռ կը կոչուին Եսայ, և են բլրոյ մը գագա ի վայրին վրայ, և Երեմայէն եօթն մզնն գէպ ի հիւսիս:

Եսաւալ, Յուգայի արեմտեան ռահմանին վրայ քաղաք որ յետոյ արուեցաւ Իսուայ, Յես. ԺԵ. 33. ԺԹ. 41: Յիշուած է Սամփունի պատ.

մութեան մէջ, Դատ. ԺԳ. 25. ԺԶ. 31:

Եսթեմով, քաղաք քահանայից յերկրին Յուդայ, Յեռ. ԺԵ. 50. ԻԱ. 14. Ա. Թագ. 1. 28. բոտ Բաղինասնի այժմուս Ամնուս գիւղն է, ի հարաւայ Գերբոնի:

Եսթեր, Պարսկերէն անուն, առեալ Ագաստայի, գտտեր Արիքելի, Բենիամինի ջեղէն: Արիքելի ընտանիքը Յուդայի երկիրը դարձած չէր Կիւրոսի հրովարտակէն ետքը, ուստի Եսթեր հաւանականապէս ծնած էր յայնկոյս Տիգրիսի, իբր հինգ հարիւր տարի յառաջ քան գրք.: Եսթերայ ծնողքը մեռած էին, և հօրեղբայրը Մուրթթէ հոգ տարաւ անոր գաստիարակութեանը: Առուերոս Թագաւորն իւր կինը Վալթի արձակելէն ետքը, բոլոր Պարսկաստանի մէջ փնտռել առուականաց մէջ գեղեցկագոյնը. և Եսթեր էր մին յընտրելոց: Եսթեր շնորհք գտաւ յառ թագաւորին, որ ամուսնացաւ անոր հետ արքունիկան չքեղութեամբ, մեծ պարգևներ ընելով, և հարկերը թողլով իր հպատակներուն: Այսպէս սիրելի ըլլալով Եսթեր Թագաւորին, կրցաւ նշանուաւոր բարեք մը ընել իր ժողովրդեան, որ այն ատեն շատ էին Պարսկաստանի մէջ: Ի յիշատակ այն ազատութեան այն ատեն շրէից մէջ տօն մը հաստատուեցաւ որ մինչև ջարդ կը կատարուէ, և կը կոչուի Փուրիմ: Եսթեր իրեն կին ընող Առուերոսի համար կը կարծուի թէ էր Քուրբան բոտ արտարին պատմութեան:

Գիրք Եսթերայ: Այս գիրքը միշտ կանոնական համարուած է թէ ի Հրէից և թէ ի Գրիստոսեից, թէպէտ անոր մէջ քանի մը յաւելուածք որ թարգմանութիւններէն և ձեռագիրներէն սմանց մէջ կը տեսնուին՝ անկանոն են: Թէ ո՛վ գրեց այս գիրքը՝ յայտնի չէ: Գիրքը կ'ընծայուի Եղբի, Յովակիմ անուն քահանայապետի մը և Մուրթթէի: Ի նպաստ այս վերջին կարծեաց կան ներքին ապացոյցներ. գիրքը գրուած կ'երևի Պարսկաստանի մէջ, պատմուած դիպաց ակնատեսի վկայէ մը, 509 ին նախ քան զՔր.: Եսթերայ Գիրքը գե-

ղեցիկ և ճշդու կը նկարագրէ Պարսկական արքունիքը և սովորութիւնները, բայց գիրքին ոգին բոլորովին Հրէական է: Եսթերայ Գիրքին գրուածութեամբ և զգայի կերպով ցուցնել Աստուծոյ զամենազործ առաջնութիւնը, անոր իշխանութիւնը մարգկային կրից վրայ, և խնամքն առ ժողովուրդ իւր, զոր, թէ և օտար երկրի մէջ գերի, կրնայ բարձրացնել ի վեր քան զամենայն թշնամիս նորա:

Եսթաղ, -պոչու, 1. Ամովհեսացի իշխան մօտ ի Քերբոն, որ Արքասամու հետ հետամուտ եղաւ արեւելեան զօրաց որ Վաղտմ աւերած է գլ'ովա գերի տարած Լին, Եննդ. ԺԳ. 13:

2. Նեղ և ջրարբի հովիտն ուստի առին Երբայցի լրտեք խաղողոյ ողկոյցներ զոր լծակով վերջնելով երկու հոգի բերին առ Մոսես, Թու. ԺԳ. 22-27. 1. Գ. Բ. Բ. Ա. 24: Կը կարծուի թէ Երզնղ այն հովիտը կամ ձորն է որ կից է Քերբոնի ի հիւսիսոյ, ուր սակաւին ընտիր է խաղող, ինչպէս նաև նուաբ, Թուղը, միթապաուղը և ուրիշ պաուղներ:

Ետամ կամ Երամ, քաղաք ի Յուդա մօտ ի Բեթլէհէմ և ի Թեկուէ: Սողոմոնի սիրելի տեղն էր Ետամ, և Ռոբովամ ամբացուց զայն, Ա Մնաց. Գ. 3, 32. Բ Մնաց. ԺԱ. 6: Բեթլէհէմն իբր մէկ ու կէտ մըն զէպ ի հարաւային արեւմուտք, ոչ հեռի Սողոմոնի ջրհորներէն, Ռ. բրաւս կոչուած աւերակ գիւղը Ետամայ տեղը կը կարծուի: "Ետամ պատմութիւն խոսողը, ուր ընտկեցաւ Սամ. փոսն, Դատ. ԺԵ. 8-19, թերեւ այս տեղըն մօտ էր, և թերեւս երկու մըն զէպ արեւելք Փրանկաց լեռներն:

Երազ: Արեւելեանք, մանաւանդ Հրէայք, մեծ յարգ կ'ընծայէին երազոց, և անոնց մեկնութեանը համար կը գիտէին երազահաններու: Երազ հանել տալու սովորութիւնը շատ հին էր, ինչպէս կը տեսնուի Փարաոնի մասապարարին և սակառու պետին պատմութեանէն, Եննդ. Խ: Նոյն իսկ Փարաոն և Նարուզոգոս նոսար երազ մեկնել առին: Աստ-

ուած մասնաւորապէս արգելեց շրէ-
 եց երազը հուսաք ընծայել և
 երթալ առ երազահանս: Օրէնքը կը
 դատապարտէր ի մահ զանոնք որ կը
 պնդէին լինել մարգարէ երազատես,
 թէ և կատարուէր անոնց գուշակու-
 թիւնը, ի՞նչէն այսպիսեաց նպատակը
 կուսպարուծեան առաջնորդել էր,
 Բ Օր. ԺԳ. 1-3: Բայց երազ մը մեկ-
 նել տալու համար Աստուծոյ մար-
 գարէի մը և կամ քահանայապետին
 գիմել արգելեալ չէր անոնց որ կը
 հուսատային թէ երազը զոր տեսան
 նշանակութիւն ունէր: Աստուած
 շատ անգամ երազովք կը յայտնէր
 իւր կամքը, և կարողութիւն կու տար
 իւր ծառաներուն երազող մեկու-
 թիւն տալ, Ծննդ. Ի. 3-7. ԻՐ. 12-
 15. Ա. Թագ. ԻՐ. 6. Դան. Բ, Յովկ. Բ.
 28. Մատթ. Ա. 20. Գարծ. ԻԷ. 23:
 Աստուծով տրուած երազք մար-
 գարկան տեսիլներէ կը տարբերէին
 այնու՛ զի երազք քնոյ մէջ կը պա-
 տահէին, իսկ տեսիլք՝ յարթնու-
 թեան: Աստուած խօնեցաւ առ Ա-
 րիմէիէք երազով, իսկ առ Արբա-
 համ՝ տեսեամբ: Երկուքին մէջ ալ
 թաղուց մտքին մէջ սառուութիւն
 թէ յայտնուած իրը ճշմարիտ էր:
 Բայց քան զամենայն երազ կամ տե-
 սիլ գեր ի վերոյ է Սուրբ Գիրք,
 մեր ապահով և բուտկան առաջ-
 նորդն յերկրէ յերկինս:

Երաժշտութիւն: Նարինի Երբայե-
 ցիք մեծ ճաշակ ունէին երաժշտու-
 թեան, զոր կը բարձածէին իրենց
 կրօնական պաշտամանց մէջ, հրա-
 պարակրկան և առանձին ուրախու-
 թեանց, հարսանեաց և տօներու տ-
 տան, նաև իրենց արտուութեան օ-
 բերը: Սուրբ Գրոց մէջ ունինք ու-
 րախութեան, շնորհակալութեան, օգ-
 ովութեան և սոյն երգեր. նաև ող-
 բեր, ինչպէս Դաւթի ողբերը Սա-
 ւուզոյ և Արեւնիբի մահուան վրայ,
 մահաւանդ Երեմիայի ողբերգութիւ-
 նը Երուսաղէմի կործանման վրայ.
 Ինչպէս նաև յաղթութեան, յաղ-
 թանակի և խնդակցութեան երգեր,
 որպիսի են Մովսիսի երգը կարմիր
 ծովն անցնելէն ետքը, և Դերովդայի
 ու Բարակայի և այլոց երգերը: Աս-
 տուծոյ ժողովուրդը տարին երեք ան-

գամ կ'իյլէր Երուսաղէմ՝ ճամբան
 ուրախութեան երգեր երգելով, Սաղմ.
 2Գ. ՃԻԲ. ԵՍ. 1: Սաղմոսաց Գիր-
 քը կը պարունակէ սաստուածապգե-
 ցիկ երաժշտութեան այլևայլ զարմա-
 նալի երգեր, և է ամէն գարու մէջ
 սաստուածապաշտոց համար անպառ-
 քանն:

Երաժշտութիւնը թերևս գեղար-
 ուեստից հնագոյնն է: Յարալ որ էր
 յառաջ քան զՔրիստոսն՝ էր հայր
 քնարահարաց և սրնգահարաց, Ծննդ.
 Ի. 21: Լարան, անէր Յակիրայ, կը
 գանգատի թէ զազա մեկնեցաւ Յա-
 կար ընտանեք, այնպէս որ Լարան
 չկրցաւ "ուրախութեան երգերով,
 թմբուկներով ու քնարներով", յա-
 զարկել զանոնք, Ծննդ. ԼԱ. 26, 27:
 Մովսէս, յետ անցանելոյ ընդ ծովն
 կարմիր, անցնելով ի գլուխ արանց
 երգէ երգ մը զոր ինք յօրինած էր,
 մինչ Մարիամ, քոյր նորա, կանանց
 գլուխն անցնելով կ'երգէր պարուք և
 քնարք, ԵՄ. ԺԵ. 20, 21: Մովսէս
 շինեց նաև արծաթի փողեր, զորս
 կը հնչեցնէին քահանայք մեծանեծ
 զօհերու և տարեկան տօներու ժա-
 մանակ, Դաւիթ, որ շատ յաջողակ
 էր յերաժշտութեան, կը հանդար-
 տեցնէր Սաւուղի խաղկեալ օգին
 քնարահարութեամբ, Ա. Թագ. ԺԶ.
 16, 23. և երբ ինք նստաւ գահը,
 տեսնելով որ Ղևտացիք չէին գոր-
 ծածուէր վկայութեան խորանին
 տախտակները, վարտաշրններ և ա-
 նօթները կրելու, վասն զի անոնց
 բնակութիւնը Երուսաղէմ էր, ա-
 նոնց մեծ մասը կարգեց երգել և
 նուագարան հարկանի Տաճարին մէջ,
 Ա Մնաց. ԻԵ. Դաւիթ տապանալը
 Երուսաղէմ բերաւ յաղթանակու
 և ուրախալի երաժշտութեամբ, Ա
 Մնաց. ԺԳ. 8. ԺԵ. 16-28, նոյն
 կերպով Սողոմոն հրատարակուեցաւ
 թագաւոր, Գ. Թագ. Ա. 39, 40:
 Նաև չին կատարանին մարգարե-
 ները կը խնդրէին երաժշտութեան
 օգնութիւնն իրենց պաշտօնին մէջ,
 Ա. Թագ. Ժ. 5. Դ. Թագ. Գ. 15:

Աստի, Եման և Իդիթուն էին
 զլուիք երգեցողաց վկայութեան խո-
 րանին առ Դաւթիւ, և տաճարին՝
 առ Սողոմոնի: Աստի ունէր շորս

որդի, իդիթուն՝ վեց, և Եման՝ չորսըսասան: Այս քսան և չորս Ղևասցիք, որգիք երկց երաժշտապետաց ասանարին, էին ի դլուխ քսան և չորս դասուց երաժշտաց որ կը ծառայէին տաճարին մէջ կարգաւ, բայց աւելի մեծ էր Տան անոնց թիւը մեծամեծ տօներու օրեր: Կարգաւ կը շարուէին ողջակիզաց սեղանին բարբաղիքը: Որովհետեւ անոնց միտիւյն գործն էր սորվել երաժշտութիւն, երգել և նուագել թէ ձայնիւ և թէ գործեաւ, հարկաւ քաջ գիտէին այն արուեստը, Բ Մնաց. իթ. 25:

Նաև թագաւորը ունէին իրենց երաժշտական խումբը: Աստի էր գլուխ երաժշտաց Դաւթի: Տաճարին և կրօնական արարողութեանց մէջ կ'ընդունուէին նաև կին երգեցողներ, որ ընդհանրապէս էին զոտերը Ղևասցուց: Երգ թուելով գերութենէ գարձողները զոր ինք բերաւ, անոնց մէջ կը յիշէ երկու հարիւր այր և կին երգեցողներ, Բ Թագ. ԺԹ. 35. Երգ. Բ. 65. Նէեմ. Է. 67:

Հրէից երաժշտութեան տեսակին գալով, կարծեաք միայն կրնանք գատել, քանիք այն երաժշտութիւնը վաղուց կորուսած է: Հաւանականապէս երգեցողներու բազմութիւնը կ'երգէր մեկնայն եղանակը ձայնի մեկնոյն աստիճանաւ, ոչ թէ տարրեր բայց ներգայնակաւ որ աստիճանօք, ըստ այժմու Եւրոպական երաժշտութեան: Հաւանականապէս նաև նուագարան կը գործածուէր ձայնաւոր երգիչու Տնտ: Չորսը և իցէ, Երբոյսկան երաժշտութեան համար կրնանք ըսել թէ իր զմեմութեամբ և ազդուութեամբը յարմար էր բարձր զգացումներ շարժելու, ուստի և արժանի է գերազանց համարուելու: Կը կարծուի թէ սաճարին երգեցողներն երբեմն կը բաժնուէին քանի մը խումբ, և սաղմոս կ'երգէին փոխ առ փոխ երաժշտաց ընդհանուր գաստին Տնտ: Երբայիբէն սաղմոսք այսպէս փոխ առ փոխ երգուելու շատ յարմար են, և մեծ զուարեութիւն և բերկրութիւն կը շնորհեն: Տես իԴ, ձԼԶ, ձԻԸ, ձԾ սաղմոսները:

Այլևայլ նուագարաններ կը յիշուին ի Սուրբ Գիրս, բայց չէ հնար ճշգրիտ որոշել թէ այն նուագարանները մեր այժմու երաժշտական գործիներէն որոնց կը նմանէին. բայց և այնպէս իրանք աւելի կամ նուազ ստոյգ գաղափար ունենալ այն նուագարաններէն ոմանց վրայ զոր նաև Յշնք, Հուովայիցիք և Երկրպատցիք կը գործածէին, և որ ծանօթ են մեզ: Այս նուագարանները երեք տեսակ էին:

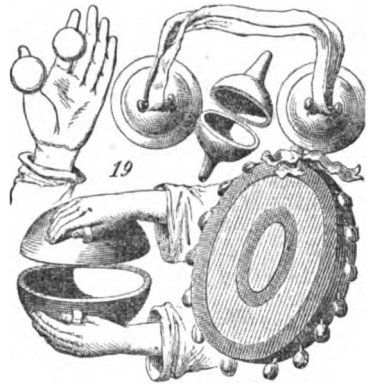
- Ա. Նոտփարստ արեօ:
- 1. Քիմուր, "քնար", Մնք. Դ. 24: Յաճախ կը յիշուի ի Սուրբ Գիրս, և էր հաւանականապէս նման մեր քնարին:
- 2. Նեղել, "տաւիղ", Ա Թագ. Ժ. 5: Կ'երէի թէ քնարի մեծ տեսակներուն անունն էր:
- 3. Աոր, կը նշանակէ տասնադի: Ըստ Սաղմ. ԼԲ. 3, այս գործին տաւիղ կոչուած նուագարանն էր տարբեր էր. բայց ուրիշ տեղերէ յայտնի է թէ տասնադիայ տաւիղ էր: Տես Սաղմ. ԼԳ. 2. ձԻԴ. 9:
- 4. Կիբիթ: Այս բառը կը գտնուի Ը, ՁԱ, ՁԴ, և այլ սաղմոսաց վերնագրին մէջ: Անունն կը կարծուի թէ Դաւթի այս նուագարանը բերաւ և Կիթայ: Այլք կը կարծեն թէ այդքո նուագարանաց ընդհանուր անուն էր:
- 5. Միւփ, պար, Սաղմ. ձԾ. 4: Հաւանականապէս էր ուրիշ տեսակ նուագարան աղեղ:

- 6. Ս-բեթ, "ջութակ," Դան. Գ. 5, 7, 10, 15: Ազգ ինչ քնարի:
 - 7. Բեռնաբերի, "տաւիղ," բառ Դան. Գ. 7: Կը կարծուի թէ նոյն իսկ Նեպոլէ կոչուած նուագարանն էր:
 - 8. Մ-լաւի: Կը գտնուի Եր Գ և ԶԸ սաղմոսաց վերնագրին մէջ, և կը կարծուի թէ էր վին կամ քնար:
- Տես Քնար բառին պատկերը:

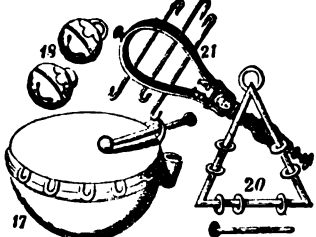

- 9. Փլելու նաւաբաններ:
- 9. Քերի, "եղջիւր," Յեռ. Զ. 5: Եղջիւրափող:
- 10. Շ-փօր, "փող," Թու. Ժ. 10: Քերէն կոչուած գործւոյն հետ միևնոյն է:
- 11. Չոյ-դերահ, այսինքն ուղիղ փող, "չեփոր," Սաղմ. ԴԸ. 6:
- 12. Յ-բեթ, կամ Քերի Յ-բեթ, փող Յորիլեան, կամ նշանափող, Յեռ. Զ. 4: Հաւանականապէս նոյն ընդ նուագարանաց որ նշանակուած են 9 և 10 թիւերով:
- 13. Չ-լել, "արինգ," Այո բառը կը նշանակէ ծակուած ծայրէ ի ծայր, Ա թագ. Ժ. 5:
- 14. Մլել-տիթ, Դան. Գ. 5 և 6: Հաւանականապէս, Քաղղեական առնուհ երկփող արնդի:
- 15. Ու-փօ, "արինգ," Թարգմանուած է, Երնչ. Գ. 21: Ու-գարը կը բաղկանար երկու կամ աւելի արինգներէ, ինչպէս է հովուական արինգը:

Թերևս կը նշանակէ փուք կոչուած սկաւարինգը: Տես 16 թիւ պատկերը:

- Գ. Չ-բուլ-լու յոյն բառը նաւաբան է:
- 17. Դոֆ, Երնչ. ԼԱ. 27, դափ և ուրիշ ամէն տեսակ թմբուկ:
- 18. Տ-ածն, "զանգակ," ԵԼ. ԻԸ. 33: Կը գրուէր Հրէից քահանայապետին պատմունճանին քղանցը:
- 19. Յերիթ, "ծնծղայ," Սաղմ. ՃԵ. 5: Այս բառն յաճախ կը գործածուի: Երնծղայն հաւանականապէս երկու տեսակ էր, ձեռաց ծընծղայ և մատանց ծնծղայ:
- 20. Շ-լիթ, Ա թագ. ԺԸ. 6: Շատերը նոյն կը համարին զայս եռանկիւննոյն:

- 21. Միւ-սովի, "ծնծղայ," Ա թագ. Զ. 5: Հաւանականապէս քչոց: Երբայց երէն բառը կը նշանակէ ցնցել կամ երերցնել, Քոչն էր ընդհանրապէս իբր վշտառան կամ ութատան մաս երկայն, երբեմն արծաթապատ: Ուղղորդ բանկով կ'երեր:

ցնէին, և բոժոժները կամ փոքր զանգակիկներ ասոզին անգին կը շարժէին գաւազաններուն վրայ:

Այս նուագարաններն սոմանց վրայ աւելի մանր տեղեկութիւն տրուած է այն անսւանց տակ որ մեր թարգմանութեան մէջ տրուած են այն գործեաց:

Երախայրիք էին ընծայք մատուցեալք Աստուծոյ հնձուած բերոց մէկ մասէն ի նշան հնազանդութեան, հպատակութեան և շնորհակալութեան: Տրուած մասն էր փոխանակ բալորին, ցուցնելու համար թէ բարձրն Աստուծոյ էր: Երախայրիք կը մատուցուէին տաճարը, մինչդեռ բերքը ժողովուած չէր, և ցորենի հունձն անցած էր, բայց դեռ ժողովուողը սկսած չէր գործածուել նոր բերքը: Յանուն ազգին մատուցուած երախայրեաց առաջինն էր նիսան ամսոյն 15 ին երեկոյցին քաղուած ուրայ մի գարւոյ որ տաճարին գաւթին մէջ կը կատուէր: Որան ինամով ստիպուելէն ետքը, անկէ իբր մի կապիւն կը խորովուէր և կը ծեծուէր անդի մէջ: Ծեծածին վրայ կը թափուէր ձէթ և ափ մը խունկ, և ապա քահանայն առնելով ընծան կ'երերցներ Տէրոջ առջև դէպ ի չորեանի ծագո աշխարհի, յետոյ անկէ ափ մը առնելով կը նետէր սեղանոյն կրակին մէջ և քնարողը կը պահէր: Յետ այնորիկ ամէն մարդ արսոճութիւն ունէր քաղել հունձը: Երբ ցորենոյ հունձն անցած էր, Պենտեկոստէին օրը կը մատուցուէր յանուն ազգին ուրիշ տեսակ երախայրի, այսինքն երկու նկանակ խմորուն, մէն մի իբրև մի կապիւն ալերէ, Ղևա. ԻԳ. 10, 17: Բայց յայտ ընդհանուր երախայրեաց, իւրաքանչիւր որ պարտական էր բերել զիւր երախայրին ի տաճարն, բայց երբ և որչափ՝ Սուրբ Գրոց մէջ ցուցուած չէ:

Բայց յայտանէ, կար ուրիշ տեսակ մը երախայրեաց մատուցանելի Աստուծոյ, Թու. ԺԵ. 19, 21. Նէմ. Ժ. 37. այսինքն, երբ ընտանիք մը խոց կը թրէր, անկէ մաս մը գաւազանով կու տար տեղւոյն քահանային կամ Ղևտացւոյն, և եթէ հոն ոչ քահանայ կար և ոչ Ղևտացի,

փուռը կը նետէր այն մասը, որ այրելով կը սպառէր:

Երախայրի կը կոչուէին նաև այն ընծայք զորս Հրեայք առ Յերմեառանութեան կը բերէին տաճարը, երբ շնորհակալութեան սօն մը կը կատարէին, ուր կը հրաւիրէին իրենց սոգգականները և բարեկամները, և իրենց քաղքին Ղևտացոց կ'ամուստին մեծազոյն մասն էր երախայրիներէ և տասանորդէ:

Քրիստոսնայք ունին «Հոգիին առջի պտուղ» (Երախայրին), Հռովմ. Լ. 23, այսինքն ընդունած են աւելի առատ և գերազանց պարգևներ քան զՀրեայս: «Քրիստոսս մեռելներէն յարութիւն առած է ննջիցեցող առաջին պտուղը», Ա կորնթ. ԺԵ. 20, այսինքն թէ է կարապետ այնոցիկ որ պիտի ապրին, զման զի Քրիստոսս կ'ապրի, Յովհ. ԺԳ. 19:

Երաճք: Երգումս առնոյ եղանակը, որ կ'անարկուի Ծննդ. ԻԳ. 2-9. ԽԷ. 29, 31, կը նշանակէր երգուողներուն պարտականութիւնն ի հնազանդել: Հրեշտակք թմբոցոց Յատուցուց զայս ամուսնացիցը, ցուցնելու համար թէ անոր յաղթութիւնն իր հաւատարմին և աղօթքին զօրութեամբն էր, ոչ թէ ուժոյն, Ծննդ. ԼԲ. 25-31: «Ազգրին գարնեւ», Խոսքը կը նշանակէր ինք զինք ամբաստանել կամ զղջայ, Երեմ. ԼԱ. 19. Եղեկ. ԻԱ. 12: Պատերազմողք իրենց սուրբ ձապ ազգեր վրայ կը կրէին, քանզի այնպէս դիւրաւ կրնային հանել սուրբ պատենէն, եթէ ձախոյ ձեռամբ գործող չէին, Դատ. Գ. 15-21. Երգ. Գ. 8: Նշոյնպէս իրենց անուր կը գորշմէին ոչ միայն իրենց զահանին այլ և իրենց սրոյն, կամ պատմուածանին և կամ սունապանին վրայ, Յայտ. ԺԹ. 16: «Սրունքէն մինչև երանքը», Դատ. ԺԵ. 8, կը թուի նշանակել բոլորովն, իսպառ:

Երախաւոր, այն որ զինք անձամբ պատասխանատու կ'ընէ ուրիշի մը անձին ապահովութեանը, Ծննդ. ԽԳ. 9 և ԽԳ. 32, կամ անոր պարտուցը, այլովքն հանգեմ, կատարեալ հատուցմանը, Առակ. ԻԲ. 26: Քրիստոսս «աւելի ազէկ ուխտի մը և

բաշխուորն է. այսինքն շնորհաց փառաւոր և կատարեալ ուխտին մէջ իր զբայ առած է կատարել ինչ որ Աստուծոյ օրէնքը կը պահանջէ մարդոցմէ, որպէս զի մարդիկ արձակուին և ուխտին բոլոր օրհնութիւններովը ծոխահան, իւր. Ե. 22: Ուստի և հնազանդեցաւ մինչև ի մահ, Ես. ԺԳ. 5, 12:

Երաստոս, -Իբեյ, Քրիստոնեայ բարեկամ և գործակից Պօղոսի ի կորնթոս, հազարապետ կամ գանձապետ քաղաքին: Պօղոսի ետեւէն գնաց Եփեսոս, և զրկուցեալ Մակեդոնիա Տիմոթէոսի հետ, Գործ. ԺԺ: Երաստոս Եփեսոս էր նաև երբ Պօղոս կը գրէր առ Հռովմայեցիս, Հռովմ. ԺԶ. 23, և Քնաց հոն, մինչ Պօղոս գնաց կապեալ ի Հռովմ. Ի Տիմ. Գ. 20:

Իբր, կրօնական տաղ, նուազ կամ սաղմոս, Եփ. Ե. 19. Կող. Գ. 16: Պօղոս խրատ կու տայ Քրիստոնէից շինութիւն տալ իրարու «սաղմոսներով ու օրհնութիւններով և հոգևոր երգերով»: Մատթէոս կը պատմէ թէ Քրիստոս և աշակերտներն յետ ընթրեաց օրհնութիւն մը երգեցին և գուրս ելան: Թերևս երգեցին սաղմոսաց այն մտաբ զոր Հրեայք սովոր էին երգել զկնի պատկերին, և զոր կը կոչէին Հայալ, այսինքն՝ սաղմոս ալելուիայիւ, այն է 113-118 սաղմոսներ, որոց առաջին երկուքը կը կարծուի թէ կ'երգուէին յառաջ քան զԶատիկն, և Քնացեալքն՝ յետոյ:

Երբ Երզնգ, 4012 ին նախ քան գրբ: Այս այլարանական և գեղեցիկ բանաստեղծութիւնը միշտ տեղ ունեցաւ կանոնական գրոց մէջ, և հարկաւ Աստուածաշունչին մասն էր Քրիստոսի ժամանակ: Նախին Քրիստոնեայք այսպէս կը համարէին, և ցանկերու, ձեռագրաց և թարգմանութեանց մէջ կը գտնուի: Բազում և այլևայլ կարծիք եղած են այս երգին նիւթին և նպատակին զբայ: Բայց թէ երգին նպատակն է ցուցնել հոգևոր սէրը և հազորակեցութիւնը որ կայ ի մէջ Քրիստոսի և եկեղեցւոյ, յայտնի է Սուրբ Գրոց շատ անգերուն հետ համաձայնութենէն, այսինքն Սուրբ Գրոց այն տեղերուն ուր

Աստուած և մանաւանդ Քրիստոս կը ցուցուն իրբն այր կամ փեսայ եկեղեցւոյ, և ուր ամուսնութիւնն, իւր այլևայլ յարաբերութիւններովը, կը գործածուի իրբն օրինակ յարաբերութեան որ է ի մէջ Փրկիչն և անոր ժողովրդեան: Այսպէս Եւ. սաղմոսն է Մեսիական հարսանեաց երգ մը: Տես և Ես. ԵԳ. 5. Կի. 5. Երեմ. Գ. Եղեկ. ԺԶ. Ով. Ա.-Գ. Բ կորնթ. ԺԱ. 2. Եփես. Ե. 23-32. Յայտ. ԺԲ. 7-9. ԻԱ. 2-9:

Այս գեղեցիկ բանաստեղծութեան զբայ խօսելով, հարկ կը համարինք յիշեցնել ստարեբութիւնը որ կայ ի մէջ արեւելեան և արեւմտեան ազգաց: Արդի սովորութեանց և կարգաց նախելով չենք կրնար այս երգին նպատակը, այլարանութիւնները և ոճը հասկնալ: Հոգևոր եռանդը և քաղցրութիւնը սիրոյ նմանցին կամ սէր կոչել սովորական է արեւելեան ազգաց մէջ, և մեկնիչք արեւելեան բանաստեղծութիւնն կը բերին շատ օրինակներ որ մեծ նմանութիւն ունին այս ներշնչեալ այլարանութեան: Աւետարանին ոգւով տագորեալ Քրիստոնեաներն շատերը մեծ բերբութիւն և օգուտ գտած են այս գիրքը կարգալով: Յովնաթան Երուսաղէմ կը ըսէ. «Ներքին քաղցրութիւն մը կը գտնեմ» որ զիս կը յափշտակէ խուկամերուս մէջ: Ուրիշ բանի մը չեմ կրնար նմանցնել այս քաղցրութիւնը եթէ ոչ հոգւոյն հանդարտութեան և բերկրայի վերացման աշխարհիս հոգեբէն: Երբեքն ևս իր թէ տեսիլ կը տեսնեմ, այնպէս իր կարծեմ զիս մտաբ և երևակայութեամբ առանձնացեալ մարդոցմէ հեռու լեռ մը կամ ամառի անապատ մը ուր Քրիստոսի հետ քաղցրութեամբ կը խօսուի, և յափշտակեալ և ընկղմեալ յԱստուած: Աստուած այլին իրաց զբոյ զգացումն շատ անգամ յանկարծ կը բորբոքէ հոգւոյս մէջ եռանդ մը զոր չեմ կարող բացատրել: Մինչ այս զիճակի մէջ կը գտնուիմ, հարկաւոր կը թուի ինձ երգել մտածութիւններս, կամ իմ անձիս պատմել զանոնք եզանակաւոր ձայնով մը»: Հատնիկերոցի Հոն Պրանն իւր Երզնգ Երգոյն գեղեցիկ մեկնութեան

յառաջարանին մէջ կ'ըսէ. «Այս գիրքը պիտի թուի մեզ արգարե վըսեմ, կրթիչ մտաց և շարժիչ սրտի, եթէ Քրիստոսի և անոր ժողովրդեան մէջ իբր ամուսնութիւն և կենակցութիւն չսահմանէր զայն: Գիրքին բարձր սճը, մարդը սիրտերուն մէջ սրուութիւն և մաքրութիւն յառաջ բերելու զօրութիւնը, անոր լեզուին նմանութիւնը Քրիստոսի առակներուն և Յայնուսթեան գիրքին Տես, Տարսնի անկեղծութիւնն ի խոստովանել իւր յայնպէսը, և գիրքին ընդհանուր ընդունելութիւն գտնելը թէ առ Հրեայո և թէ առ Քրիստոսեայո, բաւական ազատցոյց են անոր աստուածաշունչ ըլլալուն: Երգոց երգն, անոնց համար որ մարմնաւոր, և մանաւանդ զեղծ մտք կը կարգան զայն, և Տոս ի մտնուանէ ի մահ, վասն զի կը պղծեն այնպիսեաց միտքը և խիղճը. բայց անոնց համար որ Քրիստոսի Տես կենակցութեան փորձը գիտեն և կը կարգան երկնաւոր և Տոգեկիր մտք՝ պիտի ըլլայ Տոս ի կենաց ի կեանս: Հոն խօսողներն են Քրիստոս, Տաւատացեալք և գոտերը (Երուսաղէմի, այսինքն ընկերք և բարեկամք Տաւատացիոց):

Երգմանցուցիչք, անձէ կամ տեղէ մը գե հանողք կամ Տայածողք, որ այսպէս կուսուած են, վասն զի սովոր էին Աստուծոյ անունը տալ կամ գիւթական հնարք գործածել: Առաքեալք կարող էին հանել զգեւս յանուն Քրիստոսի, Մատթ. Ժ. 4. Մարկ. Ժ. 2. 17. Ղուկ. Ժ. 17. նաև խարերայ մարդիկ, թէ յառաջ և թէ յետ մտնուան Փրկչին, կը պընդէին նոյն զօրութիւնն ունենալ, Մատթ. ԺԲ. 21. Մարկ. Թ. 38. Ղուկ. Թ. 49, 50. Գործ. ԺԹ. 13-17, Երգմանցուցիչք որ կը պնդէին ունենալ գե Տայածելու զօրութիւնը՝ կը պնդէին նաև գաղտնի գիտութիւն ունենալ գիւցը բնութեան, և այլևայլ խոսոց, զեղբերից և քարանց, և իրենց խաբերայ արուեստին մէջ սովոր էին այլևայլ աղօթներ և Տրմայութիւններ ընել. բայց բոլորը ստութիւն և խաբէութիւն էր և խտրեւ արգելան: Տես և Գուլազկալքիւն, Երես 108:

Երգում, բան մը Տատուածել կուսելով վկայ զԱստուած: Աստուած արգելած է ամէն սոււա երգում, և խօսելու ատեն սովորութիւն ընել յուսմէտե կուսել զանուն Աստուծոյ. բայց երբ Տարկը կամ իր մը կարեւորութիւնը կը պահանջէ երգում, թոյլ տուեալ է յաստուածուստ երգելու յանուն Աստուծոյ, ԵԼ. ԻԲ. 11. Ղեւ. Ե. 4. Յանուն կուսոց երգելու կուսաշարութիւն կը Տամարուէր, Երեմ. Ե. 7. ԺԲ. 16:

Առ Հրեայո երգում պահանջել դատաւորաց պայտօնն էր, Գատուարը յոսն կայով կը Տրմայէր երգելու սրոց անկ կը բտտ օրինաց: Այսպէս երգմանց կայտափա գրքիստոս, Մատթ. ԻԶ. 63: Յիսուս լուսկեցած էր երկայն Տարցափորձին տակեր, երբ քահանայացեալք գիտնալով թէ երգում տալ ստոյգ միջոց է պատասխան առնելու, յոսն կալով բաւ, «Կենդանի Աստուծով քեզ կ'երգմանն որ մեզի բտտ, թէ դուն ևս Քրիստոս Որդին Աստուծոյ», Այս երգման, որ այսպէս ի պաշտօնէ կը տրուէր՝ Յիսուս պատասխանեց թէ արդարեւ Քրիստոս, այսինքն Մեսիան էր:

Երգումն է վկայ կուսել զԱստուած իրրե ամենատես վկայ թէ ինչ որ կ'ըսենք ճշմարիտ է, և իրե ամենազոր զեթիւղիտր՝ եթէ սուտ է ինչ որ կ'ըսենք, Երբ. 2. 16: Երգումը զօրութիւն ունի, եթէ կը Տաւատանք թէ Աստուած անասման արգար է, թէ անպատեծ չի թողուր զանոնք որ ի զուր կը յիշեն անոր անունը, և թէ Աստուծոյ շնորհքը կորսնցնել յանհուստ անելի է քան որեիցէ օգուտ շահիլ սուտ վկայութեամբ: Երգումը կրօնական պաշտաման գործ է, և այս է պատմաւոր որ Աստուած կը պատուիրէ երգելու յանուն իւր, Բ. 0ր. Ժ. 20, և կը ցուցնէ թէ ինչ եղանակաւ պիտի առնուի երգում, և ինչ պարտականութիւն ունի նա որ կ'երգու, ԵԼ. ԻԲ. 11. Բ. 0ր. 2. 13. Սաղմ. ԺԵ. 4. ԻԴ. 4: Ուստի անաստուածք որ կ'ըսեն թէ Աստուած չկայ, և անոնք որ չեն Տաւատար Տանգերձեալ վարձուց և պատժոց, չեն կրնար երգ-

նուլ ըստ պատշաճի: Այնպիսեաց բերանը երգումը ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ ամբարիշտ ծագը:

Նշին իսկ Աստուծոյ համար կ'ըսուի թէ իւր խոտուումը կը հաստատէ երգմամբ, և այսպէս կը համամայնի մարգար սոգորութեան, Ասաց. ՂԵ. 41. Երբ. 9. 13, 16, 17: Մատթ. Ե. 31, 35. Յակ. Ե. 42 համարներուն երգման արգելքը Հրէից անխորհրդարար և անապարանօք երգումը ընելու շարաշար սոգորութեան դէմ է, ապա թէ ոչ հարկ կ'ըլլայ ըսել թէ Պօղոս առաքեալ Քրիստոսի պատուէրին դէմ գործեց, Հռովմ. Ա. 9. Գաղ. Ա. 20. Բ կարթ. Ա. 23: Երգնուլ ստիպեալ են անոնք որոնցմէ կը պահանջուի իրենց խօսքին ճշմարտութիւնը հաստատել նուիրական կերպով մը զաստատանի առջև. թէպէտ տարակոյտ չկայ թէ շատ անգամ երգում կը պահանջուի թէթեւարար և ուր ամենեկին հարկ չկայ, և շատեր կ'երգնուն զիւրաւ, առանց խորհելու թէ ինչ մեծ պատասխանատուութիւն կ'առնուի իրենց վրայ: Որովհետեւ պարտական ենք վերջին աստիճան մեծարանօք վարուիլ դէպ առ Աստուած, մեծապէս զգուշանալու ենք արագ և յանխորհուրդս երգումը ընելէ, երբ խոտուում մը կ'ընենք: Երգմամբ տրուած խոստում մը չկատարել ստերգմութիւն է, եթէ խոտուումը հակառակ չէ բրնական և աստուածային օրինաց, քանզի այնպիսի երգում մը պարտաւորիչ չէ: Տես և կարբաց և Ուլատ: Երգման սոգորական մեծ էր առ Հրէայն, «Աստուած ինծի այսպէս ու սակ' աւելի բնէ,», այսինքն, Աստուած սպաննէ զիս այս անանդին պէս, (քանզի երգման ատեն շատ անգամ անասուն մը զոհի համար կը զենուին,) նա մեանասանդ առաւել քան զնա պատժէ զիս, եթէ ինչ որ կ'ընեմ ճշմարիտ չէ, Հռովմ. Ա. 17. Ա թագ. Գ. 17: Ուրիշ մե երգման էր «Կենդանի է Տէր,», Գառ. Բ. 19. «Սոջոյր կ'ըսեմ Քրիստոսոսոգ ու չեմ ստեր,», Հռովմ. Թ. 1. «Ճշմարիտ կ'ըսեմ Քրիստոսոսոգ և ոսւս չեմ խօսիր,», Ա Տեմ. Բ. 7. «Վկայ է ինծի Աստուած,», Փիլիպ. Ա. 8: Կ'երեւի թէ

երգման հետ այլևայլ գործեր կ'ըլլային, զորորինակ զենել զձեռն ընդ երանօք, Մենդ. ԻԳ. 2. ԽԽ. 29. և ձեռս յերկինս ամբռնալ, Մենդ. ԺԳ. 22, 23. Բ Օր. ԼԲ. 40. Յայտ. Ժ. 5:

Երեմիա, մին ի գլխաւոր մարգարէից Հին կտակարանին, մարգարեացաւ առ Յոսիաւ, Յովակիմաւ և Սեղեկիաւ, նաև այս վերջնոյն գերութեանն ետքը: Երեմիա ծնած էր Անաթոթ, ի Յեղէ քահանայից, և էր սահմանեալ յԱստուծոյ լինել մարգարէ, և նուիրուեցաւ այս գործին յառաջ քան իւր ծնունդը, Երեմ. Ա. 1, 5: Ի պատանկութեան կանչուեցաւ գործել իրեն մարգարէ, (Յ28 ին նախ քան զՔր.), Յօգիտ թագաւորին երեքտասաներորդ տարին: Այս բարի թագաւորն անտարակոյտ գործակից եղաւ Երեմիայի յառաջ տանել ժողովրդեան բարեկարգութիւնը: Բայց մարգարէին կեանքն այնուհետեւ եղաւ լի նեղութեամբ և հալածանք: Բովակիմ կրակը նետեց անոր մարգարէութեան տոմար, և կ'ուզէր զանի պաննել, Երեմիա մեղմով իրատեց զՍեղեկիաւ և իմացուց տագնապը որ ի մտոյ պիտի գար Իսրայիլի մեղապարտ ազգին վրայ: Գուշակից նաև եօթանասանամեայ գերութիւնը, բայց ի զուր: Մարգարէին ճշմարտախօսութիւնը շատ անգամ վտանգէ մեջ գրաւ անոր կեանքը, և ի բանտի էր Երեմիա, երբ Երուսաղէմ առնուեցաւ ի նարուզողոնորոյ: Նարուզողոնոր տրձակից զԵրեմիա, և խոտացաւ անը տայ անոր խարխուլն, բայց մարգարէն ընտրեց մնալ Հրէից մնացորդին հետ, և քիչ ետքը ստիպուեցաւ երթալ անոնց հետ Եգիպտոս, յամին 586 նախ քան զՔր., և կը խրատուր ու կը յանդիմանէր զանոնք մինչև ի մահ իւր: Իբր քառասուն և երկու տարի հաստատութեամբ բուն ճշմարտութեան և Աստուծոյ կողմը իւր ստատեակ ազգին դէմ: Թէպէտ ի բնէ հեղ, զըթած և երկիւղած, ամենեկին չէր զանդիտէր վտանգէ, երբ պարտքը կը պահանջէր այնպէս: Սպառնալիք բաւական չէին լռեցնել զԵրեմիա, ոչ

ալ այլոց չարաւոր վարումն իր ան-
 ձին դէմ կ'օտարացնէր զնա աննոցմէ:
 Ի խանդակամթ սիրոյն առ համազգիս
 իւր մասնակից եղաւ անոնց աղիտի-
 ցը, զոր չկրցաւ հեռացնել տալ ա-
 նոնց զիւնի իրաւանլով և զգուշա-
 ցընելով զանոնք:

Երեմիայի Գիրքը կարգի դնել զըժ-
 ուարին է, վասն զի անոր մարգա-
 րէութեանց և պատգամներուն շա-
 տերը ժամանակաբարկան կարգաւ
 չեն: Բայց և այնպէս այս գիրքը կը-
 նայ բաժնուիլ, բնական և ըստ բա-
 ւականին ճիշդ կերպով, չորս ընդ-
 հանօր մաս, որ չորս իշխանաց,
 Յովնայ, Յովակիմոյ, Սեզեկիայ և
 Գոգոդիայի ժամանակ տրուած մար-
 գարէութիւնները կարգաւ կը պա-
 րուակեն: Գիրքին վերջին զլուիքը կը
 թուի յաւելեալ յայլմէ, թերեւ
 յեզրատոյ, և անուուած է գրեթէ
 բան առ բան թաղաւորութեանց Գ.
 Գիրքէն, գլ. ԻԳ. 18-20, և զԼ. ԻԵ:
 Տես Երեմ. ԵԱ. 64:

Երեմիայի գործն է նաև Ողբոց
 Գիրքը, ուր մարգարէն սրտատուչ
 կերպով կ'ողբայ իր ժողովրդեան
 թշուառութիւնը: Տես Ողբք:

Երեք: Սա խօսքը, "Երեք օր և Ե-
 բեք գիշեր", Մատթ. ժԲ. 40, կը
 նշանակէ երեք օր, քանզի Հրեայք
 փոխանակ ամբողջ աւուր, այն է
 քրան և չորս ժամանկ, սովոր էին
 ընել "օր և գիշեր", Եւ Ա թագ. Լ.
 13, "Երեք օր," խօսքով պէտք չէ հաս-
 կնալ ամբողջ երեք օր, այլ մէկ
 ամբողջ օր, և առաջնայն ու վերջ-
 նայն մէկ մասը միայն, քանզի Հրե-
 կայք սովոր էին նաև օրուան մէկ
 մասն օր կոչել: Տես և Եննդ. Է. 12,
 17. Ա թագ. Լ. 12, 13:

Երեք պաճաղակներ, գեղզ երեսուն
 և երեք մզնի ի հարաւոյ Հռովմոյ,
 Եւ յընուի ի կիկերննէ, և կը կոչուի
 տակաւին Երեք պանդոկ: Տես և Ապ-
 փնոս:

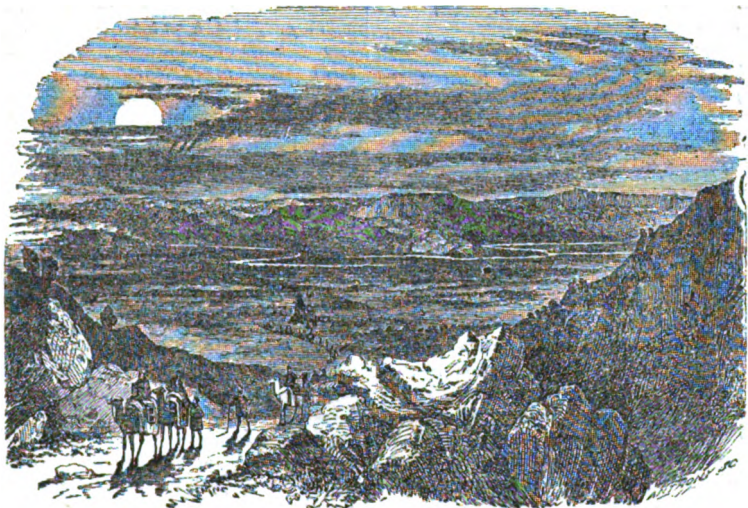
Երեկ ու այսօր, Երբ. ժԳ. 8 հա-
 մարին մէջ գործածուած է ընդհա-
 նուր մտք իբր անցեալ և ներկայ
 ժամանակի: Քրիստոս միեւնոյն է յա-
 թիտեան: Մարդուս կեանքը և գիտու-
 թիւնը համահասութեամբ "երեկ-
 ուանն", են, Յար. Ը. 9:

Երեկամուճք, Երբոցցիք երկեւ-
 մունքը կը համարէին իբր տեղի զգաց-
 մանց, և կ'ընծայէին մարմնոյն այն
 մասին գիտութիւն, ուրախութիւն,
 զիշա, հաճոյք. Աստի կ'ըսուի ի
 Սուրբ Գիրս թէ Աստուած կը ինքրէ
 սիրար և կը փորձէ երկիւմունքը:

Երեճգ: Կարծիք երկնջը կը մա-
 տուցուէին ի զոհ վասն մեղաց ազ-
 գին, Թու. ժԹ. 4-10 նկարարուած
 մասնաւոր եղանակաւ: Այո զէ՛հ օ-
 բինակ էր ճշմարտ զօհին որ եղաւ
 մեղաց համար յանձին Քրիստոսի,
 Երբ. Թ. 13, 14: Պարարտ կամ գե-
 ղեցիկ երկնջ նշանակ էր անառակ
 ցոփութեան, Երեմ. ԽԶ. 20. Ե. 11.
 Ող. Գ. 16:

Երեքով, քաղաք Բեներմոնի, Յես.
 ժԶ. 7. ժԸ. 21, իբր ութհասան մը-
 ղոն յարեւից արեւելեան Տրոսոյ
 Երուսաղեմի, և Յարդանանէ իբր
 եօթն մղոն: Քանանացւոց առաջին
 քաղաքն է զոր առաւ Յեսու: Երե-
 քովի պարիսպներն հրաշխք կործա-
 նեցան և Յեսու ընջեց բնակիչները
 բաց ի Ռախաբէ և անոր գերդաս-
 տանէն, անէծք կարգալով անոր որ
 մտարբեր նորէն շինել այն քաղաքը:
 Յեսուս այ անէծքը հատարուեցաւ ա-
 ւելի քան Տիգր հարիւր տարի ետք
 յանձին Յիելոյ, Յես. Զ. 26. Գ թագ.
 ժԶ. 34: Բայց ուրիշ Երեքով մը շին-
 ւած էր մտա առաջնայն, Դատ. Գ.
 13. Բ թագ. ժ. 5: Երեքով կը կոչ-
 ուէ, նաև "արմաւենեանց քաղաք,"
 Բ Օր ԼԳ. 3. Դատ. Ա. 16, և յե-
 տոյ ծաղկեցաւ և կարեւորութեան
 կողմանէ երկրորդ էր զինի Երուսա-
 ղեմի: Երեքով ունէր մարգարեից
 դպրոց, և էր նիստ Եղիայի, Գ թագ.
 Բ. 4, 18: Հոն բժշկեց Յեսուս երկու
 կայրեր, Մատթ. Ի. 29-34, և նե-
 րեց Ջաբեոսի, Դուկ. ժԹ. 4-10:

Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ Ե-
 րեքովի անգն էր այժման Ռիհաս,
 զժուծ և աղանդի գիւղ Արարացւոց
 իբր երկու հարիւր բնակչոք: Սակայն
 ըստ այժմու ճանապարհորդաց Երե-
 քով էր երկու մզոն յարեւմտեց Ռի-
 հասի, վատի-Քելդ կոչուած ձորին
 բերանը, ուր կու գայ Ճամբան Ե-
 րուսաղեմէ գէպ ի գաշար: Ի Յեսու-
 սյ կործանեալ Երեքով էր թերեւ

ԴԱՇԵ ԵՐԻՒՈՎԻ՝ ՅԱՐԵՆՄՏԵԱՆ ԱՄՈՑ

մօտ յանուանեալ աղբիւրն Եղիսէի, այսինքն այժմու Այն էս Սուրբան կոչուած ակունքը, Ռիհասէն երկու մղն դէպ հիւսիսային արեւմուտք: Երկրովի արեւմտեան և հիւսիսային կողմերը կան կրաքարի բարձր բլուրներ, յորոց մին, տիուրն Քուարանդանս, 1,200 կամ 1,500 ոտք բարձր, կ'առնու գանուն իւր սա արդի աւանդութենէն թէ Քրիստոս հոն քաւասուն օր պահեց և փորձուեցաւ: Այս բլրոց և Յորդանանու մէջտեղ է "Երէքովի դաշտը," Յես. Գ. 13, սրբ գիմնացն են "Մովարու գաշտերն," յարեւելից գետոյն: Այս դաշտն էր ի հնուսն ջրաբերի և պողաբեր յոյժ: Հիմա այ կրնայ պողաբեր ըլլալ, բայց թողեալ լքեալ է, և արմաւենիք, բազամանը և մեղրը, սրովք անուանի էր երբեմն Երէքով, անհետ եղած են:

Երէքովէ յերուսաղէմ երթալու ճամբան է նեղ և քարուտ անցքերէ դար վեր, ձորերու և վախերու մէջէն: Եսա գժուարին և զտանդաւոր է այս ճամբան, և է միշտ աւազակուտ, ինչպէս էր բարի Սամարացւոյն ժամանակ, Ղուկ. Ժ. 30-34:

Երկաթ էր ի վաղուց ծանօթ և պիտանի, Երնդ. Գ. 22: Մովսէս յաճախ կը յիշէ այս մետաղը: Եղիպատոսի մէջ ծառայութիւնը կը նմանցնէ հայեալ երկաթոյ հնոցի, կը յիշէ նաև Քանանու երկրին երկաթը, ԲՕր. Գ. 11. Գ. 20. Բ. 9: Պէտպէս կազմածք և անօթք կը շինուէին ի հնուսն երկաթէ: Տաճարին շինուածոյն համար ամբաւ երկաթ գործածուեցաւ, Ա Մնաց. Իթ. 2, 7: "Երկաթ," օրինակ է սարկութեան, զօրութեան, յամառութեան, քաջարարութեան, նեղութեան, այլովքն հանդերձ, ԲՕր. ԻԼ. 48. Յոր. Խ. 48. Ես. ԽԸ. 4. Երեմ. Ա. 18. Եղեկ. ԻԲ. 18, 20. Դան. Բ. 23: "Երկաթը երկաթով կը սրուի," կ'ըտէ իմաստունը, "ու մարդը իր բարեկամին երեսը կը սրէ," այսինքն թէ բարեկամին առաջակայութիւնը մեզի աւելի զտասհութիւն և ապահովութիւն կու տայ: Ատուած իւր ապերախտ և ուխտադրուծ ժողովրդեան կը ոպառնայ ընել զերկինս պղնձի և զերկիր՝ երկաթի. այսինքն ընել զերկիր երաշտ և զերկինս առանց անձրեի: Երկաթի կայք էին կառք

վառեալք երկաթի ցցովք և գերանդե-
տք: Տես կտաք:

Երկինք, ի Սուրբ Գիրս, կը նշա-
նակէ նախ օգոյ, ամպերուն, մնյո-
րակաց և աստեղաց սահմանը, բայց
մասնաւոր երանկեաց աշխարհք որ
ի վերայ է քան զտեսնելի երկինս:
Կը կոչուի «Երկրորդ երկինք», և «Եր-
կինք երկինց», որ միեւնոյնը կը նշա-
նակեն: Հոն պիտի բնակին սուրբք,
և տեսնել զԱստուած, որչափ ինչ
հնար է տեսնել արարածոյ: Հոն ե-
լաւ Քրիստոս բարեխօսել իւր ժողո-
վըդեան համար և պատրաստել ա-
նոնց տեղի ուր վերապէս պիտի ժող-
վուին, և այլ և ա չմեկնին անկէ,
Եփես. Գ. 10. Եբր. Բ. 1. Թ. 24-
28: Յաստիս փոքր ի շատէ միայն
գիտեիք երկինց տեղը և երեղիթը,
նաև անոր բնակաց զրազումը և ե-
րանութիւնը: Սուրբ Գիրք կը սորվե-
ցնէ մեզի թէ որեւիցէ մեզք կամ
չարիք մերժուած է անկէ. մեզաց
պատուք պիտի չգտնուի հոն, այսինքն՝
անէծք կամ արտամութիւն կամ հե-
ծութիւն, արաստուք և մահ: ա.
առջին բաներն անցան: Սուրբ Գիրք
կը նկարագրէ զերկինս այլարանօրէն,
գործածելով ամէն պատկեր զոր բը-
նութիւնը կամ արուեստը կրնան
ընծայել այն տեղւոյն երանութիւնը
գէթ օրինակաւ ցուցնելու: Ուստի
կը կուէ զայն թագաւորութիւն, ժա-
ռանգութիւն. կըսէ թէ հոն կան
ուղիք փափկութեան, փառք կենաց,
փառաւոր լոյս, հիանալի երգեր,
պատմութեանք, պսակք, խրատու-
թիւնք, զուարթութիւն, գանձք,
յաղթանակներ: Սուրբ Գիրք նաև
կը ցուցնէ մեզ երկինց տեսարաննե-
րը. արգարք հոն կը շրջի առաջի Աս-
տուծոյ, Քրիստոսի հետ կ'երեւի ի
փառս: Երկինք կեանք է, յաւիտե-
նական կեանք, փառք, յաւիտենա-
կան առաւելութիւն փառաց, փր-
կութիւն, հանգիստ, խաղաղութիւն,
լրտնն ուրախութեան, Տէրջը ու-
րախութիւնը: Այն փառաց մէջ այլ-
ևայլ աստիճաններ կան, և անգա-
գար յառաջ երթալ: Հոն պիտի
ըլլայ ընկերակցութիւն մը, որոյ եր-
ջանկութիւնը յառաջ պիտի գայ ի-
բարու հետ հաղորդութենէ և տե-

ութենէ, և իբարու բարեկամու-
թիւն ցուցնել և ընել: Ամէն սուրբ
կատարում մաքուր պիտի ըլլայ հոն,
և բերկրութեամբ պիտի ապրինք ա-
նոնց հետ զորս կը սիրէինք Քրիստո-
սով յաշխարհի, Մատթ. Բ. 11. ԺԷ.
3, 4. Ա Թեա. Բ. 19. 13-17. հոն
միշտ պիտի տեսնենք զՔրիստոս, և
պիտի զգանք թէ ամենայն ինչ հոն
կատարեալ և յաւիտենական է:
Սուրբ Գիրք կը սորվեցնէ նաև թէ
մարմինն ևս մասնակից պիտի ըլլայ
հոգւոյն երանութեանը, ուստի մեր
խաղառ երանութիւնը մարմնոց յա-
րութենէն ետքն է: Մարմինը մաս-
նակից պիտի ըլլայ հոգւոյն երանու-
թեանը, քանո զի հոգւոյն հետ նաև
մարմինը փրկուած է, և, ի յարու-
թեան արգարոց, պիտի տեսնու Քրիս-
տոսի փառաւորեալ մարմնոյն նմա-
նութիւնը: Քրիստոս իջնելով յերկ-
նից և զարձեալ հոն ելլելով կը
ցուցնէ երկրայոյց հոգւոց թէ ար-
գարեա կայ երկինք: Բը բանոյ երկնից
գուռները մեղաւորաց իւր քառու-
թեան գոհիւ, և անոնք որ Քրիստոսի
արեամբ պիտի ընդունուին երկինքը,
պիտի պատրաստուին երկինց համար
Քրիստոսի շնորհք, և անոր սիրոյն
մէջ միայն պիտի գտնեն իրենց եր-
ջանկութիւնը յաւիտեան: Տես Երկ-
նից քագաւորութիւն:

Երկիր: Թէ՛ Երկայեցերէն և թէ
Յունարէն միեւնոյն բառը կը գործած-
ուի ցուցնելու թէ՛ բոլոր երկրագուն-
տը և թէ՛ մասնաւոր մաս կամ գա-
ւառ մը երկրի վրայ: Խօսքին իմաս-
տէն միայն կրնայ որոշուիլ թէ որ
մտք առնուած է երկր բառն այս
ինչ կամ այն խօսքին մէջ. Չորօրե-
նակ, Մատթէի սա խօսքին մէջ,
«Բոլոր երկրին վրայ խաւար եղաւ»,
Մատթ. ԻԷ. 15, կրնայ հասկացուիլ
թէ՛ Հրէաստանի երկիրը միայն, և
թէ՛ բոլոր աշխարհք: «Բոլոր երկր»,
խօսքը կը գործածուի երբեմն աւելա-
բանութեամբ փոխանակ ընդարձակ
տեղւոյ, Եբր. Ա. 2: Երկիր բառն,
իրև և զատ յերկնից, կը գործածուի
փոխանակ հոգաբանատիս կամ անոր
երեսին. կը գործածուի նաև փոխա-
նակ արտի կամ վարի երկրի. կը
գործածուի փոխանակ բնակչաց երկ-

րիս, այլովքն հանդերձ: Բարոյական մտաք, երկրաւոր բառով կը հասկըցուի ինչ որ երկնական, հոգեւոր և ուրբ չէ, Յովհ. Գ. 31. Ա Կորնթ. ԺԵ. 17. Կոթ. Գ. 2. Յակ. Գ. 15: "Երկրիս վարի կողմերը, խօսքով կը հասկցուի մեակերց աներեղյութ աշխարհը, Սաղմ. ԿԳ. 9. Ես. ԽԳ. 23. Եփես. Գ. 9:

Երկօրից քաղաւորութիւն: Այս բառը գործածուած է նոր կատկարանին մէջ նշանակելու համար Քրիստոսի իրէ և անօրինելը, կամ իշխանութիւն վարելը: Հին մարգարէք երբ Մեծիայի յատկութիւնը կը նկարագրեն, Գան. Բ. 44. Է. 13, 14. Մէք. Գ. 1-7, նա երբ անարգուելուն և չարչարուելուն վրայ անգամ կը խօսին, սոքոր են յիշել նաև անոր իշխանութիւնը, թագաւորութիւնը և աստուածութիւնը: Հրեայք, մարգարէից այս ոճին հոգեւոր միտքը չհասկնալով, ակն ունեին Մեծիայի, իրրև երկրաւոր թագաւորի որ պիտի գար նուածել իւր թշնամիները, Գաւթի բաճը հաստատու միւսանգամ գամ բառ առաջին պայծաութեան իւրում, հնազանդեցնել հեթանոսները, և վարձատրել իւր բարեկամները և հաւատարիմ ծառաններն ըստ նախորդ աստամութեան և ծառայութեանց նոցա: Հրէից այս սխալ կարծիքն է պատճառ որ առարեայք, մինչդեռ ըստ արժանւոյն ճանչցած չէին զՔրիստոս, կը վիճէին իրենց մէջ թէ ով առաջին պիտի ըլլար անոր թագաւորութեան մէջ. նոյն սխալ կարծիքն է նաև հաւանակաւորապէս պատճառ որ Ձերեզեայ որգիքը ջանկերացան երկու առաջին բարձրն ունենալ յարքայութեան Քրիստոսի, այսինքն նստիլ յաջմէ և յահեկէ իրենց սիրելի վարդապետին և Տեսուչ: Առարեայք ետք սարվեցան թէ Քրիստոսի թագաւորութիւնն այս աշխարհէ չէր, Յովհ. ԺԸ. 36, 37, և թէ անոր ծագումը, ոգին և թիջոցները և վախճաններն հոգեւոր և երկնային էին: Քրիստոսի թագաւորութիւնն ունել ունի իւր արտաքին ձևը, որ է տեսանելի եկեղեցին, Մատթ. ԺԳ. 17, և կու տայ աշխարհի ժամանակաւոր երանութեանց

մեծազոյնը, բայց անոր ճշմարիտ ատերութիւնն է ի հոգի մարդկան: Քրիստոսի թագաւորութեանն են անոր որ Հոգւովն Քրիստոսի միացեալ են ընդ նմա իրրև ընդ գիշը և թագաւորի իւրեանց, ի սիրիլ, պաշտել և վայելել զնա յաւիտեան: Քրիստոսի գործն երկրա վրայ էր հաստատել այս թագաւորութիւնը, Մատթ. Գ. 2: Իւր աշակերտները դրաւ այն արքայութեան մէջ մինչդեռ երկրի վրայ էր, և մանաւանդ իւր յարութեան և համարմանէն ետքը, Յովհ. Ի. 22. Գործ. Բ. 32-36. Է "զլուրի ամէն բաներու վրայ," որպէս զի ընէ այն թագաւորութիւնը յազակեան և գերագոյն նոյն իսկ երկրի վրայ, Գան. Է. 27. Եփես. Ա. 20-22: Քրիստոսի թագաւորութիւնը կատարեալ պիտի ըլլայ երկինքը, Մատթ. Բ. 11, և պիտի չդարձի երբեք, Գուկ. Ա. 33, նաև երբ Փրկչին բարեխոսկան թագաւորութիւնը վերջանայ, Ա Կորնթ. ԺԵ. 28:

Երկպառակութիւն: պատասուճ կամ ճեղքում. ընդհանրապէս կը գործածուի նոր կատկարանին մէջ ցուցնելու համար անհամանայնութիւն Քրիստոսեկից մէջ. կուուով և հակառակութեամբ, բայց առանց արտաքին հերձուածոյ կամ պառակաման, Ա Կորնթ. Ա. 10-12. ԺԲ. 25, 26: Յանցանքը կրնայ բազմութեան կամ սակաւութեան և կամ երկոցունց ես կողմն ըլլալ: Երկպառակութիւնը մեզք է Քրիստոսեկեան սիրոյ զէմ, և կարեվէր կը խցէ Քրիստոսեկութիւնը, Յովհ. ԺԷ. 21. Հուովմ. ԺԲ. 4-21:

Երկրորդ Օրինաց, Գիրք, կամ երկրորդուճն օրինաց: Այսպէս կուուած է ի Յունաց հնգամասնեան վերջին գիրքը, վասն զի Մովսէս այս գիրքին մէջ կը համարուտէ ինչ որ պատուիրած էր առաջին յորս գրոց մէջ, Բ Օր. Ա. 1-6. ԻԹ. 1. ԼԱ. 1. ԼԳ. Այս գիրքը կը պարունակէ ըզպատմութիւն անցից անցից յանապատին մեասաներորդ ամսոյն սկիզբէն մինչև երկուսասներորդ ամսոյն եօթներորդ օրը, իւրայեղացւոց Եգիպտոսէ կլլելուն քառասներորդ տարին, այն է երբ վեց եօթնեակ

յառաջ քան զամեն 1431 նախ քան զՔր. : Երկրորդ Օրինաց այն մասը որ Մովսէսի ահաբեկը կը յիշուի՝ յետոյ առաջընթաց է, հաւանականապէս ի Յետուայ :

Երկրորդ Օրինաց Գիրքը գոեմ և պատուական ստեղծարարութիւն է պատուածարեալ «առնն Աստուծոյ», որ արդէն մեծարոյ կը իւր հասակին և փորձառութեանը պատճառաւ, և կը կենար գրեթէ երկնից գուռը : Մովսէս կու տայ Աստուծոյ ժողովրդեան իւր հայրական իրաւունքն և օրհնութիւնը, և ապա կ'իլէ Փասգայի գագաթը և կը մեռնի առանձին : Մովսէս այս գիրքին մէջ կրկին կը պատմէ ինչ որ բրած էր Աստուած իւրոյնի որդւոց, համառօտիւ կը յիշէ օրէնքը, կը ցուցնէ թէ ինչու համար պարտէին սիրել զԱստուած և ծառայել անոր : Գիրքը լի է խնդրական ինամոմիք, իմաստուն խրատութիւն և մարգարէի գեղ Աստուծոյ ժողովուրդը, զոր այնպէս երկար կրած էր իր ծոցը : Յետագայիք ի մասնաւորապէս Սուրբ Գրոց ստեղծողութիւն կը բերեն այս գիրքէն, նաև մեր Տէրը, Մատթ. Գ. 4, 7, 10 :

Երկրպագութիւն առ Աստուած, թէ՛ հոգեւոր բլլայ և թէ՛ տեսանելի, թէ՛ առանձին և թէ՛ հրապարակաւ, թէ՛ անհատից և թէ՛ ընտանեաց և հասարակութեանց կողմանէ, է ոչ միայն յայտնի պարտք ամենեցուն որ կը հաւատան յԱստուած, այլ և ստեղծ պատուիրուած է յԱստուածաշունչ գիրս : Տես և Աղոթք : Բոլոր հաւատացեցեց յաւուրս կիրարկելից զւսմարտելի ի պայտօն հրապարակական, որ նախ տանարին և ապա ժողովրդանոցաց մէջ բառ հրամանին Աստուծոյ կատարուած կրօնական պաշտաման շարունակութիւնըն է, անտարակոյ պարտք է Քրիստոնէից : Նոյն իսկ եկեղեցի բառը որ ժողով կը նշանակէ՝ կ'ակնարկէ այս պարտքը : Նաև ակետարանին ջարդութիւնը որ Քրիստոնէութիւնը տարածելու մեծ միջոցն կը պահանջէ զայն : Պողոսի խրատը «մէկտեղ ժողովուրդ չթողուլ», իր թուղթերը «բոլոր եկեղեցիներուն» մէջ կարգաւ,

խօսակցել «ազգաններով, օրհնութիւններով և երգերով», ինչպէս նաև կանանները զորս կու տայ նոյն առաքելը բոլոր հաւատացեցեց Տագևոր շինութեանը համար երբ մէկտեղ կը ժողովուրդն յեկեղեցին, անոր ամէնը կը ցուցնեն թէ յաւուրս կիրարկելից կրօնական պաշտաման համար հաւատացեց մէկտեղ հաւաքուիլը Քրիստոնէական օրէնք էր : «Երկրպագութիւն», բառը կը նշանակէ երբեմն հպատակութեան և յարգանաց այն ձևը որով սովորութիւն էր պատուել զթագաւորս կամ մեծարոյ անձին» անսոց առջև խնարհեցով, Դան. Բ. 46. Ղուկ. ԺԳ. 10 : Արեւելեան ազգաց մէջ գեա կայ այս սովորութիւնը, կործան յերես ծակաւոր գետին մերձեցնել, Մինդ. 1 Գ. 3. Մատթ. ԺԸ. 26 :

Երմաս, Քրիստոնէայ ի Հուովմ, Հուովմ. ԺՁ. 14 : Ըստ ամանց կը կարծուի թէ այս Երմաս էր հեղինակ «Երմասայ հոմիլը», կոչուած հին գիրքին, որ կը պարունակէ ճմարտութեան և բարեպաշտութեան ճառ խառն յիմար և անպաշտական հաւաքանք :

Երուսաղէմ, Սուրբ երկրին գլխաւոր քաղաքը, իսկ Քրիստոնէից համար աշխարհիս բոլոր քաղաքաց հաշակաւորողոյնը : Է 31° 46' 43' հիւս. լայն., և 35° 43' արեւել. երկ., բարձրաւանդակի իրար ի հարաւոյ երկրին կեդրոնին, իրը երեսուն և եօթն մղոն հեռու Միջերկրական ծովէն, և իբր քսան և յորս մղոն ի Յորդանանէ : Երուսաղէմ տեղը շատ կանուխ նուիրական եղաւ Արքայաժմու հաւաքանքին փորձուելոյն Աստուծմէ, Մինդ. ԻԲ. Բ Մնաց. Գ. 1 : Բնեմաբնին և Յուգայի ցեղերուն սահմանին վրայ էր Երուսաղէմ, մեծաւ մասամբ առաջնոյն սահմանին մէջ, բայց երբ վերջնոյն վերաբերեալ կը համարուէր, քանզի Յուգա առած էր այն քաղաքը, Յես. ԺԵ. 8. ԺԲ. 16, 28. Դաս. Ա. 4-8 : Քաղքին վաղեմ անունն էր Սաղէմ, Մինդ. ԺԳ. 18. Սաղմ. 29. 2 : Յետոյ կոչուեցաւ Յերուս, իբրև քաղաք Յերուսուոց, Դաս. ԺԹ. 10, 11 : Ամեր գիրք ունենալով կրցաւ

գէժ՝ զննել ի որոշելացւոց որ կ'ուզէին մինակ աէր բլաւ քաղաքին, մինչև հուսկ ուրեմն Դաւիթ յարձակմամբ առաւ անոր ամբողջը, Բ Թագ. Ե. 6, 9, և յետ այնորիկ առաւ այժմու տնուէր, և կոչուեցաւ նաև «քաղաք Դաւիթի», Այնուհետև եղաւ կրօնական և քաղաքական կեդրոն թագաւորութեան, և հետզհետեւ ընդարձակուեցաւ, զարգարուեցաւ և ամբողջաւ: Բայց Երուսաղեմի գլխաւոր փառքն այն էր որ անոր հղակապ առանձին մէջ կը բնակէր միմիայն կենդանիք եւ ճղմարիտն Աստուած, և կը յայտնէր զինք:

Յետ բաժանման տասն ջեղից, Երուսաղեմ եղաւ միշտ մայրքաղաք Յուդայի թագաւորութեան: Քանիցս աճուեցաւ և կողոպտուեցաւ, և հուսկ յետոյ քանդուեցաւ առ Բաբելոնական գերութեամբ, Գ Թագ. ԺԴ. 13. Բ Մնաց. ԺԲ. 9. ԻԱ. 16. ԻԴ. 23. ԻԵ. 23. ԼԵ. 3, 10, 17-20: Յետ եօթանասուն ամաց Հրեայք մեռանգամ շինեցին զԵրուսաղեմ ի դարձին իւրեանց ի գերութենէ յամին կրբ 536 նախ քան զԳր. և շատ ջանացին հանել զնա յառաջին պայծառութիւն իւր: Իրբ 332 ին նախ քան զԳր. Երուսաղեմ հզատակեցաւ Աղէքսանդրի Մակեդոնացւոյ. և անոր մահուանէն քիչ ատեն ետքը Եգիպտոսի Պտղոմէոս թագաւորն առաւ զայն յարձակմամբ շարտթ օր մը, մինչ Հրեայք, ինչպէս կ'ըսուի, կը խղճէին կռուիլ: 170 ին նախ քան զԳր., Երուսաղեմ ինկաւ ընդ բռնութեամբ Անտիոքոսի Ելլիվանու որ կործանեց քաղքին պարթեպները, Արամազդայ պատկերը կանգնեց անարին մէջ, և ամեն կերպով ջանաց ժողովուրդը դարձնել ի կռապաշտութիւն: Մակայն առ Մակարեամբք Հրեայք, 163 ին նախ քան զԳր., եղաւ ինքնիշխան: Ճիշդ դար մը ետքը, Հապմայեցեք տիրեցին քաղքին: Հերոդէս Մեծ շատ ծախք բրաւ քաղաքը զեղեցկացնելու: Այս նորոգուեալ քաղաքը և տաճարը եկաւ յաւիտեան օրհնեան Մեծիս, ի լրման ժամանակաց, և փռաւոր բրաւ իւր սպերուն անքը: Բայց զՔրիստոս մերժելով և ի խաչ հանելով լցուց

Երուսաղեմ իւր անօրէնութեան բաժակը: Հրէից ազգը կորեաւ իւր հայրենի երկրին երեսէն, վասն զի Տիտոս առաւ և հիմնադրատակ բրաւ քաղաքն ու տաճարը, յամի Տն. 70-71: Երուսաղեմի բոլոր շինուածներէն մնացած են միայն երկք աշտարակք և արեւմտեան պարսպին մէկ մասը: Յետոյ երբ Հրէայք սկսան նորէն դառնալ հին և կը խորտէին, Աղբիանոս կայսր Հապմակական գաղթականութիւն մը տնկեց հոն 133 ին, և աքսորեց Հրեաներն, հոն դառնալ արգելելով անոնց ընդ պատժով մահու: Աղբիանոս փոխելով քաղքին անունը կոչեց Ելլի-Գրէթրուս, նախքան զայն հիթանոս անուանածց, սրտով հնար էր պղծելու համար քաղաքը, և ինչ որ անհնչատ էր ընել բրաւ ջնջելու համար անկէ թէ Հրեութեան և թէ Քրիստոսնութեան հետքը: Յայնմ ժամանակէ հետեւ Ելլիս անունը եղաւ այնպէս հասարակ, որ Երուսաղեմ անունը պահուեցաւ Հրէից և Քրիստոսնեայ գիտնող մէջ միայն: Բայց առ Մեծաւ կոստանդինոսիւ Երուսաղեմ առաւ իւր հին անունը, որ և պահուեցաւ մինչև ցայտօր: Հեղինէ, մայր կոստանդինոսի, շինեց երկու եկեղեցի, ի ինթլէհեմ և ի յերինն Չիթենեայ, իր յամի 326, և Յուլիանոս որ յետ Տօր իւրոյ պայազատեց իւր հօրեգոր կոստանդինոսի տէրութիւնը, մտարեկեց նորէն շինել տաճարը: Բայց անոր գիտաւորութիւնը, ինչպէս նաև Հրէիցը սրոց պաշտպան էր Յուլիանոս, էլ ի գերև, ինչպէս կը պատմեն ժամանակակից պատմիչք, երկրաշարժով և հրեղէն զնդակներով որ գործաւորաց մէջ կը պայթէին, յամի Տն. 363:

Երուսաղեմի պատմութիւնն այնուհետև շատ համառու է: Պարսկութաւորը իսորով 613 ին անկելով զԵրուսաղեմ, սպաննեց, ինչպէս կը պատմուի, 90,000 մարդ, և բոլոր գորութեամբ ջանաց ջնջել ինչ որ մեծարդ էր Քրիստոսնեից: Հերակլիոս կայսր 627 ին յաղթեց իսորովու, և Երուսաղեմ անցաւ միւսանգամ Յունաց: Յետ սակաւուց ելան Մահմետականք, և իսկը ամերապեալ

637 ին առաւ զԵրուսաղէմ՝ Գրիս-
տանեաներէն յետ չորքամանայ պա-
շարման: Երուսաղէմ մնաց ընդ իշ-
խանութեամբ ամիսապետաց Պաղ-
ատառ մինչև 868: Այս Թուակա-
նին Եգիպտոսի Թուրք իշխանն ԱՏ-
մէա առաւ քաղաքը, որ իր 220
տարի եղաւ Տրուսակայ այլևայլ Թուրք
և Սարակինոս տերանց, մինչ 1099
ին իսլաւկիրք առին զայն ընդ ա-
ռաջնորդութեամբ Կոստանու Պոլ-
լեննի որ և ընտրուեցաւ Թագաւոր
Երուսաղէմի: Կոստանուայ յաջորդեց
եղբայրը Պալաուին, որ մեռաւ 1148
ին: 1187 ին Սալադին, սուլթան ա-
րեւելից, առաւ քաղաքը մասնու-
թեանեմ Տրիպոլայ կոմսին Բայմոնտի,
որ մեռած գանուեցաւ անկողնին մէջ
այն օրն առաւօտուն յորում պիտի
մատնուէր քաղաքը: Երուսաղէմ արք-
ուեցաւ նորէն 1242 ին Լատին իշ-
խանաց ձեռամբ Դամասկոսի Էմիրին
ՍալէՏ Իսմայիլը: 1291 ին առին զայն
Եգիպտոսի սուլթաններուն որ կալան
զայն մինչև 1382: Օսմանեանն Սուլ-
թանն Սէլիմ, նուաճեց զԵգիպտոսն և
զԱսորին Տանգերմ Երուսաղէմաւ
1517 ին, և անոր որդին Սուլթան
Աբուլ-Էման շինեց կամ նորոգեց այժ-
մու պարսպն 1534 ին: Յայնմ ժա-
մանակէ Տեոէ Երուսաղէմ կը մնայ
ընդ իշխանութեամբ Օսմանեանց,
միայն քիչ մը ժամանակ, այն է
1832-1834, Երուսաղէմի տիրեց Իպ-
րաՏիմ փառչա Եգիպտացի: Երուսա-
ղէմ Տրմա կը վերադարձնէ Դամասկոսի
գաւառին, Թէպէտ ունի յատուկ
կառավարիչ յՕսմանեանց:

Երուսաղէմ կայ ի միջոցի գաշտին
Հրեաստանի, իր 2,400 տղք ի քր
քան զՄիջերկրականն: Գետինը բար-
ձր է, բայց, դէպ արեւելք, ի սկըզ-
բան մեզմ, և ապա՝ սաստիկ զառի-
ժայր, ուր ուրիշ ուրիշ կան վտիտեր
որ կը կարկառին Յովսափատաւ ձորին,
կամ որ նոյն է, Կեդրոնի Տեղեղա-
տին վըսյ: Նոյն բարձր գետինն ի
Տարաւոյ կը յանգի ի խոր և ի նեղ ձորն
Ենովմայ, որ քաղքին Տին Տարաւոյին
օռՏամանն է, և որ նոյնպէս արեւմտեան
կողմէն զառիվիւր երթալով կը յանգի
Տիւսիտային արեւմտեան բարձրա-
ւանդաղը: Բայց նոյն իսկ քաղքին

մէջ կան երկու ձորակ կամ նեղ
Տովիաներ որ քաղքին շինաւիտա մա-
սը կը բաժնին երեք գլխաւոր Թա-
կամ բլուր: Սիւն, այս բլուրներուն
բարձրագոյնը, էր քաղքին Տարաւա-
լին արեւմտեան Թաղը, առ օրով, ի
Տարաւոյ և յարեւմտից, կը քերէր Ե-
նովմայ խորամորը. իսկ ի Տիւսիտային
և յարեւելեան կողման Արոնի էր նե-
ղագոյն ձորն “պսնրագործաց,” կամ
Տիւրոպէտնի, որ ի Տարաւոյ արեւելից
կը յանգր ի Տեղեղատն Կեդրոնի:
Նաև Տիւրոպէտն կը միանար, Արոնի
Տիւսիտային արեւելեան ստորոտին
մտա, Տիւսիտէն դէպ ի վար եկող ձո-
րի մը Տետ: Արոն կը կոչուէր նաև
Փաղաք Դաւիթի, և ի Յովսեփոսէ՝
“վերին քաղաք,” ի Տնուսն պատեալ
ըլլալով պարսպը և խորամորտք,
քաղքին ամրագոյն մասն էր, ուր
էին նաև միջնարեկը և Թագաւորին
պալատը: Տիւրոպէտն կը բաժնէր
զԱրոն ի Տիւսիտայ՝ յԱկրայէ, և յա-
րեւելեան Տիւսիտայ՝ ի Մարիայէ: Ակ-
րա էր ցած քան զԱրոն և քան զԷ-
տինն արեւմտից Տիւսիտայ անդ քան
զպարիսպան: Ակրա կոչուած Թաղը
կը կոչուէր ի Յովսեփոսէ “ստորին քա-
ղաք,” Մարիա, սուրբ լեռը, կայ ի
Տիւսիտայ արեւելից Արոնի, ընդ օրում
կապեալ էր ի Տնուսն իւր մտազգոյն
ծայրէն կամբողջ մը Տիւրոպէտնի վը-
րայ: Բողինսան այս կամբողին մա-
ցորդները գտած կը Տամարի: Մարիա
էր ի սկզբուն բարձրաւանդակ փոքր,
բայց յետոյ ընդարձակուեցաւ բա-
ւական ըլլալու Տամար տաճարին:
Փաղքին արեւելեան կողման երկայնա-
ծիկ բլուրն մտան էր, և կը նայէր
Կեդրոնի խոր Տեղեղատն վըսյ: Քիչ
մը կորանայէն ետք, նորէն բարձրա-
նալով կը կազմէ Բեզեթա կոչուած
բլուրը, այն է “նոր քաղաք,” բառ
Յովսեփոսի, իսկ Տարաւէն խոնարՏե-
լով կը կազմէր Ափազ կոչուած բլու-
րը: Երուսաղէմի արեւելեան կողմը, ի
Տիւսիտայ ի Տարաւ ձկտեալ կայ Ձի-
թենեաց լեռը, որ կը բաժնուի քաղ-
քէն Տեղեղատաւ Կեդրոնի, և ապիւ-
տետարան կ'ընծայէ քաղքին և շրջա-
կայ երկրին: Հանդէպ Մարիայի,
կամ տակա ինչ ի Տարաւ, կայ
պարտեզն Գեթեմանուոյ իւր ձիթե-

նիներով, առ ոսամբ լերինն Չիթեն-
 ևաց: Հիշդ ի ստորև քաղցրին, Կեղ-
 րոնի հեղեղատին արևելեան կողմն է
 սղորմելի գեւղն Սելլովամայ: Առաւել
 ի խոնարհ, Կեղրոնի հեղեղատը կը
 միանայ ընդ ձորոյն Ենովամայ, գեղե-
 ցիկ տեղ մը որ ի հնուամբ կը կոչուէր
 “պարսեզք արքունի”, Եւսխոնարհա-
 գոյն է Նէւեմայի ջրհորը, ի հնուամբ
 աղբիւր Թովգելի: Այն տեղէն մի-
 ացեալ ձորը պտուտելով լեռանց մե-
 ջլն մերթ ի հարաւ ե մերթ յարե-
 ւելս կոչո, կերթայ մինչև ի Մոռեալ
 ժով: Տիւրպէտնի բերանը, ընդ մէջ
 Որազայ ե Արոնի, և Սելլովամայ աղ-
 բիւր: Ի հովտին որ յարեմտոյց ե ի
 հիւսիսոյ արեւմտոյց Մոնի են երկզքին
 աղբիւրք Դեհանի, որոց ստորինը հի-
 մա աւեր ե ցամաք է: Երուսաղեմի
 մտա պառուստներուն մէջ, մանա-
 ւանդ քաղցրին գիմացը, Կեղրոնի ե
 Ենովամայ ձորերուն քովերը, կան ոչ
 սակաւ վիճափոր գերեզմանք ե ան-
 ձաւք:

Նախնի Երուսաղեմի պարիսպնե-
 րուն հնագոյնը, այն է Դաւթին ե
 Սողոմոնինը, կը պատէր ոչ միայն
 բոլոր Ահն լեռն, այլև զՄորեան ե
 զՈրազ: Խորանորը ի հարաւոյ ե
 յարեւելից Երուսաղեմի բաւական
 գիւրութիւն կու տային ամբացնելու ե
 պաշտպանելու քաղաքին այն կողմե-
 րը: Հարաւային պարիսպը, Թագա-
 ւորաց ե Քրիստոսի ժամանակ կ'անց-
 ներ այն բլուրներուն գագաթէն որ
 իրենց մէջ ունէին Սելլովամի աւա-
 զանը, զՈրազ, Թերեւս նաև Ենով-
 մայ ե Կեղրոնի ձորերուն մէկ մասը,
 Բ Մնաց. ԼԳ. 14. Նէւեմ. Բ. 14.
 Գ. 15:

Երկրորդ պարիսպ մը զոր շինեցին
 Յովթամ, Եզեկիա ե Մանասէ հա-
 ռաւային կողմի փոսեց, ե իր մէջ
 առաւ մտա մը տեղ նաև հիւսիսէն:
 Այս պարիսպը կը սկսէր սակաւ ինչ
 յարեւելից Հիլպպիկոսի աշտարակէն
 որ էր լիւնի հիւսիսային արեւմտեան
 սահմանին վրայ, ե իւր մէջ ունէր
 զԱկրա ե Բեզեթայի մասը, ե կը
 միանար արեւելեան կողմի հին պար-
 ակն հետ: Գերութեան ատեն այս
 պարիսպը, ինչպէս նաև առաջինը,
 կործանած էր, բայց յետոյ երկուքն

ալ շինուեցան նորէն, ինչպէս կը
 կարծուի, գրեթէ նոյն գծին վրայ,
 ե էր ըստ Էսթրեան նոյն առ Քրիս-
 տոսիւ: Երկրորդ պարիսպն ճիշդ
 ուղղութիւնը Թերեւս կրնայ գիտ-
 ցուիլ այսուհետև, եթէ գետինն ու-
 ընէ փորակ, բայց առ այժմ անպայս
 է քան զայլ մասունս տեղագրու-
 թեան Երուսաղեմի: “Գեներալայ
 աշտարակն”, տեղն, ուր այս պա-
 րիսպը կը սկսէր, ստուգել, ե անոր
 ընթացքը շուրջանակի գծագրել
 հարկ է մինչև Անտոնիա, ցուցնելու
 համար թէ, զիբըր կամ տեղը զոր ա-
 ւանդութիւնը կու տայ Գողգոթայի,
 ե հիմա քաղցրին սահմանէն կամ
 պարիսպներէն ներս կը ցուցուի, բա-
 ստուգիւ այն սահմանէն ներս թէ
 դուրս էր: Տեղագրութեան առ-
 նուած փաստերը շատ հակառակ են
 աւանդութեան ե կը թուի թէ բոլոր
 այն մասը, եթէ ստուգիւ չէր պա-
 րիսպներէն ներս, գէթ քաղցրին ար-
 ուարձաններուն մէջ էր այն ատեն.
 քանզի

Երրորդ պարիսպը, զոր սկսաւ Հե-
 րովգէս Ազրիպպաս իրր տասն ամօք
 յետոյ քան զԿաշեղութիւն Քրիս-
 տոսի, կ'ընթանար Հիլպպիկոսի աշ-
 տարակէն իրր կէս մղոն ի հիւսիսոյ
 արեւմտոյց մինչև յաշտարակն Փո-
 փինոսի, ե քերելով շուրջ “գգրեզ-
 մանօք Թագաւորաց”, կ'երթար ի
 խոնարհ յարեւելից Բեզեթայի, ե կը
 կցէր ի հին պարիսպն արեւելեան:
 Քաղցրին բոլոր շրջապատն էր այն
 ատեն սակաւ ինչ աւելի քան մղոնս
 չորս, որ հիմա հաղիւ երկու ե երեք
 քառորդ մղոն է: Ե այն ընդարձակ
 միջոցն ի հիւսիսոյ, զոր կը պատէր
 պարիսպն Ազրիպպայ, ժամանակաւ
 քաղցրին մէկ թաղն էր, ինպէս յայտ-
 նի է տուներուն ջրհորներէն որ ցարդ
 կան, ե մարմորի կտորներէն զորս
 արօրը շատ անդամ գուրս կը հանէ:
 Այժմու Երուսաղեմ որ Արաբա-
 ցիներէն Էլ-Քուտա, պսիւրքն սուրբ
 կը կոչուի՝ անտարակցս Սուրբ Գրոց
 Երուսաղեմին տեղն է: Դրից կողմա-
 նէ է ստակաւին “գեղեցիկ բարձրու-
 թիւնով”, ե կը կենայ իր արդէն
 ծանօթ բլուրներուն վրայ “քաղաքի
 մը պէս որ ինչներէն միաւորած է, ”

Սաղմ. ԽԲ. 2, 12. ՃԻԲ. 3, 4. ՃԻԵ. 4, 2. Անոր հոյակապ պարիսպներուն և բազմաթիւ գմբեթներուն և աշտարակներուն տեսիլն Տեառւէն շատ հին փառքն անցած է, անոր խառն բիւրաւորները չկան այլ ևս, ամալու թիւնը կը ծածկէ ցամաք լեռներն որ շուրջ զնովաւ, և Իսրայելի ցեղերն ոչ ևս կ'երթան բազմութեամբ

ի առն Տեառն, Նա որ երբեք կը նստէր իրրե դշտոյ անոնց մէջ՝ հիմա կը նստի միայնակ, «ազգերուն ոտից կտիան», զրկեալ իւր որդիներէն, և իր թշնամիներուն մէջ տրամած: «Ախն ագարակի մը պէս հերկուած է», և անոր գետինը խառնուած է հարբաւաւոր տարիներէ հետէ ազրւով որ ուրեք ուրեք մինչև քառասուն ոտք խոր է:

ԱՅԺՄՈՒ ԵՐՈՍԱՂԷՄ Ի ՃԱՆՊԱՂԷՆ ԲԵԹԱՆԻՈՅ

Ալթմու պարիսպը շինուած է 1542 ին քսանէ մինչև վաթսուուն ոտք բարձրութեամբ, և չրջապատն է իրր երկու և կէս մղոն: Արևելեան կողմի պարիսպը որ կարճագոյնն է՝ գրեթէ շիտակ է. և նոյն պարսպին հարաւային կէտը միանգամայն տաճարին հիմա Էլ-Հարէմ, նուիրական, կոչուած որմնապատն է: Այս նուիրական գետինը, որ 1,530 ոտք երկայն է ի հիւսիսոյ ի հարաւ, և 930 է մինչև 1,050 ոտք լայն, շուրջ փակեալ է բարձր պատերէ, որոց ստորին մասին քարերը սեղ սեղ շատ մեծ են և հնագոյն քան վերին մասինները: Այս գետնին վրայ է հիմա սւթանկիւնի մզկիթը որ Գուպէգէս Սուլթան, այսինքն գմբեթ ապառաժեալ, կը կոչուի, և Էլ Ագսս

մզկիթն, իրենց ագարակներովը: Ի հնուած այս գետնին վրայ էին նախկին տաճարը և մեծ աշտարակն Ատանիա: Տես Տաճար: Այս գետնոյն հարաւային արևելեան անկիւնը, ուր պատը եթանասուն և եթան ոտք բարձր է, գետնոյն յատակը հարիւր և յիսուն ոտք վեր է քան պատը յատակն կեդրոնի: Այս անկիւնէն պարիսպը կ'երթայ, մերթ բարձր և մերթ ցած, դէպ արևմտեան հարաւ: զԱխն կտրելով կ'անցնի անսր մեծագոյն մասը գուրս թողով ի հարաւայ, և արևմտեան գիէն կը դառնայ դէպ ի հիւսիս Բապպէի գուռը, ուր կոյ տակաւին շատ հին և հզոր աշտարակի մը ստորին մասը: Այս աշտարակին վերին մասը չէ այնչափ հին և հաստաշինած: Աշ-

տարակը կը կոչուի: "Աշտարակ Գու-
թի," և ընդհանրապէս կը կարծուի
թէ Յովսէփոսի Հիպպիկոսն է: Եւ
անկէ պարիսպը դառնալով կ'երթայ
մինչև հիւսիսային արևելեան ան-
կիւնը: Ունի տեղ տեղ իրարմէ աշ-
հաւասար հեռի քառակուսի աշ-
տարակներ, և վրան շուրջանակի
մարտկոցներ, նետանդութեան կամ
հրազնուց համար բաց տեղերով:
Հիմա քաղքին պարիսպը չորս գուռ-
ուների, Յոսպէի կամ Բնթլէհէմի
գուռն՝ յարևմտից, Գամուսկոսի
գուռն՝ ի հիւսիսոյ, Ս. Ստեփաննոսի
գուռն՝ յարևելից և Սննի գուռն՝
ի հարաւայ: Էլ Հարամի պարսպին
արևելեան կողմն է Ոսկեղէն կոչուած
գուռը որ շտապնց գոցուած է: Նաև
քաղքին պարիսպն ունի երկու գուռ-
եր մտերես գոցուած են, այսինքն
Հերովդեսի գուռն՝ հիւսիսային արե-
ւելեան դին, և Աղբեաց գուռն ի
Տիւրոպէն՝ ի հարաւայ:

Քաղքին պարիսպներէն ներս փո-
ղոցներն են նեղ և շատ անգամ ա-
նել, խորտուբորտ և ոչ բարւոք յա-
տակեալ, նաև տեղ տեղ տղտեղի,
թեպէս ոչ այնչափ արշափ են շատք
ի փողոցաց ի քաղաքս արևելից: Տու-
ներն են կոփածոյ քարերէ, փաղոցի
վրայ քիչ պատուհաններով: Տունե-
րուն շիտակ յարկերուն վրայ կը
ստանան զարեթներ, բայց քաղքին
գեղեցկագոյն մասն է մեծ մզկիթին
վերարերեալ գետինն իր խոտուէտ
ածուններով և նոճիներով և քան
զպարիսպը բարձր և շքեղ զարեթո-
վը: Այս գեղեցիկ տեղը մասնել մին-
չև մօտ աստիներս խօտու արգելեալ
էր արեւիցէ Քրիստոսէի: Անոն լիբան
այն մասէն որ պարսպէն ներս է բա-
ւական մեծ տեղ կը գրաւէ Հայոց մեծ
վանքը և արդոյն Կախոբայ եկեղեցին:
Պարսպէն անդին և հեռուն գէպ ի
հարաւ կայ մզկիթ մը, որ կ'ըսուի
թէ Դաւթի գերեզմանին վրայ շին-
ուած է: Մասնատակաւք նախան-
ձախնդիր են մանաւանդ այս մզկիթը
մուծանել Քրիստոսնեաներ քան Էո-
մէրի մզկիթը: Ասոր մօտ է Ամերի-
կացի միսիսոնարաց փոքր գերեզմանա-
տունը: Անոնի հիւսիսային արևմու-
եան անկիւնն է շորեքկուսի միջնա-

րերդն հին և մեծագործ զոր վերա-
գոյն յիշեցիր: Աւելի հեռուն գէպ
ի հիւսիս է Լատինաց վանքը, Երու-
սաղեմի արևմտեան մայրը, և ի մէջ
սորս և միջոցի քաղաքն է Սուրբ
գերեզմանի եկեղեցին որ, բառ ա-
ւանդութեան կը կարծուի թէ շին-
ուած է րուն այն տեղւոյն վրայ ուր
մեռաւ Յիսուս և յարեաւ: Տես
Գողգոթա: Քաղքին այլևայլ կողմե-
րը կը տեսնուին ութ կամ տասն
մզկիթաց աշտարակները, և ի միջի՛
նր երկու հազար տունը յորոց ոչ
սակաւք հին և կիսաւեր են:

Երուսաղեմի այժմու բնակիչներն
են իբր 42,000, յորոց իբր երկու
հինգերորդն է Մասնատական, և
մնացեալներն են, գրեթէ հաւասար
թուով, Քրիստոսնեայ և Հրեայ: Կայ
նաև 800 մինչև 1,000 չորսի բաղ-
կացեալ զօրք ի պահպանութիւն քա-
ղաքին, և ամէն տարի ապրիլ ամ-
սուն հազարաւոր ուխտաւորք օտար
երկիրներէ կու գան կարճ այցելու-
թիւն մը ընել Սուրբ տեղերուն:
Մասնատակաւք կը բնակին քաղքին
կեդրոնը, և գէպ ի հիւսիս և արե-
ւելք: Հրէից թաղը Սնոնի հիւսիսա-
յին արևելեան կողմն է: Յզն, Լա-
տին, Հայ, Ասորի և յոփաի Քրիս-
տոնեայք կը բնակին վրաւորապէս
Իւրաքանչիւր իրենց վանաց մօտ, իսկ
անոնց գերեզմանատուններն, ինչպէս
նաև Ամերիկացի միսիսոնարները,
Անոն լիբան վրայ են: Հրեայք իրենց
մեռելները կը թաղեն Չիթ ենեաց լե-
ռը, իսկ Մասնատակաւք այլևայլ
տեղեր, բայց մանաւանդ Մարիայի
արևելեան գարեանդին վրայ: Այժ-
մու Երուսաղէմ տիրուր պատկեր
է հնոյն Երուսաղեմի: Նա բնակող
բնիկ Քրիստոսնեաներ անարգ և ար-
գէտ հոգատակներ են Մասնատակա-
նաց, և անոնց փժուն վէճերն և որ-
նապաշտութիւնները նախատինք ե-
ղած են Քրիստոսնեան անուան: Հըր-
եայք, թուով իբր 3 էն մինչև 5
հազար, ևս աւելի ընկճեալ և ա-
նարգ են: Անոն շտապերն օտար եր-
կիրներէ եկած են, և եկած են հոն
մեռանել, քաղաք մը որ վաղուց ա-
նոնցը չէ: Անգագար հարտահարու-
թենէ վճատեալ, կ'ապրին իրենց հե-

աւաւոր համազգիներուն նպաստիւք : Մեծ արտօնութիւն է անոնց մերձեւակ ի հիմունն սրբազան բլրոյն ուր անոնց հայրերը կը պաշտէին զմիայն Ճշմարտան Աստուած : Հոն, Մորիայի արեւմտեան պարագրին տակը, փոքր գետնի մը վրայ, քանի մը մեծամեծ եւ հին քարերու մօտ ժողովուրդ մահաւանդ նուիրական օրեր, կը նստին հողին վրայ, և լայով և ողբալով կը կարդան Երեմիայի սրտաւուշ ողբերգութիւնը, իբր կենդանի վկայք Աստուծոյ խօսքին ճշմարտութեանը որ կատարուած է անոնց վրայ : Տես և Պարթապ :

Վերին Երուսաղէմ, է անուն տուեալ եկեղեցւոյ Քրիստոսի, նշանակելու համար թէ եկեղեցին հաստատ հիմնուած է Աստուծոյ սիրոյն, ընտրութեան և ուխտին մէջ, նշանակելու համար նաեւ եկեղեցւոյ զօրեղ ստրու թիւնները, կենդանի ազբիւրները և զեղեցիկ ապարանքները, անոր հազարաւորները և ի նման բնակող զԱստուած, նշանակելու համար վերապէս եկեղեցւոյ այն փառքը որ կատարեալ պիտի ըլլայ յերկինս, Գաղ. Գ. 26. Եբբ. ԺԲ. 22. Յայտ. Գ. 12. ԻԱ. :

Իւս, առաջին մայր ազգի մարդկան, և պատճառ անկման մարդոյն : Եւայի պատմութիւնն այնպէս սերտ կապակցութիւն ունի Ադամայ պատմութեան հետ, որ Ադամ յօգուածին մէջ եղած գիտողութիւնները կը վերաբերին նաեւ Եւայի : Եւս անուեր կեանք նշանակող բառէ մը կ'ած է, Իննդ. Գ. 20 : Եւս շինուեցաւ, ինչպէս կը կարգանք Իննդ. Բ. 18-22, զանն առ և յառնէ, առ ի լինել ընդ իշխանութեամբ նորա և տկարագոյն քան զնա, բայց նաև սիրուելու համար յարան է իբր մարմին նորա : Լինոջ մարդոյ պատմութիւնն ամէն զարու մէջ հաստատած է պատիժը որ զճանցաւ Աստուծմէ Եւայի վրայ, ինչպէս կը պատմուի Իննդ. Գ. 16 :

Եւփլա : Սուրբ Գրքը կը յիշէ Եւփլա սնն սերեալ ի Քամայ, Իննդ. Ժ. 7, և ուրիշ մը ի Սեմայ, Իննդ. Ժ. 29 : Ուտիք ըստ այսմ պարսինք ընդունել երկու Եւփլա :

1. Առաջնոյ Եւփլայի բնակութեան տեղը կից է Եդէմայ գրախաին տեղւոյն : Ըստ անանց այս Եւփլայի տեղէն էր հաւանաբանապէս Սեւա ծովուն հարաւային արեւելեան ծայրը. ըստ պլլոց՝ ի գլուխ Պարսկային ծոցին : Տես Եդէմ :

2. Միւս Եւփլայի կը թուի թէ էր յԱրարիս : Թագաւորաց Ա. գրոց ԺԵ. 7 համարին խօսքէն, "Եւ Սաւուղ Եւփլայէն մինչև Եդէմաստին դիմացի Սուրբ Ամաղէկը զարկաւ, և կերէի թէ այս Եւփլա էր զաւառ Արարիոյ հիւսիսային արեւմտեան մասին մէջ, քանզի Սաւուղի պատերազմին պարագաները չեն թողուր մեզ ենթադրել թէ Եւփլա աւելի հեռուն կը տարածուէր Արարիոյ ցամաքակղզւոյն վրայ :

Եւնիկէ, +ուլաւմ, մայր Տիմոթէոսի և զուտոր Լաւողեայ : Եր կին Հրեայ, թէպէտ այր նորա Յոյն, Գործ. ԺԶ. 1. Բ Տիմ. Ա. 5 : Եւնիկէ աւանդեց իւր օրդւոյն ճշմարտութեան ուտումը զոր ընդունած էր իւր բարեպաշտ մօրմէն. և Պողոս, եբբ Լիւսաւր եկաւ, զաւա զանոնք պնդեալ և հաստատեալ ի ճշմարտութեան որ ի Քրիստոս :

Եւադիա, անուանոյ : Տես Սիւնտիքի :

Եւտիքաւ, Բարեբաւ, այր երեսասարգ որ մեռաւ ի Տրոյա Իշալով տան մը, ուր Պողոս կը քարոզէր, երրորդ դասիկսին սենեկին պատուհանէն, բայց Պողոս յարոյց զնա սքանչելեօք, Գործ. Ի. 6-12 :

Եւրաքիկլոն, համարուողի : Եր մրթիկ հողմոյ որ եկաւ Պողոսի նաւին վրայ կրտսեր հարաւային եղբը, և նետեց նաւը Մալդայի ցամաքը, Գործ. ԻԷ : Փոքր կղզին կոչուա որոյ հարաւէն կ'անցնէր նաւը, և Աքիբիկէի ծովագետին յորձանուտը ուր նաւապետը կը փոխար թէ զուցէ Իշնար նաւը, հմբ. 17, կան յարեւմտից հարաւոյ կրտսերի : Հեռեանքը կը ցուցնէ թէ այն հոլը կու գար յարեւելից արեւելեան հիւսիսային, Հիմա այն հոլը կրնայ արեւելեան կոչուել :

Եւփեսագիս, Թուղթ առ : Պողոս գրած էր այս թուղթն ի Հառովմ,

Հաւանականապէս յամի Տն. 62. Արդի քննուց երեւելինքը միարան չեն թէ այս թուղթը Եփեսոսի թէ Լաւագրիկէի եկեղեցւոյն զրկուեցաւ, կամ թէ երկուքն միասեմաւոյն արց կեա կապակցութիւն ունէին այն հոգմերուն ուրիշ եկեղեցիները: Բայց այս խնդրոյն որոշուելէն կարելոր վարդապետութիւն կամ գիտելիք մը չի հետեւիր: Թուղթը զըրկուած է եկեղեցւոյ մը և ամէն ընթերցողի գիրքմաց է: Թուղթին առաջին մասը շնորհակալութիւն է Աստուծոյ շնորհաց ազգեցութեանը և անկէ զդիտելով որհնութեանց: Երկրորդ մասը յորդոր է Քրիստոնէական պնդութեան և հաստատութեան, և պարտականութեանց հաւատարիմ կատարման: Թուղթերուն մէջ պերճազոյն և պատուականազոյն է, առաւա նիւթով և լի վարդապետութեամբ, ըստ սծոյն գեմմ, և զերմ եռանդով: Այս յատկութիւնները պատուական կ'ընեն այս թուղթին ամէն երկրի և ազգի Քրիստոնէից:

Եփեսոս, մայրաքաղաք Յոնիոյ, հաւակաւորագոյն ի Փարոսն Ասիա, սժա կայիտների բերանն, իբր քառասուն մղոն յարեկէից հարաւոյ Չմիւռնիոյ: Հյուրեալ էր մանուսանգ Անահատական պաշտաման և մեհնիսն որ կը համարուէր իբրև մին ի մէջ եօթն հրաշակերտաց աշխարհի: Տեա Արտեմիս: Պօզոս առաջին անգամ յամի Տն. իբր 54 այցելութիւն ըրաւ յԵփեսոս, Գործ. ԺԼ. 19, 20: Այս առաջին կարծ այցելութիւնէ ետքը նոյն առաքեալ ուրիշ երկայն այցելութիւն մը ըրաւ ի վերջ կայս նոյն ատարւոյ, որ տեկց երկու տարի, Գործ. ԺԹ. 10. Ի. 31: Այս կանոնի եկեղեցին զայեկեց Աիւղապոյ և Պրիսկիլայի, Տիւբիկոսի և Տիմոթեոս աշխատութիւնները: Առ Եփեսոցին գրուած է Պօզոսի լաւագոյն թուղթերէն մին: Եփեսոսի երկցունք տեսնուեցան Պօզոսի հետ ի Միլետոս, երբ առաքեալը Երուսաղէմ կ'երթար, և կը կարծուի թէ Պօզոս նորէն այցելութիւն ըրաւ Եփեսոցւոց յետ առաջին բանտարկութեան իւրոյ ի Հռոմ: Երես թէ Յովհան-

նէս առաքեալ Եփեսոս անցուց իւր կենաց վերջին մասը, և հոն գրեց իւր Աւետարանը և թուղթերը, և թէ յետ գրելոյ ի Պաղատա Քրիստոսի պատգամն առ Եփեսոցին, գարնաւա առ նոսա և մեռաւ աննց մէջ: Քրիստոս Եփեսոսի եկեղեցւոյն կուտայ բարձր գովեստ, հանգերձ նշանաւոր ազգարարութեամբ, Յայտ. Բ. 1-5, որ կ'երեւի թէ չկրցաւ ազատել այն եկեղեցին ի կործանմանէ յետ իբր վեց հարիւր ամ տեկոյ: Արդարեւ հիմա անոր աշտանակը շարժած է իբր տեղէն: Այն մեծ և ընչաւէտ թագաւրն տեղն հիմա ակեր և անապատ է: Անոր նաւասանադիտար եղած է ժանտահոս ճախիճ: Կայիտներ գետին հարաւային կողման հարթ, սիրուն և բարերր երկիրն հիմա ամայի է, և բարձրաւանդակաց վրայ որ անոր սահմանադրուին են՝ ուրիշ բան չի տեսնուիր բայց ազեղ աւերակներ: Ահազին թատրոնին, Գործ. ԺԹ. 29, ուրբապիծը միայն կը նշմարուի ապառաժ երկրին վրայ, իսկ Անահատական մեհնիսն հիմունքը գեռ մտերս գտնուեցան:

Եփեսոս, զգեռա զարգու զոր կը հազնէին քահանայք Հրէից շապկին և բաճկոնին վրայ: Եփեսոսն պեռուանց թեղանեաց և երկուտոեք ճեղքեալ ի վեր քան զբաղուին: Կը բաղկանար երկու կտորէ, յորց մին կը ծածկէր մարմնոյն առաջակողմը, և միւսն՝ յետակողմը, և երկուքն կրտորք կը կցէին իրարու հետ ուսերուն վրայ սակեղէն և ականակապ ճարմանդիւք, և կ'իջնէին մինչև ի կէս զտորն: Եփեսոսին վրայ կարուած էր նաև գօտի մը որով կը պնդէին եփեսոսը շուրջ զմիջոցով, Ել. ԻԼ. 6-12: Երկու տեսակ եփեսոս կար. մին պարզ, ի հասուէ, զման քահանայից, Ա թագ. ԻԲ. 18, և միւսն տաղնեգործ, զման քահանայապետին: Մանուկն Մամուէլ կը հազնէր եփեսոս, թէպէտ Ղեատցի և գեռ պատանեակ էր, Ա թագ. Բ. 18: Դաւիթ, մինչ կը տանէր տապանակն Երուսաղէմ, հազած էր եփեսոս կտուակ, Բ թագ. Զ. 14: Հրէոյք սնապաշտական պատմիկ կուտային այս հանգերձին, և կը գոր-

ծածէին զայն ի պաշտել զկուռս: Գեղէտնի եկուտը եղաւ որոգայթ իւրայելի: և Միքա շինեց եկուտ: Տարժանուր պաշտոն մատուցանելու Տաճար իւր ձուլածոյին, Դատ. Ը. 27. Ժ. 5. ԺԸ. 17:

Եփրա, 1. Քաղաք Բենիամինեանց զոր իւտերիս կը գնէ Տինգ մզնն յարեւելից Բեթէլի: Եփրայի մօտ է այժմու փոքր գիւղն Դայիպէ, կոնաձև բլրոյ մը վրայ, Յես. ԺԸ. 23. Ա թագ. ԺԳ. 17:

2. Քաղաք Մանասէի ցեղին ուր կը բնակէր Գեղէտն, և ուր յետ մահուան նորա պաշտուեցաւ անոր եկուտը, Դատ. 9. 11-24. Ը. 27:

Եփրաթ, 1. Երկրորդ կին Քաղեբայ և մայր Ոհրայ, Ա Մնաց. Բ. 19: Ոմանք կը կարծեն թէ յանուն սորա կոչուած էր Եփրաթա կամ Բեթլէչէմ, Ա Մնաց. Բ. 50. Դ. 4. Տես և Երնդ. ԼԵ. 16, 19: Եղիմիէք էր Եփրաթայի ի Բեթլէչէմէ Յուգայ, Հաւթ Ա. 2. Գ 11. նոյնպէս և Դաւիթ, Ա թագ. Ժ. 12:

2. Անուն Եփրայի և Եփրեմեանց, Ա թագ. Ա. 1. Գ թագ. ԺԱ. 26. Սաղմ. ճԼԲ. 6:

Եփրայիմ, քաղաք ուր խոյս տուաւ Յիսուս իւր Թշնամիներուն երեսն, ՅովՏ. ԺԱ. 54, հաւանակահապէս էր նոյն ուր կը կոչուէր Եփրա, Յես. ԺԸ. 23. Ա թագ. ԺԳ. 17: Տես և Բ թագ. ԺԳ. 23: Կը կարծուի լինել այժմուն Դայիպէ, Յորգանանու ձորին վրայ նոյոզ բերդն վրայ, Տինգ մզնն յարեւելից Տիտիոս Բեթէլայ:

Եփրատ, անուանի գետ Ասիոյ, որ կը բղիւ է լեբնի Նայոց, կը հոսէ առ սահմանք Կապադովիոյ, Ասորոց երկրին, անապատին Արարիոյ, Քաղզէացոց երկրին և Միջագետաց և կը յանգի Պարսկային ծոցը: Ըստ նորագոյն խուզարկութեանց Զէտնէի, Եփրատ կ'ընդունի զՏեղրիս իւր մէջ Քուրնահ կոչուած տեղը, և այս միացեալ գետը կը կոչուի Շագ էլ Արապ: Երկու Տօր գետերուն միացման տեղէն Տինգ մզնն վար, Շագ էլ Արապ յարեւելից հարաւոյ կ'ընդունի գգերեաճ, որպ երկայնութիւնքն է իւր Տինգ հարիւր մզնն: Քեր-

խահի բերնէն վաթուռն և երկու մզնն վար, ուրիշ մեծ գետ մը, Քուրան, արեւելէն գալով կը թափի ի Շագ էլ Արապ: Զարգիս այս գետը կը մտնէ ի Շագ էլ Արապ այս վերջնայն բերնէն քառասուն մզնն վեր. բայց առաջ կ'երթար ուղղակի Պարսից ծոցը, յարեւելից Շագ էլ Արապ գետոյն: Ըստ կարծեաց որ զԵրեմեական պարտեզը կը գնէ մօտ ի տեղին ուր կը միանան Եփրատ և Տեղրիս, այս գետերը կրնան համարուիլ իբր չորերին գետք դրարտին: Կրնանք ենթադրիլ թէ Քուրան, ինչպէս Տիմոն նոյնպէս շատ հին ժամանակներ, կը թափէր ի Շագ էլ Արապ, և թերևս աւելի վեր իւր այժմու բերնէն: Սուրբ Գիրք ստեղ կը կոչեն զԵփրատ լոկ "գետ", ԵՄ. ԻԳ. 31. Ես. Ե. 20. Ը. 7. Երեմ. Բ. 18. կամ "գետ մեծ," և կը ցուցնեն զայն իբրև արեւելեան սահման երկրին զոր Երրայցուց խոտուցած էր Աստուած, Բ Օր. Ա. 7. Յես. Ա. 4: Եփրատ ամառները կը յորդէ նեղուտի պէս, երբ ձիւնք կը սկսին հալիլ Հայաստանի լեռներուն վրայ: Եփրատայ, ինչպէս նաև Տեղրիս, ակունք են ի լեբնի Նայոց, բայց իրարու մօտագոյն ակունք նուցա քիչ մզնն միայն բացազոյն են իրարմէ:

Եփրատ Աւեր Գրոց աշխարհագրութեան մէջ կարևոր է, իբրև արեւելեան սահմանազուրի երկրին իւրայելի: Արդարև իւրայելացոց իշխանութիւնը երբեմն միայն տարածուեցաւ մինչև այն գետը. բայց կ'երևի թէ նոյն իսկ Եգիպտոս առ ներքառովուս ձգեց իւր իշխանութիւնը մինչև յարեւմտեան արևուն Եփրատայ: Եփրատ իւր հաղար ութ հարիւր մզնն երկայն է: Անոր ուղղութիւնը ընդհանրապէս է գէղ յարեւելեան հարաւ. բայց քիչ մը տեղ կը հոսէ գէղ արեւմուտք, և կը մտնանայ Միջերկրական ծոցուն մերձ ի Կիլիկիա: Իւր բոլոր ընթացքին մէջ իրեն ընկեր ունի զՏեղրիս: Կան շատ քաղաքներ անոր եզրեր որ հարթ են մանուսանք քան լեռնային: Եփրատ ընդհանրապէս շատ լայն չէ, անոր լայնութիւնը կը փոխուի իբր եթեմանանէ մինչև եթեմ հարիւր

կանգուեն: Անոր հասանքը, յետ հասանելոյ ի դաշտա Միջնագետաց, կը սկսի յամրանայ, և այն կողմերը ոչ սակաւ ջրանցքներ շինուած կան պահելու համար երկիրն յողողմանէ, և օգուտ քաղելու համար անոր տարերս յողողմանէն: Առ Մեկեկոյ և Հիլէի որ է հինն Բարեւոն, կը մտանայ Տիգրիսի, և անոր ջուրերուն մէկ մասը ջրմուղներով կը տարուի ի Տիգրիս: Իսկ յետոյ այս երկու գետք դարձեալ կը խոտորին իւրարմէ, և Պարսից ծոցէն իբր հարիւր քսան մղոն վեր միանալով կ'ըլլան մէ գետ: Երբայտ շատ յարմար չէ նաւարկութեան, թէպէտ թեմէ նաւք կրնան երթալ անոր մէջ իբր հազար մղոն ի վեր կոյս, և այժմու շոգնաւք որ ովկիանուէն կ'երթան գետն ի վեր կ'ը հանդիպին տակաւին այն տեսակ մըթանապա յաստերու որ հազարաւոր տարիներ առաջ կը բերէին վաճառք գետն ի վար:

Եւբրատ, երկրորդ որդի Յովեկոյ, ծնեալ յԵղիպտոս, Եննդ. ԽԱ. 52. Թեպէտ կրտսերագոյն, առաւ իւր հասուն Յակորոյ գլխաւոր օրհնութիւնը, և Եփրեմոյ ցեղը միշտ նշանուոր եղաւ քան զցեղ երիցուն Մանասէի, Եննդ. ԽԸ. 8-20. Թու. Բ. 18-21: Եփրեմոյ բաժինն էր մեծ և ի միջոցի աւետեաց երկրին, և ունէր Քանանացոց պաղարեբագոյն երկիրներէն ոմանք Եփրեմեանց բաժինը կ'երթար Միջերկրական ծովէն մինչև Յորդանան, ի Տիգրիսոյ Կանայ և Բենիամինի, և ունէր զԱլեյով, զԱրաբիս, այլովքն հանդերձ: Լեռանց գոտին որ կ'անցնէր Եփրեմի երկրն կը կոչուէր «Լերինք Եփրեմոյ», կամ «Եփրեմոյ յեան»: Այս գոտին կ'երթար նաև գէպ ի հարաւ Յուդայի երկիրը, և Տան կոչուէր «Լերինք Յուդայ»: Որովհետև Սամարիա, Իւրայէի տասն ցեղից մայրաքաղաքը, Եփրեմոյ երկիրն մէջ էր, Եփրեմ անուոր շատ անգամ կը գործածուի փոխանակ թագաւորութեան իւրայէի, Ես. ԺԱ. 43. Երեմ. ԼԱ. 6. Ծ. 49:

Եփրեմոյ անառան, ուր Արիստոզոս կորոյս իւր կեանքը, էր յարեւելեան կողման Յորդանանու, մերձ

ի Մանայիս, Բ Թագ. ԺԸ. 6-8: Եփրոն, ու, Քետացի մը որ կը բնակէր ի Քերրոն առ Արրաճմաւ, Եննդ. ԻԳ. Իաշնադրութեան գեղեցիկ պատմութիւնը զոր բուս Եփրոն Արրաճմաւ հետ, և այնուհետև անոր անուան յիշատակութիւնը, կը ցուցնեն թէ Եփրոն իշխան էր այն երկրին մէջ:

Եքեղա, բլուր, Ա Թագ. ԻԳ. 49: Անմատոյց աւելի Յուդայի անապատին հարաւային ժայլը, ուր Թագեաւ Դաւիթ իւր թշնամիներուն երեսն:

Եօրը, Որովհետև ի սկզբանէ այս էր թիւ աւուրց եօթնեկին, Սուրբ Գրոց մէջ մասնաւոր կարեւորութիւն կ'ընծայուի այս թուոյն, այնպէս որ եօթն ընդհանրապէս կը ցուցնէ ամբողջութիւն կամ կատարելութիւն: Սուրբ անասուններէն եօթն եօթն ասնուեցան տապաւը, Եննդ. Է: Առասուրթեան և օճիջ տարիներն յԵգիպտոս եօթն էին, Եննդ. ԽԲԱ: Առ Հրեայոս ոչ միայն ամէն եօթներորդ օր էր շարաթ, այսինքն հանգրստեան օր, այլ և ամէն եօթներորդ տարի էր շարաթ կամ հանգրստեան տարի, և յետ եօթնիցոս եօթն տարւոյ կու գար Յարեյեան տարին: Բաղարջակերաց և տաղաւարահարաց տուները եօթն օր կը տեւէին, և զոչելի անասնոց շատերուն թիւը որոշեալ էր լինել եօթն: Ոսկեղէն աշտանակն ունէր եօթն ճրագարան: Եօթն քահանայք, իւրպանչուր եօթն փողովք շուշլ եկան զպարսպք Սերսովի եօթն օր, և եօթներորդ օրը եօթնիցոս եօթն անգամ: Յայտնութեան մէջ կը յիշուին եօթն եկեղեցիք, եօթն աշտանակք, եօթն ոգիք, եօթն աստեղք, եօթն կնիքք, եօթն փոքք, եօթն որոսմունք, եօթն շիջք, եօթն հարուածք, և եօթն հիշատակք որ կը թափէին այն հարուածները:

Իթմէ թիւն, ի Սուրբ Գրոց կ'անուուի շատ անգամ իբր ամբողջ թիւ կամ իբրև բովանդակութիւն մը, ինչպէս են առ մեզ «աստիեակ», կամ «երկոտաստիեակ» (ասպա): այսպէս են Մատթ. ԺԲ. 45. Ա Թագ. Բ. 5. Յար. Ե. 49. Առաջ. ԻԶ. 46, 25.

Ես . Դ . 1 . Երեմ . ԺԵ . 9 : Նշնպէս , եօթն անգամ , կամ եօթնպատիկ , կը նշանակէ շատ անգամ , առատապէս , լիութի , Եննդ . Դ . 15 , 24 . Կեա . ԻՋ . 24 . Աստղ . ԺԲ . 6 . ՀԹ . 12 . Մատթ . ԺԼ . 21 : Իսկ եօթանասուն անգամ եօթն կը ցուցնէ ևս ակելի յաճախութիւն , Մատթ . ԺԼ . 22 :

Չ

Չարուզ , օկտ , մին յորդուց Նաթանայ մարգարէի , մտերիմ բարեկամ և խրատաւ Սողոմոնի , թերևս Սողոմոնի Տեա կրթուած էր իւր մարգարէ Հօրան , Գ թագ . Դ . 5 :

Չարուզն , Բնութի , վեցերորդ որդի Յակոբայ և Լիայի , ծնեալ ի Միջագետս , Եննդ . Լ . 20 : Մովէս շատ քիչ տեղեկութիւն կու տայ մեզ այս անձին վրայ : Չարուզոնի ցեղը մեծաբոյ էր իւր թուոյն համար , Թու . Ա . 30 . ԻՋ . 20 : Այս ցեղին բաժինը Պաղեստինու մէջ սրուեցաւ ըստ կանխաաստութեան որդիբոյ , Եննդ . ԻԹ . 43 , և կը ձգուէր Միջերկրական ծովէն առ Կարմեղոս լիբանօ մինչև ի ծովն Գնննեսարեթի , ընդ մէջ Իսաքարայ ի հարևոյ , և Նփփթաղման և Ատրայ ի հիւսիսոյ և , արևմտից հիւսիսոյ , Յես . ԺԹ . 10 : Չարուզոնի որդիք կը յիշուին յաճախ ընդ որդուց Իսաքարայ , Չարուզոնի մօտաքոյն եզրօր , Բ Օր ԼԳ . 18 : Չարուզոնեանք խառն էին ընդ Փիւնիկեցուց յարևմտից , Դատ . Ա . 30 : Ես . Թ . 1 , և գործակից գտնուեցան ընդ Բարակայ և Գեղէտնի՝ պաշտպանել կրկերն ընդդէմ հարստահարաց , Դատ . Գ . 10 . Ե . 18 . Ձ 35 Ելոն մին ի գատաւորաց Իսրայելի , էր Չարուզոնեան , Դատ . ԺԲ . 11 , 12 : Ստեղ վայելցին Գրիտոսի Փրկչին հրահարչի բնակիչք երկրին Չարուզոնի , Բնպէս Նազարէթ և Կանա , Կաթառնայում , Մարգարայ և Տիբերիա , որոց ամէնքն ալ էին յերկրին Չարուզոնի :

2 . Քաղաք Ատրայ սահմանադրուելը , բայց հաւանականապէս կը վե-

բարերէր Չարուզոնեանց , Յես . ԺԹ . 27 :

Չամբրի , հօբօտեւ . 1 . Իշխան ի ցեղէն Շմաւոնի , սպանաւ ՓնէնՏէսէ յայտ մտնողիման գործուած յանցանքի յը համար Մովարու գաշտին մէջ , Թու . ԻԵ . 14 :

2 . Չորապետ կիտոյ գնդին ձիաւորաց Իսրայելի թագաւորին Նլայի : Ապաստմեցաւ իր տիրոջ դէմ , ըսպանեց զնա և յափշտակեց թագաւորութիւնը : Չարդեց անոր բոլոր ազգատոհմը , առանց ինայելու անոր ազգականներէն և բարեկամներէն և ոչ միոյն . այսպէս լցաւ Աստուծոյ պատգամն առ Բաասա , հայր Նլայի , Յեու մարգարէին բերով : Չամբրի եօթն օր միայն թագաւորեց , քանզի Իսրայելի զօրը որ անատեն պարած էր Փղշտացուց Գարթթան քաղաքը՝ զրին թագաւոր իրենց զօրապետն Ամրի , որ գայով պաշարեց Չամբրի ի թերսա : Չամբրի տեսնելով որ յառնուլ էր քաղաքը , այրեց զինք իւր պալատին մէջ բոլոր ստացուածովը , Գ թագ . ԺԼ . 1-20 . Դ թագ . Թ . 34 :

3 . Ուրիշներ ալ կը յիշուին այսու անուամբ , Ա Մնաց . Բ . 6 և Ը . 33-36 :

Չամզումիս , ազգ հակոյից յարեւելից Յարգանհան : Չամզումիսը յաղթուեցան ի Գաղղազմորէ , Եննդ . ԺԿ . 15 , և ջնջուեցան յԱմմանացուց , որ ժառանգեցին անոնց երկիրը մինչև որ ինքեանք ևս նուաճեցան ի Մովսիսէ , Բ Օր . Բ . 20 , 21 : Տես և Ամմոնացիք :

Չամզով , անուն երկուց քաղաքաց ի Յուդա , Յես . ԺԵ . 34 , 56 : Ասոնց միոյն բնակիչներն օգնեցին Երուսաղեմի կրկին շինութեան , Նէեմ . Գ . 13 . ԺԱ . 30 :

Չատիկ , Երբայեցերէն՝ Բնութի , անշտ , անուն տուեալ տօնին որ հաստատուեցաւ ի յիշատակ ելիցն Իսրայելացուց յԵդիպատտ . կը նշանակէ նաև այն տօնին մատուցուած զոհը , ԵԼ . ԺԲ . Այս տօնը կոչուեցաւ գառիկ կամ անջք , լամն զի ելից նախընկ զիշեր , սատակիչ հրեշտակը որ զարկաւ Եդիպատացուց անգրանիկները՝ անցաւ առանց մտնելու

Հրէից սուսները, սրոց վրայ իբրև նշան սրովաւած էր յարեմէ գառին, որ և այս պատճառաւ կոչուեցաւ զատիկ կամ պատեք, Մարգ. ԺԳ. 12, 14. Ա կորնիթ. Ե. 7, կամ զատկա-կան գառն:

Եգիպտոսէ ելից ամբար, որ ապիպ կը կոչուի թ Մովսիսէ և յետոյ կոչուեցաւ նիսան, եղաւ այնուհետև ըստ հրամանին Աստուծոյ առաջին ամիս նուեթրական կամ եկեղեցական տարւոյ: Հրէոյք այն ամսուն չորեք-ասասներորդ օրը, ի մէջ երկուց երեկոյցից, (տես իրիկաւն,) պարտէին զհնու զատկական գառն, և հրատարիլ էր ի հացէ խմորելոյ: Հետևեալ օրը, որ հագնատաններորդ էր և կը համարուէր նախնութեաց երեկոյցին զեցերորդ ժամէն, էր զատիկին կամ պատեքատուն որ կը տւէր եօթն օր, զոր սովորութիւն էր կոչել “բարբոսկերաց օրեր”, կամ “զատիկ”, Ղուկ. իԲ. 1. բայց առաջին և եօթներորդ օրերը միայն էին մասնաւանդ հանդիսաւոր, Ղեւ. իԳ. 5-8. Թու. իԲ. 16, 17, Մատթ. իԶ. 17: Այն օրերն էին հանգստեան օրեր, և շաբաթ կը կոչուէին ի Հրէից: Չենուելու զառնի պարտէր ըլլաւ անարատ, արու և տարևոր, այսինքն մէկ տարուան: Եթէ զառն չգտնուէր, ուլ կրնար առնուիլ: Ամէն ասն մէջ զառն և կամ ուլ մը մորթուելու էր. բայց եթէ ընտանիքը չուէր այնչափ մարդ որ ուտէին զառնը, կրնար ուրիշ փոքր ընտանիք մը առնուլ ընկեր: Չատիկը զինուելու և ուտուելու էր Երուսաղէմ միայն, թէպէտ սօսին ուրիշ արարողութիւնները կրնային կատարուիլ նաև ուրիշ որ եկից տեղ: Գառնը խորոզուելու էր ամբողջ, և ուտուելու էր նոյն գիշերը, բացառ չացի և եղերգով: Գառնն բնաւ սպիւր մը կտորուելու չէր, և եթէ մաս մը աւելնար, այրուելու էր կրակով, Ել. ԺԲ. ԵօվՏ. ԺԺ. 36: Եթէ դը անկարող էր բռնիկ զատիկը որոշուլ ժամանակին, պարտէր կատարել զայն յաջորդ ամսուն. սվ որ կամաւ զանց կ’ընէր կը զրկուէր Աստուծոյ ուխտին շնորհքէն: մինչ, ընդհակառակն, առաջիկայ գառնուսը օտարականք ևս

կրնային անոր մասնակից ըլլալ, Թու. Թ. 6-14. Բ Մնաց. 1: Չատիկը ճանապարհորդի ձևով և զգեստով ուտուելու հրամանը կ’երևի թէ պահուեցաւ առաջին զատիկին միայն: Բաց յընտանեկան անախմբութենէ, նաև հասարակաց և ազգային զոհեր կը կատարուէին բազմաթիւերաց տօնին բոլոր օրերը, Թու. իԲ. 19: Նաև երկրորդ օրը գարւոյ հնձոց երախայրիք կը մատուցուէին թ տաճարին, Ղեւ. իԳ. 10:

Հրէոյ մասնեագիրք մանր կը նկարագրեն զատիկ տօնը. անոնց նկարագրէն կը յիշելը հոռ ինչ ինչ կարևոր: Անոնք որ պիտի կատարէին զատիկը, պահանջուած մարտութիւններն ընելէն ետքը կը բազմէին սեղան. ընթրեաց տէրը կ’առնէր բաժակ մի խաղաղոյ, և կ’օրհնէր զԱստուած խաղաղոյ համար, և ապա ամէնքը կը խմէին: Եես այնորիկ ձեռք կը լուսոյն: Անատեն զատկական գառը կը բերուէր սեղան անխմոր շօթերով, եղերգով և քաբարաւ: Ապա տանուտէր կը գոհանար: Աստուածէ երկրին արդեանց համար, և Ել. ԺԲ. 26, 27 պատուիրուած հրահանգները կը յիշցնէր ամէն պարագաներով: Ետ երկրորդ բաժակին և երկրորդ անգամ լուսացնէ ձեռաց, անխմոր շօթ մը կը կտրուէր և կը բաժնուէր, և գոհութիւն կը մատուցուէր տաճարին հացի: Երբ ամէնքն ըստ բաւականին կ’ուտէին առաջի եղեալ կերակրէն, վասն ազատութեան յեգիպտոսէ և վասն տուլութեան օրինաց կը մատուցուէր գոհութեան երրորդ բաժակը և կը ճաշակուէր, Մատթ. իԶ. 27. Ա կորնիթ. Ժ. 16. այս կը կոչուէր “բաժակ գոհութեան”, ի վախճանի ընթրեաց սովորութիւն էր մատուցանիլ չորրորդ բաժակ մը և երգել օրհնութեան սազմաններ, Սաղմ. ձԽԵ. 40. ձԼԶ. ևն. Մատթ. իԶ. 30:

Քրիստոս իւր կենաց վերջին տարին կատարեց զատիկը իբր աշակերտներուն հետ երեկոյցին յորում պիտի սկսէր իւր խաչելութեան օրը, Մատթ. իԶ. 17. Մարգ. ԺԳ. 12. Ղուկ. իԲ. 7: Ետևորդ օրը որ կը սկսէր թ մտանել արեգակն իւր մահուանէն երեք

ժամ ետքը՝ էր Հրէից շարաթ, և կը պահուէր նաև "գառիկ", Յովհ. ԺԳ. 29. ԺԸ. 28. ԺԹ. 14, 31: Տես և Մատթ. ԻԷ. 62:

Այս սուրբ աստիճան էր յիշատակ միանգամայն տեղ գրնէ և ըստ գիտմանն յոյր սակա հաստատուած էր. այսինքն յԵզրիպտոսէ աղատութիւնն որոյ յիշատակ էր զգառիկը՝ տեղ կամ օրինակ էր մեծ փրկութեան որ գուշակուած էր կանխաւ: Քրիստոս զատկական գառն նմանցուց իւր անձին որ այն գառնին նախատիպն էր՝ փրկանակ զատկին հաստատելով անբուժական ընթրիքը: "Քրիստոս մեր զատկիւր զԵՏուեցաւ մեզի համար," Ա Կորնթ. Ե. 7. և երբ կը բարձրատեսնէր Եզրիպտոս զեննալ անմեղ գառն ընդ անասման Գառն Աստուծոյ, անհաւն սարբերութենէն կրնանք հասկնալ թէ յանձնուս մեծ է մեր կորուստը զոր Աստուծոյ Գառնըն միայն կրնայ "անցունել" մենէ, և թէ հարկ է մեզ պատասպարիլ առնոր թափուած արեան ներքև յառաջ քան մեր վրայ զալը գատատանի գիշերոյն և յաւիտենական աւերին:

Նաև այժմու Հրեայք կը պահեն զգառիկը: Պաղեստինու Հրեայք գառնի տօնը կը կատարեն եօթնական մը, բայց արտաքոյ Պաղեստինու գրառուող Հրեայք ութ օր կ'ընեն զատիկ, ըստ հին սովորութեան իրիք, ըստ որում Սննդարիտը կը զրկէ երկու մարգ գիտել զառաջին երեւումն նոր լուսնին, և այն անձինք իսկոյն կ'իմացունեն այն երեւումը ժողովոյն գլխուօրին: Առ երկուգլ յտիպելոյ, երկու օր աւելի կը բռնուի զատիկը: Իսկ Քրիստանէից զատիկն, այն է տերութեան ընթրիքը, հաստատուեցաւ թ Քրիստոսէ, երբ, վերջին զատիկի ծաշուս զոր ըրաւ Յիսուս աշակերտներուն հետ, ընդ օրինակաւ հացին և գինւոյ, տուաւ աշակերտներուն զմին, այն է հացն, ուտել իրր նշանակ իւր մարմնոյն, և զմուսըն, այն է գինին, ըմպել իրր նշանակ իւր արեան: Սովին ցուցուց Քրիստոս թէ պիտի սար իւր մարմնը Հրէից թ մահ մասնուելու: Չատկական գառնն զոր Հրեայք զենին, կար կտոր բրին և կերան, և

որոյ արեւնը պահեց զաննիք սասակիչ հրեշտակներ, ար տեղ և օրինակ մահուան և շարժարանաց փրկչին մտոյ, և արեան նորա որ հեղաւ թ փրկութիւն աշխարհի:

Չարա, յայնտեւն, 1. որդի Ռագուելոյ, և թռան Եսուայ, Իննդ. 1Զ. 13, 17:

2. Որդի Յուզայի և Թամարոյ, Իննդ. 1Ը. 30. տես և Մատթ. Ա. 3:

3. Որդի Դամուսի, նախահայր Զարայեանց տոհմին, Թու. ԻԶ. 13. Իննդ. ԻԶ. 10, կը կոչուի Սահառ:

4. Քուշեան թագաւոր որ արշաւեց Յուզայի վրայ Մահադին բանակաւ առ Ասայի, Բ Մնաց. ԺԻ. 9-13: Մեկնիչք միարան շն թէ Չարա հարաւային Արարիայէ եկաւ թէ Եզրիպտոսէ և յիթովոյից: Սակայն շատերը կը հետեին Դամարոյիտին, որ նոյն կը համարէր Չարա Եզրիպտական արձանագրութեան և պատմութեան Ոսրբոնի կամ Ոսորթոյ, օրգույն և յաջորդի Ահակայ:

Չարեզ, գետ որ կը հոսէ Մեռեալ ծովուն հարաւային մասը, հաւանականապէս առ Կիր քաղաքաւ Մովաբու, այժմ Կերակ, Թու. ԻԱ. 12. Բ Օր. Բ. 13, 14:

Չարքորա, յնչոյն Տեռն, 1. Թագաւոր Իսրայելի որ յաջորդեց իւր հօրը Յերոբոամոյ Բ թ, 773 ին նախ քան զՔր. և թագաւորաց վեց ամիս: Աստուծոյ առջև չար գործեց և Յարիսի որդին Աեզզում խռով հանելով Չարքորայի գէժ սպաննեց զնա հրապարակաւ, և փրկանակ նորա թագաւորաց: Այսպէս լուսն Աստուծոյ պատգամն առ Յեւ, թէ անոր զաւակը պիտի նստէր Իսրայելի գահը մինչև չորրորդ ազգ, Գ թագ. ԺԴ. 29. ԺԵ. 8-11:

2. Որդի Բարքայոյ, և թռան Ագգովոյ քահանայի, Եզր. Ե. 4. Զ. 14, կը կոչուի որդի Ագգովոյ, և յաջորդ նորա թ քահանայութեան, Նեեմ. ԺԲ. 4, 16, թերեւ զամս զանաւորան մեռաւ էր Բարքա: Չարքորա մատասաներագն է փոքր մարգարէից: Չորարարելի հետ գարձաւ Բարքունէ և սկսաւ մարգարէտնալ մինչդեռ պատանի էր, Չար. Բ. 4, Դարեհի վշտասպայն երկրորդ

տարին, 520 նախ զԳր., նուե-
րակնն տարւոյն ութերորդ ամիսը,
և երկու ամիս յետոյ քան զԱնգէ:
Այս երկու մարգարէք միարան կը
քաջայերէին ժողովուրդն ի գլուե-
հանել տաճարին շինութիւնը որ բնդ-
հատեալ էր քանի մը տարի, Եզր.
Ե. 4:

Չարարիայի մարգարէութիւնը ըզ-
Մեհոյիէ, քան զմարգարէութիւնն
այլոց մարգարէից աւելի մասնաւոր
և բացառաւոր են, և անոր մարգարէ-
ութեանց շատերը, Գանձիկներուն
պէս, տեսիլ կամ նշան են: Գիրքը
կը սկսի կարճ մտաւ, յետ որոյ զից
գլուխը կը պարունակին տեսիլներու
չգլուխ մը որ կը ցուցնեն ժամանա-
կին պատեհութիւնն իսրայելի հա-
մար իւր նախնի վիճակը բարձրանա-
լու ըստ խոստման, Աստուծոյ ժողո-
վըրդեան թշնամիներուն ջնջումը, հե-
թանոսաց գարձը, Ոստին այն է Մե-
սոպի գալուստը, Հոգւոյն Արդոյ հե-
զումը և երանաւետ ազգեցութիւնը,
և Աստուծոյ ուխտին ծառայութեան
ը հաւատարմութեամբ յարելու կա-
րեորութիւնը և ապագութիւնը:
Է. գլուխը կը յիշեցնէ հին դէպքեր:
Թ. էն մինչև ԺԱ. գլուխներուն մէջ
կը գուշակէ Յուդայի բարեկամ օրեր
Մակաբեանց ժամանակը, միանգա-
մայն Պարսից և ուրիշ սահմանակից
ազգաց ճակատագիրը: Միացեալ ե-
րեք գլուխներ կը նկարագրեն Հրէից
ապագայ պատահարները, Երուսաղե-
մի պաշարումը, Մեհոյի յաղթա-
նակը, և վերջին աւուր փառքը, երբ
ամէն բանի վրայ պիտի գրուէր “Աը-
րութիւն Տեսան”:

3. Ոգիայի իմաստաւն և հաւատա-
բիմ մարգարէ իրատուուն, որոյ մասը
սկիզբն աղեակից եղաւ Յուդայ, Բ
Միաց. ԻԶ. 5, 16. Թերես նոյն է
որ էր յօրոյ Աքազու, Բ Միաց.
ԻԳ. 27. ԻԹ. 4:

4. Բարաբիայի որդւոց մին, որ, Ու-
րիտ քահանայապետին հետ միարան,
եղաւ “հաւատարիմ վկայ,” Ես. Ը.
2. Բ Միաց. ԻԹ. 13:

5. Մասթ. ԻԳ. 35. Ղուկ. ԺԱ.
51, հաւանականապէս Յովիգայեայ
քահանայապետի կամ Բարաբիայ
որդին, որ սպանաւ քարկոծմամբ

հրամանաւ Յովտու՛ հրապարակա-
յանդիմաններն համար թագաւորը,
պալատականները և ժողովուրդը որ
խոտորած էին Աստուծմէ, Բ Միաց.
ԻԳ. 20-22: Ոմանք կը կարծեն թէ
Մասթէի և Ղուկասու վերջիեղալ
համարները կ’ակնարկեն Չարարիա
մարգարէ. բայց պատմութիւնը չի
յիշեր անոր մասը: Այլք կը կարծեն
թէ այս Չարարիան էր որդի Բարու-
քայ որ սպանաւ սակաւ ինչ յառաջ
քան գաւերն Երուսաղեմի. բայց ան-
գէտ և աւելորդ կը թուի ենթա-
գրել թէ Քրիստոս կը խօսի հոն մար-
գարէարեայ:

6. Քահանայ ութերորդ գասակար-
գէն որ կը կոչուէր Աբիայ, Ա Միաց.
ԻԳ. այր Եղիսարէթի, մօր Յով-
հանու Մկրտի: Այս Չարարիա կը
բնակէր, երբ տաճարին մէջ կնիալու-
կարգն իրեն չէր, լեռնային երկիրն
ի հարաւոյ Երուսաղեմի: Երանթ են
մեզ Չարարիայ բարեպաշտ և անա-
բատ վարքը, տեսնեն ի տաճարին
զգարթիկ որ կը խոտտանար անոր
որդի, Թէպէտ արգէն ծերացեալ էր
Չարարիա, Չարարիայի թերահա-
ւատութիւնը որոյ ազագաւ ժամա-
նակ մը համբարցաւ, անոր հրաշալի
բժշկութիւնն ի թշխատութեան որդ-
ւոյն, և անոր աղիւ և մարգարէա-
կան օրհնութիւնը, Ղուկ. Ա. 5-25,
57-79:

Չարեա, արտը, Նէեմ. Է. 14,
անուանի մարտապետ կամ հարկա-
հան յերեքով, որ զՅեսուս տեսնե-
լու համար եղաւ ժամտաթգնին որոյ
անջեւէն օրիտ անցնէր Յեսուս: Փըր-
կիւք, որ դիտեր անոր սիրաք, երբ
մօտեցաւ թգնիւոյն, հրամայեց անոր
իջնել ծառէն, և կանցաւ հիւր
ըլլալ անոր տունը: Որովհետև Հը-
նովմայեցոց պաշտօնին մէջ էր Չա-
րեա, Հրեայք կը կոչէին զնա “մեզա-
ւոր,” Ղուկ. ԺԹ. 4-10: Այն օրէն
ցուցցոց Չարեան ապաշտ և հա-
ւատք առ Փրկիչն, որ խոտտացաւ
անոր փրկութիւն իրբև որդւոյ Աբ-
րահամու ի ձեռն հաւատոյ, Գաղ.
Գ. 7, ինչպէս նաև ծննդեամբ, որ-
պէս թուի, էր որդի Աբրահամու:
Տունը որ հիմա իրեն Չարեոսի տուն
կը ցուցուի Երեքովի գաշտին մէջ՝

Հաւանականապէս մնացորդ է առաւելորդ գարունն մէջ կամ աւելի մտածամանակ շինուած բերդի մը :

Չերեզուս, Գորգ Եհուէյ, այր Սոզանայ և Հայր առաքելոցն Յովհաննաւ և Յակոբայ, և ինչորս բաւական հարուստ, Գալիլէայի ծագուն արեւմտեան եզրը, և ինչոյն առաւել երկու որդիք երբ Յիսուս կոչեց զանոնք, Մարկ. Ա. 19, 20: Չերեզայ կինն ևս Յիսուսի հետեոյներէն էր, և կը ծառայէր անոր ապրով իւր ստացուածքէն: Տես Սաղմէ: Չերեթեայ որդին Յովհաննէս քահանայապետին ծանօթներէն էր, և Յիսուս իւր մահուան ժամանակ անոր յանձնեց իւր մայրը, Յովհ. ԺԲ. 15, 16. ԺԲ. 26:

Չերուզ, Բաւարան, քաղաքապետ Արեւմտայ, որ հնարիւք յանձնեց քաղաքն Արիմեիքայ իւր տիրոջը, որդւոյ Գեղէոնի, Գառ. Թ:

Չեղփա, Իսրայէլ, աղաքին Լիպայի, և եղև հարձ Յակոբայ, և ծրնաւ անոր զԳառ և զԱսեր, Մենգ. ԻԹ. 24. Լ. 9-13:

Չեճա, բարեպաշտ գպիր օրինաց և բարեկամ Պոզուսի, որ իւր կենաց վերջին տարին գրելով ի նիկոպոլսէ, կը յանձնէ զՉեճաս և զԱպոզոս ինձնաց Տիտոսի որ անտատն կրտսէ կը գտնուէր, Տիտ. Գ. 13: Չեճաս առաւել յունական է: Թերևս նաև էր Յունական օրինաց գպիր մանաւանդ քան Հրէական օրինաց:

Չերես, Կին Համանայ, իրև գնա հպարտ և սխալալ: Իւր այրը, ինչպէս նաև տանն որդիքը անտակախաղանք որ Համան անոր խրատով պատրաստած էր Աստուծոյ ծառային Մուրթէի համար, Եսթ. Ե. 10-14. Գ. 13. Է. 10. Թ. 13:

Չերթի, Կալուստ, քաջ իշխան Եփրեմեան, զօրավար Փակէէի արքայի իորայելի ի պատերազմին Աքազու, Բ Մնաց. ԻԲ. 7: Սա է Թերևս "որդի Տարէելի" կոչուած անձը, Ես. Է. 6, զոր Ռատին և Փակէէ կը խորհէին թագաւորեցնել Յուդայի զայլ:

Չեր և Օրեր, Կալ և Կալուստ, երկու Մագիստրոսի իշխանք, որ բռնուեցան յետ յազմութեանն Գեղէ-

անի, և սպանուեցան այն տեղերն ուր ապաստանած էին, և որ յետոյ կոչուեցան, ի յիշատակ նոցա "Վէժ Օրերայ," և "հնձան Չերայ, Գառ. Է. 25: Ասոնց պատուհասն օրինակ էր Աստուծոյ բարբ թշնամիներուն պատուհասին, Սաղմ. ՁԳ. 12. Ես. Ժ. 26:

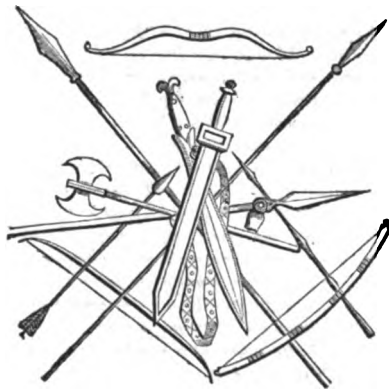

Չեճք: Երայեցաց պատերազմական զէնքերն էին նման զինուց զորս զայնու ժամանակաւ կը գործածէին ուրիշ արևելեան ազգեր, զորօրինակ, սուր, նիզակ, աէգ, սուք, զեղարդն, աղեղն, նետ և պարտաւորի: Պարսկանութեան զէնք էին սաղաւարտ, զրահ, վահան, լանջապանք, սուսպանք, այլովքն հանդերձ: Տես Պատերազմ:

Հոս գրուած պատկերները կը ցուցնեն վազուց գործածուած այլևայլ զինուց օրինակներ, նաև պահպանուած այլևայլ մասերը, և զանազան կրելու եղանակը: Սուր Գրոց մէջ յիշուած զէնք և պահպանակք են 1. զրահք, վարսպանակք և լանջապանակք. կրելի թէ առանց կը շինուէին ի մորթոյ կամ ուրիշ կակուղ նիւթոյ, երբեմն ծածկելու էին սև տաղեայ վահանակք որ կրնային

մարմնոյն անդամոց որեւիցէ ձեռն առնուլ . 2. սողաւարաց որ ընդհանրապէս մտտաղէ էին և ունէին ջջունս կամ գարդմանակ . 3. վահան կամ ասպար որ էր փայտեայ մորթապատ և կամ մետաղեայ . 4. սուսպանք թանձր մորթէ կամ պղնձէ . նաև

աղեղունք և նետք , սակր կամ վազոկաւոր , գեղարդ , նիզակ և այլք կամ կարճ նիզակ , և սուր հանդերձ պատենիւ . Հին ատենուան սուսերք էին կարճ , շիտակ և երկայրի : Խրաքանչիւր Հրեայ ցեղ ունէր իւր գրօշք : Աւերմուսքի՞ն պղծութեան թաւին ասկ գրուած է պատկեր մը որ կը ցուցնէ Հռոմէական լէգէոնաց գրօշիքը , զորո Հրեայք

հեթանոսական կը համարէին ոչ միայն վասն զի այն գրօշք ձօնեալ էին զից քուրմերու ձեռամբ , այլև վասն զի պատկեր կար անոնց վրայ , և գրօշք իսկ պաշտելի էին , Ել . Ի . 4 : Ջիւալ , Երբայական տարւոյն երկրորդ ամիսը , որ կը կոչուէր նաև իար , և կը պատասխանէր գրեթէ մեր մայիսին , Գ թագ . Չ . 1 :

Ջիփ , քաղաք Յուդայ , չորս մղոն ի հարաւոյ արևելից քերտոնի . ասոր մտ էին ամուր տեղերը յորս Գաւթի թագեաւ երկար ատեն , Ա թագ . ԻԳ . 14 , 15 :

Չմիւսքիա , անուանի քաղաք Յունիոյ , շինեալ ի գլուխ խոր ծովածոցի փոքուն Ատիոյ արևմտեան եզերքը , քառասուն մղոն ի հիւսիսոյ արևմտից Եփեսոսի : Չմիւսքիա էր մին հարստագոյն և հօրագոյն քաղաքացայն երկրին , և շատ Հրեայք կը յաճախէին հոն : Ետտ կանուխ հաստատուեցաւ հոն Քրիստոնէական եկեղեցի , և էր մին յիօթն եկեղեցեաց առ ուր եղաւ Յիսուսի պատգամն ի Յայտնութեան Յովհաննու , Ա . 11 . Բ . 8-11 : Է տակաւին քաղաք ծաղկեայ վաճառականութեամբ , ուր կ'երթան շատ օտարական նաւեր : Ինակիչներն են իրր 150,000 , որոնց կէտր Մահմետականն է , մէկ չորրորդը Յզին , և Թաքեղները գլխաւորապէս Հայ , Հրեայ և Եւրոպացի : Ունի նաւահանգիստ խոր և ընդարձակ , և է պաշտպանեալ , բոց յարեմոսից կողմէն , բլրովք որ շատ թանձր են քաղքին ետեի կողմը , և երկը դէէ կը պատեն քաղաքը : Այս բլուրնեւորուն վրայ են հին քաղքէն գոյն մնացորդք , որոց մէջ է ստազին պյտիքն ասպարիզին տեղը , ուր կ'ըսուի թէ կատարուեցաւ մարտիրոսութեամբ Պողիկարպոս , որ էր աշակերտ Յովհաննու առաքելոյն , և հաւանականապէս "հրեշտակ եկեղեցւոյն Եփեսոսի , Յայտ . Բ . 8 : Չմիւսքիա շատ անգամ գրեթէ աւերակ եղած է երկրաշարժէ և հրկիզութենէ . 1831 ին շատ մարդ մեռաւ հոն հնախառտ , և 60,000 անձիք մեռան 1824 ին ժանտախտէ , բայց և այնպէս գեղեցիկ գրիցը պատճառաւ շուտով նարէն կը ծաղկի :

Չմուռն, պատուական խեժ ծորեալ ի ծառայ որ հասարակ է յԱփերիկէ եւ յԱրարիս, եւ է իբր ութ կամ ինն ոտք բարձր: Փայտը կարծր է, եւ բուճը՝ փշոտ: Ունի շատ տեսակներ այլևայլ աստիճանի ազնուութեամբ: Լաւագոյն տեսակը նուիրական իւղղին բաղադրիչ մէկ մասն էր, իլ. 1. 23: Կը գործածուէր նաեւ ի ծխանելիս, իսթ. բ. 12. Սաղմ. իտ. 8. Երգ. Գ. 6. Ե. 5, 13, եւ ի գիտպատութեան, ապականութենէ պահելու համար զին, Յովհ. ԺԹ. 39: Մոգերը որ եկան արեւելքէն պաշտել զԳրիստոս, մատուցին անոր զմուռն, Մատթ. Բ. 11:

Մարկ. ԺԵ. 23 համարին մէջ կը յիշուի «զինին զմասով խառնեալ», որ մատուցուեցաւ Յիսուսի յառաջքան գիւսելու թիւն, անոր չարարանաց ցաւերը նուազեցնելու նպատակաւ: Հրէից մէջ սովորութիւն էր այսպիսի թմբերեցուցիչ ըմպելի տալ մահապարտից ի ժամու ապանման, Աւակ. 1Ա. 6: Ոմանք կը կարծեն թէ Մարկոսի զմուռեալ զինին ոչ է նոյն ընդ «բացախով խառնեալ լեզւոյն» Մատթեոսի գլ. ԻԻ. 34: Այս բողոքները կը կարծեն թէ զմասով խառնեալ զինին արուեստը Յիսուսի առ կարեկցութեան, որպէս զի սաստիկ չզգար չարչարանաց ցաւերը, մինչ բացախով խառնեալ լեզին, որմէ խմել չուզեց, առ անգթութեան արուեստ: Բայց միւս մեկ-

նութիւնն աւելի հաւանական է: Տես լեզի:

Չմուռն: Եգիպտացիք մեռելները կը պատէին կամ կը զմուռնին այսպէս. Գիտպատիկք, որ իբր նուիրական պաշտօնեաներ կը համարուէին, մեռելոյն ըզոք կըր երկաթով մը կը հանէին ընդ ուղուուն, եւ գանկը կը լեցունէին պնդիչ գեղորէիւք. կը հանէին նաեւ փորտաթիւք, բաց ի սրտէն եւ յերկիւմանց, ծակ մը բանալով մեռելոյն ձախ կողէն. կը լուային յիշեալ մասերը զինուով արմուշոյ, եւ նորէն կը գնէին իրենց տեղը, խոսուր լեցունելով պնդիչ եւ ներսութենէ պահող զեղերով: Մարմինը կ'օժէին ստեպ իւղով նսնւշ, զմրսով, կրնամնով եւ այլ գեղորէիւք իբր երեսուն օր, եւ ապա բորակի մէջ կը գնէին իբր քառասուն օր: Այսպէս զին ազատ կը մնար փութութենէ, Բիւնգամայն կ'երևէր իբր կենդանի: Երբ Մովսէս կ'ըսէ թէ Յակոբայ մարմինը քառասուն օր պատեցին Գիտպատիկք, հաւանաբանապէս կ'ակնարկէ այն քառասուն օրը որ հարկաւոր էին նախընթաց գործողութեանց համար, այնպէս որ, ընդ ամենայն, եօթանասուն օր տեսեց Յակոբայ համար իտրոյելի սուգը Եգիպտոս, Իննգ. Ի. 2, 3:

Յեսոյ մարմինը կը հանէին բորակէն, կը լուային, կը պատէին երկայն կտանելովով, կը թաթախէին ի զմուռն եւ կ'օժէին խեժիւ: Յես այնորիկ մեռելը կը յանձնէին ազգականներուն, որ տապանի մէջ գնելով կը պահէին զնա անուր եւ կամ գերեզմանի կը գնէին: Այսպէս պահուեցաւ Յովսէփայ մարմինը, որ սարուեցաւ իբր երկու հարիւր տարի ետքը յերկրն աւետեաց, Իննգ. Ի. 26: Շատ մուսիսներ կը գտնուին գեռ Եգիպտոս, ստորերկրեայ մուսններու մէջ յորս գրուած էին երկու կամ երեք հազար տարի առաջ:

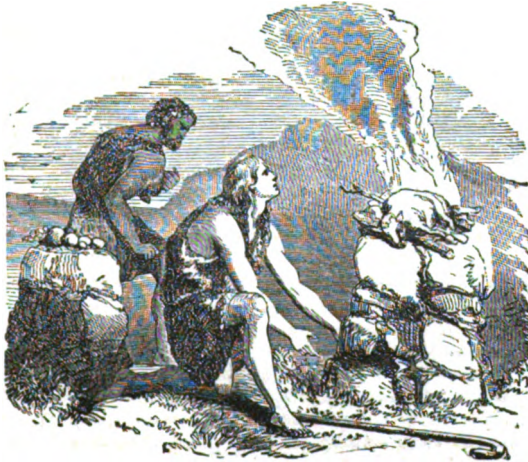
Հասարակ մարդոց մեռելը պատու համար կը գործածուէր կուլոր կամ ձիւթ, որ գիրազգին եւ գիրազգիւտ էր: Այս նիւթով կ'օժէին գիւկը եւ պատանիքն ըստ պիտայեց շատ կամ քիչ: Գերեզմաններ գրտնուած են ուր հազարաւոր մարմնք

դրուած էին կարգաւ մի զմիով առանց տապանի, և պահուած էին այնպէս:

Հրէից սովորական կերպը դի պատելու այսչափ խնամով և կատարեալ չէր: Հրեայք կը պատէին դին կրկին և կրկին կտաններու մէջ, պլուեայլ համեմային նիւթեր քսելով, ինչպէս զմուսո, հայուէ, այլովքն հանդերձ: Այսպէս պատեցին Փրկչին մարմինը Յովսէփ և Նիկողոսմոս, բայց

Մարիամնէք որ չէին գիտեր զայս՝ ուզեցին նոյն պատիւը մատուցանել Յիսուսի զկնի շարքսն Հրէից, Յովհ. ԺԹ. 38-40: Բայց նաև այս կերպով պատել ընդհանուր սովորութիւն չէր Հրէից մէջ: Տես Յաղում:

Չմարտիս, քար պատուական, իբր մեծ յակինթ կամ սուտակն, մութ կարմրազոյն, որ կ'ըսուի թէ կը փայլէր նաև ի մթան, և էր շոգշողուն քան զյակինթ, Եւ. ԻԸ. 17:

Չոն, նուէր մատուցեալ Աստուծոյ անոր սեղանին վրայ ձեռամբ օրինաւոր պաշտօնէի: Չոհը տարբեր էր ընծայէ: Չոհը սպանդ էր, ուր ընծայն էր պարզ նուէր կամ տուրք: Շատ պատմուս կոյ կտրծելու թէ Չոհք ի սկզբանէ պատուիրուեցան աստուածուստ, ապա թէ ոչ կրնային համարուիլ իբրև սնտի պաշտօն և Աստուած չէր ընդունէր զանոնք, մինչ գիտնէք թէ ընդունեցաւ: Տես Աբել: Ագամ և որդիք նորա, Նոյ և սերունդ նորա, Աբրահամ և անոր զուակը, Յոբ և Միլթիոսեկէ, յառաջ քան զօրէնն Մովսիսի, մատուցին Աստուծոյ նիւթական զոհեր: Մովսիսական օրէնքը զոհերուն տեսակը, թիւր և ուրիշ պարագաները միայն սահմանադրեց, իւրաքանչիւր դք ի սկզբան էր քահանայ

և պաշտօնեայ իւր զօհին. գէթ ազատ էր ընարել որևիցէ քահանայ և անոր ձեռքովը մատուցանել իւր զոհը: Ընդհանրապէս այս պատիւն անկ էր ընտանեաց զլիաւորին, ուստի և քահանայութիւնն էր իրաւունք անդրանկին: Սակայն յետ Մովսիսի քահանայութիւնն տա Հրեայս եղաւ սեպտական Ահարոնի տան:

Առ Հրեայս զոհ մատուցանելու մի միայն տեղ սահմանեալ էր յօրինաց: Նախ վկայութեան խորանը, և ապա տաճարը կու գար ժողովուրդը պաշտօն մատուցանել շուրջ զսեղանով ճշմարտին Աստուծոյ, Ղևա. ԺԷ. 1, 9. Բ Օր. ԺԲ. 5-18: Բայց երբևէ թողաւորք, մտրդարէք և դատաւորք ուրիշ տեղեր ևս մատուցին զոհ, Դատ. Բ. 5. 9. 26. ԺԳ. 19.

Ա թագ . Է . 17 . Գ թագ . Գ . 2, 3 .
 ԺԸ . 33 : Հրէից պատուիրուած էր
 ասել ամէն տեսակ մարգագոհ, իւր
 բե հեթանոսական և գարշելի յայտ
 Աստուծոյ , Ղ Էտ . Ի . 2 . Բ Օր . ԺԲ .
 31 . Սագմ . ճԶ . 37 . Ես . ԿԶ . 3 . Ե-
 զեկ . Ի . 31 :

Հրեայք ունէին երկք տեսակ զոհ .
 1 . Ուշնեւ , սբ ողջոյն անասունք
 կ'այրուէր , առանց թողոյ Ճեացորդ
 զոհէլ տուողին , և կամ քահանային
 որ կը զենսր և կը զոհէր անասունք ,
 բաց ի մերթէն զոր կ'առնայր քահա-
 նայն , քանզի յառաջ քան զմատու-
 ճումն զոհին առ Ատուած , մերթը
 կը հանէին , և սուսըններն սլ փորո-
 ախք կը լուային , Ղ Էտ . Ա . 4-17 .
 Է . 8 : Ողջակէզը զուանութիւն էր
 յանցաւորութեան մարդկային ազ-
 գին , և նշան քառութեան : Բոլոր
 անանոյն այրումը յեղանին զրայ կը
 նշանակէր , մատուցողին կողմէն , ամ-
 բող ճուրհակն անձին իւրոյ և ա-
 մենայիբ որ էր իւր' առ Ատուած .
 Իսկ ի կողմանէ անանոյն զոհելոյ
 կատարումն քառութեան :

2 . Վստ Կրտսք , այսինքն մեղաց
 համար պատարագը , որոյ մէկ տեսակն
 էր Էսն յանցանոցը , այսինքն յանցա-

նաց համար մատուցուած զոհը : Զո-
 հի այս տեսակները կը տարբերէին ող-
 ջակիզէն այնու , զի այս զոհերը բա-
 րոյական կամ ծիսական օրինաց դէմ
 յանգէտս կամ գէթ առանց յանձ-
 նապատանութեան գործուած մատ-
 նաւոր յանցանաց համար էին : Այս
 զոհէն ևս մաս չէր հանուէր զոհա-
 տուին , այլ զոհոց քահանայն միայն
 ունէր բաժին անկէ , Ղ Էտ . Գ .-Զ .
 Է . 4-10 :

3 . Խազաւթեան զոհ . ասոնք կը
 մատուցուէին ուխտ մը կատարելու ,
 գոհութիւն մատուցանելու Ատու-
 ծոյ զասն երախտեաց (չնորհակալու-
 թեան նուէրք) , կամ առանձին ջերմե-
 աանդութեան համար (կեցնակամ
 նուէրք) : Խորայլացիք կը մատուցա-
 նէին այս զոհերը երբ և կը կամէին ,
 պարտաւորիչ օրէնք չկար ասոնց հա-
 մար , և իւրտքանչիւր ազատ էր ընտ-
 րել ինչ անասուն որ կ'ուզէր , զոհելի
 ըստ օրինաց , Ղ Էտ . Գ . Է . 11-34 :
 Օրէնքը կը պահանջէր միայն զոհելի
 անանոց անարարք : Այս տեսակ
 զոհ մը բերօքը կու գար խորանին
 զուար , իւր ձեռքը կը դնէր զոհելի
 անանոյն գլուխը , և կը զենուր զայն :
 Քահանան կը սրկէր անոր արիւնէն

շուրջ զսեղանով ողջակիզաց, կ'այրերէր հոգի զճարձ քաղցրթին, այսինքնն ստորին սրովայինն, երկիւմանն ճարպը, լեարդը և աղիքը: Եթէ գառն էր կամ խոյ, կ'այրէր նաև զխտր որ այն երկրին մէջ շատ ճարպատ է: Քաճանան այս բաները սեղանին կրակին վրայ գնելէն առաջ, կու տար զանոնք զոճը մատուցանել սոււղին ձեռքը, և վեր բարձրացնել և դեպ ի չորս անկիւնս երկրի երեք-ցնել կու տար զանոնք, բռնելով և սւղիւնով անոր ձեռքը: Անանոյն երրուծը և աղյս ոււր զոճը մատուցանող քաճանային էր, և կ'երեկթէ այն երկու մատնին ևս կը գրուէին զոճը մատուցանել սոււղին ձեռքը, թէպէտ Մոսկէս երրուծը միայն կը յիշէ: Յետ այնորիկ զոճին մնացեալ մասերը կը տրուէին անոր որ զոճը մատուցանել տուաւ, և որ կրնար ուտել զանոնք իւր ընտանեաց և բարեկամաց հետ, Ղեւո թ. 31: Խաղաղութեան զոճը կը նշանակէր մեղաց բաւութիւն, և այնպէս հաշտութիւն ընդ Աստուծոյ, և սուրբ հազարդակցութիւն ընդ նմա և ժողովրդեան նորա:

Մեղաց համար ալիւր կամ բմպէլը մատուցանել շնորհեալ էր ազքասաց, որ կարող չէին եղ կամ այծ կամ ոչխար բերել, Ղեւո. Ե. 10-13: Այսպիսեաց համար բաւական էր մատուցանել ալիւր որոյ վերայ որսկուած էր ձէթ, և խունի գրուած էր վրան: Եւ քաճանան ալիւրէն ափ մը և բոլոր խունկն առնելով, կը ցանէր զանոնք սեղանոյն երկրին վրայ. իսկ մնացեալ ալիւրն իրեն էր, և պարտէր ուտել զայն բազարջ խորանին մէջ, և քաճանայք միայն կրնային ճաշել անկէ: Իսկ ուրիշ նուէրներէ, զորօրինակ, ի պտղայ, ի գինւոյ, նաճոյ, քաբարէ և յայլոց, քաճանան միշտ մաս մը առնելով կը նուէր կրակը, իսկ մնացորդը կը վերաբերէր անոր մատուցանող քաճանային և ուրիշ քաճանային: Այս նուիրաց հետ կար միշտ ազ և գինի, բայց ալիւրէ շինուած բաները բազարջ ըլլալու էին, Ղեւո. Բ.:

Այն նուէրը որոյ մատուցման ա-

տենը թռչուն մը կամ այծ մը կ'արձակուէր, ճշդիւ խոնլով զոճ չէին, քանից արևն չէր թափուէր, և առասուճը կը մնար ողջ:

Թռչունը կը մատուցուէին զոճ երեք առթիւ, 1. Մեղաց համար, երբ մատուցանող անձը հարուստ չէր և չէր կարող բերել ոչխար կամ արջառ, Ղեւո. Ե. 7, 8: 2. Կանանց մաքրութեան համար յետ որդեծնութեան, Ղեւո. ԺԲ. 6, 7: Եթէ կրնար կրնար գառն կամ աղանւոյ ձագ մատուցանել, երկուքն ալ պարտէր բերել: գառն՝ ողջակէզի համար, և աղանին՝ իրրե վան մեղաց: Բայց եթէ չէր կարող գառն մատուցանել, կը բերէր զոճ մը տասուցան, կամ զոճ մը աղանւոյ ձագ. մին՝ ողջակէզ, և միւսը՝ վան մեղաց: 3. Բարտութեան մաքրալք կը մատուցանէին երկու ճնձղուկ. մին՝ կը մատուցուէր ողջակէզ, և միւսը՝ կ'արձակուէր, ինչպէս յիշուեցաւ ի վերջ, Ղեւո. ԺԲ. 4, ևն., 19-51:

Չատկական գառին համար տես Չատիկ

Խորանին և տաճարին մշտնջենաւոր զոճն էր, Ել. ԻԹ. 38-40. Թու. ԻԸ. 3, մատուցանել ամէն օր երկու գառն ողջակիզաց սեղանը, զվին՝ առաւօտուն, և զվիւսն՝ յերեկոյին: Ասոնք կ'այրուէին իրրե ողջակէզ, բայց մեղով կրակով, որպէս զի երկար տևէր անոնց այրումը: Առաւօտեան գառնն կը մատուցուէր յիւս արեգական, յետ ինկարկութեան, ոսկեզէն սեղանին վրայ, և յառաջ քան որ և իցէ զոճ: Իսկ երեկոյանը կը մատուցուէր ի մէջ երկուց երեկոյն, այսինքն, յետ խոնարհելոյ աւուրն և յառաջ քան զգիշերն: Այս երկու գառանց հետ կը մատուցուէր նաև կէս հիմէն գինի և կէս հիմն մաքուր ձէթ, և արքա կամ իրը հինգ հիմէն նաշի:

Այսպիսի էին չրէից զոճերը, զոճք որ Աստուծոմէ սաճմանուած էին, բայց չէին ինչինն բաւական սրբել զՏոբին կամ քաւել անոր մեղքը: Պօզոս նկարագրած է օրինաց այս զոճերը և ուրիշ արարողութիւններն իրրե՝ «ակար և չբաւուր սկզբունք», Գաղ. Դ. 9: Այս զոճերը նշանակ

էին շնորհաց և մարտութեան, բայց չէին կարող տալ շնորհք և մարտութիւն: Կը ցուցնէին մեղաւորին իւր կարօտութիւնը սրբուելու և արդարանալու Սատուած, բայց չէին կարող սրբել զմեղաւորն կամ արդարացնել: Չո՛ճք մարգարտութիւն կամ օրինակ միայն էին ճշմարիտ զո՛ճին, այն է Գառնին Սատուծոյ, որ գերականը կերպով կը բովանդակէ յինքեան այն զօճերուն բոլոր յատկութիւնները, քանզի է միանգամայն սղջակէզ, զանն մեղաց, և պատարագ զՏուութեան. ունի բովանդակ էութիւնը և զօրութիւնը որոց բաւարար միայն էին Տին զոճերը: Զատկական գառնն, հանապազօրոց ողջակէզք, նաչոյ է գինւոյ նուէրները, և ուրիշ որեւիցէ տեսնել նուէր կամ ընծայ, կը խոտանար և կը ցուցնէր Յիսուսի Քրիստոսի մահը, Երբ. Թ. 9-15. Ժ. 1: Ուտտի և Յիսուս իւրով մահուամբ ջնջեց զոճերը, Ա Կորնթ. Ե. 7. Երբ. Ժ. 8-10: Մատուցանելով զինք միանգամ ամենուն համար, Երբ. Ժ. 3, խափանեց ուրիշ ամէն զոճ և պատարագ, և կը փրկէ յառիտան զորս միանգամ կը հաւատան, Եփես. Ե. 2. Երբ. Թ. 44-26, և առանց այս քաւիչ զոճին, Սատուծոյ արգարութիւնը պիտի չթողոր բնաւ ազատ որեւիցէ մարդու հոգին:

Փոխանակ մեղաւորին ուրիշ մը զոճուելուն գաղափարը Հին կտակարանին մէջ հասարակ է, Ղեւ. ԺԶ. 21. Բ. Օր. ԻԱ. 1-8. Ես. ԵԳ. 4. Դան. Թ. 26. Ե այս էր անասուններ մատուցանելուն խորհուրդը, Ղեւ. Դ. 20, 26. Ե. 10. ԺԳ. 18. ԺԶ. 21: Այս է նաև պատճառը թէ ինչու համար արեւելք, որ անասնոյն բուն կեանքը և հոգին է, կը սրբակուէր սեզանին վրայ և կը թափուէր առաջի Սատուծոյ նշանակելու համար զոճին յետին կորուստը կամ մահը փոխանակ մեղաւորին, Ղեւ. ԺԷ. 11: Բայց մեծ խնամով խրատ կը տրուէր Հրէից չվատահիլ այն զօճերուն իրեն արժանաւոր պատարագի: Ըսուած էր անոնց թէ առանց սղջման, հաւատար և նորգման, որեւիցէ զոճ գարշելի էր Սատուծոյ,

Առակ. ԻԱ. 27. Երեմ. Զ. 20. Ամոգ. Ե. 22. Միք. Զ. 6-8, Թէ Սատուած սղորմութիւն կ'ուզէ և ոչ զոճ, Ովս. Զ. 6. Մատթ. Թ. 13, և կատարելով սէր առ ինքն, Մարկ. ԺԲ. 33: "Հնազանդութիւնը զօճէն, ու խօսք մտիկ ընելը խոյրուսն ճարպէն ազէկ է," Ա թագ. ԺԵ. 22. Առակ. ԻԱ. 3. Մատթ. Ե. 23: Տես և յիսներորդ սաղմոսը: Ինչպէս առ Քրիստոսն էութեամբ, նոյնպէս անասնն կրնար բուռիլ: "Սատուծոյ զօճը կտորած հոգին է: Կտորած ու խոնարհ սիրտը, ո՛վ Սատուած, գուճն չես անարգիլ," Սաղմ. ՄԱ. 17. Հրեայք. ԼՅԷ չունէին այս ոգին, չէին կրնար հաճոյական զոճ մատուցանել Սատուծոյ, և Սատուած շատ անգամ մարգարէից բերնով կ'իմացնէ զայս, Սաղմ. ԻԲ. 6. Ես. Ա. 11-14. Ովս. Զ. 6. Յովէլ Բ. 12-18. Ամոգ. Ե. 21, 22, այլովքն հանդերձ:

Չո՛ճ կամ պատարագ բառը երբեմն փոխարկութեամբ կը գործածուի փոխանակ Քրիստոսնէից կրօնական պաշտաման, ցուցնելու համար թէ Քրիստոսնայն իրմէ բան մը տալու է ի նուէր Սատուծոյ, Հաղմ. ԺԲ. 1. Փրիկայ. Դ. 18. Երբ. ԺԳ. 45, 46. Ա Պետր. Բ. 5:

Չոռոք, մեծ քար մօտ յաղբիւրն Ռոմիկայ, ի հոգիսն որ է կեց Երուսաղեմի յարեւիցից հարաւոյ, ուր կուսակիցք Ագնիտայ ժողովեալ էին յապտամբութիւն, Գ թագ. Ա. 9:

Չապա ստէկ կը յիշուի ի Սուրբ Գիրս, և պատուիրուած էր գործածել զայն ի սրահունուս սր Հրէից ծիսական օրինաց մասն էին, ԵԼ. ԺԲ. 22. Ղեւ. ԺԳ. 4-6. Սաղմ. ՄԱ. 9. Երբ. Թ. 19: Է նուաճաթ թուփ, և կը յիշուի իրբև խնարհազօյն տեսակ անկոց մէջ, ինչպէս մայր ծառը կը յիշուի իրբև բարձրագոյն տեսակ, Գ թագ. Դ. 33: Յովհաննու տեսարանին մէջ, գլ. ԺԹ. 29, զինուորաց համար կ'ըսուի թէ "քացախով սպունգ մը լեցնելով, զուպի մշտիկի վրայ փաթթած", մատուցին Յիսուսի բերին, այսինքն զուպ կուռած տունկին բուսին կամ եղեգան վրայ, որ կ'ըլլար իրբ կրկու օրք կամ աւելի երկայն, և բաւական էր հաս-

նել խաչի վրայ գանուող անձի մը մինչև բերանը: Մեկնիչք ուրիշ այլևեայլ տունկերու անուն կը կարծեն Սուրբ Կրոց զուպան:

Չուզեցիք: Ըստ Փազդէարէն և ըստ եօթանասնից թարգմանութեան կը նշանակէ այր յաղթանքամ է սրտեայ: Չուզեցիք կը բնակէին յարեւելից Զորդանանու առ Արրահամու, երբ յաղթուեցան ի Գողղազոմմորայ և անոր դաշնակիցներէն, Մինգ. ԺԳ. 5, և կը կարծուի թէ էին յազգէ հսկայից որ կը կոչուէին Չամզումիթք, Բ Օր. Բ. 20:

Չքան, Նէեմ. Գ. 16. Յոբ. ԽԱ. 26, կը նշանակէ պահպանակ, այսինքն մարմինը զինուց հարուածներուն դէմ պաշտպանելու տեսակ մը հին ազանելիք պատերազմողաց ի ձև բաճկոնի կամ պատուածանի, և կ'իշնէր ի ծոծրակէն մինչև մէջքը: Չքանք կը շինուէր գծուարարեկ մորթէ, կամ խաւ խաւ առաջնեթառայ կրտաւէ, կամ իրարու վրայ յեց պըզնէ զահանակներէ զօրէն թեփոց ձկանց, և կամ շղթայակերպ կամ սուկանակերպ յօրինեալ մանր մանր օղակներէ, ԵՄ. ԻՐ. 32. ԼԹ. 23:

Չօրարարել, որդի Սաղաթիւի, յարբուռի տանէ Դաւթի: Եզր. Ա. 8, կը կոչուի "Սասառար իշխան

Յուդայ", Չօրարարել, ինչպէս աւնուէն յայտնի է, ծնած էր Բարեւուն, և եղաւ առաջնորդ առաջին հատուածին Հրէից դարձեցոց Բարեւունի գերութենէն 536 ին նախ քան զՔր: Կիրոս անոր յանձեց տաճարին նուիրական անթիւնը, զոր Չօրարարել դարձուց Երուսաղէմ, Եզր. Ա. 11: Չօրարարել կը յիշուի միշտ նախ իրրե գլուխ իրենց հայրենիքը դարձող Հրէից, Եզր. Բ. 2. Գ. 8. Ե. 2. Անգ. Ա. 1. Բ. 1-9, 21-23: Նա գրաւ տաճարին հիմը, Եզր. Գ. 8, 9. Չաք. Գ. 9, և նորէն հաստատեց Աստուծոյ պաշտօնը և սովորական զոհերը: Երբ Սամարացիք կամեցան գործակից ըլլալ տաճարին վերստին շինութեանը, Չօրարարել և ուրիշ գլխաւորք Յուդայ չտուին անոնց այս պատիւը, մինչև որ Կիրոս հրամայեց Հրէից միայն շինել զայն, Եզր. Գ. 2, 3: Սամարացիք հրաման առնելով Պարսից թագաւորէն գաղղեցոցին տաճարին շինութիւնը, և հազու Դարհի Վըշտասպետայ երկրորդ տարին 521 ին նախ քան զՔր., ելաւ հրաման յառաջ տանել շինութեանը: Չօրարարել վրայ ուրիշ բան չեց գիտեր, բայց միայն թէ անկէ կը սերէին Յովսէփ և Մարիամ միանգամայն, Մատթ. Ա. 13. Ղուկ. Գ. 27:

Չօրաց Տէրք, ըստ Երբայցեղէնին՝ Սարաոթթ որ կը նշանակէ զօրք կամ զօրութիւն, սւտի ԵՏաղաՍարաոթթ կը թարգմանուի Չօրաց Տէր, կամ, Տէր զօրութեանց: Չօրք բառը հոս շատ ընդարձակ նշանակութիւն ունի. կրնայ նշանակել երկնից զօրքը, այսինքն զՏրեշաակո, որ Աստուծոյ պաշտօնեաներն են. կրնայ նշանակել նաև զատոտըս և զմտարակո որ իրրե զօրք ճակատեալ ի պատերազմ կը կատարեն Աստուծոյ կամքը. կրնայ նշանակել դարձեալ երկրաւոր թագաւորաց զօրքը, որց կռիւները կը դարձունէ Աստուած ի կատարումն իմաստուն խորհրդոց իւրոց. կրնայ վերջապէս նշանակել աւանանց իւմարեր, ինչպէս մարտիբ որ զարկաւ Եգիպտոս, լրամարգին որ կերակրեց գիւրայել յանապատին, կամ, զբուրեք և խառնիքը որ Տէ-

բոլոր «մեծ զօրքը» կը կոչուին, Յովէլ Բ. 25. և վերջապէս, Աստուծոյ ժողովուրդը, Տին և նոր ուխտին միանգամայն. արդարեւ մեծ զօրք՝ որոյ զօրաստու և հրամանատար Աստուած է, Բ Թագ. 9. 2. Սաղմ. ԻԻ. 10. Հռոմմ. Թ. 29. Յակ. Ե. 4 :

Ե

Էզրան, զորոյ, արքայ Մովսէս որ, օգնութեամբ Ամիննացոց և Ամաղեկացոց, նուաճեց Հրէից հարաւային և արեւելեան ցեղերը : Էզրան արքայաձեռն քաղաք բրաւ իրեն զԵրեթով, և պահեց իւր իշխանութիւնն ութ հազար տար, բայց յետոյ սպանաւ յԱռովկայ, և անոր ժողովուրդը ցրուեցաւ, Դաա. Գ. 12-30 :

Էզրովիս, քաղաք, Բենիամինի և Յուդայի սահմանագլուխը, ոչ հեռի յԵրեթովէ Երուսաղէմ՝ երթալու ճամբուն վրայ : Այս ճամբան կ'ըլլէ ամայն և քարուտ երկրէ, «Էջովմինի գաւազներէն», Յես. ԺԵ. 7. ԺԸ. 17. և է անդի ապաստանի աւազակաց : Քրիստոսի առակը բարի Սամարացւոյն վրայ, Ղուկ. Ժ. այս տեղը կ'աւանդէ :

Էլ, զբոլոր, մին յանուանց Աստուծոյ, մանաւանդ ի քերթուածս, Եննդ. ԼԳ. 18-20 : Յաճախ կը գրանուի մանաւանդ ի յատուկ անուանս, զարօրինակ Բեթէլ, Դանիէլ, Եղիա, այլովքն հանգերծ : Էլոյի, ինչպէս Էլի, կը նշանակէ Աստուած իմ :

Էլու, Խնի, 1. Տոգի ուր սպան Դաւիթ զՊողոթիթ, Ա Թագ. ԺԷ. 2, 3, 19 : Էր, հաւանականապէս, իր մետատան մզն դէպ յարեմաւեան հարու յԵրուսաղէմ :

2. Որդի և յաջորդ Իորայիլի Թագաւորին Բասայի, 926 ին նախ քան զՔր. : Երկու տարի Թագաւորելէն ետքը, սպանաւ յարեցութեան ի Չամբայա որ անոր սպասուորներէն էր : Չամբի Թագաւորելով փոխանակ Էլոյի Չնից անոր տոհմը, բաւ մարդարեութեան Յեուայ, Գ Թագ. ԺԶ. 6-10 :

Էլիսաբա, տես Փառան : Էմիմ, սհասուր, ազգ հսկայ և պաներազմող, որ ի ժամանակս Աբրա-

համու ունէր զերկիրն յայնկայս Յորգանանու : Յետոյ Մովսէսից եկան Տան, Եննդ. ԺԻ. 5. Բ Օր. Բ. 10 :

Էմաթուել, բարդ բառ կամ անուն Երբայեցերէն, որ կը նշանակէ ըտ մշ Աստուծոյ : Կ'անուի Մեհայի վրայ, որ, միացնելով աստուծային բնութիւնն ընդ մարդկայնոյն, և գալով բնակել ընդ մարդկան, է արդարեւ ըտ մշ Աստուծոյ, Ես. Է. 14. Ը. 8. Մատթ. Ա. 23 :

Էմաուուս, Ռեմս, գիւղն ուր կ'երթային երկու աշակերտք, երբ Յեսուս ճամբան երեցաւ անոնց իւր յարութեան օրը, Ղուկ. ԻԻ. 13 : Ղուկաս Էմաուուս գիւղին հետաւորութիւնն յԵրուսաղէմէ կը գնէ վաթսուն սասարէզս, կամ իր 7 1/2 մղոն. և Յովսէփոս կը յիշէ գիւղ մը Էմաուուս անուն նոյնապէս հետի Երուսաղէմէ : Այս վկայութիւնները բաւական յայտնի են, ուստի կրնար յուսացուիլ թէ աշխարհագիրը դիւրաւ պիտի որդէին այս գիւղին տեղը. զարմանալի է սակայն որ Քրիստոսնայ մատենագրաց կաթիլքը տարբեր է Էմաուուսի վրայ : Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ Ղուկասու Էմաուուսն էր այն Էմաուուս որ էր փշտացոց դաշտին սահմանը, և յետոյ կոչուեցաւ Նիկոպոլիս, իր քան մզն հեռի յԵրուսաղէմէ : Եւսերիս և Հեռոնիմոս ունէին այս կաթիլքը, և բոլոր աշխարհագիրք, մինչև ի սկիզբն ԺԻ. դարու, հետեւեցան անոնց : Յետոյ, շեք գիտեր ինչ պատճառաւ, սինաւ կարծուիլ թէ Էմաուուսի տեղն էր Գուպիթայէ հոյուած փոքր գիւղն, իր երեք մղոն յարեմոթից Նէպի Սամուէլի, որ է Տինի Մասփա, և ինն մղոն յԵրուսաղէմէ. բայց այսպէս կարծելու գոյգն պատճառանգամ չկայ : Զիարդ և իցէ Էմաուուսի տեղը տակաւին կը թնայ անորայ :

Էլ, բնտանի անասուն որ ամենու ծանօթ է : Յաճախ կը յիշուի ի Սուրբ Գիրս : Ազնուականք Պաղեստինու մէջ էլով կը պատմեն : Դերոքս իւր երգին մէջ «Ճերմակ էշերու վրայ հեծնող» կը կոչէ երկիրն հարուստները, Դաա. Ե. 10 : Տես և Դաա. Ժ. 4. ԺԲ. 14 : Արեւելեան էշք ան-

նման են հիւսիսային երկիրներու է-
չերուն, քանզի են աւելի մեծ, շոյտ
և փոյթ, և նոյն գոգիւի յատկու-
թիւններն ունին ինչպէս հին ասոնը
նոյնպէս հիմա, ուստի և հեծնելու
կը գործածուէին, մանուսանոց մա-
տակներն, իրենց հաստատ գնացից
համար: Այս պատճառաւ շատ ան-
գամ մատակ էշեր յիշուած կը զբա-
նենք:

Յիւր կամ վայրի էշը, ծանօթ ա-
նասուն յարելու, նոյնպէս յամախ
կը յիշուի ի իտլըր Գիրս, և Լ քան
զհասարակ էշն աւելի զեղիցիկ և
յարգի: Յիւս ի հնուսն շատ կը գրա-
նուէր ի Պաղեստին, Ասորիս, Ա-
րարիս, ի Միջագետս, ի Փոսիւզիս
և ի Իրկանիս, բայց զարդիս քիչ
են ցիւք այն երկիրներուն մէջ, և
կ'երեւի թէ հիմա թաթարիտանի
մէջ, Պարսկաստանի և Հնդկաստանի
մէջ տեղ տեղ և Ափրիկէ կը գրա-
նուին: Յիւք շատ կողմանէ նման են
վայրի ձիոյ: Երամ երամ կը պատին
ընդ առաջնորդութեամբ իրենցմէ
միոյն որ ուղեցոյց կամ պահապան
է: Կը կենան սակայն ճամբան, կը
թողուն մարդոց մօտենալ իրենց,
բայց յետոյ անհնարին արագու-
թեամբ կը փախչին: Հռչակաւոր է
մանուսանոց անոնց թեթեւութիւնն
ու շուտութիւնը: Յուս ձայնը կը
նմանի հասարակ իշու ձայնի, բայց
աւելի բարձր և բարակ է: Մը. Մօ-
րիէր կ'ըսէ. "Ուղեցիկը որսւլ երկու
ցիւս, որոց արագութիւնն աւելի էր
քան մեր ձիերուն արագութիւնը, և
փախչելով մենէ բաւական հեռանա-

լէն ետքը, զկայ առին, և մեզի գառ-
նալով սկսան խորհալու ձայն հանել
առգամբք որպէս թէ ծաղրելու հա-
մար մեր ունայն ջանքը զանոնք բըռ-
նելու:

Էփսոբրա, -րէիէ է', կամ ըդ որ
հաճու է', մայր Մանասէի, Գ թագ.
ԻԱ. 4, և եկեղեցւոյ արուած անուն-
ներէն մին, Ես. ԿԲ. 4:

Ը

ԸՅծայ: Ընծայ տալ սոփորու-
թիւն եղած է ի վաղուց հետէ ի
նշան սիրոյ, պատուոյ կամ մեծա-
րանաց: Մեծարանք առ թագա-
ւորս շատ անգամ ընծայիւ կը
ցուցուէր, Ա թագ. Ժ. 27, նոյն-
պէս բարձր աստիճանի անկանց
ընծայիք օրէն էր մատչել, Ծննդ.
ԽԳ. 11. Դաա. Զ. 18. Ա թագ.
Թ. 7. Գ թագ. ԺԳ. 3: Թագա-
ւորք զգետտ ընծայ կու տային ա-
նոնց զորս կ'ուզէին պատուել,
Ծննդ. ԽԵ. 22, 23. Ա թագ. ԺԸ. 4,
և զանձ՝ ուրիշ թագաւորաց, առ
յարգանաց կամ առ երկիրից, Դ
թագ. ԺԶ. 8. ԺԸ. 14. Բ Մնաց. Թ. 9,
12: Յարթոյք իրենց յարթական
կառքէն կը սփռէին ընծաներ և
մասնաւոր շնորհք ի նշան ուրախու-
թեան և մեծութեան, Սաղմ. ԿԸ.
18. Գործ. Ա. 2, 4: Մարգարէք
կ'ընդունէին կամ կը մերժէին ընծայ,
ինչպէս որ պարտ կը համարէին իրենց,
Դ թագ. Ե. 15. Ը. 9. Գան. Բ. 48.
Ե. 17: Ընծայ բարբ շատ անգամ
գործածուած է փոխանակ կնշառոյ,
Ել. ԻԳ. 8. Սաղմ. ԺԵ. 5. Ես. Ե.
23: Ընծայ կը հաշուին նաև նուէրք
մատուցեալք առ Աստուած, Բ Օր.
ԺԶ. 17. Մատթ. Ե. 23, 24:

Ատուծոյ մատուցած ընծան
իրեւ անարիւն նուէր տարրեր էր
զոհէն, բայց մեր թարգմանութեան
մէջ ընծան երբեմն կը նշանակէ նաև
զոհ: Ընծաներէն, այսինքն անարիւն
նուէրներէն ոմանք, ինչպէս այլևր,
գինի, աղ, կը մատուցուէին զհերու
հետ. այլք՝ զհերու հետ կապակ-
ցութիւն չունէին: Չոհերու պէս,
ընծաներէն ևս զոման պարզ էր
մատուցանել, ինչպէս երախայրիները

Թ

և տոտանորդները . այլք կամուար միայն էին . Մոզեւոի գրոց մէջ այլևայլ տեսակ ընծաներ կը յիշուին : Առնց մէջ են , 1. Նաշիհ կամ գերմանկ ալիւր , 2. Շօթք եփեալք ի թանրի , 3. Շօթք եփեալք ի տապակի , 4. Շօթք իւղով խորովեալք , 5. Նոր հնձոց երախայրիք , լոկ և կամ խորովեալ հասկով կամ առանց հասկի : Շօթքը կը շագուէին ձիթով . և կամ կը խորովէին ի տապակի , կամ եփելէն ետքը կը թափթիւին ձիթոյ մէջ : Սեղանին մատուցուած հացի ընծան բազարջ էր , քանզի խմոր երբէք չէր մատուցուէր սեղանը ոչ լոկ և ոչ զոհերու հետ , Ղ. Էտ . Բ . 11 , 12 : Բայց հասարակ խմորուն հաց կրնար ընծայուիլ քահանայից և պաշտօնէից տաճարին : Մեղը երբէք չէր ընծայուէր զոհի հետ , բայց կրնար մատուցուիլ միւսակ , իբրև Երախայրի , Ղ. Էտ . Բ . 11 , 12 : Անոնք որ անտուն կը բերէին զոհելու , պարտէին նաև բերել ընծայ ալիւր , գինի և աղ զոհին հետ : Անոնք որ նուէր միայն կը մատուցանէին հաց կամ ալիւր , կը մատուցանէին նաև ձէթ , խունկ , աղ և գինի , որ իբր թէ նուէրին համեմերն էին : Պաշտօնեայ քահանայն կրնազուէր ընծաները բերողին սեպէն , անոնցմէ մաս մը կը ոչնէր սեղանին վրայ , և մնացորդը կը պահէր իբրև պաշտօնեայ Աստուծոյ ի պէտս իւր : Մատուցուած ընծաներէն խունկը միայն կ'այրէր ըլլորովն , քահանայն բան մը չէր պահէր անկէ : Տես Ղ. Էտ . Բ . 2 , 13 , ևն . Թու . ԺԵ . 4 , 5 :

Երբեմն օրէնքը ցորեն կամ հաց միայն կը պահանջէր , գործինակ երբ հնձոց երախայրին կը մատուցուէր , թէ՛ ընդհանուր ազգին կոզմէն , և թէ՛ առանձին մարդոց կոզմանէ իբրև նուէր : Անարիւն նուէրք կը նշանակուէին ընդհանրապէս ոչ այնչափ քաւութիւն , որչափ ընծայատուին անձին և ստացուածոց նուիրումն առ Եհովայն : Միայն երբ ընծայատուն աղքատ բլլալով չէր կրնար անտուն գնել , փոխանակ անասունն կը բերէր անարիւն նուէր իբրև սոց քաւութեան , Ղ. Էտ . Ե . 11 : Տես և ՋԱՅ :

Թարճի , հանուարի , սոսի Ամբիթ որ յետ մահուան Էլլայի իբր երեք տարի ի զուր հետամուտ եղաւ առ նուլ իորայիլի թագաւորութիւնը , Գ թագ . ԺԶ . 18-23 :

ՔԱՐՈՐ , Ի ԴԱՇՏԷՆ ՅԵՂԱՅԵՆԻ

Թարթօր , առանձին լեռան ի Գալիլեա , յարեւից հիւսիսոյ Յեզրայիլի դաշտին , որոյ մէկ բազուկը միւնայն ուղղութեամբ կը ձգուի անդր քան զլեռանն : Թարթօրի գետինը կաւար է , լեռք՝ կոնաձև և անտառային , մանաւանդ հիւսիսային կողմը . ունի ընտր կազմիներ և ուրիշ ծառեր և հտտուէտ տունկեր : Դաշտէն որ առ ստորոտով նորա է՝ կը բարձրանայ 1,350 սոք , իսկ դաշտը Միջերկրական ծովէն վեր է 400 սոք , և մանուածոյ շաւղէ մը որ լեռան հիւսիսային արևմտեան գին է՝ մէկ ժամու մէջ կրնայ մարդ ելլել ձիով լեռան գագաթի : Լեռան գագաթը երկայնաձև փոքր ստափարակ է որոյ շրջապատն է իբր մէկ մղն : Մեծատարած և գեղեցիկ է տեսարանը լեռան գլուխը կեցողին առջև : Բոգրնսն և այլ բազուկը Պաղեստինումէջ զեղեցիկայն տեսարաններն մին կը համարին զայն , և Լորտ նուճէնդ չի յիշեր թէ քան զայն գեղեցիկ տեսարան տեսած էր երբէք ուրիշ լեռանէ մը : Տես Երեմ . ԻԶ . 18 :

Թարօր լեռնէն կը տեսնուին ճիշդ այն տեղերը որ կը տեսնուին Նազարեթի բարձունքներէն որ անկէ հինգ մղոն են դէպ արեւմուտք: Տես Նազարեթ: Թարօր լեռնէն կը տեսնուի Միջերկրական ծովը բայց ընդ ազօա, բարձրաւանդակներէն անդին որ կան ընդ մէջ լեռան և ծովուն: Ի դաշտին որ է լեռան հարաւային ստորուտը՝ կը բզիւնն ակունք հեղեղատին Կիստի: այն գաշտին վրայ են նաև Ենդոզը և Նային, զիւղք անուանիք ի պատմութեան Սուրբ Գրոց: Ոչ միայն Յեզայիլի բարերը գաշտը, և Կարմեղոսի և Գեղարուայ լեռները և ալ տեղիք, այլև Գալիլեայի ծովուն մէկ մասը կը տեսնուի յարևելք հիւսիսը, և դէպ ի հիւսիս կը տեսնուին նաև լեռնիք Գալիլեայի, հանրէրձ Սափէտ քաղաքաւ որ այն լեռանց բարձրագունին գագաթն է, և կը յիշեցնէ առակը որ թերևս այն քաղաքն ակնարկելով բռտած է. «Քաղաք մը որ լեռան վրայ կեցած է՝ չկրնար պահուիլ», Աւելի դէպ ի հիւսիս և արևելք, իր յիսուն մղոն հեռուն կը տեսնուի Հերմոնի ձիւռապատ գլուխը, Սաղմ. 2թ. 12:

Ի հնումն կար ամուր քաղաք մը Թարօր լեռան գլուխը, թերևս նովին անուամբ, Ա Մնաց. 2. 77: Քրիստոսի ժամանակ կար այս քաղաքը, և Հռոմայեցիք պահանջող ունէին հոն. այս հակառակ կու գայ անանդութեան որ զԹարօր կը գնէ տեսարանն այլակերպութեան: Լեռան գագաթան վրայ գեա կան հին պարսպի մը աւերակներ, ուրքը ուրք կան նաև մնացորդք բերդից և տանց, յորոց ոմանք են խաչակրաց ժամանակէն, այլք՝ աւելի հին: Թարօր լեռն իսպարայ և Զարուղոնի սահմանին վրայ է, Յես. ժԱ. 12, 22: Բարակայ զօրքն հոն բանակեցաւ յառաջ քան զկռուելն ընդ Ասորայի, Կատ. Գ. 6, 12, 14 Յետ ժամանակաց կը թուի լեալ նիստ կռապատութեան, Ոգո. Ե. 1:

Թագաւար, Թագաւարք: Ի Սուրբ Գիրք թագաւար բառը միշտ չի նշանակիր իշխան մեծագոր, և մեծամեծ երկիրներու տէր: Առանձին քաղաքներու, կամ իրենց վերաբերեալ քա-

նի մը զիւղեր միայն ունեցող քաղաքներու իշխանաց շատ անգամ թագաւար անունը տրուած է. նաև թագաւար կոչուած են ի Սուրբ Գիրքս անձիքը զորս պարտ էր մանաւանդ առաջնորդ կամ գլխաւոր կոչել: Այս դիտարութիւնը կը վերցունէ զարմանքը զոր թերևս պիտի զգան ոմանք տեսնելով որ Քանանա պէս փոքր երկրի մը մէջ կային երեսուն և մի թագաւորք զորս նուաճեց Յեսու, Յես. ժ. 9-24, բաց յայլոց բազմաց որ անտարակոյս զերծան ի զինուց Յեսուայ: Նշու իսկ Աղոնի բնիկ որ հօր թագաւոր մը չէր՝ կը յիշէ եթանասուն թագաւոր որոց յաղթած և ձեռաց և ոտից բոլոր մասերը կտրած էր: Տես և Գ թագ. Գ. 21: Այս թագաւորք շատ անգ անտարակոյս նման էին այժմու Արարացոց շէրերուն:

Իսրայելացիք թագաւոր չունեցան մինչև Սաւուղ, և կռաւարկեցան նախ ծերերէ, ինչպէս յԵգիպտոս. ապա Աստուծո՛վ կարգեալ առաջ նորդներէ, որպիսիք էին Մոզսէս և Յեսու, ապա ի գատաւորաց, որպիսի էին Գոթոնիէլ, Աւոզք, Գեդէոն, Սամուէլ, և հուսկ ուրեմն ի թագաւորաց, որպիսի էին Սաւուղ, Դաւիթ, Սաղմոն: Բրոզհեաև Աստուծոյ մանաւարտ ժողովուրդն էր իսրայել, անոնց կռաւարութեան կերպն էր բուն աստուածպետական: Աստուած տուաւ անոնց օրէնք, Աստուած կը գնէր անոնց իշխանները. այն օրինակ և իշխանաց պարտէր հնազանդել ժողովուրդն, իբրև Աստուծոյ, և ի գիպել տարակուսանաց պարտէր հարցունել Աստուծոյ, իբրև բուն իշխանի և տեսան, լնչպէս որ գրուած է. «Տէր է մեր գատաւարը, Տէր է մեր օրէնսդիրը, Տէր է մեր թագաւորը», Հրէից թագաւոր ինդրելը թշնամանք էր ընդդէմ Աստուծոյ. իբրև անհատու և ապրտամբ յիստ կալ անմիջական կռաւարութեանն Եհոզայի, Ա թագ. Ը. 7: Բայց և այնպէս նաև ընդ իշխանութեանը թագաւորաց իսրայելացիք զԱստուած ունէին իրենց թագաւոր: Կռապաշտութիւնն, իբրև մն անութիւն, էր քրէական յանցանք:

Անոնց օրէնքը դարձեալ Աստուծոյ գիրքն էր: Թագաւորը կ'օծուէր Աստուծոյ մարգարէէ մը և կամ քահանայապետէն, և այս անձինք կը գնէին թագն անոր գլուխը և գաւազանը ձեռքը կու տային, ԲՕԲ. ԺԷ. 15, 18-20. Ա. Թագ. Ժ. 1. ԺԲ. 12-15. Բ. Թագ. Ա. 14, 21. Գ. Թագ. Ա. 39. Դ. Թագ. Թ. 1-6. ԺԱ. 12. Սաղմ. ԻԱ. 3: Իւր նուիրական պաշտօնէից ձեռօք կու տար Աստուած Տասարակաց զործոց վերաբերեալ այնպիսի հրամաններ որ հարկաւոր էին և կը խնդրուէին, և նոյն պաշտօնէկոյք Աստուծոյ իրենց հրահանգներով և խրատներովը կը կատարէին ազգային գործերուն մեծագոյն և կարեւորագոյն մասը: Յորչափ ժողովուրդը և թագաւորքը կը նայէին Աստուծոյ իրրև իրենց գլխոյն, բարեհչան և յաջող էին, և երբ խոտորեցան Աստուծմէ, կործանեցան իւրապա: Յերկուց թագաւորութեանց, Յուդայի և Իսրայելի, այս վերջինը շուտով և բարոտովն ետ կեցաւ ի Հպատակելոյ Աստուծոյ, Բ Միաց. ԺԳ. 4-12. ուստի և կորսուեցաւ նախ, տեկողի երկերիւր յիսուն և չորս տարի զկնի մահուան Սողմոնի, 975-721 նախ քան զԳր., իննևտասն թագաւորօք ինն այլևայլ տոհմերէ: Յուդայի թագաւորութիւնը տեկեց երեք հարիւր ութսուն և եօթը տարի յետ ըստմանման, 975-588 նախ քան զԳր., ունենալով իննևտասն թագաւոր ի ցեղէն Դաւթի: Հետեւեալ ցուցակին մէջ կը տեսնուին միանգամայն Յուդայի և Իսրայելի թագաւորք ըստ պատմութեան Սուրբ Գրոց, անոնց թագաւորութեան սկզբան և տեղորութեան թուակաւորով: Ժամանակագրութիւնն է Ոսուերով և Վայնիեր որ գրիթէ համաձայն են իրարու:

ԹԱԳԱՒՈՐԳ ՈՂՋՈՅՆ ԱԶԳԻՆ

	Ն. Ք. ՋԲԲ.	ԹԱԳԱՒՈՐԵՑ
Սաւուղ	1095	40 տարի
Դաւիթ	1055	40 "
Սողմոն	1015	40 "
ՅՈՒԴԱՅԻ	ԽՐԱՍԵՆԻ	Ն. Ք. ՋԲԲ. ԲԳԻՐԵՑ
Խորովամ		975 17 Գ-Բ
	Երբորովամ	975 22 »

Արիա	958	3 Գ-Բ
Ասա	955	41 »
	Նադար	954 2 »
	Բասաս	953 23 »
	Էլա	930 4 »
	Չարբի	929 7 Գ
	Ամբի	929 12 Գ-Բ
	Աբասար	918 22 »
Յովսափաս	914	25 »
	Ոքոզիա	897 2 »
	Յովրամ	896 12 »
Յովրամ	892	8 »
Ոքոզիա	885	4 »
Գոթողիա	884	7 »
Բաշակալ		
Յովաս	878	40 »
	Յովաբազ	856 17 »
	Յովաս	840 16 »
Ամասիա	838	29 »
	Յերբորովամ	825 41 »
Ոզիա	810	52 »
	(Ամամէջ)	784 12 »
	Չորբարիա	772 6 Գ-Բ
	Սեղղուամ	772 4 »
	Մանայէմ	771 10 Գ-Բ
	Փակէիա	760 2 »
	Փակէէ	758 20 »
Յովսթամ	758	16 »
Աբազ	741	16 »
	(Ամամէջ)	738 10 »
	Ոզնէ	729 19 »
Եղեկիա	726	29 »
	Սամարիա	721
	Կառնուի	
Մանասէ	697	55 »
Ամոն	642	2 »
Յովսիա	640	31 »
Յովաբազ	609	3 Գ-Բ
Յովակիմ	609	11 Գ-Բ
Յովաբին	598	3 Գ-Բ
Սեղեկիա	598	11 Գ-Բ
Երուսաղէմ	588	
	Կառնուի	

Թագաւորաց Գիրքը: Թագաւորաց առաջին երկու գիրքը որ Սամուելի կ'ընծայուին՝ շին Կրնար ամբողջ անկէ գրուած ըլլալ, քանզի Ա. Թագ. ԻԵ. գլխոյն մէջ կը յիշուի անոր մահը, 1055 ին նախ քան զԳր.: Հաւանական է սակայն թէ մինչև յիշեալ գլուխը Սամուէլ գրած է. իսկ քնացեալ գլուխերը կ'ընծայուին ընդ համարապէս՝ Նաթանայ և Գա.

դայ, 1018 նախ քան զԳր. : Թագաւորաց առաջին երկու գիրքը կը պարունակեն Սամուելի, Սաուազայ ե Դաւթի պատմութիւնները : Ասոնցմէ վկայութիւն բերուած է Նոր կտակարանին մէջ, Գործ. ԺԳ. 22. Երբ. Ա. 5. նաև սագմոնայ կ ուրիշ գրոց մէջ կան այս գիրքերն ակնարկող խօսքեր : Վերջին երկու գիրք Թագաւորաց կը պարունակեն Յուդայի ե Իսրայելի Թագաւորաց պատմութիւնը միանգամայն խառն, սկըտելով ի Սողոմոնէ ե վերջացնելով Սեզեկիաւ, տարրեր ի գրոց Մնացորդաց որ Յուդայի Թագաւորաց պատմութիւնը միայն կու տան : Այս վերջին երկու գրոց մէջ պարունակուած պատմութիւնը անտարակոյս գրուած են ի միջէ ներշնչակ Տեղիկակէ, ե շն Տաւաբածոյ : Արկարծուի թէ գրուեցան յառաջ քան զգիրս Մնացորդաց : Ըստ ականդութեան Հրէից Երեմիա ե Տեղիկակ այնց գրոց, 620 ին նախ քան զԳր. : Մատենագիրն Տաւանականապէս իւր նի. թն առած է երկուց Թագաւորութեանց պատմութիւններն զորս գրած էին ժամանակակից մարգարէք կամ քահանայապետք, Գ Թագ. ԺԱ. 41 : Տես Մնացորդք : Սուրբ Գրոց այս չորս գիրքերը մեծապէս օգտակար ե իրատական են : Կը ցուցնեն մեզ զլուսի կատարումն խոստմանց ե ազգարութեանց Մոզիսի, ե իւրաքանչիւր էջ կը Տաստատէ սո աստուածազգեցիկ խօսքը թէ «Տէրոջ երկիւզ սկիզբն է իմաստութեան :»

Թագաւոր-Փաղատար, արքայ Ասորեստանի, Տրաւիրուեցաւ Յուդայի Աբազ Թագաւորէն օգնել նմա ընդդէմ Թագաւորացն Ասորոց ե իսրայելի, Գ Թագ. ԺԶ. 7-10 : Թագաւոր-Փաղատար եկաւ Պաղեստին, ե ծանր Տարկ առաւ յԱբազէ, ուստի ե նեղեց զնա բայց յօգնեց, Բ Մնաց. ԻԲ. 20, 21 : Իսկ Իսրայելի Թագաւորութենէն գերի տարաւ շատ քաղաքաց ընակիչները, ե նոսոյց զանոնք իւր տէրութեան այլեւայլ կողմերը, 740 նախ քան զԳր., Ա Մնաց. Ե. 26. Գ Թագ. ԺԵ. 29, ե այսպէս յանգէտք կատարեց Ե-

սայեայ մարգարէութիւնը, Ես. Է. 17. Ը. 4 : Կը կարծուի թէ Յարէր, Բնութ, անունն առ Ովսեայ, Ովս. Ե. 13. Ժ. 6, կը նշանակէ այս Թագաւորը : Թագաւոր-Փաղատար իննեւտասն տարի Թագաւորեց ի Նինուէ, ե թողուց Թագաւորութիւնը Սաղմանասարայ իւր որդւոյն :

Թագուճի երկեցի, անուն զոր կռայաշտ Երբայեցիք կու տային լուսնի, Երեմ. Է. 18. ԽԻ. 17, 18 : Տես Աստաբա :

Թագազաղ, Կելու-Բիւն, կը թուի թէ էր զլիաւոր գաշնակեց ցեղերուն, ե փողոզազ ոմորայ Տես միարանեցաւ արշաւել Աիդգիմի ձորը, Սէր լեռը, են, բայց յաղթուեցաւ յԱբրահամէ, Կննդ. ԺԳ. 4-16 :

Թագդես, մականուն Յուդայի առաքելոյն : Տես Յուդայ Բ. :

Թագմօր, արժանի, Գ Թագ. Թ. 18, քաղաք շինեալ ի Սողոմոնէ յանապատին Ասորոց, Անապատ Արարիոյ սահմաններուն վրայ դէպ ի գեան Եփրատ, Բ Մնաց. Ը. 4 : Հեռու էր մարգոց բնակութենէ, ե նշն ակնայութեան մէջ բարեբեր Տողի մը վրայ : Հաւանական է թէ Սողոմոն շինեց այն քաղաքը գիրացնելու Տամար Արեւելեց Տես իւր առաւտուրը, զոր յառաջ տանելու Տամար

հարկ էր Աբարդի այն անջրդի անապատին մէջ ունենել անդ մը, ուր ճանապարհորդք կարող ըլլային գտնել առատ ջուր: Թագածոր էր իբր հարիւր քսան մզոն ի հիւսիսոյ արեւելից Դամասկոսի: Տեսաւ որով թիւն մը որ ակելի քան զկէսն էր հեռաւորութեան մինչև Եփրատ: Սկզբնական անուշը պահուցեալ մինչև ցԱղքսանդը: Աղքսանդը տիրեց այն կողմերը մինչև այս քաղաքը, որ յետոյ փոխելով Թագածոր անուշը կոչուեցաւ Պալմիրա, թէպէտ երկուքն ալ միենայն բանը կը նշանակեն, այսինքն “արմուտնեաց քաղաք”, Պալմիրա 130 ին անուշեցաւ Հռովմայեցիներէն, և իբր հարիւր յիսուն տարի եղաւ գաշաւար նոցա: Երրորդ գարուն մէջ անուանի թագուհին Չինորիա կը թաւաւորէր հան բոյր մերձակայ գաւառաց զրոյ, մինչև որ յաղթուելով տարուեցաւ յԱրեղիանստէ ի Հռովմ իբրև գերի: Երբ Սարակինսոք յաղթող եղան յարեւելոյ, տիրեցին այս քաղաքին, և կոչեցին զայն միւսանգամ Թագածոր ըստ առաջին անուան զոր և ցարդ կը պահէ: Թէ երբ եղաւ ակերակ, ստուգիւ չի գիտցուիր, բայց հաւանակտանապէս կը կարծուի թէ այն ակերսւմը պատահեցաւ մինչդեռ քաղաքը Սարակինսոսաց ձեռքն էր:

Անոր այժմու երեւութիւն զրոյ այսպէս կը խոսի Վուս և Տուքին, որ այցելութիւն ըրին հան յամի Տն. 1751. “Հազիւ կրնայ մարդ երեւակայել քան զայն երեւոյթ ակելի միտք գրաւող բան մը: Այնչափ մեծ թուով կուրծնովան սիւներ, որոնց մէջ որմ կամ ուրիշ շինուած շատ քիչ կը տեսնուի, կ’ընծայեն տեսիլ որ արգարեկ հիասթափ է զանազանութեամբ.” Վսնէյ սա գիտազութիւնը կ’ընէ. “Աւերակներով ծածկուած այս անդերը մերթ կը գտնենիք պալատներ յորոց ուրիշ մնացորդ չկար բայց բակը և որմնը. մերթ մեհեան մը որպէս արտաքին սիւները միայն կը կենային կիսով չափ փլած. մերթ ևս արտաքին զաւեթ մը, ճեւեղ մը, յաղթական կամար մը: Եթէ այս յափշտակիչ անտարանէն գարձնելով մեր այսւրները նայինք

վար, ուրիշ նշանակէս զանազան տեսիլ մը կ’ընծայուի մեզի: Ո՛ր դի և նայինք գետինը, կը գտնենք կիսով չափ թաղուած քարեր, ակաւեղազէսներու բեկորներ, բարաւորներու կտորուանք, ակաւած քանդակներ, բոլորովին եղծեալ գրոշնալներ, կըրկանալ գերեզմաններ, արևազք պղծեալ բազիլներ: Շինուածոց մեծ մասը, որոց ակերակներն արդ նկարագրուեցան, Քրիստոսնութեան առաջին երեք դարերէն են, մինչ անձև կոյսք փլատակաց, հողով և խոտերով խոսն, կը պարունակեն միայն Սողոմոնեան թաղածորի մնացորդներ: Քաղաքին արեւելեան կողմը կայ մերկ բլուրներու ող մը, առ որպէս ստորստով շինուած էր քաղաքը, իսկ քաղաքին միւս կողմերը բաժնուած էին անապատներ պարսպով մը: Քաղաքն էր ի սկզբան շուրջանակի իբր տասն մզոն, բայց այն աստիճան ակերեալ է հիմա, որ անոր ընդարձակութեան բուն ռահմանները գտնել և որոշել շատ դժուարին է:

Թարքաւա, Ընոյ, կուտակալ Սամարիոյ առ Դարեհի, որպէս կառավարութիւնը կը գովուի իբրև արգար և մեզմ առ Հրեայոյ, Եղ. Ե. և Զ. 519 ին նախ քան զԳր.:

Թաղում: Հրեայք միշտ մեծ փոյթ ունէին թաղել իրենց մեռելները, Ինչ. 9. ԻԵ. 9. 29: Անթաղ մնալը կը համարուէր յետին անարգութիւն և գժտախոտութիւն, Ժող. Զ. 3. Երեմ. ԻԲ. 18, 19, ուստի ոչ զք անթաղ կը թողուէր, և ոչ իսկ թշնամին: Բարեպաշտք զթոյ գործ կը համարէին անտէրուշ մեռելները թաղել: Արգարեկ անթաղ գիտկուշք տեսնել ինչ անտանելի էր Հրեից, որ իրենց երկիրը պղծեալ կը համարէին, Եթէ երբէք մեռելոյ մարմինը թողուէր ի տես նշաւակի, Բթաղ. ԻԱ. 14, նա մանաւանդ մեռելի մը, կամ ըստ գիտաց մեռելի մը գպած բանի գողոշն իբրև պղծ պարտական էր սրբուիլ օրինական արարազութեամբ, Թու. ԺԹ. 11-22:

Սուրբ Գրոց մէջ երկու անգամ միայն կը յիշուի մեռել այրել. Սուրբ Գր. և անոր որպէս յօշոտեալ

մարմինները, Ա թագ. ԼԱ. 12, և ժառանգութե մը մեռնողներ, Ամեփ. Զ. 10: Ստորութիւն էր մտաւոր ազգականաց գոցել մեռելոյն աշուրները և սալ նմա վերջին համարը, և ոկսանել կծօր, Եննդ. ԽԶ. 4. Ե. 1: Ուրիշ ազգականներ և բարեկամներ կու գային մասնակից ըլլալ այս կոծին որ մերթ կը դադրէր և մերթ նորէն կը սկսէր մինչև յետ թագման, Յովհ. ԺԱ. 19 մեռելոց սգը և կողանը կը յիշուի Մարկ. Ե. 38: Առ արևելեայն սակայն սովորութիւն է լայական կանայք վարձել, Երեմ. Թ. 17. Ամեփ. Ե. 16, որ կը գողէին մեռեալը, Գործ. Թ. 39, և կողակողարին ձայնիւ, և ցնորական շարժումով, Երբեմն նաև երաժշտական տիւրը նուազօր, Մատթ. Թ. 23, խորին ցաւ յայտնել կը ջանային, Եզեկ. ԻԻ. 17, 18:

Իսկ և իսկ յետ մահուան, մեռելոյն գիտիլը կը լուսային և կը գնէին պտաշած սենեակ մը, Գործ. Թ. 39, ապա կը պատէին կաւուօր և անուշահոտ նիւթերով, և գլուխը վարձանակ կը կապէին, Մատթ. ԻԻ. 59. Յովհ. ԺԱ. 44: Եթէ մարմինը պիտի չգմաւուէր, շուտ կը թաղէին, թէ երկրին սուք կիմային պատճառաւ, և թէ վասն զի ըստ օրինաց օրրուելու համար մահուան և թաղման մեջտեղ դաւն ուրիշ կ'անցնէր քսանեչորս ժամ, Գործ. Ե. 6, 10: Գիտիլը պատելէն ետք կը գնէին դազաղը, որ էր տախտակամած և կը գրուէր պատգարակի մը վրայ, զոր չորս ծայրերէն բռնելով կը տանէին գերեզման, Բ թագ. Գ. 31. Ղ սեկ. Ի. 14: Երբեմն կը գործածուէր մեծազին և փառաւոր դազաղ կամ զահաւորակ, Բ Մնաց. ԺԶ. 14. Իսկ Թագաւորաց և ուրիշ մեծանունաց մարմինները կը գրուէին նաև փայտակերտ արկղերու կամ քարէ տապաններու մեջ: Ազգականք և բարեկամք մեռելոյն կ'երթային դազաղին ետեւէն մինչև գերեզմանը որ ընդհանրապէս քաղաքէն դուրս էր: Երբեմն յետ յազարկաւորութեան հացկերոյթ կը արուէր, Երեմ. ԺԶ. 7, 8, և հետեւեալ օրերը տեսար մեռելոյն երբեմն երբեմն կ'երթային գերեզմանը

լալ, և զարգարել շիրիմը դալար ծաղկեր, Յովհ. ԺԱ. 31, սովորութիւն մը որ դեռ կը տեսէ: Տես և Զմասել և Գերեզման:

Թամար, սրտախի, 1. կին սեռ Գանանացի, մայր քարէնու և Զարայի, Եննդ. ԼԲ.:

2. Մին ի դասերաց Դաւթի: Տես Թումի:

3. Մին ի դասերաց Արեսողմայ, Բ թագ. ԺԻ. 27:

Թամմա, 1. հարս Եղիփազու, որդւոյ Եսաւոյ: Այս անուշը կը յիշուի Եղովմայեցի ցեղերուն պատմութեան մէջ, Եննդ. ԼԶ. 12, 22, 40. Ա Մնաց. Ա. 36, 51:

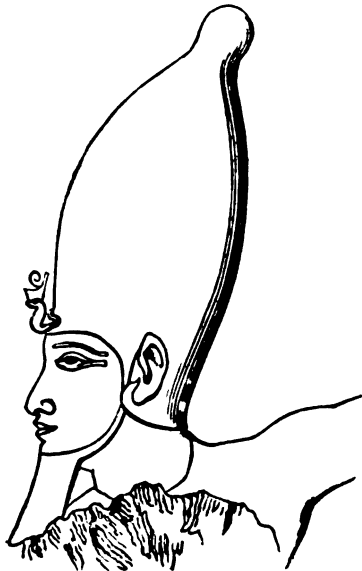
2. Հին քաղաք Գանանացոց, Եննդ. ԼԲ. 12-14, կը կոչուի և Թամմաթա: Յետ նուաճման երկրին Գանանացոց յորայելէ, Թամմա կ'իյնար Յուդայի և Իսրայ սահմանին վրայ, Յես. ԺԵ. 40. ԺԹ. 43: Երկար ժամանակ մնաց ընդ Իշխանութեամբ փշշտացոց: Սամփոսի կինը Թամմացի էր, Դաս. ԺԻ. 1-5. Բ Մնաց. ԻԸ. 18: Թամմայի անայի տեղը որ հիմա Դիպնէ կը կոչուի երէք մըն հետու է Զօրայէ, յարևմտեցի հարաւոյ:

Թամմար-Յարես, կամ, Թամ. Յար-Արար, Դաս. Բ. 9, քաղաք յերկրին Եփրատայ, որ եղաւ բնակութեան տեղի և ժառանգութիւն Յեսուայ, և տեղի Թաղման նորա, Յես. ԺԹ. 50. ԻԻ. 30: Տեղին զօր Յեսու ընտրեց իրեն բնակութեան համար՝ կը թուի թէ էր այժման Դիպնէ, երկիր ցուրտ և լեռնային, կօֆնայէ յԱմփոպարես երթալու ճամբուն վրայ:

Թամուզ, Ասորոց կուսք, կը յիշուի Եզեկ. Ը. 14, ուր կ'ըսուի թէ կանայք կու լային Թամուզի համար: Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ Թամուզ էր Փիւնիկիեց Ազանիսը, և թերև Եգիպտացոց Ոսիրիսը: Ազանիս ասասպետիւլ մահն ու յարութիւնը, որ կը կարծուի թէ նշանակ էր արեգական մեկնելուն և դառնալուն, կը տծուէր ամառան յին արեգադարձին ժամանակը նախ ոչրովք, և ապա ուրախութեամբ և անառակ խնջուք:

Թառաք, Թագաւորանիտ քաղաք փանանացոց, Յես. ԺԲ. 21, յերկրին Խաքարու, բայց արուած էր Մանասէի, Յես. ԺԷ. 11. ԻԱ. 25: Հոն կայ ցարգ փոքր անկ մը որ կը կոչուի Թառանաք, Յեզրայելի գաշտին հարաւային սահմանին վրայ, չորս մղոն գէոյ ի հարաւային արեւելք Մակեդոնաց տեղէն որ ընդհանրապէս կը յիշուի Թանաքայ հետ, Իսա. Ա. 27. Ե. 19. Գ Թագ. Դ. 12:

Թառաք, այն է՝ հասուժն արեան, անուէն արտի որ կը պատճառի մանաւանդ Թուլթ կոչուած ուռոյցներէ, Բ Ար. ԻԸ. 27. Ա Թագ. Ե. 12:

Թարախա, Բարձրօցեւ, Թագաւոր Եթովպիոյ կամ Քուշոյ և Եգիպտոսի: Այս Թագաւորը հզօր բանակաւ եկաւ օգնել Եգիպտոսի յայտ վերայ եկած էր Սենեքերիտ, Դ Թագ. ԺԹ. 9, բայց Ասորեստանեաց բանակը ջնջուեցաւ յառաջ քան զմտանելն ի ճակատ, Ես. ԼԷ. 49, 712 ին նախ քան զՔր.: Թարախա է անտարակոյ Տարակայն Մանեթովոյ, և Տէարքան Սարարանի, երրորդ և վերջին

Թագաւոր քոսն և հինգերորդ կամ Եթովպական հարստութեան: Կը կարծուի թէ է Ես. Լ. 2 համարին մէջ յիշուած փարաոն, և թէ նոյն Ես. ԺԹ. գլխոյն մէջ նկարագրուած անիշխանութիւնը պատահեցաւ առ Թագաւորութիւնէն ետքը: Թարախա էր հզօր Թագաւոր, որ կը տիրէր վերին և ստորին Եգիպտոսի միանգամայն, և տարածեց իւր իշխանութիւնը մինչև յԱսիա և մինչև յարձանս շերակոց յարեմուտ: Անուն և յաղթութիւնք սորա յիշուան հին մեհնի մը արձանագրութեանց մէջ ի Մեամիւնդ Ալոս, ի վերին Եգիպտոս: Բասելիս անկէ օրինակած է անոր գլխոյն պատկերը որ ի վերայ:

Թարա, որդի Նաբոքոյ և հայր Նաբոքոյ, Աւանու և Արրահամու, Կննդ. ԺԱ. 24, ծնաւ զԱրրահամ ի հասակի եօթանասուն և երկուցամաց, յԱր քաղաքի ֆաղդեացոց: Երբ Արրահամ կոչուեցաւ Աստուծոյ երթալ յերկիրն աւետեաց, Թարա և բոլոր տունը գացին անոր հետ ի Խառան, ի Միջագետս, իր 1918 ին նախ քան զՔր., Կննդ. ԺԱ. 31, 32: Թարա նոյն տարին մեռաւ ի Խառան երկու հարիւր եօթանասուն և հինգ տարուան: Սուրբ Գրքը յայտնի կ'ըսէ թէ Թարա կառապաշտ էր, կամ ժամանակ մը կառապաշտան սովորութիւններ Խառանց ճշմարիտ աստուածապաշտութեան հետ, Յես, ԻԴ. 2, 14. և սմանք կը կարծեն թէ նոյն իսկ Արրահամ այնպէս ըրաւ ի սկզբան, բայց յետոյ Աստուած շորհք ընկով ճանչցուց անոր այնպիսի պաշտաման ունայնութիւնը, և Արրահամ ազատեց նաև իր հայրը կառապաշտութիւնէն:

Թարախ, անուն կուոց զոր Աւոցիք մուծին ի Սամարիա, Դ Թագ. ԺԷ. 31:

Թարախ, 1. երկրորդ որդի Յուանայ, Կննդ. Ժ. 4:
2. Թարախ, հին քաղաք, Սղանիոյ հարաւային կողմը, կուտտուլ գուրիկի կոչուած գետոյն երկու բերաններուն մէջտեղ: Եր գաղթականութիւն փրկեցիցուց, և քան զամենայն վաճառաշահ քաղաքս ան.

ուսանի Երբայեցւոց և Փիւնիկեցւոց առուսուրին համար: Թէ Թարսիս յարեմուտս էր, յայտնի է Իննդոց ժ. 4 համարէն, ուր Թարսիսի հետ կը յիշուին Եղբաս, Կիտացիք և Դոգացիք: Տես և Սաղմ. Հր. 10: Ըստ Եգիպտիկի 1. Ը. 13, էր կարծար տեղի զաճառակահանութեան ըստ Երեմայ ժ. 9, Թարսիսէն կու գար արծաթ, երկաթ, անագ և կապար ի զաճառանոցո Տիւրոսի: Փիւնիկեցիք ի Յուդպէէ կը նաւարկէին ի Թարսիս, Յոգն. Ա. 3, 4, Եսայի, զԼ. ԻԳ. 1, 6, 10, յայտնապէս կը ըսէ թէ Թարսիս էր երեւելի գաղթակահանութիւն Փիւնիկեցւոց: Կը յիշուի ուրիշ Տեսաւոր տարութեանց հետ, Ես. 49: 19: Բայց այս պարագայք կը յարմարին Սպանիոյ Թարսիսի:

Բայց Սուրբ Գրոց վերջիշեալ համարներէն ոմանց մէջ Թարսիս կը թուի աւնուած ընդհանուր նշանակութեամբ, իբրև արեւիցէ Տեսաւոր քաղաք ի ծովազերս Եւրոպայ, և ասոր սովորութիւնն եղած կը թուի «Թարսիսի նաւ» կոչել արեւիցէ մեծ նաւ զաճառակահանկան, Տեսաւոր տեղեր նաւարկութեան համար շինուած: Յայտնի է ասակաւն թէ նաւք, զորս Սողոմոն շինել տուաւ ի Գաափոն-Գաբի ան Կարսի ծովուն, Ափրիկէի հարաւային կողմէն գառնալով կ'երթային ի Թարսիս Սպանիոյ, թէ Թարսիս անուը տրուած է ուրիշ Հնդկական կամ Եթովպական քաղքի մը, ինչպէս Ամերիկա գաղութներն արեւելեան լատիններն, Հնդկաստան և Հնդիկ, ասին Ամերիկայի և Ամերիկացւոց: Գ թագ. Ժ. 22. Իբ. 48, 49. Բ Մընաց. Թ. 21. Ի. 36. Ես. ԻԳ. 1, 14. Կ. 9:

Թափելու ճուէր, ինչ չափով գինի որոյ մէկ մասը կը թափուէր զոհին վրայ, և ճնացորդը կը արուէր քահանայից, ԵԼ. ԻԹ. 40. Ղևա. ԻԿ. 18. Թառ. ԺԵ. 5, 7: Այս նըստերը հաստատուած կ'երեւի ցուցնելու համար թէ բայց երկրաւոր բարիք Ատուծմէ են, Իննդ. ԼԵ. 14:

Թափիչ, սպիտակացուցիչ կամ լուացարար հանդերձի: Թէ ինչպէս կը սպիտակացնէին թափիչք հան-

դերձներ՝ ծանօթ՝ չէ: Քրիստոսի հանգերձներն յայլակերպութեան եղանակով սպիտակ փայլուն, այնպէս որ «երկրի վրայ թափիչ մը չկրնար ծերմրկցնել», Մարկ. Թ. 2: Յիշուած է նաև թափիչներուն օճառը, Մաղ. Գ. 2, և թափիչներու աղբիւրը: Տես Ռովգէլ:

Թափուա, 1. զարդի՞ թէ՛ՖՖուհ, քաղաք Քերրոնի հիւսիսային արեւմտեան կողմը, բյուրներու մէջ, Յես. ԺԲ. 17 ժԵ. 53:

2. Ուրիշ քաղաք Յուդայի, յարեմոսից հարաւոյ Քերրոնի, Յես. ԺԵ. 34:

3. Քաղաք Եփրեմոյ և Մանասէի սահմանին վրայ, Յես. ԺԶ. 8:

4. Ո՞նք ի տոհմէն Քաղէբայ, Ա Մնաց. Բ. 43:

Թափաա, հին Թափաակոս, երեւելի քաղաք Քերրոնեան արեւմտեան կողմէն, և հիւսիսային արեւմտեան ծայր տէրութեան Սողոմոնի, Գ թագ. Դ. 24: Իբրև վերջին հուն Եփրատոյ գէղ ի հարաւ, կարծու է որ այն քաղաքը Սողոմոնի որոյ նպատակն էր արեւելից զաճառակահանութիւնը ձգել ի Քաղէստին: Այս նպատակաւ շինեց Սողոմոն զժողովոս անապատին ճամբուն վրայ: Թերեւս այս քաղաքը կը հասկցուի Գ թագ. ԺԵ. 16 համարին մէջ, թէ կպէտ ոմանք հոս ուրիշ քաղաք մը կարծն մաս ի Սամարիա:

Թերեա, քաղաք Եփրեմոյ մօտ ի Սիւքեմ, որոյ ի պաշարման սպանուեցաւ Արիմիէք, Դատ. Թ. 50-55. Բ թագ. ԺԱ. 21:

Թերգացի, Թերգէ քաղաք էր յերկրին Նեփթաղիմոյ, Հոս ծնած էր Եղիա, Գ թագ. ԺԷ. 1: Թերգէ կը յիշուի անկանոն գրոց միայն մէջ, Թելլապիլ, անդի ան Քովբար գետով ի Միջագետս, ուր Ասորեստանցիք բնակեցուցին Հրէից գերութեան մաս մը, Եգիպ. Գ. 15 Թալլապա անուն քաղաք մը գետ կոյ այն կողմերը:

Թեղօղ, ծառ մշտադալար, ձևով և մեծութեամբ նման Լուսնարտից կաղամախոյն: Փայտը շատ ասկուն է, և կը թուի թէ գրօշիւց համար կը գործածուէր, Ես. ԻԳ. 14: Կը

կարծուի թէ Սուրբ Գրոց մէջ “մայր, բաւառ ուրիշ ուրիշ գործածուած է փոխանակ թէղջի, Բ թագ. Զ. 5, և այլուր :

Թեմա, Իսմայելեան ցեղ և փոքր բաւառ, Ի Տիւսիոյ Անապատ Արարից գէղ, Ի Դամասկոս, Եննդ. ԻԵ. 15: Կը յիշուի Գերասայ Տեա, Ես. ԻԱ. 14. Երեմ. ԻԵ. 23, և անուանի էր իւր կարաւաններուն համար, Յոր. Զ. 19: Այն երկիրը ասուելու թեմա կը կոչուի Արարացիներէն :

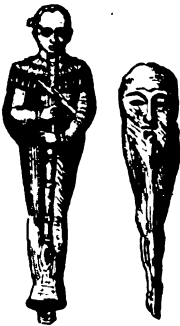
ԹեմաՅ, հորս, քաղաք և բաւառ յարեւելեան Եղովմա, Հոն քահակեցաւ Թեման, Թուս Եսաւայ, Եննդ. 1Զ. 11, 15, 42. Ամեգ. Ա. 42. Ամբ. Գ. 3: Բնակիչք Թեմանայ, Եննդ. 1Զ. 34, ուրիշ Եղովմայեցաց պէս, համբաւեալ էին իրիւ երեւի իմաստութեամբ, Երեմ. ԻԹ. 7, 20. Արդ. 8, 9: Տես և զբանս Եղիփազայ Թեմացայ Ի գիրս Յորայ: Թեաազոնիկեցիս, Թուլք առ, Ա. և Բ.: Այս Թուլքերն առաջինք են Ի Թուլթոս Պօղոսի, և գրուեցան Ի կորնթոսէ, յամբ Տն. 52 և 53: Առաջին Թուլթին մէջ առաքեալը կը յայտնի իւր ուրախութիւնը Տեմոթեոսի բարւոք վկայութեան վրայ Թեաազոնիկէի Քրիստոսնէից հաւատքին համար, և կը զօրացնէ զանոք ընդդէմ հալածանաց և փորձուցանաց որ կրնային գալ անոց վրայ, Թեցինով անոց Աւետարանին ճշմարտութեամբ համար Առաւօծոյ հրաշաի վկայութիւնը, Ա. 5-10. կը խօսի նաև Աւետարանին քարոզչներուն յատկութեան վրայ, Բ. ԳԼ. 1 համարէն մինչև Գ. ԳԼ. 13, աւետարանական պատուէրներուն սրբութեան վրայ, Գ. 1-12, և Քրիստոսի և անոր ժողովրդեան յարութեանը վրայ, Գ. 13-Ե. 11: Թուլթին մացեալ մասը գործնական խրատներ են:

Երկրորդ Թուլթին մէջ Պօղոս կ'ուզէ սխալման ինչ յոր ինկած էին Թեաազոնիկեցիք, մանաւանդ զերկրորդ գալուստնէն Քրիստոսի կը ցուցնէ թէ յառաջագոյն քան զգալուստն Քրիստոսի պիտի յայտնուէր “մեղաց մարդը,” “կարստեան որդին,” “որուն գալը Ստասնային ազդեցու-

թիւնովն է բարբ զօրութիւնով և նշաններով ու սուս հրաշքերով:” որ աստուածային իշխանութիւն վառել պիտի մտարեւէ եկեղեցւոյ վրայ: “հակառակորդը հպարտացած ամենուն վրայ որ Առաւօծ Կրօնի,” Այս կանխատեսուեալ եւս Հաովմայ եկեղեցւոյն վրայ ճիշդ Հաստարումը կը ցուցնէ թէ առաքեալն արգարե Հոգւոյն Արդոյ ազդմամբ գրած է, քանզի Հաովմի անդիքրիստոսական պահանջումներն յառաջագոյն գիտնալ մարդկորէն անհնար էր:

Թեաազոնիկէ, քաղաք և նաւահագիտ յերկրորդ բաժնին Մակեդոնիոյ, Թերմակն կոչուած ծոցին գլուխը: Երբ Եմիդիոս Պաւլոս, յետ արեւելոյ Մակեդոնիոյ, բաժնեց այն երկիրը շորս նահանգ, Թեաազոնիկէ կաւալ զԻտաւր քաղաք երկրորդ բաժնին, և Նիոս Հաովմայեցի կաւախակալ և համարակալ մը: Առաջ կը կոչուէր Թերմա: Բնակիչներն էին Յոյն, Հաովմայեցի և Հրեայ, յորոյ ամենեցուն կազմեց Պօղոս առաքեալ Քրիստոսնէական եկեղեցի մը: Հրեայ բնակիչք քաղաքին շատուր էին, և ունէին ժողովրդանոց ուր Պօղոս, յամբ Տն. 52, քարոզեց անոց մի գինի միոյ իրեցո ի շարաթուս: Ոմանք Ի Հրէեց, իսկ Ի հեթանոսաց բազումք, բնկայան զաւետարանն, բայց մնացեալ Հրեայք խորհելով նեղել առաքեալը, պաշարեցին տուր ուր կը կարծէին թէ կը բնակէր Պօղոս: Սակայն կըբաւք գաղա յուղարկեցին զՊօղոս հանդերձ Եղայիւ գէղ Ի Բերեա, և այնպէս առաքեալն հանդերձ ընկերաւ իւրով զերծաւ, Գործ. ԺԻ: Թեաազոնիկէ, զարգիս՝ Սեռնիկ, հիմա գծուծ քաղաք է, բայց ունի իբր 70,000 բնակիչ, որոց մէկ երրորդն Հրեայ է:

Երբ Պօղոս մեկեցաւ Ի Մակեդոնիոյ Աթէնք և կորնթոս երթալու, Թաղաց փոխանակ իւր զՏեմոթեոս և զԵրզն Ի Թեաազոնիկէ, պատուիրելով նոցա հաստատել զԹեաազոնիկեցի Քրիստոսնէայո Ի հաւատաւ զը ընդունած էին նոքա Ի ձեռն Պօղոսի: Պօղոս յետ այնորիկ գրեց երկու Թուլթ առ Թեաազոնիկեցիս: Տես և Պօղոս:

Թերափիս, փոքր կուռք կամ սնապաշտական պատկերք: Թերափներ ունենալէ և պաշտելէ, և անոնց պատգամ հարցունելէ մեծամեծ օգուաներ հափնկայէին սնապաշտ մարդիկ: Տես Դ թագ. ԻԳ. 24. Եզեկ. ԻԱ. 21: Արեւելեան ազգերը ասկուին հաւատք կրօնային յուսթից և բժշկանց: Հնոց Թերափները կը թուի թէ էին առանին կուռքեր, և անոնց պաշտօնը երբեմն խառնուեցաւ ընդ պաշտամունս Եհովայի, Դաս. ԺԷ: Կը թուի նաև թէ թերափներէն ամենք էին մարդակերպ և մարդահասոակ, Ա թագ. ԺԹ. 13, 16: Բաբելի կուռքերը, Մինգ. ԼԱ. 19, 30, Թերափներ էին: Նշյայէս Դաս. ԺԷ. 5. ԺԸ. 14, 20. Ովս. Գ. 4:

Թերսա, հմայ, Երգ. Չ. 4, քաղաք Գանանացոց, Յես. ԺԲ. 24, և ապա ցեղին Մանասի կամ Եփրեմայ, և արքայապետ քաղաք Թազուարացն Իսրայելի յաւուրք Յերուզովմայ մինչև ի Թագաւորութիւնն Աբրիի, որ շինեց Սամարիա քաղաքը: Սամարիա եղաւ այնուհետև մայրաքաղաք Իսրայելի Թագաւորութեան, Դ թագ. ԺԵ. 14, 16: Թերսայի բուն տեղը գեռ գիտցուած չէ: Թելզաս, ապառամք Հրեայ, յիշեալ ի Գամաղիելէ յամի ՏԵ. 33: Այս Թելզաս իբր սերունդ մը առաջ էր քան զԻսամաղիել, Գործ. Ե. 36, 37, ուստի և չփոխուելու չէ ընդ միւս Թելզասայ, յամի ՏԵ. 44, զոր կը յիշէ Յովսէփոս: Յես մահուան Մեծին Հերովդէ ոչ սակաւ արքա-

առմարութիւններ պատահեցան Հրեայ մէջ Թելզաս էր նաև հասարակ անուն, որ Երրայեցերէն Մասթէնս անուան կը պատահանէր, և Յովսէփոս այսու անուամբ կը յիշէ բարեկարգիչ մը որ յաջողութիւն չգտաւ և այրեցաւ ի փերի կոյս Թագաւորութեան Հերովդէի:

Թերք, Եսթ. Բ. 16, տասներորդամիտ Հրեից նուիրական տարւոյն, և կը սկսէր ի յուշուարի, ի սկզբան լուսնական ամսոյն:

Թեկուտ, Երեմ. Չ. 1, քաղաք Յուդայ, զարգիւ աւերակ: Էր ընդարձակ բարձրաւանդակի վրայ, երկատանն մզն Տեփի յԵրուսաղեմէ: Թեկուացի էր իմաստուն կինը զոր միջնորդ գրաւ Յովսաբ, Բ թագ. ԺԴ. 2: Թեկուացի էր նաև Ամոս մարգարէ, Ամոս. Ա. 1: Թեկուէ Գրիտասնեաներ կը ընակէին առ Խապարօք: Անապատն Թեկուէի յիշեալ Բ Մնացորդաց Ի. 20 համարին մէջ, կ'ըթայ ի խմարհ գէպ ի Մեաեալ ծով:

Թեկալ, փոքր անասուն անկառ, արջոյ ցեղէն, մեռաները Թմրած կը թոյլ, և բուն տեղն է ցուրտ երկիրներ, ուստի Պաղեստին չի գտնուիր: Այս պատճառաւ ամառը կը կարծեն թէ, Ելեց ԻԵ. 5. ԻՁ. 14. Եզեկ. ԺՁ. 10 և այլուր յիշուած "Թէհայի մարթը," իբրև ծածկոյթ խորանին և ի պէտս կողաց, էր մորթ ոչ թէ այս անասնոյն, այլ տեսակ մը ձկնարջոյ որ կը գտնուի կարմիր ծովուն մէջ: Պուրջհարտ կ'ըտէ թէ տեսած էր ծովզերքը սպանուած մեծ ձկան մը մարթոյն մտները որ մէկ մտաթանձ էր, և զոր Արարացիք կը գործածէին հաղաթմափ շինելու: Այլք կը կարծեն թէ Թէհայ էր երէ վայրի, այժմման տեսակէն, և թէ ասոր մարթը կ'առնուին Հրեայք յԵգիպտոսէ:

Թեոփիս, սարսուծուի, պատուաւոր սնն առ որ կ'ուզէ Ղուկաս աւետարանիչ իւր աւետարանը և զգիրս Գործոց Առաքելաց, Ղուկ. Ա. 3. Գործ. Ա. 4: Այս անին վերայ ընդհանրապէս աս միայն կրնանք րոտել թէ, հաւանականաբար էր սնն ի պատուակոնաց որ կը ընակէին ար-

տարոյ Պաղեստինու, և Թողած էր Տիմոթեոսու Թիւնը՝ Քրիստոսի կրօնքն ընդունելու համար:

Թրեմի: ԹԹԻնի Թարգմանուած բառը բուն կը նշանակէ լայու, և գործածուած է պնդիտի ծառերու համար որ կը ծորեցնեն բազումն կամ խէժ: Մասնաւոր տեսակները ծանօթ չեն: Թէպէտ ամանք կը կարծեն թէ ԹԹԻնով պարտ է հասկնալ կաղամախի և կամ սոււոյ տեսակ մը, Բ Թագ. Ե. 23, 24. Ա Մընաց. ԺԳ. 14, 15:

Թիզ, ԵՄ. ԻՐ. 16, հեռաւորութիւնն ի ծայրէ բոլոր մաստի մինչև ի ծայր ճիւղութիւն երբ մատուցները տարածուած են: Թիզն իրը ինը մատնապի է:

Թիրաս, մին յորդոց Յարեթի, որ կը կարծուի թէ էր նախաջայր Թրակացոց, Մինչ. Ժ. 2:

Թիւատիր, քաղաք Լիւզիոյ, ի Փարս Ատիա: Բնակիչք Թիւատիր քաղաքի էին Մակեդոնացի գաղթականք: Այս քաղաքն ի սկզբան կը կառուէր Պեղոպիա և Եւհիպիա, զորոնք Աբ Հիսար: Էր Լիւզիոյ և Միւսիոյ սահմանին վրայ, մտա ի Լիւզիոս կամ ի Գայլ գետ, ի մէջ Մարդիկեայ և Պերգամոյ: Ատի էր Յայտնութեան "եթն եկեղեցիներուն" մին, Յայտ. Ա. 11. Բ. 18, 24: Մերանի ներկելու արուեստին համար նշանուոր էր Թիւատիր, ինչպէս կը տեսնուի արձանագրութենէ մը որ մտտերս գտնուեցաւ հոն և տակաւին շատ կարմիր կտաւ կը զրկէ ի Չմիւստիւս, իր վաթնուս միլոն Տեոսի յարեմոսից հարաւոյ, Գործ. ԺԶ. Աբ Հիսար աղքատ քաղաք է վեց հազար բնակչոք, որ մեծաւ մասամբ Մահմետական են:

Թլփատուրիւն, պոլիքն յոյսուելու ընդմէջ, քանզի այս արտորգութեան մէջ արտաքին ժորթը կը յապաւէին: Ատուած պատուիրեց Աբրահամու Թլփատի իր ի նշան ուրտին իւրոյ, և նահապետը հնազանդելով այս պատուերին Թլփատուեցաւ ինտունեկինամանի, ինչպէս նաև անոր սրգին իսմայել, և Աբրահամու ասն մէջ ամէն արու, Մինչ. ԺԼ. 10-12: Ատուած նոյն

պատուէրը տուաւ նաև Մոսիսի, և անոնց որ կ'ուզէին մասնակից ըլլալ զատկական զոհին՝ հրամայուեցաւ Թլփատուիլ և կատարել այս պատուերն այնուհետև բոլոր արու տղայոց վրայ անոնց ծննդեան ութերորդօրը, ԵՄ. ԺԲ. 44. Դևա. ԺԲ. 3. Յոզ. Է. 22: Հրեայք միշտ մեծ զգուշութեամբ պահած են այս օրէնքը, և կ'երեւի թէ նաև Եգիպտոսի մէջ կը կատարէին զայն, Յեռ. Ե. 1-9:

Ոչ միայն իտրայէլացիք, այլ և Աբրահամէ սերեալ ուրիշ ազգք, ինչպէս իսմայէլացիք, Աբրայացիք, պլովքն հանդերձ, ունէին Թլփատութիւն: Զարգիս Մահմետական կրօնքին էական պոյմաններն մին է Թլփատութիւնը, և Թլպտո Պուրանին մէջ պատուիրուած չէ, կը գործադրուի ուր որ կը դաւանուի այս կրօնքը: Տեսակ մը Թլփատութիւն ունին նաև Հապէշք, և պլուկայլ ցեղք հարաւային Ափրիկէի, ինչպէս նաև սոպորութիւն էր առ հին Եգիպտոսցիս: Բայց ապացոյց չկայ թէ Թլփատութիւնը կը կատարուէր տղայոց վրայ, կամ թէ էր բնդհանուր, ազգային կամ կրօնական սոպորութիւն յառաջ քան պատուիրելն Ատուծոյ առ Աբրահամ:

Հրեայք մեծ անարութիւն կը համարէին անթլփատութիւնը, և մեծագոյն թշնամանքն առ նոսա էր կոչուիլ "անթլփատ", Պոզոս յաճախ կը յիշէ այսու անուամբ զՏիմոթեոս, Բարոց ոչ թշնամանաց արագու, Հաովմ. Բ. 26, մինչ զՀրեայս կանուանէ "թլփատութիւն," ևն:

Հիթանուութիւնէ ի Քրիստոնէութիւնը գարանդներու վրայ ևս այս օրէնքը կատարելու զէջը մեծ խափութեան պատճառ եղաւ նախիկ եկեղեցւոյն մէջ, Գործ. ԻԽ. և երկար տեց մինչև որ հասկցուեցաւ թէ "Քրիստոս Յիսուսով ոչ Թլփատութիւնը բան մըն է, ոչ ալ անթլփատութիւնը, հապա նոր ստեղծուած ըլլայն է բանը," Գաղ. Ե. 2, 3. Զ. 15:

Ճմարիտ Թլփատութիւնը որտի՛ն է, և "որտեւ և ականջով անթլը

գատ» են անոնք որ չեն ուզեր հնա-
գանդիլ Աստուծոյ օրէնքին, և ոչ
ընդունել զԱւետարանն Գրիստոսի:
Թմբուկ, գործի երաժշտական, ի
վազոց և ստեպ յիշատակեայ ի
Սուրբ Գիրս, Եննդ. ԼԱ. 27. Յոր.
ԻԱ. 12: Հրեայք գո՛հ կը կոչէին զայն,
և այս անուամբ կը հասկնային թմբկի
ամէն տեսակը: Չերեւի թէ Հրեայք
կը գործածէին թմբուկ պատերազմ.
ներու ատեն, այլ միայն հասարա-
կաց ուրախութեան ատեն, Ել. ԺԵ
20. Ես. ԻԴ. 8, և հասարակօրէն
կանայք կը հարկանէին թմբուկ,
Սազմ. կԼ. 25: Թմբուկը կը բաղկա-
ւոր, ինչպէս նաև հիմն, բոլորակ
չբճանակէ կամ խոզովակաձև սուփէ,
որոյ երկու կողմը կ'անցունէին մորթ:
Թմբկն կը կախէին նաև բոժոժներ
կամ մանր մանր զանգակներ: Թմբ-
ուկը կը գործածուէր ուրիշ երա-
ժշտական գործեաց հետ, և ատեն
ատեն կը զարնուէր թակով կամ
ուռամբ: Կարմիր ծովէն անցնելէն
ետքը, Մարմա, քոյր Մովսիսի,
առաւ թմբուկ մը, և սկսաւ հար-
կանել և պարել ընդ այլ կանայս,
Ել. ԺԵ. 20: Յեփթայէի գուսարը
զիմաւորեց Տայր թմբկօք և այլ
նուագարանօք, Դաս. ԺԱ. 34: Տես
Երաժշտութիւն:

Թարէլ, մին յորդոց Յարեթի,
Եննդ. Ժ. 2: Թորէլ կը կարծուի
նախահայր Տիւրարացոց, որ կը
ընակէին յարեւելեան հիւսիսային
մասին Փոքուն Ասիոյ: Էին գոռ
պատերազմող, և կը բերէին գերի և
պղծած անթիւնք ի ժամանանոց Տի-
րուի, Ես. 42. 19. Եղեկ. ԻԷ. 13.
ԼԲ. 26. ԼԸ. 2. ԼԹ. 1:

Թարէլիայէն, որդի Ղամկայ և
Սելայի, գտնչ գարնուութեան, Եննդ.
Գ. 22:

Թովմի, Թագաւոր Գետուրայ, ի
սահման Պաղեստինու և Ասորոց
երկրին: Դաւիթ առաւ կին ասոր
գուսարը Մառա, որ եղաւ մայր
Թամարայ և Արիսողմայ: Արիսո-
ղմ ինդրեց իւր քրոջ Թամարայ
անարգանաց վրէժը սպաննելով
զԱնան, և ապա իոյս առաւ յար-
ունիս հաւուս իւրոյ Թովմի, ուր
մնաց երեք տարի, Բ Թագ. Գ. 3:

Թովիլ, Սազմ. ԵԸ. 4, 5: Ժող.
Ժ. 11. Երեմ. Ը. 17, անձինք որ
Հնդկաստան և Եգիպտոս շատ են,
և կը պնդեն թէ կարող են բռնել,
ընտանեցնել և վարել զօձս, կարի
թունաւորներն անդամ:

Թովլա, Երդ. 1. Երեց որդի Ի-
սաբարայ և զլուս ազգատոհմին,
Եննդ. ԽԶ. 13. Թու. ԽԶ. 23:

2. Դատաւոր Իսրայիլի ի ցեղէն Ի-
սաբարայ, քան և երեք տարի յետ
մահուան Արիսելքայ: Կը բնակէր
Սամիր, Եփրեմի լեռանց մէջ, Դատ.
Ժ. 1, 2:

Թովմաս, առաքեալ, Մատթ. Ժ.
3, անուանեալ Յունարէն Գիդիմոս,
այսինքն Երուսաղիմ, Յովհ. Ի. 24,
էր հաւանականապէս Գալիլեացի,
ինչպէս միւս առաքեալները, բայց
անոր ծննդեան տեղը և կոյման պա-
րագաները ծանօթ չեն, Ղուկ. Զ.
13-15: Կ'երեւի թէ էր բարուք գի-
մագրու, Չեբմ աշակերտ Յիսուսի,
անձնուրաց, բայց ոչ զիւրահաւան,
որ և առաջին եղէ չհաւատալ ա-
ռանց ապացուցի Գրիստոսի յարու-
թեանը, Յովհ. ԺԱ. 16. ԺԻ. 5, 6.
Ի. 19-29): Ըստ բունից ոմանց ի հարց
եկի զԵղոյ, Իսովմաս գնաց քարոզել
ի Հնդկոյս ուրիշները իրան թէ քա-
րոզեց Քուշանաց կամ Եթովպացոց
որ առ կատարեց ծովուն:

Հնդկաստանի մէջ կայ Գրիստոնե-
այ անուանեալ ժողովուրդ մը որ
թովմասեան կը կոչուի, քանզի ասոնք
կը պնդեն թէ թովմաս քարոզեց հոն
Աւետարանը: Այս ժողովուրդը կը
ընակի Ինդոսի կղզիներէն մին, ծո-
վածոցին այս կողմը:

Թովալ, Եւրեւու, Թագաւոր Եմա-
թայ յԱսորիս, զրկեց իւր որդին
ինդակից իննէ Դաւթի Սուրայի
Թագաւորին Ագրազարի դէմ յաղ-
թութեանը համար, Բ Թագ. Ը. 9-
11. Ա Մնաց. ԺԸ. 9:

Թորգոմ, զուակ Յարեթի, Եննդ.
Ժ. 3: Կը կարծուի թէ յանուն թոր-
գոմայ կը կոչուէր ի սկզբան Ասիոյ
այն մասը որ յետոյ կոչուեցաւ Ար-
մենիա կամ Հայք, Եղեկ. ԼԸ. 15,
16: Այս երկիրը երեւել էր իր ձիւ-
րուն և ջրհիւերուն համար: Թորգո-
մացիք այժմու Հայոց պէս էին աշ-

խոտաուեր, հանդարտ և վաճառա-
կան ժողովուրդ, Եղեկ. ԻԿ. 14:

Թուզ. Թղենին հասարակ է ի Պա-
ղեստին և յարևելք, և լինի պարարտ
և ջով ցամաք և ապառաժ տեղեր
ուր ուրիշ առևնի դժուարաւ յա-
ռաջ կու գայ. իւր մեծութեանը և
հինգբլթակեայ տերևներուն առա-
տութեանը պատճառաւ Թղենին է
մին ի հովանաւոր ծառոց, և պտու-
ղէ որ շատ առողջարար է ի կերակուր՝
ընդունելի և պատուական էր Պա-
ղեստինու մէջ: Թղենին էր նաև նը-
շանակ խաղաղութեան և լիութեան,
Գ. Թագ. Դ. 25. Միք. Դ. 4. Չաք.
Գ. 10. Յովհ. Ա. 49-51: Թուզը եր-
կու տեսակ է, “կանուխ” և “անա-
գան”, կանուխը որ սև և սպիտակ
է՝ կը հասնի յամենան յունիսի,
ուր անագանը գոր չորցնելով կը պա-
հեն՝ դուն ուրեք կը հասնի յառաջ
քան զՕգոստոս ամիս: Կայ նաև եր-
կայն մթազոյն տեսակ մը անագա-
նահաս, որ երբեմն կարողած կը
թողոր ծառին վրայ ձմեռն ի բուն:

Թղենույն պտուղն է մին յախոր-
ժահամ պողոց արևելից, և յանախ
կը յիշուի ի Սուրբ Գիրս: կանուխ
Թուզը մանաւանդ շատ կը գոգուի,
Ես. ԻԲ. 4. Երեմ. ԻԴ. 2. Նաւ.
Գ. 12, թէպէտ ամառնային թուղն
աւելի առատ է, Դ. Թագ. Ի. 7. Ես.
11: Թղենույն մասնաւոր յատ-
կութիւնն է որ յառաջ քան զտե-
րեւն պտուղը կը սկսի երեւիլ առանց
տալու ծաղիկ: Այս ծառին տերև-

ներն այնպէս անագան կը ցցուին,
որ յիրաւի է Քրիստոսի խօսքը, “Երբ
անոր ոտերը կը կախուղան և տե-
րեւները կը ցցուին, գիտէք թէ ա-
մառը մօտ է, Մատթ. ԻԴ. 32. Երգ-
Բ. 13: Պտուղն, ի դալարութեան,
է տանձաձև: Կը կարգանք պաղա-
տիս թղոյ, Ա. Թագ. ԻԵ. 18. Դ.
Թագ. Ի. 7. Ա. Մնաց. ԺԲ. 40:
Թղոյ պաղատիտը հաւանականագէտ
կողովոյ կամ կայթի մէջ կոխուած
թուզեր էին, որ չորնալով կըլլային
բլթ կամ հոծ մաս մը: Արմատը
այսպէս կը կոխուին դեռ յԱրարիա:
Անպտուղ Թղենին որ չորացաւ
բանիւ Փրկչին մերոյ, իբրև անհզ
ազգարարութիւն անպտուղ հաւա-
տացիոց, կ'երևի թէ միայն տերև
տուած էր: Այս ծառը ճամբուն
վրայ էր, որոյ պտուղներն ամէն
մարդ կրնար ուտել, և թէպէտ դեռ
կիժոյ ժամանակ չէր, Մարկ. ԺԱ.
14, արժան էր սակայն որ ծառն
ունենար գոնէ արհաս և կրտսէս
պտուղներ: Բայց և այնպէս այն թը-
ղենույն վրայ ուրիշ բան չկար բոլոր
միայն տերև, Մատթ. ԻԱ. 49:

Թուզը, կը նշանակէ նամակ, բայց
Նոր կտակագրանին մէջ թուզթ կը
կոչուին յատկապէս ի ձև նամակի
գրուածները զորս առաքելայք և ուրիշ
ներշնչեալ անձինք գրած են առ
նախնի հաւատացեալոց այլևայլ առ-
թիւ, գոգիլու, յանդիմանելու և
խրատելու համար Քրիստոսնայ կեկ-
ղեցիները, Հոգին Սուրբ այսպէս
պատշաճ տեսաւ որպէս զի ունեցողիք
ճշմարիտ աւետարանին մեծամեծ
պատուէրները ոչ միայն իրբև պատ-
մութիւն գրեալ յաւետարանից,
այլ և ընտանեար յարմարեալ հա-
նապաղարդ կենաց մէջ ծագելի գրժ-
ուարին խնդրոց: Պէտք չէ կարծել
թէ առաքելոց ձեռք շարագրուած
կամ անոնց թեպարութեամբը իբժ-
րագրուած որեկից գիր կամ սոգ
էր յաստուածուստ տեսել և կամ
յարմար պահուելու առ յոպայս:
Տես Ա կոր. Ե. 9. կոր. Դ. 16: Աս-
տուծոյ ամենախնամ աջով պահ-
ուած են առաքելոց այն գրուածները
միայն որ ներշնչեալ էին, և յորոց
օգտակար իրատներ հանուած են և

կրնան հանուել, իբրև ի մշանջնաւոր սահմանադրութենէ կամ օրինագրէ հաւատոյ և բարուց: Պէտք է գիտնալ սակայն որ միեւնոյն օրէնք կամ իրատեք միեւնոյն խնդրոց լուծմանը կրնան ծառայել: Երբ Նոր կտակարանին թուղթերէն մին կը կարգաւոր, պարտեք նկատել թուղթին առիթ տուող գէպքը, զպարագայն անկանց առ որս ուղղեալ է թուղթը, ժամանակը յորում գրուած է, գրուածին ընդհանուր նշանակութիւնը, ինչպէս նաև այլևայլ համարներուն կամ գաղափարներուն գիտումը: Պարտեք նկատել նաև գրողին ոճը և եղանակը, բնութիւնը կերպը, մասնաւոր արդիւնքը զոր գրողը յառաջ բերել կ'ուզէր անոնց վրայ առ որս կը գրէր, և որոց խանութեան, սովորութիւններուն, ընդհանուր սկզբանց և յայնժամու զիջակին յարմարցուցած է իւր փաստերն, այլովք հանդերձ:

Նոր կտակարանին գիրքերէն քսան և մին թուղթեր են. չորեքտասանն՝ ի Պօղոսէ, մին՝ ի Յակոբայ, երկուքն՝ ի Պետրոսէ, երեքն՝ ի Յովհաննէ, և մին՝ ի Յուզայէ: Որովհետև այս թուղթերը գրած են Նոր կտակարանին մէջ առանց նկատելու անոնց ժամանակագրական կարգը, անոնց ընթերցումը մեծ շփոթութիւն կրնայ տալ, ուստի և լուսադրին է կարգաւ գտնոնք, իժէ հնար է, այն եկեղեցիներուն, առ որս ուղղեալ են թուղթերը, Գործոց առաքելոց մէջ յիշուած պատմութեան հետ ի միասին: Այսպէս կրնայ ընթերցողը գտնել նաև թուղթերուն ժամանակագրական կարգը որուն միտ գրեն յարժան է, ինչպէս նաև թուղթը գրողին պարագաններուն որ կրնան գուշակուել, քանզի, ինչպէս բնական է, գրողն, յայնժամու զգացումներն անտարակաջ տպաւորութիւն կամ ազդեցութիւն բրած են գրուածին: Թուղթքն ուղղեալք ի Յովհաննէ և ի Յակոբայ, ի Պետրոսէ և ի Յուզայէ առ Հրեայոս ցրուելայ շատ տարբեր են անձ Պօղոսի թուղթերէն առ հեթանոս, ուստի և միեւնոյն բանի չեն կրնար ծառայել: Պօղոսիներն անշուշտ կը պարունակ-

կեն խօսքեր և կ'ազնարկեն գէպքեր որ աւելի ծանօթ և բնասնի էին բուն նախնի ընթերցողներուն քան յետոնց:

Թումիմ: Տես Ումիմ:
Թուոց, Գիրքք-, պայտէս կոչուած է, քսան զի առաջին երեք գլխոց մէջ կան Հրէից և Ղևտացոց աշխարհաստմարը որ եղաւ ճանաչուրապէս յետ շինութեան և կանգնման խորանին: Գիրքին մնացեալ մասը կը պատմէ իորայկացոց չուն ի Ամոյէ, և անոնց թափառին առաջապահն մէջ մինչև հասուն Մովսէս սահմանը: Թուոց գիրքը գրուած է ի Մովսէսէ, 1451 ին նախ քան զՔր., և է չորրորդ գիրքը հինգամասնին: Տես ԵԼԲ:

Թուլու: Մովսէս ուրիշ անանոց պէս նաև թուլուները կը բաժնէ ի սուրբ և յանսուրբ: Առաջիններն առաջին էին, զերջինները ոչ: Այս խորութեան ընդհանուր պատճառն այս է. այն թուլուք որ ընդգրկն կամ սերմ կ'ուտեն սուրբ են, իսկ անոնք որ մտակեր, շաղկակեր և ձկնակեր են՝ անսուրբ: Տարրակ, ազաւուոյ ձագ և թերևս ուրիշ տեսակ թուլուներ, բոս օրինաց Մովսէսի, զոհելի էին, Ղևտ. Ե. 7-10. ԺԴ. 4-7. Ղուկ. Բ. 24:

Մեծ գտնարութիւն կայ ճշգիւ որոշելու, Ղևտ. ԺԱ. 13-19, և ԲՕր. ԺԴ. 11-20, արգելեալ թուլոց այլևայլ տեսակներ, և անոնց իրարայեցեան անուները թարգմանել: Տեղեկութիւնք զորս ունիք անոնց վրայ՝ կը գտնուին մեր Ատառածաշունչի թարգմանութեան մէջ անոնց տրուած անուանց յօդուածներուն մէջ:

Մովսէս գութ և կարեկցութիւն սորվցնելու համար Հրէից, կը պատուիրէ անոնց որ, երբ թուլոյ բոյն կը գտնեն, ձագը և մայրս միանգամայն շառնուեն, այլ ազատ թողլով մայրը, ձագը միայն առնուեն, ԲՕր. ԻԲ. 6, 7:

Երգեցելի թուլոց համար վանգակ յիշուած է Երեմ. Ե. 27, նոյնպէս վարմ, Առակ. Ի. 23. Ժողով. Թ. 12: Գիրչակեր թուլուք նշանակ էին ապականիչ զօրաց, Ես. ԽԶ. 13. Ե-

բեմ. ԺԲ. 9. Եղեկ. 1. Բ. 4. Յայտ. ԺԹ. 17-19: Կ'բառուի նաև այլաբանորեն թէ Առտուած կու գայ ի պաշտպանութիւն ժողովրդեան իւրոյ արագութեամբ արժուոյ, Ես. 1. Ա. 5:

Ժ

Ժամ: Ժամ բառն ի Սուրբ Գիրս կը նշանակէ զմին երկոտասան հաւասար մասանց յորս բաժանեալ էր տիւր կամ ցերեկն, ի ծագելոյ արեգական մինչև ի մտանել յորս, և էր հարկաւ տարբեր երկայնութեամբ յայլևայլ եղանակս տարւոյ, Մատթ. Ի. 3-6. Յւզ. 9: Տիւր բաժնելու այս կերպը կար Հրէից մէջ գտնէ յետ գերութեան, և թերեւս առեւի կանուխ, Դան. Գ. 6. Դ. 19: Երրորդ, վեցերորդ և իններորդ ժամք որոշեալ ժամանակ էին աղօթից, Գործ. Բ. 15. Գ. 1. Ժ. 9: Սակայն ի սկզբան տիւր կը բաժնուէր չորս մաս, այսինքն, առաջ, որստիւտն որ կը սկսէին ի կիսոյ ժամանակին որ էր ի մէջ առաւօտուն և միջօրէի, Կ'լըբոյ, այսինքն կէս օր, և երեկոյ: Կ'երեւի թէ նաև Յոյնք ի սկզբան այս կերպով կը բաժնէին տիւր, բայց նախ երէք մաս. յետոյ յաւելին չորրորդը: Նախկին Երուսղիցիք, ինչպէս նաև Յոյնք, կը թուի թէ բաժնած էին նաև գիշերը երէք մաս կամ պահ, այսինքն՝ առաջին պահ, Ողբ. Բ. 19, միջին կամ երկրորդ պահ, Դատ. Է. 19, և այդ կամ երրորդ պահ, Ել. ԺԳ. 24: Բայց երբ Հրեայք հպատակ եղան Հռովմայեցոց, առին գիշերը չորս պահ բաժնելու Հռովմական սովորութիւնը, այսինքն երեկոյ, կամ առաջին քառորդ յետ մտանելոյ արեւուն, մէջ գիշեր կամ երկրորդ քառորդ որ կէս գիշերուն կը վերջանար, հաւտիտս կամ երրորդ քառորդ որ կը սկսեր կէս գիշերէն, և վաղորդայն կամ չորրորդ քառորդ որոյ մասն էր նաև արշալոյսը, Մատթ. ԺԳ. 25. Մարկ. Զ. 48. ԺԳ. 35. Ղուկ. ԺԲ. 38: Բայդ գիշերն ի քուն անցունող մարդուն իւր մի վայրկեան կը թուի գիշերուան մէկ պահը, Սաղմ. Ղ. 4. նոյնպիսի կարճ է մար-

դուս կեանքն առ յաւիտեանականութեամբ:

Ժամանակ: Բաց ի սովորական գործածութենէ, Սուրբ Գիրք ժամանակ բառը կը գործածեն երբեք իւր տարի, զորօրինակ առ Դանիելի, Գ. 16, կամ իւր մարգարէական տարի, որ կը բաղկանար երէք հարիւր և յիսուն բնական տարիներէ, իւրաքանչիւր օր իրբև մէն մի տարի առնելով: Այսպէս Դանիելի Է. 25, և ԺԲ. 7 համարներուն խօսքը, "ժամանակ մը, ժամանակներ ու կէտ ժամանակ," կը թուի նշանակել երէք ու կէս մարգարէական տարի, կամ 1,260 բնական տարի: Այս միջոցն ուրիշ տեղ կը կոչուի "քառասուն և երկու ամիս," իւրաքանչիւր ամիս երեսուն տարի հաշուելով, Յայտ. ԺԱ. 2, 3. ԺԲ. 6, 14. ԺԳ. 5:

Ժանտաքզեմի, զարմանայի ծառ, որ կը թուի ունենալ թփենույ և թզենույ բնութիւն միանգամայն: Թփենույ նման է տերեւերով, իսկ պտղով թզենույ: Նորտէն այսպէս կը նկարագրէ ծանտաթզեմին. "Եգիպտոս այլևայլ տեսակ թուզ կայ, որ իրարմէ կը տարբերին, մանաւանդ մին շատ տարբեր է միւսներէն: Իմա ծանտաթզենոյն թուզը, զոր Արարացիք Խօզ կ'անուանեն: Այսպիսի թզենույ մը վրայ ելաւ Չաբէտո տեսնել Փրկիչը որ Երէքովէ պտի անցնէր, Ղուկ. ԺԹ. 4: Ժանտաթզեմին նման է կաղամբուայ, և իւր պտուղը կը բերէ տարբեր կերպով քան զայլ ծառս: Պտուղներն ունի իւր բունին վրայ: Բունէն կը բունին շիղեր խաղողի կոթերու պէս, և այն

շեղերուն ծայրերը կը բուսնին պը-
տուղք խիտ առ խիտ իրրև զողկոյ-
զըս խաղողոյ: Մտաւր միշտ կանաչ
է, և տարին քանի մը անգամ կու-
տայ պտուղ, քանից տեսած եմ
ժամատօղանի որ երկու ամիսն ան-
գամ մը պտուղ տուած է: Ժան-
տատօղան ունի բուն թօղոյ ձևն ու
հոտ, բայց համով շատ տարբեր
է ի թօղ, քանից ունի անտարբեր
անուշուութիւն: (Տես Ամսօս . Ի. 14.)
Գոյնն է կարմրագոյն գեղին և ունի
ստոււեր ի գոյն մարմնոյ: Պտոզոյն մէջը
նման է բուն թօղոյ, բայց թիթազոյն,
գեղին պիտակներով: Այս ծառը հա-
տարակ է Եգիպտոս: Ազքատ բնա-
կիւք մեծաւ մասամբ ասոր պաղովը
կ'ապրին: "

Ժանտատօղանին ունի լայն բուն,
որ գետնէն քանի մը մատ միայն
վեր կը բաժնուի հինգ կամ վեց
հաստ ծիւղերու: Կը տնկուի ճամ-
բու վրայ, մանաւանդ երկծիւղ ճամ-
բաներու վրայ, և ստոււր արմատ-
ներ կ'արձակէ գետնին մէջ ամէն
կողմ, այնպէս որ հաստարմատ զօ-
րութեան կողմանէ շատ քիչ ծառ
կրնայ մրցիլ ասոր հետ: Գ թագ .
Ժ. 27. Ա Մնաց . ԻԷ. 28, և Բ Մը-
նաց . Ա. 15 համարներէն յայտնի է
թէ այս ծառը շատ հաստարակ էր
Պաղեստին: Որմայ հետ յիշուելը,
Սաղմ. ՀՐ. 47, ինչպէս նաև Դաւ-
թի վերակացու կարգելը ժանտա-
տօղանոյ տունկերուն վրայ, կը ցու-
ցնեն թէ ինչպէս զարգիս նոյնպէս
անասուն յարգի էր այս ծառը: Իս.
Թ. 10 համարէն կը տեսնուի որ ժան-
տատօղանոյ փայտը կը գործածուէր
չինուածներու, և թէպէտ այս փայ-
տը ծագածնէն էր ըստ նմանութեան
սպիտակ, էր սակայն գիմացկուն և
տեսական: Մր. Եաւ Եգիպտոսի գե-
րեզմանները և մուսիաները նկարա-
զարկով կ'ըսէ թէ գաւառ մուսիայի
տրկզնի և փոքր քառակուսի սու-
փեր սրոց մէջ տեսակ տեսակ պատ-
կերներ կային և գրուած էին յա-
նախից իւրաքանչիւր մուսիայի: Այս
տարկեզ և տուփք ժանտատօղանոյ
փայտէն ըլլալով, իբր երեք հազար
տարիէ հետէ պահուած են ամբողջ
և անեղծ ի փառութենէ:

Ժամատախտ, թէ Եբրայեցիներն
և թէ ուրիշ լեզուաց մեջ կը նշա-
նակէ ամէն տեսակ արտա և աղէտը:
Բուն ժանտատախտ այսինքն որածու-
թիւն նշանակող Եբրայեցիներէն բառը
տարափոխիկ հիւանդութեանց ամէն
տեսակը կրնայ նշանակել: Մարգա-
րէք ընդհանրապէս սուրբ, ժանտախ-
տը և սովը միանգամայն կը յիշեն
իրև երեք աղէտը որ հաստարկօրէն
մէկտեղ կու գան:

Խոյլ կամ պալար պատճառաւ
ժանտատախտ, որ վերջին դարուց մէջ
շատ աղետալի եղաւ յարեւել, հի-
ւանդութեանց սաստկագոյնը և ա-
ւելի տարափոխիկն է: ԺԳ. դարուն
ճարակեցաւ Եւրոպա, Ասիա և Ափրի-
կէ, և կը կարծուի թէ երեք տար-
ուան մէջ իբր 25,000,000 մարդ մե-
ռաւ այս ախտէն: Ասիական մաղ-
կացաւի պէս նաև ժանտախտը մե-
ղաց պատճառաւ աշխարհ մտնող
աղետից չարագոյնն է, և կրնայ
Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած հարուած-
ներուն նման համարուիլ, ԵԼ.Թ. 14:

ժառանգութիւն: Ժառանգու-
թեան օրէնքն առ Եբրայեցիս շատ
պարզ է: Մարդ մը կրնայ հողային
ստացուած մը յերաշխի դնել, բայց
վաճառել ոչ, Թու. ԼԶ. 6-9: Տես
Յարելեան, Չէր հնար ումեք մտարն-
ջնեաւ որ երաւուք ստանալ ստաց-
ուածքի մը վրայ, բայց եթէ ժա-
ռանգութեամբ կամ յաջորդու-
թեան ուղիգ գծիւ: Եբրայեցիս որ-
գին ունէր կրկին մաս ի ժառանգու-
թեան: Ազիկուք հողային ստաց-
ուած շունէին, բայց երբ մարդ մը
ուստը չէր թողուր, դուստրը կը
ժառանգէր, սա պայմանաւ որ պիտի
ամուսնանար զոր ցեղէն մէկուն հետ:
Անորդի մեանողի կայուածները կ'իյ-
նային անոր ազգականներուն, բա-
օրինացն որ է Թու. ԻԷ. 8-11: Ըստ
Մովսիսական օրինաց կտակաւ
լորդ էին, բայց սոսա ուրիշն մեծան,
Գաղ. Գ. 15. Եբր. Թ. 17: Եբրեան
առ կենդանութեամբ հօր կը բաժ-
նուէր ժառանգութիւնն առ որդիս
այսպէս անասակ սրբուցն առականին
մէջ հայրն իր ժառանգութիւնը
բաժնեց երկու սրգիներուն, Դուգ.
ԺԵ. 12:

Ժողովարան, անդի ուր կը կատարուէին Հրեից կրօնական պաշտամունքը: Որովհետեւ Հին կտակարանին մէջ ժողովարան յիշուած չէ, մեկնիչներէն շատերը կը կարծեն թէ Հրեայք սկսան ժողովարաններ ունենալ այլեւայլ անգիր յետ գերութեան, իսկ յառաջ քան գերութիւնն աստուածային պաշտամունք կը կատարուէին բացօթեայ տեղեր կամ մարգարեից տուները: Տես Դ. Բազ. Գ. 23: 2Գ. Սաղմոսին 8 Համարին մէջ յայտնի չէ թէ Իսրայէլ թարգմանուած բառը կը նշանակէ աղօթատեղի, որպիսի էին ժողովարանք յետ գերութեան: Ժողովարանք, այս նշանակութեամբ, այսինքն իբրև ժողովատեղիք կրօնական պաշտաման համար, Քրիստոսի ժամանակը շատ կային: Ժողովարանք կը շինուէին այնպիսի տեղեր ուր կը գտնուէին գտնէ տաճն չափահաս, ուսեալ, բարեպաշտ և բուսական հարուստ անձինք որ կրնային գալ յանկնդրութիւն հոն կատարուած աստուածային պաշտաման: Փաղաքներու մէջ այլեւայլ ժողովարաններ կային, և գերութիւնէն քիչ ժամանակ ետք անոնք օգտակարութիւնն այնպէս յայտնի եղաւ, որ բոլոր երկրին մէջ բազմացաւ անոնց թիւը, և էին սրպէս թէ թաղային եկեղեցիներ Հրեից ժողովարան համար: Ժողովարանաց թիւը կ'երեւի թէ շատ էր, և որովհետեւ ժողովարան մը կանգնել մեծ բարեպաշտական գործ համարուած էր, Ղուկ. Ի. 5, կամ իբր անցափր երկինք երթալու, պէտք չէ զարմանալ լսելով թէ ժողովարանք անգր քան զպէտա բազմացան, այնպէս որ Երուսաղեմի մէջ միայն անոնց թիւը չէր պակաս քան 460 կամ 480: Ընդհանրապէս կը շինուէին բարձր տեղեր և երկու մաս ունէին: Նիւուածին արևմտեան մասին մէջ էր արկղը ուր կը գրուէին օրէնքին գրքը և մարգարեներէն հասուածներ, և կը կոչուէր տաճար պատուայ ազատ: Միւս մասն ուր ժողովուրդը կը հաւաքուէր կը կոչուէր մարմին ժողովարանին: Ժողովուրդը կը նստէր երեսը գէպ ի տաճարը զարձուցած,

իսկ երիցունք գէպ ի ժողովուրդը զարձած կը նստէին: Երիցանց և ժողովուրդեան մէջանդի էր բեմը կամ գրակայը, երիցանց նստարանները բարձր էին քան զայլոցն: Չայս կ'ակնարկէ «Ժողովարաններուն մէջ առաջին անթունը», խօսքը, Մատթ. ԻԳ. 6: Կանանց անդի էր զատ զերնատուն վանդակապատ:

Ժողովարանաց պաշտօնեայք տաճն էին, և զից աստիճան կը բաժնուէին: Առաջին աստիճանի պաշտօնեայք էին ժողովուրդապետք որ ժողովարանին պիտոյքը կը կարգադրէին, և արտօնութիւն ունէին խօսել առ ժողովուրդն: Ամէն ժողովարան ունէր երեք ժողովուրդապետ: Մ. Լայդֆուտ կը կարծէ թէ ժողովուրդապետ ունէին տեսակ մը քաղաքական իշխանութիւն, և էին խնայողական աստիճանի գառաւորք, որոց առեանք կը կոչուէր ընդհանրապէս «խորհուրդ երից», և ասոնց պաշտօնն էր գտնել կրօնից դէմ մանր մանր յանցանք, նոսե որոշել ժողովարանին անգամներուն մէջտեղ ծագած վեճեր պարտուց և փոխոց, զգալութեան, սպանութեան և այլ սոցիւն նման խնդրոց զրոյ: Թերևս այս պաշտօնեաները կ'անկարկուին Ա կորնթացաց Գ. գլխին 5 համարին մէջ: Տես Գլատատետմ: Երկրորդ աստիճանի պաշտօնեայք էր «Ժողովարանին հրեշտակը», կամ ժողովուրդեան պաշտօնեայն, որ կ'աղօթէր և կը քարոզէր: Ասիայ եկեղեցեաց հովիւներուն տրուած «հրեշտակ», անունը, Յայտ. Բ. 3, այս պաշտօնեաները կ'անկարկէ:

Ժողովարանին մէջ կրնական պաշտօնը կը կատարուէր սա կերպով: «Ժողովարանին հրեշտակը», կ'ընէր բեմը, և կը կատարէր հասարակաց աղօթքը, մինչ ժողովուրդը, որ առաջ նստած էր, իւրեւր, սոքի զերայ մտիկ կ'ընէր վայելուչ գրիք և փրմեանդուութեամբ, Մատթ. Զ. 5. Մարկ. ԺԱ. 25. Ղուկ. ԺԼ. 11, 13: Աղօթից թիւն ինձեատան էր, և ի վախճանի աղօթից կը կարգացուէր նոզօք: Յեղաք կը կարգային իրենց գրապոսանկները, և ապա կու գար օրինաց և մարգարեից ըն-

Թերցուածը : Օրէնքին ընթերցուածը բաժնուած էր յիսուն և չորս յօդուած, ընդ որս կից էին իւրաքանչիւր յօդուածի պատասխանող մասունք մարգարէութիւններէն : (տես Գործ. Ժ. Գ. 15, 27. Ժ. Ժ. 24. և այս յօդուածները կը կարգացուէին մի բաժան միջէ մանչ շարաթ, այնպէս որ ամբողջ ընդերցուածը մէկ տարի կը տւէր : Յետ դարձին ի գերութեւնէ, օրէնքը և մարգարէները կարգացողը թարգմանիչ էր, Նէեմ. Բ. 2-8, որ ընթերցուածը կը թարգմանէր ժողովրդեան այն աստեղծուան լեզուաւ որ էր Ասորերէն մը իսան Քաղզէերէնիւ : Պատօնքը կը վերջանար Սուրբ Գրոց մէկ մասին մեկնութեամբ և անոր վրայ քարոզով : Մերթ մէկ պաշտօնեայ միայն կը կատարէր այս բաները, և մերթ այլևայլ պաշտօնեայք որ առաջիկայ էին պաշտամանի : Ընթերցողք անտարակոյս կը յիշեն ակտարանին մէջ պատմուած նշանաւոր գեպքը, թէ ինչպէս Յիսուս այս սովորութիւնէն առիթ առնելով քարոզից իր Հայրենակիցներուն, Ղաւկ. Դ. 24, թէպէտ ակտարաններուն մէջ կը յիշուին ուրիշ օրինակներ Յիսուսի և աւաքելոց վարդապետելուն ժողովարանաց մէջ : Տես Մատթ. Ժ. Գ. 54. Մարկ. Զ. 2. Յովհ. Ժ. Բ. 20. Գործ. Ժ. Գ. 5, 15, 44. Ժ. Դ. 1. Ժ. Ի. 2-4, 10, 17. Ժ. Լ. 4, 26. Ժ. Թ. 8 : Պաշտօնին վախճան կը տրուէր Համառօտ ազօթքով կամ օրհնութեամբ մը :

Հրէից ժողովարանները կրօնական պաշտօնատեղի կամ ազօթանց միայն չէին, այլ և դատաստանարան այն դատերուն համար որ կ'իյնային ընդ իրաւասութեամբ Երէից խորհուրդին, որ վեր յիշուեցան : Այսպիսի դատերու մէջ ժողովին կողմէն յանցաւորաց դէմ արուած վճիռը երբեմն կը գործադրուէր նոյն իսկ խորհուրդին տեղը, բաժան սովորութեան արեւելից ուր պատիժք այժմ իսկ արագ արագ կը տրուին : Ուստի յիշուած կը գտնենք ժողովարաններու մէջ ծեծ և ձաղկում, Մատթ. Ժ. 17. Մարկ. Ժ. Գ. 9. Գործ. Ի. Բ. 49. Ի. Գ. 11. Բ կորնթ. Ժ. Լ. 24. "Ժողովարանէն գուրս ձգուիլ," կամ

բանադուրիւ Հրէից եկեղեցիէն և զրկուիլ ազգային առանձնաշնորհութիւններէ, մեծազոյն պատիժ էր, Յովհ. Թ. 22. Ժ. Բ. 42. Ժ. Զ. 2 : Նաեւ առ մեզք Հրէայք ժողովարան կը շինեն ուր որ բաւական շատուոր են, և շարաթի օրէր կը ժողովուին կրօնական պաշտաման համար, որ կը կատարուի այսպէս : Հին Արտակարտնէն մասեր կը կարգացուին կամ կ'երգուին այն լեզուի մեռեալ է, և այն լեզուաւ խօսող Հրէայ շատ քիչ կը գտնուի : Երաւանդեմի ժողովարանաց մէջ, որ Տիմա ինն կամ տասն են թուով, ոմանք այն Հրէից համար են որ կանխաւ Սլաւոնացի էին, ոմանք ևս Գերմանացի Հրէից համար են, ևն, ինչպէս որ առ կենդանութեամբ Պորտի կային առանձին ժողովարաններ Ալզատելոց, Եփրեմացւոց, Աղեքսանդրացւոց և այլոց համար, Գործ. Զ. 9 :

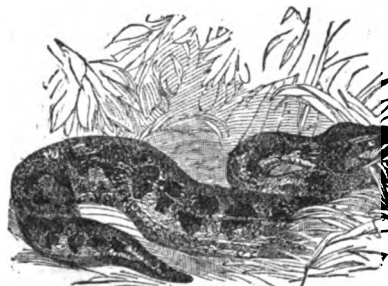
Ժողովարի, Գիրք, և մին ի գրոց Հնոյ կրօնականներին, և ընդհանրապէս կ'ընծայուի Սողոմոնի, Բաղդատէ Գ. Թագ. Գ. 12 ընդ ժողով. Ա. 16, և Գ. Թագ. Ժ. 21, 27 ընդ ժողով. Բ. 4-9, ինչպէս նաև Գ. Թագ. Ժ. Լ. 3, 4 ընդ ժողով. Է. 26, 28 : Ժողովողը կը թուի գրուած ի Սողոմոնէ անոր ձեռութեան աստեղ, երբ Սողոմոն ազատած էր կռապաշտութեան, զեղիութեան և Տեշտութեան հրապոյրներէն, այսինքն իբր 977 ին նախ քան գրք. : Ժողովողի գիրքը ճառ է ճմարիտ իմաստութեան վրայ, կը պարունակէ առանձին կանոններ զորս պարտաւորէ Սողոմոն իւր անօրինակ փորձաւորութեամբը, և մարդկային կենաց վրայ իմաստուն դիտողութիւններով : Բոլոր յայն կը յանգի թէ ամէն երկրաւոր Հաճողք ունայնութիւն է, և թէ կայ հանդերձեալ կեանք մը լուսազոյն քան զարգիս, և թէ միմիայն ճմարիտ իմաստութիւն է "վախել Աստուծ. մէ և անոր պատուիրաններէր պահել," Այս է, կ'ընէ Սողոմոն, իր բոլոր խօսքին վաթսմանը, ժողով. Ժ. Բ. 13 : Այս գիրքը կարգացող զԳՄՂ ըլլալու և հետևութիւն չհանել առանձին առանձին իմաստներէն, և

պարտի գիտել ամբողջ գերբին ընդ-
հանուր նպատակը և զօրութիւնը :

Ի

Իգիբուճ, Կուբու, Ղևաացի մը,
տանարին երաժշտաց գլխաւորներէն
մին, Ա Մնաց . ԺԶ. 38-42: Իգի-
թուհի տոհմը կը վարէր նոյն պաշ-
տօնը, Բ Մնաց . ԼԵ. 15. Նէեմ.
ԺԱ. 17: Ատնց մէկուն անունը կը
յիշուի ԼԹ. ԿԲ. և ՀԻ. Սաղմնաց
վերնագրին մէջ: Տես Ասափ:

Իրամար, չորրորդ որդի Ահարոնի,
նուիրեալ ի քահանայութիւն, ԵԼ.
Զ. 23. Թու. Գ. 2, 3: Իթամարայ
տոհմը հոգ կը տանէր իտրանին ա-
նապատին մէջ, ԵԼ. ԼԸ. 21. Թու.
Գ. 28: Այլ տոհմէն ոմանք, ինչպէս
Հեղի, Աբիտովք, Աբիա, Աբիմ-
լէք և Աբիթար, եղան քահանայա-
պետ, բայց առ Սողոմոնիւ քահա-
նայապետութիւնը տրուեցաւ Եզրա-
զարու տոհմին, Գ Թագ. Բ. 27, 35:
Տես Աբիտար:

Իծ, ազգ օձի, նշանաւոր Թոյնին
սասակութեամբ համար: Կրտսի թէ
իժը գաղանձերուն մէջ քրտակարա-
գոյններէն մին է: Ուտտի և է նշա-
նակ կամ օրինակ շարագոյն և քա-
տակարագոյն իրաց, Յուր. Ի. 16. Ես.
Լ. 6: Բրիտանա և Յովհաննէս Մկր-
տի իժ կոչեցին Հրէից մէջ գառ մը
մարգիկ, Մատթ. Գ. 7. ԺԲ. 34.
ԻԳ. 33. Ղուկ. Գ. 7: Պօղոս ի Մե-
լիսինէ (Մայթա) անվառ մնաց իժի
մը խայթուածէն, մինչև կարծել
բարբարոսաց թէ տասուած սնն էր
ի կերպարանս մարդոյ, Գործ. ԻԸ.
3: Իժի մէկ անասկն ի հիւսիսային

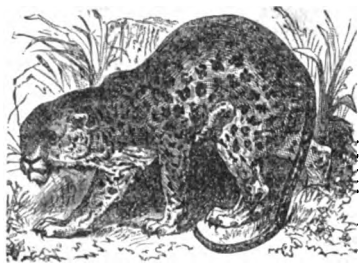

Ափրիկէ, թէ և ոչ շատ աւելի քան
մի սոք, կը համարուի հոն շարագոյն
քան զայլ օձս, և Հասելգուիտոգ ա-
նուն ճամբորդ մը կը յիշէ կերտոսի
մէջ իժ մը որոյ խայթուածն իսկոյն
քաղցկեղով կը վարակէ խայթուողին
մարմինը, և կը մեռցնէ քանի մը ժա-
մաւ մէջ: Տես Օձ:

Իլաւ, Եբրայական ամիս, երկու-
տասաներորդն քաղաքային տարւոյ,
և եկեղեցականին՝ վեցերորդը, Նէ-
եմ. Զ. 15: Կը տէև սեպտեմբերի
նոր լուսնէն մինչև հոկտեմբերիը:

Իկոնիոն, քաղաք մեծ և ընդա-
ւէտ փոքուն Ասիոյ, զարդիս Գո-
նիա: Փոքուն Ասիոյ գաւառներն
ոյնպէս փոքուած են այլևայլ ժա-
մանակ, որ այլևայլ մատենագիրք
զիկոնիոն կը համարին մասն մերթ
փոխելոյ, մերթ Լիկոնիոյ և
մերթ Պիսիդիոյ: Քրիստոնէութիւ-
նը մտաւ հաս ի ձեռն Պօղոսի յա-
մի Տն. 45: Բայց առաքեալն ըս-
տիպուեցաւ խոյս տալ անկէ ա-
զատելու համար իւր կենսիցը հալա-
ծումէ մը զոր չհաւատացող Հըր-
եայք յարուցին անոր դէմ, Գործ.
ԺԳ. 51. ԺԴ. 1-6: Հրեայք բացին
առաքելոյն ետևէն մինչև Լիւսարէ,
ուր թիչ մնաց պիտի ոպանուէր Պօ-
ղոս, բայց յետոյ, 51 ին, նորէն եկաւ
Իկոնիոն, Գործ. ԺԴ. 19, 21. Բ
Տեմ. Գ. 11: Իկոնիոյ եկեղեցին տե-
ւեց մինչև ութերորդ դար, բայց
ընդ իշխանութեամբ Մահմետակե-
նաց բոլորովն մարեցաւ: Զարդիս
Գոնիա է մարտապապ Գարամանիոյ
իկոնիոյ երկիրը գեղեցիկ և պազա-

բեր է, 260 մղն ի Տարաւոյ արեւ-
լից կոտանքնու պոլսի, և 120 մղն
Տեւու Միջերկրականէն: Եւստ մեծ
է, և պարիսպն ունի 108 քառա-
կուսի աշտարակներ, քառասուն
քայլ Տեւու իրարմէ: Բնակչաց թիւն
է 40,000, որ են Մահադանական,
Հայ, Յոյն և Հրեայ:

Ինձ, գազան անազորոյն, կզոյ կամ
կատուի տեսակէն, խայտ և պիտակ,
լայնածնտ, սուր ժանեզք, բոլորակ
ականջօք և յազմ մարմնով. առջևի
թաթերն ունին Տինգ Տինգ ճիրան-
ներ, ետևինները՝ չորս չորս: Ինձը
թիթեկաշարժ է, ուժեղ և գիշտախշ.
Պատակար ընտանի անասնոց, նաև
մարդոյ, երեմ. Ե. 6. ԺԳ. 23. Դան.
Է. 6. Ով. ԺԳ. 7. Ամբ. Ա. 8: Ի
Սուրբ Գրոց յայտնի է թէ Պաղես-
տինու մէջ ինձ կը գտնուէր տեղ
տեղ: Ընձու Երբոյցեցիքէն անուռն
յաճախ կը հանդիպի յատուկ ան-
ուանց մէջ, որպիսի է Բեթնամրա,
որ կը նշանակէ Ուր յաճախ են ինձը:
Նոյնպիսի են Նամրա, Նեմերիմ,
Թերեսու նաև Ներբովթ, որորդ Տը-
զոր: Եսայի նկարագրելով Մեսիայի
երջանիկ թագաւորութիւնը, կ'ըսէ,
ԳԼ. ԺԱ. 6. "Ինձը ուլին Տետ պիտի
պառի, և որթը ու առոյգ առիւծը
և պարարտ զուարակը մէկտեղ պիտի
արածին." Երգոց երգոյն մէջ հարօր
կը յիշէ "Բնձերու լեռներ," Երգ. Դ.
8, որ ըսել է լերինք հանգոյն Լի-
բանանու և Հերմանի յորս որջտցեալ
էին վայրի գազանք:

Իլամեզու, ծանօթ միջառ որ ու-
նի սաստիկ խայթոց: Աստուած Քա-
նանայցիներէն շատերը հալածեց իս-
րայելի առջևէն այս միջաններով,
ԵԼ. ԻԳ. 28. Բ Օբ. Է. 20. Յես. ԻԴ.

12: Իսրայելացիք որ աւազուտ ա-
նապատին մէջ էին ազատեցան ան-
կէ: Տես և Ճամն:

Իսահակ, Ինտ, Եննգ. ԺԷ. 17.
ԺԸ. 12. ԻԱ. 6, մին ի նախնի նա-
խահարց Իսրայելի ազգու և Քրիս-
տոսի, որք Աբրահամու և Սարայի,
1896-1705 նախ քան զՔր.: Իսա-
հակայ պատմութիւնը կը գտնուի
Եննգոց ԻԱ., ԻԴ.-ԻԸ. և ԼԵ. 27-
29 գլուխներուն մէջ: Իսահակ նը-
շանաւոր է իր ծննդեան Տետ կից
պարագաններուն կողմանէ, իբրև որ-
գի մարգարէութեան և խոստման ի
ծերութեան ծնողաց իւրոց: Ի սողա-
յութեան անգամ սիրելի չէր իւր
եղբորն Իսմայելի, որդւոյն Հագարայ
հարձի, և այսու օրինակ է աննց
որ խոստման որդիք են, Գառ. Դ.
29: Սնեալ յերկիւղին Աստուծոյ
մինչև ի պատանեկութիւն, Իսահակ
ցուցուց իւր ազնուակամութիւնը
հնազանդելով այն նշանաւոր փորձին
մէջ որով փորձուեցաւ իր հօրն Աբ-
րահամու հաւատքը, և որ բրաւ այն
նահագիտը "Հայր հաւատացիլոց":
Իսահակ խոնարհ հըլութեամբն Ա-
ստուծոյ բոլոր կամեցը կանխաւ նկա-
րեց յանձին զՄիածին Որդին Հօր:
Քառասնամեան ամուսնացաւ ընդ
Թերեկայ, բարեպաշտին և գեղեցկի,
ի Միջագետաց: Իսահակ իւր կենաց
մեծագոյն մասն անցուց ի հարաւա-
յին մասին Քանանու և անոր մօտե-
րը: Ի թաղման հօր իւրոյ միացաւ
իւր արտաքսեալ եղբորն Իսմայելի
հետ: Իսահակայ երկու որդիք կը
յիշուին ի Սուրբ Գիրս: Մօրը մաս-
նաւոր սերն առ Յակոբ, և հօրն՝ առ
Եսաւ, պատճառ եղան այն ձախող
նախանձուն, գժառութեան, մեղաց
և երկար բաժանման ի մէջ երկուց
եղբոր, թէպէտ այս բոլոր բաները
կարգապահալ էին ի վերուստ ի կա-
տարումն խորհրդոցն Աստուծոյ: Ի
հասակի հարիւր երեսուն և եօթն
ամաց էր երբ օրհնեց Իսահակ զՅա-
կոբ և յուզարկեց զձա ի Միջագետս:
Հարիւր և ութնամեայ էր երբ մե-
ռաւ, և երկու որդիք թաղեցին
զնա Աբրահամու շիրմը: Ի բուսոյ
բարուք խոնարհ էր Իսահակ, հան-
գարա և մտախոհ. յառաւածպաշ-

առթեան՝ Ներմուտանդ, լի հաւատով, և հպատակ յոյժ կամացն Աստուծոյ :

Իսաքար, հորսոցոսն, այոպէս կոչուեցաւ իւր մերմէն Լիայէ, Եննդ. Լ. 18, եօթներորդ որդին Յակոբայ, ծնեալ 1749 ին նախ քան գրբ. : Իսաքարայ ցեղին ապագան գուշակած էին Յակոբ և Մովսէս, Եննդ. Իթ. 14, 15. Բ Օր. Լ Գ. 18, 19 :

Իսաքարայ ցեղն ունէր յետուն և չորս հազար մարդ անապատին մէջ և երբ Իսրայելացիք Քանան մտան, Իսաքարայ ցեղը բազմութեան կողմանէ երբորդ էր, Թու. Ա. 28. Իթ. 25 : Անոնց բաժինը, որչ սահմաններն էին յարեւելից Յորդանան, յարեւմտից՝ Մանասէ, ի հիւսիսոյ Չարուզան, և ի հարաւոյ՝ Եփրատ, կը պարեւնակէր երևելի մէկ մասը Յեզրայելի գեղեցիկ դաշտին, որ էր մին Պաղեստինու պազարերադոյն երկիրներէն : Իսաքարեանք անխոնջ հողագործ էին, և գոգուծեամբ կը յերշուսն իրրև քաղ և իմաստուն հայրենասէրք, Դաս. Ե. 15. Ա Մնաց. Է. 4-5. ԺԲ. 32 :

Իսմայել, որով լի Ասորոս, 1. Եննդ. ԺԶ. 21, որդի Աբրահամու և Հագարայ, 1910 ին նախ քան ըզրբ. : Ի սկզբան կը համարուէր "որդի խոտաման", բայց երբ իսահակ ծնաւ և կամէն կարեցաւ, իսմայել արտաքսեցաւ Տօբը տունէն իրբ եօթնեւտասն ամաց, և իւր մերք հետ ուղևորեցաւ իւր բնիկ երկիրը, Եփրատոս : Պարտասեալ ի սօթոյ և ի Ժարաւոյ, և ապա հրաշիւք կազդուրեալ, Տնաց փարսնու անապատը, առաւ կին Եգիպտոսէ, և եղաւ հայր երկոտասան որդւոց որք յետոյ եղան գլուխը Աբրաբոյց ցեղից : Կերևի թէ իսմայել սիրով և բարեկամութեամբ էր իսահակայ հետ, և անոր հետ գտնուեցաւ Տօբը անկողնի քով ի ժամու մահուան նորա : Իսմայել մեռաւ հարիւր երեսուն և եօթն ամաց, Եննդ. ԻԵ. 9, 17 :

Մովսիսի ժամանակ կ'ըսուէր թէ իսմայելացիք, սերունդք իսմայելի, կը բնակէին "Եգիպտէն մինչև Եփրատ և Եգիպտոսի գիմացը", այսինքն ի հիւսիսային արևմտեան մասին Ա-

բաբիոյ : Տես Իլիւլ 2 : Ուտի Իսմայելացիք, Սեմոյ չորրորդ որդւոյն Յեկասնայ սերնդեան հետ, Եննդ. Ժ. 26-29, և Յեկասնայ հետ որ էր որդի Աբրահամու ի Քեասուբոյ, Եննդ. ԻԵ. 3, և Թերևս նաև Յեկասնայ և Յեկասնայ եղբայրներէն սմանց հետ, բռնեցին Աբրաբոյ բաշտը ցամաքակղզին : Տես Աբրահա : Իսմայելացիք բազմացան և զօրացան յոյժ, ըստ խոտաման Աստուծոյ, Եննդ. ԺԷ. 20, Նաև խոտամբ, Եննդ. ԺԶ. 12, լիով կատարուեցաւ ի սերնդեան նոցա : Բնակելով իրենց "եզրայրներուն", Իսրայելացւոց մօտ, կը վարէին յափառակիչ, վայրագ և յիւուզակոյսին կեանք : Գրեթէ առանց փոխուելու կան մինչև յայտօր, իբրև անբնդէլ բայց հարկատու տեսքը անապատին : Տես Մադիտացիք :

2. Յուդայի ցեղէն իշխան մը որ խոյս առաւ Ամինացւոց երկիրը, երբ Իրուսաղէմ աւերեցաւ Քաղզէացիներէն : Քիչ ետքը զարձաւ և սպաննեց զԳոթոզիա կուսակալ և զայլո բազումս . բայց ստիպուեցաւ փախելով ազատել իւր կեանքը, Երեմ. Ի. 41 :

Իսրայել, յաղիւ Ասորոս, անուն տուեալ Յակոբայ, յետ կուուելոյ նորա ընդ Հրեշտակ-Եհզուլայի և Փանուէլ, Եննդ. ԼԲ. 1, 2, 28, 30. Ով. ԺԲ. 3 : Տես Յակոբ : Իսրայել անուամբ կը հասկցուի երբեմն Իսրայելի բոլոր սերունդը, Յակոբայ զաւակը, Ա կարթ. Ժ. 18. երբեմն կը հասկցուին բոլոր ճշմարիտ հաւատացեալք, իբր հուգևոր զաւակ Իսրայելի, Հուսով. Թ. 6. և երբեմն՝ Իսրայելի թագաւորութիւնը, կամ տասն ցեղք, իբրև ուրդի և զառ ի թագաւորութիւնէն Յուդայ :

Իսրայելացիք, "որդիք Իսրայելի," անուն երկոտասան ցեղից միտնդամայն՝ մինչև ի բաժանուել թագաւորութեան Հրէից առ Ռաբովամու : Յետ այնորիկ Իսրայելացիք կուուեցան տասն ցեղք միայն յորոց կը բազկանար Իսրայելի թագաւորութիւնը : Եփրատ, որ գլխաւոր էր տասն ցեղից մէջ, կը թուի թէ շատ կանուի ցուցուց սգի նախանձու Յու-

գայի գեմ: Յետև Եփրեմեան էր: Տաղանակը երկար առան մնաց յերկրին Եփրեմայ ի Աելով. նաև Յերորոժամ էր ի ջեղէն Եփրեմայ: Յետ բաժանման թաղաւորութեան, խափանելու համար տան ջեղերուն երթն յԵրուսաղէմ յերկրագլուծիւն, երկու սոկեղէն որթք կանգնեցան ի Բեթէլ և ի Դան, և այսպէս կուպաշտութիւն հաստատուեցաւ ասաց ջեղերուն մէջ, և ապականութիւն և ամբարշտութիւն աւելի արագ յառաջ գացին յուրայելի քան թ Յուզա: Իսրայել կրց պատուհաս արով և սովով և այլ աղետիք, և հուսկ յետոյ, շատ անգամ յանդիմանուելէն և իւր պարանոցը խառանցելէն ետքը, արագ արգէ ջնջուեցաւ, և այն առանց գարմանոյ, Հարիւր յիսուն և չորս տարուան մէջ զորս տեւց իսրայելի թագաւորութիւնը, այսինքն 975 էն մինչև 721 նախ քան զԳր., կացին իննեասան թագաւորք սլելայլ տուներէ: Տես թագաւոր: Անգեմ, Թերսա և Սամարիա եղան մի զմից կնի քաղաքք արքայութեան իսրայելի: Տես դեմութեան իսրայելի թ Սաղմոստարայ, իսրայելացիք չարական ազգովն իրենց հայրենիքը: Դարձողները խառնուեցան Յուդայի և Բենիամինի ջեղերուն, և նորք հանգեմ կազմեցին Հնդոյ ազգը որ առ Քրիստոսի: Տես և Քանան, Եբրայեցիք և Յուդա բառերը:

Խառնու չի յիշուիք Հին կտակարանին մէջ բայց եթէ սա ընդհանուր անուններով, կտոսցիք, կղզիք ծովու: Կոր կտակարանին մէջ, Գործ. ԺԸ. 2. ԻԷ. 4, 6. Եբր. ԺԳ. 24, կը յիշուի գլխաւորապէս ի պատճառ Հուզմայ, զոր տես: Խառնացի գուճը որ կը յիշուի Գործ. Ժ. 4, էր հաւանականապէս Հուզմայեցի գուճը յառաջիկայ, և կը կենար ի կեանքիս Պաղեստինու: Այսպէս կոչուած էր որոշուելու համար ուրիշ գուճերէն որ կ'առնուէին Ասորաց երկրէն և ուրիշ մտաւիցայ գաւառներէն:

Խառնացիք, գաւառ Պաղեստինու հիւսիսային արևելեան ծայրը: Այսպէս կոչուած էր ի յիշատակ

անուանն Յետուրայ, որդւոյ Իսմա. յելի, և կը վերաբերէր կիսայ ջեղին Մանանէի, Ա Մնաց. Ա. 31. Ե. 49. Յետուր անունը մնացած է ցարգ այն գաւառին վրայ: Քրիստոսի ժամանակ իսորայելցի երկիրն էր ի չորրորդագիստութեան փոխկայեայ, Ղաւկ. Գ. 1: Գալիլիայի ծովուն և Դամասկոսի գրեթէ մէջտեղը կ'էլնար, բայց սամանը ճիշդ գիտցուած չէ: Իստուրացւոց համար կրտուի թէ էին կարգի ի նեառագութեան և յաջողակք յաւաղակութիւն:

Իրիկուց: Եբրայեցիք երկու երկոյ կը հայուէին օրուան մէջ. ինչպէս սա խօսքին մէջ "երկու իրիկուններուն մէջտեղը," ԵԼ. ԺԲ. 6. Թու. Թ. 3. ԻԸ. 4, Ի լուսանցն: Այս միջոցին զինուելու էր զտարիկը, և համապարզք երեկոյեան զոջ մասուցուելու էր, ԵԼ. ԻԹ. 39-41: Ըստ Գարայեպեանց, այս միջոց ժամանակին ի մէջ երկուց երեկոյից կը սկսէր, արևին մարը մտնելէն մինչև ցայտ կամ արշաղոյս երեկոյեան: Տես Բ Օր. ԺԶ. 6: Ըստ Փարիսեցւոց և բոս Բարունեանց, առաջին երեկոյի կը սկսէր, երբ արեգակը կ'ուճապարէր ի մուտս, այսինքն՝ յիննէրարք ժամէն, թակ երկրորդ երեկոյն կը սկսէր արևին մտնելովը: Տես Օր. Իւլ. Տես Ել:

Իւրաքոյ, ուր էլնի գոտ, մին յորդւոց ֆենեհետի, և Թոսն Հեզեայ, որոց երկուքն ալ, ինչպէս նաև մայրը, մեասն ազուճ ծննդեան օրը, Ա թագ. Գ. 19-22. ԺԳ. 3:

Լ

Լարան, սոխոյ, հարուստ տէր խաշանց ի Միկադեսոս, որքի Բաթուելի և Թոսն հարսմայ, եզրօր Աբրահամու, Եննգ. ԻԳ. 28-31: Թէ ինչ բարուց տէր էր՝ կը տեսնուի ուրախութենէն որով սուսա իւր քարը Ռերեկա ի կնութիւն իւր հարուստ հօրեգործի Աբրահամու միտմօր որդւոյն, Եննգ. ԻԳ. 30, 50, և իւր քեռորդոյն և փեսային Յակարայ հետ խաբէութենէն և բառութենէն, որոց գեմ պաշտպաննց զինք Յակար իսրագլխութեամբ և հաւա-

տարմութեամբ: Իբր Եսկոր տեսաւ թէ իւր յաղաղութեանը և Լարանայ նախանձուն պատճառաւ իւր աներդն Տես թաղ անՏնար էր, հրամանաւ Աստուծոյ խոյս ետ գալաւ երթալ ի ֆանան: Լարան գՏնա մտաւ Յակորայ, բայց Աստուած գգուչացոյց զնա չֆասեղ Յակորայ, և Լարան դարձաւ իւր տունը՝ խաղաղութեան դաշինք մը ընելով Յակորայ Տես: Կերեի թէ Լարան աստուածածածա ձօթ և աստուածապաշտ էր, Մննդ. ԻԴ. 50. Լ. 27. ԼԱ. 53. բայց «աստուածք», կամ թերափոխք զորս գողցած էր Թաքէլ Տորմէն, Մննդ. ԼԱ. 30, 34, կը ցուցնեն թէ Լարան բարրովն ազատ չէր յարտոյց կուպաշաւութեան:

Լայիս Տես Գամ 2:

Լամայրոյի գրնք, Իհր որոյ Խրոնի է և Դիտի փո, ֆանանու հարաւային արևմտեան սահմանին վրայ, ուր Հագար տեսաւ հրեշտակը, Մննդ. ԺԶ. 14:

Լամզապտանկ, մին ի զարգուց քահանայապետին Հրէից, ԵԼ. ԻԼ. 15-30: Իր քառակուսի իբր տառն մտա, մեծագին յոյժ, զոր քահանայպետը կը կրէր իւր կուրծքը: Լանջապտանկը կը շինուէր միեւնոյն նիւթէն որմէ եփուար, և էր կրկնակ, այսինքն՝ երեսով մը և պասասուով մը, ըստ օրինակի քսակի կամ պարկի, ուր, ըստ բանի Բարուեայ, կը գրուէին Ուրբմը և Թու միմը: Լանջապտանկին երեսին վրայ

կար երկստասան քար պտտուական, որոց իւրաքանչիւրին վրայ քանդակուած էր Խարայի ջեղերէն մէկուան անուկը: Վերէն վարէն երեք կարգ շարուած էին քարերը, և իրարմէ կը բաժնուէին սակեղէն քառակուսի շրջանակը որոց մէջ ընդլուզեալ էին քարերը: Լանջապտանկին չորս անկիւնները կար մէն մի օղակ, եփուտին վրայ գտնուած չորս օղակներուն դէմ առ դէմ, և այս օղակներէն կը հաստատուէր լանջապտանկը եփուտին վրայ կապոյտ ժապուէններով, որ չորս անկեանց օղակներուն կցուած էին:

Լաւողից, լաւողից, բարեպաշտ կին Հրէայ, զորոյ «անկեղծ հաւատքը», կը գտնէ Պօղոս անոր գտները՝ Եւնիկեայ, և Թուին՝ Տիմոթէոսի վրայ, Բ Տիմ. Ա. 5:

Լաւողիկիս, մեծ և հարուստ քաղաք ֆոքոն Ասիոյ, Պակասեան ֆուիզիոյ մայրաքաղաքը: Լուկո գետոյն քով շինուած էր, ոչ շատ վեր այն տեղէն ուր այս գետը կը խառնուի Մէանգր գետոյն Տես, մտա ի կողոսա և Հերապոլիս: Քաղքին Տին անունն էր Գիտպոլիս, բայց յետոյ Անտիոքոս Բ. ընդարձակելով քաղաքը կոչեց Լաւողիկիս յանուն կնոջ իւրոյ Լաւողիկեայ: Իբր յամի Տն. 65 կամ 66 ին Լաւողիկիս, ինչպէս նաև Հերապոլիս և կողոսա, կործանեցաւ գեանաշարժէ, և Մարկոս Աւրելիոս իսկոյն շինեց զայն: Չարդիս աւերակ է, և անցը կը կոչուի Էպի Հիսար: Հոս ի հնուքն Քրիստոնէական եկեղեցի կար, զոր կը յիշէ Պօղոս առաքեալ ի Թղթիս առ կողոսացիս, և սերիշ, հիմա կորուսեալ, Կազ. Բ. 4. Գ. 13-16, թուղթի մը մէջ, զոր սմաք Եփեսոսացի թուղթը կը կարծեն: Պօղոս հաւանականապէս այցելութիւն բրաւ Լաւողիկիի եկեղեցւոյն, յամի Տն. 63: Լաւողիկիի եկեղեցին էր թօթն եկեղեցիներէն մին առ սրս մասնաւոր պատգամներ զիսուեցան ի Քրիստոսէ յետ համարածման, Յայտ. Ա. 11. Գ. 14-22: Լաւողիկիոյ վրայ այնուհետև հետև զստ քիշ անեղևութիւն ունինք, զրանք սակայն թէ կարևոր ժողով մը գումարուեցաւ հոն մտա

ի կէտ չարորդ դարուն, և թէ Գրիտ-
տանէաւթեան գանձ նշմարանքը մնաց
հաս մինչև ի ժամանակս Թրքաց :

Լաքիս, քաղաք ի հարաւային ա-
րևմտեան մասին Յուդայի, Յես. Ժ. 3, 5, 31 : Թորոզով ամրացոյց զԼա-
քիս, և Մնաց. ԺԱ. 9, և էր քա-
ղաքը բաւական ամուր ժամանակ մը
գէժ գնելու Սենէքերիմայ բոլոր զօ-
րուն, Դ Թագ. ԺԲ. 17. ԺԹ. 8.
և Մնաց. ԼԲ. 1. 9, 21. ՄԻք. Ա. 13 : Հոս սպանուեցաւ Ամասիա Թա-
գաւորը, Դ Թագ. ԺԴ. 19 : Սուրբ
Գրոց ճշմարտութեան իբր զարմա-
նայի հաստատութիւն, սեն Սենե-
քերիմ :

Լեարդ, Ղևա. Գ. 4 : Նախնիք
մարդուս այս գործարանը կը համա-
դէին իբրև նիստ կրից : Կապալաշաբ
զՆի համար զենեակ անտանոց լեր-
գէն հմայիւք գուշակութիւններ կը-
նէին, Եզեկ. ԻԱ. 21 :

Լերձա, քաղաք յարևմտեան մա-
սին Յուդայի, ոչ հեռի ի Լաքիսէ,
զոր առաւ Յեսու Գանանացիներէն,
և առաւ քահանայից, Յես. Ժ. 29,
30. ԺԵ. 42. ԻԱ. 13. Ա Մնաց. Զ.
37 : Հոս ամուր քաղաք էր, որոյ
պարիսպներուն առի Ասորեստանի
բանակը ջարակեցաւ հրաշիւք, Դ
Թագ. ԺԹ. 8, 9, 35 :

Լեզու, Աստուծոյ նշանաւոր պար-
զեններէն մին, որուն մեծապէս կա-
րուտ է մարդ իւր նմաններուն հետ
սպրելու և զարգանալու համար, և
զոր պարտի յարգել և գործածել
անոր անգին արժանաւորութեանը
վայելուէ կերպով, ի մտնու Աստու-
ծոյ և յօգուտ ազգի մարդկան : Լե-
զուն ի սկզբան ոչ թէ յառաջ ե-
կաւ խօսելու բնական կարողութենէն
ի մարդն, այլ էր ստեղծուած կամ
առիք Աստուծով : Ազամ և Եւա
երբ ստեղծան՝ գիտէին խօսել իրա-
րու հետ և ընդ Աստուծոյ : Իբր եր-
զուն մէկ՝ ու խօսուածքը մէկ էր, ը-
մենք. ԺԱ. 1 : Բոլոր, ըստ սովորա-
կան ժամանակագրութեան, իբր հա-
րիւր տարի, ըստ այլոց, ևս աւելի
յետոյ քան զըրհեղեղն, Աստուած
հրաշքով «խառնակեց, Բարեկոնի ա-
պրտամբ Գուշեանց լեզուն, և ջր-

ուելով այս այլանչազ մարդիկ բոլոր
երկրիս վրայ, ունայնացուց անոնց
նպատակը, և իւրը յառաջ տարաւ :
Հիմա հարիւրներով լեզուք կը խօս-
ուին երկրի վրայ, և անհաւասար ա-
ռիթ աւել տակ սուտ հանել Սուրբ
Գրոց վարդապետութիւնն զմիութե-
նէ մարդկային ազգին : Գիտցուած է
սակայն որ այս այլակայլ լեզուները
կը բաժնուին քանի մը գլխաւոր գաս
որ զարմանալի ազգականութիւն
կամ նմանութիւն ունին իրարու
հետ, և լեզուազրիտական քննութիւն-
ները որչափ յառաջ կերթան, այն-
չափ աւելի բացոյցալ կը տեսնուի
մարդկային ազգին միութիւնը և
Սուրբ Գրոց ճշմարտութիւնը :

Պենտեկոստէի օրը Երուսաղէմ
տեսնուած հրաշքը հակադարձն է
այն որ տեսնուեցաւ ի Բարեկոն,
Գործ. Բ. 1-18, և գեղեցիկ կը ցու-
ցնէ աւետարանին գիտաւորութիւ-
նը խաղաղութիւն և միասնութիւն
ընթել ուր որ մեղքը բերած է բա-
ժանում և երկպառակութիւն, և
միացնել բոլոր մարդկային ցեղերն ի
մի մեծ եղբայրութիւն :

Սուրբ Գիրքը սարգաներուն համար
կարեւորագոյն ինքրոց մին է գիտնալ
զբնութիւն և զպատմութիւն լեզու-
աց որովք զառաջինն զրեցաւ այն
սրբազան մատենանք : Յունարէնի վը-
րայ, որով գրուեցաւ ի սկզբան Նոր
Կտակարանը, պիտի խօսուի Յու-
նաստան բառին մէջ : Երբայցերէն-
ը, որով գրուած էր Հին Կտակա-
րանը, ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ ծնւդ
մի այն համացեղ լեզուաց որ ի սկզբ-
բան կը խօսուէին յարևմտեան Ա-
սիոս, և ընդհանրապէս կը կոչուին
Սեմական լեզուք, քանզի այս լեզու-
ները Սեմայ սերունդէն ծագող ազ-
գաց լեզուները կը կարծուին : Ուստի
Երբայցերէնը քաջ գիտնալու հա-
մար կը պահանջուի նաև սեղեկու-
թիւն ունենալ միւս համացեղ, այն
է Սեմական լեզուաց :

Սեմական լեզուք կրնան բաժնուիլ
երեք գլխաւոր ճիւղ, այնինքն՝ Արա-
մերէն, Երբայցերէն և Արարերէն :
1. Արարերէնը, որ կը խօսուէր Ա-
սորաց երկրը, Մեջագետք և ի Բա-
բելոն, կը բաժնուի Ասորերէն և ի

Քաղաքէն. ասոնք կը կուգին երբեմն նաև Արևմտեան և Արևելեան Արամերէն: 2. Երբայերէն կամ Քանաներէն, Ես. ԺԹ. 18, կը խօսուէր ի Պաղեստին, և Տաւանիկանապետ, թիչ տարբերութեամբ, նաև ի Փիւնիկէ և ի գաղթականութիւնս Փիւնիկիցսոց, զորոքնակ՝ կարբեդոն և ուրիշ անգրէ: Փիւնիկերէն կամ Պունիկեան լեզուներէն այնպէս թիչ մտացորդ կայ, և այն այնպէս այլայլեալ, որ ստուգիւ չենք կրնար գտաել թէ այս Փիւնիկական լեզուք ինչ աստիճան նմանութիւն ունենին Պաղեստինու միւս լեզուներուն հետ: 3. Արաբերէնք, ընդ որում մասնաւոր նմանութիւն մը ունի Եթովպացիերէնք, ունի զարդիս այլևայլ ճիւղեր որ կը խօսուին, և շատ երկիրներ տարածուած է Սեմական լեզուաց այս ճիւղք. բայց, որչափ որ գիտենք անոր նախկին զինակը, կ'երևի թէ ի սկզբան գլխաւորապէս Արաբից և Եթովպից միայն սեպհական էր այս լեզուն:

Բայր այս Սեմական լեզուք կը գտնադանուին Եւրոպական լեզուներէն այլևայլ մասնաւոր նշաններով: Նախ Սեմական լեզուք, բայրն ալ, կը գրուին յաջմէ ի ձախ, և անոնց գիրքեր կը սկսին ուր մերիններ կը վերջանան. անոնց այբուբենք, բաց Եթովպացիերէնն որ վանկական է, ունի միայն բազանայններ, որոց վերք կամ վարք կը գրուին ձայնաւորի նշաններք. ունին քանի մը կոկորդային գիրք զորս հնչել Եւրոպացուց զժուարին է. լեզուին արմատներն են ընդհանրապէս երկգրեան բայեր, և կը հնչուին, ըստ այլևայլ գաւառապետաց, մի կամ երկու ձայնաւորաւ. բայերն ունին երկու ժամանակ միայն, անցեալ և ապառանի, և գերանուանք, ի խոտորձակ հայտն, ընդհանրապէս կը միանան միեւնոյն խօսքին մէջ այն անուան կամ բային հետ առ որ կը վերաբերին: Այս այրևայր լեզուք կամ բարբառք ըստ էութեան միեւնոյն են, և առաջին Տարբեր նոցա է Արևմտեան Ասիա: Թէ ասոնց բօլորն ալ կ'սկսին միեւնոյն ծնոց բունէ՛ յայտնի է, բայց որչա՛լ թէ անոնց

որն է որ քան զմիւսներք թիչ այրայրութիւն կրնայ զժուարին ինչոք է: Նոյն և անոր որդւոյն Սեմայ լեզուն էապէս Ագամայ և բայր նախաջրհեղեղանց լեզուն էր: Սեմ և Եսթր ժամանակակից են Աբրահամու, և ինչպէս քաղ պատճառ ունինք հաւատալու, աւանդեցին իրենց լեզուն իւրայիլ գարմին, քանզի հաւանտութեան լեզուաց ի Բաբելոն, չմտաբնաւ ասոնք մը որ պահեց նախկին լեզուն: Չերևիր թէ Սեմայ սերունդք էին ընդ չինոց աշտարակին, Երնոց. Ժ. 8-10: Հնազոյն պատմութիւնք որ կայ յաշտարհի՛ Երբայեցուց լեզուաւ գրուած է: Այս լեզուն ծագկեցաւ մանաւանդ ի Պաղեստին և հասաւ յիւր յետին մարդութիւն ի մէջ Փիւնիկիցսոց և Երբայեցուց մինչև ի գերութիւնն Բաբելոնի. անկէ թիչ ետք լեզուն սկսաւ կշտալ, մինչև եղաւ Երբայեցիերէն և Արամերէնէ իտան լեզու մը, այրիչն այն լեզուն որ առ կենդանութեամբ փրկին մերոյ կը խօսուէր ի մէջ Հըրէից: Արևմտեան Արամերէնք ծագկած էր երկոր ժամանակաւ յառաջ քան զսա յարեւել և ի հիւսիսակողման Պաղեստինու. բայց յետոյ ձգուեցաւ աւելի յարմատաւ կոչս, և շատ տարածուած էր ի ժամանակին յորում Գրիտանդեական եկեղեցին Ատուրաց կը ծագկէր: Բայց այս լեզուն (Արամերէնք) մտնեալ լեզու է ոչ այժմ միայն, այլև շատ զարբեր հետէ: Երբայեցիերէնին համար և ո կրնանք բռնել թէ, բայց ի սակաւ գիտնոց որ հմուտ են այս լեզուին, Հրէից մնացեալ մեծազոյն մասին համար մտնեալ է իբր երկու հազար տարբեր հետէ: Իոյ Արաբական Կիւրիս վրայ մեր գիտութիւնք կ'երթայ թիչ ժամանակ յառաջ քան զԱճմեա: Բայց յաջորդք այս մտաբար անուանելոյն՝ Ղուարնի լեզուն առարածեցին աշտարհի մեծ մասին վրայ: Արաբերէնն այժմ խօսեալ լեզու է Մարաթիա, Մաորիս, Միզիպատս, Ափրիկէի բայր հիւսիսային ափանց վրայ. Իոյ կարգաւ այս լեզուն և հասկնալ կրնան շատեր ուր որ ընդունուած է Ղուարնք, զորոքնակ

և Թուրքիա, Պարսկաստան, և Հին-գրիկն և ի Թաթարս :

Հին Երբայեցիներէն Յացորգները կան ի Հին Կտակարանի և ի սակաւ Փիւնիկական և Պունիկական բառս և յարձանագրութիւնս որ ուրիշ ուրիշ գտնուած են : Արամերէնի Յացորգք կան յայլեայլ գիրս : Գաղղէարէն, ունիք Դանիելի և Եղբասոյ գրոց մէկ մասին մէջ, Դան . Բ . 4 էն մինչև Է . 28 . Եղբ . Դ . 8 էն մինչև Զ . 18 , և Է . 12-26 , որ այս լեզուէն (Արամերէնէն) Յացած հասակոտորոց մէջ հնագոյնն է : Միեղգոսի Թարգմուք, այսինքն՝ հնգամասնին Թարգմանութիւնն ի Գաղղէարէն, այս լեզուին մտապոյն և յտակաւ գոյն օրինակը կամ ճաշակն է : Ասորերէնի գալով, կան նաև այսու լեզուաւ մասեանք բազումք և ձեռագիրք : Այս լեզուին հնագոյն ճաշակը կու տայ մեզի Բէլիզոյն, այսինքն Ասորերէն Թարգմանութիւնն Հին և Նոր Կտակարանաց, և է, հաւանականապէս, գործ երկրորդ դարուն յետ Քրիստոսի : Այս լեզուաւ գրող շատ մասնագիրներ ծագիած են, որոց գրուածներէն թերևս շատերը կան աակաւին, թէպէտ Եւրոպոս ապագրեալները քիչ են : Ասորերէն կան ամբաւ մասեանք ապեալ և ձեռագիր, պատմութեան, գիտութեանց և ուսմանց և գլխութեան վրայ : Արարերէնին և անոր մասաւոր միւլգրուէն քաղ գիտութիւնը ոչ սակաւ լոյս կը սփռէ Հին Կտակարանին գրոց վրայ :

Լեզի, ընդհանուր անուն օրինից զան ըսնի մը : Ի գիրս Յորոյ, գլ . ԺԶ . 13 . Ի . 14 , կը նշանակէ անասնոց լեզին կամ մարդք : Ի գիրս Ամոյսոյ, գլ . Զ . 12 , Երբայեցիներէն լեզի բառը Թարգմանուած է «օրինգր» , Մատթ . ԻԷ . 34 , Գրաւթ թէ զինուորք տաին Յիսուսի քացախ լեզով խաւն, զոր Մարկոս, գլ . ԺԵ . 23 , կը կոչէ զմասով խաւն : Հուսանականապէս էր այն կծու գինին զոր Հուովայեցի զինուորք կը խմին, խառնեալ ընդ զմասոյ և ուրիշ թուսնահամ միւլթոց :

Լեմուէլ, Ասակոյ Ա . գլխոյն հեղինակը : Ամաք կը կարծեն թէ

Լեմուէլ առակաւոր անուն է փոխանակ Սոզման անունն :

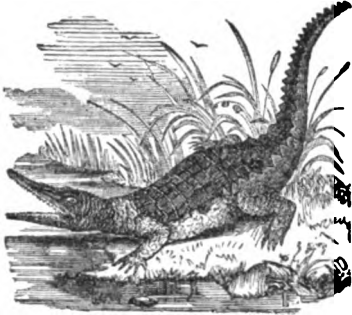
Լեւներ, երկրի վրայ Արարչին հոյակապ և հիանալի գործերուն կարգն են, և են անմտաց յիշատակ մեծամեծ գիպոց որք չենծաւ մտտոսք գործուած են ի յերևոս : Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած լեւներէն շատք Աստուծոյ հրաշալի գործերուն զկաներն են : Անոնք բարձր գագաթները անսովք, կամ անունները յիշողն իր մտքին մէջ, չի կրնար չյիշել նաև այն հրաշալի գէպքերը և ճշմարտութիւնները որ այս ինչ կամ այն ինչ լեբան հետ կապուած են : Այսպէս Արարտա լեւն է Մայուն յիշատակ շրջեղզղն, այսինքն՝ մեղաց մարդոյ, և արգարութեան և ողորմութեանն Աստուծոյ : Անտ լեւը կը յիշեցնէ Աստուծոյ օրինակ ահաւորութիւնք : Կարմեղոս լեւը կը խրատէ զմեզ, որպէս երբեմն Եզրա զիտայել, չկազալ յերկուս օտոս, այլ, եթէ Աստուած է ԵՏօմա, զնա միայն սիրել և պաշտել : Այլախերպութեան լեւը աակաւին կը փոյլէ հան քարոջուած ծմբարտութեանց փառք, և Գերեզ և Գարիգին աակաւին կը հնչեցունեն անէժք և օրհնութիւնները որ ժամանակաւ այնպէս ահաւոր կերպով լուսեցան անոց վրայ : Այսպէս նաև Հոգի և Նարաւ, Լիւրանոս և լեբիք Գեղբուայ նշանակող եղած են երեկի գիպոք . լեւանն Սիոն և Մարիա և Չիթիկնաց են ծածկեալ պատուական յիշատակներով, և լեբիք շարջ շերտուաղեմաւ, և այլ ամենայն՝ բըլուրք յաւիտեանակաք, նուրբական զկաներ են յաւիտեանական զօրութեան և հաւատարմութեանն Աստուծոյ :

Յուգոյստան կամ Հրէաստան էր երկիր լեւային, և Հրէից քերթոցք և մարգարէք այն երկիրը պատաղ լեւներէն կը հանեն շատ գեղմ թիկ և բարձր նմանութիւններ աստուածային ծմբարտութիւններ լուսուարելու : Այսպէս Թագաւորութիւն մը կը կոչուի լեւ, Սաղմ . Լ . 7 , մանաւանդ Քրիստոսի Թագաւորութիւնը, Ես . Բ . 2 . ԺԱ . 9 . Դան . Բ . 35 : Այսպէս նաև գծաւորութիւնը «մեծ

լեւ», է, Չար. Գ. 7: Յեղափոխու-
թիւնն է անհուժեք լերան ի ծով,
Սաղմ. ԽՁ. 3: Աստուած դիրաւ և
արագ կը վերցնէ ամէն խոշորաց.
«Լեւները մեծի պէս կը հալին Եհո-
վայի երեսն», Սաղմ. Ղ. 5: Ան-
շարժ և անշողորդ է միշտ Աստ-
ուած ի բնէ. «Քու արգարութիւնդ
հզօր լեւներու պէս է», Սաղմ. ԼՁ.
6: Աստուծոյ սիրոյ յաւիտենակա-
նութիւնը կը նկարագրուի սա նմա-
նութեամբ. «Քանզի լեւները պիտի
վերնան, և բլուրները պիտի սասա-
նին, բայց իմ սղորմութիւնս քեզմէ
պիտի չվերնայ, ու իմ խաղաղու-
թեանս ուրաք պիտի շատանան, կ'ը-
սէ Տէրը որ քեզի կ'ողորմի», Ես.
ԵԳ. 10: Երբ Դաւիթ կ'ուզէ ցու-
ցընել իւր Թագաւորութեան ան-
շարժութիւնը, կ'ըսէ. «Ով Տէր, քու
հաճութեամբդ իմ լեւս հաստա-
տուն բրբի», Սաղմ. Լ. 7: Աստուծմէ
իր ժողովրդեան խոտաւայանձ ապա-
հովութիւնը և պաշտպանութիւնը
սա կերպով գեղեցիկ կը նկարագրուի.
«Ինչպէս որ Երուսաղէմ՝ լեւներով
պատած է, անանկ ալ Տէրը իր ժո-
ղովուրդին շարս կողմն է ասիկե ետև
մինչև յաւիտեան», Սաղմ. շիԻԵ. 2:
Երեմիա ուզելով ցուցնել թէ սր-
շափ մաքուր էր իւր հաւատքն առ
Աստուած, և թէ վստահութիւնը
զոր կու տար անոր այն հաւատքը՝ ի
վեր էր քան զվստահութիւնն զոր
կրնար աւալ արեւից երկրաւոր բարեք
կամ պաշտպանութիւն, կ'ըսէ. «Յի-
րաւի բլուրներուն և լեւանց բազմու-
թեանը ուսուռը պարտապ րան է.
հապա իտրայելի փրկութիւնը մեր
Տէր Աստուծմէն է», Երեմ. Գ. 23:
Հրէաստանի բլուրք մշակեալ էին
ի հնուժն յոտի մինչև ի գագաթու-
նը: Անոնց կողերն հարթեալ էին
վարէն վեր ածու ածու, արց վրայ
կը տեսնուէին իրա առ իրա որթք
և ձիթենիք և թզենիք և ուրիշ պար-
զասու ծառեր: Չայտ կը թուի ակ-
նարկել այն խոզը որ բոււած է
աստուածաստունի պղպոյն համար,
թէ, «Լեւները ծածկուեցան անոր
հովանիով», Սաղմ. 2. 10: Ասոր
նման խոզեր շատ կան ի Սուրբ Գի-
րոս: Ճանապարհորդք կ'ըսեն թէ

գուն ուրիշ կը պատահի որ մարդ-
լեւնէ մը անցնելով, Հրէաստանի ա-
մայի տեղերն անգամ, շտեմէ որթոյ
և ձիթենից համար լեւան կողերն
վրայ իրարմէ վեր յօրինուած ածու-
ներու նմանները, թէպէտ հիմա
այն ածուներուն վրայ վարուցան
չկայ, Բաքուցն կ'ըսէ. «Կան շատ
տեղեր ի Հրէաստան որ ապառաժուած
են, բայց և այնպէս այն ապառաժ-
ներուն մէջտեղ հողը կարի հիւթեղ
և բարբեր է. և եթէ կողիճները
մանրելով, մանրաբր խառնես հողով,
շատ պողպարէ հող կ'ունենաս: Ա-
սոր շատ յայտնի օրինակներ կան
տեղ տեղ: Չարորհնակ, Քերթնի շըբ-
լակայ տեղուանք շատ քարուտ են,
բայց և այնպէս ծածկեալ են այդու-
սանոք: Կարծեմ այն երկիրներն որ
հիմա առապար և քարուտ են՝ նա-
հապետաց ժամանակ էին երկիր մշ-
կելի, և այն գետիններն որ հիմա
մերկ և լերկ են՝ այն ատեն էին քա-
լահող»:
«Այն կողմերն անգամ», կ'ըսէ Բու-
պիման, «որ հիմա կորք և ամայի
կ'երևան, կը ցուցնին նշաններ թէ
ժամանակաւ էին շէն և դործեալ:
Արգարեկ շատ բլուրներու վրայ կը
տեսնուին շարժանակի հին ածուներ-
ուն նմանողները, որ անտարակոյս
նշանակ են թէ վարուած և ցած-
ուած էին յառաջ ժամանակաւ»:
Նշելն անձը երթալով դէպ ի Քեր-
թն, տեսաւ «որ ի վազուց մնացած
ածուները բլրոց հողերուն վրայ՝ առ-
կուէին կը մշակուէին իբրև արտ, և
ուրիշ ուրիշ երկիրը կը ցուցնէ փոքր
ի շատէ նմանութիւն այն որ էր ի
հնուժն»:
Ուրիշ քարոյից ճանապարհորդ մը
կը գրէ. «Շատ անգամ լեւանց ստո-
րաւէն մինչև կատարը կը համրէինք
քառասուն, յիսուն, վաթսուն, նաև
եօթանասուն հարիթ հարիթ ածու-
ներ. . . Ի՞նչ զուարճայի պարտեղ-
ներ էին արգեք այն լեւները, զորս
փոխանակ լոկ խաղց գինեկէս այ-
գիներ կը զարգարէին կանաչագեղ:
Արգարեկ պիտի ճմարտին բարե մար-
գարէին Յովիկայ, թէ՛ յիւաները
քաղցու օտարի կաթեցնեն՝ երբ ա-
մէն որթ այս բլուրներուն վրայ կա-

իւ է իւր հասուն ողկոյններն ի վայր : Տեսնելով նաև թէ ի՞նչ զարմանալի կերպով ապառաժ լերինք եղած են ժամանակաւ յարմար վարձատրելու հոգաբարձին ծանր աշխատութիւնը , յայտնի կր տեսնէք Եղեկեղի սախոսաման նշանակութիւնը . “Բայց դուք , ով իւրոյնի լեռներ , ձեր ստտերը պիտի երկնցնէք , ու ի՞մ ժողովուրդիս իւրոյնի ձամար ձեր պատուները պիտի բերէք ,”

Լեւիտարան , Սաղմ . ՀԳ . 14 . ՃԳ . 26) , ջրային ճրէշ նկարագրեալ ի գիրս Յորայ , գԼ . 10Ա : Հաւանակաւ նապէս այս գազանն է կոկորդիլոսն , արհաւիրք Նեղոսի , ինչպէս նոյն գիրքին 10 . գլխոյն Բեհեմոթիւնն է գետաձին որ նոյն գետին մէջ կը գտնուի : Կոկորդիլոս , կամ Հայերէն գետայ նհանգ կոչուած գազանին բնիկ գետն է Նեղոս , բայց կը գտնուի նաև Ասիոյ և Ափրիկէի սարիշ գետերուն մէջ , Գետայ նհանգն է երբեմն մինչև երեսուն սոք երկոյն : Նշանաւոր է շատակերութեան և սեփեղութեան , ինչպէս նաև լազալու արագութեան կողմանէ . կը յարձակի մարդու և վիթխարի անասնոց վրայ անվհճեր և բուռն կերպով : Եթէ երբէք բռնուի զօրաւոր ուսկանի մէջ , շատ անգամ կընկնուէ մօս գտնուած նաւակները : Բերանը մեծ է քան սարիշ որեւիցէ գազանի բերանը , երկու ծամելիքը միանգամայն կը շարժէ : Վերին ծամելիքը սննի իբր երեսուն և վեց , և ստորինը երեսուն սուր , սեփեղ և մեծամեծ ատամնէք : Փոխանակ մարջոյ սննի պատեան ի խեցեաց ,

այնպէս կարծր , որ հրացանի գնտակներու անգամ գէժ գնելու բուռն կան է , և փորէն միայն կրնայ վերաւորուիլ : Յատկութիւնը կոկորդիլոսի , որ ի վազուց հետէ եղած է միայ սարսափ Նեղոսի եզերքը և մտերբը բնակողներուն , այնպէս նման են Յորայ մէջ նկարագրուած լեւիտարանու յատկութեանց , որ ամենեին անդի չի թար ստարակուսելու թէ այս երկուքը միևնոյն գազանն են : Սուրբ Գրոց մէջ անդ անդ Եզրիպոսոսի թագաւորը կը նմանցուին լեւիտարանու , Ես . 1Ի . 4 . Եզեկ . Իթ . 3 :

Հետևեալ հատուածն առնուած է Ամերիկացւոյ մը նամակէն : Այս անձը որ Մանիլա բնակած էր՝ գեղեցիկ կը նկարագրէ կոկորդիլոս գազանին զօրութիւնն ու մեծութիւնը : “Վերջին անգամ որ որոտուցեանս կայ , գլխաւոր ջանքս եղաւ կոկորդիլոս մը սպաննել , որ իբր երկու տարիէ հետէ ծովակին մօս գիւղ մը կ'ապականէր , ձիեր , կովեր , երբեմն նաև մարդիկ ասնելով : Լսելով թէ գազանը մի կամ երկու օր առաջ ձի մը սպաննելով տարած էր զայն նեղ գետ մը , գացի հոն սպասուարեւորոս , գետին բերանը գոցեցի հաստ ուսկաններով , և յարձակեցանք ահագին գազանին վրայ հրացանօք և նիզակօք : Քիչ մը ժամանակ յուսահատարար կուսելէն ետքը , յաջողեցանք գազանը գէպ ուսկանը ձգել , որ խնջեալ և պարտասեալ հրացանի և նիզակի հարուածներէն , բռնուցաւ որոտոյթին մէջ , և քուշեցինք ցամաքը , և վերջին մահացու հարուածը սուրինք անոր : Գազանին երկոյնութիւնն էր քսան սոք , իսկ թանձրութիւնը մտասաննէ մինչև երկրտասան սոք , ոյսինքն՝ նեղագոյն մասն էր մտասան , իսկ լայնագոյնը՝ երկրտասան : Գլխոյն միայն ծանրութիւնն էր հարիւր քաշ : Գրեթէ ամբողջ ձին գետ ստամուրսին մէջ էր : Ձիուն սրունգները սմբակներոսն հանդերձ դուրս հանեցինք ,”

Լեզուան . Հուովմեական լեզեանին թիւր տարբեր էր այլևայլ ժամանակ , ոյսինքն՝ հազարէ մինչև տուրք քան վեց հազար : Քրիստոսի ժամանակ լեզեանի թիւն էր վեց հարիւր ,

բաց ի հեծելոց: Իւրաքանչիւր լէզ-
անի մէջ կային տասը գունդք, որ
գարձեալ կը բաժնուէին երեք երեք
խումբ, և իւրաքանչիւր խումբ գարձ-
եալ կը բաժնուէր յերկուս չարիւ-
րաւոր մէն մի չարիւր զինուորի
բաղկացեայ: Սուրբ Գրոց մէջ լէզ-
ան բառը կ'առանուի փոխանակ յան-
հունս մեծ Թուղ: Քրիստոս բժշկեց
գիւրահար մը որ քուս թէ լէզէան էր
անուըր, այսինքն թէ իւրաւոր գե-
ւերէ կը տանջուէր, Մարկ. Ե. 9:
«Տասուերկու գունդէն (քստ յուն.
բնագրին լէզէան) աւելի Տրիշաակներ»,
Խոսքը, Մատթ. ԻԶ. 53, կը ցուցնէ
երկնային զօրաց ամբաւ բազմութիւ-
նը, և անոնց պատրաստութիւնը ծա-
ռայելու Քրիստոսի:

Լէքի, նոյր, տեղի յերկրին Յու-
գայ, ուր Սամփոսն սպաննեց հազար
Փղշտացի էլու ծնօտով, ուր և քստ
ազօթեց նորա բղեցեաց ազրիւր հար-
կանէր անոր ծարաւը, Իսառ. ԺԵ.
9-19: Թէպէտ Լիւի ծնօտ կը նշա-
նակէ, 19 համարին մէջ իրրէ յա-
տուկ անուն Թաղուած է անթարգ-
ման. «Եւ Աստուած մէջ լէքին մէջ ե-
ղած փոք բացաւ, ու անէ ջուր
ելաւ...» Սամփոսն այն ազրիւր կոչեց
Ենգօրէ, այսինքն ազրիւր ազօթողի:
Ազրիւրը չգաղտնեցաւ այնուհետեւ ի
բարիւրջ, և թերեւ կը բղէ մինչև
ցայտօր, վկայելու համար թէ Աստ-
ուած կը լուէ իւր ժողովրդեան ազա-
ղակը, և կարող է ցամաք երկիրն
ընել ջրաբրի ի պէտս ժողովրդեանն
Աստուծոյ, Եննգ. ԻԱ. 19. Թու.
Ի. 41:

Լիա, Էտրոսիւ, երեց դուտար
Լարանու, և առաջին կին Յակոբայ,
Թէպէտ ոչ այնչափ սիրելի որչափ
քոյր նորա Իւարէլ: Բայը կենացը մէջ
կը յեշէր խարեութիւնը որով անոր
Տոյրը Լարան տուած էր զնա ի կնու-
թիւն Յակոբայ: Լիա եղաւ մայր
եօթն որդւոց, որոց մին էր Ռուբէն,
Յակոբայ անգլամեկը, և Ռուդա,
նահապետ գլխաւոր ցեղին Հրէից,
նախորդ Յուզայի Թաղուարական
ասման, և նախահայր Փրօչին մերջ,
Եննգ. ԻԹ. 16-35. Լ. 1-21: Կը
կարծուի թէ Լիա մեռած էր յա-
ռաջ քան զերթանն Յակոբայ ըն-

տանեղք յեղիպտոս, Եննգ. ԻԹ. 31 :

Լիբանան, սիւրսի, երկայն շրջ-
թայ լեռանց ի հիւսիսոյ Պաղեստին-
ու, այսպէս կոչուած է ի պատճառս
գորշագոյն կուտքային որով բազ-
կացեալ է լեռը, թերեւ նաև սպի-
տակ երեւութին համար զոր կ'առնու
մեծաները ձիւնէն: Լիբանան երկու
ձիւղ է, որոնք կ'իջան հիւսիսային
մարեկթէն գէպ ի հարաւային արև-
մուտք, երկուքն ալ գրեթէ հաւա-
նար ուղղութեամբ իրարմէ և Մի-
ջերկրական ծովուն եղբքէն: Տես
Սիդոն բառին պատկերը: Արեմոնեան
ձիւղը կը կոչուէր ի Յունաց Լիբա-
նան, արևելեանն՝ Անդիլիբանան,
քստ Հայոց՝ Լիբանանը կամ Անթր
Լիբանանու: Այս երկու գօտիներ-
ուն մէջտեղն են երկայն հոգիտ մը
իւր Ասորիք կոչեցեալ, և «Լիբա-
նանու հոգիտը», Յես. ԺԱ. 17, զար-
գիտ Պուզգաճ: Այս հոգիտն ըրանը
լայն է ի հիւսիսոյ, իսկ ի հարաւոյ՝
անձուկ յոյժ, ուր Լիդանի, քստ
հնոց Լեանդէս գետը կ'ելլէ հոգիտէն
և կը հոսէ գէպ յարևմուտս մինչև
ի Միջերկրական ծով, ի հիւսիսոյ Տիւ-
րսի: Արեմոնեան գօտին բարձրա-
գոյն է քան արևելեանը, և բազմաթ-
ներէն ոմանք կը կարծուի թէ են մին-
չև 10,000 ոտք բարձր, իսկ մէկ գա-
գաթն, արևելեան ձիւղին մէջ, այ-
սինքն Հերոնի լեռը, զարգիտ ձէպէլ
էշ Շէյի, աւելի բարձր է, և գրեթէ
կը մտնենայ մշանջնուար սառուցի
սահմանին: Տես Հերմոն: Լիբանա-
նու բարձրագոյն գագաթնան համար
Արարացի բանաստեղծ մը կ'ըսէ. «Իւր
գլխոյն վրայ կը կրէ ձմեռ, ուսերուն
վրայ գարուն, ծոցին մէջ՝ աշուն,
մինչ ամառը կը ննջէ առ օտս նորա»:

Արարացի մատենագիրք սակայ կը
յիշեն այլաբանօրէն այս բարձր լեռ-
ները, Ես. Ժ. 34. ԼԵ. 2, որ կանդ-
նած են իրէ հզօր պատուար ի հիւ-
սիսոյ, Ես. ԼԵ. 24: Կը յիշեն անոր
ծովանման տերեւներուն ծփան ի հազ-
մոց, Սաղմ. ՀԲ. 16, անոր պերճ
մայրերն և ուրիշ ծառերը, Ես. Կ.
13. Երեմ. ԻԹ. 23, անոր անթիւ հօ-
տերը, որոց բոլորը մի մեջք անգամ
չէին բաւական քաւելու, Ես. Խ. 16,
և անոր ընտիր գինին, Ոճ. ԺԳ. 5:

Մտփետս կը ցանկար մտնել սուրբ եր-
 փրքը, որպէս զի «ան բարի լեւաբ ու-
 լիբանանը» տեսէր, Բ Օր. Գ. 25.
 և Սողոմոն իւր սիրելիչն համար որ
 Քրիստոսի օրինակ էր՝ կ'ըսէ. «Կեր-
 պարանքը Լիբանանին պէս» էր, Երգ.
 Ե. 45: «Դէպ ի Դամասկոս նայող
 Լիբանանին աշտարակը,» Երգ. Է.
 4, չնէք կընար չլինել, երբ կը կար-
 դանք ինչ որ արգի ճանապարհորդք
 կ'ըսեն մեծամեծ քարերով շինուած
 հին տաճարաց աւերակներուն վրայ:
 Այսպիսի տաճարաց շատերուն աւե-
 րակները զանուած են Լիբանանու
 այլևայլ կողմերը, որց շատերը ե-
 րեւելյ տեղեր են լեաներու բարձանց
 վրայ, ուր անոնք անտարակոյս մեծ
 աշխատութեամբ և ջանիւք կանգ-
 նուած են:

Չարդիս յանդուգն և խռովաւոր
 լեանարնակ ցեղ մը բնած է զԼիբա-
 նան, որոյ լեանային անապատները
 միայն ինքնին գրեթէ աշխարհք մը կը
 կազմեն: Լիբանանու արեւմտեան զա-
 սիկները որ ծովեզերեայ գաղտէն սկսե-
 լով դէպ ի վեր կ'երթայ ամու ամու՝
 ծածկուած է որթովք և ձիթենեղ, թթենեղ
 և թզենեղ, և ունի, ինչ-
 պէս նաև լեռանց հովիտները, շատ
 գիւղեր: Անէրն Լիբանանու այնչափ
 բազմամարդ և մշակեալ չէ: Լիբա-
 նանու գլխաւոր բնակիչներն են Տիւր-
 քիք և Մարոնիք. երկուքն ևս մե-
 լեանայ կրօնաւորք են, Տիւրքիք՝
 Մասճեաական, և Մարոնիք՝ Հռո-
 մեական: Ասոնց մէջ ցրուած կան
 նաև Յոյիք և Հայք:

Լիբեանցիք, կամ Լիբիա երկիր ի
 հելուսոյ Ափրիկէի, կը ձգուէր զե-
 զրբը Միջերկրականին ի մէջ Եգիպ-
 տոսի և Կարթէճոնի, քիչ մը գէպ ի
 ներ մտնելով: Եգիպտոսի կից մասը
 կը կոչուէր երբեմն Մարմարեան Լի-
 բիա, և այն մասը որ էր շուրջ ըզ-
 կիւրենէի կը կոչուէր Կիւրենական
 Լիբիա, յանուն Կիւրենի որ այն
 մասին գլխաւոր քաղաքն էր, կամ,
 կը կոչուէր նաև Պենտապօլեան Լի-
 բիա, հինգ քաղաքներէն որ էին Կիւ-
 րենէ, Ապոլոնիա, Բերքենիկէ, Ար-
 սինոէ և Պաղմադոյիս: Այս քաղաք-
 ներուն մէջ կը բնակէր բազմութիւն
 Հրէից յաւուրս Քրիստոսի: Ասոնք

ի Հրէութիւն գարծող Լիբեանցոց
 հետ կ'երթային Երուսաղէմ յերկր-
 պագութիւն, Գործ. Բ. 10: Լիբիա
 Առաւ այս անունը Ղարաջիներէն,
 Եննդ. Ժ. 43, պատերազմից ցեղ մը
 որ օգնեցին Եգիպտոսացոց թագաւո-
 րին Արամոյս, և Եթովպոսաց թա-
 գաւորին Չարոյի, անոնց պատե-
 րազմներուն մէջ Յուդայի գեմ, Բ
 Մնաց. ԺԲ. 3. ԺԳ. 9. ԺԶ. 8. Դան.
 ԺԱ. 43: Լիբեանցիք գաղնակից էին
 նաև հին Թերաքացոց, Հաւ. Գ. 9:
 Լիբեանցիք հուսի ուրբմն ինկան ընդ
 Բշխանութեամբ Կարթէճոնի, և յետ
 ժամանակաց՝ Յունաց, Հռովմայեց-
 աց, Սարաքենաց և Թըքաց:

Լիբիա, կին Թիւրատրիցի, որ կը
 բնակէր Մակեդոնիոյ Փիլիպպէ քա-
 յաքը և էր ծիրանիկամա: Լիբիա
 իծնէ Հրէայ չէր, բայց դարձած էր
 ի Հրէութիւն, և էր երկիւղած յԱռ-
 աուծոյ: Լուսաւորեալ ի հոգւոյն
 սրբոյ ընդունեց Աւետարանն ուրա-
 ռութեամբ, և մկրտուելով ընտանե-
 եպ, բաձադասեց զՊողոս և անոր
 գործակիցներն իւր տունը բնակել,
 ցորչափ մնային Փիլիպպէ, Գործ. ԺԶ.
 14, 40. Տես Փիլիպպէ:

Լիկայնացիք կամ Լիկայնոսիա,
 փոքր գաւառ փոքուն Ասիոյ, որոյ
 սահմանք էին, ի հելուսոյ Գաղա-
 տիա, յարեւելից՝ Կապադոկիա, ի
 հարաւոյ իտուրիա և Կիլիկիա, իսկ
 յարեւմտից՝ Փառագիա: Կ'երեւի թէ
 Լիկայնոսիա Մեծին Փառագիոյ սահ-
 մանին մէջ էր, բայց Օգոստոս ըրաւ
 պայն նահանգ Հռովմայեցոց: Լի-
 կայնոնի երկիրը տափարակ էր բայց
 ոչ պողաքեր, սակայն յարմար յոյժ
 արտոյ: Այս երկրին քաղաքներն,
 Իկանիոն, Գերբէ և Լիւսարա կը
 յիշուէին ի նոր Կտակարանի, Գործ.
 ԺԳ. 6: «Լիկայնոսիէն», հմբ. 10,
 ընդհանրապէս կը կարծուի թէ էր
 Յունարէնի ճիւղերէն մին, Ասորերէն
 բառերու խառնուրդով աւրուած:
 Լիկայնոսիա հիմա Թուրքիոյ Գարա-
 մանիա գաւառին մասն է:

Լիկիա, գաւառ յարեւմտից հա-
 րաւոյ փոքուն Ասիոյ: Ունէր սահման
 յարեւմտից զԿարիա, յարեւելից՝ ըզ-
 Պամփիլիա, ի հելուսոյ՝ զՓառա-
 գիա, և ի հարաւոյ՝ զՊոլի Միջերկ-

բական: Երկիրը քել մը լեռնային է, բայց ոչ մերկ: Լիկիոյ քաղաքներէն կը յիշուին միայն Պատարա և Միւրա ի նոր կտակարանի, Գործ. ԻԱ. 1, 2. ԻԷ. 5:

Լիճ: Տես Մերսոմ և Մրով: Այն ոսնկի շկարագիրը թէ գծուիք իրան կարկով և ծծմբով բարդեղեւլ լիճ է, Յոյտ. ԺԹ. 20. ԻԱ. 8, կ'ակնարկէ Տրեղէն ծովը ուր Սագոմ սպանեցաւ և ընկուզաւ:

Լիճուս, արտ., Գրիտոսնեայ անի ի Հուովմ, որչ կողմէն ողջոյն կը գրէ Պօղոս առ Տիմոթէոս, Բ Տիմ. Գ. 21:

Լիւղդես, Եբրայեցիին՝ Լուղ, Ա Մնաց. Ը. 12. Եղբ. Բ. 33, և ի Յունաց Դիոնադիոս կոչուած, էր քաղաք ինն միջնաւ հետի յարեւելից Յոպպէի, ի վերայ ճանապարհին որ Ներուսաղէմ: Հոս բժշկից Պետրոս զԵնեաս, Գործ. Թ. 33, 34: Լիւզգես կործանեցաւ ոչ բազմօք յետոյ քան զՆերուսաղէմ, բայց շուտով շինուեցաւ նորէն, և եղաւ նիստ անուանի Հրեական գաղթոցի մը, և կար գետ յամի Տն. 518: Լիւզգես կը յիշուի յաճախ Խաչակրաց պատմութեան մէջ: Անուան էր գեղեցիկ և ընդարձակ գաղտի վրայ, որոյ գետինը կը բազմանայ պարտիզի ընտիր սէ Տոգէ, որ կրնայ շատ պտղաբեր գործուիլ: Հիմա է ողորմելի գիւղ որ Լուզ կը կոչուի: Միջին դարուց մէջ շինուած փառաւոր եկեղեցւոյ մը աւերակները գետ կը պահեն գանուն Արքոյն Գէորգոյ, որ հոն թաղուած կ'աւտնգուի երբորդ դարուն: Անգղիացի Խաչակիրք Անգղիոյ "պաշտպան", ընտրեցին այս ուրբը, և շատ առաւելելական վէպեր կը պատմուին այս ուրբին քաշագործութիւններուն վրայ:

Լիւսամիաս, Գարգիւ, որոմ Երմիայի, տես Արիվիցացիք:

Լիւսիաս, Գարգիւ, կամ կղաւգիս Լիւսիաս, էր հալարապետ Հուովմայեցի պահպան զօրաց Ներուսաղէմ, երբ Պօղոս վերջին անգամ այցելութիւն ըրաւ այս քաղքին: Լիւսիաս պատուով կատարեց իւր պարտքը, երկիցս ապաստելով ըլլա Պօղոս Հրեից քաւածանութենէն, Գործ. ԻԱ. 27-40. ԻԲ. ԻԳ:

Լիւսարա, քաղաք Լիկայոնիոյ, մօտ ի Դերբէ և յիկոնիոն: Հոս ծընած էր Տիմոթէոս: Պօղոս և Քաւարա Տոս քարոզեցին Աւետարանը, և կազ մը բժշկելով, փոքր միւս ևս և պիտի պաշտուէին: Սակայն քեշ ժամանակ ետքը Պօղոս քարկոծուցաւ հոն, Գործ. ԺԳ. 6, 20. ԺԶ. 1. Բ Տիմ. Գ. 41: Զարգիս Լիւսարա փոքր գիւղ է, և կը կոչուի Լադիք:

Լիւրիկացիք, Եւրոպական երկիր, Ագրիթական ծովուն եղերքը, ի հարաւոյ Եպիւրոսի, և յարեւմտից Մակեդոնիոյ: Ի հունաց կը բաժնուէր ի Լիւսուսիա, այժմ Իբրուսիթք, և հիւսիոյ, և ի Դազմասիա ի հարաւոյ: Այս վերջին մասը կը պահէ տակաւին իւր անունը: Տես Դազմասիա: Լիւրիկացւոց սահմանները փոխուած են այլևայլ ժամանակ: Մինչև հոս հասաւ Պօղոս քարոզելով Քրիտոսի աւետարանը, և հաւանականապէս անցաւ նաև Լիւրիկէի մէկ մասէն, յամի Տն. 57, Հըւովմ. ԺԵ. 19:

Լոյս, Աստուծոյ մեծաքաննչ, զըւարթմազոյն և օգտակարագոյն աբարածներէն մին: Աժու ի զոյ վեցօրեայ արարութեան առաջին օրը: Ըսաւ Աստուած "Լոյս ըլլայ," և եղաւ լոյս: Քան զլոյս պատշաճ բան մը չկայ ցուցնելու ինչ որ ուրբ, փառաւոր, Տոգէոր, ուրախալի և բարեբար է: Առաի է Տեսեալի Խոսքերուն գեղեցիկութիւնը և զօրութիւնը. "Աստուած լոյս է," Ա Յովհ. Ա. 5, և "Լուոյ չալըր," Յովհ. Ա. 17. Քրիտոսն և "Արեգակն արարութեան," և "Լոյս աշխարհի," Յովհ. Ա. 9. Ը. 12: Այսպէս նաև Աստուծոյ խօքը "լոյս," է, Սագմ. շԺԹ. 105. Լոյս են նաև ճշմարտութիւնը և Քրիտոսնեայք, Յովհ. Գ. 19. ԺԲ. 36. յաղագսութիւնը "լոյս," է, Եսթ. Ը. 16, և երկինք լուսով լի, Յոյտ. ԻԱ. 23-25: Բայր այս բաներուն ներհանի է "խուտարը,"

Լորամարգի, Տես էջ 241:
Լուացում: Մոզիսական օրէնքը կը պատուիրէ այլևայլ ծիսական լուացումներ թէ քահանայից, Եւ. Լ. 19-21, և թէ այլոց, Ղ. Էս. ԺԲ-

ԺԵ. ԵՐՐ. Թ. 10: Այս լուսացմանը նշանակ էին հոգևոր մարտութեան արեամբ փրկչին, Տիտ. Գ. 5. Բայտ. Ա. 5, ինչպէս նաև այն սրբութեան առանց որչ ոչ որ կարէ տեսանել զԱստուած: Այս օրինական լուսացմանց վրայ աւելցուցած էին Հրեայք ուրիշ լուսացումներ յաւանդութենէ, Մարկ. 1: 2-4, և ամբարշտութիւն կը համարէին զանց ընել այն լուսացումներն, ինչպէս շատ անգամ կ'ընէր Քրիստոս, Ղուկ. ԺԱ. 38: Գաւառի քան զճաշն և յետոյ ձեռք լուսլու սոփորութիւնը, Մատթ. ԺԵ. 2, որ կը ցուցնէ թէ մատուցներով ուտել սոփոր էին Հրեայք, տակաւին կայ յԱսորիս: Տես Աճկօզիք բառին պատկերը, ուր սպասաւոր մը կուժէ մը ջուր կը լեցունէ տիրոջը ձեռքը լոյն անօժ մը բռնելով տակը, 'ի Թագ. Գ. 11. Սաղմ. Կ. 8: Տես Ոսք և Կօղիկ: "Լուսնայ բղձեռս", էր վկայիլ անմեղութեան ուրուք, Բ. Օր. ԻԱ. 6. Մատթ. ԻԷ. 24:

Լորամարգի: Արեւելեան լորամարգին գաղթող թռչուն է, տատարակի մեծութեամբ, և գրեթէ նման Ամերիկայի կարաուին: Հասակաւ հոգիքն թէ լորամարգին մեծ բազմութեամբ կը գտնուի յեղերս Մեռեալ ծովուն և Յորդանանու, և յանապատս Արարիք, և Գիզորոս կը հաստատուի թէ ամբաւ բազմութեամբ կ'որացուի Ռինոկուլոս կողմուած տեղւոյն մտերը, Պաղեստինու հարաւային արևմտեան ծայրը: Նաև Չորոքարտ անոնցմէ մեծ բազմութիւն մը գտաւ Մեռեալ ծովուն հարաւային կողմերը: Ուստի իւրայեղ բանակին վրայ եկող լորամարգ-

ւոյն բազմութիւնն անհաւատալի չէ. ինչպէս կ'երևի, հրաշքը յայտմ' էր միայն որ "Տէրոջմէն հով մը", բերաւ լորամարգին հոն ի յետին կարօտութեան ժողովրդեան, Եւ. ԺԶ. 13. Թու. ԺԱ. 31. Սաղմ. ՀՂ. 27:

Լուգ, էր հին անուն գոնէ միոյ մասին Ռեթէի, Եննդ. ԻԸ. 19. Տես ԺԶ. 2. ԺԸ. 13. յետոյ արուեցաւ փոքր տեղւոյ մը գոր շինեց փախրտական մը ի Ռեթէլայ, Գատ. Ա. 26: Տես Ռեթէլ:

Լուծ, նշանակ հպատակութեան և ծառայութեան, Գ. Թագ. ԺԲ. 4. երկաթի լուծ կը նշանակէր ստրկութիւն, Բ. Օր. ԻԸ. 48: Երեսական օրէնքը լուծ էր, ծանր կապանք, Գործ. ԺԼ. 10. Գաղ. Ե. 4: Ընկենու կամ խզել զլուծ կը նշանակէր տուժանակեայ կամ մշտնջենաւոր ազատութիւն ի կապանաց, Ես. ԵԸ. 6. Երեմ'. Բ. 20, և երբեմն՝ բողբոջել յօշիակուր իշխանութենէ, Երեմ'. Ե. 5: Աստուած միայն և ոչ այլ ոք կրնայ բառնալ երկաթի լուծը գոր մեղքը կը դնէ մեր վրայ, Ողբ. Ա. 14. բայց Քրիստոսի ծառայութեան լուծը թեթեւ և փոքրօրի է, Մատթ. ԺԱ. 29, 30:

Լումա, գահեկան փոքր, որոյ երկուքը կ'ընէր մի նաքարակիտ, այսինքն Հաովմայեցոց ա կոչուած գահեկանին մէկ չորրորդը: Մէկ ա հաւասար էր Օմանեան 12 1/2 փողոյ (բարայի), ուստի լումայն ևս հաւասար էր 1 1/2 փողոյ, Ղուկ. ԺԲ. 59. ԻԱ. 2:

Լուսիք, Գեղեցիկ և պերճ իշխան գիշորոյ, Եննդ. Ա. 16, մին ի գըլխաւոր վկայից առ ազգ մարգկան զբարութենէ, զմատուտութենէ և ըզգօրութենէ Աբարիին, Սաղմ. Ը. 3, և որովհետև լուսին իւր ըլլոր լոյսը կ'առնու յարեգակնէ, և կը ցոլացնէ զայն շուրջանակի, գեղեցիկ պատկեր է եկեղեցւոյ Քրիստոսի: Արեւելոց ջինջ երկինքը լուսին մասնաւոր պայծառութեամբ կը փայլի: Հին ազգաց շատերը կը պաշտէին զլուսին, ուղղակի, և կամ իբրև կուռք Աստուար, Արտեմիս, Անահիտ, շեկատէ, Մէնի, Միլեդգա, Մայա, և այլովք անուամբ: Երբայեցոց պատուիր-

ուած էր զգուշանալ մանուաւնդ այս կուսպաշտութենէ, Բ Օր. Գ. 19. ԺԷ. 3. բայց և այնպէս Իսրայելացիք ինկան այս կուսպաշտութեան մէջ, Ի Թագ. ԻԱ. 3. Ես. 45. 11. Երեմ. Է. 18. Ը. 2. ԺԹ. 43. ԻԳ. 17-25: Տես և Լուսնատ և Երբ Լուսնի:

Լուսնատ, տեսակ մը արտաժէտ մտք, շատ անգամ նաև մտքմտով: Այս տեսակ արտաժէտաց լուսնոտ անուներ տրուած է, վասն զի կը կարծուէր թէ ի լրման լուսնի կը տեսնուէին արտին նշաններն անոնց վրայ: Ցնորել, Թալանալ, տիրիլ իրրև սեւամաղձոտ, գիւահարութեան նշաններ էին, բայց լուսնոտաց վրայ, որ գիւահար չեն, կը տեսնուին նոյն նշանները: Լուսնոտք Ի Սուր Գիրս կը յիշուին գաա ի գիւահարաց, Մատթ. Գ. 24. ԺԵ. 14: Տես Գեւք:

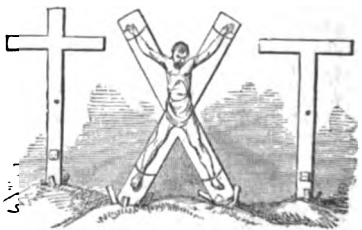
Խ

Խաղաւարտ, ԵԼ. Թ. 8-10, կրգի վերքեր զորս Մովսէս հրաշքով յառաջ բերաւ Եգիպտոսացոց մարմիններուն վրայ սօրին մէջ մոխիր ցանելով: Եթէ այն մոխիրն աղուս թրծելու հնոցներէն էր, այն մոխրէն պատճառուած խաղաւարտներուն ցաւը հարկաւ Եգիպտոսացոց յիշել տուաւ աղիւսարկութեան ծանր տառապանքը զոր անոնք կրել տուած էին Իսրայելի սրգոց:

Խաղաղ, պատու սրժոյ: Պաղեստինու խաղաղը շատ աղիւս էր, մեծ և քաղցրահամ, Թու. ԺԳ. 24: Չարգիս, և հաւանականապէս միշտ այսպէս եղած է, տարեկան խաղաղոյ շատ քիչ մասը կը գործածուի գինի շինելու: Բոպիտոն կ'ըսէ. "Քերրոնի ընդարձակ ոյգիներէն գինի չելլեր բաց այն սակաւէն զոր կը շինեն Հըրեայք", Ազոն, յառաջ քան խայծիլը, կը գործածուի այլևայլ բաներու: Կը շորցունեն յարեու, կամ հիւթը քամելով կ'առնուն շիշերու մէջ, և բոլոր տարին կը գործածեն իրրև թիթու, Թու. Զ. 4: Խաղաղը չորս կամ հինգ ամիս կը տեւ Ասորաց երկրին մէջ, Դ և տ. ԻԶ. 5. նաև խաղաղոյ ժամանակն անցնելէն ետքը

ողկոյնները կրնան առանց չորնալու մեռն ի բուռն մնալ ոյգիներուն մէջ, եթէ աղէկ պաշտպանուին ցուրտէն: Խաղաղը շատ աման է Պաղեստին, և սովորական ստեղծաց գլխաւորն է: Հասած խաղաղն ալ շորցնելով կ'ընեն չամիչ, այնպէս որ գալար խաղաղն անցնելէն ետքը, չամիչ կը գործածուի մինչև նոր ոյգեկուծը: Բաց այն օրէնքէն որ ոյգի անկողին կը պատուիրէր երկք տարի չկթել ոյգին, կար ուրիշ օրէնք մը որ չէր տար թոյլ Հրէից ճապարգ ընել ոյգին, այլ կը պատուիրէր թողուլ զայն աղքատաց, Դ և տ. ԺԹ. 23: Օրէնքը թոյլ կու տար նաև անոնց որ ոյգիէ մը կ'անցնէին՝ քաղել և ուտել խաղաղ հմ, բայց ոչ անուս և տանել, Բ Օր. ԻԳ. 24: Ամնայն ուրեք կը տեսնեք զարմանալի ապացոյցներ մարդասիրութեան որ Մովսէսական օրէնադրութեան ոգին է: Իւր ողկոյններէն ի սպառ կողոպտեալ ոյգին էր պատկեր ամայութեան, Ես. ԺԷ. 6. ԻԳ. 43. Արգ. 5: Տես Այգի:

"Վայր խաղաղն", էր պատու զայրենի որթոյ: Այսպիսի որթոյ խաղաղը կը կոչուէր ծաղիկ գինոյ. երբէք չէր խայծեր, ջուրը միայն կ'առնուէր իրրև թիթու: Ես. Ե. 2, 4 համարներուն մէջ Ատուսած կը գանգատի թէ, Իր ծաղուրդէն, զոր անկած էր իրրև որթ ընտիր, իրրև ոյգի գեղեցիկ, ուներ իրաւուք պատու զպահանջելու, բայց անկողնուին արտ, այսինքն խաղաղ զայրի, արտը անհոտ և անհամ:

Խաչ, տեսակ ինչ կախազանի խտորնակի գամուած երկու կտոր փայտ երեք կերպ, ինչպէս կը տեսնուի պատկերին մէջ: Խաչի մահն էր պա-

տիժ անարգազոյն գերեաց, և նշան զատաստմբաւութեան, ԲՕր. ԻԱ. 23. Գաղ. Գ. 13: Այս պատիժն այնպէս հասարակ էր առ Հռովմայեցիս, որ ինչեկեց նեղութիւն, զիշտ, առաւապանք, այլովքն հանդերձ, կը կոչուէր «Խաչ»: Քրիստոս կ'ըսէ թէ իւր աշակերտները պարտին առնուել իրենց խաչը և երթալ անոր ետեւէն: Խաչն արդարև նշան էր անարգութեան և շարքարանաց, սակայն և այնպէս է նշան պատուոյ և փառք Քրիստոսնէից:

Խաչելու սովորական եղանակն էր գամել բեռններով մահապարտին երկու ձեռուրները և ստուրնիւրը կամ զատ զատ և կամ միտնգամայն: Երբեմն փոխանակ գամելու կը կապէին առատանօք: Այս կերպը թէպէտ մեղմ կը թուի, քանիք քիչ ցաւ կու տայ, սակայն աւելի անազորոյն էր, զասն զի խաչեալը շատ երկար տանջուելով կը մեռնէր: Երբեմն ևս թէ բեռն և թէ առատան կը գործածուէին խաչելու, այսինքն մահապարտը թէ՛ կը գամուէր և թէ կը կապուէր խաչին: Այս կերպով կըրնային խաչով հանդերձ վերջնել խաչուածները և այնչափ տնկել խաչը, քանիք առատանն ըստ բաւականին կը բռնէր խաչեալը: Խաչին մէջտեղին մտ կար դուրս ցցուած կտոր մը փայտ որ նոյնպէս խաչելոյն մարմինը բռնելու համար էր: Նախ քան զբեւեռելն զմահապարտն ի խաչ, կը ձաղկէին շուանեայ խորազանու և կամ կաշեայ փոկով: այս վերջին կերպ ձաղկումը կը համարուէր խորտազոյն և աւելի անարգական քան զձաղկումն խորազանու: Ստրուկք որ մեծամեծ յանցանաց պարտաւ որ էին՝ կը պնդուէին կտրիկանի կամ խաչի վրայ, և այսպէս ձաղկուելով զրտարուէին քաղքին մէջ: Քրիստոս բարձեալ կը տանէր իւր խաչը, և որովհետև կը կ'ըսէր սա՛յլ ընդ ծանրութեամբ խաչին, Սիմոն անուռն կիւրենացի մը բռնելով բռնի տանել տուին խաչը Քրիստոսի ետեւէն կամ Քրիստոսի հետ, Մարկ. ԺԵ. 21:

Յետ բեռեւելոյ զմահապարտն ի խաչ, կու տային անոր թմբեցուցիչ ըմպելի մը, որպէս զի քիչ զգար ցա-

ւին սատուութիւնը, բայց մեր Փրկկիչը մերժեց այս սովորումը, Մատթ. ԻԵ. 34. Մարկ. ԺԵ. 23. Թէպէտ կը թուի թէ յետոյ քիչ մը ճաշակեց զինուորներուն հասարակ ըմպելին, Դրկուած ըլլալով ի շօրէ կիւրմահու պատաստահարն ծանր բեռը վասն կորուսեալ ազգի մարդկան, զգաց թէ չէր արժան նմա յանձն առնուլ այն սովորները որ ուրիշ խաչելոյ կը տրուէր, և զոր ընդունել անոնց արժան էր, բայց ոչ իրեն: «Գաւաթը որ Հայրը ինձի տուաւ՝ պիտի չխմե՛մ անիկա», Եզգ. ԺԲ. 41: Իսկ զայն մինչև յատուկը: Որովհետև խաչը կը կանգնուէր արեգական թօթազին ժամերուն, խորազանն և բեռններն պատճառեալ վերբերը շուտով կը բարձրէին, և խաչեալը կը պտպակէր ի ծարաւոյ: Արիւնն արգելուելով իւր սովորական շրջանէն, կը ժողովուէր մարմնոյն այլևայլ կողմեր, և սաստիկ ցաւ կու տար: Խաչելոյն ամէն թեթև շարժումը կը յաւելոյր անոր ցաւը որ չէր կրնար այլապէ թեթևեալ բայց իթէ մահուան անզգայութեամբ և կամ բուն իսկ մահուամբ: Խաչեալ մարդիկ կ'արգելին խաչին վրայ քանի մը օր, երբեմն եօթնեակ մը կամ աւելի: Ուստի Պիղատոս մեր Տէրօջը շուտով մեռնելուն վրայ զարմացաւ քանզի բնականապէս աւելի երկայն պարելու էր, Մարկ. ԺԵ. 44: Երկու աւազակաց բարձրեր խորտակած էին փութացնելու հասար անոնց մահը, որպէս զի անոնց մարմինները խաչին վրայ չմտային շարսթ օրը, ԲՕր. ԻԱ. 23. Յես. Բ. 29. Բայց խաչեալք բնդհանրապէս կը թողուէին կատուած բնդ հսկողութեամբ պտհապանաց, մինչև որ անոնց մարմինները կ'ընային գետինը, կամ թրուուէր և գազանք գալով կ'ուտէին: Խառան, հին քաղաք, Միջագետաց հիւսիսային արևմտեան մասին մէջ: Արրասամ Ուր քաղքէն ելելէն ետքը, բնակեցաւ այս քաղաքը մինչև մեռաւ անոր հայրը Թարա. Խասհակ հոն մարդ զրկեց իրեն կին բերելու, և Յակոբ հոն փախաւ իր եղբորը Եսաւայ երեսէն, Մինդ. ԺԱ. 31, 32. ԺԲ. 5. ԻԳ. ԻԸ. 43. ԻԸ.

10. ԻԹ. 4: Ասորեստանցիք առ Եզեկիաւ աւերեցին զխառան, ԳԹագ. ԺԺ. 12. Ես. 1. Ի. 12: Կաւ կրաստս Հռովմոյեցի զօրսպկար Հոս յազթուեցաւ և սպանաւ Պարթեւներն: Այժմեւ խառան է Եփրատայ մէկ ճիւղին վրայ, 36° 52' հիւս. լայն., և 39° 5' արևել. երկ., տափարակ և աւաղուտ դաշտի մը վրայ: Արարացիք ոմանք Թափարականք կը բռնակին հոս, և ընտրած են այս տեղը ջուրերուն առատութեան և օգտակարութեանը համար:

Խառնիք: Մարտի մէկ տեսակն է, Յովէ. Ա. 4. Բ. 25. Ամփն. Գ. 9: Մարտի տեսակներ են նաև ջրեակը և գրուիծը: Ասոնք յառաջքան թեաւորիին անգամ փաստակար և ապականիչ են: Տես Մարտի:

Խաւար: Խաւար է ուր բնական լոյսը չկայ, Եննդ. Ա. 2: Այլարանորէն կը նշանակէ թշուառութիւն և ձախողութիւն, Յոր. ԺԲ. 6. Սաղմ. ճԷ. 10. Ես. Բ. 22. Թ. 4: Խաւարը կը ցուցնէ նաև արեգակն և աստղաց պակասիլը, ուստի և այլարանորէն կը ցուցնէ գլխաւոր կամ աւագ մարդոց անկումը, և ազգի մը տագնապը, Ես. ԺԳ. 10. Գործ. Բ. 20: “Գործք խաւարի” են անմարտը գաղտնի տունք որ կը կատարուէին ի պաշտամունս հիւսնանաց, Եփես. Ե. 14: “Արտաքին խաւար” կը ցուցնէ այն մարդոց տագնապը որոց առջև գոցուած են երկնից գուռները, Մատթ. Բ. 12: Եգիպտոսի խաւար, Իլ. Ժ. 21-23, հրաշքով էր. նոյնպէս այն խաւարը որ ծածկեց Հրէաստան ի նշան սգոյ ի խաչելութեան փրկչին, Ղուկ. ԻԳ. 44: Այս խաւարումը չի կրնար արեգակն խաւարումն յառաջ եկած ըլլալ, քանզի գաղտնական լուսինը նոր լրացած ըլլալով կը գտնուէր երկրէս անդին, ոչ թէ երկրիս և արեգակնի մէջտեղ:

Խեցի, Խեցեղէն, այսինքն հողէ շինուած անօթոց բեկեալ կտորներ, Յոր. Բ. 8, յարմար օրինակ մարդկային անյարգութեան և գիւրաբեկութեան, Ես. ԽԵ. 9: Հին քաղաքներէն շատերուն աւերակաց մէջ այսպիսի անօթոց բեկորներէն զատ

քիչ բան կը գտնուի. ասոնք ընդհանրապէս բրտի հասարակ, բայց աղէկ ապիկուած անօթներու կտորներ են: Աղքատ մարդիկ կը գործածեն այսպիսի բեկեալ անօթներ, Եթէ այն անօթները կտոր կտոր եղած չեն, Ես. 1. 14: Չարդիս շատ անգամ կը տեսնուի յարևելս աղբիւրներու քով կտորած աման մը սրով ջուր կը խմուի. ամանք այսպիսի կտորած ամաններ կը գործածեն կրակ զնկելու:

Խելացիք: Տես Քառանցիք: Խթան, եզեր վարելու սրածայր գաւազան, որուն դէմ էթէ սրանց եղը, կը կծի: Ուստի ոչ միայն Յուսաց և Հռովմոյեցոց, այլև Հրէից մէջ առակ մը կար որ մարդկային և աստուածային իշխանութեան հակասեղ ստահակ մարդոց համար կ'ըսուէր, Գործ. Թ. 5. ԻԶ. 14: Տես և Յոր. ԺԵ. 25, 26: Տես նաև Եզ: Խխուզի, Սաղմ. ԵԲ. 8 համարին մէջ կը նշանակէ հասարակ խխուզ առանց պատենի. “բալած տանը կը հայի” թողով իւր լրբիւնը ուր որ կ'երթայ:

Խղմնաճիւղ այն կարողութիւնն է, զոր ամեն բարոյական էակ ունի, Հռովմ. Բ. 13-15, և որոյ զօրութեամբ կ'ընտրենք զբարին ի չարէն, և կրնանք Տեսել առաջնայն և խորչի ի վերջնայն: Խղճ մտաց պաշտօնն է մեր բոլոր գործերը կատարել ըստ Աստուծոյ կամաց զոր կը յայտնեն մեզ բնութիւնը և Սուրբ Գիրք: Այսպէս կարելու կարողութիւնն, այն է խղճը, կը ցուցնէ թէ պատահանառու ենք յատենին Աստուծոյ, ուստի և խղճին ձայնը յիշուի արժանի է կոչուելու ձայն Աստուծոյ: Գիտենք թէ ողջմտիւն և ծյմարտապէս լուսաւորեալ մարդէն խղճն անվերջ կը ցուցնէ անոր իւր պարտքը, և թէ որեւիցէ բարուր կամ հրապոյր չի կրնար արգարացնել խղճ մտաց դէմ կատարուած գործ մը: Արդարև ամեն մարդ գիտէ թէ միշտ ընելու է ինչ որ ուզող է կամ համաձայն խղճի մտաց, բայց և այնպէս խղճը մեծապէս կը խանգարի, երբ սխառ ապականեալ է, վասն զի սպականալ սրան միտուեցերը գառողու-

Թիւնը կը Թիւրին և կ'աղաւաղեն միշտ և յամենայնիւ, Ուստի ճշմարիտ կ'ըսէ Պողոս Թէ պարտ կը Տամարէր իրեն հայածել Քրիստոսի աշակերտները, Գործ. ԽՁ. 9: Պողոսի մեղքն յայսմ էր որ մեղադրելի անհոգութեամբ չլսանաց ըստ կարի լուսաւորել իր խիղճը, և մաքրել զայն շէնորհօքն Աստուծոյ, Ամեն դարու մէջ եկեղեցւոյն մոյար խղճիւ սխալ վարդապատութիւններ պաշտպանել և ճշմարտութիւնը հայածելը կը սորվեցընէ մեզի Թէ սրչափ կարօտ ենք աստուածային լուսոյ և սրբարար շէնորհաց: Քրիստոսի արեամբ սրսկեալ "բարի" և "սուրբ" խիղճը, Ա Տիմ. Ա. 5. Գ. 9, յստակ կը տեսնէ Աստուծոյ կամքը, և կը ստիպէ զմեզ հնազանդել այն կամաց շարժելով զմեզ աւետարանին փաստերով: Որչափ աւելի կը հնազանդինք այն կամաց, այնչափ աւելի մաքուր կ'ըլլայ մեր խիղճը, Գործ. ԽԳ. 16, և խղճին բարի վկայութիւնը երջանկութեան գլխաւոր պատճառաց մէկն է: "Տկար," կամ տարտամ և կղր խիղճը, Ա կորնթ. Ը. 7, "պզժուած" խիղճը որ գերի է ապականեալ սրբան, Տիմ. Ա. 15, և "խանձուած" խիղճը, Ա Տիմ. Գ. 2, որ օրինաց և աւետարանին դէմ միանգամայն խրատացեալ է, եթէ չփոխուի շնորհք, կ'ըլլայ ի վախճանի վրէժխիղճի խիղճ, գործիք սոսկալի և յախանական խայթերու: Յուդայի վախճանը բաւական է ցուցնել այսպիսի խղճի մը քստմեկի զօրութիւնը: Տանջանքը զոր վրէժխիղճի խիղճը կու տայ, ոչ ինչ ընդհանր սաստիկ և քան զմարմնաւոր անձընս, և թէպէտ յոտախ կրնայ թմբած ըլլալ, անդին պիտի ըլլայ որդ մը որ չի մեռնիր, և կրակի որ չի մարի երբէք:

Խմար, Թթու հայտի կտոր սր խմարեալ զանգուածէ մը կը պահուի շոր զանգուած մը խմարելու համար: Զատկին ետքն օրերը սուռնեալն մէջ խմր պահել արգելեալ էր Հրէից, ի յիշատակ այնր զոր ըրին անանց նախիկը, երբ կ'ելլէին Եգիպտոսէն: Որովհետեւ Եգիպտացիք կը փութացընէին զՍրբայեցիս շուտով գուրս կըլլ երկրէն, Ժողովուրդը, անա-

պարեցին շինել իրենց հացերը չսպասելով զանգուածին խմարելուն, Ել. ԺԻ. 15, 19: Հրեայք ինամով կը մաքրէին իրենց սուռները խմորէ զատկի սուռն առաջ, Ա կորնթ. Ե. 6: Աստուած արգելած էր խմր և մեղր նուէր խմորնցանու մաքարը, Ղ Լա. Բ. 11: Խմորոյ մեծ զանգուած մը փոխելու յատկութիւնն առնուած է իրբև օրինակ աւետարանին ամբողջ ընկերութիւններ սրբանելու զօրութեան, երբեմն նաև մոյար վարդապատութեանց և ապականեալ մարդոց շար աղբիցու լեռանը, Մատթ. ԺԳ. 33. ԺՁ. 6-12. Ա կորնթ. Ե. 6-8:

Խճճճճճճ, կը յիշուի Լիզ. Բ. 3. Ը. 5. Յովկ. Ա. 12: Դատերը կը կարծեն Թէ Աս յիշուած խճճճճին կիտրոններն է: Այս ծառին թէ ծաղկին և թէ պտղոյն պայծառ գոյնը, անոյշ Հոտը և գեղեցիկ երևոյթը շատ յարմար կու զան վերջիշեալ համարներուն: Խմաստուն մարդուն խորհուրդները, եթէ ազէկ բացատրուին, նման են "արծաթի զարդերու մէջ գրուած սուկի խճճճճերու," այսինքն գեղեցիկ գործուած արծաթի կողովներու մէջ հասուն սուկոյն պտղոյ:

Խճճճ, կոչուուք, հացկերոյթ: Սիրոյ խնդրք, Յուդ. 12, հասարակաց հացկերոյթ էին պարզ կերակուրներով առ նախկին Քրիստոսեայս: Տերունական ընթրիքը միանգամայն կը կատարուէր այս հացկերութից հետ, Հարուսանքը կու տային

կերակուրը, և բոլոր ֆրիտանոնայք, հարուստ և աղքատ, իժէ կամէին, կրնային անխորհր հաղորդք ըլլալ ճանշուն: Նաև հրևանդներու և հեռաւոր եղբարց կը զրկուէին բաժինք: Այսպիսի խնջոյցն նպատակն էր ցուցնել ֆրիտանոնէից սերն առ միմեանն, բայց շատ անգամ այս խնջոյք ասոխիժ կու տային զեղծման, և յետ ժամանակաց վերցան, Ա կորնիժ. ԺԱ. 17-34:

Երբայցիցիք հերարսեր ըլլալով, սովոր էին խնջոյք մը ընել երբ հերբ մը կու գար անոնց տունը, ուրիշ խնջոյք մը կ'ընէին, երբ հերբ կը մեկնէր, Երնդ. ԺԹ. 3. ԱԱ. 27. Դատ. 2. 19. Բ Թագ. Գ. 20. Դ Թագ. 2. 23: Այսպէս խնջոյք մը եղաւ ի գարձին անասակ որդւոյն, Ղուկ. ԺԵ. 23: Շատ անգամ խնջոյք կ'ըլլար, երբ ընտանեաց մէջ ուրախոյի գէպք մը կը պատահէր, ինչպէս ծնունդ, Երնդ. ԺԻ. 8. Խ. 20. Երբ Ա. 4. Մատթ. ԺԻ. 6, հարասանիք, Երնդ. ԻԴ. 22. Դատ. ԺԴ. 10. Յովհ. Բ. 4-10, կտուրք խաշանց և հունձք, Դատ. Թ. 27. Ա Թագ. ԻԵ. 2, 3Կ. Բ Թագ. ԺԳ. 23, Հաց-կերտթ մը կ'ըլլար նաև ի յուզարկաւորութեան ննջեցեաց, Բ Թագ. Գ. 35. Երեմ. ԺԶ. 7. Տաճարը զո՛հ և նուէր մատուցանելու եկողները ուրախութեան ճաշ կ'ընէին հոն այն զո՛հէն ուսելով և փառաբանելով զԱստուած, Բ Օր. ԺԲ. 6, 7. Ա Թագ. ԺԶ. 5. Բ Թագ. 2. 19: Պատուէր կար այսպիսաց հրաւիրել կարասանները մասնակից ըլլալ ճանշին, Բ Օր. ԺԶ. 11, նա մանաւանդ մասնաւոր կոչուիք ընել աղքատաց համար, Բ Օր. ԺԲ. 17-19. ԺԴ. 28, 29. ԻԶ. 12, 15. ոսկորութիւն մը զոր ֆրիտանո մասնաւորացէս կը պատուիրէ, Ղուկ. ԺԴ. 12-14:

Խնջոյք կը կատարուէին ի հնուՄն պարզ և անզանոյճ կերպով: Բայց ֆրիտասոս ասերը Հռովմոյեցոց սովորութիւններէն շատերը մնած էին: Խնջոյքը կամ "ընթիւք" կը կատարուէր ընդհանրապէս յետ միջաւոր հինգերորդ կամ վեցերորդ ժամուն, և շատ անգամ կը ասէր մինչև ի տարածամել աւուրն: Կոչնականք կը

հրաւիրուէին բաւական ժամանակով առաջ, և հրուէրն ընդունողներու շարձեալ սպասուարք լուր կը տարուէր: Երբ ընթիւքաց ժամը կը մտնենար, Մատթ. ԻԲ. 4, 8. Ղուկ. ԺԴ. 16-24: Դուռը պահապան կը կենար ներս չառնալ անկող մարդիկ, և ապա տանուատէրն իջնելով կը գացէր գուռը, Մատթ. ԻԵ. 10. Ղուկ. ԺԳ. 24: Երբեմն մեծ բազմութիւն կը գտնուէր յընթիւք, Եսթ. Ա. 3, 5. Ղուկ. ԺԴ. 16-24. և անասունն կը գրուէր սեղանապետ մը որ այժ պաշտօնին, յարմար ծանրարարոյ, զգաստ և անյողոզոր անձ մը ըլլալուէր, Յովհ. Բ. 8: Կոչնականք կը բաղմէին իւրաքանչիւր իւր պատուոյն և աստիճանին համեմատ, Երնդ. ԽԴ. 33. Ա Թագ. Թ. 22. Առաջ. ԻԵ. 6, 7. Մատթ. ԻԳ. 6. Ղուկ. ԺԴ. 7, Ի բազմականոն արժամաւոր տեղ բռնելու շատ նախանձախնդիր էին արեւելեայք: Երբեմն կոչնաւորք թէթէ, պատուական և լայն հանգերաներ կու տար բազմականաց, և անասուն հանգերձը հագնիլ չուզել մեծ թշնամանք կը համարուէր տանուաիրոջը, Ժող. Թ. 8. Մատթ. ԻԲ. 11. Յայտ. Գ. 4, 5: Բազմականք կ'ընկողմանէին սեղանին ըստրտիքը, և ջուր ի լուացումն և անուշահամ ծխանիլիք կը մատուցուէր աննց, Մարկ. Է. 2. Ղուկ. Է. 44-46. և յետ ճաշից զարձակ ձեռք կը լուային, մինչ սպասուար մը կը լեցունէր ջուր: Տես Մատթի բառին պատկերը: Ի ժամ ճաշին և յետ այնորիկ այլևայլ զբոսնիք և զուրաճութիւններ կը կատարուէին. նաև աւելոճուածներ կ'ընուէին, Դատ. ԺԴ. 12, արեւելեան վէպեր կ'ըսուէին, երաժշտութեամբ և կարեւով, շատ անգամ նաև շուսյաութեամբ և արբեցութեամբ կ'անցնէր ժամանակը, Ես. Ե. 12. ԻԴ. 7-9. Ամսն. 2. 5: Տես և Ուտել, կերակուր:

Խոզ, ծանօթ անասուն, զոր ուտել արգելու էր Հրէից: Արգարե Հրեայք այնպէս կը գարշէին ուտել խոզին, որ խոզին անուն անգամ առաջ չէին ուզեր, Ղեա. ԺԱ. 7. Բ Օր. ԺԴ. 8: Կուսապաշտական գարշելի ոսկորութեանց կարգը կը յերկ

Նաև Հրեաներէն ոմանց խոզի միս ուտելը, Ես. ԿԾ. 4. ԿԶ. 3, 17: Եր կարծուի թէ հեթանոսաց վաճառելու համար հակառակ օրինաց կը անուշանէին Հրեայք խոզերուն երամակը որ գիււհարելով հեղձան Գեննեաարեթի ծովը, Մատթ. Բ. 32: Անառակ սրբւոյն գեղեցիկ և ազգու առակը կը ցուցնէ թէ խոզարածութիւնն ի՞նչ անարգ և զարշլի գործ համարուած էր առ Հրեայս. իրենց հայրենի ժառանգութիւնն անառակութեամբ վատնող թշուառականաց վերջին ապաստանն էր այս արուեստը, Գուկ. ԺԵ. 14-16: Այս անասնոցն անուղղայ պիղծ բարբը կը ցուցնէ թէ ծննարիտ հաւատքն ընդունել բաւական չէ եթէ նորոգուած չէ սիրտը, Բ Պետր. Բ. 22: Խոզին առ ոտն կրիելը պատուական բանէրը ցեխի մէջ՝ գեղեցիկ օրինակ է անոնց որ արհամարհանօք և շարաշար կը զարծածեն աւետարանին շնորհքը, Մատթ. Է. 6:

Վայրի խոզը, որ և կրնճ կամ վարազ, կը համարուի իրեն նախկին ցեղ հասարակ խոզի: Է զաղան կասարի և ահէլ: Վարազին ժանիքն աւելի մեծ և քսաստիկ են քան զժանիս ընտանի խոզի, և սակն է երկաթաղայն, որ մանուսանդ սեխ կը զարնէ: Յառկը երկայն է, սկիանջները կարճ են: Զարգիս վայրի խոզեր կամ վարազք յաճախ են վերին Յորգանանու մօտ ծախմախուս տեղեր: Եր դանտին նաև ի կարմեղսս, և մօտ Տերերից ծովուն՝ երամովին: Խոչակրաց ժամանակը շատ էր այս անասունն ի Պարսիստին: Բիշարտ, անուանեալն Առիւծասիրտ, պատասխելով ասոնց մէկուն, զարկաւ նիղալու, և մինչ գազանը կը ջանար սակաւին կեղեքել Բիշարտի ձին,

Բիշարտ յարձակեցաւ գազանին վրայ և սաստակեց քնա սրով: Վնասները զորս կու տայ այս գազանը՝ նկարագրուած են ի Սաղմօսին, Զ. 13:

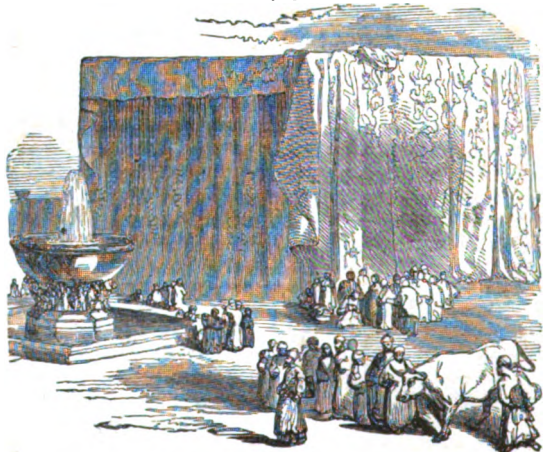
Խոյր, ապարօշ կամ վարաակայ Հրէից քահանայապետին, քանի մը կանգուն երկայն բեհեղէ, զոր յետ պատելոյ զգլխով, կը պնդէր վերէն գլխուն վրայ կապուտակ ծապուսիւնօք, ընդ որ անցած էր թիթեղ սոկի որ կու գար ճակատը, և վրան գրուած էր Երբուրիւն Տեառն, ԵԼ. ԻԲ. 4, 36-38. Լթ. 28-31:

Խոնարհութիւն, առաքինութիւն թէ՛ յատկութեամբ և թէ՛ ազդեցութեամբ բարբոզին հակառակ հրպարութեան: Յոճար կը գովուի ի Սուրբ Գիրս, Առակ. ԺԵ. 33. ԺԶ. 19: Տէրն մեր մանուսանդ կը գովէ խոնարհութիւնը, Մատթ. ԺԲ. 4, և կ'ազնուացնէ, կը պատասխանացնէ իւրով օրինակաւ, Յովն. ԺԳ. 4-17. Փիլ. Բ. 5-8: Ամէն ստեղծեալ էակ, թէև սուրբ, պարտի ունենալ այս առաքինութիւնը. բայց միշտ և հանապաղ գլխուար և արեղ յատկութիւն ըլլալու է խոնարհութիւնն ի բարս մեզուցեալ և ապականեալ սրբուց մարդկան:

Խոսամուգ: Պօղոս այս բառով կը հասկնայ Աստուծո՛ւ մարդց շնորհուած հոգևոր բարիք, մանուսանդ դիքրոտոս, և զՀոգին Սուրբ և Աւետարանին բար պարգևները, որոց առհաւաստեայն արուեցաւ Արարահամուն և միւս նահապետաց, և խոստացուեցաւ թէ պիտի արուեր

նաև բոլոր հաւատացելոց յետ նոցա, Հառվմ. Ի. 13, 14. Կաղ. Գ. 14-29: "Որդիք խոստման", բառով կ'իմացուին, կամ իսահակայ սերունդք, երբ զատեալ ի սերնդէն իսմայելի, կամ ի ֆրիստնեւթիւն գարձող Հրեայք, և կամ վերջապէս բոլոր հաւատացեալք որ հաւատով մասնակից կ'ըլլան ֆրիստնեւթիւն խոստման: Երբայեցոց թղթայն ԺԱ. 39 համարին "խոստմն", բառը կը նշանակէ խոստացուած իր մը, Գարծ. Ա. 4: "Ամենամեծ և պատուական խոստմանը", բանիւ կ'իմացուին բոլոր բարիք այս և հանդերձ:

եալ կենաց, բարիք՝ զորս անվրէպ պիտի տայ Աստուած իւր ժողովրդեան ֆրիստնեւթիւն, Բ կորնթ. Ա. 20. Ա Տիմ. Ի. 8. Բ Պետր. Ա. 4: Ի շնորհս անհուն արժանաւարութեան ֆրիզին, անհուն սէր, անսահման թմաստութիւն և ամենակարող զօրութիւն իրրև գրաւ կը կենայ յօգուտ և ի պէտս ժողովրդեանն Աստուծոյ. քանպի եթէ Աստուած իւր միածին Սրգին տուաւ անոնց համար, որչափ ևս աւելի պիտի տայ, երբ հարկաւոր տեսնէ, ուրիշ որեւիցէ բարիք որ քան զայն ստորին են, Հառվմ. Լ. 32:

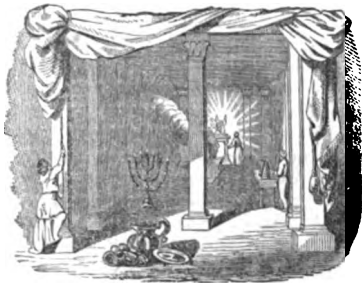
Խորան, վրան, տաղաւոր, կամ առժամանակեաց տուն: Իրբ հասարակ խորան տես Վրաց բառը: Ի Սաւր Գիրս խորան կը կոչուի մասնաւոր վրանը զոր շինեց Մոփսէս յանապատին հրամանաւ Աստուծոյ, իբրև տեղի կրօնական պաշտաման Հրէից, յառաջ քան գշինումն տաճարին: Աստուծոյ պատուէրը թէ ինչպէս պիտի շինուէր խորանը, և շինութեան պատմութիւնը, գրուած են ի գիրս Ելեց, ԳԼ. ԻԵ. և որ զկնի: Այս խորանը կը կոչուէր շատ անգամ ժողովքի խորան կամ խորան վկայութեան:

Խորանն էր երկայնածև քառակուսի, երեսուն կանգուն երկայն, տասն կանգուն լայն և տասն կանգուն

բարձր, Ել. ԻԶ. 15-31. ԼԶ. 20-30. այսինքն իրբ յիտուն և հինգ սոր երկայն, սլթետանն սոր լայն և ութետանն սոր բարձր: Երկու կողմերը և արեւմտեան ճակատը շինուած էր սպի թիթեղներով պատած և արծաթի խորխոխներու վրայ հաստատուած սատիսի փայտէ տախտակներէ: Կային նոյն փայտէն և նոյնպէս սպիտակներուն վրայ հաստատուած սատիսի օղակներէ: Արեւելեան ճակատն, ընդ որ էր մուտն ի սորանն, չկային տախտակներ, այլ սատիսի փայտէ հինգ սիւն սրոյ գլուխները և շրջանակները նոյնպէս սպիտակաւ էին, հինգ պղնձէ խորխոխներու վրայ հաստատուած: Խ.

բաճնն այսպէս շինուելէն ետքը կը ծածկուէր չորս այլեւայլ տեսակ վարագոյրներով: Առաջին և ներքին վարագոյրն էր բեճեղէ, որոյ վրայ կային քերթբէներու պատկերներ, գործ սաղնեգործ, ի կապուտակէ, ի ծիրանւոյ և ի կրկնակի կարմրէ. այս գեղեցիկ վարագուրէն էր նաև ձեղուճը: Երկրորդ վարագոյրն էր այժծի մազէ, երրորդն ի շիկակարմիր մերթոյ խոյոյ, իսկ չորրորդ և արտաքին վարագոյրն էր ուրիշ տեսակ մը մերթէ: Տես թեճեալ:

Արդէն ըսինք թէ խորանին արեւելեան ճակատը տախտակ չունէր, այլ Տինգ սիւն միայն սատիմի փայտէ, և այս ճակատը ծածկելու համար կար վարագոյր մը նկարէն սաղնեգործ, որ կը կախուէր այն Տինգ սիւներէն, Ե՛ւ. Ի. 16:

Այս էր արտաքին երեկոյթ խորանին որ, վերոյիշակ սեանց պէս, սատիմի փայտէ, իրարմէ երկու և կէս կանգուն հեռու, արծաթէ խորհրդներու վրայ հաստատուած չորս սակիապատ սիւներով կը բաժնուէր երկու մաս, Ե՛ւ. ԻԶ. 32. ԼԶ. 36. և այս սիւներէն կը կախուէր ուրիշ վարագոյր մը նոյն նիւթերէն յորոց էր արեւելեան ճակատին վարագոյրը, Ե՛ւ. ԻԶ. 31-33. ԼԶ. 33. Երբ. Թ. 3: Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ խորանին մէջը բաժնուած էր այնպէս ինչպէս ասածարը, որ խորանին օրհնակին համեմատ շինուեցաւ: Խորանին բարձր երկայնութեան երկու երրորդը արուած էր առաջին սրահին, կամ Արբուժեան, և մէկ երրորդը երկրորդ սրահին, կամ Արբուժեանց

Արբուժեան: Այսպէս առաջին սրահը քսան կանգուն էրկայն, տասն կանգուն լայն, և տասն կանգուն բարձր էր, իսկ վերջին սրահը՝ տասն կանգուն միայն երկայն, և նոյնակ լայն և բարձր: Դիտողութեան արժանի է որ ոչ Արբուժիւնը և ոչ Արբուժեանց Արբուժիւնն ունէր պատուհան: Ուստի առաջին սեճ սրահին մէջ Տարիաւոր էր աշտանակը՝ որպէս զի քահանայք կարող ըլլային կատարել պաշտօնը:

Այսպէս շինուած խորանը կը կենար երկայնաձև բաց տեղ մը կամ գաւիթ մը, հարիւր կանգուն երկայն և յիսուն կանգուն լայն, ծիշդ արեւելքէն արեւմուտք, Ե՛ւ. Ի. 18: Եւրջ զգաւթիւն կային սիւնք ի պղնձոյ, արծաթի շրջանակով, իւրքմէ Տինգ Տինգ կանգուն հեռու, զքսան մէկ կողմէն, քսան միւս կողմէն, և տասն տասն յետոյ և առաջոյ: Այս սիւներուն խորիսիւնքն էին պղնձի, և հաստատուած էին գետնիը ցիցերով նոյնպէս ի պղնձոյ, Ե՛ւ. ԼԳ. 10, 17, 20: Սիւներուն բարձրութիւնն էր հաւանազանապէս Տինգ կանգուն, քանզի այս սիւներէն կախուած վարագոյրք այս բարձրութիւնն ունէին, Ե՛ւ. ԼԳ. 18: Գաւիթը շուրջանակի գոցող վարագոյրք էին բեճեղէ, այսինքն մասնուած բարակ քիւտէ, Ե՛ւ. Ի. 9. ԼԳ. 9, 16, բաց ի վարագուրէն որ էր գաւթին արեւելեան ճակատն ընդ որ էր մուտ ի գաւիթին: Այս վարագոյրն էր նոյնպէս բեճեղէոյ ի կարգուտակէ, ի ծիրանւոյ և ի կարմրոյ կրկնւոյ, և ունէր կապեր առ ամփոփելոյ ի վեր կամ ի կողմն մի, երբ քահանայք պիտի մտնէին գաւիթը պաշտօն կատարելու, Ե՛ւ. Ի. 16. ԼԳ. 18: Այս գաւթին մէջ էր ողջակիզաց սեղանը և աւազանն հանդերձ պատուանդանաւ կամ խարսխաւ: Ողջակիզաց սեղանը կը կենար գաւթին դրան և խորանին դրան ուղղութեամբ իրրև ի միջոցի, բայց աւելի մօտ գաւթին դրան, Ե՛ւ. Ի. 6, 29. աւազանը կը կենար ի մէջ ողջակիզաց սեղանոյն և դրան խորանին, Ե՛ւ. ԼԳ. 8: Այս գաւթին մէջ կու գտր ամէն իորայնելացի մատուցանել իւր նուէրները:

Արդ, խորանը թէ և գաւթին մէջ էր, բայց ոչ ճիշդ անոր կեդրոնը: Հաւանական է մասնաւանդ թէ գաւթին արեւելեան կողմը, խորանէն ապին, աւելի ընդարձակ էր, այսինքն քառակուսի մը յիսուն կանգուն երկայն և յիսուն կանգուն լայն. և արդարև քան զայս փոքր միջոց մը չէր կրնար բաւել Տոն կատարուելու գործին, և բազմութեան որ պարտէին առաջիկայ գտնուել պաշտաման: Գանը հիմա կահուց և կարասեաց խորանին:

Արութիւն կոչուած տեղն ուր քահանայից միայն թոյլ տուեալ էր մտնել, Եր. Թ. 6, յիշուելու արժանի երեք բան կար. այն է՝ խնկոց սեղանը, առաջաւորութեան հացին Աստղի և աշտանակը լուսոյ համար: Ասոնց իւրաքանչիւրին վրայ իսուած է իրենց տեղերը. տես այն բառերը, խնկոց սեղանը կը կենար ի միջոցի Արութեան, վարագուրին առջև, Եւ. Լ. 6-10. Ե. 26, 27. այս սեղանին վրայ կը ծխուէր իռնիկ ամէն առաւօտ և երեկոյ, Եւ. Լ. 7, 8: Խընկոց սեղանին հիւսիսային գին, այսինքն յաջմէ քահանային ի մտանին, կը կենար առաջաւորութեան հացին սեղանը, Եւ. ԻԶ. 35. Ե. 22, 23, և ի հարաւոյ Արութեան՝ աշտանակն սպի, Եւ. ԻԵ. 31-39: Արութեանց Արութեան մէջ, ուր քահանայապետը միայն կ'իշխէր մտանել տարին մի անգամ, Եր. Թ. 7, կը կենար սապանակը զոր կը ծածկէին քաւութիւնը և քերովաքը:

Կը կարծուի թէ իբր մէկ միլիոն թալէրի սպի և արծաթ գործածուեցաւ ի զարգ խորանին: Նշանաւոր և մեծածախ շինուածը որ նկարագուրեցաւ կանգնեցաւ Սինայի անապատը, յետ ելնից իսրայելի յՊղիկոստէ, երկրորդ տարւոյն առաջին ամսոյն առաջին օրը, Եւ. Ե. 17. և կանգնուելէն ետքը, հանդերձ կահուց և կարասեք օծուեցաւ սուրբ իւզով, հմբ. 9-11, և սրբուեցաւ արեւմբ, Եւ. ԻԳ. 6-8. Երբ. Թ. 21: Ողջակիզաց սեղանը մասնաւանդ սրբուեցաւ եօթնօրեայ պատարագը, Եւ. ԻԲ. 37, մինչ ցեղերուն իշխանները հարուստ ընծաներ կը նուիրէ-

ին ի պաշտօն սրբարանին, Թու. Է. 2
 Չմտնանք նաև յիշել թէ խորանն այնպէս շինուած էր որ կրնար ի պահանջել հարկին մաս մաս բաժնուիլ, և նորէն կանգնուիլ: Խորանին այսպէս անջատելի մասերը կազմուին հարակուր էր, զիսն զի իսրայելացիք ի չուել իւրեանց յանապատին պարտէին տանել զայն ընդ իւրեանս: Ի վերանալ խորանին կը վերանային նաև հրեղէն սիւնն և ամպն, և ի հանդէպն կը հանգչէին: Ամէն անգամ որ իսրայելացիք կը վերցունէին իրենց բանակը, քահանայք կը քահանային խորանը, ծածկ կոցի մէջ կ'առնուին, և Ղևաացիք կարգաւ և կանոնով բարձեալ կը տանէին, Թու. Գ: Ուր որ կը բանակէր ժողովուրդը, խորանը կը կանգնուէր ժողովուրդեան վրաններուն մէջուց: Ժողովուրդը կը կազմէր բանակ քառակուսի, իւրաքանչիւր ցեղ իւրով գրօշիւ, իբր երկու հազար կանգուն հետ ի խորանէն: Մովսէս և Ահարոն հանդերձ քահանայիւք և Ղևաացիք կը բանակէին անոնց մէջ:

Թէ որչափ անեղ խորանը՝ շնորգիտեր, Մինչ Պաղեստին կը գրաւուէր, խորանը մնաց ի Գաղատաց, Ես. Գ. 19. Ժ. 43: Ետ նուաճման Պաղեստինու շատ տարիներ մնաց ի Սելուզով, Ես. ԺԸ. 4. Ա թագ. Ա. 3: Բ թագ. Զ. 17, և Ա Մնաց. ԺԵ. 1 համարներուն մէջ կ'ըսուի թէ Դաւիթ պատրասեց և կանգնեց խորան յԵրուսաղէմ՝ զիսն Տապանակին որ ժամանակ մը կեցած էր Կարիթաթարիմ, և ապա Արդեզով տունը, Ա Մնաց. ԺԳ. 6, 14. Բ թագ. Զ. 11, 12: Ա Մնաց. ԻԱ. 29 համարին մէջ կ'ըսուի թէ Մովսէսն շինուած խորանն այն տանը կը կենար սապանակն ի Գարուսն. ուստի կ'երեւի թէ սապանակը կանխազատուած էր խորանէն: Խորանը մնաց սապանակն ի Գարուսն առ Սոզոմենի, որ զՏ մատուց անոր առջև, Բ Մնաց. Ա. 3, 13: Այս վերջին անգամն էր որ կը յիշուի խորանը, քանզի կ'երեւի թէ սապանակին հետ առճարը բերուած խորանը Բ Մնաց. Ե. 5, այն վրանն էր յորում կը պահուէր սապանակն ի Անոն:

Խորհուրդ, կը նշանակէ Կազմի, և այսպէս կը գործածուի ի նշանակելէ չեթանոսական «Խորհուրդներ», կամ՝ ծածուկ արարողութիւններ որ լի էին ամենայն գարշուծեամբ: Ի Սուրբ Գրքս «Խորհուրդ», բառը կը նշանակէ այն կրօնական ճշմարտութիւններ որ, առանց աստուածային յայտնութեան, անծանօթ պիտի մնային մարդոց: Մեր Տէրը երանի առաւ աշակերտներուն, որ Աստուած յայտնած էր անոնց «Երկնից արքայութեան խորհուրդները», Մատթ. ԺԶ. 17. ԺԱ. 25. Ղուկ. Ժ. 21-24: Պողոս կը մեկնէ այս խօսքը, Եփես. Գ. 1-9. և յամախ կը գործածէ խորհուրդ բառը. Աւետարանին խորհուրդը, Քրիստոսի խաչին խորհուրդը, Քրիստոսի խորհուրդը որ ծածուկած էր ի յաւիտենից, մարգեղութեան խորհուրդը, այլովքն ճանդերն. Հռովմ. ԺԱ. 25. Ա կորնթ. Բ. 7-10. Գ. 1. ԺԳ. 2. ԺԵ. 51. Ա Տիմ. Գ. 9, 16: Ասոնք կոչուած են խորհուրդք մը միայն զանց դիւ ունին ինչ ինչ որ ի վեր են քան զմարդկային միտս, և ինչ ինչ՝ զորս զիտել մեզ անհնար էր, եթէ Որդին Աստուծոյ և Հոգին Սուրբ յայտնած չլլային մեզ, այլ և զանց դիւ նախնի Քրիստոսեայք ասոնք չէին բանար սրեկցէ մարդոյ, ըստ խրատուն Քրիստոսի առ աշակերտ իւր, «Սուրբ բանք շունկերուն մի տաք, և ձեր մարգարիտները խոզերուն առջև մի ձգէք», Ա կորնթ. Բ. 14: Տեղ մը «Խորհուրդ» բառը կը թուի նշանակել Աւետարանին անհետութեան մէջ Աստուծոյ գաղտնի նպատակին բովանդակութիւնը, որ տակաւ պիտի յայտնուի մինչև ի վախճան, Յայտ. Ժ. 7. ԺԱ. 15:

Խորհուրդ կը նշանակէ նաև այլաբանութիւն մը, այսինքն բան մը յայտնելու այն կերպը որով բանի մը մէկ մասը կը ցուցնէք, ընդ քաղով ծածկելով ուրիշ մէկ մասը, զոր գիտնալ կամեցողը պարտի ջանալ վերջունենլ ջոքը: Այսպէս եօթն աստղերուն խորհուրդը, Յայտ. Ա. 20, այլաբանութիւն է որ կը ցուցնէ Ասիոյ եօթն եկեղեցիները եօթն վառեալ սոլամաններու օրինակաւ: Այսպէս «Խորհուրդ, Մեծ Բարեկուն»,

այլաբանական պատկեր է հոգեոր Բարեկունի, կռապաշտութեան, հոգեոր պոռնիկութեան, այլովքն հանդերձ. «Ես քեզի բո՛ւմ՝ ան կնկան խորհուրդը», այսինքն՝ Մեկնեմ քեզի այս այլաբանական պատկերին միտքը, Յայտ. ԺԵ. 5, 7:

Խորձ, պատուական քար մը զտեղելու կամ հաստատելու համար խոռոչ, ԵՄ. ԻՐ. 11, 25. ԼԹ. 6:

Խուճի, խունկ մատուցանել աւերացիցիս քահանայից միայն պաշտուն էր: Խունկ մատուցանելու համար քահանայք կը մտնէին ամեն առաւուս և երեկոյ Սրբութիւնը, Քառութեան մեծ տօնին քահանայապետը կը խնկարկէր իւր բուրառաւս երբ կը մտնէր ի Սրբութիւն Սրբութեանց, և ծուխը որ ծառայեալ կ'ելլէր՝ արգելք էր անոր համարձակ և մանր նայել տապանակին և բաւութեան, Ղեւ. ԺԶ. 13: Ղեւտացոց թղլ տրուած չէր մերձեալ ի բուրառաւ, և կորի, Գաթան և Արիբն չարաչար պատժուեցան այս պատուէրին դէմ գործելով: Խունկը նշանակէ էր մանաւանդ ազօթից: Մինչ խունկ կը ծխուէր, ժողովուրդը կ'աջօթէր ի գաւթին առանձինն, և անոնց ազօթքը խունկին անոյշ հոտոցը հանդերձ կ'ելլէր երկիւր, մինչև որ քահանան զուրս գալով կու տար օրհնութիւնը: Այսպէս Քրիստոս կը մատուցանէ իւր ժողովուրդը և զազօթս նոցա առ Աստուած, որ կ'ընդունի զնոսա զան արժանաւորութեան Քրիստոսի և միջնորդութեամբ նորա, և կու տայ օրհնութիւն բեւով, «Զեր մեղքերը թողաւ՝ ան, ցացէք խաղաղութեամբ», Սաղմ. ՃԻԱ. 2. Ղուկ. Բ. 9. Յայտ. Ե. 8. Ը. 4: Խունկ երբեմն կը նշանակէ զան և զուճի անանոց ճարպը, քանզի բուն խունկ չէր մատուցուէր սղլակիցաց սեղանը, Սաղմ. ԿԶ. 15: Խնկոց սեղանին նկարագրութիւնը ասեալ Սեղան բառին մէջ:

Խուճիկեղեցի, Երգ. Գ. 14, համեմ ինչ կարմիր, յիշեալ ընդ նիւթըս յորոց կը կազմուէին նուիրիլի անուշահամութիւնք, ԵՄ. Լ. 23: Բուն անուշահամ եղէզը կամ՝ սեզ կու գար Հնդկաստանէ, և մարգա-

բէք կը խօսէին ասոր զոյս իրրև զօ-
տար և մեծագին նիւթոյ, Ես. ԽԳ.
24. Երեմ. 2. 20. Եղեկ. ԻԷ. 19:

Մ

Դրասայ: Այս բառը կը նշանակէ
երբեմն զայն որ կամաւ յսնձն կ'աւ-
նու սպասաւորել պլլոց: Այսպէս
Յեսու էր ծառայ Մովսիսի, Եղիսէ'
Եղիպի, և Պետրոս, Անդրեաս, Փի-
լիպպոս և Պոզոս էին ծառայք Յի-
սուսի Քրիստոսի: Փարաւոնի, Սա-
ուուրի և Կաւթի ծառայք էին Տը-
պտակոսի նոցա ընդհանրապէս, և
մասնաւորապէս՝ զյաշուսեայք և խոր-
հրդականք արքունեաց նոցա Փղը-
տացիք, Ասորիք և այլ ազգք էին
ծառայք Կաւթի, պոլիսի, Տպա-
տակ և Տարկատու էին նոցա: Կա-
սայք Աստուծոյ են նոքա որ նուիր-
եայ են ի ծառայութիւն նորա, և
կը հնազանդին անոր սուրբ խօսքին:
Ըստ նախնիին նշանակութեան իւ-
րու՛մ, այս բառը կ'առնուի ի Սուրբ
Գիրս իրրև սպասաւոր վարձկան, և
կամ իրրև պիպիսի որ որչա սպասա-
ւորութիւնն էր ստացուած սեռուն
իւրոյ մինչև այս ինչ ժամանակ և
այս ինչ կամ այն ինչ պայմանաւ:
Յովն. Բ է առաջին զորմէ կը կար-
գանք ի Սուրբ Գիրս թէ վաճառե-
ցաւ ի ծառայութիւն, Մինչ. ԼԷ.
27, 28: Հին նահապետք ունէին ի-
րենց գերդաստանին մէջ շատ ծա-
ռաներ որ կ'երևի թէ քաղցրու-
թեամբ և արդարութեամբ կը նոյ-
ուէին. մեծ գառաչութիւն կը մա-
տուցուէր անոնց, և այս ծառայք
կրնային նաև իննէ ժառանգ իրենց
տերանց ստացուածոցը, Մինչ. ԺԿ.
11-16. ԺԵ. 2-4. ԻԻ. 1-10: Աստի
մասնակից էին նաև կրօնական ա-
ռանձնաշնորհութեանց նահապետա-
կան գերդաստանին, Մինչ. ԺԷ. 9-
13, 27. ԺԸ. 19, և ուրիշ տիրոջ մը
չէին կրնար թողուի իրրև ծառայ:
Աս Երբայեցուովք բա՛նի ծառայու-
թիւն կամ սարկութիւն ընդհանուր
էր ազգայ մէջ. և որովհետև Հրէից
մէջ ևս մտաւ գտած էր այս, Մովսէս
օրէնք գրաւ նաև սարկոց համար
ինչպէս կը պահանջէր կրօնքը և մար-

դասիրութիւնը: Մեղմագոյն սարք-
կութիւնն էր Երբայեցոյ մը սարք-
կութիւնն ուրիշ Երբայեցոյ մը
տուն: Մարդ մը իրրև սարուկ ծա-
ռայելու կը բանագատուէր այլևայլ
պատճառաց համար, զորօրինակ,
զԻսաւորապէս աղքատութենէ, Ել-
ԻԱ. 7. Ղեա. ԻԵ. 39-47. փոխա-
նակ պարտոց զոր այլազգ չէր կա-
րող հասուցանել, Ի Թագ. Կ. 1.
զոգոնի փոխարէն, Ել. ԻԲ. 3. կամ
շահելու համար իւր փրկանաց գինը
հեթանոսաց մէջ գերութենէ: Կա-
սայութեան կամ սարկութեան այս
տեսակը չէր կրնար աւել աւելի քան
վեց կամ եօթը տարի: Բայց յետ
աւարտման այս շարժական, այ-
սինքն եօթը տարիներուն, ծառայի
կրնար կամաւ մշտնջենաւորել իւր
ծառայութիւնը, կամ մինչև յարե-
կան տարին մնալ իւր տիրոջը առւնն
իրրև ծառայ սարուկ, բայց, ի վե-
կայութիւն այդ, պարտուր տակջը
ծակել տալ առաջի վկայից, Ել.
ԻԱ. 2, 6. ԻԵ. 40: Երբայեցի ծա-
ռան բանագատուելու չէր ծառայել
խտիւ, և ոչ աւելի խիտ ծառա-
յութեան գրուի: Կառան իրա. ուն-
ունէր բողոքել զատուորաց, կրօ-
նական առանձնաշնորհութեանց մտա-
նակցել, ունէր նաև արտօնութիւն
ազատութիւն պահանջելու փոխարէն
սուգանք ՚ը հասուցանելով, և
պարզև պահանջի տրորմէն կրք
կ'ելլէր ծառայութենէն, Ղեա. ԻԵ.
47-55. Բ Օր. ԺԵ. 12-18: Տես և
Բ Մնաց. ԻԸ. 10, 11. Նէեմ. Ե 1-
13. Երեմ. ԼԳ. 8-22: Մովսիսական
օրէնքը հոգ տարած էր նաև ազա-
տութեան ծառայի մը որ ի սարկու-
թեան էր Հրէից մէջ բնակող օտա-
րականի քով, Ղեա. ԻԵ. 47-51:
Հրէից գրացի և անոնց մէջ բնա-
կող հեթանոսներէն, մասնաւոր ա-
նոնց պատերազմի գերիներէն և Քա-
նանացուց մնացորդներէն Հրէայք
շատ սարուկներ ունէին: Օրէնքը կը
պաշտպանէր նաև ասոնք, Բ Օր. Ա.
16, 17. ԻԵ. 19: Այս սարուկները
կրնային Հրէութիւնն ընդունել, սո-
ներուն մասնակից բլլալ, կրօնական
հրահանգ և առանձնաշնորհութիւն-
ներ վայելել, Ել. ԻԲ. 44. Բ Օր. ԺԲ.

18. Իթ. 10-13. ԼԱ. 10-13: Սարուկ մը գոր խեղած էր տէրը՝ ազատ թողուելու էր, ԵՄ. ԻԱ. 26, 27. օտարի հարստահարութենէ փախչողն ընդունուելու էր, Բ Օր. ԻԳ. 15, 16: Մանկավարութիւն կամ մարդագոթութիւնի արգելեալ էր ընդ պատժով մահու, ԵՄ. ԻԱ. 16. Բ Օր. ԻԳ. 7. Ա ՏԻՄ. Ա. 40:

Հրէից մէջ չկար այն տեսակ սարկութիւն որ կար Հռովմայեցոց մէջ Քրիստոսի ժամանակ: Հռովմայեցիք իբրև սարուկ կը գործածէին պատեւազանի գերիները, և սարուկ կը զնէին: Անոնց սարուկները ցկեանս ծառայել, և տեսրբ բացարձակ իշխանութիւն ունէին իրենց սարուկներուն անձին և կենաց վրայ: Բայց և այնպէս շատ ծառայող կը թողուէին ազատ, և շատ անգամ Հռովմայեցի ազատեալ մը բարձր պատիւներու կը հասնէր:

Սարկութեան կամ բռնի ծառայութեան վերաբերեալ խօսքերէն, որ կան ի Սուրբ Գիրք, կը մակարերու թէ սարուկ վարել չար և ատելի գործ է, Ա կորնթ. Է. 20-21: Իբրեմի Սուրբ Գիրք կանոն կու տայ տերանց և ծառայից պարտուց վրայ որ առ միմեանս, Եփես. Զ. 5-9. կող. Գ. 22. Գ. 1. Տիտ. Բ. 9. Փիլիւմ. Ա Պետր. Բ. 18, և կը քարոզէ առ Ճամարութիւնները, թէ բոլոր մարդիկ միեւնոյն սկիզբէ են, թէ ամէն մարդու հոգին անմահ է, և թէ բոլոր մարդիկ իրաւունք ունին կարգալ Սուրբ Գիրքը, և վայելի ամէն միջոց ճանչնալու Փրկիչը և ծառայելու անոր. Ճամարութիւններ՝ զորքս եթէ ի գործ գնէին տեսրբ և ծառայք, իշխանք և իշխանաւորք, աւագք և կրտսերք, ապաքէն կը վերնար մտէն հարստահարութիւն, յորմէ կը գարշի Աստուած, Բ Օր. ԻԳ. 14. Սաղմ. ՃԳ. 6. Ես. Ժ. 1-3. Ամոմ. Գ. 1. Մաղ. Գ. 5. Յակ. Ե. 4:

Մտաբ. յամախի կը գործածուին իբրև օրինակ թագաւորաց, մեծատանց և ճորից, Սաղմ. ԼԷ. 35. Ես. Բ. 13. Դան. Գ. 10-26. Զաք. ԺԱ. 1, 2: "Երան գիտութեան բարեւոյ և շարժ" կը բերէր արգելեալ պատուը, զոր ուտելով Ագամ, ա-

ւազ, գիտցաւ բարին՝ բայց կորսնցնելով, գիտցաւ նաև փորձի թէ ինչ մեծ աղէտք էր մեղքը, Երնդ. Բ. 9, 17. "Կենաց ծառ", պիտի բլլար թերևս երաշխաւորութիւն միանգամայն միջոց կենաց, Կնիք յատեանական սրբութեան և օրջնութեան, Եթէ չէր մեղուցեալ մարդը: Տես և Յայտ. ԻԲ. 2:

Ծեծել: Ծեծ կամ ձողկուծն հասարակ էր առ Հրեայս: Մեր Փրկիչը կրեց այս բարբարոսական և անարգ տանջանքը, որ երբեմն այնպէս խռտիւ և չարաշար կը կատարուէր մինչև մահ գործել, Յովհ. ԺԺ. 1: Ըստ օրինաց Մովսիսի ձեռի հարուածն աւելի պիտի չըլլար քան զքառասուն, Բ Օր. ԻԷ. 1-3: Հրեայք առ զգուշութեան թէ գուցէ զիպուածով քառասունն անցնէր և այնպէս օրէնքն արուէր, օսմաննեցին յետոյ երեսուն և ինն հարուած միայն, կամ երեքտասան՝ երեքիզուեան խարազանաւ: Ծեծելու երկու կերպ կար. մին՝ չուանեայ խորագանաւ կամ մտրակաւ, և կամ կաշեայ փոկով որոյ ծայրը երբեմն սրածայր երկաթ կար. միւսը՝ բրով կամ քրով: Կը մերկացնէին յանցաւորն ուտրէն մինչև մէջք, և կը պղէէին բազուկներէն ցած ցցի, որպէս զի հակէր գէպ ի վար, և հարկանողը զիբաւ ձեռէր թիկուէր. կամ, ըստ սրբի եղանակին զան հարկանելոյ, զանելին կը տարածէին երեսի վրայ գետինը, Բ Օր. ԻԵ. 2: Պոչու կը պատմէ թէ, Բ կորնթ. ԺԱ. 24, հնգիցս ձեծուեցաւ ի Հրէից մով պակաս քան զքառասուն. և յաջորդ համարին մէջ կը ցուցնէ թէ բրով ձողկուիլը տարբեր էր խորագանաւ ձեծուելէն, քանիզ կ'ըսէ, "Երեք անգամ ձողկով ձեծուեցայ", ի ձողկելն երբեմն թիկանց կը արուէր հարուածը, և երբեմն ստից ներքանին:

Ծերեր, Իսրայելի ցեղապետք, որ յառաջ քան զհաստատութիւն երբայական իշխանութեան, կը վարէին իրենց ընտանիքը և ժողովուրդը: Մովսէս և Ահարոն կը վարուէին Իսրայելի ձեռերուն հետ իբրև ընդ երեսփոխանաց ազգին, ԵՄ. Գ. 16. Գ. 29. ԺԲ. 21: Երբ օրէնք արու-

ցաւ, Առտուած հրամայեց Մովսիսի առնուլ երեսուն ծերերը, ինչպէս նաև զԱհարոն, զՆազար և զԱրիուդ, զորդիս նորա, իբրև վկայս, Եւ. ԻԴ. 1, 9: Այնուհետև կը գրանենք միշտ այս եօթանասուն կամ մանաւանդ եօթանասուն և երկու ծերոց թիւը. վեց վեց իւրաքանչիւր ցեղէ:

Երբապէս, էր խորհուրդ եօթանասուն ծերոց առ Հրայոյ, որոնց նախագահ էր քահանայապետը: Այս խորհուրդը կ'որոշէր ազգին կարեւորագոյն գործերը: Յովսեփոս առաջին անգամ կը յիշէ Հրէից ծերակոյտն ի խօսելն զԹագաւորութենէն Յովզաննու Հիւրկանոսի Բ. ի, 69 ին նախ քան զՔր: Կը կարծուի թէ ծերակոյտը հաստատուեցաւ յետ շինութեան երկրորդ տաճարին, մինչ մարգարէութիւնը դադրած էր, ի նմանութիւն խորհրդին եօթանասուն ծերոց առ Մովսիսիւ, Թու. ԺԱ. 16-24: Երեսուցիս խորհրդատեղին էր շինուած բոլորակ, որոյ կէսն էր տաճարէն դուրս, և միւս կէսը՝ տաճարէն ներս, և այս վերջին մասին մէջ կը նստէին դատաւորը: Նախագահը որ ընդհանրապէս քահանայապետն էր՝ կը նստէր արձաճի վրայ սրահին զլուխը, նախագահի փոխանորդը կամ գլխաւոր խորհրդակներ կը նստէր անոր աջ դին. միւս ծերք երկու կողմը կը նստէին կարգաւ: Այս խորհուրդին սնդամոց մեծագոյն մասը քահանայք կամ ղեկաւորք էին, թէպէտ աշխարհական մարդիկ ևս կային սնդամոց մէջ:

Երբակուտին իշխանութիւնը շատ ընդարձակ էր: Ստորին ատեաններու դէմ բողոքողաց դատերը կը վճռուէին Տո. նոյն իսկ Թագաւորը, քահանայապետը և մարգարէք էին ընդ իրաւասութեամբ նորա: Ազգին ընդհանուր գործերն ևս կը բերուէին այս ժողովոյ առջև, մանաւանդ այնպիսի գործեր որ կրօնից կամ պաշտաման հետ վերաբերութիւն ունէին, Մարկ. ԺԴ. 55. ԺԽ. 4. Գործ. Կ. 7. Ե. 41. Չ. 12: Կերևի թէ նաև օտար քաղաքներ բնակող Հրէայք ի կրօնականս կրնային բերուիլ այս ատեանը, Գործ. Թ. 2: Մահապար-

տութեան վերաբերեալ դատեր ևս տեսնելու իրաւունք ունէր այս ժողովը, բայց այս իրաւունքը հանին անոնցմէ Հովսեփիցիք ընդ ժամանակ յառաջ քան զԳրիտոսոս, Յովզ. ԺԸ. 31: Մեր Տէրը հաւանականապէս այս ծերակոյտը կ'անվարկէ, Մատթ. Ե. 22: Կը թուի թէ կար իւրաքանչիւր քաղաք ուրիշ ստորին ատեան մը յօթն անդամոց, այնպիսի ինդրոց լուծման համար որ այնչափ կարևոր չէին: Հաւանակահապէս այս ատեանն է որ կը կոչուի «դատատան», Մատթ. Ե. 22:

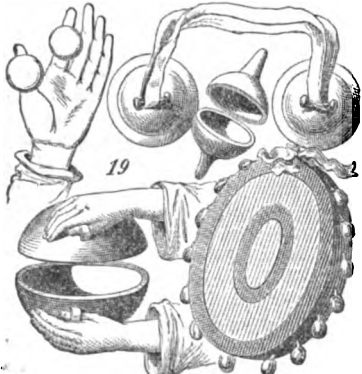
Երիտման: Այս գեղեցիկ երևութիւն պատճառն է արեգական ճառագայթից բեկումը, երբ այն ճառագայթք կանցնին տեղացող անձրեհին կաթիլներէն: Ճառագայթք կը բաժնուին գոյներուն ինչպէս հաստածակողմ կոչուած ապակոյն մէջ, և ապա կը ցրլանան ամպէն որ է յանդիման արեգական և հայեցողին: Հարկ չէ կարծել թէ ծիածան չկար յառաջ քան զընդհեղին. բայց Առաւուած յետ ջրհեղեղին դրաւ զպլինին՝ ուրախարար կնիք ու խտին իւշրոյ ընդ մարդկան, կնիք մը՝ որ այնպէս հաստատունն է ինչպէս այն բնական օրէնքը որմէ յառաջ կու գայ ծիածանը:

Երծեռնիկ, ծանօթ Թռչուն գողթական, որ հասարակ է Եւրոպա և յարևելոյ, Սագմ. 2Դ. 3. Ես. 1Ը. 13. Երեմ. Ը. 7. Տես և կառնիկ և Ճննդուկ:

Երծուր, հանքային նիւթ, գիւ-

բարորդք յոյժ, որ և կը վառի հեղ-
 ձուցիչ հոտով: Սողմ՝ և դաշտին ու-
 ըրիչ քաղաքները կործանեցան “Եծբմ-
 բով և կրակով,” Երնդ. ԺԹ. 24.,
 և այս ահաւոր դէպքը յամառ կը
 յիշուի ի Սուրբ Գիրքս, իրև նշան
 ժամանակաւոր և յաւիտենական
 դատաստանին Աստուծոյ ի վերայ
 շարագործաց, Յոր. ԺԲ. 15. Սաղմ.
 ԺԱ. 6. Ես. Լ. 33. ԼԿ. 9. Յայտ.
 ԻԱ. 8:

ՋԵՌԱՑ ԵՒ ՄԱՏԱՆՑ ԵՆԾՂԱՑ,
 ԵՒ ԹՄԲՈՒԿ

Երճճայ, երաժշտական գործի,
 կազմեալ երկու պղնձի կորիժարդ
 տախտակներէ, որ զարնուելով ընդ
 իրեարս, կը հանեն թրժթրակ և սուր
 ձայն: Սաղմոսէն, ՃԵ. 5, կը տեսնուի
 թէ կար ձեռաց և մատանց ծնծղայ:
 Երճղայք կը գործածուէին ի տաճա-
 րին և հասարակաց զուարճութեանց
 մէջ, Ա կորիժ. ԺԿ. 8. ԺՁ. 5,
 ինչպէս սովորութիւն է զարդիս առ
 Հայս: Տես Նրաժժուութիւն:
 Երճնզոց, Գիթք: Հին կտակարա-
 նին նուիրական գրոց առաջինը:
 Երճոցոց կոչուած է Եօթանանից
 թարգմանութեան յունարէն անու-
 նէն որ կը նշանակէ ամէն բանի կամ
 տիեզերաց “ծննդեան,” այսինքն գո-
 յացման կամ ստեղծման գիրքը: Առ-
 հասարակ ընդունուած է թէ Մով-
 ճէս գրեց այս գիրքը, և կը կարծուի
 թէ գրեց յետ հրատարակելոյ զօրէնս:
 Երճոց գրոց վաւերականութիւնը

հաստատուած է անհակառակելի
 փաստիւք, և բոլոր Սուրբ Գրոց մէջ
 երեսուն և երեք անգամ կոչուած է
 ի վկայութիւն իրև ներշնչեալ մատ-
 եան: Հոն գրուած պատմութիւնը
 կը պարունակէ իբր 2,369 տարւոյ
 ժամանակ ըստ կարճագոյն ժամանա-
 կագրութեան, բայց ըստ Հէյլսի ա-
 ւելի երկար ժամանակ: Կը պատմէ
 արարչագործութիւնը, գնախաւոր վի-
 ճակ և զանկուսն մարդոյն, Աղամսյ
 և անոր յաջորդաց պատմութիւնը՝
 յիշելով միանգամայն կրօնից յա-
 աջադիմութիւնը և զակիզելն ար-
 ուեստից. զազգահամար, զտիս և
 զմահ նահապետաց մինչև ցՆոյ,
 զընդհանուր ապստամբութիւն և զա-
 պականութիւն ազգի մարդկան, ըզ-
 համաշխարհական ջրհեղեղն, և առ-
 զաստուսն Նոյի և տան նորա ի տա-
 պանին, Նոյի և անոր տան պատ-
 մութիւնը յետ ջրհեղեղին, զբազ-
 մանան որդւոց Նոյի երկրիս վրայ և
 բաժնել զերկիր ի մէջ իւրեանց. աշ-
 տարակաշինութիւնը, լեզուաց խոս-
 նակութիւնը, և մարդկային ազգին
 ցրուումը, Աբրահամու, Իսահակոյ
 Յակոբոյ և Յովսեփոյ կենաց պատ-
 մութիւնը: Երճոց գիրքը, Սուրբ
 Գրոց միւս մասերուն պէս, գրուած
 է “աստուածային ներշնչութեամբ,”
 Բայց և այնպէս անոր մէջ պատմուած
 բաներէն շատերուն անտարակոյտ
 քաջ ծանօթ էին Հրեայք: Աղամսյ
 պատմութիւնը բերանացի աւանդու-
 թեամբ եօթն նահապետաց միջոցաւ
 եկած էր առ Մովսէս ինչպէս հա-
 ւանական է, և Մովսէս ունեցած
 ըլլալու է հին պատմական գրուած-
 ներ որոնցմէ ևս առած ըլլալու է
 շատ բան: Երճոց գիրքը հիմ կը
 գնէ Աստուածաշունչին բոլոր մնաց-
 եալ գիրքերուն, և երկրիս, մար-
 դուն և կրօնից պատմութեան մէջ
 անոր յարգն անդին է:

Երճնպատմութիւն: Երճ՝ ամէն
 դարու և ամէն ազգի մէջ պահուած
 է տրամութեան և նեղութեան ժա-
 մանակներ, Յովն. Գ. 5: Երճը կրնայ
 թելագրեալ համարուիլ ի բնութե-
 նէ, որ այնպիսի ժամանակներ չըն-
 դուներ կերակուր, և քաղցի ախոր-
 ժակը կը բառնայ: Սուրբ Գրոց մէջ

բուն ծոմապահութեան օրինակ մը յիշուած չէ նախ քան զՄոզես: Մոզիսի քառասնօրեայ ծոմը, ինչպէս նաև Եղիպիին և Քրիստոսիներ, պատկերէր էր, Բ Օր. Թ. 9: Գ թագ. ԺԹ 8: Մատթ. Կ. 2: Իրեայք բուտեպ կը պահէին ծոմ, երբ առիթ կ'ունենային խոնարհեցուցանել զանձինս առաջի Աստուծոյ, խոստովանել զմեզս իւրեանց և ջանալ հաշտ առնել զնա, Դատ. Ի. 26: Ա թագ. Ի. 6: Բ թագ. ԺԲ. 16: Ն էեմ. Թ. 1: Երեմ. 19. 9: Մանաւանդ հասարակաց ազգտից ժամանակներ Հրեայք յատուկ ծոմեր կը սահմանէին. կոսմիկեր տղայոց անգամ կու տային ծոմապահել, Յովէլ. Բ. 16: Բայց տես Դան. Ժ. 2, 3: Արևին մտնելէն կը սկսէին ծոմ պահել և կը թնային այնպէս մինչև յաջորդ օրուան նոյն ժամը: Քառութեան մեծ օրը հասանակահապէտ էր առ Հրեայս միմիայն տարեկան և թագային ծոմապահութեան օր:

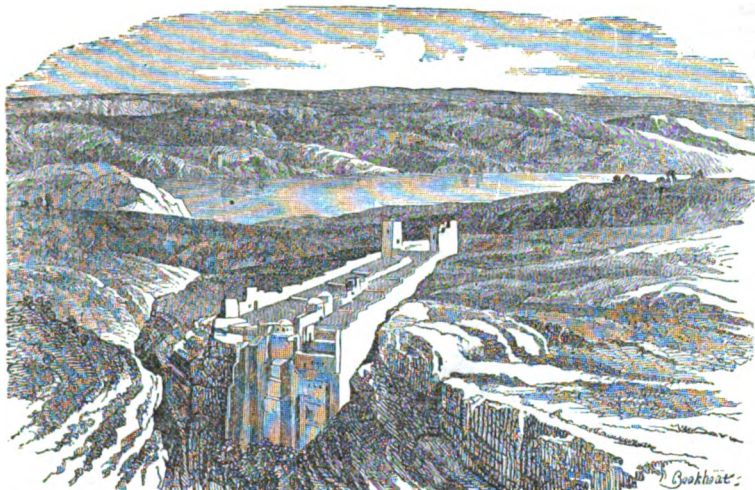
Չերևիր թէ Տէրն մեր օրինակաւ կամ պատուիրանաւ հաստատեց ծոմապահութեան յատուկ օր: Անգամ մը միայն բուտ թէ իւր անակերտները պիտի պահէին յետ սահման իւրոյ, Ղուկ. Ե. 34, 35: Արդարեւ առ արեւոյց և առ աջին հաստատեցեաց կեանքը լի էր անձնուրացութեամբ, չարարանօք և պահովք, Բ Կորնթ. 2. 5: ԺԱ. 27: Քրիստոս ծանշաւ այս սովորութիւնը, և առօքեալք Ի գործ գրին զայն ի դէպ ժամանակի, Մատթ. 2. 16-18. Գործ. ԺԳ. 3:

Ծով: Հրեայք ծով կ'անուանէին ջրոյ մեծամեծ կղտեր, Յոր. ԺԳ. 11, որպիսի են Տիբերիոյ և Մեռեալ ծով կոչուած ջրակղտը, նաև գետեր Նեղոս և Եփրատ, Ես. ԺԱ. 15: ԺԲ. 2: ԻԱ. 1: Երեմ. ՄԱ. 36, 42: Գլխաւոր ծովք յիշուալք Ի Սուրբ Գիրս են 1. Ծովն Մեծ, որ է Միջերկրականն, որ և կոչի յետին կամ արևմտեան ծով: Արդարեւ Եբրոյեցիքըն անունը որ Միջերկրական ծովին կը արուի՝ շատ անգամ կը գործածուի քառասնօրեայ արևմտից: Մեծ ծովն է 2,200 մղոն երկայն, և ծովին լայնագոյն անգղոյն ընդարձակութիւնն

է 1,200 մղոն: Այս ծովն ուրեք անգամ այնպէս խոր է որ չի չափուիր: Խաղաղքը (մակընթացութիւն և անդառուութիւն) շատ տկար է, բայց շատ անգամ կը յուզուի սաստիկ հոգեբեր: Գարնան փոշոյ հոգեբուռ ուղղութիւնն է ընդ հանրապետ ի հասարաւոյ արևելից և ի հարաւոյ արևմտից, իսկ տարւոյն մնացեալ մասանց մէջ հոգեբեր են մեծաւ մասամբ հիւսիսային արևելեան և հիւսիսային արևմտեան:

2. Կարմիր Ծով, Ել. Ժ. 49: ԺԳ. 18: Սաղմ. ճԶ. 7, 9, 22, կ'առեաւ այս անունն յիշողմայ որ է ի մէջ Կարմիր ծովուն և Պաղեստինու, կամ ի գունոյ լիբանոյ որ են անոր արևմտեան եզրը, և կամ մանր մանր ճծիներէն որ խուռն բազմութեամբ կը յողան անոր երեսը: Կարմիր ծովն ունի յարևելից և ի հիւսիսոյ արևելից զԱրաբիա, իսկ յարևմտից և ի հարաւոյ արևմտից՝ զՀայկէշ և զԵգիպտոս, և ձգի ի նեղցն Պաղէլմանտիայ մինչև ի Սուէզ, հետաւորութիւն մը որ իբր 1,400 մղոն է: Միջին հաշուով ծովին լայնութիւնն է 150 մղոն, իսկ խորութիւնը՝ 4,800 ոտք: Հիւսիսային ծայրը կը բաժնուի երկու ծոց, որ են ծոցք Սուեզի և Ազապայի, որ կը կոչուեր առ նախնեօք ծոց Հերոսոպոլիս կամ Եղիանոսի ծոց: Առաջինն է 190 մղոն երկայն, և երկրորդը՝ 100 մղոն: Այս ծոցերուն մէջտեղն է հաշակաւոր թերակղզին Անայի: Ազապայի ծոցը հաղորդութիւն ունի ընդ Մեռեալ ծովուն Ել Արապաց հոշուած մեծ առաղուտ ձորով, որոյ նկարագիրը տես Յորդանան բառին տակ: Այս երկու ծոցք միայն կը յիշուին ի Սուրբ Գիրս: Խորայնացիք յիշ իւրեանց յիջիպատսէ, սրանցեկօք անցան արևմտեան ծոցէն ի հարաւոյ Սուեզի, և ապա, յետ զամբ բազումս բնակելոյ և թափառելոյ յառապատի թերակղզոյն և ի հիւսիսոյ նորա, եկան ի Գաստիոնգարեր, ի ծայր արևելեան ծոցին: Տես Ելից Գիրք բառերը: Չաքարիոյն Ժ. 11 համարին մէջ Կարմիր ծով և Նեղոս միանգամայն յիշուած կ'երևին:

3. Մեռեալ ծով, կը կոչուի նաև

ՄՆԻՍԿԱԿ ԾՈՎ, ԵՒ ՎԱՆԻ ՄՐԱՌՈՅ ՍՏԱՐԱՅԻ ԱՌ ԼՆՂԵՂԱՏՅՈՆ ՆԵՐՐՈՒՆԻ

Աղի ծով, Ծննդ. Ժ. Գ. 3, Ծով դաշտի, Բ Օր. Գ. 49, Արևելիան ծով, Քաղ. Ժ. Գ. 8. Իսկ ի Յունաց և ի Հռովմայեցւոց՝ Ասփաղտեան ծով, և այժմն Արարացիներէն՝ Ծով Ղովտայ: Կայ յարևելիան հարաւային անկեան Մուրք երկրին, և կ'ընդունի Յորդանանու ջուրերն ի հիւսիսոյ, և զԱռնոնին և ուրիշ մանր մանր գետոց՝ յարևելից: Երկայնութիւնն է աւելի քան քառասուն մղոն, լայնութիւնն՝ ութ կամ ինն մղոն, և է, իրբև առաջանի մէջ, ի մէջ լերկ գահաւանդից որ են ի կաւաքարէ, և կ'ը բարձրանան յարևմտից՝ 1,200 կամ 1,500 սաք ի վեր քան գերես ծոզուն, իսկ յարևելից՝ 2,000 և ևս աւելի սաք: Հարաւային ծայրը կայ լայն խորանոր մը որ կ'ազդի յետ ասորեկան անձրևաց: Երկրին ընդհանուր տեղքն է անախորժ, ամուլ և ամայի, բայց ուրեք ուրեք կան վտակք և աղբիւրք զով ջրոց, որ իրենց ամառուն մէջ գէպ ի ծովն՝ կ'անցնին պտղաւեր խոտաւէտ տեղերէ, յորս կ'ը բնակին բազմութիւնք թռչնոց:

Ջուրք Մեռեալ ծովուն են յստակ և վճիտ, բայց աղի և դառն յոյժ: Այս ծովին ջուրերուն տեսակարար

ծանրութիւնն աւելի մեծ է քան զայլ ծանօթ ջուրց, քանզի մէկ հինգերորդ կամ մէկ չորրորդ աւելի ծանր է քան հասարակ մաքուր ջուրը: Գիտունք լուծելով այս ջուրը գտած են որ անոր ծանրութեան մէկ չորրորդն այլևայլ աղեր են, մանաւանդ մագնիսիոնի և սոսիոնի քլորիտ կոչուած աղերը: Կաև հասարակ աղ արտաշնչութեամբ կ'ը նստի ծովին եզերքը, կամ ծովին մէջ թաթախեալ հանդերձից զայս: Այլ սառնացեալ գտնուած է նաև ծովին յստակը, և մօտ յափուես նշյալէս յստակին զայս՝ ի ձև կեղևոյ: Այս կծու ջուրին մէջ ձուկ չի կրնար ապրիլ, և անոնք զորս կ'ը բերէ Յորդանան՝ առժամայն կ'ը մեռնին: Տես և Եգեկ. ԽԷ. 8-10, ուր Աւետարանին շնորհաց դուժիչ և նորոգիչ զօրութիւնն աղուս կերպով ցուցուած է օրինակաւ Աստուծոյ սեզանին քովն ըզխող Կեղբոնի, որոյ բժշկարար զօրութեամբ այս մահացու ծովը կ'ը բժշկուի, կ'ը ըստ բազմութեամբ ձրկանց, ինչպէս նաև անպտուղ և ագեղ անապատը որ է ի մէջ նոյն ծովին և Երուսաղեմի, կ'ըլլայ պտղաւեր և գեղեցիկ: Լողալու արուեստին անտեղեկ մարդ մը կրնայ

գիւրաւ կենալ այս ծովին երեսը, և մարտինը ջուրին մէջ մործելու համար ուժ տալու է անձին: Լինչ հազարապետին նաւակները հովհանգիւնցան, երբ Յորդանանէն գալով մտան այս ծովը: Այնպէս թանձր էր ջուրը, որ «ալեաց հարուածները, փոխանակ նմանելու բարկացեալ ծովի մը կոհակներուն, կը նմանէին Տիտանեանց մուրճերուն բարձմանը»:

Ժամանակ ժամանակ, մանուաւոր յետ գետնաշարժի, շատ կարածութեամբ ծովին յատակէն ցնդելով կ'ըլլէ և կը լողայ ջուրին երեսը, և դէպ ի ծովը կը մղուի, ուր Արարացիք կը ժողկեն կարածութիւն այլեւայլ պիտոյից համար: Եղբրաց զոյց կը գտնուին նաև ծծումը և տեսակ մը քար կամ անուի, զոր Արարացիք մատա կ'անուանեն, և որ շփուելով կ'արձակէ անտանելի հոտ: Այս քարը որ նաև մտակայ լեւներէն կը բերուի է սև, և յղկուելով գեղեցիկ փայլ կ'աւնու: Երանուել անապատին մէջ Ս. Յովհաննու վանքը այս քարերէն տեսու երկու ուղբ երկայն և լայն քառակուսի կտորներ որոնց զոյց քանդակներ կային, և քարերն էին այնպէս փայլուն յղկուած, ինչպէս կ'ըլլայ սև մարմարիտը: Բնակիչք սովին աւալատակ կը յօրինեն եկեղեցիներ, մզկիթներ, գաւիթներ և ուրիշ հրապարակական տեղեր: Այս քարն յղկուելով կը կորսնցնէ իւր անախորժ հոտը: Քիչնկ այս քարէն կտոր մը կրակի զոյց զրաւ, որ ծծմըն ստափի հոտ տալով սկսու բորբաքի: Բոցը ելաւ չորս կամ հինգ մասնաշափ բարձր, և աւեց իրբե երկու ըսպէ:

Մեռեալ ծովուն բնութեան և յատկութիւններուն զոյց շատ բան ըտուած է աւելարանութեամբ ի հին մաստենագիրք, նաև յաման յարգման: Երանուրան կ'ըսէ թէ կողկողագին ձայներ կը լուսին այս ծովին մէջէն, անոր ջուրերուն մէջ ժամանակաւ ընկղովեալ մարդոց հեղձաձողձակ ազդակին նման: Կ'ըսէ նաև թէ մօտ յեղերք ծովուն կը բուսնի պատու մը գեղեցիկ ի տեսանիւ, բայց մէջն համակ մարիթ է: Կ'ըսէ գարձեալ թէ ծանր մետաղք կը լողան

այս ծովին երեսը: Այլք կը պատմեն թէ սև և ծծմընի սղորք կ'ըլլեն միշտ ջուրէն, և թռչունք որ ծովուն վրայէն թռչել կը մտարերն կ'էլանան մեռեալ անոր ժանտահոտ ծառէն: Հաւատարմութեան արժանի անձինք Տերքած են այս պատմութիւնները, և կը հաստատեն թէ թռչունք անխաւս կը թռչին և կը թառին այս ծովին վրայ, թէ ամենեւին շոգի շէլեր անոր երեսէն, բաց այն շոգիէն որ կը ցնդի, երբ արեգական սաստիկ ջերմութիւնը կը ծծէ անոր եղբրաց խոնուութիւնը, և թէ այն կողմերը տիրող հիւանդութեանց պատճառ: Երբանանու հովտին և Մեռեալ ծովուն ցած յիսուն է և անհնարին տալը, ոչ թէ ուրիշ հրաշքն և անհեղ զորութիւն մը: Ի Եադուրիտէն յիշեալ «Սողոմոյ խնձոր», և ինչ որ Յովսէփոս և այլք կ'ըսեն Մեռեալ ծովին մօտ աեղեր բուսնող պտուղներու համար նոյնպէս շատ անփառանց են:

Ամերիկացի հազարապետն Լինչ 1848 ին մետաղեան նաւակը մեկնելով Տերերոյ ծովէն, գնաց Երզնայանէն վար մինչև Սողոմոյ ծովը, և իրբե երեք եօթնեակ անցուց քննելով այն ծովը: Իր 1,300 ուղբ խոր գտաւ զայն, և մակերևոյթն աւելի քան 1,300 ուղբ ցած քան զմակերևոյթ Միջերկրականին: Երանուրան և իրբե երեք յորորդը, և հրուանդանին սուր ծայրը կը դառնայ մինչև հինգ մղոն դէպ ի հիւսիս: Առ ստորտող այս սրածայրին ծովը յանկարծ կը դեղնի, և հարաւային ծոցին միջին խորութիւնը չէ աւելի քան երկուսուս կամ երեքուսուս ուղբ, Յե. ԺԵ. 2: Կը կարծուի թէ ծովին այս ցածագոյն մասը կը ծածկէ երկնառաք կրակով կործանեալ քաղաքաց Սողոմոյ, Գամուրայ, Արմայի և Սեբոյիսայ տեղերը, թէև ոմանք կը կարծեն թէ այս քաղաքները ծովին հիւսիսային կողմն էին: Արդիտի ձորն էր ժամանակաւ գաշազուարճաւի, ջրարբի, նման գրաւի-

ԾՈՎ ԳԱՆՈՒԹԱՅԻՆ, ԵՒ ՔԱՂԱՔԻՒ ՄԱԳԻՍՏՐԱՆԷ ԵՒ ՏՐԻՆԻՏԱ

տին Աստուծոյ, Ծննդ. ԺԳ. 10., բայց Տիմոէ և Բոլոր գալու գարե-
բուն մէջ պիտի ըլլայ յիշատակ ար-
դար բարկութեանն Աստուծոյ, Բ
Օր. ԻԹ. 23, և ահաւոր ազգ ան-
հոգ մեղաւորաց թէ Տէրոջ օրը պի-
տի գայ նաև անոնց զրոյ յեղակար-
ծում և առանց փրկութեան, Մաթ.
Ժ. 15. ԺԱ. 22-24. Բ Պետր. Բ. 4-
9. Յուդ. 7: Գեղին ծոցին յատակն
է խոր կաւոս ճախին, Ծննդ. ԺԳ.
10: Հարաւային արեմտեան եզերքը
կայ լեռ կամ բարձրաւանդակ մը
մեծաւ մասամբ յաղուծակէ, և կը
կոչուի Ուստում կամ Սոդոմ, ի մէջ
որոյ և ծոզուն կը կենայ կանգուն
բոլորակ սիւն աղէ՛ քառասուն ոտք
բարձր, և կը յիշեցնէ Ղոզայայ կի-
նը: Առ այժմ Մեռեալ ծոզը յայտ-
նի ելք չունի և Յորդանանու ջուրե-
րը որ անոր մէջ կը թափին՝ հաւա-
նականապէս կը ջնգին գոլանայով
անամպ արեգական օռտտիկ ջերմու-
թենէն, Թերևս երկերը կը ծծէ մէկ
մասը: Ոմանք կը կարծեն թէ ծոզին
հիւսիսային և զիխաւոր մասն յա-
ռաջ եկած է բնական ինչ աստա-
նութենէ երկրի, երկար ժամանակ
յառաջ քան զԿործանել Սոդոմայ,

և քան զհազմել հարաւային ծոցին.
Թէ Յորդանան ի սկզբան կը թափէր
կարմիր ծոզն այն նշանաւոր պատա-
ուածէն որ յականց Յորդանանու
կերթայ Ազապայի ծոցը, և թէ,
նախապատմական ժամանակ, Յոր-
դանանու կապիճը և հոգիան իրենց
այժմու նիստն իջան և կազմեցին
Մեռեալ ծոզը: Լինչ ի քննելն զյա-
տակ ծոզուն, գտաւ ծոզուն մէջ
ձորակ մը որ կը պատասխանէ Յոր-
դանանու ջրանցքին որ է նոյն գե-
տին հոգտին մէջ ի հիւսիսոյ ծոզուն:
Տես Յորդանան:

4. Տիրերիոյ կամ Գալիլեայի ծոզը,
կը կոչուի նաև Գեհնեսարեթի կամ
Քեհնեսրեթի ծոզ, Թու. ԼԳ. 11,
յառուն մտակայ երկրին, կամ գըւ-
խաւոր քաղաքաց որ առ եզերքը
ծոզուն: Ըստ արտօքին ձեռնի կը
նմանի Հելուէտիոյ ձինէզրա կոչուած
ծոզակին, թէպէտ այնչափ մեծ չէ:
Յորդանան այս ծոզէն կանցնի ի հիւ-
սիսոյ ի հարաւ: Տիրերիոյ ծոզուն
երկայնութիւնն է երկոտասան կամ
չորքտասան մղոն, լայնութիւնը՝ վեց
կամ եօթն, իսկ խորութիւնն է 165
ոտք: Ծոզուն աւազանը կամ ընդու-
նարանը խոր է, շուրջ պատեալ յա-

մենայն կողմանց բարոյաձև գեղեցիկ բլուրներէ, որոց բարձրութիւնը կը հասնի 500 է մինչև 1,000 ոտք, բայց ունի երկուուտք նեղ անցք ընդ որս կը մտնէ և կ'ելլէ Յորդանան: Մովանէ այս պատասխարեալ գիրքը կը պահէ զիս ըստ բաւականին հոգեւրէ, բայց և այնպէս յանկարծ յոյզք և պոսոյաք պակաս չեն անոր մէջ, և անոր կեդրքը նաւարկոյք կը հանդիպին ստեղ պատիկ միրկայց, որ կը յիշեցնեն այլկոծութիւնները որոց հանդիպեցան Յիսուս և աշակերտք նորս: Յորդանանու անցնիլն այս ծովէն գէպ ի Մեռեալ ծով յայտնի է այն բուռն հոսանքէն որ գդալի է ծովուն մէջտեղը: Թէ այս ծովն ճարտարային սասաւնու մտերէ հրաւաջ եկած է՝ յայտնի կը տեսնուի շատ նշաններէ, զորորինակ սև կարածաթիւոյ քարերէ որ շատ են այս ծովին մէջ, ստեղ և սաստիկ սասանութիւններէ և ոչ սակաւ ջերմոյցին աղբիւրներէ որ կը բխեն ի նմա: Բայտ հազարապետին Արմընասի, այս ծովն 328 ոտք ցած է քան զմայերեւոյթ Միջերկրականին, թէպէտ Լիւն 653 ոտք կը հաշուէ: Ջուրն է յստակ և քաղցր, և ունի մեծ բազմութիւն ազգի ազգի ընտիր ձկանց: Տեսիլ ծովուն արեւմտեան ափանց բլուրներէն այնչափ զոսմ չէ որչափ տեսիլ Մեռեալ ծովուն, բայց քան զայն գեղեցիկ է: Գեղեցիկ է մանաւանդ անոր տեսքն ի գարնան, մինչ բլուրք որ զոսմաւ ծածկեալ են ցորենով և պէտպէս ծաղկոք, ժամանակաւ անոր կեդրքը խիստ առ խիստ շարուած բազմամարդ քաղաքները, անասաք և ծառատասնք որ կը ծածկէին անոր բլուրները, նաւակք և կուրք որ կ'երթեկեկէին անոր վրայ՝ անհետ եղած են: Բայց ծովը կը մնայ Աւետարաններուն մէջ նկարագրուած տեսարաններով արգարեալ նաւական: Փրկիլն մարդկան յաճախ կը նայէր անոր հանդարտ և գեղեցիկ ջուրերուն, և ստեղ կը նաւարկէր անոր վրայ լռեցուց անոր ալիքը մէկ խօսքով, և նաւորական գործեց անոր ափունքն սրանչկեպք իւրովք և վար-

գապեաութեամբ: Աւետարանց շատերն հոս կոչուեցան լինել "որսորդ մարդկան", և անոր ջուրերուն վրայ իջաւ Պետրոս գողալով և գոչելով, "Տէր, փրկէ զիս" Մատթ. Գ. 18. ԺԳ. 22. Ղուկ. Ը. 22. Յովհ. ԻԱ. 4. 5. Մով կամ Ջուրք Մատենի: Տես Մատեն:

Պզնձէ ծով, շինեալ ի Սողոմոնէ վասն տաճարին, էր անօթ բարձրակիրը հնդեասասն ոտք տրամագծիւ, և կը կենար տաճարին գաւիթը, և կ'աններ երեք հազար մար ըստ և Միացորդաց, զԼ. Գ. 5, կամ երկու հազար մար՝ ըստ Գ թագ. Ի. 26: Այլմէտ կը խորհի միտարանել այս տարբերութիւնն ըսելով թէ բուն անօթը կամ տաշար կը տանէր երկու հազար մար, հազար մար ևս տակի աւազանը: Անօթը կը կենար պղնձէ երկոտասան եղանց վրայ, և էր հաւանականապէս աշխարհի վրայ շինուած պղնձի անօթոց մեծազոյնը, գործուած մը որ կը ցուցնէ այն ժամանակի պղնձագործաց մեծ ճարտարութիւնը: Այս աւազանին ջուրը կը կրէին կամ Գարաւանացիք, և կամ, ըստ մատենագրաց Հրէից, այն ջուրը կու գար խողովակաւ Եւսամի ջրհորէն, և կը հոսէր անդադար: Այս ջուրը կը գործածուէր քահանայից այլեպլ լուացմանց, և Միաց. Գ. 6, որ էին մշտնջենաւոր և ազգու վկայութիւն աստուածուածութե որչափ հարկաւոր է բարոյապէս մաքրուիլ յանսպառ աղբերէն շնորհացն Գրիտոսոսի: Վերի պատկերը կարծեօք միայն շինուած է:

Կաղեւօք, քաղաք ի սահմանին Սէհնի թագաւորին Եսերնի, ուստի Մոփսէս զրկեց անոր զեսպան խաղաղութեան: Այս քաղքին մաս կար անապատ մը, Բ Օր. Բ. 26: Կաղեմծթ եղաւ յետոյ Ղևտական քաղաք Թուրքնի, Յես. ԺԳ. 18. ԻԱ. 37:

Կաղեւ, 1. Կաղեւ-Քառնեայ, որ կը կոչուի նաև Եմմուսեփաթ, Մննգ. ԺԳ. 7, և անուն աղբեր, քաղաքի, և անապատին որ շուրջ զնո՞վա, Սաղմ. Իթ. 8, աւետանց երկրին Տարաւա. յին սահմանին վրայ: Կըսուի, Թու. Ի. 16, թէ էր Եդոմմայ «սահմանին ծայրը», և էր Տաւանականապէս շատ մաս Էլ-Արապահ կոչուած մեծ հովտին, ի Տարաւայ Մեռեալ ծագուն: Բողոքնսն գտաւ ջրարբի տեղ մը, համանայն Սուրբ Գրոց մէջ տըրուած նշաններուն, Էլ-Արապահի արևմտեան սահմանադրութիւն, իբր քոսն և եօթն մղոն հեռու ի Մեռեալ ծովէ: Իսրայիլացիք իրենց ճանապարհորդութեան մէջ երկիցս եկան Կաղեւ. նախ՝ իսկոյն յետ չաւելոյ ի Սինայէ, և երկրորդ՝ յետ երեսուն և ութ ամաց: Առաջին անգամուն երկուստան լրտեղ զրկուեցան և դարձան, ժողովուրդն ապրտամրեցաւ, և յանձնապատասանութեամբ ուզեց մտնել Քաննի Սեփաթի կրճէն, որ էր մտ ի հիւսիսոյ Կաղեւի, Թու. ԺԳ. և ԺԳ. 1: Երկրորդ անգամուն մեռաւ Մարիամ, ժողովուրդը տրանջեց ջրոյ համար, հրաշիւք ջուր տրուեցաւ, և Տարուն և Մոփսէս մեղանջեցին ի հանելն ջուր յապտաւածէն, և ի զուր խնդրեցին անցք Եդոմի թագաւորէն, Թու. Ի. 4-22: Յուդայի Տարաւային սահմանը կ'ըթար մինչև ի Կաղեւ-Քառնեայ, Յես. ԺԲ. 22. ԺԵ. 3:

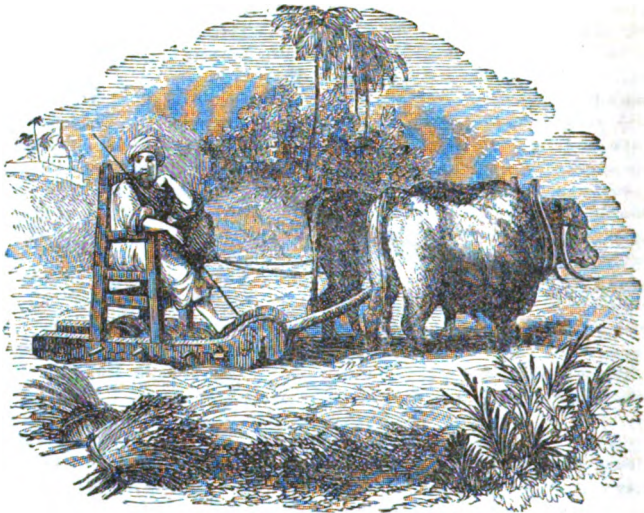
2. Քաղաք ապատանի յերկրին Նեփթաղիմայ. այժմ՝ Քետիս, երեք մղոն յարևմտից հիւսիսոյ Մառոնի լին, Յես. Ժթ. 37. Ի. 7: Իրաւելի դատաւորը Բարակ հոս ծնած էր, Դատ. Գ. 6:

3. Քաղաք ի Տարաւայ Յուդայի, Յես. ԺԵ. 23:

4. Քաղաք յերկրին Իսաքարայ, Ա Մնաց. Զ. 72:

Կալ, անի ուր կը կատուն, այսինքն կը ծեծեն հասկերը, Հուսթ. Բ. 17. Իս. ԻԼ. 27, մերթ բրգը, մերթ կոխել տալով ցուկը չկապուած եղանց, Բ Օր. ԻԵ. 4, բայց մանաւանդ կամմաբ, այսինքն որաներուն վրայ յաղթ գործիք մը քաշել տալով եղանց: Տես Յարնն: Չարդիս գործածուած կամմի ի Պաղեստին կը շինուի իրարու կից երկու կարծ տախտակներէ որոց տակի երեսը մտուած են սրածայր քարեր կամ երկաթներ, Իս. ԻԼ. 27. ԻԱ. 15. Ամոմ. Ա. 3: Եգիպտացոց կամմուք այսպէս կը նկարագրուին ի Ներուբայ: «Եգիպտացիք սու ի կատու զցորեան կը գործածեն, ինչպէս նախնիք կ'ընէին, եղեր որ թէ՛ կը կոխկուտեն ցորենոյ հասկերը, և թէ՛ կը քաշեն իրենց ետևէն ծանր գործիք մը հասկերուն վրայ: Այս գործիքը տափան, այսինքն զլանանակ քար չէ, ինչպէս յԱրաբիա, և ոչ տախտակ սուր քարերով, ինչպէս յԱսորիս, այլ տեսակ մը դահուկ է որոյ մէջտեղ կան երեք տափանանակ անիւք երկաթապատք որ առանցից վրայ կը գտանան: Երկաղաբոր Տարթտեղ մը կ'ընտրէ իւր արտին մէջ կայի համար, և հան կը կը ցորենոյ որանները գրաստիւք կամ ուղտուք: Յետոյ երկու եզ կը լծէ դահակն, ինք կը նստի վրան, կը բշէ եզերը ետև և առաջ որաններուն վրայ, և ժամանակ ժամանակ կը փոխէ եզերը: Այս գործողութեամբ յարգը հետ զհետ կը կարտի և ցորենը կ'իլլէ հասկէն: Այս միջոցին հողագործը քանի մը անգամ՝ երեքտանով կը դարձնէ մանրուած հասկերը, և ապա կային մէջտեղը քաշելով կ'ընէ դէզ: Ս'երը նկարագրուած գործիքն է որ հայերէն կամմ կամ կամմասայլ կը կոչուի, Բ Թագ. ԻԻ. 22. Ա Մնաց. ԻԱ. 23:

Երբ ցորենահատը կը գտտուին յարգէն եղանց կոխելովք միայն, կամ կամմասայլիւ հանդերձ, կալին մէջտեղ զիզուած շեղքը քանի մը կան-

գուն երկայն հեծանոցը կը հոսուի, այսինքն կը արուի հողին որ կ'առնու կը տանի մղեղը, և ցորենն ինքնին գիզուած կը մնայ կալին մէջ, և եթէ հարկ է, հոսելը կը կրկնուի: Այս պատճառաւ կայք բաց տեղ ըլլալու են, Գատ. 2. 37, և շատ անգամ բարձր տեղեր, ինչպէս էր Ունայի կայը Մորիա լեւան վրայ, Ա Միաց. ԻԱ. 15, որպէս զի հողը լաւ և օգնէ հոսման ցորենին, Երեմ. Գ. 11, 12, զոր բրեմն խարալէ կ'անցունեն իսպառ մարբելու համար յարդէն: Գետին մը կալի համար կը պատարասուի, նախ՝ կակղելով հողը և ապա ծեծելով մինչև պնդանայ, Մինչ ցորենը զգուշութեամբ կը ժողվուի համբարանոցը, յարդը և մղեղը կը ժողվուին այրուելու համար. գեղեցիկ օրինակ այնոր որ պիտի ըլլայ դատաստանին օրը, Մատթ. Գ. 12:

Կախարդութիւն, խարէական արուեստ դաս մը մարդոց, և ի Սուրբ Գիրս կը յիշուի վճկութեան, գիւթութեան, բղձութեան, հմայութեան և մեռելահմայութեան, այսինքն մեռելոց ոգիներուն հետ իբր թէ իօտելու արուեստին կարգը: Կախարդութեան բոլոր տեսակները

մասնաւորապէս արգելեալ և դատապարտեալ են ի Սուրբ Գիրս, Ել. ԻԲ. 18. Ղ. և տ. ԺԹ. 26, 31. Ի. 27. Բ Օր. ԺԼ. 10, 11: Կախարդաց կարծեցեալ զօրութիւնը կամ ճարտարութիւնը կ'ընծայուէր գիւտաց գեցութեան, և այս արուեստը միշտ հակառակ համարուած է ճշմարիտ կրօնից: Կախարդաց կարծեցեալ հրաշքները գործուած են միշտ խարէութեամբ և կամ գիտութեանց գաղտնեք որ սակաւուց ծանօթ են: Եգիպտոսի կախարդներուն համար բուռն է թէ շատ րան կ'ընէին "իւրենց կախարդութիւններովը," Ել. Ի.-Թ., Գործ. ԺԹ. 19:

Կաճար, Իւզ-Լ, որդի Ղ. և եայ, Մինդ. ԻՅ. 41, և հայր Կահաթեանց որ կարգեալ էին կրել տապանակը և խորանին նուիրական կահերն իւրայելացւոց պանդխտութեան ատենը յանապատին, Ել. 2. 16-24. Թու. Գ. 4-15:

Կազմախ, Մինդ. Լ. 37. Ովս. Գ. 13, հաւանականապէս ոպիտակ կազմախին, որ տերեւներուն ներքին կոզման սպիտակութեան համար այսպէս կոչուած է: Ի ծառ գեղեցիկ և հովանաւոր, և հասարակ է

Պաղեստինն և ի շրջակայս նորա: Սահայն, բառ ամանց, վերոյիշեալ անգիրը կաղամախեաւ կը հասկցուի շէր կոչուած ծառը որմէ կ'իլէ ստաշին:

Կաղաթի: Իբր վեց տեսակք կաղանդ կը գտնուին ի Պաղեստին: Բուպինոն կը յիշէ մտա ի Քերթոն կաղանի մը որոյ բնոյն շրջապանն էր քստն և երկու և կէտ սաք: Բուպինոն Յորդանանէ անդին բարձրաւանդակաց և բլրոց վրայ տեսու շքեղ կաղանիներ ինչպէս ի հնուան, Իս. Բ. 13. Չաք. ԺԱ. 2: Այս ծառը կը գտնուի բուրը երկիրներու մէջ որ զՄիջերկրականաւ, իսկ Պաղեստինու մէջ կ'ըլլայ շատ մեծ: Կաղանին երկայնակեաց էր: Յետ բազում դարոց զկնի Քրիստոսի, կաղանի մը մտա ի Քերթոն կը պաշտուէր իբրև զմին ի կաղանեաց բնդ որովք բնակած էր Արրուհամ ի Մամբրէ: Հասարակաց գործոց շատերը կը տեսնուէին ընդ հոգանեալ կաղանեաց և ուրիշ մեծամեծ ծառոց: զոչեր կը մատուցուէին և թաղաւորք կը պահուէին անոնց տակ, Յես. ԻԿ. 26. Գատ. 2. 11, 19. Թ. 6: Տես Անտառ:

Կայեն, սոսոյէտ, անդամներին ազգի մարդկան, Մինդ. Գ. 1, և առաջին մարդասպանն: Տես Արել: Կայէն մեղանչեց հակառակ ազգաբարութեանց Աստուծոյ, և արհամարհեց Աստուծոյ կոչն ի խոստովանութիւն և յապաշխարութիւն, Մինդ. Գ. 6-9: Կայենի պատիժն էր մարմնաւոր պիտոյից նուազութիւն և առաւապաք, խոզի խայթ, արտաքոսուան յնկերութենէ և կորուստ յայտնի ներկայութեան և շնորհաց Աստուծոյ, Մինդ. Գ. 16: Բայց Աստուած պատուհանին հետխառնեց նաև ողորմութիւն, և գրաւ նշան ի կայէն որպէս զի չկրէր մարդու ձեռքէ մահու պատիժ որում արժանի էր, և այսու ցուցուց Աստուած թէ ինք էր միայն կայենի դատասար: Կայէն խոյս տուաւ կայիդ կոչուած երկիրը, յարեկից Եդեմայ, և շինեց քաղաք զոր անուանեց Ենոփք յանուն միոյ յորդուց իւրոց:

Կայիտփա, քահանայապետ Հրէից յամի Տն. 27 էն մինչև 36: Էր Սազուկեցի և ոխերեմ թշնամի Քրիստոսի:

տոսի: Ասոր տունը ժողովեցան յետ յարութեան Ղազարու քահանայք նիւթել Յիսուսի մահը, մինչ բարբ ժողովուրդը դեռ հաւատացած էր անոր: Այս ժողովներէ մէկուն մէջ, Յովհ. ԺԱ. 47-54, սոյն կայիտփա խորհուրդ տուաւ սպաննել զՅիսուս ազգին աշխարհային փրկութեանը համար: Կայիտփա այս խորով յանդէտս մարդորէացաւ թէ Յիսուսի մահը հարկաւոր էր ի փրկութիւն աշխարհի: Յիշեալ ժողովներուն արդիւնքը սա եղաւ որ, Մատթ. ԻԶ. 1-5. Մարկ. ԺԿ. 1. Ղուկ. ԻԽ. 2, Յիսուս բռնուեցաւ, բերուեցաւ նախ առաջի Անանայի որ քահանայապետ էր կանխաւ, և յղեց զՅիսուս առ փեսայն իւր Կայիտփա: Տես Անտ. Կայիտփա քինեց զՅիսուս ծերակուտի ժողովին առջև, և սկսաւ դատաստանը: Յիսուս ծաղրուելէն ետքը, տարուեցաւ առ Պիղատոս դատապարտուելու և մատնուելու ի մահ, Մատթ. ԻԶ. 57-68. Մարկ. ԺԿ. 53-72. Ղուկ. ԻԽ. 54-71. Յովհ. ԺԲ. 13-27: Յիսուսի ի մահ մատնուելովք զոչ շեղան կայիտփա և բարեկամք նորա, այլև սկըստն սոստոյիկ հալածել անոր աշակերտներն յետ մահուան նորա, Գործ. Գ. 1-6. Ե. 17, 33: Բայց յետ սակաւ ամաց հաւորածման Քրիստոսի, և անկանելոյ Պիղատոսի ի պաշտօնէ, Կայիտփա ևս արկաւ պաշտօնէն հրամանաւ Վիտեզիոսի հիւպատոսին Հովմայիցոց: Կայիտփա, Հին կտակարանին Բաղաման նման, տրտու օրինակ է այն մարդոց որ հակառակ կը կենան լուսոյ, շարաշոր կը գործածեն առանձին շնորհք, պատիւ և պատենութիւն: Կայիտփա թէպէտ մարդաբէացաւ Քրիստոսի համար, բայց և այնպէս անոր կեանքն էր անհաւատի և սքրագործի կեանք, և մահը սոսկայի:

Կայնան, սոսոյէտ, 1. Որդի Ենոփայ և հայր Մաղաղիկի, Մինդ. Ե. 9. Ա Մնաց. Ա. 2:

2. Որդի Արփաքսադայ և հայր Սաղայի, Ղուկ. Գ. 36: Բայց այս կայնան յիշուած չէ Հին կտակաւ կարանին երեք ազգաճամարներուն մէջ, Մինդ. Ժ. 24. ԺԱ. 12. Ա

Մնաց. Ա. 24, և ոչ հին թարգմանութեանց մէջ: Այս անունը երկիցս կը պատահի Եփթանանից հին Յոյն թարգմանութեան մէջ միայն: Ոմանք կը կարծեն թէ Ղուկասու Աւետարանն օրինակողներէն մին եմքը այս անունը եփթանանից հետ համաձայն բերելու համար ազգահամարը:

Կայսր, էր անուն յորջրջանաց Յուլիան գեղբայրանանին ի Հռոմմ: Յետոյ կը ապառնի անուն յանձին Յուլիան կայսր, և յետ նորա անոր ազգակիներուն որ Յուլիոսի պաշտօնն առին և կլան կայսրական գահը: Յուլիան ազգատոհմին կայսերք վերջացան Ներոնիւ, բայց և այնպէս այն ազգատոհմին կայսր անունն, իբրև պաշտօնի անուն, պահեցին յետ Ներոնի յաջորդք կայսերական գահուն: Կայսր անուամբ կը յիշուին Նոր կտակարանին մէջ Օգոստոս, Ղուկ. Բ. 4, Տերեր, Ղուկ. Գ. 1. Ի. 22, Կղազիոս, Գործ. ԺԱ. 28, և Ներոն, Գործ. ԻԲ. 8. Փիլ. Գ. 23: Կալիգուլա, յաջորդն Տերերի, յիշուած չէ:

Կանա, Է. Գետ որ կը բաժնէր զԵփրատ ի Մանսէէ, և կը թափէր Միջերկրական ծոցն ի հիւսիսոյ Յողպէի, Յես. ԺԶ. 8. ԺԷ. 9:

2. Քաղաք յերկրին Ասերայ, Յես. ԺԹ. 24, 28:

Կանայ, անգի ծննդեան Նաթանայի թաղաք ուր Տէրն մեր գործեց իւր առաջին սքանչելիքը, և ուր յետ սակաւուց բանիւ միայն բժշկեց արնակալանի որդին որ հիւանդ էր ի կաթառնայում: Աթեւասան մզան հեռու ի կանայէ, Յովհ. Բ. 1-11. Գ. 46-54: ԻԱ. 2: Այս քաղաքը կը կոչուէր կանայ Գալիլեացոց, զորդին Գանա էլ ձէլիլ, և է եփթան մզան ի հիւսիսոյ Նազարեթի: Այս է կարծիք Բոպիստոնի: Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ էր մօտ ի Նազարեթի: Կանայ այժմ աներակ է:

Կանգուճ, սոփորական չափ առնախնո: Կանգունն էր զառաջինն յարմկանէ մինչև ի ծայր միջոյ մասին, և է հաւասար զայնչափասակ մանրու մը երկայնութեան չորրորդ մասին: Երբայեցոց կանգունն է, ըստ ոմանց, քսան և մի մաս. ըստ

այլոց՝ ութեասան: Դարմաւեանք կրանն թէ Երբայական կանգունը չորրորդ մասամբ անկի երկայն էր քսան Հռոմայեցոց կանգունը:

Կանգալիա, անուն Եթովպացի թագուհւոյ որոյ գահձապետը դարձաւ ի Քրիստոնէութիւն քարոզութեամբ Փիլիպպոսի անետարտնչին, Գործ. Բ. 27: Եթովպիա ուր կը թագաւորէր կանգալիա չէր Հապէշ, այլ վերին Նուբիոյ այն մասը որ ի Յունաց կը կոչուի Մերովէ, և կը կարծուի թէ էր այժմու Ադապարի գաւառը, ի մէջ երեքտասան և ութ եասան ասորիճանաց հիւսիսային լայնութեան: Այս կողմերը, և Նեղոսի վերին հոգտին մէջ տեսնուած աներակները կը ցուցնեն թէ բարձր քաղաքակրթութիւն կար ի մէջ նախնի Եթովպացոց: Պիլիպոս և Սարաբան կը պատմեն թէ սակաւ մի յառաջ և յետոյ քան գփրիստոնէական թուականն, բուն Եթովպիա էր ընդ իշխանութեամբ կին թագաւորաց որ ընդհանուր անուամբ կանգալիա կը կոչուէին: Երանոս և Եւսերիոս կ'ըսեն թէ յիշեալ ներքինայն միջոցաւ նոյն ինքն թագուհին կանգալիա դարձաւ ի Քրիստոնէութիւն, և այնպէս Աւետարանը քարոզուեցաւ ըստ այն տէրութեան մէջ:

Կանքեղ, Նախնեաց կանթեղներն էին այլևայլ պատշաճաւոր և գեղեցիկ ձեւով տաշար և անթներ, և զորս ձեւօք կրել կամ պատուանդանի մը զրայ գնել գիւրին էր: Տես և Ալտաճալի: Կանթեղի մէջ վառելի նրթն էր բուսական իւղ, ճրագու, մամ, այլովքն հանգերձ, և կը վառէր գիշերն ի բուն: Տեղ տեղ յարեկիս ազքատ ընտանիք գեառառոցութիւն և միթիւարութիւն կը հաւարին կանթեղ վառելը: Ուստի տան մը համար բնիլ թէ ճրագը մարած էր՝ կը նշանակէր թէ այն տունը կամ ընտանիքը կորուած կամ ջնջուած էր, Յոր. ԺԲ. 5, 6. Առակ. ԺԳ. 9. Ի. 20. Երեմ. ԻԵ. 10, 11, մինչ հանապազորդ վառեալ լոյսը կը նշանակէր յաջողութիւն և անողութիւն տան և ազգատոհմի, Բ. Թագ. ԻԱ. 47. Գ. Թագ. ԺԱ. 36. Սաղմ. ձԼԲ. 47: Փոզոցները տար-

ուելլու կանթեղաց կամ լապտերաց պատրոյսը մեծ բլլայլու էր, և շատ իւշ կը սպառէր, ուստի և հարկ էր լապտերին հետ ունենայ նաև ամանով ձէթ ստեղծ Ծարակ տալու համար Ծրագին, Մասթ. ԻԻ. 3, 4: Չափ և լապտերը, Յովհ. ԺԼ. 3, շատ հարկաւոր էին հին ասենուան քաղաքաց մէջ, որոց փողոցներն լուսուորուած չէին:

Կանոն: Այս բառն յունարէն է և կը նշանակէր ի սկզբան սղարդ Կասալան, ուստի կ'առնուի փոխանակ զտոտերէ կամ Իրտոտ, որուն հետեւելով կրնայ ուղղել և որոշել մարդ իւր կարծիքը կամ գործը: Այս վերջին նշանակութեամբ գործածուած է կանոն բառը, Գաղ. 2. 16. Փիլ. Գ. 16: Այս մտքը գործածած են նաև Յոյն հարբ, որ ամէն ինչոյ մէջ իրբև անոխալ խրատ և առաջնորդ կը համարէին Աստուծոյ կամքը յայտնեալ ի գիրտ Հին և Նոր կտակարանաց, ուստի և բնագործապէս կանոն անուընդ տրուեցաւ Սուրբ Գրոց ամբողջ հաւաքածոյին: Կանոն կը կոչուէ նաև ցանկ կամ ցուցակ մը ուր յիշուած են կարգաւ աստուածուստ յայտնեալ հաւատոյ կանոնը պարունակող գրեւորքն անուաները:

Որպէս զի ցանկ կամ ցուցակ մը Սուրբ Գրոց կանոն համարուի, հարկ է որ ցուցուած բլլայ թէ անոր մէջ յիշուած բոլոր գիրքերը գրուած են աստուածային յայտնութեամբ, թէ ամբողջ և անկզմ պահուած են, թէ առանց արտաքին յուելլուածոյ են, և թէ աստուածային յայտնութեամբ արուած գիրք մը անկէ դուրս թողուած չէ: Տես Աստուածալուսնչ:

Կապագովկիա, փոքուն Ասիոյ հին գաւառներուն մեծագոյնը, որ ունէր սահմանակից ի հիւսիսայ զՊոնտոս, ի հարաւայ՝ զԵրինս Տաւրոսի որ կը բաժնէին զայն ի Կիլիկիոյ և Սուրբաց, յարեմոնց՝ զԿապատիա, և յարեւից զԻփրատ գետ և զՀայոս: Աղիւս գետ կ'ոռոգէր այս նահանգը որ նշանաւոր էր արօտին աղնուութեանը և ձիոյ, իշոյ և ոչխարի աշիւ տեսակներուն համար: Շատ Հրեայք ևր բնակէին այս նահանգը, Գործ. Կ. 9: Քրիստոնէութիւնը կանոնա մուծուաւ հոն, Ա Պետր. Ա. 4, այնպիսի ժողովոցեան մը մէջ որոյ ծուլութիւնը, նենգաւորութիւնը և մոլութիւնն առակ կ'ազծէր: Տես և Կրետոյ: Ոչ սակաւ անուանի Քրիստոնէոյ հարբ կամ հայրապետը էան այս գաւառէն, զորօրինակ Բարսեղ և Երեքին Գրիգորը: Ասոնց եկեղեցիներուն հետքը կը տեսնուին պատմութեան մէջ մինչև տասներորդ դար:

Կապար: Այս ծանօթ մետաղն, ինչպէս կը տեսնուի ի Սուրբ Գիրտ, շատ հին ժամանակ կար: Եղիպտոսցիք "կապարի պէս բնկեցան", կարմիր ծոգը, Ել. ԺԵ. 10. Թու. ԼԱ. 22. Եղեկ. ԻԼ. 12: Յոր կը ցուցնէ կապարին կարեւորութիւնը մշանջեանաւոր կերպով յիշատակ աւանդելու համար առ յապա եկելոց, Յոր. ԺԹ. 24: Այս մետաղը կը գործածուէր ի մարբիլ զարծաթ, մինչ անգիրդ դեռ ծանօթ չէր. և եղանակը որով այս մետաղը կը գտի ի կղզիանաց գեղեցիկ կը ցուցնէ Աստուծոյ խրատներն իւր ժողովուրդը պատուհասել, Իրեմ. 2. 20, 30. Եղեկ. ԻԲ. 17-22:

Կապել տակեց, պարան մը քանի մը անգամ տանցանել նաւի մը տա-

կէն և քովերէն, և կապել տախտակամածի նաւին, որպէս զի հովը գերանները և տախտակները քայքայելով շտանի, Գործ. ԻԷ. 17: Այս կերպով նաւ կապել զարդիս ևս սովորութիւն է, երբ հարկ կը տեսնուի:

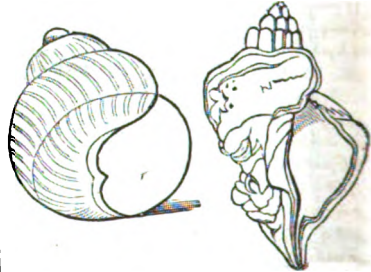
Կապիկ, անասուն որ կոչու նմանութիւն մը ունի մարդոյ: Կապիկ շատ տեսակներ կան: Սողոման այս անասունը բերել տուաւ Ոփիրէն, Գ թագ. Ժ. 22. Բ Մնաց. Թ. 21: Ժամանակաւ կապիկներ կը պաշտուէին յԵփրայաս, և դեռ կը պաշտուին ուրիշ ուրիշ Հնդկաստանի մէջ: Ճտնապարհորդ մը կապիկներու նուիրեալ հոյակապ մեհնի մը նկարագիրը կ'ընէ:

Կապիճ, չափ ինչ Հրէից, ըստ Յովսէփոսի մեր չափով 1 քաշ (օդ) 288 տրամ, իսկ ըստ Բաբելոնացի 351 տրամ միայն:

Կապուտակ: Տիրութի հստակաւոր և մեծագոյն ծիրանւղյն, նասնեաց արքունի գոյնին, գտիչ կը համարուի Հերակլէս անուն տիրացի մը, որոյ շունն ըստ զիպաց ծիրանի կոչուած ոստրէ մը ուտելով, և շըթուէքը ծիրանեգոյններկուած գալով առ տէր իւր, առիթ եղաւ այս մեծագին ներկին գանուելուն: Բայց

ծիրանին հին է քան այս կարծեցեալ դէպքը, քանզի կը գտնենք գծերանին բազմիցս յիշեալ ի Մովսէսէ: Երկու տեսակ ծիրանի յիշուած է Է Հին Կտակարանի.

1. Արգաման, որ ի մեզ "ծիրանի" կը թարգմանուի, և էր կարմրագոյն

ՎԵՐՈՍ ԼԱՆԹԻՆԱ ՆԻ ՄՈՐԷՄՈ
ԳՐՈՒՆԳՈՒԼՈՒՍ

ծիրանի, Միջերկրական ծովուն եզերքը գտնուած տեսակ մը ոստրէ է:

2. ԵՔէլէթ, որ կը թարգմանուի "կապուտակ": Կապուտակագոյն կամ երկնագոյն ծիրանի էր այս, նոյնպէս տեսակ մը ոստրէ է: "Կարմիր" կամ "որդան կարմիրն," ինչպէս անունէն յայտնի է, կ'ըլլէ որդէ մը: Բոլոր այս գոյները նուիրական էին առ Հրեայս: Վերջինը կը գործածուէր քահանայապետին եփուտին, և վարագոյրներու, ժապատէններու և հանդերձից համար, ԻԷ. ԻԶ. 4, 4, 31, 36. ԻԸ. 31. Թու. Գ. 6-12. ԺԵ. 38:

Նստինեաց "ծիրանին," կը թուի թէ կը բաղկանար այլևայլ ներկերէ որ կ'ըլլէին ոստրէ և պէտէն արուեստիւք կը պատրաստուէին, և ազնուագոյնն էր Տիւրոսիքը: Որովհետեւ իւրաքանչիւր ոստրէ քանի մը կաթիլ միայն կու տար յիշեալ ներկէն, ընտիր ծիրանին շատ ծանրագին էր: Թագաւորք և առաջին պաշտօնեայք Հռովմայ կը հագնէին հանձ դերձ միքանի: Ներոն մահու պատժով արգելեց իւր հպատակաց զգեստը ծիրանի: Մեր Փրկչին հագուցին քլամիդ կարմիր, ծաղրելու համար անոր տիրադոսը, "Թագաւոր Հրէից," ՅովՏ. ԺԹ. 2, 5: Տես և

Դատ . Ը . 26 . Եթ . Ը . 15 . Առակ .
 ԼԱ . 22 . Դան . Ե . 7 . Դուկ . ԺԶ .
 19 : Մոզես գործածեց ի կարմրոյ և
 ի ծիրանոյ ներկելու ասուեղէն նիւ-
 թեր ի պէտս խորանին և ի զարդ
 զգեատուց քահանայապետին , ԵՄ .
 ԻԵ . 4 . ԻԶ . 1 , 31 , 36 . ԼԹ . 1 . Բ
 Մնաց . Գ . 14 : Նաև Բարեկացիք կը
 հազցունէին իրենց կուռքերուն հան-
 դերէ ծիրանի և կապուտակ , Երեմ .
 Ժ . 9 . Եղեկ . ԻԳ . 15 . ԻԷ . 7 , 16 :

Կապուտաք , Իտէ Բ՝ՇԸ , անուն
 տեղւոյ Պիղատոսի պալատին անջև ,
 ուստի հրատարակեց Պիղատոս մեր
 Տէրոջ : մահուան դատակնիքը , Յովհ .
 ԺԹ . 13 : Յուհարէն կը կոչուէր քա-
 րայտապի : Կապուտայն սովորական
 տեղ չէր դատակնիքոյ , այլ կը դա-
 տաստանի սրահէն դուրս դուրս իրա-
 նետը բազմութեան մօտ , և Պիղա-
 տոս հոն էլաւ , քանզի Հրեայք չէին
 կրնար այն օրը պալատը մտնել , Յովհ .
 ԺԸ . 28 . ԺԹ . 4 , 9 , 13 : Կը թուի թէ
 Կապուտայն կոչուած տեղին էր երփն
 երփն մարմարինէն յօրինեալ սալա-
 վաստակ պատշաճ , ուր գրուեցան
 Պիղատոսի պատար : Այսպիսի զար-
 դարուն սալալատակ պատշաճ այն
 ատեն սովոր էին ունենալ Հռոմէա-
 յեցի մեծատուրք :

Կառք էին այլեւայլ ձևով , երկու
 կամ չորս տնուօք , ձգեալ ի ձիոց
 կամ ի ջրուոց , երբեմն նաև յեղանց,
 մտրդիկ և բեռ կրելու համար : Ի
 Սուրբ Գրքոս կառք կը կոչուին ընդ-
 հանրապէս թագաւորաց , իշխանաց
 և զօրավարաց կառքեր , Իննդ . ԽԱ .
 43 :

Կառք կամ նաև "երկաթի" կառք

կը կոչուին այն կառքերը որ պատե-
 րազմի ատեն կը գործածուէին , և
 վառեալ արլալով գերանդեօք և սուր
 երկաթներով , կը թշնամոյն ծա-
 կատին վրայ կը յարկակէին , մեծ
 ջարդ և փնտ կու տային : Քանանա-
 ցիք , որոց յարթեց Յեսու Մառտի
 ջուրերուն մօտ , ունէին բազմութիւն
 հեծելոց և գերանդաղէն կառաց ,
 Յես . ԺԱ . 4 . Դատ . Ա . 19 : Սխա-
 րա Հասովրի Յարին թագաւորին զօ-
 րավարն ունէր ինն հարիւր կառք
 գերանդաղէն , Դատ . Գ . 3 :

Բեռնարար կառք ընդ հանրապէս
 ցած և երկայն , միանգամայն ան-
 պաճոյճ և խոշոր կերպով շինուած
 էին , և կը ձգուէին յեղանց : Այս-
 պիսի կառք կը կոչուին մանուանդ
 սայլ : Այս տեսակ կառք զրկուեցան
 ի Յովսէփոյ բերել Տօրը ընտանիքն
 յԵգիպտոս , Իննդ . ԽԵ . 27 : Կառք
 կը գործածուէին ի հնուսն ի Պաղես-
 տին , թէպէտ հիմա գրեթէ անծա-
 նօթ են , ճարմաներուն դժուա-
 րութեան և անհարթութեանը
 պատճառաւ : Սայլք մանուանդ
 կը գործածուէին շատ մօտ տեղեր
 բեռ , գլխաւորապէս տրտէն կամ
 կայէն ցարեւը և ուրիշ բերքեր դաշ-
 տէն վերցնելու : Ճանապարհորդք
 և վաճառք , փոխանակ կառաց ,
 հեռաւոր տեղեր կը տարուէին ընդ-
 հանրապէս ուղտուք , գրաստուք
 և ջրեօք :

Կառիտ , կեղև անուշահոտ ծա-
 ոյ , որմէ կը հանուէր սուրբ իւզք
 կազմող նիւթոց մին , ԵՄ . Լ . 24 .
 Սաղմ . ԽԵ . 8 . Եղեկ . ԻԷ . 19 :

Կատարուեցաւ : Այս բառին սօ-
 վորական նշանակութիւնն ըստ բա-
 ւականին յայտնի է : Կատարուեցաւ
 բառը պիտի բուռն վերջապէս ԵՏօ-
 վայի բոլոր կանխատեսութեանց և
 խոստմանց համար , որոց իւրաքան-
 չիւրն պիտի կատարուի ըստ ժամա-
 նակին և տեղւոյն , Յես . ԻԳ . 14 :

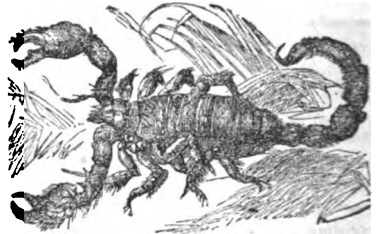
Մատթ. Բ. 17. Ը. 17. ԺԲ. 17. Կանխասացութեանց և խոստմանց կատարման շատ օրինակներ կան ի Սուրբ Գիրս: Մարդիկ շատ անգամ տարբեր նպատակաւ և գիտաւարութեամբ, նա մանաւանդ իրենց շար խորհուրդները կատարել կարծելով գործակից եղած են կատարման խորհրդոցն Աստուծոյ: Այսպէս, Յովհ. ԺԺ. 24, 28, 36, Քրիստոսի յայտն. լուծեան գործնականաւ յանդէտս ի գործ դրին Աստուծոյ խորհուրդներէն մին: «Որպէս զի կատարուի,» խօսքը կը նշանակէ երբեմն, թէ այն ինչ բանը որ արդէն կատարուած է մարդարեւութիւն կամ օրինակ էր այս ինչ բանին որ գեւ նոր կը կատարուի: Այսպէս Ովսէէի խօսքը, ԳԼ. ԺԱ. 1, «Իմ որդիս Եգիպտոսէն կանչեցի,» կը վերաբերի ուղղակի իսրայելի երեցն գերութեան երկրէն Եգիպտոսէ, բայց Մատթէոսէ, ԳԼ. Բ. 15. կը սորվինք թէ Հոգին Սուրբ այն խօսքն բռն թելադրեց մարդարեւն ոչ առանց նկատուող միանգամայն Քրիստոսի փախուսան Եգիպտոսս և դարձն այն երկրէն: Բազմատէ նաև Մատթ. ԺԳ. 14 Համարն ընդ Ես. 9. 9 Համարին, և Ղուկ. Գ. 18-21 Համարներն ընդ Ես. 4. ԿԱ. 1-3 Համարներուն, ինչպէս նաև Գործ. Ա. 16, 20 Համարներն ընդ Սաղմ. 28. 8 Համարին:

Կարապ, Այս թռչունը կը յիշուի միայն Ղուկ. ԺԱ. 18, և Բ Օր. ԺԳ. 16. տարակուսելի է սակայն թէ Երբայեցեղէն բառն այս Համարներուն մէջ կը նշանակէ բուն կարապ կամ փոք թռչունը: Եթէ անասունը ունին ցեծ կամ քաջաճաւ, և կարմրաճաւ, թռչունը ջրային:

Կարիաբարիմ կամ Կարիաբ-իտալ, Յեւ. ԺԺ. 9, 60, քաղաք Գաբաւոնացոց, որ յետոյ տրուեցաւ Յուդայի: Էր Բենիամինի սահմանին վրայ, Յեւ. ԺԸ. 14, 15, իբր ինն մղոն Յերուսաղեմէ Ղովդայ կամ Լիւզզայի ծամբուն վրայ: Տապաւնակը հոս թնաց տարիներով, Արիւնադարայ տունը, մինչև Գաւրիթ տարաւ զայն անկէ Երուսաղեմ, Ա թագ. Է. 2. Բ թագ. 2. 2. Ա ՄԵ-նաց. ԺԳ.:

Կարիաբեմ, 1. Կարիաթ, Կարիաբեմ կրկակին: Էր հին քաղաք Էմփնեբուն, յարեւելից Յորդանանու. յետոյ եղաւ մի զմիոյ կնի բնակութիւն Մովաբացոց, Ամովհոնացոց և իսրայելացոց, Կննդ. ԺԳ. 5. Բ Օր. Բ. 9-11. Եզեկ. ԻԵ. 9: Կ'էյ-նար Թուրքնի ցեղին սահմանը, Թու. ԼԲ. 37. Յեւ. ԺԳ. 19:

2. Ղևտական քաղաք յերկրին Նեփթաղիմայ, Ա Մնաց. 2. 76. Կը կոչուի նաև Կարթան, Յեւ. ԻԱ. 32: Կարիաբ-Սեփեր, Տեւ Դաբիր:

Կարիճ, Ղուկ. Ժ. 19, բոլոր միջատաց մեծագոյնը և չարագոյնը: Արտաքին երևութիւ շատ նման է խեցգետնի, բայց քան զնա զարհուրելի: Չարաւայի Նւրոպայի կարիճք դուն ուրեք կ'ըլլան քան երկու մասս երկայն, բայց այրեցեալ գօտւոյն տակ քան զտոսս հինգ կամ վեց անգամ երկայնագոյնը յաճախ կը պատահին: Կարիճք ուրիշ միջատներ կ'ուսան, բայց իրենց սեռակէն ևս երբեմն կը սպաննեն և կ'ուսան: Մարեգատոնցմէ իբր երկու հարիւր գրաւ մեկնոյն ամանի մէջ, և քիչ օրուան մէջ թնացին միայն չորեքտասանը որ միւսները կերած էին: Նոյն անձը կարիճ մը գրաւ ապակեղէն ամանի մէջ, և սեռաւ որ այս կենդանին իւր ձագերը կ'ուտէր երբ ծնանէին. անոնցմէ մին միայն ազատեցաւ այս ընդհանուր կոտորածէն, մօրը թիկանց վրայ ապաստանելով, և քիչ ետքը իւր եղբայրներուն զմեծը խրոչրեց ուտելով որդիկնր մայրէ: Այս է սոսկայի անասնոյն բնութիւնը. տեսնուած է նաև որ, երբ կարիճք վտանգ կը տեսնէ որմէ փախչելու ուրիշ ծամբայ չունի, զիւր խայթելով կը սպաննէ: Կարիճն աղէկ նկարա-

գրուած է Յայտնութեան մէջ, ԳԼ. Թ. 3-10: Բայց հոն նկարագրուած կարիճներուն խայթուածը մահ չէր գործէր, այլ այնպէս սաստիկ ցաւ մինչև խայթելոց ընտրել մահաւանդ մեռնել, համար 6, քան կրել ընդ երկար: Ըստ Շաւի, կարծիք խայթուածը միշտ մահացու չէ, քանզի անոնց թունոյն Պատասկարութիւնը համեմատ է անոնց մեծութեան և կազմութեանը: Կարիճը կը թափէ թոյնը սուր և թիւր ծայրիւ խայթոցին որ իրարու ազուցեալ վեց յօդուածներէ կը բաղկանայ: Խայթուածը կը պատճառէ ուժին ցաւ, բորբոքում, կարծրութիւն, մերթ մըտել և մերթ պրիչ: Կարիճը կը սիրեն չոր և բարձր տեղեր, և կը թագչին քարերու տակ և հին փլատակաց ծակերուն մէջ: Հրեայք կարիճներու պատահեցան անապատին մէջ, ԲՈՐ. Բ. 15, և Մեռեալ ծոզուն հարաւային Չերմ հոգոտին մէջ դիմացէ դիմաց շարուած ժայռերուն Ագրապոյին, այսինքն կարիճք, անունը կը ցուցնէ թէ կարիճք շատ էին հոն: Հրէաստանի կարիճը երբ կ'ամփոփուի, նման կ'ըլլայ ձուռոյ՝ մեծութեամբ, և ձեռով. սաստի նմանութիւնն և օրինակ Ղուկասու, ԳԼ. ԺԱ. 11, 12: Կարիճքն զոր գոռոզն Ռորոզամ կը սպառնար գործածել փոխանակ չուանեայ խարազանի, Գ Թագ. ԺԲ. 41, էին հաւանականապէս ձաղկեր հանգոյց հանգոյց նման յօդուածոց կարծի, ուստի և այն անանոյն խայթուածին պէտ կը գործէր սաստիկ ցաւ:

Կարիզուտ, է կաթիլ անձրեւոյ պոզմախ ի ցրտոյ ի վերին կողմանս օդոյն: Եգիպտոսի հարուածոց մին էր կարիզուտ, ԵՂ. Թ. 24, և էր սոսկալի յոյժ, վասն զի գուն սուրբ կը տեղայ կարիզուտ այն երկրին մէջ: Ատուած կարիզուտ գործածեց նաև ի վանել ֆանանացոց բանակ մը, Յեռ. Ժ. 11: Կարիզուտ բառը կը գործածուի այլարանութեամբ փոխանակ ահագին ատուածատու պղտատու հաստի, Ես. ԻԸ. 2. Եայտ. ԺԶ. 21:

Կարմեղոս, գուր պոպօր, 1. քաղաք Յուդայի, համանուն լեռան վրայ

ութ մղոն ի հարաւոյ յարեւից Գերանի, Յես. ԺԵ. 55: Սաւուղ, ի դառնայն ի պատերազմէն ի վերայ Ամազելկայ, այս լեռան վրայ կանոնեց յաղթութեան նշան մը: Հոս կը բնակէր Նարազ կարմեղոցին, Արեգեայի այրը, Ա Թագ. ԺԵ. 12. Ինչ: Աւերակներէն կը տեսնուի թէ կարմեղոս բնական մեծ քաղաք էր:

ԼԵԱՌԱ ԿԱՐՄԵՂՈՍ ԵՒ ՆԱՅՅԱ

2. Հռչակաւոր գօտի բլրոց որ Յեզրայելի հոգոտին կերթան ընդ արեւմտեան հիւսիս, մինչև ի հրուանգանն որ Աքեոյի ծոցը կը կազմէ: Մեծագոյն բարձրութիւնն է իբր 1,500 ոտք. առ հիւսիսային արեւելեան ստորոտով նորա կը հոսէ Կիստի հեղեղատը, և քիչ մը աւելի գէպ ի հիւսիս՝ Բեզոս գետը: Լեռան հիւսիսային ծայրը կայ մենաստանն կարմեղեան արեղոյից որ է կարգ ինչ վանականաց, հաստատեալ երկու տասաներորդ դարուն, և ունի հիմա այլևայլ ճիւղեր Մլերոպայ: Կարմեղոս լեռը մեծագոյն հրօտանգանն է Պաղեստինու ծոզափանց վրայ: Հիւսիսային կողմին ստորոտը կը մերձենայ ջրոյն, այնպէս որ, Աքեայի հիւսիսային արեւելեան բլուրներէն նայուելով, կարմեղոսի ստորոտը ջուրին մէջ ընկղմած կը թուի: սակաւ ինչ գէպ ի հարաւ գալով կը քաշուի ներս, այնպէս որ չունի մէջ ծոզուն և լեռին կայ ընդարձակ դաշտ ծաղիկեալ արտորէիւք և ձիթատուներ: Մարիդի կը նկարագրէ այն կողմն իբրև շատ քաւորձալի տեղ,

և կ'ըսէ թէ հօդին լուսութիւնը յայտ-
նի է անտի, որ անթիւ անուշահոտ
տունկեր և ծաղիկներ, զորօրինակ
յակինթ, հօրուտ, շահգրամ, և
այլք իրրե վայրի ծաղկունք կը բուս-
նին լեւաներուն վրայ: Ի՞նչոք կ'ըսէ,
"Կարմեղոս լեւն է համակ կանաչա-
զգեաւ: անոր գաղաթը կան մայրք
և եղեկիք, և աւելի ի խոնարհ՝ ձի-
թեկիք և օտրեկեկիք: Ոչ սակաւ ա.
առ. ք յոտակաջուրը կը բղխեն անկէ,
որոց մեծագոյնը կ'ելլէ Եքիպոյի կոչ-
ուած աղբերէն, և դայարագեղ մա-
ցառախտ ասփանջ մը կը փութան
երթալ Կիստի հեղեղատը: Աձէն
տեսակ մշակութիւն գործանալի կեր-
պով կը յաշոյի այս մեղս՝ և զուարթ
երկնից տակ: Աքեայի ծոցէն և անոր
պտղաբեր եղբրէն անդին մինչև Լի-
բանանու կապուտակ բարձունքը և
Սպիտակ կոչուած հրուանդանն, ա-
մենայն ինչ ապշեցուցիչ կ'երեւի Կար-
մեղոսի գլխէն նայողին: Նաև Գար-
նէ, որ ելաւ այս լեւք և գաղաթան
վրայ պատեցաւ ժամերով, կ'ըսէ,
"Կարմեղոս Պաղեստինու յերանց հա-
ճոյագոյնը և գեղեցկագոյնն է, երկայ-
նանիստ, ընդ հանրապէս ծառախտ և
ծաղկազարդ: Հասնելով վերջապէս
հանդիպակաց գաղաթը երբ անառաւ
մը դուրս ելանք, տեսանք ի ստորե
Յեղբայրի համբաւաւոր դաշտը և
Կիստի հեղեղատը որ կ'անդին անոր
մէջէն: Թարս լեւք և փոքրն Հերման
էին հանդէպ մեր (յարեւել), բայց
յաջմէ (ն հարաւայ) իրրե պատուար
կային մեր տեսութեան առջև բլուրք
Սամարիոյ, Այս բլուրներուն հա-
րաւային կողմէն անտառախտ բը-
լուրներու շարք մը կը տարածի դէպ
ն հարաւ և կը կազմէ Սամարիոյ
բարձր երկիրը: Անոք որ կ'ելլեն
Կարմեղոս լեւն ամառուան վերջը,
ամէն բան չորցած և մրկած կը
գտնեն: Բայց և այնպէս կը մնայ բու-
սական բան որ կը ցուցնէ թէ որչափ
ճիշդ է հին մասնենագրաց խօսքը որ
կը ցուցնէ զԿարմեղոս գեղեցիկ յոյժ,
Ես. ԼԵ. 2, կանաչազգեաւ և վա-
յեւել ձեւով, Երգ. Է. 5, և խա-
տակց, ճարակաշատ, Ես. ԼԳ. 9.
Երեմ. Կ. 49. Ամնգո. Ա. 2, Կար-
մեղոսի ժայռերը կարծր կանաչար

են, և ունին ի բնէ սյրեր և խոռոչ-
ներ, Ամնգո. Թ. 3, Սարդիկ այս
սյրերէն կամ խոռոչներէն շատերը
լայնցուցած և յարմարցուցած են
բնակութեան, և լեւք գրեթէ միշտ
սպասանախարան եղած է բարեպաշ-
տից: Նշանաւոր է Կարմեղոս իրրե
այցելութեան տեղի մարգարէիցն Ե-
զիպոյի և Եղիսէի, Գ թագ. Բ. 25.
Գ. 25, և մասնաւանդ վասն զի հոն
սպանուեցան քուրմք Քահաղու, Գ
Թագ ժԼ:

Կարմիր կամ կրկնակի կարմիր,
Գոյն հաճելի հնոց, ԵԼ. ԻԵ. 4. ԻԶ.
1, 31, 36: Իրրե գոյգեաւ կը յիշուի
թէ Սաւուզ կարմիր հագցուց գը-
տերաց Խորայելի, Բ թագ. Ա. 24:
Այս գոյնին սաստկութիւնը և ուժ-
գնութիւնը կ'ակնարկէ Եսայի, ԳԼ.
Ա. 48, և Յայտնութեան մէջ, ԳԼ.
ԺԷ. 3, 4, գործածուած է փոխա-
նակ շարութեան և անդգամութեան:
Որգան կարմիր կոչուած փոքրէ մե-
ջաւոր որ կը գտնուի տեսակ մը կազ-
նէլ տերւներուն մէջ ի Սպանիա և
Միջերկրականին արևելեան մասին
երկիրները՝ կու տայ այս գոյնը: Որգան
կարմիրը կը գործածուի առ հինին
շիկակարմիր կամ շառագոյն ներկե-
լու, և կը կարծուէր լինել անփոյ
կամ թփոյ մը պտուղը: Կարմիր ներ-
կելու համար հիմա կը գործածուի
ուրիշ միջոտ մը որմէ հանուած կար-
միրն աւելի պայծառ է, բայց ոչ
այնչափ տեսական: Տես Կապուտակ:
Կարմիր Երգ. Տես Երգ.

Կարպառ, Պոզոսի աշակերտ և
բարեկամ որ կը բնակէր ի Տըշա, Բ
Տեմ. Գ. 43:

Կաւ: Խեցեղէն անօթ շինելու
սահմանեւ կուր կը կոխուէր ոտիւք
լմելու, այսինքն աղէկ խառնելու
համար, Ես. ԽԱ. 25, յետոյ գրգան
վրայ կաւին կը արուէր ձև անօթոյ
որ սպա փաւան մէջ կը թրծուէր, Եր-
թԸ. 3. ԽԳ. 9: Բնիս արուեստն
օրինակ կը բերուի ի Սուրբ Գիբո
ցուցնելու համար մարգուս կախու թն
Աստուծմէ, Ես. ԿԳ. 8. Հաւով. Թ.
21: Տես Բնուտ: Կը թուի թէ կաւ
կը գործածուէր նաև կրեկու, Ինչ-
պէս մենք հիմա կը գործածենք մամ,
Յոր. ԼԳ. 14: Բարեկոյնի աղիւտնե-

բուն վրայ տեսնուած են մեծամեծ կնիքներ կամ գրոշմներ, և արդի ճանապարհորդք տեսած են յարեւելս խաներու և համբարանոցներու գրանց փականքը դուրսէն կըրուած կաւով:

Կափառնայում, գլխաւոր քաղաք Գայիլեայի Քրիստոսի ժամանակ Կափառնայում յիշուած չէ յառաջ քան զգերութիւնն: Եր ի հիւսիսային արեւմտեան եզեր Գայիլեայի ժողուն, իբր հինգ մղոն ի Յորդանանէ, և արբունի ճանապարհին վրայ Գամուս կոսէ մինչև ի Միջերկրական ծով: Կը թուի թէ Յիսուս իւր քարոզութեան երեք տարին Կափառնայում կը նստէր մանաւանդ քան ուրիշ տեղ: Երկու եղբարք Անդրէաս և Պետրոս կը բնակէին հոն: Քրիստոս շատ անգամ կ'ուսուցանէր հոն ի ժողովրդանոցին, և մեծամեծ սքանչելիք գործեց հոն, Մատթ. Ժ. 23. Մարկ. Ա. 21-35. Յովհ. Զ. 17, 60. և կը կոչուի "իւր քաղաքը", Մատթ. Գ. 12-16. Թ. 1. Մարկ. Բ. 1. Այսպէս բնակիչք Կափառնայումի բարձրացան մինչև երկինք, բայց իրենց անհաւատութեան և տիգղղջութեան պատճառաւ նետուեցան ի կորուստ, Մատթ. Ժ. 20-24: Կափառնայումի բուն անունը և տեղը կորուսած էին: Սակայն Բողոքական գտաւ զանոնք ի խան Մինեէհ, Գեննետուրեթի գեղեցիկ դաշտին հիւսիսային սահմանին վրայ, ուր բաւական մեծ աւերակներ կան, և առատ աղբիւր մի ոչ հեռի ի ծովէն:

Կափարթացիք, սերունդք Մեսրեմայ, և ազգականք Քաստղութացւոց որոց հուանականապէս մօտ կը բռնակէին Ափրիկէի հիւսիսային արեւելեան եզերքը: Այս երկու ժողովուրդք միանգամայն կը յիշուին իրբև նախնիք Փղշտացւոց, Մինդ. Ժ. 14. Բ. 0ր. Բ. 23. Ամոգ. Թ. 7. և հաւանական է թէ այս երկու ժողովուրդէն միանգամայն կազմուած գաղթականութիւն մը վանեց Աւացիներն ի հարաւային արեւելեան եզերաց Միջերկրականին, և բանեց այն երկիրը Փղշտացի անուամբ որ բնահանրապէս կը կարծուի թէ կը նշանակէ նա կամ օտարական: Բայց թէ այս գաղթականութիւնը կիրթոսէ եկաւ

թէ կրեակէ կամ ի կապարովիկոյ, յայտնի չէ:

ԿԱՐՐԱԹԻ ԿԱՐԱԻ

Կարաւ, ծանօթ թռչուն, որոյ երեք տեսակը կը գտնուի ի Պաղեստին: Սաւուղի հայածերուն գլխակիժերբև զկաբաւ լերանց վրայ, Ա. Թագ. ԻԶ. 20, կրնայ օրինակ բերուի Արարացւոց սովորութիւնը, որ այս թռչունն ստեպ հարածուելէ յոգնած տեսնելու, յանկարծ կը յարձակին անոր վրայ և կը գորնեն բրբը: Երբ մնայի ժ. 11 համարը լու ևս կրնանք թարգմանել այսպէս. Իբրև կաբաւ որ կը ժողգէ ձուեր զոր ինք ամած չէ: Նշանակութիւնն այս է, օտար ձուոց վրայ թխտող կաբան ի զուր կը յոգնի, քանզի երբ ձագերը կ'ըլլեն ձուէն, չեն ծանշար զնա իբրև մայր:

Կեանք, ի Սուրբ Գիրս է կամ բնական, Մինդ. Գ. 17, կամ հոգեւոր, որպիսի է նորոգեալ հոգւոյ կեանքը, Հոովմ. Բ. 6, և կամ յաւիտենական, սուրբ և երանելի անմահութիւն, Յովհ. Գ. 36. Հոովմ. Զ. 23: Քրիստոս բնական կենաց մեծ հեղինակն է, կող. Ա. 16, նաև հոգեւոր և յաւիտենական կենաց, Յով. Գ. 6. Զ. 47: Քրիստոս գնեց այս հոգեւոր յաւիտենական կեանքը փոխարէն ապով իւր բուն կեանքը, և կու տայ այն հոգեւոր յաւիտենական կեանքը ձրի իւր ժողովրդեան, Յով. Ժ. 11, 28: Քրիստոս է երկրիս վրայ աղբիւր իւր ժողովրդեան հոգեւոր

կենաց, Գաղ. Բ. 20. վերջին օրը պիտի յարուցանէ զանոնք, և ընէ զանոնք յաւիտեան մասնակից իւր բուն կենացը, Յովհ. ԺԱ. 25. ԺԳ. 19.

Կեզար, սեւեռն, որդի իմայելի, Եննդ. ԻԵ. 13, հայր Կեզարացւոց կամ Կեզարացւոց զորս կը յիշէ Պլինիոս, և որ կը բնակէին մօտ առ Նարաթացիս յԱնուպատն Արարիտ, Էր ցեղ հզօր և թուով բազում, բայց ոչ բարեհամբաւ, Սաղմ. ՃԻ. 5: Երբեմն յանուն սոցա կը կոչուին ողջոյն իսկ Անուպատն Արարիտ և թափառական բնակիչք նորա, Ես. ԻԱ. 46, 47. ԽԲ. 41: Անոնց վրան.

ներն ի սեաւ ստեղծ ուղտու շատ գեղեցիկ տեսիլ կ'ընծայէին գաշաթ վրայ, Երգ. Ա. 5:

Կեզմանացիք, Եննդ. ԺԵ. 49, Քանանացի ցեղ որ կը բնակէր աւելտեաց երկիրը յարեկից Յօրգանանու, շուրջ զՀերմոն լեռամբ: Սմանք խորհեցան թէ Կազմոս, կարծեցեալ գտիչն ալփարեաաց Յունաց, որ և կ'ըսուի թէ եկաւ յարեկից, էր Կեզմնացի: Եթէ այսպէս է, ապա ի Կազմոսէ հնարեալ ալփարեան ոչ այլ ինչ էր եթէ ոչ Կեզմնացւոց այրուբները, քանզի յայտնի է թէ Յունաց ալփարեան Փիւնիկեցւոց կամ հին Երրայիցւոց այրուբներն է:

ԵՐՈՒՍԱՂԱՆՄ ԵՒ ՀՈՎԻՏՔՆ Ի ՀԱՐԱՌՈՅ. ՅԱՅԻ՛ ԿԵՒՐՈՆ, ԵՒ Ի ԶԱՄԵ՛ ԵՆՈՎՄ

Կեզրոն, ձմեռնային հեղեղ, և ձորն ուր հոսէ այս հեղեղն, յարեկից Երուսաղէմի: Այս ձորը կը սկսի սակաւ ինչ յարեմոսից հիւսիսոյ քաղաքին, կ'անցնի իբր կէտ մղան ի հիւսիսոյ այժմու պարսպին, և կը դառնայ ի հարաւ: Հաս ձորն լայն և բաց է. բայց երբ կը վազէ ի հարաւոյ ի մէջ քաղաքին և Քիթենեաց լեռին, կ'ըլլայ անձուկ և խոր: Մորիս լեռան դիմացը լոկ հեղեղ է, հարեւր յիսուսն սոք ի խոնարհ քան զպարիսպ

քաղաքին: Կ'ըլլայ աւելի խոր, երբ կ'անցնի զՍելովամ, Ենովմի ձորը, և զաղբիւրն Նէեմեայ. ապա կը դառնայ յարեկոյ հարաւոյ, և նեղ և զահագլէժ կիրճէ մը և Արրոյն Սարայի կոչուած սոսկալի անապատէն անցնելով կ'երթայ Մեռեալ ծովը: Կեզրոնի հեղեղաան զարդիս չոր է ստարւոյն մեծ մասը. անձրևոս եղանակներու մէջ անգամ միշտ չի հոսեր հեղեղաւար. ծանր և շարունակ անձրևներ միայն կը յարուցանեն հե-

զեզ յորդ բայց սակաւակեաց: Հեզեզատն անցնելու համար կայ անցք մը քարերէ և միակամարեայ կամուրջ մը ի մէջ Արրոյն Ստեփանոսի գրանէ և Գեթսեմանի պարտիզին: Թերեւս այս ճամբով փախաւ Դաւիթ Արիստողոսայ, Բ Թագ. ԺԵ. 23, և Փրկչին մեր յաճարի կ'անցնէր այս ճամբէն յերթման ի Բեթանիա, ի յառան Չիթենեաց և ի Գեթսեմանի, Յովհ. ԺԸ. 1, 2: Այս ճորին և Ենոզմի ճորին մէջ, հոն ուր աստիք իւրար կը խառնուին, Թագաւորքն Աստ, Յովսիա և Եղեկիա կորուսին կուռքերը և գարշութիւններն որովք պզծեալ էր Երուսաղէմ, Գ Թագ. ԺԵ. 13. Գ Թագ. ԻԳ. 4, 6, 12. Բ Մնաց. ԻԹ. 16: Տես Ենոզմ և Երուսաղէմ: Հին կեդրոնի ջուրերուն մէկ մասը կ'ելլէր բուն իսկ տաճարէն, և այլևայլ ճիւղ բաժնուելով կ'երթար ճորին մինչև խորագոյն տեղը: Եղեկիել մարգարէ սյա բանը զեղեցիկ և զուարթ այլաբանութեան կը փոխէ, գուշակելով աստուածային շնորհաց գեալը որ պիտի նորոգէր զաշխարհ: Եղեկիելէ նկարագրեալ գետը կ'ելլէ ասաճարէն, Աստուծոյ սեղանին քովէն, կը հասէ միշտ անելով, և վայրէ անապատներուն կուտայ կանաչութիւն, պտղաբերութիւն և գեղգեղանք, նա մանաւանդ կը բժշկէ նոյն իսկ Մեռեալ ծովուն գառնահասմ ջուրերը, Եղեկ. ԽԵ. 1-12:

Կեղծաւոր, այն որ գերասանի պէս կը ձևացնէ թէ է' ինչ որ է: Կեղծաւոր անունը կը տար ընդհանրապէս անոնց որ կ'առանու ասաքինութեան կամ բարեպաշտութեան կերպարանք, ասանց աննկալու զայն պարեմամբ: Մեր Փրկչին իբրև կեղծաւոր կը յանդիմանէր թբարիսեցիս, Ղուկ. ԺԲ. 4:

Կեանքապաշտ, Գ Թագ. ԻԳ. 5: Երբայցերէն բառը կը շշտանկէ օրնան, Կռտ, և կը գործածուի ցուցնելու համար զդպրակասին երկրասանն աստեղատունները, ընդ որս որպէս թէ կը մանէ և կ'ելլէ արեգակն իւր տարեկան ասերեղջիթ շրջանին մէջ ընդ կամարն երկնից: Հրեայք այս համաստեղութիւնները կը պաշ-

տէին իբրև աստուած: Տես և Ծննդ. ԼԵ. 9:

Կեանքացիք, հին ժողովուրդ քանաւու, զորոց երկիրն խոստացաւ Աստուած գուռակին Արարհամու, Ծննդ. ԺԵ. 19: Կ'երկի թէ կենեզացիք ընդ այլ քանանացիս խառնուած, և կորուսած էին իրենց սեպհական անունն յառաջ քան զՅեռու: Կենեզացիք տարրեր են ի կենեզեանց, այսինքն յորդոց կենեզայ: Կենեզ անուամբ երկու անձինք կը յիշուին ի պատմութեան Սուրբ Գրոց, երկրորին ևս յետոյ են քան զկենեզացիս, Ծննդ. ԼԶ. 15, 12, Յես. ԺԳ. 6. ԺԵ. 17:

Կեանքիք, ժողովուրդ որ կը բնակէր յարեմոսից Մեռեալ ծովուն, և տարածուեցան մինչև յԱպրաման Արարիս: Յոթոր, աներկ Մոսթրիս, էր կենեցի, և անոր բնասնիքն իսրայիլացոց հետ երթալով, ուրիշ կենեցոց այլ բնակեցան աւետեաց երկիրն յայլևայլ կողմերը, Դաս. Ա. 16. Գ. 11. Ա Թագ. Լ. 29. Ա Մընաց. Բ 55: Քերեր և Ռեքարեանք ասոնց սերունդն էին: Կ'երկի թէ կենեցիք եր ճաննային և կը պաշտէին զԵհովա, և բոլոր ցեղք բարեկամ էր Երբայցոց: Սաւուղ խնայց կենեցոց երբ գնաց կորուսանել զԱմազեկացիս յորոց միջի կը ընակէին կենեցիք, Թու. ԻԳ. 21, 22. Ա Թագ. ԺԵ. 6:

Կեանքա, նաւահանգիստ կործնութոսի, այժմ կոչի Քերերս, ուտոի նաւարկեց Պօղոս Եփեսոս երթալու, Գործ. ԺԸ. 18: Իր գաճառաստեղի: Ի սկզբան հաս եկեղեցի կար, Հռովմ. ԺԶ. 4: Կորնթոսի պարանոցին արեւելեան կողմն էր քաղաքը, ութ կամ ինն մղան յարեւելից կորնթոսի: Միւս նաւահանգիստի էր Ղերենն, յարեմոսեան ծովեզեր պարանոցին:

Կեաքիա, սատկ կոչեցեալ կեաքիս Պաղեստինացոց, էր առեղբեր Միջերկրական ծովուն, ի մէջ Յոզպէի և Տերսոսի: Ի սկզբան էր փոքր տեղի, կոչեցեալ Սարատայի աշտարակ, բայց վերտան շինուեցաւ մեծ պայծառութեամբ: Հերոդէէս Մեծ ամրացուց այս քաղաքը և շինեց նաւահանգիստ կանգնելով Թումբ

ընդարձակ, նաև զարգարեց քաղաքը հոյակապ շինուածովք, և կոչեց կենարիա, ի պատիւ Օդոտտայ: Գըլխաւոր բնակիչք քաղաքին էին Յոյնք, և Հերոզդէտ հաստատեց Տնգամայ խաչեր ի պատիւ կայսեր: Այս կենարիա էր մայրաքաղաք Հրէաստանի առ Մեծաւ Հերոզդէի և առ Հերոզդէի Ագրիպպաւ Ա, էր նաև նիստ Հռովմայցի կուսակալին, մինչ Հրէաստան կը կառավարուէր իբրև Հրռովմէական նահանգ: Ստեպ խռովութիւններ կըլլային հոս ի մէջ Յունաց, Հռովմայցեաց և Հրէից, այնպէս որ կ'ըսուէ թէ անգամ մը 20,000 մարդ ինկաւ մէկ օրուան մէջ:

Աւետարանին պատմութեան մէջ կը յիշուի կենարիա իբրև տեղի բնակութեան փոխկայսի աւետարանչին, Գործ. Բ. 40. ԻԱ. 8, և կոստանթնոսի հարիւրապետին, որ եղաւ առաջին պտուղ ի հեթանոսաց, Գործ. Ժ. ԺԱ. 1-18: Հոն զարնուեցաւ Հերոզդէի Ագրիպպայ Առտուծոյ հրեշտակէն, Գործ. ԺԲ. 20-23: Պօղոս շատ անգամ այցելութիւն ըրաւ հոն, Գործ. Թ. 30. ԺԲ. 22. ԻԱ. 8, 16. հոն ելաւ առաջի փելիքոի որ գողաց առաքելոյն խառան, Գործ. ԻԳ. 23. ԻԳ. հոն բանտարկեցաւ երկու տարի և յետ գառուելոյ առաջի փետտոսի և Ագրիպպայ, նաւարկեց անկէ ի Հռովմ, Գործ. ԻԵ. 26. ԻԵ. 1: Այս կենարիա զարդիս է կոյտ աւերակաց:

Կենարիա փոխկայտայ, քաղաք երեք կամ չորս մղան յարեւելից Դանայ, մօտ յարեւելեան ակունի Յորգանանու: Ի հնումն կը կոչուէր Պանէառ, Պան աստուծոյն նուիրեալ այլէ մը, ուստի կը բղիւր մին յաւանց Յորգանանու: Այս կենարիա էր՝ ուր լիբիք յարեւմտից հարաւոյ Հերոմնի կը կցին գաշտին որ է ի վերայ լճին Հուլէյի, բարձր լեռնագաղտի մը վրայ, շուրջ պաշարեալ ի ծործորոց և յառուսց, հջօր և ամբօր պատերով: Փոխկայտոս, Տրքսնացեաց չորրորդապետն, ընդարձակեց և գեղեցկացուց այս քաղաքը, և կոչեց կենարիա ի պատիւ Տիրերի կայսեր. և փոխկայտի անունը յարեցաւ յայն՝ որոշելու համար այս կենարիայն միւս կենարիայէն որ առ

Միջերկրականաւ: Քրիստոս այցելութիւն ըրաւ այս քաղաքին սակաւինչ յառաջ բան զայլակերպութիւն իւր, Մատթ. ԺՁ. 13-28. Մարկ. Բ. 27-38. Ղուկ. Թ. 18, 27: Նրուսագէտի աւերումն ետքը, Յիստոս հոս կռուել ասուաւ զՀրեայ գերիս իրարու հետ և զիւրար սպաննել ի սուսերամարտի: Առ խաչակրթ շատ փոփոխութիւն կրեց կենարիա, և զարդիս է գծուծ գիւղ աւերակնուրու մէջ:

Կերպուց: Չերեկր թէ հին Երայցիցիք մասնաւոր եղանակներ ունին կերակուրնէր համեմելու և հանգերձելու: Լը գտնինք աննց մէջ խորոված և խաշած միս, և համադամ: Մոսկէս կ'արգելու աննց և փել գուլ ի կամին մօր իւրոյ, Ել. ԻԳ. 19. ԼԳ. 26, պատուէր մը որ մարգատիրութիւն սորվեցնելու համար էր, և թերևս յժողլու համար զաննք հետեւի իրենց զրացի ազգաց այս կուսապաշտ սովորութեանը: Հրէից արգելեալ էր նաև զինուղ կողը և անոր որթն, ոչխարք և գառնը, այճը և ուլը միանգամայն ի միում՝ աւուր: Հրեայք չէին կրնար նաև ըստ օրինաց կարել կենդանի անասնոյ մէկ մասն ուտելու համար զայն հում կամ եփած: Արգելեալ էր նաև ուտել ի մոյ սուր կամ ուտելի անասնոյ մը որ ինքնին կը մեռնէր կամ կը հեղձնուր առանց արիւն թափելու: Նոյնպէս օրէն չէր սրեկիցէ Հրէի ուտել կերակուր զոր օտարազգի մը պատարաստած էր, և աչ իսկ օտարազգւոյ մը խոհանոցի կարասին իւր խոհարանին մէջ գործածել թոյլ տուեալ էր Հրէի մը:

Արիւն և կամ հեղձուցեալ ուտելու արգելքը միշտ ճշդու պահեցին Հրեայք: Քրիստոսնայ եկեղեցւոյն մէջ ի հեղձուցելոյ և յարեւն զգուշանալու պատուէրը տեղեց երկար տանն, զանից ի տրուեցաւ առաքելոց ժողովն յԻրուսաղէմ, և ծանուցուեցաւ հեթանոսութենէ դարձող հաւատացեցոյ, Գործ. ԺԵ:

Նախկին կեղեցեալ մէջ շատ վեճեր եղան եկեղեցւոյ զոհեալ կերակուրնէր ուտելու վրայ: Նորոք գարձեալ Քրիստոսնեաներէն սմանք գիտնալով

Թէ կուսք ոչինչ են, և թէ ֆրիստոս ջնջեց խարուժիւնը որ ի մէջ սուրբ և պիղծ անանոց, կ'ուտէին անխորտիր ինչ որ աննոց տալև կը արուէր, նոյն իսկ հեթանոսաց մէջ, առանց հարցնելու թէ կերակուրը նուիրեալ էր թէ ոչ կուոց: Նոյն ազատութեամբ կը գնէին նաև ուտելիք վաճառանոցներէ, առանց նկատելու թէ սուրբ կամ թէ պիղծ էին ըստ օրինաց Մոզոսի, կամ թէ նուիր. եալ էին թէ ոչ կուոց: Բայց ակար և սգէա ֆրիստոսնայք կը գայթակղէին ազատամիտ ֆրիստոսնէից պիղծ կամ զոհեալ ուտելու անխորտիր ենէն, կարծելով թէ կուոց զոհեալ կերակուրներէ ուտելով մասնակից կ'ըլլային կուոց զոհ մատուցանելու ամբարիշտ և պիղծ պաշտաման: Կարծեաց այս տարբերութիւնն ի մէջ առաջին աշխարհաց ստիպեց զառաքեալս Նոգլոն Սրբոյ ազգմամբ լուծել այս խնդիրը, սուտի Պօզոսի թուղթերուն մէջ կը գտնենք կանոններ թէ՛ աննոց համար որ կը խղճէին ուտել զոհեալ, և թէ՛ աննոց համար որ կ'ուտէին ամենևին առանց խղճի: Առաջինք, այսինքն աննոց որ անապով իրենց խղճ մտաց խնամով կը գրուչանային այնպիսի կերակուրներէ, կը խրատուին սիրով վարուել աննոց հետ որ չունէին այնպիսի խղճ. և այս վերջիններն, թէպէտ ազատ էին գնել և ուտել այնպիսի կերակուրներ առանց խղճելու, քանզի կերակուր մը կուոց նուիրուելով ամենևին չի պղծուիր, կը խրատուին օտակայ ֆրիստոսնէական սիրոյ և խոհեմութեան ազգաւ գգուչանալ վասն այլոց որ կը գայթակղէին, կը դժկամակին կամ թերևս կը հրապարին ի մեզս, Հռոմով. ԺԳ. 20-23. Ա կարթթ. Ը. Ժ. 19-33. Տեա. Ա. 5. Այս ընդհանուր սկզբունքը գործադրել է ի նմանօրինակ գէպս: Ուտի պարտինք նաև մենք հետևել անձնուրաց առաքելոյն օրինակին զոհելով մեր ազատութիւնը, ուր որ կը տեսնենք թէ մեր ազատութիւնը կրնայ գայթակղութեան և մեղաց պատճառ ըլլալ այլոց:

Կեփառ, ԳԻ, Ասորերէն կամ յետին Երբայերէն անուն տուեալ Պետ-

րոսի ի ֆրիստոսէ, Յովհ. Ա. 42: Յաւնարէն և Լատիններէն Պետրոս բառը միևնոյն նշանակութիւնն ունի: Տեա Պետրոս:

Կէյա, քաղաք Յուդայի դաշակերուն մէջ, Դաւիթ ազատեց այս քաղաքը Փղշտացիներէն որ պաշարուէին զայն, բայց յետոյ քաղաքացիք կ'ուզէին Սաուզի ձեռքը մատնել իրենց ազատիչը, Ա Թագ. ԻԳ. 4-13. Երևմ. Գ. 13:

Կէտ, մեզի ծանօթ ծովային անանոց մէջ քան զայլս վիթխարին, Յոր. Է. 42: Կէտ թարգմանուած է, Ծննդ. Ա. 21. Երբայեցերէն բառը որ կը նշանակէ արեղէն ահագնէ և անարի գազակ ծովային: «Մեծ ձուկը» որ զՅովսան կ'իցն յայտնի չէ թէ ինչ ձուկ էր, քանզի Յուհարէն բառն առ Մատթէի, զԼ. ԺԲ. 40, անյայտ է: Բայց բուն կէտ կ'ուտէր, ինչպէս նաև յաղթ շահաձկացի կը գտնուէին ի հնուքն Միջերկրական ծովուն մէջ:

Կիբրոք-Գաբրավա, Գերեզմած ցած-լու-Իեռ, մին յօթեանաց Իորայելացւոց յանապատին: Հին ինդիցեցին ուտելու համար միս Ատուածէ, ըսելով թէ Լանձրացած էին մանտայէն, Թու. ԺԱ. 34, 35. ԼԳ. 16: Լորամարզի տարուեցաւ աննոց մեծ բազմութեամբ. բայց մինչ կերակուրն յատմանն նոցա էր, Ատուած զարկաւ աննոցմէ այնչտօք բազմութիւն, որ տեղին կոտուեցաւ «Գերեզմանք ցանկացելոց», Սաղմ. ՀԸ. 30, 31, յիշատակ յուշարար բոլոր մարդկային ազգին տրտնջման մեղաց դէմ, Ա Կորնթ. Ժ. 6:

Կիբրիս, Այս բառը կը նշանակէ որ ինչ Գիբիս, է: Հաւանականացէս էր անուն երաժշտական գործուց կամ ազգ ինչ երաժշտութեան որ եկած էր ի Գիթիս, ուր Դաւիթ բնակեցաւ ժամանակ մը, մինչ կը հալածուէր ի Սաուզայ, Ա Թագ. ԻԷ. 4-7: Իսկ Գիթ բառը կը նշանակէ Երբայեցերէն հնչու: Ատի ոչ օտակա կարծեցին թէ կիթիթիթ կը նշանակէր տեղակ մը երաժշտական գործի կամ գեղօն որ կը գործածուէր այգեկիթոյ ժամանակ: Այս բառը կը գտնուի ի վերնագրին Ը: 2Ա. և 2Գ.

Սաղմօսաց, որոց բոլորն ալ կը պահանջեն երաժշտական ազգու ճուազ կամ եղանակ:

ԿԻԻԿԻԿԻԱ, Հարաւային արեւելեան գաւառ փոքուն Ասիոյ, ունի ոսհման ի հիւսիսոյ Տիւրքոյ շղթան, որ կը բաժնէր զնա ի Կապադովկիոյ, ի Լիկայանիոյ և յիսաւրիոյ, ի Հարաւոյ՝ Կիլիկիոյ արեւմտեան մտք իրիտ և լեւոսային էր, արեւելեանը մեղմ և դաշտային: Կիլիկոն եղաւ փոխանակ բոլոր ի Կիլիկիա: Այս գաւառին մայրաքաղաքն էր Տարսոս, տեղի ծննդեան առաքելոյն Պօղոսի, Գործ. 2. 9. Հրեայք շատ էին Կիլիկիա, և անգագար Հազարդակցութեան մէջ ընդ Երուսաղեմի, և Երուսաղեմի Հրէից պէս Տակառակ Քրիստոնէութեան յառաջադիմութեանը: Նոյն իսկ Պօղոս մասնակից եղած կ'երեկ հրապարակական վիճարարութեանց ընդ Սեւեմանոսի, Գործ. 2. 9. Ի. 58: Ստ գործին ի Քրիստոնէութիւն, Պօղոս զանց իւր Հայրենիքը, Գործ. Թ. 30. Գաղ. Ա. 21, և Հաստատեց եկեղեցիներ, որ կը յիշուին Երուսաղեմի ժողովին կողմէն գրուած նամակին մէջ, Գործ. ԺԵ. 23: Պօղոս յետոյ դարձեալ առաքելական այցելութիւն մը բրաւ Կիլիկիոյ եկեղեցիներուն, զանոնք հաստատելու և ծաղկեցնելու նպատակաւ, Գործ. ԺԵ. 36, 41:

ԿԻՑ. կը յիշուի ի Սուրբ Գերո իրևն սիրելի և պատուական ընկեր և օգնական, ոչ թէ ազգային մարդուն, Երնդ. Բ. 23, 24, ստեղծեալ իրևն Հարկաւոր ի լրացնել զմարդն, Երնդ. Բ. 18. և թէպէտ պաշտօն երկրորդ, Երնդ. Գ. 16. Ա Կորնթ. ԺԱ. 3, 8, 9. ԺԳ. 34, 35. Ա Տիմ. Բ. 11-14, մասնաւորապէս յարմար է սակայն այն պաշտօնին համար, և այնպէս պիտանի է այն պաշտօնին մէջ ինչպէս այլն յիւրում: Այլը և կինն արդարեւ ետպէս մի են, և միոյն բնական յասակութիւններն այնպէս կը պատասխանեն յասակութեանց միւսոյն, որ երկուքին յասակութիւնները միանգամայն են հիմն քան ուրիշ որեւիցէ միութիւն խանգակած և ան-

ւական միութեան: Այսպէս Սուրբ Գերո Հրեայ կինը բարձրացոյց ի վեր քան զհեթանոս կանայս. և Հին Կտակարանը կ'ընծայեցնէ կանացի բարուց ազնիւ պատկերներ: Բայց ևս աւելի մեծ է խորին որ կոյ ի մէջ հեթանոս և Քրիստոնէոյ կնոջ. հեթանոս կինը մտք և սրտիւ միանգամայն յետնեալ, զատուցեալ և վատթարացեալ է, և ոչ այլ ինչ է իթէ ոչ խաղաղիկ և սարուկ առնն. ուր քրիստոնէոյ կինն է կրթեալ, ազնուացեալ, զուարճութիւն և օրհնութիւն աշխարհի, Քրիստոնէութիւնը կ'արգելէ բացմանիւ ի ինչ և կին արձակել քայ ի միողէ պատճառէ, Մատթ. Ե. 32. ԺԹ. 3-9. կը որովցնէ թէ այր և կին, թէ՛ կապեալ և թէ՛ ազատ, մի են ի Քրիստոս, Գաղ. Գ. 28, և թէ երկինքը պիտի չառնուն զիրար իրևն ամուսին, այլ պիտի ըլլան իրևն զհրեշտակս Աստուծոյ, Մատթ. ԻԲ. 30: Արդարև առաջին եղաւ կինը յանկման, բայց պատուեցաւ ընդունուելով ի մերձաւոր ազգականութիւն Փրկչին աշխարհի, և կանայք եղան մտերմագոյն բարեկամք Քրիստոսի միշտեալ յաշխարհի էր: Առաջին անիծից զլիսաւոր բեռ ծանրացաւ կնոջ վրայ. բայց կանանց, իրևն անդամաց եկեղեցւոյ, թուով առաւելութիւնը քան արանց, կը ջուցնէ թէ Աստուծոյ խորհուրդն էր շնորհքը զոր պիտի տար մարդուն աւելի առատութեամբ տալ կնոջ մարդոյ որ առաջին եղաւ ի մեղանչել և ի կրել:

Առ արեւելեան ազգս կանայք միշտ զատուցեալ կ'ապրին յարանց. չեն տեսնուիր հրապարակաւ բայց եթէ զբողեալ, և չունին մեա հասարակաց ընկերութեան մէջ, և չեն Իրևիք հիւրաց որ կու գան յայցելութիւն արանց և եղբարց նոցա, ի ճաշ անգամ չեն նստիր արանց հետ որոց ազգական են: Գիւղերու մէջ կանայք այնչափ գտնուելն որչափ քաղաքներու մէջ, և ոչ այնչափ Հրէից որչափ ուրիշ ազգաց մէջ կը պահուի այս սովորութիւնը: Կանանց գործն էր ընդհանրապէս ան անից զբազմունք, Առակ. ԼԱ., ինչպէս

ցորեն աղալ, հոց թրել, կար, սաղ-
նէգործութիւն, պլլովքն հանդերձ,
Աղքատ կանայք կը շրջէին ճուքաղ
հնձոց ժամանակ, նահապետաց գր-
տերք կ'արածէին նաև իրենց հայրենի
հօտերը, Եննդ. Իթ. 9. Իլ. Բ. 16.
և գրեթէ ամէն աստիճանի կանանց
գործն էր ի պէտս ընտանեաց կրել
ջուր, զոր կը ընդէին սափորով իրենց
ուտերուն վրայ, շատ անգամ բա-
ւական հեռուար տեղերէ, Եննդ.
ԻԳ. 15-20. Յովհ. Գ. 28:

Կիճամոն, մին ի նիւթոց յորոց
կը կազմուէր անուշահոտ ձէթը որով
օծուեցան խորանը և նուիրական ա-
նօթք, Ալ. 1. 23. Առակ. Է. 17.
Երգ. Գ. 14. Իբր քսան սոք բարձ-
րացող ծառի մը ներքին կեղևն է,
զոր քերծլով կը կտրեն շերտ շերտ
նեղ և գալարեալ, ինչպէս կը գրտ-
նուի ի վաճառանոցս: Կինամոնի
գոյնն է մութ կարմիր, սասուկա-
համ. համեմային և քաղցրախորտ:
Ընտիր տեսակը կու գայ ի Ալյանայ,
Յայտ. ԺԲ. 13:

Կիպրոս, կղզի մեծ Միջերկրական
ծովուն մէջ, յարեկեան հիւսիսային
կողման ծովուն որ է ի մէջ Կիլիկիոյ
և Ատրոսոց: Է իբր հարիւր և քա-
ռասուն մղոն երկայն, իսկ լայնու-
թիւնը կը փոփոխէ հինկէ մինչև յի-
սուն մղոն Կիպրոսի ընկիւղք ի հը-
նուճն ընկզմեալ էին ամէն տեսակ
զեղխութեան և անառակութեան
մէջ: Անոնց զլխուսը աստուածն էր
Աստղիկ որ հոյակապ մեհեան ունէր

ի Պափոս: Կղզին էր շատ պտղաբեր
և գինուէտ, ունէր առաս ձէթ
և մեղր, սար և պղինձ և սկառու և աղ-
նիւ տեսակ ինչ բիւրեղի կամ պաղ-
պաղակի: Ունէր նաև մեծամեծ ան-
տառներ նոճույ, Կղզւոյն քաղաք-
ներէն կը յիշուին հոր կտարարանին
մէջ Պափոս արևմտեան եզերքը, և
Սաղամոս՝ արեւելեան եզերքը: Աւե-
տարանը քարոզուեցաւ ի Կիպրոս
շատ կանուխ, Գործ. ԺԱ. 19: Բառ-
նարաս և Մնասոն և ուրիշ երեւի
Քրիստոնէայք բնիկ Կիպրացի էին,
Գործ. ԺԱ. 20. ԻԱ. 16: Առա-
քեալքն Պողոս և Բառնարաս ա-
ռաքելական շրջան մը բրին Կիպրոս
յամի Տն. 44, Գործ. ԺԵ. 39. ԻԷ. 4:
Կիսոն, զարդիս՝ Մուկուզդա,
հեղեղատ որ կը բղիթ Յեղրայիլի դաշ-
տին մէջ, ճոտ ի ստորոտ Թարօր Լե-
րին: Մեծ դաշտէն անցնելէն, և
մանր մանր գետակներ ընդունելէն
ետքը, կը հոսէ առ ոտամը կարմե-
ղոս լերան, և կը թափի Միջերկրա-
կան ծովը, սակաւ ինչ հեռի յԱք-
եայէ: Կիսոն կարմեղոսի բոլոր ջու-
րերն ընդունելով կ'ըլլայ մշտահոս
գետ իւր բերնէն մինչև եօթն մղոն
տեղ. բայց բոլոր արեւելեան մասը
կը ցամփի բոլոր մամար, վասն զի մեծ
դաշտն ընդ որ կ'անցնի՝ հիմա առանց
անտառի է: Բայց և այնպէս ձմառը
և յորդ անձրևներէն ետքը, յարեկով
կ'ըլլայ յաղթ և արագընթաց հե-
ղեղ: Միտարայի զօրաց Կիսոնի մէջ,
Դատ. Գ. 13. Ե. 21, հեղձնույն
ճիշդ օրինակը տուին Արարացիք,
երբ 1799, ապրիլի 18 ին, Թարօր
լերան կուռն ետքը կը փախչէին
յերեսաց Գաղիացի զօրաց:

Կիսացիք, սերունդք Յաւանայ,
որգւոյ Յարեթի, և անոնց երկիրը,
Եննդ. Ժ. 10: Կիսացի բառը թուի
թէ կը նշանակէր ի սկզբան Կիպրոս
կղզին, և ընդարձակ մտք առնուած
է նաև ցուցնելու Միջերկրականին
ուրիշ կղզիները և շրջակայ երկիրնե-
րը, զօրօրեանկ Մակեդոնիտա, Գան.
ԺԱ. 30, և Հոսով, Թու. ԻԳ. 24:

Կիթ, 1. Ամուր քաղաք Մովսրու,
կը կոչուի նաև Կիթհարէսէթ և Կիթ-
հարէս, Ես. ԺԵ. 1. ԺԶ. 7, 11.
Երեմ. ԽԲ. 31: Խարայիլ թառնորն

Յովրամ անգամ մը գրեթէ հիմնա-
 յատակ բռաւ զԿիր, Դ Թագ. Գ.
 25: Չարդիս կը կոչուի Քերաք, և
 ունի իրը երեք հարիւր եղբ, սեպա-
 ցեալ բոլոր փոյ ձորակն մը գլուխը
 որ կ'երթայ հնգետասան մղան վեր
 Մովաբու լեաները: Այժմու բնակ-
 շաց երեք չորրորդն է անուամբ Քրիս-
 տոնեայ, և չարայար կը հարստա-
 հարուին շրջակայ Արարացիներէն:
 2. Գաւառ՝ ուր Սահղաթ Փաղա-
 սար գերի տարաւ Դամասկոսի ժո-
 զովուրդը, Դ Թագ. ԺԶ. 9: Կը
 կարծուի թէ էր մօտ ի կուր գետ,
 յարեւելից հիւսիս չայտասանի:
 կուր կը հոսէ յարեւս հարաւոյ,
 և միանալով Երանոսայ հետ կը թա-
 փի կասպից ծովը:

ԿԻՐԵՅԻՔ, քաղաք և գաւառ Լի-
 բից, յարեւմտից Եգիպտոսի, ի մէջ
 ծովածոցին որ կը կոչուի Մեծ Սիրդ
 և Մարեոպոլիս ծովակի որ զարդիս կը
 կոչուի Քոյրոսան, Պարգա գաւառին
 մէջ: Կիրենէ ժամանակաւ կը կոչ-
 ուէր Պեմտապոլիս, հինգ գլխաւոր
 քաղաքաց պատմաաւ որ էին այն
 գաւառին մէջ, այսինքն՝ Կիրենէ,
 Ապոստիս, Արսիոյէ, Բերենիկէ
 և Պաշտայիս: Ասոր էր Միմն Կի-
 րենացի, հոյր Ագքսանդրի և Ռու-
 փոյ, և Հաովմայեցի զինուորը բռնե-
 ցին զնա օգնել Քրիստոսի խաչը
 կրելու, Մատթ. ԻԷ. 32. Ղուկ.
 ԻԳ. 26: Կիրենէ գաւառին մէջ
 կային շատ Հրեաներ, որոց մեծ մասն
 ընկալաւ Քրիստոնէութիւնը, թէպէտ
 այլը մեծ յամառութեամբ հակա-
 աակեցան, Գործ. ԺԱ. 20. ԺԳ. 1:
 Նակ Գործ. Զ. 9:

ԿԻՐԵՅԻՍ, կամ, բոս իւր լատի-
 նական յորջորջման, Պարզիս Սուզ-
 պիկիոս կուիրենոս, էր կուտակալ
 երկրին Ասորոց, Ղուկ. Բ. 2: Ըստ
 պատմութեան կուիրենոս կուտակալ
 էր Ասորոց Ղուկասու մէջ յիշուած
 թուականէն քանի մը տարի ետքը,
 և աշխարհամարը զոր կը յիշէ
 Ղուկաս՝ եղաւ, բոս արաբքին
 պատմից, երբ Քրիստոս ութ կամ
 տասը տարուան էր: Ուտի Ղուկա-
 սու վերջինչաւ համարը կրնայ թարգ-
 մանուիլ այսպէս. «Այս աշխարհա-
 րն եղաւ նախ առ Կիրենեան որ

էր կուտակալ Ասորոց», Տես և
 Գործ. Ե. 37:

Ըստ նորագոյն քննութեանց Կի-
 րենիոս հաւանականապէս եղաւ եր-
 կիցո կուտակալ Ասորոց երկրին,
 առաջին անգամ Ղուկասու Բ. գըլ-
 խոյն 2 համարին մէջ յիշուած թու-
 ականին:

ԿԻՐՐԱՍ, որի կամբիւտեայ թա-
 գաւորին Պարոնց, և Մանդանեայ
 գետեր Աժգահակայ թագաւորին
 Մարաց: Կիրոս օգնեց մօրեղբօր
 իւրում Կիւքսարայ (կոչեցէրյ «Դա-
 րեհ մար», ի Սուրբ Գիրս) նուանել
 փոքր Արիս, և ապա Մարաց և
 Պարսից միացեալ զօրութեամբ ա-
 ռաւ զԻարեւն և ջնջեց Քաղզէաց-
 ւոց տէրութիւնը: Կիրոս առաւ
 կին իւր մօրեղբօր Կիւքսարայ գու-
 տարը, և այսպէս յետ մահուան մօ-
 րեղբօրն ժառանգեց և միացուց Մա-
 րաց և Պարսից տէրութիւնը: Կիրոս
 կանխա յիշուած է յԵսայիայ, ԻԳ.
 28. ԻԵ. 1-7, իրիւ ազատարար Հը-
 րեից, քանզի Կիրոս հանեց առաջին
 անգամ հրաման դառնալ Հրեից
 գերութեան իրենց երկիրը, Բ Մնաց.
 ԼԶ. 22, 23. Եզր. Ա. 1-4: Դանիէլ
 մտաբար էր սիրելի պաշտօնեայ Կիւ-
 րոսի, Դան. Զ. 28:

ԿԻՐԵՄԱ, կը յիշուի, Փիլ. Գ. 3:
 Թէպէտ առանց ապացուցի, կը կար-
 ծուի ոսկայն թէ այս այն կրեմէան
 էր որ յետոյ եղաւ եպիսոպոս Է Հը-
 սովմ, և ընդհանրապէս կը կոչուի
 կրեմէա Հաովմայեցի: Երբ կարծես
 եկեղեցին յուզեալ էր երկպառա-
 կութենէ, կրեմէա գրեց առ կորըն-
 թացիս թուղթ մը. Այս թուղթն
 այնպէս յարգի էր առ նախին Քրիս-
 տոնեայո, որ շատ եկեղեցիներու մէջ
 կը կարգացուէր հրապարակաւ:

ԿՂԳՔ, Երբայեցէն բառը որ
 ընդհանրապէս կզգի կը թարգմանուի
 կը նշանակէ բուն ցամաք երկիր,
 բնակելի երկիր, որոյ հակառակն է
 ջուր, ծով և գետ, Ես. ԻԲ. 15:
 Տես և Ես. Ե. 2: Ուտի ընդհանրա-
 պէս ջրոյ հակառակն, այսինքն ցա-
 մաք ցուցնելու համար կը գործած-
 ուի, և կը նշանակէ ջրոյ մօտ երկիր,
 մասամբ իւրը ողողեալ կամ բոլոր-
 վին շուրջ պատեալ ի ջրոյ, այսինքն՝

ծովեզերեայ երկիր, ծովափն, կզգի: Կը նշանակէ ծովափն, էրբ Ազոգոստ. սի վրայ է խօսքը, Ես. Ի. 6, կամ Տեղաբարի վրայ, Ես. ԻԳ. 2, 6, կամ Պեղորոսնեոսի, պարսիցն Յոււնաց վրայ, Եղեկ. ԻԷ. 7. «Գզգիք Եղորայի:», Կը նշանակէ բուն կզգի, էրբ խօսքը կաթիթորի, այսինքն կրեակէի վրայ է, Երեմ. ԻԷ. 4. նաև Երեմ. Բ. 10. նշյնպէս Սաղմ. ՂԷ. 4, նաև Եսթ. Ժ. 4, ուր կզգիք ծովու խօսքը կը նշանակէ բուն կզգի: Այս բառին յոգնակին, կզգիք, կը գործածուէր առ Հրեայս ցուցնելու համար հեռաւոր երկիրներ անոր քան զԾով, այսինքն Թէ՛ ծովափուսը և Թէ՛ կրզգիք. և մանաւանդ արեւմտից կզգիները և ծովեզերեայ երկիրները, որոց անդեակ էին Հրեայք Փիւնիկեցուց նաւարկութենէն, Ես. ԻԳ. 15. Իս 15. ԻԲ. 4, 10, 12. Սաղմ. ՀԲ. 10, Եղեկ. ԻԷ. 15 կը Թուի ակնարկել Արեւելեան Հնդկան Աբրիպեղապոսը. կղեկովպա, այր Մարտնայ, Յովհ. ԺԹ. 25, կը կոչուի նաև Ալփէոս, Ղուկ. ԻԳ. 18 համարին մէջ յիշուած կղեկովպա հաւանականապէս տարբեր անձ էր:

Կղօզա, փոքր կզգի մօտ յարեւմտեան հարաւային ափն կրեակէի: Ատոր մօտ անցաւ Պօղոս երբ կ'երթար նաւով Երուսաղէմ, Գործ. ԻԷ. 16: Զարդիս կը կոչուի կոցցոյ, ուր իր երեսուն ընտանիք կը բնակին:

Կղօզիա, իւշ, կին Բրիտանիայ, որ հաւանականապէս գարնած էր ի հաւատս քարոզութեամբ Պօղոսի ի Հաովմ, Բ ՏԻմ. Դ. 21:

Կղօզիս, իւշ, հինգերորդ կայսր Հաովմայ, յարորդ կայսրի կալիփուլայի, յամի ՏՆ. 41, և նախորդ Ներսիի. Թագաւորից երեքստասան ամ: Տուաւ Թագաւորական իշխանութիւն Աբրիպայի Հրեաստանի վրայ, որ յետ մահուան Աբրիպայի եղև միւսանգամ նահանգ Հաովմեական, յամի ՏՆ. 45: Զայնու ժամանակաւ պատահեցաւ հաւանականապէս սոփ գուշակեալ յԱգարոսէ, Գործ. ԺԱ. 28: Իր կայսրութեան իններորդ տարին կղօզիս արտաքոնց Հրեաներն ի Հաովմայ, Գործ. ԺԲ. 2: Յամի ՏՆ. 43-44, զօրօք արշաւեց

ի Բրիտանիա: Թուեաւորուելով մեռաւ ձեռամբ Աբրիպայիսոյ որ անոր կինը միտնգամայն քորջ գուտարն էր: Կղօզիս Լիւսիա: Տես Լիւսիա:

Կնգրուկ, իւժ չոր և համեմային, կը ծորէ ծառէ մը որ կը բուսնի յԱրարիա և ի Հնդկիս: Ուրիշ համեմունք խառնուելով այս խիժին հետ կը կազմէին նուիրական խունիք, զոր սուրիշ բանիբու գործածել խառնարգերեալ էր. ԵԼ. Լ. 34-38:

Կնիգոս, քաղաք և Թերակզգի Դորսի ի կարիա, փղբուն Ասիայ հարաւային արեւմտեան ծայրը, ի մէջ Հառոս և կով կզգեաց: Ունէր գեղեցիկ նաւահանգիստ, և էր նշանաւոր իրբև պաշտօնատեղի Աստղկան: Պօղոս հանդիպեցաւ հաս մինչ կ'երթար նաւով ի Հաովմ, Գործ. ԻԷ. 7:

Կնիւն, առնկ բուսեալ յեղալուրս կամ ջուրերու քով: Կը գործածուի հիւսելու ամթոմ, փոխաթ, կողով, չուան, այլովքն հանդերև: Կնիւնի նման առնկի մը ծուծը կը գործածուի Եւրոպա իրբև պատրայդ ճրագի: Ես. Թ. 14. ԺԹ. 15 համարներուն մէջ կնիւն բառը կը նշանակէ սինլքոր մարդիկ և հասարակ ամբոխ:

Կնիք, կնքել: Այս բառերը շատ անգամ կը գործածուին ի Սուրբ Գիրքս: Կնիք կը գործածուէր շատ հին ժամանակ, և այլեայլ տեսակ էր: Մէկ տեսակը կը գործածուէր փս.

խանակ ձեռնագրի կամ ստորագրու-
թեան անուան. կնքոյն տէրն իւր
անուանք կամ յատուակ նշան մը կը
սպասուրէր կնքով գրուածի մը վրայ
յատուակ մեղանաւ գրուածը վաւերա-
ցնելու համար: Կերեկ թէ ընկե-
րութիւնը ունէին կնիք որ ընկերու-
թեան անդամոց մէկուն ջրով կը
պահուէր, և այս անձը կը կոխէր
կնիքը հանդերձ ձեռնագրով կամ
առանց դնելու ձեռնագրի: Առան-
ձին մարդոց կնիքն էր փոքր և մա-
տանույ կամ ապարանջանի վրայ զոր
կնքոյն տէրը կը կոխէր իւր մատր կամ
գաստակը, Երեւ. ԼԲ. 10. Ղուկ.
ԺԵ. 22. Յակ. Բ. 2: Տես Մատանի:
Կուսակալք իրենց կնիքը կը դնէին
իրենց մատր եթէ մատանույ վրայ
էր, և կամ իրենց ծոցը կը պահէին
զգուշութեամբ: Արքունի կնիքը կը
վերաբերէր կամ թագաւորին անձին
և կամ տէրութեան, Բ թագ. Ա.
10: Թագաւորին կնիքը միշտ թա-
գաւորին քով էր, իսկ տէրութեան
կնիքը կը պահէր տէրութեան քաւ-
տուզարը: Արեւելեան ազգաց արդի
սովորութենէն այսչափ կը տեղեկա-
նանք այս կարևոր գործուոյն վրայ:
Արքունի կնքով կնքուած բան մը
պաշտօնապէս վաւերացնայ կը հա-
մարուէր, Գ թագ. ԻԱ. 8. Գործի
մը համար կնիքն ուրիշի ձեռք յանձ-
նել կը նշանակէր լիակատար իշխա-
նութիւն տալ այն անձին յիշեալ
գործին մէջ, Եսթ. Գ. 10, 12. Ը.
2: Ներթը յորոյ վերայ կը կոխուէր
կնիքը էր ընդհանրապէս մտմ, եր-
բեմն նաև կաւ, և ասոր պատճառն էր
հասանակաւապէս կլլիմոյին չբռնու-
թիւնը, Յոր. ԼԲ. 14: Կնիքը կը նշա-
նակէր թէ կնքուած իրն ստացուած
էր կնքողին. շատ անգամ բան մը
կը կնքուէր որպէս զի զգուշութեամբ
պահուէր կամ որպէս զի օտար ձեռք
չմտնեար, Բ Օր. ԼԲ. 34. Յոր. Թ.
7. ԺԴ. 17: Կնքուելու դրան կամ
տեղւոյն փակաղակին կամ աղիքն
վրայ կը փակցուէր մտմ կամ կաւը
և այնպէս կը կնքուէր, որպէս զի
չյանդգնէր ոք զարտ բանալ, Երդ.
Գ. 12. Դան. 2. 17. Մատթ. ԻԻ.
66: Արեւելք ծանաղարհորդողք զար-
գիս Աս կը անսնն այս սովորութիւ-

նը: Գրոց, ափոց կամ մտազա-
թեայ ամենքու կապին վրայ կը կոխ-
ուէր կնիքը, Ես. Ը. 16. Յայտ. Ե.
1: Հոգին Սուրբ կը կնքէ զՔրիստան-
կայս, իւր պատկերը գրոշմելով ա-
նոնց վրայ ի նշան թէ անոնք են,
Եփես. Ա. 13, 14. Գ. 30. Տես Սովոզ:
ԿՅԱՈՒՐԻՔԸ էր ընկական կամ ար-
ուեստական: Արեւելեան ազգաց մէջ
սովորութիւն էր փոքրէկ զՏերս կամ
վերալ զգլուխն ի նշան ողոյ ի մահ-
ուան ազգականաց, Յոր. Ա. 20.
Երեւ. ԺԶ. 6: Այս սովորութիւնն
իրեկ Տէթանոսական, արգելեալ էր
առ Հրեայս, Բ Օր. ԺԳ. 4: Բնակա-
կնտութիւնն արժամարհելի էր, քան-
զի կասկած կու տար բարոտութեան:
Բնթելի տղայք կազաղակէին Եղիսէի
եռեւն, “Ել, կնտակ, էլ, կնտակ,
” Դ թագ. Բ 2: Որովհետեւ այս իտ-
քով կանադղէին Աստուծոյ մարգա-
րէն, նովին գործով հաւանականա-
պէս համարուեցան նաև անարգուք
Եղիսի վերացման դրանկեաց:
ԿԻՂԻՔ: Հրեայք առևտրոյ մէջ
գործածուած սոկին և արծաթը սո-
վոր էին կշռել: Սիկոզ, կէս սիկոզ,
մնաս և տաղանդ, ոչ միայն անուանք
էին որոշ արծեք սնեցող սոկի և
արծաթ գրամոց, այլև կշռոց ինչ:
“Արրութեան” կամ տաճարին կշռք,
Ել. Լ. 13, 24. Ղևա. Ե. 15. Թու.
Գ. 50. Ե. 49. ԺԲ. 16, Թերևս էր
կշռոց կանոն կամ օրինակ որ կը
պահուէր տաճարը, ոչ թէ տեսակ
մը կշռոյ տարրեր հասարակ սկեզէն.
քանզի, թէպէտ Մովսէս սահմանեց
որ ամէն բանի գնոյն համար որոշ
ուած արծաթը սրբութեան կշռոյն
համեմատ ըլլայ, Ղևա. ԻԵ. 25,
տարբերութիւն չի դնէր սակայն ի
մէջ քանի կերտանոց սկեզ և հա-
սարակ սկեզ: Եզեկէէլ, զԼ. ԽԵ. 12,
խօսելով չափոց և կշռոց վրայ զրոք
կը գործածէին Հրեայք առևտրոյ
մէջ, կըսէ թէ սիկոզ քանի կերտ-
էր, ապա ուրեմն հաւասար էր սր-
բութեան կշռոյն: Տես ԿԻՂԱՑ և ՎԱ-
ՓԱՈՑ ցուցակն ի վախճանի գրոցս:
ԿՈՊԻ: Ընդհանրապէս Կ-ԿԻ թարգ-
մանուած Երրայեցերէն բառը կը
նշանակէ բուն թթուեան կաթն կամ
մածուն, Եննդ. ԺԸ. 8. Դաս. Ե.

25. Յոր. Ի. 17: Այս բնակչին, այսինքն լյծ մածուէր, մինչև ցարդ ախորժեղով կը խմուի յարևելս: Պրուքհարտ, մինչ Մեռեալ ծովուն հարաւային կողման անապատէն կ'անցնէր կզիպտոս երթալու, "Ալբր հետ տարի մէկտեղ," կ'ըսէ, "էիչ մը կոգի և մածեալ կաթն, որ ջուրի մէջ լուծուելով կ'ըլլայ ոչ միայն բնակչի զովորար, այլև կը կարծուի գեղ պահպանիչ ի խորշակէ ամառնային ճամբորդութեան մէջ," Բայց նաև բուն կողին կամ կարակը ծանօթ էր Հրէից: Չարդիս շատ կը գործածուի Արարացիներէն և Ասորիներէն, և կը շինուի կաթը լեցունելով հասարակ հողաղակի (այծի մորթէ շինուած քսակի) մէջ, վրանին ձողէն կախելով և շարժելով մինչև որ կաթը մածուէ կամ խառնայ: Բայց և այնպէս սալոյ չէ թէ կողի թարզմանուած Երբայիցերէն բառը կը նշանակէր բուն կարակ: Նշոյն իսկ Առակաց Լ. 33 Տամարը կրնանք թարգմանել, "Եթէ և կաթը պնդուս կը բերէ պանիր," և ուրիշ տեղեր ևս լաւ է "մածուէ, կամ" "մածեալ կաթն," թարգմանել այն բառը:

Կուծ, անօթ փոքր ջուր և ուրիշ հեղանիւթ պահելու, Ա թագ. 1:9. 11: Ալբրի պատկերը կը ցուցնէ այլևայլ հին բաժակներ, ճամբորդութեան շիշեր և ստոմաններ որոց նրմանները գեռ կը գործածուին յԱրևելս:

Կողզագաւտ: Պատերազմի տանն

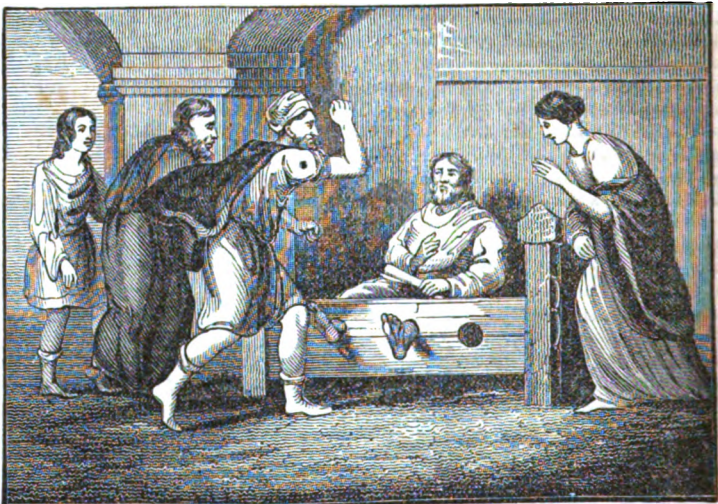
անճուած աւարը բաժնուելու էր հաւասար կռուողներուն և բանակատեղին պահպանողներուն մէջ, Թու. ԼԱ. 27-32: Նախ Աստուծոյ տրուելու բաժինը կը զատուին բոլորէն, և, առ թագաւարութեամբ, մեծ մաս մը աւարէն կ'անճուէր նաև թագաւարը:

Կողզոս, քաղաք փոխկոչոյ, ի վերայ ըլլոյ ճոտ ի խառնուէս Լիւկոս և Մեանդր գետոց, և ոչ հեռու Հերապոլիս և Լուսոգիկէա քաղաքներէն, կող. Բ. 1. Գ. 13, 15: Այս քաղաքաց հետ նաև կողզոս կործանեցաւ երկրաշարժէ Ներոնի տանեբորդ տարին, յամի Տն. Իբր 65 ին, մինչգեռ Պոզոս կենդանի էր: Կողզոս նորէն շինուեցաւ ընդ հուպ: Այս քաղաքին Քրիստոնէսը եկեղեցին առ որ Պոզոս գրեց թուղթ՝ կը թուի կազմուած ձեռամբ Էպստփրասոյ, կող. Ա. 2: Տես և Ա. 7, 8, 9. և Գ. 12, 13: Չարդիս Գնոնոս կը կոչուի կողզոսայի տեղը:

Կողզոսացիս, բուրդ առ - գրուեցաւ ի Պոզոսէ ի Հուովմ յամի Տն. 62: Թուղթը գրելու առիթ տուաւ լուրը զոր բերաւ Եպստփրաս առ Պոզոս, կող. Ա. 6-8, կողզոսացուց և կեղեցւոյն վրայ, որոց կ'երևի թէ գեռ այցելութիւն ըրած չէր առաքեալը, կող. Բ. 1, թէպէտ ծանօթ էր անոնց պատմութեանը և գործերուն, Գործ. ԺՂ. 6. ԺԲ. 23: Հըրեայ փրկիստփաններէն ամանք որ Քրիստոնէութիւնն ընդունած էին, բայց օրինական խորութիւններ և ուրիշ մտորութիւններ կր խառնէին մարուր վարդապետութեան հետ, զնաստակար ազդեցութիւն մը գործած կը թուին այն եկեղեցւոյն վրայ: Պոզոս կը ցուցնէ թէ մեր փրկութեան բոլոր յոյսն է ի Քրիստոս, իբրև միակցին միջնորդ, յարում կը բնակի ամէն բանի լուծմը, կը զգուշացնէ զկողզոսացիս անոնց մէջ մուծուած մտորութեանց դէմ որ հակառակ էին աւետարանին, և շատ համոզել պատճառներով կը խրատէ զանոնք ցուցնել Քրիստոնէութեան արժանի բարբ և վարբ: Կողզոսացուց թուղթը գրուեցաւ Եփեսացուց թղթոյն հետ միանգամայն, և երկուքն ալ զրկուե-

ցան միևնոյն անձին ձեռքը: Այս երկու թուղթերը շատ նման են ի-

րարու, և երկուքն ի միասին սորժիչ շատ յարմար է:

Կռնդ: Կռնեղք յորս պնդեալ էին Պօղոս և Շիգա, Գործ. ԺԶ. 24, կը գործածուէին Եւրոպա և Ամերիկա մինչև մեա ատեններս: Կռնդը կը բազկահար երկու գերաններէ որոց վերինը շարժուն էր: Երկու գերաններուն միացման աեղը կային կարգաւ ծակեր ըստ ոլբի ոտից պնդելոյն ի կռնդ: Երբեմն նաև բազուկները կը պնդուէին: Կռնեղք ընդհանրապէս կը դրուէին հրապարակներ, որպէս զի յանցաւորը, բաց ի ցաւէն զոր կը կրէր, ըլլար նաև նշաւակ նախաանանց ամբոխին, Յոր. ԺԳ. 27. Երեմ. Ի. 2:

Կռնճելիոս, հարիւրապետ Հռովմայեցի, որ կը կենար Պաղեստինու կետարիա քաղաքը, և կը կարծուի թէ էր երևելի Հռովմայեցի տանէ, և եղաւ հեթանոսութենէ ի քրիստոնէութիւն գարձազներուն առաջինը: Ասոր գարձին պատմութիւնը կը ցուցնէ թէ ինչպէս քահից Աստուած միջնորմը որ էր ի մէջ Հրէից և հեթանոսաց: Յայտնի է թէ, երբ առաջին անգամ կը յիշուի, Գործ. Ժ. 4, որքէն առաջնորդուած էր ի Հագուսն Արքայ թողուլ կուպաշտու-

թիւնը, և երկիր պագանիկ ճշմարտին Աստուծոյ, և անզգամաց մէջ ապրիլ աստուածապաշտութեամբ և բարի գործովք: Կռնեղիոս պատրաստ էր ընդունիլ Փրկիչը, և Աստուած հանեց զիս ի լոյս: Աստուծային իմն ազգամար Կռնեղիոս զրկեց կանչել զՊետրոս, որ նշնպէս յերկնուստ պատրաստուած էր երթալ հրաւերին: Պետրոս գնաց Յոպպէ է ի կետարիա, իր երեսուն և հինգ մշան տեղ, քարոզեց աւետարանը Կռնեղիոսի և անոր տանը, և զարմանք տեսաւ Հոգւոյն Արքայ պարզեներն Տեղեալ անոնց ամենուն վրայ: Այսպէս մեկնեց Աստուած անսիրք որ եղած էր Պետրոսի, և Պետրոս թաղուց իւր հրեական խարութիւնները, և սկսաւ իւր մեծ գործը, քրիստոսէ յայտնապէս ընդունուածներն ընդունելով յեկեղեցին իբրև առաքեալ հեթանոսաց, Գործ. Ժ. 41:

Կռն, փոքր կզգի Յունաց արքայեղագոսին, քիչ հեռու փարուն Ասիոյ հարաւայլին արևմտեան ծայրէն: Պօղոս այս կզգուցնի բովէն անցաւ երբ կը նաւարկեր երթալ Երուսաղէմ, Գործ. ԻԱ. 4: Զարգիս կը կոչուի

Ածաբեոյ: Երևելի էր պողպարեութեանը, գինւոյն և շերամին, նաև ազնիւ տեսակ գիպակի և բեհեղոյ գործուածներուն համար:

Կոտորած, տեսակ մը մահացու ախտ որ սրանչեղբ մտաւ Եգիպտացւոց անասուններուն մէջ և մեծ ջարդ բրաւ, մինչ Երբայեցւոց անասունները միեւնոյն երկրին մէջ մնացին անգնաս, Եւ. Թ. 3:

Կորրած, նուէր կամ ձօն առ Աստուած և անոր տաճարին, Մատթ. ԻԳ. 18: Քրիստոս կը յանդիմանէ Հրէից անդթութիւնն առ ծնողք իւրեանց, վասն զի իբրև, նուէր, կը մատուցանէին Աստուծոյ ինչ որ իրենց ծնողաց տալ պարտէին: Որդին կ'ըսէր իւր կարօտեալ ծնողին, "Անքանք որ ինծմէ պիտի շահիս, Աստուծոյ տալու կորբան է," այսինքն թէ՛ Աստուծոյ տուած եմ ինչ որ դուն ինէ կը պահանջես, Մարկ. Ի. 11: Հրէից վարդապետներուն աւանդութիւնը կը խրատուէր այսպիսի նուէրներ, և թոյլ չէր տար ժողովրդեան ընել ինչ որ պարտէին իրենց ծնողաց, թէպէտ այնպիսի նուէրներու պատրուակաւ զրկել կարօտ ծնողքը հակառակ էր ընութեան և մտաց, և կը խափանէր Աստուծոյ օրէնքը որ կը պահանջէր պատուել զծնողք, Մատթ. ԺԵ. 3-9: Փարիսեցիք, և յաջորդ շոցա Գալմատեանք, կը ներէին նաև պարասպանաց զրկել իրենց պարաստերները տալով Աստուծոյ ինչ որ պարտէին անոնց, որպէս թէ փոխ զոր պարտէին իրենց սասցուածն որ մանուակք քան պարաստերանց իրաւունքը:

Կորնակ, աղբ ինչ հնաոյ որոյ այլևայլ տեսակները կը մշակուին յիտայիս, Ասորիս, Եգիպտոս և ի Հնդկիս: Կորեակը կը գործածուի թէ՛ գալար իբրև խար, և թէ՛ իբրև հասուն ունդ հաց և ասոր նման բաներ շինելու: Եգիպտէ, Գլ. Գ. 9, հրաման աւառ Աստուծմէ շինել հաց իսուն ի ցորենոյ, ի գարոյ, յորտանէ, սոպէ և կորեի: "Տուր այն," կ'ըսէ Կիպուր, "է տեսակ ինչ կորեկան, որմէ կը շինուի հաց ուղտու կաթամբ, ձիթով, կոզով, այլովքն հանգերմ, և է գրեթէ մի

միայն կերակուր զոր կ'ուտէ Երջանիկն Արաբիոյ հասարակ ժողովուրդը: Այս հացն այնպէս անհաճոյ թուեցաւ ինձ, որ լոկ գարեղէն հացը լաւագոյն համարեցայ," Այս վկայութիւնը կը լուսաւորէ Եգիպտէ մարգարէին արուած հրամանը հացի համար, որ անոր խիտ կերակրոյն մէկ մասն էր:

Կորի, Ղևտացի որ ապստամբեցաւ ընդդէմ Մովսիսի և Ահարոնի, և այնպէս ընդդէմ Եհովայի: Էր հօրեղբորդի Մովսիսի, քանզի այս վերջնոյն և Կորիայ հարբ իսահաա և Ամրամ էին եղբարք, Եւ. 2. 16-21: Կորի նախանձեցաւ քաղաքային իշխանութեան և քահանայական պատուոյն որ արուեցան Աստուծմէ Մովսիսի և Ահարոնի, իր հօրեղբորդաց, մինչ ինք պարզ Ղևտացի էր. ուստի անոնց իշխանութենէն զէթ մաս մը ձեռք բերելու համար Կորի յապստամբութիւն գորդուեց ժողովուրդը: Բայց աւազ որ այս ստահակ Ղևտացոյն բուն ոգին ամբարտաւանութիւն և փառասիրութիւն էր մանուակդ քան նախանձ փառացն Աստուծոյ: Երկու հարիւր և յիսուն Ղևտացիք զօրս ձգած էր Կորի իւր ետեւէն՝ կորեան ստատուածապք կրակով, մինչ երկիր հրա-

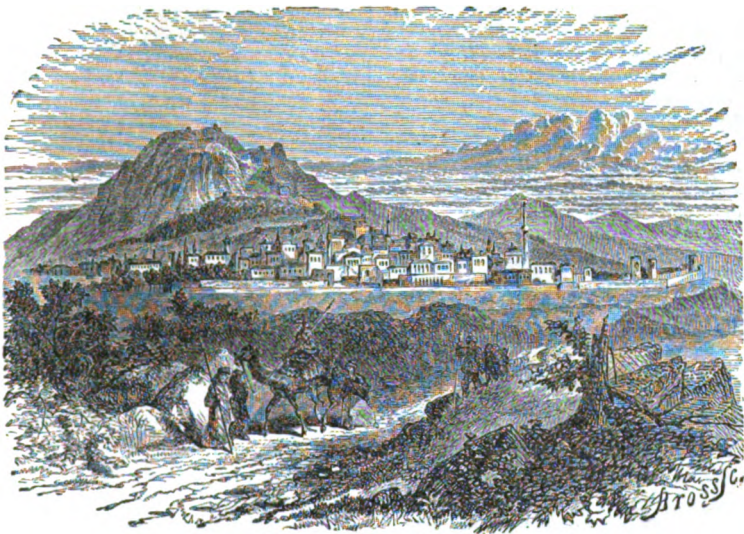
շիւք բացուելով եկուլ զկորե երկու
 գլխաւոր ընկերքը նորա, Դադանաւ
 և Աբրոնիւ, թու. ժՁ. Բայց կոր-
 թայ որդիքն ազատեցան, թու. ԻԶ
 41: Կորնեանք կամ "որդիք կորթայ",
 անուանի ազգատոհմ էին երաժըշ-
 տաց կամ պետից առ Դաւթիւ, Ա
 Մնաց. թ. 49. ԻԶ. 4: Աստից կ'ըն-
 ծայուին շատ սաղմոսներ, Սաղմ.
 ԽԲ, ԽԴ, ԽԹ, ՉԴ, ՉԵ, ՉԷ, ՉԸ:

Կորնթացիս, թուղք առ - Ա. Գո-
 ղոս զրեց այս թուղթը յԵփեսոս
 իրր յամի ՏՆ. 47, էրր Քղուէի տու-
 նէն եկողներուն միջոցաւ լուր ատաւ
 կորնթոսի եկեղեցւոյն վրայ, զԼ. Ա.
 41, և նոյն իսկ եկեղեցւոյն նամա-
 կէն որով խորհուրդ կը հարցուէր,
 զԼ. Է. 4, և զոր հաւանականապէս
 բերած էր Ստեփանոս, զԼ. ժՁ. 47:
 Հերձուածներ էլյած էին եկեղեցւոյն
 մէջ յանուն Պողոսի, Պետրոսի, Ա-
 սղղոսի և նոյն իսկ Քրիստոսի, և
 շարաշար կը մտքաւէին իրարու դէմ:
 Այս նամակին առաջին մասին մէջ
 կը ջանայ առաքելը միտքանութիւն
 հաստատել անոնց մէջ, միացնելով
 զնոսա ընդ մեծ և մի միայն Գլխոյն
 եկեղեցւոյ: Ապա առիթ առնելով
 աստի կը զգուշացնէ զանոնք սուտա-
 նուն փիլիսոփայութեան վարդապե-
 տութիւններէն, և կը խրատէ չդնել
 յոյս մարդկային իմաստութեան վրայ
 փոխանակ պարզ և հզօր բանին Աս-
 տուծոյ: Ե. զի խոյն մէջ կը սկսի
 յանգիմանել զկորնթացի Քրիստոն-
 եայս քանի մը անհամեստ սովորու-
 թեանց համար որ մուտ գտած էին
 անոնց մէջ, և զորս ունէին յառաջ
 քան զՔրիստոնէութիւնն, ինչպէս
 սուրբ արտաբերք, և կը պատուիրէ
 անհետ ընել այնպիսի սովորութիւն-
 ներ իրենց մէջէն: Պատասխան կու
 տայ անոնց հարցմանց ամուրութեան
 և ամուսնութեան, և կուոց զոհեալ
 կերակուրներ ուտելու ՚րայ, կը խօսի
 նաև այլևայլ մտորութեանց և մե-
 զաց դէմ, և յարայ խրատներ կու
 տայ եղբարց մէջ ծագած վէճերու
 և աղօթքի ժողովներու մէջ վայելուչ
 կերպով վարուելու վրայ. կը խօսի
 նաև Տէրուական ընթրեաց, ճշմա-
 րիտ եղբայրսիրութեան և աղէկ գոր-
 ծածելու վրայ հոգեւոր պարզեանք

որովք կը գերազանցէին կորնթացի
 Քրիստոնէայք, բայց ոչ առանց
 պարծնեկոտութեան և զեղծման: Կը
 սորվեցնէ նաև Քրիստոնէական բա-
 րեգործութեան լաւագոյն եղանակը,
 և կը վերջացնէ սիրոյ ողջընկերով:

Թուղթ Բ.: Այս թուղթը գրելու
 առիթ թուին տեղեկութիւնք զորս
 տուաւ Տիտոս, էրր եկաւ առ Պողոս
 և փիլիպպէ: Տիտոս պատմեց Պողոսի
 թէ բարւոք ընդունելութիւն գտած
 էր առաջին թուղթ նորա առ կո-
 րնթացիս և աղէկ պաշտեցութիւն
 բրած էր, բայց թէ կային տակաւին
 ոմանք որ կը հակառակէին թղթոյն,
 բամբասելով զառաքեան իրեկ թե-
 թեկամիտ և յողորմ, վասն զի չբոր-
 սայելութիւն ըստ իւրում խոստման,
 կը պախարակէին նաև անոր խոսու-
 թիւնը պղծագործ անձին դէմ, և կը
 պարտաւէին զՊողոս իրեկ ինքնակոչ
 և յանձնապատան, վասն զի որդէս
 թէ կը պնդէր ունենալ իշխանու-
 թիւն մը որ ոչ անոր պաշտօնին և
 ոչ անձնական երևութին կը վայլէր:
 Պողոս իւր երկրորդ թուղթին մէջ
 կը պատասխանէ ըլլոր այս ընդդի-
 մութեանց: Լայնարար կը խօսի նոր
 ուխտին առաւելութեան և անոր
 պաշտօնէից և պարտուց և վարձուց,
 նաև կորնթացի Քրիստոնէից պար-
 տականութեան վրայ ողորմածու-
 թեան տուրք հաւաքելու: Յետոյ կը
 պաշտպանէ իւր ընթացքը, իւր ա-
 ռաքելական պատիւն և իշխանու-
 թիւնն իւր հակառակորդաց դէմ:
 Ի վախճանի կը յորդորէ զանոնք յա-
 պաշխարութիւն, ի խաղաղութիւն
 և յեղբայրական սէր: Այս երկրորդ
 թուղթը կը թուի գրեալ սակաւ
 ժամանակ յետոյ քան զառաջինն:

Կորնթոս, առաջ կը կոչուէր Ե-
 փուրա, և էր մայրաքաղաք Աքայեց-
 ւոց, ի վերայ պարանոցին որ կը
 բաժնէ Յոնիական ծոֆս յԵգէական-
 նէն, ուստի և կը կոչուէր "երկծով",
 բուն քաղաքն էր սակաւ ինչ ինչառ
 ի ցամաք զոյս, բայց ունէր նաւա-
 հանդիստ կրկին, զ՛լ կրէսն՝ յարեմը-
 սոնց, և զկենքրա՝ յարեւից: Դիւրք
 քաղաքին կու տար նմա առեարա-
 կան և զինուորական մեծ յարգ
 քանզի կորնթոս ոչ միայն գուան էր

ԱՊՒԻ ԿՈՐՄՈՍ

արևելից և արևմտից առևտրոյն, ինչպէս է Տարիկնի պարանոցն երկուց Ովկիանոսաց տուրեաւին, այլ և էր դուռն Պեղապոնտի, և անցք ի մջ հիւսիսային և հարաւային Յունաստանի: Կորնթոսի ամրութիւնք էին ոչ միայն քաղաքին պարիսպներն, այլ և Կորնթոսի գղեակը որ էր ապառաժ լեռ 2,000 սարիք ի վերոյ քան զծոփն, գահաւանդիք յամենայն կողմանց, և ունէր գազաթան վրայ քաղաքի մը համար բաւական տեղ: Այսպէս Կորնթոս եղաւ մին ի բազմամարդազոյն և յընդազոյն քաղաքաց Յունաց. բայց ընչաւեալութիւնք ծնաւ ամբարտաւանութիւն, յանձնապատասանութիւն, մեղկութիւն և ամեն մարութիւն որ կը ծնանի ի յգփութենէ: Անառակ ցոփութիւնք մանաւանդ ոչ միայն ներեալ, այլ և նուիրական եղած էր հոն, ի պատճառս պաշտաման Աստղիան, և այն պաշտաման նուիրեալ բազմութեան անհամեստ կանանց: Կորնթոս աւերեցաւ Հռոմայեցիներէն յամի Տն. 446. Յետոյ շինեցաւ միւսանգամ առ Յուլիոս կայսերաւ, որ հոն հռոմէական գաղթականու-

թիւն մը տնկեց, բայց թէ և արագ ստացաւ Կորնթոս իւր տառաչին պայծառութիւնք, սակայն ինկաւ նորէն շոտայութեան և շամշութեան մէջ: Պոզոս եկաւ Կորնթոս յամի Տն. 52, Գործ. ԺԸ. 4, և կը բնակէր հանդերձ Ակիւզասաւ և կանամբ նորա Պրիտիզաւ, քանդի երկոյ ին, Պոզոս և Ակիւզաս վրանակարք էին արուեստի: Պոզոս այս արուեստի հոգայով իւր պիտոյքը, Ֆոաց ի Կորնթոս տարի մի և վեց ամիս, քարոզելով աւետարանը նախ Հրէից և տոյգ, աւելի յաջողութեամբ, հետանոսաց: Այս միջոցին գրեց առաքեալն առ Թեսաղոնիկեցիս թուղթերը: Յետոյ երկեցրս ևս այցելութիւն բրաւ Կորնթոցւոց, Գործ. ի. 2. Ա Կորնթ. ԺԶ. 3. Բ Կորնթ. ԺԲ. 14. ԺԳ. 1: Երկրորդ այցելութիւնը կարի համալուս եղաւ, չոր, ինչպէս կը թուի, բրաւ Եփեսոսէ Երրորդ այցելութեան ժամանակ գրեց թուղթեր առ Հռոմէացիցիս և առ այլ եկեղեցիս: Ապոզոս աշխատեցաւ ի Կորնթոս յետ Պոզոսի, և Ակիւզաս և Սոսթենէս էին նոյնպէս Կորնթոսի առաջին հովիւներէն, Գործ. ԺԸ. 4. Ա Կորնթ.

Ա. 1. Ժ. 9. 19: Կորնթոսի տեղն Տիմոս վաստառողք և գրեթէ ամուսյի է, և անոր նախկին մեծութեան հազիւ աղօս նշմարանք կը տեսնուի:

Կուարտոս, Բրիտանիայ մէն որ կը բնակէր Կորնթոս, բայց բար անուանն, թուի իննէլ ազգաւ Հռովմայեցի: Պօղոս Կուարտոսի կողմէն սղշոյն կը գրէ եղբարց որ ի Հռովմ էին, Հռովմ. Ժ. 9. 23:

Կուարք: Տես Ձիւք:

ձԸԿԵՌՆԱՒ, ԿՈՒՌ ԼՆԴԱՅ

Կուարք, Կուարտուարիւն: Կուարք բարք կը նշանակէ պատկեր կամ նմանութիւն կաածոյ: Ի Սուրբ Գիրս կը գործածուի միշտ նշանակելու որեւիցէ գից, այսինքն շատուծոյ մը պատկեր: Աստուած կ'արգելու նաև որեւիցէ արարածոյ մը պատկերը կամ նրմանութիւնը կուր կանգնել պաշտածն կամ երկրպագութիւն մատուցանելու նպատակաւ, Ել. Ի. 3, 4. Լ. Գ. 13. Բ. Օր. Գ. 16-19. Ի. 25, 26. Կ'արգելու նաև որեւիցէ տեսանելի բանն նմանցնել նոյն իսկ ճրշմարիտ Աստուած, Ել. Լ. Բ. 4, 5. Բ. Օր. Գ. 15. Նէեմ. Թ. 18:

Նեթանոսք ամէն տեսակ կուարք օւնէին, նկարաւ, քանդակաւ, գրօշեալ և ձուլածոյ, և ամէն տեսակ նիւթէ, յոսկւոյ, յարծաթոյ, ի պղնձէ, քարէ, փայտէ և ի խեցւոյ, այլովքն հանգերն: Աստեղք, սգիք, մարդիկ, անասունք, գետք, տունիք

ՐՈՒԱԼՈՒՐ, ԿՈՒՌ ԼՆԴԱՅ

և տարերք էին պաշտելի: Գրեթէ չկար բնական զօրութիւն, կարողութիւն հոգւոյ, առաքինութիւն, մալութիւն կամ վիճակ կենաց, որ չհամարուէր արծանի պաշտաման: Տես Աստղ:

Անհնար է ստուգիւ բնէլ թէ երբ սկսաւ դիցապաշտութիւնը և երբ մուծան կուարք: Յաստջ քան զՋրհեղեղն չկայ այսպիսի պաշտաման յիշատակութիւն, թէպէտ Սուրբ Գրոց լուծիւնէն չի հետեւի թէ կուարտուարիւն չկար անասուն: Յովսէպոս և բազումք ի հարց եկեղեցւոյ կը կարծեն թէ հուպ ընդ հուպ զվին ջրհեղեղին տիրեց կուարտուարիւնը: և արդարև ուր որ դարձունեիք մեր աշուրներն յետ Արբաշամու, ոչ այլ ինչ կը տեսնեիք եթէ ոչ կուարտուարիւն: Թէ նոյն իսկ Արբաշամու նախնիք, և Արբաշամ գլխովին, չնայցին աղառ կուարտուարիւնէ՛: յայտնի է ի Յետուայ, Ի. Գ. 2, 14:

Երբայցիք չունէին ազգային կուարք և պաշտոն կուարք: Եր հետեւին ուրիշ ազգաց կուարտուարեանք, բայց չերեկր թէ հնարեցին իրենց համար յատուկ պաշտոն հեթանոսական: Մինչ Եգիպտոս էին, շտաբը պաշտեցին Եգիպտոսաց աստուած:

ները, Եզեկ. Ի. 8. անապատին մէջ պաշտեցին Քանանացւոց, Եգիպտացւոց, Ամմոնացւոց և Մովաբացւոց. Հրէաստանի մէջ՝ Փիւնիկիցւոց, Ասորւոց և ուրիշ դրացի ազգաց աստուածները, Թու. ԻԾ. Գրատ. Ժ. 6. Ամոգ. Ե. 25. Գործ. Ի. 12. Թեբուս Ռաբել կուռք կը պաշտէր իր Տօրը Լարանայ տունը, քանզի գողցաւ Տօրը Թեբափնէրը, Եննգ. ԼԱ. 30. Յակոր, յա գարձին իւրոյ ի Միջագետաց, պահանջեց յիւրոյց չտանել օտար աստուածներն իրենց մէջէն, նաև անապատական օգերը կամ գինիներն իրենց ականջներէն, և անոնք այնպէս բրին ընդ կաղնուփն մօտ ի Աիւքեմ: Յակոր պահեց իւր տունն ի պաշտաման ճշմարտին Աստուծոյ ցորչափ կենդանի էր:

Ընդ իշխանութիւնի Գառնուորաց Իսրայելի սրգիքը Տէրաջը առջևը չարութիւն ըրին ու Բահադիմը պաշտեցին. և Թողուցին իրենց չայրեաւն Տէր Աստուծօր, ու օտար աստուածներու ետեւէ գացին, իրենց բուրսիքը եղող ազգաց աստուածներուն, ու անոնց երկրպագութիւն ըրին. ուստի Տէրը Թողուցին և Բահադը ու Ասապարթիթը պաշտեցին, Գրատ. Բ. 41, 42. Գեդէոն որ մասնաւոր օգնութեամբն Աստուծոյ ազատած էր որանիւկօք, չինց եփուտ որ եղաւ գայթակազութիւն իսրայելի ի կուտպաշտութիւն, Գրատ. Ը. 27. Նշնպէս Միքայի Թերափը կուռք էր, և Տնաց մինչև ի գերութիւնն իսրայելի ի Բաբելոն, Գրատ. ԺԷ. 5. ԺԸ. 30, 31. Տես Թերափիւմ:

Ի ժամանակս Սամուելի, Սաուլոյց և Գաւթի, աստուածպաշտութիւնը կը Թաւ մաքուր պահուած իսրայելի: Կալ կար ապականութիւն և վարուց անկարութիւն, բայց կուտպաշտութիւն՝ ոչ կամ սակաւ: Սողոմոն տա ի չանջայնալոյ այլազգի կանանց իւրոց, կանգնեց մեշտաններ ի պատիւ Աստարտայ աստուծոյն Փիւնիկիցւոց, Մոզորայ աստուծոյն Ամմոնացւոց, և Քամուգայ՝ աստուծոյն Մովաբացւոց: Յերոբոամ որ յաջորդեց Սողոմոնի՝ կանգնեց սփեղէն սրթեր ի Գան և ի Բեթէլ, և մեղաց զիսրայէլ: Ժողո-

վորքը չամարձակութիւն աննելով Թագաւորին ճիւղութիւնն, պաշտեց ոչ միայն այն սփեղէն սրթերը, այլև ուրիշ շատ կուռք, մանաւանդ զՏահաղ և զԱստարտ: Աւ Աքայրաւ կուտպաշտութիւնն չասու յիւր կուտար: Ամրարիշան Յեղաբէլ խորհեցաւ ջնջել ԵՏոփոյի պաշտօնը չալածելով զամբարբաւ, (որ, իբրև Թումբ կամ պատուար, ունէին ի ժողովրդեանն զաման ի ճշմարիտ աստուծու պաշտութեան,) մինչև բարկանալ Աստուծոյ և մասնել զիսրայէլ Թագաւորաց Ասորեստանի և Քաղդէացւոց, որ խաղացուցին զանոնք անոր քան զԺփրատ: Գրեթէ նոյնչափ ապականեալ էր և Յուգա: Մարգարէից բանք որ կը նկարագրեն Յուգայի անկարգութիւնները և կուտպաշտութիւնը, գարտութիւններն և պղծութիւնները բարձր տեղեր և կուց նուիրեալ անասունք մէջ, և մարգարջները զորս կը նկարագրեն մարգարէք, կը սարսափեցնեն ընթերցողը, և յայտնի կը ցուցնեն մարգկային սրտին ապականութիւնը: Տես Մողաք: Յետ գարձին ի Բաբելոնէ, Հրեայք այլ ևս չինկան ի կուտպաշտութիւն, մեծ եռանդ ունէին աստուածպաշտութեան, և բաց ի յանցմանց ինչ առ Երեւելեան Անտիքաւ, Ա Մակար. Ա., ժողովորդը խորհեցաւ բոլորովին կուտպաշտութեան մեղքէն:

Արոճճեաև Մովսիսական օրինաց զիսուար նպատակներէն մին էր ունել Տաստատուել զպաշտօն ճշմարտին Աստուծոյ, և սրոճճեաև Աստուած կը չամարուէր իբրև Թագաւոր իսրայելեան ազգին, այս պատճառաւ կը տեսնենք որ կուտպաշտութիւնն օճիրներու ցանկին մէջ տաւաթին տեղին ունէր յօրէնսն Մովսիսի: Արգարեւ օճիր էր կուտպաշտութիւնը ոչ միայն ընդդէմ Աստուծոյ, այլև ընդդէմ զիսուար օրինաց տերութեան, ուստի և տեսիմ մը քրեական յանցանք: Մի միայն կենդանին և ճշմարտան Աստուած էր նաև աշխարհային օրէնսգիր և իշխան իսրայելի, և իբր Թագաւոր ճանչցուած էր ազգէն. և այս է պատճառ որ կուտպաշտութիւնն էր նաև եղեան,

պայմանքն ծանր յանցանք, տերու-
թեան գէմ, զանն որոյ յերաւել և
յարժանի կը պատժուէր մահուամբ,
որպէս են քրեական յանցանք կամ
մատնութիւն զարդիս: Ըստ հրէա-
կան օրինաց կառապաշտը քարկծուե-
լը էր ցմահ, և կառապաշտը քաղաք
մը քանդուելու էր ի սպաս ամենայ-
նիւ որ էր ի նմա, Բ Օր . ԺԳ . 12-18.
ԺԷ . 2, 5:

Զարդիս կառապաշտութիւնը կը
տիրէ երկրիս մեծ մասին վրայ, և
կառապաշտից թիւն է իբր 600,000,000:
Գրեթէ բոլոր հիթանոս ազգեր, ինչ-
պէս Չինացիք, Հնդիկք, բնակիչք
կղզեաց Հարաւայնի ովկիանոսի, այ-
լովքն հանդերձ, ունին կուսք որոց
պաշտօն և երկրպագութիւն կը մա-
տուցանեն: Իսկ եթէ կառապաշտու-
թիւնը բարոյապէս նկատենք, իրրև
աչ միայն արտաքին պաշտօնն սուտ
աստուածոց, այլև իրրև յանչափս
սիրել և պաշտել որ ինչ չէ Աստ-
ուած, որպէս Քրիստոնէայք յերա-
ւել պիտի մեղադրուին իրրև այս
ծանր մեղաց պատժապարտ: Ով որ
կը սիրէ զաշխարհ, և զհարդ և իցէ
հետամուտ է ընչից, պատուոյ, փա-
ռասց, իշխանութեան և անձին սիրոյ,
մինչև մահուա կամ թողուլ զԱստ-
ուած և զՔրիստոս, այնպիսին այն-
պէս չարաշտը իսպառ է ինչպէս էին
նախնի իսրայելացիք, և չկարէ յու-
սալ թէ պիտի պրծի յահալ զա-
սաստանացն Աստուծոյ, Կող . Գ . 5:

Կուրուքիւն: Այս ողբալի հիւան-
գութիւնն ընդհանուր է Աբրեւյս:
Այն երկիրներուն մէջ տեսութեան
գործարանին Քասապար բնական շատ
պատճառներ կան, ինչպէս արեգա-
կան աստաթիկ սառցը, և օդին մէջ
լողացող մանրամազ փաշին որ կը
մտնէ և կը մաշեցնէ աչքը: Գաղիոյ
և Անգղիոյ զօրքը որ երկար ատեն
Քասցին Եգիպտոս գաղիական պա-
տերազմին ատեն, աստին կը սաղ-
նապէին աչտացաւ: Ի քաղաքս Ե-
գիպտոսի կուրութիւնը մշտնջենաւ
է իրրև տարափոթիկ սխա բնակիչ-
ներուն աղտոյի սոճորութեանց պատ-
ճառաւ: Կուրութիւնը յաճախ է
նաև Ասորոց երկրին ծովկերքը,
Հին ատենը սոճոր էին մարդիկ շատ

անգամ կուրացին այն անձինք զորս
կ'ատէին, կամ յորոց երկիւղ ու-
նէին, Դաս . ԺԶ . 21 . Ա Թագ . ԺԱ .
2 . Դ Թագ . ԻԵ . 7: Կուրութիւնը
երբեմն պատուհաս էր Աստուծո՛ւ,
Եննդ . ԺԹ . 11 . Գործ . ԺԳ . 6, և
շատ անգամ կը սպաննացուէր իրրև
պատիժ, Բ Օր . ԻԲ . 28: Մովսիսա-
կան օրէնքը կը պատուիրէ Հրէէից
մարդասիրութիւնն ցուցնել և ինամ
տանել կուրաց, Ղ Էս . ԺԺ . 11 . Բ
Օր . ԻԷ . 18 . Ձայացու մը չէր կրնար
կատարել քահանայական պաշտօն,
Ղ Էս . ԻԱ . 18:

Քրիստոս շատ անգամ սքանչելեզ
բժշկեց թէ հիւանդութիւնէ և թէ ի
ծնէ կոյր անձինք, ի ծնէ կոյր բժշկե-
լը կրկին հրաշք էր, քանզի ոչ միայն
տեսութեան գործարարն նորոգուե-
լու էր, այլև տրուելու էր աչքը
գործածելու կարողութեան վարժու-
թիւն որ ընդհանրապէս երկար փոր-
ձիւ կը ստացուի, Մատթ . Բ . 22-25:
Կուրին աչուրներուն մերձեան (գըզ-
չիլ) և ծեփել կաւով, Մատթ . Թ .
29 . Յովհ . Թ . 6, չի կրնար բժշկա-
կան կամ բուժիչ զօրութիւն մը
ունեցած ըլլալ:

“Կուրութիւն” բառը կը գործած-
ուի շատ անգամ փոխանակ արդի-
տութեան կամ մորթութեան, մա-
նաւանդ մեր մեղանչական ազիտու-
թեան ի հոգևորս, Մատթ . ԺԵ .
14 . Բ Կրկն . Գ . 4: Աստուծոյ
շնորհքը չարաշտը գործածելը կը
սաստկացնէ այս կուրութիւնը, Յովհ .
ԺԲ . 40: Երանի՛ք աչաց որ կը սեւեան
իրենց հայեցուածն ի վեր քան զա-
մենայն իրենց փրկչին վրայ:

Կրակ, ի Սուրբ Գիրս յաճախ կեց
է ընդ ներկայութեան Աստուծոյ,
զորօրինակ ի մարենին վառեալ և ի
յերինն Ահնա, ԵԼ . Գ . 2 . ԺԹ . 18 .
Ի ԺԸ . Սաղմսին և յերգան Ամբա-
կումայ: Երկրորդ գալուստն Քրի-
ստոսի՝ պիտի ըլլայ “բարբորած կրա-
կով”, Բ Թեա . Ա . 8: Ի նոր կաս-
կարանի կրակն օրինակ կը բերուի
ցուցնելու Հոգւոյն Արքայ լուսաւորել
ուրախաբար և սրբաբար զօրութիւնը,
Մատթ . Գ . 11 . Գործ . Բ . 3: Ղը-
կելով կրակ յերկից ի սպասելու ըզ-
գոհս, Աստուած կը յայտնէր շատ

անգամ թէ հաճեալ էր ընդ այնս, ինչպէս ըրաւ Արեւի, Ծննդ. Գ. 4. Աբրահամու, Ծննդ. ԺԵ. 17. Մանգէի, Դատ. ԺԳ. 19, 20. Եղիայի, Գ թագ. ԺԲ. 38. և ի նաւակատիս Խորանին և տաճարին, Ղևտ. Թ. 24. Բ Մնաց. Է. 4: Այս նուիրական հուրը պահած էին քահանայք մեծ խնամով, Ես. ԼԱ. 9: Հին կրօնից շատերուն մէջ կրակը կը պաշտուէր, և զաղաղ կանցունէին ընդ հուր ի պատիւ Մոզորայ, Գ թագ. ԺԷ. 17. Երեմ. Է. 31. Եղեկ. ԺԶ. 21. ԻԳ. 37: Հրեայք, բաց յեփելոյ կերակուր, առաջին մէկ փոքր մասին մէջ միայն պէտք սենէին կրակի: Ոչ միայն վառարաններ, թանիր և հոնց, այլև իրենց սենեակները կը շաւուցանէին «կրակով, կրակարաններու մէջ, Երեմ. ԼԶ. 22, 23. Ղուկ. ԻԲ. 56: Հրէից արգելեալ էր շաբաթ օրերը կրակ վառել, Ել. ԼԵ. 3, արգելք թերևս կրակուր եփելու միայն այն օրը, բայց Հրեաներէն շատերը ցարգ բացարձակ կ'առնուն այս պատուէրը, և ոչ իսկ այլազգի սպասուարաց կու տան կատարել այս գործը: Մովես այս պատուէրով կ'ուզէր պահել ի հրգեհէ կային ցորենը և ուրիշ բաներ ամառուան չոր եղանակին մէջ, Ել. ԻԲ. 6: Երկիրս պիտի աւերի կրակով, Բ Պետ. Գ. 7, և իբր ազգարարութիւն կըրնան համարուիլ այս աւերման Սոգոմայ հրկիզութիւնը, բորբոքմունք հրարուի լեռանց և սասանութիւնք որ յամառ պատահելով կը ցուցնեն թէ երկրիս կեդրոնը հանապաղ ի բորբոքման կայ:

Կրեակ, կղզի մեծ, զարգիս Գանտիս կոչեցեալ, Մթերկրական ծովուն մէջ: Բնակիչք նորա էին ի սկզբան, ինչպէս հաւանութեան է, ցեղ ինչ կաթմարիմայ: Կրեակ հաշակեալ է ի Հոմերէ իբր հարիւրապետան: Որովհետև կղզին պատակ է ի ծովէ, բնակիչքն էին հմուտ նաւագարք, և անոնց նաւերը կ'երթային ամէն ծովեղերեայ երկիր: Էին նաև անուանի յազնդաւարութեան յարուճ կը կըրթուէին ի մանկութենէ: Կրեայից էին մին կ'զրով սկսող երեք երկիրներէն որ են կապագովկիս, Կիլիկիս

և Կրեակ, և որոց խորագրութիւնն առակ եղած էր առ Յոյնս: Ի հասարակաց խոտ «Կրեանալ» բառը կը նշանակէր ստեղ: և այս կ'արգարայնէ առաքելոյն ձախող նշանագիրն զԿրեայացւոց թէ էին հանապազատուք, չարածնիք, քասարկապորտք, բոս վկայութեան Յոյն բանաստեղծին Եպիտեմիդայ, Տիտ. Ա. 12, 43:

Կրեակ անուանի էր իբրև հայրենիք Մինովայ օրէնագրի, և Սուրբ Գրոց պատմութեան մէջ նշանուար է, վասն զի կը յիշուի ի Ծանապարհորդութեան Պոզոսի ի Հուովմ, Գործ. ԻԷ: Պոզոսի նաև հասաւ նախ Սաղմանա որ էր արևելեան զլուի կղզւոյն, ապաւինեցաւ գեղեցիկ նաւահանաքիսար, խորը ինչ ի հարաւային կողման, յարևմտից Մազաւա գլխոյն: Յետ սակաւ միջ և հակառակ խրատուն Պոզոսի, նաևր գնաց ի Փիւնիկէ որ էր նաւահանաքիսար ապահովագոյն կրեակի արևմտեան կողմը: Բայց հանգիստեցաւ սաստիկ հոգոյն որ կը փչէր յարևելից արևելեան հիւսիսոյ: Նաւատարիք ստիպուեցան տալ առագաստներն հովին որ նետեց նաւը Մալրա: Կը կարծուի թէ Պոզոս յետոյ ևս եկաւ Կրեակ, ի նաւարկելն ի Փղերն Ասիա, Ա Տիմ. Ա. 3. Փիլիմ. 22: Հոն հաստատեց եկեղեցիներ ըստ կարգաց Աւետարանին, և թողուց զՏիտոս հովուի պաշտօնով, Տիտ. Ա. 5:

Կրեակիս, -ճեյե-Լ, օգնական Պոզոսի առաքելոյն, և հաւանական պէտ մին յօթանառուն աշակերտաց կը կարծուի թէ իւր պաշտօնը վարեց ի Գաղատիս, Բ Տիմ. Գ. 10:

Կրեպալա, Բաբելոնի, նախագահ էր ժողովրդանոցին որ ի կրնիթոս, և դարձաւ քարոզութեամբ Պոզոսի, Գործ. ԺԲ. 8, և մկրտեցաւ ի նմանէ, Ա Կորնթ. Ա. 14:

Կրեատարիւն, հոգուս, բառ յանգիմանական, արուած է հրեամիտ վարդապետաց ոմնաց ի Փիլիպպէ, իբր լսի մարմինը յապաւօղք, հակառակ ճշմարիտ թիփաութեան որ կ'ընէ նոր ստեղծուած ի Բրիտանո Յիսուս յարգարութիւն և ի օրրութիւն, Փիլիպ. 2:

Կօլիկ: Տիտ Հոգաբաժնի:

Հ

Հարէլ, սանտիսիմո, երկրորդ որդի Ագամայ և Եւայի: Եղաւ հովիւ և մատոյց Աստուծոյ պատարագ իւր հօտերէն, մինչ եղբայր նորա կայէն կրմատուցանէր ի պողոյ երկրին: Աստուած նայեցաւ ի պատարագն Հարէլի, և ոչ ի կայենին. ուստի կայէն պայաննց զՀարէլ առ նախանձուն, Ծննդ. Գ. 1: "Հաւատով մատոյց Հարէլ լուսաղոյն պատարագ քան զկայէն," այրինքն, սիրտ նորա էր ուղիղ առաջի Աստուծոյ, և պաշտեց զԱստուած միամիտ հնազանդութեամբ հրամանացն Աստուծոյ: Անոր զոհք որ եղաւ հեղմամբ արեան՝ էր զոհ մեղաւորի ապաշխարելոյ որ ապահինեալ էր ի քառութիւնն սահմանեալ յԱստուծոյ: Բնգուռնիք եղաւ անոր զոհք, և Աստուած վկայեց հաւանականապէս, կրակով յերկնից: Այսպէս առաւ Հարէլ վկայութիւն թէ "արգար, էր, այն է արգարացեալ, Երբ. ԺԱ. 4: "Արեւի արեւնը," կրողքեր վրէժտինդութիւն, Ծննդ. Գ. 10, բայց ֆրիստոսի արեւնը կ'աղաղակէ թոգութիւն և փրկութիւն իւր ժողովրդեան համար, Երբ. ԺԲ. 24. Ա Յովհ. Ա. 7:

Հարէլ կամ Արէլ է նաև յաւելուած այլեայլ քաղաքաց անուններուն սկիզբը, և անասուն կը նշանակէ խոտաւէտ, ճարակչաւս:

Հագար, պանոսիտ, ազախին Եգիպտացի ի սան Սարայի, Ծննդ. ԺԶ. 1, որ վասն զի ամուլ էր, սուսա զՀագար հարձ Աբրահամու, որպէս զի անոր միջցաւ ունենար որդիս, բայտ սովորութեան Արեւելեայց այնր ժամանակի: Հագարոյ պատմութիւնը կայ Ծննդոց ԺԶ. ԺԷ. ԻԱ. զլից մէջ: Պօղոս առաքեալ այլաբանութեամբ զՀագար կը համարի առակ օրինակի Հրէից եկեղեցւոյն որ էր յաղաթութեան ժրտական օրինաց, ինչպէս որ զՍարա կ'առակէ ի ճշմարիտ եկեղեցին ֆրիստոսի, յաղասն ազախնութենէ, Գաղ. Գ. 24: Հագարոյ անունն ի մեծ

պատուի է առ Աբրահայն որ կը համարին թէ են սերունդք Հագարոյ:

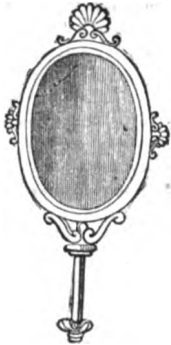
Հագարացիք, Ա Մնաց. Ե. 10, 20, սերունդք Հագարոյ կ'անուանուի: Ի Սաղմոսին 99. 6, այլ անունը սրուած կ'երեւի իոմայելացւոց մէկ մասին:

Հալուէ, ծառ արեւելան Հնդկաստանի, լինի բարձր իբր ութ կամ տասն ոտք, և կու տայ հոտ անոյշ, Աղագ. ԻԵ. 8. Առակ. Է. 17. Երգ. Գ. 14: Յոյնք Ագաղղոսն կ'անուանեն այս ծառը կամ փայտը, որ յարգեաց կոչուեցաւ հայուէի փայտ, գրախի փայտ, արծուոյ փայտ, այլովքն հանդերձ: Բայտ արդի բուսաբանից հայուէն երկու տեսակ է. մին կը բուսնի Գուշի Զինա, Արամ և ԻԶին, և գուրս չի հանուիր: Ծառը կը պատմուի թէ է մեծ, ուղղորդ բունով և բարձր ստերով: Արև տեսեցը որ աւելի հասարակ է կը կոչուի Խոյ: Ի Հնդկաց. ծառը կը բուսնի Մոլուքեան կղզիները: Տերեւները նման են տաննենոյ սերեւներուն: Ունի կաթնային հիւթ որ, երբ ծառը կը մեծնայ, կարծրանալով լինի թէժ անուշահոտ: Ծառին բունն է ստեղ կամ հանգոյց հանգաց, ծամածուռ և բնդհանրապէս սեպմէջ: Բայտ Հոմերի Եգիպտացիքը գարծածէին զհայուէն ի գիտպատութեան, և հիկոպեմոս բերաւ հալուէ խառնեալ բնդ ցմուսոյ ի պատեալ զմարմին Տեսաւ մերոյ, Յովհ. ԺԺ. 39: Այս անուշահոտ նիւթն, ինչպէս և կը տեսնուի, քիչ մը արբեր է գեղազորմաց հայուէէն, որ է թէժ դառնահամ, և կը հանուի ստորին խոտէ մը:

Համառ, Խոփու, մին յուսաղաց Պարսից թագաւորին Ասուերոսի: Մուրթբէ անուն Հրէէն վրէժտինգրելու համար նիւթից բոլոր Հրէից զնջումը Պարսից տերութեան մէջ, բայց նախանձութեամբն Աստուծոյ Եսթերոյ միջամտութեամբ կորոյ թագաւորին շնորհքը, պատճառեալու իւր կործանմանը, և Հրեայք ազատեցան վտանգէն: Համառ կը կոչուի Ագաղացի, և որովհետև Ագաղ բնդհանուր անուն էր Ամաղե-

կացի Թագաւորաց, Հրեայք կը կարծեն թէ Համան անոնց ցեղէն էր: Թերեւս այս էր պատճառ անոր ատելութեանն Հրէից դէմ: Տե՛ս Ամաղեփոցիք: Ամբողջ ցեղեր կոտորել առ զրէժիմիդութեան սոզորութիւն է ցարդ յԱսիա, և արեւելեան երկիրներուն այցելութիւն ընող արդի ծանապարհորդաց վկայութիւնները կը հաստատեն և կը լուրտարեն Համանայ սխալալութեան պատմութիւնը: Համանայ մահը եղաւ 485 ին նախ քան զՔր: Անոր պատահարը կը ցուցնէ թէ ամբարտաւանութեան կը հետեի կորուստ, թէ Աստուծոյ նախախնամութիւնը կ'ազդէ ամէն բան, և թէ պէտք է որ կորուսի Աստուծոյ թշնամին:

Համբարձումն, Քրիստոսի երկինք ելելը անասնիկ կերպով: Քրիստոս յետ յարութեան իւրոյ քառասուն օր ստէլ երեւնալով իր աշակերաններուն, ցուցուց անոնց յայտնապէս թէ արգարեկ կենդանի էր, և ապա Ձիթեհաց լեռը տանելով զանոնք, անոնց առջև համբարձաւ երկինք, ուր պիտի մնայ մինչև գայ միւսանգամ վերջին օրը գատեկ զկենդանիս ե գմեռեալս, Գործ. Ա. 9, 11: Քրիստոսի համբարձման ապացոյց է Հոգեփնի Սրբոյ գալուստը, Յովհ. Ժ. 2. 7-14. Գործ. Բ. Քրիստոս բուն մարդկային ընութեամբ համբառնալով երկինք, յաղթեց փառք մահուան և դժոխոց, իրև կշուի իւր մարմնոյն որ է եկեղեցին: Մեկնեցաւ իւր աշակերաններէն օրհնելով զանոնք, և բազմութիւնք երկնային զօրաց գացին ի միասին և ողջունեցին գնա, Սաղմ. Ի. 9. Կթ. 17: Քրիստոսի համբարձմանն յառաջ եկող արդիւնք են. համբարձման զրոյ օրինակաց և մարդորէութեանց կատարումը, Քրիստոսի երանինն սուտքի Աստուծոյ զանն մեր իրբե քահանայ, աւելի յայտնի և կատարեալ կերպով աւանդն իւր բարձր պաշտօնը, արագոց համար պարգևներ ընդունելը, իւր ժողովրդեան համար ծամբայ բանալն յերկինս, Եբր. Ժ. 19, 20, և հաստատելն իւր սուրբութուն յոյր թէ յետ յարութեան մեռելոց պիտի համբառնան երկինք, Յովհ. Ժ. 1, 2:

Հայելի, ի սկզբան կը շինուէր մետաղէ, մանաւանդ պղնձէ, Եւ. ԼԲ. 8. Յոր. ԼԷ. 18, զոր հայեցնելով կը ձուլին բարձրակ, և յետ յղկելոյ և փայլեցնելոյ, կը կցէին ի նա զարգարուն. մեղեխ (կոթ) մը: Այսպիսի հայելիք գտնուած են ի հին աւերակս Արդիպատսի:

Հայի, Յոր. Թ. 9, Հայերէն թարգմանութեան մէջ գործածուած է փոխանակ միոյ ի պայծառազոյն համաստեղութեանց հարաւային կիսազբնայ երկինք: Երբայեցերէն բառը որ է յեփլ, բառ Տնուս մեկնաց և բառ հին Թարգմանութեանց, կը նշանակէ Օրիոն կոչուած համաստեղութիւնը, որ կը կարծուէր ժամանակաւ պատճառ հողմոց և մրկաց, ուստի և Վիրգիլիս կը կոչէ «ամպրոպային Օրիոն»: Յորայ ԼԲ. զԻտոյն 31 համարը կապանք կ'ընծայէ այս համաստեղութեան, և այդ յարմար կու գայ յունական աստապղին զՕրիոն հսկայէ, որ կ'ըսուի կապեալ յերկինս անմիտ կուռին համար աստուածոց դէմ:

ՀայՅայլարիւն: Հայհայիչ է այն մարդը որ նախապէք կ'արձակէ Աստուծոյ և անոր ստորագրեաց դէմ, այսինքն այնպիսի յատկութիւններ կ'ընծայէ Աստուծոյ որ անարժան են աստուածութեան, և կամ կ'ուրանայ այն յատկութիւնները զորս ունի Աստուած: Մոզսիսական օրէնքը մահ կը սահմանէ հայհայաց, Դեառ. Ի. 12-16: Հասարակ նշանակութեամբ հայհայիչ կը կոչուին այնպիսի մար-

գիկ որ յիշոց, պոյրիքն պիղծ և տնարգական տիտղոսներ կու տան այլոց, Գ Թագ. ԻԱ. 10. Գործ. 2. 11.

Հոգւոյն Արդոյ գեմ հայհոյութիւն, Մատթ. ԺԲ. 31, 32. Մարկ. Գ. 28. Ղուկ. ԺԲ. 10: Այս մեղքը կը գործէին Փարիսեցիք, որ իրենց համոզման հակառակ, չարութեամբ և յամառութեամբ Քրիստոսի հրաշքներն և Հոգւոյն Արդոյ գործը կ'ընծայէին դիւաց: Դատ անգամ կը հարցուի թէ միթէ ա՛յո էր Ա Յովհ. Ե. 16 "մահացու" կոչուած մեղքը, և միթէ մեր օրերն այլ կը գործուի՞. սա ստոյգ է թէ այլ որ կը ծաղրէ օրէնքը և կրօնական պատուէրներ, կ'արհամարհէ Հոգւոյն Արդոյ գործն ի սիրտ մարդկան, յամառութեամբ կ'անատոտ Աւետարանին, կը նախապէս Քրիստանէութիւնը և "Հոգւոյն պաշտօնը", այնպիսին սոսկալի մեղաց պարտական է, և արժանի է խպառը կուելու Աստուծոյ շնորհքէն: Մինչ ընդ հակառակին, մեծագոյն հայհոյիչ մը որ կը զգայ զեզը և ապաշաւուր մեղաց համար, և կ'ուզէ խոսովանիլ զանից յոտս Փրկչին, թող չապրտեցուի թէ պիտի կատարուի Քրիստոսի սա խօսքը թէ, "Ան որ ինծի կու գայ՝ բնաւ դուքս պիտի չհանկմ":

Հայք, շատ անգամ կը նշանակէ նախնի, հիմնադիր կամ գառակ, ինչպէս Իմնդ. Գ. 20, 21. Յովհ. Բ. 56. Հաովմ. Գ. 16: Յովնէփ եղաւ հայր Փարաւանի, Իմնդ. ԽԵ. 8, իբրև անոր խորհրդակաւոր և ինմամբուս: Աստուած է Հայք մարդկան, իբրև Արարիչ նոցա, Բ Օր. ԼԲ. 6. Ես. ԿԳ. 16. ԿԻ. 8. Ղուկ. Գ. 38: Բայց որովհետև մեղքը կորուսինք որքիւթեան իրաւունքը, Քրիստոսով միայն կրնանք կուել զԱստուած այն խանդաղատական անուամբ, "Հայր մեր", Յովհ. Ի. 17. Հաովմ. Բ. 15-17:

Աս նախպիտօք, հայրն էր տէր և գառաւոր իւր գերբաստանին, և ունէր գրեթէ բացարձակ իշխանութիւն իւր ընտանեաց վրայ: Որդւոյ մը անհնազանդութիւնը կամ անարգանքը ծանր յայցանք էր: Ընդ օրինօք, որդւոց յանցանաց սմանք էին ոճիր, ԵԼ. ԻԱ. 15, 17. Ղևտ.

Ի. 9, և հայրը պարտական էր այնպիսի որդին մատնել հասարակաց ատենի, Բ Օր. ԻԱ. 13-21: Տես և Մայր:

Հաճութեամբ, Գլխաւոր հանդերձք Երրայեցւոց էին շաղիկ և վերարկու: Կ'երևի թէ ասանցմէ կը բաղկանար ձեռք մը "փոփելու հանդերձք", Դատ. ԺԻ. 43, 19. Գործ. Բ. 39: Դատիկը կառուէ էր և կը հազնուէր մերթնի վրայ, էր մարմնոյն ձեւին յարմար, և ունէր բազում կներ անցունելու տեղիք, երբեմն նաև լայն և բաց թեղանիք, և կը հասներ մինչև ծնկուրները, իսկ կանանց շաղիկը կը հասներ մինչև ի պնզուս: Դատիկն էր երբեմն առանց կարանձփ փար անկեալ, ինչպէս էր Յիսուսինք, Յովհ. ԺԲ. 23: Իսկ վերարկուն էր կտոր ասուոյ իրր քառակուսի, երեք կամ չորս կանգուն երկայն և նայնչափ լայն, որ մարմնոյն վրայ կ'առնուէր, և կը կապուէր կամ կը կռկուէր ուսերէն: Ով որ շաղիկ միայն էր առանց վերարկուի՝ երբեմն "մերկ" կը կոչուէր, Ես. Ի. 2-4. Յովհ. ԻԱ. 7: Վերարկուն կը ծառայէր երբեմն իբրև գոգ բան կրելու, իսկ աղքատաց համար անկողին էր գիշերը, ԵԼ. ԻԲ. 26, 27. Յոգ. ԻԲ. 6:

Այս երկու հանդերձից մէջտեղ Հրեայք կը հագնէին երրորդ, այն, որ էր հանդերձ երկայն և լայն, այն է պատմութեամբ կամ պարեգուս ի կառուէ կամ յասուէ առանց թեզանեաց:

Գլուխը կը ծածկուէր ընդ-հանրաւ պէս վերարկուին մէկ մասովը, արեւին սաստիկութենէն և անձրևէ պաշտպանուելու համար, Բ թագ. Ժ. 30. Գ թագ. Ժ. 13. Եսթ. 2. 12: Բայց քահանայք կը դնէին օտեսակ մը խոյր, զիսանոց կամ սպարօշ նուիրական: Զգին գերութեան Հըրեայք, գէթ բազումք ի նոցանէ, սկսան կրել սպարօշ կամ փաթթոց սր ցարդ կը գործածուի յարեկա: Կանայք կը կրէին պլլեպլլ պարզ և զարդարեալ ծածկոց զլիսյ: Նաև քողք մասն էր կանացի ազանեկեաց կամ զարդուց, Ես. Գ. 19: Քողք պէսպէս էին, և քող կը կրէին ոչ միայն ամուսնացեալ կանայք, պլլե ամուրիք: Քողն էր ընդ-հանրապէս նշան պարկեշտութեան, կամ հպատակութեան իշխանութեան արանց, Կնիդ. Ի. 65. Ա Կորնթ. ԺԱ. 3-40. Բայց երբեմն ծածկուելու համար, Կնիդ. 1. 14:

Որովհետև Հրեայք չէին փոխեր կրնոց զգետուց ձևն, հակառակ արդի նորամտութեան, սովոր էին, ըստ շափոց հարստութեան իւրեանց, շատ զգետանի ունենալ ի պահեստի, Ես. Գ. 6: Զայս կ'ակնարկէ Քրիստոս, երբ կը խօսի զգանձուց զորս կ'ուտեն ցեցք, Մատթ. Զ. 19. Յակ. Ե. 4, 2: Թէպէտ զգետուց միօրինակ ձևը կը տեսէր դաբեր, Երուսեղիմոց պատմութեան այն բազմադարեան ժամանակին մէջ հարկաւ եղած է զգետուց ձևի փո-

փոխութիւն, և միշտ պէսպիսութիւն և ասարեքութիւն եղած է հանդերցից ի մէջ այլեայլ աստիճանի մարդկան, մասնաւորապէս ազանեկեաց նիւթոյն, հանգերձանաց և զարդուց կողմանէ: Հին գարեբուն մէջ, մինչ-գեա ընկերութիւնը վայրենի և բերտ էր, անասնոց մորթերէն կը շինուէին հանդերձք, Կնիդ. Գ. 21. Եբբ. ԺԱ. 37: Մանել, անկանել և ասեղիտագործութիւն շուտով սկսան ծաղկիլ, Ել. 1. 25. Դատ. Ե. 30: Քուրձ կամ խարազն կը գործուէր այծի մազէ կամ սուռէ, ազնուազոյն հանդերձք էին տաուէ, կաուէ, և թերևս նաև բամբակէ: Այս նիւթոց ասարագործութիւնն ընտանեաց մէջ և կանանց գործ էր, Առաք. ԼԱ. 13-24:

Մեծամեծ և հարուստք կը սիրէին սպիտակ հանդերձք, ուստի և սպիտակ հագնել նշան էր ընչեզրութեան և բարեկեցութեան, Ժողով. Թ. 8: Հրեշտակաց համար կ'ըսուի թէ հազած են համակ սպիտակ. այսպէս սպիտակ փայլուն հանդերձքք երևցաւ նաև Տէրն մեր յայլակերպութեան, Մատթ. Ժ. 2: Նմանապէս սուրբք կը նկարագրուին սպիտակահանդերձք, Յայտ. Ե. 9, 13, 14. Քրիստոսի արգարութիւնը զոր հազած են՝ այսժամուազոյն է քան հրեշտակացը:

Սգջ հանդերձք առ Երուսեղիմ էին քուրձ և խարազն, և գոյնն էր թուի կամ սեաւ, Ես. Կ. 3. Յայտ. Զ. 12: Որովհետև մարգարէք ապաշխարողք էին պաշտօնիւ, անոնց հանդերձք միշտ սպուսորի հանդերձք էր: Այրի՛ք ևս էին զրեթէ մշտ թխագգեստ: Երուսեղիք, ուրիշ գրացի ժողովրդոց պէս, կը հագնէին երբեմն նկարակերտ հանդերձք մեծագոյն պէսպէս գոյնեղով, Դատ. Ե. 30: Տես նաև Կնիդ. Լ. 3, 23. Բ թագ. Ժ. 18, Թէպէտ այս համարներուն մէջ յիշուածն, ըստ սմանց, էր պարեգոտ երկայն թեղանեղ: Կապուտակ, կարմիր և ծիրանի յաճախ կը յիշուին. կապուտակը նուիրական զոյն էր: Նկարակերտ, աստիճարձ յորինուած հանդերձք շատ յարգի էին առ Հրեայս, Դատ. Ե. 30. Սաղմ. Թ. 14:

Կանանց հանդերձն այնչափ տարբեր չէր արանց հանդերձն որչափ է առ մեզ. բայց և այնպէս կար տարբերութիւն, և Մովսէս կ'արգելէ երկու սեռից փոխել իրենց հանգերձներն ի ձև կանացի կամ առնացի, Բ 0ր. ԻԲ. 5. քանզի հանդերձն այս փոփոխման հետ ընդ-հանրապէս կից էր անհամեմատութիւն և քանի մը կուոց պաշտօն: Յայտնի չէ թէ ինչ մտօք կ'արգելու Մովսէս այլայլախառն զգեանուլ, այրինքն կտաւ և սար ի միտսն անկուած, Բ 0ր. ԻԲ. 11. հաւանականապէս վասն զի սնապաշտ ազգաց հեթանոսական սովորութիւն էր այս: Ես. Գ. 16-23 համարներուն մէջ կը յիշուին յայնժամու Հրէից կանանց զարդերը: Այս զարդերն էին պատմուճան, սակեհուա բաճկան, լոզիկ լայն փոզփոզեալ, գօտի, քօթի, ծամակալ հիւսկէն, գինգ և օղ, մանեակ, ապարանձան, մատանի և մեհականգ, նաև շառաւայղ կօշիկներ և հայելի մետաղեայ: Գործ. ԺԹ. 12 համարին մէջ կը յիշուի նաև թաշկինակ և վարշամակ: Անդրազարտիք ևս կը գործածուէին, Եւ. ԻԲ. 42, բայց թերևս ոչ ընդ-հանուր: Տես Գօտի, Մաւառնի և Հաղարթի:

Առաւածաշունչն պատմական գիրքերուն մէջ կը տեսնուի նաև թէ շատ հին ժամանակներ անդամ հանգերձ ընծայ ընել սովորութիւն էր: Յովսէֆ իւր եղբայրներէն իւրաքանչիւրին տուաւ մէն մի ձեւաք հանգերձ, և Բենիամինի՝ հինգ, Երնդ. ԽԵ. 22. Նեեման տուաւ Գեեզի երկու ձեւաք հանգերձ, Սարման անգամ կ'ընդունէր հանգերձներ իրբև ընծայ, Բ Մնաց. Թ. 24: Այս սովորութիւնը գեռ կայ, յարեելու, ինչպէս կը վկայեն ճանապարհորդք: Հարսանեաց հանգերձի առակին մէջ թագաւորը կը սպասէր բարձր հրաւիրաւորները հարսանեաց ուրախութեան վայելուչ հանգերձիւք զարգարեալ անսել, Մաթթ. ԻԲ. 11:

Հաճեա, քաղաք Եգիպտոսի, Ես. Լ. 4, որ կը կարծուի լինել այժմուն Էհնէ, ի միջին Եգիպտոս առ Նեղոս:

Հալաուքիւն, ի Սուրբ Գիրս կը

նշանակէ գժտութեան պատճառները բառնալով միւսանգամ: հաստատել բարեկամութիւնը կամ հաստատայնութիւնն ի մէջ երկուց անձանց, Ա Թագ. ԻԹ. 4: Քրիստոս իր եղբորը հետ գժտեալ անձին կը պատուիբէր իրթալ հաշտուիլ անոր հետ, և խոստովանութեամբ և հատուցմամբ հանցեցել զնա յառաջ քան զժտուցանելն իւր ընծայն կամ պատարագը, այրինքն զոհն առաջի սեղանոյն Առաւօծոյ, Մաթթ. Ե. 23, 24: Առաւօծոյ հետ խաղազութիւն ունենալու ևս աւելի կարևոր գործքն մէջ մեղաւոր մարդն իւր փրկութիւնն ապահովելու համար պարտի հաշտուիլ ընդ արդար Առաւօծոյ: Այս հաշտութիւնը չի կրնար կատարուիլ բայց իթէ արեամբ Գառնին Առաւօծոյ գորութեամբ Հոգւոյն Արբոբ, Հուովմ. Ե. 40. Բ կարնթ. Ե. 19. Եփես. Բ. 16:

Հաստատութիւն, Երնդ. Ա. 17, երկնից միջոցը որ անմիջապէս կը պատէ երկիրս: Հրեայք կը Թուի թէ կը կարծէին հաստատութիւնն իրք անհուն բիւրեղեայ կամար աստեղազարդ, որ կը կենայ երկրիս հեռաւոր սյուրաին կամ հորիզոնին վրայ շաբղանակի, իրբև անըպեա ի մէջ գերին և ստորին շուրջ, և թէ անձերը կ'իջնէ անոր պատահաններէն կամ սահանքներէն, և հարկաւ պիճք և հոծ կը կարծէին հաստատութիւնը, Սաղմ. ԺԹ. 1. Ես. Խ. 22: Սուրբ Գրոց նպատակը գիտարար մեկնել չէ բնական երևոյթները: Որովհետև Սուրբ Գիրքը կրօնք կը սովորէն, ոչ թէ աստեղագիտութիւն կամ բնագիտութիւն, պարսկական չէր կամ խելով յայտնել արգի գիտնոց քըշգագոյն գիւտերը. ուստի Սուրբ Գիրքը բնական իրաց և երևութից վրայ կը խօսի մարգոց սովորական լեզուաւ: Այս է մին ի պատճառաց յարու աղագոս Սուրբ Գիրքը ամեն գարու մէջ իմանալի եղած է ժողովրդեան:

Հասար, 1. Գլխաւոր քաղաք ի հրախոսային Գանան, որոյ թագաւորն Յարթն, գաշնակեց զօրք յազթուեցաւ ի Յեռուց, Տես ԺԱ. 4-13: Բայց Հասար նորէն զօրացաւ և

ժամանակ մը նեղեց զխորայելացիս ; բայց նուսճեցաւ ի Ռարահայ : Սոցոմն ամբացուց այս քաղաքը որ քնաց իսրայելի ձեռքը մինչև յարշաւանս թագազթփաղառարայ, Յես. ժԹ. 36. Դատ. Դ. 2. Գ թագ. Թ. 15. Դ թագ. ԺԵ. 29 : Շատ հեռի չէր ի լճէն Մառօնի :

2. Գուտա Սարաբիա, զոր յուներ գարնուց Նարազողոնասոր, Երեմ. ԽԹ. 28-33 : Տեղն անձանօթ է :

3. Քաղաքը յերկրին Յուգայ և Բենիամինի, Յես. ԺԵ. 23. Նէեմ. ԺԱ. 33 :

Հարա, Ա Մնաց. Ե. 26, հաւանակապէս երկիր լեւնային ի հեւսիսային մասին Մարաց :

Հարիւրապետ, Հոսովոյցեցի սոպայ, հրամանաւոր հարիւր զինուորաց : Շատ հարիւրապետներ պատուով կը յիշուին Նոր կտակարանին մէջ, Մարկ. ԺԵ. 39. Ղուկ. Ի. 4-10, մանաւանդ կռանելիս ազնուականն և բարեպաշտն, առաջին պտուղ ի հեթանոսաց առ Քրիստոս, Գործ. Ժ :

Հարի : Աճն Հրեայ աշխարհիս որ և էջէ կողք պարսական էր հատուցանել տարեկան հարի կամ տուրք կէս սիկը, այսինչէ իբր հինգ կամ վեց գահեկան, ի նշան գաւանելոյ զԱստուած թագաւոր, և ի ծախս սպասուց առնարին, Ել. Լ. 12-15 : Զայս ակնարկելով բաժն է Քրիստոս, Մատթ. ԺԵ. 25, 26 համարներուն խօսքը որոյ իմաստն այս է. "Եթէ այս տուրք կ'առնուի յանուն Հօր, ես որ Որդին եմ, ազատ եմ անկէ :", Նոր կտակարանին մէջ ուրիշ տեղ մը հարի կը նշանակէ այն տուրքը զոր Հոսովոյցեցի կ'առնուին Օտարաց և կ'ապաշտուից հարի տալու հարցման, Մատթ. ԻԲ. 16-22, Քրիստոս այնպիսի պատասխան մը տուաւ, որ ոչ զք կրնար ոչ իբր ապտամբական և ոչ իբր հակառակ հայրենասիրութեան և աստուած պաշտութեան բամբասել : Հրեայք կայսեր պատկերը գործելով գրամոց վրայ, արդեամբ կը նանչուային անոր իշխանութիւնը : Քրիստոս կը խրատէ ամեն մարդու տալ իւրը, և ի վեր քան զամենայն Աստուծոյ որոյ

գերազայն իշխանութիւնն ամէն բանի վրայ յայտնի է, Ա կորնթ. Ժ. 31. Ա Պետ. Բ. 9, 13 :

Հարճ, բառ որ, յարգի մատենագիրո, կը նշանակէ ընդհանրապէս կին մարդ, որ առանց ամուսնութեան կ'ապրի ընդ առն իբրև կին նորա. բայց ի Սուրբ Գիրս հարճ բառը կ'առնուի ուրիշ մտաք, այսինքն կը նշանակէ օրինաւոր կին, բայց երկրորդ կարգի : Հարճը տարրեր էր ի բուն կնոջէ այնու զի չէր հրապարակաւ ամուսնացեալ, այլ լոկ խօսեալ էր. չէր բերեր պաշտօտական կամ օժիտ, և չուներ մասն ի անասութեան գերգաւտանին : Հարճը կրնար արձակուիլ, կամ ընծայիւք ետ զըրկուիլ, Ծննդ. ԻԱ. 14 : Հայր մը կրնար արտաքսել նաև հարճէ մը ծնած աղայք, և շտապ նոցա մասն ի ժառանգութեանէ, Ծննդ. ԻԵ. 6 : Հարճ ունենալու մէկ պատճառը ցուցուած է ի պատմութեան Աբրահամ և Յակոբայ, Ծննդ. ԺԶ. 1 : Բայց հարճ ունենալ կրաւ ընդհանուր սովորութիւն, և Մովսէսական օրէնքը չափ գրաւ այս սովորութեան, Ել. ԻԱ. 7-9. Բ Ռբ. ԻԱ. 10-14, բայց երբէք չվաւերացուց զայն : Աւետարանը միւսանկամ հաստատեց ամուսնութեան նախկին օրէնքը, Ծննդ. Բ. 24 : Մատթ. ԺԹ. 5. Ա կորնթ. Ի. 2, և հարճ ունենալը եղաւ իբրև պոսակութիւն և շնութիւն :

Հարս : Տես Ամուսնութիւն :
 Հարսանիք : Տես Ամուսնութիւն :
 Հարսնիքի հանգիստ : Տես Համգիստ :

Հարօզ, ազրիւր մօտ Սեղաթայլ և ի լեռան Գեղարուայ, Դատ. Է. 4. Բ թագ. ԻԳ. 25 :

Հաց, բառ որ ի Սուրբ Գիրս կ'առնուի յաճախ փոխանակ Սեղաթայլ առ հասարակ, Ծննդ. Գ. 49. ԺԼ. 5. ԻԼ. 20. Ել. Բ. 20 : Մանանայն կընուած է հոյ յերկնից, Ել. ԺԶ. 4 : Հաց բուն և նախնական մտօք կը ցուցնէ ընդհանրապէս պան ցորենի այիւրէ. գարեհացն ընդհանրապէս աղքատաց համար էր, երբեմն նաև կեր ձիոյ : Յորնը կ'աղացուր որ քոս օրէ փոքր քարեղէն երկաններով,

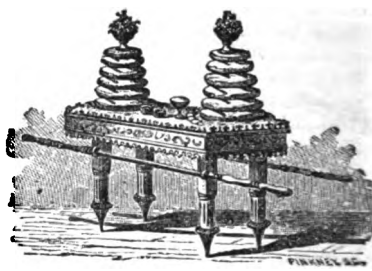
ալիւրը կը թրուէր փայտեղէն տաշտի մէջ, և կը թողուէր խմորիւ, ԵՂ. ԺԲ. 34. Ովս. Է. 4: Յետոյ կը շինէին նկան և կ'եփէին:

Նախնի Հրեայք հաց եփելու պէտպէս եղանակներ ունէին. շատ անգամ կ'եփէին յանթեղի, գետնի զրայ. ի վերայ բոլորակ պղնձի կամ երկաթի սանեքու և կամ ի տապակի կամ ի թոնրի: Արարացիք և ուրիշ արևելեան ազգեր, ուր որ փայտ թիչ է, շատ անգամ կ'եփեն իրենց հացն ի մէջ երկու մեղմով վառած քաւորոյ: Բարւոք է այսպէս եփած հացը, եթէ նոյն օրը կ'ուտուի, բայց հացին կեղևը սև է և այրած, և ունի սակաւ ինչ ազրոյ հոտ: Այս յայտնի կ'ընէ Եղեկեղի Դ. 9, 45 համարը:

Երբայցիք, ուրիշ արևելեան ազգաց պէս, ունէին տեսակ մը թոնիր, որ էր նման մեծ թակուկի, ծակը կամ բերանն ի վերուստ. այս թոնրին մէջ կը վառէին կրակ: Երբ ազէկ կը տաքնար թոնիրը, կր խանէին ալիւր ընդ ջրոյ, և ընելով խիւս կը ծեփէին թոնրին երեսը: Այսպէս հացը կ'եփի իսկոյն, և կը թափի բարակ իրև նշխար, Ղևս. Բ: Հաց կ'եփէին նաև ծեփեալ կամ բռեալ գետնափոր խոռոչաց մէջ: Այս փաւան մէջ կրակ կը վառէին, և երբ ըստ բաւականին կը տաքնար փուռը, փաւան ներքին երեսը կը փակցնէին բարակ շօթեր որ իսկոյն կ'եփէին: Մեծ քաղաքաց մէջ կոյնին հասարակաց փուռիք, և հացարարք՝ արուեստիւ, Երեմ. ԼԷ. 21. Ովս. Է. 4:

Որովհետև Հրեայք ընդ հանրապէս բարակ հաց կը շինէին, ի մեծ աստիակ շօթի, գանակով չէին կտրեր, այլ կը բրգէին կամ կը բեկանէին, Ողբ. Դ. 4, ուստի սովորական եղած է ի Սուրբ Գիրս բաւլ «բեկանել հաց», այսինքն սեղան նստել կերակուր ուտելուն: Նոր կատարականին մէջ «բեկանել հաց», կ'ըսուի Տերունական ընթրիքը կատարելու: Տես Ուտել:

Առաջաւորութեան հաց, Երբ. հոյ ետոյ, և ու հաց նուիրելու Աստուծոյ յարուստ շարաթուց սպեղնէն սեղանին զրայ որ կը կենար Արու-

ՍԵՂԱՆ ԱՌԱՋԱՌՈՐՈՒԹԵԱՆ ԱՍԹԻ

թիւն կոչուած տեղը, ԵՂ. ԻԵ. 30. և էին երկոտասան շօթ բազարջ ազիւ և կնդրկով, Ղևս. Բ. 13. ԻԴ. 5-9: Ոչ ոք բաց ի քահանայից կրնար բոտ օրինի ուտել առաջաւորութեան հացէն. բայց և այնպէս Դաւիթ Արիմելէք քահանայապետն ինչորեց և առաւ այն շօթերէն և կերաւ ի հարկին առանց իղծելու, Ա թագ. ԻԱ. 4-6. և Տէրն արքայ Դաւիթ այս գործը կը յիշէ սարգարացնելու համար իւր շաշկերանները որ ցորենոյ հասկեր կորզելով կերած էին յաւուր շարաթու, Մատթ. ԺԲ. 4-4: Հաւ: Հաւուն ինձմէն ի պահպանել իւր ձագերը բազէներէ և ուրիշ յափշտակիչ թաշաններէ՝ գեղեցիկ օրինակ է Փրկչին գործով ի նամոց առ Ժողովուրդ իւր, երբ անոնք նշաւակ են Տրապուրանաց յափշտակող գիւնի և այլոց փամանգո, Մատթ. ԻԳ. 27. ԻԴ. 22: Հասարակ ընտանի հաւը յաճախ չի յիշուիր ի Սուրբ Գիրս, Մարի, ԺԳ. 35. ԺԴ. 30. Ղուկ. ԻԲ. 24. բայց զարգիս հաւ և հակիթ աւելի կը գործածուին Ստորիս քան ուրիշ արեւիցէ ուտելիք որ չէ անկոյնի:

Հաւալուս, թաշան շատակեր ջրային, երբեք երամսովին կը յըջի և կը գաղթէ: Կը գտնուի ջերմ երկիրներ ինչպէս հասարակածի կողմերը նաև Եգիպտոս և Պարստան: Մեծութեամբ գրեթէ հաւասար է կարագոյ, նաև ձևով և գույնով կը նմանի անոր: Կարճ փուսուրներն են գորշագոյն սպիտակ, երկայնները՝ սև: Նշանուար մասն է լոյն և աստիակ կտուցը հնգետասան մաս երկայն, և իղին կացին տակ

բառը սբ կը պահէ կերակուր, որ
 և կըսուի թէ կ'առնու մինչև հնգե-
 ասան քաշ: Երբ այս քառը պա-
 րապ է, չի տեսնուիր, բայց երբ կը
 լնցուի, շատ զարմանալի կ'երևայ: Հա-
 լաւայւոր ծոյլ, անհոգ և արուր
 թագուն է, և ձայնը խրոտ և անա-
 խորժ է, Սազմ. ՁԲ. 6: Չափերն իրենց
 մօր կոցէն կ'առնուեն կեր. և այն
 ամակական աւանգութիւնը թէ հա-
 լաւլուր կը ցտէ իր կուրծքը որպէս զի
 ձագերը կերակրէ արեամբ՝ աստի ե-
 լած կը թուի: Նաև հալալութան կը-
 տալը սրոյ ծայրը սաստիկ, ծռած
 և կարմիր է և կը հանգչի սպիտակ
 լանջաքը վրայ, թերևս արեւած կար-
 ծել աւաւած է կուրծքը:

Հալալութիւն: Այսպէս կը կոչուեր
 երբորդ պահ գէշերոյն, Քրիստոսի
 ժամանակ: Տես ժամ:

Հալալութիւն: Այսպէս կը կոչուին
 ի Սուրբ Գիրս ճշմարիտ Քրիստոսն-
 եայք, ցուցնելու համար անոնց վըս-
 տահանութեան արժանի և անյողոզող
 քրիստոսնական բարքը, Գործ. ժԶ.
 15. Ա կործ. Դ. 17. Եփես. Զ.
 21. Կոզ. Դ. 9. Ա Պետր. Ե. 12:
 "Հալալութիւն խօսք" կը նշանակէ
 այն որ չի կրնար ուստ յանգիման-
 ուիլ, Ա Տիմ. Ա. 15. Բ Տիմ. Բ. 11:
 Հալալութիւնը ԵՏճոզայի ան-
 սահման ստորագիշտակ մին է, որ և
 կատարեալ կ'ընէ թէ՛ անոնց զտա-
 հանութիւնը որ կը հալալատան ԵՏճոզայի
 խօսքին և կը զտահանին անոր խոստ-
 մանց, և թէ՛ անոնց անյուստութիւնը
 որ կ'երկմանն անոր խօսքէն և չեն

հալալատար անոր սպառնալիցայք, Բ
 Օր. Ի. 9, 10. Թու. ԻԳ. 19. Սազմ.
 ԶԹ. 33, 34. Երբ. Ժ. 23:

Հալալութիւն է ընդունել բան մը զոր
 կը հասկնանք թէ ճշմարիտ է: Կրօ-
 նական հալալութիւն է ընդունել աստ-
 սաւածային յայտնութեան և այն
 յայտնութեամբ ցուցուած զիպաց և
 վարդապետութեանց ճշմարտութիւ-
 նը: Այս հալալութիւնը կրնայ լոկ պատ-
 մական ըլլալ, առանց ամենեւին ազ-
 գեցութիւն ընելու մեր բարոյից և
 վարուց վրայ. և անտանն մեռեալ
 հալալութիւն է, զոր գե.ք ևս ունին:
 Բայց կենդանի կամ վրկաբար հա-
 լալութիւնը ոչ միայն իրիւ ճշմարիտ կը
 ճանչնայ կրօնից մեծամեծ վարդա-
 պետութիւնները, այլև կ'ընդունի
 զանոնք սրտիւ և յօժարութեամբ.
 և այսպէս է ազբիւր միամիտ հնա-
 զանգութեան կամայն կամուծոյ, և
 կը տեսնուի ի բարս և ի վարս մար-
 դոյն: Հալալութիւն ի Քրիստոս է շնորհք
 զոր Հոգին Սուրբ կը գործէ մարդուն
 որպէն մէջ. շնորհք՝ որով կ'ընդունինք
 զՔրիստոս իրիւ մեր Փրկիչը, մեր
 Մարգարէն, Քահանան և Թագաւո-
 րը, և կը սիրենք զնա, և կը հնա-
 զանգիմք անոր: Այս կենդանի հա-
 լալութիւնը ոչ զարձարելի է միջոց վրկու-
 թեան, ո՛չ վարձատրելի, այլ իրիւ
 գործիք: Առանց այս հալալութիւն
 մեզայ թողութիւն, և ոչ սրբու-
 թիւն վարուց. և անոնք որ արդա-
 բացեալ են հալալատով, կ'արդին և
 կը քալին հալալատով, Մարկ. ժԶ.
 16. Յովհ. Գ. 15, 16. Գործ. ժԶ.
 31. Ա Յովհ. Ե. 10:

Ճշմարիտ հալալութիւն է շնորհք էա-
 կան և ազբիւր քրիստոսնական կե-
 նաց: Անով կը յաղթէ Քրիստոսն-
 եայն աշխարհի, մարմնայ և գիւնի,
 և կ'ընդունի արգարութեան պատկը,
 Բ Տիմ. Դ. 7, 8: Այս հալալութիւնը
 զօրութեամբ արժանաւոր մարդիկ ի
 հնուսն գործեցին զբանջիկո, Երբ.
 ժԱ. Գործ. ժԴ. 9. Ա կործ. ժԳ.
 2: Աստուած կ'օգնէր անոնց կրթ-
 բան մը կ'ընէին բոս հրամանի Ամե-
 նակալին, Մատթ. ժԵ. 20. Մարկ.
 թ. 23. ժԱ. 23, 24: Հալալութիւն. 8
 համարին մէջ, հալալութիւն կը նշանակէ
 գործ հալալատով ցուցուած, կատա-

րելով ամէն պարտականութիւն ի գաւանդութեան հաւատայ :

Հաւօք-յայիք, Յայիբի գիւղեր, գաւառ Գաղապազու մէջ, ուր կային երեսուն գիւղք կամ ավանք որ կը վերաբերէին երեսուն որդւոց Յայիբի, գառաւորաց խորայիլի, Թու. ԼԲ. 41. Դատ. Ժ. 3, 4 :

Հէքամառ : Հրեայք այս անունը կու տային այն անհունը որ բնգունած էին Մովսիսի օրէնքը : Հրէութիւնն ընդունող այլազգիք կը կոչուէին օտարական (եկամուտ, նորահաւատ) : Յորմէ հեռէ ակտարանն սկսաւ քարտզուի, ճշմարիտ կրօնքն սկսաւ տարածուիլ առ ամենայն ազգս : Աստուած որ խոստացած էր բերանով մարգարէից կանչել հեթանոսներն ի հաւատառ առաւելութեամբ շնորհաց կատարեց իւր խոստումը, այնպէս որ Քրիստոսնէական եկեղեցին կը բազկանար գլխաւորապէս հաւատացեալ հեթանոսներէ, քանզի իրենց առանձնաշնորհութեանց վրայ հղարատացեալ Հրեայք չճանչցան զՔրիստոս իրրև Մեհիա և Փրկիչ : Պօղոսի թուղթերուն մէջ հեթանոսք կը կոչուին ընդհանրապէս Յոյն, Հուսով. Թ. 44, 16. Ա կորնթ. ԻԱ. 22, 24. Գաղ. Գ. 28 : Նշոյնպէս Ղուկասու գրուածներուն մէջ, Գործ. ԺԱ. 20. ԺԼ. 4 : Պօղոս շատ անգամ կը կոչուի Առաքեալ հեթանոսաց, Գաղ. Բ. 8. Ա Տիմ. Բ. 7, վասն զի առաւելապէս հեթանոսաց քարոզեց Պօղոս, ուր Պետրոս և միւս առաքելքք քարոզեցին մանաւանդ Հրէից, և կոչուեցան Առաքելք թրւփտութեան, Գաղ. Բ. 8 :

Հիբնոսաց Գառի : Յոգեպոս կ'ըսէ թէ տաճարին գաւթին մէջ կար միջնորմ կամ վանդակապտտ, կրճոճք չափ բարձր, Յունարէն և Լատիններէն վերնագրով թէ օտարականաց արգելեալ էր մօտ երթալ սեղանին, Եփես. Բ. 14 : Տես Տաճար :

Հիբնոսաց (սչրոյ) Կոյմիբը, Մննդ. Ժ. 5, կը նշանակէ գժոքքն Ասիա և բոլոր Եւրոպա, որոյ բնակիչք էին Յարեթի սերունդէն :

Հեծամնց, գործի հոռելոյ զցորեան : Առ արեւելեայս հեծամնցը երկու տեսակ է. մին ի ձև երեք կամ

չորեքծանոց, և ունի չորս ոտք երկայն մեղէի (կոթ). ասով ցորեմը կը հոսուի, այսինքն կը արուի հազմոյ, որպէս զի յարգը կամ զ'ընդ մեկդի երթալ. միւս տեսակն այնպէս շինուած է որ հով Կեանէ երբ օգը հանգարաւ է, Ես. Լ. 24 : Հեծանոցով ցորեն մարբիլը գեղեցիկ օրինակ է ի սպառս անշատման արգարաց ի մեղաւորաց յաւուր գառատեսներն ի ձեռն գերազգի գառաւորին Քրիստոսի, Երեմ. ԺԵ. 7. Մատթ. Գ. 12 : Տես և կալ :

Հեղի, քահանայապետ Հրէից : առաջինն՝ Իսթամբուլ ցեղէն, Ա թագ. Բ. 27 : Հեղի նաև քառասուն տարի գառաւորութիւն բբաւ խորանիլի, և անուանի էր բարեպաշտութեամբ և վաստակով, բայց մեղադրելի յոյժ զմասն անհոգութեան իւր որգիբը կրթելու : Այս պատճառաւ Աստուծոյ պատուհասը եկաւ անօր տանը վրայ, Ա թագ. Գ. 11-18 : Փղշապուոց դէմ պատերազմի մը մէջ ինչպէս երկու սրդիբը և իւրայել յաղթուեցաւ : Հեղի լսելով նաև տապանակին գերի ինչպիսի մտաւ կաթնուածէ, Ա թագ. Գ. 1 : Աստուծոյ սպառնալիքն իտպառ կատարուեցաւ Արիսթարոյ օրով : Տես Արիսթար :

Հերմուտաղուրիւն : Առաջելոց թուղթերուն մէջ այս բառը կը նշանակէ ազանդ կամ կուսակցութիւն և կը ցուցնէ յամառ կամ ապստամբ ոգի, ինչպէս նաև մուրութիւն ի հաւատոյց և ի բար, Ա կորնթ. ԺԱ. 19. Բ Պետր. Բ. 1 : Առաջին գարէն ետքը հերմուտ բառը սկսաւ նշանակել մուրութիւն միայն ի վարպայեանութիւն :

Հերմառ, իւրիւն, առաջելեաց աստուած հին հեթանոսաց, պատգամաւոր աստուածոց, և պաշտպան գալութեան, ճարտարախօսութեան և վանառականութեան : Յոյքը Հերմոս, այսինքն թարգման անունը տուին անոր, վասն զի կը համարէին զնա թարգման կամոց գից : Հուսանականապէս այս էր պատճառ որ Լիւսորացիք Հերմոս կարծեցին զՊօղոս և կամեցան զհեղ անոր, երբ տեսան որ ի ծնէ կազը բժշկեց, և զի

Պօղոս կը քարոզէր ճարտարիտու-
թեամբ . իսկ զհառնարաս համարե-
ցան Դիոս, վասն զի Բառնարաս պատ-
կառելի էր գիծօք, Գործ . ԺԴ . 11,
42 :

Հերմանգիստէս և Փիզգեզաս, գոր-
ծակիցք Պօղոսի ի Փորըն Առիա,
բայց թողուցին զնա անոր երկրորդ
բանասարկութեան ատենն ի Հռովմ,
Բ Տիմ . Ա . 15 :

Հերման, բարձր լեռ Պաղեստինու
Տիւստայիմ արևելեան սահմանը . կը
կոչուի նաև Աթոն, Բ Օր . Գ . 8 . Դ
48 : Հերման էր մասն Անդի Լիբա-
նանու գօտւոյն, հոն ուր կը սկսի
արևելեան ցածաւոյն ճիւղը, Դա-
մասկոսի լայնութենէն ստակաւ ինչ
ի հարաւ, և երթալով դէպ ի հա-
բաւ կը վերջանայ Գալիլիայի ծոփուն
վիտոյն արևելեան կողմը : Այս շքշ-
թան կը կոչուի զարգիս ձեպէլ Հէյշ :
Հերման լեռը կը կարծուի լինել այժ-
ման ձեպէլ . էջ Շէյխ, որչ բարձ-
րագոյն գագաթը քան արևիցէ լեռ
բարձր է Ալտորիս, կը հասնի մինչև
մշտնջենաւոր ձեան կամ սառուցի
սահմանը, սասն հազար սար ծոփէն
վեր :

Հերմանի պատկերը տես Մառօն
բաւին սահ : Հարքէթ որ զՀերման
տեսած էր բլբէ մը ի Տիւստայ Նա-
զարէթի՝ կը նկարագրէ այսպէս .
“Լեռը չէր տեսնուէր, բայց երբ քիչ
մը բարձր կ'անը, յանկարծ երեցաւ
այնպիսի պերճութեամբ որ նկարա-
գրել անկարելի է : Քան զամենայն
շրջակայ տեղին բարձր էր : Մարտը
և վճիտ օդը մօտ կ'երևցնէր լեռը, թէ
և բուն լեռը մղոններով հեռուն էր :
Լեռան գագաթը և կողերը ծածկող
ձիւնը, որպէս թէ արծաթէ հան-
գերձ հագած էր, կը փայլէր արե-
գական ճառագայթներէն : Այն
վայրկենին երեցաւ ինչ Հերման ոչ
իբրև մերկ գանգուած հողոյ և քա-
րի, այլ կենդանի և ոգևոր : Կը
կենդան ծամբաւս վրայ խառնակի,
իբր հսկայ ճար երկնարեք, առու-
ցեալ ամբարտաւանութեամբ իր զօ-
րութեան և պերճութեան վրայ :
Զգացի Մաղմաներգունի այն այլա-
բանական խօսքին Յմբարտաւթիւնը
թէ, “Հիւսիսը ու հարաւը գուն

ստեղծեցիր . Թարօր ու Հերման քու
անուեովք կը ցնծան, Սաղմ . 2Թ .
12 :

Հերովդեստան, կուռակից Հերով-
դի Անդիպայ, Մատթ . ԻԲ . 16 .
Մարկ . Գ . 6 : Այս Հերովդէս հար-
կատու և հզատակ էր Հռովմայեց-
ւոց, ուստի կուռակիցք նորա կը
պնդէին թէ արծառն էր հարկ տալ
կայսեր, իսկ Փարիսեցիք հակառակը
կը պնդէին : Հերովդեստանց կարծիքը
կը լուսաւորէ Մատթէի ԻԲ . 16 հա-
մարը :

Հերովդէս, է անուս իշովմայեցի
չարս թագաւորաց որ տիրեցին բոլոր
Հրէաստանի կամ անոր մէկ մասին,
ընդ իշխանութեամբ Հռովմայեցւոց,
և կը յիշուին նոր կառակարանին մէջ :

1. Հերովդէս մեծ, Մատթ . Բ . Դ ու Վ .
Ա . 5 : Էր որդի Անտիպատրոսի Ե-
րովմայեցւոյ, որ էր մտերմ Յու-
լիոսի կեսարու : Հնդեստասանանայ
էր Հերովդէս, երբ կարգեցաւ իր
հօրմէն կուռակալ Գալիլիայի, Հիւր-
կանոսի Բ : ի ժամանակ որ անասն
իշխան էր Հրէից ազգին, մինչդեռ
եղբայր նորա Փասայէլ միեկնոյն իշ-
խանութիւն ունէր Հրէաստանի վը-
րոյ : Անտանինոս յետոյ հաստատեց
զանոնք այն պայտաններուն մէջ,
չորրորդապետի տիտղոսով, իբր 41 ին
նախ քան գրբ : Հիւրկանոսի եղբայրն
Արիստորուզոս հակառակեալ էր միշտ
Հիւրկանոսի, յետոյ Արիստորուզո-
սի որդին Անտիգանոս սկսաւ հակա-
ռակիլ Հերովդի, և օգնական ունէր
զՀրէայս : Ի սկզբան յարձակութիւն
չգտաւ, և Հերովդէս հանց զնա
երկրէն գուր, բայց օժանդակու-
թեամբ Պարթևաց հուսկ ուրե՞ն
յաղթեց Հերովդի, և տիրէր բոլոր
Հրէաստան, իբր 40 ին նախ քան
գրբ : Սակայն Հերովդէս փախաւ ի
Հռովմ, և հոն անձով Հրէաստանի
թագաւորութիւնը ձեռամբ Անտ-
նինոսի, զօրք ժողովէ և յաղթելով
Անտիգանոսի առաւ զԵրուսաղէմ և
Չնջեց Մակաբայեցւոց ցեղը, 37 ին
նախ քան գրբ : Ակախնի կուռէն
ետքը, ուր պայտալան նորա Անտ-
նինոս յաղթուեցաւ, Հերովդէս մի-
անցաւ ի կողմն Հոկաւսիոսի, և
հաստատուեցաւ իր իշխանութեան

մէջ, Հերոզէտ ջանաց շահել Հրէից սէրը, նորագելով և զարգարելով ասանարը, (անս Տաճար) և շատ քաղաքներ հիմնելով կամ ընդարձակելով: Բայց Հրէից կանխակալ ասելով թիւնն օտար յծոյ գէժ և աւելի ոտաստկացաւ, երբ Հերոզէտ եմոյծ հնգամեայ խաղերն ի պատիւ Այսուսեր, և թատարաններ և կրէէաներ շինեց յԵրուսաղէմ: Բայց մանաւանդ Հերոզէտ անպարոյն բարքն ասելի բրաւ զնա Հրէից: Հերոզէտ ոպաննեց իւր կինը Մարիամիտ, և անոր երկու որդիքն, Աղէքսանդր և Արիստարուզոս: և երբ մեռնելու վրայ էր, հրամայեց իւր հպատակներուն երեւելիներէն շատերը զնել Սրիբովի բանաւր, և խոստում առաւ քրոջմէն զանոգի ամէնքն ոպանել տայ, երբ ինչ հոգին փչէր, որպէս զի, ինչպէս կ'ըտէր, արտասուք թափուէին ի մահուան Հերոզէտ: Բայց այն խոստումն ի գործ չգրծուեցաւ: Հերոզէտ որդին Անտիպատոս ոպանուած էր, վասն զի գաւ գործած էր թուճաւսրել իւր հայրը, և հինգ օր ետքը մեռաւ: Հերոզէտ յամի ՏՅ. 2, վաթսուունեւթամայ, թագաւորելով երեսուն և եօթը տարի: Հերոզէտ թագաւորութեան ատենը ծնաւ Յիսուս Բեթլէհէմ, և Հերոզէտ, իւր կանոկածաւ ընտելեան համեմատ, և զՅիսուս կորսոցնելու համար, հրամայեց կոտորել Բեթլէհէմի մէջ ծնած բոլոր տղայք երկու տարուընէ վար, Մատթ. Բ. 1: Նաև Մակարոն կը յիշէ այդ գէպքը: Ենա մահուան Հերոզէտ, անոր թագաւորութեան կէտը, այսինքն՝ Հրէաստան, Իշոպմէա և Սամարիա, ազուեցաւ անոր որդւոյն Արքեղայոսի, արգապետի անողոսով: Իսկ մնացեալ կէտը արուեցաւ միւս երկու որդւոցը, Հերոզէտ Անդիպայ և Փիլիպպոսի, չորրորդապետի անողոսով: Հերոզէտ անողոս առաւ Գալիլեայի և Պերէայի գաւառները, և Փիլիպպոս՝ Բասանէա, Տրաքսնիաի և Աւրանիաի:

2. Հերոզէտ Փիլիպպոս: Տես Փիլիպպոս:

3. Հերոզէտ Անգիպաս, Ղուկ. Գ. 1, էր որդի Մեծիկն Հերոզէտ, ա-

նոր Սամարացի կնոջէն Մաղթափեայ, և հարազատ եղբայր Արքեղայոսի, որոյ հետ կրթուած էր Հաոմ: Հորը մահուանէն ետքը, Օղոստոս կայսր կարգեց զնա չորրորդապետ Գալիլեայի և Պերէայի, այսինքն հարաւալին մասին երկրին, յարեւելից Յարգանանու, Ղուկ. Գ. 1, ուստի և երբեմն կը կոչուի ընդհանուր անուամբ թագաւոր, Մարկ. Զ. 14: Քրիստոս, իրև Գալիլեայցի, էր ընդ իշխանութեամբ այս Հերոզէտ, Ղուկ. ԻԳ. 6-12: Հերոզէտ Անդիպաս առաւ նախ կին Արարացի թագաւորին Արեսայ գուտարը. Բայց յետոյ սիրահարելով Հերոզէտայ, որ անոր եղբորը Փիլիպպոսի կինը, և միւս եղբորն Արիստարուզոս գուտարն էր, արձակեց իւր առաջին կինը, ստիպեց զՀերոզէտ թողուլ իւր այրը, և կապուեցաւ անոր հետ: Հերոզէտայի թելադրութեամբ Հերոզէտ գընաց յետոյ Հաոմ ինչորեւ պատիւ և տխրոս թագաւորի. Բայց Տոն ամբաստանուելով առաջի կալիպուլայի, բոս թախանձանաց իւր եղբորորդւոյն Հերոզէտ Ագրիպայ, եղբոր Հերոզէտայի, չորրորդաւ Ղուգզունն (այժմ Լիւն) ի Գադիա, յամի ՏՅ. Իրբ 41 ին, և անոր իշխանութեան գաւառները արուեցան Հերոզէտ Ագրիպայ: Հերոզէտ Անգիպաս էր որ զՊոզէմանէա Միքայիլ զիրաւել տուաւ, Մատթ. ԺԻ. 1-12. Մարկ. Զ. 14-29: Այս Հերոզէտ էր նաև, ինչպէս կ'երևի, հեռուաւ, կամ գէթ բարեկամ Սաղուկեցոց աղանդոյն, Մարկ. Ը. 15: Բազմատէ Մատթ. ԺԶ. 6: Տես Հերոզէտայ:

4. Հերոզէտ Ագրիպաս Մեծ կամ Ա., Գործ. ԺԻ. ԻԳ. 35, էր թոռն Հերոզէտ Մեծի և Մարիամնայ, և որդի Արիստարուզեայ որ սպանուեցաւ իւր մօրը հետ բոս հրամանի հօրն: (Տես վերադոյն, Հերոզէտ Ա.) Երբ կալիպուլ կայսր եղաւ, Ագրիպաս հանուեցաւ բանտէն ուր գրած էր զնա Տերեր, և ընկաւու կայսրէն, յամի ՏՅ. 38, թագաւոր յորջորջում, միանգամայն այն գաւառները որ կը վերաբերին անոր եղբոր, Փիլիպպոսի չոր-

բորդապետի, (տես Հերովդէս Ա.), նաև Լիւսանիայ չարբորդապետի: (Տես Արիւեմագոթ): Հերովդէս հաստատուեցաւ յետոյ այս վերջոյն երկրներուն մէջ և կողոզեայ, որ և յաւելի անոր իշխանութեան վրայ Յուգայի և Սամարիոյ այն մասերը որ առաջ կը վերաբերէին ասոր հաւան Հերովդի Մեծի, յամի ՏՆ. 43: Հրէից հաճոյ ըլլալու համար Հերովդէս Ագրիպպաս սկսաւ հայտնել զՔրիստոսնայս: Բայց կը թուի թէ ասելի բան չկրցաւ ընել բայց միայն սպաննել տալ զՅակոբոս, և բանտարկել զՊեարոս, քանզի յետ սահաւուց մեռաւ յանկարծ և չարաչար ի կետարիս յամի ՏՆ. 44, Գործ. ԺԲ: Յովնակոսէ կը կոչուի լոկ Ագրիպպաս անուամբ:

5 Հերովդիս Ագրիպպաս կըրս տեր կամ Բ., Գործ. ԻԵ. 26, էր որդի Հերովդի Ագրիպպայ Ա. յ, և կրթուեցաւ ի Հռոմով, ընդ խնամով կողոզեայ կայսեր: Չորբ մահուան առնէր, երբ եօթնեւտասնամայ էր, կայսրը փոխանակ չորբ յաջորդ ընելու զՀերովդէս Ագրիպպաս, ըրաւ թագաւոր Քազիմի որ անոր Տորեզորը Հերովդի կը վերաբերէ: Յետոյ Հերովդէս հանուելով Քազիմէն, թագաւոր արտոգոսով առաւ այն գաւառացի կառավարութիւնը զոր ունէր առաջ Ասքար Տայրը, այրիներ Բառանէա, Տրաքոնիտիս և Արիւլինէ կոչուած գաւառաց, առ որոյ յաւելան յետոյ սւրիշ քաղաքներ: Այս Հերովդէս Նոր կտակարանին մէջ և ի Յովնակոսէ կը կոչուի լոկ Ագրիպպաս: Փնտաս ասոր առջև հանեց զՊոզոս, Գործ. ԻԵ. 43. ԻՉ: Ագրիպպաս մեռաւ Տրայիանոս կայսրութեան երկրորդ տարին, ի հասա. կի եօթնամասն ամաց:

Հերովդիս, թաւն Հերովդի Մեծի և Մարիամնայ, զուստր Արիստարուզեայ և քոյր Հերովդի Ագրիպպայ Ա. յ: Զառաջինն ամուսնացաւ իւր Տորեզորը Փրիլպպոսի հետ, բայց յետոյ թողով զնա կապուեցաւ անոր եզրորը Հերովդի Անդիպպոյ հետ: Այս Հերովդիայի թելադրութեամբ իրաստել տուաւ Հերովդէս Անդիպպոյ զՅովհաննէս Մկրտիչ, քանզի Հերով

դիս սի ունէր Յովհաննոս որ համարձակութեամբ կը յանդիմանէր զՀերովդէս կին ընելուն համար զնոյն Հերովդիս որ անոր եզրորը կինն էր: Երբ Հերովդէս Անդիպպոս գնաստուեցաւ ի Լիւսի, Հերովդիս անց անոր հետ, Մատթ. ԺԳ. 3, 6. Մարգ. Զ. 17. Ղուկ. Գ. 19: Տես Հերովդէս 3:

ՀիկիպոյՅ, Սաղմ. Թ. 16, կը կարծուի ցուցնել հանգիստ կամ զուլ սաղմսնեղութեան ատեն խոկման համար, մինչ, հաւանականապէս, նուազբարն կը գործուէր:

Հիմնոս, հաւանականապէս անգամ եկեղեցւոյն իջիտասի, որ մուրեցաւ յարութեան ճշմարիտ վարդապետութիւնը ուրանալով, և բանով թէ յարութիւն արդէն կեցած է: Երբ առաջին անգամ կը յիշուի, Ա Տիմ. Ա. 20, արդէն մեթուած էր եկեղեցիէն, և երբ գարձեալ կը յիշուի, Բ Տիմ. Բ. 17, 18, գեռ գագարած չէր զայլ մտրեցնել:

Հիմն, չափ հեղանիւթոց առ Հրեայս, գործինակ ձիթոյ, Եւ. Լ. 24. Եղեկ. ԻԵ. 24, կամ գինոյ, Եւ. ԻԹ. 40. Գ. Լ. 13, Հիմէն էր վեցերորդ ման մարի, և կը առնէր տասն կամ մնասուն ճայակ:

Հիմայ, Երգ. Ա. 14. Գ. 13, երբեմն կը կոչուի նաև կիպրոսի ծագիկ, ըստ Արարացւոց Ալէէննա, Ե սպիտակաղայն ծագիկ անուշահաս, ողկուզամէ: Արեւելեան կանաչք այս տուկինի չորքած տերեւներուն փաշին կը գործածեն իրենց կուռնգներուն, ոտից և ձեռաց նարնդայն կարմիր գոյն տալու: Եղիպտացւոց մուսիաներուն կըուռնգներն այսպէս ներկեալ գանուեցան: Հինայի ծագիկներն անուշահաս են, և որովհետև ողկուզամէ են, Եղիպտացի կանաչք կը կրէին զանոնք իրենց ծոցը:

Սուրբ Գիրք, և հին և նոր մատենագիրներէն շատեր կ'անդրադնեն զարտեանունն նկարելու սովորութիւնը, որով աչք կ'երեւին ծաւի, փարփար և իրր նուազեալ: Յեզարելոյ համար, Գ Թագ. Թ. 30, կ'ըսուի, "Իր աչքերուն ծարոյց գրաւ": Ռմանք կը գեղձանէին շարաբէր սովորութեամբ, Երեմ. Գ. 30. մանաւ

ւանդ անպարկեշտ կանայք, Առակ-
 Զ. 25: Փայտի, փղոսկրի կամ ար-
 ծածկոյ նուրբ շիջ մը կը թըջին վար-
 դեջոյ մէջ և ապա շատ մանր փոշ-
 ւոյ մը մէջ կը թաթթին, յետոյ
 առուները գոցելով, արուեանանց
 մէջէն կը քաշեն այն նուրբ շիջը, որ
 նեղ սե. ծիր մը կը թողու արտեա-
 նանց եզերքը, և այս կը համարուի
 զարդ: Բարակ փոշին որ կը կոչուի
 Գուշ, կը պատաստուի տեսակ մը
 անուշահամ խիժի, երբեմն կա-
 պարի կամ ուրիշ նիւթոյ պարծէ,
 ինչպէս որ օգտակար կը թուի աչաց:
 Պարսից մէջ այս սովորութիւնն հա-
 մարակ է ոչ կանանց միայն, այլև
 արացոց. այսպէս էր նաև առ. Եգիպ-
 տացիս, ինչպէս կը ցուցնեն Եգիպ-
 տոսի թերէ քաղբին նկարները: “Ա-
 րարացի կանայք,” կ'ըսէ Ներուր,
 “կը ներկեն իրենց եզուղանքը շա-
 սագոյն կամ ի գոյն արեան, և ի-
 րենց ձեռուներն ու ստուերները
 գեղին, հինա կոշուած խոտով: Նաև
 իրենց արուեանանց եզերքը կը ներկին
 սևագոյն՝ սեռել կոշուած ներկով զոր
 կը պատրաստեն չզուռած կապարէ:
 Այսպէս ոչ միայն կը լայնեն իրենց
 արուեանակը, այլև իրենց երեսին
 և ձեռաց զոյս իրև կարգ կը նկա-
 րեն սևագոյն պատկերներ: Երբեմն
 իրենց մարմնոյն զոյս կը կանն պատ-

կերներ, և ապա կը քսեն կտուածին
 զոյս ներկ մը, որ կը թափանցէ մար-
 թին մէջ այնպէս խոր, որ այս կեր-
 պով տպաւորուած զարդը կը մնայ
 անջինջ ցիւեանս: Արարացի կանայք
 գեղեցկութիւն կը համարին այս
 կտուածները:

Հիւանդութիւններ կամ ախտք
 մուծան յաշխարհ մեղքը, և բազմա-
 ցան յոյժ, որչափ ապականեալ,
 մեղկ և զեղծ բարբ տիրեցին: Թող
 հիւանդութեանց բնական պատճառ-
 ները, չար սղուց թոյլ արուեցաւ
 յառաջ բերել հիւանդութիւններ
 Հրէից մէջ, Յոր. Բ. 7: Մարկ. Թ.
 17: Վուկ. ԺԴ. 16: Բ կորնթ. ԺԲ.
 7: Բարեպաշտ Հրեայք Աստուծոյ
 մատը կը տեսնէին ի գալ հիւանդու-
 թեանց, Սաղմ. ԼԹ. 9-11. Ղ. 3-
 12. և երբեմն մասնաւոր հիւանդու-
 թիւնք կը զրկուէին ի պատիժ այս
 ինչ կամ այն ինչ մեղաց, օրինակ
 են Արիմեիւք, Գէեղի, Յովբաք, Ո-
 զիա, Մարիամ, Հերոփէտ, Փղշառ-
 ցիք, և անոնք որ անարժանութեամբ
 կը մերձենային տերուական ընթ-
 րեաց, Ա կորնթ. ԺԱ. 30: Քրիստոս
 յայտնի բրու իւր աստուածային զը-
 թութիւնը և զօրութիւնը բժշկելով
 ամէն տեսակ հիւանդութիւն. և այս
 բժշկութեանց մէջ, ինչպէս նաև ի
 հիւանդութեան Ասայի, Բ Մնաց.
 ԺԶ. 12, տեսնուած է թէ առանց
 Աստուծոյ օրհնութեան ընդունայն
 է բժշկաց ճարտարութիւնը: Սուրբ
 Գրոց երկիրներուն մէջ տիրող հի-
 ւանդութիւնք էին շարասնիք, մոր-
 թոյ հիւանդութիւնք, անգամայն
 ծուխիւն, թանց և աւացաւ: Գրե-
 թէ մարմնոյ ամէն հիւանդութիւն
 ունի նման տխու մը ի հողուով:

Հիւսիս: Տես Արեւելք: Որբե-
 լացուց և Ատրեսանցուց համար
 բուռած է թէ պիտի գային ի հիւ-
 սիսոյ; զատն զի ասոնք յարձակեցան
 իսրայելի զոյս հիւսիսային ճամբով,
 անապատուն շանցնելու համար, Երեմ.
 Ա. 44. ԽԶ. 6, 24: Սոփան. Բ. 43:
 “Ահա հիւսիսն սոկիի պէս լոյս կու
 գայ,” կ'ըսէ Յար, Յոր. ԼԷ. 22:
 Այս այնպէս ճամբիտ և հիմն յԱ-
 սորիս և յԱրարիս, ինչպէս էր իբր
 երեք հազար տարի առաջ: Ճամբորդ

մը կը պատմէ այսպէս. "Մեր բարեկամները որ երկար ժամանակէ հետե հան կը բնակէին՝ ըսին թէ վաղիւ օդը յառակ պիտի ըլլար մեր ճամբորդութեան համար, քանզի հոգի հիւսիսէն էր: Եւ արդարեւ տեսնաք որ հիւսիսային հոգիէն ետքը կու գար միշտ ամպ սոկեգոյն, նշան պայծառութիւն. և ինչպէս ի ժամանակս փրկչին, կրնայիք միշտ մենք ևս ըսել երբ երեկոյ էր, Պարզ պիտի ըլլայ, ինչու որ երկինքը կարմրած է": Մասթ. ԺԶ. 2:

Հիւրասիրութիւն: Բոլոր արեւելեան ազգեր մեծ առաքինութիւն կը համարին հիւրասիրութիւնը: Արդի ճանապարհորդներէն հետեւեալ վառութիւնները բաւական լոյս կու տան Սուրբ Գրոց շատ տեղերուն: Տէ լա Բոք կ'ըսէ. "Արեւ մտնելէն ետքը հասանք յերան սասորաք, և գրեթէ գիշեր էր երբ մտանք գաշաք. բայց որովհետե լի էր գաշաք գիւզօրէիք յորս կը բնակէին մեծաւ մտտամբ Մարտիրէ, մտանք առաջին առևեր գիշերն հան անցնելու: Տեղոյն քահանայն կը բազմաք ընդունել զմեզ եր առևեր, և մեզի ընթերիք հանեց իւր փոքրիկ սանն առջև ծառերուն տակը: Մինչ կը ճաշէինք, ողիտակ փաթթոցով օտարական մը եկաւ, որ յետ ողջոյն առջև ամենեցուն, նստաւ ուտել առանց սպասելու տանուտիրոջ կողմէն հրաւիրի, և քիչ բան ուտելէն ետքը մեկնեցաւ, որով կրկնելով Աստուծոյ անունը: Մարդիկը մեզի ըսին թէ օտարականն անցորդ էր, և անառակոյս առիթի ըլլալով օգուտ քաղեց այս պատեհութենէն ըստ սովորութեան արեւելայց, որ հիւրասեր են միշտ և առ ամենայն մարդիկ": Այս պատմութիւնը կը յիշեցնէ Աբրահամու հիւրերը, Մինչ. ԺԼ, Յոսայ սովորութիւնը, Յօր. ԼԱ. 17, և այն համարականութիւնը որով առաքեալք Քրիստոսէ պատուէր առին մանեղ արեւիցէ մարդոյ առև յետ ողջոյն առաջ, և հան թնալով ուտել և ըմպել ինչ որ գրուէր անուն առջև, Ղուկ. Ժ. 7: Օտարասիրութեան և հիւրընկալութեան ընդհանուր սգին կամ սովորութիւնն էր պատճառ որ

Յափորոս և Յովհաննէս բարկացան քանի մը ամարգի Սամարացւոց գէտ, Ղուկ. Թ. 52-56, և Գարաոյի մարդիկը շարապար պատմուեցան իրենց անդգամութեան համար օտար կնջ մը գէտ, Գառ. ԺԹ. 20:

Նիւրուր կ'ըսէ, "Աբարացւոց հիւրասիրութիւնը միշտ գոգուած է. և կարծեմ թէ այժմու Աբարացիք ևս նոյն առաքինութիւնն սկսին սյնիչ ընդհատ քան զիւրեանց նախնիս: Երբ Աբարացիք սեղան են, որեւիցէ հիւր կամ եկ կը հրաւիրեն ճաշել իրենց հետ, հիւր թէ՛ Քրիստոսնայ ըլլայ և թէ՛ Մահճետական, թէ՛ հարուստ և թէ՛ աղքատ: Կարաւաններու մէջ շատ անգամ հաճութեամբ անասած էմ որ ջրեղան մը անցորդները ստիպած է գալ մտանակեց ըլլալ իւր պարզ ճաշուն: Հատերը քաղաքաբազարութեամբ կը հրատարակեն, բայց հրաւերն ընդունողն ջրեղանը զուարթութեամբ հասնած է բաժին իւր հացէն և արմուտէն":

Հոս պարտ կը համարինք ճակ յիշել թէ ինչ պարտականութեան ներքև կ'իյնան անոնք որ սեղանակեց կ'ըլլան ուրիշ մը: Նիւրուր կ'ըսէ, "Երբ Աբարացի շէյխ մը հաց կ'ուտէ օտարականաց հետ, ասոնք կրնան վտասիլ անոր հաւատարմութեանը և անոր պաշտպանութեանն ապաւինել: Ուտաի ճանապարհորդ մը միշտ ազէկ կ'ընէ, եթէ նախ սեղանակեց թեմամբ կը լաճի իւր սեղանոցին բարեկամութիւնը": Եւ այս կը յիշեցնէ մեզ Սաղմոսերգուին զանգատը, Սաղմ. ԽԱ. 9, այն մարդուն ապեւրախութեան գէտ որ բարեկամ և ընտանի էր նմա, և առ որ վշտասահացեալ էր Սաղմոսերգուն, "Մինչև անգամ իմ բարեկամս՝ որուն ապաւինեք էի, իմ հացոս ուտաղք ինծի գէտ կրունկ վերցուց":

Նախնի հիւրասիրութեան գեղեցիկ օրինակներ կը գտնուին Մինչ. ԺԼ. ԺԹ. ԵԼ. Բ. 20. Գառ. ԺԳ. 15. ԺԹ. 4-9: Առաջին երկու օրինակներուն պատմութիւնը թերևս առիթ տուած են Յոււնաց և Հռոմայեաց զէպերուն որ կը պատմեն թէ իրենց աստուածներն երբեք իրեք ճանա-

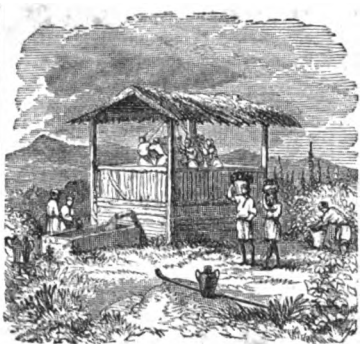
պարհորդք Եպատեալ կերպարանոք
այցելութիւն կ'ընէին մարդոց, փոր-
ձելու համար անոնց հիւրասիրու-
թիւնը, ևն, Երբ. ժ. Գ. 2:

Նախկին ֆրիստոնեայք երկնց գը-
խաւոր պարտուց մին կը համարէին
հիւրասիրութիւնն առ օտարականս,
Հառմ. ժ. Բ. 13. Ա Տիմ. Ե. 10,
յիշելով Փրկչին խօսքը թէ ով որ
կ'ընդունի ֆրիստոնեաներէն մին,
քնոյն ինքն ֆրիստոն կ'ընդունի, և
թէ է ինչ որ կը տրուի անոնցմէ միոյն,
թէ և բաժակ մը պաղ լուր բլլայ,
պիտի շնայ անգործ, Մատթ. ժ.
40-42. ԻԵ. 34-43: Նախկին ֆրիս-
տոնեայք արգելէս այնպէս սիրով
կը կատարէին այս պարսքը որ հե-
թանոսք անգամ կը զարմանային:
Ֆրիստոնեայք կ'ընդունէին ամէն օ-
տարական, բայց մանաւանդ զըն-
տանայն հաւատոյ, Հաւատացեալք
գրեթէ չէին ճանապարհորդեր ա-
ռանց յանձնարարական թղթոյ, որ
կը վկայէին անոնց ուղղափառու-
թեան, և կը դիրացնէին հիւրըն-
կալութիւնը ֆրիստոնի անունը դա-
ւանողոց քով: Ոմանք կը կարծեն
թէ Յովհաննու երկու կարծ թուղ-
թերը հաղորդութեան և յանձնա-
րարութեան նամակներ են:

Հնգկատատան, Եսթ. Ա. 1. Բ. 9,
երկիր յարեկից նախնոյն Պարսկաս-
տանի և Ռակարիոյ, և կոտած է
Հնգիկք կամ Հնգկատատան յանուա-
նէ Ինգոս գետոյ որ այն երկրէն
կ'անցնի: Նախնեաց Հնգկատատանն
աւելի ընդարձակ էր գէպ ի հիւսիս
և յարեմուտս քան զայժմոն Հնգ-
կատատան. իսկ հարաւային մասը որ
այժմ քաջ ծանօթ է մեզ՝ չէր այն-
չափ ծանօթ մինչև արդի նաւարկու-
թեան թուականը:

Հնգան, կը նշանակէր ոչ միայն
այն մեծ գաւառ յորում կը կոխուէր
խաղողը, այլև երբեմն բարձր տեղին
այգւոյն կուօթը և գինին պահելու:
Հնգանք շատ անգամ էր գետնափոր
սենեակ. այսպէս առանուտերը՝ հըն-
ձան փորեց, իւր այգւոյն մէջ, Մատթ.
Ի. Բ. 33: Տես և Առակ. Գ. 10. Յո-
վել. Գ. 13. Անգե. Բ. 16: Տես և
Գիթի:

Հնոց, էր ընդհանրապէս կրելի,

այսինքն շարժուն, Ծննդ. ժ. Ե. 17:
Հնոցն ուր նետուեցան Գանիելի երեք
բարեկամներն՝ էր մեծ, և մնաց բաց
անոնց ներս գրուելէն ետքը, Կան.
Գ. Երեմ. ԻԹ. 22 համարին մէջ
յիշուած սոսկալի պատիժը դեռ կը
գործածուի յարեկը: Հնոց բառը
կը գործածուի նաև սաստիկ հարբա-
տասարութիւն ցուցնելու համար, Բ
Օր. Գ. 20:

Հոգի: Նախնիք կը կարծէին թէ
մարդուս հոգին, կամ լաւ ևս բնեք,
կենդանարար զօրութիւնը, կը բնա-
կէր մարդուս շունչին մէջ, և շունչին
հետ կը մեկնէր մարմնէն: Ուստի Եր-
բայեցեալն և Յունարէն բառերը որ,
երբ խօսքը մարդու վրայ է, կը
թարգմանուին մեր Աստուածաշուն-
չին մէջ՝ «հոգի», կը թարգմանուին
«կենդանութիւն» կամ «շունչ», երբ
անասնոց վրայ է խօսքը, Ծննդ. Բ.
7. Ի. 43. Թու. ժ. 9. 22. Յոր. ժ. Բ.
10. Լ. Գ. 14, 15. Սաղմ. ճ. Գ. 29.
Ժողով. ժ. Բ. 7. Գործ. ժ. Ի. 25:

Բայց այս կենդանարար զօրու-
թեան հետ, որ հասարակաց է մար-
դոց և անասնոց և յանասունս կը
կրտուի մարմնոյն հետ, մարդուս
մէջ կայ հոգևոր, բանաւոր և ան-
մաս հոգի մը, որ է նիստ մեր մտա-
ծութեան, զգայմանց և իմաստա-
սիրութեան, որ և կը զատէ զմեզ
անբան արարածներէ, և յորում կը
կայանայ գլխաւորապէս մեր նմա-
նութիւնն ընդ Աստուծոյ, Ծննդ. Ա.
26: Այս հոգին հարկու հոգևոր
կամ աննիւթ է, վասն զի կը խը-

Տի, և աննիւթ բլլալուն համար
 Տարիաւ անմահ է: Սուրբ Գիրք մար-
 ցաւս միայն կ'ընծայէ իմացողութիւն,
 խիղճ, աստուածածանութիւն,
 իմաստութիւն, անմահութիւն, և
 յոյս հանդերձեալ յաւիտեակեան ե-
 բանութեան: Նշիպէս մարդուն մի-
 այն կը սպառնայ պատիժ ի հանդեր-
 ձելումն, և ասանչաք ի գոժիս: Սուրբ
 Գիրք ուրիշ ուրիշ կը թուի
 խորք գնել ի մէջ հոգւոյ և ոգւոյ,
 Ա թեո. Ե. 23. Երբ. Գ. 12, հա-
 մարելով վերջինը, ոգին, իրրև գոր-
 ծարան մեր զգացողութեանց, ա-
 խորժակաց և կրօն, հաղորդ ընդ
 մարմնոյ, իսկ առաջինը, հոգին, իր
 ազնուագոյն մասն բնութեան մերոյ,
 հաղորդ ընդ Աստուծոյ, բայց և այն-
 պէս հոգին և ոգին են միեկոյն ան-
 խափին և հոգեւոր էութիւն, որ կը
 կաշուի նաև միտք և սիրա, կարող
 ապրելու, զգալու, իմանալու, ի-
 մաստաբերելու, կամելու, այլովքն
 հանդերձ: Այս հոգեւոր էութեան
 սովորական անունն է հոգի:

Հոգւոյ անմահութիւնը հիմնական
 վարդապետութիւնն է յայտնեալ
 կրօնին: Հին նահապետք ապրեցան
 և մեռան այս ճշմարտութեան հա-
 մագուած, և առին խոստումներ,
 վասն զի ունէին յոյս հանդերձեալ
 կենաց: Տես Եննդ. խթ. 49. Թու.
 ԻԳ. 10. Ա թագ. ԻԼ. 13-15. Բ
 թագ. ԺԲ. 23. Երբ. ԺԲ. 25, 26.
 Ժողով. ԺԲ. 7. Երբ. ԺԱ. 13-16:
 Աւետարանին մէջ "կենակ և անմա-
 հութիւն," և անմահ հոգւոյ յար-
 գը, լիովին ի յոյս բերուած են,
 Մատթ. ԺԶ. 26. Ա Կորնթ. ԺԵ.
 45-57. Բ ՏճԺ. Ա. 10: Մտքոց հո-
 գինքը փրկելու համար Քրիստոս
 կամու մատուց զանձն ի մահ. և
 ինչպէս պարտ է մեզ աշխատել և
 գործել և ջանալ, իւրաքանչիւր իւր
 շրջանին մէջ, յառաջ ասնելու այն
 մեծ գործը որոյ վասն Քրիստոս ա-
 ընէ թափոց և մեռաւ:

Հոգի բառը կը գործածուի նաև
 ուրիշ մտք ի Սուրբ Գիրք:

1. Վասն Հոգւոյն Արար, որ է
 երբոր անձն Արար Երբորութեան,
 և որ ազկեց ի մտքաբաշտ, կը շարժէ
 բարի մտքիկ, կը Տեղու իւր օծումը

մեր սիրտերուն մէջ, կու ապ մեզ
 կենդանութիւն և մթթաբարութիւն:
 Միբարուած և օրհնուած ենք յանուն
 նորա, ինչպէս յանուն Հօր և Որդ-
 ւոյ: Աբ որ Սուրբ վերադիրը կը
 գանձիք Հոգի բառին Տես ի Սուրբ
 Գիրք, միշտ հասկնալու ենք այս
 աստուածային անձը. բայց կան ան-
 զգի ուր այս մտքը աւանուելու է
 հոգի բառը, թէև Սուրբ բառը թող-
 ուած է: Տես և Սուրբ Հոգի:

2. Հոգի բառը կը գործածուի իւր-
 բև շունչ, կամ իրրև պատճառ շն-
 շաւոր կենաց: Աստուած տուած է
 այս հոգին կամ շունչը, և կ'առնու
 ես' երբ կը բառնայ կենքը, Ժողով.
 Գ. 21:

3. Կը նշանակէ իմացական հոգին,
 որ կը կենդանացնէ մարմինը, և կը
 պահէ իւր գոյութիւնը յետ մեռա-
 նելոյ մարմնոյն: Այս հոգին է այն
 աննիւթ, բանական և ընտրող գո-
 յութիւնը որ բնութեան և յաւիտե-
 նական երանութեան:

"Բանախն մէջ եղած հոգիները,"
 Ա Պետ. Գ. 19, ինչպէս կը կար-
 ծուի առ հասարակ, են նախադրե-
 զիզեան մեզուարդ հոգիները որ հի-
 մա պահուած են գաստասանի օր-
 ուան, բայց առ որս քարոզեց Հոգին
 Նշի միջոցաւ, և ն, Բ Պետ. Բ. 5,
 մինչդեռ ի մարմնի էին: Այսպէս
 Քրիստոս "քարոզեց, Եփեսացւոց,
 որոց անձամբ այնելութիւն ըրած
 չէր երբէք, Եփես. Բ. 17:

4. Կը նշանակէ ճշմարիտ Տաւա-
 ասցիւց նորոգեալ բնութիւնը որ է
 գործ Հոգւոյն Արար, և անոր նման
 կ'ընէ Տաւասացիւցին հոգին: Այս
 նշանակութեամբ հոգւոյն հակա-
 դրեան է մարմինը, Յով. Գ. 6:
 Այս հոգին կենդ միացեալ է ընդ
 "Հոգւոյն Քրիստոսի," որ կենդանի
 կ'ընէ զճշմարիտ Քրիստանեայտ զօր-
 դիս Աստուծոյ, և կը ասարբերէ զա-
 ննիք խաւարի որդիներէն որոց կեան-
 քն է ըստ հոգւոյ աշխարհի, Հւոզմ.
 Բ. 1-16: Նոր կառկարանին մէջ
 անդ անդ գծուարին է որոշել թէ
 հոգի բառը նորոգեալ Տաւասացե-
 լոյն հոգին թէ Քրիստոսի հոգին կը
 նշանակէ: Այս ներքին քրիստոնէա-
 կան հոգին է շնորհաց հոգի, որդե-

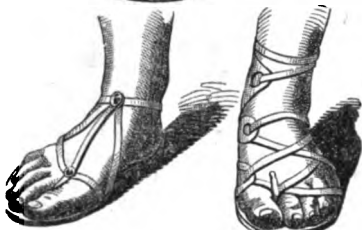
գրութեան հոգի, այսինքն՝ Հոգին Սուրբ հեղեալ ի հոգի հաւատացելոյն, որ և համարանկութիւն կուտայ մեզ կոչել զԱստուած՝ «Աբրա, այսինքն՝ Իր հայր: Անոնք որ են բնդ ազգեցութեամբ այս Հոգւոյ, «Իրնոց մարմնը խաչ հանած են կիրքերով ու ցանկութիւններով մէկտեղ, » Գաղ. Ե. 16-25:

«Հոգւոց ընտրութիւն, » կը նշանակէ ընտրել կամ որոշել թէ մարդ մը արգարեւ Աստուծոյ Հոգիին ներշնչեալ է թէ ուստի մարգարէ, խորհրդայ է, որ միայն իր հոգւոյն կամ սատանայի ազգեցութեանը կը հետեւի: Պօղոս, Ա կորնթ. ԺԲ. 10, հոգւոց ընտրութիւնը կը յիշէ ի կարգի հրաշալի պարզեաց զորս Աստուած կու տար հաւատացելոց ի սկզբն Գրիստոսնութեան:

«Հոգին մարել, » Ա Թեո. Ե. 19, փոխարեւութեամբ ըսուած է, և դիւրին է հասկնալ: Հոգին կը մարի, երբ կը հեռացնենք զնա մինէ անկարգ վարուք, աշխարհասիրութեամբ, ազահոսութեամբ, անհոգութեամբ և ուրիշ մեղքք որ հակառակ են սիրոյ, ճշմարտութեան, խաղաղութեան և ուրիշ պարզեաց և յատկութեանց Սուրբ Հոգւոյն:

«Կը տրամեցնենք, » Աստուծոյ Հոգին, երբ կը հակառակինք անոր ուրբ յորգորանաց, անոր շնորհաց ազգեցութեանը, կամ գաղջութեան և անհոգութեան մեջ կ'ապրինք, կ'արհամարհենք անոր պարզեանքը կամ զանց կ'ընենք, կը զեղծանինք անոր քաղցրութեամբը կամ առւնայնութեան և աշխարհասիրութեան, և կամ առ անհոգութեան:

Հաղարամբ, Մարկ. 9. 9: Արեւելեացյց սովորական հողաթափին էր օգուտից, այսինքն արեւի (չբլէ), որ էր ստից ներքանին ձեռով կտոր մը փայտ կամ կոշիկ: Այս կերպ հողաթափ հազնոգը կ'անցունէր սոսքը հողաթափին վրայ հաստատուած երկու փոկերէ, որոց մին կու գար ուրքին երեսը բոլոր մասին առջևէն, և միւսը կը պատար պնդը: Հողաթափին տակի մասն էր երբեմն տունկի մը ճիւղերէ հիւսուած կամ գալթէ (ֆետոտի) մը կարուած: Խրացը կամ

փոկը, նա մանաւանդ ամբողջ հողաթափը, շատ անգամ շնչին ինչ էր, Մինգ. ԺԳ. 23. Ամովս. Բ. 6. Ը. 6:

Ընդհանրապէս այսպիսի հողաթափ հասկնալու է ուր թարգմանութեան մեջ «կօշիկ» ըսուած է: Բայց հիմա արեւելեայք կօշիկ կը Տ. գնին, և հաւանական է թէ նաև Հին Կտակարանին ժամանակը կը գործածուէր կօշիկ: Թուրքերն, Ասորիք և Եգիպտացիք կը հազնին տեսակ մը թիթե կօշիկ որ կը նմանի մեր այժմուս մուսակներու, երբեմն ևս կը հազնին փայտէ կօշիկ բարձր կրկամք: Պետական հողաթափ կամ արեւ միայն կը հազնին:

Կանանց կօշիկներն ընդհանրապէս աւելի զարգարուն էին, Երգ. Է. 1, և հաւանականապէս կը նմանէր այժմու արեւելեան կանանց շղուականին, մեւծակ թիթե՛ որ ոտքին մատուրները միայն կը ծածկէ և է ընդհանրապէս այժի մըթէ կամ մետաքսէ, սոկեթել յօրինեալ, Եղեկ. ԺԶ. 10. Տես Թեկաշ:

Մովորութիւն չէ յարեւելյան կօշիկ կամ հոգաթափ հագնիլ տան մէջ: Արեւելցիք կօշիկը կը հանեն միշտ, երբ տուն կամ մանուանդ ազօթանոց և սւրիշ նուիրական տեղ կը մտնեն: Ուստի կ'ըսուի, "ոտքէն կօշիկը հանել", Եւ. Գ. 3. Բ. 0բ. ԻԵ. 9. Յես. Ե. 15: Երեւելի անձանց այցելութիւն ընողներ իրենց կօշիկներն գրան առջև կը թողուն: Մզկիթ մը ազօթելու գացողներն իրենց կօշիկները կը յանձնեն գուսպանին, եթէ սպասուար չուզին: Բողոնդնի հետ Գարեգին լեւոր գացող Սամարացիք, երբ մտնեցան իրենց հին տաճարին

աւերակներուն, հանեցին իրենց կօշիկները: Կօշիկները հագնիլ կը նշանակէ երթալու պատրաստուիլ, Եւ. ԺԲ. 11. Գործ. ԺԲ. 8: Կօշիկները հագցունել, ծաւելով քակել, կամ վերցնելով պահել, խոնարհագոյն սպասուորաց գործ էր. նոր գնուած սորկի մը առաջին գործն էր իր ախրոջ կօշիկները հանել, և կրել գանոնք: Կրթեմն աշակերտք այս ծառայութիւնը կ'ընէին իրենց վարդապետներուն, և պատիւ կը համարէին զայն. ուստի կ'ըսէր Յովհաննէս Մկրտիչ թէ չէր արժանի Յիսուոսի կօշիկներուն իրացները (կապերը) քակել կամ կրել գանոնք, Մատթ. Գ. 11. Մարկ. Ա. 7: Տես և Ուտք բանին տակ ոտք ըլաւ: Ազքատք ընդհանրապէս բոկ կ'ըթային, բայց ոչ այնպէս հարուստք, բայց եթէ ի նշան սոցյ, Բ. Թագ. ԺԵ. 23. Ես. Ի. 2-4. Եղեկ. ԻԻ. 17, 23: Իտրանկլացուց ընկերհարհատութեան սկիզբը ով որ ստացուած մը կ'ուզէր վա-

ճառել ուրիշին, կօշկը կը հանէր և կու տար գնդին վհաններու առջև ի հաստատութիւն վաճառման, Հր. ութ Գ. 7-11: Հրէից օրէնքը կը պատուիրէր նաև իւր, եթէ տազը մը չէր ուզէր: առնուլ իւր հանդուցեալ կորօր կինը, կինը կը հանէր իւր առաքեր կօշկը և կը թքէր անոր ե. բար, Բ Որ. ԻԵ. 7-10:

Հողամասը, Թուռուկ Բրային, Ղ և ա. ԺԱ. 17, աագի մեծութեամբ: Կ'ապ. րի ձկամբք զորս կը բռնէ մեծ յա. ջղուութեամբ, և է այնպէս որկորեայ և շատակեր, որ առակ կըսած է ա. նունը:

Հովեր, Մատթ. ԻԳ. 31: Պա. զեստինու տիրող հոգերն ընդհանրա. պէս արևմտեան են, կամ մանուսանդ հարաւային արևմտեան, Ղ ու Վ. ԺԲ. 53: Բայց կը փչէ երբեքն նաև հիւ. հիւսային հով, Յոր. ԼԻ. 9, որ, ինչ. պէս հին աստին էր, այժմ ևս է կարագետ պարզութեան օդը, և կը հաստատէ Առակաց ԻԵ. 23 հա. մարին խօսք թէ “Հիւստային հոգը անձրևը կը ցրուէ:” Եւրասիկիլոն կամ ուսուցիկ հոգմ կոչուած մրկալից հովին համար տես այս բառը:

Բայց Ի Սուրբ Գրեալ յամախաղոյն յիշուած հովն է “արևելեան հովը,” որ կը նկարագրուի իրրև կեղիչ և ցամաքեցուցիչ պողոց, Կնիւգ. ԻԱ. 6. Եղեկ. ԺԵ. 10. ԺԺ. 12, նաև իրրև սաստկաշունչ, Սաղմ. ԻԲ. 7. Եղեկ. ԻԻ. 26. Յովն. Գ. 8: Այս հովը կը կոչուի նաև խորշակ, Սաղմ. ԺԱ. 6: Խորշակն է աճ տաք և նե. շացուցիչ հովը որ կու գայ ի հարաւ. լայ արևելից, և կը փչէ մանուսանդ ամառուան ջերմ և չոր ամիսները: Այսպէս դալով Արարիչը անապա. անն, կը սաստկացնէ ամառուան առար և երաշար, և ընդհանուր թուլութիւն և տկարութիւն կը բե. րէ: Էլի Սմթ որ խորշակին փորձն առաւ ի Պէլլուսթ՝ կը նկարագրէ այս հովն իրր նման և գրեթէ նոյն Շի. րաքոյ կոչուած խորշակին զորոյ ըզ. փորձն առած էր ի Մալթա, և որ կը փչէ նաև Սիկիլիա և Իտալիա, սա աարբերութեամբ միայն որ, Շի. րաքոյ ծովուն վրայէն անցնելով կը սասանայ բաւական խնամութիւն:

Արարացիք խորշակը կ'անուանեն Սի. մուն, Թուրքերը՝ Սամիլի, և Ե. գիպացիք՝ Գամսին, և դարերով համարուած էր իրրև հոգմ ժախտ որ յանկարծ առնելով կը տանէր անապատ մարդիկ և կարասաններ, գրեթէ առ ժամայն կը սպաննէր զա. նոնք իւր թուռուսոր և հեղձուցիչ շնոյ: Բայց վերին ուշիմ՝ ճանա. պարհորդք միտ դնելով տեսան որ այս հովը չունի ամենեին թուռուսոր ազգեցութիւն: Է արգարե կարի տաք և չոր, որ արագ արագ ի շոգի կը լուծէ հասարակ մաշկեղէն հան. գաղապներու ջուրը, կ'արգելէ մարմ. նոյ արատաշնութիւնը, քիվիչ և կո. կորդը կը չորցնէ, և կու տայ տազ. նապ և պարատասուծ: Որովհետև շատ անգամ կը փչէ աստիկ գոռա. լով, փոշին և մանր սաւաք երկինք հանելով կը մթացնէ օդը որ իր թէ րորրոքած կը թուի, և արեգակն իրը կողպատեալ իւր ճառագայթներէն՝ կ'երեւի իրրև հրեղէն գունա մը: Մարդիկ և անասունք միտնգամայն մեծապէս նեղուելով կը ինդրին ա. պատասանարան: Ուշտերը կը դարձու. նեն իրենց գաւառի և իրենց գլուխը կը պահեն գետինի մէջ: Խորշակին հետ շատ անգամ թաթառ կոչուած պտուստակ հովը աւազն ու փոշին կը վերցնէ իրրև սիւն որ կը բարձրանայ և արագ արագ կը շարժի դաշտին վրայ: Այս մրկիկն կը նմանցնէ Յո. վէլ մարգարէ Աստուծոյ ահաւոր օրը. “Երկինց մէջ ու երկրի վրայ նշաններ պիտի գնեն” արեւն և կրակ և ծուխի սիւներ, արևը խաղաղ պիտի դառնայ՝ ու լուսինը արիւնի,” Յովէլ. Բ. 28, 41. Գործ. Բ. 19, 20:

Թամսին կը նկարագրէ խորշակն ու. րիչ մէկ տեսակը, որ առելի հեղձու. ցիչ է քան մինչև ցարգ յիշուած. ները. “Երկինք կը ծածկուի ամպերով, և ազօտ փայլատակուէք կը խաղան օդին մէջ, Բայց ոչ անձրև կայ, ոչ որստում և ոչ մրկիկ: Բայց տապն անտանելի է. ամեն ճանապարհորդ կը ինդրէ ապաւեն, Թուռուք կը ղօղին մութ տեղեր, հաւք կը հեան բերանարաց պատերուն տակ, և բնուս կենդանի մը ի շարժման չէ:”

Հովիւ: Աբել էր հովիւ խաշանց,

Եննդ. Գ. 2, ինչպէս նաև Հին նա-
 Տապեաններէն շատերը: Երբ մարդիկ
 սկսան բազմանալ և այլևայլ գոր-
 ծերով գրադիլ, Յորազ որդի Ղա-
 մկայ եղաւ Տայր, այսինքն Հիմնիչ
 իրանարածաց և զբանարևակայ,
 Եննդ. Գ. 20: Հին նաՏապեանաց
 Տարտութեան մեծ մասն Տաք և
 անպէտք էին, որոց խնամ կը տա-
 նէին որդիք, գոսերք և բնգոծինք
 նոցա: Ռաբէլ, կին Յակոբայ, էր
 խաշարած, Եննդ. իԹ. 6. որդիք
 Յակոբայ, նախաՏաքը սասն ցեղից
 իորայիլի, էին նշնպէտ Տոբի. Տոբի-
 էր նաև Դաւիթ, իորայիլի թագա-
 ւորը, Սաղմ. ՀՂ. 70-72: Հոգու-
 թիւնը մեծապէս կը գոգուի ի Սուրբ
 Գիրս, Ղուկ. Բ 8-20: Թագաւորաց
 ժամանակը Տոբիւներու զխաւորնե-
 թն ամենք մեծ պաշտօններ կը վա-
 րէին, Ա թագ. իԱ. 7. Գ թագ. Գ.
 4. Ա Մնաց. իԷ. 29-31: Ի Պաղես-
 աֆն և ի շրջակայս, բաց յայնչանէ
 որ խաշարած էին, կային և կան
 ասկաւն բազմութիւնք զբանարձա-
 կաց կամ թափառական Տոբուաց
 որ Տոտառաւն բնակութիւն շունին:
 Այս զբանարձակք ունէին շատ ան-
 գամ ընդարձակ արօտներ այլևայլ
 տեղեր, և ի ստիպել Տարկին արօտ
 յարօտ կը ասնէին իրենց Տօտերը,
 Եննդ. լԷ. 12-17: Ընդարձակ ա-
 նապատներուն մէջ յարեւելից և ի
 Տարաւոյ Պաղեստինու կը գտնուէին
 շատ տեղեր որ մեռք և գարնան
 ծածկուած էին արօտով, ԵԼ. Գ. 1.
 Սաղմ. ԿԵ. 12: Բայց ամառուան
 տաքը կը շորցնէր նաև այն անա-
 պատներուն արօտը, և կը ստիպէր
 Տոբիւները և անոնց Տօտերը երթալ
 ի ինչիքի Տոբուաց և զբարրի տեղերու:
 Հզօր և Տարուաց Տոբիւ նաՏապեա-
 ներ, ծառաներու և աղախիմներու
 տէր, յարգի և պատուական յայս
 ամենեցուն՝ շատ տեղ յիշուած են
 ի Սուրբ Գիրս, Եննդ. ԺԳ. 14-24.
 իԱ. 22-32. իԶ. 13-16. Լ. 43. Յոր.
 Ա. 3:

Աստուած երբեմն կ'անու իւրա-
 յելի Տոբիւ անուք, Սաղմ. Զ. 1.
 Երեմ. լԱ. 10: Նաև թագաւորք,
 թէ ի Սուրբ Գիրս և թէ ի Հին մա-
 տենագիրս կը կոչուին "Տոբիւք ժողո-

ղրդեան": Մարգարէք շատ անգամ
 կը յանդիմանեն "Իորայիլի Տոբիւնե-
 րը", այսինքն՝ Թագաւորները, որ
 կ'արածէին զանկնու և ոչ իրենց Տօ-
 տը, զոր մանուակնք կը նեղէին, կը
 ասնջէին, կը խորէին և կը մարդ-
 ցնէին, Եղեկ. լԳ. 10: Նշնպէտ
 Քրիստոս, իբրև Մեծիա, կը կոչուի
 շատ անգամ Տոբիւ, Չաք. ԺԳ. 7,
 որ և կ'անուանէ զինք "Բարի Տոբիւ",
 որ իւր կենսքը կու տայ ոչխարնե-
 րուն Տամար, ՅոգՏ. Ժ. 11, 14, 15:
 Պօզոս կը կոչէ զՔրիստոս "ոչխարնե-
 րուն մեծ Տոբիւք", Երբ. ԺԳ. 20,
 և Պետրոս կը կոչէ զնա "Հոգուա-
 պեա", Ա Պետ. Ե. 4: Քրիստոսի
 պաշտօնեաները նշնպէտ Տոբիւ են,
 Երեմ. Գ. 13. իԳ. 3. Եփես. Գ. 11:
 ՅոգՏանու Ժ. 1-16 Տամարներուն
 մէջ Քրիստոս կ'ըսէ թէ արեւ Տոբիւն
 իր կենսքը ոչխարներուն Տամար կը
 զնէ, թէ կը ծանշայ զանոնք և անոնք
 կը ծանշան զնա, թէ կը լսեն անոր
 ձայնը և անոր ետեւն կ'երթան,
 և ինք անոնց առջեւն կ'երթայ, թէ
 ոչ ոք կրնայ առնուլ զանոնք անոր
 մեռքէն, և թէ Տոբիւք կը կոչէ զա-
 նոնք յանուանէ: ԱրոզՏեան ասածք
 երբին սովորութիւնն ասուած օ-
 բինակներ են, մեզի այնչափ ազգայ
 չեն թուիր ինչպէս կը թուէին Յե-
 սուտի աշակերտներուն որ ամէն օր
 կը ասնէին Տոբիւներուն վարուիչ
 իրենց ոչխարներուն Տեա: Արեւելք
 պատաղ արգի ճանապարհորդք Տա-
 մաթեամբ կը Տոտառան Սուրբ
 Գրոց ճնարանութիւնք նաև այս մեծք
 պարագաներու մէջ կը տեսնեն թէ
 Տոբիւք ոչխարներուն առջեւն կ'եր-
 թայ, և թէ ամէն ոչխար իտիպն կը
 վազէ Տոբիւն ետեւն էրք կը կոչուի
 իւր մանուար անուամբ: Վարձկան
 կամ շար Տոբիւք կը մտնայ ոչխարք,
 և գողը կը մանէ ոչ թէ գաւթին
 կամ փարային գուռնէն, այլ ուրիշ
 ճամբով կը սարգի ներս: Տեա Ոչ-
 խար: Սուրբ Գիրքը Տաւտարիմ
 Տոբուաց գեղեցիկ յատկութիւննե-
 րուն օրինակու կը ցուցնէ Քրիստոսի
 խնամքն առ Տօտ իւր: Հոբիւք պա-
 տախտանառու էր իրեն յանձնուած
 ամէն ոչխարի Տամար, Եննդ. լԱ.
 39. ԵԼ. իԲ. 12. ՅոգՏ. Ժ. 28. Կա-

բոս էր մեծ քաղաքաբնութեան և
 Տաճարաբնութեան, Մինչ. ԼԱ. 40: Ա
 թագ. ԺԷ. 34, 35. Յովհ. Ժ. 15.
 մեծ գուլթի կը ջուցնէր սկար սշխա-
 րին, և գառնիքը կը կրէր իւր բազ-
 կաց վրայ, Մինչ. ԼԳ. 43. Իս. Ի.
 12. Մարկ. Ժ. 14, 16. կը փնտռէր
 կորուսեալ սշխարք և կը բերէր գեա
 թիկամբ «մահուան շուքին ձորէն»
 գալար խտտերու վրայ և յատակ ջու-
 րերու քով, Սաղմ. ԻԳ. Ղուկ. ԺԵ.
 4-7:

Հովր, կոծած և լեռան Սէրը լե-
 րանց շղթային մէջ, յարեւելից Ա-
 րարացի, այսինքն այն մեծ հովանի
 որ կը ձգուի Մեռեալ ծովէն մինչև
 Եղբանեան ծոցը: Կը նմանի անկանան
 ձևով կարուած կանի, երբ ապա-
 աւածուա կատարներով, և կը նայի
 ամառութեան մը վրայ ուր կան բար-
 ձուիք և վախք, ձորք և անապատք:
 Այս լեռան վրայ մեռու Ահարոն ի
 ներկայութեան եղբոր և սրբւոյն
 միայն, Թու. Ի. 22-29. ԼԳ. 38.
 Տակաւին կը կոչուի ճէպէլ Նէպի
 Հարուն, այսինքն լեռան Ահարոնի
 մարտաբէնի: Եւ լեռան գլուխը կոչ
 մահաճառական գերեզման մը իբր գե-
 րեզման Ահարոնի, աւելի Տին շին-
 ուածոյ մը քով որ թերեւ Ահարոնի
 թաղման տեղն է:

Հուս, երկիրն ուր կը բնակէր Յոր,
 Յոր. Ա. 1. Երեմ. ԻԵ. 20. Ողբ.
 Գ. 21: Եթանառուսը կ'անուանեն
 Աւստիս: Կը թուի թէ էր յԱնա-
 պատն Արարիս, ի մէջ Պաղեստին-
 նու, Եգովմոյ և Եփրատայ, և հա-
 ւանականացեալ ոչ կարի հեռի Ե-

գովմոյ սահմաններէն: Սաղմ չէ թէ
 Հուսի բնակիչք էին սերունդ Հուսայ
 սրբւոյն Արամոյ, թէ Նաբոլոյ
 սրբւոյն Հուսայ, և կամ Հուսայ
 Բուսեղոյն, Մինչ. Ժ. 23. ԻԲ. 21.
 ԼԳ. 28: Կերեի թէ Հուսի բնակիչք
 շատ բան գիտէին ճշմարիտ Աստու-
 ծոյ և առաքինութեան և կրօնից
 սկզբանց վրայ:

Հապփիս, Էնի-Բու Տեռն, Թու-
 ւան Մովսիսի, և միամօր սրգի բա-
 գիազարայ: Հապփոյի սրբւոյն քաղ-
 մութիւնը կը յիշուի իբրեւ նշան աստ-
 ուածոյին օրհնութեան, Ա Մնաց.
 ԻԳ. 47:

Հուեմիս, կուսք, նոյն ընդ Քիոն:
 Տես Ամագ. Ե. 26, և Գործ. Է. 43:
 Տես Քիւսն:

Հուեգիոն, այժմ Բէճճիոյ, մոյ-
 բաբաղք գաւառին վերին կալաք-
 րիոյ, իտալիոյ հարաւային արեւմտ-
 եան ծայրին մօտ ծովեզերքը, Անկի-
 լիոյ Մեսսինա քաղքէն ութ մղոն
 դէպ արեւելեան հարաւ: Պոզոս ի
 նաւարկելի ի Հաովմ՝ ելաւ հոս ի
 ցամաք, Գործ. ԻԸ. 43, 44: Հուե-
 գիոն երեւի քաղաք էր առ նախնիս:
 Այս քաղաքն Տիմա կիտուեր է ի
 պատճառս երկրաշարժին որ եղաւ
 1783 ին, և շուրջ աւելի քան ութ-
 ետասն հազար բնակիչ:

Հուեւմ, պոշառնիոյ թագաւորին
 Պարոնի ի Սամարիա, երբ կը շինուէր
 երկրորդ տաճարը. նեղաւոր նաճառ-
 կով մը հանել առուա հրովարտող
 գազրեցնելու աստճարին շինութիւնն
 առ ժամանակ մի, այսինքն իբր եր-
 կու կամ աւելի ամբ յառաջ քան
 520 նախ քան զՔր. երբ նորէն սկսաւ
 գործը, Եզր. Գ. 8:

Հապոն, կզզի և քաղաք անուա-
 նի յարեւելս. Տին անուան էր Ոփիւ-
 սո: Նորազոյն անուր կ'ակնարկէ
 հոն անոգ վարդից առատութիւնը
 և գեղեցիկութիւնը: Կզզին է իբր
 քառասուն մղոն երկայն և հնգե-
 տասն մղոն լայն. սենի անտառա-
 խիս լեռներ և շատ պաղարեր հո-
 վիտներ: Հապոն քաղաքը, կզզոյն
 հիւսիսային արեւելեան ծայրը, էր
 մին ի ն անուար քաղաքաց Եսնաց:
 Անուանի էր կողքոս կոչուած պղծէ
 պատկերին պատճառաւ որ էր հա-

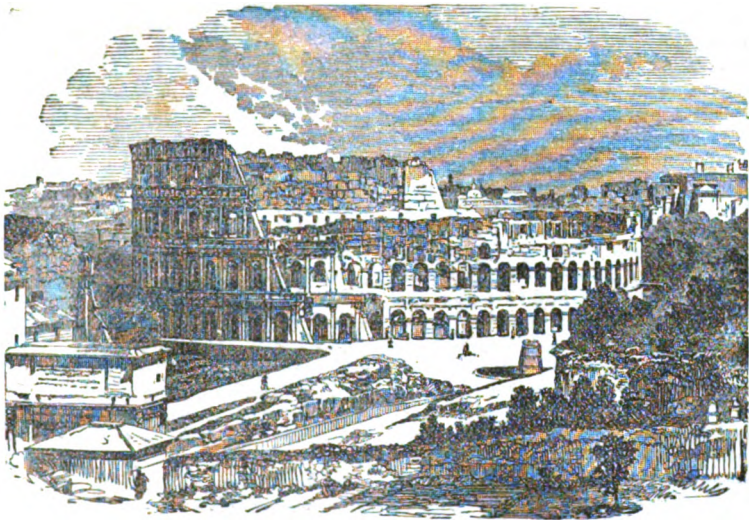
բեր Տինգ սաք բարձր, զոր շինեց Քարէս Լիւնգացի, կը կենար քաղքին նաւահանգստին բերանը, մարմարինէ վաթսուն սեանց վրայ, և յիսուն և վեց տարի միայն տեկց, յետոյ կործանեցաւ երկրաշարժէ, բարբար կոչուած Պողոսեայ, Եղբայտոսի թագաւորին ժամանակ, որ սկսաւ թագաւորել 244 ին նախ քան զԲր: Երբ Պօղոս եկաւ Երուսաղէմ՝ յամի Տն. 58, այցելութիւն բրաւ Հռոգոնի, Գործ. ԻԱ. 4: Այժմու Ռոտտան է քաղաք պարսպաւոր բառնոյ թուրքաց, ունի իրը 45,000 բնակիչ և երեւի վաճառականութիւն: Ռոգոսի օգին մարտութիւնն առակ եղած է, և կիման շատ պարզ է:

Հռովգէ, Լորդ, էր մանուկ աղաթին Յովհաննու Մարկոսի մօր Մարեմայ տունը, երբ Պետրոս հրաշխեք ազատեցաւ բանաէն, Գործ. ԺԲ. 43:

Հռովմ, Կրնայ ըսուիլ թէ Հռովմ քաղաքն է քան զայլ ամենայն քաղաքս երկրի նշանաւոր, քանից եղաւ երկայն ժամանակ աէր Տիմանս աշխարհի, և յետոյ գարեբով եղաւ գլխաւոր եկեղեցական մայրաքաղաք անուանեալ Քրիստոնեայ աշխարհին: Ենուած էր առ Տիւր գետով իրը հնգետասան մղոն հեռու Միջերկրական ծովէն, ի գաշտին որ հիմա կը կոչուի գաշտ Հռովմայ: Հռովմի մեծաւոյն փառաւորութեան ժամանակը քաղքին պարսպներն էին գրեթէ քսան մղոն շուրջանակի, և կը փակէին իրենց մէջ անուանի եօթն բուրգերը, որոց վրայ կը խօսին քերթօղք Հռովմայեաց, Յայտ. ԺԻ. 9: Կկարներով և անդրի պատկերներով զարդարեալ շինուածներուն փառաւորութեան կողմանէ գեր ի վերոյ եղաւ Հռովմ քան զայլ քաղաքս, և կ'ըսուի թէ ունէր իրը երկու միլիոն բնակիչ: Անուանի էր արուեստից և զեղարութեան մէջ յառաջգիմութեամբ, բայց ևս առաւել աշխարհակալութեամբ: Գրեթէ ամէն ծանօթ ազգի կողողաւոր և գերեալ իշխաններ նպատակեցին այս կայսերական քաղքին մեծութեան և պայծառութեանը: Բայր նուաճեալ ազգաց աստուածներուն տեղի շորհ-

ուած էր Հռովմ պաշտուած հազարաւոր գից մէջ, և ժողովուրդն էր անհնարին անապաշտ և բարոյեւք զեղծ յոյժ: Հիթանոսական պառկանութեան քոտմենի նկարագրը զոր կու տայ Պօղոս առ Հռովմայեցիս թղթոյն Ա. 21-32 Հռովմայեցուն մէջ՝ բառ ամենայնի կը հաստատեն նոյն իսկ Հռովմայեցի մատենագրքը:

Հռովմ հիթանու 752 ին նախ քան զՔր. ի Հռովմայեց, և ժամանակ մը վարուեցաւ թագաւորք: Յետ մերժելոյ Հռովմայեցոց զՏարկուինոս, կառավարութիւնը արուեցաւ երկու հիւպատոսաց որ ամի ամի կ'ընտրուէին, և կառավարութեան այս անը տեկց հարիւրաւոր տարիներ, և յետոյ ուրեմն վարչական իշխանութիւնն անցաւ ի ձեռս միահեծան իշխանաց: Եռլիսոս կայր նախ առաւ միահեծան իշխանութիւնը, առանց առնոյ զանուն ինքնակալի կամ թագաւորի: Ազգական նորա Հոկուսիոս, որ յետոյ Օգոստոս կոչուեցաւ, առաւ ինքնակալ անունը յամին իրը 30 նախ քան զՔր: Առսովաւս եկն յաշխարհ Փրկիչն մեր: Յաջորդ ինքնակալք Հռովմայ որ այն ատենուան ծանոթ աշխարհի մեծագոյն մասին տիրեցին՝ մեծաւ մասամբ նշանաւոր եղան իրենց անազարուութեամբ, անառկութեամբ և ցոփութեամբ մինչև Կոստանդինոս, որ ընդունեցաւ Քրիստոնէութիւնը և բրաւ զայն իր աէրութեան կրօնը: Փոխելով կայսերական անթան ի կոստանդինուպոլիս, յամին Տն. 328, մահացաւ հարուածը տուաւ իշխանութեան և ազգեցութեան Հռովմայ, որ այնուհետեւ եղաւ միայն մայրաքաղաք արեմտեան եկեղեցոյ: Բայց իրեկ եկեղեցական մայր քաղաք, ստացաւ Հռովմ առ պապը անհազին զօրութիւն մը որ առկաւին կը տեւ կաթոլիկ երկիրներու մէջ, բայց առած է իւր մահացու հարուածն ի ձեռս բողոքականութեան, և մտաց լուսաւորութեան որ անտի հետեկեցաւ: Չարդիս երեւելի է Հռովմ մանուակ իւր առաջին մեծութեան շքուղ աւերակներով, որպիսի են միհեանք, կոթողք, հասարակաց բաղանիք, ջրմուղք:

ԱՆԵՐԱՒԻ ԿՈՂՈՍԷՌՆԻ Ի ՀՈՈՎՄ

յազթական կամուրք և թէւարանք. Գեր ի վերոյ է նաև ցարդ իրրև գանձարան գեղարուեստից: Ունի եկեղեցիս երեք Տորիւր վաթսուսն, յարոց մին է Սրբոյն Պետրոսի եկեղեցին որ մեծադոյն եկեղեցին է յաշխարհի, և սւրբ արդարև պանծալի եկեղեցիներ: Ի Հոռվմ կան նաև մեծամեծ մատենադարանք, ինչպէս է մանաւանդ Վասիկանու մատենադարանք, անթիւ թանգարանք և մուսարանք լի բնաիր պատկերք և անդրեզք, թող պալատները, ամբարանոցները, դպրոցները և հիւանդանոցները:

Հին կրտսկարանին մէջ Հասովմ յամուանէ յիշուած չէ, Դանիելի մարգարեական անտիան մէջ միայն, Դան. Բ. 33, 40. Ի. 7, 19, պլլարանսորէն ակնարկուած է: Մինչև այն ժամանակը որ Հին կրտսկարանին կանոնը գոցուեցաւ, այսինքն մինչև 400 նախ քան զԳր., Հասովմայեցիք պնչալի հեռու սարածած չէին իրենց իշխանութիւնը մինչև յայտնի ծանօթանալ Հրէից. բայց ի Գիրս Մակարայեցոց և Նոր կրտսկարանին մէջ Հասովմ ստեղ կը յիշուի: Տես Ա Մակար. Ը: Ասովին գաշ-

նակցութիւնն ի մէջ Հրէից և Հոռվմայեցոց եղաւ ի ձեռն Յուդայի Մակարէի, 162 ին նախ քան զԳր.: Եզրայր Յուդայի, Յոթնաթան, նորոգեց այն դաշինքը 144 ին նախ քան զԳր.: Յետ այնորիկ Հասովմայեցիք ի մօտոյ յարաբերութիւն ունեցան ընդ Հրէայս, ոչ միայն առ Հերովդիւք, այլ և յետ որոյ Հրէաստան եղաւ նահանգ Հոռվմայեցոց, մինչև ի սպառախախտումն Հրէից իրենց երկրէն: Հոռվմայեցիք երիցս առին զԵրուսաղէմ. նախ առ Պսովթիւ. 63 ին նախ քան զԳր., գարձեալ առ Սախոսիւ. 33 ին նախ քան զԳր., և հուսկ ուրեմն առ Տիտոսիւ. յամի Տի. 70, երբ քաղաքն ու տաճարը մրանդամայն յուեր գարձան: Տես Հրէաստաց:

Հազարաւոր Հրէայք կը բնակէին հին աստենն ի Հոռվմ, ուր, ինչպէս հիմա, քաղքին մէկ մասը յատկացեալ էր ասոնց, և ունէին արտօնութիւն պաշտել իրենց ազգային կրօնքը: Ասոց, ինչպէս նաև Հասովմայեցոց մէջ, Աւետարանը մուտ գտաւ կանուխ, թրեւս անոնց ձեռքով որ էին յԵրուսաղէմ Պննակաստէի օրը,

Գործ . Բ . 10 : Աս կողոզեաւ , յամի ՏՆ . 50 , Հրեայք և Քրիստոսնեայք միանգամայն արաւարեցան ի Հնովմայ . և ասանցմէ Թուին լինել Ակիւզաւ և Քրիսկիղաւ , Գործ . ԺԸ . 2 . Հնովմ . ԺԶ . 3 : Երբ Պօղոս իր գրէր իւր թուղթն առ Հնովմայեցիս , յամի ՏՆ . 58 , Հնովմի Քրիստոսնեական եկեղեցւոյն հաւատքը հռչակեալ էր ամենայն ուրեք , Հնովմ . Ա . 8 . ԺԶ . 19 : Յամի ՏՆ . 64 , ուրիշ աստտիկ հայածու՞մ էլաւ Քրիստոսնէից գէ՞մ ի Հնովմ առ Ներոնիւ : Այս հայածանաց ետեւէն եկան այլք աւելի կամ նուազ աստտիկ , ժամանակ մը միջոց ասալով , այնպէս որ մինչև կրոնասանդիանոս Մեծ ասան հայածանք կը հաշուուին :

Կողոզեանի տեղը , որչ պերճ աւերակներն այս հին աշխարհակալ քաղաքին Յացորդներուն մէջ քան զայլս աւելի հիտացելի են , եղած է անտարան ոչ սակաւ քրիստոսնեայ մարտիրոսաց կռիւներուն ընդ գաղանս , և այն գետինը քանի՞ քանի անգամ արգէտք ծծած է զարիւն հազարաւոր քաղ նահատակաց , արանց և կանանց և աղայաց , որ յանձն առած են , ամանք գողալով այլք խելախելով , բայց ամենեքին քաշարար , կրել զմահ մանաւանդ քան ուրանալ զՔրիստոս : Կողոզեան կոչուած տեղը շինուած էր լինել անտարան սուերամարտից , և կ'ըսուի թէ այս շինուածին համար հընգետասան հազար զորժուոր աշխատեցաւ ասոր ասրի : Եր շինուած ձուածե , 620 սոք երկայն , և 513 սոք լայն . տարածութիւն ասպարեզին էր 290 սոք երկայն և 180 սոք լայն , մին քան զմիւսն բարձր շատ կարգ նստարանօք , որոց բարձրագոյնը , որ միանգամայն յետինն էր , 160 սոք ի վեր էր գետնէն : Այս մեծ ամփթեւարանը կ'ըսուի թէ անէր նիստ ութուն հազար հանգիստահաց համար : Այս շէնքին աւերակները , ցորչափ Յան , պիտի ըլլան արգարե ախուր յուշարար հեթանոսական բարոյրութեան :

Հնովմայեցիս , Թուղթ առ , գրուեցաւ ի Պօղոսէ այն երեք ամսուան մէջ զոր Յաց Պօղոս ի կտրմթոս ,

պսոնքն՝ յամի ՏՆ . 58 , յառաջ քան զերթալ իւր յԵրուսաղէմ , Հնովմ . ԻԵ . 25 : Տես և Գործ . Ի . 2 , 3 , 16 . Հնովմ . ԺԶ . 23 . Ա կտրմթ . Ա . 14 . Ի Տիմ . Դ . 20 : Այս թուղթը քան զայլ թուղթս Պօղոսի կարևոր է , գիտնական կերպով և փաստերով գրուած : Գլխաւոր առիթ առաքելոյն այս թուղթը գրելու , ինչպէս կը տեսնուի , եղած է կարծեաց հակառակութիւնն ի մէջ Հրեայ և Տեթանոս հաւատացելոց , ոչ միայն թ Հնովմ , այլև այլուն : Հրեայն կը համարէր զիեք առանձին շնորհագր ի վերջ քան զհեթանոսն , և հեթանոսն , ընդ հակառակն , չէր ընդունիր Հրէին առաւելութիւնը . և կը գծկամակեր լսել Հրէին այս պարծանքը : Ուստի առաքեալը , Թուղթին առաջին հինգ գլուխներուն մէջ , կը ցուցնէ թէ ամբողջ մարդկային ազգը զեղծեալ և ընդ դատապարտութեամբ է , և թէ ոչ Հրեայն և ոչ հեթանոսն սնին ի բնէ առանձին շնորհ կամ անձնական արժանաւորութիւն , այլ թէ երկու քանիւրն կ'ընդունի ամեն արգրէ լիկ Աստուծոյ ինքնիշխան շնորհքէն Քրիստոսով , քանզի Քրիստոս է միայն մեր ուղղութիւնը : Յետոյ կը սկսի առաքեալը ցուցնել թէ Քրիստոս մեր օրհնութիւնն է , և կը պատահանէ ձրի արգարացման վարդապետութեան հակառակորդներուն որ կը պնդէին թէ այն վարդապետութիւնը կը քաջալերէ մեզքը , և թէ Աստուած իրուանք չուի այնպէս վարուիլ ընդ մարդկան : Ժ . և ԺԱ . գլուխներուն մէջ Պօղոս կ'ուղղէ իւր խօսքն առ Հրեայն : Թուղթին Յացեալ մասին մէջ որ յորդորակած է՝ առաքեալը կը ցուցնէ զարծնական կանոններ որ շատ կարևոր են բոլոր Քրիստոսնէից համար :

Հաւաք , յախու , կին Մովսրացի , որ իւր սկիտովը Նշլիմեաւ գառնաւով ի Հրէաստան , հաւանականապէս Գեղէնի դատաւորութեան ժամանակ , թիչ ետք ամուսնացաւ Ընդ Բառի , ազգականին Նշլիմեայ : Այս ամուսնութենէն սերեցաւ Դաւիթ , և ի Դաւթէ՛ մեր Փրկիչն Յեսու Քրիստոս , Մատթ . Ա . 5 :

ՀԱՆՐԱՅ, գիրք, կը պարունակէ այս պատմութիւնը, և գրուած է շատ պարզ և գոգոտր ստով: Հեղինակին նպատակն էր, անտարակոյս, Դաւիթ Թագաւորին ազգաբանութիւնը ցուցնել: Գիրքին սկիզբը կ'ըսէ թէ այս պատահեցաւ մինչ զատաւարը կ'իշխէին Իսրայէլի: Աստի կը հասկցուի թէ հեղինակին ժամանակը գագարած էին գատաւորը: Գիրքին վերջը կը յիշուի Դաւթի անունը, և այս կը ցուցնէ թէ գիրքը քան զԴաւթի, այսինքն քան 1060 նախ քան գիրք: առաջ չէր: Հաւթայ գիրքը մեր Աստուածաշունչին մէջ կու գայ յետ գրոց Դատաւարաց, իբրև յաւելուած նորա: Հին հայրերէն շատերը Դատաւարաց և Հաւթայ գիրքերը մի կը հաշուեն: Հաւթայ պատմութիւնը կը ցուցնէ այն ժամանակին ազատ և պարզ բարքը, և Հրեական օրինաց սեզմ՝ և ոգորմած ոգին, և փոխարկէ Աւետարանին ազգայ ծառայումն հեթանոսաց մէջ, և գեղեցիկ օրինակ է Աստուծոյ խնամտանքով թեանն առ ընտանիս, և օրհնութեանց որ կը բղխին յորդանան գոթայ և յառ Աստուած հաւատաց:

ՀԱԿԱՅԵՐ: Ոմանք կը կարծեն թէ առաջին մարդիկ էին յաղթանդամ և հաստարազուկ քան զայժմու մարդիկ, քանզի երկայնակեցութիւնն ընդ հանրապէս արգիւնք է մարմնոց յաղթանդամութեան և ուժոյ: Բայց գիտենք թէ կային հոկոյք և ցեղք հոկոյցն նաև յորմէ հետ մարդկային կենաց միջին երկայնութիւնը համառօտեցաւ մեծապէս: Սակայն կ'երեւի թէ այն հոկոյք կարգէ գուրս էին, և եթէ դատենք Եգիպտոսի մուսիաներէն և Տին ժամանակին գրահներէն և գործիններէն որ գերեզմաններու, ճախիններու և թաղեալ քաղաքներու մէջ կը գտնուին, հարկ է ըսել թէ մարդիկ ընդհանրապէս քան այժմու մարդկային հասակն աւելի բարձր հասակ չունեցան: Բայց կային յառաջ քան զըրհեղեղն, Մենգ. 2. 4, հոկոյք, որ ծնան տարբեր արտանեաց ամուսնութենէ, և էին ըրտառոյ քան զսօրակական նախքը մարմնով, ուժեղք և անըզ-

գամբ: Զկնի ջրհեղեղին կը յիշուի Ռափայի մեքուսն ցեղը, Մենգ. ԺԴ. 5. 8եռ. ԺԷ. 15. ասոնց ազգական էին Էմփոք, նախկին բնակիչք Մաճարու, և Զանգուսիք: Ամենացոց երկրին մէջ, Բ Օր. Բ. 10, 20: Ովք էր այս ցեղին վերջիններէն մին, Բ Օր. Գ. 11, 13: Յարեմոսից Մեռեալ ծագուն շուրջ գրեբրանի և զզգըշտացուով կը բնակէին Նուպիմք, որոց տեսին այնպէս ընդացուց իտալիացոց լրահները, Թու. ԺԳ. 33. 8եռ. ԺԱ. 21, 22: Այս ցեղէն էր Գողթաթ և ազգականք նորա, Ա Թագ. ԺԷ. 4. Ա Մնաց. Ի. 4-8: Տես Եմակիմ, Գողթաթ և Ռափայիմ:

ՀՐԱՅԻ, որ կը կոչուի նաև Նշան, դրանիչք, այլովքն հանգուծ, Գարծ. Բ. 32, և կը նշանակէ այնպէս գերի վերջ քան զհասարակ օրէնս բնութեան մինչև ստիպել խոտովանելու Աստուծոյ առնակին միջամտութիւնը Հրաշք տարբեր են այն զարմանալի գործերէն զոր մասնաւոր մարդիկ կրնան ցուցնել պատիր արուեստիք, գաղտնի գիտութեամբ, կամ բնական օրինք որ այն զարմանալիք գործողներուն միայն ծանօթ են և ոչ այլոց: Հրաշքները զորս փրկուս գործեց՝ այնպիսի էին որ Աստուած միայն կրնար գործել: այն հրաշքները գործուեցան հրազարակաւ, շատ վիտերու առջև, բարեբանաց և թշնամաց. կրնային խառն քննուել, և ունէին աստուածային նախախնամութեան արժանի նպատակ. վկայուած են յայնպիսի անձանց որոց բարքն ու վարքը կը պահանջեն որ հաւատասնք անոնց խօսքին: Նաև ի վկայութիւն այն հրաշք հաստատուեցան օրեք և սոքորութիւններ, որ այն հրաշք ժամանակէն մինչև ցարգ կը տեսն, և որոց նպատակն է նաև անմուսաց պահել այն հրաշք յիշատակը: Քրիստոս իսկ յիշէց իւր հրաշքներն իբր անժախելի ապացոյց իւր աստուածութեան և մեղքական պաշտօնին, Մատթ. Թ. 6. ԺԱ. 4, 5, 23, 24. Եզգ. Ժ. 24-27. Ի. 29, 31: Եգիպտոսի կախարհաց և սուս մարգարէից Ի հնու. Թ. և ի նորում՝ խաբէութիւնները, Բ Օր. ԺԴ. 1. Մատթ. ԻԴ. 24. Բ Թեռ. Բ. 9.

Յայտ . Ժ.Գ. 13, 14, չաւինն վերայիշեալ վկայութիւնները , Աստուած մարդոց հրաշք գործելու իշխանութիւն կու տայ վկայելու համար թէ վարդապետութիւնը զոր այն մարդիկ կը սորվեցնեն , կամ պատգամը զոր կու տան՝ ճշմարիտ է , Գ թագ . ԺԸ . 38, 39 : Հրաշքն Աստուծոյ կնիքն է զոր չի գրոշմեր ստութեան վրայ , և Թէպէտ սուտ նշանք սաստանդիյն և արբանեկաց նորա բաւական են խարել “եթէ կարելի էր” նաև ընտրեալները ,” բայց և այնպէս աննկր որ ճշմարտութեամբ կը ջանան գիտնալ և ընէ Աստուծոյ կամքը” չեն խարուիր այն սուտ հրաշքներէն : Որովհետև հրաշից գլխաւոր նպատակն էր վտերացնել յայտնութիւնը սրով Աստուած կամեցաւ իմացնել իւր կամքը , այն հզոր գործերը դադրեցան , երբ Սուրբ Գրոց կանոնը գոցուեցաւ և ընդունուեցաւ , և Քրիստոնէութիւնը հաստատուեցաւ ընդհանուր : Քրիստոնէութեան առաջին գարէն ետքը քիչ հրաշք գործուեցան . և թէ պէտք պիտի ըլլայ նորէն հրաշից , Աստուծոյ միայն գիտելի է :
 Հետեւեալ ցանկը կը պարտուանկէ Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած երեւելի հրաշքները , բաց այն գերնական տեսիլներէն կամ յայտնութիւններէն որովք ծանոյց Աստուած զինք իւր հին ծառաներուն , նաև բաց ի նախախնամութեան այն անթիւ նշաններէն որովք յայտնեց Աստուած իւր հզոր ձեռքը , և որ գրեթէ այնպէս աներկբայիկ են ինչպէս բուն հրաշքները : Տես նաև Մարգարեալքիւն բառը :

Հին ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ ՀՐԱՇՔՆԵՐԸ

Արարչագործութիւն , Եննդ . Ա . : Ջրհեղեղ , ընդ որում կից են բազում հրաշք , Եննդ . Զ . -Ը . :
 Կործանումն Սոդոմոյ , այլովքն հանդերձ , Եննդ . ԺԹ . :
 Բժշկութիւն Աբիսիլիքայ , Եննդ . Ի . 17, 18 .
 Մորենիկ վառեայ , ԵԼ . Գ . 2-4 :
 Մովսէսի գաւազանին յօժ և նորէն ի գաւազան գառնալը , ԵԼ . Գ . 3, 4 . Է . 40 .

Մովսէսի ձեռքը կը բորոտի , և կը բժշկուի , ԵԼ . Գ . 6, 7 :
 Ջուրին յարիւն փոխուիլը , ԵԼ . Գ . 9, 30 :
 Նեղոսի յարիւն դառնալը , ԵԼ . Է . 20 :
 Գորոք , և բարձուճն նոցա , ԵԼ . Ը . 6, 13 :
 Մուն , ԵԼ . Ը . 17 :
 Շանաճանճ և բարձուճն նորա , ԵԼ . Ը . 21-31 :
 Անասնոց կտորածը , ԵԼ . Թ . 3-6 :
 Ուռեցք և խաղաւարոք , ԵԼ . Թ . 10, 11 :
 Կարկուտ և բարձուճն նորա , ԵԼ . Թ . 23, 33 :
 Մարտի և բարձուճն նորա , ԵԼ . Ժ . 13, 19 :
 Խուար , ԵԼ . Ժ . 22 :
 Անդրանկաց մահը , ԵԼ . ԺԲ . 29 :
 Կարմիր ծովուն ճեղքումը , ԵԼ . ԺԳ . 21, 22 :
 Եգիպտացիք ծովափոյզ կը կորսուին , ԵԼ . ԺԳ . 26-28 :
 Մեռայի ջուրերը կը քաղցրանան , ԵԼ . ԺԵ . 25 :
 Լորամարգիք և մանանան , ԵԼ . ԺԶ :
 Ապառաժէն ջուր , ի Քորթեր , ԵԼ . ԺԷ . 6 :
 Ամաղէկ կը յաղթուի , ԵԼ . ԺԷ . 11-13 :
 Ամպեղէն սիւնը և կրակը , Թու . Թ . 15-23 :
 Մարիամու բորոտութիւնը , Թու . ԺԲ . 10 :
 Կորխոյ և ընկերներուն կորուստը , Թու . ԺԶ . 28-35, 46-50 :
 Ահարոնի գաւազանը կը ծաղկի , Թու . ԺԷ . 8 :
 Ապառաժէն ջուր , ի Կադէս , Թու . Ի . 11 :
 Պղնձէ օձիւ բժշկութիւն , Թու . ԻԱ . 8, 9 :
 Բաղաամու էշը կը խօտի , Թու . ԻԲ . 28 :
 Հարուած յանապատին , Թու . ԻԵ . 1, 9 :
 Երզանանու ջուրերը կը բաժնուին , Յես . Գ . 10-17 :
 Երզանան կ'առնու նորէն իւր ընթացքը , Յես . Գ . 18 :
 Երեքով կ'առնուի , Յես . Զ . 6-20 :
 Աբար կը յայտնուի , Յես . Է . 14-21 :

Արեգակն ե լուսին կը կենան, 8 եւ . Ժ. 12-14 :
 Գեղէննի գլաթը կը թըլի, Դաս . Զ. 36-40 :
 Մագիանայուց պարտութիւնը, Դաս . Է. 16-22 :
 Սամֆոսիք քաղութիւնները, Դաս . ԺԿ - ԺԶ :
 Դազոնի տունը կը կործանի, Դաս . ԺԶ. 30 :
 Դազոն կ'իյնայ տապանակին առջեւ, այլովքն հանդերձ, Ա թագ . Ե . Տապանակին դարձը, Ա թագ . Զ. 12
 Որոտուժ ե անձրե հնձոց ժամանակ, Ա թագ . ԺԲ. 18 :
 Յերբարձամյ ձեռքը կը գօտանայ, այլովքն հանդերձ, Գ թագ . ԺԳ. 4, 6 :
 Աղանը կը պատահի, Գ թագ . ԺԳ. 5 :
 Երաշտութիւնը, Գ թագ . ԺԷ. 6 :
 Եղիտ կը կերակրի ագառաներէն, Գ թագ . ԺԷ. 6 :
 Ալիւրը ե ձէթը կը շատան, Գ թագ . ԺԷ. 14-16 :
 Մեռեալ մահուկը կը յառնէ, Գ թագ . ԺԷ. 22, 23 :
 Զոհը կը սպառի կրակով, Գ թագ . ԺԸ. 36, 38 :
 Անձրե կը բերուի, Գ թագ . ԺԸ. 41-45 :
 Մարդիկ կը կորուսին երկնաւայր հրով, Դ թագ . Ա. 10-12 :
 Յորդանան կը ճեղքուի, Դ թագ . Բ. 14 :
 Մահացու ջուրը կը բժշկուի, Դ թագ . Բ. 21, 22 :
 Տղայք կը պատահին արջերէ, Դ թագ . Բ. 24 :
 Զուր կը տրուի, Դ թագ . Գ. 16-20 :
 Զէթը կը շատանայ, Դ թագ . Դ. 1-7 :
 Տղան կը յառնէ, Դ թագ . Դ. 32-35 :
 Նէեման կը բժշկուի, Դ թագ . Ե. 10, 11 :
 Գէեղիք բարտութիւնը, Դ թագ . Ե. 27 :
 Երկաթը կ'իլէ ջուրին երեսը, Դ թագ . Զ. 6 :
 Ասորիք կը կուրանան, այլովքն հանդերձ, Դ թագ . Զ. 18, 20 :
 Մարդ մը յարութիւն կ'առնէ, Դ թագ . ԺԳ. 21 :
 Ասորիք կը յաղթուին, Դ թագ . ԺԹ. 35 :

Եղեղիտ կը բժշկուի, Գ թագ . Ի. 7 :
 Սաուերը ետ կը գառնայ, Դ թագ . Ի. 11 :
 Արածութեան ախտ յորոյցիլ, Ա Մնաց . ԻԱ. 14 :
 Յովան կը պահուի ձկան փորը, Յովե . Ա. 17. Բ. 10 :
 ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ ՀՐԱՇՔՆԵՐԸ
 Ասոց յարեւը, Մատթ . Բ. 3 :
 Հագին իրեկ զաղանի, Մատթ . Գ. 16 :
 Քրիստոսի պահելը ե փորձուիլը, Մատթ . Դ. 1-11 :
 Քրիստոսի այլեայլ հրաշքները, Մատթ . Դ. 23, 24 . Ը. 16 . ԺԿ. 14, 36 . ԺԷ. 30 . Մարկ . Ա. 34 . Ղուկ . Զ. 17-19 :
 Բորոս կը բժշկուին, Մատթ . Ը. 3, 4 . Ղուկ . ԺԷ. 14 :
 Հարիւրապետին ծառան կը բժշկուի, Մատթ . Ը. 5-13 :
 Պետրոսի զորանչը կը բժշկուի, Մատթ . Ը. 14 :
 Մըրիկը կը դադրի, Մատթ . Ը. 23-26 . ԺԴ. 32 :
 Դեեր կը հանուին, Մատթ . Ը. 28-32 . Թ. 32, 33 . ԺԵ. 22-28 . ԺԷ. 14-18 :
 Անդամայոյծը կը բժշկուին, Մատթ . Թ. 2-6 . Մարկ . Բ. 3-12 :
 Տեռատեոսին բժշկութիւնը, Մատթ . Թ. 20-22 :
 Յայրոսի դուստրը կը յառնէ, Մատթ . Թ. 18, 25 :
 Կուրաց տեսութիւն կը տրուի, Մատթ . Թ. 27-30 . Ի. 34 . Մարկ . Ը. 22-25 . ՅովՏ . Թ. 4-7 :
 Համբը կը բժշկուին, Մատթ . Թ. 32, 33 . ԺԲ. 22 . Մարկ . Է. 33-35 :
 Աշակերտաց հրաշագործութիւնները, Մատթ . Ժ. 4, 8 :
 Բագմութիւնը կը կերակրի, Մատթ . ԺԿ. 15-21 . ԺԵ. 35-38 :
 Քրիստոս ծովին վրայ կը քալէ, Մատթ . ԺԿ. 25-27 :
 Պետրոս կը քալէ ծովին վրայ, Մատթ . ԺԿ. 29 :
 Քրիստոսի այլակերպութիւնը, այլովքն հանդերձ, Մատթ . ԺԷ. 1-8 :
 Հարիին ստակը ձկան բերնէն, Մատթ . ԺԷ. 26 :

Թղեհին կը շորնայ, Մատթ. ԻԱ. 19:
 Հրաշք է խաչելութեան, Մատթ. ԻԵ. 51-53:
 Հրաշք է յարութեան, Մատթ. ԻԸ. 1-7. Ղուկ. ԻԴ. 6:
 Ձկանց սրս, Ղուկ. Ե. 4-6. Յովհ. ԻԱ. 6:
 Այլընչի որդին կը յառնէ, Ղուկ. Ե. 14, 15:
 Հրաշք Յովհաննու պատգամաւորաց առջեւ, Ղուկ. Ե. 21, 22:
 Հրաշք եօթնասունն աշակերտաց, Ղուկ. Ժ. 9, 17:
 Հիւանդութեան սղին բժշկուած կինը, Ղուկ. ԺԳ. 11-13:
 Զրգողելոյն բժշկութիւնը, Ղուկ. ԺԴ. 2-4:
 Մազքոսի ականջը կը բժշկուի, Ղուկ. ԻԲ. 50, 51:
 Զուրբ կը փոխուի է գինի, Յովհ. Բ. 6-10:
 Աղնուակնին որդին կը բժշկուի, Յովհ. Գ. 46, 53:
 Բեթճէզդա աւագանին անդամաւորը կը բժշկուի, Յովհ. Ե. 5-9:
 Նաւը յանկարծ իւր տեղը կը հասնի, Յովհ. Զ. 21:
 Ղազարու յարութիւնը, Յովհ. ԺԱ. 43, 44:
 Քրիստոսի գալի առ աշակերտս իւր, Յովհ. Ի. 19, 26:
 Պննտեկասէի տրուան դրանչիւքը, Գործ. Բ. 1-11:
 Հրաշք է ձեռն առաքելոց, Գործ. Բ. 43. Ե. 12:
 Ի ծնէ կազին բժշկութիւնը, Գործ. Գ. 7:
 Անանիայի եւ Սափիրայի մահը, Գործ. Ե. 5, 10:
 Եսա հիւանդներ կը բժշկուին, Գործ. Ե. 15, 16:
 Առաքելոց կ'արձակուին բանտէն, Գործ. Ե. 19:
 Հրաշք է ձեռն Ստեփանոսի, Գործ. Զ. 8:
 Հրաշք է ձեռն փիլիպոսի, Գործ. Ը. 6, 7, 13:
 Ենեայ բժշկութիւնը, Գործ. Թ. 34:
 Գորկաս կը յառնէ, Գործ. Թ. 40:
 Պետրոս կ'ազատի բանտէն, Գործ. ԹԲ. 6-10:
 Եղիմաս կը զարնուի կուրութեամբ, Գործ. ԺԳ. 11:

Հրաշք է ձեռն Պողոսի եւ Բառնաւորայ, Գործ. ԺԴ. 3:
 Կազը կը բժշկուի. Գործ. ԺԴ. 10:
 Պիղծ սղին կը հանուի, Գործ. ԺԶ. 18:
 Պողոս եւ Դիդա կ'ապաւին, Գործ. ԺԶ. 25, 26:
 Մատնաւոր հրաշք, Գործ. ԺԹ. 11, 12:
 Եւաղիքոս կը յառնէ, Գործ. Ի. 10-12:
 Իծին հարուածը չի Քնտեր, Գործ. ԻԸ. 5:
 Պորդիոսի հայրը, այլովքն հանդերձ, կը բժշկուի, Գործ. ԻԸ. 8, 9:
 Հրեզտակ: Թէ Երբայցեցեւն եւ Թէ Յունարէն բուն բաւը կը նշանակէ դեպքան կամ պատգամաւոր, եւ այսպէս կը թարգմանուի երբեք, Մատթ. ԺԱ. 10: Հրեշտակ կամ պատգամաւոր կամ դեպքան անուանը կը արուի երբեմնեակ հասարակ պատգամաւորաց, Յոր. Ա. 14. Ա թաղ. ԺԱ. 3. Ղուկ. Թ. 52. Մարգարէներու, Ես. ԻԲ. 19. Անգ. Ա. 43. քահանայոց, Ժողով. Ե. 6. Մաղ. Բ. 7. նաև անյունչ իրաց, Սաղմ. ՀԸ. 49. ՃԴ. 4. Բ կորնիթ. ԺԲ. 7: Ընդհանուր պատգամաւորի մազք, հրեշտակ բաւը կը պատշաճի նաև Քրիստոսի, իբր մեծի Հրեշտակի կամ Դեպքանին նորոյ ուխտի, Մաղ. Գ. 1, եւ Աւետարանին պաշտօնականութեան, իբրև կենդեցեաց տեսուչներու, Յայտ. Բ. 1, 8, 12, այլովքն հանդերձ: Ա կորնթացոց ԺԱ. 10 համարին մէջ լաւագոյն մեկնչք «հրեշտակ», բառով կը հասկնան սուրբ հրեշտակները, որ կերպով մը ներկայ են Քրիստոսնէնց ժողովներուն մէջ, եւ ի պատիւ նոցա կը վայելէր կանանց շուք գինի իրենց գլխուն, այսինքն յոզի նշան հպատակութեան աւելի բարձր իշխանութեան: Տես եւ Քաղ:

Բայց հրեշտակ բառն է Սուրբ Գիրք ընդհանրապէս գործածուած է թ նշանակել տեսակ մը բանաւոր եակներ, աղնուագոյն եւ գերազանց քան զմարգրիկ: Այս եակները կը կենան Աստուծոյ բոլորակը, եւ Աստուծոյ կը գործածէ զանանք իբրև իւր պատգամաւորները կամ գործակալները զա-

բիւ նորօք աշխարհիս գործերը, և նպաստել անհատից ինչպէս նաև բոլոր մարդկային ազգին ի լաւութիւն և յօգուտ, Մասթ. Ա. 20. ԻՖ. 30. Գործ. Է. 30, այլովքն հանդերձ: Հրեշտակք են մտնուր, այսինքն զուտ Տօգի, կամ Տօգեորտակ մարմնով, բայց չունին իրեն զմերն նիւթական և գործարանաւոր մարմին, չունին նաև սեւ, այն է արուի և իրի գանազանութիւն, Մասթ. ԻՖ. 30: Հրեշտակք սակեղանած էին անտաշակոյս յառաջ քան մեր աշխարհին արեղծումը, Յոր. ԳԸ. 7: Ըստ Սուրբ Գրոց բազում են յոյժ բաւել, Դան. Է. 10. Մասթ. ԻՋ. 53. Ղուկ. Բ. 43. Երբ. ԺԲ. 22, 23. Կանաւոր են զբոսորդութիւն, Սաղմ. ճԳ. 20. Բ Պետր. Բ. 11. Յայտ. Ի. 2. ԺԸ. 21. ԺԲ. 17. և Գործնութիւն, Իսա. ԺԳ. 20. Ես. Զ. 2-6. Դործ. ԻԷ. 23. Յայտ. Բ. Թ: Կը թուի թէ այլապէս իրի են, Ես. Զ. 2-6. Եղեկ. Ժ. 1. Կող. Ա. 46. Յայտ. ԺԲ. 7: Հրեշտակ անուան արդէն կը ջուցեն թէ Էրտոս ոգիները կատարել են Նախախնամութեան հրամաններուն առ մարդիկ, և Սուրբ Գրոց մէջ կը յիշուին շատ զէպքեր յոր կարևոր մասն ունեցած են հրեշտակք: Բայց և այնպէս այս պաշտօններուն մէջ կը գործեն լոկ իրեն գործիք ի ձեռք Աստուծոյ, ի կատարումն հրամանաց նորա, Սաղմ. ՂԱ. 41. ճԳ. 20. Երբ. Ա. 14: Ուտար պապանիկու չենք անոնց, և ոչ երկրպագութիւն մատուցանել կամ ազդեցել յանուն նոցա, Յայտ. ԺԲ. 40. ԻՖ. 8, 9: Թեպէտ Սուրբ Գիրք չքսեր յայտնապէս թէ իւրաքանչիւր մարդ ունի իւր առանձին պահապան հրեշտակք, կը արժեցնէ սակայն բացայայտ թէ հրեշտակք կը սպասուարին իւրաքանչիւր Գրիտունի, Մասթ. ԺԸ. 10. Ղուկ. ԺԶ. 22. Երբ. Ա. 14: Կը փափաքին նաև յոյժ մարդոց փրկութեան, Ղուկ. Բ. 10-42. ԺԵ. 7, 10. Ա Պետր. Ա. 12, և կ'ուզեն որ մարդիկ հաղորդ ըլլան յաւիտեանս երկնից երանութիւններուն, Երբ. ԺԲ. 22:

Այն հրեշտակները "որ իրենց իշխանութիւնը չպահանջին", այլ ապրաստանք գտնուեցան Աստուծոյ դէմ,

կը կոչուին հրեշտակք ստատուայի կամ գեք, Մասթ. ԻԵ. 41. Յայտ. ԺԲ. 9: Ասոց համար կ'ըսուի թէ Աստուած զանոնք "խաւարի կապերով աստատարոր ձգած" գտաստաններ պահել տուաւ", Բ Պետր. Բ. 4: Տես Ժողովրդաց, Հրեշտակապետ: Հրեշտակ Տեառն, Յրեշտակ Աստուծոյ, սոգորական արտգոս Գրիտաոսի ի Հին կտակարանի: Տես Ծննդ. ԺԶ. 7-13. ԻՖ. 41-18. ԼԱ. 41-13. ԼԲ. 24-30. ԵԼ. Գ. 2-6, 14. ԻԳ. 20. Իսա. Բ. ԺԳ. 16-22. Գործ. Է. 30-38: Այսպէս Քրիստոս նահապետական, մոգիսական և քրիստոնէական անտեսութեան մէջ կ'երեւի իրեն միւսնոյն ԵՏձոս, և յառաջ կը ասնի միւսնոյն մեծ նպատակը որ է իւր ժողովրդեան փրկութիւնը, Ես. ԿԳ. 9: Հրեշտակ, կամ երկրի Հրէից, անուն որ երբեք կը արուի Սուրբ երկրին հարաւային մասին, և երբեք, մահաւանդ յատարականաց, բոլոր երկրին: Երբ Քանանու երկիրը Հրէից բաժնուեցաւ, հարաւային արևելեան մասն ինկաւ բաժին Յուդայի ցեղին: Որովհետև Յուդայի ազգեցութիւնը երթալով աւելցաւ, Յուդա անունը սկսաւ տրուիլ այն երկրին աւելի մեծազոյն մասին, Բ Թագ. Ե. 5. և յետ բաժանման տաւն ցեղից, Յուդայի թագաւորութիւնը կը պարունակէր Յուդայի և Բենիամինի երկիրները, Եմաւունեանց և Դանունեանց երկիրներուն մէջ մասով: Այսպէս Յուդա ունէր Պաղեստինու բոլոր հարաւային մասը, մինչ միւս հիւսիսային մասը կը կոչուէր Գալիլիա, և միջինը՝ Սամարիա: Տես գերութեան, արժհետև Հրեշտակ գարնադներուն մեծ մասը Յուդայի ցեղէն էր, Հրեշտակ կամ Յուդայաստան անունը տրուեցաւ բոլոր Պաղեստինու, Անգ. Ա. 1, 14. Բ. 2, և բաւին այս նշանակութիւնն այլևս չկարուեցաւ: Երբ բոլոր երկիրն ինկաւ ընդ իշխանութեանը Գալիլիայի, սոց, հին բաժանումն Գալիլիա, Սամարիա և Հրեշտակ կը թուի թէ սկսաւ նորէն զօրել, Ղուկ. Բ. 4. Յովհ. Գ. 3, 4. Յովհաննէս կը նկարագրէ զՀրեշտակ իւրոյ ժամանակին իր սահմանակից Սամարիոյ ի հիւսիսոյ, Յոր-

գանանու՝ յարեւելից, Միջերկրական ծովուն՝ յարեմոնից, և ի հարաւոյ՝ Արարացոց երկրին: Թուի թէ այս սահմաններէն ներս էր մասն մի Եգիպտոս: Հրէաստան պայտ ընդարձակութեամբ եղաւ մասն թագաւորութեան Հերոփղի Մեծի, և յետոյ անցաւ անոր որդւոյն Արքեղայտի: Եւր այս վերջինն մերժուեցաւ իւր նախորդութեան համար, նախ հրէաստան եղաւ նահանգ Հռովմայիցոց, և մասն անդիհիւպատտութեան Ասորոց, և կը կառավարուէր գաւառաբար մինչև հուսի ուրեմն արուեցաւ իբրև մասն թագաւորութեան առ Հերոփղէս Ագրիպպաս Բ: Բոլոր այս միջոցին մէջ նահանգին սահմանները յաճախ փոխուեցան, և այլևայլ քաղաքք և ավանք յաւելան կամ յապաւուեցան:

Յուդայի ցեղին սկզբնական երկիրն էր լեռնադաշտ բարձր, շատ բլուրներով, ձորերով և հովիտներով, նաև խորանիստ դաշտերով և գուարձալի մարգար յարեմոնից և ի հարաւոյ, Չաք. Ի. 7: Էր երկիր առողջ, գուարձալի և պողպատի: Հովիտները կու առայի առատ ցորեն, և բլուրք էին ջրարբի, ծածկեալ այգեատանօք, Ծննգ. ԽԹ. 41, 42, և հարուստ միթենեօք, թզենեօք և ուրիշ պողատեռ ծառերով: Տես Քանան: Յուդայի երկրին լեռնային մասն էր ի հարաւոյ և յարեւելից հարաւոյ Երուսաղեմի, Ղուկ. Ա. 39, 69: Այս մասին մէջ էին Բեթլէհէմ, Քերրոն և ուրիշ քաղաքներ: Դաշտային մասը երկրին ցած կողմն էր, մօտ ի Յորդանան, Բ թագ. Բ. 29: Գ թագ. ԻԵ. 4, 5:

“Հրէաստանի անապատը, ուր Յովհաննէս սկսաւ քարոզել, և ուր Քրիստոս փորձուեցաւ, կը թուի թէ էր Յուդայի երկրին արեւելեան մասին մէջ, առ Մեռեալ ծովուն, և կ’երթար մինչև Երեղով, Բ թագ. ԺԵ. 28: Է տակաւին բոլոր այն երկրին անշէն և ամայի մասը, Մատթ. Գ. 4. Դ. 1:

Հօտ: Տես Ուխտար: Հօրմա, ստերուս, Թու. ԻԱ. 1-3: Կը կոչուի նաև Ագգոթթ. քաղաք Քանանու հարաւային ծայրը, որոյ

մօտ ապրտամբ Խորայեւոցիք յաղթուեցան երկրորդ ասրէն յետ ելից յԵգիպտոսէ, Թու. ԺԻ. 43: Եւսոյ քանդուեցաւ, Դաւա. Ա. 16, 47: Շմաւեանք ծաղիեցոցին այս քաղաքը, Յես. ԺԹ. 4, և Դաւթի զբրկեց անոնց մաս մը իւր աւարէն զօր առած էր Ամոդեկացիներէն, Ա թագ. Լ. 30:

Չ

Չեռք շատ անգամ կ’առնուի փոխանակ ուրիշ, զբոսիւն. այսպէս լինել “ի ձեռին” ուրուք, կը նշանակէ լինել ընդ իշխանութեամբ նորա: Չեռուրիկը կցել կամ գործիկ տալորական եղանակ էր պայման կամ երաշխաւորութիւն մը յանձն առնելու, ինչպէս որ առ մեզ մարդիկ շատ անգամ ձեռք կու տան իրարու ի նշան հաճութեան. “Չեռք վերջընել” կը նշանակէ երգնուլ: “Վճան ձեռք գնել” կը նշանակէ ձեռնադրել, այսինքն նուիրել պաշտօնի մը, և հաղորդել աստուածային պարգև կամ զօրութիւն, Ծննգ. ԽԸ. 43. Թու. Ը. 10. ԻԵ. 48. Մարկ. Ժ. 16. Գործ. Զ. 6. ԺԹ. 6. Ա Տեմ. Դ. 14: Քահանայապետին ձեռք գնելն արձակման նորազին վրայ, որպէս թէ անոր վրայ անցունելու համար ժողովրդեան յանցանքը, կը նշանակէր Քրիստոսի քաւութեան գործը, որպէս զի մեղաւորը չկորուցրէր իր շարութեան մէջ: Տես Լուսցում:

Չի հին աստեան այնպիսի չէր գործածուէր աշխատութեան, որչափ եղև և էշ, ինչպէս յայտնի է Աւարտ Գիրքէն: Չի կը գործածէին իշխանք և պատերազմնօք թէ է կ’առաւ և թէ առանց կ’առայ, Ել. ԺԴ. 9, 23. Եսթ. Զ. 8. Ժողով. Ժ. 7: Պատերազմի միջոցեղեկացոյն նկարագրեր է բոլոր հին Տեղիական մէջ Յօրոյ նկարագրին, Յես. ԼԹ. 49-25: Չեռ հասարակ էր Եգիպտոս, Ծննգ. ԽԵ. 17. Կ. 9. Երգ. Ա. 9, բայց Հրէեց արգելեալ էր Եգիպտոս երթնուլ մեռահամար, Բ Օր. ԺԵ. 16, կամ շատ մի պահէլ, Յես. ԺԱ. 6. Բ թագ. Ը. 4: Այս արգելման պատճառն էր պահել զԽորայեւոցիս զեղիութենէ,

կապալաշուութենէ և երկիրներ նուաւ Եւրոլ ցանկութենէ, Ես. 1 Ա. 1-3, Սահպան Սողոմոն ունէր մեծ բազմութիւն հեծեկոց և կառայ, Բ Մնաց. Ա. 14-17. Թ. 25: Չի երբեք կը նուիրուէր կապ, Դ Թագ. ԻԳ. 11: Չի կը նշանակէր շատ անգամ պլլաբանորէն հրեշտակական և երկրաւոր զօրութիւն ընդ իշխանութեամբ կամ հրամանաւ Առաւօծոյ, Դ Թագ. Բ. 11. Չ. 15-17. Չաք. Ա. 8. Չ. 2-6. Յայտ. Բ.-Ը.:

Չիբեճեաց լեռք, Բ Թագ. ԺԵ. 30, էր ցած շղթոյ մը Ի հաւաւոյ Ի հիւսիս՝ յարեկելից Երուսաղէմի. գաւառին էր իբր կէս մղոն հեռու քաղաքին պարսպէն, և կը բաժնուէր քաղաքէն կերպրոնի հեղեղատով: Գեանին բաղադրութիւնն է կըսյին կաւաքար, և կան շատ տեղ լեռան վրայ նոյն նիւթէն ապաւածներ: Չիթենիք որ ժամանակաւ շատ էին հոն, և յորոց առած է լեռն այս անուէր, հիմա շատ քիչ են, բոլոց կան հին ձիթենիներն մնացեալ կոնդներ զորս ժամանակը չէ կըցած արմատախել ընել: Այս գօտւոյն վրայ կան երեք կառաքը. ասոնցմէ հարաւայինը որ քան զմիւս երկուս ցած է՝ կը կարծուի թէ էր «Յանցանաց լեռ», զանս զի Սողոմոն պղծեց զայն կապալաշուութեամբ, Գ Թագ. ԺԱ. 5-7. Դ Թագ. ԻԳ. 13: Այս լեռանց վրայէն կ'անցին ճանապարհն Ի Բեթանիա, ճանապարհ արասհեա յերթքով և Ի Յորդանան: Չիթենեաց լեռան զոգեբուն վրայ յարեկելոց կան շատ վեռնափոք գերեզմանք: Բան զՍրուսաղէմ երկու հարիւր սաք վեր է լեռան միջին կատարը, ուստի կը տեսնուին ոչ միայն քաղաքը, այլև բոլոր այն երկիրը, ինչպէս նաև լեռինը Եփրատի՝ Ի հիւսիսոյ, հոգիան Յորդանանու՝ յարեկելից, մասն մի Մեռեալ ծովուն՝ յարեկելից հարաւոյ, և անոր քան զՄեռեալ ծով փերաք՝ Ի լեռինս Մովաբուս: Թերեա չկայ լեռ մը երկրիս վրայ ուստի տեսնուին այսպսփ գեղեցիկ տեղեր, յիշեցուցիչք երևելի և կարևոր դիպաց: Յամայն այս լեռը կ'իլլէր մեր փրկիչը յիթախ յերուսաղէմ՝ կամ Ի մեկնենն անտի: Գեթեմանի այս լեռան

առջն էր յարեկելոց, և Բեթանիա՝ յարեկելեան զառիկայրի նորա, Մատ. ԻԳ. 3. Մարկ. ԺԳ. 3: Հաւանականապէս Բեթանիոյ մօտ, ոչ թէ, ինչպէս աւանգութիւնը կ'ըսէ, լեռան միջին կատարին վրայ, համարաւա Բրիտանո երկիրք, Ղուկ. ԻԳ. 50. Գործ. Ա. 12, թէպէտ համարաբան եկեղեցին ըստ աւանգութեան շինուած է այն կատարին վրայ, ուր և կը ցուցուի քար մը որոյ վերայ որպէս թէ Բրիտանոսի առջին նշանք սպաւորուեցաւ, էրր կը համարուանար: Արգարեա այն կատարէն Յիսուս երեք օր յառաջ քան զմահ իւր նայիլով քաղաքին վրայ լացաւ, յիշելով հայրական ինամբը զոր տարաւ Հրէից երկայն դարերէ հետէ, և ցանկով Երուսաղէմի մտայաւա կործանման վրայ: Աւետարանին պատմութեան մէջ շատ քիչ դէպք քան զայս բնական և սրտառուչ տեսարանն աւելի կը շարժէ զգոր: Չիք տարակոյս թէ Աստուած էր որ հոն կը խօսէր: Յիսուսի կանխատեսութիւն, կանխասացութիւն և կարեկցութիւնը ապացոյց են առ այս: Տես Ղուկ. ԺԹ. 37-44, և Մատթէի ԻԳ. 35-38 համարները որ հետեւեալ օրը խօսուեցան: Նոյն լեռը կ'ակնարկեն նաև մարգարէութիւնք հանդերձեալ դատատարանին որ պիտի կատարուի յերկրորդ բարտեան Բրիտանո յաշխարհ, Չաք ԺԳ. 4: Տես Փերսմանի բառին մէջ Չիթենեաց լեռան միջին կատարին տեսարանը: Տես նաև Գերեզման:

Չիբեճե: Ե մին հնագոյն ծառերէն որ Սուրբ Բրոց մէջ կը յիշուին, և ընդհանրապէս, Թերեա իրհեղեղէն սկսեալ, նշանակ է իսաղաբութեան, յրնդ. Ը. 11: Միշտ համարուած է երբև մին Ի պատուականագոյն ծառաց Պաղատինու որ կը կուսւի երկիր իւզոյ և մեզու, Բ Օր. Չ. 11. Ը. 8. Ամբ. Գ. 17: Չկայ ծառ քան զաս նշանի յիշուած Ի Յոյն և Ի Լատին մատենագիրս: Առ Յոյն ձիթենին նուիրական էր Աթենասոյ, և անով կը պսակէին զԱրամազդ, զԱպողոն և զՀէրակղէս: Չիթենին շատ գեղեցիկ չէ տեսեամբ, և գուն ուրեք կը բարձրանայ աւելի քան է

բեռուն ոտք . տերևներն են լրթագոյն կանաչ վերի երեսը , և արծաթագոյն ասկի երեսը , և են ընդհանրապէս զոյգ : Չիթենոյն փայտը կարծր է , աստիճի փայտի պէս : Առատ ծաղիկ կը բանայ , և պտուղ կուտայ ամէն երկրորդ տարին : Կաղնին ի սկզբան զեղին է , բայց երբ կը բացուի , լինի սպիտակ , կեդրոնը միայն կը մնայ զեղին : Պտուղը ձևով և գունով կը նմանի սալորոյ , և է նախ կանաչ , ապա մթագոյն , և երբ կը հասնի , լինի սեւա : Պտուղը կը քաղուի ծառին սուսերը թօթուելով և ձողով զարնելով , ԲՈՐ . ԻԳ . 20 . ԵՄ . ԺԷ . 6 : Երբեմն կ՛ը քաղուի նաեւ խակ , և կ՛ծու հեղանիւթոյ մէջ դրուելով կը տարուի հեռու տեղեր : Չիթապտուղն յարգի է մանուսնոց ձիթոյն համար , սր կարեւոր նիւթ է աւետարայ յարեւելս : Չիթենին կը սիրէ քարուտ երկիր , և կը բուսնի ապառաժուտ բլուներու կողերուն և դադաթանց վրայ անգամ ուր քիչ հող կայ , ուստի ելած է սա խօզը . « Ապառաժ վէմէն եր , » ԲՈՐ . ԼԲ . 13 . ԵՐ . ԻԹ . 6 : Չիթենին մշտադալար է և երկայնակեաց յոյժ , և նշանակ աւելոյ և երկայնամիտ բարեպաշտութեան , Սաղմ . ԵԲ . 8 : Հին ձիթենոյ ժը բոլորաբնի ի միենոյն բնոյ կը ծին մասաղ ձիթենիք ի գարգ մայր ծառին՝ մինչդեռ կենդանի է , և երբ կը մեռնի , կը յաջրգանի անոր : Չայս կը թուի ակնարկել արգար մարդուն ընտանեաց նկարագիրը , Սաղմ . ՃԻԸ . 3 : Այս ծառը ծանր կը մեծնայ , նաև ծանր կը մեռնի : Այժմու հին ձիթենիք որ ի Գեթսեմանի՝ կը կարծուին բուսեալ այն ձիթենեաց արմատներէն որ ականառաւ եղին մեր Տէրոջը մահուան առաջնային : « Վայրենի ձիթենին , » փոքրագոյն է քան զընտանին , և ամէն կողմանէ , նաև պաղոյն կողմանէ , ստորին քան զնա : Ընտանի ձիթենոյ պատուաստը վայրէ ձիթենոյ վրայ կը բերէ ազնիւ պտուղ , մինչ վայրենոյն պատուաստն ընտանոյ վրայ կը մնայ ինչպէս էր յառաջ : Բայց և այնպէս , ընդհակառակն , Գրիտասոի վրայ պատուաստեալ մեղաւորը մանանկից կ'ըլլայ Փրկչին

բնութեան , և կը բերէ պտուղ ազնիւ , Հաղմ . ԺԱ . 13-26 :
 Չիւք , Եննգ . Չ . 11 . ԵՂ . Բ . 3 , է նաւթն որ ի հնուքն կը գանուէր աւ Մեռեալ ծովուն կամ մտ ի նա , սեւտի և ծովը կոչուած է ծով նաւթի : Նաև Բարեկնի կողմերը կար առատ ձիւթ , և կը գործածուէր իրրե վառելի : Նոյն ասպանն , ինչպէս նաև Մոզսեօնը , ձիւթով ծեփուելով եղան անթափանցիկ ջրոյ . և Բարեկնի աշտարակին աղիւսներուն համար փոխանակ շաղախի գործածուեցաւ ձիւթ : Չիւթն ընդհանրապէս պինգ է , բայց ջրմուխեամբ հալելով և գործածուելով իրրե շաղախ , լինի այնպէս կարծր ինչպէս են քարերը սրոց հիւսման համար յարմ կը ծաւայէ ձիւթն իրրե շաղախ : Երկար շարժով ստակուին կը հանուի գուրս Մեռեալ ծովուն յատակէն , և երբեմն առատութեամբ կը հոսէ գէտոյ ի ծովեզրը : Տես Երմ 3 :
 Չիւն շատ անգամ կը բերուի յօրինակ ի Սուրբ Գիրս սպիտակութեանը համար , ԵՂ . Գ . 6 . Թու . ԺԲ . 10 . Գ Թագ . Ե . 27 . Սաղմ . ԵՄ . 7 . ԵՄ . Ա . 18 , նաև մտքիչ յատակութեանը համար , ԵՐ . Թ . 30 : Առակաց , ԻԵ . 13 , խօսքը , « հաւձքի ատենին ձիւնին զովութեանը պէս , » կ'ակնարկէ ձիւն գործածութիւնը ցուրտ բնիկիք պատրաստելու ի իրն շրջա . Իսկ , « Ամառուան մէջ ձիւն , » բնելով , գլ . ԻՁ . 1 , կ'ուզէ բնել թէ ինչպէս որ ամառը ձիւն տեղայ տարածամ և անհնական է , նոյնպէս անդէպ և անվայել է յիմարին պատիւ յաճախել : Լիբանանու լեաներէն Դամասկոս և Պէրսութ ձիւն բերել և զանաւել ամառը ստակախն սովորեցուին էին , նա յիշդպտոս ևս կը զրկուի ձիւն : Պագօթինու լայնութեան մէջ առատ ձիւն գաւն ուրիշ կը տեղայ կամ կը նստի երկար ատեն , բայց միայն բարձր տեղեր , Բ Թագ . ԻԳ . 20 : Ուրիշ բնութեան հրաշալեաց պէս նաև ձիւնը կ'ընծայուի աջոյն Առաուծոյ , Սաղմ . ՃԻԷ . 16 , 17 :
 Չմեռ : Տես Քանան :
 Չար : Սուրբ երկրին համար , էրբ ձորանէ երկիր , սեւ փամեռ բառը ,

իսկ մասնաւոր ձորերու կամ հովիտներու համար տես Երուսաղէմ, Յեզրայէլ, Յարդանամ, Ռափայիմք, Սիւքեմ և Սաղամ բառերը: «Մահուան շուքին ձորը», կը նշանակէ հազդոյն շատ վտանգաւոր և տխուր ժամանակը, Սաղմ. ԻԳ. 4, և կը թուի թէ Սաղմոսերգուն կը խօսի թելադրեալ յիշատակաւ Պաղեստինու խոր, ծմակային և մթին ձորերուն յորս գտնուած էր շատ անգամ հովուութեան աններ ոչխարներով հանդերձ: Այսպէս Պետարայի հովտին մուտքը երկայն և մասնաձայտ կիրճ է, ի մէջ երկուց լեռնազանց աստի և անախ, ուրիշ ուրիշ ոչ անլի լայն քան երկասասան կամ չորքատասան սաք, իսկ լեռնադանց բարձրութիւնն է երկերիւր կամ երեքհարիւր սաք, և գրեթէ իրպառ կ'արգելու օրուան լոյսը: Տես տեսարան ի վեմ: Նշմպիտի կիրճ մը ծանօթ է՝ զարդիս ի հարաւոյ կարմեղոսի, և կը կոչուի արգարե: «Չոր մահուան շքոյ»:

Չուկ, Չկնորս: Երբայցիք ձկանց տեսակներ նշանակող շատ քիչ բառակնին: Մովսէս ընդհանրապէս կ'ըսէ թէ ամէն անասակ ձուկ գետաց, ծովակաց և ծովաց որուկ թեև և թեպի՛ ուտելի է. այլ ամենայն տեսակք գարշիլ ըլլան Հրէից, Ղեւ. ԺԱ. 9-12. Բ Օր. ԺԳ. 9, 10: Նեղոս ի վաղաց անուանի էր և է տակաւին իր ձուկերուն առատութեան և ազնուութեան համար, Ել. Ի. 18-21. Թու. ԺԱ. 5: Նաև Տիրերեայ ծովք ցարդ առատ է ձկանք, Ղուկ. Ե. 5. Յովհ. ԻԱ. 6-11. 2Կնոնք ընդհանուր կերակուր էին ի մէջ Հրէից, Մատթ. Ի. 10, և կը բերուէին Միջերկրական ծովէն, Նէեմ. ԺԳ. 16, և Յորդանանէ: Կր բռնուէին կարթիւ, Ամոս. Գ. 2, սլարք, Յոր. ԻԱ. 7, և ուսկանաւ, Ես. ԺԹ. 8-10: «Մեծ ձուկը», Յովն. Ա. 17, որ կլլեց զՅովան, թերևս շնանձկան տեսակէն էր, քանզի այս ձուկն հառարակ է Միջերկրական ծովուն մէջ. Երբայցեցրէն և Յունարէն բառք, Մատթ. ԺԲ. 40, կը նշանակէ ձուկ, և ոչ կէտ ձուկ: Տես Կետ: 2Կնորք յաճախ կը յիշուին ի Սուրբ Գրիս, և Քրիստոսի առաքելաց շատերը ձրկ-

նորս էին, բայց Քրիստոս զանոնք մարդու ձկնորս ըրաւ, Մատթ. Գ. 18-22:

Նախին Քրիստոսնեայք հալածանաց ժամանակ սոքր էին իրենց միտայնեբուն, կիբնեբուն և իրիմնեբուն վրայ փորագրել տալ ձկան պատկեր, իբրև լեւելայն դաւանութիւն իրենց հաւատոյն, քանզի Յունարէն ΙΧΘΥΣ, ձուկ, բառին հինգ գիրերն են սկզբանատառք սա հինգ բառից, «Յիսուս Քրիստոս, Որդի Աստուծոյ, Փրկիչ», Այս այլարանական նշանը եղաւ յետ ժամանակաց անապաշտութեան աւերթ:

Ղ

Ղարացիներ: Տես Լիբեացիք:

Ղազարոս, օրն-Յիւն Արտաշայ, 1. բարեկամ և աշակերտ Քրիստոսի, եղբայր Մարթայի և Մարիամու ուրոց հետ կը բնակէր Ղազարոս ի Բեթանիա մեր յԵրուսաղէմ: Քրիստոս շատ կը սիրէր այս գեղարատանը և յաճախ այցելութիւն կ'ընէր անոնց. և երբ Ղազարոս ծանր հիւանդ էր, անոր քայլերը լսւր զբկեցին Յիսուսի, «Տէր, ահա անիկա զոր դուն կը սիրես, հիւանդ է», Յիսուս եկաւ Բեթանիա, մինչ Ղազարոս չորս օր առաջ մեռած է թաղուած էր, և յարոյց զեա սա խօսքով, «Ղազարոս, դուր եկուր», Այս յայտնի և հիանալի հրուշքն պնդակ մարդիկ ձգէ Յիսուսի, որ Փրկիչն թշնամիները խորհեցան զՅիսուս և զՂազարոս միանգամայն ըսպաննել, Յովհ. ԺԱ. ԺԲ. 1-11: Ղազարու մահն շարժեց զՅիսուս, որ իբրև խնդակաթ և մտերիմ բարեկամ լացաւ անոնց հետ զոր կը սիրէր, իրոյց միանգամայն, իբրև իշխան կենաց, սկսաւ իւր յաղթանակը մահուան և գերեզմանի վրայ: Երանի անոնց որ գիտեն թէ, թէ և մեռնին իրեանց և իրենց սիրելիները, կենդանի պիտի ըլլան նոպա որ ըսաւ. «Ես եմ յարութիւն և կենդիւ», և, «Ինչու որ ես կենդանի եմ, և դուք կենդանի պիտի ըլլաք»:

2. Թշուառ մարացիներ որ, ըսա միոյ ի գեղեցկագոյն և իրատական

առաւիպաց Գրիստոսի, կը կենար մեծատան զուգը: Ղազարոս, Թեպէտ աղքատ և խոցոտեալ մարմնով, էր յորդանոց Աստուծոյ, ուր մեծատունը որ անձնդիւր մանաւանդ քան մօլի կամ անբազործ կը նկարագրուի, կ'ապրէր առանց Աստուծոյ, ամէն տեսակ երկրաւոր բարեգը յղփացեալ: Այս երկուքին վիճակն յաստիս բոլորովն Հակառակ էր անոնց իսկական վիճակին որ Աստուծոյ միայն յայտնի էր, և տեսնուեցաւ այն զարմանալի փոփոխութեամբ որ եղաւ յետ մահուան նոցա, Ղուկ. ԺԶ. 19-31: Տես Գողգ Կրթաճամու: Քրիստոս յայտնապէս կը սորվեցնէ մեզ այս առաւով, Թէ բարեկամք և Թշնամիք Աստուծոյ, անմիջապէս յետ մահուան, կը սփռն զբաւ իրենց բարձրանաւոր կատարելութեամբ, և Թէ անոնց Հանդերձեալ վիճակն անփոփոխ և յաւիտենական է:

Ղամեք, 1. Մինչ. Գ. 18-24, զաւակ կայենի, Տնիգերորդ ի նմանէ, և նախահայր մեծ սերնդեան մը որ նշանաւոր եղաւ ճարտարութեամբ մշակութեան, երաժշտութեան և այլևայլ մեքենական արուեստից մէջ: Ղամեք առաջին է որ կը յիշուի իբրև բազմակին: Ղամեքայ խօսքն առ երկուս կանայս իւր է տեսակ մը Տնիգանատեղծութիւն, և է գեղեցիկ օրինակ զաշնակաւոր երկնման Երբայական բանաստեղծութեան:

Արգա և Սելլա,
 Լուարուք ձայնիս.
 Ունկն գիք բանիս,
 Կանայք Ղամեքայ:
 Սպանի ես զայր
 Ի վէրս ինձ,
 Եւ երիտասարդ՝
 Ի Հարուստս.
 Թէ կայենին զրէժ
 Խնդրեսցի եօթնիցս,
 Եօթնասուն եօթն
 Եօթն Ղամեքայն:

Այս ափ յափոյ կտորին շատ մեկնութիւններ տրուած են: Հաւանականագոյնը Թերևս սա է Թէ, Ղամեք բոս գիտաց կամ ի պաշտպանութիւն իւր սպանութիւն բրած էր, և մասնուած էր ի վրէժիմագրութիւն Կրեանառուին, բայց կը փարատէ

իւր կանանց երկիւղն բռնով Թէ, եթէ Աստուած ընդ ծանր պատժով արգելած էր սպաննել զկայէն, Մինչ. Գ. 15, որչափ ևս առաւել խնայուելու էր կենաց Ղամեքայ որ կասեմին նայելով անպարտ էր:

2. Որդի Մաթուաղայի, և Հայր Նոյի. ապրեցաւ եօթն հարիւր և եօթնասուն եօթն ամ, և մեռաւ 5 տարի յառաջ քան զՔրիստոսը, Մինչ. Ե. 25-31:

Ղաւետ, քաղաք մօտ ի Գեղեցիկ նաւահանգիստ, ի Հարաւային կողման կրեակէ: Պոզոս Հանդիպեցաւ Տոս ի նաւարկելն ի Հառով, Գործ. ԻԷ. 8:

Ղերես: Տես Յաւա 3:
 Ղերօն, Դատ. ԻԱ. 19, քաղաք Իփրեմայ, մօտ ի Սելլով, ի մէջ Բեթելայ և Սիւքեմի: Այս քաղաքն անունը և անգը պահուած են յայժմու Լուսպղան կողմած գեղջ:

Ղևի, յօդու, 1. Երրորդ որդի Յակոբայ և Լիայի, ծննալ ի Մէլազեան: Ղևի եղաւ Հայր երեք որդւոց և Յարարեդի, մօր Մոգուեի, Մինչ. ԻԹ. 34. Եւ. Զ. 16-20: Որովհետև Ղևի մանակիցը կառծ էր Սիւքեմացոց նենգաւոր կտորածին, Մինչ. ԼԳ., Հայրը մահուան անկողին մէջ մարդաբէտացաւ Ղևեայ սերնդեան զոյս զայու չարիքը, Մինչ. ԻԹ. 5-7. բայց որովհետև Ղևեանց յետոյ Աստուծոյ Թեր կեցան, Մոգուեի Հրաման տրուեցաւ օրհնել զանոնք, Եւ. ԼԲ. 26-29. ԲՕր. ԼԳ. 8-11: Ղևեայ ցեղն, բոս մարգարէութեան Յակոբայ, ցրուեցաւ բոլոր Խորայելի մէջ, առանց յատուկ մաս ունենալու ի բաժանման Քանանու, այլ միայն քաղաքներ ի բաժինս այլոց ցեղից: Սակայն այս կորագրութիւնը վնասակար չէր Ղևեայ ցեղին, զման զի Աստուած բնորոծ էր այս ցեղն ի պաշտօն տանաբին և ի սպաս քահանայութեան, և առանկին չէնորհցնէր տուաւ անոնց զբոս տուած չէր միւս ցեղերուն: Բայր առասարք. երախայրիք և նուէրք մատուցեալք ի ասնորն, ինչպէս նաև զոհեալ անասնոց այլևայլ մասերը կը վերաբերէին Ղևեայ ցեղին: Տես Ղևեայցիք:

2. Մատթէս առաքեալ կը կոչուէր նաև Ղէի: Տես Մատթեոս: ՂԵԱՄԱՅԻՔ: Այս անուամբ կ'իմացուին սերունդք Ղէեայ, ԵՆ. 2. 16. Յես. Գ. 3, (տես ՂԵԻԻ.) բայց գլխաւորապէս անիւք որ գործածուելոց ատճարին խնարհազօյն պաշտօններուն, որովք կը զատուէին քահանայներէն, որ նշոյպէս ի Ղէեայ էին Աճարանիւ, և գործածուելոց ատճարին բարձրագոյն պաշտօններուն, Թու. Գ. 6-10. ԺԸ. 2-7. Աստուած ընարեց զՂէաւացիս ի սպասուարութիւն խորանին և տաճարին, փոխանակ անդրանկաց բոլոր իւրայիշիլ, քանիք ի բնէ անդրանկաց կը վերարեւեր այն պաշտօնը, և անդրանիկք արդէն նուիրեալ էին Ասուծոյ ի յիշատակ մեծն ազատութեան յԵզրիպոսս, ԵՆ. ԺԳ. Թու. Գ. 12, 13, 39-51: Անաստասին մէջ Ղէաւացւոց յանձնուեցաւ խորանին և անոր կահուց և կարստեաց հոգը: Ղէաւացիք կը կրէին խորանը հանգերձ իւր սարգն տեղէ տեղ, և իւրաքանչիւրն յերկջ Ղէաւացի ընտանեաց ունէր իւր աւանձին պաշտօնը, Թու. Ա. 51. Ի. Ա Մնաց. ԺԵ. 2, 27: Յես շինուիւն ատճարին Ղէաւացւոց յանձնուեցաւ հոգ ասանկ գրանց, նուիրական անօթոց, պատրաստութեան առաջաւորութեան հացին և այլոց նուիրաց, ինչպէս նաև երգեցողութիւնը և նուագածութիւնը, Ա Մնաց. Թ. 23. Բ Մնաց. ԻԹ: Ղէաւացիք կը բերէին փայտ, ջուր, այլովքն հանդերձ, քահանայից. Կօզնէին անոնց զոհքը պատրաստել, և ժողովողեան հանդանակութիւնները ժողովել և բաշխել, Բ Մնաց. Լ. 16, 17. ԼԵ. 1: Նպատէին նաև պահապանը տաճարին, Նէեմ. ԺԳ. 13, 22: Ըստ սմանց ձԼԳ. Սազմոսին ողջոյնը և պատասխանն էին գիշերային երգ Ղէաւացւոց: Բայց ի սպասուարութեանց ատճարին, Ղէաւացիք ուրիշ կարևոր պաշտօն մը ևս կը կատարէին, այն էր՝ կրթել և սուսուցանել ժողովուրդը, Բ Մնաց. Լ. 22. Նէեմ. Ը. 7, որուն մէջ ցրուած էին, ջանալով կապել ցեղերն իրարու հետ, և ծագկեցնել ի նոսա առաքինութիւն և

ատտուածպաշտութիւն: Ղէաւացիք մասնաւորապէս կ'ուսանէին օրէնքը, և էին սոփորական դատաւարք երկրին, Թէպէտ ընդ հսկողութեամբ քահանայից, Բ Մնաց. ԺԵ. 9. ԺԹ. 8-11: Աստուած հոգ տարած էր Ղէաւացւոց արքուստին, ալով նոցա ցորենոյ, պտղոց և անասնոց ասանորդը. բայց Ղէաւացիք ևս իրենց ատտանորդին տասանորդը կու տային քահանայից. և որովհետև Ղէաւացիք յատուկ հող չունէին երկրին մէջ, տասանորդը զոր կու տային քահանայից՝ կը համարուէր իրրև երախայրի զոր պարտէին մատուցանել Աստուծոյ, Թու. ԺԸ. 21-32: Կը թուի թէ տասանորդ տալ Ղէաւացւոց պատուէր չէր, այլ իրրև իրատ կարեալ էր ի կամոց և ի յօժարութենէ ժողովողեան, ուստի օրէնք կը զգուշացնէ ժողովուրդն անտես չընել Ղէաւացին, Բ Օր. ԺԲ. 12, 18, 19: Աստուած Ղէաւացւոց բնակութեան համար սեպհականած էր քառասուն և ութ քաղաք, դաշտերով, մարզազետիկներով և պարտէզներով, Թու. ԼԵ: Երեքտասան քաղաք միայն այս քաղաքներէն քահանայից սեպհական էր, այն ցեղերուն մէջ որոց երկիրը մօտ էր յԵրուսաղէմ: Ալեց Ղէաւական քաղաք ցուցուած էր իրր քաղաք ապաստանի, Յես. Ի. 21: Մինչ Ղէաւացիք տաճարին մէջ կը զբաղէին սպասուարութեամբ, ունէին արածուութիւն ուտել հոն համբարուած պաշարն և օրոքտօրակոսն զոհքերէն: Նշոյն արածութիւնը շնորհուած էր նաև որեկեց Ղէաւացւոյ որ կամու կ'երթար Երուսաղէմ նուիրել զանձն առ սեր Աստուծոյ ի սպաս տաճարին, Բ Օր. ԺԲ. 18, 19, ԺԸ. 6-8: Ղէաւացւոց օծուը կամ ձեռնադրութիւնը շատ պարզ էր: Տես Թու. Ը. 5-22. Բ Մնաց. ԻԹ. 34: Ղէաւացիք միւս Հրեաներէն տարբեր հանդերձ չունէին մինչև ի ժամանակ Ագրիպայոյ: Ագրիպայոյ այս նորաձեռութիւնը կը յիշուի ի Յովսէպոսէ, որ և կ'ըսէ թէ հին ազգային ձևը փոխել թողլ չէր արուեր անպատիտ:

Ղէաւացիք կը բաժնուէին այլևայլ

դաս. Գերսոնեանք, Կահաթեանք և Մերարեանք, Թու. Գ. 17-20: Առ Ղեւոնցիս կային նաև այլևայլ աստիճանք, ինչպէս առ քահանայս, Ա Մնաց. Ի Գ. - Ի Զ. Ի սկզբան Ղեւոնցիք չէին կրնար իրենց պաշտօնին ծառայութեան մտնել յառաջ քան զԵրսնկերոզ տարին կենաց իւրեանց, Թու. Գ. 3. Ը. 25. բայց Դոււիթ քսաներորդ տարին սահմանեց իրև նորընծայութեան տարի. իսկ յերեսներոջ տարին կը դադրէին ի պաշտօնէ, Ա Մնաց. Ի Գ. 24-27: Այլևայլ պաշտօնք, ինչպէս գանապանութիւն, երգեցողութիւն, պահպանութիւն, այլովքն մանդերք, կը կատարուէին կարգաւ Տէն մի եօթնեակ, Ա Մնաց. Ի Գ. - Ի Զ. Ի Մնաց. Ի Գ. 4, 8. ԼԱ. 17. Եղ. Գ. 8-12: Յետ ապառամութեան տասն ցիզից Ղեւոնցիներէն շատերը թողալով իրենց քաղաքները որ իւրայեկ մէջ էին եկան բնակել յերկրին Յուդայ, Բ Մնաց. ԺԱ. 12-14. ԺԳ. 9-11: Չկնի գերութեան նշխարէս շատ Ղեւոնցիներ գարձան յայնմ կուտ Եփրատի ի Հրէաստան, Նէեմի. ԺԱ. 15-19. ԺԲ. 24-31: Նոր կտակարանին մէջ Ղեւոնցիք շատ չեն յիշուեր, Ղաւ. Ժ. 32. Յովհ. Ա. 19. Գործ. Ի. 36: Կը կարծուի սակայն թէ "չպիք", և "վարդապետք", գրլիաւորապէս Ղեւոնցաց գաստէն էին: Ղեւոնցաց գիրք, երրորդ գիրք հնգամասնին, այսպէս կոչուած է, վասն զի կը պարունակէ մանաւանդ Ղեւոնցաց, քահանայից և զոհերու վերաբերեալ օրէնք և կանոններ: Երբոյցիցի կ'անուանեն այս գիրք "Օրէնք քահանայից": Գիրքին աստղին մասին մէջ կը նկարագրուին մանր այլևայլ արիւնտա և անարիւն զոհք, ողջակեզք, նուէրք Տացի, մեղաց, խաղաղութեան, անգիտութեան և յոճեցանաց. կը ցուցուի նաև թէ ի՞նչ մեղաց համար և ի՞նչ կերպով մատուցուելու էին այն զոհք: Այս մանր տեղեկութիւնք ոչ միայն կը ցուցնէին աստուածային պաշտաման կարեւորութիւնք, այլև կ'արգելուին որեւիցէ մարդկային յուելուած կամ փոփոխութիւն որ կրնար ի կապապաշտութիւն տանել: Բոլոր արարողու-

թիւնն էր "սոսուեր գալու բարեաց, որինակ Գասին "որ յաւիտեանական Հոգւոյն առաջ մատուց զանձն անարատ և Աստուած": Այս այտարողութեանց գեղեցիկ մեկնութիւնք կը գտնուի ի թղթին որ առ Երբայցիս:

Ահարոնի և անոր որդւոց քահանայ օծուիլը յիշելէն ետքը, Ղեւոնցաց գիրքը կը պատմէ Նարատայ և Արիուդայ խրատական դէպքը: Յետոյ կը յիշէ անձնական և օրինական մարտութիւնները, մշտնջինաւոր յուշարար պղծութեան մեղաց, և ուրբութեանն Աստուծոյ: Յետ այնորիկ կու գայ Գաւութեան մեծ օրուան նկարագիրը: Յետ այնորիկ գիրքը կը զգուշացնէ զՀրէայս Քանոնացաց սնապաշտութիւններէն, կապապաշտութեանն, պղծութեանն, այլովքն հանդերձ. և օրէնք կու տայ ի պահպանութիւն բարուց, առողջութեան և հասարակաց անդորրութեան: Յետոյ կու գան պատուէրք տօնից և տարեկանաց, և օրէնք պահպանութեան շարաթուն և յորէնիին, ուխտից և տառանորդաց: Գիրքին վերջին մասին մէջ արուած ազգք և խոտամուկք կ'ակնարկեն զպապագոյն, և նպատակ ունին միացնել բոլոր ազգք ծառայել իրենց ուխտին Աստուծոյն: Ղեւոնցաց գիրքն առհասարակ կը համարուի գործ Մովսէսի, որուն օգնական էր թերևս եղբայր նորս Ահարոն: Գրուած կ'երևի 1490 ին նախ քան զԳր.: Կը պարունակէ զպատմութիւն երկրորդ տարւոյն աստուծոյն ամսեան յետ ելլիցն իւրայեկ յԵրուսաղէմ:

Ղովտ, Ի-Նիւ-Լ, որգի Ասանայ և եղբորորդի Արբահամու, գնաց իւր Տորեզորքը ետևէն ի մեկնել նորս յԲուրայ, և յետոյ ի Խառանէ, բնակել ի Քանոն, Մննդ. ԺԱ. 31. ԺԲ. 4-6. ԺԳ. 1: Արբահամ միշտ մեծ սեր ցուցուց Ղովտայ, և երբ չկրցան ի միտին բնակել ի Քանոն, քանզի երկզքին և ունէին բազմութիւն Տօմից և անդէոց, և հովիւք ճոցա երբեմն կը կուտէին իւրաւոր հեռ, Մննդ. ԺԳ. 5-7, Արբահամ թաղուց Ղովտայ բնարել ինքեան ուրիշ տեղ: Ղովտ բնարեց Սոզոմայ գաշալը, որ

կը թուի թէ անտանն երկրին պըա-
 դարեքազոյն մասն էր : Հոն բնակե-
 ցաւ Ղովոս մինչև ի սպառ կործա-
 նումն Սողոմոյ և մտասկոյ քաղա-
 քաց : Ղովոս Սողոմոնացոյ մէջ քնաց
 արարար : Բ Պետր . Բ . 7, բայց ար-
 կածք որ անոր վրայ եկան այն երկիրն
 բնորինէն ետքը իրեն տեղի բնակու-
 թեան, գործինակ վարիլն ի գերու-
 թիւն արևելեան յեղուզակներէ, նե-
 ղութիւնը զոր կու տային անոր մոյլ
 և ամբարիշտ գրացիք, ոտացուածոց
 կորուստը զոր կրեց յայրման քաղա-
 քին, իւր փեսաներուն և կնոջ մահը,
 եթէ չին ապացոյց թէ Ղովոս աւելի
 կ'ընարէր հանգիստ և շահ քան զիւր
 պարտուց կատարումը, ապացոյց են
 սակայն թէ գեղեցիկ և պաղարբ
 երկիրը միշտ բնորին չէ, քանզի ա-
 նոր քաղաքացիներուն անասակ շամ-
 բըւթիւնը կրնար կործանել զնա
 յանդուռ կորստեան, և Պետել
 աննոց որ անոր չես յարարութիւն
 ւնին : Ղովոսայ կինը, որ յետո նայե-
 լուն համար անհնազանդութեամբ
 քարացեալ քնաց ճամբուն վրայ սոս-
 կայի գտատառանաւն Ատուծոյ,
 ահեղ ազգարարութիւն է աննոց որ
 իրենց երեսը կը գարձունեն գեղ ի
 Սեօն, բայց կամբ չունին թողուլ
 զամենայն վասն ֆրիստութիւն, Մննգ .
 ԺԹ . Ղուգ . ԺԷ . 32 :

Ղուգ, մին յորգուց Սեմոյ, Մննգ .
 Ժ . 22, և նախահայր, ինչպէս կը
 կարծուի, լիւրագուց ի ֆորքն Ասիա :
 Ղուգացիք, սերունդ Մեսրեմոյ,
 Մննգ . Ժ . 13, որ կը բնակին Սփ-
 բիկէ, հաւանականապէս մտ յԵ-
 թովոյիս . էին կորովի աղեղնաւորք,
 Ես . 42 . 49, և կը յիշուին իբրև
 զինուորք ընդ Եթովպացիս, լիբէա-
 ցիս և ընդ Տիւրացիս, Երմ . ԽԶ .
 9 . Եզեկ . ԻԷ . 10 . Լ . 5 :

Ղուկաս, Ես . 10, աւետարանիչ
 հաւանականապէս նոյն որ կը կոչուի
 ի սրբոյն Պողոսէ, "սիրելի Ղուկաս
 բժիշկը," Կոդ . Գ . 14 : Ղուկաս ա-
 նունը, Փիլիմ . 24, յառինբերն նոյն
 է ընդ Ղուկասոսի : Ղուկաս էր հե-
 զինակ աւետարանին որ կոչի յանուն
 նորա, և Գործոց աւաքելոց : Էր
 բարեկամ և ընկեր Պողոսի ի բա-
 զումն ի ճանապարհորդութեանց նա-

րա որ կը պատմուին վերջին մատենին
 մէջ, այն է՝ ի գործս առաքելոց :
 Այսպէս, Գործ . ԺԶ . 11, առաջին
 անգամ կը գործածէ "մեք", բառը,
 ցուցնելով թէ էր ընդ Պողոսի,
 Բ Տրդա, և յառաջնում ճանապարհ-
 չորդութեան նորա ի Մակեդանիս :
 Փիլիպպէ հասնելէն ետքը հարկ ե-
 զաւ ժամանակ մը բաժնուիլ . բայց
 նորէն մէկտեղ էին ի Փիլիպպէ, երբ
 Պողոս կը նաւարկէր անտի յԵրու-
 սաղէմ, և յայնմ ժամանակէ հետէ
 եղև Ղուկաս միշտ գործակից և ըն-
 կեր առաքելոյն յաշխատութիւնս,
 ի ճանապարհորդութիւնս և ի նեղու-
 թիւնս նորա, մինչև ի վախճան ա-
 ռաջին բանտարկութեան նորա ի
 Հառով, Գործ . ԺԷ . 1 . Ի . 5, 6, 13-
 16 . ԻԱ .-ԻԼ . Փիլիմ . 24 . Բ Տրմ . Գ .
 11 : Յառաջ քան զլինելն ընկեր Պո-
 ղոսի, և յետոյ ևս, պատմութիւն
 անձին Ղուկասու աննանօթ է մեզ,
 կամ անստոյգ աւանդութիւններէ
 միայն ծանօթ : Ղուկաս երկու գրոց
 մէջ, յԱւետարանին և ի Գործս ա-
 ռաքելոց, ընդ աշոտ միայն կը յիշէ
 զինք . բայց և այնպէս չիբ արակոյտ
 թէ շատ օգտակար եղաւ նախկին ե-
 կեղեցւոյն գիտութեամբ իւրով, դա-
 տողութեամբ, հաւատարմութեամբ,
 նաև բժշկական ճարտարութեամբ
 իւրով, թող իւր գրուածոց անգին
 ժառանգութիւնը զոր թողուց եկե-
 ղեցեաց :

Ղուկիոս, Ես . 10, Կիւրենացի,
 յիշեալ ի Գործս առաք . ԺԳ . 1, և
 մին ի պաշտօնէից և ի վարդապետաց
 եկեղեցւոյն Անտիոքոյ, և հաւանա-
 կանապէս ազգական Պողոսի, Հառով .
 ԺԶ . 21 : Յոմանց կը կարծուի լինել
 նոյն ընդ Ղուկասու աւետարանչի,
 բայց զայս հաստատելու ապացոյց
 չկայ :

Ճ

Ճագար, Ղեա . ԺԱ . 5 . Բ 0բ . ԺԳ .
 7 . Սաղմ . ՃԳ . 18 . Առակ . Լ . 26 : Այս
 անասունը մեծութեամբ և ձեռով նը-
 ման է սեռիկի (սփա Բակուր) և է
 թխագոյն : Բայց է յԳր և գանգաղ
 մարմնով, առանց ազւոյ, և ունի
 իրտա մազեր մորթին վրայ անօր :

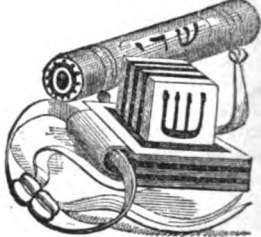

Ուրից թաթերը լերկ են և ճիրանները սափակ և բոլորչի, ետևի ոտուրնե-րուն ներքին մատանց ճիրանները մի-այն երկայն և սրածայր են: Ճագարը չի կրնար գետինը փորելով իրեն որջ շինել, այլ կը բնակի ի ծերպս քա-րանձաւաց: Կը կոչուի ի Սողոմոնէ «իմաստուն», և «սկար ժողովուրդ»: Ճագարը երկչոտ են, կը շրջին երա-ձովին, և են այնպէս ազնիւ և զգօն որ անցնող թռչնոյ մը շուքէն ան-գամ կը խրաչին: Կ'ըսուի թէ Սպա-նիա անուր ատած են փիւնիկեցի նաւորքը, որ այն երկրին եգերքը տեսնելով տեսակ մը անասուններ նման ճագարի որ Սեմական լեզուաց մէջ կը կոչուի շֆֆֆ, կոչեցին երկիրը Սպանիա, այսինքն շարաններու կամ ճագարներու երկիր:

Ճակատ, Էզեկ. թ. Յոյս. Է. 3: Հնդկաստանի մէջ այլևայլ կո.ոց ծառայող անձինք ծանչցուելու հա-մար թէ ո'ր կուսքին կը ծառայեն, մասնաւոր նշաններ կը դրոշմեն իրենց ճակատները: Այսպէս գերինները կ'առնէին իրենց ճակատի վրայ յա-տուակ նշան մը, որով կը ծանչցուէր թէ այն ինչ մարդուն գերին էին:

Ճակատնոց: Մոտենացին 1 և ան այսպէս կը նկարագրէ ճակատնոցը: Հրեայք չորս կտոր մագաղաթի վրայ յատուկ շինուած մեղանով և տեսակ մը նշանադրով իւրաքանչիւր կտորի վրայ կը գրեն սա խօսքերը. «Սրէ ինձի տանն անդամիկը» ևն, ԵԼ. Թ. Գ. 2-10. 2. «Եւ ըլլայ որ երբ Տէրը քեզ Քանանացոց երկիրը տանի», ևն. համար 11-16. 3. «Ով խորայէլ,

մտիկ բռէ. Մեր Տէր Աստուածը մի միայն Տէր է», ևն, Բ Օր. Զ. 4-9. 4. «Թէ որ ուշագրութեամբ մտիկ բնէք իմ պատուիրանքներս», ևն, Բ Օր. ԺԱ. 13-21: Այս կ'ընէին Հըրեայք ըստ բանից Մովսիսի որ կ'ըսէ. «Ասիկա քու ձեռքիդ վրայ նշանի համար՝ ու աչքերուդ մէջնոցը ճա-կատնոցի համար ըլլայ», ԵԼ. Ժ. Գ. 16. Հրեայք այն չորս կտոր մագաղաթ-ներն իրարու կապելով և քառակու-սի մը կազմելով, վրան Երբայեցեբէն Ս շին տաւը կը գրեն. յետոյ ծայրը և

կը դնեն որթու կարծր մորթէ փոքր քառակուսի կտոր մը, որմէ դուրս կ'ելլեն փոկեր: Այս քառակուսին կը

դնեն իրենց ճակատն մէջնոցը, փո-կերով կը կապեն այնպէս, որ փոկե-րուն երկու ծայրերը կ'իյնան կուրծ-քին վրայ: Այս է ճակատնոցը: Բա-րեպաշտագոյնք ի Հրէից այս ճա-կատնոցը կը կապեն առաւօտեան և կէս օրուան աղթից տուն, բայց ընդհանրապէս առաւօտեան աղթից տանն միայն: Տես Գրապագանկը:

Ճամբայ: Կը թուի թէ Հրեայք «Շարաթ օրուան ճամբան» կը հաշ-

ուէին իբր մէկ մղոն, Մասթ. Ի. Ի. 20. Գործ. Ա. 12: Մէկ օրուան սովորական ճամբան է իբր քսան մղոն: Արեւելեան ազգաց սովորութիւնն է ընդհանրապէս առաջին օրուան ճամբան կարճ ընել, որպէս զի ճանապարհորդաց գիւրքին ըլլայ ետ գտնուել առնուել, եթէ բան մը մտացած են: Այսպէս կարճ իբրեւս այն "մէկ օրուան ճամբան", զոր գացին Յիսուսի ծնողք, Ղուկ. Բ. 44:

Իսրայելացւոց ճամբորդութիւններուն համար սես Եւեց, գիրք:

Ճանճ, ազգ ինչ միջատի որ շատ անասկներ ունի: Մոզոն ուրիշ միջատներու մեծագոյն մասին պէս նաև ճանճը կը համարի անմարդ, Ղուկ. Ժ. 12: Ճանճը շատ են յԵգիպտոս, և են տաղակալի և նեղացուցիչ յոյժ, բազմութեամբ և յամուսութեամբ կու գան մարդոց երեսին, արտեանանց և ուրիշ մասերուն վրայ: Թէ որչափ անտանելի է ճանճերու հարուածը, անկէ յայտնի է որ ամբողջ գաւառներ յարեւելս անմարդի կ'ըլլան ճանճերու պատճառաւ, որոց յարձակման չընալով տոկալ բնակիչք՝ կը ստիպուին գէթ առ ժամանակ մի հնահաղ իրենց բնակութեան, Եւ. Ը. 24: Փղջայտիք և Քանանացիք կը պաշտեն զԲէեզզբուզ, Ճանճիկ աստուածը, հաւանականապէս իբրև պաշտպան այս անտանելի միջատաց գէմ:

Եսայի մարգարէ, Ե. 18, Եգիպտոսի և Ասորեստանի զօրքն այն երկիրներուն մէջ յամախ անտուած միջատները նմանցնելով կ'ըսէ. "Եւ

պիտի ըլլայ ան օրը՝ որ Տէրը պիտի սուլէ Եգիպտոսի գետերուն ծայրը եղած ճանճերուն, ու Ասորեստանի մէջ եղած մեղաներուն:" Ոմանք կը կարծեն թէ հոս յիշուած ճանճը Եթովպոյ ճանճն է զոր Պրուս անուն հեղինակը կը նկարագրէ այսպէս. "Այս ճանճը քան զհասարակ ճանճը քիչ մը աւելի մեծ է մարմնով և մեծազուխ, և ունի քան զթեւ մեղուի լայնագոյն թևեր, որ ճանճի թևերուն պէս իրարմէ զատուած, նաև շատ բարակ և անզոյն են, և չունին ամենեւին բիծ կամ պիտակ: Երբ այս հարուածը կ'երեւայ, և կը լուռի ճանճերուն բզբուժը, բարբ անասունք թողլով իրենց արօար, կը սկսին իբրև կատաղեալ վազել այս անոր գաշտերուն մէջ մինչև կը մեռնին հիւծեալ աշխատութեանէ, երկիւզէ և քաղցէ: Ուրիշ հնար չկայ աննոց ազատելու, բայց եթէ թողուլ հոգոտ երկիրը և փութալ յաւազուս անապատ, և քնալ հին մինչև վերջին անձրևները. ճանճերը չեն համարձակիր հալածել զանոց մինչև հոն:" Նաև ուզոք կը ստիպուին խոյս առլ այս միջատներուն երեսէն. իսկ փիղք և ունզողջիւրք թանձր ցեխով կը ծեփեն իրենց մարմինն ի պաշտպանութիւն ընդգէմ հարուածոց ճանճոց:

Ճաշակ, առ Հրեայս չափ ինչ հեղանիւթոց որ կը պարունակէր իբր չքաշ:

Ճարմանգք, կոծակք յոսկւոյ կամ ի պղնձէ որ կը միացնէին խորանին վարագոյրներուն փեղկերը, Եւ. ԻԶ. 6, 11:

Ճարպ, Ձոհեալ անասնոց պարարտ մասունք միշտ պարուելու էին, իբրև ընտիր մասն և իսկապէս նուիրեալ Աստուծոյ: Նուիրական էր նաև արխըր, իբրև կենտական մասն անասնոյն: Հրէից արգելեալ էր ուտել զմիս և զմիսն, Ղուկ. Գ. 16, 17. Ե. 23-27:

Ճնճղուկ, թռչուն փոքր որը թււերուն և մաշոյն փետուրները թուխ են, իսկ սարմնոյնը՝ գորշ և սև: Ճնճղուկը հաստարակ է Եւրոպա, Ասիա և Ափրիկէ. է ընտանի և մարգամօս, և կը յամախէ մարդարձակ

տեղեր: Տանց և ուրիշ շինուածոց քուերուն տակ կը շինէ իւր բոյնը. կ'ուտէ սերմ, պտուղ և միջատներ, և կ'ածէ հինգ կամ վեց ձու: բաց մտերազոյն, սե պիտակներով: Հրեա- բէն ճիբբոջ բաւ-ը կը նշանակէ ուրիշ ճաւուղ թռչնոց մասը տեսակները, որոց կերակուրը նոյնպէս սերմ և մի- ջատներ են, և կը համարուին ի կարգ մարուք, այսինքն ուտելի թռչնոց, Ղեւ. ժ. Դ. 4: Տորդիկ կոչ- ուած թռչունն այս տեսակներէն է, և կը թռնի ակնարկեալ ի Սազմասին ճի. 7: Այս թռչնիկը նշանաւոր է յարեկէր իրեն մինչեակը մարդա- բնակ տեղեր, և ողբազօն ձայնիւ նուագոզ:

Ճնճղակն, համեմատութեամբ ու- րիշ թռչնոց, թեթեւագին է, ուստի և շատ յարմարութեամբ ըսուած է թէ Աստուծոյ ամենախնամ տեսչու- թիւնը ճնճղակներն անգամ կը հո- գոյ, Մատթ. ժ. 29: Այս թռչունը գեւ շատ են թուով, ճաւուղ և անհանգարտ, և գիւրագնի են յե- բուսազէմ, Ղուկ. ժ. 6: Կը թրո- շտին մեծ բազմութեամբ Էսովբի մզկիթին բոլորտիքը սը հին ասմարին տեղն է, և որոյ սահմանին մէջ ի վաղուց սովոր են շինել իրենց սիրելի բոյները, Սազմ. ՁԴ. 3:

Մ

Մաալոն, մին յորդուց եղիմելե- քայ և Նոյեմեայ, առաջին այր Հուութայ Մովարացայ, Հուութ. Ա:

Մաաքա, 4. քաղաք և գաւառ- երկրին Ասորուց կամ Արամայ, Ա Մնաց. ժ. 6, մէկ կողմէն մօտ ի սասորտ Հերմոնի և Գեսուրայ: Մա- նասէի երկրին մասն յայնկոյս Յար- գանանու կը հասնէր մինչև այս եր- կիրը, ինչպէս նաև երկրին Ովգոյ թագաւորին Ռասանու, Բ Որ. Գ. 13, 14, բայց ինչպէս կ'երեք, չեղաւ ընդ իշխանութեամբ Խորայեացուց, Յես. ժ. 4-6. ժ. Գ. 13, բայց միայն առ Դաւթիւ, Սողմանիւ և Յերո- բովամու Բ. իւ: Մաաքայի թագա-ւորն, Ասորուց երկրին ուրիշ թա- գաւորներուն հետ, միարտնեցաւ ընդ Ամսիբհայնի ի պատերազմին ընդ- գէմ Դաւթի, և յարթուելով և- զաւ հարկատու, Բ թագ. ժ. 6-8, 19:

2. Մին ի կանանց Դաւթի, մայր Արիսողմայ: Էք գուսար թողմի, թագաւորին Գեսուրայ յԱսորիս, Բ թագ. Գ. 3:

3. Կին Ռարովամայ և մայր Արիւ: արքայի Յուգայ: Կըսուի թէ գուսար էր Արիսողմայ, Գ թագ. ժ. 6. 2. Բ Մնաց. ժ. 11. 20-22: Ի գերս Մնա- ցորդաց, Բ Մնաց. Ի Գ. 2, կը կոչ- ուի Միքայիս, և կըսուի թէ էր գուսար Արիւի: Կ'երեք թէ այս թագաւորն մեծ ազդեցութիւն ունէր յարքունիս, բայց թոռն նորա Ասա ընկէց զնա տիկնութեանէն, վասն զի Մաաքա էր նախանձաւոր կուսպաշ- տութեան, Բ Մնաց. ժ. 6. 16:

Ուրիշ վեց կանայք կը յիշուին այ- սու անուամբ, Մնաց. Ի Բ. 24. Գ թագ. Բ. 39. Ա Մնաց. Բ. 48. Է. 16. ժ. Ա. 43. Ի Է. 16:

Մագաղա: Տես Գիրքք: Մագաղա, Մակդաղիէ Լ հնուաք ի սահման Նեփթաղիմայ, Յես. ժ. 38. զարգիս փոքր գիւղ թրքաց Մէաճէ Կոյսուած: Ի մօտ յափն ծովուն Գալիլեայի, վերջին արեւմտեց կան ծայրը, երեք մղոն յարեւմտեց հիւսիսոյ Տերերեայ, ի հարաւային մասին փոքր գաւառի մը որոյ միւս ծայրն էր Կափառնայուս, և անոր մօտ Դագմանութա, Մատթ. ժ. 6. 39. Մարկ. Ը. 10: Մարիամ Մագ- դաղենացի ծնած էր կամ կը բնակէր ի Մագաղա: Մագաղա, յես

կործանման Երուսաղեմի, եղաւ նիստ
Տրեական գարսի մը:

Մազզազ, ուշուրի, սահմանա-
զուտի քաղաք Տիւրիային եգիպ-
տոսի, գէպի կարմիր ծով, Երեմ.
ԽԳ. 1. ԽԶ. 14. Եզեկ. ԻԹ. 10. Լ.
6: Խարայեացիք, յիշ իւրեանց յԵ-
գիպտոսէ, բանակեցան ի մէջ Մազ-
զազի և ծովուն, ԵԼ. ԺԴ. 2. Թու.
ԼԳ. 7:

Մազզոգ: Տես Գոգ:
Մազքան, քաղաք մտ ի Գայի և
ի Գարատս ի Տիւրիայ Մաքմասայ,
այժմ կարուսեալ, Ա Թագ. ԺԴ. 2.
Ես. Ժ. 28:

Մազայ, երբորդ որդի Յարեթի,
նախահայր Մարաց, ևն, Եննգ. Ժ. 2:

Մազան, մին յորչւոց Արբաշա-
մու և Քեսուրայ, Եննգ. ԻԵ. 2:
Ել կարծուի թէ բնակեցաւ յԱրա-
բիա, մտ իւր եզբօրը Մադիամու:

Մադիամ, չորրորդ որդի Արբաշա-
մու և Քեսուրայ, Եննգ. ԻԵ. 2:

Մադիամացիք, սերունդք Մա-
դիանու, զբանարնակ ցեղ յԱրա-
բիա, թուով բազում, և Հարուստ
Տօրեւի և անդէովք և ուղտուք,
Ես. Կ. 6: Առաջին և բուն երկիր
Մադիանացւոց թուի լինել յարեւ-
ելց Եղանան ծոցը կարմիր ծովուն.
Արարացի աշխարհագիրք հոն կը գը-
նեն Մադիան քաղաքը, Գործ. Է.
29: Բայց կը թուի թէ Մադիանա-
ցիք ստորածուած էին գէպի ի Տիւրիո,
հաւանականապէս ընդ բովանդակ
անապատան յարեւելց Սէր լեռին
մինչև ի սահման Մովաբացւոց. միւս
կողմէն ևս բանած էին բոլոր այն
երկիրը որ կը ձգուի մինչև մտ ի
լեռան Արիայի: Տես ԵԼ. Գ. 1. ԺԸ.
1. Թու. ԻԲ. ԻԵ. Գառ. Զ.-Ը: Ըստ
Եննգոց ԻԵ. 2, 4, (բազգաստ 12-18
համարներուն հետ,) Մադիանացիք
այլ էին յորչւոց Իսմայելի, թէպէտ
այլուր կը գտնենք այս երկու ժողո-
վուրքը սերախ կապեալ իրարու
հետ, այնպէս որ մերթ միսով ան-
ուամբ կը կոչուին և մերթ միսով:
Տես Եննգ. ԼԷ. 25, բազգաստելով
ընդ 36 համարին: Մայրաքաղաք նո-
ցա կը կոչուէր Մադիան, որդ մեա-
ջորդք գեւ կային առ Յերոսիմախ
և առ Եւսերեաւ: Մադիան էր առ

Առնան գետով, ի հարաւոյ քաղա-
քին Ար, կամ Արեւոպոլիս:

Մադիանացիք էին կառապաշտ, և
յաճարի կը հրապուրէին զԽորայեւ-
ցիս պաշտել Մադիանացւոց սաս-
ուածները: Շատ անգամ նաև կ'ը-
նէին զնոսա հարկատու և կը հարբու-
տահարէին: Տես Թու. ԻԲ. ԻԵ. ԼԱ:
Երբ Խարայեացիք կը վարէին իրենց
արտերը և մերձ էին ի հնձել, Մա-
դիանացիք հանդերձ Ամողեկացւովք
և որչւովք արեւելեան անապատին,
կ'իջնէին վար իրըն մարտն անթիւ
բազմութեամբ, իրենց անասունե-
րովք և զբաններով և ուղտերով,
յափշտակել և տանել երկրին ար-
գիւնքը, և ոչ միայն արգիւնքը կը
կողոպտէին, այլև արգեանց տերերը
կը սպաննէին: Եւ Հրոյսք չուննա-
լով բաւական զօրութիւն կամ հու-
ւառք կամ առաջնորդ գէմ զնկու-
պն յեւուզակներուն, շատ անգամ
կ'ապաւինէին լեռները և այբերը,
մինչև որ հեռանար թշնամին: Ան-
գամ մը Գեգէոն ազատեց ժողո-
վուրդն այս յափշտակիչներէն, Դատ.
Զ. 7: Այժմու Իսմայելացիք կ'աղ-
բին տակաւին այն նախնի յեւուզա-
կութեամբ, և անոնց ասպատակու-
թիւնները, յափշտակութիւնները և
սպանութիւնները կրնան նկարա-
գրուիլ այնպէս ինչպէս նկարա-
գրուած են անոնց հայրերունը Հրէից
հին պատմիչներէն:

Մազմանա, քաղաք մտ ի Գա-
զա. ի սկզբանի կը վերաբերէր Յու-
գայի, յետոյ անցաւ Շմաւանի ցեղին,
Յես. ԺԵ. 31. Ա Մոնաց. Բ. 49:

Մազմեմա, քաղաք ոչ հետի յԵ-
րուսաղեմէ, տեղին անծանօթ, Ես.
Ժ. 31:

Մազմեմ, տեղի անծանօթ յերկ-
րին Մովաբացւոց, Երեմ. ԽԸ. 2:

Մազ, Հրոյս արք, բաց յուխ-
աւարաց, Թու. Զ. 5, 9, և ի Գե-
պաց ինչ, ինչպէս Արիստոզմինը,
Թագ. ԺԴ. 26, բաւական կարճ կը
կտրէին իրենց մազերը, Ա կորնթ.
ԺԱ. 14, և անուշահոտ իւզերով
կ'օծէին իրենց գլուխը, ԵԼ. Լ. 30-33:
Սաղմ. ԻԳ. 5. Ժողով. Թ. 8: Սգա-
ւորք անխնամ կը թողուին իրենց
մազերը, կամ կ'ափրէին և կամ կը

փետեին բւումք, իրեմ՝ Է. 29: Կա-
նայք կը սիրէին գէտ արմակէլ, Տիւ-
սել զՏերո, օծանել անուշահոտ իւ-
ղերով, և պլկեայլ եղանակաւ կը
զարգարէին իրենց գլուխքը, Եւ. Գ. 18,
24: Ա Կորնթ. ԺԱ. 15: Առաքեալք
կ'արգելուին կանանց այս կերպով
յարգարել զՏերո, Ա Տիմ. Բ. 9, Ա
Պետր. Գ. 3: "Կանանց մտղերուն
պէս մտղեր, կը նշանակէ նեւին մա-
րտնեքը, Յայտ. Թ. 8: Բորսք՝ երբ
կը մտքբուէին, և Ղեւոնցիք՝ երբ
կ'օծուէին քահանայ, կ'ածիլէին ի-
րենց բոլոր մարմնը, Ղեւ. ԺԳ.
ԺԿ. 8, 9:

Մագաբօք, Յաբ. ԼԲ. 32: Թարգ-
մանիչք Սուրբ Գրոց կը կարծեն թէ
այս բառք կը նշանակէր զերկուստան
կենդանակերպ զողիակոյն, այսինքն
երկնից կամարին վրայ լայն գօտի մը,
որոյ մէջ են արեգական և լուսնի
ճամբուն վրայ գտնուած աստեղք:
Որովհետեւ արեգակն և լուսնի կը
Թուին ամէն տարի շրջան ընել այս
գօտւոյն մէջ, այնպէս որ գօտւոյն
իւրաքանչիւր մասն հետզհետէ կ'ըն-
դունի այն լուսնորսները, կը կար-
ծուի թէ, "Մագաբօթը ժամանակին
կրնա՞ն հանել," կը նշանակէ Կրնա՞ն
քու զօրութեամբք զողիակոսի մէջ
տարեկան շրջան ընել տայ արեգա-
կան և լուսնի, որպէս զի տարւոյն
կրանակներն, ամառ, ձմեռ և պլք
յաջորդեն կարգաւ:

Մաքուտադա, որդի Ենովքայ և
Հայր Ղամբայ: Մաթուտադա ապ-
րելով 969 տարի, քան զպլ
մարդիկ երկայնակեաց եղաւ, և մե-
ռաւ տարի մը միայն յառաջ քան
զՂրհեղեղն, Եննդ. Ե. 21, 22:

Մաղեղա, գլխաւոր քաղաք փա-
նանացւոց, որոյ մօտ հինգ դաշնա-
կից Թագաւորք յաղթուելով բրա-
նուեցան յայրին ուր ապաւինած էին
և սպանուեցան: Այս քաղաքն էր
Լերնայի, Աղեկայի և Լաքիի մօտ,
ի հարաւոյ արեւմտից Երուսաղեմի,
յերկրին Յուդայ, Յեռ. Ժ. 10-28.
ԺԲ. 16. ԺԵ. 41:

Մաղեղաով, քաղաք Մանուէի,
Թեպէտ իսպաբայ երկրին մէջ էր:
Ի սկզբան էր արքայանիստ քաղաք
Քանանացւոց, և երկար ժամանակ

պահեցին զայն Քանանացիք, Յեռ-
ժԲ. 21. ԺԷ. 11. Դառ. Ա. 27: Մա-
կեդաով էր Յեզրայելի դաշտին հա-
րաւային արեւմտեան սահմանին վրայ,
Կիսանի հեղեղատարն մօտ, և զայս
կ'ակնարկէ Թերեւս "Մակեդաով ջու-
րը", որ յիշուած է Դերազրայի և
Բարակայ երգին մէջ, Իրբե ակեղի
յաղթութեան նոցա, Դառ. Ե. 19,
21: Առ Սաղմունի Մակեդաով էր
ամուր քաղաք, Գ Թագ. Թ. 15:
Հոս մեռաւ Ոքոզիա արքայ Յուդայ,
Հոս յաղթուեցաւ և սպանուեցաւ
Յովիա, և հոն սղրաց զեռ Իորա-
յէլ, Գ Թագ. Թ. 27. ԻԳ. 29. Չաք.
ԺԲ. 11: Բողոնսն նոյն կը համարի
ընդ Մակեդաովայ զարդիս Լէյճան
կողուած գիւղք զոր Հաովայեցիք կը
կոչէին Ղեկոն:

Մաղեղանիա, ընդարձակ երկիր է
հիւսիսոյ Յունաստանի: Սահմանք
նորա են Թեսաղիա և Եպիւրոս՝ ի
հարաւոյ, յարեւելից՝ Թրակիա և
ժողի Եգէական, յարեւմտից՝ Ադրի-
ական ծով և Լիւրիկէ, ի հիւսիսոյ
Դարդանիա և Մէսիա: Մակեդո-
նիոյ գլխաւոր գետերն էին Ստրիմոն
և Աքսոն: Հռչակաւոր էին լիբիէն
Ողմպոս և Աթոս. առաջինն ան-
ուանի է ի դիցարանութեան Յունաց
իրբե նիստ աստուածոց, Թեսաղիոյ
սահմանին վրայ, և մեծաւ մասամբ
այն երկրին մէջ. Իսկ երկրորդն, այն
է Աթոս, և հրուանգանի մը ծայրը
յափն Եգէական ծովուն, և զարգիս
նշանաւոր է մենասաններուն պատա-
ճառաւ, յորս կը կարծուի թէ է կան
պատուական ձեռագիր մատեանք:
Հատկին բնակիչք Մակեդոնիոյ կը
համարուին Կիտացիք, Եննդ. Ժ. 4,
բայց հին պատմութիւն երկրին ծա-
նօթ չէ: Մակեդոնիոյ Թագաւորու-
թիւնն հաստատուած կը պատմուի
իրբ չորս հարիւր տարի յառաջ քան
զՓիլիպպոս, առ սրով, և մանաւանդ
առ որչաով նորա առ Մեծաւ Աղեք-
սանգրիւ հասաւ Մակեդոնիոս ի կա-
տար իշխանութեան: Աղեքսանդր,
336-323 նախ քան զԲք, անցնելով
ի գլուխ Մակեդոնացւոց և Յունաց
միացելոց, տիրեց արեւմտեան և հա-
րաւային Ասիոյ մեծ մասին: Դանի-
էլ գուշակած էր Աղեքսանդրի աշ-

խորհակալութիւնը, Դան. Ը. 3-8, միեզերեսոյ քօշէ նմանութեամբ: Դիտողութեան արժանի է որ հին գահնկանք Մակեդոնացւոց սենին այս ազգային նշարն: Յետ մահուան Աղեքսանդրի, Մակեդոնացիք սկսան հշտլ, և հուսկ սերմն նուաճեցան ի Հռովմայեցւոց քառ. Պաւղոսիւ Եմփրաւ, 168 նախ քան զԳր., որ չորս դաւառ բաժնեց այն երկիրը: Յետոյ Հռովմայեցիք բաժնեցին ըստը Յուդայայի և Մակեդոնիա երկու մեծ հատիկ, և կոչեցին Մակեդոնիա և Աքայիա, 142 նախ քան զԳր.: Հռովմ. ԺԵ. 26. Բ կրնիթ. Թ. 2: Տես Յուճապատան: Նոր կապկարանին մէջ այս անունն հաւանականապէս առնուելու է այս վերջին նշանակութեամբ: Բուն Մակեդոնիոյ քաղաքներէն կը յիշուին ի Նոր կտաւ. կարանի, Ամփրայիս, Ապոլոնիա, Բերիա, Նեապոլիս, Փիլիպպէ և Թեոսաղոնիկէ: Այս երկիրը կանուի ընկալաւ զԱւետարանն, յամի ՏՆ. 55, ի ձեռն Պօղոսի որում երկնաւոր տեսլեամբ ազգ եղաւ երթալ աշխատիլ Տն, Գործ. ԺԶ. 9. Ի. 1:

Ման կ'առնուի ի Սուրբ Գիրս, նախ, փոխանակ բաժանման մարմնոյ և հոգւոյ, առաջն թն, Եննդ. ԻԵ. 11. երկրորդ, փոխանակ օտարանալոյ յԱստուծոյ, և անկանկեղ ընդ բարկութեամբ նորա, Ա Յովհ. Գ. 14 և այլուր. երրորդ, փոխանակ երբորք ձեռնած, այն է՝ մահ յաւիտեանական գատապարտութեան: Մահն էր պատիժ պատուիրանազանցութեան Ագամոյ, Եննդ. Բ. 17. Գ. 19. և բայր սերունդ նորա լինելով պատուիրանազանց, եղաւ հազորդ անիծիցն եղելոյ ի վերայ Ագամոյ: Քրիստոս "մեր կեանքն" է: Ամէն հաւատացեալ հազորդ է կենաց նորա, հոգևորապէս և յաւիտեան. և թէպէտ մեղք և մարմնաւոր մահ կը մնան ի վերայ ազգի մարդկան, սակաւ անոնց իսլոթոցն առնուած է. և ի տարութեան վերջին թշնամին պիտի կտնուի ընդ ասիւք, Հռովմ. Ե. 42-21. Ա կրնիթ. ԺԵ:

Բնական մահը կը նկարագրուի իբրև ելուսն շնչոյ կամ ոգւոյ, Էմբլ. Գր. Սաղմ. 29. Իբրև դարձ

միւսանգամ ի հոգ, Եննդ. Գ. 19. Ժողով. ԺԲ. 7. Իբր մերկանալ հոգւոյ զմարմին, զոր իբր թէ հաղած է հօգին, Բ կրնիթ. Ե. 3, 4. կամ իբրև վրան յորում բնակեալ է, Բ կրնիթ. Ե. 4. Բ Պետր. Ա. 13, 14: Հաւատացելոց մահն է իբրև մեկնել երթալ ի սուսն, և ննջել ի Քրիստոս, Փիլ. Ա. 23. Մատթ. ԺԹ. 24. Յովհ. ԺԱ. 41:

Մահ բառը կը գործածուի նաև երբեմն փոխանակ մեծ ինչ ազեալոց, կամ մահ սպառնացող մտադրուած վտանգի, զորքինակ հայտնուին, Բ կրնիթ. Ա. 10: "Մահուան գուռները," Յոր. 1Ը. 17, կը նշանակէ անտեսանելի աշխարհն ուր կը բնակին ոգիք մեռելոց: Մահ կը գործածուի նաև սպարանորէն առ ի ցուցանել Քրիստոսնէնց անզգայութիւնը մեղաւոր աշխարհի փորձութիւններուն, կազ. Գ. 3:

Մանալոք, ի վերնագիրս ԵԳ. և 2Ը. Սաղմոսաց կը կարծուի լինել բառ վերաբերեալ ձայնի եղանակին կամ նուազարանին որ կը գործածուէր այն Սաղմոսներ երգելու. կամ ինչպէս Հենդգէնպերկ և Աղեքսանդր կը կարծեն, հոգևոր հիւանդութեանց որ են նիւթ այն Սաղմոսաց ողբերուն: Մաներ-լալալ-հալ-պազ, -մա-պորած, -խզ-պոր, -էյն-յոր, -անուն զոր առաւ Եսայի իւր որդիներէն միոյն, մարգարէարար ցուցնելու համար զարագ արագ յազթելն Ասորեստանեաց Ասորոց և Իսրայիլի, Ես. Ը. 1-3:

Մանիկ, այրինքն՝ լուսնիկ, կը կարծուի թէ էր զարդ պարանոցի ոչ կանանց միայն, Ես. Գ. 18, այլ և արանց և ուղտուց անգամ, Դատ. Ը. 21, 26:

Մանիք, էր և է, առ արևելեայս բազմական կամ լայն և ցած աստիճանն շուրջանակի ի սենեակս, թէ՛ իբրև գահաւորակ նստելու համար ի սուսն, և թէ՛ իբրև անկողին ննջելու համար ի գիշերի, Ել. Ը. 3. Բ Թագ. Գ. 5-7: Մահիճ երբեմն աստիճան աստիճան վեր էր գեանէն, Բ Թագ. Ա. 4. Սաղմ. 21Բ. 3: Մահճին ծածկոցը պէտպէս էր, շատ կամ քիչ զարգարուն ըստ կարողութեան տա-

նուստեան: Աղքատաց մահիճն էր լոկ ակուճք (Քնտրք) կամ խշտեակ մը, և կամ օթոց կամ ծածկոյթ մը զոր և իբրև վերարկու կը հագնէին ցերեկը, ԵՒ. ԻԲ. 27. Բ Օր. ԻԿ. 13: Վ անորոյ դիրքն էր Յիսուսի բուէլ բժշկելոց, "ԵՒ, առ մահիճը և գնա," Մարկ. Գ. 21: Բայց մահճի կամ անկողնի համար գահոյք, այսինքն ուրոյն կազմած, սոճորական էր, Թէպէտ ոչ մեր այժմու գահաւորակաց (Գրեթա) պէս: Տես Բ Օր. Գ. 11. Ամոգ. Զ. 4: Հրեայք գիշերները կը հանէին իրենց կոշիկները միայն և արտաքին հանգերէր:

Մաղաքիա, Բաբելոն: Մաղաքիա է վերջինն ի փոքր մարգարէից և բոլոր մատենագրաց Հին կատարանին: Այնպէս քիչ տեղեկութիւն կայ այս անձին զայլ, որ սմանք, Թէպէտ առանց բաւական պատճառի, կը տարակուսին Թէ Մաղաքիա արգարև յատուկ անուն է, Թէ ընդհանուր անուն, այսինքն՝ հրեշտակ Տեան, իբրև պատգամաւոր կամ մարգարէ Աստուծոյ, Անգ. Ա. 13. Մաղ. Գ. 1: Մաղաքիա հաւանականապէս մարգարէացաւ իբր 416 ին նախ քան զԳր., Նէեմայի իշխանութեան վերջին տարիներն, զկին Անգեայ և Չաքարիոյ, քահանայից և Յուգայի ժողովրդեան մէջ մեծ անկարգութեան մը ժամանակ: Վասն այոր կը մեղադրէ զքահանայս, և կը յանդիմանէ ժողովուրդը վասն զի օտար կիներ կ'աննէին, իրենց եղբոր գէժ անգթութեամբ կը վարուէին, իրենց կիները կ'արձակէին, և ոչ տասանորդ, ոչ երասայրի կու տային: Կը Թուի անկարկել ուխտը զոր Նէեմիա նորոգեց Աստուծոյ հետ սակարգ բահանայիւք և զլիւսւորք ժողովրդեան: Իր մարգարէութեան վերջին մասին մէջ Մաղաքիա կը մարգարէանայ զգալուստ Յոգնանու Մկրտչին հոգևով և զօրութեամբ Եղիշի, Մաղ. Գ. 1. Գ. 5, 6. Մատթ. ԺԱ. 10, 14 ԺԻ. 10-13. Ղուկ. Ա. 17: Կը մարգարէանայ նաև Քրիստոսի կրկին գալուստը, և երկիւստե՛ս անուստայաշարի երանութիւնը: Այսպէս Հին կատարանը կը գոցուի Մեհայի մարգարէութեամբ, և Նոր

կատարանը կը բացուի այն մարգարէութեան կատարմամբ:

Մաղքա, Բաբելոն, ծառայն զորոյ աջ ականջը կտրեց Պետրոս և Յիսուս հրաշքով ողջացուց ի Գեթսեմանի, Մատթ. ԻԶ. 51: Իսուսի զրոյ երկողներուն, անոր աստուածութիւնը ցուցնող երկու նշան տեսնելէն ետքը, Ղուկ. ԻԲ. 51. Յոգն. ԺԲ. 6, գարնեալ բանէին զնա՝ յայտնի կը ցուցնէ մարգկային սոգգին կուրութիւնը և յամառութիւնն ի մեզս:

Մամբրէ, գուրբ, Ամոգհացի իշխան, կըրոյր Եսրայի և Անիւրայ: Իրեքին սորա միտքան բոլոր զօրութեամբ օգնեցին Արրահամու Թափել զՂովոս գերիշնորուն ձեռքէն, Մննդ. ԺԿ: Յանուն այս Մամբրէի կաշուցաւ:

2. Քաղաքն ուր կը բնակէր Մամբրէ, որ յետոյ կուռեցաւ Քերթան, որոյ արուարձաններուն մէջ կար մեծ կաղնի մը կամ կաղնոյ տնտաւ: Արրահամ և որդիք նորա շատ անգամ հոս կը կանգնէին իրենց վրանները, Մննդ. ԺԳ. 18. ԺԸ. 1: Մակփելայի այրը մօտ էր Մամբրէ յարեւելից, Մննդ. ԻԳ. 17, 19. ԽԺ. 30, և մօտաւոր բարձրաւանդակէն Արրահամ կընար տեսնել Սոգոմայ և Գոմորայ ծախը, Մննդ. ԺԺ. 27, 28:

Մամնայ, բառ Քաղզէարէն որ կը նշանակէ Ինչ, սոքոսոս: Քրիստոս ըսաւ, "Չէք կրնար ծառայել Աստուծոյ և մամնայի," Մատթ. Զ. 24: Հարատութիւնն արգարի կուսք է ապաւինելոց ի նա, ինչպէս Արամազդ կամ Անահիտ, և կուսպաշտ մը չի կրնար երկինք մտնել: Քրիստոս կը իրատէ նաև զմեզ, օրինակաւ անիրաւ տնտեսին, աշխարհային ինչս, "անիրաւ մամնայն," որ ընդհանրապէս կը փնտառուի և կը գործածուի մեզք, այնպէս գործածել, որ զԱստուած, մեր գատաւօրծ, բնեղք մեզի բարեկամ, և ընդունիլք ճշմարիտ հարատութիւնն յերկինս, Ղուկ. ԺԶ. 9, 11:

Մայր, ծառ մշտագալար, գեղեցկատեսիլ, որոյ ճշտակապ բարձրութիւնը և տերեւախիտ սասերը կուտան հաճոյական շուք և հովանի:

Երբայց երէն բառը շատ տեղ թուի նշանակել նոճի, զոր տես: Մայր փայտը կը գործածուէր ի շինուած նաւուց, Եղեկ. Ի. 5, նուազարան, Բ. Թագ. 9. 5, ասնց գերաններու և Տեճաններու, Գ. Թագ. Ե. 8, 10. Թ. 11. Երգ. Ա. 17:

Մամայեմ, Կիւրթի, զնշատասնէրորք թագաւոր իւրայելի, յառաջագոյն զորամբ զորաց Զարարայի: Մանայեմ թերսա էր երբ լոց իւր տիրոջ սպանուաք, և իսկոյն խաղաց ի վերայ Սեզզուաք, որ փակուած էր ի Սամարիա: Մանայեմ բռնեց և սպաննեց զնա, և ապա նստաւ գահը: Թագաւորեց Սամարիա տասը տարի, 771-760 նախ քան զԳր., և էր բռնաւոր և անազարդն կուսպաշտ: Ասորեստանի թագաւորը, Փուշ, առ Մանայեմն մաքաւելով իւրայելի երկիրը, ստիպեց զնա ապա Տագար տաղանդ արծաթ, զոր հատուց Մանայեմ հարկ գնել իւր հարուստ հպատակաց վրայ մարդ գլուխ յիտուն սիկոյ: Կը թուի թէ Մանայեմ մեռաւ բնական մահուամբ. բայց որդին և յաորդ նորա փառէիա երկու տարի միայն թագաւորեց, և այն հարստութեան վերջինն էր, ՚ի Թագ. Ժ. Ե. 13-22: Ասորեստանի արձանագրութեան մը մէջ որ մտերս գրուեալցաւ յիշուած կը գտնուի Մանայեմի անունը:

Մամայեմ, Կիւրթի, բայց աննման նմա բարդիւք և զախճանաւ: Մանայեմ էր պաշտօնայ Գրիստասի յԱնտիք, Հերովդէս պարսաւոր արեան Գրիստասի և կարապետին նորա միանգամայն, Գործ. Ժ. 9. 1: «Մէկը պիտի առնուի, և միւր թողուի»:

Մամայիմ, Երևոյ բռնութիւն, անուն տեղւոյ ուր հրեշտակաց բանակ մը և Յակոբայ բանակն հանդիպեցան իրարու, մինչ Յակոբ կը դառնար ի Միջագետաց, Եննգ. 1. 2: Մանայիմ էր ի Տիւրքիայ Կարսիկայ և մտն ի Փանուել, և յետոյ եղաւ Ղևտական քաղաք յերկրին Գագայ, Յես. Ի. 38: Կերեկ թէ էր քաղաք անուր, քանից Յերուսթէ նրստաւ հան իւր կարճ թագաւորութեան տանն, և Դաւիթ հնո սպառ.

տանեցաւ յերեսաց Արիտղոմայ, Բ. Թագ. Բ. 8. Ժ. 24, 27:

Մամանայ, հրաշալի կերակուրն՝ զոր տուաւ Աստուած անապատին մէջ իւրայելացոց: Էր մանր սերմ, սպիտակ իբրև զեղեամն, բոլորակ և ի չափ գնձոյ, Ել. Ժ. 9. Թու. Ժ. Կը տեղար ամէն առաւօտ, ջոզոյն հետ, իւրայելի բոլոր բանակին մէջ անոնց քառասնամայ ճամբորդութեան տանն յանապատին այնպէս աւատ, մինչև բաւել այնչափ բազմութեան փոխանակ հացի, Ել. Ժ. 9. 35. Բ. Թ. Ի. 5, 6. Յես. Ե. 12: Ոչ ուրիք բուսած է թէ իւրայելացիք ուրիշ կերակուր չունէին: Թէ շատ ոչխար և արջառ կար իւրայելի բանակին հետ՝ Սուրբ Գրոց շատ մատուցուէին անտարակոյս, բայց ուրիշ նուէրներ, նաև զոհք յանասոնց, որոց միտք կ'ուտէին քահանայք և Ղևտացիք բոս օրինաց:

Սրբ մանանայն առաջին անգամ տեղաց, իւրայելացիք չէին գիտեր թէ ի՞նչ էր այն, և կ'ըսէին իւրարու, Խն հո, որ կը նշանակէ, Ի՞նչ է այն: Ետաք ի մեկնաց կը կարծեն թէ այս հարցման ստեպ կրկնուէին թնաց Խն կամ մանանայ անունը: Պարբհարտ կ'ըսէ թէ, ի հոգիտա շուրջ զԱմինայ, գեռ կը գտնուի տեսնել մը մանանայ որ կը ծորէ այլեայլ ծառերէ, բայց մանաւանդ ի մշայէ, յուրիս ամուռն մէջ: Արարացիք կը քաղեն այս նիւթը, և կը շինեն անկէ տեսակ մը քաքար, և կը կոչեն Վերու-գի Երջ: Տես Ել. Ժ. 9. 31: Յետոյ Էրէնպուրկ քըննելով տեսաւ որ այս հիւթը ծորեցնողն էր տեսակ մը միջատ զոր մանր կը նկարագրէ Էրէնպուրկ: Բաց այս նիւթէն և հասարակ մանանայէ որ կը գործածուի իրրև լուծիչ դեղ և կ'իլլէ հացի կոչուած ծառերէն հարաւային Եւրոպոյի, կան յԱրարիա, ի Պարսկաստան և այլուր մանանայ կոչուած ուրիշ տեղային նիւթեր որ նոյնօրինակ ծագում և յատկութիւններ ունին: Բայց այս նիւթերուն և ոչ մին կրնայ նոյն համարուիլ իւրայելացոց մանանային հետ, որ յայտնի է թէ յատկապէս անսոց

Համար տրուեցաւ աստուածուստ, զանն զի սկսաւ տեղալ երբ այն ժողովուրդը պէտք ունէր կերակրոյ աւանպատին մէջ, և երբ այս պէտքը դադարեցաւ՝ դադարեցաւ նաև մանանայն: Այս մանանայն ոչ թէ ծաւերէ կամ թուփերէ կը ծարեր, այլ կ'իջներ անապատին երեսը ուր որ կ'երթար ժողովուրդը, և յատկութեամբ տարեր էր մանանայ կողուած մեղ ծանօթ նիւթերէն, քան զի էր այնչափ կարծր որ կ'աղացուէր և կը խորճուէր իբրև ջրեան, և կ'որդոտէր ի վաղիւն: Երաշայի էր նաև առաստութեան կողմանէ, զանն զի անապական կը մնար շարաթ օրը: Այս վերջին երեք յատկութեամբ Աստուած արանելապէս կը յայտնէր շարաթ օրուան սրբութիւնն, իբրև օր Հանգստեան Հաստատեալ ի սկզբանէ աշխարհի, և ոչ Աինա լուսնէն: Բաց աստի, մանանայէն մաս մը գրուելով յոսկիզէն ամանի, իբրև վկայութիւն պահուեցաւ ուխտի տապանակին մէջ ուր մնաց անապական այն նիւթը որ ինքնին ապականացու էր, Եբր. Թ. 4:

Ի Սաղմոսին, ՀԼ. 24, 25, մանանայն կը կոչուի «Տրեշտակներու Հաց» «երկնից ջրերն», ցուցնելու Համար թէ էր գերազանց, և կու գար շիտակ Աստուծոյ մեղքէն: Իտրայելացիք կը ժողովէին մանանայն մարդ գրուի մէյմէկ օմբ: Անոնք որ աւելի կը քաղէին քան զայս չափ՝ աւելին կու տային այլոց: արգելեալ էր ծածկել կամ թաղել զայն, և այս, ինչպէս կ'ուսուցանէ Պօղոս, Բ Կորնթ. Բ. 13-15, իրատ էր ամէն մարդու թթաղել երկրաւոր և կորստական բարիք, այլ տալ առաստօրէն մեր երաշայներուն ի կարօտութեաննոցա:

Աստուծոյ այս մեծ պարգևն առ Իսրայելացիս շատ բաներու զգալի օրինակ է, և կը նշանակէ «Ճշմարիտ Հացը» որ կու գայ յերկնից ապրուստամբ և կորուսեալ մարդոյ, Յովհ. Զ. 31-38. Յայտ. Բ. 17: Մանանայն պէս պէս, կ'իջնէ Քրիստոս ի վերուստ եկեղեցւոյ գալան, իբրև Հանապազորդ և առաստ պաշար, լնուլ զպէտոս իւրաքանչիւր մարդոյ:

Մամանէյս տեսակ ինչ տարերս

Թփոյ որ կը բուսնի ի Պաղեստին. կը Հասնի մինչև եօթն կամ ինն սաք բարձրութեան, մի մաս թանձր ցողնով: Հարքէթ, ի քննելի ոյս աւանկին մէկ պարտեղ, տեսաւ թուշու մը որ իջնելով նստաւ յոստ մանանայն անկոյ մը որ անոր մաս էր, Մատթ. ԺԳ. 31, 32. Մարկ. Գ. 31-32: Ոմանք կը կարծեն թէ մանանայնով կը Հասկցուի Սուրբութեան Բերնէս կոչուած ծառը, որ նոյնպէս կը գանուի ի Պաղեստին, և կը բերէ պտուղ սղիւզանէ, որոյ մէջ կան մանանայն նման սերմանք: «Մանանայն Հատ» կ'ըսուէր իբրև առաջ փոքր և շնչին բան մը ցուցնելու Համար, Մատթ. ԺԷ. 19:

Մամանէ, Իսրայելու 1. երեց որդի Յովսեփայ, ծնեալ յԵգիպտոս: Մանասէի սերունդը եղաւ մեծ ցեղ, և երկու բաժնուեցաւ յերկրին աւետեաց. մէկ մասը բնակեցաւ յարևելից Յորդանանու, Բաւոս կոչուած երկիրը, Յարակայ գետէն զէպ ի Տրաքոն. և միւսը մասը՝ յարևմտից Յորդանանու, ի մէջ Եփրեմայ և Իսապարայ, և կ'երթան Յորդանանէ մինչև Միջերկրական ծովը: Մանասէի ցեղն ստորին էր յոյժ քան զցեղն Եփրեմայ Հարստութեամբ և զօրութեամբ, ըստ կանխասացութեան Յակոբոյ, Եմն. Գ. ԽԱ. 50, 51. ԽԸ. Յե. ԺԶ. 17.

2. Ամբարիշտ որդի և յաջորդ բարեպաշտին Եզեկիոյ, աբրայի Յուդայ: Սկսաւ թագաւորել դեռ մանուկ երկուստանամեայ, 698 ին նախ քան զԳր., և թագաւորեց յիսուսն և Տրիգ տարի: Սոսկայի կառավարչութեան, բաժնաբուրութեան և անագորունութեանը Համար, ԹԻՂես Աստուած Ասորեստանեայ տանել զնա գերի ի Բաբելոն ի քսան և երկրորդ ամի թագաւորութեան նորա, Տաւանականապէս առ Ասորդանաւ արքայիւ Ասորեստանի: Բայց Տան, ի Բաբելոն, այնպէս խմորհեցուց զանձն, որ Աստուած շարժեց զԱսորեստանեայ միւսանգամ Հաստատել զնա յաթոռ իւր իբրև Տարկատու. և այնուհետև Մանասէ ջանաց ուղղել չարիքը զոր գործած էր առաջ: Իւր նախկին կուսքերը և

վհուկները վերցուց, և ի հոգևոր և մարմնաւոր օգուտ թագաւորութեան իւրոյ շատ նոր կարգեր հաստատեց. նորոգեց Նրուսաղեմի ամրութիւնները, նոր մաս մը պատելով պարսպաւորակ մտից, և զՈփէլ յարեւելից հարաւոյ, և զօրացուց Յուդայի պարսպաւոր քաղաքները: Յետ երկար թագաւորութեան որ երկայնագոյն էր քան այլ թագաւորաց Յուդայ, մեռաւ խաղաղութեամբ և թաղուեցաւ յՆրուսաղեմ, Դ թագ. ԻԱ. Բ Մնաց. ԼԳ.:

Մամե, Բո-տ-լ է. Թեկեղ, Լու-տ է. Փարսին, Բ-տ-տ-լ է. Քաղդէա-րէն բառեր որ հրաշխեք գրուեցան յորձ, մինչ Բաղտասոր ամբարիշտ խնջոյքը կաւ ասար, և կը նշանակէին անոր տան մտայնուտ պատուհասար, Դան. Ե: Քաղդէայքն աստեղագէտք չկցցան կարգալ այն գիրը, թերեւ վասն զի գրուած էին Տին Նրբայական նշանագրքը, և եթէ կարող ըլլային ևս կարգալ, պիտի չկրնային մեկնել իմաստը որ շարագուշակ էր: Սակայն Դանիէլ աստուածատուր համեմարով հասկցաւ և իշխեց ըսել համարմակ այն գրոյն ահաւոր իմաստը, և ի նմին գիշերի կատարուեցաւ Դանիէլի խօսքը: Ո՛րչափ ամբարտաւան գլուխներու վրայ, շատ անգամ իրենց ամբարշտութեան և շուայտութեան մէջ, ձեռքը որ անոնց անցեալ պատմութիւնը գրած է՝ կը գրէ անոնց վերահաս կորուստը:

Մամուե, հանդիտ, բնիկ Սարասցի, ի ցեղէ Դանայ, և Տայր Սամփոնի, Դաս. ԺԳ. 43. ԺԶ. 31: Մանուէի որդւոյն ծննդեան և քաջագործութիւններուն կանխասացութեան մէջ կը տեսնենք ուխտին Հրեշտակը որ երեցաւ Աբրահամու, Գեղէոնի և այլոց, և որ ոչ կը նիրհէ երբէք և ոչ կը քնանայ, այլ կը հսկէ իւր զրկեալ ծողոզիկան վրայ: Այդպէս երեցաւ նաև Յակոբայ, և շուգեց ըսել իւր խորհրդաւոր անունը, Մննդ. ԼԲ. 29. Դաս. ԺԳ. 48. Ես. Թ. 6. Դուկ. ԺԳ. 34:

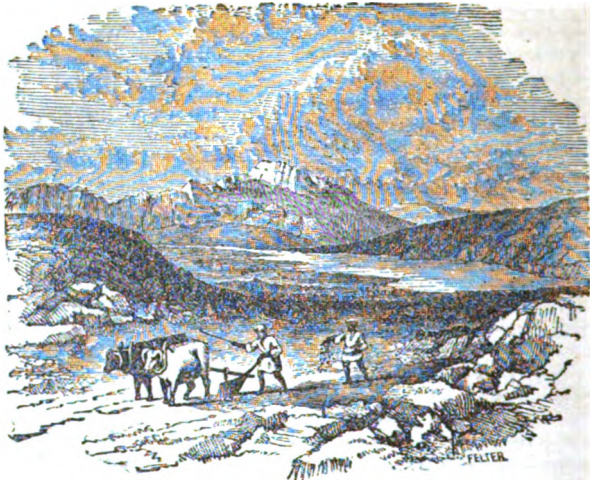
Մամրագար, Երրայեցերէն՝ Տարսիս, Մննդ. Լ. 14-16. Երգ. Է. 43, տունի ինչ որուն կ'ընծայուէր, հաւանականապէս՝ առանց հիման,

զամուլ կանայս որդեծին ընկու գորութիւնը: Հին թարգմանութեանց շատերուն մայելով, կը թուի լինել Լիննէէն Արբ-Ք Մոտր-Քու կոչուած տունկը որ մորմի (պելլաստոնայի) տեսակէն է, ճակնդեղի նման արմատով, սպիտակ և կարմրագոյն ծաղկոք, և անուշահոտ, գեղին խնձորներով, և կը հասնի մայրն ամենէ մինչև յուլիս. Բայց այս կարծիքը հաստատուած չէ:

Մամո, քաղաք ի ծայր լեռնային մասին Յուդայ, Յես. ԺԵ. 55, որոյ մաս կը բնակէր Նարադ և ուր ապրատամբեցաւ Դաւիթ յերեսաց Սաուղայ, Ա թագ. ԻԳ. 24, 25. ԻԵ. 2: Ըստ Բագինտնի Մամոն է այժմու Մոյն կոչուած ակերակոտ տեղին, եթէ մզնն ի հարաւ կոչոյ յարեւելից փերրոնի:

Մամոացիք, Աբարացի ցեղ, Բ Մնաց. ԻԶ. 7, որ կը յիշուի Ամոնցիացուց և Իորայիի ուրիշ թշնամիներուն հետ: Ասոնց բնակութիւնը կը թուի թէ էր մաս ի տեղին անուանեալ Մասն, գրեթէ յարեւելից Պետրայի (Վիմի), ի վերայ Զանապարհին ուխտաւորաց Դամասկոսէ ի Մէքբա: Ողիտ յաղթեց Մամոնացուց: Մամոն. «Մամոն ըուրը», Յես. ԺԱ. 5, կամ ծովակ Սեմերոնի, Յորդանանէ կազմուած երկց ծովակաց հիւսիսայինը: Է ի հարաւային մասին հոգմին զոր կազմեն երկաթին ծիւղք Հեբրոնի: Ծովակը կը կոչուի Տիմ, բոտ անուան հոգմին, ծովակի Հուլէհի: Բուն ծովակը երկայն է չորս կամ հինգ մղոն, և թերեւ չորս

ԾՈՎԱԿ ՄԱՌՈՒՆԻ, ԱՆՆԻՆԵՐ ԶԵՐՄՈՆ ԼԵՐԱՐ Ի ԼԵՌՈՒՆ

մղոն լայն, և կ'անձկանայ գեպ ի հարաւ: Ի ծանծաղ և սակաւաղուր, և մեծ մասը ծածկուած է ջրային տնկօք: Հազարաւոր ջրային թռչունք կը խաղան ծածկակիտ երեսը, և ծոփակն ունի առատ ձուկ: Հիւսիսային կողմն է ՀուլէՏի գաշտը որ է տափարակ, իբր վեց կամ աւելի մղոն երկայնութեամբ: Այս տափարակին վերին ծայրը կը միանան երեք գետակներն յորաց կը կազմուի Յորդանան: Յարեմոսից Յորդանանու ի վեր քան զծովակն, կայ ճախին որ կ'երթայ գեպ ի հիւսիս մինչև ի խառնունս երեց գետակաց, և անդր ևս, մինչ յարեւելեան կողման երկիրը մշակուած է գրեթէ մինչև ծովակը: Տափարակն արգարե սքանչելի է, բարեբեր յոյժ: Ամէն տեսակ արմախը կու գան յառաջ գոյզն երկամբ, և արժանի է Դանայ ցեղին լրտեսներուն գողեստին: «Երկիրը տեսաք, և ահա շատ աղէկ է... անանկ տեղ մըն է՝ որ հոն երկրի վրայ եղող բաներուն մէկը պակաս չէ», Դատ. ժԲ. 9, 10: Ըտը կը բազկանայ հեղեղային նիւթերէ, և երկրին մէկ մասը կը թուի ողողեալ ջուրերէ ի գարնան: Այսպէս էլ ՀուլէՏի ծովակը և հովիտը են ամբաւ

մթերանոց, և հանդերձ ձեամբք Հերմոնի կը մատակարարեն յամառայնի ջուր Յորդանանու: Այս ծովակին մօտ Յեսու յաղթեց Քանանու հիւսիսային մասին թագաւորաց, Յես. ժԱ. 1-8:

Մասփա, Գրիտոն, 1. քաղաք ի Գաղաադ, Ովո. Ե. 4, այսպէս կոչուած ի կարկառէն զոր կանգնեցին Յակոբ և Լարան, Մինդ. ԼԱ. 49: Ըստ ոմանց այն տեղն էր որ կը յէշուի ի պատմութեան Յեփթայեայ, Դատ. ժ. 17. ժԱ. 11, 29, 34:

2. Քաղաք Բենիամինի, ժողովատեղի ցեղեց իսրայելի առ գառաւորաց, Յես. ժԲ. 26. Դատ. Ի. 4, 3. ԻԱ. 4: Հոս կը զԵՏԵՐ և կը գատեր Սամուէլ, և հոս ծանուցաւ Սաւուղայ թէ պիտի թագաւորէր, Ա. Թագ. Է. 5-16. ժ. 47: Աստ ամբաստուց այս քաղաքն իբրև պատուար ընդդէմ իսրայելի, Գ. Թագ. ժԵ. 22, և էր նիստ կուսակալի առ Կարուզո. զոնորաւ, Երեմ. Խ. 6, իսկ յետ գերութեան նորէն առնուեցաւ, Դէեմ. Գ. 19: Առունէն յայտնի է թէ քաղքին տեղը բարձր էր, և էր մօտ ի իրամովթ, ուստի Բողոքեալն ինչ կը համարէ զՄասփա ընդ տեղւոյն որ այժմ կոչի Դէտի Սամզիլ.

չորս կամ հինգ մղոն դէպ ի հիւսիս արեւմտեան հիւսիսոյ երևուողմբ :

3. Քաղաք ի դաշտին Յուդայի, Յես. Ժ. 38 :

4. Հազիտ մտ ի Հերմոն լեռան, դէպ ի Աեդան, Յես. Ժ. 3, 8 :

Մատարիտ, զորքն Տեռն, մին յաշակերտաց ար չըջնան ընդ Փրկչին ի մկրտութենէ նորա մինչև ի համբարձումն նորին, Գործ. Ա. 21-26, և յետ համբարձման Գրիտտոսի ընտրուեցաւ յինչև մին յերկոտասանից : Մատարթիոյի վրայ չունինք ուրիշ անդեկութիւն :

Մատանի, օղ ի զարգ ականջաց, արեգաց, արունից, բազկաց կամ մատանց : Մատանեղ կամ օղի հնութիւնն յայտնի է ի Սուրբ Գրաց և յարտաքին մատենագրաց, Ներ Փարաւոն կառավարութիւնը յանձնեց Յովսեփայ, հանելով մատանին իւր մատեն տաւաւ անոր, Ծննդ. ԽԱ. 42, Յետ յաղթութեանն ի վերայ Մագրամու, Խորայեղացիք մատուցին

Առտուծոյ մատանիներն, ապարանջանները և ոսկեղէն մանեակներն զորս առին աւար ի Թշնամուշին, Թու. Ա. 50 :

Խորայեղացի կանայք կը կրէին օղ սչ միայն ի մատունս, այլև ի ուրն-

գունս և յականջս, և ի պնդունս տից : Տես Ապարտեգանք : Յակորոս

Հարտութեան և պատուոյ նշան կը համարի ոսկեղէն մատանին ի մատունս, Յակ. Բ. 2 : Ի դառնալ առնապի որդւոյն, հայրը հրամայեց հագցունել անոր պատմուճան գեղեցիկ, և մատանի գնել մասը, Առկ. Ժ. 22 :

Մատանին կը գործածուէր մանուակոց իրրև կնիք առ ի կնիքը նովաւ, և Սուրբ Գիրք ընդհանրապէս զմատանին կը համարի մանուակոց սեպհական Թագաւորաց և մեծամեծաց, ինչպէս Եգիպտոսի Թագաւորին, Յովսեփայ, Աբազու, Յեզարելայ, Ասուերոսի Թագաւորին, անոր սիրելւոյն Համանայ, Մուրթբէի, Դարեհի արքայի և այլոց, Գ թագ. ԽԱ. 8. Եթ. Գ. 10. Երեմ. ԻԲ. 24. Գան. Զ. 17 : Այս իշխանաց հրովարտակները և ուրիշ հրամանները կը կնքուէին անոնց մատանուով իրրև կնքով, և այս գրոշմը որպէս թէ կը վաւերացնէր այն գրուածները :

Մատրեոս, զորքն, առաքեալ և աւետարանիչ, էր որդի Ալիփայ, ի ծնէ Գալիլեացի, կրօնիք Հրեայ, արուեստիւ մաքրաւոր, Մատթ. Թ. 9. Ժ. 3. Առկ. Զ. 15 : Միւս աւե-

տարանիչք կը կոչեն զնա լոկ Ղեւի, որ անոր Երբայեցերէն անունն էր, Մարկ. Բ. 14. Ղուկ. Ե. 27, բայց ինք կը կոչէ զինք միշտ Մատթէոս, որ Թերևս անոր մաքաւարութեան կամ հարկահանութեան ժամանակի անունն էր: Մատթէոս չի ծածկեր իւր նախկին արուեստը. այսպէս կը բարձրացնէ Աստուծոյ շնորհքը որ հանց զնա ի պաշտօն առարկութեան: Մատթէի սովորական բնակութիւնն էր կաթառանայում, և մաքաւարութեան տեղն էր հաւանականապէս արքունի ճամբունի վրայ, ձոռ ի ծոփն Տիրերիոյ. Հոն, մինչ իւր պաշտօնին վրայ էր, կանչուեցաւ ի Յիսուսէ երթալ անոր ետեւէն, Մատթ. Թ. 9. Մարկ. Բ. 14:

Հաւանական է թէ Մատթէոս արդէն ծանօթ էր հրաշից և վարդապետութեանց Յիսուսի:

Մատթէոսի, աւետարան ըստ Տեա Աւետարան:

Մատուռակ, Երևոյ. Խ. 1, 13. Նէեմ. Ա. 11: Աւագ պաշտօնեայ տան թագաւորաց: Մատառակին գործն էր լինել և մատուցանել բաժակը թագաւորին: Մատառակապետ կը կոչուէր մատառակաց գլուխը կամ վերակացուն, Երևոյ. Խ. 2:

Մար, չափ հեղանիւթոց որ կը տանէր իբր 30 քաշ և 384 տրամ: Գինին զոր բրուս Յիսուս հրաշիւք ի կանա Գալիլէացոց արդարև շատ էր, բայց հարսնէորենն ալ շատ էին, և թերևս հարսնիքը տեկց ամբողջ եօթնեակ մը, Դատ. Ժ. 12, և թերևս ի լուր հրաշիցն մեծ բազմութիւն եկաւ հոն ծաշակել հրաշի գինիէն:

Մարախ, միշտա թեւաւոր շատակեր որ շատ տեսակներ ունի, և մեծ հարուած էր յարևելք հին ատենը, ինչպէս նաև հիմա: Տասն այլևայլ Երբայեցերէն անուններ կան ի Սուրբ Գիրս միջատներու այս սեւին համար, բայց ոմանք հաւանականապէս տարբեր տեսակներու անուն են, կամ միեւնոյն տեսակին այլևայլ ձևերուն: Ըստ Սուրբ Գրոց մարախի անհամար գունդերն ըստ հրամանին Աստուծոյ կը թռչին և կ'երթան, և են ի պատիժ ազգաց մեղուցիւց,

Բ. 0բ. ԻԸ. 38-42. Գ. Թագ. Ը. 37. Բ. Մնաց. Զ. 28: Երբայեցոց հարուածներուն մին էր մարախ: Մարախը ծածկեց բոլոր երկիրն այնպէս որ սեցաւ գետինը, և ամէն կանաչ խոտ և դալարի սպառեցան, ինչպէս ծառաց պառլզինքը որ կարկտէն քնացած էին, Ել. Ժ. 4-19: Բայց այս միջատին մասնաւոր նկարագիրը և անոր ապականիչ ընթացքը կը տեսնուի մանաւանդ առ Յովէլայ, Բ. 3-10, քան այլուր ի Սուրբ Գիրս: Յովէլայ այս նկարագիրն է արգարեք բոլոր մարգարեական նկարագիրներուն մէջ երևելին, և ոչ միայն մարախներուն, այլև թշնամաց, որոց կարապետ էին մարախը, աւերածք և ապականութիւնը կը ցուցնէ ազգու կերպով և ճշդիւ: Այս նկարագիրը կարգացողը կը տեսնէ որպէս թէ յայտ յանդիման այն ապականիչ բանակին անհեղ շուն, և անոր աղետալի արդիւնքը որ է համատարած ամայութիւն: Պէտք չէ մտնալ նաև որ, Յովէլայ Ա. զլիպն ձ համարին մէջ յիշուած չորս տեսակի միջատը, խառնիճ, մարախ, ջրեակ և գրուիճ, ըստ Երբայեցոց ոչ այլ ինչ են եթէ ոչ մարախայ այլևայլ կերպարանք, ոմանք թերևս անթե: Դաւի և Մորիերի հետեւեալ կտորները, զորս նաև Նիպուր, Պուրջահարս և ուրիշ ճանապարհորդք կը հաստատեն, կրնան թերևս իբրև մեկնութիւն ծառայել Սուրբ Գրոց վերջիշիւտ համարին և նմանեաց:

Դաւ կրտէ, "Մարախը զորս ես տեսայ" մեծ էին քան մեր հասարակ մարախը, և ունէին թեւեր սև բիծերով, իսկ օրունք նոցա և մարմին էին

բաց գեղնազդէն : Աստիք նախ կ'երեւին ի վերջ կոյս մտարտի, և կու գան երբեմն հարաւային հողմով : Ի մէջ ապրիլ ամսոյ այնպէս կը բազմամանս որ օրուան տալուսն կ'ըլին յօգս երամսովն, կը թռչին իրեկ զամպս, մինչև, ըստ բանին Յովիւայ, մթացուցանել արեւը : Ե՛րբ հողն այնպէս սաստիկ է որ գուշի գուշի մտարտներ իրարու ետեւ կը խուճապեն կամ իրար կը խառնուին, կը տեսնուի սաղմոսերգուսին նմանութիւնը, «Մարտիի պէս թօթօվուեցայ», Սաղմ. ՃԹ. 23 : Մայիսի մէջ այս գուշիգր տակու կը քաշուէին ի Մէդիծուհի և յայլ մերձակայ դաշտս ուր կ'ածէին զձուս իւրեանց : Այն ինչ կը թոսէին, այսինքն կ'ոգևորէին ձուք, ամբաւ բազմութիւն ձագուց պարս գործելով, մզնի ութերորդ մասին մեծութեամբ իբր երկայնաձև կամ քառակուսի հոծ մարմին մը կ'ուղուէին գէպ ի ծոցը : Բան չէին թողուր իրենց առջև : Ինչ որ գալար և հիւթեղ էր կ'ուտէին, ոչ միայն մանրախոտ բանջար, այլ և այգիս, թղեհնո, նռնեհնո, արմուսնիս, խնձորնիս, և զամենայն ծառ գաշտի, Յովել. Ա. 12, և կ'ընէին զայս, պահելով իրենց կարգն իրեկ բանակ ճակատամուկ, ելլելով ծառեր կամ պատեր ի վեր որոց կը պատահէին իրենց ծամբուն վրայ, նաև մտնելով սուռներ և սենեակներ ըստ օրինակի գողցը : Բնակիչք աննոց առաջն առնելու համար կը բանային իրենց գաշտերուն և պարտեղներուն մէջ փոսեր և խրամներ, զոր կը լնուին ջրով, և կամ կը գիղէին շեղջ շեղջ մացառ, խոզան կամ սոցին նման զիւրայրեաց նիւթեր, որոց կրակ տալով կը փռնկցնէին, երբ կը մտնենային մարտիք : Բայց ի գուր էր այս ամենայն, քանզի խրամներն կը լեցուէին արագ արագ, և խարոյկները մարէին զիրար հրոջ խուան բազմութենէն, մինչ ճակատը կը յառաջանար անվահեր ի վտանգէն, և հասարքը կու գար այնպէս տաղանու որ ընդկն զայն գրեթէ անհնար էր : Յետ միոյ կամ երկուց աւուրց ի չու անկանելոյ առաջին խմբին, նոր խուճեր հասնելով ի ձուոյ, կ'ըլլէին ճապարակ առա-

ջիններուն ետեւէն, կրծել ծառերուն կեղեկները և մատաղ ճիւղերը որ պրծած էին առաջին օրհորուսաներէն՝ կորուսեալներով միայն իրենց պրտուղները և տերեւները : Յերուտի կը նմանցնէ զնոսա մարգարէն մեծ բանակներու, և կը յաւելու թէ երկիրն էր իրեկ զգրախտ առաջի նոցա, և իրեկ անապատ ամայի յետոյնոցա : «Մարտի կ'րսէ, «Յունիսի 11 ին, մինչ գեռ կը նստէինք մեր գրաններուն տակ զմիջօրէիւ, լոցինք անսովոր ձայն մը, հեռուէն եկող սաստիկ հողմոյ նման : Վեր նայելով տեսանք ահագին ամպ մը, տեղ տեղ փռեակեկալ կիսով շափ, ուրիշ մասերը բոլորովն սև, որ կը տարածուէին օդին մէջ, և երբէք երբէք կը խաւարեցնէր նաև արեւը : Երեսով հասկցանք թէ մարտի էր, որ խմբովն կ'իյնար մեր վրայ : Մարտիներն էին չարք, մինչև թուկ ինձ տեսանել այն շառագոյն սատակիչ մարտիք որ էր մին հարուածոց Եգիպտոսի : Իսկոյն պարտեղպանք և հողագործք սկսան բարձրանայն գոյնէլ թոյլ շտարու համար աննոց իջնել վար : Կարծես թէ կը չուէին միով ընտկան ազգամբ, և կը շարժէին իրեկ մի մարմին, որ կը թուէր ուղղակու և զարեւ շատարակաց առաջնորդէ մը, Յովել. Բ. 7 : «Մարտիք մաքուր», անասուն էր Հրէից համար, Ղևա. ԺԱ. 22, ուստի և էր ուտելի : Մատթ. Գ. 4, կ'ըսուի Յովհաննու Միքայի համար թէ «անոր կերակուրն էր մարտի և վայրենի մեղ» : Մարտիք գեռ կ'ուտուին յարեւոյս, և ըստ ամանց շատ համեղ են, թէպէտ ընդհանրապէս ազքատաց կերակուր է : Նեղուր կ'րսէ, «Մարտիք կը բերուին ի վաճառ տաղանու Արարիոյ բոլոր քաղաքները, Պապէլմանաէլէ մինչև ի Պասարա : Աւմարա լեռը տեսայ Արարացի մը որ ժողոված էր այս միջառներէն պարկով լեցուն : Մարտիք կը պատարասուին ի կերակուր այլևայլ եղանակաւ : Եգիպտոս Արարացիէ մը ինչքեցինք մեր առջև ուտել մարտի : մարգն իսկոյն կրակի վրայ դրուա քանի մը հաս, և կերուա կիսախորով : ոտուրներէն և գլխէն բըռ-

նելով կ'ուտեր ի մի կուլ: Երբ Արարացիք շատ մարտի կ'ուսնեան, կր խորովեն կամ կը չորցնեն զանոնք ի թոնրի, կամ ի խաշնի և կ'ուտեն թաթիբով յաղ: Մարգոյի Արարացիք կը խաշնի մարտիները, և ապա կը չորցնեն ի տանիս: Կողով կողով կը դրուեն մարտիք շուկաներու մէջ ի վաճառ:»

Պարբհարտ նոյնպէս կը պատմէ. «Պետուհիք կ'ուտեն մարտիս, զորս կը քաղեն մեծ բազմութեամբ ի սկզբունս աղբիլ ամոնջ, երբ դիւրին է բռնել զնոսա: Բետ խորովելոյ սակաւ ինչ երկամեղէն ասպակներու վրայ ուր կ'եփի Տոյց, կը չորցնեն յարևու, և ապա կը լիցունեն մեծամեծ պարկերու մէջ քիչ մը աղ խառնելով:»

Ի Յայտնութեան, Թ. 7-10, ահաւոր նկարագիր մը կայ իտհրազուար, ուր մարտիք են նման պատերազմական ձերբու, գիտաւոր իրբև զհանայտ, այլովքն հանդերձ: Անպատի Արարացիէ մը, և ուրիշ Պաղատացի Արարացիէ մը նոյն նմանութիւնը լսէք Նիպուր: Ասոնք մարտիին գլուխը կը նմանցնեն ձիոյ գլխոյ, յանջքը լանջաց առիւծու, փոսունները սախց ուղտու, մարմինն՝ օձի մարմնոյ, պոչը՝ կարծի պոչին, բողկուկները, եթէ չեմ սխալիր, կուսի մը խոպակներուն, այսպէս նաև ուրիշ մասերը: Նաև իտալացիք մարտիք կը կոչեն ձիուկ, և Գերմանացիք՝ ձի խոտոյ:

Մարգարէ կը նշանակէր, մասնաւոր ի տնտեսութեան Հին կտակարանին, այր Աստուծոյ, միանգամայն աստուածազգեցիկ ի պատմել կանխաւ զապագայն և զաղանի դէպքեր գուշակել: Մարգարէք կը յայտնէին նաև Աստուծոյ կամքը հասարակ գիպաց և պարտուց վերաբերեալ, և էին պատգամաւոր նորս տա մարդիկ: Բայց այս բաւը կը գործածուի երբեմն աւելի ընդարձակ մտք, զորօրինակ, Ահարոն ի մարգարէ Մովսէսի, Ել. Է. 1, այսինքն միջնորդ ծանուցանելոյ առ ժողովուրդն պատգամները զորս Մովսէս կ'ընդունէր Աստուծմէ: Նոյնպէս սրբալուսն երածշտաց համար կըսուէր

Թէ կը մարգարէանային, Ա Մնաց. ԻԵ. 4. և Պողոս, ըստ սոցերութեան Յունաց, զԱրատոս պէտս հեթանոս, կ'անուանէ «Իրենց բուն մարգարէն», Տեա. Ա. 12: Գիրքը չի խզէր մարգարէ անունը սուլ նաև խարբայից, թէպէտ ասոնք ստույթեամբ կը պարծէին ունենալ աստուածային ազգեցութիւն: Որովհետև ճշմարիտ մարգարէք, երբ լցուած էին Աստուծոյ Հոգւոյն ազգեցութեամբ, երբեմն կ'ունենային աստուգի յուզումն, այս յուզման նման շարժումներ ի գիտահարս կը կուսէր նոյնպէս մարգարէութիւն: Սաւուդի համար որ կը տագնապէր դիւրէ մը կ'ըսուի թէ «ասոնք մէջ մարգարէութիւն ըրտա», Ա Թագ. ԺԼ. 10: Նոր կտակարանին «մարգարէք» էին կարգ մը մարդիկ որ հրաշքի պարզանք ունէին, և էին երկրորդ զինի առաքելոց: Կէրեի թէ ասոնք կը յայտնէին աստուածային ազգեցութեամբ ապագայ դէպքեր և Հոգւոյն Արջոյ կառքն իրբև պատգամ Աստուծոյ: Տես Ա կորնթ. ԺԱ. 4, 5. ԺԳ. 1, 31, և այլուր: Այսպէս կ'ըսուի ի Գործս առաքելոց, ԺԳ. 1, թէ Յուդաս և Շեղա մարգարէք էին, թէ կոյին յեկեղեցւոյ Անտիոքոյ մարգարէք սմանէ և վարպետք, այսինքն որ ուսուցչի պաշտօն ունէին: Աստուած դրած էր յեկեղեցւոյ, նախ առաքելներ, ապա մարգարէներ, Ա կար. ԺԲ. 28: Տես և Եփես. Բ. 20. Յայտ. ԺԸ. 20. Գործ. ԻԱ. 9:

Հին կտակարանին մարգարէք էին մասնաւոր պաշտօնէացք ԵՏՎոյցի, զորս կը յարուցանէր Աստուած և կը զրկէր ի հարկի, մարգոց պարտքը ծանցնել, համագել թէ մեղաւոր են, կոչել յապաշխարութիւն և յուզողութիւն, Թագաւորներն հրահանգել, և հրատարակել Աստուծոյ գաղտնասանները մարդոց գէմ, Գ Թագ. ԺԷ. 13. Երեմ. ԻԵ. 4: Մարգարէք կ'օգնէին քահանայից և Ղևտացւոց կրթել Աստուծոյ ժողովուրդն ի հաւատոյս, մասնաւոր իտալացիք թագաւորութեան մէջ, ուր պահաս էին ճշմարիտ քահանայք Աստուծոյ, Գ Թագ. Գ. 23: Մարգարէք նաև գործակից էին թագա-

ւորաց հասարակաց գործոց մէջ բարեպաշտութիւն և առաքինութիւն ծաղկեցնելու: Մարգարէք էին խոնարհ, հաւատարիմ, անձնուրաց և անվեհեր մարգրի, Դ թագ. Ա. 8. Չարք. ժ. Գ. 1. Մատթ. Գ. 4, կենաց հեղափոխութիւններէն և զեղիութենէն հեռու, Դ թագ. Ե. 15, յաճախ հալածեալ և սպանեալ, Մատթ. Ի. Գ. 34-37. Եբր. ժ. Ա. 32-38. Յով. Ե. 10. բայց ունէին հօր պաշտելութիւն իրեն զկայք Առտուծոյ: Ոմանք ի նոցանէ փոշուած էին յարօրոյ և ի հօտից, Գ թագ. ժ. Բ. 20. Ամսօք. Է. 14. Չարք. ժ. Գ. 5: Կային նաև «մարգարէից զարօցներ», որ կը յիշուին նախ առ Ստամուկիւ, ի Գարաա, ի Նաւաթ. ի Բեթէլ, ի Գաղղաղա և Սրիբով, ոչք պատանիք կը կրթուէին ի կրօն և կը պատաստուէին առաջնորդ ըլլալ ի կրօնական պաշտամունս, Ա թագ. ժ. 5. ժ. Բ. 20. Դ թագ. Բ. 3. Դ. 38: «Մարգարէից որգիններէն», շատերը կրթուելով այն զարօցներուն մէջ եղան ոչ միայն կրօնից վարդապետ, այլև ներշնչեալ մարգարէներ: Ամօք իր մարգարէութեան համար կ'ընէ թէ արտաբոյ կարգի էր, Ամսօք. Է. 14, 15: Սուրբ Գրոց մէջ կը յիշուին նաև մարգարէ կանայք, ինչպէս Մարիամ, Գերսօրա և Ողբաւ ի Նոր Կտակարանի՝ Աննա, Եղիսարեթ և Մարիամ: Չորեքին գրտակրք Փիլիպպոսի կը թուի թէ ժամանակ մը ունեցան մարգարէական ոգի:

Մարգարէք պատգամ կ'ընդունէին Առտուծէ երբեմն ի տակտան, յանուրջս և յերազի: Բազմապէս թու. Ի. Գ. 2-16. Յովէլ. Բ. 28. Գործ. ժ. 11, 12. Յայտ. Ա. 10-20: Այս յայտնութեանց ատեն երբեմն կը տեսնուէր Առտուծոյ ներկայութիւնը. երբեմն ևս Հոգին Սուրբ կ'աղգէր միայն մարգարէից մարին: Պատգամք նոցա կ'ուզուէին թաղաւորաց, իշխանաց, քահանայից որց մանաւանդ կը վերաբերէին այն պատգամք. կ'ուզուէին նաև ժողովրդեան, գրով կամ բանիւ բերանոյ և հրապարակաւ, յաճախ հրաշքք, կամ խորհրդաւոր նշաններով որոց նպատակն էր պատգամները մեկնել և ազգու

գործել, Ես. Ի. Երեմ. Է. 2. ժ. Բ. Եզեկ. Գ. 10:

Հին Կտակարանին մէջ կան ներշնչեալ գրուածք վերտասան Հրեայ մարգարէից, որոց շարք են Եսայի, Երեմիա, Եզեկիէլ և Դանիէլ, որ կը կոչուին մեծ մարգարէք, Քնացեալ երկոտասանը՝ փոքր մարգարէներ են: Մարգարէից ճշմարիտ ժամանակագրական կարգին գալով, տարբեր կարծիք կան: Վարք յուշուած կարգը նախամեծար է ըստ ոմանց, մինչ այլք, գէթ փոքր մարգարէից համար, ճշդագոյն կը համարին Երայեցիներէն Առտուածաշունչին կարգը, որ մեր Հասարակ Թարգմանութեան կարգն է: Մանր տեղեկութեան համար տես իւրաքանչիւր մարգարէի անունն այբուբենական կարգին ըլլ:

1. Յովան, Իսրայելի Թագաւորին Յերոբոամայ Բ ի ժամանակ որ կը սկսի 825 ին նախ քան զԳր., կամ թերևս առ Յովուսաւ, նախորդաւ Յերոբոամայ:

2. Յովէլ, առ Ողբայիւ, արքայիւ Յուզայ, իր 800 ին նախ քան զԳր., սկսաւ մարգարէանալ յառաջ քան զԱմօք և զՈղբէլ:

3. Ամօք, առ Ողբայիւ, արքայիւ Յուզայ, և Իսրայելի Թագաւորին Յերոբոամայ Բ ի վերջին տարիներն, իր 787 ին նախ քան զԳր.:

4. Ողբէլ, յաւուր Ողբայի, Յովաթամայ, Աքազու և Եզեկիայի Թագաւորաց Յուզայ, և Յերոբոամայ Բ ի յաջորդաց նորս, թագաւորաց Իսրայելի, իր 785 էն մինչև 725 նախ քան զԳր.:

5. Եսայի, մերձ ի մահն Ողբայ, արքայի Յուզայ, և ի սկզբան թագաւորութեան Յովաթամայ, 758 էն նախ քան զԳր., մինչև ի թագաւորութիւնն Մանասէի, 697 նախ քան զԳր.:

6. Միքիա, յաւուր Յովաթամայ, Աքազու և Եզեկիայի, Թագաւորաց Յուզայ: Յովաթամ սկսաւ թագաւորել 758 ին նախ քան զԳր., և Եզեկիա մեռաւ 697 ին: Այսպէս Միքիա ժամանակակից էր Եսայիայ:

7. Նաուու, ի վերջին աւուր Թագաւորութեան Եզեկիայի, և յետ

արշաւանաց Սենեքերիմայ, ի մէջ 710 ին ե 700 ին նախ քան զԳր. :

8. Սոփոնիա, իսկ և իսկ յետ թա- գաւորելոյն Յովսէփոյ, և յառաջ քան զաւերել Նինուէի, իր 630 ին նախ քան զԳր. :

9. Երեմիա, Յուդայի թագաւորին Յովսէփոյ երեքասասներորդ տարին, 628 ին նախ քան զԳր. : Երեմիա մարգարէացաւ յառուրս Սեղումայ, Յովակիմայ, Յեքանիայ և Սեղեկիոյ, մինչև յառուրս Երուսաղեմի Քաղ- զէացիներէն, 588 ին նախ քան զԳր. : Կր կարծուի թէ մեռաւ երկու տարի ետք Եգիպտոս :

10. Ամփակում, Յուդայի երկիրը, մտ ի սկիզբն թագաւորութեանն Յու- վակիմայ, իր 610 ին նախ քան զԳր. , և յառաջ քան զգալուսանն Նարուզդանոսարայ :

11. Արգիւռ, մտ յանկուսն և ի գերութիւն Երուսաղեմի, 588 ին նախ քան զԳր. , և յառաջ քան զամա- յութիւն Եգովմայ :

12. Եղեկիէլ, որ տարուեցաւ գերի ի Բաբելոն, Յուդայի թագաւորին Յեքանիայի հետ, 598 ին նախ քան զԳր. : Սկսաւ մարգարէանալ իր 590 ին նախ քան զԳր. , և շարունա- կեց առ Նարուզդանոսարաւ, մինչև չորեքասասներորդ տարին յետ վեր- ջին գերութեան Երուսաղեմի որ ե- ղաւ 588 ին նախ քան զԳր. :

13. Գանիէլ, գեռ մանուկ տար- ուեցաւ Քաղզէացոց իրկիրը, 606 ին նախ քան զԳր. , այն է՝ Յուդայի թագաւորին Յովակիմայ չորրորդ տա- րին : Մարգարէացաւ ի Բաբելոն մին- չև գերութեան վերջը, և հաւանա- կանապէս գաղթեցաւ 534 ին նախ քան զԳր. :

14. Անգէ, գարձաւ գերութենէն 536 ին նախ քան զԳր. , և մարգա- րէացաւ Գարեհի Վլատասոպայ երկ- րորդ տարին, 520 ին նախ քան զԳր. :

15. Չարարիա, մարգարէացաւ Յուդայի երկիրը, մինչոյն ժամանակ ընդ Անգէի, 520 ին նախ քան զԳր. , և թուի թէ շարունակեց յետ նորա :

16. Մաղաքիա, կր կարծուի թէ մարգարէացաւ իր 416 ին նախ քան զԳր. , ի վերջ կոյս վարութեան Նե- եմիայի յԵրուսաղեմ :

Քրիտոսս, որուն կը վկայեն բոլոր մարգարէք, Ղուս. ԻԿ. 27, 44. Գործ. Ժ. 43. Ա Պետր. Ա. 10, 11, իր եկե- ղեցւոյն գերագոյն ՄԱՐԳԱՐԷՆ և ամէն գարու մէջ, Բ Որ. ԺԲ. 15-18. Գործ. Գ. 22-24, և կը յայտնէ անոնց իւր ծառաներուն միջոցաւ, անձամբ և իւր Հոգւոն, ինչ որ գիտեմք Աս- տուծոյ և անմահութեան վրայ :

Մարգարէութիւն, կանխասացու- թիւն ապագայ գիպոց, աստու- ծային ազգութեանմբ : Մարգարե- ութիւնը շատ տարբեր է հանձարեզ և յաջողակ գուշակութենէ ապագա- յին, և անորը և երկիրն պատ- գամէ՝ առանց սոսոյզ նշանակութեան : Ճշմարիտ մարգարէութիւնը կու գայ միայն Աստուծմէ, և է անվերջ ա- պացոյց թէ յայտնուածն Աստուծմէ է : Ճշմարիտ մարգարէութիւնը կը ճանչցուի սա նշաններէն . որուած ըլլալու է բաւական ժամանակ յառ- աջ քան զկանխասացոյնի կէտքը . մարդկային իմաստութեան գամ նախաստուծութեան գիտնալ կարելի ըլ- լալու չէ . մասնաւոր և ճիշդ համա- լայնութիւն ունենալու է գուշակ- եալ գիպոց հետ, և մարգարէացոյն Ամենակայէն ներշնչուել ըլլալուն ըս- տոյզ վկայութիւն տալու է : Սուրբ Գրոց մարգարէութիւններուն շատե- րը գարիւր ետքը պատահած կէտքեր ըսած են կանխաւ, գէպքեր՝ որոց պատահուսն ամենեկին հաւանական չէր, և կարեալ էր անթիւ պարա- գաներէ, և կ'ենթադրէր գեռ չկա- տարուած իրաց և չճամծ մարգա- կամքէն . և ի վերայ այս ամենայնի այն կանխասացութիւնը կատարուած են ի տեղում և ի ժամանակին որ մարգարէութեան մէջ ցուցուած էին կանխաւ : Այսպիսի էին Մեծիայի գալտասեան և խաչելութեան, և Հրէ- ից ցրուման և պահպանութեան մար- գարէութիւնները, և այլք : Սուրբ Գրոց մարգարէութիւններն են յառ- նատարած հիւսուած մը որոյ հնա- գոյն կանխասացութիւնը կը հասնին մինչև աշխարհիս պատմութեան վեր- ջը . հիւսուած մը որ աստիճանաւ և համաձայնութեամբ առած է ամեմ և զարգացում գարէ ի գար, և տար- բեր անձանց միջոցաւ, յորոց ամանք

չկրնայով իրովին հասու ըլլալ, “կը քննէին թէ երբ կամ ինտոր աստն կ’իմացնէր իրենց մէջը եզած Գրիստոսի Հոգին, ” Ա Պետր . Ա . 11 . և յայտնի է թէ բոլորը գործ է Եհս . վոյի , և զարմանալի յայտ մեր : Մարգարէական գրուածք ունին փոքր ի շատէ մթու թիւն , զոր երկայնմբտու թեամբ և աղօթիւք կարգալը միայն կրնայ փարատել , իսկ այն մարգարէութիւնը որ դեռ կատարուած չէ՝ պիտի լուսաւորուին երբ զէպքերը կատարուին : Ոչ սակաւ մարգարէութիւնը որ ի սկզբան կը վերաբերէին ի մօայ կատարուելու դիպաց և արգէն կատարուած են , կը վերաբերին նաև , անօրէնութեամբն Աստուծոյ , ուրիշ փառաւոր գիտաց որ դեռ պիտի կատարուին : Զորօրինակ , Մատթէի ի՛ր . գլխոյն մարգարէութեան ընդհանուր նիւթն է Քրիստոսի գաւառն ի գատել զթշնամիս իւր և ապառել իւր սիրելիները , ի նկարելն այս նիւթին ուրուագիծը , Մատթէս կը նմանի նկարչի որ բարձր տեղէ մը կը նկարէ երկիրն որ առաջին իւր է . քաղքին եկեղեցւոյն աշտարակն՝ ի հեռուսն , և լեռանց կատարներն ի մեայլլ հեռագոյն հարկունին , մօտ առ մօտ կ’ելլին պատկերին վրայ : Այսպէս ի նկարելն զգաւոր Բրիտանի , կը ստուերագրէ նախ անոր գաւառն քանի մը պարագաներն յաւերման Երուսաղեմի որ կատարելոց էր յետ իբր քառասուն ամաց , ապա յաջորդ համարին մէջ քանի մը որոշ պարագայս երկրորդ քառասուն ֆրէչին ի կատարածի աշխարհին . բայց և այնպէս բոլոր նկարն ընդհանուր անու թիւն միայն է :

Մարգարիտ : Մարգարիտը պատասխանագոյն նիւթոց կարգն էր ասանանինս , Յայտ . ԺԷ . 4 , և մեծապէս յարգի էր իբրև զարգ կանանց : Մարգարտին վայել լու թիւնը դեռ կը զարմացնէ զարեւելոյս , և մարգարտէ մանեակն արևելեան թագաւորաց սիրելի զարգն է : Երկնից արքայութիւնը նմանցուած է պատասխան մարգարտի , քան զայլ ամենայն ինչ այնպէս գերազանց , մինչև վաճառականին վաճառել զամենայն զոր ունէր՝ առ ի ստանալ այն մարգարտի-

տը , գիտնայով որ անոր համար մեծ գումար պիտի ընդունէր , Մատթ . ԺԳ . 45 , 46 : Երկնից գումաները կը նկարագրուին իբրև յօրինեալ ի մարգարտից . “ամէն մէկ գումար մէյմէկ ամբողջ մարգարտէ էր , ” Յայտ . ԻԱ . 21 : Քրիստոս պատուիրեց իւր աշակերտներուն իրենց մարգարիտները շնտել առաջի խոցաց , Մատթ . Է . 6 , այսինքն , չյայտնել աւետարանին պատուական ճշմարտութիւններն յուճկէսս այնպիսի մարգոց որ կը մերժեն զանոնք թշնամանք և բռնութեամբ :

Մարգարտիտ է նիւթ ինչ իբրև զվէմ կարծրացեալ տեսակ մը ստարէի մէջ , որ կը գտնուի Պարսից ծոցը , Ալլուանի , շաւայի , Սուամարայի և այլ տեղեաց ծովեղբրը , թիչ շափով կը գտնուի նաև երկրագուննախ ուրիշ կողմերը : Գիտցուած չէ թէ մարգարիտը բնական կերպով կը գոյանայ թէ արգիւնք է մասնաւոր հեռանդութեան մը , կամ օտար մարմնի մը , զորօրինակ աւազոյ կամ կոպնայ հատի մը ստարէին մէջ մընելուն : Մարգարտարիտ ստարէք կը գոյանան խումբ խումբ ծովուն խորը ժայռերու վրայ , և վարժ սուզակներ կը հանեն զանոնք ծովէն զարնան մէջ քանի մը շարաթ երբ օդը հանգարտ է :

Այս ստարէին պատեանէն կամ ամանէն է զաղտակուր կոչուած խեցին (սփփ) :

Մարեսա , քաղաք յերկրին Յուդայ , Յես . ԺԵ . 44 , ամբարեալ ի Խորովմայ , Բ Մնաց . ԺԱ . 8 , և տեղի ծննդեան Միքիայ : Այս քաղաքին մօտ հովտի մը մէջ Ասա յաղ-

Թեց ահադին զօրութեան Զարայի
Եթովպացւոյ, Բ Մնաց. ԺԳ. 9-13:
Մարեոս եր հաւանականապէս յա-
րեմութեան սահմանին Յուդայ, Ի հա-
րաւոյ Ելեթերոպոսի:

Մարթա, քոյր Լազարու և Մա-
րեմայ, Ի Բեթանիա: Թեպէտ բա-
րուք տարբեր Ի Մարեմայ, Եր սա-
կայն ճշմարտա և շնորքարեկամ Յե-
ուսի և սիրելի նման, Յովհ. ԺԱ. 5:
Քրիստոսի կշտամբին զՄարթա,
Ղուկ. Ժ 38-42, չիցուցնէր Թէ Մար-
թա անմասն էր նորոգել շնորհքէ:
Անոր սիրալիք հոգի Ի հիւրընկալել
զՔրիստոս պիտի շնուցուի երբէք, և
աչ անոր անապարելի Ի զեմաւորել
զՔրիստոս և հաւատարի Ի յարուցիչ
զօրութիւն նորա, Յովհ. ԺԱ. 20-28:
ԺԲ. 1, 2: Տես Մարթամ 4:

Մարիամ, 1. "մայրն Յիսուսի",
Գործ. Ա. 14: Անոր քաղցր և սիրուն
բարքը, և նշանաւոր պատմութիւնն
Ի հրաշայի ծննդեան փրկչին, պատ-
մուած են յառաջին երկու գլուխս
Մատթէի և Ղուկասու: Յիսուսի
ազգահամարը Մարեմու Ի Գաւթէ և
Սարրահամէ՝ արուած և Ղուկա-
սու Գ. գլխոյն մէջ, և կը ցուցնէ
Թէ Ի Մարեմայ ծնաւ Քրիստոս "բոս
մարթայ", "հին մարգարէութեանց
համեմատ: Յես դարձին յԵգիպտո-
ս Ի Նազարէթ, հինգ անգամ կը
յիշուի Մարիամ Ի պատմութեան
աւետարանին. երեսն՝ իբր յանդի-
մանեալ Ի Քրիստոսէ, Մատթ. ԺԲ.
16-50. Ղուկ. Բ. 49, 50. Յովհ. Բ. 4:
Ի անգամ՝ երբ կը յանձնէր զնա
Յիսուս ինամոց Յովհաննու, Յովհ.
ԺԺ. 26. և վերջին անգամ՝ իբրև Ի
խմբի աշակերտաց յիրսուաղէմ՝
յես համբարձման Տեսն, Գործ. Բ.
Ա. 14: Այնուհետև բոլոր գործոց
առաքելոց, թուղթերուն և Յայտ-
նութեան մէջ ամենեկին յիշուած
չենք գանձեր զնա: Յայտնի է Թէ
Մարիամու պաշտօն մատուցանել
գեա սկսած չէր անտանն: Յետին
գարուց մէջ Հռովմայ կեկեղեցոյն
հնարքն և այս պաշտօնը, որոյ հետքն
անգամ չի գանձուի Ի Սուրբ Գրքս,
և որ ասպայիչ և աւետարանին:
Հռովմայ կեկեղեցոյն նորամուս հը-
նարքն և նաև անուանեալ անարատ

յղութիւն և անբիծ սրբութիւն Մա-
րիամու, Տես Հռովմ. Գ. 10, 23.
Գաղ. Գ. 22. Ա Յովհ. Ա. 8. և բազ-
ապատ նաև վերջիշեալ յանդիմա-
նութիւնները, և նորին իսկ Մարիա-
մու խոստովանելը զկնք կարօս փրկչի,
Ղուկ. Ա. 47: Ուրիշ նորամուս հը-
նարք է կարծեցեալ կուսութիւն
Մարիամու յես ծնանելոյ զՔրիս-
տոս, Մատթ. Ա. 25. Ղուկ. Բ. 7:
Սուրբ Գրոց մէջ ոչ սերքք "անգրա-
նիկ որդի", կոչուած է միտմօր օրդի
մը: Աւետարանին մէջ տեղ անդ
յիշուած են եղարք և քորք Յիսու-
սի հանդերձ մարդ նորա իբրև ընա-
նիք, Մատթ. ԺԳ. 55, 56, և իքն
Մարիամ՝ ճանչցուած էր իբրև կին
Յովսեփայ, հաւանականապէս իբր՝
երեսուն տարի, Յովհ. Զ. 42: Պաշ-
տել զՄարիամ իբր "Թագուհի երկ-
նից", և իբրև "մայր Աստուծոյ",
Սուրբ Գրոց լուսով նկատուելով ոչ
այլ ինչ է եթէ ոչ հայհոյութիւն և
կուսապաշտութիւն, և ազօքք մա-
տուցանել նմա իբրև Աստուծոյ,
կամ նաև իբրև բարեխօսի առ Աստ-
ուած, ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ ըն-
ծայել նմա աննականորոց զօրութիւն,
և այս արդարև նուատուացնել է մի-
միայն և բաւական Միջնորդը որ է
Քրիստոս, Ա Տիմ. Բ. 5: Երբ. Գ. 16:
Մարիամ էր "օրհնեալ" և մատու-
ւորապէս "կանանց մէջ" օրհնեալ,
ինչպէս Յայէլ էր "կնիկներուն մէջ
աւելի օրհնեալ", Դատ. Ե. 24 Ղուկ.
Ա. 28. բայց Քրիստոս ինք կ'ըտէ Թէ
աւելի օրհնեալ և երանելի են անոնք
"որ Աստուծոյ խօսքը կը լսեն և կը
պահեն", Ղուկ. ԺԱ. 27, 28:

2. Մայր Մարկոսի աւետարանչի:
Այս Մարիամ ունի տան յիրա-
սաղէմ, ուր հետևողք Յիսուսի կը
ժողովէին: Պետրոս, երբ արձակուե-
ցաւ բանտէն ձեւաւոր հրեշտակի, հան-
կաւ և բախից գուռը, Գործ. ԺԲ.
12: Հայաժանաց ժամանակ Քրիս-
տանէից հիւրընկալութեան և միտած
ազօթից համար այսպիսի աւանք
շատ անգամ յիշուած կը գանձէր Ի
պատմութեան նախկին գարուց Քրիս-
տանութեան:

3. Կին կղէպուպայ և մայր Յակա-
բու կրտսերոյ և Յովսեփայ, Մատթ.

ԻԵ՛. 56, 61. Ղուկ. ԻԻ. 10. Յովհ. ԺԹ. 25: Այս վերջին համարը յայտնի չենք թէ այս Մարիամ քոյր էր թէ ոչ Մարիամու մօր Տեառն: Ոմանք քի կարծեն թէ չորս անկիք յիշուած են հոն, այսինքն՝ Գրիստոսի մայրը, անոր մօր քոյրը, Մարիամ Կէտուպոյ կ Աղոսէ: Տես Մարիամ 1, և Յեզեք 3: Մարիամ Կէտուպոյ վաղ հաւատաց Գրիստոսի և լինէր երբեմն ուղեկից նմա, անոր ծառայութիւն ընկել: Յիսուսի ետէն գնաց նաեւ ի Գողգոթա, և էր Յիսուսի մօրը հետ առ սոս խաչին: Գտնուեցաւ նաեւ ի թաղման, պատարասեց առնուհետ իւրը օծել Տէրը, և գրեաց կանուսի գերեզմանը յարութեան առաւուտուն: Տես Կէտուպոյա:

4. Քոյր Ղազարու զոր Տէրը յարցն ի մեռեաց: Մարիամու և քեռնորս Մարթայի բարբը զոյգ մը գեղեցիկ պատկեր են, Մարթայինը՝ գործատէր և բազմազոյգ կենաց, Մարիամուն՝ հոգեւոր խոկման և համարարութեան: Մարիամու համար երկնային բերկրութիւն էր նստել առ սոս իւր երկրպագելի վարդապետին և Տեառն, Ղուկ. Ժ. 39-42: Այս երկու քերք բարուց տարբերութիւնը ատենուեցաւ մտնուանից յընթինս ի Բեթանիա, յետ յարութեան Ղազարու: Չկար ծառայութիւն այնպէս յանորս զոր շուզէր Մարթա մատուցանել Յիսուսի, ինչպէս որ չկար մեծագին նուէր զոր չկամէր Մարիամ թափել ի պատիւ Փրկչին իւրոյ, Յովհ. ԺԱ. ԺԲ. 1-8: Այս գէպքը պէտք է շփոթել այն դիպաց հետ զոր կը պատմէ Ղուկաս, Է. 37-50:

5. Մագդաղեանցի, կամ ծնընդամբն ի Մագդաղեայ առ ծովակունի Կախիլայի: Այս Մարիամ էր մին ի պատնուտոր և գոյաւոր կանանց, որ կը սպասուորէին Գրիստոսի և աշակերտաց նորա, Մատթ. ԻԲ. 1-10. Մարկ. ԺԵ. 47. ԺԶ. 1-10. Ղուկ. ԻԻ. 1-12. Յովհ. Ի. 1, 2, 10-18: Մարիամ կը սիրէր մտնուանից զՅիսուս իւր իւր մեծ բարբարքը, զանոզ Յիսուս եօթն գէ հասած էր անկէ, Ղուկ. Ը. 2, 3: Մարիամ կանուսի գնաց Յիսուսի գերեզմանը, և մտալով հոն յետ մեկնելոյ աշակերտաց, եղաւ առաջին

որ ինկաւ յաս յարուցեալ Փրկչին: Ապացոյց չկայ թէ Մարիամ երբէք անառակ կենաք վարեց:

6. Բարբարս և օգտակար Գրիստոսեայ տիկին ի Հառովմ: Պօղոս բարե կը գրէ ստոր ի թղթին առ Հառովմայեցիս, Հառովմ. ԺԶ. 6:

7. Քոյր Մովսիսի և Ահարոնի, հաւանականացեալ այս Մարիամ էր որ հոգ կը տանէր պտուռեղէն տապանակին յորում էր մանուկն Մովսէս, Եւ. Բ. 4, 5. Թու. ԻԶ. 59. Մէք. Զ. 4: Իբրև մարգարեուհի առաջնորդ եղաւ իսրայելի կանանց երգել երկրագաւթեան և գոհութեան երգին առ Աստուած յիս նոցա յԵզրիպտոսէ, Եւ. ԺԵ. 20, 21: Մարիամու նախանձա գանգաւոր Մովսիսի և անոր Եզրիպտացի կնոջ դէմ պատժուեցաւ առ ժամանակայ բորսութեամբ, Թու. ԺԲ. Բ 09. ԻԻ. 9: Բայց Մարիամ ներում գտաւ և բժշկուեցաւ, և մօս ի վախճան ճամբորդութեան իսրայելի յանապատին, մեռաւ ի Կազեափառնեայ, Թու. Ի. 1:

Մարկոս, Տեղինակ չորս առետարաններէն միոյն: Տես Առետարան: Գրտուէր ընդհանրապէս կը կրօծեն, և հաւանական կ'երեկ, թէ Մարկոս միեւոյն անձն էր որ կը յիշուի Յովհաննէս Մարկոս անուամբ ի Գործօ առաքելոց, ԺԲ. 12, 25. ԺԳ. 5, 13, և իբր եղբորորդի և աշակերտ Բառնարայ, Կոլ. Գ. 10: Մարկոս էր նաև ընկեր Պօղոսի և Բառնարայ առնոց ճանապարհորդութեան ատենն Յուստոստանէ յԱնտիոք, ի Պերքա և ի Պամփուլիա, ուր, այս վերջին տեղը, Մարկոս թողուց գանոնք և գարձաւ յերուսաղէմ ի մեծ ահաճութիւն Պօղոսի, Գործ. ԺԳ. 5, և այլուր, ԺԵ. 37-39: Բայց և այնպէս Մարկոս հաւատարմութեամբ աշխատեցաւ Բառնարայ հետ ի Կիպրոս, և Պօղոս կը յիշէ զնա, մինչ ի բանտ էր ի Հառովմ, իբրև անոնցմէ մին որ ընկեր և օգնական էին նմա, Կոլ. Գ. 10, 11, և Տեմ. Գ. 11. Փիլիմ. 24: Մարկոս յետոյ գնաց Պետրոսի հետ ի Բարելոն: Արագհետև Մարկոս որդի էր Մարիմայ որոյ տուէր յերուսաղէմ սովոր էին ժողովել առաքելայք,

Հաւանական է թէ մասնաւորապէս սւսեայ էր ֆրիստոնէական վարդապետութիւններն ի Պետրոսէ, որ և յայն սակս կը կոչէ զնա «բէ: Ա Պետր. Ե. 13: Բաղդաստէ Ա Տիմ. Ա. 2, և Բ Տիմ. Ա. 2:

Մարկոսի, աւետարան ըստ: Տես Աւետարան:

Մարմին, նիւթն յորմէ կը բաղկանան մարմինը մարդկան և անասնոց: Ի Սուրբ Գիրքս, բաց ի ոսկորական նշանակութեանց, Յոր. Լ Գ. 25, կը ցուցնէ մարդկային ազգն իր ցեղ, Եննդ. 2. 12. Սաղմ. Ճիտ. 21. Ես. Խ. 5, 6, և սովէն կենդանի արարած երկրի վրայ, Եննդ. 2. 17, 19: Յաճախ կը գործածուի իրրև հակադրեալ «նոզւոյ», ինչպէս մենք կ'ըսենք մարմին և Տոգի, Յոր. Ժ Գ. 22. երբեմն ևս կը նշանակէ զմարմինն իրրև կենսաւոր և զգայուն, Մատթ. Ի Զ. 41, և իրրև նրոտ մարմնաւոր ախորժակաց, Առակ. Ե. 41, Բ կոր. Է. 4: Ի Նոր Առակարանի «մարմին», բառը կը նշանակէ շատ անգամ մարմնոյ ախորժակները, մասունքները և կերբը, որ կը զարնուենն զմարդ ի առջ զանէն Աստուծոյ և Հոգւոյն Սրբոյ գործերուն: Մարմինը կամ մարմնեղէն սկիզբը հակառակ կամ հակադրեալ կ'ըսուի Տոգւոյ և Տագոր սկզբանց, Հնազմ. Ը. Գաղ. Ե. 17:

Մարովագաք, կուսք Բարեխաղաց հաւանականապէս կը ցուցնէր Հրատ մայրաւիք, Իրեմ. Ե. 2: Բարեխոնի թաղաւորաց անուակը, ինչպէս Եւեի-Մարովագաք և Մարովագաք Բաղդասն, Ես. Լ Թ. 4, որ կը կոչուի Բաղդասակ Բաղդասն, Գ Թագ. Ի. 12:

Մարովգ, աեղի սնծածանօթ ի Գալիլեա, անիծեալ յերգան Գերովրոյ, զման զի շմիտաննաց և ընդ Գերովրոյ հակառակ թշնամեաց իրայելի, Դաս. Ե. 23: Հաւանականապէս Մարովգի մտաւորութիւնն պատեւաբար սեղզին, կամ պատեհութիւնը զոր սւնէին բնակիչք նորս օգնութիւն մաստայանելու Գերովրոյ, մեղադրելի բրին մասնաւոր անննց հրօթչան օգնելու:

Մարք, որ Մատաի կը կոչուէին յերբայեցւոց, և կը կարծուին սեր-

եայ ի Մարգոյէ, յորգւոյ Յարեթի, Եննդ. Ժ. 2, կը բնակէին Կասպից ծոփուն արևմտեան և հարաւային զին մինչև Պարսից երկիրը որ աննց հարաւային կողմն էր, ունենայով ի հիւսիսոյ և յարեասից զձայս և զԱսորեստան: Մարաստանի կը վերաբերէին այժմու Շիրուան, Աարբայէճան, Կիլիսի, Մաղանտերան և Իրագ Աճէմի կողմու երկիրները: Մարաց երկրին տարածութիւնն աւելի մեծ էր քան Սպանիոյ տարածութիւնը, ի մէջ 32 և 40 աստիճանաց հիւսիսային լայնութեան, և էր մին Ասիոյ պտղաբեր և կանուխ ժամանակաւ մշակուած երկիրներէն: Կը բաժնուէր երկու մեծ մաս. հիւսիսային արևմտեան՝ որ կը կոչուէր Աարգասական կամ փոքր Մարք, և հարաւային՝ որ կը կոչուէր մեծ Մարք: Առաջինն է այժմու Աարբայէճան, ինչպէս առաջ, նոյնպէս հիմա, զաւառա տերութեան Պարսից, յարեասից Կասպից ծոփուն, պարսեալ Տաւրապի գօտւոյն բարձր լեռներէն, բաց արևելեան կողմն ուր գեան կուր կը թափի ի ծովն Կասպից: Մեծ Մարք են գիւտաբար այժմունն Իրագ Աճէմի կամ Պարսկական Իրագ: Մարաց հին մայրաքաղաքն էր Եկրատան:

Մարք են մին ի հնագոյն միահեծան թագաւորութեանց զորս կը յիշէ պատմութիւնն: Յետ կայսր հայասակ դարերով ընդ իշխանութեամբ Ասորեստանեայց, Մարք ազատաբնացն առ Վարթակու ի Սարգանարաջայ, և ապա ի Սենեքերիմոյ միւսանգամ իրր 700 ին նախ քան զՔր.: Եզան Տգոր, կիրթ և հարուստ, Ես. Ժ Գ. 17, 18. Ի Ա. 2, 3, և Յնացին ազատ թագաւորութիւն, մինչև առ Կելարսի միացան ընդ Պարսից: Այսպէս էլաւ Մարասպարսկական տերութիւնն, և «օրէիք Մարաց և Պարսից» կը յիշուին ի միասին ի սրբազան մատանագրաց, Իոթ. Ա. 19, և որ ի կարգին. Դան. 2. 8, 12, և այլուր: Կը յիշուի նաև «Մարաց և Պարսից թագաւորներուն ժամանակագրութիւնը», Եոթ. Ժ. 2: Արարեալ, այն ժամանակէն հետէ բարք, սովորութիւնը, կրօնը և քաղաքա-

կրթութիւն Մարաց և Պարսից կրթութիւն ևս քան զևս խառնեալ: Ընդհանրապէս կրթութիւն թէ, ինչպէս կրնայ տեսնուիլ չին Չէնտի գրուածներէն, Մարք, Պարք և Բազարիացիք էին ի սկզբանէ միեւնոյն ցեղ, ունէին միեւնոյն լեզուն, զինտերէնը, միեւնոյն կրօնք, և կը պաշտէին զՈրմիզդ, իբր գերագոյն էակ, որոյ սյլարանական նշան էր Նուրը: Ար պաշտէին նաև զաստեգո, մանաւանդ մոլորակները, և ի վեր քան զամենայն՝ զարեգակն և զլուսին: Քուրմք նոցա, Մոգք, էին ուրոյն Մար տոհմ, որոց գործ էր պարտապէլ գիտութեանց և կատարել զպաշտամունսքէին: Այս մագերէն, և, որպէս կարծի, յառաջ քան զԿիւրոս, ելաւ Չրադաշտ ոմն բարեկարգիչ, կամ մանաւանդ նորոգիչ չին ըսոյց խանգարեալ պաշտաման լուսոյ: Աշակերտք Չրադաշտի մնացին և կան մինչև ցարդ ի Պարսկաստան և ի Հնդկիս, Կուեպեր անուամբ:

Մարք առաջին անգամ կը յիշուին ի Սուրբ Գիրս իբրև մասն Ասորեստանի ուր տարուեցան գերի տան ցեղք իորայլի: Նախ այն ցեղքերը որ էին յայնկոյ Յորդանանու, ի թագաւթաթագաւորայ, Ա Մնաց. Ե. 26, ապա յետոյ, իբր 721 ին նախ քան զԳր., մնացեալ մասն ի Սագմանասարայ, Դ թագ. ԺԷ. 6: Մարաց յաջորդ պատմութիւնը խառն է ընդ պատմութեան Պարսից: Այս երկու ազգերն ալ նուանց Ազգեքանդր Մակեդոնացի, 330 ին նախ քան ըզգր., և գար մը յետոյ եղան չարկատու Պարթեւաց որ էին գրացիք նոցա յարեւելից, և Պարթեւաց չեա ի միասին կը յիշուին ի Դործս առաքելոց Բ 9: Տես Պարսկաստան:

Մաքբեա, Սոփոն, Ա. 11, թուի լինել յերուսաղէմ կամ մօտ յերուսաղէմ, և էր նիստ վաճառակահանց, բայց յոյտնի չէ թէ ուր էր:

Մաքիթ, Գնեւ, Դ. մին յորդւոց Մանասէի, Ծննդ. Ե. 23: Ասոր սերունդը շատ աշխատեցան նուանել զԳաղղայադ, Թու. ԼԲ. 39. Յեռ. ԺԷ. 4, ինչպէս նաև ի պատերազմին ընդդէմ Յարինայ և Արտարայ, Դաս. Ե. 14:

2. Բարեկամ Մեմփիրոսթեայ, որդւոյ Յազնաթանու, Բ թագ. Թ. 4, 5:

Մաքմաս, քաղաք Բենիամինի, ինն մղոն ի Տրուսոս յարեւելից Երուսաղէմի, Նէեմ. Ե. 31. ԺԱ. 31: Երամուր տեղի, իսր Տոմի մը Տրուսոսոյն զին. Թերես այս պատճառաւ Սենեքերիմ, յերթան յերուսաղէմ, հան թողուց իւր բանակին ծանր կարասին, Եռ. Ժ. 28, 29: Այս իսր Տոմիսն մէջ, սակաւ ինչ Սարմուից քաղաքին, կան երկու սեպակեալ բլուրք կամ ապաստօք, որոց մին կը կարծուի լինել «Մաքմասոյ կրծք» որ կը յիշուի Յոզնաթանայ յաջութութեան պատմութեան մէջ, Ա թագ. ԺԳ. 23. ԺԿ. 4: Բողոքնսն գտաւ հոս Մուխմաս կոչուած գիւղ մը, որ կը թուի լինել բուսական մեծ և կարեւոր քաղաքի մը մնացորդ:

Մաքուր և Ամաքուր, բառք ստեպ ի կիր արկեալք ի Սուրբ Գիրս ծիսական նշանակութեամբ, կրուին անասուններն ոմանց, երբմն նաև մարդոց վրայ, ըստ օրինաց Մոզսիսի, Դևա. ԺԱ.-ԺԵ. Թու. ԺԺ. Բ Որ. ԺԿ: Մաքուր և անմաքուր անանոց իսորմիւր կար նախ քան զՅրհեղեղն, Ծննդ. Ե. 2: Մոզսիսի այս օրէնքը ոչ թէ ըլկ կամայական էր, այլ ունէր բանասոր պատճառներ, զորօրինակ անասնոց յարմարութիւնը գրչուելու, մարդոց առողջութիւնը, Հրէից անջատու մնուրիչ ազգեր, և անոնց բարոյական մաքրութիւնը, Դևա. ԺԱ. 43-45. Ի. 24-26. Բ Որ. ԺԿ. 2, 3, 21: Իրնական օրէնքը որ պահուէր տակաւին առ Քրիստոսու, բայց ջնջուեցաւ ընդ օրինոք աւետարանին, Դործ. Ժ. 9-16:

Ըստ օրինաց անմաքուր կը համարուէին Հրեայք ոյլևայլ եղանակաւ, կամաւ և ակամայ: Անմաքրութիւնը կը զագրէր, ընդհանրապէս նոյն օրուան երկկոյն, լուսմամբ: Երբմն կը տեւէր եօթնեակ մը, նա մինչև քառասուն կամ յիսուն օր, և ի մաքրութիւն կը պահանջուէին զոճք կամ նուէրք:

Մաքուար, մաքս ընդունող պաշտօնատար կամ հարկահասն: Առ Հռոմայեցիս կոյնի երկու տեսակ

հարկահանք. ոմանք էին ընդհանուր հարկահան, որ իւրաքանչիւր գաւառի մէջ ունէին փոխարողներ: Այս հարկահանք կը հաւաքէին տէրութեան եկամուտը, և հաշու կու տային կայսեր, և էին մեծարք կառավարութեան առջև: Ըստ Կիկերոնի ասոնց մէջ էր Հառովմայեցի ազնուականաց ծաղիկը, քաղքին զարդը և հանրապետութեան դժբ: Բայց այս հարկահանաց փոխանորդք, այսինքն երկրորդական հարկահանք կամ մարաւորք, կը համարուէին գող և քսակահատ: Թէոկրիտոս հարցուելով թէ ո՞րն է անագորղին ի գաղան, պատասխանեց. «ի գաղանս վայրի՝ առն և առիւծ, ի գաղանս քաղաքի՝ մարաւոր և հացկատակ»: Առ Հրեայս մանաւանդ ասելի էր անուն և պաշտօն մարաւորի: Հրեայք մեծ դժկամակութիւն կը գգային, երբ կը տեսնէին մարաւորաց ժողովին օտարականներէն, այսինքն Հառովմայեցիներէն: Հրէից վրայ զրուած հարկերը և տուրքերը: Գալիլեացիք, կամ շերտփղիանոսք, մանաւանդ դժկամակութեամբ յանձն կ'առնուին հարկ տալ, և ապօրինաւոր կը համարէին հարկատուութիւնը, թ 0ր. ժի. 15: Մարաւորի կամ հարկահանի պաշտօն վարող Հրեան իրրև հեթանոս կը համարուէր իւր համազգիներէն, Մատթ. ժի. 17: Կրօնի նաև թէ այսպիսիներուն թոյլ չէր տրուէր տաճարը կամ ժողովրդանոցը մտնել, մասնակից ըլլալ հասարակաց աղօթից կամ դատուորութիւն ընել, և կամ զկայսրութիւն տալ գատառասնական աստնի առջև:

Մեր փրկչին օրովը շատ մարաւորներ կային Հրէից մէջ. Չաբէոս հասնականապէս էր գլխաւոր հարկահան, բռնագի կը կոչուէ «մարապետ», Ղուկ. ժի. 2, բայց Մատթէոս հասարակ մարաւոր էր, Ղուկ. Ե. 27: Հրեայք կը բաժնատէին զՅիսուս իրրև բարեկամ մարաւորաց և մեղաւորաց, և սեղանակից նոցա, Ղուկ. Ի. 34. բայց Յիսուս, գիտնալով անոնց ինքնահաւանութիւնը, անհաստութիւնք և կեղծատուութիւնք, պատասխանեց, «Մարաւորներն ու պոռնիկները ձեզմէ ա-

ռաջ կը մտնեն Աստուծոյ թագաւորութիւնը», Մատթ. ԻԱ. 31: Տես և տաճարին մէջ աղօթող մարաւորին զեղեցիկ ապաշխարութիւնը, և փարիսեցւոյն յանձնապատան ողբն, Ղուկ. ժի. 10-14:

Մարքիւլա, արտ և ոյր զոր գնեց Արրահամ ի գեղեզմանատեղի ընտանեաց իւրոց: Նախ Սարա թագուեցաւ հոն, Մննդ. ԻԳ., և ապա Արրահամ, իսահակ և Յակոբ, նաև Ռերեկա, Լիա, և այլք, Մննդ. ԻԹ. 30. Իր. 13: Տես Քերթոմ:

Մեդաբա, քաղաք յարեւելից Յորդանանու յերկրին Ռուբինեանց, Յեռ. ժԳ. 9, 16: Դաւթի զօրքը հոն օտաջաւ մեծ յաղթութիւն, Ա Միառ. ժի. 7: Յետ ժամանակաց Մեդաբա ինկաւ իւր նախկին տեղաց Մովաբացոց ձեռք, Թու. ԻԱ. 30. Եռ. ժի. 2: Մեդաբայի աւերակները կան գեռ Եսերոնէ քանի մը մզոն գէղ ի հարաւ բարձրաւանդակի վրայ և կը պահէ հին անուը:

Մեդեկամաճ, թ թագ. Ը. 4. Ա Մնաց. ժի. 1: Տես Գար:

Մելան, Երևմ. ԼՁ. 18: Նախնեաց մելանը կամ թանաքն էր թանակ և տևական, նման մեր ապագրութեան մելանին: Հասարակ շիւթերն էին փոշի ածխոյ, փղակի ոյրեցած, ջուր և խէժ: Լըք ձկան (կազաժաբաձկան) փորի ևն հիւթն ևս կը գործածուէր երբեմն իրրև մելան: Իբրպէր կամ գրիչք կը կրէին Երեւնց կողմամբն ի գօտիս կամ կաթեալ զգօուոյ, Եղեկ. Թ. 2: Տես Գօտի:

Մելիտ: Մելիտէ կը կոչուէին ի հնուքն երկու կղզիք. մին յԱդրթական ծովուն, Լիւրիկէի եղբրքը, այժմ՝ կոչի Մելիտա, և միւսն՝ ի Մելիթրականին, ի մէջ Անկիլիոյ և Ափրիկէի, և զարդիս կոչի Մարցոս: Թէ այս Մարցոս էր մին ի կղզեաց որոց մօտ նաւարեկութիւն կրեց Պողոս, յայտնի է ոչ միայն կողմէն ևստի կը փչէր Տօգը, (տես Եւրապիկիլոն), այլև անոր, զի Պողոս ելաւ կղզիէն Աղեքսանդրացի նաւով որ մեքոս էր հոն յերթան յառաջիկա, և յետ հանդիպելոյ ի Աիրակաւա և ի Հաեղիս, ելաւ ի Պատրոզա, այս-

պէս նաւարկելով դէպ ուղիդ : Միւս Մեղիտէ շատ հեռու կ'իջնար սովորական ճամբէն յԱղեքսանդրիոյ յետալիս : Տատանել նաւին բոլոր գիշերը յառաջ քան զնաւարկելու թիւնն յԱզրիական ծովուն, հակառակ չի գար այս կարծեաց, վասն զի Ազրիական անուրը կը արուէր բոլոր Յունական ծովուն որ է ի մէջ Անկիւիոյ և Յունաստանի : Տես Ազրիտ, Գործ. ԻԷ. 27. ԻԸ. 1 :

Մալգա է կղզի ապառաժուտ, վաթսուէ և երկու մղոն ի հարաւոյ Անկիւիոյ, եթէնեասան մղոն երկայն և ինը մղոն լայն և տարածու թիւնն է իբր հարիւր քառակուսի մղոն, 400,000 բնակչոք : Շատ հին ժամանակ էր Փիւնիկեաց ձեռքը : Անկիւեացի Յոյնք առին զՄալգա Փիւնիկեցիներէն, և կարբեդոնացիք Յոյներէն, իսկ 242 ին նախ քան զՔր. Հռոմայեցիք՝ կարբեդոնացիներէն : Պօղոս առաքելոյն ժամանակ Մալգա այս վերջիններուն ձեռքն էր : Յետ քաղւած փոփոխութեանց, վերջապէս ինկաւ Մալգա ի ձեռս Անգղիացւոց, որ 1814 էն հետէ առանց հակառակելիքն կը տիրեն կղզւոյն : «Արոյն Պօղոսի ծոց», անուրը զեռ կը կրէ, և հիւսիսային կողման կղզւոյն, փոքր ծովածոց մը որոյ մուտքը յարեւելոյ կոյս է, համանայն Գործոց առաքելոց իշ : Վրոյն նկարագրին : Աստուծոյ ձեռքը պաշտպանեց հոս զՊօղոս ի վտանգաց թէ ի ցամաքի, և թէ ի ծովու : Պօղոս Թեոց հոն երեք ամիս է, և շատ հրաշք գործեց :

Մելիտոս, հին քաղաք, ի սիւզբան մայրաքաղաք Յանիոյ, Փոքուն Ասիոյ արեւմտեան եզերքը, կարիոյ սահմանագլուխը, Մէանդր գետոյն բերնէն դէպ ուղիդ ի հարաւ : Մելիտոս եղաւ ծնող ոչ սակաւ գաղթականութեանց, և անուանի էր ի պատճառս մեհնիին և պատգամատեղւոյ Ապոդոնի Իդիոնիոյ, և իբր անկը ծննդեան Թաղեոսի, Անաքսիմանտրի, Դիմակրիտոսոյ և այլ երեւելի արեանց : Պօղոս առաքելոյ ի ծառայարհորդելն ի Մակեդոնիոյ յետոտղէմ, հոն կեցաւ որ մի կամ երկու, և սիրով անսնունեցաւ Եփեսոսի Քրիստոսնայ երեցանց հետ, որք

հրաւիրանաւ առաքելոյն եկան տեսնել զնա իբր երեսուն մղոն հեռուէն, ի հիւսիսոյ, Գործ. Ի. 15-38 : Պօղոս երկրորդ անգամ այցելութիւն ըրաւ Մելիտոսի յետ երկրորդ բանտարկութեան իւրոյ ի Հռոմ, Բ Տիմ. Գ. 20 : Այս քաղաքը եղան Քրիստոսեաներ և եպիսկոպոսուիք հինգերորդ գարէն մինչև ութերորդ գար. բայց Մելիտոս շատոնց կարծանած է, և անոր ճիշդ տեղը որոշել գտուարին է, վասն զի Մէանդր գետոյն բերնին մօտ ծովեզրը շատ փոխուած է :

Մելաք, անուն կամ յորտրուցն մտառուանի կամ տակաւնապետի պաշտօնի յարբուսինո հարուգոցանոսորայ, Դան. Ա. 11-16 :

Մելքսեդեկ, Խոփար արքայութեան, Թագաւոր Սաղմոն, նաև քահանայ արքաներոյն Աստուծոյ : Իբրև քահանայ Աստուծոյ օրհնեց Մելքսեդեկ զԱբրահամ, և առաւ անկէ տասանորդ, Իմնդ. Ժ. 18-20 : Սուրբ Գիրք բան մը չտեսնիր մեզի անոր Տօրը կամ մօրը վրայ, անոր ազգատոհմին ծննդեան կամ մահուան վրայ : Մելքսեդեկ էր միայնակ, առանց նախորդի և յաջորդի, Թագաւոր քահանայ հաստատակ յԱստուծոյ. և այսպէս Մելքսեդեկ էր առակ օրինակի Քրիստոսի, որ է «քահանայ յաւիտեան ըստ կարգին Մելքսեդեկի», և ոչ ըստ կարգին Ահարոնի, որոյ ազգատոհմը, օծումը, կեանքը և մահն ծանօթ են, Սաղմ. ՃԺ. 4. Երբ. Է : Տես և Ազգաճամար :

Մեծ հետազոտութեան պատճառեղաւ մեկնաց թէ արդարև ով էր Մելքսեդեկ : Այլևայլ կարծիք եղան զմասնէ, այսինքն թէ էր Հագին Սուրբ, Որդին Աստուծոյ, հրեշտակ մը, Ենօք և Սեմ : Բայց հաւանականագոյն կարծիք անոնցն է որ կը համարին զՄելքսեդեկ իբրև արգար և խաղաղատէր Թագաւոր, աստուծապաշտ և քահանայ Աստուծոյ արքաներոյ յերկրին Բանանացւոց, բարեկամ Աբրահամու, և աստիճանաւ վերացոյն քան զնա : Այս կարծեաց հիմն է արդարև Իմնդոց Ժ. Գ. և Երբայեցւոց Է. զլուսիններուն խօսքը, և է մի միայն կարծիք որ կրնայ համարուիլ հաւաստի և ըն-

գունելի ըստ սկզբանց մեկնելոյ զՍուրբ Գիրս : Տես Ստղէմ :

Մեթօձ, 1. Հաւանականապէս Արտի միջնաբերդին պատմութիւն, յԵրուսաղէմ : Կը յիշուի Դաւթի եւ Սողոմոնի պատմութեան մէջ, Բ Թագ. Ե. 9. Գ Թագ. ԺԲ. 20. Ա Մնաց. ԺԱ. 8. Բ Մնաց. ԼԲ. 5 :

2. Առան գերգոտտանի կամ բերդի է Սիւ-բեմ : Այս վերջին մտաք, "տուն Մեթօնի" Թաւի նշանակել բերդին պահապանները, Դատ. Թ. 6 :

Մեկնութիւն, յայտնել զճմարիտ հմաստ գերբնական երազոց, այլովքն հանդերձ, Եննդ. ԽԱ. Դան. Բ. 4 :

Աստուծոյ խօսքն ուղիղ մեկնելու համար կը պահանջուին գլխաւորապէս նորոգեալ սիրտ, փափաքող յոյժ ուսանել և առնել զկամս Աստուծոյ, Հոգւոյն Սրբոյ օգնութիւնը խնդրել և ստանալ, հաստատ համարումն թէ Աստուծոյ խօսքը միայն է կանոն մտազկային մտաց և սրտին սր մնորութեանը և թիւրութեան նեթակոյն են, հմտութիւն պատմութեան և աշխարհագրութեան, Սուրբ Գրոց ժամանակին սոցիալութեանց, օրինաց և լեզուաց, հասարակաց, բնական և ներքին կենաց : Սուրբ Գիրք այսպէս սորվիլ իւրաքանչիւր մարդոյ արածութիւնը և պարզել է :

Մեղաց մարդք : Տես Նեխ :

Մեղեօհի, ակն պատուական ծիրանեզոյն կապոյտ, որ կապուտակազոյն կամ կարմրագոյն սոցիտակի կը զարնէ : Յոսակ գունձով մեղեօհի գծուարագիւտ է, ընդհանրապէս պղտոր է, և ծուռ ու մուռ գիծերով : Այս քարին ազնուագոյն տեսակը կու գայ Սէլլանէն, արևելեան Հնդկաստանէ, Միգերիոյէ և Սաբանիոյէ : Այս տեսակը շատ յարգի է, ԵՂ. ԻԲ. 49 :

Մեղու, Բ Օր. Ա. 44 : Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած մեղուն հաւանականապէս մեղրագործ մեղուն է : Կերեթի թէ մեղուք շատ էին Քանանու երկրը, քանզի մեղրը հասարակ կերակուր էր այն երկրին մէջ, Գ Թագ. ԺԳ. 3. Սաղմ. 2Ա. 16. Երգ. Ե. 4. Ես. Ի. 45, և ընդհանուր վաճառականութեան նիւթ, Եգեկ. ԻԻ. 47 :

Յօժարութիւն մեղուն զրէժ խն-

դրելու իւր մեղունացը խանգարողներէն՝ կ'ահնարելու ճժԸ. սաղմօսքն 12 համարին մէջ :

Եսայիայ Ի. 18 համարին այլաբանութիւնը, Եթէ Զաքարիայ Ժ. 8 համարին հետ բազդատուի, կը Թաւի ակնարկել սուլելով մեղուններն իրենց մեղունացէն գուր կանչելու սովորութիւն մը, և կամ այն զարմանալի բնական ազգումը որով տեսակ մը մեղուք աշխատելու կը սկսին, երբ անոնց Թագուհին իւր փեթակին վրան կայնելով թեւերը կը բռնայ և կը բզջոյ :

Վայրի մեղուք շատ անգամ երկնց փեթակները կը շինեն ծառերու խոռոչաց և քարերու ծերպերու մէջ, Սաղմ. 2Ա. 16 : Կայ տեսակ մը վայրենի մեղր զոր ուրիշ միջատներ կը շինեն ծառերու տերեւներուն վրայ այնպէս առատ, մինչև ծարել կաթիլ կաթիլ գետինը : Այս այն նիւթն է որ կը յիշուի Ա Թագ. ԺԳ. 25, 27, և թերևս նոյնը կ'իմացուի նաև Մատթ. Գ. 4 :

Մեղք, որեւիցէ խորհուրդ, խօսք, բաղձանք, գործ կամ զանցառութիւն, հակառակ աստուածային օրինաց, կամ, այն օրինաց նայելով թերի : Անօգուտ աշխատութիւն է ջանալ քննել թէ ինչպէս կամ առտի ծագում առաւ մեղքը : Լուսազոյն է մեղի համար ջանալ ազատել Գրիստոսով մեղաց պատժէն և զօրութենէն թէ՛ զմեզ և թէ՛ աշխարհք : Մեղաց մեան յաշխարհ, ապականել նորա զազգ մարդկան, մեղաց բնութիւնը, տեսակներն, արդիւնքը և չարապար տիրելն ամէն շնորհուած սրտի, լիպուտ նկարգութեան են Ի Սուրբ Գիրս, Եննդ. 2. 5. Սաղմ. ԵՄ. 5. Մատթ. ԺԵ. 19. 2ա. սղմ. Ե. 12. Ես. Ա. 44, 45 : Մեղքն իրն բնութեան, աստուածազայտութեան, սիրոյ և ծառայութեան Աստուծոյ հակառակ, կը կոչուի ամբարշտութիւն. իրն բնաւարարութիւն օրինաց Աստուծոյ և իրաւացի մարդոյ, կը կոչուի պատուիրանազանցութիւն կամ յանցանք. իրն խոտորումն յաւիանական ուղղութենէ, կը կոչուի անօրէնութիւն կամ անարդարութիւն. իրը չար և

գառն արմատ այժմուս բոլոր պատկերանազանացութեանց, երբև ապականութիւն հազարգեալ ի նախածնողաց մերոց առ սերունդս նոցա, կը կոչուի "սկզբնական մեղք", կամ, ըստ Սուրբ Գրոց, "մարմին," "օրէնք մեղաց ե մահու," այլովքն հանդերձ, Հառվմ. Ը. 1, 2. Ա Յովհ. Գ. 4. Ե. 17. Արդար պատիժն կամ "Թոշակ մեղաց մահ է," ե մահ սպանանացած էր Աստուած առտնին մեղաց, Ծննդ. Բ 17, նշնպէս բոլոր ապագայ մեղաց. "Այն անձը որ կը մեղանչէ՛ պիտի մեռնի," Մի միայն մեղք, որչ լիան ապաշխարութիւն եղած չէ և որ ներուած չէ, կը կորուստնէ զՏագին, ինչպէս որ մի միայն բեկումն անպիտան կը գործէ ավիրանսին աւրոզը զառաքապատն պարանը: Մեղաց անտժապարտութիւնը և շարութիւնը կը չափուի ի սրբութենէ, յարգարութենէ և ի բարութենէ օրինաց զոր կը բանաբարէ մեղքը, ի յաւիտենականութենէ թշուառութեան զոր կը պատճառուէ, և ի մեծութենէ զՏին որ հարկաւոր եղաւ մեղքը քաւելլու համար:

"Մեղք" կը գրուի երբեմն փոխանակ քաւութեան զՏին, այսինքն մեղաց պատարագին, որ կը նկարագրուի Ղևոս. Գ. 3, 25, 29. Այսպէս, Հառվմ. Ը. 3, և Բ Կորնթ. Ե. 21, Պօղոս կ'ըսէ թէ հանդ թուեցաւ Աստուծոյ որպէս զի Յիսուս, որ մեղք չէր գիտեր, ըլլար մեզի համար քաւութեան զՏ, "զասն զի Աստուած զանիկա որ մեղք չէր գիտեր, մեզի համար մեղաւոր անպից որ մեղ անոր միջոցովը Աստուծոյ արգասներն ըլլաւր:"

Հոգւոյն Սրբոյ գե՛մ մեղաց համար անս Հայնայուքիւն:

Մեղքող, Սուսուզի երկու գտեւոց կրտսերագոյնը, որ սիրեց զԴաւիթ, և զոր Սաւուզ ակամոյց տուաւ Դաւիթի ի կնութիւն, Ա թագ. ԺԳ. 49. ԺԸ. 20-29: Մեղքող հնարիւք փախցանելովք Դաւիթի, աղատեց անոր կեանքը սպանողներէն որ զբրկուած էին ի Սաւուզոյ, Ա թագ. ԺԹ. 14, 15: Սաւուզ զՄեղքող տուաւ կին փաղարկիլի, Ա թագ. ԻԵ. 44, բայց Դաւիթ քանի մը տարի ետքը նորէն առաւ զՄեղքող, Բ

Թագ. Գ. 12-21: Երբ Դաւիթ կը բերէր տապանակը Երուսաղէմ, Մեղքող զժիւղմանկելով ծաղրեց Դաւիթի կարաւելը, և Դաւիթի սէրը պղծեցաւ անկէ մինչև ի մահ նորա, Բ թագ. Զ. 16-23: Մեղքող ասելով թիւնն կրօնական ջերձ եռանդեան գե՛մ աւելի էր քան անոր սէրն առայր իւր և առ Աստուած: Մեղքող չ'ի՞նողուց որդի:

Մեղքում: Տես Մաղաք:
Մեմփիբոսթե, որդի Յովնաթանու, կը կուռի նաև Մերիբաաղ, Ա Միաց. Ը. 34: Տես Եսարաղ: Մեմփիբոսթէ էր մանուկ աղայ, երբ հայրը սպանուեցաւ ի կռուին Գեղբուն, Բ թագ. Գ 4, և ստնտուն նորա այնպէս խառվեցաւ այդ լուրն առնելով, որ ձգեց աղան, և այս պատճառաւ Մեմփիբոսթէ մնաց կող ջիւղանս: Երբ Դաւիթ առնով թագաւորութիւնը խաղաղեցաւ, ի ինչդր ելաւ Սաւուզի տունէն կենդանի մնացողներուն, և մարգասիրութիւն ջուցուց անոնց փոխանակ բարեկամութեանն ի մէջ իւր և Յովնաթանու:

Մեմփիս, հին քաղաք Սփրիպտոս, Ոգո. Թ. 6: Մեմփիսի աւերակները, թէպէս ոչ ընդարձակ, կան տակաւին քանի մը մղոն վեր քան զՏինն Գահիրէ, Ես. ԺԹ. 13. Երեմ. Բ. 16. ԽԳ. 4. Եղեկ. Լ. 13, 16:

Մեմփիս էր մայրաքաղաք նախին թագաւորաց Եգիպտոսի մինչև ի ժամանակս Պաղոմուանց, որ ընդհանրապէս կը նստէին յԱղէքսանդրիա: Հոս, ինչպէս կը կարծուի, բունտարկեցաւ Յովելփ և ապա եղև իշխան: Հոս կեցաւ և Մովսէս առաջի փարաւանի: Մարգարէք, վերջոյնչաւ համարներուն մէջ, կը մարգարէանան զաղէտս զոր պիտի կրէր Մեմփիս ի թագաւորաց Գաղղէացուց և Պարսից, և իորայնլացուց որ պիտի երթային Սփրիպտոս կամ պիտի ապաւինէին Եգիպտացուց՝ կը սպանան կորստս այն երկրին մէջ: Ի Մեմփիս կ'ուտուէր և կը պաշտուէր նուիրական եղն Ապիս, յորում կը բնակէր, ըստ Եգիպտացուց, շատուած նոցա յսիրիս: և Եղեկիէլ կ'ըսէ թէ Տէրը պիտի կորուստնէ զկուսս Մեմփիսի, Եղեկ. Լ. 13, 16: Մեմ.

փես գրեթէ պահէց իր պայծառութիւնը մինչև նուանցաւ Արարացիներէն յաթեւասաներորդում և յիննուտասաներորդում Մասճնտական թուականին, այն է ամ ՏՆ. 641, յետ որպ մայրաքաղաք եղաւ Ֆուզադ, այժմուս Տին Գաճիբէ, զոր շինելու գործածուեցան Մեմփիսի նիւթերը: Բզուէք յորս Մալուած են երևելի անձինք Եգիպտոսի՝ կան մինչև ցայսօր. բայց հոյակապ քաղաք որ կը տարածուէր մզններով ի մէջ բրգանց և Նեղոսի՝ գրեթէ իսպառ անհետ եղած է:

Մեմփիք, քաղաք Ամմոնացւոց ի ժամանակա Յեթիմայեայ, Գաս. ԺԱ. 33, չարս մզն գէպ արևելեան հիւսիս յԵսերոնէ: Մեմփիթ կու տար ընտիր ցարեն Տիւրոսի վաճառանցներուն, Եգէվ. ԻԵ. 47:

Մեռայ, գառնութիւն, ջրհոր մտ ի կարծիր ծով, երեք օրուան ճամբով հեռու այն տեղէն ուր իտրայելացիք անցան կարմիր ծովը: Այս հորին ջուրն էր զոր Մովսէս հրաշիւք քաղցրացուց ծառի մը ճիւղերը մեռլով ջուրին մէջ իտրայելացւոց ծարուն անցնելու համար անապատին մէջ, ԵԼ. ԺԵ. 23-25: Ջուր անուշցնելու գորութիւն ունեցող սուսնկ մը մինչև ցարդ ճանչցուած չէ: Ամարա կը կոչուի զարգիս ձմեռնային հեղեղատի մը չոր գետինը, որմէ քիչ հեռուն գէպ ի հարաւ կայ Հաւարա կոչուած ջրհոր մը որ մեծ նմանութիւն ունի Ելից մէջ նկարագրուած Մեռայի: Այս հորին ջուրը վայրկեան մը մեռլով բերի ի մէջ նողկալի համ մը կ'աւնու: Արարացիք չեն խմեր այս ջրհորէն, այլ իրենց ուղտերը միայն կ'արբուցանեն անկէ:

Մեռեւիամայ, այն որ 'կ'ընէ թէ կարող է յայտնել անծանօթ և ապառնի գէպք մեռելները կանչելով և հարցունելով անոնց, ԲՈՐ. ԺԲ. 40, 41: Մեռեւիամայութիւնն ըստ օրինաց Մովսէսի յանցանք էր արժանի քարկոծման, Դևա. Ի. 27: Տես կախարհութիւն: Տարակոյս չկայ թէ մեռելոց հագիներուն հետ հաղորդակցութիւն ունենալ կարծեցնելու խարէութիւնը մեղք է առաջի

Աստուծոյ նաև զարգիս, ինչպէս էր առ Մովսէսիս:

Մեռնիլ, կ'ըստանուէ ի Սուրբ Գիրս, նախ՝ բաժանուան մարմնոյ ի հոգւոյ, իբր Գառնիս, Մննգ. ԻԵ. 11. երկրորդ՝ օտարանալ Սասուծոյ և ինչոյ անոր բարկութեան ներքև, Ա Յովհ. Գ. 14, այլովք հանգերմ. երրորդ՝ իբր Երեւոյ խ, որ է յաւիտենական դատապարտութիւն: Մահ տրուեցաւ ի պատիւ մեղաց Ագամայ, Մննգ. Բ. 17. Գ. 19, և բարբ սերունդ նորա, իբրև նոյն մեղաց պատժապարտ, հաղորդեցած է Ագամայ արուած անիծից: Քրիստոս «մեր կեանքն է.», Բարբ հաւատացեալք մասնակից են անոր կենացը հոգևորապէս և յաւիտենակութեպէս մեղքը և մարմնաւոր մահը կը մնայ մարդկային ազգին վրայ. սակայն հանուած է մեղաց և մահախայթոցը, և ի յարութեան գերջին թշնամին պիտի կրուի ընդ օտիսք, Հառով. Ե. 12-21. Ա կարնթ. ԺԵ:

Բնական մահը կը նկարագրուի իբր մեկնուան շնչոյ կամ ոգւոյ, Էվէ Լաբժ. Սաղմ. ԶԻ. 29, իբրև զարմ մարդոց ի սկզբնական նիւթն որ է հոգ, Մննգ. Գ. 19. Ժողով. ԺԲ. 7, իբրև ի բաց մեկնանալ հոգւոյ գմարմին, որ է հանգերմ նորա, Բ կարնթ. Ե 3, 4, կամ գրան նորա յորում բնակեալ է, Բ կարնթ. Ե. 4. Բ Պետր. Ա. 43, 14: Հաւատացելոյն մահն է իբրև յու, եթ ի սուս իւր, և ննիւլ ի Քրիստոս, Փիլ. Ա. 23. Մատթ. Թ. 24. Յովհ. ԺԱ. 11:

Մահ բառը կը գործածուի նաև փոխանակ մեծի իբրև աղեւից, կամ մտաալուս վտանգի որ կը որոտանայ կենաց, ինչպէս հայտնուան, Բ Կոր. Ա. 40: "Իրունք մահու," Յօր. ԼԸ. 17, կը նշանակէ աներեղթ աշխարհն ուր կը բնակին սղիք մեռելոց: Մահ կը գործածուի նաև այլաբանօրէն ցուցնելու համար Քրիստանէից անզգայութիւնը մեղաւոր աշխարհի փարձութիւններուն, Կղզ. Գ. 3:

Մեռեւ, 1. տեղի, Յոկատայ երկրին արևելեան սահմանապարտը, Մննգ. Ժ. 30, և կը կարծուի թէ էր ի գաւառին Բաորայի, Պարսից ծոցին հիւսիսային արևմտեան ծայրը:

2. Թագաւոր Մովսէս, որ հաւտաց ծանր հարկ իւրայելի թագաւորին Աբայարու, բայց ապաստմբեցու թ մահուան նորա, Դ թագ. Ա. 1. Գ. 4-27. Աբայարու սրդին Յովովմայ, օգնութեամբ Եւզայի և Եղովմայ, պատերազմեցաւ ընդ Մեսայի և պաշարեց զնա ի մայրաքաղաքի նորա: Մեսա չկրնայով ճեղքիլ անցնիլ պաշարող զօրքը, խընգրեց իւր աստուծոան օգնութիւնը, զոհելով զիւրուրդն որդիւն քաղքին պարեպաներուն վրայ: Պաշարողք ստկայով այս անագորդն տեսարաննէ, մեկնեցան աջիւ թէ գուցէ անէծք գար անոնց վրայ:

Մեսիա, օթու, անուն տուեալ զիսաւորապէս կամ յատկապէս այն զերազայն Ազատչին որ խոստացուած էր Հրէից: Երբ թագաւորք, քահանայապետք, երբեմն նաև մարգարէք, կրնանտէին իրենց պաշտօնին, Հրէայք սովոր էին օծել զնոսա, ուստի և պաշտօնի մը համար "օծել", խօսքը կրնանակէր երբեմն լոկ կարգել կամ ընտրել զոք այս ինչ կամ այն ինչ թաշտօնի: Կիրոս, Պարսից պետութեան հիմնադիրը, որ ազատութիւն շնորհեց Հրէից ի գերութենէ, կը կոչուի, Ես. 10. 4, "Օծեալ Տեսան," և յեղեկ. 10. 4, "օծեալ" վերագրեր կը արուես Տիրոսի թագաւորին:

Բայց ինչպէս արգէն ըստք, Մեսիա անունը տուին Հրէայք, իրբերուն և յատուկ տիտղոս, այն փրկչին և Ազատչին սրուն կը սպասէին, և որ խոստացուած էր անոնց մարգարէիւք: Որովհետև սուրբ օծումը կը արուես թագաւորաց, քահանայից և մարգարէից, անոնք որ խոստացեալ փրկչին աշխարհի կու տան ին Քրիստոս, Օծեալ կամ Մեսիա անունը, բառ բաւականին կու տային հասկնալ թէ թագաւորի, քահանայապետի և մարգարէի յատկութիւնները գերազանց կերպով պիտի սուենար այն Փրկիչը, և թէ պիտի բլլար թագաւոր, քահանայապետ և մարգարէ ոչ միայն Հրէից, այլև բոլոր մարգկային ազգին, մանաւանդ անոնց որ պիտի ընդունէին զնա իրև ֓րկիչ: Տես Քրիստոս:

Թէ Քրիստոս էր Հին կտակարար-

նին ճմարիտ Մեսայն, Յակորայ "Աելովը," Երայ "Փրկիչը," "Հրէչտակ ուխտին," բոլորովն յայտնի է: Անոր գայտտեան ժամանակը կանխաւ ջուցուած էր, Եննդ. 10թ. 10. Դան. Թ. 20, 25. Անգ. Բ. 7. Մայք. Գ. 1: Ի ժամանակի գայտտեան Փրկչին, և այն ատեն միայն, կատարուեցան այս մարգարէութիւնք. այն ատեն լցան եօթնաստուն եօթներորդք ամաց, և սակաւ ինչ յետջ խորտակեցաւ իսպառ զաւագանն ի ձեռաց Յուգայ, մի միայն ջեղին որ ունէր յայնժամ Հրէից ազգին ասաջնորգութիւնք, և տաճարն ուր պիտի գար Մեսայն ջնջուեցաւ: Այն ատեն կային նաև գեռ ազգարանական ջուցակք որ կը ջուցնէին Քրիստոսի սերին կանխատեսեալ ճիւղէն: Քրիստոսի ծննդեան, յատկութեան, կենաց, չարարանաց և մահուան, նաև յարութեան, համարման և թագաւորութեան վրայ շատ և յայտնի մարգարէութիւնք բովանդակ կատարուեցան յանձին Յիսուսի, Յովհ. Ա. 41. Գ. 25:

Մեսայքով, մին յորդուց Քամայ, և հայր այլևայլ Ագրիկեցի ջեղբուր, Եննդ. Ժ. 6, բայց մանաւանդ Եգիպտացուց, որ և կոտուեցան յանուն նորա: Մեսայքով է նաև Եբրայեցիբերէն անուն Եգիպտոսի ի Սուրբ Գիրս, և Արարեցից ջարք Մըրք անունը կու տան այս երբրին:

Մետաքս, Պաղոմեան ժամանակը եկաւ Յունաստան և Հռոմով Չիսուարեւելեան երկրէն Աղբքսանդրոյ ճամբով, և ծանրութեամբը սոկի կ'արժէր: Երբեմն կը բերուէր կարժ կարժ, և կը գործուէր զիպակ թեթև և անգայտ: Կը յիշուի Յայտ. ԺԼ. 12: Չի գիտցուիր թէ երբ Հրէեայք սկսան գործածել մետաքս:

Մերաքի, Կրտսերագոյնն յերից որդուց Ղևեայ, ծնեալ ի Քանու, և Ղևուացի գերագոստանի օք գլուխ, Եննդ. ԽԶ. 11. Ել. 2. 16. Թու. Գ. 17. Ա Մնաց. 2. 1: Ի ճանապարհորդութեան իւրայկացուց յանապատին, Մերաքանց գործն էր բառնալ զտարեսակամիս խորանին, կրիլ զնոսա յօթեանէ օթեան, և հոն կանգնել, Թու. Գ. 29-33. Է. 8:

Երկտասան քաղաք տրուած էր Մե-
րարեանց յայնկէջո Յորդանանու,
Յեռ. ԻԱ. 7, 34-40:

ՄԵՐԻԿԱ, Ի-Ի- 1. օթեան իւ-
րայնացուց ի մէջ կարմիր ծովուն
է Աինա լեբին: Հոս տրանկէցին իւ-
րայնացիք Աստուծոյ գէմ, և Աստ-
ուած ապառաժէն աղբիւր հանեց ի
պէտս նոցա, ԵԼ. ԺԷ. 1-7: Կոչուե-
ցաւ նաև Մասա, Գրչ-Ռե-Ն, վասն
զի հոն փորձեցին իւրայնացիք զԱստ-
ուած, Բ Օր. ԼԳ. 8. Երբ. Գ. 8:

2. Նշուեալն հրաշայի աղբիւր յա-
նապատին Աին, մտ ի կադէս. տես
Թու. Ի. 13, 14: Հոս մեղանկեցին
Մովսէս և Ահարոն, ուստի և Աստ-
ուած շատաւ անոնց անցնիլ Յոր-
դանանէն: Կր կոչուի "ջուր Մերի-
կոյի", Բ Օր. ԼԳ. 8. Սազմ. ՁԱ. 7.
ՃԳ. 32, կր կոչուի նաև "կադէսի Մե-
րիկոյ", Թու. ԻԷ. 14. Բ Օր. ԼԲ. 51.
Եղեկ. ԻԷ. 19:

ՄԵՐԿ, Ի Սուրբ Գիրո յաճախ կը
նշանակէ ոչ բարոյրովն մերկ, այլ
թերի հազուած: Այսպէս Յովհ. ԻԱ
7, Պետրոսի համար կրուի թէ "մերկ",
էր, այսինքն թէ հանած էր վերար-
կուն, և մինկէ շապիով կամ պա-
րեգօտիւ կը կենար: Տես Հանդերձ:
Այսպէս հաւանականապէս Ես. Ի.
2. ՄԻԷ. Ա. 8. Գործ. ԺԹ. 16: Եր-
բեմն կը նշանակէ աղքատութիւն և
անբաւականութիւն յօրինելոյ հան-
գերձս, ինչպէս Յակ. Բ. 15: Այսպէս
նաև Ես. ՄԼ. 7. Բ կրնի թ. ԺԱ. 27:
Ազգ մը կը կոչուի "մերկ", երբ կո-
րուած է իւր ամբողջութիւնները, հա-
րաւորութիւնը, այլովքն հանդերձ,
Ծննդ. ԻԲ. 9. ԵԼ. ԼԲ. 25. Բ Մնաց.
ԻԸ. 19:

"Մերկութիւն", բառը կ'անուի
նաև փոխանակ ամօժոյ, "Մերկու-
թիւնը բանալ", կը նշանակէ անար-
ժան խառնք կամ զուգուարութիւն,
Ղեւ. Ի. 19:

ՄԵՐՈՎՔ, -ճո-ճո, երկցազոյն գուս-
տըր Սաւուղոյ, էր խոստացեալ
Դաւթի ի կնութիւն, ի վարձ յաղ-
թութեան նորա ի վերայ Գողիթու,
բայց տրուեցաւ Եղբիւր, որդւոյ
Բերդիեայ Մաւուրացւոյ, Ա Թագ.
ԺԻ. 49. ԺԸ. 17, 19: Մերովք ունե-
ցաւ հինգ որդի յեղբիւրէ, որք մաս-

նուեցան Գարաւանացուց, և կախ-
ուեցան աւաջի Աստուծոյ, Բ Թագ.
ԻԱ. 8, 9: Թագաւորաց այս համա-
րին նպէյրով, Գարաւանացուց մաս-
նուած հինգ որդիք էին Մեղքոզոյ.
բայց տես իրիկէ:

ՄԵՐԵՆԱՅՆ ԵՒ ԱՇՏԱՐԱԿ

ՄԵՐԵՆԱՅ, պատերազմական գոր-
ծի բաղխելոյ զպարտապ: Էր երկույն
և հաստ գերան որ ունէր մէկ ծայ-
րը մետաղեայ զլուի նոխաղի: Այս
գերանը կարելով մէջտեղէն կը մղե-
ին ուժգնութեամբ և ստեղ քաղքին
կամ բերդին պատերուն, մինչև որ
խրամատ կամ ճեղքուած կը բաց-
ուեր: Մերենան կը գրուէր երբեմն
փայտեղէն աշտարակի մը ներքեա-
տունը, և աւելի քան հարիւր մարդ
կը վարէր այս մեքենան, մինչ աշ-
տարակին վերնատունը կը կենար բազ-
մութիւն աղեղնաւորաց, Եղեկ. Գ.
2. ԻԱ. 22:

ՄԺՂԱԿ, փոքրիկ միջատ թեւաւոր
և խոյլժոցաւոր, իրև առակ կամ
օրինակ յիշուած է, Մասթ. ԻԳ.
23, "Մժղուկը կը քամէք, և ուղաց
կը կլէք": Այս խոքը կ'անուարկէ
Հրէից սովորութիւնը որ գինին կը
քամէին, այսինքն կ'անցունէին ընդ
պարզոց, թէ գուցէ օրինաց մէջ
իրև անուրբ արգելեալ միջատ մը
կ'ըլլէին, Ղեւ. ԺԱ. 23. և Տէրը
կ'անապէ անոնց որ կը խղճէին սնտաթ
զգուշութեամբ ետ կենալ փոքր փոքր
յայնցումներէ, և չէին խղճեր գործել
մեծամեծ մեղքեր:

ՄԻԷՂՔԵՐՈՒ: Երբայեցերևն բառը

կը նշանակէ քննարկ կամ սուղորդ, և եղջերաց թիւ չի ցուցներ: Արդի մեկնիչներէն շատերը կը հասկնան այս բառով արեւելեան երկիրներուն վայրի ցուլը կամ գոմէշը, որ կը նմանի Ամերիկայի գոմիշուն, բայց ունի մեծ եղջիրներ, և շունի Ամերիկայի գոմիշուն լանջաց թոյլ մտքով, բայց անհնարին ուժեղ է: Յաղթ մարմինը, և կարծիք նորա ներդրողապատք և ածառապատք այստեղ նշանակ են անոր ահագին զօրութեան, թու. ԻԳ. 22: Տեսիլ նորա է գազանային և սիւրբիմ, միանգամայն ապուշ: Գլուխը վիթխարի է, աչուքները մանր. և որ ևս աւելի վայրենագոյն կ'ընէ այս անասնոյն դէմքը՝ անոր գանգուր հերաց խոպոզիքն են որ կը կտուրին անոր այստեղէն և ստորին կրպիւն, ՅՈՒ. 1. 9-12. Սազմ. ԻԻ. 21:

Վայրի գոմէշք կը գտնուին Ափրիկէի և Հնդկաստանի շատ տեղերը, ուր կ'ապրին նոքա երամովքն յանտաս. և կը համարուին իւր յեանի տասնեան գազանային և զնտակար: Որոտրք, թէև բազմութեամբ, չեն համարձակիր երես առ երես կուռիլ այս գազանին դէմ, այլ թաքստեամբ թուփերու կամ ծառերու ծիւղերուն մէջ, սևաւի կը յարձակին՝ մինչ գոմէշը կ'անցնի անոնց առջևէն:

Երկրպոս, ինչպէս նաև Հարաւային Եւրոպայ, գոմէշը փոքր ի շատէ ընտանեցած է մտապոյն ժամանակներ: Ճանապարհորդք կը գտնեն գոմէշներ նաև յԱսորիս, Պարսկաստան և ի Հնդկիս: Նաև ընտանի գոմէշն այնչափ հլու չէ սրբայր եղը, կը պահէ միշտ գազանութեան և ամենտեսութեան մտացորդ մը, և վայրենի և գոթան հայեցուած: Ընդհանրապէս կը քշեն և կը վարեն գոմէշն անուր մը անցունելով ցաւուր: Ընկոյն նախին Երբայեցւոց կը թուի լեալ ծանօթ գոմիշուն վայրենին միայն, իբրև գազանաբարոյ և յաղթանակով յոյժ:

Միճճի, թագաւորութիւն հրաւիրեալ ի պատերազմ ընդդէմ Բաբելոնի, ընդ Արարատայ և Ալբանալայ, Երեմ. ԵՍ. 27: Կը կարծուի նշանակել զչղջայտասան կամ զմասն ինչ նորա:

Միզագետ, Յունարէն անուն երկրին որ ի մէջ Եփրատայ և Տէգրիսի, բառ Արարացւոց՝ Ա. Լ. Ճէգրա, այսինքն՝ կղզի: Տես Արամ 2: Բուն Միջագետաց տարածութիւնն է Պարսից ծոցէն մինչև Տաւրոսի գագաթն: Բայց Միջագետք անուամբ կը հասկնային ընդհանրապէս վերին մասն ի վեր քուն զԵսարելն, և զարդիս կոչի Տեարպէրի, անուանի առաստ պաշարերութեամբ, մինչ ստորին մասն, այժմուն իրագ Արազի, անբեր և անլըգի է: Միջագետք եղան հետզհետէ մասն աւերութեան Ասորիտասանեաց, Բաբելոնաց, Պարսից, Մակեդոնացւոց և Հռովմայեցւոց, և այժմ կը վերաբերին Օսմանեան պետութեան:

Այս երկիրը կից է ընդ հնագոյն պատմութեան ազգի մարդկան յառաջ և յետոյ քան զըրհեղէն: Երբեմ ՅՈՒ. 3: Երես անտի, Արարատ մտ էր նմա ի հիւսիսայ, և երկիրն Սեհար ի հարաւայ: Ճանապարհորդք կը տեսնեն հան արգարև “հին աշխարհը”, և կան այն երկրին մէջ շատ բաներ այնպէս հին, որ Յունաստանի և Հռովմայ հնութիւնք նոր են առ նոքը: Միջագետք էին հայրենիք նահապետաց որ նախ քան զԱրրաճամ, այսինքն՝ Թարայի, Երբայ, Փաղեկայ, այլովքն հանգերձ: Հոն ծնան Արրաճամ և Սարա, և կանայք ի սահակայ և Յակոբայ, նահապետաց երկուտասան ցեղից իորայիլի Միջագետք կը յիշուին նաև ի Սուրբ Գիրս իբրև բնակութիւն առաջին հարաւահարալին իորայիլի ի ժամանակ Դատաւարաց, Դատ. Գ. 8-10: Ի պատմութեան պատերազմաց Դաւթի, Ռ. Թագ. Ժ. 16: Ի Միջագետաց եկան նաև պատգամաւորք Հրէից, և թերևս ի Հրէութիւն գարձող հիթանոք, կատարել զզատիկն յԵրուսաղէմ, Գործ. Բ. 9:

Միզաբոյ, այն որ կը կենայ ի մէջ երկուց կողմանց կամ անձանց իբրև բաներ կամ հաշտարար և համազակեր: Յորչափ մարդ կը զգայ իւր յանցաւորութիւնը և Ատուծոյ սրբութիւնն ու արգաւորութիւնը, չի համարձակիր դէմ առ դէմ բռնիլ այն անձին հետ որմէ յերանի կը

վանիայ: Ուստի ամէն ժամանակ և մարտիկն ուրիշ ստորաձգ էին և են մարտիկի գնել ի մէջ հոգւոյն և դատաւորի նորա անձ մը կամ իր մը հաշտարար, զորօրինակ քահանայ մը կամ արդար և բարեպաշտ մարդ մը, և կամ գոհերու ճեղճերը կամ խնկոց անոյշ հոար, Յոր. Թ. 33: Ըստ այսմ խօսեցան Իսրայելացիք առ Մովսէս Ահնա լեւ. Բ. 0ր. Ե. 23-31, և Աստուած հանեցաւ կացոցանել միջնորդ ի մէջ իւր և ժողովրդեան զՄովսէս, որ անույր և սայր մէկ ձեռքով օրէնքը, և միւսով՝ ժողովրդեան հնազանդութեան ուխտը: Միջնորդութեան պաշտօնը կատարէր Մովսէս լեւան անդամ, Եւ. Լ. Բ. 30-32. Թու. Ժ. Սաղմ. 22, և այսպէս էր իրիկ գործակալ և օրինակ Քրիստոսի, Գաղ. Գ. 19: Մեքան ամէն գարու մէջ եղած է միմայն Միջնորդ ի մէջ Աստուծոյ և մարդոյ, և ասանց նորա Աստուած է անմասոյց և հուր ծախիչ, Յով. Ժ. 6. Գործ. Գ. 12: Քրիստոս, իր հեղաշրջակ ուխտին, եղաւ միջոց հարգակցութեան ընդ երկինս և ընդ երկիր ի տեսեութեան Հին կտակարանին. և իրիկ Միջնորդ նորոյ ուխտին կ'ընէին որ հարկաւոր է կատարեալ հաշտութեան համար ի մէջ Աստուծոյ և մարդոյ: Որպէս զի շահարգութի Աստուծոյ պատիւը, կ'երևնայ անոր անջև իւր քառիչ արեամբն իրիկ բարեխօս մեր կողմանէ, և իւր սիրտն իրիկ կարեկից մեզ, և Հոգւոյն Արդոյ գործակցութեամբ կ'ընէ զմեզ յօժար և կարող գառնալու առ Աստուած: Ապաշխարող հաւատացեալն, անոր անձը, փառարանութիւններն, աղօթքը, կ'ընդունուին վասն Արեւելոյն, և այս միջնորդաւ միայն կ'ընդունին հաւատացեալը ներուսն, շնորհք և յաւիտենական կեանք: Քրիստոս միայն ունի Միջնորդի և Բարեխօսի այս բարձր պաշտօնը, զի նա միայն է Աստուած և մարդ միանգամայն, Ա Տիմ. Բ. 5: Միջնորդակից ընել Քրիստոսի զՄարիամ և զսուրբս, կը ջուցնէ թէ Քրիստոս անկարող է կատարել իւր յատուկ պաշտօնը, Եբր. Ը. 6. Թ. 15. Ժ. 24:

Միզնորդութիւն, Քրիստոսի երեւելն առաջի աթոռոյն յերկինս իւր Բարեխօս իւր ժողովրդեան, և մատուցանելն իւր կատարեալ գործը, որպէս զի լուիլ ըլլայ անոնց աղօթքը, և անոնց անձերն ընդունելի նոժաւ, Ի. Մ. Մ. 12. Հաովմ. Ը. 34. Եբր. Ի. 25. Թ. 24. Ա Յով. Բ. 1: Այսպէս բարեխօսելով վասն մեղաւորաց իրիկ միմայն Միջնորդ, կատարեալ կ'ըլլայ անոր գործը, և անկարօտ օգնութեան Մարտմուլ, որքոյ կամ հրեշտակաց, և է ստուգիւ գեր ի վերոյ: Հոգւոյն Արդոյ համար կ'ըսուի թէ կը բարեխօսէ հաւատացեցող համար ի սիրտ նոցա, Հաովմ. Ը. 26, երբ կը գնէ անոնց բերանը խօսք, և անոնց սիրտը սուրբ փափաքներ, առանց որոց պիտի չկրնային գանել շնորհք, և որ են բոս կամացն Աստուծոյ, և ընդունելի նմա Քրիստոսով:

Միտաք: Տես Արեգագաղ:

Միտիւնէ, հին մայրաքաղաք Լեւոս կղզւոյ, նաւահանգիստ յարեկից կողման կղզւոյն, գէղ ի Փոքր Ասիոս Պոզոս հին ելլաւ ի ցամաք ի դարձն ի Յունաց յԵրուսաղէմ, Գործ. Ի. 19: Այս կղզին կը կոչուի զարդիս Միգելիսոյ, և աւերակք հին քաղաքին կան տակաւին մտ ի կատարոյ:

Միտա, գաւառ Փարսն Ասիոյ հիւսիսային արեւմտեան ծայրը. ունի սահման ի հիւսիսոյ զՊարսկստան, յարեւմտեայ՝ զԻգէտկան ծով, և հարաւոյ՝ զԼիգիս, և յարեկից՝ ըզԲիւթանիս: Պոզոս քաղաքից այս գաւառը յառաջին ճանապարհորդութեան իւրում յԵւրոպա, Գործ. Ժ. 7, 8:

Միքա, սնն յերկրէն Եփրատոյ ի ժամանակս գատաւարաց, սակաւ ինչ յետոյ քան զԵրուս: Միքա զողջաւ իւր մօրէն հազար հարիւր սիկղ արծաթոյ, և հանութեամբ նորա պատրաստեց այն սուսկով յատուկ պաշտօնատեղի և պատկեր գործածելի ի պաշտաման իհովայի, և վարձեց Ղաւաացի մը իրիկ քահանայ: Նախանձամբ իւր խափանեց անոր կատարաշտութիւնը, և Դանի ցեղէն խումբ մը մարդիկ առին անոր քահանան և ինչ որ պատրաստած էր պաշտաման համար, Դան. Ժ. 18:

ՄԻքայել: Տես Հրեյաւագագեալ: Միքիա, 1. եթէնորոքք ի փոքր մարգարէս, Մորասացի, կամ ի Մորասաց, գիւղ մօտ յԵւթերսպոլիս, յարեմուտս Հրեաստանի: Միքիա մարգարէացաւ առ Յովաթամաւ, առ Աքազայի և առ Եզեկիաւ, Թագաւորք Յուդայ, իբր յիսուս տարի, եթէ բոս ամանց հաշուենք, գրեթէ ի սկզբանէ Թագաւորութեանն Յովաթամայ մինչև Եզեկիայի վերջին տարին, 750-698 նախքան զԳր: Միքիա էր գրեթէ ժամանակակից Եսայեայ, և սրիք սուրիք գրեթէ բոսա առ բոս նոյն է ընդ Եսայեսի: Տես Ես. Բ. 2, և Միք. Գ. 1. գարձաւ՛ Ես. ԽԹ. 15, և Միք. Գ. 13: Անոր անյողոքող հաւատարմութիւնք եղաւ իբրև վաջան իրեմիայի իբրև գար մի յետայ, Երեմ. ԽԶ. 18, 19. Միք. Գ. 12: Միքիայի սծն է բարձր և ստատիկ, յանախ զարտուղութեամբք կամ զեղչմամբք: Կեւթ մարգարէութեանն նորա են մեղք և պատուհաս իտրայիլի և Յուդայ, աւերումն Սամարիայ և Երուսաղեմի, գարձ Հրեից ի գերութենէ և պատիժ պատուհասի թշնամեաց նոցա: Միքիա կը մարգարէանայ ըզգայրուստ Մեսիայի, որչ. «Էլքը ի հնուց՝ յաւիտենական օրէն է,» իբրև հիմն ամէն յուսոյ փառաւոր և օրհնեալ ապագայի համար: Եւ յիշէ Յուդայի թեթիւն իբրև տեղի սր պիտի ծնանէր Փրկիչն ի կնոջէ, Միք. Ե. 2, 3: Հրեայք այսպէս կը հասկնային այս մարգարէութիւնը, Մատթ. Բ. 6. Յով. Ե. 41, 42:

2. Իշխան Յուդայ սր եղև գործակից և օգնական Յովաթամաւ ի կրթութիւն ի բարեկարգել Յուդայի ժողովուրդը, Բ Մատթ. ԺԷ. 7-9:

3. Մանուկ իշխան յարբուսիտ Յովակիմայ. իմացոց Թագաւորին խրհրդադականներուն Երեմիայի մարգարէական սպառնալիքը, Երեմ. ԼԶ. 41-43:

4. Հաւատարիմ և աներկիւղ մարգարէ, զոր հարցոց Աքայար արքայ Իտրայիլի ի խնդրել Յովաթամաւ զելից պատերազմին ընդդէմ Ասորաց: Միքիա գրուեցաւ բանագ պատել Ելեզ պատերազմին, որ կատարուե-

ցաւ բոս կանխատեսութեան Միքիայի, և Միքիա արձակուեցաւ հաւանականապէս, Գ. Թագ. ԽԲ. 8-38: Աքայարու գնացքն այս գեղքին մէջ կը ցուցնէ միզաւորաց զարմանալի յիմարութիւնն ընդդէմ լուսոյ:

Միքիայ, մարգարէութիւն: Տես Միքիա 1:

Միքիարթիլ, բարեբոս, ուսուցիչ կամ քաջալիբրի: Այս վերագիրը կը տրուէ մեր Փրկչին. «Հօրը քով բարեբոս ունիչք Յիսուս Քրիստոս արգարը,» Ա Յով. Բ. 1: Բայց յանախագոյն ևս կը նշանակէ զՀոգին Սուրբ, «ուրիշ Միքիթարիլ,» որ պիտի յաջորդէր Քրիստոսի, իբրև մեծ օրհնութիւն խոտաոցեալ Քրիստոնէական եկեղեցւոյ, Յով. Ժ. 16, 17, 26. ԺԵ. 16. Դաւ. ԽԳ. 49. Գործ. Ա. 4: Միքիթարիլ բառը ճշդիւ չի յայտնէր զպաշտօն Հոգւոյն Արդ, որ ոչ միայն պիտի միթարէր, այլև պիտի օգնէր և առաջնորդէր առաքելոց, ինչպէս բաժնէր Քրիստոս: Առաքելաբ կատարուած անեան խոտամբ որ եղած էր անոնց: Միքիթարիլն օգնեց անոնց երբ կոչուեցան ժողովներու աւջև, առաջնորդեց անոնց փրկութեան գործին վերարեւելալ ամէն ճշմարտութեան մէջ, յիշեցուց անոնց ինչ որ խօսած է գործած էր Քրիստոս, և յայտնեց անոնց գալու բաները: Անոր զայրուան ժամուն գիպեցան յազթական նշանք շնորհաց, և Քրիստոսի տեղը բռնեց Սուրբ Հոգին: Եկեղեցին է առկաւին ընդ անտեսութեամբ Միքիթարիլին, և ինքն Միքիթարիլը, առկաւին կը յանդիմանէ զարխարհ վան մեղաց, վան արգարութեան և վան հանդերձեալ գատաատանին:

Միքիարթիւն և խրհրդա սուրբ որով մարդիկ կ'ընդունուին իբրև անդամք Քրիստոնէական եկեղեցւոյ: Միքիարթիւնը կը մատակարարուի յանուն Հօր և Արդւոյ և Հոգւոյն Արդ, և է երևելի և հրապարակաւ գաւանդութիւն հաւատոյ ի Քրիստոս և ի փրկութիւն նորա, կենդանի մութեան ընդ նմա, յանձն առնելոյ կեալ նոր կենդ բոս պատառիրանաց և ի ծառայութեան նորա, և տկընկալութեան մասնակցելոյ փառաց

նորա և յաւիտեանական անմահութեան: Մկրտութիւնը նկատուելով չէ ամենեկին իրբև զերտանն ծնողնոր թէպէտ նշանակ է զերտանն ծնողնոր: Երկրորդ թիւեր Տառատառուեցաւ Քրիստոսի եկեղեցւոյն մէջ ի նմին իսկ ի Քրիստոսէ և յառաքելոց նորա, և բոլոր Տեառնողք նոցա պարտին կատարել զայն մինչև ի վախճան ժամանակաց: Զիշր կիրառութեան պատճառք այս խորհրդեան մէջ են ջրոյն մաքրելը բնութիւնը և արարողութիւնը Տին անտեսութեան ուր "Չուր և արիւն, էին յատուածուստ կարգեալ նշանք բարոյական նորոգման և քուսութեան:

Մկրտութիւն "Հողով Սրբով և Տրով", Մատթ. Գ. 11. Ղուկ. Գ. 16. Քրիստոս կը խօսի այս Տամարնեան մէջ ցորենոյ և յարգի վրայ, այսինքն անոնց վրայ որ պիտի ընդունեն զնա, և անոնց վրայ որ պիտի մերժեն զնա: Առաջին կարգիննրը պիտի վայելին տառատութեամբ զուսուցն և զմիտեմարտութիւն Հոգւոյն Սրբոյ: Բայց նոյն Հոգին "յարբք պիտի այլէ անշէջ Տրով": Ետտեք "Տուր, բառք կառնուան Տոս ընդարձակաղոյն մտք, այսինքն մտքելու նշանակութեամբ, Քրիստոսի մաքրելուն իւր ժողովուրդը՝ ջնջելով ամբարշտութիւնն անոնց մէջէն, և որբելով զնոսա ի մեզաց արկանելով զնոսա ընդ պատուՏառուք իրատու: "Անիկա Տալեցնողին կրակին պէս պիտի ըլլայ":

Մարն: Մըն բառն, առ Մատթէի, Ե. 41, առնուած է փոխանակ մղանի Հոսովայեցոց, որ էր ութ ասպարէզ, 1,000 քայլ, այսինքն՝ իւր 1,614 ետրաք, մինչ Անդղիական մղանն է 1,760 ետրաք:

Մնաս, կշիւ և զուսուց արծաթոյ, և կը գործածուի ի Հին կտակարանի, Գ թագ. Ժ. 17. Եզր. Բ. 69. Նէեմ. Ի. 71, փոխանակ Նրառ. յեցրէն Մանն բառին զոր տես, և ի Նոր կտակարանի՝ փոխանակ Առտիկական Մնաս բառին, որ էր Տուստար Տարիւր արաքմի, կամ իւր չորքտասան թալերից:

Մնասոն, Ժառուղ, կիպրացի, "Տին աշակերտ", առ որում բնակեցաւ Պողոս Ներուստղէմ, Գործ. ԻԱ. 16:

Մնացորդաց Գիրք, անուն երկու պատմական գրոց Հնոյ կտակարանին: Հեղինակ նոցա ծանօթ չէ, թէպէտ ընդՏանուր կարծիքը է՝ ընծայէ զնոսա Իլլառոսոյ, 457 նախ քան զԳր.: Ի գրքին զայս մատուած, Տեղեակը գործածած կը թուի ոչ միայն Սուրբ Գրոց Տնագոյն մատերը, այլև ուրիշ շատ Տառարակոց գրուածներ, որ այժմ կորսուած են, Բ Մնաց. Թ. 29. ԺԶ. 11. Ի. 34: Առաջին գիրքն է բովանդակութիւն սրբազան պատմութեան, Տնողերն ազգասմարտիւք, ի սկզբանէ աշխարհէ մինչև յմահն Դաւթի: Երկրորդ գիրքն է պատմութիւն թագաւորաց Յուզայ, առանց պատմութեան թագաւորաց իսրայելի, ի սկզբանէ թագաւորութեանն Սողոմոնի միայն, մինչև ի դարձ գերութեանն ի Բաբելոն: Սովին կը տարբերի ի գրոց թագաւորաց, որ ունին Յուզայի և իսրայելի թագաւորներուն պատմութիւնը միանգամայն: Ետտ սեղ ուր միենոյն թագաւորի պատմութիւնը կը յիշուի, Մնացորդաց պատմութիւնը գրեթէ օրինակուած է թագաւորաց գիրքէն. ուրիշ տեղեր՝ մին կը ծառայէ իրբև յաւելուած միւսոյն: Մնացորդք անունը, զոր Եթովպոսուիք առւած են այս գիրքին, կը ցուցնէ թէ Տնացած կամ թողուած գիպաց յիշատակութիւն է այս գիրքը: Այս երկու գիրքը կը խօսին մահաւանդ եկեղեցական իրոց վրայ. քան զգիրս թագաւորաց ընդարձակաղոյն կը խօսին Տառարակոց պաշտաման և արարողութեանց վրայ, և մտք կը պատմեն Դաւթի պատարասութիւններն ի շինուած տաճարին, և զԷթովութիւն նորա և զուսակապտածն ի ձեռն Սողոմոնի. միւս թագաւորաց պատմութիւնը ևս չի են անոնց կրօնական գործերուն և զզայցմանց յիշատակութեամբք, Ա Մնաց. ԺԳ. 8-11. Բ Մնաց. ԺԱ. 13. ԺԹ. 8-11. ԻԶ. 16-19, և այլուր: Մնացորդաց գիրքերը կարգացուելու են ի միտմն ընդ գրոց թագաւորաց: ՈրովՏեսակ միենոյն ժամանակի վրայ կը խօսին թէ թագաւորք և թէ Մնացորդք, Տարիաւ կը լուսուարեն զերար, և կը կազմեն անընդՏառ և իրատական

պատմութիւն, որ կը ցուցնէ թէ կրօնքն է գլխաւոր ազդեւր ազգային բարգաւաճանաց, իսկ ամբարշտութիւնն՝ աշխարհ, Առակ. Ժ. Կ. 34: Մնացորդաց զբոց մանր պարագաներն արժանի են ուշագրութեան, այնու զի կը վերաբերին ազգայ թագաւորութեանն Քրիստոսի: Մընացորդաց մասեանք կը բովանդակեն իբր 3,500 տարուան պատմութիւն:

Մագեր, անուն որ Մարոյց և Պարսից մէջ կը արուէր քուրմերու, իմաստանոց, փրկիտփայլից և սոցին նըմանեաց մէկ դասուն, որ տուած էին զիբնիք բարոյական և բնական գիտութիւն, մանաւանդ աստեղաբաշխութիւն և բժշկականութիւն սորվելու: Մագերը միայն կը կատարէին կրօնական արարողութիւններ, և կը պնդէին թէ կրնային հազորդել մարգաց զազանի բաներ, ազաւնի գէղք և աստուածոց կամքը: Տես Մարք: Եւ սրովհետեւ այս պատմաւոր մեծ պատիւ և ազգեցութիւն ունէին, թող տուելու էր նոցա մտանել յարքունիս թագաւորաց խրատ և խորհուրդ առ նոցա: Կերթային նաև զօրաց հետ ի պատեւողմ, և այնպէս կարեւոր կը համարուէին ազգք և կարծիք նոցա, որ որեւիցէ գործի չէր ձեռնարկուէր առանց հաճութեան և հաւանութեան նոցա: Սմին նման մը մարգիկ կային և ի Բարելուն, յԵգիպտոս, յԱրարիս և յայլ անգիս: Դանիելի Գիրքը կը ցուցնէ թէ ս'ըչափ մեծարջ էին մագք ի Բարելուն: Դանիել կարգեցաւ վերակացու այս իմաստանոց, բայց նախանձ նոցա զիմաստութենէն Դանիելի և աստեղութիւն նոցա Դանիելի կրօնքին դէմ, ինչպէս նաև բանք զորս տան նոցա խօսել Եսայի, Գլ. ԽԷ. 13, 14, և Դանիել, Բ. 9, 27, կը ցուցնեն թէ, իբրև գաս կամ ջոկ, անմասն էին նոցա ճշմարիտ իմաստութենէ:

Այսպէս չէին անոնք որ եկան "արեւելքէն", ոչ զունել և պաշտել զմանուկն Յիսուս, Մատթ. Բ. 1-12: Գերութիւնն Հրէից յայնպիսոյ Եփրատայ տարածած էր ընդ բոլոր արեւելոյ ճըշմարտին Աստուծոյ ծանօթութիւնը. և այս փրկիտփայլք և աստեղագետք,

ի ինդրերն զիմաստութիւն, անգեկացած և հաւատացած էին մարգարէութեանց որ զՄեսիայէն, և աստուածուստ առաջնորդուելով եկան անոր ի Բեթլէհէմ: Տես Աստղ. Այս մագերով հեթանոս աշխարհին գիտութիւնը և փրկիտփայլութիւնը յայտնեց իւր հոգատակութիւնն յասրս Փրկչին: Տես և Սաղմ. ՀԲ. 10, 11. Ես. Կ. 1-3:

Մագուսիւն, ըստ Սուրբ Գրոց ամէն տեսակ անապաշտ արարողութիւնք մագուց, կախարդաց, զհկաց, մեւելածմայլից, գիւթաց, հմայողաց, աստեղագիտաց, գուշկաց, երագահանից, հարցկաց, քաւգէից, այլովքն հանդերձ, զորս ի կիր արկանել արգելեալ էր յօրինաց Աստուծոյ թէ յօգուտ և թէ ի վաս մարգկան: Մահու պատժով արգելեալ էր նաև հարցանել զգիւթս և զճմայս, Ղևտ. ԺԹ. 31. Ի. 6:

Մախիթ, խորագլ և մերթով ապաշխարիչ, կամ նաեւ ի մերիւր, էր արտաքին նշան զզջման և ապաշաւի վասն մեղաց, և կամ արտմութեան ի ձախորդութիւն: Այսպէս բրու Յօր, Բ. 8, և բազումք ի Հրէից մեծ երկիւզի մը ժամանակ, Եսթ. Կ. 3. նոյնպէս Կիմուէի թագաւորը, Յօթ. Գ. 6: Կարմիր երնջոյ մերիւրը կը գործածուէր օրինակուն մաքրութեան համար, Թու. ԺԹ:

Մագես, Ղևտ. ԺԱ. 30, ազգ ինչ գեանոյ: Մարմինն է իբր վեց մաս

երկայն . սասունքն անին իւրաքանչիւր հինգ մասն , որոյ երկուքն , իրրև բոյթ մասունք , կը կենան հանգէտ միւս երկոյ . աչուքները կը գանան ետ և առաջ մին զսա ի միւսոյն : Կ'սուտ ճաններ , զորս կը բանէ

երկնցնելով իւր երկայն մասնապ ըզուն : Կ'նոյ բոս կամոց սուսուցանել զինքն օգով , կրնայ իւր սովորական գոյնը որ է գորշ , փոխել ի կանաչ , կապուտակ , նակ սև , եթէ զայրացած է :

Մողաք , Բոտար , Գ Թագ . ԺԱ . 5, 7. Գործ . Է . 43. Իրեմ . ԽԹ . 4. Սոփոն . Ա . 5, անուս կուոց զոր կը պաշտէին Ամմոնացիք , Կան իւրայնիացիք մուծին այս կուոց պաշտօնը , թէ ի ճանապարհորդութեան իւրեանց անապատին մէջ , և թէ Պաղեստին մանկէն ետքը , Գ Թագ . ԻԳ . 10. Եզեկ . Ի . 26, 31. Գլխաւոր զՏՏք Մողաքայ էին մողաքոՏՏք , այսինքն ազգայք որ կենդանւոյն կը նեաուէին կուաքին հրաշէկ ձեաւաց մէջ : Տես Եմովմ . Բաղգաստէ Ղ ևս . ԺԲ . 21. ԲՕր . ԺԲ . 31. Սաղմ . ՂԶ . 37, 38. Երեմ . Է . 31. ԺԹ . 2-6. ԼԲ . 35. Այս համարներէն ամանց նայելով , Մողաք կը թուի լինել ուրիշ անուն Բահազու , և կը գաննէր որ Փրևնիկցիք , որոց գլխաւոր աստուածն էր Բահազ , և անոնց գաղթականները կարեկոնացիք , կը պաշտէին անոր անդրի պատկերը նոյնպիսի սոսկայի զոհերով , ինչպէս Հաովմայեցիք իրենց աստուածը կուսնու :

Մասաք , Սաղմ . ՃԻ . 5, փեցերաք որդի Յարեթի , Եննգ . Ժ . 2, բնակեցաւ մօտ Գորազոյ յարեկէան հեռոսային ծալը Փարուն Արոյ , ի Վիրս , և կը կարծուի ի բազմաց թէ էր հայր Մազովաց , այսինքն Բուսոց : Մասաք առուուոր կը ընէր Տեսութի հետ "մազոց հոգիներու , և պղծէ ամաններու , " Եզեկ . ԻԷ . 43. Մովարացիք , սերունդ Մովարա որդւոյ Ղ սովայ , Եննգ . ԺԹ . 30-38. Մովարացւոց երկիրն էր յարեկէաց հարաւոյ Մեաեալ ծովուն , և մանաւանդ ի հարաւոյ գետոյն Աւանիս Սահայն ժամանակ մը կ'երթար մեռիկ Յարովկ , և բուական ժամանակ երկիրն յայնկոյս Յորդանանու ընդդէմ Երեզովէ պահեց "Մովարա գաշտ , անուսը , Թու . ԻԲ . 4 ԲՕր . Ա . 5. ԻԹ . 4. Յես . ԺԳ . 32. Մովարացիք առած էին այն երկիրը Էմիմ կոչուած հոգայից ցեղէն , ԲՕր . Բ . 41, և Աւանի հեռոսային կողմ երկրէն եկող Ամովհաջիք առին զայն ա-

նոնցմէ, Թու. ԻԱ. 13, 26. Դաս. ԺԱ. 13-18, և յետոյ Մովսէս առաւ այն երկիրը և տուաւ ժառանգութիւն ցեղին Ուռուրեհի: Երբ իտայեւացիք ծօնեցան Եգիպտոսէ, Մովս. բացիք վարուեցան մեծ անգթութեամբ, Թու. ԻԲ. -ԻԴ. Բ Օր. Բ. 8, 9, և Թէպէտ Աստուած չժողաց տաւուլ անոնց երկիրը, զրկեց ակայն զնոսս և զերոււնդ նոցա մինչև առանկերոց ազգ իւր ժողովրդեան առանձին շնորհքէն, Բ Օր. ԻԴ. 3-6: Մովսէսը քերէն սաստիկ կուսպաշտ, կը պաշտէին գլխամօզ և զնիզերգովը պիղծ արարածութիւններով, Թու. ԻԵ, և մարգարէիք, Գ Թագ. Գ. 27: Տես Մովսէս: Ժամանակ մը, ինչպէս յաւուրն Հաւթայ, էր իտպազութիւն ի մէջ նոցա և իտայեիք, բայց ընդհանրապէս թշնամութիւն կար այս երկու ազգաց մէջ, ինչպէս առ Եգիպտոս, Դաս. Գ. 12-30, առ Սաւուղիւ, Ա Թագ. ԺԴ. 47, առ Դաւթիւ, Բ Թագ. Ը. 2, 12, առ Յովրամու և Յերարամու, Գ Թագ. Գ. ԺԳ. 20. ԺԴ. 25: Մովսէսը օգնեցին Նաբուքոնոսորայ ընդդէմ Հրէից, Գ Թագ. ԻԴ. 2. Եզէկ. ԻԵ. 6-11. և Հրէայք գերի երթալէն ետքը, Թուի թէ առին նորէն իրենց հին երկիրն ի հիւսիսոյ Աւանի, Ես. ԺԵ. 16: Հրէից մարգարէք շատ բուսանալիք կ'ընէն Աստուծոյ և անոր ժողովրդեան այս վաղեմի թշնամեաց գէմ, Թու. ԻԴ. 17. Սղմ. Կ 8. 2Գ. 6. Երեմ. ԻԵ. 9-21. ԽԸ. Ամօզ. Բ. 1-3. և բոլոր ճանապարհորդք միաբան կը հաստատեն թէ կուսարուած են այն մարգարէութիւնք: Ամայութիւն և իտուար կը ծածկեն Մովսէս լիւները, և անոր պազարեր հասկաները մեծաւ մասամբ անմշակ են: Մովսէսացւոց երկիրն է ընդ իշխանութեամբ Թորաց, բայց բնակիչքն են զլիւսարապէտ թափառական Արարացիք, Սոփոն. Բ. 8, 9: Քիչ ծանապարհորդք համարձակեցան անցիլ այն երկրէն զարգիս: Կրտսէ թէ կան լոյն շատ աւերակներ, ինչպէս նաև կործանեալ շիրմեր, գուրեր, քրհորներ, մեհնաններ, այլովքն հանգերմ, որ կը ցուցնեն թէ երկիրն էր ժամանակաւ բազմամարդ:

Մովսէս: Տես Ելագոգ:
 Մովսէս, անուն Հրէից հաշակաւոր մարգարէին և օրէնսդրին որ տարաւ զանոնք Եգիպտոսէ յերկիրն աւետեաց: Որովհետև Եգիպտոսի իշխանուհի մը գրաւ այս անունը, անտարակոյս Եգիպտական բռաւ է, և Յովսէպոս կու տայ այս անունն ճշմարիտ ստուգարանութիւնը, երկու Եգիպտական բառերէն, Մով, Էւր, և Ուտ, գլխուլ Հրէայք Թեթեփոփոխութեամբ յարմարեցանք են զայն իրենց լեզուին, ինչպէս բրած են նաև ուրիշ օտար բառերու, կոչելով Մովի, Մալա բայէն որ կը նշանակէ հանել: Տես ԽԸ. Բ. 10: Մովսէս ծնաւ իբր 1571 ին նորք քան զԳր: Էր սրբի Ամրամոյ և Յրաբեգայ, Դևեայ ցեղէն, կրտսեր եգրայր Մարիամու և Ահարոնի: Աստուծութիւն Մովսէսի այնչափ ընդարձակ է որ չենք կրնար հոս գնիլ, և հարկաւոր չէ, քանզի արդէն ծանօթ է: Բաւական է գիտել միայն թէ Մովսէսի պատմութիւնը կը բաժնուի երեք ժամանակ, իւրաքանչիւրն քառասունամայ միջոց: Առաջին ժամանակն է ի մանկութենէ նորա, այսինքն գետը նետուելէն և հանուելով Փարաւոնի գտար որդեգիր ըլլալէն մինչև ի փախուստ նորա ի Մադիամ: Այս միջոցին Մովսէս ապրեցաւ յարքունիս Փարաւոնի, "Եգիպտացւոց բոլոր իմաստութիւնովը վարժուեցաւ և զօրուոր էր իր իօքերովը և գործերովը," Գործ. Ի. 22: Այս գովեստը չէ առանց նշանակութեան. "Եգիպտացւոց, և մասնաւոր անոնց քուրմերուն" իմաստութիւնը, անասն երեւելի էր յաշխարհի: Երկրորդ ժամանակ պատմութեան Մովսէսի էր ի փախուստէն մինչև այսրէն գարձ նորա Եգիպտոսս, Գործ. Ի. 30. և բոլոր այս միջոցին կը Թուի թէ Մովսէս ապրեցաւ ի Մագդամ, Թերևս այժմու Պէտաուին չէրերուն սովորութեան համեմատ: Հոն ամուսնացաւ ընդ Սեպտորայ գտար իմաստոյն և բարեպաշտին Յոթորայ, և ընդլուս անապատական կենաց: Ինչ մեծ խախտ ի մէջ այս և առաջին կենաց Մովսէսի, այսինքն ի մէջ արքունական շքի և իմաստութեան, և ի

մէջ պարզ զբանարնակ կենաց: Բայց
 և այնպէս այս նամբով պատրաստեց
 զնա Աստուած բլլալ միջոց ազա-
 տութեան ժողովրդեան իւրոյ իր կե-
 նաց երբորք ժամանակին մէջ, որ կը
 ոկոտ յիկց Եգիպտոսն և կ'երթայ
 մինչև և ի մահ նորա Նարաւ լեւոր:
 Այս միջոցին մէջ մ'ըլափ գործ կա-
 տարեց Մովսէս իրբն անմիջական
 պաշտօնեայ Բարձրելոյն:

Մովսէսի վարքը և անոր օրէնքը և
 կարգերը կը մատուցանեն զեզեցեիկ
 նիւթ Քրիստոսնեայ պատմութի մը
 գրին, եթէ քաջ հմուտ և հնախօ-
 սութեան Սուրբ Գրոց: Օրէնք և
 կարգք Մովսէսի կը շնեն ազատու-
 թեան, մտքբութեան, իմաստու-
 թեան, արգարութեան և մարգարի-
 տութեան ոգի, և մտնաւանդ կա-
 տարեալ սիրոյ, պատուոյ և հնա-
 զանգութեան առ Աստուած: Այն
 օրէնք և կարգք որպէս թէ ձուլեցին
 իտարյալացոց բարքը, և փոխեցին
 զնոսա ի ինկելոյ հովիւ ազգ՝ ժող-
 վուրք քաղաքարնակ և հոգազործ:
 Այս ժողովրդեան և Աստուածա-
 շունչին միջոցաւ, այն օրինաց և կար-
 ցաց հաստատութիւնք տարածուե-
 ցաւ բոլոր աշխարհի վրայ, և շատ
 անգամ ուր գիրք չէր պահուեր, ա-
 նոր ոգին կ'ընդունուէր: Այս ոգին
 ընդունեցաւ Նոր Անգղիա գաղթող
 ժողովուրդք երբ կը գնէր իւր օրէնքը,
 և այն ժողովրդեան ձեռք հաստատ-
 ւած կարգաց մէջ ինչ որ կայ ար-
 ժանաւոր և յարգի՝ Նորայեցի օրէ-
 նքորդին ազգեցութեան ընծայուելու
 է:

Աստուծոյ այս ծառային անունը
 կը յիշուի յաճախ ի մասննագիրս
 Բունաց և Լատինացոց, յաճախա-
 գոյն ևս ի գիրս Արարացոց և Հրեայ
 բարուենաց: Բայց ինչ որ կըսեն
 սգրա զՄովսէսէ՝ են մեծաւ մասամբ
 անհիմն զբայք, կամ ծեղումն պատ-
 մելոցն ի Սուրբ Գիրս: ՉՄովսէս կը
 պատուեն մտնաւանդ իրենց գրուած-
 ներուն մէջ Հրեայք իրբն հաշակա-
 ւորազոյն անձն, և իրբն հիմնադիր
 իրենց բարբ օրինաց և կարգաց: Հին
 և Նոր կտակարանաց մէջ անթիւ
 անգղբ կը ցուցնեն թէ որչափ բարձր
 կը համարին զնա սրբազան մատե-

նագիրք, Սագմ. ճԳ. 7. ձԵ. 26. ձԶ.
 16. Ես. ԿԳ. 12. Երեմ. ԺԵ. 1. Դան.
 Թ. 11. Մատթ. Ը. 4. Յովհ. Ե. 45. Թ.
 28. Գործ. Է. 20, 37. Հաովմ. Ժ. 5,
 19. Եբր. Գ. ԺԱ. 23:

Ինչ որ գործեց և ուսոյց Մովսէս,
 գործեց և ուսոյց իրբն պաշտօնեայ
 Բարձրելոյն, բայց և այնպէս յայսմեք
 կը տեսնուի թէ յարմար էր Մովսէս
 այն պաշտօնին իւր բարդութք և ա-
 ուաքնութիւններով: Թէպէտ ի բնէ
 ցառկոս և անհամբեր, այնպէս յազ-
 թեց իւր անձին, մինչև յիբաւի կոչ-
 ուելլ քան զայլ աննայն մարգիկ
 հեղ, Թու. ԺԲ. 3: Բարեպաշտու-
 թիւն, խոնարհութիւն և երկայնձը-
 տութիւն նորա, իմաստութիւն և
 ազգութիւնն ի վարել զժողովուր-
 դին, անպատա յարանձը և հա-
 ւատքն առ Աստուած, և անձնու-
 բաց հայրենասիրութիւնք նմանելու
 արժանի օրինակ են: Շատ բան զար-
 մանալի օրինակ է Քրիստոսի ի բարս
 և ի վարս Մովսէսի, որ իրբն ա-
 զատել, վարել և առաջնորդ ժո-
 լովրդեան զոր կը կրէր իւր արտին
 վրայ, եղաւ անոնց բարեխօս, օգ-
 նակամ, ուսուցիչ և սնուցիչ: մինչև
 յերկիրն խոստացեալ: Բայր կրօնա-
 կան կարգք և ծէնք Մովսէսի ունին
 նպատակ զՔրիստոս, և ինչք Մովսէս
 իրբ երկու հազար տարի ետքը, լե-
 բան վրայ մատուց անձամբ իւր հոգա-
 տակութիւնք Մարգարէին զոր կամ-
 իտու գուշակամ էր, Բ Օր. ԺԸ. 15,
 19. առեսաւ «ան բարի լեւք ու Լի-
 բանանը», Բ Օր. Գ. 25, և եղաւ Խո-
 սակից Փրօշին այն փառաւոր գործին
 վրայ, այսինքն մահաւան զոր պիտի
 կտատարէր Տէրը յԵրուսաղէմ, Ղուկ.
 Թ. 31:

Մովսէս է հեղինակ հեղամատե-
 նին, այսինքն առաջին հինգ գրոց
 Հին կտակարանին: Այս գիրքերը
 գրելու ատեն հաւանականաւ օգ-
 նական ունէր իրեն զԱհարոն, որ
 անվոր էր արձանագրել ժողովրդեան
 հանապազօրեայ գործերը, ԵԼ. ԺԷ.
 14. ԻԿ. 4, 7. ԼԳ. 27. Թու. ԼԳ. 4,
 2. Բ Օր. ԼԱ. 24, և այլուր: Ինչ անչ
 աւելցուած է ուրիշ ներշնչեալ անձէ
 մք ի վերջին գլուխ Բ Օրինաց: Մով-
 սէսի կ'ընծայուի նաև իններորդ

Սագմորը, որոյ ազնիւ և եւանդուն խօսքերը կ'առնուն նոր ազգեցութիւն, եթէ արգարև Մովսէս է որ գրեց զայն մաս ի վարձան պանդըխտութեան իւրոյ :

Մուկ, ի Սուրբ Գիրս կը նշանակէ մանաւանդ վայրի մուկ, բայց հաւանականապէս նաև մկան այլևայլ տեսակները, յորոց ոմանք կ'ուսուէին: Մովսէս, Ղ. և. ԺԱ. 29, կը թէ անտուրը է մուկը, բայց և այնպէս երբեմն կ'ուսուէր. և Եսայի, ԿԶ. 17, կը յանդիմանէ զՀրոյս որ մուկ կ'ուսուէին: Արդի Արարացիք կ'ուսեն երբեմն իւրւոր և քարթաշ և յարրուկ: Մկուկը մեծ ջլատ սկսան ապ Փղշտացոց արաներուն, յետ որոյ Փղշտացիք առին առաջանակը, ուստի և ստիպուեցան զրկել առաջանակը ոսկի մուկերով և թանչքի ուսուցնելով, Ա. Թագ. Կ. 6, 9, 11. Զ. 4, 5: Նաև հիմա գալտի մկուկը շատ են այն երկիրներուն մէջ: Տես Հասար.

Մուճ, երրորդ հարուած Եգիպտոսի, ԵՆ. Բ. 16. Սագմ. ձե. 31. Անտառկորեցաւ մանաւանդ քրմաց, որ ստիպուեցան վերալ և լուսնալ իրենց մարմինը երեք օրն անգամ մը, իրենց հետ անմաքուր բան մը շտանելու համար մեհաններու Մեկնիչներէն շատերը կը կարծեն թէ մուկ էր փոքրիկ մեկը որ շատ էր յեգիպտոս:

Մուրքքի, Եսթերայ հօրեզօրորգին, որ ի մեծ պաշտօն և ի պատիւ բարձրացաւ յարձնելիս Ասուկերոսի թագաւորին: Տես Գիրք Եսթերայ:

Մրաւք, է գիրա, կամ ինչ որ զրուսելով կը նստի գինւոյն տակ: Երկար ժամանակ մը որ զրոյ թողուած գինին կը ստանայ գեղեցիկ գոյն և համ: Ուստի այսպիսի գինիք կ'առնուէին իրրև օրինակ կամ նմանութիւն ազգի, որ յետ երկար հաւազքտեան և յաջողութեան, եղած է հարուստ և զեղի, և ընկզմած է ի յգիութիւն մարմնոյ, Երեմ. ԽԸ. 11. Սոփան. Ա. 12: Տերջը բարկութեան բաժակին մը որ քաճակ, Սագմ. ձե. 8. Ես. ԵԱ. 17, կը նշանակէ մինչև իսպառ իման, այսինքն կրել Աստուծոյ բարկութիւնն ուսանց մեղմութեան և վարձանի:

Մրգիւն, միջատ փոքր, անուանի վասն ժրութեան և ինսպորութեան իւրոյ, ընկերութեամբ ապրելուն և ճարտարութեանն ի շինել զլոյն իւր: Մրջիւյ տեսակներէն ոմանք արգարև կը շինեն ըզմեր որ անոնց մարմնոյն մեծութեանը քով յամբաւս մեծ են, այսինքն այնչափ մեծ որ տասուերկու մարդ կրնայ բնակել անոնց մէջ: Այս բոյներուն յարկէն անձը չանցնիր, և ունին շատ մթերանոցներ, սրահներ, ճեմելիս, այլովքն հանդերձ, վերջապէս են գործ ճարտարութեան և անդուլ աշխատանց: Մրջիւք մեծ փոյթ և ինամ կը տա.

նին իրենց ձագերուն, թէ մինչ գեռ ձու են և թէ յետ սգեարելոյ: Սպիտակ մրջիւնք են մեծ և շատ զնասակար: Մրջնոյ տեսակներէն շատը կը ինդրեն մեղէն և շագարկէն ուստիք: Դեռ գտնուած չէ մրջնոյ տեսակ որ համարէ ցորեան ձմեռուան համար, քանզի մրջիւնք ձմեռուան եղանակին կը թմրին: Սողոմոն, Առակ. 2. 6, կը գովէ մրջիւնք, վասն զի երբ եղանակը կը թողու, կ'աշխատի անդադար և կ'ընդունի իւր խրատութեան վարձըր. ուստի կը խրատէ զմեզ իմաստունը նոյն փութով աշխատել և չփախցունել առիթը, Առակ. 1. 24, 25: Խոնարհազոյն կարգի անասունք շատ կոչմանէ իմաստնազոյն են քան մեղաւոր մարդը, Յոր. ԺԲ. 7, 8:

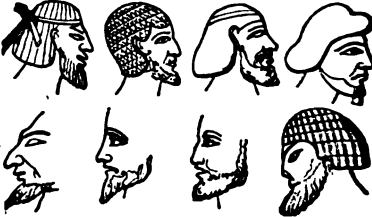
Մրտեմի, ծառ գեղեցիկ մշտադալար և անուշահոտ, կը բուսնի ի վայրի Եւրոպոյի բոլոր հարաւային, Ափրիկէի հիւսիսային և Ասիոյ բարեխառն մասերը, մասնաւոր ի Ժովեզեր: Տերեք մրտեմնոյն են առատ և պայծառազոյն կանաչ. ծաղիկներն սպիտակ, երբեմն թեթե կարմրազոյն, և սղկոյզներն են ի չափ մանր սրտաւան, մանրչակազոյն կամ ճերմակ, անուշակ և համեմատեալ, որպիսի է բոլոր տունկը: Արևելքի մէջ կը գործածուի իբրև գեղ, և է արդարև կազդուրիչ և օգտակար, Նեեմ. Բ. 15. Ես. ԽԱ. 49. ՄԵ. 43. Զաք. Ա. 8. 10. 44:

Մօրիա, բլուր յորոյ վերայ երուսաղեմի տաճարը շինուած էր, Բ

Մնաց. Գ. 1. Տես Երուսաղեմ: Մօրիա կը թուի լինել տեղին ուր Աբրահամ պիտի զոհէր զԻսահակ, Եննչ. ԻԲ. 1, 2, և ուր Դուրիթ բարեխոսէ իւր ժողովրդեան համար Ունայի կային քով, Բ Թագ. ԻԿ. 46-25:

Մօրուք: Հրեայք սակաւամաղ և անօր մօրուքը կը համարէին ազգութիւն, մինչ երկայն, լի և թու մօրուքը կը համարուէր ազնուազոյն զարգ, պատիւ և գեղեցիկութիւն: Մարգու պատուոյն և մեծարգութեան որդեա կայեանն էր մօրուքը:

ՄՕՐՈՒՎ՝ ՅԵԿԻՊՏԱԿԱՆ ՆՆԱՐՈՒՑ
 Բանիւ թշնամանել կամ արգեամբ անարգել մօրուքն էր գործ անարժան. ունել զմօրուաց յարգանքը անարգ և անարժան և համարուել զայն էր ցուցնել մեծ պատիւ և սէր, և թող տուեալ միայն մտերիմ բարեկամաց: Խնամ մեծ կը տարուէր մօրուաց Սաղմ. 21. Գ. 2. Դան. Ժ. 3: Թողոյլ անիմամ, փեսան կամ փորբոյլ զմօրուաց, էր նշան մեծի արտմութեան, Եղբ. Թ. 3. Ես. ԺԵ. 2. Իրեմ. ԽԱ. 5. ԽԼ. 37. Իսկ վերալ զմօրուաց էր նշան նուաստութեան և

արհամարհանաց: Շատերը յանձն կ'առնուին մեռելի մահաւանդ քան այս թշնամանքը կրել: Այս կը մեկնէ Սուրբ Գրքը շատ տեղերը, զորոքեմակ Դաւթի ծառաներուն զրուած ծանր թշնամանքը, Բ Թագ. Ժ. 4-14, Նէեմիայի նախանկայող զարարացումը, Նէեմ. Ժ. 25, եղանակը զոր Դաւիթ ընտրեց ջուցնելու համար իւր կեզծեալ իւրազարութիւնը, Ա Թագ. ԻԱ. 13, և Մեմփիրոսթէի սուգը, Բ Թագ. ԺԹ. 24, Յովարայ մեղմխանքը, Բ Թագ. Ի. 9, և Թեբուս Յուզպայի, նաև շատ տեղեր ի մարգարէս, Ես. Ի. 20. Մ. 6. Եղեկ. Ե. 1-5: Տես Աժիլել:

Յ

Յարեք, ընդդէմ-ութիւն, երեցագոյնն յերեց սրգուց Նշի, Մննդ. Թ. 23. Ժ. 21, ծնեալ հարիւր ամբ յառաջ քան զըհնգեղն: Թերես Յապետոսն է զոր Յունաց վէպերը կը յիշեն իբրև նախահայր Յոյն ցեղին: Եթժն սրգիք սորա, Մննդ. Ժ. 2-5. Ա Մնաց. Ա. 5, իրենց սերնդով հանգերձ բռնեցին Ասիոյ հիւսիսային մասը, և մեծագոյն մասն Եւրոպայի: Այս ետժանց իւրաքանչիւրին հաւանական տեղը ջուցուած է անոնց անուններուն տակ: Յետոյ սուրբն Յոյնը և Հուովայեցիք նուաճեցին հարաւային և արևմտեան Ասիոյ շատ տեղերն ըստ կանխատեսութեան Նշի, Մննդ. Թ. 27: Յարեթի "ընդարևակութիւնը" կը տարածուի հիմա նաև Ամերիկայի վրայ:

Յարթն, 1. հօր թագաւոր առ Յեռուաւ ի Հասոր, Քանանու հիւսիսային գին: Դաշնակցութիւնը զոր կազմեց Յարթն զդժ ունել Յեռուայ ոչ այլ իմիջ նպատակն էթէ ոչ իսպառ կործանման նորա, Յես. ԺԱ., 4450 ին նախ քան զՔր.:

2. Ուրիշ թագաւոր Հասորայ, զար մի և կէս յետոյ: Այս Յարթն բռնացաւ իսրայելացուց վրայ իբր քան տարի, մինչև Կերքուա և Բարակ ելան իբրև ազատիչք, Դատ. Գ. Սաղմ. 2Գ. 9:

Յարիս, քաղաք կիսոյ ցեղին Մանատի յարևելից Յորգանանու. ընդ-

հանրապէս կը կոչուի Յարիս Գաղաւթաւ, քանզի էր ընդհանրապէս Գաղայաք կոչուած երկրին մէջ: Եւսերիտ կը գնէ զայն իբր վեց մղն հեռու ի Պեղոպէ, գէպ ի Գերատոս: Իսրայելացիք կաղապեցին այս քաղաքը, վասն զի բնակիչները չկամեցան օգնել նոցա ի պատժել զՔեհամիսեան, Դատ. ԻԱ. 8-10: Յես ժամանակաց պաշարուեցաւ Ամոլըհացիներէն, և Սաւուզ վերցուց պաշարումը. ի շորհակալութիւն այս ծառայութեան արք Յարիտու թափեցին Սաւուզի և անոր սրգուց մարմինները Փղշտացուց թշնամանքէն, Ա Թագ. ԺԱ. ԼԱ. 11-13. Բ Թագ. Բ. 5:

Յարթ, յետոյ Յամիս, զարգիս՝ Յերնս, քաղաք Փղշտացուց առ Միջերկրական ծովուն, իբր երկստասան մղն ի հարաւոյ Յոպպէի: Հըրեայք առին այս քաղաքը, Բ Մնաց. ԻԶ. 6:

Յարակ, զարգիս՝ Չերգա, գեա մշտահոս ար թափի ի Յորդանան ի միջոցի ճանապարհին որ ի մէջ ծովակին Փայիլոսի և Մեաեալ ծովուն, իբր երեսուն մղն հեռու երկարանչիւրէն, յետ հոսելի իբր վաթսուն մղն ընդ արևմուտոս: Ի վախճանի կ'անցնի բարձր և անապատ երկրէ մը, ընդունելով իւր մէջ գետտակ մը ի հիւսիսոյ, և սուրիշ գետտակ մը՝ ի հարաւոյ: Այս վերջին գետակը կը բաժնէր զԱմմոնացիս, իսրայելէ: Յարակայ արևելեան մասը կը ջամաքի յամարան: Յարակ, գէպ արևմուտոս, կը հոսէ խոր ձորակէ մը: Փանուել, սը Յակոր կուռեցաւ հրեշտակին հետ, էր հուն Յարակայ, Մննդ. ԼԲ. 22: Այս գետը կը բաժնէր զԵրկիրն Ովղայ յերկրէն Սեհոնի, Յես. ԺԲ. 2, 5, և կ'անցնէր երկրէն որ յետոյ արուեցաւ Գաղայ ցեղին:

Յազեր, Թու. ԻԱ. 32, քաղաք Ամոլըհացուց ի Գաղայաք, յետ ժամանակաց եղաւ Ղևտական քաղաք ի Գագ: Իբր հնգետասան մղն հեռու էր յԵսերանէ գէպ ի հիւսիս, մտ ի գէա մի փոքր, Թու. ԼԲ. 1. Յես. ԻԱ. 39. Ա Մնաց. ԻԶ. 31. Երեմ. ԽԸ. 32:

Յակիթ, ակն պատուական գեղ-

նազոյն կարծիր կամ թ զոյն յազինթ ծաղկան, տեսելամբ իրբն զոսկեակն ե կվեղետիկ: Եթէ կրակ ասեմէ, կը կորսոցնէ զոյնը, և կը հր նմանը ազա մանդէ, Յայտ. Թ. 17. ԻԱ. 20:

Յակոբ, Ի-Ի-ը, որդի Իսահակայ և երկուարեակ ընդ Իսուայ: Որովհետև ի ծննդեան բանծ էր եղբորը հարազատքէն, կոչուեցաւ Յակոբ, այսինքն հետամուտ, այն որ կու գայ զկնի և կը բռնէ հակառակորդին գարշազարէն, յափշտակող ուրիշ տեղը, Իննդ. ԻԵ. 26: Յակոբայ այսպէս իր եղբորը գարշազարէն բռնելով աշխարհք գալը կանխառայ նշան էր անոր ապագայ վարուց: Յակոբ էր հեզ և հանգարտ, հոգևութեամբ կ'ապրէր: Եսաւ աւելի խրիտ էր և վայրագ, և սրասէր: Իսահակ կը սիրէր մանուսանդ զԵսաւ, իսկ Ռեբեկա՝ զՅակոբ: Յակոբ իւր եղբորը բացակայութենէն և հօրը տեղարութենէն օգուտ քաղելով, յետ առնոյ անդրանկութիւնը, ստիպուեցաւ փախչել ի Միջագետս զբուշանայու համար եղբորը վրէժնորութենէն, Իննդ. ԻԵ. 28: Ճամբոյ կրեցաւ Յակոբայ Աստուծոյ հրեշտակն յերազի (տես Սաճգուղ) և խոտաացաւ նմա Աստուծոյ պաշտպանութիւնը և յայտնեց Աստուծոյ նպատակն որ էր Ժառանգել զուսկի նորա Գանանանու երկիրը, և զգալուստ Մեփայի ի նմանէ, Իննդ. ԻԲ. 10, ևն: Յակոբայ յաջորդ ասրիները, զորս կ'անուանէ Յակոբ "Սակաւ և լի հեծութեամբ", անցան բազում ցաւք, բայց անոնց ամենուն մէջ Աստուծոյ ինամբը և օգնութիւնը պահեցին զՅակոբ: Իւր վեցհարիւր մղոն ճամբորդութեան մէջ ի Միջագետս, և Լարանու քով քսան տարուան բազմաշխատ ծառայութեան և զբրկանց տեսն, Աստուծո միշտ յաջողութիւն տուաւ Յակոբայ, և ի գարձին նորա յերկիրն խոտացեալ գարնուց Լարանու և Եսաւայ Թըշնամութեան սգին ի քաղցրութիւն: Քանանու սահմանին վրայ Աստուծոյ հրեշտակներն հանգիպեցան Յակոբայ, և հրեշտակներուն Աստուծո կուուեցաւ անոր հետ, օրհնեց զնա, և առաւ նմա պատուական

անունն Իսրայէլ: Բայց տեսը դեպոց պիտի հանդիպէր Յակոբ: Մայրը մեռած էր. անոր կանանց նախնածը գառնացուց անոր կեանքը. աղաքը, Դինա, Եմաւան, Դէի և Ռաբէն, լցին զնա ցաւով և անօթով. անոր սիրելին Ռաբէլ և Հայրն Իսահակ բարձան մահուամբ. Յոսեփայ կարուստը, զոր գազաններէ կեղեքած կը կարծէր, մեծ ցաւ եղաւ Յակոբայ, և Բենիամինի տարուին յԵգիպտոս գրեթէ պիտի իջնուներ տլևոր ծերունին տրամուխեամբ ի գերեղման: Բայց Յակոբայ կենաց երկոյն անցաւ հանգարտ և պոյծառ: Իրբև տասնուեօթը տարի վայելեց Յակոբ անխուով և երջանիկ օրեր յերկիրն Գեսեմ: Իւր մահուան ժամ ժողկելով իւր սրգիքն օրհնութիւն տուաւ անոնց յանուն Եհովայի. ապագայ յաջողութեան օրերս ատաւահոցայ աչքը, մանուսանդ Յուզայի թագաւորական ցեղին երկայն գիծը, իրբև ի գագաթ բարձրութեան հասած ի փառաւոր թագաւորութեան Սելովայ: "Տեսաւ զայն, և ուրախ եղաւ": Յետ ասկանուց յաւեչաւ առ հարս իւր, և մարմին նորա զմասուելով թաղուեցաւ ամենայն պատուով Աբրահամու շիրիք ծած ի Քերթան, նախ քան գրք. 1836-1689: Ի պատմութեան Յակոբայ կր առնենք անոր մեղաց պատիժն աստուածուստ, և անոր անգարար անուշի ի շնորհս մինչև ի վախճան, Իննդ. ԻԵ.-ԻՄ: Յակոբայ անուր յիշուած է ի Նոր կտակարանի, ցուցնելու համար Աստուծոյ վերին իշխանութիւնը և հաւատոյ զօրութիւնը, Հաովմ. Թ. 13. Իբր. ԺԱ. 9, 21:

Յակոբի՞ն աղբիւրը. Տես Սիւքեմ: Յակոբոս, 1. կուչեցաւ մեծ կամ երեց, որոշուելու համար ի կրտսերոյն Յակոբայ, էր մին յերկաստան առաքելոց, եղբորը Յովհաննու աւետարանի, և որդի Չերեգեայ և Սողմէի, Մատթ. Գ. 21-ԻԵ. 56: Տես և Մարկ. ԺԵ. 40: Յակոբոս էր թ Բեթսայիտոյ Գալիլեացուց, և թողւով իւր աշխարհոյն արուեստը, գնաց Քրիստոսի ետեւէն, Մարկ. Ա. 19, 20: Մայր նորա Սողոմէ էր մին այն կանանց որ շատ տնգամ ընկեր

էին ֆրիտտսի անոր սւղեւորութեանց մէջ, և որ մը խնդրեց որ իւր երկու սրգիքը նստէին յա՛մէ և ի ձախմէ ֆրիտտսի յարգայութեան նորա, Մատթ. Ի. 20-23:

Յակորոս և Յովհաննէս ի սկզբան ձկնորայ էին, Հանդերձ Հարբ իւրեանց Չերեղեաւ, Մարկ. Ա. 19: Ասոնք ահանաւես եղան ֆրիտտսի պլակկերպութեան, Մատթ. Ժ. 1, 2, և երբ Սամարացիներէն ամանք չուզեցին ընդունիլ զնա, Յակորոս և Յովհաննէս ինդրեցին ֆրիտտսէ Հուր ինքնիւ յեկեմից և այրել ըզնոսա, Ղուկ. Թ. 54: Այս պատճառաւ, կամ թերեւս անոնց նախանձուն և փութոյն համար իբրև պաշտօնեայք ֆրիտտսի, արուեստաւ անց յետոյ Քաներեղէն կամ Արգիք արտաման անունը, Մարկ. Գ. 17: Պետրոսի պէս կը թուի թէ կը վայելէր և Յակորոս մասնաւոր առանձին շնորհք ի մէջ առաքելոց, Մարկ. Ա. 29. Ե. 37. Թ. 2. ԺԳ. 3. ԺԳ. 33. Ղուկ. Ը. 51: Յես համարձման Տեառն, որում ահանաւես եղաւ Յակորոս, կը թուի Քոչաքո՞ւ, Սրբուսղէ՞մ, սերսպաւս հրամանաւ Հեւրդի՞մ, իբր յամի Տն. 44, իբրև առաջին մարտիրոս ի մէջ առաքելոց, Գործ. ԺԲ. 1, 2:

2. Աւրիշ առաքելաւ, որդի Ալփէսի, կամ կղէճճոյայ, Մատթ. Ժ. 3. Մարկ. Գ. 18. Ղուկ. Զ. 15: Ասոր մեր անունն էր Մարիամ, (3), Մատթ. Ի. 56. Մարկ. Ժ. 40: Այս վերջին համարին մէջ կը կոչուի այս Յակորոս "պղտիկ", որչառելու համար ի Յակորայ Չերեղեայ:

3. "Եղբայր Տեառն", Գաղ. Ա. 19, էր կամ հարազատ եղբայր ֆրիտտսի իբրև որդի Յովնէփայ և Մարիամս, կամ, ինչպէս շատերը կը կարծեն, քուսորդի ֆրիտտսի, և նոյն ընդ Յակորայ Ալփէայ (2): Այս Յակորոս նոսաւ Երուսաղէմ, Գործ. Ժ. 13, և կը կոչուի "Արգար", ի Յովնէփայսէ, և կ'ըսուի թէ քարկծուեցաւ իբր յամի Տն. 62: Յակորոսի թուղթը կ'ընծայեն սմա անոնք որ զոսա կը համարին զոս ի Յակորայ կրտսերայ: Յակորոսի ազգականութեան խնդիրը տարակուսելի է: Ա-

ւետարանը կրկին և կրկին կը յիշեն զՅակորոս, զՅովնէս, զՅուզա և զԱմին իբրև "եղբարս", Տեառն, և ասոնց հետ կը յիշեն նաև Տերոբը "մայրը", և "բարբը", Մատթ. ԺԲ. 46. ԺԳ. 56. Մարկ. Գ. 31. Զ. 3. Ղուկ. Ը. 19: Դարձեալ, աւետարանիչք յայտնապէս կ'որոշին ֆրիտտսի եղբայրներն առաքելներէն, առաքելոց մէջ յիշելով զՅակորոս կրտսեր և զՅուզա, Յովհ. Բ. 12. Ի. 3-10. Գործ. Ա. 13, 14, և այսպէս զօրաւոր ապացոյց կ'ընծայեն, ինչպէս ամանք կը կարծեն, այն կարծեաց թէ Յակորոս Արգարն էր հարազատ եղբայր Տեառն:

Յակորոսի թուղթը կը կարծուի ընդհանրապէս գրուած յԵրուսաղէմ իբր յամի Տն. 61, Արգար կուսած Յակորոսէն, սակաւ ինչ յառաջքան զմահ նորա: Ազգուած է գլխաւորապէս Հրեայ հաւատացիլոց, բայց անտարակոյս բարբ ֆրիտտսից օգուտ գործելու նպատակաւ: Աւստի և կը կոչուի թուղթ ընդհանրական: Շատ անգամ կարծուած է թէ այս թուղթը կը սորվեցնէ հաւատոյ և գործոց վարդապետութիւն մը տարբեր յայնմանէ զոր կը սորվեցնէ Պօղոս ի թղթին իւրում առ Հառվմայեցիս: Բայց այս երկու առաքելոց ևս վարդապետութիւնն ըստ հիման միեւնոյն է, միայն թէ Պօղոսի վարդապետութիւնն է գլխաւորապէս հաւատոյ վրայ իբրև միմիայն հիման բարի գործոց, իսկ Յակորոսինը՝ գլխաւորապէս բարի գործոց վրայ, որ կը ծնանին ի ճշմարիտ հաւատոյ: Ըստ Պօղոսի, ճշմարիտ հաւատքը չի կրնար թեալ առանց բարի գործոց, և ըստ Յակորոսի՝ չիբ ըլլալ ճշմարտապէս բարի գործք որ չբղի ի ճշմարիտ հաւատոյ:

Յամրեա: Տես Յամեա:
Յայել, Իւնու, կին Քաբերայ կենցաւոյ: Սպանեց զԱնարա, Քանանացոց բանակին սպարապետը որ փախած էր ի վրանն Յայելի, որ անասնն ժամանակի մը համար կը գրանուէր Յեղբայրի գաշախն օգնմանեան սահմանազրուելը: Յայել արևուտ քաղելով այս պատահաւթեմէն, մինչ Անարայ կը քնանար, միեց մեծ բն-

և եւ մը կամ վրանին ցեցն ընդ քունս զօրավարին, Դատ. Գ. 17-23, Արտարս անասարակոյս յանցաւոր էր իւրայնուցաց զէմ՝ անիրաւ պատերազմներով, Թերեւ նաև մարգկային ընկերութեան զէմ՝ իւր սփրինքով, Բաց աստի, Թերեւ վասնզ կար կենաց և պատուոյն Յայելի, եթէ Թողուր զԱրտարս ողջ, կամ Թերեւ երախտից Տիրընկալութեանն զոր տեսած էր իւրայնուցաններէն՝ շարժեցին զնա խնդրել զգրէճ հարտասահարութեանն Տիրընկալու ժողովրդեան, ընդ որում նաև էր համազգի և համարուան, Իերովոյի երգը կը գովէ Յայելի գործն իրեւ արգարեւ գիւցազնական, և իրեւ յաստուածուստ պատուհաստ որ, ինչպէս նաև Արտարայի զօրաց իրարութիւնը, շատ ծանր եղաւ անոր, մանաւանդ զի սպանուեցաւ ձեւամբն կնոջ մարգոյ, Դատ. Ե. 1, 24-27, 31:

Յայիր, ըստօրինակ, 1. առաջնորդ յաւաման Բասանու, հաւանականապէս յառաջ քան անցաններն Հրէից ըստ Յարգանան, նախ քան զՔր. 1451 ին: Բասն և երբ քաղաքը մտա Սարգոս կոչեցան յանուն Յայիրայ Հաւսթ-Յայիր, զոր տես:

2. Աւթերոզն ի գատուորս իւրայելի, ի Գաղատից Մանասէի, նախ քան զՔր. 1210 ին: Կը թուի թէ այս Յայիր էր զաւակ և ժառանգ առաջնոյն, Դատ. Ժ. 3-5:

Յայտնութիւն, 1. ծանուցաններն Աստուծոյ երազով, տեսլանքով, յափր շատախութեամբ մտաց կամ այլ ազգ, ճշմարտութիւններ զորս զտնել անհնար է մարգոյ առանց աստուածային օգնութեանն: Պօղոս, ակնարկելով իւր տեսիները և յայտնութիւնն իրն, Բ կորնթ. ԺԲ. 1, 7, կը խօսի անոնց վրայ յերրորդ գէմն առ համեստութեան, և կ'ըսէ թէ չի գիտոր մարմնով էր թէ առանց մարմնոյ, երբ այն յայտնութիւններն ընդունեցաւ: Աւրիչ տեղ կ'ըսէ թէ մասնաւոր յայտնութեամբ ընդունած էր իւր Աւետարանը, Գաղ. Ա. 12:

2. Կը նշանակէ այն մասնաւոր տեսիները զորս ունեցաւ Յովհաննէս առաքեալ և աւետարանիչ ի Պաղ-

մա կղզւոյ, ուր սքսորուած էր հրամանաւ Դոսեոսիանոսի: Յայտնութեան գիրքն ըստ տեսակին կը վերաբերի ի կարգաւ Իսթրոնոս գրոց, և ունի սերտ յարաբերութիւն ընդ մարգարեութեանց Հին Արտարարանին, և մանաւանդ ընդ գրոց վերջին մարգարեից Եղեկիելի, Չաքարեայ, և մասնաւորապէս Դանիելի գրոց որ գրեթէ ամբողջ տեսիլ կամ օրինակ է: Այս պարագան է որ կը գտուարացնէ Յայտնութեան Գրոց մեկնութիւնը, այնպէս որ մինչև ցարգ մեկնիչ մը կարող եղած չէ լինովն բանալ այս գրոց գաղտնիքը: Յայտնութեան հեղինակին գալով, Քրիստոնէութեան գրեթէ բոլոր գործուն մէջ եկեղեցւոյ վկայութիւնն եղած է միշտ ի նպաստ Յովհաննէս, սիրելի աշակերտին Յիսուսի: Իսկ թէ երբ գրուեցաւ այս գիրքը, շատք ի մեկնաց կը կարծեն գրուած յետ կործանման Երուսաղէմի, իրր յամբ Տն 96, մինչ այլը կը համարին զբնուած աւելի կանուի:

Յայտնութեան գիրքն է հաստատութիւն այն մեծ խոստման թէ կնոջ զաւակը պիտի շարժախէր օձին զլուիւր: Այս մարգարեութեան ձեւերը և օրինակները փառաւոր և ազգու են: Գիրքը լի է մարգարեական զետեմութեամբ, և ասելով այլտեսական և խորհրդաւոր նշաններով: Եօթն կնիք կը բացուին, եօթն փաղք կը հնչին, եօթն անօթք կը թափին: Հօգր հակառակորդք և թշնամի գործութիւնը, լի սիրերով գառնութեամբ ընդգէմ Քրիստոնէութեան, ժամանակ մը կը շարշարին եկեղեցին, բայց վերջապէս կը յաղթուին և կը ընդունին. երկինք մթնալուով, ծով խովելով և երկիր սարսելով կը կառուին այն թշնամեաց գէմ, և վարձան այն երկայնի կառուց ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ ընդհանուր ժառանգութեան խաղաղութեան, ճշմարտութեան և արդարութեան: Մինչ այս տեսարանը կը տեւէ, ժամանակ ժամանակ դառն արարչին Աստուծոյ, և Քրիստոսի փրկչին և վարչին տիեզերաց: Այսպէս ամէն ընթերցող կը հասկնայ Յայտնութեան գրոց ընդհանուր

նպատակը, որ կու տայ անգրեւոյ յոյս
 և միտք արութիւն: Նաև լի է քրիս-
 տոսով: Կը ցուցնէ անոր փառքն իւր-
 և փրկչի և վարի, և կը նկարա-
 գրէ այն խորին և տրեզրեական հպա-
 տակութիւնը և բովանդատը զոր զննեալ
 Գառնուկը կ'ընդունի յաւիտեան ա-
 ռաջի աթոռոյն: Կամ՝ քրիստոս
 Աստուած է, և կամ՝ սուրբը և Տրեշ-
 տակք՝ կառապաւ:

«Այս գիրքն ըստ արժանւոյն մեկ-
 նել», կ'ընէ Նեանոս Եպիսկոպոս,
 «մէկ մարգարէ մեկ գարու գործ
 չէ, և հաւանական չէ թէ յստակ
 պիտի հասկնայի Յայտնութեան գիր-
 քը մինչև ամէն բան չկատարուի»:

Յայրոս, ըստարեւ, իշխան ժո-
 ղողագանոցին որ ի կաթառնայում,
 նշանաւոր վանն հաւատոյն ի քրիս-
 տոս: Հիւանդ գուտար նորա երկո-
 տաւանամեայ յարեաւ և բժշկուե-
 յաւ ձեռամբ փրկչին, Մարկ. Ե. 12.
 Ղուկ. Ը. 41:

Յամես և Յամրես էին երկուք
 յերևելի մագուց Եգիպտոսի, որ մը-
 ցեցան ընդ Մովսէսի և ընդ Ահարոն-
 նի, փորձելով գործել այն հրաշք
 նմանը զոր կը գործէր Մովսէս: Տես
 Ել. Է. 11, այլովքն հանգերձ: Այս
 անունները չեն գտնուիր Հին կտակա-
 րանին մէջ, այլ յաճախ կը յիշուին
 Բարուկեայ գիրքերուն մէջ, Բ Տիմ.
 Գ. 8:

Յասոն, Բելու, ազգական և ա-
 պրնջական Պոզոսի ի Թեեսաղանիկէ:
 Անձամբ և ընչիւք միջամուխ եղաւ
 պաշտպանել առաքեալն ամբոխէն,
 յամի Տե. 52, Գործ. Ժ. 5-10: Կը
 թուի թէ Յասոն Պոզոսի հետ գրա-
 նուկեալ նաև ի կորնթոս հինգ տարի
 յետոյ, Հռովմ. ԺԶ. 21:

Յասպիս, ակն պատուական պե-
 տն գունով, զորօրինակ կանայ,
 ծիրանի, այլովքն հանգերձ, շատ
 անգամ յրթալոյն և գեղեցիկ կար-
 միր և գեղին գաւազաններով, Ել.
 ԻԸ 20: Յայտ. Գ. 3: ԻԱ. 11:

Յասաւ, քաղաք ի հիւսիսային
 մասին Մովսէս: Մովսէս այս քաղ-
 քին մօտ զարկաւ զԱՅհոն, Թու. ԻԱ.
 23: Յասաւ էր յերկրին Ռուբենի, և
 էր քաղաք Ղևտաւցոց, Յես. ԻԱ.
 36: Ետայեայ Ժ. 4, և Երեմիայի ԽԸ:

21 համարներուն մէջ կ'երեւի լինել
 գարնեալ ի ձեռս Մովսէսոց:

Յարի: Տես Տում:
 Յարուիւն, քրիստոսի: Շատ
 մեծ և կարեւոր է այս ի քրիստոնէ-
 տութեան, թէ իրրե պատմութիւն,
 և թէ իրրե վարդապետութիւն: Թէ
 քրիստոս յարութիւն առաւ, ազա-
 ցուցեալ է, և քրիստոսի իօնքերուն
 ծշմարտութեան համար բոլոր ազա-
 ցոյցներուն պատկն է, Ա կորնթ. ԺԵ.
 14-18, և քրիստոս առաջուց ըսաւ
 շատ անգամ՝ Թշնամիք քրիստոսի
 ստուգեցին ինամով թէ արդարեւ
 մեռած էր քրիստոս, և սրպէս զի
 անկասկած ըլլային, պահապաններ և
 գրին գերեզմանին: Բայց և այնպէս
 քրիստոս յարեալ ի մեռելոց երէք
 օրէն, և մեռաւան անգամ, այլեայլ
 զիպուածով երեցաւ բողոմութեան
 վկայից, փարատեց թերահաւաննե-
 րուն երկրպետութիւնը, և յետ քա-
 ռասոնի աւուրց համարձաւ երկինք:
 քրիստոսի յարութիւնը շատ կարեւոր
 կը համարէին առաքեալք իրենց քա-
 ռագութիւններուն մէջ, Գործ. Ա. 22.
 Բ 24-32. Գ. 33. Ժ. 40, 41: քրիստո-
 սի յարութիւնը քրիստոնէական
 վարդապետութեան մէջ կը կենդայ
 երբ և զէմ՝ զօրութեան, և իրրե
 երաշխաստութիւն թէ Աստուած
 ընդունած է քրիստոսի քառութեան
 պատարագը, թէ քրիստոս յաղ-
 թանակաւ կատարած է փրկութեան
 գործը, և թէ կը փոխէ յանմահու-
 թիւն իւր ժողովրդեան հոգին և մար-
 մինը միանգամայն: քրիստոս թաղ-
 ուեցաւ մեր մեղաց բեռան տակ,
 ըսյց յարեալ իրև ամենակարող
 արդարացնել և փրկել զմեզ: քրի-
 տոսի մահը կը ցուցնէ անոր սիրոյն
 մեծութիւնը, իսկ յարութիւնը կը
 ցուցնէ թէ անոր սէրը հասաւ իւր
 նպատակին:

Մեռելոց յարութիւնը: Նոր կտա-
 կարանին առանձին պարծանքն է որ
 լի և լի կը յայտնէ այս մեծ վարդա-
 պետութիւնը, զոր իմաստանազոյնք ի
 հեթանոսաց կուրանային և կը ծաղ-
 րէին, Գործ. Ժ. 32: Նաև ի Հին
 կտակարանին կը գտնենք, թէպէտ
 ոչ այնպէս յաճախ, մեռելոց յարու-
 թեան վարդապետութիւնը. զորօրի-

նակ, Ես. ԻԶ. 19. Դան. ԺԲ. 2: Քրիստոսի ժամանակ Հրէից ազգը, բայց ի Սաղուկեցւոց, կ'ընդունէր մեռելոց յարութեան վարդապետութիւնն իբրև զմին ի գլխաւոր մասանց հաստայ: Սաղուկեցւոց մեռելոց յարութիւնն ուրանայուն պատճառն այս էր որ ամբողջ մարդը, մարմինը և հոգին միանգամայն, կը համարէին կորուսեալ ի մահուան: "Սաղուկեցիք կ'ըսեն թէ յարութիւն չկայ, և ոչ հրեշտակ և ոչ ալ հոգի," Գործ. ԻԳ. 8: Այս վարդապետութեան երկրորդ մասին, այսինքն թէ չիք հոգի, իբրև Սուրբ Գրոց հակառակ վարդապետութիւն, Տերբուելով, բարոյրդին կը խախտէր անոնց միւս վարդապետութիւնը թէ չիք յարութիւն մեռելոց, քանզի, եթէ հոգին կրնայ ապրիլ յետ մահուան, յայտնի է թէ Աստուած կրնայ տալ անոր սուրիչ մարմին մը: Այս էր Քրիստոսի փաստը Սաղուկեցւոց դէմ, և այսու հերքից անոնց վարդապետութիւնը, Մատթ. ԻԲ. 31, 32. Մարկ. ԺԲ. 26, 27:

Քրիստոսի յարութիւնը յամախ կը յիշուի ի Նոր կտակարանի իբրև գրուածական և առհասարակայ յարութեան արդարաց որ անոր հետ միացեալ են հաւատացող, Ա կորնթ. ԺԵ. 49. Ա թեա. Գ. 14, իբրև իրենց գլխոյն հետ: Քրիստոս է յարութիւն և կեանք, Յովհ. ԺԱ. 25: Արդարք "կը ննջին ի Քրիստոսս," և պիտի բերուին ի փառս "անոր հետ," Ա թեա Գ. 13-17. Ե. 10. անոնց կեանքը "պահուած է Աստուծոյ քովը Քրիստոսի հետ," Կող. Գ. 3, և որովհետև Քրիստոս կենդանի է, իրենք ալ կենդանի պիտի ըլլան, Յովհ. ԺԻ. 19: Սուրբ Գիրք կը սորվեցնէ թէ պիտի ըլլայ յարութիւն նաև չարերուն: Բայց չարքեր պիտի յաւնին ոչ փառաւորուելու Քրիստոսով, այլ գատուելու անկէ, և զրկուելու ի տանջանս յաւիտենից, Դան. ԺԲ. 2. Յովհ. Ե. 28, 29 բազմապէս ընդ ԻԵ. 31-46 Մատթէի, և ԻԻ. 15 Գործոց:

Քրիստոս իւր ժամանակն այս վարդապետութիւնը խճրճողներուն ըսաւ. "Դուք մնարած էք, որ ոչ գիրքերը գիտէք և ոչ Աստուծոյ զօ-

րութիւնը," Յարութիւնն գրանչելք է, և նա որ ամենազեալ և ամենաւարդ է՝ պիտի չթափուր որ ի գրեթէ իւր նպատակը: Աստուած յայտնած չէ մեզի հոգեւորեալ մարմնոց ճիշդ ընութիւնը և ոչ թէ յորում կը կայանայ անոր նշխարութիւնը երկրաւոր մարմնոյն հետ. բայց այն մարմինը պիտի ըլլայ անապագան, Քրիստոսի փառաւորեալ մարմնոյն նման, Փիլ. Գ. 21, և պիտի ըլլայ Տրու ընկեր հոգւոյն որ կատարեալ եղած է ըստ նմանութեան Քրիստոսի:

Յաւան, չորրորդ որդի Յարեթի, Երնդ. Ժ. 2, 4: Այս անունը նոյն է Յունաց Յոն անուան հետ, ուստի կ'ըլլէ Յոնիա: Կը հետեւի թէ Յաւան էր նախահայր Յունաց: Տես Յաւանաստան:

Յափշտակութիւն մտաց: Յերազայ և յանրջոց տարբեր վիճակ, յորում զգայունը մարմնոյ փակուած են, կամ անջատեալ մտքն որ ըզբազեալ է կամ զնորիւք, Ինչպէս ի զառանցանս հիւանդութեան, և կամ, ինչպէս ի հնուքն, աստուածատուր յայտնութեան վրէժք: Սուրբ Գրոց մէջ կը յիշուին այլևայլ օրինակք յափշտակութեան մտաց, ինչպէս Բաղասամուն, Թու. ԻԻ. 4, 16. Պետրոսին և Պողոսին, Գործ. Ժ. 10. ԻԲ. 17. Բ կորնթ. ԺԲ. 1-4: Տես և Երնդ. Բ. 21-24. ԺԵ. 12-21. Յար. Գ. 13-21:

Յաքին, սպասածահար, անուն ավակողմեան պղնձի սեան ի մուսս տանարին Սողոմոնի, Գ Թագ. Է. 21:

Յերուսաղիք: Տես Քանանացիք: Յերուսթի, որդի և յաջորդ Սաւուրի: Արեւնիք, ազգական և սպարապետ Սաւուրի, այնպէս ըբաւ որ Յերուսթէ ճանչցուեցաւ թագաւոր ի Մանայիմ իսրայելի մեծազոյն մասէն, մինչ Դաւիթ թագաւորեց ի Քերթն Յուզայի զայս: Յերուսթէ քառասուն և չորս տարուան էր երբ թագաւորեց, և երկու տարի թագաւորեց իսղաղութեամբ, յետոյ բռնուեցաւ Դաւիթի գէմ երկար և անյաջող պատերազմի: Երբ Արեւնիք զայրանալով Յերուսթեայ թաղուց զնա, Յերուսթէ ևս քան զնա սկիարացաւ, և ի վարձանի սպանուե-

ցու, Բ Թագ. Բ. 8-11. Գ. Դ: Տե
և Իսրաայ:

Յեղիդիս, օրիք Արարչոյ, անուն
զոր առաւ Նաթան մարգարէ Սա
ղմանի ք ծննդեան նորա, Բ Թագ.
ԺԲ. 25:

Յեզարէլ, գուտր Եթրազու
Թագաւորին Տերութի և Արգոնի, և
կին Աքաարու արքայի Իսրայելի,
Գ Թագ. ԺԶ. 31: Յեզարէլ բոլոր գո
րութեամբ ջանաց չատատել կու
պաշտութիւնն ի Սամարիս, և ջնջել
զպաշտոն Առաւելոյ և անոր ծառա
ներուն կեանքը: Արգիս իւր կենաց
վասնդ աւարտեց չարիւր մարգա
րէ: Յեզարէլ կը պահէր չորս հա
րիւր քուրմ Ատարաոյ: Երբ մար
գարէք Բահազու սպանուեցան ի
կարմեղոս բանիւ Եղիայի, Յեզարէլ
ջանաց զրեժ խնդրել Եղիայէ: Յետոյ
յափշտակեց Նարովթայ այգին Ա
քաարու համար ստերգմութեամբ
և սպանութեամբ: Յեզարայիւյ եղե
րէի մահը, արժանաւոր պատիժ ա
նոր արեւնահեղ կենացը, պատահե
ցաւ, ըստ կանխասացութեան Ե
ղիայի, անոր յանցանք տեղոյն
մաս, Գ Թագ. ԺԸ. 19: ԻԱ. Գ Թագ.
Թ: Յեզարայիւյ անունը եղաւ առակ,
և Յովհաննէս կու տայ այս անունը,
հաւանականապէս իբր վերագիր, կը
նով մը որ երբևասոր քաղքէն ա
ռաքելոյն ժամանակը, և ունէր Յե
զարայիւյ ազգեցութիւնը, շաղկա
թիւնը, չարահամութիւնը և Քրտա
կարութիւնը, Աստ. Բ. 20:

Յեզրայէլ, 1 անուանի քաղաք Ի
սաքարայ, Յեռ. ԺԹ. 18, յարեմոսից
Բեթանիայ, Բ Թագ. Գ. 4: Աքաար
ունէր հոս պալատ, և քաղաքը եղաւ
անուանի ի պատճառս Նարովթայ
այգւոյն զոր առաւ Աքաար, Գ
Թագ. ԻԱ. և վրիժուէ որ խնդրուե
ցաւ Աքաարէ, Գ Թագ. Թ. 10,
14-37. Ժ. 1-11: Յեզրայէլ կոչուեցաւ
Իսարեղաւ առ Մակարայեցւոցը, և
է գարգիս Արտաքի գիւղ փոքր և
աւերակ, և կը կոչուի Զերին, Գեղ
բույիւ լեռան հիւսիսային արեմոսեան
ժայռը: Կը նայի բարձրէն Յեզրայելի
մեծ դաշտին վրայ յարեմուտոս, և
բլրոց վրայ որ կը պատեն դաշտը,
իսկ յարեւելս կոյս կը կարկառի Յեզ

րայելի ընդարձակ և պողաբեր հով
տին վրայ, Յեռ. ԺԷ. 16: Դաս. Զ.
63: Ովս. Ա. 5, որ յարեւելից արեւել
եան հարաւոյ կ'երթայ դէպ ի վար
մեծ դաշտէն մինչև Յորդանոն, ի
մէջ Գեզրուայ և Փարուն Հերմոնի:
Այս հովտին մէջ Զերինէն վար և
յարեւելից նորա է յորք "ազրիւրն
Յեզրայելի," որուն մծա կորեւս Սա
ւուզ, Ա Թագ. ԻԹ. 1. ԼԱ. 1:

2. Մեծ դաշտն որ ի մէջ Յեզրա
յելի և Աքրի: Կը կոչուի մերթ Մա
կեդգոմի հովտոս," Բ Մնաց. ԼԵ. 22,
և մերթ "դաշտ կամ հովտ Յեզրա
յելի," յանուանէ երկուք քաղաքաց,
մին Մակեդգոմ, հովտին մէկ ծայրը,
և միւսն արեմոսեան մտոն մէջ,
Յուդիթ. Ա. 8, Յեզրայէլ, որ յետոյ
կոչեցաւ Ետրեզոն: Այս գեղեցիկ
դաշտն, ի մէ երեքանկեան, Միջեր
կրականէն սկսեալ կը բարձրանայ
տակաւ մինչև չորս հարիւր ոտք, և
է իբր երեքասան կամ չորեքասան
մղոն երկայն ի հիւսիսակողման,
եթննետան մղոն յարեւելից, և
քուն մղոն ի հարաւոյ արեմոսից:
Այս արեմոսեան մասն է չարթ. Իսկ
արեւելեանն աւելի անհարթ է, և
հունկ ուրեմն կը բաժնուի, Գեզրու
այ լեռամբ և Փարուն Հերմոնիւ, յե
րիս հովտոս երկու կամ երեք մղոն
լայն, որ երթալով ի խոնարհ կը մի
անան ընդ հովտին Յորդանոնու:
Այս երեք հովտներէն միջինը, որ
վերը նկարագրուեցաւ, է բուն "հո
վտն Յեզրայելի," Կիսնի հեղեղա
ւար կանցնի Յեզրայելի դաշտէն: Ա
ւուջ էր Զրարի և պողաբեր յոյժ,
բայց այժմ բանութեան և զրկանաց
խորշակէն զարնուած, կը մնայ ան
մշակ և անապատ: Մեծ ճամբաներն
անկոխ են, գիւղերը պակաս՝ Իս
րայելի մէջ, Դաս. Ե. 6: Կան քա
նի մը մանր գիւղեր, գլխաւորապէս
բարձրանակողաց վրայ որ կը պա
տեն հովտը: Առատ հունձը զոր կու
տայ այժմ իսկ սակաւ մշակու
թեամբ, կը ցուցնէ թէ կրնայ այն
դաշտը դարձեալ լինել համարա
նոց Արիոյ: Այս դաշտին մէջէն,
կարմեղոսէ մինչև Յեզրայէլ, Եղիս
վազեց Աքաարու կառաց առջևէն,
Գ Թագ. ԺԸ. 46: Այս դաշտը եղած

է նաև շատ անգամ ճակատաստեղի պատերազմաց: Հոս Զնջւեցաւ Արարայի զօրքը, Դատ. Դ. Տոս ինկաւ Յովսէօս ի կուռին ընդդէմ Փարաւոնի Նիքաւովայ, Դ թագ. ԻԴ. 29: Նոյնպէս Հառմայեցեաց վերին ժառանգները և առ իսպախորք Տոս արուեցան ոչ սակաւ ճակատք. նաև մեր դարուն մէջ, թաքարի մտա, հազար հինգ հարիւր Դաղիացի, ընդ զօրավարութեամբ Քլեպերի, կրեցին յարձակումն քան և հինգ հազար թուրքերէ իբր կէս օր, մինչև օգնութեան հասաւ Նարայէն:

Յեկրավի, 4. քաղաք Յուդայի, ՅԵ. ԺԵ. 38:

2. Անուն զոր տուաւ Ամառիա Ապառատ Արարից մայրաքաղաքին, Դ թագ. ԺԴ. 7. Տես վեմ:

Յեկտամ, երկրորդ օրդի Աբրահամը ի Քեռուրայ, նախահայր Սաբայեցեաց և Դեդանեանց Հարաւանին Արարից, Ծննդ. ԻԵ. 1-3:

Յեկտամ, օրդի Եսերայ, և նոժաւ ազգակից Երրայեցեաց և ուրիշ Աեմական սոսճերու, Ծննդ. Ժ. 25-30. Ա Մնաց. Ա. 19-23: Կը կարծուի թէ այս Յեկտան է Գահճթան կամ Եքթանն յորմէ Արարացի պատմիչք սերեալ կը համարին արարացի ազգը:

Յետքիթեճոք, հսկայ որ պիտի բուպանէր գլխակիթ ի կուռի, այլ բուպանաւ յԱրեստայէ, Բ թագ. ԻԱ. 16, 17:

Յեսու, երեւ, 1. օրդի Նաւեայ, անուանի զօրավար իսրայելացեաց և յաջորդ Մովսէսի: Ի սկզբան կը կոչուէր Օտես, թու. ԺԳ. 9, 17: Յեսու անցուց զիսրայէլ Յորդանանէն, տիրեց երկրին աւետեաց, և յաղթելով Բանանացեաց, բաժնեց անոնց երկիրն իսրայելի ցեղերուն: Առաջին անգամ կը յեշուի իբրև զօրավար իսրայելացեաց ընդդէմ Ամազեկայ ի Ռափիդիմ, ԵԼ. ԺԵ. 8-16: Տես և թու. ԺԴ. 6: Եբր անցաւ Յորդանանէն, էր ութսուն և չորքամեայ, և յետ իբր քսան և վեց ամաց կարգեցաւ իւր պաշտօնին մէջ, և, յետ գատելոյ զիսրայէլ, իւր կարուածին տեղը, թափնաթ-Հարէս, մեաւ 1426 ին նախ քան զՔր.: Յեսու իւր

կեանքը, որ անաբատ էր բոս Սուբբ Գրոց, վերջացուց արժանաւոր կերպով, զուամրելով ի Աեքէմ վերջին մեծ ժողովն ուր կուրեց բոլոր իսրայէլ, սւղղեց առ նոսա այն հաշակաւոր ճառը, և նորագց զիւր օտարն առ Սաոււած: Ինչպէս կը տեսնուի, Յեսու մեծ հաւատարմութեամբ ծառայեց Աստուծոյ: Ոչ զքան զնա տեսաւ աւելի և աւելի մեծ սքանչելիք, և անոր կենաց մէջ կը տեսնուին շատ կէտեր: որ մեծ նմանութիւն ունին կենաց Աստուծոյ զօրաց մեծագոյն Զօրավարին որ կը տանի իւր ժողովուրդն ի ճշմարիտ երկիրն աւետեաց:

Յեսուայ գիրքը կը պարսկնակէ բոլոր Յեսուայ գործերուն պատմութիւնը, և գրուած էր ի նախ իսկ Յեսուայ կամ ընդ առաջնորդութեամբ նորա, 1427 ին նախ քան զՔր.: ԻԴ. գլխոյն 27 համարէն սկըսելով, թնայեալ մասն յաւելուած է այլոյ գրիչ: բայց բոլորը գրուած է ազգեցումութեամբ Հոգւոյն Աբրայ, Բ ՏԻմ. Գ. 16:

2. Որդի Յովսեփեկեայ, էր քահանայապետ Հրէից ի դարձին նոցա ի գերութենէ, և բոս արժանալոյն աշխատեցաւ ի վերտան շինութեան Երուսաղեմի և տաճարին, և ի նորագութեան աստուածային պաշտաման, Եզր. Դ. 3. Ե. 2: Այս Յեսուայ անունը ի յշուի ի զիր ժողովարէից որ ժամանակակից էին նմա, Անդէ. Ա. 1. Բ. 2, Զաք. Գ. 2. 11-15:

Յեսուրում, բանաստեղծական անուն իսրայելի, և հաւանականապէս կ'իլլէ Երրայեցերէն բառէ մը որ կը նշանակէ թիւ սոսի: Այսպէս կոչուած է Աստուծոյ ժողովուրդն իբրև առարկայ արդարացուցիչ միոյն Աստուծոյ որ "Յովորին վրայ անօրէնութիւն մը չգննեց", Բ Օր. ԼԲ. 15. ԼԳ. 5, 26. Ես. ԽԴ. 2. Թու. ԻԳ. 21:

Յեսուէ, օրդի Ովբեզայ և հայր Դաւիթի: Եր թառն Հուսթայ Մովարացոյ, և ապահնեցաւ Հուսթայ հայրենի երկիրն, ի Մովաք. մին նախանձան Սաւուլ շարաշարք կը հայածեր զորդի Յորա, գլխակիթ, Հուսթ. Գ. 17. Ա թագ. ԺԶ. ԺԷ. 12. ԻԲ. 3. Մատթ. Ա. 5:

Յերապոլիս, քաղաք Փռիւզիւյ, այս երկրին արևմտեան սահմանին վրայ, մեծ ի խառնուեն լիւզոս և Մեանդր գետոց, և ոչ հետի ի երկրոց և ի լաւորիկեայ: Անուանի էր ջերմուկներուն պատճառաւ: Քրիստոնէական եկեղեցի մը կազմուեցաւ հոս կանուխ ընդ հովուութեամբ հաւատարիմն Նպափրոսայ, երգ. Դ. 12, 13: Այս քաղաքն Տիմոս աներեւել է, բայց աներկները կը ցուցնեն տակաւին անոր հին պայծառութեան նշանները: Այս նշաններն են երկը եկեղեցեայ քանոթները, թատրոն մը, կրկէս մը և ոչ սակաւ շիրիմներ: Ազառածին սպիտակ նախաբ, յորչ վերայ շինուած էր քաղաքը, տուած է անոր այժմու անունը Բամուգ դաւէ, այսինքն Բամուկեայ բերք:

Յերաբաղ, Բուրսա Լերի Բահու, Դաւ. Զ. 31, 32: Տես Գեղեղմ:

Յերոզոմ, 1. առաջին թագաւոր իրայելի, Եփրեմեան, որդի Նարատայ: Ի վերջ կոչս թագաւորութեան Սոզոմնի, և մինչ էր պաշտօնեայ նորա, Յերոզոմ ապրտամբելով Սոզոմնէ, ստիպուեցաւ փախել Նիզիպաս: Ի մահուան Սոզոմնի հրաւիրուեցաւ տան ջեզերէն գալ և մատուցանել անոնց խնդիր Ռորոզմայ: Ե Երբ Ռորոզմա մերժեց անոնց խնդիր, Յերոզոմ ապտամբ ջեզերէն ընտրեցաւ թագաւոր, նախ քան զՔր. 975 ին: Թագաւորեց քուն և երկու տարի: Իւր մէկ գործին պատճառաւ պորտուսուոք կը յիշուի Յերոզոմ թ Սուրբ Գրիս, իրրև մեղանչել առևող իւրայելի: Յերոզոմայ այս գործն էր հաստատել նորա սոկեղէն որթեր թ Բեթէլ և թ Դան, որպէս զի ժողովուրդը երկրպագէր այն որթերուն և չերթար իշուռաղմ: Քաղով նաև Ահարոնի քահանայական սերունդը, ժողովրդեան ստորին մասէն ընտրել քահանաներ: Այս անդգամ բայց ազգու միջոցը, որ տեկց առ յաջորդք նորա, կը ցուցնէր սկարութիւն միանգամայն շարութիւն: Ոչ հրաշք, ոչ ազգարարութիւնք և ոչ տարածամ մահ որդւոյ նորա Արիայ կրցան զգաստացնել զՅերոզոմ:

Յերոզոմ իւր բոլոր օրերն անցուց Յուդայի հետ պատերազմաւ, և յես կարծ թագաւորութեան որդւոյ նորա Նապարայ մարեցաւ այն ազգատոհմը, թ Քաղ. ԺԲ.-ԺԴ. Ի. Բ Միաց. Ժ. 13:

2. Յերոզոմ երկրորդ, երեքասուներորդ թագաւոր իւրայելի, որդի և յաջորդ Յովսայ, 825 ին նախ քան զՔր., թագաւորեց քառասուն և մէկ տարի: Յաջողութեամբ յառաջ տարաւ Ասորաց դէմ պատերազմը զոր սկսած էր հայր նորա, առաւ Համաթ և Դամասկոս և բոլոր երկիրն յարեկից Յորդանանու մինչև թ Մեաեւլ ծով, և տէրութիւնը հասուց թ ծայր յաջողութեան և բարգաւաճման: Բայց և այնպէս անոր երկար թագաւորութեան ժամանակ ծանրացաւ իւրայելի մեղքը, վասն զի յաջողութեան յես աւելցան նաև զեղիւթիւն, հարստահարութիւն և մաւթիւն: Այս Յերոզոմայ սպառ արագ խնայ թագաւորութիւնը, և ազգատոհմը կորեաւ մէկ տարուան մէջ, Դ թագ. ԺԴ. 23-29. ԺԻ. 8-12: Տես նաև ժամանակակից մարտերէնը, մանաւանդ զԱմու և զՍմէէ:

Յեփթայի, Բաղդ, որդի Գաղատաւ, էր գաստաւոր իւրայելի և յաջորդ Յայիրայ: Յեփթայեայ պատմութիւնը գրուած է ի գրիս Դատաւորաց ԺԱ. ԺԲ.: Յեփթայեայ կենաց սրտառու զէպքն է նուիրել նորա իւր դուռուն իրրև զոչ Աստուծոյ թ կատարմն անխորհուրդ ուխտին: Թէ Յեփթայի զուստըր ստուգիւ զոչուեցաւ թէ ոչ, այս խնդրոյ վրայ գրուածները չենք կրնար յիշել հոս: Այսպիսի ուխտ մը դէմ զզուանք բնական է, սուտի և շատ մեկնիչներ կը կարծեն թէ Յեփթայեայ ուխտը չկատարուեցաւ նկարագրապէս, այլ միայն ստիպուեցաւ աղջիկը մնալ ամուրի ցիկանս: Զիւրաք և իցէ, Սուրբ Գրք մէջ ըսուած չէ թէ հաճոյ եղաւ Աստուծոյ Յեփթայեայ ուխտը: Պողոս զՅեփթայի կը յիշէ Հին կտակարանին սրբոց հետ որ նշանաւոր եղան հաւատով, Երբ. ԺԱ. 32:

Յեքոնիս: Տես Յովաքիմ:

ՅԵԱԼ, 1. որդի Անանեայ, մարգարէ, որ տարաւ պատգամ յԱստուծոյ առ Բաաաւ, աղբոյ իտարսիքի, և յետ բազում ամաց, առ Եղիափառ, աղբոյ Յուգայ, Գ թագ. ժԶ. 1-7. Բ Մնաց. ժԹ. 1-3. Ի. 34:

2. Արդի Եղիափառու և Թառն Նամանայ, (տես Գ թագ. ժԹ. 16 և Դ թագ. Թ. 2.) զորավար զորացն Յովթամայ, ՅԵՆԱ պայանելով իւր տէրր յափշտակեց իտրայելի աթառը, 884 ին նախ քան զԲր., և Թագաւորեց երեսուն և ութ տարի: Տես ասոր պատմութիւնը ի գիրս Գ թագաւորաց ժԹ. 16, 17, և Դ թագաւորաց Թ. 10: Եւս և կատարեց Աստուծոյ խորհուրդը ջնջելով ամբարշտին Աքաարու ազգատոհմը, և նախանձալուութեամբ կոտորելով Բաճաղու քուրմերը և Աքաարու ուրիշ բարեկամները: Բայց սիրտ ՅԵԱԿայ չէր ուզիլ ընդ Աստուծոյ: Ասորի տիրեցին անոր երկիրերուն արևելեան սահմանին, և անոր ցեղը ջնջուեցաւ չորս ազգ եղբր:

ՅԻԷԼ, Ինքուսիք և Ապուստ, Բեթելացի, որ նորէն շինեց զԵրիզով հակառակ անիծիցն որ արուած էր իբր հինգ հարիւր տարի առաջ, ՅԵԱ. Զ. 26: Անէծքին կատարուելը մահուամբ արդւոյ նորա կը ցուցնէ թէ անոր անուան նշանակութիւնը ճշմարիտ է, Դ թագ. ժԶ. 34:

ՅԻՄԱՔ, այն որ իմաստութեամբ չի գործեր, այսինքն չի հնազանդիր աստուածային ազգաբարութեանց և պահանջմանց որոց հիմն է անհուն իմաստութիւն: Ուստի « իմարը, կը համարուի չար, աստուածատեսաց և աստուածամուտաց, Սաղմ. ժԴ. 1. Առակ. ժԹ. 1: Այսպէս յիմարութիւն կը գործածուի փոխանակ անզգամութեան, Բ թագ. ժԳ. 12, 13. Սաղմ. ԼԸ. 5. յիմար կամ միտ ցանկութիւնը կը կոչուին չար ցանկութիւնը, այլովքն հանգերս: Յիմար բանք, յիմար խնդիրք են ունայն, սնտի, անօգուտ խօսք, Բ Տեմ. Բ. 23:

ՅԻՍԱՆ ՔՐԻՍՏՈՍ, որդի Աստուծոյ, Օծեալ և Փրկիչ աշխարհի, առաջին և զիսաւոր նիւթ մարգարէութեանց, յառաջագոյն նկարեալ

օրինակօք և խոտապեալ ի Հին կտակարանի, ակնկալութիւն նահապետաց և ցանկալին նոցա, յոյս և փրկութիւն հեթանոսաց և փառք, երջանկութիւն և միութարութիւն Գրիստոսնէից: Յիսուս անունը կը նշանակէ Երբայեցերէն փրկիչ: Ոչ ոք երբէք կրց այս անունն այնպէս յիշուի և արժանի, և ոչ կատարեց լի և լի այն բառին նշանակութիւնն ինչպէս Յիսուս Գրիստոս, որ կը փրկէ ի մեզաց և ի դժօրոց, և սասցաւ վասն մեր զերկինս իւրով արեամբ: Այս անունը արուեցաւ Յիսուսի աստուածային հրամանաւ, Մատթ. Ա. 21, իբրև յատուի անուն ի վազուց ցանկալի Փրկիչ, և զոր բնոր բնութեց փրկիչոց յերկինս յաւնետան պիտի պաշտեն իբրև իրենց մի միայն և ամենափառաւոր Ազատիչ:

Յիսուս էր հասարակ անուն Փրկչին, մինչ Գրիստոս որ կը նշանակէ Օծեալ, Մեհալ, էր անոր պաշտածին անունը: Երկու անուանք ևս կը գործածուին ուրոյն ուրոյն յաւնետարանս և ի Թուղթս առաքելոց. բայց Յիսուս ընդհանրապէս կը գործածուի միայն յաւնետարանս, որ անոր վարուց պատմութիւնն են, մինչ ի Թուղթս որ կը խօսին անոր աստուածային բնութեան և կենարար գործին վրայ, Յիսուս կը կոչուի Գրիստոս, կամ Գրիստոս Յիսուս, կամ Տէր Յիսուս Գրիստոս: Տես Քրիստոս: Հոս, Յիսուս անուան տակ, որ Փրկչին մարդկային անունն է, կը վայելէ զնեւ անոր մարդկային բնութեան և երկրաւոր կենաց վերաբերեալ պատմութիւնը: Յիսուսի ճշմարիտ և անթերի մարդկութիւնը, որ ունէր հոգի և մարմին մարդի միանգամայն, կը տեսնուի ամենայն ուրիշ ի պատմութեան ակտարանին: Այն « Աստուած է ի վերայ ամենայնի », էր իտրայելացի կամ Հրեայ « ըստ մարմնայ », Հաովմ. Թ. 5, և առաւ յիւր վերայ մեր բոլոր բնութիւնն առ ի լինել կատարեալ Փրկիչ: Իբրև մարդ Յիսուս էր մարդոց թագաւորը: Չէ հնար նկարագրել բանիւ այն բնութիւնը յորում այնպիսի հաստատութիւն և հեղուցութիւն, այնպիսի մեծութիւն և խո-

նարհութիւն, այնպիսի եռանդ և հանդարտութիւն, այնպիսի իմաստութիւն և պարզութիւն, այնպիսի որբութիւն և գուլթ, այնպիսի արգարութիւն և օգորմութիւն, այնպիսի մեծամեծութիւն երկնայն և երկրի հետ, այնպիսի ուր առ Առտուած և առ մարդիկ էին այնպէս համաձայն և հաւասարակշիռ: Այն բնութեան մէջ չկար բան մը ոչ աւելի և ոչ պակաս: Աշխարհ երբէք յառաջ չբերաւ, և ոչ իսկ բմբուռեց այնպիսի բնութիւն մը, և անոր գեղեցիկ նկարն աւետարանաց մէջ ապացոյց է այս վերջիններուն աստուածային ծագման՝ իբ մը զոր անհաւատք անգամ չեն կրնար ուրանալ: Եթէ ամէն գարու մարդկային ազգին բոլոր ցեղերն և բոլոր լեզուները գային ի մի վայր տեսնել իսպեալ Փրկիչն այնպէս ինչպէս է, և անոր հետ ի կշիռ բերել աշխարհիս օգնուագոյն բարեբարները, միեւնոյն ձայնը պիտի լուրէր ամենէն: Փառաց ամէն պատկ և գովեստի ամէն մրցանակ պիտի տրուէր Յիսուոսի, որ միայն արժանի է իր բնութեան կատարելութեան համար, սիրոյն համար առ ազգ մարդկան, զոհերուն համար սրաց ասարաւ, և երախտեաց համար զորս ցուցուց: Միշտ պիտի հռչակուի Յիսուս փառք իբրև Բարեկամ մարդկան, իբրև Գառն զոհեալ մեղէ համար:

Յիսուս Քրիստոսի գալուտեամբ եղաւ երկիրս միշտ փառաւոր ի վեր քան զայլ աշխարհ, և երկիրս պատմութեան մէջ դրանչլուրդոյն գէպք այն գալուտան է: Յիսուոս ծննդեան ժամանակը յիշատակաց արժանի եղաւ Քրիստոնէական թուականաւ, որոյ առաջին տարին կը պատահանէ իբր 753րդ տարւոյն շինութեան Հռոմոյ: Ընդհանրապէս ընդունուած է սակայն, որ Փրկիչը ծընած էր գէթ չորիւք ամբ յառաջ քան զամ ՏՆ. 1, և իբր չորս հազար տարի յետոյ քան զտեղծումն Ադամոյ: Յիսուս իբր երեսնամեայ սկսաւ իւր հրապարակաւ պաշտօնը և վարեց զայն, ըստ ընդհանուր կարծեաց, երկք ու կէս տարի: Յիսուոսի նախնեաց համար տես Ազգաբանուրիւն:

Յիսուոսի վարքը պատմուած է չորս աւետարաններուն մէջ որ գրուած են մասնաւոր ազգեցութեամբ Հոգւոյն Արդոյ: Ոչ սակաւ ջանք եղան յաջողութեամբ կարգել աւետարանիչներուն պատմութիւններն ըստ ժամանակագրութեան: Բայց որովհետեւ և ոչ մին յաւետարանչաց կը պատմէ գէպքերը ժամանակին կարգաւ, շատ գէպքեր կը մնան անորոշ ըստ կարգի ժամանակին, և այլևայլ տեղ կը դրուին վերոյշեալ գրեականութիւնն ընող հեղինակներէ: Ոչ դը ի սոցանէ առկայն եղաւ այնպէս յաջող այս աշխատութեան մէջ ինչպէս Բապիստոն, ուստի կ'առնուէր անոր պատուական գիրքէն որ կը կոչուի "Համաձայնութիւն Աւետարանաց", հետեւեալ ցուցակն, ուր կը տեսնուին այլևայլ գէպք կենաց Փրկչին կարգաւ և ըստ ժամանակին որ հաւանական կարծուած է:

ՄԱՍՆ Ա.

ԴԵՔՔ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼՔ ԾՆԻԴԵԱՆ ԵՒ ՅՂԱՅՈՒԹԵԱՆ ՅԵՍՈՒՍԻ

ՃԱՄԱՆԱԿ. ԱԳ ԻԲՐ ԵՐԻԿՐՈՒՄ ԵՒ ՅԵՐՈՍՈՒՍԻ

- Հրեշտակ կ'երևայ Զաքարիայի - Երոսոսի:
- Հրեշտակ կ'երևայ Մարիամու - Նուշրի:
- Մարիամ յայց ելանէ Եղիսաբեթի - Բազտ 4 Հրեոսոսի:
- Մնունք Եօզհաննու Մկրտչի - Բազտ 4 Հրեոսոսի:
- Հրեշտակ կ'երևայ Եօզեբոյ - Նուշրի:
- Մնունք Յիսուոսի - Բեթիւհէմ:
- Հրեշտակ կ'երևայ հովուաց - Մոր է Բեթիւհէմ:
- Թլփատութիւն Յիսուոսի և ընծայումն նորա ի տաճարն - Բեթիւհէմ. Երոսոսի:
- Մաքք - Երոսոսի. Բեթիւհէմ:
- Փախուտ յԵղիպոսոս: Անագորուտութիւն Հերոդիէ: Դարձ - Բեթիւհէմ. Եղիպոսոս. Նաշուրի:
- Յիսուս երկուամեամեայ կ'երթայ ի սոն Զաւակն - Երոսոսի:

ՄԱՍՆ Բ.

ՆԱԿՈՒՑՈՒՄԸ ԵՒ ՄՈՒՑ ՓՐԿԶԻՆ
Ի ՊԵՏՅՈՒՆ ԻՐ ԼՐԱՊՈՐՏԱԿԱՆ

ՃԱՄԱՆԱԿ. ԻՐ Գ և՛

Պաշտօն Յովհաննու Մկրտչի - Ան-
դարն. Յորդանան :
Մկրտութիւն Յիսուսի - Յորդանան :
Փորձութիւն - Անդարն Հրեոսոսի :
Յառաջաբան աւետարանին Յովհան-
նու :
Վկայութիւն Յովհաննու Մկրտչին
առ Յիսուս - Բիթանիս յանկոյ Յոր-
դանան :
Յիսուս կը ստանայ աշակերտներ - Յոր-
դանան. Գովքի :
Հարսանիք ի կանա Գալիլեացաց :

ՄԱՍՆ Գ.

ԲՐԻՍՏՈ ՍՈՒՋԻ ՁԱՏԻՎ Կ'ԸՆԷ, ԵՒ
ԳՈՐԾԻ ՆՈՐԱ ՈՐ ԶԿՆԻ ՄԻՆՁԻ
ՅԵՐԿՐՈՐԴ ՁԱՏԻՎ

ՃԱՄԱՆԱԿ. ԱՐ Գ

Ի սօնի Զատիկին Յիսուս տանարէն
գուրս կը հանէ վաճառողները - Ե-
րուսաղէմ :
Քրիստոս կը խօսի ընդ Նիկոգիմոսի -
Երուսաղէմ :
Յիսուս կը թնայ ի Հրեաստան և կը
մկրտէ :
ԱՅՆ Վկայութիւն Յովհաննու Մը-
կրտչի :
Յիսուս կը մեկնի երթալ ի Գալիլեա
յես բանասիրութեան Յովհան-
նու :
Յիսուս կը խօսի ընդ Սամարացի կնոջ :
Բազումք ի Սամարացաց կը հաւա-
տան Յիսուսի - Անտիո կամ Նե-
պոս :
Յիսուս կը վարդապետէ հրապար-
կաւ ի Գալիլեա :
Յիսուս միւսանգամ ի կանա, ուր
կը բժշկէ զորդի թագաւորազին որ
հիւանդ էր ի կափառանայում - կա-
նա Գովքիացոյց :
Յիսուս ի Նազարէթ. կը մերժուի
անոսի, և կը հաստատէ իւր բնա-
կութիւնն ի կափառանայում :

կուսան Սիմոնի Պետրոսի և Անդ-
րեայ, և Յակոբայ և Յովհաննու,
հանդերձ հրաշալի սրտով ձկանց -
Մօր ի կոփառանայում :
Բժշկութիւն զիւսահարին ի ժողովը-
գանոցի - կոփառանայում :
Բժշկութիւն զըզանիկն Պետրոսի և
այլոց բազմոց - կոփառանայում :
Յիսուս իւր աշակերտներով կ'իլլէ ի
կափառանայումայ և կը շքի ընդ
Գալիլեա :
Քորսոսի մը բժշկութիւնը - Գովքի :
Անգամայումին բժշկութիւնը - կո-
փառանայում :
կուսան Մատթէոսի - կոփառանայում :

ՄԱՍՆ Դ.

ԲՐԻՍՏՈ Վ'ԸՆԷ ԵՐԿՐՈՐԴ ՁԱՏԻՎ,
ԵՒ ԳՈՐԾԻ ՆՈՐԱ ՈՐ ԶԿՆԻ
ՄԻՆՁԻ ՅԵՐԿՐՈՐԴ ՁԱՏԻՎ

ՃԱՄԱՆԱԿ. ԱՐ Գ

Աւազանն Բեթ Տեղոցոյ. բժշկութիւն
անդամալուծին, և բանք Յիսուսի
որ զկնի - Երուսաղէմ :
Աշակերտք կը քաղին հասկեր ի շաւ-
րաթու - ի ճանադորքի ի Գովքի :
Բժշկութիւն զօտայեայ ձեռին ի Շա-
րաթու - Գովքի :
Յիսուս կու գայ յեզր ծովուն Տի-
բերեայ, և բազմութիւնք կ'երթան
անոր ետեւէն - Մով Գովքի :
Յիսուս կ'առանձնանայ լեւ մը, և
կ'ընտրէ երկուսուսանները. բազումք
կ'երթան անոր ետեւէն - Մօր ի կո-
փառանայում :
Լերան քարոզք - Մօր ի կոփառանայում :
Բժշկութիւն ծառայի հարիւրապե-
տին - կոփառանայում :
Յարութիւն սրգոյ այրւոյն - Նաքի :
Յովհաննէն Մկրտչի բանալէն աշա-
կերտներ կը զրկէ առ Յիսուս -
Գովքի. կոփառանայում :
Բանք Յիսուսի իւր մեծ գործին վրայ
- կոփառանայում :
Մինչդեռ ի ճաշու էր Յիսուս փա-
րսեցւոյ մը սուներ, կ'օծուի կնոջէ
մը որ մեղաւոր էր - կոփառանայում :
Յիսուս միւսանգամ կը շքի ի կա-
լիլեա հանդերձ երկուսուսանիւք :
Դիւահար մը կը բժշկուի : Գովքը

և փարիսեցիք կը հայհոյեն - Գ-
լքի-

Դպիրք և փարիսեցիք կը ինդրեն
նշան: Քրիստոսի խօսքը - Գ-լքի-
Մտապոյն ազգականք Յեսուսի ա-
նոր ճշմարիտ աշակերաններն են -
Գ-լքի-:

Ի նաշին փարիսեցւոյ մը տունը, Յե-
սուս վոյ կը կարգոյ ընդդէմ փա-
րիսեցւոց և այլոց - Գ-լքի-:

Յեսուս կը խօսի առ աշակերտս իւր
և առ բազմութիւնն - Գ-լքի-:

Սղանուեն սմանց ի Գալիլեացւոց:
Առակ անպատու թղանցւոյն - Գ-լքի-:
Առակ սերմանացանին - Եւ Մ-լ Գ-լքի-
լոյ. Եւ ի կոտորածոյս:

Առակ որսանց: Այլ առակք - Մ-
լ ի կոտորածոյս:

Յեսուս կը հրամայէ անցնել յայն-
կոյս ծովուն: Դէպք ինչ: Մրրիկը
կը դադարի - Եւ Մ-լ Գ-լքի-:

Երկու գիււահարք Գաղարացւոց -
Հրատարակ արեւելան եւ ծովան Գ-
լքի-:

Ղենայ կոչուիչը - կոտորածոյս:
Յայրոսի գտնեք յարութիւնը: Տե-
ւատես կինը - կոտորածոյս:

Երկու կայք կը բժշկուին, և խուլ
և համբ գիւր կը հանուի - կոտոր-
ածոյս:

Յեսուս գարձեալ կու գոյ ի Նա-
զարէթ, և դարձեալ կը մերժուի:
Յեսուս երբորդ անգամ կը շրջի ի
Գալիլեա: Երկուտասանք հրահանգ
կընդունին և կը զրկուին - Գ-լքի-:

Հերոզէտ կը համարի զՅեսուս լի-
նել Յովհաննէս Մկրտիչ, զոր սա-
կաւ մի յառաջ գլխատած եր-
- Գ-լքի- Բերեա:

Երկուտասանք կը գառնան, և Յե-
սուս կ'երթոյ անոնց հետ յայն-
կոյս ծովուն: Հինգ հազարք կը
կերակրին - կոտորածոյս: Հրատար-
- յն արեւելան եւ ծովան Գ-լքի-:

Յեսուս կը քայլէ ծովին վրայ - Եւ
Գ-լքի-: Գիծնաբեր:

Յեսուսի խօսքի առ բազմութիւնն ի
ժողովրդանոցին - Ի կոտորածոյս:

ՄԱՍՆ Ե.

ԻՐԻՍՏՈՍԻ ԵՐՐՈՐԻ ՁԱՏԿԻՆ ՄՆՆՅԻ
ՎԵՐՁԻՄ ՍԵՎՈՒՄԸ ՆՈՐԱ Ի ԳԱՍԼԷԻ
Ի ՅՈՒՆ ՅԱՂԱՆՈՒՄԱՐԱՍ

Յեսուս կը ջատագովէ իւր աշակերտ-
ները վասն անխուստ ձեռք ուտե-
լոյ նոցա: Փարիսեցական ասան-
դութիւնը - կոտորածոյս:
Փիւնիկ Ասորի կնոջ գաւար կը
բժշկուի - Երէն Տե-տաէ և Սե-
րաի:

Խուլն և համբ կը բժշկուի, նոյն-
պէս ուրիշ շատեր: Չորեքհազարք
կը կերակրին - Ի կոտորածոյս:

Փարիսեցիք և Սադուկեցիք գարձե-
եալ նշան կը ինդրեն - Մ-լ Մ-
դաւա, յարեւելան լովան ծովան:

Յեսուս կը պատուիրէ աշակերտնե-
րուն զգուշանալ ի խմորոյ փարի-
սեցւոց, այլովքն հանդերձ - Հի-
- փոյն արեւելան եւ ծովան Գ-լքի-
լոյ:

Կար մը կը բժշկուի - Բեթանյա
(Յ-լքի-):

Պետրոս և միւս աշակերտք գարձե-
եալ կը գաւանին իրենց հաւատքն
ի Քրիստոս - Երէն կոտորածոյ Փիլիպ-
պոյ:

Քրիստոս կը գուշակէ իւր մահը և
յարութիւնը, և իրեն հետեւողնե-
րուն ազգայ նեղութիւնը - Երէն
կոտորածոյ Փիլիպոյս:

Այլակերպութիւն Տեառն: Բանք
նորա սր զկնի ընդ երկոց աշակեր-
տաց - Երէն կոտորածոյ Փիլիպոյս:

Բժշկութիւն գիււահարին զոր առ-
կերտք չկըցան բժշկել - Երէն կո-
տորածոյ Փիլիպոյս:

Յեսուս գարձեալ կը գուշակէ իր
մահը և յարութիւնը - Գ-լքի-:

Հրաշիւք հայթայթած դահեկան
հարկին - կոտորածոյս:

Աշակերտք կը վիճին թէ ո՛վ պիտի
ըլլայ մեծ: Յեսուս կը իրատէ ի
խոնարհութիւն, յերկուսնու-
թիւն և յեղբայրութիւն - կո-
տորածոյս:

Եթանասանք կը հրահանգուին և
կը զրկուին - կոտորածոյս:

Յեսուս կ'երթոյ ի տուն ասաղաւա-
րահարաց: Վ երջին անգամ մեկ-
նել նորա ի Գալիլէ: Դէպք ի
Սամարիա:

Բարոսները կը որբուին - Սամարիա:

ՄԱՍԿ Զ.

ՅՕԵ ՅԱՂԱՅԱՂԱՎԱՐԱՅ, ԵՒ ԳՈՐԾԻ ՈՐ
ԶԿՆԻ ՄԻԼՅԵՒ Ի ԳԱԼՈՒՍԵ ՅԵԱՌՆ Ի
ԲԵԹԱՆԻԱ, ՎԵՑ ԱՌՈՐԲ ԵԱՌԱԶ
ԲԱՆ ԶՅՈՐՐՈՐԴ ԶԱՏԻՆ

ԺԱՄԱՆԱԿ. Վեց - Գ, զ-Ես
Գ-Է Եթեր-Ե-

ՅԵՍԱԼ Ի ՄՈՇԻՆ ԽԱՊԱԼԱՐԱՏԱՐԱՅ :
ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԼ ՎԱՐԳԱՊԵՍՈՒԹԻՒՆ
ՆՈՐԱ - ԵՐ-ՈՍՈՂԻՏ :

Ի ՆՈՒԹԵԱՆ ԲԱՆՈՒՄԸ ԿԻՆԸ - ԵՐ-
ՈՍՈՂԻՏ :

ԱՂ ՎԱՐԳԱՊԵՍՈՒԹԻՒՆ ՏԵԱՆՆ ՀՐԱ-
ՊԱՐԱԿԱԼ : ՅԵՍԱԼ ԿՐ յԱՆԳԻՄԱՆԻ
ՀՐԵՆԵՅ ԱՆՀԱՄԱՍՈՒԹԻՒՆԸ, Ե ԽՈՅ
ԿԱ ՍԱՅ ԱՆՆԵՅ ԴԵԱՔԵՆ - ԵՐ-ՈՍ-
ՈՂԻՏ :

ՅԵՍԱԼ ՀՐԱՏԱՆԳ ԿԱ ՍԱՅ ՕՐԻՆԱԿԱ-
ՆԻ ՄԻ : ԿՐ ՈՍՏՆԱՆԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻ-
ՒԹԻՒՆԸ : ԲԱՐԻ ՍԱՄԱՐԱՅԱՅԻՆ Ա-
ՆԱԿԸ - ՄՕԻ ԵՐ-ՈՍՈՂԻՏ :

ՅԵՍԱԼ Ի ՄԱՆ ՄԱՐԹԱՅԻ Ե ՄԱՐԻ-
ՍԱՅ - ԲԻԲ-ՆԻՏ :

ՅԵՍԱԼ ԿՐ ՍՈՐԵՑԻՆ ԿԱՊԵՐՈՒՄԸ ԹԷ
ԻՆՎԵՆ ՍԱՐԱ Ե ՍՈՐԵՑԻՆ - ՄՕԻ
ԵՐ-ՈՍՈՂԻՏ :

ԵՐԹԱՍՈՍՈՒՆԸ ԿՐ ԳԱՆՆԱՆ - ԵՐ-ՈՍ-
ՈՂԻՏ :

ՈՅԻ Ի ԾՆԷ ԿՊՐ՝ ԿՐ ԲԺՂԿՈՒԻ Ի ԸՐԱ-
ԹԱԼ : ԲԱՆԵ ՏԵԱՆՆ ՈՐ ԵՄ ԱՅՍ-
ՐԻԿ - ԵՐ-ՈՍՈՂԻՏ :

ՅԵՍԱԼ ԵՐՈՒՍԱՊԷԺ Ի ՄՈՇԻՆ ՆԱ-
ԼԱԿԱՆԿԱՅ : ԿԻՐԹԱՅ յԱՅՆԿՈՅ
ՅԱՐԳԱՆԱՆԱԼ - ԵՐ-ՈՍՈՂԻՏ : ԲԻԲ-ՆԻՏ
ԵՐԿՈՅ ՅԱՐԳԱՆԱՆԱ :

ՅԱՐԱՍԹԻՒՆ ՂԱՊԱՐԱԼ - ԲԻԲ-ՆԻՏ :
ԽՐԱՍ ԿԱՅԻՎԱՊԱՅ ԸՆԳԳԷԺ ՅԵՍԱԼԻ :
ՅԵՍԱԼ ԽՈՅՆ ԿԱ ՍԱՅ ԵՐՈՒՍԱՊԷ-
ՄԷ - ԵՐ-ՈՍՈՂԻՏ : ԵԳՐԱԻՏ :

ԲԱՊԷՆԹԻՒՆԸ ԿԻՐԹԱՆ ՂԿԻՆ ՅԵՍԱԼ-
ՈՒ յԱՅՆԿՈՅ ՅԱՐԳԱՆԱՆԱ : ԲԺՂ-
ԿԱՍԹԻՒՆ ԱՆԳԱՄԱՅՈՅ ԿԻՆՈՅ Ի Ը-
ՐԱԹԹԱԼ - ՀՈՒՐՆ ԵՐԿՈՅԱՆԱՆԱ : ՊԵՐԵՍ :

ՅԵՍԱԼ ԿԻՐԹԱՅ ԳԷՊ ԵՐՈՒՍԱՊԷԺ
ՈՒՍԱՊԵՆԻՍԱԺ Ի ԾԱՆԱՊԱՐՏԻՆ :
ԽՐԱՍ ԿՐ ՍՈՐԵՑԻ ՆՈՒՄ ԳՐԱՆՇԱՆԱԼ
Ի ՀԵՐՈՂԷ - ՊԵՐԵՍ :

ՅԵՍԱԼ ԿՐ ԾԱՆԷ ԳԼԽԱՆՈՐ ՓԱՐԻՍԵՅ-
ԱՅ ՄԻ ՍՈՒՆԻ Ի ԸՐԱԹԹԱԼ : ԴԷՊԸ
- ՊԵՐԵՍ :

ԻՆՆ ԿՐ ԱՄՏԱՆԻՆԻ ԵՂՄԱՐԻՄ ԱՂԱ-
ԿԵՐԱՆԵՐԷ - ՊԵՐԵՍ :

ԱՆԱԿ ԿՐՈՒՍԱԿԱԼ ԱՂԽԱՐԻՆ, ԱՂՈՂԸ
ՀԱՆԳԵՐՈՒ : ԱՆԱԿ ԱՆՈՒՍԱԿ ՍՐԳ-
ԱՅՆ - ՊԵՐԵՍ :

ԱՆԱԿ ԱՆԻՐԱՆ ԱՆՆԱԿԻՆ - ՊԵՐԵՍ :
ՓԱՐԻՍԵՅԻՐ ԿՐ յԱՆԳԻՄԱՆԱԿԻՆ : Ա-
ՆԱԿ ՄԵԾԱՄԱՆ Ե ՂԱՊԱՐԱԼ - ՊԵ-
ՐԵՍ :

ՅԵՍԱԼ ԿՐ ԱՄԱՍՈՒԹԷ ՀԱՄԵՐԱԼ-
ԹԻՒՆ, ՀԱՄԱՊԸ, ԽՆՆԱՐՏԱԹԻՒՆ
- ՊԵՐԵՍ :

ԹԷ յԱՆԿԱՐԾ ՎԻՄԻ ԸՂԱՅ ՔՐԻՍՏՈՍԻ
ՊԱՍՈՒՍԱՐ - ՊԵՐԵՍ :

ԱՆԱԿԻՆԵՐ. ԹԱՐԱՆՃՈՂ ԱՅՐԻՆ : ՓԱ-
ՐԻՍԵՅԻՆ Ե ՄԱՐԱՍԱՐԸ - ՊԵՐԵՍ :
ՊԱՍՈՒԸ յԱՊԱՊԱ ՍՐՃԱԿԵՂԱՅ ՂԿԻՆ
- ՊԵՐԵՍ :

ՅԵՍԱԼ ԿԻՆԳՈՒՆԻ Ե ԿՕՐՏՆԷ ՓԱՐԸ
ՍԱՅԱՐ - ՊԵՐԵՍ :

ՀԱՐԱՆԱՍ ԵՐԽԱՍԱՐԳՐ : ԱՆԱԿ ԱՂ-
ԽԱՍՈՊԱՅ յԱՂԱՍՂ - ՊԵՐԵՍ :

ՅԵՍԱԼ ԵՐՐԱՐԸ ԱՆԳԱՄ՝ ԿՐ ԳՈՒՂԱԿԷ
ԻՐ ՄԱՏՐ Ե յԱՐԱՍԹԻՒՆԸ - ՊԵՐԵՍ :

ՅԱԿՈՐ Ե ՅՈՂՀԱՆՆԷՆ ԿՐ ՄԱՍՈՒՍԱՆՆԻՆ
ԻՐԵՆԵՅ ՓԱՆԱՍԷՐ ԽՆԳԻՐԸ - ՊԵՐԵՍ :

ԲԺՂԿԱՍԹԻՒՆ ԵՐԿԱՅ ԿՈՒՐԱՅ ՄԻՐՃ
ԵՐԿԵՐՈՂ :

ԱՂԵՂԱՍԹԻՒՆ ԱՆ ՉԱՔԵՍ : ԱՆԱԿ
ՄԱՆՆ ՊԱՍՈՒՍԱՅ - ԵՐԷՆՈՂ :

ՅԵՍԱԼ ԿԱ ՎԱՅ Ի ԲԵԹՄԱՆԻՄ ՂԵՅ Ա-
ՆՈՒՐԸ յԱՆԱՂ ՔԱՆ ԳՐԱԿԻՆ - ԲԻ-
Բ-ՆԻՏ :

ՄԱՍԿ Է.

ԸՐԱՊԱՐԱՅԱՒ ՄՈՒՏԵ ՅԻՍՈՒՍԻ ՅԵՐՈՒՆ
ՍԱՂԵՄ, ԵՒ ԳՈՐԾԻ ԿՈՐԱ ՈՐ ԶԿՆԻ
ԿԱՐ ԲԱՆ ԶՅՈՐՐՈՐԴ ԶԱՏԻՆ

ԺԱՄԱՆԱԿ. ԸՖԻ ԵՐ

ՅԵՍԱԼ ՀԱՆԳԻՍԻՆ ԿՐ ՄՈՆԷ ԵՐՈՒՍ-
ՍԱՊԷԺ - ԲԻԲ-ՆԻՏ, ԵՐ-ՈՍՈՂԻՏ :

ԱՆԱՊԱՍԸ ԹԵՂԵՆԻՆ, ՅԵՍԱԼ ՄԱՆՈՒ-
ՐԷՆ ԿՐԱՍԱՊԵՐՈՒ ՎԱՆԱՍՈՊԵՐԸ Ե
ԳՆՈՊԵՐԸ - ԲԻԲ-ՆԻՏ. ԵՐ-ՈՍՈՂԻՏ :

ԱՆԱՊԱՍԸ ԹԵՂԵՆԻՆ ԿՐ ԵՐԻՍԱՅ - Ի ԿՂ
ԲԻԲ-ՆԻՏ, ԵՐ-ՈՍՈՂԻՏ :

ՀՐԵՍԱՅ ԿՐ ՏԱՐԱՆՆԻՆ ՅԵՍԱԼԻ ԹԷ
ՍՐՈՂ ԻՆԽԱՆՈՒԹԵԱՄԸ ԿԻՆԵՐ : ԵՐ-
ԿԱ ՍՐԱՂԱՅ ԱՆԱԿԸ - ԵՐ-ՈՍՈՂԻՏ :
ՉԱՐ ՄՂԱԿԻՆԵՐՈՆ ԱՆԱԿԸ - ԵՐ-ՈՍՈՂԻՏ :

Թագաւորի սրբւոյն Տարածեաց աւաիք - Եր-...-դէ՛մ:

Փարիսեցւոյ ննդաւոր Տարցումը. չարի աւլ կայսեր - Եր-...-դէ՛մ:

Սաղաւկեցւոյ խորամանկ Տարցումը. Յարութիւն մեռելոց - Եր-...-դէ՛մ:

Օրինական մը կը Տարցնէ Յիսուսի: Երկու մեծ պատուիրանք - Եր-...-դէ՛մ:

Քրիստոս ինչպէս սրբի է Դաւթի - Եր-...-դէ՛մ:

Խրատ զգուշութեան ընդդէմ չար օրինակի դպրաց և Փարիսեցւոց - Եր-...-դէ՛մ:

Վայք ընդդէմ գպրաց և Փարիսեցւոց: Ողբ ի վերայ Երուսաղեմի - Եր-...-դէ՛մ:

Այլուոյն գրամը - Եր-...-դէ՛մ:

Ոմանք ի Յուսաց կը խնդրեն անսնել զՅիսուս - Եր-...-դէ՛մ:

Բանք ի վերայ անհաւատութեան Հրէից - Եր-...-դէ՛մ:

Յիսուս առճամբէն գուրա ելլելէն ետքը կը գուշակէ անոր աւելբը և իւր աշակերտաց հալածումը - Եր-...-դէ՛մ:

Լիւթո՛ ԶԻՅԻՆԵ՛Յ:

Նշանք գալտտեան Քրիստոսի ի կործանել զառճարն, և տալ վախճան ընկերհայտութեան Հրէից և հրէական անտեսութեան - Լիւթո՛ ԶԻՅԻՆԵ՛Յ:

Ահնարկութիւն վերջին գալտտեան Քրիստոսի յաւուր դատաստանին: Խրատ արթուն կայոյ: Առաւիք. Տասն կուսանք: Հինգ տաղանդք - Լիւթո՛ ԶԻՅԻՆԵ՛Յ:

Դատաստանի օրուան տեսարանը - Լիւթո՛ ԶԻՅԻՆԵ՛Յ:

Իշխանք կը միաբանին սպանանել զՅիսուս: Ընթրիք ի քեթանիա: Մատուցելն Յուդայի - Եր-...-դէ՛մ:

ԲԻՒՆԻՆ:

Պատրաստութիւն վասն զասկին - ԲԻՒՆԻՆ: Եր-...-դէ՛մ:

ՄԱՍՆ Ը.

ՅՈՐՐՈՐԴ ՁԱՏԻՎ. ՅԱՄԱՐԱՆԷՔ ՅԵԱՐԵ, ԵՒ ԴԵՊՔ ՈՐ ԿՈՑ ԵՆ ԸՆԻ ՆՄԱ ՄԻՆՅԵՒ Ի ՎԵՐՃ ԼՐԷՒՑ ԵԱՐԱՍՈՒՆ

ՃԱՄԱՆԱԿ. Եր-...-դէ՛մ:

Չատկական ընթրիք: Վէճ ի մէջ երկատասանից - Եր-...-դէ՛մ:

Յիսուս կը լուայ աշակերտաց ստուշները - Եր-...-դէ՛մ:

Յիսուս կը յուցնէ մասնիչը: Յուգա կը մեկնի - Եր-...-դէ՛մ:

Յիսուս կը գուշակէ Պետրոսի անկումը, և երկատասանից յրուսումը - Եր-...-դէ՛մ:

Տէրունական ընթրիքը - Եր-...-դէ՛մ:

Յիսուս կը միեթարէ իւր աշակերտները: Հոգին Սուրբ կը խոտացուի - Եր-...-դէ՛մ:

Քրիստոս նշմարիտ սրթ: Աշակերտներն ատկն պիտի ըլլան աշխարհի - Եր-...-դէ՛մ:

Հալածում կը գուշակուի: Միւսանգամ կը խոտացուի Հոգին Սուրբ: Ազօթք յանուն Քրիստոսի - Եր-...-դէ՛մ:

Քրիստոսի վերջին ազօթքն աշակերտներուն հետ - Եր-...-դէ՛մ:

Մահու տաղանայ ի Գեթեմանի - Լիւթո՛ ԶԻՅԻՆԵ՛Յ:

Յիսուս կը մատնուի և կը բռնուի - Լիւթո՛ ԶԻՅԻՆԵ՛Յ:

Յիսուս յանդիման կայիտփայ: Պետրոս երիցս կ'ուրանայ Տէրը - Եր-...-դէ՛մ:

Յիսուս յանդիման կայիտփայ և Հրէից ժողովոյն: Կ'ըսէ զանձնէթէ Քրիստոսն է, կը դատապարտուի և կը ծաղրուի - Եր-...-դէ՛մ:

Հրէից ժողովը կը զրկէ զՅիսուս առ Պիղատոս - Եր-...-դէ՛մ:

Յիսուս յանդիման Հերոզիի - Եր-...-դէ՛մ:

Պիղատոս կը ջանայ արձակել զՅիսուս: Հոգայք կը խնդրեն զՌաբբարա - Եր-...-դէ՛մ:

Պիղատոս կը մատնէ զՅիսուս ի մահ: Յիսուս կը ձաղկի և կը ծաղրուի - Եր-...-դէ՛մ:

Պիղատոս դարձեալ կը ջանայ արձակել զՅիսուս - Եր-...-դէ՛մ:

Յուգա կը զղջայ և կը կախէ զինք - Եր-...-դէ՛մ:

Յիսուս կը տարուի ի խաչ հանուելու - Եր-...-դէ՛մ:

Խաչելութիւնը - Եր-...-դէ՛մ:

Հրեայք կը ծաղրեն զՅիսուս մինչ էր ի խաչին: Յիսուս կը ներէ զղջուեալ աւաղակին: Կը յանձնէ իւր մայրը Յովհաննու - Եր-...-դէ՛մ:

Թագաւորի որդւոյն հարսանեաց առաւել - Երուսղէմ:

Փարիսեցւոց նենգաւոր հարցումը. Հարկ տալ կայսեր - Երուսղէմ:

Սաղաւեցւոց խորամանկ հարցումը. Եարուժեալ մեռելոց - Երուսղէմ:

Օրհնական մը կը հարցնէ Յիսուսի. Երկու մեծ պատուիրանք - Երուսղէմ:

Գրիստոս ինչպէս սրբի է Դաւթի - Երուսղէմ:

Խրատ զգուշութեան ընդգէմ չար օրինակի գոբաց և Փարիսեցւոց - Երուսղէմ:

Վայք ընդգէմ գոբաց և Փարիսեցւոց: Ողբ ի վերայ Երուսաղէմի - Երուսղէմ:

Այլուոյն գրամը - Երուսղէմ:

Ոմանք ի Յուսիաց կը խնդրեն տեսնել զՅիսուս - Երուսղէմ:

Բանք ի վերայ անհաւատութեան Հրէից - Երուսղէմ:

Յիսուս տաճարէն դուրս ելլելէն ետքը կը գուշակէ անոր աւելը և իւր աշակերտաց Տալմուսը - Երուսղէմ: Լիւթ միտնոց:

Նշանք գալուտեան Գրիստոսի ի կործանել զտաճարն, և տալ վախճան ընկերհաշառութեան Հրէից և Տրէական անտեսութեան - Լիւթ միտնոց:

Ահիարկութիւն վերջին գալուտեան Գրիստոսի յաւուր գաղտաստանին: Խրատ արթուն կայոյ: Առաւելք. Տասն կուտանք: Հինգ տաղանդք - Լիւթ միտնոց:

Դատաստանի օրուան տեսարանը - Լիւթ միտնոց:

Իշխանք կը մխարանին ոպանանել զՅիսուս: Ընթրիք ի Բեթանիա: Մատնութիւն Յուգայի - Երուսղէմ: Բեթանիա:

Պատրաստութիւն վասն զատկին - Բեթանիա: Երուսղէմ:

ՄԱՍԻՆ Ը.

ՅՈՐՈՐՈՂ ՁԱՏԻՎՆ. ՅԱՐՁԱՐԱՆԻ ՏԵՍՈՆԸ,
 ԵՒ ԴԵՊԻ ՈՐ ԿԻՑ ԵՆ ԸՆԻ ՆՄԱ ՄԻՆՅԵԻ
 Ի ՎԵՐՋ ԱՐԷՈՑ ՇԱՐԱԹՈՒՆ

ՅԱՄԱՆԱԿ. ԵՐԷՄ ԵՐ

Ձատկական ընթրիք: Վէճ ի մէջ երկաստասանից - Երուսղէմ:

Յիսուս կը լուսոյ աշակերտաց սուղընէրը - Երուսղէմ:

Յիսուս կը ցուցնէ մատնիչը. Յուգա կը մեկնի - Երուսղէմ:

Յիսուս կը գուշակէ Պետրոսի անկումը. և երկաստասանից ցրուումը - Երուսղէմ:

Տէրուակական ընթրիքը - Երուսղէմ:

Յիսուս կը միխթարէ իւր աշակերտները: Հոգին Սուրբ կը խոստացուի - Երուսղէմ:

Գրիստոս ծննդարիտ օրթ: Աշակերտներն ատելի պիտի ըլլան աշխարհի - Երուսղէմ:

Հալածում կը գուշակուի: Միևանգամ կը խոստացուի Հոգին Սուրբ: Ազօթք յանուն Գրիստոսի - Երուսղէմ:

Գրիստոսի վերջին ազօթքն աշակերտներուն հետ - Երուսղէմ:

Մահու տագնապ ի Գեթսեմանի - Լիւթ միտնոց:

Յիսուս կը մատնուի և կը բռնուի - Լիւթ միտնոց:

Յիսուս յանդիման կայրափայ: Պետրոս երէցս կ'ուրանայ Տէրը - Երուսղէմ:

Յիսուս յանդիման կայրափայ և Հրէից ժողովոյ: Կրօն զանձնէ թէ Գրիստոսն է, կը դատապարտուի և կը ծաղրուի - Երուսղէմ:

Հրէից ժողովը կը զրկէ զՅիսուս առ Պիղատոս - Երուսղէմ:

Յիսուս յանդիման Հերովդի - Երուսղէմ:

Պիղատոս կը ջանայ արձակել զՅիսուս: Հրեայք կը խնդրեն զԲարաք - Երուսղէմ:

Պիղատոս կը մատնէ զՅիսուս ի մահ: Յիսուս կը ձաղկի և կը ծաղրի - Երուսղէմ:

Պիղատոս գարձեալ կը ջանայ արձակել զՅիսուս - Երուսղէմ:

Յուգա կը զղջայ և կը կտաի զինք - Երուսղէմ:

Յիսուս կը սարուի ի խաչ հանուկու - Երուսղէմ:

Խաչելութիւնը - Երուսղէմ:

Հրեայք կը ծաղրեն զՅիսուս մինչ էր ի խաչին: Յիսուս կը ներէ զղջացեալ աւազակին: Կը յանձնէ իւր մայրը Յովհաննու - Երուսղէմ:

Խաւար կը պատէ : Քրիստոս Տօգին կ'աւանդէ ի խաչին - Երբ-...
 Տաճարին վարագոյրը կը պատուի վե-
 րուսա ի վայր, և գերեզմանը կը
 բացուին : Հարիւրապետին խօսքը :
 Կանայք առ խաչին - Երբ-...
 Յիսուս խաչէն վար կ'աւանդուի : Թա-
 զուք - Երբ-...
 Պահապանք առ գերեզմանին - Երբ-...
 ...

ՄԱՍՆ Թ.

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԿՐԻՍՏՈՍԻ, ԵՐԵՆԻՆ ԿՈՐԱ
 ԱԶՋՄԻԾՍ, ԵՒ ՀԱՐԱՐՔՈՒՄՆ

Յարութեան առաւօաբ - Երբ-...
 Այցելութիւն կանանց ի գերեզմանն :
 Մարիամ Մագդաղենացի նորէն
 կու գայ գերեզմանը - Երբ-...
 Տեսիլ Տրեչառակաց ի գերեզմանին -
 Երբ-...
 Կանայք կը դառնան քաղաքը : Յի-
 սուս կը հանդիպի անոնց - Երբ-...
 Պետրոս և Յովհաննէս կը վազեն գե-
 րեզմանը - Երբ-...
 Քրիստոս կ'երևնայ Մարիամու Մագ-
 դաղենացւոյ գերեզմանին մօտ - Ե-
 րբ-...
 Պահապանք լուր կու տան - Երբ-...
 Քրիստոս կ'երևնայ Պետրոսի : Յետոյ
 երկու աշակերտաց ի ճանապարհին
 որ յիմնաւու - Երբ-...
 Յիսուս կ'երևի աշակերտաց մէջ,
 մինչ թողման ի բացեալ էր - Ե-
 րբ-...
 Յիսուս կ'երևի աշակերտաց մէջ,
 մինչ թողման ներկայ էր - Երբ-...
 ...
 Առաքեալք կ'երթան ի Բալիլէա : Յի-
 սուս կ'երևայ անոնցմէ եօթանց
 առ ծագուն Տիրերեայ - Գ-...
 Քրիստոս կ'երևի Յակոբայ, ապա բա-
 լոր աշակերտաց - Երբ-...
 Հատարանուք - Մօր ի Բեթ-...
 Աստուած իմաստութեամբ յայտ-
 նած է մեզի Յիսուսի վարուց վերա-
 քերեալ շատ բան, շատ բան ալ
 ծածկած է : Հետաքրքրութիւն և
 ջերմեանդ սէր առ Քրիստոս ար-
 գարև փափաքել կու տան զիտնալ

Յիսուսի վարուց վերաքերեալ շատ
 բան զորոց կը լռեն աւետարանք :
 Որչափ աւելի հաւատք կ'ընծայուի
 երկրայելի աւանդութեանց, այնչափ
 աւելի կը կորուսի մարմուր և հոգեւոր
 աւետարանին զօրութիւնը : Տես նաև
 Քրիստոսի վրայ Մեթիա, Փրկիչ, և
 սոցին նման բառերը :

Յիսուս կամ Յեսու անոսոքը ա-
 նուն չէր Հրէից մէջ : Յեսու կը կոչ-
 ուէր հայր Եղմմասոյ մոգի, Գործ.
 Ժ. Գ. 6, և Յուստոս, գործակից և
 բարեկամ Պոզոսի, կող. Գ. 11 :
 Յեսու կամ Յիսուս յունարէն ձևն
 է Եբրայեցերէն Եշուս անուան :
 Այսպէս Յեսու, յաջորդն Մովսէսի,
 և Յեսու Յովեղեկեայ, քահանա-
 յապետ Հրէից առ Եղատու, Ե-
 շուս կը կոչուին Եբրայեցերէն բնա-
 գրին մէջ : Տես և Ա թագ. 9. 14. Գ
 Թագ. ԻԳ. 8 :

Յար, ցոս-ի, նահապետ անուանի
 իւր սեղոցութեան և բարեպաշտու-
 թեան, հարստութեան, պտտուելի
 և ընտանեկան յաջորութեան կող-
 մանէ, որոյ հաւատքը փորձելու հա-
 մար տուաւ նմա Աստուած կորու-
 սանել իւր սիրելիներ, բոլոր ստաց-
 ուածն և առողջութիւնը, և յան-
 կարծ իյալ յետին թշուառութեան
 մէջ : Յոր կ'ապրէր յերկրին որ կոչէր
 Հուս, որ, ինչպէս կը կարծուի ընդ-
 հանրապէս, էր յարեւել յողմմոյ,
 հաւանականապէս ոչ հեռի ի Պաս-
 րայէ :

Դատեր քննադատեցին Յորոյ գիր-
 քը, և շատ կէտերու վրայ կան տա-
 կաւին երևելի տարբերութիւնք կար-
 ծեաց : Անհաւատք չեն ընդունիր թէ
 այս գիրքը գրուած է աստուածային
 ազդեցութեամբ, և կը համարին զայն
 փիլիսոփայական վէպ. բայց անոնք
 որ կը հաւատան աստուածային
 յայտնութեան չեն ընդունիր այս
 կարծիքը, և զՅոր կը համարին պատ-
 մական անձ : Սուր Բորց ուրիշ մա-
 Յորոյ գիրքն աստուածաշունչ է,
 այլև թէ Յոր էր պատմական անձ :
 Տես Եղեկ. Ժ. Գ. 11. Յակ. Ե. 11.
 բաղդատէ նաև Ա կորնթ. Գ. 19 ընդ-
 13 համարի Գ. գիրքն Յորոյ : Աբ-
 դարև Յորոյ Գիրքը կը յիշէ անձինք,

տեղեր և պարագաներ, ինչպէս կ'ընեն ճշմարտիւ պատմական գիրքեր: Նա մնանաւանդ Յորայ անունը և պատմութիւնը ծանօթ է բոլոր արեւելեան ազգաց մէջ: Արարայք մատենագիրը կը յիշին զՅոր, և շատ Մասնատեան ընտանեաց անդամք կը կրեն Յոր անունը: Հինգ այլևայլ տեղեր կը ցուցաւ Յորայ գրքից անոնք:

Թէ երբ ապրեցաւ Յոր ստուգիւ յայտնի չէ, բայց չիբ տարակոյտ թէ ժամանակին հնութիւնը նախապետական է: Գիրքը կը թուի ակնարկել ջրհեղեղը, Յոր. ԽԲ. 15-17, բայց ոչ Սոքոմայ աւերը, Եգիպտոսէ ելքը, կամ օրինաց տուչութիւնը: Նշոյնպէս չի յիշուիր քահանայական կարգ, քահնիք Յոր ինքնին էր իր ազգատոհմին քահանան, ինչպէս Նոյ և Աբրահամ: Ի գիրս Յորայ կ'ակնարկուին կապապապութեան հնագոյն ձևը, աստեղապապութեան և գրեթէ հնագոյն եղանակը, Յոր. ԺԹ. 24: Նաև Յորայ երկոյնականութիւնը կը ցուցնէ անոր նախապետական հնութիւնը: Յոր յետ փորձութեան իւրոյ ապրեցաւ Տարիս և քառասուն տարի, և յառաջ քան զփորձանս իսկ էր ծեր, քահնիք որդիք նորա էին ուրոյն ուրոյն ընտանեաց տեարք, Յոր. Ա. 4. ԽԲ. 16: Երկոյնականութեան գարն անտանն զեռ անցած չէր, ԺԵ. 10: Հէյլ կը գնէ Յորայ փորձանքն յառաջ քան զծնունդն Աբրահամու, և Ովերիսո (Շլքր) իբրև երեսուն ամօք յառաջ քան զեռ յԵգիպտոսէ, 1521 ին նախ քան զԲր.:

Գիրքին բուն հեղինակին վրայ այլևայլ կարծիք կան: Գիրքն ունի արդարև բնագրի մը ամեն յատկութիւն, թարգմանութեան նշան ամենեին չի տեսնուիր: Եթէ այսպէս է, հարկ է բռնել թէ հեղինակն ի բնէ Երրայեցի էր, քանզի իբուն յատակ Երրայեցիքն է: Հեղինակը կը ցուցնէ թէ ի մօտայ ծանօթ էր Եգիպտոսի և Աբրահայ, և կը գրէ արեւելեան բանաստեղծութեան զեմ օճով: Բայց այս պարագաներ կը նշպատան կարծեաց այնոցիկ որ զՄովսէս կը համարին հաւանականապէս հեղինակ այն մատենին: Բայց կան որ այն գիրքը կ'ընծայեն ուրիշ ան-

ձանց: Գիրքը կ'ընծայէ նախապետական կրօնից գեղեցիկ պատկերը: Կը վարդապետէ Աստուծոյ գոյութիւնը և յատկութիւնները, զարարութիւն և զամենախնամ տեսութիւն նորա, չոր սուրց և մարդկային ազգին աղքատամթութիւնը և յանձնարութիւնը զոհի մը ազագաւ, և պայմանաւ զջնան և հաւատոյ, ԼԳ. 27-30. ԽԲ. 6, 8, հոգւոյ անմահութիւնը և զյարութիւն մարմնոյ, ԺԻ. 7-15. ԺԹ. 25-27:

Գլխաւոր ինչորն յորոյ վերայ կը խօսուի Յորայ Գիրքին մէջ այս է, թէ ինչպէս կը համբերէ Աստուծոյ արգարութիւնը որ արդարք վնաս կրեն, մինչ անգագաղ կը վայելին յաւընութիւն: Այս ինչորն կը լուծուի այսպէս. ինչպէս յայտնի է թէ Աստուած նախապատմութեամբ կը վարէ մարդոց գործերը, նշնպէս յայտնի է թէ ունի իրաւունք ընտրելու չաբաց և բարեաց հաստացումը տալու ժամանակը և եղանակը, և փորձելու իւր ժողովրդեան հաւատարմութիւնն ինչպէս որ իրեն հանց է:

Յորայ խօսքն իւր բարեկամաց հետ կրնայ բամբուռիլ երեք մաս: Յառաջ նուսն Եգիպտոս կը խօսի առ Յոր և Յոր պատասխան կու տայ. յետոյ Բաղդատ և Յոր, և Սովփար և Յոր կը խօսին փոխանակաւ: Երկրորդ մասին մէջ նշն կարգը կը տեսնուի, նշնպէս երրորդին, միայն թէ յետ պատասխանաւորն Յորայ առ Բաղդատ երեք բարեկամք կը գագրին ի խօսելոյ ընդ Յորայ, և փոխանակ Սովփարայ չորրորդ բարեկամ մը Եգիւս անուն կ'առու խօսքը, և բոլոր կը վերջանայ նշն իսկ Եհովայի զմասով: Բարեկամաց Յորայ փաստն այս է թէ, անոր այն երեւելի արկածները, զրկուած էին Տարիսու անոր վրայ ի պատիժ ծանր ինչ յանցանաց, և կը բանագատեն զնա ի խօստովանութիւն և յապախարութիւն: Բարեպաշտ նախապետն, իրազու իւր ուղղութեան և առ Աստուած սիրոյն, վարանեալ և զարմացեալ է այն ծանր պատուհասին վրայ, և արտմելով իր բարեկամներուն մեղադրանաց համար, էրբմութեամբ կը

պաշտպանէ իւր անմեղութիւնը, և կը ցուցնէ թէ լուս. բ ժմարդկանէ ետ իրենքն զլստահարք քան զայլլ. բայց կը մտնայ Յոր թէ իւր գաղտնի մեղանքն արժանի էին ևս աւելի ծանր պատժոց: Երբ հանդերձ հաւատասով զոր ունի առ Աստուած՝ յիմարար կը գանգատի զնմանէ: Յետոյ ուրեքն Յոր խոնարհարար կը իրոտովանի իւր յանցանքը, և կը զայելէ Աստուծոյ քաղցր ժպտալ: Բայց զիբըբ գրուած է Նրբարդկան բանաստեղծութեան զեւմ. սեզմ, բաց երկու առաջին գլուխներէն և վերջնոյն մէկ մասէն որ արձակ են: Իբրև քերթուած գիբըբ լի է զեւմ գաղցմամբ և ազգու պատկերներով:

Երայ հիւանդութեան համար կը կարծուի ընդհանրապէս թէ էր ելեփանդական կամ սեւու կոչուած բորոտութիւնը: Երբայցեցերէն բաւր որ "կեղ" թարգմանուած է՝ չի նշանակեր հարկու վէրք կամ պայար, այլ այրուած կամ բորոտուած. ուստի ծանօթ հիւանդութեանց և ոչ մին այնպէս քաղ կը պատասխանէ Յորայ, գլ. Բ. 7, 8. Ե. 3, 13, 14. ԺԹ. 47. Լ. 47 համարներէն մէջ արուած նկարագրին, ինչպէս վերոյիշեալ ազգ բորոտութեան: Տես Բարստուքիւն:

Երար, իբրև, որդի Ռագուելի, Թու. Ժ. 49: Ըստ ամաց Երար էր նոյն ընդ Յոթորայ, աներոյն Մոզիտի, քանզի Սեպտոմբ կը կոչուի գուստ Ռագուելի, իբրև անոր սերունդէն: Ըստ այլոց, Երար էր եղբայր Յոթորայ: Անոնք որ այս կարծիքն ունին՝ կը պնդեն թէ աներ թարգմանուած Երբայցեցերէն բաւն, Դատ. Գ. 11, կրնայ նշանակել նաև ինամի ամուսնութեամբ: Երբ իրար յերացիք պիտի մեկնէին Անիա իւսնէն, Մոզիտ ինչոքից ի Երարայ լինել ուղեկից ընդ ժողովրդեանն Աստուծոյ, ոչ միայն իր անձին համար, այլև վասն զի Երարայ ծանօթութիւնն անապատին և չնակչաց նորա՝ կրնար շատ անգամ օգտակար ըլլալ իրար յերացուոց: Կ'երևի թէ Երար համեցաւ Մոզիտի առաջարկութեան, Դատ. Ա. 46. Գ. 11:

Երբալ, Իրեթուֆիտ, որդի Դամեքայ և Ադգայի, ի զուակէ կայե-

նի: Երբալ եղաւ գտակ քնարի և որնոյ, Մննդ. Գ. 21:

Երբելեամ, առն Հրէից որ կը կատարուէր իսուսն տարին անգամ մը, ուստի և հարկաւ կու գար յետ ետքն ետքնեկաց ամաց, այսինքն՝ ետքն անգամ ետքն ամաց, Ղեւ. ԻԵ. 40: Երբելեան կը նշանակէ հնչւլ, ուրախութեան փողին ձայնէն որ այս տօնը կ'աւետէր: Երբելեան կոչուած տարին ոչ ոք կը ցանէր կամ կը հնձէր, այլ ամէն մարդ կը շատանար այնու զոր գետինը և ծառ. բ ինչնին յառաջ կը բերէին: Իւրաքանչիւր ոք նորէն կ'աննոյր իւր ժառանգութիւնը որ ծախուած կամ ի գրուի էր, և կամ որեւիցէ կերպով անցած էր այլում. նաև Երբայցի ծառայք կամ տարուկը կ'արձակուէին հանդերձ կանամբ և որդւոք, Ղեւ. ԻԵ: Երբելեան տարւոյն առաջին ինն օրերը կ'անցնէին ուրախութեան տօնիւք, և ոչ ոք այն օրերը կը գործէր, և ամէն մարդ կը կրէր պակի ի գլուխ իւր: Տասներորդ օրը, որ էր օր մեծի քաւութեան, Հրէից ժողովը կը հրամայէր հնչեցուցանել փողերը, և իսկ և իսկ զերիք կը թողուէին ազատ, և հողք կամ կալուածք կը դառնային առ բուն տեսար իւրեանց: Այս գլխութեան օրէնքը գրուած էր առ ի չթողուլ մեծատանց զրկել զազքատո, և տիրանալ բարբ երկրին ի ձեռն գնոյ, կամ գրաւով և կամ յափշտակութեամբ, և որպէս զի պարտք չգիցուէին կարի, և որպէս զի ստրուկը չմնային կանամբ և որդւոք իւրեանց ի մշտնջենաւոր ծառայութեան: Երբելեան տօնին միջոցաւ կը պահուէր նաև աստիճանով մը հաւատարութիւն ի մէջ Հրէայ ընտանեաց, կը պահուէր նաև երկիրներու սկզբնական բաժանումն իւրաքանչիւր ցեղէն, և գերգատասաններ կը ստիպուէին և կ'ուզէին իսկ հող տանել ճշդիւ գրել և պահել իրենց ազգարանութիւնը:

Այս տօնիւ կը յիշէին նաև Հրեայք թէ Եհոզաբ էր տէր և ինամակալ ամենայնի, իսկ իրենք անոր հպատակները միայն էին: "Երկրը իմն է, և գուք իմ՝ քոքս պանդուխտներ ու հիւրեր էք," Ղեւ. ԻԵ. 23:

Հրեայք ինամոմով միտք կը պահէին յորելիանին տարիները, քանզի գնեւի և վաճառելի ստացաւածոց գնոյն առաւելութիւնը կամ նուազութիւնը կարեւար էր յորելեան ասարւոյն հեռաւորութենէն կամ մտաւորութենէն: Եսայի յայտնի կը յիշէ այս մտանաւոր և կարեւոր ասոն իբրև օրինակ և շուք փառաստօր տնտեսութեան շնորհաց ակեալարանին, Ես. 41. 1, 2. Ղուկ. Գ. 17-21:

Տես և Երարք բարբ սեր ասոր նման ուրիշ ասոն մը յիշուած է:

Յորել, որդի Ղամկեայ և Ազգայի, ի զաւակէ կայսնի: Կը կարծուի առաջին կամ նախահայր զբանարեակաց, այսինքն թէ նախ Յորել ընտրեց ասորել թափառական հովուաց կենօք, որ ցարգ կը տեսնուի յԱբարիս և ի Թաթարս, և թէ նա հնարեց նաև կրելի գրաններ, թերևս ի մերթոյ, Եննդ. Գ. 20:

Յարթ, "աներ Մովսիսի", հովելիշեան կամ քուրճ Մագրիանացաց, Եւ. Գ. 1. Գ. 18. ԺԼ. Երբ իսրայէլցիքը Աննա լեռն էին, Յոթոր այցելութեան եկաւ Մովսիսի, զարշնութեան վերաբերեալ քանի մը առաջ իրաւս տալու անոր, և ապա դարձաւ իւր ժողովրդեան քով: Տես Յարթ և Ռազուէ: Յոթոր էր աստուածապաշտ, Եւ. ԺԼ. 10, 11, ամանք կը համարին ևս թէ էր յԱբրահամէ սերեալ Մագրիանու միջոցաւ, Եննդ. ԻԵ. 2:

Յայնք, Հին կտակարանին մէջ կ'աւանուի փոխանակ Եբրայեցիքէն Յուան բառին, որ համանուն է Յոնոյ, և կը թուի նշանակել ոչ միայն զՅոյն կամ Յունաստան, այլև զարեւմտեան փարսի Ասիա, և զկղզին Յունաց որոց բնակիչք էին Յսիսական յեղէ, Եննդ. Ժ. 2: Բայց Յոյն կը նշանակէ մտնական զԵլլագա: Այս երկիրն ասեց չի յիշուիր ի Հին կտակարանի, Դան. Ը. 21. Ժ. 20. ԺԱ. 2. Յովէլ. Գ. 6. Ջաք. Թ. 13: Տես Յաւան:

Նոր կտակարանն Յոյնք կ'անուանէ միայն զԵլլագա, որ կը կարծուի թէ կը նշանակէր ի սկզբան սերտն քաղաք մը, այլ յետոյ արուեստաւ բայր երկրին ի հարաւոյ Մակեդոնիոյ: Իբր

146 ին նախ քան զԳր. Հաովմայեցիք նուաճեցին զՅոյնս, և ապա բաժնեցին այն երկիրն երկու մեծ նահանգ, կոչելով զին՝ Մակեդոնիա յորում էին բուն Մակեդոնիա, Թեսալիա, Եպիրոս և Լիւրիկէ, և զմիւս՝ Աքայիս յորում էր բայր երկիրն ի հարաւոյ առաջնոյն: (Տես Աքայիս): Ի Գործս առաքելոց Ի. 2, Յոյնք բուն առնուելու է իւր ընդարձակ նշանակութեամբ, այսինքն պարս և իմանալ զբուն Յունաստան կամ զԵլլագա հանդերձ Պեղոպոնեսիս: Բուն Յունաստանի սահմանք էին ի հիւսիսոյ՝ Մակեդոնիա և Լիւրիկէ յորմէ կը բաժնուէր Յունաստան լերամբք, ի հարաւոյ՝ Միջերկրական ծով, յարեւելջ՝ Եգէտիկան ծով, և յարեւմտիջ՝ Յոնիական ծով: Ընդհանրապէս կը բաժնուէր երեք մեծ մաս, Պեղոպոնէս, Ելլագա և հիւսիսային Յունաստան:

Պեղոպոնէս, որ ի վաղուց կը կոչուէր Պեղասպիա և Աբգոս և այժմ կը կոչուի Մորէս, էր հարաւային ցամաքակղզիք. սւներ երեկել քաղաքներ, որպէս Սպարտա, Մեսինէ, Եղիս, Կորնթոս, Աբգոս, այլովքն հանդերձ: Ելլագա կոչուած մասը որ է այժմուն Լիւստիոյ մեծ մասը, սւներ աս նշանաւոր քաղաքներ, Աթէնք, Մեգարա, Պլատոս, Դեղփոս և Ափսոն: Հիւսիսայինն Յունաստան կը բաղկանար ի Թեսալիոյ և Եպիրոսէ, հանդերձ Լարիսոս, Նիկոպոլիս և այլ քաղաքք: Մեծատարած կղզիքն Կիոսէ և Եւբոէա կը վերաբերէին Յունաց, ինչպէս նաև շատք ի կղզեան որ յԱրեւիզեազոսի և յարեւմտոս:

Կը թուի թէ Հրեայք և Յոյնք քիչ ծանօթութիւն սւներին իրարու, մինչև ի ժամանակս արշաւանաց Մեծին Աղէքսանդրի Սելիպտոս, յԱսորիս և յարեւել: Այնուհետև այս երկու ազգերն ընդելան իրարու, քանզի երկոքին ևս, Յոյնք և Հրեայք, ջբուած էին ընդհանուր: Հրեայք Յոյն կը կոչէին բայր ազգերը զորո նուաճեցին և կը վարէին Յոյնք, այնպէս որ այս անունը Նոր կտակարանին մէջ գրեթէ համանուն էր հեթանոս բառին, Մարկ. Ի. 26. Գործ. Ի. 21.

Հ.ս.Պ. Ա. 16: "Յոյն, կամ Հելլենացեալ անունն ընդհակառակն կը նշանակէ ծննդեամբ և կրօնիւք Հըրեայ որ Յունաբնի կը խօսէր: Այսպէս կը կոչուէին մանաւանդ օտարական Հըրայք և եկամուտք, մինչ անոնք որ հասարակ Հըրաբն կամ Արամբրէն կը խօսէին" կը կոչուէին Երբայցիք, Գործ. Չ. 1. Թ. 29: Յոյնք էին փոյթ, սուր և կերթ, բայց հաբեանցի առ Հըրէւք: Գեր ի վերջ էին պատերազմի և խաղաղութեան վերաբերեալ արուեստներու մէջ, բայց գեղեցկատէր էին մանաւանդ քան կատարիչք պարտուց և պատշաճից: Անոնք մեծամասութիւնք և թուլամարմութիւնք մեծամեծ արգելք էին անոնց ֆրիստսնէութիւնն ընդունելու, բայց և այնպէս Պոզոս աշխատեցաւ գլխաւորապէս և մեծ յաջողութեամբ Յունաց քաղաքներուն և Յունաց մէջ: Ոչ սակաւ ծաղիկեալ եկեղեցիներ կային Յունաց մէջ ի հնումն, և տարակոյտ չկայ թէ Յոյնք երկար ժամանակ պահեցին մեծ փութով տաւրեղական սոփորութիւնները: Բայց վերջապէս շատ կարծիք կ'ընէ հաւատարմ վարդապետութեանց փոյս, հերձուածք և հերետիկոսութիւնք պառակաւեցին եկեղեցին, և քէն, բռնութիւն, նաև հալածմունք եկան զինի: Այս շարիքը վերջնելու համար գումարուեցան ժողովք, և պէտպէս հանգանակք հաւատարմ կողմուեցան: Կայսրութեան նստին փոխուին ի Հ.ս.Պ.մէ ի կոստանդնուպոլիս տուաւ տերութեան յունաբնակ երկիրներուն առաջնութիւն, և Յունական եկեղեցւոյն որոշումներն սկսան շատ անգեր ընդունելութիւն գտնել: Ութերորդ դարուն մէջ ծագեցան վէճեր, որոց վախճանք եղաւ իսպառ. հերձումն ի մէջ Յոյն և Լատին եկեղեցեաց: Յունական եկեղեցին շատ նման է Հ.ս.Պ.մականին, և սևի իբր յիսուն միլիոն ժողովուրդ, ի Բուսիա, Յունաստան, ի Թուրքիա, յԱսորիս և այլուր: Յունաբնէր նախնական լեզուն է Նոր կաթարանին բոլոր գրոց, բայց ի թերևս Մասթէի աւետարանէն: Բայց սրբազան մատենագիրք հետեւած են յունաբնէ մատենագրու-

թեան այն սճին զոր կը գործածէին Հելլենացեալք, այսինքն յունացեալ Հըրայք, մ.ս.ժանկով շատ ասացուածներ կամ խօսքի դարձուածներ Ասորերէնէն և Հըրէից այն ժամանակուան Երբայցեբնէն, ուստի և Նոր կաթարանին Յունաբնէր շատ տարբեր է հին Յոյն բնաբ մատենագրոց լեզուէն: Մատենագիրք Նոր կաթարանին ստիպուեցան գործածել նաև նոր բառեր՝ կամ հին Յունաբնէ բառերու նոր նշանակութիւններ ստալ բացատրելու համար կրօնական գաղափարներ որ բոլորովն նոր էին Յունաց, և որոց վասն յատուկ բառեր չունէին Յոյնք: Ետ Մեծին Աղքարանգրի Յունաբնէր գրեթէ ընդհանուր ծածօթ լեզու եղաւ բոլոր Ասիոյ մէջ, և առհասարակ կը գործածուէր ի առերևառս: Որովհետև սրբազան մատենագրաց նպատակն էր գարձ ոչ միայն Հըրէից որ ջրուած էին բոլոր արեւելք, այլև Հիթանասաց, բնական էր գրել անոնց Յունաբնէն, որ արգէն ընտանի էր ամենուն:

Յապապ, չուռ թռչուն գեղեցիկ, բայց աղտոկատէր և կերկերանայն, բառ Մագիտի անմարուր, Ղ.է.ա. Ժ.Ա. 19: Յապապ նման է արքայիկ կոչուած թռչնոյ, սևի կտուց կրկայն, սև, նուրբ և քիչ մը կոր, սրունքը գոր-

շագոյն և կարծ: Գլխուն վրայ ունի |
ցցուլը գոյնզգոյն փետուրներէ, զորս
բառ կամի կը տնկէ կամ կը խոնար-

հեցնէ: Վիզն ու կուրծքը կարմրա-
գոյն են, իսկ թեւերը և աչիկն՝ սև
սպիտակահանիչ:

ԱՅՃՄՈՒ ՅՈՊՊԷ՝ Ի ՀԻՒՍԻՍՈՅ

Յոպպէ, աշխարհէս հնագոյն նա-
ւահանգիստներէն մին: Էր սահմա-
նագլուխ քաղաք Դանայ ցեղին, Յես.
ԺԹ. 46, Միջերկրական ծովին եզրը,
կեսաբիսյէն իբր երեսուն մղոն հե-
ռու, և իբր երեսուն և հինգ մղոն
յարեւմտից հիւսիսայ իրուսազեմի:
Նաւահանգիստը ծանծաղ է և ան-
պատասպար ի հողմից, բայց և այնպէս
էր գլխաւոր նաւահանգիստ Հրեաս-
տանի վասն զի գիւրամասոյց էր Ե-
րուսազեմի, և է տակաւին գլխաւոր
տեղի ուր կը մտնին նաւք ուխտա-
ւորաց: Թէ՛ առաջին և թէ՛ երկրորդ
տաճարը շինելու հարկաւոր ատաղձը
հոս զրկուեցաւ Լիբանանէ և Տիւ-
րոսէ, Բ Մնաց. Բ. 16. Եզր. Գ. 7:
Հոս մտաւ Յոֆնան նաւ թարսիս եր-
թայու, և Պետրոս հոս յարոյց զԱ-
ծեմեիկ, և Ախմոնի խաղախորդի տու-
նը, որ ծովագողմն էր, կրկնաւոր
տեսիտամբ ուսու թէ փրկութիւնը
ոչ միայն Հրեից, այլև հեթանոսաց
համար էր, Գործ. Թ. ԺԱ.: Յոպպէ
երկիցս աւերեցաւ Հռոմայեցիներէն:
Էր նեոս Քրիստոսնէական եկեղեցւոյ

մը քանի մը դար յետ կոտորուիտ-
նոսի: Խաչակրաց ժամանակ շատե-
րու ձեռք անցաւ: Զարդիս, 1799,
յարձակում կրեց և առնուեցաւ
Գաղիացիներէն, և կըսուի թէ հա-
զար երկու հարիւր թուրք զերիներ
իրենց խոտման զրժելուն համար
սպանուեցան:

Այժմու քաղաքն Եսփա կը կենայ
հրուանդանի մը վրայ որ կարկառեալ
է ի ծով, բարձր իբր հարիւր յիսուն
ոտք, և ունի ի գագաթման բերդ մը
իրեն պսակ, և ամէն զի հայեաց մը
պէսպէս և զուարճայի: Յարեւմտից
Յոպպէի էր ծովն Միջերկրական, ի
հարաւայ կային պողաբեր գաշտադե-
տինք Փղշտացւոց մինչև ի Գազա. ի
հարաւայ ջրարբի արօտը Սարոնի,
իսկ յարեւելից՝ լեռինք բարձրարեքէք
Եփրեմայ և Յուդայի: Այժմուն Յոպ-
պէ է պարսպեալ բոլորաձև ի հա-
րաւայ և յարեւելից՝ ընդդէմ ցամա-
քակողման, բառ մասին նաև ի հիւ-
սիսայ և յարեւմտից՝ ընդդէմ ծովա-
կողման: Երջակայք քաղաքին, բաց
յաւազարլուոց որ ի ծովազրին, լի են

գրախախտք և պղծեամանք: Ծովէն քաղաքը կ'երևի իբրև կայս իժն շին. սուածոց՝ հոծ և կից առ միմեանս, իսկ սեպացեալ կողերէն նայողին՝ այս շինուածք կ'երևի ուրիշ սուրբ սրպէս թէ յոց իբարու վրայ: Փողոցք են կարի նեղ, անհարթ և աղտեղի, նրբափողոց են մանուսանդ քան փողոց: Բնակիչք կը կարծուին լինել իբրև հնգեռոսասան հազար, որոց աւելի քան կէսն են թուրք և Արաբացի: Կան շատ մզկիթներ, և Լատինք, Յայք և Հայք սևին ուրոյն եկեղեցիներ, և փոքր վանքեր յընդունելութիւն սուրաւոր օտարականաց:

Յովաք, որդի Շարուհայ, քեռուութի, և եղբայր Արեասյի և Ասայի, էր սպարապետ բանակին Դաւթի, անոր թագաւորութեան գրիթէ բալոր ժամանակը: Յովաք էր գոռ պատերազմող և հմուտ զօրապետ: Իւր մեծ ազդեցութիւնը կը գործածէր շատ անգամ յօգուտ, ինչպէս յապոտամբութեան Արիստղոմայ, և ի համարել Դաւթի գիտբայէլ, Բթագ. ԺԼ. ԺԹ. ԻԻ: Բայց Յովաք էր ի բնէ ճորտաման, քինախնդիր և անինայ, ինչպէս յայտնի է նկեղաւ սպաննելէն զԱրեւներ և զմօրաբեռորդին իւր զԱմեսայի, Բթագ. Գ. 27. Ի. 9, 10, Դաւթի հետ խոսիւ վարուելէն, Բթագ. Գ. 39. ԺԹ. 5, և խորամանկ թղլլառութենէն ի բանին Ուրիայ, սպաննելէն զԱրիստղոմ և միարանելէն ընդ Արեւիայ ընդգէմ աստուածուսացուած ժառանգի գահուն: Բոլոր այս բաներուն համար հուսկ յետոյ սպանաւ Յովաք հրամանակ Սողոմոնի, Գթագ. Բ:

Յովաքաւ, 1. կրտսեր որդի Գեգէսնի որ զերծաւ ի կտորածէ եղբարցն որ եղաւ ի ձեռն Արիմիելայ, և յետոյ համարձակապէս և մարգարեալար յանդիմանեց զԱրեքեմացիս զեղեցիկ առակաւ դժնկան և այլ ծառայ: Յովաթամ փախչելով ազատեցաւ ի Բէեր, և հասանակաշապէս անտա իւր սպաննալից գունակութեան կատարումը, Դատ. Թ: Տեա Արիմիելք 3:

2. Որդի և յաջորդ Ողիայ կամ Ազարիայ, արքայի Յուգայ, 758 ին

նախ քան զԳր.: Կը թուի թէ քանի մը տարի վարեց թագաւորութիւնն իբր խնամակալ առ կնիզանութեամբ իսկ իւր բորոտեալ հօրն Ողիայ, բայց զաճը ելաւ ի տիտ քանն և հինգ ամաց, և թագաւորեց վեշտասան ամ երկուշաբուսութեամբ: Յովաթամայ ի մաստուն և յարող թագաւորութեան, և անոր աշխարհաշէն գործոց պատմութիւնը գրուած է ի Գ. գիրս թագաւորաց, գլ. ԺԵ. 5, 32-38, և Բ Մնաց. ԻԶ. 21 և ԻԵ. 9:

Յովակիմ, կամ Եղիակիմ, երկրորդ որդի Յովեայ, եղբայր և յաջորդ Յովաքազայ կամ Սեղղումայ, արքայի Յուգայ, որոյ փոխանակ գրուեցաւ թագաւոր ձեռամբ Եղիակիմսոր թագաւորին: Յովակիմ թագաւորեց մեասասան ամ որ կտան զեղիութեան, կաշառառութեան և կուսապաշտութեան տարիներ: Յովակիմայ թագաւորութեան երրորդ տարին նարուզողսնոր գէրի տարաւ Բարսելն Յովակիմայ իշխանաց և գանձուն մէկ մասը: Տարի մը ետքը զաշնակիցք նորա Եղիակացիք յազմութեան առ Եփրատաւ, բայց և այնպէս Յովակիմ արհամարհեց Երեմիայի ազգաբարութիւնները, և կրակը նետել տուաւ անոր գիրքը: Հուսկ ուրեմն Յովակիմ ապտամբեցաւ և նարուզողսնորայ, այլ յազմութեանով սպաննեցաւ անարգարար 599 ին նախ քան զԳր., Գթագ. ԻԳ. 34. ԻԻ. 6. Բ Մնաց. ԼԶ. 4-8. Երեմ. ԻԲ. ԻԶ. ԼԶ:

Յովաքազ, 1. որդի և յաջորդ Յեուայ, արքայի իսրայելի, 856 ին նախ քան զԳր., թագաւորեց եօթնեասան ամ: Ի պատիւ մեզայ նորա և մեզայ ժողովրդեան, Ասորիք առ Ազայելի և առ Բենագազաւ յարձակեցան իսրայելի վրայ, և ի մեծ նեղ ինկաւ իսրայէլ: Յովաքազ խնարհեցաւ առաջի Ասուծոյ, և փրկութիւնը եկաւ ձեռամբ որդւոյ նորա Յովեայ, Գթագ. ԺԳ. 19, 25:

2. Յովաքազ, որ կը կոչուի նաև Սեղղում, Ա Մնաց. Գ. 15, էր երրորդ որդի և յաջորդ Յովեայ, արքայի Յուգայ, 609 ին նախ քան զԳր.: Թագաւորեց իբր երեք ամիս յերուսաղէմ: Եղիպտոսի թագաւորն ըն-

կէց զնա աթռուէն, Դ թագ. ԻԳ. 30-34. Բ Մնաց. ԼԶ. 1-4: Տես և Երեմ. ԻԲ. 10-13. Եղեկ. ԺԹ. 3:

Յովաս, 1. Հայր Գեղէննի, յազգատոհմն Աբիեզերայ, յերկրին Մանսէի: Այս Յովաս երկար ժամանակ եղաւ պաշտօնարկու Ռաշադու, բայց երբ որդին Գեղէնն համարձակեցաւ ելլել կռապաշտութեան դէմ, նաև Յովաս դարձաւ ԵՏովայի կողմը, Դատ. Զ. 11, 25-32:

2. Պաշտօնեայ որուն յանձնուեցաւ պահել զՄիքիա մարգարէ, Աքայարու ձախող պատերազմին ատենն Ասորոց Տես, Գ թագ. ԻԲ. 26. Բ Մնաց. ԺԲ:

3. Ութերորդ թագաւոր Յուդայի, 878-838 նախ քան զԳր.: Յովաս միայն ազատեցաւ Ոքոզիայի բոլոր որդիներէն զորս սպան Տանին նոցա Գոթոզիա, յափշտակիչ գահուն: Յովաս ազատուելով ձեռամբ Յովասարիայ Տորաբեռ իւրայ, և պահուելով զին տարի տասնորին մէջ, ամբարձաւ աթոռը եօթնամեկ ինամով հաւատարմին Յովիազայ քահանայապետի, և ցորչափ կենդանի էր այս մեծարդ սինը, Յովաս ծառայեց Աստուծոյ և էր ի յաջողութեան: Կուսքերը զերջած էին և տաճարը սրբուած էր: Բայց երբ Յովաս սկսաւ անսպ վատ խրատուց, կռապաշտութիւնը կենդանացաւ միւսանդամ, և երբ Զաքարիա քահանայապետ կշտամբեց յանցաւոր ժողովուրդը, սպերախտ թագաւորը իրամեկուս ծառան, զորքը բարեբարին իւրայ Յովիազայի: Աղէտք բազմացան անոր գլխուն զիւյ արագ արագ, քանի որ անգամ յաղթուեցաւ Ատորիներէն, և տուաւ աննոց տուգանք տուճարին գանձը. զղուելի հրահողութիւն մը գառնացուց անոր կեանքը, որուն վերջ տուաւ շուտով անոր ծառաներուն դաւանանքութիւնը, և ինք չժողովեցաւ իւր հարց գերեզմանը, Դ թագ. ԺԱ. ԺԲ: Բ Մնաց. ԻԳ. ԻԴ: Յովէլ մարգարէ ժամանակակից էր Յովասայ:

4. Որդի և յաջորդ Յովաբազու, արքայի Իսրայելի, 840-825 նախ քան զԳր.: Ասոր ընթացքը շատ կողմանէ

զովելի էր: Յովաս կ'ակնածէր Եղիսէ մարգարէէն, և այցելութիւն ըրաւ անոր մինչ մարգարէն մեք էր ի մեռանել, և հոն լսեց Աստուծոյ պատգամը թէ երիցս պիտի յաղթէր Ասորոց: Յովաս յաղթող եղաւ նաև, երբ ստիպուեցաւ կռուել ընդ Ամոսֆայի, արքայի Յուդայ, և էր արգարև մին յաշնուադոյն թագաւորաց Իսրայելի: Սակայն ոսկեղէն որթուէն պաշտօնը տևեց նաև անոր թագաւորութեան ատենը, Դ թագ. ԺԳ. 9-25. ԺԴ. 1-8. Բ Մնաց. ԻԵ:

Յովասքիս, արդի և յաջորդ Յովակիմայ արքայի Յուդայ, 509 ին նախ քան զԳր.: Թագաւորեց երկ ամիս և ապա տարուեցաւ ի Ռաբբլոն, ուր բանտարկեցաւ երեսուն և զին տարի, և ապա արձակուեցաւ հրամանաւ Եսէլ-Մարովաքայ, և եղաւ անոր սիրելի, Դ թագ. ԻԴ. 6-16. ԻԵ. 27. Բ Մնաց. ԼԶ. 9, 10: Այս վերջին համարին մէջ կ'ըսուի թէ Յովակիմ էր ուխտանայ երբ սկսաւ թագաւորել: Եթէ ութ սխալմամբ բտուած չէ փոխանակ ութատասին, ինչպէս ունի Դ թագաւորաց ԻԴ. 8 համարը, կրնայ կաթուղի թէ ի սկզբան տարու տարի թագաւորեց Տոր Տես: Կը կոչուի նաև Յերոնիա, Ա Մնաց. Գ. 16. Երեմ. ԻԷ. 20. ԼԵ. 4: Երեմիայի ԻԲ. 30 համարին մարգարէութիւնը կը նշանակէր թէ անոր որդիներէն ոչ ոք պիտի նստէր ամթոռ, Ա Մնաց. Գ. 17, 18. Մատթ. Ա. 42:

Յովէլեայ, մարգարէութիւն, կը սկսի ճիշդ և ազուռ նկարագրութեամբ այլևայլ տեսակ մարտիներու խումբերէն պատճառեալ ապականութեան, հանդերձ օսկայի երաշտութեամբ: Մտախներու հարուածը, մին յահաւորադոյն աղետից արեւելից, (տես Մտախ,) ազուռ նրամանութիւն է արշաւանաց թշնամուց, որ շատ անգամ եկած է Հրէաստանի վրայ. և շատերը Յովելի մարտիով կը հասկնան զՔաղղէացիս, զՊարս, զՅոյնն և զՀռոմէացիս: Բայց մարգարէն չի հեռանար իւր ոչխարանութենէն, եթէ այլաբանութիւն է. կը նկարագրէ երկեր կողպատելի Դ զալարայ, ցամաքակը կրտաւորութեամբ, տառապեալ ծա-

զովուրդը կը յորդորէ ի պահս և յապաշխարութիւն, և կը քաջաբերէ զնոս խոստանալով թէ պիտի վերնոր հարուածը և պաղարեութիւնը պիտի դառնար: Մինչ կը սկսի նկարագրել լիութեան և յաջողութեան դարձը, մարդարէն կ'արձակէ իւր հայեցումները գէղ յառաջ աւելի հեռաւոր սպառաք մը, և կը մարգարէտնայ Հոգւոյն Սրբոյ հեղուցը, և Մեծիայի թագաւորութեան նշանները և զբանելիքը և Տոգուր բարգաւաճումը, Յովէլ. Բ. 28: Պետոս առաքելը կը կոչէ առ համարը, Գործ. Բ. 26: Յովելոյ սճը բոլորովին բանասեղծական է և վայելուչ, և նրկարագիրներն՝ եռանդուն և զեւծ: Անոր մարգարէութիւնն է Երբայական բանաստեղծութեան պատուական քարերէն մին, և շատ յարմար խրախուսելու զինուորեալ եկեղեցին աճելու գարու մէջ:

Յովէլ, մին ի փոքր մարգարէից, որոյ վրայ ուրիշ բան չեմք գիտեր բաց ի սակաւ անխարհութեանց զոր կուտայ մեզ անոր կարճ բայց պատուական մարգարէութիւնը: Յովէլ կ'ապրէր ի թագաւորութեան Յուդայ, և ի ժամանակին մինչ տառարը և տառարին պաշտօնը գեա կային, Յովէլ. Ա. 14. Բ. 1, 15, 32. Գ. 1: Այլեւայլ մեկնիչք այլեւայլ թուական կ'ընծային Յովելոյ մարգարէութեան, բայց տիրոջ կարծիքն այս է թէ Յովէլ մարգարէացաւ առ թագաւորութեամբ Ողբոյի, իբր 800 ին նախ քան զԲր:

Յովիազա, քահանայապետ, որ պաշտպանեց մանկանն Յովտայ կանաքը և աթոսն ընդդէմ յափշտակութեան Գոթողայի: Յովիազայի իմաստութիւնը և բարեպաշտութիւնը օրհնութիւն եղան այն թագաւորութեան մինչև ի մահ նորա: Յովիազա մեռաւ 130 ամաց, իբր 834 ին նախ քան զԲր., և թաղուեցաւ թագաւորական պատուով, Դ թագ. ԺԱ. Բ թագ. ԻԳ. ԻԴ:

Յովկռանա, մին ի հաւատարիմ կանանց որ կը սպասուարէին փրկին ի կենդանութեան նորա, և բերաւ անուշահոտ իւզեր անոր գերեզմանը: Այր նորա Բուզա եր հազարապետ

Հերոդէի Աբրեղոյոյ, Ղուկ. Ը. 3. ԻԴ. 1-10:

Յովկռանա, 1. Մկրտիչ, կարապետ Տեառն մերոյ Յիսուսի, որդի Զաքարայ և Եղիսարէթի, և ծնաւ իբր վեց ամա յառաջ քան զՓրկիչն, ինչպէս թէլանա և Բաղինտն կը կարծեն, ի Յեզգա, Յես. ԻԱ. 16. Ղուկ. Ա. 39, քաղաք իբր հինգ մղան ի հարաւոյ Քերբանի, այլ բոս աւանդութեան աեղ մը որ իբր շքս մղան հեռու էր Երուսաղեմէ յարեմուտոս կոչ: Ետաք ի կանխասացութեանց Հին կրակարանին կատարուեցան ի Յովհաննէս: Տես Ես. Խ. 3, և Մատթ. Գ. 3. նաև Մառ. Գ. 1. Գ. 5, և Մատթ. ԺԱ. 14: Նաև Յովհաննու ծնունդը, անուրը և պաշտօնը ծանոյց կանխաւ Գարրիէլ հրեշտակ անոր Տօրը Զաքարիայի մինչ կը սպասուորէր նա տաճարին սեզանին առջև: Ուրիշ ոչ սակաւ հրաշք պատահեցան յայտելութեան Մարիամու առ Եղիսարէթ, և ի ծննդեան Յովհաննու, Ղուկ. Ա: Յովհաննէս իւր երիտասարդութեան ժամանակն անցուց յարեւելիողման Հրէաստանի յանապատին, և մինչ երեսուն տարուքն շատ պահաւ չէր, երեցաւ իբրև մարգարէ Աստուծոյ: Լինելով նաև ի ծնէ քահանայ և խոտաճիւր Նազովրեցի բոս երևութի և բոս եղանակի վարոցն, եղաւ իբրև երկրորդ Եղիա: Բազմութիւնք աճել կողմանէ կերթային առ Յովհաննէս լեւ շնոր բերնէն Աստուծոյ խօսքը զոր Յովհաննէս կը քարոզէր համարձակ յանդիմանելով առնոց մեղքը, և ընդունել միտութիւն սպաշխարութեան իբրև պատրաստութիւն լի և լի յայտնութեան շնորհաց Քրիստոսի: Ետտեղուն պէս որ կու գային ի մկրտութիւն Յովհաննու, եկաւ նաև Քրիստոս, և մկրտուեցաւ յօրինակ հնազանդութեան պատուիրանաց Աստուծոյ: Յովհաննէս նոյնժամայն սերտացաւ որ Յիսուս էր Մեծիայն, բայց "զանկա չէր ճանչնար" մասնաւոր աստուածային նշանաւ, մինչև տեսաւ սրտեալ նշանը, այն է զէջ Հոգւոյն Սրբոյ: Անասնն ի մէջ անցաւ Յովհաննէս իբրև երեցեցոցիչ "ամենայն օրինաց և մարգարէից," և ցուցուց

աշխարհի գրիստոս իրրև քառիշ
 Փրկիչ, և այնպէս զբաւ գՅիսուս իւր
 հրատարակական պաշտօնին մէջ: "Ա-
 ճա Աստուծոյ գառը որ աշխարհի
 մեղքը կը վերցընէ,՝ Յովհ. Ա. 29.
 Գազ. Գ. 24:

Յովհաննէս այն տակն մեծապատիւ
 կը մեծարուէր ժողովրդէն, Ղուկ. Գ.
 15: Հրէից ժողովը պատգամաւորներ
 զրկեց անոր, Յովհ. Ա. 19-28: Հե-
 րովդէս "շատ քան կ'ընէր, և կը լսէր
 անոր քաղցրութեամբ,՝ Քայց Յով-
 հաննէս գրաւ ինչ որ ունէր Փրկչին
 սուրբ, Յովհ. Ա. 27. Գ. 33: Եաս
 անգամ յիշուած են Յովհաննէս "ա-
 շակերանները,՝ Մատթ. Թ. 14. Ղուկ.
 Ե. 33. Յովհ. Գ. 23-25. Դ. 1, և ա-
 նոր մեծ ազդեցութիւնը, Գործ. ԺՁ.
 25. ԺԹ. 3: Չենք գիտեր թէ ինչու
 ճամբը ժամանակ մը յառաջ տարաւ
 սուրբն իւր պաշտօնը, փոխանակ
 Գրիստոսի Տէս միանայու: Տեւց սա-
 կայն իւր հաւատարիմ աշխատու-
 թեանց մէջ բարեկամութեան հա-
 մար, և այս աշխատութիւններն
 պատճառ եղան որ Յովհաննէս իւր
 պաշտօնին երկրորդ տարին բան
 տարիեցաւ ի Հերովդէէ: Տես Հե-
 րովդէս 3: Դեռ բանախ մէջ էր
 երբ զրկեց իւր աշակերաններէն եր-
 կուքը հարցունել Գրիստոսի, "Դուն
 ան էս որ գալու էր, թէ ուրիշի մը
 սպանոնք,՝ Մատթ. ԺԱ. 3: Յով-
 հաննէս այս պատգամը զրկելու շար-
 Ժեցաւ թերեւ զիմանալու համար թէ
 արդեօք Յիսուս այն ժամանակաւ որ
 Մեռեան էր որոյ գալաւանս անհամար
 բերութեամբ կը սպասէին Հրէայք, իրրև
 գալաւանս փրկիչ մը որ պիտի
 ազատէր զանոնք յաշխարհային տա-
 ւապականաց, կամ թերեւ կանգածե-
 լով թէ արդեօք սուսգիւ Մեռեան
 էր Յիսուս, ուզեց սուսգել զայս
 նորին իսկ Յիսուսի բերնէն: Այս
 պատգամաւորութեան աւթիւ կո-
 շէց Գրիստոս Յովհաննէս մեծ քան
 շէջ ամենայն մարգարէս, զման զի
 Մեռայի բոլոր մարգարէներէն Յով-
 հաննէս միայն տեսաւ Մեռայի ժա-
 մանակը զոր անտէն ամէնք կը ցան-
 կային, Քայց և այնպէս Յովհաննէս
 յետին էր քան զյետինն յարքայու-
 թեան Աստուծոյ, այնու զի մեաւա-

առանց տեսնելու այն թագաւորու-
 թիւնը որ հաստատուեցաւ մահ-
 սուսք և յարութեամբ Տեսան իւ-
 րոյ: Յովհաննէս գործն երբիք վրայ
 արագ կատարուեցաւ, Հերովդէս,
 շատ Յովսէպոսի, կ'ակնածէր մեծ
 ազդեցութիւնէն զոր ունէր Յովհան-
 նէս ժողովրդեան վրայ, և Հերովդի-
 սոս կը վախար ի Յովհաննէ, զման
 զի Յովհաննէս հաւատարիմ էր Հե-
 րովդիայի երկանը: Հերովդիայի դըս-
 տեր Սողոմէի կտրաւը, և արբեալ
 թագաւորին երջումը եղան պատճա-
 ւանք, և Յովհաննէս գլխատեցաւ ի
 բանտին: Աշակերտք Յովհաննէս թա-
 զեցին անոր մարմինը պատուով, և
 գացին պատմել Յիսուսի, Մատթ.
 ԺԳ. 3-12:

2. Եովհաննէս առաքեալ եւ Ա-
 ւետարանի, որդի Չերեգէայ և Սո-
 զոմէի, էր ծնեալ ի Տեթայիգոս
 Գալիլեացոց: Չերեգէոս և որդիք
 նորա էին ձկնորդ, և կ'երեւ թէ
 բաւական ընչեղ էին, Մարկ. Ա. 20.
 ԺԵ. 40. Յովհ. ԺԸ. 15. ԺԹ. 27: Յով-
 հաննէս էր ի բնէ աշխու միանգամայն
 անյոզողոզ: Սուրբ Գիլքը շատ գեղե-
 ցիկ կը նկարագրէ զնա. հանդար-
 տութիւն, խմորահոտութիւն, գթու-
 թիւն և եզրայրօրութիւն կը փայ-
 լէին անոր վարուց մէջ: Քայց անոր
 խանդակաթ, մասծոց և հոգեւոր
 բնութեան մէջ կը տեսնուէին նաև
 դոժ և հաստատութիւն մտաց, Ղուկ.
 Թ. 54: Հեղ էր, միանգամայն պինդ
 և անզիհեր: Յովհաննէս առաքելիայ
 էր Փրկչին խաչելութեան զոր իրրև
 ակնատես կը նկարագրէ, Յովհ. ԺԹ.
 35: Յովհաննէս կանուս հասաւ
 Փրկչին գերեզման, և յես համ-
 բարձման նորա, համարձակութեամբ
 կը քարոզէր աւետարանը Երուսաղե-
 մի մէջ, Գործ. Դ. 13, առ ոյննչ
 գրելով բանտարկութիւն, ծեծ և
 մահու ոպաւնայիտ: Եշանաւոր էր
 Յովհաննէս սերն առ Յիսուս, և թէ Ե-
 րեւ այս սերն էր միանաւանդ քան
 փառասիրութիւն կամ որաւ կար-
 ծիք Գրիստոսի թագաւորութեան
 վրայ, որ շարժեց զՅովհաննէս ինչորդ
 նախ յաջմէ Գրիստոսի յարքայու-
 թեան նորա, Մատթ. Ի. 20-24: Կը
 կարծուի թէ Յովհաննէս մահկազան

էր յառաքեալս : Ի սկզբան աշակերտ
 էր Յովհաննու Մկրտչի, բայց երբ
 Զանչցաւ գլխուս, իսկից յարեցաւ
 ի նա : Ժամանակ մը նորէն զարձաւ
 յիւր առաջին գործն Գալիլեայի ծո-
 վուն քով, բայց շուտով կոչուեցաւ
 թողուլ ամեն բան և հետեւել Փրքի-
 շին, Ղուկ. Ե. 5-10 : Քրիստոս մաս-
 նաւոր սէր ունէր այս կարծողին և
 եռանդուն աշակերտին, Յովհ. Ժ. Գ.
 23. ԺԹ. 26. Ի. 2. ԻԱ. 7. Ի վերջին
 ընթրիս, Յովհաննէս ծակեցաւ Քրիս-
 տոսի լանջաց վրայ, և ի մեռանկեր նմա
 յանձնեց Յիսուս իւր մայրը : Պետրոսի
 և Յովորայի հետ տեսաւ այլապէս զու-
 թիւնը, և Փրկչին տապնապն ի Գեթ-
 սեմանի, Տես Յեղիար, Յովհաննէս մաս-
 նան Տեսան Սեպի Յովհաննէս Մնաց
 ՍԵՐՈՒՍՈՂԵՄ, ուր էր նա մին ի գրե-
 թուար սեանց եկեղեցւոյ, Գաղ. Բ. 9 :
 Կը կարծուի թէ յամի ՏՆ. Իրբ
 65 ին Յովհաննէս գնաց ՍԵՓԻՍՈՍ,
 և աշխատեցաւ տարածել աւետա-
 րանը Փարս Ասիոյ մէջ, ուր, յետ
 բազում՝ ամաց մահուան Պողոսի,
 եղաւ պատուով և ազգեցութեամբ
 ծանօթ և երևելի : Յովհ ՏՆ. Իրբ 95
 ին աքոսորուեցաւ, հաւանականապէս
 առ Դոմեթիանոսիւ, Պաղմոս կղզին,
 ուր ունեցաւ այն անտիլները որ նկա-
 րագրուած են Յայտնութեան մէջ :
 Յետոյ զարձաւ Յովհաննէս ՍԵՓԻ-
 ՍՈՍ, ուր ապրեցաւ մինչև ի խոր
 ծերութիւն, այնպէս որ գծուարաւ
 կրնար երթալ եկեղեցւոյ պաշտօննե-
 րուն առանց օգնութեան իւր աշա-
 կերտներուն : Յովհաննէս չկրնարով
 այլ ևս երկայն քարոզներ առլ, սո-
 վոր էր բնւ ժողովրդեան . «Ման-
 կունք, սիրեցէք գովմանս», և երբ
 անտէք այս կարճ խրատուն ստեղծ
 կրկնութեան վրայ կը զարմանային,
 Յովհաննէս կըսէր . «Այս է Տէրոջը
 պատուէրը, և է բաւական եթէ կա-
 տարէք .», Ոսկերեան, Կղմէս և Իւ-
 սերիոս կը պատմեն թէ, Յովհաննէս
 ի գարձին ի Պաղմոսէ իմացաւ թէ իւր
 նախկին աշակերտներէն մասանի մը
 խոյս տարով լեռները, ստած էր ա-
 ւազակաց խումբ մը : Կերտնի ա-
 ռաքեալն երթալով աւազակներուն
 լեռնային որջը, գտաւ այն պատա-
 նին : Աստուած օրհնեց իւր ծառա-

յին աներկիւզ և հաւատարիմ սէրը,
 և պատանին համոզուելով ազատե-
 ցաւ յաւիտենական մահուան կո-
 րուստէն : Յովհաննէս մեռաւ ՍԵՓԻ-
 ՍՈՍ յերարդ ամին Տրայիանոսի, յա-
 մի ՏՆ. 100, և էր յայնժամ, ըստ
 բանից Եպիփանու, իննսուն և չորեք
 ամսայ : Յովհաննէս մարմինը թաղ-
 սեցաւ քաղաքի մաս, և եկեղեցւոյ
 հարց շատերը կը յիշեն թէ հնն էր
 առաքելոյն գերեզմանը :

Բայ անգին Աւետարանէն և Յայտ-
 նութեան գիրքէն որ Յովհաննու ա-
 նունը կը կրին, ունինք երեք թուղթ
 Յովհաննու : Առաջինն է Աթաղիկէ,
 այսինքն ընդհանուր, որ հաւանակա-
 նապէս Աւետարանին հետ ի միասն
 հրատարակուած է, և կը հերքէ Քրիս-
 տոսի անձին վրայ քանի մը գնտաթի-
 կեան մնորութիւններ . բայց այս
 թուղթը գրուած է մանաւանդ ի
 շինել ընդհանուր եկեղեցիին ի ճշմար-
 տութեան և ի շնորհ, և առանձինն՝
 ի սուրբ սէր : Երկրորդ թուղթը
 գրուած է «առ քիտրեալ սեկիւնն»,
 կամ, առ քրանկիւն Կիւրիս, որ էր
 հաւանականապէս քրիստոնեայ սե-
 կին, երևելի բարեպաշտութեամբ և
 օգտակարութեամբ : Երրորդը գր-
 ուած է առ Պայտոս, զոր Յովհան-
 նէս կը գովէ իրրև հաւատարիմ և
 հիւրընկալ, և կը յորդորէ անկէ ա-
 մէն բարի գործի մէջ : Յայտնութիւնը
 և թուղթը Յովհաննու, ինչպէս կը
 կարծուի առ հասարակ, գրուած են
 յամի ՏՆ. Իրբ 96-98 : Աստէք վերջին
 գիրքերն են Եւր Կաթակարանին, որոյ
 հաստատութեան մեծապէս օգնած
 է Յովհաննէս իրրև երկայնակեաց
 քան զայլ առաքեալս :

3. Յովհաննէս որ կոչեցաւ Մար-
 կոս : Տես Մարկոս :

Յովթագար, 1. որդի Սամուայ,
 եղբոր Դաւթի, այր խորամանկ և
 չարախորհուրդ, բարեկամ Աթնոսայ,
 Բ թագ. Ժ. Գ. 3-5 : Բայց և այնպէս
 կը թուի թէ վաղ իմացաւ Արիստ-
 զմոյ միտքը քրոջն անարգանաց
 վրէժը ինչպէս լ ՍՄնանի, և ջրը-
 տութեամբ և առանց մեղադրանաց
 յիշեց իւր բարեկամին սպանումը,
 համար 32-35 :

2. Մին յորգւոց Ռեքարայ, Կենե-

ցի, սերեալ է Յարարայ, յանհրորդւոյն Մոսկոսի: Էր գլուխ Ռեքարեանց առ Եւուաւ, և կը թուի թէ պատուէր առւած էր անոնց հրաժարել ի գինւոյ, Դ թագ. ժ. 15. Ա Մնաց. Բ 35. Երեմ. ԼԵ. 6-10: Տես Ռեքարեանք:

Յովնաթան, գործն Տեառ, 1. Ղ և. առցի, որդի Գերսանի և Թոռն Մովսիսի: Այո Յովնաթան, յետ մահուն Եսայի անգգամութեամբ եղաւ քահանայ, նախ՝ Միքայի, և ապա Դանիանց ի Լայտի կամ ի Դան, ուր սերունդք նորա յաջորդեցին նմա մինչև ի գերութիւնն, Դաս. ժԷ. ժԼ:

2. Երէք որդի Սաուղի, մին ի լաւարարոյ անձանց որ կը յիշուին ի պատմութեան Հին կտակարանի: Պատմութիւն քաղութեան Եսայի. Թանու ի Մաքմաւ, Ա թագ. ժ. Գ. և ժ. Գ., յայտնի կ'ընէ անոր հաւատարմ, անոր քաղութիւնը (տես Ա թագ. ժ. Գ. 3) և գութը և սերն զոր ունէր առ նա ժողովորդը, որ չուզեց Յովնաթանու մահն Սաուղի անմիտ ուխտն պատճառաւ: Այո քաղ և վնջանն իշխանի կը սիրէր զԻսաիի իւր անձին պէս, Ա թագ. ժ. Բ. 1-4. ժ. Թ. 2. Ի. և թէպէտ գիտէր թէ իւր բարեկամն ընարուած էր Աստուծակ ժառանգել զահր, ազնուաբար թողոյց անոր իւր իրաւունքն ի յաջորդութիւն թագաւորական արժանի, և հանդերձ հաւատարմութեամբ առ Հայր իւր՝ պահեց նաև մարտը և անշահախնդիր բարեկամութիւն ընդ Դաւիթի: Յովնաթան ինկաւ իւր հօրը Տես ի կռուին Փրզըշապուոյ Գեղարուոյ լուսը: Չկայ երգ մը գեղեցիկութեան և գարոյ կողմանէ այնպէս չբնաղ ինչպէս Դաւիթ ողբն իւր բարեկամին վրայ, Բ թագ. Ա: Դաւիթ ինդրեց յետոյ Յովնաթանու որդին Մեմփրասթէ և ինամեց, Բ թագ. Թ:

Յովնան, ալաւի, մին ի փոքր մարգարէից, ծննդեամբ ի Գեթքորերոյ յերկրին Չարուզանի, Դ թագ. ժ. Գ. 25: Հրաման ընկաւոյ Աստուծակ մարգարեանալ Նինուէացոյց, հաւանականապէս առ Եբրաքովմաւ Բ. Իւ. կամ յառաջ քան զԹագաւո-

րութիւն նորա, որ կը սկսի 825 ին նախ քան զՔր.: Յովնան կարծելով իուսափել Աստուծոյ պատուէրէն, նաւարկեց ի Յոպպէ թարսուր երթալու, որպէս զի որպէք Տարսուր է Եսայի գտնուէր Նինուէէ ուր հրամայուած էր երթալ: Բայց հանդիպելով ակերծութեան, նետուէցաւ ծովը իւր իսկ հանութեամբ, և հրաշխեք պահուէցաւ ի փոք ահաբեկ ձկան որ կլլեց զՅովնան: Տես կետ: Այլևայլ Յոյն և Հռովմէական վկայք փոխ առած կը թուին այս աղբիւրէն: Եես երկց աւուրց, որ օրինակ են Տեսան մերոյ Յնալու ի գերեզմանի, ձուկը փոխեց զՅովնան գուրս ի ցամաք: Աստուծոյ իօքըր երկրորդ անգամ հրամայեց անոր երթալ ի Նինուէ, և Յովնան հնազանդեցաւ: Նինուէի մեծութեան և բազմամարդութեան վերարեբեալ ակնարկութիւնը որ կան այս պատմութեան մէջ՝ կը հաստատուին ուրիշ հին պատմութիւններէ և արդի գննութիւններէ: Տես Նիմուէ: Եազգարարութեան մարգարէին Նինուէացիք ապաշխարեցին, և բազանացեալ կործանուէր յապաղեցաւ. բայց Յովնան տեսնելով թէ իւր գուշակութիւնը չկատարուեցաւ և Աստուծոյ ժողովրդեան թշնամեաց ինայուեցաւ, արամեցաւ, ուստի և հարկ եղաւ Աստուծոյ երկայնտուութեամբ, գգմնելոյ միջոցաւ, ուրիշ իրատ մը ապ Յովնանու: Տես Դրգմեցի:

Այս պատմութեան նմարտութիւնը կը հաստատուի Քրիստոսի կրկին վկայութեամբ, Մատթ. ժ. Բ. 39-41. ժ. Զ. 1. Ղուկ. ժ. Ա. 29-32: Յովնանու գէպքը շատ իրատանան է, քանզի կը ցուցնէ թէ Աստուծոյ նախանշանն կառավարութիւնը կը ձգուի առ հեթանոս ազգս, և թէ անոր շնորհքը սահմանեալ չէ միայն իւր հաւատացեալ ժողովրդեան:

Յովնափառ, Տեր գոտար, բաւականա թագաւոր Յուզոյ, որդի և յաջորդ Ասայի: Սկսաւ թագաւորել ի հասակի երեսուն և հինգ ամաց, իր 914 ին նախ քան զՔր., և թագաւորեց քսան և հինգ տարի: Եովնափառու պատմութիւնը գրուած

է թագաւորաց Գ. գրոց մէջ, ԺԵ. 24. ԻՒ. Բ Մնաց. ԺԵ.-ի: Յովնա-
 փաս երեւելի էր նախահնու ճշմարիտ
 կրօնից, և ճաստատ ապաւինու-
 թեամբն յԱստուած: Իսպառ մար-
 րեց երկիրը կուսպաշուսթենէ, զե-
 րտին ճաստատոց Աստուծոյ ճա-
 մանները, և Տոբ տարու ժողովը-
 դեան կրօնական կրթութեան: Թա-
 գաւորութիւնն Յովնափասու եղաւ
 յաջող և բարեկշիւ ներքոյ և ար-
 տաբոյ: Անոր կենաց մեծագոյն սխա-
 լումն եղաւ խնամութիւնն ընդ ամ-
 բարչսին Աբաարու, որոյ անզգամ
 գուտարը Գոթողիա նախ զըդովց
 Յուդայի թագաւորութիւնը, ուր
 յետոյ թագաւորաց ինքնագլուխ:
 Յովնափաս Աբաարու հետ բանուե-
 ցաւ ձախող պատերազմի մը Ասոր-
 աց դէմ, բայց շուտով զարմուց
 իւր ջանքն ի նպատակ կրօնից և ար-
 դարութեան: Ոքողայի հետ առեւ-
 արտկան գործի մը ձեռնարկելով
 չյաջողեցաւ, և շուղեց երկրորդ
 փորձ մը ընել, Գ թագ. ԻՒ. 49, 50,
 բայց Ոքողայի յաջողին Յովնամոյ
 հետ միաբանեցաւ ի պատերազմի նա-
 րա ընդդէմ Մովաբացաց: Կը թուի
 թէ այս եղաւ պատճառն որ Մովա-
 բացիք, Ամնիսիցիք, Երովմայեցիք
 և Ասորիք մեծ յագմութեամբ եկան
 Յովնափասու վրայ, բայց Յովնափաս
 դարձեալ եղաւ յազթող հաւատալի
 յԱստուած: Յովնափաս մեռաւ
 զաթոնամներ:

Յովնափասու Յովիսը, կամ յո-
 րտարտարն Արտարտար, այլաբանա-
 փան անուկ տեղւոյ ուր Աստուած
 կրտի գաստ զթշնամի ժողովրդեան
 իւրոյ, Յովէ. Գ. 2, 12: Պատճառ
 չեայ որոշ անգղոյ մը սեպհականել
 այս անունը, կամ կարծել թէ կա-
 պակցութիւն անի այս անունը
 Յովնափասու այն մեծ կուսոյն հետ
 որ նկարագրուած է Բ Մնացրաց
 Ի. գլխոյն մէջ: Այս պատերազմը լոկ
 օրինակ մը կրնայ համարուիլ ընդ-
 Տանուր գաստատանին, և ոչ աւելի
 ինչ: Բայց և այնպէս երբորդ գարէն
 հեռէ Յովնափասու հովիտ կամ ձոր
 անունը արուած է այն խոր և նեղ
 լեռնաձորոյն յարեւելից Երուսաղեմի,
 որ կ'երթայ ի հելւսի և ի հարաւ ի

մէջ քաղաքին և լերինն Ձիթենեաց,
 և կը կոչուի ի Սուր Գիրո հեղեղաս
 կեդրոնի: Տես Երուսաղեմ:

Յովսու, 1. մին յերայաց Տեան
 մերոյ, Մատթ. ԺԳ. 55. Մարկ. 2.
 3: Յիսուսի եղբայրներն ի սկզբան
 չէին հաւատար անոր, բայց յետ
 յարութեան նորա կը գանուին Բի-
 սուսի աշակերաց հետ, Յովհ. Բ. 12.
 Է. 5. Գործ. Ա. 14:

2. Որդի կղէտպոյց և Մարիամու,
 ամառ նոյն կը համարին զսա ընդ ա-
 ռաջնոյն, Մատթ. ԻԷ. 36: Տես Յու-
 կարս 3:

3. Տես Բառնարաս:
 Յովսէփ, 1. որդի Յակոբոյ և սի-
 բելլոյն նորա Իսրայիլի, ծնեալ ի Մի-
 ջագեսու, Իննգ. Լ. 22-24, 1747 նախ
 քան գրք: Նշանաւոր է մահաւանդ
 այնու զի Աստուծոյ զարմանալի նա-
 խախնամութիւնը բարձրացոյց զնա
 բանաէն մինչև յառաջին պաշտօնե-
 ութիւն փարաւոնի, և միջոց բրաւ
 զնա փրկելու անթիւ մարդոց կեան-
 քը: Յովսէփոյ պատմութիւնը Սուրբ
 Գրոց քան զամենայն զուարմայի և
 խրատական պատմութեանց մին է,
 և գրուած է անմեան կերպով բնա-
 կան, պարզ և սրտառու ռճով:
 Բառ մը չէս կրնար զիջել առանց
 եզմանելու անոր գեղեցիկութիւնը, և
 ոչ հարկ կայ պարզել ջանալ զայն,
 այն ատիճան բնասին և գիւրիմաց է:
 Այս պատմութեան մէջ կը տեսնուի
 յայտնի և յատակ թէ ինչպէս Աստ-
 ուած իւր խնամող տեսութիւնը կը
 տարածէ ամէն բանի վրայ, մեծի և
 փոքու, որդէս զի օր քան զօր աւելի
 ի լոյս անէ իւր ընդհանուր նպատա-
 կը: Չկայ պատմութիւն ի Սուրբ
 Գիրո որ քան զպատմութիւնն Յով-
 սէփոյ աւելի յատակ ցուցնէ Աս-
 տուծոյ երկիւղին պահպանիչ և ազ-
 նուացուցիչ զօրութիւնը, և պա-
 տանեաց և մտնկամարդաց համար
 անոր առանձին յարգը: Որդեական
 դթոյ և անյողոցող հաւատոյ, զգաս-
 տութեան ի մանկութեան և համե-
 բութեան ի թշուառութեան, կենաց
 ամէն վիճակի մէջ զգոնութեան և
 սկզբութեան, միշտ զուարթութեամբ
 շրջելու ընդ Աստուծոյ, և ի մահ-
 ուան հոգին և մարմինը միանգամայն

Առաւօժայ ձեռքը յանձնելու սիրուն պատկերը տեսնելով ի Յովսէփ, Երբ. ԺԱ. 22, անտարակոյ պիտի գտնէ մանուկ ընթերցողք մեր, Ո՛վ, իջիւ Աստուածն Յովսէփայ ըլլար նաև իմ Աստուածն, Ծննդ. ԼԻ. և ԼԹ. - Ծ: Յովսէփ մեռաւ հարիւր և տասն տասն, 1637 ին նոր քան զԳր., և երբ Խորայելացի, մէկ ու կէս դար ետքը, էլան Եգիպտոսէ, առին Յովսէփայ սոկրերը, և հուսկ ուրեմն թաղեցին զանոնք ի Անքէմ, ԵՆ. ԺԳ. 19. Յես. ԻԻ. 32: Մահմտական շէրիմ մը կը ծածկէ զարդիս տեղին որ ընդհանրապէս, և թերևս ուղղութեամբ, կը կարծուի լինել ազգի թաղման Յովսէփայ: Քարէ ցած որմնով պատած և բարձր ծառերով պաշարուած և զատուած լըսիկ տեղ է այս, յարեմոսեան մուսա Անքէմի հովտին, այն հովտար գաղտնիքուն ալ գին և աւելի մաս Գերազ լերան քան Գարիզնի:

2. Այլ Մարեմայ մը ֆրիտոսի: Ազգահամար սորա տրուած է Մաաթ. Ա. 4-16, մինչև Դաւիթ, Յուգա և Արրահամ: Տես Ազգարեւուրիւն: Յովսէփ կը բնակէր Գալիլէայի Նազարէթ քաղաքը, ուր կը գործէր զբուրեան հիւնուութեան, զոր սուսա նաև ֆրիտոս, Մարկ. Զ. 3: Յովսէփ էր այլ բարեպաշտ և մեծաբոյ, ինչպէս կը տեսնուի անոր վարուելուն եղանակին Մարեմայ և անոր որդւոյն հետ: Յովսէփ և Մարիամ ի միասին կ'երթային Երուսաղէմ ի զատկին, մինչ ֆրիտոսս էր երկու տասնամեայ, Դուգ. Բ. 41-51: Որովհետև Սուրբ Գրոց մէջ աւելի քան մը յիշուած չէ, և որովհետև ֆրիտոսս իւր մայրը յանձնեց սիրելի աշակերտին, ընդհանրապէս կը կարծուի թէ մեռած էր Յովսէփ յառաջ քան սկսանել Յիսուսի իւր հրապարակական պաշտօնը: Կ'երևի թէ Յովսէփ քաջ ծանօթ էր Հրէից, Մարկ. Զ. 3. Յովճ. Զ. 42:

3. Ծննդեանը յԱրիմաթիայ, բայց ֆրիտոսի իայելութեան ժամանակ կը բնակէր Երուսաղէմ: Յովսէփ Արիմաթացի անտարակոյց հաւատացած էր Մեսիային, և "ակն ունէր Առաւօժայ թագաւարութեան", Եր

անդամ Հրէից ազգային ժողովն և դէմ կեցաւ Փրկչին ի մահ դատարարութեան գործին, բայց ի զուր, Դուգ. ԻԳ. 51: Երբ աճէն բան կատարուեցաւ, Յովսէփ գնաց համարձակութեամբ առ Պիլատոս, և ինքրեց Յիսուսի մարմինը: Արդէն գիշեր էր, և սկսած էր Հրէից շաբաթը: Ուստի Յովսէփ, օգնութեամբ Նիկոդեմոսի, պատեց Յիսուսի մարմինը խուճկերով առժամուն, և գրաւ զնա իւր գերեզմանը, Մարկ. ԺԵ. 43-46. Յովճ. ԺԹ. 38-42:

4. Աշակերտ ֆրիտոսի, կը կոչուի նաև Յուստոս և Բարտարոս: Տես Բարտարոս:

Յովսէփ, որդի Ամնի և թռուորդի Եգիկիայ, բարեպաշտ թագաւոր Յուգայ, որ նորոգեց տաճարին պաշտօնը, և բերաւ ի կարգ և յուղղութիւն ազգին կրօնական զեղծամեները: Ոչ որ ի թագաւորաց Յուգայ առաւել քան զՅովսէփ ընդէ մտադիւր կապալաշուրթեան հետքը երկրէն: Ի մէջ այլ գործոց, պղծեց կառք բարիններն ի մեթէլ, պրկելով անոնց վրայ անոնց սեռած քուրեքուն ոսկրները զորս հանեց գերեզմաններէն, ինչպէս որ աւելի քան երեք հարիւր տարի առաջ մարգարեացուած էր, Գ. Թադ. ԺԳ. 2: Մինչ տաճարը կը մարբուէր և կը նորոգուէր հրամանաւ Յովսէփայ, քահանայք գտան տաճարին մէջ Մովսէփի հեղանուտներին, թերևս բնագիրը գրեալ ձեռամբ Մովսէփի: Հրէից թուութեան և կապալաշուրթեան նախկին օրերը Սուրբ գիրքն անտես եղած էր, և նայն իսկ բարեպաշտն Յովսէփ խոփեցաւ կարգալով նոր գտնուած գրքին վերջին գլուխները զորս երբէք տեսած չէր առաջ: Այն գիրքն մէջ սպասնացուած պատահամներն ազատ ըլլալու համար Յովսէփ խոնարհեցաւ Առաւօժայ առջև, և ջանաց յապաշխարութիւն ամեւ ժողովուրդը: Յարգարեց զնոսա նորոգել իրենց ուխտն ընդ ԵՏովայի, և տունց զատիկը մեծ հանդիսիւ որդ նմանք անսնուած չէր այս ամին հաստատութեան սկիզբէն հետէ: Ժողովրդեան դարձն ի սրտէ չէր, սուտի և չիրացաւ գարձունել աստուածային

պատուհասը: Բայց Յովսիա մեռաւ յառաջ քան զհասանել չարեաց: Յովսիա ինկաւ ի պատերազմին ընդ Փարաւոնի Նեբաւովայ, զորոյ անցքն իր երկրէն ստիպուեցաւ արգելել Յովսիայ, վասն զի Նեբաւով կ'երթար Ասորեստանի թագաւորին վրայ: Երևիա և բոլոր ժողովուրդը խորին ցաւով կ'սգայային այս իմաստուն թագաւորին մահը, և ար. իմ. 41: Յովսիա սկսաւ թագաւորել 641 ին նախ քան զԲբ., ի հասակի ութ ամաց, և թագաւորեց երեսուն և մէկ տարի, Գ թագ. իմ. իգ. Բ Մնաց. 17. 16:

Յովս, բառ որ կ'լլէ Յուսարէն եօռ (1) և Երրայեցերէն եօռ (2) գըրոյն անունէն: Երրայեցերէն այբու-ընէի մէջ յովար փորագոյն գիրն է, ուստի և կը գործածուի դոյզն կամ շնչին բան մը ցուցնելու, Մատթ. Ե. 48: Տես Նշանագիր:

Յովրամ, 1. որդի Աբսարու արքայի Իսրայելի, յաջորդեց իւր եղբորը Ոթողայի, 896 ին նախ քան զԲբ., և թագաւորեց երկուստան ամ: Յովրամ արգելեց Բահազու պաշտօնը, բայց հեռակեցաւ Երորովամուսեղաց: Ասոր թագաւորութեան ատենը Մովարացիք ապստամբեցան: Յովրամ թիկուիք ընկելով իրն ըզ Յովսափաս, Յուզայի թագաւորը, և հրաշիւք ազատուելով երաշտութենէ ի շարհս դաշնակցին իւրոյ, յաղթեց Մովարացւոց մեծ կոտորածով: Ոչ յետ ըազմաց Յովրամ պատերազմ ունեցաւ նաև ընդ Բեհագապոյ արքայի Ասորւոց, և ընդ Ազայելի յաջորդին Բենագապոյ: Այս թագաւորին ժամանակն էր որ Մամարիա ազատեցաւ հրաշիւք պատարմանէ և սովէ, և գործուեցան Եղիսեի այլևայլ սքանչելիքն, յորոց մին էր Նէեմանայ բժշուութիւնը: Յովրամ վերադարձաւ էր ի կռուին ընդգէմ Ազայելի, և սպանուեցաւ Ռամմիթ Գաղայոյադու արուարձաներուն մէջ ձեռամբ զորավարին իւրոյ Յեուայ: Մարմինը տարուեցաւ Նարովթայ յեղբայրացւոյ արար: Յովրամու վերջացաւ Աբսարուտոհմը, Գ թագ. իմ. 18-29. Գ թագ. Ա. 17. Գ. 1. Զ. 9:

2. որդի և յաջորդ Յովսափասու, արքայի Յուզայ, Թագաւորեց իւր հօրը հետ, 889 էն նախ քան զԲբ., չորս տարի, չորս տարի և աւանանին, ընդ անկախն ութ տարի, Իրթբախասութեամբ ամուսնացեալ էր Աբսարու և Յեզարեղայ գտտեր Գութողայ հետ, որոյ չար ազգեցութիւնը պատճառաւ եղաւ որ Յովրամոյ թագաւորութիւնը եղաւ անէծք այն երկրին: Յովրամ սպանեց իւր հինգ եղբայրները և յափշտակեց անոնց սասցուածքը: Եմոյծ Փիւնիկեցոց կուսքեր և անոնց պաշտօնը Յուզայի երկիրը: Աստուծոյ ըստիւթիւնը հասաւ վերջապէս. Յովրամ մնաց անօգնական յապաստմութեան Եզովմոյեցւոց որ յաջողեցան, ինչպէս և կրկին արշաւանս փղշտացւոց և Արարացւոց: Յովրամոյ երկիրը, քաղաքը և ասուր կաղպատուցան, մարմինը զարնուեցաւ սոսկալի թանչային հիւանդութենէ, և յետ մահուն իւրոյ Յովրամ թագաւորաց գերեզմանը թաղուելու պատուէն անգամ զրկուեցաւ, Գ թագ. Ը. 16-24. Բ Մնաց. Իմ:

Յարգանք, գլխաւոր գետ Պաղեստինու, որ կը հոսէ ի հիւսիսոյ ի հարաւ, և կը բաժնէ Սուրբ երկիրն յերկու մասուսն, որոց մեծագոյնն և կարեւորագոյնն է արևմտեանը: Կան երկու փոքր գետեր, որոց երկուքն ալ կրնան համարուիլ ակն Յորդանանու: Ասոնց մին, մտն ի Պանիաս, հինն կեսարիա Փրիլպակայ, կ'լլէ մեծ խողով մը որ ապաստուտ լեռան մը կողմն վրայ է, և կը հոսէ մշտնեղբով դէպ յարևմտեան հարաւ, ուր կը խառնուի միւս անձեպոյն գետակին հետ, որոյ ակն է աղիւրն ի Դէլլէ-Էլ-Գատի, երբ մոզն յարևմտեան Պանիասոյ: Բայց թող զայսուսիկ, կայ ուրիշ երրորդ և մեծագոյն գետ մը որ կը բղիի Պաղեստինու արևմտեան սահմանէն անդին, մտն ի Հասրիա, Հերմոն լեռան արևմտեան կողմը, կը հոսէ քսան և չորս մոզն գէպ ի հարաւ, և կը միանայ միւս գետակներուն հետ յառաջ քան զմտանել նոցա Մաուսի ջուրերը, որ հիմա կը կոչուի ծովակ Հուլէյի: Այս մօրուս ծովակը, կըր կը լեց-

ուի, է իբր եօթն մլնն երկայն, և կ'ընդունի ուրիշ ոչ սակաւ բայց փոքր գետակներ, մանաւանդ յարեմոսից: Տես Մառօձ: Եւրդանան, Մառօնի ծովակէն կլլելով կը հասէ իբր ինն մլնն գէղ ի հարաւ մինչև ի ծովն Տիբերեայ, որուն մէջ կը նշմարուի անոր յոտակ և ուղիղ հասանքն իբր երկասասան մղն մինչև յիշեալ ծովուն վարի ծայրը: Անտի յառաջ կը տանի իւր մանուածապատ ծամբան ի հարաւ, մինչև անոր զճիտ ջուրերը կը կորսուին Սագոմայ գառնահամ ծովակին մէջ:

Այս երկու ծովակներուն, այսինքն Տիբերեայ և Մեռեալ ծովուն, մէջտեղ է Եւրդանանու հոգիտը կամ դաշտը, Դ Թագ. ԻԵ. 4. Բ Մնաց. Դ. 17: Արարացիք կը կոչեն այս դաշտն Ել-Ղ որ: Անոր միջին լայնութիւնն է իբր հինգ մղն, բայց Երկրովի մօտ է երկասասան կամ հընգետասան մղն: Այս հոգիին կամ դաշտին երկու գին մէկ ծայրէն մինչև միւսը կան բլուրներ, որ յարեմոսից կը բարձրանան սեպ ուղղորդ 4,000 կամ 4,200 սոք, իսկ յարեմոսից կը վերանան աստիճան աստիճան բայց աւելի բարձր: Հոգիտը շատ սոք է, և, բաց այն մասերէն որ կ'առագուին սպրիւրներ է կամ ա.

ուսներէ, աւազուտ և առանց ծառաց: Տեղ տեղ ծածկուած է խիտ առ խիտ կոնաձև բլրակներով, և ուրիշ ուրիշ ունի նոցին նման բայց աւելի ցած և նեղ, հազու մղնի մը մէկ ութերորդին լայնութեամբ, գաշտաձև բարձրութիւններ: Այս հոգիին մէջէն կ'անցնի Եւրդանան օձաձև, քան հոգիին ընդհանուր մակերևոյթը հնդեասասան մինչև յիսուն սոք խորութեամբ: Ափունքը, ջրոյն կից, ծածկուած են խիտ առ խիտ ուսի, մոշայ և վարդասարգ կոչուած ծառերով և Թուփերով, և շատ անգամ ետ քաշուելով մեծ վայր կը թողուն խոտոց և ծառոց: Եւրդանանու ոտորին մասին մէջ գետը պաշարեալ է շատ տեղ շամբերէ: Գետին կից մացառուսք էին առաջ ապաւէն գաղանաց, որ հարկաւ դուրս կ'իլլէին երբ դետը կը կտիւր մոցառուսք, ուստի կլած է սա խօզը, "ԱՏս անիկա առիւծի պէս ամուր բնակարանին վրայ պիտի կլլէ" Եւրդանանու ջուրերուն յորդակէն" Երեմ. ԽԹ. 49. Կ. 44: Եւրդանան հիմա աւելի խորն է կը հոսէ քան յառաջ, բայց հիմա ետ ոչ միայն գետին բուն կապիճք կը լեցուի գարնան, այլև ջուրն այնչափ կը յորդէ մինչև ողողել տեղ տեղ

նաև գետեզրը, Ա Մնաց. ԺԲ. 15: Միացեալ նահանգաց նաւատորմին պաշտօնականներէն Լինչ, որ 1848 ին նաւարկէց Յորդանանու մէջ, կը վեկայէ թէ, թէպէտ Գալիլեայի ծովէն մինչև Մեւեալ ծով հեռաւորութիւնը վաթսուս մղոն միայն է ուղիղ գծիւ, գետին բուն երկայնութիւնն է երկու հարիւր մղոն, վասն զի կարի մանուածոյ և պատ ի պատ է գետը: Գետին լայնութիւնը տարբեր է այլևայլ տեղեր եօթանասուն և հինգ ոտքէ մինչև հարիւր ոտք, իսկ խորութիւնն է երեքէն մինչև երկուսասան ոտք: Նաև ջրոյն շափք կը տարբերի յոյժ եղանակ եղանակ և տարուն տարի: Հոսանքն է արագ և ուժգին, և ունի շատ տեղ յորձանք և ջրվճճներ, յորոց իբր քրան և եօթը կը յիշէ Լինչ իբրև վտանգաւոր նաև այն երկաթեղէն նաւակներուն համար որովք կը նաւարկէր այս պաշտօնակալը: Տիրերեայ ծովը 312 (ըստ Լինչի, 653) ոտք ցած է քան զվահերեայթ Միջերկրականին, իսկ Մեւեալ ծովն իբր 1,316 ոտք, ուստի և Յորդանանու շիզութիւնն այս երկու ծովուց մէջտեղ է 1,000 ոտք: Չուրք Յորդանանու են զով և քաղցրը, և Գալիլեայի ծովուն պէս նաև Յորդանան է ձկնաւետ: Գետն ունի քարաշէն կամուրջ, ստորև քան զծովակն Հուլէի (տես Գեւուր), և ուրիշ կամրջի մը աւերակները կան տակաւին ի հարաւայ Տիրերեայ ծովուն: Այլևայլ հունք, գիւրանցանելիք հասարակ եղանակներու մէջ, կը յիշուին ի Սուրբ Գիրս, Իսա. Գ. 28. ԺԲ. 5. Բ Թագ. ԺԷ. 22-24: Գետն անցնելու համար կը զործածուէին նաև նաւակներ, Բ Թագ. ԺԲ. 47, 48, 39: Տես Մրով 4:

Յորդանանու տարեւոր յորգութեան տանն անցան Եսեու և իորայել գետէն, Ես. Գ. 15: Բայց և այնպէս ուժգին և յորդեալ գետը զկոյ առաւ յանկարծ յանդիման ներքովի, և մինչ ստորին ջուրերը կը հոսէին դէպ ի ծով, վերինը հրաշիւք կեցան, և թողին գետին մէջ ընդարձակ անցք իորայելի ժողովրդեան: Եսեու այնորիկ երկու անձիքը ևս ան.

ցան հրաշիւք ընդ Յորդանան, Եղիա և Եղիէ, Դ Թագ. Բ. 8, 14: Յորդանանու ջուրերուն մէջ բռնկուցաւ բորան Նէեման, և կորուսեալ կացինը լողաց բանիւ Եղիսէի, Դ Թագ. Ե. 14. Զ. 6: Հոն մկրտուցաւ նաև մեր Փրկիչը, Մատթ. Գ. 13, և այս դիպաց յիշատակը կը կատարին տարուն տարի ի մէջ ապրիլ ամսոյ հազարաւոր ուխտաւորք անուանեալ Գրիտոսնէից այլևայլ գաւառութիւններէ: Այս ուխտաւորք ժամագրեալ որ մը և ընդ պաշտպանութեամբ Օսմանեան զինուորացի կ'երթան յայցելութիւն գետոյն, կը խմեն ջուրէն և կը լուացուին գետը, և յետ միջ կամ երկուց ժամուց կը գառնան Երուսաղէմ:

Յորդանանու գլխաւոր ճիւղք են, Երմուք, ի հնուքն Հերմուքը, բաւական մեծ գետ, և Յարբոկ, երկրքին ևս յարևելից: Կան նաև ոչ սակաւ մանր մանր վտակք և շատ լիւնային առուք, որ ամառը կը ցամաքին հետզհետէ: Յայնկոյս Յորդանանու կը շշանակէ գետին արևելեան կողմը, բայց յառաջ քան զնաւածել Եսեուայ զՊաղեստին, կը շշանակէ արևմտեան կողմը:

Չարգիս Յորդանան կը կորուսի Մեւեալ ծովուն մէջ. բայց շատերը կը կարծեն թէ, շատ հին ժամանակ յառաջ քան զկործանուի քաղաքացն որ էին ի հոգտին Սոգոմայ, Յորդանան ի'անցնէր Մեւեալ ծովէն և Սեդգիմի ձորէն, և կը հոսէր դէպ յառաջ մինչև կարմիր ծովուն Եղանեան ծոցը: Արդարև Մեւեալ ծովուն հարաւային ծայրը կապուած է Եղանեան կամ Ագապոյի ծոցին հետ այն մեծ հոգտիւ որ Արաբերէն կը կոչուի Էլ-Արապաս, և է Էլ-Ղորթի, այսինքն Յորդանանու հոգտին մտք: Հովիտն է ի մէջ հարաւայ և հարաւային արևմտեան հարաւայ: Երկայնութիւնը, Մեւեալ ծովէն մինչև Ագապոս, ուղիղ գծով է իբր հարիւր մղան: Մեւեալ ծովուն ծայրին աւազուս դաշտ մը կը տարածուի դէպ ի հարաւ բլուրներու մէջ և հաւատար ծովուն երեսին, մինչև ուժ կամ տասն մղան հեռու, ուր կըսոյն գահաւանդ մը, վաթսուէն

մինչև ութսուն սաք բարձր, ընդ մէջ կը կարէ գաշաբ, և կ'երթայ ընդ լայնութիւն հոգախն կողմէ ի կողմ, բայց իւր արեւմտեան ծայրը կը թողու իբր կէտ մզնն լայն հոգախ մը անցքը: Այս հոգախը կ'երթայ մշտնեւրով գէպ ի հարաւ ի մէջ լայն և ամոյշ հոգախն էլ Արաբական սրմէ յետոյ գուր կ'իջէ, և որոջ ջուրը կը տանի ի Մեռեալ ծով: Վերջոյնեալ գահաւանդը, որ հաւանականացէս Սուրբ Գրոց Ակարբերով կամ կարեմ կոչուած ապառաժն է, այն տեղն է ուր էլ Ղուրը կը վերջանայ, և կը սկսի էլ Արաբական, որ անտի կ'երթայ անինդհաս մինչև Ալգապա: Երկուստեք էլ Արաբական էր քերին շղթայք լինայք: Բայց գետք որ կ'իջնեն այս լեռներէն՝ կ'ըլլան անհետ իրենց կողմուտ ճամբուն մէջ յառաջ քան զհասանելն ստորին հոգախը, այնպէս որ այս ստորին հոգախն է ամառը գրեթէ անտնց ջրոյ, որ Անապատ Արարիոյ մէջ միայն կը բուսցունէ բոյս և ծառ, և կը գործէ զայն բնակելի: Բայը հոգախն մէջ չկայ ամենեւին գոյն նշմարաբ ճանապարհի կամ ուրիշ արեւոյցէ ևն: Երբ որ ի արեւմտեալ մարդոյ: Կարծիքը թէ Երրանտի ի սկզբան կ'անցնէր այս մեծ հոգախէ՝ ստուգութիւն չունի, վասն զի Մեռեալ ծովն իբր 4,300 սաք ցած է քան զԱլգապայի ծոցը, և վասն զի մտասկայ տեղեաց մեծ մասնն ջուրերը կը հոսեն դէպ ի հիւսիս Մեռեալ ծովը: Հարկաւ նաեւ Երրանտն կը թափէր ի սկզբան ևս ինչպէս հիմա յիշեալ ծով: և կը մնար հն, ապա թէ ոչ հարկ է տեսլ ըստ Լինչի և այլոց, թէպէտ տարակուսելի է այսպէս կարծել, թէ Մեռեալ ծովն, և ընդ նմա բոլոր հոգախը գէպ ի հիւսիս և ի հարաւ, յիւրեանց նախն բարձր գրեց իջան յայժմեւ խորագոյն գիրքը, թերեւ բազմօք յառաջ քան այն ասեղ պատահարը որ սուաւ Դովոյայ ապաստանել "յեւր", Եննդ. ԺԹ. 17-28, 30: Տես Եսով 3:

Յորձանուտ, Գործ. ԻԷ. 17, հաւանականացէս վասնգուտն աւագուտը և պայտը երկու ծոցերուն մէջ Ափրիկէի եղբքն ի հարաւոյ

Մալդայի: Այս ծոցերը կը կոչուէին Մեծ և Փոքր Սիրախ, և յորոց կը ստակային նախնի նաւագաբը: Հոգմը յորմէ վարեցան Պօղոս և ընկերք նորա՝ որ պառանար նեաւը զանոնք ի Փոքրն Սիրախ:

Յարձանք, են քաջ ծածօթ երկույթք յարեւոյ, և կը կարծուի թէ կը պատմուանին ուսուցիկ կամ պրուստակ հովէ: Թաննք, սեաւ, ևս գառաձէ ամոյ մը կը տեսնուի կարեալ յերկնից, և այս ամոյը երբեմն կը շարժի արագ ծովն վրայ, որմէ երբեմն երբեմն կը բարձրանայ ջուրը կոնաձէ և կը կցի վերնոյն: Ուր որ ասոնք կը միանան, սիւնը կ'ընայ երեք սաք թաննը բլլալ, և երբ սիւնը կը կտրի, Տեղեղք ջուրք կ'իջնեն վար: Այս բառը կը գանուի յօթ. սաղմոսին 7 համարին մէջ, ուր սակայն սաղմոտեղուս կը թուի սկնարկել ջրվեժնիք:

Յուզա, 1. յորորդ արդի Յակոբայ և Լիայի, ծնեալ ի Միջագետս, 1755 ին նախ քան զՔր., Եննդ. ԻԹ. 35: Պատուաւոր անձ է ի պատմութեան Յովնիկոյ, Եննդ. ԼԷ. 26, 27. Եւ. 16-34, բայց ոչ այնպէս ի պատմութեան Թամարայ նուոյն իւրոյ, Եննդ. ԼԸ: Յակոբայ վերջին օրհնութիւնը կը մարգարտանայ Յուզայի ազգատոհմին զօրութիւնը և յաջողութիւնը, և այն ցեղին տեւելն իբրև զլուի հրեական ազգին մինչև Քրիստոսի ծամանակը, Եննդ. ԻԹ. 8-12: Թեպէտ Յուզա չէր անգրանիկ, շուտով համարուեցաւ իբրև զլուի օրդւոց Յակոբայ, և ցեղ նորա եղև քան զայլ ցեղք Իսրայելի չօր, և թուով բազում: Պարտաւոր նու հարաւային արեւելեան մասն ինկաւ բաժին այս ցեղին: Տես Հրեատաւան: Յուզայի երկրին սահմանազուխն էր Երուսաղէմ, նիստ հրեական պաշտաման, և Յուզայի երև Դոււիթ և անոր թագաւորական զարմը, որմէ սերեցաւ Փրկիչն աշխարհի:

Յեա զարձին ի գերութենէ, Յուզայի ցեղը գրեթէ միացուց իրեն հետ բոլոր Եբրայական ազգը, որ յայնմ հետէ ճանչցուեցաւ իբր Հրեայ, կամ Յուզայեան, իբրև սերունդ Յու-

դայի: Յուզա, երբ կը յիշուի իբրև տարբեր յորտեղիէ կամ յԵփրեմայ, այսինքն Սամարիոյ Յուզաւորութեանն, կը նշանակէ Յուզայի թագաւորութիւնը և Դաւթի սերունդը: Տես Եբրայեցիք և Թագաւոր բառերը: Այս ցեղէն նշանաւոր յառկութիւններէն մին այս է, որ պահեց ճշմարիտ կրօնը և քահանայական պաշտօնը հանգերէ օրինական ծէսերով ի տաճարին որ յԵրուսաղէմ, մինչ տան ցեղք եղան անձնատուր կառապաշտութեան, մասնաւանդ ուկեղէն որթեր պաշտելու:

2. Իսկարիոզացի, այսինքն ի կարիովք քաղաքէ Յուզայ, Յես. ԺԵ. 25: Իր մին յերկրաստան առաքելաց փրկչին, և կը թուի թէ կը վայելէր իւր բոլոր առաքելակցաց վաստակութիւնը: Միև առաքելաց անոր կը յանձնէին ինչ նուէր որ կ'ընդունէին, և իրենց բոլոր ապրուստին միջոցները, և երբ երկրաստանը զրկուեցան քարոզել և գործել սքանչելիս, կը թուի թէ Յուզա անոնց մէջ էր, և ընդունած էր միևնոյն զօրութիւնը և իշխանութիւնը: Սակայն սո՞վոր էր, նոյն իսկ այն ժամանակ, սեպականեւ իրեն մաս մը հասարակաց տակէն, Յովհ. ԺԲ. 6, և վերջապէս կնիքն իւր վատութիւնը՝ մասնելով զՅիսուս ստակի համար: Իրը 3 Անգղիական սուկոյ շնչին գումարի մը համար Յուզա խոստացաւ Հրէից ժողովին ցուցնել զանգին ուր մարթէր բռնել զՅիսուս գիշերային առանց վտանգի խոսովութեան: Բայց երբ տեսաւ Յուզայ իր մասնութեան հետևանքը, զգաց սաստիկ խայթ խղճի, և որովհետև անհնար էր ազատել զինք այն տրտալի գիպաց պատասխանատուութենէն, նետեց քահանայից առջև արեան գինը, անցաւ Ենովմի մէջին հովան, և կախեց զինք, Մատթ. ԻԻ. 3-10: Ղուկաս, ի Գործս առաքելաց, Ա. 18, կը յաւելու թէ Յուզայ ինկաւ զԻտիվայր և հերձուք ընդ մէջ, հաւանականապէս վասն զի խղճեց չուանը կամ կոտորեցաւ ճիւղը որմէ կախուած էր: Այս կրկին մահուան տեսարանն էր թերևս սեպացեալ բլրայն կողմ ի հարաւոյ Ենովմի ձո-

րոյն: Տես Ակեղապատ: Յուզայի այն խոստովանութիւնը որ խղճին տագնապէն յառաջ եկաւ՝ երևի վերալուծիւն է անարատ անմեղութեան Յիսուսի, Մատթ. ԻԻ. 4, և անոր անհաւոր վախճանը՝ խրատ մեծ ընդդէմ ազահաւանութեան, կեղծաւորութեան և ամէն անհաւատարմութեան, Մատթ. ԻԶ. 34. Յովհ. ԺԻ. 12. Գործ. Ա. 25:

3. Մին յառաքելաց որ կը կոչուի նաև Ղերէնս և Թարէնս, Մատթ. Ժ. 3. Մարկ. Գ. 18. Յուզ. 1, որդի Ալփեայ և Մարեմայ, և եղբայր Յակոբու կրտսերոյ: Տես Յակոբ 2 և 3: Այս Յուզա էր Յուզայի անուամբ ծանօթ թղթիչն հեղինակը, Մարկ. Զ. 3. Ղուկ. Զ. 16. Գործ. Ա. 13:

4. Եղբայր Տեառն մերոյ, Մատթ. ԻԻ. 56: Ետտեղը կը կարծեն թէ այս Յուզա էր մօրաքեռորդի և ոչ եղբայր Յիսուսի, և էր նոյն ընդ Յուզայի առաքելոյ 3: Բայց Յիսուսը՝ «եղբայրները, հաւատացած չէին անոր մինչև մօտ ի վախճան կենաց նորա»: Տես Յակոբոս 3:

5. Քրիստոնեայ վարդապետ, որ կը կոչուի նաև Բարսաբառ, և զրկուեցաւ Երուսաղէմէ յԱնտիօ Պողոսի և Բանարայ հետ, Գործ. ԺԵ. 22, 27, 32:

6. Մականուանեալ «Գալիլեացի», կը կոչուի նաև, Յովնակոսէ, Գուղանացի: Միած էր Գամաղա, քաղաք ի կաւղանիտիս, մօտ յարևելեան հարաւային ափն Տիրերեայ ծովուն: Ունելով ընկեր զՍագազով սօն, ժտեցաւ յապոստոմութիւն գրգռել զՀրէայս, բայց սպանու ի կուրիքնիստէ կամ ի կուրիքեայ որ զայնու ժամանակաւ էր կուսակալ Աորոսց և Հրէաստանի, Գործ. Ե. 37:

7. Հրէայ սօն ի Դամասկոս, ընդ որում կը բնակէր Պոզոս, Գործ. Թ. 11: Յուզայեանց, անուն տուեալ Հրէից որ կը բնակէին օտար ազգաց մէջ, մասնաւանդ յետ քարձի գերութեան ի Բաբելոնէ, յանուանէ Յուզայի, նախաճօր նոցա: Տես Եբրայեցիք:

Յուզայի, բարդ, հաւանականապէս գրուած յամի ՏՆ. 66: Է և

Ն

աւանդուն և ստատիկ ազգ տա պնտ-
սիկ որ սուտ վարդապետաց ոմանց
մայրութիւններուն և զեղծ վարուց
կը հեռեւէին, սուտի և մասնակից
պատժին ըլլային անոնց սորոսփելի
պատժոյն: Այս թուղթը կը նմանի
երկրորդ թղթոյն Պետրոսի: 14 և 15
համարին մէջ կուտուած վկայութեան
համար, տես Ինքզ 2:

Յուլիոս, Նարեկապետ Ազոտա-
եան գնդին, որուն յանձնեց փես-
տոս, կուտակալ Հրէաստանի զՊո-
ղոս, տանել զնա Ի Հուսով: Յուլիոս
շատ կը յարգէր զՊողոս: Թոյլ տու-
աւ անոր ելլել զամառ ի Արգոն և
այցելութիւն ընել իւր բարեկամե-
րուն: Նոյն նաւարկութեան ատեն
ուրիշ անգամ մը Յուլիոս գէմ կե-
ցաւ զաւաճանութեան զոր նիւթած
էին զինուորը բոլոր կապելոց կենաց
գէմ, և այնպէս ազատեց առաքեա-
ւը, Գործ. ԻԷ:

Յռքարեզ, կին Ամբանոյ և մայր
Մովսիսի, Ահարոնի և Մարեմայ,
Թու. ԻԶ. 59: Յռքարեզ էր գուտար
Ղեկայ, և հորաբայր իւր էրկանը,
Եւ. Զ. 20, Թեպէտ յետոյ այսպիսի
ամուսնութիւնը արգելուցան, Ղեւ.
ԺԸ. 12:

Յօճանան, սրգի կարէի, մին ի
գլխաւոր զօրավարաց Հրէից յետ
կործանման Երուսաղեմի, 588 ին նախ
քան զԲբ., որ ճանչցաւ Գողոթիայի
իշխանութիւնը, և յայսինեց անոր
իսովայելի զաւաճանութիւնը, բայց
ի զուր, և ինորեց Գողոթիայի մահ-
ուան վրէժը. բայց յետոյ տարաւ
Հրէից Յնացորդն յԵգիպտոս հակա-
ռակ իրատուն Երեմիայի, որ չկրնա
լով արգելուլ Յօճանանու ազատամ-
բական և կուտակալ ընթացքը,
մարգարեացաւ աստուածային պա-
տուհաւոր, որ կատարուեցաւ ժամա-
նակին, Դ թագ. ԻԵ. 23-26. Երեմ.
Խ.-ԻԴ:

Յօտարէ, հօրաբայր Յովսէպ,
արքայի Յուդայ: Յօտարէէ ազատեց
կոտորածէն և պահեց զՅովսէպ մինչ-
գեւ մահուկ էր Գոթողիայի զա-
ւաճանութեան, Դ թագ. ԺԱ. 1-3:

Նասա, 1. արքայ Ամմոնացաց,
յողթուեցաւ ի Սաւուզայ, մինչ
պաշարած էր Նասա զԻսամայթ-Գա-
ղապար, Ա թագ. ԺԱ: Նասա, կամ
ինչպէս ոմանք կը կարծեն, անոր որ-
դին և անուանակիցը, բարեկամու-
թեամբ էր ընդ Դաւթի, Բ թագ.
Ժ. 2:

2. Հայր Նարուհայ և Արեգայ,
քերց Դաւթի ի հօրէ կամ ի մօրէ
միայն: Նասա թերեւ էր այլ անուն
Յեսուէի, կամ թերեւ անուն կնոջ
նորա:

Նատան, մին ի նախահարց Տեա-
ւին, Մատթ. Ա. 4. Ղուկ. Գ. 32,
նահապետ ցեղին Յուդայ յանապա-
տին, Թու. Ա. 7. Բ. 3. Ի. 12, և ա-
նորորդի Ահարոնի, Եւ. Զ. 23. Հուսթ.
Դ. 20. Ա Մնաց. Բ. 10:

Նարալ, ճմար, ի գաւակէ Քաղե-
բայ, անը մեծամեծ երկիրներու և
անասնոց, ի Մասն և ի կարմեղոս ի
հարաւոյ Յուդայի: Դաւթի մեծ ե-
րարատաւոր էր Նարալայ, վասն զի
պաշտպանած էր զնա անասնոն
աւազակներէն, բայց և այնպէս
Դաւթի մեծ կարասութեան ժամա-
նակ, մինչ Նարալ պարտեր առա-
տանեալութեամբ օգնել Դաւթի,
մերժեց ամարգութեամբ անոր խըն-
դիրը, որ էր քիչ մը պաշար Դաւթի
կարօտեալ զօրաց: Դաւթ զզրու-
նալով Նարալայ այս ապաշնորհու-
թեան և հիւրասեցութեան համար,
ճամբայ ելաւ մաշել ի սուր զՆա-
րալ և անոր մարդիկը: Բարեբախ-
տութեամբ Նարալայ իմաստուն
կինն Արեգայ տղեակից առաջն ա-
ռաւ: Տասն օրէն Տէրը զարկաւ զՆա-
րալ որ մեռաւ, Ա թագ. ԻԵ: Տես
Արեգեա:

Նարալ, հօր-որդիւն, 1. քա-
ղաք մտա ի Բեթէլ և ի Գայի, Եղբ.
Բ. 29. Երեմ. Ի. 33:

2. Քաղաք Բուբլէի ցեղին, Թու.
ԼԲ. 38: Մովսէպարեք առին այս քա-
ղաքը, և ունէին զայի առ Երեմիա-
յիւ, Ես. ԺԵ. 2. Երեմ. ԽԸ. 1:

3. Լեռ Մովսէպ, սուտի Մովսէպ
տեսաւ աւետեաց երկիրը, և ուր

մեռաւ : Նորաւ Աբարիմ լերանց մէկ կտասարն է յանդիման Երկրովի ի վերայ : Անդցէն, Պուրջարաւ, և այլք, նոյն կը համարին զաւ ընդ Ազգարսոի, իբր տասն մընն ի հիւսիսայ Առնոնի : Հանապարհորքք չեն յիշար շատ բարձր կտասար մը այն շրջակայն մէջ որ ճիշդ Երկրովի գիւմացն է, և որ դեռ ըստ արմանկոյն գիտուած չէ, Բ Օր . ԼԲ . 49 . Լ Գ :

4. Կուռք Բարեկացուց, Ես . իՅԳ . 1 : Բարեկացուց աստեղարաշխական աստապելաց մէջ կը տեսնուի թէ այս կուռքը հաւանականապէս Հերմես էր : Նաև հին Աբարացիք կը պաշտէին զՆորաւ : Թէ ընդհանուր և շատ յարկ էր այս աստուծոյն պաշտօնն առ Քաղզէացիս և առ Ասորեստանեայս, յայտնի է ոչ սակաւ յասուի անուններէն որ կը գտնուին ի Սուրբ Գիրս, և որոց բարբութեան մէջ կը տեսնուի այս բառն, սրպիսի են Նարուզագոնոսոր, Նարուզարզան, Նարուսաղարան, Երեմ . ԼԹ . 9, 13, ինչպէս նաև Յոյն և Հուպոմոնիցի մատենագրաց մէջ Նարանիգ, Նարանասոր, Նարսպոզասոր, այլովքն հանդերձ :

Նարթօր, մին յորգուց իսմայելի, Եննդ . իԵ . 13, որոյ սերունդը գրուած էր Անապաա Արարիայ արտաներն, Ես . Կ . 7, և հուսկ յետոյ եզաւ Հոյտտակ Եղովմայեցուց : Կը կարծուի թէ արառքին պատմութեան մէջ յիշուած Նարաթացիք աստիք էին : Տես Եղովմ :

Նարավր, Բերտ, իորայելացի օմն Յեզրայելէ, որ շուգը վաճառել Աբարաւ իւր հայրենական այգին, Ղևտ . իԵ . 23, 24, և յայն սակս սպանուեցաւ թելարբութեամբ Յեզարելայ թագաւհւոյն զրպարասելով իբրև հոյհոյն : Աբարաւ անք եզաւ իսկոյն ցանկացեալ այգւոյն, թերևս պատճառելով թէ կառավարութեան կ'իյնար այն կալուածն իբրև ստացուած մատնիկ, մատնիչ հրատարակելով զՆարովի՞ զրպարտեալն իբրև հոյհոյն : Կամ թերևս Նարովիայ ժառանգները չըողքեցին այգւոյն յափշտակութեան գէմ՝ վախճալով Յեզարելայ գաղտնի սպառնալիքէն : Սակայն Եղիա չվախեցաւ ծանուցա-

նել թագաւորին և թագաւհւոյն քան զնոս բարձրագունին, ԵՏՆՎայի, մտաւուս պատուհասոր, Գ թագ . իԱ . Գ թագ . Թ . 24-26, 36 . Ժողով . Ե . 8 :

Նարուզագոնոսոր, սրգի և յաջորդ Նարսպոզասորայ, թագաւորեց Քաղզէացուց իբր 600 ին նախ քան զՔր : Քիչ ժամանակ յառաջ քահակեց էր հօրը, և զրկուեցաւ նորէն առնուլ զՔարքեմիս, զոր գրուած էր Նէքաւով, արքայ Եղիպտացուց : Նարուզագոնոսոր յաղթելով Եգիպտացուց, խաղաց ի վերայ կուսակալին Փիւնիկեցուց և ի վերայ Յուգոյնի թագաւորին Յովակիմայ որ հարկատու եղած էր Նէքաւովայ : Նարուզագոնոսոր կալաւ զՅովակիմ և շրջայտակապ տարաւ գերի ի Բաբելոն, բայց յետոյ արձակեց զնա ի Հրէաստան տարելան մեծ հարկ մը տալու պայմանաւ : Խաղացոյց շատ մարդ Երուսաղեմէ, յորոց միջի էին Դանիէլ, Անանիա, Միտայէլ և Ազարիա, ամենեքին թագաւորական գորգատասանէն, զորս Նարուզագոնոսոր պատուիրեց ինամով կրթել յուսումն Քաղզէարէն լեզուին և յիմաստութեան Քաղզէից, սրպէս զնայտեա կրթուելով այն չորեքն պատանիք զորձուներն յաղբունիս թագաւորին, Գ թագ . իԳ . 1 . Բ Մնաց . ԼԶ . 6 . Դան . Ա . 1 :

Նարսպոզասոր մեռաւ, և Նարուզագոնոսոր որ այն ատեն կամ Եգիպտոս էր և կամ Հրէաստան, ամապարեց կրթալ ի Բաբելոն, իբր զօրապետաց յանձնելով Ասորուց, Հրէից, Փիւնիկեցուց և Եգիպտացուց գերիները Բաբելոն տանելու զործը . քանզի, ըստ Բերոսոսի, Նարուզագոնոսոր նուաճած էր բոլոր այն երկիրներն : Նարուզագոնոսոր բաժնեց այս գերիներն այլևայլ հասուած, և Երուսաղեմի տաճարին նուիրական անօթները և ուրիշ մեծագին կողոպուտներ գրաւ ի պահեստի Բելլայ մեհեանը : Յովակիմ երեք տարի հաւատարիմ մնաց Նարուզագոնոսորայ, և ապա ապտամբեցաւ . բայց յետ երկից կամ չորեց ամաց, պաշարուելով յԵրուսաղեմ, բռնուեցաւ և սպանուեցաւ, և մար-

մինչ նետուեցաւ զէշ Թաշնոց երկնից, ըստ մարգարէութեան Երեմիայի, ԳԼ ԻԲ:

Յովակիմայ յաջորդն, Յեքոնիա, Թագաւոր Յուդայ, պատամարտելով ի Նաբուզոգոննոսոսայ, պաշարուեցաւ յԵրուսաղէմ, ստիպուեցաւ լինել անձնասուր, և ասարեցաւ, իւր գլխաւոր պաշտօնէից հետ, գերի ի Բաբելոն, նոյնպէս մայր նորա և կանայք, և ընտիր ընտիր ձեռագէտք Երուսաղէմի, թուով իրիւր տասն հազար: Այս գերիներէն էին Մուրթբէ և, Տորգորորդի Եսթերայ, և Եղեկիէլ մարգարէ, Եսթ. Բ. 6: Նաբուզոգոննոսոս առաւ նաև ըրոր սակեղէն անօթները զորս Սողոմոն շինել տուած էր տաճարին համար, և Թագաւորական գանձը, և Թագաւորեցուց յԵքոնիայի Տորգորայր Մաթանիա, զոր Սեդեկիա անուանեց: Սեգեկիա մնաց հաւատարիմ Նաբուզոգոննոսայ ինչ տարի, յետոյ ապտամեցաւ և եղաւ զաշնակից ընդ գրացի Թագաւորս: Բաբելոնի Թագաւորը եկաւ Հըբատտան, նուանց երկրին գլխաւոր առիւրը, և պաշարեց զԵրուսաղէմ: Փարաւոն Վափառ եկաւ Եգիպտոսէ օգնել Սեդեկիայի, բայց Նաբուզոգոննոսոս պատահեցաւ անոր, և ոտիպեց զնա գառնալ իւր երկիրը: Յետ այտորիկ Նաբուզոգոննոսոս պաշարեց զԵրուսաղէմ երեք հարիւր իմասուն օր: Սեգեկիայի մետատաներոք տարին, 388 նախ քան զՔր. անձուեցաւ քաղաքը, և Սեդեկիա բռնուելով բերուեցաւ Նաբուզոգոննոսոսայ առջև, որ այն ատեն էր ի Ռերզա յերկրին Ասորաց: Բարելացուց Թագաւորն ի մահ գատապարտեց զնա, անոր աչաց առջև հրամայեց սպանանել որդիքը, յետոյ հանց Սեդեկիայի աչուրներն, և շղթայակապ զրկեց զնա ի Բաբելոն, Ի Թագ. ԻԲ. ԻԵ. Բ Մնաց. ԼԶ:

Նաբուզոգոննոսոսայ Թագաւորութեան ժամանակ Բաբելոն և Բարելացուց աւերութիւնն հասաւ ի ծագ պոյծառութեան: Նաբուզոգոննոսոս շատ աշխատեցաւ զարգարել զԲաբելոն, և այս եղաւ նորա մեծամեծ պարծանաց մին: «Առ չէ՞», կ'ըսէր,

«ան մեծ Բաբելոնը՝ որ ետ իմ զօրութեամբս իմ մեծութեանս փառքին համար Թագաւորութեան տուն շինեցի», Բայց Աստուած կործանեց անոր պարծանքը, և Նաբուզոգոննոսոս ժամանակ մը իջաւ ի կարգ վայրենի գաղանաց, ըստ մարգարէութեան Դանիէլի: Տես Դան. Ա.-Գ: Տիգրիսի մօտ աւերակաց մէջ գրտնուած արձանագրութիւն մը, որ կը պահուի Լոնտոն, Արևելեան Հընդկաստանի Տուն կոչուած տեղը, կը պատմէ Նաբուզոգոննոսոսայ այլևայլ գործերն ի Բաբելոն և Պորսիքս կոչուած տեղը: Արձանագրութիւնը յանկարծ՝ կտրելով պատմութիւնը կ'ըսէ թէ Թագաւորին սիրտը խտացաւ քաղեղեց գէմ: «Կրօնից համար նուերինը չէր տար, Մերովաքայ պաշածը գաղթեցուց, և արգելեց զօճել աստուածոց: Կէ Կրօնը ըտ Ռելիգիոնիս կոտորոց:», Նաբուզոգոննոսոս կը կործուի մեռեալ 362 ին նախ քան զՔր., յետ Թագաւորելոյ ամս իրիւր քառասուն:

Մին ի հաշակաւոր գործոց որ կ'ընծայուին Նաբուզոգոննոսոսայ, և ընդ որ անտարակոյզ կը պարծէր Նաբուզոգոննոսոս, էին անուանի «Կախազանաւ բուրաստանք», զորս ատի թէ շինեց Նաբուզոգոննոսոս ըստ ցանկութեան կնոջ իւրոյ, Ամիւտեայ գշխոյ յին որ հոգասուն սնակ էր յաշխարհին իւրում. յերկրին Մարաց: Բաբելոնի պէտ գաշտանև երկրի մէջ առիտի պարտեզ մը շինել բարձրարեւել ծառերով ոչ այլ ազգ հընար էր, եթէ ոչ արևեստիւ մեծամեծ հողաբլուրներ կանգնելով. և արգարև Նաբուզոգոննոսոս հրամայեց ահագին հողակոյտ մը կանգնել իրր շարս հարիւր քառակուսի ոտք տարածութեամբ, և աւելի քան երեք հարիւր ոտք բարձր: Այս հողակուտին վրայ շինուեցան ամուս ք մին քան զմիւս բարձր, մեծամեծ քարերով ծածկուած սրմոց կամ թմբոց վրայ: Իւրաքանչիւր սրմոյ կամ թմբոց վրայ վրայ գրուեցաւ կարգ մը պրտուեղէն, անոր վրայ կարգ մը ձիւթ և ձիւթին վրայ երկու կարգ քար, և ասոնց տմնուսն վրայ գարձեալ կարգ մը կապար: Այս հողակուտին

կից շինուեցաւ ուրիշ մը նմին նման բայց աւելի փոքր, և դարեւալ ուրիշներ: Հողակուտից վերջին կարգին վրայ որ էր կապար՝ գրուեցաւ հող, և տնկուեցան ծաւեր, Թուփեր և ծաղիկներ: Այս կերպով շինուած պարտեզներ կ'ոռոգուէին Եփրատաւ որ կ'անցնէր առ ստորստով այն պարտիզաց, և ջուր կ'ելլէր մեքենայիւք վեր հողակուտից մէջէն: Այս պարտեզները պայտաթին մեծատարած գետնէն փոքր մասը միայն բռնած էին, բայց այն գետինը որ ունէր վեց մղոն շրջապատ՝ էր պատեալ պարսպով: Այս պարսպէն ներս կալին ուրիշ երկու պարսպք և բարձր աշտարակ մը, և բացի պայտին շէնքէն, գաւիթներ, պարտեզներ, այլովքն հանգերձ: Բայց դուռները պղնձի էին: Պղնձի դուռներ կը յիշէ Եսայի, խօսելով Բաբելոնի առաման վրայ ի Արտակ, Ես. ԽԿ. 2: Կառողանաւ բուրաստաններուն աւերակները կը կարծուի թէ են այն խառն ի խուռն հողարբոյն տակ որ կը կոչուի Գաօր, յարեւից Եփրատայ, և որոյ տարածութիւնն ունի հազար կանգուն երկայնութիւն, և եօթն հարիւր կանգուն լայնութիւն: Այս հողարբոյն հանուած աղիւք աղիւն են, և ամենուն վրայ գրոյմեալ կայ անուն Նարուզոգոնոսորայ:

Այս Թագաւորին ուրիշ մէկ շէնքն էր այն որոյ աւերակք կը կոչուին այժմ Պերս Նիմրուս, իր ութ մը զոն ի հարաւոյ արեւմտից վերայիշեալ պարտիզաց: Տես Բաբելոն, շէնքի Բոլիսոնի խաղաղութիւնը ցուցին թէ Նարուզոգոնոսոր շինեց յիշեալ Պերս Նիմրուս, աւելի հին շէնքի մը աւերակաց վրայ: Այս շէնքն էր վեց կարգ կամ յարկ, որոց իւրաքանչիւրը քան սոք բարձր էր, և քառասուն երկու ոտք ունեցող հորիզոնական քան իրձ վարկեր: Ի գագաթան շէնքին էր մեհեանը և գիտանոցը: Այս շէնքն հիմա եղած է հողակոյտ մը յազակի փոխուած: Ենչքին իւրաքանչիւր կարգ կամ յարկը նուիրեալ էր մարտիկի մը, և այն մարտիկին յառկացեալ գունդով ներկուած: Առաջինը, որ կռուսորի նուիրեալ էր, էր սէ, Լուսնիթագին

կամ Արամուզգինը՝ շառագոյն, Հրատին կամ Արեօնը՝ կարմիր, արեգականը՝ գեղին, Արուսեկին կամ Առազկանը կանաչ, և Փայլածոնին կամ Հերմէսինը՝ կապոյտ: Մեհեանն էր սպիտակ, և հաւանականապէս էր նշանակ լուսնի: Այս վաղուց աւերեալ շէնքին անկիւնները մեծերս խաղաւելով, գտնուեցան զլաններ բեւեռագիրներով որ կարգացուեցան և հասկցուեցաւ թէ Նարուզոգոնոսոր շինած էր այն շէնքը որ կը կոչուէր «Պորտերայի եօթն զնոց կայան», թէ փլլած էր, և թէ Նարուզոգոնոսոր շարժեալ իւր ստաւածմէն, ի Մերսովաբոյ, նորէն շինած էր զայն ողիւտ և գոնազմ կոչուած պատաստական քարերէ, «առանց փոխելու շէնքին տեղը և առանց խախտելու անոր հիմը»: Արամուզգոնու ինչ կ'ըսէ նաև թէ այս նորագութիւնը եղաւ հինգ հարիւր չորս տարի յետոյ քան զառաջին շինութիւնն որ եղած էր Թագաւոր Թագաւորայ շէնքը նոյն ձևով: Այս շէնքը թէ չէր հոն ուր Սուր Գիրք կ'ըսէ թէ էր Բաբելոնի աշտարակը, և ոչ հոն ուր էր Բելայ մեհեանը զոր կը նկարագրէ Հերոդոտոս, գէթ Բաբելոնի աշտարակին և մեհեանին նման էր: Այս շէնքին աւերակէն հանուած ամէն աղիւս ունի իւր վրայ Նարուզոգոնոսորայ նշանը: Իսկ Պորտերայ կոչուած տեղը կը թուի թէ էր մին յարաբրանապ հնոյն Բարելոնի:

Նարուզարգան, էր զօրավոր Նարուզոգոնոսորայ, և հրամանաւ նորա կողոպտեց և այրեց զԵրուսաղէմ՝ Գթագ. Ի. Ե. 8-20. Երեմ. ԼԹ. 9. ՄԲ. 12-30:

Նագաբ, ասորոյնու, 1. էր երեց որդի Ահարոնի, և սպանաւ աստուածաւապ պատուհասիւ, վասն զի յանդգնեցաւ մատուցանել օտար հուր սղջակիկաց սեզանը, Ղևտ. Ժ: Տես Արիւնդ:

2. Որդի Յերոբոամայ Ա. ոյ, արքայի Իսրայելի, Յալդադեց հօրը, 954 ին նախ քան ԳԲ, և յետ Թագաւորելոյ երկու տարի միայն, սպանուեցաւ, մինչդեռ պաշարած էր Գաբաոն, դաւաճանութեամբ Բաաւայի որ էր իտաքորայ ցեղէն, և յա-

փշաակեց թողաւորութիւնը : Նա-
զար չար գործեց Աստուծոյ առջև
և անոր հետ կորեան նաև որդիքը և
Յերոբոամայ բոլոր ազգասանձքը ըստ
կանխասացութեանն Աստուծոյ, Գ
Թագ. ԺԵ. 25-30 :

Նազարեք, քաղաք ստորին Գա-
լիլեայի, իբր եթեանասուն մղոն ի
հիւսիսոյ Երուսաղեմի, յերկրին Զա-
բուղոնի : Երևում էր բլրոյ մը կողը,
և կը նայեր շքեղ և գեղեցիկ հսկայի
մէ վրայ զոր կը պատէին բարձունք՝
նեղ անցք մը միայն բաց թողալով ի
հարաւոյ : Նազարեթի միանձուկը
այս կրճին բերանը կը ցուցնեն գա-
հաւանդ, և կ'ըսեն թէ այն գահա-
ւանդէն վար պիտի նետէին զՅիսուս
մարդիկ քաղաքին, Ղուկ. Գ. 29 :
Նազարեթ իբր վեց մղոն հեռու է
յարեմոտեան հիւսիսոյ արեւմտից թա-
բոր լեռն, իբր ի կէս ճանապարհին
որ ի Յորդանանէ ի Կիթրիբրահանն :
Նոր կտակարանին մէջ կ'ըսուի թէ
Նազարեթ էր «քաղաք Յիսուսի»,
վասն զի եր սովորական տեղի բնա-
կութեան ուր կը կենար Յիսուս իւր
կենաց աւաղիին երեսուն տարին,
Մատթ. Բ. 23. Ղուկ. Ա. 26. Բ. 51.
Գ. 16 : Յիսուս այցելութիւն ըրաւ
հոն իւր պաշտօնին ժամանակ, բայց
չստ հրաշք չգործեց ժողովրդեան
անհաւատութեան համար, Մատթ.
ԺԳ. 54-58 : Նազարեթ Հին կտա-
կարանին մէջ չի յիշուիր, և ոչ Յով-
սեպոսէ : Կ'ըսեն թէ էր փոքր գիւղ
և աննշան, Յովհ. Ա. 46 : Այժմուն
ին-Նաորիս է գիւղ զատուցեալ,
իբր երբ հազար բնակչօք, որոց մեծ
մասը Լատին և Յոյ գրիստոնեաներ
են : Իբր ութ հարիւր սոք վեր է ծո-
վուն երեսէն, և Սիւրիոյ մէջ գե-
ղեցեալոյն տեղն է : Տուները քարա-
շէն են, երկու յարկ, ասփարակ
տանեօք : Ունի մկկիթ մը, մեծ վանք
մը Լատինացւոց, և երկու կամ երեք
մատուռ : «Գահազիթութեան լեռ»,
կոչուած տեղին ըստ աւանդութեան
գրեթէ երկու մղոն է քաղքէն, ուս-
տի և հաւանական չերեիր թէ կա-
տաղեայ Նազարեթցիք տարին զՅի-
սուս այնչափ հեռու գահազիթը
նեղու, մանաւանդ որ աւելի մօտ կան
ուրիշ գահաւանդք երեսնէ մին-

չև .յիսուն սոք բարձր գեանէն :
Ի գահազիթանէ բլրոյն, որոյ շառի-
վայրին վրայ շինուած է Նազարեթ,
տեսարանն արդարև դրանկէն է : Ի
հիւսիսոյ կը տեսնուին անթիւ բլուրք
Գալիլեայի, ձիւնապատնէ Հերմոն մա-
նաւանդ յիշքն կը ձգէ զայն հայե-
ցողաց : Յարեւելից կը տեսնուի Յոր-
դանանու հովիտը, և անդր քան զնա
տօտ բարձունք նախնայն Բառանու :
Ի հարաւոյ կայ մեծատարած և գե-
ղեցիկ գաւառն Յեզրայելի, հանդերձ
հոյակապն թարթիւ և մասամբ
Փղընն Հերմոնի և Գեզրուայ որոյ
արեւելեան ծայրը միայն կը նշմարուի,
և հանդերձ բլրոք Ամմուրայ գէղ
ի հարաւ, մինչ կարմեղոս կը կենայ
կանդուն յարեմոտից գաւառին, ունե-
լով առ ստորրսով իւրով Միջերկ-
րականին կապուտակ ջուրեր : Բո-
պինտոն ի գիւրն որ կոչի «Խուզար-
կութիւնը զԱուրը Գրոց ի Պաղես-
տին», կ'ըսէ. «Գանի մը ժամ կեցայ
այն գահազիթան վրայ, տափշտակեալ
մտօք այն ընդարձակ ստարանին և
գիպաց վրայ զորս կը յիշեցնեն մօ-
տակայ տեղիքն : Գիւղին մէջ (Նա-
զարեթ) որ բլրոյն ստորինն մօտ է՝
անցուց Փրկին աշխարհի իւր ման-
կութեան տարիները, և թէպէտ ա-
նար կենաց այն կանուի ժամանակին
վրայ շատ քիչ բան գիտեմք, կան
սակայն ոչ սակաւ բնակակ զիրք որ
տակաւին կը ձգեն մեր հայեցումն,
ինչպէս ձգեցին ժամանակաւ զնորայն :
Ամտարակոյս կ'երթար Յիսուս յա-
ճախ այն աղբիւրն որոյ մօտ կանդ-
նած էինք մեր վրանք. անոր ստուը-
ներն անտարակոյս կ'ոյնեցին ստեղ
մօտակոյ բլուրները, և սուրբները
գիտեցին այն բարձրութենէն շքեղ
տեսարանը : Հոն խաղաղութեան իշ-
խանը կը նայէր ի խոնարհ թե՛ գաւ-
տին վրայ, ուր գոռացած էր յոճախ
պատերազմաց աղմուկը, և հանդերձք
պատերազմացոց ներկեալ էին ար-
եամբ : Փրկիչը կը գիտէր նաև ան-
տարակոյս ծոցն, ընդ որ նաւք ա-
բազ արագ պիտի տանէին փրկու-
թեան աւետիսն անտանն գեռ ան-
ծանօթ ազգերու և երկիրներու : Ի՞նչ
փոփոխութիւն այն ժամանակէն մին-
չև հիմա : Կռուք և արիւնհեղու-

Թիւն արգարե կազարած չեն յարե-
րեղոյ այն թշուառական երկիրը, և
Թանձր խաւար կը պատէ դեռ բնա-
կիչները: Բայց այն երկրէն ծագեց
լոյսը որ լուսաւորեց զաշխարհ և
յայտանց նոր երկիրներ: Հիմա այն
լուստի ճառագայլովը կը սկսի ցլու-
նալ եւ հեռաւոր կզգնենրէ և եր-
կիրներէ, լուսաւորել վերասին այն
խաւարեալ երկիրն ուր ծագեց ի
սկզբան:

Նազովրեցի, յորջորջումն առեալ
Քրիստոսի, Գործ. Բ. 22. Գ. 10. Կան-
խաւ բուռած էր ի մարգարէս, Սաղմ.
ԻԲ. 7, 8. Եւ. ԵԳ. 2, Թէ Մեռիան
պիտի անարգուէր և մեթուէր ի
մարդկանէ. և այս յորջորջումը, որ
իւրն նախաստանայ անուէ գործած-
ուեցաւ, ցուցուց մարգարէութեանց
ճշմարտութիւնը, Մատթ. Բ. 23.
Գործ. ԻԳ. 5: Նազարէթ էր քաղաք
փոքր, Քաղեառիմա անարգ մասին
մէջ, Տես Նազարէթ:

Նաբաթ, գործեալ, 1. Հրեոյ մար-
գարէ, Չաք. ԺԲ. 12, բարեկամ և
խորհրդակիան Դաւթի: Հաճոյ թուե-
ցաւ Նաթանայ Դաւթի գիտողու-
թիւնը տաճար մը շինելու Ասաու-
ծոյ, բայց հրամանաւ Ասաուծոյ
տուաւ թողուլ այն գիտաւորու-
թեան կատարումը Սողոմոնի, Բ Թագ.
Է. 1-17: Գեղեցիկ և յարմար առա-
կով մը ցուցուց Դաւթի նորին մեղքն
ընդգէմ Ուրիայի և Բերսաբեայ, Բ
Թագ. ԺԲ. Սաղմ. ԵՄԱ. և կը թուի
թէ Նաթանայ անվեհեր համարձա-
կութիւնը հաճելի եղաւ Դաւթի, և
այս համարձակութիւնն արգարե ար-
ժանի է յաւերժ յիշատակի. տես
Նաբաթ 2: Հաւանական է թէ Սողո-
մոն կրթուեցաւ ընդ ինսմոնօք Նա-
թանայ, Բ Թագ. ԺԲ. 25: Արգարե
Սողոմոնի խաղաղութեամբ յաջորդելն
յաթոռ թագաւ որով թեանց եղաւ օգ-
նութեամբ Նաթանայ, Գ Թագ. Ա:
Նաթան ունէր գրուածներ Դաւթի
և Սողոմոնի վրայ, բայց այս գրու-
ածները կորուսած են, Ա Մնաց.
ԻԲ. 29. Բ Մնաց. Թ. 29: Թէ որչափ
սպրեցաւ Նաթան առ Սողոմոնիս,
չէ յայտ, բայց անոր արգիներէն եր-
կուքը բարձր պաշտօնեաներ էին
յարդուներն Սողոմոնի, Գ Թագ. Գ. 5:

2. Մին յորդուց Դաւթի ի Բեր-
սաբէէ, Ա Մնաց. Գ. 5. ԺԳ. 4, և
էր Քրիստոսի նախահայրներէն, Ղուկ.
Գ. 31: Տես Ազգամայր:

Նաբաթայիս, գործի Ասաուծոյ,
աշակերտ Քրիստոսի, հաւանակա-
նապէս նշի ընդ Բարբադիմեայ, Գոր-
տես: Նաթանայէլ էր ի կանոյ Դա-
լիլեացուց, Յովհ. ԻԱ. 2, և գրքի-
տես առաջին անգամ ճանչցողներէն
մին, որոյ սրտին գաղանփը և վարքը
յայտանց արտ Յիսուս էր առաջին
անգամ խոնցաւ անոր հետ, Յովհ.
Ա. 45-51: Փիլիպպոս եմոյծ զՆա-
թանայէլ առ Յիսուս, որ ի տեսա-
նելն զնա խոնցաւ այն նշանաւոր
գովեալը, որով Նաթանայէլ անու-
նը եղաւ համանուն ընդ բառին ան-
կիսութիւն: «Ահա իրաւցընէ իս-
րայելացի մը, որուն ներքը նենգու-
թիւն չկայ»: Նաթանայէլ էր մին
յաշակերտաց որոց երեցաւ Քրիստոս
առ ծովուն Տերերեայ յետ յարու-
թեան իւրոյ, Յովհ. ԻԱ. 2: Նաթա-
նայէլ յետ սկանառես լինելոյ համ-
բարձման Քրիստոսի, միւս առաքե-
լոց հետ դարձաւ Երուսաղէմ, Գործ.
Ա. 4, 12, 13:

Նաբաթայիս, Լո-բրեւոյ, անուն
որ ի սկզբան արուեցաւ Ղեառացուց,
Թու. Ը. 19. բայց յետ հաստատելոյ
Խրայելացուց ի Բանան, արուեցաւ
անանց որոց գործն էր սպասաւորու-
թիւն խորանին և տաճարին, և որ
կը կատարէին դժուարազոյն ծառա-
յութիւններ, ինչպէս փայտ և ջուր
կրել: Նախ Գարաւանացիք կարգե-
ցան յայս պաշտօն, Յես. Թ. 27, ա-
պա ուրիշ Գանանացիք որ անձնա-
տուր եղած էին, և որոց կեանքը
չնորհուած էր: Ասոնցմէ շատերը կը
թուի թէ եղն նախ սպասաւորք
Դաւթի, Սողոմոնի և ուրիշ իշխա-
նաց, որք յետոյ կարգեցին զանոց
տաճարին սպասաւորութեան, Գ
Թագ. Թ. 20, 21. Եզր. Բ. 58, 70. Ը.
20. Նէեմ. ԺԱ. 3: Հաւանական է
թէ ասոնք դարձած էին ի հրեու-
թիւն, Նէեմ. Ժ. 28, և թէ անոնցմէ
շատերը կրտսի ի որսէ ինչ որ կ'ը-
սէր Դաւթի, «Աւելի ընտրեցի իմ
Ասաուծոյս տանը շեմին վրայ կենալ,
քան թէ ամբարշտաց վրաններուն

մէջը բնակիլ, Սաղմ. ՉԴ. 10: Նաթանայիմը տարուած էին ի գերութիւն Յուզայի յեղին Հեա, և բազմութեամբ զրկուած էին մօտ ի կասպից ծով, ուստի եղբաւ բերաւ անոնցմէ երկու հարիւր քսան հոգի Հրեաստան, Եզր. Ը. 17:

Նախաճամաւորիւն, յառաջագոյն տեսչութիւն և ինձամանութիւն: Աստուծոյ Նախախնամութիւնը կը պահէ և կը վարէ ամէն արարած: Անոր ինձմէք կը տարածուի բոլոր տեղեկեաց վրայ, և է անդուլ և անզարգար: Աստուծոյ բոլոր յատկութիւնները կ'իմացուն Նախախնամութեամբ: Աստուած է որ կու տայ կերակուր ազանուց, և կը լնու բոլոր կենդանի արարածաց փափաքը: Սուրբ Գիրք կը սորվցնէ թէ ամէն արարած կը նայի Աստուծոյ և ի նրմանէ կատեալ է, Յոր. ԼԸ. 41: Սաղմ. ՃԴ. ՃԻԵ. 15, 16. ՃԻԷ. 8, 9, և կը հաստատէ թէ Աստուած կ'իշխէ բոլորովն ամէն զիպաց և բոլոր էից վրայ: Ամենին չկայ գիպուած յաշխարհի. "Ա իճակը ծոցը կը ձգուի, բայց անոր ամէն կարգադրութիւնը Տէրոջմէ է, Առաք. ԺԶ. 33: ՃԵՆԵ. զուկ մը, կամ մաղ մը ի գլխոյ չէ նար գետին առանց գիտութեան Աստուծոյ, Ես. ԺԴ. 26, 27: Մատթ. Ժ. 29, 30 Գործ. ԺԷ. 24-29 Ինչ որ շնչին չհամարեցաւ Աստուած ստեղծել, շնչին չի համարիր նաև պահել և ինձակ: Իւրաքանչիւր մարդոյ պատմութիւնը, կանգնուած և անկուսն իւրաքանչիւր ազգի, և Քրիստոսի եկեղեցւոյն յառաջագիմութիւնը կը յայտնեն ամենայն ուրիշ և յամենայն ժամ զձեան Այնորիկ "որ ամէն բան իր կամքին խորհրդով ի գործ կը զնէ:"

Նախաճամաւորիւն: Տես Ծնութիւն բառին տակ: Նախանձու կուսքը, Եզր. Ը. 3, 5, նոյն է ընդ թաժուզ, համար 14: Տես թաժուզ:

Նամակ: Կ'երեի թէ նամակ գրել իրարու դուռ ուրիշ սովոր էին Հրեանոց: Նամակ քէչ անկ կը յիշուի Հին կտակարանին մէջ, Բ թագ. ԺԱ. 14. Եզր. Դ. 8: Նամակ կը զրկուէր բարեկամի կամ ճանապարհորդի ձեռագր. Երեմ. Իթ. 3, կամ արքունի

ՆՈՒ ՆԱՄԱԿ ՄԸ

սուրհանդակաւ, Բ Մնաց. Լ. 6. Եսթ. Ը. 10: Նամակը ընդհանրապէս կը գաղտնութիւն գլանմանէ՝ վերջին ծայրը բռն փակցնելով: Նամակները կը կնքուէին, Գ թագ. ԻԱ. 8, և երբեմն կը գրուէին պահարանի կամ մեծագին և զարգարան քտակի մէջ: Բաց նամակ զրկել արհամարհանաց նշան էր, Նէեմ. Զ. 5: Նոր կտակարանին մէջ յաճախ կը յիշուին նամակը առաքելութեան զբուռած:

Նայիզ, Դարել, Բագաւել, երկիր յարեւելից Իզրէմոյ, այսպէս կոչուած է, զանս զի հօն թափառեցաւ կաշէն յեա զտարանդութեանն, Ծննդ. Դ. 11:

Նայիմ, ուր Քրիստոս Գործեց իւր գլխաւոր հրաշից մին, յարուցանելով ի կեանս այլոց մը միամօր որդին, Ղուկ. Է. 11-17, էր զիւզ փոքր ի Նայիթա, երեք միջոն ի հարաւոյ արեւմտից լեռինն թաբոր: Զարգիս գծուծ գիւղ է, և կը կոչուի Նէին:

ՆԱՍԱՐԱԿ ՆԱԳԱՍՅԱԿ

Նապաստակ, նոյն յեղէն սրմէ է ճագարը: Հրեից արդելեալ էր սուսել այս անասնոյն մար, Ղ ևս. ԺԱ. 6, զանս զի թէպէտ "որոճացող" և նապաստակ, բայց "կնդակարաշխ" չէ: Գիտցուած չէ ցարդ նապաստակի տեսակ մը որ կ'որոճայ: Ասորոց երկրին մէջ կային այլևայլ տեսակք նապաստակաց:

Նարդոս, Երգ. Ա. 42. Դ. 43, 44, իւզ անուշաճոտ յոյժ, կը պատարասուէր տունիկէ մը որ կը բուսնի Հընդ-

պատուհասը : Բայց Յովսիա մեռաւ յառաջ քան զհասանել չարեաց : Յովսիա ինչպէս ի պատերազմին ընդ Փարաւոնի Ներաւովայ, զորչ անցքն իր երկրէն ստիպուեցաւ արգելել Յովսիա, վասն զի Ներաւով կ'երթար Ասորեստանի թագաւորին վրայ : Երեմիա և բոլոր ժողովորդը խորին ցաւով կ'ողբային այս իմաստուն թագաւորին մահը, Զար. ԺԳ. 11 : Յովսիա սկսաւ թագաւորել 641 ին նախ քան զԲր., ի հասակի ութ ամաց, և թագաւորեց երեսուն և մէկ տարի, Դ թագ. ԻԲ. ԻԳ. Բ Մնաց. 1 Դ. 1 Ե :

Յովս, բառ որ կ'ըլլէ Յոււարէն եօր- (1) և Երբայեցերէն եօր (2) զԵրոյն անունէն : Երբայեցերէն այրուբնի մէջ յովոր փղբազոյն գիրն է, սւտի և կը գործածուի զոյն կամ յնչին բան մը ցուցնելու, Մատթ. Ե. 18 : Տես Նշանագիր :

Յովրամ, 1. որդի Աքաաբու արքայի Իորայելի, յաջորդեց իւր եղբորը Ոքոզիայի, 896 ին նախ քան զԲր., և թագաւորեց երկուստասուն ամ : Յովրամ արգելեամ Յահազու պաշտօնը, բայց հեռուեցաւ Յերոբոամու մեղաց : Ասոր թագաւորութեան աւտենը Մովաբացիք ապստամբեցան : Յովրամ թիկունք ընելով իրեն ըզ Յովաափառ, Յուզայի թագաւորը, և հրաչիւր աղատուելով երաշտութենէ ի շորհո գաշնակցին իւրոյ, յաղթեց Մովաբացիք մեծ կոտորածով : Այ յետ բազմաց Յովրամ պատերազմ ունեցաւ նաև ընդ Բենագադայ արքայի Ասորուց, և ընդ Ազայելի յաջորդին Բենագադայ : Այս թագաւորին ժամանակն էր որ Մամարիա ազատեցաւ հրաչիւր պարամանէ և սովէ, և գործուցան Եղիեօի այլևայլ սքանչելիքն, յորոց մին էր Նեեմանայ բժշկութիւնը : Յովրամ վերաւորուած էր ի կռուին ընդդէմ Ազայելի, և սպանուեցաւ Ռամմիթ Գաղայայդու արուարձաներուն մէջ ձեռամբ զօրովարին իւրոյ Յեւուայ : Մարմինը տարուեցաւ Նարովթայ յիզրայելացոյ արարը : Յովրամու վերջացաւ Աքաաբու սոսմը, Գ թագ. ԻԱ. 18-29. Դ թագ. Ա. 17. Գ. 1. Զ. 9 :

2. Որդի և յաջորդ Յովաափաառու, արքայի Յուզայ : Թագաւորեց իւր հօրը հետ, 889 էն նախ քան զԲր., չորս տարի, չորս տարի ևս աւանանին, ընդ ամենայն ութ տարի : Դրժբախտութեամբ ամուսնացեալ էր Աքաաբու և Յեզաբելայ գտեր Գութողիայ հետ, որչ չար ազդեցութիւնը պատճառ եղաւ որ Յովրամայ թագաւորութիւնը եղաւ անէծք այն երկրին : Յովրամ սպանեց իւր հինգ եղբայրները և յափշտակեց անոնց ստացուածքը : Իմոյծ Փիւնիկեաց կուսքեր և անոնք պաշտօնը Յուզայի երկիրը : Աստուծոյ բարկութիւնը հասաւ վերջապէս. Յովրամ մնաց անօգնական յապտամբութեան Եղովմայեաց որ յաջողեցան, ինչպէս ի կրկին արշաւանս Փղշտացուց և Արաբացուց : Յովրամայ երկիրը, քաղաքը և տունը կաղապուեցան, մարմինը զարնուեցաւ սոսկալի թանչային հիւանդութենէ, և յետ մահուան իւրոյ Յովրամ թագաւորաց գերեզմանը թաղուելու պատուէն անգամ զրկուեցաւ, Դ թագ. Ը. 16-24. Բ Մնաց. ԻԱ :

Յորդաբան, գլխաւոր գետ Պաղեստինու, որ կը հոսէ ի հիւսիսոյ ի հարաւ, և կը բաժնէ Սուրը երկիրն յերկու մասուսն, որոց մեծագոյն և կարեւորագոյն է արեմոտեանը : Կան երկու փոքր գետեր, որոց երկուքն ալ կրնան համարուիլ ակն Յորդանանու : Ասոց մին, մօտ ի Պանիաս, հինն կոտարիա Փիլիպպեայ, կ'ըլլէ մեծ խոռոչէ մը որ ապաւաճուս լեբան մը կողմն վրայ է, և կը հոսէ մղոններով դէպ յարեմոտեան հարաւ, ուր կը խաւնուի միւս մեծագոյն գետակին հետ, որոյ ակն է ազրիւրն ի Դելլէյ-Գաաթ, երեք մղոն յարեմոսից Պանիասոյ : Բայց թող զայստակ, կայ սւրիշ երրորդ և մեծագոյն գետ մը որ կը բոցի Պաղեստինու արեմոտեան սոսմանէն անդին, մօտ ի Հաարիա, Հերմոն լեբան արեմոտեան կողմը, կը հոսէ քսան և չորս մղոն դէպ ի հարաւ, և կը միանայ միւս գետակներուն հետ յառաջ քան զմտանել նոցա Մառօնի ջուրբը, որ հիմա կը կոչուի ծովակ Հուլէյի : Այս մօրուս ծովակը, երբ կը լեց-

ուի, է իբր եօթն մղոն երկայն, և կընդունի ուրիշ ոչ սակաւ բայց փոքր գետակներ, մանաւանդ յարեւմտեց: Տես Մաս. օճ: Երրորդանոս, Մաս. օճի ծովակէն ելլելով կը հասէ իբր ինն մղոն գեղ ի հարաւ մինչև ի ծոփն Տիբեբեայ, որուն մէջ կը նշմարուի անոր յասակ և ուղիղ հասանքն իբր երկասասուն մղոն մինչև յիշեալ ծովուն վարի ծայրը: Անտի յասաջ կը տանի իւր մանաւանդապատ ծածրան ի հարաւ, մինչև անոր վճիտ ջուրերը կը կորուսին Սագոմայ դառնահամ ծովակին մէջ:

Այս երկու ծովակներուն, այսինքն Տիբեբեայ և Մեռեալ ծովուն, մէջտեղ է Երրորդանոս հովիտը կամ դաշտը, Դ թագ. ԻԵ. 4. Բ Մնաց. Դ. 17: Արարացիք կը կոչեն այս դաշտն Էլ-Ղոր: Անոր միջին լայնութիւնն է իբր հինգ մղոն, բայց Երկրագի մաս է երկասասուն կամ հընգետասան մղոն: Այս հովտին կամ դաշտին երկու զին մէջ ծայրէն մինչև միւսը կան բլուրներ, որ յարեւմտեց կը բարձրանան սեպ ուղղորդ. 1,000 կամ 1,200 սոք, իսկ յարեւելց՝ կը վերանան աստիճան աստիճան բայց աւելի բարձր: Հովիտը շատ սոք է, և, բաց այն մասերէն որ կ'ոսոգուին աղբիւրներէ կամ ա.

ռուներէ, աւազուտ և առանց ծառոց: Տեղ տեղ ծածկուած է խիտ առ խիտ կոնաձև բլրակներով, և ուրիշ ուրիշ ունի նոցին նման բայց աւելի ցած և նեղ, հազիւ մղոնի մը մէկ ութերորդին լայնութեամբ, դաշտաձև բարձրութիւններ: Այս հովտին մէջէն կ'անցնի Երրորդանոս օճակ, քան հովտին ընդհանուր մակերեսը հնգետասանէ մինչև յիսուն սոք խորութեամբ: Ափուրքը, ջրոյն կից, ծածկուած են խիտ առ խիտ սւռի, մնայ և վարդաստոր կոչուած ծառերով և թուփերով, և շատ անգամ ետ քայուելով մեծ վայր կը թողուն խոտոց և ծառոց: Երրորդանոս աստիճանի մասին մէջ գետը պաշարեալ է շատ տեղ շամբերէ: Գետին կից մացառուտը էին առաջ սպաւէն գաղանաց, որ հարկաւ դուրս կ'ելլէին երբ գետը կը կտրէր մացառուտը, սւտի ելած է սա խօքը, "Ահա անիկա առիւծի պէս ամուր բնակարանին վրայ պիտի ելլէ" Երրորդանոս ջուրերուն յորդեղէն," Երթմ. ԽԹ. 19. Կ. 44: Երրորդանոս հիմա աւելի խորն կը հոսէ քան յասաջ, բայց հիմա ետ ոչ միայն գետին բուն կտայծը կը լեցուի գարնան, այլև ջուրն այնչափ կը յորդէ մինչև ողողել տեղ տեղ

նակ գետեզորը, Ա Մնաց. ժ. 15, Միացեալ նահանգաց Նուստարմիլին պաշտօնակաշններէն 1 ինչ, որ 1848 ին նաւարկեց Յորգանանու մէջ, կը վը-կայէ թէ, թէպէտ Գալիլիայի ծո-վէն մինչև Մեռեալ ծով հեռաւս-րութիւնը վաթասուն մղան միայն է ուղիղ գծիւ, գետին թուռ երկայ-նութիւնն է երկու հարիւր մղան, զոան զի կարի մանուածոյ և պատ ի պատ է գետը: Գետին լայնութիւ-նը տարբեր է սյլեայլ տեղեր ե-թանասուն և հինգ ասլէ մինչև հա-րիւր սաք, իսկ իւրութիւնն է երե-քէն մինչև երկուսուսան սաք: Կակ ջրոյն չափը կը տարբերի յոյժ եղա-նակ եղանակ և տարուն տարի: Հո-սանքն է արագ և ուժգին, և ունի շատ տեղ յորձաղ և ջրվէժներ, յորոց իրը քսան և եօթը կը յիշէ 1 ինչ իրբն զտանաւարնակ այն եր-կայթեզէն նաւակներուն համար ս-րովք կը նաւարկէր այս պաշտօնա-կայլ: Տերերոյ ծով 312 (բաւ 1 ին-չի, 653) սաք ցած է քան զմակե-րեայթ Միջերկրականին, իսկ Մեռ-եալ ծովը իրը 1,316 սաք, ուստի և Յորգանանու շեղութիւնն այս եր-կու ծովուց մէջանգ է 4,000 սաք: Զուրք Յորգանանու են զով և քաղ-ջըր, և Գալիլիայի ծովուն պէտ նակ Յորգանան է ձկնաւէտ: Գետն ունի քարալէն կամուրջ, ստորն քան զժողկն Հուլէի (տես Գետուր), և ուրիշ կամրջի մը աւերակները կան տակաւին ի հարաւոյ Տերերոյ ծո-վուն: Ասլեայլ հուլք, գիրանցա-ննիք հասարակ եղանակներու մէջ, կը յիշուին ի Սուրբ Գորս, Կաս. Գ. 28. ժ. 5. Բ թագ. ժ. 12. 22-24: Գետն անցնելու համար կը գործած-ուէին նակ նաւակներ, Բ թագ. ժ. 17, 48, 39: Տես Եթվ 4:

Յորգանանու տարեւոր յորգութեան տանն անցան Յետու և իորոյէլ գետէն, Յետ. Գ. 15: Բայց և պի-պէտ ուժգին և յորգեալ գետը զկայ առաւ յանկարծ յանդիման Երիբ-վի, և մինչ ստորին ջուրերը կը հո-սւէին դէպ ի ծով, վերինը հրաշիւ-կեցան, և թողին գետին մէջ ըն-դարձակ անցք իորայլի ժողովրդեան: Յետ այնորիկ երկու անձինք ևս ան-

ցան հրաշիւք ընդ Յորգանան, Եղիա և Եղիակ, Կ թագ. Բ. 8, 14: Յոր-գանանու ջուրերուն մէջ բժշկուե-ցաւ բարան Նէեման, և կրուսեալ կացինը լողաց բահիւ Եղիակ, Կ թագ. Ե. 14. Զ. 6: Հոն մկրտուեցաւ նակ մեր Փրկիչը, Մատթ. Գ. 13, և այս գրկաց յիշատակը կը կատարեն տարուն տարի ի մէջ ապրիլ ամսոյ հաղարուստ աւետարող անուանեալ Քրիստոսնէից այլեայլ դաւանութիւն-ներէ: Այս ուխտաւորք ժամագրեալ որ մը և ընդ պաշտպանութեամբ Օ-մանեան զինուորաց, կ'երթան յայցե-լութիւն գետոյն, կը խմեն ջուրէն և կը լուացուին գետը, և յետ միոյ կամ երկուց ժամուց կը դառնան Երուսաղէմ:

Յորգանանու գլխաւոր ճիւղք են, Երմաք, ի հուսնի Հերմաքս, բա-ւական մեծ գետ, և Յարբակ, եր-կաքին ևս յարեւից: Կան նակ ոչ սակաւ մանր մանր վտակք և շատ լեռնային առուք, որ ամառը կը ցա-մաքին հեղցհետէ: Բայնկոյս Յորգա-նանու կը նշանակէ գետին արեւելեան կողմը, բայց յառաջ քան զնուանել Յետաւոյ զՊաղեստին, կը նշանակէ՝ արեւմտեան կողմը:

Զարդիս Յորգանան կը կորուի Մեռեալ ծովուն մէջ. բայց շատերը կը կործնի թէ, շատ հին ժամանակ յառաջ քան զգործանմն քաղա-քացն որ էին ի հոգակն Սորոմայ, Յորգանան կ'անցնէր Մեռեալ ծովէն և Արդիսի մարէն, և կը հոսէր դէպ յառաջ մինչև Կարժիւր ծովուն Ե-զանեան ծոցը: Արգարե Մեռեալ ծովուն հարաւային ծայրը կապուած է Եզանեան կամ Ազապարի ծոցին հետ այն մեծ հովիտ որ Արարերէն կը կոչուի Էլ-Արապաւ, և է Էլ-Ղորի, այսինքն Յորգանանու հոգակն մասը, Հովիտն է ի մէջ հարաւոյ և հա-րաւային արեւմտեան հարաւոյ: Իր-կայնութիւնը, Մեռեալ ծովէն մին-չև ՍԱզապա, ուղիղ գծով է իրը հարիւր մղան: Մեռեալ ծովուն ծայ-րէն աւազուս գաշա մը կը տարած-ուի դէպ ի հարաւ ըլլերներու մէջ և հաւատար ծովուն երեօին, մինչև ութ կամ տասն մղան հեռու, ուր կրային գահաւանդ մը, վաթսուներ

մինչև ութսուն սաք բարձր, ընդ մէջ կը կարէ գալար, և կ'երթայ ընդ լայնութիւն հովանի կողմէ ի կողմ, բայց իւր արեւմտեան ծայրը կը թողու իբր կէտ մզոն լայն հովանի մը անցքը: Այս հովանը կ'երթայ մզաններով գէղ ի հարաւ ի մէջ լայն և ամայի հովանի էլ Արապահ սրմէ յետոյ գուրս կ'ելլէ, և որչ ջուրը կը տանի ի Մեռեալ ծով: Վերջինչալ գահաւանդը, որ հաւանականապէս Աւուր Գրոց Ակրաբրիմ կամ կարիծ կոչուած ապառաժն է, այն տեղն է ուր էլ Արը կը գերջանայ, և կը սկսի էլ Արապահ, որ անտի կ'երթայ անրիդհատ մինչև Ալգապա: Երկուստեք էլ Արապահ իբր քերին շղթայք լինանց: Բայց գետք որ կ'իջնեն այս լեռներէն կ'ըլլան անհետ իրենց կողմուտ ճամբուն մէջ յառաջ քան զհասանելն ասորին հովերք, այնպէս որ այս ասորին հովանն է ամառը գրեթէ առանց ջրոյ, որ Անապատ Արարիոյ մէջ միայն կը բուսցունէ բոյս և ծառ, և կը գործէ զայն բնակելի, իսկոր հովանի մէջ չկայ ամենեւին դոյզն նշմարանք ճանապարհի կամ սարիչ որևիցէ ձեռագործի արուեստիւ մարդոյ: Կարծիք թէ Յորդանան ի սկզբան կ'անցնէր այս մէջ հովանի ստուգութիւն չունի, վրան զի Մեռեալ ծովն իբր 1,300 սաք ցած է քան զԱլգապայի ծոցը, և վրան զի մտակալ տեղեաց մեծ մասին ջուրերը կը հոսեն գէղ ի հիւսիս Մեռեալ ծովը: Հարկաւնակ Յորդանան կը թափէր ի սկզբան ևս ինչպէս հիմա յիշեալ ծովը և կը մնար բնո, ապա թէ ոչ հարկ է տեսլ ըստ Լինչի և այլոց, թէպէտ ասարկուսելի է այսպէս կարծել, թէ Մեռեալ ծովն, և ընդ նմա բոլոր հովերք գէղ ի հիւսիս և ի հարաւ, յիւրեանն նախնի բարձր գրեց իջան յայժմոյ խորագրոյ զիբքը, թերևս բազմօք յառաջ քան այն ասնդ պատահարը որ տուաւ Ղովտայ ապաստանել «լեւր», Ծմնգ. ԺԹ. 17-28, 30: Տես Ծով 3:

Յարձանաւտ, Գործ. ԻԿ. 17, հաւանականապէս վտանգաւոր աւազուար և պոյսար երկու ծոցերուն մէջ Աբրիկէի եզերքն ի հարաւոյ

Մալդայի: Այս ծոցերը կը կուսուէին Մեծ և Փոքր Արտիս, և յորոց կը սոսկային նախին նաւավարք: Հողմը յարմէ վարեցան Պօզոս և ընկերք նորս կը սպառնար նեաւել զանոնք ի Փոքրն Արտիս:

Յարձանք, են քաղ ծանօթ երեւոյթք յարեւել, և կը կարծուի թէ կը պատճառուին ուսուցիկ կամ պըտուտակ հովէ: Թանձր, սեաւ, ևագառաձե ամոյ մը կը տեսուուի կտիւեալ յերկնից, և այս ամոյ երբեմն կը շարժի արագ ծովին վրայ, որմէ երբեմն երբեմն կը բարձրանայ ջուրը կոնաձե և կը կցի վերնոյն: Ուր որ ասոնք կը միանան, սիւնը կ'ընայ երեք սաք թանձր բլլալ, և երբ այն սիւնը կը կտրի, Տեղեղք ջուրք կ'իջնեն վար: Այս բաւը կը բանուուի իսկ սողմանին 7 համարին մէջ, ուր սակայն սաղմոսերուն կը թուի ակնարկել ջրվէժներ:

Յուգա, 1. Կորրորդ որդի Յակորայ և Լիւայի, ծնեալ ի Միջագետս, 1755 ին նախ քան զԳբ., Ծմնգ. ԻԹ. 35: Պատուաւոր անձ է ի պատմութեան Յովնիփայ, Ծմնգ. ԼԿ. 26, 27. ԽԳ. 16-34, բայց ոչ այնպէս ի պատմութեան Թամարայ նուոյն իւրոյ, Ծմնգ. ԼԸ. Յակորայ վերջին օրհնութիւնը մարգարեանց Յուգայի ազգատոհմին զօրութիւնը և յաջողութիւնը, և այն ցեղին անելն իբրև գլուխ հրեական ազգին մինչև Քրիստոսի ժամանակը, Ծմնգ. ԽԹ. 8-12: Թէպէտ Յուգա չէր անդրանիկ, շուտով համարուեցաւ իբրև գլուխ որդւոց Յակորայ, և ցեղ նորա եղև քան զայլ ցեղս Խորայիի ցօր, և թուով բազում: Պաղեստինու հարաւային արեւելեան մասն ինկաւ բաժին այս ցեղին: Տես Հրեաստան: Յուգայի երկրին սահմանազուրկն էր Երուսաղէմ, նիստ հրեական պաշտամանի, և Յուգայ էրա Դաւիթ և անոր թագաւորական զարմը, որմէ սերեցաւ Փրկիչն աշխարհի:

Տես Գարձին ի գերութենէ, Յուգայի ցեղը գրեթէ միացուց իրեն հետ բոլոր Եբրայական ազգը, որ յայնմ հետէ ճանչցուեցաւ իբր Հրեայ, կամ Յուգայեան, իբրև սերունդ Յու-

դայի: Յուզա, երբ կը յիշուի իբրև տարբեր յխորայելէ կամ յԲփրեմայ, այսինքն Սամարիոյ Թագաւորութեանն, կը նշանակէ Յուզայի Թագաւորութիւնը և Դաւթի սերունդը: Տես Երբայեցիք և Թագաւոր բառեր: Այս ցեղին նշանաւոր յատկութիւններէն մին այն է, որ պահեց ճշմարտ կրօնը և քահանայական պաշտօնը հանգերձ օրինական ծէսերով ի տաճարին որ յԵրուսաղէմ, մինչ տասն ցեղք եղան անձնատուր կառապաշտութեան, մանաւանդ ոսկեղէն որթեր պաշտելու:

2. Իսկարիստացի, այսինքն ի կարիովք քաղաքէ Յուզայ, Յես. ԺԵ. 25: Էր մին յերկոտասան առաքելոց փրկչին, և կը թուի թէ կը վայելէր իւր բոլոր առաքելակցաց վաստակութիւնը: Միւս առաքելաբ անոր կը յանձնէին ինչ նուէր որ կընդունէին, և իրենց բոլոր պարուսայն միջոցները, և երբ երկոտասանը զրկուեցան քարոզել և գործել պանչելիս, կը թուի թէ Յուզա անձնց մէջ էր, և ընդունած էր միևնոյն զօրութիւնը և իշխանութիւնը: Սակայն սոսքեր էր, նոյն իսկ այն ժամանակ, ռեպահականել իրեն մօտ մը հասարակաց ստանկէն, Յովհ. ԺԲ. 6, և վերջապէս կըրք իւր վաստակութիւնը մասնելով զՅիսուս ստակի համար: Իբր 3 Անդղիական սակայ շնչին գումարի մը համար Յուզա խոտացաւ Հրէից ժողովին ցուցնել զտեղին ուր մարթ էր բռնել զՅիսուս զիշերայն առանց վտանգի խռովութեան: Բայց երբ տեսաւ Յուզայ իր մատնութեան նետանիքը, զգաց ստասիկ խայթ իզգի, և որովհետև անհնար էր ազատել զինք այն աղետալի դիպաց պատասխանատուութենէն, նետեց քահանայից առջև արեան զինը, անցաւ Ենովի մօտին հոգուն, և կախեց զինք, Մատթ. ԻԷ. 3-10: Ղուկաս, ի Գործն առաքելոց, Ա. 18, կը յաւելլու թէ Յուզայ ինկաւ զլիւիվայր և հերձու ընդ մէջ, հաւանականապէս վասն զի իրեցաւ շուանը կամ կտարեցաւ ճիւղը որմէ կախուած էր: Այս կրկին մահուան տեսարանն էր թերևս սեպացեալ բլլսն կողն ի հարուստ Ենովի ձո-

ղոյն: Տես Ակեղադամա: Յուզայի այն խոտովանութիւնը որ իրջնին տագնապէն յառաջ եկաւ իրեկի վախովիւն է անարատ անմեղութեան Յիսուսի, Մատթ. ԻԷ. 4, և անոր ահաւոր վախճանը իրատ մեծ ընդդէմ ազահութեան, կընդաւորութեան և ամէն անհաստատութեան, Մատթ. ԻԶ. 34. Յովհ. ԺԷ. 12. Գործ. Ա. 25:

3. Մին յառաքելոց որ կը կոչուի նաև Ղերես և Թագէտ, Մատթ. Ժ. 3: Մարկ. Գ. 18. Յուզ. 1, որդի Ալիփայ և Մարեմայ, և եղբայր Յակորու կրտսերոյ: Տես Յակոր 2 և 3: Այս Յուզա էր Յուզայի անուամբ ծանօթ թղթոյն հեղինակը, Մարկ. Զ. 3. Ղուկ. Զ. 16. Գործ. Ա. 13:

4. Եղբայր Տեառն մերոյ, Մատթ. ԻԷ. 56: Ետտեք կը կարծեն թէ այս Յուզա էր մօրաքեռարդի և ոչ եղբայր Յիսուսի, և էր նոյն ընդ Յուզայի առաքելոյ 3: Բայց Յիսուսի «եղբայրները» հաւատացած չէին անոր մինչև յօտ վախճան կենաց նորա: Տես Յակորոս 3:

5. Քրիստոսնայ վարդապետ, որ կը կոչուի նաև Բարսաբաս, և զրկուեցաւ Երուսաղէմէ յԱնտիոք Պօղոսի և Բաւնարայ հետ, Գործ. ԺԵ. 22, 27, 32:

6. Մականուանեալ «Գալիլեացի», կը կոչուի նաև, Յովսեփոսէ, Գաւղանացի: Կրնա՞նք էր Գամաղա, քաղաք ի կաւղանիտիս, մօտ յարեւելեան հարաւային օվին Տիրերեայ ծովուն: Ունելով ընկեր զՍաղաով սնն, ժտեցաւ յապոստամբութիւն գրգռել զՀրեայս, բայց սպանու ի կուրիքնիստէ կամ ի կիւրենեայ որ զայնու ժամանակաւ էր կուսակալ Ասորոց և Հրէաստանի, Գործ. Ե. 37:

7. Հրեայ սնն ի Գամաղաս, ընդ որում կը բնակէր Պօղոս, Գործ. Թ. 11: Յուզայեաններ, անուն տուեալ Հրէից որ կը բնակէին օտար ազգաց մէջ, մանաւանդ յետ գործի գերութեան ի Բարելոնէ, յանուանէ Յուզայի, նախահօր նոցա: Տես Երբայեցիք:

Յուզայի, բաւոր, հաւանականապէս գրուած յամի ՏՊ. 66: Է և.

Ն

աւանդանն և սաստիկ տգգ տա սյնո-
սիկ որ սուա վարդապետաց սմանց
մըրրութիւններուն և զեզծ վարուց
ըր հեռեւէին, ուստի և մասնակից
պիտի ըլլային անոնց ասրոսփելի
պատժոյն: Այս թուղթը կը նմանի
երկրորդ թղթոյն Պետրոսի: 14 և 15
համարին մէջ կոչուած վկայութեան
համար, տես իմասք 2:

Յուլիոս, Տարիւրպետ Աւգոստ-
եան գնդին, որուն յանձնեց փեռ-
տոս, կուտակալ Հրեասասանի զՊո-
ղոս, սանել զեա ի Հառփմ: Յուլիոս
շատ կը յարգէր զՊողոս: Թոյլ տու-
աւ անոր ելլել ցամաք ի Արշան և
պղծութիւն ընել իւր բարեկամե-
րուն: Նոյն նաւարկութեան աստե՛ն
որիշ անգամ մը Յուլիոս գէմ կե-
ցաւ դաւաճանութեան զոր նիւթած
էին զինուորը բոլոր կապելոց կենաց
գէմ, և այնպէս ազատեց առաքեա-
ւը, Գործ. ԻԷ:

Յռքարեզ, կին Ամրամոյ և մայր
Մովսէսի, Ահարոնի և Մարեմայ,
Թու. ԻԶ. 59: Յռքարեզ էր գուտար
Ն. ևեայ, և հորաքայր իւր Էրկանը,
Մ. Զ. 20, Թէպէտ յետոյ այսպիսի
ամենուրեք իւրեք արգելուեցան, Ղ. ևս.
ԺԸ. 12:

Յօճաճան, որդի կարէի, մին ի
գլխաւոր զօրավարաց Հրէից յետ
կործանման Երուսաղեմի, 588 ին նախ
քան զԲր., որ ճանչցաւ Գողոթիայի
իշխանութիւնը, և յայսինեց անոր
իսմայելի դաւաճանութիւնը, բայց
ի զուր, և ինդրեց Գողոթիայի մահ-
ուան վրէժը. բայց յետոյ աարաւ
Հրէից քնացորդն յԵգիպտոս հակա-
ռակ իրատուն Երեմիայի, որ չկրնա
լով արգելուլ Յօհանանու ապստամ-
բական և կուսպաշա ընթացքը,
մարգարէացաւ աստուածային պա-
տուհար, որ կատարուեցաւ ժամա-
նակին, Դ. Թագ. ԻԵ. 23-26. Երեմ.
Ի. ԻԴ:

Յօսաբէ, հօրաքայր Յօսիւայ,
արքայի Յուդայ: Յօսաբէէ ազատեց
կտարածէն և պահեց զՅօսիայ մինչ-
գեռ մանուկ էր Գոթոզիայի դա-
ւաճանութենէն, Դ. Թագ. ԺԱ. 1-3:

Նաաս, 1. արքայ Ամենայնաց,
յուզթուեցաւ ի Սաւուզայ, մինչ
պաշարած էր Նաաս զԻսամիթ-Գա-
ղաադ, Ա. Թագ. ԺԱ: Նաաս, կամ
ինչպէս անուք կը կարծեն, անոր որ-
դին և սնուանակիցը, բարեկամու-
թեամբ էր ընդ Դաւթի, Բ. Թագ.
Ժ. 2:

2. Հայր Եարուհեայ և Արիդեայ,
քերց Դաւթի ի հօրէ կամ ի մօրէ
միայն: Նաաս թերեւս էր այլ անուն
Յեսսէի, կամ թերեւս անուն կնոջ
նորա:

Նաառն, մին ի նախահարց Տեա-
ւոն, Մատթ. Ա. 4. Ղուկ. Գ. 32,
նահապետ ցեղին Յուդայ յանապա-
տին, Թու. Ա. 7. Բ. 3. Ի. 42, և ա-
նորդի Ահարոնի, Մ. Զ. 23. Հառթ.
Դ. 20. Ա Մնաց. Բ. 10:

Նարազ, միւր, ի գաւակէ Քաղե-
բայ, տէր մեծամեծ երկիրներու և
անասնոց, ի Մասն և ի կարմեղոս ի
հարաւայ Յուդայի: Դաւթի մեծ ե-
րարեսուտ էր Նարազայ, զասն զի
պաշտպանած էր զեա անապատին
աւազակներէն, բայց և այնպէս
Դաւթի մեծ կարոտութեան ժամա-
նակ, մինչ Նարազ պարտէր առա-
տանեալութեամբ օգնել Դաւթի,
մերժեց ամարգութեամբ անոր խն-
դիրը, որ էր քիչ մը պաշար Դաւթի
կարօտեալ զօրաց: Դաւթի զպրա-
նայով Նարազայ այս ապաշորհու-
թեան և հիւրասեցութեան համար,
ճամբայ կլաւ մաշիւ ի սուր զՆա-
բազ և անոր մարդիկը: Բարեբախ-
տութեամբ Նարազայ իմաստուն
կինն Արիդեա աղետից առաջն ա-
ռաւ: Տասն օրէն Տէրը զարկաւ զՆա-
բազ որ մեռաւ, Ա. Թագ. ԻԵ: Տես
Արիդեա:

Նարաւ, Լաբարտիստիւն, 1. քա-
ղաք մօտ ի Բեթէլ և ի Գայի, Եզր.
Բ. 29. Նեեմ. Ի. 33:

2. Քաղաք Իսրաէլի ցեղին, Թու.
ԼԲ. 38: Մովսէսը քառն այս քա-
ղաքը, և ունէին զայն առ Երեմիա-
յիւ, Ես. ԺԵ. 2. Երեմ. ԻԸ. 1:

3. Լեռ Մովբաւ, ուստի Մովսէս
տեսաւ աւետանց երկիրը, և ուր

մեռաւ: Նարաւ Աբարիմ լերանց մէկ կաաարն է յանդիման Երկրովի ի վերայ: Արեցէն, Պուրբհարա, և այլք, նոյն կը համարին զոս ընդ Աղգարտոսի, իբր տասն մզոն ի հելւոսոյ Աւանտի: Հանապարհորդք չնի յիջի շատ բարձր կաաար մը այն շղթային մէջ որ ճեղգ Երկրովի գեմանց է, և որ գեւ ըստ արժանոյն գիտուած չէ, Բ Օր. ԼԲ. 49. Լ Դ:

4. Կուսք Բարեկացոց, Ես: ԽԶ. 1: Բարեկացոց աստեղգարաշխական աստեղգեաց մէջ կը տեսնուի թէ այս կուսքը հաւանականապէս Հերմէո էր: Նաև հին Աբարացիք կը պաշտէին զՆարաւ: Թէ ընդհանուր և շատ յարգի էր այս աստուծոյն պաշտօնն առ Քաղղէացին և առ Ասորեստանեայս, յայտնի է ոչ սակաւ յասուկ անուններէն որ կը գտնուին ի Սուրբ Գիրս, և որոց բարդութեան մէջ կը տեսնուի այս բառն, որպիսի են Նարուզոգոնոսոր, Նարուզորգան, Նարուսազարան, Երեմ. ԼԹ. 9, 13, ինչպէս նաև Յոյն և Հռովմայեցի մատենագրաց մէջ Նարանիզ, Նարանասոր, Նարպոգոսասոր, այլովքն հանգերմ:

Նարթօր, մին յորգուց իսմայելի, Եմնդ. ԻԵ. 13, որոյ սերունդը գրաւած էր Անապաս Աբարիոյ արտաներն, Ես. Կ. 7, և հուսկ յետոյ և զու հզոտակ Երովմայեցոց: Կը կարծուի թէ արաաբին պատմութեան մէջ յիշուած Նարթթացիք ասոնք էին: Տես Երովմ:

Նարովք, Բեր, իորայեացի ոմն Յեզրայէլէ, որ չուզէց վաճառել Աբասարու իւր հոյրենական այգին, Ղևա. ԻԵ. 23, 24, և յայն սակս սպանուեցաւ թելագրութեամբ Յեզրեկոյ թագուհւոյն զրպարտուելով իբրև հայհոյէ: Աբասար աեր եղաւ իսկոյն ցանկացեալ այգւոյն, թերևս պատճառուելով թէ կաւապարտութեան կ'իյնար այն կալուածն իբրև ստացուած մատնիչ, մատնիչ հրատարակելով զՆարովք զրպարտաւն իբրև հայհոյէ: Կամ թերևս Նարովթայ ժառանգները չըողքեցին այգւոյն յափշտակութեան դէմ՝ վախնալով Յեզրեկոյ գաղտնի սպառնալիքէն: Սակայն Եղիտ չվախցաւ ծանուցա-

նել թագաւորին և թագուհւոյն քան զնոսա բարձրագունին, Եհովայի, մտաալաս պատահասոր, Գ թագ. ԻԱ. Դ թագ. Թ. 24-26, 36. Ժողով. Ե. 8:

Նարուզոգոնոսոր, որդի և յաջորդ Նարուզոգոսարայ, թագաւորեց Քաղղէացոց իբր 600 ին նախ քան զՔր: Քիչ ժամանակ յառաջ գահակից էր հօրը, և զրկուեցաւ նորէն առնուլ զԲարբեմիս, զոր գրաւած էր Նեբուսով, որքայ Եղիզաացոց: Նարուզոգոնոսոր յողթելով Եղիզաացոց, իազոց ի վերայ կուսակալին փրկնիկեցոց և ի վերայ Յուդայի թագաւորին Յովակիմոյ որ հարկատու եղած էր Նեբուսովայ: Նարուզոգոնոսոր կալաւ զՅովակիմ և շղթայակապ ատարաւ գերի ի Բաբելոն, բայց յետոյ արձակեց զնա ի Հրէաստան ատարեկան մեծ հարկ մը աալաւ պայմանաւ: Իազոցոցոց շատ մարդ Երուսաղեմէ, յորոց միջի էին Գանիել, Անանիա, Միսայէլ և Ազարիա, ամենքին թագաւորական գերդաստանէն, զորս Նարուզոգոնոսոր պատուիրեց ինամով կրթել յուսումն Քաղղէաբուն լեզուին և յիմաստութեան Քաղղէից, որպէս զի այնպէս կրթուելով այն չարքին պատանիք գործածուէին յարքունիս թագաւորին, Դ թագ. ԻԴ. 1. Բ Մնաց. ԼԶ. 6. Գան. Ա. 1:

Նարպոգոսասոր մեռաւ, և Նարուզոգոնոսոր որ այն ասնն կամ Եղիզասոս էր և կամ Հրէաստան, անապարեց երթալ ի Բաբելոն, իր զորապետաց յանձնելով Ասորոց, Հրէից, փրկնիկեցոց և Եղիզաացոց գերիները Բաբելոն ասանելու գործը. քանիք, ըստ Բերտոսոսի, Նարուզոգոնոսոր նուածած էր բոլոր այն երկիրներն: Նարուզոգոնոսոր բաժնեց այս գերիներն այլեայլ հաստած, և Երուսաղեմի ասանարին նուիրական անօթնները և ուրիշ մեծոպին կոզոպուսներ գրաւ ի պատահաբ Իելայ մեհեանը, Յովակիմ երեք ատրի հաւասարմի մնաց Նարուզոգոնոսորայ, և ապա ապտամբեցաւ. բայց յետ երեց կամ չորեց ամոց, պաշարուելով յԵրուսաղեմ, բռնուեցաւ և սպանուեցաւ, և մար-

մինք նետուեցաւ զէշ թռչնոց երկնից, ըստ մարգարէութեան Երեմիայի, ԳԼ. ԽԲ:

Յովակիմայ յաղբոցն, Յեքանիա, թագաւոր Յուդայ, պատասմելով ի Նարուզոգոնոսրայ, պաշարուեցաւ Նրուսագէմ, սախարուեցաւ լինել անձնատուր, և տարուեցաւ, իւր գլխաւոր պաշտօնէից հեռ, գերի ի Բաբելոն, նշնայեմ մայր նորա և կանայք, և ընտիր ընտիր ձեռագէտք Երուսագեմի, թուով իբրև տասն հազար: Այս գերիներէն էին Մուրթբէ, հօրեղբորդի Եսթերայ, և Եզրիէլ մարգարէ, Եսթ. Բ. 6: Նա ըուզոգոնոսոր առաւ նաև ըրոր ոսկեղէն անօթները զորս Սոզոմոն շինել տուած էր տանարին համար, և թագաւորական գանձը, և թագաւորեցաւ Յեքանիայի հօրեղբորդ Մաթանիա, զոր Սեզեկիա անուանեց: Սեզեկիա Յեաց հաւատարիմ՝ Նարուզոգոնոսրայ ինք տարի, յետոյ ապտամբեցաւ և եղաւ զաշնակից ընդ գրացի թագաւորս: Բարեկոնի թագաւորը եկաւ Հրեատասն, նուաճեց երկրին գլխաւոր տեղերը, և պաշարեց զԵրուսագէմ: Փարաւոն Ապիաւ եկաւ Եզրիպոստէ օգնել Սեզեկիայի, բայց Նարուզոգոնոսոր պատահեցաւ անոր, և ստիպեց զնա դառնալ իւր երկիրը: Յետ այսորիկ Նարուզոգոնոսոր պաշարեց զԵրուսագէմ երեք հարիւր իննսուն օր: Սեզեկիայի մեռասաներորդ տարին, 588 նախ քան զՔր. առնուեցաւ քաղաքը, և Սեզեկիա բռնուելով բերուեցաւ Նարուզոգոնոսրայ առջև, որ այն ատեն էր ի Ռերզա յերկրին Ասորոց: Բարեկալցոց թագաւորն ի մահ դատապարտեց զնա, անոր աչաց առջև հրամայեց պաննակն որդիքը, յետոյ հանեց Սեզեկիայի աշուրներն, և շղթայակապ զրկեց զնա ի Բաբելոն, Ի Թագ. ԻԳ. ԻԵ. Բ Մնաց. ԼԶ:

Նարուզոգոնոսրայ թագաւորութեան ժամանակ Բաբելոն և Բաբելացոց տէրութիւնն հասաւ ի ծագ պոյծառութեան: Նարուզոգոնոսոր շատ աշխատեցաւ զարգարել զՖաբելոն, և այս եղաւ նորա մեծամեծ պարծանաց մին: «Առ չէ», կ'ըսէր,

«ան մեծ Բաբելոնը» որ ես իմ զօրութեամբ իմ մեծութեանս փառքին համար թագաւորութեան տուն շինեցի», Բայց Աստուած կործանեց անոր պարծանքը, և Նարուզոգոնոսոր ժամանակ մը իշու ի կարգ զայրենի գաղանաց, ըստ մարգարէութեան Դանիէլի: Տես Դան. Ա.-Գ: Տիրիտի մտ աւերակաց մէջ զբռնուած արձանագրութիւն մը, որ կը պահուի Լոնտոն, Արևելեան Հընդկաստանի Տուս կոչուած տեղը, կը պատմէ Նարուզոգոնոսորայ այլևայլ գործերն ի Բաբելոն և Պորսիրա կոչուած տեղը: Արձանագրութիւնը յանկարծ՝ կտրելով պատմութիւնը կ'ըսէ թէ թագաւորին սիրտը խտացաւ քաւգէից դէմ: «Կրօնից համար նուէրներ չէր տար, Մերոզդայ պաշտօնը գաղղղուց, և արգելեց զոհել աստուածոց: Կը Բրեյտը ըստ Բելագրա-Ֆեմ Խորթոց», Նարուզոգոնոսոր կը կարծուի մեռել 562 ին նախ քան զՔր., յետ թագաւորելոյ ամս իբրև քառասուն:

Մին ի հռչակաւոր գործոց որ կ'ընծայուին Նարուզոգոնոսրայ, և ընդ որ անասանկոյն կը պարծը Նարուզոգոնոսոր, էին անուանի «Կարտազանաւ բուրասանք», զորս ասի թէ շինեց Նարուզոգոնոսոր ըստ ցանկութեան կնիղ իւրոյ, Ամիւտեայ գշխոյին որ հովասուն սնկալ էր յաշխարհին իւրում: յերկրին Մարտի: Բարեկոնի պէտ դաշտամէ երկրի մէջ ալ, սպիտի պարտեղ մը շինել բարձրաբերձ ծառերով ոչ այլ ազգ հրեանար էր, եթէ ոչ արուեստի մեծամեծ հազարաւորներ կանգնելով. և արդարև Նարուզոգոնոսոր հրամայեց ահագին հազակոյտ մը կանգնել իբր չորս հարիւր քառակուսի սաք առարածութեամբ, և աւելի քան երեք հարիւր սոք բարձր: Այս հազակուտին վրայ շինուեցան ամուք մին քան զմիւսն բարձր, մեծամեծ քարերով ծածկուած սրմոյ կամ թժոց վրայ: Իւրաքանչիւր սրմոյ կամ թժոց վրայ վրայ գրուեցաւ կարգ մը պրտուեղէն, անոր վրայ կարգ մը ձիւթ և ձիւթին վրայ երկու կարգ քար, և ասոց ամենուն վրայ գարձանալ կարգ մը կապար: Այս հազակուտին

կեց շինուեցաւ ուրիշ մը նմին նման բայց աւելի փոքր, և դարձեալ ուրիշներ: Հողակուտոց վերջին կարգին վրայ որ էր կապար՝ գրուեցաւ հող, և տնկուեցան ծառեր, թուփեր և ծաղիկներ: Այս կերպով շինուած պարտեզներ հռոմէական Եփրատաւ որ կ'անցնէր առ ստորստով այն պարտիզաց, և ջուրը կ'ելլէր մքե- նայիւք վեր հողակուտոց մէջէն: Այս պարտեզները պարտեզն սեծատարած գետնէն փոքր մաս մը միայն բանած էին, բայց այն գետինը որ ունէր վեց մշտն շրջապատ՝ էր պատեալ պարսպով: Այս պարսպէն ներս կային ուրիշ երկու պարիսպ և բարձր աշտարակ մը, և բաց ի պայտին շէնքէն, գաւիթներ, պարտեզներ, այլովքն հանգրեմ: Բայց դուռները պղծն էին: Պղծն գուռներ կը իջէ Երայի, իտեղով Բաբելոնի ստաման վրայ ի կիւրստ, Ես. ԻԵ. 2: Կախազանաւ բււրաստաններուն աւերակները կը կարծուի թէ են այն իրան ի իտուս հոգարբայրի ստիկ որ կը կոչուի Գասր, յարեկեց Եփրատայ, և որոյ տարածութիւնն ունի հազար կանգուն երկայնութիւն, և եօթն հարիւր կանգուն լայնութիւն: Այս հոգարբային հանուած աղիւսք ազնիւ են, և ամենուն վրայ դրոշմաւ կայ անուն Նարուգոգոնոսրայ:

Այս թագաւորին ուրիշ մէկ շէնքն էր այն որոյ աւերակք կը կոչուին այժմ Պիրս Նիմրուս, իբր ութ մը- զոն ի հարաւոյ արեւմտից վերայիշեալ պարտիզաց: Տես Բաբելոն: Հէնքի թոյլնունի իուզարկութիւնք ցուցին թէ Նարուգոգոնոսր շինեց յիշեալ Պիրս Նիմրուս, աւելի հին շէնքի մը աւերակաց վրայ: Այս շէնքն էր վեց կարգ կամ յարկ, որոց իւրաքանչիւրը քանի որք բարձր էր, և քառասուն երկու ուք նուազ հո- բիզոնական քան իրմէ վարինը: Ի գագաթան շէնքին էր մեհանք և գիտանոցը: Այս շէնքն հիմա եղած է հոգակոյս մը յապակի փոխուած: Եւնքին իւրաքանչիւր կարգը կամ յարկը նուիրեալ էր մոլորակի մը, և այն մոլորակին յապակոցեալ գունով ներկուած: Առաջինը, որ կ'անուսի նուիրեալ էր, էր սե, Լուսնթագին

կամ Աբամագոգինը՝ շառագոյն, Հրասին կամ Արեօնինը՝ կարմիր, արեգականը՝ գեղին, Արուսեկին կամ Ասագոհանը կանաչ, և Փայլածուին կամ Հերմէօնինը՝ կապոյտ: Մեհանն էր սպիտակ, և հաւանականապէս էր նշանակ լուսնի: Այս վաղուց աւերեալ շէնքին անկունները մօտեքս խուզուելով, գտնուեցան զլաններ բեւեռագիրներով որ կարդացուեցան և հասկցուեցաւ թէ Նարուգոգոնոսր շինած էր այն շէնքը որ կը կոչուէր "Պորտիրայի եօթն գնդաց կայան", թէ փրկւած էր, և թէ Նարուգոգոնոսր շարժեալ իւր ստատեմէն, ի Բերդգաբայ, նորէն շինած էր զայն աղիւսն և գտնուով՝ կոչուած պատուական քարերէ, "առանց փոխելու շէնքին տեղը", "առանց խախտելու անոր հիմը": Արանապարտութիւնը կ'ըսէ նաև թէ այս նորագութիւնը եղաւ հինգ հարիւր չորս տարի յետոյ քան զառաջին շինութիւնն որ եղած էր թագազած- փազանոսրայ նախը: Այս շէնքը եթէ չէր հոն ուր Սուրբ Գերբը կ'ըսէ թէ էր Բաբելոնի աշտարակը, և ոչ հոն ուր էր Բելույ մեհանքը գոր կը նկարագրէ Հերոզոտոս, գէթ Բաբելոնի աշտարակին և մեհանին նման էր: Այս շէնքին աւերակէն հանուած ամեն աղիւս ունի իւր վրայ Նարուգոգոնոսրայ նշանը, իսկ Պորտիրայ կոչուած տեղը կը թուի թէ էր մին յարուարմանոց հնոյն Բաբելոնի:

Նարուգաբագան, էր զօրավար Նարուգոգոնոսրայ, և հրամանաւ նորա կողմացեց և ուրեց զԵրուսաղէմ, Ի Թագ. ԻԵ. 8-20. Երեմ. ԼԹ. 9. ՄԲ. 12-30:

Նապար, ասորոյն, 1. էր երեց որդի Ահարոնի, և ոպանաւ ստաուածաւոր պատուհասին, վասն զի յանդգնեցաւ մտաուցանել օտար հուր ողջակիզաց սեղանը, Ղեւ. Ժ: Տես Արիւռ:

2. Որդի Յերոբոամայ Ա. ց, արքայի իւրցայիկ: Յաջորդեց հօրը: 954 ին նախ քան զԲԲ., և յետ թագաւորելոյ երկու տարի միայն, սպանուեցաւ, մինչդեռ պաշարած էր Գարազան, գաւածանութեամբ Բառայի որ էր իսաբարայ թեղէն, և յա-

փշտակեց թագաւորութիւնը: Նա-
գար չար գործեց Աստուծոյ առջև
և անոր հետ կորեան նաև որդիքը և
Յերարդամայ բոլոր ազգատանձմբ ըստ
կանխառոտութեան Աստուծոյ, Գ
Թագ. ԺԻ. 25-30:

Նագաբքը, քաղաք ստորին Գա-
լիլեայի, իբր եօթանասուն մղան ի
հիւսիսոյ Արուսաղէսի, յերկրին Զա-
բուղոսի: Եհնուած էր բլրոյ մը կողք,
և կը նայեր շքեզ և գեղեցիկ հովտի
մէ վրայ զոր կը պատէին բարձուք՝
նեղ անցք մը միայն բաց թողլով ի
հարաւոյ: Նագաբքի միանձուռեք
այս կոթին բերանը կը ցուցնեն գա-
հաւանդ, և կ'ըսեն թէ այն գահա-
ւանդէն վար պիտի նետէին զՅիսուս
մարդիկ քաղաքին, Ղուկ. Գ. 29:
Նագաբքի իբր վեց մղն հեռու է
յարեւմտեան հիւսիսոյ արեւմտեց թա-
րոր լերին, իբր ի կէտ ծանաղարհին
որ ի Յորդանանէ ի Կիւրիակոսիան:
Նոր կտակարանին մէջ կ'ըսուի թէ
Նագաբէթ էր "քաղաք Յիսուսի,"
վասն զի էր սովորական տեղի բնա-
կութեան ուր կը կենար Յիսուս իւր
կենաց աւաթին երեսուն տարին,
Մատթ. Բ. 23. Ղուկ. Ա. 26. Բ. 51.
Գ. 16: Յիսուս այցելութիւն ըրաւ
հոն իւր պաշտօնին ժամանակ, բայց
չառ հրաշք չգործեց ժողովրդեան
անհաւատութեան համար, Մատթ.
ԺԳ. 54-58: Նագաբէթ չիւր կտա-
կարանին մէջ չի յիշուեր, և ոչ Յով-
սեպոսէ. կ'երևի թէ էր փոքր գիւղ
և աննշան, Յովհ. Ա. 46: Այսօժման
ինչ-Նագորիւս է գիւղ զատուցեալ,
իբր երեք հազար բնակիչք, որոց մեծ
մասը լատին և Յոյի Գրիստանեաներ
են: Եբր ութ հարիւր ոտք վեր է ծո-
ղեցն երեսէն, և Արեւիոյ մէջ գե-
ղեցկազոյն տեղն է: Տուները քարա-
շէն են, երկու յարկ, ստափարակ
տանեօք: Ունի մզկիթ մը, մեծ վանք
մը լատինացւոց, և երկու կամ երեք
մատուռ: "Գաւհագիթութեան լեռ,
կոչուած տեղին րոտ աւանդութեան
գրեթէ երկու մղան է քաղքէն, ուս-
տի և հաւանական չիբրիթ թէ կա-
տաղեալ Նագաբիթցիք տարին զՅի-
սուս այնպիսի հեռու գահապէժ ը-
նելու, մանաւանդ որ աւելի մտա կան
ուրիշ գահաւանդք երեսնէ մին-

չև . յիսուն ոտք բարձր գեանէն:
Ի գաղաթանէ բլրոյն, որոյ զառի-
վայրին վրայ շինուած է Նագաբէթ,
տեսարանն արգարև զբանկի է: Ի
հիւսիսոյ կը տեսնուին անթիւ բլուր
Գալիլեայի, ձիւնապատն Հերմոն մա-
նաւանդ յիշքն կը ձգէ զարտ հայե-
ցողաց: Յարեւելից կը տեսնուի Յոր-
դանանու հովիտը, և անգր քան զնա
տղօտ բարձուք նարնայն Ռատանու:
Ի հարաւոյ կոյ մեծատարած և գե-
ղեցիկ գալան Յեզրայելի, հանդերձ
հոյակապն թարարիւ և մասամբ
Փորսն Հերմոնի և Գեղրուայ որոյ
արեւելեան ծայրը միայն կը նշմարուի,
և հանդերձ բլրովք Սամարիոյ գէղ
ի հարաւ, մինչ կարծողս կը կենայ
կանգուն յարեւմտեց գալանին, ունե-
լով առ ստորոտով իւրով Միջերկ-
րականին կապուտակ ջուրերը: Բո-
պինտոն ի գիւրան որ կոչի "Խուզար-
կութիւնք զԱւուր Գորց և Պաղես-
տին," կ'ըսէ. "Քանի մը ժամ կեցոյ
այն գաղաթան վրայ, յալջառակեալ
մտօք այն ընդարձակ տեսարանին և
գիպաց վրայ զորո կը յիշեցնեն մո-
տակաթ անգրին: Գիւրին մէջ (Նա-
գաբէթ) որ բլրոյն ստորոտին մտա է՝
անցուց փրկիչն աշխարհի իւր ման-
կութեան տարիները, և թէպէտ ա-
նոր կենաց այն կանուխ ժամանակին
վրայ շատ քիչ բան գիտենք, կան
սակայն ոչ անկուս բնական դիրք որ
տակուսին կը ձգեն մեր հայեցուածն,
ինչպէս ձգեցին ժամանակաւ զնորայն
Անտարակոյ կ'երթար Յիսուս յա-
ճախ այն պարիւրն որոյ մտա կանգ-
նած էինք մեր վրանք. անոր սառը-
ներն անտարակոյս կրիեցին սակա
մտակալոյ բլուրները, և աշուրները
գրեցեցին այն բարձրութենէն շքեզ
տեսարանը: Հոն խաղաղութեան իշ-
խանք կը նայեր ի խոնարհ մեծ գալ-
անի վրայ, ուր գոռացած էր յաճախ
պատերազմաց աղուկը, և հանդերձ
պատերազմողաց ներկեալ էին ար-
եամբ: Փրկիչը կը դիտէր նաև ան-
տարակոյս ծոփ, ընդ որ նաւք ու-
րազ արտօք պիտի տանէին փրկու-
թեան ակետին անտանն գեւա տն-
ծանօթ ազգերու և երկիրներու: Ի՞նչ
փոքրութիւն այն ժամանակէն մին-
չև հիմա: Կարեք և արեւնհեղու-

Թիւն արգարեւ զազրած չեն յաւերելոյ այն թշուառական երկիրը, և թանձր խաւար կը պատէ դեռ ճանկիւնները: Բայց այն երկրէն ծագեց լոյսը որ լուսաւորեց զաշխարհ և յայտնեց նոր երկիրներ: Հիմա այն լուսոյն ճառագայթը կը սկսի ցլաւնալ ետ հեռաւոր կղզիներէ և երկիրներէ, լուսաւորել վերտարն այն խաւարեալ երկիրն ուր ծագեց ի սկզբան:

Նազովրեցի, յորջրջուսն առեալ ֆրիստոսի, Գործ. Բ. 22. Գ. 10: Կանխաւ բտուած էր ի մարգարէս, Սաղմ. ԻԲ. 7, 8. Ես. Երգ. 2, Թէ Մեսիան պիտի անարգուէր և մերժուէր ի մարգղահէ: և այս յորջրջումը, որ իբրև նորաստանաց անունն գործածուեցաւ, ցուցուց անդարեալութեանց ճշմարտութիւնը, Մատթ. Բ. 23. Գործ. ԻԴ. 5: Նազարէթ էր քաղաք փոքր, Պաղեստինու անարգ մասին մեջ: Տես Նազարէր:

Նաբան, գործիւ-ւ 1. Հրեայ մարգարէ, Ջաբ. ԺԲ. 12, բարեկամ և խորհրդական Դաւթի: Հաճոյ թուեցաւ Նաթանայ Դաւթի գիտողութիւնը տաճար մը շինելու Առաւօծոյ, բայց հրամանաւ Աստուծոյ առաւ թողուլ այն գիտաւարութեան կատարումը Սողոմոնի, Բ Թագ. Է. 1-17, Գեղեցիկ և յարմար առակով մը ցուցուց Դաւթի նորին մեղքն ընդդէմ Ուրիայի և Բերտաբեայ, Բ Թագ. ԺԲ. Սաղմ. ԵԱ. և կը թուի թէ Նաթանայ անվհճեր համարձակութիւնը հաճելի եղաւ Դաւթի, և այս համարձակութիւնն արգարեւ արժանի է յաւերժ յիշատակի: անս Նաբան 2: Հաւանական է թէ Սողոմոն կրթուեցաւ ընդ խնամովք Նաթանայ, Բ Թագ. ԺԲ. 25: Արդարեւ Սողոմոնի խաղաղութեամբ յաջորդելն յաթառ թագաւ որութեան եղաւ օգնութեամբ Նաթանայ, Գ Թագ. Ա: Նաթան ունէր գրուածներ Դաւթի և Սողոմոնի վրայ, բայց այս գրուածները կորուսած են, Ա Մնաց. ԻԹ. 29. Բ Մնաց. Թ. 29: Թէ որչափ սպարեց Նաթան ան Սողոմոնի, չէ յայտ, բայց անոր արգիւններէն երկուքը բարձր պաշտօնեաներ էին յարջուսնի Սողոմոնի, Գ Թագ. Գ. 5:

2. Մին յորջուց Դաւթի ի Բերտաբէ, Ա Մնաց. Գ. 5. ԺԴ. 4, և էր ֆրիստոսի նախաձայրներէն, Ղուկ. Գ. 31: Տես Ազգահամար:

Նաբաճայիւ, գործիւ Արտուշ, աշակերտ ֆրիստոսի: Հաւանականագէտ նշյն ընդ Բաբբաղիմեայ, զոր տես: Նաթանայէլ էր ի կանոյ Դաւիթեացուց, Յովհ. ԻԱ. 2, և գրբիստս առաջին անգամ ճանչցողներէն մին, որոյ որտին գաղտնիքը և վարքը յայտնեց անոր Յիսուս երբ առաջին անգամ խոսեցաւ անոր հետ, Յովհ. Ա. 45-51: Փիլիպոսս հմայծ զՆաթանայէլ առ Յիսուս, որ ի անտանին զնա՝ խօսեցաւ այն նշանաւոր զովեստը, որով Նաթանայէլ անունը եղաւ համարուեալ ընդ բառին անգլո-սիւս: «Ահա իբաւցրէ իւրայելացի մը, որուն ներքը նենգութիւն չկայ», Նաթանայէլ էր մին յաշակերտաց որոց երեցաւ ֆրիստոս առ ծովուն Տիրեղայ յետ յարութեան իւրոյ, Յովհ. ԻԱ. 2: Նաթանայէլ յետ աղանատես լինելոյ համբարձման ֆրիստոսի, միւս առաքելոց հետ գաղտնաւ Երուսաղէմ, Գործ. Ա. 4, 12, 13:

Նաբաճայիմ, նախիւ-ւ, անուն որ ի սկզբան արուեցաւ Ղեառացուց, Թու. Բ. 19. Բայց յետ հաստատելոյ Իորայելացուց ի Գանան, արուեցաւ անոնց որոց գործն էր սպասաւորութիւն խորանին և տաճարին, և որ կը կատարէին գծուարագոյն ծառայութիւններ, ինչպէս փայտ և ջուր կրել: Նախ Գարեանացիք կարգեցան յայս պաշտօն, Յես. Թ. 27, ապա ուրիշ Գանանացիք որ անձնաւոր եղած էին, և որոց կեանքը շնորհուած էր: Առնցածէ շատեր կը թուի թէ եղին նախ սպասաւորք Դաւթի, Սողոմոնի և ուրիշ իշխանաց, որք յետոյ կարգեցին զանոց տաճարին սպասաւորութեան, Գ Թագ. Թ. 20, 21. Երգ. Բ. 58, 70. Բ. 20. Նէեմ. ԺԱ. 3: Հաւանական է թէ ասոնք գարձած էին ի հրեութիւն, Նէեմ. Ժ. 28, և թէ աննցածէ շատեր կրտէին ի սրտէ ինչ որ կըսէր Դաւթի, «Աւելի ընարեցի քմ Աստուծոյս ասանք շեմն վրայ կենալ, քան թէ ամբարշտաց վրաններուն»

մէջը բնակել, Սաղմ. 27. 10. Նա-
թանայիմք տարուած էին ի գերու-
թիւն Բուզայի ցեղին հետ, և բազ-
մութեամբ զրկուած էին մտ ի կաս-
պից ծով, ուստի Եզրաս բերու ա-
նոնցմէ երկու հարիւր քսան հոգի
Հրէաստան, Եզր. Բ. 17.

Նախագմաւարութիւն, յառաջա-
գոյն առնութիւն և խնամածութիւն:
Աստուծոյ նախախնամութիւնը կը
պահէ և կը վարէ ամէն արարած:
Անոր խնամքը կը տարածուի բոլոր
տիեզերաց վայր, և է անգուլ և ան-
գագար: Աստուծոյ բոլոր յաակու-
թիւնները կ'իմացուին նախախնամու-
թեամբ: Աստուած է որ կու սայ
կերակուր ազատուց, և կը ընու բո-
լոր կենդանի արարածոց փափաքը:
Սուրբ Գիրք կը սորվեցնէ թէ ամէն
արարած կը նայի Աստուծոյ և ի նը-
մանէ կախեալ է, Յար. ԼԲ. 41. Սաղմ.
27. ձիւ. 15, 16. ձիւ. 8, 9, և կը
հաստատէ թէ Աստուած կ'իշխէ բո-
լորովն ամէն զիտաց և բոլոր էնց
վայր: Ամենեկն չկայ գիտուած յաշ-
խարհի. «Արեւակը ծոցը կը ձգուի,
բայց անոր ամէն կարգադրութիւնը
Տէրոջմէ է,», Աւսեկ. ԺԶ. 33. ձընծ-
ղուկ մը, կամ մազ մը ի գլխոյ չնը-
նար գետին առանց գիտութեան Ա-
ստուծոյ, Ես. ԺԻ. 26, 27. Մատթ.
Ժ. 29, 30 Գործ. ԺԷ. 24-29 ինչ որ
չնչին չհամարեցաւ Աստուած ստեղ-
ծել, չնչին չի համարիր նաև պահել
և խնամել: Իւրաքանչիւր մարդոյ
պատմութիւնը, կանգնուած և ան-
կուսն իւրաքանչիւր ազգի, և Քրիս-
տոսի եկեղեցւոյն յառաջադիմու-
թիւնը կը յայանեն ամենայն ուրիշ
և յամենայն ժամ՝ զձեռն Աշորիկ
«որ ամէն բան իր կամքին խորհրդով
է գործ կը քնէ»:

Նախագմաւարութիւն, Տես Շնու-
քիւն բուսին տակ: Նախանձու կու-
քը, Եզեկ. Բ. 3, 5, նոյն է ընդ թա-
մուզ, համար 14: Տես թամուզ:

Նամակ, կ'երևի թէ նամակ գրել
իրարու գուն ուրիշ սովոր էին Հրե-
այք: Նամակ քիչ տեղ կը յիշուի
Հին կտակարանին մէջ, Բ թագ. ԺԱ.
14. Եզր. Գ. 8: Նամակ կը զրկուէր
բարեկամի կամ՝ ճանապարհորդի ձե-
ռագը, Երեմ. Իթ. 3, կամ արքանի

ԸՆԻ ՆԱՄԱԿ ՄԸ

սուրհանդակաւ, Բ Մնաց. Լ. 6.
Եսթ. Բ. 10: Նամակք ընդհանրա-
պէս կը գայարուէին գլխանակ՝ վեր-
ջին ծայրը վրան փակցնելով: Նամակ-
ները կը կրուէին, Գ թագ. ԻԱ. 8,
և երբեմն կը գրուէին պահարանի
կամ մեծագին և զարգարուն քսակի
մէջ: Բաց նամակ զրկել արհամար-
հանաց նշան էր, Նէեմ. Զ. 5: Նոր
կտակարանին մէջ յաճախ կը յիշ-
ուին նամակք առարեաններէն զբո-
ւած:

Նայիզ, Եւրբել, Բոֆորել, երկիր
յարեկից Եգիպտոյ, այսպէս կոչուած
է, զման զի հոն թափառեցաւ կա-
լէն յետ վտարանդութեանն, Մննգ.
Դ. 10:

Նայիմ, ուր Քրիստոս Գործեց իւր
գլխոււր հրաշից մին, յարուցանե-
լով ի կենսն այրւոյ մը միամօր որդին,
Պուկ. Է. 11-17, էր գիւղ փոքր ի
Գալիլեա, երբք մզոն ի հարաւոյ ա-
րեմոցի լերինն թաբար: Նարդոյ
գծուծ գիւղ է, և կը կոչուի Նէին:

ՆԱՍՐԱԿ ՆԱՊՍՍԱԿ

Նապաստակ, նոյն ցեղէն որմէ է
ճագարը: Հրէից արդեւեալ էր ու-
տել այս անասնոյն միտը, Պ կա. ԺԱ.
6, զման զի թէպէտ «սրմանցող», է
նապաստակ, բայց «կծղակարաշի»,
չէ, Գիտցուած չէ ցարդ նապաստա-
կի տեսակ մը որ կ'որոմայ: Ասորուց
երկրին մէջ կային այլեւայլ տեսակք
նապաստակաց:

Նարդոս, իրգ. Ա. 12. Գ. 13, 14,
իւզ անուշահոտ յոյժ, կը պատրաս-
տուէր ասեղեկ մը որ կը բուսնի Հընդ-

կատասան կարծ փուշերով : Շատ յարգի էր առ նախնին, որ ախորժելով կը գործածէին զայն ի բարգանիս և ի կոշուէնս : Ովրաստիս փորքիկ տուփ մը նորոգութեամբ մեծ աման մը գինւոյ հաւատար կը գնէ, և կը համարի իբրև արժանաւոր նիւթ մասուցանելի հիւրոց զուարճութեան համար : Նորոգութեամբ կը պահուէր գոցուած և կնքուած, երբեմն սպիտակ կնքոյ տուփերու մէջ, որոց կնիքը քակել և տուփը բանալը կը կոչուէր կտորել տուփը, Մարգ. ժ. Գ. 3 : Աւետարանիչք կը յիշեն այս իւրի իբրև կարի անուշահոտ, "պատուական", և "մեծագին", այնպէս որ անոր մէկ լիտրը կ'արժէր աւելի քան երեք հարիւր գննար, այսինքն՝ աւելի քան քառասուն թաղեր, Յովհ. ժ. Գ. 3-5 : Տես Պատմական :

Նարիկեա, —դը-բի-ն, Հռովմայեցի մը որպէս տուէն շատերուն իբրև փրկատուէից սղջութիւն իր Գոգոս, Հռովմ. ժ. Գ. 11 : Այսու անուամբ երկու անձինք կը յիշուին այն ժամանակին Հռովմէական պատմու-

թեան մէջ. մին՝ սպանուեցաւ երկը տարի յառաջ քան Գոգոսի գրելը, և էր սիրելի կողոզեայ կայսեր. միւր կողոզեայ յարգրին, Ներսի :

Նաւ : Տես երես 409 :
 Նաւաթ, Սամուելի և անոր աշակերտներուն բնակութիւնը մարգարէից դպրոցի մը մէջ, Ա թագ. ժ. Թ. 18-24. Ի. 1 : Կ'երեւի թէ էր Ռամամի արուարձաններէն մին : Սաւուզ հալածեց զՌամամի մինչև Ռամամի ուր սպաւինած էր Պաւլոս Սամուելի քով :

Նաւոււմ, Բիթ-ը-Բի-ն, եօթներորդն երկրաստան փոքր մարգարէից : Նաւոււմայ վարուց պարագաներն ծանօթ չեն, բայց միայն թէ Նաւոււմ էր բնիկ Նիւեաացի, այսինքն, ինչպէս հաւանական է, Գալիլեայի մէկ փոքր գիւղէն : Նաւոււմայ մարգարութիւնը երեք զլուխ է, և երեքն իբր մէկ ճառ, ուր մարգարէն կը նախաձայնէ Նիւուելի կործանումն այնպէս թողու և կենդանի, մինչև թուել թէ անանտես էր գէպքին : Նաւոււմայ ոճոյն բուն վայելչութիւնը, եռանդը և զետեմութիւնը զարմանալի են յայս ամենեցուն :

Նաւոււմայ մարգարութեան ժամանակին գալով, առբեր են կարծիք Հմտագոյնք ի մեկնաց կ'ընդունին Յերոնիմոսի կարծիքը, թէ Նաւոււմ մարգարէացաւ Նիւուելի աւերն առ իջեկիրաւ, յետ պատերազմին Աննիքերիմայ Նիգիլատոս ըստ պատմութեան Բերոսոսի : Բազմաթե լիս. Ի 6, և Նաւ. Գ. 8 : Նաւոււմ Նով Ամմանի առման, Ռափայեայ սմարտանանութեան, և Աննիքերիմայ պարտութեան վրայ կը խօսի իբրև անցեայ գիպաց վրայ : Կ'ակնարկէ թէ Յուդայի ցեղը գեա իւր երկիրն էր, և կը կատարէր հոն իւր սօսերը : Կը յիշէ նաև աստի ցեղերուն գերութիւնը և ցրուումը :

Նաքարակիտ, պղնձէ գրամ Հռովմայեցաց, կ'արժէր իբր շոր փող (Գր-Գ) :

Նաքովք, 1. որդի Սերուգայ և հայր թարայի, Մենդ. ժ. Ա. 22-25. Պաւլ. Գ. 34 :

2. Որդի թարայի և եղբայր Արհաման և Աւանայ : Ամուսնացաւ

իր եզրօր գտեր, Մեղքայի հեռ
Սուր քաղաքացւոյ, Մինչ. ԺԱ. 26,
29, բայց թափ թէ իւր բնակու-
թիւնը փոխեց ի խառան, Մինչ. ԻԳ.

10. ԻԻ. 43. Նաբոլը ունէր երկու-
ասասն որդի, յորոց մին էր Ռա-
թուէլ, հայր Ռեբեկայ, Մինչ. ԻԲ.
20-21:

ՄԱՍ ԻՆՔ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ՆԱՍԻ

Նաւ: Նախնեաց նաւերը շատ ան-
կատար էին համեմատութեամբ ար-
գի նաւաց: Նաւարկութիւն կ'ըլլար
զգուշութեամբ և առ ծովեզերք,
մէկ հրուանդանէ մինչև միւսը, եթէ
հնար էր՝ ամէն գիշեր կենալով տեղ
մը, և երբ բացը կը գանուէին հեռի
ի ցամաքէ, չունենալով գեռ կողմ-
նացոյց, կը բռնէին իրենց առաջնորդ
արեգակը կամ այս ինչ և այն ինչ
աստղը: Նոյն իսկ Պօղոսի ժամանակ,
Պաղեստինէ յիսուրիս անցնող նաւք
երբեմն կը ձկերէին ծամբան, Գործ.
ԻԷ. 12. ԻԲ. 11: Նախնեաց նաւերն
ընդհանրապէս մտնը էին, թէպէտ
մեծամեծներ ևս կը յիշուին: Դաս
անգամ զարգարուն էին այն նաւե-
րուն իւլքը և յառաջակողմը, և
"նշանը" որով կը ճանչցուէր նաւն
էր երբեմն նաւին պաշտպան ասու-
ծոյն պատկերը: Նաւերը կը մղուէին
ընդհանրապէս թիակզք որ շատ ան-
գամ կարգ կարգ էին, և կամ ի-
բարու զլոյս, բայց կը գործածուէր
նաև առաջատար: Պատերազմի ատեն
կը ջանային ծակել և ընկզմել թըշ-

նամեաց նաւերը: Փիւնիկեցիք ան-
ուանի էին իրենց նաւերուն և ըն-
գարձակ վաճառականութեան հա-
մար, ինչպէս կը տեսնուի Եղեկիէի
նկարագրէն, ՂԼ. ԻԷ. և ուրիշ հին
հեղինակներէ: Թէպէտ Յոպպէ, և
առ ֆրիստառիւ կեսարիա Հրէից նա-
ւահանգիստ էին, Բ Մնաց. Բ. 16,
Յոպ. Ա. 3, բայց և այնպէս Հրեայք
չեղան երբէք ծովային ազգ, և անոնց
նաւարկութիւններն, ինչպէս կ'երևի
կ'ըլլային փիւնիկեցւոց օգնութեամբ,
Գ. Թագ. Թ. 26. Ժ. 22. ԻԲ. 49, 50:
Պօղոսի գեղեցիկ և ճիշդ նկարագիրն
իւր ծամբորդութեան և նաւարե-
կութեան զրոյ, Գործ. ԻԷ., նախ-
նեաց նաւարկութեան շատ զազա-
նիքը կը յայտնէ: "Թարսոսի նաւերուն"
համար տես թարսիս:

Ներսաս, աստուած Աւացւոց, Դ
Թագ. ԺԻ. 31: Հրեայ մեկնիչք կ'ըսեն
թէ Ներսաս կը նշանակէ հուշ, և
թէ կուսքն էր շանագլուխ: Նաև
հին կուս պատմութեան մէջ կը
յիշուին շանակերպ կուսք ի մէջ Ա-
սորաց: Սարայեցւոց գրոց մէջ կայ

անուն Ներսայ, իբրև "տեառն խաւարի," որ, բայ սոց Ասորա-քաղզէական զեցարանութեան կը թուի նշանակել շար գե մարտակա-յին:

Ներքովք, ազգասիրութիւն, մի-բըւորութիւն, մին յորդոց փուշոյ և թռռն փամոյ, ի վարդոց հետ կը ցուցնէ առական հոր քորորք, Ծննդ. Ժ. 8-10. Ա Մճաք. Ա. 10: Կը թուի թէ Ներքովք ոչ Աստուծմէ կը վախ-նար և ոչ ի մարդկանէ, թէ ժողոված էր իւր գլուխը բազմութիւն յիւռ-զակաց, և կը սիրէր Սեննասարայ երկ-րին, ուր և հիմնեց կամ ամրացուց զՌաբրին, զԱրք, զԱքազ և զՔա-զանէ: Ծննդոց Ժ. 10 Տամարին մէկ մեկնութեան նայելով, Ներքովք ե-ղաւ հիմնադիր Նինուէի և թագա-ւորութեան Ասորեստանեայց, թէ-պէս ընդհանրապէս կը կարծուի թէ Ասորեստանի տէրութիւնը հիմնեց Ասուր, զոր Ներքովք արտաքսած էր Սեննասարայ երկրէն, Միք. Ե. 6: Կը կարծուի թէ Ներքովք սկսու-շինել Բաբելոնի աշտարակը, և ա-ւերակաց մեծ կոյտ մը, հնոյն Բա-բելոնի մօտ, կը կոչուի գեա նորա ան-ուամբ: Տես Բաբելոն:

Նեմուարա, կին Բովակիմայ և մայր մանուկ թագաւորին Յեքոնիայ որոյ հետ հաւանականապէս ընկեր էր ի վարդութեան, ուստի և Յեք-ոնիայի հետ կը յանդիմանուի Երեմի-այէ, Դ թագ. Ի. Բ. 8. Երեմ. Ժ. Գ. 18. ԻԹ. 2:

Նեղոս, անուանի գետ Եգիպտո-սի: Նեղոս կ'առնու այս անունը՝ յետ որոյ երկու մեծամեծ գետք, յորոց կը բաղկանայ Նեղոս, կը մի-անան: Այս գետերն են Փասը էլ Ա-պրատ, կամ Սպիտակ գետ որ կը բղիթ քանի մը ծովակներէ Ափրիկէի ներք, և կը հոսէ գէպ ի հիւսիսային արեւելք մինչև կը միասնայ միւս ճիւղին հետ, այն է Փասը էլ Աքրէ կամ կապոյտ գետ, որ կը բղիթ Սպիտակիա կամ Հապէշ, և յետ երկայն ման գա-լոյ յարեւելոյ հարաւոյ և յարեմուտոս հարաւոյ, և անցանկեղջ Տէմպէս ծո-վակէն, կ'երթայ ի հիւսիս կոյս կցիլ ընդ Սպիտակ գետոյ: Այս Ապրոնի-եան ճիւղը համարուեցաւ զարգիս

իր բուն Նեղոս, թէպէտ Սպիտակ գետն աւելի մեծ և երկայն է, և հին ատենը կը համարուէր իբրև բուն Նեղոս: Այս գետերը կը միանան հիւսիսային լայնութեան վերաասա-ներքոց աստիճանին տակ: Այն ակ-զէն սկսելով Նեղոս կը հոսէ միշտ գէպ ի հիւսիս, քիչ մը տեղ միայն խոտորելով այս ուղղութեանէն գէպ յարեմուտոս: Իր հնագոյ երեք հա-րիւր մղոն հեռի ի ծովէ, կ'ընդունի իւր վերջին ճիւղը, Դագաղզէ, մեծ գետ որ կու գայ Սպիտակիոյ, և անցնելով ընդ Նուպիա կը մանէ յԵգիպտոս առ ջրվիժիք մօտ ի Ա-նէն կամ Եսոուան: Այս ջրվիժք կազմուած են արաւամաներու ջը-թայէն որ կ'երթայ յարեւելոց յա-րեմուտոս: Ջրվիժք երեք են. յետ այնորիկ գետն յառաջ կը վարէ իւր ճամբան ծանրութեամբ միշտ հաւ-գարտ և լուս Եգիպտոսի երկրին մէջ մինչև ի վախճան: Նեղոսի միջին լայնութիւնն է իբր ութը հարիւր կանգուն: Ի ասորին Եգիպտոս կը բաժնուի Նեղոս այլևայլ ճիւղեր, և կը ձևացնէ անուանի Տելլոսյի, զորմէ այս Եգիպտոս բաժնի մէջ: Տես նաև Նեղոսի անասարան մը Նով-Ա-ման բաժնի տակ:

Որովհետև գուն ուրիշ կը տեղոյ հարաւային Եգիպտոս, ևս և ձմե-րանի, իսկ ի ասորին Եգիպտոս ընդ-հանրապէս թեթև տարափք միայն երբեմն երբեմն, կրնայ բուսիլ թէ բարբ քնական և քաղաքական կե-ցութիւն Եգիպտոսի կախեալ կոյ Նեղոսէ, քանզի առանց այս գետոյ նաև առանց տարեկան կանոնաւոր ողողման նորա, բարբ երկիրը կը գառնար անբեր անապատ: Նեղոսի ողողմանց պատճառք, որ յաշտ ար-գէտ և սնապաշտ նախնեաց հրաշա-լի կը թուէին, են անձրևք տարեալք ի հեռաւոր հարաւային կողման երկրին, այսինքն Նեղոսի ականց մօտ, յամենան մարտի և յետոյ ևս Դեկտը կը սկսի բարձրանալ յԵգիպ-տոս մօտ ի միջոց յուսու ամսոյ, և երթալով կ'անձի յուլիոսի մէջ: Օ-գոստոսին կը սկսի յորդել և զեղուլ եղբրէն գուրտ, և սեպտեմբերին հա-զիւ կը հասնի իւր վերջին բարձրու-

Թեան, և անառն երկիրը մեծաւ մասամբ ծածկուած է Նեղոսի ջուրերով, Ամսօ . Բ. 8. Թ. 5. Նաւ . Գ. 8 : Ի սկզբան Տոկոսեմերի գետը կը առնէ սղողումը . այս ամուսն վերջը միայն կը սկսէ գետն ամփոփուիլ իւր եզերաց մէջ : Օգոստոսի կէսէն մինչև ի վերջ կոյս Տոկոսեմերի եղիպտոսի բոլոր երկիրը կը նմանի մեծ ծովակի համը՝ ծովու մը, ուր քաղաքք և գիւղք կ'երևին իրրև կղզիք :

Պատճառ պաղաքերու թեանն զոր կու տայ Նեղոս ոչ միայն այս սոս. գումն է, այլ և այն թանկեր սկա. խառն արդմբ զոր ջուրը Նեղոսի կը բերին, և որ կը նստի Եգիպտոսի Տոկոն վրայ : Այս արդմբ կը նմանի պաղաքերիչ աղբյուր ծածկոցի, և ս. բովճեան Իսկիհոկ այս աղմին վրայ կը սերմանուի, առանց բրիւլ կամ հերկելու, արագ կը բուսնի սերմը, կը ջովանայ և կ'ուսածանայ : Տես Եգիպտոս :

Պէտք չէ կարծել սակայն թէ Նե. զոս կը ծաւալի Եգիպտոսի վրայ բովանդակ, և կ'ուսուգէ զայն ըստ բովանդակին առանց օգնութեան ար. սւեստի : "Եգիպտոսի նկարագիրնե. ըն սմանք, և կ'ըսէ Նեղուր յիրուի, "կրնան կարծեցունել թէ երբ Նեղոս կը յորդէ, բոլոր երկիրը կը ծածկէ ջրով : Գետոյն եզերաց մօտ գտնուած երկիրն արգարև կ'սղոցի, բայց գետ. նին բնական անհարթութիւններն արգելք են ջուրերուն գէպի Տեառն ասարածուելուն : Առտի երկրին մեծ մասը կը մնար չոր ցամաք, ի թէ շին. ուած չըլլային ջրանցք և աւազանք որ կը լեցունին ջրով, երբ գետն իւր վերջին բարձրութեան կը հասնի : Այս պահեստի ջուրն յետայ կը տար. ուի, երբ հարկ է, գաշտեր և ար. տեր որ չոր մնացած են, Այս ջրանց. ներուն և աւազաններուն ջուրերը բարձր տեղեր հանելու համար ի վաղ ժամանակաց հետէ մեքենաներ կը գործածուին, Եգիպտոս : Ատնք մե. ծաւ մաստանք անիւներ են, որոց կապուած են գայլեր : Եղիքը կը գար. ձուսեն այս անիւներէն գամանս զայլս որ աւելի փոքր են՝ կը գարձունեն մարդիկ որ նստելով կը մզեն սաքով անուոյն ստորին մասուլները, մինչ

վերի մասուլները կը քայնն գէպ ի վար ձեռք, Բ Օր . ԺԱ . 10 :

Որովհետև սղողմուք Նեղոսի այս. չափ կարևոր են Եգիպտոսի բոլոր երկրին համար, հետարուած են մի. ջոցներ որ կը ցուցնեն գետոյն յար. գութեան սկիզբը և ամուսնը : Այս միջոցները կը կուսին Չափը Նեղոսի, Հապարամայ քաղաքով շէք մը կոյ ցարդ Գահերէի գիմացը կղզիկի մը վրայ . այս շէքն է ընդ խնամով կառավարութեան : Եգիպտոսի կա. ռավարութիւնը ժամանակաւ դիտու. կու տար այս շէքէն Նեղոսի սղող. ման սկսիլը և հետզհետէ բարձրա. նայը, և կ'իմացներ ժողովրդեան : Եթէ սղողումը կը բարձրանա խոր. գիւսն սղողմը քսան և երկու սոք, կը սպասուէր առատ հսւնք, քանզի անտանն բոլոր գաշտք կ'ուսուցուէին ըստ բաւականին : Եթէ ջուրը շէք հասնէր յայն բարձրութիւն, ըստ չափոյ նուազութեան ջրոյն կը սպա. սուէր նուազութիւն բերոց և սով, որոյ ստեղծի օրինակները կան Եգիպ. տոսի պատմութեան մէջ : Եթէ ջու. րը բարձրանար աւելի քան քսան և ութ ոսն Բարիզու, կը վախցուէր գարձեալ ի սովէ : Ողողման բարձրու. թիւնն ամեն տարի շատ այլակերպ է նաև գետոյն այլեայլ մասերուն մէջ . ուր որ գետը նեղուոյն է, ջուրը կը բարձրանայ քսան սոք աւելի քան ի Ստորին Եգիպտոս : Եր կարծուի նաև թէ գետոյն ձամարն երթալով կը լեցուի : Տեղալի հին ճիւղերէն շատերն հիմա ցամաք են ամառը, և գրեթէ անհետ : Եգիպտոսի ջուրե. բուն ցամաքելէն ի հարկէ կը հետևի երկրին անմարդարեակ ամայութիւնն ըստ չափոյ ցամաքութեանն : Այս ամայութիւնը կ'տեղարկեն այս նշո. նաւոր երկրին վրայ արուած մարդա. րեութիւնք, Ես . ԺԱ . 15. ԺԹ . 1-10. Եգեկ . ԻԹ . 10 . 1 . 12 :

Չուրք Նեղոսի, թէպէտ ասարևոյն մեծ մասին մէջ սղոտոր են, երկրին վերի կողմերն ինկած անաբններն պատճառաւ, բայց և այնպէս, երբ կենալով կը մարբուին, կ'ըլլան մեղմ և քաղցր, յարմար յարբումն : Նե. զոսի ջրոյն առաւելութիւնը կը գո. վեն ճանապարհորդք : Եգիպտոսիք

բերանալիք կը գովէին, նա մանաւանդ կը պաշտէին զՆեղոս իբրև աստուած :

Երբայցեցէ երբեքն կու տային "ծով" անուիք Եփրատայ և Նեղոսի, Իս . ԺԹ . 5 . Նաւ . Գ . 8 : Երբայցեիներէն առնլով այսպէս կոչած են այս գետը նաև Արարացի մասեհագիւրք և Եգիպտոսի աամիկը, որ ցարդ, Նեղոսի վրայ խօսելով, ծով բառը կը գործածէ : Նեղոս հուսկաւոր է նաև իւր ձկանց համար : Տես Թու . ԺԱ 5 Իս . ԺԹ . 8 : Նեղոսի մէջ կը գտնուին նաև կոկորդիլոս կամ Լեւիաթան կոչուած գազարը և գետամին կամ բեհեմոթ : Տես Եգիպտոս և Սիւսի :

Նեմեթիմ Տես Բեքճամբա :

Նեա, անձ մը հակառակ ֆրիտասոսի : Այս մտքը կը թէ Ծովճաննէս թէ իւր ժամանակն արդէն շատ նեւիք կային, այսինքն թէ շատերը ունէին ֆրիտասոսի հակառակ սգի, որպիսի էին անհաւատք, Տերտակոսուիք և հալածիչք, Ա Ծովճ . Բ . 18 . Գ . 3 : Այսպիսի անձանց յատուկ էր ուրանալ զՂայր և զՈրդին, և ֆրիտասոսի գալուստը մարմնով, Ա Ծովճ . Բ . 22 . Գ . 3 : Բայց առաքեալք և նախկին ֆրիտասուեայք կը թուի թէ կը սպասէին գալտեան մեծի ուրուք նեւին, որոյ երևումը պիտի ըլլայ յառեղքան զերկրորդ գալուստ Փրկչին, և զոր Պօղոս կը կոչէ "մեղաց մարգ և անօրհնութեան արգի," Բ Թեա . Բ . 3 : Այս համար կ'ակնարկէ Ա Ծովճ Բ . 18 Բայ մեկնիչներ միարան են թէ նեւի կը հասկըցուին մասնաւոր վարդապետութեան կամ գրութեան մը գլուխներ, որ պիտի յաջորդէին իրարու գարեբով, ֆրիտասոսի հակառակ ողւով, բայց ֆրիտասոս պիտի կործանէ զնոսա, Յայա . ԺԱ . ԺԳ . ԺԷ :

Նեարայ, աստուած Ասորեստանեայց, որոյ տաճարին մէջ և ի պաշտաման սպանուեցաւ Սենեքերիմ իւր երկու որդիներէն, Գ Թագ . ԺԹ . 37 : Ըստ ասուգարանութեան, այս անուիք կը թուի նշանակել "մեծ արծուի," և Ասորեստանեայց հին քանդակներն որ առ մեզ հանուեցան

Նիւուէի աւերակներէն՝ ունին մարգահասակ կուռքի մը նմանութիւնը որոյ գլուխն արծուոյ է, ինչպէս կը անծառի վերի պատկերին մէջ, Նաև ի մէջ հին Արարացուց կար աստուած մը ի կերպարան արծուոյ, Միւս

պատկերը որ կը տեսնուի հաս ի կերպարանս թեաւոր մարդոյ շրջանակի մէջ աղեղ ի ձեռին, ստեպ կը տեսնուի յորմանս նախնոյն Նիւուէի իբրև պաշտելի ինչ, և կը կարծուի լինել նշանակ Ասորեստանեայց երևելի աստուածներէն միոյն :

Նեա, կը գործածուէր առ Հըրեայս ի պատերազմունս և յորս . երբեքն էր լոկ սյաք, այսինքն սպրտասուր անթեւ, երբեքն էր ֆրին, այսինքն թեաւոր, նաև միեւալ թունով, Յոր . Զ . 1 : Ագեղուիք էին յայլուայլ նիւթոյ և բազմապիսի, յորոց գոմանս զօրուր մարդիկ միայն կընային գործածել, Սագմ . ԺԸ . 34 : Նեաք կը

զործածուէին կրակ տալու թշնամեաց տու՛ներուն և ի Տմայութիւն, Եղեհ. ԻԱ. 21: Այլստփոխ մտք կ'առնուի նաև փոխանակ մանկանց, Սաղմ. ՃԻԷ. 4, 5. փոխանակ փայլատականց, Սաղմ. ԺԼ. 14. Ամբ. Գ. 11. փոխանակ յանկարծական աղետից, Յոր. Զ. 4. Սաղմ. ԼԸ. 2. ԴԱ. 5. Եղեհ. Ե. 16, և փոխանակ խարուսիկ և կծու բանից չար լեզուի, Սաղմ. ԿԴ. 3. ՃԻ. 4:

Նետափա կամ Նետափաթ, քաղաք մաս ի Բեթլեհէմ, անուշիք միայն ծանօթ այժմ, Բ թագ. ԻԳ. 28, 29. Դ թագ. ԻԵ. 23. Եզր. Բ. 22. Նէեմ. Ի. 26:

Ներգաղ, մին ի չտատուածոց գութացուց զորս բնակեցուց Ասորեստանի թագաւորը Սողմանասար ի Պաղեստին, Դ թագ. ԺԷ. 30: Այս կուսքը հասանականապէս կը ցուցնէր Նաուս կամ Արես կոչուած մուլտակը, որ էր ի վաղուց նշանակ արիւնհեղութեան: Արէս կը կոչուի Սաբայցիներէն կամ Մարապցիներէն արտասուի կամ սիրտ: Կուսքը կը բաձեր մէկ ձեռքով ուսուր մերկ, և միւսովը նոր կարուած գլուխ մարգոյ՝ մաղերէն. զգեստներն էին կարմիր ի գոյն արեան, ինչպէս որ մուլտակին լոյսն է կարմրագոյն: Արաբացիք կը ներկէին սասր մեհեանք կարմիր, և կը մասուցանէին արեամբ թաթ աւելալ հանգրթանք, նաև պատերազմոջ մը (հաւանականապէս գերի), որ կը նետուէր ջրհոր մը: Ներգաղ անուշը կը տեսուի քանի մը յատուկ անուանոց մէջ, ինչպէս Ներգեղաբարասար, Ներգեղասար, Երեմ. ԼԹ. 3, 13:

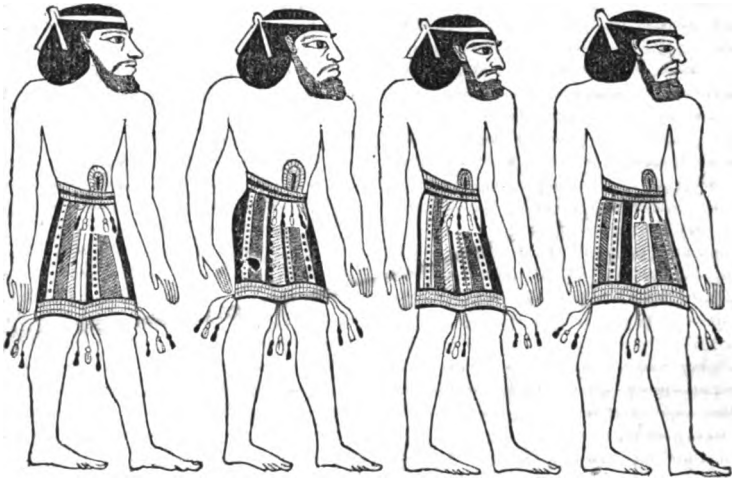
Ներքիմի: Յարբուծիտ արեւելեան թագաւորաց հոգ կանանւոյն և տան թագաւորին կը յանձնուէր ներքինեաց: Աստի ներքին բառն սկսու նշանակել ներքին պաշտօնեայ պալատան: Այսպիսի էին Պետափրէս, տէր Յովսեփայ, Կնիզ. ԼԹ. 17, և գանձապետն Կանգակայ տիկնոջ Եթովպացուց, Գործ. Ը. 27: Փրկիչն մեր կը խօսի զայնպիսեաց «որ ինքզինքնին ներքին բրին երկնից թագաւորութեանք համար», այսինքն, որ կամու հրատարեցան յամուսնու-

թենէ, աւելի արդիւնաւորապէս աշխատելու համար վասն արքայու թեանն Ասուածոյ, Մատթ. ԺԹ. 12. և Պօղոս առաքելոյ կը յորդորէ նշնապէս ընել երբեմն ի հարկի, հալածանաց ժամանակ, Ա Կորնթ. Է. 26, 27: Տես Գաղա:

Նեփթաղիմ, վեցերորդ որդի Յակոբայ ի Բաղդալէ, յաղախնայի Ռաբելի, Կնիզ. Լ. 8: Նեփթաղիմոյ կենաց վրայ շատ քիչ բան գիտենք: Նեփթաղիմ սուներ չորս որդի, Կնիզ. ԽԶ. 24: Յակոբ նահապետ, երբ տուաւ իւր օրհնութիւնն, ըսաւ. «Նեփթաղիմ գեղեցիկ խոսքեր տուող ազատ թողուած եղջերած մըն է», Կնիզ. ԽԹ. 21: Այս համարին սեկնութեան համար տես Եղզեթու:

Նեփթաղիմոյ ցեղին բաժին արբուցուցաւ գեղեցիկ և պողաբեր մասն հիւսիսային Պաղեստինու: Նեփթաղիմոյ ցեղին աւճմաններն էին, յարեմոցի Աներ, յարեւելից վերին Յորդանան և մասն ինչ ծովուն Տիրեհայ: Ի հիւսիսոյ կ'երթար այն երկիրը մինչև Լիբանանու շղթայն, որպէս ճիւղերէն ոմանք երկայնելով գէտ ի հարաւ կը կազմէին «Նեփթաղիմոյ լեռները», Յես. ԺԹ. 32-39. Ի. 7: Նեփթաղիմանք զորաւոր էին, երբ Գաւիթ պտակեցաւ թագաւոր, Ա Մնաց. ԺԲ. 34, և պատուով կը յիշուին ի պատերազմուս Դատաւորաց, Դատ. Ա. 33. Ե. 18. Զ. 35. Է. 23. կը յիշուին իբրև նուաճեալ Ասորիներէն, Գ թագ. ԺԵ. 20, և իբրև առաջինք ի մէջ գերելոց յԱսորեստանեայց, Դ թագ. ԺԵ. 29. Ես. Թ. 4: Մեր Փրկիչը ստեպ կ'երթար Նեփթաղիմոյ երկրին հարաւային մասը, Մատթ. Դ. 13-15:

Նեքաւով, կամ Փաքաւով Նեքաւով, հորսմտել, թագաւոր Եգիպտոսի, յիշեալ ոչ միայն ի Սուրբ Գիւր, այլև առ Հերոդոտեսոյ, որ կըսէ թէ Նեքուով էր որդի Փոսմետիկոսի, արքայի Եգիպտացուց, թէ յաջորդելով նմա ի թագաւորութեան, գումարեց զօր բազում, հանեց մեծ արքանդ նաւաց ոչ միայն ի Միջերկրականին, այլև ի կարմիր ծովուն, թէ մեծամեծ ծախիւք և շատ մարդոց կորստեամբ ի զուր

ջանաց զՆեզոս միացնել ջրանցիւք ընդ կարմիր ծովուն, և թէ առաջին եզաւ որ զրկեց նաւ զննել Ափրիկէի բոլոր եզերքը: Յուգայի թագաւորն Յովսէփս որ հարկատու ևր Բարելունի թագաւորին՝ ընդգիմացաւ Նեքաւովայ յառաջին արշաւանս նորա ընդգէմ Նարուգոգոնոսորայ, և կռուեցաւ անոր հետ ի Մակեդոնով, ուր զիրաւորուելով մեռաւ, և Նեքաւով խաղաց յառաջ առանց երկայն կեննալու ի Հրէաստանի: Ի գարձին յԵփրատայ կողմերէն ուր առած էր Բարբեմիս, 610 ին նախ քան զԳր., և թողած էր պահապան ի քաղաքին, զկայ առաւ ի Ռերգա յերկրին Ատորուց, և զրկելով զօրք Յովսէփսու Յուգայի թագաւորին վրայ, ընկեց զնա, կապեց շղթայիւք և զըրկեց յԵփրատոս: Ապա գալով Երուսաղէմ, թագաւորեցուց Հրէից զԵզրակիմ կամ զՅովակիմ, և առաւ հարկ հարկուր տաղանգ արծաթոյ և տաղանգ մի սուկոյ, Վերի պատկերը որ Եփրատոսի թագաւորաց մեծ շիրմէն է, զոր գտաւ Պէլլոնի, կը կարծուի թէ կը ցուցնէ Նեքաւովայ արուած չորս պատանգ կամ գերի Հրէից երևելիներէն, որոց մին թերևս Յովսէփս էր: Աստէք սպիտակ էին գունով. առանց հետ կային չորս կար-

միր, չորս սե և ուրիշ չորս սպիտակ, ի նշան, ինչպէս կը կարծուի, Բարելուցուց, Եթովպացուց և այլոց: Բազէզլուի մարդ մը, որ յաճախ կը տեսնուի ի հին մնացորդս Եգիպտոսի, կը հասնէր այս գերիները թագաւորին առջև: Երեմիա, ԽՁ. 2, կը պատմէ թէ Նարուգոգոնոսոր, արքայ Բարելունի, առաւ վերստին զԲարբեմիս, Յուգայի թագաւորին Յովակիմոյ չորրորդ տարին: այնպէս որ Նեքաւով չեղաւ ձեռնհաս պահել աւելի քան չորս տարի տեղերը զորս նուաճեց Ստորին, Գծագ. ԻԳ. 29 մինչև ԻԿ. 7: Բ Մնաց. ԼԵ. 20 մինչև ԼԶ. 6:

Նեապոլիս, այժմ կը կոչուի Նաբաթ, Գործ. ԺՁ. 11, ծովեզերեայ քաղաք Մակեդոնիոյ, մտա ի սահմանագլուխ Թրակիոյ, ուր եկաւ Պոզոս Սամթրակիա կոչուած կղզիէն: Նեապոլիսն գնաց Պոզոս ի Փիլիպպէ: Նեեսան, Գեդեյի, մեծարդ զորպետ Բենագաղայ արքայի Դամասկոսի առ Յովսէփսու արքայիւ իորայնի: Նեեսան էր վարակեալ բորստութեան ախտիւ, բայց հրաշիւք բժշկուեցաւ, ետին անգամ լուացուելով ի Յորդանան, Ղևա. ԺԴ. 7, քստ իրտառուն Եղիսէի, Գծագ. Ե. Ղևուկ. Գ. 27: Նեեսան սչինչ կը հա-

մարէր իւր բոլոր պատիւը և իշխանութիւնը, և բժիշկներէ զարման գասած չէր: Խրատուեցաւ Թողուլ իւր մեծամատուֆիւնը, և անսալ մարգարէին իրատուն, և բժշկուելով ոչ միայն շնորհակալ եղաւ մարգարէին, այլև մարգարէին Աստուծոյն: Յայտնի վիպութիւն տեսնելով Տաճարուցաւ Թէ ԵՏգոմ է կենդանի և ճշմարիտ Աստուած, և ասարու իւր երկիրը երկու գրասուտ բնա հոգ իտրայիլի երկրէն շինել սեզան Աստուծոյ, ԵՄ. Ի. 24: Բննագագայ հետ Բեմննի մեհեանը երթալուն վրայ մարգարէն Նէեմսիայ որոշ կանոն մը շատուաւ, անանելով ի Նէեմսի Աստուծոյ երկիրդին և սիրոյն ծնունդը որ բուսական պիտի ըլլար զգուշացնել զնա արատըրուտ անգամ պատիւ մատուցանելէ կոտջ:

Նէեմսայ, գիրք, կը պարունակէ Նէեմսայ բոլոր գործերուն պատմութիւնը զոր գրեց ինք ի վերջ կոյտ երկար կենաց իւրոց, այն է իբր 434 ին նախ քան զԳր. : Է իբր շարունակութիւն գրոցն Եզրասայ, և կը կուուի յոմանց ի հարց եկեղեցւոյ Երկրորդ գիրք Եզրասայ: Նէեմսայ գրոց մէկ մասն ինչպէս Բ. և Թ. գլուխները և ԺԲ. ԳԻՅԻՅԻ 1-26 համարները, կը Թուին ասնուած հասարակաց արձանագրութիւններէ, այլովքն հանդերձ Նէեմսաւ կը գոցուին պատմական գիրք Հին կտակարանին:

Նէեմսա, Կրթութիւն Տեւոն, որդի Աբաղեայ, ծնեալ ի Ռաբիլուն առ Կերութեամբ: Էր, ըստ սմանց, քահանայական ցեղէ. ըստ այլոց ի զարմէ Թագաւորաց Յուդայ: Կը վարէր պաշտօն մատուտակի Պարսից Թագաւորին, Երկայնարագուհւս Արտաշէսի քով: Գթթալով կանխաւ Երուսաղէմ զարձգ շրէից թշուառութեան վրայ, ինդրեց հրաման Թագաւորէն երթալ Երուսաղէմ և օգնել շինութեան քաղաքին: Ուստի զրկուեցաւ իբրև կուսակալ ի քառանորդ ամին Արտաշէսի, իբր 444 ին նախ քան զԳր.: Փոյթ տարու մահուանդ շինել Երուսաղէմի պարիսպները: Սամարացոց Թշնամութիւնը, յորոց արգէն նեղուած էին յոյժ

Հրեայք, աստակացաւ ևս աւելի. և առ Սամարացաւս, կուսակալաւ գաւառին, Սամարացիք ինչ արգէլք որ կրնային յարուցնի Հրէից ցէմ: Նա այնչափ յանդգնեցան մինչև յարձակել գործաւորաց վրայ, այնպէս որ Նէեմսա հարկ համարեան հրամայել գործաւորաց զէն ի ձեռին աշխատել, և ասարուան մը մէջ ասարուեցաւ պարիսպը: Այս մեծ գործին և անոր վարչութեան մէջ, Նէեմսայ բարեպաշտ նախանձը և անշահախնդրութիւնը, սերն առ ժողովուրդն և առ քաղաքն Աստուծոյ, և ազգութիւք ապաւինելի յօղութիւն նորա, պահակեցան յաջողութեամբ: Ունէր գործակից ինքեան հաստարիմ բարեկամներ, մանաւանդ զԵզրաս, Նէեմ. Բ. 1, 9, 13. ԺԲ. 36, և ռահմանից քանի մը գեղեցիկ քաղաքային կարգիք: Իբր 432 ին նախ քան զԳր., Թէպէտ Թերեա ոչ առաջին անգամ, գարձաւ իւր առաջին պաշտօնն ի Ռաբիլուն, Նէեմ. Բ. 6. Է. 14. ԺԳ. 6. Բայց յետ սակաւ ամաց կոշուեցաւ նրէն Երուսաղէմ ուղղել քանի մը անկարգութիւններ որ մնւտ գասած էին, որպիսի էին ասանարին պաշտօնը զանց աւանել, շարաթը լուծել, ամուսնանալ ընդ կուսպաշտա, այլովքն հանդերձ: Կուսպաշտ կահայոս առնող Հրեաներէն պահանջեց կամ Թողուլ զկահայոս և կամ մեկնել երթալ երկրէն: Տժգոճ քահանայից այս կամաւոր պարսն Թերեա առիթ տուաւ շինել Գարիզնի տաճարը, և հաստատուել Սամարացոց պաշտամուկը: Տես Սամարացաւ:

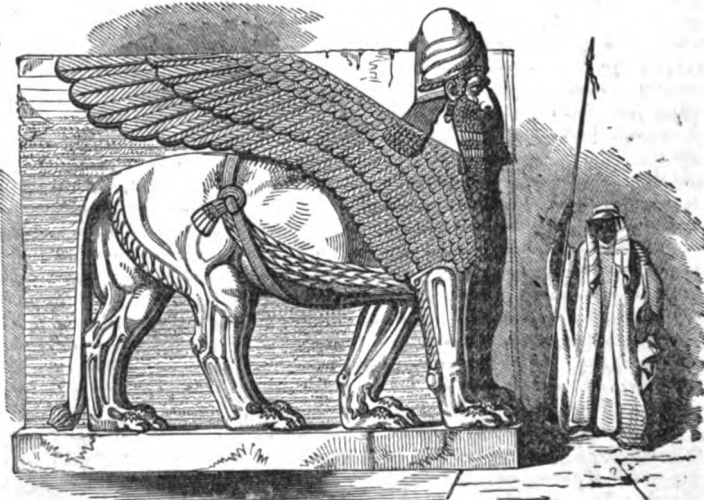
Նէեթամ, ԴՆԻ, անուն տուեալ յԵղեկիելէ աղբյուր Բուդայ պղնձի օձին զոր կանգնած էր Մոգոէոս առապատին մէջ, Թու. ԻԱ. 8, և զոր պահած էին Խորայնացիք մինչև Եղեկիելի ժամանակը: Մնապաշտ ժողովուրդը կը պաշտէր այն օձն իբրև աստուած, ուստի Եղեկիա այրել տուաւ զայն, և ծաղու համար կոչեց անոր անունը Նէեթամ, այսինքն՝ ԴՆԻ ԻՄՐ, Դ Թագ. ԺԲ. 4: Պատկերը, նշխարը (մատուկը) և ուրիշ արտաքին կամ նիւթական նըպաստը, փոխանակ զարթուցանելու հոգեւոր ետանդ, հակառակը կը գոր-

ծնն. Տեսանելի նշանք կը ծածկեն Փրկիչը, զոր պարտ է մանուսանգ յայտնել, ՅովՏ. Գ. 14-16:

Նիկողոեմոս, մին ի խորհրդակա- նաց Հրէից ազգային ժողովոյն, ի սկզբան փորհանցի, և ապա աշա- կերտ թիսուսի: Կանուսի համազուե- ցաւ թէ քրիստոս Ասասուծմէ եկած էր, բայց չէր պատրաստ իոկ և իոկ յայտնել զանձն իբրև հետեւող քրիս- տոսի: Առ Յովհաննու, զլ. Գ. 1-20, կը տեսնուի նախ իբրև երկրոտ իւ- զարկու ճշմարտութեան, և կը սորվի վերստին ծննդեան և քաւութեան մեծ վարդապետութիւնը: Առ նմին Յովհաննու, զլ. է. 45-52, կը զբու- նենք զնա զգուշաւոր պաշտպան Փրկի- չին աւազի ժողովոյն: Հաւով սերմն ի սրտառուչ տեսարանին խաչելու- թեան, Նիկողոեմոս կը դաւանի զան- ձըն հաւատացեալ, և կու գայ ընդ Յովսեփոյ Արիմաթացւոյ հասուցա- նել վերջին պարտքը Յիսուսի մեռ- եալ մարմնոյն: Այս երկուքն իջե- ցուցին Փրկչին մարմինը խաչէն, օ- ծին անուշահոտ իւղերով և գրին ի գերեզմանի, ՅովՏ. ԺԹ. 39:

Նիկողոյսուեմք, հերետիկոսք կամ վարդապետք հերետիկոսու- թեան, յիշուլ ի Յայտ. Բ. 6, 15: Թէ արքեպ Նոյն էին ընդ Նիկողա- յոսեանո երկրորդ գարուն և առյա- պա, երկրայելի է: Ոմանք կը համա- րին զնոսա աշակերտս Նիկողոյսոի ստրկաւագին, բայց ապացուցուած չէ թէ այս Նիկողոյսո եղաւ երբեք հերետիկոսապեա:

Նիկողոյիս, քաղաք ուր Պոզոս անցուց հաւանականագէտ իւր կենաց վերջին ձմեռք, գրելով աւաջուց առ Տիտոս ի Կրեաէ՝ գալ զանձն զնա հոն, Տիտ. Գ. 12: Կը կարծուի թէ կ'սկիարկուի Նիկողոյիս, քաղաք թրակիոյ, առ Նեստոր գետով, մտ ի սահմանադրուի Մակեդոնիոյ, ուս- տի և կը կոչուի ի ստորագրութեան թղթոյն, Նիկողոյիս Մակեդոնիոյ: Սակայն այլք կը կարծեն թէ կը նշա- նակէ զՆիկողոյիս յԵղիւսոս, որ էր մտ ի ընթան Ամբրակեան ծոցոյն, հանդէպ Ակաթնի, և զոր շինեց Օ- գոստոս, որ յետոյ կայոր Հաովմոյ, ի պատիւ իրպառ յաղթութեան իւ- րոյ ընդդէմ Անտոնեայ:

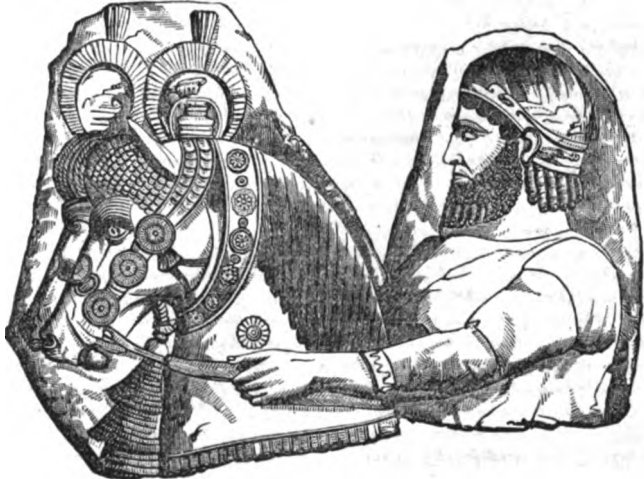
ՅԱՐԼ ՕՍԻՆԲԱԿՍ ՆԻՆՈՒԵԻ

Նիմուէ, ասոր Նիւոսի, մայրա- քաղաք նախնայն Ասորեստանի, կը

կոչուի ի Յունաց և ի Հռովմայեցոց «Նինոս մեծ», էր առ արևելեան ե-

զերբ Տեղբորի, գե՛մ յանդիման և ստորեկ այժմուհ Մուսուլ թաղաքի։ Նինուէ կը յիշուի նախ ի Սուրբ Գիրս մեա ի ժամանակս ջրհեղեղին։ Տես Ներքապք։ Յես այնորիկ իբրև հնդգեասան գար ամենեկն լի յիշուիք։ Ի գիրս Յովնանու և Նաուսույ կը նկարագրուի իբրև քաղաք մեծ, զորով շուրջ գալ կը տևէր երկք օր, և ունէր աւելի քան հարիւր և քսան հազար մանուկ ազայ, կամ հաւանականապէս վեց հարիւր հազար բնակիչ։ Կար հն «շատ անասուն», բազմութիւն մայրեաց, պարսիկաց, անասուաց, այլովքն հանգերձ, բնակիչքն էին բնիկ, պատերազմող, և յառաջագե՛մ յոյժ ի քաղաքակրթութեան։ Նինուէ ունէր ամուր ամուր պարիսպներ գրամբ և դաճափակք, և վաճառականք նորա աւելի էին քան զաստեղք. թագաւորազուն իշխանք էին իբրև զմարախո, և զօրպետք նորա իբրև զՆորեակս։ Այս նկարագրին շատ համանայն են բանք Գիտգորսի Արկեղացւոյ, որ կ'ընէ թէ Նինուէ էր քան և մի մզն էր կայն, ինք մզն լայն, և շրջապատն էր յիսուն և շոր մզն. պարիսպ-

ներն էին հարիւր ութ բարձր, և այնպէս լայն որ երեք կառք կընային երթալ անոնց վրայ քովք քով, և ունէր հազար հինգ հարիւր աշտարակ, իւրաքանչիւր երկու հարիւր ութ բարձր։ Նինուէ երկար ժամանակ եղաւ տէր արեւելից. բայց իւր մեծ զեղիութեան և շարութեան համար, Յովնան մարգարէ զրկուեցաւ, աւելի քան ութ հարիւր ամբ նախ քան զՔր., զեկուցանել Նինուէացւոց իրենց մօտալուս կորուստը։ Տես և Ես. ԺԳ. 24, 25։ Անոնց առժամանակեայ ապաշաւն յամենցոց ժամանակ մի Նինուէի անկումը. բայց իբր 753 ին նախ քան զՔր., որ է ժամանակ հիմնարկութեան Հոսովմայ, առնուեցաւ Նինուէ ի Մարաց առ Աարբակաւ. և իբր մեկ ու կէս գար յետոյ, ըստ կանխասացութեան Նաուսույ, զԼ. Ա.-Գ. և Սոփոնիայ, զԼ. Բ. 43, երկրորդ անգամ առնուեցաւ ի Արաբսարայ և ի Նաբոպոլասոսարայ. յետ այնորիկ այլ ևս չտասցաւ Նինուէ իւր նախնի պայծառութիւնը։ Յաջորդ մասենագիրք գուն ուրեք կը յիշեն զՆինուէ, և իբր

ՁԱՆՈՒՈՐ ԵՒ ՁՈՒ ՅԱՆԻՐԱՅՈ ՆԻՆՈՒԷԻ

գուզնաբեայ տեղ մը։ Նինուէ կործանեցաւ այնպէս սպառազուս, որ

անոր տեղը գարեբով Յնաց անծանօթ, մինչև համարանկել անհաւա-

տից բուէլ թէ այնպիսի քաղաք մը չեղաւ երբէք: Աւերակաց կոչուք որ, բառ Նաւուսայ, Ա. 14, "գերգաման", եղան Նինուէի, այնպէս ծածկուած են Հոգով, մինչև թուել նման բնական բլուրներու: Բայց 1811 էն հետէ Լէյարտ, Պոզգա և այլք բրգին և որանցին այն ի վազուց այնպա թողուած աւերակաց կոչուերը: Հազակոյսք որ մանաւանդ պեղուեցան և խուզուեցան՝ են ծալքը արապիղի մը որ իբր ութեւտան մզոն երկայն է և երկտասան մզոն՝ լայն, և որոջ շրջապատն է իբր վաթսուն մզոն. այսպէս կը հաստատուին Նինուէի բնգարձակութեան վրայ հին պատմութեան հաշիւները: Հնագէտք յիշեալ աւերակաց պեղումը յառաջ տանելով գտան մեհեաններ և պալատներ, և անոնց գուռներուն առջև իբրև պահպան թեւոր ջրուց և մարդազուի առիւծուց հակառակ արձաններ: Այս շինուածոց սենեակները գրուագեալ են քարեղէն տախտակներով որոց վրայ կան բարձր քտիգակներ և բեւեռանէ գրուածք որ մեծաւ մասամբ կարդացուած են: Աորդեստանի պատմութեան և սոգորութեանց այս քանդակեալ մնացորդները, ինչպէս նաև այլևայլ ապակեղէն, փայտեղէն, փղօղիկայ և մետաղեայ կահք և կարասիք, որ, յետ թաղեալ մնալոյ քսան և չորս գար, հիմա հանուեցան ի լոյս, անգին օգնութիւն կը մատուցանեն Սուրբ Գրոց մեկնութեան, նա մանաւանդ կը հաստատեն անոր ճշմարտութիւնը: Ոչ միայն ուրախ ենք այս գիւտերուն համար, այլև կը պարմանանք, երբ այս հուրթեանց միջոցաւ առնուած տեղեկութիւնները կը գտնենք համաձայն թագաւորաց և Մնացորդաց մէջ պատմութեան: Աորդեստանի արձանագրութեանց մէջ ոչ միայն կը գտնենք Բէու, Մանայէմ, Եղեկիա, Ամիթ, Ագայէլ և այլ սոցին նման անուանս, ինչպէս նաև գտնուանս այլևայլ քաղաքաց Ղբէտտանի և Ասուրաց, այլև կը գտնենք նոյն իսկ Սենեքերիմայ պատմութիւնն իւր արշաւանաց վրայ ի Պաղեստին, և հարկին վրայ զոր ստիպուեցաւ տալ նմա Եղեկիա.

կը տեսնենք այն աւերակաց մէջ նաև պատկերներ որ կը ցուցնեն Ղաթիսայ առնուին ի Սենեքերիմայ, Դ թագ. ԺԸ. 14, և զպատկերն պաշտօնէից նորա, թերևս նոյն իսկ Ռափոսակոյ ծաղրողին: Այս պաշտօնեայք Հրեայ գերիները կը հռնեն թագաւորին առջև: Այն աւերակաց մէջ կը գտնենք և այլ բազում ինչ: (Տես ուրիշ պատկեր և տեղեկութիւններ ի բառին Սենեքերիմ): Որմերուն յիշեալ քարեղէն պատկարները կը մեկնեն և կը հաստատեն նաև Եղեկիլի նկարագիրը: Որովհետև Եղեկիլէ գերի էր Նինուէի դաւառին մէջ, անասրակոյս լսած էր "պատկերատանց", և այն պատկերներով ցուցուած իրաց վրայ, թերևս տեսած ևս էր գտնուի: Հիմա մենք կը տեսնենք մարդիկ և տեղիներ զորո կը նկարագրէ Եղեկիլէ զԼ. ԻԳ. 6, 14, 15, և՛. ԻԶ. 7-12, զորօրինակ, "կապուտակ հագնող կուսակալներ ու նախարարներ," "պատի վրայ նկարուած մարդիկ նութով նկարուած պատկերներ," "մէջքերին օտար կապած," "գլուխներուն վրայ ներկուած խոյրեր," "նօթն այտինքն կարմիր գոյնը յաճախ է այլևայլ պայծառ երանգաց մէջ որովք այն պատկերները ներկուած են, Եղեկ. Գ. 14, 15: Այն նկարներուն մէջ կան նաև, ինչպէս կ'ընէ Եղեկիլէ, "ձի հեծնող ձիաւորներ," "ամէնքը իշխաններու կերպարանքով," ի նշան պատերազմական զորութեան և քաղութեան. ձիերն են ասիպարանոց, սէգ և ամեհի, մեծասպաս կազմածովք: (Տես նախորդից պատկերը): Այն նկարներուն մէջ կան նաև պատկերք զից որոց այլևայլ կերպով պաշտօն կը մատուցուի, թագաւորաց և զորականաց որ զբաղեալ կ'երևին որսի և պատերազմի. նաև պատկերք մարտնչերու որ յարձակմամբ կ'առնուին. կայանաւորաց պատերազմի որ կարգաւ կը տարուին, ի ցից կը հանուին, կը մորթուին և կամ այլազգ կը անմոռնին. երբեմն նաև կը ձգուին չուանով որ կայանաւորին թիւն կամ շրթուներէն անցուած կարթի մը կապուած է, Դ թագ. ԺԹ. 28. Ես. Լ. 29, և կամ կալանաւորի մը աչքը կը փորուի աշտի

մբ ծայրիւ, Դ Թագ. ԻԵ. 7. Տես և Նետրովք, Սեներքիմ, Սազմանասար և Պատերազմ բառերը:

Քրիստոնէայ աշխարհ պարտի շնորհակալ ըլլաւ Լէյարտի և Պոգոպի այս խուզարկութեանց համար. և Բալիստոնի և Հինքոնի որ այն մետոցորդաց վրայ գիտնական ընտելութիւններ բրին: Սուրբ Գրոց բոց անսանգիներուն համար մահաւանդ մեծագին են Ասորեստանի հնութեան այս գանձերը, և մենք ուրախ ենք ոչ միայն վասն զի նոր ազգացյցներ աւելցան ի հանգէս ճշմարտութեան պատմութեան և մարգարէութեանց Սուրբ Գրոց, այլև վասն զի այսու նոր լոյս ծագեց նաև Սուրբ Գրոց իմաստին վրայ: Ի՞նչ ազգու է նաև իրատը զոր կու տան մեզ ժամանակաւ այնպէս մեծ և հզօր քաղաքի մբ նորագիւտ յիշատակները, զգուշացնելով այժմու ազգերը զեղխութենէ, ամբարտաւանութենէ և ամբարշտութենէ որ եղան պատճառ այն հզօր տէրութեան կործանման:

Նկիմօք, Ամբ. Գ. 19, ընդհանուր անուն աղեղք նուագարտանց առ Եբրայեցիս: Դ., 9., ԴԴ., ԵԵ. և ՀԶ. սաղմնաց վերնագիրներուն մէջ կը գանուի իբրև ազգարարութիւն առ գլխաւոր երածիչս յիշեալ նուագարանօք երգել այն սաղմոսները:

Ննիօք, կը կարծուի թէ կը նշանակէ արինգ կամ փշելու նուագարաններ: Այս բառը կայ միայն Ե. սաղ-

մոսին գլուխը, ազգարարութեան մէջ առ գլխաւոր երածիչան, իմացնելու համար թերևս որ այս նուագարանօք միայն երգելու էր այն սաղմոսը:

Նլամ, նշանակ, գրուական կամ հանդէս (ապացոյց), Եմնդ. Թ. 12, 13. ԺԵ. 11. ԵԼ. Գ. 12. Ես. Ը. 18: Նաև արկած արտազոյ բնութեան կամ պատուհաս, Դուգ. ԻԱ. 11, և կամ հրաշք, իբրև նշան կամ մասն Աստուծոյ, ԵԼ. Դ. 7-9. Մարկ. Ը. 11: "Նշանք յերկնից", կը նշանակէ շարժմանք և տեսիլ երկնային մարմնաց, յորոց հեթանոս աստեղաբարչիք կը կարծէին գուշակութիւններ բնէլ, Ես. ԽԳ. 25. Երեմ. Ժ. 2: Տես Նաւ:

Նլամագիթ, շատ փոքր մասն: Բառը բուն կը նշանակէ փոքր եղջիւր: Եբրայեցիներէն տառերուն սուր և բարակ ծայրը, Մատթ. Ե. 18: Երբ Սուրբ Գիրքը կ'օրինակէին, մեծ զգուշութիւն կ'ընէին Հրեայք. իւրաքանչիւր էջ և տող պարունակելու էր նոյնպէս գիր: Դոյզն թերութեան կամ սխալի համար ամբողջ գիրք մը կը համարուէր անպիտան, և դպիրն սկսելու էր նորէն գրել բոլորը: Բայց և այնպէս Աստուծոյ խօսքին կատարելութեան և ամբողջութեան համար Հրէից այս մեծ փոյթը շատ ակար օրինակ էր Քրիստոսի փութեցի և ինամոց այն խօսքին օրեկոյճ ճշմարտութեան, սպանակեաց և խոստման անթերի և անսլայլելի պահուելուն: "Դիւրին է

որ երկիրը ու երկիրը անցնի, քան թէ օրէնքէն մէկ նշանագիր մը խնայ, Ղուկ. ԺԶ. 17:

Նշանն, իօպ կամ խոստումն ի մէջ առն և կնոջ իրարու հետ աճուսնանայու ժամանակ մը ետքը: Յառաջ ժամանակու ծնողք կը խօսէին (կը նշանէին) իրենց գուտարներն առանց հաւանութեան նոցա, նաև մինչդեռ կարի մանուկ էին գտեղք, ինչպէս կը պատահի ցարգ արեւելեան երկիրներ: Երբեմն պայմանագիր կը յօրինուէր, ուր փեսայն կը խոստանար գումար մը առ չարսին իբր վարձանք: Ամուսնութիւնը չէր կատարուէր բայց եթէ երբ հարսը կ'ըլլար գէթ երկուստանամայ: Խօսման պայմանը կը լուծուէր միայն արձակմամբ կամ մահուամբ, Մատթ. Ա. 18-25. Ղուկ. Բ. 6: Աստուած իրեն խօսած, պոյիքն նշանած կ'անուանէ իւր ժողովուրդը խանդակաթորից կապով, և կ'ըսէ թէ պիտի կատարէ ինչ որ խոստանայու շնորհք բնաւ, Երեմ. Բ. 2. Ով. Բ. 49, 20: Այս խօսումը կամ նշանուիլը կը կատարուի Աւետարանի պաշտօնէից ձեռք և Աւետարանի քարոզութեան միջոցաւ, Բ կրթութ. ԺԱ. 2:

Նշանի: Այս ժառը կը նմանի

գեղձենւոյ, բայց քան զնա մեծ է: Ի Պաղեստին, նշնին կը ծագի յունուար ամսուն, և մարտին կը հասնի պտուղը: Նշենւոյ ծագիկներն սպտակ են: Երբայցերէն բառը կը նշանակէ պահպան, և զայս կ'անարկէ բան Երեմիայի, Երեմ. Ա. 11: Ի Ժողովուրդի, ԺԲ. 5, նշնին վայելչապէս նմանութիւն կը բերուի այնուորեալ գլխոյ, թէ ծագիկներուն ձիւնային սպիտակութեանը և թէ ծառին ձմեռը ծագիկուս համար:

Նոք, քաղաք քահանայից յերկրին Բենիամինի, մօտ յԵրուսաղէմ: Սաւուղ հրամայեց անգամ մը սուրբ անցունել այս քաղաքին բնակիչները, զանս զի հիւրընկալութիւն բրած էին Դաւթի, Ա Թագ. ԻԱ. 4. ԻԲ. 9-23. Նէեմ. ԺԱ. 32. Ես. Ժ. 32: Տեղը հիմա անչայս է:

Նանմի, այսր-Բեմի, կին Եղիմեղայ, և սկեսուր Հուսթայ: Տես Հուսր:

Նայ, հանգիտ, Բիւրա-Բիւն, առնուն հասկաւոր նահապետին զոր Եհովա պահէց ջրհեղեղէն հանգրձ ընտանեօք ասպանին միջոցաւ, և այսպէս Նայ եղաւ երկրորդ նախահայր մարդկային ազգին: Նշի և ջրհեղեղին պատմութիւնը գրուած է ի գիրս Եննոց, գլ. Ե-Թ: Նայ էր որդի Ղամբայ և թոռն Մաթուսաղայի. ծնած էր յամի սեղծ. աշխ. 4056, և տարեցաւ վեց հարիւր տարի յառաջ քան զջրհեղեղն, և երկը հարիւր յիսուն տարի յետ այնորիկ, և մեռաւ երկու ամօք յառաջ քան զծնունդն Արբաշամու: Եննոց Նշի այսպէս կոչեցին զնա թերևս յուսալով թէ Նայ պիտի ըլլար խոստացեալ "զաւակ կնոջն" և "պիտի լսելախէր օձին գլուխը" Նշ այն նահապետներէն էր որ կը վախնային Աստուծակ, և էր արդար, Եգեկ. ԺԴ. 14, 20, և "արգարութեան քարոզիչ", Ա Պետր. Գ. 19, 20. Բ Պետր. Բ. 5: Նշի ջանքն ի նորոգել սպասկանեալ աշխարհը սեկցբառ սմանց հարիւր քանն տարի, և ամենեին արգիւնք լուսնեցաւ, Մատթ. ԻԴ. 37. ջրհեղեղը "չգատու հաւասար երկրի վրայ", Բայց Նշ էր օրինակ ճշմարիտ հաւատայ: Նաւա-

տաց Աստուծոյ սպանելեացը, շար-
 փեցաւ երկիւզէ, և ըրաւ ինչ որ
 պարտական էր ընել, Եբբ. ԺԱ. 7:
 Անոր առաջին փոյթը եղաւ, երբ
 կ'ելլէր տապանէն, երկրորդագումբին
 մատուցանել Աստուծոյ զոհելով
 բոլոր սուրբ անասուններէն: Ուրիշ
 քիչ բան յիշուած է Նոյի վրայ, զոր-
 օրինակ՝ արբենալը, ախար օրինակ
 ամբօյ և թշուառութեան յորս
 գինին սովոր է ընկզմել զմարդիկ:
 Նոյայ երեք որդիք, ինչպէս կը կար-
 ծուի, լցին միւսանգամ զաշխարհ,
 Յարեթի սերունդը կալաւ մանաւանդ

զԵ-րոպա, Սեմինը՝ զԱսիա, և ֆա-
 մինը՝ զԱփրիկէ:
 Անթիւ հետք աւանդութեանց Նո-
 յայ վրայ կը նշմարուին բոլոր ազգաց
 մէջ: Այս աւանդութեանց ճշգրտ-
 գոյնն է Յունաց զրոյցը Դեկալոնի
 և Պելոբոյ վրայ: Հոս կրնանք յիշել
 նաև Փոբիգացոց Ապամէա քաղա-
 քը գրոյշմալ զասնկանք, Սեպտիմոս
 Սեկրոսի ծամանակ: Դասնկանին
 վրայ կար Նով անունը, տապան,
 այր մը և կին մը, ագուաւ և ազաւ-
 նի շիջ ձիթենեայ ի բերանի: Տես
 Տապան:

ԼՈՒՐՍՈՐ՝ Ի ՆՆՂՈՍԷ

Նով կամ Նով-ամն, քաղաք
 Եգիպտոսի: Քաղքին բուն անունն է
 Նով-ամն, այսինքն՝ նիսա կամ բը-
 նակութիւն Ամնայ աստուծոյն,
 Նաւ. Գ. 8: Նոյնպիսի է յունարէն
 անունն Դիոսպոլիս, այսինքն՝ Իսլա-
 Աբու-զրայ Ամնի: Աւ Եզեկ. Լ. 14,
 15, կը կոչուի լով Նով: Այս անունը
 կը նշանակէ, ամենեին առանց երկ-
 բայութեան, թերացոց քաղաքը,
 Տին և անուանի մայրաքաղաք վերին
 Եգիպտոսի: Համբոս կը նկարագրէ
 զնա.
 «Մեծ գշեպ աշխարհի ի տափարակս
 Եգիպտացոց,

Որ սփռէ զյաղթութիւնս իւր ի վե-
 րայ հազար աշխարհաց,
 Եւ հեղու զգիւցազունս իւր ընդ հա-
 բիւր գրունսն»
 Լուբարի և կառնկայ մէհեան-
 ներուն մեծամեծ աւերակները գեռ
 կը հայտնին մեծութիւնը և փառա-
 ւորութիւնը որովք կը կատարուէր
 պաշտօնն Արամազդայ Ամնի: Հին
 թերէ քաղքին աւերակներն, իրենց
 ընդարձակութեամբ, տարածու-
 թեամբ, և տխուր և մեծաւոր մե-
 ծութեամբ, զբանկից և բերկրանք
 են արգի ճանապարհորդաց: Այս ա-
 ւերակները ծածկուած են նախնի մե-

հետեան նշանաբար և պատմական քանդակներով, որոց մէջ հետաքրքրութեան արժանի կը Տամարուն յիշատակը քաջութեանց Սիսակայի վերայ Երուսաղեմի, Ռորովմայ հինգերորդ տարին, Գ թագ. ԺԴ. 25: Տես Սիսակ 2:

Նարահաւատ, ըստ մտաց Հրէից, օտարական որ կ'ընդունէր Հրէական կրօնը, հեթանոսութենէ ի հրեութիւն գարնոյ: Հրէից օրէնքն սակայ կը յիշէ "ձեր մէջ", կամ "քով պանդխտացած օտարականը", Ղև. ԺԷ. 8-16. ԻԴ. 16. Թու. ԺԵ. 14-16. և մասնակից կրնէ զնա Աստուծոյ ժողովրդեան ամէն առանձին շնորհաց: Մեր Տէրը կը պարտաւէ Փարիսեաց կոյր նախանձը եկամուտ, պսիքն նորահաւատ, շինելու հրէական արարողութեանց, առանց հոգ տանելու որով թլփատութեան, Մատթ. ԻԳ. 15. Հաով. Բ. 28, 29: Ըստ յետին Հրեայ վարդապետաց (բարունետց), Հրէից մէջ կային երկու տեսակ նորահաւատներ: Առաջինը կը կոչուէին "նորահաւատք գրան", և էին օտարականներ, կապեալ կամ ազատ, որ կ'ապրէին Հրէից մէջ և կը պահէին անոնց ուժորութիւնները կամ աւանդութիւնները զորս Հրեայ վարդապետք կը կոչեն "եօթն պատուիրանք Նոյի", պսիքն, կը հրատարէին նախատանաց խօզերէ առ Աստուած, կռապաշտութենէ, սպանութենէ, պրզծազորութենէ, սափրակութենէ, իշխանութեան հակառակելէ, և յուտելոյ արին, կամ միս անասնոց սպանելոց առանց հեղման արեան: Նորահաւատից միւս դասը կը կոչուէին "արգարութեան նորահաւատք", պսիքն՝ անթերի, կատարեալ նորահաւատք, և անոնք էին որ թողած էին իրենց նախնի հաւատքը, և կապած էին զերենք Մովսիսական օրինաց լի և լի պահպանութեան: Արդ, ըստ Հրեայ վարդապետաց, թլփատութեան և մկրտութեան միջոցաւ, և նուերով մը կը ստանային Հրեայ քաղաքացութեան կատարեալ իրաւունք, ԵԼ. ԺԲ. 48, 49: Բայց այս բաժանումը չի տեսնուիր ի Սուրբ Գիրք: Նորահաւատք

շատ էին մեր Փրկչին ժամանակ, և կը դանուէին նաև Երուսաղեմէն հեռու շատ տեղեր, Գործ. Բ. 10. Ը. 27: Քրիստոսեւթեան դարձողներէն սմանք ասոնցմէ էին, Յովհ. ԺԲ. 20. Գործ. Զ. 5. ԺԳ. 43. ԺԷ. 4:

ՆԱԼԱ: Ի Պարսկաստան և յԱսորիս ստոր ծառը կը բուսնի ի վայրի, ինչպէս նաև ընդհանրապէս հարաւային Եւրոպա և հիւսիսային Ափրիկէ: Նախնին կարծ է, ունի սզգորգ բուն, կարմրազոյն կեղև, խիւստարածեալ ստեր, և մեծամեծ և կեղեցիկ ծաղիկներ շիկազոյն: Պտուղըն է նարնջի մը մեծութեամբ, թանձր և պնդիչ կեղևով, ունի առատ հատեր որոց իւրաքանչիւրն ուրոյն ուրոյն պատած է ջրի և գոգաւար թաղանթով, և համն է, վայրենւոյն թթու յոյժ, իսկ ընտանւոյն՝ քաղցր և շատ արտրժելի: Հասուն հատերը կ'ստուին լոկ կամ շաքարով, իսկ հիւթէն կը շինուի օշարակ: Պտոյն պատուականութեան և ծաղիկներուն գեղեցկութեան համար նախնին սովորական ծառ է պարտեզներու մէջ, Երգ. Դ. 13. Զ. 7, 11. Ը. 2: ՅովէԼ. Ա. 12: Նախնին առատ էր ի Պաղեստին, Թու. ԺԳ. 24. Բ 0բ. Ը. 8: Նախնեզարգեր կային Հրէից քահանայապետին հանդերձներուն վրայ, ԵԼ. ԻԸ. 33, նաև շինուածոց վրայ, Գ թագ. Է. 48:

Շ

Շարք: Տես Սարք:
Շարք, հակիր: Աստուած վեց

օրուան մէջ ստեղծելով զաշխարհ, եօթնէրորդին “հանգստացաւ”, Ծննդ. Բ. 2, 3; այսինքն դագրեցաւ նոր է- ազնիք ստեղծելէ այս արարչագոր- ծութեան մէջ, ուստի և հանգեաւ եօթնէրորդ օրը, և “օրհնեց” կամ սրբացուց և սահմանեց այն օրը մաս- նաւորապէս իբրև օր աստուածային պաշտմանի :

Հանգստեան օրուան առաջին ան- գամ հաստատուելուն պատմութիւ- նին ունիից ճոս: Ամուսնութեան պէս նաև հանգստեան օրը հաստա- տուեցաւ բոլոր մարդկային ազգին հա- մար: Կրթութիւթէ աստուածապաշտք ի սկզբանէ կը պահէին շարաթը, և այս կը նշմարուի Սուրբ Գրոց համա- առաջ պատմութեանէն այն ժամանա- կին զրոյ որ յառաջ է քան զօրէնս- դրութիւնն Աննայի: Նոյ արձակեց ասպարէնն նախ ազաւար, և ապա երեցո՛ աղաւնին, յետ եօթն օր մի- ղոց առաջ ամէն անգամ, Ծննդ. Բ: Նաև մանանայի առաքման պատմու- թիւնն յունապատին կը ցուցնէ թէ շարաթն արդէն ժանօթ էր և կը պահուէր, Եւ. ԺՁ. 22-30: Եօթ- նեակն ի վաղուց հաստատեալ բա- ժանում էր ժամանակի ի Միջագե- առն և Պարսիա, Ծննդ. Իթ. 27: Այս բաժանման հետքը կը տեսնուի նաև ուրիշ հին ազգաց շատերուն մէջ, որք այնպէս հեռու էին և ցե- զիւ այնպէս տարրեր իրարմէ, որ չի կրնար բուռիլ թէ եօթնեկի և եօթ- նէրորդ օրուան գաղափարն առին Աննայէ կամ Իբրայեցիներէն:

Մոզոսական օրինաց պատուէրնե- րուն հետ նաև շարաթին պահպա- նութեան պատու իրանին նորէն տըր- ուիլն ի Աննա, Հրէից համար միայն չէր, այլ ամենուն համար որ կ'ըն- գունէին Աստուծոյ խօսքը, և վերջա- պէս՝ բոլոր մարդկային ազգին հա- մար: Քրիստոս և առաքեալք կը յիշեն միշտ տասը պատմութիւններն իբրև հանապազորդ և համաշխար- հական հրաման: “Շարաթը մարդուն համար և եղաւ:” Չորրորդ պատուի- րանն այնպիսի զօրութիւն ունի որ- շափ երբորդը և հինգերորդը: Մոզ- սոսական օրինաց քաղաքային մասը շարաթին համար բրաւ քանի մը

յուսելուած, բացառութիւն տուաւ և պատիժ սահմանեց այն օրը լու- ծողներուն, բայց այն օրէնքն հինու զօրութիւն չունի, Եւ. Ա. 14: Թու- ժի. 32-36: Տաճարին պաշտանեաները, քահանայք և Ղեապոյիք, շարաթ օրերը կը սկսէին իրենց եօթնօրեայ ծառայութեան կարգը, և անոնք որ աւարտած էին իրենց կարգը՝ կ'ըլլէին դուրս: Այն օրը քահանայք կը բը- նէին նոր հացեր առաջաւորութեան սեղանին զրոյ, և հիները կ'առնուին, Ղեա. ԻԴ. 8: Նաև այն օրը կը մա- տուցուէին մանաւար զոհեր, այս- ինքն՝ երկու գառնիք յողջակէզ, հանդերձ գինւով և ալիւր: Շարա- թը, ուրիշ ամերուն պէս, կը տու- ուէր երկոյէ երեկոյ, Թու. ԻԲ. 9, 10:

Մոզսոսական օրինաց ղլխաւոր պատուէրը շարաթի համար էր՝ սըր- բել, այսինքն սուրբ և նուիրական գործել զայն, Եւ. Ի. 8. Բ Օր. Ե. 12: “Հանգստութեան օր միտք բեր՝ անիկա սուրբ պահելու համար:” Շարաթը սուրբ կը պահուի սիրոյ հարկաւոր գործերով, ազօթիւք, փառաբանութեան և գոհութեամբ, հրապարակաւ և առանձին պաշտե- լով զԱստուած, անոր խօսքը կար- դալով, մտաց հանգարտութեամբ, մտածելով բարոյական և կրօնական ճշմարտութեանց զրոյ որ կը վերա- բերին կենաց պարտականութիւննե- րուն և անմահութեան յուսոյն: Օ- րինաց միւս հրամանն է հանգիստ: “Ան օրը գործ մը չգործես”, կե- նաց ոսկորական գործերը մէկզի թող- ուելու են իտպառ այն օրը, ոչ միայն մարմնոյ, այլև մտաց առողջութեան համար, և մոնաւանդ հանգարտու- թիւն պահուելու է, և այն օրուան նուիրական ժամերն անցունելու է մտրդ հոգևոր զարգամբ միայն: Սուրբ օրուան պատուէրին ոգին յայտնա- պէս կ'արգելու զբաղիլ այն օրն աշ- խարհային գործերով, որպիսի են զբոսաւիք, ճանապարհորդութիւն, այլովքն հանդերձ, որովք մտրդ չի կրնար սուրբ պահել, այլևց ևս ար- գելք կը լլայ սուրբ պահելու այն օրը:

Քրիստոսնէական շարաթն է հան- գրստեան օրը որ ի սկզբան հաստա- տուեցաւ յիշեմական զբախտին և

միւսանդամ հրամայուեցաւ թ Սինա :
 Քրիստոնեայք արդարեւ պարտական
 չեն պահել շարաթին վերաբերեալ այն
 պատուէրները որ Հրէից համար մի-
 այն էին, բայց պարսին զանալ քաղել
 անոր նախկին բարոյական զօրութիւ-
 նը զոր Քրիստոնէութիւնը վաւերա-
 ցուց : Հանգստեան օրն յուշարար է
 ոչ միայն արարչութեան աշխարհի,
 այլև քան զայն մեծ զէպքն մը, այս-
 ինքն քաւութեան գործոյն լրման
 յարութեամբն Քրիստոսի . և որով
 հետեւ Քրիստոս յարութիւն առաւ
 Հրէից շարաթին յաջորդ օրը, այն
 ժամանակէն հետեւ Քրիստոնեայք կը
 պահեն ուրբ այն յարութեան օրը :
 Եարթիթ օրուան ի կիրակի փոխուիլը
 յանկարծ եղած կը թուի, և, ինչպէս
 առհասարակ կը կարծուի, "Եարա-
 թին ախրջը", առաջնորդութեամբ :
 Նոյն օրը, այսինքն եօթնեկին առա-
 ջին օրը, երևեցաւ Յեսուս աշակեր-
 տաց խմբին, և յաջորդ եօթնեկին
 նոյն օրը դարձեալ անոնց հետ էր,
 և յայտնեց զինք թագմայի : Ա կորնթ. ԺԱ. 20 . ԺԳ. 23, 40, համարներէն
 կ'երևի թէ աշակերտ ամեն աղ
 սովոր էին ժողովիւ ի մի վայր պաշ-
 տօն մատուցանել և անբուժական
 ընթրիքը կատարել . և Ա կորնթ. ԺԶ. 4, 2, համարներէն կը տեսնեք որ
 այս ժողովներ կ'ըլլային ի միաշա-
 բաթւով, այսինքն կիրակի : Ա յոպէս
 Գործ . Ի. 6-11 համարներուն մէջ կը
 գտնենք Տրոպոլիս Քրիստոնէականեր
 ժողովեալ ի միաշարաթւով, հազոր-
 գիլ անբուժական ընթրեաց և բն-
 դունել կրօնական հրահանգ : Յով-
 հաննա կը պահէր այն օրը մտանա-
 ւոր կերպով, Յայտ . Ա. 10 . և կի-
 րակին այն ատեն առած էր "Տերունա-
 կան օր", անուշը, և յայնմհետեւ մին-
 չև ցարդ կը պահէ զայն : Ժամանակ
 մը առաքելայք, որ Հրէայ էին աղ-
 գաւ, պահեցին նաեւ Հրէից շարա-
 թը, բայց ոչ այն օրը և ոչ այն օր-
 ուան վերաբերեալ ուրիշ Մովսիսա-
 կան պատուէրներ պահել կը պա-
 հանջէին հեթանոսութենէ զարձոյ
 Քրիստոնէականերէն, և ոչ իսկ Հրէայ
 Քրիստոնէականերէն, կող . Բ. 16 : Նախ-
 նի Քրիստոնեայ հարք կը յեշեն մի-
 աշարաթին իրբև յատուկ օր երկըր-

պագութեան, և շարաթին փոխուած
 ըլլալն ի միաշարաթի՛ ի յիշատակ
 յարութեան Քրիստոսի : Արտերն
 Պլինիոս, փոխանակ բզեշիք ի Պնն-
 տոս, մօս ի վախճան առաջին դա-
 բուն, ի թղթին զոր գրեց առ Տրա-
 յիանոս, կ'ըսէ թէ Քրիստոնեայք
 "սովոր են որոշելով օր մը ժողովել
 յառաջ քան զայգն, և բռել երգ ի
 պատիւ Քրիստոսի, իրբև Աստուծոյ,
 և կապել զանձինս ուխտիւ չգործել
 սրեկեց յանցանք և սնիր, այլովքն
 հանդերձ : Այնպէս ծանօթ էր աշ-
 խարհի կիրակին պահելու սովորու-
 թիւնն Քրիստոնէից, որ հալածիչք
 իրբև Քրիստոնեայ ամաստանեալ
 անձանց ընդհանրապէս առ հարցումը
 կ'ընէին . "Բանեցի՛ր անբուժական օ-
 րը", Պատասխանի Քրիստոնէից առ-
 այս էր . "Քրիստոնեայ եմ, չեմ
 կրնար չպահել այն օրը", Յուստինոս
 վկայ գիտազուլթիւն կ'ընէ թէ, "Տե-
 բունական օրը բոլոր Քրիստոնեայք
 ի քաղաքս և ի գիւղս կու գան ի մի
 վայր, վասն զի այն օրն է օր յարու-
 թեան Տեսան մերոյ, և ապա կը
 կարդան առաքելոց և մարգարէից
 գրուածները . յետ այնորիկ ժողովն
 նախագահն ատենախօսութեամբ մը
 կը յորդորէ ժողովուրդը միայ պա-
 հել և ի գործ զննել ինչ որ լռեցին :
 Ապա միարեւ կ'ազօթեն, և յետ
 այնորիկ կը կատարեն խորհուրդը :
 Յետոյ ով որ կարող է . և յօժար
 կու տայ ինչ որ պատշաճ կը գտան,
 և ինչ որ կը ժողովուի՛ կը գրուի գրե-
 խուս որ պաշտօնէին ձեռքը, որ կը
 բաժնէ զայն որոց և այլեաց, և
 ուրիշ կարօտ Քրիստոնէից բառ իւ-
 բարանչիւր պիտայից . Տես Ա կորնթ.
 ԺԶ. 2 :

Եարթիթ պահելու պատուէրն յի-
 բոււի անցած է ասան պատուիրանաց
 կարգը, և այն օրուան պահպանու-
 թիւնն իսկպպէս հարկաւոր է ընկե-
 բութեան, որ առանց այնք ստուգիւ
 պիտի իյնար ազիտութեան, մալու-
 թեան և անգաղմտութեան մէջ : Արկ-
 րիս վրայ Ատտուծոյ հրամանաւ շա-
 բաթին պահուիլը կը ցուցնէ թէ էր
 քնայ յաւիտենական շարաթ մը յիբ-
 կինո, որպ առհասոյեայն է անբու-
 շական օրուան օրհնեալ հանգստն

աննոց որ հաւատարմութեամբ կը պահեն զայն, Եբր. Դ. 9:

“Երկրորդ առաջին շաբաթ օրը, Ղուկ. 9. 1, կը նշանակէ, “Առաջին շաբաթն յետ երկրորդ աւուր զատկին, “Չատակին եօթն օրուան առաջինը շաբաթ էր, և երկրորդ օրը տօն էր, յորում հննոց երաբայրին կը մատուցուէր Աստուծոյ, Ղևա. ԻԳ. 5, 9, ևն, Հրեայք այս երկրորդ օրէն սկսեալ կը հայուէին եօթն եօթնեակ կամ շաբաթ մինչև ի տօն Պենտեկոստէից, Ղևա. ԻԳ. 15, ևն, Ուստի առաջին եօթնեակն կամ առաջին շաբաթն որ կու գար յետ երկրորդ աւուր զատկին՝ կը կոչուէր առաջին եօթնեակ կամ առաջին շաբաթ յետ երկրորդ աւուր:

Շաբաթին նախընթաց օւրբաթ օրը կը կոչուէր “պատրաստութիւն շաբաթու:”, քանզի, որովհետև արգելաւ էր շաբաթ օրը կրակ վառել, հաց եփել, կամ կերակուր պատրաստել, պատուիրուած էր շաբաթ օրուան համար ամէն պիտայք հոգալ կամ պատրաստել շաբաթին նախընթաց օւրբաթ օրը, Մարկ. ԺԵ. 42. Մատթ. ԻԵ. 62. Յովհ. ԺԺ. 44. 31, 42:

“Շաբաթ օրուան ճամբայ” իօսքին համար տես Համբարդուրիւն:

Այ միայն ամէն եօթներորդ օրը, կամ ամէն եօթնեկի շաբաթ օրը, այլէ ամէն եօթներորդ տարին իբրև հանգստեան տարի պահել պատուիրուած էր Հրէից: Այս հանգստեան տարին երկերբ պիտի հանգչէր, այսինքն՝ պիտի թողուէր անմշակ, Եւ. ԻԳ. 10, 11. Ղևա. ԻԵ. 4-7, որպէս զի պահուէր աշխարհի ստեղծման յիշատակը, ճանչցուէր Աստուծոյ վերին իշխանութիւնն ամէն բանի վրայ, մանաւանդ Քանանու երկրին վրայ զոր Աստուած պարգևած էր Իսրայելի սրբուց, և Աստուծոյ ժողովուրդը սորվէր մարդասիրութիւն և բուժութ, քանզի պատուէր կար ծառայից, ազքոսաց, եկաց և վայրէ առանոնց թողալ արտաբուծ, այգիներուն և պարտէզներուն արգիւնքը: Յովսէփոս և Տակիտոս կը յիշեն թէ իրենց ժամանակը գետ կը պահուէր առ Հրեայո հանգստեան տարին:

Շաբ. Հրէից ԹՅՄԼ տաւեալ էր աւանուլ շահ պլոնիքն սոկոսիս կամ վաշի, յատարաց, Բ Օր. ԻԳ. 19, 20, բայց Հրէի մը Հրեայէ շահ պահանջել արգելեալ էր, Եւ. ԻԲ. 25. Սաղմ. ԺԵ. 5, քանզի պատուէր արուած է փոխ քաւլ ստակ կամ այլ ինչ թ սիրոյ կըրայրութեան՝ առանց “յոյս սնննալու առնել”, Բ Օր. ԺԵ. 7-11. Ղուկ. 9. 33-35: Վաշխառութիւնը շատ անգամ կը պարտաւորէ, Նէեմ. Ե. 7, 40. Աւակ. ԻԸ. 8. Եղեկ. ԻԲ. 12-14: Մովսէսի օրէնքը վաճառաշահ ժողովրդեան համար չէր, բայց անոր արգարութեան և սգորմածութեան սկզբունքը մշտնջենաւոր և ընդհանուր պարտք էր:

Շատախօս ըլլալ յաղօթն կը նշանակէ աղօթքի համառօտ իօսք կամ ձև մը այնպիսի կամ այնպիսի անգամ կրկնել, ինչպէս կ'ընէին Հրեայք յաղօթելն: Տէրն միւր կը գառապարտէ այս սովորութիւնը, Մատթ. 9. 7: Այսպէս սմանք ի Քրիստոսնէից սոքք են ստեղծ կրկնել ակրտական աղօթքը, և կը կարծեն թէ սրչափ աւելի կրկնուի այն աղօթքը, նոյնպիսի աւելի համելի և ընդունելի կ'ըլլայ Աստուծոյ: Արգարեւ նեղութեան մէջ զբանուող անձի մը ստեղծ աղաղակն հանցի և Աստուծոյ, Եննդ. ԺԸ. Մատթ. ԻԶ. 44. Ղուկ. ԺԸ. 1. բայց Աստուած կը նայի սրտին և ոչ չքրթանց. բայց սրչափ աւելի կը կրկնէ մարդ աղօթք մը յուստով այնու արժանանալ թողութեան, այնչափ աւելի կը մեղանչէ:

Շարունեան, քոյր Դաւթի, և մայր անուանի զօրապետաց նորս Յովաբու, Արեստայ և Ասայելի, Ա Մնաց. Բ. 16: Շարունհայ այլն անծանօթ է:

Շաւե, հովիտ մօտ Նյրուսաղէմ, կը կոչուէր նաև Թագաւորի ձոր կամ հովիտ, Թերես էր ձոր հեղեղատին կեդրոնի, Եննդ. ԺԿ. 17. Բ Թագ. ԺԸ. 18:

Շափիւղա, ակն պատուական, կարծրութեամբ և պատուականութեամբ նշանուար յետ ազատանալի: Այս քարին տեսակներն են այլևայլ ակահք պատուականք որ կը կոչուին արևելեան ականք, զորքինակ աբելեյան յակինթ, արևելեան տպա-

Մենք . 17. ԽԹ. 5: Ղեկ չունէր ուրոյն մաս ե բաժին յերկրին աւետեաց, իսկ Շմաւոն առաւ իրեն բաժին Յուդայի երկրէն մաս մը միայն: Ուրիշ քանիք էր երկրիներ կա սասացաւ այս ցեղը Սէր լեւնէրը ե Գեդովրի անապատը, Ա Մնաց . Գ. 24. 39, 42: Շմաւոնի երկրին էր յարեմաօն ե ի Տարաւոյ Յուդայի, ու նենայով Փղշապոյնի ե Տիւրոյ արեւմտից, ե անապատն ի Տարաւոյ, Յեռ . ԺԹ. 4-9: Այս ցեղին թիւը անապատին մէջ նուազելով իջաւ 59,300 է մինչև 22,200, Թուս . Ա. 23. ԻԶ. 14, հաւանականապէս, վասն զի Շմաւոնեանք մասնակից եղան Մովաբացոց յայրատ կապաշտութեան, իրենց իշխանին Չամբրի Տեա, Թու. ԻԵ. ե կամ ուրիշ մեղաց համար: Յաջորդ պատմութեան մէջ զուն ուրիշ կը յիշուին Շմաւոնեանք: Կը բանեմք զանոնք հաւատարմի՞ Գաւթի, Ա Մնաց . ԺԲ 25, ե յետոյ՝ Առայի, Բ Մնաց . ԺԵ. 9, ե մեծաւ մասամբ բնկոյնած կը թուին Յուդայի ցեղին մէջ: Մովսէս յիւր վերջին օրհնութեան կը թողու այս ցեղը: Բ Օր . 1Գ. բայց իւր ուրտին հաւատարմին Աստուած Շմաւոնի առաւ տեղ Իսրայելի մէջ, Եզեկ. ԽԸ. 24 . Յայտ . Ե. 7:

2. Շմաւոն որ կը կոչուէր Կիւզեր, այսինքն Սև, Գործ . ԺԳ. 4, էր մին ի մարգարէից ե ի վարդապետաց Քրիստոնէական եկեղեցւոյն յԱնաիւր: Ոմանք կը կարծեն թէ էր սա Ամոն Կիւրենացին, բայց չիք ապացոյց առ այս:

3. Պետրոս առաքելայ կը կոչուի նաև Շմաւոն ի Գործ . ԺԵ. 14, բայց այլուր Սիմոն:

Շմարթք, զորիւն, Յեր: Աստուծոյ շնորհքն է ճրի ուր ե ողորմութիւն առ մեղաւոր մարդ որ չէ արժանի: Այս շնորհք կը տեսնուի մանաւանդ Քրիստոսով փրկութեան թողուցիկին մէջ, Յովհ. Ա. 17. Գ. 16. Հասմմ. Գ. 24-26: Աստուծոյ ճրի շնորհքով միայն կ'ընդունինք ողորմութիւն, ե կ'ըլլանք հաջորդ Քրիստոսի արեամբ քնուած ամէն բարեաց ե օրհնութեան:

Փրկութեան բոլոր գործոյն ազ-

բիւրն է «Աստուծոյ շնորհքը, որ արուած է ինքնակամ, ե է գործունեայ, ամենազոր, ե առ որ մարդս չունի արժանաւորութիւն, Հասմմ. ԺԱ. 6 . Բ ՏԻՄ. Ա. 9: Այս շնորհաց հետ միացեալ է «մեր Տէրօջը Յիսուսի Քրիստոսի շնորհքը, որով միայն կ'ըլլայ արգիւտաւոր շնորհք զոր Հայր կու տայ, ե Որդին քնած է: Այսպէս շմարթքն յանձին մարդոյ, կամ, ամէն նշմարիտ սրբութիւն, Բ Պետր. Գ. 18, կը բղի ի շնորհաց Աստուծոյ որ անոր մի միայն աղբիւրն է, ե Քրիստոսի Աւետարանը ե Հազարոյն Արդոյ գործը, որոց երկուքն ալ զուտ շնորհք են, են իբր խաղճակք բնորոտ կու գայ Աստուծոյ շնորհք: Ուստի ե Աւետարանին բոլոր պտուղները ե օրհնութիւնները կը կոչուին շնորհք, Բ Կորնթ. Ը. 7. Փիլ. Ա. 7, այսինքն ոչ միայն վերտանն ծնունդ, թողութիւն, լուսաւորութիւն, սրբութիւն, այլովքն հանդերձ, այլև պարզեք զբանջիւնց, վարդապետութեան ե մարգարէութեան, Քրիստոնէական բարուց մասնաւոր գործք ե յաւիտենական փրկութիւն, Ա Պետր. Ա. 13: Գաղ . Ե. 4, «շնորհքն բաւը կը նշանակէ փրկագործութեան խորհուրդն Աստուծոյ բոտ իւրում ողորմութեան, ոչ թէ մեր գործներն»:

Շնութիւն, մերձաւորութիւն երկուց անձանց որոց երկուքը կամ մին միայն կապուած են ամուսնութեամբ ուրիշ մը հետ, ուստի ե կը մեղանշեն. այս է պատճառ որ շնութեան մեղքը չարագոյն է քան զմեղք պոռնկութեան որ միեւնոյն մերձաւորութիւնն է, բայց ի մէջ ոչ ամուսնացելոց: Շնութիւնն իբրև այս տեսակ մեղաց ծանրագոյնը, ե իբրև բովանդակող յինքեան ուրիշ ամէն տեսակ մարմնոյ մեղք, արգիւտեալ է եօթներորդ պատուիրանաւ: Ուր որ բազմակուցութիւնը թողլ տուեալ էր, ինչպէս Հրէից մէջ, ապօրինաւոր մերձաւորութիւնն ի մէջ ամուսնացեալ առն ե ոչ ամուսնացեալ նաև ոչ խոսեալ կինը, չէր համարուէր շնութիւն, այլ պոռնկութիւն:

Պոռնկութիւնը կրնայ բոտ իմիք պատրուակել երկու կողման ամուս-

նութեամբ. բայց շնութիւնը չի կըր-
նար պայտեւ բժշկուիլ: Ուստի Աստ-
ուած շատ անգամ կը նմանցնէ զինք
իւր պատասույն նախանձաւոր ամուս-
նայ, Երեմ. ԼԱ. 32. և զնշմարխան
Աստուած մնանալը կը նմանցուի
պսակուութեան և շնութեան անար-
գագոյն տեսակին, Երեմ. Գ. 9. Ե-
զեկ. ԻԳ. 36-49:

Ըստ օրինաց Մովսէսի, շնացողը,
թէ այր և թէ կին, կը պատժուէր
մահուամբ, Ղեւ. Ի. 10. ԻԱ. 9.
Յագ. Բ. 5: Ան մը, որպէս շնու-
թեան կասկած կար, իւր անմեղու-
թիւնը ցուցնելու համար կը խմեր
"անէծքին լեղի ջուրէն", ինչպէս
գրուած է Թու. Ե:

Շուկայ, հին քաղաքներու մէջ,
մանուսանգ Եւրասիական և Հասցմ,
ընդարձակ և բաց հրապարակ, ընդ-
հանրապէս քառակուսի ձևով և շք-
քեղ յայտ որպէս մէկ կողմէն էր բուն
շուկան կամ վանաւանդը, իսկ միւս
կողմերն էին մեհնաւիք, թատրոնիք,
սիւնաղարգ սրահներ, գատասա-
նարանիք, բաղանիք և ուրիշ հա-
տարակաց շինուածներ: Այս հրա-
պարակն էր բոլոր քաղաքացւոց ա-
մէն տեսակ աւերակաւին և միւս-
թեան կեդրոն: Արաբկանք հսն
կերթային իրենց հանապարզ գործ
գաննելու, Մատթ. Ի. 3-7, և աղայք
հսն կը ժողովէին խաղալ, Ղուկ. Է.
32: Հսն կը գումարուէին նաև հա-
տարակաց ժողովներ. հսն փիլիսո-
փայք և քաղաքագէտք հաւաքուե-
լով կը վիճէին. հսն կը հրատարակ-
ուէին օրէնք և լուրեր կը արուէին.
Միով բանիւ՝ ամէն քաղաքացի հսն
կը գիմեր թէ՛ գրասենաց և թէ՛ գոր-
ծայ համար: Նշանաւոր անձինք ան-
գամ և ամէն կարգի և աստիճանի
մարդիկ կու գային հսն, և ինչ որ կը
կատարուէր հսն, կը համարուէր
հրապարակական և հանգիստաւոր:
Այս էր պատճառ որ հայարա փա-
րիսեցիք "շուկաներուն մէջ բարեններ
կը փնտռէին", Մարկ. ԺԲ. 38:

Շուռ, անարք էր առ Հրեայոյ,
բայց Եգիպտացիներէն կը պաշտուէր,
ինչպէս նաև կատու: Առ Հրեայոյ
մարդ մը շան նմանցնել անհնարին
թշնամանք էր, Ա Թագ. ԺԷ. 43.

ԻԴ. 15. Բ Թագ. Թ. 8: Շուներն Հը-
րէից մէջ պնդուեալ էին ինչպէս են
ցարդ յարեւել, ուր այս անասունը
շուներայով մասնաւոր տէր, կը թա-
փաւին խուճի խուճի փողոցները, և
կ'ուսեն ինչ որ մարդիկ ի գիծայ
շարժեալ, կամ բոս հանդից կու-
տան, և կամ իրեր աւելորդ և ան-
պիտան կը նետեն գուր: Որովհետև
շուքը յաճախ կը մտն անօթի, կ'ու-
տեն նաև գիտակներ, երբեմն կենդանի
մարդոց վրայ անգամ կը յարձակին
գիշերները, Սաղմ. ՄԹ. 6, 14, 15. Գ
Թագ. ԺԴ. 11: Սուրբ Գրոց մէջ շատ
տեղեր "շուն", անունը կը արուի պլ-
եայլ դասու մարդոց, ցուցնելու հա-
մար անոնց լիբր ժլատութիւնը և
որկորտութիւնը, Մատթ. Է. 6.
Սաղմ. ԻԲ. 16. Փիլ. Գ. 2, և անաս-
նային մարութիւնները, Բ Օր. ԻԳ.
18. Բ Պետր. Բ. 22. Յայա. ԻԲ.
15:

Շուշու, 1. այս արքայական ասուն-
կէն պլեայլ տեսակներ կը գտնուին
Պաղեստինու վայրի ծաղկանց մէջ:
Շուշանին առաստուծիւնը, գեղեց-
կութիւնը և անուշահամութիւնը
ճանապարհորդաց բերկրութիւն են:
Շուշանը զարմանային ծաղիկ է, և
սուրբ երկրին մէջ ամէն տեղ կը
գտնուի: Շուշանակ զարգեր գոր-
ծածուեցան ի շինուածս աստճարին,
Գ Թագ. Է. 49-26. Բ Մնաց. Դ. 5:
Երգոց երգչն մէջ յաճախ կը գոր-

ծածուկ իբր նշան սիրելւոյ, աւելի յաճախ կը ջուշնէ հարսը և անոր կատարելութիւնները, զորօրինակ, գլ. Բ. հարսը կը խօսի համար 1. փեան կը պատասխանէ համար 2, և հարսը նորէն կը պատասխանէ համար 3: Գլ. Ե. 13, փեսային շքութիւնքը կը նմանցուին շուշաններու, և գլ. Բ. 16. Չ. 3, կը կոչուի արածոց ի մէջ շուշանաց ինքնին փեսայն, և է նշանակ ֆրիստտի որ կը բերկրի իւր ժողովրդեան շնորհքերովը: Նաև Տէրն մեր շուշանէն կ'առնու իւր գեղեցիկ նմանութիւններէն մին. "Նաշեցք գաշտի շուշաններուն" ինչպէս կ'աճին . . . Սոզման ալ իր բոլոր փառաւորութեանք մէջ աննոցմէ մեկուն պէս չհազուեցաւ: Ուտի թէ որ գաշտի խոսք . . . Ատաւած անանկ կը հազուեցնէ, հապա որչափ աւելի ձեզ, Մատթ. Չ. 28:

2. Մայրապաղաք Եղամայր կամ Պարոյ, Ծննդ. ԺԴ. 1. Դան. Ը. 2, Ուլա գետին քով: Եւշան կամ Եօշ եր նիստ թագաւորաց Պարոնց յետ Արարի, Եմթ. Ա. 5, և է արժանի ուշադրութեան իբր պետարան զարմանալի զիպոյց որ կը ստանաւին ի գիրս Եմթերայ: Հոս Դանիել անուա խոյն և քօշն առեղը, Բաղասասրու բրբրք տարին, Դան. Ը. Նաև Նէեմիա եր ի Եօշ, եր առաւ հրաման Արաաշէս թագաւորէն երթալ Հրէաստան, և նորոգել Երուսաղեմի պարիսպները, Նէեմ. Ա. 1: Այժման Շուգէր, Բուշիտանու մայրաքաղաքը, արեւելեան երկայնութեան 19, և հիւսիսային լայնութեան 32 աստիճանաց մէջ, Գարուն գետին քով, որ Եազ էլ Արապի մէկ միւրէն է, կարծուած է ընդհանրապէս թէ է հին Շուշան, կամ, բոս Յուճաց, Եօշ. բայց Գիննէյր կը կարծէ մասնաւոր թէ իբր երեսուն և հինգ մղն յարեմուտ Շուգէրի են Եօշ քաղքին աւերակներն, որոց ընդարձակութիւնն է ծայրէ ի ծայր թերեւ աւելի քան երկուսուսան մղն: Արգարեւ այս աւերակները բաձած են ամբաւ միջոց մը Բերաս և Ազգալ գետերուն մէջուեզ, և նման աւերակաց Տիգրանի, Բաբելոնի և Բուֆայի, են կոյտք հոյոյ և աղբե-

ւոյ՝ աղիւսոյ և գունաւոր խեցեաց բեկորներով ծածկուած: Մեծագոյն հողակուտին շքապատան է իբր մի մղն, իբր հարիւր սոք բարձրութեամբ. ուրիշ մը, թէպէտ ոչ այնչափ բարձր, ունի շքապատան կրկին քան զառաջինն: Այս հողակոյտք կը բազկանան կուէ և խեցեւոյ կատրիներ, կարգ կարգ, բայց անկանոն, նաև աղիւսէ և շաղարիէ, իւրաքանչիւր կարգ հինգ կամ վեց սոք բարձրութեամբ, և ինչպէս կ'երեւի, են իբրև նեցուկք զանգուածոյն: Արարացիք, երբ գտնէ գտնելու յուսով կ'որոնեն այն հողակոյտերը, շտա անգամ կը հանեն մարմարիով մեծամեծ կտորներ, լի մեհենական նշանազարք: Բուրգերուն բարձրագունին ստորուան է Դանիելի գերեզմանը, փոքր և, ինչպէս կ'երեւի, յետին շէնք, որ կանգնուած է հոն ուր կը կարծուի թէ կը հանգչին նշխարք մարգարէին: Բէննէլ ևս յայն կարծիս է թէ այս աւերակներն հին Եօշ քաղաքին աւերակներն են: Ամսյութիւն անգւայն որ յափշտակիչ գաղաններու բնակութիւն է՝ կը հաստատէ Եղեկելի մարգարէութիւնը, գլ. Լ. 24: Լոֆուս, որ Արիւտան հազարագետին հետ պղծութիւն բրաւ այն աւերակաց, նաև խուզակութիւններ բրաւ 1851-2, կը հաստատէ վերագոյն բուսածները: Ի Եօշ, կ'ընէ կան շտա առեւծներ, գայլեր, յովազներ, շիագայլք, վարաղք, այլովքն հանգերէ: Ծարւոյն մէջ ինն ամիս սաստիկ աօթ կ'այլեր կը մրկէ երկիրը, որ անձրևաւ կ'անապին շտա պողաքեր և գեղեցիկ է: Լոֆուս փորելով մեծ հողակոյտք գտաւ ընդարձակ պալատի մը աւերակները թուի թէ Դարհի սկիսաւ շինել այս պալատը, Գուրընէս յառաջ տարաւ, և Արաաշէս ուշեղ աւարտեց: Ետա հաւանական է թէ Եմթերի Ա. գլխոյն մէջ պատմուած ինչոյքը եղաւ հան: Աւերակներուն մէջ տեսնուած սիւնաղաբք որա՛ք թերեւ կ'ափնարկէ յիշուլ գլխոյն մէջ յիշուած կնեպ սիւները: Մեծամեծ սիւները որ գտնուած են աւերակներուն մէջ՝ են փոք փոք քանդակեալ և պատուենալ պէտպէս զարդաւք:

Սեանց գրութենքէն մին չափուեցաւ, եւ էր քսան եւ ութ սոր բարձր:

Շուք, երբեմն կը նշանակէ խուար աղշամշղին, Սաղմ. ԻԳ. 4, և երբեմն հոգառուն զայր, Դան. Գ. 12: Յուրայ մէջ, գլ. Ե. 2, շուք բառը կը թուի նշանակել երկայն սուսերնեքը որ կը ձգուին ի ժամ մտից արեւուն: Սուսերին արագ և անդադար շարժումը նշանակ է մարդկային կենաց, Ա Մնաց. ԻԹ. 15:

Շօլաքիմ և Շօլաքիմ-էտուր, Սաղմ. ԻԵ. ԿԹ. և Զ. ի վերնագիրս, ինչպէս նաև Շուշան-էտուր, Սաղմ. Կ., են երաժշտական բառեր, բայց յայտնի չէ թէ նուագարանի անուն են թէ եղանակի:

Ո

Ոգոզում, հին քաղաք Յուզայի գաղաթն վրայ, յարեմուսից հարաւոյ Երուսաղեմի, Եննդ. ԼԸ. 4. Յես. ԺԵ. 35: Յեսու սպաննեց այս քաղաքին թագաւորը, Յես. ԺԲ. 15: Ոգոզում էր մին ի քաղաքաց զորս նորոգեց և ամրացուց Ռորովամ, Բ Մնաց. ԺԱ. 7. Միք. Ա. 15: Հրեայք առին այս քաղաքն իսկզբն յետ դարձին ի գերութեան, Նէեմ. ԺԱ. 30:

Որք Դաւիթ մեկնեցաւ Քեթիթագաւորէն, Անքուսէ, ամրացաւ "Ոգոզումի այրը", Ա Թագ. ԻԲ. 4. Բ Թագ. ԻԳ. 13: Բայց այս այրին տեղը յայտնի չէ: Ըստ աւանդութեան էր բլրոյն կողմը, իբր վեց մղոն յարեւելից քաղաքին Դաւիթի, Բեթլէ-հեմի, ուր շատ նստապարտորդք կ'երթան յայդելութիւն: Այս այրը հազարաւոր մարդիկ կրնայ ընդուսնիլ:

Ողա, զոր-Բիան, որք Արիմագարու, որ ինկաւ մեռեալ մինչ կը տանէր ստաղանակը կարիսթարիմէ զԵզ. Ի Եորգանան, Բ Թագ. Զ. Ա Մնաց. ԺԳ: Ողա պատժելով, ցուցուց Աստուած իր ահաճութիւնը, վասն զի անարգ կերպով կը տարուէր ստաղանակը երինջներով որ կը սարսեթին զայն, և էր ստաղանակ բաց, այնպէս որ ամէն մարդ կը տեսնէր և կրնար մերձեալ անոր, մինչ օրէնքը կը պահանջէր քահանաներէն խնամով ծածկել զայն, և լծակներու

անցունելով սալ զնա բառնալ ի վերայ ուսոց Ղևտացուց, որոց ընդ պատժով մահու արգելեալ էր նույն կամ մերձեալ ստաղանակին, Ել. ԻԵ. 14. Թու. Գ. 5, 15, 19, 20: Թերեա Ողա չէր Ղևտացի: Տես և Ա Մնաց. ԺԵ. 2, 13:

Որամ, իտալիացոց երկրորդ բանակաւորին յետ կելցն յԵգիպտոսէ, Ել. ԺԳ. 20. Թու. ԼԳ. 6: Ոթամ էր մտ ի ծայր արեւմտեան ծոցոյ կարմիր ծովուն: Այս անուամբ կը կոչուի շատ անգամ նաև անապատը նոյն ծոցին արեւելեան գին:

Որք Երեմիայ, եղբրական քերթուած զոր գրեց նոյն մարգարէն Երուսաղեմի կործանման առթիւ ի նարուգողոնստայ: Առաջին երկու գլուխները մահաւանդ կը նկարագրեն Երուսաղեմի պայարման աղէտը. երրորդ գլուխը կ'որոյր հալածանքը զոր կրեց նոյն իսկ Երեմիա. չորրորդ կ'ակնարկէ քաղաքին և տաճարին աւերն և ամայութիւնը, և Սեգեկիայի թշուառութիւնը. իսկ հինգերորդ գլուխն է տեսակ մը աղօթք Հրեայ համար անոնց գերութեան աստեղ: Ի վախճանի մարգարէն կը խօսի Երեմիայից անագորունութեան վրայ որ նախատած էին զԵրուսաղեմ աւեր թշուառութեան աստեղ, և կը սպանայ անոնց Աստուծոյ բարկութիւնը: Ողք գրուած են 386 ին նախքան զԲր.:

Ողբոց առաջին չորս գլուխներուն սկզբնական տառք կը կազմեն բառմը, և գլուխներուն համարները կարգաւ Երբայցերէն այրուբեմին գրեբոզը կը սկսին: Առաջին, երկրորդ և չորրորդ գլուխներն ունին իւրաքանչիւր քսան և երկու համար, բոտ թուոյ նշանագրաց այրուբեմին, երրորդ գլխոյ իւրաքանչիւր երեք համարները միեւնոյն նշանագրով չը սկսին, այնպէս որ բոլոր գլուխն ունի վտթտուն և վեց համար: Դարձեալ իւրաքանչիւր գլխոյ գրեթէ ամէն ասուն միեւնոյն երկայնութիւնն ունի: Հինգերորդ գլուխն այրուբեմնական չէ: Երեմիայի սղբերուն սնը կենդանի է, փափուկ, որսառուչ և շարժիչ: Այս մարգարէին մասնաւոր ձեռքն էր արեւական և շարժիչ

սղեր գրել, Բ Մնաց. Լ Ե. 25, և քան Երեմիայի սղաց իւրթը չեզաւ երէք ոչ աւելի սղաւի իւրթ, և ոչ քան զայն աւելի խանգակաթ և յարժիչ սճով գրուած եղերերգութիւն: Կընայ բուռի, և շատ անգամ բուռած է, թէ գրեթէ ամէն գիր արտասուող գրուած է, և ամէն բառ բեկեալ սրտի մը հասաչանք է: Այսու ամենայնիւ Երեմիա չմուտաւ որ իր սխտիկն հաւատարիմն Աստուած կը թագաւորէր:

Ողզա, -ի-, կին մտքաբեր ի թագաւորութեան Յովսէփ: Ասոր հարցուեցաւ Օրինաց գիրքին նոր գրուած օրինակին սպասնայեաց համար, Դ թագ. ԻԲ. 14-20. Բ Մնաց. Լ Գ. 22-28, 623 ին նախ քան գրի:

Ողբումութիւն, Աստուծոյ բարութիւնն առ ամբարիշտս և առ մեղաւորս ճշմարտութեան և արգարութեան համանայն, Սաղմ. 2Ե. 10: Աստուծոյ անհուն իմաստութեան և սիրոյն զլիաւոր զործն է ֆրիտասով մարգոց փրկութիւն շնորհելու զթած խորհուրդը: Աստուծոյ ողբումութեան փորձը ճշմարտապէս անսնդ անը պարտի լինել սզորմած և կարեկից առ մեղաւորս, ինչպէս է Աստուած, Սաղմ. ԽԱ. 1, 2, և անիշխար առ ամենեւին, Մատթ. Ե. 7. ՓԼ. 33:

Ողզակեզ, Տես Չոն:

Ոնեսիմոս, օրտուր, լինելով ըսարուկ ֆիլիստինի կոզասացոյ, փախած էր անոր տունէն, և ապաւինած ի Հուսով: բայց գառնայով ի ֆրիտասնէութիւն քարազութեամբ Պոզոսի, առիթ տուաւ առաքելոյն գրել առ ֆիլիստին, կող. Գ. 9. ՓԻ. 10:

Ոնեսիփորոս, լահիբեր, ֆրիտասնէոյ բարեկամ Պոզոսի յժփեսոս: Եկաւ ի Հուսով մինչ առաքեալը բանասարկեալ էր հնի քան հաւատոյ, և այնպիսի ժամանակ մը երբ գրեթէ ամէն մարդ մուտած էր զՊոզոս: Այս կը կարծուի պատահած ի վերջին բանասարկութեան Պոզոսի, ոչ բողոքմ յառաջ քան զմահ նորա: Ոնեսիփորոս գտնելով զՊոզոս ի կապ պանս, յետ երկար խնդրելոյ զնա, օգնեց անոր ըստ կարի, առ ոչինչ

գրելով զառնէր: Ոնեսիփորոյ այս ծառայութեան համար առաքեալն ամէն օրհնութիւն կը մաղթէ անոր և անոր տանը, Բ Տեմ. Ա. 16-18. Գ. 19:

Ոռզայ և Ոռզիբայ, երկու այլաբանական անուանք, զորս կը գործածէ Եղեկիել, ԻԳ. 4, յուցնելու համար Յուգոյի և Սամարիոյ երկութագաւորութիւնները: Մարգարէն կը նմանցնէ զանոնք երկու քերց, որ իբր թէ Եգիպտոցի բողբ էին: Ոռզայ կը նշանակէր զՍամարիա, և Ոռզիբայ՝ զԵրուսաղէմ: Այլարանութիւնը Հրէից եկեղեցւոյն պատմութիւնն է:

ՈՉՄԱՐ ԵՐԻՐԻՆ ԱՍՈՐԻՈՑ

Ոչխար: Ոչխար կամ գառն զոհի սովորական անասուններ էին ըստ Մովսիսական օրինաց, և գիտաութեան արժանի է որ, երբ սաստուածային օրէնսդրը կը խօսի այս զոհերուն վրայ, միշտ կը պատուիրէ զմական ամբողջ զնն սեզանոյն կրակին վրայ, ԵԼ. ԻԹ. 22. Ղեւ. Գ. 9:

Անմեղութիւն, Տեղութիւն, հլուութիւն և համբերութիւն ոչխարի կամ գառնի կ'ընէր այս անասունը յարմար ի զոհ, և ճիշդ պատկեր Գառնի Աստուծոյ, Յովհ. Ա. 29: Արդի ճանապարհորդ մը ի Պաղեստին տեսաւ ոչխարի մը խղումը մօտ ի Գեթսեմանի: Խղանքերը ամենէն Տէգ առնուածը գետնաքարը կապեալ ոտիւք, և շարաշար կը կտէկին ծնկք անասնոյն կողերուն վրայ, իբրև թէ պիտի յօշոտէին մարմինը և ոչխարը

կը տանէր լուսթեամբ, առանց ընդգիծուածեան. էր արգարեկ սրտառուչ առեւի, որ կը յիշեցնէր մարգարէին նկարագիրը Քրիստոսի վրայ, Ես. Երգ. 7. Գարծ. Լ. 32-35:

Ոչխարին այս բնութեան ինչպէս նաև անոր հօտէն օձաւելու կամ մարտիւ միաման զոյց յաճախ ակնարկուելիքնէր կան ի Սուրբ Գրքս, Սաղմ. ՃԺԹ. 176. Ես. Երգ. 6. Ոչխարն է նաև ի բնէ երամզօրն չըջող, և իբրև սիրող հօտը և իր տիրոջը պահպանութեան և առաջնորդութեանը հնազանդ, կը բերուի ստեղծօրինակ Առաւելոյ ժողովրդեան, Գթագ. ԻԲ. 17. Սաղմ. ՀԹ. 13. Զ. 1. Մասթ. ԻԵ. 32: Ոչխար և այծ տակաին միեկնոյն արօտի զոյց կ'արածուէին ի Պարզեանին, ինչպէս կ'արածուէին ժամանակաւ, Երնդ. Լ. 35. Մասթ. ԻԵ. 32, 33: Կտուրը խաշոնց էին ի հնուսն մեծ սւրախութեան և աօրի օրքը, Ա Թագ. ԻԵ. 2, 8, 36. Բ Թագ. ԺԳ. 23:

Գոմբ խաշոնց առ իւրայեղացիս կը թուի թէ էին ընդհանրապէս բացթողաց մտկադատողը կամ հանգրթուսեղ սրմաստա, յաճախ այրերու առջև յապառաժս: Այսպէս կը պաշտպանուէր հօտն զցոյգ վայրի գաղանկերէ, և զցերեկի ի ջերմակիծ առայց միջօրէին, Թու. ԼԲ. 16. Բ Թագ. Ի. 8. Երեմ. ԻԳ. 3, 6. Յովհ. Ժ. 1-5: Տես Հովքի:

Ուղմիագ, փայտ ծառայ որ չէ շատ մեծ, և կը բուսնի Հնդկաստան և Ափրիկէ. է սե, կարծր, ծանր և հոծ, և յգիւելով լինի փայլուն: Հին ասեւր շատ յարգի էր, Եղեկ. ԻԵ. 15, և կը գործածուի սակաւին նուազարանաց և սւրիշ ազնիւ կահուց համար:

Ուռն, Յերուսուցի, որ կը բնակէր Մարիա լեւը, Յերուսուցուց մերժուելէն ետքը Գաւթի ձեռքը այն լեւելէն, Բ Թագ. Ե. 6. ԻԳ. 18: Անոր արտին ընտրուելին աստուածուսս իբրև տեղի ասճարին համար, Բ Մնաց. Գ. 1, և անոր յօժարութիւնը ձրի տայու զայն այն նպատակին համար, կը ցուցնեն թէ Ուռն հաւանականապէս գարձած էր ի ճշմարիտ հաւատս:

Ուղեքար, ակն պատուական թափանցիկ, ի գոյն սփւղ սակաւ ինչ կանաչազոյն և սղորկ յայժ, Յայտ. ԻԱ. 20: Բառ բազման, սոկեարն էր այժմու պապղորհնը:

Ուղի, մեծազնին մեազ ընդհանուր ծանօթ, որ երկրիս շատ կողմերը կը գտնուի, և յառաջ ժամանակաւ կ'իլէր յՈՒՐ, Յար. ԻԸ. 16. Ի Փարսիմ, Բ Մնաց. Գ. 6, ի Սարա և ի Ռեզմա, Եղեկ. ԻԵ. 22: Յար յաճախ կը յիշէ սփւղ այլևայլ անսակներ, Յար. ԻԲ. 24. ԻԸ. 15-19: Արբաճամ անէր շատ սփի, և կանացի զարգը կանխաւ կը շինուէին յսփւղ, Երնդ. ԺԳ. 2. ԻԳ. 22, 35: Այս մեազը կը յիշուի բայց Սուրբ Գրոց մէջ, և առ նախի Նորայեցիս կը գործածուէր յաճախ զուս և խառն, և այս պատճառաւ էր հասարակ, ինչպէս է զարգիս: Ռիսսին ստպանակն էր պատեալ մտքուր սոկով. քաւութիւնը, խորանին առթիւներ և կարասին, նաև կազմածք տանարին, ինչպէս նաև բաժանիք և անօթք Սոզմանի էին համակ յսփւղ:

Ուրեղ, ծառայ, որդի Բոսոսց և Հաւթոյ և հաւ Գաւթի, Հաւթ. Գ. 17: Տես և Քրիստոսի ազգահամարը, Մասթ. Ա. 5. Զուկ. Գ. 32:

Ուրց, Ամեղհացի Թապալ բառանու յարեւելց Յորգանանու. յաղթութեւնով սպանուեցաւ իւրայեղացիներէն առ Մովսիսի: Ուրց էր հսկայ մարմնով, մին ի վերջին Ռափայնոց որ բռնած էին այն երկիրը: Ուրց էր կաթի մահիւրը, չորեքաստան սոք երկայն, պահուեցաւ յետ մահուան նորա իբրև նշար: Առտարովկաւարայթմ և Եղբայի էին անոր գլխուր քաղաքները. բայց կային սւրիշ պարտաւոր քաղաքներ, և երկիրն էր առաւ իսպառ և անդէով: Ուրց էր արհիր տարուցաւ Ի Մովսիսէ կիսոյ ցեղին Մանասէի, Թու. ԻԱ. 33. ԼԲ. 33. Բ Օր. Ա. 4. Գ. 1-13. Գ. 47. ԼԱ. 4. Յես. Բ. 10. ԺԲ. 4. ԺԳ. 30:

Ուրցեղ, ինքնիւ, մարգարէ Առաւելոյ ի Սամարիա: Երբ իւրայեղացիք առ փակէէիւ գարձան Յուզայի գէմ պատերազմէն, և բերին 200,000

գերի, Ովդեզ գնաց անոնց զիմացը
 և յանդիմաննց զանոնք, այնպէս որ
 Սամարիայ մէջ գլխաւոր մարդիկ հոգ
 տարին գերիներուն, անոնց ասւին
 հանդերձ, կերակուր և այլ պիտանք,
 և ակարները տարին իշով: Այսպէս
 տարին զանոնք մինչև Երեւոյ, Բ
 Մնաց. ԻԸ. 9, այլովքն հանդերձ:

ՈվճաՎ, քաղաք Բնիհամիին, մտ
 ի Ղոզդ, Ա Մնաց. Ը. 12. Եզր. Բ.
 33: "Ովճով գաշաբ, կը թուի նշա-
 նակել Սարափի գաշաթին մասը մտ
 յՈվճով, Նէեմ. Գ. 2. ԺԱ. 35:

Ովառննա, կը ցուցնէ ազգակ
 ցնծութեան, և կը նշանակէ Երբայե-
 ցերէն, Փրիտ-՝ աշխարհ: Ժաղճուրդն
 ազգակցից Ովառննա, երբ Յիսուս
 մտաւ յազմանակաւ Երուսաղէմ.
 այսինքն, այսպէս կը խնդրէր յերկնից
 օրհնութիւն Յիսուսի, Իբրև Մե-
 սիայիւ, Մատթ. ԻԱ. 9: Այս էր
 նաև ուրախութեան ազգակց առ-
 զաւարտարաց տօնին, երբ Հրեայք
 սովոր էին երգել Սաղմ. ՃԺԸ, 25, 26:

Ովտեհ, իրիւթիւն, առաջինն յեր-
 կաստան փոքր մարգարէից, Սուբբ
 Գրաց այժմու կարգին համեմատ:
 Ովտէ էր կար ասին մարգարէացաւ
 Ողբոյէ մինչև Եղեկիտ, Իբր 785-725
 նախ քան զՔր.:

Ովտէի գիրքն սւնի բուն երկու
 մաս: Առաջին երեք գլուխները կը
 պարունակեն այլաբանութեան շար
 մը իտրայիլի կառապաշտութեան գէմ,
 Վէճ կայ թէ մարգարէին ամուսնու-
 թիւնը ստուգել ամուսնութիւն էր
 թէ այլաբանական տեսիլ. այս վեր-
 ջին կարծիքը կը թուի հաւանական.
 Բայց զիտար է իցէ, այն ամուսնու-
 թիւնն օրինակ էր իտրայիւցաց
 գրծող կառապաշտութեանն ընդգէմ
 սխալին նոցա ընդ Աստուծոյ: Մը-
 նացեալ գլուխներն են մեծաւ մա-
 սամբ կշտամբադ և մեղագրութիւն
 իտրայիլի, մանուսնոց Սամարիայ գէմ
 հոն տիրող կառապաշտութեան հա-
 մար: Ովտէի յանդիմանութիւնները
 խառն են մեզմ և մարգարէական
 գանգամներով Ովտէի ոճը մնւթ է,
 և գծուարին է սրշու անոր այլեայլ
 կանխասացութիւններուն բաժանու-
 մը և ժամանակը Ովտէ կը ցուցնէ
 զուարթ հաւատք ի գալուստ փրկի-

չին, և Նոր կտակարանին մէջ կան
 ոչ սակաւ կոչուածներ Ովտէի մար-
 գարէութենէ, Մատթ. Թ. 13. Հը-
 ուովմ. Թ. 25, 26. Ա Պետ. Բ. 10:

Ովր, գլխաւոր անձ մը Լէւից մէջ
 յանապատին: Ահարոնի հետ վեր
 բանց Մովսիսի բազուկներն ի Ռա-
 փոգիմ, և դարձեալ Ահարոնի հետ
 եղաւ տեղակալ Մովսիսի, Իբր Մով-
 սէս էր ի Ահնա, Եւ. ԺԵ. 10. ԻԳ. 14:

Ուրք, Բ Օրինաց ԼԲ. 35 համարին
 խօսքը, "Անոնց սոքը սահմանուած
 ժամանակին պիտի գլորի," և ճա-
 նապարհորդին երգին մէջ, Սաղմ.
 ՃԻԱ. 3, "Անիկա քու սոքը չգողա-
 ցընէ," Սաղմ. ԿԶ. 9. Երեմ. ԺԳ. 16,
 կ'ախարհին շարաշար գլորման վտան-
 քը ապաստմտու և գահազօժ տե-
 զերու նիզ ճամբաներու և շաւիղնե-
 րու վրայ որ յամախ են յարեկել:
 Տես և Ես. Ը. 14. Ղուկ. Բ. 34. Բոզ
 երթալ նշան էր սոցի: Ատուած
 կ'ըտէ Եղեկիլի, "Մէտելի սուգ մի
 բուներ, կոչիկներդ սաքերդ հագիր,"
 Եղեկ. ԻԿ. 17. Բոզութիւնն էր նաև
 նշան մեծարանց: Մովսէս կոչիկներն
 հանելով մտանցաւ բորբոքեալ մե-
 րինւոյն. և բազումք ի մեկնաց կը
 կարծեն թէ քահանայք խրատին
 մէջ կը սպասուարէին բոկոսն, ինչ-
 պէս կ'ըտէին յետոյ սամարին մէջ:
 Մահմադականք երբէք չեն մտներ
 մկկիթ առանց յառաջադոյն լուալու
 զոտս և զձեռս, և հանելու արտաքին
 սանապաններ և կոչիկները: Եթ ու-
 պիտ Գրիտանեայք նոյնպէս իրենց կո-
 չիկներն հանելով կը մտնեն եկեղեցի,
 նաև Պրահմիոք Հնդկաց և այլք նոյն
 պատիւր կ'ըտեն իրենց մեհտաններուն
 և տամբներուն: Արեւելեան աշ-
 խարհակալք սովոր էին իրենց ստու-
 ները գնել յազմուած թագաւոր-
 ներուն պարանոցին վրայ, Յես. Ժ.
 24. այս գործը շատ անգամ իբրև
 օրինակ գործածուած է Սուբբ Գրաց
 մէջ, Սաղմ. Ը. 6. Ես. ԽԹ. 23. Ա
 կորնթ. ԺԵ. 25. Եբր. Բ. 8: Տես
 Նիթուէ:

Արեւելայք սովոր էին օտարական
 ճանապարհորդաց սասուրները լուա-
 նալ, վասն զի ճանապարհորդք ընդ-
 հանրապէս բոկ, իրենց սասուրներն
 հետեով միայն պատած կ'երթային,

Ծննդ. ԻԳ. 32. ԽԳ. 24: Այսպէս Արրահամ լուաց երեք հրեշտակներուն ստուընէրը, Ծննդ. ԺԲ. 4: Բնդհանրապէս ծառայից կամ սարկաց գործ էր օտարականաց ստուընէրը լուանալ. ուստի Արեդիս, զոր Դաւեթի վեղէր անուլ կին, բուս Դաւեթի. "Ահա քու աղախինդ իմ սիրոյս ծառաներուն ստուընէրը լուաց չամար սարկութիւն թող ընէ," Ա Թագ. ԻԵ. 41: Պօղոս կ'ուզէր որ եկեղեցւոյ կողմէն օգնութիւն ընդունոյ այրին, հիւրասիրութեամբ ուրբերուն ստուընէրը լուացած բլլար, Ա Տեմ. Ե. 10: Այս սոգորութիւնը գեւ կը տեսնուի ի Պաղեստին: Բուսինսոն կ'ըսէ թէ, ի Ռամիէ՜ "մեր մանուկ աստիճականը հին արեւելեան հիւրասիրութեան միասին անով կը խնդրէր որ սպասուար մը լուար մեր ստուընէրը: Այս առաջարկութիւնը զարմացուց զին, քանզի չէր գիտեր թէ այս սոգորութիւնը գեւ կար հան: Եւ արգարև հիմա սոգորութիւն չէ օտարականաց ստուընէրը լուանալ, բայց ընկններուն մէջ ընդհանուր է այն սոգորութիւնը: Մենք հաճեցանք առաջարկութեան, թէ՛ քիչ մը զովանալու, և թէ՛ Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած հին սոգորութեան մը օրինակը տեսնելու համար: Կուրիացի աղախին մը սարակ' Բուրա ջուր, և թափեց մեր ստուընէրուն վրայ մեծ պղնձէ կոնքի մէջ, և ծնկան վրայ դալով լուաց մեր ստուընէրը և ապա զննջակով մը որդեց: Մեր բոլոր ճանապարհորդութեան փոքր գիպոց մէջ հեշտագոյնն էր այս", Մեր Փրկիչը, յետ վերջին ընթերցաց, գեղեցիկ օրինակ տուաւ խոնարհութեան՝ լուանալով աշակերտաց ստուընէրը, Յովհ. ԺԳ. 5, 6: Թեպէտ ութերորդ համարը կը ցուցնէ թէ աւելի խորին նպատակ ունէր Յիսուս: Տես Հաղարտի:

Որքուարք: Կաստիտացի Ժամանակ, Ծննդ. ԼԸ., ընդհանուր սոգորութիւն էր, զոր յետոյ հաստատեց Մոգիտիական օրէնքը, Բ Օր. ԻԵ. 5-10, որ անգլաւակ այրի մը, գերդաստանին անուընը և ժառանգութիւնը պահելու համար, պարտէր ամուսնանալ իւր տագեր, այսինքն, հան-

գուցեալ ան կորոր, և կամ ուրիշ մերձուար սոգականի մը հետ, Հաութ. Գ. 12, 13 Գ. 1-11. Մասթ. ԻԲ. 23-30: Քահանայագետին արգելեալ էր անուըն այրի կին, Ղևա. ԻԱ. 14: Ճշմարիտ կրօնից մարդասիրութիւնը և արգարութիւնն, ինչպէս պատշաճ իսկ էր, կը տեսնուին ի Սուրբ Գրոց, սբ շատ անգամ կը տեսնենք զՍտուուած և անոր սիրելիները կարեկէց վշտացելոց, օգնական կարօտելոց, և պայտալան իրաւանց այրեաց, Ել. ԻԲ. 22-24. Բ Օր. ԺԶ. 11. ԻԴ. 17, 19. Սաղմ. ԿԸ. 3. Ես. Ա. 17. Ժ. 2. Երեմ. ԻԲ. 3. Մասթ. ԻԳ. 14: Առաքելական եկեղեցին ան փոյթ չէր հօգ ամենելու այրեաց, Գործ. 2. 1-3. Ա Տեմ. Բ. 16, և Յարբոս առաքեալ այս պարտքն էական մասն կը համարի ճշմարիտ բարեպաշտութեան, Յակ. Ա. 27: Հեթանոսութիւնն, ընդհակառակն, զգանայոս որ իրենց արահից կենդանութեան տեսնը գերի եղած են անոնց հաճոյցի՝ կ'ընէ կամ՝ զո՜հ անոնց գիակն այրող խորուկին վայ, և կամ կը թողան տառապել յանտեսութեան և յանարգութեան իր անյոյս և անտէրունջ: Քրիստոսնայ այրեաց պարտականութիւնները ցուցուած են Տեմթեոսի Ա թուղթին մէջ, զԼ. Ե. 3-16:

Որգեգրութիւն է անուըն ուրուք օտար մը իւր գերդաստանը, ճանչնալ զայն իբրև սրգի, և աննի զնա ժառանգ իւր սուացուածոց: Յակորայ որդեգրելն իւր երկու թոռները զԵփրեմ և զՄանասէ, Ծննդ. ԻԸ. 5, էր տեսակ մը փոխարինութիւն, որով կամեցաւ նահապետ մասնակից ընել իւր թոռներն իսրայելի ժառանգութեանը, որպէս թէ բուն իւր որդիքն էին. "Եփրեմը ու Մանասէն Ռուբենի և Շմաւանի պէս իմ պիտի ըլլան", Յակոր Ժառանգութիւն ըլլաւ անոնց հօրը Յովսեփոյ, այս որդեգրութեան արգեամբ անոր որդիքը կրկին ժառանգութիւն աւին:

Բայց Սուրբ Գրոց մէջ ունինք ուրիշ որդեգրութեան մը օրինակ, այսինքն գուսար մը միայն ունեցող, և անոր սրգիքն իրեն որդեգրը ընող

Տօր մը օրինակը: Ա. Սյուէս, Ա Մնաց. Բ. 22, Եփեսոսի թաղը Մաքեր, Տայր Գաղատացու, Թու. ԻԶ. 29, առաւել իւր գուտարը Եսրան, "որ զանհիպ առաւ, և ինքը լոճեռուն առնելան էր. ու անհիպ Սեգուրը ծնաւ անոր. և Սեգուր ծնաւ Յայիրը, ու ասիկա Գաղատացու երկրին մէջ քսանուերեք քաղաք ունէր", Յեւ. ԺԳ. 30. Գ. Թագ. Դ. 13: Սակայն, Թէ՛ Յայիր և Թէ՛ սերունդը, փոխանակ Տամարուէնու Եփեսոսի ընտանիքէն, ինչպէս պարտէին Տամարուի Տայրինական գծի Եսրանէ; Տամարուեցան որդի Մաքերայ, Տօր Գաղատացու: Կա մանաւանդ կ'երեւի Թէ, Թու. ԼԲ. 41, այս Յայիր, որ էր որդի Սեգուրայ, որդւոյ Եսրանի, որդւոյ Յուգայ, կը կոչուի յայտնապէս "Յայիր, որդի Մանասէի", զան զի Մաքեր, Տայր Տաւու նորա մօր կոչմանէ էր որդի Մանասէի: Այսպէս կը կարգանք որ Մուրթքէ որդեգիր ըրաւ զԵսթեր, իւր Տօրեղբոր գուտարը. առաւ զնա առ իւր իբրև գուտար, Եսթ. Բ. 7: Այսպէս նաև զՄուստիս, և Մուստի եղաւ նմա որդի, Ել. Բ. 10: Կը կարգանք նոյնպէս, Հաւեթ. Գ. 17, որ Նոյեմի ունէր որդի, որդի մը ծնաւ Նոյեմի, բայց բուն Հաւեթայ էր որդին:

Չարդիս ևս որդեգրութիւնը չէ անսովոր յարեւել, սւր որդեգրութիւնը կը կատարուի ըստ օրինի Տասարակց պաշտօնէի մը առջև:

Նոր կտակարանին մէջ որդեգրութիւն կը նշանակէ Աստուծոյ ձրի շնորհաց այն գործը, որով, արդարացած ըլլալով Տաւաղով, կ'ընդունուինք Աստուծոյ բնականաց մէջ, և կ'ըլլանք Տաղարդ երկնից Ժառանգութեան: "Քրիստոսով", և քուեղարժանաւորութեամբ նորա, Տաւաղացեալք "կ'ընդունին որդեգրութիւն", Գաղ. Գ. 4, 5: Այս որդեգրութեան առանձին շնորհքներէն սմանք են, ազատութիւն երկշտ և Ժաւայական Տօրէի, մեր երկնաւոր Տօր մասնաւոր սէրը և իմանքը, որդեգրական գոտաճութիւն առ նա, ազատ մնալ առ նա միշտ և Տանապաղ, Հոգւոյն Արքայ զկայութիւնը

որով կ'ազազակենք, "Աբբա, Հայր", և իրաւունք մեր երկնաւոր բնականութեան Տամար, Հաւեթ. Ը. 14-17. Եփես. Ա. 4, 5:

Որդի կը նշանակէ երբեմն Թաւն, կամ արեւել Տեաւաւոր ազգական, Մննգ. Իթ. 5. Բ Թագ. ԺԹ. 24: Երբեմն ևս կը նշանակէ որդեգիր, Մննգ. ԻԸ. 5, կամ ըստ օրինաց որդի, Հաւեթ. Գ. 17. կամ սան, այսինքն գառախարակութեան որդի, Ա Թագ. Գ. 6, կամ գարձիւ, որպիսի էր Տիտոս, այսինքն "Տարազառ որդի Տասարակաց Տաւաղով", Տիտ. Ա. 4: Եւ գարձեալ կը նշանակէ մտաւոր կամ բարոյական նըմանութիւն, այլովքն Տաղերձ, Սաղմ. 2Թ. 6. Ես. ՄԻ. 3. Գործ. ԺԳ. 10: Այսու մտք մարդիկ կը կոչուին երբեմն որդի Աստուծոյ, Ղուկ. Գ. 38. Հաւեթ. Ը. 14:

Որդի Աստուծոյ, մանաւոր յորջորջումն է Քրիստոսի, և կը ցուցնէ անոր յարակերութիւնն ընդ Տօր, Սաղմ. Բ. 7. Ղուկ. Ա. 35. ՅովՏ. Ա. 18, 34: Քրիստոս կ'ըսէր միշտ Թէ է միածին Որդի Տօր, Մտաթ. Գ. 3. Ը. 29. ԻԷ. 54. ՅովՏ. Գ. 16-18, և Հըրեայք ուղիղ Տաղեցան անոր մտքը, քանզի բոնի Թէ Տաւաղար կ'ընէ զինք Աստուծոյ, ՅովՏ. Ե. 18. Ժ. 30-33:

Որդի մարդոյ, այսպէս կոչեց զինք Քրիստոս առ խոնարհութեան, ՅովՏ. Ա. 51: Այս անուամբ կը Տաղեցուեր Մեռեան, ըստ կանխատեսութեանք Հին կտակարանին, Սաղմ. 2. 17. Դան. Է. 13, 14: Բայց կը Թուի նշանակել մանաւանդ Մեռայի ճշմարիտ մարդկութիւնը կամ միութիւնն ընդ ազգի մարդկան: Որդի մարդոյ՝ կոչումը տրուած է Քրիստոսի ունել ըսն ութսուն անգամ Նոր կտակարանին մէջ:

Որք, կամ Չուարակ 4. ձագ կոչու, անասուն մաքուր ըստ օրինաց: Ստեղծ կը գործածուեր ի զոճ, սուտի է սա խօսքը, "Մեր շրթունքներուն զուարթկները պիտի մատուցանենք", Ոկտ. ԺԴ. 2, և կը նշանակէ, մեր շրթութանց աղօթքը և փառարանութիւնները պիտի մատուցանենք իբրև զոճ, Եբր. ԺԳ. 15: Պարտապաւ, այսինքն պարտապաւ զուարթաւ, կը Տաս-

կցուէր կերակուր ի գէր կամ պարարտ անասնոյ, Երնդ. ԺԲ. 7:

Երեմիայի ԼԳ. 18 Համարին սա խօսքը, "Չուարակը երկուքի կարելով ու անոր կտորներուն մէջտեղէն անցնելով, կ'ակնարկէ ուխտ մը վաւերացնելու հին եղանակ մը. ուխտագը ըսել կուզէին թէ այսպէս յօշ կարուին, եթէ գրգռեն իրենց ուխտին, Երնդ. ԺԵ. 9-18:

Ոսկեղէն որթը զոր Հրեայք պաշտեցին ի Ահնա, մինչ Ասովէն ելած էր լեւոր, ձուլուեցաւ Ահարոնի հրամանաւ ժողովրդեան գինգերէն: Այս որթուն պաշտօնը կը կատարուէր անասնային պղծագործութեամբ, և իբր երեք հազար անձինք որ պաշտօն տարին այն որթուն պատժուեցան մահաւամբ:

Յերարդամ կանգնեց երկու ոսկեղէն որթ իւր թագաւորութեան երկու ծայրերը, որպէս զի տասն ցեղք պատճառ չունենային երթալ երկրպագութեան համար Երուսաղէմ, և այնպէս ընդհանալ Յուդայի մարգոց հետ, Գ թագ. ԺԲ. 26-29: Այսպէս ժողովուրդը "մտցաւ իւր Փրկիչը, և ընկզմեցաւ թանձր կապաշտութեան մէջ: ՉՅերարդամ զուն ուրիշ կը յիշին Սուրբ Գիրք, առանց գնելոյ անոր վրայ սա արտաք, "որ մեզանչել առաւ Իսրայելի," Գ թագ. ԺԷ. 21: Մարգարէն Ովէէէ սուեպ կ'ակնարկէ Բեթելի որթը, զայն պաշտողներուն յիմարութիւնը և յանցանքը, և օրը յորում կուսքն և ժողովուրդը միանգամայն պիտի խորտակուէին Ասորեստանցիներէն:

2. Որթ, սունկ գինեբեր: Այս պատուական և բնասնի աունկէն շատ տեսակներ կան, և է բնական բերք ջերմ երկիրներու, ուր և մշակուած է ի վազուց հետէ: Ուստի և շատ կանուխ և յաճախ կը յիշուի ի Սուրբ Գիրք, Երնդ. Թ. 20. ԺԳ. 18. ԺԹ. 32. Յօր. Ա. 18: Որթն առատ կը բուսնի ի Պաղեստին, Բ Ուր. Բ. 8, և այն երկրին մէջ տեղ տեղ մանաւանդ շատ բնախ էր: Սուրբ Գիրքը գովութեամբ կը յիշէ Լիբանանու և Եզրաղայ որթը, և արտաքին մատուցողը կը յիշեն զքնախր գինիս Գազայի, Սարեփթայի, Լիբանանու, Սարոնի, Ասկաղոնի և Տիւրոսի: Տես Սովրեկ:

Եգիպտոսի խաղաղը, Երնդ. Խ. 11, մանր էր, սւտտի և իսրայելացիք յիւրախ զարմացան, երբ տեսան ողկոյ-

ղը զոր բերած էին լրտեք բանակը յԵզրաղէ, Թու. ԺԳ. 23: Սակայն Մովսիսի պատմութիւնը կը հաստատեն ճանապարհօրդք. նաեւ լինողիս Ասորաց երկրին որթէն յառաջ եկաւ ողկոյլ մը որ կշուեց իննհասան անգրիական լիտր (7 1/2), և որպ երկայնութիւնն էր քսան և երեք մատ, և մեծագոյն արամազիծն՝ իննհասան և կէս մատ: Չարդիս, թէպէտ մահմադական օրէնքը նպաստաւոր չէ մշակութեան որթոյ, այդպէսան պահաս չէ ի Պաղեստին: Բայց ի մեծ բազմութենէ խաղաղայ որ կը բերուի օր ըստ օր է վաճառ յիշուստղէմ և ուրիշ մտաւաւոր տեղեր, Քերքոմ միայն, սեթառասանիորդ գարուն առաջին կիսուն, տարուէ տարի կը զրկէր երեք հարիւր ուզասու բնաւամբ, կամ իբր երեք հարիւր հա-

զար անդգնական լիար (100,000 քաշ), քաղցու, կամ մեզր խաղողոյ, յն- գիպոսո :

Խաղողը տան պարէնի կարգ է, և այլևայլ կերպով պատրաստուելով յինի կերակուր ժողովրդեան : Տես խաղող : Յուցնելու համար այդինե- րու աստուածութիւնը որ պիտի իյնար բաժին Յուգոյի յերկրի ասետեաց, Յակոբ իւր մարգարեական օրհնու- թեան մէջ կ'ըտէ այս ցեղին համար, թէ

“Իր յաւանակը որթիս պիտի կապէ, Ու իր էգ իշուն ձագը ամենէն աղէկ որթին :

Իր պատմութեանը զինիով պիտի յուայ, Ու իր հանգերը խաղողի արիւնով :”

Երև. Գ. Իթ. 11 :

Հաստ անդեր որթը կը տարածուին գեանին կամ ապառաժներու վրայ առանց խէչի : Բայց շատ անգամ են ձողարարձ, կամ որմաց, ծառաց և հովանոցաց վրայ գաւաւած, կամ տուներու արտաքին գաւթին և պատերուն վրայ, նաև ներքին գաւթին պատերուն երեսը տարածուած : Որ- թին, ոչպէս բուսեալ և ըզգացեալ, կը բերուին շատ անգամ օրինակ ին- ասանկան սիբոյ, խաղողութեան և լիութեան, Սազմ. Ճիւ. 3. Միք. Կ. 4 :

Օրէնքը կը հլամայէ որ այգի աշն- կող մը չուտէ անոր պտղէն յառաջ քան հինգերորդ տարին, Ղեա. Ժթ. 23-25 Այգույ տէրանց արգելեալ էր նաև շարութ կոչուած տարիներ, այսինքն ամեն եօթներորդ տարին, կէթի խաղող. այն տարին այգոյն պատուը թողուելու էր աղքատաց, որոց և պանդխտաց, Ել. ԻԳ. 11. Ղեա. ԻԻ. 4, 5, 11, Տես և Ղեա. Ժթ. 10. Բ Օր. ԻԳ. 21 : Ձա- նապարհորդաց թղլ տուեալ էր միշտ ճամբան այգի մը մասնիով քա- ղի և ուսել խաղող, բայց ասունու տանել արգելեալ էր, Բ Օր. ԻԳ. 21 : Մովսիսական օրինաց ուրիշ աղ- նուական պատուէրն էր ազատ թու- զուլ զինուորական ծառայութենէ այն մարդիկ որ չորս տարի աշխա- տելով և համբերելով կը սպասէին հինգերորդ տարին վայելել իրենց այգւոյն պտղէն, Բ Օր. Ի. 6 :

Յովսեփոս կը նկարագրէ գեղեցիկ և մեծազին որթ մը ի մաքուր սոկ- ւոյ, և սրոյ սղկոյններն էին պատ- ուական քարերէ, իրև զարբ տը- տաքին բարաւորաց գրան Սուրբ տեղ- ւոյն : Թերևս այս որթը կ'ազնաբէր Տէրն մեր յասելն, “Ես եմ ճմարեա որթը, ՝ ցուցնելու համար իւր անդին միւս թիւնն ընդ ժողովրդեան իւրում, Յովհ. ԺԵ. 1-8 :

Ի Օրինաց ԼԲ. 32 համարին մէջ “Սոգոմի որթ” չի թաւեր նշանակել որթոյ գասթար տեսակ մը որ իրզը կար Մատնիագիրը կ'ուզէ մանա- ւանդ բուխ թէ անոնց սրթը, այս- ինքն այլարանօրէն, անոնց ապա- կանեալ բարքը, փոխանակ տալու բարւոք խաղող, կու տար միայն թունաւոր պտուղ, ինչպէս կը կար- ծուէր միշտ թէ կու տալին եղիլք Մեռեալ ծովուն, որդիս էին, օրե- նակի տղազաւ, “Ինձորք Սոգոմոյ, ՝ որ կ'ըսուի թէ արտաքուստ գեղեցիկ կ'երևէին, բայց ոչ այլ ինչ էին եթէ ոչ փոշի կամ մոխիր :

“Ազրե”, բառին համար, Ես. Ե. 2, 4, տես խաղող :

Հրեայք սոգոր էին իրենց այգիները անկել ըլլաց կամ լիւրանց կողերը, Իրեմ. ԼԱ. 5, (տես Լեռ.) քարերը մտքերիով և նեանիով, և այգին պատ- տելով որմով և աշարակներով, Իս. Ի. 1-6. Սազմ. 2. Մատթ. ԻԱ. 33 : Այգիք երբեմն վարձու կը տրուէ- ին պողոյն մէկ մասին համար միայն, Մատթ. ԻԱ. 33, 34 : Սուրբ Գրոց քանի մը տեղերէն կը հետևի թերևս թէ աղէկ կը կարծուէր այգի մը որ ունէր հազար որթ, և կը բերէր հա- զար արծաթոյ, կամ սկիզ արծա- թոյ պտուղ, Իս. Ի. 23, և թէ այգին մշակողին կը հասուցուէր անելի քան երկու հարիւր արծաթ, Իրգ. Բ. 11, 12 : Այս այգիներուն մէջ պահա- պանք և մշակք կ'աշխատէին բրել, անկել, նեցուկներ զնել, յատանել կամ յապուել որթերը, Յովհ. ԺԵ. 2, խաղողը քաղել և հանել զինի : Այգորդ ք էին ուրոյն գաս երկրագոր- ծաց մէջ, և անոնց գործն էր երբևէն գծուարին, և կը համարուէր ծա- ւայտեան, Գ Թաղ. ԻԵ. 12. Բ 11 նաց. 10. Երգ. Ա. 6. Ես. ԿԱ. 5 : Սուրբ

Գիրք կը յերէ որթոյ անուշահամու-
թիւնը, Երգ. Բ. 13, և կը բերէ այս
տունկը շատ բաներու օրինակ և ա-
ռակ, Դաստ. Թ. 12. Մատթ. Ի. 4.
ԻԱ. 28. Նարոզթայ այգիին, Գ
Թագ. ԻԱ, եղած է իբրև առակ
հարուստին կամ հզօրին ձեռքով
ազքատէն բռնի առնուած օրհնոյց
բանի, թողեալ և լքեալ հիւղը կամ
աշտարակն, ուր պահապան մը կը
զգուշանայ այգւոյն մինչ խաղողն
հասած է, Սաղմ. Զ. 12, 13. Իրգ.
Բ. 15, առնուած է իբրև վայելուչ
օրինակ ամայութեան, Ես. Ա. 8.
Գեղեցիկ պլլարանութիւն մը ի Սաղ-
մոսին Զ. կը ցուցնէ եկեղեցին իբրև
այգի տնկուած, պաշտպանուած,
մշակուած և սուգուած Աստուծմէ:

Այգեկութը կու գար յետ հնձն-
ւոյ և կառոյ զցորեան, Ղեւ. ԻԶ.
5. Ամօգ. Թ. 13: Խաղողը կը կըթ-
ուեր առաջին անգամ յունիս ամ-
սուն մէջ, կամ աւելի անագան՝ լեռ-
նային տեղեր, Թու. ԺԳ. 21. և այ-
գեկութը կը աւեր տակաւին չորս
ամիս: Բայց ընդհանուր այգեկութն
էր սեպտեմբեր ամսուն, երբ սղկոյզ-
ները կը քաղէին յատոցով, կը դնէին
կոզմներու մէջ, Երեմ. Զ. 9, և տա-
նելով կը թափէին գուբր կամ հըն-
ձաններ, ուր հաւանականապէս նախ
մարդիկ կը կտէին խաղողը, և յետոյ
կը ճմլէին մամուլներով, Յայտ. ԺԴ.
18-20: Էր արգարեա գործ գծուա-
րին, և կը կատարուէր երգը և պա-
րուք և սերտութեան ձայներով,
Երեմ. ԻԵ. 30. ԽԼ. 33: Հնձան հար-
կանել կամ խաղող կտնելը կը յեր-
ուի իբրև նշան Մեսոպոտի մեծ գոր-
ծին և զօրութեան, որպէս թէ Մե-
սոպոյն առանձին պիտի կտնէր հնձան
այլարանօրէն, և ժողովուրդէն ոչ
ոք պիտի օգնէր անոր, Ես. ԼԳ. 1-3
Յայտ. ԺԹ. 15: Այգեկութն էր ժա-
մանակ մեծի սերտութեան, Ես.
ԺԶ. 9, 10, և շատ անգամ օրինակ
զեղխութեան և կռապաշտութեան,
Դաստ. Թ. 27, մինչ գինւոյն սգայ և
որթոյ նուազին էր նշանակ ընդհա-
նուր աղետից, Ես. ԻԴ. 7. Ամբ. Գ.
17: Գինի և քաջասի կը շնուէին ի
քաղցուէ կամ ի խաղմզոյ, այսինքն
ի խաղողոյ մշկւոյ: Տես Հնձան:

Առ Հրեայս սովորութիւն էր նաև
խաղողը չորցնել, այսինքն ընել չա-
միչ: Արեգեա հարիւր սղկոյզ չամիչ
ընծայ տուաւ Դաւութի, Ա Թագ. ԻԵ.
18, նաև Արեա նոյնպէս չամիչ բե-
րաւ Դաւութի իբրև ընծայ, Բ Թագ.
ԺԶ. 1. Ա Թագ. Լ. 12. Ա Մնաց.
ԺԲ. 40: Խաղողոյ սերիչ գործածու-
թեանց վրայ տես Ողկոյզ, Մեղր,
Քաջասի և Գինի:

Որոմ. Քնտասկար տունկ սղկոյ
տեսակէն: Պաղեստին ամէն տեղ կը
բուսնի ցորենոյ մէջ, և յետ անելոյ
շատ կը նմանի ցորենոյ, այնպէս որ
յոստաջ քան գլուխ կապելը գծուա-
րին է ցորենը որոշել որոմէն: Որո-
ման հաստերը կը գտնուին, երկու
կամ երեք ի միասին, երկուստսան
մանր խորշերու մէջ երկայն հասիկ մը
վրայ: Արարացիք կը գտնեն որոմը
ցորենէն հոգահարով կամ մաղով
յետ կառոյց, Մատթ. ԺԳ. 25-30:
Եթէ հացի մէջ խառնուի, կը պատ-
ճաւէ թալուկ, շատ անգամ կու
տայ նաև փոխել:

Որփա, Մովսարացի նուն Նոյնմի-
պի: Որփա մնաց իւր ազգին և աստ-
ուածներուն հետ, մինչ Հաւթ յա-
րեցաւ ի կետուր իւր և ի ճշմարտան
Աստուած, Հաւթ. Ա. 4-14: Մին
առնուեցաւ, և միւսը թողուեցաւ:

Ուզալ, մին յորդուց Յոկատանայ, բնակեալ յԵրջանիկն Արարիա, Մննդ. Ժ. 27 :

Ուլայ կամ Ելլեաւ, գետ որ կը հոսէ առ Եօջ քաղաքաւ ի Պարսկաստան : Ուլայի եզերքն սևեկցաւ Դանիէլ հռչակաւոր տեղի մը, Դան. Ը. 2, 16 : Ուլա Յուսցա ֆոփոսպէտն էր, և զարգիս կը կոչուէր Քէրիսահ. Բայց կը թուի թէ ժամանակաւ ունէր երկրորդ ջրանոցք մը որ գետ կը նշմարուի, ինչ հարկեր ստք լայն և քոսն ստք խոր, յարեելից կողմանէ Եօջայ : Այս երկու ջրանոցք կը թափէին իրենց ջուրն այժմու Գարուն կոչուած գետով ի Եօջ էլ Արապ, որ է գետ միացեալ Եփրատ և Տիգրիս գետերէն, այս երկուց իրարու խառնման տեղէն որ է Գորնա՝ քսան մղոն վար :

Ուխտ, այսինքն գառն ի մէջ երկուց կողմանց : Ուր երկու կողման մին յանհաւան ի վեր է քան զմիւսն, ինչպէս յուխտին ի մէջ Ատուծոյ և մարդկան, Ատուծոյ ուխտը կը կոչուի մանաւանդ խոստով, Ես. Մի. 21 : Երեմ. Լ Ա. 33 : Ուխտ կը կոչուի նաև խոստաւն առ Ատուծած բարի գործ մը կատարելու կամ անմեղ վայելման հրատարելու ի շնորհակալութիւն Ատուծոյ բարութեան կամ ազատման ի մտալուս վտանգէ կամ առ ահի ապագայ չարեաց, և կամ ապառնի բարիք մը ստանալու համար : Ուխտ կատարել մեղք մը գործելով, էր յաւելուլ մեղս ի վերայ մեղաց. Բայց մարդ ազատ չէր անխորհուրդ ուխտէ մը թէև կատարելով զայն Պնաս կամ կորուստ կրէր, Մատ. Ա. 14 : Ուխտ զնելու և կատարելու վրայ այլևայլ օրէնք տուաւ Մովսէս : «Թէ որ ուխտ ընել չուզես, ան քեզի մեղք չըլար. քու ջրթուղիքներդ ելածը զգուշութեամբ կատարես », Ռթ. ԻԳ. 21, 23 : Ժողով. Ի. 4, 5 : Անչափահասից ևն, ուխտերն, իթէ էին առանց հաճութեան ընտանեաց գլխաւորին, պարտաւորիչ չէին, Քու. Լ : Մարդ կրնայ իւր անձը կամ զաւկնիքը նուիրել Ատուծոյ, Քու. Զ. 2 : Եկեթիպէ նուիրեց իւր գուսարը, Դաս. ԺԱ. 30-40, և Սամուէլ էր

ուխտել նուիրեալ ի պաշտօն Ատուծոյ, Ա թագ. Ա. 11, 17, 28 : Եթէ այր կամ կին կը նուիրէր զինք Ատուծոյ, պարտական էր մտնել ի ծառայութիւն նորա բոս պայմանաց ուխտին. Բայց երբեմն կրնար ազատ մնալ ուխտէն, Դևս. ԻԷ : Այս ինքնակամ ծառայութիւնք պատշաճ էին մանաւանդ որ հին տնտեսութեան, յարում արտաքին զոհք և արարողութիւնք յաճախ էին քան նոր լուսաւորեալ Քրիստոնէութեան մէջ : Տես կարգաւ և Ուխտաւոր :

Ուխտաւոր, բոս հին Եբրայական օրինաց, այր կամ կին որ յանձն առած էր ուխտել հրատարել ի գինւոյ կամ յայլ արբեցուցիչ բնորոշեաց, և յորեկոյ նուիրէր որ էր ի բերդ արթոյ : Ուխտաւորը չէին փոքրէր իրենց մաղերը, և չէին մտնէր արեկոյց տուն պղծեալ ի գիւղ մեռելոյ, և ոչ կ'երթային յաղարկաւորութեան : Եթէ էր պատուածով մարդ մը մեռէր աննոց առջև, նորէն կը սկսէին իրենց նուիրում և ուխտը : Այս ուխտը կը տէր ընդհանրապէս ութ օր, երբեմն մին մը, երբեմն նաև ցկեանս : Եբր ուխտաւորութեան ժամանակը կը սպուէր, ուխտաւորը կը բերէր զհահ և նուէրներ առածոր, յետոյ քահանան կը փոքրէր ուխտաւորին մաղերը և կ'այրէր. յետ որոյ ուխտաւորն արձակեալ էր ուխտէն, Քու. Զ. Ամոզ. Բ. 11 : 12 : Մշտնջնաւոր ուխտաւորը կը նուիրուէին իրենց ծնողներէն անդտան ի ծննդենէ, այսպէս ընել ուխտեց Սամուէլի մայրը, Ա թագ. Ա. 11 : Այսպիսի ուխտաւորութիւնք ցկեանս էին, և ուխտաւորն ոչ զինի կը խմէր և ոչ իւր հէրը կը փոքրէր : Այսպիսիք էին Սամիսոն և Յովհաննէս Մըկրաիչ, Դաս. ԺԳ. 4, 5. Դու. Կ. Ա. 15. Է. 33 :

Որովհետև ի սպասել ժամանակի ուխտաւորութեան պահանջուած նըուիրաց ծախքը ծանր էր աղքատաց համար, շատ անգամ կ'օգնէին ուխտաւորին ոչ ուխտաւոր անձիք, որ իր գործ բարեպաշտութեան և սիրոյ կը կատարէին այն պարտքն յանուս ուխտաւորին : Պոզոս օգուտ քաղեց այս սովորութենէ ընդերանկու

Համար իւր հակառակորդները որ կը բամբուսէին զնա իրբն թշնամի հայրենի օրինաց։ Ուխտաւոր Հրեայ Գրիտառնէից համար, որոց ուխտին ժամանակն աւարտած էր, Պօզոս ըրաւ նուիրաց ծախքը, և ուխտաւորաց հետ մտաւ տաճարը սովորական պաշտօնը և մարբութիւնը կատարել, Գործ. ԻԱ. 20-26։ Նաև Գործոց ԺԲ. գլխոյն 18 համարին մէջ կոյ պղծութիւնը թիւն մը սոյնօրինակ ուխտի մը զոր ինչն Պօզոս կատարեց անձամբ կամ ձեռամբ Ազիւզասայ, հաւանականապէս ի շնորհակալութիւն ազատութեան ի վտանգէ կամ երախտեաց երիբ զոր ընդունած էր։

Ուզիթիմ գիրքը, այսինքն զիբք երևելոյն, ողջամտին։ Այս գիրքը կը յիշուի Յես. Ժ. 13, և Բ Թագ. Ա. 48, և թուի թէ էր ազգային, պատմական, պատերազմական և եզերական երգոց հաւաքածոյ, որ կար առ Կալթիւ։ Յովնեպոս կը յիշէ այսպիսի մատան մը որ կար ի տաճարին, բայց ասոր վրայ որոշ տեղեկութիւն մը չունինք։ Այսու անուամբ զարդիս հրատարակեալ գրքեանք առասպելական են։

ԱՐԱԳԸՆԹԱՅ ՎԱՐ ՏԱՅԻՎ ՈՒՂՏ

Ուզտ, գրաստ բեռնարարձ, շատ հասարակ յարեւել, ուր կը կոչուի «նաւ ցամաքի», և «բեռնակիր անուպատի» է վեց կամ եօթն ոտք բարձր, և զօրաւոր յոյժ, տակուն և ասնող աշխատութեան թա-

թույններուն տակն է ձիգ և պինդ մաշկեայ, այնպէս որ կը քարէ թայլ աւազոյ վրայ առանց խրելու, նաև ամէն տեսակ գետնի վրայ կ'երթայ անարգել։ Արարացի ուզտը, որ մանաւանդ կը յիշուի ի Սուրբ Գրքոյ, մի միայն սապատ ունի սզն վրայ, մինչ Բակարիացի ուզտը որ կը բառնուի կեդրոնական Ասիա՝ ունի երկու իլթէ լաւ կերակրուի ուզտը, ապաստաները կը սոյնբանակ գրեթէ թեւոր, բայց յետոյ կը սկսին տակաւ հիւմիլ յանտուազութեան և յաշխատութեան, և այնպէս կը ընուն կերակրոյ պակասութիւնը։ Տասնիկ ուզտն է ուզտը, մէկ տեսակը թիթե և արագ, այլուտ չի տարիբրի հասարակ ուզտն, Երեմ. Բ. 23։ Ստամբուլն մէջ ունի ուզտը տեսակ մը քսակ խորշ խորշ ուր աստա ջուր կրնայ պահել։ Այս քոսակն մէջ մթերուած ջուրը կը բաւ անոր շատ օր անապատին մէջ ճամբորդութեան ատենը։ Ուզտուճարակն են խոշարագոյն տերեւ, սոսք, և փուշ զոր քան փափուկ խտուն աւելի ախարեկով կ'ուտէ ուզտը, և օրերով կը շատանայ այնու։ Բայց ընդհանրապէս ճամբորդութեան ատեն իբր հարիւր յետուն արամ արմա, բակլա կամ գարի բաւական է անոր քսան և չորս ժամ։ Ուզտը ծնկան վրայ գալով կ'առնու իւր բեռը որ 150 էն մինչև 350 կամ 400 քաշ կրնայ ըլլալ։ Ուզտը կը գոչէ բարձրանայն, երբ կը ցատնու կամ կրնեղատարտի։ Շատ անգամ յամառ և ապուշ է, երբեմն նաև կատաղի։ Կողմունք (ուզտու ձագեր) այնպէս գանդաղ և աղեղ են ինչպէս ծերագոյնները։ Միջին հաշուով ուզտ մը կրնայ ժամը երկու և մէկ ելլորդ մղոն երթալ, և կ'երթայ ծանրաքայլ քրինացեալ հետտութեանը մասերով անխոց, և այնպէս լուրջ է երկկոյն ինչպէս առաւօտուն Ուրիշ որեիցէ անասուն չի կրնար տանել ուզտին իխտ և անգուշ աշխատութիւնը, և ոչ անոր պէս կրնայ մուծել խտութեան, չորաբեկ կերակրոյ և անտուազութեան։ Արարացիք յերաւի կ'րեն ուզտուն համար թէ, «Յօրոյ անասունը յիշատակ է Աստուծոյ ոգորմութեանը»։

Այս օգտակար անասունը ստեղծագործածուած է յարեւելս ի վաղուց հետէ : Վաճառականք այն աստժազին երկիրներուն մէջ ուղտերով միայն կտորոզ եղած են ասանկ տեղէ անդ այլեւայլ երկիրներու բերքը, և յանձնանօթ ժամանակաց հետէ կաբաւանք ուղտիւք կ'անցնին տարուէ ասոր գրեթէ անկոխ անապատներէ, Երնդ . ԼԷ 25 : Գորգու մը ուղտերուն թիւը կը ցուցնէր անոր հարբաուութիւնը : Յոր սւնէր 3,000 ուղտ, և Մադիանացուց ուղտերն էին իբրև զուգ ծովու, Դաւ . Է. 12 Ա Մընաց . Ե. 21 Յոր . Ա 3 : Ռերեկու եկաւ առ իսասահի հեծեալ յուզտ, Երնդ . ԻԿ 64 : Թագուհին Սարայ բերաւ ուղտեր Սողոմոնի, և Աղայէլ Եղիսէի, բեւեռարեալ ընտիր ընծաներով, Գ թագ . Ը . 9 . այս ուղտերն էին նաև վարժ ի պատերասմ, Ա թագ . Լ . 17 : Ուզան առ Հրեայս էր անմարուր անասուն, Ղեա . ԺԱ . 4 . բայց և այնպէս անոր կաթը եղած է միշտ առ Արարացիս կարևոր մասն պարէնի, և շատ կը գոգուի իբրև զօրացոցիչ և առողջարար բնօրին : Արարեկ չկայ անասուն այնպէս օգտակար Արարացուց, թէ ի կենդանութեան և թէ՛ յետ մահուան : Ուղտու սահէ և կը շինուին օժոցք (գորգ), վրանի ծածկոց, և մեծամեծ քարձեր ցորենոյ : Մոթէն կը շինուին մեծամեծ տիկք ջրոյ և մախոց, նաև օգտոից . չուան և փոփ : Ուղտու աղը չորնայով յարեաւ, կ'ըլլայ վառեկ :

Ուղտու մտղէ կամ ստեւէ արեւելույք կը գործեն կերպաս, երբեմն շատ ազնիւ և փափուկ, բայց բնդահանարպէս խոշոր և խիտ, ի պէտս հսփուաց և սւղտապանաց և իբրև ծածկոց վրանի Յովհաննէս Մկրտիչ սւնէր հանդերձ սղտու սահէ, և սչ «փափուկ հանդերձ» Մատթ . ԺԱ 8 Այստեղ տեղիքը կը հագնին հանդերձ այս նիւթէն, և Գ թագարարաց Ա 8 համարը զայս կը թուի նշանակել :

Մատթէտի ԺԹ . 24 խօսքը, «Գիւրին է որ ուղտը ստեղծն ծակէն անցնի», էր առակ որ կը ցուցնէր անհնարութիւն, նոյն խօսքը կայ նաև

Ղուրանին մէջ : Ասոր նման է նաև Թալուտին խօսքը «Փղի ընդ ծակ առան անցանկ», Տես և Մատթ . ԻԳ . 24 համարին առակը, որ կը ցուցնէ Փարիսեաց կեղծաւորութիւնը որք սոճոր էին գինին պարզուցէ անցունել :

Ուռի, շատ հասարակ ծառ որ կ'անի ջրոտ տեղեր, Յոր . Խ . 22 . Ես . ԽԿ 4, ձիթենույ տերեւերուն նման տերեւերով : Աստուած հրամայեց Հրէից ասնուլ գեղեցկագոյն ծառերու ստեր, մանաւանդ ջրասուն ոււււայ, և կրկն զանոնք ձեռու Տէրջը առջև ինչան ուրախութեան ապաւարահարաց տունին, Ղեա . ԻԳ . 40 : «Լացող ուռին», որ կը յիշուի Հրէից գերութեան սղոյ պատմաւաւ, Սագմ . ձԼԷ . 2, կը բուսնէր բուն Բարիլոն, սուտի և առած է Բարիլոնեան ուռի անունը : «Ուռիներուն ձորը», այսինքն հեղեղաւար, Ես . ԺԵ . 7, Մովսէսը հարաւային սահմանին վրայ, կը թափի Մեռեալ ծովուն հարաւային արեւելեան ծայրը :

Ուտել, Հրեայք պղծեալ կը համարէին զինքեան սեզանակից լինելով այլակրօնից և կամ բոտ օրինաց անտուրր կամ անարգ համարուած մարդոց, որպիսի էին Սամարացիք, Յովհ . Կ . 9, մարտաւորք, Մատթ . Թ . 11, կամ հեթանոսք, Գործ . Ժ . 28 . Գագ . Ռ . 42 : Ի միասին ուտել կը համարուէր նշան փտաստութեան առ միմեան և բարեկամութեան, գրաւական ընտելութեան և սիրոյ ի մէջ ընտանեաց, և կը յուսացուէր թէ մանկուէք գերդատաստին պիտի պահէին միշտ նոյն սերը և ընտանութիւնը, Հիւրասիրութեան օրէնքը նուիրական կը համարուէր, և այսոր Արարացուց մէջ փախտական մը յապահոյն է, և թէ կրնայ ապաստանել թշնամոյն անպա՛մ վրանին տակ : Գրծել հիւրասիրութեան էր սօնիր մեծ, Սագմ . ԽԱ 9 :

Գիրք մը «ուտել» է պահել անոր պատուէրները, խոստումները և ոգին, Երեմ . ԺԵ . 16 . Եղեկ . Գ . 1 . Յայտ . Ժ . 9 : Այսպէս ուտել Գրիտաստի մարմինը և բնօրէնը, է բնգունել գիտ իբրև Փրկիչ, և կենդանի հաւատով իբր թէ լցուած ըլլալ

Համար իւր հակառակորդները որ կը բամբուռէին զնա իրբւն թէ շնամբ հայրենի օրինաց: Ուխտաւար Հրեայ Գրիտանէից Համար, որոց ուխտին ժամանակն աւարտած էր, Պօզոս բրաւնուիրաց ծախքը, և ուխտաւորաց հետ մտաւ տաճարը սովորական պաշտօնը և մտքուրթիւնը կատարել, Գործ. ԻԱ. 20-26: Նաև Գործոց ԺԸ. գլխոյն 18 Համարին մէջ կոյ ազօտակնարկութիւն մը սոյնօրինակ ուխտի մը զոր ինքն Պօզոս կատարեց անձամբ կամ ձեռամբ Ակիւզասայ, հաւանականապէս ի շնորհակալութիւն ազատութեան ի վտանգէ կամ երակեանց իրիք զոր ընդունած էր:

Ուզիզից գիրքը երեւելոյն, ողջամտին: Այս գիրքը կը յիշուի Յես. Ժ. 13, և թ Թագ Ա. 18, և թուի թէ էր ազգային, պատմական, պատերազմական և եղբրական երգաց հաւարածոյ, որ կար առ Իսաթիւ: Յոգնեպոս կը յիշէ այսպիսի մատեան մը որ կար ի տաճարին, բայց ասոր վրայ որջ տեղեկութիւն մը չունինք: Այսու անուամբ զարդիս հրատարակեալ գրեանք առասպելական են:

Թուրքերուն տակն է ձիգ և պինդ մաշկեայ, այնպէս որ կը քալէ թոյլ աւազոյ վրայ առանց խրելու, նաև սակն տեսակ գետնի վրայ կ'իջի մանարգել: Արարացի ուղտը, որ մանաւանդ կը յիշուի ի Սուրբ Գիբո, մի միայն սակաւ ունի սղին վրայ, մինչ Բակարիացի ուղտը որ կը բռնուի կեդրոնական Ասիա ունի երկու: Ի՞նչ է լաւ կերտկրուի ուղտը, սապատները կը տնրանան գիրութեամբ, բայց յետոյ կը սկսին տակու Տիւծի՛ յանձնաւորութեան և յաշխատութեան, և այսպէս կը ընուն կերակրոյ պակասութիւնը: Տանիկ ուղտն է ուղտու մէկ տեսակը թիթի և արագ, այլուստ չի տարբերի հասարակ ուղտէն, Երեմ. Բ. 23: Ստամբոսին մէջ ունի ուղտը տեսակ մը քսակ խորշ խորշ ուր առատ ջուր կրնայ պահել. այս քսակին մէջ մթերուած ջուրը կը բոււն անոր շատ օր անապատին մէջ ճամբորդութեան տանը: Ուղտու ճարակն են խոշորագոյն տերեւք, ոտքը, և փուշ զոր քան զփափուկ խոտն աւելի ախորժեղով կ'սլուէ ուղտը, և օրերով կը շատանայ այնու: Բայց ընդհանրապէս ճամբորդութեան ատեն իբր հարիւր յիտուն արած արժաւ, բակիս կամ գարի բաւական է անոր քսան և չորս ժամ: Ուղտը ծնկան վրայ գալով կ'առնու իւր բեռը որ 150 էն մինչև 350 կամ 400 քաշ կրնայ բլալ: Ուղտը կը գոչէ բարձրածայն, երբ կը ցատնու կամ կը նեղտարտի: Շատ անգամ յամառ և ապուշ է, երբեմն նաև կատաղիկոպուռը (ուղտու ձագեր) այնպէս գանդագ և ազեղ են ինչպէս ծերագոյնները: Միջին հաշուով ուղտ մը կրնայ ժամը երկու և մէկ երրորդ մղոն երթայ, և կ'իջի մանրաքալ քինացիալ հետութեամբ ժամերով անխնջ, և այնպէս լուրջ է երկզրին ինչպէս առաջտուն Ուրիշ որեւիցէ անասուն չի կրնար տանել ուղտին խիտ և անդուլ աշխատութիւնը, և ոչ անոր պէս կրնայ մուծել խտութեան, չորտրեկ կերակրոյ և անսուազութեան: Արարացի թիւրաւի կրնն ուղտուն համար թէ, "Յորայ անասունը յիշատակ է Աստուծոյ ողորմութեանը:"

ԱՐԱԳԸՌԹԱՅ ԿԱՐ ՏԱՅԻՎ ՈՒՂՏ

Ուղտ, գրաստ բեռնաբարձ, շատ հասարակ յարեւել, ուր կոչուի "նաւ ցամաքի," և "բեռնակիր առասպաւրի" Ի վեց կամ եօթն ոտք բարձր, և զօրաւոր յոյժ, տակուն և տանող աշխատութեան: Թաւ-

Այս օգտակար անասունը ստեղծ գործածուած է յարեւելս ի վաղուց հետէ: Անձառակոնք այն սօթաւ գին երկիրներուն մէջ ուղտերով միայն կարող եղած են ասանկ տեղէ տեղ այլեւայլ երկիրներու բերքը, և յանձնաօթ ժամանակաց հետէ կա. բաւարք ուղտուք կ'անցնին տարուէ տարի գրեթէ անկող անապատներէ, Երնդ. ԻԿ 25: Մարդու մը ուղտերուն թիւը կը ցուցնէր անոր հարբատութիւնը: Յոր ունէր 3,000 ուղտ, և Մադիանացուց ուղտերէ էին իրրեզուագ ծովու, Դաւ. Ե. 12 Ա Մընայ. Ե. 21 Յոր Ա. 3: Երբեկա եկաւ առ իսաֆակ հեծեալ յուղտ, Երնդ. ԻԿ 64: Թագուհին Սարայ բերաւ ուղտեր Սոդոմնի, և Աղայէլ Եղիսէի, բեռնաւորեալ ընծար ընծաներով, Ք թագ. Բ. 9: այս ուղտերն էին նաև վարժ ի պատերազմ, Ա թագ. Լ. 17: Ուղտն առ Հրեայս էր անմարդուր անասուն, Ղեւ. ԺԱ. 4: Բայց և այնպէս անոր կաթը եղած է միշտ առ Արարացիս կարեօր մասն պարէնի, և շատ կը գոգուի իրրեզովացուցիչ և առողջարար բնուիչ: Արդարև չկայ անասուն այնպէս օգտակար Արարացուց, թէ՛ ի կենդանութեան և թէ՛ յետ մահուան: Ուղտու սակէ կը շինուին օժոցք (գօրգ), գրանի ծածկոց, և մեծամեծ քուրձեր ցորենոյ: Մայթէն կը շինուին մեծամեծ տիկք ջրոյ և մախոյ, նաև օդ ոտից. չուան և փոկ: Ուղտու աղը շորնայով յարեւու, կ'ըլլայ վառեի:

Ուղտու մտգէ կամ սակէ արեւելայք կը գործեն կերպաս, երբեմն շատ ազիւ և փափուկ, բայց ընդհանրապէս խոշոր և խոտ, ի պէտս հոգուաց և ուղտապտակաց և իրրեծածկոց վրանի Յովհաննէս Մկրտիչ սւնէր հանդերձ ուղտու սակէ, և սչ «փափուկ հանդերձ» Մատթ. ԺԱ 8: Այսօր տեղիքը կը հագնին հանդերձ այս նիւթէն, և Դ թագաւորաց Ա. 8 համարը զայս կը թուի նշանակիլ:

Մատթէոսի ԺԹ. 24 խօսքը, «Դիւրին է որ ուղտը ստեղծին ծակէն անցնի», էր առակ որ կը ցուցնէր անհնարութիւն, նոյն խօսքը կայ նաև

Ղաւրանին մէջ, Ասոր նման է նաև Թաւրուտին խօսքը «Փղի ընդ ծակ առջան անցանկ», Տեա և Մատթ. ԻԳ. 24 համարին առակը, որ կը ցուցնէ փարիսեաց կեղծաւորութիւնը որք սովոր էին գինին պարզուցէ անցունել:

Ուռի, շատ հասարակ ծառ որ կ'անի ջրոտ տեղեր, Յոր. Խ. 22. Ես. ԽԻ 4, ձիթենույ տերեւներուն նման տերեւներով: Աստուած հրամայեց Հրէից առնուլ գեղեցիկագոյն ծառերու ստեր, մասնաւոր ջրասուն ուռուց, և կրել զանոնք ի ձեռս Տէրոջ առջև ի նշան ուրախութեան տաղաւարահարաց սօնին, Ղեւ. ԻԳ. 40: «Ղացոյ ուռին», որ կը յիշուի Հրէից գերութեան սոյն պատմաւում, Սոպմ. ձԼԵ. 2, կը բուսնէր ըռն Բարիլոն, սուտի և առած է Բարելոնեան ուռի անունը: «Ուռինըռն ձոր», այսինքն հեղեղաբար, Ես. ԺԵ. 7, Մովսէսը հարաւային սահմանին վրայ, կը թափի Մեռեալ ծովուն հարաւային արեւելեան ծայրը:

Ուտել: Հրեայք պղծեալ կը համարէին զինքեան սեղանակալ լինելով այլակրօնից և կամ բոտ օրինաց անսուր կամ անարգ համարուած մարդոց, որպիսի էին Սամարացիք, Յովհ. Դ. 9, մարտաբար, Մատթ. Թ. 11, կամ հեթանոսք, Գործ. Ժ. 28. Գաղ. Բ. 12: Ի միասին ուտել կը համարուէր նշան զտասնութեան առ միմեանս և բարեկամութեան, գրաւական ընտելութեան և սիրոյ ի մէջ ընտանեաց, և կը յուսացուէր թէ մանկունք գերդաստանին պիտի պահէին միշտ նոյն սերը և ընտանութիւնը: Հիւրասիրութեան օրէնքը նուիրական կը համարուէր, և այսօր Արարացուց մէջ փախստական մը յապաստով է, և թէ կրնայ ապաստանել թշնամոյն անգամ վրանին տակ: Դրձի հիւրասիրութեան էր ոճիր մեծ, Սոպմ. ԽԱ 9:

Գիրք մը «ուտել» է պահել անոր պատուէրները, խոստումները և ոգին, Երեմ. ԺԵ. 16. Եզեկ. Գ. 1. Յայտ. Ժ. 9: Այսպէս ուտել փրկաստի մարմինը և բնուիլ զարիւնը, է ընդունել զնա իրրեծ ֆրկիլ, և կենդանի հաւատով իր թէ լցուած ըլլալ

անոր ճշմարտութեամբը, անոր Հոգւոյ և անոր երկնաւոր կենօք, Յովհ. Չ. 32-38:

Ուրիշ տեւոյ: Հրեայք ի հնուքն ճաշու ժամանակ կը նստէին, Մինդ. ԽԳ. 33. Ա թագ. Թ. 22. Ի. 25.

Սագմ. ՃԻԸ. 3. բայց յետոյ ընկալան սեղանին կամ բազմականին վրայ ընկողմնելու սովորութիւնը, ըստ օրինակի Պարսից, Քաղզէացուց, Հըսովմայեցուց և այլոց, Ամով. Չ. 4: Հոս գրուած պատկերը, որ կը

ցուցնէ Հսովմայեցուց երեք բազմացով սեղանը, կրնայ լուսուարել շատ կէտեր որ մութ են այժմու ընթերցողաց Սուրբ Գրոց: Ինչպէս կը տեսնուի, երեք ցած սեղաններ այնպէս գրուած են որ կը կազմեն քսուակուսոյ մը երեք կազմերը, միջոցը պարագ սը սպասուսուրք կրնան մշտնել: Այս սեղաններուն բոլորտիքը ոչ թէ ախտանք շարուած են, այլ կան բազմոցք կամ գահոյք ծայրէ ի ծայր, պատասաւոր յօրինեալ, շատ անգամ նաև գեղեցիկ զարդարեալ, Եւթ. Ա. 6. Ի. 4, 8: Կոչնականք կը հակին գլխով սեղանին վրայ ձախ արմկամբ բազմոցին վրայ յեց, սևտի և իրենց աջ մանաւանդ կը գործածեն կերակուրն առնելու: Կր տեսնուի նաև որ բազմոցին վրայ հակեալ անձին ստուրները կը մնան. երկնցած բազմոցէն գուր, այնպէս որ բազմելոյն ոտուրները մանաւանդ քան սւրիշ մասերը մօտ են սեղանին

ետեկ կազմէն անցնողին, Ղուկ. Է. 36-50. Յովհ. ԺԲ. 3:

Սեղանի վրայ այս հակեալ նստելը դուրացուց մեր փրկչին լուսնալ աշակերտաց ոտուրներն ի վերջին ընթերիս, Յովհ. ԺԳ. 5-12, և "իր փաթթութուած զենդակովը որբել", Այսպէս ի սեղան բազմելէն կը մեկնուի նաև Յովհաննու գիրքը, որ նոյն ընթերտաց ատեն բազմած ըլլալով Յիսուսի քով, երբ երկնցուց գլուխը գէղ ի փրկչն, Թուեցաւ ինկած անոր լանջաց վրայ, Յովհ. ԺԳ. 23, 25:

Չեղք գիտեր սակայն թէ սեղան բազմելու այս սովորութիւնը երբ մուծաւ փոխանակ ցարք տիրող հին արեւելեան սովորութեան ի Պագեստին և այլ մօտակայ տեղեր, և որչափ երկար առեց, Հրէից նախկին սեղանն էր մեծ կտոր մը բարձրակ կաշի կամ օժոց զոր գետինը կը տարածէին, և ընտանիքը կը նստէր տնոր բարձրալքը գետինը, կամ սկզբի

և կամ օթացին վրայ, Երբեմն բուն սեղանին տակը կը գրուէր պատուանդան, գետնէն սակաւ ինչ բարձր:

Հնդայք ընդհանրապէս օրը երկիցս կը բազմէին ի սեղան, ի միջօրէի ի ճաշ, և երեկոյին յընթերիս, Ղուկ. ԺԴ. 12. Յովհ. ԻԱ. 12: Ճաշն էր ընդհանրապէս թեթեւ, այսինքն կամթ, պանիր, հաց կամ միրգ, և կ'ուսուէր յառաջ քան զմիջօրէն կանուխ առաւուտուն կամ սակաւ ինչ յետոյ: Հրէից նախկին պատմութեան մէջ բուն կերակուրը կ'ուսուէր կէս օրուան մօտ, Երնդ. ԽԳ. 25. Գ թագ. Ի. 16: Յետ ժամանակաց, մանաւանդ ի ինչոյոյ, սովորութիւն էր ճաշել յետ օթածաման, և այս էր ընթերթը: Հրէայք սովոր էին լուանով ձեռս յառաջ քան զճաշին և ընթերել, սովորութիւն մը որ հարկուար էր անոնց ուտելու եղանակին նայելով, բայց փարիսեցիք կը համարէին ձեռաց լուացումն իբրև նշան բարեպաշտութեան, Մարկ. Է. 2, 3. Ղուկ. ԺԱ. 38: Բարեպաշտ Հրէայք, ոչ միայն նուիրական տօննրու ինչոյոյ, այլև իրենց հանապազօրոյ ընամանեկան ճաշը վայելելու տակն կը ճանչնային զՏուրին ստեղծողն և կը մտախօսէին անոր օրհնութիւնն իրենց կերակրոյն վրայ, Ա թագ. Թ. 13. Մատթ. ԺԴ. 19. ԺԵ. 36. ԻԶ. 26. Ղուկ. Թ. 16. Յովհ. Զ. 11. Ա Տիմ. Գ. 3: Կային ընտանիք որ կ'ըսէին քոստերորդ երրորդ Սաղմուն, երբ կը բազմէին ի սեղան: Կերակուրքն էին միտ, ձուկ կամ հաւ, կոզի, մեղր, հաց և միրգ: Տես Կեթակուր: Միան ընդհանրապէս մանր մանր յօշիւով կ'եփէին կամ կը խաչէին, և մեծ սկաւառակի մէջ հալած կոզւով, բանջարով, այլովքն հանդերձ, կը բերէին ի սեղան: Դանակ, պատասնարազ և գրգալ, իբրև կազմաճք սեղանից, չէին ծանօթ առ Հրէայոյ, այլ կերակուրն մօջ ձեռամբ կը տարուէր բերանը, Աւակ. ԺԹ. 24: Իւրաքանչիւր ոք կ'առնուր իրակուրն սկաւառակէն մատուրնէն ու կամ Հացի պատասառով, Ետտեր գրեթէ ի միասին կը մեկէին ձեռքս ի սկաւառակին, Յովհ. ԺԳ. 26: Գերդաստանին գլխաւորը սովոր էր

ԱՅՅՄՈՒ ԱՍՈՐԻՐ Ի ՃՅԷ

կրկին բաժին զրկել կամ տալ կերակրէն հիւրերուն իբրև ի պատիւ, և այլեւայլ տեսակ կերակուր հանել, Երնդ. ԽԳ. 34. Ա թագ. Ա. 5. Թ. 22-24. և շատ անգամ կ'ընտրէր աղնուազոյն պատասնէրը և կը մատուցանէր հիւրին իւր իսկ ձեռամբ: Տես Հառութ. Բ. 14, և Յովհ. ԺԳ. 26: Տակաւին սովորութիւն է այս յարեկել: Յետ ճաշոյն դարձեալ կը լուային ձեռք, Գ թագ. Գ. 11: Տես Խնգոյք, Լուացում:

Ուր, երկիր թարսոյի, և տեղի ծննդեան Արքայամու, Երնդ. ԺԱ. 28, 31. ԺԵ. 7: Ընդհանրապէս կը կոչուի, «Քաղղեացաց Ուր», նեւմ. Թ. 7. և էր, ինչպէս սմանք կը կարծեն, Միջադեպաց յարեմտեան հիւսիսային մասին: Ուսհա քաղաքը, ուր Հրէայք կ'երթան յուրա, իբր Արքայամու ծննդեան տեղը, է քաղաք ծաղկեալ 30,000 բնակչօք, եօթմասնուն և ութ մղոն յարեմտից հարաւոյ Տիգրանակերտի: Սակայն շատեր կը գնին զՈւր ի Ստորին Քաղղեա, այն ընդարձակ աւելի քան մօտ որ կը կոչուին Վաղբա, 31° 49' հիւսիսային լայնութեան, և 45° 40' յարեկելեան երկայնութեան: Ուրիա, հարց Տեառն, 4. Քետացի ոմն ի բանակին Գաթի, նշանաւոր քաջութեամբ: Ուրիայի կինը Բերասարէ ազատելու համար քարկոծմանէ ի պատճառս չնութեան, և առնելու համար զնա կին, Գաթի Տեառն:

մայրց դնել ի վտանգի մահուան գուրիս, ի թագ. ժԱ ժ.Ի. 9. ԻԳ. 39. Գ. թագ. ժ.Ի. 5:

2. Բաճանայապետ առ Աբազու: Եսայի կը կոչէ զնա հաւատարիմ վկայ, Ես. Բ. 2. Իայց սխաւեցաւ, շինելով և գործածելով ի խնորոյ թագաւորին սեղանի մը անհման պատուիրուածին յորէնս, Ել. ԻԷ. 1-8. ԼԲ. 1-7. Կ. թագ. ժ.Զ. 9-12:

3. Հաւատարիմ մարգարէ ի կարիսմարիմէ Բուզայի Ուրիա հաստատեց իրեմիայի մարգարէութիւնը Բուզայի վրայ, և փոխելով Եղիպտոս թագաւորին կատաղութենէն պրծելու համար, և ետ զրկուելով փարաւոն Նեքսուովէ սպանուեցաւ անդամարար և թաղուեցաւ անաբապէս, Երեմ. ԻԶ. 20-23: Տես և Կ. թագ. Ի.Ի. 4:

Ուրիմ աւ թոււմիմ, լայ և կարելու-ԻԷ, կամ լոյս և ճշմարտութիւն աստուածուս ահմանեալ եղանակ պատգամ հարցնելու Աստուծոյ, և այսպէս կոչուած է թեբեա Ուրիմ և թոււմիմով արուած յայտնութեանց ճշմարտութիւնը ցոյցնելու: Կ'երեւ թէ, թէպէտ ոչ ասուգիւ, ծանօթ էր այս Հրէից յառաջ իսկ քան առաջին անգամն որ կը յերևուի ի Սուրբ Գիրս, Իյ. ԻԲ. 30: Ուրիմ և թոււմիմն սւնէր յարարութիւն քահանայապետին վակասին կամ լանջապանակին հետ, Ղևա. Բ. 8, և թերևս պարտ և հասկնայ թէ ուր եփուտ կար, հոն կար նաև Ուրիմ և թոււմիմ, իր եփուտին վրայ կախուած. Թու. ԻԷ. 21. Ա. թագ. ԻԳ. 9, 11. Բ. թագ. Ի. 1: Ուրիմ և թոււմիմի վրայ խոսուած է նաև ստ տեղեր, Բ. Ու. 1Գ. 8. Ա. թագ. ԻԲ. 6. և վերջին անգամ առ Եղրոսայ, Բ. 63, և առ Նէեմայ, Է. 65: Ոմանք կը կարծեն թէ Ուրիմ և թոււմիմն էին քահանայապետին վակասին պատուական քարերը, որ կը ծանուցանէին Աստուծոյ կամքն արտաքոյ կարգի փայլմամբ: Տես Իյ. ԼԹ. 8-14. Ղևա. Բ. 8 Այլք կ'րան թէ էին Բայալութիւն և ճշմարտութիւն յառերը, երկու պատուական քարերու, կամ սկիզբն տախտակի մը վրայ գրուած: Արգարեա պէտպէս

են կարծիք այս նիւթին վրայ, և Մովսէս Ուրիմ և թոււմիմի վրայ երէք չի խօսիր յստակ կերպով: Երբ Ուրիմ և թոււմիմ պիտի գործածուէր Աստուծէ պատգամ հարցունելու, եթէ իրուսաղէմ էր տեղը, քահանայապետը կը հագնէր իւր բղձետանէրը, և կ'երթար Սուրբ տեղը, կը կենար վարագուրին առջև որ Սուրբ տեղը կը յաճնէր Արուսեանց Արուսեանէն: յետոյ գարծուելով երեսը դէպ ի տապանակն և քաւութիւնը, յորոյ վերայ կը հանգչէր Աստուծոյ ներկայութիւնը, կը հարցունէր ինչ բանի վրայ որ կը բազմար առնուէ յոյս և ճշմարտութիւն, ի Տես Լանգապանակ:

Ոփազ, երկիր որ կը բերէ սոկի, Իրեմ. Ժ. 9. Կան ժ. 5: Երբայեցերէնր մէկ գրով միայն կը տարբերի Ոփիրէ, և կը կարծուի թէ միեւնոյն երկիրը կը նշանակէ:

Ոփազ, թագ յիրուսաղէմ կ'ից ի տաճարն, ուստի և էր բնակութիւն Նաթանայիմներու, Նէեմ. Գ. 26, 27. ժԱ. 21: Կը թուի լինել որմով պատած, և ամբողջալ աշտարակաւ, Բ. Մնաց. ԻԷ. 3. ԼԳ. 14, և կը կարծուի թէ Միկիայ Կ. 8 համարին Երբայեցերէն ընդարին Ոփազ յառք որ բլուր թարգմանուած է կը նշանակէ այս թագը: Գրեթէ ասանց երկրայութեան թէ Ոփազ անունը կը տրուէր Մորիա յերան քաւարին ոգին կամ դառիպորին, ի հարուստ մզկիթին տեղոյն: Է հարիւր քան կունգուն լայն, և կը ձգուի ետ թը հարիւր կանգուն դէպ ի հարու, և կ'աւարտի ի գահաւանդը, քառասուն կամ յեսուն սաք յարձը, ի վերջ տաւաղանի կամ սարերն Սելովամայ: Անն լեռնէն կը բաժնուի յարեմոնց Տիւրոպէտն կոչուած հովտը, և գարդիս է պարտէզ ձիթենեաց, թզինեաց և ույլ պողպատու ծառոց:

Ոփիր, 1 մին յորհրց Եփրատայ որ բնակեցաւ ի հարաւային Արաբիա, Երմեք. Ժ. 26-29:

2. Երկիր սը կ'երթային առևտրոյ համար Սոգամնի նաւերը, և որ երկար ժամանակ համբաւաւոր եղաւ ի պատճառս անխառն և առատ սոկւոյն, Յոր. ԻԲ 21. ԻԲ. 16: "Ուկնն

ՈՒՒՐԱՅ, կը նշանակէր առական ազնուագոյն սոկին, Սազմ. ԽԵ. 9. Ես. ԺԳ. 12: ՈՒՒՐԻՔ զոյս անգիկուժիւն առուող անգիք են Սուրբ Գիրոս, Գ Թագ. Թ 26-28. Ժ. 41, 22. ԻԲ. 49, նոյնն պատասխանող համարներով ի Մնացորդս, Բ Մնաց. Ը. 18. Թ. 40, 21. Ի. 36, 37. ուստի կը տեսնուի թէ «Թարսիսի նաւք», կոչուած նաւերը կ'երթային ՈՒՒՐԻ, թէ՛ սոյս նաւք կը շուէին ի Գասիսն-Գասիսերէ, որ էր նաւահանգիստ Կարսիք ծովուն, թէ՛ իւրաքանչիւր նաւարկութիւն կը տէրեր երկու տարի, թէ՛ նաւերը կը գառնային ակազձեալ սոկւով, սիրամարգար, կապիջք, համեմիւք, փղոսկիեր, ալկուժ կամ անտառ կոչուած փայտիւն և սպիտակ: Այս անգիկուժիւններէն մեկնիչք կը ջանան որոշել ՈՒՒՐԻ անգիք, բայց կարծիք նոցա չեն միարան: Եզրահոսն զՈՒՒՐ կը համարի Մալքաթ կղզին: Այլք կը համարին Սոֆոյա, ի հարաւային Ափրիկէ, ուր կը գտնուի հանք սոկիւղ և արծաթոյ, և կը թուի թէ յառաջ ժամանակաւ կը գործուէին յանար: Այլք կը համարին զՈՒՒՐ ի հարաւակողման Արարիոյ:

ՈՒՒՐԻ և ՓԵՏԵՔԵՆ, չար և մեղապարս սրգիք բազանայապետին Հեզեայ: Զարայար և սուէղ զեզծան իրենց կացութեան և նաւարկան պաշտօնին ազգեցութեամբ: Ագա. չաւթիւն, բուսութիւն, ամբարիշտ չափութիւն, ինչպէս նաև անասունութիւն նոցա իրենց հօրք սկար իրասներուն, պատճառ եղան որ Հեզեայ գերդաստանն ինկաւ երեսն և կործանեցաւ: Տապանակը զոր տարած էին բանակը հակառակ աստուածային հրամանին որ կ'արգելէր՝ անուսեցաւ Փզշտացիներէն, և իրենք սպանուեցան ի կռուին, Ա Թագ. Բ. Գ. Տես Նեղի: Աստուծոյ ասպանակը կը պաշտպանէ զպիսոսիկ միայն որ կը սիրեն զնա և կը հնազանդին նմա: Մարգիկ սոճոր են միշտ օգնութիւն ակնկալի, կրօնք, մինչ անոնց սիրաք և զարքն ուղիղ չէ Աստուծոյ հետ, և անոնք որ Հեզեայ սրգուց պէս կը մեղադնեն, անոնց պէս պիտի կորուսին:

ՈՒՐԱԳԻՄ, 1. սրգի և յաջորդ Աբարու, արքայի իսրայելի, Գ Թագ. ԻԲ. 40, 51. Գ Թագ. Ա: ՈՒՐԱԳԻՄ Թագաւորեց երկու տարի, առանձին և հօրք հետ ր ընկեր բրած էր զնա տարի մը յառաջ քան զմահ իւր, 896 ին նախ քան զԳր: ՈՒՐԱԳԻՄ նըմանող եղաւ ամբարշտութեան Աբարայու, և պաշտօնը զԲաշաղ և զԱստարա, սրց պաշտօնը մուծուած էր իսրայելի մէջ ձեռամբ՝ Յեզարելոյ մօր նորա: Ասոր Թագաւորութեան ատեն Մովսարացիք ապստամբեցան: Եզրահոսն հետ միարանեցաւ առևտրական գործի մը համար Կարսիք ծովուն զոյս, բայց գործը շոյադեցաւ ի պատիժ ամբարշտութեան Աբարու: Իւր տանը պատշգամէն Կլիալով, առողջութեան համար զրկեց պատգամ հարցունել Փզշտացոց աստուածներէն միայն: Եզրահոս անոր մտաւորա մահը օրշապից նախ Աբարու պատգամաւորներուն, և ապա նմին իսկ Աբարու, յետ սրայ երկու զուարթ յիսնից սպառեցան երկնասաք հրով:

2. ՈՒՐԱԳԻՄ, ուրիշ անուամբ Եզրայուց կամ Աբարու, արքայ Եզրայ, սրգի Եզրամու և Գոթագիայ: Սա յաջորդեց հօրք 885 ին նախ քան զԳր, Գ Թագ. Ը. 25. Բ Մնաց. ԻԲ. 2: Քսան և երկու տարուան էր երբ ելաւ գահը, և տարի մը միայն Թագաւորեց Երուսաղէմ: Հետեւեցաւ Աբարայու տանը, ընդ որում ինամոցեալ էր իւր մարը, և գործեց չար: Սպանուեցաւ ձեռամբ Եզրուայ, մինչդեռ Աբարայու սրգուցին Եզրամուց հետ էր:

Չ

ՉԱՄԱՆ, սուսկ նման կտաման կամ սամթի, սրայ ծաղիկք և սուք զրանաձև են, և սերմերը կու տան ջերմ և կծու իւղ համեմային, Ես. ԻԸ. 25-27: Քրիստոս կը յանդիմանէ զբարիներն ու Փարիսեցիները, որ այնպէս ճշդիւ կը աստանորդէին զանանուի, զսամթի և զչաման, բայց կը թողնէին բարիս գործել և հնազանդել օրինաց Աստուծոյ, Մատթ. ԻԳ. 23:

Չափ: Տես Հրեական կշռոց, շափուց և գրամոց ընդհանուր աղելուակն ի վերջ բառարանին: նաև շափուց վերաբերեալ մասնաւոր անուններ, ինչպէս Սիկո, Տաղանգ, Արդու, Քառ, այլովքն հանդերձ:

Չորրորդագետն է, յանձուկ միտք, իշխան չորիք մասին անբութեան կամ գաւառի. բայց Նոր կասկարանին մէջ է ընդհանուր տիտղոս իշխանաց որ կը վարէին թագաւորութեան կամ գաւառի մը որեւիցէ մասը, և էին ընդ իշխանութեամբ Հառովմայեցի կայսերաց միայն: Այսպէս Հերովդէս Մեծ և եղբայր նորա գրուած էին ի սկզբան Անտանիոս չորրորդագետն Հրեաստանի: Ի մահուան իւրում Հերովդէս Մեծ թաղուց իւր թագաւորութեան կէսն Արքեպոյստի, ազգապետի տիտղոսով, մինչ միւս կէտը բաժնուեցաւ ի մէջ երկու որդւոց Հերովդի, այն է Հերովդի Ագրիպայ և Փրիլպոստի, չորրորդագետի տիտղոսով: Տես Հերովդէս 1 և 2: Նշոյնքն նաև Լիւսանիտս կը կոչուի չորրորդագետ Արիլինեցւոց երկրին, Ղուկ. Գ. 4: Հերովդէս Անթիպաս ևս կը կոչուի չորրորդագետ, Մատթ. ԺԿ. 1. Ղուկ. Գ. 19. Թ. 7. Գործ. ԺԳ. 1: Որովհետև չորրորդագետի իշխանութեանը նման էր թագաւորի իշխանութեան, նաև թագաւոր անունը կը արուի Հերովդի, Մատթ. ԺԿ. 9: Մարկ. 2. 14:

Պ

Պարուրեա, Ես. ԺԱ. 11. Երեմ. ԽԿ. 1, 15. Եղեկ. ԻԹ. 44. Լ. 44, մին յերից բաժանմանց Եգիպտոսի, այն է Վերին կամ Հարաւային Եգիպտոս, զոր Եղեկիել կը համարի սուրջն Եգիպտոսէ, և իբրև նորաւոր բնակութիւն Եգիպտացւոց, որպիսի էին արգարեկ յԵթովպիա և Վերին Եգիպտոս: Նախին բնակիչք Պաթուրէտի կը կոչուէին Պաթրուսիւք, և էին սերունդք Մեարեմայ, Ծննդ. Ժ. 14: Տես Եգիպտոս:

Պալատ: Այսպէս կը կոչուի Աւտարաններուն մէջ առանք ուր կը բնակէր Երուսաղեմի Հռովմայեցի

կառավարիչը, Մարկ. ԺԵ. 16: կառավարիչը հան կը նստէր իբրև գաւառաւոր, և հան բերուեցաւ Յիսուս Պիլատոստի առջև: Տես կապալարա: Հերովդէս շինած էր այս պալատն յԵրուսաղէմ, մաս յաշարաբն Անտանիտ, որոյ Տես ունէր Տաղարուութիւն: Էր շինուած Տղայկապ, և ունէր գաւառի ընդարձակ, Մատթ. ԻԵ. 27. Մարկ. ԺԵ. 16. Յովհ. ԺԸ. 28, 33: Հոս կ'իջնէին Հռովմայեցի գործակալք, երբ այցելութիւն կ'ընէին Երուսաղէմի, զստիգ անոնց սովորական տեղն էր կեսարիտ, Գործ. ԻԳ. 23. ԻԵ. 1: Նաև կեսարիոյ պալատն յիշուած է ի Գործքո Առաքելոց, ԳԼ. ԻԳ. 35: Պօղոս կը յիշէ նաև պալատ մը ի Հռովմ, ուր վկայութիւն առուա Քրիստոստի համար, Փիլ. Ա. 13: Ոմանք կը կարծեն թէ առաքեալն այսու կ'իմանայ Ներսի կայսեր պալատը. այլև կ'ըսեն թէ կը հասկնայ պալատը ուր Հռովմայեցի պրետորը կամ գաւառաւորը կը տեսնէր գատ, սւառ և այն պալատն էր գաւառաւորան: Դարձեալ այլք կը պնդեն, և է իսկ հաւանական, թէ պալատ անուամբ ի Հռովմ կ'ուզէ իմացնել Պօղոս գաւառաւորին զինուորներուն բանակատեղին, ուր թերեւս տարու զնա զինուորն որ մըտ անոր հետ էր, և Պօղոս շքթայիւ կապուած էր անոր, ինչպէս էր սովորութիւն առ Հռովմայեցիս:

Պան: Տես Եսայ:

Պանագամ, 1. այլարանական անուն երկնաւոր եակաց, թերեւ հըրեշտակաց, զորս տեսու Նարուզոգոնստոր յերազի, Դան. Գ. 13, 17, 23:

2. Բուն պահապան: Պահապանք պնչափ հին են որպիժ քաղաքներ, գաղեր և պատտերազմուչք, ԵԼ. ԺԳ. 24. Դատ. Ի. 19: Երուսաղէմ և ուրիշ քաղաքներ ունէին կանոնաւոր պահապաններ զցայտ և զցերեկ, Երգ. Գ. 1-3. Ե. 7, որոց ժամէ ի ժամ աղաղակներ կ'ականարէ Դոս. յի յօրինակ արթնութեան զոր կը պահանջէ Առտուած իւր պաշտաման մէջ, Ես. ԻԱ. 8, 44, 42. ԿԲ. 6: Այն օրը Երուսաղէմի պահապանք «պիտի

շուեն, և ոչ "պիտի հանգչին ցորեկ կամ գիշեր", մանաւանդ գիշերը, և երբ երկուց կոյ վտանգի, կը պահանջուի որ քաղքին բոլորակբ զբուսած պահպանաբ ձայն տան կարգաւ իրարու:

Պամփիւլիտ, գաւառ փոքուն Ատից, սեննալով սահման յարեւելից զԿիլիկիայ, յարեւմտից զԻւլիս, ի հիւսիսոյ զՊիտիդիա, և ի հարաւոյ զՄիջերկրական ծով: Պամփիւլիտ էր դէմ՝ յանգիման Կեպրոսի, և կղզին կը կոչուի "ծով Պամփիւլիտ": Գրեխաւոր քաղաք Պամփիւլիտայ էր Պերգա, ուր Պոզոս և Բառնարառ քաղաքեցին, Գործ. Ժ. Գ. 13. Ժ. Գ. 24:

Պամպոկ: Երբ տեսակ պանդոկք կան յարեւել: Ոմանք են լոկ հանգիտս կամ ոգի առնելու տեղեր, բնահանրապէս մօտ աղբեր, և են ճամբու վրայ հեռի ի քաղաքաց, և կը կոչուին պանդոկ կամ օթեան, Թէպէտ լոկ սրմանպատ տեղեր են: Երկրորդ տեսակ պանդոկք են բուն իջեանք որ սնին գարմանիչ, և որոց կ'կամուտան հաստատուած է կամ բարերար անձէ մը, և կամ իջեանոց անձինք կու տան վարէ: Երրորդ տեսակ պանդոկք են մեծամեծ շինուածներ ուր բնաանիք կը նստին, հազ կը տանին տեղւոյն, և կու տան սառն հարկաւոր պաշար:

Պամպուլիտ և Օտարակամ կը գործածուին այլեայլ մտք, և նշանակութիւնը դիւրաւ կը հասկցուի խօսքին կարգէն: Ընդհանրապէս կը նշանակեն օտար կամ եկ, այսինքն նա որ չէ բնիկ յերկրին ուր կը բնակի, Ծննդ. Ի. Գ. 4: Մովսէսական օրէնք կը պատուիրեն մարդասիրութիւն և հերքելիալութիւն ցուցնել օտարականաց և պանդխտաց, բռնով. "Քու անձիդ պէս սիրես անիկա", Ղևա. Ժ. Ժ. 33, 34. Բ. Թ. 18, 19. Ի. Ի. 19: Օտարականք Պարտիէն հպատակել օրինաց, Եւ. Ի. 10. և Թայլ տուեալ էր անոնց մասնակից լինել Աստուծոյ բնութեւ ժողովրդեան առանձին շնորհաց, Թու. Թ. 14. Ժ. Ժ. 14: Նաև հերքելիալութիւն, այսինքն հիւրեր և ճանապարհորդներ մեծարել էր պարաք սառն բարի քաղաքացւոյ, Թբ. Ա. 32. Եբբ. Ժ. Գ. 2:

Պամիր, յաճախ կը յիշուի ի Սուրբ Գիրոս, և է տակաւին կարեւոր պահանջ յարեւել, Ա. Թագ. Ժ. Ե. 18. Բ. Թագ. Ժ. Ե. 29: Ընդհանրապէս է բուսական և ազի յոյժ. կակուղ է, երբ նոր է, բայց շուտ կը պնդանայ և կը չորնայ:

Պատառ, Յովհ. Ժ. Գ. 26, փոքր կտոր հացի, Թաթարեան ի իւրա, ի գինի կամ յայլ հիւթ ի սեղանի, Հառթ. Բ. 14: Այժմու կազմածք սեղանոյ անծանօթ էին կամ դուռ ուրիշ կը գործածուէին առ հինս: Կերակուրը կը տարուէր բերան բխմաստով և միւս մատուցներով, և համեղ կտորք շատ անգամ այսպէս կը մատուցուէին մեծարոյ հիւրեր: Այր սովորութիւնը կը տես տակաւին յարեւել: Ճովէդ կ'ըսէ. "Երկու կամ երեք պնակք խաշած մոյ, բանջարայ և մածոյ կը գրուին երկկոյին ի սեղան: Ինծի համար կը զբուսուէր զանակ, զբոյս և պնակ առանձինս. բայց այլք կ'ուտէին սկաւառակէն, ուր հինգ Արարացւոյ ձեռք միանգամայն կը մտուէին: Հաջք որ շատ բարակ է՝ զոր բոլը Թերթթիջիջ պատառեալով կը բրբուրեն և կ'ուտեն լոկ կամ կերակրոյն միջ Թաթիւլով և կամ բանջարեղէնի: Երբ տանուտէրը սկաւառակին միջ կը գտնէր համեղ կտոր մը, կ'առնուր զայն մատուցներով, և կը գնէր բերանս":

Պատարա, ծովեկերոյ քաղաք Լիւզիոյ ի փոքրն Ասիա, Քանթոս գետին բերանը, անուանի պատգամատեղի Ապոզոնի, որ կը կարծուէր թէ կը բնակէր հոն ձեռուտան վեց ամբը, և տարւոյն Յնացեալ արհմերն ի Դեղոս: Պոզոս երբ կ'երթար Փիլիպպէէ Երուսաղէմ, գաւառ հոս փռնիկեցի նաւ մը ուր մտաւ, Գործ. Ի. Լ. 4:

Պատգամ, տեղեկութիւն որանչելեք հազարդուած: Կ'ըսուի սառն աստուածային յայտնութեան և Աստուծոյ խօսքին համար բովանդակ, Գործ. Ի. 38. Հառթ. Գ. 2. Եբբ. Ե. 12, ևն:

Աստուծոյ ճշմարիտ և կենդանի պատգամներուն բոլորովն աննման էին անուանի կեզծ պատգամք ոչ

աակաւ Հեթանոս մեհեհից: Քուրմք որ որդէս թէ պատասխան կու տաւ յին պատգամ Տարցնողներուն յաստուածոց, շատ աւագամ երկդիմի պատասխաններ կու տային, երբ ոչ արասարուատ տեղեկութիւն ունէին խնդրոյն, և ոչ առանձին փորձաւորութիւնը կամ հաննարը բաւական

էր ճշմարիտ պատասխան մը թելադրել: Այսպէս Պիւռաս թագաւոր Եպիւրոսի քաջաբերուեցաւ սալ պատերազմ ընդ Հուովմայեցիս երկդիմի պատգամով, և յետ պարտութեան՝ Պիւռասի հասկցուեցաւ թէ պատգամը պարտութիւն կը գուշակէր մանուանդ քան յողթութիւն:

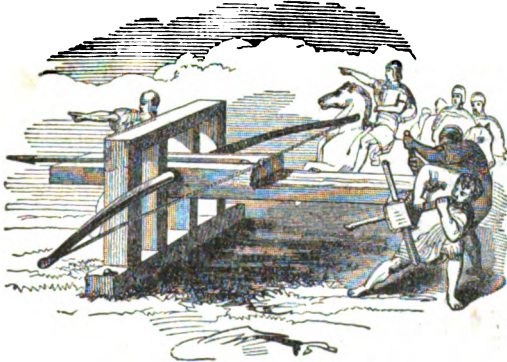
ՊԱՏԱՌՈՒՄ, ԿԵՐՈՎԹԱՅ ՊԱՍՏԵՆ, Ի ՆԵՆՈՒԷ

Պատերազմ, մարդուս անկման դառնագոյն պտուղներէն մին, և յայտի Նշան վտարթարմուն ազգի մարդկան, Իննգ. Զ. 11-13. Ես. Թ. 5. Յակ. Գ. 1, 2: Պատերազմ ընել շատ անգամ հարկ եղած է ի պատճառս յարձակման թշնամեաց, կամ հրամանաւ Աստուծոյ ի պատիժ նոցա: Տես Ամաղեկացիք և Քամառ: Այսու աղեախը, յետ տիրելոյ Իւրայիւրացոց Քանանու, պատճեց Աստուած թէ՛ իւր ապստամբ ժողովուրդը, և թէ՛ գաննը հարստահարող արուարձանեայ ազգեր: Պատերազմին կըք շատ անգամ կը ցուցնէր ճշմարտին Աստուծոյ ասորութիւնն Հեթանոսաց աստուածներէն, զորքինակ ի պատերազմին փրկչաւացոց, Ա թագ. ԺԷ. 43-47, Ասորուց, Գ թագ. Ի. 23-30, Ասորեստանեայց, Գ թագ. ԺԹ. 10-19, 35, և Ամմոնացոց, Բ Մնաց. Ի. 1-30: Ուստի Աստուած յաճախ կը յարուցանէր արդիականի իւր ժողովուրդէն, պատգամ կու տար անոնց պատերազմի ատեն Ուրիմով և մարգարէիք, և սքանչելեք կ'օգնէր անոնց ի կուսին Յաւաթ քան զժամանակ թագաւորաց, կը թուի թէ

գրեթէ չկար կանխուար զօրը Հրէեց մէջ, այլ սով որ կարող էր գէնք աւանու կը կոչուէր բանակը, Ա թագ. ԺԱ. 7. Յուդայի և Իւրայիլի թագաւորաց մեծամեծ բանակներ կը կուսէին ընդհանրապէս հետի. կային ազնիւաւորաց և պարսւորաց գունդեր, իսկ կառք և հեծեկազոր՝ շատ քիչ: Տես Բտմակ: Զօրքը կը բաժնուէր գունդ գունդ՝ աստանապետք, հարիւրապետք և հազարապետք, այլովքն հանդերձ, Գատ. Ի. 10. Բ Մնաց. ԻԵ. 5: Ի քաջութեան և ի պատերազմական արուեստի Հրեայք հաւասար էին ըստ ամենայնի ուրիշ գրացի ազգաց, բայց աշխարհակալութեան համար պատերազմ ընել թոյլ արուած չէր, և երբ յարձակոյ թշնամին կը մղուէր յետս, ժողովուրդը կը ցրուէր իրենց ասուններ: Այսին կը սկսէր ընդհանրապէս դարնան, և կը վերջանար յառաջ քան զմեռն, Բ թագ. ԺԱ. 4. Գ թագ. Ի. 22: Երբ Հրէեց զօրքը կը մտնէր թշնամեայն, քահանայք կը իտրախուսէին զնոսա նառիւք, Բ Օր. Ի. 2 Ա թագ. Է. 9, 13, և շարժիչ երգերով, Բ Մնաց. Ի. 21: Նուիրական փողերը կու տային նշան կուսոյ,

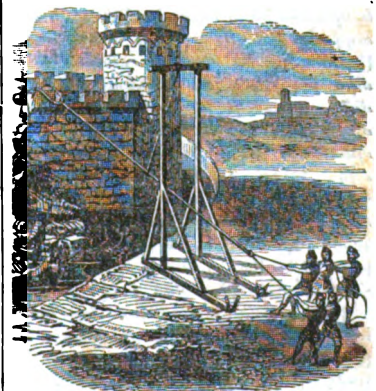
Թու. ժ. 9, 10. Բ Մնաց. ժ. 9. 12-15. նախ աղեղնաւորք և պարսոււրք կը նահասակէին, բայց յետոյ տեղի կու տային սպառազէն արիււաւորաց և ուրիշ գունդերու, որոց գործ էր իրտուցանել թշնամին ի հեռուստ իրենց տեսլամբ և աղաղակներով, Դաս. Է. 18-20. Ա Թագ. ժ. Է. 52. Յոր. ԼԹ. 25. Ես. ժ. Է. 12, 13: Կուսողք շատ անգամ մտտ կու գային սգորել

բազուկ առ բազուկ, սուտի կռիւր կը փոխուէր յոմրշամարտ, և ով որ յամառութեամբ կը կուուէր, և էր քաջ, ուժեղ և շոյտ՝ կը տանէր յաղթութիւնը, Ա Մնաց. ժ. Բ. 8. Սաղմ. ժ. Բ. 32-37: Տես Պողոսի յորգորանքն ի քրիստոնէական պնդութիւն հոգեւոր թշնամոյն յարմակմանց դէմ, Ա կորնթ. ժ. Գ. 43. Եփես. Զ. 11-14. Ա Թես. Գ. 8: Հիներուն

ՄԵՐԵՆԱՅ ՄԵՆԱՄԵՆ ԿՆՏԵՐ, ԵՒԱՅԼՆ, ԱՐՁԱԿԵԼՈՒ

կռիւններն յետին աստիճան արիւնասեզ էին, Բ Մնաց. ի. Բ. 6. կը ինայէին սակաւուց միայն յաղթանակի և կամ վաճառման համար իրրև գերի: Յաղթող զօրքն առ Հրեայս ի դարձին պատերազմէ ուրախութեամբ կողջուուէր բոլոր ժողովուրդէն, Ա Թագ. ժ. Բ. 6, 7: Աւարք կը բաժնուէր յետ հոնելոյ բաժին Աստուծոյ, Թու. ԼԱ. 50. Դաս. Ե. 30. յաղթութեան նշանք կը կախուէին հրապարակական տեղեր, գովեստներ կը թօսուէին ի պատիւ քաջագոյն զինուորաց, և ողբ՝ անկելոց վրայ: Ի պաշարման պարսպաւոր քաղաքաց, ընդհանրապէս կը կանգնուէին աշտարակներ շուրջանակի քաղաքին վրայ նետ ևն. տեղալու համար, և մեքենաներ կը պատրաստուէին մեծամեծ սլաքներ և քարեր արձակելու: Քաղքին պարիսպներուն մտտ կը շինուէին նաև աշտարակներ և հողաբլուրներ կը կանգնուէին, զորս կը բարձրացունէին, եթէ հնար էր, հաւասար պարսպաց քաղաքին, նաև աւելի բարձր, որպէս զի շարժուն կամբըով

կորելի բլլար անցնիլ քաղաքը: Նաև խոյ կոշուած մեքենան կը գործածուէր խրամատուլ պարիսպը, և կարթ կոշուած գործին որ էր երկայն գերան մէկ ծայրը երկաթի ճանկով և միւս ծայրը շուսնով, պարսպին վրայէն քարեր կամ մարդիկ քաշելու համար: Պաշարողաց սլաքափ և աստ

պիտի հնարից դէմ պաշարելոց մի-
ջոցներն էին թշնամւոյն վրայ տեղալ-
նետ, գիլ, մեծամեծ քարեր, երբեմն
նաև եռանցեալ իւզ թափել, կա-
խել մեքենային և պարտպին մշտեալ
յարդո՞վ լեցուն քուրճեր, յանկարծ
և ուժգնութեամբ դուրս յարձակե-
լով այրել կամ առնուլ պաշարու-
ցաց աշտարակները և մեքենաները,
և նորէն անապարտանք գառնալ քա-
ղաքը, և Մնաց. իջ. 14, 15: Վա-
նօղոյ, պէսպէս հրացանաց, ուր-
բայ և թնդանութոց այժմու գիւտե-
րը փոխեցին պաշարման հին կերպը:
Տես Մեքենայ:

Որչափ Գրիստոնէութիւնը կը զօ-
րանայ և կը տարածուի ընդ ամենայն
աշխարհ, նոյնպէս պատերազմունք
կըլլան մեղադրելի, և երթալով կը
դժուարանան, և արդէն մեծ յա-
ւաջադիմութիւն կը տեսնուի նախի
բարբարոսական սոճութիւններէն և
ադիէն դէպ յայն իտասացեալ ընդ-
հանուր տէրութիւն իշխանին իս-
զագութեան, Սաղմ. իջ. 9. Ես. 6.
4. Մեք. Գ. 3:

Պատիժ. Այլեայլ գնատուց և
յանցանոց համար արուած պատիժք
և պատուհաղ պէտպէս էին այլեայլ
ազգաց մէջ և այլեայլ ժամանակ:
Այսանութեան համար մահու պա-
տիժ ի վաղուց սահմանեալ էր, նա
մանաւանդ ի սկզբան իսկ ազգի
մարդկան, և կայէն ազատեցաւ այն
պատժէն Աստուծոյ հրամանաւ մի-
այն, Եննդ. Գ. 14, 15: Դարձեալ
հաստատուեցաւ այս պատիժն հան-
դերձ պատճառք յետ ջրհեղեղին,
Եննդ. Թ. 5, 6, և յառապատին,
Թու. ԼԵ. 9-34, և էր միշտ և ընդ-
հանուր ծանօթ ի մէջ ազգաց:

Մահուամբ պատժելու եղանակն
առ Երրոյեցիտ էր քարկծուցն, և
Օր. ԺԳ. 9, 10. ԺԷ. 5. Յես. ԺԷ. 25.
Յովհ. Ը. 7. Բոյց նաև ուրիշ այլե-
այլ եղանակներ ճանչցան Հրեայքի
հաղորդութենէ օտար ազգաց հետ,
ինչպէս գլխատել, Գ. Թագ. Ժ. 6-8.
Մատթ. ԺԳ. 8-12, գահալճէժ ըն-
կենթ, և Մնաց. ին. 12. Ղուկ. Գ.
29, կախել, Յես. Ը. 29. Եսթ. Է.
10, այրել, Դան. Գ. ընդ մէջ կտրել,
Դան. Բ. 5. Գ. 29. Եբբ. ԺԱ. 27,

ծեծել անուաճե կազմածոյ մը վրայ,
Եբբ. ԺԱ. 35, բնկենուլ գաղանաց,
Դան. Զ. Ա կորնթ. ԺԵ. 32, բնեւ
ծովակուր, Մատթ. ԺԲ. 6, ջախ-
ջախել յանկարծի (հուշն), Առակ.
ԻԵ. 22, և խաչել, Յովհ. ԺԹ. 18:
Թեկեազոյն պատիժք էին ձաղկել,
և կորնթ. ԺԱ. 24, յանցաւորին զը-
նասուն նմանը հատուցանել անոր,
ԵԼ. ԻԱ. 23-25. Բ. Օր. ԺԹ. 19, բան-
տարկել, և Մնաց. ԺԶ. 10, պնդել
ի կոճեղս, Գործ. ԺԶ. 24, արտրել,
Յայտ. Ա. 9, և ասնջանք տալ, և
Մնաց. ԺԸ. 26. Ես. Խ. 6. Մատթ.
ԺԸ. 30. Եբբ. ԺԱ. 37:

Պատիճոցս, Կհուր, զարդիս Բոց-
ցուղի, է ծովեզերեայ քաղաք Նէա-
պոլոյ գաղտնեան վրայ, և հիւ-
սիտակողման ծովածոցին, բուն քաղ-
քէն սեթ մղոն յարեմուտտ հիւսի-
սայ: Էջ Հառվմէական գաղթակա-
նութիւն: Հոն կեցաւ Պոզս եօթն
օր, իւր անուանի ճանապարհորդու-
թեան ատենը կէսարիայէ ի Հառվմ,
Գործ. ԻԸ. 13:

Պատկեր. Իրի մը ճիշդ և կատար-
եալ օրինակը և նմանութիւնը: Գրիս-
տոս կը կոչուի «պատկեր Աստուծոյ»,
և կորնթ. Գ. 4. կող. Ա. 15. Եբբ.
Ա. 3, իբրև նոյն բնութեամբ և յա-
կութիւններով: Աստուծոյ պատկերը
յորում մարդ ստեղծուեցաւ, Եննդ.
Ա. 27, կը կոչուանայ ի հոգեւոր, իմա-
ցական և բարոյական բնութեան,
յարդարութեան և ի ճշմարիտ սրբու-
թեան մուգոյ: Ազամայ զուակը ծը-
նաւ անոր անկեալ և մեղադր նմա-
նութեամբ, Եննդ. Ե. 3. և ինչպէս որ
ծնած ենք ըստ պատկերին Ազամայ
մեղաւորի, նոյնպէս պարտիքը եւել-
ուիլ ըստ բարոյական պատկերի երկ-
նաւոր մարդոյն Գրիստոսի, Ա կորնթ.
ԺԵ. 47-49. և կորնթ. Գ. 18:

«Պատկերատուն» կոչուած տեղն
ըստ Եզեկիելի, Ը. 7-12, ունէր պատ-
կերներ որմերուն վրայ, ինչպէս որ կը
գտնուին Եգիպտոսի աւելի հին մեհե-
նից պատերուն վրայ, և ինչպէս որ
զարդիս տեսնուեցաւ Աստուծանի
աւերակաց պատերուն վրայ: Տես
Նիմուէ:

Պատմոս, կզգի Եզեկական ծովուն,
ուր առաքեալն և աւետարանիչ Յով-

Հաննէս արքայուհեացաւ Դոմեթրիանոսէ յամի Տն. 93, Յոյս. Ա. 9) : Է կզգի ապառաժուաւ և ամայի, իբր քոսն և ութ մղոն շրջապատով, բարձր և ժայռոտ սփամբը : Հաղմայեցիք սուգը էին Տոս արքայի շատ յանցաւորները : Պատմոս է ի մէջ Սամոս և Նաբոս կզգեաց, իբր քոսաւսուն մղոն յարեմոսից հարաւայ Միլետոսի հրուանդանէն, և ունի զարգիս իբր շոր հալար բնակիչ, մեծաւ մասամբ Յոյն : Գլխաւոր նաւահանգիստն է խոր ծոց հիւսիսային արեւելեան կողմը, իսկ քաղաքն է բարձր և սեպ ուղղորդ ըլլող մէ քրայ, որոյ գագաթան վրայ կայ Սուրբ Յովհաննէս անուն հին բերդանման վանքը : Բլրէն վար կէս ճամբուան վրայ կայ բնական այր, որուն վրայ հիմա շինուած է մատուռ և դպարց Յունաց : Այս այրին մէջ, որ ծոգուն և կզգեաց վրայ կը նայի հանդէպ սիւրիլի քաղաքին Յովհաննու, Եփեսոսի, Յովհաննէս առաքեալի, ըստ առանդութեան, տեսաւ և գրեց իւր մարգարեական տեսիլները : կզգին կրկնուի հիմա Բագիկոյ, և նաւահանգիստը Բագիկոյ, կամ Բագիկոյի Սուրբ Յովհաննէս :

Պար : Երբայեցերէն բաւր կը նշանակէ կայթել կամ ոսանուլ առ աւրախութեան, Սաղմ. Լ. 41 : Հրէից պարը կամ կաբան էր ի նշան հոգեւոր ցնծութեան և շնորհակալութեան : Երբեմն կ'ըլլար ի պատիւ յաղթողի ուրուք, ինչպէս եղաւ Դաւթի համար, Ա թագ. ԺԲ. 6, 7 : Երբ Դաւիթ սպանինք Փղշտացի Տուլայն, "Իսրայիլի բոլոր քաղաքներէն կնիկները երգելով ու պար ընանելով" կու գային : Պարել սոգորութեանց օրեր : Տես անասակ որդոյն գարնին գեղարք : Ի կրօնական պարսթմուկ կը գործածուէր, այսինքն թմբկահարը կ'երթար առջևէն և բազմութիւնը ետևէն շտփով և ծանրաբոլ և հոգեւոր երգեր կը գրելով : Այսպէս առաջնորդեց Մարիամ Իսրայիլի կանանց, ԻԼ. ԺԵ. 20, 21, և Դաւիթով արքայ արանց, Բ թագ. Զ. 44 : Սաղմ. ՃԲ. 4 : Սուրբ Գրքոց այն համարներն, ուր պար կը յիշուի, խնամով քննելէն շատ կարևոր հե.

տեւութիւններ հանուած են : Հրէից պարը կրօնական էր, կը կատարուէր միայն ուրախութեան օրեր, պարողներն էին կամ կանայք և կամ արք միայն և ոչ խառն, ընդհանրապէս ցերեկ և րոց տեղ. արանց պարելը կանանց հետ չկայ ուրեք յիշուած, և զուարճութեան համար միայն պարել սոգորութիւն չէր : Այսպէս խառն կաբուել "սրիկայից", միայն գործ էր և զայս կ'անհարկէ Մեղքոյայ խօսքը, Բ թագ. Զ. 20, կամ ինչպէս Յոր կ'ըսէ, ամբարիշտ բնականեաց սոգորութիւն էր, Յօր. ԻԱ. 11, կամ կտոնաց, որպիսի էր գուտարըն Հերոզիտոյ, Մատթ. ԺԿ. 6 : Աս Յոյն և Հաղմայեցիս էր հասարակ զուարճութիւն, և կաբուով և պարուք կ'արծարծէին հասարակաց տները և ընտանեկան ուրախութիւններ : Բայց և այնպէս կնիկերն կ'ըսէ, "Ոչ որ կաբուէ, եթէ ոչ կամ արեւալ իցէ և կամ խելազար", և այս բառերը կը ցուցնեն թէ զգաստ և ծանր մտքոց չէր արժան մասնակցել այնպիսի զուարճութեանց : Ուստի ի խրախութիւնս ցոփակեաց մտքոց ի Հաղմ կաբուողք էին վարձակք և զուտարք որոց արուեստն էր կաբուել, ինչպէս է սակաւին յարեւել : Վարձակք են ընդհանրապէս խառնագնաց կանայք և կաբուք նոցա են շատ անգամ անհամեստ, ինչպէս էին կաբուք հին հեթանոսաց մեհեաններուն մէջ, Ես. ԻԳ. 46 :

Պարբուք, կը կարծուի թէ էր ի սկզբան նահանգ Մարոց, անոնց արեւելեան կողմը, և եղաւ թագաւորութիւն Արշակաւ, 250 նախ քան զԻր : Այս թագաւորութիւնը փութով տարածուեցաւ հին Պարսկական տէրութեան մեծ մասին վրայ, և Սուրբ Գրոց և ուրիշ հին պատմութեանց մէջ շատ անգամ կը յիշուի իբրև Պարսից տէրութիւն : Պարթեք ընդգիմացան իրնց թշնամիներուն իբր գրեթէ հինգ հարիւր տարի, և ոչ իսկ Հաղմայեցիք կարող եղան նաւաճել զնոս, բայց յամի Տն. 226, սմ ի սերնոց նախին թագաւորաց Պարսից, նուտնց զՊարթեւս, և Պարսկաստան առաւ միւսանգամ իւր

նախկին անունը և իշխանութիւնը :
 ԶՊարթեւ գոյժով են մտնուածնդ
 բանաստեղծք իրրև քաջ Հեծեալ և
 ազդեալոր որ ի փախստեան անգամ
 կը կուռէին թշնամեաց հետ նեաներ
 տեղալով անոնց զրոյ : կը թուի թէ
 բազմաք կը նմանէին Պարթեւք այժ-
 մու խաղախոս : կ'ըսուի թէ Պար-
 թեւք էին փախստական կամ գաղ-
 թական Սկիւթացի ազգերէ : Այս
 երկրէն Հրեայք և հրէացեալ Պար-
 թեւք գանուեցան Սրուսազէմ Պե-
 տեկոստէի օրը :

Պարս, գործի որ շատ կը գործած-
 ուէր պատերազմներու մէջ յառաջ
 քան զգրուտ հրազնայնց : Դաւթի և
 Բեհեմոնեանց պէտ պատերազմոց
 մարդոց ձեռքը սոսկալի գէնք էր
 պարտասիրէր, Դատ . Ի . 16 . Ա թագ .
 ԺԷ . 48-50 . Ա Մնաց . ԺԲ . 2 . Ա ՄԷ-
 նաց . ԻԶ . 14 :

Պարսք, Երբայեցերէն Բարաս,
 Եղեկ ԻԷ . 10, ընդարձակ երկիր Ս-
 սիա, որչ հարաւայնին արևմտեան
 գուռան, որ էր ի մէջ հին Մարաց
 ի հիւսիսոյ, և Պարսից Ժոջոյն ի հա-
 բաւոյ, կը թուի լինել բուն երկիր
 Պարսից, և սակաւին կը կոչուի
 Պարսկաստան կամ Զարս : Պարսիկք
 որ անուանի եղան յետ Կիրոսի,
 հիմնադրին Պարսկական մեծ պետու-
 թեան, առաջ կը կոչուէին Եղամու-
 ջիք, և յետոյ, Հուովայեցի կայսե-
 րաց ժամանակ կոչուեցան Պարթեւք :
 Տես Պարթեւք :

Պարսից նախկին պատմութիւնն,
 ինչպէս արեւելեան ազգաց մեծագոյն
 մասինը, անասոյք և երկրաչելի է :
 Պարսիկք կը կործուրին սերեալ ի
 Սեմոյ, անոր Եղամ որդուով, յորոյ
 անուն կը կոչուէին ի սկզբան : Հա-
 ւանական է թէ գարերով Յնացին
 ազատ և ինքնօրէն, ընդ իշխանու-
 թեամբ ընդի թագաւորաց, մինչև
 հուսկ սերնն նուանեցան Ասորես-
 տանցիներէն, և անոնց երկիրը եղաւ
 նահանգ այն աշխարհակալ տերու-
 թեան : Այնուհետև, ոչ միայն որը-
 բազան, այլև արտաքին մասնա-
 գիւրջ ուրոյն կը յիշեն Մարաց թա-
 գաւորութիւնը Պարսկականէն : Զե
 անհատական, թէ այս միջոցին
 մանր մանր յեղափոխութիւնք ժա-

մանակ ժամանակ առիթ տալին բա-
 ժանման Պարսից յԱսորեստանէ,
 բայց Պարսից թագաւորք ստիպ-
 ուեցան միւսանգամ նանաչել իրենց
 հպատակութիւնն առ Ասորեստան-
 եայս : Երբ Մարք եղան միահաստե-
 առ Դիոփիաւ և առ Փրուսորտիւ,
 Պարսկաստան եղաւ հպատակ Մա-
 բուց, իրրև հարկատու իշխանութիւն :
 Երբ Մարք յազթեցին իրենց հզօր
 հակառակորդին, Ասորեստան, Պար-
 սիկք վայելեցին երկար խաղաղու-
 թիւն մառ Աժգահակաւ, որդուով
 Կիւքսարոյ : Բայց յաջորդ Աժգա-
 հակոյ, Կիւքսար երկրորդ, միաբա-
 նեցաւ Պարսից հետ ընդգէմ Բաբել-
 լոնցոց, և գաշնակից զօրաց հրա-
 մտնատարութիւնը տուաւ Կիրոսի,
 որ առաւ Բաբելոն քաղաքը, սպան
 զԲաբելոստար, և ջիջեց Բաբելոնաց
 տերութիւնն 538 ին նախ քան զԳր :
 Կիրոս տիրեց Մարաց և Պարսից
 միանգամայն, և միացուց այն երկու
 ազգերն որ կը թուի թէ էին ի բնէ
 ոչ միայն համարուն և համացեղ,
 այլև համակրօն (տես Մարք և Մա-
 գեթ) և կը խօսէին գրեթէ միև-
 նոյն լեզուն որ ազգակից էր հին
 հնդկաց Սանդերիդ կոչուած լեզուն :
 Յիշեալ միութիւնը եղաւ 536 ին
 նախ քան զԳր : Հրէից վերաբերեալ
 զլիաւոր գէտքն որ պատաստեցաւ
 առ Կիրոսիւ՝ էր արձախուսն Հրէից
 ի գերութենէ, վերստին շինութիւն
 քաղաքին իրուսացեմի և սամարին,
 և Բաբելոնի առնուին 538 ին նախ
 քան զԳր, Ելք . Ա . 2 : Կիրոսի տե-
 րութիւնը կը ձուրէր Միջերկրակա-
 նէն մինչև ինչոս գետը : Յաջորդ
 նորա կամրիւտ, 529 ին նախ քան
 զԳր, տիրեց նաև Եգիպտոսի : Յա-
 ջորդ թագաւորներէն շատերը մըր-
 յեցան տիրել Եգիպտոսի և Ասոր-
 ւոց, Ելք . Դ . 6 : Կամրիւտ յա-
 ջորդեց Եմերզ մոզ, 522 ին նախ քան
 զԳր, Ելք . Դ . 7 : Դարեհ Վշտաս-
 ցիոյ, 521 ին նախ քան զԳր, Ելք .
 Ե . 6 : Քսերքէս, Ասուրոս ըստ գրոց
 Եսթերոյ, 485 ին նախ քան զԳր,
 Արտաւան, 465 ին նախ քան զԳր,
 Արտաշէս Երկոյնարազուկ, 461 ին
 նախ քան զԳր, Նէեմ . Բ . 1 : Քսեր-
 քէս Բ . 424 ին նախ քան զԳր :

Սոգդիանոս և Դարեհ Նոթոս, 424 ին նախ քան գրբ, Արտաշէս ոււեղ, 404 ին նախ քան գրբ, Արտաշէս Ուլքոս, 364 ին նախ քան գրբ, Ար. Ուլք, 338 ին նախ քան գրբ, և 335 ին նախ քան գրբ. Դարեհ Նոգամանոս, զոր նուաճեց և սպաննեց Ազեքանդր Մակեդոնացի 330 ին նախ քան գրբ.: Եթժներորդ դարուն մէջ Պարսկաստան ինկաւ ընդ իշխանութեամբ Սարակինոսաց, երէքտասաներորդ դարուն շէնկիղ խան տիրեց այն երկրին, և յարեքտասաներորդին լէնդդեմուր: Այժման Պարսկաստան ունի սահման ի հիւսիսայ զՎիբրըս, զկասպից ծով և զԹաթարիտան: յարևելից՝ զԱֆղանիստան և զՊելուճիստան, ի հարաւոյ՝ զՈրմսն, և յարևմտից՝ Օսմանեան տէրութիւնը: Ինկիլիջ Պարսկաստանի բուական կը պահեն հին Պարսից բարբը և սոգորութիւնները, որ շատ յստակ նկարագրուած են իսթերոյ, Եզրասայ, Նէեմիայ և Դանիելի գրոց մէջ:

Պարտուար և Պարտիպաճ, այն որ դրամական կամ բարդական պարտուց ներքև է, Մատթ. ԻԳ. 16. Հառվմ. Ա. 14. Գաղ. Ե. 3: Եթէ Հրէի մը տունը, անասուններն և ուրիշ ինչքը բաւական չէին հատուցանել պարտը, պարտատէրը կրնար գրաւել անոր երկիրը մինչև Յորելեան տարին, կամ զիոյն ինչն պարտապանը կ'ընէր ծառայ մինչև որ պարտապանը հատուցանէր իւր պարտը ծառայութեամբ, կամ մինչև Յորելեան տարին, որ վախճան կու տար Հրէի մը ամեն տեսակ պարտականութիւններուն, Ղևտ. ԻԵ. 29-41. Գ թագ. Գ. 1. Ղևմ. Ե. 3-5:

Պարտեզ, յաճախ կը յիշուի ի Սուրբ Գիրս, թէպէտ երբեմն մասնաւոր մտօք. քանիչ Երթայեցուց լիզուաւ ամեն տեղ ուր ծառ կամ տունկ կը մշակուէր մեծագոյն ինամով քան ուրիշ բաց տեղեր՝ կը կոչուէր պարտեզ: Պտղատու և հովա. նաւոր ծառեր, ինչպէս նաև համեմային թուփք, էին երբեմն գլխաւոր տունկից պարտիպաճ, թէպէտ վարդ, շուշան և ուրիշ ծաղկուելք ևս շատ անգամ կը տնկուէին, և կային պար-

տեղք որք բանջարանաց միայն էին, Երնդ. Բ. 8-10, 15. Գ թագ. ԻԱ. 2. Եսթ. Ա. 5. Է. 8. Ժողով. Բ. 5, 6: Պարտեզի համար կ'ընտրուէին ընդհանրապէս, եթէ էր հնար, դեռագերեայ կամ ջրարբի տեղիք, Երնդ. ԺԳ. 10. Թու. ԻԿ. 6: Երբեմն աւազաններ կը շինուէին, որոց ջուրը կը բաշխուէր սյուղուլ ծածրով, ինչպէս որ դէպքը կը պահանջէր, Առաւ. ԻԱ. 4. Երդ. Գ. 12-16. Ես. ԵԼ. 41: Պարտեզք էին որմապա կամ ցանկապատ վարդանեղ, վայրի նուններու կամ ուրիշ թուփերով, որոց շաքք փշոտ են ի Պաղեստին, Բ թագ. ԻԳ. 6, 7. Յոր. Ա. 10. Առաւ. ԺԵ. 19. Ովա. Բ. 6: Սակայն յաճախ կը թողուէին առանց ցանկի, և պահապան կը դրուէր, երբ պտուղները կը հասնէին, Ես. Ա. 8. Երեմ. Գ. 16, 17: Տակաւին սոգորութիւն է Եզրպտոս, Արարիս և ի Հնդկիս, ընդարձակ տեղեր անկել սին, գրդում, և սոցին նման տունկեր, և ի միջոցին, բարձրաւանդակի մը վրայ շինել խուզ կամ տաղաւար մըգապահաց: Այս տաղաւարին մէջ կը դրուի պահապան մը որ կը մնայ հոն գիշեր և ցորեկ, մինչև պտուղք քաղելու ժամանակ, Յոր. ԻԷ. 18. Ես. Ա. 8: Պարտեզներու կամ անտուններու մէջ կը շինէին շատ անգամ հովանոց, նասարան, սյովքն հանգերթ, խրաթութեան և զբոսանաց համար, Ես. ԵԼ. 3, կամ հոն առանձնանալ և խոկայու համար, Յովհ. ԺԼ. 4, պաշտաման և աղօթից համար, Մատթ. ԻԶ. 30. Յովհ. Ա. 48. ԺԼ. 1, 2, և կամ հեթանոսական գարշութեանց համար, Գ թագ. ԺԳ. 23. Ես. Ա. 29. ԿԵ. 3. ԿԶ. 17. Երեմ. Բ. 20. Գ. 6: Պարտեզներուն մէջ կը պատրաստուէին շատ անգամ բնտանեաց համար շիրիք, Յովհ. ԺԹ. 41:

Պալատ, ծովկերեայ քաղաք կիպրոս կղզւոյն արևմտեան ծայրը: Ունէր բուական աղէկ նաւահանգիստ, և Հառվմայեցուց ժամանակ էր նրոս փոխանակի բզեշիտ: Երբ վարձառն ասպարիգը հեռու էր քաղաքէն հոչակաւոր մեհեան Ատոզիան, որ յանուն տեղոյն կը կոչուէր «Պա-

փեան աստուածուհի : Անպարկեշտ արարողութիւնք ի պատիւ գիցուհւոյն տեւեցին դեռ Հորիւրաւոր տարի, յետ որոյ Պողոս և Բառնարա մուծին հոն Աւետարանը, թէպէտ աշխատութիւնք նոցա չեղան բոլորովին անպտուղ, Գործ. ԺԳ. 6-13 : Տես Եղիմաս :

Պետափրեա, արեգ-նային, 1. Եգիպտոսի Օն, այսինքն Արեգ քաղաքին բուրմը, որոյ դուստրն Առանէթ եղաւ կին Յովսէփոյ, Կննդ. ԽԱ. 45 : Պետափրեա անունը տար իւր ձեւերով կը գտնուի ի հնագոյն յիշատակարանս Եգիպտոսի :

2. Երևելի պաշտօնայն Փարաւոնի, որ գնեց զՅովսէփ Մագրանացիներէն, և կացոյց զնա իշխան իւր տան վրայ, բայց յետոյ բանտարկեց զնա զբարատութեան մը հաւատարմով : Ոմանք կը կարծեն թէ այդ Պետափրէս էր նոյն իսկ գահճապետը որ բրաւ զՅովսէփ վերակացու բանտին, Կննդ. ԼԷ. 36. Խ. 4 :

Պետրոս : Այս անունը կը նշանակէ յուճարէն Կոթ, ինչպէս կեփոս նոյն նշանակութիւնն ունի ասորերէն : Պետրոս էր մին յերկոստասան առաքելոց, և կը կոչուէր նաև Սիմոն, Մատթ. ԺԶ. 17, և Շմուոն, Գործ. ԺԵ. 14 : Էր ի թեթապիտայ, որդի Եսէփանու ձկնորսի, և ինքն ևս ձկնորս : Ամուսնանալէն ետքը բնակեցաւ Կափառնայում, Մատթ. Ը. 14. Վ. 14. Գ. 38, թէպէտ յետոյ ընտրուելով առաքելայ կաշխատէր այլուր, և կը թուի թէ յետոյ երբ իրբև առաքելայ տեղէ տեղ կ'երթար Պետրոս, իրեն հետ ունէր նաև կինը, Ա կորնթ. Թ. 5 : Առաջին անգամ իւր եղբորն Անդրէի միջոցաւ գալով առ Յիսուս, առաւ անկէ Պետրոս անունը, Յովհ. Ա. 42, հաւանականապէս ի պատճառս իւր համարման կուժեան և բարուց հաստատութեան, ինչպէս նաև եռանդեան յառաջ տանելու Տէրոջը գործը : Պետրոս երկրորդ անգամ կոչուելով, սկսաւ ընկերանայ Յիսուսի, Գալիլեայի ծագուն կզերբը, մտ իւր տանը, և այնուհետև սորվեցաւ լինել «մարդոց որսորդ», Մատթ. Գ. 18-20. Վ. 14. Ե. 4-11 : Աւե.

տարանաց մէջ յիշուած են ոչ առկաւ նշանաւոր գեղք որ յայտնի կը ցուցնեն Պետրոսի բարբը : Այս դիպաց կարգէն են Պետրոսի գնալը ջուրերուն վրայ զՔրիստոս դիմաւորելու համար, Մատթ. ԺԳ. 29. գաւառութիւնք զոր ասուաւ թէ Յիսուս էր Մեծիս և աստուածային Փրկիչը, Մատթ. ԺԶ. 16. անոր որպէս գաղափարը Քրիստոսի մարգեղութեան նպատակին վրայ, Մատթ. ԺԶ. 22, 23. անոր ջերմ սերն առ աստուծային Վարդապետն, Յովհ. Զ. 67-69. կարկիչ Մաղքոսի ականքը, Յովհ. ԺԸ. 10. յանդուգն պարծանք նորա թէ պիտի չուրանար երբէք իւր Տէրը, և ապա ուրանայն զնա հանդերձ նըզովիւք, Մատթ. ԻԶ. 74. Մարկ. ԺԳ. 29. Յովհ. ԺԳ. 37, 38. գառնապէս լալը, Մատթ. ԻԶ. 75, և Քրիստոսի ներքին յետ ընդունելոյ անոր սիրոյն վայելթիւնը որ երկնց կրկնուեցաւ ըստ թուոյ երեկուրացութեան նորա, Յովհ. ԻԱ. 15-18 : Քրիստոսի մահը և յարութիւնը և ասոնց կցորդ պարագաներն զարմանայի փոփոխութիւն գործեցին առաքելոյն մտաց մէջ, և այնուհետև անոր պինդ և անյողողող ընթացքն յիբաւի արժանի է անոր սնուանը : Պենտեկոստէի օրը Պետրոս էր որ զիշուորայէս վկայութիւն տուաւ Փրկչին համար. քիչ ետքը Յովհանու հետ բժշկեց կազը տանաբրին գրանքով, խօսեցաւ հոն խանկալ բազմութեան, բանտարկեցաւ, և աներկիւղ պաշտպանեց զանձն Հրէից ժողովին առջև, Գործ. Գ. 8-21 : Յետոյ պատուհասեց յանուն Աստուծոյ յանցաւոր այրն ու կինը որ յանդրքնեցան ստեղծագոյն Սրբոյ, Գործ. Ը. 15-24. բժշկեց զԵնէաս ի Լիւդգա և յարոյց զԱլեքսանդրի ի Յոպպէ, Գործ. Թ. 32-43. հոս ունեցաւ նաև տեսիլ որ պատրաստեց զնա քարոզիչ աւետարանն հեթանոս հարիւրապետին կոռնելիոսի, Գործ. Ժ. բանտարկեցաւ և Հերոդէ Ագրիպայ, և արձակուեցաւ ձեռամբ հրեշտակի, Գործ. ԺԲ. 3-19, և եղաւ մասնակից ժողովոյն յերուսաղէմ, Գործ. ԺԵ. 7-11 : Սուրբ Գիորջ քիչ տեղեկութիւն կու տայ մեզ Պետրոսի յա.

ըորդ աշխատութեանց վրայ . հաւանական է սակայն թէ երեքին առաքելաբար որ նշանաւոր էին մինչ աշխարհի վրայ եւ Փրկիչն մեր՝ կայցին մնային նոյնպիսի , իբրև գլխաւոր գործիք յառաջ վարել Բրիտանիական գործը : Պօզոս կը յիշէ զՅակոբոս , զկեփառ և զՅովհաննէս որ կը թուէին լինել սրելք եկեղեցւոյ , Գաղ . Բ . 9 : Բայց նոյն գլխոյն մէջ կը տեսնենք որ Պօզոս կը յանդիմանէ զՊետրոս վասն զի թուլութեամբ կը վարուէր Հրէաստիք Բրիտանիէից պահանջմանց դէմ , սրց նոյն Պետրոս ընդդիմացած էր Երուսաղեմի մէջ , Գործ . ԺԷ . 9 : Պետրոս աշխատած կը թուի Կորնթոս , Ա . կորնթ . Ա . 12 . Գ . 22 , և ի Բաւրելոյն , Ա Պետր . Ե . 13 : Պապական մատենագիրք և այլք սմանք կը պնդեն թէ Պետրոս եղաւ եպիսկոպոս Հռոմոյ : Բայց ապացոյցք ասոր հակառակը կը ցուցնին մանաւանդ : Պօզոս գրելով առ Հռոմոսիցիք Բրիտանիայոյ , կու տայ անոնց հրահանգ , և գլխաւոր անձինք կ'որոշուէ յանուանէ . գրեց նաև վեց թուղթ ի Հռոմովէ , բայց ասոնց և ոչ միոյն մէջ , և ոչ ի պատմութեան Գործոց Առաքիլոց , կայ զոչին ինչ նշմարանք թէ Պետրոս եր կամ եղաւ երբէք ի Հռոմով : Եւ սրովհետև Պետրոս շատաւ երբէք Հռոմով , ապա չէզաւ երբէք զլուի համօրէն եկեղեցւոյ : Ինչ պատիւ և իշխանութիւն որ առաւ Բրիտանիէ եկեղեցի հիմնելու և ցուցնելու թէ ինչ կը պատուիրէ Բրիտանիէութիւնը և ինչ կ'որգելէ , Մատթ . ԺԶ . 18 , 19 , նոյն իշխանութիւնն առին նաև միւս առաքելաբար , Մատթ . ԺԲ . 48 . Յովհ . Ի . 23 . Ա կորնթ . Ի . 3 , 5 . Եփես . Բ . 20 . Յայտ . ԻԱ . 14 : Ապացոյց չկայ թէ Պետրոս ունէր գլխաւորութիւն միւս առաքիլոց վրայ , և ոչ թէ ունեցաւ յարթոյ այն ազդեցութեան մէջ զոր ի հարկէ բնութեանց էր Պետրոս գրիտանոս տեսնողներուն մէջ երկցապայմաններէն , ժրտագոյններէն և հաւատարմագոյններէն իբրև մին :

Պետրոսի , Թուղթերը : Երկու թուղթք կան զորս հաւատացելոց միանայն հաւանութիւնը կ'ընծայէր

Պետրոսի : Առաջնոյն հարազատութեան վրայ վէճ եղած չէ , առաքելական հայրերէն շատերը զկայութիւն կր բերեն այն թուղթէն որպէս թէ բուն Պետրոսի էր : Այս թուղթը կը թուի ուղղեալ առ Բրիտանիայ եկեղեցիս Փքըուն Առիպ , որ գլխաւորապէս Հրէայ Բրիտանիաներէ կը բաղկանային , բայց կային անոնց մէջ նաև հեթանոսութենէ դարձողներ , Ա Պետր . Գ . 3 : Պետրոս այս առաջին թուղթը գրուած է հաւանականապէս ի Բաւրելոյն առ Եփեսոսաւ , Ա Պետր . Ե . 13 : Տես Բարելոն : Բայց սմանք Բարեյունի կը հասկնան զՀռոմով , այլք՝ Բարեյուն անուն ուրիշ փոքր քաղաք մը յԵփեսոս : "Կրակով փորձուիլ" կը թուի նշանակել սաստիկ հայածու մը զոր կրեց Բրիտանիէական եկեղեցին ի վերջին ամն կայսրութեան Կերսոնի , և որ վերջացաւ յամի ՏՆ . 68 : Պետրոս կը յորդորէ զհաւատացեալս ի հաւատոս , ի հնազանդութիւն և ի համբերութիւն , առ սեր ծշմարտութեան Աւետարանին և ստուգութեան Բրիտանոսով փրկութեան :

Իրկորդ թուղթն ուղղեալ է առ նոյն եկեղեցիս առ որս ուղղեալ էր առաջինն : Բ . թուղթին գլխաւոր նպատակն է հաստատել առաջնոյն մէջ ցուցուած վարդապետութիւնները , և յորդորել Բրիտանիայ հաւատացեալներ այնպիսի կեանք մը վարելու որ ամենայնիւ պատշաճ էր և վայել անոնց բարձր դաւանութեան և սիրոյն առ Բրիտանոս :

Նախին Բրիտանիայք այնչափ վըտատահութեամբ չէին ընծայեր այս երկորդ թուղթը "Թլփատութեան մեծ առաքելոյն , Պետրոսի , որչափ առաջին թուղթը : Բաւական պատճառ չկայ սակայն տարակուսելու անոր կանոնական ճարտութեան վրայ , կամ կառիճակելու թէ էր արդեօք արդարև Պետրոս Տեղինակ այն թղթոյն , Բ Պետր . Ա . 1 , 18 . Գ . 1 : Բաղդատէ Ա Պետր . Գ . 20 համարը Բ Պետր . Բ . 5 համարին Տես : Շատ սեղեր նման է այս թուղթը Յուդայի թղթոյն :

Պերգամոն , զարդիս՝ Պերկամոյն , քաղաք Միւսիայ ի Փարն Ասիա , և

նիստ թագաւորաց որ կը կոչուէին Աստազատեան: Այս ցեղին թագաւորները հաստատած էին հոն անուանի մատենադարան երկու հարիւր հազար հասար գրոց, որ յետ նուանելոյ երկրին է Ղառվմայեցոց, տարւեցած Եգիպտոս Աղէքսանդրայի համար, և գրուեցան Աղէքսանդրի մատենադարանը: Ի Պերգամոն հընարուեցաւ մագաղաթը որ յանուն քաղցին կը կոչուի յասիներէն թերւմիդոս, յունարէն՝ Թերմիդ: Այս նիւթէն յոճախ կը գործածուէր և կը շինուէր այս քաղաքը: Պերգամոն էր տեղի ծննդեան Գաղնիոսի, և կար հոն հաշկաւոր մեհեան Ասկիպեայ, բժշկութեան աստուծոյն որ կը պաշտուէր ի կերպարանս կենդանի օձի: Աւաքելական դարուն մէջ հոս հաստատուած էր եկեղեցի, առ որ կը խօսի Յովնանէն ի Յայտնութեան, գլ. Ա. 11. Բ. 12: Այժմու Պերգամոյ քաղաքն է քսան մղոն ի ծովէ, կայկոս գետոյն հիւսիսային կողմը, և ունի երկոստան հազար բնակիչ: Մեծ բերդի մը ակերակները կը տեսնուին քաղաքը պատող երեք լեռանց բարձրագունին վրայ, և հին քաղցէն ոչ սակաւ մնացորդք կան տակաւին:

Պերգէ, քաղաք Պամփիլիոյ, Գործ. ԺԳ. 13. ԺԴ. 24: Այս քաղաքը ծովեզերեայ չէ, բայց շինուած է կիսարոս գետոյն քով, սակաւ ինչ հեռու գետոյն բերնէն, որ վաղուց գոցուած է աւազով: Պերգէ էր մին ի նշանաւորագոյն քաղաքաց Պամփիլիոյ, և երբ այն գաւաաք բաժնուեցաւ երկու մաս, Պերգէ եղաւ մայրաքաղաք միոյ մասին, և Սիդէ՛ միւսոյն: Մտակայ լեռան մը վրայ էր Արտեմիայ հոյակապ մեհեանն որով մեծ անուն ստացած էր քաղաքը:

Պերսիդէ, Հռովմայեցի տիկին, առ որ ողջոյն կը գրէ Պոզոս, Հռովմ. ԺԶ. 12, և կը կոչէ զաւ սիրելի:

Պեմսեկաստէ, իմբերորդ, տօն որ յիսուն որ ետքը կը աստարուէր Նիսան ամսոյն վեշտասաներորդ օրէն, որ էր երկրորդ օր զատկի տօնին, Ղեւ. ԻԳ. 15, 16: Երրոյեցեք կը կոչէին այս տօնը "շարաթնեքու տօն," ԱՆ.

1Գ. 22, վան զի կը կատարուէր զատկէն եօթը շաբաթ ետքը: Հրեայք այս տօնին կը մատուցանէին զերասայրիս ցորենի հնձոց որ այն ժամանակ կը կատարուէր, ԲՕր. ԺԶ. 9, 10: Մատուցուած երասայրիք էին երկու նըկանակ խմորեալ հացի, իւրուանչիւրն երկու տասանորդէ նաչճոյ, այսինքն բարակ այլք, Ղեւ. ԻԳ. 17: Հանդերձ այս նուիրաւ, հրամայեալ էին նաև սւրիշ մասնաւոր զօհեր այս տօնին համար, Թու. ԻԸ. 26-31:

Պեմսեկոստէի տօնն հաստատուած էր նախ, ստիպելու համար զիտայելացիս երթալ Աստուծոյ տաճարը, և հոն ճանչնալ անոր տէրութիւնն իրենց երկրին և աշխատութեան վերայ, մատուցանելով Աստուծոյ իրենց բոլոր հնձոց երասայրին: Երկրորդ, յիշատակել Ահնա լեռը արուած օրէնքը Եգիպտոսէ ելէջ յիսներորդ օրը, և շարհակալ բլլալ Աստուծոյ: Պէմսեկոստէի օրն էր որ Հոգին Սուրբ եկաւ նախ աւաքելոց և Քրիստոսնէական եկեղեցւոյ վրայ, Գործ. Բ. 1-3: Այս տօնին, ինչպէս նաև եօթը շաբաթ առաջ զապկի տօնին, Հրէութիւնն պատիւ գտաւ և միանկամոյն յաղթուեցաւ ի Քրիստոսնէութենէ: Չասակական գառն տեղի տուաւ "մեր զատկին, Քրիստոսի," և այն Հրէական տօնը որ կը յիշեցնէր օրինաց արուելը, եղաւ յուշարար Հոգւոյն Արդոյ Տեղման "երկնից տակը գանուող բոլոր պագգերուն" վրայ, համար 5: Այս պարգեն, Հագին սուրբ, Աւետարանին տնտեսութեան բոլոր ժամանակին համար էր, և հզօր արդեւորք որ յառաջ եկաւ այն ատեն՝ է գուշակ ևս աւելի մեծ գործերու զոր Հոգին պիտի կատարէ ի պատասխանի ազօթից:

Պիսիդիա, գաւառ փոքուն Ասիոյ, բաժանեալ Միջերկրական ծովէն Պամփիլիեաւ, առ լեռամբք Տաւրոսի, և ի լեռնագայտին որ է ի հիւսիսայ նորայ, և կը ձգուէր Փուսեգիս և Ղիկոյսնիոյ մէջտեղ մինչև իւր մայրաքաղաքն Անտիոք: Պիսիդացիք, Տաւրոսի գօտւոյն բնակչաց մեծագոյն մասին պէս, չէին ընդ իշխանութեամբ և ընդ օրհնօք, և

Պօզոս քարոզելով Աւետարանն Ան-
տիք և բոյր Պիտիդիս, Գործ. ԺԳ
14. ԺԳ. 23, էր ի վառագի աւաղա-
կաց երեսէն, ինչպէս նաև յանկար-
ծադէպ մրրիկներէ և Տեղեղներէ լե-
բանց կիրճերուն մէջ: Այս նա՛հանգին
մէջ կային եկեղեցիներ եօթն կամ
ութ չար:

Պղինձ, մին ի նախկին մետաղաց,
որ, սոկիէն և արծաթէն ետքը, քան
զայլ մետաղս աւելի կը կռի և լինի
թել: Այս մտաւղէն և զինկէ կը շին-
ուի խրինձ (Բու՛ն) որ է նոր գիււտ:
Պղինձ ծանօթ էր նախ քան զՂո՛հե-
ղեզն. Թարեւկայէն էր պղնձագործ,
Ծննդ. Գ. 22: Տիրացոյն Գրիամ էր
ճարտարապետ պղնձայ, Գ Թապ. Է.
14: Պաղեստին սունէր աւատ պղինձ,
Բ Օր. Բ. 9, և Գաւիթ ունէր բա-
ղուն մթերս պղնձայ սամարին շինու-
թեան համար, Ա Միաց. ԻԲ. 3-14:
Եզրաս, Բ. 27, կը յիշէ երկու անօթ
“մարուր ու փայլուն և սոկիի պէս
պատուական պղնձէ:”, Այս պղինձն
էր հաւանականապէս սոկիխառն կամ
ալմոնթարառն, կամ թերևս եր-
կուքէն միանգամայն խառնուած,
և յարգի էր իւր գեղեցկութեան,
պնդութեան և շքնաղութեան հա-
մարուէր քան զսոկի: Այսպիսի խա-
նուրդք կը գործածուէին թերևս փոքր
հայրենաց համար որ կը յիշուին ի
գիրս Ելէջ, ԼԲ. 8. Յոր. ԼԷ. 18:

Պնտոսցի Պիղատոս, էր հինգե-
րորդ կամ վեցերորդ Հռովմայեցի կա-
ռավարիչ Հրէաստանի գաւառին,
յիտ պարսկաց Արքայոյսի: Պի-
ղատոս կարգեցաւ կառավարիչ Հրէ-
աստանի յամի Տն. 26. և փարեց իւր
պաշտօնն այն նահանգին մէջ տաւր
տարի, ընդ հանրապէսնստելով կետա-
րիս: Պիղատոս ատելի եղաւ Հրէից և
Սամարացւոց միանգամայն իւր խրոս
և անազորայն վարչութեան համար,
Ղուկ. ԺԳ. 1, և ամբաստանուելով
Սամարացիներէն առաջի վ խոտգի-
տի, կուտակային Ատրուց, ինչպա-
պաշտօնէն և զրկուցան Հռովմ պա-
տասխան առ Սամարացւոց ամբաս-
տանութեանն յատենի կայսեր: Ա-
նոր Հռովմ հասնելէն առաջ մեռած
էր Տերերիոս կայսր, և կըսուի թէ

Պիղատոս պարտուեցաւ ի վիէնա
Գաղատացւոց հրամանաւ կալիգու-
լայ, և եղաւ անձնապահ:

Պիղատոսի բարբ քոռ Նկարագ-
րուած է Աւետարաններուն մէջ: Երբ
Յիսուս դատապարտուեցաւ Հրէից
Քահանայապետէն և ժողովէն, բեր-
ուեցաւ Պիղատոսի առջև, առանց
որչ Տրամանին չէր կրնար մահ մատ-
նուիլ: Պիղատոս սեռաւ Յիսուսի ան-
մեղութիւնը և Հրէից չար նախան-
ձը, և ուզեց աղատել զնա: Թեպէտ
Թոլլ, և ազէտ կրօնական ճմարտու-
թեան, դիտէր փոքր ի շատէ Քրիս-
տոսի բարուց առաւելութիւնը, և
վարցաւ անիրաւու թիւն ընել անոր,
և ինչ որ անաւ Քրիստոսի վրայ՝ ևս
աւելի զօրացուցին անոր այս զգացու-
մը, և ամէն հնարք փորձեց կակղա-
ցնելու Հրէից խտաւարտութիւնը:
Բայց Պիղատոս չունէր հաստատու-
թիւն մտաց, ոչ արդարութեան այն
խորին սկզբուէքը, և ոչ օրտի ուղ-
ղութիւն որ հարկաւոր էր այն դժ-
ուարութեան յաղթելու, ուստի յիտ
կրկին և կրկին լնանայ, Ղուկ. ԻԳ.
7, 14-20. Յովհ. ԺԲ. 31, 38. ԺԹ.
4-6, 9-12, 15, ընտրեց մանաւանդ
ի մահ մատնել արդար մը քան յա-
րուցանել իրեն դէմ գանդատողներ,
և լինել նշառակ քրիստութեան կայսեր
առջև: Ձեռաց լուացումը և դիրք զոր
գրաւ խաչին վրայ՝ բաւական են գա-
տապարտել զնա: Հաւանական է թէ
այն գտաւաճացն վրայ մանր տեղե-
կութիւն գրեց Պիղատոս Տիրեր կայ-
սեր: Նախին հարք կը յիշին պնպիտի
գրուած մը որ տարածուած էր այն
ժամանակի, Բայց “Պիղատոսի գործք,
կոչուած գիրքը որ Տրմա կայ, յետին
ժամանակի գործ է: Հռովմայեցի
պատմիչն Տակիտոս, Քրիստոսէից վը-
րայ խօսելով կըսէ. “Այս ազանգին
դիտաւորն էր Քրիստոս, որ սպան-
ուեցաւ իբրև մահապարտ ի Թաղա-
ւորութեան Տիրերի, առ Պնտացւով
Պիղատոսիւ:”

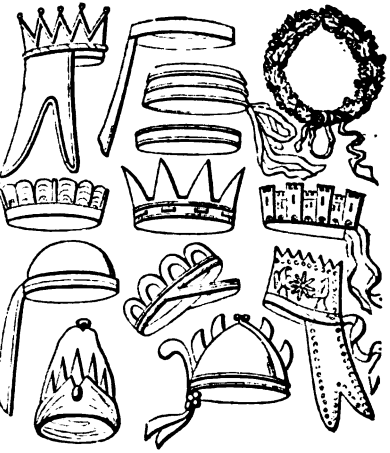
Պնտոս, ծու, հիւսիսային արե-
ւելեան նահանգ Փղզուն Ատիոյ, ու-
նէր սահման ի հիւսիսայ զԵւքսինոս
(Աճ ծով), յարեմոսից զԳաղատիս
և զՊափղագոսիս, ի հարաւայ զԿա-
պադովկիս և Հայաստանի մէկ մտ.

որ, և յարևելից՝ զկողմքս: Պոնաոս ի սկզբան կը կտառավարուէր թագաւորաց, և ի ծայր բարգաւաճման հասաւ առն Մեծաւ Միհրդատաւ, որ երկար ատեն և մեծ քաջութեամբ կռուեցաւ Հռովմայեցոց հետ, բայց հուսկ յետոյ յաղթուեցաւ Պոմպէոսէ: Յետ այնորիկ Պոնաոս եղաւ նահանգ Հըսթովնէական պետութեան: Ստրաբոն աշխարհագիր ծնած էր Ամասիա, որ էր մայրաքաղաք Պոնաոսի: և նահանգին գլխաւոր քաղաքներէն մին, Տրուպիզոն, գեա ծաղկեալ քաղաք է: Շատ Հրեաներ կը բնակէին այս երկիրը, և ժամանակ ժամանակ կ'երթային Երուսաղէմ՝ տօնի համար, Գործ. Բ. 9: Բարկաշան Ակիւղաս էր ի ծնէ Պոնաոսի, Գործ. ԺԲ. 2: Աւետարանը անկուեցաւ հոն շատ կանուր, Ա Պետ. Ա. 1:

Պոռնիկ, կին խառնագինաց, Առակ. Իթ. 3, օրինակ կռուապաշտ ազգաց և քաղաքաց, Ես. Ա. 21. Եզեկ. ԺԶ. Նաւ. Գ. 4: Առ Հրեայս պոռնիկ կանայք ընդ հանրապէս օտարական էին, աստի է՝ «օտար կին», անուր: Պոռնիկներն շատ անգամ կռոց նուիրեալ էին, և անոնց պղծութիւնն էր գործ կրօնական պաշտաման, Թու. ԻԵ. 1-5. Ովո. Գ. 14, գործ՝ զոր Աստուծոյ տան մէջ կատարել խտրութեան յարգելեալ էր, Բ Օր. ԻԳ. 18:

Պոռնիկութիւն: Այս բառը կը գործածուի Սուրբ Գրոց մէջ ոչ միայն այն պիղծ խառնակութեան համար զոր կը կատարէին ամուրի արք ընդ ամուրի կանայս, այլև կռուապաշտութեան և ամէն տեսակ անհասարակութեան համար: Եզեկիւլ, ԺԶ. կը նմանցնէ Հրեական եկեղեցին աղջիկ աղու մը որ ի շափ հասնելով կը կապուի ուխտիւ ընդ ԵՏօզայի, ինչպէս կին ընդ առն: Եբբ այս եկեղեցին գրծելով ուխտին կ'երթայ կռուց ետեւէն, յիւսով կը յանդիմանուի իր բու շնացող և պոռնիկ, Երեմ. Բ. 20. Գ. 8, 9. Ովո. Գ. 1: Շնութիւն և պոռնիկութիւն կը գործածուին մին փոխանակ միւսոյն: Թէ՛ Հիւս և Թէ՛ Նոր կտակարանը կը գտտապարտէ ամէն անարութիւն և պոռնիկութիւն, Թէ՛ մարմնաւորն և Թէ՛ հոգեւորը, զորօրինակ կռուապաշտութիւն, ուրա-

ցութիւն, հերձուած և անհասարակութիւն: Տես Շնութիւն:

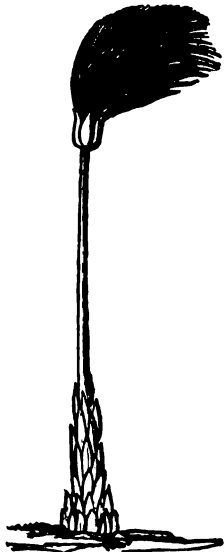
ՊՍՈՒԹ ԵՒ ԹՊԱԳ ԵՒ ԱՄՈՅՈՑ

Պտակ եւ Թագ: Եբբայեցին ունի երկու բառ որ կը թարգմանուին պրտակ կամ Թագ: Մին կը նշանակէ գլխադիր, որպիսի են շիզդ, ապարօշ, խոյր, արտախոյր, ծաղկեայ պրտակ, այլովքն հանդերձ: Միւսն է բուն Թագաւորաց Թագը: Աստղինն էր լոկ երկդ կամ ժապաւէն շուրջ զգլխով, պէս պէս զարդարեալ: Նորոգ ամուսնացեալք, Թէ փեսայն և Թէ հարսն, կը պտակուէին իրենց ամուսնութեան օրը, Եբբ. Գ. 11. Եզեկ. ԺԶ. 12: Թագաւորաց պտակն էր երբեմն սպիտակ ժապաւէն որ կը կապուէր ծոկապակ, և ծայրերը կ'ընային ետին ծոծրակին վրայ: կամ էր հիւսուած սպիթել ընդելուցեալ ակամբք: Հրեից քահանայապետին Թագն էր Թիթեղի կամ ժապաւէն կապուտակեայ վերջուորք ի գոյն յակնթի, ԵՄ. ԻԸ. 36. Լթ. 30: Եբբեմն զուտ սպիկէ կը շինուէր Թագը, զոր կը գնէին Թագաւորք, Բ Մնաց. ԻԳ. 11, մահաւանդ եբբ պատերազմի կ'երթային, Բ Թագ. Ա. 10. ԺԲ. 30: Թագը կը գնէին նաև կանայք Թագաւորաց, Եսթ. Բ. 17: Թագը նշան է պատուոյ, իշխանութեան, և յաւիտենական կենաց,

Առաջ. Ժ. 4. Ողբ. Ե. 16. Ա. Պետր. Ե. 4 : Պատկ կը արուէր յաղթողաց Յունաց խաղերուն մէջ, որ ստէպ կը յիշուին ի թուղթա, և Տիմ. Գ. 7, 8 : Պտտղեմայիս : Տես Ակիբով :

Պրաս : Տես երես 463 :

Պրիսկիզա, Էրեֆ, կին Ակիբզա-սայ : Տես Ակիբզա :

Պրտու, կամ պապիրոս, եղէգն որ կը բուսնի ի խոտս Նեղոսի, ճախ-ճախուտ տեղեր, Յոր. Ը. 11, և կը բարձրանայ մինչև երկոտասան կամ հնգետասան սուր : Բուռք գիւրաթէք է ուտաի և յարմար խիտ առ խիտ հիւսուելու, ինչպէս յայտնի է պր-տուեղէն տապաններէն Ել. Բ. 3, 5, նաև մեծամեծ ամաններէն, Ես. ԺԲ. 2, որ կը շինուէին այս տունկէն : Պրտուեղէն նաւակներ յաճախ էին յնդկոտոս : Այսպիսի նաւակներ Իր-րինց թեթևութեան և փարկութեան համար կը լողային ըջոյ վրայ մեծ արա-զութեամբ, և դիւրին էր նաւագա-րաց շալակաւ տանել գանոնք երբ քարուտ տեղերէ կամ լողժոնրէ պի-տի անցնէին : Այս տունկին ներքին կեղևն հարթելով և իրարու կցելով

կը գործածէին իբրև թուղթ, իսկ ծուծը կ'ուտուէր երբեմն : Տես Գիրք : Պոզոս, Հիթանոսաց անուանի առաջնայ, նաև Սոզոս կոչուած որ Երբայեցիներէն անուն է : Առաջին ան-գամ Պոզոս կը կոչուի ի Գործս առա-քելոց, ԺԳ. 9, և, ինչպէս կը կար-ծեն ոմանք, Սոզոս առաւ այս Հոսով-մէական անունն ըստ յաճախ սոգո-րութեան Հրէից օտար երկիրներու մէջ, կամ ի պատիւ Սերգիոսի Պո-զոսի, համար 7, իւր բարեկամին որ կանոնի դարձաւ ի հաւատս : Բայց այս երկու անունն ևս թերևս ունէր Պոզոս ի մանկութենէ : Պոզոս ծնած էր ի Տարսն կիլիկեցոց, և ժառան-գած էր Տորմէն Հոսովմէական քաղա-քացութեան իրաւունք : Ենողք նորա էին Բենիամինի զեղէն, և կրթած էին իրենց որդեակն իբրև «Երբայեցի կը-րայեցիներէ», Փիլ. Գ. 5 : Տարսն ան-ուանի էր ուսմամբ և կրթութեամբ, և տարակոյս չկայ թէ Պոզոս օգուտ քաղած էր այնպիսի քաղաքի մէջ իրեն ընծայուած գեղեցիկ պատեհութե-նէն : Երբ զարգացաւ հասակու, զըր-կուեցաւ իրուսաղէմ յառաջ տա-նել իւր գառախարակութիւնն առ-տոս Գամաղիելի, որ այն դարուն մէջ քան զայլ վարդապետս Հրէից անուանի և ողջամիտ էր : Չերևիր թէ Պոզոս իրուսաղէմ գտնուեցաւ, մինչ Քրիստոս կը կատարէր իւր պաշ-տօնը. և թերևս Տարսն գառնալէն կտքը սորվեցաւ խորանակարութեան արուեստն ըստ ընդհանուր սովորու-թեան Հրէից և սա սկզբան համե-մատ, թէ «Ով որ օգուտկար ար-ուեստ մը չի սորվցնէր իւր որդւոյն, կը սորվցնէ անոր գողանալ», Գործ. ԺԸ. 3. Ի. 34. Բ թեա. Գ. 8 :

Յետ այսորիկ կը գտնուէր Պոզոս յԵրուսաղէմ, իւր երեմոմանի, սի-րելի յաչս գլխաւորաց ազգին : Պո-զոս մեծ օգուտ քաղած էր Գամա-ղիելի կրթութենէն. եղաւ օրէնագետ, անձնատուր իրատու և հրահանգաց փարիսեցոց ազանդոյն, Չերմ պաշա-պտն Հրէութեան, և սիրելի թրշ-նամի Քրիստոսնէութեան, Գործ. Ը. 3. ԻՉ. 9-11 : Յետ հրաշալի դարձին, զոր երեցս կը պատմէ, Գործ. Թ. ԻԲ. ԻՉ., Քրիստոս էր նմա անձնայն

յամենայնի: Քրիստոս յայտնուեցաւ անոր հոգւոյն ի Գամաուկոս, Գարծ. իԶ. 15. Ա կորնթ. ԺԵ. 8., և Պօղոս իւր բոլոր սիրտը, և հոգին, միայն, զօրութիւնը և կարողութիւնը տուաւ Քրիստոսի, և այնուհետեւ կենդը և մահուամբ եղաւ "Ծառայ Երուսաղիմ Քրիստոսի", իւր եւանդուսն և գործունեայ մտայ բոլոր զօրութիւնը նուիրեց պաշտպանութեան և տարածման Քրիստոսի աւետարանին, մանաւանդ չեթմանոսաց մէջ: Պօղոս, ինչպէս կը տեսնուի, յառակ և քաջ գիտելով Քրիստոսնութեան մարտը և բարձր ոգին, ջանաց անխառն պահել անոր պաշտօնը և զգրեցութիւնը մարդոց բարուս և վարաց վրայ, ուստի և հրեական պաշտաման ծէսերը և արարողութիւնները մեծանելու դէմ կեցաւ, թէպէտ այնու նշաւակ կոչոյց զինք իւր հայրենակցաց ասելութեան և նենգութեանը: Ամբաստանուելով ի Հրէից, երկար բանտարկութիւններ կրեց Հռովմայեցի գառաւարներէն, և յետ մնալոյ երկու տարի և աւելի ևս ի բանտի կեցարիտ քաղաքը, զրկուեցաւ ի Հռովմ գատուելու, վասնզի ինք բողոքած էր կայսեր: Ինչ որ հին եկեղեցական մատենագիրք կրպտամեն Պօղոսի վրայ անոր Հռովմ երթալէն ետքը, բոլորովին ստոյգ չէ: Բայց և այնպէս Քրիստոսնութեան նախկին դարերուն մէջ առ հասարակ ընդունուած կարծիք էր թէ առաքեալի, յետ երկամեայ բանտարկութեան ի Հռովմ, արձակուեցաւ, բայց յետոյ միւսանգամ գալով ի Հռովմ նորէն բանտարկուեցաւ և սպանուեցաւ հրամանաւ Կերանի:

Կերեթ թէ Պօղոս հմուտ էր իւր գարուն Հրեական ուսմանց, հմուտ էր նաև Եւրոպայի գորութեան, ինչպէս կը տեսնուի անոր անգնելութենէն Յոյն լեզուին, փիլիսոփայոց հետ ստեպ վէճերէն, և վիպութիւններէն զորս կը բերէ Յոյն բանաստեղծներէն, Արատոսէ, Գարծ. ԺԵ. 28, Մանանդէ, Ա կորնթ. ԺԵ. 33, և յԵպիմենիդեայ, Տիտ. Ա. 12: Բայց և այնպէս հասանական չէ թէ Պօղոս առած էր մասնաւոր Եւրոպական դաստիարակութիւն: Բայց ի վեր քան

զամենայն ինչ քաջ ըմբռնած էր Պօղոս Քրիստոսնական կրօնից արեւելեական նպատակը և հոգեոր բնութիւնը, ինչպէս նաև անոր սրբաբար և ազնուացուցիչ ազդեցութիւնը միամիտ հաւատացելոց սրտին և բարուց վրայ: Ելլի իսկ փրկէն առած էր ընդհանուր սիրոյ բոցը, և առ զազափարը թէ Քրիստոսով փրկութիւնը բոլոր մարդկային ազգին համար է, Գաղ. Ա. 12: Միւս առաքելոց և վարդապետաց մեծագոյն մասն յարեալ էր Հրեութեան, և Հրեական կրօնից ծէսերուն, արարողութիւններուն և վարդապետութեանց, և կը համարէր թէ Քրիստոսնութիւնը պարտէր պատանաստի հին ընդին վրայ, որ նոր ստեղծ իւր վրայ կրելու համար էր և պիտի մնար: Պօղոս կը թուի լինել մին աննցմէ որ նախ և առաջ բարձրացան այս անձուկ գաղափարէն վեր, և նկատեցին Քրիստոսնութիւնն իւր ճշմարիտ լուսով իրիւ տիեզերական կրօնը: Մինչ այլք կուզէին մանաւանդ հրեացնէլ նոր կրօնքն ընդունողներէն զնելով աննց վրայ Մովսէսական օրինաց լուծը, Պօղոսի խորհուրդն էր քակել միջնորմը որ ի մէջ Հրէից և Տիեզերանոց, և ցուցնել թէ ամէնք "մի էին ի Քրիստոս", Առ այս կը նայէր "օղոսի բոլոր ջանքը, և եւանդեամբ յառաջ վարելով այս նպատակը, չվարանեցաւ յանդիմանել զՊետրոս անգամ որ լուսագոյն կը համարէր առ ժամանակ մի զիջանել հրեամիտներուն: Պօղոս այսպէս հակառակելով նախապաշարմանց ազգին, իւր կեննքը գրաւ ի վտանգի: Արդարև անոր հնգամեայ բանտարկութիւնն յԵրուսաղէմ, ի կեսարիա և ի Հռովմ, յառաջ եկաւ գլխաւորապէս այս պատճառէն:

Հետեւեալ ժամանակագրական տարւածակն ուր կը ցուցուին գլխաւոր դէպք կենաց Պօղոսի, կրնայ գիւրութիւն ասոյ աննց որ կուզեն գիտնալ և քննել սրբազան պատմութեան այս կարեւոր մասը: Հուկի, Լարաների, Գոնիպէրի և Հաւսրնի այլևայլ ժամանակագրութիւնք հաս կը տեսնուին միանգամայն. և այսպէս աստիտակէն կը տեսնուին ոչ

միայն այն կէտերն յորս միարան են ժամանակագիրքը, այլ և կը հասկըցուի թէ յայսմ մասին կատարեալ սուսգութեան հասնել անհնար է:

Կ. Լ. Գ. Ե. Զ.

Պօղոսի դարձը, Գործ. Թ, Տիրերի 21երորդ տարին. Ա. Տ. 36 36 36

Պօղոս կ'երթայ Արարիա, և կը դառնայ Դամասկոս, Գաղ. Ա. 17. և երբորդ տարին փախելով Դամասկոսէ, այցելութիւն կ'ընէ Երուսաղէմի, Գործ. Թ. 23-26. Ա. Տ. 39 39 38

Երուսաղէմէ կ'երթայ ի Տարսն, Գործ. Թ. 30, և յետ բազմամեայ աշխատանաց ի կիլիկիա և յԱսորիս, Գաղ. Ա. 21, և, ինչպէս կը կարծուի, յետ կրկնայ այն նեղութեանց մեծ մասը որ կը յիշուին թ կարնթ. ԺԱ. 24-26, կ'երթայ ընդ Բառնարայ յԱնտիոք Ասորաց, Գործ. ԺԱ. 25, 26, ուր կ'աշխատի նոյն տարին. Ա. Տ. 44 43 44

Անտիոք քաղաքէն զըրկուեցաւ Հանդերձ Բառնարաւ յԵրուսաղէմ: Այս էր երկրորդ այցելութիւն Պօղոսի Երուսաղէմ, ուր տարաւ հաւատացելոց նըպատք սովելոց համար, և դարձաւ նորէն յԱնտիոք, Գործ. ԺԱ. 30: Ա. Տ. 45 44 45

Պօղոս ըրաւ իւր առաջին առարելական մեծ շքրջանն յԱնտիոքայ ի կիւրոսս, յԱնտիոք Պիտիոսայ, յԵփեսոս, ի Լիւսարէ և ի Դերբէ. և դարձաւ նոյն տեղերէն և Առաղիայէ յԱնտիոք, Գործ. ԺԳ. 14: Պօղոսի այս ուղեգնացութիւնը տեղեց երկու տարի, սկսելով յԱմէ Տն. — 45 48

Երբորդ այցելութիւն Պօղոսի Երուսաղէմ հանդերձ Բառնարաւ, թլփա-

սուքեան և ուրիշ խնդրոց վրայ խորհուրդ հարցենլու, և դարձաւ Պօղոս վերտան յԱնտիոք, Գործ. ԺԵ. 2-30: Ա. Տն. 53 50 50

Երկրորդ առարելական շքրջան Պօղոսի յԱնտիոքայ, ընդ կիլիկիա, Դերբէ, Լիւսարէ, Փաիւզիա, Գաղատիա, Տրոյս, Նեապոլիս, Փիլիպիէ, Թեսաղունիկէ, Բերէա, ընդ Աթէնս և ընդ կորնթոս, Գործ. ԺԵ. 35 մինչև ԺԸ. 1, ուր գտաւ զԱկիլազոս: Ա. Տն. 54 51 52

Յետ ութ ևսասն ամիս Թալայ ի կորնթոս, կ'ընէ Պօղոս իւր չորրորդ այցելութիւնն Երուսաղէմ, քերելով առ կիլիքրաւ, Եփեսոսիւ և առ կեսարիաւ, և կը դառնայ յԱնտիոք, Գործ. ԺԸ. 11-22: Ա. Տն. 56 — 54

Երբորդ առարելական շքրջան Պօղոսի ընդ Գաղատիա և ընդ Փաիւզիա, և կու գայ յԵփեսոս, Գործ. ԺԹ. 1: Ա. Տն. 57 53 54

Յետ Թալայ յԵփեսոս երկու տարի, կ'երթայ ի կորնթոս ընդ Տրոյս և Մակեդոնիա, Գործ. Ի. 1: Ա. Տն. 59 56 57

Հինգերորդ այցելութիւն Պօղոսի Երուսաղէմ ի կորնթոսէ, հանդիպելով Փիլիպպէ, Տրոյս, Միլետոս, Տիւրոս, Պաղամոյիս և կեսարիա, Գործ. Ի. 3 մինչև ԻԱ. 15: Ա. Տն. 60 58 58

Յետ երկամեայ Բանարելութեան Երուսաղէմ և ի կեսարիա, կը նաւարիէ ի Աիդոնէ, առ Մեաու և առ Գեղէցիկ կոչուած նաւահանգստիւ, ևն, մինչև ի Մալթա, ուր նաւարիկէցաւ: Ի գարնան մեկնեցաւ երթալ ի Հռովմ, Գործ. ԻԱ. 17 մինչև ԻԸ. 16: Ա. Տն. 63 61 61

Երկամեայ բանարելութիւն ի Հռովմ և արձա-

կուրդ, Գործ. ԻՐ. 30: Ա. ՏՆ. . . . 65 63 63

Թեա աշխատելոյ, ինչպէս ոմանք կը կարծեն, ի Սպանիա, Հառով. ԺԵ. 24, 28, նաև յԻփեսոս, ի Մակեդոնիա, Ա ՏՏԺ. Ա. 3, ի Կրեաէ, Տիա. Ա. 5, ի Փորթի Ասիա, Բ ՏՏԺ. Ա. 15, և ի Նիկաղոսիս, Տիա. Գ. 13, կը գտնուի դարձեալ կապեալ ի Հառով, ուրախութեամբ սպասելով մարտիրոսութեան, գրեթէ միայնակ, Բ ՏՏԺ. Բ. 9. Գ. 6-18: Ա. ՏՆ. . . . 65 68

Արքայի Պօղոսի այլևայլ ճանապարհորդութիւններն, որոց շատք հեռի եղած են, պէտք է տեսնել աշխարհացոյցի վրայ, նայելով միանգամայն Գործոց առաքելոց աստուածազգեցիկ պատմութեան, և նոյն ինկ Պօղոսի սրտառուչ նկարագրութեան իւր աշխատութեանց վրայ, Բ Կորնթ. ԺԱ. 23-29, թէպէտ այն աշխատութեանց կէտն անգամ յիշուած չէ: Երբ կը նկատենք այնչափ գաւառներն ընդ սրտ անցաւ Պօղոս և յորս քարոզեց, այնչափ մարդիկ զորս դարձոց ի հաւատս, եկեղեցիները զորս հիմեց, զիշտ, վտանգ և նեղութիւնք որոց տարաւ, հրաշքները զորս գործեց, յայտնութիւնները զորս ընդունեցաւ, ճառեր, քարոզներ և նամակներ որովք մեծ յաջողութեամբ մեկնեց և պաշտպանեց Քրիստոսն Աթիւնը, անչափ բարիքը զոր պարգեւեց Աստուած ձեռամբ Պօղոսի, անոր գիւցազանկան կեանքը և մարտիրոսական ծանօթ, երբ, կըսենք, կը նկատենք այս ամէնը, ո՞չ ապաքէն հոյակապ և զարմանալի կը թուի մեզ Պօղոս:

Պօղոսի բարուց և հանգամանաց գեղեցիկ նկարագիր են անոր թուղթերն, որովք, ինչպէս կըսէ Ոսկերեան, Պօղոս "կ'ապրի տակաւին ի բերանս մարդկան ընդ ամենայն աշխարհ, Այն թուղթերով օրհնուած են ոչ միայն Պօղոսի ձեռք գարձաղներն ի Քրիստոսն Աթիւն, այլ և բոլոր հաւատացեալք մինչև ցայսօր, և պիտի օրհնուին նաև բո-

լոր սուրբք որ գեա պիտի գան յաշխարհ մինչև ի միւստանգամ գալուստն Քրիստոսի: Այն նամակներուն մէջ կը տեսնենք ի բնէ իռափարարն և ցասկոտր փոխելով առաքելի Քրիստոսեայ, անվհճեր, անյսղոքող, խոհուն, մարդասէր, հեղ, մեծանն, հայրենասեր, անձնուրաց, ազնուամիտ և գթած ընող աստուածային զօրութիւն մը:

Պօղոսի թուղթերը, նոր կտակարանին մէջ կան շորքատասան թուղթք որ ընդհանրապէս կ'ընծայուին Պօղոսի, սկսեալ առ Հառովայեցիս թուղթէն մինչև առ Երրայեցիս գրուած թուղթը: Առաջին կրճատասան թղթոց համար զէ՛ն երեւմ կտակած եղած չէ երբէք. իսկ վերջնոյն համար շատ մարդիկ, ևս և բարեպաշտք, երկրպայած են թէ է արդարև Պօղոսի, թէպէտ քննաց մեծ մասին գաստասանն այն է թէ արդարև Պօղոս էր հեղինակ թղթոյն առ Երրայեցիս: Պօղոսի թուղթերն, յորս Քրիստոսն Աթիւն սկզբունք ցուցուած են ամէն ժամանակի, ամէն տեսակ բարուց տէր և ամէն զիճակի մարդոց, Քրիստոսն Աթիւն կրօնից նախնի գրուածոց կարեւորագոյններէն են, թող որ միանգամայն աստուածային ազդեցութեամբ գրուած են: և թէպէտ կը թուի թէ գրուած են ասանց մասնաւոր խորհրդոյ, և են մասնաւանդ թելադրեալ մեծաւ մասամբ յանկարծադէպ պարագաներէ և առժամանակեայ ծանօթութիւններէ, ունին սակայն յինքեանս առաքելոյն մտաց մեծ և չքնաղ կնիքը, այն մտաց որ մարբուած, բարձրացած և զօրացած էր ազդեցութեամբ Հոգւոյն Արքայ:

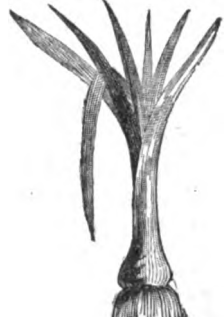
Պօղոսի թուղթերուն հետեւեալ կարգն է ըստ Լաւրաների, իւրաքանչիւր թղթով գրութեան անդովք և թուակնանով:

Թուղթք	Տեղիք	Ա. ՏՆ.
Առ Թեա. Ա.	Կորնթոս	52
Առ Թեա. Բ.		52
Առ Գաղ.	Կորնթոս կամ Եփեսոս	գէպ ի վերջ 52 ին կամ ի սկզբան 53 ին
	Առ Կորնթ. Ա.	Եփեսոս
		Ի սկզբան 56 ին

- Ա. Տիմոթ. Ա. Մակեդոնիա 56
- Ա. Տիտոս " կամ մոս անդր, մերձ ի վերջ 56 ին
- Ա. Կորնթ. Բ. Մակեդոնիա իբր ի հոգ. 57
- Ա. Հռոմ. Կորնթոս իբր ի փեսար. 58
- Ա. Եփես. Հռոմ. իբր յապրիի 61
- Ա. Տիմոթ. Բ. " իբր ի մայիսի 61
- Ա. Փիլիպպեցիս " յառաջ քան զվերջ 62 ին

- Ա. Կորնթացիս " " " " 62 ին
- Ա. Փիլիպն " " " " 62 ին
- Ա. Երբայեցիս " ի գարնան 63 ին

Հուկի կարգը քիչ մը տարբեր է, և ամառ ի քննչոց որ կը կարծեն թէ Պոզոս արձակուելով առաջին բան. տարկութենէն ապրեցաւ մինչև ի գարուն ամի Տն. 68, առ Երբայեցիս, առ Տիմոթէոս Ա., առ Տիտոս և առ Տիմոթէոս Բ. Թուղթերը կը գնեն գրուած Պոզոսի կենաց վերջին տարին: Տես Տիմոթէոս:

Պրատ, առևկ կոծեղով, նման սոխոյ: Իտրայեղացիք արտնչեցին առնագատին մէջ թէ համ չունէր մանանան, և կը զձայնի իջիպտոսի սոխն ու պրասը, Թու. ԺԱ. 5: Հասէլքուիտը կ'ըսէ թէ Իտրայեղացիք կը աննչայն ունենալ կորսող կամ պրատ, վասն զի այս առևկն ի վաղուց հետէ կը մշակուէր յԵիպտոս:

Չ

Չայլամ, մեծագոյնն ի Թռչունս, և իբր օղակ որ կը կապէ հաւուց ցեղն

ընդ չորքստանին, ըստ Պարսից, Արարացուց և Յունաց "ուղտահաւ," Է ընդ չոր և տօթակէզ անապատին Ափրիկէի և Արեմտեան Ասիոյ: Գորշագոյն թայլեամն է եօթն ոտք բարձր, և վիզը երեք ոտք երկայն. կշռուելով կու գայ իբր 30 քաշ, և ունի բաւական զօրութիւն երկու մարդ տանելու իբրև գրաստ: Միւս տեսակը որոյ թէ կերն են սև ու փայլուն և տառնը՝ սպիտակ, լինի երբեմն տառն ոտք բարձր: Գեղեցիկ փետուրներն որ մեծագին են կ'առնուին թէ կերն, իբր քսան իւրաքանչիւր թէ է. տառն փետուրներն են ընդհանրապէս բնկեալ և մաշեալ: Արունքը և թէ կերուն տակը լերկ են, իսկ վիզը ծածկուած է անօտր և անգոյտ աղուամաղիւ:

Չայլեման մարմնոյն ծանրութիւնը, և թէ կերուն մեծութիւնը և կազմութիւնը կը ցուցնեն թէ այս անասունն ստեղծուած է վաղելու մանաւանդ քան Թռչելու:

Չայլեման նկարագրուած է ի գիրս Յորայ, ԳԼ. ԼԹ. 13-18. Լ. 29. Երեմ. Ծ. 39, Ես. ԺԳ. 21. ԼԻ. 13, ԽԳ. 20. Միք. Ա. 8: Այս և ուրիշ տեղեր ի Սուրբ Գիրս կը նկարագրուի իբրև Թռչուն անապատական: Ի բնէ, անընդէ և երկչոտ է, բայց երբեմն, մտնաւանդ երբ անօթի է, կու գայ մօտ ի շէն և կ'ապակակեն արտաբայց ընդհանրապէս կը բնակի անապատներու խորք երամովին կամ սակաւ բնկերօք, և կամ ընտանեբար խառնուելով իշապլլորաց, և ուրիշ վայրի երեւց հետ: Չայլեման կերա-

կուրն է ընդհանրապէս նուազ և աղքատ, անապատի սոււկներ որ «ընդ բաւանիւն կը թառամին» կ'ուստէ նաեւ խղունչը, միջատներն և այլ և այլ սպուններ, քանզի սրկորեայ և շատակեր է, և շատ հասարակ և կարծրագոյն նիւթերն անգամ կը լածին: Եւր է յիշէ մտնականց ջայլաման արագութիւնը, «Չին ու անոր վրայ հեծողը ծաղը կ'ընէ», Այսպէս ֆունտֆոն, պատմիչ վարուց կիւրս կ'ընէ Արարեայ ջայլամանց համար թէ ոչ որ կրնայ հասնիլ անոնց, և հեծեալ որորդը խարեալ և յուսահատ արագ արագ ետ կը դառնայ սրտէն: Անեկալ գացող ծանապարհորդ մը կը գրէ այսպէս: «Չայլեամբ կը վազէ, բայց եթէ թիչ էր գրգռուի, կը բանայ թեւերը որպէս թէ հոգը պիտի ծծէ, և իբրև սուրբալով կ'երթայ այնպէս արագութեամբ որ կարծես թէ երկրակիս չէ: Կարծեմ թէ շատ հեռու իր ետին պիտի թողու Անգղիական թեթեւագոյն նժոյղն անգամ»:

Աւազին մէջ բոլորակ բոյն մը կը փորէ իրեն համար, և կ'ածէ շատ ձու, յորոց զամեն կը դնէ բոյնէն գուրս կերակրելու համար նորածին ձագերը: Էջ ջայլեամն, արեգական օգնութեամբ ընդ հասարակածիւ, և զով գիշերին իւր արու ընկերին հետ, կը թխէ ձուերը, և երկշտուութիւնն այն ատիճանն է, որ ի մերձեանալ վտանգին, խոյս կու տայ բունէն, և ինչպէս կ'ընէ Շաւ, «Կը մտնայ ձուերը կամ փորթիկ ձագունքը, առ որո թերևս չի դառնար երբէք, կամ եթէ դառնայ ևս, շատ ուշ, այնպէս որ չի կրնար կիտաժեար կազուրիւլ, նա թերևս կենդանի անգամ չի գաներ զանոնք: Արարացիք երբեմն ամբողջ բոյներ կը գտնեն յի ձուք: Չուերին անմտը քաղցր են և ուտելի, այլք փուս և անպկանեալ: Երբեմն կը գտնեն նաև ձագեր ոչ աւելի մեծ քան հաւու պարարեալ ձագեր, անօթի, ցիր և ցան և ի հեծեծանո, իրենց մորսն զրկուած սրբերու պէս: Ուտաի ջայլեման համար յիբուսի կ'ըսուի թէ 'Անիկա անգութ է իր ձագերուն իրենք չեզածներու պէս': զանոնք այնպէս եր-

կար թխելէն և անոնց վրայ հսկելն ետքը, 'իբ աշխատութիւնը դատարկ ելլելուն վառ շունի', և ոչ իսկ կը ջեպայ թէ ինչ պիտի բլլան անոնք հետոյ: Չայլեման գոյզ գործը յիշուած է նաև յողբ. Գ. 3. 'Իմ ժողովուրդիս ազդիկը անապատի ջայլեմանց պէս անգութ եղաւ', այսինքն, թողլով իւր բուն զուկըները, և ընդունելով փոխանակ նոցա օտարները»:

Երբ ջայլեամբ կը գրգռուի, երբեմն կատարի և գոյրագին ձայնով կը սուլէ, կոկոզավիզ և բերանաբաց. երբեմն հեծութեամբ և ողբաձայն կը գուլէ. իսկ արուն գոշերները կը հայլածէ զարանակալ թշնամերն մանչմտք որ երբեմն կը կարծուի առիւծու մանչիւն, Միք. Ա. 8:

Չուրպի: Տես Երաժշտութիւն:
 Չուր: Տես Գուր և Ջրնար: Աւերայեայ, ԼԻ. 7, «Խորշակահար երկիր», թարգմանուած Երայեցեբէն բառը որ «ըն պիտի գառնայ», միեւնոյն բառն է որ Աբարեբէն կը նշանակէ առ աչք տեօթի, այսինքն պատրոզական երկայթ սրով աութագին և անվար անապաններու մէջ ծանապարհորդոք կը կարծեն տեսնել մեծանիւս ծոգակներ և լուրերու հեղեղներ. կը թուի թէ կը նշմարեն այնպէս զբառնաք, և թէ բարձր ծառեր կը շարժին ջուրին եզերքը զովագին զեփուաներէ. բլուրք դալարագեղք և առնք և քաղաքորթք կը կանգնին անոնց աչաց առջև, և յետս կ'ընկրկին՝ որչափ յառաջ կ'երթան ծանապարհորդք, և հուսկ ուրեմն կ'անհետանան ջերմ գուրընոյն մէջ: Բայց ոչ այսպէս են բարիք Աւետարանին. տոնք չեն պատիր և խորուսիկ, այլ ջնմարիտ ջուրք բլիեալ ի կեանս յաւիտենից, Ես. ԿԵ. 1. Յովհ. Գ. 14. Յայտ. ԻԲ. 1: Տես և Ես. ԻԲ. 8. Երեմ. ԺԵ. 18:

Ջրնեղեղ, համաշխարհական հեղեղը որ զրկուեցաւ երկրի վրայ առ Նոյիւ, և յորմ ութ անձինք միայն ապրեցան: Մովսէսի պատմութիւնն զըրհեղեղէն՝ յիշուած է ի գիրս Մինգոց, ԳԼ. 2. — Ը. Տես և Տապան Նայայ: Մարգոց մեզքը եղաւ

պատճառ ջրհեղեղին, և մեկնչաց մեծագոյն մասը միտքան կը գնեն այս գեղաքը յամի ոսեղծման աշխարհի 1636, կամ 2348 ամբ յառաջ քան գիրք: Յեա փակելոյ գրան ասպանին աննոց վրայ որ պիտի փրկուէին այս պատուհասէն, ջրհեղեղին սկսաւ: Անձրեք տեղացին քառասուն էր, «մեծ անգուռնդին բոլոր աղբերները ձեղքուեցան, ու երկնից պատուհասնները բացուեցան:» Բոլոր մարգիկ և ամէն կենդանի կորուսեցան, բայց միայն Նոյ և որ ամբ հետ էին ազատեցան: Հինգ ամիս ջուրերը բարձրացան տակաւ, և հասան մինչև հնգետասան կանգուն է վերջ քան զբարձրագոյն լեռանց գագաթունն ուր կրնար մարդ գտնել ապաստան: «անեղբ ովիեան կը պատեր շուրջ գերիկը», Հուսկ յետոյ ջուրերն սկսան նուազիլ, զլուսիք լեռանց երևեցան, և տապանը նստաւ Արարտար լեռան վրայ: Յեա որոյ Նոյ պատելով քառասուն օր ևս, կամեցաւ գիտնալ թէ ինչպէս էր երկրիս երեսն՝ արձակելով ազաւա մը, և ապա երկնոց, եօթնեակ մը միջոց առյով, արձակեց ազաւի մը: Ի վերջոյ բացաւ տապանին ծածկոցը, և տեսաւ որ գագաթն էր ջրհեղեղը: Նոյ ելաւ տապանէն, կանգնեց սեղան, և մատոյց զճ Աստուծոյ, որ հաստատեց ազեղն, այն է ծիածանըն: Իբրև նշան ուխտի, թէ այլ ոչ ևս պիտի ջնջէր զազգ մարդկան ջրհեղեղաւ:

Որովհետև բոլոր ազգերն իջած են այն ընտանիքէն որ պահուեցաւ տապանաւ, բնական էր թէ, այսպիսի դեպքեր մը յեշտատեղ մնար յաւանգուութիւնս այլ և այլ ազգաց: Եւ արդարև եղաւ այսպէս: Ջրհեղեղին աւանդութիւնը պահեցին Եգիպտացիք, Քաղզէացիք, Փիւնիկցիք, Սիւր, Հնդկիք, Ինծացիք, Ճարսիք, Սիւթացիք և կեղաք, և յարեւմտեան կիսագնդին որ է Ամերիկա՝ Միքսիկացիք, Բերուցիք և հարաւային ովիեանոսի կղզեաց բնակիչները: յետեան աշխարհած են գտնել բնական պատճառներ որ կրնային յառաջ բերել ընդհանուր ջրհեղեղ մը: Բայց զգուշանալը ջանալ մեկնել

բնական պատճառներով ինչ որ Սուրբ Գիրք կը պատմեն մեզ իբրև հրաշ: Ի Նոր կտակարանի, ջրհեղեղն այնպէս կ'ընտելու Աստուծոյ դրանչելագործ զօրութեան, ինչպէս աշխարհին ստեղծումը և անոր վերջին ոյրումը որ պիտի ըլլայ հրով: Ջրհեղեղը կը յեշուի նաև ցուցնելու համար Աստուծոյ երկայնասուլթիւնը, միանգամայն պատահաւոր զոր կը զրկէ մեզաց համար, Բ Պետ. Գ. 5-7, նաև Քրիստոսի երկրորդ ահաւոր գալուստը, Մատթ. Իր. 38:

Ջրհոր: Անոնք որ կ'ազդին բարեխաւն երկիրներ ուր ջրհորք կամ ջրմուղք կը մատակարարեն իւրաքանչիւր տան թէյ տնտեսութեան չեն գիտեր թէ ինչ է իրոցի ծարուէ, և թէ ինչ մեծ հանդէպ է յազեցնել ծարաւոյ փոփոքը յատկ և անոյջ ջրով, հանդէպ մը որ քան զամենայն հեշտութիւն զգայութեան հեշտալի է: Մարդ քնակելու կամ նանապարհորդելու է Աստուծոց երկիրը, որպէս զի հասկնայ լի և լի Սուրբ Գրոց սա խօսքին գեղեցիկութիւնը և զօրութիւնը, «Պաշ փրկուութեան աղբիւրներէն», «Չուր ջուր ծարուած մարդուն», «կենաց ջուրին աղբիւր», այլովքն հանդերձ: Փորել մշտաբուզի ջրհոր, կամ ջրոյ աղբիւր գտնել, էր հասարակեց համար բարեբարութիւն, և այնպիսի ջրոյ տէր ըլլալ մեծապէս կարևոր էր: Ջրորքի տեղեր սովոր էին իջանել կարաւանք գիշերները, այնպիսի տեղեր կը գնէին բանակ զօրքը, և քաղաքներու հիմը միշտ ջուրերու մօտ կը գրուէր, Ա Թագ. Իթ. 4. Բ Թագ. Բ. 13: Առտի եւ Բերբառք որ Երբոյցներէն կը նշանակին աղբիւր և ջրհոր, շատ տեղերու յատուկ անուանց կը կցին, ինչպէս Բերէլիմ, Բերբաբէէ, Ենգովը: Ջրոյ համբարը այնպէս յարգի էին, որ արտ կամ դաշտ մը ուր կար ջրոյ ակն, կը համարուէր իբր արքունական օժիտ կամ իշխանական վարձանք, Դատ. Ա. 13-15, և ջրհոր մը միշտ կուսոյ և գաշնագրութեան պատճառ էր երկու տարբեր ցեղերու մէջ: Այսպէս կը կարգանք որ Աբրահամ, երբ գաղնիք հաստատեց

Աբիմիլեայ ՚Տեո, "յանգիմանեց (ղԱբիմիլե) ջրհորի մը համար" որն որ Աբիմիլեի ծառաները բաձնութեամբ առած էին, " և ջրհորին ստացման մուրհակը կնքուեցաւ մտահաւոր երբմամբ և ուխտիւ, Կննդ. ԻԱ. 25-31: Աստղծի դաշն մը եղաւ առ կնիդանութեամբ իրաջակայ, Կննդ. ԻԶ. 44-33: Երբ պայմանը կ'առաջարկուէին Եզոմի թագաւորէն շնորհել իրաջակայացաց անցնիլ իւր երկրէն, իրաջակայքը բոն, "Կնիք մեծ ճամբայէն կ'անցնիք, և թէ որ ես ու անասուններս քու ջուրէդ խմիք, անոր գինը կը հաստացանմ", Թու. Ի. 17-19: Աւելի ազգու են բանք յՈրդոս, Ե. 4: "Մեր ջուրը ստակով խմեցիք, " պոսիքն, գնեցիք օտար թագաւորներէ, թէպէտ անք էինք ջրհորներուն յորաց կը հանէինք այն ջուրը: Ծանապարհորդներէն ջրաց համար ստակ պահանջել գեա սովորութիւն է ուրիշ ուրիշ յարեւել, մինչ ուրիշ շատ քաղաքներ տեղ որոշուած է ուր զով ջուր, երբեմն նաև հաց կը մատուցանեն օտարականաց ձրի, քաղաքին ծախիւքը, կամ բարերարաց կողմանէ իբր գործ ողորմութեան, Մարկ. Թ. 40: Երբ թշնամին կ'արշաւէր երկիր մը, յառաջ վազող կամ քաղաքը պաշտող զօրքը ստիպելու համար ես քաշուիլ, բնիկներն իսկ և իսկ քարով կը խնուին ջրհորները յորաց պիտի խմէր թշնամին, Գ. Թագ. Գ. 25. Բ Մնաց. ԼԲ. 3:

Պաղեստինու մէջ ի հնուան, ինչպէս զարդոս, ջրհորներուն վրայ կը գտնուէին գերանի վրայ շարժուն ձող որ կ'իջէր կ'իջնէր, և կամ անուամէ ճախարակ դրլիւ ջուր հանելու Տօրէն: Երբեմն նաև սաստիճանք կ'իջնուէր ջրցն մտ, Կննդ. ԻԳ. 15-16: Բայց բնչհանրապէս ջուրը կը հանուի սափորով և չուանով: Հին ջրհորներուն բերնի քարը մաշած է երկար գործածութենէ: Ջրհորներուն բերանը կը քցուէր մեծ քարէ տախտակով ջուրը մաքուր պահելու համար, և որպէս զի ջրհորն տեսող ունենային բուսական ջուր, նաև օտարականները պահելու

համար յանգողոյն ջրհորն հիշալու գտանդէ: գտանդ մը որ յաճախ կը պատահէ յԱսորիս, և յորմէ Մովսէս յառիկապէս կը զգուշացնէ, Ել. ԻԱ. 33, 34: Ջրհորներուն քարը կը վերցունէին առաւուտուն կանուխ, երբ մերձակայ գիւղին կանայք և ազդիւնք կու գային հանել ջուր ի պէտս իւրեանց, և կամ հօտք և անդեայք և երամակք անասնոց կու գային խմիլ ջուր քարէ աւազանէն որ գրեթէ անէն ջրհորայ քով կը գտնուի: Այն առաւուտեան ժաման ջրհորին գլուխն զբոսանաց տեղ էր, զուարթ տեսարան բազմութեան որ կ'ողջունէին զիրար և կը խօսակցէին, մինչ ուրիշ ժամանակ տխուր էր տեղին և միայնակ, Կննդ. ԻԳ. 11-28. ԻԹ. 1-10. Ել. Բ. 16-19. Ա թագ. Թ. 41: Բայց ջրհորք էին երբեմն անդիւր գողաց, Դաս. Ե. 41, և Շաւ կը յիշէ ի Պարպարիս գեղեցիկ աղբիւր մը որպ Աբարեբէն անունը կը նշանակէ "Աբբ, և գնա" խորհրդաւոր իտք զոր պարտ է արձանագրել ամէն երկուսոր հեշտանաց աղբիւրներուն վրայ: Տես Պարբ.

Նեակեալ պատկերը կը ցուցնէ նազարէթի ջրհորն որ կը կաշուի "Աղբիւր կուտի", գտան զի կը կարծուի թէ Յիսուսի մայրը Մարիամ, նազարէթի ուրիշ կանանց հետ կ'երթար հնն ջուր հանելու: Է աղբիւր յորդառաս, քաղցքէն զուրա շատ մտ, և ուղին որ կը տանի աղբիւրը կը թուի սանակոխ ի վազող հետէ հնն գացող բազմութենէ: Պաղեստին գացող ճանապարհորդք կը յիշին իուսէր իուսէր կանայք որ կը գիմնեն հնն սափորներով կամ հազաղակոց յուս կամ ի գլուխ, և երկու կամ երեք ի միտին կը գտնուան խօսելով և խնջալով: Ամէն օր կը տեսնուի հնն ճիշդ այն տեսարանին նմանք որ կը նկարագրուի ի գիրս Կննդոց, Պ. ԻԳ. 41. "Եւ քաղաքին գուրտի դին ուղակերը նոտեցաց ջրհոր մը քով իրիկուսն գէմ, կնիկներուն ջուր քաշելու ելած տանէր: Եւ տճա ինքեկան եկաւ իր ուտին վրայ սափորը սնենալով. և իջաւ աղբիւրը, ու իր սափորը լեցուց, և կը դառնար:", Դուսն ուրիշ կը գտնենք յիշ

ՋՐԸՈՐ ՈՐ Ի ՆԱԶԱՐԷԹ

ուած այր մը “ուսին վրայ ջուրի սա-
փոր, ” Մարկ. ԺԳ. 13 :

Յակոբայ ջրհորն, ի մուտտ գեղե-
ցիկ հովան Սիւնայ յարեւից,
կայ տակաւին, թէպէտ զարդիս
թողուած է, և շատ անգամ գրեթէ
ցամաք է: Այս ջրհորը ծածկուած
է կամարաձև յարկիւ, նեղ և ան-
ձուկ մտիւ որ ծանր քարով գոցուած
է: Ջրհորին բարձրիքը կայ բարձր
տափարակ մը աւերակոք հին եկե-
ղեցւոյ, զոր շինել տուած էր Հեղինէ
թագուհին այն առփարակին վրայ:
Հին մտ է Գարիգին լեռը, զոր ան-
տարակոյս կը ցուցնէր Սամարացի կի-
նը, երբ ըսաւ Քրիստոսի, “Մեր
Հայրերը սա լեռանս վրայ երկրպա-
գութիւն ըրին, ” Արեւմտեան կողմն
է Մուխնայի ընդարձակ և պողարէր
դաշտն, ուր արտերն “արդէն ճեր-
միկած ու հնձուելու պատարտոս”,
էին: Կինն ըսաւ թէ ջրհորը խոր էր
և ջուներ ջրհոս: Ջարդիս շափուե-
ցաւ ջրհորը, և տեսնուեցաւ որ անոր
խորութիւնը կը հասներ մինչև եօ-
թանասուն և հինգ սոք, և ջրհորին
տրամագիծն էր իւր ինն սոք: Ուրի-
սն, 1842 ին, չուանով իջեցուց հո-
րը Հրեայ մը Յակոբ անուն գիտել
ջրհորը, և գանուեցաւ Աստուածա-

լունչ մը զոր Պոնաթ հորը նկատած էր
երեք տարի առաջ: Գիրքը գրեթէ
բարձրովին եղծած էր ջուրէն և խո-
նաւութենէ: Մինչ ճանապարհորդը
կը կենայ այս մեծարջ ջրհորին քով
և միտք կը բերէ հարեւրաւոր ազգէ
և սերունդէ բազմադարեան մարգոց
մեծ բազմութիւնը որ խմած են այն
ջրհորէն, բայց գարձեալ ծարուած
և մեռած են, հարկաւ կը զգածի
Քրիստոսի այն ճշմարիտ խօսքէն առ
Սամարացի կինն, և կը զգայ իւր
ողբալի կարօտութիւնն այն ջրոյն “որ
յաւիտեանական կենաց համար կը բըզ-
խէ, ” Յովհ. Գ. :

Ռ

Ռար, Ռարբի: Ռար բառն Եր-
բայեցերէն կը նշանակէ գլուխ. այս-
պէս: Նարուզարդան դահճապետ
կամ գլուխ պահանջող արքային
Նարուզարդանոսարայ, Գ թագ. ԻԵ-
8, ըստ Երբայական ընազրին է
Ռապ-Թապպալիմ: Նոյնպէս Ասփա-
նեղ էր բապ կամ գլուխ ներքին-
եաց, այսինքն ներքինապետ, և Գտ-
նիել էր բապ, գլուխ մոգուց, Գտն.
Ա. 3. Ե. 11: Յետ ժամանակաց աւար
բառն սկսաւ գործածուիլ Հրեայ

ազանդներէն իբր պատուոյ անուն, և կը նշանակէր աէր կամ վարդապետ: Ռարունեաց մէջ կային այլ և այլ կարգք կամ աստիճանք. առ արեւոզուր չէր այնչափ պատուաւոր, բայց աւարի արեւոզուր որ կը նշանակէ աէր իմ կամ վարդապետ իմ՝ կը արուեստ աւելի պատուաւորաց: Այս բառին ուրիշ ձեւն է աւարան կամ աւարան, յորմէ կու գայ աւարունին, ՅովՏ. Ի. 46: Այս յորջորջումը կը համարուէր պատուոյ բարձրագոյն արեւոզոս, և արուած չէր երբէք աւելի քան եօթն անձանց, որոց տմեկը կը վերաբերէին Հիւլիի Տաշակուտ դպրոցին, և յոյժ նշանաւոր էին կարգոս և գիտութեամբ: Տես Գամաղիէլ: Հուսկ ուրեմն աւարի յորջորջումը եղաւ ընդհանուր և սովորական, և մինչև ցարք կը գործածուի առ Հրեայս, Մատթ. ԻԳ. 7, 8: Աւարեալք և ժողովուրդը միշտ այս արեւոզուր կու առնին Յեսուսի Մարի. Թ. 4. Ժ. 51. ԺԱ. 21. ՅովՏ. Ա. 38, 49. Գ. 31:

Ռարբա, յետ ժամանակաց կոչուեցաւ փրկարեղփիա, և էր մայրաքաղաք Ամմոնացոց, մտա ի հաբաւային ահուհա Յաբոկոյ, իբր քան և երկու մղան յայնկոյս Յորդանանու: Անուանի էր նաև ի ժամանակա Մովսիսի, Բ Օր. Գ. 11. Յես. ԺԳ. 25: Երբ Դաւիթ պատերազմ հրատարակեց Ամմոնացոց դէմ, զորայեա նորա Յովբ. պաշարեց զՌարբա, ուր Ռաբիա կորցոյ կեանքը գաղանի հրամանաւ Դաւթի. և երբ քաղաքն ինկաւ ի նեց, Յովբա պտագում զրիցն առ Դաւիթ փութով երթալ հան, և վայելել քաղաքն առնելուն պատիւը, Բ Թագ. ԺԱ. 42: Այնուհետև եղաւ Ռարբա ընդ իշխանութեամբ Թագաւորաց Յուդայ. բայց Թագաւորը իւրայելի յետոյ եղան աէր քաղաքին ինչպէս նաև ցեղերուն որ յայնկոյս Յորդանանու: Ի վերջ կոչա Թագաւորութեանն իւրայելի, Թագազափաղապար, աղբոյ Ատրեսանեայց, դերի վարեց իւրայելի մէկ մասը, և Ամմոնացիք սկսան անգթութիւններ ընել հան մնացող իւրայելացոց, վտանորոյ մարգարէք Երեմիա և Եզե-

կիէլ առին իրաւ պատգամներ ընդդէմ Ռարբայի, մայրաքաղաքի Ամմոնացոց, և ընդդէմ մնացեալ մասին երկրին: Այն մարգարէութիւնք կատարուեցան հաւանակահապէս յետ հինգ ամաց կործանմանն Երուսաղեմի, Երեմ. Խթ. 1-3. Եզեկ. ԻԱ. 20: Յետ ժամանակաց, Անտիոքոս մեծ առաւ այն քաղաքը, որ կը կոչուէր ի Յունաց և ի Հռովմայեցոց փրկարեղփիա. բայց այս անունը ծանօթ չէ հիմա այն կողմերը, մինչ հին անունը կը կոչուայ առկաւին: Ռարբայի այժմու անունն է Ամման, և է իբր հեղետասան մղան ի հաբաւայ արեւելց Չալդի, որ է հինն Ռամոթ Գաղայոյ: Պարբասո գտաւ հան մեծամեծ աւերակներ զորս նկարագրած է: Նաև այլ բազում նանապարհորգ գտան զայն ամայի բոս բանի մարգարէութեանց. էր արդարև "ուզարև փարախ" և "հօտերու մակազատեղ," Եզեկ. ԻԵ. 5:

Ռարբի և Ռարբանի: Տես Ռարբ Ռագուէլ, Բ-Երեմ. Ապոստոյ, Թաւ. Ժ 29. Ել. Բ 18 Այս համարներէն կը թուի թէ Ռագուէլ էր հայր Յաբաբայ և Սեպտորայ, և ընդհանրապէս կը կարծուի թէ էր նոյն ընդ Յովթորայ, աներոյն Մովսիսի: Ասկայն սմանք կը համարին թէ Ռագուէլ էր հայր Յովթորայ, և կը կոչուի հայր միւսներուն, իբրև գլուխ գերդատասնին: Տես Եննգ. 1 Ա. 43. Գ Թագ. ԺԻ. 3. ԺԶ. 2:

Ռազան, Իլիւն, էր նահապետ հարստութեան, այսինքն արեւոզալ գաւառահի Ասորի Դամասկոսաց Դաւթի ժամանակ, և մեծ նեղութիւն առաւ Սողոմոնի, Գ. Թագ. ԺԱ. 23-25: Ի սկզբան էր պաշտակայ Ագրապոյ Արքայի Սուբայ:

Ռախար, Ըդ-Եր. 31, կին Բանանացի Երեմովէ, որ առաւ իւր աւունը Յեսուայ երկու լրտեսներն, և փոխարէն այս հիւրընկալութեան խնայեցին իւրայելացիք անոր և բողբ ազգատահմին, երբ առին քաղաքը և կործանեցին, Յես. Բ. 1-21. Զ. 17-25: Հաւասար զոր ցուցաւ Ռախար այս գործով կը գովուի ի Թղթին առ Երբայեցիս, ԺԱ. 31, և ի Թղթին Յակոբայ, Բ. 25:

Հրեայք, և շատք ի Գերեստանէից կը
ջանան ցուցնել թէ Ռախար էր պար-
կայց առաջնական կամ հիւրընկալ-
բայց հաւանականագոյն թէ էր
արգարեալ «պոռնիկ», ինչպէս կը կոչ-
ուի ի Սուրբ Գրքոյ: Եթէ Ռախար
ժամանակ մը վարեց խառնակ կեանք,
յետոյ օտուկէն ապշտարեց, եղաւ
ճշմարիտ աստուածապաշտ, և կին
Սաղմնայ, իշխանի ցեղին Յուզայ,
Հուսթ. Գ. 21. Մասթ. Ա. 4: Ա-
պաշխարազ մտքուսարք և մեղաւորք
միշտ բնդուներէ են փրկչին, և այս-
պիսիներէն շատերը, նորագոյ շնոր-
հօք Հագաւոյ Արքոյ, պիտի փայլին
յերկինս, մինչ անհաւատ զգաստք
պիտի կ'արուսի իւր անհաւատութեան
մէջ:

Ռաճար, հզարտութեան, ամբար-
տաւանութեան, խորհրդաւոր անուն
Եգիպտոսի, Սաղմ. ԱԷ. 4. ՁԹ. 10.
Եւ. ԵԱ. 9: Այս համարներէն
վերջնայն մէջ Եգիպտոս կը նման-
ցուի նաև այլաբանօրէն ծովային
ճիւղի մը. բայց տարակուսելի է
թէ Ռաճար թարգմանուած բառն
երբէք կը նշանակէր ճիւղ ծովային:
Ռամա, յղբնակին Ռամավր,
Բարձրութեան, ուստի շատ տեղեր ի
Պաղեստին կոչուած են Ռամա, Ռա-
մովթ, Ռամնովթ, Ռամնովայիմ, այ-
նովքն հանդերձ: Երբեմն միեւնոյն
տեղը կը կոչուի անխտիր մերթ միով
և մերթ միւսով այս անուանց, որոց
ամէնքը կը նշանակին միեւնոյն բանը,
Գ. Թագ. Ը. 28, 29: Երբեմն Ռամա
կամ Ռամնովթ կը յարին ուրիշ ան-
ուան մը, այնպիսի քաղաքի կամ
բարձրաւանդակի մը տեղը ցուցանե-
լու, և երբեմն կը գրուի փոխանակ
որեկից բարձր տեղոյի, և չի նշա-
նակեր ոչ քաղաք և ոչ գիւղ:

1. Գլխաւոր Ռամա էր քաղաք
Քենիամինի, մտ ի Գարատ, Եփ-
րեմի լեռանց կողմը, վեց միսն հեռի
ի հիւսիսայ Երուսաղեմի, ի ճանա-
պարհին ի Սամարիոյ Սերուսաղեմ,
Յեւ. 33Ը. 25. Գառ. ԺԹ. 13. Նէեմ.
ԺԱ. 3Ը: Էր ի օսմանադարին ի մէջ
Յուզայի և Իրայիլի: Բառատ ար-
քայ Իրայիլի ամբարցուց այս քաղա-
քը, փակելու համար անցքը Յու-
զայի երկրէն իւր երկիրը, Գ. Թագ.

ԺԵ. 17, 21, 22: Կը յիշեն նաև Ե-
սայի, Ժ. 29, Երեմիա, ԼԱ. 15. Խ.
1, և Ովտէ, Ե. 8: Բաղինոսն կը հա-
մարի թէ Ռամա էր այժման Էր-
բամ, կոնտակ բլրոյ մը վրայ, առ-
կաւ ինչ յարեւելից վերայիշեալ ճամ-
բուն: Աւերակներն են խորտակեալ
սիւներ, սակաւ քարեր առ ի շէջ,
և հին տաղան մը յարեմոնց հա-
րաւոյ: Գիւղը գրեթէ անմարդի է:

2. Քաղաք ի լերինն Եփրեմոյ,
տեղի ծննդեան, բնակութեան և
թաղման Սամուելի, Ա. Թագ. Ա. 4,
19. Է. 17. Ը. 4. ԻԵ. 4. ԻԸ. 3: Բաղին-
ոսն կը կարծէ թէ այս քաղաքն տեղն
էր այժմու Սարա, հինգ միսն յա-
րեմոնց Երուսաղեմի: Ռամնովայիմ
անուան նմանութիւնը Նոր Եսայի-
բանին Արիմաթիա անուան հետ,
նաև հին պատմաց ակնարկուելիւնը,
առին բնդ անբարապետ կարծել թէ
այն երկու տեղիք միեւնոյն էին: Բայց
տարակալս չկայ թէ Արիմաթիա էր
այն բլուրներէն միոյն վրայ որ են
յարեւելից Լիւզզայի, իբր քսան մը-
զան յարեմոնց հիւսիսայ Երուսաղե-
մի, և այս տեղը կը յարմարի մտաւ-
անդ Սուրբ Գրոց ակնարկութեանն
ի Ռամնոյն Սամուելի: Գլխաւոր գրծ-
ուարութիւնը կը տեսնուի ի պատ-
մութեան առաջին այցելութեան
Սաւուզի առ Սամուել: Ա. Թագ. Թ.
4-12. Ժ. 2: Մանուկ իշխանը «Քե-
նիամինեանց երկիրը անցնելով», զը-
նաց բնդ հարու կամ բնդ արեւմը-
տեան հարաւ, «ու Սուփի երկիրը
եկաւ», ի քաղաքն ուր էր յայնժամ
Սամուել: Յետ տեսանելոյ զմարգա-
րէն, մինչ կը դառնար առև, Քե-
նիամինի Գարատան, անցաւ «Սերու-
սի մէջ Ռաքելի գերեզմանին մօտ»,
Արգ, գիտեմք որ «Ռաքելի գերեզ-
մանն», էր մօտ ի Քեթիլէճեմ, մզաննե-
րով դէպ ի հարաւ Արիմաթիոյէ ի
Գարատ աստից ուղից ճամբէն:
Ուստի, եթէ գնեմք թէ Սաւուզ
տեսաւ զՍամուել ՍԱրիմաթիա,
պիտի ստիպուինք գնել ուրիշ Ռա-
քելի գերեզման մը ի մէջ առաջնոյն
և Գարատայի. կամ, եթէ Ռաքելի
գերեզմանն էր ի Քեթիլէճեմ, պար-
տիք բնդուներ թէ քաղաքն ուր
Սաւուզ գտաւ զՍամուել և ուր

մարդարէն եկած էր այն օր, Ա թագ. Թ. 10, չէր սովորական նիստ Սա- մուելէի, այլ էր տեղի ինչ ի հարա-ւայ կամ յարեմոնեան հարաւայ Բեթէճհեմի, և Սամուէլ կու գար հոն երբէք երբէք յայցելութիւն իւր տարեկան ուղևորութեան աստին իրիկ դասուար:

3. Բազաք Ասերայ, Յեռ. ԺԹ. 29:

4. Բազաք Նեփթաղիմի, Յեռ. ԺԹ. 36: Այս երկու քաղաքաց տեղերը, զորս անուա ի Բաղինտն, կը կոչուին ցարգ Ռամէ:

5. Բազաք Գաղաադու, Գ թագ. Ը. 28, 29: Տես Ռամմով:

6. Բազաք Շմաւանի ցեղին, կը կոչուի Ռամմա հարաւայ, Յեռ. ԺԹ. 8: Ա թագ. Լ. 27:

Ռամմով, անուանի քաղաք ի լե-րինս Գաղաադու. յաճախ կը կոչուի Ռամմով-Գաղաադ, և երբեմն Ռա-մմով Մափայի կամ դիտանոց, Յեռ. ԺԳ. 26: Այս քաղաք կը վե-րարկէր Գազայ ցեղին, արուած էր Ղևաւացոց, և եղաւ մին յազաս-տանի քաղաքաց յայնկոյս Յորդա-նանու, Բ Որ. Գ. 43. Յեռ. Ի. 8. ԻԱ. 38: Անուանի էր առ վերջին թա-գաւորօք Իսրայելի, և էր առիթ ստէլ պատերազմաց ի մէջ այս թա-գաւորաց և թագաւորաց Գամաս-կոսի, որ տիրած էին այն քաղքին, և որոց ձեռքէն Իսրայելի թագա-ւորք կը ջանային աճուլ նորէն: Հան մեռաւ Աբսար, Յովրամ վե-րաւորեցաւ, և Յեռ. օծուեցաւ թա-գաւոր Իսրայելի, Գ թագ. ԻԲ. Գ թագ. Ը. 28, 29. Թ. 1-14 Բ Մնաց. ԻԲ. 5, 6:

Ռամմու, քաղաք զոր շինեցին Իս-րայելացիք իրենց գերութեան աստնը յԵփրատոս, Ել. Ա. 11: Ռամմու էր յերկրին Գեռեմ, և կը թուի թէ եղաւ մայրաքաղաք այն երկրին, Մննգ. ԻԵ. 11: Անկէ սկսան Իս-րայելացիք իրենց շուն յելս յԵփրո-տոսէ, Ել. ԺԲ. 37. Թու. ԼԳ. 3, 5: Կը կարծուի թէ էր հին ջրանցքին վրայ Նեղոսէ դէպ ի կարմիր ծով, և իբր երեսուն և հինգ մղան ի հե-սիւսայ արեւմտից Սուգի:

Ռասիմ, արքայ Ասորոց Գամաս-կոսի, որ Իսրայելի ժողկէ թագա-

ւորին հետ արշաւեց Յուդայի երկի-րը, 742 ին նախ քան զԲր., Գ թագ. ԺԵ. 37. ԺՁ. 5-10. Ես. Է. 4: Դաս-նայով Երուսաղեմի առջևէն, Ռա-սին ընդարձակեց իւր աշխարհակա-լութիւնը դէպ ի հարաւ մինչև Ելամ, բայց յետ սակաւուց յաղթուեցով սպանուեցաւ Ասորեստնի թագա-ւորէն, ի թագադրութեամբարայ, որոյ օգնութիւնը ինդրած էր Աբազ: Նաև Ռասիմի ժողովորդք արտուե-ցաւ գերի անդր քան զՏիգրես, Ես. Ը. 6. Թ. 11:

Ռափայիմներ. այս Երբայեցերէն բառը երկու մազ գործածուած է:

1. Ռափայիմ կը գործածուի Բա-նանացոց երկրին բոլոր հոկայ ցեղե-րուն համար որ այլևայլ ընտանիք կամ տոհմ էին: Կային Ռափայիմք յայնկոյս Յորդանանու, Ասաս-րով Սամաիայիմ, Աբրահամու ժա-մանակ, Մննգ. ԺԳ. 5: Կային նաև սմանք առ Մովսիսիւ, Բասանու Ովք-թագաւորն էր Ռափայիմներէն: Առ-Յեսուաւ Ռափայիմներէն սմանք կը բնակէին Քանիւն երկիրը, Յեռ. ԺԲ. 4. ԺԷ. 15, կը գտնուէր նաև առ Դաւթիւ, Գէթ քաղաքը, Ա Մնաց Ի. 4-6: Հսկայն Գողիամ ի այլք էին մնացորդք Ռափայիմ, և կամ Անահիմներէն որ էին ազգա-կից նոցա: Ասանք կը յիշուին ի Սուրբ Գիրո իրիկ յաղթանդամք և հուժ-կուք: Կ'երեի թէ ասանք համաւե-կալ էին մանաւանդ իրիկ բաժնուորք և ոճրադորժք, ուստի և են յիշեցու-ցիւք Աստուածային արգարութեան:

2. Ռափայիմ կը կոչուէին ուրաւ-կանք մեակոց, որ կը բնակէին ի Շեւլ կամ ի Հատեմ, բառք որ կը թարգմանուին ի մեզ "մեակալք", Սաղմ. 2Ը. 10. Առակ. Բ. 48. ԻԱ. 16, և այլուր:

Ռափայիմ, այսինքն հոկայից, ձոր, երկիր կամ հովիտն անուանի էր առ Յեսուաւ, Յեռ. ԺԵ. 8. ԺԷ. 15. ԺԸ. 16, և առ Դաւթիւ որ յաղ-թեց Փղշատացոց, Բ թագ. Ե. 18, 22. Ա Մնաց. ԺԱ. 15. ԺԳ. 9: Իր յայն և պաղապէր հովիտ, Ես. ԺԷ. 5, որ կը սկսէր Ենովմի ձորին մտ, և կը ձգուէր մղաններով Երուսաղե-մէն անդին դէպ արեւմտեան հարաւ,

և ապա անձկանալով կ'ըլլար նեղ կիրճ որ կը տանէր դէպ ի միջերկրահան ծով: Այս ձորը կամ Տափան էր Յուզայի երկրին մէջ, բայց մաս ի սահման Բենիամինի:

Ռափիզիմ, իրայելացաց բանահասեղիներէն մին, ի մէջ անապատին Աինայի և Աինա լեռան, ուր ժողովուրդը արանջեց, և Աստուած սուսու անջեց չուր ապառաւտէն: Հին յարձակեցան նաև Ամազեկացիք իրայելացաց վրայ, և յաղթուեցան, Եւ. ժ. 17: Կը կարծուի թէ Ռափիզիմ էր ի հովանին որ Տիմո կը կոչուի: Եւ-2է. 17, միօրեայ ճանապարհ յարեմոնց Տիւսիոյ Աինայի, և Քորեայ լեռանց խմբին արեմոնեան սահմանին մաս: Տես Աինա:

Ռափսակ, արտասովոր կամ Երասու, պայտօնեայ Ասորեստանի թագաւորին Անեքեթիմայ. զրկուեցաւ Լաբիտ յորդորել զԵզեկիս անձնասուր ըլլալով: Ռափսակ այս պայտօնը կատարեց ամբարտաւանութեամբ և ժարհութեամբ: Այս պատմութիւնը կայ Գ թագ. ժ. 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100:

Ռաքէլ, Եսայի կամ սիւս, Հուսթ. Գ. 11, կրտսեր քոյր Լիայի, դուստր Լաբանայ, և սիրելի կին Յակոբայ, յիշուեալ քոյրն աւելի զաւուր ունեցաւ: Ռաքէլ էր մայր Յովսեփայ և Բենիամինի, մեռաւ իսկ և իսկ յետ ծննդեան Բենիամինի: Տես ասոր պատմութիւնը Երմիայի Իթ.-ԼԵ. 1: Ռաքելի գերեզմանն, իր կէս ժամաճամբայ ի Տիւսիոյ Բեթլէհեմի, կը ցուցուի մինչև ցայտօր, և աեզը նշանաւոր է Մահմադական շիրմով, որ է քարէ օրմով պատած և գրան ունի գրեթէ: Մարգարութիւնը, Երեմ. ԼԱ. 15, կը ցուցնէ զՌաքէլ որ կ'ողբայ իւր օրդուց, այն է Եփրեմայ վրայ, Մանասէի և Բենիամինի ցեղերուն վրայ: Այս մարգարութիւնը կոչուած է ի վկայութիւն Մատթէոսէ, Գ. Բ. 18, Բեթլէհեմի մանկանց կատարածին առթիւ, ուր անասարկոյս Ռաքելի սերունդէն շատերը կորուսին իրենց զաւկները: Ար կարծուի թէ Ռամա կոչուած այլ և այլ անշերէն մին էր մաս ի Բեթլէհեմ:

Ռերեկա, դուստր Բաթուելի և քոյր Լաբանու ի Միջագետս, եղաւ կին Իսահակայ, և յետ քսան ամառ մայր Յակոբու և Եսաւայ: Եղանակէն որով ինչքուեցաւ և տրուեցաւ ի կնութիւն Իսահակայ՝ կը տեսնուի արեւելեան բարուց և սովորութեանց շքնաղ պատկերը: Մասնաւոր սեր ունենալով առ Յակոբ, Ռերեկա փորձուեցաւ ձեռնարկել անորմ միջոցներու, որպէս զի Յակոբ ընդունէր անդրանկութեան իրաւունքը: Ռերեկա չունէր այնչափ հաւատարմին, և թող Աստուծոյ կատարել իւր խոստումը, Երմ. 22, 23: Ռերեկայի նենգութենէն յառաջ եկան աղետայի հետեւանք: Յակոբ ստիպուեցաւ փախչել Տայրեթի տունէն, և երբ դարձաւ ի Միջագետս քսան տարի յետոյ, իւր մայրը գտաւ թաղուած Մաքիելայի այրը, Երմ. 17. - ԻԳ. ԽԹ. 31:

Ռերզա, քաղաք Ասորաց, յերկրին Եմաթայ, Քանանու հիւսիսաստին արեւելեան ծայրը, Թու. ԼԳ. 11: Ռերզայի աեղն է հաւանականապէս այժմու գիւղն Ռիրէ, Որմուդու գետոյն ջով, Լիբանանու Եւ-Պուքատ կոչուած մեծ հովանին Տիւսիոյն ծայրը: Այս հովանէն, Եմաթայ և Ռերզայի ճամբով, գիւրին էր մուտ ի Պաղեստին ի Տիւսիոյ: Ի Ռերզա բանակեցաւ Յովսեփայ և ընկեցաւ աթոռէն ձեռամբ Փարաւոնի Նեքուսովոյ: Հոս գրաւ նաև Կարուգոգոնոսը իւր գիւտար բանակը, երբ կը պատերազմէր Յուզայի դէմ, Գ թագ. ԻԳ. 33. ԻԵ. 6, 20, 21. Երեմ. ԼԹ. 5. ԵՐ. 40:

Ռեզմա, Ա Մնաց. Վ. 9, գաւառ ուր կը բնակէին Քուշեան, սերունդք Քամայ Թոռնի Ռեզմային, Երմ. 1. 7: Ար կարծուի թէ Ռեզմա Պարսից ծոցոյն արեմոնեան հիւսիսային ափան կից էր, Եզեկ. ԻԵ. 22:

Ռեմոն, Եսայ. 1. Քաղաք Պաղեստինու, մաս ի սահմանադրուի Եգովմայ, Տես. ԺԵ. 32. Չաք. ԺԳ. 10, Եմաւոնի ցեղին տրուած երկրին մէջ, Տես. ԺԹ. 7. Ա Մնաց. Գ. 32. Նեեմ. ԺԱ. 29:

2. Վէմ կաւճեայ բլրոյ մը վրայ, քանի մը մշին հեռու ի Բեթելայ

յարեւելս, Գառ. ի 45-47. ԻԱ. 13: Տակաւի կայ հոն գիւղ մը որ կը կոչուի Ռուսման:

3. Էր քաղաք Չարուզոնի, և արքաւած էր Ղևապուլոց, Յես. ժԹ. 13: Թերես այն Ռեմոն է որ կը յիշուի Ա Մնաց. 2. 77, կրնայ կարծուիլ թէ էր այժմու գիւղն Ռիմմանէ, յարեմոնից հիւսիսոյ թափոր լերին:

4. Կուււք Ասորոց, Գ թագ. Ե. 48: Տես Եկեման:

Ռեմոն-Փարեա, տնտեսականականեղի Իսրայէլացոց յանապատին, Թու. 1 Գ. 19:

Ռեւեփ, քաղաք զոր առին Ասորեստանցիք, Գ թագ. ժԹ. 12. Ես. 17: 12: Կը կարծուի թէ կոչուեցաւ յետոյ Ռաուփա, և էր իբր քսան և հինգ մղն յարեմոնից Եփրատայ գէղ ի Պալմիրա:

Ռեւեփա, Խշ, հարձ Սաւուզի: Յետ մահուան Սաւուզի փառասերն Աբնններ առաւ կին զՌեւեփա: Ասոր երկու որդիք յետոյ կախուեցան Սաւուզի ուրիշ հինգ որգուց հետ, ի զիւծ զրիանացի զոր Սաւուզ բրած էր Գարաւանացոց: Անհամեմատ խանդակաթ մայրնի սիրով Ռեւեփա գիշեր քորեկ զգուշացաւ անոնց մեռել մարմիններուն, ինչպէս կ'երեւի մայիս ամսէն մինչև հոկտեմբեր ամիսը, և Գաւթի լսելով անոր ցաւագին աքնութիւնը, ժողովց Սաւուզի բոլոր ընտանեաց սոկորտին, և Թագից զանոնք պատուով, Բ թագ. Գ. 7-11. ԻԱ. 1-14:

Ռեքար և Ռեքարեանք: Սուրբ Գիրքը կը պատմէ, Երեմ. 1 Ե. 2-11, թէ Յովապար որդի Ռեքարայ, Իսրայէլ թագաւորին Յեուլայ ժամանակ, պատուիրեց իւր սերունդին չիմել գինի, ոչ տուններ շինել, ոչ այգիներ անկել, երկիր չունենայ, և բոլոր իրենց կենաց մէջ բնակել ի վրան: Ռեքարեանք պահեցին այս պատուերն իբր երեք հարիւր տարի, բայց Յուդայի թագաւորին Յովակիմայ վերջին տարին, Նաբուգոնոսոր գալով պաշարեց զԻրուսաղէմ, և Ռեքարեանք ստիպուեցան ապաւինել ի քաղաքս, թէպէտ ապականի կը բնակէին ի վրան: Այս պաշարման ատեն, Երեմիա հրաման ընդու-

նեցաւ Ասուրածմէ կոչել զանոնք ասաճարք, և մատուցանել անոնց գինի խմելու: Ռեքարեանք յանձն շտապին խմել, և անոնց հաւատարմութիւնն իրենց նախահորը պատուիրին՝ եղաւ սատարիկ յանդիմանութիւն Հրէից, որ գրծած էին իրենց ուրախ աւ Ասուրած: Ռեքարեանք, ի ընէ Մագիանացի, կը կարծուի թէ խոյս տուին յանապատ առ գերութեամբ Հրէից, և Ասուրացի խառուած ի պահպանութիւն այն գերբաւաստանին, Երեմ. 1 Ե. 49, կաատարեցաւ անտարակոյս, թէպէտ հիմա անհնար է կեդրոնական Արարիկ ցեղերուն մէջ որսել զանոնք, ինչպէս կը կարծեն անոնք թէ կորչին:

Ռեւեփ, հին քաղաք Ասորեստանի, ի մէջ Երեմուէրի և Գաղայ, Մինգ. ժ. 12: Այս քաղաքին անցն հիմա չի կրնար ճշգրիտ որոշուիլ:

Ռորովամ, Ըդոր-Մէ Եդգլ-Գլ-Մ, որդի և յաջորդ Սողոմոնի, Ամմոնացի Նաամայէն, Գ թագ. ժԹ. ժԳ. 21-31. Բ Մնաց. ժ. ժԹ: Ռորովամ՝ քառասուն և միամեկ էր երբ սկսաւ թագաւորել, ուստի և ծնած էր Տորը թագաւորութեան սկիզբը: Ելաւ գահն իւր 975 ին նախ քան զԲ. և թագաւորեց եօթնեասն տարի յԻրուսաղէմ: Ասոր թագաւորութեան ատեն ապստամբեցան ասանցիք, և կազմեցին Իսրայէլի թագաւորութիւնն ձեռամբ Յերոբոամայ: Այս բաժանման բուն պատճառն էր Ռորովամայ յամառ անմասնութիւնը, որով մերժեց իմաստուն խորհրդականաց խրաւը, և նախամեծար համարեցաւ բաժաւորակն խառնութիւնը: Ի սկզբան խորհեցաւ բաժնութեամբ նուանել ապստամբ ցեղերը, և թէպէտ առաջ ետ կեցաւ պատերազմել ըստ հրամանին Ասուրացի, յետ սակաւուց սկսաւ պատերազմը, որ ականջ անոր բոլոր կենդանութեան ատենը: Նաև ժողովուրդն ինկաւ կապալաւութեան մէջ, և պատժուեցաւ Ռորովամու հինգերորդ տարին Եդիպացոց զորքէն: Տես Մատակ: Սուրբ գիրք կը թուի ընծայել Ռորովամայ ձախողանքն քառ մասին անոր կապալաւ մօրն ազգեցութեան, Բ Մնաց. ժԹ. 13: Ռորովամայ թա-

գաւարութեան վերջին մտքը կը թուի թէ անցաւ աւելի խաղաղ:

Ռարազք, 1. քաղաք նախնային Ասորեստանի, տեղին անյայտ, Եննդ. ժ. 11:

2. Տեղի յանապատին ի Հարաւոյ Գերբարայ և Բերաարէէի: իտահակ տուաւ Ռարազք անուանն այն տեղաւորն ջրհորի մը պատճառաւ զոր փորեց Տան, Եննդ. յ. 22:

Ռավգել, (ազիւր) Բաբելոն, այսպէս կոչուած էր, վասն զի Տան կ'երթային թափէջ լուանալ երեցի հանդերձները կոխտանելով սարիք: Կը կարծուի թէ այս էր որ զարգիս կը կոչուի Նեւեմայ ազրիւր կամ Պիր Էյուլոյ, այսինքն Յոսայ ջրհոր: Է ի հեղեղատան կեդրոնի, ճիշդ Տան ուր այս հեղեղատը կը միանայ Ենովմայ ձորային հեռ, Երուսաղեմի Հարաւային արեւելեան անկիւնը, Յես. ժ. 7. ժ. 16: Սուրբ քաջ մէջ կը յիշուի նախ Արիողոմայ պատամարտութեան, Բ. Թագ. ժ. 17, և ապա Ադոնիայի պատամարտութեան առթիւ, Գ. Թագ. Ա. 9: Տեղին ուր այս ջրհորը կամ ազրիւրն է՝ հիմա Երուսաղեմի մօտ գտնուած անդերուն մէջ գեղեցկազոյնն է: Ջրհորն է Հարիւր քսան և հինգ սոր խոր, պատած է լայն բաւախուսի քարերէ հիւսեալ որմով, որոյ մէկ կողմն է բարձր, կամարաձև, և կը թուի լինել շատ հին:

Ռուբին, — Կարգի Ժ, երկնազոյն որդի Յակոբայ և Լիայի, այսպէս կոչուեցաւ մորմէն որ ինչուութեամբ բաւ, "Տէրը իմ տառապանքիս նախկաւ," Եննդ. ի. 32: Ռուբին պղծելուն համար իւր հօրը Հարծը Բազղա, կորստ անգրանիւթեան իրաւունքը և անանձանջնութիւններն, և Յակոբայ որդւոց մէջ տաղանութիւնը արուեցաւ Յուզայի, և կրկին բաժին երկուց որդւոց Յովսեփայ, Եննդ. Լ. 22. ի. 5. ի. 3, 4, 8, 10. Ա Մնաց. Ե. 4, 2: Ռուբին ունէր ընդգէմ Յովսեփայ նոյն բանաձևը զոր միւս եղբայրներն ունէին, բայց և այնպէս շատցաւ աղատել եղբորը կենքն ի Դովթայիմ, որպէս զի յետոյ յանձնէր զնա հօրը, Եննդ. Լ. 18-30: Տես նաև Ռու-

բինի բարեմիտ առաջարկութիւնը, Եննդ. ի. 37: Ռուբինի ցեղը չէր թուով շատ և ոչ հօր խրաջելի մէջ: Դաթան, Աբիրան և Օն այս ցեղէն էին: Ռուբինի ցեղը բազմութեան կողմանէ խրաջելի ցեղերուն մէջ իններորդ էր, երբ խրաջելացիք մասն ի ֆառանն, Թու. Ա. 21. ի. 7: Ռուբինեանց երկիրն էր խառանէտ նարահաշտա յարեկից Յորթանանու, ի մէջ Առանիի ի Հարաւոյ, և Գազառայ. ի հիւսիսոյ. զարգիս կը կոչուի Պէլլա, Թու. Լ. 8. Յես. ի. 1: Դերովայ կը խառն զՌուբինեանս վասն զի անհօգ և գանձող գանուեցան ի պատերազմին Բարակայ, Գաա. Ե. 15, 16: Անոց գիրքն, իրբև սահմանադրուի, նշաւակ բրած էր զանոնք ստեղ յարձակմանց արեկելոյց, Դ. Թագ. ժ. 33, և Ռուբինեանք եղան որ առաջին անգամ վարեցան ի գերութիւն Ասորեստանընդին, Ա Մնաց. Ե. 26, 740 ին նախ քան գրք:

Ռուփոս, Կարգի, որդի Ամոնի կելբեմացոյ, որ բռնադատուեցաւ տանել իայն յորոյ վերայ պիտի հանուէր Յիսուս, Մարկ. ժ. 21: Եթէ նոյն անձն է որուն ողջի կը գրէ Պողոս ի Թղթին առ Հովովմայցիս, ժ. 13, ինչպէս հաւանանքն է, անշուշտ կրնանք տպացոյց համարել թէ ատոնածային օրհնութիւնը կը բնակի այն մարդուն ընտանեաց մէջ, որ բարեկամ է Յեսուսի և կը կրէ անոր խաչը:

Ս

Ստաման, Միւր. Ա. 11, կը կարծուի լինել նոյն ընդ Սեննանայ, Յես. ժ. 37, քաղաք Յուզայի տափարակ երկրին մէջ:

Ստրա, 1. որդի Ռեզմայի, Եննդ. ժ. 7: Կը կարծուի թէ ասոր սերունդը բնակեցաւ մօտ զըլուի Պորսեցոյն ծոցոյն: Տես Քուլ և Ռեզմա:

2. Որդի Յովսանայ, յազգէն Սեմայ, Եննդ. ժ. 28: Տես Ստրայնցի 2:

3. Որդի Յեկանայ, և Թուն Արահամու ի ֆեսուրայ, Եննդ. ի. 3: Կը կարծուի թէ բնակեցաւ յանապատն Արարիտ:

Ստրայեցիք էին 1. բնակիչք Սա-
բա կոչուած մեծ կղզոյն, կամ մա-
նուանդ, Թերակղզոյն Մերձէի, Ի
Տիւսիտային Եթովպիոս կամ Ի Նու-
բիա, Ի մէջ Նեղոսի և Աստորոս-
ոսոյ, այսինքն այժմուն Ազգարայի:
Այս կղզոյն վրայ էր քաղաք Հա-
մանուան, որոյ անբարեկերք կան տա-
կաւին, քանի մը մշտն և Տիւսիտոյ
այժմուն Շէնտի: Մերձէ էր քր-
մական քաղաք, որոյ սիկորը կո-
սուած է վաղեմի հնութեան մէջ:
Մերձէի Թազուսորը կ'ընտրէին
քուրմք իրենց մէջէն, և կառավա-
րութիւնն էր աստուածաբետական,
և քուրմք կը վարէին իշխանութիւնն
ըստ պատգամոց Արամազդոյ Ամն-
նի: Այս էր Ստրայեցոց Ստրայն,
ըստ Յովնայոսի, որ կը յիշէ միան-
գամայն Թէ կամբիւս առաւ այն
քաղաքը, և կոչեց Մերձէ յանուն
քուս իւրոյ: Այս պատմութեան
համաձայն կու գան անգղիկութիւնք
Սուրբ Գրոց Ստրայի և անոր բնակ-
չաց վրայ: Ի Գիրս Ծննդոց, Ժ. 7,
այս Ստրայեցոց նախնին էր սրբի
Քուշոյ, Տայր Եթովպացոց: Ի մար-
գարեութեան Եսայեսոյ, ԽԳ. 3, և
Սաղմ. ՀՅ. 10, Սաբա կը յիշուի իր-
բեւ երկիր հեռուար և բնիկ. առա-
ջին համարին մէջ Ի միասին կը յիշ-
ուի Եգիպտոսի և Եթովպիոյ հետ, և
Մերձէ էր կեդրոնական Ափրիկէի
Սեծագոյն վանառայոց քաղաքներէն
մին: Հերոդոտոս կը նկարագրէ այս
Ստրայեցիներն իբր յաղթանդամ
մարդիկ: Տես և Ես. ԽԵ 14: Այս
ցեղէն ճիւղ մը, ինչպէս կը կարծուի,
գալով բնակեցաւ մօտ Ի գրուի Պար-
սից ծոցոյն: Տես և Քուշ և Ռեզմա:

2. Ստրայեցիք բուած են նաև
բնակիչք Սաբա կամ Շարա կոչուած
երկրին: Սուրբ Գրոց Շարայն կը
Թուի լինել Ստրառոնի Ստրայն,
գէղ Ի հարաւային մասն Արարեոյ,
մօտ յափն կարմիր ծովուն, և մայ-
րաքաղաք երկրին էր Մարիարա կամ
Մարբէ: Հաւանականապէս Ստրայ
որդի Յովանանայ, յազգէն Սեմոյ,
բնակեցաւ այս երկիրը, Ծննդ. Ժ. 28:
Թազուհին Ստրայ որ եկաւ ան-
նէլ զՍաղմուն, Գ Թադ. Ժ. Բ Մնաց.
Թ. Մառթ. Ժ. Բ. 42, և մատոյց ա-

նոր սոկի, փոսոկը և մեծագին խաւ-
կեր էր հաւանականապէս այս երկ-
րին իշխանը: Արարեալ Ստրայեցիք
անուանի էին նաև առ Յոյն, Իբրեւ
երեկել վանառայանք յիշեալ նիւ-
թոց: Յօդ. Զ. 19 Ես. 4 6. Երեմ.
Զ. 20. Եզեկ. ԻԷ. 22. ԼԷ. 13. Սաղմ.
ՀՅ. 10, 15. Յովն. Գ. 8: Աւանդու-
թիւն այցելութեան Թազուհեոյն
Ստրայ առ Սաղմուն պահուած է
Արարացոց մէջ, որ կը կոչեն զնա
Պալբիս, և կը պատմեն Թէ Թազու-
հին եղաւ կին Սաղմունի:

Քոց Յովանանան Ստրայէ, սւրբիշ
երկուք նոյն անուամբ կը յիշուին Ի
Սուրբ Գիրս. 1. Գրքի Յեկանայոց,
և Թառն Արարեալի Բ Քեանարոց
Ծննդ. ԻԵ. 3: 2. Թառն Քուշոյ, Ա
Մնաց. Ա. 9: Թերեւս սերունդք այս
Քուշեան Ստրայի իրենց բնակա-
թիւնը հաստատած էին յԱփրիկէ-
ոցոյց այս երկու Ստրայից ինքիբը
մութ և զժուարին է յորնչլ: Ի
Սաղմունի ՀՅ. 10, Իբրև սուրբն ան-
ուան կը յիշուին Շարա և Սաղմ.
որ կու գան զնէլ իրենց նուէրներն
առ սոս ֆրիտոսի:

Ստրայեցիք յիշեալք Ի Յօրոց. Ա.
15, էին հաւանականապէս Քուշ-
եանք:

Ստրաքրանի, զո Բուշոյր, Աս-
րա-Քաղղէական բառ, մասն ազա-
ղակին Քրիստոսի Ի վերայ խաչին,
Մառթ. ԻԵ. 46: ԻՅ սաղմունի 1.
համարէն առնուած է ամբողջ խօսքը,
որ մարգարեարար բուած է:

Սարէէ, խառվարար Բենիամին-
եան, որ յետ մահուան Արիսողմոյ
լանաց, բայց Ի զուր, նոր ապտա-
րութիւն յարուանել Գուլթի գեմ:
Հայածուկով պաշարուեցաւ յԱրէլ-
րեթմաքա, մօտ Ի հարաւային մասն
Լիբանանու, և քաղաքին ժողովուր-
դէն գլխատուեցաւ, Բ Թադ. Ի:

Սաղովիկ, սրբոր: Տես Արխարար:
Սաղուկեցի: Այս անունը կը ար-
ուէր Քրիստոսի ժամանակ Ղրբից
մէկ մասին կամ տղանդոյն: Սաղու-
կեցիք ընդհանրապէս տարբեր կար-
ծիք ունէին միւս գլխաւոր աղանդէն,
այն է՝ փարիսեցիներէն, բայց անոնց
հետ միարմն էին հակառակ Քրի-
ստոսի, և Ի միասին նիւթեցին անոր

մասը, Մատթ. Ժ. 2. 1-12. Ղուկ. Ի. 27: Սագուկեցի անուշը կը թուփ ծագած Երբայեցերէն բառէ մը որ կը նշանակէ որդւոր. բայց թալմուսեանք կ'ըսեն թէ Սագուկեցի բառը կ'ած էր Սագով կամ Սագովոս անուն անձէ մը, որ էր հիմնիչ ազանդոյն, և ասորեցաւ իբրև երբորդ գարուն նախ քան գրքիտասս: Սագուկեցիք կը մերժէին ամեն աւանդութիւն և անգիր օրէնք, և կը համարէին Սուրբ Գիրքը միայն իբրև միմիայն ազրիւր և կանոն Հրեական կրօնից: Կը մերժէին նաև փարիսեացոց վարդապետութիւնն զգիւաց, չէին ընդունիր թէ կային հրեշտակք և ոգիք, կը կարծէին թէ հոգին կը մեռնէր ընդ մարմնոցն, և ընդ հանրապետ չէին ընդունիր նաև հանդերձեալ կենսի վարձուց և պատժոյ, Մատթ. ԻԲ. 23: Մինչ փարիսեցիք կը հաւատային մանաւանդ թէ ամեն դէպ և գործ կը պատահի անդառնայի հրամանաւ կամ ծակապարով, սագուկեցիք կը համարէին ամեն դէպ և գործ կախեալ մարդոց կամ քէն և գործողութենէն: Այս ազատախոս փիլիսոփայից վարդապետութիւնները չէին, ընդհանրապէս, ընդունիլ ժողովրդեան, մինչ փարիսեցեացն էին առ հասարակ ընդունիլ: Բայց և այնպէս բարձրագոյն կարգի մարդոց շատերն ընդունած էին զայն, և կը ցուցնէին մեծ իրատամբութիւն և լուսարարչութիւն: Հրեից ազգային ժողովոյ անգամերէն ամենք սագուկեցիք էին, Գործ. ԻԳ. 6-9, նաև Առաքելոց ժամանակի քահանայապետը սագուկեցի էր: Քրիստոսի յարութիւնը կը թուի թէ առաւել ևս զայրացուց անոնց տակութիւնն ընդդէմ Քրիստանէութեան, Գործ. Գ. 1. Ե. 17:

Սարքարուզան: Տես թարգմայի: Սալպատաղ, անգրամի, էր Եփեսոսի սերունդէն, մեանելով անաստան մէջ թօզուց հինգ գուտար, բայց ոչ ուտար: Սալպատաղոյ մահն առիթ տուաւ հաստատել սա օրէնքը, որ կը հրամայէր առանց ուտար մեռնող մարդու մը զուտեաց ծառանդել իրենց հոյրենի ստացուածը, բայց չամուսնանալ օտար ցեղէ

մարդու հետ, Թու. ԻԶ. 33. ԻԷ. 1-11. Են. ԺԷ. 3, 4:

Սամմանի Յլան: Որմ կամ ուրիշ որեիցէ պատուար կանգնել կրնայ թէ սոփրապան չէր առ Հրեայն, Մարկ. Բ. 23, թէպէտ արտեղները ցանկով պատել երբեմն սոփրութիւն էր: Ուտար չհին և տեական սահմանի կայուածոց բաց գալուի մէջ, Հուս. Բ. 3, կ'որոշուէին անկիւնները տնկուած ծառերով կամ կարկառով քարանոց. և որովհետև գիւրին էր այս նշանները վերցնել, գրացոյն հոգէն տեղ տեսուլ այս կերպով կը համարուէր անտակ մը նենգութիւն և գործ արժանի խառն պատժուելու, Բ Օր. ԺԹ. 14: Առաք. ԻԲ. 28. Ով. Ե. 10:

Սաղաքիէլ, արաբ զԱրամոս, Ա Մնաց. Գ. 17, հոյր Զորարարելի, Եգր. Գ. 2. Նէեմ. ԺԲ. 1. Ամբ. Ա. 1, մին ի նախահայր Գրիտասոսի. աւանարաններուն երկու ազգարանութեան մէջ ևս կը յիշուի, Մատթ. Ա. 12. Ղուկ. Գ. 27: Տես Ազգարանութիւն:

Սաղամիմա, գիւտար քաղաք Ախորս կղզոյ, հոս այցելութիւն ըրին Պօղոս և Բառնարատ յամի Տն. 48: Բառնարատ էր բնիկ ի Ախորս, և կը բնակէին հոն ոչ սակաւ Հրեանոց առ սրտ արտուած էր արդէն Աւետարանը, Գործ. Գ. 36. ԺԱ. 19, 20. ԻԱ. 16: Պօղոսի այցելութիւնը նշանաւոր եղաւ Եղիմասոյ վրայ գործուած հրաշքով, և կղզոյն կառավարին Արգիտոս Պօղոսի գարնին ի Քրիստանէութիւն, Գործ. ԺԳ. 5-12: Սաղամիմա էր ընդարձակ քաղաք, Ախորսի արեւելեան կողմը, և յետ ժամանակաց կոչուեցաւ կոստանդիա:

Սաղեմ, Իսղաղութիւն, 1. հին առաջին Երուսաղեմի, Ենիք. ԺԳ. 18. Եբր. Է. 1, 2, նոյն անուշը կը տրուէր յետ Երուսաղեմի այլարանորէն, Սաղմ. 29. 2:

2. Քաղաք Աւետմացոց, տեղն անծանօթ, Ենիք. ԼԳ. 18:

Սաղմ, քաղաք մօտ ՍԱՍԻՆՆ և ի Երզնան, ի հարաւոյ Բեթաւնայ, Եփ. Գ. 23:

Սաղիստ, գաւառ կից ի Լեռան

Եփրեմայ, յարեմոյց, Ա. Թագ. Թ. | սեպտա հնգետասան մըն է Լ. Իւզ-
4: ԶԲահաղ-Սայլիսա կը գնէ Յովէ | գայէ, գէտյ է հիւտիս:

Սաղմոմասար, աղբայ Ատրիս- | և Սենկերիմայ: Ելաւ գահն իբր
աանի, է մէջ Թագազարթփազանարայ | 728 ին նախ քան զԳր., և Թա-
476

գաւարեց չորքրասանն ամ: Սուրբ Գիորգ կը պատմէ թէ Սաղմնահասար եկաւ Պաղեստին, առաւ Սամարիա, և ոտիպեց զՈվէէ Հասուցանել Հարկ: բայց երրորդ տարին Ովէէ չկրնայով տանել Սաղմնահասարայ կեդեքմանց, միացաւ բազաւ Եղիպ տասի Սոփա Թագաւորին հետ. Ասորեստանի լուծը նեռելու: Սաղմնահասար եկաւ Ովէէի վրայ զօրօք, աւերեց Սամարիա, պաշարեց զՈվէէն իւր քաղքին մէջ, և թէպէտ Ովէէ գիմացաւ երէք տարի, Դ. Թագ. Ժ. ԺԼ. 9-12, Սաղմնահասար առնելով քաղքը, կործանեց ամբուլթիւնները, կապեց զՈվէէ և ժողովարդէն շատերը վարեց ի գերութիւն անգր քան զԻփրաա: Այսպէս կործանեց Սաղմնահասար Սամարիայ Թագաւորութիւնը որ տեւած էր երկերիւր յիսուն և չորս տարի, 975 էն մինչև 721 նախ քան զՔր.: Հոս գրուած պատկերը գանուած է Ասորեստանաց տամանակէն Յեացած վեց ու կէս սաք բարձր սե մարմարինէ կոթողի մը վրայ, որոյ բարձր կողմերը լին են արձանագրութեամբք: Այս կոթողը գտնուեցաւ Տիւսիտային արեւմտեան պալատին աւերակներուն մէջ ի Նեմփուս, և շատ ապացոյցներ կան կարծելու թէ պատկերը կը ցուցնէ զՍաղմնահասար որ իւր զինուք նուանեալ Հրէից հրպատակութիւնը կ'ընդունի: Յուդայի Թագաւորն Եզեկիա յաջողութեամբ գէժ գրաւ Սաղմնահասարայ, Դ. Թագ. ԺԼ. 7. բայց կ'երկի թէ Սաղմնահասար աւերեց զՄովբա, Ես. Ժ. 9. ԺԵ. ԺԶ. ԺԳ.: բաւ Յովեպոսի Սաղմնահասար նուանեց զՓիւնիկէ բաց ի կղզայինն Տիւրոսէ, զոր ի զուր պաշարեց իբր հինգ տարի:

Սաղմն, Ա Մնաց. Բ. 11, ցեղապետ Յուդայի սոհմէն, այր Ռախբու և Տայր Բոսոսայ, Հուլթ. Գ. 20. Մատթ. Ա. 4, 5. Ղուկ. Գ. 32. Սաղմնաց, հրուանդան կրեաւ կղզային Տիւսիտային արեւելեան ծայրը, զարդիս՝ գլուխ Աեաերայ, Գործ. Ի. 7.

Սաղմնաց, Գիթք.: Այս գրոց Երայիցերէն անունն է Դեհիլիմ, այսինքն գովեստը կամ փառաբա.

նութիւնը, թէպէտ սաղմններէն շատերը մանաւանդ ողբ կամ եղբերգութիւն են: Սաղմնաց մեծագոյն մասն ունի ի վերնագրին գլուխ, որ կը նշանակէ բանաստեղծութիւն, երգ: Այս բառը եթանասունը թարգմանած են յունարէն բառով, յորմէ հայերէն՝ սաղմն, այսինքն նուագերգութիւն, կամ քերթուած քնարական:

Դաստիարագութիւն: Ոմանք ի մատենագրոց գտն գառ բաժնած են սաղմններն անոնց բանաստեղծական յատկութեան համեմատ, զորօրինակ ի տաղա, յեղերգութիւնս, այլովքն հանգերձ: Լուսազոյն ևս է բաժնել զնոսա բառ նիւթոյն: Ըստ այսմ՝ սաղմնը կը բաժնուին վեց գաս:

1. Երգք ի գովեստ Եհովայի, Դեհիլիմ բուն նշանակութեամբ: Այս երգերն ուղեալ են առ Եհովա, իբրև առ Աստուած համայն բնութեան և Արարիչ տիեզերաց, Սաղմ. Ը, ճԻ., իբրև առ պաշտպան Իսրայելի, Սաղմ. Ի. Իթ. ԼԳ., կամ առանձին մարդոց, հանգերձ շարհակալութեամբ վասն ազատութեան ի շարեաց, Սաղմ. ԺԸ. Լ. ԽԶ. ԻԵ., և կամ կը վերաբերին բուն և սեպհական յատկութեան Եհովայի, Սաղմ. Ղ. ՃԼթ.: Այս սաղմնները գրուած են խորին իմաստիւք և զեժժ գգացմամբք առ Աստուած, առ նախախնամութիւն նորա, առ փրկագործութիւնն, այլովքն հանգերձ:

2. Երգք տանարի, որ երգուած են ի ծաւակապտիս ասանարին, ի մնաստ տապանակին, այլովքն հանգերձ, կամ տանարին պաշտամանց համար յօրինուած են, Սաղմ. ԻԳ. ՃԼԲ.: Այս գատուն կը վերաբերին նաև "ուխտանորաց երգերը," զորս կ'երգէին անոնք որ կու գային պաշտած մասուցանել տանարը, այլովքն հանգերձ, ինչպէս են, օրինակի համար "Երգք աստիճանաց," Սաղմ. ՃԻ., այլովքն հանգերձ: Տես Աստիճանաներուն երգք:

3. Ընդհանուր կրօնական և բարոյական երգեր, որ գրուած են որտի յուղմամբ և զգացմամբ, բանաստեղծական սեղմ, սուտի և մարգուտ այլևայլ զգացումները կը յայտնեն,

գործրինակ, վաստակներն առ Աստուած, Սաղմ. ԻԳ. ԿԲ. ՃԻԵ; նուիրուեմ առ Աստուած, Սաղմ. ԺԶ, քա՛հաք պաշտօն մատուցանելոյ Աստուծոյ անոր տաճարին մէջ, Սաղմ. ԽԲ. ԽԳ., աղօթք մեղաց թողութեան համար, այլովքն հանդերձ: Այս գասուն կը վերաբերին եօթն սաղմոնք ապաշխարութեան, ինչպէս կը կոչուին ընդհանրապէս, Սաղմ. Զ. ԻԵ. ԼԲ. ԼԵ. ԼԸ. ԾԱ. ՃԼ. Կակ վարդապետական երգեր, քանի մը ծննդաբանութիւն, և բարոյական սկզբունք, այլովքն հանդերձ, պարունակող երգեր, Սաղմ. Ա. ԼԳ. ՃԻԸ. դարձեալ, ԺԵ. ԼԲ. Ծ. և այլք: Այս գասուն վերաբերեալ սաղմոնք շատ են:

4. Եղբրական սաղմոնք, այսինքն սղբոց և բանգասանաց միմուռնչք, հանդերձ աղօթիւք օգնութեան:

5. Մեծիական սաղմոնք, որպէս Բ. ԽԲ. ԽԵ. ԿԹ. ՀԲ. ՃԺ. այլովքն հանդերձ:

6. Պատմական սաղմոնք, յորս իւրայլազանց հին պատմութիւնը կրկնուած է ի իրատ կամ ի յորդոր, Սաղմ. ՀԸ. ՃԵ. ՃԶ. ՃԺԳ.:

Բայց սաղմոնաց մէջ կատարեալ բաժանում մը ընել անհնար է, վասն զի կան սաղմոնք որոց մասունք կը վերաբերին սւրյն սւրյն երկու կամ աւելի տարրեր գասերու: Բաց իրուն Մեծիական սաղմոններէ, Մեծիայի վրայ կանխատանջութիւնք բոլոր սաղմոնաց մէջ կան ջիր և ցան: Չերմեւանդ ընթերցողք յաճախ կը պատահին այսպիսի համարներու որ, իրեն Քրիստոսի յատկութեան և գործին վերաբերեալ մարգարեութիւնք, կը գրուեն ընթերցողին մտքը: Այս սաղմոններէն ոչ սակաւք յիշուած են ի Նոր կտակարանի. և անտարակոյս չիշուածներէն ևս շատերուն լեզուին և իմաստին նայելով կրնայ բուռիլ թէ նաև ասոնք Աստուածորդւոյն վերաբերեալ մարգարեութիւններն են: Նոյն իսկ Դաւիթ գեղեցիկ օրինակ էր Քրիչին, և անոր կենաց այլևայլ պատահարներն էին ստուերագրիծ պատկեր Դաւիթ Որդւոյն և Տեսուն: Այսպիսի սաղմոնաց յիշատակութիւնն ի Սուրբ Գրքոս չէ

առանց նպատակի. Դաւթի փորձանք և յաղթութիւնք արժանի համարուած են պատմուելու ի Սուրբ Գրքոս, վասն զի մասնաւոր վերաբերութիւնս սենին: Լորտ Պազան ոս գիտողութիւնք կ'ընէ թէ Հին կտակարանին մարգարեութիւններէն շատերը "նման են այն մարգարեութիւնները Տեսողին" յորոյ աչս հարցոյ տարին է իրբև մի օր, սուտի և այն մարգարեութիւնք կատարուած չեն միանգամայն, այլ ժամանակ ժամանակ ընդբազում գարս, թէպէտ անոնց բուն նշանակութիւնք կամ լրումը կը վերաբերի այս ինչ մասնաւոր ժամանակի:

Վերնագիրք սաղմոնաց, Բացի քսան և հինգ սաղմոնաց, որ և կը կոչուին օրր սաղմոնք, բոլոր մնացեալք սենին այլևայլ վերնագիր: Վերնագիրք կը ցուցնեն հեղինակը, սաղմոնի առիթը, այլևայլ երգի տեսակներ, երգին եղանակը կամ չափը, նուազարանը որով պիտի երգուեր սաղմոնք, երաժշտաց գաւաք, այլովքն հանդերձ: Այս վերնագիրք շատ անգամ մտնեն, քանիք Նորայելաց երաժշտութիւնք և երաժշտական գործիք գրեթէ անծանօթ են մեզ: Նաև շատ հին են վերնագիրք, իթէ չեն այնչափ հին որպէս են նոյն իսկ սաղմոնք, և յերայեցներն բնագրին զատուած չեն սաղմոններէն, ինչպէս են արգի թարգմանութեանց մէջ: Վերնագիրք նաև տարրեր են Յուներէն և Ասորերէն թարգմանութեանց մէջ: Կան բաւեր որ առանց թարգմանութեան առնուած են ի վերնագիրս, և կարծեք միայն կրնան մեկնուիլ: Տես Հիկիլայօմ, այլովքն հանդերձ:

Հեղինակք և ժամանակք սաղմոնաց: Երբայեցներէն մէջ Գաւթի կ'ընծայուին եօթնասուն և երեք սաղմոնք, իսկ ի թարգմանութեան եօթնամանից՝ մնաստան ևս աւելի: Ղ. սաղմոնք կ'ընծայուի Մովսիսի: Միև սաղմոնաց հեղինակներուն գալով, Սուրբ Գրոց քննիչներուն մէջ կարծեաց մեծ տարբերութիւն կայ:

Սաղմոնաց ամբողջ հաւաքածոյն կը թուի թէ ի սկզբունէ հետէ բաժնուած էր հինգ գիրք, թերևս ըստ

Թուղ չհնգամսաներին: Իւրաքանչիւր գիրք կը վերջանայ փառաբանութեամբ մը:

- Ա. գիրքն ունի սաղմոսս Ա.—ԻԱ.
- Բ. " " " " ԻԲ.—ՀԲ.
- Գ. " " " " ՀԳ.—ՁԹ.
- Դ. " " " " Ղ.—ՃԶ.
- Ե. " " " " ՃԷ.—ՃԿ:

Սաղմոս մը կայ երկիցս, Սաղմ. ԺԴ. բաղգատե ընդ ԿԳ. սաղմոսին: Ամանք եւս մասն են այլոյ սաղմոսի, զորորինակ, Սաղմ. Հ. Ե մասն Խ. սաղմոսին: Կան նաև սաղմոց որ կը գտնուին նաև Սուրբ Գրոց սերիչ մասերուն մէջ. այսպէս ԺԸ. սաղմոսը նոյն է ընդ Բ Թագ. ԽԻ: Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ Եղբաս կարգի գրաւ սաղմոսները վերջին անգամ, 450 ին նախ քան գրք.:

Այս շնաշխարհիկ նուիրական երգերուն մէջ կան վեամ գաղափարներ Աստուծոյ վրայ, իբրև արարչի, պահպանչի և վարչի արեւելաց, թագունք սաղմոսաց շատերուն մարգարէական յատկութիւնք, և վերարեբուծիւնն առ Մեհայան և առ մեծ խորհուրդի փրկութեան մարդկան: Կը գնեն մեր առջև կատարեալ օրինակներ մանկական անմեղ նուիրման և ապաւինութեան, աչխորդող ճաւատոյ և վառահուծեան Աստուած: Սաղմոց են աստուածագրչիկ ճամբաւորութիւնք Սուրբ Գրոց Ի պէտս ազօթողաց, և սիրելի են մանուանդ ժողովրդեանն Աստուծոյ, վասն զի կը յայտնեն կրօնական փորձառութեան որևիցէ զիճակ: Լուծեր, Ի յառաջարանին իւրում Ի վերայ սաղմոսաց, կը խօսի սա գեղեցիկ կերպով. "Ուր կրնաս գտնել ուրախութեան ազնուագոյն բառեր քան Ի սաղմոս գոհութեան և շնորհակալութեան: Հոն կրնաս նայիլ բոլոր բարի մարդոց սիրտերուն վրայ, իբրև գեղեցիկ և զուարճակ պարտիզ վրայ, նա մանուանդ իբր թէ յերկինս: Ի՛նչ սիրուն և չքնաղ ծագկունք երախաագիտութեան կը բուսնին Տոն ամէն տեսակ շանայական և ուրախարար խորհուրդներէ առ Աստուած և առ բարութիւն նորա: Դարձեալ, ուր կրնաս գտնել Ի խորոց սրտե ըզխեալ Թախծագին խօս-

քեր առաւել քան սղբերգական սաղմոսաց մէջ: Նաև ասոնց մէջ կրնաս նայիլ բարի մարդոց սիրտուն, իբրև մահուան վրայ, նա մանուանդ իբրև թէ Ի գոթոս: Ի՛նչպէս մութ և աղբակցին է Տոն Աստուծոյ բարկութեան տաղնապեցուցիչ և խաղեցուցիչ խորհուրդներէ: Ինձ թուի ստիպոյն թէ չկայ յաշխարհի գիրք իրատական կամ պատմութիւն վարուց սրբոց և մարտիրոսաց ազնուագոյն և գեղեցկագոյն քան սաղմոսարանք: Քանզի կը գրուինք Տոն այ միայն ինչ որ այս կամ այն սուրբ գործած է, այլ ինչ որ գործած է Սուրբն սրբոց, և ինչ որ բոլոր սուրբ մարդիկ կը գործեն տակաւին: Տոն կը գտնենք թէ ինչ է սուրբերուն վարմունքն առ Աստուած, և առ բարեկամն կամ անթշամոս իւրեանց, և թէ ինչպէս կը վարուին վասնզններու և զշատց մէջ: Բաց յայտնէ, Տոն կայ ամէն տեսակ վարապետութիւն և պատուէր աստուածային: Այս է պատճառ որ Սաղմոսաց գիրքը բոլոր բարի մարդոց գիրքն է, և ամէն մարդ, ինչ պարագայի մէջ որ բլլայ, կը գտնէ Տոն իւր պարագային յարմար սաղմոսներ և խօսքեր, և ճիշդ այնպէս կը թուի անոր սրպէս թէ բուն իրեն Տոմար գրուած են անոնք, և այնպիսի կերպով գրուած կը գտնէ, քան զոր լուսագոյն ոչ կրնար գրել կամ գտնել կամ բացմայլ:"

Ղուկասու ԻԴ. 44 Տոմարին "Սաղմոսք" բառը կը նշանակէ երբայցեբէն Աստուածայնին երեք բաժանմանց մին, այսինքն Սուրբ Գրոց իրատական կամ բարեկամարական մասեր: Տես Աստուածաշարունց: Աստիճաններու Սաղմոսաց վրայ Տես Աստիճաններուն երգը:

Սամարացիք, բնակիչք Սամարիոյ: Բայց Սուրբ Գրոց մէջ այս անուամբ կ'իմացուի ցեղ մը որ յառաջ եկաւ Խորայիի տան ցեղերուն Տեթանոս ազգաց Տես Խառնուրդէն: Երբ բնակիչք Սամարիոյ և մտակայ երկրին գերի տարուեցան Ասորեստանի Սաղմանաար Թագաւորէն, Սաղմանաար անոնց տեղը զրկեց զաղթականներ Բարելանէ, Գաւ-

Թայէ, Աւայէ, Եմաթէ և Սեփար-
ուիթէ, որոց Տես Սամարիտ Սնայող
Հրեայք խառնուեցան, և ի վարեմա-
նի ձուլուեցան ի մի, Դ. Թայք. ԺԷ.
24-41: Այս օրինակ սերգր մը հար-
կաւ ասելի պիտի ընէր Հրէից զԱս-
մարացիս: Կոր և խառն ցեղի ար-
գարն ինգրէն Ասորեստանէ իւրայե-
լացի քահանայ մը սուտուցանել ա-
նոց Մհոզայի օրէնքը, և ընկալաւ
ըստ մասին նոր կրօնքին ձևերը, բայց
Սամարացաց ժեմազոյն մասն կիսով
չափ միայն գարձած էր իւր նախկին
հիթանաութենէն, Մատթ. Ժ. 5.
Ղուկ. ԺԷ. 16-18: Ուստի, երբ
Հրեայք գարձան գերութենէ և սկը-
սան նորէն շինել զԵրուսաղէմ և առ-
ճարը, Սամարացիք ի զուր շահացին
ճանչցուիլ Հրեայ, և լինել գործա-
կից Հրէից, Եղբ. Գ. 1: Հրեայք չա-
սին յանձն և թշնամութիւն ծագե-
ցաւ ի մէջ երկուց ազգաց, սուտի
և Սամարացիք ոչ միայն առիթ ա-
ռին զըզարակ զՀրեայս առաջի
Պարից թազաւորին, Եղբ. Գ. 4.
Նէեմ. Գ. 1, այլ և, օգուտ քաղելով
Մովսէսի հրամանէն, Բ Օր. ԻԷ. 41-
43, որուն համեմատ երբ խառնացե-
աւ երկիրը մտան իւրայեւացիք,
ժողովոյեան կէտր Գարիգին լեւր կե-
նայով Ամէն պատասխանեցին ուխ-
տին օրհնութիւններուն զորս կը կար-
գային Ղեապիք, առճար մը կանգ-
նեցին այն լեւրան վայ, և հառուա-
տեցին հոն զՏհեր ըստ հրամանին
Մովսէսի օրինաց, Թէպէտ նախ-
կին սեղանն, ըստ Սուրբ Գրոց Եր-
բայեցուց, Գերաղ լեւրան վայ էր,
Բ Օր. ԻԷ. 4. Եւ. Բ. 30-35: Թող
զայս, Սամարացիք մերժեցին նաև
Հրէից բոլոր նուիրական գիրքերը
բայ ի հնգամատենէն: Տես Սամա-
րազաւս: Այս ամենէն և սերիչ պա-
րագաներէ, ազգային ասելութիւնն
ի մէջ Սամարացաց և Հրէից, փո-
խանակ նուազելու ժամանակաւ, ա-
ճեցաւ և զորացաւ ընդհակառակին,
Բ Մովսէս. Զ. 2. Ղուկ. Թ. 52, 53:
Աստի Սամարացի անունն Հրէից մէջ
եղաւ անուն թշնամանաց և անար-
գութեան, Յովհ. Բ. 48, և խնամով
կը զգուշանային Հրեայք խառնակելէ
ընդ Սամարացիս, Յովհ. Գ. 9. Հևր-

կանս, իբր 129 ին նախ քան զՔր. .
կործանից Գարիգին լեւրս առճարը,
բայց Սամարացիք Քրիստոսի ժամա-
նակ գեւ կը յարգէին այն լեւն իւր-
բու նուիրական անգ, և ազգային
յասուկ պաշտօնաանդէ, Յովհ. Գ. 20,
21, ինչպէս ցարք կը յարգէ
զայն Սամարացաց զայն մնացորդը:
Սամարացիք ևս Հրէից պէս կը սպա-
սէին Մեծօրայի, Յովհ. Գ. 25, և ա-
նոցմէ սմանք եղան հետեւոյ Քրիս-
տոսի, և ընկալան Քրիստոնէական
կրօնից վարդապետութիւնները: Տես
Գարծ. Բ. 1, այլովքն հանգրեմ. Թ.
31. ԺԵ. 3:

Շատերուն ծածօթ է թէ Սամա-
րացիներէն զայն մնացորդ մը կոչ
ստակաւին ի Նապուլուս, հինն Արե-
թեմ: Եւրոպացի գիտուիք խնամով
քննեցին այս ժողովորդը, և գիտուն-
ներէն սմանք յաճախ թղթակցեցան
անոնց հետ, բայց այս քննութիւն-
ներէն կարևոր արգիւնք յառաջ չե-
կաւ: Այս Սամարացիք ունին հնգա-
մատենէն օրինակ մը, զոր կըրուի թէ
գրած է Փննեհէտի որդին Արիսուս,
1400 ամաք յառաջ քան զՔր.: Քա-
նի մը օրինակք գրուեցան այս հըն-
գամատենէն, առաջինն 1616 ին, և
առդպասուեցաւ Երբայական բնա-
գրին հետ, ընդ որում գրեթէ նոյն
է: Կան այս երկու բնագրաց մէջ ըն-
թերցուածոյ ատարերութիւնք, բայց
այս ատարերութեանց շատերուն,
նա մանաւանդ ամենուն մէջ Սամա-
րացաց ընթերցուածք կ'երևի խան-
գարեալ: Մտերն ճանապարհորդք
ստեպ այցելութիւն ըրին Նապուլու-
սի Սամարացաց: Ասոց թիւն է
իբր հարիւր և յիսուն, և են ընթմ
օրինապէս: Հրէից շարաթը մեծ
ճշգութեամբ կը պահեն, և օրը երկու
կ'երթան ժողովրդանոցն ազօթելու:
Տարին չորեքս, այսինքն զատկի,
պենաեկատէր, տազաւարահարաց
և քաւութեան ամերուն, ամէնքը
կ'երթան իրենց հին առճարին անգն
ի Գարիգին յերկրպագութիւն: Տես
Գարիգին:

Սամարիտ. 1. Փրօշին ժամանակ
Սուրբ երկրին երկից բաժանմանց մին,
որոյ սահմանային էին ի հելւօրայ՝ Գա-
լիլեա, և հարաւայ՝ Հրեատան կամ

Յուզայտասան, յարեւելից՝ Յարգա-
նան, և յարեւմտից՝ Միջբերդական
ժողք, և կը պարտահանէր ի սկզբան
Եփրատայ, Մանասէի և Խաւարայ
արուած երկիրներէն մտնորք, Ղուկ.
ժ. 11. Յովհ. Դ. 4: Սամարիոյ բլուր-
ներն աւելի բերրի կը նկարագրուին
քան Յուզայտանները, և անոր հովիտ-
ներն ու գաղտնիքը աւելի մշակեալ և
պաշարներ: Տես Քանան: Այ սակաւ
Քրիստոսնէական եկեղեցիներ անկուե-
ցան հաս կանուի, Գործ. Ը. 4, 25.
Թ. 31. Ժ. 3:

2. Քաղաք, Պաղեստինու միջագոյ-
րին մօտ, իբր վեց մղան յարեւմտեց
հիւսիսայ Արեւմտայ: Խորայելի թա-
զաւորն Ամրի շինեց այս քաղաքն
իբր 920 ին նախ քան զԳր., և կո-
չեց Սամարիա յաւնու Սեմերայ
նախկին տիրոջ լեռան կամ բլրոյն
յորոյ վերայ շինուեցաւ քաղաքը, Գ
Թագ. Ժ. 2. 23, 24: Սամարիա եղաւ
մայրաքաղաք թագաւորաց Խորայելի
փոխանակ Արեւմտայ և Թերսայի որ
աւաղ մայրաքաղաք էին: Քաղաքը
գեղեցիկ զարդարուած էր շինուա-
ծովք: Աքաւոր շինեց հան պալատ
փռչակերայ, Գ Թագ. Խ. 39, նաև
Քաղաքու մեհեան, Գ Թագ. Ժ. 2.
32, 33, զոր կործանեց Յեու, Դ Թագ.
Ժ. 18-28: Մարգարէք ստեպ կը յան-
գիծանէին զՍամարիա կառաջաւա-
թեան համար, Ես. Թ. 9. Եզեկ. Ժ. 2.
46-65: Երկիցս պաշարուեցաւ Սա-
մարիա Ասորիներէն, Գ Թագ. Խ. Գ
Թագ. Ժ. 24. Է. 4-20: Հուգի ուրեմ
Սաղմանասար, աղբոյ Ասորեսանի,
աւաւ և կործանեց զՍամարիա, և
երկիրն ժողովուրդը վարեց ի գերու-
թիւն, 721 ին նախ քան զԳր., Դ
Թագ. Ժ. 3-6. Ուլ. Ժ. 5-7. Միք.
Ա. 1-6: Տես Ամրի: Քաղաքին մէկ
մասը նորէն շինուեցաւ Տիգրիսի ան-
գրի կողմէն հան բերուած փութայե-
ցիներէն, բայց յետոյ գրեթէ կոր-
ծանեցաւ Յովհաննէս Հիւրկանոսէ:
Հառվմայեցի փոխանակ բգեշխին (ան-
թիհիւպատոս) Գարիմիոս միւս ևս
անգամ նորոգեց զՍամարիա և կո-
չեց Գարիմիոս: Օգոստոս առաւ յե-
տայ այս քաղաքն Հերոզդէի մեծի, որ
ընդարձակեց և զարդարեց զայն, և
ի պատիւ կայսեր կոչեց Սերաստա,

որ Հասիններէն Աւգոստոս բաւին
Յոււարէնն է: Հերոզդէս բնակեցցւց
հան վեց հալար գաղթական, և պա-
տեց քաղաքն հզօր պարապու, շինեց
նաև Տոյափայտ մեհեան մը ի պա-
տիւ Օգոստոսի: Վաղ իսկ յաւա-
քեղական դարուն փրկիպարս և այլք
յաղողութեամբ գործեցին հան. Գործ.
Ը. 5-25. և հան կազմուած եկեղեցին
տակեց բաւեց դարերով, մինչև քան-
գեցաւ Հերոզդի քաղաքը: Յետ ժա-
մանակաց նորէն կենդանացաւ Աե-
րաստա, և Խաւարաց պատմու-
թեան մէջ կը յիշուի: Չարքիս ան-
նշան գիւղ է և կը կոչուի Սէպուս-
թիէ, հին աւերակաց քարերէն շին-
ուած քանի մը տնակներով:

Ահա Ռիշարտարժի տեղեկութիւնն
այժմու քաղաքին վրայ: "Իբրք շատ
գեղեցիկ է և ի ընէ ամուր, ինչպէս
կարծեմ, առաւել քան զԵրուսա-
ղէմ: Եր կենայ զատուցեալ բլրոյ մը
վրայ որ գեղեցիկ և մեծ է, շուրջ
պատեալ լայն և խոր հովիտ, և
եթէ էր ամրացեալ, ինչպէս կ'ըսուի
թէ էր ի Հերոզդէ, յայտնի է թէ
ի սոփոյ ստիպել անձնասուր եղած
էր, ոչ թէ առնուած պատերազմա-
կան արուեստին հին հնարք: Հո-
վիար պաշարեալ է շորս կողմէն մէկ
մի բլրէ, իւրաքանչիւրը զահաւանք
զահաւանք, քաղ մշակուած մինչև
զագաթը, ցարենի արտերով, թղե-
նեք և ձիթենեք. քաղ մշակուած
է նաև հովիւր: Սամարիոյ բլուրն է
նշնայէս զահաւանք զահաւանք մին-
չև վեր, և է բարձրութեամբ հա-
ւասար մտակայ լեռանց:

Այժմու գիւղն է փոքր և աղքատ,
և հովանէն առկին գէոյ ի վեր ելքն է
ուզբորք յայժ. բայց մեր վրանին
տեղէն նայողին էր հաճայտաւոր ոչ
միայն բնական գրից կողմանէ, այլև
գոթական նարտարակտուութեան ու-
նով շինուած հին մեծասանի մը ա-
ւերակներուն գեղեցիկ երևութէն:

Գիւղն անցնելով, իբր ի միջոցի
առաջին զահաւանքային տեսանք
կարգ կարգ սեւեր գեւ կանգուի:
Մէկ կորգին վրայ համրեցի երկու
աստան սիւն, բայց յայլոց բազմաց
որ էին միայնակ, և կը թուէին լե-
նել կըբայրակորոյս Թաջորդք այլ

կարգաց: Գիտքը շատ զուարճալի է, և առաջնորդը որ կը ստանէր զիս ըստ թէ այն սիւնեղն էին Տին պալատի մը սիւններ: Երկորոգ գահաւանդին վրայ տեսանք Քաջորդներ սիւղակազմ շինուածոց, բայց էին իբրև կղզւոք քարի և կրոյ և հողախառն ազրեակ: Երբորոգ կամ բարձրագոյն գահաւանդին վրայ շտեմանք այնչափ Քաջորոգ Տին շինուածոց, բայց վայելչոցնք շրջակայ երկրին Տիւանայի տեսիլը: Մեր աշուքները բլուրը պատասց հովանի խորութենէն անգին ձկտելով, կեցան հանգիպակաց լեռանց վրայ, որ մեզմով գար վեր բարձրանալով, ամէն գիէն կ'երեւին մեզ իբրև գրտկալի մը վրայ կարգաւու համար բաց գրուած մատենան:

Սամեգար, սրգի Անաթայ, երբոր գառաւոր իտայիլի, յետ Աւոզգայ և Քի յառաջ քան զԲարակ, մեծ նեղութեան և երկիւղի ժամանակ, Գառ. Գ. 31. Ե. 6: Սուրբ Գիբը կ'ըսէ միայն թէ Սամեգար պաշտպանեց զԻտայել, և թէ եղան իթանով սպաննեց վեց հարիւր Փղըշաացի:

Սամեր, նախկին տէր բլրոյն որոյ վերայ Ամրի շինեց Սամարիա քաղաքը, Գ թագ. ԺԳ. 24:

Սամիր, ծածկոթ ասունկ, նման արջնդեղի, կնճթան, այլովքն հանգերձ, բայց աւելի հոտուեա, որ կը բուսնի Պաղեստին, և արժէ աստանորգ կու առյին Հրեայք:

Սամնա, Գաւթի երեսուն քաշերուն երեք գլխաւորաց մին, որ Գաւթի և Եղիազարայ Տեա գործակեց էր Բ թագ. ԻԳ. 11, 12. Ա ՄԸ-

նաց. ԺԱ. 12-14 համարներուն մէջ յիշուած քաղաքործութեան: Աւրել քաղաքործութիւն տարա կը պատմուի Բ թագ. ԻԳ. 13-17 համարներուն մէջ:

Սամնա, կզղի Արբեղեղազոտի, առ եղերը Փարուն Ատոյ, հանդէպ լիւգիոյ, արժէ բաժնուած է կզղին անձուկ նեղցիւ: Եզղին նուիրեալ էր պաշտաման Հրեայ աստուծոյն որ ուներ հան հոյակապ մեՏեան. որոյ մընայորոգ է կան ցարգ: Անուանի էր կզղին նաև խեցեղէն անօթոց համար որ կը շինուէին հան, և իբրև տեղի ծննդեան Պիւթազարայ: Հառվմայեղիք գրեցին կուսկային Սամնի ի նպատակ Հրեից առ Շմուսնիւ Մախարեանց, Ա Մախ. ԺԵ. 23: Պօզոս ելաւ այս կզղին, մինչ կ'երթար Երուսաղէմ, յամի ՏՃ. 59, Գործ. Ի. 15: Զարթոն անի իբր իտան հազար բնակիչ, և թէպէտ քաղ մշակուած չէ, կը բերէ սակայն աստանարիկ, խաղաղ և ձկթապաւազ, կը զրկէ նաև ցորեան և գինի:

Սամուել, Արտաշէտ, Ա թագ. Ա. 20, սրգի ազթից, հաշակաւոր մարգարէ Հրեից և գառաւոր, Գործ. Գ. 24. ԺԳ. 20: Ի ծնէ Ղևոնց էր Սամուել, Ա Մնաց. Զ. 22-28, և սրգի Եզկանայ և Անայի, Եփրեմի լեռն ի Ռամա, ի հիւսիսայ արևմտեց Երուսաղէմի: Գեռ մանուկ էր, բերուեցաւ Սելով, անաւ և զարգացաւ վկայութեան խորանն ընդ ինամով քահանայապետին Հեղեայ: Ի ծնընդինէ ձօնեալ Աստուծոյ և նուիրեալ յախտաւորութիւն, սկսաւ ընդունել աստուածուստ պատգամ ի արզայութեան իսկ, Ա թագ. Գ., և յետ մահուան Հեղեայ կարգեցաւ գառաւոր իտայիլի: Իտայիլի գառաւորաց վերջիւր և լուսազոյն էր: Անոր բարքը և վարչութիւնն արժանի են նկատուելու մտածաւոր հանութեամբ և մեծարանգ: Երբ Սամուել առաւ գառաւորութիւնը, երեսուսան յեղք բարոյական և քաղաքական մեծ նուաստութեան մէջ էին: Սամուել աղասեց զանոց ամէն օտար լուծէ, գառաւորութիւն ըրաւ ճշգիւ և անաչառ, յառաջ տարաւ գառաւորակութիւնը և ճշմարտ

կրօնքը, միացուց ցեղերը, և հաննց զանոնք բարձր աստիճան քաղաքա- կրթութեան: Հրէից խնդրել թա- գաւոր, տեսնելով Սամուելի ծերու- թիւնը, և անոր որդւոց անդրասնու- թիւնը, կը ցուցնէր մեծ թերեհասա- տութիւն յԱստուած և պահասու- թիւն հնազանդութեան ի կամն նա- րա Քայլ: Ե. այնպէս Աստուած առաւ աննից թագաւոր «Իր բարկութեամբ: Բը.», Ովք. ԺԳ. 11: Սամուէլ օծեց զՍաւուզ առաջին թագաւոր Իս- րայիլի, և յետ նորա՝ գիւաւթի, Դաւիթ ի գեղ ժամանակի պիտի յաջրդէր Սաւուզի, որ արդէն մեր- ժուած էր Աստուծէ: Սամուէլ իւր բարբ կենաց մէջ վարեց վերին և բարեբար պահգցութիւն մը Իսրայիլի մէջ, նոյն իսկ Սաւուզի վրայ: Հաս- տատեց «մարգարէից զգրոցը,» որ եղաւ առական և շատ օգտակար: Մեռաւ իննսունեակութամայ, 1053 ին նախ քան զԲր., մեծարեալ ամե- նէն, և առջ զբաւ անոր վրայ բարբ ազգը: Անոր մահուանէն ետքն ան- գամ թշուառականն Սաւուզ, մն- առցեալ Աստուծէ զոր թողած էր, խնդրեց մարգարէին խորհուրդը խա- բեայի մը ձեռք որ կը պնդէր ու- նենալ ազինեալ հետ հազարգու- թիւն: Աստուած թոյլ առաւ Սա- մուելի երեւնալ թագաւորին, իրևն մարգարեական պատգամատու: Ի սաղմոսին ՂԹ. 6. կը գասուի Սա- մուէլը Մովսիսի և Ահարոնի կարգը: Տես Երեմ. ԺԵ. 1. Երբ. ԺԱ. 32:

Սամփոսն, — րէկ—րէ, որքի Ման- սէն, ի ցեղէն Իսայ, ազատարար և դատաւոր հարաւային ցեղից Իս- րայիլի իւր քան ասոր, Դաս. ԺԳ. — ԺԶ.: Սամփոսն ծնունդը գու- շակուցեալ սքանչելիք: Սամփոսն էր սեխաւոր ի մանկութենէ, և մարդոց հզորագոյնը: Եղաւ հաւա- ստապետ անուանի, անվէհեր և զար- մանայի արութեամբ, բարոյական տկարութիւններով և սղբայի մահ- սուամբ: Սամփոսն իւր քաղութիւն- ները գործեց ոչ առանց մասնաւոր օգնութեան Աստուծոյ «Տէրոջը Հո- գին անոր վրայ եկաւ,» Դաս. ԺԳ. 25. ԺԴ. 6, 19. ԺԵ. 11. ԺԶ. 20, 24: Սամփոսն սիրահարութեան,

անոր բարեկամեալն գասութեան և թշնամիներն շարութեան յօգուտ գործածուելին յայտնի կը տեսնուի թէ Աստուծոյ նախահամուժիւնն էր որ կը գործէր: Սամփոսնի մեղքը պատճառ եղաւ որ Սամփոսն ինկաւ Աստուծոյ երեսէն և կործանեցաւ ի մեծ թշուառութիւն, բայց ի վախ- ճանի յաղթանակից շորհքն ու հա-ւապքը, Երբ. ԺԱ. 32: Այս անկին պատմութիւնը գեղեցիկ կը ցուցնէ թէ ինչպէս շար և անողորմ են մեղքը և մեղաւորը, և ինչպէս իր հսկէ Քր- րիստոսն ինքսմէն իւր ժողովրդեան վրայ: Տես Դաս. ԺԳ. 22, և Մատթ. ԻԳ. 37:

Սամօրբակի, կղզի հրեոսային Եգէական ծովուն մէջ, առ եղբր Թրակիոյ, Տրոյայէ ի Փիլիպպէս առ- նոյ ճամբուն գրեթէ մէջանոյ, իւր առաջին այցելութեան ատեն յԵւ- րոպա, Պոզոս խորիս նեանց գեղերը Սամոթրակիի հրեոսային կողմը, Գործ. ԺԶ. 11: Առաջ կը կոչուէր Սամոս, և միւս Սամոսէն օրոշելու համար Թրակեան վերագրիր կը յաւե- լուին: Սամթրակի ուներ բարձր լեւ- մը և համանուն քաղաք, և էր հըս- շակաւոր իրևն նուիրեալ հեթանո- սական խորհրդոց, մանաւանդ Գե- մետրեան և Պրոսերպինան խորհրդոց: Աստի կղզին առաւ «նուիրական» վե- րագիրն, և կը համարուէր իրևն ան- բանարարի տպաստանարան փա- խտէից և ոճրաւործաց: Չարդիս կը կոչուի ի թըրաց Սեմէնար: Սամարաղաւ, հաւանականապէս բնիկ Որոնացի Մովսուս երկիրը, և մեծ թշնամի Հրէից: Թերեւս բնու- նած էր Պարսից կառավարութենէն իշխանութիւն Սամարացոյն և Սա- մարիա բերուած Պուլսայեցոց վրայ, իրևն Եփրատայ արևմտեան կողման կուսակալներէն մին: Երբ Նեեմիա եկաւ Շուշանէն Երուսաղէմ, Նեեմ. Բ. 10, 19, 445 ին նախ քան զԲր., և սկսաւ շինել Երուսաղէմի պարիսպ- ները, Սամարաղաւ, Տուրիա և Գե- սուս՝ նախատեցին զՆեեմիա, և զըր- կեցին հարցունել թէ ի՞նչ իշխանու- թեամբ ձեռնարկած էր այն գործին, և միթէ այն ապաստարութիւն չէ՞ր թագաւորին գէմ: Բայց և այնպէս

Նէեմիա յառաջ տարաւ փութով իւր գործը, և կատարեց քաղքին պարիսպներուն շինութիւնը, Նէեմ. Բ. 10. Գ. 6:

Նէեմիա ստիպուելով դառնալ Շուշան Արաաշէս Թագաւորին, Նէեմ. Ժ. 9. 6, 441 ին նախ քան գրք., անոր բացակայութեան ատեն Եղիաւորի քահանայապետն իւր թոռը Յովիթայի որդին Մանասէ ամուսնացուց Սանարազատու գօտեր հետ, և Տուրիայի, Սանարազատայ ազգականին, ասուա ընտկարան աստուարին մէջ: Երբ Նէեմիա գարնաւ Երուսաղէմ, (տարին ճշդիւ յայտնի չէ,) արտաքսեց զՏուրիա աստուարն, և շէթողաց Մանասէի, քահանայապետին թուան, ընտկալ քաղաքը, և ոչ քահանայական պաշտօն վարել: Մանասէ այսպէս մեթուելով, զնաց իւր աներոջ, Սանարազատայ քով, որ օգնեց անոր իւր քահանայական պաշտօնը վարել Գարիգին լեւոյ: Տես Գարիգին և Կամարացիք:

Սառնախմբ, Յես. ԺԺ. 33, քաղաք Նեփթալիմայ հիւսիսակողմը, Կադեսի և Անդիլիբանանու սարսաթին մօտ, Դաս. Դ. 11:

Սանգուլի, Երնգ. ԽԸ. 12-17: Փոխասական Յակոբայ երեցոց երկնային ստեղծոյցն միթարական անսիւն գտահեցուց զՅակոբ թէ ամենազէտն Աստուած պիտի խնամէր զնա, և պիտի շնորհէր անոր ժողովրդեան ամէն հարկաւոր բարիք աշխարհիս անապատին մէջ, Եբր. Ա. 44: Այն անսիւն կը ցուցնէր նաև թէ ճամբոյ բացուած էր երկրէ յերկին, ինչպէս նաև յերկինց յերկիր: Այս անսիւն կրնար համարել նաև օրինակ Գրիստոսի ընտելեան յորում երկինք և երկիր կու գան ի մի, և Քրիստոսի գործին՝ որ կ'ընտանեցնէ մարդիկ Աստուծոյ:

Սառնիք, չիքմն լերան արուած անուն մը Ամսիգացիներէն, Բ Օր. Գ. 9. Ա Մնաց. Ե. 23. Եղեկ. ԻԵ. 5: Տես Նիքմոն:

Սասարաթ: Տես Չօբարաթիլ: Սաստանայ, ինքնած հրեշտակներէն մին, մանաւանդ անոնց գլուխը: Աշխարհի վրայ գլխաւոր պատմաւ և շարեաց սաստանայ, և անոր մեծ նը-

պատակն է հակառակել բարեպիշ գոր կ'ուզէ ընել Աստուած: Կը ջանայ մանաւանդ իւր արբանեակներուն, միտ գիւաց ձեռքով, ետ կենցունել մարդիկ ընդունելէ Քրիստոսով փրկութիւնը:

Սաստանայ անունը կը նշանակէ ըստ Երբոյցներէն լեզուին, հակառակորդ: Բայց Սուրբ Գեորգ սուրբէ պլակայլ անուններ կու տան աստանայի՝ անոր յատկութիւնները ցուցնելու համար: Կը կոչուի "Իշխան աշխարհի", Յովհ. ԺԲ. 31. "Օգոյս իշխանութեան իշխան", Եփ. Բ. 2. "այս աշխարհիս աստուածը", Բ Եբր. Դ. 4. "զիշտայ, հին օձ, սաստանայ", Յայտ. Ի. 2. "չար", Ա Յովհ. Ե. 18, "մեծնոց առիւծ", Ա Պետր. Ե. 8. "մարդասպան", "սաստանայ", Յովհ. Ը. 44. "Բէեզդեբուզ", Մատթ. ԺԲ. 24. "Բեխար", Բ Կորնթ. Զ. 15. "եզրայներուն դէմ" չար խոսող, Յայտ. ԺԲ. 10: Բայց Գրոց մէջ կը նկարագրուի իբրև լի չարակամութեամբ, անզթութեամբ և խարէտութեամբ, թշնամի Աստուծոյ և մարդկան: Առդագար կը ջանայ կորուսնել չղփներ, և ամեն հարցը և նենգութիւն կը գործածէ յարմարցնել իւր փորձութիւններն մարդոց պլակայլ բարոս և զիւսկներուն: Տրայուրելով սկզբ մարդիկ, երբեք բարիներն անգամ, ինչպէս նաև իւր արբանեակներն, զեւրը, յօգնութիւն և ի դարձակցութիւն: Գրեթէ բոլոր աշխարհք անոր որդի ատկն է: Բայց ինքն է ընկնելով թշնամի: Քրիստոսս պիտի ջախջախէ այս օձին գլուխը, պիտի հանէ զնա աշխարհէս դուրս, ինչպէս համած է մարգոցմէ, և հուսկ արեւն պիտի փայլէ զնա յաւիտեան անոր և անոր հրեշտակներուն համար պատրաստուած անզը, Մատթ. ԻԵ. 41:

"Դև, բառն շատ անգամ կը հանգիտի Աւետարաններուն մէջ, բայց սաստանայ բառով կ'իմացուի միշտ զիւրաց գլուխը, Սաստանան և որ հրեշտակները", Մատթ. ԻԵ. 41, որ ընտելեամբ և գործովք նման են իւրեանց իշխանին: Կը կատարանին մէջ շատ օրինակներ կան զեւրէն բընուած մարդոց, որ ընդհանրապէս

կոչուած են գիւտար: Ոմանք կը պըն-
գեն թէ գիւտարք բնական ախտա-
ժէտներ էին, զորորինակ լուսնոս,
խելագար, այլովքն Տանգերմ, ոչ թէ
յար սգիներէ բռնուած: Բայց մեր
Փրկիչը կը խօսէր և կը հրամայէր գի-
ւաց որ էին զարծողք ի գիւտարոս,
և զե.ք կը պատասխանէին և կը հնա-
զանդէին Քրիստոսի խօսքին, և իրենց
ներկայութեան ապացոյցը կու տային
տանջելով զանոնք զորո թողուլ կը
բռնադատուէին: Քրիստոս, իբր ա-
պացոյց իւր պաշտօնին, կ'ըսէ թէ զե.ք
կը հանուին. իւր առաքեալներուն կը
խոստանայ նոյն իշխանութիւնը զոր
ենք կը վարէր այն շար սբւոց դէմ:
Գամբղէ կ'ըսէ, "Երբ կը գանձեմ
յիշուած գիւտարներէն սմանց մէջ
գանբուսն թիւը, անոնց զարծիքը գա-
նազանուած գիւտարաց զարծիքէն,
գիւաց խօսքն իրենց սրպիտութեան
զիցոյ գիւտարներէն հանուէն ետ-
քը և հանուէն առաջ, երբ կը գրա-
նեմ յիշուած գիւաց յառուկ բաղ-
ձանք և կիրք, և գիւաց ընդհանրա-
պէս վարուելէն և զարծիքէն առնուած
օրինակներ, երբ այս ամէնը կը գրա-
նեմ, անհնար է ինչ ուրանալ անոնց
գոյութիւնը",

Ստախիմ, ազնիւ տեսակ փայտի,
որմէ շինեց Մովսէս խորանին վերա-
բերեալ աախտակներուն, սեղաննե-
րուն և զերաններուն մեծազոյն մա-
ս: Յերանիմոս կ'ըսէ. "Այս փայտը
կարծ է, թիւրամէ կը, սղորկ, անոսս և
շաա գեղեցիկ, այնպէս որ հա-
րուտօք և բնախր գարծ սիրող անձնիք
իրենց մամուլներու պատուասկներն այս

փայտէն կը շինեն: Այս փայտը չի
բուսնիր մշակեալ տեղեր, և ոչ ու-
րեք Հռոմեական կոյտորութեան եր-
կիրներուն մէջ, այլ միայն Արարից
անապատները", Կը կարծուի թէ կը
նշանակէ «յոյ» կոչուած ծառին սե-
տեսակը, որ կը գանուի Արարից
անապատներուն մէջ, և որոյ փայտը
շաա հասարակ է Ամուս լերան և
կարմիր ծովը պատող լեռանց կողմե-
րը, և է այնպէս կարծր և զինգ որ
գրեթէ անփուտ է: Տես Արեւա-
տիմ:

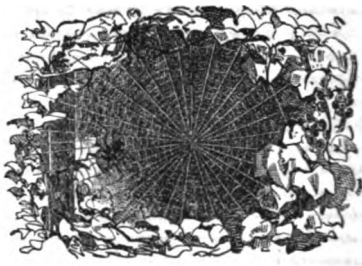
Սարա, սարսուկան, գուտար Ա-
սերայ. երեցս կը յիշուի Եգիպտոս
գաղթելոց մէջ, Ծննդ. ԻՁ. 17. Թու.
ԻՁ. 46. Ա Մնաց. Է. 30: Թէ ինչու
համար այսպէս նշանուար էր, չէ
յայտ, բայց Հրէեց թարգմանքն այլև-
այլ առասպելներ կը յօգեն ասոր
վրայ:

Սարաա, քաղաք Դանեանց Յու-
գոյի սահմանին մէջ, Բ Մնաց. ԺԱ.
10. Յես. ԺԵ. 33. ԺԹ. 41: Սամֆ-
սոն էր Սարաացի, Դատ. ԺԳ. 2,
25. Ա Մնաց. Բ. 54. Դ. 2: Կը
կարծուի թէ Սարաա է այժման
Սուրահ, որ լեռնային մեծաւոր գիւղ
է, Բեթսամիւտէն դէպի հիւսիս բլուր-
ներուն ծայրը: Համբան թար բռնեց
Սամֆսոն երբ կ'երթար Թամնախա՝
է զառիկոյր քարուտ, շաա յարմար
որը բլուրու վայրի գազանաց: Հոս
ոպաննեց Սամֆսոն առիւծն, առանց
զինու օգնութեան, Դատ. ԺԴ. 5-7:

Սարայ, կամ Սարթ, կին Ար-
բահամու, գուտար հօր նոզոս ուրիշ
մօրէ, Ծննդ. Ի. 12: Բայց Հրէեց
մատենագիրներուն մեծազոյն մաքը
և մեկնիչներէն սմանք նոյն կը համա-
րին զՍարա ընդ Յեզայի, որ էր
քոյր Ղոզայ, և եղբոր գուտար Ար-
բահամու, Ծննդ. ԺԱ. 29, վտան զի
"գուտար" բռան բոս Երբայկան
սպորութեան կը նշանակէր սրեկիցէ
կին զաւակի, և "քոյր" կը նշանակէր
սրեկիցէ մերձաւոր արեւանդուտ: Երբ
Աստուած ուխտ գրաւ Արբահամու
հետ, փոխեց Սարայ, ի՛՛ սիմո, ա-
նունը ի Սարթ, սիմո, և անկէ որ-
դի խոստացաւ Արբահամու, խոս-
տուած մը՝ որ կատարեցաւ ժամանա-
կին: Սարայի պատանութեան գլխա-

ւորագոյն կէտերը որ կը յիշուին ի Սուրբ Գրքո՛ւ են համաձայնել Սարայի Արրահամու թերահաւատ կեղծաւորութեան մինչ էր փարաւորի և Արիմիկիքայ քով, անոր երկար ամլ լուծիւնը, ասոյն իւր ազատինը Հագար Արրահամու հարձութեան, այս երկուքին, Սարայի և Հագարայ, նախանձ բերելն իրարու, և Սարայի ծնանելն ի ծերութեան զիտհակ, «խոստման որդին», Կննգ. ԺԲ — ԻԳ: Եւ թուի թէ էր Սարայ անհամեմատ գեղեցիկ, և պանշելի օրինակ հաւատարիմ՝ հնութեան: Սարայի հլուծիւնը կը գովուի Ա Պետք. Գ. 6, և հաւատարբը Եբբ. ԺԱ. 11: Տես և Ես. ԿԱ. 2. Գաղ. Գ. 22-31: Սարայ ապրեցան հարիւր քսան և եօթը տարի: Մեռաւ Քերթիւնի մար, և Արահամ Բերաբէէ եկաւ անոր ուզը կատարելու, յետ որչ գնեց Եփրոնի Քեաացւոյ արան, ուր էր այր զիմափոր, Մաքիկայ անուն, ուր թաղուեցաւ Սարայ, Կննգ. ԻԳ. 9:

Սարգոն, Իս-ու-ուր-ու-ու, Ես. Ի. 1-4, հայր և նախորդ Անկեքերիմայ, և Ասորեստանի մեծանուն թագաւորներէն մին: Սարգոն էր գու պատերազմող, որոյ անունն անգամ մը միայն կը յիշուի ի Սուրբ Գրքո՛ւ, և պատմութիւնը քիչ ծանօթ էր, մինչև որ մտտերո գանուեցան խորագատու ուերակաց մէջ արևմտագրութիւններ, ուր Սարգոնի քաջագործութիւնները կը պատմուին: Սարգոն պատերազմեցաւ Բարեւազաց և Անականաց գէմ ի հարաւ, Մարաց գէմ՝ յարեկոս, Հայոց և Կապադովկացաց գէմ՝ ի հիւսիս, և Ասորաց, Պաղեստինու, Արարացաց և Եգիպտացաց գէմ՝ յարեմուտա: Այս վերջին երկիրներուն մէջ երկոս պատերազմ մղած կը թուի, մին՝ իւր թագաւորութեան երկրորդ տարին (720 նախ քան զՔր.) Գաղալի գէմ, երկրորդը թագաւորութեան վեցերորդ տարին (715 նախ քան զՔր.) Եգիպտոսի գէմ, և երրորդը թագաւորութեան իններորդ տարին (712 նախ քան զՔր.) գլխաւորապէս ընդգէմ՝ Ազովասոսի, զոր առաւ Սարգոն իւր զօրապետաց մեկուն ձեւ քով:

Սարդ, ծանօթ միշտա, նշանաւոր սաղանդոյն համար զոր կը մանէ, և որով կը շինէ տեսակ մը սուսայն զարմանալի, բայց այնպէս տկար որ թեթեւագոյն զօրութենէ մը կընայ զիւրու բեկանիկ և կորուսիլ: Յօր նարերուն յոյսը կը նմանցունէ սարդի բարակաման սուսայնին անզօրութեան, Յօր. Բ. 11՝ Կաև Եսպիկն չքթ. 5 համարին մէջ կը ցուցուի թէ մեղաւորաց գործերը սարդի սուսայնի պէս անբաւական են յոյժ ծածկել կամ պաշտպանել զանոնք:

Սարդիկէ, զարդիս Սարդ, է քաղաք փղբուն Ասիոյ, յառաջ ծամանակաւ մայրքաղաք Կրեսոսի արքային Լիւդաղաց, որ առակ եղած է իւր ամբաւ հարստութեան համար: Սարդիկէ էր առ սոս Տնդոս լեռան ի հիւսիսոյ, ունենալով իւր առջև լայնատարած և զուարճայի դաշտ, ուղեկալ մտակող լեռներէն բղխող այլեայլ գետերէ և Պակասոզոս գետէն: Էր Քսերքսէսի ի Յու-

նաստան արշաւանաց ճամբուն վրայ, և բնակիչներն անուստեի էին իրենց շատյլ անասակութեան կողմանէ, Յայտ. Գ. 4: Չարգիւն է սղորմելի գիւղ, բայց ունի մեծ իջևան (տան) ի գիւրութիւն ճանապարհորդաց, զման զի մեաւարսով Պարսկաստանէն Չմիւռանիս գացող կարաւանաց ճամբուն վրայ է: Բնակչաց մեծագոյն մասն հովիւ են, որ դաշտերուն մէջ արածուող բազմաթիւ հօտեր և երամակներ կը պահեն:

Քաղաքէն գեղ է Տարաւ կան մեծամեծ աւերակներու, մասնաւոր թաւարների, կրկնիս և երկու եկեղեցեաց շինարարք: Բարձրաւանդակն ուր շինուած էր քաղաքը՝ ճեղքուած ու երկրաշարժէ մը: Կան երկու երկւնի սիւնք, Թնացորդք, ինչպէս կը կարծուի, Դեմեար շաստուծոյն հին մեհնէին, որ շինուած էր երկք Տարիւր սարի յետոյ քան զառնարն Սողոմոնի: Այս աւերակներն, և անթիւ հողարլուրք շիրմաց ի մասագոյս, կը ցուցնին թէ ինչ էր Սարգիկէ, մինչդեռ ոչ երկրաշարժը և ոչ ուրն հիմնայտասակ ըրած էին քաղաքը:

Մասնատականք ունին հաս մղկիթ, որ աւաղ եկեղեցի էր, յորոյ ի մուտքս կան ոչ սակաւ շքեղ սիւներ յղկեալ մարմարինէ: Քիչ թուով անուանեալ Քրիստոսներ կան հոն, որ պարսկազանութիւն կ'ընեն, կամ ուրիշ աշխատութեանց կը գործածուին սարկարար: Սարգիկէի եկեղեցին յանգիմանուեցաւ Քրիստոսէ իբրև նուազեալ հոգեւոր կենդանութենէ: Ունէր անուն կենդանւոյ, բայց արդեամբ մեռած էր, Յայտ. Գ. 1-6:

Սարգիռն, ազնիւ քարի անասկ մը շինագոյն արևնատեղի, կամ երբեմն ի գոյն մարմնոյ, ԵՄ. ԻԸ. 17. Յայտ. Գ. 3:

Սարեգա, քաղաք Մանասէի, մաս ի Բեթանն, Գ թագ. ԺԱ. 26. Բ Մնաց. Գ. 17. Կը կարծուի յոյն ընդ Սարեբայ, Դաս. Է. 22, և թերևս Սարթան:

Սարեփրա, Աբգ. 20, փռնիկեան նաւահանգիստ առ Միջերկրական ծովուն ի մէջ Տերաօսի և Ագոսի,

ընդհանրապէս հպատակ Տերաօսի: Խորայելի մէջ սովի մը աստի Եղիա մարդարէ կը նստէր հաս պլըր մը հետ, որը կուժին մէջ ձէթը, և կարասին մէջ այիւրն անէցուց, և մանկիկը դարձուց ի կեանս հրաշք: Կնոջ ազնիւ հասարակ առ Աստուած արժանի է յաւիտեան յիշուելու, և մեծանձն անձնուրացութիւնն աշխարհի օրինակ ըլլալու, Գ թագ. ԺԷ. 9-24: Սարեփթա անուներ կը յիշուի նաև առ Ղուկասու, Գ. 26: Տեղին ծածոթ է հիմա Սարաֆէնա անուամբ, և է մեծ գիւղ ծովեզրին կից բլուրներուն վրայ:

Սարթան, Գ թագ. Գ. 12. Ի. 46. Էր քաղաք Յորդանանու արեմտեան գին մաս ի Բեթանն և ի հարաւոյ Սոկբովթայ: Յորդանանու յետս ընկրկուսն, երբ Խորայելացիք անցան գեաք ցամաքաւ, կը պտամուկ թէ եղաւ այնչափ վեր գեղ ի հիւսիս, որչափ էր Սարթան, Ես. Գ. 16: Տես Սարեբա:

Սարթոն: Տես Հերմոն:

Սարկուազ: Այս բառին սղրանկան նշանակութիւնն է գործակից, սգնական: Երբեմն կը թարգմանուի սպասաւար, Մատթ. Ի. 26. Բ կորնթ. Զ. 4. Եփես. Գ. 7: Սարկուազուից կը յիշուին նախ ի Գործս առաքելոց, Զ., իբրև սպասաւորք քրիստոսնէական եկեղեցւոյ մէջ, և կ'երևի թէ անոնց պարտքն էր հաւաքել ժողովրդեան սղորմութիւններն և բաշխել կարօտելոց, այցելութիւն ընել ազքատաց, հիւանդաց, այրեաց, որոց և անոնց որ հալածանաց նշաւակ էին, և մաստկարարք ասէն հարկուար և պատշաճ դարման: Վերսյիշեալ գլխոյն մէջ յիշուած եօթն սարկուազներէն կը գտնենք յետոյ որ փխլիպոս և Սաեփանոս իբրև ակեաւասարիչ, կաշիատեին: Սարկուազաց յատկութիւններն ցուցուած են Ա Տեմ. Գ. 8-12:

Սարթն, 1. գաւա կից ծովեզրին Պաղեստինաւ, ի մէջ կարմեղոսի և Յուպլէի, իբր զաթառն մզոն երկայնութեամբ, կը պարածուի գեղ ի ներս, կարմեղոսի հրաւանդանէն ձգուե-

լով գեղ ի Տարաւ: Ունի աւազուս
անդեր, բայց գեղինն ընդՏանարայեւ
շատ պողպարէ է, և գալան ի վա-
զուց Տեաէ անուանի է գեղեցիւ-
թեամբ և արգասաւորութեամբ, Ա
Մնաց. ի Ե. 29. Երգ. Բ. 1. Ե. 19.
9. 1. Ե. 2. ԿԵ. 10. Ունէր քաղաք
Տամանուն, Գործ. Բ. 35: Բայր
գալան էր ժամանակաւ խիստ բազ-
մամարդ, զարգիս գրեթէ անմարդի
է: Ամառուան աօթը սաստիկ է,
և օդը ոչ շատ առաջը: Բայր ճա-
նապարհորդք կը կրկնադարն գալանին
երեւոյթն Ռամէի շառարակէն իբրև
վերջին աստիճան Տարաւուս և գեղե-
ցիկ: Յուզայի տարադին բլուրներն
յարևելից, և Միջերկրական ծովուն
շղջաղուն ջուրերն յարևմտից՝ կ'ըն-
ծային իրարու Տակառակ տեսիլ:
Դեպ ի Տիւսիս և ի Տարաւ, մինչև
ուր որ կը Տամանն աչք, տարածուած
է այս գեղեցիկ գալար, որոյ շատ
մասերը ծածկուած են կանաչ կամ
սպիտակ ցորենոյ արտերով: Շատ
մաս են նաև Ռամէի և Լիւզալոյի
ամառ և ձիթ աստանք, որոց մէջէն
գեղեցիկատեսիլ կ'երևին դաշտարնակ
գիւղորէից մասարանայք, մկիթներու
աշտարակներն և գմբէթները, մինչ
բլուրներուն կողքը գեղ յարևելեան
Տիւսիս են խիստ առ խիտ ծածկուած
գիւղակներով: Դաշտն անմշակ մա-
տերը կը ծածկուին գարնան և ի սկզբ-
բուն ամառան բերազգի ծաղիկք:

2. Քաղաք ի ցեղին Գաղայ, Բա-
սանու գաւառին մէջ յայնկոյս Յար-
գանանու, Ա Մնաց. Ե. 16:

ՍԱԼԱԼ, Ինքրասն, որդի Կիտայ,
Բենիամինի ցեղէն, առաջին թագա-
ւոր Իսրայելի, օծեալ ի Սամուելէ,
1091 ին նախ քան զԳր.: Յետ քա-
ռատանման թագաւորութեան լի
որտ պէտ պատահարք, ինկառ իւր
որդեանքով պատերազմ մէջ Գեղ-
բուս լեւոր: Սաւուղի յարթոց Դա-
ւիթ, որ էր փեսայ Սաւուղի, և զոր
Սաւուղ սկզբն էր սպաննել: Սա-
ւուղի պատմութիւնը կը գտնուի ի
գիրք Ա թագաւորաց, Գլ. Ժ.—1 Ա.,
և է տիրուր բայց իրատական պատ-
մութիւն: Սաւուղի թագաւորու-
թեան առաւուր փայլուն էր մա-
նաւոր աստուածային թէ՛ նախախա-

մական և թէ՛ Տարաւ շնորհք, Ա
Թագ. Բ. 20. Ժ. 1—11, 24, 25: Բայց
Սաւուղ շուտով սխառ անհնազանդ
գտնուել Աստուծոյ, և մեթուեցան
իր անարժան կազմելու թագաւո-
րական ցեղ. անոր մեղքը և աղէտ-
ները բազմացան, և անոր արևը մտա-
մար: Անոր առաջին պատերազմին
մէջ ընդ Ամմոնացիս, Աստուած անոր
Տեա էր. բայց յետոյ կու գայ անոր
յանձնապատան զոհն ի բացակա-
յութեան Սամուելի, անոր անխոր-
ճուրք երգամբ, անոր յողմութիւն-
ներն փշառացուց և Ամազելացուց
վրայ, ինպէս ի Աբազայ և աւարին,
անոր ցնորական և կասկածաւ արեւ-
ութիւնը, նախաննել և Տաւաննել
գ'իաւիթ, խժաւար կոտորին ի Նք
քահանաներն և ժողովուրդը և գ'իա-
բաւտնացիս, Ենգովի կախարդին
Տարցունելը, փշառացուց գե՛մ կախն
ուր յաղթուեցաւ Սաւուղի զորք և
որդիքն սպանուեցան, և Տուսկ յե-
տոյ անոր յուսահատ անձնուպա-
նութիւնը, անոր թագաւորական
նշաններուն Ամազելացուց մը ձեռ-
քով Դաւիթի աստուղիք, Ա թագ.
1 Ա. Բ թագ. Ա. Ա Մնաց. Ժ. 43:
Հրէից այս առաջին թագաւորին
մեղապարտ ընթացքը և սուկայի
փորձանքը նշանաւոր յանդիմանու-
թիւն էր մեղաց զոր քործիցին իս-
րայելի որդիքը ինգրելով ուրիշ
թագաւոր բաց ԵՏճոյէ: Կը ջու-
ցնէ նաև թէ էին աստիճան շա-
րութեան և կործանման կրնայ եր-
թալ մարդ որ կ'ապագամբի Աստուծ-
մէ, և կ'էլ յայ իւր փառասէր և նա-
խաննա կրից իշխանութեան ներքև:

- Ստփան, Գագր, 1. գպիր կամ
քարտուղար առ Յովսիաւ: Ստփա-
նու յանձնուեցաւ կարգալ պատա-
րին մէջ գտնուած օրինաց գիրքին
պատգամները, Դ թագ. ի Բ. 12.
Երեմ. ի Բ. 3. 1. 9. 10. Երէկ. Բ. 41:
2. Հայր Աբիկամայ, Դ թագ. ի Բ.
12. ի Ե. 22. Երեմ. ի 9. 24:
Ստփետ, Գագր, 1. Հայր Ե-
զրակէ, Գ թագ. Ժ. Բ. 16:
2. Ոմ ի զաւակէ Դաւիթի, Ա
Մնաց. Գ. 22:
3. Գրու ի անգէտրդաց Դաւիթի ի
Բասան, Ա Մնաց. ի Ե. 29:

Ստափիրա : Տես Աճառնիս 4 :

Ստաքովք-բանովք , Կռնձ Գործ-
բայ , Ի Թագ . ԺԵ . 30 , կռււք պաշ-
անկի Բարեկացւոց մէջ , կամ , ինչպէս
սմանք կը կարծեն , վրան կամ առ-
զուար սև Բարեկացի կանայք կու
տային զիրենք պիղծ պաշտաման Մի-
լէդգայի , Ասորեստանցւոց Աստղիան :

Սերաթ , Հրէից քաղաքական սար-
ւոյն Տինգերոզ ամիսը , և եկեղեցա-
կան տարւոյն մետասաններորդ , փե-
տրուարի նոր լուսնէն մինչև մար-
տի նոր լուսնը , Չար . Ա . 7 : Տես
Ամիս :

Սերամո , քաղաք Ռուբինի , Թու-
լի . 38 . Յես . ԺԳ . 19 : Ետայի , ԺԶ . 8 ,
9 , կը յիշէ Սերամայի որթը զոր կըտ-
րած էին Մովսէսացւոց թշնամիները ,
քանզի այս ժողովուրդն առած էր
Սերամո քաղաքը , Երեմ . ԽԸ . 32 ,
և Ռուբինի ուրիշ քաղաքներն , այս
ցեղին գերի տարուելէն ետքը Թագ-
աթիփաղաասարայ ձեռք , Դ Թագ .
ԺԵ . 29 : Ա Մնաց . Ե . 26 : Յերսիմոս
կ'ըտէ թէ ի մէջ Եսեթանի և Սերա-
մայ Հազիւ կար Տինգ Հարիւր քայլ
ՏեսԱռաւթիւն :

Սերաթ , Երեւոսորդ , Եզեկիայի
արքունեաց անետը , Ես . ԻԲ . 16 ,
յիտայ եղաւ աստեանագլոր Եզեկիայի ,
Դ Թագ . ԺԸ . 18 , 37 :

Սերայիմ , 1 . Սերգիոսի ձորին մէջ
երկնաուք հրով կործանած չորս
Թագաւորական քաղաքներէն մին :
Տես Սողոմ : Եւսերիտ և Յերսիմոս
կը յիշեն այսու անուամբ քաղաք մը
իրենց ժամանակ , Մեսեալ ժովուն
արևմտեան ափանց վրայ :

2 . Հովիտ և քաղաք Բենիամին-
եանց , յարեկից Մարմաոսայ , Ա
Թագ . ԺԳ . 18 . Նէեմ . ԺԱ . 34 :

Սեզովք , քաղաք մեռեալ ժովուն
Հարաւային արեւելեան եզրը : Այս
քաղաք ևս միւս չորս քաղաքաց Տես
երկնաուք հրով այրելու սահման-
եալ էր աստուածուսա , բայց Ղով-
տայ միջնորդութեամբ պահուեցաւ ,
Եննդ . ԺԴ . 2 . ԺԹ . 20-23 , 30 : Ի սկզբ-
բուն կը կոչուէր Բեզա , բայց յետ
որդ Ղովա առաւ հրաման Տրեշաու-
կէն ապա ինեկ Հոն քաղաքին փոքր-
կութիւնը պատճառելով , կոչուեցաւ
Սեզովք որ կը նշանակէ փոքր :

Սեղեկիտ , արարութեան Տեսն ,
1 . քաններորդ և վերջին Թագաւոր
Յուզայ , որդի Յովեայ և Ամիտա-
զայ , Հորեղբայր Իւր նախորդին Յե-
քանիայի , Դ Թագ . ԻԴ . 17 , 19 . Ե-
րեմ . ՄԲ . 1 : Երբ Նաբուզոգոնոսոր
առաւ Երուսաղէմ , Բարեկոն տարաւ
զՅեքանիա , Հանդերձ կանամբք և
որդուովք , և պաշտանէիւք , նաև Յու-
զայի մարտը անաղետները , և
փոխանակ Յեքանիայ Թագաւորեցուց
Հորեղբայրը Մաթանիա , փոխելով
անունն ի Սեղեկիտ , և խոտուսմ
առաւ անկէ երգմամբ Հաւատարիմ
Յեալ Ասորեստանի : Քանն և մի
տարուան էր Սեղեկիտ երբ սկսաւ
Թագաւորել յԵրուսաղէմ , և Թա-
գաւորեց Հոն մետասանամ : Չարա-
թիւն ըրաւ Ասուծոյ առջև , գոր-
ծելով նոյն յանցանքը զոր գործած
էր Յովակիմ , Դ Թագ . ԻԴ . 18-20 .
Բ Մնաց . 1Զ . 41-43 : Բաղդասե Ե-
րեմ . ԻԹ . 16-19 . ԻԴ . ԼԸ . 5 . Եզեկ .
ԺԵ . 12 , 14 , 18 : Իւր Թագաւորու-
թեան իններորդ տարին ապտամբե-
ցաւ Նաբուզոգոնոսորայ դէմ , ապա-
ւինելով յեղադուսի Թագաւորին փա-
ռանակի վափառայ օգնութեան հա-
կառակ իրատուն Երեմիայի , և ոչինչ
օգտեցաւ , Երեմ . ԼԵ . 2 , 5 , 7-10 :
Ասոր վրայ Նաբուզոգոնոսոր խաղա-
ցուց Իւր զորքը Երուսաղէմի վրայ ,
և առաւ բոլոր ամուր տեղերը : Սե-
ղեկիայի մետասաներորդ տարին ,
չորրորդ ամսոյն (յուլիս) իններորդ
օրը , Երուսաղէմ անծուեցաւ , 588 ին
նախ քան զՔր . : Թագաւորը և անոր
մարդիկը մտարերեցին փախել գիշե-
րայն , բայց Բաղդեսցւոց զօրքն հե-
տամուս եղաւ և Հասաւ տնոյն ի
դաշտին Երեքովի : Սեղեկիտ բռնուե-
լով բերուեցաւ առ Նաբուզոգոնո-
սոր , ապա ի Բեքզա , յԱսորիս : Նա-
բուզոգոնոսոր յանդիմանեց զնա իր-
բւււ ուխտագրութ և երգնաղանց
պատնէել առաւ որդիներն անոր
առջև , և զՍեղեկիտ կուրացուց և
ապա պղնձի շղթայիւք կապեալ Հրա-
մայեց ասնեկ Բարեկոն , Գ Թագ .
ԻԵ . Երեմ . ԼԹ . ՄԲ . Եզեկ . ԺԹ : Բա-
լուր այս պատահարը յայնմաղե
կատարուեցան մարգարէութիւնը Ե-
րեմիայի և Եզեկիի վերայիշեալ դը-

լուիններուն մէջ: Տես նաև, Սեգե-
կիայի կուրուժեան համար, Երեմ.
ԼԳ. 3, Եզեկ. ԺԲ. 13:

2. Սուս մարգարէ, զոր խայաս-
աակեց Միքիա, երբ Սեգեկիա կ'ըն-
տարկէր զԱքատար երթալ պատերազ-
մի Ասորոց դէմ, Գ Թագ. ԻԲ. 11-
37: Թե՛ ինչ պիտի ըլլար Սեգեկիա՝
կանխաւ ցուցուած է ԻԲ. գլխոյն 25
համարին մէջ:

3. Ուրիշ սուս մարգարէ, զոր
խայասաակեց Երեմիա, Երեմ.
21, 22:

Սեգրաք, փազդեարէն անուն որ
արուեցաւ Անանիայի յարբունիս Նա-
բուգոգոնտորայ, Իան. Ա. 7: Տես
Արեղեցազով:

Սելեկիա, ամուր քաղաք Ասոր-
ոց, ծովեզերեայ, Որոնդէս գետոյն
բերնէն սահաւ ինչ գէղի Տիւրիս:
Էր մտ Պերիսո լեռան, ուստի և
կոչի երբեմն Սելեկիա Պերիսան, և
երբեմն Սելեկիա ծովեզերեայ, որո-
շէլու համար ուրիշ համանուն քա-
ղաքներէ, որց թիւը չէր պահաս
քան յօթն կամ ութ յԱսորիս և ի
մտակայս: Ամէնքն այս անուամբ
կոչուած էին Սելեկիս Նիկասորէ:
Պոզոս և Բառնարատ ասկէ նաւար-
կեցին Աղբոս, իրենց առաջին առա-
քելական ուղեորութեան մէջ, Գարծ.
ԺԳ. 4:

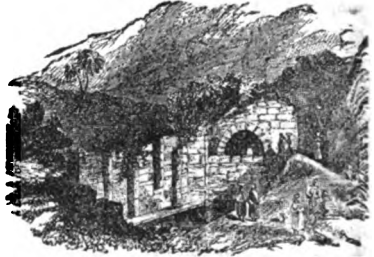
Սելլա, օրոտր, Եննգ. Գ. 19:
Տես Ղամէք:

Սելվոն, բարձրաւանդակ ի Սա-
մարիա, մտ ի Աւեքէմ, Դաս. Թ.
48, Թերևս մասն Գերազ լերին.
Թուի լինել նոյն որ կը յիշուի Սազմ.
ԿԼ. 14, իբրև սպիտակացեալ ձեամբ:

Սելլով. 1. Այս բառը գործած-
ուած է, Եննգ. Իթ. 10, ցուցնելու
համար Մեսիան, որոյ գալուտոր կը
նախաձայնէ Յակոբ սա բառերով.
"Իշխողութիւնը Յուդայէն պիտի չը
պահի, ոչ ալ անոր սպերուն մէջ-
տեղէն օրէնագիրք, մինչև որ Սելլովը
գայ, ու ժողովուրդները անոր պիտի
հնազանդին." այսինքն մինչև Քրիս-
տոսի ժամանակը Յուդայէն առանձին
կառավարութիւնն, իբրև ցեղ, պի-
տի չգաղթի: Պէտք է ընդունել սա-
կայն. Թէ Սելլով բառին բուն նշա-
նակութիւնն ստուգուած չէ: Ոմանք

կը թարգմանեն, "Գաւաղանը պիտի
չպակոյրի Յուդայէ, մինչև գայ այն
որուն անկ է," Այլք, աւելի հաւա-
նականութեամբ, կը թարգմանեն,
"մինչև որ խաղաղարարը," կամ "ցան-
կային գայ,"

2. Անուանի քաղաք Եփրատոյ, իբր
ասան մըն ի հարաւոյ Աւեքէմի, և
քսանհարո մըն ի Տիւրիսոյ Երուսա-
ղէմի: Հոն ժողովեց Յեսու ժողովուրդն
Աւետեաց երկրին երկրորդ բաժա-
նունն ընելու, և հոն Ասուուզոյ խո-
րանը գրուած էր, յետ որոյ իորոյն-
լացիք հաստատուեցան այն երկրին
մէջ, Յես. ԺԸ. 1. ԺԹ. 51: Տաղա-
նակը և խորանը մնացին ի Սելլով
1444 էն մինչև 1116 նախ քան զՔր.,
կըր Փղշտացիք առին առաջանակը
Հեզեայ քահանայապետութեան ա-
տեն: Ի պատիւ երեսաց առաջանա-
կին կար տարեկան ան Ասուուզոյ
ի Սելլով, և այս աստերէն մէկուն
ժամանակ Սելլովի ազջիւնը բաճուե-
ցան Բեհիսմինեանց մնացորդէն, Դաս.
ԻԱ. 19-23: Ի Սելլով սկսաւ մարգա-
րեանայ Սամուէլ, Ա Թագ. Գ. 2,
և հոն կը ընկեր Աքիա մարգարէն,
Գ Թագ. ԺԳ. 2:

ԱԼԱՐԻՐ ՍԻ ՋՂՈՐ ՍԵԼՈՎԱՄՍ

Սելլովամ, Յովհ. Թ. 7, 11. Նէեմ.
Գ. 15. Ես. Ը. 6. ազգրիւր և ջրհոր
Ոփազ բլրոյն ասորտոր, մտ հոն ուր
Տիւրոյրէնէն կը մտնուի Աղբոսի հե-
ղեղանն ի հարաւոյ Երուսաղէմի:
Ջրհորն հիմա քարայէն աւաղան է,
յիսուն երեք ոտք երկայն, ու լեւ-
ասան սոք լայն, և իննեասան սոք
խոր: Աստիճաններով կ'իջնուի ջրհո-
րին յասակը, սրմէ երեք կամ չորս
ոտք վեր կը վազէ ջուրը գէղ յարե-
ւելեան հարաւ, վարի հովտին մէջ

մշակեալ գետինները սուգելու: Ազ-
րիւնն է կամարակապ փորուածոյ մէջ
ջրհորէն վեր ապաստօթին սաքը, և
փոքր աւազանը որ կայ հոս՝ Ո՞րտազ
լեքան տակ աւազարին մէջ փորուած
մանուածապտառ անցիւ հազորդու-
թիւն ունի "կուտին ազրեր", հետ: որ
Մորիս լեքան արեւելեան կողմէն իբր

ՉԵՐԻՆ ՋՐՈՐ ԿԱՄ ԱՂՐԻՐ ԿՈՒՍՄ
հազար հարիւր սաք գէղի հիւսիս
է: Տես թերթեգա: Բողինոսն այս
անցքէն անցաւ: Անկէ բղտոզ ջուրը
բաւական քաղցր և յտակ է, բոլոր
ունի որոջ համ, իսկ երաշաութեան
ժամանակ՝ սակաւ ինչ գաւառահամ,
Եր կարծուի թէ կը բղիւր հին տա-
ճարին հազին սրահի աւազաններէն,
և մասամբ ինչ նաև Արն յեւնէն:
Եր հոտ "հանգարա", Ես. Բ. 6, բոլոր
քաշուելով կը վազէ յԱզրիւր կու-
տին, և մէթ ընդ մերթ անզգայի
կերպով նաև ի Սիւղվամ: Այսպէս
ջուրն աւելի քան մի սաք ելաւ վերի
ազրիւրը, և նորէն ինչաւ տասը բո-
ղէի մէջ, մինչ Բողինոսն կնցած էր
զլուխը: Բողինոսն ուրիշ անգամ մը
անասաւ որ զինուորներն հոն իրենց
լաթերը կը լուսային, Յովհ. Թ. 4-11.
բոլոր լուսայման համար միշտ կը գոր-
ծառուի ազրիւրը: Նաև ի Սիւղվամ
ջուրը կը գործածուի լուսայման, ա-
նասոնց արբուցանելու, այլվզքն հան-
գերէ:

Բան մը չենք գիտեր Սիւղվամոյ
մօս գանձուող աշտարակին վրայ, որոյ
անկուտն սպաննեց ութեասան ան-

ձինք: Եր կարծուի թէ հին քաղաքին
պարտուէն ներս էր այս ջրհորը: Աշ-
տարակին արկածիւ Քրիստոս կը սոր-
վեցնէ թէ ազէտը միշտ ապացոյց չեն
սնքազարծութեան, Ղուկ. ԺԳ. 4, 5,
թէ պէտք մեծամեծ նեղութիւնք և տա-
ւապանք զորս կը կրեն մարդիկ յաշ-
խարհի՝ շատ նուազ են քան որչափ
արժանի են լուսազոյն մարդիկ ան-
գամ իրենց մեղաց համար, Ողբ. Գ.
39:

Սիւքա, քաղաք Բասանու, որսն
աիբեցին իսրայելացիք և տուին Մա-
նասէի ցեղին, Բ. Օր. Գ. 10. Յեռ. ԺԲ.
5. ԺԳ. 11: Եր Գաղապ սահմանին
մօս, Ա Մնաց. Ե. 11, ուր երկու
ցեղից սահմանազուխը կը մօտանար
անապատին: Սայխազ կոչուած քա-
ղաք մը դեռ կայ հոն, այժմու Հաւ-
րանոյ հարաւային արեւելեան սահ-
մանին վրայ:

Սիխ և հասարակ յարեւելոյ, և
մեր սեխերէն չի տարբերի: Մեղրա-
պոպք (ձմերուկ) որ սեխի տեսակն է՝
կ'անին առատութեամբ Պաղեստին,
չոր և աւազուա հողի վրայ անգամ:
Տաք երկրի մէջ զովացուցիչ և բերկ-
բայի պտուղ է, և է մին կերակրոյ
տեսակներէն որոց ցանկացան իսրա-
յելացիք անապատին մէջ, Թու.
ԺԱ. 5:

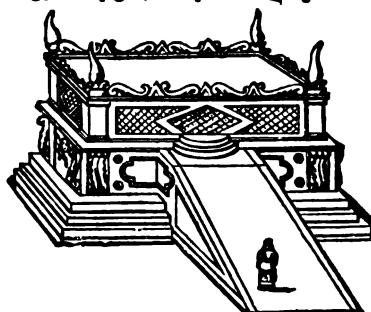
Սիկուճագոս, երկրորդ, աշակերտ
ի Թեսաղոնիկէ, ընկեր Պողոսի նանա-
պարհորդութիւններէն սմանց մէջ,
Գործ. Ի. 4:

Սիմոն, իլուռ յարժարոյ, Թագա-
ւոր Ամսիհացուց յիսերան: Չուզե-
լով առ անց իսրայելացուց, յար-
ձակեցաւ աննոց վրայ, և սպանուե-
ցաւ ինք, իսկ զորքը շնորհեցաւ, և

երկերը բաժնուեցաւ իւրայեղացւոց, թու. ԻԱ. 21-34. Բ Օր. Բ. 26-36:

Սեղան, կազմած սեղանաձև օրջ վրայ զոճք և խունիք կը մատուցուէին: Սեղանը կը շինուէր այլևայլ նիւթերէ, բոս սոփրութեան՝ քարէ, երբեմն նաև պղնձէ, և այլ նիւթէ: Յայտնի է թէ զոճք կը մատուցուէին բազմիք յառաջ քան զըրհեղեղն. բայց Սուրբ Գրոց մէջ սեղան կը յիշուի նախ, երբ Նոյ կ'ելլէր տապանէն: Նաև Աբրահամու իրասհարկ, Յսկորայ և Մովսիսի համար կ'ըրուի թէ կանգնեցին սեղան: Մովսիսի հրամայուեցաւ ասուածուստ շինել սեղան հողէ, Սլ. 24: Սթէ քար գործածուէր, կը գործածուէր անասը և անկոփ, հաւանականապէս՝ սրպէս զի կոփել և կռելն աւելի շատը գործելու հաւանակ երկրորդ պատուիրանին: Սեղանն ունենալու չէր նաև աստիճաններ, Բ Օր. ԻԷ. 2-6:

Հրէից խորանին և Երուսաղեմայ տաճարին մէջ սեղանը էին սղբա. 1. Սեղան սղջակիդաց, 2. Սեղան խնկոց, 3. Սեղան ասաղաւորութեան հացին, օրջ համար տես Հաց:

1. Սեղանն սղջակիդաց էր սեռակ մը արկղ սաստիճի փայտէ պղնձապատ, իրր ետմն սուք և վից մաս քառակուսի, և չորս սուք և վից մաս բարձր: Սեղանին չորս անկիւնները կային չորս եղջիւրը կամ ելունիք: Էր կրիլի, և օւնէր օզակներ և ձողեր բառնալու համար, Սլ. ԻԷ. 38: Էր գրուէր գաւթիքը սր էր խորանին առջև, գէղ արևելք: Սպասք սեղանոյն էին պղնձէ, և էին թա-

ղարք՝ սրոց մէջ կը գրուէր աւելորդ մտերը, թիք, կոնք ուր կ'առնուէր զոհերուն արևուր սրկելու համար սեղանին վրայ, և մտահանք՝ բարձր նելու համար մնի կասրիներն կասկարային վրայ: Արակը մշտադառ էր, հրաշիւք զուսուած և խնամով պահուած: Այս սեղանին վրայ կը մատուցուէին առաւօտեան և երկիցեան հանապարզ զոհին գառն և ուրիշ սահմանաւ և կամուօր բապանիք և նուէրը կերակրոց և բժպելեաց: Առ այս սեղան թշուտուեալ էր փախուտէից օմանց ապաւինել և գտնել պաշտպանութիւն: Սողոմոնի տաճարին սեղանն աւելի մեծ էր, իրր երեսուն սուք երկայն, երեսուն սուք լայն և հնդեատասան սուք բարձր, Բ Մնաց. Դ 1: Կ'ըրուի թէ էր պղնձապատ և քարերով լցուած, յարևելից՝ աստիճանով, յաճախ կը կոչուի "պղնձէ սեղան":

2. Սեղանն խնկոց էր սաստիճի փայտէ՝ փոքր, սոկիպատ. էր ութնուստան մաս քառակուսի, և երեք սուք բարձր, Սլ. Լ. 1Է. 25. և այս լուր: Չորս անկիւններն ունէր չորս եղջիւր, և շուրջնակի՝ ծեղ ծեռ կամ պտակ: Իւրաքանչիւր կողմը կային երկու օզամանակի կամ լամբ ընդ որս կենային անցնիլ ըտակք կամ ձողք բառնալու համար սեղանը: Այս սեղանը կը կենար Սբոսթիւն կոչուած սեղո, ոչ Աբրութեան սրբութիւնը, այլ անիկ գուրո, ի մէջ սոկեղէն աշտանակին և սեղանոյ հացին ասաղաւորութեան, և քահանայք կը ծխէին խունիկ ասոր վրայ ա-

մէն առաւում և երեկոյ. զորօրինակ
Զարարիա, Ղուկ. Ա. 9, 41: Տես
Տաճար:

Սեղանք կամ բազինն յԱթէնս
ուներ գիր, "Անծանօթին Աստու-
ծոյ," Խործ. ԺԷ. 23: Սայդ է, Թէ'
Պօղոսի բարէն և Թէ' Յղին մտան-
նագրաց վկայութենէն, Թէ սեղանք
անծանօթ աստուծոյ կամ աստուա-
ծոց կային յԱթէնս: Բայց ազայցու-
ցանկու ձեռնարկել Թէ այսու ան-
ուամբ զո՞վ կը պաշտէին Աթենա-
ցիք, պիտի մնայ միշտ անօգուտ առ
ի չգոյէ անգեկութեան ըստ բաւա-
կանին: Յիշեալ գիրն պատահ առիթ
ընծայեց Պօղոսի քարոզել աւետա-
րանը. և անոնք որ ընդունեցան զայն՝
զաման արգարևն որ իսկը զոր անոնք
յանգէտս կը պաշտէին՝ միայն մի եր
կենդանի և ճշմարիտն Աստուած:

Սեղզում, որիտար, 4. որդի Յա-
բիսայ կամ բնիկ Յարիսայի, որ
եննգութեամբ սպաննեց իսրայելի
Թագաւորը Զարարիա, և յափշտա-
կեց Թագաւորութիւնը, 770 թն նախ
քան զԲր.: Սեղզում Թագաւորեց
ամիս մը միայն, երբ Մանայէմ որ-
դի Գազնայ սպաննեց զիս Սամարիա:
Սօրբ Գիւրք կ'ընէ Թէ Սեղզում եղաւ
կատարիչ Աստուծոյ պատուհասին
Յէուրի տան դէմ, Գ թագ. ԺԵ. 10-
15:

2. Տես Յովաքազ 2:

3. Այլ Ողդայի, մարգարէ կնոջ
առ Յովնու, Գ թագ. ԻԲ. 14:

Այս անուամբ ուրբշնիք կը յիշ-
ուին, Թու. ԻԳ. 19. Ա Միսց. Բ. 40.
Թ. 47, 49, 34. Եղբ. Բ. 42. Է. 2.
Ժ. 24, 42. Նէեմ. Գ. 12. Է. 45:

Սեմայիս, Եճու ԷԺ, 4. մարգա-
րէ իսրայելի որոյ բերնով արգելեց
Աստուած Ռաբոզմանց ջանի բռնի
հնազանդեցնել ասան ցեղերը, և
յորդորեց Թագաւորը և արքունիքն
ի զղջում, երբ Սիսակ արշաւեց Յու-
գայի վրայ: Կընտրէ Թէ Սեմայիս
գրէ Ռաբոզման Թագաւորութեան
պատմութիւնը, Գ թագ. ԺԲ. 22-24.
Բ Միսց. ԺԲ. 5-8, 45:

2. Ղևառցի, որ քսան և չորս քա-
հանայական դասուց արձանագրու-
թիւնը շինեց, Ա Միսց. ԺԵ. 8, 11.
ԻԴ. 6:

3. Սուս մարգարէ պարտեալ
Հրէից մէջ Ի Բաբելոն, որ հակառակ
կեցաւ Երեմիայի, և ձգեց իւր և իւր
ընտանեաց զբոյ Աստուծոյ պատա-
հասը: Նեհերամաց անունը կը նշա-
նակէ Երազտի, Երեմ. ԻԲ. 24-32:

4. Սուս մարգարէ, վարձկան Սա-
նարազատայ և Տուրիայ: Զանոց
վաղցունել զՆեմարիս վաստութեամբ
սպաւնիւնել աստուծոյ ներքի կողմն,
ուր մանկ արգելեալ էր, Թու. Գ.
38. Նէեմ. Զ. 10-14:

Սեմեի, հուլաւոր, 4. Բենիամին-
եան, ազգական Սուսուզի. Թըշ-
նամանեց գրաւիթ որ կը փարչէր
Արիսոզմայ երևոն, և նուասու-
թեամբ ինքրեց ներում Դաւթէ Ի
գարձին նորա: Երկու անգամնն ևս
Դաւիթ ինչայեց և ներք Սեմեիայ,
բայց երբ կը մեռնէր, զգուշացոյց ըլ-
լ Սոզման այն մարգէն որ ուրիշ կեր-
պով չէր կրնար սանձուել բայց
միայն երկիւղել: Սեմեի խոստացած
էր Դաւթի չեղել Երուսաղեմէ գուր,
բայց յետ մահուան Դաւթի գրծեց
իւր խոստման՝ իւր փախստական ծա-
ւաններուն ետեւէն պնդելով, ուստի
և Ի գարձին բռնուելով սպանուե-
ցաւ, Բ թագ. ԺԶ. 5-14. ԺԹ. 16-
23. Գ թագ. 8, 9, 36-46:

2. Պայտօնեայ առ Դաւթիւ, Թե-
րեա նոկ առ Սոզմանիւ, Գ թագ.
Ա. 8. Գ. 18:

3. Անուանի գերդաստան յերու-
սաղէմ, Զար ԺԲ. 43:

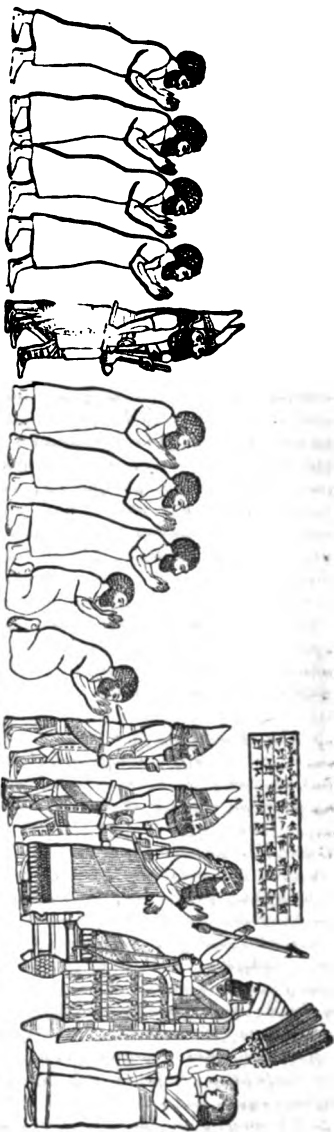
Սեճար, հարթ երկիր մեծասա-
րած Բաբելոնի բաշտարքը, և հան ուր
Եփրատ և Տիգրիս կը միանան, Եննգ.
Ժ. 10. ԺԱ. 2. ԺԴ. 1. Տես. Է. 24.
Սենարայ հանգերձ, ըստ Երբոյս-
կան բնագրին, Ես. ԺԱ. 11. Դան.
Ա. 2. Զար. Է. 11. Տես Միզազետ:

Սեճեքերիմ, Թագաւոր Ասորես-
տանի, սրբի և յաջորդ Սաղմանա-
սարայ, սկսաւ Թագաւորել 710 թն
նախ քան զԲր., և Թագաւորեց քիչ
ասորի միայն: Եղեկիս, արքայ Յու-
գայ, Թօթափեց Ասորեստանի լուծը,
որմէ շատ նեղուած էր հայր նորա
Աթալ առ Թագաւոր Փաղասարաւ,
ուստի Սենեքերիմ հանեց զօրք Եղե-
կիայի դէմ, և առաւ Յուգայի բո-
լոր ամուր քաղաքները: Եղեկիս,

տեսնելով որ Երուսաղէմ միայն մը-
նաց, զոր պահել թերևս գժուարին
գաւաւ, զրկեց գետպան առ Սենեքե-
րիմ որ այն միջոցին պաշարած էր և
կը քանդէր Լաթիս՝ մասուլցանէր իւր
հպատակութիւնը, Սենեքերիմ ըն-
գունեց անոր ասուրքը, բայց շուզեց
մեկնիլ, և զրկեց զհասփակ ամբար-
առան արագամաւ Երուսաղէմ՝
Եղեկիսա սգոթիւք գիմեց առ Ասա-
ուած, որ զրկեց ռատակիչ հրեշտակ
Ասորեստանցւոց բանակին վրայ, և
մէկ գիշերուան մէջ ինկան զօրքէն
485,000 մարդ: Սենեքերիմ գարձաւ
ստիպով Նիմուէ, և գարձուց իւր
զէնքն ուրիշ ազգաց գէմ որ կը բնա-
կէին ի հարաւոյ Ասորեստանեայց, և
ապա՝ ի հիւսիս: Բայց կեանքը չեր-
կարեցաւ. յետ գարձին Երուսաղէմէ
իբր երկու կամ երեք ասորիէն, մինչ
երկրպագութիւն կը մասուլցանէր իւր
ասասուծոյն Նեորաբայ մահնին մէջ,
անոր երկու որդիք Ագրամելէք և
Սանասոր սպաննեցին զնա և փախան
ի Հայս: Փոխանակ Սենեքերիմայ թա-
գաւորեց որդին Ասորգան, Կ թագ-
ժԼ ԺԹ. Բ Մնաց. Լ Բ:

Սուրբ Գրոց այս պատմութեան
ստուգութեան երևելի ապացոյց գրա-
նուեցաւ հին Նիմուէի ի վաղուց
թաղակա աւերակաց մէջ: Գոյսու-
նուգ կոչուած հողաբլուրն, Մու-
սուլի գիմացը, ըստ բաւականին խուզ-
ուելով, տեսնուեցաւ որ այն հողա-
բլուրն ասկ ծածկուած էին աւերակք
պալատի մը զոր շինել առւած էր
Սենեքերիմ: Պալատին պատերը կազ-
մուղ մեծամեծ քարէ ասորականներն
ծածկուած են քանդակներով և գիրե-
րով, և թէպէտ այս քարերուն մեծ
մասը կորուած է ծամուռակին բը-
նութիւնէն, մնացեալ կարններն մեծ
ուշաքրութեան արժանի են: Քարէ
ասորականներէն սմանք կը պատմեն
Սենեքերիմայ պատերազմական քա-
ջութիւններն, և կը կոչեն զՍենեքե-
րիմ՝ «յազթող թագաւորաց վերին
ծովէն ուր կը մանէ արևը, մինչև
ասորին ծագն ուր կ'ելլէ», այսինքն
Միջերկրական ծովէն մինչև Պարսից
ծոցը:

Սուրբ Գիրք կարգացողներուն հա-
մար այս քարեզէւ մտատանններուն
494

կարևորագոյններն են անոնք որ կը
պատմեն Սենեքերիմայ պատերազմե-
րն Ասորւոց և Հրէեց գէմ, իւր թա-

գաւարութեան երրորդ տարին: Անշնելով Լիբանան լեռան վերին մասէն, կը թաւի նուաճեալ զՏիւրոս և բարբ քաղաքներն ի հարաւոյ Տիւրոսի առ ծովեզերք մինչև յԱռկազան: Այս երկրին մէջ կուսեցաւ Սենեքերիմ՝ Եգիպտոսի զորաց հետ, որ կու գային յօգնութիւն Եղեկիայի: Սենեքերիմ զարկաւ և վանեց այս թըշնամին: Տես Դ թագ. ժԹ 9. Եղ. ԼԻ: Արձանագրութիւնը յառաջ կ'երթայ բռնով. «Յուզայի թագաւորն Եղեկիա, որ հնազանդած չէր իմ իշխանութեանս, անոր զլիաւար քաղաքներէն քառասուն և վեց, և ասոնց վերաբերեալ բերգեր և գիւզեր, որոնց թիւը շնչանակեցի, առի և ասորի անոնց կողպուար: Ամուր քաղաքն, և ուրիշ քաղաքն զորս կողպուցի՝ գտանցի այն երկրէն և առի Առկազանի, Ակիարսի և Գազայի թագաւորներուն, փոքրկացունելու համար այն երկիրը: Բաց յառաջագոյն գրուած հարկերէն, երկրին վրայ գրի ուրիշ հարկ մը որոյ տեսակը ես սրտեցի:», Տես Դ թագ. ժԸ 13. Ես. ԼԶ. 1: Սենեքերիմ չեսեր թէ առաւ Երուսաղէմ, այլ թէ տարաւ Եղեկիայի ընտանիքը, ծառաները և գանձը, հարկ առնելով երեսուն տասանոց սողւոյ և սեթ հարիւր տաղանոց արծաթոյ: Ոսկոյն չափը նոյն է որ կը յիշուի Սուրբ Գրոց պատմութեան մէջ Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած երեք հարիւր տաղանոց արծաթը թերևս գրամ էր, իսկ Յնացեալ հինգ հարիւր տաղանոցը ըստ արձանագրութեան Նիմուէի՝ թերևս տասնորին և պալատին գանձէն էր, զոր Եղեկիա առաւ իբրև գին խազանութեան:

Նոյն պաշտան ուրիշ սենեկի մը մէջ գանուած են անեղծ մնացած քանդակներ, որ կը ցուցնեն մեծ և հզօր քաղքի մը պաշարութիւն Ասորեստանցիներէն, և առումը: Այս քաղաքն ունէր կրկին ամրութիւն, և թէ յարձակումը, թէ՛ պաշտպանութիւնը եղած էր կատաղութեամբ: Քաղքին մէջ մտաւ իր ցուցուի արգէն առնուած, մինչ կ'ըսէր գեռկր անէ մեծ սասակութեամբ: Այն միջոցին կը ահաճուին փոխառեալ գե-

րկներ, որ իցից կամ ընդ սուր հանուած են, և քաղքին գուռներուն մէկէն գերիներ կարգաւ շարուած կը բերուին թագաւորին առջև որ մեծաշուք հանգերմներով նստած է իւր ամրոսին վրայ հոգակուսի կամ ըլլոյ մը զուրէր: Երևելի զորապետ մը, թերևս Ռափուակ ուրիշ պաշտանից հետ, կը հանէ գերիներն թագաւորին առջև: Երկու ներքինիք կը կենան թագաւորին ետին՝ հովանոց և գասառաակ ի ձեռին: Արձանագրութիւն մը կոյ ի սնաբոց թագաւորին սա իմաստով. «Սենեքերիմ, արքայ մեծաշոր, թագաւոր երկրին Ասորեստանի, նստեալ յաթսա գասառական առ գրան քաղաքին Լաքիայ. կը հրամայեմ որ սպանուի, Գերիներն են անգէն և անզարգ, և մերկացեալ իրենց հանգերմներուն մեծ մասէն, և յոյսանի է թէ Հըրեոյ են:

Սենեքերիմայ մտքէն չէր անցնէր թէ իւր ամբարտաւան քաղաքը պիտի կործանէր ի սպառ, և ոչ թէ իւր պալատին աւերակներն պիտի պահէին իւր պատմութիւնը պարունակող քարէ տախտակներ մինչև մեր ժամանակ, ինչպէս նաև իւր աստուծոյն Նեքրաքայ պատկերն որ անկարող եղաւ պաշտպանել զնա, ի վկայութիւն ճշմարտին Աստուծոյ զոր հոյհոյցն և ամբարտաւանութեամբ կարգաց յասպարէզ: Տես Նիճուէ, Նեքրաք, Սաղմոսնասար և Սովա:

Սեպփօրա, Փնզու, գուսար Յութօրայ, կլին Մովսիսի, և մտր Եգիպտոսայ և Գերոսամոյ: Երբ Մովսէս փախաւ Եգիպտոսէ Մադիանացոց երկիրը, և կեցաւ պաշտպան զասրայ Յութօրայ, քրմի կամ իշխանի Մադիանացոց, հովելներուն գէմ որ թՅՄ շէին տար անոնց արուցանել իրենց հօտերուն, Յութօր առաւ զնա իւր առեւը, և առաւ անոր իւր գուսարը Սեպփօրա կնութեան, ՍԼ. Բ. 15-22. Գ. 5. ԺԸ. 2-4:

Սեքգիս Պօղոս, փոխանակ բըգեշիի կամ կուսիկալ կիպրոս կղզւոյ, գարձաւ ի Քրիստոնէութիւն քարոզութեամբ Պօղոսի, յամի Տն. 19, Գործ. ԺԳ. 7:

Մերժ, Եննդ. Ա. 11: Յաճախ էր բարձածուխ այլարանորէն ի Սուրբ Գիրս, ինչպէս Ա Պետր. Ա. 23. Ա Յովհ. Գ. 9: Մովսէսական օրէնքը կը պատուիրէր չցանկէ արտի մէջ այլևայլ անտաղ սերժ, Ղևա. ԺԹ. 19: Պատուական սերժը շատ անգամ մեծ երկիւղել կը ցանուի, բայց հուն. ձը, գէթ ի հոգեւորս, կ'ըլլայ ժամա. նակ ուրախութեան, Սաղմ. ՃԻԶ. 5, 6:

Սերով շուրճ, որ այժմ, երկնաւոր էակներ շուրջ զաթուակի Աստուծոյ, Տես ՌՕր. Գ. 24: Երբ. ԺԲ. 20: Կ'երևի թէ զատ են բերձաբններ, Ե. Գեկ. Ա. 5-12: Եսայի մարգարէ, Զ. 2, 3, կը ցուցնէ զսերովէտ իբր մեծարանք երկիր պազանուզո ճշմարտի Աստուծոյ, և բարբաբառ նախանու թաշէլ և կատարել անոր կամքը: Իւրաքանչիւր սերովբէ ունէր վեց թև, որոց երկուքով կը ծածկէր իւր երեսը, և երկուքով՝ սասուլները, իսկ միւս երկուքով կը թռչէր: Սերովբէր կ'աղաղակէին իրարու և կ'ըսէին, «Սուրբ, սուրբ, սուրբ է զօրաց Տէրը, բոլոր երկիրը անոր փառքովը լեցուն է»:

Սերուզ, զուակ Սեմոյ, և մի ի նախահարց Աբրահամու, Եննդ. ԺԱ. 20-23. Ղուկ. Գ. 35: Ըստ ասան զուճեան չբերից Սերուզ էր այն սերնդեան մէջ պառակն որ ինկաւ ի կառայաշուութիւն, Յես. ԻԳ. 2:

Սեփար, քաղաք Քանանացոց, յետոյ Հօրմա կոչուած, Յուդայի հարաւակողման վերջին քաղաքներէն մին, և յետոյ արուեցաւ Շմաւոնեանց, Յես. ԺԲ. 44. ԺԵ. 30. ԺԹ. 4: Այս անունը կը կարծուի նշմարել ի Սուֆաս, երկայն և գօտուարին կիրճ որ կը անան հարաւէն վեր գէպ ի Յուդայի լեռները: Ի Սեփարի ետ մզուեցան իսրայելացիք, երբ փարէցին ելլել կազեռէն, Թու. ԺԳ. 40-45. ԻԱ. 3. ՌՕր. Ա. 44. Գառ. Ա. 17:

Սեփարա, հովիտ մտ ի Մարեսա, յարևմտից հարաւայ Երուսաղէմի, ուր Աստ յաղթեց Եսթովացի Չարայի, Բ Մնաց. ԺԳ. 10:

Սեփարագ, տեղի ի Փղքն Ասիա Բագտրի մտ, ուր զրկուեցան Հրեայ գերբներ, Աբգիւս 20:

Սեփարուիմ: Երբ Ասորեառանի թագաւորը Սաղմնասար գերի տարաւ զիսրայել անգր քան զԻփրատա, փոխանակ նոցա զրկեց ի Պաղեստին զաղթականներ, որոց մէջ էին Սեփարուիմացիք, Գ թագ. ԺԵ. 24, 31: Թէ Սեփարուիմ էր փոքր նահանգ բնիկ թագաւորաւ, յայտնի է Գ թագաւորաց ԺԹ. 13, և Ես. ԼԵ. 13 համարներէն: Սեփարուիմ հուսանականապէս էր ի Միջագետս, քանզի կը յիշուի այն երկրին ուրիշ անդերուն հետ, և վասն զի Պաղեստն կը յիշէ քաղաք մը սմին նման անուամբ, Սեպփարա, իբր Միջագետաց հարաւային վերջին ծայրը:

Սեփարա և Փուս, Երեւոյացի մանկարարք, որ Աստուծով վարեալով կը խնայէին նորածին մանկանց Երբայեցոց, հակառակ հրամանին Փարաւանի: Աստուած վարձարեց ստոյց զուճն առ ծոզը վուրդ իւր, թէպէտ չհանցաւ անտարակոյս անոց սուս բարբանաց թագաւորին քով: Աստուած՝ «անոց սուներ չինց», այսինքն, ինչպէս հաւանական է, տուաւ անոց իւրաքանչիւրին շատ զուկներ, ԵԼ. Ա. 15-21:

Սէք, երեւոյ, տառային որդի Ագամոյ յետ մահուան Հարեի, Եննդ. Գ. 25, 26. Ե. 3, 6, 8, և նախահարց աստուածապաշտ նահապետաց սերնդեան:

Սէթ, 1. լեւ Յուդայի, մտ ի կարթագարիմ, Յես. ԺԵ. 10:

2. Քոռեցի, մին ի նախկին իշխանաց երկրին ի հարաւայ և յարևելեան հարաւայ Մեռեալ ծովուն, Եննդ. ԼԶ. 20. ԲՕր. Բ 12:

3. Լեւնային երկիր ի մէջ հարաւային ծայրի Մեռեալ ծովուն և արևելեան ծոցոյ կարմիր ծովուն: Հովք լեռը մտն էր Սէթ լեռան, և է միմայն մտն որ կը պահէ իւր սկզբը նահան անունը: Տես Եղնով 2:

Սէլայ, երաժշտական բառ որ կը պատասխի սաղմոսաց մէջ եսթանանուն և երեք անգամ, և կը գանուի նաև Ամբակ. Գ. 3, 9, 13: Ընդհանրապէս կը պատասխի պարբերութեան կամ ասին մը վերջը, բայց երբեմն իմաստի մը վերջը միայն: Հիմա ընդ-

Հանրապետ կը կարծուի թէ այս գծուարքմանց բառը կը ցուցնէր մասնութեան համար հանգրիստ, երբ սաղմոս մը կ'երգուէր, և այս հանգրտեան ասին նուազ մը կը կատարուէր երբեմն երբեմն երաժշտական գործեալ միայն:

Սէմ, աւան, որդի Նոյոյ, Ծննդ. Ե. 32. Զ. 10, միշտ կ'անուանուի նախ քան զՔամ և զՔարեթ, իբրև երկցազոյն որդի. կամ, ըստ ոմանց, վասն զի էր նախահայր Երբայեցւոց: Սէմ առաւ օրհնութիւն իւր Տօրմէն, Ծննդ. Թ. 26, և անոր սերունդէն ծնաւ Գոսիս: Սէմ ունէր հինգ որդի, և անոնց սերունդը բունց կեդրոնական երկիրն ի մէջ Քամոյ և Քարեթի, նաև արևելից արևմտազոյն գաւառները ընտկեցաւ Մեմոյ սերունդը: Այս ազգերէն ոմանց լեզուները կը կոչուին զարգիս սեմական լեզուներ, որոց թիւէն են Երբայեցերէնը, Քաղգեարէնը, Ասորերէնը, Արարերէնը, Իթովոզերէնը, այլովքն հանգերն. բայց այս ընդհանուր դասուն մէջ կը գտնենք լեզուներ զորո կը խօսէին Քամէն սերեալ ազգեր:

Սէր: Աստուած սէր է. եւ անոր սիրոյ մեզ կը բնակի՝ Աստուծոյ մեզ կը բնակի, ու Աստուած՝ անոր մեզը, Ա Յովհ. Ե. 16: Ե՛տ զայի գլխաւոր յապկութիւնն է սէրը, որոյ երկայնութիւնը և լայնութիւնը և բարեմտութիւնը և խորութիւնը, անհասանելի են, վասն զի անհուն են, Եփեռ. Գ. 18, 19: Աստուածութեան երկը անձանց մէջ սիրոյ իութիւնը, կատարելութիւնը և երանութիւնն անձառ են: Առ հրեշտակն և առ ֆրեստանկոյս Աստուծոյ սերն է անհուն հայրական հաճութիւն և գութ. առ մեզաւորս է անասման պարմութիւն: Սէրը կը տեսնուի Աստուծոյ բոլոր գործերուն և ճամբաներուն մէջ, և ի սիրոյ կը բզիւն անոր սուրբ օրէնքը, բայց Աստուծոյ սերն յայտնուած է մանաւանդ Աւետարանով, Յովհ. Գ. 16: "Յայնմ է սերն",

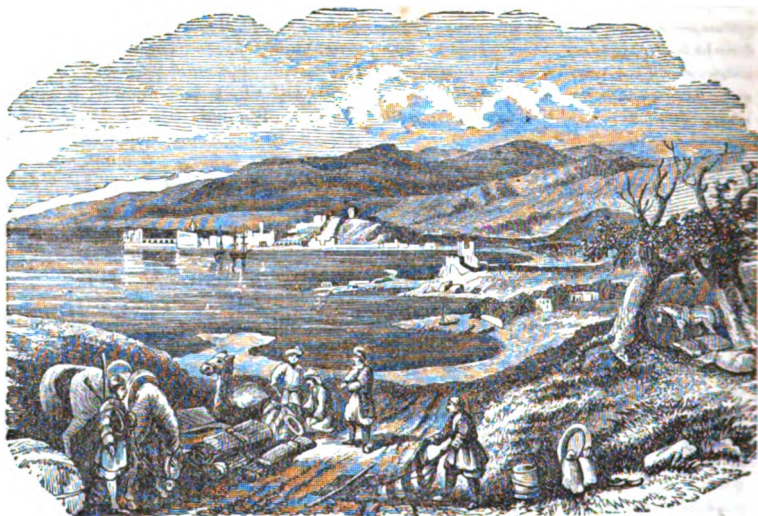
Սուրբ սէրը կու տայ մարգուս բերիւել Աստուած և հնազանդել անոր բարբ օրախ և անձամբ, սեր-

տիւ և արդեամբ սիրել ուրիշ մարդիկ ըստ իւրաքանչիւր արժանեաց, բարիներն՝ իբրև հոգևոր ընկերներ, և շարենն՝ Քրիստոնէական զիմով: Այսորիտ սէր է կատարուիլ և լուսն օրինաց, Մատթ. ԻԲ. 37-40. Հաովմ. ԺԳ. 8-10: Առանց այնք ոչ զը կըրնայ մտնել երկիրը. և որովհետև ամէն շնորհաւած արտի ցանկութիւններն խառն են մեզը, վասն զի արգելեալ իրաց վրայ են, կամ, եթէ շարգելեալ իրաց վրայ են, ի սիրոյ անձին և անարժան են, ուստի պարտինք "նորէն ծնանել" որպէս զհետնեք զԱստուած, Յովհ. Գ. 3. Ա Յովհ. Գ. 7, 19. Ե. 4:

Սիրք, հարուստ անտես Սաւուզի, որուն յանձնից Դաւիթ միւնոյն հաւատարմութեամբ և խնամով հոգաանել Յովնաթանու որդւոյն Մեմփիրոսթեայ, Բ թագ. Թ. 2-10: Քսութիւնէ մը խարուելով Դաւիթ Սիրայի սուտա երկիրները զորո արգէն սուած էր Մեմփիրոսթեայ, բայց յետոյ բաժնեց այն երկիրներն երկոցունց, ատենելով որ անապարտեք զարծած էր, և անկարող էր սուրշել թէ երկուքէն արեւոր յայտնուար, Բ թագ. ԺԶ. 1-4. ԺԹ. 24-30:

Սիրգիմ: Տես Մով 3:

Սիրոն, զարգիս՝ Սոյաոս, էր անուանի բաղաք ֆրեյնկեցւոց, առ Միջերկրական ծովուն, ըսան մզան ի հիւսիսոյ Տիրոսի և Նոյնափ՝ ի հարաւոյ Պէրսութի: Աշխարհի հնազոյն քաղաքներէն մին է, Ծննդ. ԽԹ. 13, և կը կարծուի շինուած Քանանու երկցազոյն որդիէն, Աղո. նէ, Ծննդ. Ժ. 15. ԽԹ. 13: Համբարոսի ժամանակ Սիրոնացիք անուանի էին վաճառականութեամբ և հարատուութեամբ, և էին բարգաւտեալ. Նշանաւոր էին նաև հմտութեամբ նաւարկութեան, աստեղագիտութեան, ճարտարապետութեան, արտիկերգութեան և ուրիշ արուեստից: Ունէին յայնժամ ապահով նաւահանգրիստ, որ հիմա լցուած է աւազով, և փոքր նաւակաց միայն մատչելի: Երբ Յեռու բաժնեց Քանանու երկիրն Հրէից, մեծն Աղոն ինկաւ վեճակ Ասերոյ, Տես. ԺԱ. 8. ԺԹ. 28, բայց այն ցեղը չկրցաւ եր-

բէք տիրել Արդանի, Դատ. Ա. 31. Գ. 3. Ժ. 12: Արդանացիք մնացին երկար բնիկ կառավարութեամբ և Թագաւորք, Թէպէտ երբեմն հարկատու Թագաւորաց Տէրութի: Կուսնեցան հետզհետէ Բարեկացիներէն, Եգիպտացիներէն, Սելեուկեաններէն և Հուովայեցիներէն. այս վերջինք բարոյիւն առին անոնց ինքնորէնութիւնը: Արդանի երկրէն ոչ սակաւք հետեւեցան Փրկչին, Մարկ. Գ. 8, և ինքն Յիսուս այցելութիւն ըրաւ այն երկրին սահմաններուն, Մատթ. ԺԵ. 21-28. Մարկ. Ի. 21-31: Ոմանք եկան անոր հետ մինչև Գալիլեա, Դուկ. Զ. 17: Աւետարան քարոզեցաւ Հրէից ի Փիւնիկէ յետ մարտիրոսութեան Ստեփանոսի, Գործ. ԺԱ. 19, և կային հոն ֆրիստանեաւներ, երբ Պողոս այցելութիւն ըրաւ հոն ի Հուովայեանացարքութեան տունն, Գործ. ԻԷ. 3: Զարգիս, Թուրքիոյ ուրիշ քաղաքաց պէս յԱսորիս, նաև Արդան է աղտեղի և լի աւերակոյք, Թէպէտ գեռ կ'ընէ քէշ առուուոր մտասկոյ տեղերու հետ նոյն ծովաբերն վրայ և սւնի հինգ հազար բնակիչ: Կրեց Առուսւմէ պատուհաս իւր մեղաց համար, Եղեկ. ԻԲ. 21-24, Թէև ոչ այն.

պէս շարաշար ինչպէս Տէրութ: Մեր Փրկիչը կը յիշէ Տէրութ և Արդան միանգամայն, երբ կը յանդիմանէ զՀրեայս որ աւելի չորհրդ ընդունած էին քան զնոսա, Մատթ. ԺԱ. 22: Սպասուէ բարձր հրուանդանի վրայ որ կ'երկընայ դէպ ի ծով, և է պարսպաւոր: Քաղաքին մօտ տեղերն կ'առուարին Լիբանանէ բզիսոյ գետակէ, և անուանին են գեղեցիկ պարտէզներով և պէս պէս պաղատու ծառերով: Սիկելակ, քաղաք նախ Յուդայի և ապա Շմաւանի, Փղշտացոց սահմանին վրայ, Յես. ԺԵ. 31. ԺԲ. 5: Փղշտացիք պահեցին այս քաղաքը մինչև Սաւուղի ժամանակ, երբ Արդան, Թագաւոր Գիթայ, առաւ զայն Դաւթի: Հոն եկան ուրիշ փախտակաւներ Յուդայէ, և այնպէս կարող եղաւ Դաւթի ջանքով Արդանայ, և զարնել Ամոգեկացիներն որ կաղտած էին Արդանակ, մինչ ինչ չէր հոն, Ա. Թագ. ԻԵ. 4-6. Լ: Նէեմ. ԺԱ. 28: Սիկել: Արդան ի սկզբան էր միայն կշիւ: Կը գործածուէր կշիւու սկիւ և արծաթ որ չէին գրամ. "Գետինը շոր հարիւր սիկել արծաթ կարժէ: . . . Արբահամ կշիւց արծաթը ու

տուաւ Եփրանին, ինչպէս որ անիկա քետին որդւոցը առջևը խօսեր էր, Մինչ. ԻԳ. 15, 16: Կ'երևի թէ ի մէջ նուիրակն սկզբ, ԵՂ. Լ. 13, և սկզբ ըստ «Թաղաւորական կղււյ», Բ թագ. ԺԴ. 26, կար տարբերութիւն. բայց այս տարբերութիւնն Տիմո չի կրնար ցուցուիլ, և, ըստ սմանց, «Արարանի սկզբ», խօսքը կը նշանակէ միայն ճիշդ և անթերի սկիզբ, ըստ կանոնի սամարին: Արկիզ կղււած առաջին դրամը կոխուեցաւ յետ գերութեան, առ Մակարայեցոցովք, Ա Մակար. ԺԵ. 6, և ունէր գիր, «Արկի խորայիլ», Պէօք, որոյ վկայութիւնը կղււոց և չափուց համար մեծ կարեւորութիւն ունի, կ'ըսէ թէ սկիզբ էր իբր 220 ցորենահատ Բարդղաւ: Նոր կտակարանին մէջ սկիզբ կը յերուի իբրև դրամ, Մատթ. ԻԶ. 15:

Արիւմանս: Տես Շիգաւ:

Արիւման, պատկանելի սուրբ յերևաաղէմ, լի Հոգւով Արթով. որ կը սպասէր խորայիլի փրկութեան, Ղուվ. Բ. 25-35: Արիւմանի յայտնուած էր Աստուծով թէ պիտի չմեռնէր, մինչև տեսնէր թէ վաղուց իստացեալ Մեծայիլ. ուստի եկաւ տաճարն աստուածային ազգեցութեամբ ճիշդ այն ժամանակ որ Յովսէփ և Մարիամ բերին ընծայել Փրկիչն ըստ հրամանի Մովսեսի սրբնաց: Արիւման առաւ մանուկը գիրկը, գոհութիւն մտտոյց Աստուծոյ, և օրհնեց զՅովսէփ և զՄարիամ: Այս անձին վրայ աւելի տեղեկութիւն չունինք:

Արիւման, 1. մին յերկուստան առաքելոյ: Տես Պետրոս:

2. Արիւման կանանացի, կամ Նախանձայոյ, մին յերկուստան առաքելոյ:

3. Արիւման, Յիսուսի եղբայրներէն մին, Մատթ. ԺԳ. 55. Մարկ. Զ. 3: Ըստ սմանց կը կարծուի լինել նոյն ընդ վերջիշեալ Նախանձայոյ Արիւմանի: Տես Յակոբոս 3.:

4. Արիւման կերակուցի, որ բռնուեցաւ օգնել Յիսուսի խաչը կրելու, Մատթ. ԻԵ. 32, հաւանականապէս, վասն զի ծանչցուած էր իբր եռանդուն Տեսակազ Յիսուսի: Արիւման էր

«Հայր Ազգեսանգրի և Ռուփոսի», Մարկ. ԺԵ. 21: Պօզոսի սիրով ազջնի ապէն Ռուփոսի և մօրը, Հաւովմ. ԺԶ. 13, կը տեսնուի թէ Արիւման ընտանիքն յետոյ բնակեցան Հաւովմ, և թէ անոնց սիրոյ վաստակը մտացուած չէր Աստուծով:

5. Արիւման Փարիսեցի, հաւանականապէս կափառանոյցով: Արիւման հրաւիրած էր զՅիսուս իւր տունը, Ղուվ. Է. 36-50:

6. Արիւման բարոս, այսինքն որ առաջ եղած էր բարոս: Այս Արիւման կը բնակէր Բեթանիա, որոյ հետ նաև ընթերց Յիսուս, Մատթ. ԻԶ. 6. Մարկ. ԺԴ. 3: Տես և Յովհ. ԺԲ. 1-11:

7. Արիւման խաղախորդ. աշակերտ որ կը բնակէր Յուզպէ, և որոյ տունն հիւր եղաւ Պետրոս, Գործ. Բ. 43. Ժ. 6. ԺԷ. 32:

8. Արիւման կախարգ, յաճախ կը կոչուի Արիւման մոգ, այսինքն՝ հմայող կամ գիւլթ: Տես կախարգուրիւմ: Այս խորամանկ խաբարայն, սակաւ ինչ տեղեկութիւն ունինալով փրկաստիպութեան, բժշկականութեան, բնագիտութեան և ստեղագիտութեան, ստացած էր մեծ ազգեցութիւն Սամարիայ բնակից վրայ: Բայց փրկիչը գործի բարոյութիւնը և հրաշք բերին մեծ բազմութիւն ի հաւատոս, և համոզեցին զնոյն ինքն Արիւման թէ ճշմարտիւ մեծ էր զօրութիւն Աւետարանին: Արիւման յօգուտ իւր կամեցաւ ձեռք բերել յառաքելոց հոգևոր պարզեաներ, և կը յուզար ստանալ այն պարզեաներն յարելով յեկեղեցին, և յետոյ յանդիմեցաւ արծաթով զանի զայն: Պետրոս գիրպող համարեցաւ այս առիթը իստատանակելու անոր կեղծաւորութիւնն ահաւոր վճռով մը, Գործ. Ը. 9-24: Այլևայլ երկրայիլի առանգութիւններ կան Արիւմանի մնացեալ կենաց վրայ: Հոգևոր պարզեաներն առևտրոյ նիւթ ընելու մեղքը, որ կոչուեցաւ սիմոնիականութիւն յանուն Արիւմանի, աւելի ասելի էր Պետրոսի քան անոնց շատերն որ կը պնդեն թէ են մասնաւորապէս Պետրոսի յաջորդք:

9. Արիւման էր Հայր Յուզպիլ իոկարիստացւոյ, Եովհ. Զ. 71. ԺԳ. 2, 26:

Մին, 1. անապատ Ապառատ Արարիոյ, մտա յԵգիպտոս, և կարմիր ծովուն արեւմտեան բազկին վրայ, Եւ. ժ. 2. 1. ժ. 1. Թու. 1. Գ. 12:

2. Հին ամուր քաղաք, որ կոչուած է "գորութիւն Եգիպտոսի," Եգեկ. 1. 15, 16: Ան անուր կը նշանակէ յի, և այս համաձայն է Պեղումսին և Թիմէհ, Յոյն և արգի անուանոց, որ նոյն անգլոյն անուաններն են: Ան էր Եգիպտոսի հիւսիսային արեւելեան սահմանին պատուար, մտա ի Միջերկրական, Նեղոսի արեւելեան բազկին վրայ: Տեղը, Թիմէհ գիւղին մտա, և շուրջ պատեալ ճահճիներէ, և զարդիս նաւակով միայն հնար է

երթալ հոն, նաւակով՝ Նեղոսի յորգութեան ատենը, և կամ ցամաքաւ ամարուան չոր եղանակին: Քանի մը հազակոյտ և սիւներ միայն մնացած են:

3. Անապատ Քանանու հարուային սահմանադաւար, և յարեմոսից Եգովմայ, Թու. 1. Գ. 1-4: Ան էր մասն փառանու անապատին, Թու. ժ. Գ. 26: Ասոր հիւսիսային արեւելեան ծայրն էր կաղէտրառնէա, նշանաւոր մահուամբ Մարիամու, տաքմամբ երկոտասան լրտեսոց ի Քանան, իտրայելացոց արտոյնմամբ, ջուր բղիտ ապառաժիւ և Մովսիսի Թերահաւատութեամբ, Թու. ժ. Գ. 21. Ի. 1-13. Ի. 14:

ՎԱՆՔ ՍՐԱՌՅԵ ԿԱՏԱՐՈՒՆԱՅ ՄՕՑ Ի ՍՄԱՆ

Մինայ, լեռ կամ շղթայ լեռանց, Սպառաձաժն Արարիտ, Թերակըզուոյն վրայ զոր կը կառմեն երկու բազուկք կարմիր ծովուն, անուանի իբրև տեղի ուր օրէնքը տրուեցաւ իտրայելի, Մովսիսի ձեռամբ, Եւ. ժ. Թ. 1 էն մինչև Թու. ժ. 33: Որովհետև այս լեռն գրեթէ անծանօթ էր զարդիս, մինչև մտա ժամանակ, և Սուրբ Գրոց պատմութեան մէջ շատ կարևոր, քանի մը մանր տեղեկութիւն տանք այս լեռան վրայ: Անուայի վերին մասն է ի ձև անկանոն ջրանոսիք՝ երեսուն կամ քառասուն

մղոն տրամագծով: Ունի ջրոյ շատ սկուռք, բարեխառն կլիմա, և գետինն առատ անասնօք և բուսովք, և յոյն սակս է ապաւէն վրանարնակ Արարացոց, երբ Արարիոյ խոնարհագոյն մասը բոլորովին կը չորնայ և կը ցամաքի: Այս պատճառաւ Թերակըզուոյն այս մասն յարմարագոյն գատուեցաւ իտրայելացոց բանակելու իբր տարի մի, և այս միջոցին իտրայելացիք համրուեցան և առին օրէնքն ի Բարձրեղոյն: Այս երկրին բարձրագոյն և կեդրոնական մասին մէջ, ծովուն երեսէն ետին հա-

զար սարք վեր կը բարձրանայ նուիրական գագաթին Քորեբայ կամ Մինայի: Այս երկու անուանք կը գործածուին գրեթէ անխորի ի Սուրբ Գիրք, առաջին անունը՝ մանաւանդ յՖ. Օրէնս: Ոմանք կարծեցին թէ կային իրարու կից երկու կատարք որ, Մովսիսի ժամանակ կոչուեցան,

Քորեբ և Մինա. և արդարեւ միանձունք այս անունները կու տան միևնոյն երեք մզոն երկայն շղթային հասուային և հիւսիսային ծայրից բարձրութիւններուն: Բայց Սուրբ Գիրքը քննելով կը տեսնենք որ Քորեբ էր ընդհանուր անուն շղթային, իսկ Մինա՝ անուն նուիրական գագաթան:

Սինայի արևմտեան հովիտներէն շատերուն մէջ, և մանաւանդ յԵԼՄիւքաթթէզ, ուր կը մտնէ Յէյրան հովիտն յարևմտից հիւսիսոյ, ապառաժներուն մերձեայի տեղուտներ ծածկուած են արձանագրութիւններով, որ ընդհանրապէս կարծեն, և կրճատեալ կամ յաղակեալ այն տեղերն ուր ճանապարհորդք կէս օրը կը նստին հանգիստ առնուլ: Արձանագրութեանց մէջ կան խաչի նշաններ և անասոց պատկերներ: Արձանագրութեանց նշանադիրներն անծանօթ են: Ի սկզբան կարծուեցաւ թէ Իսրայէլացիք թողած էին այն արձանագրութիւններն իրենց ճանապարհորդութեան ատեն յանապասին, յետոյ այլք ընծայեցին այն գրուածները Քրիստոսնեայ ուխտաւորաց չորրորդ դարուն: Բայց մտաբեր Պիր անուն Գերմանացի գիտունը կարգաց այն արձանագրու-

թեանց շատերը, և կը համարի զանոնք մի միայն ծանօթ մնացորդ Ապառաժ Արարից Նարաթացի կոչուած ցեղին լեզուին և անոնց յատուկ գիրերուն: Մինչև ցարդ կարգացուածներն են լոկ յատուկ անուանք, ոչ Հրեական և ոչ Քրիստոնեական, և անուններէն սմանց ընկղբը կան սա բառերը, “խաղաղութիւն”, “օրհնեալ”, “ի յիշատակ”: Մովսիսական օրինաց տուչութիւնն ի Մինա հաշակաւոր գործած է այն տեղն աշխարհիս վրայ: Նաև հան երեցաւ Ատառած Մովսիսի ի մարենին վառեալ, ՍԼ. Գ. և Դ. և վեց դար յետոյ, դրանչեղապէս յայսուց զինք Եզիպի, երբ մարդարէն կը փախչէր Բեղաբելի բարկութենէն, Գթագ. ԺԹ: Օրինաց փառաւոր և ասեղ տուչութիւնն ստեղծ կ'անկարկուի ի Սուրբ Գիրք, Դաստ. Ե. 5. Սաղմ. ԿԸ. 8, 17. Ամբ. Գ. 3: Նոր

կտակարանին մէջ, ի Սինա հրատա-
րակուած օրինաց հետ կը համեմա-
ուի, իբրև քան զայն գեր ի վերջ, Աստուծոյ շնորհաց Աւետարանին
տեսչութիւնը, Գաղ. Գ. 24, 25. Երբ-
ժի 28-29:

Սրճեացիք, Ես. իթ. 42, ազգ մը
չատ հետու. Սուրբ երկրէն, գեղ յա-
րեւելս կամ ի հարաւ. ընդհանրապէս
կը կարծուի թէ կը նշանակէ զՉինա-
ցիս որ ի վաղուց հետէ ծանօթ էին
արեւմտեան Ասիոյ, և կը կոչուին Ա-
րարացիներէն Անն, և Ասորիներէն
Յննի:

Սնուք, Իս- կամ պար, Նե-
զոս: Եսայիայ ԻԳ. 3, և Երեմիայ Բ.
48 համարներուն մէջ այս անուամբ
կը հասկցուի հարկու Նեղոս Գե-
սուայ յԳ. 3, և Ա Մնացորդաց յԳ.
5 համարներուն մէջ անոնք կը հառ-
կնան այս անուամբ այն փոքր գետը
որ է ի մէջ Եգիպտոսի և Հրէաս-
տանի:

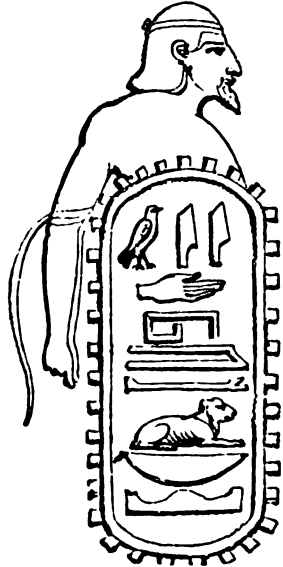
Սրսակ, 1. բանաստեղծական ա-
նուն Բարեբանի, և կը նշանակէ, բոս
անանց, աուն կամ արբունիք իշխա-
նի, Երեմ. իթ. 26. ՄԱ. 41:

ՍՐՍԱԿ, ԲԵՐԵԻ ՍԵՆՆԷ ՍՐ

2. Թագաւոր Եգիպտոսի որ պա-
տերազմ հրատարակեց ընդգէմ Ռո-
բոզմու, արքայի Յուզայ, անոր
Թագաւորութեան հինգերորդ տա-
րին: Արսակ մտաւ Յուդայի երկիրը,
971 ին նախ քան զԳր, մեծ բազ-

մուծեամբ զօրաց Եգիպտոսէ, Լու-
րիմի, Սուքիմի և Քուչայ երկիրնե-
րէն, առաւ Հրէաստանի ամուր ան-
ղերն, և տարաւ տածարին և Թա-
գաւորին տան գանձերն Երուսաղե-
մէ, ինչպէս նաև Սոզաննի սոկեղէն
վահանները: Երբորզմ բարեկամ
բրած էր իրն զԱրսակ, ուսով և
Արսակ շատգտանկց անոր երկիրը,
Գ թագ. ժԱ. 40. յԳ. 25, 26. Բ
Մնաց. յԲ. 2-9: Արսակ կը կարծուի
թէ էր արտաքին պատմութեան Սե-
սոնքիսն, առաջին Թագաւոր քա-
ներորդ երկրորդ հարտութեան,
կամ Բուբաստեան ծիւզին: Արսակ
կործանեց Եգիպտոսի Թագաւորաց
այն ցեղն որոյ հետ ինամացած էր
Սոզունն, Գ թագ. Գ. 1, և շատ ան-
զերու տիրեց Եգիպտոսէ գուրս:

Եգիպտոսի Բանուք կոչուած պարա-
տան կամ մեհենին մէջ, որոյ պա-
տերը գեւ կան, Սեսոնքիս ցուցուած
է մեծ քանդակով, տանկով գերի
Թագաւորներ յազթամակու երեք
Թերացի գլխուոր աստուածներու
առջևէն: Ամն երկիր կամ քաղաք
անձնուարեալ է, և անուր գրուած
է վերը ձուածնի մը մէջ: Այս պատ-

կերներէն մին, Հրէի կերպարանօք, ունի վերնագիր զոր Շամբալիոն կը մեկնէ, «Թագաւորութիւն Յուգոյ», Ուրիշ շատ այլաբանեալ նշաններ կը կարծուի թէ կը ցուցնեն Հրէաստանի քաղաքներ զոր Արսակ առաւ: Տես փարաւն:

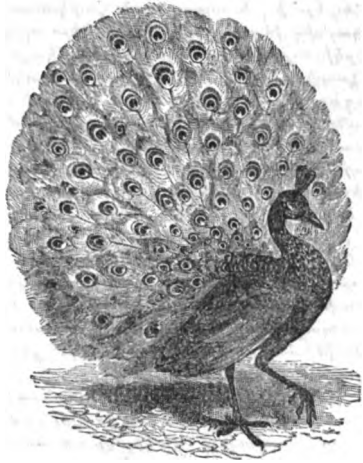
Սիւարթ, զօրավար զօրաց Հասորի Թագաւորին Յարինոյ, զրկուած էր ընդդէմ Բարակոյ և Դերօրոյ, որ բռնած էին Թարօր լեւր զօրօք: Արսարա յազթուելով փախաւ հետի, և անարգարար սպանուեցաւ Յայեւէ, Գառ. Գ. Ե: Տես Յայել:

Սիվան, երրորդ եկեղեցական աւին Հրէից, և իններորդ՝ քաղաքական տարւոյ, որ կը սկսի մեր յունիսի նոր լուսնէն, Եւթ. Ը. 9:

Սիրահուտ, զարգիս Սիրադաս, մեծ և անուանի քաղաք Արկիւիոյ արեւելեան եզրը, ընդարձակ և գեղեցիկ նուազանգասիւ: Քաղաքը հիմնեցաւ 731 ին նախ քան զՔր., էր Տարուտ և հօր, և բաժանեալ չորս կամ հինգ թաղ կամ մաս, որ իբրև ուրդն ուրջն քաղաքներ էին: Քաղաքին շրջապատն էր, ըստ Ստրաբոնի հարիւր և ութսուն տապարեզ, այսինքն իբր քսան և երկու անգղիական մղոն: Արսահուտ անուանի է իբր տեղի ծննդեան և բնակութեան Արքիմիդէի, որոյ հանձարեզ մեքենական հնարեւք քաղաքին պաշարման ատենն ի Հառովմոյցեցոյ, 200 ին նախ քան զՔր., քաղաքին առևմտք երկարեցաւ: Պօղոս Տոս մնաց երեք օր, երբ Մելիտէէն կ'երթար Հառովմ, զարնան եղանակին յամի Տն. 63, Գործ. ԻԸ. 42: Բնակչաց թիւն էր ժամանակաւ 200,000, զարդիս՝ 41,000:

Սիւն երբեմն կը նշանակէ ամոց կամ ծուխ ծառացեալ, Եւ. ԺԳ. 21. Գառ. Ի. 40: Հայրիկապ սին մը զարդ և նեցեղի տանարաց և մեծամեծ շինուածոց, Գառ. ԺԶ. 25-30. Յօր. Թ. 6. ԻԶ. 11, օրինակ էր մարգարէից, Երեմ. Ա. 48, առաքելոց, Գառ. Բ. 9, հաստատացելոց, Յայտ. Գ. 12, և նոյն թակ եկեղեցւոյ, իբրև հաստատութիւն ճշմարտութեան, Ա Տեմ. Գ. 45:

Սիրամարգ, կ'երևի թէ ծանօթ

չէր Պագեստինու մէջ, մինչև բերուեցաւ Սոզոմանի նաւերով, Գ Թագ. Ժ. 22. Բ Մ նաց. Թ. 21: Տես Թարսիս:

Սիւրիա, կամ Ասորիք, Երբայեցերէն Արամ, մեծ երկիր ասիական որ, բառին ընդարձակ նշանակութեամբ, էր ի մէջ Միջերկրական ծովուն, Տաւրոսի գօտւոյն և Տեղբիոի, և այսպէս կը պարունակէր զՄիջագետս, այսինքն, ըստ Երբայեցոց, զԱսորիս երկու գետոց: Տես Արամ 2: Բաց ի իրանանու գօտիէն, Սիւրիա մեծաւ մասամբ էր երկիր տափարակ: Նոր Կտակարանին մէջ յիշուած Աւուրիոյ սահման կրնայ համարուիլ յարևմտից և յարևմտից հիւսիսոյ՝ Միջերկրական ծովը և Տաւրոսի գօտին որ կը բաժնէ զՍիւրիա ի Կիլիկիոյ և ի Կասայսիոյ որ ի փոքրն Ասոր, յարեւելից՝ Եփրատ, և ի հարաւոյ՝ Անապատն Արարիա և Պաղեստին, կամ մանաւանդ՝ Հրէաստան, քանզի Սիւրիա անունը կը պարունակէր նաև Պագեստինու հիւսիսային մասը: Հոգիան որ ի մէջ Լիբանանու և Աներ Լիբանանու՝ կը կոչուէր խոր Ասորիք, անուն մը՝ որով կ'իմացուէր երբեք նաև մեր ձախկոյ երկիրն յարեւելից: Հրէից գերութեան ժամանակ, Ասորիք և Փիւնիկէ էին հզատակ թագաւորաց

Քարէլնի, և այս եղան հարկատու Պարսից թագաւորներուն: Եւս որդ երկիրն ինկաւ Հռովմայեաց ձեռքը Ասորիք եղաւ նահանգ փոխանակի բղձիչի, և Հրեատան, թէպէտ ունէր առանձին կուսակալ կամ կառավարիչ, եղաւ մասն Ասորաց, այնպէս որ կրնար բողբոսիլ առ փոխանակ բղձիչին Ասորաց որ ունէր իշխանութիւն մինչև հանել Հրեատանի կառավարիչն ի պաշտօնէ: Աւերիա է հիմա Թորաց ձեռքը: Այս երկիրն լաւագոյն մասերն են ի վաղուց հետէ բազմամարդ, և Ծանաղարհորդք կը գտնեն հոն պատմութեան բոլորովին անծանօթ քաղաքաց հետք:

Սիւքեմ, 1. Իշխան Քանանացի համանուն քաղաքին: Այս Աւերեմ է որ հրապուրեց Եսայի որդուսը Գինա, և զոր Շմաւան և Ղևի, սակաւ ինչ յետոյ, ապաննչցին նենգութեամբ Աւերեմացոց շատերուն հետ, Մինչ. 1 Գ.:

2. Քաղաք կեդրոնական Քանանու, ի մէջ Գարբիին և Գերաղ լեռանց, երեսուն և չորս մղան գէղն ի հիւսիս Երուսաղեմէ: Նախ յիշուած է ի պատմութեան Աբրահամու, որ հոն կանգնեց առաջին սեզանն ի Քանան, և բռնեց երկիրն յանուն Եհովայի, Մինչ. ԺԲ. 6. 1Գ. 18, 19. 1Ե. 4. Եսայիք գնեց արա մտա ի Աւերեմ, զոր իբրև անելի բաժին սուսաւ Եսայի սեփայ որ թաղուեցաւ հոն, Մինչ. ԽԲ. 22. Եւս. ԽԳ. 32. Քանան նուաճուելէն ետքը Աւերեմ եղաւ Ղևաական քաղաք ապաստանի Եփրեմի երկրին մէջ, և ժողովման անգի յեղբուն, Եւս. Խ. 7. ԽԱ. 21. ԽԳ. 4, 25. Դատ. Թ.: Հոս իտրովամ առիթ առաւ սասն ջեղից ապաստանելու, Գ. Թագ. ԺԲ: Աւերեմայ մտ էր Եսայի որդի ջրհոր կամ աբիւրն, սորուն քով Քրիստոս խոսեցաւ Սամարացի կողմ հետ, Եսայ. Գ. 5: 8ետ և Գործ. Բ. 25 Թ. 31. ԺԵ. 3, Եւս կործանման Սամարիայ ի Սաղմանասարը, Աւերեմ եղաւ մարաբաղաք Սամարացոց, և ըստ Եսայիքայի, այնպէս էր մեծին Ազիւսայի ժամանակ: Նաև զարդիս է նիսա սակաւաւոր մնացորդաց Սամարացոց:

Տես Սամարացիք: Հռովմայեցիք զԱւերեմ կաշեցին Նեապոլիս, զոր Արարացիք կը հիշեն Նարոսոս կամ Նապոլուս: Աւերեմի հովիտը կը մգուր քանի մը մղան դեպ յարևմտեան հիւսիս ի մէջ Գերաղ և Գարբիին լեռանց, և է իբր վեց հարիւր կանգուն լայն, այնպէս որ Պաղտատնու մարտը և չոր օգին մէջ երկու լեռանքն մայր հացնեղաւ չափ հեռու են իրարմէ. պարագայ մը որ, թող զայլս, բաւական է ցուցնել Սուրբ Գրոց պատմութեան ճշմարտութիւնը, Բ. Սր. ԽԳ. 11-14. Դատ. Թ. 7: Չմեռնային անձնք որ կ'իշխան հովտին արևելեան մասը՝ կը գտնեն ճամբոյ գէղն ի Երզնան, մինչ յարևմտեան մասին շատ են անոնք որ գեղեցիկ գետակ մը կը կազմեն: Այս գետակը կը հոսէ գէղն ի Միջերկրական ծով: "Հոս,՝ կ'ընէ Բողբոսըն,՝ "առասա և գրեթէ անհամեմատ կանաչութեան տեսարան բացուեցաւ մեր աչաց առջև: Պարսիքը բանջարեղինաց և գրախաւք ամեն տեսակ պտղատու ծառաց լի է բոլոր հովտուն, որոյ այլևայլ կողմերը բղիթայաբար կ'առգեն այս պարտէզներն, և ապա գետանալով կը հոսն գէղն արևմուտք: Այս տեսարանը յանկարծ բացուելով մեր առջև, դրանչացուց զմեզ: Ասոր նման տեսած չէինք բայր Պաղտատնու մէջ,՝ Այժմու Աւերեմ ունի երկայն և նեղ փողոցներ, յորոց ոմանք են Գարբիին լեռան սարսուր, կ'երևի թէ քաղաքն հիմա այնչափ յառաջ չերթար գէղն արևելք որչափ կ'երթար հին Աւերեմ: Տունները բարձր են և քարաշէն, փոքր գմբեթներով: Բնակչաց թիւը կը կարծուի ութ հազար, բնակարար Մասճուտին և, բաց ի սակաւ Եզնի Քրիստոսնեաներէ և իբր հարիւր յիսուն Սամարացիներէ և նոյնչափ Հրեաներէ: Գերաղ լեռան ապաստանու սարսուրն ի հիւսիսոյ հովտին լի է հին զինամար գերեզմաններով: Սամարացոց սուրբ անգն, և Եւսափնիանստ շինուած հզոր բերդին աւերակներն են ի Գարբիին: Այս լեռանց ոտքը յարևելեց է Մալիսայի գեղեցիկ գաղաքը, առան մղան երկայն և մէկ ու կէս մղան լայն: Ինչպէս

ՆԱԳՈՒՐՈՒՄ ԵՒ ԼԵՍԱՆ ԳԱՐԻՉՈՒ Ի ԼՒՒՍՈՍԻՍԻՍ ԱՐԵՎՄՏԻՍԻՑ ԿՎԱՏՅԱԼ

Հրեայք, Գրիստոննեայք և Մահմե-տականք միարան կը վկայեն, Յոզսե-փու գերեզմանն և Յակոբայ ջրհորն են հոն ուր դաշտը կը միանայ հոգին հետ: Յոզսեփու գերեզմանին տեղը ծածկուած է հիմա Մահմետականաց նուիրական շիրմով, իսկ ջրհորը՝ կա-մարականայ քարաշէն խցիւ, ուր կը մզնուի յարկին վրայ բացուած նեղ ծակէ մը, և ջրհորին ընրանք ծած-կուած է մեծ քարով մը: Ջրհորը հարիւր հինգ սուք խոր է, և հիմա երբեմն կը ցամաքի: Լեւաւոր հնու-թեան ամեն նշան ունի:

Յաջորդ հասուածը Գլարքի այս տեղւոյն նկարագրէն է. «Սուրբ երկ-րին մէջ չկայ գեղեցիկագոյն տեսարան քան Նարուշահը մտաւկայ բարձրա-ւանդակներէն: Երբ ծանապարհորդը կ'իջնէ բլուրներէն գեղի Նարուշ, իբր թէ թաղուած կ'երևի քաղաքը բերկրայի և անուշահոտ բուրաստա-նաց մէջ, կ'իտով չափ ծածկուած պարտէզներէ և բարձրաբերձ անտա-ռախիտ ծառերէ, բլուրն այն պերճ և գեղեցիկ հոգին մէջ ուր է քա-ղաքը: Ինտկիաց մէջ վաճառական-նութիւնը ծագկած կը թուի: Անոնց գլխաւոր զբաղումն է անառաքոր-

ծութիւն, և արդարև քաղաքին ա-ծառի գործարաններն կու տան բա-ւական անառ հեռաւոր տեղեր տա-նելու ուղտերով: Մեր գալուտեան յաջորդ առաւօտուն տեսանք կարա-ւաններ որ կու գային Գահիբէէ, և ուրիշ կարաւաններ որ քաղաքին գը-րան մօտ ձիթատաններուն մէջ ի-ջեանած էին:

«Բերկրութեամբ յիշեցինք Աււքե-մի գաշտերուն մէջ կատարուած գի-պաց պատմութիւնը, զոր կը պատ-մեն Սուրբ Գիրք և զոր գիտէինք ի մանկութենէ. բայց երբ տեսանք մեր առջև երկիրն ուր այն դէպք կատարուած են, գտանք շատ բան այնպէս ինչպէս նկարագրուած են աւելի քան երեք հազար տարի ա-ռաջ: այն բերկրայի յիշատակը փոխ-ուեցաւ ի հիացումն և ի յափշտա-կութիւն մտաց: Հոգին մէջ տե-սանք 'Իսմայելացուց մէկ կարաւանը որ կու գար Գաղտագէն', Ծննդ. 1, 15-25, ինչպէս Ռուբինի և Յուզայի ժամանակ, ' և իրենց ուղտերը հա-մեթներով և բալասանով և զմետով բեռնաւորած՝ վաճառականներ՝ որ թերևս ուրախութեամբ պիտի գնէին ուրիշ Յովտէփ մը իւր եղբայրներն,

և վաճառել զնա իրրև գերի Եգիպտացի Պետափրէսի մը: Շրջակայ բըւրոց վրայ կ'արածէին Տօքը և անգնայք ինչպէ՛ս ժամանակաւ, և Սամարայ Տօքուաց պարզ Տակեղերնը զոր կը տեսնէինք չէր ամենեին հակառակ գաղափարին զոր ունէինք, ըստ պատմութեան Սուրբ Գրաց, Յոկորայ որդւոց զգեառուց և կերպարանաց վրայ: Ինչ որ կը տեսնէինք՝ յարմար էր զբաղեցնել մեր խորհուրդը և բարձրացնել մեր միտքը, և հին սրբազան պատմութեան նման շատ բաներ այնպէս կը շարժէին մեր սիրտը, որ իւրաքանչիւր վայրկեան կը թուէր մեր առջև բերել ամբողջ գործը մը դէպքը:

“Մեծարանաց գլխաւոր նիւթ է Բակորայ ջրհորը, յորտ վերայ ժամանակաւ շինուած էր եկեղեցի մը Զրհօրը քաղաքէն քիչ հեռու է, Երուսաղէմ տանող ճամբուն վրայ, և եղած է ի վաղուց հետէ միշտ ուխտատեղի, մանաւանդ Քրիստոսնէական թուականէն հետէ, իրրև տեղի ուր փրկիչն մեր յայտնեց զինք Սամարայի կնոջ: Աւետարանիչն այնպէս որոշ նշանակած է տեղը, և այնպէս յայտնի է թէ՛ նոյն իսկ ջրհորին և թէ՛ երկրին որպիսութենէն, որ, թէև աւանդութիւնը չտեսի ևս թէ նոյն ջրհորն է, գիբքը միայն բաւական էր ամեն դժուարութիւն փարատելու, թերևս ոչ ոք ի Քրիստոսնէայ ուսանողաց ուշադրութեամբ կարգացած է Յովհաննու շորորդ գլուխն, առանց դիտելու ճամբարութեան անթիւ ներքին պատճառներ որ խուռն կու գան մտաց առջև յրկիւրեցման: Այսպիսի փոքր պատմութիւն մը ուրիշ գրուածոց մէջ չէր կրնար խորհելու և ուշ գնելու արժանի տյոչափ կէտեր ընծայել մտաց: Աւետարանին այս պատմութիւնը, բաց ի կարևորութենէն զոր անի իրրև աստուածաբանութեան պարիւր, կը պարունակէ այնչափ տեղեկութիւն, որ հաստը մը կը լիցուէր, եթէ լուսարանուէին Հրէից պատմութեան և աշխարհագրութեան վերաբերեալ կէտեր միայն զորո կ'ակնարկէ այս պատմութիւնը: Ինչ որ այս նիւթերուն վերաբերեալ կրնայ հաւաքուիլ Յովնէպոստէ իրրև

ծանօթութիւն միայն կրնայ լուսաւորել Յովհաննու այն գլուխը: Քրիստոսի ճամբորդութիւնն Հրէաստանէ ի Գալիլեա, այն ճամբորդութեան պատճառը, անցնիլը Սամարիայ մէջէն, մտանալն այն երկրին մայրաքաղաքին, մայրաքաղաքին անուշը, հասնիլն Ամսիլհաւոց գաշար որ է Սիւքեմի նեղ Տափին ծայրը, ջրհորի մը գլուխ զկայ առնիլը հին սովորութիւնը, ջուր քաշելու համար ընդհանրապէս կանանց գալը, կերակուր գնելու համար քաղաքէն աշակերտաց առաքումը, որմէ կը հասկըցուի թէ քաղաքէն դուրս էր ջրհորը, կնոջ հարցումը որ զՀրեայս Սամարացիներն բաժնող նախապաշարու կ'ակնարկէր, ջրհորոյն խորութիւնը, արևելեայց սովորական սճը 'կենդանի ջուր', պատմական ծանօթութիւնը ջրհորին և տնոր գործածութեան վրայ, Գարեղին լիբան պարտոնը, այս ամենայն կը գանուի հակիրճ իբր քսան համարէ բաղկացեալ հաստուածի մը մէջ:”

Մի՞օ՞, 1. անուն տուեալ, Բ Օր. Գ. 48, Հերման կոչուած շղթային բարձրաւանդակներն միշտ: Տեա Հերման:

2. Երուսաղէմի բարձրագոյն և հարաւային ըրափը, իբր երկու հարար հինգ Տարիս ոտք ի վեր քան զՄիջերկրականն, և երկու մինչև երեք հարիւր ոտք վեր քան զՏոփան որ առ սարառոտ վրայն: Տերապէտն կոչուած Տափիւ Մի՞օն կը բաժնուէր Ակրայէ ի հիւսիսոյ, և Մօրիայէ՛ յարևելից հիւսիսոյ, և ունէր յարևմտից Գեհնի ձորը, ի հարաւոյ՝ Ենոփմինը, և յարևելից հարաւոյ՝ Կեդրոնիլը: Մի՞օն էր միջնաբերդ Երուսաղոց մինչև առնուիլն ի Դաւթէ, և այնուհետև կը կոչուէր յաճախ “քաղաք Դաւթի”, Բ թագ. Ե. 7. Գ թագ. Լ. 1: Կ'երեկ թէ Դաւթի կը սիրէր լիժ զՄի՞օն անոր գեղեցկութեան և ամբուութեան համար, և կը գովէ զայն իրրև օրինակ Քրիստոսի եկեղեցւոյն. “գեղեցիկ բարձրութիւնով, բարձր երկրի ուրախութիւնը՝ հիւսիսային կողմերը եղող Մի՞օն լեռն է, մեծ թաղաւորին քաղաքը:” “Մի՞օնի շրա կողմերը պար-

ԼԵԱՌՆ ՄԻՕՆ, ՄՉԿԻՔ ԴԱԽԻ, ՄԱՍՆ ԼԱՐՈՒԱՅԻՆ ՊԱՐՏՊԻ ՔԱՂԱՔԻՆ
ՆԻ ՋՈՐՆ ԵՆՈՎՄԱՅ

տեցէք, ու անոր բոլորտիքը շարունեցէք, ու աշտարակները համբեցէք. ուշադրութեամբ դիտեցէք անոր պարիսպները. անոր պալատաները զննեցէք, որ գալու ազգին պատմէք.՝
 «Ահա Թագաւորները ժողովուեցան, ու մէկտեղ անցան. Անոնք տեսածնուն պէս զարմացան. զարհուրեցան ու շուտով փախան,» Սաղմ. ԽԸ. 2, 12, 13: Աիօնի հարաւային դարեանդին մօտ, «Կաւթի գերեզման», կոչուած տեղւոյն վրայ շինուած է մզկիթ մը, զոր մեծ նախահնչարուութեամբ կը պահեն Մահմետականք, Գ. Թագ. Բ. 10. Ժ. Բ. 43. Ի. Բ. 51. Այս լեռն, հանդերձ Մօրեայիւ եւ Ոփաղ լեռամբ, պատած էր առաջին պարսպով, և ամրացեալ միջնաբերդիք, Ա Մնաց. ԺԱ. 5: Աիօն լեռան վրայ շինուած էին հղայկապ պալատան Սողոմոնի եւ յես ժամանակաց, Հերոդէսինը: Աիօն շատ յարմար էր գինուորական ամրութեան, ուստի և այնպէս ուժգին ամրացեալ էր որք Հռովմայեցիներէն առնուեցաւ, եր կայսրը գոչեց, «Ստուգիւ զԱռտուած ունէրէք մեզի օգնական այս պատերազմին մէջ, ա-

պա թէ ոչ մարդկային ձեռք և մեքենայք ինչ կրնային բնել այն աշտարակներուն գէմ,» Մեծամեծ փոփոխութիւններ եղած են Աիօնի վրայ և անոր մեծ մասը դուրս է հիմա պարսպէն՝ ի հարաւայ, և է գերեզմաննոց, կամ «ազարակի պէս հերկուած», ըստ Երեմիայի, ԻԶ. 18, և Միքիայ. Գ. 12: Կ'ըսուի թէ ժամանակաւ երկու Բարուէիք մօտենալով Երուսաղեմի, տեսան որ աղուէս մը կը վազէր Աիօն լեռան վրայ, և բարունեաց մին, Բարբի Յեսու, յայցաւ, միւրք, Բարբի Եղիազար, ծիծաղեցաւ: «Ինչո՞ւ համար կը ծիծաղես, ըսաւ յայտն. «Եւ դուն ինչո՞ւ համար կու լսա», հարցոց Եղիազար: «Կու լսամ», պատասխանեց Բարբի Յեսու, վասն զի կը տեսնեմ որ Ողբոց մէջ ըսուածք կը կատարուի, վասն զի Աիօն լեռան վրայ որ ամայացեալ է՝ կը պտտին աղուէզք,» «Եւ ես», ըսաւ Բարբի Եղիազարն, «կը ծիծաղեմ, վասն զի կը տեսնեմ աչօք որ Առտուած բան առ բան կը կատարէ իւր պարտախոյ, և այս և բաշխուորութիւն է ինչ, թէ Առտուած իսպառնիւր ևս պիտի չլքի-

պին, քանզի Աստուած պտտրաստ է մանաւանդ ցուցնել սղարմութիւն քան պտտուհաս :

“Աթոն .” և “Դուսար Աթոնի,” գործածուած են երբեմն ցուցնելու համար բոլոր քաղաքը, մանաւանդ Մորիա լեւոր և սամարը, Սաղմ. Բ. 6. Բ. 23. 11. ՀԻ. 2. Ե. Ա. 8. Յովէլ. Բ. 2. և երբեմն, այլաբանութեամբ, ճշմարտա եկեղեցին երկրի վրայ և յերկինս, Երեմ. Ը. 19. Երբ. ԺԲ. 22. Յայտ. ԺԻ. 1. Տես Երևուածագեմ :

Սկիւթացիք, Հրեայ յեփեսոս, գլխաւոր քահանայից մէջ, թերևս քանն և չորս քահանայն միոյն գլուխ: Ասոր եօթն որդիքն իբր թէ գեներ կը հանէին, և յանգիւնեցան շար ոգիներն այստեղաներէն Լիւբը ստիպել յանուն Յիսուսի: Այնչ չարապար յաջութահարուին այստեղան պատճառեղաւ որ Աւետարանին գործն յաջողութիւն գաւաւ յեփեսոս, Գործ. ԺԹ. 14-16 :

Սկիւթացիք, Թափառական յեղք Սև և կասպից ծովերուն հիւսիսային և հիւսիսային արևելեան կողման բն. դարձակ գաւառները: Սկիւթացիք ըստ Հերոտասոսի, արշաւեցին հարաւային արևմտեան Ասիա և Եգիպտոս, իբր եօթն հարիւր ամօք յառաջ քան զԲրիտանս, և թերևս այս հրոստակաց ճնայորդն էր որ բնակեցաւ ի Բեթսան, և յանուն ոոցա կոչեցին այն քաղաքն Սկիւթոպոլիս Յայնք և Հռովմայեցիք: Կող Գ. 11. “Սկիւթացի” անունը կը թուի նշանակել անհնարին բարբարոս :

Սկուտեղ, տաշտ մեծ, աչ խոր, Թու. Է 13. Մատթ. ԺԳ. 8 :

Սաղմ, դաշտի քաղաքներէն մին, ուր Դովմ բնակեցաւ ժամանակ մը, Իննդ. ԺԳ. 10-13. ԺԻ. 12: Սողոմոնացւոց մեղքը և մնութիւններն պնդուծ ծանր էին, որ Աստուած ընկեց անոնց քաղաքն երկնառաք հրով, երկը մտասկայ քաղաքաց, Գոմմարայ, Սերայիսի և Ազմայի հետ, որ նոյնպիսի շար էին, Իննդ. ԺԹ: Սերգիսի դաշտն, ուր էին այս քաղաքներն, էր գեղեցիկ և պազարեր, երկրաւոր գրասխան պէս, բոլոր նախ պրեցաւ, և ապա ողորդեցաւ Մեռեալ ծովուն կամ Սողոմոնայ ծովակին

ջրով: Տես Յարգաման և Իսով 3: Մարգարէք, երբ վայ կը կարգան ուրիշ երկիրներու, կը յիշեն Սողոմոնայ և Գոմմարայ կործանումը, և կ'ըսեն թէ այն տեղերը պիտի յետոյին անապատ, ցամաք և անմարդի, Երեմ. ԽԹ. 18. Ի. 40, մացառօք և թփօք ծածկուած, աղտաղտին և ծծմբոս, և առանց վար ու ցանի, Բ. Օր. ԻԹ. 23. Ամմոն. Գ. 11: Բոլոր Սուրբ Գրոց մէջ Սողոմոնայ և Գոմմարայ աները կը յիշուի իբրև ստիպել նշան ստասուածային պատուհասի, և իբրև հայելի ուր մեղքի և զեղխութեան մէջ ապրող անձնդուրք կրնան տեսնել իրենց մտառալու կորուստը: Սողոմ անունն Յայտնութեան ԺԱ. 8 համարին մէջ արուած է նեախն մեծ և ապրկանեալ քաղաքին: “Սողոմոնայիք” անձնատուր էին Իննդոց ԺԹ. գլխոյն և Գ. Թաւալարաց ԺԻ. 24, և առ Հռովմայեցիս թղթոյն Ա. 26, 27, համարներուն մէջ ակնարկուած գարծ ցանկութեան:

Սախ, Եգիպտոսի սուկերէն մին արոց համար արանջեցին իտրայելացիք անապատին մէջ, Թու. ԺԱ. 5: Հստեղուիւր կ'ըսէ թէ Եգիպտոսի ստին է շատ քաղցր, մեղմ և սննդաբար: Յարնալ, Պլեիոս և Ղուկիանոս կը ծագրեն Եգիպտոսեցւոց սնապաշտական յարգանքն առ այս անուն:

Սակաւք, գաւառ, 1. տեղի Յարգամանու հոգտին մէջ, մօտ Յարնի, ուր Յակար կանգնեց իւր վրանն ի դարձին ի Միջագետաց, Իննդ. ԼԳ. 17: Յեսու Գաղայ յեղին տուաւ քաղաքը որ յետոյ շինուեցաւ Հոն, Յես. ԺԳ. 27: Գեղեւոն Սակաւքի գլխաւորաց մարմինները ծեծեց առաջատին փուշերով և սաստանկերով, վասն զի այն մարդիկ խստիւ պատասխանեցին անոր երբ կ'երթար հայածեղ Մարգիանայիները, Կատ. Ը. 5: Կ'երեւի թէ Սակաւքի էր Յորգանանու արևելեան կողմը, զարդիս Սաղմուի կոչուած տեղը: Տես և Գ. Թագ. Է. 46. Սողմ. Կ. 6 :

Սաղմացի, Խալաւտի, Երբայեցիներէն մէջ է իգականն Սաղմոն անունն, ինչպէս Յուլիայն՝ Յուլիոս

տի: Է սյլարանական անուն հարսին Երզոյ երգոյն Սողոմոնի, Զ. 13, ուր փեսային արուած է Սողոմոն անունը որ կը նշանակէ նոյնպէս խաղաղութէր Սողոմոն, Իսլաւտեր, որդի և յաջորդ Գաւթի, Բերութեան ծնած 1033 ին նախ քան զԲր.: Նախնայն մարգարէ կոչեց զնա Յեզեկիա, "որ. երեկ Տեառն," Բ Թագ. ԺԲ. 25, և եր Սողոմոն որդի իստաման, Ա Մնաց. ԻԲ. 9, 10: Աւելու անանուանայ էր երբ առաւ հօրսէն թագաւորութիւնը, մինչ եղբայրն, Աշոֆիա, կը խորհէր յափշտակել զաճը: Սուրբ Գիրք կը պատմէ թէ Սողոմոն ի որսէ և եռանդագին խնդրեց իմաստութիւն ի վեր քան զայլ ամենայն ինչ, որպէս զի կարող ըլլար բարւոյք կառավարել զին մեծ ազգը, և թէ իմաստութեան հետ առաւ ուրիշ շատ բարիք, Մատթ. Զ. 33: Սողոմոնի աննման իմաստութիւնը և գիտութիւնը շուտով հռչակուեցաւ բոլոր արեւելք, և կը հռչակուէր մինչև ցայտոյ: Սողոմոն ամէն տեսակ ժամանակաւոր յաջողութիւն վայելեց: Անոր հօր իշխանութիւնը կը տարածուէր Եփրատէն մինչև "Եգիպտոսի հեզեղաւոր": Պայմիրա՝ անպատիտ մէջ, և Գառիօն-Գարբէր կարմիր ծոգուն կգեր. քըն՝ անոր իշխանութեան ներքէ էին: Սողոմոն կատարեց Գաւթի բազման. քը շքեղ և հոյակապ աստուար շինելով Եհոզայի: Աւրիշ շատ կարեւոր հասարակաց և առանձին շէնքեր կանգնեցան Սողոմոնի թագաւորութեան տան: Սողոմոն հաստատեց Տիւրոսի, Եգիպտոսի, Արարիչի, Հնդկաստանի և Բարբելոնի հետ շահաւոր առևրեւառ, որոյ արդեամբ նախ և գլխաւորապէս ինք, և ապա բոլոր երկիրն հարստացաւ յոյժ: Սողոմոն եղաւ իմաստուն, բնչեղ, մեծարոյ և բարխաւոր քան զայլ ամենայն մարդիկ, բայց այս յաջողութեանց պատճառաւ Սողոմոն հպարտացաւ և զեղծաւ, և մտցաւ զԱստուած: Բայց և այնպէս Աստուծոյ պղծութիւնը շմռացաւ զնա: Սողոմոն ապաշխարեց, և սուած է մեղ իւր ապաշխարութեան ապացոյցը և փորձառութեան արդիւնքն իւր ներշնչեալ գրուածոց մէջ: Անոր

Թագաւորութիւնը տեւց քառասուն տարի, 1015-975 նախ քան զԲր., միշտ խաղաղութեամբ, և, եթէ թագաւոր չար օրինակին զնաւոր և ծանր հարկահանութիւնը, եղաւ օգտակար Հրէից ազգին: Սուրբ Գիրք այնպէս բնագրական չի յիշեր Սողոմոնի պատմութիւնն, ինչպէս յիշած է Գաւթիւնը, Գ Թագ. Ա. 11. Բ Մնաց. Ա.-Թ., բայց շատ բան կը սորվինք Սողոմոնի վրայ անոր գրուածներէն, մանաւանդ ժողովոյ գիրքէն: Չկայ գիրք մը որ ժողովոյ պէս ազգուկերպով ցուցնէ մեզի մարդկային ընտելեան սկիզբն, թէ և վերջին աստիճան գիտուն և իմաստուն ըլլայ մարդ, նոյնպէս յաջողութեան վտանգները, և բոլոր երկրաւոր բարեաց անբաւականութիւնն յագեցնելու մարդու ցանկութիւնները:

Սողոմոն շատ բան գրած էր բնական գիտութեանց, նաև փիլիսոփայութեան և բարոյականի վրայ: "Եւ անիկա երեք հազար առաւի խօսեցու, ու անոր շարագրած երգերը հազար ու հինգ էին: Եւ անիկա ծառերուն վրայ խօսեցաւ, Լիբանանի եղևինէն մինչև պատի վրայ բուսող զոտան. ու նաև անանոց վրայ, թռչուններու վրայ, սողուններու վրայ ու ձուկերու վրայ խօսեցաւ," Գ Թագ. Գ. 32, 33:

Սողոմոնի աւագանները, Ժողով. Բ. 6: Այս աւագաններուն կարգէն են թերեւ զարգիս այս անունը կրող շինուածք, երկու կամ երեք մղան հեռու ինթիլէճմէ զէպ արեւմտեան հարաւ: Այս աւագանք են երեք մեծամեծ բնօրուարանք ըրայ, որ նեղ հսկայի մը մէջ են ըրոյն ուղղութեամբ շարուած: Նիւուած են մեծամեծ քարերով և ներքուստ ծեփուած: Այս աւագաններուն և ուրիշ մասակայ տղբիւրներու մէջ մթերեալ զուրը ըրմով մը կ'երկար ինթիլէճմէ և Երուսաղէմ: Վ երին աւագանն է 380 սաք լայն, միջինը՝ 423 սաք, և ստորինը՝ 582: Ասոնց լայնութիւնն է, միջին հաշուով, 200 սաք, իսկ խորութիւնը՝ 38 սաք: Հիմա կը պարունակեն համեմատութեամբ նուազ զուր, բայց և այնպէս ամբաւ օգ-

տակարութիւն ունին Բեթլէհէմի, և կրնան նոյնչափ օգտակար գործուիլ նաև Երուսաղէմի: Ջրմուղը կ'առաջին Ենդզմի ձորէն՝ քաղքին կ'արտաքին Տարուային արևմտեան անկեան մօտ, ապա կը դառնայ դէպ ի Տարու Սիոն լեռան բարձրագոյն, անտի դարձեալ կը դառնայ ի Տիւսիս քաղքին մէջ դէպ ի Ղարամ կուսած տեղը:

Սագմոնի երգը, կամ Երգ երգոց Սողոմոնի, 1012 ին նախ քան գրք: Այս բարձր այլաբանական և գեղեցիկ բանաստեղծութիւնը գրուած է միշտ կանոնական զրոյց կարգը, և Տարկաւ էր մասն Հին կտակարանին ֆրիաստոսի ժամանակ: Նյարտի ֆրիաստոսայց այնպէս կը նկատուին զսա, և կը տեսնուի միշտ Սուրբ Գրոց Տիւս ցանկերուն, ձեռագիրներուն և թարգմանութեանց մէջ: Շատ և տարբեր կըսծ են կարծիք այս բանաստեղծութեան նիւթոյն և նպատակին վրայ. այլ թէ սրբազան մատենագրին գիտաւորութիւնն էր ցուցնել Տոգեւոր սերը և փոխադարձ Տաղարդութիւնն ի մէջ ֆրիաստոսի և ժողովրդեան նորս, յայտնի է այն երգերուն միտաբանութեանն, եթէ ըստ արժանւոյն Տասկրցուի, Սուրբ Գրոց խօսքերուն մեծ մասին Տես, որ կը ցուցնեն զԱսուուած, և մանաւանդ գրքիստոս, փեսայ եկեղեցւոյ, և ամուսնութեան այլևայլ յարաբերութիւնները կը գործածեն ցուցնելու Տամար յարաբերութիւնն որ ի մէջ ֆրիզին և ժողովրդեան նորս: ԽԵ. սաղմոսն է մեծական Տարուանոց երգ: Տես նաև Ես. Եր. 5. Կի 5. Երեմ. Գ. Եզեկ. ԺԶ. Ով. Ա. Գ. Բ Կորնթ. ԺԱ. 2. Եփես. Ե. 23-32. Յայտ. ԺԹ. 7-9. ԻԱ. 2-9:

Այս գեղեցիկ բանաստեղծութիւնն Տասկեալու Տամար, պարտինք լինել տարաբերութիւնը որ կայ ի մէջ արևելեան և արևմտեան ազգաց: Արգի օրէնորդութիւնը և սկզբունք Տամանայն չեն այս բանաստեղծութեան նպատակին, այլաբանութիւններուն և սոյն: Արևելեան ազգեր սովոր են Տոգեւոր եռանդք և ուրախութիւնը ծածկել սիրոյ այլաբանական քօղով:

Մեկնիչը կը բերեն արևելեան այլասացիկ երգերէ Տատուածներ որ մեծ նմանութիւն ունին այս աստուածազգեցիկ այլաբանութեան: Շատ ֆրիաստեաններ, Աւետարանին ոգւոյն խորին ազդեցութեամբ, գտած են մեծ բերկրութիւն և օգուտ լրջօց երգը կարգալով: Յօգնութան Էսուուար կ'ընէ. "Ար գտնեմ" ներքին քաղցրութիւն որ կը յափշտակէ զեա իմ խոգմանցս մէջ: Գիտեմ որ այլազգ չեմ կրնար յայտնել զգացումս բայց եթէ Տանդարտութեամբ, բերկրայի վերացմամբ Տոգույ բոլոր աշխարհային կապերէ: Նա կը թուի ինձ երբեմն թէ տեսակ մը մտաւոր յափշտակութեան մէջ եմ, իբր թէ եմ լեռան մը վրայ մինչև կամ առանձին անապատ մը ֆրիաստոսի Տես, վերացեալ և ընկզմեալ յԱստուած: Թուի ինձ թէ կ'իմանամ աստուածային խորհուրդներ որ կը վառեն յիս շատ անգամ յայնչեալ եռանդ մը արդարև անձառելի: Այս վիճակի մէջ բնական կ'երևի ինձ երգել նուազօք խոկուսներս, կամ գեղգեղեալ ձայնն մոմօղել խորհուրդեալ առանձին:"

Ճսն Պրատուն Հատինկոնցի, Երգոց երգոյն վրայ իւր գեղեցիկ մեկնութեան մէջ կ'ընէ. "Եթէ առնուք այս երգն իբրև ամուսնութեան օրինակու ցուցուած յարաբերութիւն ի մէջ ֆրիաստոսի և եկեղեցւոյ, պիտի թուի մեզ քանկելի, Տրատուն գիչ և արտեանոք: Երգերուն վեմոմը, մարդոց սիրտերուն վրայ ազդեցութիւնն յառաջ բերելու սրբութիւն և մտքութիւն, լեզուին նմանութիւնը ֆրիաստոսի առակներուն և յայտնութեան զորո լեզուին, Տարսին պարզութիւնն ի խոստովանել իւր յայնոնքը, և գիրքին ընդունելութիւնն Տրեական և ֆրիաստեական եկեղեցիէն միանգամայն, կը ցուցնէ բաւական թէ Սողոմոնի Երգոց երգն ներշնչեալ է Աստուծէ: Այն մարդոց Տամար որ կը կարգան զայն մարմնատէր և Տեչտարեր ոգւով: Երգոց երգն Տոս մաՏուանէ ի մաՏ, վասն զի այսպիսեաց միտքը և իրզնք պղծեալ է. բայց անոնց Տամար որ ֆրիաստոսի Տես Տաղարդութեան փորձն

առած են, և կը կարգան այդ գիրքը երկնային և հողեւոր մտաց ճաշակով, պիտի բլայ Երզոց երգի արդարեւ հոտ կենաց ի կեանս: Խօսողներն հոս են Քրիստոս, հաւատացեալք և Երուսաղեմի դասերը: Կամ ընկերք և բարեկամք հաւատացելոց:

Սողոմոնի սրանք: Տես Տաճար: Սողոմոն, Իսրայէլ, կին Չերեզեայ, մայր Բակորայ Երեցու և Յովհաննու Աւետարանչի, մին այն Գալիլեացի սուրբ կանանց որ կ'երթային Քրիստոսի հետ և կը սպասուորէին անոր, Մատթ. Ի. 56: Սողոմոն ինչորեց Յիսուսէ նստուցանել իւր երկու որդիքն, զՅակարոս և զՅովհաննէս, յաջմէ և յահեկէ իւր թագաւորութեան մէջ, Մատթ. Ի. 20-23: Սողոմոնի կարծիքը Քրիստոսի թագաւորութեան բուն յատկութեան վրայ փոխուեցան անտարակալայ ի խաչելութեան որուն ակնաստեռ էր Սողոմոն «հեռուէն», ինչպէս նաև ի յարութեան նորա զոր կանխաւ աւետած էր անոր հրեշտակը գերեզմանին քով, Մարկ. Ժ. 40. ԺՁ. 4: Սմանք, բաղդակով Մատթ. Ի. 56 համարք Յովհ. 25 համարին հետ, կը հեռեցունեն թէ Սողոմոն էր քոյր Մարիամու, մօր Յիսուսի: Սողոմէ էր նաև անուն դստեր Հերոզիդայայ:

Սոպաարոս, Քրիստոսնայ Բերեացի, Պօղոսի սեղեկեցներէն մին Յաւնաստանէ ի փոքրն Ասիա, Գործ. Ի. 4: Կը կարծուի լինել ազգական Պօղոսի, Սոսիպատրոս կոչուած Հռոմ. ԺՁ. 21 համարին մէջ:

Սով: Սուրբ Գրոց մէջ շատ անգամ կը յիշուին սոճեր Պագետսին և մօտայայ երկիրներ, Իննդ. Ժ. 10. ԻՁ. 1. Հռութ. Ա. 1. Գ. Թագ. 9. 25. Գործ. ԺԱ. 28: Մեծագոյն էր եօթնամեայ սոճը Եգիպտոսի ի փոխարքայութեան Յովսեփայ, Իննդ. ԻԱ. 1: Այս սոճը նշանաւոր էր անդուութեան, տարածութեան և սասակութեան կողմանէ, մանաւանդ որ Եգիպտոսէ և այն երկիրներէն մին որ չեն այնչափ նշանակ այս աղետից իւր պողպարութեան պատճառաւ: Սովը երբեմն բնական պատճառէ կու գայ, զորօրինակ երբ Նեղոս չողողէր

այն երկիրը, կամ երբ աննրև չի տեղար Հրէաստան որոշեալ ժամանակներ, կամ երբ թրթուր, ջորեակը և ուրիշ միջատներ կ'ապականեն երկրին արդիւնքը: Բոյց բարբ քնական պատճառք են ընդ իշխանութեամբ Աստուծոյ, և Աստուած երբեմն կը գործածէ այն պատճառներն պատճելու համար ստահակ մտորակ կառուութեամբ և նեղութեամբ, Գ. Թագ. Բ. 1, 2. Եղեկ. 9. 11. Մատթ. Ի. 7: Չարագոյն սով հողեւոր սոճէ է: Ամսու. Բ. 11:

Սովա, թագաւոր Եգիպտոսի, որ գաշնակից եղաւ Ովսէէի, արքայի Խարայի, և խոստացաւ օգնել անոր, բոց չկրցաւ արգելել զՍողոմոնասար, Ասորեստանի թագաւորն, առնուլ Սամարիա և ջնջել Խարայի թագաւորութիւնը, 721 ին նախ քան զՔր. Գ. Թագ. Ժ. 4: Տես Փարաւոն: Սովա կը կարծուի թէ էր Սերուետոս կամ Սարակոն Բ. արաքիին պատմութեան, երկրորդ թագաւոր Եթովպական կամ քսան և հինգերորդ հարստութեան, և նախորդ թարակայ: Նոր պապոցոյց մը ի լոյս բերուեցաւ վերջին խուզարկութիւններով ի Նինուէ, և է հօր հաստատութիւն Սուրբ Գրոց պատմութեան այնու մանաւանդ որ գտնուեցաւ յանկարծ և սեղանի: Սուրբ Գիրք կը ցուցնէ թէ Եգիպտոս և Ասորեստան, թէպէտ հեռու իրարմէ, էին յամախ կուտով իրարու հետ, ցորչափ տեղեց Ասորեստանցու զօրութիւնը, և թէ Սովա պատերազմեցաւ Սողոմոնասարայ հետ: Յետ պատերազմին կու գայ խաղաղութեան դաշինքը, և թէպէտ Սուրբ Գիրք կու տայ մակարեքել թէ այսպիսի դաշնադրութիւն մը եղաւ, Ասորեստանի աւերակները կը հաստատեն հիմա թէ արդարեւ եղաւ այս դաշնադրութիւնը: Սենեքերիմայ պարստան մնացորդներուն մէջ մօտերս գտնուեցաւ փոքր աննեակ մը, որ կը թուի լինել դիւան: Կնիքներուն մէջ գտնուեցաւ հոն նաև Սովայի կնիքը, որ քաղ ծանօթ է Եգիպտական հնութեանց հմուտներուն: Կնիքը սպուած էր, ինչպէս սօճութիւն էր անատեն, կտոր մը կաւի վրայ,

որ ունէր նաև Ասորեստանաց արքունիական կնիքը, և այսպէս կը ցուցանէր հաւանականապէս թէ այնպիսի գաշնադրութիւն մը եղած էր երկու ազգաց մէջ և պահուած էր այն սենեկին մէջ: Եթէ այսպէս է, երբ երկու թագաւորը գրին իրենց կնիքը գրուածոյ մը վրայ որ այն թագաւորաց պէս ի փոշ գարձաւ, կը նիքը մնաց, և Բարձրեայն բրաւ լայն կնիք հաստատութեան իւր սուրբ խօսքին, որ է Ճշմարիտ և Մայրան յաւիտեան:

Սովկիտցիք, գաշնակիցք Անուկայ յարշաւանն նորա Յուդայի վրայ, Բ Մնաց. ԺԲ. 3. հաւանականապէս Եգիպտոսի հարաւային արեւելեան երկիրներէն:

Սովրեկ, հովեա ուր կը բնակէր Գաւրլա, ոչ հեռի ի Սարաայ և յԵթաւաւղայ, Դատ. ԺԶ. 4: 2 մե. ուր և գարնան հեղեղ մը այս հովանէն անցնելով կը հասէր Յուդայաստանի հիւսիսային արեւմտեան կողմը, և Դանույ և Փղշտացոց երկրին քովէն կ'երթար Արժերկրակին ծով: Յերոնիմոս կը յիշէ Սովրեկ անուն

գիւղ մը հսն ծածերը: Նոյն Երբայեցիքէն ռաւը կը թարգմանուի, Ծննդ. թԹ. 11. Ես. Ե. 2. Երեմ. Բ. 21, "ընարեալ" և "ազնիւ," և էր անուն որթոյ որոյ խաղաղները մանր էին, բայց շատ քաղցր և գրեթէ առանց թնոյ: Թերևս այս որթին անուամբ կոչուած է հովիտը:

Սասրենեա, Կրտիկ, Կորնթացի Ժողովրդապետ զոր ծնեցին հեթանոսք երբ Հրեայք կը տանէին զՊոզոս առ Գաղիան, փոխանակ բգեշի, Գործ. ԺԸ. 17: Կը թուի թէ էր առաջնորդ Պոզոսի գաւաճաններուն: Թէ Սասրենեա յետոյ գարձաւ և է նոյն ընդ "Սոսթենէո եղբոր," որ կը յիշուի Ա Կորնթ. Ա. 1, չէ յայտ: Սասիպատրաւ, Տես Սապատրաւ: Սաւրա, գաւառ Ասորոց որոյ թագաւորը պատերազմ բրաւ Սաւազի և Դաւթի հետ, Ա թագ. ԺԴ. 47. Բ թագ. Ը. 3. Ժ. 6:

Կը թուի թէ Սաւրա էր ծոտ ի Դամասկոս, և թէ Եմաթ քաղաքը զոր Սոզոմոն նուանեց, Բ Մնաց. Ը. 3, այս գաւառին մէջ էր, բայց թէ կը ձգուէր մինչև Կփրատ, Բ թագ. Ը. 3:

Սաւզ բնել, Հրեայք, ի մահուան ազգակոնաց և բարեկամաց, մեծ սուգ և կոծ կ'ընէին: Կու լային, կը պատուէին իրենց հանգրծները, կը բաղխէին զհուրծս, և հող կը ցտնէին իրենց գլուխը, Յես. Է. 6, գետինը կը նստէին, կ'երթային բա-

կան, կը փետէին գծերս և զծորու կամ կը կտրէին, Եզր. Թ. 3. Ես. ԺԵ. 2, կը ցտէին իրենց լանջքը և զընգամբ կամ այլ ազգ, Ղևա. ԺԹ. 28. ԻԱ. 5. Երեմ. ԺԶ. 6. ԻԸ. 37: Սգոյ ժամանակն էր ընդհանրապէս եօթն օր, Ա թագ. ԼԱ. 11-13,

բայց ընտար աւելի կամ պակաս
աւելի բնա պարագայից, Ջաբ. ժԲ.
10: Մոզբոխի և Ահարոնի սուգը
յերկարեցաւ մինչև երեսուն օր, Թաւ.
Ի. 29: ԲՕբ. 1Գ. 8, իսկ Յակոբինը՝
եօթանասուն օր, Կնիգ. Ե. 3:

Արդ ժամանակ մտաւոր ազգա-
կանք մեւելոյն կը նստէին իրենց
տուները և կը պահէին, Բ Թաբ.
ժԲ. 16, կամ գեանի վրայ կը նս-
տէին: Անոնց կերակուրը կը համար-
ուէր անսուրբ, և նոյն իսկ սրաւորք
համարուած էին անմաքուր բոս օ-
րինաց: "Անոնց զոհերը սպաւորաց
հացին պէս պիտի բլլան իրենց. զա-
նկեա ամեն ուտողները պիտի պղղ-
ծուին, Ով. Թ. 4: Արաւորք կը
ժածկէին իրենց երեսը, և ցորտով
կը տէեր սուգը՝ ուրիշ գործով չէին
զբաղեր, ոչ օրինաց գիրքը կը կար-
դային և ոչ իրենց սովորական ա-
զօթբը կը մտաւորցանէին: Չէին հագ-
ուիր, ոչ իրենց անկողինը կը շահէին,
ոչ զլուսի կը բանային, ոչ կ'ածիլ-
ուէին, ոչ իրենց կրօնագրերը կը
կարէին, ոչ բազմիք կ'երթային, ոչ
սղջոյն կու տային մարդու: Բը ոք
կը խօսէր անոնց, եթէ ոչ նախ ա-
նոնք խօսէին, Յա. Բ. 11-13: Բա-
րեկամը կ'երթային անոնի զամոնք
և մեթիթարել, Յովհ. ժԱ. 19, և կե-
րակուր կը տանէին, Բ Թաբ. Գ. 35:
Երեմ. ժՋ. 7: Արաւորք կ'ելլէին Ի-
րենց տուներուն անտիրք կամ Ի տա-
մանի սղբալ իրենց թշուառութիւ-
նը: "Անոր փոզոցներուն մէջ քուրծ
պիտի հագնին, անոր տանիքներուն
վրայ և հրապարակներուն մէջ ա-
մենքը պիտի սղբան ու լան," Ես.
ժԵ. 3. Երեմ. ԽԸ. 38: Արդ հան-
դերձը Հրէից մէջ սրօշնալ չէր ոչ
օրինոք և ոչ սովորութիւնէ: Սուրբ
Գրաց մէջ կը գտնենք որ Հրեայք կը
պատուէին իրենց հանգրեքը. սովորու-
թիւն մը որ ցորդ կը տէէ, հիմա
մաս մը միայն կը պատուեն, սովորու-
թիւնը պահելու համար, Բ Թաբ. ժԳ.
19: Բ Մտնաց. 1Գ. 27. Երբ. Թ. 3.
Յա. Բ. 12. Յովել. Բ. 13: Յառաջ
ժամանակաւ սղայ ասին կը հագնէին
քուրծ կամ խոզ, այսինքն հան-
գրեք խոշոր թխազոյն կամ սե, Բ
Թաբ. Գ. 31. Գ Թաբ. ԻԱ. 27. Երեմ.

Գ. 1. Սոգմ. 1Ե. 13. ԿԹ. 11:
Արաւորք կը բռնէին լայականներ,
նաև նուագածուներ, էրբ մեանոցն
հարուտ և պատուաւոր էր, Երեմ.
1Թ. 17: Մատթէի Թ. 23 համարին
մէջ կը տեսնենք զուտանց կամ
սրձագհարաց բազմութիւն մը երկու-
տասանամեայ աղջկան մը յուզար-
կաւորութեան: Անոնք մէկտեղ կ'եր-
թային յուզարկաւորաց բազմու-
թեան հետ որ սովոր էին մեւելոյն
հետ ընկերանայ, երբեմն զազազք
տանելու կ'օգնէին, և էին արատա-
ուակից սպաւորաց, Հաովմ. ժԲ. 15:
Լայական կանայք գտնուելու ս-
ովորութիւնը եկած է մինչև մեր ժա-
մանակ: Ճովդ կը պատմէ սա տե-
սարանը որուն ականապետ եղաւ Ի
Նարբուս որ է հին Անգէմ: Քաղ-
քին կառավարիչը մեռած էր այն
տաւաւ որ Ճովդ հասու հան:
"Այն ինչ սկսածք քաղաքին դուստր
տեղեւել, նշմարեցինք բազմութիւն
մարդկան որ կ'երգէին կայծմամբ:
Եթէ, բոն մտքեւ, սուգ է, ամենին
չի նմանիր սղայ: Երբեմն կը թուէր
Թէ մարդիկը զայրացած Ի կուր կը
կոչէ, ՚ գիրար: Երբ մտանցածք դրան,
անտիրք փոխուեցաւ յանկարծ սոս-
կայի սղբերու և միտերու, որ շատ
սիրուր ապաւորութիւն բոււ յիս,
մանաւանդ որ արգեն չէի կարծեր
Թէ օտարատէր և հերբամեծար քա-
ղաք մը կը մտնէինք: Այս բազմու-
թիւնը քանի մը քայլ եկաւ մեզի
հետ, բայց իսկոյն անտեսեցաւ որ
անոնց կայսեր քաղաքին դուռն էր,
ուր գործան չէրմայլով մենէ բան մը
ընդունէին: Երեկոյն իմացածք որ այն
բազմութիւնը մէկ մասն էր տւելի
մեծ խմբի մը՝ հանձնարիզ կ'երկնե-
րու,' որ լեցուցած էին ոտքոր քա-
ղաքի իրենց ազգակիներով, 'ոտքի
նայն վերջնայլով,' սա նպատակաւ որ,
բոս հին սովորութեան, բոլոր բնակ-
չաց 'այգերը արջուկներ իջեցնեն,
և արտեանուէրք շուրթ վաղցնեն,'
Երեմ. Թ. 17, 18: Այս ծառայու-
թեան համար այն կանայք յաջորդ
օրը պիտի երթային կառավարու-
թեան քով վարձ կամ պարգև ըն-
գանելու:"
Հրէից սղայ նշաններէն կամ մեւ-

բէն ամանք արամութեան յարմար և ընդհանուր նշաններ են, ամանք ևս մեր ճաշակին բարբաղին հսկասակ և սյուանդակ: Սղոյ և ոչ մէկ սովորութիւնը պատուեր էր Հրէական օրինաց, որ կը նայէր խափանել մահաւանդ թան թէ քաջախերկ այն սովորութիւնները, Ղեւ. Ժ. 6. ԺԹ. 27. ԻԱ. 1-11. Թու. 2. 7. ԲՕբ. ԺԳ. 1. Սղոյ արարողութիւնք ժամանակին սովորութիւններն էին: Տրամութիւնը կը խնդրէ մեթաբառել արատաք կարգի ցոյցերով: բայց Քրիստոսնութիւնը կը մեզմէ և կը սփոփէ մեր արամութիւնը. կը ցուցնէ մեզի Հօր մը ձեռքը որ բռնած է գուռազան և մահաւան միջին ձորը լուսաւորուած երկնային լուսով, Ա կորնթ. ԺԵ. 53-55. Ա թեւ. Գ. 14-18. Յայտ. Է. 13-17. ԺԳ. 13:

ՍԱԼԵ՛, Պաղեստինու մէջ ընդհանուր սովորութիւն է որ տեսքը երկնց սպասուարները սուլելով կը կանչեն իրենց քով: Օսպանն կ'ըսէ, "Երբ տեսք մը իւր սպասուարներէն միայն պէտք ունի, կը սուլէ, և իսկոյն երկու կամ երեք սպասուար միանգամայն կը վազեն", Եսայի այս սովորութիւնը կ'անխարկէ, ինչպէս յայտնի է, "Տէրը պիտի սուլէ իջիպատսի գետերուն ծայրը եղած նանձերուն," Ես. Է. 18 Տես և Ե. 26:

ՍԱԼԻՔ, քաղաք Եգիպտոսի հարաւային սահմանադուր, գէտ յիթադիս, ի մէջ Թերէի և Նեղոսի ջրվէժներուն, և զարդիս կը կոչուի Ասուան: Ըստ Պլինիոսի, այս քաղաքն էր թերակղզւոյ մը վրայ Նեղոսի արեւելեան սփան սեւ, շրջապատն էր մշնն մի, և ունէր Հասմոնեցիք պահանորդ: "Մագգուզէն," աշտարակէն, "մինչև ՍուՏէն," կը նշանակէ ընդ բոլոր երկայնութիւն Եգիպտոսի, ի հրեւոսոյ մինչև հարաւ, Եղեփ. ԻԹ. 10. Լ. 6: Հին քաղաքէն սահաւ Քացորդ միայն կայ Տիմո: ՍուՏէնի մաս էին քարահատաք եգիպտոսիան կրանդիք որ կը կոչուէր ՍուՏէնեան վէճ, և որմէ շինուած են անթիւ կոթողք և հսկայանէ անդրիք:

ՍԱԼՈՒՄ, քաղաք իսրայելայ, Յես. ԺԹ. 18: Փզղառայի բաժանկեցան ի

Սաւնամ, Եգրայելի մեծ գաշտին կամ ասորբակին մէջ, Ա Թագ. ԻԸ. 4, և Սաւուզ բանակեցաւ Գեգրուս: Դաւթի սպասեակն, Արթուակ, Սաւնամոցի էր, Գ Թագ. Ա. 3: Սաւնամոցի էր, նաև կինն որպ զորգին կնիզանացոյց Եղեւտ, Գ Թագ. Գ. 8-37 Եւսերիսո և Եերանիմոս կը զննն զՍաւնամ հինգ մղան ի հարաւոյ Թափօրի, և զարդիս կը կարծուի թէ է Սլայմ կոչուած աղքատ գիւղն, զառիվայրի մը վրայ, Եգրայելի անձուկ հոգսին հիւստային արեւմտեան ծայրը:

ՍԱՄԱԿ ընդհանրապէս կը կարծուի նշանակել Պարսիք ծոցին մաս և այլուր բուննող ծռախ մը անտառայն խէժը: Էթափանցիկ և դաւնահասմ, և վառուելով կը բուրբ անոյշ հոս: Իսկ սուլանին, ինչ նիւթ և է, կը յիշուի սովոյ և ականց պատուականաց հետ, ուր իրին այնպիսի նշանաւոր պարզէ մը չէ բնութեան մինչև յիշուի գոհարներու կարգը, և ոչ այնպիսի բերք մը որ մահաւոր առակելութիւն տար Եւսերայոյ, Երկն. Բ 12: Ուստի խոսելի չէ Հրեայ մատենագրաց կարծիքն, այսինքն թէ սուլանակա պարա է իմանող արգարի, որմէ մեծ բազմութիւն կը գտնուի յափուան Պարսից ծոցոյն և Հնդկաց, և որուն յիբուի կը նմանցուի մահանայն, Թու. ԺԱ. 7:

ՍԱՐ, 1. քաղաք Եգիպտոսի հիւսիսային արեւելեան սահմանադուր, ոչ կարի հեռի յայժմուն Սուէզէ, Երկն. ԺԶ. 7. Ի. 1 ԻԵ. 18. Ա Թագ. ԺԵ. 7. ԻԷ. 8: Յանուն այս քաղաքի կոչուեցաւ անպատան այս քաղաքին և Քանանու մէջտեղ, գէտ ի Միջերկրական ծով, Ել. ԺԵ. 22:

2. Իշխան Մագիստոցի, զորպ գուտար սպաննից փրնէհէտ, Թու. ԻԵ. 15-18, և որ նոյնպէս քիչ ետքը սպանուեցաւ իսրայելացոց հետ պատերազմին մէջ, Յես. ԺԳ. 21:

ՍԱՐՐ, Սրբաբիւն: Այս բառք երբեմն կը նշանակին արտաքին մտքութիւն, երբեմն ներքին բուն սրբութիւն: Բուն սրբութիւնը կ'աղնուացնէ արտաքին գործերը, բայց մահաւանդ մտաց նպատակը և սրբ

տին փափաքներն: Արբութիւնը ներ-
քին է, լոկ ուղղութիւն չէ կամ
բարեւոյ կամք, կամ ուրիշ որեւիցէ
առարկանութիւն, այլ բոլոր առա-
քինութեանց միտքան է կատարեալ
խառնուսն, ինչպէս որ հասուածա-
կազման բոլոր գոյններն ըստ օրինի
խառնուելով կը կազմեն մաքուր լոյ-
ս: Առտուած սուրբ է գեր ի վերջոյ
և անհուն կատարելութեամբ, Ես
Ա. 4. 2. 3: Մտերայն կը կոչուի
“Սուրբն”, Սաղմ. ԺԶ. 10. Դուկ
Դ. 34. Գործ. Գ. 14. և Սուրբ բառն
է յատուկ վերադիր որ կը արտի
Երրորդութեան երրորդ անձին, Հոգ-
ւոյն Արդոյ: Առտուած ազրիւր է
արբութեան, անմեղութեան, և մի-
այն արարար: Մարդկային ազգը
կորոյս անկմամբ ամեն արբութիւն,
բայց Առտուած կընէ հոս տակաւ
“Հաղորդ արբութեան”, իւր ժողո-
վուրդը, որ յերկինս պետի գտնուի
կատարելապէս և յաւիտեան արբա-
ցեալ, և իբրև առհասարակ այսո-
րիկ Առտուած արդէն իսկ կը նայի իւր
ժողովրդեան իբրև Քրիստոսով արդոյ
և սիրելոյ: Սուրբ Գիրք սուրբ վերա-
գիրք կու տայ, երկրորդ նշանակու-
թեամբ, անմեղայնի որ կը վերաբերի
Առտուծոյ, զօրօրինակ կը կրկնէ, Աս-
տուծոյ տաճարին և անոր կահուց և
կարասեաց, ըստ նայից, մարդարեայ
և առաքելոց: Հրեայք կը կոչուէին
սուրբ ժողովուրդ, զման զի զառտուած
կամ սեղահանմանուած էին Առտուծոյ,
յինկէ կրօնական և նուիրական ժո-
ղովուրդ. նաև Քրիստոսանայք, իբրև
մարմին կամ ժողով, կոչուած են
սուրբ, զման զի նշնպէս զառտուած
կամ սեղահանուած են Քրիստոսոսի
Բայց սովորական ջրիստոնէական
մտքը, “սուրբ մարդ” նա է՝ որ իւր
գարուց մէջ կը փայլեցնէ ներքին
մաքրութիւն, բարեխորտութիւն, և
առ. ֆրկիչն եւսով սուրբ, օրով
զեղեալ է սիրա նորա:

Սուրբեր, բարեպաշտ անձինք,
օրհնյից Առտուած թէ երկրի զրոյ
և թէ յերկինս, Բ Թ. ԼԳ. 2. Եր-
բեան կը կոչուին այսպէս բարեպաշտ
խորայեղացիք, ինչպէս ի Սաղմոսին
ԺԶ. 3. ԼԴ. 9. Զիւր բառ այնպէս
յաճախ գործածուած ի Թուգլթօ Գօ.

զսօի ինչպէս սուրբ անունը զոր կու
տայ Քրիստոսնէից, Հառվմ. Ա. 7. Բ.
27. ԺԲ. 13. ԺԵ. 25, 31. ԺԶ. 2.
Այս կոչուած արուեստա Քրիստոսնէից
Քրիստոնէութեան առաջին զարե-
րուն մէջ. բայց եկեղեցին ուրիշ ա-
ռաւելութիւն չէր բայց սուրբ ծանչ-
ցուած անձանց, բայց միայն կընդու-
նէր զանոնք ի հաղորդութիւն եկե-
ղեցւոյ, մինչև որ այլևայլ մտորու-
թիւնը եղծին նախնական եկեղեցին:
Անտանն սկսու Հռոմոյ եկեղեցին
գարդապետութիւն թէ ունի կարողու-
թիւն կամ իշխանութիւն սուրբ եր-
շինելու, այսինքն հրատարակել թէ
այս ինչ կամ այն ինչ մեռեալ անձն
արժանի է պաշտուելու, և թէ հա-
ւատացեալք կրնան անոր պաշտպա-
նութեան և բարեխօսութեան գի-
մել. զարդ ապետութիւն արգալ և ար-
ժանի միջին գարուց խաւարին ժո-
մանակին, և է իսկ իրքը ծնունդ
այն ժամանակին:

Սուրբ Հոգի, երրորդ անձն Սուրբ
Երրորդութեան: Կրօնի բղիթեայ ի
Հօրէ, և զրկուած Հօր և Արդւոյ
կողմէն առաքելոց զրոյ, Յովհ. ԺԻ.
26. ԺԵ. 26. Կը կոչուի Հոգի Հօր,
Մատթ. Ժ. 20. Ա կորնթ. Դ. 14,
և Հոգի Քրիստոսի, Գաղ. Բ 6.
Փիլ. Ա. 19:

Թէ Հոգին Սուրբ է արգարե անչ
և ոչ լոկ յատկութիւն կամ զօրու-
թիւն Առտուծոյ՝ յայտնի է Սուրբ
Գրոց շատ համարներէն ուր կը նկա-
րագրուի Սուրբ Հոգին իբրև գործող,
խորհող և կամեցող, ուստի որոշ ի-
մացական անձ: Անձը միայն կրնայ
համիլ, բաձարարուիլ, արամիլ,
խօսիլ, միթիարուիլ, բարեխօսիլ,
բաշխել իւր այլևայլ պարեկներն
որու որ կ'ուզէ: Առտի և Յունարե-
նի մէջ անձնական գերանուանց ա-
րականները գործածուած են ի գէմն
Հոգւոյն Արդոյ, որ եթէ անձ չէր,
չէզոք գերանուններն հարկ էր գոր-
ծածել: Թէ Հոգին է օտոսոսոյն
անչ, հաւատար Հօր և Արդւոյ, անպէ-
յայտնի է, որ այլևայլ լոկ առա-
ւածայնի գործող մէջ Հոգին Սուրբ
ընկեր է միւս երկուց անձանց, ինչ-
պէս յարարութեան, Կնիգ. Ա. 2.
Սաղմ. ԼԳ. 6. ՃԳ. 30. Մկրտու-

Թեան ձևին մէջ հաւատար կը յիշուի ընդ Հօր և ընդ Արդւոյ, Մատթ. ԻԸ. 19, նոյնպէս յառաքելական օրհնութեան, Բ կորնթ. ԺԳ. 13, կառնու Առաւօծոյ անուն, Բ կորնթ. Գ. 17, և կը գործէ իբրև Առաւօծ, Հաով. Ը. 14. Ա կորնթ. Բ. 10. Զ. 19. Եբբ. Թ. 14, իբրև Առաւօծոյ աղօթք կը մատուցուի Հոգւոյն Արդւոյ, Յայտ. Ա. 4, 5, Հոգւոյն գէժ մեղանչելի Առաւօծոյ գէժ մեղանչելի է, Գործ. Ե. 3, 4. Եփես. Դ. 30, և Հոգւոյն Արդւոյ գէժ ՏոյՏոյութիւնն է աննորիցի, Մատթ. ԺԲ. 31:

Հոգւոյն Արդւոյ գործն աստուածաձեռն է: Ի հնունն, ազգեց սրբազան մանկեացոց և վարդապետաց, և առաւ անոնց դրանչկազօրութեան պարզեր: Ընդ Քրիստոսնեական արնատուութեամբ Քրիստոսով փրկութիւնը կը մատուցանէ Հոգին մարդոց սիրտերուն, համազելով զանոնք թէ մեղաւոր են, Յովհ. ԺԶ. 8, 9, ցունչելով անոնց ինչ որ Քրիստոսին է, յուսաւորելով և վերստին ծնուցանելով և կենդանացնելով զանոնք, Յովհ. Գ. 5. Եփես. Բ. 1: Եր միութարէ եկեղեցին, կ'օրէն հաւատացնոց յաղօթս, կը զկայէ և կը բարեօտէ անոնց համար, կ'ուզէ զանոնք իրենց պարտոյց մէջ, և կը սրբացնէ երկնից համար:

Սալբսմազակ, մասնաւոր պատգամատար յարեւել, որ կը զրկուի երբ կարեօր հարկ է, և կ'երթայ ճեղով և օտիպու, շատ անգամ նաև կարուանէ կարուան օւրիչ ձերով կամ ուղտերով որ կը կենան միշտ պատրաստ, Եսթ. Ը 10, 14, Յեր կրտ. «Իմ օրերս սուր անգահէն արագ են», նաև հեռեկան սուր հանգստիներ կը գործածուէին, Բ Թագ. ԺԸ 22-27: Վ արժ ընթացողք երկոյն ճամբորդութեան մէջ կը յազնչնեն ձին և կ'անցնին զայն:

Սալփի, Իօրիփ, յազնակին Սօփիմ, Եփրատացի մշ, նախիկ Սաւնելի: Էր նաև անուն զաւառին ուր կը բնակէր Սալփի Եփրեմի լեռանց մէջ, Ա Թագ. Ա. 1. Թ. 5. Ա Մնաց. Զ. 35: Տես Ռամոս 2:

Սալփար, Ֆնու-ի, Յարայ բարեկամներէն մին, ի ծնէ նաամնոցի,

այսինքն ի նաամնոց, տեղի անծանօթ: Սալփար երկնոց միայն կը խօսի, այսինքն մի անգամ միայն պահեա քան միւս երկու ընկերներն, որոց համամիտ է ընդհանրապէս Սալփար, բայց կը թուի աւելի խիստ մեղադիր Յարայ, Յեր. Բ. 11. ԺԱ. 20:

Սալփեր, «արեւելեան լեռ», սահմանադուրի Յոկատնեանցեղից, Մննգ. Ժ. 30: Թերեւս նոյն է Սապպեր լեռան հետ, ի հարաւոյ արեւմտեց Արարիոյ:

Սալփահա, 1. կահաթեան, Ղեւէն եօթներորդ ազգ, Ա Մնաց. Զ. 36:

2. Քահանայ, նուիրական կարգին մէջ բարձր, Սեղեկիտ թագաւորին խառնոյոյզ ժամանակ: Սոփոնիա սակոյ կը խօսէր Երեմիայի հետ պատգամաւորներու միջոցաւ: Էր մին ի գերեղոց զորս սպաննիչ առաւ Բաբելոնի թագաւորն ի Ռեզազ, Դ Թագ. ԻԵ. 18-21. Երեմ. ԻԱ. 1. ԻԹ. 25, 29. ԼԵ. 3. ԵԲ. 24-27:

3. Իններորդ փոքր մարգարէից կարգէն, Նիւսնից ցեղէն: Սոփոնիա մարգարեացաւ Յովնիայի թագաւորութեան սկիզբը, մինչդեռ այս բարեպաշտ թագաւորն նորագութիւններն սկսած չէր, Բ Մնաց. ԼԴ. 3. Սոփ. Ա. 4, 5: Այսպէս կ'որոշուի Սոփոնիայի ժամանակն որ է 630 նախ քան զՔր. իսկ Նիւսնէի կործանումը զոր կը մարգարեանոյ Սոփոնիա, Բ. 13, եղաւ 625 ին նախ քան զՔր.: Սոփոնիայի մարգարեութիւնը երկու պատգամ է, երբ զլուի, և ուզուած է ընդգէժ Յուդայի կռապաշտներուն և շրջակայ կռապաշտ ազգաց գէժ, նաև ընդգէժ չար իշխանաց և քահանայից և սուս մարգարէից: Սոփոնիա կը զոյգ իւր մարգարեութիւնն աւետարանին պարզեաց զիսկ զուարթ խոստումներով. Սոփոնիայի սեբ և եղանակը նման են Երեմիայիններուն, ընդ որում ժամանակակից էր Սոփոնիա թ սկզբան: Այս մարգարէին յաշորգ պատմութիւնն անծանօթ է:

Սալթով 1. Գ Թագ. Դ. 10, քաղաք ի գաղտին Յուդայ, մաս ՍԱԳԷԿԱ. անուանի է Դաւթի և Սաւուղոյ

կուսով ընդգէժ Փղշտացոց, Ա
Թագ. ԺԷ. 4, սրց դէժ Ռուսովամ
ամբացոց քաղաքը, բայց յետոյ
տակն զայն Փղշտացիք, Բ Մնաց.
ԺԱ. 7. ԽԸ. 18:

2. Քաղաք Յուգայի լեւները, Ի
Հարաւոյ արեւմտից Քերրոնի, Յես.
ԺԵ. 48: Բայնիսն այս երկու քա-
ղաքացի ևս տեղերուն հետքը գտաւ,
Սուգէյքէ՛՛ կամ Շուքէ՛՛ անուամբ:

Սպանիա կը պարսկանկեր հին ա-
տենն այժմու Սպանիոյ և Փարսոկա-
յի Թագաւորութիւններն, այսինքն
Սպանիոյ ամբողջ Թերակղզին: Պո-
ղոտի Ժամանակ Սպանիա կը հզա-
տակ Հռովմայեցոց, և Հրեայք
տակոյ կ'երթային հան: Սպանիոյ
կարծեցեալ անուան համար տես
Հազար բառք: Պողոտ, Հռովմ. ԺԵ.
24, 28, կը յայտնէ իւր գիտաւորու-
թիւնն Սպանիա տեանելու, սևաթի
շատերը կը կարծեն թէ գնաց հան
իւր առաջին և երկրորդ բանասար-
կութիւն անկէտեղ Ի Հռովմ յամբ
Տն. 64-66:

Սպանութիւն, գիտմամբ և շա-
րահմութեամբ բառնալ մարդու
կեանք: Էր մահուամբ պատճառելու
տնիք նոյն իսկ Աստուծոյ որոշմամբ:
Առաջին մարդասպանը կայէն Ծանչ-
ցաւ զինք մահապարտ, Եննդ. Գ. 14
Սպանութեան յանցանոց մահու
արժանի համարելուէն պատճառն
այս է, որ մարդս, իրրե զաւակ
Աստուծոյ, բարձր արժամաստու-
թիւն ունի և նսիրական է անոր
կեանքը, Եննդ. Թ. 5, 6: Շարա-
թուն և ամուսնութեան պէս, մար-
դասպանին մահապարտութիւնը նախ-
կին և ընդհանուր օրէնք է մարդկային
ազգին, և ամէն ազգ այսպէս Ծանչ-
ցած է, Գործ. ԻԲ. 4: Մովսիսական
օրէնքը կրկին հաստատեց զայս,
Ղեւ. ԻԴ. 17, և մինչ ահամայ
սպանութեան համար ապաստանի
տեղ կը հոգայ, կը ծանուցանէ թէ
կամուտը սպանումը պատժելի է
մահուամբ, որմէ ոչ ապաստանի
քաղաքը և ոչ Աստուծոյ սեղանը
կրնար ապաստի սպանող, Ել. ԻԱ.
12-14 Թու. ԼԵ. 9-34. Բ Ար. ԺԹ.
1-13. Գ Թագ. Բ 5, 6, 28-34:
Մարդասպանը կը սպաննուէր ընդ-

հանրապէս քարկոծմամբ, զիպու-
թեամբ գտնէ երկու զիպոյց, Թու.
ԼԵ. 30: Եթէ մարդու գիտի մը
գանուէր բաց տեղ և սպաննող
չյայտնուէր, գիտական տեղւոյն մե-
տակոյ քաղաքը պարտական էր իր-
րե պղծեալ մարդու ըստ արարու-
ղութեան Մովսիսական օրինաց,
ուպա թէ ոչ պարտաւոր էր Աստուծոյ
գատատանանին, Բ Ար. ԻԱ. 1-9: Սար-
գրոց շատ տեղերէն յայտնի է թէ
Աստուած մասնաւորապէս կը գործի
այս ոճրէն, և կը պատժէ իսկ արիւ-
նահեղ, Բ Ար. ԼԲ. 43. Բ Թագ.
ԻԱ. 4. Սողմ. Թ. 12. ԵԵ. 23. Ագո.
Ա. 4. Յայտ. ԻԲ. 15: Փրկիչը կը
սորվեցնէ մեզ թէ մարդ կրնայ յաջ
Աստուծոյ որտեւ յանցաւոր համար-
ուիլ իրրե սպանող, Թէև արքեման
արիւն թափած չէ, Մատթ. Ե. 21,
22. Ա Յովհ. Գ. 15: Անձնասպա-
նութեան համար օրինաց մէջ բան
մը ըսուած չէ, և իրրե անձնասպա-
նութիւն յիշուած են միայն Ի Սար-
գրոց Սաւուզի, Աքիտոփելոյ և
Յուգայի գէպք, Ա Թագ. ԼԱ. 4.
Բ Թագ. ԺԷ. 23. Գործ. Ա. 48:
Քան զամենայն սպանութիւն անհա-
մեմաս ահաւոր է հողոյ սպանու-
թիւնը, Յովհ. Ը. 44, և շատեր կ'ըն-
կրղանն ոչ միայն զերէնք այլև զայլ
երկրորդ մահուան մէջ:

Ստակ կշռով էր հին ասենը,
կոխուած տակ, իրրե գրամ, չկար
ի սկզբան: Հնազոյն վանառականու-
թիւնն էր առերեսակի փոփոխումն,
այսինքն տալ վանձառ փոխանակ վա-
նձառի: Մարդ ինչ որ ունէր տե-
լորդ՝ կու տար ուրիշի մը, որ, իրրե
փոխարէն, կու տար անոր իւր տե-
լորդէն: Յետ Ժամանակաց սեփան
գործածուիլ առեւտրոյ մէջ աղուա-
զոյն մետաղք սրց արժէքը ծանօ-
թագոյն և տելի անփոփոխ է, բայց
սակարկութիւնը կ'ըլլար կշռոյ զեղայ,
և մետաղն ըստ այնմ կշռուելով կը
հաստուցուէր, Եննդ. ԻԳ. 16. ԻԳ.
21. Ել. Լ. 24: Յետոյ կառավարու-
թիւնն սեփաւ այլեայլ չափ, գրոշմ
և խառնուրդ տալ առեւտրոյ մէջ
գործածուած մետաղին, անոր ար-
ժէքը սրշելու, և գնող ու վանա-
ռողներն աղաւտելու համար մետաղք

կշռելու և գինը որոշելու աշխատութիւնէն: Առաջին անգամ գրամ կոտիւ կը կարծուի թէ սկսու չըբէց մէջ Եժուանի Բակարայեցւոյ ժամանակ, ոչ աւելի քան մէկ ու կէս գար յառաջ ընդ գրիտասո: Դրանք էր սիկղ, և կէս սիկղ, և երրորդ և քառորդ սիկղ: Չըբէց գրամներուն գրոյնքն էր սոս նշենդի և մանանայ ամանով: մարդու պատկեր թոյլ տուեալ չէր: Տես Բաւթ: ԻՌ. 16-22: Կոր կտակարանին ժամանակ շատ Յշն և չուովմէական գրամներ կային ի շըջարեութեան չըբասասանի մէջ: Տես աղևուսկներն այս գիրքին վերջե, նաև Լուսմ, Դանեկամ և Սիկղ բառերը:

Վ սնէյ կ'ըսէ. "Դրամ՝ կշռել ընդ-Տանուր սովորութիւն և Ատուրոց երկիր: Կշիպոսոս և բուր թուրքիս: Բաշած գրամ՝ հոն չի մերժուիր: Գանաւականը կը հանէ իւր կշարդը և կը կշռէ գրամը, ինչպէս Աբրահամ օրերը, երբ այս նախապետը զննց իրեն գերեզմանատեղի: Երբ մեծ գումար պիտի հատուցուի, կը զրկուի սեղանաւորի պաշտօնայ մը որ կը համրէ գողերը (գաւ), կեզե-նայներ կը գտան, և կը կշռէ քրտակներն առանձին առանձին կամ միանգամայն:" Այս կը լուսուարէ ոս խօքը, "գանաւականներուն մէջ անցած գնով," Երնդ. ԻԳ 16, ինչպէս նաև ոս խօքերը, "տեսակ տեսակ կշիւներ, " այսինքն, մեծ կշիւ ընդունած ստակը, և փոքր՝ սրուածը կշռելու, և "կարգախ, կամ "անիրաւութեան կշիւ," Բ Օր. ԻԻ. 13. Ամսգ. Ը. 5. Միւր. 2. 11. Մեր փրկիչը կ'տկնարկէ թէ կային "սեղանաւորներ," որ կ'ըրէի թէ սասկ կ'ընդունէին յաւանք, և կը գործածէին այնպէս, որ ստակին տերը կրնար յետոյ պահանջել հանգերձ սակասեք, Բաւթ ԻԻ. 27: Կային նաև հատալուծանք կամ լուսմայտիներ որ տանարին զուրի գաւիթը կը կենային, հաւանականայէս օտար գրամներ չըբէց գրամներուն փոխելու, և կամ ի գրութիւն աշնոյ որ կ'ուզէին ասորկան կէս սիկղ հարկ տալ, ԵՄ. Լ. 15, կամ ընծայ և զոճ մատուցանել: Գրիտասոս

արտաքսեց զանոնք տանարէն, ոչ միայն զան զի աշխարհային գործ կը կատարէին աստուածային պաշտաման նուիրեալ տեղ մը, այլև զան զի խարդախութեանը կը կատարէին, Բարկ ԺԱ. 15-17:

Առ Տիմոթէոս Ա թղթոյն 2. 10 համարին մէջ Պօղոս կը կոչէ "արծաթսիրութիւն," արմատ ամենայն շարեաց, ոչ թէ ստակը դատապարտելով, այլ ստակի անյար ցանկութիւնն, իրրև արգիւնք անձնասիրութեան և ազատութեան: Արծաթսիրութեան արեւը, արմէ արնչափ ոճիրը յառաջ կու գան, կրնայ տիրել ինչպէս մեծասան, նոյնպէս ազքատին որտին, քանզի սրչափ մեծասունը, նոյնչափ ազքատը կրնայ տալ իւր սիրան "արծաթսիրութեան:"

Ստալիան, նուիրական խունկը կազմող շորո նիւթոց մին, ԵՄ. Լ. 34, 35: Ստալիան է ստիւրակէ, հայերէն շիւ կոչուած ծառին խէժը, բայց ընդհանրապէս կը կարծուի թէ ստալի թարգմանուած նիւթն էր մաքուր տեսակ զմաոյ, և թէ Եբրայեցիներն բաւը կը նշանակէ բուն իսիւ, և կ'տկնարէի իրժիտի կոյլակել ծորեք ծառէն ինչնին առանց ճեղքուածոյ: Պիներոս խօնելով այն ծառոց վայր յորոց կ'իլլէ զմուս, կ'ըսէ. "Յառաջ քան ճեղքուի ինքնին կը ծորեցնեն ստալի կոչուած հիւթը, որ քան սրեկից տեսակ զմուս գերազանց է:"

Ստաքիս, հույ, աշակերտ Պօղոսի, որ պատուով կը յիշէ զնա, Լուով. ԺԶ. 9: Անունէն կ'ըրէի թէ Յշն էր Ստաքէս, թէպէս կը բնակէր Լուով:

Ստեղծումն է գործ Աստուծոյ միայնոյ: Հայր, Որդի և Հոգին միանգամայն կը կոչուին արարիչ կամ ստեղծող, Ես. Ի. 28. Կող. Ա. 16. Երնդ. Բ. 2: Ստեղծումն այնպիսի գործ է որոյ գաղտնիքն անհաս և սահմանաւոր մտայ. բայց և այնպէս, սրովհետև կը յայտնէ մեզ Աստուծոյ անտեսանելի իրերը, Լուով. Ա. 20, կրնանք և պարտիք սրովիլ ինչ որ կը յայտնէ մեզ Աստուած իւր արարողործ գործութեան վայր թէ՛ յայտնութեամբ և թէ իւր գործէ:

բով: Այս երկուքը, յայտնութիւն և արարածք, միևնոյն Աստուծոյ ձեռքէն են, և հարկաւ համաւայր են իրարու: Սուրբ Գրքը կը սկսի արարութեան պատմութեամբ որ յանձնուս մեծադարեւն և զեմ՝ է: Այն պատմութեան մէջ յիշուած զից օրերը կ'աւանդեն ընդհանրապէս ընտանիք օրեր ինչպէս մեր այժմուս աւուրք: բայց արդի երկրարանական խուզարկութիւնը առիթ տուին աս մեկնութեան, թէ «օր» բառն հոն կը նշանակէ աւելի երկայն ժամանակ Մեր երկրագունտին կեղևը կազմող այլևայլ տեսակ քարեր խառնու են՝ իրարմէ օրոշ, օրոց իւրաքանչիւրին հաւանաբանապէս երկայն տեսչութիւն կ'ընծայուի: Վերջին խաւին մէջ միայն գտնուած են մարգար սպիտակ: Հնագոյն խաւք կը պարունակին միայն քարացեալ նշխարներ անսանց և անկաց որոց շատ տեսակներն արդէն մարած և ջնջուած կը կարծուին: Այս խաւերն երկրիս պստմու երեսին տակ շատ խորը կը գրանուին, բայց և պնդուէս պնդոյս նիւթերէ կազմուած են, որ կ'երևի թէ իւրաքանչիւր խաւ ժամանակու ծովի յատակ էր՝ թոց և կահուզ, և կարծրանալով քարացաւ: Երկրիս այժմու երեսին վրայ ևս կան իրարու վրայ դիզուած խաւեր: Բայց ասոնք կ'երևի թէ նոյն կերպով երկայն ժամանակի մէջ կազմուած են: Նաև երկրիս կեղևին բոլոր խաւերը ճեղքուած են, և այն ճեղքուածներուն մըջէն եկած են մինչև երկրիս երեսն ուրիշ տեսակ քարեր որոց կազմութիւնն աւելի հին է, և կ'երևի թէ այս քարերը ժամանակաւ հալած էին:

Երկրարանութեան այս տեղեկութիւնները Սուրբ Գրքոց պատմութեան հետ միարանկու շատ եզանակներ կան: Նախ, թէ Ծննդոց Ա գլխոյն զից օրերը կը նշանակեն զից երկրոր միջոց ժամանակի, այսինքն տարիներու շրջաններ որոց մէջ երկրիս երեսը հնազեպտէ կազմուեցաւ և փոխուեցաւ: Աստուծոյ քով՝ մէկ օրը հազար տարուան պէտէ, «Սաղմ. Դ. 2. 4. Բ Աեար. Գ 5-10. Յայտ. Ի. Երկրորդ, թէ երկրիս երկրարանա-

կան կազմութեան մէջ տեսնուած ժամանակի երկար միջոցներն անցան, մինչդեռ Սուրբ Գրքոց մէջ պատմուածներուն ժամանակը դեռ սկսած չէր, կամ, լաւ ևս, Ծննդոց Ա գլխոյն առաջին և երկրորդ համարներուն մէջ յիշուած ժամանակին մէջուզ: Ըստ այս մեկնութեան, յիշուլ գլխոյն երկրորդ համարը կը նկարագրէ այն զինակը զոր սւներ երկրիս ի վախճանի վերջին երկրարանական յեղափոխութեան, այսինչն՝ երբ Աստուած սկսաւ երկրիս երեսը մարդուս ընտելութեան համար յարգարել և պատարասել, և այս յարգարումը կը նկարագրեն նոյն գլխոյն միւս համարները: Երրորդ, թէ Աստուած երկայն զարերու գործը փութով կատարելով զից օրուան մէջ, ստեղծեց աշխարհս կատարեալ և հասուն զինակի մէջ, ինչպէս ստեղծեց զԱզամ՝ և երկրիս քարերուն և քարացեալներուն մէջ փակեց շնչաւորաց և բուսոց նախնական ձեերը յորոց բնական ընթացքով յառաջ պիտի գային այժմու շնչաւորը և աւելիք:

«Ստեղծուած», և, «ամէն ստեղծուածներ» խօսքերը, Հաովմ. Ը. 19-22, կը թուին նշանակել անբան և ստորին արարածները, որ պիտի արձակուին անէմքէն, և պիտի մասնակցին Աստուծոյ որդւոց փառաւոր ազատութեան, Ես. ԺԱ. 6. ԼԵ. 4. Բ Աեար. Գ. 7-13 Հաւատացելոց մարմիններն, որ հիմա ունայնութեան նշուակ են, ստուգու պիտի հասնին ի յարութեան լի և լի ազատութեան, «մարմինն ազատութեանը», Հաովմ. Ը. 23

Ստեփաննէս, Գոթ, Բրիտանեայ կորնթացի, զորոյ ընտանիքը, որ առաջին էր Աւետարանն ընդունողներուն մէջ Սաղայիտ, միբոց Պողոս հաւանապանապէս յամի ՏՆ. 52, Ա կորնթ. Ա. 16: Ստեփաննէս գտնուեցաւ յետոյ եկեղեցւոյ սպասարութեան մէջ, և եկաւ Եփեսոս աս Ա կորնթ. ԺԶ. 15, 17:

Ստեփաննէս, Գոթ, մին եօթն օտրիակազներէն զորո ընտրեց նախ եկեղեցին Երուսաղէմի: Ստեփաննէս երևելի եղաւ իւր բնիկներուն մէջ

Իբրև *Հաւատարմի և Հոգւով Սրբով լիցուն մարգ մը, Անուշէն կը տեսնուի թէ Ստեփաննոս էր Հրեայ Հիլենացեալ, (տես Յոյնք), և աւեր ընտարեալուն մէկ պատճառն ալ անոր հմտութիւնն էր Յունաց լիզուին, կարծեաց և սովորութիւն ներուն, Գործ. Զ. 1-6: Ստեփաննոսի հզօր ազգեցումը թիւր և առանց պատասխանից փաստերն անհաստատ թշնամութիւն յարուցին անոր դէմ, և Ստեփաննոս բերուեցաւ Հրէից Ժողովին առջև գատաստանի, ամբաստանուելով թէ էր հայհոյիչ և հերձաւածոց: Ստեփաննոսի առեհաբանութիւնն ի պաշտպանութիւն իւր, ատենաբանութիւն՝ որչ հաւանականագէտ մէկ մտք միայն բերուած է, կը ջուցնէ պատմական օճով թէ Քրիստոնէութիւնը Մովսէսական կրօնքին ճշմարիտ կատարումը, անոր օրինակներուն կամ ծեռերուն և մտքաբերութեանց լրումն էր, և թէ Քրիստոնէութեան հակառակորդ օչ այլ ինչ էին եթէ օչ ճշմարիտ կրօնից միշտ հակառակ կեցող մարդոց որդիք: Կատարի օւնկընդիւր ինչորեքին Ստեփաննոսի մասը, և Հրէից ամբար եղաւ գատաստր զճառասու: Տես Յովհ. ԺԸ. 30: Քրիստոսագոյնել անիշխարութեամբ ներք օպանդներուն, և մինչ անոնք կը քարկոծէին, Ստեփաննոս «ննջ», յառելով աշուքներն ի փրկիչն «որ Աստուծոյ աջ կողմը կայներ էր,» որպէս թէ ելած էր իւր ամթառէն պաշտպանել և ընդունել իւր եկեղեցւոյն առաջին մտարիտը, Գործ. Է. Ստեփաննոսի մահուան արգիւնքը կը հաստատէ Տերուղիանոսի իտքը թէ «Մտարիտաց արեւը եկեղեցւոյ սերմն է,» Գործ. Ը. 1, 4 ԺԱ. 19-21: Օգոստինոս կ'ըսէ թէ Պօղոսի գարձին համար եկեղեցին պարտական էր Ստեփաննոսի ազօժքին: Նշին իսկ Պօղոս որ կիլիկիցի էր, Գործ. Զ. 9. ԻՌ. 3, անտարակոյս զգացած էր Ստեփաննոսի փաստերուն զօրութիւնն այն վիճարանութեանց մէջ որ կ'ըլլային անոր քարկոծմանէն քիչ առաջ, և շատ ժամանակ ետքը կը յիշէ թէ առաջիկայ էր անոր մտարիտական մահ:

ուն, Գործ. ԻՌ. 19, 20, այսինքն, Քրիստոնէական հաւատոյ և սիրոյ յազմանակին որ սովորեցուց այնչափ մտարիտաց և Քրիստոնէից թէ ինչպէս մեռնելու է: Բայց և այնպէս ինչ որ լսեց Պօղոս և տեսաւ չորպատակ անոր գարձին, մինչև տեսաւ զնշյն ինքն փրկիչը, Գործ. Թ. Ը: Ըստ արդի ականդոսիեան, Ստեփաննոսի օպանդան անդն էր իրատարեմի արեւելեան կողմը, մտա թ գուռն որ յետոյ կուռեցաւ յանուն Ստեփաննոսի: Հնագոյն ականդոսութիւնը կը գնէ այն անգն ակելի գէտը ի հրաւիր:

Ստայիկեան, ազանգ հեթանոս փրիտօգոյնից որ կ'ընդունէին ճակատագիր, և այսուհա կուռեցան Յուսարէն բառէ մը որ կը նշանակէ սրահ, վասն զի այս ազանդոյն հիմնադրը Զեման, ակելի քան երկն գար յառաջ քան զՔրիստոս, կը զարգացուէր Աթէնք քաղաքը սրահի մը մէջ: Ըստ զարգացուածութեան Ստայիկեանց մարդու գերազոյն երջանկութիւնն է արքել բուսիեան և բանին համակոյն, լինել այնպէս անշոքող, համեմար, անկարեկիք, խոտամբեր և անզոյ ինչպէս էին փարիսեցիք, որոց շատ նման էին Ստայիկեանք: Այլ ազանդը մեծ պատիւ սւնէր Աթէնք երբ Պօղոս եկաւ այն քաղաքը, Գործ. ԺԷ. 18:

Արքապոլսիւն, մասնաւոր կերպով Աստուծոյ նուիրեալ բան մը պղծել կամ չարաչար գործածել, զորօրինակ, կողպակել Աստուծոյ սունը, կամ բնէկ զայն ասն ակագակաց, Մատթ. ԻԱ. 12, 13 Հաով. Բ. 2:

Արքաբան, անգի սուրբ, նուիրեալ Աստուծոյ: Կը թուի թէ այսպէս կը կուսէր մերթ ամբողջ տաճարը, Սաղմ. ՀԳ. 17, մերթ «որութիւնն» ուր էին սեղանն ինկոց, այսանոնն սոհի և անաշուտութեան հայրը, Բ Մնաց. ԻԶ. 18, և մերթ՝ «Արքութեանց արքութիւնն, այսինքն ծածկոցոյն և ներքազոյն մասն տաճարին, ուր էր ուխտին ասպանակը, և ուր ոչ ոք կրնար մտնել ըսկց միայն քահանայագետն, և այն տարին մի անգամ քառութեան մէկ

օրը: Նոյն անուր կը տրուէր նաև անապատին մէջ կանգնուած խորանին որբազոյն մասին, Ղևա. Գ. 6: Տես Տապանակի և Տաճար: Տաճարը կամ երկրաւոր որբարանը նշանակ է երկնոյց, Ասով. ՃԲ 19. Կըբ Թ 24. նոյն իսկ Աստուած կը կոչուի որբարան, Ես. Ը. 14. Եզեկ. ԺԱ. 16, և կ'ափնորթէ փախտասկանաց սովորութիւնը տաճարն ապաւինելու իրրե ի սեղի ապաստանի, զամբ զի Աստուած է միայն ապահով և սուրբ ապաւեն մեղաւորաց որ աստուածային արգարութեան սուրբն կը Տաւածուին:

ՍՐԻՆԼ, սուրբ ընել, նաև նուիրել Աստուծոյ, Երնդ. Բ 3. ԵԼ. ԺԹ 23. Հին կապարանին մէջ սրբել յաճախ կը նշանակէ ծիսել կամ արարութեանը նուիրել անձ թէ կամ իր մը Աստուծոյ: Այսպէս Աստուած սուրբ ըրած էր զՀրեայո իրրե ժողովուրդը ուխտել, Տանգերն արարութիւններով և քաւչական զոհիւք, ԵԼ ԱԱ. 13. և Հրեից ուխտի տապանակը, սեղանը, քահանայք, այլովքն Տանգերն, էին հանդիսել նուիրեալ ի Ժտայութիւն Աստուծոյ, Ղևա. Ը. 10-12: Այսպէս կ'ըսուի սրբել զանձինս, երբ մարդիկ մասնաւոր պատրաստութիւն կ'ընեն Աստուծոյ ներկայութեան և պաշտաման, ԵԼ. ԺԹ. 10, 11. Թու. ԺԱ. 18: Եարաթը սուրբ էր, երբ կը պահուէր, այսինքն՝ այնպէս կը վարուէին մարդիկ այն օրը, որպէս թէ եր Աստուծոյ նուիրեալ յասուկ օր, Բ Օր. Ե. 12: Բայր այսպիսի օրաց մուրք վիպյութիւն էին օրութեան Աստուծոյ, և կը ցուցնէին մարդու կարօտութիւնն բարոյական օրութեան, կամ Աստուծոյ մարտը սիրոյն և եռանդուն ծառայութեան հլու և հնազանդ հոգւոյ:

Ըստ Քրիստանեական վարդապետութեան, սրբել է նշմարապէս և կատարեալ սուրբ ընել ինչ որ առաջ էր պիղծ և վարակեալ մեղքը: Աստուծոյ շնորհքը կը կատարէ այս գործը տակաւ Քրիստոսի սիրովն արգարացեալ հոգւոյն մէջ: Հոգիւն Սուրբ կարող է տակաւ մտքել Տաւատացեալն անոր բնութեան ապահանու-

թենէն, և "իր փառքին առջևը անարատ կայեցնել ցնծութիւնով", Հոգին Սուրբ այս գործը կը կատարէ Աստուծոյ տեսչութեան և խօսքին միջոցաւ, Թով. ԺԳ. 26. ԺԷ. 17. Բ Թեա. Բ. 12. Ա Պետր. Ա. 2: Երծապէս կարեւոր է ամեն Քրիստանէի չհակառակել Աստուծոյ Հոգւոյն, այլ գործակցել անոր, նա մասնաւոր ջանք ընել լինել սուրբ ինչպէս սուրբ է Աստուած գլխովին: Եւրոքանչիւր Տաւատացելոյ վերջին օրբութիւնը Քրիստոսով է ուխտ շնորհաց որ գնուած է խաչին վրայ Անն որ կը փրէ զեզ մեզաց պատճեն, կը փրէ նաև մեզաց զօրութենէն, և այն որ կը խօստանայ երկնից տանել Տաւատացեալը, կը խօստանայ նաև պատրաստել զնա երկնից Տաճար: Սրինգ: Տես Երաժշտութիւն 15: Սօսի, Երնդ. Լ. 37 Սոււոյն բոււնն է բարձր և վայելուչ, կեզեւը կապուղ: ստեբբը լայնատարած տերևախիտ, իսկ տեղաները կանաչ փայլուն Ատրտանանի գաշտեալն մէջ աւելի տաւատ և ազնիւ է սօսին քան այլուր, Եզեկ. ԼԱ. 8:

Վ

ՎԱՄԱՆ, ասպար օրով զօրականք կը պաշտպանէին զերկնից թշնամւոյն նեաներուն գէմ: Աստուած կը կուշուր շատ անգամ իւր ժողովրդեան վահանը, Երնդ. ԺԵ. 1. Սաղմ Ե 12. ԶԳ. 11, ինչպէս նաև իշխանք և մեծ մարդիկ, Բ Թադ. Ա. 21 Տես Չեմք: ՎԱՄԱՆԱԿԱՆ, Երնդ. ԻԳ 16: Այլևայլ երկիրներու բերքը կը փախանակէին ընդհանրապէս այլևայլ տեսակ վաճառականք որ կարաւաններով, Ես. ԻԱ. 13, կ'երթային սրբաշու ժամանակներ և սրշնալ ճամբաներով տեղէ տեղ, Երնդ. ԼԷ. 25, 28: Այս վաճառականք յաջողութիւն կը գտնէին ճանապարհորդելով, մինչ մեր վաճառականները կը քնան իրենց սովորական տեղերը: Յսկորոտ առաքեալ կը խրատէ վաճառականներն, որ, երբ տեղ մը երթալ կ'առաջարկեն, յիշեն կենաց անտուգութիւնը, և գիտան թէ կարօտ են Աստուծոյ օգնու-

Թեան, Յակ. Դ. 13: Երգեգրեայ ազգերէն ոմանք, ինչպէս Եգիպտացիք, և մանաւանդ Փրկիկեցիք, ընդարձակ ժամտաւականութիւն կընէին ծովով, Ես. ԻԳ. 2, Եղեկ. ԻԷ. 28:

Վայ: Արազան մատենագիրք շատ անգամ կը գործածեն այս բառը կանխաւ և ընդ ազօտ ցուցնելու համար Աստուծոյ բարկութիւնը մեղաւորաց վրայ: Ուստի կը կարդանք, "Վայ անոր՝ որ իր տունը զրկանքով, և վերնառանձնեք անիրաւութեամբ կը շինէ" "Վայ անոնց՝ որ ապօրոտմբ են Աստուծո՛վէ." և այսպէս շատ անգիր, մանաւանդ Հին Ետպարանին մէջ, Ամբ. Բ. 6, 9, 12, 15, 19. Ասփ. Բ. 1:

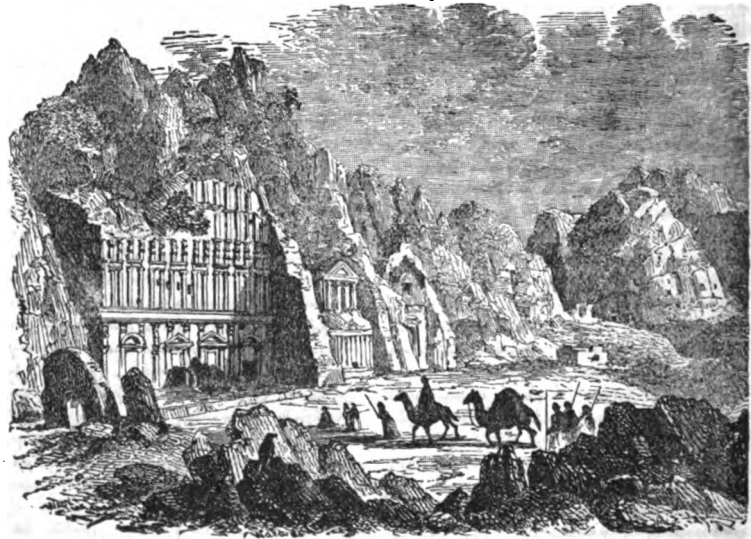
Վայրի. Թագուհի Պարոնց, կին Ասուերսի կամ Քսերքսի, որ հունեց զնա արկնութնէ, վասն զի Վաշթի շուգեց հայանի կամ անքոզ երեւալ Թագաւորին կոչնականնեբուն, Եսթ. Ա.:

Վարդապետ, աւուցիչ: Վարդապետը օրինաց թերևս ասորբեր էին դպիրներէն, վասն զի բերանացի

կը վարդապետէին մանաւանդ քան թէ գրով կարծիք կը յայանէին, Ղուկ. Բ. 16: Վարդապետը օրինաց բառէն կը հասկցուի թէ այս վարդապետը ուսուալ էին Աստուծոյ օրէնսդէք: Այսպիսի վարդապետը կամ օրէնսդէք էին ընդհանրապէս փարիսեցւոց ազանդէն, բայց Ղուկասու Ե 17 համարին մէջ յիշուած վարդապետը օրինաց չէին այն ազանդէն. Քրիստոսի վարդապետութեան համբաւը բերած էր ի մի վայր բազմութիւն մը ոչ միայն փարիսեցւոց, այլև օրինաց վարդապետներու:

Վարունգ, տունի յանախ յարեւել, մանաւանդ Եգիպտոս, Թու. ԺԱ. 5, արարծեղի ժողովրդեան: Գլխաւորապէս ասորին աստիճանի մարդոց, մանաւանդ ամառուան օթթագին ամիրտներ: Եգիպտական վարունգը ձեռով նման է մերայն, բայց է աւելի մեծ, ընդհանրապէս իբր մի սաք երկայն: Ըստ Հատելզուիտզի է աւելի կանաչ, սլզզորդ, կակուզ, քաղցր և աւելի գիրամարս քան մեր վարունգը:

Վերաբիւ: Տես Հանգերձ:

ՄԱՆՆ ԲՈՒՆ ՀՈՎՏԻ ՎՄԻ

ՎԷՄ, անուն յիշեալ Դ Թագ. | ԺԴ. 7, ուր կ'ըսուի թէ Յուդայի

Թագաւորն Ամասիա սպաննեց տառն
 Հազար մարդ Եղովմայեցիներէն Աղի
 ձորք, և առաւ Վէմը պատերազմաւ,
 և տեղւոյն անուր կոչեց Յեկթովել,
 այսինքն նաւաճեալ Սատուծայ:
 Վէմ Երբայեցերէն Սէլա, և Յու-
 նարէն Բեդրա բառին թարգմանու-
 թիւնն է. սլափ ստուգիւ կը հեանի
 թէ Պետրա կոչուած քաղաքը, որ
 էր անուանի մայրաքաղաք ապառաժ
 Արաբիոյ. Սուրբ Գրոց մէջ Սէլա,
 այսինքն Վէմ կոչուած տեղն է: Սէ-
 լա կամ Վէմ կը յիշուի նաև յԵ-
 սայեայ, Ես. ԺԶ 1, Իսառ. Ա. 36.
 Ես. ԽԲ. 11: Ջարգիս Պուրհարա
 եղաւ առաջին որ 1812 ին այցելու-
 թիւն ըրաւ Պետրայի աւերակներուն,
 և կը վկայէ այս քաղաքին նախկին
 պայծառութեան, "Երկու օրուան
 ծամբով," կ'ըսէ, "հնուս Աքադայէն
 դէպ ի հիւսիսային արևելք, կայ գե-
 տակ և հովիտ ի ձեւով Երա, Վա-
 սի Մուսա կոչուած Արապոսի ա-
 րևելեան կողմը: Այս տեղն ուշադ-
 րութեան արժանի է իւր հնութիւն-
 ներուն և հին քաղաքի մը մայրաք-
 ներուն համար, որ կը կարծեմ թէ
 է Պետրա, մայրաքաղաք Ապառաժ
 Արաբիոյ, տեղ մը ուր, ինչպէս կար-
 ծեմ, Եւրոպացի ծանապարհորդ գեա-
 այցելութիւն ըրած չէ: Կարմիր ա-
 ւազաքարին մէջ որմէ բաղկացեալ
 է հովիտը՝ կան զառիվներն զրոյ եր-
 կու հարիւր և յիսուն գերեզմանք
 զիմափորք, մեծագոյն մասն՝ Յունա-
 կան զարդերով կայ մեծ շիրիմ մը
 ի ձև մեհենի հսկայագործ, նշխարէս
 զիմափոր, սենեակներով, գաւթիւ,
 սրւնազարդ սրահներով, այլովքն
 հանդերձ: Այս շէնքը գեղեցիկ օրի-
 նակ է Յունական ճարտարապետու-
 թեան, և պահուած է անեղծ: Կան
 ուրիշ շիրիմներ հանդերձ մահարձա-
 նօք, ինչպէս կը տեսնուի, իրարատա-
 ցի ոճով, և են ի ձև ամփոթեա-
 րանի զիմափոր, պալատի մը և ոչ
 սակաւ մեհենից աւերակներով: Կեղ
 հովիտն արևմտեան կողմէն փակող
 (Հովը) լեռան գլուխն է Հարունի,
 այսինքն Ահարանի, գերեզմանը, զոր
 մեծապէս կը պատուեն Աբարաղիք:
 Թէ այս էր արդարև հին Սէլա կամ
 Պետրա՝ հաստատուած է այլևայլ

միաձայն վկայութիւններով. Յովե-
 պոս, Եւսեբիոս և Յերոնիմոս կը հաս-
 տատեն թէ Ահարանի գերեզմանն էր
 մաս ի Պետրա, և տեղին, ինչպէս
 նաև աւերակներն, համաձայն են
 Սուրբ Գրոց մէջ, և Պլինիոսէ և
 Սարաբոնէ տրուած տեղիկոթեանց:

ԿԻՉ Ի ՎԷՄ, ԵՒ ԵԼ-ԻՈՒՍԵՆ
 Արդի ծանապարհորդք, մանա-
 ւանդ Լապորա, մանր և սքռ իր

նկարագրին այս քաղաքը, գլխաւոր աւերակներուն պատկերներով։ Պետարոյի հոգիար, Էլ-Արապասի մեծ հովտէն 2.200 սաք վեր իրբն մի մզան երկայն է հիւսիսէն ի հարաւ, և իտ մզան լայն, երկու կողմէն կարծ ձորակներով, այնպէս որ ամբողջ շրջապատը թերեւ կայ հինգ մզան։ Հոգիար կը մանուկ հիւսիսէն և հարաւէն ձորակներով, բայց հովտին արեւմտեան և արեւելեան ծայրը կան անմատոյց ապառաժ քարեր, երկու հարիւրէն մինչև հազար սաք բարձր։ Գլխաւոր ձամբան գէղ ի քաղաքն է արեւելքէն, և կը սկսի քառասուն սաք բարձր և վաթսուն կանգուն ի բարձրէ հեռու ապառաժներու մէջէն, որ երթալով աւելի բարձր և նեղ են և յի վիմափոր գերեզմաններով։ Այս մանուածապատ հովտէն որ մի մզան երկայն է՝ կանցնի առուակ լայնութիւնը տեղ տեղ երկուսուսան սաք մարտէ, իսկ բարձրութիւնը՝ երկու հարիւր յիսուն սաք։ Այս նեղ կըրծին վերջն է Պետարոյ շինուածոց շքեղագոյնը, Էլ-Խուշէ, զոր Պարզ-հարա մեհեան կանուանէ, հանդիպակց ապառաժին մէջ փորուած։ Հան կը սկսի ընդարձակագոյն ձոր մը որ կը աննի գէղ յարեւմուտս հիւսիսոյ, կանցնի ամբիթէատարն որ կայ ի ձախմէ ներքազոյն, և կ'երթոյ մինչև ի մեծ հոգիան ուր է բուն քաղաքն գէղ արեւմուտք թէ՛ այս և թէ՛ բոյր ընթերակոյ ձորերուն մէջ վիմափոր գերեզմանք անթիւ են և իրարմէ վեր կարգ կարգ. շատերուն առջև կան քարափոր սասիմաններ, առանց որոց անմատուելի պիտի բլլային գերեզմանք, ինչպէս կան գերեզմաններ որ բայտրովն անմատոյց են, վրան զի փորուած են իբր չորս հարիւր սաք բարձրութեան մէջ, քատարոնն այնպէս ընդարձակ է որ կրնայ աւելի քան երեք հազար մարդ ընդունել։ Պարտը, զոր Արարացիք կանուանեն սուն փարաւսի, այն լեռան ոչ վիմափոր շինուածներուն գլխաւորն է որ ջարդ Պտոցած է բաւական անեղծ ժամանակին հարուածներէն, անտարակոյտ էր Տյալակայ շէնք։ Հովտին մէջ շատ տեղեր կան ցիւր և ցան աւերակք հասարա-

կաց շինուածոց, և խեցեղէն անօթոց կարուանք։ Գետակը կամ հեղեղաւոր կը հասէ հովտին մէջէն գէղ աւերմուտք, և դուրս կ'ելլէ նեղ կըրծ մը նման այնմ՝ ընդ որ կը մանէ։ Գեղեցիկ մեհեաններէն մին, Տէրբ, կը կենայ կանգուն արեւմտեան կողմը։ Փարուած է կարծ ապառաժի մէջ։ Ճակատին երկայնութիւնը և բարձրութիւնն են հարիւր յիսուն և երկու սաք, և խոտարհագոյն սրունբըն, որ կ'իսով չափ դուրս են ապառաժին երեսէն, ունին ութ սաք արտամագիծ։ Ամբողջ շէնքին վայելչութիւն սուած է մանուանք գեղեցիկութիւն քարին որմէ շինուած են այս ամենայն շինուածք։ Քարն է ազնիւ և կտորաւ աւաղաքար, երբն երբն, գրեթէ ամէն գոյն, կարմիր, ծիրանեղջյւ, սև, սպիտակ, երկնագոյն և գեղին, կարմրախաւն վարդագոյն՝ մինչ վերագոյն քան զքանդակս կը կենայ բուն ապառաժն իւր բնական խոտութեամբ և պերճութեամբ։ Նորանշան և գեղեցիկ տեսարանն ամբողջ կը թողու տեսնողին մտազ վրայ ապաւարութիւն մը զոր ոչինչ կրնայ ջնջել։ Պետար էր հին քաղաք, ամբար բերդ և գարերով կեդրան վաճառականութեան։ Էր գլխաւորն հարիւրաւոր քաղաքաց մէջ որ կը ծածկէին այն գաւառը։ Բայց և այնպէս մարգարէք կանխաւ խոսեցան անոր անկումը, միայնութիւնը և ամոյութիւնը այնպէս յայտնի որ անոր այժմու վիճակն հաստատութիւն է այն կանոն ժարգարէութեանց։ “Բու ահաւարութիւնդ, քու սրտիդ հոգարութիւնը քեզ խարեցին, սվ վէմին խռոչներուն մէջ բնակող ու բարձր բլուրներուն փակչոզ թէ և քու բոյրք արծիւի պէս բարձրբը շինես, քեզ անկէ պիտի իջնցնեմ, կրտ Տէրբ, իրեմ. Խթ 7-22 Յոս և Ես Լ. Գ. 5-15. Եղեզ. ԼԵ. Յովէ. Գ. 19. Ամեզ. Ա. 11, 12. Աբգ. 3-16. Թէ երբ աւերեցաւ այս քաղաքն յայտնի չէ ի Պետրա կային Քրիստոսնայ եկեղեցիներ հինգերորդ և վեցերորդ դարուն, բայց 536 էն ետքը շին յընուեր պատմութեան մէջ։

Վիճակ ստեղ կը նկատին Հրեոյց,

ինչպէս նաև ուրիշ հին ազգեր, երբ գիտնուլ կ'ուզէին Աստուծոյ կամօքը, երբ կը գտնուէին տարակուսոս մէջ և էին գիտեր թէ ինչ որոշում ընել պէտք էր, Սաղմ. ԻԳ. 18. Առակ. ԺԶ. 33. ԺԼ. 18. Վիճակը շատ անգամ գործածուած է հրամանաւ Աստուծոյ: Երկուտոտան ջիզեց բաժնիներն վիճակաւ որոշուեցան, ուստի և իւրաքանչիւր ջիզել բաժնիք կը կոչուէր անոր ժառանգութեան՝ «վիճակը», Թու. ԻԶ. 55, 56. Սաղմ. ՃԻԵ. 3: Արձակելի նիստազը կ'ընտարուէր վիճակաւ, և քահանայից գառակարգութիւնն ի պաշտօն՝ կ'որոշուէր նոյնպէս վիճակաւ, Ղեւ. ԺԶ. 8. Ա Մնաց. ԻԳ. 5. ԻԵ. 8: Նոյն միջոցաւ գտնուեցան Աբար, Յովնաթան և Յուլիան իրրև յանցաւոր, Յես. Է. 14. Ա Թագ. ԺԳ. 41, 42. Յով. Ա. 7, և Մատթիոս վիճակաւ ջուջուեցաւ ի Գրիտաստէ լինել առաքելաւ փոխանակ Յուզայի, Գործ. Ա. 26: Վիճակարկութեան համար ընդհանրապէս կը գործածուէին կոպիւնք, որոց միայն կամ սմանց վրայ կային նշանք. այս կայրիները նեանելով հանդերձ մը գրաւոր կամ խորշը, կամ ստփորի և կամ գլխանոցի մը մէջ, կը թօթուէին, և ապա կը սկսէին հանել վիճակը, Առակ. ԺԶ. 33. ՅովՏ. ԺԹ. 24: ՉԱստուած իրրև ամենախնամ՝ և ամէն բանի կարգաւորիչ ճանչցող հաւատարմութիւն, ոչ հասարակ աշխարհային, այլ կրօնական կարեւոր որոշմանց համար վիճակաւ կը գիտէին առ Աստուած, և Աստուած այն միջոցով կը յայտնէր անոնց իւր կամօքը:

Վիշապի, այսպէս թարգմանուած է իբրայեցերէն բառը որ կը նշանակէ ծովային ծիւռ, ո՞վ վիթխարի, այլովքէն հանդերձ: Այսպէս ԲՕր. ԼԲ. 33. Երեմ. ՄԱ. 34, և Յայտ. ԺԲ. վերջոյ բառը թուի նշանակել ո՞վ անարի: Ես. ԻԷ. 4. ՄԱ. 9. Եղեկ. ԻԹ. 3, համարներուն մէջ նոյն բառը կը թուի նշանակել նահապ գետ, այսինքն կահորգիլոս, կամ մեծ ծովային ծիւռ, իսկ Ողբ. Ի. 3 համարին մէջ կը նշանակէ անտակ մը վայրի գազան անապատի, հաւանա- կանապէս՝ շնագայլ (շտ-լ):

Վիշապի ազրիւր, Նեեմ. Բ. 13: հաւանականապէս էր ազրիւրն Գեհանի, Երուսաղէմի արևմտեան կողմը: Վկայ, որ կը հաստատու թէ զքանէ կամ անհաստատ է այս ինչ բանին: Ըստ օրինաց Մովսիսի իրրև մահու արժանի յանցաւոր ամբաստանեալ անձ մը գտապարտելու համար երկու երգուեալ վկայ հարկաւոր էր, Թու. ԼԵ. 30, և եթէ յանցաւորը քարհոծուէր, վկայները պարտէին նետել առաջին քարերը, ԲՕր. ԺԳ. 9. Գործ. Է. 58: Առաքելաբէնի վկայ իրոց զորս կ'առեարտանէին աշխարհի, Գործ. Ա. 8, 22. Բ. 32. Բ Պետր. Ա. 12, 16-18. և Գրիտաստէ «հաւատարիմ վկայ», երբ կը պատմէ մարգոց երկնային բաներ, ՅովՏ. Գ. 12. Յայտ. Ա. 5: Նախնի եկեղեցւոյ գիւցազանք, այսինքն՝ մարտիրոսք, են «վկայք», հաւատոյ զօրութեան, Իբր. ԺԲ. 4:

Վկայութիւն, Աստուծոյ ամբողջ յայտնութիւնը որ կը ջուջնէ մարդոց թէ ինչպէս հաւատալու, գործելու և յուսալու են, Սաղմ. ԺԹ. 7. ՃԺԹ. 88, 99. Ա կարիթ. Ա. 6. Յայտ. Ա. 2: Օրինաց երկու քարեղէն ստիտակները տեսնելի «վկայութիւն» էին Աստուծոյ սուրբին իւր ժողովրդեան հետ, ուստի և սուրբն ապառնակը կը կոչուէր երրեքն վկայութիւն կամ տապանակ վկայութեան, ԵՄ. ԻԵ. 22. ԼԳ. 29: Տես Տապանակ: Վճուկ: Թէ ինչ կը նշանակէր ի Վնուճն այս բառը, կամ թէ ինչ էր Հրէից գաղափարն վճուկներու վրայ, յայտնի է Ենզուրի հարցուկ կնոջ պատմութենէն Այս կրին անտանն կը ճանչցուէր կամ կը կարծուէր կարող գէներ ժ.սելոց սգիներ կանչելու և անոնց բան հարցուներու և ապագան սորվելու: Այսպէս կը տեսնուի թէ վճուկներն այն ատեն կը համարուէին ինչ որ կը համարուին առ մեզ կախարգք, այսինքն բնական գիւցա և սզւոց մեռելոց: Երբ Սուրբ Գիրք կ'արգելու վճուկներու կամ կախարգներու երթալ, այս անուններով կ'իմանայ միշտ գիւցա և սզւոց հետ հաղորդ կարծուած անձինք:

Հին կախարգաց համար կը կար-

ծուեր նաև թէ գրեւէին մարգոց ապագան գուշակել, և գրաստի էին պարզանի զօրութեան տարիքաց, երկնային մարմնաց, այլազան հանդերձ: Ոգիներու Տեա իրենց կարծեցեալ հասարակացութեան ստուծ իւր ըստ ճակատ հասարակարգ քարտէսի ինչ գեղեր էին գեղեր գործածել, նիւթեր ծիրկ զիմասկան հնարիւք, կարգայով և այլևայլ խորհրդաւոր նշաններով ա: և պատկառանք ազգի սնապաշտ և գիւրահաւան ժողովրդեան: Վհիութեան տեսակներն էին քաղաքութիւն, հայրութիւն, գիւթութիւն և ասանց նման խորեական արուեստք զորն նշանաւ կ'արդէր Սուրբ Գիրք . Բ Օր . ԺԼ . 10-11: "Չեր մէջ չգանուի անանկ մարդ մը որ իր ազան կամ աղջիկը կրակէ անցընէ, կամ բարձր նայի, կամ գուշակութիւն, կամ հայրութիւն և կամ գիւթութիւն ընէ, նաև կախարհ, կամ վհահակ, կամ նշանագետ, կամ մեռելախմայ չգանուի: Այս անուններն կը անուսի թէ սնապաշտութեան բարձր ևնք կային, սրբելիս առ Մովսէսիս, ինչպէս կան այսօր: Անոնք որ գրեւէին զայժմու Ասորիս և զԱրարացիս կ'ըսէին թէ ծեր և մանուկ, ամեն ազանգէ, առ հասարակ իր հաւատան ակնհարի (նպար), գիւթութեան (պէ-յէ), յուսմից, բժժանաց (Բըլլաւ, նո-յի), թովշութեան և երգեցեացութեան, և թէ այս սնապաշտութիւնը զարմանայի ազգեցութիւն ևւնին արեւելեանց կենաց վրայ: Արգի մեծմարտիկանութեան կամ մագնիստանց նման բան մը կ'ըսուի թէ կայ Արեւելոյց մագական կոչուած հայրանց մէջ անծանօթ ժամանակներէ հետէ:

Այսպիսի յիմարական խորեութիւնք խառն արգելեալ են ի Սուրբ Գիրք, և այս խորեութիւնք զօրծոչնէրն ընդհանրապէս մահու պատիժ կ'ընդունէին: Այսպիսի անձիք կը համարուէին կասպաշտ, ազեայք միտայի ճշմարտի Աստուծոյ, և անոր թշնամի զօրութիւններէն օգնութիւն փնտառու: Կախարհք և գիւթք գրեւէին թէ այնչափ աւելի յաղաքութիւն կրնային գանձել, որչափ աւելի կը տկարանար մարգոց յոյն և ա-

պահուութիւնն առ Ամենակրն, և կը վերնոր ուրն և հնազանդութիւն անոր աստուծային կամայ: Ով որ Աստուծով կը վարենայ՝ երկիւղ չունի ուրիշ բանէ, իսկ ով որ, Սուրբ պէս, Աստուծով կը հեռանայ, ոչ ուրիշ կը գանէ օգնութիւն և միթմարութիւն: Տես Ենգրով, և Կախարհ:

Վրան: Վրաններու տակ բնակել ընդհանուր էր հին ատենն արեւելեան ազգաց մէջ, Ենդ . Գ . 20. որովհետև անոնց կենացն հոգեւտական էր, հարկ էր տեղէ տեղ երթալ արօտի համար, աւտօտ պէտք էր որ բնակարանք յարմար ըլլային այս թափառական կենաց, Ես . ԼԸ . 12: Նահապետք, Արարահամ, Իսահակ և Յակոբ վրանարանի էին, Ենդ . ԺԼ . 1 . Երբ . ԺԱ . 9 . և Իսրայելացիք Եգիպտոսէ Ելլելէն ետքը, իրենց բարբոյնայիստութեան ատեն անապատին մէջ մինչև որ խոստացեալ երկիրը ժառանգեցին և մասամբ իւրք նաև յետոյ, կը բնակէին ընդ վրանք: Տես Տաղաւար: Ատի է այն խօսքը . "Ով Իսրայէլ, ամեն մարդ իր վրանք գաւանջ, և որ ի կարգին, Դատ . Է 8 Բ Թագ . Ի . 1 . Գ Թագ . Ը . 21: Արգարն արեւելիք, արք, կանայք և աղայք, ընդհանրապէս բացթողեալ կ'ապրէին, ինչպէս յայտնի է նոր Կասկարանիս պատմութիւններէն: Նոյնք կը անուսի նաև այսօր: Մագնիստանք, Փղշապիք, Ասորիք, Քասեանք, Հազարացիք և Քուշեանք կը յիշուին ի Սուրբ Գիրք իբրև վրանարանիք Բաց թափառական և վրանարանի կենաց կողմանէ նշանաւորազայն ազգ են Արարացիք, որ իսմայելի ժամանակէն մինչև ցայժմ սօժոր են բնակել վրաններու տակ: Այնչափ յեղափոխութեանց մէջ որ իշխանէ յիշխան փոխեցին թագաւորութիւններ, այս թափառական ցեղք գեա կը նախին վրաններու մէջ, ստաւրակ և վայրենի, ինչպէս էին նախինքն ոցոյս: Սահայն վրանարանի կենաց սեպհական չէ միայն Արարացաց, այս սօժորութիւնք բարբ Ատի մէջ կայ:

Վրանք կը շինուին ընդհանրապէս Թանձր կտանէ, որ կը տարածուին

ձողերու վրայ, և ամէն կողմանէ կը
 քաշուին շուաններով որ կը կապուին
 գետինը գամուած յիջերու: “Վրու-
 նին յիջը” որով Յայէ՛ր վարակց Ար-
 սարայի գլուխն՝ էր սեպուած փայտ
 վրանի, Դաս. Գ. 21: Տես Ես. 1 Գ.
 20. Ի. 22. Եր. 2: Աստուծոյ ասու-
 նը և երկինքը Սուրբ Գրոց մէջ կը
 կոչուին վրանի կամ՝ իրանի ԵՏՈՎԵՅԻ,
 Սագմ. ԺԵ. 4. ՉԳ. 1. Երբ. Ը. 2.
 Թ. 11: Նշանակեալ մարգուտ մարմինը
 կը կոչուի վրանի Տուգլոյն, որ կը քակ-
 աի մահուամբ, Բ կրօնթ. Ե. 4. Բ
 Պետր. Ա. 13:

Վրանք գոյնազոյն են. սև, ինչ-
 պէտ վրանք կեդարու, Սագմ. ՃԻ.
 5 Երգ. Ա. 5. կարմիր, այսինչն շե-
 կակարմիր տառէ, գեղին, այսինչն
 փայլուն սոկիէ, սպիտակ, այսինչն
 կառուէ: Են նաև այլևայլ ձևով
 բոլորակ, այլք՝ երկպլանակ, գրեթէ
 նման վերի վայր գարնան նաւի: Ա-
 սորուց երկրին մէջ վրանք կը շինուին
 ընդհանրապէս խորզէ, այսինչն այ-
 ծի մազէ զոր կանայք կը գործեն,
 ԵՆ ԼԵ. 26: Արարացոց վրաններն
 են ածի մազէ սև: Կան նաև ուրիշ
 ազգեր որ նոյն նիւթէն կը շինեն
 վրան, բայց ոչ ընդհանրապէս: Կըս-
 ուի թէ Ազգայնիկ Եգիպտացի և
 Մաւրիտանացի բնակչաց վրաններն
 սպիտակ էին: Տարուին կըսէ թէ
 Արարացի էմիրի մը, որուն այցելու-
 թիւն բրաւ, վրանը տարբեր էր ու-
 րիշներէն, այսինչն էր սպիտակ ա-
 սուէ: Արարացի շէյխը ունենալու են
 շատ վրաններ իրենց համար, իրենց
 բնտանեաց համար, և այցելուաց
 համար, ինչպէս նահապետաց ժա-
 մանակ Յովհր ունէր սւրբն վրան
 իրեն համար, Լիւայի, Հասքելայ և
 անոնց նաժիշաններուն համար, Կնիգ.
 1 Ա. 33. Դաս. Գ. 17: Սակայն, ընդ-
 հանրապէս, իւրաքանչիւր բնտանեաց
 համար մէկ վրան բաւական էր: Իթէ
 վրանը մեծ էր, վարագոյրներով կը
 բաժնուէր այլևայլ մաս:

Վրեժնազիբ: Տես Արեւմ վրեժ-
 ինզիբ:

Վրեժնազրուբիւն, Բ Օր. ԼԲ.
 35 Հուովմ. ԺԲ 19. Երբ. Ժ 30,
 կը նշանակէ պատուհասոյն արգա-
 րութիւն որ յատուկ է Աստուծոյ,

և տարբեր մարգոց անձնական վրեժ-
 ինզրութիւնէն կամ՝ քրեմախորու-
 թիւնէն: Աստուծոյ արգար վրեժ-
 ինզրութիւնը կը նշանակէ նաև
 Գործոց ԽԸ. 4 համարին “Իրաւունք”
 բառը. Թէպէտ շատերը կը կարծեն
 թէ բնակիչք կղզոյն այն բառով
 կ’իմաստային արգարութեան աստու-
 ծուհին Դիւիէ, զոր Յայնք և Հասգ-
 մայեցիք կը համարէին գուտար Արա-
 մագոյ, և կը ստեղծային անկէ իբրև
 ազատ, արգար և անազգայն աստ-
 ուածութիւնէ:

S

Տաղանդ: Էր սովորական կշեռ թ
 մէջ Հրէից, Յունաց և Հասգմայեց-
 ւոց, բայց շատ տարբեր էր այլևայլ
 երկիրներ և միեւնոյն երկրին այլևայլ
 տեղերը: Նոր կտակարանին մէջ Կու-
 ղմոք է անուն գրաւոյ՝ որ յառաջ
 ժամանակաւ կը հաշուուէր կշեռով:
 Ուտար տաղանդ կոչուած գրամին ար-
 ժողութիւնը տարբեր էր այլևայլ
 երկիրներ, բայց շարքից աստուծոյ կոչ-
 ուած կշեռոյն որ ամէն տեղ միօրինակ
 չէր: Նոր կտակարանին մէջ յիշուած
 տաղանդն հաւանականապէս էր Հրե-
 աի ու գրամ, և կը գործածուի միայն
 ջուցնիւմ մեծ անորոշ գուտար մը,
 Մատթ. ԺԸ. 24. ԻԵ. 14-30:

Տաղաւար, հեռւ կամ իրճիթ որ
 ընդհանրապէս կը շինուի գետինը ձո-
 զեր տնկելով և վրան ծածկելով
 կանաչ սոսոմք: Տաղաւարահարաց
 մեծ ասնն այսպէս կոչուած էր, վրան
 զի Հրէից օրէնքը կը պատուիրէր աս-
 գուարներու տակ բնակել այն աս-
 նին եօթն օրերը, Դեա. ԻԳ. 40-42.
 Նէեմ. Ը. 14. Տես Խորան:

Տաճար, շինուած, Աստուծոյ
 մտնուարնիւրեկոյութեամբը սրբուած
 և անոր պաշտօնին նուիրուած: Տա-
 ճարին ուրիշ շինուածներէ տարբե-
 րութիւնն յայնմ է, որ տաճարն է
 բնակութիւն Աստուծոյ, սուտի հե-
 թանոսոց տաճարներն որ են մեհ-
 անք՝ ունէին կուսքեր, բայց ճշմա-
 րան և կենդանին Աստուած կը բնա-
 կէր “Ի մէջ դերովրէից”, Արու-
 թեանց Արուսթեան մէջ Երուսաղէմ՝
 Աստի, այլարանօրէն ասնուելով,

տաճար են՝ Գրիտասոսի եկեղեցին, Բ
Թեւ. Բ. 4. Յայտ. Գ. 12. երկինք,
Աստվ. Ժ. 11. 4. Յայտ. Է. 15, և հա-
տառացեղյն հոգին յորում կը բնա-
կի Հոգին Սուրբ, Ա կորնթ. Գ. 16,
17. Զ. 19. Բ կորնթ. Զ. 16:

Բարեգաղտն Դաւիթ, սորվելով
աստուածային յայտնութեամբ թէ
զիրուսողէմ բնարած էր Աստուած
իրեն տեղի բնակութեան, սկսաւ
պատրաստութիւններ ընել Եջովայի
համար այնպիսի տաճարի մը շինու-
թեան որ քորք ի շատէ վայելէր ա-
նոր աստուածային փառաց: Բայց
այս պատիւը պահուած էր Դաւիթի
որդւոյն և յաղբարին Սողոմոնի, որ
պիտի ըլլար իսրայէլացոսէր թագաւոր,
և ոչ Դաւիթի պէս որ շատերու արիւն
թափած էր պատերազմերու մէջ:
Սակայն Դաւիթ ժողովք մեծ բազ-
մութիւն ստեղծ և արծաթոյ, պղն-
ձոյ և երկաթոյ և ուրիշ նիւթոց
այն տաճարին շինութեան համար,
Բ Թագ. Է. 11. Մնաց. ԻԲ:

Այս հայտնիաց շինուածը կանգնե-
լու համար ընտանծ տեղն էր Մո-
րիա լեւոր, Ծննդ. ԻԲ. 2, 14. Բ Մնաց.
Գ. 1, որոյ գագաթն ի սեղանն ան-
հարթ էր, և կողերն անձև, բայց
Հրեայք սիրելով այն տեղը, կ'ու-
զէին հարթել: և ընդարձակել զայն:
Աստուածային ճարտարագիտն որ
վկայութեան խորանին գաղափարը
տուած էր անպատասխան մէջ Մովսէսի,
այսինքն՝ Աստուած, նոյն սուսաւ
այս շէնքին ուրուագիծը և գաղա-
փարն, և տաճարը շինուեցաւ ճիշդ
խորանին ձևով, միայն քան զայն
շատ աւելի մեծ: Նաև տաճարին
պաշտաման համար գործածուած
նուիրական ոպտաք նոյն և նման էին
պապաուց որ կը գործածուէին խոր-
անն մէջ, միայն սնանք աւելի մեծ
էին ըստ ընդարձակութեան տաճա-
րին որուն կը գերաբերէին: Տաճարին
հայտնապ շինուածը հիմնարկուեցաւ
Սողոմոնէ 1011 ին նախ քան զՔր.,
իբր շոր հարիւր յիսուն տարի յեա
կից, Եղգիպտոսէ և շինութեան խո-
րանին, և աւարուեցաւ 1004 ին, անե-
լով իբր եօթը տարի և վեց ամիս:
Մեծ հանգիսիւ նուիրուեցաւ տա-
ճարն ի պաշտոն Եջովայի, որ համե-

ցաւ յայտնի կերպով յայտնել հոն
իւր փառքը, Բ Մնաց. Ե-Է. Տա-
ճարին ճակատք կամ մուտքն էր ա-
րևելեան կողմը, ուստի և զէմ յան-
գիման ձիթենեաց լերին, ուր կեցո-
ղին շքեղ և սքանչելի կ'երևէր տա-
ճարը: Բուն տաճարն, այսինքն անոր
շինուածը, որ կը պարունակէր Արա-
ջը, Սրբարանը և Սրբութեանց Ար-
բութիւնը, նուիրական տեղւոյն քորք
մասը միայն կը բռնէր, և անէր
շուրջանակի գաւիթներ, սենեակներ
և ուրիշ օթեաններ, որ քան զբուն
տաճարն շատ աւելի ընդարձակ էին:
Պէտք է գիտնալ որ տաճար բառը
չի նշանակիր միշտ բուն շէնքը, այլ
շատ անգամ նաև արտաքին գա-
ւիթները միանգամայն:

Սողոմոնեան տաճարին վրայ մեղի
հասած նկարագրութիւններէն ան-
հար է անկնայ ճիշդ գաղափար
անոր մտարուն և այս մասանց մե-
ծութեան վրայ, այնպէս որ կարենա-
յինք տալ բաւական և յուսալ ան-
զեկութիւն մեր ընթերցողաց: Չնիք
գտնէր երկու հեղինակ որոց նկարա-
գրութիւնը համանայն գան իրարու:
Հետեւեալ տեղեկութիւնը կրնայ
զէթ ընդհանուր գաղափար մը տալ
այս շէնքին վրայ:

Բուն տաճարն էր եօթանասուն
կանգուն երկայն, այսինքն, արաջը
սասն կանգուն, Գ Թագ. Զ. 3,
Արարանի՝ քառասուն կանգուն,
համար 17, և Արբութեանց Արբու-
թիւնը՝ քսան կանգուն, Բ Մնաց.
Գ. 8: Իսկ լայնութիւնը, թէ՛ արա-
ջին, թէ՛ Արարանին, և թէ՛ Ար-
բութեան Արբութեանց, էր քսան
կանգուն, Բ Մնաց. Գ. 3, և բարձ-
րութիւնը, Արարանին և Արբու-
թեան Արբութեանց, երեսուն կան-
գուն, Գ Թագ. Զ. 2. Բայց արաջին
բարձրութիւնն աւելի էր, ուստի և
ոչինչ նուազ քան հարիւր և քսան
կանգուն, Բ Մնաց. Գ. 4, այսինքն,
քան զբարձրութիւն միւս մասանց
չորս անգամ աւելի: Արբութեանց
Արբութիւնը գտնուած էր Արա-
րանէն թանձր զարագուրով, Ղուկ.
ԻԳ. 45, և էր թերևս բարբոթին
մութ, Գ Թագ. Ը. 12, բայց Աս-
տուծոյ փառացը համար որ կը լի-

ցուներ զայն: Հիւսիսային և հարաւային կողմը, և Արբարանին և Արբուսեանց իջնոց իջնոց արեւմտեան ծայրը, կամ բարձր շէնքին բարձրութիւնը, մէկ կողման սրահին ետեւէ մինչև միւս կողման սրահին ետին, կային կից ուրիշ շէնք, որ կը կաշուէին քով սենեակներ, և էին եւայլարկ, իւրաքանչիւրէն հինգ կանգուն բարձր, Գ թաւգ. 9. 10, և գուրտէն կից էին տաճարին պատին: Այսպէս քով սենեակներուն երեք յարկը միանգամայն էր հնգետասան կանգուն բարձր, ուստի և զ հասներ տաճարին կողմերուն և ծայրին բարձրութեան մինչև կէսը, այնպէս որ այս շինուածներէն վեր պատին վրայ մնացած էր մաւական տեղ պատուհանից համար որ լայն կու տային տաճարին, համար 4:

Սողոմոնի տաճարը կը թուի թէ շուրջ պատեալ էր երկու մեծամեծ գաւիթներէ, այն է ներքին գաւիթէն որ էր «քահանայից», Գ թաւգ. 9. 36. Բ Մնաց. Գ. 9, և արտաքին գաւիթէն, որ էր «խորայելի», Այս գաւիթներն զտառուած էին «միջնորմով», և ունէին սենեակներ քահանայից և Ղևուացոց համար, փայտի և ձիթոյ և այլ սոյնպիսեաց համար, Ա Մնաց. ի՛ր. 12: Յաջորդ նկարագիրը Գրիստոսի ժամանակ տաճարին գաւիթներուն համար է:

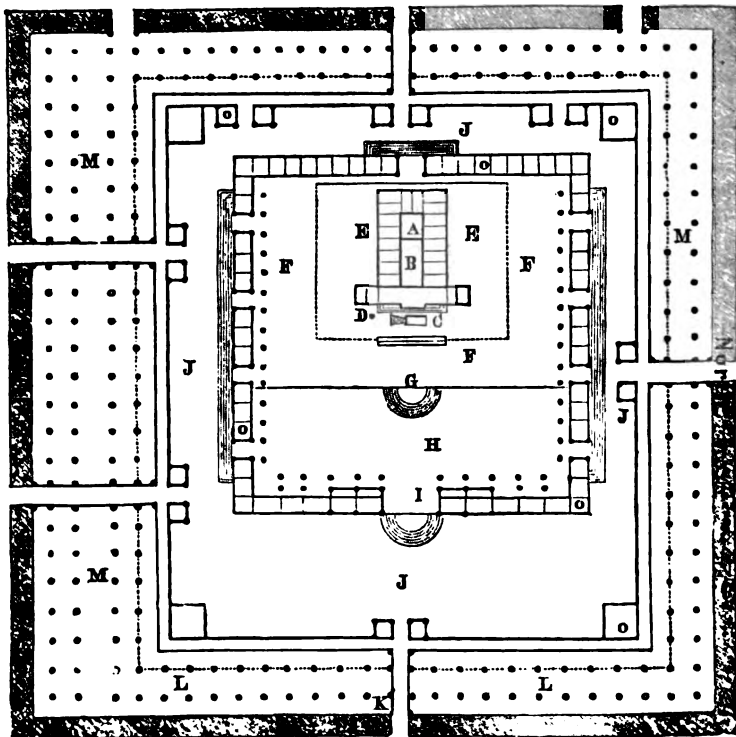
«Հեթանոսաց գաւիթն», այսպէս կոչուած էր, զման զի ամէն ազգէ մարգիկ կրնային մտնել հոն: Այս գաւիթին զլիաւոր մուտն էր արեւելեան կամ Երուշաղիմ կոչուած դռնէն, որ տաճարին զլիաւոր դուռն էր: Այս էր արտաքին գաւիթը, և տաճարին գաւիթներուն մեծագոյնն էր, և կ'ըսուի թէ տարածութիւնն էր հարիւր քսան և ութ հազար քառակուսի կանգուն: Այս գաւիթը կը պատէր միւս գաւիթներն և նոյն իսկ տաճարը: Արեւելեան կամ արտաքին դռնէն տաճարը գացողները նախ այս գաւիթէն կ'անցնէին, ապա կանանց գաւիթէն, ապա իւրայելի գաւիթէն, և հուսկ յետոյ քահանայից գաւիթէն: Այս արտաքին գաւիթը բաժնուած էր կանանց գաւիթէն երեք կանգուն բարձր

վանդակագործ որմով, և սիւներուն վրայ կար գիր որ մահու պատժով կ'արգելէր հեթանոսաց և անասուր մարգից անգին անցնել, Գործ. ի՛լ. 28. Եփես. Բ. 13, 14: Քրիստոս այս գաւիթէն արտաքին զոհի համար հեռու տեղերէ կ'ողնէրուն արջառ և արիշ անտունն զճանապարհէրը, Մատթ. ի՛լ. 12, 13: Պետք չէ մտնուլ զոյնայոյն կէտ յորինեալ գեղեցիկ քարայրատակը, և «որահները» կամ զման քոց ճեմելիներն որ սիւներու վրայ շինուած փառաւոր վերնատուններն էին: Արեւելեան, արեւմտեան և հիւսիսային կողմի գաւիթք ունէին միւսնայն մեծութիւնը, բայց հարաւայինն աւելի լայն էր: Սողոմոնի սրահ կոչուածն, Յովհ. Ժ. 23. Գործ. Գ. 11, էր գաւիթին արեւելեան կողմը կամ ճակատը, և այսպէս կոչուած էր, զման զի Սողոմոն շինած էր զայն բարձր որմայ մը վրայ կերտին հեղեղատարն կողմէն:

«Կանանց գաւիթը», որ և կոչուած է ի Սուրբ Գիրս «նոր գաւիթ», Բ Մնաց. ի. 5, և «արտաքին գաւիթ», Եղեկ. ի՛ջ. 21, կը զտէր հեթանոսաց գաւիթին իւրայելի գաւիթէն, և այս վերջոյն արեւելեան կողմն էր միայն: Կը կոչուէր կանանց գաւիթ, զման զի հոն կու գային կանայք պաշտօն մատուցանել, և անկէ անգին երթալ չէին համարձակեր, բայց եթէ երբ զոհ պիտի մատուցանէին, և անտանն կը մտնէին իւրայելի գաւիթը: Հեթանոսաց գաւիթէն կանանց գաւիթը տանող դուռը տաճարին «Գեղեցիկ» կոչուած դուռն էր, որ կը յիշուի ի Գործս անասելոց, Գ. 2, 10, և այսպէս կոչուած էր, զման զի դրան փեղկերը, բարաւորք և կողակք էին գրուագեալ կորնթացի պղնձով: Պաշտօնորդուք կ'ըլլէին այս գաւիթը քանի մը աստիճան լայն սանդղով: Այս կանանց գաւիթին մէջ «քանձառուն» կոչուած տեղը եղաւ Հրէից հետ Յիսուսի այն նշանաւոր խոսակցութիւնը որ յիշուած է Յովհաննու Բ. 4-20 համարներուն մէջ: Նոյնպէս այս գաւիթին մէջ եկան աղօթել փարիսեցիքն և մարտաւորը, Գլուկ. ԺԲ. 10-13,

կազմ բժշկուելէն ետքը հոս վազեց եկաւ Պետրոսի և Յովհաննու ետեւէն, քանզի կանանց գաւախթն էր տեղի աղօթից անոնց համար որ զո՛հ պիտի շմատուցանէին, Գործ. Գ. 8: Աղօթքէն ետքը առաքելոց հետ, տաճարին «գեղեցիկ», գուռնէն, ուր կը նստէր, և նուիրական վանդակապատէն, երկու առաքելոց հետ գուռը

եկաւ կազն հեթանոսաց գաւախթը, ուր, արտաքին հրապարակին կամ Սողոմոնի սրահին մէջ, քարոզեց Պետրոս զիսկեան Գրիտոսոս: Նոյն կանանց գաւախթին մէջ բռնեցին Հրեայք զՊօղոս, կարծելով թէ պղծած էր նա տաճարը՝ մուծանելով հոն հեթանոսներ վանդակապատէն ներս, Գործ. ԻԱ. 26-29:

ՅԱՏԱԿԱԳԻՆ ՏԱՃԱՐՈՒ, ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՃԱԿԱՆԿ

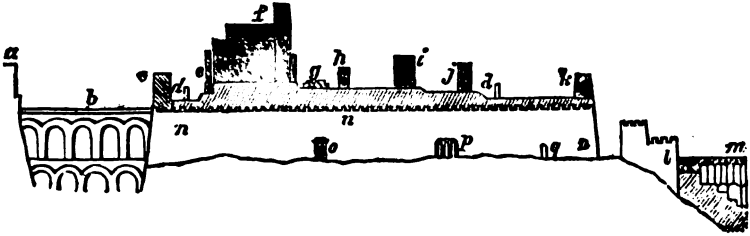
A. Արբուսթիւն Արբուսթեանց :	I. Գեղեցիկ գուռն :
B. Արբարան :	J. Հեթանոսաց գաւախթ :
C. Սեղան սղջակիցաց :	K. Արևելեան կամ Շուշան գուռն :
V. Աւագանն պղծիկ :	L. Արահն Սողոմոնի :
E. Քահանայից գաւախթ :	M. Արահն արքունի :
F. Խորայելի գաւախթ :	N. Արտաքին սրահ :
G. Գուռն Նիկանոր :	O. Սենկակք յայլեայլ պէտա :
H. Կանանց գաւախթ :	

«Խորայելի գաւախթը» զատուած էր կանանց գաւախթէն սրմով որ երեսուն էր արտաքուստ, իսկ ներքուստ քսան

և հինգ կահգուն միայն բարձր : Այս տարբերութեան պատճառն այս էր որ, որովհետև լեռն յորոյ վերայ կը կենար տաճարը՝ տակաւ կը բարձրանար գէտ արևմուտք, գաւեթք ևս էին մին քան զմիւսն բարձր գէտ յայն կոյս : Արևելքէն իւրայելի գաւեթք ելլելու համար կար սանդուղ մահկանան հնգետասան աստիճանք, և հարկ էր անցնիլ Նիկիտար կոչուած Նոյակապ գունէն : Այս աստիճաններուն վրայ կենալով Ղ և առջիք կ'երգէին "աստիճանաց երգերը." գաւեթին բոլր երկայնութիւնն էր արևելքէն արևմուտք հարիւր ութսուն և եօթն կանգուն, և լայնութիւնն հիւսիսէն հարաւ՝ հարիւր երեսուն և հինգ կանգուն : Այս գաւեթին, և զայն պատուք սիւնազարդ սրահին մէջ, Հրեայք կը կենային ծանր և պատկառելի լուսեթեամբ, մինչ անոնց սղջակէզները կ'այրէին ներքին գաւեթք, և մինչ պաշտամուտք սրբարանին կը կատարուէին, Ղ. և Կ. Ա. 8-11, 21, 22 :

Այս գաւեթին մէջ և անկէ շրջա-

պատեալ էր "քահանայից գաւեթք", հարիւր վաթսուն և հինգ կանգուն երկայն և հարիւր իննետասն կանգուն լայն, և կը բարձրանար երկու և կէս կանգնաւ ի վերայ քան զգաւեթն որ զիս կը պատէր, և յորմէ զատուած էր սեամբք և ժանդակապատով : Այս գաւեթին մէջ էր սեղանն պղնձի յորոյ վերայ կ'այրէին ողջակէզք, ծոփն ձուլածոյ ուր կը լուացուէին քահանայք, և պղնձի կոնքերն զօհերու լուացման համար. նաև պէս պէս կահք և կաղմածք և անօթք զհից, որ մի ըստ միջէ կը յիշուին Ռ Մնաց. Կ. գլխոյն մէջ : Պէտք է գիտել հոս որ, թէպէտ Հրեից թոյլ տուեալ չէր մտնել քահանայից գաւեթք, մինչ իւրայելի գաւեթք կրնային մտնել բոլր քահանայք, բայց և այնպէս Հրեայ մը կրնար քահանայից գաւեթք մշտնել երեք պատճառաւ, այսինքն զօհելի անանդն վրայ ձեռք գնել լու համար, զինչոյ համար զայն, և կամ երեքցնելու համար անկէ մաս մը :

(Այս գծագրութեան մէջ, ուր տաճարը և անոր սահմանք ցուցուած է հարաւային կողմէն, n n է տաճարին գետինը պատու արտաքին սրբ. a է Սիւն լեռան վրայ արքունի շինուածոյ մը մասը. b է Տիրորէան կոչուած կամուրջը, որ զՍիւն կը կցեր տաճարին հարաւային սիւնազարդ ճեմելոյն հետ. o և p ևս դրուներ որ գետինն տակէն կը տանէին տաճարին գետինը որ էր վերը. q է գունն որ կը տանէր գետնափոր շինուածները. l է Ոփաղ կոչուած աշտարակը, և m կարմիր երինջ կոչուած կամուրջը կեդրոնի հեղեղատին վրայ :

Ներքը, գէտ ի հիւսիս, կը ցուցուի տաճարին գետինոյն հատուածը. c կը ցուցնէ արևմտեան ժանտառուքը. d՝ ժանդակապատը. e՝ բարձր որմն յետոյ կազմանէ տաճարին. f՝ Սուրբ Տունը. g՝ ողջակիզաց մեծ սեղանը. h՝ վրան ծածկուած սիւները քահանայից գաւեթին մէջ. i՝ Նիկիտար կոչուած գունն ի մուտս իւրայելի գաւեթին. j՝ Դեղեցիկ կոչուած գունն ի մուտս կանանց գաւեթին, և k՝ հարաւային ժանտառուքը, սրահ Սողոմոնի :

Քահանայից գաւեթէն ըստ տաճարը կ'ելլելու համար կար նոյնպէս անսղջակէզ երկտասան աստիճանաւ, իւրաքանչիւր աստիճան կէս կանգուն

բարձր, և կը տանէր նուիրական
տեղը, որ թէ որչափ մեծ էր Սողո-
մոնեան տաճարին մէջ, նաև թէ որ-
չափ մեծ էին Արարանն և Արար-
ւթեանց Արրութիւնն արդէն թառուե-
ցաւ: Նուիրական տեղւոյն գրան
մէջ, և անմիջապէս անկէ գուրս
գանուած գաւթին մէջ կայնողին
գիմացն էին երկու սիւնքն, Յաբին
և Բաղ, Բ Մնաց. Գ. 17. Եղեկ.
Թ. 49:

Սողոմոնի տաճարը պահեց իւր
նախկին պայծառութիւնն երեսուն և
երեք տարի միայն, երբ կողոպտուե-
ցաւ Եղիպտոսի թագաւորէն Ի Աի-
սակոյ, Գ թագ. ԺԳ. 25, 26. Բ
Մնաց. ԺԲ. 9: Այնուհետև կղծուե-
ցաւ և կողոպտուեցաւ սակայ, այս-
ինքն՝ Աղայիչէ, Թագաւորութեանու-
րէ, Սենեքերիմէ, և յայտց, Գ
Թագ. ԺԲ. ԺԶ. ԻԸ., և հուսկ յետոյ
Ղնջուեցաւ Բաբելոնի թագաւորէն
Նաբուզոգոնոսորէ 588 ին նախ քան
գրբ. : յետ կայոյ մնայլ, ըստ Ոգե-
րեսի, չորս հարիւր քան և չորս
տարի երեք ամիս և ութ օր:

Յիսուս և երկու տարի ամբ մնա-
լն էտքը, երկրորդ անգամ հիմար-
կեցաւ Ի Զորաբարելէ և Ի Հրէից որ
Աւերակ շնորհուած արածուցեցին
օգուտ քաղելով գարնան իրուսա-
ղէժ, Եղբ. Ա. 1-4. Բ. 1. Գ. 8-10:
Շատ անգամ արգելուելէ էտքը ա-
ւարտեցաւ շինուած տաճարին, և
նաւախատիքը կատարուեցաւ սկսուե-
լն իբր քան և մէկ տարի էտքը,
515 ին նախ քան գրբ., Եղբ. Զ. 15,
16: Այս երկրորդ տաճարին լայնու-
թիւնը և բարձրութիւնը Սողոմոնի
տաճարին կրկինն էր: Ուստի և ժո-
ղովրդեան լայն երկրորդ տաճարին
հիմնարկութեան տաներ, Եղբ. Բ.
12, 13, և գծուծ համարելն գնա
քան առաջին տաճարը, Անգ. Բ. 3,
ու թէ երկրորդ տաճարին փորկու-
թեան համար էր, այլ վասն զի այս
երկրորդը չունէր առաջնոյն փառքը
Այս փառքը հագնելու համար երկ-
րորդ տաճարն ևս ունենալու էր սո-
հինգ բաներն, այսինքն՝ ասպանակը
և քաւութիւնը, Աստուծոյ ներկա-
յութիւնը կամ տեսանելի փառքը,
նուիրական հուրք սեղանին վրայ,

ուրիմն ու թուսիմը, և մարգարեու-
թեան ոգին: 163 ամբ յառաջ քան
զՔրիստոս այս երկրորդ տաճարն ևս
կողոպտուեցաւ և կղծուեցաւ Ան-
տիոքոս Եղիփանոսէ, որ արգելց
մատուցանել հանապարհը զՏՏԸ,
մատուց խողմնի սեղանոյն վրայ, և
իսպառ խափանեց ԵՏՏՏՏՏ պաշա-
նը, Ա Մախար. Ա. 46, 47, և որ Ի
կարգին: Այսպէս տեւեց երես տարի,
և ապա նորոգուեցաւ և սրբուեցաւ
Ի Յուդայէ Մախարեայ, որ միւսան-
գամ հաստատեց Աստուածային պաշ-
տօնը, և նարէն նաւախատիքը ըրաւ:

Հերոդէտ, որ Հրէից ազգային ժո-
ղովոյ անգամները, բաց յերկուց,
սպաննել տուած էր իւր թագաւո-
րութեան առաջին տարին, այն է
37 ին նախ քան գրբ., քաւութեան
համար որչեց նարէն շինել և գե-
ղեցկացունել տաճարը: Զայս ընել
ուղեց մանաւանդ երկու պատճառի
համար, նախ՝ վասն զի խողովու-
թիւն կը վայելէր, և երկրորդ՝ վասն
զի խախտեալ և քայքայեալ էր շին-
ուածը: Հարկուար նիւթերուն եր-
կամեայ պատրաստութենէն էտքը,
Զորաբարելեան տաճարը վար առ-
նուեցաւ, 17 ին նախ քան գրբ., և
քառասուն և վեց ամբ յառաջ
քան զառաջին զատկին յետ սկսա-
նելոյ Քրիստոսի իւր պաշտօնը: Թէ-
պէտ այս տաճարն ինը տարուան
մէջ շինուեցաւ այնչափ որ սաստու-
ծային պաշտօն սկսուա մատուցուել
հան, բայց և այնպէս արտաքին շին-
քերն աւարտելու համար մեծ բազ-
մութիւն գործաւորաց և արուեստա-
ւորաց կը զբաղէր ցորչափ Տէրն մեր
ապրեցաւ աշխարհի վրայ: Քրիստոսի
գալուստը կատարեց Անգարոյ մար-
գարեութիւնը, Անգ. Բ. 9, Մաղաք.
Գ. 1: Հերոդէտի տաճարն աւելի
մեծ էր քան Զորաբարելի տաճարը,
ինչպէս որ Զորաբարելիք մեծ էր
քան Սողոմոնիքը: Քանիք միշտ երկ-
րորդ տաճարն էր եօթանասուն կան-
գուն երկայն, զաթսուն կանգուն
լայն և զաթսուն կանգուն բարձր,
Հերոդէտինն էր Տարիւր կանգուն
երկայն, եօթանասուն կանգուն լայն
և հարիւր կանգուն բարձր: Արտճին
բարձրութիւնն էր նոյնպէս հարիւր

կանգուն, և երկուստեք հնգետասան կանգնող չափ երկնցած բուն շինուածէն գուրս: Բոլոր Հրեայ մաստնադիրք շատ կը գտնեն այս տաճարը շինուածոյն գեղեցկութեան, մեծագործութեան և պատուականութեան համար: Երեսուած էր սպիտակ Մարմարինէ, ճարտարագործ և յորինեալ մեծամեծ քարերով, յորոց ոմանք էին քան և հինգ կանգուն երկայն, ութ կանգուն բարձր և երկոտասան կանգուն թանձր: Այս կանկարկէ անտարակոյս Մարկոսի ԺԳ. 4, և Ղուկասու ԻԱ. 5 համարներն. «Ու երբոր տաճարէն գուրս կ'ելլէր, իր աշակերաններէն մէկը բուսա իրեն, Վարդապետ, նայէ ինտոր քարեր են՝ և ինչ կերպ շէնքեր», Ղուկաս կ'ըսէ «գեղեցիկ քարերով զարդարուած»: Այս տաճարին զարդերէն միոյն նկարագրիւր ասա Այգի բաւրն ապա:

Այս Տոյակապ շէնքը, որ կը բարձրանար իբրև սակեղէն և ձիւնեղէն լեռ, և էր ի գարմացուցն և ի նախանձ աշխարհէ, անցու և գնաց յաւիտեան: Ըստ մարտարութեան Փրկչին թէ «բար մը քարի վրայ պիտի շինայ որ չբակուի», Մարկ. ԺԳ. 2, Հռոմայեցի զօրակաւոր առ Տիտսու սիւ յառակեցնի բոլոր շէնքը, յամի Տն. 70: Տաճարին Տոգին վրայ կայ հիմա երկու մղկիթ, ուր, մինչև մօտ ժամանակ, ոչ Հրէի և ոչ Գրիստոնէի թոյլ առեալ էր մտնել: Իշ-Հարամի գետնոյն տակ կան տակաւին ընդարձակ կամարաշէն ուղիք և գրմբէթք յանձանութ ժամանակաց, նաև մեծ և խոր ջրհոր և այլևս թացարդ որ կը շուցնեն թէ ասանքն ունէր միշտ առատ և անպակաս մթնիք ջրոյ որոյ մէկ մասը թերևս կու գար Գեհանէ Եղեկիրայի ջրմղով, և միւս մասը Սոգոմնի աւազաններէն, և կը հոսէին կուսին աղբերէն և Սելլովայ աւազանէն: Աւսմու գետնոյն արտաքին պատերուն մէջ կը տեսնուին շատ տեղեր մեծամեծ քարիք, որ յայտնի է թէ հին պատերէն են: Հիւսիսային արևմտեան անկեան մօտ քանի մը յազթ քարեր կը թուի թէ էին կամարի մը խորիսեր, կամ մասն բարձր կամրջին որ ի սկզբան

էր ճամբայ տաճարին գետնէն Սիոն լեռն անցնելու, և անտի սակաւ ինչ գէպ ի հիւսիս էր Տաշակաւոր հրապարակն որ էր ողորջ անդի Հրէից: Թագաւորաց ժամանակ Ղևտացիք իբրև զանապան կարգաւ պահպանութիւն կ'ընէին տաճարին, Ա Մնաց. ԻԶ. Բ Մնաց. ԻԳ. 19: Իսկ Հռոմայեցու իշխանութեան ժամանակ Հռոմայեցի պահապարգաց յանձնուած էր Անտոնեան կոչուած ամուր աշտարակն իւր այլևայլ գաւիթներով և ամբութիւններով որ կից էին տաճարին գետնին ի հիւսիսոյ, և աշտարակէն տաճարին գետինը երթալու համար կային անցք թէ՛ վերէն և թէ՛ գետնին տակէն, Յովհ. ԺԲ. 12. Գործ. Գ. 1. Ե. 26. ԻԱ. 31-40:

Բարեպաշտ Հրեայք միշտ մեծապէս կը սիրէին և կը պատուէին տաճարը, Սաղմ. ԶԳ. 1: Կաև բոլոր ժողովուրդն, այլևայլ պատճառք, իրենց պարծանք կը համարէին տաճարը. շատերն ունէին նաև անապաշտական և կուտաշտական հոււտարք առ այն: Ուստի սոգորական ամբաստանութիւն էր բռնել, «Տաճարին գէմ՝ հայհոյեց»: Այս ամբաստանութիւնն երևեի միջոց էր ուսմանի ժողովուրդը զբաւելու Գրիստոսի և առաքելոց գէմ, Մատթ. ԻԶ. 61. ԻԻ. 40. Յովհ. Բ. 19, 20. Գործ. Զ. 13. ԻԱ. 27-30:

Տալաճիս, շատ հին քաղաք սաս-
րին Եգիպտոսի, Թու. Ժ. Գ. 23, Կե-
զոսի Տանիսեանն բազկին վրայ, և
կը կոչուէր ի Յունաց Տանիս, այժմ՝
Սան: Եր քաղաք արքունի, Ես. ԺԹ.
41. 43. Լ. 4: Այս քաղքին անուամբ
կոչուած է նաև շրջակայ տափարակ
երկիրն, ուր գործուեցան Աստու-
ծոյ առաջին զորաւոր նշանք ձեւամբ:
Մովսէսի, Սաղմ. ՀՐ. 12, 43: Մե-
ծամեծ կոյտք աւերեալ մեհնից,
կոթողք, սփիւքաներ, այլովքն հան-
դերձ, վկայութիւն են այս քաղքին
նախին մեծութեան, ինչպէս նաև
աւերմանն ըստ մարգարեից, Եզեկ.
Լ. 14:

Տապան, նաև որով Եղի գեր-
գաստանն ազատեցաւ ջրհեղեղէն,
մինչ մարգկային ազգին մնացեալ
մասը կորսուեցաւ իւր մեղաց համար:
Երբայեցերէն բնագիրն, Եթմանա-
սունք և Յովսեփոս ապական կ'անուա-
նեն այս նաւը: Տապան բառին գոր-
ծածութիւնը սա միայն իր ցուցնէ,
թէ Եղի նաւը չէր հասարակ առա-
գաստաւոր նաւ, այլ ջուրերուն վրայ
լողալու յարմար մեծ նաւ: Ուստի
կրնանք ըսել թէ էր ընդարձակ, եր-
կայնաձև և բազմալարկ առն մը որ
կը ծածանէր ջուրերուն վրայ, և ու-
նէր հարթ կամ սակաւ ինչ աւելի
չէր յարկ կամ ծածկոց: Եւ էր ար-
դարև եւայարկ, և դուռը կողմէն էր:
Յիշուած չէ թէ ունէր պատուհան
կողմերէն, այլ ի վերուստ, հաւու-
նականապէս երգ կամ լուսամուտ
զորս Եղ շինեց հրամանաւ Աստու-
ծոյ, իբր կանգնով շափ բարձր,
յարկին վրայ, Եննդ. Գ. 16. Բ. 13:

Տապանին մեծութիւնը, եթէ կան-
գունն ութ-եասան մաս հաշուենք,
էր 450 սաք երկայն, 75 սաք լայն,
և 45 սաք բարձր: Տապանը շինուե-
ցաւ խիժարեր փայտէ, թերևս ի
նոնէոյ, և ծեփուեցաւ ձիւթով,
այնպէս որ ջուր չէր անցներ ներս, և
էր անտարակոյս բաւական ընդար-
ձակ մինչև ընդունել ութ անձիքը:
Նոյայ գերգաստանէն և անասուններ
որ պիտի ազատէին ջրհեղեղէն Եղայ
հետ, այսինքն բոլոր թռչուններէն և
սուրբ անասուններէն եօթն եօթն
զոյգ, իսկ անսուրբներէն՝ երկու եր-

կու զոյգ: Անհաւատք և սերիշներ
շատ խնդիրներ յուզեցին ժամանակ
ժամանակ, և երկար վէճեր եղան
տապանին ձեզն և մեծութեան վրայ,
ազատուած անասնոց թուոյն վրայ,
թէ արգեաց այս անասունք անասուն
երկրիս վրայ ապրող անասնոց բոլոր
տեսակներէն էին, բայց ի ջրայնոց և
յայնց որ կը չնկնէ, թէ միայն երկրիս
մարգարեակ մասին մէջ ապրող ա-
նասուններէն. վէճ եղած է նաև
այնչափ բազմութիւն անասնոց տա-
պանի մը մէջ բնակեցնելու և այն-
չափ որ կերակրելու դժուարութեան
վրայ, այլովքն հանդերձ: Սուրբ
Գիրք կը լուծէ այս դժուարութիւն-
ներէն ամենք. մնացեալներուն վրայ
վէճել աւելորդ է, քանզի բաւական
տեղեկութիւն չունինք խնդիրները
լուծելու: Կրնանք ըսել սակայն թէ,
որովհետև Սուրբ Գիրք կը գովէ Եղի
հաւատքը և հնազանդութիւնը,
յայտնի է թէ անոր ազատումը ե-
զաւ հրաշքով: Հրաշքով իմացաւ
թէ ջրհեղեղ պիտի ըլլար, և Աս-
տուծոյ առաջնորդութեամբ կարող
եղաւ իւր և իրեններուն ազատու-
թեան համար հարկուած պատրաս-
տութիւնները տեսնել: Արգարև ինչ
որ Եղ ինքնին անկարող էր ընել
տապանին բազմալար կազմելու,
զայն շինելու և իցունելու, Աստու-
ծոյ հրաշքով զորութեամբ կարողա-
ցաւ ընել, ինչպէս որ նոյն զորու-
թեամբ պահուեցաւ և զերծաւ ջրհե-
ղեղէն: Ընդհանրապէս կը կարծուի
թէ Եղ ջրհեղեղէն 120 տարի առաջ
առաւ հրաման տապանը շինելու:
Բազդատե Եննդ. Ե. 32 ընդ Ե. 6
համարին, և Եննդ. Գ. 3 ընդ Ա
Պետր. Գ. 20 համարին: Տապանին
յիշատակութիւնը կը գանձուի հնա-
գոյն ազգաց անանդութիւններուն
մէջ: Տես Քրիեղեղ:

Տապանակ ուխտիճ, նուիրական
արկղ ուր գրուած էին օրինաց տա-
ուածագիր տախտակներն, ի վկայու-
թիւն սևխտին Աստուծոյ իւր ժողո-
վերգեան հետ, Եւ. ԻԾ. 22. ԼԻ.
20: Տապանակն և նորապոյ պատեալ
ոսկւով, իբր չորս սաք երկայն, եր-
կու սաք և երեք մաս լայն և բարձր:

պանակին երեսէն բաժնուեցաւ Յորդանան, և երբ ելաւ տապանակը գետէն գաւրս, սկսաւ նորէն վազել գետը, Յես. Գ. 4: Նա և երկրովի պարիսպը կործանեցաւ տապանակին երեսէն, Յես. Զ. 4-12:

Խորայելացոց Քանան մանկէն ետքը տապանակը մնաց ժամանակ մը ի Գազգազա, և ապա անտի տարուեցաւ ի Սելով, Յես. Գ. 19. Ժ. 43. ԺԼ. 4: Անկէ տարին իտալայելացիք տապանակն իրենց հետ պատերազմի,

Արկղին զրոյ շուրջանակի եր ծնօտ գտկեղէն պատկանէ: Ունէր երկու մէկ կողմը և երկու միւս կողմը, չորս օղակ սակի ընդ որս կ'անցունէին և ողբեր կամ լծակներ տապանակն ուսի զոյ կրելու համար: Նաև լծակներն էին սոփրապատ, և օղակներէն չէին հանուեր, Եւ. ԻԵ. 10-22: Տապանակին կափարիչը որ էր համակ յոսկւոյ կը կոչուէր աստիճան, որչ կրկու ծայրեր կային քերովէք որ գէժ առ գէժ կը կենային և կը նայէին ի խնորհ, քառութեան զրոյ, զոր և կը ծածկէին իրենց թեւերով, Եւ. ԼԵ. 7-9: Հոս մանաւանդ կը բնակէր Աստուած, Գ. Թագ. ԺԹ. 45: Ա Մնաց. ԺԳ. 6, և կը յայտնէր, թերևս զգայի նշաններով, իւր առաջիկայութիւնը, Վ. Լու. ԺԶ. 2: Սաղմ. Զ 1: Հոս կ'ընդունէր պարտու իւր ժողովուրդէն, և կու տար իւր կենդանի պատգամներն, Թու. Է. 81: Հոս կը մատուցանէր քահանայապետաւն քառութեան տարեկան մեծ գոհը, Երբ. Թ. 7: Արեւթեանց Արբուժիւն կոչուած տեղը: Վասնորոյ Հրեայք քան զամնային ինչ սուրբ և նուիրական կը համարէին «Աստուծոյ տապանակը»: Երբ կը շուէին անապատին մէջ, քահանայք կը տանէին տապանակը ծիրանեաւ ծածկուած իտալայի թանակին առջևէն մեծ յարգութեամբ, Թու. Գ. 5, 6: Տա-

րոյց երբ Փշչտացոց հետ կառուեցան, Փշչտացիք գերի առին տապանակը, Ա. Թագ. Գ. 1: Բայց պատժուելով աստուածաւաք հարուածով, ետ դարձուցին զայն, որ մնաց ի կարիաթարիմ, Ա. Թագ. Է. 4: Սաւուղի թագաւորութեան ժամանակ տապանակն էր ի Նոր: Գաւիթ հանեց զայն կարիաթարիմէ և տարաւ Արգեգօմի տունը, և անկէ Աթոն, իւր պալատը, Բ. Թագ. Զ. 1, և հուսկ յետոյ Սոդոմոն բերաւ զայն Երուսաղեմի տաճարը, Բ Մնաց. Ե. 2: Տապանակը մնաց տաճարը մեծ պատուով, մինչև Յուգայի վերջին կռապաշտ թագաւորաց ժամանակ, որ պղծեցին սուրբ տեղն իւրեանց կուսքերով, պիպէտ որ քահանայք սպիտուեցան վերցունել տապանակը տաճարէն: Բայց յետոյ Յովդահ հրամայեց բերել և դնել զայն սքրաւունը, և պատուիրեց այլևս չվերցունել զայն անկէ, ինչպէս բրած էին առաջ, Բ Մնաց. ԼԵ. 3: Կերևի թէ տապանակը ջնդուեցաւ գերութեան ատեն, կամ թերևս գարեպաշտ Հրեայք ծածուկ տեղ մը թաքուցին զայն որ մնաց անյայտ, և անյիշատակ: Տապանակին պահասութեան համար էր որ երկրորդ տաճարը շուրջաւ առաջնոյն փռաքը:

Թող ուխտին տախտակները զորո Մովսէս գրաւ տապանակին մէջ,

նկարագրեն այս քաղաքը, գլխաւոր
 աւերակներուն պատկերներով: Պետ-
 րոյի հովիտը, Էլ-Արապահի մեծ
 հովտէն 2,200 սաք վեր կրբե մի
 միտն երկայն է Տիւրիսէն ի հարաւ,
 և կէս միտն լայն, երկու կողմէն կարծ
 ձորակներով, այնպէս որ ամբողջ
 շրջապատը թերեւ կայ Տինգ միտն:
 Հովիտը կը մտնուի Տիւրիսէն և հար-
 րաւէն ձորակներով, բայց հովտին
 արեւմտեան և արեւելեան ծայրը կան
 անմատոյց ապաւանձ քարեր, երկու
 հարիւրէն մինչև հազար սաք բարձր:
 Գլխաւոր ծամբան գէպ ի քաղաքն է
 արեւելքէն, և կը սկսի քառասուն
 սաք բարձր և վաթսուն կանգուն ի-
 բարձէ հեռու ապաւանձներու մէջէն,
 որ իթայով աւելի բարձր և նեղ են
 և յի վիմափոր գերեզմաններով: Այս
 մտնուածապատ հովտէն որ մի միտն
 երկայն է՝ կ'անցնի առուակ. լայնու-
 թիւնը սեղ սեղ երկուսասան սաք
 միտն է, իսկ բարձրութիւնը՝ երկու
 հարիւր յիսուն սաք: Այս նեղ կր-
 քին վերջն է Պետրոյի շինուածոց
 շքեղագոյնը, Էլ-Խուշէ, զոր Պուրջ-
 հարտ մեհեան կ'անուանէ, հանգի-
 սկապ ապաւանձին մէջ փորուած:
 Հան կը սկսի ընդարձակագոյն ձոր մը
 որ կը տանի գէպ յարեւմուտս Տիւ-
 րիսայ, կ'անցնի ամփիթէտարոնի որ
 կայ ի ձախմէ ներքոագոյն, և կ'եր-
 թայ մինչև ի մեծ հովտն ուր է բուն
 քաղաքն գէպ արեւմուտք թէ՛ այս
 և թէ՛ բոյր ընթերակայ ձորերուն
 մէջ վիմափոր գերեզման անթիւ են
 և իրարմէ վեր կարգ կարգ. շատերուն
 առջև կան քարափոր ստախճաններ,
 առանց որոց անմատչելի պիտի ըլ-
 լային գերեզմանը, ինչպէս կան գե-
 րեզմաններ որ բարձրին անմատոյց
 են, վասն զի փորուած են իր յոր
 հարիւր սաք բարձրութեան մէջ:
 Թատրոնն այնպէս ընդարձակ է որ
 կրնայ աւելի քան երեք հազար մարդ
 ընդունել: Պալատը, զոր Արարացիք
 կ'անուանեն տուն Փարաւոնի, այն
 լեքան ոչ վիմափոր շինուածներուն
 գլխաւորն է որ ցարք Մնացած է
 բաւական անկեղծ ժամանակին հար-
 ւածներէն, անտարակոյս էր Տոյա-
 կապ շէնք: Հովտին մէջ շատ սեղեր
 կան ցիր և ցան աւերակք հասարա-

կաց շինուածոց, և խեցեղէն անօթ աջ
 կտորուանք: Գետակը կամ հեղեղա-
 տը կը հոսէ հովտին մէջէն գէպ ա-
 րեւմուտք, և դուրս կ'ելլէ նեղ կրճէ
 մը նման այնմ՝ ընդ որ կը մտնէ:
 Գեղեցիկ մեհեաններէն մին, Տէրբ,
 կը կենայ կանգուն արեւմտեան կող-
 մի: Փարուած է կարծր ապաւանձի
 մէջ. ճակատին երկայնութիւնը և
 բարձրութիւնն են հարիւր յիսուն և
 երկու սաք, և խնամահագոյն սրունե-
 րն, որ կիսով չափ գուրս են ապա-
 ւանձին երեսէն, սնին սթ սաք
 արամագիծ: Ամբողջ շէքին վայել-
 չութիւն տուած է մտնուածոց գե-
 ղեցիկութիւն քարին որմէ շինուած
 են այս ամենայն շինուածք: Քարն է
 ազնիւ և կակուզ աւազաքար, երփն
 երփն, գրեթէ ամեն գոյն, կարմիր,
 ծիրանեգոյն, սև, սպիտակ, երկնա-
 գոյն և դեղին, կարմրախառն վար-
 դագոյն՝ մինչ վերագոյն քան զքան-
 դակս կը կենայ բուն ապաւանձն իւր
 բնական խտութեամբ և պերճու-
 թեամբ: Նորանշան և գեղեցիկ աե-
 տարանն ամբողջ կը թաղու տեսնու-
 զին մտաց զայս ապաւանձութիւն մը
 զոր ոչինչ կրնայ ընելի: Պետրոն էր
 հին քաղաք, ամբր բերդ և գարե-
 ըով կեդրոն վաճառակահանութեան:
 Էր գլխաւորն հարիւրաւոր քաղա-
 քաց մէջ որ կը ծածկէին այն գա-
 ւաւոր. բայց և այնպէս մարգարէք
 կանխաւ խօսեցան անոր անկումը,
 միայնութիւնը և ամոյսութիւնը այն-
 պէս յայտնի որ անոր այժմու վիճակն
 հաստատութիւն է այն կանուխ մար-
 ցարեութեանց: “Քու ահաւարու-
 թիւնդ, քու սրտիդ հարարութիւնը
 քեզ խաբեցին, ով վէժին խառնե-
 րուն մէջ բնակող սև բարձր բլուր-
 ներուն փակեց թէև քու բոյնդ
 արծիւի պէս բարձրեր շինես, քեզ
 անկէ պիտի իջնցնեմ”, կրտ Տէրբ,
 Իրեմ. Խթ 7-22 Տեւ և Ես 17-
 5-15. Եղեկ 1. Ե. Յովէլ. Գ. 19. Ա-
 մովք. Ա. 11, 12. Աբգ. 3-16. Թէ
 երբ աւերեցաւ այս քաղաքն յայտնի
 չէ ի Պետրոս կային Քրիստոսնայ
 եկեղեցիներ հինգերորդ և վեցերորդ
 դարուն, բայց 536 էն ետքը շին յիշ-
 ուիր պատմութեան մէջ:

ՎԻՃակ ստեպ կը նուազն Հրեայք,

ինչպէս նաև ուրիշ հին ազգեր, երբ գիտնալ կ'ուզէին Աստուծոյ կամօքը, երբ կը գտնուէին տարակուսի մէջ և չէին գիտեր թէ ի՞նչ որոշում ընել պէտք էր, Սաղմ. ԻԲ. 18. Առակ. ԺԶ. 33. ԺԼ. 18. Վիճակը շատ անգամ գործածուած է հրամանաւ Աստուծոյ: Երկուասան ցիպից բաժնիներն վիճակաւ որոշուեցան, ուստի և իւրաքանչիւր ցեղի բաժինը կը կոչուէր անոր ժառանգութեան «վիճակը», Թու. ԻԶ. 35, 56. Սաղմ. շԻԽ. 3: Արձակելի նորազը կ'ընտրուէր վիճակաւ, և քահանայից դասակարգութիւնն ի պաշտօն՝ կ'որոշուէր նոյնպէս վիճակաւ, Ղեւ. ԺԶ. 8. Ա Մնաց. ԻԴ. 5. ԻԵ. 8: Նոյն միջոցաւ գտնուեցան Աբար, Յովնաթան և Յովան իրրև յանցաւոր, Յես. Ի. 14. Ա Թագ. ԺԴ. 41, 42. Յովն. Ա. 7, և Մատաթիա վիճակաւ ցուցուեցաւ ի քրիստոսէ լինել աւաղեակ փոխանակ Յուզայի, Գործ. Ա. 26: Վիճակարկութեան համար ընդհանրապէս կը գործածուէին կուպիճք, որոց միոյն կամ անոնց վրայ կային նշանք. այս կուպիճքերը նետելով հանդերձ մը գրպանը կամ խորշը, կամ սափորի և կամ գլխանոցի մը մէջ, կը թօթուէին, և ապա կը սփռէին հանել վիճակը, Առակ. ԺԶ. 33. Յովն. ԺԹ. 24: ՉԱստուած իրրև ամենախնամ և ամէն բանի կարգաւորիչ ճանչցող հաւատացեալք, ոչ հասարակ աշխարհային, այլ կրօնական կարեւոր որոշմանց համար վիճակաւ կը դիմէին առ Աստուած, և Աստուած այն միջոցով կը յայտնէր անից իւր կամօքը:

Վիշապ, այսպէս թարգմանուած է Երբայեցիներէ բառը որ կը նշանակէ ծովային ծիւազ, օձ վիթխարի, այլովքն հանդերձ: Այսպէս Բ Օր. ԼԲ. 33. Երմմ. ՄԱ. 34, և Յայտ. ԺԲ. վերջոյ բառը Թուի նշանակել օձ անարի: Ես. ԻԵ. 4. ՄԱ. 9. Եղեկ. ԻԹ. 3, համարներուն մէջ նոյն բառը կը թուի նշանակել նահապ գետոյ, այսինքն կեդորգիւս, կամ մեծ ծովային ծիւազ, իսկ Ողբ. Դ. 3 համարին մէջ կը նշանակէ տեսակ մը վայրէ գազան տնապատի, հաւանաւ կանապէս՝ շնագայլ (ւֆու):

Վիշապի ազդիւր, Նեեմ. Բ. 13: հաւանականապէս էր ազդիւրն Գեհանի, Երուսաղեմի արևմտեան կողմը: Վկայ, որ կը հաստատուէ թէ գրեթէ կամ ակնհաստես է այս ինչ բանին: Ըստ օրինաց Մովսիսի իրրև մահու արժանի յանցաւոր ամբաստանեալ անձ մը գտաապարտելու համար երկու երգուեալ վկայ հարկաւոր էր, Թու. ԼԵ. 30, և եթէ յանցաւորը քարկոծուէր, վկայները պարտէին նետել առաջին քարերը, Բ Օր. ԺԳ. 9. Գործ. Ի. 58: Առաքեալք էին վկայ իրաց զորս կառուարանէին աշխարհի, Գործ. Ա. 8, 22. Բ. 32. Բ Պետր. Ա. 12, 16-18. և քրիստոս է «հաւատարիմ վկայ», երբ կը պատմէ մտքոց երկնային րաներ, Յովն. Գ. 12. Յայտ. Ա. 5: Նախնի եկեղեցւոյ դիւցազունք, այսինքն՝ մարտիրոսք, են «վկայք», հաւատաց զօրութեան, Եբր. ԺԲ. 1:

Վկայութիւն, Աստուծոյ ամբողջ յայտնութիւնը որ կը ցուցնէ մտքոց թէ ինչպէս հաւատալու, գործելու և յուսալու են, Սաղմ. ԺԹ. 7. շԺԹ. 88, 99. Ա կորնթ. Ա. 6. Յայտ. Ա. 2: Օրինակ երկու քարեղէն տախտակները տեսանելի «վկայութիւն» էին Աստուծոյ ուխտին իւր ժողովըրդեան հետ, ուստի և ուխտին տապանակը կը կոչուէր երբեք վկայութիւն կամ տապանակ վկայութեան, Եւ. ԻԵ. 22. ԼԴ. 29: Տես Տապառնակ: Վնուկ: Թէ ինչ կը նշանակէ ի հնունք այս բառը, կամ թէ էնչ էր Հրէից գաղափարն զհուկներու վրայ, յայտնի է Ենդգոբի հարցուկ կիող պատմութեան Այս կերն առնուանի կը ճանչցուէր կամ կը կարծուէր կարող գեներ և մ. ս. յուս. սգիներ կանչելու և անոնց բան հարցունելու և ապագան սորվելու: Այսպէս կը տեսնուի թէ զհուկներն այն ատեն կը համարուէին՝ ինչ որ կը համարուին առ մեզ կախարդք, այսինքն ընտանի գիււաց և սզւոց մեռելոց: Երբ Սուրբ Գրիք կ'արգելու զհուկներու կամ կախարդներու երկը, այս անուններով կ'իմանայ միշտ զիւսց և սզւոց հետ հաղորդ կարծուած անձինք:

Հին կախարդաց համար կը կար-

ծուերի նաև թէ գիտէին մարդոց ապագան գուշակել, և գիտակ էին գաղտնի գործութեան ասորիաց, երկնային մարմնաց, այլոքն հանգերձ, Ոգիները՝ չհետ իրենց կարծեցեալ Հազարակցու թեան ստուծի իւր ծածկելու համար կարգաբար սոգոր էին գեղեր գործածել, նիւթեր ծխել շխմական հնարիւք, կարգայով և այլև. այլ խորհրդաւոր նշաններով ա՛յ և պատկասանք ազգել սնապաշտ և գիւրահաւան ժողովրդեան: ՎՃկութեան անտակներն էին քաղէութիւն, Հմայութիւն, գիւթութիւն և ասանց նման խարեական արուեստք զորս նշնպետ կ'արգելու Սուրբ Գիրք, Բ Որ. ԺԼ. 10-11: "Չեր մէջը չգտնուի անանկ մարդ մը որ իր աղան կամ աղիկը կրակէ անջընէ, կամ բազզ նայի, կամ գուշակութիւն, կամ հմայութիւն և կամ գիւթութիւն ընէ, նաև կախարք, կամ վշտակ, կամ նշանագէտ, կամ մետելաճմայ չգանուի": Այս անուններէն կը տեսնուի թէ սնապաշտութեան բարբ և է.ք կային յարեկես առ Մովսիսը, ինչպէս կան այսօր: Անոնք որ գիտեն զայժմու Ասորիս և զԱրարացիս կ'րան թէ ծեր և մանուկ, ամէն ազանգէ, առ հասարակ չհաստատն անհնարի (նապար), գիւթութեան (պիսի), յուսթից, բժժանաց (Բէլլուս, Նուսի), թովչութեան և երգմեցուցուցութեան, և թէ այս սնապաշտութիւնը զարմանայի ազգեցութիւն ունին արեւելեանց կենաց վրայ: Արգի մեսմարակնութեան կամ մագնիթացեալու նման բան մը կ'ըսուի թէ կայ Արեւելայց մագնական կոչուած հնարից մէջ անծանօթ ժամանակներէ հետէ:

Այսպիսի յիմարական խարեութիւնք խոտիւ արգելեայ են ի Սուրբ Գիրք, և այս խարեութիւնը գործողներն ընդհանրապէս մահու պատիժ կ'ընդունէին: Այսպիսի անձինք կը համարուէին կուպաշտ, ազէտք միայնք ճշմարտին Աստուծոյ, և անոր թնամի գորութիւններէն օգնութիւն փնտաւղ: Կախարքք և գիւթք գիտէին լծէ այնչափ աւելի յաջողութիւն կրնային գտնել, որչափ աւելի կը ակարանար մարդոց յոյան և ա-

պաւիտութիւնն առ Ամենակալն, և կը վերնար սերն և հնազանդութիւն անոր ստատուածային կամայ: Ով որ Աստուծան կը վախնայ՝ երկիւզ չունի ուրիշ բանէ, իսկ սվ որ, Սուուադի պէս, Աստուծան կը հետանայ, ոչ ուրիք կը գանէ օգնութիւն և միտխարութիւն: Տես Եմգալը, և Կախարք:

Վրասն: Վրասներու տակ բնակել ընդհանուր էր հին ատենն արեւելեան ազգաց մէջ, Մինք. Գ. 20. սրովհետև անոնց կենսքն հոգուական էր, հարկ էր տեղէ տեղ երթալ արօտի համար, սուտի պէտք էր սր բնակարանը յարմար ըլլային այս թափառական կենաց, Ես. 1Լ 12: Նահագեաք, Արրահամ, Իտահակ և Յակար վրանարնակ էին, Մինք. ԺԼ. 1. Երբ. ԺԱ. 9. և Խորայեացիք Եգիպտոսէն ելլելէն ետք, Իրենց բոլոր պանդխտութեան ատեն անապասին մէջ մինչև որ խոտացեալ երկիրը ժառանգեցին և մասամբ իւրի նաև յետոյ, կը բնակէին ընդ գրտեղ: Տես Տաղաւար: Աստի է այն իտաքը, "Ով Խորայէլ, ամէն մարդ իր վրանք գառնայ", և որ ի կարգին, Իրաս. Է 8 Բ Թագ. Ի. 1. Գ Թագ. Ը. 21: Արգարի արեւելցիք, արք, կանայք և տղայք, ընդհանրապէս բացթողայ կ'ապրէին, ինչպէս յայտնի է նոր կապարանին պատմութիւններէն: Նոյնը կը տեսնուի նաև այսօր: Մագիանցիք, Փղշտացիք, Ասորիք, Քամեանք, Հագարացիք և Քուշեանք կը յիշուին ի Սուրբ Գիրք վրանարնակք: Բայց թափառական և վրանարնակ կենաց կողմանէ նշանաւորագոյն ազգ են Արարացիք, որ իտայելի ժամանակէն մինչև յայժմ սոգոր են բնակել վրաններու տակ: Այնչափ յեղափոխութեանց մէջ որ իշխանէ իշխան փոխեցին թագաւորութիւններ, այս թափառական ցեղք գեռ կը շահկն վրաններու մէջ, ստա՛րակ և վայրենի, ինչպէս էին նախնիք նոցա: Սակայն վրանարնակ կենսք սեպհական չէ միայն Արարացաց, այս սօգրութիւնը բոլոր Ասիոյ մէջ կայ:

Վրասն կը շինուին ընդհանրապէս թանձր կտաւէ, որ կը սարածուին

ձողերու վրայ, և ամէն կողմանէ կը քաշուին չուաններով որ կը կապուին գետինը գամուած ցիցերու: "Վրասնից ցիցը" սրով Յայէր վարաց Թ. սարայի գլուխն՝ էր սեպական փայտ վրանի, Դասա. Գ. 21: Տես Ես. 1Գ. 20. Ի. 22. Եր. 2: Աստուծոյ ասուհը և երկինք Սուրբ Դրոց մէջ կը շոյուին վրան կամ խրանի ԵՏճճճճ, Սաղմ. ԺԵ. 1. ԶԳ. 1. Երբ. Ը. 2. Թ. 11: Նշանակէ մարգուս մարմինը կը կոչուի վրան Տոգւոյն, որ կը քակուի մահուամբ, Բ կարծիք. Ե. 1. Բ Պետր. Ա. 13:

Վրանք գոյնազոյն են. սև, ինչպէս վրանք կեղարու, Սաղմ. ՃԻ. 5 Երբ. Ա. 5. կարմիր, այսինչն չի կախարմիր ասուէ, գեղին, այսինչն փայլուն սպիկէ, սպիտակ, այսինչն կտաւէ: Են նաև այլևայլ ձևով բարակի, այլք՝ երկայնաձև, գրեթէ նման վերի վայր գարձած նաւի: Ասորաց երկրին մէջ վրանք կը շինուին ընդհանրապէս խորղէ, այսինչն այժի մաղէ զոր կանայք կը գործեն, Ել. 1Ի. 26: Արարացոց վրաններն են այժի մաղէ սև: Կան նաև ուրիշ ազգեր որ նոյն նիւթէն կը շինեն վրան, բայց ոչ ընդհանրապէս: Կըսուի թէ Ասկազոնի Երկրպտացի և Մաւրիտանացի բնակչոց վրաններն սպիտակ էին: Տարուին կըսէ թէ Արարացի էմբրի մը, որուն այցելութիւն բրաւ, վրանը տարրեր էր ուրիշներէն, այսինչն էր սպիտակ ասուէ: Արարացի շէյիք սեննայու են շատ վրաններ իրենց համար, իրենց ընտանեաց համար, և այցելուաց համար, ինչպէս նահապետաց ժամանակ Յակոբ սուէր սւրբն վրան իրեն համար, Լիպի, Հուպիւլայ և անոնց նաժիշտներուն համար, Երնդ. 1Ա. 33. Դասա. Գ. 17: Սակայն, ընդհանրապէս, իւրաքանչիւր ընտանեաց համար մէկ վրան բաւական էր: Եթէ վրանը մեծ էր, վարագոյրներով կը բաժնուէր այլևայլ մաս:

Վրեժիանիք: Տես Արեան վրեժիանիք:

Վրեժիանգրութիւն, Բ Օր. ԼԲ. 35 Հուովմ. ԺԲ 19. Երբ. Ժ. 30, կը նշանակէ պատուհասիչ արդարութիւն որ յատուկ է Աստուծոյ,

և տարրեր մարգոց անձնական վրեժիանգրութեան կամ քրիստոնցրութեան: Աստուծոյ արդար վրեժիանգրութիւնը կը նշանակէ նաև Գարծոց ԻԼ. 4 համարին "իրաւունք, բաւը, թէպէտ շատերը կը կարծեն թէ բնակիչք կղզւոյն այն բառով կ'իմանային արգարութեան աստուծու հին Գրիկէ, զր Երեմ. և Հուովմայցիք կը համարէր զուտար Արամագոյ, և կը ստակային անկէ իբրև ազատ, արգար և անազգայի աստուածութեան:

S

Տաղանգ: Էր սովորական կշիւ Ի մէջ Հրէից, Յունաց և Հուովմայցւոց, բայց շատ տարրեր էր այլևայլ երկիրներ և միեւնոյն երկրին այլևայլ տեղերը: Նոր կտակարանին մէջ գաղտնի է անուն գրաւոյ, որ յառաջ ժամանակաւ կը հաշուուէր կշիւով: Ուտի տաղանգ կշիւած գրամին արժողութիւնը տարրեր էր այլևայլ երկիրներ, ըստ շափոյ տաղանգ կշիւած կշիւոյն որ ամեն տեղ միօրինակ չէր: Նոր կտակարանին մէջ յիշուած տաղանգն հաւանականապէս էր Հրէականի զրամ, և կը գործածուի միայն ցուցնելու մեծ անորոշ գումար մը, Մատթ. ԺԸ. 24. ԻԵր. 14-30:

Տաղաւար, հիւզ կամ խրճիթ որ ընդհանրապէս կը շինուի գետինը ձողեր անկելով և վրան ծածկելով կանաչ սասովք: Տաղաւարահարաց մեծ սունն այսպէս կոչուած էր, վասն զի Հրէից օրէնքը կը պատուիրէր տաղաւարներու տակ բնակել այն տունին ետին օրերը, Դ և Ե. ԻԳ. 40-42. Նէեմ. Ը. 14: Տես Խորան:

Տաճար, շինուած, Աստուծոյ մասնաւորներկայութեամբը օրուած և անոր պաշտման նախուած: Տաճարին ուրիշ շինուածներէ տարրերութիւնն այլն է, որ տաճարն է բնակութիւն Աստուծոյ, սւտի ճեթանուց տաճարներն որ են մահուանք՝ սուէր կուսքեր, բայց ճշմարիտն և կենդանին Աստուած կըրնակէր "Ի մէջ քերթուէից," Արթութեանց Արթութեան մէջ Երուսաղէմ: Աստի, այլարտարէն ասանակելով,

տաճար են՝ ֆրիտուսի եկեղեցին, Բ
Թեոս. Բ. 4. Յայտ. Գ. 42. երկինք,
Սաղմ. ԺԱ. 4. Յայտ. Է. 15, և հա-
ւատացելոյն հոգին յորում կր բնա-
կի Հոգին Սուրբ, Ա կորնթ. Գ. 16,
17. Ձ 19. Բ կորնթ. Ձ. 16:

Բարեգալստի Դաւիթ, սարգելով
ատուածային յայտնութեամբ թէ
զՆրուուազէմ ընտրած էր Աստուած
իրեն անդի բնակութեան, սկսաւ
պատարասութիւններ ընել ԵՏճոյսի
համար այնպիսի տաճարի մը շինու-
թեան որ փոքր ի շատէ վայելէր ա-
նոր աստուածային փառաց: Բայց
այս պատիւը պահուած էր Դաւթի
սրգելոյն և յարդգին Սոզճոյնի, որ
պիտի բլլար իազգայաւոր Թագաւոր,
և ոչ Դաւթի պէս որ շատերու արիւն
թափած էր պատերազմներու մէջ:
Սակայն Դաւիթ ժողովն մեծ բազ-
մութիւն ստելու և արծաթոյ, պղն-
ձոյ և երկաթոյ և ուրիշ նիւթոց
այն տաճարին շինութեան համար,
Բ Թագ. Է. Ա. Մնաց. ԻԲ:

Այս հոյակապ շինուածք կանգնե-
լու համար քնարուած անդի էր Մո-
րիա լեւոք, Ծննդ. ԻԲ. 2, 14. Բ Մնաց.
Գ. 1, որոյ գագաթնն ի սիզրան ան-
հարթ էր, և կողքին անձև, բայց
Հրեայք սիրելով այն տեղը, կ'ու-
զէին Տարթեյ և ընդարձակել զայն:
Աստուածային ճարտարագետն որ
վկայութեան խորանին գաղափարը
տուած էր անապատին մէջ Մովսիսի,
այսինքն՝ Աստուած, նոյն տուաւ
այս շէնքին ուրուագիծը և գաղա-
փարն, և տաճարը շինուեցաւ ճիշդ
խորանին ձևով, միայն քան զայն
շատ աւելի մեծ: Կաև տաճարին
պաշտաման համար զարժանուած
նուիրական սպասք նոյն և նման էին
պաշտուոց որ կը գործածուէին խորա-
նին մէջ, միայն անանք աւելի մեծ
էին ըստ ընդարձակութեան ասաճա-
րին որուն կը վերաբերէին: Յաճարին
հոյակապ շինուածք հիմնարկուեցաւ
Սոզճոյնէ 1011 ին նախ քան զԳր.,
իբր չորս հարիւր յիսուն տարի յետ
կից Սոզիպատէ և շինութեան խո-
րանին, և աւարտեցաւ 1004 ին, անե-
լով իբր եօթը տարի և վեց ամիս:
Մեծ հանգիսիւ նուիրուեցաւ աս-
ճարն ի պաշտոն ԵՏճոյսի, որ հաճե-

ցաւ յայտնի կերպով յայտնել հոճ-
իւր փառքը, Բ Մնաց. Ե. Է.: Տա-
ճարին ճակատը կամ մուտքն էր ա-
րևելեան կողմը, ուստի և դէմ յան-
դիման ձիթենեաց լերին, ուր կեցո-
ղին շքեղ և զբանջելի կ'երեւէր տա-
ճարը: Բուն տաճարն, այսինքն անոր
շինուածը, որ կը պարունակէր Արա-
հը, Արարարն և Արուսեակնց Ար-
բուսթիւնը, նուիրական անգղոյն փոքր
մասը միայն կը բռնէր, և ունէր
շուրջանակի գաւթիներ, սենեակներ
և ուրիշ օժեւաններ, որ քան զբուն
տաճարն շատ աւելի ընդարձակ էին:
Պէտք է գիտնալ որ տաճար բառը
չի նշանակէր միշտ բուն շէնքը, այլ
շատ անգամ՝ նաև արտաքին գա-
ւթիները միանգամայն:

Սոզճոյնեան տաճարին վրայ մեղի
հասած նկարագրութիւններէն ան-
հնար է անննալ ճիշդ գաղափար
անոր մասերուն և այս մասանց մե-
ծութեան վրայ, այնպէս որ կարենա-
յինք տալ բաւական և յստակ տե-
ղեկութիւն մեր ընթերցողոց: Չննք
քաններ երկու հեղինակ որոց նկարա-
գրութիւնը համաձայն գան իրարու:
Հետեւեալ տեղեկութիւնը կրնայ
գէթ ընդհանուր գաղափար մը տալ
այս շէնքին վրայ:

Բուն տաճարն էր եօթանասուն
կանգուն երկայն, այսինքն, սրահը՝
տասն կանգուն, Գ Թագ. Ձ. 3,
Արարարնը՝ քսանասուն կանգուն,
համար 17, և Արբուսեակնց Արբու-
սթիւնը՝ քսան կանգուն, Բ Մնաց.
Գ. 8: Իսկ յայնութիւնը, թէ՛ որա-
հին, թէ՛ Արարարին, և թէ՛ Ար-
բուսեակն Արբուսեակնց, էր քսան
կանգուն, Բ Մնաց. Գ. 3, և բարձ-
րութիւնը, Արարարին և Արբու-
սթեան Արբուսեակնց, երեսուն կան-
գուն, Գ Թագ. Ձ. 2. Բայց որահին
բարձրութիւնն աւելի էր, ուստի և
ուրիշ նուազ քան հարիւր և քսան
կանգուն, Բ Մնաց. Գ. 4, այսինքն,
քան զբարձրութիւն միւս մասանց
չորս անգամ՝ աւելի: Արբուսեակնց
Արբուսթիւնը գտնուած էր Արա-
րանէն թամար վարագուրով, Դուգ.
ԻԳ. 45, և էր թերեւս բարձրօրէն
մութ, Գ Թագ. Բ. 42, բայց Աս-
տուծոյ փառապը համար որ կը լե-

ցուներ զայն : Հիւսիսային և հարաւային կողմը, և Արրարանին և Արրաութեանց Արրութեան արեւմտեան ծայրը, կամ բար շէնքին բարրաւքը, մէկ կողման արահին ետեւէն մինչև միւս կողման արահին ետին, կային կից ուրիշ շէնք, որ կը կաշուէին քով սենեակներ, և էին եւսայարկ, իւրաքանչիւրն Տինգ կանգուն բարձր, Գ թապ . 9. 10, և բուռնէ կից էին տաճարին պատին : Այսպէս քով սենեակներուն երեք յարկը միանգամայն եր հնգեասուն կանգուն բարձր, ուստի և կը հասնէր տաճարին կողմերուն և ծայրին բարձրութեան մինչև կէտը, այնպէս որ այս շինուածներէն վեր պատին վրայ մտացած էր բաւական տեղ պատուհանից համար որ լայ կու տային տաճարին, համար 4 :

Աղոսմանի տաճարը կը թուի թէ շուրջ պատեալ էր երկու մեծամեծ գաւիթներէ, այն է ներքին գաւիթէն որ էր “քահայտից,” Գ թապ . 9. 36. Բ Մնաց . Գ. 9, և արտաքին գաւիթէն, որ էր “Խորայելի : Այս գաւիթներն զուտեած էին “միջնորմով,” և ունէին սենեակներ քահայտից և Ղեւտացոց համար, փայտի և ձիթոյ և այլ սոյնպիսեաց համար, Ա Մնաց . ի՛՛. 12 : Յաջորդ նկարագիրը Քրիստոսի ժամանակի տաճարին գաւիթներուն համար է :

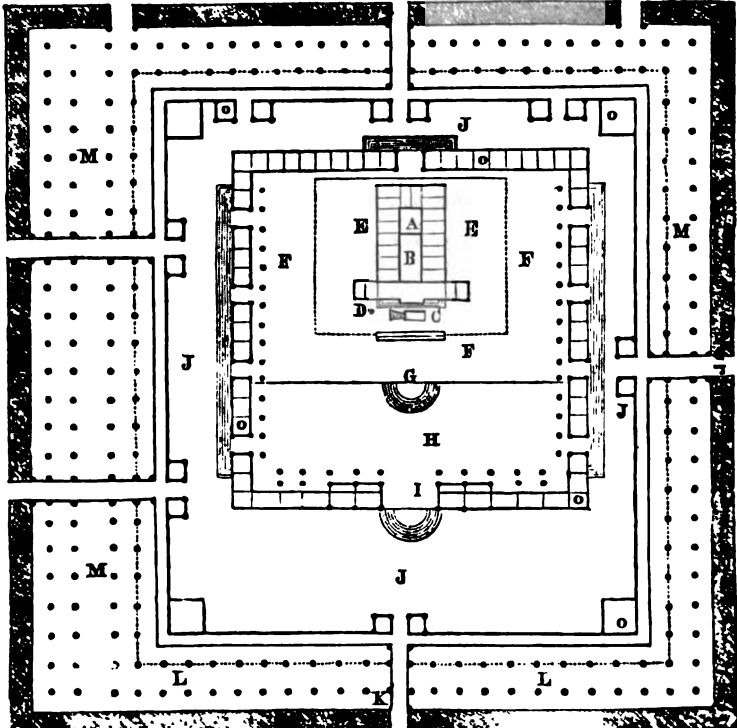
“Հեթանոսաց գաւիթն,” այսպէս կոչուած էր, զման զի աճէն ազգէ մարգիկ կրնային մտնել հոն : Այս գաւիթին գլխաւոր մուտն էր արեւելեան կամ Եուզան կոչուած դռնէն, որ տաճարին գլխաւոր դուռն էր : Այս էր արտաքին գաւիթը, և տաճարին գաւիթներուն մեծագոյնն էր, և կը ունի թէ տարածութիւնն էր հարիւր քսան և ութ հազար քառակուսի կանգուն : Այս գաւիթը կը պատէր միւս գաւիթներն և նոյն իսկ տաճարը : Արեւելեան կամ արտաքին դռնէն տաճարը զացողները նախ այս գաւիթէն կ’անցնէին, ապա կանանց գաւիթէն, ապա իւրայելի գաւիթէն, և հուսկ յետոյ քահանայից գաւիթէն : Այս արտաքին գաւիթը բաժնուած էր կանանց գաւիթէն երեք կանգուն բարձր

կանգակազորք որմով, և սիւներուն վրայ կար գիր որ մահու պատժով կ’արգելէր հեթանոսաց և անուրբ մարդոց անցին անցնել, Գործ . ի՛՛. 28. Եփես . Բ. 13, 14 : Քրիստոս այս գաւիթէն արտաքեց զոհի համար հեռու տեղերէ եկողներուն արջաւ և սւրիշ անասուն վաճառողները, Մատթ . ի՛՛. 12, 13 : Պէտք չէ մտնալ գոյնազոյն կէ՛՛ յորինեալ գեղեցիկ քարայրասակը, և “արահները,” կամ զման գոց ճեմկիւններն որ սիւներու վրայ շինուած փառաւոր վերնատուններ էին : Արեւելեան, արեւմտեան և հիւսիսային կողմի գաւիթք ունէին միեւնոյն մեծութիւնը, բայց հարաւայինն աւելի լայն էր : Աղոսմանի արահ կոչուածն, Յովհ . Ժ. 23 . Գործ . Գ. 11, էր գաւիթին արեւելեան կողմը կամ ճակատը, և այսպէս կոչուած էր, զման զի Աղոսման շինած էր զայն բարձր որմոյ մը վրայ կեդրոնի հեղեղատին կողմէն :

“կանանց գաւիթը,” որ և կոչուած է ի Սուրբ Գիրս “նոր գաւիթ,” Բ Մնաց . ի՛՛. 5, և “արտաքին գաւիթ,” Եղեկ . ի՛՛. 21, էր զատէր հեթանոսաց գաւիթն իւրայելի գաւիթէն, և այս վերջնոյն արեւելեան կողմէն էր միայն : Ար կոչուէր կանանց գաւիթ, զման զի հոն կու գային կանայք պաշտոն մատուցանել, և անկէ անգին երթալ շէին համարձակեր, բայց եթէ էր զոհ պիտի մատուցանէին, և անտտեմ կը մտնէին իւրայելի գաւիթը : Հեթանոսաց գաւիթն կանանց գաւիթը տանող գուռը տաճարին “Գեղեցիկ, կոչուած դուռն էր, որ կը յիշուի ի Գործս առաքելոց, Գ. 2, 10, և այսպէս կոչուած էր, զման զի դրան փեղկերը, բարաւորք և կողակք էին գրուագեալ կորնթացի պղնձով : Պաշտօնարկուք կ’ելլէին այս գաւիթը քանի մը աստիճան լայն սանդղով : Այս կանանց գաւիթին մէջ “գանձատուն,” կոչուած տեղը եղաւ Հրէից հետ Յիսուսի այն նշանաւոր իտակցութիւնը որ յիշուած է Յովհաննու Ը. 1-20 համարներուն մէջ : Կոչնպէս այս գաւիթին մէջ եկան աղօթել փարիսեցիին և մաքաւարը, Դուկ . ԺԸ. 10-13,

կազմը բժշկուելին ետքը հաս վազեց եկաւ Պետրոսի և Յովհաննա ետևէն, քանզի կանոնց գաւիթն էր տեղի ազօթից անոնց համար որ զո՛հ պիտի շնատուցանէին, Գործ. Գ. 8: Ազօթքէն ետքը առաքելոց հետ, առանբին “գեղեցիկ, դուռնէն, ուր կը նստէր, և նուիրական վանդակապառէն, երկու առաքելոց հետ դուրս

կլաւ կաղն հեթանոսաց գաւիթը, ուր, արտաքին հրապարակին կամ Սոզոմենի որահին մէջ, քարազէց Պետրոս զխաչեալն Գրիտոսոս: Նշյն կանոնաց գաւիթին մէջ բանեցին Հրեայք զՊօզրս, կարծելով թէ պղծած էր նա տանաբը՝ մեծանելով հոն հեթանոսներ զանդակապառէն ներս, Գործ. ԻԱ. 26-29:

ՅԱՏԱՅԱԳԻՆ ՏԱՃԱՐԻՆ, ԳՐԻՏՈՏՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿ

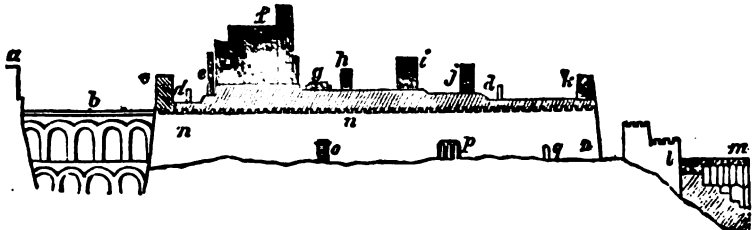
- A. Արբուժիւն Արբուժեանց :
- B. Արբարան :
- C. Սեղան ողբակիցաց :
- N. Աւազանն պղնձի :
- E. Քահանայից գաւիթ :
- F. Իտրայելի գաւիթ :
- G. Դուռն Նիկանոր :
- H. Կանոնաց գաւիթ :
- I. Գեղեցիկ դուռն :
- J. Հեթանոսաց գաւիթ :
- K. Արևելեան կամ Հուշան դուռն :
- L. Արահ՛ն Սոզոմենի :
- M. Արահ՛ն արքունի :
- N. Արտաքին սրմ :
- O. Սենեակք յայլեայլ պէտս :

“Իտրայելի գաւիթը, գտառուած էր և երկուք ու կէս կանգուն բարձր եանոնց գաւիթէն սրմով որ երեսուն էր արտաքուստ, իսկ ներքուստ քսան

և Տինգ կանգուն միայն բարձր: Այս ատարբութեան պատճառն այս էր որ, որովհետև լեռն յորոյ վերայ կը կենար տաճարը՝ տակաւ կը բարձրանար գէղ արևմուտք, գաւիթքը ետէին մին քան զմեւն բարձր գէղ յայն կոյս: Արևելքէն յորայելի գաւիթք ելլելու համար կար ասնդուզ մասհասան հնգեատասան աստիճանք, և հարկ էր անցնիլ Նիկանոր կոչուած հոյտկոյ գաւէն: Այս աստիճաններուն վրայ կենալով Ղևտայիք կերգէին «աստիճանաց երգերը», Գաւթին բոլոր երկայնութիւնն էր արևելքէն արևմուտք հարիւր ութսուն և եոթն կանգուն, և լայնութիւնն հիւսիսէն հարաւ՝ հարիւր երեսուն և Տինգ կանգուն: Այս գաւթին, և զայն պատող սիւնազարդ օթահին մէջ, շէնայք կը կենային ծանր և պատկառելի լուսթեամբ, մինչ անոնց ողջակէզները կ'այրէին ներքին գաւիթքը, և մինչ պաշտամանը սրբարանին կը կառարուէին, Ղուկ. Ա. 8-11, 21, 22:

Այս գաւթին մէջ և անկէ շրջա-

պատեալ էր «քահանայից գաւիթքը», հարիւր վաթսուսն և Տինգ կանգուն երկայն և հարիւր իննեատասն կանգուն լայն, և կը բարձրանար երկու և կէս կանգնաւ ի վերոյ քան զգաւթին որ զնա կը պատէր, և յորմէ զուսուած էր սեամբք և վանդակապատով: Այս գաւթին մէջ էր սեղանն պղնձի յորոյ վերայ կ'այրէին ողջակէզք, ծոփն ձուլածոյ սուր կը լուսցուէին քահանայք, և պղնձի կոնքերն զոճերու լուսցման համար. նաև պէս պէս կահք և կազմածք և անօթք զոճից, որ մի ըստ միովէ կը յիշուին թ Մնաց. Գ. գլխոյն մէջ: Պէտք է գիտել հոս որ, թէպէտ շէնայք թոյլ տուեալ չէր մտնել քահանայից գաւիթքը, մինչ իսրայելի գաւիթքը կրնային մտնել ըստ քահանայք, բայց և այնպէս շէնայք մը կրնար քահանայից գաւիթքը մտնել երեք պատճառաւ, այսինքն զոճելի անտոնոյն վրայ ձեռք զնու համար, զենոյց համար զայն, և կամ՝ երեքցնելու համար անկէ մաս մը:

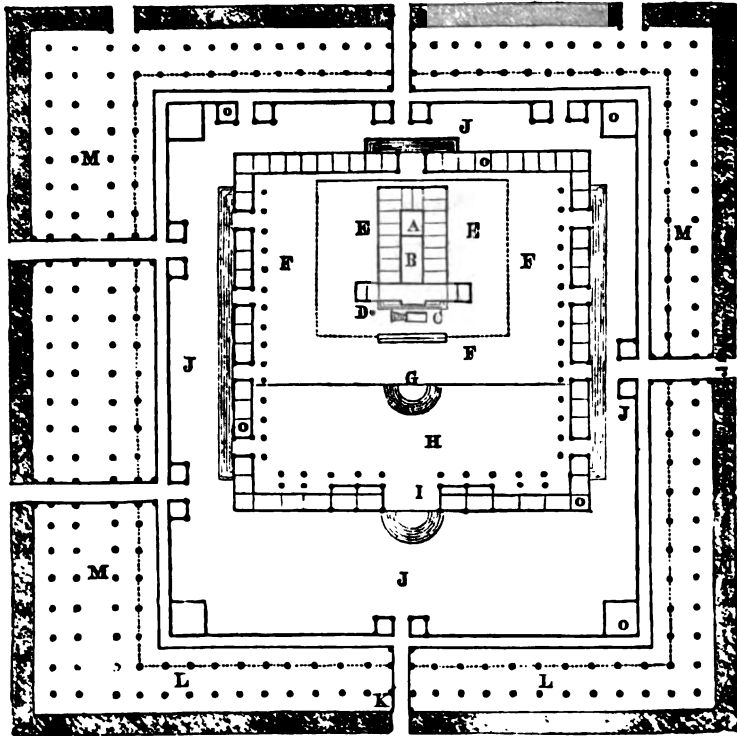
(Այս գծագրութեան մէջ, ուր տաճարը և անոր սահմանը ցուցուած է հարաւային կողմէն, n n է տաճարին գետինը պատող արտաքին որմը. a է Սինն լեռան վրայ արբուծի շինուածոյ մը մասը. b է Տիրբուտն կոչուած կամուրջը, որ զՍինն կը կցէր տաճարին հարաւային սիւնազարդ ճեմելոյն հետ. o և p են դրուածք որ գետինին տակէն կը տանէին տաճարին գետինը որ էր վերը. q է գուռն որ կը տանէր գետնափոր շինուածոները. l է Ռփազ կոչուած աշտարակը, և m կարմիր երինջ կոչուած կամուրջը կեդրոնի հեղեղատին վրայ:

Ներքը, գէղ ի հիւսիս, կը ցուցուի տաճարին գետնոյն հատուածը. c կը ցուցնէ արևմտեան վանատունը. d՝ վանդակապատը. e՝ բարձր որմն յետոյ կողմանէ աստիճանին. f՝ Սուրբ Տուը. g՝ ողջակէզաց մեծ սեղանը. h՝ վանդակաւած սիւնները քահանայից գաւթին մէջ. i՝ Նիկանոր կոչուած գուռն ի մուտս իսրայելի գաւթին. j՝ Գեղեցիկ կոչուած գուռն ի մուտս կանանց գաւթին, և k՝ հարաւային վանատունը, որահ Սոզմաննի):

Քահանայից գաւթին ըսն տաճար. գուղ երկատասան աստիճանաւ, իւրաքանչիւր աստիճան կէս կանգուն

կազմը բժշկուելէն ետքը հաս վազեց եկաւ Պետրոսի և Յովհաննու ետեւէն, քանզի կանոնաց գաւթին էր տեղի աղօթից անոնց համար որ զո՛հ պիտի չմատուցանէին, Գործ. Գ. 8: Աղօթքէն ետքը առաքելոց հետ, տաճարին «գեղեցիկ», գուռնէն, ուր կը նստէր, և նուիրական վանդակապատէն, երկու առաքելոց հետ գուրս

եկաւ կաղն հեթանոսաց գաւթը, ուր, արտաքին հրապարակին կամ Սողոմոնի սրահին մէջ, քարոզեց Պետրոս գիտալեան Գրիտոսս: Նշին կանոնաց գաւթին մէջ բունեցին Հրեայք զՊողոս, կարծելով թէ պզճած էր նա տաճարը՝ մուծանելով հան հեթանոսներ վանդակապատէն ներս, Գործ. ԻԱ. 26-29:

ՅԱՏԱԿԱԳԻՆ ՏԱՃԱՐԻՆ, ԳՐԻՏՈՍՍԻ ԺԱՄԱՆԱԿ

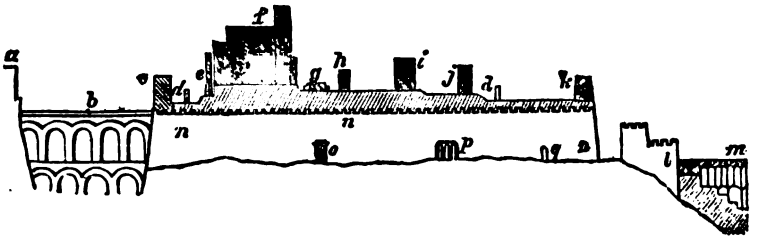
- A. Արբուժիւն Արբուժեանց :
- B. Արարան :
- C. Սեղան սղջակիկաց :
- N. Աւազանն սղջնի :
- E. Քահանայից գաւթի :
- F. Խորայելի գաւթի :
- G. Դուռն Նիկանոր :
- H. Կտանաց գաւթի :
- I. Գեղեցիկ գուռն :
- J. Հեթանոսաց գաւթի :
- K. Արևելեան կամ Շուշան գուռն :
- L. Արահն Սողոմոնի :
- M. Արահն արբունի :
- N. Արտաքին որմ :
- O. Սենեակք յայլեայլ պէտս :

«Խորայելի գաւթի» զատուած էր և երկուք ու կէս կանգուն բարձր կանոնաց գաւթէն որմով որ երեսուն էր արտաքուստ, իսկ ներքուստ քսան

և Հինգ կանգուն միայն բարձր : Այս տարբերութեան պատճառն այս էր որ, որովհետեւ լեռն յորոյ վերայ կը կենար տաճարը՝ տակաւ կը բարձրանար զէպ արեւմուտք, գաւիթք ևս էին մին քան զմեւն բարձր զէպ յայն կոչս : Արեւելքէն իրարայելի գաւիթք ելլելու համար կար անդուզ մահկաձն հնգետասան աստիճանք, և հարկ էր անցնիլ նիկանոր կոչուած Տոյակապ գուռէն : Այս աստիճաններուն վրայ կենալով Ղեւոնցիք կ'երգէին "աստիճանաց երգերը", Գաւթին ըստը երկայնութիւնն էր արեւելքէն արեւմուտք հարիւր ութսուն և եօթն կանգուն, և լայնութիւնն հիւսիսէն հարաւ՝ հարիւր երեսուն և հինգ կանգուն : Այս գաւթին, և զայն պատուք սրեւազարդ արահին մէջ, Հրեայք կը կենային ծանր և պատկառելի լուսթեամբ, մինչ անոնց ողջակէզնիքը կ'այրէին ներքին գաւիթքը, և մինչ պաշտամուտք որդարանին կը կատարուէին, Ղուկ. Ա. 8-11, 21, 22 :

Այս գաւթին մէջ և անկէ շրջա-

պատեալ էր "քահանայից գաւիթք", հարիւր գաթսուն և հինգ կանգուն երկայն և հարիւր իննեւտասն կանգուն լայն, և կը բարձրանար երկու և կէս կանգնաւ ի վերայ քան զգաւթին որ զնա կը պատէր, և յորմէ գատուած էր սեամբք և վանդակապատով : Այս գաւթին մէջ էր սեղանն պղնձի յորոյ վերայ կ'այրէին ողջակէզք, ծոֆն ձուլածոյ օւր կը լուացուէին քահանայք, և պղնձի կոնքերն զսէրու լուացման համար : Դեռ արեւ պէս կահք և կողմածք և անօթք զսից, որ մի ըստ միտէ կը յիշուին Բ Մնաց. Դ. գլխոյն մէջ : Պէտք է գիտել հաս որ, Թէպէտ Հրեից Թոյլ տուեալ չէր մտնել քահանայից գաւիթքը, մին իրարայելի գաւիթք կրնային մտնել ըստ քահանայք, ըստ քան և այնպէս Հրեայ մը կրնար քահանայից գաւիթք մըտնել երեք պատճառաւ, այսինքն զսիցի անասնոյն վրայ ձեռք դնելու համար, զենդոյ համար զայն, և կամ՝ երեքնիւտ համար անկէ մաս մը :

(Այս գծագրութեան մէջ, ուր տաճարը և անոր սահմանը ցուցուած է հարաւային կողմէն, n n է տաճարին գետինը պատուար արտաքին որմը. a է Արն լեռան վրայ արքունի շինուածոյ մը մասը. b է Տիրորթեան կոչուած կամուրջը, որ զԱրն կը կցեր տաճարին հարաւային սրահազարդ ճեմելոյն հետ. o և p են գրուած որ գետինն ասկէն կը տանէին տաճարին գետինը որ էր վերը. q է գուռն որ կը տանէր գեանափոր շինուածնիքը. l է Ուրաղ կոչուած աշտարակը, և m կարմիր երինջ կոչուած կամուրջը կեդրոնի հեղեղատին վրայ : Ներքը, զէպ ի հիւսիս, կը ցուցուի տաճարին գետնոյն հասուածքը. c կը ցուցնէ արեւմտեան վանատունը. d՝ վանդակապատար. e՝ բարձր որմն յետոյ կողմանէ տաճարին. f՝ Սուրբ Տունը. g՝ ողջակէզաց մեծ սեղանը. h՝ վրան ծածկուած սրահները քահանայից գաւթին մէջ. i՝ նիկանոր կոչուած գուռն ի մուտս իրարայելի գաւթին. j՝ Գեղեցիկ կոչուած գուռն ի մուտս կանանց գաւթին, և k՝ հարաւային վանատունը, որս Սողոմոնն) : Գահանայից գաւթէն բուն տաճարը կ'ըլլելու համար կար նոյնպէս սան- | գուղ երկաստան աստիճանաւ, իւրաքանչիւր աստիճան կէս կանգուն

բարձր, և կը տանէր նուիրական տեղը, որ թէ որչափ մեծ էր Սողոմանեան տաճարին մէջ, նաև թէ որչափ մեծ էին Արարանն և Արուսեանց Արուսեանն արդէն խօսուեցաւ: Նուիրական տեղւոյն գրան մէջ, և անմիջապէս անկէ զուրս գտնուած գաւթին մէջ կայնողին գիտցին էին երկու սիւնքն, Յարցին և Ռոսը, Բ Մնաց. Գ. 17. Եզեկ. Խ. 49:

Սողոմոնի տաճարը պահեց իւր նախկին պայծառութիւնն երեսուն և երեք տարի միայն, երբ կողոպտուեցաւ Եգիպտոսի թագաւորն ի Ահասակայ, Գ թագ. ԺԿ. 25, 26. Բ Մնաց. ԺԲ. 9: Այնուհետև պղծուեցաւ և կողոպտուեցաւ ասեպ, այսինքն՝ Ազայել, Թագաւորփաղասարէ, Սենեքերիմէ, և յայլոց, Գ թագ. ԺԲ. ԺԶ. ԻԸ., և Հուսկ յետոյ ջնջուեցաւ Բարեկոնի թագաւորէն Նարադոգոգոստը 588 ին նախ քան զԲր.: յետ կայոյ Յնալոյ, ըստ Ովեբիտի, չորս Տարիւր քսան և չորս տարի երեք ամիս և ութ օր:

Յնուն և երկու տարի աւեր Յնալէն ետքը, երկրորդ անգամ հիմնարկեցաւ ի Զորաբարեկէ և ի Հրէից որ կիրստէ չորհուրդ արածուութենէն օգուս քաղցիւմ գարձանն Երուսաղէմ, Եզր. Ա. 1-4. Բ. 1. Գ. 8-10: Շատ անգամ արգելուելէ ետքը աւարտեցաւ շինուած տաճարին, և նաւակատիրը կատարուեցաւ սխուսելէ իւր քսան և մէկ տարի ետքը, 515 ին նախ քան զԲր.: Եզր. Զ. 15, 16: Այս երկրորդ տաճարին լայնութիւնը և բարձրութիւնը Սողոմոնի տաճարին կրկինն էր: Ուստի և ժողովրդեան լայն երկրորդ տաճարին հիմնարկութեան ատենը, Եզր. Բ. 12, 13, և զժողով համարելն զնա քան առաջին տաճարը, Անգ. Բ. 3, ոչ թէ երկրորդ տաճարին փոքրութեան համար էր, այլ վասն զի այս երկրորդը չուներ առաջնոյն փառքը: Այս փառքը հագնելու համար երկրորդ տաճարն և ունենալու էր սա հինգ բաներն, այսինքն՝ տապանակը և քաւութիւնը, Աստուծոյ ներկայութիւնը կամ տեսանելի փառքը, նուիրական հսրը սեղանին վրայ,

ուրիմն ու Թուսիմը, և մարգարեութեան ոգին: 163 ամբ յառաջ քան զԲրիտոս այս երկրորդ տաճարն ևս կողոպտուեցաւ և պղծուեցաւ Անտիոքոս Եղիփանոսէ, որ արգելեց մատուցանել հանապազորդ զՏը, մատոյց խոզնի սեղանոյն վրայ, և իսպառ իսոգանց ԵՏովոյն պաշտօնը, Ա Մակար. Ա. 46, 47, և օր ի կարգին: Այսպէս անեց երեք տարի, և ապա նորոգուեցաւ և սրբուեցաւ ի Յուդայէ Մակարեայ, որ միտանգամ հաստատեց Աստուածային պաշտօնը, և նորէն նաւակատիր ըրաւ:

Հերովդէս, որ Հրէից ազգային ժողովոյ անդամները, բայց յերկուց, սպաննել ատուած էր իւր թագաւորութեան առաջին տարին, այն է 37 ին նախ քան զԲր., քաւութեան համար որոշեց նորէն շինել և գեղեցկացունել տաճարը: Չայս ընել ուզեց մանուանք երկու պատճառի համար, նախ՝ վասն զի խաղաղութիւն կը վայելէր, և երկրորդ՝ վասն զի խախտեալ և քայքայեալ էր շինուածը: Հարկաւոր նիւթերուն երկամեայ պատրաստութենէն ետքը, Զորաբարեկեան տաճարը վար աւնուեցաւ, 17 ին նախ քան զԲր.: և քառասուն և վեց ամբ յառաջ քան զառաջին վատիկն յետ սկսանելոյ Բրիտոսի իւր պաշտօնը: Թեպէտ այս տաճարն ինը տարուան մէջ շինուեցաւ այնչափ որ տասուածային պաշտօն սկսաւ մատուցուիլ հոն, բայց և այնպէս արտաքին շէնքերն աւարտելու համար մեծ բազմութիւն գործաւորաց և արուեստաւարաց կը պաղէր ցարչափ Տէրն մեր պարեցաւ զախարհի վրայ: Բրիտոսի գալուստը կատարեց Անգլայ մարգարեութիւնը, Անգ. Բ. 9, Մաղաք. Գ. 1: Հերովդէսի տաճարն աւելի մեծ էր քան Զորաբարեկի տաճարը, ինչպէս որ Զորաբարեկը մեծ էր քան Սողոմոնինը: Քանզի մինչ երկրորդ տաճարն էր եօթանասուն կանգուն երկայն, զաթասուն կանգուն լայն և վաթսուն կանգուն բարձր, Հերովդէսինն էր հարիւր կանգուն երկայն, եօթանասուն կանգուն լայն և հարիւր կանգուն բարձր: Արահին բարձրութիւնն էր նոյնպէս հարիւր

կանգուն, և երկուստեք հնգետասան կանգնով չափ երկնցած բուն շինուածէն գուրս: Բոլոր Հրեայ մասե նազիրք շատ կը գովեն այս տաճարը շինուածոյն գեղեցկութեան, մեծագործութեան և պատուականութեան համար: Եինուած էր սպիտակ Մարմարինէ, ճարտարագործ և յորինեալ մեծամեծ քարերով, յորոց սմանք էին բոան և հինգ կանգուն երկայն, ութ կանգուն բարձր և երկուսասան կանգուն թանձր: Այս կ'ականարկէ անտարակոյս Մարկոսի ժ. Գ. 1, և Ղուկասու Իլկ. 5 համարներն. "Ու երրոր տաճարէն գուրս կ'ելլէր, իր աշակերտներէն մէկը բսաւ իրեն, Վարդապետ, նայէ ինտոր քարեր են՝ և ինչ կերպ շէնքեր," Ղուկաս կ'ըտէ "գեղեցիկ քարերով զարգարուած," Այս տաճարին զարգերէն միոյն նկարագիրը տես Այգի բառին տակ:

Այս հոյակապ շէնքը, որ կը բարձրանայ իբրև սակեղէն և ձիւնեղէն լեռ, և էր ի զարմացուած և ի նախանձ աշխարհի, անցաւ և զնաց յաւիտեան: Ըստ մարգարեութեան Փրկչին թէ "քար մը քարի վրայ պիտի շինայ որ չբախուի", Մարկ. ժ. Գ. 2, Հռոմայեցի զբախանք առ Տիտոս սիւ յառակեցին բոլոր շէնքը, յամի Տի. 70: Տաճարին հողին վրայ կայ զարմակ երկու մշկիթ, ուր, մինչև մօտ ժամանակ, ոչ Հրէի և ոչ Քրիստոսնէի թոյլ տուեալ էր մտնել: Էլ-Հարամի գետնոյն տակ կան աակախին ընդարձակ կամարաշէն ուղիք և զբմբէթք յանձանութ ժամանակաց, նաև մեծ և խոր ջրհոր և այլևս ծնացորդ որ կը ցուցնեն թէ տաճարն ունէր միշտ սևաւ և անպառա մթնէք ջրոյ որչ մէկ մասը թերևս կու գար Գեհանէ Եղեկիոյի ջրմղով, և միւս մասը Սողոմոնի աւազաններէն, և կը հոսէին կուսին աղբերէն և Սելովմայ աւազանէն: Այժմու գետնոյն արտաքին պատերուն մէջ կը ասեմուին շատ տեղեր մեծամեծ քարիք, որ յայտնի է թէ հին պատերէն են, Հիւսիսային արևմտեան անկեան մաս քանի մը յաղթ քարի կը թուի թէ էին կամարի մը խարխիւր, կամ մասն բարձր կամրջին որ ի սկզբան

էր ճամբայ տաճարին գետնէն Սիոն լեռն անցնելու, և անտի սակաւ ինչ գեղ ի հիւսիս էր հաշակաւոր հրապարակն որ էր սղոյ տեղի Հրէից:

Թագաւորաց ժամանակ Ղևոնցիք իբրև գանապան կարգու պահպանութիւն կ'ընէին տաճարին, Ս Մնաց. ԻՉ. Բ Մնաց. ԻԳ. 19, իսկ Հռովմայեցու իշխանութեան ժամանակ Հռովմոյեցի պահպանորդաց յանձնուած էր Անտոնեան կոչուած ամուր աշտարակն իւր այլևայլ գաւիթներով և ամբութիւններով որ կից էին տաճարին գետնին ի հիւսիսոյ, և աշտարակէն տաճարին գետինը երթալու համար կոյնին անցք թէ՛ գերէն և թէ գետնին տակէն, Յովհ. ժԲ. 12. Գործ. Գ. 1. Ե. 26. Իլկ. 31-40:

Բարեպաշտ Հրեայք միշտ մեծապէս կը սիրէին և կը պատուէին տաճարը, Սաղմ. ՉԳ. 1: Նաև բոյր ժողովուրդն, այլևայլ պատճառք, իրենց պարծանք կը համարէին տաճարը. շատերն ունէին նաև սնապաշտական և կապաշտական հաւատար աս այն: Ուստի սովորական ամբաստանութիւն էր ըսել, "Տաճարին դէմ հայհոյեց": Այս ամբաստանութիւնն երևեցի միջոց էր ստմիկ ժողովուրդը զբզգելու Քրիստոսի և առաքելոց դէմ, Մատթ. 1: Զ. 61. Իլկ. 40. Յովհ. Բ. 19, 20. Գործ. Զ. 13. Իլկ. 27-30:

Տայաճիս, շատ հին քաղաք ստորին Եգիպտոսի, Թու. ԺԳ. 23, Նեղոսի Տանիրտեան բազկին վրայ, և կը կուսուէր ի Յունաց Տանիր, այժմ՝ Սահ: Էր քաղաք արքունի, Ես. ԺԹ. 11. 13. Լ. 4: Այս քաղաքին անուամբ կոչուած է նաև շրջակայ տափարակ երկիրն, ուր գործուեցան Աստուծոյ առաջին զօրութիւնը նշանաբ. Մովսիսի, Սաղմ. ՀՐ. 42, 43: Մեծամեծ կոյտք աւերեալ մեհնից, կոթողք, սփինքսներ, պլլովքն հանգերձ, վկայութիւն են այս քաղաքին նախնի մեծութեան, ինչպէս նաև աւերմանն ըստ մարգարեից, Եղեկ. Լ. 14:

Տապան, նաև որով Նոյի գերգաստանն ազատեցաւ ջրհեղեղէն, մինչ մարդկային ազգին մնացեալ մասը կարուսեցաւ իւր մեղաց համար: Երբայցեցրէն բնագիրն, Եօթանասուներ և Յովնեսոս տապան կ'անուանեն այս նաւը: Տապան բառին գործածութիւնը սա միայն կը ցուցնէ, թէ Նոյի նաւը չէր հասարակ առագաստաւոր նաւ, այլ ջուրերուն վրայ լողալու յարմար մեծ նաւ: Ուստի կրնանք ընել թէ Էր ընդարձակ, երկայնածև և բազմոյարկ տուն մը որ կը ծածանէր ջուրերուն վրայ, և ուներ հարթ կամ սակաւ ինչ աւելի չեղ, յարկ կամ ծածկոց: Էլ էր արգարև եւայարկ, և դուռը կողմէն էր: Յիշուած չէ թէ ուներ պատուհան կողմերէն, այլ ի վերուստ, հաւանակտապէս երգ կամ լուսամուտ զրոս Նոյ շինեց հրամանաւ Աստուծոյ, իբր կանգնող չափ բարձր, յարկին վրայ, Երնդ. Զ. 16. Բ. 13:

Տապանին մեծութիւնը, եթէ կանգունն ութեւասուն մաս հաշուենք, էր 450 սար երկայն, 75 սար լայն, և 45 սար բարձր: Տապանը շինուեցաւ խիտաբեր փայտէ, թերևս ի նոճուղ, և ծեփուեցաւ ձիւթով, այնպէս որ ջուր չէր անցնէր ներս, և էր անառարակոյս բաւական ընդարձակ մինչև ընդունել ութ անձինք Նոյոյ գերգաստանն և անասուններ որ պիտի ազատէին ջրհեղեղէն Նոյոյ հետ, այսինքն ըստ թագուաներէն և սուրբ անասուններէն եօթն եօթն զոյգ, իսկ անասուններէն՝ երկու եր-

կու զոյգ: Անհաւատք և ուրիշներ շատ խնդիրներ յուզեցին ժամանակ ժամանակ, և երկար վէճեր եղան տապանին ձեռքն և մեծութեան վրայ, ազատուած անանոց թուոյն վրայ, թէ արգեօք այս անասունք անասուն երկրիս վրայ ապրող անանոց բարձր տեսակներէն էին, բայց ի ջրայնոց և յայնց որ կը շնչեն, թէ միայն երկրիս մարգարեան մասին մեջ ապրող անասուններէն: Վէճ եղած է նաև այնչափ բազմութիւն անանոց տապանի մը մեջ բնակեցնելու և այնչափ օր կտրակրելու գտնաբութեան վրայ, այլովքն հանգերձ: Սուրբ Գիորգ կը լուծէ այս գտնաբութիւններէն ոմանք. մնացածներուն վրայ վիճել անելորդ է, քանզի բաւական տեղեկութիւն չունինք խնդիրները լուծելու: Կրնանք ընել սակայն թէ, սրովհետև Սուրբ Գիորգ կը գովէ Նոյի հաւատքը և հնազանդութիւնը, յայտնի է թէ անոր պատուով և դաւ հրաշքով: Հրաշքով իմացաւ թէ ջրհեղեղ պիտի ըլլար, և Աստուծոյ առաջնորդութեամբ կարող եղաւ իւր և իրենկերուս ազատութեան համար հարկաւոր պատարաստութիւնները տեսնել: Արգարև ինչ որ Նոյ ինքնին անկարող էր ընել տապանին դազափարը կազմելու, զայն շինելու և լեցունելու, Աստուծոյ հրաշալի զօրութեամբ կարողացաւ ընել, ինչպէս որ նոյն զօրութեամբ պահուեցաւ և զերծաւ ջրհեղեղէն: Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ Նոյ ջրհեղեղէն 120 տարի առաջ առաւ հրաման տապանը շինելու: Բազառտէ Երնդ. Ե. 32 ընդ Է. 6 համարին, և Երնդ. Զ. 3 ընդ Ա Պետր. Գ. 20 համարին: Տապանին յիշատակութիւնը կը գտնուի հնագոյն ազգաց աւանդութիւններուն մէջ: Տես Ջրհեղեղ:

Տապանակ ուխտիճ, ռուսերական արկղ ուր գրուած էին օրինաց ստուումածագիր տախտակներն, ի վկայութիւն ուխտին Աստուծոյ իւր ժողովրդէն հետ, Ել. ԻԵ. 22. ԼԻԻ. 29: Տապանակն էր օստիմի վայտէ, ներքոյ և արտաքոյ պատեալ սկզբով, իբր չորս սոր երկայն, երկու սոր և երեք մաս լայն և բարձր:

պանակին երեսն բաժնուեցաւ Եւրզանան, և երբ ելաւ տապանակը գետէն գուրս, սկսաւ նորէն վազել գետը, Յես. Գ. 4: Նաև երկրովի պարիսպը կործանեցաւ տապանակին երեսն, Յես. Զ. 4-12:

Իւրայեկացւոց Քանան մանկէն ետքը տապանակը մնաց ժամանակ մը ի Գաղզաւաղա, և ապա անտի տարուեցաւ ի Սելով, Յես. Գ. 19. Ժ. 43. ԺԸ. 4: Անկէ տարին իւրայեկացիք տապանակն իրենց հետ պատերազմի,

Արկղին վրայ շարժանակի էր ծնօս գտնեցէն պսակաձև: Ունէր երկու մէկ կողմը և երկու միւս կողմը, չորս զգակ սոկի ընդ որս կ'անցունէին ձուգէր կամ լծակներ տապանակն ուսի վրայ կրելու համար: Նաև լծակներն էին սոկիապատ, և զգակներէն չէին հանուէր, Եւ. ԻԵ. 10-22: Տապանակին կափարեջ որ էր համակ յոսկւոյ կը կոչուէր Կային քերովբէ որ գէժ առ գէժ կը կենային և կը նայէին ի խնարհ, քաւութեան վրայ, զոր և կը ծածկէին իրենց թեւերով, Եւ. ԼԷ. 7-9: Հոս մանաւանդ կը բնակէր Աստուած, Գ. Թագ. ԺԹ. 15: Ա Մնաց. ԺԳ. 6, և կը յայտնէր, թերևս զգայի նշաններով, իւր առաջիկայութիւնը, Գ. ևա. ԺԶ. 2: Սաղմ. 2 1: Հոս կ'ընդունէր պաշտօն իւր ժողովուրդէն, և կու տար իւր կենդանի պատգամներն, Թու. Է. 8!): Հոս կը մատուցանէր քահանայապետըն քաւութեան տարեկան մեծ զոհը, Երբ. Թ. 7, Արաւթեանց Աբրարութիւն կոչուած տեղը: Վասնորոյ Հրեայք քան զամենայն ինչ սուրբ և նուիրական կը համարէին «Աստուծոյ տապանակը», ինք կը շուէին անապատին մէջ, քահանայք կը տանէին տապանակը ծիրանէս ծածկուած իւրայեկի բանակին առջևէն մեծ յարգութեամբ, Թու. Գ. 5, 6: Տա-

րայց երբ Փղշաացւոց հետ կռուեցան, Փղշաացիք գերի առին տապանակը, Ա Թագ. Գ. 1, բայց պատժուելով աստուածառաք հարուածով, ետ գարձուցին զայն, որ մնաց ի կարիախարիմ, Ա Թագ. Է. 4: Սաւուղ թապանակն էր ի Նոր: Գաւթի՞ հանեց զայն կարիախարիմէ և տարաւ Արգեօսի առևր, և անկէ Ահոն, իւր պալատը, Բ Թագ. Զ., և հուսկ յետոյ Սողոմոն բերաւ զայն ի Երուսաղեմի առնարը, Բ Մնաց. Ե. 2: Տապանակը մնաց տաճարը մեծ պատուով, մինչև Յուդայի վերջին կռակոյտ թագաւորաց ժամանակ, որ պղծեցին սուրբ տեղն իւրեանց կուռքերով, այնպէս որ քահանայք սպիպուեցան վերցունել տապանակը տաճարէն: Բայց յետոյ Յովսէփ հրաւարեց զայն և զնէ զայն որբարածը, և պատուիրեց այլևս չվերցունել զայն անկէ, ինչպէս ըրած էին առաջ, Բ Մնաց. ԼԵ. 3: Կ'երևի թէ տապանակը ընդուեցաւ գերութեան տան, կամ թերևս բարեպաշտ Հրեայք ծածուկ տեղ մը թաքուցին զայն որ մնաց անյայտ, և այլիչատակ: Տապանակին պակասութեան համար էր որ երկրորդ տաճարը շունեցաւ առաջնոյի փառքը:

Թող ուխտին տախտակները զորս Մոզէս գրաւ տապանակին մէջ,

հրամանաւ Աստուծոյ նաև Ահարոնի գաւազանը որ ծագկեցաւ, և սպիւղէն սափարով անպատահին մէջ տեղացող մանանայէն մաս մը, նաև օրինաց գիրքէն օրինակ մը Մովսիսի հրամանաւ, պահուեցան տապանակին մէջ, Թու. ԺԵ. 10. Եբբ. Թ. 4. Եւ. ԺԶ. 33-34. Բ Թբ. ԼԱ. 26:

Տասնամարդ, մարդն մը եկամտին կամ շահուն տասներորդ մասն յանձանօթ ժամանակաց հետէ էր նուիրեալ կրօնական նպատակներու, Երևոյ. ԺԳ. 20. ԻԸ. 22: Կրկին տասներորդ տալ պարտական էր ամէն Հրեայ: Առաջինը՝ իւր արտերուն ընթերէն, ծառերէն, ոչխարներէն և արջառներէն կու տար Աստուծոյ իբր ամենայն իրաց գերագոյն Տեսան և Թագաւորի Հրէից ազգէն, Ղևա. ԻԷ. 30-32. Ա Թագ. Ը. 15, 17: Այս տասներորդ սահմանեալ էր Ղևասացւոց ապրուստին, Թու. ԺԸ. 21-24: Փոխանակ բերցոց ստակ կրնար արուիլ տասներորդ, բայց արուելու ընթրին գնոյն վոյս Տիրագորդն աւելցնելով: Ղևասացք իրենց տասներորդին տասներորդ մասը կու տային քահանայից, Թու. ԺԸ. 26-28: Երկրորդը զոր կալուածատեարք պարտէին տալ էր առաջին տասներորդէն ետքը մնացեալ ինք մաս բերցոց մէկ տասներորդը, զոր տուողը կը գործածէր ի խորանին կամ ի տաճարին, Ղևասացւոց, իւր ընտանեաց այլ իրաց համար: Կրնար այս տասներորդը նախ փոխել ի գրամ, մանաւանդ թէ՛ տեղւոյն հեռաւորութեան համար հարկ էր, Բ Թբ. ԺԲ. 17-19, 22-29. ԺԳ. 22-27: Երեք տարին անգամ մը ազքատաց համար մասնաւոր պաշար կը պատրաստուէր, կամ այս տասներորդէն և կամ աւելի արովք, Բ Թբ. ԺԳ. 28, 29: Այս տասներորդները բնա չէին, այլ բարեպաշտ Հրեայն հարաւորացոյն կըլլար մանաւանդ տասներորդ հատուցանելով, թէպէտ բռնութիւն չկար հատուցանելու, և ոչ պատիժ բոս օրինաց: Տասներորդ օրէնքը նորագուեցաւ թէ՛ յառաջ քան զգերութիւնն և թէ՛ յետ գերութեան, Բ Մնաց. ԼԱ. 5, 6, 12. Կէեմ. Ժ. 37. ԺԲ. 44. ԺԳ. 15. բայց ստաս-

նորք միշտ անզրեպ չէին հասուցուէր, ուստի և կը պահէր Աստուծոյ օրհնութիւնը, Մաղ. Գ. 8-12: Փարիսեցիք ծնդ չէին հասուցնելու իրենց տասներորդը, բայց կը թողնէին ինչ որ կարևորագոյն էր, այսինքն զգործս սիրոյ առ Աստուած և առ ընկերն, Մատթ. ԻԳ. 23:

Հին տասներորդաց սկզբունքն, այսինքն թէ Աստուծոյ ժողովրդեան պարտքն է ստակ տալ աւետարանի պաշտօնէից և բարեպաշտական գործոց համար բոս իւրաքանչիւր կարողութեան, բոս ամենայնի ընդունուած է ի Սուրբ Գիրս, իբրև գործագրելի ի մէջ հաւատացելոց Քրիստոսի: Քրիստոս զոգնեց իւր ծառաներն երկու երկու առանց պաշարոյ և առանց արծաթոյ, պատուիրելով ընդունել իրենց պիտոյքը ժողովրդէն, վասն զի «մշախը իր կերակուրին արծառն է», Մատթ. Ժ. 9-14. Ղուկ. Ժ. 4-8, 16: Նաև Քոզոս նոյնպէս կը խօսի, Ա Կորնթ. Թ. 13, 14. Գաղ. Զ. 6: Բարեպաշտական և բարերարական գործերու համար կը յորդորէ զԿորնթացիս, և յանուն նոցա նաև զբոլոր Քրիստանեայս, գատել իրենց եկամուտէն բաժին աւելն միաշարաթի կամ կիւրակէ բոս յաջողելոյ Տեսան, Ա Կորնթ. ԺԶ. 2: Պատճառ չկայ տարակուսելու թէ նախկին Քրիստանեայք քան զնախնի Հրեայս աւելի սոսատ և յօժար էին ի տալ իրենց ստացուածէն, Գործ. Գ. 34-36. Բ Կորնթ. Ը. 1-4:

Տասնաբանայ, տասն զլիւար պատուիրանք, Եւ. Ի. 3-17, այսպէս կը կոչին նաև Հրեայք այս պատուէրները: Բողոքականք տասներանեան կը բաժնեն այնպէս ինչպէս կը բաժնէին Հրեայք Յովսէփոսի ժամանակ բոս վկայութեան այս վերջնոյն:

Տաստակ և փաշ, Այս բառերով կը հասկցունին ամէն տեսակ մնացած և Թուփ նեղացուցիչ, շատ անգամ նաև փշոտ, յարմար փորձելու երկրագործին համբերութիւնը, Երևոյ. Գ. 18: Այս սեռակ տունկեր էին նշանակ ամայութեան, Առակ. ԻԳ. 31, և շատ անգամ կը գործածուէին իբրև խախ կամ ոչոյրի շիւթ, Սաղմ. Եր. 9. Ժաղ. Է. 6. Ես. ԼԳ.

12, Նաև արտերու և պարտէզներու ցանկեր այս տեսակի տունկերէ կը շինուէին, Ովո. Բ. 6: Փոքր գիւղ մը Երիբոզի գաշտին մէջ փշոտ մացառներէ շինուած ցանկով մը պաշտպանուած է Արարացի ձիաւորաց գէմ: Էլի Սմիթ այցելութիւն ընելով գաշտին ուր Գեղէնն ժամանակաւ սպաննացաւ փուշերով և տատակներով ծեծել Սոկքովթի իշխանաց մարմինները, Դաս. Բ. 7, գտաւ հոն այնպիսի տունկեր բաւական մեծութեամբ, այնպէս որ, թէպէտ ձիու վրայ էր, այն տունկերէն սմանք անոր գլխէն վեր էին: Փուշ նշանակող Երբայցներէն բաւերէն շատ քիչերուն համար կրնայ որոշ բուռիլ թէ Պաղեստինու մէջ գրտնուած այնչափ տեսակ փուշերէն կամ մացառներէն որը կը նշանակեն:

Տունկը որմէ շինուեցաւ Քրիստոսի փշոտ պտակը, ծաղկելու մասնուանդ քան չարչարելու համար զնա, կը կարծուի թէ էր Զելեֆոսոս սֆինս Քրիստի կոչուած բոյբ, որ հասարակ թուփ է մութ փայլուն տերևներով, և ունի մանր և սուր փուշեր իւր բոյբրակ և գիւրաթեք ստտերուն վրայ, Մատթ. Ի. 29. Յովհ. Ժ. 2, 3:

Տատրակ, տեսակ աղաւնից, փոքր քան հասարակ աղաւնին, և տարբեր գունով. կը մեջէ մեզմ և ոգրագին ձայնիւ: Տատրակը գաղթող թռչուն է, Երեմ. Բ. 7. կը թողու Պաղեստին կարծ ժամանակ և կ'երթոյ գէպի հարաւ, բայց կանոն կը դառնայ դարնան, Երգ. Բ. 12: Է կրկնատ,

առանձնութիւնը կը սիրէ, և կը տրբորի եթէ բանտարկուի: Օրէնքը թոյլ տուած էր ազքատաց տատրակ մատուցանել սղջակէզ և մեղաց համար պատարագ, Դևտ. Ա. 14: Ե. 7: Տատրակ կը մատուցուէր շատ անգամ նաև մարբութեան, և ուրիշ զոհերու համար, Դևտ. Ժ. 6-8: Ժ. 22. Թաւ. Զ. 10. Դուգ. Բ. 24: Յառաջ քան զորէնս Արրահամ մատոյց թռչուն, այսինքն տատրակ և աղաւնի, և երբ բաժնեց միւս զոհերը, թռչունները թողուց ամբողջ, Ծննդ. Ժ. 9:

Տարաքան, զօրապետ Ասորեստանցի, զոր Սեհեքիբմ զրկեց Երուսաղէմ Ռափսակայ հետ, Դ. Թագ. Ժ. 17: և թերևս նոյն որ առաւ զԱզովտոս առ թագաւորութեամբ Սարգոնի, Ես. Ի. 4:

Տարի: Հրէից տարին ընդհանրապէս կրկնասուն ամիս էր: Բայց ի սկզբն րան տարիներն էին, ինչպէս սովոր կը կարծեն, արեգակնային, կրկնասունամսեայ, և իւրաքանչիւր ամիս ունէր երեսուն օր, կրկնասուններու գը միայն ունէր երեսուն և հինգ օր: Զրհեղեղին օրերուն հաշուէն, Ծննդ. Է. և Բ., կր տեսնենք որ տարին ի սկզբն րան երեք հարիւր վաթսուն և հինգ օր էր: Եւ կարծուի թէ Հրէայք ունէին նահանգ կամ աւելի ամիս մը ի վախճանի հարիւր և քոսն ամաց, այնպէս որ այն տարին ունէր երեսուն

օր աւելի: Բայց յետոյ, և Հրէից բոլոր պատմութեան մէջ, տարին բայրօղմին լուսնական էր, և ամիսներն աւելին փոփոխակի երեսուն և քսան և ինն օր. այսպէս Հրէից տարւոյն օրերն էին երեք հարիւր յիսուն և չորս: Այս լուսնական տարին հաւատար բերելոս համար արեգակնային տարւոյն (365 օր, 48 րոպէ և 47.7 մանրերկրորդ.) այսինքն երկրիս շրջանի ժամանակին արեգակնային բոլորախոր և եղանակաց գարնին, ամբողջ ամիս մը կը յաւելուին Ադար ամսէն ետքը, ընդհանրապէս երեք տարին անգամ մը: Այս աւելորդ ամիսը կը կոչէին Վէ-Ադար: Տես Ամիս:

Կ'երեկ թէ Իրբայեցիք չունէին որոշ և մասնաւոր թուական, այլ կը հաշուէին ժամանակն իրենց պատմութեան նշանաւոր գէպքերէն, զորօրինակ յեղից Եգիպտոսէ, Եւ. ԺԹ. 4. Թու. 19. 38. Գ Թագ. 9. 4. կամ Սոզոմենի տաճարին շինութեան, Գ Թագ. Ը. 4. Թ. 10, և կամ Բաշեղիեան գերութենէն, Եգեկ. 19. 21. Ի. 1: Տես Շարք և Յարեւան:

"Երկու տարուշնէ վար," Մատթ. Բ. 16, այսինքն, երկու տարուան տղայն սկսելով մինչև նորածին մանուկը, կը նշանակէ, ըստ ոմանց, բոլոր արու տղայք որ գեռ երկրորդ տարին մտած չէին. ըստ այլոց՝ բոլոր տղայք որ երկրորդ տարւոյն սկզբան մօտ էին, քանի մը ամիս առաջ կամ յետոյ քան երկրորդ տարին: Բացարձակ և դասական թուական անուակը անխաբի կը գործածուին: Այսպէս Մենդոց Է. 6 համարին մէջ կ'ըսուի, "Նոյ վեց հարիւր տարեկան էր," և համար 11, "Նոյն կենացք վեց հարիւրերորդ տարին," Քրիստոսի համար կ'ըսուի թէ "երեք օրն ետքը," յարութիւն առաւ, Մատթ. ԻԷ. 63, և այլուր թէ "երրորդ օրը," յարութիւն պիտի առնէ, Մատթ. Ժ2. 21: Թլփատութիւնը կ'ըլլար երբ աղան "ուժօրուն," էր, Մենդ. ԺԷ. 12. Իսկ Ղևտ. ԺԲ. 3 համար կ'ըսուի թէ աղան պիտի թլփատուէր "ութերորդ օրը," Տես և Ղուկաս Ա. 59. Բ. 21: Այսպիսի թեթեւ տար-

բերութիւններ յաճախ կը տեսնուին Ի Սուրբ Գիրք:

Տարսոն, անուն հռչակաւոր քաղաքի որ էր մայրաքաղաք Կիլիկիոյ, հարաւային արևելեան մասին Փոքուն Ասիոյ, վեց մղոն հեռու Միջերկրականէն, առ Կիզիկոս գետով, որ հասելով քաղքին մէջէն, կը բաժնէր զայն յերկուս: Տարսոն անուանի էր իրրև յառաջագէժ Յունական գրգրութեամբ և փիլիսոփայութեամբ, այնպէս որ ժամանակ մը Տարսոնի գաղտնեբուն և գիտունց մէջ կային մարդիկ որ կրնային մրցել Աթենայ և Աղէքսանդրիոյ գիտունց հետ: Օգոստոս կայսր աղտա քաղաք ըրաւ զՏարսոն ի վարձ աշխատութեան և անձնատուր բարեկամութեան Տարսոնացւոց Հառփմայեցւոց քաղաքային պատերազմներուն ժամանակ: Ամեն աղտա քաղաք ուներ առանձին շնորհք կառավարուի ինքնօրէն և ինքնիշխան, յառաջ հարկ, շինել ընդ իշխանութեամբ Հառփմայեցի կուսակալի, չեւնենայ Հառփմայեցի պահանարդ, այլ միայն կը ճանչնար Հառփմական Ժողովրդեան վերին իշխանութիւնը, և պարտէր օգնել անոր ընդգէժ թըշնամեաց: Բայց թէ Տարսոնի աղտաութիւնն իրաւունք չէր տար Հառփմական քաղաքացուութեան, անկէ յայտնի է, որ Տարսապետը, թէպէտ գիտցաւ որ Պոզոս Տարսոնացի էր, Գործ. ԻԱ. 39, բայց և այնպէս հրամայեց ծեծով հարցուփորձ ընել, ԻԵ. 24, և արգելեց ծեծը, երբ իմացաւ թէ Պոզոս առած էր ուրիշ ճամբով Հառփմական քաղաքացուութեան իրաւունք, Գործ. Թ. 30. ԺԱ. 25. ԻԲ. 3: Ամուսուան աստիճակ օթիին Ի Տարսոն, մեծ բազմութիւն մը կ'ապաստանէին, իրրև յամարանոց, բարձրադոյն տեղեր:

Տաւիդ, Ես. Ե. 12. Ամեզ. 9. 5, նուազարան աղտը: Տես Երաժշտութիւն:

Տափնա, Երեմ. Բ. 16. ԽԳ. 7-9. Ելեկ. Լ. 18, անուն Եգիպտական քաղաքի, ըստ Յոյն մասնաբաժանց Դափնէ: Այս քաղաքը մօտ էր Պեղուսիոնի, գէտ հարաւային արևմուտք, Նեղոսի Պեղուսեան բազկին եզերքը, սևտի և կը կոչուի Հերոգոս-

տաս Պեղուսեան Դանփնէ : Հաս գաղ-
թեցին Յովհաննան և այլ բազումք
ի Հրէից, յետ աւերման Երուսաղե-
թի Քաղաքացիներէն, իրենց չետ առ-
նիվ գերեմիա, Երմիա. ԻԳ. 7-9.
ԻԻ. 1 : Թէ Տափնաւ էր մեծ և կա-
րեոր քաղաք, կը տեսնուի Եգիպտոսի
սպասանալիքէն անոր գէժ, Եգեկ. 1.
18 : Ըստ սմանց, Հանէս, Ես. 1. 4,
Համառուութիւն է նոյն քաղաքին
անուան :

Տեսաճող, առտուածուտ լուսա-
ւորեալ մարդ որ կը տեսնէ ինչ որ
Ատուուած միայն կրնայ յայտնել :
Տեսանող կուսուած են Հրէից մարգա-
րէներէն սմանք, Ա Թագ. Թ. 3. Բ
Մնաց. ԻԹ. 30. 1 Գ. 18, 19. Ես.
1. 10 : Տես և Թու. ԻԻ. 3-4 :

Տեսիք, այլևայլ տեսարանաց
կամ պարագաներու հրաշալի կեր-
պով երևնալը մարգու մտաց յարթ-
նութեան կամ ի քուն, Իս. 2. Եգեկ.
Ա. Գան. Ը. Գործ. ԻԶ. 13 : Տես Երազ.
Տեսրիս, երբք, Քրիստոսնայ
մը զոր Պօղոս գործածեց իբրև դպիր
առ Հաովմայեցիս ուղղեալ թուղթը
գրելու, Հաովմ. Ժ. 22 :

Տեսրիս, Հաովմայեցի Ճարտա-
բարտս կամ փաստարան սրոյ ձե-
ռամբ Հրէայք գաս վարեցին Պօղո-
սի գէժ Հաովմայեցի կուսակալին
առջև ի կետարմ, հաւանականա-
պէս փասն զի իրենք անդէտ էին Հե-
ռաովմեական ասեաններու մէջ գաս
վարելու սովորութեան, Գործ. ԻԻ.
1, 2 :

Տըրուկ, ծանօթ զեռուն ջրային,
արիւն ծծող, յարմար օրինակ ազա-
հութեան և յափշտակութեան, Ա-
սակ. 1. 15 : Կրկերան տըրուկ կ'ան-
ուանէ Հռոմի հասարակաց գտնէք
կողոպտողները :

Տէր, բացարձակ ստացող և իշ-
խան : Այս անունը կը վայելէ մահա-
ւանդ Աստուծոյ, և այս իմաստով
չի կրտար արուիլ ուրիշ արարածի
մը : Յիսուս Քրիստոս, իբրև Մեսիա,
Որդի Աստուծոյ և հաւասար Հօր,
չուտ անգամ կը կոչուի ի Սուրբ Գի-
րք՝ Տէր, մանաւանդ Պօղոսի գըր-
ուածներուն մէջ :

Տէրուկական ընթրիք, կը կոչուի
նաև "հաց կարել," Գործ. Բ. 42.

Ի. 7, և հարգութիւն մարմնոյն և
արեան Քրիստոսի, Ա կորնթ. Ժ. 16:
Է Քրիստոսնեական եկեղեցւոյն երկու
պարզ արարողութիւններէն մին,
զոր հաստատեց Փրկիչը իւր սաստիկ
գորովոյն ժամանակ, այսինքն զաստի
տօնին գիշերը որ պիտի մատնուէր,
և պատուիրեց աշակերտներուն կա-
տարել միջոց իւր երկրորդ գայլուստը
Ամէն հարգուող պարտի Ճաշակել
հաց և գինի որ նշանակ են մեր փր-
կութեան համար Քրիստոսի բեկեալ
մարմնոյն և հեղեւլ արեան, և յի-
շէլ անոր մեծ զոհք, որ մեր բոլոր
յուսոյն հիմն է, և զօրեղ պատանա-
սուրբ և բարեպաշտ կենաց : Տէրու-
նական ընթրեօք կը նորոգուի ուխտն
որ ի մէջ Քրիստոսի և հաւատացե-
լոյն : Է նաև տեսնելի նշան Քրի-
ստոսնեական բնկերակցութեան, ուս-
տի և ծջմարիտ հաւատացեալք միայն
և ոչ այլ զք ունի իրաւունք լինելոյ
մատնակից այնք, Ա կորնթ. Ե 6-8 :
Քրիստոսնեայք ասով կրնան ակնու-
նել, և պարտին ջանալ ընդունել,
Քրիստոսի լիութենէն շնորհս փոխա-
նակ շնորհաց, Բ կորնթ. Ա. 21, 22.
Եփես. Գ. 15, 16, մինչ անոնք որ
անխաբ կը մերձենան այս սեղանը
պարտաւոր կ'ըլլան մեծապէս, և
կրնան պատժուիլ շարաւար, Ա
կորնթ. ԺԱ. 20-34 : Հասմոյ եկե-
ղեցւոյն վարդապետութիւնը թէ հա-
ցը կը փոխուի բուն իոկ Քրիստոսի
մարմնոյն և հոգւոյն զոր քահանայն
նորէն կը մտաւցանէ ի պատարագ,
հակառակ է Սուրբ Գրոց, ինչպէս
նաև զգայարանաց և բանին գէժ :

Տէրուկական օրը : Տես Շարաք :
Տէրեթիա, Գալիլեայի քաղաք զոր
հիմնեց Հերովդէս Ագրիպաս և ան-
ուանեց Տէրեթիա ի պատիւ Տէրեթի
կոյսեր : Հնագոյն և մեծադոյն քա-
ղաք մը, թերևս Քեննեթթ, կը թուի
թէ յառաջագոյն ծաղկեալ և յետոյ
աւերեալ էր մօտ ի Տիրեթիա, ի հա-
րաւոյ նորա : Տէրեթիա էր Գեննեա-
րեթի ծովակին արևմտեան եզրը,
ձիով իբր երկու ժամու ճանապարհ
հեռու այն սեղէն ուր Յորաանան
կ'իլլէ զուր ծովակէն : Քաղաքին
մօտ կոյնի հաւակաւոր աղբերակուիք :
Մովսէս կը կոչուի երբեմն նաև ,

յանուն քաղաքին, ծով Տերերիչ, Յովհ. Զ. 4, 23. ԻԱ. 1: Տես Մով 4: Յես աւերման Երուսաղեմի Տերերիա անուանի եղաւ իբրև յիսա ծաղկեալ գարոցի մը Հրեական սևաման: Խաչակիրք գրաւելով ժամանակ մը Տերերիա, շինեցին հոն եկեղեցի, ուր Արարացիք յետոյ սկսան պահել իրենց անասունները: Այժմուն Տերերիա անհարթ դաշտի մը վրայ է ի մէջ բարձր տափարակ երկրին և ծովուն: Կորն Տերերիա կիսով չափ կործանեցաւ երկարաշարժէ մը 1837 ին, և բնակիչն է հիմա քսան և հինգ հազար, որոց իբր մի երրորդն է Հրեայ: Պարիսպներն աւերակաց կոյտ են մասնաւոր քան պարիսպ, և բոլոր քաղաքը թշուառութեան և աղտեղութեան տեսարան է: Այժմու քաղաքին հարաւային կողմն են հին Տերերիչ կամ ուրիշ քաղաքներու աւերակներ, որ իբր մի և կէս մզն տեղ կը բռնեն, մինչև Չերմուկներուն մօտ: Այս Չերմուկներուն ջուրը նոզկայի է և աղտաղտին, և կտրի Չերմ, այսինքն 136° մինչև 144°, բայց Չերմուկները շատ օգտակար են յօգացաւի նման ախտերու:

Տերերիա, կղզիոս Երեան, երկրորդ կայսր Հռոմայ, էր որդի Լիւեայ և ուրջու Օգոստոս կայսեր, որ որդեգրած էր զնա, ուստի և Տերերիա եղաւ յաջորդ Օգոստոսի, յամի Տն. 14: Զգօն և արգարատէր էր ի սկզբան Տերերիոս, այլ յետ սուկաւուց եղաւ անուանի մտրութեամբ և սփրնեբով, և մեաւ յամի Տն. 37, յետ թագաւորելոյ անագորուսութեամբ քսան և երկու տարի և վեց ամիս: Տերերի թագաւորութեան հնգատասներորդ տարին սկսաւ Յովհաննէս Մկրտիչ իւր պաշտօնը, և Յիսուս խաչուեցաւ իբր երեք կամ չորս տարի յետոյ, Ղուկ. Գ. 1: Տերեր կայսր քսանի մը անգամ կը յիշուի Կոր կառակարանին մէջ առանց անուան, կայսր տիտղոսով միայն, Ղուկ. Ի. 22-25. ԻԳ. 2. Յովհ. ԺԹ. 12, Տերեր պատուիրած էր իւր Տփսապներուն աստուածային պաշտօն մատուցանել իւր պատկերներուն:

Տիկ, Այս պատկերը կը ցուցնէ

այժի մտթէ շինուած տեսակ մը հազարակ, զոր ջրով լեցուն կը տանէին ջրկիրք, երբեմն նաև կը բայիւէին անով ջուր ծարաւելոց: Անասնոյն մտթէր հանելէ և մաքրելէ ետքը, ստուշներուն տեղերը կը գոցէին, իսկ պարանոցին ծակը բաց կը թողուին յաւր կամ ուրիշ հեղուկ լեցունելու կամ պարպելու համար: Այսպիսի տիկ մը գիւրին էր կրել ուսով, Ծննդ. ԻԱ. 14: Տես նաև Յես. Թ. 4, 13. Սաղմ. 83. Երեմ. Ժ. 4. 1.

Երբ հեղուկ մը կը լեցուի տիկի մը մէջ, տիկը կ'ուսւի և կը ձկտի. մտնաւանդ եթէ հեղուկը գինի է և գինին նոր, ևս աւելի կը ձկտի տիկը խմորմամբ գինւոյն, այնպէս որ, եթէ օդ առնելու տեղ չթողուի, հեղուկը կընայ պայթեցնել տիկը կամ եթէ ծակ աւելի տիկը, կը ծորցնէ հեղուկը: Ուստի հարկ է նոր գինին գնել նոր տիկերու մէջ որ գեաւ ասկուն են, ուստի և կրնան գրմանալ անոնց մէջ լցուած նիւթին ծաւալման կամ ձգտման, և թողուլ գինւոյն հասնել. իսկ հին տիկերը կորնան, առանց վտանգի, պահել հին գինի որը խմորման արդէն անցած է, Մատթ. Թ. 17. Ղուկ. Ե. 38. Յար. Լ. 19:

Այսպիսի տիկեր կամ մտթեր գեա կը գործածուին յարեկոս ոչ ի ճանապարհորդութեան միայն, այլ և ջուր կրելու և բնասանական պիտանոց: Տիկք կը շինուին եղան կամ ուղտու մտթէ գինի պահելու համար ի գինեատունս: Բայց հազարապէք, այսինքն փոքր տիկեր, այժի մտթէ, ևս աւելի ընդհանուր են ջրոյ և գինւոյ համար: Սակայն նախկին հմուտ էին խեցեղէն կամ կաւեղէն ամաններ շինելու արուեստին, ու

նէին նաև ի պէտս զարդու տեսակ տեսակ փոքր և գեղեցիկ կարասներ և ամաններ ազնիւ մետաղներէ, քարէ, յապակայ, յախճապակայ և սպիտակ կճէ, Երեմ. ԺԺ. 1, 10, 11: Տես և Կուժ, Այգի և Արցունք:

Տիկ կը կոչուի նաև տեսակ մը նուազարան, Դան. Գ. 5, 10, որ, բնա նկարագրութեան բարունեաց, կը շինուէր մտթէ պարի մը կցուած երկու փողերէ, և ունէր խիստ և մեծագոյ ձայն:

Տիմոթէոս, սորոս-սոգապ, աշակերտ Պօղոսի: Էր Լիկոյանից Դիերրէ կամ Լիւսարա քաղաքէն, Գործ. ԺԶ. 4. ԺԴ. 6: Հայրը Յոյն էր, բայց մայրը Հրեայ, Բ Տիմ. Ա. 5. Գ. 15: Հրահանգութեամբ բարեպաշտ մօրն և հաւույն, ինչպէս նաև քարոզութեամբ Պօղոսի յառաջին այցելութեան նորա ի Լիւսարա, յամի Տն. 48, դարձի եկաւ Տիմոթէոս և յանձն առաւ Աւետարանին պաշտօնութիւնը որչ զարդ եղաւ: Ահանատես էր տառապանաց Պօղոսի, զոր կը սիրէ իբրև հայր ի Քրիստոս, Ա Տիմ. Ա. 2. Բ Տիմ. Գ. 40, 41: Երբ առաքելալ զարձաւ Լիւսարէ, իբր յամի Տն. 51, եղբայրները գովեցին զՏիմոթէոս իբրև արժանաւոր և յառաջադէմ, և Պօղոս որոշեց առևուլ զնա իրեն հետ, սուսի և թլիտակ զՏիմոթէոս ի Լիւսարէ, Գործ. ԺԶ. 3: Տիմոթէոս անձնատուր եղաւ աւետարանին գործին, և մեծամեծ ծառայութիւններ բոլոր ժամանակը: Պօղոս ոչ միայն կը կուէ զՏիմոթէոս սիրելի որդի, այլև եղբայր և ընկեր իւր աշխատութիւններուն, և ոյր Աստուծոյ, վասն զի քան զՏիմոթէոս աւելի մթտերիմ և հաւատարիմ զոր գտած չէր, Հուովմ. ԺԶ. 21. Ա Կորնթ. Դ. 17. Բ Կորնթ. Ա. 4. Ա Տիմ. Ա. 2, 18: Արդարև, ընտրուած էր յառաքելոյն իբր ուղեկից և աշխատակից, ժամանակ մը նաև բանասակից նմա ի Հուովմ, Երբ. ԺԳ. 23: Պօղոս թողուց զնա յետոյ Եփեսոս, յառաջ ասանկ և կատարեալ ընկէ այն քաղաքին մէջ աւետարանին գործը զոր Պօղոս սկսած էր, Ա Տիմ. Ա.

3. Գ. 14: Կ'երևի թէ շատ մեծ զբառահաւթիւն և սէր ունէր առաքեալը Տիմոթէոսի զբայ, սուսի և կը յիշէ զնա յանախ խոնդակաթ բանիւք, Գործ. ԺԶ. 4. ԺԵ. 14, 15. ԺԸ. 5. ԺԺ. 22. Ի. 4. Բ Տիմ. Գ. 10. Ի. 5:

Տիմոթէոս, բաղքա առ: Այս թուղթերուն առաջինը կը թուի գրուած յետ առաջին բանասրկութեան առաքելոյ Պօղոսի ի Հրաովմ, և մինչեւ էր Մակեդոնիա, և զՏիմոթէոս թողած էր Եփեսոս, Ա Տիմ. Ա. 2, յամի Տն. 64: Երկրորդ թուղթը կը թուի գրուած առ Տիմոթէոս Փրոուլ Ասիոյ Տիւստային արևմտեան կողմը, յամի Տն. 67, Պօղոսի երկրորդ բանասրկութեան ասան, իմացնելու համար իւր մտաւորաւ մարտիրոսական մահը: Խորին զգացմամբ կը կարգանք հայրագութառաքելոյն այս մահաւ կտակն առ սիրելի որդին իւր ի Քրիստոս, իբրև վերջին պտուղ սիրոյ նորա առ նա և առ եկեղեցին: Երկրորդ թուղթը ևս շատ պատուական են և ի խրատ ամեն Քրիստոսնէի, մանաւանդ եկեղեցւոյ ամեն պաշտօնէի համար: Այս երկու թուղթը Պօղոսի, ինչպէս նաև Տիմոթէոս, շատ անգամ կը կոչուին "հոգևական թուղթք Պօղոսի":

Տիտոս, անուանի Քրիստոսնեայ պաշտօնեայ եկեղեցւոյ, աղաւ Յոյն, Գաղ. Բ. 3, որ զարձաւ ի Քրիստոսնութիւն քարոզութեամբ Պօղոսի, Տես. Ա. 4, և եղաւ ընկեր և գործակից առաքելոյն, Բ Կորնթ. Ը. 23: Տիտոս ուղեկից էր Պօղոսի և Բառնարայ, իբր ասոնք զրիւսեցան յԱսիոքայ յերեսուզմէմ, Գործ. ԺԺ. 2. Գաղ. Բ. 4: Յետ այնորիկ զբրկուեցաւ Կորնթոս և աշխատեցաւ յաջողութեամբ, Բ Կորնթ. Ը. 6. ԺԲ. 18: 24րցաւ ժամանել առաքելոյն ի Տրովա, ուր կը սպասուէր, այլ ի Փիլիպպէ, Բ Կորնթ. Բ. 12, 13. Է. 6. և յետ սակաւուց յանձն առաւ երթալ աշխատել Կորնթոս, միանգամայն ջանալ նպաստ ժողովել Հրեաստանի աղքատ հուստացելոց համար, իրեն հետ ասանկով երկրորդ թուղթն առ Կորնթացիս, Բ Կորնթ. Ը. 6, 16, 17: Իբր ութ կամ տասը

տարի ետքը կը գտնենք որ Պօղոս կը թողու զՏիտոս ի կրեակէ, հաստատել և ուղղել այն կղզւոյն եկեղեցիները, Տիտ. Ա. 5: Հոս ընկալաւ Տիտոս առաքելոյն թուղթը, յետոյ հրատարակալ յառաքելոյն գնաց Կիկոպոլիս, Տիտ. Գ. 12, առաջ ապա գնաց սասմանակէց երկիրը Կաղմաստիս, Պօղոսի ի Հռոմով բանտարկուելն յառաջ, Բ Տիմ. Դ. 10: Ըստ աւանդութեան Տիտոս շատ տարիներ աշխատեցաւ ի կրեակէ, և մեռաւ հին ծերացեալ աւուրբք: Տիտոս կը թուի նշանաւոր հուստարմութեամբ, իմաստութեամբ, նախանձու և եռանդեամբ: Պօղոս վշտահալ էր անոր և կը սիրէր: Պօղոսի թուղթն առ Տիտոս մեծ նմանութիւն ունի առաջին թղթոյն առ Տիմոթէոս, և, հաւանակածնապէս, գրուեցաւ ոչ շատ ուշ քան զայն, յամի Տն. 63:

Տիւրքացի, բռնասոր, անուն Եփեսոսցւոյ, որոյ դիւանին կամ գորոցին մէջ կը քարոզէր Պօղոս և կը պաշտպանէր աւետարանին վարդապետութիւնները, Գործ. ԺԹ. 9: Ըստ ոմանց կը կարծուի թէ Տիւրքն էր սոփեստէս Յոյն, սուսցելէ հռետարական արուեստի կամ փիլիսոփայութեան և զարձեալ ի ֆրիստոնէութիւն, մինչ այլք կը կարծեն թէ էր Հրեայ վարդապետ կամ բարուհի, որ ուներ հաստարակաց գորոց:

Տիւրք, ԿՃ, անուանի վաճառաւոր շաղաք Փիւնիկեցաց, նիստ մեծ հարստութեան և զօրութեան, Միջերկրական ծովուն վրայ, Ասորի ցեղին սասմանին մէջ, բոս որոշման Յետոս, Յես. ԺԹ. 29, Թէպէտ այս ցեղը չկրցաւ երբէք նուաճել զՏիւրքոս: Տիւրքն էր "գուսար Արդոնի", բայց քան զԱրդոն և քան զայլ քաղաքս Փիւնիկեցաց գեր ի վերոյ եղաւ արագ, և մինչև ի վախճան ազանց այս առաւելութիւնը: զՏիւրքոս չին յիշեր ոչ Մովսէս և ոչ Հոմերոս, բայց Դաւթի ժամանակէն կը սկսի յիշուիլ Հին կտակարանին գրոց մէջ: Ի մէջ Դաւթի և Քիրոսմոյ, Թազուարին Տիւրքոսի, կար սերտ բարեկամութիւն որ տեւց յետոյ Սողոմոնի ժամանակ: Տիւրքացաց

ձեւառութեամբ, այսինքն անոնցմէ գործաւորներ և նիւթ աւելով շինեց Դաւթի իւր առնը. անոնց օգնութեամբ շինուեցաւ յետոյ տաճարն առ Սողոմոնիւ, Բ Թագ. Ե. 11. Գ Թագ. Ե. Ա Մնաց. ԺԴ. Բ Մնաց. Բ. 3. Թ. 10: Իսրայելի թագաւորին Աբրամաուս ամուսնութիւնն Փիւնիկեցի իշխանուհւոյն Յեզարեւոյ հետ մեծ պատուով և ամբալ թշուառութիւն բերաւ տասն ցեղեց վրայ, քանզի Փիւնիկեցիք էին թանձր կապաշտ, երկրպագուք Ռահազու և Աստորայոյ, և անձնատուր ամեն տեսակ հեթանոսական մտութեանց, Աբրամքին պատմութիւնը կը վկայէ թէ Տիւրքն մեծ զօրութիւն ուներ ծովու վրայ, և Միջերկրական ծովուն և Ալլիանդեան ովկիանոսի օփանց անթիւ գաղթականներէն կը քաղէր հարստութիւն և զօրութիւն: Ըստ բանից Սուրբ Գրոց, Տիւրքացիք էին ամբարտաւան և զեղի, և իր ամենայն մեղքը որ անմեկին ընկեր են յաջողութեան և յղփութեան: Պատուհաս կը սպառնային մարգարէք ի պատիւն անոնց կառաջադրութեան և անգաղութեան, նաև Տիւրքոսի կործանումը Կարուզագոնոսորի ձեռքով ըսուեցաւ կանխաւ, և կատարումը ևս պատմուած է, Իս. ԻԳ. 13. Եղեկ. ԻԶ. 7. ԻԸ. 1-19. ԻԹ. 18: Յետ կործանման քաղաքին, ինչպէս կ'երևի, բնակչաց մեծ մասը շինեց ուրիշ քաղաք կղզւոյ մը վրայ, հին քաղաքին զիմացը, իբր երեսուն ասղարէզ հեռու ցամաքէն: Այս քաղաքն ի սկզբան հին քաղաքին արուարձանն էր, բայց շուտով ընդարձակուելով եղաւ նոր Տիւրքոս, ընչեղ և հօր իրրի զՏիմոթէոս: Այնպիսի էր ամբութիւն և զօրութիւն նորոյն Տիւրքոսի, մինչև Մեծին Ալեքսանդրի իբր ետին ամբու ջանալ ամենայն հնարիւք առնուլ զայն, և հուսկ ուրեմն առաւ 332 ին նախ քան զՔր., լիբ արկանելով նախ յամաքին և կղզւոյն մէջտեղի միջոցին հին քաղաքին աւերակներով, այնպէս որ բացուեցաւ և երկեցաւ հին քաղաքին տեղը ի լլուսն մարգարէութեան թէ "Քու քարերդ, փայտերդ ու հողդ լուրերուն մէջը

պիտի ձգեն, „ու պիտի սշնչանաս . ու երբոր փնտառուի՝ ալ յաւիտեան պիտի չգտնուիս,“ Եղեկ. ԻԶ. 12, 21, Հնաւ սեղեր գացող նաւք Տիւրքոսի ի գարձին պիտի գրտնէին զնա սչ միայն առնուած, այլ և “կրակով սպառած,” Ես. ԻԳ. 4-14. Չար. Թ. 4. Յեա մեծամեծ ձախողութիւններ անցնելու, և շատերու իշխանութեամբ ներքե Կնալու, հաւակ յետոյ Տիւրքոս ինկաւ ընդ իշխանութեամբ Հառմայեցոց, և սկսաւ ըստ բաւականին ծաղկել վաճառականութեամբ, թէպէտ նաւահանգիստը վատթարացած էր, և Աղէքսանդրիա և ուրիշ ծովահայեաց քաղաքներ էլած և առ սակաւ ոսկաւ խափանած էին Տիւրքոսի առուտուրը: Քրիստոս անգամ մը զնաց Տիւրքոսի և Արգանի երկրին սահմանը, Մատթ. ԺԵ. 21, և Քրիստոս նէական եկեղեցի մը կազմակերպու հոն յառաջ քան զամեն Տն. 58, Գործ. ԻԱ. 3-7, Տես և Մատթ. ԺԱ. 11, 22: Այս եկեղեցիին ծաղկեցաւ քանի մը դար, և ժողովներ գումարուեցան հոն. և այս ժամանակին մէջ Տիւրքոս էր սակաւին հզօր բերդաքաղաք, ինչպէս էր նաև առ իաշակոք: որ և առին քաղաքը, Երուսաղէմ առնելէն իբր քան և հինգ տարի ետքը: Տիւրքոս, նուաճուելէն հետէ ի Թրքաց, կը մնայ աւերակ, և շատ անգամ նաև գրեթէ թափուր ի բնակչաց: Չարգիս է քաղաք գուղնաբայ, որ կը կոչուի Սուր, տկար պարիսպներով, հազիւ երեք հազար բնակչօք: Այժմուս Տիւրքոս կամ Սուր է յարեւելեան կողման երկրին որ ժամանակաւ էր կղզի մը: զոն մը երկայն, և կէտ մըն հեռու ծովեզրէն, և ունի երկու նաւահանգիստ որ կազմուեցան լիբ արկանելով Աղէքսանդրի ցամաքին և հին կղզւոյն միջոցին, որ հիմա լայն պարանոց է: Բուն և գլխաւոր նաւահանգիստը հիւսիսային կողմն է. բայց այս նաւահանգիստին ևս չէ այնչափ խոր մինչև ընդունել մեծամեծ նաւեր, այլ շատ փոքր նաւեր միայն կրնան մտնել հոն: Կաւահանգիստը լեցուած է, և կղզւոյն հիւսիսային ափան վրայ կան կարգաւ քարեղէն

սիւներ, որոց մեծութիւնը և բազմութիւնը բաւական են ցուցնելու մեծանուն քաղաքին նախնի փառաւորութիւնը: Բայց անոր հին փառք անցած է ի սպառ, սակաւ ձկնաբծ միայն կը սփռեն իրենց ուսականներն անոր աւերակաց մէջ, փոխանակ վաճառաշահ իշխանաց հին քաղաքին:

Տիւրքիոս, աշակերտ որոյ ձեռամբ կը զրկէր Պօղոս իւր թուղթերն առ եկեղեցիս: Տիւրքիոս էր Ասիացի, և եղաւ ուղեկից Պօղոսի Կորնթոսէ յերուսաղէմ, Գործ. Ի. 4: Տիւրքիոս տարաւ կողոտացոց և Եփեսոցոց թուղթերը: և Տիմոթէոսի առաջին թուղթը: Առաքելաբ կը կոչէ զնա սիրելի եղբայր, հաւատարիմ պաշտօնեայ ի Տէր, և ընկեր ի ծառայութեան Աստուծոյ, Եփես. Գ. 21, 22. Կաղ. Գ. 7, 8. Բ Տիմ. Գ. 12, և ունէր գիտաւորութիւն զրկել զնա կրեօտէ, մինչ Տիտոս հոն չէր, Տիտ. Գ. 12:

Տղայք: Բազմութիւն որդւոց կը համարուէր նշանակ օրհնութեան, Սաղմ. ձիւ. 3-5, և անգլաւակ այրիք կը խորհէին այլևայլ հնարք պրծելու ի նախաստան ամուսնեան, որմէ կը պազատէին առ Աստուած ազատել, երբ օրհնութիւն կը մաղթէին նորոգ ամուսնացնոց, Հուսթ. Գ. 11: Եննգական կնոջ յանկարծ և սաստիկ երկունքը շատ անգամ նմանութեամբ կը յիշուի ի Սուրբ Գիրս: Պօղոս կը համարէ երկունքն իբրև արդիւնք և ապացոյց անկման մարգոյ, բայց այն կանանց որ կը տեսնի ի հաւատոս կու տայ ապահովութիւն թէ, եթէ այն ցաւոց մէջ, որ առաջին կնոջ յանցանքութեան պատիւ է, Եննգ. Գ. 16, վտառհաւթեամբ գիմնն առ Աստուած, կրնան սոփոսուիլ և ազատութիւն գտնել Աստուծով, Ա Տիմ. Բ. 15:

Նորածին մտնուիք սոփորութիւն էր լուսայ, աղղով շփել և պատել խանձարօք, Եղեկ. ԺԶ. 4. Դ ուկ. Բ. 7-11: Ութ օրէն կը թլփատէին ազան և կը զնէին անունը: Երկ կաւթէն կը կորուէր, ատն կը կատարուէր շատ անգամ, Եննգ. ԻԱ. 8: Աղջիկ աղու մը ստնասուն կամ գայեակը աղուն քով կը մնար յգնանս,

Ծննդ. ԻԴ. 59. ԼԵ. 8: Տղայք մեծ
 փախով և խնամով կրթել պարտք
 էր, Բ Ռ. Զ. 20-23, և աննոցմէ կը
 պահանջուէր պատուել զժնարս և
 հնազանդել աննոց և որդի մը պար-
 տէր հպատակել իւր հօրն ամէն բա-
 նի մէջ, Թու. Լ. 5, Թղլլ տուեալ
 էր նաև հօր իւր որդին այլ ժամա-
 նակ մը ի ստրկութիւն փոխանակ
 պարտուց, Դ, ևտ. ԻԵ. 3)-41. Դ
 Թագ. Դ. 1. Մատթ. ԺԲ. 25:

Անդրանիկ որդին, Թող ուրիշ ա-
 ռանին շնորհք, (Տե՛ս Անդրան-
 կաթիւն,) իւր հօրը ժառանգու-
 թեանն կ'առնուր երկու բաժին,
 մինչ մին որդիք կ'առնուին մէն
 մի բաժին, Հարճորդիք կ'ընդու-
 նէին պարզե, և երբեք միւսներուն
 հետ հաւասար բաժին, Իննգ. ԻԱ.
 8-21. ԻԵ. 1-6. ԽԹ. 1-27. Դատ.
 ԺԱ. 1-7. Գտորքը չէին առնուր բա-
 ժին, բայց միայն Թուցոց ԻԵ. 1-11
 յիշուած գրիպց մէջ:

Տղայ կամ որդի բառն Եբրայեցե-
 րէն սեռով այլևայլ նշանակութիւն
 ունի: Բարի մարդիկ կը կոչուին որ-
 դիք Առտուծոյ, որդիք լուսոյ, որդիք
 արքայութեան, այլովքն հանդերձ.
 չար մարդիկ կը կոչուին որդիք գիւնի,
 կամ որդիք բարկութեան, անհնա-
 զանդութեան, այլովքն հարդերձ:
 Զօրաւոր մարդ մը կը կոչուի որդի
 զօրութեան, ամբարիշտը՝ որդի Բե-
 լիարայ, ազնուներ մը՝ որդի ազն-
 ղան, և ծառին ստոր կը կոչուի ծա-
 ռին որդին: Մարդու մը սերունդն
 անոր "որդիքն" են ազգէ յազգ:

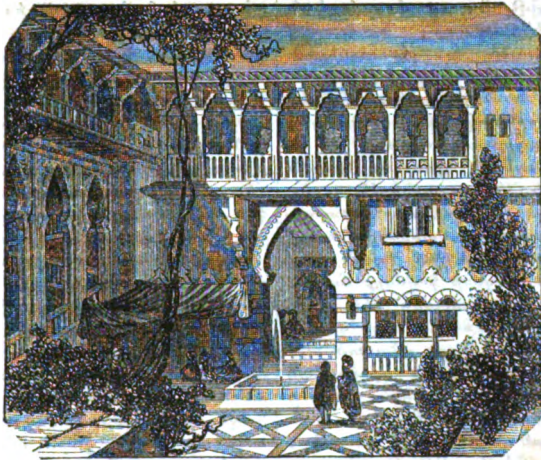
Տնտեսութիւն, Քրիստոսի Աւե-
 տարանը Տրատարակելու պաշտօն,
 Ա կորնթ. Թ. 17. Եփ. Գ. 2: Նաև
 Աստուծոյ մարդոց հետ վարուելու
 խորհուրդը կամ նպատակը: Նահա-
 պետական, Մովսիսական և Քրիս-
 տոնէական տնտեսութեանց մէջ,
 Աստուած սկսած, յառաջ տարած
 և կուտարեալ ըրած է իւր յայտնու-
 թիւնն իւր անկին և շնորհաց զբայ
 գէպ այս աշխարհս, Եփես. Ա.
 10. Կղղ. Ա. 25: Աստուծոյ մեծ խոր-
 հորդոյն կատարեալ յայտնութիւնը
 եղած է տակաւ, և մարդկային ազ-
 գին որպիսութեան և պարագաներուն
 համեմատ և յարմար:

Տալք, գաւառ յայնկոյն Յորգա-
 նանու, ուր պապատանեցաւ Յեփ-
 Թայէ, երբ մերժուեցաւ Գաղղոյա-
 գացիներէն, Դատ. ԺԱ. 3, 5: Տեղը
 ծանօթ չէ:

Տարթա, Բարսի-Նո Տեռ-Ն, Ամ-
 մոնացի իշխան, զայնակից Սանարա-
 զատայ և Սամարացոց ընդդէմ բա-
 րեպաշտ Հրէից որ կը շինէին տւեր-
 եալ տաճարը, Նէեմ. Բ. 10. Դ. 3:
 Տուրիոյի սպառնալիքն և նենգու-
 թիւններն ի դերեա ելան: Մինչդեռ
 Նէեմիա հեռու էր, Տուրիա Յու-
 դոյի գլխաւորներէն սմանց ձեռքով
 հակառակ օրինաց ընակեցաւ նոր
 տաճարի գեղեցիկ սենեակներէն մին,
 բայց անխաբար սերժուեցաւ, երբ
 կուտակուց ետ դարձաւ, Նէեմ. Զ.
 17-19. ԺԳ. 1-9:

Տաւն, կը նշանակէ շատ անգամ
 բնակութիւն, նիստ, ուտոսի և տա-
 ճարք և նոյն իսկ խորանը կոչուած
 են տուն Աստուծոյ:

Տունք կը շինուին յարեւելս ընդ-
 հանրապետ քառակուսի ձևով, ի մի-
 շոցին բայց գաւթիւն կամ բակով որ
 այսպէս կը մնայ փակուած շուրջա-
 նակի տան պատերէն: Բարք պատու-
 հանք կը նոյնն այն բակին վրայ,
 ընդհանրապէս պատուհան չկայ փո-
 շոցին վրայ: Կան մեծամեծ տուներ
 որ սէնին քանի մը գաւթիթ, որ ընդ-
 հանրապէս հաղորդակցութիւն ունին
 իրարու հետ: Այս գաւթիթք են շատ
 անգամ քարոյտտակ և մեծամեծ
 տուններէն շատերուն մէջ գաւթին
 մէկ մասը կը տնկուին թուփեր և
 ծառեր, Սողմ. ԶԴ. 3. ՃԻԸ. 3:
 Գաւթին մէջ կը շինուի նաև, եթէ է
 հնար է, աղբիւր կամ աւաղան,
 շատ անգամ ջրարուզի, Բ Թագ.
 ԺԵ. 18: Սովորութիւն է շատ տու-
 ներու մէջ սօթազին ժամանակինը
 հովանոց տարածել բարք գաւթին
 վրայ, և անտանն բնակիչք տան օր-
 ուան մեծագոյն մասը կ'անցունեն ի
 բացի, ոչնչելուք անգամ կ'ընդուն-
 ակին հան: Գէթ ի Բերիա, շատ ան-
 գամ գաւթինն հարաւային կողմը
 խորը մը կայ պատին մէջ բազմաջով
 զարդարեալ, հան ընկողմանելու և
 զով օդ ծծելու սօթոյ ժամանակ-
 ներ:

ՏՈՒՆ ԶԱՐԻՆԱՅ

Իւրաքանչիւր տան ճակատին մէջ տեղ կայ կամարակապ անցք որ կը տանի տան գաւիթը, ոչ ուղղորդ, այլ գարձուածով, սրպէս զի փոսցէն անցնողները շտաննն զանոնք. Այս անցից արտաքին գոււռ, մեծամեծ տուներու մէջ, կը կենայ գանապան, Գործ. ԺԲ. 13:

Արեւելեան տանց հարթ տանիքը շատ յարմար է սաւէյ առանձնանալու և խոհարար. Հոն Սամուէլ Խոսեցաւ Սաւուզի Հեա, Ա թագ. Թ. 25, և, ըստ 26 համարին, կ'երեւի թէ նաև Հոն պառկեցան, ինչպէս ցարգ սովորութիւն է յարեւել, Բ թագ. ԺԱ. 2. Դան. Գ. 30: Վաւա կ'ըսէ. "Ի սկզբանէ Հետէ Արարացւոց սովորութիւնն է, և է միանգամայն առաջարար և զուարճայի, գիշերներն անցունել առաներուն տանեաց վրայ, որ այս նպատակաւ շինուած են հարթ, և մտաւոյց առներէն կատուած արմովք: Տանեաց վրայ ննջել արգարև հանոյ թուեցաւ մեզ, քանզի Հոն կը վայելէինք զով օգ, ապա մտղուկներէ և ապկանեայ շոգիներէ, շուննիարով մեր վրայ ուրիշ ծածկոց բոլց միայն երկինք, որ այլևայլ գեղեցիկ երեւոյթ կ'ընծայէ, աճէն անգամ որ կարթըննայ մտաք գիշերը, և մինչ լուս.

թիւն և միայնութիւն յարմար կ'ընեն միտքն ի խոհուսն, Գործ. Ժ. 9: Հին արեւելեան տուներուն տանիքը յարմարագոյն, շատ անգամ նաև միմիայն անգն էր մտաւոյ երկիրը բաւական հեռու գիտելու, ուստի և Հոն կը գիտէին վտանգի ժամանակ, Ես. ԺԵ 3 իՒ 1: Տանեաց յատակն էր ընդհանրապէս պինդ հող, որ երբ անձրևէ կը թրջէր կամ կը ճեղքուէր, ջուր կը վազէր վար, Առաւ. իԼ. 15, և ուր, եթէ չմաքրուէր, գարնան կը բուսէր խոտ վայրի, որ շուտով կը չորնար, երբ անձրևները կը դադրէին, Սագմ. շԻԹ. 6, 7. Ես. ԼԷ. 27:

Տուներ յարեւել, մանաւանդ հայտնապէս, ընդհանրապէս քարաշէն են: Նաև թրծուև աղիւս կը գործածուի: Բոլց հասարակ ժողովրդեան տուներն ընդհանրապէս գծուծ են, սրոց շինութեան համար կը գործածուին հող, եղեղ, յարգ, և առնոց նման նիւթեր, վան որոյ յարմար օրինակ են մարգկային անցաւոր և գերբաղձեան կենաց, Յար. Գ. 19. և որովհետև պատերն են կաւէ, աւազէ և աղմէ, կամ, եթէ աւելի, անեկ աղիւսէ, "առաները ծակել," Յար. ԻԴ 16. Մատթ. 2. 19. իԴ. 43, գծուարին չէր, ինչպէս ըստ

Եղեկէլ, Ռ. 5, որ ժողովրդեան առջև ծախեց պատը, և այսու, ինչպէս յայտնի է, շխտաուեցաւ առևճը, բայց գործը զօրեղ սպառնալիք էր անտոգնիբուն, ինչպէս նաև միւս օրինակը զոր կը գանկնք Եղեկէլի յաջորդ գլխոյն մէջ, 10 էն մինչև 16 համար: Ասորոց երկրին և Բարկանի հին քաղաքներէն ուրիշ բան թնայած չէ եթէ ոչ հասարակաց շինուածաց աւերակներ. առնենր ի սպառ անհետ եղած են: Գանդեւի և Կեղտի կազմը ճանապարհորդք կը պատմին թէ յանկարծ հեղեղներ գալով, այս գետերուն աւազուտ եզերքը շինուած արնակներու բազմութիւնը գիշերուան մէջ կ'առնուէ կը տանին, անոնց հետք անգամ չեն թողուր: Այս կը հաստատու մեր փրկիչն առակը, Մատթ. Ի. 24-27: Տես Տաղաւար: Տուրք: Տես Հարկ:

Տպագրան, քար պատառական գեղին, ի գոյն գինւոյ, երբեմն նաև բաց կանաչ կամ կարծիր: Տպագրանն էր մին յերկաստան ականց Հրէից քահանայապետին լանդպայտնակին վրայ, Եւ. իՐ. 47. ԼԹ. 10, և էր պատառականագոյնն ի բերքս երկրին Քուշոյ կամ հարաւային Արարից, Յար. իՐ. 19:

Տրաքանցիք, բրնձառոտի ժամանակ էր, ինչպէս անուէնն յայտնի է, երկիր անհարթ և քարուտ, Պագետիսու հիւսիսային արևելեան սահմանին վրայ, ի հարաւոյ Դամասկոսի, ի մէջ լեռանց Անապատ Արարից յարևելից, և Իսուրէա, Արանիտիս և Բաասանէա կոչուած գաւառաց' յարևմտից և ի հարաւոյ, Ղուկ. Գ. 4: Հերովդէս Մեծ նուաճեց այս երկրին աւազակաբարոյ մարդիկը, և Հերովդէս մահուանէն ետքը անոր որդին Փիլիպպոս առաւ այն գաւառը, և ապա Հերովդէս Աբրիպոս:

Տրիփոնէ և Տրիփոս, հին աշակերտք ի Հաովմ, հաւանականապէս քորք, և շատ օգտակարք աւետարանի գործին մէջ, Հաովմ. ԺԶ. 12:

Տրոգիլիս, անուն քաղաքի և հրուանդանի իգանից, ի փոքրն Ապա, ի մէջ Եփեսոսի և Մէանդր

գետոյ, հանդէպ Մամուսի: Հրուանդանն է Միւկազէ կոչուած լեռան գարեանդը, Գործ. Ի. 15:

Տրովազ, ծովեզերեայ քաղաք Միւսից, փոքուն Առից հիւսիսային արևմտեան մասին մէջ, Եգէական ծովուն եզերքը, հին Տրովա քաղաքին կտրծեցեալ անդէն քիչ հեռու գէպ ի հարաւ: Նաև մտաւկայ երկիրն ուր է Հիլեոպոլիտոսի բուր հարաւային եզրը կը կոչուի Տրոյա կամ Տրովադա: Տրովադա էր երևելի գաղթականութիւն Մակեդոնական և Հաովմէական, և կը կոչուէր Տրովազ Ալեքսանդրեան: Թուրքերն Էդրի Աթամայոլ կը կոչեն հին Տրովայի աւերակները: Տրովայի աւերակներն արգարև մեծ և երևելի են կաղնոյ անասուի մը մէջ: Պոզոս աւաքեալ թնայ կարճ ժամանակ ի Տրովադա յամի Տն. 52, և անտի նաւարկեց Մակեդոնիա, Գործ. ԺԶ. 8-11: Իւր երկրորդ այցելութեան ատեն ի Տրովադա, յամի Տն. 57, աշխտանցաւ հան յաղաութեամբ, Բկորնթ. Բ. 12, 13: Իւր երրորդ այցելութեան ատենը եթիւնակ մը միայն թնայ հան, այս այցելութեան վերջին օրն յարոյց Պոզոս Եւսիքոս անուն պատանին, Գործ. Ի. 5-14, յամի Տն. 58: Տես և Բ Տնմ. Գ. 13:

Տրոպիմոս, աշակերտ Պոզոսի, հեթանոս, ծննդեամբ Եփեսոցի, և կու կորնթոս աւաքելոյն հետ, և ուղեկից եղաւ անոր ի ճանապարհորդութեան նորա յԵրուսաղէմ, յամի Տն. 58, Գործ. Ի. 4: Երբ Պոզոս ասնորին մէջ էր հոն, ի նրոյք բրնձեցին զնա և կ'աղաղակէին, "Տաւարին մէջ Յոյներ մտցուց, և սուրբ անգը պղծեց, քանզի անտած էին զնա քաղաքը Տրոպիմոսի հետ, և կտրծեցին թէ նաև զՏրոպիմոս եմոյծ ասնարը: Քանի մը տարի ետքը Պոզոս կը գրէ թէ թողուց զնա հիւանդ ի Միլետոս, Բ Տնմ. Գ. 20: Այս հիւանդութիւնը չէր Պոզոսի առաջին այցելութեան ատենն ի Միլետոս, քանզի անասնի զՏրոպիմոս մեկտեղ բերաւ Երուսաղէմ, և ոչ ի Հաովմ ճանապարհորդութեան ատենը, քանզի անասնն Պոզոս չհամարեցեալ Միլետոս, այլ հաւանաբար

նապէս եղաւ այն ատեն որ Պօղոս բան-
տարիւթիւնէն ազատելով այցելու-
թիւն ըրաւ Փարք Ասիոյ, Կրեաէի,
Մակեդոնիոյ, և թերևս նաև Սպա-
նիոյ, յառաջ քան զիւր երկրորդ
բանտարկութիւնն և զմահ: Տրոփի-
մոսի վրայ ուրիշ բան չենք գտեր:

Տօժ: Աստուած այլևայլ ասներ
կամ հանգստեան և պաշտաման օ-
րեր սահմանեց շրջից մէջ, յաւիտե-
ան պահելու համար ի նպաստ նո-
ցա գործուած մեծամեծ դիպաց յի-
շատակը. զորօրինակ, շարաթը կը
յիշեցնէր աշխարհի արարութիւնը,
զատիկը կամ պտտէրը զին յճգիպ-
տոսէ պնտեկոստէն՝ օրինաց տուչու-
թիւնն ի Աինա, այլովքն հանգերձ:
Տարեկան երեք ասներու ատեն,
այսինքն՝ զառակին, պնտեկոստէին և
տաղաւարտարաց, ազգին բոլոր ա-
րուներէն կը պահանջուէր երթալ
աստօրը, ԵՄ. ԻԳ. 14-17. ԲՕր. ԺԶ.
16, 17, և Աստուած իւր մասնաւոր
նախադրամտութեան վաճառու կը
պաշտպանէր անոնց սահմաններն,
մինչ անոնք ի բացեայ էին, օտար
յարձակման, ԵՄ. 1Գ. 23, 24: Ու-
րիշ ասեք էին քոզ հնչեցնելու, նոր
լուսնոյ ասները, փութիթը, նա-
ւակատիքը, հանգստան տարին, և
յորելեան տարին: Ասոնց վրայ խոս-
ուած է այլուր: Այս նուիրական
ասներուն պահանջութիւնն յարմար
էր ոչ միայն միտք բերելու ազգին
կանխազոյն պատմութիւնը, այլև ար-
ծարծելու կրօնից ազգեցութիւնը և
Մեծոյի տնկալութիւնը, յիժ աս-
տու անոնց ուրարութեանն Աստու-
ուած, փարատել հակառակութիւ-
նը և նախանը, և նոր ընկերակցու-
թիւններ հաստատելու ի մէջ այլև-
այլ ցեղից և գերգոտտանաց: Տես
Քաւուքեմ օր:

Քրիստոսնէական եկեղեցին շուրթ
սան յայտնապէս սահմանեալ ի
Քրիստոսէ կամ յառաքելոց. բայց
որովհետև պատուէր ունինք յիշել
անոր մահը քանիցս անգամ կը կա-
տարեիք տերունական ընթրիքը,
կրնանք բոլր թէ Քրիստոս այս խո-
հուրդը հաստատեց իբրև մշտնջե-
նակ օր: Քրիստոսնէայց կը կա-
տարին միշտ Քրիստոսի յարու-

թեան յիշատակը՝ սուրբ պահելով
կիրակին, որ, ինչպէս կը տեսնուի
Յայտնութեան Ա. 10 համարէն,
Յովհաննու ժամանակ կը կոչուէր
ընդհանրապէս "տերունական օր":

Տօժ տաղաւարտարաց: Այսպէս
կը կոչուի այս ասեք, զիսն զի այս աս-
նին օրերը Հրեայք կը բնակէին տաղա-
ւարտեքու կամ հիւզերու ասկ որ կը
չիմուէին ծառի ստերէ և տերեւներէ,
ի տանիս և ի գաւաթս ասոնց, նաև ի
փոզոցս: Նէեմիա կը պատմէ թէ այս
տաղաւարտեքուն համար ժողովուր-
դը լեռներէն կը ժողվէր արմաւեն-
ւոյ, ձիթենու և մրանուլոյ սոտեր:
Տաղաւարտարաց ասն էր յերկց
տարեկան մեծամեծ ասնից մին, ուր
ամէն այր իւրայիւլացի պարտէր գբա-
նուիլ, ԲՕր. ԺԶ. 16: Եր կտար-
ուէր ութ օր, թշրի ամսին ութե-
րորդ օրէն սկսեալ, այսինքն՝ հնգե-
սատան աւուրքը յեայ քան զլուսն
լուսնին ի հոկտեմբեր, բայց տա-
ջին և վերջին օրերը մանուակոչ նշա-
նաւոր էին, Ղ և ա. ԻԳ. 42-43: Նէեմ. Ը.
14-18: Այս ասեք սահմանուած
էր ի յիշատակ քառասունամայ պան-
դրիտութեան իւրայիւլացոց յանա-
պատին, Ղ և ա. ԻԳ. 42, 43, նաև իբրև
ածն երախտագիտութեան և շնորհա-
կալութեան վասն հնոց ցորենոյ,
ուստի կը կոչուի նաև ժողովուր աս-
նը, ԵՄ. ԻԳ. 16: 1Գ. 22: Այս ժամա-
նակն էր առիթ ուրարութեան և
ասնի: Հասարակաց զօհին համար
կը մատուցուէր երկու խոյ և շրեք-
տասան գաւան առաջին եօթն աւուրք
իւրաքանչիւրին: Բայ ի սոցունց, կը
մատուցուէր նաև երեքաստան եղ
առաջին օրը, երկաստան՝ երկրորդ
օրը, մետասան՝ երրորդին, ասան՝
չորրորդին, ինն՝ հինգերորդին, ասն.
վեցերորդին, և եօթն՝ եօթներորդին.
Իսկ ութերորդ օրը կը մատուցուէին
մի եղ, մի խոյ և եօթն գաւանք,
Բու. ԻԺ. 12-39: Ամէն եօթներորդ
տարին Մովսէսի օրէնքը կը կարդա-
ուէր նաև հրապարակաւ, լու ի լու
ամենայն ժողովրդեան, ԲՕր. ԼԱ. 10-
13: Նէեմ. Ը. 48: Այս արարու-
թեանց վրայ յետին Հրեայք յաւե-
լին նաև ջրախան գինւոյ նուէր,
որ կը թափուէր իւրաքանչիւր աւուր

առաւարտան զՏՏԻՆ. Եւսկ քաջա-
նայք աման մը Անլովմի շուրէն լե-
ցունելով Ջրոյ գուռն կոշուած
գուռնէն կը ասնէին տանաբը, և
հոն ի ձայն փողոց և եղջերափողոց,
կը թափէին այն շուրը սեզանը
դքուած զՏՏԻՆ վրայ: Այս, ինչպէս
հաւանական է, կը կատարուէր ի
յեշատան աստ ջրոյն զոր Առաւած
առած էր Իսրայէլացոց մինչ կը
պանդխտէին յանապատին, և թե-
րուս կը նշանակէր նոսկ մտքութիւն
ի մեղաց, Ա թագ. Է. 6: Այս արտ-
բայութեան հետ կ'երգէին Ես. ԺԲ.
"Արախութեամբ շուր պիտի քաշէր
փրկութեան ազբերներէն," և թե-
րուս լծկարուած էր նաև մեր փրկչին
հրուէրն այս ասնին աստեղը. "Թէ որ
մէկը ծարաւ է՝ Թող ինձի գոյ ու
խմէ," Յովհ. Է. 37, 38: Առաջին
և ութերորդ օր ասնին էին շարաթ
Տեառն, յոր կ'ըլլար սուրբ ժողով,
և ամէն գործ արգելեալ էր, Ղևոս.
ԻԳ. 39. Թու. ԻԹ. 12, 35. և որով
հետեւ ութերորդ օրը տարւոյն մէջ
կատարուած երէք մեծ ասնբուն վերջն
էր, կ'երևի թէ մասնաւորապէս կա-
րուր և նուիրական կը հրատարուէր:

Տօմարիկ, պարկ կամ պոյուսակ
որով կը ասնէին ճանապարհորդք
պաշար կամ մանր կարասի ի հանա-
պաղարք պէտս: Մատթ. Ժ. 10:

Տօմար, ծանօթ թուփ գեղեցիկ,
մշտապուարճ, որ կը բուսնի Եւրո-
պայի և Ասիոյ շատ տեղերը: Տօմա-
րի փայտը շատ յարգի է քանդակի
համար: Եսայեայ Կ. 13 համարին
մէջ յիշուած տօմարի բառը կը թուի
նշանակել ըստ բազմեաց տեսակ մը
նոսր: Քարծուած և իբրև նշանակ
մշտնջենաւոր շնորհաց և յաջողա-
թեան եկեղեցւոյն Աստուծոյ:

Տօփեր: Տես Ենազմ:

Բ

Բաք, 1. քաղաք Ղևոսական յերկ-
րին Ասորոյ, Յես. ԺԺ. 28. ԻԱ. 31,
Ասոր երկրին սահմանադաւաք, ոչ
հեռի ի հրաօրոյ Դանույ, Թու. ԺԳ.
22 Դատ. ԺԸ. 28: Բաք երկար ժամա-
նակ սենեցաւ իւր սեպհական թագա-
ւորներն: Ըստ ամանց երկու էին պստու.

անուամբ քաղաքք յերկրին Ասորոյ:
2. Քաղաք Ասորիս, որ Դաւթի
ժամանակ կեցաւ հարկատու Հրէից,
Բ թագ. Ժ. 6, 8, 19:

Յ

Յնդ. Երկաթեան օրդիք Յովորոյ
եղան մէն մի ապգատոսմի գլուխ:
Այս երկոտասան ապգատոսմք յորոց
կազմեցաւ Հրէից ազգը՝ կոշուեցան
յեպ: Բայց Յակոբ իւր մահուան ան-
կողնոյն մէջ օրդեղից զԵփրեմ և
զՄանասէ, Յովեփոյ երկու օրդիք,
և կամեցաւ հաստատել նաև զանոնք
երկու ուրոյն ցեղ Իսրայելի մէջ,
Ենդ. ԽԸ. 5: Աւտի փոխանակ եր-
կոտասան ցեղից, եղան երեքասան
ցեղք. քանզի Յովեփոյ ցեղն եղաւ
երկու: Սակայն երբ Յեուս բաժնեց
Քանանու երկիրն հրամանաւ Աս-
տուծոյ, երկոտասան ցեղ միայն
հաշուեց, և երկոտասան բաժին ը-
րաւ երկիրը, քանզի Ղևեկոյ ցեղն
որ, իբրև նուիրական, որոշեալ էր ի
պաշտօն Աստուծոյ, չարուեցաւ ու-
րոյն բաժնի, այլ բնակութեան հա-
մար արուեցան անոնց քաղաքներ
բոլոր երկրին մէջ, հանդերձ երա-
խայրեց, աստանարդք և նուիրք ժո-
ղովրդեան: Իւրաքանչիւր ցեղ ունէր
իւր սեպհական իշխանները և գա-
տաւորները, և երկոտասան ցեղք
միանգամայն կը կազմէին ի սկզբան
մի հանրապետութիւն, ըստ իմից
նման Ամերիկայի միացեալ նահան-
գաց հանրապետութեան: Երբ Յեուս
բաժնեց Քանանու երկիրն, Թուրէն,
Քագ. և Մանասէի կէս ցեղն ասին
բաժին յայնկոյն Յոզաբանու, յա-
րուելը: Յայտեալ ցեղք և Մանա-
սէի ցեղին միւս կէսն ասին բաժին
յայնկոյն գետոյն, յարևմուտս: Եր-
կոտասան ցեղք Յնոյցին իբրև մի թա-
քաւորութիւն մինչև ի մահն Աղո-
մանի, երբ ասան ցեղք ապտատե-
լով Դաւթի ասան գեմ, կազմեցին
Իսրայելի թագաւորութիւնը: Տես
Երայեցիք:

Յնց: Հասարակ ցեցն է մճի ա-
պականիչ ասուեղինաց: Փայրիկ սպի-
տակ մանճ մը կ'ածէ մուս, որմէ

կ'ելլէ փորճիկ որդ փոյլուն, որ փոփ-
 ուելով լինի գարձեալ ճանճ: Յեցն
 իրրե ապականիչ ասուեաց, և իրրե
 շնչին և տկար ճճի, ստեպ կը յիշուի
 թ Մուրր Գճր, Յոր. Դ. 19. ԺԳ.
 28. ԻԻ. 17. Ես. Խ. 9. Ոգ. Ե. 12.
 Մատթ. 9. 19, 20, Դեռ Հանգերձ:
 ճճիք որ ընդհանրապէս ցեց կը
 կուլուն և որոց մէկ տեսակն է վե-
 րոյիշեալ հասարակ ցեցը՝ շատ են
 թուով: ըստ բնագիտացի իր հազար
 հինգ հարիւր, Յեցը կը թռչի առա-
 ւտուն և գիշերները, և այսու կը
 տարրերի թիթեանկէն որ կը թռչի
 ցերեկ միայն: Որդը որմէ կ'ելլէ ցեց'
 կը շարժի արագ, շատ կտակուզ է,
 և անյագարար կ'ուտէ իրեն յարմար
 նիւթը, հասարակ ցեցն՝ ատուի,
 այլը՝ մուշտակ, բուսոց տերեւներն,
 այլովքն հանդերձ:

Յին, թռչուն մեծ, յափշտակիչ,
 բազէի ցեղէն, և բազմազգի: Յին
 անսուրբ է ըստ օրինաց Մովսիսի,
 Գեա. ԺԱ. 14. Բ Որ. ԺԳ. 13: Տես
 թռչուն: Յինն է մերկազուլու կամ
 սակաւամազ, լերկապարանոց, եր-
 կայութե և, անտարժ, և գարշահոս:
 Գիշակեր է: բայց ոչ միշտ, և է
 արատես յայժ: Երբ ուզու մը ան-
 սուտազութենէ կ'իջնոյ ճամբուն և կը
 մեռնի, իսկ և իսկ այս շաղկակիք
 թռչունը կը տեսնէ հեռուէն, և
 խփովին կու գոյ գիտական վրոյ:
 Յարն, Մուրր Գրոց մէջ կ'առ-
 նուի փոխանակ ամէն տեսակ ար-
 մբանաց, նաև բնոց, ինչպէս ոլ-
 ւան, սոսի: Պաղեստին ժամանա.

կու կու սուր տուտ արժեք, որ
 բնակչաց զխաւոր պարենն էր: "Յու-
 ըն, զինի և ձէթ" էին սեպհական
 բերք այն երկրին. բուն ցորեն և գա-
 ըի կը բուսնին տակաւին առաւտուն:
 թեամբ, եթէ ցանուին և մշակուին:
 Բուն ցորենը շատ անգամ կ'ուտէին
 դաշար, հասուն հասկերը շփելով
 արժով և զատելով յարգէն, Բ Օր.
 ԻԳ. 25. Մատթ. ԺԲ. 1: Մուրի
 փորեալ կամ փոխինգ, այսինքն
 բոհրած ցորեն, էր սագրական կե-
 բակուր Իորայեացոց, ինչպէս է
 ցարդ Արարացոց, Հաւթ. Բ. 14:
 Բ թագ. ԺԵ. 28: Հրեայք հասցի
 համար ցորենը կը պատաստէին սա
 կերպով: ցորենը կը կասուն բրով
 կամ ձաղկաւ, Ես. ԻԸ. 27, 28, կամ
 առաժուր եղան, Բ Օր. ԻԵ. 4, և
 կամ՝ "սուր և ստատետուր կամեա-
 սայիւ", Իս. ԽԱ. 15, որ էր գործի
 սղոցածն նման կասաց, զոր կ'անցու-
 նէին ցորենի հասկերուն վրայէն և
 զամբք կամ ձիովք: Տես Կալ:
 Երբ ցորենը կը կասուն, կը զատէին
 զայն մզեղէն կամ օւնդէն՝ հոսելով,
 այսինքն հովին տալով, հեծանցաւ
 որ թիոյ նման գործիք էր, Մատթ.
 Գ. 13. յետ այսորիկ մաղելով ցորե-
 նը կը մաքրէին օտար նիւթերէ, Ա-
 մսի. Թ. 9. Դուկ. ԻԲ. 31: Այս
 պատճառաւ կալը բաց օդի մէջ էր,
 և, եթէ հնար էր, բարձր տեղ,
 ինչպէս է տակաւին յարեելս ըստ
 վկայութեան ճանապարհորդաց,
 Դատ. 9. 11. Բ թագ. ԻԿ. 18: Այս-
 պէս զատուած և մաքրուած ցորենն
 երբեմն կը ծեծէին ստոյի մէջ, Թու.
 ԺԱ. 8. Յայտ. ԺԸ. 22, բայց ընդ-
 հանրապէս կ'ազային յազօրիս:
 Ազօրիք կը շինուէին ստորին բարձրակ
 քարէ որոյ վերին երեսը քիչ մը գա-
 զուօր էր, և վերին բարձր քարէ՝
 որոյ ներքին երեսը կորնթարգ էր:
 Այս քարինը էին իւրաքանչիւր երբ
 երկու սոք տրամագծիւ, և կէս սոք
 բարձրութեամբ, և կը կուլուէին, իւ-
 րաքանչիւր, երկան կամ երկանա-
 քար, Յոր. ԽԱ. 24. Դատ. Թ. 53.
 Բ թագ. ԺԱ. 21: Յորենն ընդունող
 ծակն էր վերին երկանաքարին կեդ-
 բոնը, և ազօրին գարձեկու համար
 ստորին երկանաքարը կը հաստատ.

ուէր գետինը, և վերինն այնպէս գրուած էր որ մարգ մը կրնար զայն արագ դարձունել բռնելով դաստապանէն: Ալիւրը կը թափէր երկու երկաններուն քովերէն դուրս ազորւոյն տակ գետինը տարածուած լաթին վրայ, Ամէն տուն ունէր ազորի, և օրէնքը կ'արգելէր գրաւ առնուլ ուրիշին ազորին կամ երկանը, Բ Օր. Ի Կ. 6: Մովսէսական օրինակ անթիւ մարգտախրական պատուէրներէն մին էր այս: Այս տեսակ ազորիք տակաին կը գործածուին յարեւել, նաև Սկովտիա՝ ուրք ուրք, Գլարք կ'ըսէ: "Կիպրոս կղզին տեսայ գետինը տեսակ մը քար ցորեն ազալու, որոյ նմանը կայ նաև Ի Սկովտիա, աւ Լարոնդցիս, և Պաղեստին՝ ամէն տեղ: Ատնք աշխարհի նախկին ազորիքն են, և կը գտնուին զեւ ցորեննարեր երկիրներ ուր հին և խիստ սովորութիւնք դիւրաւ չեն փոխուիր նոր և հեշտագոյն միջոցներու: Այս երկաններով ազալու գործը յատուկ է կանանց, որ ազորոյն տաջև գետինը նստելով կ'ազան. այս էր "ազաջքին ետևը բլլայ," ԵՂ. ԺԱ 5, և այս սովորութիւնը կը լուսաւորէ մեր փրկչին մարգարէական խօսքը Երուսաղէմի աւերածին օրուան համար: "Թէ որ երկու կրիկ մէկ ազորիքի մէջ ազալու վրայ գտնուին, մէկը պիտի առնուի ու միւրը ձգուի," Մատթ. Ի Կ. 41: Սամսոնն այս կանացի աշխատութեան գատապարտուած էր, Գաա. ԺՁ 21: Կանայք

ազորոյն անախորժ ձայնին հետ կը խառնեն քաղցր նուազներ, և երբ տասը կամ երկուասուն կին կը գարձունեն ազորիք, քարերուն ձայնը կը թնդացնէ պանջներ: Որովհետև ազաջումն կ'ըլլար կանուխ այգուն, ազորին գարձնող կանանց ազմուկը կը լուէր բարբ քաղաքը, և շատ անգամ կ'արթնցներ աննց անկարելի տէրերը: Սուրբ Գիորք ազորոյն ձայնին պակօրը կը յիշէ Իրբև նշան ամայութեան, Երեմ. ԻԵ. 10. Յայտ. ԺԲ. 22:

Յուլք Բասանու, կ'արածէին պարար երկիր, և շուեննայով բաւական արածող, կ'ըլլային ուժգին և վայրագ, ուտուի և անզգուշութեամբ մտեցողները կրնային "պաշարել," և կոխել առաթուր: Այս ցուլը նշանակ էին հզօր և անզուժ թշնամեաց բազմութեան, Սաղմ. ԻԲ. 12. ԿԸ. 30. Ես. ԼԿ. 7. Տես և Եզ:

Յօգ. Պաղեստին և ուրիշ քանի մը արևելեան երկիրներ ցօղք շատ առատ է, և մեծապէս կը նպաստէ պահել և աճեցնել բոյսերն այն երանակներուն մէջ երբ շատ քիչ կը տեսայ անձրև կամ բնաւ չի տեսար: Մաւնարել կ'ըսէ թէ զօրաց վրանները որ կանգնեցան Թափար և Հերմոն "այնպէս թրջած էին ցօղէ որպէս թէ անձրև եկած էր," Իսաա. Զ. 38. Իրք Ե 2: Յօգն յաճախ է մանաւանդ լերանց մօտ, և ժիշք յառաջ կամ յետոյ քան անձրևային եղանակը: Կը գովուի միշտ Իրբև անգին պարզ և Սառուժոյ, Եննդ. ԻԻ. 28. Բ Օր. ԼԳ. 28. Բ Թագ. ԺԵ. 1. Յար. ԻԹ. 19. Անգ. Ա. 10. Զարբ. 12: Յօգ թիպարած է գեղեցիկ նմանութիւններ նուիրտեան մասեւորաց, Բ Օր. ԼԲ 2. Բ Թագ. ԺԵ. 12. Սաղմ. ՃԺ 3 Առաւ. ԺԺ 12. Ովս. ԺԻ 5. Միք. Ե. 7:

Փ

Փակէէ, Բ-ցու, որդի Ռամկայ, և զօրացուի զօրաց Փակէիայի արքայի խորայնի: Իսաաճանութիւն չիւթեց իւր անբաշ գէմ. յարձակեկեցաւ անոր վրայ անոր թագաւսութեան տան աշտարակին մէջ Ի Սա-

մարիա, և սպաննելով զնա 758 ին նախ քան զԻր, ինք թագաւորեց քան ասորի իւր յաւի թագաւորութեան վերջին տաննէնքը զաշնակից եղաւ Դամասկոսի Ասորաց Տեա, որ յարձակեցան Յուդայի թագաւորին Աբազազ վրայ, և Աբազ ինչքեց Ասորեստանի օգնութիւնը: Հետեանք աւ եղաւ, որ Ասորեստանի թագաւորը թագաւորութիւնսար առաւ զԴամասկոս, և բոլոր իորայելի երկիրն յարեւելից Յորդանանու և ի Տիւրիոյ Գաղիլլայի ծոփուն, գերե տաննելով բնակիչները: Յետ սակաւ միայ էլլայի սրգին Ովէէէ գաւ գործեց փակէէի, սպաննց զնա և թագաւորեց անոր տեղ, Ի թագ. ժԵ. 25-38. ժԶ. 1-9. Եւ. Է. 1-9. ժԷ.:

Փակէիա, սրգի և յաջորդ Մանայեմի, արքայի իորայելի, էր անըզգամ թագաւոր, և երկու ասորի իտիւլայ, գաւ գործեց նմա և սպաննց զնա բուն անոր պալատին մէջ, Ի թագ. ժԵ. 22-25:

Փաղէկ, սրգի Երեբայ, և սերըգեանը չորրորդ ի Մեմայ: Կոչուեցաւ փաղէկ, պոյնիքն Բաժանուն, վասն զի յաւաւոր նորա բաժանեցաւ երկիր, Եննդ. ժ. 25. ժԱ. 16:

Փանուէլ, քաղաք յայնկոյ Յորդանանու, և մա ի Յարակ գետ, ամբողջեալ Տոր աշտարակաւ զոր Գեգէն քանդեց, վասն զի Փանուէլի մարդիկը զլացան օգնել նա Մարտանաց գէմ, Իսաա. Ը. 8-17: Յերարդամ Ա. նորագեց զՓանուէլ, Գթագ ժԵ. 25: Կոչուեցաւ Փանուէլ, պոյնիքն Ասորոսայ երեւ, վասն զի Տան կռուեցաւ Յակոր ԵՏագայի Տրեշտակին Տեա գէմ առ գէմ, Եննդ. ԼԲ. 30:

Փառամ, Եննդ. ժԴ. 6, մեծ և բնդարձակ անապատ ի Տարաւայ Պագետանու, և յարեւելից էլ Աբագաս Տագային որ կ'ընթանայ մեռեալ ծոփն մինչև ի ծոցն Ագապայ: Այս անապատին մէջ և անոր մա իւրայելացիք պանդխտեցան երեսուն և ութ ասորի: Տեա ի գիրս Նիցե: Կը ձգուէր ի Տարաւայ մինչև երեքօրեայ ճանապարհ Տեա ի Սինայէ, Թու. ժ. 12, 33. ժԳ. 41, եթէ ոչ

մինչև ի նոյն ինքն Անայ, Բ Օր. ԼԳ. 2. Ամբ. Գ. 3: Ի Տիւրիոյ կը փակէր իւր մէջ Կազեի և Անի անապատները, Թու. ժԳ. 4, 24, 27: Հոն բնակեցան Տագար և իսմայէլ, Եննդ. իԱ. 14, 21, և Տան առանձնացան, նախ Գաւիթի և ապա Ագագ, Ա թագ. իԵ. 1. Գ թագ. ժԱ. 18: Այս անապատն, բոս Պարտաշարտի, է անՏուն ամայի երկիր կրային, լի սոխտակ գայլախաղիք: Կային սակայն այս անապատին մէջ ժամանակաւ քաղաքներ, մշակեալ տեղեր և բաւական բնդարձակ արտաստեղիք: ԽոնարՏագայն լերանց շղթայ մը Տիւրիոյին արեւելեան մասին մէջ կ'անցնի յարեւելից յարեւմուտ:

Փառք, **Փառաւորի**, ի Սուրբ Գիրս մեծ և պէս պէս նշանակութիւն սւնեցող անուանք, որ կը գործածուին, երբ կը խօսուի Աստուծոյ և անոր գործոց, Փրկչին և անոր Աւետարանին, երկնային իրաց և սոցին նմանեաց վրայ: "Աստուծոյ փառքը, շատ անգամ տեսանելի կերպով կը յայտնուէր ի Տին անտեսութեան որ նշանակ էր Աստուծոյ մասնաւոր ներկայութեան, Ել. ժԶ. 7-10. իԳ. 9, 10, 16, 17. ԼԳ. 18-23. Գ թագ. Ը. 11. Սագմ. 2 Լ. Զար. Բ. 5: Աստուծոյ փառքը կը տեսուի անոր գործերէն, Սագմ. ժԵ. 1. Ըսագմ. Ա. 19, 20: Բայց փրկութեան գործին մէջ մասնաւոր կը տեսուի ի և նշանաւոր կերպով, "Յեսուս Քրիստոսի անձովը, Յովհ. Ա. 14. Բ կորնթ. Գ. 6. Երբ. Ա. 3: Քրիստոնէին գլխաւոր գաղտնան է աղբիլ "Աստուծոյ փառաք Տամար" պիպէս որ Աստուծոյ տակի փառաւորեալ տեսուի, Ա կորնթ. Զ. 20. Ա Պետար Բ. 9: Երգ.՝ան սա ձեր, "Աստուծոյ փառք աւար, ի կը նշանակի, Խոնարտանէ Ճշմարտութիւնն առաջի տաննագրային Աստուծոյ, Յես. Է. 19 Յովհ. ի. 14: Աս խօսքը, "փառքը, Սագմ. ժԶ. 9. Լ. 12 Ել. 8. ձԼ. 1. կը նշանակէ Տագիս կամ անձո, ինչպէս յայտնի է իմաստէն:

Փառքա, լերանց սղն, վերջին Տիւրիոյին մասն Աբարթի շղթային, յարեւելից մեռեալ ծոփուն. գագաթ-

չերէն մին էր. Նարաւ, Բ Օր. 1. Բ. 49. 1. Գ. 1. Սեջանի Թագաւորութեան հարաւային մասին մէջ էր, Թու. ԻԱ. 20. Ի. Գ. 14, և յետոյ անցաւ Խուբեհեանց, Յետ. ժ. 3. ժ. Գ. 20:

Փասուր, ազգա-Բել, 1. որդի Եմեհրայ, քահանայ և գլխաւոր պաշտօնեայ աւանդին. սասակութեամբ գեմ կնչաւ Երեմիայի, և հալածեց մարգարէն մինչև ծնծել զնա և պնդել ի կանգնոց, բայց բոլորը գարձաւ անոր գլուխը, Երեմ. Ի 1-6:

2. Որդի Մեղքեայ, Թշնամի Երեմիայի, և անոր բանասերկութեան համար աշխատողներէն մին, Երեմ. ԻԱ. 1. 1. Ը. 1-6: Այս փասուրայ ազգատոհմէն շատեր գարձան Բարելանի գերութենէն, Ա Մնաց Թ. 12. Եզր. Բ. 38:

Փարախ: Տես Ովխար:

Փարաւան, բուն Եգիպտական բառ է մուծեալ յԵրբրայեցիներէն, և կը նշանակէ Բ-գ-ուր, ուստի ուր որ այս անունը կը գտնուի, պէտք է հասկնալ Թագաւոր, զորօրինակ, Փարաւան վափառ է արքայ վափառ: Այս պատկերը փարաւանի մը, Թերեւս Արտակայ, գտներ պատկերն է, կէտիպտական կոթողէ մը աւանուած:

Իբր երկտասուն կամ երեքտասուն Թագաւորք Եգիպտոսի կը յիշուին ի Սուրբ Գիրք, որոց բոլորը կը կրին փարաւան յորջրգուտը, բաց ի շա-

րից: Փարաւան կոչուածներէն երկուքն ունին նաև ուրիշ յասուկ անուն, ինչպէս Նեբուսով և Վափառ: Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած փարաւաններուն ժամանակագրական կարգը գրուած է ստորև. Համբարնոն և այլ անունք այս փարաւաններէն զամեն միենայն անձ կը համարեն արտաքին պատմութեան մէջ յիշուած եգիպտացի Թագաւորաց Տես. կան նաև փարաւաններ որ կը թան անծանօթ: Արգարե Եգիպտոսի պատմութիւնը և ժամանակագրութիւնն այնպէս համառու, մութ և իրարու հակառակ կերպով յիշուած են, որ փարաւաններէն և ոչ միայն անունը և Թուականը կրնան ստուգել ցուցուիլ յաստի ջանքով:

1. Փարաւան, Եմեհ. ժ. Բ. 15, Արահամու ժամանակ, 1920 ին նախ քան զԳր.: Այս փարաւան էր հաւանականապէս Թերապեան հարստութենէ:

2. Փարաւան անը Յովսէփայ, Եմեհ. 1. Է. 36. 1. Թ. Մ. Գործ. Է. 40, 43, 1728 ին նախ քան զԳր.: Ոմանք կը կարծեն թէ փարաւան որոյ առաջին պաշտօնեայն եղաւ Յովսէփ էր որդի յիշելոյն ի Գիրք Եմեհոց, Գլ. 1. Է. 36:

3. Փարաւան, որ չէր ճանչնար զՅովսէփ, և առ որով ծնաւ Մովսէս, 1571 ին նախ քան զԳր., Ել. Ա. 8. Գործ. Է. 48. Եփր. ժ. Ա. 23: Հաս հաւանական է թէ ուրիշ փարաւան էր առ որով Մովսէս ստեղծուեցաւ փարիչը Մարգարայացոց երկիրը, և որ մեռած էր երբ Մովսէս, արդէն ութսունամեկ, գարձաւ Մարգարայացոց երկրէն յԵգիպտոս, Ել. Բ. 11-23. Գ. 19. Գործ. Է. 23:

4 Փարաւան, առ որով իսրայելացիք կան Եգիպտոսէ, և որ կորսուեցաւ կարօքի ծովուն մէջ, Ել. Ե. ժ. Գ. Գ. Թագ. ժ. Է. 7. Նեմ. Թ. 10. Յազմ. ձԼ. Ե. 9. ԻԼ. Գ. 15. Հուզմ. Թ. 17. Երբ. ժ. Ա. 27, 1491 ին նախ քան զԳր.:

5. Փարաւան, Գաւթի ժամանակ, Գ. Թագ. ժ. Ա. 18-22, 1030 ին նախ քան զԳր.:

6. Փարաւան, աներ Սոգոմնի, Գ. Թագ. Գ. 1. Է. 8. Թ. 46, 24, 1010 ին նախ քան զԳր.:

7. Արսակ, մտն ի գործունի թա-
գաւորութեան Սողոմոնի, և առ
Ռաբոզամու, 975 ին նախ քան զԳր.,
Գ թագ. յԱ. 40. յԳ. 25. Բ Մնաց.
ԺԲ. 2: Այս ժամանակէն Տեաէ Ե-
րկուցայնի թագաւորաց ըստ ան-
ուանք կր յիշուին ի Սուրբ Գիրս:
Տես Սրտակ:

8. Չարա, թագաւոր Եգիպտոսի
և Եթովպիոյ, առ Ասայիւ, 930 ին
նախ քան զԳր.: Արաւորին պատմիչք
կը կոչեն զառ Ռորբոն: Տես Չարա:

9. Սոզա, կամ Սէկըս, ժամա-
նակակից Աբազու, 730 ին նախ քան
զԳր.: Ի թագ. յԵ. 4: Տես Սոզա:

10. Թարակա, թագաւոր Եթով-
պիոյ և Եգիպտոսի, առ Եզկիայիւ,
720 ին նախ քան զԳր., Գ թագ.
ԺԵ. 9. Ես. 1. Ի. 9: Թարակա թուի
լինել Սարարոնի Տէտրանն, և Ցա-
րակղէանն Մաննթովայ: Տես Թա-
րակա:

11. Փարուան Ներուով, առ Յով-
սեաւ, 612 ին նախ քան զԳր., Գ
թագ. ԻԳ. 29 30, այլովքն հան-
դերձ, Բ Մնաց. 1. Ե. 20-24, այ-
լովքն հանդերձ: Ներուով էր որդի
Փաւստարիկայ: Տես Ներուով:

12 Փարուան վափառ, ժամա-
նակակից Նարուգոգոսոսորայ: Եր
թուան Ներուովայ, և Ապրիէան Հե-
րոզոտայ Աեղեկիտ գաշնակից եղաւ
վափառայ Նարուգոգոսոսորայ դէմ,
և վափառ վաննց զԱսրեւստանեայս
Պաղեստինու երկրէն, առաւ զՈՒ-
գան և զՏիւրոս, և գործաւ Եգիպ-
տոս մեծ աւարաւ կ'երեւի թէ վա-
փառ չջանայ օգնել Հրէից և արգե-
լուլ Երուսաղէմի իտպառ աւերումը,
Երեմ' 1. Ե. 1-5. Ե. 1. Իլէկ. Իթ-
1. Բ: վափառ թագաւորաց քսան և
հինգ տարի, և ընկեցաւ աթուռն
իւրոց զորաց ձեռք Կիւրենէի գէմ'
անյաշող պատերազմէ մը ետքը, ինչ-
պէս մարգարեացուած էր: Երեմ'.
Իթ. 30:

Փարեզ-Ողա, Բ թագ. 2. 8: Տես
Ողա

Փարիսեցի, թուով բազում և
տիրոջ արանջ Հրէից, վարդապե-
տութեան և սոքրութեան շատ կե-
տերու մէջ միաբան, բայց բաժան.
եալ այլևայլ կուսակցութեանց կամ

չարացներու քանի մը թէթե կէտե-
րու մէջ, որպիսի էին շարոյք կամ
աշակերտք Հիլէի և Եամմոյի, որ
անուանի Հրեայ վարդապետներ էին:
Փարիսեցի տնուին ընդ բարձրագե-
կաւնուի Երրայեցերէն Տորաւ բա-
ւէն, որ է բաժանել, որպէս թէ
Փարիսեցիք զատեալ և որոշեալ էին
ազգին թնայեալ մասէն իրենց բարձր
իմաստութեամբը և սրութեամբը.
Փարիսեցի պաշտօնը երեւցաւ յետ
գարձին Հրէից Ռարելոնի գերութե-
նէն: Գայով անոնց վարդապետու-
թեան, թէպէտ կը յարգէին Հրէ-
կապարտանին գիրքերն իրք և Հրէ-
ից հաւատայն ազգիւր, կ'ընծայէին
մեծ և հաւատար ճոխութիւն աւան-
դութեանց պատուէրներուն մանա-
ւանդ յարաւորին արտազուծիւն,
որպիսի էին, լուսցմունք, պահք,
երկոյն ազօթներ, ոգորմութիւն աալ,
հեթանոսաց և մարտաւորաց Տես
հազարգութեան զգուշանալ, այլովքն
հանդերձ: Տես Մատթ. 2. 5. Թ. 11.
ԻԳ. 5. Մարկ. Ե. 4. Ղուկ. յԸ. 42:
Փարիսեցիք Մոփոսական օրէնքը բառ
առ բառ կը մեկնէին, բայց և այնպէս
շատ անգամ կը բռնադարէին օրինաց
ոգին բոս աւանդութեան և բոս
քմաց մեկնելով զայն: Տես Մատթ.
Ե. 31, 43. ԺԲ. 2. ԺԹ. 3. ԻԳ. 23:
Արութեան կամ խտտամբերութեան
երևութով, և բարեպաշտական ար-
տաքին ձեւերով զորո կը կատարէին
հրապարակաւ և առ ի յցոյց, սաս-
ցած էին Փարիսեցիք մեծ անուան
և ազգեցութիւն հասարակ ժողովրդ-
եան, մանաւանդ կանանց մէջ:
Ստոյիկեանց պէս կը կարծէին թէ
ամենայն իրք և գէտք արգասիք են
բախտի կամ ճակատազրի, բայց ոչ
այն ատարեան հարկաւոր մինչև իս-
պառ եզժանել մարդկային կամոց
ազատութիւնը: Հոգին կը համարէին
անմահ, և կ'ընդունէին մարմնոց
հանդերձեալ յարութիւնը, Գործ.
ԻԳ. 8: Եր կարծուի նաև յոմանց
թէ Փարիսեցիք կը հաւատային նաև
հոգեփոխութեան, բայց առ այս
վերաբերեալ անկարկութիւն մը չենք
գտներ Ի Նոր կտակարանի, և ոչ
Յովսեփոս կը յիշէ այդպիսի ինչ:
Յաճախ անգամ կը յանդիմանն

Քրիստոս Փարիսեաց սնապարհու-
թիւնը և ժլատութիւնը, անոնց ա-
զօթըը, պարմութիւնը, աստանորդը
և պահքի իցլցոյ մարդկան, Մատթ.
9. 2, 5. Ղուկ. ԺԸ. 9, նաև անոնց
կեղծաւորութիւնը որով կը ջանային
ժածկել պատրուակաւ կրօնից իրենց
զեղծ ցանկութիւններն և վարքը,
Մատթ. ԻԳ. Ղուկ. ԺԶ. 14. Յովհ.
12. 48, 49. Ը. 9, Փարիսեաց այս
ամենայն թերութիւններն անխնայ և
անաշուա յանդիմանելով շուտ ասե-
լի եղաւ Փրկին այն մտքեշնկաց,
Իսաիթ. ԺԻ. 14, ուստի և Փարի-
սեցիք էին որ կ'ուզէին բառնալ ա-
նոր կեանքը, ինչպէս բարձին իսկ
և առին անոր արիւնն իրենց և իրենց
զակեհերուս վրայ, Բայց կ'երեւի թէ
կային անոնց մէջ առաքինի և ճշ-
մարտապէս բարեպաշտ անձինք,
ինչպէս Յովսէփ Արեւմտացի, Նի-
կողեմոս, ծերունին Սիմէոն, և այլք.
Իսաիթ. ԻԷ. 57. Ղուկ. Բ. 25. Յովհ.
Գ. 1: Տառնային Սոզոս էր իրստ
Փարիսեցի, Գործ. ԻԶ. 5. Գաղ. Ա.
14: Փարիսեաց բարու և վարուց
էական յապիւթիւններն կը սեռ-
նուին սակաւին Քրիստոսնայ երկր-
ներու մէջ, և են այնպէս ասելի
Քրիստոսի, ինչպէս էին Փարիսեաց.
ՅԸ:

Փարուիմ, Բ Մնաց. Գ 6, երկիր
ազնիւ սսկւոյ. Տառնայինայէս
Սփեր, կամ, ըստ Գեոքնիոսի, արե-
ւելք

Փարփար: Տես Արամս:
Փեզեմայ, Ժանօթ բանջար, սասա-
կաս; սոս և դառնահամ: Քրիստոս կը
յաղգիմանէ զՓարիսեցիս որ իցլց
իրստ օրինապաշտութեան կը ասաս-
նորդէին փեքնանս, որմէ բոս օրինաց
սասանորդ սոյ շէր արժէր առնկին
շնչենութեան համար, մինչ օրինաց
ուեկ էական մասերը կը թողուին,
Ղուկ. Ժ. 1. 42:

Փշեթիմեր կը յիշուին միշտ Քե-
րթիմերու հետ իրրե թիկնապահք
թաղաւորին, Բ Թատ. Ը 18 Ի 7
կամ բաւար, եթէ չէր անու շրեայ
կամ Քղաւացի ասճմի, կր կարծուի
նշանակել ընթաց, ուստի կը նշա-
նակէր թերեւ արքունի սուրհանգակ,
ինչպէս Քերթիմի բառը կ'իլէ Եր-

բայեցերէն իրել բառէն; ուստի և
կը նշանակէր թերեւ արքունի գա-
հիճնիք Տես Քերթիմեր:

Փելիքս, Երէւի, Հաովմայեցի
կուսակալ Հրէաստանի. Ծննդեամբ
էր արաւիկ կղզեաց կայսեր, որ ա-
զատ ըրաւ զնա և առաւ պաշտօն,
կոչելով կղզեիտ: Ըստ Տակիտոսի
պատմագրի էր անգութ, զեղի և
վասթար: Հրէաստանի մէջ ամուս-
նացաւ ընդ Կրաւիզայ, քեռ կրա-
սերայն Ագրիպայ: Փելիքս հրապու-
րելով զատմէ էր զԻրուսիզոս իւր ա-
մուսնէն Ագրիպոս: Երբ Լիւսիոս
զրկեց զՊոզոս կեոարիս ուր կը նստէր
կուսակալը, Փելիքս կանչելով առա-
քեալը լսեց անոր գատը, և համոզուե-
ցաւ թէ անձիկ էր Պոզոս, բայց Է այն-
պէս պահեց զնա կապուած, թէ պէտ
միզմով և ինայելով, քանզի կը յու-
սար առաքելոյն բարեկամներէն բաւ-
կան մեծ գումար մը ընդունել անոր
ազատութեան համար: Բայց կին նո-
րա Իրուսիզոս, որ Հրեայ էր, կր բաղ-
ւար լսել Պոզոսի քարոզութիւնը,
և առաքեալը կանչուելով Փելիքսի
առջև, խօսեցաւ իւր սովորական հո-
մարձակութեամբ արգարութեան,
զգաստութեան և վերջին գատաս-
տանին վրայ: Փելիքս գողաց, ըստ
նորէն զրկեց զՊոզոս բանտը, և հեղ-
մուց իւր խղճին ձայնը. արժուր օրի-
նակ բուռն զօրութեան թուլու-
թեան և յապաղման վտանգին: Եր-
կու ասրի ետքը, յամի Տն. 10,
Փելիքս կոչուեցաւ Հաովմ, և թա-
ղուց զՊոզոս ի բանտի՝ ի նորհուկ
Հրէից Բայց Փելիս, կոչուեցաւ ի
գատաստան, յանցաւոր գատուեցաւ
իւր յոսի վարչութեան համար, և
հաղել պրծաւ մահուանէ նորդու-
թեամբ: Եզրօր իւրոյ Պալլասոյ որ
սիրելի էր կայսեր, Գործ. ԻԻ. 26.
Ի Ե:

Փնմամս, Բաստ, երկրորդ կին
Երկանայի, Տօր Սամուելի: Տես ԱՅ-
նա: Ասոնց պատմութիւնը գեղեցիկ
օրինակ է բաղմանութեան շարեաց,
և թաղ Ա:

Փնմեդեա, 1. որդի Եղիազարայ,
և թառ Ահարոնի քահանայագետի
Փնմէհէս իւր նախնանք և համար-
ձակութիւնը ցուցուց ածապարելով

սպաննել Յուզայի պղծագործ իշխանը, և անոր ընկերը Մագրիանացի կինը, Մովսեսի գաշտերուն մէջ, Թու. ԻԻ. Ի վարձ այս համարանկ և պատե՛հ ծառայութեան նորա քահանայապետութիւնն հաստատուեցաւ անոր աստիճան մէջ հաւատարիմ Յայու պայմանաւ: Բաց ի կարծ ծամանակէ մը, այն և ի Հեղեայ մինչև ի Սազովի, փնէ՛հետ սերունդը վարէց քահանայապետութիւնը մինչև տանարին աւերը: Փնէ՛հէտ առաջնորդեց իւրայիլի բանակին յաջորդ պատերազմներուն մէջ ընդ Մագրիանացիս, Թու. ԼԼ 6. Սազմ. շՁ. 30, 31: Եղն փնէ՛հէտ էր գլուխ պատգամաւորաց որ զհուռեցան ի յանդիմանութիւն Երզնասանէն անգին ժառանգող ցեղերուն, որ սեզան կանգնած էին, Յես. ԻԲ. 5-34: Հորը կենդանութեան ատենը փնէ՛հէտ էր վերակացու Ղևառացոց, Թու. Գ. 32, և յետոյ եղաւ քահանայապետ, Յես. ԻԲ. 33, և իբրև քահանայապետ ծանոյց թէ Ասաուծոյ կամօն էր պատժել Գարայի մարտիկը, Դաս. Ի. 28:

2. Մին յորգուց Հեղեայ քահանայպետի: Տես ՈՓՁԻ:

Փեսայ: Տես Երգ Երգոց:

Փեստա, Պարիսա, յաջորդ փելիքի ի կուսակալութեան Հրեաստանի, յամի ՏՆ 80: Երբ կը մեկնէր փելիքս Հրեաստանէն, հանելու համար զՀրեայս թողուց զՊողոս կապեալ ի կեսարիս Պաղատինու, Գործ. ԻԲ. 27, և երբ փեստա եկաւ, Հրեկեց զիլաւորիւք ինդրեցին դատապարտել առաքելալը, կամ զրկել զնա իրուսաղէմ, քանզի Հրեայք զարան գործած էին սպաննել զնա նամբան Այլ Փեստա պատասխանեց թէ Հռովմայեաց սովորութիւն չէր դատապարտել ամբաստանեալ մը առանց լուխու, և խոտացաւ սոյն անոնց ամբաստանութիւնն ի կեսարիս: Հինգ որ ետքը լուխով զՊողոս և անդիկանալով անոր դէմ բերուած ամբաստանութեանց, առաջարկեց Պողոսի իւր գառին որուն շունն յանձնել Հրեկց Սինտարիոնին: Բայց Պողոս բողոքեց առ կայսր, և այսպէս հանեց ի գերև Հրեկց նեն:

գաւոր խորհուրդը և փեստոսի գիտաւորութիւնը: Փեստոս, որոշելու համար թէ ինչպէս զրկելու էր զՊողոս ի Հռովմ, անգամ մը ևս լսեց Պողոսի յառաջակցութեան Ազրիպայ տըրպայի որ եկած էր յողջն փեստոսի: Փեստոս աւազակները բազմացած տեսնելով Հրեաստանի մէջ, ջանաց նուաճել զանոնք: Վերջուց նաև կատարը կամ մեզ մը որ բազմութիւնն իրեն ետէն ձգած էր յանապատ: Յովտեպոս գովութեամբ կը խօսի փեստոսի կարճ իշխանութեան վըսյ: Փեստոս մեաւ Հրեաստան, յամի ՏՆ. 62, և յաջորդեց անոր Այլինոս: Փերեզացիք, Մննդ. ԺԵ 20, հին բնակիչք Պաղեստինաւ, որ խառնուած էին Պանդանացոց հետ, կամ թերևս ինքեանք ևս էին սերունդ Բանանու: Կը թուի թէ կը բնակէին Պանանացոց երկրին կերտոնը, Մննդ. ԼԳ. 30. Յես. ԺԱ. 3. ԺԷ. 15. Դասա. Ա. 4. 5, բայց կային նաև փերեզացիներ Երզնաստան երկու կողմը, լերանց վըսյ և գաշտերուն մէջ: Սուրբ Գրոց մէջ շատ տեղ, Բանանացիք և փերեզացիք կը յիշուին իբրև զիլաւոր ժողովուրդք երկրին, զորորինակ Արբաշամու և Ղովապ ժամանակ, Մննդ. ԺԳ. 7: Այս ցեղէն սակաւ Յաջորդ կար առ Սողոմնին որ նուանեց զանոնք և բրաւ հարկատու ծառայ, Գ. Թագ. Թ. 20: Տես Բանանացի:

Փիաթրոս, տեղի մտ Սուէզի ծոցին, և անոր հիւսիսային արևմտեան կողմը, երրորդ և վերջին բանակաւանդի իւրայելացոց, կարմիր ծոց անցնելէն առաջ, ԵԼ. ԺԳ. 2, Գ. Թու. ԼԳ. 7: Տեղը չի կրնար ճշգրտորայնիլ հիմա: Տես ԵԼԵց ԴԻԲԲ:

Փիթե, Գլյուս, Կրիստանեայ կին ի կնիքայ, որ էր արեւելեան նաւահան գիտա կրթութոսի: Փիլէ տարաւ Պողոսի թուզթն տա Հռովմայեցիս: Այս թղթին մէջ Պողոս կը յանձնէ զՓիլէ անոնց գտատեսութեան և Կրիստանեական սիրոյն: Կը թուի թէ Փիլէ էր սարկաւազուհի, և ունէր ստակ և կամք բարիք ընել տոյլց առատապէս Պողոսի կրտ: “Հաստերուն ինձմբ տարաւ ու ինձի ալ”, Հռովմ. ԺՁ. 4, 2: Ով որ կ'օգնէ

Քրիստոսի հաւատարիմ ծառայի մը, այնու կ'օգնէ անշար բարւոյ կաւարման: Հոգին Սուրբ Փրկիչ բարքն աւ գործքը կը զոյգեն արժանի նմանութեան: Այսպիսի մայրեր յաւիտեան պիտի յիշուին իւրայիշի մէջ:

Փիզեղոս, Գործարար: Տես Հերմոգրիէն:

Փիքս, մին ի քաղաքաց զոր սշնեցին իւրայիշի որդիք փարսանի համար յԵգիպտոս, իրենց գերութեան ասեմը, Իլ. Ա. 11: Փիքսն է հաւանականապէս Պաթմոսն զոր Հերոդոտոս կը յիշէ, և կը գնէ մօտ ի Պիքսեթէ և Պեղուսեան բազուկն Նեղոսի, ոչ Տեսի լրանցքէն զոր շնեցին Նէքուսով արքայ և Գարեհ, իցինու համար զՆեղոս կարմիր Ես. վաւ Տես: Տես Եգիպտոս:

Փիլիմոն, Գործարար: Հարուստ քաղաքացի ի Եգիպտոս, ի Փաւսիգիս: Պոզոս գրեց Թուղթ առ Փիլիմոն, երբ անոր ծառան զՆեքսիմոն ետ կը պիկէր: Փիլիմոն որ գարձած էր Պոզոսի միջոցաւ՝ կը յորդորուի ընդունել զՆեքսիմոն իրիկ «եղբայր սիրելի», Պոզոս այն ասեմն բանապիկեալ էր ի Հաովմ: Թուղթն Պոզոսի առ Փիլիմոն սրանչիլի օրինակ է փափկութեան, քաղաքավարութեան և մարտիրոսութեան: Տես Ոճեքիմոն և Թուղթ:

Փիլիմոն, Թուղթ առ: Տես Փիլիմոն և Ոճեքիմոն:

Փիլիպպեցի, Թուղթ առ: Պոզոս գրեց այս Թուղթն ՚իւր առաջին բանասիրութեան ասեմն ի Հաովմ, յամի Տես. 62: Չեքմ շորհասիրութիւն կը մատուցանէ օգնութեան համար զոր ցրած էին Փիլիպպեցիք Եպափրոսիտոսայ ձեռքը, և զոչնութեամբ կը յիշէ անոնց անգուլ սերն առ նա, ինչպէս նոսե անոնց քրիստանդական անտարիւս վարքը, և պիտութիւնն ի հայածանս, Փիլ. Ա. 7, 28, 29. Բ. 12. Ի. 10-15: Տես և Բ կորնթ. Բ. 1, 2:

Փիլիպպի, քաղաք Մակեդոնիոյ որ կը նստեր փոխանակ բռնչիլի: Փիլիպպի կոչուած է յանուն Փիլիպպոսի Թադաւորին Մակեդոնացոց, որ նորագից և գեղեցկացուց զայն,

ուստի և քաղաքը կործինց առաջին անունն որ էր Գաթոս: Օգոստոս զրկեց հոն Հաովմպեցի գաղթականներ, և այս պատճառաւ ուներ քաղաքը բանի մը առանձին շարհք, ուստի և էր «Մակեդոնիոյ մէկ մասին գլխաւոր քաղաքը», Գործոց առաքելոց այս խորքը, Գործ. ԺԶ. 12, կը թուի նշանակել թէ Փիլիպպի էր առաջին քաղաք ուր կը հանգրպէր ճանապարհորդը, երբ կը հասնէր Մակեդոնիոյ նաւահանգիստը Նէապոլիս, որտէ տասը միայն միայն Տեսու էր Փիլիպպի յարեմուտս հրեանոց ընդարձակ գաղտի վրայ: Հոս եղաւ անուանի կախն ուր Բրուտոս և կատոս յայթուեցան յՕգոստոսայ և յԱնտոնիոսէ, 42 ին նախ քան զՔր.: Հոս նաև Պոզոս առաջին անգամ քարոզեց Աւետարանը Եւրոպայի ցամաքին վրայ, յամի Տես. 52, երկնաւոր անտիպմէ յորդորուելով երթալ Տրոպոլէ ի Փիլիպպի: Առաջին գարձազն եղաւ լիւգիա, և եկեղեցին որ իսկոյն հաստատուեցաւ հոն՝ նշանաւոր եղաւ այս առատաձեւած և ճշմարտ Քրիստոնէի կնոջ բարի գործերով: Պոզոս և Նիլա մանուկ աղջկանէ մէջ հարցուկ գնէ հանեցին հոս, և այս պատճառաւ բանակեցան, Եսծուեցան անիայ, և բանասիրուեցան: Իսկ այն անոնց կապածքը քակուեցան հրաշիւք, բանասպարէս գարձու, և թողլ տուաւ անոնց երթալ յԱմփիլպոլիս: Եր Թուի թէ Ղուկաս Տեաց հոն, և նորէն ընկերացաւ Պոզոսի, երբ Պոզոս մեւտածամ այցեյութիւն ըրաւ Փիլիպպեցոց իւր հինգերորդ ճանապարհորդութեան ասեմն յԵրուսաղէմ, յամի Տես. 58, Գործ. ԺԶ 8-10. Ի. 3-11: Այս քաղաքին անուն հիմա գոցուած է անեւրակիներով:

Փիլիպպոս, 1. չորրորդայեա, որ գի Մեծին Հերովդի, ի կնոջն նորա կղէտպատրայէ: Երբ Հերովդի Թագաւորութիւնը բաժնուեցաւ, Փիլիպպոս եղաւ չորրորդայեա Բաւանայի, Տրաքոնիտայ և Ալբանիտայ, Ղուկ. Գ. 1: Տես Հերովդէս 1: Փիլիպպոսի կնոսքիւն այս Փիլիպպոսէ աւած էր իւր անունը:

2. Հերոգրէս փրկեացոր, ուրիշ որդի Մեծին Հերոգրի է Մարիամնայ դասերէն Սիմնի, ոչ թէ է Մարիամնայ զոր կը սիրէր Հերոգրէս, Յովակոսն Հերոգրէս կ'անուանէ զայս փրկեացոս: Այս փրկեացոս կ'ապրէր առանձնացեալ, քանզի հոգոր մերժած էր զիս ժառանգութենէ, և եր առաջին անուան Հերոգրիսայ, Մատթ. ժ. 3. Տես Վերազդիս:

3 Փրկեացոս առաքեալ, է Բեթսայիսայ, է սկզբան աշակերտ Յովհաննա Մկրտչի, և մին յերկուստանից որ կ'առուէր կանչուեցաւ երթալ Բերիասոսի ետեւէն, Մատթ ժ. 3. Յովհ. Ա. 43-48. Գործ Ա. 13 Փրկեացոս շատ անգամ կը յիշուի Աւետարաններէն մէջ, Յովհ. Զ. 5-7. ժ. Բ. 21. ժ. Գ. 8-10: Ըստ աւանդութեան փրկեացոս քարոզեց աւետարանն էր փոխաբա, և մեռաւ Հերոսոսայիս, յերկրին Ասորոց:

4. Փրկեացոս, առիտուալ և աւետարանիչ, Գործ. Զ. 5. ԻԱ. 8 Եփես. Գ. 11, է կետարիս անցուց իւր կենաց զէթ մէկ մասը, և ունէր չորս դասեր որ ունէին մարգարեութեան ձեռք, Գործ. Բ. 17. ԻԱ. 8-9: Յեռմահան Ստեփանոսի, երբ Բերիասուկայք արտաքրուեցան Երուսաղէմէն, ըսց յառաքելոց, փրկեացոս քարոզեց Աւետարանը Սամարիա մեծ յաշուութեամբ, և կը գործէր շատ հրաշք: Այս երանելի գրազման մէջնէ կանչուեցաւ զարծել հեռաւոր տեղ մը առանձին մարգու մը, այն է Եթովպացի ներքինալին Տամարուայն ներքինին առաջա Աւետարանին լցան Ափրիկէի իսուարին կողմը, և կը կարծուի թէ հան լուսաւորեց շատերը: Գովհասու պատմութեան մէջ Փրկեացոս ըստ պատահման կ'որոշուի առաքելութեան, Գործ. Ը. 4, 14, 16: Փրկեացոս քարոզեց աւետարանը Պաղեստինա ծովեզերիս քաղաքաց մէջ, Ալզովտուէ մինչև կետարիս, ուր յետոյ Պաղես և բնկեցք նորա եղան հեր փրկեացոսի "շատ օրեր", Գործ. ԻԱ. 8-16: Փրկեացոսի վերջին պատմութիւնն անծանօթ է մեզ:

Փրկեացոսի պատմութիւն, - Ինօրոսիս Բեւ, Նոր կտակարանին մէջ կը ըր-

շանակէ ունայն և Քրիստոսի հոգի. ցողութիւն մարգկային մասց, այս աշխարհիս իմաստութիւն, և "առանան գիտութիւն", Ա կորնթ. Ա. 18-27. Ա Յիմ. Զ 21, որ հակառակն է աւետարանին ճմարութեան: Պողոս կը զգուշացնէ զկողոտացիս թէ զուցէ կողոտացուէին կամ գերի առնուէին "փրկեացոսիս իմաստութեան տերազոյն ապացոյցներէն մին է, որ սիրտը կըցաւ այն աստիճան թիւրէկ մարգուս ազնուազոյն կարգութիւնը, որ է միայր կամ ըստ: Մարգկային բարձրագոյն միտքերն անգամ շատ անգամ կուրացած են ըլլալովն մինչև շտանել կրօնական ճմարութիւններ, և մարցոյ իմաստաբերութեան կարողութեան զմը և կը ըստը եղած է ոչ թէ միջոց աստուածգիտութեան և աստուածսիրութեան, այլ անձնահատ, ապտամբ և յիմար անբարտաւանութեան, Մատթ. ժ. Ա. 23. Ա կորնթ. Բ. 14. Գ. 18-20: ՅԱթէնա Եպիփուրեան և Սաղիկեան փրկեացոսք ծաղրեցին Պողոսի քարոզութիւնը, և Պողոս իւր թուղթի բրան մէջ շատ անգ իւր գարուն իմաստութիւնը կը ցուցնէ հակառակ Յիսուսի Բերիասոսի իմաստութեան և ճմարիս կրօնից, որ փրկեացոսիցն և իմաստեց կը թուրտոսի իմաստութեան յաղթանակը ոչ թէ զայն քարոզողներէն ճարտարութեան կամ նրաութեան էր, այլ Աստուծոյ զորութեան և Հոգւոյն Արդոյ ազգեցութեան էր սիրտս և ի միտս հուսատարիմ հաւատացեաց, և զան զի այն իմաստութեան նպատակը ոչ թէ զուարճանել կամ շողորթել էր զմարգիկ, այլ ցուցնել անոնց թէ յանցաւոր և ապտամբ էին մարգիկ Աստուծոյ գեմ, և չբարուելու համար կարոս էին փրկի:

Ինչպէս որ փրկեացոսիս թեան պատմաւու եղան Յունաց մէջ շատ ազանդներ, ինչպէս Ակազեմանդը, Պերիպատեոսիկեանը և Սաղիկեանը, նոյնպէս Հրէից մէջ կ'ան այլևայլ ազանդներ, ինչպէս Եսանեանը, Փարիսեցիք և Սաղուկեցիք: Փարիսեցիք

կը նմանէին փոքր ի շատէ Սաղյիկեանց, Յագուկեցիք՝ Եղիկուրեանց, և Եսանենանք Ակազեմակեանց: Փարսիոցիք էին Տպարա, ունայն և անապարծ իրրի զՍաղյիկեանս: Սաղյուկեցիք կուրանային զանմահութիւն Տպուղ և ոգիներու գոյութիւնը և Եղիկուրեանց պէտ ըսչարովն անփայտ է անՏոգ էին Տանգերձակ կենաց Տամար: Եսանենանք աւելի Տամարս էին, աւելի պարզ և կրօնաւեր, և յայն ստիպ շատ մաս էին Ակազեմակեանց:

Ասանգը յորմէ կ'զուշայցնէր Պօզոս իւր ժամանակին Քրիստոսնեաները՝ կոյ տակաւին: ԻնքնաՏաւանութիւնը բնական ընկեր է անաստուածութեան և արտի անկողնութեան, չուզէր անապ յայտնութեան Երջմարութիւններուն, և կը Տերքէ ինչ որ Տանց չէ իւր Եղայիկն կամ քան իւր Տաստութիւնը վեր է: Զջմարիտ իմաստութիւնն, ընդՏաւառակն, իտնորէ է և Տնականգ: "Ով որ Աստուծոյ Թագաւորութիւնը պղտի ազու մը պէտ չեղուի, բնու պիտի չմանէ անոր մէջը:"

Փիղապեղփիա, քաղաք Արգիոյ, ի փոքրն Ասիա: Այս քաղաքին մէջ էր Ասիոյ եօթն եկեղեցիներէն մին, զոր իրրի Տաւասարին մեծապէս կը զօվէ Քրիստոս: Յայտ. Գ. 7-13: Փիղապեղփիա կուսեցաւ այս քաղաքը Աստաղոսէ Փիղապեղփոսէ Թագաւորէն Պերգամոյ որ Տիմեց այն քաղաքը: Փիղապեղփիա էր ի մէջ Հերմոս գետոյ և Տմզոս լեռան, իրր քան և ութ մղոն ի Տարաւոյ արևելից Յարգիկեայ: Փաղաքը մեծ Պասանը կը կրէր ստեղ կերտաշարծներէ, և Տին աստիկ զարմանք էր իւր ինչպէս մարդիկ կը Տամարանէին բնակել Տան: Զարգիտ է աւան փոքր և գծուծ, բայց մեծասարած, իրր 12,000 բնակչը որոց 1,000 ը Յոյն Քրիստոսներն են և ունին եւ պիսկոպոս և իրր քան անձինք սասրին կղերէն: Կան Տինգ եկեղեցի և վեց մզկիթ, որոց միայն Տամարս աւելացի Քրիստոսներոց կը կարծին թէ էր այն եկեղեցին ուր պաշտան կը կատարէին նարինի Քրիստոսներոց առ որս կը գրէ Յովհաննէս:

Փիղապա, գրիչ, էր Տերեակոս և մերձուցաւ եկեղեցիէն, վասն զի կուրանոր յարութիւնը և անՏաւասութիւն կը աւարածէր, Բ Տեմ. Բ. 17, 18: Տես Հիմնեան:

Փիլոսոփ, գրախոր ուսուցչ յորս գեաերէն մին, Մննգ. Բ. 11, 12, և որ կը վազէր բարդ Եւիլոյի երկրէն, ուր կը գտնուէր ազնիւ սօկի: Ինչպէս գրախոր, նշնպէտ այս գեան այլեայլ անգեր կը կարծուի: Տես Եղեմ և Եփրատ:

Փիլոսոփ, Տաւանակեանապէս էր աւան յորըՏանաց զորապետաց Թագաւորին Պերարոյ, ԱրրաՏամու և իրաՏակոյ ժամանակ, Մննգ. ԻԱ. 22. ԻԶ. 28:

Փիւնիկ, 1. քաղաք մաս ի Տարաւոյին կըր Երեանի: Փիւնիկէ ունէր նաւաՏանագիտ, որ զարգիտ կը կուսի Լուգրոյ, և որոյ բերանն է գեղ Տարաւոյին արևելք Պօզոս, կըր կը նաւարկէր ի Լաօվ՝ ի Կիտարիոյ, չըրցաւ մանեկ այն նաւաՏանագիտը, Գործ. ԻԵ. 12:

2. Փիւնիկէ, Գործ. ԺԻ. 3, բնագրական աւամսը կընշանակէր նեղ երկիր ընդարտը երկայնութիւն արևելեան և գերաց Միջերկրական ծովուն, Սիմոնոս մինչև ի սասմանս Երկրասոսի: Բայց բուն Փիւնիկէ էր ի մէջ Լաւաքիի քաղաքին Ատրոսը և Տերոսի, և կը պարսնակէր մանուսնոց Տերոսի և Արեանի երկիրները: Յաւաջ քան զնուանել Յեսուայ զՊօպեաթին, այս երկրին կը տրէին քանանացիք, որպէք Քամոյ, որ կը բաժնուէին երկրասոսան սոսմ, յորս զօրաւորապոյն էր այն ցեղը որ չինեց զԱրեան և էր գլաթ բուն Քանանացաց, և զոր Յոյք կ'անուանեն Փիւնիկեցի: Փիւնիկեցիք միայն յաւանեցան ի Յեսուայ, և ի Քաւթայ և ի Սաղմոնէ, և ոչ յարդք Թագաւորներէն, բայց նուանեցան Աստրոսանի և քաղեացաց Թագաւորներէն: Յետոյ Տես գՏեաէ եզան Տպասակ Պարոսի, Յաւանց և Լաօվ մայրեցաց:

Փիւնիկեցիք երկար ժամանակ Տամաւար եղան իրրի Տարաւոս, կիրթ և Տգօր ազգ: Փիւնիկէ էր գաշնակից անբութիւն զանաւաշանց

քաղաքաց, որոց իւրաքանչիւրն իւր սեպհական երկիրներով էր հզարատակ յառուկ թաղաւորի մը: Անոնց ծովերէրքը ծագիկեալ էր իրա առ իրա քաղաքներով, իրենց նաւատարմիցը կը դրկէին անարգել ամէն կողմ Միջերկրական ծովուն եղեիքը, ունէին առեւտրական հազարութիւնն էլ գաղթականներ իւրապայի և Ափրիկէի հեռաւարագոյն ծովափանց վրայ անգամ: Ամէն երկիր բերք կը գնուէին և կը վաճառուէին անոնց վաճառանոցները, Եղեկ. ԻԷ: Կարբեզոն, հին սուրխն Հաւովայ, էր Փիւնիկեցի գաղթականութիւնը, ինչպէս նաև կարգիւն և թարթիս թ Սպարթա, Եղեկ. ԼԲ. 13: Անոնց լեզուն գրեթէ նոյն էր ընդ Երբայեցիներէն, և Սպարթայ քաղաքաց շատերուն անուանոց մէջ կը նշմարուէ: Սպարթան Մուսաղեմի տաճարին և իւր նաւերուն շինութեան և նաւարկութեան համար պարտական էր Փիւնիկեցւոց օժանութեան: Տես Տիրաք: Անոնց երկիրն էր ի մէջ ծովագրին և բարձանց Լիրանանու, և որովհետև քաղաքացուած էր և պաղարեր, իւր այլևայլ բարձրութեանց վրայ կը բերբեր ազգի ազգի բոյսեր և առւելեր: Փիւնիկեցիք կը պաշտէին զՔաջազ և զԱստարովթ:

Չարգիս Փիւնիկէ է հզարատակ Օսմանեանց, և կը վերաբերի Աթրի կուռակալութեան, և աւելի քան երկու հազար ասորիէ հետէ չունի ազգային կամ բնիկ թաղաւորներ, կամ որեւիցէ ազատ կամ ինքնօրէն կառավարութիւն: Փիւնիկէ անունը չի գտնուիր Երբայական գրոց մէջ, այլ ի Գիրս Մահարայեցւոց և Նոր կառակարանին միայն: Երբայեցիք զՓիւնիկէ կը կոչեն միշտ Քանան, Ես. ԻԳ. 11: Մատթէոս, ժԾ. 22, Քանանացի կ'անուանէ կիճը զոր Մարկոս, Է. 26, կ'անուանէ Փիւնիկ Ասորի, այսինքն Փիւնիկեցի Ասորաց երկրէն, քանզի Փիւնիկէ անառան մասն էր Ասորաց երկրին, Փիւնիկի Ասորի: Տես Փիւնիկէ: Փղլտացիք, անուանի ժողովուրդ, կը բնակէին Քանանու հարաւային ծովերը, որ յանուն նոցա կոչուեցաւ. Փղլտացիք, Սաղմ. Կ. 8. 2Ը:

Չ, կամ Պաղեստին: Փղլտացիք կը թուին ի սկզբան գաղթեալ Եգիպտոսէ ի կաթիթօր, որով կը հասկնան անանք զԼիւանէ, այլք, ըստ նախնի մատենագրաց, զկապագովիւս, Մինդ. ժ. 14, և ապա անոր կ'անուանուին կաթիթօրացի անուանք, և վանելով Աւացիներն որ կը բնակէին Ասորիմէ մինչև Գազա, բնակեցան փոքրանակ նոցա, Բ Օր. Բ. 23: Փղլտացւոց երկիրն էր ի մէջ Յուդայի բարձրաւանդակաց և Միջերկրականին, և է ըստ ի մեծ մասին գաղտոյսին և պաղարեր: Կը բերէ ասորուէ տարի առաւ հունձ, թէպէտ քաղ մշակուած չէ և ոչ պարտապաշտալ ազրով:

Փղլտացիք էին հզոր ժողովուրդ թ Պաղեստին, նոյն նախ Աբրահամու ժամանակ, 4,900 ին իւր քան զԳրք, քանզի ունէին անառան թագաւորներ և մեծամեծ քաղաքներ, Մինդ. Ի. 2. ԻԱ. 32. ԵԼ. ԺԳ. 17: Փղլտացիք յիշուած չեն այն ազգաց մէջ որ պիտի շնորհուին իրրե սերունդք Քանանու: Բայց և այնպէս Յեսու յարձակեցաւ անոնց վրայ հրամանաւ Աստուծոյ, քանզի Փղլտացիք կը սորբէին Խորայեցւոց խոտաացուած երկրին այլևայլ մասերուն: Բայց կ'երեւի թէ Խորայեցւոցէ չկրցան պահել Փղլտացւոց ձեռքէն առնուած տեղերը, քանզի գառաւորաց ժամանակէն մինչև Սաւուղի ժամանակ և մինչև ի սկիզբն թագաւորութեան Դաւթի, Փղլտացիք ունէին բնիկ թագաւորներ և իշխաններ: Փղլտացւոց անուանութիւնը կը բաժնուէր հինգ փոքր իշխանութիւն, ինչպէս Գազա, Ասկազան, Ազովոս, Գէթ և Ակկարան, որոց իւրաքանչիւրն ունէր առանձին իշխան: Փղլտացիք կը հարտադարձին զԽորայէլ շեղանք քահանայապետին և Սամուէլի գառաւորութեան և Սաւուղի թագաւորութեան ժամանակ, իբր Տարիւր և քսան տարի: Սամուղար, Սամիթան, Սամուէլ և Սաւուղ կուսեցան անոնց դէմ, յազթեցին և տուին անոնց անհաւարն ջարդ այլևայլ ժամանակ, բայց չկրցան կտրուել անոնց դէմ, Գառ. Գ. 14. ԽՊաղ. Գ. Ի. ԺԳ. 1Ա: Փղլտացիք մնացին ազատ

մինչև Դաւիթ նուաճեց զանոնք, և թագ. Ե. 17, Ը., և այնուհետև փզշտացիք մնացին հպատակ թագաւորաց Յուդայ մինչև ի թագաւորութիւնն Յերոբոամայ, որդւոյ Յովսափատու, առ որով ապստամբեցան, և Մնաց ի Ա. 16: Յերոբոամով պատերազմեցաւ անոնց դէմ, և հաւանականապէս նուաճեց զնոսաւ, քանզի փզշտացիք մեռանձեմ արքայաւորաց կը թուին առ Ողբաւ, որ բռնեց զանոնք զինու զորութեամբ իւր բար թագաւորութեան ժամանակ, և Մնաց. ի Ը. 6, 7: Աքաղու զժրսխա թագաւորութեան ասեմք փզշտացիք մեծամեծ վնասներ տուին Յուդայի երկրին, բայց Աքաղու որդին և յաջորդն եղեկիտ գարձեալ նուաճեց զնոսաւ, և Մնաց. ի Ը. 18. Ի թագ. ԺԸ. 8: Փզշտացիք չկրցան իսպառ ազատիլ բայց միայն առ վերջին թագաւորոք Յուդայ, և մարգարէիցն Եսայեայ, Ամոսայ, Սոփոնեայ, Երեմեայ և եղեկիելի սպանալիքն կը տեսնենք որ փզշտացիք զսրժեցին իսրայելի մէջ շատ աղէտք որոց վասն Աստուած կը սպանուայ պատճի զնոսա իստիւ և չարաչար, իւրեմ. ի Ե. եղեկ. ի Ե. 15. Ամոս. Ա. 6-8. Արդիւ 19. Ջար. Թ. 5: Տես և Նէեմ. ԺԳ. 23: Արքայն Ասորեստանի Ասորդան, և յետոյ փոսմեակնու արքայ եղիպտոսի մասամբ ինչ նուաճեցին զփզշտացիս, որ շատ հաւանական է թէ ջնջուեցան ի հարուգագոնոսորայ, ինչպէս եղան Ասորաց, Փիւնիկեաց և Պագետինու ժողովուրդք ի պաշարման Տիրոսի Յետոյ փզշտացիք ինկան ընդ տէրութեամբ Պարսից, ապա ընդ իշխանութեամբ Ալեքսանդրի մեծի որ կործանեց զԳազա, փզշտացւոց միմիայն քաղաքը որ իշխեց ընդգիմնուող հզօր աշխարհակալին: Կը թուի թէ ասոս ուրեմն առ Մակարայեցաւք փզշտացիք իսանուեցան Պագետինու սերիշ բնակիչներուն մէջ, և ոչ ետ կը յիշուին իբրև ուրայն ժողովուրդ: Հին փզշտացիք կը նկարագրուին ի Սուր Գիրս իբրև պատերազմող ժողովուրդ, հմուտ հասարակ և պիտանի արուեստներու, Իսա. ԺԵ. 5. Ա թագ. ԺԳ. 20:

Հին երկրագաւաք Բահաղու և Ասորասոյ որ Բեկզգերուզ և Դագան կը կոչուէին, և ունէին քուրմեր և իղձեր, Ա թագ. Զ. 2. Ի թագ. Ա. 2. Ես. Բ. 6: Կը թուի թէ էին սերունդ Սեմայ, քանզի լեզու նոցա էր համայնեղ ընդ Եբրայեցերէնին, թեպէտ սերիշ ի նմանէ, Նէեմ. ԺԳ. 24: Անոնց երկիրը որ էր ժամանակաւ հարուտ և քաղաքներով և ուսաներով ծագեալ զարգիս կայ ամայի և անմշակ, Սոփոն. Բ. 4-7:

Փզուսիք կը յիշուի Սողոմոնի թագաւորութեան ասեմ: Ըստ ի Ե. սողմոսին կը գործածուէր ի զարգպալատանց, Սողոմոն որ ունէր ասուտուք Հնդկաստանի հետ՝ բերել տուաւ անկէ փիղեր և փզուսիք: "Ասան զի թագաւորը ծովու վայր Գիրամին նուերուն հետ Թարսացի նուեր ունէր. Թարսացի նուերը երկը տարին անգամ մը սակիով, արծաթով, փզուսիքով և կապիկներով ու սիրամարգներով բեռնաւորուած կու գային", Գ թագ. Ժ. 22. Ե Մնաց. Թ. 21: Սողոմոն ունէր ասթոս փզուսիքեայ և սակիտպառ, այս երկու գեղեցիկ նիւթք կը պայծաւացնէին և կը գեղեցկացուէին զիրար, Գ թագ. Ժ. 18: Փզուսիքն, ինչպէս յայտնի է, ժանիք է փղի, սուսի և Եբրայեցերէն կը կոչուի լով սոսի կամ յոնի:

"Փզուսիքեայ տուներ," Գ թագ. ի Բ. 39. Ամոս. Գ. 15, այսպէս կոչուած են փզուսիք զարգերուն պատճառաւ, ինչպէս երբեմն տուրք որոց զարգարանոց մեծ մասն օսկիէ կամ

արծաթէ կամ ուրիշ մեծագին նիւթերէ էին՝ կը կուտէին այն նիւթերուն անուամբ, սոկեղէն, արծաթեղէն և որ ի կարգին. այսպէս Ներսէնի պարտաբ կոչուեցաւ սոկեղէն, վասն զի գրուագեալ էր համայն սոկեղ: Տուներ կամ սենեակներ այսպէս զարգարելու եղանակը շատ հին էր Յունաց մէջ, և կը յիշուի Հոմերոսէ: Տես Եղեկ. ԻԵ. 6, 15. Ամոմս. Զ. 4. Յայտ. ԺԸ. 12:

Փոզովք, լեռան Մովսրու, սրմէ Բաղասմ տեսաւ Խորայնի բանակը, Թու. ԻԳ. 28: Հաւանականացէս էր քանի մը մզոն հեռու յարեկնից հիւսիսայ Մեռեալ ծովուն, բայց զարգիս ծառիթ չէ: Այս լեռան մօտ և այնու անուամբ ունէին Մովսրացիք կուռք, Բ Օր. Գ. 3: Տես Բաճազ:

Փռել: ԵՏովա, իբր միմիայն տէր երկրին ուր կը բնակէին Հրեայք, կը պահանջէր աննոցմէ, իբրև միակ պայման վայելելից այն երկիրը, ապա առատ փոխ իրենց պջգաս եղբայրներուն: Եօթը տարին անգամ մը փոխ արուած ստակը կ'ըլլար պարգև, և չէր կրնար պահանջուիլ ետ: Եթէ փոխանակ փոխը առնուած էր գրաւ, գրաւը ետ կը արուէր քաղցրութեամբ և մարգարութեամբ, Ել. ԻԲ. 25, 27. Բ Օր. ԺԵ. 1-11. ԻԳ. 19, 20. ԻԳ. 6, 10-13, 17: Մեծ ճշմարտութիւնը որ այսպէս յայտնի կը անսուտի Մովսրուական օրինաց պատուէրներուն մէջ, բոտ հիմնական սկզբանց նորոգուելու է մեր օրինաց մէջ որ ստացուածոց կը վերաբերին: Աստուածապաշտ մը իբրև ստացուածոց տէր վարուելու չէ, այլ միայն իբրև աւանդապահ, և ինչ որ ունի գործածելու է բոտ կամայ Տեսան ամենայնի: Սոյն սգուով Տէրն մեր կը պատուիրէ փոխ տալ ձրի, նոյն իսկ թշնամեաց, և առանց յուսոյ ետ առնելի փոխը, Ղուկ. Զ. 34, 35:

Փռլ: Աստուած պատուիրեց Մովսրի շինել երկու կուածոյ փռլ արծաթէ, ապա առնելը համար ժողովրդեան, երբ զի շուր Խորայնի բանակը, Թու. Ժ. 2: Այս փռլը կը հնչուէր ի սկզբան քաղաքային տարւոյն, ամեն եօթներորդ ամսապալուի,

Ղ Էս. ԻԳ. 21. Թու. ԻԹ. 1, և Յուրեկան տարին, Ղ Էս. ԻԵ. 9, 10: Տես Երաժշտութիւն:

Փռլ հնչեցնելու սօն էր առաջին օրն եօթներորդ ամսոյ նուիրական տարւոյն, Թռլի կոչուած ամսոյն որ էր առաջին ամիս քաղաքային տարւոյ: Տարեգլուխը կը հրատարակուէր ի ձայն փռլոյ, Ղ Էս. ԻԳ. 21. Թու. ԻԹ. 1, և այն օրը կը հռչակուէր սօն, և սրեկիցէ ծառայական գործարգելու էր: Հանապազորք և ամսապիտոց զահրոււն վրայ, Թու. ԻԸ. 11-15, կը մատուցուէր յանուն բոլոր ազգին հրատարակուալ յողջակէզ եզ մը, խոյ մը, ուլ մը և եօթն գառն տարևար, հանդերձ նուիրու նայհոյ և գինույ, ինչպէս սովորութիւն էր մատուցանել այնպիսի գոհերու հետ: Սուրբ Գիրք չի յիշեր թէ ինչ առթիւ հաստատուեցաւ այս սօնը:

Փռլոցք: Կը կարծուի թէ Պաղեստինու քաղաքաց և աւանաց մէջ փողոցք նեզ էին և դժուարին ի պատճառս անհարթութեան գեանոյն, և առ ի չդոյնէ անուար կուուաց, բայց և այնպէս աւելի լայն էին քան այժմու քաղաքաց ոմանց փողոցներն, Ղուկ. ԺԳ. 21, և կը հանէին քաղաքին գրան մօտ հրատարակ մը, Նէեմ. Ը. 4: Բոտ Յովսեփոսի, փողոցք Երուսաղեմի էին սայլայատակ յօրինեալ, և ունէին առնուն, ինչպէս զարգիս մեր փողոցք, Գործ. Թ. 11, և շատ տեղ նման էին այժմու արեւելեան քաղաքաց շուկաներուն, և կը կոչուէին նմանապէս յանուն երեկել խանթի մը որ այն փողոցին մէջ էր, զորօրինակ, "Տացարարի փողոց", Նէեմ. Գ. 31, 32. Երեմ. ԼԻ. 21, և, "Հովիտ պանրավորածուաց", Աստ, մոնաւանդ բարձր տեղ մը, սմ կը գնէր իւր թոռք և կը նստէր, Ա Թուգ. Գ. 13. Յու. ԻԹ. 7, և անգ ուրիշներ այս ինչ ժամեր կը մատուցանէին հրատարակուալ ազօթք, Մատթ. Զ. 5:

Փռլի և Հռլ, Յես. Ի. 6: Հռլ կամ մեկեր ճանել ի գլուխն էր նշան սգոյ, Տողի վրայ նօսել էր նշան արամութեան, Ողբ. Գ. 29. Ես. ԻԵ. 4: "Հռլ" կը գործածուի նաև փո-

խանակ գերեզմանի, Կննգ. Գ. 19. Բրբ. Ի. 21: Փռչի կը նշանակէ բազմութիւն, Կննգ. ԺԳ. 16, և խնարհ և զծուծ կեանք, Ա Թագ. Բ. 8: Իրկու նշանաւոր օրինակ սեծինք ի Խուր Գիրս փռչի կամ Տոզ ցանելու, որ համաձայն է սովորութեան մը որ հասարակ է յԱսիա: Անոնք որ սնարագործի մը մասը կը պահանջէին սովոր էին Տոզ կամ փռչի նետել անոր վրայ, ցուցնելու համար թէ արժանի է գերեզմանի: Սեմէի Տոզ կը ցանէր Դաւթի վայ, և եր Դաւթի կը փութէր Երուսաղեմէ, Բ Թագ. ԺԶ. 13: Նշխորինակ վարուեցան Հրեայք Պոզոսի գէմ Երուսաղեմ, "Չայնէրնի վերջուցին" ուրին, վերջուր աշխարհէն ստանկ մարդը, քանզի չվայր ասոր ողջ մնալ: Աւ երբ կը կանչուբաւէին ու հանդերձին կը նետէին և փռչին զէպ ի օգր կը ցանէին, հաղարապետ հրաման բուս որ զանիկա բերդը մտցնեն, Գործ. ԻԲ. 22-24: Ուրից փռչին թօթափել ուրիշին գէմ" կը նշանակէր իսպառ հրաժարել, Մատթ. Ժ. 14. Մարթ. Զ. 11. Գործ. ԺԳ. 51: Բ Օրինաց ԻԲ. 24 համարին մէջ յիշուած սպառնալիքն Աստուծոյ, "Տէրը անձրեկ տեղ Տոզ ու փռչի պիտի տայ քու երկրիդ, ու երկինքէն քու վրագ պիտի իջնեն մինչև որ գուն բնաջինջ բլլան," կը նշանակէ թէ, փոխանակ շայնկան անձրեկերու, նուրբ փռչոյ ամոց ելլելով ցամաքեայ գետնէն, և մզուելով աստիկ և կիզիչ հաղմեր, պիտի ընուր օգը: Այսպիսի փռչեղէն անձրեկ ևտքը հարկու պիտի գային սով և հիւանդութիւն: Տես Հով. Փարձել, Ղուկ, Ժ. 25, ընդհանրապես կը նշանակէ հրապուրել ի մեզս: Սասանան է մեծ փորձիչ, որ փորձութեամբ կը ջանայ և շատ անգամ կը յաղթի կորուսանել մարդոց հօգիները, Ա Մնաց. ԻԱ. 4. Բոր. Ա. և Բ. Մատթ Գ. 4. Ա Թես. Գ. 5: Մարդիկ կը հրապուրուին ի մեզս նաև իրենց շար միտուեմերէն և ուրիշ մարդոց թելադրութեամբ, Յով. Ի. 14, 15: Աստուծ որ սուբ է և կ'ուզէ մարդոց արութիւնը, ոչ թէ այս կերպով կը փորձէ զմարդիկ,

Յով. Ա. 13, այլ կը փորձէ զնոսս ի հանդէս, ի կրթութիւն և ի հաստատութիւն շնորհաց որ տրուած է անոնց, Կննգ. ԻԲ. 4. Յով. Ա. 2, 3: Քրիստոս կը կենայ պատրաստ օգնել իւր ժողովրդեան արեւելք փորձանաց մէջ, Ա կորնթ. Ժ. 13. Եբբ. Բ. 18. Գ. 15. Բ Պետր. Բ. 19: Բայց և այնպէս Քրիստոսնայք երթալու են գիմաբարու ի փորձութիւն, Ղուկ. ԺԱ. 4: Մարդիկ կը փորձեն ՂԱստուած յանձնապատասխանութեամբ յուսալով անոր նախախնամութեան կամ շնորհաց, և կամ երկմտելով Աստուծմէ, Ել. ԺԷ. 2, 7. Ես. Ժ. 42. Մատթ. Գ. 7. Գործ. Ե. 9. ԺԵ. 10: Սաստիկ վիշտեր շատ անգամ կը կուտին փորձութիւն կամ փորձանք, վասն զի յաճախ առիթ են մեզոյ, Մատթ. Զ. 13. Ղուկ. Բ. 13. ԻԲ. 28. Յով. Ա. 12. Ա Պետր. Ա. 6, 7: Քրիստոս իւր պայտօնին սկիզբը բուռն յարձակում կրից փորձէն, որ այսպէս յայտնի բուս իւր լրտութիւնն և կուբութիւնը, յուսալով թերեւ թէ աստուածութիւն Փրկչին պիտի թողուր անօգնական անոր մարդկային հօգին, Մատթ. Գ. Պետր չէ կարծել թէ Փրկչին փորձուիլը լից անսիւ էր, այլ արգիւնք և ճմարտութիւն: Հուկ ուրեմ փորձին անյաջող ելլելով հետացաւ ժամանակ մը, բայց միշտ վանեցաւ յետս, Ղուկ. Գ. 13. ԻԲ. 53. Յով. ԺԳ. 30: Փրկչին յաղթեց, և մեծք ժառանգեցինք դրախտը:

Փարսուստան, Բ-Իրասուր, Ա կորնթ. ԺԶ. 17, եկու կորնթոսէ յիփեսոս տեսնել զՊոզոս: Պոզոս կը յիշէ զՍտեփաննոս, զՓարսուստան և զԱքայիկոս իբրև առաջին պատու Աքայիկոս, և իբրև ասհմանեայ ի սպասուարութիւն եկեղեցւոյ և սրբոց: Ասոնք սարին Պոզոսի առաջին թուղթն առ կորնթացին:

Փուզ, որի գամոյ, Կննգ. Ժ. 6: Սերունդ սորս կը յիշուի Քուշոյ և Ղուգացոց հետ իբր ի ծառայութեան զօրաց Եգիպտոսի, և իբրև մասն բանակին Գոգոյ, Իբրմ. ԽԶ. 9. Եղեղ. ԻԷ. 10. Լ. 5. ԼԲ. 5. Նաւ. Գ. 9: Եգիպտոս նոյն կը համարի զՓուգացին ընդ Մաւրիտանացոց,

որ կը բնակէին հիւսիսային Ափրիկէ
դէպ յարեմուտա : Տես Լիբիա :

Փուլ : Տես Տառասկ :

Փուլ, 1. Թագաւոր Ասորեսու-
նի, իբր 765 ին նախ քան զՔր., երբ
Ասորեստան առաջին անգամ կը յիշ-
ուի ի Սուրբ Գիրք յետ ժամանակին
Ներքովթայ : Փուլ արշաւեց իորա-
յկի վրայ Մանայեմի Թագաւորու-
թեան ասեմ, բայց հաճեցաւ ետ
քաշուիլ առնով հազար տաղանդ
արծաթայ, որ հաւասար էր իբր մի
և կէս միլիոն թաւերի : Գ. Թագ. ԺԵ.
19, 20. Ա Մնաց. Ե. 26 :

2. Ես. ԿԶ. 19, երկիր հեռու ի
Հրեաստանէ, զաշնակից Ղուգայ :
Ըստ Պոքարի թուի լինել Փիղէ կըզ-
գին Նեղոսի մէջ, մտ ի սասմանս
Եգիպտոսի և Եթովպոյ :

Փուր, Գճ-1, Հրեական տօն զոր
հաստատեցին Եսթեր և Մուրթբէ,
առ Թագաւորութեամբ Ասուերոսի
արքային Պարսից, ի յիշատակ սրան-
չերի ազատութեան Հրէից Համանայ
չարամիտ դաւաճանութենէն : Փուր,
այսինքն վիճակ անուան տրուելուն
պատճառն այս է որ Համան, առա-
ջին ամէն մինչև երկաստանեորդ
ամիս, ամէն օր վիճակ նետել կու
տար, Հրէից կորստեան համար յա-
ջողագոյն օրը գտնելու : Այս սեռ-
պաշտութեամբ Համան յազաղեց
օրը, մինչև հնարքը զոր կը պատրաս-
տէր՝ զարձաւ իւր գլուխը, Առակ.
ԺԶ. 33. Եսթ. Գ. 7. Թ. 20-32 : Փու-
րի տօնին նախնիաց օրը ծած կը
պահուէր, և նուիրական էր այն օրը
կը Գարգացուէր Եսթերայ գիրքը ժա-
ղովրդանոցաց մէջ : Ամէն տուն խրա-
խուսթիւն կը կատարէր, իբարու բն.
Ժաներ և ողորմութիւն կու տային,
խաղեր կը կատարէին, և այլևայլ
սեռակ զբոսանաց և զուարճու-
թեանց թոյլտուութիւն կար : Ըստ
սմանց այս տօնը կ'անկարկէ Յովհան-
նու Ե. 1 համարը : Հրեայք գեւ կը
պահեն այս տօնն յամենան Մարտի :

Փառագիտ, ներքին նահանգ փա-
քան Ասիայ, ունէր սասման ի հիւ-
սիսայ գլխութանիս և զԳաղատիս,
յարեկից զկապագովիս, և ի հարա-
ւոյ զԼիւիւիս, զՊոսիդիս և ի իտաւ-
րիս, և յարեմուսից զՄիւսիս, զԼիւ-

դիս և զկարիս : Կը կոչուէր Փառու-
գիտ Պակաստեան, նաև Փառագիտ
մեծ, որոշիւս համար ի փոքր Փառու-
գիտ, որ էր գաւառ փոքր Միւսիայ,
մտ ի Հելլենականոս : Տրագական պա-
տերազմէն ետքը Փառագայիներէն ա-
մանք եկան այս գաւառը, ուստի և
կոչեցաւ Փառագիտ փոքր : Մեծին
Փառագիտ արեւելեան մասը կը կոչուէր
նաև Լիկայնիտ : Երկրին էր բարձր
աւափարակ, ջորենաշատ և զինեւտ,
և արջառի և ոչխարի ազնիւ տեսա-
կին համար անուանի : Փառագիտ
քաղաքներն կը յիշուին Նոր կառ-
կարանին մէջ Լաուդիէիտ, Հերա-
պոլիս, Կոզոս և Անտիպ Պոսիդիայ :
Սուրբ Պօղոս երկիցս ճանապարհոր-
դեց այն երկիրը քարոզել աւետարա-
նը, Գործ. Բ. 10. ԺԶ. 6. ԺԷ. 23 :

Փռամիքսիստիս, Էրեւ. ԺԷ-Բ. 1-2, 3-4,
Եգիպտական անուն սուեւոյ Յովնե-
փայ, ի յիշատակ ազատութեան որ
գործեցաւ անոր ձեռքով, Կննդ.
ԽԱ. 45 :

Փրկիլ, անուն սուեւոյ Յիսուսի
Քրիստոսի, Փրկիչն աշխարհի, վասն
զի Յիսուս փրկեց մարդկային ազգը
մեզաց գերութենէն և պարտութեան
թենէն, մեռնելով փոստանակ մարդ-
կան, և այնպէս հատոյց անոնց հա-
մար փրկանք, Մատթ. Ի. 28. Գաղ.
Գ. 13. Եփես. Ա. 7. Ա Տիմ. Բ. 6.
Տիտ. Բ. 14. Ա Պետ. Ա. 18, 19.
Յայտ. Ե. 9 : Յօրէն Մովսիսի, Դ. և Ե.
ԻԵ. 25, 48, փրկող անունը կը արը-
ուէր անոնց որ ունէին ժառանգու-
թիւն մը ազատելու իրաւունք, մա-
նուանց մտաւոր ազգակիանաց որ
կրնային փրկել ժառանգութիւն մը
օտարէ մը, կամ Հրէէ մը որ զնաժ
էր այն ժառանգութիւնը : Այսպիսի
էր Բոս, որ իբրև մին ի մտաւոր
ազգակիանաց Եղիմեղէայ, առաւ
զՀուսիթ Եղիմեղէայ ժառանգը, և
այսու եղաւ տէր Հուսիթայ ստացուած-
ծոց : Երեմիա փրկեց իւր եղբորդուշին
Անանայի ի արտ որ պիտի վաճառ-
ուէր ուրիշին, Երեմ. ԼԲ. 7-8 : Այս-
պէս Քրիստոս եղաւ հաղորդ մարմնոյ
և արեան, որպէս զի իբրև մեր մօ-
տազոյն ազգակիանը փրկեց մեզի հա-
մար երկնից ժառանգութիւնը, Յօր.
ԺԹ. 23, 26 :

Փրկութիւն կը նշանակէ բուն ազատութիւն, սուտի եւ կ'առնուի փոխանակ ժամանակաւոր ազատութեան, յաղթութեան, Գնդ. Ժ. 13. Ա թագ. Ժ. 45: Բայց որովհետեւ հոգևոր ազատութիւնն ի մեզայ ե ի մահուանէ, ձեռամբ փրկին, Մատթ. Ա. 21, մեծագոյն փրկութեան է, փրկութիւն բաւը կը գործածուի ընդհանրապէս այս բարոյական եւ հոգևոր նշանակութեամբ միայն, եւ փրկութեամբ կ'իմացուի ոչ միայն սյո ազատութիւն, այլ եւ անոր հետեւեան, այսինքն, յաւիտեական կեանք եւ երանութիւն Աստուծոյ թագաւորութեան մէջ, Բ Արհթ. Ե. 10. Եփես. Ա. 13: Աւելի ճշգրտ կը կոչուի "մեծ փրկութիւն," Եբբ. Բ. 3:

Հրեայք դուռ ուրիշ կը գործածեն թանձրացեալ բառեր, այլ յաճախ վերացեալ բառեր: Ուստի, փոխանակ բառեր, Աստուած կը փրկէ եւ կը պաշտպանէ զնոսա, կ'ընեն, Աստուած է պաշտպանութիւն նոցա: Այսպէս կ'ըսուի նաեւ ձայն փրկութեան, աւետիք փրկութեան, զէ՛մ փրկութեան, զասան փրկութեան, եղբիւր փրկութեան, բան փրկութեան, այլովքն հանգերձ, եւ կը նշանակեն ձայն որ ազատութիւն կը պատմէ, աւետիք որ կը յայտնէ մեծ զառնգէ մը զեթձում, զէ՛մ ուր կ'ապաւնին որ եւ է յապահատի, զասան որ կը պահէ թշնամոյն յարձակմանէն, եղբիւր կամ լոյս փառաց, երանութեան եւ փրկութեան, այլովքն հանգերձ: Այսպէս, մեծ փրկութիւն գործել իտրայիլի մէջ, կը նշանակէ փրկել զիտրայիլ մտաալուստ փասանգէ մը, սասանալ մեծ յաղթութիւն թշնամոյն զրոյս:

"Հանգերձ փրկութեան," Ես. ԿԱ. 40, այսինքն՝ իբր տօնական օրեր հագնուած շքեղ պատմուածան: Այս խօսքն այլաբանօրէն գործածուած է, եւ կը նշանակէ տօնաւոր շնորհաց ընդունելութիւն Աստուծմէ, զորօրինակ ազատութեան մեծ ինչ զառնգէ:

Ք

Քարեր, Ընէր, Կինեցի, սերունդ

Յօրարայ, աներոյն Մովսիսի: Կը բնակէր Քանանու հիւսիսային մասը, եւ կը թուի թէ էր նշանաւոր իւր ժամանակը: Կին նորա Յոյել մեացց զԱնուար իւր ձեռք, Գաա. Գ. 11. Ե. 24:

Քարազր, գետ Մարաց, որոյ մօտ թագազարթաղաւոր եւ ապա Սաղմոսաւոր բնակեցուցին իտրայիլի գերիներէն զամուս: Կը կարծուի նոյն ընդ Աբորաոսայ, Եփրատայ ճիւղին, որ զարդիս կը կոչուի Խապուր, Գ թագ. Ժ. 6. Ժ. 41:

Քարոզ, հաւանականապէս կը նշանակէ անհոյ. 1. Էր անուն զոր տուաւ Քիրամ արքայ Տիւրոսի Գալիլիայի հիւսիսային մասին որ անէր քան քաղաք, զորս Սողոմոն տուաւ անոր ի վարձ օգնութեան ի շինութեան տաճարին, Գ թագ. Ժ. 13: Բաւը կը ցուցնէ թէ Քիրամոյ հաճոյ չեղաւ այն պարզեք:

2. Քաղաք Աներոյ, Յես. Ժ. 27:

Քանաճայ, այն որ կը կատարէ աստուածային պաշտօն հրապարակաւ, եւ կ'ընէ մանուաւոր քաւութիւն մեզայ, "մարդոց մէջէն տանուած՝ մարդոց համար կը կենայ Աստուծոյ կողմը, որ պատասխանէր ու զոհեր մատուցանէ մեզքերու համար," Հին կապիւրանին մէջ քահանայութիւնը սեպհական չէր այս ինչ կամ այն ինչ գերդաստանի մինչև յետ հրատարակութեան Մովսիսական օրինաց: Յառաջ քան զայն, իւրաքանչիւր գերդաստանի անդրանիկն, չարք, իշխանք, թագաւորք, քահանայք էին իրենց քաղաքներուն եւ իրենց աւուներուն մէջ: Կայէն եւ Աբել, Նոյ, Աբրահամ եւ Յօր, Արիմիլէք եւ Լարան, իտահակ եւ Յակոբ, կը մատուցանէին անձամբ իրենց զօհերը: Այն մասնաւոր ուխտին մէջ զոր բբու Աստուած իւր ժողովրդեան հետ, առ ստորաով լերին Ահնայ, Մովսէս կատարեց միջնորդի պաշտօնը, եւ երեսասարդներ ընտրուեցան ի պաշտօն քահանայութեան, Ել. Ի. 5: Բայց յորմէ հետէ ընտրեց Աստուած Ղեկոյց ցեղը ծառայել նմա իտրայիլի մէջ, եւ քահանայութիւնը եղաւ սեպհական Ահարոնի տան, Աստուծոյ զո-

չեր և նւերինը մատուցանելու իրաւունքը պահուցեալ այն ազգատոհմին քահանաներուն, Թու. ԺԶ. 40: Երանթ է պատիժն Յուզայի Թազաւորին Ոգիւյի, որ յանդգնելուն համար մատուցանել խուճկ Աստուծոյ, բարտեցաւ իսկոյն, Բ Մնաց. ԻԶ. 19: Տես նաև Սաւուղի գէպքը, Ա Թագ. ԺԳ. 7-14: Կը Թուի սակայն թէ երբեմն Հրեայ մարդարք կը մատուցանէին զՏ Աստուծոյ, մանաւանդ մինչդեռ սրտուած չէր Երուսաղէմ իբրև միմիայն տեղի պաշտաման: Տես Ա Թագ. Է. 9, ուր Սամուէլ որ քահանայ չէր մատոյց գառն ողջակէջ Աստուծոյ: Տես և Ա Թագ. Թ. 43. ԺԶ. 5. Գ Թագ. ԺԸ. 31, 33:

Որովհետև Աստուած իրեն պահած էր իտրայելի անդրանիկներն, վրան զի ազատած էր զանոնք սասակիչ Տրեշտակէն յԵփրայատ, իբր փորարէն առաւ իրեն Ղեկայ ցեղն ի սպասաւորութիւն խորանին, Թու. Գ. 41: Այսպէս Ղեկայ ամբողջ ցեղն կարգեցաւ ի պաշտօն նուիրական, բայց ոչ ամենեքին միևնոյն եղանակաւ: Քանզի Ղեկայ երեք որդիներէն, որ էին Գերսան, կահաթ և Միրարի, և դուռք երեք մեծամեծ ազգատոհմից, Աստուած ընտրեց կահաթու ազգատոհմը, և այս ազգատոհմէն Ահարոն տուէր, կատարել քահանայութեան պաշտօն: կահաթու մնացեալ տոհմը, նոյն իսկ Մովսիս որդիք և սերունդ նոցա, մնացին Ղեկացեաց մէջ:

Աժն կրօնական իրաց գլուխ էր քահանայպետը, և էր սովորական դատաւոր կրօնից վերաբերեալ ամէն տեսակ վէճի, նաև ընդհանուր արքայութեան և դատաստանաց Հրէից ազգին, իբրև գլուխ Տամօրէն քահանայից որոց յանձն էր դատաւորութեան պաշտօնը, Բ Մնաց. ԺԷ. 8-12. ԺԹ. 17. ԻԱ. 5. ԼԳ. 8, 10. ԻԳ. 6. ԻԴ. 21: Քահանայպետը միայն ունէր արածութիւն մանկ սրբարարնը մի անգամ ի ատուղ, քաւութեան մեծ օրը, քաւութիւն ընկել բոլոր ժողովրդեան մեղաց համար, Ղեւ. ԺԶ. 2, այլովքն հանգերձ: Քահանայպետը

ծնած ըլլալու էր բուն Հրեայ ազգէն կնօջէ մը որ կոչո էր երբ ամուսնացաւ քահանայպետին Տօրը Տես Քահանայպետը զերծ ըլլալու էր նաև ամէն մարմնաւոր արատէ, Ղեւ. ԻԱ. 13: Ընդհանրապէս որեիցէ քահանայ որ ունէր ընական թերութիւն չէր կրնար մատուցանել զՏ, և ոչ մանկէ սուրբ տեղը մատուցանել առաջաւորութեան հացը, բայց կրնար ուսել խորանին մէջ մատուցուած զՏերէն, Ղեւ. ԻԱ. 17-22: Նաև քահանայպետը կ'ընդունէր տասանորդ Ղեկացիներէն, Թու. ԺԸ. 28: Աստուած քահանայպետին սեպհականեց նաև իւր պապամբ, այնպէս որ, քահանայպետը հապնելով իւր պաշտօնին հանդերձներն, և զընկելով սերմն աւ թուսմիւր, կը հարցունէր պատգամ Աստուծոյ, և Աստուած կը յայտնէր անոր ծածուկ և ապագայ իրեր: Արգելեալ էր քահանայպետին սուգ ընել իւր ազգականներուն վրայ, և ոչ իսկ Տօրը և մօրը, կամ մանկ տեղ մը ուր կար մեռելոյ մարմին, մի գուցէ ըստ պատահման զպէջէր պիղծ բանի մը, Ղեւ. ԻԱ. 10-12:

Քահանայք կը ծառայէին սեղանին առջև ի մօտոյ: Կը զենուին և կը պատրաստէին հասարակաց զՏերը, կամ գէթ ընկէ կու առային այս ծառայութիւնները Ղեկացեաց իրենց յրամանին ներքև: Երբ առանձին զք զՏ պիտի մատուցանէր, ինք կը զենուր իւր զՏին անասունը, եթէ անասունը աստրակ կամ ազանուոյ ձագ չէր: Իսայց որեիցէ զՏ սեղանին վրայ մատուցանել, ինչպէս նաև արիւնը որոկել քահանայից անկ էր: Քահանայք կը պահէին հանապազորդ կրակ ողջակիզաց սեղանից վրայ, ինչպէս նաև արբարանին մէջ սակղէն աշտանակաց ճրագը միշտ վառ պիտի մնար: Քահանայք կը թրէրէն նաև առաջաւորութեան հացերուն խմբը, կ'ենթէին զանոնք, կը մատուցանէին սակեղէն սեղանը որ էր սրբարարանին մէջ, և ամէն շարաթ օր կը փոխէին զանոնք: Տես Եւ. ԻԸ. 29. Ղեւ. Ը.: Աժն օր, տու և գեղեր, եթմնեկին սկիզբը վիճակաւ կարգուած քահանայ մը կը բերէր սրբա-

րանք բարձրաւ մը ուր խունկ կը ծրխուէր, և կը դնէր զայն սեղան խնկոց կոչուած սոկեղէն սեղանին վրայ, Ղուկ. Ա. 9:

Քահանայից նուիրական զգեստներն էին. անդրաժարախիբ կառուէ, պատմունճան պնդաւոր կառուէ կամ բամպակէ անկուածոյ ասոցեղործ թեղանեղք, և գօտի բեճեղայ: Քահանայք կը զգեստուին նաև եփուտ համակ կառուէ, Ա թագ. ԻԲ. 18, և ապարօշ կամ վարսակալ պատաստաւ նոյնպէս բեճեղէ, և բոկ ստիք կը կենային պաշտօնի ատեն:

Քահանայապետը գրեթէ կը հագնէր նոյն օրինակ, բայց սւներ չորս կտոր աւելի, այսինքն, պարեգօտ, որ կը կոչուէր պատմունճան եփուտի, փոր անկեալ, կապուտակ, պարանոցին վրայ զարդերով, նաճաճիւք և սակի զանգակներով զարդարեալ վերջուորք զդանցին վրայ. կապուտակէ, ի ծիրանւոյ, ի կարմրոյ և ի բեճեղոյ սոկեթե եփուտ, որ կը ծածկէր մարմնը վզէն մինչև գարշապարք. ուստի ոչ որ սոկեղէն ճարմանգիւք կը կցուէր ուսերուն, և էր բարձրագեալ եղնգնաբար կոչուած պատուական քարերով որոց վրայ քանդակուած էին անուանք երկոտասան ցեղից իւրայիլի. գօտի բեճեղայ ի կապուտակէ, ի ծիրանւոյ, ի կարմրոյ և յոսկւոյ որ քանի մը անգամ կը պատէր մէջքը. վակաս կամ լանջապա-

նակ, չորս ծայրերէն կցեալ եփուտին, ընդելուզեալ երկաստասն աստակ պատուական քարերէ որոց վրայ նոյնպէս քանդակուած էին իւրայիլի ցեղերուն անունները: Քահանայապետին գլխանոցն էր խոյր բարձր և զարդարուն, որոյ ճակատը կար թիթեղ սակի սա գրով, "Աբու-թիւն Տեառն:" Այլ քահանայապետը և ոչ քահանայք կը հագնէին այս նուիրական զգեստը տաճարէն գուրս, ինչպէս կը թուի անհարկել Եղեկիել, ԽԲ. 14. ԽԳ. 17-19. Գործ. ԻԳ. 5:

Աստուած ժառանգութեան համար երկիր չտուաւ Ղեկայ ցեղին Պաղեստինու մէջ, այլ ուզեց որ աննք ապրէին տառանորդով, երախոյրք և նուիրք որ կը մատուցուէին տաճարը, և հաղորդ բլլալով մեղաց և գահութեան համար տաճարը մատուցուած զոհերուն յորոց բաժիններ սեպհական էին քահանայից: Իսրայելու զոհերէն կ'առնուին քահանայք ուր և երբուժը, Ղեա. Է. 33, 34. մեղաց զոհերուն լեարգը և երկիմունքը միայն կ'այրէին ամբողջ սեղանին վրայ ի կասկարպի, Ծնացեալ մատուց քահանայից էին, Ղեա. Է. 6, 10: Նաև զոհեալ անասնոց մորթը և բուրգը կը վերաբերէր քահանայից: Երբ Հրեայ մը կը զոհէր անասուն մը ի պէտս իւր, երբուժը, քաղիթը և թոքը պարտէր տալ քահանային, Բ Որ. ԺԲ. 3: Քահանայն կ'առնուէր նաև բաժին ատուէն, երբ ոչխար մը կը խղտէր, Բ Որ. ԺԲ. 4: Այսպէս քահանայք և Ղեատացիք, թեպէտ չունէին կալուած կամ ժառանգութիւն, անոնց ժամանակաւոր պիտոյքն իջարցուած էին: Աստուած տուած էր անոնց պատուարան և զիրութիւններ, սահմանելով անոնց համար քառասուն և ութ քաղաք ի բնակութիւն, Թու. 1. 7: Այս քաղաքաց պարիպներէն գուրս մինչև հազար կանգուն շուրջանակի երկիրը կը վերաբերէր Ղեատացոց: Այն քառասուն և ութ քաղաքներն պատուցը որոշեալ էր իրրև քաղաք եպտասանի անոց որ գիպուածով կամ ակամայ ողոմութիւն գործած էին: Յիշեալ քաղաքներէն երեքաստանք

քահանայից էր, Քնացեալքն՝ Ղև-
տայւոց, Յեռ. ԻԱ. 10:

Քահանայից գործն էր, զոչերու
մտաւարարութեան և ասածարին
պատաստութեան Տեա, միանգա-
մայն ժողովրդեան դաստիարակու-
թեան հոգ տանել և անոնց գա-
տերը տանել, ինչպէս նաև քննել
բարտաւթեան տեսակները, կին ար-
ձակելու գատերը, նախանշաւորու-
թեան ջարերն, ուխտեր, օրինաց և
անմարտութեան պատճառներն, այ-
լովքն հանդերձ: Քահանայք կ'օրհ-
նէին ժողովուրդն հրապարակաւ յա-
նուն Աստուծոյ: Պատերազմի ժամա-
նակ քահանայից պարտքն էր կրել
ուխտին տապանակը, հարցանել
զՏէր, հնչեցունել նախարկան փո-
ղորդ և իրախուսել զօրքը, Թու. Ժ.
8, 9. Բ. Օր. Ի. 2:

Քրիստոսի քահանայութիւնն է
որուն և ճշմարիտ քահանայութիւն,
որոյ ասուէր և կերպարանքն էր միայն
Նրեականը: Քրիստոս, յաւիտենա-
կան քահանայն ըստ կարգին Մելքի-
սեպեկի, կը մնայ յաւիտեան, ինչ-
պէս կ'ըսէ Պօղոս, ուր քահանայք
ըստ կարգին Աճարոնի էին մասհա-
նացու, ուստի և չէին կրնար տեւել
երկար, Եբբ. Է: Աստուած, ցու-
ղընելու համար Հրէից թէ ինչ մեծ
պարգև կը շնորհէր անոնց, կ'ըսէ թէ
պիտի ըներ զանոնք թագաւոր և քա-
հանայ, Ել. ԺԹ. 6, և Պետրոս
կ'երկարդէ այս խոստումն առ Քրիս-
տանկայս, կամ, մանաւանդ, կ'ըսէ
թէ Քրիստանկայք են բուն ինչ որ
Մովսէս խոստացաւ Հրէից, Ա Պետր.
Բ. 5, 9: Տեա և Յայտ. Ա. 6: Ամէն
Քրիստանկայ, զերազանց նշանակու-
թեամբ, կը մտաուցանէ զանձն Տե-
զեւոր պատարագ, "ընդունելի Աս-
տուծոյ Քրիստոս Յիսուսով," բայց
Քրիստանկան եկեղեցւոյ մէջ, բաց
ի Քրիստոսն չկայ քահանայ քաւու-
թիւն ընելու մեղաց համար զՏէր,
Եբբ. Թ. 11-26:

Քահանայապետ: Տես Քահանայ:
Քահանայապետին պաշտօններն մին
էր լինել նախագահ օգոյսին ժողո-
վին, այն է Աննարեինի մէջ, Տես
Մերակայտ:

Քաղա, 1. քաղաք Ասորեստանի,

չինեալ յԱսորոյ կամ ի Ներքով-
թայ, Ծննդ. Ժ. 11, 12: Էր ոչ կա-
րի Տեաի ի Նիհուէէ, և Ռեւէն էր
երկուքին մէջանդ: Կը կարծուի թէ
Քաղա էր մօտ ի Լիւկոս գետ, այն
է մեծն Չար, որ կը թափի ի Տիգ-
րիս:

2. Դ. Թագ. Ժ. 6: Տես Քարավր:
Քաղանէ, ըստ Եզեկիէի, ԻԷ.
23, Քաննէ, Ներքովթայ քաղաք-
ներէն մին, Ծննդ. Ժ. 10. Ես. Ժ. 9,
որ յետոյ կոչուեցաւ Տիգրան, և էր
Տիգրիսի արեւելեան կողմ, հանդէպ
Սելեւկեայ, քսան մղոն ի խոնարհ քա-
ղաքոտա: Տիգրոն էր ձկնորջ պար-
թե թագաւորաց: Չարդիս ոչ այլ
ինչ Քնացած են հոն եթէ ոչ պայտաթի
մը աւերակներ և կոյտք աղւնաց:

Քաղաք: Պաղեստինու քաղաք-
ներն ընդհանրապէս շինուած էին
բարձանց վրայ, ապահովութեան
համար աւազակներէ և ապստամ-
ներէ: Երբեմն քաղաքը կը բռնէր
ամբողջ բարձունքը որ պարսպով
պատած էր: Երբեմն ևս բերդ միայն
կը շինուէր բարձրաւանդակին վրայ,
քաղաքը բարձրաւանդակին բոլորտի-
քը կամ ստորեան էր, և վտանգի
ժամանակ ժողովուրդը կ'ապաստինէր
բերդը կամ ամրոցը: Մեծամեծ քա-
ղաքներն ոչ միայն ամրացեալ էին
արտաքին պարսպով, աշտարակք և
դրամբք, այլև ունէին ներքը բերդ
կամ ամրոց, որ էր վերջին ապաս-
տանարանն ընտելաց, երբ քաղաքին
Քնացեայ մար կ'աւանուէր, Իտա.
Թ. 46, 51: Հրէից պարսպաւոր քա-
ղաքներուն ամրութիւնն այլևայլ
աստիճան էր. մմանք պատեալ էին
բարձր և լայն քարաշէն պարսպով,
այլք տկար պատուարաւ, ըստ ան-
գամ կաւեղէն կամ արևու մէջ չա-
րացեայ, աղիւսներով միայն, երբեմն
ևս տյրիլի նիւթերով, Ես. Թ. 10.
Ամսօ. Ա. 7-14: Կային նաև պա-
րիսպներուն վրայ պահապաններ կամ
գէտեր, Սաղմ. Ճի. 1. Երգ. Ե. 7:
Հին քաղաքաց փողոցներն էին ընդ-
հանրապէս նեղ, և շատ անգամ
չէին քարայտակ: Կային քաղաք-
ներ որ քարէարեալ էին ընդարձակ
մայրեօք և պարտէզներով, զորօրի-
նակ Բաբելոն, որոյ պարտէզները

Բաղադասար, առ որով Բաղդեպեան պետութիւնն անցաւ Մարաց և Պարսից: Բաղդեպարաբիլունեան հարստութիւնը տեւեց հաւանականապէս ոչ աւելի քան հարիւր տարի:

Քաղէր, լւս, 4. որդի Եգիփոնեայ, ի ճեղէն Յուգայ, Ղրկուեցաւ մէն մի մարգով իւրաքանչիւր ճեղէ իսրայելի, յտեսել աւետեաց երկիւրը, Թու. ԺԳ. 6: Բոլոր ճեղերուն լըտեսներէն Քաղէր և Յեսու միայն վարուեցան ճշմարտութեամբ և հաւատարմութեամբ, և իսրայելի բոլոր չափահաս մարդոց մէջ այս երկուքին միայն տրուեցաւ թղլլ մտնել փանանու երկիւրը, Թու. ԺԴ. 6-24, 38:

ԻԶ. 65: Քաղէր էր մին յիշխանաց որ կարգեցան բաժնիչ նուաճեալ երկիրներն իսրայելի ճեղերուն, Թու. ԼԴ. 19: Քերթնի տրուեցաւ Քաղէրայ իբրև վարձ հաւատարմութեան նորա, ըստ խոստման Աստուծոյ, Բ 0ր. Ա. 36. Յես. ԺԴ. թէպէտ ութսուն և հինգամայ էր Քաղէր, էր տակաւին առաջ, և շուտով վանեց Ինկիփներն իւր ժառանգութեան երկրէն, իւր երկրէն տուաւ նաև մաս մը իւր գտեսեալ հասնդերձ իւր եղբորորդւոյն, որ այս վարձուն արժանացած էր քաղութեամբ առնելով գլխարիւր, Յես. ԺԵ. 13-19. ԻԱ. 12: Այն մասը ժամանակ մը կուրուեցաւ նորին անուամբ:

2. Որդի Ոգրայ: Այս Քաղէրայ որդիք բազմամարդ ըրին երկիւրը որ շուրջ գիւղերէն հասաւ, ևն. Ա Մնաց. Բ. 50-55:

Քաղկեղոն, ակն պատուական, նման սկաստի. լինի այլևայլ գոյն, մանաւանդ լուրթ կամ կապուտակ, Յայտ. ԻԱ. 19: Երկրիս շատ կողմերը կը գտնուի, թէպէտ յանաւն Քաղկեղանի կուլած է, որ է քաղաք Բելթանիայ, գեմ՝ յանդիման կոստանդնուպոլսյ, և կը գործածուի մանաւանդ շինել բաժակ, առօթներ և ուրիշ այսպիսի կարասիք: Ասոր մէկ տեսակը կը կարծուի Սարգիսն:

Քամ, այրեցեալ, Բուսի, Իս, 4. որդի Նոյայ, Իննդ. Ե. 32. Է. 43. Թ. 18. Ժ. 4: Անդգամութիւնը որ տեսնուեցաւ անոր վարուց մէջ գէպ

ի հայր իւր՝ բերաւ անոր վրայ, կամ մանաւանդ, ըստ բանից Սուրբ Գրոց, անոր որդւոյն Բանանու վրայ, մարգարեական անէծք, Իննդ. Թ. 20-27: Քամ էր հայր Քուշայ, Մեսոբոնոյ, Փուգայ և Բանանու, այսինքն նախահայր Բանանացոց, Հարաւային Արարացոց, Եթովպացոց, Եգիպտացոց և Ափրիկեցոց առ հասարակ, Իննդ. Ժ. 6-20:

2. Բանաստեղծական անուն Եգիպտոսի, Սաղմ. ՀԹ. 51. ՃԶ. 22: Քամտամ, հաւանականապէս որդի Բերզելեայ, Բ Թագ. ԺԹ. 37. Գ Թագ. Բ. 7: Թերեա ընդունած էր Դաւթէ Բեթլէհէմի մօտ Բամամ կուլած տեղը, Երեմ. ԻԱ. 17:

Քամուլս, ազգային աստուած Մովաբացոց և Ամմոնացոց, կը պաշտուէր նաև Երուսաղէմ առ Սոգոմնիւ, Թու. ԻԱ. 29. Դատ. ԺԱ. 24. Գ Թագ. ԺԱ. 7. Դ. Թագ. ԻԳ. 13. Երեմ. ԻԲ. 7: Ոմանք սխալմամբ նշին կը համարին զՔամուլս ընդ Ամմոնի:

Քամտն, որդի Բամայ, և Թոռն Նոյայ, Իննդ. Թ. 18: Կը Թուի թէ ասոր սերունդը որ շատուոր էր՝ գըրաւեց նախ զԱրգոն, և անոր արքունեցաւ Ասորոց և Բանանու երկիւրը, Իննդ. Ժ. 15-19. Ա Մնաց. Ա. 13-16: Հրեայք կը կարծեն թէ Քանն համարան էր Տօրը գնդ ծագելու, Իննդ. Թ. 20, 27. և այս գործը եղաւ պատճառ անիծից զոր կրեց ինք և սերունդը, Յես. Թ. 23, 27. Բ Մնաց. Բ. 7, 8:

Քամտնացիք, սերունդք Բանանու: Սրբա բնակեցան նախ Բանանու երկիրը, ուր բազմացան յոյժ, և առևարով ու պատերազմներով ստացան հարստութիւն մեծ, և զըրկեցին գաղթականներ Միջերկրական ծովուն կողմերը և եզերքը: Երբ լցաւ անոնց կուտապատութեան և գարշաւթեան չափը, Աստուած մատնեց անոնց երկիրն իսրայելացոց ձեռքը, որ նուաճեցին զայն Յեսուայ առաջնորդութեամբ: Տես Քամտն և Բամտնացոց երկիրը: Ահա զԼուսար ճեղք Բանանացոց յիշեալք ի Սուրբ Գիրս:

4. Խեռեցե, որ կը բնակէին փա-

նանու երկրին հիւսիսային մասը, Հերման կամ Անդի Լիբանան լեռանց սարատն, ըստ Յեռուայ ժԱ. 3, ուր կը պատմուի թէ իււացիք, հիւսիսային Քանանու ուրիշ ցեղերուն հետ, յաղթուեցան ի Յեռուայ, Բայց իււացիք իսպառ չարաբարուեցան իրենց երկիրներէն, Դաս. Գ. 3. Ի թագ. ԻԻ. 7. Գ թագ. Թ. 20: Նաև Պաղեստինու կեդրոնը կային իււացիներ, Կննգ. ԼԻ. 2. Յեռ. ԺԹ. 1, 7. ԺԱ. 19:

2. Քանուռոյտ, յանձուկ միտս, սրոց մի մասն կը բնակէր ի դաշտս յարևմտից Յորդանանու, և միւս մասն ի դաշտս առ եզերք Միջերկրական ծովուն, Թու. ԺԳ. 29. Յեռ. ԺԱ. 3:

3. Գերեթոյտ, որ կը բնակէին ի մէջ Քանանացւոց և Յերուսացւոց, Բնչկու կը ցուցնէ կորզը որով կը յերուին առ Յեռուայ, ԻԻ. 11:

4. Յերեթոյտ, որոց ձեռքն էր լեանային երկիրը շուրջ զԵրուսաղեմու, և նոյն իսկ Երուսաղեմ որոյ հին անունն էր Յերուս, Յեռ. ԺԵ. 8, 63. ԺԼ. 28: Բենիամինեանք, որոց բաժին ինկաւ այս երկիրը, չվանեցին զՅերուսացիս, Դաս. Ա. 21: Առաջին անգամ Գաւթիթ առաւ զՅերուս, Բ թագ. Ե. 6:

5. Արեհոյտ, որ կը բնակէին, Արրահամու ժամանակ, Երուսաղեմի հարաւային երկիրը, յարևմտից Մեաեալ ծովան, Կննգ. ԺԳ. 7: Յեռ ժամանակաց, Ամսօրհացիք տարածուեցան ըսլոր լեանային երկիրը որ էր հարաւային արևելեան մասն Քանանու, և յանուն նոցա կոչուեցաւ «Ամսօրհացւոց լեռ», և ապա «Յուգայի լեռ», Բ Օր. Ա. 19, 20. Թու. ԺԳ. 29. Յեռ. ԺԱ. 3: Նաև յարևելից Յորդանանու Ամօրհացիք, յառաջ քան զՄովսէս, հաստատած էին երկու թագաւորութիւն, զԹագաւորութիւնն Բառանու՝ ի հիւսիսոյ, և միւս ևս թագաւորութիւն ի հարաւոյ, մինչև ի սահմանս Յարսփկայ: Բայց առ Սեհնիւ այս Ամօրհացիք անցան զՅարսփկ, և առին Ամմոնացիներէն և Մովսէսացիներէն ըսլոր երկիրն ի մէջ Յարսփկայ և Անանի, այնպէս որ այս վերջին

գետը եղաւ այն ատեն հարաւային պատուար Ամսօրհացւոց, Թու. ԻԱ. 13, 14, 26. ԼԲ. 33, 39. Բ Օր. Դ. 46, 47. ԼԱ. 4: Այս վերջին մասն արեւելիս իսրայելացիք յեռ յաղթելոյ Սեհնի: Տեռ Ամօրհացիք:

6. Քերեթոյտ, կամ Որբիտ Քերոյ, որ, ըստ համբաւոյ զոր բերին լըրտեք, Թու. ԺԳ. 30, կը բնակէին Ամսօրհացւոց մէջ, հարաւային լեանային մասը որ յետոյ կոչուեցաւ «Յուգայի լեռ», Արրահամու ժամանակ Բեռացւոց ձեռքն էր քերեթն, և նահապետն անոնցմէ զնեց Մարփելայի այլն ի գերեթման, Կննգ. ԻԳ. ԻԵ. 9, 10: Իսրայելացւոց Բանան մանեւէն ետքը, յաթուի թէ քերեթիք իսրայելիս կուռլ գեւոյ ի հիւսիս: Երկիրն շուրջ զԲեթելու կը կոչուի «Երկիր Բեռացւոց», Դաս. Ա. 26: Տեռ Բեռացիք:

7. Փերեթոյտ, որ կը գտնուէին Քանանու այլևայլ մասերը: Ասոնց անունը կը նշանակէ դաշտաբնակ, անոնց նախկին բնակութիւնն: Ըստ Կննգոց ԺԳ. 7 համարին, Փերեթացիք կը բնակէին ի մէջ Բեթելոյ և Գայի, և, ըստ Կննգոց ԼԳ. 30 համարին, մտա ի Մուքէմ: Տեռ Փերեթացիք: Թող այս եօթն ցեղերը, կային նաև ուրիշ շատ ցեղեր միւնոյն զարմէ, որ կը բնակէին ի հիւսիսոյ Քանանու: Սքաւ էին Արկիսացիք, Արուստացիք, Համաթացիք և Չեմարացիք: Կային նաև ուրիշ շատ ցեղեր այլևայլ զարմէ կամ սերունդէ Քանանացւոց երկրին մէջ, զորս ստատակեցին իսրայելացիք, Ինչպէս Ենակիթը, Ամսօրկեացիք և Ռափայիթը կամ հոկայք:

Քանանու երկիր, զոր բազմամարդացոյց Քանան և անոր սերունդը, և որ յետոյ տրուեցաւ իսրայելացւոց: Այս երկիրն այլևայլ ժամանակ կոչուեցաւ տարբեր անուներով ըստ բնակեաց կամ անոնց պատմութեան հետ կապակցեալ գեոպոյ: Կոչուած է 1. Քանան, յանուն Քամոյ որդւոյն Քանանու, որ բաժնեց երկիրն իւր որդւոց, որոց իւրաքանչիւրն եղաւ գլուխ մեծ ցեղի, և վերջոպէս ուրոյն ազգի, Կննգ. Ժ. 15-20. ԺԱ. 31: Քանան ի սկզբան

չէր պարունակէր երկիր յարևելից Յորդանանու 2. "Խոտասցեալ" կամ "Աւետեաց երկիր," Եբր. ԺԱ. 9. Աբրահամու արուած խոտանանէն, թէ անոր սերունդը պիտի ժառանգէր զայն, Իննդ. ԺԲ. 7. ԺԳ. 15: Որովհետև Եբրայեցիք էին Աբրահամու սերունդը, ուստի երկիրն ուր կը բնակէին նոքար կոչուեցաւ 3. "Երկիր Եբրայեցոց," Իննդ. Ժ. 15, և 4. "Երկիր Իսրայելի," յանուն Իսրայելացոց, կամ Յսկորայ սերունդեան՝ յետ ժառանգելու նոցա այն երկիրը: Այս անունն յաճախ կը գործածուի ի Հին կապկարանի: Իսրայելի երկիրը կը պարունակէր ընդարձակ մասեր աստի և անախ Եբրահանու, զոր Աստուած տուաւ ի բնակութիւն Հրէից: Յետոյ այս անունը սեպտական եղաւ տասն ցեղերուն երկրին, Եզեկ. ԻԻ. 17: 5. "Երկիր Յուդայ," Այսպէս կոչուեցաւ ի սկզբան Յուդայի ցեղին երկիրը միայն: Յետ ժառանգման տասն ցեղից, Յուդայի և Բենիամինի երկիրները, որ եղան ուրդն թաղաւարութիւն, կոչուեցան "Երկիր Յուդայ" կամ "Յուդա," որոչակեալ Տամար Իսրայելի երկրէն: Յուդայի երկիրը Հրէաստան կոչուեցաւ յետ գերութեան, երկրորդ ասնարին ժամանակ, և Հռովմայեցոց իշխանութեան ժամանակ: 6. "Սուրբ երկիր," կերէի թէ Հրեայք սկսան գործածել այս անունը յետ գարձին ի գերութենէ Բաբելոնի, Չար. Բ. 12:

Քանանացոց երկրին սասմաններն էին, յարևմտից Միջերկրական ծով, ի Տիւսիսոյ՝ Լիբանանու լեռն և Ասորոց երկիրը, յարևելից՝ Արարիոյ անապատը, և ի Տարսուս՝ Եգիպտոս և Սին և Փառան անապատը: Քանանու երկրին մեծագոյն երկայնութիւնն էր իբր Տարսուս ութսուն մղոն, և միջին լայնութիւնն՝ իբր վաթսուն և հինգ մղոն: Գաւթի ժամանակ ընդարձակ հարկատու գաւառներ եղան մասն Սուրբ երկրին: Այս հարկատու գաւառները կը վերաբերէին մանուսանդ այն ազգաց որ յարևելից սասմանակից էին Հրէից մինչև շատ ներս յԱնապատն Արարիա, անախ ազգա մինչև Բափոս աս.

Եփրատայ, հանդերձ այն մասամբ Ասորոց երկրին որ էր ի մէջ Լիբանանու և Եփրատայ: Ի Տարսուս, յիշեալ հարկատու գաւառներէն էր Եգիպտոս, և անոր յառաջ դէպ ի կարմիր ծով մինչև ի Գատիսկաբեր: Քանանու երկիրը բաժանեալ էր այլևայլ կերպով: Առ Յոսուա բաժնուած էր երկուստան ցեղերուն: Առ Ռորովմաւ կը բաժնուէր երկու թագաւարութիւն, Իսրայելի և Յուդայ: Յետոյ Քանան ինկաւ Բաբելոնացոց, Յունաց, Ասորոց և Հռովմայեցոց ձեռքը: Մեր Փրկչին ժամանակ, Քանան էր ընդ իշխանութեամբ Հռովմայեցոց, և կը բաժնուէր հինգ գաւառ, Գալիլեա, Սամարիա, Հրէաստան, Բերեա և Իդումեա: Բերեա կը բաժնուէր զարձեալ եօթն մարդ: Արիլենէ, Տրաքսիա, Իսուրեա, Գաւղոնիս, Բասանեա, Պերեա և Ինկապոլիս: Չարդիս, Պաղեստին Տպատակ է Թրքաց Սուլթանին:

Քանանու երկրին երեսը պէս պէս է. հոն կան լեռներ, գառաւոր, գետեր և հովիտներ: Գլխաւոր լեռներն են Լիբանան, կարմեզ, Թափոր, Գաղույսագ, Հերմոն, լեռան Չիթենեաց, այլովքն հանդերձ: Միջերկրականին, Յեզրայելի և Երկրորդ գառաք անուանին են իբրև տեղիք ծածանծ գիւղաց: Գլխաւոր գետք են Յորդանան, Առնան, Սեքոմր, Յաբուկ և Կիսան: Կոպակց են Մեռեալ ծով, Տերտրիոյ կամ Գալիլեայի ծովը և Մառոնի ծովակը: Աստի նկարագրուած են այլուր, իւրաքանչիւր իւր տեղը:

Երկրին ընդհանուր ձևն Տամառուտիւ կը նկարագրենք հոս: Հիւսիսային սասմանին վրայ են Լիբանանու և Հերմոնի բարձր լեռներ, որոց գագաթներէն սմանք բարձր են տասն հազար սաք: Յորդանանու այլևայլ ակունք կը բղիտն աս ստորաով Հերմոնի: Յորդանան անցնելով Մառոնի ծովակէն և Գալիլեայի ծովէն կը հոսէ գէպ ի Տարսու ստեպ մանաւորով մինչև ի Մեռեալ ծով: Յորդանանու Տղիան է խորանիս, իւր աղբերէն մինչև ի Մեռեալ ծով կիջնէ իբրև երկու հազար սաք ի խո.

նարհ: Երկիրն ի մէջ հոգեւոր Եւրոպայական է ընդհանրապէս բարձր արտադրական, ընդհանրապէս ոչ ստիպարարժէք և խորանորոգք, ընդ որ ուղիք ձմեռանայինը հոսեցող կը թափին ի Եւրոպայան և ի ծովն Մեքսիկոյ: Գաւազնային բարձր արտադրական է իբր ինչ հարկեր կամ հազար սոքը ի վեր քան զծովն Միջերկրականն ի Ստորին Գաւազնային կը գաննէր Եւրոպային մեծ և գեղեցիկ գաղտը, կարմեղստէն և Աքրէն յարեմուտս մինչև ի թափար և ի Գեղարուս, և յարեւել մինչև ի նոյն ինքն Եւրոպայան: Այս գաղտին ծայրէն կը սկսէ երկիրն նորէն բարձրանալ գեղ ի հարաւ, այնպէս որ Գարիզին ունի 2,300, Երուսաղէմ՝ 2,400, և Քերթն՝ 2,600 սոքը, ի վերջ քան զծովն:

Առ ծովեզերքն, կարմեղստ լեռնէն վար, կայ գաղտ պողպատի. գեղ ի հարաւ ստիպար կը լայնի այս գաղտը և կը հաւասարի վերջապէս Փառանու մեծ անապատին հետ: Այս ծովեզերային գաղտնէն ելն գեղ ի ներքին բարձր երկիրն է այլևայլ, մին քան զմեծ բարձր լեռնապատշտիք, մինչ էջն գեղ ի Եւրոպայան, ի Մեքսիկոյ ծով և յԵրզովմ, և զառ ի թափ, գահաղէտ: Երկիրն յայնչոյս Եւրոպայանու է լեռնային, երկիր պարտաւ, ի պողպատի հոգեւոր: Աւելի գեղ արեւելք է բարձր և ամայն լեռնադաշտն Անապատ Արարից:

Քանանու երկիրն և կլիման էին ընտիր յոյժ, Չերմութիւնը չէր քան զչափն աւելի իթէ ոչ խոր գետեկուն եղերը և ի ծովափունս, և օդն էր ընդհանրապէս քաղցր և առողջարար: Արեգական ծածկուելը, ամպեր և անձրև ի Պաղեստին գլխաւորապէս ձմեռուան կամ անձրևային եղանակին սեղանակուն էին: Աշնանային անձրևք կը սկսին ընդհանրապէս հոկտեմբերի վերջին մասին մէջ, և առաջին անձրևներէն անմիջապէս ետքը կը ցամառն ցորենը և գարին: Անձրևք աւելի ծանր են գեղեցիկներին մէջ, և կը սեւեն, թէպէտ ոչ շարունակ, մինչև ապրիլ: Մայիսէն մինչև հոկտեմբեր անձրև չի տեղար: Չմեռուան ցուր-

ար սաստիկ չէ, և գետինը չի սառեր: Չիւնը կը նստի երբեմն մի կամ աւելի սոքը թանձրութեամբ, և մերիկ հանդերձ կորկողով յաճախ է ձմեռները: Գարին իբր հնդկաստան աւուրը յառաջ կը հնձուի քան զցորենը, և այս երկու արմատիք ևս աւելի կանուխ կը հասնուի ի գաղտս քան բարձր տեղեր: ցորենի հունձը կ'երկարի ապրիլէն մինչև յունիս: Առաջին խաղողը կը հասնի յաւիտին, բայց այդեկուսից չի վերջանար մինչև սեպտեմբեր: Սեպտեմբերին և հոկտեմբերին սաստիկ է օսթը, գետինը կը ցամաքի և կը խորտոյն. կանաչութիւնը վաղուց վերջած է, ջրհորք և դուրք կը սկսին նոյնպէս ցամաքի, և բարձր լեռներէն, թէ՛ շնչուարն և թէ՛ անշունչ, կը սպասէ անձրևադ գարնի անձրևային եղանակին:

Քանանու երկիրն հոգը շատ բերրի է: Տիրոջ քարն է կրային կաւաքար, որ ունի շատ այրի և անձաւեր: Այս քարը շուտով կը փոխուի ի հոգ, և խանուկով անասապէս պարարտացուցիչ հիւթերով, կը բուցնէր, թէ՛ ցած և թէ՛ բարձր տեղեր, և ամէն կլիմայի ստիպ, քանզի ամէն տեսակ կլիմայ կայ այն վայր երկիրն մէջ, պողոց և արգելանք երկրի բազմապիսի անասակներ, զորքենակ, ձիթենի, թզենի, խաղող և նախնի, առաստեղծեամբ: Բլուրները ծածկուած էին խաղաճք և անգեղք, իսկ հոգեւոր ընդարձակ արտերով ցորենայ և արմատաց: Աւետեաց երկիրը կը կոչուէր յիբուսի իբրև երկիր "որ կաթի և մեղր կը բռնի": Բայց և այնպէս այն փաստաւոր նկարագիրը զոր կ'ընէ Մովսէս, Բ Ու . Ը . 7-9), և պատմութեան վերջնային ընդհանրապէս կայ, սրբապատարրեր են այժմու մերկութիւնէն և ամայնութիւնէն: Անեծր զոր բերու շրէից անհաւաստութիւնը՝ տակաւին կ'այրէ կը խոնձէ այն թշուառ երկիրը: Պատերազմաց յոսի վարչութեան երկայն գարնար աւեր և ամայն բրած են զայն: Անոր բուրներն որ մինչև իրենց կատարները մշակուած և ցանուած էին ժամանակաւ, և

ծածկուած արարելիք, այգեստա-
նօր, ձիթաստանօր և թղենւոյ պար-
տէզներով, արգ կորդ և ցամաք եր-
կիր են: Կանուխ և անազան անձ-
րէք որ ժամանակաւ կը համբար-
ուէին աւազաններու մէջ, և ման-
ուածապատ ջրանցիւք կը ատարուէին
սուղիւ գետինը երաշտութեան ժա-
մանակ, հիմա անարգել կը թափին
ծող: Երկիրը, մերկացել իւր ան-
տառներէն, բայց կը կենայ արեգա-
կան կիզիչ բոցերուն, որ հիմա կը
խամրին զայն զոր ժամանակաւ պրտ-
զարեք կը գործէին: Բայց և այնպէս
կան տակաւին ի Պաղէտաին վայրք
որ կը ցուցնեն զարմանալի պազարե-
րութիւն, և ուր որ երկիրը մշակ-
ուած է, կու աոյ հարիւրապատիկ:
Հնդիկ ցորենը կ'ածի հոս մեծասան
սոք բարձր, և կը հասնին գետ սղ-
կոյզք որ Եսթոնի օղկուզին հետ գրե-
թէ կը մրցին: Հանճարեղ ճանա-
պարհորդք միայն կը հաստատեն
Սուրբ Գրոց վիպաութիւնը Քանանու
երկրին պողպատութեան վրայ: Տես
Երբայեցիք, Հրեաստան:

Քանանու երկրին մուտնումը:
Այլևայլ պատճառներ ցուցուած են
տրդարացնելու Քանանու երկրին
նուանումը, և իտրայելացոց ջնջելի
այն երկրին բնակիչները: Չորօրինակ,
թէ այն երկիրը կ'ւծէ էր բաժին Սե-
մայ և զաւակի նորս զինի ջրհեղե-
ղին, և Քանանի որդիքն յափշտակած
էին զայն. թէ նաք Քանանացիք յար-
ձակեցան իտրայելացոց վրայ. թէ
Աբրահամ սոսցուած այն երկիրը դա-
րերով առաւ. թէ Քանանացիք էին
համայնեզ բնդ Եգիպտացիս, ուստի
և հազարդ անոնց յանցանաց և պատ-
ժօյն իբրև հարուստհարեղք Երբայեց-
ոց: Թէև իրաւացի համարիք այս
պատճառներուն ըստը կամ զմանս
ի նոցանէ միայն, Սուրբ Գրքը ասոնց
և ոչ մին կը ցուցնէ: Հրէից միմիայն
պատճառն այն երկիրը նուանելու էր
ամենատեան Աստուծոյ յայտնի
հրամանը: Հրեայք ևս միայն գի-
տէին թէ այն ազգերուն շարութիւնն
էր պատճառ անոնց պատուհասին,
զոր երկայնմտութիւնն Աստուծոյ
լարմեղուցած էր, և որ որոշուած էր
իբրև ազգ և զգուշութիւն անոնց և

համօրէն ազգի մարդկան կեանքաշ-
առութեան և նմին նման մեղաց
գէտ: Այս մեղքերն ասել և բնա-
ջինջ ընել պարատական էին Հրեայք.
պիտի գործէին իբրև պաշտօնեպք
Աստուծոյ արդարութեան, և ոչ ի
յազեցուցանել իրենց ազահուութիւ-
նը, բարկութիւնը կամ ցանկութիւ-
նը, քանզի բոլոր աւարը և գերիք
պիտի ջնջուէին, Նուանման պատ-
մութիւնը գրուած է Թուոց Ա.-Գ.
գլուխներուն մէջ, առ Յեսուայ և
Դասաուորաց Ա. գլխոյն մէջ: Քանա-
նացիք իսպառ չջնջուեցան: Անոնց
մէ կատերը իսյս սուրին ուրիշ եր-
կիրներ, և գրեթէ անոնց ամէն ցե-
ղէն նշխարը մնացին ի Հրէաստան,
հպատակ իտրայելացոց, բայց որո-
գայթ անոնց սասններուն, և փուշ
անոնց կողերուն: Գիտողութեան ար-
ժանի է նաև, որ յայտնի ծանուցուե-
ցաւ Քանանացոց կանխու թողուլ
իրենց երկիրները: Այն երկիրնե-
րուն բուն և մեծ Տէրն իմացու-
ցած էր անոնց թողուլ լքանել այն
երկիրներն և երթալ, և երբ անոնք
գէտ կեցան, յերաւի կեցցին պատիժ:

Քառփիք, գերեզմ շրէից շա-
տերուն բնակութեան տեղը, հուս-
նականազէտ մօտ ի կասպից ծով,
Եզր. Բ. 47:

Քառզու, իններորդ ամիս Հրէից,
որ կը սկսէր գեկտեմբերի նոր լուս-
նիւ, Նէեմ. Ա. 4. Չաք. Է. 4:

Քառզովք-թափօր կամ Քան-
լովք, քաղաք ի սահման Չարուզ-
նի և իսաբարայ, իբր չորս մզոն յա-
րեմոնից Թափօր լերին: զարգիս իը-
սալ կուսուած գիւղը կը թուի լինել
այս քաղքին տեղը, շատ քարափոր
գերեզմաններով, Յես. ժԹ. 42, 48,
22. Ա Մնաց. 2. 62:

Քառզուրացիք: Տես կափօրա-
ցիք:

Քար: Հին ասեղք գայլախող
քարէ դանակներ ընդհանուր կը գոր-
ծածուէին, փոխանակ պողպատիկ
դանակներու, Ել. Գ. 25. Յես. Ե.
2. Սոզրութիւն էր նաև քարակոյտ
կամ կարկառ յարուցանել ի յիշա-
տակ երևելի ինչ գիպաց, Ենդ. ԼԱ.
46. Յես. Գ. 5-7. Է. 26. Բ. 29:
Բ թագ. ժԲ. 47: Նոյն սոզրութիւ-

նը կը տիրէ դեռ յԱսորիս, և ան-
ցորդք և ճանապարհորդք կը սիրեն
իւրաքանչիւր քար մը յաւելուլ կար-
կաններու վրայ: Տես Անկեան քար:
Քարագր: Այսպէս թարգման-
ուած է, Ղևա. ԺԱ. 19. Ի Օր. ԺԴ.
18, Երբայց ցերէն բառ մը որոյ նշա-
նակութիւնն անյայտ է: Տես Թըն-
չունք:

Քարք, Երբայց ցերէն բիբն, տե-
սակ օձի, որոյ թոյնն այնպէս սաս-
տիկ է, որ մտնելուն պէս մարմինը
կը սպաննէ իսկայն. դարման տանել
գրեթէ անհնարն է: Կըտուի թէ
քարբը շատ փոքր է, ոչ աւելի քան
մի սոր երկայնութեամբ: Բայց նախ-
նեաց բուն քարբը թուի լինել ան-
ձանօթ: Նախնիք յաճախ կը յիշեն
այս օձը, բայց այնպէս անորոշ կը բ-
արձ, որ անհնար է ճանչնալ ճշդիւ
տեսակը: Կը յիշուի Յօր. Ի. 14, 16.
Երեմ. Բ. 17:

Քարկածն էր սովորական պատիժ
ի մէջ Հրէից, և բարունիք կը համար-
էին արժանի քարկածման ամէն սճ-
բագործ գոր օրէնք կը գտաւարարուէին
ի մահ, առանց որչեւաւ մահուան
եղանակը: Բարունիք կըտն նաեւ թէ,
երբ մարդ մը կը դատապարտուէր ի
մահ, կը հանէին զնա քաղաքէն
գետն սպանման տեղը, և կը յորդո-
րէին ճանչնալ և խոստովանել յան-
ցանքը: Յետոյ կը քարկոծէին սա եր-
կու կերպերէն միոյն համեմատ. կամ
քարեր կը նետէին անոր վրայ մինչև
կը մեռնէր, և կամ կ'ընկնուէին զնա
վառէ մը զլիւիվայր, և մեծ քար մը
կը զլորէին անոր մարմնոյն վրայ: Ա-
ռաջին կերպն էր սովորական, և վը-
կաներէն կը պահանջուէր նախ նետել
քար անոր վրայ, Ի Օր. ԺԷ. 5-7.
այս բնիցս համար վկայք երբեմն
կը հանէին իրենց հանդերձը կամ
վերարկուն, Գործ. Է. 58: Մատթէ-
սոսի ԻԱ. 44 համարը կը թուի ակ-
նարկել քարկածման վերջին կերպը:
Նոյնպէս և Ղուկասու Դ. 29 համա-
րը: Տես և Նազարէթ:

Քարազուքիւն, հրապարակաւ և
բանիւն պատմել կամ ուսուցանել
կրօնական ճշմարտութիւններ, մա-
նուսանդ Քրիստոսի Աւետարանին
ճշմարտութիւնները, Գուծ. Բ. 4. Բ

Կորնթ. Ե. 20. Եփես. Գ. 8: Կրօնա-
կան հրահանգ կար անտարակոյս ի
հնուսն: Ենովք կը մարդարեանար,
Յուդ. ԺԴ. 15, և Նոյ էր քարոզ-
արգարութեան, Բ Պետր. Բ. 5: Կրօ-
նական տանեարանութիւններ կը
յիշուին յաճախ ի պատմութեան
Մովսիսի, գառաւորաց և մարդա-
րէից. և այս տանեարանութիւնք
կըլլային ընդ հանրապէս Հրէական ա-
րարողութեանց և տանից առթիւ,
Նէեմ. Բ.: Տաճարին մէջ երգուած
սաղմոսք ժողովուրդը հրահանգելու
համար էին: Յետ կ'երթնէին, շատ
ժողովրդանոցներ շինուեցան, յորս
բանն Աստուծոյ կը կարգացուէր և
կը մեկնուէր շարաթ օրեր: Աւետա-
րանին անտեսութեան ժամանակ
քարոզել զիսայնիքայն Քրիստոսս էր
կարևոր պարագայ մարդոց որ Քրիս-
տոսի պատգամաւորները կը կոչուէին,
այսինքն աշխարհի գարևին համար
Աստուծոյ գլխաւոր գործիներն,
Մարկ. ԺԶ. 15. Ա Կորնթ. Ա. 21. Բ
Տիմ. Բ. 2. Դ. 2:

Քարքամիս: Սուր Գրոց Քար-
քամիւք Յոյն և Հռովմայեցի հեղի-
նակաց Կերկեսիանը չէ, ինչպէս կար-
ծուած է ընդհանրապէս: Սուրբ Գրոց
Քարքամիսն էր աւելի վերացոյն առ-
Եփրատայ, հին Մաքազ կամ Հերա-
պոլիս քաղաքին տեղը: Ասորեստանի
արևանադրութիւնք կըցուցնեն զՔար-
քամիս լինել, իբր յամէ անոս 4,100
մինչև ցամա 850 նախ քան զՔր.,
գլխաւոր քաղաք Քետացուց, որ
տիրած էին բոլոր Ասորոց երկրին
Դամասկոսի սահմանէն մինչև Եփ-
րատ առ Պիր կամ Պիրենիք քաղա-
քու: Կ'երեկ թէ այն կողմերն առ-
Քարքամիսու էր գլխաւոր անցը
Եփրատայ, ուստի Երկրապաշտաց
կռիւններուն տանին ընդ Ասորեստան-
ցիս Քարքամիս էր տեղի մեծապէս
կարևոր: Բ Մնաց. ԼԻ. 20 համարը
բազմապէս Երեմիայի ԽԶ. 2 համա-
րին հետ: Կը թուի թէ փարաւած
Նեբուսոզ առաւ Քարքամիս Մա-
կեդոնի ճակատէն քիչ ետքը (երբ
608 ին նախ քան զՔր.,) բայց Նա-
բուզոսնասոր առաւ նաբէն այն քա-
ղաքը պատերազմաւ իբր երեք ասրի
ետքը, 605 ին նախ քան զՔր. (Երեմ.

իջ. 2) : Քարբամին կը թուի նշանակել "Ամրոց Քամովայ," անուանի աստուծոյն Մովարացոց :

Քացախ, գինեղէն հեղանիւթոց երկրորդ կամ քաջախային խմորման արդիւնքը : Այս բանը կը նշանակէ երբեմն նուրբ, կծու գինի, զոր յաճախ կը գործածէին գործաւորք և Հ.սովորացի գինեգործ, թու. Չ. 3. Հ.ս.թ. Ռ. 44. Յովհ. Ժ.թ. 29 : Տես լեղի : Ուրիշ տեղեր կը նշանակէ բուն քացախ, զոր խմաստունն օրինակ կը բերէ երկնցս, Ա.ս.կ. Ժ. 26. ԻԵ. 20 :

Քաւուրիւն, գործ օրով հասուցում կ'ըլլայ մեղաց, և պատժապարտութիւնը կը ջնջուի : Քաւութիւն կ'ենթադրէ տպաշխարութիւն և հնաւայս ի կողմանէ մեղաւորին : Առ Հրեայք քաւութիւն կը գործուէր աստուածուստ սասնանեալ խորհրդաւոր զոհերու կատարմամբ, ի նշանակ զոհին Քրիստոսի : Նոր կառկարանը կը ցուցնէ զՔրիստոս իրրև ճշմարիտ պատարագ մեղաց համար, "Քաւն Աստուծոյ," "մեր զատիկը," "իւր արիւնք մատուցանող," և "իւր պատարագովք մեղքը վերցնող," Յովհ. Ա. 29 : Ա կորնթ. Ե. 7. Եփես. Ա. 7. Եբր. Թ. 26 :

Քաւութեան օրն էր տարեկան տօն, որ կը կատարուէր հանգստեամբ և ծածմով յըրին ամօնոյն սասնեբարդ օրը, հինգ աւուրք յառաջ քան զտօն տաղաւարահարաց, Ղեա. ԻԳ. 7. ԻԵ. 9 : Այս կարեարագոյն օրուան արարողութիւնը մտնր նկարարուած են Ղեաացոց ԺՁ. գրէխոյն մէջ : Քաւութեան օրը միայն քահանայապետը կը մտնէր Սրբութեանց Սրբութիւնը, Եբր. Թ. 7. Բայց այլևայլ արարողութեանց համար կը ստիպուէր մտնել հան նոյն օրը շատ անգամ : Նախ սոկեղէն բուրուսուաւ և ինկով լեցուն խնկանոցաւ : Ապա արեամբ նոխազին զոր մատուցած էր իւր և բարբ քահանայից մեղաց համար, և թաթախելով մատն այն արեան մէջ, կը սրահէր եօթն անգամ քաւութեանէն վեր : Եւ անգամ մը քաւութեանէն վեր : Յետ կատարելոյ զայս, արեան սկաւառակն առնելով կ'էլէր գուրս :

Ապա երրորդ անգամ կը մտնէր արեամբ խոյն զոր մատուցած էր ծագողեան մեղաց համար, և այն արեան ութ անգամ կը սրահէր խորանին սեմերուն վրայ, և խառնելով այն արիւնք նոխազին արեան հետ, կը սրահէր դարձեալ եօթն անգամ ինկոց սեղանին եղջիւրներուն վրայ, և անգամ մը դէպ արեկէք : յետոյ դարձեալ գուրս էլլելով սրարանէն, և հետ առնելով արեան սկաւառակը կը թափէր բարբ ողջակիզաց սեղանին յատակը : Չորրորդ անգամ կը մտնէր գուրս տանելու համար բուրուսուր և ինկանոցը, և նորէն դառնալով կը լուար ձեռուրներն և օրուան ուրիշ պաշտօնները կը կատարէր : Նաև արձակման նոխազին արարողութիւնը կը կատարէր նոյն օրը : Երկու նոխազ ընտրելով, մին կը զոհէր Աստուծոյ, և միւսը, որ կը կոչուէր արձակման նոխազ, վասն զի վիճակաւ կ'ընտրուէր ազատ թողուելու, կալձակէր անապատը, բեռնաւորեալ ժողովրդեան մեղքը : Այս ամենայն արարողութիւնը կ'ամկնարէին զՔրիստոս, և ամէն զարու մէջ կային հաւատացեալք, որ գիտէին այն արարողութեանց հոգևոր և նուիրական նշանակութիւնը, Եբր. Թ. ԺԱ. : Կը նայէին առ Այն զոր խոցած էին, և կ'ողբային : Ինչպէս որ քաւութեան օրը մեծ տօն էր, Հրեական եկեղեցւոյն, նոյնպէս ուրբ արամութիւն զգալ պարտի Քրիստոսեան յայելով ի Գառն Աստուծոյ, և "Սողութեան ուրախութիւնը," կը խառնուի անոր "տպաշխարութեան արտասուաց հետ,"

Քերթան, մին ի հնադոյն քաղաքաց Գանանու, շինեալ եօթն տեղք յառաջ քան զՏանայիս, մայրաքաղաք սարրին Եգիպտոսի, թու. ԺԳ. 23 : Ի սկզբան կը կոչուէր կարիաթ Արբա, (Տես Արբա,) և Մամրէ, և էր սիրելի քաղաք նահապետացն Արբահամու, Իսահակայ և Յովհ. Բայ, որ և թաղուեցան հոն, Կնիգ. ԺԳ. 43-24. ԻԳ. 2-9. ԻԵ. 27 : Առ Յեսուս և Քաղերաց Իրոյնիսից ասին զայն Քանանացիներէն և Ինկիթներէն, և յետոյ եղաւ Քերթան

Ղևտական քաղաք ապաստանի, Յեռ. ժ. Գ. 13-15. ԺԵ. 13. ԻԱ. 41, 13. Դաս. Ա. 10, 20: Քերթն էր մոյր-բարեպաշտ Դաւթի եօթը տարին մինչ կը թաղաւորէր Եօթայի ցեղին մեայն, Բ թագ. Բ. 3. Ե. 5: Հան կանգնեց Աբիսողոմ՝ ապաստանութեան դօշը, Բ թագ. ԺԵ. 9, 10: Իտրու վամ ամբողջց Քերթն, որ կը յիշուի նաև յետ գերութեան, բայց ոչ ի Նոր կտակարանի, Նէեմ. ԺԱ. 25: Չարգիտ Քերթն է քաղաք անպարտի իբր 8,000 բնակչք, որց 600 ք միայն Հրեայ են, իսկ մնացեալներն թուրք և Արարացի: Քերթն է խոր հովտի մը մէջ, մերձակայ բլուրներուն մօտ, հին լեռնային մասին Հրեաստանի, իբր քան մզնն ի հարաւոյ Երուսաղեմի, և 2,600 ոտք ի վերոյ քան զԾոփ: Այժմու անունն է Էլ-Խուլիլ, այսինքն բարեկամ, նոյն բնդ անուն զոր Մահմադականք կու տան ԱրբաՏամու, «բարեկամ Աստուծոյ», և կը տնդեն թէ իրենց ձեռքն է նահապետին գերեզմանը որ է «Մազգիւլայի այլը», փոքր մզկիթ մը կայ գերեզմանի վրայ, 60 ոտք բարձր որմնից պատած 450 ոտք լայն և 200 ոտք երկայն շրջանակի մէջ, ուր Բրիտանեի թոյլ առևտայ չէ մանկ, բայց որմածք կը թուի հին ժամանակ շինուած, և հաւանական է թէ անոր մէջ է գերեզմանատեղին: Ուրիշ երկու հին մտացորդք ևս կան, այսինքն երկու քարաշէն աւազանք, մեծագոյնն է 133 քառակուսի ոտք, և 21 ոտք խոր: Ասոնք դեռ կը գործածուին, և մին է հաւանականապէս «Քերթնի աւազանը», որոյ վերայ կախել առևտայ առևիթ զՅեռուսթէ սպանդանքը, Բ թագ. Դ. 12: Քաղքին մէջ կան ինը մզկիթ և երկու ժողովրդասոց: Փողոցները նեղ են, առևտը քարաշէն, հարթ ասնեք որ սևերն փոքր զմբէթներ: Հոս կը շինուին ապակեղէն կանխեղք մեծ քանակութեամբ, և դուռուոր մանեակներ. նաև մարթէ տիկեր, չամիչ և մաթ (դեփ-դեփ): Նրջակայ տեղիք քաղաքին շատ պարզաբեր են. ի Քերթն են Պաղեստինու ազնուագոյն այգետանք: Քաղքն սևի առևտ միթատաններ և

ուրիշ պաղատու ծառատան և ընտիր արտ: Տեռ Եսթրղ, Մամբրէ: Քերթն, կը կարծուէր թէ է Ասորաց Հաէպ քաղաքին հին անունը: Հայէպ իբր հարիւր ևս լծ մզնն է ի հիւսիսոյ Դամասկոսի, և իբր ութուան մզնն՝ Միջերկրական ծովէն: 1822 ին այս քաղաքը կրեց սոսկալի երկրաշարժ մը, որով գրեթէ չմնաւ յատակ եղաւ: Հայէպ այժմու բընակիչք հազը կէսն են այն աստիւնուան 200,000 բնակչոց: Բայց մօտերս հովիտ մը գտնուեցաւ Անդրլիանանու արևելեան զառիմարին վրայ, ի հիւսիսոյ Պարտաոյի, և կը կոչուի Քերթն յանուն մերձակայ գիւղերէն միայն: Այս տեղւոյն խոզոցը և անկէ շինուած գինին աղուութեան կողմանէ նշանուոր է: Այս հովտն է հաւանականապէս Քերթնն Եղեկիեի, Գլ. ԻԷ. 18: Քերթն-Ասորիմ, գուր գտնուեցաւ, անկի մօտ ի Գարաան, այսպէս կոչուեցաւ մեծամարտութեան նման ազնուայի կուսոյ մը պատճառաւ, նախ քան պատերազմ զորաց Դաւթի և Յեռուսթէի, Բ թագ. Բ. 16: Քերթն, բարեպաշտ քահանայապետ Հրէից Յովսայի թաղաւորութեան ժամանակ, Դ թագ. ԻԲ. 4: Այս էր նաև անուն հարց երկմիայի և Եղեկիմայ, Դ թագ. ԺԸ. 18. Երեմ. Ա. 4: Քերթն, քաղաք Գալիլեայի ծովուն արևմտեան եզրը, Թու. 1. Դ. 11. Բ Որ. Գ. 17. Յեռ. ԺԱ. 2. ԺԹ. 35. Գ թագ. ԺԵ. 20: Էր քաղաք պարսպաւոր Նիփթաղիմայ: Յանուն այս քաղաքին կոչուեցաւ նաև ծովը: Յերոնիմոս կը կարծէ թէ այս քաղաքին տեղը յետոյ շինուեցաւ Տերբիս: Քեսացիք, սերունդք Քեսայ, Եննդ. Ժ. 15, քանանացի ցեղ որ կը բնակէր մօտ ի Քերթն ԱրբաՏամու ժամանակ, Եննդ. ԺԵ. 20. ԻԳ. Քեսացիք նուաճեցան Խորայեղեաներէն, Ել. Գ. 8. Յեռ. Ժ. 10, բայց բնաջինջ եղան: Ուրիս Քեսացի էր, Բ թագ. ԺԱ. 3: Ազգանն հարկատու ծառայ բրու գրեացիս, Գ թագ. Թ. 20: Էր յիշուին նաև «Թագա-

ւորք Քեռացաց, ի Հարաւակողման, Գ թագ. Ժ. 29. Գ թագ. Է. 6. Քեռացաց ազգը կը յիշուի մինչև Հրէից գերութենէ զարձը, Եզր. Թ. 1. Տես Քեռանաքոյն:

Քեռուրա, Իսրայիլ, կին Աբրահամու, յետ մահուան Սարայի, Մննդ. ԻԵ. 1-6. Քեռուրա կը կոչուի «Հարճ», որոշելու Համար անոր որդիքը, ինչպէս նաև գիտնայէլ, Խոսհակէն որ էր որդի Խոսաման, Մննդ. ԻԵ. 6. Ա Մնաց. Ա. 32. Գաղ. Գ. 22, 30: Քեռուրայ որդիքն էին նախնիք այլևայլ Աբրահայի ցեղերու:

Քերթքիներ, 1. Փղշտացաց մէկ մասն էր, զոր սմանք կը կարծեն ծագմամբ Կրեաացի, Ա թագ. Լ. 44. Եղեկ. ԻԵ. 16. Սոփ. Բ. 5:

2. Իսթիթի Թիֆլիսպոսհնեան մէկ մասը, որ միշտ Փերիթիներուն Տես կը յիշուի, Բ. թագ. Բ. 18. ԺԵ. 18. Ի. 7. Ա Մնաց. ԺԼ. 47:

Քերթք, առաւ Հեղեզաւ փոքր որ իր թափեր Յորդանան: Այս Հեղեզաւին մօտ գնաց նստաւ Ժամանակաւ Եղիա, և Հոն ազաւաք կը բերէին անոր ի պաշար Հաց և միս, Գ թագ. ԺԷ. 3-5. Բոպինոն իր Համարի Թէ Քերթք էր այժմուան Վասի Քելդ, որ կը բոխէ բլուրներէ յարևմտից Երեքովի, և այն քաղաքին մօտ հոսելով կը թափի Յորդանան: Այս Հեղեզաւը կը ցամաքի ամառը:

Քերովրե, կարգ երկնային ոգւաց, կամ այլաբանական նշան որ յամախ ի յիշուի ի Հին Կառաբարանի և ի գիրս Յայանութեան Քերովրէք այլևայլ մտօք կը ներկայացուին մերթ իբրև կենդանի արարածք, Եղեկ. Ա. Յայտ. Գ. կամ իբրև պատկերք վարագոյրներու վրայ, և կամ սպիտ. և փայտէ յորինուած, ԵԼ. ԼԶ. 35. ԼԷ. 7. Եղեկ. ԽԱ. 25. մերթ իբրև սիակերպարան, կամ երկկերպեան, կամ չորեքկերպեան, ԵԼ. ԻԵ. 20. Եղեկ. Ժ. 44. ԽԱ. 18, նաև երկէկեան, չորեքէկեան և վեցէկեան, Գ թագ. Զ. 27. Եղեկ. Ա. 6. Յայտ. Գ. 8. մերթ պարզ ձևով, ինչպէս սպիտակէն քերովրէք ուխտին տապանակին վրայ. մերթ իսան և վառձ ձևով, ինչպէս Աստուծոյ փառաց զարմանալի տես.

լեան մէջ առ Եղեկիէլ, և մերթ իբրև ամէն բան որոշող և վարող, և Աստուծոյ իմաստուն և արդար վճիռներն անարգել և մտաց արագութեամբ անգրեզ կատարող պաշտօնեաներ, Եղեկ. Ա. և Ժ. 1: Բարդոյս նկարագրութեանց մէջ կատարեալն և թեաւ որ քերովրէն է մարդակերպարան, յի ազգ և չորեքյիտեան, այսինքն մարդու, առիժու, եղան և արժուոյ գլխով, ամէն կողմ զարձող տնիւներով, և արագ իր փայլակն, երկրիս պերճադոյն և հզօրագոյն արարածոց կերպարանք, Եղեկ. Ա. Ժ. ԽԱ. Յայտ. Գ. 1: Քերովրէք ընդհանրապէս կը կենան նաև մօտ առ Աստուծոյ, զրազեալք անդադար ի փառաւորել և ի պաշտել զնա, և կը շարժին արագ բառ աննարկիչ կամայ նորա, Սաղմ. ԺԲ. 10. Եղեկ. Ա. 26. Ժ. 20. Յայտ. Գ. 1: Քերովրէք ասանքին մէջ կից էին աստուծոյ, յորինույ յսուկոյ սրբոյ ձուլածոյ, ԵԼ. ԻԵ. 19, մեծարանք խնարհեալք Աստուծոյ կայութեան տեղւոյն վրայ, Սաղմ. ՂԹ. 1, ուր կը խօսէր Աստուծոյ իւր Ժողովրդեան Տես, Թառ. Է. 89, կ'ընդունէր բաւութեան արիւնք, Ղեա. ԺԶ 14-16, և կ'երևէր իբրև անոնց Փրկիչ, Սաղմ. 2. 4:

Քշտն կամ կտու, ծանօթ ասունկ, որ մեծ յաղողութեամբ և օգտել զորածուած է ի տարազագործութեան, Եես. Բ. 6. Առակ. ԼԱ. 43. Մովսէս կը յիշէ Եզրիպտոսի քթանք, ԵԼ. Թ. 31, երկիր ի վաղուց Հեռէ ասունի բերովք և տարազագործութեամբ: «Եզրիպտոսի բեհեզ», որ քթանէ կը շինուէր՝ կը յիշուի իբրև արհեստագոյն կրտուս Խաւր Գերս, Առակ. Է. 46. Եղեկ. ԻԵ. 7, Հուսանակն է սակայն թէ բեհեզով կը հասկցուի երբեմն նուրբ կտու բամ:

Ղևտական քաղաք ապաստանի, Յեռ. ԺԴ. 13-15. ԺԵ. 13. ԻԱ. 41, 43. Դաս. Ա. 10, 20: Քերբուն էր մոյրաբազաբ Դաւթի ետե՛ր ասորի մինչ կը թաղաւորէր Յուզգայի ցեղին միւսին, Բ Թագ. Բ. 3. Ե. 5: Հան կանգնեց Արիստագոմ ապաստանութեան գրօջը, Բ Թագ. ԺԵ. 9, 10: Ռոբոփամ մարացոյց գրեբրուն, որ կը յիշուի նաև յետ գերութեան, բայց ոչ ի Նոր կտակարանի, Նեեմ. ԺԱ. 25: Զարգիս Քերբուն է քաղաք անկարծող էր 8,000 բնակչօք, որոց 600 բնակցի Հրեայ են, իսկ Ճնացեալներն թուրք և Արաբացի: Քերբուն է խոր հսգիւի մը մէջ, մերձակայ բլուրներուն մօտ, հին լեռնային մասին Հրէաստանի, իր քանս մին ի հարուայ Երուսաղեմի, և 2,600 ոտք ի վերջ քան գծով: Առժմու անունն է Էլ-Խուլլի, այսինքն բարեկամ, նոյն ընդ անունն զոր Մահմետականք կու տան Արբասմուս, «բարեկամ Աստուծոյ», և կը տնդեն թէ իրենց ձեռքն է նահապետանի գերեզմանը որ է «Մազեկոյտի այլը», Փաք մզկիթ մը կայ գերեզմանի վրայ, 60 ոտք բարձր որմով պատած 150 ոտք լայն և 200 ոտք երկայն շրջանակի մէջ, ուր Բերիտանէի թոյլ առեալ չէ մտնել, բայց որմածը կը թուի հին ժամանակ շինուած, և հաւանական է թէ անոր մէջ է գերեզմանատեղին: Ուրիշ երկու հին Ճնացորդք ևս կան, այսինքն երկու քարաշէն աւազանք, մեծագոյնն է 133 քառակուսի ոտք, և 21 ոտք խոր: Ասանք գեա կը գործածուին, և մին է հաւանականապէս «Քերբունի աւազանը», որոյ վերայ կանխ աւաւ Դաւթի գերութեմէ ասանաղները, Բ Թագ. Դ. 12: Քաղգքին մէջ կան ինը մզկիթ և երկու ժողովարանոց: Փողոցները նեղ են, առևները քարաշէն, հարթ ասանեք որ սևին փաք գմբէթներ: Հոս կը շինուին ապակեղէն կանթեղք մեծ քանակութեամբ, և դուռուոր մասնակներ. նաև մերթէ տիկեր, շամբէ և մաթ (լոտիւզ): Շոջուկայ տեղիք քաղաքին շտա պլազաեր են. ի Քերբուն են Պաղեստինու աղուազոյն այգետաանք: Քաղաքն սևի աւաստ միթատաններ և

ուրիշ պազատու ծառատան և բնտիր արօտ: Տես Եսքաղ, Մամբրէ: Քերբուն, կը կարծուէր թէ է Ասորուց Հաւէլ քաղաքին հին անունը: Հաւէլ իրը հարիւր և ութ մըն է ի հիւսիսոյ Դամասկոսի, և իբր ութուսն մըն՝ Միջերկրական ծովէն 1822 ին այս քաղաքը կրց ստակի երկրաշարժ մը, որմ գրեթէ հիմնայասակ կեցաւ: Հաւէլի այժմու բնակիչք հազիւ կէսն են այն ասանունան 200,000 բնակչոց: Բայց մտերս հսգիւս մը գանուեցաւ Անգլիքստանու արեւելեան զառիվայրին վրայ, ի հիւսիսոյ Պարասայի, և կը կոչուի Քեզրան յանուն մերձակայ գրեզերէն միջին: Այս տեղւոյն խաղաղք և անկէ շինուած գրինն աղուութեան կողմանէ նշանուար է: Այս հսգիւսն է հաւանականապէս Քեզրանն Եղեկիկի, Գլ. ԻԷ. 48: Քեղիկաք-Ասուրիս, գուր գուրուցն, տեղի մօտ ի Գարուսն, այսպէս կոչուեցաւ մենամարտութեան նման աղետալի կուսոյ մը պատճառաւ, նախ քան զպատերազմի զորաց Դաւթի և Յերուսթէի, Բ Թագ. Բ. 46: Քեղիկա, բարեպաշտ քահանայապետ Հրէից Եսդիսայի թագաւորութեան ժամանակ, Դ Թագ. ԻԲ. 4: Այս էր նաև անուն հարց երկմիսի և Եղեկիկոյ, Դ Թագ. ԺԸ. 48. Երեմ. Ա. 4: Քեթերք, քաղաք Գալիկոյի ծովուն արեւմտեան ելքը, Թու. ԼԴ. 11. Բ Օր. Գ. 17. Յես. ԺԱ. 2. ԺԹ. 35. Գ Թագ. ԺԵ. 20: Էր քաղաք պարսպուոր Նեփթաղեմոյ: Եսանուն այս քաղաքին կոչուեցաւ նաև ծովը: Յերսիմուս կը կարծէ թէ այս քաղաքին տեղը յետոյ շինուեցաւ Տերերիս: Քեսացիք, սերունդք Քեսայ, Իննդ. Ժ. 45, քանաճացի ցեղ որ կը բնակէր մօտ ի Քերբուն Արբասմուս ժամանակ, Իննդ. ԺԵ. 20. ԻԳ: Քեսացիք նուանեցան իսրայելացիներէն, Ել. Գ. 8. Յես. Գ. 10, բայց բնակիչ չեղան: Ուրեա Քեսացի էր, Բ Թագ. ԺԱ. 3: Սոջումն հարկատու ծառայ բրաւ գրեւացիս, Գ Թագ. Թ. 20: կը յիշուին նաև «Թագա-

ւորք Քեռացւոց», ի Հարաւակողման, Գ թագ. ժ. 29. Գ թագ. Է. 6: Քեռացւոց ազգք կը յիշուի մինչև Հրէից գերութենէ դարձը, Եզր. Թ. 4: Տես Քեռանացիք:

Քեռուքա, Իս-նի, կին Արրաշամու, յետ մահուան Սարայի, Ծննդ. ԻԵ. 4-6: Քեռուքա կը կոչուի «Հարմ», որոշելու Համար անոր որդիքը, ինչպէս նաև զիսմայէլ, որահակէն որ էր որդի իսասման, Ծննդ. ԻԵ. 6: Ա Մնաց. Ա. 32. Գաղ. Ի. 22, 30: Քեռուքոյ որդիքն էին նախնիք այլևայլ Արարացի ցեղերու:

Քերթքիներ, 1. Փղշապուց մէկ մասն էր, զոր սմանք կը կարծեն ծագմամբ կրեապի, Ա թագ. Լ. 14. Եզեկ. ԻԵ. 16. Սոփ. Բ. 5:

2. Իսաակի թիկնապահներուն մէկ մասը, որ միշտ փելթիներուն հետ կը յիշուի, Բ. թագ. Ը. 18. ԺԵ. 48. Ի. 7. Ա Մնաց. ԺԲ. 47:

Քերթք, առու կամ հեղեղատ փոքր որ կը թափեր Յորդանան: Այս հեղեղատին մօտ գնաց նստաւ ժամանակու Եղիս, և հոն ագաւաք կը բերէին անոր ի պաշար Հաց և միս, Գ թագ. ԺԷ. 3-5: Բողոքնոն կը Համարի թէ փերթ էր այժմուն Վատի փելթ, որ կը բղթէ բլուններէ յարեմոսից Երբեմի, և այն քաղաքին մօտ հոսելով կը թափի Յորդանան: Այս հեղեղատը կը ցամաքի ամառը:

Քերովրե, կարգ երկնային ոգւոց, կամ այլաբանական նշան որ յաճախ կը յիշուի ի Հին կտակարանի և ի գիրս Յայտնութեան: Քերովրէք այլևայլ մտօք կը ներկայացուին մերթ իբրև կենդանի արարածք, Եզեկ. Ա. Յայտ. Ի. : կամ իբրև պատկերք վարագոյրներու վրայ, և կամ սակի և փայտէ յօրինուած, Եւ. ԼԶ. 35. ԼԷ. 7. Եզեկ. ԽԱ. 25. մերթ իբրև միակերպարան, կամ երկկերպեան, կամ չորհրդակերպեան, Եւ. ԻԵ. 20. Եզեկ. Ժ. 14 ԽԱ. 18, նաև երկթեան, չորհրթեան և վեցթեան, Գ թագ. Զ. 27. Եզեկ. Ա. 6. Յայտ. Դ. 8. մերթ պարզ ձևով, ինչպէս սոկեղէն քերովրէք ուխտին տապանակին վրայ: մերթ իսուն և զեմ ձևով, ինչպէս Աստուծոյ փառաց զարմանալի տես-

լեան մէջ առ Եղեկիէլ, և մերթ իբրև ամէն բան որոշող և վարող, և Աստուծոյ իմաստուն և արդար վճիռներն անարգել և մտաց արագութեամբ անգրեպ կատարող պաշտօնեաներ, Եզեկ. Ա. Ժ. : Բոյոր այս նկարագրութեանց մէջ կատարեալն և թեւաւոր քերովրէն է մարդակերպարան, ինչպէս և չորհրդիտան, այսինքն մարդու, առիւծու, եղանակ արծուոյ գլխով, ամէն կողմ զարձող աշիւներով, և արագ իբր փայլակն, երկրիս պերճադոշն և հզօրագոյն արտաուծոց կերպարանք, Եզեկ. Ա. Ժ. 10. ԽԱ. Յայտ. Ի. : Քերովրէք ընդհանրապէս կը կենան նաև մօտ առ Աստուած, զբարեալք անդադար ի փառաւորել և ի պաշտել զնա, և կը շարժին արագ բառ անկարկելոյ կամաց նորա, Սաղմ. ԺԲ. 10. Եզեկ. Ա. 26. Ժ. 20. Յայտ. Ի. : Քերովրէք տաճարին մէջ կից էին բաւաւթան, յօրինեալ յաւելոյ սրբոյ ձուլածոյ, Եւ. ԻԵ. 49, մեծարանք խնարհեալք Աստուծոյ ներկայութեան տեղւոյն վրայ, Սաղմ. Դ թ. 1, ուր կը խօսէր Աստուած իւր ժողովրդեան հետ, Թաւ. Ի. 89, կընդունէր քաւութեան արիւնք, Դ Ետ. ԺԶ 14-16, և կ'երեւիր իբրև աննոց Փրկիչ, Սաղմ. 2. 4:

Քրճան կամ կտու, ծանօթ տունկ, որ մեծ յաղեղութեամբ և օգտու գործածուած է ի տարազագործուեան, Յես. Բ. 6. Առակ. ԼԱ. 43: Մովսէս կը յիշէ Եգիպտոսի քրճանը, Եւ. Թ. 31, երկիր ի վաղուց հետէ անուանի բերովք և տարազագործութեամբ: «Եգիպտոսի բեհեզը» որ քրճանէ կը շինուէր կը յիշուի իբրև աշխուսագոյն կըտու ի Սուրբ Գիրս, Առակ. Ի. 16. Եզեկ. ԻԵ. 7: Հաւանական է սակայն թէ բեհեզով կը հասկցուի երբեմն նուրբ կտու բամ:

բակէ : կտաւք որով պատած են Եգիպտական գիականք (մուսիայք) չեն կրնար հաւատարիլ մեր այժմու հասարակ կառանքուն, բայց ազնիւ և բարակաման կտաւք ևս տեսնուած են երբեմն . կտաւի մը իւրաքանչիւր քառակուսի մասն ունէր 152 թել յառիթի, և 71 թել է թելքանի . ուրիշ մը առ իւրաքանչիւր մաս 270 կրկին թել յառիթի, և 110 թել է թելքանի :

Ենայի մարգարէ խոսելով Մեսիայի հեղափոխական վրայ, կը գործածէ առականոր խօսք մը, զոր նաև Մատթէոս կ'աւանու ֆրեժոսսի վրայ, "Ջարջարուած եղէզը պիտի չփշրէ, և ոչ զլըւած պատրոյզը պիտի չմարէ," Իս . ԽՅ . 3 . Մատթ . ԺԻ . 20 . Ենայնք բնագրին մէջ Երբայեցերէն բառն է քիթան, այսինքն փուշ որմէ կը շինուէր կանթեղներուն պատրոյզը : Մեսիան պիտի չսեղանէր կամ զատեր արդէն շախմատեալ եղէզը որ մտ էր բրդիլ Խյոյ, և ոչ մտրել պատրոյզը որ արդէն նուազած էր և մերձ էր անցնել, այսինքն թէ պիտի չսեղէր իւր խոնարհ և զղ : անցու աշակերտներն, այլ պիտի գգուէր զնստ շնորհօք անանց դարձին սկիզբը :

ՔԻՔ : Սուրբ Գրոց մէջ քիթ բառն առնուած փոխարեւոյ ասացուածներ կան բարկութիւն կամ զայրոյթ նշանակելու, քանզի մարդ իւր բարկութիւնը կը յայտնէ ընդհանրապէս ազգուինքն, այսինքն քրթին ծակերը լայնելով, ուժգին շունչ առնելով, իսկ անտառուք շինելով և վրնջելով, Բ թագ . ԻՅ . 9 . Յր . ԼԹ . 20 . Սաղմ . ԺԲ . 8 : ՔՔԻն գեղձէն կամ ձառակողման աւզէն սոկի մանեակի կարեւի սիրելի զարդ էր արեւելեան կամանց, Առակ . ԺԱ . 22 . Եղեկ . ԺԶ . 12 : Մանեակ կամ օղ կ'անցուէին նաև անասնոց ցեղէն զանոնք վարելու և նուածելու համար, և մտաւ Նինուէի աւերակներէն հանուած պատկերներէն կը տեսնուի որ նաև Ասորեստանցիք պատերազմի գերինքուն հետ նոյնպէս կը վարուէին, Դ թագ . ԺԹ . 28 . Եղեկ . ԼԲ . 4 : Տես Նիթուէ :

ՔԻՍ, կզգի Աբբիզիզագոսի, Ի մէջ Լեպոսի և Սամոսի, Փղքուն

Ասիոյ եղերոց մտ : Ջարգիս կրկուսի Շիոյ, և է երեսուն մըն երկայն և տասն մըն լայն : Պօզոս այս ճամբէն անցան, մինչ կը նուարկէր գէղ Ի հարաւ, Միտիլինէ է Սամոս, Գործ . Ի . 15 :

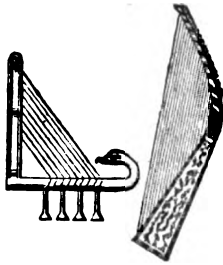
ՔԻՍԱ, անուն կռոց զոր պաշտօնին իսրայելացիք յանապատին, Ամով . Ե . 26 . Գործ . Ի . 43 : Այս կռուքն էր հաւանակահայտն իրանոս, զոր կը պաշտէին արեւելեան ազգեր իր չար սգի զոր պարս էր հաշտ ընել զհօնք : Տես Հունեփա :

ՔԻՐԱՄ, որ զուգուած . 1 . Թագաւոր Տիւրոսի, սըղկեց գետպան յողջին Դաւթի, երբ Դաւիթ ելաւ Թագաւորութեան գահը, և օգնեց անոր իւր պալատը շինելու, Բ թագ . Ի . 11 . Ա Մնաց . ԺԳ . 1 : Կը թուի թէ Քիրամ էր արտաքին պատմութեան Աբիբազը :

2 . Այլ Թագաւոր Տիւրոսի, հաւանակահայտն որդի առաջնոյն, Բ Մնաց . Բ . 13, և իբրև գնա բարեկամ Դաւթի : Այս Քիրամ ուրախակից եղաւ Սողոմոնի, երբ յաջարեց սա Տօրը, և մեծ օգնութիւն մատուց տաճարը շինելու : Տուափայտ և քար, նաև սոկի բազում, և առաւ փոխանակ ամբաւ ցորեան, զինի և ձէթ, հանդերձ քսան քաղաքք Ի Գալիլեա, Գ թագ . Ե . Բ Մնաց . Բ : Տես Քարօղ : Այս Քիրամ միաբանեցաւ Սողոմոնի հետ առեւտրական գործեր ընելու յարեւր, Գ թագ . Թ . 26-28 . Ժ . 11-22 . Բ Մնաց . Բ . 18 : Յոգնեցաւ կը պատմէ թէ Քիրամ և Սողոմոն իրարու աւեղծուածներ կը մեկնէին, և թէ Քիրամ նորագէ և աղնուացչից իւր քաղաքը և տէրութիւնը, և յետ Թագաւորելոյ երեսուն և չորս տարի յաջօղ և բարենշան, մեռաւ Ի հասակի յիսուն և երկու ամաց :

3 . Ճորտարապետ Տիւրացի, սրոյ մոյրն շրտայ էր : Այս Քիրամոյ խնամով շինուեցան զարդք և կարասիք Սողոմոնեան տաճարին, Գ թագ . Ե . 13, 14 . Բ Մնաց . Բ . 13, 14 :

ՔՆԱՐ, երբայեցերէն իմնօր, հնազոյն և հասարակ նուագարան աղեք առ Հրեայոս : Քնարն էր թեթեւ և բառնալի, և կը գործածուէր թէ

ՔՆՈՐ ՆՈՒՆՈՅՑ

նուիրական և թէ՛ աշխարհային ու-
րախուժեան օրեր: Յորաչ Տնարեց
քնարը, Ծննդ. Գ. 21. Ա. 27. Ա
Մնաց. ժԶ. 5. ԻԵ. 1-5 Սաղմ. 2Ա.
2: Քաջ քնարհայր էր Գուսեթ,
Ա թագ. ժԶ. 16, 23. ժԸ. 10:

Հրեայք ունէին ուրիշ նուագարան-
ներ ազեզք, Քիւ և բամբուլան նման,
բայց անոնց ձեռ ճշդիւ որոշել շատ
գեժուարին է: Տես Երաժշտութիւն:

Քարա, տեղի է Տիւրիոյ Գամմա-
կասի, ուր այցելութիւն բրաւ Աբ-
րահամ, Ծննդ. ժԳ. 15. զարգիս
անծանօթ:

Քարա, որ կը բղիւ Միջագետաց
Տիւրիոյին մասին մէջ, և կը Տոսե
նախ յարեւելեան հարաւ, ապա ի
հարաւ և յարեւմտեան հարաւ, և
կը թափի յեփրատ: Յոյժ կը կուէին
զատ իարարաւ: զարգիս կը կուուի
Խազուր: Այս գետին պողաքեր է-
զերբը Նարուգոգոնոսը բնակեցուց
Հրէից գերութեան մէջ մասը, և
հոս եղաւ Եզեկիելի փառաւոր տե-
սիւը, Եզեկ. Ա. 3. Գ. 15. ժ. 15.
ԽԳ. 3:

Քաղաքազմար, Թագաւոր Եղա-
մայ ի Պարս առ Արրահամու: Այս
Թագաւորն հարկատու բրած էր
Մեւեալ ծովուն մօտ քաղաքները,
և երբ ասոնք ապոտամեցան, Քո-
ղաքազմար եկաւ շորս գաշնակից
Թագաւորներով, և ասպատակեց
բոլոր երկիրն ի հարաւոյ և յարեւելից
Յորդանանու: Ղովա անոր գերինե-
րուն մէջ էր, բայց Աբրահամ ա-
զատեց զՂովա: Իսկակի կազմեց զօրք
իւր ընդոճիներէն և գրայի ցեղերէն,
պնդեցաւ թշնամոյն ետեւէն, յան-
կարծ հասաւ և յազթեց անոնց,

Ծննդ. ժԳ. 1-24: Բաղգաստէ ընդ
ձժ. սաղմոսին:

Քայր: Ըստ սոց Հրէից, «քայր»,
բառին նշանակութիւնն այնպէս ըն-
գարակն էր ինչպէս «հորթ», ևը
նշանակէր ոչ միայն բուն քայր հա-
մահայր և համամայր, այլև քայր
համահայր միայն, կամ համամայր
միայն, և կամ որեկեցէ կին ազգա-
կան մօտաւոր, Ծննդ. ժԲ. 13: Տես
Եզրայր:

Քոռ, Հրէից մեծագոյն շափն ար-
մրտեաց համար, հաւատար 10 մա-
րի, և կը պարունակէր, ըստ Յովսե-
պոսի, իբր 310 քաշ, Եզեկ. ԻԵ.
14:

Քոռեցիք, նորին ցեղ որ կը բը-
նակէր Սէր լեւը, ուստի վանեցին
զնոստ Եզովայիցիք, Ծննդ. ժԳ. 6.
Բ 0ր. Բ. 12, 22: Կը կարծուի թէ
Քոռեցիք կը բնակէին այրեր կամ
խառններ, Յորայ մէջ յիշուած մար-
դոց պէս, Յոր. Լ. 6, և կը բաժ-
նուէին այլևայլ տոհմեր, Ծննդ. ԻԶ.
20-30:

Քարագիճ, քաղաք ի Գալիլեա,
մտ ի կափառանայում և ի Ռեթմայի-
զա, Գալիլեայի ծովուն Տիւրիոյին
արեւմտեան եզրը: Ըստ Յերոնիմոսի
Քարագին էր երկու մղոն հեռու կա-
փառանայումէ: Քրիստոս կը յանդի-
մանէ այս քաղաքն իւր անզեղու-
թեան համար: Մատթ. ժԱ. 21.
Ղուկ. ժ. 13:

Քարեր: Տես Սիճա:

Քուզա: Տես Յովնանա:

Քուն, կը կուուի նաև Ռերոքա,
զոր տես:

Քուշ, 1. Երէց որդի Քամայ և
հայր Ներոզթայ, Սորայ, Եւիլոյ,
Սարաթայ, Ռեզմայ և Սեբեթալայ,
որոց շատերը բնակեցան յԵրջնիկն
Արարիս, Ծննդ. ժ. 6-8:

2. Երկիրն ուր բնակեցան որդիք
Քուշոյ, ևը կուուի նաև Եթովպիա,
Թէպէտ ոչ միշտ: Բայց Քուշ ան-
ուամբ կ'իմացուին իբր երեք տարրեր
երկիրներ:

Ա. Արեւելեան Քուշ, որ կը պա-
րունակէր Պարսից Քուշաւան, և
Արեւական կուուած գաւառներն:
Այս Քուշ էր մանաւանդ յարեւելյ
Տեգրիս գետոյ: Այս մասին մէջ կը

կարծուի թէ էր Գեհնն, Ծննդ. Բ. 13. Սոփ. Գ. 10: Տես Եղեմ:

Բ. Նաև Եբրայեցիք, բնա կարծեաց բազմաց, կը գործածէին Գուշ և Գուշան բառերն, Ամբ. Գ. 7, ցուցնելու համար Աբարից հարաւային մասերն և կարծիր ծովուն եղբրքը: Այս երկրէն էր Ներթովթ, որ երթալով բնակեցաւ ի Միջագետոս, Ծննդ. Ժ. 8: Նաև «Եթովպացի կիւր», զոր Մովսէս առաւ կնութեան իտրայելացւոց պապիտութեան ատենն անապատին մէջ, եկած էր Տաւանականպետս այս Գուշէն, Եւ. Բ. 16-21. Թու. ԺԲ. 4. Բ Մնաց. ԻԱ. 16:

Գ. Բայց Գուշ կը նշանակէ մասնաւոր Եթովպիա, որ է ի հարաւայ և յարեւելից հարաւայ Եգիպտոսի, Ես. ԺԸ. 1. Ի. 3-5. Եբեմ. ԺԳ. 23. Եղեկ. ԻԹ. 10. Դան. ԺԱ. 43:

Քուսարաթեմ, Թագաւոր Միջագետաց, որ հարստահարեց զիտրայելացին ութ տարի, յամէ ստեղծման աշխարհի 2591 մինչև 2599, բայց յաղթուեցաւ Գոթանիելէ, յեղբորդուոյն Քաղեբայ, Դատ. Գ. 8-10:

Քուսի, Աբղացի, բարեկամ Դաւթի: Քուսի յեղով Աբիսղոմոյ պատասխանութիւնը և Դաւթի փախուսան յԵրուսաղեմէ, գնաց կայանեցաւ բարձր տեղ մը Երուսաղեմէ գուրս, պատասխալ հանգերմիւք և հոգ ի գլուխ: Դաւթի ըսաւ անոր թէ, եթէ չեաք երթար, բեռ պիտի ըլլար անոր, բայց կրնար մեծ ծառայութիւն մը ընել Դաւթի, եթէ քնար Աբիսղոմոյ քով իրեւ խորհրդատու: Ուստի Քուսի գարձաւ Երուսաղեմ, և ջրելով Աբիսղոմի խորհուրդը, և ժամանակ շահելով Դաւթի համար և իմացնելով անոր գործը պատգամաւորի ձեռքով, պատճառ եղաւ Աբիսղոմի անձնասպանութեան և Աբիսղոմոյ պարտութեան, Բ Թագ. ԺԵ. 32-37. ԺԶ 16-19. ԺԷ. 1:

Քուր, պարկ խոշոր կտաւէ, կը նշանակէ նաև մագնղէն կամ խորգ, Յայտ. Զ. 12: Մեծամեծ աղետից, ապաշխարութեան, յուզման և տագնապի ժամանակներ, Հրեայք և

ուրիշ ազգեր սոգոր էին հաղնել քուր, Ծննդ. ԼԷ. 34. Բ Թագ. Գ. 31. Գ Թագ. Ի. 32. Մատթ. ԺԱ. 21: Մարգարէք յաճախ կը հաղնէին քուր, ընդհանրապէս խոշոր ստուի, Մատթ. Գ. 4: Աստուած հրամայեց Եսայեայ հանել քուրն իւր մարմնէն, և երթալ մերկ, Ես. Ի. 2: Չաքարիտ կ'ըսէ, ԺԳ. 4, թէ սուս մարգարէք այլևս պիտի չմարգարէանան «մազոս վերարկուով», ժողովուրդը խորեղու:

Ուրախութեան կամ աւետաց ժամանակ, քանազկեացք կը հանէին քուրք, և կը զգնուին իրենց սովորական հանգերն, Սաղմ. Լ. 11:

Քուրմեր, կոչը քահանաներ, Սոփ. Ա. 4. Գ Թագ. ԻԳ. 5. Ով. Ժ. 5: Կը կարծուի թէ քուրմ թարգմանուած Եբրայեցերէն բառը որ է տեղի, կ'իլլէ այն նշանակող բառէ մը, և կը ցուցնէ թերեւ մագ, այսինքն կրակի կամ արեգական պաշտօնեայ:

Քրիստոսոս, տառերորդն ի պատուական քարանց որ էին զարգչ հիման երկնային Երուսաղեմի, ինչպէս տեսաւ Յովհաննէս աւետարանիչ: Քրիստոսոսի գոյնն էր կանանչ սակեգոյն, ինչպէս կը ցուցնէ անուրը, Յայտ. ԻԱ. 20:

Քրիստոսեայ, անուն առեալ յամի Տն. 42 անոնց որ կը հաւատային Յիսուսի իբր Քրիստոսի, Գործ. ԺԱ. 26: Կ'երևի թէ այս անունը տուին անոնց Անտիոքացի լիկ իրեւ յորջորջումն, ոչ թէ առ ծագում, վասն զի այս անունն աւելի պատշաճ կու գար Քրիստոսի հաւատացեցիչ: Հաւատացեալք կը կոչէին վերար «եղբայր», «հաւատարիմ», «սուրբ», «հաւատացեալ», իսկ հեթանոսք կ'անուանէին զնոսա Նազովընցի և Գալիլեացի: Նա միայն է ստակիւ Քրիստոսեայ, որ ի սրտէ կ'ընդունի Քրիստոսս իրեւ իւր վարդապետ, առաջնորդ և տէր, իւր բարձրագոյն կենաց, զօրութեան և ուրախութեան ազգեր, իւր միմայն Փրկիչն ի միտաց և ի գծոխաց, իւր Աբարիշը և Աստուածը: Անոնք որ ուզողութեամբ կը կրեն Քրիստոսի անունը, և մասնակից են անոր բնու-

Թեան, ի վախճանի պիտի ըլլան միանգամայն անոր փառացի հաղորդք։

Քրիստոս, օժեւ, բառ յունարէն, որ կը պատասխանէ Երբայեցերէն Մտիւն անուան, և տրուած է մասնաւորապէս մեր օրհնակ Տեանն և Փրկչին, Տես Մեծիւն և Յիսուս։

Նախնի Երբայեցիք, սորվելով մարգարէներէն, ունէին յոտակ գաղափար Քրիստոսի վրայ, բայց այս գաղափարը տակաւ խանգարեցաւ, այնպէս որ երբ Յիսուս երևեցաւ ի Հրեաստանի, Հրեայք ունէին սխալ գաղափար զՄեծիւյէն, կը ոպուսէին աշխարհային թագաւորի և աշխարհակալի, որ պիտի վերցունէր Հասմայեցւոց լուծը և նուաճէր բոլոր աշխարհ։ Ուստի և գայթակղեցան Փրկչին արտաքին երևոյթէն, խոնարհութենէն և աւերելոյթ տկարութենէն։ Այժմու Հրեայք ևս աւելի խարուելով, ունին Մեծիւյի վրայ այնպիսի գաղափարներ որ բոլորովին անծանօթ էին առ նախնի Հրեայս։

Հին մարգարէք բառն էին թէ Մեծիւն պիտի ըլլար Աստուած և մարդ, բարձրացեալ և խոնարհ, տէր և ծառայ, քահանայ և զոհ, իշխան և հպատակ, մասնեալ ի մահ, բայց յաղթող ի վերայ մահու, մեծատուն և ազքատ, թագաւոր աշխարհակալ և փառաւորեալ, միանգամայն այր ցաւոց, նշաւակ տկարութեանց, անծանօթ, յանկաճութեան և ի խոնարհութեան։ Բոլոր այս հպակակ իբր պիտի տեսնուէին յանձին Մեծիւյի, ինչպէս եղան իսկ յանձին Յիսուսի։ Յիշուած չէ թէ Քրիստոս օծուեցաւ երբէք հրապարակաւ պաշտօնական անձէ մը։ Օծումը զորմէ կը խօսին մարգարէք և առաքեալք՝ և հոգևոր և ներքին օծումն շնորհաց և Հոգւոյն Արոյ, որոյ նշանն և օրինակ միայն էր նիւթական օծումը զոր կ'ընդունէին ի Տնուծն թագաւորք, քահանայք։

Քրիստոս անուր ֓րկչին պաշտօնին տիրադուն է, և չէ պարտ նկատուիլ իբրև յոկ անուան, որոշուա համար մեր Տէրն Յիսուս կոչուած ուրիշ անձերէ։ Եթէ այս կէան անտես

ընենք, Սուրբ Գրոց շատ համարներուն զօրութիւնը մեծապէս կրակարանայ։ Այսպիսի համարներուն ճըշմարիտ իմաստը կը ստանանք, դնելով փոխանակ «Քրիստոս», «Օծեալ», անունը, իսկ ի խօսելն առ Հրեայս, «Մեծիւ», անունը։ Այսպէս առ Մատթէի, Բ. 4, Հերոզէտ կը հարցունէր քահանայից և դպրաց, «ուր պիտի ծնանէր Քրիստոս», այսինքն Հին կտակարանին Մեծիւյն։ Պետրոս կը դաւանի, «դու ես Մեծիւյն», Մատթ. ԺԶ. 16։ Նոյնպէս ըրին դեք, Ղուկ. Գ. 41։ Վերջին ժամանակներ Յիսուս անունը սխալ չգործածուիլ, և Քրիստոս անունն իբրև յոտակ անուն սկսաւ գործածուիլ փոխանակ Յիսուսի։

Երբ կը նկատենք զՔրիստոս ըստ պաշտօնին իբրև Աստուած և մարդ, իբր մեր Մարգարէն, Քահանայն և Թագաւորը, կը նկատենք անոր խոնարհութիւնը և փառքը, կը նկատենք նաև թէ ինչպէս Աստուած է ի նմա և ընդ նմա, թէ ինչպէս բոլոր աստուածային յատկութիւնք տեսնուեցան և բոլոր ճշմարտութիւնք Աստուծոյ ճշմարտեցան ի նմա, վերջապէս երբ կը նկատենք թէ Քրիստոս և կարեալ էին Աստուծոյ խորհուրդները, ուխտերը, խոստումներն և հրամանները, ինչպէս նաև առանձին շնորհք, պարտք և ծառայութիւնք սրբոց յոտախն և ի հանգերձիլուծն, բերկրութեամբ կը զգանք և կ'ըսենք թէ նա է ամեն յամենայնի, կող. Գ. 11։

Քրիստոսներ, սուտ։ Մեր Փրկչիչ գուշակեց թէ շատ կարծեցեալ Քրիստոսներ կամ Մեծիւններ պիտի գային, Մատթ. ԽԻ. 24, և անոր մարգարեութիւնը կատարեցաւ ճըշգրիտ։ Այս սուտ Քրիստոսներն մին եղաւ կողերա Քրիստոս Իբր հարիւր տարի ետքը, և եղաւ պատճառ կորստեան աւելի քան կէս միլիոն Հրեից։ Յետոյ ուրիշներ ևս ելան մինչև մեր ժամանակը։

Քրքում, փղբրիկ ծաղիկ կոպուտակ, որոյ գեղին և գերձանի նման թելեր որ ծաղկին Անջ են՝ կը հոտին շատ անոյշ։ Այսպէս է նաև Հնդիկ քրքումը, Երգ. Գ. 14, Ա-

բեկէք կը գործածուի քրքուցն իրբև յարգի նիւթ անուշաստ, նաև իրբև համեմ է գեղ:

Քօղ, ծածկոյթ երեսաց, կարևաբազոյն մասն հանգերձի արևելեան կանանց որ շին երևար արանց բայց միայն իրենց ամուսնոյն և շատ մաս ազգականաց: Երբ Եգիպտացի կին մը յանկարծ կը հանդիպի այր մարդու մը հայանի, այսինքն անքօղ, իոկ և իոկ կը ծածկէ երեսը քօղով, և այնպիսի գոչմամբ որպէս թէ մեծ դժբախտութեան մը պատահած է: Ենող մը քօղ բանալ կամ վերցնել անարգել և անպատիւ ընել է զնա, Երնդ. ԻՊ. 65. Երգ. Ե. 7. Ա կորնթ. ԺԱ. 5, 10: Բայց քօղ կրելու սովորութիւնն ընդհանուր չէր ամէն ժամանակ: Այստ, կին Աբրահամու, և Ռերեկայ և ընկերները չերեիր թէ քօղ օւնէին, երբ ջրհորը եկան, Իրնդ. ԺԲ 14, 15. Առակ. Է. 13: Տես Արիմեւք:

Քօղք այլևայլ տեսակ էին. Այն քօղերը զորո կը կրէն հիմա Ասորոց և Եգիպտոսի կանայք կրնան երեք կարգ բաժնուիլ, ամենք են մեծ և երեսն թանկ, այլ քօղը և թեթեւ կամ բարակ նիւթէ: Առանին քօղն է նուր շղարչէ, կցեալ գլխոյ ծածկոցին, և կ'իջնայ ետևն ի վար, երբեմն մինչև ոտուրները նայնպիսի քօղ մը կը կցուի նակատը, նայնպէս կցեալ գլխոյ ծածկութիւն, երբ կինը տուէն գուրս պիտի ելլէ Այս քօղք կը գտցէ երեսին մեծ մասը և կը

կտրուի վար: Այս նաև տեսակ մը քօղ զոր կը կրէն կանայք փողոցը: Այս քօղն է լայն վերարկու, սև մեառքսէ, կտաւէ կամ ուրիշ խոշոր նիւթէ, այնպէս լայն որ կը պատէ բոլոր մարմինը և հանդերձը, մեկ աչքը միայն թողլով բաց, Երգ. Գ. 9: Շատ կանայք այս քօղը միայն կը գործածեն: Առաջին կորնթացոց ԺԱ. գլխոյն 10 համարին յուսարէն էլիանսն բառը կը թուի նշանակել քօղ կամ շուք, այսինքն ծածկոյթ գլխոյ, իրբև նշան կնոջ մը ամուսնոյն օրինաւոր իշխանութեան և կնոջ հնազանդութեան: Այս քօղը կամ շուքը կը կրէին Քրիստոսեայ կանայք ի ժողովս ազօթից և պաշտաման “հրեշտակներուն համար, այսինքն՝ բուն իոկ հրեշտակաց որ ներկայ կը համարուէին այն ժողովներուն մէջ, և կամ եկեղեցւոյ պաշտօնէից համար, որ չունենայով սովորութիւն տեսնել կին հոլանի կամ զօթիւն, կրնային շփոթել իրենց պաշտօնին կատարման մէջ:

Օ

Օգոստոս, Կոնստանտինոպոլս, իտաղացութեամբ ընդունուած առաջին կայսր Հռոմոյ. սկսաւ թագաւարել նախ քան զԲ. 19 թ: Օգոստոս հաստատեց աշխարհագիրը, Ղուկ. Բ. 1, յորմէ ասիպուեցան Յովսէփ և Մարիամ երթալ ի Բեթլէհէմ, տեղին ուր պիտի ծնանէր Մեհայն: Օգոստոս մեռաւ յամբ Տն. 11:

Օծիա. Արևելեան երկիրներու մէջ փետայէն կը պահանջուէր հասուցանել խօտեալ ազնկան հօր այս ինչ պոյմանեալ բաժնի արծաթոյ կամ ուրիշ մեծագին իրաց, ըստ աստիճանի և պատուոյ գերդաստանին որմէ էր ազնիկը. այս էր օծիա, կամ հայերէն բուն բառով վարձանք: Յսկոր գնեց զեւր կանայս ծառայութեամբ զոր մատուցաւ առ հոլոր ն. ցա, Իրնդ. ԻԹ. 18-27. ԼՊ. 12. Եյ. ԻԲ 16, 17. Ա թագ. ԺԼ. 25. Ոգ. Գ. 2:

Օճեայ էր ընդհանուր սովորութիւն առ Հրեայ և առ արևելեան ազգս, և թողուլ զայն էր նշան արամաւ:

Թեան և սգոյ, Ես. ԿԱ. 3: Հրեայք կ'օծանէին մազերը, գլուխը և զմբուս, Սաղմ. ՃԻ. 15: ՃԼ. Գ. 2: Տօ-

ներու և սրբաութեան օրեր կ'օժէին իրենց բոլոր մարմինը, բայց երբեմն միայն գլուխը կամ սառւերները, Սաղմ. ԻԿ. 5: Մատթ. Զ. 17: Յովհ. ԺԲ. 3: Օծանել էր սոգորական նշան մեծարանաց առ հիւրս, Ղուկ. Է. 38, 46: Իւզով օծանել մարմինը կը կարծուէր նաև առաջարար, ուստի օծումը կը գործածուի ցարգ իբրև գեղ, Մարկ. Զ. 13: Յակ. Ե. 14, բայց Տրաշալի բժշկութիւնը զորս կը կատարէին առաքելաբ օծմամբ, բաւական չեն հաստատուել իբրև առաքելականգ խորհուրդ «վերջին օծումն» կոչուած արարողութիւնը զոր կը կատարէ Հռոմէական եկեղեցին մահացու հիւանդաց վրայ: Նաև մեռելոց մարմինը կ'օծուէին իւզով, պահելու համար զանոնք արագ փրութենէ, Մարկ. ԺԿ. 8: ԺԶ. 1: Ղուկ. ԻԳ. 56: Հրեայք կ'օծանէին զվճագաւորս և զքահանայապետս անոնց պաշտօնին սկիզբը, Եւ. ԻԹ. 7, 29: Ղեւո. Գ. 3: Իսա. Թ. 8: Ա թագ. Ի. 16: Գ թագ. ԺԹ. 15, 16, ինչպէս նաև խորանին և տաճարին նուիրական անօթները, Եւ. Լ. 26: Նուիրական անձանց և կարասեաց օծումը կը նշանակէր թէ անոնք զատուցեալ և նուիրեալ էին ի սպաս Առասուծոյ, և այս նպատակին համար պատրաստուած պատուական և

անուշահոտ օծանելին արգելեալ էր գործածել ուրիշ բաներու, Եւ. Լ. 23-33: Եղեկ. ԻԳ. 41:

Զիթով կամ ուրիշ անուշահոտ իւզերով օծելու սովորութիւնը կար նաև առ Յոյնս և առ Հռոմէացիս. կ'օծուէին մահաւանդ հիւրք հրաւիրեալք ի խնջոյս և յայլ սրբախութիւնս:

Օծուիւն, Ա Յովհ. Բ. 20, 27, մահաւոր կերպով հազարքել Հոգւոյն Սրբոյ արգեցութիւնն ի Քրիստոս հաւատացելոց, առաջնորդելու համար զնոսա առ ամենայն ճշմարտութիւն և սրբութիւն:

Օձ: Այս զեռունն, անմարտ և առ Հրեայս, Ղեւո. ԺԱ. 10. 41, ընդհանուր տարածուած է աշխարհիս վրայ, բայց թուով բազում և թունաւոր է այրեցեայ գօտւոյն աակ: Օձի բոլոր ծանօթ տեսակներուն վեցերորդը միայն կը կարծուի թունաւոր: Առոնք ունին երկու գոծ օտնիք ի վերին ծանօթիս, և քան զգեծագոյն մասն օձից ծանր և գանդաղ են: Թունաւոր օձը յաճախ են յիջիպատս և յլարիս, և եօթն տարրեր տեսակք կը յիշուին ի Սուր Գիրս, յորոց ոմանք նոյն կը համարուին այն տեսակներուն հետ որ կան զարգիս: Տես Քաթը, ԻԺ:

Թուոց ի՛լ Ես. ԺԿ. 29. Լ 6, յիշուած օձը, յորոց սաստիկցան իսրայելացիք յանապատին, ի հիւստիս Աքապոյի Ժոզին, հաւանականապէս կը կոչուէին «կիզող» և «թեւաւոր», զիսն զի մահացու տապ յառաջ կը բերէին իրենց թունով, և իրենց իբրև զեռա արտիւն շարժ-

մամբ: Հերոգոսոս արգարե կը յիշէ թեւաւոր օձ որ որպէս թէ ամէն գարուն կ'երևէին Եգիպտոսի սահմանակից Արարից մէջ, բայց ինք շտեմալ զանոնք, և ոչ զարգիս տեսած է օք այնպիսի ինչ: Պզնձէ օք զոր շինեց և կանգնեց Մոսէս ձողի վրայ, ինքնին չուներ բուժիչ զօրութիւն, այլ էր իբրև վկայ ապաշխարութեան և հաւատոյ ժողովրդեան: Իմաստութեան Գրքոց Տեղիմակը կ'ըսէ Իսրայելացւոց համար. «Ի իբրևա առ սակաւ մի խռովեցան, զի նշանակ փրկութեան ունիցին, առ ի յիշելոյ պատասխանս օրինաց քոց: Զի որ դառնայրն, ոչ վասն այնր զոր տեսանէրն՝ ապրէր, այլ վասն քո որ ամենեցուն զբ'իջէ ես:» Նոյն իսկ Փրկիչն մեր կ'ըսէ թէ. «Պզնձի օձն օրինակ էր Քրիստոսի, Յովհ. Գ. 14, 15: Քրիստոսի նայիլ հաւատալ՝ փրկութիւն է օրհասական թաւնով մեզոց վարակեալ հոգւոյն: Պզնձի օձին վրայ տես Նէսքամ: Եղեկիս Զննեց այս օձը որ իբրև նուիրական նշխար կը պաշտուէր: Հասգմ, ընդհակառակն, կը շինէ սուտ նշխարներ, այսինքն զմասունս կամ զոսկերս սրբոց, և կը պաշտէ զանոնք: Տես թռչիլ:»

Մեկնիչը շատ յաշնեցան հասկնալ թէ որպիսի արարած էր օձը որ իսրայելց զԼուս: Ոմանք կը կարծեն թէ օձը ի սկզբան ունէին ոտք և լեզու. բայց ամենեւին հաւանական չէ թէ օձը երբէք եղաւ այլազգ քան զոր են հիմա: Օձին խորամանկ և նենգաւոր շարութիւնը շատ անգամ կ'անարկուի ի Սուրբ Գիրոս, Կնիդ. Գ. 4. Մատթ. Ժ. 16 ԻԳ. 33. Զիտարակոյս սակայն, թէ օձիւ հասկնալու ենք զձը, որ օձը գործածեց իբրև միջոց խաբել առաջին կինը, Կնիդ. Գ. 13. Բ կորնթ. ԺԱ. 3. Յայտ. ԺԲ. 9:

Օգնալ թարգմանուած Եբրայեցերէն բառը զօրն կը նշանակէ Խորել, Մատ. Գ. 2: Երեմիայ Բ. 21 համարին մէջ տարբեր է բարակէ զոր տես: Յայտնի է թէ նախնիք այլևայլ տուններ և անոնց մտերիք կը գործածէին կտաւ, և ուրիշ նիւթեր մաքրելու: Մովեզերեայ անկոց մտերիք կը պա-

րունակէ ստապի կրած, իսկ կազմաւորեց և ուրիշ ցամաքային անկոց մտերիք՝ բողոսի կրած: Այս նիւթերը միասնալով ձիթոյ և ուրիշ պարարտ մարմնոց հետ կը շինէին օձաւոր, բայց չէ յայտ թէ Հրեայք ինչ կերպով կը գործածէին զանոնք:

Օմեկա, վերջին գիր յունական ալփաբետին: Տես Ա գիրը:

Օմեք, չափ առ Հրեայս, ասաներորդ մասն արդուին:

Օլիմպ, Ողբ. Գ. 15, շատ գառն և անախորժ տունէ, նշանակ ամէն զգուշի և ապականիչ իրաց, Բ Օր. ԻԹ. 18. Երեմ. Թ. 15: Մարութեան պատգմեք գառն են «օլիմպի պէս», Առակ. Ե. 3, և անիրաւութիւն և հարստահարութիւն են իբր զօլիմպը և զէրդի, Ամեմ. Ե. 7. Զ. 12: Քաղաքներն թարգմանութիւնը կ'անուանէ «օլիմպ մահաւ»: Յայտնութեան Ը. 10, 11 համարներուն մէջ Օլիմպը կոչուած աստղը կամ թուի նշանակել Տգօր իշխան, կամ օգոյն զօրութիւնը, գործիք, որ ինչոյով չարերուն մեծ բազմութեան վրայ գառն պատուհաս պիտի բերէ: Բազմաբան Դան. Ժ. 20, 21. Ես. ԺԴ. 12:

Օտարակամ: Տես Պանդուխտ:

Օր: Օրը երբ տեսակ է, բնական, քաղաքական և արևոտասական: Բնական օրը երկրիս անգամ մը թաւալումն է իւր անցից վրայ: Քաղաքական օրն այն է, զորպ սկիզբը և վերջը կը հաշուեն մարգիկ ըստ կամոց կամ ըստ հաճոյցի: Եբրայեցիք կը հաշուէին իրենց օրն երեկոյէ երեկոյ, Բարեւոյցիք՝ յիշից արեգական միտչև ի միւս կիս նորա. զարգիս Եւրոպացիք կը հաշուեն օրը կէս գիշերէ կէս գիշեր: Արտասոված օրն է սուրբ, այսինքն արեգական հորիզոնէ վեր գրանուած ժամանակին միջոցը որպ երկայնութիւնը կը տարբերի ըստ տարբերութեան եղանակոց տարւոյ, հասարակածին խտորնակութեան պատճառաւ: Սրբազան մատենադիրք ընդհանրապէս երկոստասն ժամ կը բաժնեն սուրբ: Ալեցերորդ ժամը կը վերջանայ կէս օրին տարին ի բուն, իսկ երկոստասներորդ ժամն է վերջին ժամն յառաջ քան զմուսն ա-

րեռւ: Բայց սուներեան ժամերն աւելի երկայն էին ամառք քան ձմեռք, մինչ գիշերուան ժամերն աւելի կարճ էին: Տես ժամ և Երեք:

Օր բուռք կ'աւելուի նաև յաճախ փոխանակ անորոշ ինչ ժամանակի, փոխանակ ժամանակի գալատեան Բրիտանոսի մարմնով, և երկրորդ գալատեան նորա ի դատաստան, Ես. 12. Եզեկ ժ. 5. ՅովՏ. ժ. 11. 24. Ա թեռ. Ե. 2: Մարգարեական "օր", բառով ընդհանրապէս պէտք է հասկընայլ տարի, և մարգարեական "տարի", կամ "ժամանակ", բառով՝ 360 օր, Եզեկ. Գ. 6: Բազդասե Դանիելի Ե. 25 համարին երեք աւելն տարին, Յայտնութեան ժ. Ա. 2, 3 համարներուն քառասուն և երկու ամաց և հարցր երկու հարիւր վաթսու և ուրց հետ:

Օրքբ և Ջքբ, փոքր և փայլ, երկու Մարդտանցի իշխանք, որ բանուեցան Գեղեցնի յաղթութեանն ետքը, և սպանուեցան իրենց փոխտեան տեղերը, որ յետոյ կոչուեցան, ի յիշատակ նոցա, "Օրէքի վեմ", և՝ "Ննան Ջքբի", Գառ. Ե. 25: Անոնց պատիժը կը յուշնէ թէ Աստուծոյ բոլոր թշնամիքն այնպէս պիտի պատժուին, Սաղմ. 29. 41. Ես. ժ. 26:

Օրեթք, ի Սուրբ Գիրս կը նշանակէ երեքն Աստուծոյ բոլոր իօզքը, Սաղմ. ժ. 6. 7-11. ՃժԹ. Ես Ը. 20. երեքն Հին կտակարանը, ՅովՏ. ժ. 34. ժ. Ե. 25, երեքն ևս Մովսիսի Տնգամատեանը որ Հրէից գիրքերուն երեք բաժանմանց առաջինը կը կազմէ, Ղուկ. Ի. 44. Գործ. ժ. Գ. 15: Հնգամատեանն էր հաւանականապէս "օրէքը", որմ օրինակ մը իրեն համար գրել տալ և սորվել պարտէր ամէն թագաւոր, և զոր հարկ էր ծանօթացնել երիտասարդաց և ծերոց, հրապարակաւ և առանձինն, Բ Օր. 2. 7. ժ. Է. 18, 19. Լ. Ա. 9-19, 26 Ուրիշ տեղեր օրէք բառով կը հասկցուի Մովսիսական օրէքը կամ անտեսութիւնը, որչալու համար Աւետարանին անտեսութեանն, ՅովՏ. Ա. 17. Գործ. Ի. Ե. 8

Իբր օրէք բուռք Մովսիսական օրինաց համար ըսուած է, ինամով

միտ զնելու է իօզքին կապակցութեան որոշելու համար թէ այն օրինաց քաղաքային թէ ծիսական կամ բարոյական մասը կը հասկցուի: Միսական օրինաց, որ կրօնական պաշտաման, զՏհարու, քահանայից, մաքրութեանց, և այլ սոցին նմանեաց վրոյ է, նպատակն էր զՀրեայս պահել ուրոյն Տեթանոս ազգերէ, և լինել իբրև ստուեր կամ օրինակ աւետարանին անտեսութեան: Միսական օրէքը զնշուեցաւ յետ համարածման Բրիտանոսի, Գաղ. Գ. 22. Եփես. Բ. 15. Եբր. Թ. Գ. 4-24. Քաղաքային օրէքն էր, Գործ. Ի. Գ. 3. Ի. Գ. 6, կառավարելու համար զՀրեայս իրբև ազգ, և կը պարունակէր նաև տասն պատուէրները: Բայր քաղաքային օրէքը մեծ իմաստութեամբ յարմարեալ էր Հրէից վիճակին, և մեծ օգնութիւն ըրաւ յաջորդ օրէնագրութեանց վրայ Այն օրինաց բարեպաշտ, մարգատեր և աղբար սոցին արժանի է լինել օրինակ ամէն մարդկային օրէնագրութեան: Բարոյան օրէքն, Բ Օր. Ե. 22. Մատթ. Ե. 17; 18. Ղուկ. ժ. 26, 27, աւելի կարևոր է քան միսականը, իբրև վերաբերեալ մարդուս փրկութեան: Այս օրէքը գրուած է Աբարչէն ի արտի մարդոյ, և մեզքը չկրցաւ իսպառ ջնջել զայն, Հաովմ. Ա. 19. Բ. 12-15: Աւելի մանր ցուցուեցաւ բարոյական օրէքն առ Հրեայս մեծաւանդ ի Ահնա, ի Տասնաբանէին, և Բրիտանոս բովանդակեց զայն ի սիրեցնից զԱստուած ի վեր քան զամենայն, և զնկկերն իբրև զանձն, Մատթ. Ի. Բ. 37-40. Այս օրէքը բղիւսմն էր սիրոյն Աստուծոյ առ մարդ Հաովմ. Ե. 40, 42: Կրպահանջէ կատարեալ հնազանդութիւն, Գաղ. Գ. 10 Յով. Բ. 10, և կատարել զայն ամէն մարդու պարտքն է միշտ և ամենայն ուրեք: Բրիտանոս հաստատեց և պատուիրեց զայն, Մատթ. Ե. 17-20, ցուցուց թէ այն օրէքը կը պահանջէ սուրբ սիրտ, շատ անգամ սորվեցուց զայն, նոր նոր պատճառներ ցուցուց հնազանդելու առ նոր, վասն զի այն օրէքն է որ յրատակ և պայծառ կը յայտնէ երկինքն ու գոհիքը, և կը հրաւիրէ Հոգւոյն

Սրբոյ շնորհաց այցելութիւնը: Սուրբ Գրոց քանի մը համարներէն ոմանք պնդած են թէ նաև այս օրէնքը կատարել պարտք չէ Գրիտանիէից, թէ Գրիտանիայք չեն "օրինաց ներքև, այլ շնորհաց", Հաովմ. Զ. 14, 15. Է. 4, 6. Գաղ. Գ. 13, 25. Ե. 18: Այս համարները ձեռքելով կամ թիւրելով, այսինքն յանձնապատասխանութեամբ յուսալով շնորհաց առատութեան, կը գլորին մարդիկ ի մեղս և կը կորսուին: Բայց եթէ ուղիղ հասկցուն այն համարները, բարբաղին համաձայն են բանից Փրկչին, Մատթ. Ե. 17: Օրէնքը չիշխեր այն մարդուն որ է ի Գրիտանոս, բայց և այնպէս կու գայ իբրև յառատաժուտ կարգեալ վարդապետ աստուածային կամայ, ընդ որ կը բերդրբ անկը որ ի Գրիտանոս է, Մատթ. ձժԹ. 97. Մատթ. Ե. 18. ԺԱ. 30:

"Օրէնք" բառը կը նշանակէ երբեմն ներքուստ վարող և իշխող զօրութիւն: "Օրէնք ի միտս", և "օրէնք յանգամս", կը նշանակեն, առաջինը՝ նորագեալ հոգւոյն սուրբ թելագրութիւնները, և երկրորդը՝ բնական սրտին թիւր միտումները, Հաովմ. Է. 21-23: Բարդաատէ նաև Հաովմ. Լ. 2. Թ. 31. Յակ. Ա. 25. Բ. 12:

Օրբնաղ, յուճարէն բնագրին բաւած է սրտ, և կը նշանակէ նմանութիւն, Հաովմ. Ե. 14, նմանելու օրինակ, Փիլ. Գ. 17, եղանակ, Գործ. ԻԳ. 25: Նշյն յուճարէն բառը թարգմանուած է նաև "գաղափար", Հաովմ. Զ. 17: Մոզուս պիտի շինէր խորանն ըստ օրինակին կամ գաղափարին զոր տեսած էր լիւսը, Գործ. Է 41: Բայց տիպ կամ օրինակ բառը գործածուած է մանուանդ, ըստ սնոյ Սուրբ Գրոց, ցուցնելու մարգարեական այլաբանութիւն կամ նշանակ, "գալու բարիքներուն շուքը", Երբ. Ժ. 1, "բայց բուն մարմինը՝ ըրտաստիւնն է", Կող. Բ. 17: Հին անտեսութեան ետական հոնգամանքն այս է որ այն անտեսութիւնն օրինակ էր նորոյն, գործրինակ. զտականակ գառն և հին օրինաց բոլոր չհետն օրինակ էին ճշմարտ Կառին Աստուծոյ, և կը նշանակէին Գրիտանոսի մեծ քառութիւնը, ցուցնելով

Թէ յանցաւորն արժանի էր մահու, և կը քառուէր միայն ընդունելի գոհի մը արեամբ: Հին օրինաց օրինակները կը ցուցնէին նաև թէ բունք կամ ճշմարտար պիտի գար:

Հին պատգամներն օրինակներն են անձինք, պաշտօնեայք, իբր, դէպք, արարողութիւնք և տեղիք: Այսպէս Ազամ և Մելքեթեղեկ, մարգարեական և քահանայական պաշտօններ, մանանան և պղնձ օճը, շուր բըզրոց զէմը և Յորգանանէն անցքը, զատիկը և Քառութեան օրը, Քանան և աղասասանի քաղաքներն, են օրինակք Գրիտանոսի ի Սուրբ Գիրս:

Թելալեա նշանաւոր է նմանութիւնը զոր ունին Հին կտակարանին դէպք կամ իբր Նոր կտակարանիննրուն հետ, բայց և այնպէս այն օրինակները բուն նմանութիւն չեն, այլ Աստուծով սահմանեալ են օրինակը ըլլալու, և են մանուանդ մարգարեական այլաբանութիւնք: Աստի մեծ խնամով զատել պէտք է օրինակը բուն նմանութեան:

Օրբնաղան, այն որ առւած էր զինք ուսանելու և սեփնելու Հրէից օրէնքը, մանուանդ աւանդական կամ բերանացի օրէնքը: Օրբնաղանք ընդհանրապէս Փարիսեցի էին, և Տէրն մեր կը յանդիմանէ զնստ թէ առւած էին գրիտութեան փակուիք ժողովրդէն: Էյն կոյրք՝ կուրաց առաջնորդք, Մատթ. ԻԲ. 35. Ղուկ. Ժ. 25. ԺԱ. 52: Տես Կաթի:

Օրբնալքիւն, Աստուծով և ի մարգարեան միանդամայն: Երբ Աստուած կ'օրհնէ, կ'ընէ նաև իւր օրհնութիւնն ազգու: Աստուծոյ օրհնութիւնները կամ ժամանակաւոր են և կամ՝ հոգևոր, նիւթական կամ մտաւոր. բայց միշտ և յամենայնի օգտակար և յարերար, Թու. Զ. 23-27: Օրհնութիւնը զոր մարգար կու տայ ուրիշ մարդու, եթէ օրհնող մարդու չէ, ինչպէս Իմընգոց ԼԲ և ԽԹ. և Բ Օրինաց ԼԳ. գլխոց մէջ էին օրհնողք, կը նշանակէ միայն բարի փառաբան կամ ինչ անձի մը կամ անձի մը գործին և պաշտօնին համար: Մարդու օրհնութիւնը տեսակ մը ազօրք է առ

Տուէին ամենայն բարեաց, և կբ
 մաղթէ անոր շնորհքը կամ պարգևն
 առ այն զոր կ'որհնէ: Իսկ մարգա-
 րհնելը զԱստուած ոչ պլ ինչ է
 եթէ ոչ գոհանալ անոր բարերարու-
 թեանը համար, Սաղմ. ձԳ. 4, կամ,

մանաւանդ այս ինչ մանաւոր շնոր-
 հաց համար, զորորինակ կերակրոյ
 համար սրոյ վասն սփրթութիւն է
 շնորհակալ բնալ Աստուծոյ, և կամ
 ուրիշ սրեկցէ բարւոյ համար, Սաղմ.
 ձԺԶ. 43. Ա կորնթ. Ժ. 16:

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

361 Էջին Մոզես յօգուտծին սկզբան բառը պիտի ըլլայ Գետնառիւծ :

Ընթերցողք մատենիս պարտին գիտել որ Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած դիպաց շատերուն ժամանակը կամ թուականն անստոյգ է, ուստի եւ այլեւայլ մատենագիրք տարբեր թուականներ կ'ընծայեն միեւնոյն դիպաց իրենց ժամանակագրական հաշուոյն համեմատ : Արովհետեւ այս ժամանակագրական տախտակին հեղինակն այլ է, եւ այլ՝ բուն բառարանին հեղինակը, ուրեք ուրեք պիտի տեսնուի որ դէպքի մը թուականը տախտակներուն մէջ տարբեր է բառարանին մէջ նոյն դէպքին ընծայուած թուականէն :

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՑԱՆԿ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ

Շ Ր Զ Ա Ն Ա.

ՑԱՐԱՐՁՈՒԹԵՆԷՆԷ, 4004 Ն. Ք. ԶՔՐ., ՄԻՆՁԵՒԻ Ի ՄԱՀ ՆՈՑԻ, ԱՄՔ 2006

ՔՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԵՊՔ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՏԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
Ն. Ք. ԶՔՐ. 4004.	Արարչութիւն. Շարաթին հաստատութիւնը. Ստեղծուեց Արամայ և Եւայի, համառ. օտիւ նկարագրեալ յԱ. գլուխ, և ապա կրկնուած.	Են. Ա Ռ. 4-7. Եննդ. Ռ. 1-3.
4004. Երեմ.	Մարդուն անկումը. Առաջին մեղաց կապակցութիւնը մարդուն յաջորդ վիճակին հետ.	Ենն. Ռ. 8-25. Ենն. Գ. 4-13. Հոգով. Ե. 14. Ա կոր. ԺԵ.
Երեմ.	Առաջին խոստումն Փրկչի, արապըսումն յԵրեմայ.	Են. Գ. 14-24. Եննդ. Գ. 1, 2.
4003-2, Մօս յԵրեմ.	Ենունը կայենի և Արեւի.	
3875.	Ձոհ կը յիշուի առաջին անգամ. կ'ընդունուի Արեւի.	Եննդ. Գ. 3-7. Են. Գ. 8-15.
3875. 3875-3504, Նայիդ.	կայենի եղայրապանութիւնը և անիծումը. կայենի կը շինէ զինովք. կայենի սերունդը. Ղամբայ խօսքը, պլովքն հանդերձ.	Են. Գ. 16-24.
3874. Մօս յԵրեմ.	Սեթայ և Էնովայ ծնունդը. աշխարհ և եկեղեցին կ'որոշուին.	Են. Գ. 25-26.
3769.	Ազգարանութիւն յԱրամայ ցՆՍՅ. Մեռայի ազգահամարը.	Եննդ. Ե. Եննդ. Ե. 5.
3074. 2468.	Արամ կը մեռնի 930 ամաց. Մարդոց շարութիւնը. Աստուած կ'որոշէ ջնջել զաշխարհ յետ 120 ամաց. Նոյ կը քարոզէ, (Ռ Պետր. Ռ. 5.)	Եննդ. Գ.
2468.	Ուխտն նորոգեալ ընդ Նոյի, որ կը շինէ տապան բոս հրամանին Աստուծոյ.	Եննդ. Զ. 18.
2348.	Նոյ կը մանէ տապանը. ջրհեղեղ յամի աշխարհի 1656.	Եննդ. Ե.
2347, Հայաստան	Ձուրք կը նուազին. Նոյ կ'ելլէ գուրո. Աստուծոյ ախար կը նորոգուի ընդ Նոյի.	Եննդ. Է. Են. Թ. 1-17.
Են. Ը. 4. Թողարմա, Եզնկ. ԻԷ. 14.	Նոյ և որդիքը. Նոյի մարգարէութիւնն առնոց համար.	Են. Թ. 18-27.
2247, յամի աշխ. 1757.	Ռարեւոն. խառնակութիւն լիզուաց-ցրուումն.	Են. ԺԱ. 1-9.
2233 Ն. Ք. ԶՔՐ.	Ազգարանութիւն որդւոց Նոյի. Ներբովթ կը հիմնէ Ռարեւոնի կամ Ասորեստանի տէրութիւնը.	Եննդ. Ժ.
Սենտար, կամ Իրագ Արագի. 1998.	Ազգարանութիւն ի Սեմայ ցԹարա. Մեռայի ազգահամարը. Նոյի մահը.	Են. ԺԱ. 40-28. Են. Թ. 28, 29.

ՇՐՋԱՆ Բ.

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԴԷՊՔ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՏԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
Ն. Ք. ԶԳՐ. 1856, Բերտաբէէ.	Արբաճամ կը զրկէ իւր ծառան խառան. Լարան կ'ընդունի զնա. ամուսնութիւն խառնակայ.	Եննդ. ԻԳ.
1850.	Արբաճամ կ'առնու կին զԳեառուրա. սր- դիք ի Գեառուրայ.	Եննդ. ԻԵ. 1-6.
1836, Լաճայրայ. 1821, Բերտաբէէ.	Մնունդ Եսաւայ և Յակոբայ. անոնց բարքը. Արբաճամ կը մեռնի. խառնակ և իսմա- յէլ կը թողնի զնա յայրին Մաքսի- լայ.	Են. ԻԵ. 19-28.
Գ. ԻՍԱՀԱԿ ԵՒ ՅԱԿՈԲ		
1804, Լաճայրայ. 1804.	Եսաւ կը վաճառէ անդրանկութիւնն Յա- կոբայ. խառնակ կը թողու զՔանան. Ուխտը կը նորոգուի առ իսաճակ ի Գե- րաբա.	Են. ԻԵ. 29-35.
1804, Բերտաբէէ.	Խառնակ կը կեղծաւորի. ուխտ ընդ Արե- մեկբայ.	Եննդ. ԻԶ. 1-5.
1796. 1773.	Եսաւ կ'առնու երկու կին Քետայիներէն. Իսմայելի մասը. սերունդք նորա.	Եննդ. ԻԶ. 6-33.
1760, Բերտաբէէ.	Յակոբ կ'առնու Տորը օրհնութիւնը, և կը փախի Եսաւայ երեսէն.	Են. ԻԵ. 12-18.
1760, Միջագետք.	Յակոբայ տեսիլն ի Լուգ. (խոստմունք) կը նորոգուին առ Յակոբ. կը բնակի (իւր մօրեղբոր, Լարանու բոլ.)	Են. ԻԷ. 1-5.
1760, Արաբիա. 1753	Եսաւ կ'առնու կին Իսմայելի դուստրը. Յակոբ կ'առնու կին զԼիա և զԻսաբէլ.	Եննդ. ԻԸ. 10- 22. ԻԹ. 1-14.
Միջագետք.	Յակոբայ որդիքը. Ռուբէն, Եմաւան, Ղևի և Յուդա՝ ի Լիայէ. Գան և Նեփթաղիմ՝ ի Բալայէ, յաղախնոյն Ռայբայայ. Գադ և Ասեր՝ ի Զեղփայ, յաղախնոյն Լիայի. Իսաբար, Զա- բուղան և Դինա՝ ի Լիայէ. Յովսէփ՝ ի Հաբէլայ.	Եննդ. ԻԸ. 6-9.
1745.	Յակոբայ պոյմանն ընդ Լարանու. Յա- կոբ կ'ըլլայ Տարուսա.	Են. ԻԹ. 15-30.
1739, Գաղարայդ.	Յակոբ կը դառնայ ի Քանան, կը հալած- ուի ի Լարանայ. անոնց ուխտը.	Են. ԻԹ. 31-35.
1739, Սոկբովթ.	Յակոբայ տեսիլն ի Մանայիմ. գօտե- մարտ ընդ հրեշտակին ի Փանուէլ. Հաշտութիւն ընդ Եսաւայ. բնակու- թիւնը ի Սոկբովթ.	Լ. 1-24.
Տես Յես. ԺԳ. 27.	Յակոբ կ'երթայ ի Սաղէմ, Եննդ. ԼԳ. 18-20. Յուգայի որդւոց ծնունդը.	Եննդ. Լ. 25-43.
1736, Աիւքեմ. 1732.	Դինա կը պղծուի ի Աիւքեմայ. կոտորած Աիւքեմացւոց ձեռամբ Եմաւանի և Ղևեայ.	Եննդ. ԼԱ.
Բեթէլ. Լուգ.		Են. ԼԲ. ԼԳ. 1-17.
1736, Աիւքեմ. 1732.		Եննդ. ԼԸ. 1-5.
Բեթէլ. Լուգ.		Եննդ. ԼԳ.

ՇՐՋԱՆ Բ.

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԵՊՏ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆՔ	ՏԱՂԻՐ Ս. ԳՐՈՑ
<p>Ն. Բ. ԶԲԲ.</p> <p>1729, Քերթսն.</p> <p>1729.</p>	<p>Յակոբ կը չուէ. կը մաքրէ իւր առևնն ի կռոց. խոստմունք կը նորագուին առ նա, անուներ կը փոխուի յԻտրայէլ.</p> <p>Ուաբէլ կը մեռնի ի ծնանկն զԻննիամին. Ուուրենի մեղքը. Յակոբ կը բնակի իսա. Հակոյ Հեա.</p> <p>Եսաւայ սերունդք.</p>	<p>Են. ԼԵ. 4-15.</p> <p>Են. ԼԵ. 16-20.</p> <p>Են. ԼԵ. 21-27.</p> <p>Եննդ. ԼԶ.</p>
<p>Դ ՅՈՎԱԾՓ, ԵՒ ԱՅԼԵ.</p>		
<p>1728,</p> <p>Դովթայիմ.</p> <p>1726,</p> <p>Դամեա.</p>	<p>Յովսեփայ երկու երազներն. եղբայրց նա. խանձը. Յովսեփ կը վաճառուի իսմայելացւոց և Պետափրեայ յԵգիպտոս.</p> <p>Էր և Օնան կը սպաննուին Ասաուծմէ. Յուգայի ազգապղծութիւնը և Թամար. Փարէզ, մին ի նախահարց Քրիստոսի, կը ծնանի.</p>	<p>Եննդ. ԼԷ.</p>
<p>1719,</p> <p>Եգիպտոս.</p> <p>1718.</p> <p>1716.</p> <p>1715.</p>	<p>Յովսեփ կը յառաջանայ, կը փորձուի, կը զբարարուի և կը բանաստղութիւն.</p> <p>Փարաւունի մատառակն ու Հացագործը կը բանաստղութիւն. Յովսեփ կը մեկնէ առ նոց երազները.</p>	<p>Են. ԼԸ. 6-30.</p> <p>Եննդ. ԼԹ.</p>
<p>1712-1711.</p> <p>1708.</p> <p>1707.</p>	<p>Իսահակ կը մեռնի ի Մամբրէ.</p> <p>Յովսեփ կը մեկնէ Փարաւունի երազները. կը բարձրանայ ի պատիւ.</p> <p>Ենուգ երկու որդւոց Յովսեփայ, Մա. նուսէի և Եփրեմայ.</p>	<p>Են. ԽԱ. 4-19.</p> <p>Են. ԽԱ. 50-52.</p> <p>Են. ԽԱ. 53-57.</p>
<p>1706.</p> <p>1706.</p>	<p>Եփրեմայ սոփոյն սկիզբը.</p> <p>Յովսեփայ տասն եղբայր կու գան գնել ցորեան. Շմուսն կը մնայ պատանդ.</p> <p>Դարձեալ կու գան գնել ցորեան. Յովսեփ կու տայ ծանօթա. կը զրկէ բերել Հայրը.</p>	<p>Եննդ. ԽԲ.</p> <p>Եննդ. ԽԳ. 8-25.</p> <p>ԽԷ. 1-12.</p>
<p>1706.</p>	<p>Յակոբ և բոլոր տունը կու գան Եգիպտոս. կը բնակին ի Քեսեմ. Յակոբ կ'եյլէ Փարաւունի առջև.</p>	<p>Եննդ. ԽԳ. 8-25.</p> <p>ԽԷ. 1-12.</p>
<p>1704-1701.</p>	<p>Էսլսեփ ցորին տալով Եգիպտոսացւոց կը բազմացունէ Փարաւունի Հարստութիւնը.</p>	<p>Եննդ. ԽԷ. 13-26.</p> <p>Եննդ. ԽԷ. 27-31. ԽԸ.</p>
<p>1689, Եգիպտոս</p> <p>1689.</p> <p>Մաքեդա.</p> <p>1689.</p>	<p>Յակոբ կ'որհնէ զԵփրեմ և զՄանուէլ.</p> <p>Յակոբայ մարգարէութիւնն իւր որդւոց և Յուգայի վրայ, և մահը.</p> <p>Յովսեփ և եղբայրները կը Թաղին իրենց Հայրը.</p> <p>Յովսեփ կը ցուցնէ անյիշուարութիւն իւր եղբայրներուն.</p>	<p>Եննդ. ԽԹ.</p> <p>Եննդ. Ե. 1-13.</p> <p>Եննդ. Ե. 14-21.</p>

ՇՐՋԱՆ Բ.

ԲՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԴԷՔԻ ԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՏԵՂԻՐ Ս. ԳՐԱՑ
Ն. Գ. ՋԲԲ. 1635, Եղբայրացու .	Յովնիկի կը մտարարեանայ . իտարայելացուց գարան ի քանան . կը պատահերէ անանց մէկտեղ ասանէ իւր սեղաները . Յովնի- կայ մտաք :	ԵՆՆԳ. Մ. 22-26. ՆԼ. Ա. 4-21. 15- 21. ՆԼ. Ա. 22.
1577, Եղբայրացու .	Իտարայելացիք կը բազմանան . նոր թա- լաւար մը կը նկղէ զանանք .	
1573.	Փարաւանի հրամանն ընկնուլ արու մա- նուկներն ի գեա .	

ՇՐՋԱՆ Գ.

ՄՈՎՍԻՍԻ ԵՆՈՒՆԴԻՆ, 1571 ՆԱԻ ԲԱՆ ԶԲՐԻՍՏՈՍ, ՄԻՆՁԵԻ
ԱՆՈՐ ՄԱՀԸ, ԱՄԻ 120 .

ԲՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԴԷՔԻ ԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՏԵՂԻՐ Ս. ԳՐԱՑ
ՆԱԻ ԲԱՆ ՋԲԲ.	Ա. ՄԻՆՁԵԻ ԾԵԼՍ ՑԵԳԻԹՅՈՍԷ	
1571-1532.	Մնուկ, ընկնցիկն լինել, ազատուան, և նախաւոր կեանք Մովսիսի .	ՆԼ. Բ. 1-10.
1531, Մարգար .	Մովսէս, յետ սպանանելոց զԵղբայրացու- ցին, կը փախի . կ'առնու կին զՍեդ- փայա, զուսար Յովսրայ . Գերասմ կը ծնանք .	ՆԼ. Բ. 11-22. ՆԼ. Բ. 23-25. ՄԻՐ՝ 2Ը.
1531, Եղբայրացու, 1491, Քարեք . (Գործ . Է . 30).	Իտարայելացիք կը հեծեն իրենց գերութեան համար, Աստուած կ'երևայ Մովսիսի բարբառեալ մտքնուով . կը կարչէ զՄովսէս և զԱ- հարան հաննել զԻտարայելացիս յԵղբայ- րացուս .	ՆԼ. Գ. Գ. 1-17.
1491, Եղբայրացու (Գործ . Է . 31).	Մովսէս կը թողու զՄարգար . կը գանկ զԱհարան . երկուքը կը կատարեն իրենց պատգամն առ Փարաւան . Մովսէս և Ահարան կը խնդրեն իտարայե- լացոց արձակումք . Փարաւան կը մեր- ժէ .	ՆԼ. Գ. 18-31.
1491,	Աստուած կը նորոգէ զիւր խոտուան իւր Եհզալ անուամբ .	ՆԼ. Ե .
1491 .	Անրուկդք Ռաբբինի, Շմուանի և Ղե- կայ, որն կը սերտին Մովսէս և Ահա- րան .	ՆԼ. 2. 1-13.
1491 .	Մովսէս և Ահարան գարնեալ կը զրկուին . իրենց պատգամք կը հաստատան հրաշխ.ք . կախարդք կ'ընեն նոյնպէս .	ՆԼ. 2. 28-30. Է. 4-13.

ՇՐՋԱՆ Գ.

ԲԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ՊԵՐ ԿՈՒ ՓՈՏՄԱՌՈՒԿՆԵՐ	ՏԵՂԻ Ա. ԳՐԱՆ
Ն. Բ. ՋՐԲ. 1491.	Փարսուան չափեր արմատիչ զիրարիչ ուսի հարուածք.	ԵՄ. Է. 14-25. Ը. Թ. Ժ. 4-20.
1491.	Չափերից էջ հարստարուի.	ԵՄ. Ժ. 1-20.
1491.	Խննդորդ հարուած, երկբորեայ խաւար.	ԵՄ. Ժ. 21-27.
1491.	Խորայնացիք հրաման կ'ընդունին Ա. աւուսի ափի խնդրիչ Երկրացիներ. Բնի. Մագիս էջ սպասանայ անդրամիկ- ներուն մասը փարսուածի.	ԵՄ. Ժ. 1-8. Ժ. 28, 29. Ժ. Ա. 9, 10.
1491.	Հրեայք զառիկը կ'ուանն նոյն ամայն նոյն օրը որ Գրիգորս, մեր զառիկը, զե- նաւ մեկը համար. անդրամիկները կը սպանուին.	ԵՄ. Ժ. 21-30.
1491. Բանէս.	Խորայնացիք կ'ընեն Երկրաստէ, յոսի աշխարհի 2513.	ԵՄ. Ժ. 31-36. է 40-42.
Բ. ՃԱՆԱԳԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ԻՍՐԱ- ՅԵԼԱՅԻՈՑ ՑԱՆԱԳԱՏԻՆ		
1491. Սոկրոզի. Եկեղ. տարի 1.	Ա. աղին բանակատեղի. Չառիկ պահ- պանութեան համար խիստ պատուէր, Աստուած կը հրամայէ զառուցանել անդրամիկները. Յովսէփայ սոկրոզի կը անարուին.	ԵՄ. Ժ. 37-39. 43-51. Ժ. Գ. 1- 19. Թու. 1. Գ. 4-5.
Ա. աղին ամիս, աւաղին օր Ռ- թով.	Երկրորդ բանակատեղի. հրեան փան է ամայ կ'աւաղնորդին խորայնիչ.	ԵՄ. Ժ. 20-22. Թու. 1. Գ. 6.
1491. Փետր- բոթ. այսինքն Մեռալի անցրին բերանը.	Երրորդ բանակատեղի. Փարսուան կը հա- լածէ.	ԵՄ. Ժ. 4-9. Թու. 1. Գ. 7.
Եղիմ, Վ. 1- 11. Երանդի. Կրթիք. Ժով. 2 ամիս, 15 օր Ան անապատ	Չորրորդ բանակատեղի. Անցք ընդ կայ- միք ժով. Տես Ա կրթիք. Ժ. 1, 2. Փարսուանի զօրաց կորուսար. Մագիսի երկը. Դառն լուրը կը քաղցրանան.	ԵՄ. Ժ. 7. 10. Ժ. Ե. 25. Թու. 1. Գ. 8.
Եղիմ, Վ. 1- 11. Երանդի. Կրթիք. Ժով. 2 ամիս, 15 օր Ան անապատ	Հինգերորդ բանակատեղի.	ԵՄ. Ժ. 27. Թու. 1. Գ. 9.
Գափկա. Եղու. Ռափիդիմ.	Վեցերորդ բանակատեղի. Եփեսոսի բանակատեղի. Ժողովուրդը կը արմատէ հացի համար լարամարդի է մահանայ. Տես Յով. 2. 31, 49. Յայտ. Բ. 47.	ԵՄ. Ժ. 29. 1-36. Թու. 1. Գ. 11.
Գափկա. Եղու. Ռափիդիմ.	Ութերորդ բանակատեղի. Խննդորդ բանակատեղի. Տասներորդ բանակատեղի. Քուր կը ար- ուի զէմէն ի փորէր. (Ա. կրթ. Ժ. 4) Յետո կը յայտէ Ամազկույ. Գիւ Մագիս կ'արթնէր.	Թու. 1. Գ. 12 Թու. 1. Գ. 13
37 ամիս, 15 օր. Անու.	Մեասաներորդ բանակատեղի. Օրենքը ստալ պատարաստութեան.	ԵՄ. Ժ. 1-16. Թու. 1. Գ. 14.
1491. 37 ամիս, 15 օր. Բ. Անու.	Քաղցրահամարէն կը տրուի. Ա. Մ. 1. Գ. 11. Երկր. մահաւանդ զատաստանակաճք, կը 594.	ԵՄ. Ժ. 1-25. Թու. 1. Գ. 15.

ՇՐՋԱՆ Գ.

ՔՈՒՆԱԿԱՆ ԵՒ ՑԵՂ

ԳԼԳԲ ԿԱՄ ՊԱՄՍՈՒԹՈՒՆԵՐ

ՑԵՂԻՐ Ս. ԳՐՈՑ

ԿԱՒ ԲԱՆ ԶԲԲ.

արուին: Հրեշտակ էր խոստացուի առաջնորդել իսրայելացիսց.

ՍԼ. Ի. ԻԳ.

ժողովուրդը էր խոստանայ հնազանդութիւն ուխտին արիւնք էր սրտուի առնոր վրայ: Մոզեսս է պլլք էր տեսնել Աստուծոյ փառքը: Մոզեսս էր Յնայ լեւք քառասուն տիւն է քառասուն գիշեր:

ՍԼ. ԻԳ.

Մեհաբան օրէնք էր արուին: Խորանք է կազմածները, քահանայք է անոնց հանգերաներն, ին: Կրկին պատուէր շարաթը պահելու: Հանապազօրք զՏՏ է ինկարհութիւն, Հաովժ. Ը. 3. Յայտ. Ը. 3, 4: Մոզեսս էր արուին օրինաց աստիարակները:

ՍԼ. ԻԵ-ԼԱ.

Որթապաշտութիւն. աստիարակները էր խորանկուին. խորանք էր հանուի բանակէն: Մոզեսս էր բարեխոսէ ժողովուրդեան համար, է էր ինդրէ տեսնել Աստուծոյ փառքը:

ՍԼ. ԼԲ. ԼԳ.

Տախտակները նարն էր շինուին. Տերօջ տնուք էր կանչուի: Աստուած ուխտ էրնէ իսրայելի հետ: Մոզեսս էր կենայ լեւք քառասուն տիւն է քառասուն գիշեր: անոր երեսը էր փայլէ: ժողովուրդեան նուէրներն խորանին համար: Բնակելի է պլլք էր պատրաստէ խորանը է կազմածները:

ՍԼ. ԼԴ.

Մոզեսս էր հրամայուի խորանը կանչուի է օծել: է օծել զԱհարոն է անոր որդիքը:

ՍԼ. ԼԵ-ԼԹ.
ՍԼ. Խ. 1-16.
Յովհ. Ա. 14. Բ.
19-21. Կող. Բ. 9.

Առաջին Եկեղ
տարի է Բ գ ա.
Միս, Ածիս.

1491.

1490. 2ր. եկեղ
տարի, առաջին
ամիս, առաջին
օր.

1490. 2ր. եկեղ
տարի, Առաջին
ամիս, առաջին
օր.

Առաջին ամիս,
8ր օր.

Առաջին ամիս,
14ր օր.

խորանք էր կանչելի: Տերօջ փառքը էր լու զայն: իսրայելացիք էր շուեն միշտ, էրք ամպը էր վերնայ:

ՍԼ. Խ. 17-38.

Այլ կայլ զՏՏնց է նուիրաց համար օրէնք:

Ղ Կա. Ա-Է.
Ղ Կա. Ը.

Ահարոն է որդիք Կօծուին քահանայ Ահարոնի նուէրները. հուր էր սպառէ զՏՏ.

Ղ Կա. Թ.
Թու. Է.

Իշխանաց նուէրները կընդունուին. հաղարայն է Արիուզայ աստիարակը. Գաւութեան մեծ օրը, է արձակման նուխալք:

Ղ Կա. Ժ.
Ղ Կա. ԺԶ. Տեա
ՅԵՐ. Թ. Ե. 4.

Երկրորդ զատիկ էր տօնուի. Ոմանց ԹՅԼ էր արուի կատարել զայն երկրորդ ամիսը:

Թու. Թ. 1-11.

ՇՐՋԱՆ Գ.

ՔՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՏՅՂԻ	ԳԵՐԻ ՎԵՐ ՊԵՏՄԱՌՈՒՄԻՆԻ	ՏԵՂԻԲ Ս. ԳՐԱՑ
ՆԱՆ ԳԱՆ ԶԳԲ.	<p>Կերտիցու բնիքու. և մարտութեանց համար օրէնք. Խառն օրէնք, բարցյալեան, ծիսական և դատաստանական. Սաղմոսիքի որդին էր բարիծուսի հայհայութեան համար. Տօներու ևն. վերաբերեալ օրէնք. Մարգարէական խառմանք և սպանաւիք. Ուխտերու, ձօնեաց և սասանորդաց վերայ օրէնք.</p>	<p>Ղեւ. ժԱ-ժԵ. Ղեւ. ժԵ-ԻԲ. ԻԴ. Ղեւ. ԻԳ. ԻԴ. Ղեւ. ԻՋ. Ղեւ. ԻԷ. Թու. Ա. Բ.</p>
24 ամիս, առաջին օր.	<p>Յեղերը կը համբուրեն. անոց կարգը. Ղեւացիք կը կարգուին ի սպաս խորանին փոխանակ անդրամկաց. Ղեւացաց պարտքը. Այլ և այլ ծէսք կը հաստատուին. Ուխտաւարաց օրէնքը. Որհնութեան ձեռքը. Ղեւացիք կը նախորդեն. անոց տարիքը և սպասուորութեան ժամանակը. Արծաթի փողերուն զարծածութիւնը. Թէ ամին ի՞նչպէս կ'առաջնորդէր ժողովրդեան.</p>	<p>Թու. Գ. Գ. Թու. Ե. Զ. Թու. Ը. Թու. Ժ. 1-10. Թու. Թ. 13-23.</p>
1491 24 ամիս, 204 օր. փաստանուն անապատը.	<p>Յարժար կու գայ Մովսէսի կեոզ և որդաց հետ: Խրատ կու ապ Մովսէսի օգնական դատաւորներ հաստատել. Արհեստասաններոց բանակատեղի. Հրատան շուկայ. Մովսէս կ'ազատէ զՅարար երթալ Խորայի. լի հետ. Յարժար կը գաւառայ ի Մարգարէ. Տապանակին շուկու և կենդանու ասնին ըստած փաստարանութիւնը. Կրպի կը բարդդէ ի Տարերու. ժողովուրդը կը արանջէ մայ համար. Մովսէս կը գանդաւի իւր պաշտօնին համար. ետ. Թանասուն ձեր կը կարգէ իրն ձեռակցա օգնութեան համար. լըրամարդի կը արուի ի պատուհաս. Երեւոստասաններոց բանակատեղի: Մարգարէ իրն խաղարար կը պատժուի բարասութեամբ.</p>	<p>Ել. ժԸ. 1-26. Թու. Ժ. 11, 12. (ԼԳ. 16,) 28. Թու. Ժ. 29-32. Ել. ժԸ. 27. Թու. Ժ. 35, 36.</p>
Սեբաթի	<p>Երեւոստասաններոց բանակատեղի: Մարգարէ իրն խաղարար կը պատժուի բարասութեամբ.</p>	<p>Թու. ԺԱ. 1-34. Թու. ԺԱ. 35. (ԼԳ. 17.) ԺԲ. 15.</p>
34 ամիսէն մինչև 74 ամիս. Կաթէն Բառնայ կամ Են. մասեփաթ.	<p>Զարեաւոստասաններոց բանակատեղի: Լըրանոց կը զրկուին զիսեյ երկերը. անոցմէ սասունք կը բերին գէշ լըր. փաղեր և Յեսու կը մաս հաստատուին. Խորայեացիք լրտեսներուն խօսքը լեղով կը արանջեն. Աստուած կը սպանաւայ. Մովսէս կը բարեբօսէ. ժողովուրդը</p>	<p>Թու. ԺԳ. 1, (ԼԳ. 18.) ԺԳ.</p>
1490. 24 կէտ, տարի, 74 ամիս, 64 օր.	<p>Խորայեացիք լրտեսներուն խօսքը լեղով կը արանջեն. Աստուած կը սպանաւայ. Մովսէս կը բարեբօսէ. ժողովուրդը</p>	<p>Թու. ԺԳ. 1, (ԼԳ. 18.) ԺԳ.</p>

ՇՐՋԱՆ Գ.

ՔՐՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԴԷՊՅ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԵՐ	ՏԵՂԻԲ Ս. ԳՐՈՑ
<p>ԿԱՄ ԳԱՆ ԶԳՐ</p>	<p>բառասուն տարի թափառելու կը գա- անպարտուի. Ժողովուրդը հակառակ Աստուծոյ կա- մայ կերթայ պատերազմել և կը յաղթուի. Նաւերիկու օրէնք. շարաթը պղծողը կը քարկծուի. Կորեայ և ընկերաց պատամբութիւնք. Երկաշարժ, կրակ, և հարուստք կու գան: Ահարան կը հաստատուի ի քա- հանդայապետութեան ծաղկմամբ գա- ւազանին. Պաշտօն և բաժին քահանայից և Ղե- տացւոյ. Մարտութեան ջուր. քնչպէս պիտի պա- րասուի և գործածուի. Եթէնեւան բանակաւորքը (157 էն մին. չէ 317.) իտրայիւացւոյ, երբ անոնց պանդխտութեան ժամանակը կ'ըլլայ երեսուն և ութ տարի. Երեսուն և երկրորդ բանակաւորք. Մահ Մարիամու. Ժողովուրդը կը քրթնի ջրոյ համար. Մովսէս և Ահարան յանցաւոր գանուե- լով չեն մաներ Քանան. Երբ՞ չի տար անց իտրայիւացւոյ. Երեսուն և երրորդ բանակաւորք. Ահա- րան կը մեռնի. Արագ կը յարձակի իտ- րայիլի զօրոյ և կը յաղթուի. Երեսուն և չորրորդ բանակաւորք. Ժո- ղովուրդը կը արանջէ. կրկէ օձեր կը զրկուին. պղնձի օձը կը կանգնուի. Երեսուն և հինգերորդ, երեսուն և վե- ցերորդ և երեսուն և եօթներորդ բանա- կաւորքը. Երեսուն եւ ութերորդ բանակաւոր- քը. Իտրայիւցիքը կը չունեն Ջարեգ, Աւան և Ջրհորը. Ամսիկհացւոյ թագաւորը Սեհան չի տար անց, և կը յաղթուի. Բաասնու Ոփր թագաւորը կը յարձակի Իտրայիլի զօրոյ, և կը յաղթուի. Երեսուն և իններորդ բանակաւորք.</p>	<p>Թու. ԺԳ. 1- 39. Մզմ. 7. Թու. ԺԳ. 40- 45. Թու. ԺԵ. Թու. ԺԶ. ԺԵ. Թու. ԺԸ. Թու. ԺԹ. Թու. ԼԳ. 19- 35. Թու. Ի. 1. ԼԳ. 36. Թու. Ի. 2-13. Թու. Ի. 14-21. Թու. Ի. 22 մին. չէ ԻԱ. 3. ԼԳ. 37-40. (Տես Յոզ. Գ. 4.) Թու. ԻԱ. 4-9. (ԼԳ. 41.) Թու. ԻԱ. 10, 11. ԼԳ. 42-44. Թու. ԼԳ. 45. Թու. ԻԱ. 12- 18. Թու. ԻԱ. 21- 32. Թու. ԻԱ. 33- 35. Թու. ԼԳ. 46. Թու. ԻԱ. 18- 20. ԼԳ. 47.</p>
<p>1490-1452. 24-40 ք եկեղե- ցական տարի. 1452.</p>	<p>Երեսուն և երկրորդ բանակաւորք. Մահ Մարիամու. Ժողովուրդը կը քրթնի ջրոյ համար. Մովսէս և Ահարան յանցաւոր գանուե- լով չեն մաներ Քանան. Երբ՞ չի տար անց իտրայիւացւոյ. Երեսուն և երրորդ բանակաւորք. Ահա- րան կը մեռնի. Արագ կը յարձակի իտ- րայիլի զօրոյ և կը յաղթուի. Երեսուն և չորրորդ բանակաւորք. Ժո- ղովուրդը կը արանջէ. կրկէ օձեր կը զրկուին. պղնձի օձը կը կանգնուի. Երեսուն և հինգերորդ, երեսուն և վե- ցերորդ և երեսուն և եօթներորդ բանա- կաւորքը. Երեսուն եւ ութերորդ բանակաւոր- քը. Իտրայիւցիքը կը չունեն Ջարեգ, Աւան և Ջրհորը. Ամսիկհացւոյ թագաւորը Սեհան չի տար անց, և կը յաղթուի. Բաասնու Ոփր թագաւորը կը յարձակի Իտրայիլի զօրոյ, և կը յաղթուի. Երեսուն և իններորդ բանակաւորք.</p>	<p>Թու. ԼԳ. 19- 35. Թու. Ի. 1. ԼԳ. 36. Թու. Ի. 2-13. Թու. Ի. 14-21. Թու. Ի. 22 մին. չէ ԻԱ. 3. ԼԳ. 37-40. (Տես Յոզ. Գ. 4.) Թու. ԻԱ. 4-9. (ԼԳ. 41.) Թու. ԻԱ. 10, 11. ԼԳ. 42-44. Թու. ԼԳ. 45. Թու. ԻԱ. 12- 18. Թու. ԻԱ. 21- 32. Թու. ԻԱ. 33- 35. Թու. ԼԳ. 46. Թու. ԻԱ. 18- 20. ԼԳ. 47.</p>
<p>40 ք եկեղեցա- կան տարի, ա- ռաջին տմիս. 1490. Կապէս. Հոգը լեռան. Սեղմնա.</p>	<p>Երեսուն և երկրորդ բանակաւորք. Մահ Մարիամու. Ժողովուրդը կը քրթնի ջրոյ համար. Մովսէս և Ահարան յանցաւոր գանուե- լով չեն մաներ Քանան. Երբ՞ չի տար անց իտրայիւացւոյ. Երեսուն և երրորդ բանակաւորք. Ահա- րան կը մեռնի. Արագ կը յարձակի իտ- րայիլի զօրոյ և կը յաղթուի. Երեսուն և չորրորդ բանակաւորք. Ժո- ղովուրդը կը արանջէ. կրկէ օձեր կը զրկուին. պղնձի օձը կը կանգնուի. Երեսուն և հինգերորդ, երեսուն և վե- ցերորդ և երեսուն և եօթներորդ բանա- կաւորքը. Երեսուն եւ ութերորդ բանակաւոր- քը. Իտրայիւցիքը կը չունեն Ջարեգ, Աւան և Ջրհորը. Ամսիկհացւոյ թագաւորը Սեհան չի տար անց, և կը յաղթուի. Բաասնու Ոփր թագաւորը կը յարձակի Իտրայիլի զօրոյ, և կը յաղթուի. Երեսուն և իններորդ բանակաւորք.</p>	<p>Թու. ԼԳ. 19- 35. Թու. Ի. 1. ԼԳ. 36. Թու. Ի. 2-13. Թու. Ի. 14-21. Թու. Ի. 22 մին. չէ ԻԱ. 3. ԼԳ. 37-40. (Տես Յոզ. Գ. 4.) Թու. ԻԱ. 4-9. (ԼԳ. 41.) Թու. ԻԱ. 10, 11. ԼԳ. 42-44. Թու. ԼԳ. 45. Թու. ԻԱ. 12- 18. Թու. ԻԱ. 21- 32. Թու. ԻԱ. 33- 35. Թու. ԼԳ. 46. Թու. ԻԱ. 18- 20. ԼԳ. 47.</p>
<p>Փունան, Ուսովթ, ԼԿԵ. Գերան-գաղ.</p>	<p>Երեսուն և երկրորդ բանակաւորք. Մահ Մարիամու. Ժողովուրդը կը քրթնի ջրոյ համար. Մովսէս և Ահարան յանցաւոր գանուե- լով չեն մաներ Քանան. Երբ՞ չի տար անց իտրայիւացւոյ. Երեսուն և երրորդ բանակաւորք. Ահա- րան կը մեռնի. Արագ կը յարձակի իտ- րայիլի զօրոյ և կը յաղթուի. Երեսուն և չորրորդ բանակաւորք. Ժո- ղովուրդը կը արանջէ. կրկէ օձեր կը զրկուին. պղնձի օձը կը կանգնուի. Երեսուն և հինգերորդ, երեսուն և վե- ցերորդ և երեսուն և եօթներորդ բանա- կաւորքը. Երեսուն եւ ութերորդ բանակաւոր- քը. Իտրայիւցիքը կը չունեն Ջարեգ, Աւան և Ջրհորը. Ամսիկհացւոյ թագաւորը Սեհան չի տար անց, և կը յաղթուի. Բաասնու Ոփր թագաւորը կը յարձակի Իտրայիլի զօրոյ, և կը յաղթուի. Երեսուն և իններորդ բանակաւորք.</p>	<p>Թու. ԼԳ. 19- 35. Թու. Ի. 1. ԼԳ. 36. Թու. Ի. 2-13. Թու. Ի. 14-21. Թու. Ի. 22 մին. չէ ԻԱ. 3. ԼԳ. 37-40. (Տես Յոզ. Գ. 4.) Թու. ԻԱ. 4-9. (ԼԳ. 41.) Թու. ԻԱ. 10, 11. ԼԳ. 42-44. Թու. ԼԳ. 45. Թու. ԻԱ. 12- 18. Թու. ԻԱ. 21- 32. Թու. ԻԱ. 33- 35. Թու. ԼԳ. 46. Թու. ԻԱ. 18- 20. ԼԳ. 47.</p>
<p>Աւարիմ.</p>	<p>Երեսուն և երկրորդ բանակաւորք. Մահ Մարիամու. Ժողովուրդը կը քրթնի ջրոյ համար. Մովսէս և Ահարան յանցաւոր գանուե- լով չեն մաներ Քանան. Երբ՞ չի տար անց իտրայիւացւոյ. Երեսուն և երրորդ բանակաւորք. Ահա- րան կը մեռնի. Արագ կը յարձակի իտ- րայիլի զօրոյ և կը յաղթուի. Երեսուն և չորրորդ բանակաւորք. Ժո- ղովուրդը կը արանջէ. կրկէ օձեր կը զրկուին. պղնձի օձը կը կանգնուի. Երեսուն և հինգերորդ, երեսուն և վե- ցերորդ և երեսուն և եօթներորդ բանա- կաւորքը. Երեսուն եւ ութերորդ բանակաւոր- քը. Իտրայիւցիքը կը չունեն Ջարեգ, Աւան և Ջրհորը. Ամսիկհացւոյ թագաւորը Սեհան չի տար անց, և կը յաղթուի. Բաասնու Ոփր թագաւորը կը յարձակի Իտրայիլի զօրոյ, և կը յաղթուի. Երեսուն և իններորդ բանակաւորք.</p>	<p>Թու. ԼԳ. 19- 35. Թու. Ի. 1. ԼԳ. 36. Թու. Ի. 2-13. Թու. Ի. 14-21. Թու. Ի. 22 մին. չէ ԻԱ. 3. ԼԳ. 37-40. (Տես Յոզ. Գ. 4.) Թու. ԻԱ. 4-9. (ԼԳ. 41.) Թու. ԻԱ. 10, 11. ԼԳ. 42-44. Թու. ԼԳ. 45. Թու. ԻԱ. 12- 18. Թու. ԻԱ. 21- 32. Թու. ԻԱ. 33- 35. Թու. ԼԳ. 46. Թու. ԻԱ. 18- 20. ԼԳ. 47.</p>

ԸՆԴՈՒՆ Գ

ՔՈՒՐԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԵՐ ԿԱՐ ՊԱՏՄԱԹԻՒՆԸ	ՑԵՂԻ Ծ. ԳՐԱՑ
ՆԱԿ ԳՆԵ ԶԳՐ.		
Մովսրաթ գաշտերն առ Յարգանանու.	Քառասներորդ առաջինորդ բանականեղի . պատմութիւն Քաղաքացիաց և Քաղաքանու .	(Ղուկ . Ա . 78 . Յայտ . ԻԲ . 16 . Ա Կոր . ԺԵ . 25) Թու . ԻԲ . 1-11 . (ԼԳ . 48) ԻԳ . ԻԴ .
1451.	Քառասներորդ երկրորդ բանականեղի . կապալաշառութիւն Քելքեգորայ . նախանն փննհէղի .	Թու . ԻԵ . 1-18 . (ԼԳ . 49) .
1451, 40+ եկեղ . առ թի .	Երրորդ աշխարհահամար ժողովրդեան . Սալգապառու շտանք . օրէնք ժառանգութեան .	Թու . ԻԶ . Թու . ԻԵ . 1-11 . ԼԶ .
1451.	Նախարայ , ուխտից ևն օրէնք , ևն . Մարգիտմու կատարածք . Քաղաքամ կը սպանուի .	Թու . ԻԸ-Լ . Թու . ԼԱ .
40+ եկեղ . առ թի .	Ռուբենի , Գաբայ և կիսոյ ցեղին Մանասէի կը տրուին երկիրներ լարեկեղց Յորդանանու . Իրաւ առ Իսրայելացիս Քանան մանուս մա . երկրին սահմանները կը ցուցուին . Ղեապալաց քառասուն և ութ քաղաքները սրոյ վեցն էր Ապատանի քաղաք . սպանութեան գեմ օրէնք .	Թու . ԼԲ . Թու . ԼԳ . 50-56 . ԼԴ . ԼԵ .
40+ եկեղ . առ թի .	Գ. ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ ՊԱՏՄԱԹԻՒՆ ԹԵԱՆ ԻՕՐԱՑԵԼԻ ԵՒ ՎԵՐՋ ՊԱՇՏԱՄԱՆ ՄՈՎՍԻՍԻ	
11+ աթո , 1+ օր .	Մովսէս կը կրկնէ Իսրայելացաց պատմութիւնը , նոր պարագաներ յիշելով . կը կրկնէ բարցական օրէնքը և կը պատուիրէ նորէն .	Բ Օր . Ա . 4 . Բ Օր . Ե . 9 . Ժ . 1-5, 10-22 . ԺԱ .
Մովսրաթ գաշտերն Յորդանանու քով .	կը կրկնէ ծիսական օրէնքը , կը զգուշացնէ կապալաշառութիւնէն , պլավքն հանգերն . կը կրկնէ և կը մեկնէ գառառանական օրէնքը : կը մարգարէանայ գրքիտառ իբրև մարգարէ սր պիտի գար , և կը պատուիրէ հնազանդել անոր .	Բ Օր . ԺԲ-ԺԶ . ԺԵ . 1 . Բ Օր . ԺԵ . 2-20 . ԺԸ-ԻԶ .
11+ աթո , 1+ օր .	կը պատուիրէ Իսրայելացաց Քանան մասնիկն ետքը քարի վրայ գրել օրէնքը , և անոր օրհնութիւններն և անէծքն ըսել Գարեգին և Գերազ լերանց ճարայ . Մարգարէական խոստմունք և անէծք . Վերջին ազգ առ Իսրայելացիս .	Բ Օր . ԻԵ . Բ Օր . ԻԸ . Բ Օր . ԻԹ , Լ .

ՅԵՐԱՆԱԿՎԳՐԱԿԱՆ ՏԱՆԷ ԾՈՒՈՒ ԳԻՈՑ

ՇՐՋԱՆ Գ.

ՔՈՒՊՈՆԵՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԷՊՐ ԿԱՄ ՊԵՏՄՈՒԹԻՒՆԷՐ	ՑԵՂԻԲ Ս. ԳՐՈՑ
<p>ՆԱԻ ԳԱՆ ԶԳՐ.</p> <p>40ր. Եկեղ. առ. բի, 11ր. առթւ.</p> <p>4451.</p>	<p>Գ. ՅԵՐՈՒԱԼԵ ՊԵՏՅՈՆԵՆԻՍԹԻՒՆԸ. ՄՈՎ ՍԻՍԻ ՄԱՀՂ.</p> <p>Յեառ. 4ր. կարգուի յաջորդ Մաքի. սի. Վազգէսից քաղաքի բազմապիսի կարգաւ օրէնքը հրատարակուեալ ետեւ ընդ առաջին միանգամ.</p> <p>Առասուծող պատուէրն առ Յեառ. Մով. սեռ. 4ր. գրէ փոյուսթեան երգ մը. 4-աւարտէ գրեւ օրէնքը, և 4ր. յանձնէ զայն Ղ. Էսայացոյ, մարգարէական թէ իրարեւ զիտի շնորհակցէր աւարտ.</p> <p>Կընէ իւր երգը, և 4ր. յորդորէ զիտաւ. յիշատակ յարել սրտով Առասուծող.</p> <p>Մով. սեռ. 4-իցէ. Նարաւ. լեւ. ք. տեսնել զիտան և մեռնիլ.</p> <p>Մով. սեռ. մարգարէաբար կ'օրհնէ յեղեբը. Մով. սեռ. 4ր. տեսնէ խոստացեալ երկիրը. ածար մահը, թաղումը և նկարագրերը.</p>	<p>Թաւ. ին. 12-23.</p> <p>Բ Օր. 1 Ա. 4-13.</p> <p>Բ Օր. 1 Ա. 44-29.</p> <p>Բ Օր. 1 Ա. 30. 1 Բ. 4-47.</p> <p>Բ Օր. 1 Բ. 48-52.</p> <p>Բ Օր. 1 Գ.</p> <p>Բ Օր. 1 Գ.</p>

ՇՐՋԱՆ Գ.

Ի ՄՏԻՑ Ի ՔԱՆԱՆ ՄԻՆՉԵԻ Ի ՄԱՀՆ ՍՈՂՈՄՈՆԻ ԱՄԲ 475

ՔՈՒՊՈՆԵՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԷՊՐ ԿԱՄ ՊԵՏՄՈՒԹԻՒՆԷՐ	ՑԵՂԻԲ Ս. ԳՐՈՑ
<p>ՆԱԻ ԳԱՆ ԶԳՐ.</p> <p>4451</p> <p>41ր. Եկեղ. առ. բի, 1ր. առթւ, առ. ա. շին օր.</p> <p>10ր. օր.</p>	<p>Ա. ՆՈՒԱՃՈՒՄԸ ՔԱՆԱՆՈՒ, 7 ԱՄԲ (ՄԻՆՉԵԻ ՑԻԱՏԱՒՈՐՍ. ԱՄԲ 25)</p> <p>Առասուծող պատուէրն առ Յեառ. 1ր. տեսը 4ր. զգիւսթեան յերեւոյժ. Ռախար կ'ընդունի իտանից.</p> <p>Յեառ. 4ր. յիշեցնէ Բուրիսեանց, Էսայի, Իրեց խոստումը (Բզգ. Թաւ. ի Բ.), ածող 4ր. խոստումն շնորհակցել. Յե. առ. 4ր. յուսնէ իրարայեւացոյ թէ ինչպէս պիտի ածեն Յորդանան. Առասուծող 4ր. քաղաքի զՅեառ. Անցք ընդ Յորդանան, (յամբ աշխ. 2554). Կընէ 4ր. կանգնուի. Գանահացիք 4ր. խառնիլ.</p>	<p>Յեա. Ա. 4-9.</p> <p>Յեա. Բ.</p> <p>Յեա. Ա. 10-18. Գ. 4-13.</p> <p>Յեա. Գ. 14-17. Գ. Ե. 4.</p>

ՇՐՋԱՆ Գ.

ԲՈՒՅԱԼ ԵՒ ԵԶՂ.	ԳՆՊ ՆԱԲ ԱԼԵՄԻՆԱԿԱՐ	ՅԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
<p>ՆԱԻ ԲԱՆ ԶԻՐ. 1451, Գաղղազա.</p>	<p>Թղթառամբիւնը կը նորագուծ. Զարմիկը ճանաչան կը դադարի.</p>	<p>ՅԵՍ. Ե. 2-12. ՅԵՍ. Զ. 1. Ե. 13-15. Զ. 2- 27.</p>
<p>Գաղղազա.</p>	<p>Առասուծոյ զորաց զորավարը կ'երևայ Յես. ուայ. Երթով կ'առնուի հրաշխար. զայն նորէն շինողին գէժ անէնք. Խորայեղացիք կը յազթուսին Արարու սե. ղաց համար. Արար կը ընդունի.</p>	<p>ՅԵՍ. Է. ՅԵՍ. Ը. 1-29.</p>
<p>1450-1445. 1444 Գեղար և Գա. րիզն.</p>	<p>Գայի կ'առնուի հարիւր. Գարաւսնացիք կը խնդրեն գաճակցու. թիւն ի Յեսուայ և կ'ընդունին. Շատ Թաղաւարութիւններ կը նուանին հետցեաւ.</p>	<p>ՅԵՍ. Թ. ՅԵՍ. Ժ.</p>
<p>1444.</p>	<p>Ուրիշ յազթութիւնը. Օրէնքը կը դասի քարէ սեղանի վրայ, (Բզդ. Բ Օր. ԻԷ.) և կը հրատարակ. ուի բարձր ժողովրդեան. Ռուբեն, ևն, կը գառնան իրենց երկիրը յարեւելից Յորդանանու. կը կանգնեն սեղան յԻշառապի. Խորայեղացիք կը վշտանան, կը հարցունեն պատճառք.</p>	<p>ՅԵՍ. Ժ. ՅԵՍ. ԺԱ. ՅԵՍ. Ը. 30-35. ՅԵՍ. ԻԲ.</p>
<p>Բ. ԵՐԿՐԻՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ.</p>		
<p>Քերթն, Եարի. սթ Արբա, Յես. ԻԱ. 11.</p>	<p>Նուանեալ սեղեաց թիւը. Գեա շուանեալ երկիրներ. Յեսու կը բաժնէ երկիրը. Ինն ու կէս ցեղք վիճակու կ'առնուի իրենց բա. ժիւնները. Ղևաացիք չեն ընդունիր բա. ժին. Բուբենի, ևն, ժառանգութիւնը յարե. ւելից Յորդանանու.</p>	<p>ՅԵՍ. ԺԲ. ՅԵՍ. ԺԳ. 1-6. ՅԵՍ. ԺԳ. 7-14. ԺԳ. 1-5. ՅԵՍ. ԺԳ. 15-33.</p>
<p>1444, Սելով.</p>	<p>Ժառանգութիւն Գաղղազայ. Յուդայի բաժինը. Բաժին Եփրեմոյ և Լեօայ ցեղին Մանա. սէի. Խորանը կը կանգնուի. Միւս ցեղերուն բաժինները. Յեսուայ ժառանգութիւնը. Ազատասանի քաղաքները կ'որջուին. Ղևաական քաղաքներ.</p>	<p>ՅԵՍ. ԺԳ. 6-15. ԺԵ. 13-19. ՅԵՍ. ԺԵ. 1-12, 20-63. ՅԵՍ. ԺԶ. ԺԷ. ՅԵՍ. ԺԸ. 1. ՅԵՍ. ԺԸ. 2-28. ԺԹ. ՅԵՍ. Ի. ՅԵՍ. ԻԱ.</p>

ՇՐՋԱՆ Դ.

ՔՈՒՆԻՍԱՆ ԿԻ ՑԵՂԻ	ՔՆԳԻ ՎՅԵ ՕՒՇԵՐԱԹԻՒՆԸ	ՑԵՂԻԻ Օ. ՆՊՈՑ
ՆԱԲ ԴԱՆ ԶԳՐ. ԲԵԹԷՆՏԵՐ.	Պատմութիւն Հառաժայ, Մեղրայի նախամարջ միջն.	Հառաժ. Ա-Դ.
1249, ԱՆ. ԶԵՐ.	Գեղեւնի գառաւոր. կ'ընդունի ուխտին հրեշտակին այցելութիւնը, և կ'ազատէ զիւրայել Մարգիանային երէն, թագաւորի յանձն շահուոր.	Դաս. Զ. 7-40. Է. Ը.
1235-1232.	Արիմեդեայ բանաւորութիւնը. Յովաթանայ առակը.	Դաս. Բ.
1232-1189.	Թովդայ և Յայր, գառաւորք.	Գաս. Ժ. 1-5.
1206-1188.	Փղշտացիք և Ամնիացիք կը նեղեն զիւրայել ութհասան ամ. Յեփթայե և ուխտը.	Դաս. Ժ. 6-18. ԺԱ.
1187.	Եփեմեանց կոտորածը Գաղապապինիսրէն.	Դաս. ԺԲ. 1-6.
1182-1157.	Արեւս, Եղոն, Արզան՝ գառաւորք.	Դաս. ԺԲ. 7-15.
1156-1116.	Փղշտացիք կը նեղեն զիւրայել քառասուն տարի.	Դաս. ԺԳ. 1. Դաս. ԺԳ. 2-25.
1156.	Սամֆոսիի ծնունդը.	Ա. Թագ. Ա. Բ. 4-11.
1155, Սելւզ.	Սամուելի ծնունդը. Անայի երգը.	Ա. Թագ. Բ. 12-21.
1143.	Հեղեայ որդւոց շարութիւնը.	Ա. Թագ. Գ. Դաս. ԺԳ. ԺԵ. 1-19. ԺԶ. 1-3.
1136-1117.	Սամուելի կոչումը. Սամֆոսիի ամուսնութիւնը. քաղաքածութիւնները.	Ա. Թագ. Բ. 22-36, 22-25.
1116, Գաղա.	Հեղեայ տան գառաւորանք.	Դաս. ԺԵ. ԺԶ. 4-31.
1116, Գաղա.	Սամֆոսիի ըմբռնումը և մահը.	Ա. Թագ. Դ.
1116, Արեւն. զեր.	Իւրայել երկեցո կը յազթուի փղշտացիներէն. տապանակը գերի կ'իյնայ և Հեղեայ որդիքը կը սպանուին. Հեղեայ մահը.	Ա. Թագ. Ե. Զ. Է. 1, 2.
Ասպազոն, Ազգոս, Գործ. Ը. 40.	Տապանակը կը գրուի Դաւոսի մեհեանը. կը տարուի Ակկարան, ապա՝ Բեթան. միւս, ապա՝ կարիւթարիմ, ուր կը մնայ մինչև Դաւիթ կը վերցնէ զայն.	Ա. Թագ. Ե. 3-17.
1112, Մասփա.	Սամուէլ գառաւոր. կը յորդորէ զիւրայել յապաշխարութիւն. փղշտացիք կը յազթուին.	Ա. Թագ. Ը.
1095, Ռամա, Ափրայիմ.	Սամուէլ գառաւոր կը կորսէ իւր որդիները: անոնց զեզծ վարչութիւնը. Խաբայիացիք կը խնդրեն թագաւոր. Ատուան կը պատուիրէ Սամուէլի լսել անոնց.	

ՃՐՋԱՆ Գ

ՔՈՒՄԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ՏԵՐԻ, ԿԱՄ ՎԱՏԱԳՐԱԿԱՆԻՔ	ՏԵՂԻՆ Ա. ԳՐՈՑ
ԿԱՄ ԿԱՆ ՋՐԻ.	Ե. ԹԱԳԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆ ՍԱԻՈՒՂԻ. ԱՄԲ 40.	
1096, Ռամա.	Սամուէլ ազանէին կ'օժէ զՍաւուզ թագաւոր, և կուտայ անոր երեք նշան.	Ա թագ. Թ. Ժ. 1-16:
Կասիա.	Սաւուզ կ'ընտրուի և կը հրատարակուի թագաւոր.	Ա թագ. Ժ. 17-27.
Գազայայ, Ի հար. արեւել. Երկրով. 1094.	Սաւուզ կ'երթայ յօգնութիւն Գազայայ Յարիթի. կ'ընդունուի թագաւոր. Սամուէլի խօսքն առ Իսրայէլ, Սաւուզ զօր կը ժողովէ Փղշտացոց զէր. անհնազանդ կը գտնուի Սամուէլի, և կ'իմանայ իւր մերժումն ի թագաւորութենէ.	Ա թագ. Վ.Ս. ԺԲ.
1080.	Փղշտացիք կը յաղթուին. Սաւուզի անխորհուրդ երգումը վառնոր մէջ կը զնէ զՅոնթաթան. ժողովուրդը կ'ազատէ զՅոնթաթան. Սաւուզի յաղթութիւններն, անոր զերգաստանը.	Ա թագ. ԺԳ. 16-23. ԺԴ.
1064, Բեթլէհէմ.	Սաւուզ կը զարնէ զԱմազեկացիս. կը խնայէ Ազադայ և աւարին ազնուազայն մասին. կը յանգիմանուի ի Սամուէլի.	Ա թագ. ԺԵ. Ա թագ. ԺԶ. 1-13.
	Սամուէլ զազա կ'օժէ զԴաւիթ ի Բեթլէհէմ իբր սպասնի թագաւոր.	
	Դաւիթ յաղթութիւնն ի վերայ Գողթաթու. Բաթաթան կը սիրէ զԴաւիթ.	Ա թագ. ԺԷ. 1-40, 53, 56, 41-54, 57, 58. ԺԸ. 1-1. Եղզ. Թ.
1063.	Դաւիթ յաղթութիւնները. Սաւուզի մոյզանութիւնը. կը փորձէ սպաննել զԴաւիթ.	Ա թագ. ԺԸ. 5-9. ԺԹ. 14-23. ԺԸ. 10-16.
1062, Գարաա, Նաւաթ.	Դաւիթ կ'անուս կին Սաւուզի գուռուրը. Սաւուզ այլ և այլ կերպով կը ջանայ սպաննել զԴաւիթ. Դաւիթ կը փախչի առ Սամուէլ, Սաւուզ մարդ կը զրկէ անոր ետեւն.	Ա թագ. ԺԹ. 17-30. ԺԺ. 1-3. Սողմ. ԺԱ. Ա թագ. ԺԺ. 1-24. Սողմ. ՄԹ.
1062.	Դաւիթ ուխտն ընդ Եոնթաթանու. Դաւիթ կը փախչի առ Աքիմելէք (ուր անոր ուսուց պատճառ կըլլայ Հեղեայ աւանէն քահանայից կենաց կորուստան) սպա՛ առ Աքուս. կը կերպարանի յիմար.	Ա թագ. ԻԱ. Սողմ. ՄԶ. ԼԳ.

ՇՐՋԱՆ Դ

ԹԱՌԱՅԱՆ ՆԻ ՏՅԴԻ	ՉԷԳԲ ԿԱՄ ՊԱՏՄԻՐԹԻՒՆԻՐ	ՏՅԴԻՐ Ս. ԳՐՈՑ
ՆԱԻ ԳԱՆ ՋԻՐ.		
1062, Որոչում.	Դաւիթ գարնեալ կը փախչի. ուրիշներ կ'երթան անոր ետեւէն.	Ա թագ. իՌ. 1. Սաղմ. ձե՛ր. Բ թագ. իՌ. 1, 2. Ա Մնաց. ժՌ. 8-18. Բ թագ. իԳ. 13-17. Ա Մնաց. ժԱ. 15-19.
Նար.	Դաւիթ կ'երթայ ի Մափա, ապա՝ ի Հաբեթ. սպանուան զարհուսոյցն ճարմանաւ Սաւուզայ.	Ա թագ. իՌ. 3-19. Սաղմ. ԵՐ. ձԹ. ժԷ. ձԻ. ԼԵ. ԿԻ.
Կեհեա.	Արիւթար կու գայ առ Դաւիթ. Դաւիթ կը յազմէ Փղշապուց.	Ա թագ. իԳ. 1. իՌ. 20-23. իԳ. 6, 2-5, 7-12. Սաղմ. ԼԱ.
1060, ՋԻԳ.	Սաւուզ կը հալածէ գԴաւիթ. արշաւանք մը կը ստիպէ զնա դառնալ.	Ա թագ. իԳ. 13-23. Սաղմ. ԵԳ. Ա թագ. իԳ. 24-28.
1059, Ենգապրի, Աստուծոյ մար.	Սաւուզ կը հալածէ գԴաւիթ. Դաւիթ կը խնայէ Սաւուզի կենաց. Սաւուզ կը խոստովանի իւր յանցանքը.	Ա թագ. իԳ. իԻ. Սղմ. ՄԷ. ՄԸ. ԿԳ.
1058, ՋԻԳ.	Սամուելի մահը. Դաւիթ և Նարազ. Դաւիթ գարնեալ կը խնայէ Սաւուզի կենաց.	Ա թագ. իԵ.
1057.	Դաւիթ կը փախչի առ Աքրուս. Ա թագ. իԷ. 1-7. Սաղմ. ձԻԱ. շատեր կ'երթան անոր.	Ա Մնաց. ժՌ. 1-7.
1056.	Դաւիթ կ'արշաւէ Ամազեկացուց փրայ, և կը գառնայ ի Գեթ աւարաւ.	Ա թագ. իԷ. 8-12.
	Փղշապուց կը պատրաստուին պատերազմի, և կու գան մինչև Սաւուզ. Դաւիթ կ'երթայ անոնց հետ. Սաւուզ կը հարցունէ Ենգապրի վճակը.	Ա թագ. իԸ. Ա թագ. իԹ. Ա Մնաց. ժՌ. 19-22.
	Դաւիթ ետ կը զրկուի Փղշապուց բանակէն. գեղ ի Ահիկուկ նամբուն վերայ շատեր կը յարին անոր. ի գարնին ի Ահիկուկ, Դաւիթ կը գլուխէ զայն Ամազեկացիներէն կոզոզուած, և իւր ընտանիքը գերի ինկած. կը հալածէ գԱմազեկացիս, և կը զարնէ զանոնք.	Ա թագ. Լ.

ՇՐՋԱՆ Գ

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԳԷՊՔ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՏԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
ՆԱԻ ԳԱՆ ՋՐԲ. Գեղարուս .	Սաւուզ կը յազթուի պատերազմն մեջ, անոր սրգիքը կը սպաննուի, և Սաւուզ կը սպաննէ զճիւղ .	Ա Թագ . ԼԱ . Ա Մնաց . Ժ . 1-14 .
Անկեղանկ .	Ամազոնացի մը կը սնդի թէ սպաննեց զՍաւուզ, և Դաւիթ կը սպաննէ ըզնա .	Բ Թագ . Ա . 1-16 .
	Դաւիթի սղբը Սաւուզի և Յոզաբաբանու վրայ .	Բ Թագ . Ա . 17-27 .
	Ձ. ԴԱՒԹԻ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆ ԱՄՔ 40.	
1056, Քերթահ . Գործ . ԺԳ . 21 .	Դաւիթ կը ճանչցուի թագաւոր Յուզայ . Յերուսթէ կը հրատարակուի թագաւոր իսրայելի .	Բ Թագ . Բ . 1-7 . Բ Թագ . Բ . 8-11 .
1054 .	Քաղաքացիներն պատերազմը կը ծագի . Դաւիթ կը զօրանայ . Արհններ և Յերուսթէ կը սպաննուին գաւազ .	Բ Թագ . Բ . 32 . Գ . Գ .
1049, Քերթահ, Երուսաղէմ .	Դաւիթ կը թագաւորէ բոլոր իսրայելի վրայ . անոր զօրքը . կ'աւան Յերուսաղէմի երէն Ահն լեռը, և կը բնակի Տան .	Բ Թագ . Ե . 1-3 . ԻԳ . 8-12, 18-39 . Ե 4, 5, 6-10 . Ա Մնց . ԺԱ . 1-3, ԺԲ . 23-40 . ԺԱ . 10-14, 20, 26-47, 4-9 .
1048 .	Քերթահ, Տերսոնի թագաւորն ուրախակեց կ'ըլլայ Դաւիթի . Դաւիթ ընտանիքը . երէցս կը յազթէ Դաւիթ փղշապաղ .	Բ Թագ . Ե . 11-25, 13-17 . Ա Մնաց . ԺԳ . 1-17 .
1046, Կորթահ . Թարթի Արգե- գոսի առևը, ան- կէ Ահն . Սղմ . ձԼԲ .	Դաւիթ կը վերջուէ առաջնորդը . Ոչա սր Ղևաացի չէր' կը զօրանուի մերձեկանու Տամար առաջնորդի, (տես թու . Գ . 15) .	Բ Թագ . Զ . 1-14 . Զ . 12-23 . Սղմ . ԿԸ, ձԼԲ . ձԵ . ԴԶ . ձԶ . Ա Մնաց . ԺԳ . 1-4, 5-14 . ԺԵ . 1-16 .
	Դաւիթ չթաղուր Ասուան շինել աւանաբը . մեծամեծ օրհնութիւններ կը խոստանայ . Դաւիթ աղօթքը և շարհակալութիւնը .	Բ Թագ . Է . Ա Մնաց . ԺԵ . Սղմ . Բ . ԻԵ . ԻԲ . ԺԶ . ձԺԸ . ձԺ .
1041 .	Յազթութիւնը ի վերայ փղշապաղ , Մովսէս, Ասուրաց և Եզովմայ .	Բ Թագ . Ը . Ա Մն . ԺԸ . Սղմ . Կ . ձԸ .

ՇՐՋԱՆ Դ

ԲԱՌԱՅԱՆ ԵՒ ՑՅԷԻ	ՆԷՐ ՎԱՐ ՎՆՏՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ	ՑՅԷԻ Ծ. ԳՐՈՑ
Ն. Գ. ՋԳԲ.	Դաւիթի մարգարտութիւնն աւս. Մեմֆի-բոսթէ.	Բ Թագ. Թ.
1038-1037, Մեգարա.	Դաւիթի կը յազթէ Ամենացուց. և Ա-սուրաց.	Բ Թագ. Ժ. Ա Միաց. ԺԹ. Սազմ. Ի. ԻԱ.
4036 և 4034, Երուսաղէմ.	Ռարբայի պաշարումը. Դաւիթի շու-թիւնը և սպանութիւնը.	Բ Թագ. ԺԱ. 1. ԺԱ. 2-12, 23. 26-31. Ա ՄԻ. Ի. 1, 3. Սշմ. ԵԱ. 1Բ. 1Գ. ձԳ.
4033.	Իշուակ. Սագմանի. Ամեն, երէց սրդի Դաւիթի, կը բանարարէ իւր քոյրը Թամար, Դաւիթի մի միայն զուտարը Դաւիթի չի պատմեր այս յանցանքը.	Բ Թագ. ԺԲ. 21, 25. ԺԳ. 1-22.
4031.	Արիստոմ կը սպանէ զԱմեն և կը փախչի.	Բ Թագ. ԺԳ. 23-38.
4028.	Արիստոմ կը դառնայ, և կը բնակի Տօրը քով.	Բ Թագ. ԺԴ. 1-7, 15-17, 8-14, 18-33.
4025.	Արիստոմ կ'ապստամբէ Դաւիթի դէմ.	Բ Թագ. ԺԵ. 1-12.
4024.	Դաւիթ և անոր յարսուները կը փախչին Սագմի և Արիստոմ ետ կը զրկուին ապականակով. Քուսի բոս Խրատուն Դաւիթի կը յարի յԱրիստոմ որպէս զի ջրուէ Արիստոմի խորհուրդը. Անրա կը խորէ զՄեմֆիթաթէ. Սեմի կ'անթիւ գրեալի.	Բ Թագ. ԺԶ. 1-14. Սազմ. Ի.
1024, Բաւուրիմ. Երուսաղէմ.	Քուսի կը ջրուէ Արիստոմի խորհուրդը. Արիստոմ կը կախէ զի.	Բ Թագ. ԺԶ. 15-23. ԺԷ. 1-26.
Մանայիմ, 65 մկան Ի Տիւս. արիւն. Եփրատի.	Դաւիթի բարեկամը կը բերին պաշար, մանաւանդ Բերզելի.	Բ Թագ. ԺԷ. 27-29. Սազմ. ԻԲ. ԻԳ. ԵԻ. Գ. ԵԲ. ձԻԳ. ձԻԴ. 2. 2Ա.
Երուսաղէմ.	Արիստոմ կը յազթուի և կը սպանուի Ի Թոփուց.	Բ Թագ. ԺԸ.
4023.	Դաւիթ կը դառնայ. կը ներէ Սեմեթայ. Մեմֆիթաթէ կը յայանէ Չիրայի խորէութիւնը. Դաւիթի երախտագրութիւնն աւս. Բերզելի.	Բ Թագ. ԺԹ. Ի. 3.
4023.	Մարէի ապստամբութիւնը (ՍԱԷԼ).	Բ Թագ. Ի. 1, 2, 4-26.

ՇՐՋԱՆ Դ

ԲՈՒՆԱՆ ԵՒ ՏՅՂԻ	ՉԿԻ ԿԱՏ ՊԱՅՄՈՒԹԻՒՆԸ	ՏՅՂԻԻ Ս. ԳՐՈՑ
Ն. Գ. ՋԻՐ.		
1021.	Երեքամեայ սովը.	Բ Թագ. ԻԱ. 1-14.
1019.	Վերջին պատերազմ ընդ Փղշապետի Դաւթի փառաբանութիւնը յաշ-թու-թեան համար, անոր թշնամիները ևը նուանորին.	Բ Թագ. ԻԱ. 15-22. ԻԲ. 2-51. Ա Մնաց. Ի. 4-8. Սղմ. ԺԸ.
1018.	Դաւթ ևը հպարտանայ, ևը համբէ զիմբայէլ. հարուածը.	Բ Թագ. ԻԳ. 1-9, 10-25. Ա Մնաց. ԻԱ. 1-5. ԻԷ. 23, 24. ԻԱ. 6, 7, 8-30.
1016, Երուսաղէմ.	Դաւթ ևը պատրաստէ նիւթ, և հրահանգ կու ապ Սոզմանի թէ ինչպէս պիտի շինէր տանարը.	Ա Մնաց. ԻԲ.
	Ազնիայի ապտամբութիւնը. Սոզմանի կ'օճուի և ևը հրատարակուի յաջորդ Դաւթի. Ազնիա ևը հպատակի.	Գ Թագ. Ա. 4-53.
	Դաւթ ևը հաստատէ քահանայից կարգերը, պլովքի հանգերն.	Ա Մնաց. ԻԳ-ԻԶ.
	Տէրութեան պաշտօնէից կարգերը.	Ա Մնաց. ԻԷ. 1-22, 25-31.
	Դաւթ ևը գումարէ ժողով մեծ, և ևը յորգորէ ժողովը և զՍոզման շինել տանարը. Իշխանաց և ժողովրդեան նուէրները. Դաւթի շնորհակալութիւնը. Սոզման ևը նանչցուի թագաւոր.	Ա Մնաց. ԻԸ. 11-21. ԻԹ. 1-23.
	Դաւթի վերջին պատուէրն առ Սոզման. ևը իրատէ սպաննել ապ զԵզուր և զՍեմէի. Դաւթի վերջին խօսքը. մահը.	Սաղմ. ՀԲ. ԴԱ. ձԻԵ.
	Դաւթի վերջին պատուէրն առ Սոզման. ևը իրատէ սպաննել ապ զԵզուր և զՍեմէի. Դաւթի վերջին խօսքը. մահը.	Գ Թագ. Բ. 1-9. Բ Թագ. ԻԳ. 1-7. Ա Մնաց. ԻԹ. 26-30. Գ Թագ. Բ. 40, 41.
	Դաւթի սազմանները, որ թէ երբ և ինչ առթիւ գորակցան յայտնի չէ.	Սղմ. Զ. Ը. ԺԹ. ԺԹ. ԻԳ. ԻԸ. ԻԹ. ԼԸ. ԻԱ. ԿԱ. ԿԵ. ԿԹ. ԶԸ. ԶԶ. ԴԵ. ԶԱ. ԶԴ. ԶԻ. ԶԻԲ. ԶԻԳ. ԶԼԱ. ԶԼԳ. ԶԼԹ.

ՇՐՋԱՆ Գ.

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ՂԵՐ ԿԱՐ ՂԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ	ՏԵՂԻԲ Ս. ԳՐՈՑ
Ե. Բ. ՋԲԲ.	Ե. ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՍՈՂՈՄՈՆԻ. ԱՄԲ 40	
1016, Գարաւ. 17 մըն. Ի Տիւս արեւմտ. Գաղ. գաղաղի.	Սաղմնի սղջակէղը. Աստուած կ'առաւ. ջարկէ Սաղմնի բան մը խնդրել. Սաղմնի կը խնդրէ իմաստութիւն, հարստութիւն և պատիւ կը յաւերա Աստուած անոր.	Գ Թագ. Բ. 12. Գ. 4-15. Բ Մնաց. Ա. 1-5, 6-12.
4015, Երուսաղէմ.	Սաղմնի իմաստուն գառառանը.	Գ Թագ. Գ. 15-28. Բ Մն. Ժ. 13.
Տիւրք, Մ. Գ. 1012, Երուսաղէմ.	Ագոնիա և Յովար կը մտանութի ի մահ. Արիւթար կը հանուի պաշտօնէն. Սէմէի կը պատուիրուի շէլլէլ Երուսաղէմէ գուրս. Սաղմնի բերել կու առայ նիւթ և մարգիթ ասանարին շինութեան համար. Սեմէի կը մտանուի ի մահ Գէթ երթալուն համար. Սաղմնի կ'առնու կին Փարաւոնի աղջիկը.	Գ Թագ. Բ. 13-38. Գ Թագ. Ե. 1-18. Բ Մն. Բ. 1-18. Գ Թագ. Բ. 39-46. Գ Թագ. Գ. 1-3.
1012-1005, Գ Թագ. 2. 1-37.	Տաճարին շինութիւնը.	Գ. Թագ. 2. 1-8, 15-36. Է. 13-50. 2. 9-14, 37, 38. Է. 51. Բ Մնաց. Գ. 1-9, 3, 4, 22, 10-14. Գ. 15 Տիւ. Գ. 22. Ե. 1.
1005, Երուսաղէմ.	Տաճարին նուակառուիքը.	Գ Թագ. Ը. 1-11, 62-64, 12-61, 65, 66. Բ Մնաց. Ե. 2-14. Է. 4-7. 2. Է. 3, 8, 10. Սղմ. Ի. Է. 1, Ը. 2, 21, 22.
1002.	Սաղմնի սերտ շինութեանը. Աստուած սիրտ կը շէ Սաղմնի հետ.	Գ Թագ. Է. 1-12. Բ. 1-9. Բ Մն. Է. 11-22.
	Սաղմնի հարստութիւնը. Տաճարին պաշտաման համար Դաւթէ գրուած կարգերը և կանոնները կը պահէ.	Գ Թագ. Բ. 10-14, 15-25. Բ Մնաց. Ը. 1-10, 12-16.

ՇՐՋԱՆ Դ.

ԽՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԷՊՅԱՆ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐ	ՑԵՂԻՐ Ս. ԳՐՈՑ
Ն. Բ. ՋՐԲ. 1001, Երևանաղէմ.	Սողոմոն կը բերէ փարաւանի զուտարն անոր նոր պալատը. Սողոմոնի երգը.	Գ Թագ. Թ. 24. Բ ՄՆ. Ը. 41. Երգ. Ա-Ը.
	Սողոմոնի մեծութիւնը.	Գ. Թագ. Գ. 1-28, 2-19. Ժ. 26. Թ. 26-28. Ժ. 14-25, 27-29. Բ Մնաց. Թ. 25, 26. Ա. 14. Ը. 17, 18. Թ. 13-21, 24. Ա. 15-17. Թ. 27, 28.
	Սողոմոնի իմաստութիւնը.	Գ Թագ. Գ. 29-33. Բ ՄՆ. Թ. 22. Ա. 4. Ա-ԼԱ. Ե. 2. Զ. 24-35. Ե.
993, Երևանաղէմ.	Սողոմոնի Համբաւը. այցելութիւն Սաւայի Թագուհւոյն.	Գ Թագ. Գ. 34. Ժ. 1-13. Բ ՄՆ. Թ. 23, 1-12.
980-977.	Սողոմոնի կանայք կը հրապուրեն զնա ի կուպալտութիւն. Ագադ և Ռազան կ'ելլեն Սողոմոնի դէմ.	Գ Թագ. ԺԱ. 1-25.
977.	Աքիա կը մարգարէանայ Յերուսովմութե Սողոմոնի Թագաւորութիւնը պիտի բաժնուէր. Սողոմոն կը ջանայ ըսպաննել զՅերուսովմ, և Յերուսովմ կը փախչի Եգիպտոս. Սողոմոն կը գրէ Ժողովոցը, հաւանականապէս ցուցնելու Համար իւր ապաշխարութիւնը.	Գ Թագ. ԺԱ. 26-40.
976, Երևանաղէմ.	Սողոմոնի մահը. Արդին Ռորովմ կը յաջորդէ.	Ժող. Ա-ԺԲ. Գ -ԺԱ. 8.
	Ը. ԹԱԳԱԻՈՐՈՒԹԵԱՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ	Գ Թագ. ԺԱ. 41-43. Բ ՄՆ. Թ. 29-31.
976, Սիւքէմ.	Երբ կը Թագաւորէ Ռորովմ, Ժողովուրդն Յերուսովմայ առաջնորդութեամբ կը խնդրէ հարկաց թեթեւութիւն. Փոխանակ անասալու ծերոց խրատուն, և Երիտասարդաց խրատուն անասալով, Ռորովմ կը մերժէ Ժողովուրդեան խնդիրը.	Գ Թագ. ԺԲ. 1-5. Բ ՄՆ. Ժ. 1-5. Գ Թագ. ԺԲ. 6-15. Բ ՄՆ. Ժ. 6-15.

ՇՐՋԱՆ Դ.

ԲՈՒՄԱՆ ԵՒ ՅԵՂԻ	ԴԵՊՏ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՏ	ՅԵՂԻՐ Ա. ԳՐՈՑ
ՆԱԻ ԳԱՆ ԶԳՐ.	Տասն ցեղք կ'ապաստամբին. Յուզա և Բենիամին կը յարին Ռորովամու, և կը կազմեն Յուզայի թագաւորութիւնը. Տասն ցեղք կ'ընեն զՅերուզամ իրենց թագաւոր, և կը կազմեն իսրայելի թագաւորութիւնը.	Գ թագ. ժԲ. 16-19. Բ ՄՆ. ժ. 16-19. Գ թագ. ժԲ 20.

ՇՐՋԱՆ Ե.

ՍՈՂՈՄՈՆԻ ՄԱՀԷՆ ՄԻՆՉԻԻ ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ ՓԱԿՈՒՄԸ*

Ա. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՈՒ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆՑ

ՅՈՒՊԱ	Ն. Բ. ԶԳ.	ԻՍՐԱԵՒ.
Ռորովամ կը թագաւորէ 17 տարի. Գ թագ. ժԴ. 21. Բ ՄՆ. ժԲ. 13.	976	Յերուզամ կը թագաւորէ 22 տարի մայրաքաղաք կ'ընէ ըզ Աիւքէմ. Գ թագ. ժԲ. 25.
Ռորովամ կը պատրաստուի յարևակել ասան ցեղից վրայ. Սեմայիս կ'արգելու զնա. Գ թագ. ժԲ. 21-21 Բ ՄՆ. ժԱ. 1-1.	974	Յերուզամ կը կանդնէ ոսկեղէն պիթեր ի Դան և ի Բ' թէլ, և կը յանդիմանուի Ասասւծոյ մարգարէէն. Գ թագ. ժԲ. 26-33. ժԳ. 4-10.
Ռորովամ կ'ախոյստուի իսրայելի քահանայք և Ղևտացիք կուգան անոր. Ռորովամու ընտանիքը. Բ ՄՆ. ժԱ. 5-23.	974	Բեթելի ծեր մարգարէն մը խորուելով, Ասասւծոյ մարգարէն անհնազանդ կը գանուի Տերուջը խօսքին, և կը սպանուի տախտէն. Գ թագ. ժԳ. 11-32.
Ռորովամու և Յուզայի կապաշտութիւնը. Գ թագ. ժԴ. 22-24. Բ ՄՆ. ժԲ. 1.	973	Որթերը փոխ առնուած էին Եգիպտոսէ, ուր ընտկած էր Յերուզամ.
Սնակ կը կողոպտէ Երուսաղէմ. Գ թագ. ժԴ. 25-28. Բ ՄՆ. ժԲ. 2-12.	972	Երկիցս կը իրատուի Յերուզամ, Ասասւծոյ մարգէն և Աքիալէ, և տակաւին կը յամառի իւր կապաշտութեան մէջ.
Բաբը և մահ Ռորովամու. Գ թագ. ժԴ. 21, 29-31. Բ ՄՆ. ժԲ. 13, 14-16.	975	Յերուզամ տալտուան Նոպտուս լանիկոն յի գրիբը: Առնց գուրտը Նան էր բառ հրեան գուրտան ու իւրաքանչիւր Երուսա.
Արթա կը թագաւորէ 3 տարի.	958	

*Նոր թագաւորաց անունները ապուած են հոս գոթացի գրով:

ՇՐՋԱՆ Ե.

ՅՈՒԴԱ	Ն. Բ. ՁԲ.	ԽՐԱՑԷԼ
<p>Գ Թագ. ժԵ. 1, 2, 8. Բ Մ՛ն ժԳ. 1, 2. Աբիա կը յազթէ Յերորովմանս. Բ Մ՛նաց. ժԳ. 3-21. Աբրե Խորհուրտն Եր :</p>	<p>957 956</p>	<p>դե՛, և իւրոյնի Կան յեղեց Յգեց իրն, Բայ Է Լեւեանի Ելա- զարհա ի յանանս իւրոյնի Բ- Կաւորութեան :</p> <p>Աբիա կը յանդիմանէ զՅերորով- մամ. Գ Թագ. ժԳ. 33, 34. ժԳ. 1-18.</p>
<p>Բարբ և մահ Աբիայ. Ասա կը Թագաւորէ 41 տարի. Գ Թագ. ժԵ. 3-10. Բ Մ՛նաց. ժԳ. 22. ժԳ. 1.</p>	<p>955</p>	<p>Յերորովմամ կը մեանի. Նազար կը Թագաւորէ 2 տարի. Գ Թագ. ժԳ. 19, 20. ժԵ. 25, 26.</p>
<p>Ասա կը Թողու կապալաւու- թիւնը, և կ'ամբացնէ իւր Թագաւորութիւնը. Գ Թագ ժԵ. 11-15. Բ Մ՛նաց. ժԳ. 2 -8. ժԵ. 16-18.</p>	<p>951</p>	<p>Նազար կը սպանուի մօտ Ի Գա- բաթան. Բաաաս կը Թագաւ- որէ 24 տարի. Գ Թագ. ժԵ. 27-34.</p>
<p>Ասայի յազթութիւնն Եթով- պացոց վրայ. Բ Մ՛նաց. ժԳ. 9-15.</p>	<p>944</p>	
<p>Ասա ըստ իրատուն Ազարիայի ուխտ կ'ընէ Աստուծոյ հետ. Բ Մ՛նաց. ժԵ. 1-15, 19.</p>	<p>942</p>	<p>Մինչ Բաաաս կը շինէր զՌամաս, յարձակում կ'ընց Ասորոց Թագաւորէն. Բ Մ՛ն. ժԶ. 1-6.</p>
<p>Ասա կը կաշառէ զՌենադաս, արքայ Ասորոց, յարձակել Բաաասայի վրայ. Գ Թագ. ժԵ. 16-22.</p>	<p>941</p>	
<p>Ասա Ռենադասոյ ապաւինելուն համար յանդիմանուելով Ա- նանիէ, կը բանտարկէ զԱնա- նի. Բ Մ՛ն. ժԶ. 7-10.</p>	<p>931</p>	<p>Բաաաս կը յանդիմանուի Յեուէ, կը մեանի, և կը Թագաւորէ Էլա 2 տարի, Գ Թագ. ժԶ. 1-8.</p>
<p>Ասայի Կանխորհուրտն իւր Ասորոց հետ, և Բանտարկէն զԿորհուրտն սպառնց ին սնոր իւր- անան :</p>	<p>930</p>	<p>Էլա կը սպանուի: Զամբրի կը Թագաւորէ 7 օր. կը շնջէ Բա- աասայի սունը: Ամբի կ'ընտրուի Թագաւոր: Զամբրի կը սպան- նէ զԷր. Գ Թագ. ժԶ. 9-20.</p>

ՇՐՋԱՆ Ե.

ՅՈՒԴԱ	Կ. Ք. ՉԲ.	ԽՐԱԾԷԼ
Մահ Յովրամայ: Ոքողեա կը թագաւորէ տարի մը. անոր յառի թագաւորութիւնը. Դ թագ. ը. 23-27. Բ Մն. ԻԱ 19, 20. ԻԲ. 1-4.	885	Սուճամացւոյն գարձը: Ազայէլ կը սպաննէ զԲենագաս, և կը թագաւորէ Ասորաց, ըստ կանխառայութեան Եզեկէի. Դ թագ. ը. 9-15.
Ոքողեա կը միարանի Յովրամայ Տեա Ազայիկ գէմ, և յետոյ պլցելութիւն կ'ընէ անոր Յեզայէլ. Դ թագ. ը. 28, 29.	884	Յովրամ վերաւորուելով Ասորաց գէմ պատերազմին մէջ, կ'երթայ Յեզայէլ. Բ Մնաց. ԻԲ. 5, 6. Յէու կ'օծուի. Դ թագ. թ 1-13.
Ոքողեա կը սպանուի Յէուէ. Բ Մն. ԻԲ. 7-9.	883	Յովրամ կը սպանուի Յէուէ, Դ թագ. թ. 14-28. Յէու կը թագաւորէ 28 տարի. կը սպաննէ զՅեզարէլ, Աքա-յարու որդիքը, Ոքողեայի եղբայրները, և Բահագի երկըր-պագունները. Դ թագ. թ. 30-37. Ժ. 1-31.
Գորադիա կը յափշտակէ արթուք 6 տարի: Յովան որդի Ոքողայ կ'ազատի. Դ թագ. ժԱ. 1-3. Բ Մն. ԻԲ. 10-12.	877	Յովան կը թագաւորէ 40 տարի. Գոթողիա կը սպանուի. Դ թագ. ժԱ. 4-12. Բ Մնաց. ԻԳ-ԻԴ. 3.
Յովան կը շորոզէ տանարը. Դ թագ. ժԲ. 4-16. Բ Մն. ԻԴ. 4-14.	860	Ազայէլ կը նեղէ զԻորայէլ. Դ թագ. ժ. 32, 33.
Յովեազայի մահը. Բ Մն. ԻԴ. 15, 16.	855	Մահ Յէուայ: Յովաքազ կը թագաւորէ 17 տարի. Դ թագ. ժ. 34-36. ԺԳ. 1, 2.
Յովեազայի մահը. Բ Մն. ԻԴ. 15, 16.	850	Ատաուած կը մտանէ զԻորայէլ Ազայիկ և Բենագասայ, և կ'ազատէ. Դ թագ. ժԳ. 1-7.
Յովան և ժողովուրդը կ'իյնան կռակաշարութեան մէջ. Չաքարիա կը յանդիմանն զանոնք և կը սպանուի տանարին գաւթին մէջ (բզգ. Մատթ. ԻԴ. 35.) Ասորիք կ'արշաւեն Յուզայի երկիրը. Բ Մն. ԻԴ. 17-24. Դ թագ. ժԲ. 17, 18.	849	Յովան կը սկսի թագաւորել Յովաքազու Տեա միարանու-թեամբ. Դ թագ. ժԳ. 10.
Յովան կը սպանուի իւր ծառաներէն: Ամասիա կը թագաւորէ 29 տարի. Դ թագ. ժԲ. 614	842	841
Յովան կը սպանուի իւր ծառաներէն: Ամասիա կը թագաւորէ 29 տարի. Դ թագ. ժԲ. 614	840	840
Յովան կը սպանուի իւր ծառաներէն: Ամասիա կը թագաւորէ 29 տարի. Դ թագ. ժԲ. 614	838	Յովաքազու մահը: Յովան կը թագաւորէ 16 տարի: Աթելութիւն կ'ընէ Եզեկէի, որ կը

ՇՐՋԱՆ Ե.

ՑՈՒԳՑ	Ն. Գ. ՁԲ.	ՆՄՐԱՑԷԼ
19-21. ԺԳ. 1-6. Բ ՄՆ. 1Դ. 25-27. ԻԵ. 1-4.		Խոտանայ անոթ երեք յազ- թութիւն: Ազայէլ կը մեռնի. Դ թագ. ԺԳ. 8, 9, 11, 14- 19, 22-24.
	838	Եզրնէ կը մեռնի: Մեռած մար- մին մը կը նետուի Եզրնէի գե- րեզմանը և կը յառնէ. Դ թագ. ԺԳ. 20, 21.
	836	Յովաս երկոյս կը զարնէ Ասորի- նէրը. Դ թագ. ԺԳ. 25.
Ամասիա կը վարձէ զօրք Իսրա- յիւայրիներէն Իրամի գէմ օգ- նութեան համար, բայց մար- գարէի մը հրամանաւ ետ կը զրկէ զանոնք. Բ ՄՆ. 1Ե. 5-10.	827	Իսրայելի զօրքը զօրս Ամասիա արձակած էր՝ կը կողոպտեն Յուզայի քաղաքներն ի դար- ձին իւրեանց. Բ ՄՆ. 1Ե. 13.
Ամասիա կը զարնէ Իրամայիցի- նէրը և կը պաշտէ անոնց առ- ասուածները. Բ ՄՆ. 1Ե. 11. Դ թագ. ԺԳ. 7. Բ ՄՆ. 1Ե. 12, 14-16.		
Ամասիա կը զրգուէ ի պատե- րազմ՝ Իսրայելի թագաւորը, և կը բռնուի անկէ գերի. Դ թագ. ԺԳ. 8-14.	826	Յովաս կը յազթէ Յուզայի թա- գաւորին, և կը կողոպտէ առ- ճարը. Բ ՄՆայց. 1Ե. 17-24.
	823	Մահ Յովասու: Յերարզում Բ. կը թագաւորէ 11 ասորի, կը գործէ չար. Դ թագ. ԺԳ. 12, 13. ԺԳ 15, 16, 23, 24.
	822	Յերարզում ետ կ'առնու Իսրա- յիլի ծովկարը, ըստ բանին Յովանու. Դ թագ. ԺԳ. 25 -27.
Ամասիա կը սպանուի: Ովիա կամ Ազարիա կը թագաւորէ 52 ասորի: Չաքարիայի կենդա- նութեան ատենը կը թագա- ւորէ ազէկ. Դ թագ. ԺԳ 17 -22. ԺԵ. 1-4. Բ ՄՆայց. 1Ե. 25. 1Զ 45.	808 էն մինչև 800	
	801	Ովնէ իւր առաջին մարգարեսու- թիւնը կ'ընէ ասան ցեղից. Ովն. Ա-Գ.
Լայիֆոս է այդ Դ թագ. ԺԳ. 28 էն ետքը և Էրնի Ահե Է. 40-49.	793	Ամիգ կը մարգարէանայ պա- տուհաս շրջակայ ազգաց գէմ, և ընդգէմ՝ Իսրայելի և Յու- զայ. Ամիգ. Ա-Բ.
Ոզիայի զօրաց բազմանալուն վե- րայ Յովէլ կը մարգարէանայ Յուզայի անկումը. Յովէլ. Ա-Գ	787	Ա. 3, ԿԻ Դ թագ. ԺԶ. 9. ՀԳ. 6, ԿԻ Դ թագ. ԺԸ. 8. Ա. 8, ԿԻ Բ ՄՆ. 1Զ. 6. Կուր 11,

ՇՐՋԱՆ Ե.

ՑՈՒԴԱ	Ն. Գ. ՁԲ.	ԽՐՋՈՒՄ
Ասորիք և Իսրայել կը նեղեն ըզ Յուզա. Մահ Յովաթմանու. Դ Թագ. ժԵ. 36-38. Բ Մնայ. ԻԷ. 7-9.	742	Ե. Է. 16, Դ Թագ. ժԵ. 29. Ե. Ը. 1, Երբու Երեւել, այն- քէ Կոորու Էր. Դ Թագ. ժԳ. 18. ԻԱ. 17. Մի. Ա. 5, Դ Թագ. ժԶ. 32. Մի. Ա. 13, Դ Թագ. ԼԳ. 7.
Աքազ կը թագաւորէ 16 ասորի, Դ Թագ. ժԶ. 1-4. Բ Մն. ԻԸ. 1-4.		
Փակէէի և Ռասինի արշաւանքը՝ Այս աւթիւ Եսայի կը մարգարէանայ, և կը յանդիմանէ զԱքազ Ասորեստանի հետ գաշնակից ըլլալուն համար. Դ Թագ. ժԶ. 5. Ե. Է. Թ. ժ. 1-4.		
Եսայի կը մարգարէանայ Գամաուկաի և տան ջեզերուն կործանումը. Ե. Է. Թ.		Ե. Է. Թ. տես Դ Թագ. ժԶ. 9. ժԸ. 11.
Ասորիք և Իսրայել կ'աւերեն զՅուզա. Իսրայել ետ կը դարձանէ գերիներն ըստ իրատուն Ովդեգի. Բ Մն. ԻԸ. 5-15.	740	
Թշնամիք կը յարձակին Աքազու վրայ, Աքազ կը վարձէ անոնց դէմ զԹագազաթփագասար, Ասորեստանի թագաւորը՝ Ուրդիւ և Եսայի. Դ Թագ. ժԶ. 6-9 Բ Մն. ԻԸ. 16, 21, 17-20. Արդ. Ե. Ա. 2-31. ԻԸ.	740	Թագազաթփագասար կ'աւերէ ըզ Գագալայ, Գալիլեա և Նեփթալիմ, և ընակիչները կը տանի գերի յԱսորեստան. Դ Թագ. ժԵ. 29. Ե. Ե. 21, Դ Թագ. Է. 20.
Աքազու արապղծութիւնը և կռակաշարժութիւնը. Բ Մնայ. ԻԸ. 22-25. Դ Թագ. ժԶ. 10-18. Ովդ. Ե. 6.	738	Ովդէէ կը սպաննէ զՓակէէ, Դ Թագ. ժԵ. 30, 31.
	730	Իննամայ անդերնու-Բիւն. Ովդեէ կը թագաւորէ 9 ասորի՝ Ասորեստանի թագաւորը Սաղմանասար կ'արշաւէ Ովդէէի երկիրը, և կ'ընէ զնա հարկատու. Դ Թագ. ժԷ. 1-3.
Մահ Աքազու. Դ Թագ. ժԶ. 19, 20. Բ Մն. ԻԸ. 26, 27. Ե. Է. Թ. 28-32.	726	Ե. Է. Թ. 28-32, Կոորու փռու- րայայ, Դ Թագ. ժԷ. 6. Ա- տայթ որ նստած էր զաննի- մատ էր. Բայ Էրեւ այն բա- նիւ եւն յա, Երեւա որսութ-
Սեզնիա կը թագաւորէ 29 ասորի. Դ Թագ. ժԸ. 1, 2. Բ Մն. ԻԹ. 1.		

ՇՐՋԱՆ Ե.

ՅՈՒԴԱ	Ն. Գ. ՋԳ.	ՄՈՐԱՅԷԼ
<p>Եղեկիայի ձեռագր բարեկարգու- թիւն. Գ թագ. ժԸ. 3-6. Բ Մ. 1. Բ. 2-36. Լ. 31. Մովսէս կը յանդիմանուի. Ես. ժԵ. 16. Միքիա կը քաջալերէ Եղեկիայի բարեկարգութիւնը. Միք. Գ. -Է. Տե- երեւ. ԻԶ. 18. Մի+. Գ. 9.</p>	723	<p>Էջ շարժեց շնորհ. Գ թագ. ժԸ. 8. Ես. ժԵ. Սաղմոսաւոր յետոյ Մ- տիս- Երմիայի Էջ Կառնի- Մովսէսացոյ երաբ Էջ Կար- բեմէ Երեմի Կարե. ժԶ. 1. Տե- Գ թագ. Գ. 4.</p>
<p>Եղեկիայի յաջողութիւնը. Գ թագ. ժԸ. 7, 8.</p>	723	<p>Սաղմոսաւոր կու գայ Ովսէէի վրայ. Ովսէէ կը բանասարկուի հարկը շատուին համար: Ովսէէ մարգարէ կը մարգարէանայ ասան ջեղերուն գերութիւնը, և կը յորդորէ յապաշխարսու- թիւն. Գ թագ. ժԷ. 4. Ովս. Է-ժԳ.</p>
<p>Տասն ջեղից դարձին վրայ մար- գարէութիւն, պատուհաս Ե. գիպաստի, նոյն Եղեկիայսի և Ասորեստանի դարձը. Ես. ժԸ. 19.</p>	724	<p>Սաղմոսաւոր կը պաշարէ զԱս- մարիա. Գ թագ. ժԷ. 5. ժԸ. 9. Տասն ջեղք կը տարուին գերի Վասրեստան. Գ թագ. ժԷ. 6-23. ժԸ. 10-12.</p>

Բ. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՅՈՒԴԱՅԻ ՄԻՆՉՅԻ Ի ԳԵՐՈՒԹԻՒՆՆԸ,
ԱՄԳ 114

ՔՈՒՆԱԿՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԵՊՔ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՑԵՂՔ Ս. ԳՐՈՑ
<p>Ն. Գ. ՋԳ. 715.</p>	<p>Տիրոս կը յանդիմանուի. Ես. ԻԳ. Ա- սորեստանիցւոյ արշաւանայ վրայ մար- գարէութիւն.</p>	<p>Ես. ժ. 5. ժԳ. 27.</p>
714.	<p>Մարգարէութիւն Յուգայի գերութեան և դարձին վրայ, պլյսփքն հանդերձ.</p>	<p>Ես. ԻԳ. ԻԶ. 17, 18. ԻԷ.</p>
713, Հրէաստան.	<p>Եսայի կը մարգարէանայ Ասորեստանի յարձակումը, և Ռաբիյովի կործանու- մը. Սննդերիմ կ'ելլէ Յուգայի վրայ, բայց հարկ տանելու կը հաշտուի և ես կը դառնայ: Եսայի կը յանդիմա- նէ զԵղեկիայս և կը զգուշացունէ զԵ- րուսաղէմ.</p>	<p>Ես. ԻԲ. 1-14. ԻԱ. Գ թագ. ժԸ. 13 -16. Բ Մագ. ԼԲ. 1-8. Ես. ԼԶ. 1. Ի. 29-31.</p>

ՇՐՋԱՆ Ե.

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԵՊՔ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆՔ	ՑԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
ՆԱԻ ԲԱՆ ՋՐՔ.		
ԵՐՈՒՍԱՊԷՄՔ.	Եղեկիայի հիւանդութիւնը. անոր գա- հու թեան երգը. Եսայի կը մարգարե- անայ Գրիստոսի թագաւորութեան բարեբը. և Արտի թշնամիներուն գա- տառանքը.	Գ Թագ. Ի. 1- 6, 8, 9-11, 7. Ես. ԼԳ. 4-6, 22, 7, 8, 21, 9-20.
712. 712, ԵՐՈՒՍԱՊԷՄՔ.	Նսաւմ կը սպառնայ Նինուէի. Եղեկիա պարծանքը կը ցուցնէ իւր գան- ձը Բարելանի գեոպաններուն, Եսայի կը մարգարեանայ Բարելանեան գերու- թիւնը.	Բ Մն. ԼԲ. 24. Ես. ԼԲ.-ԼԵ. Նաւ. Ա. -Գ. Գ Թագ. Ի. 12- 19. Ես. ԼԹ. Բ Մնայ. ԼԲ. 25, 26.
711, Հրէաստան	Երկրորդ արշաւանք Սենեքերիմայ. Սե- նեքերիմայ զօրաց սասանկումը.	Գ Թագ. ԺԸ. 17-37, 26-28. ԺԹ. 4-37. Սաղմ. ԽԳ. ՀԳ. ՀԵ. ՀԳ. Ես. ԼԳ. 11- 22. ԼԷ. 1- 38.
710-699	Այլ և այլ մարգարեութիւնք Եսայ- այ.	Ես. Ի.-ԿԶ. ԵԷ. 3-9.
697, ԵՐՈՒՍԱ- ՊԷՄՔ.	Եղեկիայի հարստութիւնք. անոր մահը. Մանասէ կը թագաւորէ յիսուն և հինգ տարի. անոր սոսկայի մարգարէ- տութիւնք. մարգարէք կը սպառնան Ասաուծայ պատուհասը. Եսայի կը մարգարեանայ Սերնայի գե- րութիւնք.	Գ Թագ. Ի. 20. 21. ԻԱ. 1-16. Բ Մն. ԼԲ. 27- 33. ԼԳ. 1-10.
678 Սամարիա.	Փոխանակ իսրայելացւոց Սամարիա բեր- ուած հեթանոս ազգերը նեղուելով առիծներէ, կը շինեն հրէութենէ և կապալալութենէ խառն կրօնք.	Ես. ԻԲ. 15-25.
677, Բարելան.	Մանասէ կը տարուի գերի Ասորեստանի թագաւորէն. անոր գարձը և արձա- կումը. Մանասէ կը ջնջէ կապալալու- թիւնը.	Գ Թագ. ԺԷ. 24-44.
642 ԵՐՈՒՍԱՊԷՄՔ.	Մանասէի մահը. Ամոն կը թագաւորէ երկու տարի. անոր մարգարէութիւ- նը.	Բ Մն. ԼԳ. 11- 17.
640.	Ամոն կը սպանուի իւր ծառաններէն. Յապիթա կը թագաւորէ 31 տարի.	Գ Թագ. ԻԱ. 17-22. Բ Մն. ԼԳ. 18-23. Գ Թագ. ԻԱ. 23-26. ԻԲ. 1, 2. Բ Մնայ. ԼԳ. 21, 25. ԼԳ. 1, 2.

ՇՐՋԱՆ Ե.

ԲՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԳԼՈՒԿ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՑԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
ԿԱՄ ԳԱՆ ԶԳՐ.		
634.	Յովսէփս իտպառ կը ջնջէ կռապաշտու- թիւնը.	Բ ՄԵ ԼԳ. 3-7.
628.	Երեմիա կը կոչուի. կը յանդիմանէ զՀըր- եայ իրենց մեղաց համար.	Երեմ. Ա. 2.
623,	Յովսէփս կը սկսի նորոգել տաճարը: Օ-	Դ Թագ. ԻԲ. 2
Երուսաղէմ.	րինաց զիբը կը գտնուի, Յովսէփս կը հարցունէ զՈղզա, կին մարգարէ. հը- րապարսկաւ կարգալ կու տայ նոր գտնուած օրէնքը, և կը նորոգէ ուխտը.	-20. ԻԳ. 1-3, 4-20.
623.	Սոփոնիա կը քարոզէ ապաշխարութիւն.	Բ ՄԵ. ԼԳ. 8, 28-33.
622,	Յովսէփս մեծ շքեղութեամբ կը կատա- րէ զտարիք.	Սոփ. Ա., Բ., Գ. Դ Թագ. ԻԳ. 21 -27. Բ ՄԵ. ԼԳ. 1-19.
623.	Երեմիա կը յանդիմանէ ժողովուրդն իր- րէ ուխտադրուծ, և կ'սղբայ գալու գերութիւնը.	Երեմ. Գ. 6-11, 12-25. Դ.-Զ.
612.	Ամբակում կը մարգարէանայ պատու- հաս.	Ամբ. Ա. -Գ.
612.	Երեմիա կը յորդորէ ժողովուրդն յա- պաշխարութիւն, և կ'սղբայ անոնց ժոտալուտ աղէպքը.	Երեմ. Է. -Ժ. Երեմ. ԺԱ., ԺԵ., ԺԲ.
610.	Երեմիա կը յիշեցնէ ժողովրդեան Յովսէ- փի ուխտը.	Դ Թագ. ԻԳ. 29, 30, 28, 30Ժ զերջին մտաբ. 31, 32.
609,	Յովսէփս կը սպաննուի Իզրայէլի թա- գաւորին գէմ պատերազմի մէջ. Ե-	Բ ՄԵ. ԼԵ. 20- 27. ԼԶ. 1, 2.
Մակեդոնի Երուսաղէմ.	րեմիա և ժողովուրդը կ'սղբան զնա: Յովսէփս կը թաղուի Երեմիայի մոտ.	Դ Թագ. ԻԳ. 37.
Ռերզա.	Փարաւոն Նեքաւոզ կ'ընկենու թաճուէն և կը բանտարկէ զՅովսէփս, և յետոյ կը տանի Եգիպտոս: Յովսէփս կը թա- ղուի 41 տարի.	Բ ՄԵ. ԼԶ. 3-5.
608.	Երեմիա այլ և այլ մարգարէութիւններ կ'ընէ, և կ'իմացունէ գերութիւնը և Երուսաղէմի ապագայ անկումը.	Երեմ. ԺԳ.-ԺԺ.
606.	Երեմիա կը մարգարէանայ Փառուրի պա- տուհասը. Երեմ. Ի., նաև Սեզզումի, այսինքն Յովսէփս, և Յովսէփսի մայր.	Երեմ. ԻԲ. 1- 23.
608.	Երեմիա կը բանուի և կը բանտարկուի.	Երեմ. ԻԶ.
606.	Երեմիա կը մարգարէանայ Եգիպտոսի թագաւորին Փարաւոն Նեքաւոզի զօ- րաց պարտութիւնը Նաբուզոսդանոսի. Երեմիա կը մեղադրէ Հրէից անհապան. գութիւնը և իրրէ հնազանդութեան օրինակ կը ցուցնէ անոնց Ռեքարեանց հնազանդութիւնն իրենց հօրը.	Երեմ. ԻԶ. 1- 12.
		Երեմ. ԼԵ.

ՇՐՋԱՆ Ե.

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԴԷՊՔ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՏԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
ՆԱԽ ԲԱՆ ԶԲԲ.		
ԵՐՈՒՍԱՊԷՏԻՄ.	<p>Երեմիա կը մարգարեանայ Հրեից եօթանասնամեայ գերութիւնը, և Բաբելոնի վրայ գալու պատահարը .</p> <p>Երեմիա իւր մարգարեութիւնները գրել կը խնդրէ ի Բաբելոնի ամսի մը վրայ, և ապա կարգաւ հրատարակու տաճարին մէջ .</p>	<p>Երեմ. ԻԵ.</p> <p>Երեմ. ԼԶ. 1-8. ԻԵ.</p>
606.	<p>Նաբուգոդոնոսոր կ'առնու զԵրուսաղէմ, և կը գնէ զՅովակիմ ի շղթայս Բաբելոն տանելու համար, բայց յետոյ կ'արձակէ, կ'ընէ զնա հարկատու, և կը կողոպտէ տաճարը .</p> <p>Նաբուգոդոնոսոր կը հրամայէ իւր շերքինապետին ընտրել և զրկել Բաբելոն Հրեից թագաւորական ընտանիքէն և ազնուականներէն քահի մը անձինք թագաւորին պալատը կենայու : Դանիէլ, Անանիա, Միսայէլ և Ազարիա, որ ուրիշ անուամբ կը կոչուին Բաղտատար, Սեգրաբ, Միսաբ և Աբեգնազով, կը զրկուին .</p>	<p>Դ թագ. ԻԴ. 1. Բ ՄՆ. ԼԶ. 6, 7.</p> <p>Դան. Ա. 1, 2.</p> <p>Դան. Ա., Գ., Դ., 2., Է.</p>

Գ. ԱՌԱՋԻՆ ԱՌՄԱՆԷՆ ԵՐՈՒՍԱՊԷՄԻ 606 ԻՆ ՆԻ. ԲՆ. ԶԲԲ., ՄԻՆՉԵԻ ԿԻՐՈՍԻ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿԸ ՀՐԷԻՑ ԴԱՐՁԻՆ ՀԱՄԱՐ ՆԱԽ ԲԱՆ ԶԲԲ. 536. ԱՄԲ 70.

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԴԷՊՔ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՏԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
ՆԱԽ ԲԱՆ ԶԲԲ.		
Բաբելոն .	<p>ԴԷՊՔ ՏԵՐՈՒՍԱՊԷՄ, ՀԱԴԵՐՁ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԴԻՊՔ Ի ԲԱԲԵԼՈՆ .</p>	Դան. Ա. 5, 8-17.
605.	Դանիէլ կը գանձէ քաղցր ընդունելութիւն .	Երեմ. ԼԶ. 9-32.
608.	Բաբելոն գարձեալ կը կարգայ մարգարեական ամսը . Յովակիմ կ'այրէ զայն .	Դ թագ. ԻԴ. 1, 24.
Բաբելոն .	Յովակիմ կ'ապատամբի Նաբուգոդոնոսորայ գէմ .	Դան. Ա. 18-21.
	<p>Դանիէլ Նաբուգոդոնոսորայ առջև .</p> <p>Դանիէլ կը մեկնէ Նաբուգոդոնոսորայ երազը . Դան. Բ. կը նկարագրէ Բաբելոնեան, 32, Մարագարեական, 32-39, Յոյ մականական, 32-39, և Հրառակական պետութիւնները, 33, 4-43, Ինչպէս նաև Մեսայի թագաւորութիւնը, 34, 35, 44, 45 .</p>	

ՇՐՋԱՆ Ե՛

ՔՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԷ	ԳԷՊԲ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ	ՏԵՂԷՐ Ս. ԳՐՈՑ
ԿԱՍ ԲԱՆ ԶԲԲ.		
599.	Մաս Յ Յովակիմայ: Յովաքիմ կը թաղաւորէ երեք ամիս.	Դ Թագ. ԻԳ. 5-9. Բ Մ՝. ԼԶ. 8, 9. Երեմ. ԻԲ. 24-30. ԻԳ.
599.	Երկրորդ առաւմն Երուսաղեմի ի Նարուզոգոնոսարայ: Յովաքիմ կը սարուի Բաբելոն, և անոր հպատակներէն չատեր: Սեզեկիա կամ Մաթանիա կը թաղաւորէ 41 ասրի.	Դ Թագ. ԻԳ. 10-94. Բ Մ՝. ԼԶ. 10-12. Երեմ. ՄԲ. 1, 2. ԻԳ.
597.	Մարգարէութիւն թէ որչափ պիտի աւուեր գերութիւնը.	Երեմ. ԻԲ. 1-14, 16-20, 15, 21-32.
595.	Հրէից դարձին վրայ մարգարէութիւն. Մարգարէութիւնը շրջակայ ազգաց գէմ. Սուս մարգարէն Անանիա կը յանդիմանուի.	Երեմ. ԻԲ. 31. Երեմ. ԻԵ. 28, 48, 49. Երեմ. Մ. 51.
Քարելոն.	Քարելոնի գէմ մարգարէութիւնը. Եզեկիել տեսիլը Քարելոն. անոր պաշտօնը. Եզեկ. Ա.-Գ. 1-21. Եզեկիել կը մարգարէանայ Երուսաղեմի թշուառութիւնը.	Եզեկ. Գ. 22-27. Գ.-Է.
594.	Տեսիլ կոսպալաութեանց վրայ որոց պատճառ եղաւ գերութիւնը.	Եզեկ Ը. Ժ. ԺԼ.
Քարելոն.	Այլ և այլ մարգարէութիւնը սուս մարգարէից գէմ, Երուսաղեմ և Հրէից ազգը.	Եզեկ. ԺԲ.-ԺԻԻ. ԺԶ. ԺԸ. 5-18.
593.	Հրէից ծերերուն ուղղեալ մարգարէութիւնը.	Եզեկ. ԻԱ.-ԻԳ. Երեմ. ԼԷ. 4, 2.
Երուսաղեմ.	Սեզեկիայի ապստամբութիւնը և չարութիւնը.	Դ Թագ. ԻԳ. 20. Բ Մ՝. ԼԶ. 13. Երեմ. ՄԲ. 3.
590.	Քաջանայից և ժողովրդեան չարութիւնը, (գերութեան պատճառը, հմբ. 15, 16,) համառօտ պատմութեամբ պատահաբից որ եկան.	Բ Մ՝. ԼԶ. 14-24.
590.	Նարուզոգոնոսար երրորդ անգամ կը պաշարէ Երուսաղեմ.	Դ Թագ. ԻԵ. 1. Երեմ. ԼԹ. 4. ՄԲ. 4. ԼԷ. 3, 4.
Քարելոն.	Եզեկիել կը մարգարէանայ Երուսաղեմի աւերը.	Եզեկ. ԻԳ.
Երուսաղեմ.	Քովաքիմ առաւմն կը նախասացուի: Ժողովուրդն, ըստ բանից Երեմիայի, կ'արձակէ իւր Հրեայ գերիները.	Երեմ. ԼԳ. 1-10.

ՇՐՋԱՆ Ե.

ԹԱԽԱՆ ԵՒ ՑԵՂ.	ԴԵՊՐ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՑԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
Ն. Բ. ՋԲԲ. 589.	Երեմիա կը գրուի բանա. անոր մտաբան. րեութիւններն հոն.	Երեմ. ԼԲ. 1-7.
Քարելուն.	Եղեկիէլ ի Քարելուն մտաբանութիւնը Եղեկասոսի գէմ. Եղեկ. ԻԹ. 1-16, և ընդգէմ Տիւրսոսի.	Եղեկ ԻԶ. Տնն ԵՍ. ԻԳ.
Երուսաղէմ.	Քաղզէացիք կը վերցունեն պաշարուած Եղեկասոսի զօրաց գէմ քաղելու համար. Երեմիա կը մտաբարեանայ Փղշապուց կործանուածը. Քաղզէացի զօրաց մեկնելէն ետքը, ԺՈ. զովուրդը նորէն կ'առնու Հրեայ գերի. ներք, որոց համար յանդիմանած էր զանոնք Երեմիա, որ և կը մտաբարեանայ Քաղզէացուց արագ զարձը.	Երեմ. ԼԷ. Ծ. ԻԷ.
588.	Երեմիա զարձեալ կը բանաարկուի. կը յանդիմանէ զարձեալ զՍեգեկիա, կը նետուի Մեղքիայի գուրը. Եղեկիէլ զարձեալ կը մտաբարեանայ Քարելուն Եղեկասոսի և Նինուէի գէմ.	Երեմ. ԼԳ. 11-22. ԼԵ. 6-10. Երեմ. ԼԷ. 11-21. ԻԱ., ԼԸ. 1Թ. 15-18. Եղեկ. Լ. 20-26. ԼԱ.
	Երուսաղէմ կ'առնուի. Սեգեկիա կը արարուի Քարելուն. Երեմիա կ'ազատի.	Դ թագ. ԻԵ. 2, 4-7. Երեմ. ԾԲ. 5-7. ԼԹ. 2-7, 11-14.
	Նորուզարդան կ'այրէ սանարը, և ժողովուրդը զարձեալ կը սանի գերի, քիչ աղքատ մարդիկ կը թողու պահել երկերը.	Դ թագ. ԻԵ. 8-21. Երեմ. ԾԲ 12-30. ԼԹ. 8-10. Ազմ. 2Գ., 2Թ. 2Գ., ԳԳ.
	Երեմիա կ'աղբայ երկրին ամայութիւնը. Գոգաղիա կը գրուի կուսակալ. Երեմիա և ուրիշ շատեր կը յարին անոր.	Ողբ. Ա-Ե. Դ թագ. ԻԵ. 22-24. Երեմ. Խ. 1-16.
	Խամայէլ կը սպաննէ զԳոգաղիա, և կը զանայ սանել ժողովուրդն առ Ամոն. նացիս. Յովհանն կ'արգելու զնա. ժողովուրդը զմեխալով Քաղզէացիներն կը փախի Եղեկասոս, հակառակ հրամանին Աստուծոյ.	Դ թագ. ԻԵ. 25, 26. Երեմ. ԻԱ.-ԻԳ. 4-7.
	Երեմիա կը մտաբարեանայ Եղեկասոսի և կուսապաշտ Հրէից գէմ. Համառօտ բովանդակութիւն գերութեանց ի ձեռն Նորուզարդանոսոսայ.	Երեմ. ԽԳ. 8-13. ԽԶ. 13-28. ԽԴ. Երեմ. ԾԲ. 28-30.
Քարելուն.	ԳԵՐՈՒԹԵԱՆ ԱՏԵՆ ՀՐԷԻՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԹԵԱՆ ՄՆԱՑՈՐԳԸ ԻԱՐԵԼՈՆ Եղեկիէլ կը մտաբարեանայ Յուգայի իսպառ կործանուածը.	Եղեկ. ԼԳ. 21-33.

ՇՐՋԱՆ Ե.

ՓՈՒԹԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԷՊՐ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐ	ՑԵՂԻԲ Ս. ԳՐՈՑ
<p>ԿԱՍ ԴԱՆ ՋՐԲ. 587.</p>	<p>Մարգարեութիւնք ընդդէմ Ամենի, Մա- վարու, Եղովմայ, Փղշաացւոց, Տիւ- րոսի և Եգիպտոսի. Եղեկիէլ կը խօսի գերեւոց. Չար իշխանք կը յանդիմանուին, Հրէից կը խոտաւցուի դարձ, Մեհայի թա- գաւորութեան զրոյ մարգարեութիւնք. Եղեկեցւոյ և անոր թշնամիներուն զրոյ և Հրէից դառնալուն զրոյ ի հաւատա մարգարեութիւնք.</p>	<p>Եղեկ. ԻԵ, ԻԵ., ԻԸ., ԼԲ. Եղեկ. ԼԳ. 1-20. Եղեկ. ԼԴ-ԼԵ. 17. Վերջին հասուածք.</p>
<p>573.</p>	<p>Եղեկիէլ կը ատենէ գալու ասանաբը.</p>	<p>Եղեկ. ԼԸ, ԼԹ.</p>
<p>572.</p>	<p>Վերջին մարգարեութիւն Եգիպտոսի դէմ.</p>	<p>Եղեկ. Խ., ԽԸ. Եղեկ. ԻԹ. 17- 21. Լ. 1-19.</p>
<p>570.</p>	<p>Նաբուգոդոնոսոր կը կանգնէ պատկեր.</p>	<p>Դան. Գ.</p>
<p>569.</p>	<p>Դանիէլ կը մեկնէ Նաբուգոդոնոսորոյ կրկրոգք երազը.</p>	<p>Դան. Գ.</p>
<p>568-563.</p>	<p>Նաբուգոդոնոսորոյ երազին կատարու- մը, անոր խելագարութիւնը և վերը- սին դարձը.</p>	<p>Դան. Դ. 1-27.</p>
<p>561.</p>	<p>Եւթմարոգաբ արքայ Բաբելոնի դիւ- րութիւն կ'ընէ Յովաքնայ.</p>	<p>Դան. Դ. 28-37. ԴԹագ. ԻԵ. 27 -30. Երեմ. ՄԲ. 31-34.</p>
<p>558.</p>	<p>Դանիէլ առաջին անգամ կը ատենէ կեն- գանի արարածներ.</p>	<p>Դան. Ե.</p>
<p>556.</p>	<p>Բաղտատարու ինջոյքը. Բաբելոն կ'առ- նուի.</p>	<p>Դան. Ե.</p>
<p>538.</p>	<p>Դանիէլ կը ատենէ իոյը և քօը. Դանիէլի աղօթքը Երուսաղեմի վերստին շինութեան համար: Մարգարեութիւն եօթանասուն շարաթուց.</p>	<p>Դան. Զ.</p>
<p>537.</p>	<p>Դանիէլ կը նեաուի առիւծներուն գու- րը.</p>	<p>Սաղմ. ՃԲ.</p>
<p>536.</p>	<p>Տանարին վերստին շինութեան համար Կիւրոսի հրովարտակը, և Հրէից դար- ձըն իրենց կրկերը.</p>	<p>Դան. Զ. Բ ՄԵ. ԼԶ. 22, 23. Եղբ. Ա. 1-4. Սաղմ. ՃԻԶ. ՁԵ.</p>
<p>Երուսաղէմ և Բաբելոն.</p>	<p>Կը կարծուի թէ օաղմոսք գրուեցան Ե. կեղեցւոյ ներութեան և տառապա- նաց ատենը, մանաւանդ Բաբելոնի գերութեան ատենը.</p>	<p>Սաղմ. Ժ., ԺԳ- ԺԵ., ԻԵ-ԻԶ, ԼԶ, ԼԵ, ԽԹ, Մ, ՄԴ, ԿԵ, ՀԵ, Զ, ՁԹ, ՂԲ, ՂԳ, ՃԻԳ, ՃԼ, ՃԼԵ.</p>

ՇՐՋԱՆ Ե.

Գ. ԿԻՒՐՈՍԻ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿԵՆ, 536 ՆԱԽ ՔԱՆ ՁԳՐ., ՄԻՆՉԵԻ
Ի ՎԵՐՁԻՆ ՄԱՐԳԱՐԵՈՒԹԻՒՆ ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ,
397 ՆԱԽ ՔԱՆ ՁԳՐ., ԱՄԲ ԻԲՐ 139

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԴԵՊՅ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐ	ՏԵՂԻՐ Ս. ԳՐՈՑ
ՆԱԽ ՔԱՆ ՁԳՐ.	ՀՐԷԻՑ ԳԵՐՈՒԹԵՆԷ ԴԱՐՉԵՆ ՄԻՆ- ՉԵԻ ԵՐԿՐՈՐԻ ՏԱՃԱՐԻՆ ՆԱԽԱԿԱՏԻՔԸ	
536, ԵՐԱՆՈՎԵՐՄ.	ՀՐԷԻՅ զարձը, ԿԻՐՈՍ ԿՐ զարձուկէ նաև տաճարին նուիրական անօթնե- րը: Սեղան կը կանգնուի.	ԵՂԵ. Ա. 5-11. Բ. Գ. 1-7. Սղմ. ՁԵ. ձԵ. ձԺԱ-ձԺԻ. ձԺԶ. ձԺԵ. ձԻԵ. ձԻԵ. ձԻԸ. ձԼԴ.
535, ԵՐԱՆՈՎԵՐՄ.	ԵՐԿՐՈՐԴ տաճարին հիմնարկութիւնն ընդ առաջնորդութեամբ Զօրարարե- լէ.	ԵՂԵ. Գ. 8-13. Սաղմ. ՁԴ. 66.
534. Բարեխոս.	Սամարայից կը գազրեցունեն տաճարին չինութիւնը. Դանկելի վերջին տեսիլը.	ԵՂԵ. Դ. 1-5, 24. Սաղմ. ձԻԹ. Դան. Ժ-ԺԲ.
520, ԵՐԱՆՈՎԵՐՄ.	Տաճարին շինութիւնն յառաջ կը տար- ուի. Անգէ և Զարարիա կը քաջա- լերին ժողովուրդն ի գործ, և կը յոր- դարն զնոսա յապաշխարութիւն.	ԵՂԵ. Դ. 21. Ե. 1. Անդ. Ա. 1 -11. ԵՂԵ. Ե. 2. Անդ. Ա. 12 -15. Բ. 1-9. Ձար. Ա. 4-6. Անդ. Բ. 10- 23. Ձար. Ա. 7 -21. Բ. Ձ. Բ. 5.
519.	Տաճարին շինութիւնը դարձեալ կը գաղբի, և դարձեալ յառաջ կը տարուի:	ԵՂԵ. Ե. 3-17. Ձ. 1-13. Սաղմ. ձԼԸ. Ձար. Ե. 8.
516.	ԵՐԿՐՈՐԴ տաճարին նաւակատիքը.	ԵՂԵ. Ձ. 14- 22.
486. 464.	ՔՍԵՐՔՍԵՍԻ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ Ա- ՏԵՆ ՀՐԷԻՑ ԴԵՄ ՀԱԿԱՌԱԿՈՒԹԵ- ՆԷՆ ՄԻՆՉԵԻ ՀԱՄԱՆԱՑ ՄԱՃԸ	Սղմ. ԻԸ. ՁԱ. ձԻԶ-ձԻՄ.
486.	Քոնքրսեի թագաւորութեան տանն ընդգրկմութիւն.	ԵՂԵ. Դ. 6.
464.	Ընդգրկմութիւն Երկայնաբազուկի Ար- տաշիի թագաւորութեան տանը.	ԵՂԵ. Դ. 7-23.

ՇՐՋԱՆ Ե.

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԷՊՔ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՏԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
ՆԱՍ ԳԱՆ ԶԲԲ. 162, Շուշանի (քաղաք). 458.	Արտաշէս կ'արձակէ զԹագուհին Վաշթի. Եզրաս կ'ընդունի հրաման երթալ Երուսաղէմ.	Եսթ. Ա. Եզր. Է. 2-14. Եսթ. Բ. 1-20.
457. Երուսաղէմ.	Արտաշէս կ'ընէ Թագուհի զԵսթեր. Եզրաս կու գայ Երուսաղէմ. Թագուհի կու ապ շրէից իրենց հեթանոս կիները Զաքարիայի զերջին մարգարէութիւնները. Մուրթբէ կը յայտնէ Թագաւորին կենացը զէմ գաւառանութիւն մը.	Եզր. Բ. 10, 18 -11. Զաք. Թ.-ԺԴ.
Շուշանի. 453, 452.	Համանայ հարքը կորուսանել զՀրեայոյ, և անոր պարտութիւնը : փութի մի տունը.	Եսթ. Բ. 21-23. Եսթ. Գ.-Ժ.
ՆԷԵՄՄԻԱՑԻ ԱՌԱՋԻՆ ԱՌԱՔՄԱՆԷՆ ՄԻՆՉԵՒ Ի ՓԱԿՈՒՄՆ ԿԱՆՈՆԻ ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ		
445, Շուշանի. Երուսաղէմ.	Նէեմիա կը զբկուի Արտաշէսէ այցելութիւն ընել Երուսաղէմի, և նորէն շինել անոր պարիսպը.	Նէեմ. Ա. Բ. 1-8.
Շուշանի. Երուսաղէմ.	Նէեմիա կը հռոնի Երուսաղէմ : Սանառզատ կը ջանայ արգելուլ գործը շինողք կը գործեն զէն ի ձեռին. Նէեմիա կ'ազատէ զՀրեայոյ վաշխառուաց հարտաշարութիւնէն. առատաձեռնութիւն նորա. Հրեայք կ'աւարտեն պարսպին շինութիւնը, և կը կատարեն նաւահատիքը. Նէեմիա կը գառնայ Պարսկաստան.	Նէեմ. Բ. 9-20. Գ. Դ. Նէեմ. Ե. Նէեմ. Զ. ԺԲ. 27-33.
Երուսաղէմ.	Երկրորդ առաքու թ Նէեմիայի յԵրուսաղէմ. բարեկարգութիւն.	Նէեմ. Ե. 1-4. Նէեմ. Ե. 6-73. Ը. Թ. Ժ. ԺԱ. ԺԲ. 1-9, 44 -47. ԺԳ. 1-3. Սզմ. Ա. ձԺԹ.
433.	Մաղաքիա կը մարգարէանայ զեղծմանց զէմ որ մտած էին Նէեմիայի երկրորդ բացակայութեան ատենը.	Մաղ. Ա. Բ. Գ. 1-15.
428. 397.	Ուրիշ բարեկարգութիւն Նէեմիայի. Հին կտակարանին զերջին մարգարէութիւնը. Այլ և այլ ազգաբանութիւնք, այլովքն հանդերձ, որ մտածուած են հաւանաւ կանապէս երբ կանանք կը փոկուէր.	Նէեմ. ԺԳ. 4-31. Մաղ. Գ. 16-18. Դ. Ա ՄՆ. Ա-Թ. Նէեմ. ԺԲ. 10-26.

ՇՐՋԱՆ Զ.

Հին եւ նոր կսակարանաց տիւնգումստեան վերաբերեալ

ժԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՏԱՆԿ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ

Ն.Գ. Զ.Բ.	ՊԱՂԵՍՅԻՆ	ՊԱՐՍԻ, ԱՍՈՐԻԲ ԵՒ ԵԳԻՊՏՈՍ	ԵՒՐՈՊԱ
413	Յովիտագ քահանայապետան .	Աբուտաշեա Ուշեղ, Պարսկաստան .	404 Եւգիբեդէս .
373	Յովհաննան քահանայապետան .	101 Մահ կիւրոսի կրտսերայ .	401 Նահանջ բիւրաշ .
331	Սկէբոս տրդայ Պարսից կր դոկէ Հրեայ քաղթականներ ձոս ի ծովն կասպից .	381 Աբուտաշեա Սվէքոս, Պարսկաստան .	397 Չեքմիս .
341	Յազարով քահանայապետ .	350 Պարսիկք կ'առնուն զԵգիպտոս .	389 Պլատոն .
332	Աղեքսանդր յոս կործանելոյ զՏիւրոս, այցելութիւն կ'ընէ կրուստրեմի . Հըրկոյ գաղթականներ կր դրկէ Ալեքսանդրիս .	335 Գարեհ կողմնառն, Պարսկաստան .	363 Մանտրիէտա, մահ Նպասիւնան .
324	Աղեքսանդր կր մուշի . Թագաւորութիւնը կր բաժնուի .	331 Աղեքսանդր կր յաղթէ Պարսից տառնաւ . 333 քն, ապա տա Աբրեգուս, և կր վերջնայ Պարսից պետութիւնը .	356 Ենուշգ Աղեքսանդրի . 345 Աբխասաէլ .
321	Ռիտ քահանայապետ .	324 Պարսէոս Ղազոս, Եգիպտոս .	338 Դիմոսթենէս .
320	Պարսէոս Ղազոս կ'առնու զԻրուսաղէմ . կր տանի Հրեայ գաղթականներ յԱղեքսանդրիս և կիւրեճէ .	312 Սելէկոս Ա. Նիկատար, Մասքիս .	334 Ապեղէս .
6312	Սելէկոս կ'ընդունի զԱտրիս . Սելէկեանց թուակոյր .	312 Սելէկոսի Թագաւորութիւն յԱռաիքայ սինէ ի Հնդկից .	295 Եպիգորոս .
306	Աղեքսանդրի պետութիւնը կ'ըլլայ Հորսթագաւորութիւն բոս մտրդարէտութեան Գանիթիլ .	291 Սելէկոս կը շինուի տա Տիգրիտ .	281 Թէոկրիտոս .
300	Շմուան տրդար, քահանայապետ .	285 Դիմոսէտոս (Աղէքս) կ'որոշէ արեգափնային տարին .	280 Պիւտոս Թագաւոր Եգիպտոսի կը մտնէ յիտալիս .
292	Եղիապար քահանայապետ .		268 (Բերուսոս, Մանէթոն Եգիպտացի .)
285	Եօթնամանից Թարգմանութիւնը կը սկըսի յԱղեքսանդրիս .		264 Առաջին Պուշիկեան պատեւրապմ .

Գրքի համար	Ն. Գ. Գր.	ԱՌՈՐԻԲ.	Կ. Գ. Գր.	Ն. Գ. Գր.	ՍՈՒՐԻԲ.	Կ. Գ. Գր.
251	Մեխա Ռ. քաջանդապետ.					
246	Պատմաձես Ռարերար կը մատուցանե զսճ ներուստով.					258 Հանգուղոս կայանաւոր.
216	Պատմաձես Հայրուստի կ'արգելուք մտնելի Արուսեանց Արուսեանց, ուստի կը խորհի ջնջել զչրեկայ յԱզգերանդրիս, բայց կ'արգելուքի հրաշք.					236 Ազգերիդէս.
203	Անտիոքոս միճ կընդունի զՊաղկեամիսն.					220 Պղաւտոս.
200	Սարգիսեղաց սպանդը կը սկսի.					224 Հոգոստի պատկերը կը կտրեմանի.
199	Արագայ, զորովար Ներկայացի, կ'առնու. Հրեաստան Ներկայութի թագաւորին համար.					220 Աննիբալ.
198	Անտիոքոս միւսանդամ կը տերէ Հրեաստանի.					218 Ներկայ. Պաշտիկեան պատե. բազմ.
195	Մեխա Ռ. քաջանդապետ.					216 Կաննէայի ծախարը.
176	Հեղեղորոս կը փորձէ կողպտել աս. ծարը, և կ'արգելուք հրեշտակէն.					210 Զեննն.
170	Անտիոքոս երեւիք կ'առնու զՍրբուս. զէմ, կը սպաննէ 40,000 մարդ, և կը պղծէ ամառը.					202 Աննիբալ կը յայտարարէ յԱրքիկէ Սկիպիանէ Ափրիկանու.
167	Անտիոքոս կը հարձակէ զՀրեայս.					190 Սկիպիոն Ատալի.
165	Յուդայ Մակարէ կը սրբէ ամառը, և կը հաստատէ նաւահասանց տանը.					
161	Յուդայ Մակարէ կը սպանուի, կը յաւարդէ եղբայրը Յովնաթան.					
149	Մեխա կը շինէ Ներկայոս ամառը նման Նրուսուրեմի ամառին.					149 Ներկայ. Պաշտիկեան պատե. բազմ, վերջին երեք ամբ.
144	Յովնաթան կը սպանուի թ Տրեփանէ, կը յայտարարէ եղբայրը Տմաւոս որ կը կտրէ զուրի իշխան թ Սեմուէլ.					148 Կարդեդան կ'աւերի.
141	Հրեայք կը հաստատեն թագաւորութիւնը և քաջանդապետ Ռարուսի նորոս.					148 Կարթոս կ'աւերի.
ՆԳԻՑՈՍ.						
285	Պոս. Նորայրուստի.					187 Սելէկ. Ռ. Հայրուստի.
247	Պոս. Ռարերար Ա.					175 Անտիոք Ռ. Ն. Ռեւելի.
222	Պոս. Հայրուստի.					164 Անտիոք Ն. Հո. Բամբի.
205	Պոս. Ներկի (Ն. պիփան.)					162 Ռեմար Սով. ատը կը յայտարարէ արանուի
190	Առաջին Հոս. մեական բա. նապ Աւսիս.					150 յԱզգերանդրէ Ռարուսայ.
181	Պոս. Մայրուստի.					146 Ռեմարիոս Նի. կատար.
						144 Անտիոք Զ. Ռե. սո.
						143 Տրեփան.

ԺԱԹԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՑՄԱՆԿ ԾՈՒՐԻ ԳՐՈՑ

435	Փարիսեցիք.						
435	Շմուռն կը սպանուի, որդին Յովհաննէս չիւրիւրիւնս կը յաջորդէ նախ.						
430	Յովհաննէս Հիւրիանոս կը կրկնուի Ասորացոյ լուծը, և կը լլայ սիւսեման. կը կործանէ Գարիկին լեռան տաճարը.	116	Պատշ. Ղաթիւրու.	123	Անտիոքոս Լ.	133	Տէրեբեոս Գրակեսո.
410	Եսաննէսեաց.						
407	Արիստարուղոս կը յաջորդէ իւր Տօր Հիւրիանոսի, և կ'անուու թագաւորի տիարոսը.						
406	Աղէքսանդր Յաննէս կը յաջորդէ իւր եղբոր Արիստարուղոսի, և կը թա. գաւորէ քառն և եօթը տարի.	88	Պատշ. Աղէքսանդր.	108	Անտիոքոս Թ.	111	Յուգուրթեան պատերազմ, (Տինգ տարի.)
79	Յաննէս կը մուծի. կին նորոս Աղէքսանդրոս կը յաջորդէ, և կ'ընէ քա. Տանայպետ գիւր որդին Հիւրիանոս, և կը նպատակ փարիսեցաց.	81	Պատշ. Աղէքսան.	83	Տէրեան արքայ Հայոց.	100	Յուրիոս կեսար կը ծնանի.
70	Աղէքսանդրոս կը մուծի. Հիւրիանոս կը յաջորդէ, բայց կը ստիպուի թողուլ թագը իւր կեսուր եղբոր Արիստարուղոսի.			69	Անտիոքոս ԺԱ.	88	Քաղաքային պատերազմ. Մա. ըրն և Սուղան.
65	Պամպէոս մեծ կ'ընէ զԱսորիս Հառմա. կան նա Տանոպ, Հիւրիանոս կը ծանայ նորին անուու թագաւորութիւնը.	55	Պատշ. Աղէքսան.	65	Պամպէոս կ'ընէ զԱսորիս նա. Տանոպ Հառմա. մեականն.	81	Կրիստոսի առաջին տաննախո. սուրբ խնջը.
63	Հիւրիանոս և Արիստարուղոս կը կրկն զՊամպէոս, որ կ'ընէ Հիւրիանոս, և կ'ընէ Տարիստու զՀիւրիանոսի.					71	Սպարտակոս.
57	Արիստարուղոս և որդին Աղէքսանդր յաղթուին Ասորաց երկրին Հառմա. յոցի կուսակալն Գարիկիոսէ.	55	Գարիկիոս.			69	Ղուկուղոս կը յաղթէ Մի. Տիւրքոսայ և Տիւրքոսայ.
51	Կրատոս կը կորչուի տաճարը.	51	Կրէստարոս.			63	Կատիլինոսի դուռաճանուութիւ. նը.
						60	Առաջին եռապետութիւն, Պամպէոս, կեսար, Կրատոս.
						60	Կատուղոս.
						57	Սպարտակոս.
						50	Կատիլինոս Նիզոս, Վարդան.
						49	Փարսապու Տակապու.

Գ Ա Մ Ա Ն Ա Կ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ծ Ա Ն Կ Ս ՈՒ Ի Ր Գ Ր Ո Ց

251	ՈՒՅԻՆ Բ. քաճանջայապետ .						
246	Պարզև ու Ռաբրերը կը մատուցանէ զո՛ճ						
216	Սրտուսղէ՛մ .	285	Պտ . Եղբայրաւ .	Ն. Գ. 280	ԱՍՈՒԻԲ .	258	Հուգուղըս կայանաւոր .
203	Սրտուսղէսը կը քարտէսի մտնելի	247	Պտ . Ռաբրերը	261	Անտրքոս Ա .	236	Ագրիմիդէս .
200	Սրտուսղէսը կը քարտէսի մտնելի	222	Պտ . Հայրաւոր .	246	Սելէկ . Բ. Կա .	220	Պղաւտոս .
199	Սրտուսղէսը կը քարտէսի մտնելի	205	Պտ . Երեւելի (Ե .	226	Սելէկ . Գ. Կե .	224	Հուգուղըս կը քարտէսի մտնելի
198	Սրտուսղէսը կը քարտէսի մտնելի	190	Ա. Երեւելի (Ե .	223	Րաւանա .	220	Աննիբրալ .
195	Սրտուսղէսը կը քարտէսի մտնելի		Ա. Երեւելի (Ե .	187	Սելէկ . Դ. Հայ .	218	Երկրորդ Պոստիկեան պատե .
176	Սրտուսղէսը կը քարտէսի մտնելի		Ա. Երեւելի (Ե .	175	Անտրքոս Դ . Ե .	216	Կաննէսլի ճակատը .
170	Սրտուսղէսը կը քարտէսի մտնելի		Ա. Երեւելի (Ե .	164	Անտրքոս Ե . Հօ .	210	Զենն .
167	Սրտուսղէսը կը քարտէսի մտնելի		Ա. Երեւելի (Ե .	162	Պ. Երեւելի .	202	Աննիբրալ կը յայտնուի / Ար .
165	Սրտուսղէսը կը քարտէսի մտնելի		Ա. Երեւելի (Ե .	150	Սելէկ . Բ. Կա .		Երկրորդ Պոստիկեան պատե .
161	Սրտուսղէսը կը քարտէսի մտնելի		Ա. Երեւելի (Ե .	146	Պ. Երեւելի .	149	Երկրորդ Պոստիկեան պատե .
149	Սրտուսղէսը կը քարտէսի մտնելի		Ա. Երեւելի (Ե .	144	Անտրքոս Զ . Բե .	148	Կարթագենի կառուցի .
141	Սրտուսղէսը կը քարտէսի մտնելի		Ա. Երեւելի (Ե .	143	Տրիփոն .	148	Կարթագենի կառուցի .

435	Փարսեանցիք.	139 Անտիքրոս Է.	136 Անկաղան Նասիկա.
435	Շմուսն կը սպանուի, որդին Յովհան.	130 Դեմաղիտոս Նի- կատոր Բ.	133 Տերեղիտ Գրակցոս.
430	Յեւ Հիւրիանոս կը յաջորդէ նմա.	127 Աղեքսանդր.	
430	Յովհաննէս Հիւրիանոս կ'ընկերու. Ասոր- կոյ լուծը, և կ'իլկայ միասնեման. կը կործանէ Գարեղին լեռան տաճարը.	123 Անտիքրոս Ը.	
410	Խոսնենանք.	111 Անտիքրոս Ք.	144 Յուգուրթեան պատերազմ, (Տինգ տարի.)
407	Աբխասուրուղոս կը յաջորդէ իւր Տօրր Հիւրիանոսի, և կ'առնու թողաւորի արտոս.	108 Անտիքրոս Ը. և Ք.	
406	Աղեքսանդր Յաննէս կը յաջորդէ իւր եղբօր Աբխասուրուղոսի, և կը թա- գաւորէ քսան և եօթը տարի.	93 Փիլիպպոս և Ան- տիքրոս Փ.	100 Յուլիտոս Կեոսը կը ծնանի. 88 Քաղաքային պատերազմ. Մա- րիտ և Սուղզա.
79	Յաննէս կը մեռնի. կին նորա Աղեք- սանդոս կը յաջորդէ, և կ'ընէ քա- հանապետ զիւր որդին Հիւրիանոս, և կը նպաստէ Փարսեացոյ.	92 Դեմաղ. Եւհ	81 Կնկերանի առաջին տաննախօ- սութիւնը.
70	Աղեքսանդրոս կը մեռնի. Հիւրիանոս կը յաջորդէ, բայց կը ստիպուի թողու- թալ իւր կրտսեր եղբօր Աբխաս- ուրոսի.	83 Տերգան արքայ Հայց.	74 Սպարապետ.
65	Պամպէտոս մեծ կ'ընէ զԱտրիտ Հուսնա- կան նա Տանդ. Հիւրիանոս կը ջանայ նարկ առնուլ թագաւորութիւնը.	69 Անտիքրոս Փ.Ա.	69 Ղուկուղոս կը յաղթէ Մի- հրատայ և Տերեղայ.
63	Հիւրիանոս և Աբխասուրուղոս կը կրնն գՊամպէտոս, որ կ'օգնէ Հիւրիանու, և կ'ընէ Տարսիսու ղՀրեասան.	65 Պամպէտոս կ'ընէ զԱտրիտ նա- հանդ Հուս- նական.	63 Կատիլինայի դաւաճանութիւ- նը. 60 Առաջին եւսպետութիւն, Պամպէտոս, Կեոսը, Արտաուս. 60 Կատուղոս. 57 Սաղաւարիտ. 50 Կուսնելիտ Նեղոս, Վարդան. 49 Փարսուրու Ճակատը.
57	Աբխասուրուղոս և որդին Աղեքսանդր կը յարուցանեն խռովութիւն և կը յաղթուին Ատրուաց երկրին Համա- նիցի կուսակալին Գարնիտէ.	Հուսայտի և սուրբ.	
51	Կրասոս կը կոչուի թագաւոր.	51 Բիբրուղոս.	

47 Անտիպոպոս կը կարգուի յանձնածին չբնաստանի թուլեայ կեանքէ, կը չէ գիւր որդին շերտիէն կուտակալ Գալիլեայի, և զփոսայել կուտակալ Երուսաղեմի.	46 Կեսար կուղղէ տանողը.
44 Երուսաղեմի պարիսպները կը շինուին.	44 Կեսար կը պղծուի. Դիոցեսոս Սիկիլացի.
43 Անտիպոպոս կը թունաւորուի. չէ բողեւ և Փասայել կը խնդրեն անոր մահուան վրէժը.	42 Փիլիպպէի ճակատը.
40 Պարթեք կ'առնու զԵրուսաղեմ, կը պղծեն զփոսայել և կը դնեն գահը Արիստուղոսի որդին Անտիպոսոս չէ. բողեւ կը փարիսի չ'ամ, և կը կարգուի թագաւոր չրէստանի.	44 Երկրորդ եռապետութիւն. չ'սկսուի ինտոս, Անտոնիոս, Ղեպդագոս.
37 Չերովդէս կ'առնու զԵրուսաղեմ, կը գլխատէ զԱնտիպոսոս, և կը թագաւորէ չրէստանի քառասուն և չորս տարի.	36 Ղեպդագոս կը մերժուի եռապետութենէ.
35 Չերովդէս կ'ընէ քահանայապետ զԱրիստուղոս, իւր կնոջ Մարիամայի եղբայրը: Բայժ յետոյ կը պղծեն զնա.	33 Պատերազմ թ մեջ չ'սկսուի անուս և Անտոնիոսի.
25 Չերովդէս մերտին կը շինէ զՍամարիա, և կ'առնան Սերսաթիս.	31 Ակոխիով ճակատը.
22 Չերովդէս կը սիսի շինել զԵրուսաղեմ: Տրաքնդիոս, Արսեմիոս և Պատուսոս կը տրուին անոր.	27 Չ'սկսուի ինտոս ինքնակալ, Օգոստոս կայսր տիրադատ.
17 Չերովդէս յետ երկամայ պատրաստութեան կը սիսի վերստին շինել և ընթացակից տանալը.	29 Ոճրատիոս.
6 Յովհաննու Մկրտիչ ծնունդը կը ծանուցուի Զարարայի, Նոր կտակարարին կանոնը կը սկսի.	27 Պրոպերտիոս. 25 Լիւիոս. 21 Տերուլլոս. 20 Ուրկիոս.
	5 Դիոնեւիոս Աշխատանայի.
	30 Հակատախանոս կ'ընէ զԵրովդէսոս չ'ամ. սպաննուած իւր արքայի հետ.
	34 Պրոպերտիոս.
	27 Մեսսալոս Կ.
	22 Ագրիպոս.
	43 Ս. Սատուանիոս և Ս. Վառնիոս.

ՇՐՋԱՆ Է.

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՆՈՒՆԴԷՆ ՄԻՆՉԵՒ Ի ՎԵՐՋ ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՐՈՒ

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԴԷՊՔ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՏԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
Ա. ՏՆ.		
1	Մնանկ Յեսուսի Գրիստոսի (չորս տարի յառաջ քան զՔրիստոսնէական թուականն) .	Ղուկ. Բ. 1-16.
12	Յեսուս այցելութիւն կ'ընէ Երուսաղէմի .	Ղուկ. Բ. 41-52.
18	Տիրեր կը յաջորդէ Օգոստոսի .	
26	Պեղատոս կը զրկուի ի Հռոմայ իբրև կառավայ Հրէաստանի .	Ղուկ. Գ. 1.
29	Յովհաննէս Մկրտիչ կը սկսի քարոզել .	Մատթ. Գ. 1.
30	Յեսուս կը մկրտի ի Յովհաննէ .	Մատթ. Գ. 13.
33	Յեսուս կը խաչուի և կը յառնէ ի մեռելաց .	Մատթ. ԻԷ. ԻԸ. Գործ. Ե.
34	Անանիոս և Սափիրայ կ'իյնան մեռեալ .	Գործ. Զ. Է.
35	Ստեփանոս կը քարկոծի, և եկեղեցին կը հալածուի .	Գործ. Թ. Ժ. Գ. 9.
36	Սուզոս կը դառնայ .	
37	Տիրերիս կը մեռնի, և կը յաջորդէ կաղիզուզ .	
38	Հեթանոսաց դարձը .	
41	Աղաւգիս կը յաջորդէ Այդիոսի Աղիզուզայ .	Գործ. Ժ.
42	Հերոզէս Ագրիպպոս կ'ըլլայ Թագաւոր Հրէաստանի .	
44	Յակոբոս կը գլխատի ի Հերոզէ . Պեարոս կ'ազատի ձեռամբ հրեշտակի .	Գործ. ԺԲ. 1-19.
54	Ներոն կը յաջորդէ Աղաւգեայ կայսեր .	
63	Պոզոս կը զրկուի կապեալ ի Հռոմ .	Գործ. ԻԶ. ԻԸ.
65	Հրէից պատերազմը կը սկսի .	
67	Հռոմայեցի զօրապետը կը բռնայ Երուսաղէմի պաշարումը, և այսպէս պատահեցաւ թիւն կ'ունենան Քրիստոսնայք երթալ ի Պեղղոս յայնկոյս Յորդանանու, ըստ յառաջագոյն ազգարարութեան Փրկչին .	Մատթ. ԻԴ. 16-20.
68	Պոզոս կը կրէ մարտիրոսական մահ ի Հռոմ հրամանաւ Ներոնի .	Բ ՏԻՄ. Դ. 6, 7.
69	Զօրքը կը Տրատարակեն կայսր զՎեսպասիանոս .	
70	Տիտոս Վեսպասիանոս կը պաշարէ և կ'առնու զԵրուսաղէմ ըստ կանխատեսութեան Փրկչին . 1,100,000 Հրեայք կը կորուսին սովով, սրով, հրով և մահուամբ խաչի, և 97,000ք կը վաճառին իբրև գերի, և ուրիշ մեծ բազմութիւնք կը կորուսին Հրէաստանի ուրիշ կողմերը .	Ղուկ. ԺԹ. 41-44.

ՇՐՋԱՆ Է.

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԴԷՊՔ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՏԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
Ա. ՏԵ.		
71	Արուստղէմ և սաճարը կը քանդուին ի հիմանց .	Մատթ. ԻԴ. 2.
79	Վեոպատիանոս կը մեռնի, և Տիտոս կը յաջորդէ, Հերքուլանուս և Պամպէի կը կործանին Վեուզ լէրան բորբոքմանէն .	
81	Տիտոս կը մեռնի, և կը յաջորդէ Դոմէտիանոս .	Յայտ. Ա. 9.
95	Յովհաննէս կ'աքսորուի ի Պանոմոս ի Դոմէտիանոսէ .	
96	Յովհաննէս կը գրէ Յայտնութեան գիրքը .	
96	Ներուաս կը յաջորդէ Դոմէտիանուս .	
97	Յովհաննէս կ'արձակուի արքայէն, Նարկասկարանին կանոնը կը փակուի .	
98	Ներուաս կը մեռնի, և կը յաջորդէ Տըբայանոս .	
100	Յովհաննէս, վերջին կենդանի առաքեալը, կը մեռնի իբր հարիւրամենի :	

ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ ՄԷՁ ՅԻՇՈՒԱԿ ԶԱՓԵՐՈՒՆ, ԿՇԻՌՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ԴՐԱՄՆԵՐՈՒՆ ՅԱՆԿԸ

1. ԵՐԿԱՅԵՆՈՒԹԵԱՆ ՁԱՓԵՐ

	Էնտասզէ և 100 որդ .	Մէթր և 100 որդ.
Ուղուկ	0. 12	0. 08
Թիզ, 3 ուղուկ	0. 36	0. 23
Կանգուռ, 2 Թիզ	0. 71	0. 46
Գրկաչափ, 4 կանգուռ	2. 84	1. 85
Եղէկիկիկ եղէգը, 6 կանգուռ	4. 27	2. 77
Ասպարէզ, 100 գրկաչափ	284. 62	184. 94
Շարաթ օրուան ճամբայ, 6 ասպարէզ	1,707. 71	1,109. 62
Մշոն, 8 ասպարէզ	2,276. 95	1,479. 50

2. ՀԵՂԱՆԻԹՈՑ ՁԱՓԵՐ

	Օդգաւ . Տրմ.	Լիտր և 100 որդ
Ճաշակ	0 100	0. 32
Հիմէն, 12 ճաշակ	3	3. 83
Մար, 6 հիմէն	18	22. 97
Քառ կամ իօմէր, 10 մար	180	229. 68

3. ԱՐԱՅԵԱՑ ՁԱՓԵՐ

	Օդգաւ . Տրմ.	Լիտր և 100 որդ
Կապիճ	4	4. 27
Օմէր, կամ տասանորդ, արդուին 10 երորդ մասը	4 320	2. 30
Գրիւ, 6 կապիճ	6	7. 65
Արդու, 3 գրիւ	18	22. 97
Քառ կամ իօմէր, 10 արդու	180	229. 68

4. ԿՇԻՌՆԵՐ

	Օդգաւ, Տրմ և 100 որդ	Կրամ և 100 որդ
Կերատ	0. 23	0. 71
Անկղ, 20 կերատ	4. 68	14. 25
Մնաս, 100 սիկղ	4 46. 83	4,425. 51
Տաղանդ, 3000 սիկղ	33 206 10	42,765. 50

5. ԵՐԱՅԵՑԻՈՑ ԱՐԱՅԵՐ ԵՒ ՈՍԿԻ ԳՐԱՄՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ԿՇԻՌՆԵՐՈՒՆ ԱՐՋԷՔԸ

	ՂՐՁ. Փր.	Ֆրանզ և 100 որդ
Արծաթ	12 24	2. 86
Մնաս	1,260 16	286. 46
Տաղանդ	37,812 20	8,593. 75
Ուկ		
Սիկղ	201 27	45. 83
Մնաս	20,166 27	4,583. 33
Տաղանդ	605,000	137,500.

6. ՀՈՒՎՄԱՅԵՑԻՈՑ ԳՐԱՄՆԵՐՈՒՆ ԱՐՋԷՔԸ

	ՂՐՁ. Փր. և 100 որդ	Ֆր. և 100 որդ
Լուծոյ	4 57	0. 01
Նաքարակիտ, 2 լուծոյ	3 15	0. 02
Գանկ, 4 նաքարակիտ	12 60	0. 07
Դասէկան, 10 դանկ	3 06	0. 72
Իրկղրամեան, 2 դասէկան	6 12	1. 43
Սասեր, 4 դասէկան	12 24	2. 86
Մնաս, 100 դասէկան	315 00	71. 59

Ոմանք աւելի և ոմանք պակաս կը հաշուեն յիշեալ չափերը, մանաւանդ հեղանիքներն և արմատայն :

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԳՐԻԳՈՐ ԱՊՈՍՏՈՍՅԱՆ
Կարգաթիվ..... 58

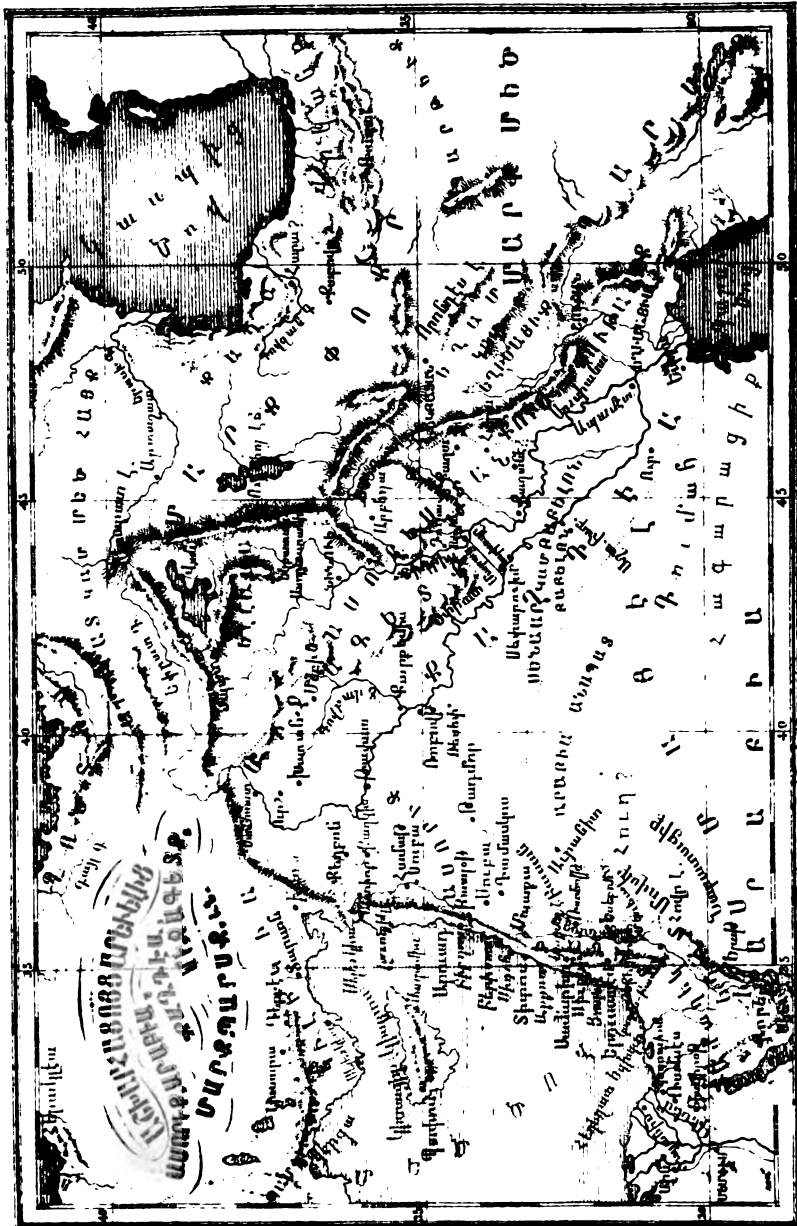

1870
 1870
 1870

ՄԱՐԻ ԵՐԿԻՐ

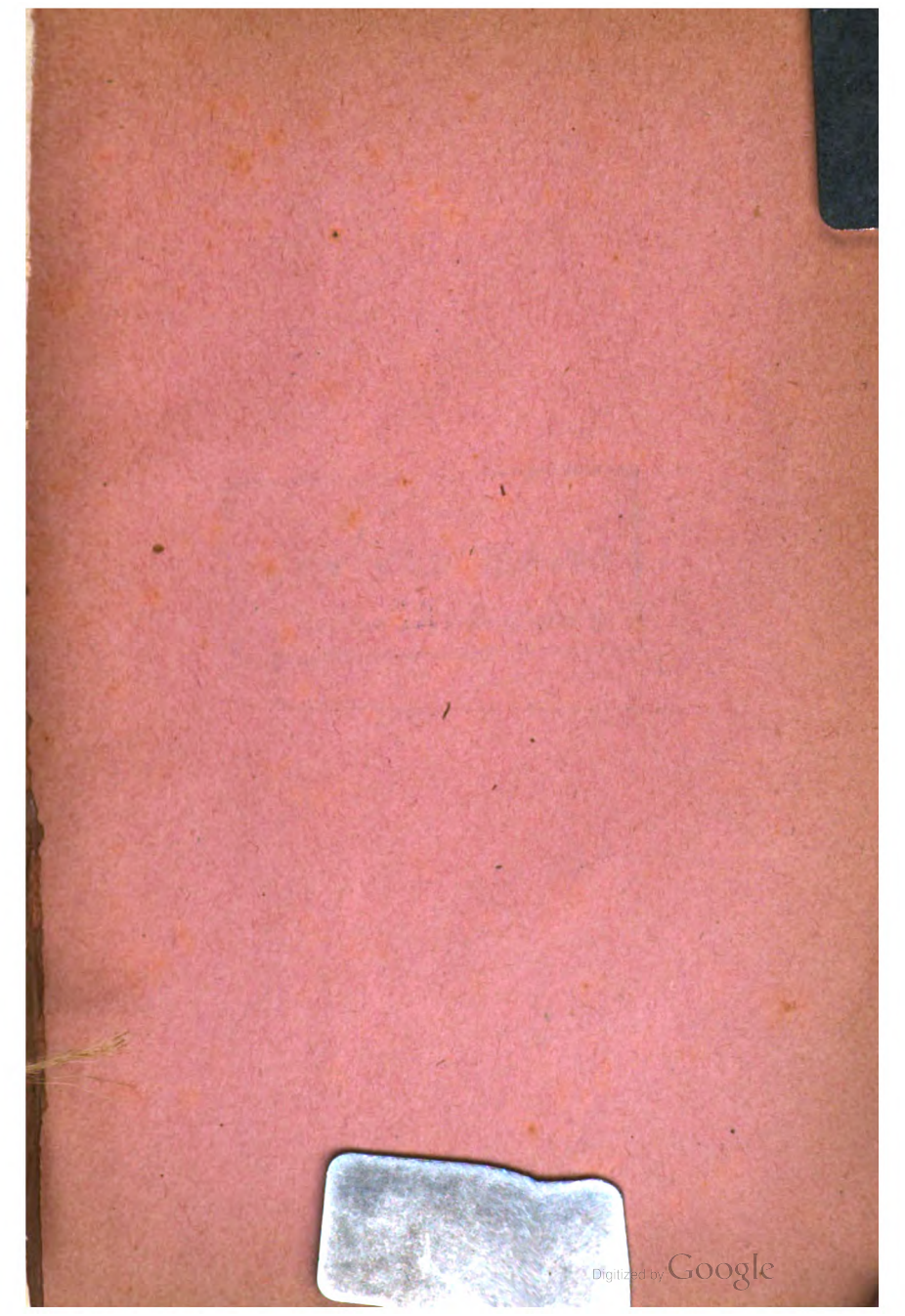
ՍՄԱՏԻՆԻ ԵՄԿԵՆՆԱԿ

ՍՈՒՐԲ ԵՐԿԻՐԸ

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՇԱՄԱՆԱԿ

ԳՐԱԳՐԱՐԱՆ
ԳՐԻԳՐ ԱՊՈՍՏՈՍՆԻ
Կարգաթիվ..... 58

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 04147 9018

